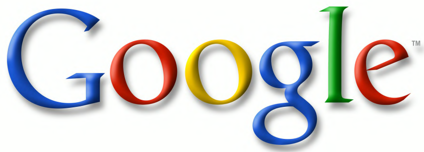
Google

Stražilovo

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ

ЗА ПЕСНИШТВО, ПОУКУ, УМЕТНОСТ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

1893

ГОДИНА ШЕСТА

У НОВОМ САДУ

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА

1893.

САДРЖАЈ

I. ПЕСНИШТВО.

а) У ВЕЗАНУ СЛОГУ:

α) Оригинали:

β) Преводи:

б) У НЕВЕЗАНУ СЛОГУ:

α) Оригинали:

β) Преводи:

II. ПОУКА.

III. УМЕТНОСТ.

IV. КЊИЖЕВНОСТ.

а) ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

α) Изворни:

*) У овом чланку на стр. 365 место „кемиским питањима" треба да стоји: „*кемиским писмима*".

β) Преведени и прерађени:

а) КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ:

КОВЧЕЖИЋ.

а) КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ:

α) изворни:

харникова ћерка, од Приборовског, превео Рајко, 221; Farkas Emőd, Boszniában, 255; Ὁ σεβὸς ποιητὴς Λάζαρος Κ. Λαζάρεβιτς, ὑπὸ Βλαδάνου Γεώργεβιτς, 256; Летопис Матице Српске, књига 173, 271; Ђорђе Стратимировић, Ромони, 319; Јан. М. Веселиновић, Од срца срцу, 351; Јанко М. Веселиновић, Адамско колено, 351; Племенита Ружица, посрбио Дим. Јосић, 415; Какав господар, такав и слуга, од Хофмана, превео Аца, 416; Спољашњи сјај и доброта срца, од Хофмана, превела Даница Бандић-Телечкова, 415.

Ђ. (Ђорђе С. Ђорђевић): Jagić V. Das byzantinische Lehrgedicht Spaneas in der kirchenslavischen Uebersetzung, 14; Acta Bosniae potissimum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752, collegit et digessit p. Eusebius Fermendžin, 47; Rad jugoslavenske akademije, knjiga CXII, 110; Милетичъ Л. др. Старобългарска граматика, 208; Srepel M. dr. O latinskoj poeziji Junija Restija 463; Српска краљевска академија. Глас XXXIX. Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку, од архимандрита Н. Дучића, 511; Рђаво васпитана деца, 816.

Г. Л. (Глигорије Лазић): Вл. Малина, Тук на лук, 221; Милан Р. Димитријевић, Латинска „Наука о облицима" др. Ј. Туромана, 590.

Ј. З. М. (Јован З. Медурић): Мита Ст. Клицин, Латиница за школе у Босни и Херцеговини, 207.

С. М. (Стева Милованов); Juraj Carić, Kristof Kolumbo i otkriće Amerike, 112.

Ј. Н-ц. (Јован Новоселц): Pomladni glati. III, 303; Gran Gestrin, Izza mladih let, 303; **Поэзія доктора Франџета Прешърна,** 366.

Т. О. (Тихомир Остојић): Subotička Danica, bunjevačko-šokački kalendar za godinu 1893, 30; Hugo Badalić, Hrvatska Antologija, 63; Сергије Шакрак-Нинић, Први извештај епархије бачке, 350.

Н. С. П. (Никола С. Петровић): La Bulgarie dans le passé et le présent, par M. Léon Lamouche, 222; Сава Грујић, Бугарски добровољци у српско-турском рату 1875 године, 495; Th. Flournoy, Temps de réaction simple chez un sujet du type visuel, 559; Louis Légér, La litterature russe, 590; W. Rosier, L' Europe, 590.

А. П. (Александар Писаревић): Приповетке дра Стеве Димитријевића, 93; Успомене. II, од Аце Поповића Зуба, 94; Русскіе писатели въ выборѣ и обработкѣ для школъ, 95; Ásbóth Oszkár, A hangsúly a szláv nyelvekben, 110; Ilija Okrugić Sriemac, Sveti Ivan Kapistran, 111; Plutarchovi izabrani životopisi, prvi dio, 142; Восточный сборникъ, 207; Piesni ludu, 222; Зано Грбичић, Девет веселих дана, 238; Поп Тадија П. Костић, Приповетке, 239; Ђура Страјић, Жена као домаћица, супруга и мати, 239; Књижевни радови Мар. С. Поповића-Родољуба, 254; Симо Матавуљ, Из разнијех крајева, 318; Ст. В. Смоленскій, Главнѣйшія пѣснопѣнія божественной литургіи, 336; Антон Будиловичъ, Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы, 398; Ѳ. М. Истоминъ, Краткій очеркъ дѣятельности С. Петербургскаго славянскаго благотвор. общества, 414; Stevan P. Bešević, Stručak cvijeća u spomen i slavu otkriću spomenika neumrlom srpskom pjesniku Ivanu F. Gunduliću, 447; Књиге за народ, свеска 35, Аманет Српкињама, од Мите Нешковића, 671; Марко Драговић, Покушај за библијографију о Црној Гори, 687; Ж. Драговић, Руски заступници у Цариграду 1496—1891, од В. Теплова, 687; Dr. Ivan Broz, Hrvatski pravopis, 687; Jan Kollár (1793—1893). Spomenica na stogodišnjicu njegova rodjenja, 718; Život i rad Giva Frana Gundulića i kratak opis poglavitijeh zgrada Dubrovnika, 735; Михајло Милановић, Српске народне женске пјесме из Сарајева, 751; Српски великокикиндски календар за 1894, 752; Бошко Петровић, Учена мати, 767; Милан Правдиновић, Како је Травићка уклела Марка Маландрића, 783; Василије Константиновић, Благо Срема, 815; Америчке приче, превео Иван Ивањић, 815.

Р. (Јован Радоњић): Archiv für slavische Philologie, fünfzehnter Band, zweites Heft, 63; Летопис Матице Српске, књига 172, 94; Archiv für slavische Philologie, fünfzehnter Band, drittes Heft, 303; Књижевни радови Нићифора Дучића, књига трећа, 384; Jan Jakubec, O životě a působení Jana Kollára, 480; Dušan Ružić, Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serbischen Autokephalkirche, 576; Дан. А. Живаљевић, Андрија Качић Миошић, 718; Матавуљ, Бока и Бокељи, 815.

С. (Станоје Станојевић): Die königlichen Nemanjiden, von dr Moritz Wertner, 36; Иларијон Руварац, О натписима у озренској цркви и о живописцу попу Страхињи, 143; Ђорђе С. Ђорђевић, Сима Милутиновић Сарајлија, 239; Српска краљевска академија, Глас XXXVI. Струмска област у XIV веку. Од Стојана Новаковића, 302; Радослав Агатоновић, Цар Симеон Синиша Немањић Палеолог, 767; Српска краљевска академија. Глас XL. О цетињској штампарији пре четири стотине година. Написао Иларион Руварац, 783.

β) Преведени:

В. Ј. (Ватрослав Јагић): Ђорђе С. Ђорђевић, Сима Милутиновић Сарајлија, 511; Нићифор Дучић, Књижевни радови, књига 1—3, 512.

б) КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ:*)

Стр. 15, 32, 47, 64, 80, 95, 112, 128, 143, 159, 175, 190, 222, 240, 256, 272, 304, 320, 336, 352, 367, 415, 448, 463, 495, 512, 528, 544, 559, 576, 591, 608, 624, 638, 654, 671, 688, 704, 719, 735, 752, 768, 784, 800, 816.

в) БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ:

Стр. 192, 224, 240, 256, 272, 352, 416, 640, 655, 704, 768.

г) ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК:

Стр. 16, 112, 160, 192, 208, 320, 352, 448, 496, 624, 672, 720.

д) ЧИТУЉА:

Стр. 16, 32, 112, 416, 592, 752, 800.

е) СМЕСИЦЕ:

Стр. 368, 416, 495, 560, 656.

---

*) Ове су године бележили: Јован Бојкић △, Ђорђе С. Ђорђевић +, Тих. Остојић =, А. Писаревић 0, Никола Петровић □, Јован Радоњић ✱, Бранислав Станојевић ✕, Станоје Станојевић 〰, и уредник —.

Број 1. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 3 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

У СПОКОЈСТВУ

Ја не знам што стрепим, шта ме боли тако,
Кад се нити уздах нити суза јавља?
У спокојству жељном нисам давно плако
Нит' ме више спомен из прошлости здравља —
Одвикнута мисо више ми не лета
По гробовљу тужном покојнога света.

Ал ми пламен суне на образе нујне
Из дубина, где ми мртви боли леже,
Зачујем ли звоно кад жалобно зујне
Па се кô јецање по магли разлеже —

Тако с боним шумом ветрић шири крило
Над местима, где је гробље некад било;
Кукавица тако у даљини кука,
Кад огреје сунце, живне младо доба,
А цветак пун слутње стрепи од тог звука
Над понором можда некадањег гроба....

Ленскій

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

I.

Зора, дивна септембарска зора бијаше истом почела рудјети, а у приморском селу Вигњу дјеца махом поустајала, па се живо узграгорила, као да је збиља освануо Бадњи дан, јали Свети Ловринац, сеоски сајам.

На мору не бјеше још ни једног ћуха, а равно и тихо водено површје изгледаше, у прозорици, као какво големо језеро. Остраг, небу под облаке, дизао се сури Велебит и одбијао прве сунчанице, обасипљући рујном свјетлошћу читаву обалу. Сприједа, на хоризонту, гдјекоја рибарска лађица, разапетијем једром, очекиваше да се „мајстрал“ дигне, како би се примакла крају. Друго ништа. Ни једне шајке, ни једног пароброда на догледу.

На обали, у пијеску, пет-шест изврнутијех чамаца, под којима чепркаху кокоши. Уза сами дрвени пристан, са мостићем преко ограде, љуљала се *Света Мандалина*, највиша сеоска лађа, с којом се Вигањци јутром у град вожаху, а којом управљаше Иво Гера, сеоски ожелеџија.

Десно, под самијем „каштилом“, сеоске праље, кошарицама пунијем опрана рубља, купљаху се у гомилице, дозивајући гласно удаљеније друге, да скупа у град крену; гдјекоја рибарска стопањица бијаше изни·

јела пред кућу старе мреже, дајбуди да их крпи; али, за дивно чудо, нити прве приступаху лађи, да се укрцају, нити се друге могаху наканити да у плетиво иглу задједу, но све нешто нагађаху, пиждрећи непрестано у исток, као да се одонуд нечему надају.

Дјеца међутим, боса и одрта, чупаве косе и преплануте чапре, утркиваху се по жалу, хучећи и бучећи — већ како само приморска „берекинчад“ могу.

Не потраја много, а оно помоли сунце иза брда и обасја својим пламеним колутом сељачке колибе, раштркане по обали, при самоме рубу морском, на прозорима „каштеоским“ заблисташе стаклета, а морско лице, дотле равно као кристална плоча, осу се сребрнијем љустрицама и поче да трепери и да се набире под утицајем лагана вјетрића са запада.

Лађар је још само тај повјетарац чекао, па да се по обичају од краја отисне и низа саму обалу пут града заједри. Неколико се људи бијаше већ укрцало и тамо амо по лађину крову размјестило; остали придолажаху, носећи скоро сваки по нешто брёмена.

Указа се најзад и сеоски поштоноша, а женскадија још никако да се с краја макне.

Гера развави једро, које бијеше смотано и привезано уз катарку, натаче крмило, затим скочи на баш, окрете се ка женскињама, па се крупно издера:

— Мичите се отоле, ногу сломиле! Зар да вас људи до поћи овђе чекају, а!

— Ето нас, стрико, ето! — одазваше се праље, дигавши смјеста кошарице на главе и потекавши јатимице ка пристану.

— Шта им би јутрос, па се онако узлајаше? упита један од људи.

— А знаш ти, што је женска напаст, прихватиће други: дочуле синоћ, е ће контеша с контићем јутрос овамо, па их стало чаврљање, као да господа бо' зна откад у село не дођоше, а тамо нема ни мјесец дана како је шјор Франето на рибање долазио.

— Жене као жене, упаде њеки старкеља обријане наусннице, истресујући лулу на длан: — да им човјек уста сашије, а оне би кроз нос проговориле. А што ћемо, јā? Није им се ни чудити: кад је господин у селу, цијелом је селу добро. Бог и душа, не сјећам се, да је још икад мреже истегао, а да они из комшилука, који се на обали десише, нијесу свој дио добили. Жене пак, те у кући раде, вазда по штогод собом у прегачи понесу.

— Би и више, да је стара издашније руке, примјети Гера, спремајућ се, да отисне на крај даску, преко које бијаше истом у брод ушла Анђелија Шоркова, најљепша сеоска цура, која ношаше у град нешто зелени и котарицу смокава, прекриту лозовином. Остале жене, већином праље, бијаху већ ушле и посједале са својим теретима, неке на крову, а неке доље, у самоме кориту; јер, наравна ствар, прије треба да се изнамире људи, а женама већ како буде.

Кад све би у реду, бродар одријеши уже, којим лађа бијаше уз крај привезана, одјурне ногом мостић, завезе двапут веслом, да се лађа обрне к вјетру, и кад се једро поче надимати, засједе на крму, да управља ходом.

Света Мандалина бјеше врло добра једрилица, и кад јој чича Иво главом правац даје, нема те вигањске лађе, која би је у путу претекла. Сјем тога, хрптица јој бијаше скоро остругана и сва изнова намазана, па клизаше по води, као леденак по мразу. Како се десетак лаката од краја одмаче, притегну Гера конопац, да једро боље носи, а лађа се сва успјени и полети кљуном у исток, као да је понесоше поморске виле.

Још се за који час чу граја женског ћеретања, па онда жагор постаде слабији, и мало по мало, те га нестаде у даљини.

Скоро у исти мах указа се на хоризонту, *Светој Мандалини* под вјетар, овећи варошки чамац са шатором.

Дјеца на обали, која бијаху поскакала у море да се купљу, цикнуше једногрлице: „Ево контеше!“ и искочише махом на крај, да се облаче. Један се међу њима особито истицао са своје прљавштине. Бјеше то „Миш“, дјечко од својих тринаест година, коме се не знађаше ни отац ни мајка, но кога село бијаше посинило још у колијевци. Миш бјеше заиста право „сеоско дијете“.

Љети га храњаху туђи воћњаци и виногради, а зими копитњаци, лупари и школьци, што би дуж морске обале купио, и гдјекоја оботница, што би је туђијем остима задио. Раскосман, прљав, развраћених прсију, носио би увијек туђе подерине, све крпа до крпе. Кожа му се, од морске слане, блисташе, ка' обуљена. Право му је име било Никица, али га у селу сви зваху „Миш"; то ради оне његове прљавштине, малих жвркастих очију и тапка заковрчена носића, који те некуд подсјећаше на мишју њушку.

Миш бијаше у селу прави циганин; од природе снабдјевен свијем манама приморског „берекинчета", бјеше он ипак добра срца и врло услужан дјечко. Кад би с мора грозила невјера, и ред било извлачити на суво чунове; кад би требало коме дати руку, да истегне из мора „трату"; кад би се село на какав тежи заједнички посао спремало: Миш би одмах међу првијема у помоћ притјецао, а да му не реку ни „хвала". То, наравно, кад у селу не бјеше „шјор Франета", јер кад овај с каквијем другом дође, па се у рибу дâ, онда је Миш за село пропао. Он тада по вазцуги дан у двор капље, да господару приправља врше, да му натиче мёку на удице, растире и купи мреже, хвата осјеком козице, тражи у пржини глиста и још које какве рибарске послове опрема. Узалуд би га тад сеоска гамад у игру, јал' у тице мамила: њега за то вријеме не бјеше нигдје видјети. Није шала: кад се човјек из господске кујине храни и по три форинтаче на недјељу бере, а он треба и да нешто заради. У осталом, мреже треба у вече снупштати, зором дизати, а дању сушити и уређивати, па камо вријеме за скитачину?

У тили час бејаше Миш навукао на се кошуљу, старе модре сукнене чакшире (које су, мимо обичаја, још доста добро изгледале) и натакао на главу задњи остатак своје црвене капице. Тим је, да богме, његова „тоалета" била готова. Сад потрча десетак корачаја узаном стазицом, те од мора вођаше ка горњијем сеоскијем кућама, сави једном путањицом, скокну још неколико пута, па се устави, заклони уста прикупљеном шаком, и викну колико му грло ношаше:

— О-о-о Перкане!

— Ој Мишу! — одазва се из једног винограда ојак мушки глас.

— Ево их ђе долазе.

— Јесу ли близу?

— Прошли су Госпин Кук; биће овђе у који час: потежи.

— Ето ме, ето.

И Мишов одазивач, крупан, једар момак од својих двадесет година, испаде из виноградске живице, носећи у једној руци ђускију, а у другој дебеле приморске папуче, које ће путем обути.

Перкан Шорак, рођени брат оне исте Анђелије, што се мало час бијаше укрцала на *Светој Мандалини*, служаше у госпође Бриђиде, удовице конта Инокентија Бурића (којој припадаше вигањски „каштио") уједно као дворник и као башчован. То се звање од давних давнина у Шоракâ кући са оца на сина преносило. Некад су Шорaци од те службе масну зараду угонили; то док у Приморју владаше Млечић, и Бурићи служаху републику као сердари и часници на дуждевим галијама; ал' кад млетачка звијезда зађе са далматинског неба, па се утопи у бурно море првог француског царства, угаси се и Бурићима крсна свијећа, и као многи млетачки великаши спану и они земаном на сушту, и то грдно отанчалу дједовину. Остаде им, истина, контовска титула, али шта ће им, вељаху они, „контство", кад се нема шта „контати" (бројати)? И тако тај племићки назив, мало по мало, у потписивању, изоставе сасвијем. Пошљедњи Бурић, који га се још чврсто држаше (ал' и то више навике, но сујете ради), бјеше конте Николето, Инокентијев отац; Инокентије га се пак, након 48-ме године, одрече сасвијем, као ствари недостојне једног заповједника „народне гарде", као што сам бјеше. Што се напокон тиче „шјор Франета", задњег огранка Бурића куће, он не само да се није том титулом служио, него је, као слободњак и поморац, у својој души чак и презирао. Старији сељани зваху га опет „контићем", а матер му „контесом", као што бјеху из малена навикли; али млађи свијет, Франетови вршњаци, који би се с мрнарице враћали, не зваху га друкчије, но

„шјор Франето“, што њему сасвијем право бјеше.

Како рекосмо, имање Бурића бијаше у потоње вријеме на врло танке гране спало. Један дио иметка бијаше, у преко по вијека, позобало раскалашно живовање конта Николета и сина му Инокентија; а од онога, те иза њих двају оста, оде добар дио у Франетово школовање, тако да од некадашњег вигањског спахилука контеши Бриђиди, данас јединој власници, остајаше једва двадесет хектара земље око „каштила“ и једна мала борова шумица. Све то бјеше у рукама Перкановим, који обрађиваше земље и држаше кључе од „каштила“. За тај је труд свој Перкан уживао један дио плода „у нарави“, и уз то неколико годишњих форината као „дворник“ (дворски чувар). Зарада не бијаше бо' зна колика, али Шорацима, који имађаху и нешто свога у селу, а при том живљаху још у заједници (ма да се старији брат бјеше оженио), испадаше опет добро.

Миш и Перкан потекоше дакле скупа ка пристану. Дјечурлија, још на пола мокра од купања, бијаху већ нахрупила на пристанску скелицу, радознала да виде, кога ће шјор Франето са собом довести, и шта ће све контеша собом донијети. Чамац се већ у велике примицаше, кидајући море својим оштрим кљуном и остављајућ за собом широку бразду смарагдове боје. Восци завезоше још двапут из петнијех жила, затим пустише весла, и лађица пристаде поребарке уза сами пристан, као да је когод бјеше руком намјестио.

Пошто јој шатор дотле крму заклањаше, они се на крају тек сада сјетише, е је шјор Франето сам у лађи. Миш и Перкан приступише одмах ка чамцу, скидоше капе с главе и скоро у један мах поздравише:

— Добри нам дошли, господару!

— Здраво, Перкане; здраво и ти, Мишко! одврати шјор Франето, додајућ им из лађе неке ситније ствари.

— Зар ви сами, господару? упитаће Перкан: као да нас је ове године господарица сасвијем заборавила.

— Доћи ће и она, Перкане, доћи; али доцније, одврати контић. Пак додаде:

— Је л' све у реду, горје?

— Јес, шјор, још од јуче.

И шјор Франето Бурић, испитани поморски капетан, племићки огранак и јединак у удовице мајке, младић средњега стаса, витак, црномањаст, црне густе брадице и препланута лица, искочи на крај, па се упути махом „каштилу“ својијех пређа, док се восци, пошто искрцаше остали пртљаг, вратише истијем путем у град.

(Наставиће се)

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

I.

Увод — Претци Ивана Тургењева — Очух тиранин — Отац романсјеров — Немачка једна кнегиња хвали његову лепоту — Живот госпоштине у Спаскојем селу

Године 1838., неколико дана после мога рођења, однеше ме моји родитељи по жељи госпође Тургењевљеве, матере славног романсјера, њеној кући у Москву. Она ме усвоји, и ја сам живела код ње до последњег јој часа.

После смрти нашег непрежаљеног романсјера новине су се јако занимале о његовој матери, те су писале о њој врло несимпатично. Моја прича не ће опроврћи њихова мишљења, али ћу ја, из поштовања према истини, изнети на свет неке прилике из живота госпође Тургењевљеве, које би кадре биле занети и мање напрасну и мање горду нарав, него што је била у ње. Она је припадала другом времену и другим обичајима, но што су наши.

У њеним жилама текла је крв Лутовинова, свемоћне, необуздане госпоштине.

Иван Тургењев описао је своје претке у „Три слике“ и „Ратару Овсјаникову“, а те су повеле међу „Ловчевим записницима“.

По кобном закону наследства наследила је мати Ивана Тургењева ту нарав од својих старих; али се њезина себичност, властољубље а кад и кад и суровост развили и утврдили

неправдом, коју је претрпела у свом детињству.

Још као мало дете изгубила је свога оца, пак је васпитана у кући другога мужа њене матере, где беше ужасно злостављана.

Мени су познате о том тако ужасне појединости, да се чисто грозим, да их овде опишем.

Сомов, њен очух, мрзио ју је. Морала је да трпи сваку његову ћуд и сваку ћуд његових кћери; он ју је тукао и свакако понижавао.

У седамнаестој њезиној години поступаху с њом још много ружније. Једног дана, кад не хтеде ни како да пристане на његове срамне и грешне жеље, Сомов хтеде да је на најсрамнији начин казни. Млада се девојка одлучи, да побегне. У недоруху утече од куће на пешке преко шездесет километара, док не дође у Спаскоје село — где се касније родио Иван Тургењев — свом ујаку Љутовинову.

Ујак је прими у своју заштиту и не хтеде је повратити очуху, ма да ју је и мати њезина искала.

Мати Тургењевљева живела је код свога ујака све до његове смрти. О његовој смрти говорило се свашта.

Нећака Ивана Љутовинова наследи све његово огромно богатство. Њој беше тада тридесет година.

Ослобођена у свом деловању свију сметња могла је та жена необуздане нарави рећи: „Сад могу све!“

Видећемо касније, с каквим је убеђењем веровала у своју моћ и како ју је употребљавала према свима, који су с њом долазили у додир. Како је имала на хиљаде робова и како беше веома богата, мишљаше, да се све мора покорити њеној вољи; но брзо ће увидети, да на овом свету има и туђе воље, која иште своје право.

На кратко време после ујакове смрти уда се Варвара Петровна за Сергија Николајевића Тургењева.

Само толико знам о оцу нашег романсјера, да је био човек необичне лепоте. Једном га прикажу једној немачкој кнегињи владарици. Неколико година касније беше госпођа Тургењевљева у исто време у Карловим варима, кад и та кнегиња. Један пут се обе ове госпође сусретоше на извору. Госпођа Тургењевљева пружи руку, да напуни своју чашу водом. На руци јој беше гривна са сликом њезина мужа. Кнегиња је ухвати за руку, па повиче.

— Ах! Та ви сте жена Тургењевљева? Ја га нисам заборавила... После цара Александра I. он је најлепши човек, кога сам у свом веку видела.

На својим су добрима Тургењевљеви проводили раскошан бољарски живот, за који и у иноземству добро знају.

Богатство госпође Тургењевљеве, њен дух, њено искуство, углед њена мужа, све је то привлачило у њихов замак цело окôно богато племство. Она је имала своју цркву, своје позориште, у којем су глумили њени робови, па и свој оркестар. Кô је био позван у Спаскоје, тај је то сматрао за велику част.

Госпођа беше тако духовита, тако умиљата — смела бих рећи: очаравала је — да је имала силесију обожавалаца, ма да не беше ни млада, ни лепа. Лице јој је било мало богињаво.

II.

Тургењевљева породица — Срећан утецај Ивана Тургењева на материн карактер — Аристофанове „Жабе“ — Смеј Ивана Тургењева — Материн и синовљев дневник

Породица романсјерова састојала се у оно време, кад ови мемоари започињу, из госпође Тургењевљеве, њена девера Николе, који је, после смрти мужа јој, управљао њеним добрима, и из њена два сина Николе и Ивана. Ту сам на послетку била и ја, као усвојена ћерка, „кућевно дете“, и још једна нећака.

Осим тога беше у кући више страних учитеља свирке и учитељица, који су се често мењали. Госпођа Тургењевљева није никада никога дуго трпела, нити би се њена поносита нарав дуго задовољавала ма чијом послушношћу, ко има њој да захвали свој хлебац.

Њено властољубље, потреба да влада, простирала се и ван њене породице и њених робова. Она је господарила над свима, који су јој се приближавали и који су ступили ма у какав одношај с њом, тако да је својој вољи потчињавала и онаке особе, које не беху ни најмање обвезане да јој се покоравају.

Често је био довољан један једини поглед, да запуши уста свакоме, ко би се усудио, да пред њом изрази своје мишљење, које би било противно њену мишљењу. Нико није имао права, да пред њом одржи своје мишљење против њена. Једини њен љубимац Иван имао је то право, али је морао изражавати најлепшим и најпокорнијим изразима своје жеље или своје жаљење, молећи а никако препирући се.

Кад је Иван Тургењев био у Спаскојем селу, мати му је била са свим друкчија. Она је предусретала своје људе благо, шта више усиљавала се, да другима чини добра, не би ли изазвала осмејак на лице свога љубимца, свога „Венијамина“.

Иван Тургењев имао је обичај да ме узме на руке и да са мном збија свакојаке лакрдије. Он је био још врло млад пак је волео детињарити.

Тада је баш учио грчки те је читао Аристофана. Једног јутра дође му у памет, да ме натера, да говорим „жабљим језиком“.

Научи ме ове слогове: Брекс-ке-кекс-квак-квак... нашао их је у Аристофановој знаменитој комедији. Попне ме на сто, стави ме са раширеним рукама у класичну позитуру, те сам морала, из почетка полагано, а после све брже, крекетати. Ми смо се слатко смејали, на велики јед госпође Тургењевљеве, која нас је сваки час корела.

— Окани се један пут, Иване! говорила му је. Хоћеш да поквариш то дериште; направићеш од ње мушкобану.

Није могла да подноси безбрижни смеј, којим се вазда смејао њен „Венијамин“.

— Та престани, Иване! викала би. То није у реду, да се тако смејеш. Шта значи тај простачки смех?

Кад је Иван одлазио у иноземство, тај је растанак матер му јако заболео. Имам још у рукама њену бележницу из године 1839 и 1840. У њој нађох написане ове редове, из којих се може увидети њена туга за милим јој сином.

„1839. — Мом сину Ивану:

„Иван је моје сунце; ја видим само њега: а кад ми оно потамни, ја не видим јасно, ја не знам више, где сам.

„Материно се срце никада не вара, а ти знаш, Иване, да ме моје осећање мање вара, него мој разум“.

Читала сам у неким новинама, да је госпођа Тургењевљева свој дневник оставила свом сину. Но ја за извесно знам, јер сам била баш онде, да је њен дневник и сва њена преписка године 1849. изгорела у градини у Спаскојем селу.

Је ли то услед оног кобног закона наследства, да ни Иван Тургењев не хтеде свој дневник да изда на свет, него га је, као и мати, сагорео у Буживалу, такођер у једној градини.

(Наставиће се).

ПОУКА

СЛУЖБЕНО ДОПИСИВАЊЕ ПЛИНИЈА МЛАЂЕГ И ТРАЈАНА

(Из нештампаног дјела: Плиније млађи и његово доба. Свраха првога и почетак другог столећа по Исусу)

Једнога дана Трајан је на други начин показао, колико има поуздања у свога љубимца; послао га је за намјесника (legatus Augusti propraetor) у далеку Витинију. То је римска провинција у малој Азији; земља је на пола кршевита, на пола родна; велике су и данас у њој шуме, а веће и мање ријеке и потоци испресијецају је на све стране; за римско доба цвала је тамо трговина и промет, особито у Прусији (данас Бруса), у Нициеји и у главноме граду Никомедији. Ал у таковој земљи наш намјесник није могао наћи све удобности римскога живота; становници, поријеклом Грци и Трачани, били су немирне ћуди, укољице, склони на раскош, као што је увијек тако било у источним крајевима, а владати таковим свијетом није никад лак посао: али је наш писац послат од цара, на шта није кадар учинити за свог господара и за државу! „Провинција — рече му Трајан — увидјеће сад да се нијесам могао боље скрбити за њу: ти ћеш се пак постарати да им покажеш, како све, што радиш, у моје име радиш“.[1] Наш Плиније дакле укрца на лађу своју пртљагу и своје миле књиге, па одједри.

У вријеме овог његова посланства пада оно за историју државне администрације врло важно дописивање међу намјесником и царем у Риму.

Ако смо се у осталим писмима упознали са добрим срцем и честитим карактером нашег писца, у службеном дописивању с владарем Плиније нам изгледа као човјек, који није на свом правом мјесту, као човјек неодлучан у важнијим питањима; то је неки администратор, који је и за најпростију ствар принуђен да се свјетује у господара; то је намјесник, који, и уз најбољу вољу, да у-

[1] Epist. X. 29.

прављa повјереном му провинцијом, како је с разлогом цар од њега очекивао, опет пред сваком маленкости стане, колеба се, не може да се лати логичнā ријешења појединих посала. Већ прије бијаше писао своме пријатељу Максиму, како треба да се легат влада у земљи, у коју је послат: „Не дирај у њихове богове, штуј њихове старине, њихова велика дјела и старе традиције; не такни се њихова достојанства ни њихових установа, а знај да ће на те срамота пасти, дигнеш ли им и задњу сјену слободе, што им је преостала; криво схваћаш своју улогу, ако мислиш, да ће ти обијест, насиље и страховање сачувати моћ и углед.“[2]

Витињани нијесу сигурно имали узрока, да се туже на такова намјесника, а ма им је сигурно досађивало, што се је Плиније за сваку и најмању ствар обраћао у Рим, кад је ето могао сам да прекине. И Трајану су сметала та вјечита питања за савјет, и више му је пута отписао, нека се влада по тамошњим обичајима. Да видимо, у какове се је потанкости губила строга а у исто вријеме и плашљива Плинијева савијест, и како је у свему цјепидлачио, навешћемо један од толиких примјера. „Молим те, господару — пише једном у Рим — да ми доскочиш твојим савјетом, јер не могу да се одлучим, хоћу ли да градска полиција чува тамнице, или ћу да их чувају војници; јер не знам, могу ли се поуздати у градске стражаре, а опет жао ми је, што војска онако своју поглавиту службу занемарује. У толико ја сам полицији додао неколико војника, али се сад бојим, догоди ли се што од какве њихове заједничке погрешке, да полиција не баци кривицу на војнике, а војници на њу.“ Да га спасе од те страховите неприлике, цар му у кратко одговори: „Мој предраги Секунде, није никаква потреба да и војска чува тамнице; боље је да се држимо обичаја те провинције, а тамнице нека чува ко и до сад“ — па надода некако иронички — „требаће наравно да врше своју дужност што је боље могуће, а то ће, драги мој, стајати до твоје пажње.“[3] Други је пут наш Плиније опет у великој двоумици: „Обичај је — пише — кад ко заузме какво почасно мјесто, да раздијели ситан новац у народу: је ли то добро?“ — „Није добро — отписује му Трајан — али ја сам тебе баш за то послао да по твоме бистроме уму поправиш, што мислиш да је зло.“[4] Види се, како је цару додијавало то свјетовање за сваку најмању ствар, али у исто доба познаје се по одговорима његов здрав разум и чисти поглед. Трајанова су писма кратка, перијоди су ожети, стил је достојанствен: једном ријечју, све је задахнуто оном **imperatoria brevitate**, што толико доликује високому положају римскога цара.

Читајући то њихово дописивање, морамо се чисто дивити човјеку, који из далеког Рима, (од Италије до Плинијеве провинције 2250 клм.), управља сваком граном администрације; али у исто вријеме то нам је велик и жалостан доказ огромне царске моћи; жалостан, јер шта ће се од толиког царства догодити, падне ли влада у руке неваљалу човјеку? Трајан се брине за купатила у Прусији, за пратњу тамошњем прокуратору, за пожарнике у Никомедији, за водоводе, за финанцијално стање појединих муниципија, за храмове, за гробља; он удијељује повластице, он суди у размирицама, он се брине за војнике, он се уплеће у грађанске сенате и т. д.[5] Кад пак промислимо, да се је цар старао онако по свој прилици и за остале провинције, веће и важније од Витиније, онда ваља да питамо, какви су то људи били ти римски цареви те им је дотјецало времена и снаге да подносе толики терет? Пристанемо ли уз данашњу критику, која држи, да се остали намјесници нијесу онако често обраћали у Рим и у свему цјепидлачили као наш Плиније, опет то стоји да је царска моћ била неограничена и начала се је свуда у јавни живот

Да можемо боље разумијети одношаје између покрајина и главнога града, треба да продремо у унутрашње околности царства, и да посматрамо из ближега онај вез, који је скопчавао провинцију с Римом. Онај ће нам вез протумачити државно централизовање, чије смо трагове ту скоро нашли у Плинијеву дописивању: централизовање ће једном ринути у пропаст државу и с њом и сву цивилизацију старинског свијета.

Римско се царство, све до првог стољећа, не смије просуђивати модерним појмом монархије. Држава је данас поравнала све унутрашње разлике; закони, који ваљају за један град, ваљају и за остале; централној су управи потчињене помање управе, што су по покрајинама;

[2] Epist. VIII. 24.

[3] Epist. X. 30. 31.

[4] Epist. X. 117.

[5] Epist. X. 34, 36, 42, 46, 56, 58, 73, 85...

влада је себи присвојила неку туторску власт, услијед које може да се у свашта умијеша и све да прегледа; има у њој једно главно средиште, у које, по разним путевима, утјече пошљедак појединих администрација. Али за вријеме првих царева државу су сачињавала мања и већа опћинства, која су се сама по себи по републиканском облику управљала; Рим се није уплетао у њихове приватне ствари, није се мијешао у њихове установе; себи је придржавао само политичку и финанцијалну управу. Оваково је стање трајало, можемо рећи, до конца првога стољећа; с Антонинском породицом пак почела је промјена на ухар царској власти, а на штету муниципалној автономији. „Антонини — каже Duruy — од Нерве па све до Марка Аврелија, бијаху људи задахнути најбољом вољом, вршили су савијесно своје дужности као владари толике државе, али за цијело нијесу показали неку особиту државничку памет, колико ни најбољи између њихових претходника, јер су баш они поставили и утврдили елементе свеопћег централизовања“.[6]

[6] II. 208.

Познавајући благи характер тих људи, лако нам је закључити да су они свој задатак постепеним и мирним начином извршавали; опћине, градови, провинције, и ако су губиле под њима своје стародревне повластице и слободу, опет та промјена у њихову поретку није била за стално толико страшна; умирала је автономна управа, али је падала у честите руке; ко је жалио за мртвом слободом, није жалио што му је сад таки господар. Ту велику промјену треба да припишемо највише Трајану.

Да изведе своју накану, он удари путем, који је био непознат његовим прецима. Новци, на којима је ударено Libertas publica, и Плиније, који у све гласе јавља препорођену слободу, то нам све чисто показује, којим се је среством послуживао Трајан. Говорили смо о тој Плинијевој „слободи“, и што се онда разумијевало под том ријечи; али је вријеме да речемо, како се је владар окористио тим јавним усхићењем.

(Наставиће се.)

Јосип Берса.

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ

Сабрао по Босни и Херцеговини

Игњат И. Димић

Од када је у Босну ушла западна култура а с њоме нови људи, нови обичаји и нове ствари, од тада је почело тамо нестајати и онијех ријечи, којима је народ стотинама година обиљежавао поједине врсте оруђа, производе домаће индустрије, народне јествине и друге ђаконије. И тијех ријечи *брзо ће нестати* — баш онако, како је у народу нестало народнијех имена биља, од када су учени љечници подвезали руке видарицама, те оне више не знају ни за биљке а тако ни за имена им.

Ну међу ријечима, које се још чују из народнијех уста у Босни, има их доста, којих нема ни у Вукову ни у Даничићеву рјечнику, или су једнострано протумачене. Ја сам кроз пет година у Босни биљежио све оне, које сам чуо у занатлијскијем радионицама, дућанима и иначе, па их сада предајем јавности, да тиме бар нешто отмем забораву а да и друге подбодем да купе оваку грађу. Ну ја се нијесам шћио ограничити само на прибиљежавање ријечи. Предсједник Берлинског етнолошког друштва, професор Бастијан, рече, да у свакој земљи без трага ишчезавају производи примитивнога обрта, чим кроза земљу пробије жељезница, те да се с тога у задњем часу морају купити и за знаност спасавати. Код нас о таком купљењу нико не мисли, па зато сам се код некијех ријечи упустио у

опис самијех ствари, справа и т. д., те сам и у томе погледу можда нешто допринио српској књизи. Не ћу рећи, да је о свакој ријечи и ствари све казано, па с тога ће ми мило бити, ако моја тумачења ко год попуни или исправи, а то очекујем у толико радије, што сам ову грађу употријебио при попуњавању „*Трговачке терминологије*“, што је кани издати босанска влада.

Ајва. Справа налик на жлицу, само масивнија и неспретнија, од гвожђа а још чешће од бакра. Њом се кавови пропајају (ле́ме). Она се угрије, припој се метне на оно мјесто, за које треба да се прими, те ајвом амо тамо таре, док се не растопи. Löthkolben.

Арир. Непреварена свила. Rohseide, Grège. Говори се у Посавини (у народнијем пјесмама спомиње се у „арирли“-кошуљама). Вук је забиљежио ријеч ерир.

Афша. Stampfer (beim Stampfen und Treiben der Metalle). У Сарајеву.

Бабурача. Оно стакло, што истече с гвожђем, кад се руде ка̏ле. У Босни није прије било т. з. „јени-мајдана“ (Hochöfen), већ само обичнијех пећи; ну њихове се бабураче не разликују битно, те би се с тога за ријеч Hochofenschlacke („шљака“) могла узети „бабурача“ или „бача“ (Види ниже). Вареш.

Бадањ. Осим онијех значења, што се спомињу у Вукову рјечнику, бадањ је мостарскијем „табацима“ (Gärber) $2^1/_2$ аршина дубока, $1^1/_2$ аршина широка, подзидана и постављена јама, у којој се коже клаче.

Бадем. Лисичја кожа с бута.

Ба̏ле. Seidenleim.

Басма. Вуку је басма „gedruckte Leinwand“. У Цариграду значи та ријеч „gedruckte Cottone“, у Сарајеву пак просто *памучно* платно, које је шарено, па се узимље за поставу гуњева. Припоменућу само, да се мисирско платно од лана зове bazz.

Басма-чит. Calico.

Бача. Види „бабурача“.

Бе́на. Врста шљуке; по опису рекао бих да је Sumpfschnepfe. *Љубушки.*

Бехтуран. Врста биљке. *Гласинац.*

Бјеница. Мед од убијенијех пчела. *Невесиње.*

Богаз. Гуша (воље) од лисичје коже.

Болџик. Doppeltuch.

Бо́ра. Ову ствар праве кујунџије овако: успу соли у лукшију, варе дуго (док сва вода не уври) а онда попрже оно што остане. Узимљу је мјесто „тенећара“, који је и њима познат. Може бити да су они од ријечи Borax (=тенећар) извели ову сличну.

Босман. Хљеб од простијега домаћег пшеничног млива.

Босман из тепсије. Хљеб од „мутмела“ т. ј. млива, што из фабрика долази, те се у тепсијама пече; он је оздо шупљикав.

Ботена. Дебело неубијељено памучно платно; у Лици се зове жу̏ц или жутац.

Бријевина. Вуна, што се обрије са мјешина, када од њих треба опуту кројити или их чинити. Pellwolle.

Бричевина = бријевина.

Буза. За ову врсту пића, које се у сваком крају турскога царства на други начин прави, вели Вук: ein Getränk aus Kukuruzbrot und Wasser а даље: „Срби по селима граде бузу особито уз часне посте од кукурузна хљеба и од воде, а Турци је граде од брашна (чини ми се од проса), па је носе те продају по варошима. — Бузу у Босни праве Македонци тако, да провело мливо замјесе с водом и квагом, оставе да укисне а онда полију водом и чекају док се добро не укисели; тад воду одлију и као бузу продају. По селима пак сељани метну мрве од кукуруза у воду, те одлију ову, кад се све укиселило.

Букавац. У Вукову рјечнику има ова ријеч али као 1) водени бик, 2) бунција. У западној Босни, на по се на љеванском пољу, зову овако онај глас, што се у прољеће и јесен чује испод земље, те наличи на букање говеда. — У Херцеговини кажу и *бучавац*.

Бурумлије. Мала кујунџијска клијештаца облијех врхова.

Бутарга. Botargue. Овако зову у Босни и Херцеговини ону рибљу мријест, за коју Вук вели (под „авгутар“) да се припрема на Скадарском језеру, а од рибе скакавице.

Ваћеница. Мед извучен ножем из саћа. *Херцеговина.*

Виљалица. Некаква биљка. *Гласинац.*

Влаченице. „Zieheisen“ са крупнијем рупама, кроз које се исковани сребрени штапићи вуку, када кујунџије хоће да добију сребрен тас (жицу).

Вража. Танак „*мајак*“ (Cheviot).

Верижњача. Зове се и „синџирац“. Име биљке. На Романији планини.

Горњац. Овако зову у Босни горњи камен у млину. Läufer.

Горчица. Оно исто, што и „горка со“ (од Bittersalz) у српским школским књигама. У *Босни* по варошима.

Гризуље. Квеститаца плочнијех врхова, која требају кујунџије.

Грно. Frischherd. *Вареш. Фојница.*

Гроздовача. Ракија од грожђа.

Грунац. Камена со. *Босанска Крајина.*

Грѐ. Овако зову по̂ „уѓупа“ (види „урун“). R. v. Schwegel каже у свом дјѐлу „Volkswirthschaftliche Studien über Konstantinopel und das anliegende Gebiet“ да се аршин дијели на: „8 Roup à 2 ghirah“. Биће да је и ријеч гре постала од ове „ghirah“. Говори се понајвише у Херцеговини а први пут чуо сам је из уста једнога православног Србина Мостаранина. Гре је према томе велик 0·0425 m.

Грубина. Некаква печурка, што се не једе. *Гласинац.*

Диверо. Штап дугачак 2 аршина, са костријети на једном крају, који се у клак замаче, кад се коже подмазују. *Мостар.*

Дин. 1. Доње лишће на духанском струку (в. „*подбирак*“). 2. Онај дио лисичје коже, што иде уздуж трбуха с једне и с друге стране од „црнади“ (види „црнад“).

Доњац. Доњи камен у млину. Bodenstein.

Дреза. Тако зову мухамеданске жене у Босни оно, што остане на дну суда, када се сапун прави. Unterlauge.

Дублон. Што Херцеговци зову потешњак, то босански Хришћани зову „дублон“, т. ј. златан новац од четири дуката (Vierducatenstück), који у турској валути вриједи 250 гроша или по̂ кесе.

Душеклук. Bettorell. Сарајево.

Духаоница. Gebläseraum. Вареш.

Дева-серџада. Врло фина серџада, што је купују само најбогатији бегови; она није од девете длаке већ од „тифтика“ (Matrair).

Жеста. У Вукову рјечнику стоји, да је жеста оно исто, што и жестика (acer tataricum L.) а у хрватским се књигама она узимље мјесто ријечи Spiritus (одатле „жестока“ пића). У Босни и Херцеговини „жеста“ није ни једно ни друго већ „Seifensiederlauge“. Мухамеданске жене још и данас саме собом варе сапун те за ту цијељ направе најприје жесту: узму креча и луга, покиселе их, успу у бадањ и налију врелом водом; то све добро помијешају и оставе, док се не охлади, а онда воду оциједе. Та вода је њима жеста.

Заметица. Kupferschale. Заметице долазе у Босну готове, те од њих бакарџије израђују казане, ибрике и т. д.

Зарица. Ово је сир, који би Нијемци назвали Zieger. Праве га од слатке сурутке, из које су сир извадили, тако да је преваре и оно, што се варењем одвоји, покупе. Гдјекада долијевају сурутки — не би ли више зарице добили — по нешто вареникe. Некијема је зарица и провара, т. ј., сир што се добије од проварене варенике.

Зашакица. Онај дио руке иза шаке, гдје су Handwurzelknochen.

Зличак. Некаква биљка. Гласинац.

Зѐ. Овако зову Мухамеданци јако танак свилен обао гајтан, којим се везу чохана народна одијела.

Зечина. Hasenfell.

Зечја со. Arragonit. Бос. Крајина.

Зечка. Erbsenkäfer. Bronchus pisi.

Извлакача. У Херцеговини зову овако Tischlade. У личком Пригорју реку „подстољњак“.

Илицета. Подугачко плочно и издубљено гвожђе (да би прст у њ могао стати), у коме се сребрен новац стопи, те онда добије облик прста.

Јанак. Онај дио лисичје коже, који је са стране за ушима.

Јарач. Das Schlüsselbein.

Јединак. Танка греда, виша но шира.

Кајсар (Вуку: Karmesinleder) јесте најбољи, крмезом лијепо дрвено а стално обојени мостарски сахтијан.

Каплама. Овај хлеб прави се од мало *тврђе* закухана „мутмела“, али и од домаћега финијег пшеничног млива. Кисео је, озго наоколо обрезан, те изгледа као да има капу.

Каплама једра. За њу закуха се тијесто још тврђе, него за обичну капламу. Када тијесто укиса, то се раскуха: направи се један већи а један мањи колач, овај се метне с врх онога и испече.

Карамандал. Вунени атлас. Lasting.

Клабодан. Goldene Cordonnets.

Коловран. Strassenpfosten.

Коломаст. (Код Вука „коломаз“) Wagenschmiere.

Колотурица. Rolle.

Коњина. Pferdehaut.

Кордун. Овако зову у Сарајеву сваку врсту врпце. Биће од „Cordon“. (У Лици кажу „курдела“).

Крг. Много оваца на укупу (по више стотина), које љети пасу по планинама. Сарајевски котар.

Крпељ. Gemeine Zecke. Код Вука је крпељ eine Schaflaus.

Кумаш. Овако зову у Сарајеву памучно платно са стријекама или квадратима од разнијех боја. Вуку је кумаш атлас.

Калана. Wolfsofen. Пећ, у којој су се у Босни (Вареш, Фојница, Стари Мајдан) гвоздене руде калиле.

Калика. Врста биљке. Гласинац.

Ластра. Одебело тенеће од гвожђа. Schwarzblech.

Леће. Rostflecke. Вук вели да леће у Сријему значи Sommerfleck.

Лучум. Вук је написао „луђум“ те вели да је то ein Bindemittel (Kitt) von Baumwolle, ungelöschtem Kalk und Oel bei Wasserleitungen u. dgl. Сарајевски кујунџије праве лучум од сакрза (Collophonium), лоја и стучена веремиђа, те га међу у суде, које искуцавају (да се љепше куцају).

Лулице. Врста биљке. Гласинац.

Мада. Neusilber.

Макара. Senkloth.

Маткаф. Brustleier. Bohrwinde.

Мачје злато. Pyrit.

Мац. Пакет ђајтана, у којем може бити дванаест до двадесет и пет топова (већ према томе како је фин).

Мâца. Сирово гвожђе, што најприје из калана истече, кад се отпушти. Оно је смјеса „Roheisen“-а и „Frischeisen“-а.

Млава. Врело, које преко љета пишти из земље у планини, те се слабо позна да одавире.

Моруља. Морска со. Meersalz. Босна.

Мостра. Дебео зѐ.

Морчица. Perlhuhn. Кажу и: морска кокош.

Морјанин. Грк из Грчке.

Музера. Schraubenmutter.

Мезгра. Aasseite (код коже). Мостар.

Нâдо. Шездесет товара руде. Вареш.

Нобе-шећер. Candiszucker. Сарајево.

Овршак. Горње лишће на духанском струку. Bestgut. Херцеговина.

Остава. Speisekammer. Бос. Крајина.

Пирге. Flecke. (У Лици кажу кокошима, које имају по себи „пирге“, да су „пиргасте“.) Јајце.

Плета. Сребрен, у наоколо оплетен новац; зове се и цванцика (Conventions-Zwanziger).

Поганац. Пиротски ћилим, дужи од сметеника, што се у Босни продаје.

Подбирак-дин (на духанском струку).

Подрезина. Сухо празно саће (без меда).

Полуге.Варешко гвожђе, што се продаје у облику полуге (Hebel). Bosnisches Stabeisen.

Посавац. Духан, што у Посавини расте.

Потењњак. Види: дублон.

Прдавац. Сир тротап (види „тротач“.) Сарајево.

Превлакача. Мандало преко врâта. Херцеговина.

Проболац. Drucker.

Прх. „Наступио прх“ кажу у Босни, када се птице стану селити.

Пуља = Лисичина. Bastseil. Босна.

Прга. Вук вели да је прга „јело од попржена сијерка, које се самеље у жрвњевима, па се брашно успе у врућу воду, те се попари, па се онда прга једе ожицама као пура или капа“. Даље надовезује: „Ово се јело данас готови по Херцеговини и по њезинијем околинама, али је ријеч позната и у Србији. Миришу ти уста као да си пргу јела (у приповијеци); С туђе њиве и чанак прге (заувар је)“. Прга, коју народ у *Лици* прави, разликује се од ове Вукове. Када у Лици хоће пргу да сваре, то узму млива од попржена јечма, успу у котао (или још боље бакрач) вреле воде и четврт сата (па и боље) варе; онда скоро сву воду (кâшу) одлију а мливо под ватром добро утру. Прга се просипље, те није ни као мливо а ни као качамак. У *Бос Крајини* узму јечмено мливо, замијесе га, тијесто протисну кроз сито, те оно, што прође суше на сунцу и — кад затребају — варе подуго у води. То је њихова прга. У *осталој Босни* продају дјеца пргу по варошима; она наличи на попржену самлевену каву а праве је тако, да узму ланена сјемена, попрже га, смијешају са соли а онда у авану стуку. У *Херцеговини* има прге од двије руке. Једна се прави по селима а друга у варошима. За ону узимље народ јечам, док још није приспио (сазорио), наслажу власи у киту, опале на ватри, сатару, преберу, зрње попрже, самељу и од тога млива направе качамак (мандару), коју онда пргом зову. У варошима пак попрже пшенично мливо, смијешају са соли, и у то замачу хљеб (кад га суха једу).

Пекмез. У Босанској (као и у Горњој) Крајини

значи ријеч пекмез оно што и њемачка (и то без обзира да ли је процијеђен или не) Latwerge, Zwetschkenmus. У *Босни* (на по се у Зеници, Високом и Сарајеву) значи пекмез оно исто што и њемачка Obstsyrup т. ј. оцијеђен уварен а ориједак сок од шљива, јабука и крушака; љути пекмез јесте од дивљака. (Вук вели: „пекмез: „Syrup (von Birnen, Aepfeln u. a.)). Latwerge зову у Босни, ако је непроцијеђен, *бестиљ*, а ако је процијеђен, *маџун*. Ну маџуном зову и у води растопљен и уварен шећер.

Пропашљика.	Врсте биљака. Гласинац.
Пискавица.	
Пирика.	
Пријешак.	
Пријешчазам.	

(Свршиће се).

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Пјесник и вила. Од *Николе I.* Цетиње, државна штампарија 1892. Вел. осмина. Стр. 205.

Одавна се поговарало — ја сам још летос разабрао — како витешки Господар Црне Горе довршује нов спев. А с радошћу је сваки пријатељ српскога песништва из 49 броја „Гласа Црногорца“ разумео, да најновије дело Његова Височанства излази из штампе. 50 пак број истога листа донео је глас, да је спев не само готов и да се, уз одобрење високога аутора, разашиље на дар многим нашим заслужним и познатим умним трудбеницима, библијотекама учевних и књижевних завода, ђачким дружинама и књижевним листовима, но и да је — с дозволом узоритога песника — прочитан на свечаном вечеру Цетињске читаонице у очи Никоља дне и да је учинио најбољи утисак.

И „Стражилову“ је стигао тај мили дар те хита, да га прикаже оној огромној већини својих читалаца, који ни по најскупље новце не могу уцсети да украсе своје књижнице најновијим делом Кнеза Николе. На жалост се овде, и то само у сухопарну изводу, даје изнети садржина лепога дела. Оно остало: прекаљени онај родољубни песнички занос и у сред заноса трезвене и једре и умне рефлексије, уз то природну — смео би човек рећи: урођену — уметност и лакоћу у версификацији и осталим све по избор средствима, што припомажу те песничко дело буде са свих страна непрекорно — то све се даје само осетити непосредно у читању, а са сувереним презрењем гледа доле на сваки опис, као на сићушан створак, којем није вредно ни пркосити.

Спеву на почетку призивље песник вилу, своју „милу другарицу, посестриму вазда младу“, да га „мало надахне мирисом своје душе,“ да му „одвеже духу крило“, подсећа је на први састанак им пре „тридесет љета“, кад се оно на Ловћену упознаше, збратимише, кад она њему лиру, он њојзи венац даде, па је преклиње, да не да, да им се „дружба баци у њедра заборава“, јер

„Што би рекла повјест стара.
Домовина и јунаци?“

И одзива се вољно „вазда иста вјерна другарица“, ма да је „час непогоде“, јер је

„У природи свашта стало...
. . . .
. . . .
Кад по земљи гора сније
И потоње лишће с гране.“

Затекавши га „замишљена на кормилу лађе“, не брани му до душе, да „измеђ' шкоља бодрим оком“ гледа, да лађу „зло не снађе“, јер је „аманет

Та лађица на таласе:
Па те стало муке. главе.
Она ваља да се спасе!“

али га ипак коре, што је нагао, да „исправља и поправља и данашње учи људе“, није му, вели, вајде. кад и онако

„Срећу српску зла је рука
Пут понора већ завела.“

Па му „набраја српске мане“, по он, признајући до душе, да „Србима мана нешто“, одбија њене прекоре, кличући:

„Није Србин мој такови —
Благородством Србин дише!

Пун је снаге и живота....“

„У срце дирнут“ прекорима своје друге, моли је најпосле, да му „мисли часом одврати од зла српског, од злотвора...“ па како му сад „уму треба мира,

Мало приче. заговора“,

то је моли, да га „заведе ђе далеко

Испод неба над облаке"
па да му „прича што год из прошлости за хероје, за јунаке", да му покаже своје „сјајне дворе,

У које се купе дуси,
Да боговски језик зборе,"

па да му покаже „врело знања,

С кога генij воде пије",

да га „научи лијепоме" да му „објасни, што је вјечност.

Плаче ли се кад и тамо,
Ил су суве јединствено
Својство земље ове само?"

У дивној алегорији, која се ни мало не стиди старо-класичке скаске о Фајетонтовим сестрама, прича му вила, како се, одмах по што се „ови мир начини" од њених суза зачe Језеро Скадарско, како те сузе „природа сачува

Као бисер у кутију,
Да се изван дивне Зете
Моје сузе не пролију".

Обећавши му још, чим је позове, да ће опет доћи,

„Било јутром ил вечером.
Или даном или ноћи"

да му „дуге прича приче

Догађаја у том крају,
Које повјест не биљежи,
Нит се многи још познају".

растаје се с њим, да му се по молби му опет „најави

Тамо негђе у прољеће,
Кад престане снијег, киша,
И кад почне ницат цв'јеће.

На други састанак долази вила са китом цвећа, које узабра „по разбоју, по Косову", у којега је „моћ снажна",

„Родила га
Земља влажна

Још од крви
Од јунака...."

и које „навјештаје чак у ове нараштаје роду

Дужност свету,
Да полети
На освету".

Песник је теши „бољим данима" и „згодама удобнијима", но она наваљује, не уважавајући му, што се „изговара слогом". Узалуд јој све наваљивање, он је подсећа на ону праву „цијељ посјети" те њој не остаје друго, већ му „пружа бјелу руку" и води га „тамо даље" да види њено „Језеро и зелено зетско поље", па уверена, да је „учитељ примјер добар и народâ и државâ" прича му о постанку, „моћи и сили и расапу" оног „огњишта од врлина", оног „носиоца величине", онога „гнијезда од злочинâ" — „гордог Рима". Па му прича даље, како се и „источно царство просу на комате и државе" те како

„И орлови и вранови
Устадоше па стрвину,
Разграбише, разнесоше
Велеможну царевину"

и како је том приликом „српски орâ за себе

Добар дио уграбио".

па како је после „јуначки мукама одољивâ" и све тако редом,

„Докле силни муж настаде:
Жупан један од жупана...."

од чијег је колена краљевало седам краљева и два цара. Ту је песник прекида, молећи је, да му каже.

Какав бјеше српски народ
У те славне дане наше...

а она му на то открива тако заносну слику, да је он мора прекинути:

„Нека, вило, куку мени,
Што не живјех у те дане..."

На реторско њено питање

„Зар хероји црногорски
Икаквима изостају?
Зар пред собом — к смрти, к слави
Супарника ког пуштају?"

одговара наравно према природи питања одлучном негацијом, но на исто-такво друго питање

„Па сад зар би
Да се лёже
На лаворе
Задобите?"

у неприлици је с одговором те му оставља празна места, које ће се „попунити,

Кад усане ова рука,
Ил кад ми се мили народ
Од садањих тресе мука!

За тим малим дигресом моли вилу, да настави „причу од старина" и она му онда, до Урошеве смрти без прекидања, а после са почешћим прекидањем, прича све до Косовске погибије. Особито је живим бојама насликана судбина Дечанскога, смрт Душана Силнога и вечера кнеза Лазара у очи кобнога Видова дне. Спев завршује апотеозом Црнога Ђорђа, Кнеза Данила и Владике Рада, које је „надисало, занијело, опојило" и којима је „дух уздигло" — Косово.

У име српске књижевности, којој је „Пјесник и вила" веома драгоцен дар, нека је хвала витешком владару Црне Горе!

Јован Грчић.

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Jagić V. Das Byzantinische Lehrgedicht Spaneas in der kirchenslavischen Übersetzung von — — wirklichem Mitgliede der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1892. In Commission bei F. Tempsky, Buchhändler der kais. Akademie der Wissenschaften. — На 8-ни стр. 42. — Ово је 8 свеска CXXVII књиге „Sitzungsberichte der kais. Akad. etc. — Не може се још рећи, да се зна потпуно, шта је све рађено у старој нашој књижевности. Свако̂м приликом и бољим проучавањем јавља се по које ново дело, за које се или није ни знало или је само по имену било знано, а то само тврди, да треба марљива рада, да се дође до потпуна суда о нашој књижевности. Једно дело, за које се није знало до сада да је било превођено у нас, јесте „*Спанеја*“, на кога нам Јагић овим делом указа. Дидактична песма византијске књижевности XII века, савети без сумње Алексија († 1142), сина цара Јована, сестрићу Спанеји, јесу у нас преведени просом можда још у XV или XVI веку, судећи по двама рукописима, који су до сада познати. Један је од тих рукописа XVII века (по Миклошићу XVI, који га употреби у Lexicon-у под скраћеницом Misc.), српске рецензије, али показује траг бугарске мешавине ѫ и Ж као и друге особине њене, а други са свим српска прерада XVIII века. Јагић описа оба рукописа, а за тим анализа прво посвету па увод, па савете заједно с причом о Ровоаму. Уз словенски текст додавао је и свој грчки превод ради византиолога. На крају расправе као „Anhang“ штампао је у целини „Спанеју“ рукописа XVII века. Овај је рукопис нађен међу хартијама пок. Миклошића.

Беч. Ђ.

Радоје Рогановић, Црногорац. **Царев Лаз**, драма у три чина. Написао — — —. Цетиње, књ. црн. државна штампарија, 1892. Цијена 1 фор. Вел. 8-а. Стр. 129. — Још године 1888 у „Јавору“ (бр. 35—41) саопштио је Радоје Рогановић драму у три чина под натписом „Царев Лаз“. Ове пак године у „Нашем Добу“ (бр. 49—51) изнесен је, „ради угледа каква ће од прилике бити цела драма“, цео трећи чин, који се у склопу овде разликује од трећега чина у „Јавору“. Најпосле има у 53 броју „Нашега Доба“ ове године у подлиску „Поговор на драму „Царев Лаз““, и ту је у кратко испричан историјски задак драме и у кратко је исписан и цео садржај њен. Пред први чин онога „Царева Лаза“ у „Јавору“ ставио је Рогановић још пуне две промене (шест појава), нешто је, и осим већ споменутога склопа у трећем чину, још изменуо те је целу драму издао у књизи. Морам у напред рећи, да сам Рогановићеву драму и пре а и сад једва до краја дочитао. Ја не налазим у њој радње — ако епизоде, и то лабаво у свезу доведене са главним догађајем, нисам рад рачунати амо — него је мени ту развезен пуст диван, и то тако плитак и досадан, да ме већ код педесетога стиха почиње напуштати стрпљење. Ако је за драму доста, да је „чистим народним језиком и у народном духу састављена“, онда је Рогановић постигао, што је мислио. Но на жалост је то тек мален део онога, што се за праву драму иште, а Рогановић у свом „Цареву Лазу“ ван тога нема ничега. Сад или је одиста сам догађај необрадљив драмски у опште те дакле свима и свакоме, или се баш ле Рогановићу одупро. И сам стих (десетерац са сликом, измешан осмерцем, опет са сликом и то гдегде са схемом abcb и са строфама по четири реда) није згодан сам по себи већ за драму, а за читаву драму наћи слика и звучна и ваљана, ту би запео и мало вештији мајстор. Није дакле чудо, што се у Рогановића слаже: „Османлије“ и „мантије“ (стр. 27), „света“ и „Мухамеда“ (стр. 28), „реко“ и „тешко“ (стр. 37), „гада“ и „слага“ (стр. 44), „силу“ и „јазбину“ (стр. 62), „ђауре“ и „горе“ (стр. 66), „цефердара“ и „пролама“, и „броји“ и „бори“ (стр. 94). Нема овде места да набројим и оне силне најивности, које мал те не све пропраћа „брао падање завјесе“, могу само још рећи, да је Рогановићев „Царев Лаз“ све пре, него оно, што би да је.

Г.

Стево Чутурило. **Буквар** за основне школе у краљевини Србији, написао — —. Четврто прерађено издање. У Београду. Штампа и издање краљевине Србије. 1892. Цена 50 пара дин. 8-а. Број страна није обележен. — Буквар је овај написан пуним разумевањем. Колико је садржина здрава и подобна духу и уму дечјем, толико је и сам спољашњи облик леп. Слова су лепа и крупна, да мало Шумадинче зацело не ће бости очију, када буде учило из овога буквара. Слике, које помажу, да дете боље схвати писмена, израђене су лепо и разговетно. Јако се истиче педагошка страна у овог буквара: да се поједина писмена боље схвате, додане су и у овом буквару — као и иначе у свима — слике, које приказују предмете, што се почињу на дотично писме, али се овде пошло још и даље па су бирани такви предмети, који су својом спољашњошћу налик на писмена. Тако н. пр. уз писме *з* додана је слика змије, која је савијена као писме *з*. Ово је врло добро нарочито са педагошке стране. И иначе овај је буквар уређен добро; види се, да га је стручњак радио, а наша школска књижевност је само у добитку овим букваром.

J.

Јосиф В. Стојановић. **О утицају домаће дисциплине.** Накладом књижаре Браће А. Павловића. Ниш. Штампарија Ђорђа Мунца. 1893. Цена 40 пара. 8-а. Стр. 40. — Ова, као што их сам писац крсти, проматрања о утицају дисциплине на дому лепа су и јасно су изложена те ће добро доћи свакомe, ко жели поуке у том, како да поступа децом настављајући их на пут. Писац је своја проматрања поделио овако: прво је у уводу поставио општа правила за домаће васпитање, нагласивши недостатке рационалном васпитању у српској кући, за тим под натписом „Дечја радозналост“ указује на родитељеске мане у задовољивању урођене дечје радозналости и учи их, како треба ту да се владају (ту имамо опазити, да ствар са питањем трогодишње девојчице, одакле је мама узела малог Перу, није са свим на чисто изведена); даље говори о дечјем уображењу, о играма и играчкама детињим у засебну — другом — одсеку, која је најопсежнији; у трећем одеку расправља о

домаћим казнама и тај је одсек пун натучен веома красних и корисних напомена; најпосле у четвртом одеску, којем је дао натпис „Закључак", ређа казне, које се већ не дају избећи а „у детету развијају добре и искорењавају рђаве особине". Места из педагошких ауторитета (руских, немачких, француских и српских), на које се писац позива, згодно су цитована, у опште се цела књижица даје читати у сласт и само можемо пожелети, да што више српских родитеља и наставника прочитају ту расправицу па да сада — као што то Јосиф В. Стојановић искрено жели — сами опширније размишљају и из стручних књига читају све оно, што се у овој књижици тек овлаш само напомиње.
Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

= **Јавор**, лист за забаву, поуку и књижевност, коме је уредник др. *Илија Огњановић* а власник *Змај Јован Јовановић*, престао је у својој 19. год. на начин веома необичан у нашим приликама. Има и издавача има и до 700 претплатника па ипак се је уредник крајем ове године својевољно оставио уређивања. У последњем, 51. броју за 1892. год. штампао је уредник опширан чланак „*Опроштај уредников са пошт. читаоцима Јавора*". У њему је нацртао малу историју Јаворову, али ни из ње не дознајемо за праве и оправдане нобуде да се Јавор обустави (дајбуди овде у Н. Саду). Прави разлог ће бити политичке несугласице између уредника и издавача с једне стране и власника с друге стране. Бележимо овај догађај без икаква тумачења, само додајемо, да оваки чисто спољашњи утецај политике на књижевност не може бити од користи књижевности. Из уредникова поменута чланка вадимо ове белешке. Под његовим уредништвом изашло је 926 бројева у 19 година. Почео је излазити 1874 г. прве две год. трипут месечно а од 1876. сваке недеље. Почео га је издавати К. Трифковић, од 1877 издавао га је 13 година Л. Јоцић, а од 1890 књижарница и штампарија А. Пајевића. Сарадника је имао преко 400. За 19 год. донео је „Јавор" 1620 песама (лирс. и еп.), 518 приповедака (306 изворних, 212 прев.), 291 поучан чланак, 94 животописа, 224 равл. чланка, 440 књижевних оцена, 448 чланака у „Листу". — Потање проучавање показаће, шта је био Јавор нашој књижевности и изрећи ће свој коначни суд о њему. Али и без тога помни посматрач Јаворова рада не ће му одрећи велик значај за нашу књижевност последње две десетине година, нарочито за одгајивање читалачке публике, што је свагда потребна подлога даљем развијању књижевности. Било је у Јавору подоста и гладних година, особито у последње доба, које су донеле српској књижевности и много јалових радова. Јамачно стоји та појава у узрочној свези и са неплодношћу наше књижевности, али ипак јо значајно, да је у више махова страх од конкуренције нагонио Јавор да напрегне своје силе. И баш зато, што је та конкуренција (која је иначе *имала и има исти племенит смер као и Јавор*) и индиректно помогла, да се Јавор деветнаесте своје године успне до знамените висине, није правично што је у божитњем броју „Браника" —ћ у својем великом опелу над „Јавором" од велике жалости за мртвим не само заборавио него и увредио жива. Ако ништа друго, *хришћански* би било рећи: „за спокој душе мртвом а за *здравље живом*".

— Иван Мартиновић, учитељ у Панчеву, јавља, да од нове године покреће нов дечји лист, који ће се звати „*Споменак*". Лист ће за сад излазити једаред месечно и то сваког двадесетог дана у месецу, у облику и величини некадашње Великокикиндске „Посестриме" а стојаће годишње једну форинту или две круне. Претплату ваља слати Вељку Константиновићу, учитељу, у Панчеву.

△ Добили смо 1. број „Subotičkih novina". Ово је поред „Nevena" други лист, који се покреће међу нашом браћом западне цркве, међу Буњевцима. Лист је намењен „za misne obće stvari, prosvitu, zabavu i gazdinstvo". Политика је искључена, а „Listak" ће служити лепој књижевности. Излазиће „Subotičke novine" једанпут недељно а стајаће на годину 8 круна. Уредник је М. Ђ. Карановић. Радосно поздрављамо „Subotičke novine", јер видимо, да се и у наше браће Буњеваца буди народносна свест, која је — на жалост — тако дуго спавала.

△ У последњем (52) броју „Vienca" од прошле године штампано је Književno pismo, у ком се неки — *m* — љуто окомио на најновије издање Шеноина романа „Златарево злато", штампаног у Београду ћирилицом. И „Стражилово" је хтело, да прикаже то издање својим читаоцима и да га осуди, али се никако није могло. Но сад нам је ево овим Viencevim „Književnim pismom" уштеђено и труда и места и ми ћемо се задовољити макар и тиме да опазимо по где што на то „Književno pismo". Да је то „Književno pismo" управљено само на Миту Ђорића (писца предговора у српском издању „Златарева злата"), ми бисмо и могли оћутати, јер је на послетку, *строго узевши*, Ђорић то и заслужио; али они усклици: „Sad mi znamo: za što su Srbi i prosvjeta medjusobni protivnici!" и „Ova je knjiga ogledalo srpske prosvjete na kraju 19. vijeka" — баш нас силом вуку, да одговоримо на њих. Мита Ђорић јесте одиста кривац, али не такав, за какви га издаје „Književno pismo", јер кад узмемо у обзир, какве су прилике изазвале српско издање „Златарева злата", морамо Ђорића много блаже оцењивати. Ђорић вам је само вратио мило за драго — хтео је, да и ви осетите, како је то, кад се од човека што отима. Ви сте од нас отимали, па се сто тај грех свети на вама самима. Али велика је разлика међу вашим и нашим отимањем. Код нас отима Мита Ђорић, личност, која у нашој књижевности нема никаква или бар врло мало имена, а код вас отимају ваши најпризнатији научници и капацитети. Ми вам отимамо само један роман вашег романсјера Шеное, а ко би све побројио, шта ви нама отимате! Та ето, куда ћете више! Отимате нам читаву једну књижевност — дубровачку књижевност; отимате нам (и то онако испод пласта) српске народне мелодије, песме, а има вас и таквих, којима је и цар Душан био Хрват. — Ви сте дали иницијативу, почели сте шовинизмом, па немојте се онда жестити, што је тај ваш шовинизам изазвао и у Мите Ђорића шовинизам. И верујте нам, ако ви наставите тако и даље, као што сте почели, дочекаћете, да од Срба не ће бити шовиниста само Мита Ђорић но и многи други, а онда — онда тешко и вама и нама!

= На седници филолошко-историјског разреда Југосл. Академије 22. дек. читана је расправа *В. Јагића* о Матанићеву одломку глагољскога апостола, који је сада својина академије а сачуване се још 4 листа или 8 страна. Глагољица је *обла*. По неким правописним особинама мисли

академик, да је писан негде у Босни, Херцеговини или старој Зети. Ово је нов доказ, да обла глаголица није само бугарска, него и наша, и да се налазе трагови њени и у српским земљама па ју је оданде мало по мало ћирилица потисла у Приморје, где је добила доцније угласт облик. — На истој седници предата је расправа дра Милана *Решетара*: Исправци и додатци тексту старијих писаца дубровачких и то на Академијино издање песама Ник. Нађешковића.

△ Deutsche Verlags-Anstalt (in Stuttgart, Leipzig, Berlin, Wien) издала је позив на претплату на нов течај часописа „Aus fremden Zungen". Из тог позива читамо, какви ће дела донети тај часопис ове године у немачком преводу. Међу Золом, Додетом, Толстојем, Мопасаном и др. налазимо ту и два наша приповедача: Ђуру Јакшића и Л. К. Лазаревића. Од Јакшића ће угледати света „Das Wirtshaus von Kriwosek", (Кривосечка механа), а од Лазаревића „Der Schulheilige" (Школска икона).

+ У првом делу XIII књиге „Denkschriften" бечке академије наука штампа се проф. Јагића рад „Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen". У првом одељку ове радње реч је о „Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches". Овај рад проф. Јагић поднесе у седници од 8. новембра прошле године (по нов. кал.)

+ У 40. броју руског листа „Благовѣстъ" дознајемо, да је „размѣромъ подлинника" преведена Вукова песма из II, 25. Женитьба царя Вукашина. Сpпская народная былина. — Превео ју је А. Васильевъ.

+ „Бос. Вила" у свом последњем броју (30.) од ланске године јавља, да „Slovanski Svet" доноси од 20. броја наше народне пјесме. Да ли у словеначком преводу, то не каже „Бос. Вила", као ни то: које нар. песме доноси.

+ Руска „Бесѣда", што излази у Лавову, доноси у 22. броју из пера Ивана Пода „Кое-что о буньевацахъ этнографическій очеркъ".

+ У Прагу већ поодавно излази енциклопедијски речник под именом „Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí". Речник овај излази у свескама од 48 страна, а стаје свешчица 36 крајцара. Ту скоро изишао је свезак 121 до 122., у ком је реч: Černinove до Čina. У овој је свесци и реч о Црној Гори, те је додана и карта Црне Горе и Боке Которске, као и два снимка типа и ношње црногорске.

+ Бечка опера припрема изненађење за бечки свет. Ускоро даје балет „Eine bosnische Hochzeit". за који се у велико спрема: одело је добавила из Босне, а босанска влада одредила је и лица, која ће балеткиње учити и српском колу.

+ На енглеском језику написао је Poultney Biegelow своје путописне црте о подунавским државама, а под натписом „Paddles and Politics down the Danube." Дело је и илустровано, вели „Дневни Лист".

☐ У другој свесци „Annales de l'école libre des sciences politiques", од прошле године, изиде чланак „Les nationalités de Macédoine." И о њем се још у нас не помену ништа!

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Одличном српском књижевнику *Љубомиру П. Ненадовићу* одлучила је Заједница књижевника и уметника у Београду да сад на Богојављење свечаном седницом прослави педесетгодишњицу књижевнога му рада.

ЧИТУЉА

† Јован Бошковић

Лицем на први дан Божића преминуо је у Београду један од најзаслужнијих књижевника и научењака српских, кр. срп. министар просвете и црквених послова *Јован Бошковић*. Рад Јована Бошковића на просвети српској био је многостручан и необично плодан. Радио је пок. Бошковић на просвети српској као научењак и књижевник, као уредник листова, „Гласника срп. ученога друштва", као професор, као пријатељ лепих вештина и као државник. Као ђак Вука и Даничића развио је Бошковић плодан рад на пољу филологије и српске историје књижевности толиким својим умним расправама и књигама; као уредник „Гласника ученога друштва" дигао га је и одржао на потоњој му висини; као професор беше један од најсавеснијих и најодушевљенијих учитеља омладине српске, и на гимназијама, и на Великој Школи београдској, на којој је „за ово последњих 25 година више но иједан професор размишљао, како да средњошколску наставу дигне на висину модерних средњих школа, да створи чврст темељ српскоме университету." Шта је радио пок. Бошковић у ученим и хуманитарним друштвима, о томе најбоље говоре записници тих друштава, а шта је радио на пољу лепих вештина, о томе речито говори напредак нашег народног и београдског позоришта. Осим тога знали би о Бошковићеву труду много да говоре нар. библиотека и музеј, чији је управитељ био, о његову заузимању за просвету српску знали би говорити и записници са седница нар. скупштине у Србији и нар. цркв. сабора нашег у Карловцих. Но круна би раду и заслугама Бошковићевим на просвети српској биле реформе оне, које је намислио да изведе на свима гранама просвете као министар просвете и црквених послова, и којих се већ и латио био са својственом му енергијом и темељитим разумевањем. Но неумитна га смрт ево спречи, те не могаде извести те реформе своје. — Колико је Бошковић био уважен као књижевник и научењак, то показују она силна друштва, којима је био чланом, то показује његов сјајни погреб, који је извршен о државноме трошку, и на коме се преставници највиших државних власти такмачили с преставницима просвете, лепих вештина и осталим родољубима српским, ко ће већу последњу почаст учинити заслужноме покојнику. На опелу у саборној цркви беше први намесник, министри, дипломатски кор и многобројни пријатељи и поштоваоци покојникови. Чинодјејствовао је митрополит Михаило са многобројним свештенством, а беседио је Милорад П. Шапчанин; пред великом школом држао је праву академску беседу проф. Светомир Николајевић, а на гробљу један од слушалаца пок. Бошковића.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 2. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 10 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

СРЦУ

Вратила те натраг мени
Као дете расплакано,
Кô испијен пехар вина,
Срце моје, љута рано!
Убила ти веру тврду,
Зрак у ноћи нема бола
Учила те, да су жеље
Нâд и љубав варка гола —
Са путева за сновима
Ти се враћаш куту своме,
У дубини суза твојих
Видим где те јади ломе
А ја шта ћу? Руке ширим,
Примам те у празне груди,
Царуј мноме кô и до сад,
Ако можеш мудро буди.

Пред тобом будућност пуца,
Магле крију даљне путе,
Слутим да ће опет бити
Љутих рана, борбе љуте.
Ал' кад врисне ш на попришту,
Где ти муња смрћу прети,
Пови главу, ал' остани
Као борје на врлети.
Мрзи, љуби, певај, плачи,
То ти је и прошлост била,
Кршила те мржња, туга,
Ал те није саломила.
Уздигни се, као орô,
Кад до њега хајка стиже,
Што с презором земљу гледа
Па се гордо небу диже. . . .

27 XII 1892

Ленскій

БОЈ

Имали смо танак кончић
Од љубави и од наде,
Један крај у мене беше,
Други теби удес даде.

Сретни бесмо и ја и ти
Са судбина скромна дара,
Чувасмо га, да му не би
Десило се каква квара.

Ал гле, конац прекиде се
Крај толике бриге моје,
Па реци ми, ко ли га је
Прекинуо од нас двоје?

С боним срцем гледам конац,
Љубав нашу покидану,
Помрачало сунце среће,
Што нам зађе, тек што свану.

Ипанов

УТЕХА У СУЗАМА

(Гете)

Та, за што си тако сетан, тужан?
  Свуд је срећа — што не би уживо?
А теби се види по очима,
  Да си плако и сузе проливо.

„Ако сам ја на само и плако,
  То су само моје муке биле
А сузе су тако слатко текле,
  Да су мени јаде ублажиле.“

Али ми смо твоји пријатељи —
  Загрли нас, па нам јаде кажи!
И, ако си што год изгубио,
  Повери се на нам све искажи!

„Ви лармате али не слутите,
  Шта ја патим од туге и јада.
Ах, ништа ја изгубио нисам
  Него нисам ни имо никада.“

20/IV 1889.

Е, онда се осмели и надај —
  Та, по теби још млада крв тече!
У твом добу има доста моћи
  Да се успе, постигне и стече.

„Ах, никад ја то постићи не ћу —
  Далеко је то, далеко за ме
На с висине дивним сјајем блиста
  Као звезда у сред ноћне таме.“

Ал ко јоште за звездама тежи?
  Свак се диви њину сјају само —
А тог сјаја сваке ведре ноћи
  Сви можемо да се нагледамо.

„И ја, каткад, весело погледам,
  И за мене лепих дана има —
Али ноћу морам сузе лити,
  Док их траје у мојим очима!“

Вл. М. Јовановић.

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

(Наставак)

II.

У ствари, вигањскоме „каштилу“ пристојаше тај назив таман онако, као што младом Бурићу пристојаше титула контовска, а слузи Перкону назив дворнички. Можда је о' трагу њеколико стољећа на том мјесту и био какав утврђени господски дворац, јали какав тврдо озидани манастир, који се земаном дјеломице срушио, а дјеломице према потребама новијех становника преудесио; али ово, што се данас од њега још помиче, биће свашто прије, по прави „каштио“, наиме стари утврђени замак, као што их се по Далмацији неколико из средњег вијека сачувало. Истинабог, здање је то морало некад бити јако и големо, ал' је данас већим дијелом порушено, а у ономе, што се још право држи, не налазиш ама баш ни трага каквим оперваженим кулама, јал' узвијаћим мостовима. Од старинске је зграде мало што преостало: при уласку у двориште грдна капија са племенскијем грбом, ваљда домаћијем грбом контâ Бурићâ; унутра, величанствено двориште, којему сê у дну бијêли предње крило старинске зграде, мал' те не из темеља преграђено и за нове потребе удешено: то се предње крило — сада већ самостална зграда — сучељава стражњим дијелом старога здања, које друго није до ли сушта развалина, којој се трагови развлаче и губе у сусједну шуму. Ова се пак пронела преко једне главице и допире до противне стране, гдје је пукло „поље“, остатак негдашњег спахилука. То вам је, у опће говорећи, вигањски „каштио“.

Што се тиче саме унутрашњости обновљене ластавице, она се бо' зна не одликује никаквом знаменитошћу. При земљи, пространа трпезарија са нешто трагова од сликâ по старинскијем сводовима, раздијељеним на кришке; биће да су то били радови каква вриједна мајстора, па их нови власници, у преграђивању, поштеде. На првом и другом кату (више их управ и

нема) њеколико одаја са прилично модерним намјештајем; у једној је циглој дворани извјешено њеколико смагнутијех слика на платну, и, над полицом једном, испрекрштано њеколико средовјечних мачева и зарђалих копаља. Ту собу, ма да је у њој давно понестало књигâ, називљу и данас, по старом обичају, библиотеком. Еле, кад све у рачун узмеш, излази да је чувени каштио чувенијех конта Бурићâ обичан љетниковац, каквијех ћеш у Приморју око сваке овеће вароши наћи. Али опет, треба признати: оно, у чем је вигањски каштио од осталих приморских љетниковаца одвојио, и што је вриједно да се спомене, то је стољетна, дивно засађена башта за кућом и простране двориште преда њом. За човјека, коме душа чезне за науком, или кога љубавно страдање нагони да тражи смирено благо самоће, трудно би било подеснијег прибјежишта замислити.

Шјор Франето не бијаше, додуше, особито занесен за науком; а што се љубавнијех главобоља тиче, он за њих још никако не знађаше. Створен за море и мору од ране младости посвећен, бијаше момак превалио двадесету годину живота свога, не знајући готово ништа о свијету и његовијем напастима, не познајући другијех страсти и олуја, сјем оних, с којијем бјеше навикао да се бори по морској пучини. Жена му не бијаше друкчије позната, по као убава играчка, с којом поморац на суву своје кратке часе одмора разгаљује. У коју га год страну свијета море нанијело, знађаше он врло добро, е ће наћи свуда цуру готову да му своје пољупце уз готов новац уступи, бијаше ли само вољан да их потражи: била то сада каква туниска црница или француска *cocotte*, шпањолска *cigarera* или енглеска *flower-girl*, он не знађаше да међу њима прави разлике. Женској би глави приступао, као што шћаше приступити готову доручку, јал' партији карамбола. Није он томе крив био: такова га бијаху створиле прилике. Њему ни на крај памети не могаше пасти, да женску главу са неког вишег становишта промотри, да жени у друштву неку вишу, идејалнију улогу намијени.

Па опет, није тај момак био какав разочарани бекрија, нити га какви непријатни доживљаји бијаху прије времена у скептицизам бацили. Не, и он имађаше својих идејала, али се за час ти идејали у њега свађаху на то, да се што прије дочепа поуздана брода, којим ће сâм владати и у најдаљим крајевима мора бродити. На добру једрењаку, окружен одабраном китом својијех приморанца, мишљаше он, е би кадар био у најкраће вријеме поновити најсмјелије подвиге капетана Кука и Кристофа Колумба.

На жалост, ма да бијаше с најбољим успјехом положио капетански испит и свршио прописану поморску вјежбу, не могаше још никако да се намјери на „принципала“, који ће му повјерити заповијед овећег брода. Да се прими капетанства на омањем броду, то му не могаше поднијети образ: тâ он бијаше спреман за далеко бродјење, он бијаше капетан „де лонго корсо“, па шта би рекао свијет, шта би рекли другови, кад би чули, е се капетан Франето Бурић примио да заповиједа којекакву „шкуницу“, која ће преносити земљено посуђе из Трста у Бар? Не, то не могаше никако бити; њега срце за великијем идејалима теглијаше!

Међутим, да би се отео досадној чами маловарошког живота, провођаше он што више могаше времена у овом љетниковцу. Овдје му бијаше, као да је у ближи дотицај с морем ступио и као да је хиљаду миља далеко од онога, што се у граду збива, те не осјећаше никако дуга времена у самоћи својој. Он овдје уживаше потпуну слободу, па јој се радоваше као какав нови Робинсон од двадесет и три године. У јутру би се дигао зором, изљегао на обалу, па гледао како се рађа сунце; затим би скочио у чун и отишао истезати мреже, јал' дизати врше, како би кад што у вече бацио; по том би доручковао, узео какав Жил-Вернов роман и читао, или би се дао у шуму и цртао; остало вријеме тумарао би по околици, бијући дрозге и грмуше. И то га све тако угодно занимаше, да му се то некад чињаше као дјетински сан, што га у зрелим годинама снијева.

Ал' од свега тога опет га највећма забављаше рибање. У том послу бијаше

му Миш, што по ријеч, десна рука. Кад би се чамац обилатијем ловом кући враћао, што год у селу бијаше дјечурлије, све се то искупи на обалу. Перкан одмах дотрчи кошарицом, те ако су мреже, започне смјеста отплећање љускавих сужања; дивота је онда гледати пузаве јегуље, црна хрбата и бјелушаста дроба, што се увијају као гује на жерави: рујне трље, што се дрхтавим шкргама узалуд муче да се свог житког елемента још једаред насрчу; свијетле зубаце, укочена репа, што још дакћу, али се очито са животом боре и грозничаво оскачу. Ако ли су пак врше, а Миш их просто истресе на жало, и онда се на врелој пржини стану копрцати сребренкасти циполи, модрушасте букве, грбави гламочи и ситне гере.

И док се дјеца надмећу, који ће кога надвикати, а Миш своју дојакошњу скачибраћу попријеко гледа, као да су му вечеру изјела, дотле шјор Франето изабере себи неколико крупнијих глава, толико их од прилике пошаље мајци у град, а остало раздијели својим млађаним пријатељима, који напуне њедра, па се разиђу куд који, весело лармајући и благосиљући младог даривача.

Одраслија чељад, која би у тај мах пред својијем кућама, ил' у њивама што радила, застајала би обично, па кришом мотрила тог младог варошлију, црне брадице и гарава лица, који се тако радо са простадијом устављаше и са сваким повјерљиво ћаскаше, као да бјеше збиља и сам тежак, а не кућић господскога рода и кољена.

Особито им се свиђаше она његова простота у одијевању, којом се од осталијех варошкијех младића одликоваше. На њему ни трага од каквијех рукавица, укочених огрлица, или смагнутијех наочари. За црни, високи клобук, што господа по граду носе, не хоћаше ни да чује. И љети и зими ношаше увијек мек, сиви клобук голема обода, под којијем се његово преплапуто лице још живље истицало; гледајућ га у лице, хоћаше човјек рећи: „то је згољни Марокинац“; а кад би у кога своје крупне црне очи упро, тај би морао смјеста да своје на земљу обори, као да га је ко иглицом у њих такао.

— Хвала богу, вељаху сеоске цуре, не би нико вјеровао, да га је варошкиња родила, но би свак жив рекао, е је у сеоској колиби одрастао!

(Наставиће се)

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

III.

Како је госпођа Тургењевљева проводила свој удовички живот — Француски језик у Спаскојем селу — Собарица Агата — Патње Ивана Тургењева

Живот госпође Тургењевљеве био је најтачније уређен. Свему је време било одређено. И сами голубови, које је она сама ранила, знали су час, кад им је ваљало долетети на рану.

Имала је у кући од прилике четрдесет слугу, а осим тога много дечака, који стајаху на вратима, да разнесу заповести своје госпође.

Собарица, која је њу послуживала, звала се „Kammerfräulein“. Сви послужноци морали су знати читати и писати.

Млада једна служавка учила је са мном француски. Госпођа Тургењевљева читала је романе само на том језику. Радо се позивала на њих. Млада девојка морала је преписивати сва места, која је госпођа подвукла. Руски се говорило само са послужноцима. Ми, чланови породице, обично смо француски говорили, читали, писали, мислили, па чак и Богу се молили.

Како отворим очи, ја започнем дан овом молитвом на француском језику:

„Господе, дај ми крепости да одолим, стрпљења да патим, и постојанства да издржим“.

Осим тога морала сам својој помајци — свако јутро на глас читати по једну главу из светог писма.

Француски језик био је код нас у толикој части, да сам и на исповести пре причешћа читала молитве на француском језику.

Госпођа Тургењевљева није била нежна мати. Не само да је тукла своје слуге, него је шибала и своје рођене синове.

Иван Тургењев сам приповеда: „Шибали су ме ни за шта, скоро сваки дан. Један пут ме неко оптужи матери за неку кривицу, коју ја нисам учинио. Није дала себи ни толико труда, да ме испита, него ме стаде одмах шибати, својом сопственом руком. Бадава сам је питао за узрок тој казни. Она ми је одговарала тиме, што ме је непрестано шибала.

Кад сам јој сутра дан рекао, да ја никако не знам, за што сам био бијен, она ме стаде на ново воштити, говорећи, да ћу сваки дан бити бијен, докле год не признам своје кривице.

Тада ме обузе такав страх, да сам одлучио да побегнем у свет.

Те ноћи устадох, обукох се те пипајући по мраку дођох у ходник. Не знађах куда ћу, знађах само толико, да дуже не могу остати у овој кући, да морам ма куд бегати, где ме не би могли никада наћи. Као крадљивац пођох на прстима даље, кад наједан пут стадох, сав укочен од страха. Опазио сам свећу; неко је долазио мени у сусрет.

Срећом беше то мој стари учитељ, који ме узе за руку, чудећи се, да ме је у то време овде затекао, па ме стаде испитивати.

— Хоћу да бежим далеко одавде, рекох му кроз плач.

— Да бежите одавде?... Куда?

— Куд ме очи воде.

— За што?

— Што ме сваки дан шибају, а не знам шта сам скривио.

— Не знате, за што вас казне?

— Кунем вам се, да не знам.

Добри старац ме пољуби, одведе ме натраг у моју собу, и обећа ми, да ме више не ће нико тући.

Сутра дан оде мојој матери, и мора да ју је убедио, јер ме онај дан нису воштили.

Што се тиче мога оца, он ме никада није узимао у обрану; напротив је држао, да сам заслужио шибе. Кад сам у вече долазио са сузним очима, да га пољубим у руку, он би ме корео:

— Но! Ти си ми леп дечко! Тако млад па тако неваљао!

Ове би ме речи већма застрашиле, него и саме шибе, што сам их извукао. Целу сам ноћ мислио на то, а нисам се могао сетити, какво сам зло учинио.

IV.

Прва дела Ивана Тургењева — Мисли госпође Тургењевљеве о госпођи Вјардотовој

Године 1841. поврати се Иван Тургењев из иноземства, и дође у лето исте године у Спаскоје. Донесе собом своје прво дело „Параша“.

Једва да смо и мислили на то делце, које он донесе у материну собу; па не верујем, да смо о њему и говорили. Сећам се само једне изреке, којој смо се зачудили, а та је, да се у добрим и отменим кућама не пије квас. Од тога дана нестаде кваса у нашој кући, на велику жалост моје добре учитељице, која га је веома радо пила.

Иван Тургењев је врло добро познавао нарав своје матере, па није хтео пред њом никада отворено да искаже своје мишљење. Знао је да би то њу разјарило, премда је она пред њим са свим друга била. Хладноћа међу матером и сином настала је много касније. Но да право кажем, то и не беше хладноћа. Он се просто ње клонио. Увидео је, да је борба постала немогућа, а могла је само довести до немилих последица. А да буде немаран посматрач свега онога, што се збива у материној кући, то би задавало његову милостивом срцу великих мука.

Сећам се да смо једном сви били на балкону. Са Иваном беше и његова куја Дијана. Иван је био врло расположен и говорио је о литератури. На један пут скочи, и стаде брзим корацима ходити по балкону.

— Ох Боже, рече љутито; за што немам Пушкинова ума? Та он би могао спевати и нашег управитеља. Да, да! То је ум... А ја?.. Могао бих се заклети, да никада свога века не ћу ништа написати, што би иједе вредило!

— А ја опет, рече мати скоро љутито, не могу да појмим, од куда ти дође та мисао, да постанеш књижевник?... Је ли то за племића? Сам признајеш, да не ћеш бити као Пушкин... Хајде де, још писати у стиховима, али бити књижевник... књижевник! Знаш ли ти, шта је књижевник?... Ја ћу ти рећи... Књижевник... то ти је, то ти је.... Како да ти кажем?... Но, брља по артији за новце... Племић треба да

служи цара, да задобије у војсци лепо име, а не да брља по артији.

Та и ко чита руске књиге? Заиста, Иване, веруј ми, ступи у војску, па ћеш брзо добити степен... а после, да се ожениш.

— Ја да се женим, мати? рече Иван Тургењев на прсну у смеј... Никада! Немојте на то ни мислити.... Пре ће црква у Спаскоје поиграти трепаку, него што ћу се ја оженити.

Ја се не могах уздржати, да се не насмејем.

— Како се усуђујеш, смејати се, кад говори којекакве будалаштине? љутила се она. Што говориш пред дететом којекакве глупости? окрену се Ивану.

— Али, мати, ја не појмим, за што с таквим презрењем говориш о књижевницима. Та некада сте ви сви били занесени за Пушкином... Па Жуковски!... Ти си га сама некада волела и поштовала.

— Жуковски?... То је шта друго... Ти заборављаш, да је он био на двору...

Једног дана читала је Гогољеве „Мртве Душе“.

— Ох! Ала је то глупо! рече... Право да кажем, ја нисам никада читала што гадније и непристојније.

Те исте зиме дође Лист у Москву. Госпођа Тургењевљева, која је ретко излазила, хтеде да чује тог славног композитора и уметника. Њезин син Иван пратио ју је. Степенице, које су водиле у дворану, где се давао концерат, беху врло високе, а слуге беху заборавиле понести наслоњачу на кајише, на којој су обично носили госпођу.

Ноге Варваре Петровне биле су већ отечене, те се није могла по степеницама да попне горе. Из очију јој стадоше севати муње.

— Мати, рече Иван Тургењев, ја ћу те на рукама узнети.

На, и не чекајући да она пристане, подиже је као мало дете, однесе је по степеницама, па је пусти на улазу у дворану.

Неки су изјавили своје саучешће, а многи су честитали госпођи Тургењевљевој на тако нежну и пажљиву сину.

Могло се мислити, да је била усхићена, јер није грдила слуге, што су заборавили столицу.

Госпођа Вјардотова дође у Москву године 1846 мало пре но што је отишао Иван Сергијевић. Дала је један концерат.

Госпођа Тургењевљева знала је већ за одношај свога сина са породицом Вјардотовом и није га никако одобравала. Па ипак се одлучи, да чује ту славну певачицу.

То је било пред по дне. Кад се повратила са концерта, била је веома незадовољна, што Иван није дошао на ручак. Целог ручка била је надурена, није ни речи проговорила. При свршетку ручка жестоко лупи ножем о сто, па, као да сама са собом говори, повика:

— Па ипак морам признати, да та проклета Циганка врло дивно пева.

V.

Роб-лекар — Узалудан труд Ивана Тургењева, да га ослободи — Или да излечи, или у Сибирију

Већ сам споменула нашег лекара Порфирија Карташева. Вредно је да приповедим нешто из његова живота, јер то карактерише оно време, у којем је живео.

Кад је Иван Тургењев први пут отишао у Берлин, да настави своју науку, ишао је с њим и Порфирије Карташев, као његов собар. Од то доба био је његов одношај према господару врло срдачан. Често су их виђали заједно у пријатељском разговору, и нико се није томе чудио, јер су сви познавали Порфирија као честита човека. Једина госпођа Тургењевљева сматрала га је као роба.

Порфирије Карташев научио је на Берлинском свеучилишту немачки, и свршио је онде медицину. Његово знање било је врло темељно, тако, да су га и најбољи лекари питали за савет.

У целој околини, где смо ми становали, беше на велику гласу, пак су наши суседи често слали кола по њега; али на жалост као роб није смео ићи болесницима без дозволе његове госпође.

Иван Сергијевић преклињао је матер, да ослободи свога лекара; но она не хтеде о томе ни да чује. На сваку поновљену молбу свога сина одговарала је, да са Порфиријем врло добро поступа, да она њега од свију робова највећма одликује, да му је дозвољено, да једе од оних јела, што су остала иза његових господара, да она њему четир пута више плаћа, него другим слугама.

— То је све лепо, одговори Иван Тургењев, али скини му јарам. Веруј ми, да ће, док је жив, остати код тебе. Поврати му ту самосвест, да је човек, а не роб; а то ти можеш.

Но све Иванове молбе беху узалудне и Пор-

фирије Карташев ослободи се тек после смрти госпође Тургењевљеве.

Наш лекар беше висок, широких плећа, лица мало рапава, а на лицу му беше изражена доброта; мале, црне очи беху пуне духа и благости.

Мати је за њ говорила да је „успавана добروћудност", и била је свагда умерена, кад је он код куће. Кад год би напала на њу каква живчана криза, он би јој говорио: Умирите се, госпођо!

Како ми се чињаше, беше довољно само погледати тога озбиљног, снажног човека, па да се сместа умире и најраздраженији живци.

Један пут имао је Порфирије да издржи жестоку борбу са госпођом Тургењевљевом.

Кад ми је било десет година, падох у жестоку врућицу. Мати беше у очајању, Видећи озбиљност моје болести, хтеде да позове и друге лекаре. Порфирије се томе противио

— Не бојте се, госпођо, рече јој; не зовите никога. Ја сам госпођицу од почетка њезине болести лечио, па ћу је ја и излечити.

Госпођа Тургењевљева погледа га оштро паи му рече:

— Знај, ако је не излечиш, ти ћеш у Сибирију.

Наш се лекар није уплашио те претње. Својом обичном флегмом изиде из материне собе, седе на моју постељу, где је пробавио дан и ноћ, док се није болест на боље окренула. Не показујући ни најмањег задовољства или радости, оном истом мирноћом рече матери:

— Госпођица је сад спасена. Само јој треба још времена, да се са свим опорави.

VI.

Никола Тургењев — Женидба из љубави — Чудноватн састанак мајке са унучадима — „Дете" од Виктора Ига — Мајкино проклетство

У лето 1845. године отпутује госпођа Турњевљева у Петроград, да предупреди женидбу свог старијег сина Николе са госпођицом Шварцовом. Није знала, да је он већ одавна венчан.

Но пре, него што приповедим, тај догађај, треба да речем неколико речи о брату Ивана Тургењева.

У колико Иван Тургењев беше по изгледу Рус, у толико његов брат беше Инглез.

Кад сам читала роман „Џену Ејру", нисам себи могла да представим Рочестера другачије, него са обликом Николе Тургењева.

Оба су брата живела у најлепшој љубави. У карактеру веома су се разликовали.

Иван Тургењев одликовао се веселом нарави, без икакве горчине; Никола, на против, беше подругљив, па ма да не беше зао човек, његова шала је имала нечег заједљива, што је вређало.

Иван Тургењев тражио је људе, да им учини добра; Никола пак притицао је другима у помоћ, кад му се прилика дала.

Говор Ивана Тургењева не беше потпуно тачан; он је шушкетао, и чинило се, као да тражи изразе; али се ватрено изражавао, а свака му је реч показивала доброту. Глас му беше мек и симпатичан, а кад се љутио, глас му беше више оштар, него опор. Ко га је само један пут чуо, није му никада заборавио гласа.

Говор Николе Тургењева беше китњаст, глас снажан. Нисам никада никога чула, да је тако тачно говорио толике језике.

Ми смо се сви чудили, како се лако у сликама изражавао; па кад би свршио какву приповетку, сви смо га још молили да настави.

Мати је више пута говорила:

— Ја сам се при крштењу својих синова преварила. Требало би, да је Николи име Јован, јер је он прави Јован Златоусти.

То је тај Никола, кога она хтеде да присили, да се одрече љубави, која је више година трајала. Она је почела била тим, што му је одузела средства за живот, те је млади човек морао давати другима часове, да би се могао издржавати.

Госпођа Тургењевљева је себи ласкала, да ће се он покорити. Налазим у њезину албуму ово записано:

„Мом сину Николи.

„Драго дете! О теби се проноси глас, који ме јако боли. Ти си се предао грешној наклоности. Драги сине! Не ослањај се на обећања, која страсти пружају; страсти нестаје, а с њом и заклетве. Ако још има времена, а ти се отреси слабости, која те може упропастити. Ја не могу више да те познам, тебе, који си тако разуман, и који познајеш дужности према друштву и према твом сталежу."

У Петрограду је госпођа Тургењевљева чула, да њезин син има деце. Изрази жељу да их види, али их није позвала себи у кућу. Захтевала је да их проведу испред њених прозора. Па тако је и било.

Кроз прозор гледала их је на лорњон, те је само опазила, да је најстарије налик на свога

оца, кад је био мали. И то беше све, што је икада рекла о својој унучади.

Непрестано је говорила, да је Николин брак незаконит; па да би га наговорила, да прекине ту свезу, нудила му је, да управља њеним добрима у Спаскојем селу, и обећавала му златна брда.

Никола је ту понуду одбио, изјављујући одлучно, да он не може оставити своје породице.

На послетку, 1849 године, саизволи она на тај брак. То беше у онај мах, кад је ужасна несрећа снашла ту породицу. За једну зиму умре све троје деце.

Једнога дана, дуго после тога, била сам код Николе Тургењева Била сам тада већ удата. Ја му стадох казивати за своју стрепњу за моју ћерку, за коју сам мислила, да ћу је изгубити. Он устаде, прочита ми „Дете“ од Виктора Ига, а кад дође на последњу строфу:

„Спаси ме, Господи, сачувај све, које љубим, браћу, сроднике, пријатеље, па и непријатеље. Да никад не видим лета без шарнога цвећа, кавез без тица, кошницу без пчела, и кућу без деце“.

Стаде горко плакати.

Кад се умирио, рече ми:

— Рекао би човек, да је моју децу отерала у гроб клетва моје матере.

Ове ме речи подсетише на призор, кад су дечје слике дошле.

При повратку из Петрограда госпођи Тургењевљевој дође у главу та чудна мисао, да иште од Николе слике његове деце. Никола је у тој њезиној жељи видео почетак повратка материне љубави, те се пожури, да ту жељу испуни.

Једног дана донесе Пољаков с поште малу кутију.

— Отвори брзо! заповеди мати.

Пољаков послуша, извади из кутије неколико листића, којима слике беху покривене; али пре него што је извадио први оквир, она му рече:

— Дај овамо ту кутију!

Кад је кутија била на столу, она му заповеди:

— Одлази, па затвори врата.

Ја сам са Агатом била у побочној соби. Нас две заустависмо дисање.

Из њезиних првих речи, кад се пробуди, закључивале смо, какав ће бити дан. Овај мах све је предсказивало буру, па смо се спремале, да је издржимо.

После неколико часова чусмо, како нешто лупну о земљу. Она викну Пољакова и рече му:

— Скупи то... али пази, да ни трага не остане на веленцу.

По том, показујући на кутију, заповеди:

— Баци то.

Те исте зиме помреше оно троје деце.

VII.

Неми „Муму“-ов јунак — Како га је Тургењев познао — Измишљотина и истина

Ко није читао „Муму-а?“ Ко не познаје Герасима, госу томе псу. Приноветка о њима двома, о човеку и живинчету, није измишљотина. Та тужна драма догодила се пред мојим очима.

Лети је мати скоро сваки дан обилазила своја добра. Ја се радо сећам оне поворке од каруца. Напред су ишла материна кола, за њеним моја, а са мном су седеле моја учитељица и Агата, после је долазила кибитка са лекарем, за њим кола са рубљем и мојом собарицом, а на послетку кувар са кујном. То путовање трајало је по неки пут читав месец дана.

Госпођа Тургењевљева прегледала је своја добра, контролирала је своје управитеље и надзорнике, и сама је продавала своје жито, које се чувало у ограђеним грдним стоговима, поређанима тако, да се могло између њих проћи са колима, у којима беху упоред упрегнута четир коња.

Кад смо једном тако путовали, зачудисмо се сви, а мати по највећма, кад пред селом Сичевом опазисмо грдна човека, где оре.

Мати заповеди, да кола стану и нареди, да зовну ту грдосију. Али бадава сва вика, он се не миче. Кад на послетку одоше к њему, и ословише га, он одговори мумлањем.

Био је нем и глув.

Староста из овога села рече нам, да је немак времена роб, који, поред све своје мане, не пије; и баш је та његова мана морала навести госпођу Тургењевљеву на ту мисао, да немака узме за свог личног послужитеља.

Није јој ни падало на памет, да пита Андрију, да ли му је право, што мења службу. Признајем, да ни сама нисам на то мислила. Тек после, кад сам читала, „Муму“-а, дознадох, да је из прва јако тужио за својим пређашњим животом.

Само је она велика љубав нашег незаборављеног Ивана Тургењева према пониженима могла да проникне у дубљину најтајнијих осећања тога несрећнога човека.

Госпођа Тургењевљева поносила се својим немим голијатом.

Он је увек морао носити црвену памучну доламу. Зими је имао врло лепу ћурдију, а лети плаву горњу хаљину.

Цео свет у Москви познавао је немака госпође Тургењевљеве и грдно зелено буре, у ком је на колима носио воду, у која беше упрегнут леп, грошаст зеленко. Сви су му се јављали.

На његовом, према големом телу саразмерно и великом лицу свагда се виђао доброћудан осмејак. Имао је изванредну снагу; руке су му биле тако велике, да сам мислила, кад ме узме на руке, да сам на колима. Тако ме је један пут однео у своју собицу под кровом, где сам први пут видела Муму-а.

Ово мало, бело псетанце, са пегама циметове боје, лежало је на немаковој постељи. Од тога ме дана Агата често грдила, због парчади леба и шећера, што сам их сакривала и крадом давала немаку за Муму-а.

Сви смо јако волели то псетанце.

Познат је његов трагични конац. Госпођа Тургењевљева заповедила је Андрији, да га баци у воду, да се удави. Романсјер је само свршетак променио. Он вели, да је његов јунак оставио своју госпођу; али је у ствари немак, при свој својој големој тузи за својим Муму-ом, остао и даље у служби код своје госпође. Никад више нисмо видели у њега друго које псето.

Пре него што се растанемо са оном занимљивом особом, споменула бих још иешто о њему.

Неко, који није зависио од матере, поклони немаку плаву, вунену доламу. Но он жестоким знацима одбије тај дар. Одмах то јавише госпођи Тургењевљевој.

— Је ли то могуће?!.. Немак није примио поклона?

Сутра дан, око девет сати, тек што се мати пробудила, заповеди још из постеље, да јој доведу немака.

Агата је у чуду стајала.

— Доведите ми немака!

Агата изиде из собе, да уради по заповести своје госпође.

Одведоше немака најпре у послужитељску собу, пак онда известише о том госпођу Тургењевљеву.

— Казала сам, да га овамо доведете; само га мало уљудите.

Сад настаде код собарица чудан призор. Једно њих дванаест младих девојака стадоше се окретати око грдосије па сваки час да прсну у смех; једне имађаху у рукама сунђере, друге убрусе и четке. Док длан о длан, а срећни немак беше преображен. На послетку га умише, очистише, очешљаше и намирисаше. Док се то с њим збивало, он се весело смејао, да се сва кућа тресла.

Мати ме зовне и рече ми, да јој додам комад плаве траке; по том даде дозвати Пољакова.

— Донеси десет рубаља! рече му.

Надзорник донесе новце, па онда уведоше немака.

Од тешких корака овога голијата стаде звека боца и шоља, што беху у соби. У големој радости својој стаде се од срца смејати, а смеј му је наличио на бивољу рику.

Мати се доброћудно смешила. Једном руком показивала му траку а другом пружала му десет рубаља. Тиме му је казивала, да је то награда, што је одбио плаву блузу.

Агата му даде знак, да треба да у руку пољуби госпођу, те он то врло неспрето, и учини.

Кад хтеде да изиде, пружи прст на госпођу, а другом се руком поштено лупи по прсима, у знак своје верности и оданости према својој госпођи.

Тим јој је опростио смрт свога Муму-а.

(Наставиће се).

ПОУКА

ЛИСНИК ИЛИ ЛИШЊАК

Гдје је земља слаба и мршава, а људи немају какве друге зараде, ту избијају крајцару из блашца или иду у бијели свијет на израду. И баш за то задаје њима благо доста бриге, кад омахну ливаде травом, а због суше омали и сламе и кукурузовине. А куда још нема доста сјенокоша, као н. пр. у Црној Гори — у том „гроздићу гора“, као што је зове владика П. Петровић-Његуш, па и у Лици, туда страда шума, помажући људима извлачити марву из зиме.

Вук је забиљежио ријеч *лисник*, а у оном латинском тумачењу вели се: да је то гомила лиснатих храстових грана, које су осушене, те да се њима зими козе хране. Штета, што не знамо, у ком је крају чуо Вук ову ријеч, „Септембра мјесеца сијеку гране дубове *(дуб* је исто што и *храст)* и јасенове те садијевају у стог и ово зову *лишњак*. У зиму ране стоку са овим листом, са сијеном и сламом“.* Љ. П. Ненадовић, писац чувених писама „*О Црногорцима*“, казује нам о том у њима ово: „Волова и крава врло мало има; тешко их је преко зиме исхранити, велика је оскудица у сијену. По многим мјестима гдје има шуме, сијеку *лиснике* и остављају за зиму, а одмах с прољећа *крешу гране па стока брсти*. Љети чељад по брдима између камења траже и српом жању њеку штркљасту траву, која се зове *виш* (вриједно би било разгледати, да ли је „виш“ доиста Sesleria Ard., а и која врста овога рода); и то у сноповима носе кући или на пазар.“

А и у кршној Лици и Крбави мало је боље него ли у Црној Гори, јер с јесени виде се које године по главицама и плећинама гдјекојих горских коса све сами лишњаци (и тамо веле као и у „гроздићу гора“ — *лишњак).* Уза гдјекоје куће, што су под страном, виде се гајеви, па који се од оваких сељака боји *горарине* (глобе због сијечења шуме), сијече лишњаке у своме гају; па не иде у планину ни по стожину, већ деђе оно скосје око храстића, који су до под врх окресани. Гдје су *станови* приређени за *зимоване стоке* (испореди што Вук пише уза ријеч „стан“ под бр. 2.). тамо привезу и ове лишњаке као и осталу крму. Прије него стану гране са сухим лишћем давати ситном благу, шкропе их који пут сланом водом, да би слађе обрстило лишће; а не даје се лишњак благу непрестано, већ наизмјенце са каквом другом пићом.

Није ли зима мека и пропузна, па се још отегне, а на измаку је и пића и лишњаци, онда је *брст* једина храна крупном благу. Сјекиру на раме, а репове преда се, па управо у шуму, то се онда зна. А кад тамо измиле оне гладне животиње, требале би да имају предње ноге и врат као у какве жирафе, да узмогну саме дохваћати оне гранчице. За то њихов госа скине хаљину, засуче рукаве, па немилице сијече и огранке и дебла; куд год сјекиром дохвати, задаје шуми љуте ране, а добро зна, да тијем и води отвара врата, да послије наглих киша као каква бујица нанесе му свакојакога камења на оно мало добре земље по долинама, дочићима и увалама. Треба се осолити и обути, па и данке поплаћати, — а при том се онда заборавља на све; па још кад му муне кроз главу, да ће ова *зимосијеч* до јесени бити добра за огрјев и за печење шљивовице, онда тек љуто гвожђе сијече све само ону пусту шуму, а право јој и буди, јер она му је и намакла држалицу. Док се овај живи „мал“ (имање) набрсти, има госа када да зађе мало дубље у шуму, па да насијече бреме јалове *четине* (грана јалових) за млад, што је остао код куће.

Докле другдје размишљају о том, како да од дрвених пилотина или опиљака начине какву нову храну мјесто дојакошње крме или пиће, дотле се и код нас као и у Црној Гори испомажу лишњацима и брстом, а том приликом поваљане огранке и читава дрвета прождире огањ, који по ријечима светог писма никад не говори: доста!

Мојо Медић

* В. М. Г. *Медаковић*, „Живот и обичаји *Црногораца*“, Нови Сад 1860, стр. 153.

СЛУЖБЕНО ДОПИСИВАЊЕ ПЛИНИЈА МЛАЂЕГ И ТРАЈАНА

(Из нештампаног дјела: Плиније млађи и његово доба. Свреха првога и почетак другог столећа по Исусу)

(Наставак)

Кад је ступио на пријестоље, нашао је стару, скоро изумрлу аристокрацију, а поред ње нову, коју је недавно створио Веспасијан; нова није имала да намијести у својим полачама лике прадједова: консула, говорника и војсковођа, али је ишла за тим да стече оно што јој стари нијесу оставили: како је створена по царској вољи, тако је све и од цара очекивала; од ње није Трајан имао чега да се боји, и дојста никад му није стајала на путу. Стара је имала велику прошлост, и колико је трајало прво стољеће, није престајала да се бори против врховне главе државне; први цареви, осим Августа, који је вјешто њом поступао, мало су јој што кад попуштавали — а то им је историја у велике политичке погрешке убиљежила. Трајанову бистром погледу приказао се је начин, како да привуче на своју страну тај немирни елеменат и да га лијечи од обијести и празна поноса: стаде да је глади, позове је к себи у двор, а сенату, у којему је била и стара и нова аристокрација, поврати, како смо већ видјели, нека стара права, права без особите важности, којима су се опет ти изрођени потомци великих патриција задовољавали. Сенат, ударајући печат на цареве одлуке, мислио је да он дојста влада светом; а Трајан, Хадријан и остали добро су пазили, да кроз ту златну босјену не провири истина. И сам Плиније кличе од радости, што су томе славноме збору тако лијепи дани настали, па грди Домицијана, који је сазивао сенат да вијећа, хоће ли се умножити број гладијатора [7] или да сједи без икаква посла. [8] Антонини су уз то своја либерална начела и тим на јаву износили, што су радо пред аристрократијом спомињали старе републиканске дане, кад је племство стајало држави на чело; хвалили су старинске врлине, а сам је Трајан мирно гледао, како је у кући Плинијева пријатеља Капитона изложен кип Брута, Касија и Катона; Марко ће пак Аврелије до тога доћи да кује у звијезде Брута републиканца и да га прогласи изгледом старе римске крепости. Надодамо ли, да су Трајан и његови насљедници помњиво чували да ничим не увриједе тај охоли сталеж, да су с њим као прости грађани опћили, и да су пријатношћу свога карактера на мирни начин освајали то непријатељско поље, видјећемо онда на једној страни ту надуту римску аристокрацију, гдје се топи у уживању неких таштих почасти, а на другој млада одважна цара, који, забављајући племство празним бригама, привлачује к себи врховну моћ над цијелим свијетом. И ето доброг и простодушног нашег Плинија гдје узноси цара либералца; али тако нијесу пјевале ни провинције ни муниципија.

Кад је с Марком Аврелијем изведена опасна намисао Трајанова и централизовање државне администрације била ствар готова, шта је с тим добило царство? Хадријан је дојста ишао за стопама свога претходника; али већ Антонину доброму и Марку Аврелију задавали су варвари тешких брига на граници и силом су их одвраћали од државних посала; и ето гдје је лежала опасност њихова начела, да се владар мора старати за све. За такав сустав захтијевало се је савршена цара. Јесте то Трајан био; као јавноме човјеку нема му се шта забавити, али у исто доба пита се, је ли се он баш могао скрбити за сваког свог поданика, гдје год био — како се је пред Плинијем некад изразио? То није за цијело могао учинити; а како каже J. J. Ампер, док је цар гдје ходио с војском, многа се је потреба занемаривала, многи је град одгодио зидање свог купатила или поправу кужна канала. [9] Залуду је човјек савршен, кад је начело, по којем се влада, рђаво. Након Антонина други су људи ступили на њихово мјесто, људи сад бољи сад гори, људи вјешти у рату, по гдје кад и ваљани у политици; али шта је ту царству помогло? Ништа већ није заустављало његово брзо пропадање. Непознати дивљи народи, страшило ондашњему свијету, непрекидно су нападали на то огромно, измождено тијело; а цареви, у толикој невољи, мало су кад сједили у Риму, а још су се мање бринули за унутрашње ствари. Царство се је срушило због хиљаду узрока; у њих треба да историја уброји и страшно начело свеопћег централизовања.

[7] Paneg. 54.
[8] Epist. VIII. 14.
[9] J. J. Ampère: l' histoire romaine à Rome. VI.

Кад једном знамо, какве је односшаје Трајан створио међу собом и својим провинцијама, не ћемо се више чудити, што се његов намјесник тако лако на њега обраћа; с пута, којим је цар први ударио, не ће нико више заћи; и њега и њих опила је опсјена врховне моћи, а више их не ће ништа растријезнити.

Из самога дописивања међу Плинијем и царем види се, како се је постепено развијала Трајанова намисао. У почетку владар не ће да такне у појединa муниципална устројења, не ће да се уведу опћа правила за сваку администрацију. Плиније му једном доказа, како би сходно било, да закони буду заједнички за Понтус и Витинију; цар му одговори да не може одредити тако што, и да је, по његову мишљењу, боље држати се закона, који за тај и тај град ваљају. На исти начин отписао је своме намјеснику, кад га је питао, да изда опћу наредбу, која би се примијенила на кршћане.[10] У важнијим питањима, дакле, Трајан се још не умије одлучити да покаже своју врховну вољу, и ако му и прем савјесни Плиније пружа сваки дан прилику да је покаже.

Овдје пак морамо припознати да се је наш писац баш својски заузимао за цареву идеју; па све да и цар није са свим увјерен био о згодности своје политике и о својој властитој способности да је изведе, опет она силна писма, у којима се је његов пријатељ с некадашњим поуздањем обраћао на његову „велику памет“, на његове „сјајне царске врлине“, била су му на почетку јасан доказ да је он доиста у стању да наметне своју вољу цијелој држави. С друге стране пак, ко чита то њихово дописивање, чудиће се, што су оне златне ријечи: „не дирајмо у муниципалне установе“ у потпуну протусловљу са начином, којим су поступали провинцијама. И заиста, кад ваља да дође допуштење из Рима да се покрије канал, да се пренесе гроб; кад треба да царев намјесник одобри градске рачуне, да се брине он за инжeнире, да помири распре, да преустроји чак и полицију: ко то чита, питаће, да л' се то не зове имати под својом власти туђу слободу? Веће нам је пак чудо, кад знамо, да је Плиније послат био да уведе опет ред у управу слободних градова,[11] *(ad ordinandum statum liberarum civitatum)*, те поменуто протусловље овдје нам се још јасније ствара пред очима. Ти су „слободни градови“ у покрајинама били обично проста муниципија, која су припознавала римску област, или опет градови у почетку независни и који су с Римом само у неком савезу стајали. Трајан им бијаше по Плинију поручио, да ће његов легат само да прегледа, како су ствари код њих, а да у њихове повластице не ће нико дирати;[12] али ријечи остале су ријечи; јер и ако је цара мрзјело мијешати се онако у туђе после, а још више у установна питања, имао је за то намјесника, који га је и преко воље на то тјерао. Та знамо ми, како Плиније мисли о положају римскога императора; за њега је владар врховни господар свијета, који располаже бићем и животом свачијим; па ако га позивље да одреди шта се има радити са туђом слободом, то чини, јер је потпуно увјерен да то лежи у царској власти.

(Свршиће се)

[10] Epist X. 114, 98.

[11] Epist. VIII. 24.

[12] Salvis quae habeant privilegiis. X. 57.

Јосип Берса.

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ

Сабрао по Босни и Херцеговини

Игњат И. Димић

(Свршетак)

Радо. Weberknecht (Phalangium opilio).

Риља. Сваки златан новац, чија се вриједност врзе око десет форината, зове се у Босни „риља“ (од „Lire“?).

Рицина. Ricinusöl.

Рогуша. У варошима реку „чеперак“ а по селима „рогуша“. Мјера за дуљину, која сиже (кад се прсти рашире) од палца до првога прста. Kleine Spanne.

Рогопад. Врста биљке. Гласинац.

Ренга. Лисичја кожа с ногу.

Редељ. Врста биљке. Гласинац.

Саја. Satintuch. Фина одебела сјајна чоха.

Сакрз. Colophonium.

Сакрз-мастика. Најфинија мастика (Mastix-Liqueur).

Сама. Заметена пашјевина (псећа поган), у коју међу коже, кад припремају сахтијан. Мостар.

Саргија. Учињена магарећа кожа. — Chagrin?

Саут-басма. Perkail.

Сапак. Das Schlüsselbein.

Свијетњак. Leuchtkäfer. И Вук је записао ову ријеч, али му значи 1) чирак, 2 блијешњак.

Сичанот. Arsenik.

Скленка. Чаша. Херцеговина.

Сметеник. Пиротски ћилим дуг $2^1/_2$ м.

Сомов зуб. Од ове врсте Elfenbein-а праве босански ножари и пушкари коре (корице) за ножеве, виљушке и сличне ствари. Ну то није сомов зуб од морске животиње, која се зове Wallross, дакле Wallrosszahn. Не бих знао за стално казати, како су босанске занатлије дошли до ријечи „сомов“ зуб; ну држим да им је неко непознату ријеч Wallross свео на познатију Wels, те је тако од Wallrosszähne изишло Welszähne = сомови зуби.

Сомун. Врло мехак хлеб, који се много рјеђе закуха но каплама, те има озго квадратиће.

Сопаљ. Рупа у калани, кроз коју се мјеховима дува.

Срт. Онај дио лисичје коже, што је испод ђингафе, дакле са стране на врату.

Стјенчица. Вода, која у планини под стијеном извире.

Сурменчић. Ова справа од тврда гвожђа изгледа као и влаченице, само што има ситније рупе.

Сусамур. Nörzfell.

Сутам. Sesam.

Сутурин. Овако зову босански мухамедовци поћешњак. Од Sovereign?

Седра. Dilluvialer Kalktuff. Сарајево.

Талир. Врло фино сукно, од кога се праве чакшире народнијех одијела. Долази у Босну из Bielitz-а, те има талијер као Fabriksschutzmarke.

Тарана. „Турци веле: тарана је храна а хришћани купус и сланина.“ У Босни праве тарану од ускисла пшенична тијеста, које метну на сито и притисну, те оно што пропадне добро осуше. У Лици тијесто за тарану сатару и осуше, те онда изгледа као ситно измрвљена средина из хљеба. Вуку је тарана „eine Art Mehlspeise“ (кад се наиме у води свари).

Тиште. Учињена и обојена кожа овчја, коју сарачи узимљу за шарање. (Кад је необојена, зову је „мјешина“).

Тоз-шећер. Zuckermehl.

Токма-калиш. Ungarisch gegärbtes Leder.

Топ. Смотак гајтана; у њему може бити 28—34 аршина.

Тргло. Ову справу за хватање куна видио сам први пут на Романији. Она се састоји од двије сохе (са дугијем рашљама), које су у земљу забијене у размаку од три корака. Преко њих је пребачена вршика а преко ове друга, много тежа. Када хоће да тргло запну, онда један крај горње вршике издигну, па шиљком подбоче о доњу; да би шиљак стојао, обје су вршике са стране зарезане. Прије него што тргло запну, натакну на шиљак комад меса. Кад се куна припне на доњу вршику те стане за месо вући, шиљак се истргне те горња вршика куну поклопи.

Тротан. Овако се зове врло проста врста сира, што се у Босни по варошима продаје; он је нечист, пљеснив те баш ни не мирише најљепше. Док је млад, пролази како тако. Праве га од ситна, или суха а покварена сира, који се иначе не може јести, тај онда ситно стуку, успу у кацу, налију жетицом (слатком суруткому) па исциједе. Неки узимљу сир од метена млијека, који је у сурутци (у цријепу, у ком се сирио) три дана стојао, те ушљед тога јако отврднуо. Сир стуку, метну у кацу и посоле тако, да на сваки кат сира дође по шака соли. Касније га преперу.

Трт. Гвожђе, што из калане иза маце истече.

Тежљај. Онај дио у пилани, на који се трутци наваљују, кад се тестерају. У селима под Јахорином планином.

Тељаци. Drahtstifte. (Од тел=Draht.)

Тесте. Десет комада (жлица, филџана . . .)

Ћемерлија. Sticksäge.

Ћестрмалисавање. Овако зову у Сарајеву посребрењивање.

Ћестрмалисати. Посребрити.

Ћувал. Оно, што и мутаб или покровац.

Ћуприја. Das Schlüsselbein.

Ћуре. Хрпа кожâ, широка два аршина, висока аршин а дуга колико се хоће.

Ћуселе. Доста танак обојен домаћи говеђи ледер.

Даничић (у „Rječnik“-у) вели: „мекани турски ђон за ципеле“.

Ћуфтер. Пекмез од грожђа.

Ћуко. Врста духана, што у Херцеговини расте; спада под Nikotiana rustica L.

Угарак. Bebrütete Zelle im Bienenkorb. „Добра година, све сам угарак.“ Бос. Крајина.

Уљезине. Meschinleder. Учињена необојена козја кожа.

Уресници. Врста Glasperlen. Наличе на витицу (само су мање) те су нанизани на уларима.

Уруп. Тако зову у Херцеговини осми дио аршина.

Ут. Мирисаво дрво, којим се код Мухамедоваца мртваци каде. Aloëholz.

Фрталуша. Најпростија врста сукна, што се у

Фршке. Кош, којим се рибе хватају.

фабрикама прави. Schwarzes Soldatentuch.

Халва. По Вуку је халва 1.) „eine Mehlspeise (von Weizenmehl, Schmalz und Honig)“. У Босни је праве тако, да пшенично мливо попрже на масти, па томе долију (у води растопљена и уварена) шећера. Даље му је халва „од ораха, која се продаје“. Ову халву зову у Босни бијелом, јер је бијела. За њу уваре (у води) растопљена шећера, метну коријења од сапуњаче (Sapponaria officinalis), нишесте (Stärkemehl) и ораха, те варе тако дуго, док не отврдне, када се охлади.

Цјелица. У Босни каменита со. Steinsalz.

Цона. Оно што и жеста.

Црнад. Потрбушина на лисичјој кожи.

Црта. Zündhölzchen.

Чахије. Вук је забиљежио ријеч „ћаија“, те јој додао „Eine Art gefüllter Kuchen“. У Сарајеву праве се чахије овако: узме се „наута“ (Zieserebse), па се покисели у врућој води, онда се замијеша са мало млива, од тога направи колач а онда остави да неколико времена постоји. Послије се узме фина млива, метне у њ колач и закуха, тијесто укалуфи а онда по 4 – 12 комада метне у тефсије, у којима се пече. Ну не пеку се одмах, већ стоје неко вријеме. Код тога се мора пазити да се у пећ не би вргли ни раније ни касније, иначе се покваре.

Шала Јама, у којој табаци загашују клак. Мостар.

Шапаш. Види „тротан“.

Шапуља. 1) У Босанској Крајини зову овако морску со, Meersalz. Биће да је постала од ријечи „шап“. А. Lukšić спомиње у свом дјелу што изиђе пред окупацију под натписом „Bosnien und Herzegovina“ ову исту ријеч те је тумачи са „Tuzlaer Viehsalz“. — 2.) Са шапом учињена кожа. Alaungares Leder.

Шахи-мердија. Ramme.

Шестак. Пиротски (па и румелијски) ћилим, који је три аршина дуг. Мухамедовци кажу „*алтилук*“.

Шкембе. Код ове ријечи упућује Вук на „бураг“ а за ову опет вели да је („Thier)-Magen“. У Босни је шкембе јело од волујскога (а и брављег) дебела дроба, који се зове „трбуси“. Дроб тај оперу, обаре, остружу, ситно изрежу, сваре у води с пиринчем и томе онда дометну размућенијех јаја, бибера, јаворике или какве друге мирођије.

Шљивара. Maikäfer. Вук је записао ријеч „шљиварка“, која се говори у Славонији.

Шовран. Drei-Ducatenstück. Биће да је постала од Sovereign.

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Subotička Danica, bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1893. X god. tečaj. Cina: 30 novč. U Subotici, iz štamparije dra Dušana Petrovića 1892. 8° стр. 88. — У приликама у каквима је просвета и писменост католика наших у Бачкој, мора се обраћати већа пажња оваким календарима него што бива другда и код сличних књига ћириловских. Кад се јадамо на просветне и књижевне прилике ми, који имамо нај јачи ослонац у народној школи и цркви, који сем тога имамо и виших школа па ће и књижевно друштво, како да се назову онда прилике код Буњеваца, који не само да немају ничега тога, нето и сама вера и настава војују против језика им и народности? А на жалост има још једнако огромних преграда између православних и католика у Бачкој, које не допуштају на узајамност у просвети и књижевности а камо ли истоветност и јединство. То је прво народно име а још више вера. Занаго не би било на одмет нашем језику ни просвети, кад бисмо придобили за просветни савез неких 150 хиљ. Буњеваца и Шокаца, који су махом вредан и имућан народ а за њих је тај савез управо животно питање: бити ил' не бити. — Да то просвећено доба дође, много ће помоћи оваке народне књиге, писане у родољубиву духу, које продиру и до најмањих колиба. За љубав идејалном, родољубивом тону, који веје кроз ову књигу, и који се досле слабо чујаше у Суботици и околини јој, радо ће читалац прогледати кроз прсте по где-

ком слабом чланку (н. пр. оном о „Дубровнику“) надајући се да ће свака нова година као плод свога родољубивог рада жети што већи одзив а последица тога биће јамачно и пунија садржина књиге. Уз неколико приповетчица (већином преведених) истичу се нарочито песме познатог песника Мирољуба (иза псевдонима као да се крије неки духовник, кад вели у једној песми: „Та гусле сам јаворове узо са олтара“). Има даље неколико поучних, историјских и биографских чланака, кратких поука, досетака и напослетку четири женске народне песме, које су варијанте већ познатих нар. песама. Штета што није назначено, уз какав се обичај певају (на пр. 1. са припевом „љељо“) где су записане, и да ли су тачно прибележене. То би било тим потребније, што је народно песништво буњевачко мало познато. Има и неколико слика (међу њима слика Дубровника, Ваштагова „Вила“, Предићева „Сироче на мајчину гробу“). Књига је писана икавским говором уз мале изузетке. Т. О.

Die königlichen Nemanjiden. Beiträge zur Kenntniss der ungarisch- serbischen Beziehungen. Von dr. Moritz Wertner. (Штампано у „Ungarische Revue“. Свеска VIII—IX. стр. 544—598) — Dr. Wertner расправљао је у истом часопису о кнежевима из куће Немањине. Ово је сада други део оне расправе. Писац заслужује сваку хвалу и признање, што је увидео значај српске историје за познавање историје мађарског народа. Искрено жалимо, што писац не зна српски језик, те није могао употребити новије резултате истраживања наших научника; исто тако неупотребљени су остали и извори писани старим српским језиком. Због тога је писац начинио доста погрешака у питањима, која су код нас већ давно на чисто изведена. При свем том писцу припада захвалност, што је темељно проучио изворе страних књижевности о нашој историји, и што је те изворе згодно употребио. У овој расправи наћи ће и наши историци нова материјала за српску историју. С.

Смиљевац, велики народни календар (са сликама) за просту годину 1893, која има 365 дана. Уредник и власник Пера Тодоровић. Година друга, Београд 1893. „Смиљево“ штампарија Пере Тодоровића. Вел. 8а. стр. 160. Цена 1 динар — 50 новчића. — Година 1893. је код нас доста плодна у календарима. Календари, што до сада у нас изиђоше, махом су из Аустро-Угарске и Босне-Херцеговине; „Смиљевац“ је једини, који нам стиже из краљевине Србије. Садржина је у „Смиљевца“ бирана, све сами радови наших најприпознатијих књижевника. На првом је месту чланак „Једног Миротворца“ под натписом „Промислите се . . . (посвећено родољубима из свију странака)“. Чланак овај одвраћа народ од политике и препоручује му да створи какву културну странку, којој би био задатак, да унесе у народ практично подмиривање свакидашњих потреба, које су куд и камо важније од политике. По самом тону, којим је написан тај чланак, види се, да долази из срца и Бог дао, да наши Шумадинци саслушају те гласе, који су заиста гласи родољуба и „миротворца“. За овим чланком долази „Прва и последња песма Љубомира П. Ненадовића. I. Пролеће. II. Последња песма“ Ове песме пропратио је уредник „Смиљевца“ неколиким речима, у којима вели, да се ове године навршује педесет година, како је пропевао Љ. П. Ненадовић те позива књижевнике и уметнике српске, да прославе што свечаније Љубину педесету годишњицу. У тим пропратним речима вели уредник „Смиљевца“, да су то „прва и последња песникова“, но није тако, јер и после „последње песме“, штампао је Љ. Ненадовић још лани две песме и то „Под Медведником (48. бр. „Стражилова“) и „Путем ждрале“ (50. бр. „Јавора“). Сем ових Љубиних песама има у „Смиљевцу“ још песама од Бранка, Војислава, Казбулбуца, Милана Немањића, Италије Ж., † Милутина Илића, Вл. М. Јовановића и две народне песме. Све су ово лепе песме а нарочито Војислављева „Лора-Лај“ (? Ваљада Лорелај). Неке од ових песама, као н. пр. Војислављева „Лора-Лај“ и Вл. М. Јовановића „Брачна утеха“ немају места у календару, јер је календар пре свега књига за народ, а наш народ још није дотле дошао у образовању, да би могао наћи лепоте у тих песама и уживати у њима; шта више „Брачна утеха“ може и штетно утецати на простије читаоце „Смиљевца“. „Брачна утеха“ је, без сумње, врло лепа песма, одликује ју јака сатира, али тек тек, није за календар; устезао би се да је штампа и уредник белетристичног каквог листа. Поред песама има у „Смиљевцу“ и леп низ приповедака. Налазимо ту Матавуљеву „причицу из црногорског живота“ под натписом „Окајани гријех“, која је написана већ како може само Матавуљ. Заступљен је и други члан приповедачког триумвирата, Јанко Веселиновић „сликом из прошлости“ под натписом „Стрелац“. Станојло, јунак у овој причи је прави Вилхелм Тел — гађа пушком лулу, заденуту за врат рођеном му сину Ивану. Приповетка је особито лепа; како нам је симпатичан мргодни Станојло, како је страшна она краткоћа, кад заповеда Ивану, да му стане на нишан! Кад смо прочитали ову приповетку, поред тога, што нам се врло допала, учинила нам се врло познатом. И заиста читали смо већ једаред ту причу и то у ланском „Годишњаку“. И у „Годишњаку“ је исти сиже́, иста имена као и у „Смиљевцу“, само је обрада нешто друкчија. Шта је нагнало Јанка Веселиновића, да нам преради Годишњакова „Нишанџију“ у „Стрелца“, не знамо, али свакојако милије би нам било, да нам је пружио што оригинално, него што је подгрејао старо. Од приповедака има у „Смиљевцу“ још два прилична рада и то: „Честитка о новој години“ од А. и „Два женска портрета“ од Леле Давичо. И Милићевић је приложио два своја рада, која је читао у седници Књижевне Задруге: „Две слике“ и „Ко се чега боји“. Милићевићеви радови су свакоме познати са похвалне им тенденције; у причи „Две слике“ изнео нам је дивне примере пожртвовања, а у причи „Ко се чега боји“ лепо и слатко нам је испричао своје путовање из Брестовачке бање и упознао нас је са Јанком, који се не боји ни медведа ни гуја, али се љуто страши од гробља. И др Казбулбуц је принео „Политику, шалозбиљну цртицу наших дана“, за коју бисмо могли рећи „опет то, али мало друкчије“. Кад се једанпут, двапут па и трипут говори што о фрајла-Симкама, Фемкама и Ракилама, може још поднети и сматра се као „виц“, али кад се закупи једно те једно, онда дође као мало, да простите и несносно. Др. М(иленко) Р. В(еснић) штампао је свој красни чланак „Још једна врлина“, у коме је врло лепо и сходно народном разумевању укратко разложио теорију права и дужности. „Доктор из унутрашњости“ је приповедио српском сељаку „Шта треба да ради у болести, док лекарска помоћ не стигне.“ К. П. је прибележио „На-

родне обичаје око оваца", а одмах за тим штампане су „Мудре изреке свију народа и времена". На крају је штампао уредник „Смиљевца" писмо Љубе Ненадовића, у ком Љуба у скромности својој одбија од себе прославу педесете годишњице књижевног му рада. Ми се у свему у тој ствари слажемо са уредником „Смиљевца", т. ј. да треба достојно прославити тај знаменити догађај у нашој књижевности, и ако се Љуба у скромности својој устеже (као што читамо по новинама, Књижевна Заједница је већ одужила дуг свој и одржала „Ненадовићево вече"). После Ненадовићева писма проговорена је нека и о сликама у овом календару. Слика у „Смиљевцу" има доста. Уз народне песме („Бој на Чокешини" и „Бој на Саламу") додане су уз сваку по две илустрације Тителбахове, и то са тако рђавом техником, да из њих човек не зна крсна имена. Донео је „Смиљевац" и ликове неких наших знаменитих људи, као Косте Протића, Милутина Илијћа, Ђоке Поповића-Даничара, Николе Тесле, Јанка Веселиновића, Милована Глишића, Војислава, Милоша Цветића, Светозара Гавриловића и др. Све ове слике не могу се баш похвалити својом техничком израдом, но да ако до године буде савршенија, као што нам то обећава уредништво „Смиљевца". — Пређосмо дакле целу садржину „Смиљевца" и сад на крају можемо рећи, да је овај календар добар. Као што смо већ споменули, има неких ствари у њему, које не подносе у календар, али ће се ваљда г. Пера Тодоровић постарати, да до године и то поправи и кад још уз то дође боља техничка израда слика, „Смиљевац" ће онда бити савршен календар. J.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

± „Српски Глас", орган српске странке у Далмацији, који улази већ у своју четрнаесту годину а уз праву своју сврху намењује особиту пажњу и подлиску свом, приказујући међу осталим и оцењујући све боље српске књиге, што изађу, доноси у подлиску занимљиве белешке с пута: „Кроз славенске земље". Изашло је до сада дванаест описа, у петнаест бројева. Описи су почели излазити још прошле године, па су прекинути, и сад се настављају. Ова писма „Кроз славенске земље" у „Српском Гласу" пише његов уредник. Писац ових црта с пута „Кроз славенске земље" уставио се највише у Чешкој. Видећемо, када ће изаћи и куда ће окренути. До сад можемо тврдити, да су описи занимљиви и врло поучни. Уредник „Српског Гласа" изнизао нам је у кратко сву историју чешкога народа, истичући особито Хусово доба, све верске, народне и политичке борбе у Чешкој, од најстаријих времена до нашега доба.

У најновијој свесци „Просветног Гласника" штампан је П. С. Срећковића одговор Флоринскоме као писцу и Ст Новаковићу као преводиоцу критике на други део „Историје срп. народа".

У првом броју „Ljubljanskog Zvon"-а оцењује др. Облак Вондраков рад: Altslovenische Studien.

Матица Словеначка издала је — како јавља „Ljubljanski Zvon" — за г. 1892. ове књиге: Slovenska zemlja од Rutarja; Z ognjem in mečem (седма свеска забавних књижица) и „Letopis Matice Slovenske". Осим других ствари у њему је расправа дра Мурка: Enklitike v slovenščini и др. Стрекеља: Iz besednega zaklada narodovega. Осим тога штампана је И. Томића: Bibliografija slovenska

‡ У 39 и 40 броју листа „Magyar ifjuság" од прошле године изашла је приповетка Л. К. Лазаревића „Први пут с оцем на јутрењу" у преводу Ђене Таборија а под натписом „Az első hajnali mise".

△ „Obzor" у 4 свом броју од ове године у рубрици „Prosvjeta" јавља, да је од „našeg zemljaka" С. Јуринића у Софији изишла књига „Ocjena djela ‚Makedonien und Alt-Serbien'". „Obzor" нам наводи читав један пасус из те оцене и из тог пасуса сазнајемо, како дише Јуринић наспрам мађедонског питања. Мађедонци су — разуме се — Бугари, а „ . . . spomenuto djelo Gopčevića nema nikakove znanstvene vriednosti već pripada u vrst onih diela, koja se pišu u svrhu, da se svakim mogućim načinom nepravedne težnje predoče pravednima, neistina istinom". Да сами из сопственога искуства познајемо прилике у Мађедонији, ми бисмо у том погледу имали свој самосталан суд; овако пак морамо те прилике учити из књига. Но ето, књиге се у том питању тако рећи дијаметрално разликују и у том случају ми ћемо увек пре поверовати капацитету Гопчевићу него Јуринићу, за кога чујемо тек сад први пут. А кад уз то још узмемо у обзир још и то, да нам та Јуринићева „Ocjena" долази из Софије, тим пре се морамо држати Гопчевића.

+ О Карићевој *„Србији"* проговори и мађарска штампа. „Budapesti Szemle", периодични мађарски часопис, у својој 182—183. свесци доноси из пера Анталтола Ходинке доста велик извод из Карићеве „Србије" и тако мађарски читалачки свет упозна с овим делом а тако и с краљевином Србијом. О овом је било говора у „Одјеку", бр. 271. (од прошле године) у овећем чланку *„Србија Г. В. Карића у мађарској књижевности"*. — Дознајемо, да Карић штампа нешто налик „Србије" о „Старој Србији"! Дело ће бити јануара већ готово, а красиће га лепе слике.

ЧИТУЉА

Фердинанд Кикерец, хрватски сликар, умро је пре десетак дана у Загребу у 46. години свога века. Кикерец је и из наше историје и из нашег живота узимао предмете за своје слике („Косовка девојка", „Марко Краљевић и његов Шарац", „Црногорски гуслар") а у дому дра Лазе Станојевића има Кикерецова икона, на којој је приказан свети Ђурађ на коњу. Ту икону описао је Милан Савић у 34. броју „Стражилова" од године 1885.

ПОПРАВКА.

У прошломе броју „Стражилова" у читуљи Јовану Бошковићу стоји на једном месту: „као ђак Вука и Даничића", а треба да стоји: „као ђак Вука *и Миклошића и сатрудбеник* Даничића".

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 3. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 17 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

МЛАДИ ЛИР

Зар заман кипи пехар, гле!
Зар заман вино руди?
Та кап се блиста, гори све
И пламен свој нам нуди!
Бахове деце млади сплет
Кишице росне треба;
Њу прима снаге наше цвет
С пехаром, не са неба —
А ман'те те,
Што зборе све
И кваре здраве груди:
Та опићеш се,
Не пи, не! —
Досадни то су људи!

Љубави мртве глухи клик
Себи ме каткад зове —
Ал ја сам Бахов поклоник
Па то ми боље гове
И с тога мрзим туге сласт
И љубав, што ми вене,
Тирана мрзим, мрзим власт
И страшне узе њене —
И жалим те,
Што зборе све
И кваре здраве груди:
Та опићеш се,
Не пи, не! —
Досадни то су људи!

Имо сам до сад драге три
Ал све ме оставише,
Не марим сада ни за њи'
Нити за љубав више —
Ал сетим ли се — кратки мир
Нестаје — бол се буди
Па с туге пије млади Лир
Да са свим не полуди —
А мрзи те
Што зборе све
И кваре здраве груди:
Та опићеш се
Не пи, не! —
О, то су злобни људи!

Ленскій

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

(Наставак)

III

Од Франетова доласка на село бијаше протекло осам дана.

Освиташе таман мали Госпођин дан, или, како би Вигањци казали, „Госпа мала“.

Берба бјеше у пуном јеку, а Франето оног јутра објесио о раме двоцијевку, па отишао у поље. Након два сахата тумарања не бијаше дигао још ни једне препелице. У томе спази под једним борићем лијепу постељу од маховине, па се по њој испружи сјетан, невесео, вребајући, не ће л' барем долетјети која грмуша. Уза њ стојаше *Шејтан*, његов ловачки пас, објешена репа и спуштених ушију, баш као да и сâм госину зловољу дијељаше. Одје-

дном се псето трже и напери оба уха. Танки звуци женскога гласа одјекнуше ваздухом, најприје из тиха, па све јаче и звонкије. Пјесма се дизала из једног оближњег доца, и кроза слађани напјев разабра јој младић ове ријечи:

Бисер био, сваком ли си мио!
Црне очи, сваком ли сте драге,
Неком црне, а некоме плаве,
Мени јесу очи миле вране....

Франето скочи на ноге, па се упути кроз густе редове од лоза, што му досизаху до преију; како се год пјевачици примицао, то је и њен глас све јачи постајао, а он корачаше све то лаганије, да јој се пришуља из потаје; уједно настојаше да псето ућутка знацима. Кад најзад угледа кроз лозово грање окрајак женске хаљине, младић застаде; па се онда упути једној дивљој врби и ту сакрије, да из бусије прежа младу једну сељакињу, што се бијаше на стабло припела, да набере котарицу смокава. Бјеше цура заврнула и око паса прикупила горњу сукњу, завратила рукаве до самијех плећију, па онако голорука откидаше зрелије смокве са стабла, те их бацаше једну по једну у кошић од врбовијех шиба, што га бијаше објесила о лијеви лакат. Опуначка и стасита, са вељим граорастим очима и густим смеђим обрвама, бјеше то прави урнек бујне женске љепоте са Приморја. На руменој усници сјајио се живахан осмијех тек процватјеле руже; неколико кудрастих праменова загасите косе играше јој несташно по челу, а напупчене груди, био би рекао, сада ће јој из њедара искочити. Красно пољско чедо све једнако пјеваше; глас јој биваше час јачи, а час слабији, баш ка' оно у славуја, што у горској самоћи своје слатке мелодије извија. По некад би сустала и неком дјетињом насладом утиснула своје бијеле зубе у зрело воће, на ком се још цакљаше капља јутарње росе. Свјеж лахорић дражаше јој међутим широке ноздрве, ширећи око ње мирис од маховине и гладећи јој голе, пребијеле мишице. По каншто би се загледала у дивно небеско плаветнило, па би опет прихватила пјесму и наставила брање.

Франето не скидаше очију с ње; једра га и здрава љепота те сељакиње бијаше чисто очарала. Ма да бјеше у њој смјеста разабрао Анђелију, Перканову сестру, он се ипак не маче са свога мјеста, но је једнако, неопажен, ћутке мотријаше. Нека га необична језа бијаше кроза све жиле projструјила.

Убава сељакиња не престајаше пјевати. Смокове се гране повијаху, шкрипућући, под жилавим прстима дјевојчиним, а смокве падаху лаганијем штропотом у котарицу.

Франето пиљаше у њу, као младо маче у жижак; он бијаше чисто занесен; наједаред се кучак задети и протрча кроз врбовину, залајкивајућ и њушећи горопадно у ваздух. Анђелија прекиде одмах пјесму, и окретавши се ка врбама, угледа пса гдје размахује репом и уза њ ловца у голему свијетлу клобуку, што му осјењиваше прелијепу главу. Образи јој махом планушe, те се и нехотице опузну низа стабло, оборивши главу преубавим изразом стида.

— Амо, Шејтане, амо! викну Франето псету. Па пришавши ближе младици:

— Помоз' бог, Анђелија! јави јој се повјерљиво.

— Добра ви срећа, прихвати она, ал' не диже очију.

— Ти уранила, Анђице?

— Ево дођох, да уберем коју сушелицу....

Младица се сад присјети, е је одвећ разголићена, па стаде хитро да одвраћа рукаве, гледајући једнако на страну. Онако збуњена и у лицу зажарена бјеше још љепша постала.

Момак јој приђе ближе.

— Ама шта је од тебе, Анђелија? Ти си нас се кан'да сасвијем отуђила!

— Нијесам, промуца она, но као мишљах... шта бих у каштилу, кад госпође нема?...

— Анђице, Анђице, ала си онака постала! Ти зар, сјем госпође, ни за кога друго не мариш?

Цура ни да мрдне; ама постаде још руменија.

Одједном се саже на лијево, откиде гранчицу лозовине, прекри њом котарицу, и хтједе да се уклони.

— Стани, бôна, ђе бјежиш? рече јој

смијешећи се младић: имам да те нешто упитам.

— Не могу... не могу. Чекају ме дома.

— Стани часом, збиља не ће те нико изјести!

Али се убава сељакиња бијаше већ упутила, трескајући главом да не може.

— Анђелија, чуј, Анђелија... један час само... не буди опака — понављаше за њом ловац.

Али се Анђелија не освrtаше на његове ријечи, но придаде ногама, те је скоро нестаде за живицом.

Под жаркијем сунчанијем зрацима ожеђњела земља чисто дахташе. По запрашеном пољском друму, што се вијугајући кроз маслинске долове к мору спуштао, пролажаху натоварена кола, људи и животиње, што се кретаху на сајам у ближње село Дикло. Сељани пролажаху чопорима. Бјеху то понајвише људи препланути од розопека; жене малене, окоште, црвена лица, запрашених хаљина; дјеца, иловачине боје, опаљене кике, што се унапријед весељаху колу и јефтиним карпузама.

На небу не бјеше ни једног облачка: големи свод изгледаше као неизмјерна капа од челика. Само се још гдјекоји прамен свијетле маглице витлаше над суријем Велебитом. Из пожутјелих комушака помаљаху плави мосури зрела кукуруза. По стрништима зујаху ројеви од мушица, за којима се у потјеру дизаху зеленкасте гуштерице.

У Франету бијаше срце јако узиграло; да би се лијепој дјевојци опет приближио, он се упути низа страну ка сеоскијем кућама.

Украј пута, под једним големим храстом, затече неколико сељана, који се разговараху у осоју, чекајући да започне миса. Међу њима бијаше и Миш, у одијелу стајаћем; на њему бјеше, наиме, чиста кошуља од модра постава и нова новцата црвен-капа на глави.

Франето прође брзијем кораком мимо људе, одазвав се журно њиховом поздраву, и како стиже првијем сеоскијем кућама, а он угледа Анђелију изваљену у хладовини, под једном одрином у домаћем обору. Главу бјеше наслонила мајци на кољена; старој ал' још прилично ћеперној старици, којој бијаше већ давно иње на косу пало.

— Бисте ли ми дале чашу воде, живе биле? упитаће их учтиво момак.

— Одмах, шјор! — одврати старица, и подигавши обим рукама дјевојчину главу, отрча у кућу.

— Анђелија, чему побјеже... — пришапу Франето цури, која се чисто снеби, кад га пред собом угледа — сјутра треба да ме причекаш, јес' чула? Ал' не мораш бјегати. Имам да ти нешто важно речем.

Младица ни словца; бјеше се зацрвенила, као да си је жеравом посуо. У томе наљезе старица бокаром хладне воде и празном чашом у руци. Франето сркпу двапут из саме бокаре, захвали старој и оде.

Сјутрадан, у зору, затече Анђелију са неколико оваца на ливади.

— Анђице, ево дођох; послушај ме, биће боље за те. Сађи са стоком доље крај трстеника...

— Не могу, среће ми, не могу... чека ме мати дома — и стаде купити овце, да се уклони.

— Анђе, немој се дивљати, та ја само твоје добро желим; послушај ме, Анђе, дођи...

— Не могу, господине, не могу никако: морам ићи.

— Ама не kињи ме тако, јаде! Зар сам збиља тако страшан, да ме се мораш клонити? — И момак пружи руку да је ухвати око паса; ал' му се она истрже, шмигну листо на страну и умаче, погнавши преда се овчице. Франету се учини, као да јој на испрћеним уснама сијевну лак осмејак; он остаде за који час непомичан. гледајућ како се цура удаљује, па се онда упути кући, трескајућ главом и велећ сам у себи: припитомићу ја тебе, срно моја, ночекај малко!

Протече читава недјеља дана, а Франето ни да завири у поље; ама једног јутра, ево ти га опет у потјеру за дјевојком; очи му сијеваху као никад дотле. И кад се сунце високо над гором истаче, угледа је за једним џбуном, гдје се умиваше у потоку, штоно извираше испод зеленог раста. Бијаше цура расплела дуге плетенице и загазила у воду до кољена.

Франето јој се примаче шгумке, а она, кад га згледа, крикну и хтједе да побјегне; али јој момак не даде опепелити, но је листо шчепа око паса и притегну себи у наручје.

— Пустите ме, шјор Франето, пустите . . . морам ићи. . . Ено ме отац гледа.

— Не ћеш, јадуљо, никуд одовле; треба да ме саслушаш. Зашто хоћеш да побјегнеш? Зар се збиља од мене плашиш?

— Остав'те ме, молим вас, шјор Франето. Вићеће ме отац. Ено г' онамо у огради. . .

— Не лажи, Анђе; нема у огради никога.

У тај мах пројоше путем два чобана, и момак, да га не виде преко плота, узмаче и остави цуру саму. Анђелија то једва и дочека, и како видје да је момак отишао, потрча једанак за људима. Франету појури крв на лице, очи му заблисташе и, гледајући цуру како бјежи, њешто му штрецну кроза жиле, па га свега прожe.

Од тога часа не мога се више умирити, но све вераше по пољу, као сјем крста, заљубљено живинче, што се дигло у потјеру за изгубљеном дру̑гом. Прође неколико дана, а од Анђелије ни трага, ни јавља. Он лијепо да из коже искочи: не хајаше већ ни за лов, ни за рибање. Бијаше чисто други човјек постао. Најзад се убезочи, те приступи једној цури из Анђелијина комшилука, па је као бајаги онако насумце упита за младицу. „Сирота, вели цура, болесна је: тресе је грозница“.

Момку се помутише мисли.

Сјутрадан прође навлаш пред Шорака кућом и угледа младицу за прозором, међ' одшкринутим капцима; и она њега опази, поцрвење до ушију и устукну један корак у собу. Учини му се блиједа у лицу и некуд жалостива, али зато још љепша и њежнија.

Пројоше опет два дана.

Трећи дан, у само подне, изађе момак и одшета правце дјевојчиној кући, не би ли је опет видио на прозору, зазрео гдје у обору, јали за кућом на гумну. Пред оборскијем вратима затече дјевојчину браћу, која бјеху поспавала у хладовини; али њојзи нигдје стрва. Франето почињаше очајавати. Не могавши је нигдје виђети, враћаше се он кући сјетан, невесео, зврљајући по оном божјем розопеку низ обалу морску. Прошавши крај тршћеника, учини му се као да чује тешко и развучено дисање чељадета што спава. Момак застаде, размаче руком тршћике, и на своје велико чудо згледа убаву сељакињу успавану на постељи од пожутјела лишћа, са лицем застртим бијелом марамом. Момак чисто не вјероваше својијем очима. Срце му залепета у грудима, и он учини два, три корака, да јој се примакне. Сухо лишће зашкрипута под његовијем ногама, младица се трже, и, упознавши свога напасника, ђипи на ноге да се уклони. Али јој Франето хитро на пут стаде, и шчепав је за обје руке:

— Анђелија — рече дрхтавим гласом — ђе си више, ако Бога знаш! Има ево три дни, да те свуда обијам. . . Немам више ни мира, ни покоја. . .

— Пустите ме, за име божје, шјор Франето, што ме напаствујете . . . . биће брука, ако нас ко овђе затече. . . .

— Анђелија, срећо моја, зар не видиш, да без тебе не могу да живим? Ти треба да будеш моја, моја, јес' чула? моја за свагда.

— Пустите ме, ако знате што је невоља, не ругајте се са мном . . . нијесам се ја за тако лице родила . . . пустите ме, молим вас. . .

— Анђелија, погледај ме у очи, па да видиш варам ли те!

— Пустите ме, пустите. . .

Али се она већ слабо отимаше: оне страшне марокинске очи бијаху јој сву снагу попиле. Напокон, савладана, опчињена, подлеже младеначкој крви и оној зорној мушкој глави, па се предаде сасвим.

(Наставиће се).

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

VIII.

Мати хоће да „кињи" — Тужна успомена — Проклете собе — Са зла на горе

Једна од најважнијих црта у њезину карактеру беше та, да није могла трпети код других ни трага независности или осећања о достојанствености. Ко би се усудио, да томе покаже и најмањи знак, тога је од онога часа почела гонити. Ако онај, који падне у немилост, уме мирно да подноси, могао се надати, да ће опет задобити милост тог женског деспота; али, ако се усуди, да приговара, тешко њему!

Ми смо имали нарочит израз, којим смо означавали, да ће сад бити чуда. Шаптали смо једно другом: „Госпођа хоће да кињи!"

Једном је тражила свађе са својим управитељем, Симеоном Соболевим. То беше леп, црномањаст човек; понашање му беше аристократско. Његови послови често су га доводили у додир са госпођом Тургењевљевом, која се с њим саветовала о кућевним пословима.

Један пут је опазила, да се он усуђује имати и својих мисли. То њој беше доста, да тражи задевице са својим управитељем, који је дотле био њезин љубимац. Поче га сваки час позивати и показивање му сваком приликом да је незадовољна.

Симеон је много држао на себе, али је имао мало стрпљења.

Ма да му одговори не беху никада непристојни, видило се, да се силом уздржава.

То беше довољно, да га упропасти.

Симеон је за ручком стајао за наслоњачом госпође Тургењевљеве. Она је увек имала код свога тањира малу карафу за воду, која се звала „госпођина вода". Кад је госпођа викнула „воде!" Симеон је сипао из те карафе воду у чашу.

Госпођа Тургењевљева направила је себи план, како ће да заједа своју жртву. Кад год би јој усуо воде, она би рекла, да не ваља, или сувише је хладна, или врућа, или мутна, или удара.

Симеон би узео карафу, изашао би на поље, и донео би друге воде, а госпођа Тургењевљева би ју испила, а не би се тужила.

Тако прође више дана. На послетку одлучи, да последњи удар зада својој жртви.

При ручку узе чашу, да пије воде. Једаред је остави, пак се окрену Симеону.

— Шта је то? запита.

Симеон је ћутао.

— Ја те питам, шта је то?

Симеон ћути.

— Хоћу ли један пут већ добити добре воде?

И на те речи баци управитељу у лице пуну чашу воде.

Симеон пребледи, узе карафу са стола, па изиде из дворане. После неколико часака врати се и успе воде у другу чашу.

— Видиш, то је добра вода, рече госпођа Тургењевљева и испи пола чаше.

Симеон пребледи као крпа, усне му дрхтаху, корачи напред, стаде пред светитељске иконе, па се прекрсти:

— Кунем се, рече, пред овим светим иконама, да нисам променио воде. То је она иста вода, коју је госпођа сад попила.

За тим се окрене госпођи, па јој стане управо у очи гледати.

Ја сам тада била још врло мала; али ми ипак престаде срце да куца. Била сам уверена, да мати не ће никада опростити ту увреду.

Неколико тренутака владаше у соби ужасна тишина.

На један мах скочи госпођа Тургењевљева па, показујући врата, повика Симеону:

— На поље!

За тим и сама изиде, и не чекајући, да се ручак доврши. Остала је цео дан у својој спаваћој соби, коју је за собом закључала.

Кад сам се сутра дан повратила са шетње, видела сам несрећног Симеона у дворишту. Његов ме је изглед јако растужио. Место елегантног фрака имао је на себи кафтан од најпростије пепељасте чоје, а у руци метлу.

По заповести госпође збачен је са звања управитељ ег, и наређено му је, да чисти двориште. У тој новој служби остао је пуне четир године, докле га у том није заменио немак Мумуов госа.

Путујући по добрима госпође Тургењевљеве, дођосмо и на добро њене матере, где је Варвара Петровна про ела своје детињство.

Стари замак беше скоро са свим напуштен. На неким прозорима не беше ни стакала. По што се мати мало одморила од пута, обиђе са мном у друштву сву кућу, да прегледа све собе.

Уђосмо најпре у врло узану, дугачку и доста тамну дворану. Породичне слике чисто љутито гледаху на нас из потамнелих оквирева. У дну на узвишену месту, стајао је лик оца госпође Тургењевљеве. Не могу да појмим, како је доспела дивна Грезова слика међу ова мрка лица. Слика је та приказивала младу девојку, са голубом на руци.

Из ове дворане одосмо или у ходник или побочну собу, не могу се тачно опоменути; али сам се зачудила, кад сам видела једна врата, бари адирана испрекрштаним, дебелим даскама.

Приђох ближе вратима и метох руку на стару бакрену кваку, која је вирила између дасака. Госпођа Тургењевљева зграби ме за руку, и повика:

— Не дирај у то! Не дирај! Те су собе проклете.

Не ћу никада заборавити њена нагласка, ни израза на њену лицу. Тако је изражен био ужас, мржња и беснило.

Пре но што добих времена, да дођем к себи, она ме одвуче далеко од тих врата.

Ту сам видела и наслоњачу мајке Ивана Тургењева, на којој је издахнула, по што је најпре сама платила свештенику, да јој чита молитву на исход душе. Иван Тургењев описао је своју бабу у „Ловчевим записницима“.

Кад помислим на прошлост материну, онда тек могу да растумачим себи њен несрећни карактер.

Ни њезин удаја не беше срећна. Она је добро знала, да је њу њен лепи муж узео само за љубав њезину богатству. Више је пута имала прилике, да се осведочи о његову неверству.

Па ни њезина деца — ја их не окривљујем — нису одговорила материну очекивању, њеној амбицији и њезиној нади.

Никола се, и против њезине воље, оженио сиромашно. Иван је постао књижевник, а то беше срамно у њеним очима. Кад је умрла, њен се син још не беше прославио. а његова прва дела не хтеде ни да чита.

Све је то дражило њезин карактер, њен деспотизам постајаше сваким даном све несноснији.

IX.

Моје патње — Притворна смрт — Забрана да се не светкује Ускрс

Живот код госпође Тургењевљеве постаде несносан, не само за њене људе, него и за мене. Често је за време мога учења долазила, да ме испитује. Моја је учитељица стрепела, а ја сам се тако застрашила да сам заборавила све, кад опазим њено строго лице. Кад сам у дворани шила, непрестано ми је говорила:

— Како то држиш иглу? Што ћутиш?

Ја јој одмах почнем што год причати, али ме она одмах прекине:

— Ти само умеш да брбљаш.

Ако по несрећи испустим маказе:

— Ала си невешта! викнула би а глас би јој задрхтао. Уз то би заискала капљице на их мирисала а цело би ми време пребацивала:

— Ти си неблагодарна; ти знаш, да сам болесна и да ме најмања лупа узбуди. Ти не мислиш ни на шта! То није било нехотице, него си баш хтела'

Така пребацивања нису ме баш могла развеселити. Ја сам волела матер и била сам увек готова, да јој чиним по вољи, пак за то су ме та пребацивања и болела. Ако сам се због тога сневеселила, она је на ме строго викала:

— Ходи овамо!

Ја бих јој се приближила.

— Шта ти је?... Питам те, шта ти је? Ја не одговарам.

— Да ниси болесна?

— Нисам, мати.

— Знам, знам; ти се срдиш на мене . . . ето ти сад опет!

На то проспе онда на мене читав пљусак пребацивања на ме онда истера из собе, и даде ме затворити у дворану или стаклену башту.

Ако сам се после грдње усиљавала, да будем весела, да јој докажем, да се не срдим, ни то јој не беше право.

— Што си тако весела? Теби је све једно, или те грдила или частила. Ти си неблагодарно створење, без срца, без осећаја. Ја ти пребацујем а ти се смејеш. На поље одавде!

И тако је то текло сваки дан.

Године 1845 Октобра 28 притече изванредном лукавству. Хтеде да види, ко је љуби и поштује.

Био је то дан рођења Ивана Тургењева. Сваке године на дан рођења њезиних синова, на

и на мој, беше велика слава и част. Ту беше прасаца, гушчића, колача, да се сто савијао под теретом. Заливало се добром ракијом.

Госпођа Тургењевљева обично се посади на своју наслоњачу, а све слуге по старешинству пролазе поред ње и љубе је у руку. Пре него што испију чаше с ракијом, на ново јој се поклоне.

28 Октобар те године прође као обично; само што се чело госпође Тургењевљеве још већма натуштило. Ми смо унапред осећали буру. Око девет сати у вече настаде вика: — Госпођи је зло! Госпођа је на умору! Брже по свештеника! Брже! Брже!

Кад сам први пут читала знамените Босијетов говор: „Ох да кобне ноћи! Госпођа умире! Госпођа је умрла!“ ја се сетих оне ноћи 28 октобра 1845 године, кад се викало: „Госпођа је на умору!“ Сав замак и све село беху у највећем страху.

Доведоше свештеника.

Она се исповеди; али кад је свештеник хтео да је и причести, она рече, да жели мене да благослови, и да се опрости са свом својом чељади.

Изнемоглим гласом заповеди, да пред њу метну слику сина јој Ивана.

— С Богом, Иване! С Богом, Никола! С Богом, децо моја! говорила је издишући.

Ја сам клечала поред њезине постеље, и плакала сам тако, да ми је добри лекар Порфирије Карташев давао више пута воде, да пијем, не бих ли се умирила.

Кад је мати заискала икону Владимирске Богородице и кад ме је благословила, ја падох у несвест. Морали су ме изнети из собе.

Порфирије је био непрестано уз болесницу, а тако исто и Агата, те јој расхлађиваху главу убрусом, умоченим у сирће.

Госпођа Тургењевљева заповеди, да јој свих четрдесет слугу, и сви они, који у кући живе, дођу, од надзорника пак до благајника, да се с њима опрости, јер осећа, да ће скоро умрети.

Кад је известише, да су сви у предсобљу, заповеди, да сви испред ње прођу, један по један.

Госпођа Тургењевљева лежала је на постељи. Очи јој беху у пола отворене, а лева јој руке висаше низ постељу. Сваки се слуга до земље поклони својој госпођи, целива је у руку, па изиђе на поље, да другом начини места.

Кад је последњи прошао, госпођа Тургењевљева запита:

— Јесу ли сви?

— Сви, госпођо, одговори Пољаков, који је као управитељ стајао поред постеље, да види, да ли ће све бити у реду.

— Ах! Ах! боно уздахне мати.

Ја сам непрестано плакала.

— Доста је плача, рече она најзад, полажући ми руку на главу. Бог је милостив, можда ћу и оздравити. . . Осећам, да ми је боље.

— Агата! Чаја!

Ја сам била дете, пак сам за цело држала, да ћу изгубити своју добротворку. Нисам се дуго могла умирити; али су лекар, Агата и њезин муж брзо увидели, да је то само комедија; само што још нису знали, на што ће да изиђе.

Но нису ни на то дуго чекали. Кад је госпођа Тургењевљева испила две шоље чаја, нареди да кажу свештенику, који је у дворани чекао да је причести, да може отићи.

Тако прође читав сат.

— Пољакове! зачу се наједаред њен оштри глас.

Тај глас предсказивао је неминовну буру.

Пољаков дотрчи.

— Узми табак артије.

Близу постеље била је кутија, налик на књигу. У њој је била артија, на којој је госпођа Тургењевљева сама писала или диктовала другом коме.

— Пиши!

Наредба.

Заповедам, да сутра у јутру непослушне слуге: Никола Јаковљев, Иван Петров и Јегор Кондратијев чисте двориште испред мојих прозора.

То су имена оних слугу, који нису дефиловали пред њом, или су били мало насвирани.

— Ниткови једни! Пијандуре! Они су једва чекали, да им госпођа умре.

Она је била заборавила, да су тај дан све слуге пиле у част рођендану Ивана Тургењева, пре него што се дочуло за њено привидно умирање.

— Они би хтели, да што пре умрем! Буцибатине једне!... Госпођа им на умору, а они се веселе.

Није ми ни на ум пало, да сажаљујем кривце Од радости, што је мати оздравила, заборавила сам на све.

Сутра у јутру чистили су испред прозора њених кривци, међу којима беше слугу првог реда. Сви беху обучени у сив кафтан са нашиканим кретом на леђих.

Цео свет зна, са каквим нестрпљењем деца очекују Ускрс. После клепала како ли весело брује звона! Ускршњи колачи, који се праве од скорупа и јаја! Па тек црвена јаја!

Један пут нам је свима обесна мати одузела ту радост. Мени, свој служинчади и целом селу!

Беше то први дан светлога Васкрса. У седам сати у јутру весело се разлегаху црквена звона. Моја детиња машта стварала је себи небеску хармонију. Скочих са постеље, која беше у соби моје помајке, и отрчах до прозора, да видим какво је време.

— Куда ћеш? повика мати.

Ја осетих да ће бити буре. Легох у постељу и покрих се по глави.

Мати зазвони, да Агата дође.

— Шта звони то?

Агата не одговори на то питање.

— Ја те питам, за што звоне?

— Данас је Ускрс! усуди се бојажљиво да одговори.

— Ускрс? Светковина? Ја мислим, да би требало мене питати, да ли и моје срце светкује. Ја сам болесна, ја сам тужна. То ми је звоњење досадно. Иди, кажи нека престану.

Па онда стаде љутито говорити:

— За мене нема Ускрса, па га не ће бити ни за оне, који из моје милости живе. Иди, кажи попу, да сам болесна, и да ми звона не даду спавати.

А ја сам тако радосно слушала то весело брујање! Али звона умукоше по заповести госпође Тургењевљеве. У нашој соби настаде опет гробна тишина.

Око девет сати рече ми мати, да устанем и да се обучем. Одох у своју собу. Обукоше ме у дивну, белу, везену хаљину.

Чеках, да се отворе капци у материној соби, па да јој по обичају читам „Имитације“; али капци остадоше затворени

На послетку донесоше матери чај и ја уђох у собу.

Не знадох, како да је поздравим. Да ли да кажем „Христос воскресе!“ или „Добро јутро“.

Она ми пружи руку, па ме, по обичају, пољуби у чело.

— Ко те тако лепо обуче? запита ме. Ти ћеш се испрљати. Иди се пресвуци, па дођи да попијеш чај.

У дворани беше све спремљено за ускршњу свечаност. Тањири, који су се само у свечаним приликама износили, беху на столу. Па и самовар је некако свечано изгледао. Надзорник кујне, у фраку и белим рукавицама, чекао је да скува чај. Ускршња јела дивно су мирисала. Било је ту и црвених јаја. Јагње од путера стоји на тањиру, а из уста му вири зелен листак. Све је било готово за ту свечаност, коју ће мати да нам ускрати.

Пољаков, жена му Агата, моја учитељица, госпођа Блеквуова и још неки саветоваху се о том важном питању: да ли да се омрсе, или само да попију чај.

— Шта ти је казала госпођа? запита Пољаков своју жену већ по стотинити пут.

— Па већ сам ти казала, да данас нема свечаности, одговори ова љутито.

— А је ли ти што говорила о ускршњем јелу?

— Није ни речи.

— Није ништа рекла! весело повиче Пољаков. Онда се можемо омрсити.

— То ти тако мислиш, рече Агата озбиљно, а она беше мудрија од свога мужа. Добро се чувај, Андрија.

Онда се сви обратише на мене.

— Госпођице, је ли госпођа вама што казала?

— Није ништа; она ми је само рекла, да се пресвучем.

— А је ли казала, да се можемо омрсити?

— Ни речи.

— Ето видиш! рече добри Пољаков, који је желео, да се мени, па и њему, за љубав, светковина проведе што боље и лепше.

— Молим те, ћути! рече му жена... Верујте ми, да ће бити најпаметније да се све то уклони одавде.

Остали пристадоше те за два минута нестаде свега, што би опомињало на Ускрс. Само је још чај остао на столу.

Тога сам јутра пила своје сузе, а не чаја. Нисам смела ни да се по вољи исплачем, бојећи се, да ми очи не буду црвене, кад ме мати позове.

Тако протекоше прва четир дана. Цело то време мати је лежала у постељи, а капци беху затворени. Кад је у четвртак ушла Агата у њезину собу, доби лаконску заповест:

— Отвори капке!

Кад је госпођа Тургењевљева дошла на доручак, на питање наткуварево, шта ће са ускршњим јелом, одговори:

— На што сад? Свечаност је већ скоро прошла; а и онако се већ све укварило.

(Наставиће се.)

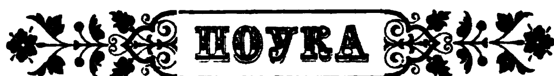

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

1. Лицем на наш Божић 1642 године родио се човек, за кога *Араго* каза, да је највећи ђеније свију времена и свију земаља. Име томе славноме човеку је *Исак Њутн*.

Сада о Божићу навршило се пуних двеста педесет година, како је угледао света тај тако заслужни човек по науку, тако славни научник: физичар, астроном и математичар, за то су неки листови и часописи донели, бар у најкраћим потезима, живот и научни рад *Исака Њутна*. И мене су на писање овога животописа побудиле огромне заслуге Њутнове за науку: за физику, за астрономију, за математику. Признајем, да ни близу кадар нисам достојно и потпуно оценити и окарактерисати заслуге овога славнога и великога човека, овога ђенија над ђенијима, па ипак сам рад и у тавној слици дати читаоцима што ближу слику физичара, астронома, математичара *Исака Њутна*. Колико се сећам, нисам још нигде наишао на живот и рад његов у српској књизи, но ако је где и писано о њему, мислим, да сувишно неће бити ни ово од мене а приликом двестапедесетгодишњице рођења му. Не могу и не знам ништа ново рећати и писати о *Њутну*; мало би и сувише смео изгледао, кад бих ја и хтео тако што чинити — пресадићу у овај лист оно, што сам, читајући, нашао у немачкој књижевности о великану овоме, о човеку најславнијему до данас у науци, у теоретичној науци.

2. *Исак Њутн* родио се 25. децембра 1642 год. по старом календару или 5 јануара 1643 по новоме у сеоцу Вулсторпу (Woolsthorpe) у енглеској грофовији Лајнколну (Lincoln). Дете се родило пре времена, за то је већином и био *Њутн* слабуњав целога века, средњега стаса и ситан телом но духом ненадмашив и онда и по том. Поред свега слабога састава доживео је он ипак за смртно тело дуг век од осамдесет пет година а славом и научном вредношћу својом живеће, до год буде света и науке у свету.

Отац Њутнов умро је пре но што му се син и родио; мати му се после три године преуда а дете преда баби на негу и одгајање. Најниже школе походио је Исак у селу једном близу Вулсторпа; у дванаестој години својој доспео је у јавну школу у Грентаму (Grantham) а у стану је био код тамошњега апотекара. Сам је *Њутн* приповедао, да је у почетку био непажљив и слаб ђак: седео је међу последњима. Једном се посвађао са неким другом, који је испред њега седео; овај га удари песницом у трбух, што се *Њутну* дало на жао, па да му се освети, учио је, како би му место отео. Од то доба био је врло вредан ученик па је за кратко време седео на првоме месту у школи. Био је миран ђак и, кадгод би доспео, правио је моделе за разне машине а оруђе и материјал за то куповао је новцем, који би уштедео. Крајем школовања у овој варошици и пропевао је но песник *Њутн* нигде се и не спомиње; песник *Њутн* се губи наспрам научника *Њутна*.

Од петнаест година дошао је кући к матери, која је по други пут обудовила, јер због сиротиње није могао даље у школу. *Њутну* је сад требало економисати на маленом имању своме но није му никако ишло од руке а није био ни вољан; он се радије бавио књигом. Кадгод је морао у Грентам послом, пратио га је стари им слуга; млади Исак му је остављао сву бригу око онога, због чега су дошли, а он би у стари стан к апотекару те би ту читао дотле књиге. Више пута је са половине пута самога слугу испратио у варош а он би сео гдегод у хлад па би се задао у мисли.

Мати види, да тако не ће добро бити, врати га у школу у Грентам а после неколико месеци, 5 јунија 1660 оде *Њутн* у велику школу у Кембриџ. На то га је наговорио рођак један са очеве стране. *Њутну* није било дакле ни осамнаест година, кад је ступио на универзитет.

На математику је имао јако вољу а ту вољу је изазвала намера и жеља, да докучи, еда ли су правила у астрологији оправдана или нису. Декартову примену алгебре у геометрији брзо је схватио, ма да је евклидову геометрију у младе дане своје слабо проучио.

У свенаучишту му је био професор математике *Беро* (Barrow), који се својски око *Њутна* трудио. *Њутн* је брзо напредовао, и године 1665 тражио је спомоћничко место на универзитету

(fellow), али га није добио, међу тим је у годинама 1666 1667 и 1668 прешао све степене универзитетске те је тако већ 1669 године именован професором математике баш на место свога учитеља Берова.

Сад управо и почиње научни рад Ђутнов. Ревностан је професор био, служио је за пример; говоре да од године 1669 до 1695 дакле за двадесет и шест година, никад није дуже од три четир недеље ишао из Кембрица и то само у дане школскога одмора: он је имао свагда посла и свагда га је знао наћи. За цело тој вољи за рад, тој марљивости, издржљивости и постојаности има данас свет да захвали, што се наука после *Њутна* тако јако развијала па и данас још много развија на принципима, које је *Њутн* изрекао. Кад га је једном запитао пријатељ му Хале, како је дошао до својих проналазака и теорија, одговорио је: „непрестано сам о томе мислио“.

Године 1671 именован је чланом краљевскога друштва у Лондону, ма да још није ничега великога створио до то доба или бар није на јавност изнео.

Пошто је универзитет у Кембрицу бранио против краља Јакова II. који је наредио, да се једном бенедиктинском калуђеру изда степен магистра слободних вештина а да се не мора заклети на верност и суприматију, па и победу у том питању против краља извојевао, изаберу га другови 1688 са незнатном већином гласова за свога посланика у парламент; у то доба се име Њутново проносило већ по целој Европи. Као посланик, кажу, није никад говорио; тек је једном приликом искао, да се затвори прозор, да не би говорник, који је близу био, кијавицу добио. Посланик је био до 1695.

Године 1688 упознао се са грофом Хелифексом, који га је доцније, 1695 као канцелар државне ризнице увео у министарство финанције и тек је гроф Хелифекс славноме *Њутну* могао израдити боља места и бољу плату. Доиста је чудно, да човек светског гласа и највећи научник до педесет шесте године своје није могао добити одличније место у државној служби него је живео међу четири зида универзитетска. Ко зна, можда је то баш по науку и по Њутнове последнике и добро било. Питање је, би ли се *Њутн* у другој којој служби одао тако науци, да у њој чудеса ствара. Немају баш потпуно право они, који замерају, што је *Њутн* тако дуго професоровати морао.

У ово доба догодило се нешто, што је, ако је истина, знатно утецало на умни развитак бесмртнога математичара. *Њутн* је био побожан и ишао је у цркву. Кад је једнога вечера пошао у капелу, заборавио је угасити свећу, псето му, Дијамант, превали свећу, пламен ухвати и књиге те кажу, да је том приликом изгорело много рукописа и бележака Њутнових. Кад се *Њутн* вратио, имао је шта и видети, те неки кажу, да је само викнуо: „Дијаманте, Дијаманте, ти и не знаш, какву си ми несрећу учинио!“ а други кажу, како га је то потресло, да се разболео и неко време и памећу померио. Више је њих расправљало о овоме и ствар није решена. Највише говори за ово једно писмо, које је *Њутн* 16 септембра 1693 писао Локе-у.

Париска академија изабрала је *Њутна* за спољашњега члана 1699 а те године предао је он професуру Уистну (Whiston). По други пут био је универзитетски посланик 1701 године но 1705 пао је на избору славно; овом приликом се усудили на *Њутна* ударити два сасвим обична човека. Говоре, да је поразу овоме криво било именовање његово за витеза — ритера — 1705.

Године 1703 постао је *Њутн* председником краљевскога друштва, па је тако биран за председника по томе сваке године све до смрти своје.

Њутн је умро од камена 20 (31) марта 1727 године у Кенсингтну (Kensington) код Лондона и сахрањен је у Вестминстерској опатији по налогу краља Ђорђа. Сродници су му, јер се *Њутн* никад није женио, 1731 године подигли красан споменик на најлепшем месту у Вестминстерској опатији, где вечити санак бораве још многи славни људи. На надгробном споменику изрезано је све, у чему је *Њутн* стекао заслуге, и завршетак гласи: sibi gratulentur mortales, tale tantumque extitisse humani generis decus. Године 1755 метнута му је статуа у великој школи у Кембрицу, где на постољу стоји: qui genus humanum ingenio superavit. Трећи споменик је дигнут 1858 у Грентаму. Три су споменика подигнута најславнијем човеку међу најславнијима, но ти споменици не ће га никад толико сачувати од заборава, колико истине, које је он изрекао и које се у школама и у науци пресађују са колена на колено а све спомињући име њутново.

(Наставиће се)

Ст. Милованов

СЛУЖБЕНО ДОПИСИВАЊЕ ПЛИНИЈА МЛАЂЕГ И ТРАЈАНА

(Из нештампаног дјела: Плиније млађи и његово доба. Свраха првога и почетак другог столећа по Исусу)

(Свршетак)

Више се је пута претресло питање, како је то могло бити; држи се, да је Плиније послан у Витинију са изванредном неком мисијом, али да је искључиво у важнијим случајевима смио искати царево мнијење (како што ће касније Либо у Марка Аврелија); али се то није доказало, тим мање, што та његова „изванредна“ мисија није никад у дописивању споменута. Па све да и јесте (јер трагове такову посланству можемо можда наћи у писму, гдје јавља, како ће уредити финанцијално стање града Апамеје)[13], опет није вјероватно да се све оне незнатне маленкости, којима досађује Трајану, слажу и имају какову везу са особитим задатком, који му је повјерен. Да су нам сачувата и дописивања међу царем и осталим намјесницима, питање би се може бити расправило; али по спомеництма, који су нам преостали, не можемо друго закључити, него да су провинције и градови, ма који били, у свему зависни од Рима. Истина је, да Плиније прећерује своју идеју о царској моћи, али не знамо, је ли то Трајану било жао.

У њихову службеном дописивању, уз остало што смо већ навели, вриједи да истакнемо и разна честитања, што је наш писац слао цару, у своје име, у име војске и цијеле провинције. Ништа се не мијења у свијету, а што се данас ради, кад је глави државе имендан или рођендан, то се је радило и прије осамнаест вијекова: официјозна је форма потпуно једнака данашњој. „Господару — поручује наш писац цару — ја и становници ове земље свечано смо се завјетовали боговима за твоје здравље, о којему виси срећа цијеле државе, па смо им се и молили, да нам се завјет увијек испуни и увијек да га можемо поновити“. А Трајан њему: „Ви сте се молили вишњим боговима за моје здравље, а ја сам то све, мој драги Секунде, из твога писма с великим задовољством разумио“.[14] Како се види, у писмима оваква садржаја разлика са даном данашњим лежи само у броју богова. У опће цар, кад захваљује на честитању, понавља што му намјесник поручује, па завршује говорећи да то све радо чује. Таковых писама има и приликом кад се навршује година, како је цар ступио на владу, или, како Плиније каже, како је својим доласком спасао државу,[15] па опет приликом његова рођења и т. д. А ми, што знамо нашег вриједног писца, можемо лако себи представити, како је жељно очекивао дан, да се моли за свог љубљеног господара; ми га готово видимо гдје достојанствено (како је он сам знао) ступа међу народ, а за њим остали чиновници и војска, и гдје диже руке у небо, заклињући богове да сачувају врлега цара од свакога зла, а на већу корист свему свијету.

Али има једно писмо, писмо за цијело најважније у цијелој збирци, које је дало повода небројеним расправама, а то је писмо, гдје Плиније пита Трајана, шта ће и како ће поступати са кршћанима у Витинији. То је први случај, гдје римски један писац обраћа своју пажњу на вјеру, која ће преобразити вас старински друштвени ред. Познато је, како су први кршћани мало кад или скоро никад спаменути у дјелима из онога времена; шта више на први мах требало би да се чудимо томе немару; али историја нас учи да свијет ријетко кад примјећује савремене почетке вјерских или политичких промјена. Рим се је с њима или шалио или ругао — није их држао достојне озбиљна проматрања. Писци оне доби измијењивали су често кршћане са јеврејима, или се на њих нијесу ни осврћали, јер је усхићени позив апостола дизао вјернике из најнижих слојева друштва, а Рим такове људе није ни мрзио нити је на њих псовао: он их је просто презирао.

[13] Epist. X. 56.

[14] Epist. X. 89.
[15] Epist. X. 103.

Јосип Берса.

ПАБИРЧЕЊЕ ПО БОЛИЋЕВУ „СОВЕРШЕНОМ ВІНОДѢЛЦУ“

Распитивао сам на више страна, па никако да добијем „Словаръ Вінодѣлца“, а баш бих га требао, да видим како је сам писац у овоме рјечнику „назначио, како се коя (ријеч) латінски, немецки, или по потреби и грчки зове, изъ когъ е коя языка произведенна, и зашто е съ нашимъ именомъ тако заменута“ („Предисловіе“, XVI.) Чисто бих рекао, да овај *рјечник* није ни састављен, да г. Др. Б. Шулек изријеком не напомиње, како „u ovom djelu, osobito u dodatku, ima puno imenah bilja, ponajviše u Sriemu i Bačkoj pokupljenih“.[1]

Да је писац овога епохалнога дјела пренио у њ сва биљна имена из овога „dodatka“, не бих ја онда толико пискарао и мољакао, да ми се позајми овај „словар“. Једно сам још требао да урадим, т. ј. да замолим госп. Стојана *Новаковића:* зна ли он што о њему, јер је овај многоучени и марљиви академик црпао из овога големога дјела грађу за „Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika“. А овако ћу на срећу да одредим значење *неких ријечи*, додајући што се о њима и другдје казује.

I

Шта је *вињика?*

„Нѣки пакъ прости, неразсудни и глупи люди обычай имаю своя віна съ едовитыма ягодама віныке боядисати. Одовудъ се види, да е и ово растѣніе по нашему языку отъ своегъ употребленія віныкомъ названо Ова трава по Фрушкой гори коегди расте, и изгледа скоро као дуванъ, но одъ овога е разгранатія, и ягоде су нѣне црне као црна трешня, у коима се премного семена налази, и кое су тако едовите, да човекъ, ако 4 или 5 ягода изеде, умрети може“ (част друга. стр. 145). Ко се иоле разумије у биљарству, одмах ће рећи: *вињика* је биљка Atropa belladonna L. Болић нам каже, да вињика по Фрушкој Гори „којегдје“ расте, а „Flora Croatica“ зна за њу само око Черевића (стр. 637).

[1] Jugoslavenski imenik bilja, стр. XIV.

У Вуковим *пословицама* долазе и ове двије *прекоречице:*[2] „Као да се *буна назобао*“ и „Као да се *бунике најео*“; а то би значило: „Као да је полуђео, јер кажу да човјек полуди од бунике“. По овоме би била иста биљка и *бун* и *буника*. Да је *буника* по Сријему Hyoscyamus niger L., то је истина; али да је *бун* једна друга биљка, то нам каже и оно „назобати се“, јер по крајевима, куда *зобљу* н пр. шљиве, трешње, вишње, црвене јагоде, попржене кукурузе, не ће за сјеменке од бунике тако рећи, све кад би их и јели. Сријемцима је смијешно, да и *људи* могу *зобати* што, јер они одмах мисле да само коњи зобљу — зоб. Нека свак мисли што хоће, али ја још и сад држим као у воску, да је *бун* исто што и *вињика*.

„Овдје је љетос један човјек, баш мој сусјед, отишао у Велебит у дрва, па је ожеднио, а намјерио се на јагоде од *буна*, које су кажу врло *слатке* и течне јести, па ти се сиромах из незнања да су отровне сит *назобље* тијех јагода, те потље падне у несвијест, да су га једва нашли у грму ван себе. Ту га узму и метну на кола, те онако онесвијештена и полумртва довезу кући; а при том не знајући шта му се догодило, лежаше тако код куће скоро пуна два дана у *бунилу*, Кад се освијестио и к себи дошао. приповиједао је, како је *пуну капу* лијепијех *црљенијех јагода* позобао, а одмах за тијем да је пао у несвијест. Онда му сељани рекоше: ,То си се ти назобао *буна*, и за чудо је како те враг

[2] Овдје ми је прилика, да истакнем како Вук у „Предговору пређашњем“ (од год. 1836) признаје, да колико му је до тада познато, „у народу нашему нема имена за пословице“; то је исто мислио пишући и „Предговор садашњи“ год. 1849. Али у *рјечнику* од год. 1852 читамо: „*Прекоречица*, f. (у Земуну) Sprichwort. proverbium, cf. *пословица*“; ма код ријечи „пословица“ нема овога значења. Дакле имамо *народну* ријеч за руску „пословица“.

није однио".[3] Будући да су у вињике зреле јагоде („бобице") *црне* и *сјајне*, а у овом описивању казује се да су у буна „*црљене* јагоде", то би у том крају био бун друга која отровна биљка, ако тај Дивосељанин не даде им то име по *црвеном* соку, што га има у њима. А јамачно је на овај сок мислио и Др. Ст. Петровић, чим је написао да су у *великога биља* или *лудиче* „бобице *црвене* и округле".[4] Има и једна биљка са *црвеним* јагодама, а то је *разводник* или *разводњак* („горкослад", Solanum dulcamara L.), но она је *грм*, који се пење уз друго биље, а у вињике је *зељаста* стабљика. Могао бих напоменути и једну врсту рода *Daphne L.* због *црвених* а једовитих плодова, но у њима је само *једна* сјеменка као каква „коштица", а у разводника их је више као и у вињике. И *вранино око* (Paris quadrifolia L.) не смијем да заборавим, само да бисмо што лакше дознали шта је *бун*.

У њега је само *једна* многосјемена бобица на читавој „стабљици", а пониже испод ње виде се *четири права листа*, који су смјештени унакрст, а отуд име њему и „петров крст". А јамачно ћемо познавати *кереће грожђе* (Solanum nigrum L.), у кога су зреле бобице такођер црне, а нијесу веће од грашкова или зечкова зрна; но главно је у оваком случају гледати на зјеницу, јер ако се човјек онесвијестио једући вињикине „јагоде", онда му се *зјеница рашири*, постане много већа.

Један други земљак мој, који је као дијете по планини *Куку* (између Ланца и Удбине) гњечио прстима јагоде од буна, познао је ову биљку у бојама насликану, прем да је око ње било осим разводника још и других биљака. Још ми рече, да израсте као антовина и да му је отац прикричивао, да не једе тих јагода, јер ће га *збунити*.

II

Шта је *натегача*?

Кад сам у једном сријемском селу опазио вријеже по плоту и с њих да висе родови, који су до вријеже попут дршка, а на врху пак одебљали, одговорише ми људи на запиткивање: то је *натегача*. Оном тобожњем дршку име је *грлић*, а дебелом крају *глава*, највећа глава бијеше у дуљину 22 *цм*, а опет грлић 57 *цм;* натегачу сију за то, што од плода праве *теглице*.

У Вукову рјечнику не ћемо уза ријеч „натегача" наћи и ово значење, а ни у „Jug. im. bilja" нема овога биљнога имена. Знајући да у Вукову рјечнику има доста ријечи у оним тумачењима, које ћемо за бадава тражити гдје би им било мјесто по азбучном реду, погледао сам шта је Вук све казао о *тикви*. И ту је доиста говор о нашој биљци: „*натега* или *натегача*, она је доље округла или дугуљаста, али има врло дугачак држак". Наш Болић пише: „Прости и сиромаси люди по Сремꙋ и Славоніи вообще ꙋпотреблꙗваю тыквенꙋ натегачꙋ, кою сами запаћаю и подранюю" (част друга, стр. 217). Мало ниже напомиње он и „*тиквену теглицу*", те тако је њему све једно „натегача" а „теглица"; а придјев „тиквени" меће сприједа, да се ово винарско оруђе разлучи од онакога, што је „од белог и жутог лима, и од стакла". Вук опет не истиче, за што се и натегача употребљава, као што то ради код других сродица њених.

Еле је „натегача или натега" сродица врсте „тикве", која се још и данаске врло ријетко н. пр. по Сријему сије, да се од њена рода праве јевтине теглице.

III

Шта значи: *да се шљиве пасуљају?*

Доиста је покојни архимандрит „свꙗтоврачевскогъ монастыра Раковца", наш Прокопије Болић, потпуно имао право, што се још онда тужио на народ, како тресе шљиве. Па и данас млацају тресиоци хвојама огранке, особито с *вишњача* (с дрвета, која су отишла у вис), да би младице с лишћем

[3] Ово вадим из писма пречаснога госп. Јоце *Богдановића*, срп.-прав. свећеника у *Дивоселу* код Госпића. Ово је исти онај Ј. Богдановић, који је до сада уступио за „Rječnik hrv. ili srp. jezika" око *шест* тисућа ријечи, а још има око *двадесет* тисућа у својој збирци, и то „таквјех ријечи, којијех *нема* у Вукову рјечнику". О деснују овом вриједном купиоцу народнога блага може се метнути гргуревачки парох, преч. госп. Ђорђе *Марковић*. Била би голема штета, кад би ове обје збирке пропале; а свакако се морају ма било из ока или из бока намакнути средства, да се радови оваке врсте откупљују и у интересу саме књижевности што прије и штампају.

[4] *Флора* околине Ниша, стр. 606.

могао грабљама грабити испод њих. А што исцвјетане шљиве рода не донесу, криве су „понайвише причине воздꙋшне промѣне“, а поименце „кише, мразови и ветрови“. Често се догоди и то, да се заметнуте шљиве „отъ ꙋметнꙋты ꙋнꙋтра мѫ весма малы бꙋбица пасꙋлѭю“ (друга част, стр. 414).

Дакле су „бубице“ криве, што се шљиве насуљају. У Вукову рјечнику наћи ћемо, да су „*опасуљиле се* шљиве, кад у зелени још побијеле па опадају“, и да ово исто значи и ријеч „*килав*“; ма овога јој значења није придодао. На другом мјесту већ је прибиљежено, да се ови накажени плодови зову *рогачи*, да су се шљиве извргле или „изметле се“ у рогаче, и да је то израдила једна *гљивица*.[5] Немојмо Болићу замјерати, што због овога криви „бубице“, јер тако је онда тумачила наука ово пасуљање. Умировљени учитељ бјежанијски, г. Цв. Поповић, родом из Барање, рече ми да тамо не кажу рогачи него *шкрипци*, а и да су *се* шљиве *ошкрипчале*. Потврђује и он, да дјеца ове рогаче или шкрипце једу, али додаје уједно, да су *шкрипци* и *гљиве, које по дрвећу расту*. (Ја бих рекао, да су гљиве шкрипци врсте рода Hydnum L.; тако се напомиње н. пр. *буков шкрипац* и *храстов шкрипаац)*.

IV

„Соединѣнъ мѵрисородъ съ ракіомъ зовесе ꙋ лѣкарницама вода, н. п. лимꙋникина, метвичина .... вода“; онда „Мѵрисавъ се оцетъ направити може ..... съ лисћемъ лимꙋнике“ (друга част, стр. 36 и 359). *Лимуника* је биљка Melissa officinalis L., за коју сам од прије објавио име *лимунада;* иначе је зову и „матичњак“.

V

„Едни кажꙋ, да сꙋ волѣ дꙋге за посꙋдье позногъ раста, кой по каменитыма горама расте, кога жиръ као мали грозднћи безъ дꙋгачки плодны петельчица на гранама виси. Дрꙋги сꙋде, да е раный растъ найболый, кой понайвыше по равницама расте, кога жиръ на подꙋгачкима петелькама виси“ (друга част, стр. 91). *Рани раст* је Quercus pedunculata Ehrh., а *позни раст* Quercus sessiliflora Sm.

VI

„Са сѣверне пакъ стране Фрꙋшке идꙋћи порѣдъ Дꙋнава къ востокꙋ есꙋ брда віноградска: Шаренградска, Оловинска ...“ (прва част, стр. 23). Болић набраја брда по свој Фрушкој Гори, али изузевши „оловинска“ сва се по мјестима још и данас могу звати, као што их је он прозвао. Село код Шаренграда данаске се штије *Моловин*, и ова „*оловинска* брда“ била би „*моловинска* брда“. Вриједно би било потражити опћинске списе (ако су гдје сачувани), да се види, није ли можда наша кривица, што је од „*Оловина*“ постао „Моловин“ (Болић је ово писао год. 1816.).

VII

„Овчари Карпатически гора ꙋ Мадьарской, а такодье и по цѣлой Славоніи и Хорватской прости люди сꙋрꙋткꙋ, кою они жинчицомъ называю, отъ природе свое сладкꙋ и мѵрисавꙋ, за неколико дана киснꙋти оставлѭю, и послѣ као пиће ꙋпотреблѩваю“ (друга част, стр. 304). Да се сурутка зове још и „жинчица“, то сам први пут нашао овдје. Но колико сам ја могао дознати, није данаске свеједно „сурутка“ и „жинчица“, јер наша браћа Словаци зову жинчицом слатку сурутку од *овчјега* млијека, која је на ватри из тиха гријана, да би се опет угрушала. Чим овака жинчица (суруци они веле „срватка“) провре, одмах је скидају с ватре и једу као какву чорбу. Не ће ли нико да је једе, успу је у сирну кесу да се оциједи; а оно сира, што остане у њој, зову „*хурда*“. У Вукову рјечнику има ријеч „урда“, а уза њу стоји „vide грушевина“, ма ни у „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ не ћемо уза „грушевину“ наћи ништа о „урди“. По Бачкој је име овом *другом* сиру „*вурда*“; сад да ли су ријечи „жинчица“, „урда“ и „вурда“ наше, или смо их попримили од Словака, то нека филолози расправљају, али да „урда“ значи исто што и „вурда“ и словачко „хурда“, то се не да порицати

Мојо Медић

[5] Летопис Матице Српске, књига 160., стр. 82.

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Collegit et digessit p. Eusebius Fermendžin, ord. s. Francisci, provinciae Capistranae filius, academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium socius correspondens. Edidit academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1892. In taberna libraria eiusdem societatis typographicae. На вел. 8-ни VI. стр. 613 и 1 лист празан. — Други је натпис овога дела Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, edidit academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen vigesimum tertium. — Сваким се даном све више грађе износи на светло и даје тако прилика, да се што боље расветли и наша историја и наша књижевност и наш језик; али се на жалост та дана прилика не употребљава за зидање величанствене зграде наше некадање културе. Грађа се само гомила, а нико је готово не проучава. Време би једном било засести и почети и проучавати све до сада издано. Тако би можда дошао ред и на проучавање и ових споменика једнога дела нашега народа — споменика, што се тичу Босне, а вредно би их било проучити, јер би се у њима могло наћи драгоцене грађе, као о Бандуловићу, Томку Мрнавићу (писцу Османшчице), о Барт. Кашићу, плодном писцу, и његову путу по Босни, Херцеговини, Србији, Срему и Славонији, а да не помињем грађе историјско-црквене. Ова „Acta Bosnae", као што се из натписа види, почињу годином 925 и иду до 1752, али то све није први пут издано писцем. Он нам је у овој књизи прибрао и из осталих књига (Farlati-a, Рачкога, Кукуљевића, Миклошића Monumenta, Ткалчића, Гелчића и т. д. и т. д.) саопштивши у изводу готово све, што се односи на истакнути предмет; те најстарији њиме објављен акат јесте онај од 1248 године под бр. LXXVII. Највише пак споменика објавио је нових из XVI и XVII века. На крају су „Additamenta" пропуштених листина из Пуцићевих „Споменика", као и извода из недавно изишлих Јиречком сређених „Споменика српских". За овим је Index nominum. Овако велико дело захтевало је и стварни регистар, али када га нема, онда би се желело, да је бар овај „индекс имена" потпун и тачан. Мене пак није могао задовољити, начинио је на ме учинак такав — као да га није радио човек од струке, а то ми онда не даје гарантије ни да су текстови филолошки преписани. Од битне већ није вредности, што се и у индекса поткрао приличан број грешака, (о грешкама у тексту не могу говорити с поуздањем, али биће и тамо) те отежава оно, на што служи индекс; али је од битне штете, што није — потпун и доследно израђен. Само овлашним прегледом па нађох на добар број испуштених имена. Тако само са стр. 262 испуштено неких пет имена: Discretus eius fr. Augustinus de t(er)ra Humie, Discretus eius fr. Stephanus de Vngaria, Custos sancti Hyeronymi fr. Ioannes de Vngaria, fr. Marinus de Scrissa quardianus Arbi, fr. Christiphorus de Arbo quardianus Vegle! Сем тога у индексу је често бележио на име, неки пут на надимак, неки пут опет у ком је месту — потпуно некритички. Код презимена ставио би и име, али не сваки пут (стр. 294 Juanzolich стоји без Balasso). Разне облике једнога места или имена често ставља свако на своје место, а често опет заједно! Деси се опет, да ни сви облици текста нису ушли у индекс, тако Jajza (262 стр.), Sibinico (262) нема у индексу. Једном речи никаква правила! А то је велика штета, јер смо, може се рећи, крај индекса без индекса. У „Индексу" опазих ове грешке у странама: код речи Aboh (треба Aboh Gregorius) м. 254 треба 294; код Držić Marinus м. 265 тр. 565., код Glamoč: 261 тр. 262, код Justinianus Marcus 262 а треба 562.

Беч. Ђ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

△ „Vienac" и ове године отима, као и лани. Изиђоше му до сад три броја па ни један не прође, а да се у њему није машио грешном својом руком туђег блага. Излази у њему сада (бр. 1, 2, 3, и nastavit će se) расправа од Петра Крековића под натписом „O strofama prvih hrvatskih pjesnika". Али прелистај само, Србине, тај чланак и чуда -- нигде не ћеш наићи буд на каквог „hrvatskog pjesnika", већ се срећеш све са самим *српским песницима* дубровачке перијоде, — са *Марулићем*, *Менчетићем* и *Држићем*. То ти је, Vienče, прво нечовештво. Друго ти је, Vienče, нечовештво оно, што рече у 1. броју своме уз Штросмајерову слику: „Donosimo velikoga hrvatskoga dobrotvora po portraitu, što ga je jesenas izradio naš (?!) vrli umjetnik Vlaho Bukovac. Треће ти је, Vienče, нечовештво, што рече у 3. броју своме тугујући за Кикерецом: „Dolazak Hrvata", „Krunisanje Zvonimira", „Smrt Matije Gubca", „Nikola Šubić Zrinjski u Sigetu", „Krsto Frankopan i Petar Zrinjski u tamnici", „Tomislav", „Kraljević Marko", — ponajglavnija su njegova slikarska djela, kojima je proslavio našu slavnu prošlost. Ето, Vienče, то су ти три нечовештва, која си нам учинио у цигла три броја. Овом приликом ћемо ти и то рећи, Vienče, да у нашим народним песмама (које ти толико својаташ) не ћеш нигде наћи „Kosovsku djevojku", као што ти рече за слику Кикерецову, него *Косовку* дјевојку. (Срамота је, знаш, да се тако шта не зна).

〰 У 2. броју Vienca штампана је расправа Vj. Klaića: Hrvati i Srbi, у којој Klaić тврди (а вели и доказаће), да је „pravo narodno ime za narod od Istre do Balkana ime Hrvati, a plemensko Srbi. Svaki Srbin je Hrvat, ali Hrvat nije Srbin. Ми смо радознали на *доказе* г. Клајића, али не можемо пропустити а да не споменемо, да ће овај чланчић још већма узнемирити и онако већ разбуктале страсти у оба народа.

+ Freiherr von Brentano издао је недавно о трошку „Deutsche Photographische Zeitung" у Бајмару „Eine amateurphotographische Spazierfahrt nach Dalmatien, Montenegro, der Herzegovina und Bosnien", са „5 „Kunstbeilagen".

+ У 35. књизи (за 1892. годину) Zeitschrift-a für wis-

senschaftliche Theologie, а на стр. 419—436. Heinrich Gelzer, професор у Јени расправља „Die kirchliche Geographie Griechenlands vor dem Slaweneinbruche“. Исти овај научник донесе у Zeitschrift-у für Kirchengeschichte, књ. 13. (за год. 1892) стр. 246—281. „Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen“.

+ У децембарској књизи „Журнала мин. нар. просвѣщ“. штампано је „*Письмо изъ Парижа*“, у ком се дописник дотече и неких књига, које се тичу истока. Тако говори најпре о књизи капетана Ламуша „La Bulgarie“, о којој смо у прошлогодишњем „Стражилову“ броју — јавили, да је изишла. За Ламуша вели, да је од интелигентнијих официра, да је учио руски, а и да зна српски и бугарски, да је познат са својих радња по војним листовима. Књигу дописник хвали, називајући је најбољом на француском језику о Бугарској у географијском и статистичком погледу, а написана је sine ira et studio (?). Даље говори о књизи Виктора Берара „La Turquie et l' Hellenisme contemporain“. Берар је јеленофил, не зна ни српскога ни бугарскога језика, а пропутовао је пре две године сву Албанију и Маћедонију до Тесалије. Плод његова пута је овај етнографски рад. Најзанимљивија је, вели се у овом писму, глава овога рада, која говори о напретку Влаха у Маћедонији. Свакако је књига занимљива, а и с тога што полемише са Гопчевићем. — Истакосмо ово с намером, да и наше покренемо, да о тим књигама коју реку. Докле ћемо бити немарни према оном, што изиде у туђини о нама и нашим интересима?

+ У прошлогодишњем (1891/2) програму чешке гимнасије у Прерави штампа проф. F. Oščádal: „Význam Srbska v dějinách říše rakonsko-uherské od r. 1350 do r. 1790.“, и то први део. Не би згорега било, да се и о овој расправици код нас која рече, да се и наш читалачки свет упозна: шта о нама Чеси пишу.

+ У програму Спљетске реалке за школ. 1891/2 г. штампани су ови прилози: Г. Коломбатовића „Glamoči (Gobri) Spljetskog Pomorskog okružja u Dalmaciji“, Р. Гастерини-ја: „Прилог фауни далматинских паука“ (Araneae et Opiliones) и „Tenthredinidum species nova: „Macrophya dalmatica.“ — О програмима наших гимнасија слабо се у нас и говори. Често се тако изгуби и по која добра рађа. Да не би и даље тако било, саопштавамо, ма и касније, натписе књижевних радова овога програма. „Nastavni Viestnik“, а и „Наставник“, и „Просветни Гласник“ о њему би требали више коју рећи.

+ У програму Задарске гимнасије за школску 1891/2 годину штампан је свршетак радње Ф. Ербера „Storia della Dalmazia del 1797 al 1814“. У програму је пак которске гимнасије радња С. Вуловића „*О нападају Кајрадин-паше (Барбаросе) на Котор године 1539*“. Ова радња има неких тридесет страна.

+ У фељтону „Wiener Zeitung-“а, бр. 292 позната Мара Чоп Марлет написа „Der Bau des Jahres bei den Südslaven“.

+ Трећа и четврта свеска друге књиге „Indogermanische Forschungen“ доносе чланак Херм. Хирта „Zu den slavischen Auslautgesetzen“.

+ Прошле године донесмо белешку, да је Wista штампала почетак радње Ciszewski-ога „*о хрватско-српској фолклористици*“, а сада можемо јавити, да је у трећој свесци VI тома поменутога часописа и свршетак тога рада изишао. Сада би требао ко од наших радника да и ту радњу нашем свету прикаже.

+ С. Бопчев у трећој свесци (од прошле године) „Живая Старина“ подуже говори „*О побратимству и посестримству у Бугара*“. И Богишићем се служио при изради свога рада.

+ Наше ће читаоце без сумње интересовати глас, да је крајем прошле године отпочео излазити у Немачкој нов лист, који ће се бавити о померанским Словенима. Листу је натпис „Blätter für Pommerische Volkskunde“, а уредници су му O. Knoor и A. Haase.

+ Три наставника нишке гимназије подухватила се да издају „за школску омладину“ лист под именом: „*Књижица*“ и 15 декембра први број пустише у свет. Али како изненађење, када видесмо и прегледасмо први број, у ком је на осам страница: **Циљ** *и позив на претплату, Антиподи, Шта су окаменотине, Без рада нема напретка, О љутини (гњеву), Ђачке дружине у сред. заводима по Србији, Број становника у Србији* и *напомена!* Да не беше наставничких имена као издавача, бисмо мислили, да је какав гимназијалац пао у „восторг“ да издаје лист — тако је жалосно уређен. Ни језик се не може похвалити, кипти сваки редић грешкама. Стил, да бог сачува, нејасан. За пример само да наведемо: „Према томе су ноге два антиподна народа, на ногама, у противноме правцу. Табани им једни у друге гледају, а главе су уздигнуте к небу“. Чланчићи су одвише кратки, један гимназијалац у школи мора више да зна но што му наставник у овом листићу ради забаве даје! Листић овај бавиће се већином, вели се у „циљу и позиву“, „науком“, а доносиће и забаве, пратиће и покрете ђачких дружина, па износиће и имена одличних ученика и т. д. И тако „богатом“ садржином недељни овај „лист“ стаје за иностранство“ 3 ф. а за Србију 4 динара. По овом првом броју не можемо га препоручити, шта више наша би жеља била, да и не изиде више, јер издавачи на жалост не разумеју како се уређује лист за омладину. О овом је листу било више говора: у „Борби“ и у „Србији“ (оба политична листа од прошле године излазе у Београду), нарочито у „Србији“ (бр. 97. од 29. декембра) изишла је лепа, непристрасна оцена.

ПОПРАВКА.

У прошлом броју у чланку под натписом „Лисник или лишњак“ на стр. 26 б у једанаестом реду од доле стоји јалове а треба *јелове*, исто тако у десетом реду место јалових треба да стоји *јелових*.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 4. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 24 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗОРИ

Ја волим тебе, зоро,
Рујну ти волим боју,
Ал' не свиђи при свем том,
Да испијем још коју.

Но стани, зоро, стани,
Не слушај на ме сада,
Јер ево друго нешто
Лепше ми на ум пада.

Твоје ме, зоро, име
На нешто дивно сећа:
Име је твоје име
И мога лепог цвећа.

Па за то свићи сада,
Сети ме на њу, зоро,
Па макар — дивно чудо! —
И чашу махнут' моро.

27 I 1893.

Борис

ЗЕМЉА

(Н. Т. Шчербин)

Да л' се сећаш, док још бејах дете,
Па се једном нашалити хтела;
Шалила се, ал' се лоше сврши —
Увређена убола ме пчела!

Жаока се у прст ми забола
Те заплаках од бола и јада,
Али ти си на отекли прстић
Мало земље привезала тада.

И поможе: нестаде ми бола
Те с радошћу ти опази, мила,
Да сам игру наставила своју,
Да сам орна, весела и чила!..

Ал' сад, ето, дође време друго,
Стари боли опет на ме пали...
Ја се бојим да ти признам, мила:
То ми срце моју љубав жали!

Па и сада, к'о у прошло доба,
Излечи ме, доброте ти твоје:
Хладном земљом још хладније раке
Засни, покри јадно срце моје!

Београд

Р. J. Одавић

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

(Наставак)

IV.

Ту се, у том хладовитом скровишту, и кашње чешће састадоше, да своју тајну љубав од немилостивих очију скрију. Анђелији чисто бијаше, као да се препородила. Сав жар, сва страст, коју је њен дјевојачки понос испрва ушуткивао и коју је тек по гдјекоји поглед издавао, сва се та страст бијаше сада наивно распламтила, те је сву прожела. Кад би му јутром рано на састанак дошла, те га из далека угледала са псетанцем, које пред њим чепукаше, цури се чињаше е је више на небу него на земљи. Он би бануо преда њу ведра и насмијана лица, раширио руке, па је махом на своје груди притискао, док јој се псето уз бедру пропињаше, залајкивајући и машући репом. Бедној се сељакињи кашто чињаше, као да сања, као да то сличи бајци некој, што је још дјететом уз огњиште од бабе слушала. Па кад би тако са својим војном неколико љубавних часова у арајству провела и дошао час да се растану, онда би се цура напрасно уозбиљила, пала своме драгану на груди па се од јада сва узјецала.

Затим би дигла главу, упрла у њега своје веље очи, па га дуго у лице гледала, као да хоћаше да му у дно душе загледа. Он би је тад љупко загрлио, па јој се осмијехнуо оним благим осмијехом задовољства, који наличаше осмијеху мора, што се сталожило након буре и олује. Млађица би тад уздахнула, оборила главу, а очи би јој се засјале од суза.

— Та није могуће, рекла би му гдјегод, ти ме вараш! Еј, да сам се којом срећом у господском дому одњихала, могла бих се и тој срећи радовати, ал' овако сиромашна и неука . . .

Он би је тад стао карати: нек се, вели, мане тијех неспретнијех слутња; не бјеше ли јој тврду вјеру задао, да ће је својом назвати, њу или никоју другу?

Она би тад њему:

— Прости, мило моје, прости; али ево, кад промислим, да се ја нијесам за тебе гојила, но за човјека, коме ћу брашеницу мијесити и у поље ручак носити, лијепо се сама себи чудим, како могох да пристанем уз човјека, од којега ме удес још у мајчиној утроби раздвајао. Али што ћу, кукавица, кад не имадох снаге да ти се опрем!

— Анђе, прекини — упао би тад он —: ти знаш да ја не волим, да о мојој љубави сумњаш.

Она би се тада јаче уза њ прилубила, па му тихо пришапнула:

— Не кињим ја тебе, што се тобож сама себи бојим, но те кињим ради овог невинчета, што ми под срцем дакће. Та то је твоја крв, Франето. Промисли само, што би се од њега догодило, кад би нас ти оставио!

— Мани се — опет би он — тијех црнијех слутња, Анђе. Ја сам ти своју ријеч задао, и што сам рекао, рекао.

Другда би му се напрасно из загрљаја извила, па га напречац упитала:

— А када ћеш, мило моје, да о нашој ствари проговориш с татом? Он још ништа не зна.

— Није преше, одвратио би он, имаћемо кад.

Ама се она не предаваше.

— Како није преше, кукала, кад већ једва могу да од домаће чељади своју погрјешку тајим. А шта ће од мене бити, кад се моме јаду довину? Боже, ко ће остати жив од бруке и црна образа!

— Не старај се ти за то — он би њој —: то је моја брига.

Сасвим тијем, ма колико је љубазник њен тјешио, потајне стрепње не могаху да је умину. Осјећаше у свом срцу неку празнину, која с дана у дан дубља постајаше. Ма колико се пред њом клео и стару јој вјеру понављао, она лијепо осјећаше, е се у његовој љубави нешто измијенило; па јој сада и много рјеђе долажаше. Прошло би гдјегод по читавих петнаест дана,

а он у село ни да завири. Кад би пак дошао, а он имађаше увијек готов изговор, да се што прије из љетниковца удаљи. Чекају га, вели, у граду силни послови, па мора да отиде. Она би га ћутке слушала, а овамо јој је од јада срце пуцало. Најзад би је њешто у грлу стисло, па би у горки плач бризнула.

— Та он је, вељаше, очито вара... сада бјеше томе сигурна!

Гдјегод би је он тјешио и слаткијем ријечима храбрио; а гдјегод би се, богме, и збунио, па преда њом ка' осуђен стајао, не проговарајућп ни ријечи, да је тужну утјеши.

Једно вече, на растанку, приви се она тако чврсто уза њ, гушећи се у плачу и квасећи га својим врелим пољупцима, као да збиља слућаше. е га дуго не ће виђјети. Затим се отрже од њега, и он оде ћутке, пушком о рамену и пашчетом, које за њим зврљаше. Она га очима испрати, догођ га нестаде у помрчини; п'онда уздахну и оде кући.

Бијаше истом зенуло прољеће.

Кад уђу у кућу, мати јој таман ужижаше лукијерницу. Отац, сухоњав и већ гронуо старац, сјеђаше у обору. Бијаше блиједа као крпа, а при оној мртвој свјетлости изгледаше још блијеђа. Старица је погледа, и кад је видје онако изнурену, са очима надутијем од плача, забрину се, па је упита што јој је.

— Нијесам нешто најбоља, мати, рече.

— Бог с тобом, дијете: да ти се није вратила грозница?

— Није, мати, но ме нешто забољело у ожичици; маленкост, проћи ће.

Уђе и отац, па је погледа својим мутним очима, на пола угашеним од старости и сунчане жеге:

— Што је теби, дијете?

— Ништа, тата... мука нечесова у ожичици; то ми се, има неко доба, чешће понавља. Проћи ће, не бој се.

Ама дани пролажаху један за другим, а ономе поболијевању никад краја. Од Франетова задњег поласка бијаше протекла једна, двије, па и три недјеље дана, а од њега никаква гласа. Цурина се слабост претвори сада у праву бољетицу: блиједа, раскосмана, сузнијем очима, што јој се блистаху као у лудилу, не хајаше она више ни за какву домаћу работу, а пред родитељима, који је у чуду посматраху, настојаше утаман да се начини равнодушна. Но, они се своме јаду почињаху кан'да стављати. Оно блиједо, процијеђено лице, она честа туга у ожичици, све то не бијаше, ваистину, без неке. Оно им дијете њешто кријаше.

Једног јутра, у прозорици, кад се остали укућани разиђоше којекуда за послом, навале родитељи на њу у постељи, и тешкијем клетвама нагнају да им се исповједи.

Она се испрва отимаше, купећи се у клупко под покривачем, да своју срамоту прикрије.

— Казуј, кучко, с киме то згријеши!

И након дуга јецања и препемагања, кад већ хтједоше да је шакама убију, исприча им све потанко, давећи се од плача и од сињег на срцу терета. Стара цикну, као рањена гуја, па се стропошта онесвијештена на тле. Старога ухвати дрхтавица, стаде да чупа своје часне сједине, док му крупне сузе потекоше низ лице.

— А што учини, кћерце, нашло те грдило, ка' је и мене с тобом! Шта се изгуби с онаким ђетићем, брука те знала, као ми дањас кућу зна! Да се сјети чија си кћи и што је женски понос, шћаше се прије удавити, но ми ту срамоту на образ навући, кучко, а не кћери! А што ћеш сада, ојађела друго? Зар да те онаки господичић кући одведе? А не знаш, знали те јади, да се онај родио, да га служиш, а не да се с њиме дружиш? Сад ето те тамо твојој судби: ја отресох од тебе скуте и рукаве, и нека ти Бог прости, што ми у старе дане ову бруку на кућу нанесе!...

Шћаше старац и даље да настави, али му уздаси грло стегоше, не мога напријед, но се сруши јецајући уза своју старицу.

(Наставиће се)

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

X.

Колера у Спаскојем селу — Безбрижност госпође Тургењевљеве — Како се она исповеда — Нове невоље за Агату и њезина мужа — Кајање — Пример хришћанске скрушености

Године 1848 ужасно је у Спаскојем беснела колера. Људи су падали као муве. Госпођа Тургењевљева не показа ни најмање страха. Ја мислим, да је она имала таку веру у своју силу и величину, да је била уверена, е се колера не ће усудити, да и на њу нападне.

При концу месеца јула поче колера да малаксава а матери паде на памет, да се исповеди.

Како је у цркви било врло хладно, то она заповеди, да се свето причешће донесе кући.

Шестог Августа дође, по њезиној нарочитој заповести, свештеник у пратњи свију послужитеља, уз брујање звона, и донесе свето причешће у нарочиту собу за молитву, која беше богато украшена светитељским ликовима.

Свештеник стави свето причешће на сто, за то опредељен, па рече госпођи:

— Ја бих, госпођо, да вас исповедим.

— Исповеди ме, баћушко! одговори она и прекрсти се.

— Изиђите сви на поље! рече свештеник присутнима.

— Останите! заповеди госпођа.

Сад настаде за један час забуна; једни пођоше к вратима; други се згледаху, кога да послушају.

— Останите сви! заповеди она на ново.

— По црквеном уставу исповеда се само пред свештеником! опази свештеник благо.

— А ја опет хоћу, да се исповедим пред свима! рече госпођа.

— Али то је забрањено.

— А ја велим, да је допуштено! викне госпођа Тургењевљева, и узме из свештеникових руку књигу, коју је он држао.

Свештеник је био млад човек. Он се збуни. Знао је, да му она, по своjем упливу и одношају према архиепископу, може много нахудити. Попусти дакле.

Тада горда покајница гласно очита обичну молитву; окрене се присутнима, три пут им се поклони, и рече:

— Опростите ми!

По том се брзо окрене свештенику:

— Сад ме причести, баћушко.

Кад се госпођа Тургењевљева повратила из Петрограда, где је хтела да предупреди женидбу сина свог Николе, послала је Пољакова у Петроград, са налогом, да се извести, да ли је њеп син заиста ступио у брак, или невенчан живи са женом, коју је себи изабрао.

Пољаков се сажалио на свога младог господара, коме је мати сваку потпору ускратила, те је притајао праву истину пред својом госпођом.

На његову несрећу госпођа Тургењевљева имала је у Петрограду рођака и пријатеља. Међу осталима беше и једна породица, чија се кћи смртно заљубила у Николу Тургењева. Мати те младе девојке мотрила је на сина богате госпође Тургењевљеве, надајући се, да ће за своју кћер добити ту богату прилику, ако јој испадне за руком, да раскине ту свезу. За то је писала госпођи Тургењевљевој, да њен син живи невенчан са госпођицом Шварцовом, на велику срамоту свију сродника и пријатеља. Венчање овог младог човека држано је у тајности, па за то није нико ништа ни знао о том.

То је писмо дошло одмах после повратка Пољаковљева, који је казао матери, да јој је син нежењен и да сам живи.

Кад је госпођа Тургењевљева прочитала писмо, ужасно побесни. Држећи писмо у руци, отрчи у свој кабинет па громким гласом повиче:

— Пољакове!

Несрећни Агатин муж уђе више мртав, него жив.

— Ти си ме преварио! Ти си лагао! викаше она промуклим гласом.

Пре него што је Пољаков имао времена, да само уста отвори и да се оправда, зграби она грдну штаку. То је она иста штака, о којој Иван Тургењев говори у својој новели „Три слике“; то је она штака, којом је његов стриц куцкао по новчаним кесама.

Та штака беше врло тешка. Кад ју је госпођа Тургењевљева у својој љутини зграбила,

није ни осетила њене тежине. Она измахну, да јаднога Пољакова лупи по глави Још само један тренутак и Пољаков би био мртав. Срећом њезин девер Никола Тургењев у тај мах улети у собу, стаде међу госпођу и слугу и ухвати своју снаху за руку.

Она паде на диван. Никола Тургењев покаже Пољакову врата и сам отрчи, да својој снаси донесе воде. Кад се повратио, госпођа узе из његове руке купу па му потмулим гласом рече:

— Хвала ти! Ти си нас обоје спасао!

Сутра дан, по налогу госпођину, Пољаков буде прогнан на њезина удаљена добра, па спаде са звања управитељског на звање простог писара.

Пољаков мораде отићи, мораде оставити своју жену, која се од туге и жалости побoли. Јадница беше уништена под двоструким ударцем растанка с мужем и срџбе госпођине.

Тако прође зима Ја сам виђала скоро сваки дан сузе у Агатиним очима. Непрестано је подизала очи к светим иконама, молећи се, да престану њене невоље.

Њене молитве бише саслушане.

Годину дана после оног, кад је забранила да се светкује Ускрс, лицем на велики четвртак, одведе ме мати у цркву, на причешће.

Били смо на служби божјој и већ се приближивало време светом причешћу, кад мати напрасно изиде из цркве. Оба лакаја зачуђено изидоше за њом.

— Алексије! Кући! повика кочијашу.

У највећем трку одоше кући. Тек што је приспела, отрчи брзим корацима у кућу. Ни бунде није скинула. Уђе у собу за облачење, где је била Агата. Стаде пред своју собарицу, поклони јој се, додирнувши прстима даске на патосу.

— Опрости ми, Агата! До празника повратиће ти се муж.

Агата паде на колена, да захвали својој госпођи; али ова већ беше на пољу; врати се у цркву, и причести се са олакшаном савешћу.

Мало после повратка Пољаковљева надала се госпођа Тургењевљева, да ће брзо задобити љубав свога сина Ивана. Њен однопај према Пољакову и његовој жени, који беху романсјерови љубимци, постаде много срдачнији. Шта више она се разбирала и за здравље своје служитељке. Ова је зачуђено одговарала, да јој је са свим добро.

— Ја те питам како ти је? поновила је госпођа Тургењевљева. Ако опет добијеш кћер, допуштам ти, да је назовеш Катарином, именом моје покојне матере, и овлашћујем те, да је сама дојиш читаву годину дана.

Агата није могла да верује својим ушима те разнежена стаде љубити руке госпођи Тургењевљевој за ту неочекивану срећу.

Од свију њезиних људи собарица и њезин муж беху јој најоданији; али они беху и прве жртве њена деспотизма.

Агата Семионовна ступила је у службу код моје помајке, кад јој је било деветнаест година.

У оно време беше међу робовима као нека аристократија. Та се састајала из слугу, чије породице беху кроз читаве генерације одликоване поверењем својих господара. Агата и њезин муж Пољаков беху међу том аристократијом.

Пољаков се још као дете учио са својом младом госпоштином, Иваном и Николом. Он је потпуно знао француски и руски, па је и песме састављао.

Сви важнији списи Тургењевâ и сав њихов новац беше њему поверен. Његова жена пак чувала је дијаманте, сребрнину, шалове, свилене хаљине, и све скупоцене ствари своје госпође.

Од више година беху Пољаков и Агата уведени у ту своју дужност. На један пут паде госпођи Тургењевљевој на памет, да их уведе у брачну везу. Ни једно ни друго нису никада ни помишљали на ту везу. Но госпође њихове није се тицало, да ли им је то по вољи или не. Она је желела, она је заповедила... па то беше довољно!

Сватови се одржаше тако сјајно, да не беше равних у Спаскојем селу. Агата је добила право, да прими сватовске дарове, што их спремише кућевне шваље, као да се то тицало кога члана породице.

Кроз неколико седмица госпођа је давала у част младенцима вечерње забаве, на које беху позиване све слуге. Ту се певало, играло, частило, све на трошак госпође Тургењевљеве. У очи сватова беше свечаност по обичају сељака, са свима уобичајеним церимонијама. Младожења је дао својој невести дар, који се састајао из разних ствари, до најмањих ситница, па и трака и мириса.

Госпођа је била на венчању. Она је држала породичну икону у сребрну оквиру. Осим тога је невеста добила као мираз пет стотина рубаља.

После венчања беше сјајан ручак у дворани

господштине и госпођа је наздравила младенцима правим шампањцем.

Та силна доброчинства, тај раскош, предсказивао је само предигру дугогодишње беде и невоље за младенце.

Ова женидба по заповести није изишла на зло. И Агата и њезин муж беху добри и поштени. Поштовање им пређе у љубав те тим постаде то примерна заједница.

Агата роди ћерку. Госпођа Тургењевљева имала је обзира према њену стању па јој је допустила, да се опорави; али тек што се млада мајка приказа госпођи, да прими своју службу, кад се обори на њу изненадна несрећа.

— Како ми је мило, што те видим, рече јој госпођа. Кад тебе нема, ништа се не ради; нико не уме да ме задовољи; ја сам увек незадовољна... Сад бирај између мојих сељакиња, коју хоћеш, да ти доји дете, па ћемо је послати у Петровско, јер ти забрањујем, да дете држиш код себе. Какву бих послугу имала од тебе, кад би дете било овде? Ти би хтела да си увек код њега. Не! Треба га дати дојкињи, и послати га далеко одавде. То ће бити моја брига.

Сирота мати скамени се од чуда а не смеде ни речи прословити. Ко би се смео и усудити, да се одупре вољи госпође Тургењевљеве? Против њених наредаба не беше призива.

Па ипак се не изврши та заповест.

Срећом, а морамо казати и у част њених слугу, не беше међу њима ни једне уводе. Много се што шта чинило у потаји против њезине воље, па се нико не нађе, да то изда.

Тако беше и овом приликом. Агатино дете није послано на село те је мати налазила начина, да га сама доји, премда је и дању и ноћу била око своје госпође. Дању су га носили странпутицом у башту, а ноћу су га држали у једној страни двора, која је била одељена од главног стана врло великом двораном.

Моја добра учитељица Блеквудова, која је имала у том одељењу једну собу, ноћу је устајала, да утиша детињи плач, те је на прстима одлазила, да зове матер. Госпођа о том није ништа знала.

Једном у мало што мојом несмотреношћу не издадох све.

Мати беше болешљива па је ручавала у својој соби. Агата ју је послуживала. Чујући, да је дете у соби Блеквудове, одем онамо, да га видим. Оно се дерало, што је игда могло. Ја сам била толико глупа, да сам мислила, да ће се дете умирити, ако га изнесем на поље, а и онако беше лепо време. Узех га, па га изнесох у двориште. Оно за час уђута; али, чим опази, да то није његова мати, стаде се још већма дерати.

Врата од куће беху отворена и мати је чула дреку.

— Шта је то? запита тако строгим гласом, да сирота Агата пребледе и не знаде, шта ће да одговори.

Њен муж дотрчи као без душе, зграби дете из мојих руку, запуши му шаком уста па га однесе даље.

Ја сам се тако била уплашила, да се не могу опоменути, како се то свршило. Била сам као ван себе. Само се опомињем, да је госпођа Тургењевљева сумњивим оком погледала детињег оца и матер и да је сваки дан долазила у оно одељење куће.

Тако је несрећна Агата могла само кришом ранити своју децу, и то увек у страху. Она их је и по киши и по зими носила у градину или их је дојила где год у каквом кутићу, где је не могаше нико наћи.

Колико сам пута видела, како је на иконе подизала своје благе, изразите очи, да им се помоли, или да им пребаци.

— За што је то? као да изражаваху стиснуте усне кукавне матере.

Али најужасније муке претрпи, кад је родила и треће дете, девојчицу.

Госпођа Тургењевљева отпутовала је у Москву. И Агата је морала за њом ићи. Срце материно пуцало је од туге при помисли, да се мора растати са својом децом. Она у свом очајању науми, да их поведе са собом, да све призна својој госпођи и да је на коленима моли за ту милост.

Месеца Децембра, по највећој зими, приспе Агата касно у вече са својом децом нашој кући у Москву.

Одмах јавише госпођи, да су дошла кола из Спаскојег села.

— А Агата?

— И она је дошла, одговорише јој.

— Кажите јој, да се вечерас може одмарати; али сутра у јутру нека дође, да ме обуче.

Сутра у јутру, кад је мати зазвонила, Агата уђе у собу. Нисам никада видела на лицу те жене толике одважности, као тога дана. Она по-

љуби руку своје госпође, пак одступи неколико корачаја од постеље.

— Добро! Како си путовала и шта си донела са собом? запита Варвара Петровна.

У место одговора Агата јој пружи списак свију оних ствари, које је донела.

Госпођа га прегледа па га остави на столицу и рече:

— Добро, можеш ићи.

Агата коракне два три пут па на вратима застане.

— Можеш ићи, ја ћу те већ звати.

— Милостива госпођо... усуди се Агата да промуца.

— Шта ћеш? повика госпођа љутито.

— Варваро Петровна! настави Агата много слободнијим гласом. Ја сам са собом довела и моју децу. Можете чинити са мном што год хоћете; али ја не могох друкчије.

— Какву децу? Шта ми ту булазниш?

— Госпођо! рече Агата, па се баци на колена. Тако вам Бога, госпођо, оставите ми моју децу. Ја ћу вас тако служити, као што сам вас и до сада служила. Ја ћу и дању и ноћу бити уз вас; само ми оставите моју децу. Ја их морам имати код себе.

— На поље! дрекну госпођа.

— Како вам је воља. Чините са мном, што год хоћете. Та и ви сте мати; и ваша су деца била мала. Зар се могу деца одузети од матере? Ту једину милост иштем од вас; немојте ми одузимати моје деце!

Несрећна жена на коленима се довуче до постеље своје госпође.

Ова је само одговорила:

— Одлази! Одлази!

Ја сам у тај мах била у соби. Сузе ми облише образе, те сам само викала:

— Мама! Мама!

— Шта — а? Ти се усуђујеш да плачеш? Одлази на поље!

Те тако и мене истера из собе. Изидох, непрестано плачући.

Помамна вика госпође Тургењевљеве разлегала се све већма. Ја дотрчах у побочну собу а она је викала:

— Ја могу с тобом чинити, што хоћу... Протераћу те на моје најудаљеније добро... Децу ћу ти послати у находиште.

— Пошаљите ме у Сибирију... али моје деце не дам, рече Агата, непрестано клечећи.

Госпођа Тургењевљева жестоко повуче за звонце.

— Собарице! Где су моје собарице?

Две собарице улетеше у собу.

— Узмите је! Вуците је! Водите је одмах!

Собарице узеле Агату за руке, али се она оте од њих. Чух од плача испрекидане речи:

— Ни дивља зверад не остављају својих штенаца!

— Ни речи више! викала је госпођа. Ја ћу те послати у затвор, па ћеш иструнути тамо.

— Радите са мном, шта знате. Радије ћу моју децу својим сопственим рукама подавити, него што ћу се с њима растати. Шта би било с њима без матере?

— У затвор! У затвор! На поље одавде! викала је госпођа, сва запенушена.

А кад виде. да јој собарице стоје као окамењене, повика им:

— Ви ме не слушате?

— Хајде, Агато Семионовна! рече једна од њих.

Несрећна жена пође к вратима, али се брзо окрену својој госпођи. На њену лицу, на којем се увек изражавала доброта, сад се показаше знаци љутине па на ново поче чврстим гласом, који је од љутине дрхтао:

— Ја и мој муж свагда смо вас верно служили; али у оваким приликама ми вас не можемо више служити.

Сад настаде ужасан призор. Госпођа Тургењевљева крчала је од беснође; скочи са постеље, зграби Агату једном руком за гушу а другом као да хтеде да јој ишчупа језик; по том паде на наслоњачу и стаде дрхтати.

Агата изиде, а собарице однесоше госпођу у постељу; послаше по њезина лекара, који јој даде капљице да се умири.

Госпођа је неколико сати узимала капљице, за тим даде дозвати свога управитеља Лава Иванова, Агатина зета, а тетка несрећне, прогоњене деце.

— Пиши моје наредбе, овде, рече госпођа Тургењевљева, онако, како ти ја казујем.

Управитељ донесе перо, мастило и артије и стаде писати ову наредбу:

„У мојој кући у Москви.

Наредба.

„Заповедам, да се још данас пошаљу натраг у Спаскоје све троје деце моје служавке Агате, на истим колима, која су јуче оданде дошла.

Александра Даниловна има их одвести управо до куће и мене с места о њихову доласку известити.

Варвара Тургењевљева"

— Ова се наредба има одмах извршити.

Лав Иванов изиде на поље. Мати даде мене дозвати.

Кад је видела моје уплакане очи, она ме стаде прекоравати:

— Теби је дакле милија робиња од матере. Ти би требала да оплакујеш њезину непослушност. Ја се због ње разболела а ти плачеш за робињом и за децом робињином! Тим само показујеш да немаш срца, и да га не ћеш никада ни имати!

По том је на ново спопадоше грчеви; морадосмо донети капљице и довести опет лекара.

Ја бејах у очајању. Од срца сам сажаљевала Агату, па ипак сам осећала да сам крива.

На послетку, кад ме мати истера из собе, одох у собу, где беху шваље, те сам се ту исплакала на грудима моје драге и добре Агате.

Колико љубави беше у срцу те честите жене! Усред своје туге она је још мене тешила и миловала.

Сутра дан, кад је Агата ушла у моју собу, која беше поред материне, да ме обуче, погледах јој у очи. Ми се разумесмо и без речи. Прочитах у њеним очима одговор на моје немо питање. Деца нису била одведена. Знаком показа на једно одељење куће, и ја одануx. У оном одељењу имао је Агатин муж једну собу. Ту затворише све троје деце, где не беше довољно светлости ни ваздуха, али беху барем близу својих родитеља, који су их од времена на време надгледали.

Ја сам им често одлазила, да мати не види, али кад сину пролеће, дадоше нам кукавна деца доста муке. Најстарије нас је молило, да га пустимо мало да се прође. Употребисмо прилику, кад је мати још у постељи, те их пустисмо на један сат у поље, као птице из кавеза. Сирота мати била је непрестано у самртну страху.

— Ох! Боже милостиви, само да их не опази! говорила је сиротица.

Срећом госпођа Тургењевљева није никада дознала, да јој наредба није извршена.

Иван Тургењев дочуо је касније о том па је још већма заволео Агату и њена мужа. Он их је обасипао својом добротом и старао се, да им олакша болове, које им је мати његова проузроковала. Но за то су Пољаков и жена му обожавали свога младог господара, те кад се он враћао из туђине у Москву, они беху први, који га поздрављаху добродошлицом.

(Наставиће се.)

ПОУКА

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

(Наставак)

3. Пре него што пређемо на научни рад Њутнов, споменућемо још неке ствари из његова живота. Рекли смо већ, да је *Њутн* био средњега раста и слабуњав; пред смрт се јако угојио; коса му је била свилена, сјајна и седа; приповедају, да су му очи, бар за последњих двадесет година, тавне биле а по лицу и по погледу никако ниси могао познати онај изванредни дух и ум, који налазиш у његовим делима. У друштву је *Њутн* већином ћутао и чудан изгледао; узимају, да је то било отуд, што је плашљив био. Том плашњом правдају и то, што у парламенту никад није говорио, ма да је свагда на свом месту био, шта више, кад је једанпут и позван био, да каже своје мишљење, сео је па је написао шта он мисли. Колико је *Њутн* плашљив био, сведочи и то, што се у колих седећи свагда држао обадвема рукама.

Његов пријемник у професури Уистн наводи, да је *Њутн* био најплашљивији али уједно и најлукавији човек, којега је он икад познавао; исти Уистн обарао је Њутнову хронологију, али за живота му није смео штампати, јер је *Њутна* добро познавао, па се бојао, да ће га, какав је, и убити.

И Фламстид (Flamsteed) вели, да је *Њутн* свагда изгледао лукав, до крајности славољубив и да никако није трпео, да му ко штогод противно каже. Против супарника својих писао је оштро и љутито; чисто се не слаже са човеком толике умне снаге.

Њутн је био врло побожан. Поред све научне спреме своје и великог духа *Њутн* је и скроман био, сујете није познавао. У овоме се неки не слажу, али судећи по речма, које је *Њутн* пред смрт своју исказао а Брустер (Brewster) забележио, морамо рећи, да је скроман био. Речи великог ђенија биле су: „Ја не знам, шта свет мисли о мени; ја изгледам сâм себи као дете, које се игра по морској обали на овде онде нађе по који гладак камичак или особито лепу шкољку, али огромно море истине сакривено је потпуно мојим очима“.

Истине математске и физичне, до којих је дошао, исказивао је сигурно а је ли их требало бранити, бранио их је с поуздањем. Међутим је доста споро и тешко излазио у јавност са својим радовима; тому налазе разлога у томе, што се, кажу, бојао јавних нападаја а врло тешко их је подносио: свагда га је стало жестине и једа, па је за то више пута и своју научничку славу радо жртвовао унутрашњем миру.

4. Прелазећи на научни рад Њутнов, говорићемо о раду у физици, у астрономији, у математици.

Главне заслуге Њутнове свакојако су у физици и у астрономији; са њиме управо и почиње оптика, истина основана је на теорији, која је данас напуштена, но ипак извађање појава и опити Њутнови и данас још после скоро две стотине година употребљавају се већином још по школама.

Њутнови радови су већим делом изведени из опита, експеримената: опит му је био главно и из њега је за тим оштрим посматрањем и сигурним извађањем постављао правила и законе. *Њутн* је својим експериментима ударио новим правцем у испитивању природе и закона природних. Спекулативно извађање закона чинило се *Њутну* несигурно; он је тражио узроке у опиту, у појаву.

Особито баш оптика Њутнова јесте за углед, како треба експериментовати, појаве посматрати и тумачити.

Нови основни принципи у науци по *Њутну* били су ово: Никад не треба више узрока узети него што се може показати и него што је потребно да се појав протумачи. Утецај и противутецај свагда су једнаки. Особине у тела, које се не могу ни повећати ни умањити а има их у сваког тела, морају се узети као опште особине тела.

5. Нема ваљда појава у теоретичној оптици данас, о којим није *Њутн* премишљао, које *Њутн* није тумачио.

Дело је штампано године 1704 под именом „Opticks or a Treatise on the Reflexions, Refractions, Inflexions and Colours of Light“. Говори му оптика дакле о одбијању светлости, о преламању њену, о прегибању и о бојама.

Свакојако је морао *Њутн* поставити теорију или бар хипотезу о светлости, да би могао теоретички тумачити горње појаве код светлости, с тога ћемо се прво окренути његовој теорији о светлости.

По *Њутну* је светлост врло фина материја, која истиче, извире, из светлих тела; по целом свету се шири; кроз провидна тела пролази и кад на осетљиву ретину удари а она нам каже, да има светлости. Фина материја је врло еластична и равна се сасвим по законима за судар еластичних тела.

Ову теорију основао је *Њутн* још 1678 године но на свет је изашла тек у Оптици, штампаној 1704 године.

Теоријом Њутновом тумачи се лако само одбијање светлости а сви други појави или се не могу тумачити или, ако се и тумаче, тешко се тумаче и много пута треба још нових хипотеза за тумачење. С тога и није ова теорија задржана, ма да је у почетку усвојена била. Данас важи теорија Хајгенсова (Huyghens). Хајгенс је живео у исто доба са *Њутном* и он је год 1690 поставио теорију о таласању етра, но добро каже Литров у својој популарној астрономији, да свет није ни мислио на Хајгенса и да његова теорија против Њутнове није никако могла продрети међу научнике. *Њутн* је већ онда важио као велик научник и оно, што је он рекао, било је све добро. Требало је више од сто година, па да се обори и забаци Њутнов назор о светлости а да из заборава васкрсне Хајгенсова теорија. Не ће бити сувишно, ако наведем, да би по Њутновој теорији морала светлост у оптично гушћем медијуму брже ићи а то никако не стоји; другом теоријом тумачи се ово потпуно јасно и стоји, да је светлост бржа у оптично ређем медијуму.

У колико је назор Њутнов о светлости морао пасти, у толико више се одржала мишљења Њутнова о другим оптичним појавама.

6. Године 1666 купио је *Њутн* у Кембриџу призму од стакла па је стао студирати доста

врло занимљив део физике — расипање беле сунчеве боје.

Пре *Њутна* се врло мало знало о томе, шта бива са светлошћу, кад прође кроз провидна тела а и што се знало, било је неодређено и нејасно. Истина зна се, да је још Сенека нешто о томе расипању говорио, али је тек *Њутну* остало, да он о томе толико које екстериментом а које закључком искаже, да се и данас тај део није много више развио, него што га је *Њутн* удесио. Њутнова је заслуга, што знамо, да сунчева светлост није једне и исте боје, но да је састављена, по њему, из седам разних боја, које се све заједно једна уз другу виде, кад светлост сунчева прође кроз призму. *Њутну* имамо да захвалимо, што данас знамо, да ни светлост других звезда па и других светлих тела није проста, већ сложена. Данас је примљена свуда Њутнова теорија о боји сунчеве светлости и у своме развитку је ова теорија тако напредовала, да данас већ можемо сигурно говорити и о разним појавама на сунцу, на репатицама, на многим другим звездама, које су од нас врло далеко.

И данас још идемо Њутновим путем, ако хоћемо, да добијемо јасан спектрум; и данас још добијамо белу боју из седам спектралних боја истим путем, којим ју је и *Њутн* добио.

Њутн је већ знао, да је, по правилу, квоцијенат преламања доста велик код оних тела, која могу горети; он је још увео појам: моћ у преламању и специфичну моћ у преламању.

8. Први је тумачио дугу Антоније де Доминис, но само једну дугу или главну дугу, године 1590 и, по Арагу судећи, није тумачење било баш јасно. Декарт и *Њутн* раширили су и поправили де-Доминисово тумачење, ма да *Њутн* ипак приписује тумачење дуге у заслугу де-Доминису. Исто тако признаје *Њутн*, да и Декарт има заслуге за тачно тумачење дуге. Но има прибележено у рукопису једном у Базелској библиотеци из XIV столећа, да је већ неки Немац и доминиканац Теодор де Саксонија тумачио унутрашњу дугу једним само одбијањем светлости у капљици воде а спољну дугу — парадугу — двапуташњим одбијањем; у књигама се пак узима, да је *Њутн* протумачио главну, дакле унутрашњу дугу а спољашњу Јонг (Joung).

9. Ослањајући се на један нетачан експеримент, *Њутн* је доказивао, да се не може начинити дурбин из самих сочива, у коме ће се уништити боја око слике у дурбину, па мислећи, да је то и доказао, латио се конструкције дурбина, у коме ће место објектива бити шупље огледало. Оваки дурбини зову се обично рефлектори. Он је сам својом руком начинио таки дурбин са шупљим огледалом: у овоме дурбину осовина у огледала иде кроз осовину у цеви дурбинове и од шупљег огледала одбијени зраци падају на равно одледало под кутом од 45°, пре него што би се састали и слику дали. С овог огледала се одбијају у нову цев, у којој је тек сочиво, на које се гледа, т. ј. окулар. Овај инструменат конструјисао је *Њутн* 1671 године па се чува у краљевском друштву као драгоцена реликвија. Међу тим одавно већ праве се врло оштри и јасни дурбини и са самим сочивима.

Тумачење боје у тела, кад га осветлимо белом светлошћу, поднео је *Њутн* краљевском друштву почетком 1675.

10. Познато је многима, како се сва провидна тела, ако су у танким таванима, огледају у особитим неким и лепим бојама: преливају се у боји. То су опазили већ Бојило (Boyle) и Хук (Hooke). Овако преливање долази у мехурићима од сапунице; по старом окну; по леду, где пукне; исто тако, кад стакло пукне, и т. д., но најлепше и најправилније виде се боје у Њутнову апарату, који је велики физичар баш и начинио, да испита боје танких ваздушних тавана, премда има трага, да је Хук пре *Њутна* истим путем истраживао боју у ваздушних тавана. Справа је проста и састоји се из конвексног сочива али врло мало испупченог, које се метне на равну и добро углађену стаклену плочу. Кад се плоча осветли светлошћу једне боје или ако се гледа на њу кроз стакло једне боје, то се види тавна тачка онде, где се оба стакла додирују а около наизменце јасније и тавније прстење; осветли ли се плоча сунчевом светлошћу, на додирном месту опет је тавна тачка а око ње разно обојадисано прстење — доиста леп појав и интересантан. *Њутн* је појав експериментално испитивао, с тога се и данас прстење ово зове Њутново бојно прстење.

Боја у прстења је живља у одбијеној светлости него у пропуштеној, уз то су боје потпуно комплементарне у пропуштеној светлости бојама у одбијеној светлости. Ово ће рећи, где је црвена боја у одбијеној, ту је зелена у пропуштеној

светлости; где је у једној светлости наранџаста, ту је у другој модра и где је у једној жута, ту је у другој љубичаста. Прстења има више, ако се плоча осветли светлошћу једне боје. *Њутн* је саопштио своје опите о боји у танких листића краљевскоме друштву крајем 1675 године, но у тумачењу није баш био сретан, јер његовом теоријом не да се прстење протумачити; тек је Јонг 1802 протумачио прстење ово интерференцијом светлости и ставио појав на основу теорије о таласању етра. Друга књига Њутнове оптике посвећена је тумачењу боја у танких плочица.

11. Као што није могао *Њутн* јасно и тачно протумачити боју у танких ваздушних тавана и у танких плочица и листића, тако није имао праве среће ни у тумачењу других светлих појава, који се данас тек Хајгенсовом теоријом јасно тумачити и разумети могу.

Амо долази и тумачење инфлексије (дифракције) у светлости, које је изашло у првом издању Оптике а у трећој књизи 1704, ма да опити о томе морају много старији бити. *Њутн* мора да узме, како се светли зраци, кад окрзну о тело, превијају као змије, кад поред тела пројуре, да би протумачио инфлексију. Томе се противи баш и сама његова теорија о светлости; данашњом пак теоријом тумачи се то без икакве муке.

Исто тако је морао *Њутн* прибећи новим теоријама, да протумачи и двоструко преламање у неким телима; и ово тумачење је данас напуштено.

12. Кад је *Њутн* мерио моћ у преламању код дијаманта, дошао је до закључка, да дијаманат може сагорети. Ово пророчанство се и испунило, јер су многи хемичари то и опитом доказали. Но Араго каже, да је то пророчанство тек накнадно дошло, пошто се зна, да су Фијорентински академици већ 1694 на очи великом војводи од Тоскане сагорели дијаманат у жижи шупљега огледала а Оптика и пророчанство штампано је тек десет година доцније. Да ли је *Њутн* дознао дотле за експериманат академичара или не — отворено је питање.

(Наставиће се)

Ст. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

> Писац погружавајући се у свој рад, постаје често са свијем другијем човјеком, него кад се не занима писањем. Напрезање одзива се у свем, и настајањем самољубља и у повишеној осетљивости к свијем учинима. Под музом разумијева се онај идеализовани карактер, онај склад ума и срца, који обузима човјека, кад почне да пише и да твори. Муза и сам човјек – два су различна суштаства, и ако су израсли из једнога те истога коријена, и ако су се срасли тјешње од сијамскијех близанаца."
>
> (Критикъ 60-хъ годовъ.)

Када читате боље радове знаменитијех писаца умјетника, преда вас излази њихова писачка индивидуалност, њихова муза т. ј. она њихова унутрашња, душевна физијономија, која бјеше код њих за вријеме стварања т. ј. у тренуцима вишега узбуђења организације, живаца и мозга. Када напротив читате њихове бијографије, а тијем више кад се њима поближе упознате, та представа може знатно ослабљети или чак ишчезнути — и врло се често догађа, да најживљи, неискусни младићи, а још чешће женскиње, одсутно замиловавши знаменита писца, увјеравају се, да се врло разочарали о њему, видјевши га из близа. И младићи не подозријевају, да би он сагорио са свијем за врло кратко вријеме, кад би умјетник писац био непрестано у својем приватном животу тако високо расположен, таке душевне јасноће, коју испитује, захваљујући особитому стању живаца за вријеме стварања: за непрестано подржавање таквога стања не би било доста никакијех сила и никаке енергије. Умјетници се и спасавају тијем од потпунога уништења и расточења, што је у обичнијем тренуцима њихова животна радиност не само обична, него можда нижа и од најобичнијих људи; њихов мозак и живци морају да накнаде свој материјал, потрошен у тренуцима умјетничкога горива, који ствара вишу умјетничку јасноћу. Према томе баш бијографије и опаске очевидаца

дају доста слаб појам о умјетнику: они већијем дијелом казују, каки је он био у приватном животу, а у тијем тренуцима умјетник не бива каки збиља јесте, него нижи од себе т. ј. он је разбит, изможден, он је, тако да кажем, болан са недостатка енерђије, потрошене на активно стање. И ето по чему је једно те исто оцјењивати писца по казивању његовијех познаника, што и оцјењивати атлету, гладијатора по казивању онијех, који га гледају само послије представе, кад обливен знојем, с потмулијем погледом и дрхтавијем од умора мишицама одлази за врата позорнице и пада од изнемоглости. Можете себи представити, како ће бити вјеран стварни портрет, нацртан такијем „очевицима", и како ће он бити сличан с онијем, што о том истом човјеку буду говорили људи, који знају, каки је он у нормалном стању. Нормална сила и личност умјетничка није у одмарању, но управо у процесу његова стварања, као што се нормална снага атлетина одређује у тренуцима његова рада на позорници, а не кад слази са ње; онда он може бити слабији него дјете од пет година, и ако се тренут прије играо десетинами пудова као малијем лоптама. На пошљетку појављује се на позорници и лично узбуђење, као и код писца за вријеме његова стварања. Но то узбуђење не треба да се сматра ненормалнијем за умјетника као и за атлету, ако хоћемо да одредимо њихову стварну енергију. У самој ствари: 1) та подобност узбуђења, која подиже да максимума фактичку енергију умјетникову, јесте његова рођена подобност, својство његове индивидуалности; 2) никако узбуђење на позорници не може дати човјеку више сила, него што их он има у ствари; позорница може само силније да узбуди оно што јесте, но из ничега није кадра израдити ништа тако, чега не би било у њему. На пошљетку 3) шта је то узбуђење? Ето, каже се само, да оно долази с поља, од гомиле; у самој ствари оно долази из саме личности, која се узбуђује, из њена расположења и представљања т. ј. из њенијех сила и енергије.

Не одричући са свијем значења бијографијама и биографскијем коментарима писачкијем, држимо, да је њихово значење више научно, бијологијско, антропологијско, а не литературно и критично. Надајући се, да ћемо се с временом свратити и том личном испитивању Ивана Тургењева и Достојевскога, сада ћемо се бавити само њиховијем литературнијем, а не приватнијем карактером, т. ј. бавићемо се само музом тих великијех писаца, извешћемо из њиховијех дјела, њихове личности као умјетника т. ј. њихове личне црте, које постају у тренуцима стварања, а за тијем ћемо се обазријети на бијографије само у тијем суштаственијем цртама, које нам могу или објаснити или учинити згоднијима и појмљивијима видове тијех муза. Изабрасмо упоредни начин за своју расправу као најзгоднији и најпрегледнији.

Достојевскога окривљују, да је његова муза утјецала на читача реакцијонално, да је он био слуга регреса, а не прогреса. Према томе је врло интересно испоредити музу Достојевскога, особито у том одношају т. ј. у смислу прогресивности, њезина утјецаја на друштво, с музом Ивана Тургењева, кога признају сви за једнога од најпрогресивнијих руских умјетника, који хвата и моменте рускога прогресивнога развића. Читач мора признати, да је на тај начин тешко наћи најбољу мјеру за оцјењивање прогресивности Достојевскога.

Исто тако признајемо унапријед, да нам лично то мјерење великијех талената мјером њихове прогресивности врло пријети. А што се ми одважујемо на ту задаћу, то није ради тога, да бисмо приписивали великијем умјетницима ове или оне утилитарне задаће непосреднога служења интересима тренутнијем. Не, напротив надамо се, да ћемо у својем даљем излагању расјаснити, да служење високијем задаћама човјечјега развића није са свијем строго утилитарно.

Некоји најивни читачи могу ударити у вику, да ми горњијем ријечима, т. ј. не обавезујући писца да служи прогресу, — проповиједамо стару теорију умјетности о умјетности! Но није тако. Умјетник по својем мишљењу може да буде на прилику песимиста, као што је Бајрон, као што бјеше дијелом и Тургењев. На тај начин може не само да не вјерује у прогрес, но бити увјерен, да све на свијету иде у пропаст и страдање. Ако он спроваћа ту идеју у толико генијално и увјерљиво у умјетности, у колико ју је генијално спровео на прилику Шопенхауер у филозофији, је ли можно онда не назвати њега великијем умјетником, као што називамо Бајрона? А у исто вријеме је ли можно назвати га проповједником прогреса, када се сва суштина песимизма састоји у том, да је крај свјетском процесу пропаст, смрт, нирвана, да све само томе иде, да је у свијету све илузија, не само љу-

бав, него и морал, пожртвовање, жртва, друштвено служење, па и сами прогрес, да према томе треба тежити само за једнијем можнијем благом, нирваном, т. ј. уништењем свакога сазнања, свакога живота? Зар није јасно, да је мјера прогресивности, користи, па и морала врло кратка мјера, која није прикладна за све појаве умјетничке и која показује у њима ђенијалности и величине идеја. Па ипак можемо ми њу употријебити код ова два писца, ми смо ч к дужни да употријебимо њу, јер су њих обојица збиља служили и жељели да служе човјечјем развићу, но једном се то признаје, а другом се противно признавало. У такијем приликама, када је сам писац желио да служи прогресу, а њега окривљују, да није хтео, то је природан дуг критике, да се дотакне тога питања.

(Наставиће се)

С руског — *Милан Поповић*

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

F. Kanitz „Römische Studien in Serbien, der Donau-Grenzwall, das Strassennetz, die Städte, Castelle, Denkmale, Thermen und Bergwerke zur Römerzeit im Königreiche Serbien". Mit 120 Plänen, Illustrationen, Inschriften und 1 Karte Denkschriften der k. Akademie d. Wissensch. phil. hist. Cl Bd XLI. Wien 1892. Preis 6 fl. ö. W.

Ту не давно изишло је из штампе најновије дело познатога писца Ф. Каница: о римским старинама у Србији. Ове студије — јер тако их је назвао исти писац — угледале су света трошком Царске Академије наука у Бечу, а украшене су многим сликама и једном картом, која показује, каква је изгледала Србија под Римљанима.

Чувени писац „Србије" и „Бугарске", који је још пре двадесет и више година упознао европску публику са овим двема најзнатнијим балканским државама и који је са тих својих радова стекао себи лепа гласа као озбиљан путописац, осигурао је себи најновијим својим делом, које смо мало час споменули, уважено место међу археолозима балканског полуострва. Све оно, што је у првашњим својим списима сабрао о римским старинама, па и оно, што је штампао у свом ранијем делу „Römische Funde in Serbien", налази се у новој књизи, коју је попунио најновијим студијама, прикупљеним приликом својих најновијих путовања по Краљевини. Резултати овог доста трудног и марљивог научног испитивања превазилазе, без претеривања може се рећи, чак и радове, којима су се у своје време обесмртили стари писци и познаваоци балканског полуострова а на име Ами Буе, Лежан, Хан, Киперт и т. д. Највећа је заслуга Ф. Каница у томе, што је тражио и нашао нове, до сада непознате римске путове, којима се траг давно изгубио, што је тачно обележио и описао главни друм цара Трајана, што је тачно обележио главну џаду, која је везивала стари Сингидунум са Византијом, и што је тачно означио сва угледнија и мања места и утврђења, којима је задатак био да чувају царске друмове и да послуже легијама или као штације одмора или као стална пребивалишта. Вредноћа и истрајност пишчева скренула га је међу тим са ових главних друмова и одвела га је и у оне крајеве, кроз које нису пролазиле велике римске војске, али до којих је ипак продирала вредна римљанска рука, градећи тврђаве, копајући канале, крчећи шуму, садећи лозу и ширећи културу на све стране великога римскога царства.

Највеће наше интересовање заслужује први одељак у Каничевој књизи. У њему се описује главни дунавски друм од ушћа Саве до ушћа Тимока. Овај друм, који је уједно био и граница римскога царства према Панонској и Дакији, ишао је десном обалом Дунава и грађен је у намери, да се омогући офенсива према Дакији. Грађење овога пута отпочето је под царем Тиберијем а довршено је под царем Трајаном, који је први њиме повео војску од краја на крај. Овај је друм везивао све тврђаве (castella), којима је задатак био да одбране Горњу Мизију од нападаја северних варварских племена. Ова су утврђења за време народне сеобе страдала, али их је неуморна рука цара Јустинијана I. опет дигла из рушевина. Дуж српске обале, дакле од Београда до ушћа Тимока, констатовао је Каниц седамдесет и два, која већа која мања, утврђења, којима је тачно означио положај и у карти их забележио. Тачни планови и мали нацрти ових утврђења необично оживљавају занимљиви опис Трајанова друма те изазивљу интересовање не

само научника, него свакога, који хоће да се упозна са приликама у старој римској Србији. Рушевине неких кастела нису биле познате, и ако су се налазиле на старим римским записима и на чувеној Пајтингеровој карти (Tabula Peutengeriana).

Да пођемо мало Трајановим друмом од старог Сингидунума (Београда) па до Трајанове ћуприје код данашњег Турна-Северина, па и даље до ушћа Тимока. Друм је ишао до Смедерева од прилике онако, као што данас иде смедеревски пут, додирујући ова стара римска места: Ad Sextum (Мокрилуг), Tricornium (Ритопек), Ad Sextum miliare (Гроцка), Aureus mons између Гроцке и Смедерева, и Vinceia (Смедерево). Једно од главнијих утврђења било је Castell Margum на ушћу Мораве у близини данашњега Кулича. Одавде водио је пут право у стару мизијску престоницу Viminacium, чије се развалине и данас још виде код села Костолца на Млавском ушћу. Од туда је главна пруга ишла право ка Голупцу (Cuppae), па од туда Дунавом преко Добре (Ad Scrofulas), Доњег-Милановца (Taliata). Код Талијате делио се пут. Једним се ишло преко Мироча у данашњу Брзу-Паланку (Egeta), а другим кроз ждрело Горњег и Доњег Казана у Текије (Transdierna), Син, Кладово (Zanes) и Костол (Pontes), где се налазио велики мост, који је служио као прелаз у Дакију. Између данашњег Голубиња и Текије (Transdierna) налажаше се познати римски запис, тако звана Tabula Trajana, више друма, који је овде био усечен у камен. Овај Трајанов споменик одржао се до данас, а Каничева је заслуга, што је српска влада учинила нужне кораке, да се овај монуменат римске славе и величине спасе од коначне пропасти, коју му наменише рибари и лађари, што су годинама ложили ватру испод плоче и ломили камен по камен из споменика, да би се могли заклонити од дунавских валова, који запљускиваху њихове пећине и колибе.

Од велика је интереса и стари римски канал код места Сипа, коме је била сврха, да римским транспортима на води олакша пут преко Ђердапа, који је и тада био Сцила и Харивда за лађаре онога доба. Данас, када се сједињеном умном и материјалном снагом културних народа и страховитим модерним машинама руше оне несавладљиве преграде на Ђердапу, које су упропашћивале многи људски живот и кочиле трговину и саобраћај, ваља нам се са пијететом сетити и овог старог римског канала, који је служио истим сврхама, којима ће служити данашњи гигантски радови на Ђердапу, а који је у оно доба, кад се копало и градило рукама а не динамитом и парним машинама, био право „светско чудо“, коме су се дивили сви народи са истока и запада.

Остали одељци у Каничевом делу садрже пуно занимљивих подата а о разним римским споменицима у Србији.

Особиту пажњу поклонио је писац путу, који је ишао из Маргум на Дунаву у Horreum Margi (Ћуприја) а одатле преко Sarmatae (Сикирица), тврђаве Gramrianis (Алексинац) у Naïssus (Ниш), који су везивала три пута са Скопљем, Солуном и Цариградом. Пут, који се сматрао у римско доба као царска цада, која је спајала север са југом а који је ишао од Виндобоне и Петронела до Сингидунума а од овога до Цариграда, готово је идентичан са данашњим друмом, који иде из Ниша у Пирот, а од туда преко Цариброда у Софију. Други знаменити пут, који је везивао пут са Лешом и Скопљем, додиривао је тада многа важна и чувена места, као н. пр.: Ad Herculem (Житорађе), Hammeum (Прокупље), Ad Fines (Куршумље), Vindenae (Подујево) и Ulpiana (Липљан).

VI, VII и VIII одељак посвећен је западним римским путевима у Србији, главном друму, који је ишао из Сингидунума савском долином преко Шапца у Сисцију (Сисак), и великом трансверсалном путу, који је везивао Дунав са јадранским морем а који је ишао од Маргума преко Чачка, Ужице и Вишеграда у Солин (Салона).

Кад погледамо на Каничеву карту, на којој су тачно забележени сви римски друмови и омањи путеви, вароши и тврђаве, рудe, бање и остали споменици, тада смо тек у стању да појмимо недостижну културну радњу оног великог народа, који је владао светом а коме се траг, и ако је тога народа давно нестало, није утро и не ће се утрти, јер је за собом оставио дела, која ће и потоњим нараштајима казивати о његовој слави и величини.

Мило нам је, што је чувеном писцу „Србије“ и „Бугарске“ пошло за руком да својим најновијим археолошким делом изнесе на видик све римске старине, којима је Србија препуњена а које данашњој краљевини у историји римскога царства дају толику важност, колику нико од нас није могао ни слутити. Овим је радом у исто доба које сакупљено, које допуњено, а

које опет исправљено све оно, што је до сада рађено од ранијих страних и словенских писаца. На сваки начин дело је и огромно и интересно и заслужује нарочито са наше стране ако не више, а оно бар онолико пажње, колико му поклања стран свет.

У Бечу.

Т. С. Виловски

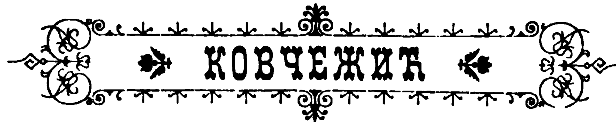

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

„Пчелица“, поучно-забавни листић за старо и младо. Год. I. Бр. 1. — Смер и програм том новом малом месечнику, којега се латио Мита Нешковић, јавили смо читаоцима „Стражилова“, кад смо донели глас, да ће „Пчелица“ излазити (в. 50 бр. „Стражилова“ од лани). Сад је пред нама први број, у прикладну издању а са садржином, коју је уредник вешто средио за своју широку публику. Извађен је ту из Мијатовићева „Деспота Ђурђа Бранковића“ одломак, у којем је реч о свадби Ђурђеве млађе кћери Маре; за тим је из Милићевићева „Јована Ђака“ узет амо VI одељак, којем је натпис „Инокоштина“; после тога је из „Стражилова“ од године 1888 узета прва, шеста и девета строфа песме Вл. М. Јовановића под натписом „Сељак“ и најпосле је по Вуку Ст. Караџићу испричано, како је постала у народу пословица „Што год ко чини, све себи“. Пред сваким прилогом казује Нешковић, од кога и од куда је што узео, и разговетно разјашњава читаоцима, све што им ваља знати напред па да потпуно могу разумети ствар, коју ће читати, а сваки је прилог осим тога пропраћен још и белешком, у којој су у кратко нанесена животописна дата тога књижевника и нацрт књижевна му рада. — Колико на први поглед изгледа, да је лако и од по муке уређивати такав листић, као што је „Пчелица“, толико се у пракси мора исказати, да је то посао баш доста мучан. Стало је ту до душе ле до једнога, но то једно и јесте оно, што није лако. Тугаљива је ствар избор. Али код „Пчелице“ немамо разлога стрепњи. Мита Нешковић је и сувише озбиљан радник а да се у њега не бисмо могли поуздати. Пало нам је у очи, да се из првог броја „Пчелице“ не види, ко је уређује, а овамо се на крају каже, да претплату ваља слати на име уредниково у Беловар. Г.

Hugo Badalić. Hrvatska Antologija. Umjetno pjesničtvo starijega i novijega doba. Sastavio — —. Zagreb 1892. Izdanje „Matice Hrvatske“. Tisak Karla Albrechta. Вел. 8-на. Стр. XX. + 310. — Одбор „Матице Хрватске“, желећи прославити педесету годишњицу Матичина живота што љепше, смислио је издати уза редовна издања овогодишња и ову „Антологију“ и „Спомен-књигу“ (о којој ће бити још ријеч). „Антологију“ је приказао препородитељима народа хрватскога а родитељима Матичиним. Задатак је Антологији, да у згодним примјерима предочи развијање и напредак хрватскога умјетнога пјесништва од прајепорода (од год. 1836) до данас; у округлом броју то је по вијека. Прије свега узети су на око пјесници илирскога доба као што се и приличи, јер су они заснивачи нове хрватске књижевности. Иза њих дођоше њихови нашљедници до данас. Од свијех 69 пјесника, којих су дјела ушла у ову књигу, огромна већина је из овога вијека (њих 51.) Ну позната је ствар, да су „Илирима“ одмах у почетку покрета остале очи на дубровачко-далматинским пјесницима, који им бјеху не само извор поноса и одушевљења него и први узори у пјевању. Особине дубровачких пјесника, нарочито у стилу и језику, и до данас су знаменит саставан дио хрватске појезије. Сасвијем је добро учинио г. Бадалић, уређивач ове Антологије, што је узео и пјесме узорникâ хрватских пјесника у ову књигу. Тијем је изведена пот пуно замисао, да се хрватско пјесништво прикаже у својем историјском развијању до данас. Тако уђоше у Антологију: Менчетић, Држић, Чубрановић, Рањина, Гундулић, Палмотић, Ђорђић и т. д свега 18 пјесника од краја XV до XIX вијека. Дабогме, да се овака књига већ не може назвати чисто *Хрватском* Антологијом, и ми се чудимо да једно солидно књижевно друштво као што је „Хрватска Матица“ у предговору ове књиге не спомиње ни једном ријечју, да су ово српски пјесници и да су узети само ради историјске очигледности у ову књигу. Могло би се с правом сумњати и у хрваство Рељковића и Катанчића, али пренеразисмо се кад видјесмо у *Хрватској* Антологији Матију Бана, Меда Пуцића, Бороjевића, Утјешеновића! Ако се је у хрватске књижевнике дубоко укоријенила мисао, да су *стари* дубровачки писци Хрвати (то има дајбуди своју историју), те им се је тешко одрећи старе љубави, и ако је сваким даном све мање наде, да ће је кадгод *само као своју* притиснути на груди, зар нови Дубровник није показао и не показује јасно вољу, да поправи ону неодлучност својих старих у народном имену и да учини крај већ једном заплетима и неситим тежњама? Матица Хрватска као патриотско друштво требало би да предњачи Хрватима у трезвености; тако ће моћи извршити ону велику задаћу, коју иначе испуњава с великом вољом и подобношћу. — Распоред књиге, избор пјесама, красна израда књиге, све може подичити и уређивача ове књиге и „Матицу Хрватску“. Т. О.

Archiv für slavische Philologie unter Mitwirkung von A. Brückner (Berlin), J. Gebauer (Prag), C. Jireček (Prag), A. Leskien (Leipzig), W. Nehring (Breslau), St. Novaković (Belgrad), A. Weselofsky (St. Petersburg), herausgegeben von V. Jagić. Fünfzehnter Band. Zweites Heft. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung 1892. — Изашла је друга свеска XV књиге Јагићева Архива за словенску филологију. У овој је свесци завршетак историјско-епиграфијске расправе Е. Козака. На другом месту долази Поливкина расправа „Zur Geschichte des Phisiologus in den slav. Literaturen“. У тој расправи на једном месту упоређује Поливка један српски рукопис XVII века а из збирке П. Ј. Шафарика са списом Леонарда да Винчи и долази до резултата, да је састављач српског рукописа употребио спис Леонардов. На трећем је месту наставак занимљиве расправе

Soerensen-ове о српском народном епском песништву. У одељку „Kritischer Anzeiger“ реферише Ђ. С. Ђорђевић о првој књизи српских народних песама, која изађе 1891 под редакцијом Љ. Стојановића. Референат замера издавачу што није мало више пазио на критичност издања. Наглашава, да се при таков у послу треба држати неких сталних принципа, да би издавање Вукових дела било верно и конзеквентно. У истом одељку оцењује Облак Стојановићеву Ст. Слов. Граматику. Особито истиче јасно и научно разлагање у овој књизи, и ако се аутор морао кратко изражавати према задатку и сврси књиге. Једино му замера, што је код глагола узео Лескинову поделу, која је доста компликована, те је питање, да ли ће је ученици потпуно моћи схватити. Даље је Јагић проговорио о осмом издању Даничићевих Облика, који изађоше у Загребу штампани латиницом, под ревизијом проф. Маретића. Јагић радосно поздравља ово дело, препоручујући га сваком изображеном Србину и Хрвату. У одељку „Kleine Mittheilungen“ између осталог расправља Брикнер о побратимству код Пољака и Руса у XVI веку. До сада се обично мислило, да побратимства има само код јужних Словена, но у једном латинско-пољском рукопису из XVI века има белешка, из које се јасно види, да је тај обичај постојао код Пољака и Малоруса у XVI веку.

Беч. Р.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Јова Карамат, књижар у Земуну, јавља, да је са Змај-Јованом Јовановићем, власником „Јавора“, уговорио те ће он од сада издавати „Јавор“. Уредника ће сигнирати сам издавач а главни ће сарадници бити Дан. А. Живаљевић и Андра Гавриловић. Нови „Јавор“ излазиће у формату старога, но не сваке недеље, бар за сада, него сваких петнаест дана и то на два табака. Цена остаје стара. Први ће број изаћи 1 фебруара. Име и једног и другог главног сарадника јемчи нам, да ће нови „Јавор“ потпуно одговорити својој сврси и у то име нека је добро дошао!

— Иван Иванић написао је расправу о Буњевцима и „Матица Српска“ је наградила ту расправу и саопштиће је у свом „Летопису“. У расправи својој износи Иванић историју Буњеваца и говори о обичајима њиховим.

⁜ У Загребу је изашла друга књига „Грађе за историју дубровачке педагогије“ од В. Адамовића. Прва књига изашла је 1885. У првој књизи изнесена је историја дубровачке педагогије од г. 656—1800. Друга књига говори о развитку педагогије од 1800 до наших дана. Задарски лист „Искра“ у бр. 23—24 проговорио је о овоме делу, и о њему се најповољније изражава.

+ У „Просветном Гласнику“, свесци за октобар и новембар прошле године, штампане су оцене др. Бакића, Јосића и Срет. М. Аџића на Чутурилов „*Буквар*“, који је био писац прерадио и у рукопису поднео на оцену главном Просветном Савету.

У Цариграду је штампан „Голуб“ (год. IV) за Србе у Маћедонији и Старој Србији. „Српска Застава“ проговорила је опширније о овој књизи у 4 броју о. г.

△ „Subotičke Novine“, које смо огласили у 1 броју „Стражилова“ од ове године, доносе у 4 броју своме некролог Ivanu Boškoviću. Радујемо се, што горњи лист прати важније појаве у јавном животу овамошњег народа нашег и мило нам је чути овакe топле речи, којима „Subotičke Novine“ жале за Јованом Бошковићем: „Za njim kao za brižnim nigovateljem i stárateljem milog nam maternjeg jezika moraju i Bunjevci i Šokci iskreno zažaliti. . .“

+ Руска је књижевност 14 новембром прошле године претрпела губитак у својој средини. Један од најстаријих ветерана у данашњој руској књижевности, *Алексије Димитријевич Галахов* умро је. Галахова је име тесно везано за историју руске књижевности; њом се бавио тако рећи до последњих дана свога живота. Његове „Хрестоматије“ деценијама су требници у руским гимнасијама, а његова „Исторія русской словесности“ и данас је још готово најбоља приручна књига. Од ње је изишло друго издање 1880 године, али на жалост без онога, што је оваким делима најпотребније, без регистра. О раду овога седога књижевника, који је рођен 1 јануара 1807, више се може читати у децембарској свесци „Журнала мин. нар. просвѣщ.“ у некрологу његову од Л. Мајкова.

+ У фељтону „Neue Freie Presse“ од 17 јануара, проговорено је о Опатији и нешто о околини. Чланку је натпис „Am Quarnero“.

+ 12 декембра 1892 умро је др. *Јулијан Целевич*, професор историје на руској гимназији у Лавову и председник друштва „Шевченко“. Целевич је познат и као добар радник на историјском пољу. Русине је у Галицији потресла његова смрт, јер им је био један од најспремнијих народних бораца.

+ Најновија (III—IV) свеска Крумбахерова „Byzantinische Zeitschrift“ доноси на француском језику радњу L. Duchesne-а „L' Illyricum ecclésiastique“. Интересно је нарочито ово за оне, који желе упознати црквену организацију нашега полуострва пре VII века. А још интереснији биће за наше историке без сумње подаци, које нам Гелцер у другој свесци овога часописа износи: „Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche. У овом нам раду Гелцер на крају обећава, да ће се у другом делу своје радње позабавити „са патријархатом александријским и аутокефалним бугарским архијепископатом“; док је у првом тумачио оно, што се односило на јерусалимски и антиохијски патријархат.

+ Трећи број овогодишњега „Ausland“-а на стр. 36 до 41 донео је чланак J. Pfeiffer-а из Београда „Die Mönchs-Republik auf dem Athos“. Писац се дотече и наше повеснице причајући по Ранке-у о постанку Хиландара и утецају Св. Горе на књижевност нашу.

+ У уторак 12 јануара читао је у географском друштву у Бечу рударски директор Рафајел Хофман предавање „Ueber die Burgruine Novo-Brdo und Umgebung im Vilajet Kossovo“.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижар В. Валожић у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 5. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 31 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

МЛАДОЈ ПОЗНАНИЦИ

Је л могуће? Јуче дете
Жива ока, кратке косе —
А где данас од детета
Какав цветак развио се!
Каква ружа! Као ру̑ме̑н
Кад прогори на истоку —
Кам детињство на твом лицу,
Камо радост у твом оку?
За што бежиш, кад ме сретнеш?
Што обараш лице сјајно,
К'о да кријеш трепет жеља
И сан што те мори тајно?
Но ја слутим маште пусте
Страх и немир, што те кида,
Кад уздахнеш, ил ти навре
На ланите румен стида,
Ил поникнеш лепом главом
А чело ти дође бледо —
Јер већ не смем да те гледам,
К'о што сам те некад гледо.
Па се питам: за што стрепим?
Као да ми срцем бије
Вихор тајни, пламен тихи —
Да то опет љубав није?
Ах, ако је љубав, злато,
Нек у срцу ћути тамо,
Да је нико не уочи,
Тек ми да је осећамо.
Јер би дошло изненада
Растајања кобно доба,
Вргнуће нас на две стране
Живот бурни, људска злоба.
Тек под крилом глухе ноћи,
Кад спавају земља, људи,
Шаптаћу ти слатке бајке,
Отвориђу своје груди:
Причаћу ти о ружици
У градини, о славују,
О пољупцих тајанствених,
Што их само звезде чују,
И о вили, што блудећи
Тражи свога љубавника,
О сузама ноћне магле,
О месецу бледа лика,
Слушаћемо загрљени
Песме, што се тајно губе,
О милини, која чека
Срца, што се верно љубе —
Ал чим плане сунце златно
И дођемо међу људе,
Сакрићемо брижно пламен,
Да нам љубав тајна буде.
Шетаћемо, кад нас спазе
Радознала људска лица —
Ја к'о учтив господичић,
Ти — озбиљна госпођица.

Ленскій

НЕКА ТУГЕ....

Осећам се самац у страноме свету:
Око мене хладни, непознати људи.
С ким да делим јаде? С ким да делим сету,
Што ми целе боне испунила груди?

Ја никога немам: ни брата ни друга,
Нити имам кога пријатеља верна.
Ах, срцу је тешко, кад га мори туга
Суморна и мрачна, туга неизмерна...

Али нека туге, нека живот није!
Ја ћу да отрпим и тај удес худи:
Шта би са мном било, да те туге није?
Шта би друго дошло, да попуни груди?

Очајање? Злоба? То отровно цвеће?
Можда се ту место вери, нади спрема?
Не, вера и нада знам да доћи не ће:
За њих у мом срцу више места нема...

Берн *С. Д. Мијалковић*

ПРВА И ДРУГА ЉУБАВ

Прва је љубав сунце,
Што *ведрим* небом сјаје
И срцу подједнако
Жара и сјаја даје.

Друга је љубав сунце,
Што *мутним* небом веје,
Не сјаје као прва,
Ал опет за то — греје.

24 I 1893 *Борис*

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

(Наставак)

V.

Те исте вечери упути се Анђелија онако блиједа и слабуњава пјешке у град, да потражи свог невјерног јарана. Након онога што се бјеше у јутру са родитељима збило, не имађаше цура срца да своју браћу у кући сачека, кад се к вечеру из поља врате. Украшћу се, рече сама у себи, кришом из куће, па ћу ударити путањом, да ме нико не види. Кад стигнем у град, а ја ћу правце ка Бурића кући, па ћу се скрити у капији и ту причекати док Франето сађе. Кад ме види и чује, смиловаће ми се, знам ја њега.

И цура се заиста упути.

Бијаше се већ ухватио сумрачак, и према небу виђаху се јасније него ли дању обриси брежуљака и дрвећа. Море, кадивичине боје, простираше се десно у својој вечерњој тишини; блиједи мјесец плођаше као сребрни срп по јасном плаветнилу небеском.

Анђелија корачаше ћутке, избјегавајућ пажљиво ријетке пролазнике, које путем среташе. Кад у град стиже, бијаше се већ смркло; фењери по улицама бијаху сви поужижани. Ступивши у *Широку улицу*, угледа одмах, у дну, палату контâ Бурићâ, којој се старинско прочеље истицаше гордо у гасовој свјетлости. Смотривши тај господски дом, гдје би с браћом својом сваке године љетину довозила, обузе је мала снага, те се једва допотеза до ногоступа и ту наслони на колобран, цвокоћући од грознице. Погледавши преко пута, примјети е је велика дворана Бурића куће сва расвијетљена. Покрај главнијех врата, која бјеху окрушена породичкијем грбом, цопотаху нестрпљиво два прекрасна вранца, упрегнута на господској кочији, којој с бокова чкиљаху два црвена фењерчића. Не далеко од кочије, прислоњен уза зид, кочијаш, шибиком у руци, очекиваше да га зовну.

Анђелија, којој се набрекле груди од узбуђења силно надимаху, пиждраше једнако у расвијетљену дворану, трудећи се

свом силом да угуши горку муку, што јој се у грудима купљаше. Путем пролажаху ужурбани пјешаци и варошке госпође, што се кретаху у позориште; са „господскога трга“ допираху до ње звуци војничког орхестра, што пред главном кавaном удараше, али она у тај мах не имађаше ни очију, ни ушију. Наједаред се трже, и болан усклик оте јој се из груди. За прозором бијаше зазрела Франета и до њега младу, убаву женскињу. Срце јој се укочи, као да га је ко хладним челиком просукао. Устаде једанак, па се повуче у крај, да их слободније промотри из присјенка. У томе њих двоје нестаде с прозора, а у дотоич расвијетљеној дворани настаде мрак. Не потраја много, а оно се капија изнутрице расвијетли, те из ње испаде Франето, држећи испод руке ону младу љепотицу; за њима ступаше један стари господин у цилиндеру, кога цура не бијаше дотле никад видјела. Младица, коју Франето вођаше, бјеше прекрасна плавуша, и према црвенкастој свјетлости фењерској примјети јој несретна сељакиња два крупна ока, што се под густим обрвама блистаху као два сунца. Љепојка се осмијехну на момка, који јој поможе да се испење на кола; п'онда се испе на њих и сâм, засједе спрам оног старкеље, те се кола кренуше, оставивши за собом јак мирис од подушене љубице.

Анђелија избуљи очи на младицу, па их не дигну с ње, догод се кола не изгубише из вида. Затим је обузе трзавица, и, да не љосне о тле, мораде да се придржи уза зид.

У тај мах изиде из палаче нека нижа служавка, која је морала од скора у контешиној служби бити, јер се цура не сјећаше да је прије видјела. Анђелија јој приступи, па је упита за име оног старца, што се бјеше с млађијем контићем одвезао у кочији. Служавка је погледа равнодушно, па јој равнодушно одврати:

— Оно је конте Криле Дабовић.

— А она младица уза њ?

— Оно му је кћи, госпођица Лиза, господарева вјереница.

И служавка отрча за послом.

Господарева вјереница!!!

Анђелији се смрче пред очима, кољена јој се савише, и ојађела младица љосну о тле колико је дуга и широка.

Кад јој до мало приђе један редар, па је продрма да устане, она се прену, уздрхта сва као прут, и дигавши се полагано:

— Простите, рече, бијах уморна од труда, па ми се завртјела свијест...

Затим јој падоше на ум родитељи и браћа, који су је јамачно у овај мах морали свуда искати, и посрћући као напито чељаде, упути се, да ће кући. Градска берекинчад, видећи је онако саму, бацаху се за њом бубуљима и зановетаху је свакојаким рјечетинама. Она иђаше својим путем, не обзирућ се на њих, као да се њихова зидиркивања ње и не тицаху. Изашавши из града зврљаше по пољском друму, као каква ноћна аветиња. Кад би на мостићу, што преко потока у село води, трже је из оног бунила нечије лелекање, па јој јасно до ушију доприје материн глас, која је дозиваше плачући и кукајући.

Несрећница залелека, па отрча да се баци старој у наручје.

— Ђе си била до ово доба, за велико име божје? — упита је старица јецајући. Мнијах чисто, е ти се нешто догодило.

Али она не могаше да проговори ријечи; од тешка јада бијаше јој се грло стегло, кан'да бјеше у квргама.

Кад јој малко одлахну, не хтједе никако да се кући врати, бојећи се да је старији брат не усмрти, но се заклони код једне куме, постарије удовице у комшилуку, да ту преноћи.

Кад се стара врати у кућу и својима каза, е се цура врнула, Перкан, који међутим бијаше сваку обазнао, испаде из вајата блијед као смрт, и осмјехујућ се горко:

— А што не дође кући својој? запита уздрхталим гласом. Чега се боји, она зла срећа? Зар да на њу, онако бону и затрудњену, своју руку дигнем? Прије ми обе отпале. Она може мировати; ал' нек ме се онај подли гизделин чува, коме се у зао час прохтјело, да ову поштену кућу, која га још од шакунђеда часно служи, хунцутски осрамоти!

И момак шкрицну зубима, стискавши грчевито обе песнице.

— Света богородице! цикну стара, дигавши узвис склопљене руке: хоћеш дакле да навучеш на нас каку већу погибију? Прекрсти се, синко, ако Бога знаш!

— Не бој се, мати — одврати он усиљеним осмијехом. Знам ја шта ми треба радити: знам ја што је свијет; нијесам узалуд ћесара служио.

Сјутрадан — једне недјеље — упути се Перкан по заходу сунца у град, тобоже за неким послом. Прије него ће се из дома кренути, бијаше скинуо с чавла шпагарицу, турио у њу крупно џевердарско тане, па је скрио под капаран и отишао.

По небу се погањаху густе облачине. Вјетар хујаше бијесно кроз шипражје, којим је мјестимице цеста оперважена. Вријеме бијаше на кишу. Млади сељак одмицаше брзијем кораком, загрнут у својој кабаници. Кад стиже у град, киша лијеваше као из кабла, пљуштећи по плочанику Широке улице. Да се склони од дажда, Перкан уђе у једна врата преко пута од палате контâ Бурића. Погледав на прозоре велике дворане, примјети е су махом позатварани капци. Међутим из неба удараше пљусак иза пљуска, а кроз потњу помрчину продираху чести бљескови.

— Господичић је занаго у кавани, рече у себи Перкан, који познаваше добро Франетове навике. Не смета: причекаћу га овдје, па ма до зоре чекао. Мораће најзад кући.

Киша бијаше стала њешто лакше падати, и сада тек само прокапаше. Момак чекаше, већ њеколико сâта, стишчући грозничавом руком кундачић своје шпагарице, жедан крви и освете. Одједном се трже, а срце му стрекну дивљом радошћу. Бијаше зазрео Франета гдје излази из каване, спучен до врата у своме кишном капуту. На ближњем часовнику избијаше таман десет сâта. У два скока доприје контић до своје палате. У исти мах са противног тротоара плану пушка и јак тутањ прекиде ноћну тишину. Уједно Франета стаде крика:

— У помоћ! у помоћ! Уби ме . . .

Они из каване, како чуше хитац и контићево запомагање, искоче одмах напоље. У тај се мах једна људска сјена истаче из полутаме и протрча улицом; али тек што бијаше неколико стопа коракнула, а оно се за њом залете два оружника, стигну је накрај улице и зауставе.

То је био Перкан, који, у забуни, држаше још у руци шпагарицу, што је бијаше на Франета опалио. У тињи час искупи се око њега и оружникâ гомила народа. Спрам свјетлости каванских фењера сијевнуше закрвављене очи сељакове ужасним блијеском.

— Е па затворите ме сада, просто вам, кад сам оно пашче смакао, што ми је кућу обешчастило — рече оружницима, који приступаху да га свежу.

А кад из разговорâ сакупљене свијетине разабра, како је пушчано зрно Франета тек окрзло, и како је контић здрав и читав у кућу умакао, хапсениково се лице узвијери, руке му продрхташе у ланцима, и он цикну као рањен лав:

— Ала си га, Боже, неправедан!

Па се упути мирно са оружницима, мрмљајући кроза зубе:

— Шат се још једном у животу састанемо!

VI.

Протекоше двије године дана.

Анђелију бијаше снашла судба свију распуштеница, на име, да у очинском дому чами ни жена, ни дјевојка. Дијете, што се једне ноћи уза њу зацилика, бијаше давно ноге стекло и већ узрасло мајци до кољена. Као сва љубавна чеда, бјеше живо и разговорно, а лијепо као смишљено. Цуре у селу, кад га гдје путем затеци, чисто се посвађај, која ће га прије ижљубити. Баби и дједу, који бјеху сада на једну циглу мушку ѓлаву у кући спали (старији се брат бијаше отргао од заједнице, а Перкан, након годину дана тамновања, прихватио свој стари занат и отишао да броди морску пучину); баби и дједу бјеше то дијете у старе дане сва утеха. Они га миловаху, не друкчије, но као да им је анђелак с неба у госте сишао, да им тугом заражену кућу обрадује. Кад у јутру преда њих истрчи, они забораве своје домаће јаде, па се дуго и дуго с

њиме губе, тепајући му и милујући га по враној, коврчастој косици.

Од Анђелије бијаше, међутим, букнула трсната женска глава, која у кући работаше за двојицу. У лицу бјеше њешто смеднула , али јој се тијело куд и камо оснажило и заоблило, па кад по кући протрчи боса, затутње, брате, под њом таванице, као под бедевијом. Није да свог несуђеног војна бјеше већ заборавила, јал' прегорјела; на против, он јој бијаше увијек на срцу рана, али, ево, та се рана у потоње доба почињаше затварати, те ако не бјеше сасвим зарасла, она јамачно бијаше престала цурити. Народ се на селу много лакше злој срећи прилагоди, него ли градска рука, ка' оно ти ко је од колијевке навикао да страда и да се слабо добру нада. Па онда, још је њешто у тузи њеној Анђелију тјешило: на име увјерење, е је Франето још увијек неожењено момче, па кад, вели, не би суђено да га она радује, а оно јој је некуд срцу лакше, кад се ни друга женска глава још његовом не назва.

Заиста контић, вјеран својој старој лозинци, бијаше након кратка и, додуше, безазлена ашиковања, окренуо леђа и госпођици Лизи, па се дао на море, то невјерно, ал' за његову разгријану машту тако привлачно поље. Грофичица, коју поморчеве очи кан'да бјеху у живац такле, не могаше за њеколико дана да се смири; ал' како то у граду већ обично бива, надођоше скоро нови удварачи, нова љубакања, и она се скоро загледа у једног официрића „царскијех ловаца".

Што се тиче старе контеше Бриђиде, она се послије Анђелијина „случаја" (како га она крстијаше) не бијаше никад више у село вратила. Сву боговетну зиму стајао би дворац затворен, као да је, Бож' опрости, власницима пукла погибија. Дође и прође прамаљеће, приспије љето и комад јесени, а они пусти капци на прозорима никако да се ошкрину; тек кад настане берба, те се зачну брати маслине, дође из града један стари чича, па одастане у каштилу, док се љетина унесе.

И тако се у Вигњу, по Франетову одласку, врло суморни дани низаху.

Дјечурлија, коју сада не имађаше ко рибом питати, чајаше по сав божји дан на морској обали, гладећи се по трбуху и играјућ се дугмета̂. Миша не бијаше више распознати; на кожи му се цакљаше посолица, а од рђе бјеше сав поруњавио. И он би по читава јутра лешкарио у ражареном пијеску, или би се потуцао кроз гребене, да крњастом виљушком прибада космаке, што по помаљаху из шкрапа̂. За своје скачи-другове слабо већ хајаше; по Перканову одласку бијаше остао, вељаше, ка' одсјечено дрво.

А Перкан?

Његови о њему знађаху само то толико, да је жив, и да се јавио за пириватру на једном лојдовом пароброду. Кад год сеоски поштоноша донесе из града Шорацима какво писмо, Миш одмах бане старом Андрији, да чује што за Перкана. Али су у овога ријечи скупље од бисера. „Жив сам, вели, богу хвала, а сјутра крећемо пут Цариграда (или пут Александрије). Остајте ми збогом." То му бјеше сва писанија. О Анђелији и маломе Маркиши никад ријечи; баш као да нијесу ни живи. Старој би се сваки пут сузе завртјеле, па би уздахнула и сјетно примјетила:

— То не слути на добро; знам ја њега: оно се дијете није још смирило, но све једнако на освету мисли.

Стари би Андрија тад упао:

— Какву освету, ако знаш што је невоља! Зар нам кућа није већ довољно ископана и обрукана? Молим ти се, жено, прекини.

Сасвим тијем, старичине слутње бијаху донекле оправдане. Она се увијек сјећаше оне Перканове ријечи: „Шат се још једном у животу састанемо!" Ту исту ријеч бијаше он пред полазак у селу поновио, а мати познаваше упорну и напраситу ћуд синовљеву, па се и нехотице злу бојаше.

Истинабог, Перкан се бијаше најмио на лојду, док Франето у тај мах заповиједаше дубровачки барк *Јелисаву*, те не бијаше изгледа да се тако лако сукобе. Али наши стари рекоше, е враг ни оре, ни копа; а над људима влада често и њеки зао удес, кому је тешко избјећи. Пустите два човјека, који не могу да се трпе, у

гомилу свијета, па ма колико један другога избјегавали, они ће се опет, кад ли тад ли, сусрести. Раставите два непријатеља, па их отправите у бијели свијет, у сасвим противном правцу, нема тога што ће их омести, а да се, а прије, а послије не сукобе. Тако хоће зао удес.

Ви сумњате? не вјерујете?

Може вам бити: чујте свакако конац ове приповијести.

(Свршиће се).

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима његине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

XI

Патње Ивана Тургењева — Његова препирка са матером — Госпођа Тургењевљева и критика — Неколико светлих дана у нашем тужном животу

Од то доба беше лице Ивана Тургењева увек замишљено и невесело. Ни налик на онога, кад је још младић био. Често се препирао са матером због њених жртава, које је он увек у обрану узимао. Једном сам и ја била у соби, кад се тако препирали њих двоје, па ме је мати и покарала за то, што се ја у те ствари мешам.

Једаред сам из своје собе, која је била до материне, чула овај разговор:

— Ја не знам шта ти хоћеш да кажеш... Ја те не разумем... Моји људи да зло живе?... Шта би они још хтели?... Зар нису сити, добро одевени и обучени?... Па ја им још и плаћам. Кажи ми, која још госпоштина плаћа својим робовима?... Де реци!

— Ја не велим, да су рђаво одевени и да гладују, одговори Иван Тургењев; али сви стрепе пред тобом.

— Но? Па шта онда? повика госпођа гласом, који изражаваше: „Зар не треба тако?“

— Али, само мало промисли, какав је то живот у човека, који целог свог века стрепи пред неким, који осим страха ни за што друго не зна? Њихови су се дедови и оцеви тебе бојали, стрепе и они, па ће и њихова деца стрепити од тебе.

— Каква стрепња? Шта хоћеш тим да кажеш? запита мати љутито.

— Та за Бога, кад човек ни за један час није господар свој? Кад је данас овде, а сутра на хиљаду врста далеко одавде, како ти кад падне на памет... то није никакав живот.

— Ја те не разумем.

— Чуј, мати. Можеш ли ти, ако ти је воља, кога твог роба ма куд прогнати?

— Да богме да могу.

— Ето видиш. Разумеш ли сад, на што се ја жалим?

— Али ја ћу прогнати само онога роба, који је крив.

— Но, ако и није крив, ти га можеш прогнати, ако ти дође у главу.

— Тако је. Ако хоћу, и могу!

— Видиш дакле, да је све истина, што ти ја непрестано говорим. Теби роб није човек, већ ствар.

— Ти би дакле хтео, да их ослободим?

— Не! Причекајмо још мало... ја још не захтевам то од тебе... још није томе време.

— Не ће никада ни доћи! одговори мати.

— Хоће! За цело ће доћи! повика Иван Тургењев љутито и оштрим гласом, и стаде ходати по соби

— Седи! Ја не трпим, да ми се хода по соби, рече госпођа Тургењевљева, утишавајући га. — Моји људи несрећни! продужи увређеним, гласом. Ко ти је то казао?... Како бих могла њима управљати, да ме се не боје?

— Може се њима управљати и без страха; па онда има и друго шта, а не само страх. Како да нисп могла ти, која тако добро познајеш свет, опазити код њих толико оданости и верности спрам тебе?

— Богме, Иване, ти си луд! Ко ти је казао, да ја моје људе злостављам?

Осетих, да ће ме снага да изда. Ја сам сама мом добром брату казивала о свима бедама, што су их претрпили Агата и њен муж, па ми дође у памет, да не ће можда он о њима говорити. На један мах обузе ме та мисао, и видех, какве

би могле бити последице. Зграбих прву књигу, која ми дође до руку. Сећам се, да су то биле „Карикатуре“ од Гранвија, и уђох у матерну собу, не бих ли прекинула тај разговор, и да крадом дадем знак Ивану Тургењеву.

— Мати, могу ли узети ову књигу? запитах, а осетих, да сам пребледела као крпа.

— Што си дошла овамо, да нас збуњујеш? продере се она. Зар не видиш, да имамо посла? Одлази!

Ја се повратим у своју собу; али ме мати позове натраг.

— Ходи овамо!... Шта ти је? Ти си бледа.

— Није ми ништа, мама.

— Како ништа? Ти увек лажеш; блеђа си од моје мараме. Боли ли те штогод?

— Боли ме глава.

— Ах! Глава те боли? Онда дај ми ту књигу, па одлази!

Изидох, али остадох један час на вратима, не бих ли привукла на себе пажњу Ивана Тургењева; али је он сео, спустио главу и наслонио је на руке, те ме није ни погледао. Срећом мој страх не беше оправдан. Наш драги Иван Сергијевић беше и сам увидео, да је далеко забраздио. Мати хтеде да настави разговор.

— Но, па кажи ми, шта си чуо?

— Нисам чуо ништа особито, рече он. Казујем ти само оно, што сам сâм опазио. Ја видим, да је роб престао бити човек и да му се стање не да поднети.

— Али за што? наваљиваше госпођа Тургењевљева.

— Манимо се тога разговора.

— Па за што си ми онда говорио?

Кад је Иван Тургењев увидео, да му мати иде на то, да јој и по други пут каже, шта је чуо, он окрене разговор.

— Ја бих рад да с тобом говорим о брату Николи. Зашто му ускраћујеш средства за живот?

— Ето га опет! Он може имати све, што му припада. То зависи само од њега, а ти то добро знаш.

— Али он не може оставити своје жене и деце.

— Дакле ти хоћеш, да пристанеш на ту женидбу?

— Па за што не?

— Ја видим, да си ти са свим полудео.

Госпођа Тургењевљева стане грдити свог старијег сина, а по том се њена љутина окрене на Ивана. Пребацивала му је цео његов начин живота. Нађе у њега нову кривицу. Иван је саопштио матери, да су критичари писали о његовим делима.

Било да госпођа Тургењевљева није добро знала, шта је то литерарна критика, било да је хтела да тражи повода свађи са својим сином, тек она изазва ужасан призор, који се заврши лекарем и капљицама.

— Шта-а? Тебе, племића, Тургењева усуђују се да критикују?!

— Али, мати, ако ме критикују, то је знак, да нисам остао неопажен, да нисам нико и ништа, о ком нико не говори.

— Како те опажају? Руже те; држе те за будалу, и ти си тиме задовољан! Ох! Та што сам узимала учитеље и професоре? Један ме остави због жене, а други, мој мезимац, мој Венијамин, да постане списатељ!

Ето сад нова потока суза, јецања и нове дрхтавице.

Иван Тургењев стаде љубити материне руке, трудећи се, да је умири.

— Доста је, драга мати. Умири се! Опрости ми!

— Како се могу умирити? Како да не плачем? Како да не проливам сузе? Ето опет говориш, да хоћеш, да идеш у туђ свет.

Преклињала га је да се жени, да се окане пискарања, да ступи у војнике, као и други племићи.

Ови тренуци беху најтежи за несрећног романсјера. Ћутећи оборио је главу, не знајући, шта ће да одговори на материна пребацивања. Лице му изражаваше очајање, а погледе је окренуо на страну.

Дани, које је Иван Тургењев проводио у средини нашој, беху једини, који оживљаваху наш тужни живот неким радосним задовољством. На несрећу нашу Иван Тургењев постаде чувен. За њега се већ почело отимати у свету, те то беше врло ретко, кад су нам га остављади. Па ипак је посвећивао својој матери сваки дан цело пре по дне.

Особа, која је најтеже осећала, кад њега нема, беше нека доста лепушката госпођа, у коју је некада наш романсјер био заљубљен. Тада беше он скоро још дете, а његова страст није ни мало ласкала амбицији његове лепотице, која се није ни освртала на заљубљеног ђачића.

Али кад младић дође из иноземства са свом

дражи потпуна, па и славна човека, она се на један пут сети, да је тај исти Тургењев некад за њом уздисао.

Која женска не ће покушати, да ли јој дражи имају још ону пређашњу моћ?

Док је Иван Тургењев био код куће, долазила нам је та госпођа врло често у посету, и врло се дуго задржавала код нас, али, на њезину жалост, без икакве користи.

Ако је она из јутра дошла, Иван Тургењев, који је тада бивао код матере, одмах се изгуби, и није се више показивао, докле је год трајала та посета. Ако је дошла у вече, после ручка, њега већ не беше код куће.

После више безуспешних покушаја, да њега застане код куће, лепа се госпођа одважи, да нам дође између шест и седам сати у вече, надајући се, да ће затећи Ивана Тургењева, пре него што оде у друштво.

Та жена, ма да је већ имала четрдесет година, беше још врло лепа. Тога вечера беше за њене године неприлично обучена. Имала је на себи белу хаљину од муслина са ружичастим појасом и богат огртач од црне чипке; око главе је савила шпањолску мараму, и то јој је дивно стајало.

— Дођох, госпођо, да видим како вам је, рече улазећи. Ви ћете извинити, што сам овако, по сеоски, лагано обучена. Морала сам са сестром у парку провести вече; па како је јака омара, то не могох трпети на себи ништа топлије.

Госпођа Тургењевљева учини се, као да се задовољава тим разјашњењем, ма да је врло добро знала, кога се тиче то „сеоско, лагано одело“.

Она јој ласкаво одговори:

— У њему сте тим лепши. Сад ме подсећате на себе, кад вам је било седамнаест година.

Но то лепо одело доведе је ипак само до неудаће.

Тог истог вечера требали смо ја и Иван да се на коњу прошетамо кроз парк и ми већ бесмо спремни. Моја пратилица, госпођа Кредерова, већ је метнула била шешир на главу и навукла рукавице, па ме је у колима чекала.

Иван Тургењев дође са свим обучен из своје собе, са шеширом у руци. Остаде једно четврт сата у дворани, рече неколико учтивих речи гошћи своје матере, па се окрену к мени:

— Но, драга Варија, хоћемо ли? Већ је седам сати.

Сутра дан је госпођа Тургењевљева у шали пребацила свом сину његово понашање према лепој намигуши.

— За жену, која је у четрдесетој, још је она добра. Она је тебе ради све чинила, а ти се ниси ни мало показао љубазан према њој.

— То је истина, рече Иван; али кад сам ја за њом лудовао, био сам још деран. Шта ли нисам онда патио!... Опомињем се, да ми је хтело срце да искочи из груди, кад она прође поред мене; али је то срећно време прошло! Сад више не познајем таке љубави... ја немам више оне младићске ватре. Прошла је она љубав, која се задовољава једним погледом, једним цветком, што јој из косе испадне. Ја бејах срећан, кад само могох да подигнем тај цветак, и нисам ништа више тражио.

То беше једино срећно време, које ми је мало разгалило последње месеце мога живовања код госпође Тургењевљеве.

XII

Породична драма — Невоље Ивана Тургењева — Поклон поруге ради — Очајна одлука

Моје последње успомене на кућу госпође Тургењевљеве боне су и тужне. У овој породичној драми, коју ћу сад да испричам, беше за мене као неки благ мелем оно дубоко поштовање њених злостављаних синова, које они увек указиваху својој матери за њена живота, и њезиној успомени после смрти јој.

При свем оном суровом поступању њену према синовима они ипак остадоше онако исто послушни, као и пре, и беху свагда готови, да јој докажу своју љубав, коју је она непрестано одбијала.

Ево, шта се међу њима догодило.

Беше то јулија месеца. Никола Тургењев беше још увек у тешким околностима. И он и његова жена беху болесни, а то их је стало велика трошка.

Иван Тургењев био је и сам сиромах, те није могао послужити своје пријатеље ни чашом вина. Колико је пута био принуђен, да узајми тридесет или педесет копјејака од Лава Иванова или Порфирија Карташева, да плати кочијашу, који га је довезао.

Те неприлике принудише оба брата, да се обрате на своју матер. Најучтивијим и најпокорнијим речима мољаху је, да им одреди сталан приход, да би, рекоше, могли своје трошкове подмиривати.

Мати их саслуша без икаква знака задовољства, шта више, признаде и сама, да је потребно, да имају сталан приход.

Иван Тургењев поче први да говори о том.

— Ја те молим за ту милост, не толико себе, колико Николе ради. Ја могу како тако животарити од мојих новела и превода; али он нема никаквих извора за живот. Још мало, па не ће имати шта ни да једе.

— Ја ћу све учинити, све, што ми је могуће. Ви ћете обојица бити задовољни са мном! одговори мати.

И заиста, тај исти дан издаде налог свом главном управитељу, Лаву Иванову, да напише на обичној артији две даровнице, по којима даје свом сину Николи добро Сичево, а свом сину Ивану Кадноје.

Те две даровнице беху написане код куће, без законске формалности.

Госпођа Тургењевљева даде дозвати оба сина и прочита им ова два акта.

— Сад сте, ваљда, задовољни са мном? запита их.

Никола је ћутао, а Иван одговори:

— Без сумње, мати, да ћемо бити врло задовољни а и захвални, ако дадеш, да те даровнице и власт потврди.

— За што?

— За што?... Па ти врло добро знаш, шта треба радити, ако имаш намеру, да нам та добра поклониш.

— Ја те не разумем, Иване. Ја вам дајем сваком по једно добро; на шта би још хтео? Заиста те не разумем.

Она је сваки пут употребљавала тај израз, ма да је врло добро разумела.

Никола је ћутао, а Иван изиде на поље.

— Шта би ти, Никола, рекао на то? запита га мати увређеним гласом.

Никола устаде, хтеде да говори, али се предомисли, па и он изиде на поље.

Синови госпође Тургењевљеве имали су потпуно право, да буду незадовољни својом матером, шта више, да се нађу и увређени њеним поступком.

Они су чули од настојника Лава Иванова, да им је мати то исто јутро послала налог настојницима тих добара, да с места, ма по коју цену, продаду не само сву рану, што је има, него и ону на струку, на да јој одмах пошаљу новце. На тим добрима, дакле, не остаде ни семена за усев.

Кад су синови отишли, мати се затвори у своју собу са настојником, и даде преписати обе даровнице.

Пред вече рече ми мати, да одем до Николе, који је у комшилуку становао, и да кажем браћи, да их она у осам сати очекује.

Застадох целу породицу за столом. Браћа изгледаху као убијени; Николина жена уплакана. Видела сам, да је јело донесено, само да је ту, јер га нико ни дирнуо није. Иван Тургењев беше тужан, али миран. Његов брат, који је био жестоке нарави, чупао је косу, кад је говорио о свом положају.

Рекох браћи, за што сам дошла. Иван ме запита, јесу ли даровнице измењене, и је ли дошао и одветник. Морадох им рећи праву истину. Списи су преписани, а од власти није нико био, а не може се ни по чему судити, да госпођа Тургењевљева има намере, да даровнице даде легализовати.

Никола је највише трпео у овој невољи. Сузним очима рече, да ће отићи у Тургењево, а то беше својина његова оца, на коју је имао право да је иште од матере.

После кратког саветовања, у ком сам и ја учествовала, браћа се договорише, да оду матери.

Кад сам се повратила кући, мати ме запита:

— Но?

— Доћи ће.

— Шта веле?

— Ништа. Били су баш за ручком, кад сам ја дошла.

— Па ваљда су ма о чему говорили?

Госпођа Тургењевљева упре на мене тако строг поглед, да га нисам могла издржати.

— Што не говориш? Шта ти је? Ти нешто знаш.

То беше за мене и сувише. Призор код моје браће, где сам се усиљавала, да не бризнем у плач, да не бих материну пажњу изазвала, а после тај за мене ужасни испит, моји живци не могаху поднети. Грло ми се стеже. Осетих неку врућину, која ме стаде гушити. Ја врисних. Мати дотрча до мене. Узех је за руку, хтедох већ да све кажем, што сам чула... Кад ми на један мах удари крв на уста.

— Порфирије! Слуге! Брже! Брже!

Госпођа Кредерова дотрча и спусти ме на ди-

ван. Дођох к себи, но што ми наш лекар даде неке капљице.

Том случају имам да захвалим, што ме избави од последица овог разговора. Мати ме остави опет на миру, али се њена љутина окрену против моје пратилице.

— Шта има ново? Ви морате знати. Ви сте с њом били тамо.

Ма да је добила негативан одговор, она је непрестано наваљивала на њу, да сазна, шта се догодило?

Срећом мојом Порфирије ми рече, да одем на балкон на свеж ваздух.

У осам сати дођоше оба брата. Ја сам их очекивала, јер би ми врло тешко било, кад би они посумњали, да сам издала њихов разговор, а нисам ни сумњала, да ће их мати испитивати за узрок моје кризе. Нисам се преварила.

— Шта се то збило код вас? запитала их је, како их је угледала. Варија је дошла од вас бледа, и крв јој је ударила на уста. Шта се дакле догодило?

— Није ништа, мати. За ручком смо били расположени, повиках, пре него што би Иван или Никола проговорили.

— Ћути! повика мати. Тебе нико не пита. Одлази одавде.

Ја се удаљих умирена. Браћа су ми била обавештена, да мати ништа не зна о њиховој намери.

Иван Сергијевић пође за мном. Колико се видело на његову лицу доброте и саучешћа! Узе ме за руку па погледом ме чисто питаше.

— После, после! прошаптах, показујући му дворану, у коју се он поврати.

Донесоше чај.

Госпођа Тургењевљева жестоко је мешала кашичицом, и разлагала карте за игру.

Неко време ћутасмо сви. Осећасмо, да ће се нешто догодити; али шта? Нико од нас не би могао рећи, шта нам је управо претило; али смо уверени били, да ће бити нешто ужасно.

На послетку зазвони госпођа Тургењевљева.

— Доведи овамо настојника! заповеди собару.

Кад се Лав Ивановић указа на вратима, рече му она оштро:

— Донеси!

После неколико тренутака предаде настојник госпођи на тањиру два свежња. Мати прочита натпис а по том предаде један Николи, а други Ивану.

Прође тако једно по минута. Обојица примише листове из руку материних. Иван Тургењев се мало удаљи од стола.

— Та прочитајте те даровнице! рече им мати нестрпљиво.

Синови послушаше.

У сред мртве тишине чуло се само шуштање артије.

— Но? Зар ми не ћете ни захвалити? рече на послетку мати, па пружи десну руку Николи а леву Ивану.

Никола је ћутећи пољуби; Иван се не маче с места; можда није ни видео пружене му руке. После једног тренутка устаде, дође до отворених врата од балкона; изиде на балкон; али, као да се на нешто одлучио, приближи се матери.

— Лаку ноћ, мати! рече благим гласом, као што јој је још као дете желио. Ни једном речи, ни једним погледом не одаваше, колико га је болела та комедија, коју је мати с њима терала. За тим, као мало дете, поклони се матери и пољуби је у руку.

Она, по свом обичају, прекрсти сина а Иван изиде на поље, не погледавши никога. Оде у своју собу.

Никола, као у чуду, остаде на истом месту, где је и био.

Кад сам ја дошла, да јој зажелим лаку ноћ, она је играла пасијанса, руке су јој дрхтале, обрве су биле скупљене, чело намрштено, бесни погледи, што их је бацала на карте — све то одаваше буру, која је у њој беснела. До сад је увек показивала велику бригу за моје здравље, али сад није ни опажала, да сам ја пред њом.

Кад сам ја изашла, устаде и Никола, и оде свом брату.

У кући погасише свеће, а мати оде у своју спаваћу собу. Њена собарица дође, да јој, по обичају, протре ноге; али је она отпусти.

Међу тим се моја браћа сложише, да потраже своје право на имање свог оца. Они мудро доконаше, да не оду на то добро пре него што им га мати уступи. Бојаху се, да их тамошњи људи не ће лепо предусрести, па, ако би их баш лепо и предусрели, мати би им се окомила на оне, који би их поздравили добродошлицом.

Да је ствар остала на томе, синови не би ништа пребацивали матери, нити би одустали од оног свог држања према њој, а и она не би била изазвала свог сина Ивана, да га остави стрпљење, нити би га изазвала, да јој све искаже, што му је на срцу. (Наставиће се)

ПОУКА

ЈАРЕБ

Уочи светога Саве на три дана подигао се ловац с пушком у лов на птице, па како се Дунав код Земуна и ове године заледио, прешао је јамачно са страхом преко леда, те је у оној шумици на банатској страни покренуо осам комада. *Пуц, Пуц*, падоше двије на земљу. Једна од њих бјеше „мала пољска јаребица“ или „*шкрга*“; а шта је она друга, то не знаде ловац, и ако већ двадесет и шест година ловак лови по земунској околини.

Сјутрадан ето ти га зором к мени, а с птицом у руци.

— Које добро? питам ја њега.

— Убио сам јаребицу, а није јаребица.

— Право и велите, да није наша јаребица, јер у ове су птице „црвене ноге, кљун и око очију“, а и перје је друкчије боје.

Будући да и други ловци казују, да осим *шкрге* [Perdix perdix (L.)] нијесу ни једну другу врсту јаребице у реченом околишу ни видјели ни убили, наумио сам, да упознам ловце и по другим крајевима са овом ријетком птицом, а уједно да их замолим, нека нам јаве, ако им која падне шака. Рекох, да је ова птица ријетка по Сријему и оближњим крајевима Баната, та и *Етингер* је не напомиње;[1] а и др. *Ј. Панчић* пише: „За две последње јаребице са *црвеним* пегама (*Perdix rubra* Briss. и *Perdix graeca* Briss.) не знам да ли се обе или која од њих двију у нас налазе, а виђао сам их на више места у Србији и разбирао за њих од народа.“[2]

Метнувши *шкргу* на страну, остају нам по најновијем договорном називању од рода Caccabis три врсте:

Caccabis rufa (L.) . . . Rothhuhn,
Caccabis saxatilis (Meyer). . *Steinhuhn*, и
Caccabis petrosa (Gm.) . . Klippennhuhn.[3]

Др. А. *Фрич* вели, да је средњу врсту — *Steinhuhn* — видио у хрватском приморју код Новога близу обале, а с пролећа баш кад је бјеснила бура.[4] Професор *Брусина* каже нам: „Јаребицу *гривну* нађеш почевши од Хрватскога приморја кроз цијелу Далмацију и по свим отоцима а више пута их видјеше и два пута убише и у Которској околини и у Црној Гори.“[5] Наш генијални Вук чуо је у Спљету за птичје име „*јареб*“, те је њему јареб иста птица, што и свеучилишном професору Брусини „jarebica grivnja“, а Фричу „Steinhuhn“. За то сам ја и дао име *јареб* овој нашој новој знаници; а да је она доиста та врста, увјерићемо се на мах.

Чули смо, да су у јареба „*црвене ноге, кљун* и *око очију*“. Иза горњега кљуна поређано је ситно *црно* перје, и то на шире него ли између крајева доњега кљуна; а црни се малко и у куту између кљунова. Од црнога обруба горњега кљуна ударила је узана а *црна пруга* изнад црвенога очнога колута. Иза очију искочио је малко по један чуперак више смеђа и посавијена перја; ја бих рекао, да су ово „ушке“, и ако Панчић истиче да у јареба *нема* ушака. По врх надочне црне пруге види се бјеличаста стријека; а испод ње, на низ врат, спустила се „бијела“ пјега, но није са свијем бијела, више је замрљана. Пјегу ову опточила је *црна огрлица* или *гривна*, па од ње изведоше јаребу име „*гривоч*“ и „јаребица *гривња*“. Жао ми је, што је овај примјерак на том мјесту кваран, те не могу да испоредим ову огрлицу са описивањима орнитолога. Иначе је перје по глави, низ врат и низ полеђину, па и испод

[1] Sriemsko-Slavonsko-Hrvatske divje životinje, zvieri i ptice. Zemun 1857, стр. 174.
[2] Птице у Србији. Београд 1867, стр. 56.
[3] Glasnik hrv. naravosl. družtva, Zagreb 1890, стр. 82.
[4] Naturg. der Vögel Europa's, Prag 1870, стр. 284.
[5] Glasnik hrv. naravosl. družtva, Zagreb 1891, стр. 79.

огрлице готово до половине трбуха *пепељасто;* но испред крила а наоколо претежнија је црвенкасто-смеђа боја.

Стражњи дио трбуха па све до репа жути се као рђа. Али главно обиљежје ове птице јесте перје, што је порасло по боковима, а твори оне красне шаре испод крила. Шаре ове не састају се посред трбуха, јер их раставља оно жућкасто перје. Свако од ових *бочних пера из почетка је сиво*, и тек *ближе* другог краја *попријечио се најприје црн пруткак*, до њега је опет *жут* као *рђа и пошири је*, а и с ове је стране прилубио се *уза жути пруткак опет црни.* У гдјекога пера завршетак је *пјега, која је налик на полумјесец*, а *кестењаста је.* Нијесу црни пруци једне ширине и једнако раздалеко, па за то су и жути пруци неједнаки у ширину; а и по боји не слажу се, јер је час загаситија час отворенија.

У репу има јареб *шеснаест* пера; а што се тиче крилних пера, осим првога остала су са спољашње стране *чије*,[6] а испод врха, пјегава, и то рђасто.

По овим биљезима поуздано ћемо моћи распознати јареба и у сто других птица, па биле и оне двије сродне му врсте међу њима. Припазимо дакле на њ, па ћемо тек онда одлучити, да ли је он за цијело тако риједак гост по крајевима око ушћа Тисе и Саве, и ако ни свакидањим ловцима за толико година не дође никад на очи.

[6] Чија је оно у пера, што се с бадрљице чија или чешља.

Мојо Медић

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton*)

(Наставак)

13. Навео сам, како је *Њутн* морао да прибегава новим помоћним хипотезама, да протумачи неке појаве у светлости за то, што је теорију светлости узео на рђавој основи. Овде ћу навести два примера, из којих ће се лако видети невоља великога научника.

Да би *Њутн* протумачио преламање светлости, морао је узети: у провидним телима има међу делићима доста великих простора, који делићима светлости пута дају и молекули тела привлаче делиће светлости, отуд и мора светла зрака да промени правац, кад кроз тело пролази. Међу тим, колико данас узимају научници, да има мањих већих празнина између делића у телу, не узимају, да икаква привлачења има између светлости и делића тела; не могу по данашњој теорији ни узети.

Да протумачи границе међу појединим бојама у сунчеву спектруму, узима *Њутн* хипотезу, да постоји аналогија између боја у светлости и између тонова у музици. И ово се морало напустити, јер се рачуном нађене границе не слажу са директним посматрањем.

Неки говоре, да је *Њутн* измислио и справу за мерење кута, такозвани секстант са огледалом; други опет приписују ово Хуку. Међутим стоји, да је прва овака справа начињена 1731 године а начинио ју је Хадлеј.

14. Хотимице сам узео оптику на прво место у раду Њутнову на физици, јер је то најважније и најпотпуније обрађено дело, сада ћу по нешто само изабрати и из других физикалних дисциплина, у којима долази име Њутново, и описати, тумачења и законе.

У Њутнову делу, које је под именом „Philosophiae naturalis principia mathematica auctore Is. Newton, Trinit. coll. cantab. socio, Matheseos professore Lucasiano et Societatis regalis sodali“ поднео краљевском друштву 28 априла (8 маја) 1686 године и које је изашло на свет у мају 1687, долазе принципи, који се данас узимају у динамику и у астрономију. Дело је подељено у три књиге: прве две расправљају опће законе о кретању а трећа је примена тих закона на васелену и кретања по њој.

Томзн и Те (Thomson и Tait) кажу у својој „Теоретичној физици“, да су у уводу у „principia“ изнесене основе динамике у врло јасном облику. Дефиниције, основна правила и законе кретања треба тек нешто попунити доцнијим истраживањима и разјашњивањима па да потпуно важе и у наше доба и да су много бољи „увод

* У бр. 3 у т. 2 треба да је у другом реду дошло после *или* још ово: *4 јануара а неки имају и*

у динамику", него што је то данас у многим и бољим школским књигама.

15. *Њутн* је изрекао први, да је маса у тела пропорцијонална са волуменом и густоћом; но ово више даје појам о густоћи. Важно је, да овде додамо, како *Њутн* мисли, да оно, што се налази слободно у телу међу делићима му, не вреди узимати у рачун при одређивању његове масе или густоће.

Опитима са шеталицом дошао је *Њутн* до правила, да је тежина у тела практична мера маси.

По *Њутну* је мера снази квантитет кретања за јединицу времена, а квантитет је продукт из масе и брзине. Данас се обично каже место квантитет брзине — величина кретања.

16. За кретање тела има три главна правила, која се исказују и данас скоро онако исто, као што их је *Њутн* исказао. Оба столећа, што протекоше, од како је *Њутн* поставио ове законе, нису ништа на њима битно мењала; шта више није се ни потреба показала за какву измену.

Прва два закона нашао је већ Г. Галилеји а и трећи је био познат већ пре „Principia" у другом облику само. У једно време покушаше, да други закон раставе у два, те добише од другог закона други и трећи у динамици а трећи Њутнов закон напустише, јер се он у сваком динамичном проблему директно примењује. Но сви ови морадоше се опет вратити Њутновим законима, јер и принцип д' Аланбертов (D' Alembert), који су били усвојили, није ништа друго већ Њутнов трећи закон но у другом облику.

Закони Њутнови за кретање јесу основна правила; изведени су опажањем, опитом, закључивањем.

17. Кад су научници, по Г. Галилеју, почели тражити свуда у природи неке правилности и све појаве сличне груписати на их схваћати под опће законе, дошао је брзо ред и на појав кретање. Већ сам Галилеји је упознао још 1602 године два принципа кретању, но их је *Њутн* исказао у одређеном виду у књизи својој „Philosophiae naturalis principia mathematica" па се и данас тако узимају у динамици као први и други закон међу она три основна закона за кретање. Закон први гласи:

„Corpus omne perseverat in statu suo quiescendi vel movendi uniformiter in directum, nisi quatenus illud a viribus impressis cogitur statum suum mutare". То ће рећи „Свако тело остаје у своме мирном стању или у једнаком кретању по правој линији, осим ако га не натерају спољне снаге, да своје стање промени".

Закон каже, да никакве промене не бивају без узрока, да се промена збива са телом, а не у телу, у његовој материји. Даље читамо у овоме закону и то, да тело само од себе никакве промене у своме кретању није кадро извести, тек с поља неки узрок мора доћи, па да промени телу стање.

О истинитости овога закона уверавамо се у животу непрестано: тело се миче, не ће стати, док га неко или нешто не заустави; тело стоји, не ће се кренути, догод га неко или нешто не крене. Мора дакле с поља доћи неки узрок, да телу стање промени. Узрок тај у физици зовемо снагом

У животу је пуно примера, који се једино под овај закон свести могу, који се дакле овим законом тумаче. Пример један нека буде доста за све: Стојите у коли, а и коњи стоје мирно; кочијаш ошине коње, они тргну, а ви хоћете да паднете или баш и паднете, но свагда натраг.

Цео први закон стоји у некој противности са науком старих философа, који су узимали да је кретање по кругу најсавршеније.

18. Друга половина првога закона чисто изискује нов закон и зависност кретања од снаге. Ми већ напред питамо, у каквој је вези кретање са снагом, с тога нам је и дошао одговор у другом закону:

„Mutationem motus proportionalem esse vi motrici impressae et fieri secundum lineam rectam, qua vis illa imprimitur". Каже: „Промена у кретању пропорцијонална је са снагом покретачицом и свагда је у правој линији, у којој и снага утече".

Овај закон у нешто се данас мења у првом делу своме, док му други део са свим остаје, као што је и овде наведен. Данас се „промена у кретању" замени са акцелерацијом, јер акцелерација, по данашњем схватању и дефинисању, и преставља промену у кретању. Закон други дакле почиње данас овако: акцелерација пропорцијонална је са снагом покретачицом, и т. д.

Што је дакле снага јача, већа је акцелерација; са слабијом снагом имамо и мању акуелерацију.

Из другог дела овога закона видимо, да акцелерација зависи само од правца снаге а никако од тога, да ли снага хвата за тачку ближе

или даље у њену пр: вцу, а то значи, да снага може хватати ма за коју тачку у правцу њенога утецаја. Пример нека буде: ужетом вучете што, те је свеједно а ухватили за уже или ближе или даље од онога, што вучете.

19. Трећи Њутнов закон говори о акцији и реакцији. Свакоме је познато, да акција увек изазива реакцију. Пута овоме закону крчили су неки научници и то баш савременици Њутнови, међу њима био је главом и Хајгенс но ипак је принцип тек *Њутн* подигао у ред динамичних принципа. По њему се и зове трећи Њутнов закон и он га је исказао овако:

„Actioni contrariam semper et aequalem esse reactionem, sive corporum duorum actiones in se mutuo semper esse aequales et in contrarias partes dirigi". То значи: „Утецају је свагда противан и једнак противан утецај или утецаји два тела једнога на друго увек су једнаки а противног су правца".

Њутн сам у своме коментару за трећи закон каже, да су и акција и реакција просто снаге.

Кадгод дакле једно тело утиче на друго, и ово враћа утецај и то по величини једнак а противног правца. На столу стоји какав камен; он притискује сто, но сто му враћа мило за драго: одупире се и не да му да падне.

(Наставиће се)

Ст. Милованов

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ" СИТНИЦЕ

Мислио сам какав да дам натпис овому мојему чланку. Мислио сам, па сам на једно смислио, а то је: „Језикословне" ситнице. Пре седамдесет и пет година с тим натписом изашла је књижица од Милоша Светића (Јована Хаџића), којом је заметнуо кавгу са Вуком Караџићем о правопису и језику српском. Прво с тога узео сам тај натпис, да се сетимо оних времена, кад су наши стари бој били за српски правопис и српски језик, а Хрвати још се несу досетили да је српски језик њихов језик, него су писали кајкавски, који је дијалекат словеначкога језика. Срце Хрватске Загреб и његова околица говори кајкавски, па како се може и помислити да Хрвати друкчије пишу него што им народ говори. Боже мој! онда су Хрвати кајкавци били, кад се Вук са Милошем Светићем клипка вукао о правопис и језик српски. Несу онда ни сањали о српском језику да је њихов. Онда природњаци несу још знали за неко морско чудо, које се зове Старчевић. Тек се сад за то чудо сазнало, које ће Хекел описати у најновијем издању своје „Природне историје постања". Није се онда знало за некога морскога Пасарића, који у најновијем Viencu овако пише о Србима: „Ово је само за оно створење, што се крсти српским именом, да оно разумије и чита". Није се онда знало за све то и Срби су мирни били од своје браће Хрвата. Хрвати су онда били задовољни са својим кајкавским дијалектом. Али куд сам ја отишао говорећи о натпису овога чланчића! Можда ће ми ко казати: Па неси ти морао тога натписа узети, могао си ти лепши натпис за свој чланак наћи из савремене књижевности. Та ено ти „филологичко иверје" славнога Хрвата дра Т. Маретића. Ја бих истина узео овај натпис, само да је добар. Али шта ћу кад није добар, кад је погрешан. За то зна и госп. Броз. Да је овај натпис коректнији по обличју својем од онога пре седамдесет и пет година, ја бих га заиста употребио. Али није него је тако исто погрешан као и онај пре седамдесет и пет година, зато баш овај по својој старини има више вредности од „филологичкога иверја". Ја сам дакле изабрао натпис: „Језикословне" ситнице. Прошло је као што рекох седамдесет и пет година, како се заподела кавга о правопис и језик српски, а још три четири године па ћемо славити педесетогодишњицу, како је борбу свршио неумрли Ђура Даничић својим „Ратом за српски језик и правопис". После по века сетили се Хрвати да од тога српскога правописа скухају за себе неку кајгану. Боже мој! чисто ми је смешно, кад сам пре некоји дан угледао књигу **Hrvatski pravopis**, што га је написао **Dr. Ivan Broz**. Данас после по века, како

су Срби углавили себи правопис, после тридесет година, како се у нашим српским гимназијама у Карловцима и Новом Саду завео Вуков правопис, данас пишу Хрвати за своје гимназије о правопису. Па кад се добро човек загледа у књигу „Хрватски правопис", онда мора из дна душе сажаљавати оне коловође хрватске, који немају образа него се бацају блатом на највећу светињу нашу, на наше славно и дично име српско, којим се сваки Србин горди и поноси. Отворите тај „правопис хрватски", превркните га, па ћете у њему наћи како професори морају да уче своје ученике, наравно у хрватским гимназијама, да се ваља читати џ а к а не ђ а к, јер ово значи ученик, да се чита ћ е л а в а не ч е л а в, да се говори ч у в с т в о а не ћ у в с т в о. Ту ћете наћи све речи, које почињу са *ч*, са *ћ*, са *ђ*, са *џ*. Ту ћете наћи све речи, у којима се пише по јужном говору *ије*, а у којима опет *је*. Речју ту ћеш наћи у том **Hrvatskom pravopisu** то, да је писан за ону децу, којој језик српски или као што би Хрвати хтели хрватски језик није матерњи језик. Тако се књига могла написати само за страну децу, којој није српски језик матерњи језик. То се из „**Hrvatskoga pravopisa**" јасно види. Па тако и јест у ствари. Знајте ви то, господине Клајићу, господине Пасарићу и како се ви сви старчевићевци зовете! Можете ви испитивати прошлост колико хоћете, можете ви тражити име Хрват у Грчкој, по Балканском полуострву, можда ћете га наћи и у Тунгузији, али то вам ништа не помаже. Садашњост, садашњост, та говори. Садашњост говори да ви и ваша деца не знате тога језика, који ви себи присвајате. Ви учите језик, којим пишете, од Срба, а то је српски. У српским гимназијама нема више правила за правопис српски него ова три: 1.) тврда сугласна стоје пред тврдим 2.) мека сугласна стоје пред меким 3.) *з* се претвара у *ж* пред *ђ*, *љ*, *њ*, а *с* у *ш* пред *ч*, *ћ*, *љ*, *њ*. За српску су децу сасвим довољна ова три правила да знају потпуно правопис српски, а Хрвати ево сад имају двеста четрнаест правила, којима ће да муче своју децу. Сваки беспристрастан судија само из овога може лако видети да ви Хрвати учите своју децу нешто, што несу усисала с мајчиним млеком као што су српска деца свој српски матерњи језик с мајчиним млеком усисала, зато морате у гимназијама да учите да се ваља казати л и ј е п о а не љ е п о, ђ у б р е а не ч у б р е и пишете читаве речнике од тих речи. Па и ви сами књижевници хрватски учећи своју децу да не ваља ч у б р е него ђ у б р е грешите пишући шуч мућ (вид. стр. 121. **Hrvatskoga pravopisa**). Какав је то знак? кажите нам! Зар ви мислите, да ми Срби не пазимо како се сваким даном све већма поправљате у језику пазећи како Срби пишу, а својих се наказних облика отресате? Та у најновије доба и наше погрешке примате, јер не знате разликовати добро од рђавога. Има речи у српској књижевности, које су до данас задржане из перијоде српскога макаронизма, из славеносрпске перијоде. Па и те речи данашњи књижевници хрватски примају држећи да је све добро што Србин пише. Тако ћете наћи у „Хрватском правопису" л и ц е м ј е р а ц, с у ј е в е р с т в о, ч у в с т в о, све речи из славеносрпске перијоде, које Хрвати несу употребљавали, али их данашњи нови књижевници њихови заводе држећи да су добре, кад их Срби пишу. Господо књижевници хрватски! немате право што тако поступате спрам Срба, кад су Срби ваши учитељи, кад све што знате српски, научили сте од Срба, из српских народних песама, из дела неумрлога Вука и Ђуре Даничића. Али да пређемо сад на „Хрватски правопис" од дра Ивана Броза. Тај је правопис шарен. Он назива прећашњи правопис шареним, али је и његов доста шарен, што се ми заиста морамо чудити. Осим шаренила има у њему и онаких ствари, које не спадају у правопис, него у науку о гласовима и у науку о облицима. Тако на стр. 17. где се пише *ђ* н. п. у г л о ђ е м од г л о д а т и, в и ђ е н од в и д ј е т и, с ј е ђ а х од с ј е д ј е т и. Па тако исто нема места у правопису, где се пише *ӕ*. На стр. 17. 18. вели се у ген. множине код придева: в е л и к и х, у имперф. м о љ а х и т. д. Зар то спада у правопис? Да је г. Броз стао сасвим на становиште Вуково и Даничићево, не би се данас могла звати његова књига „Правопис Хрватски", него наука о гласовима српским. Али се опет мора признати да је овај правопис бољи од прећашњега. Да загледамо мало у тај нови хрватски правопис.

У М—у (Наставиће се) ***С. П.***

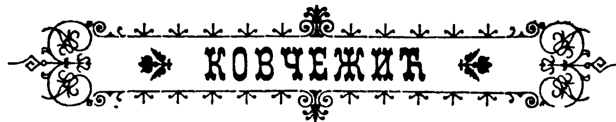

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Гласник за забаву и науку. Уредник професор *М. Павловић*. Власник-издавач: књижара Велимира Валожића. Год. I. Број 1. — Са разноликом, занимљивом, но не и са сваке стране непрекорном садржином изишао је 20 о. м. први број новога листа под горњим натписом. Састајемо се ту с милим знанцима, с Војиславом, с Вл. М. Јовановићем и С. Д. Мијалковићем — сва тројица нам се приказаше чисто у свечану руху — па чак и са старим Ђоком Поповићем-Даничарем, који нам саопшти четир писма покојнога Ђуре Јакшића још из сретних старих времена мајке „Седмице“ а осим тога нас под натписом „Помени“ уз још неколико занимљивих података за српски културни паметар подсети на Јоксима Новића Оточанина, од чије се смрти навршило овог месеца двадесет и пет година. Остали, из којих се рекрутовала фаланга новога „Гласника“ — само се професор К. Стојановић и проф. М. Н. Пејичовић (њих два с уредником свакако мисле да професорске дипломе и у књижевности дају бенефиција испитаности) не сакрише под псевдониме — нису нам до душе то, што Ђока Поповић, Војислав, Вл. М. Јовановић и С. Д. Мијалковић, али их већина показује, да — нису у гимназији били еминенти у класичким студијама. „М“ на пример, који је за своју „Љубав“ узео предмет из живота старих Грка и Римљана, вели по „Термопилу“ па „песмама о „Венусу“ па „календи“, Корад Рич (ко ли је то?) у свом „Младом пролећу“ говори о неком „фасису“ (пише он међу тим и „буфет“ и њему је Роберт Шуман „музикант“), а Ђ. С. у својој, иначе веома занимљивој коверији о „Шекспирову партеру“ спомиње неког „Херакла“ и мисли да се комедија латински каже „Mistrio“. М. П. најпосле, реферишући одиста трезвено и са доста доказна материјала о приказу Судерманове „Die Ehre“ у Београдском краљ. позоришту, вели: quod homines tot sententiae. Не мислимо заглађивати ове своје замерке, нити одбијати од себе неосноване прекоре, као да нас је на њих навела зла воља, изазвана страхом од конкуренције, па ипак морамо рећи, да се из првога броја „Гласника за забаву и науку“ види озбиљна тежња уредникова, да му лист са сваке стране буде леп и угледан. Па нека је сретно и у добри час по српску лепу књижевност! Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Ђорђе Т. Мариновић из Бугојна у Босни јавља да је рад да изда двеста деведесет и три српске народне песме, које је скупио по околици Бугојна, Лијевна и Травника, како их онде момци и девојке певају „при разним пригодама“. Збирци је скупљач дао натпис: *Босанке*, забележно је, од кога је коју песму чуо, непознате је речи растумачио и свакој је песми дао натпис. Књига ће изнети петнаест штампаних табака, за претплатнике стоји 75 новчића а после ће јој књижарска цена бити 1 фор. Рок претплати траје до Цвети.

⁜ Црногорски лист „Просвјета“ доноси у трећој свесци чланчић „О Врањинском манастиру“ а из пера Ф. Радичевића. У истој је свесци чланак М. С. Вукчевића о Кастриотама.

⁜ „Просвјета“ јавља, да је у Загребу изашло ново издање Качићева „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“. То издање има 47 оригиналних слика, а радио их је В. Андерле.

⁜ У Београду је штампано осмо издање српске историје од Јокс. Ст. Марковића. Ово је издање удешено према новом програму

\+ Од нове године добисмо у Веограду стручан царински лист. Уредник му је Аца Миловановић, а име му је „*Цариник*“. Он је пре неколико година почео излазити, па престао. Ово му је друга година. Ми овај лист са садржине своје препоручујемо пажњи стручних читалаца. Не пропуштамо јавити, да је уредник намеран, да у сваком броју доноси и „*Прилоге царинској терминологији*“ од стручњака. У првом је броју већ писмо др. Решетара, који предлаже место досадашњих термина: узгредне таксе, скеларина и калдрмина ове: споредне или поредне таксе, бродарина и калдрмарина. Саветује, да остане: кантарина.

·–· Изишла је IV. књига „Гласника земаљског музеја“. У њој су међ осталим расправама од особите важности: расправа др. К. Јиречека: Властела хумска на натпису у Величанима, и И. Руварца: О натпису у Озренској цркви и о живописцу попу Страхињи.

·–· У Шематизму архидијецезе сремско-карловачке, за год. 1892. штампана је расправа арх. И. Руварца: Православни српски манастири у Срему, у којој су марљиво сакупљени најстарији помени о свима фрушкогорским манастирима па све до год 1690.

△ У „Vienci“ излази комедија под натписом „Како вам драго“. Догађај се збива у Дубровнику а главно је лице Цвета Цуцоријева, покретачи пак радње су Држић и Динко Рањина. Комедију је ову наградила Матица Хрватска.

\+ О „Ћирилу и Методију“ досада се писало толико, да је читава литература нарасла, и крај свега тога много је још остало нерешено те даје повода новим расправама и новим срећивањима досадашњега градива. Пастрнек је тако још 1891 године у Časopis-у matice moravske“ (стр. 129–138 и 207–215) реферисао о новијим радовима, особито руским, о Ћирилу и Методију; а сада се опет латио тога предмета, те у првој свесци за ову годину овога листа даје почетак своје радње „Nový pramen o svatém apoštolu slovanském Cyrillovu“.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 6. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 7 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповијетка с Приморја

(Свршетак)

VII.

Бијаше негдје уз божићне посте.

Барк *Јелисава* једријаше пут босфорског ушћа, враћајућ се из Азова теретом пшенице, што га бијаше накрцао у Маријанопољу.

Могло је бити десет сâта у вече.

Капетан Фрапето Бурић, иза кровног вајата, догледником у руци, гледаше немирно преда се у ноћњу помрчину. До њега бијаше бродски поручик. Оба настојаху да уоче фењер на *котеру*, што се обично на котви држи каких петнаест миља од босфорског мореуза, да се по њему владају бродови, који ноћу долазе из Црнога Мора. По капетановим је рачунима *Јелисава* морала сада бити каких двадесет миља од Босфора, дакле самијех пет миља далеко од *котера*, по чем се фењерски жижак овог пошљедњег морао већ добро разбирати. С тога капетан намјешташе непрестано догледник на око, а поручик чкиљаше радознало преко бродског кљуна.

Узалудна мука! Облаци бијаху застрли небо црнијем сагом, а обзорје унаоколо притисла густа тмица. Жишка нигдје ни за лијек.

— Тако ми бога, начне одједном капетан, или смо сви ћорави, или смо с пута скренули. Котер мора бити близу, онамо на десно; морао би се већ видјети фењер.

Затим се саже над компас, погледа десно, преко ограде, пак заповједи:

— Једно момче на предњу катарку, и нек добро унаоколо разгледа; треба да се већ виде два бијела фењера, један врх другога. Живо!

Вјетар бијаше к вечеру скочио нагло на југо-запад, те морнари морадоше још око девете да позатварају њека омања једра на горњијем кришкама од катарака. Море почињаше сада у велике бијеснити.

Онај, те бијаше одјурио на катарку, не даваше о себи никаква гласа. То бјеше знак, е не види никакве свјетиљке.

— Нек још један скочи, викну капетан.

За првијем момчетом полети и други, па се најзад припе на катарку и сами „нострома“.

Гледају сва тројица, али нијехан не проговара ријечи.

— Ништа? упитаће капетан.

— Ништа, шјор.

— Над вјетар?

— Ништа.

— Под вјетар?

— Ништа.

Тако протече десет дугих, вјечитих часова.

Брод одмиче напријед ка тијеснy, а око њега свуда црна, магловита ноћ, коју заман настоји да обасја блиједи мјесечев сјај кроз густу облачину. Од мрнара, који нијесу на катарци, сви су на крову. Сви гледају нестрпљиво у једном правцу, али утаман.

Ништа.

Међутим се олуја развијала, ширила. Бијесни валови шибаху страшном хуком брод с бокова, дижући узвис густе прамове запјенушеног мора. Небо бјеше црно као пакао. Брод се увијао под ударцима разјарених валова, као разуман створ, којега је спопала трзавица. Рекао би човјек, худи му море, позлило му, па његова ребра, његове кости хоће од силнога натезања да попрсну.

Од фаре до баша големи таласи укрштавају се и стичу у ону грозну хармонију, која поморцу мути срце, а узнемирује душу. Сваки ошит стење, увија се свако ребро, сваки комад у броду шкрипи. А вјетар хуји кроз конопље, мислиш, хоће сваку жицу да разнесе.

Наједаред они с катарке викну једногрлице:

— Брод на лијево!

Поручик полети у „сартије“ и разабра у даљини пламичак бродског фењера; само што тај пламичак бијаше зелен и што се лагано примицаше *Јелисави*. То дакле не могаше бити жудјени котер.

Кад се о томе увјери, поручик сађе одмах на „касар“, да ствар јави капетану.

Франето бијаше у томе и сам уочио непознату лађу, која се све више примицаше *Јелисави*.

— Нема сумње, рече, то мора да је њеки лојдов пароброд, што се кренуо за Одесу. Њега је ред, да нам се уклони.

У ствари, Франето имађаше право: по правилу пароброд на мору треба да се у свако доба уклони једрењаку. Ипак поручик, који бјеше по својој нарави врло опрезан човјек, а уз то знађаше да у помрчини није увијек лако разабрати пароброд од једрењака, ријеши да се лађи, што се примицаше, и сам с пута уклони. С тога, и не сачекав капетанове заповиједи:

— Малко на лијево! нареди крманошу.

— На лијево, одазва се крманош.

Франето, који иђаше таман да се попне на „каштио“, застаде, па ће набусито поручику:

— А зашто на лијево, јадан чоче?

— Ово је занаго њеки Енглез, што путује у Црно Море, одврати поручик, па као мнијах, биће боље да му се малко уклонимо с пута. Ви знате: ти су људи тврдоглави.

— Не уклањам се ни светоме Петру! Море је широко, па нек се држи реда, био ко био! — одсјече Франето.

Па ће онда крманошу:

— *Орца!*

— *Орца*, одврати крманош, дајући се опет крмилом на десно.

Поручик слеже раменима, па се испе на каштио, да промотри свог Енглеза. Не потраја дуго, а он опета:

— Али се он не уклања, шјор. Јамачно чека, да му се ми уклонимо.

— Уклониће се колико буде доста, да нас мимоиђе, одврати Франето уједљиво. Ја мним, да би прави мрнар овдје морао четир ока растворити, кад би их имао, а камо ли да не ће два. Та ваљда нијесу људи ћуци, да ће се навалице топити. Него, вјере ми, не знам, рашта се подухватисте, да ми војску буните, а без невоље; шћаше паметније бити...

Одједном застаде, прекинувши на пола започету фразу. *Јелисаву* сада већ не раздвајаху од незнаног пароброда ни пуна четири ужа; тобожњи Енглез јураше правце на *Јелисавин* кљун.

Свако маневрисање с једрењакове стране било би сада излишно. Ако су онамо поспали, ил' ако чекају да им се *Јелисава* с пута уклони, сукоб је неизбјежан.

Франето стрекну и преблиједи сав као крпа.

Хоће ли пароброд на њега, не ће ли?

Та грозна неизвјесност потраја њеколико секунада.

Сва војска бијаше међутим скочила на касар.

Сви гледаху престрављени у капетана.

Франето ћуташе као заливен; од ужаса бјеше чисто занијемио.

Кад виђе, да се пароброд збиља не мисли уклонити, он полети као помаман ка крмилу, па га свом снагом стаде обртати на лијево, да се брод окрене под вјетар, и тако бар у неколико избјегне наглојласи, што се дакћући примицаше.

У исти мах *Јелисавини* момци крикнуше очајно:

— Ој ви с пароброда, орца, орца!

Ал' им поклич застаде у грклану.

Горопадан ударац поваља их све по крову, док се *Јелисавин* кљун пропе узвис страховитом шкрипом и ломљавом. Уједно се у помрчини заори страшна рика људскијех гласова.

Јелисава се бијаше сукобила са лојдовим челик-паробродом *Јупитером*, који јој својим оштрим кљуном бијаше размрскао сав предњи дио баша и отворио поребарке грдно зјало, куда одмах прокуљаше узбуркани вали и страшнијем глоготом цијело корито поплавише.

Јелисави већ не бијаше спаса.

VIII.

Кад у воду паде, учини се Франету, као да ће и њега брод, који тоњаше, у свом вртлогу занијети, те да ће иста гробница и њега прогутати. Он осјети како му се власи на тјемену костреше. У помрчини дизаше се јаук и запомагање *Јелисавине* момчадије. Погледав преда се, опази два фењера, који за час још зачкиљеше па их нестаде у води.

Ледена га вода свега укочи; учини му се, као да му је ко главу мразом обложио. Побоја се, да не замрзне, и прикупив сву снагу, стаде пливати утомах, тек да му живот не утрне и да га вали не задаве. Мисао, е под њим зја растворени бездан, просука га кроза срце, ка' усијано гвожђе.

— Мајко моја! — завапи очајано, дигавши богорадне очи у небеса.

У томе га бродске подртине, што их вал на њега нанесе, лупише у ребра, и он се за њих ухвати конвулсивнијем напором топљеника, који се за живот бори. Сад му се учини, као да је спасен; прибравши се још боље, угледа подалеко од себе црну масу бродског корита и над њом два бојадисана пламичка. Са тога брода, или тачније пароброда (јер то бјеше заиста *Јупитер*) допираше до Франетових ушију велики жагор. Његова војска сада очито настојаше да почињени покор куд и камо исправи, те да *Јелисавиној* момчади у помоћ притече. Сјем тога, у ономе русвају бијаше *Јупитер* и сâм неколико људи изгубио, који се у часу сукоба на бродском кљуну десише, па их судар преко ограде прдекну.

Али сви паробродови напори да своје и Јелисавине страдалнике од пропасти избави, остадоше јалови у оној невидјелици и морскоме гњеву.

Франето, док се могаде за подртину држати, праћаше згранутијем очима оне јалове напоре, кушајући, с времена на вријеме, да се „јупитеровцима“ огласи. Али му снаге поче́ше скоро не достајати; увиђајући, е је за њ све свршило, ако га мишице издаду, он се још једном очајано прибра, одупирућ се на укочене лактове, и на тај начин успије големим напором да се испење и пребали ничице на подртину, коју море бијесно ваљаше по својој површини.

Сад му се учини, као да га је погибија минула. Међутијем жагор на *Јупитеру* и вриска топаца трајаше све једнако у ноћној тмуши. Одједном се подртина наже, и он опет цикну, загледав се у помрчину. Учини му се, као да су се сви утопљеници око њега стекли, па га очајнички моле да их спаси, а вода им кључа у грклану; па га чисто обузимаше страва, да му се који за ноге не ухвати, те и њега собом у бездан не одвуче.

У томе паде жесток пљусак и Франето се још јаче за своју подртину шчепа. Његове се мисли почињаху мутити. Изгледаше му, као да пред собом гледа старог свог катихету Дон Луиђа, у црној мантији, са наочарима над челом, гдје на катедри сједи и тумачи свето тројство. Умнијем очима виђаше своје школске другове, књигама под пазухом, гдје се на пољани пред црквом утркују и бацају стијенама; накрај улице

стари посластичар нуди дјацима своје опеһерено воһе, а слијепи Богдан сједи украј пута, шубаром на кољену, ишчекујуһи да му пролазници пруже милостињу. П'онда свега тога опет нестаде, и за час се пред његовом маштом нацрта жарка вигањска обала. На жалу угледа одмах познате чамце, рибаре и њихове стопанице, а међу њима Аһима, општинског чауша, сребрном плочом на капи. Мало по мало, и његове се мисли помрсише сасвим, тијело му ослаби, као да се сва крв из њега излила, и он изгуби свијест, држеһи се увијек грчевито за подртину.

. . . .

Кад у се дође, киша бијаше престала падати, а и море се прилично стишало. Франетово тијело бјеше на пола слеђено.

У истоку рујна свјетлост почињаше разгонити ноһну таму. Кроз маглу, која се лагано разилазила, трептијаше и по гдје која звијезда. Бијаше у сами освит дана.

Око њега нукло море, па се зелени у прозорици, као зелени тратор.

Франето се осврте на подртину, која га бијаше од морског бијеса спасла. Бјеше то савршен сплав; читаво шљеме *Јелисавина* предњег вајата, што га паробродски кљун у судару одбио; око сплава угледа још неколико комада бродске грађе и — грозно и казати! — неколико људскијех љешева, што се испод воде бијељаху. Момак остаде часом непомичан; п'онда осјети како се сплав на једну страну нагиње, баш као да се неко о-њ објесио. Протрну од главе до пете; затим диже главу престрављен, да види што је.

Блиједо као самрт, са цртама нагрђеним од ужаса, бијаше зазрео лице Перканово, који се заман упињаше, да се на подртину испење.

Страдање га бјеше свега изнаказило. Несреһник не имађаше довољно снаге да своју намјеру изврши. Припињао би се до појаса, па се од слабости опет у воду спуштао. Један сами часак још, па би га без људске помоһи за навијек под водом нестало.

Франето га посматраше ужаснут; не могаше да се с мјеста макне, као да бјеше на њему прикован: слијепе му очи грдно стрецаху.

Перкан раствори очи и упознаде свога газду и крвника; сав му живот уздрхта, ојађено момче цикну као рањено звијере, па га нестаде под водом.

Франету се омаче болан вапај из устију.

Он се сада трже, и, брз као стријела, полети за њим у воду. За час их море својим пространим лицем прикри обојицу, затим се двије људске прилике указаше на површину и ту малко одржаше, па их опет нестаде међу таласима.

Још се два пута над Франетовом главом склопише мутни валови, и још два пута челичне његове мишице одољеше воденој сили и изнијеше на површину укочено тијело Перканово; најзад се момак још једном очајано прибра, и разгонеһи стопу по стопу грозеһе таласе, доприје својим теретом до сплава.

Радост, што је свог ојађелог друга морској пучини отео, придаде Франету нову, нечувену снагу; у тај се мах он осјеһаше велик, узвишен; морална свијест о јуначком дјелу, што га бјеше извршио, стопли му крв у жилама, и он испе обумрлог Перкана на подртину, па се скрајњим напором припе и сâм на њу и сруши саломљен од умора.

Ту одлежаше обојица дуго времена у несвјестици.

Расклопивши трепавице, осјети Франето топао људски цјелов на устима.

Два се момка погледаше у очи и бризнуше у плач. Они се бијаху разумјели.

Ни један, ни други, не могаше да прослови ријечи.

Између њих бијаше престала свака разлика.

Дигавши се махом на кољена, падоше један другоме у наручје.

— Перкане, пред Богом брате и шурјаче, промуца најпрви Франето, прости ми, прости . . . све һе се оно изгладити . . .

Али Перкан не могаше да изусти ријечи. Крупне сузе тецијаху му низ помодрјеле образе.

Међутијем сунце простираше по воденом лицу издашну славу своје моһне луче; вода трепераше благо и љупко, прелијевајуһ

се под сунчевим зрацима, као стопљени смарагд.

Наједаред се Фрапетово лице разведри; очи му радосно сијевнуше и он уприје прстом у далеко обзорје.

— Спасени смо! — цикну — гле онамо оног једра . . .

Па се листо распаса и стаде махати црвеним свиленим појасом, што га поморци око паса носе. Уједно поче викати, колико му истрошене. силе допуштаху.

. . . .

Кад им мрнари са намјерног брода у помоћ стигоше, нађоше их загрљене, али тако обеснажене од глада и студени, да се једва могаху мицати.

Прије него ће се у отаџбину вратити, одлежаше три недјеље дана у цариградској „ћесарској“ бôници.

Кад се у Вигњу дознаде за *Јелисавину* погибију, свако жив пожали пострадалу момчад, а у Шоракâ кући настаде љуто нарицање за двоструким губитком: родитељи и браћа кукаху сина, брата, домаћу узданицу; Анђелија кукаше и брата и несуђеног војна свог.

Али та жалост но потраја дуго. Трећег дана по првој вијести стиже по жици весео глас, е су оба спасена. А кад се, након мјесец дана, главом кући вратише, причању и приповиједању не бû у селу краја.

Стари морски вуци не могаху да се нахвале Франетова пожртвовања, ама с уздахом помињаху витко *Јелисавино* корито, њену солидну грађу и послушност у кретању.

— Еј, пусто море — вељаху — колико си приморскога блага већ прогутало!

Кад би они тако за *Јелисавом* јадиковали, стари би Андрија обично протрљао руке, па им смјешкајућ се у ријеч упао:

— Нека вас, људи божји, нека: ако је сиње море још једну приморску лађу прождрло, оно је једним махом моме Маркиши тату повратило. У злу има често и добра.

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

Прелом — Последњи састанак Иванов с матером — Ужасан призор

Сутра дан, као обично, дође Иван Тургењев до своје матере, и јави јој, да иде у лов. Иван Сергијевић избегавао је све, само да не спомене оно, што се синоћ догодило; његова пак мати непрестано га је запиткивала. Он се трудио, да избегне сваки одговор. На један пут га запита:

— Кажи ми, Иване, за што ти не хтеде, да ми захвалиш, кад сам ти поклонила добро?

Иван Сергијевић је ћутао.

— Ти си, дакле, и сад са мном не задовољан?

— Чуј, мати, рече он на послетку. Манимо се тог разговора... Ја знам ћутати, али не могу ни лагати нити се претварати... ја то не могу... Немој ме натеривати, да ти у очи кажем истину; то би ме јако болело.

— Ја не знам, шта би то тебе могло болети; *ја* сам увређена. Ја чиним све за вас а ви сте увек незадовољни.

— Не дај нам ништа; ми не иштемо више ништа од тебе. Живећемо онако, као и до сада.

— Не! Ви ћете боље живети, јер имате сад своја добра.

— Молим те, мати, о што тако говориш? рече Иван, који већ поче да губи стрпљење. Јуче не имађах ништа, а данас још мање. Та ти то и сама врло добро знаш.

— Како то, да немате ништа? Твој брат има кућу и својих земаља, а и ти имаш земаља..

— Има кућу! Зар ти не знаш, да је мој брат сувише поштен, да ту кућу сматра као своју? Ти хоћеш, да остане у тој кући, а овамо нема од чега да живи; нема шта да једе.

— Како? А добро?

— Он нема никаква добра! Ти нам ниси ништа дала, а не ћеш нам ни дати. Твоје „даровнице“, као што их ти називаш, немају никакве вредности. Ако ти падне на памет, можеш нам сутра узети, што си нам данас дала... Па

на што све то? Имање је твоје... Кажи нам отворено: Не дам вам ништа! Ми не ћемо ни речи рећи.... На што сва та комедија?

— Ти си луд! Ти заборављаш, с ким говориш.

— Ја нисам имао намере, да тако говорим. Ја сам хтео да ћутим... Мислиш ли ти, да је мени мило, што тако говорим? Молио сам те, да ме се оканеш.

Глас му беше пун туге. Кад сам чула, како говори, учини ми се, да ће се угушити од плача.

— Ја жалим мога брата, настави после кратка ћутања. За што си га тако унесрећила? Допустила си му да се ожени, натерала си га да остави службу и да дође овамо са својом породицом. У Петрограду је заслуживао кору хлеба; а од како је дошао овамо, ти га непрестано мучиш, непрестано га кињиш, час на овај, час на онај начин.

— По чему га ја мучим? По чему? јетко га запита мати.

— По свачему! одговори Иван очајно. Кога ти не мучиш? Цео свет! Ко сме пред тобом и одахнути?

Рекавши то стаде ходати по соби.

— Ја видим, да не би требало да ти то све кажем.

— То је, дакле, ваша захвалност за толика моја доброчинства!

— Још један пут, мати! Ти нећеш да увидиш, да ми нисмо више деца, и да нас твоје поступање с нама вређа. Ти се бојиш, да ћеш изгубити твоју власт над нама, ако нам што год даш. Ми смо били према теби увек покорни синови, а ти не ћеш, да имаш у нама поверења. Ти не верујеш никоме, ти не верујеш ни у шта. Ти само верујеш у своју моћ! Па шта ти је дала та твоја моћ? Право, да мучиш цео свет!

— Ја сам, дакле, последња жена?

— Не! То ниси. Ја не знам ни шта си, ни шта се у теби збива. Мисли само о том. Испитај ствари.

— О чему да мислим? Коме сам ја зла учинила?

— Коме? А има ли кога срећна, који с тобом долази у додир? Сети се Пољакова и Агате. Сви они, које си ти прогањала, тебе би љубили, а ти си их унесрећила. Ја бих драговољно дао пола свога живота, да то не знам и да ти то не морам казати... Јесте! Сви стрепе пред тобом а сви би те могли љубити!

— Мене није нико волео а никада ме не ће нико ни волети. И сама моја деца окрећу ми леђа!

— Немој, мати, тако говорити. Сви би те могли волети, а пре свију твоја деца...

— Ја немам деце! повика на један пут госпођа Тургењевљева. Одлази!

— Мати!

— Одлази! по други пут му рече мати па изиде из собе, жестоко залупивши врата.

Кад сам се после тога срела са Иваном, усиљавала сам се, да угушим плач, који ми је груди парао.

— Немој плакати! рече ми он. Можеш се на ново поболети. Шта да радим! Не могох друкчије!

И сузе му облише образе.

После неколико минута видех кроз прозор, где оде братовљевој кући.

Гледајући га, не беше тешко познати у њему човека, кога је жалост опхрвала. Његов ход, његово лице, његово држање: све је то одавало, да ни најмање не мари за све, што се око њега збива. Главу је погнуо, као да је под теретом неописана бола и очајања.

Ни госпођи Тургењевљевој није било мило, што се ово догодило. Док јој је син био код куће, она се уздржавала, да му не покаже своју слабост; али кад је отишао, њој дође дрхтавица, и дуго не могаше да се умири.

Пред вече ме позва к себи.

— Отиди им! рече ми.

На моје немо питање рече ми нестрпљиво:

— Иди к њима; узми кола.

Ја одмах одох Николи. За што? На што? Ја не знађах.

Онде затекох највећи неред. Свуда су стојали отворени сандуци, ормани и торбе. Браћа се спремаху, да иду у Тургењево.

Кад уђох у собу, седох, или, боље рећи, падох на прву столицу, која ми беше најближа, и почех горко плакати.

Кад дођох себи, запита ме Иван:

— Је ли те мати послала овамо?

— Јесте.

— Па какву нам је поруку послала?

— Никакву. Она ми је само рекла, да дођем овамо. За што, ја не знам. Шта да јој кажем?

Никола беше у очајању.

— Треба јој казати истину, праву истину! рече Иван. Кажи јој, да сутра одлазимо у Тургењево.

Ја му рекох, да јој то не бих смела рећи ни за живу главу.

— Кажите мојој матери, рече Никола, да ћу јој сутра у јутро послати ово писмо, које још није довршено, и да је молим, да га прочита. Данас је веома раздражена; не треба је још већма раздраживати.

— Како је матери? запита Иван брижно.

Ја им приповедих, шта се догодило. Иван ме је, стојећи код прозора, слушао; чело је наслонио на стакло и плакао.

— Сутра ћу доћи, да видим матер, рече ми, и не гледајући у мене.

Вратих се госпођи Тургењевљевој; рекох јој, да ће сутра добити писмо, и саопштих јој Николину молбу. Са страхом сам ишчекивала ново испит вање; али ме она одмах отпусти.

Сутра у јутру донесоше Николино писмо. Сви смо знали његов садржај. Он јој је писао, да са својим братом одлази на добро њихова оца; уверавао је матер о својој синовљој љубави и молио ју је, да му опрости, што је ради своје породице морао то да учини.

Мало касније дође и Иван Сергијевић. Син госпође Тургењевљеве није смео ући у њену собу, док се не пријави. Закуцах на врата, да јој рекнем, да Иван жели да је види.

— Улази! рече ми.

— Мати! Иван је овде. Може ли ући?

У место одговора госпођа Тургењевљева приђе к столу, узе слику свога сина, и лупи је о патос. Стакло се разби на хиљаду комада а слика одлети на дувар.

Кад собарица хтеде, да је подигне, госпођа јој викну:

— Остави! Нека је на земљи.

И тако је слика Ивана Тургењева лежала на патосу од јула до септембра.

Кад је Иван сутра дан опет дошао, да покуша да се с матером измири, она га не хтеде примити те он мораде отићи а није ни видео своје матере.

Испратих брата до степеница, где се опрости са мном.

— Нисам могао друкчије! Шта да радим? прогунђа, праштајући се са мном.

Тада је последњи пут споменуо призор, који се неки дан догодио.

Одмах после одласка Иванова зовне ме мати.

— Иди што брже онамо! повика ми.

Знала сам, да треба да идем Николи; али не нађох никога. Браћа су отпутовала била у Тургењево. И сад још осећам онај страх, који ме је спопао, кад сам се повратила и јавила матери, да сам кућу нашла празну.

— Шта-а? Отишли?

Она не хтеде веровати; морадох јој поновити, да су отишли.

Сад настаде тако ужасан призор, да га нисам у стању описати.

Госпођа Тургењевљева дође ван себе. Смејала се, плакала је, говорила је неразумљиве речи и љубила мене.

— Сад ми само још ти остајеш!

Била сам у соби сама с матером. Спопаде ме ужасан страх. Стадох викати:

— Госпођо Кредерова! Госпођо Кредерова!

Ова дотрча.

Мати се мало смири, како је њу опазила. Баци на мене гневан поглед па загушљивим гласом рече госпођи Кредеровој:

— Одлазите!

Опет остадосмо саме.

— Како се усуђујеш туђине звати, кад ти је мати дошла скоро до лудила? повика ми љутито.

Али онај жестоки призор није се обновио. Ја сам стајала пред њом; руке ми дрхтаху, колена клецаху. Бојах се да не паднем. На један знак дадох матери чашу воде. Чаша јој испаде из руке а вода се просу по њезиној хаљини. Она зазвони.

— Обриши, рече својој собарици.

После запита, колико је сати. Беше два сата после по дне. Даде зовнути своју пратилицу, госпођу Медведевљеву.

— Саша! рече јој. Спреми све за наш одлазак. Ићи ћемо на село, у Спаскоје.

После тих речи заћута све у кући, и није се неколико дана прекидало то ћутање, осим што је госпођа Тургењевљева издавала своје кратке налоге. Ми смо се само знацима разговарали.

(Свршиће се)

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

(Наставак)

20. Није нам могуће навести све, што је *Њутн* створио у динамици, но ипак ћемо још нешто напоменути.

Код судара је дошао *Њутн* до закона, да релативне брзине пре и после судара стоје у неком сталном односају.

Њутн се бавио много и одређивањем тежишта у телу и кретањем тога тежишта. Закон, до којега је ту дошао, мање више навели смо код другог горњег закона, међутим је овај закон познат под именом „закон о одржању тежишта“ и гласи: „утецај унутрашњих снага не мења кретање или мировање тежишта у телу“.

Ма да је тек Гаус увео практично апсолутне мере у магнетизму, а доцније В. Вебер у електризму, ипак је још *Њутн* показао пут овакоме мерењу. Мерење ово састоји се у томе, да се даду јединице маси, снази, раду, и т. д., са свим независно од привлачне снаге земљине.

21. *Њутн* има заслуге и за таласно кретање, јер је тумачио таласе у воде; исто тако има заслуге и за акустику.

Пре *Њутна* се мало знало, како постаје и како се шири звук, тек је *Њутну* остало да у своме бесмртноме делу „Philosophiae naturalis principia mathematica“ наведе јасно и тачно, шта су звучни таласи и како се шире. Он вели: „Звук постаје трептањем еластичних тела; осциловањем тела згушњава се и разређује около ваздух, тиме се таласно кретање шири и до нашега уха, ту доспе до нервног апарата па изазове осећање звука.

У другој књизи своје „Philosophiae naturalis principia“ развио је *Њутн* израз један за брзину звука у ваздуху, но тај математичан израз није одговарао брзини, коју су нашли експериментом: он је давао брзину тек пет шестина од опажене. *Њутн* је хтео, да нађе узрока овој разлици, али је тек Лапласу пошло за руком, да га нађе. *Њутн* није узео на ум топлоту, која у ваздуху постаје згушњавањем ваздуха и која му мења еластичност: еластичност расте а тиме и брзина звуку. Међу тим теоретичним извађањем долази до израза, из кога се види, да брзина звука зависи само од еластичности медијума, кроз који пролази звук и од апсолутне густоће у тела, кроз које иде звук, али не зависи од висине у звука, од јачине му и од боје; простије речено значи то, да звуци разне висине и јачине шире се у истом медијуму свагда истом брзином па долазили они ма од каквог покретача звука.

22. Велики физичар је поставио први и неке законе за расхлађивање тела, који се мање више нису могли одржати, особито се није експериментом доказао закон, да тело губи у топлоти пропорцијонално са разликом у температури.

23. Прелазимо на трећу књигу Њутнових „principia“ и извадићемо из ње тек само један део, који говори о гравитацији. *Њутн* је баш законом о гравитацији стекао бесамртност широм целога света, целе васелене. Данас се признаје, да је закон о гравитацији подигао *Њутна* на ону висину, до које се нико пре њега попео није Закон о гравитацији начинио је *Њутна* оснивачем физичне астрономије а то ће рећи онога дела астрономије, који проучава снаге и њихов утецај међу небесним телима као и кретања им.

Прича о томе, како је *Њутна* побудило на размишљање о теми и гравитацији то, што је јабука са дрвета пала, може бити и истинита но ипак не може јој се приписивати бог зна каква вредност, ма да су од дрвета доцније начинили и столицу, коју и данас показују у Вулсторпу.

Тек кад је Кеплер извео праве законе о кретању планета, астрономи се озбиљно почеше бавити питањем, шта изазива кретање; каква је то снага.

Већ пре *Њутна* покушаваху научници, да пронађу снаге, које утечу на планетно кретање. То је чинио и сам Кеплер али динамички протумачити кретање код планета није могло бити све дотле, док се нису поставили и нашли основни закони у динамици. Прави оснивач механике је Г. Галилеји, који је нашао законе слободнога падања, законе за кретање шеталице, законе у хицу, и поставио закон о инерцији, те се тек после њега могло управо мислити на тумачење кретања код планета и на тражење узрока томе кретању.

С једне стране дакле Кеплер са законима о кретању планета а с друге опет Галилеји са горњим законима изазвали су Њутнов закон о гравитацији. Истина закон је поставио *Њутн*, но ипак има трага, да су и пре њега слично бар хтели тумачити кретање небесних тела. Астроном Хорокс (Horrox) држао је, да земљина привлачна снага (тежа) утече и у најдаљим даљинама; исто тако узео је и Фермат и Борели и Хук, да сунце привлачи планете а планете опет месеце своје.

На законе, који владају у васелени, мислили су већ и стари грчки философи, особито Анаксагора и епикурејци. И сам Коперник је мислио већ да и сунце и месец и друге планете имају привлачне снаге исто тако као и наша земља што ју има. Кеплер се већ доста приближно гравитацији и имао јасно мишљење о њој а то видимо по тумачењу његову прилива и одлива морскога. Већ Плутарх, расправљајући о облику месечеву, долази до тога, да и месец има теже наспрам земље. Он каже, да месец за то не пада на земљу, што се креће и што има замајне снаге од кретања. Ово је исто тако, као и код сваке пударке, из које камен не испада, догод се оба краја у канапа држе а пусти ли се један крај, камен још даље оде: свако тело гони његова природна снага напред, ако нема другог каква узрока, који га пречи и с пута скреће; не тера дакле тежа месец, јер снага услед кретања по кругу уништава тежу, те месец не пада.

Њутну је пошло за руком да мисао о општем привлачењу или о општој тежи развије, да гравитацију потпуно схвати, те да њоме протумачи још више појава и у васелени и на земљиној површини.

25. Премишљајући о падању тела на земљи, дошао је и *Њутн* на ту мисао, да ли можда не влада иста снага, што тела привлачи к земљи, и далеко ван наше атмосфере па можда чак и до месеца допире. *Њутн* је прво доказао, да тело једно мора ићи по елипси или бар по линији, коју добијемо, секући кеглу, ако на њега утече снага привлачна из неке тачке и утецај јој опада са квадратом удаљења; седиште привлачној снази да је у жижи елипсиној. Кретање планетно по небу слично је овакову кретању, за то се *Њутн* одлучио, да испита ово на месецу нашем; он је дакле сам себи задао питање, да ли можда не креће месец око земље тежа земљина.

Није тешко ово испитати. Акцелерација је на земљи 9·809 м.; месец је од земље далеко шездесет земљиних радија. Узмемо ли, да тежа опада са квадратом удаљења, то она мора на месецу, ако до њега допре, бити три хиљаде шест стотина пута мања него на земљиној површини: то износи 0·002724 м. У истини даде се наћи снага, која тера месец ка земљи, и то из радија месечева пута и времена, за које обиђе око земље: износи 0·002761 м. Као што се види, разлика је малена и свакојако долази отуда, што нису узете у рачун тачне вредности за удаљење месечево од земље и за време, за које обиђе месец око земље. Снага, дакле, што вуче месец ка земљи, скоро је иста а рачунали је ми по астрономеким опажањима а изводили је из хипотезе, да и на месец утече земљина привлачна снага но да је у обрнуту одношају са квадратом удаљења. Ово је јасан доказ хипотези о општем привлачењу у свету.

Њутн је узео за радије земљин, а по томе и за удаљење месечево, премалену вредност, за то је и нашао, да је интензитет снаге, што тера месец ка земљи, већи него што то кажу астрономска посматрања: нашао је, да тело при слободну падању треба да пређе на месецу у првој секунди 13 стопа а оно пређе 15 стопа.

Кад је *Њутн* видео овако велику диференцију, сам је напустио мисао, да је она централна снага, што утече на кретање месечево, идентична са тежом земљином.

Тек дванаест година доцније латио се он поново ове ствари. У јунију 1682 године чује како је Пикард у Француској измерио поново степен један и како је по том нашао, да је промер земљин дужи за пуну седмину него што је он узео био. Таки је почео поново рачунати и нашао је, да његова пређашња хипотеза о привлачној снази потпуно стоји: међу небесним телима постоји опште привлачење, гравитација. На земљи је дакле тежа а у васелени гравитација снага између појединих тела. Араго каже, да је *Њутн* тако био у први мах узбуђен овим слагањем, да није могао сам поново прегледати и проучити своје рачуне, него је морао једног пријатеља свога на то умолити.

Сунце привлачи дакле планете, планете опет месеце истом онаком снагом, каквом и земља привлачи тела на својој површини.

Њутн је поставио по томе теорију о општем привлачењу и доказао сигурно утецаје његове не само у васелени већ и на многим појавима на самој земљи.

Закон Њутнов имамо у овоме: Сви материјелни делићи привлаче се међусобно; снага привлачна расте са масом у делића, шири се она у врло велику даљину, но опада са квадратом удаљења, то ће рећи, ако су тела двапут даље, снага је четир пута мања, дакле тек четвртину од пређашње, на удаљењу три пут већем, снага је девет пута мања, дакле је тек деветину од прве, и т. д. Ова снага тера планете, комете и метеорите око сунца, месеце око планета; она гони свако тело на земљи да падне, чим није обешено или подупрто. Но овим законом само не да се протумачити кретање планета и месеца у кривој линији, ма да је *Њутн* баш и извео гравитацију, највише позивајући се на законе Кеплерове о кретању планета. Тек кад се узме на ум и нека централна снага и да и она опада са квадратом удаљења, можемо протумачити кретање по криву путу и то по линијама, које добијемо, кад различито пресецамо кеглу.

(Свршиће се)

Ст. Милованов

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ СИТНИЦЕ *

(Наставак)

1.) На стр. 19 вели се да не ваља писати лахко, мехко него лако, меко. Да богме да је тако, само није добро што каже г. Броз да је мехко, лахко дијалектично. Ја мислим да се у српском народу ни у једном крају не говори мехко, лахко, него су то облици кајкавски, а кајкавски ваљда не ће бити дијалекат српскога језика. Дакле тим су се Хрвати ослободили и последњих заостатака из њихова кајкавскога дијалекта.

2.) На стр. 24 и 25 особита је инконзеквенција. Тако се каже да ваља писати: пашче, ишчекивати, рашчупати, слушче, ишћушкати, грожђе, а овамо се опет каже да ваља писати: сљубити се, изњушити, изљубити, те се завршује овим речима: „Што се чује и шљеница, ожљеђивати, опражњети, ижљубити . . . то није претегло у народном говору, па није ни узето у књижевни језик“. Ја бих рекао, да онај, који пише ишчекивати, рашчупати, тај мора хоће л' не ће л' писати и ижљубити, ижњушити, шљубити. Исчекивати = ишчекивати, изљубити = ижљубити стоје под једним и истим законом асимилације. Чудан би и тај језик био, у којем би се ишчистити изговарало, а не онда и ижљубити него изљубити. Као год што се говори изљубити и ижљубити, тако се исто говори и исчистити и ишчистити. Али ми држимо да је ишчистити боље и конзеквентније према пашче, лишће, обрашчић; па тако исто морамо држати да је правилније и конзеквентније ижљубити, ижњушити према грожђе, пажљив, испражњен, пажња, смржљу (од смрзао према мишљу од мисао). Та и у самом је старословенском језику владао исти закон гласовни, кад је ъ изгубило своју гласовну вредност н. п. въжлюблѭ место възълюблѭ, па чак и ижнѥго, бєжнѥго место бєзънѥго. Што г. Броз каже за ижљубити да „то није претегло у народном говору па није ни узето у књижевни језик“, то није истина. Ижљубити је баш претегло у народном говору, јер се говори у Херцеговини, у Црној Гори, где се најчистије српски говори, а уз то иште конзеквенција, као што смо видели, да се тако

* У почетку овога чланка треба место: „Пре седамдесет и пет година изашла је књижица од Милоша Светића“ да стоји „пре педесет и пет“. Срби су 1818 год. имали своју граматику и свој речник српски од Вука, какви нема ни један народ, који је и данас јеванђелије сваком Србину, који о језику својем мисли и размишљава. Године 1823, 1824, 1833 изашле су српске народне песме од Вука, које разгласише на све четири стране српско име, лепоту српскога језика и дивоту српских народних песама. После свега овога почеше се Хрвати врпољити и слава српска поче метаморфозирати Хрвате из кајкаваца у Србе. Требало би когод од Срба да напише и да проштудира тај чудотворни језик, кад су се Хрвати почели метаморфозирати из кајкаваца у Србе, па да виде како су онда изгледали, кад их је морао Бабукић учити српски. Пред овом чињеницом истопила би се „историческа испитанія“ Клаића и пакост братска Пасарића.

С. П.

пише, и најпосле упућује нас да тако пишемо и сам старословенски језик, који нам је у свему и свачему најбоље мерило за оваке ствари, где се не знамо наћи као што треба. А што каже г. Броз да ижљубити није узето у књижевни језик, и то му морам казати, да није истина што каже. А ко то није хтео узети у књижевни језик? Ваљда г. Т. Маретић, који пише точка, вјеројатан, мој сонствен, који одобрава г. Брозу, да је добро, што пише видјет ћемо. Ми се чудимо г. Брозу да се могао повести за точком Маретићевом. Г. Т. Маретић рекао је у првом свеску „Наставнога Вјесника" за предговор Јована Бошковића к новом издању Вукова српскога речника ово: „Нека ми опрости поштовани издавач, ако му речем, да су његова тумачења постања ријечима на ме учинила утисак, да он за тај посао нема довољно приправе — мислим према захтјевима садашње науке". То има право г. Маретић што је рекао, ал ми не можемо схватити, како г. Маретићу, кад је на највећој висини лингвистике, није ништа, а како се спусти у низину, добије одмах вртоглавицу и заборави на законе гласовне, те се налази међу точкама, вјеројатностима, сонственостима и т. д. Шта да рекнемо ми на ово, г. Т. Маретићу? Нека ми г. Т. Маретић опрости, али морам му казати да кад се спусти са висине у низину да га можемо сагледати са свију страна, онда видимо да је „обичнејши човјек божији" и да је Јован Бошковић жив, могао би код њега комотно слушати предавања из српскога језика. Али кад смо код г. Т. Маретића, онда морамо нешто споменути из „Наставнога Вјесника", којему је он уредник.

Пишући о презенсу дeђем у првој свесци „Настав. Вјесника" вели г. Т. Маретић, да је чуо од г. Н. Симића да се говори дeђем у првој банској пуковнији од православних сељака. Такође му је то потврдио и проф. М. Медић да и у Лици тај презенс дeђем говоре православни сељаци. Како је г. Симић казао г. Маретићу, то не знам, али да му је г. М. Медић казао да је чуо дeђем од православних сељака. то могу казати г. Маретићу да није истина. Али баш да је г. М. Медић и казао тако г. Маретићу, ипак није требао г. Маретић српско име затајивати. Или можда то тако треба према захтевима данашње хрватске науке, а позната је ствар да г. Маретић стоји на висини данашње лингвистике. Г. Т. Маретић друкчије ми је изгледао пре, а сад ми се чини да се доста променио. Мени се чини да је и г. Т. Маретића запахнула тоња Старчевићевачка. Али, г. Томо, знајте да Србин за то и не хаје. Србин зна, г. Томо, да сте ви од њега научили српски и да вам је оно свето како Србин пише, па му није тако ни жао што сте му тако захвални. Али вам ипак морамо споменути да наука о језику не зна за православну веру, него зна за Србе, зна за српски језик. За српско име зна историја, зна садашњост, зна наука о језику већ одавно. Српске народне песме својом лепотом очарале су све народе европске. Српске гусле чуда су чиниле у Србији и Црној Гори, па и данас на славама манастирским у Фрушкој Гори пред носом Клајићу гуде о српском јунаштву и српској слави и маме сузе из очију српских, па и на те гусле мећете ви већ своје руке, ви Хрвати, који не знате ни како изгледају гусле, ви, који несте никад ни видели гусала, ви, који не знате ни језика онога, за који су гусле удешене и уз који само могу гусле одјекивати. Свугде је име српско чувено и славно, само се не сме чути међу браћом својом, а браћа српска смеју се китити српским перјем, српским језиком, српским песмама, српским гуслама. Дакле, г. Томо, кажите ви мени, какви су то православни сељаци у Лици?

Али сад доста о томе. Сад ћемо ми г. Тому Маретића да узмемо за јаку, па ћемо га свући доле са висине лингвистичке у најдубљу низину у правопис, па ћемо му доказати, да још није продро у дух правописа Вукова, и да још не зна ни данас правописа Вукова. Г. Т. Маретић приказао је **Hrvatski pravopis** od **Dr. I. Broza** у 2. свесци „Наставнога Вјесника". Приказујући тај „**Hrvatski pravopis**" замера којешта Брозу, па вели и ово: „Али каштo је мислим могло остати на вуковачку, јер ту не тражи јасноћа, да се пише кадшта, како Броз хоће да пише". Из ове се реченице види да г. Т. Маретић још не зна правописа Вукова. Забадава је набубао цео српски речник Вуков на памет, кад опет не зна Вукова правописа. Госп. Маретић нема ни мало самосталности, јер он није кадар продрети у дух српскога језика, јер га не зна као што треба. Госп. Маретић не зна ни како се изговара каштo. Да је он продро у говор срп-

ски, „сирјеч“ да је г. Маретић Србин, он би то знао, онда би му било јасно. Овако морамо му казати да не зна још правописа Вукова. Г. Маретићу, ви сте нашли у Вукову речнику само кашто, па онда мислите да није добро по Вукову правопису кадшто. А оно баш по Вукову правопису ваља писати кадшто, а не кашто. Ви не знате да је и Вук био човек, па да је и он гдегде случајно заборавио у речник свој по штогод увести, што је требао увести, као што је и овде заборавио на кадшто. У Вукову речнику требало би да стоји код кашто vide кадшто. А зашто? Ево зашто. Познато је да се говори госпоцки и госпоски, те при изговарању не чује се ни *д* ни *т* него сасвим други неки глас *ц*, зато је Вук оставио да се за овај случај пише етимологијски господски. Па тако исто и при изговарању речи одштампати не чује се ни *д* ни *т* него нешто сасвим друго, а то је очтампати и оштампати, за то је Вук волео и за овај случај писати етимологијски одштампати. Као год што *д* пред *с* испада или се спаја у *ц*, тако исто у сложеним речима и *д* пред *ш* испада или се спаја у *ч*. Дакле г. Маретићу! знајте да се кадшто изговара или качто или кашто, зато га ваља писати по Вуку кадшто, ма да кадшто у Вукову српском речнику нема, јер то захтева начело Вукова правописа. Ако не верујете мени, а ви запитајте г. Будманија, јер он је малко друкчији момак него што сте ви и ја. Он ће вам казати, да је ово истина што вам ја овде говорим. **Nastavni Viestnik** је за гимназије, па како ће се да управљају професори и ученици у правопису, кад га не разуме ни уредник, који треба да је душа и да даје правац школи у Хрватској. Г. Т. Маретићу! знајте да је кадшто на „вуковачку“.

Али кад се већ са г. Т. Маретићем разговарамо, морамо га још нешто запитати из његова приказа или критике на **Hrvatski pravopis** од г. Броза. У том свом приказу вели г. Маретић: „На стр. 44 учи писац да се пише велеучени, високорођени, а ја држим да је боље веле учени, високо рођени“. Господине Томо! ми то вама не верујемо што ви кажете, него ви то нама докажите. Напишите нам дугачку расправу, академија ће вам југославенска примити без критике, добићете награду и не ћете нам опет моћи доказати што захтевамо од вас. Та ми знамо колико ви ту ствар разумете из ваше „**Odysseje**“, у којој ви ξεῖνος милогостом преводите. Сад се праштамо са г. Т. Маретићем, који је по народности римокатолички сељак.

У М—у (Свршиће се) ***С. П.***

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

II.

Прије но што одредимо упоредно служење наших двају умјетника прогресу, интересно је, да се уопће одреди, како може умјетност служити развићу и напредовању човјештва. Тијех начина може да буде неколико и сви могу бити и позитивни и негативни т. ј. или дјелати путем сатире, комедије, т. ј. путем негирања, излажући у негативном свјетлу оно, што се не жели, или у позитивном, занимљивом свјетлу оно, што се жели. Та позитивна и негативна радња умјетничка може да има за приједмет или друштвене облике, т. ј. јуридичке, политичке, економијске, релиђиозне, породичне, или људски морал, и њихове идеје, философске и друштвене, или њихове карактере, типове, више или мање трајне и опће, или на пошљетку директно њихова психолошка својства. Казали смо већ, да се ти умјетнички приједмети могу обрађивати и позитивно и негативно, но врло је потребно опазити, да умјетници, а особито умјетници, који се читају великијем, претпостављају увијек и код свијех народа једне објекте другијем, један начин, на прилику негативан, што се тиче једнијех објеката, и позитиван, што се тиче другијех.

Тако на прилику излагање позитивнијех идејала, друштвенијех облика, релиђиозних, политичких или економијских није било нигда приједметом ни једнога истинитога умјетника; тијем су се увијек занимали или философски или ре-

лиђијозни и социјални реформатори као Платон, Фурије, Кабе, автор романа „Что Дѣлать“, т. ј. философи и публицисте, који су жељели да претуре своје идеје у quasi умјетничком облику. То исто може се рећи и о позитивнијем идејалима, моралнијем и умнијем. Ни код једнога великога умјетника не налазимо тежње, да даде људима позитиван идејал човјека, но и ако је било такијех проба, то су оне биле код умјетника увијек неудачне; а напротив кад и кад је полазило им за руком, т. ј. имали су утјецаја на друштво, исходећи од философа, моралиста, публициста: тако су оне биле неудачне код Гогоља са његовијем „Костанджогло,“ код Гончарова с „Тушинымъ“; код Тургењева са „Соломинымъ,“ „Кирсановымъ“, од којих је први био противан Нежданову и комп. а пошљедњи базаровском типу; а веома су полазиле за руком многијем од рускијех *публициста шездесетијех година,* који писаху у белетристичком облику програме идејалног живота и владања у видовима тако званијех „Новыхъ людей“. Но за то су често многи велики умјетници обрађивали с већијем савршенством сатирички те исте пријεдмете, т. ј. 1) релиђиозне, политичке, економијске и породичне облике, 2) моралне типове, опће типове, идејалне типове и др. И то не чињаху једини сатиричари и комичари него и садашњи умјетници реалнога типа.

Но најомиљенији објекат великијех умјетника јесте анализа, откриће психичкијех и моралнијех типова; момената високога духовнога расположења њихова или најдубљега падања, ријечју изучавање субјективнога живота људскога, како негативнога тако и позитивнога, но увијек стварнога, а не измишљенога у облику идејала. На том пољу по преимућству јављали су се велики умјетници, може се казати као Колумби, откривачи новијех неопаженијех својстава човјечје психике, човјечјега субјекта и то им је кажу њихова највећа заслуга за човјештво, па према томе и за развиће истога, која чини, те се вјековима и тисућама година спомињу имена Омира, Бајрона, Гета, Шекспира, т. ј. чистијех умјетника; које је човјештво држало великијем. Па и сами сатиричари, комичари, т. ј. људи, који раде на негативан начин, тијем су дубље и жешће изненађивали човјештво, чим су већма откривали особито негативна психичка својства, као Свифт, Сервантес, Грибоједов, Гогољ. Борбу са самијем облицима живота не појимаше човјештво дуго у умјетности, можда због тога, што су ти облици већма пријеходни и промјењљиви, него душевна својства човјечја и таки се писци брзо заборављају, ако потпуно не откриваху унутрашњега садржаја човјечје психике. Ко данас чита Кабеа, Кампанелија, Тому Мура или „Что дѣлать“? А још већма, ко се њима тако занимао, као што се занимаху њихови савременици? То, што човјештво заборавља борце за облике према умјетницима типова и душевнијех својстава, може се објаснити још и на други начин осим измјењљивошћу самијех облика, — према душевнијем процесима, који су трајни. Рећи ћемо о том двије ријечи: можда је човјештво несвјесно појимало, да је најдубљи прогрес управо прогрес човјечјега типа, а спољашњи облици животни измјењују се сами измјеном типа, т. ј. унутрашњег, психичког и моралног земљишта друштвенијех облика и живота.

С руског (Наставиће се) ***Милан Поповић***

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Приповетке дра Стеве Димитријевића. У Новоме Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића 1893. XI + 192. Цена 1 ф. (2 круната). — У најновијој нашој књижевности нема никаквих производа хумористична садржаја: нити какве књиге нити каква листа. И сувише смо се уозбиљили, као да нас тешко тиште ране, што се у данашњим јавним приликама нашим задају нашем доста изможденом организму. Та Србин је по природи својој шаљив и досетљив, па је скоро чудо, да нема никакве нове хумористичне литературе. Па и они, који се до сад лепо и оштроумно шалили, уозбиљише се на један пут. Морамо рећи да немају право што се повлаче са онога земљишта, где би могли још дуго с успехом делати, а особито кад их је и природа за то створила. С тога се у опће морамо обрадовати свакој новој појави хумористичне нарави. И ова књига, коју овде приказујемо, јесте такова појава. Из предговора исте књиге, који је написао наш познати књижевник С. В. Поповић (Чика-Стева), видимо јасно, да је писац поменутих шаљивих приповедака био даровит хумориста а познавао је живот нашег народа свију сталежа, као што се може то из његових приповедака видети. У овој књизи има сабраних петнаест приповедака разна садржаја. Оне су биле штампане по старим нашим политичним и белетристичним листовима као: „Седмици“ Ђоке Поповића-Даничара год. 1856, 1857, 1858;

у „Даници“ г. 1862, 1865; у „Јавору“ г. 1877; у „Застави“ г. 1876, 1877, 1878, 1879, 1881. Све ове карактеристичне приповетке, које би могли мање више испоредити са цртицама о сталним карактерима у животу и друштву нашем, одликују се лаким и ведрим хумором, познавањем нашега народа у нижим и вишим слојевима, излагањем типичних слика нашега друштва и свугде провејава кроз њих непомућен патријотски осећај пишчев и српска свест његова. Градиво је црпао писац највише из друштвеног живота младићског средњих сталежа како мушког тако и женског. Излагање је умео да зачини вештом и фином сатиром без личног сарказма; а свугде превлађује дидактична тенденција. Као човек политичар и правник живо је пратио као посланик на нашим саборима развитак јавнога рада, па је и ту нашао обилна градива за свој хумористични дар, те је и те прилике у лепу хумору изнео своме роду. Речју шала му је занимљива, но више поучна, нарочито за млад свет. Не треба истина у тим причама тражити оне дубоке хумористичне психологије, што је налазимо у сличним производима најкласичнијих народа, него их треба читати као карактеристичне орисе нашег друштва и појава у нашем јавном животу. Поуке ћемо без сумње наћи. Што се тиче формалне стране поменуте књиге, велимо: језик је прилчан, у стилу има доста речи, које заиста доликују мисли, која је у њима завијена, нађе се истина по где која рогобатна конструкција, али њу за то не ћемо примити па — мир Бог! У главном ову разбибригу препоручујемо нашем свету.

Б.-Пешта. А. П.

Успомене. II. Од *Аце Поповића-Зуба*. У Будимпешти. Мађарска кр. свеучилиштна књигопечатња. 1893 године. Велика 8-а стр. 95 + VI. — Ова књижица по литерарној вредности својој нема скоро никакве важности, него има само неке историјске вредности, по садржини својој. Писац њезин је познат нашој публици са својих сувремених шаљивих ствари из доба нашега јавног живота пре много година. Писао је слободним и везаним слогом. Није овде место, да говоримо о целом раду писца ове књижице, већ само о овој књижици као најновијем производу А. Поповића-Зуба. Ове „Успомене“ састоје се из *три* главна дела, од којих је сада пред нама II део. Овај пак *други* део састоји се из *општег дела* (до стр. 65) за тим *додатка* (до стр. 95) за тим има одељак под натписом: *дру Лази Костићу* (стр. I—V). У овим је „Успоменама“ хтео писац да изнесе нешто, што је сам проживео, у времену нашега јавнога живота у години 1848 и доцније све до године 1886—90, хотећи нам много што шта објаснити из тога времена, што би се односило на поједине догађаје из јавног, политичког и књижевног живота нашег онда, износећи нам карактеристику појединих лица, који су тада били главни вођи и преставници у тим догађајима, од којих су и сада неки још у животу. На први поглед, кад ову књижицу прочитамо, опажамо да би цело градиво, да је критички и систематично обрађено, могло послужити као извор за познавање тадањих нам прилика, особито кад о њима пише човек, који је све то својим очима видео и сам у њима учествовао. Писац пак ове књижице није своје белешке ни градиво поређао систематски нити је пак — што би се очекивало — изнео оно, што би имало трајне и опће вредности, не само стварне, него и праве књижевне. У целоме видимо низ самих просто једно на друго натрпаних пишчевих доживљаја, чији спомен без сумње може нешто бити од користи доцнијим нараштајима; но све су махом ситнице, узете већином из приватног живота појединих лица, с којима писац тада стојаше у опреци, за што, не ћемо овде да испитујемо. По томе је слаб податак за потоњег „повестничара“. Писац је многе ствари прогледао кроз друкчије наочаре, него што би у истини требало; но најзад то је његово субјективно уверење, које може човек *о свом трошку* најпосле и публици предати, да је чита, *ико хоће*. Иначе је израда целог градива доста шаљиве природе, а то је vena usitata нашега писца, уредника негдашњег шаљивог „Комарца“ и вредног сарадника и данашње „Мирођије“. Као што рекосмо, ствар може бити занимљива за читање у извесно време; а као озбиљан податак за познавање наших прилика и личности у добу од 1848-ме до после година осамдесетих — по мојем суду — не може послужити. Писцу се мора без сумње признати труд, који је уложио у овај посао већ и с тога, што смо уверени да се тог посла латио из чисте српске родољубиве тежње, којом је свагда задахнут био. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. Што се тиче језика и стила, морамо са свим објективно рећи, да се писац, канда хотимично, не ће или не може да одрекне превуковског доба, он је још „Славено-Срб“ и етимолог; али је правопис ипак Вуков. Мало је доследности у „етимологизирању“. У опће језик предише старином — језиком онога времена, у којем је наш писац цветао. Стил је пак скроз латински, особито много издиру „салустијанизми“. Где где је хтео писац да подражава лапидарности Тацитовој, али несрећно. Као најчешћи знак старине налазимо у писца мењање партиципа и садањег и прошлог времена. Речју језик није онај, који нам обрадише и угладише књижевним обликом неумрли Вук и Даничић. Узгред буди речено, да писац не цени баш особито рад ова два заслужна радника у књижевности нашој. Въ концѣ концовъ ову књижицу можемо препоручити само с том погодбом да је сваки чита с потребном резервом. Најзад поједина питања у њој могу пресудити само они, којих се тичу и који су и сами проживели то доба. С тога држим да ће ти људи и проговорити о њој с достојном објективношћу. Ми смо пак нашли за вредно да прозборимо о њој с књижевне стране по унутрашњој и спољашњој вредности јој.

Б.-Пешта. А. П.

Летопис Матице Српске Уређује *А. Хаџић*. Књига 172. 1892. Свеска четврта У Новоме Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића 1892. стр. 146. — Већ се више пута чула реч, како орган Матичин нема стална принципа, којим би се имао кретати, нема стална програма, којега би се држао при примању и издавању појединих радова Ове су речи заиста оправдане. Отворимо ли скоро ма к ју књигу Летописа, то ћемо поред приповетке или песме наћи чисто научан чланак, који не ће шира публика разумети, а Летопис је баш њој намењен. Зар не би било боље, када већ хоћемо да Летопис буде народна књига, да поред забаве улазе такви научни чланци, који су писани лаким стилом, којима је предмет згодан, којима је разлагање према свреи јасно и лако, једном речју: науку би требало популарисати. Тако би Летопис више користи доносио, него што сада доноси. Ако ипак не ћемо тако, то онда раскрстимо са досадањим традицијама

Летописа, па га прогласимо чисто научним органом. А сада да пређем на ову последњу свеску Летописа. У овој је свесци наставак расправе Живаљевићеве о Андрији Качићу Миошићу. На другом је месту занимљива расправа о Исламу од Милана Недељковића. У нас се мало писало о овом занимљивом а врло тешком питању. Историчари на Западу много су расправљали о овој теми и мишљења им се доста разилазе. У овој је свесци тек увод у ово питање, а даље разлагање какво ће бити, идемо да видимо. На трећем су месту „Биљарствени пабирци“ од Моја Медића. У овој свесци наставља Др. Ђорђе Дера своје „Успомене из Италије“, Дерини путописи имају ту неописачу драж, што се у њима не налази просто описивање онога, што је он видео, него се писац задржава кодноле важнијег каква предмета, излажући му постанак и историју. Тако и овде га је Ватикан побудио, да у кратко, али врло згодно карактерише положај и значај папства у светској историји. Из записника књижевног одељења и одбора видимо, какви су радови стизали, који су примљени а који одбачени. Тако је по повољној оцени Јована Грчића награђена драма „Јасмина и Ирена“ од Манојла Ђорђевића-Призренца. У истом одељку је оцена М. А. Јовановића на дело: Прадомовина Срба“. Дело је одбачено, јер, по оцени, заиста нема никакве вредности. У оцени се вели „да је *јасно као сунце*, да је прадомовина Срба као и свих осталих индоевропских народа Азија.“ О томе се питању у најновије доба води најживља препирка, те изгледа као да ће присталице млађе школе — која заступа Европу као прадомовину индоевропских народа — победити. Осим тога не води се препирка о томе, да ли су Срби дошли с оне стране Карпата (јер то је познат факат) или су староседеоци балканскога полуострва, него се решава, како су Срби дошли у ове крајеве, да ли као освајачи, или мирним путем, као што се до скора обично држало. На крају ове свеске Летописа има некролог Јов. Бошковићу од А. Сандића.

Беч. Р.

Русскіе писатели въ выборѣ и обработкѣ для школъ въ двухъ томахъ съ приложеніями: I. произведенія духовной и народной словесности. II. Указатель объясненныхъ въ книгѣ словъ и оборотовъ. III. Теоретико-литературный указатель. Написалъ В. Мартыновскій. Изданіе второе. Въ Тифлисѣ 1890. — Као што се види по натпису ове изврсне књиге, изашла је још пре две године; али ни сада није доцкан, да се у нас, особито сада, о њој проговори и да се препоручи онима од нас, који би ради били да науче руски језик са свим коректно по изговору и нагласку, који је заиста врло тежак и много посла задаје. Та се тешкоћа знатно олакшава учењем рускога језика по горе поменутој христоматији, која је баш писана ле за оне, који већ знају нешто руски или ако не руски, а оно други који словенски језик; те је дакле и за нас Србе та христоматија врло добро дошла тим пре, што се и нагласак нашег језика у многоме подудара са руским нагласком, бар су и код нас исто тако велике тешкоће скопчане са акцентуацијом. Ова христоматија је одређена за школе у првоме реду, али је и иначе може сваки употребити за темељно изучавање рускога језика. Ова је христоматија једна од најбољих и најтачније израђених христоматија руских. Изговор и нагласак је тачно обележен, тако да се може човек поуздано на њега ослонити, јер је исту христоматију прегледала и одобрила руска школска комисија према захтевима и начелима руске научне академије. Правопис је чисто академијски, а то се такођер мора сматрати као одлична особина поменуте христоматије. Комађе за читање изабрано је класичним избором из најбољих руских писаца, који имају светскога значаја, из њихових дела узети су најзанимљивији еписоди и по садржини и по облику најпотпунији. Писци руски, из чијих су дела узети класични еписоди за ову христоматију, јесу: *Пушкин, Гоголь, Лермонтов, Тургенев, гроф Л. Толстој, Мајков, Гончаров, Ломоносов, Дмитријев, Державин, Фон-Визин, Карамзин, Жуковски, Гњедић.* Као што већ напоменух, из њихових дела узети су најлепши и најкласичнији еписоди како по садржини тако и по језику, и има комада прозаичних и стихова; стихови су нарочито згодни за учење изговора и нагласка, пред сваким комадом у стиховима је први стих метрички скандован ради лакшег ориентовања за читаоца. Осем свега тога ваља особито да истакнемо нешто, што ту христоматију одликује и истиче нада све остале до сада познате; а то је: што пред сваким комадом стоји кратак живот онога писца, од којега је комад узет, и први део те христоматије садржи само бијографијске црте поменутих писаца, и у другом се делу упућује у кратко читалац на потребна места у првоме делу; у тим интерпретативним бијографијским цртама речено је само онолико, колико је потребно за разумевање онога, што се ниже чита. Друга одлична особина исте христоматије јесте та, што испод сваког комада долази под бројевима означен коментар т. ј. кратке белешке, које тумаче горњи комад лексички, етимологијски, симасиологијски и стварно тако, да читалац потпуно може разумети оно, што чита, и у њему се са свим буди симпатија и занимљивост према књизи и градиву њену. Комађе може послужити и иначе за читање из забаве, не само за учење. Из те христоматије може човек поред друге какве практичне граматике, као што је н. пр. за нас Будманијева, лако и скоро неприметно, нехотице научити лепо руски језик заједно са изговором и нагласком без икаквих других сметених и заплетених теорија, које налазимо у опширнијим граматикама, као што је н. пр. у Руса Аксаковљева, из које не би ни Рус могао лако научити свој акценат, ако га не би већ пре знао потпуно. Ову христоматију морам најтоплије препоручити свакоме, који воли руски језик и књижевност руску, која данас тако рећи осваја свет својом дубоком реалном психологијом. Ко само буде употребљавао ову христоматију, мора је дуже времена читати непрестано не само у себи, него и на глас од корице до корице, па ће видети шта ће постићи. Нек проба сам! Ne iuret modo in verba magistri cuiusdam! Књига се може лако набавити најближе преко *Валожића у Београду* или преко *Хартмана у Загребу*, ако не баш управо из Петрограда од књижара: *Карбасникова, Стасиљевића* или *Фену*. Стоје свега обе свеске 2 рубље и 50 копејака, а то је нешто преко 3 форинта. Износе обе на 475+475 стр.

В. Пешта. А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

Изашла је *последња* свеска „Отаџбине“! Заиста жалост! И докле ће то довести не знамо! Бележимо престанак овог ваљаног часописа, а историја ће временом

речи, шта је вредио. Узрок његову престајању је — као што сâм уредник вели: „децентралисана радна снага“ и „немогућност да се најјача од ње издвоји и прибере око Отаџбине“. — Од знатнијих радова у овој свесци су: Да ли се вриједно у нас бавити озбиљним научно-народним питањима? од В. Богишића; Ефросина Кантакузина, од Драгашевића.

— У најновијој свесци „Просветнога Гласника“ штампао је П. Срећковић *писмо* Матије Бана о историји срп. народа. Писмо ово дошло је г. Срећковићу — као што се у напомени вели — „*случајно* до руку“. И г. Срећковић га даје штампати! Шта још не ћемо дочекати!

╳ У последње се време почело у страним часописима много да пише о „гвозденој капији“ на Доњем Дунаву. Тако је 1 свеска познатога немачког илустрованог листа: „Die Gartenlaube“ за ову годину донела чланак „Am Eisernen Thor“ из пера А. пл. Швајгер-Лерхенфелда. Писац говори у чланку томе о постанку „гвоздене капије“ (са гледишта геологије), о најстаријима скаскама, којима је позорница на Доњем Дунаву, даље о томе, шта се све до сада радило да се „гвоздена капија“ регулише и т. д. Говори и о српској обали, њеним лепотама, знаменитостима и животу. Имена су написана без погрешака, само бисмо имали да опазимо, да реч Бабакај (име стене) не значи „das schreiende Weib“, већ је то турска реч и значи стари камен. Биће да писац није разумео причу о Бабакају, која је штампана у Гопчевићеву делу о Србији, па је за то погрешио. Иначе је чланак — осим неколико незнатних погрешака — написан с научничким разумевањем, па ипак занимљиво. Уз чланак има неких двадесет илустрација, које су верно изведене, међу њима и више слика са српске обале. Тако има слика српских гуслара, Трајанове табле, развалина града Голупца и т. д. За слику, под којој је написано, да је „serbisches Brautpaar“, рекли бисмо, да су то по типу и по ношњи пре румунски него српски младенци.

╳ Велики енглески илустровани часопис „Black and White“ доноси слике свију парламената на свету. У 105 броју V вол. донео је велику слику народне скупштине у Србији, по нацрту проф. Владислава Тителбаха. Уз слику је донео и чланак о политици и странкама у Србији (са доста стварних погрешака.) — Исту је слику донео и најновији број Будимпештанског листа: „Vasárnapi Ujság“-а.

— Читамо у Бечким листовима, да је у претпрошли четвртак у знанственом клубу у Бечу Тодор Стефановић Виловски држао занимљиво предавање о византијским женским карактерима. Говорећи о најзнаменитијим византијским владарицама (Атенаиди, Ирини, Теофанији) изнео је уједно верну слику тадањих политичких и културних прилика.

— Прашка „Politik“ доноси у 32 броју ове године листак: Fra Grgo Martić, ein bosnischer Dichtergreis. Написао га је Фр. Селак поводом тим, што су Мартићеви „Осветници“ изашли не давно у лепу издању неке госпођице Милене Мраковићеве. По што је изнео најважније податке из живота Фра-Гргина, говори посебно о „Осветницима“. За прва два дела, за „Обренова“ и за „Луку Вукаловића и бој на Граховцу године 1858“ вели, да је Мартић у њима очигледно Мажуранићева Ченгић-агу узео за узор; но Мартић је, по Селаку, као тачан познавалац оне земље и онога света, Мажуранића превазишао, верније описавши збивалиште радње и снажније карактеришући. Спомиње он ту још и musterhafte Composition, коју Стојан Новаковић у својој „Историји српске књижевности“ Мартићу одриче. Селак долази најпосле до закључка, да фра Грга Мартић заслужује, да се „уз бок стави“ Качићу а завршује овако: кад његова дела тек узбуду онако позната, како то у етичком и уметничком погледу заслужују, онда ће се сви сложити са мишљењем онога далматинскога критичара, који је фра-Гргу Мартића назвао нашим највећим епичарем деветнаестога века.

✝ Осми број „Bosnische Post“ доноси у фељтону чланак из пера Фр. Селака о нашем сликару Влаху Буковцу, а под натписом „Ein kroatischer Künstler“.

✝ Последња свеска за прошлу годину „Oesterreichische botanische Zeitschrift“ доноси сем наставка чланка Halácsy-ева „Прилози флори балканскога полуострва“, о ком смо већ јавили, још и рад Адамовића „Beiträge zur Flora von Südostserbien“ и завршетак Charrel-а Enumeratio plantarum annis 1888–91 in Macedonia australi collectarum.

✣ При крају месеца Октобра имала је „Славянская Комиссія Императорскаго Археологическаго Общества“ свој први састанак. Сврха „Словенске комисије“ јесте, да се што боље упозна историјом и старинама осталих слов. народа и да гаји међу слов. научницима чвршће духовне везе. С. Томић проговорио је о Словенској комисији у последњој свесци Просветнога Гласника. Међу осталим радовима Слов. комисије спомиње Томић извештај Сперанскога о слов. библиотекама у Кракову, Прагу, Београду, Загребу, у Фрушкој Гори и Ср. Карловцима. Оснивање Слов. комисије је од велике важности по нас, јер она ће и многе наше старине, које су раштркане, скупити, те ће наши научници моћи лакше до њих доћи.

✝ У трећој свесци „Sitzungsberichte“ баварске академије наука а за годину 1892 саопћио је проф. Фридрих „Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis Papae“. Ово интересно откриће баца више светлости на питање о Ћирилу; оно нам и потврђује досадашње неке претпоставке о италијанској легенди, а и захтева по ново претресање и проучавање питања о Ћирилу и Методију. Фридрих се упуштао у тумачења, али није свакада био добре среће.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 7. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 14 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

МАРКОВ САН

Горо, чарна горо, висока си пуста,
и кроз облаке мутне прониче ти глава,
а у грудих твојих, у пећини мрачној
пети век је како јунак Марко спава.

Пред пећином Марко привезао Шарца,
а у стену забо мача зеленога...
Кад на измак дође већ стотина пета,
вриском Шарац буди господара свога.

Иза сна се прену Краљевићу Марко;
прозборише усне, тако давно неме:
„Ој давори, Шаро, давор, добро моје,
што ме будиш, Шаро, кад још није време?

Још мој Србин није зрео за јединство,
још брат коље брата, крај за крај не хаје,
још их горе деле, још их вера мути,
још се мало, Шаро, за слободу даје.

Још су великаши кукавице старе,
а простота пука у праху се вије,
још врлина дрема у Србина мога...
Не буди ме, Шаро, још ми време није.“

*

Горо, чарна горо, висока си клета,
у облаке густе прониче ти глава,
у недрима твојим, у пећини старој
још једнако Марко мртви санак спава.

О

НЕМА СУМЊЕ, СРЕШЋЕМО СЕ...

Нема сумње, срешћемо се
У животу, је ли, мила?
Таваљда нас није навек
Кивна судба раставила!

Причаћеш ми, мила, шта си
Претрпела од растанка,
О ноћима црним, дугим,
Без покоја и без санка.

О знам, мила, сносила си
Тако много, тако много...
Ну ја својих горких јадâ
Причати ти не бих мого.

Знам, теби би тешко било:
И ти имаш доста ранâ,
Доста суза и уздаха
Од онога кобног дана...

Али коса, с главе моје,
Причаће ти тога данка
Да сам и ја тако много
Пропатио од растанка!

С. Д. Мијалковић

*

Познаво сам те јоште као дете,
неразвијено гонце док си била:
анђелак прави — само да су крила
па да се винеш у висине свете!

И кад се вратих из туђинских тмуша,
шкигарче дивно преда мном се јави;
тад замириса као цветак плави
у напону ти девојачка душа.

Ал' откуд сада тајни огањ бије
из ока твог те моје срце пали?
И какве чари твоја слика крије,

да с' пред њом вијем као црвак мали?
И што ми душа никад мирна није,
и страшни олуј хоће да ме свали?

Љељо

НЕМИРНА НОЋ

Ноћ је. Будан славуј над ружама поје,
Кроз дремљиве доље поток само блисне
Ил звезда затрепти кроз гранчице лисне —
Све је мирно: спавај и ти, злато моје!
Не одбијај силу, што ти немар краде,
После дневног шума срцу мира треба:
То је блага рука анђелка са неба,
Што уклања маште с твоје душе младе.

Ал' ако ти моја слика мира не да
Па ме сузна тражиш по небу високу
Блудећи у ноћи немирна и бледа —
О, пребди до зоре с том сузом у оку!
Ал се теши, да и мене немир прати
И да ми је вечност ова поноћ тиха,
Да ми никад мира ни Бог не ће дати
Ни заљубљен жубор завршнога стиха...

Ленскій

ИЗ ОСВЕТЕ

Имао сам добра друга,
Не беше га у свем свету,
С њим сам пево, игро, пио
Увек, побро, у дујсту

Али он ми оте драгу,
Коју но сам силно воло,
Па сад, побро, из освете
Певам, играм, пијем соло.

28 I 1893.

Борис

ШЕНУЛА

Слика из Сарајева

I.

„Каравида! О Каравида!" викнула је Велика, ћерка Јова Пецирепа, рано у неђељу по васкрсу, преко плота у комшински двор.

„Ево сам! одзива јој се другарица с диванане на затутњи низ басамаке.

Како је лако полећела преко двора, за њоме се у заталасаноме ваздуху повијала дуга, црна коса, још неоплетена у курјуке, као оно барјак на вјетру, а једна јој напула у мало не спаде с малене ноге.

Светлијех очију — у њиховој се мљечној непрозрачности и прозрачној тамнини јасно чатила необична радозналост — и зажарена лица пристаде уз плот.

„Је ли био?" пита Каравида, а једва дише.

„Био је."

Јесте ли виђели лице у човјека, кад пред судом чека, да му се изрече пресуда?

Тако бјеше лице у Каравиде, кад је прошапутала:

„Па?"

„Данас ће мој бабо доћи твојему — *с њиме.*"

Промијени се Каравида баш као човјек, којему бјеше при глави, кад му кадија каже: невин.

Е лијепо би хотјела, да прескочи плот па да ижљуби другарицу, а у вељој радости својој и не види сјете, што је мрачила блиједо лице Велики.

„О, што не имам крилâ, да прелетим, да те загрлим, да ти наслоним груди на груди, да осјетиш по ономе, како ми срце куца, колико сам срећна! Што нијесам моћна, врло моћна, да ти учиним, што зажелиш, што помислиш! Што тек могу да ти просто, сухо, обично кажем: хвала!“

„Мени је и то доста!“ мало стидљиво а више жалостивно ће Велика.

„Ти си ми срећи путе крчила. Ти прва виђела, да га волим, ти проникла, колико га волим. Ти му говорила о мени, ти га море бити и наћерала да ме данас проси — па зар да ти за све то само сухопарно речем: хвала?“

„Прођи се, Бога ти, тога!“ чисто се љути Велика. „Твоја срећа и моја је.“

„Па и опет,“ једва се поврати из првога заноса Каравида, „као да није тако. Блиједа си, бих рекла, да нијеси цијелу поћ ока склопила.“

„Ја?“ и Велика порумењела, колико је изненади, што јој је другарица то опазила. „Од радости, бôна, нијесам могла зоре сачекати, да ти прва кажем: хоће те!“

„О, ти си тако добра, тако добра!“

„Ако теби не ћу бити, а коме ћу? Него иди! Ваља ти се спремити, да просце дочекаш.“

„Право велиш. Тек како ћу их дочекати? Нијесам ти у томе била па мука. Много ћу се, чини ми се, стиђети.“

„Помоћи ће ти они — не бери бригу!“ јуначи је Велика. „Проговорићеш двије три па, док се окренеш, а ти испрошена. Него хајде, хајде! Ето дан осваја.“

„Ала ће бити весеља, Велика!“ и заклапараше јој папуле на каменоме двору.

Велика пропрати оштријем погледом онај пуначки стас своје другарице, што га притијеснио узани јелек те се чини: сад ће преснути; одмјери ону једру облину на лаганим јој ногама, што је час пô избијала испод густо набранијех шалвара, разбијајући у хитању оне многе боре ниже паса па до испод кољена и тренутно дајући танкоме платну облик своје примамљиве љепоте — и Велики сијевнуше смеђе очи онијем сијевом, што га потпаљује мржња, која је неочекивано постала и која се више не крије, те оно питомо лице Великино дође ружно, врло ружно.

„Колико је полећела!“ јетко је шапутала Велика, сад први пут јетко, од како се знала с Каравидом. „Jä, jä! Право велиш, ја сам ти срећи путе крчила. Он је мени долазио — мој бабо и његов пазе се од старине — а ја, будала, стиђела се те увијек тебе звала, кадгод ми он дође и стане са мном пред вратима. Нијесам могла издржати, да само у мене гледа, јер би ме, чинило ми се, огањ из његовијех очију спржио; кад се ти овђе нађе, погледао је и у тебе и мени бијаше лакше. Нијесам умјела с њиме разговарати; срце ми једно хтједе а језик говораше друго; кад се ти крај мене нађе, а рјечитија си, говорила си и ти с њиме; и, док ви говорасте, прибирала сам мисли, заповиједала језику, да ме слуша, а у себи се љутила, што ми не иде од руке, да пристанем на ваше беспослице. Па и опет сам била срећна; јер сам, будала, мислила, да он долази амо због мене. А ти си ми очи отворила — камо да нијеси! Сјећаш ли се, кад си се прије десетак дана уз мене привила па притисла врео образ уз мој и прошапутала ми: волим га, Велика, много га волим? Нијесам питала: кога? Али ми се срце у први мах следило, па мишљах, умријећу, и ако сам само нагађала, кога мислиш. Ти нијеси у своједму заносу могла тада осјетити, како ми је срце одмах за тијем бијесно закуцало, као да ће ми груди пробити. Криво му бијаше. много криво, што га и ти волиш. Та ја сам мислила, нико не смије вољети, што ја волим. Jä! Те твоје ријечи пробудише у мени љубав, која се притајила, и која је у тај мах избила силно па да ме или усрећи или сатре. Но ја сам ућуткала своје срце, да не ода црну слутњу, која ми још не бијаше јасна, а хотјела сам, да се никако и не обистини. Савладала сам своје осјећаје у тај мах и упитах те: а он? — „То не знам“, рекла си ми. — „То ћу дознати ја“, одговорила сам ти, не да тебе охрабрим, већ да сазнам, чему се могу надати ја. И дознадох. Сјутра је и опет дошао, а ја те још нијесам звала. Почесмо шалом као сваки дан; за чудо, што ми је

ишло од руке шалити се. — „Што све погледаш у десно?“ од један пут упитам га, а бјеше ми већ криво, што му очи толико запињу за врата на вашему двору. — „Тек онако!“ вели он, а мало се збунио. — „Сад ће Каравида,“ рекох му, а он поцрвенео. — „Што тајиш?“ настављам, док није дошао себи. „То ће и онако избити.“ — „А шта, Бога ти, тајим? Шта ли ће то избити?“ чини се он луд. — „Па да због ње долазиш амо,“ велим му, не казујући имена. — „Није него!“ брани се он, а мене сјекну, јер виђех, зна, кога мислим. „А што да није, кажимо. због тебе?“ додаде он, тек да се што каже. — „Батали шалу!“ као љутим се, а стежем срце, не бих ли сазнала праву истину. „Она је и љепша и стаситија, веселија и љепоречија. Па онда, кад она није ту, а теби се све хита, мало говориш, нијеси као обично ведар. Видиш, гледала сам те, кад је и она овђе. Друкчије ти се нижу ријечи, друкчији ти је поглед, лице ти је друкчије. А поврх свега — немој ме одати! — она те воли!“ Стаде он па издиже главу. Не дадох му прословити већ продуљим: „Рекла ми је то као другарици, рекла искрено, отворено.“ Синуло му лице, но тек за часак па онда узеде обичан изглед, а поглед му се с мојијем сукоби. Као да сам у томе погледу прочитала: да није то *теби* што криво? Па ће ми мирно, као да је то најобичнији разговор: „Да ти по души кажем. Нијесам ти ја о томе још мислио. Јесам за женидбу. Одавно ми бабо говори: вријеме је, да тражим снаху; а ја: има се кад. И сад ми дође: Каравида би ми збиља била по срцу. Велиш, воли ме?“ — „Воли те,“ кажем му, а стискох зубе и уздигох трепавице, да ми очи не засузе. — „Па шта велиш *ти?*“ и он ме је гледао, као да ће послушати што му ја кажем. *Ја* да му сјетујем! На каквијем сам мукама била, добро сам му још могла одговорити: „Ја? А што ја? Питај своје срце, своју памет, па нека ти они кажу!“ — „Питаћу, Велика, питаћу. Сјутра ме ево, да ти кажем, а већ Каравиде не могу сачекати.“ И он оде. Сјутра дошао прије уобичајеног вакта и рекао ми, што сам напријед знала, да ће те просити. Jä, jä! То сам ти, Каравида, учинила ја. А јесам ли добро учинила? Да ли би друга на моме мјесту исто учинила? Мучно. Али нека! Бар сам сазнала истину. Па и опет ми се срце цијепа. Што му казах, да га волиш? Море бит’, не, није море бит’, већ зацијело му не би криво било, да сам му признала: ја те волим. Да ли би био толико немилостив, да ме одгурне? Не би, зацијело не би. Лу̑да Велика, лу̑да! Но још није мегдан изгубљен. Борићемо се, још ћемо се борити па ма борбу сто пута обнављали, а потље ко остане жив!“

И Велика се одлучнијем корацима врати у кућу.

II.

Таман је Велика сву кућу помела и намјестила па застирала још диванану, кад се на двору врата и отворише и затворише, а зачу се људски бахат.

Задрхта Велика па ће остраг у магазу, а више лети, но што иде.

Стала уз прозор па размакла завјесе, тек колико да јој очи виде диванану и оне, што су се мушкијем корацима пели уз басамаке.

Учини јој се вјечност, док се испе прва прилика.

Најпре се помоли нов фес алове боје са дугачком кићанком на просједој глави, па под мало заваљенијем фесом високо чело с неколикијем уздуж борама; па с прста испод пошљедње боре густе, сведене обрве, испод којијех су доброћудно гледала два велика ока; па према старости још доста румено лице са орловскијем носом и дугачкијем брцима; испод главе а под кратким вратом указаше се широка рамена па крупан стас у свечаноме и богато искићеноме гуњу, под којим се сијао у своме шаренилу свилени појас од танке цариградске тканине; а, кад још обла десница, чврсто стиснувши сребрну дршку, наслони дебелу палицу на пошљедњи басамак те обема ногама стаде на диванану — осврте се Крсто Бјелић.

„А што ти се ноге пресјекле?“ јаснијем ће гласом Крсто, журећи сина.

„Па — као десна ме жуљи“, одговара му син Пешо, а помоли му се момачка

глава те се на ономе свежем лицу види руменило, чисто га у лаж тјера.

„И ти си ми момче за женидбу!“ кара га бабо. „Стидљивији си од ђевојке!“

И Крсто се упути у магазу напријед.

„Хајде ти!“ вели му Пешо, а већ је изашао у свој својој стаситој појави на диванану. „Ето мене, чим стријесем прашину“.

И он извади бијели рубац те њиме стаде ударати по обући.

Само што се врата за Крстом затворише, кад с противне стране искочи Велика.

„Нек ти је са срећом!“ учини она.

Исправи се Пешо.

„Хвала, Велика, хвала!“ и пружи јој руку.

Велика је прихвати.

Чим осјети врелину његове руке, трже своју, а у пркос јунаштву, којијем се јуначила, заигра јој суза у оба ока.

„Што ти је?“ уозбиљи се Пешо.

„Ништа. Забољеше ме прсти, колико си их стискао — ето види!“

И пружи му танке прстиће.

„Ништа ти ја ту не видим,“ чуди се Пешо.

„Ти не видиш, али ја осјећам. Но баталимо то!“ заговара Велика, тек да се Пешо не домисли, е јој је што друго сузе наћерало. „Казала сам Каравиди, да ћете данас доћи“.

„Па?“

И Пешо једва чека, да Велика настави.

„Мореш мислити.“

„Радује се?“

„Да је питаш, како јој је име, не би погодила.“

„Е — е!“ учини Пешо, јер не хтједе одати својијех осјећаја — стид га од Велике.

„Ти као да се баш много не радујеш?“ полако ће Велика, а не трепће, очекујући, да јој он то потврди.

„Не радујем се? По чему?“ и Пешо и радознао и као срди се.

„Кад би мени допао глас, да ме воли, који ми је по срцу, кад бих сазнала, да ће бити мој — о, ја бих кликнула као весела птица у зеленој гори, ја бих полећела драгану, ја бих — — е већ не знам, шта бих све учинила!

Па тек се трже, а већ јој дође, да рашири руке, да загрли Пеша.

„Зар и ти волиш?“ пита је он у чуду.

„Није ријеч о мени,“ хладно ће она, а криво јој, што се одала. „Ти си по сриједи.“

„Кад бих умио говорити као ти, ја бих све рекао, што си ти рекла. Овако ти тек могу рећи: ноћас сам више био будан, по што сам спавао, па ми је и будну и у сну била пред очима Каравида. Јутрос једва дочеках зоре; устајем и облачим се, а преда мном Каравида. Пођосмо овамо, а у свакој женској прилици, што је сретасмо, видим Каравиду. Дођосмо, а ти ме одмах сјећаш на Каравиду — тако ми је, да сам не знам, од куда могу још да се савлађујем те да из свег гласа не запјевам: о својој срећи, о својој љубави, о Каравиди!“

„Благо Каравиди!“ прошапуће Велика, а задрктале јој уснице.

„А што ће ти те сузе?“

„Од радости ми теку,“ савлађује се Велика. „Много је волим, па се радујем њеној срећи, твојој срећи.“

„Море момче!“ зачу се звонки глас Крстов из велике магазе. Зар баш сва прашина на тебе паде, кад се још не очисти?“

„Та ево ме—де!“ одговара Пешо па ће тише Велики: „Још никад се данашњом радошћу не зарадовах.“

И он уђе.

Намршти се Велика и ногом лупи о диванану.

„А што ми се везао језик? Што се срце стегло? Куд ми је пређашња воља, да му кажем, колико га волим? Све се то као магла разишло пред оном ведрином, што му је срећа по лицу исписала, што му је радост у очи духнула. А зар бих смјела горчином своје наметљиве љубави мутити његове радости? О, ја га онда не бих истински вољела! Тако је боље! Њих двоје биће срећни; знаће, да сам их ја зближила па ће ме благосиљати — боље је тако! Ја ћу венути, туга ће ме умо-

рити па, кад ме земља покрије, не ће ми њихова срећа навести себично срце, да станем међу њих и да покушам срећу им разорити — тако је боље! А ти, Боже, пошљи ми што прије самрт те ме ослободи овијех мука, овога искушења!“

(Свршиће се)

Мита Живковић

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине поћерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Свршетак)

XIV

Последњи нападај на Пољакова — Несносно стање Ивана Тургењева — Болест госпође Тургењевљеве — Њена смрт — Како је Агата мислила о својој госпођи

После неколико дана дођосмо у Спаское село. Пољаков и жена му Агата изиђоше пред нас. Агата гледаше са страхом своју госпођу, па и са неким саучешћем. Госпођа Тургењевљева не беше више она иста. Агата не знађаше, од куда та промена, али се њено срце боно стеже, кад виде своју госпођу.

Кад јој приповедих, шта се збило међу њом и синовима јој, рече:

— Све ћемо ми то искијати.

Она се преварила. У Спаскојем, као и последњих дана нашег боравлења у Москви, мати је само толико говорила, да у кратко што запита, или да што нареди, па и то лепо и тихо.

На неколико дана после нашег доласка допусти ми, да се на коњу прошетам. Кад сам се спремила, одох к њојзи, да јој кажем: с Богом! Била сам обучена као амазонка, са бичем у руци. Затекох је у неописану беснилу. Пољаков стајаше пред њом а усне му дрхтаху.

Један баштовански помоћник, не знајући ништа за породичне тајне, саопштио је госпођи Тургењевљевој, да су њена оба сина, један дан пре нашег доласка, провели у Спаскојем.

— Како си се усудио, да их пустиш у кућу?

— Како их не бих пустио, кад су они наши господари? одговори управитељ.

— Ваши господари? Ваши господари? Ти имаш само једног господара, а то сам ја! Овде ја заповедам.

Кад изрече ове речи, истрже ми бич из руке, па ошину њиме по образу несрећнога Пољакова.

То беше последње беснило госпође Тургењевљеве. Од тога доба њено је здравље постепено опадало. Водена болест све је већма напредовала. Дисање јој беше све теже и свако јутро беху јој очи набуле. Није више прогањала ни своје околине. Изгледаше, као да је са телом и воља јој ослабила.

Њени синови становаху у Тургењеву, петнаест врста далеко од Спаскојег села. Они су често писали матери, али им она није одговарала.

Иван је често доласио, да се извести о материну здрављу, али га она не хтеде пуштати пред себе.

Једног јутра осећала се госпођа Тургењевљева врло рђаво. За неколико сати даде спремити своје ствари и оде у Москву. Са собом је повела само свога лекара и своју собарицу. Мене и госпођу Кредерову оставила је у Спаскојем са налогом, да и ми дођемо у Москву, чим се кућа доведе у ред.

Два дана после њена одласка чујем, касно у вече, где неко лупа на вратима. Госпођа Кредерова повика ми у страху, да не отварам. При свем том ја погледах кроз стаклена врата, и угледах Ивана Сергијевића. Он беше сав мокар. Дошао је из лова с пушком и ловачком торбом.

— Како је матери?... Шта јој је? Чуо сам да је болесна... Је ли опасно?

Ја га охрабрих. Порфирије Карташев није рекао да је опасно.

Иван Тургењев изгледао је врло узнемирен и брижан.

— Вратићу се што пре у Москву и гледаћу, да се с матером измирим.

За тим устаде да иде. Госпођа Кредерова увидела је, да му није мило, да говори о својој матери пред туђином. Она изиде на поље.

— Шта је урадила мати са мојим писмима? запита ме полугласно.

— Читала их је, рекох му.

— Ох! Како ми је тешко! Како се љутим

на себе, што се онда не могах уздржати. С Богом, Варија!

Па брзо изиде на поље.

У Москви чух, да се знаменити лекар Иноземчев изразио, да је материна болест врло опасна. Воденој болести придружила се и сушица, а болесница није могла ни да једе. Јела је само грожђа и укувана воћа, и ништа више.

Не знам, да ли се она у том владала по наредби лечниковој или по својој ћуди.

Живот јој се тако вукао два месеца дана; и лекар се чудио, да се, у пркос томе, што јој је било седамдесет година, могла одржати на тако слабој храни

Госпођа Тургењевљева осећала је, да јој се приближује смрт, и она је о том често са мном говорила. Њена се нарав са свим изменила. Не беше више ћудљива и обесна, али ни нежна. Беше немарна и неосетљива.

Једног дана даде метнути на сто, на старо место, слику свога сина Ивана, коју је пре неколико месеци лупила о земљу. То беше први знак повратка материне љубави према њену мезимцу; али никада не прослови ни речи о њему, а ни ми не смедосмо ни споменути о њеним синовима.

Непрестано се бринула о мојој будућности. Завештала ми је петнаест хиљада рубаља; поклонила ми је све своје драгоцене наките, и казивала ми је у перо ово писмо:

„Драга моја децо, Никола и Иване!

„Заповедам вам, да после моје смрти ослободите Пољакова и сву његову породицу, и да му дате хиљаду рубаља, као награду. Исто тако ослободите и мога лекара Порфирија, и подајте му пет стотина рубаља у награду“.

Па сама својом руком потписа:

„Ваша мати
ВАРВАРА ТУРГЕЊЕВЉЕВА“.

Кад је потписала писмо, она ми га предаде говорећи:

— Чувај га; а кад умрем, ти им га предај. Кажи им, да захтевам, да се моја последња воља испуни.

Око 20 октобра дође Никола у Москву, да буде при последњим часовима своје матере; али, кад смо год покушали да поведемо разговор о мојој браћи, она би окренула разговор на други предмет.

28 октобра уђох у њену собу и рекох јој:

— Добро јутро, мати! па дрхтавим гласом додадох: Честитам Вам дан Иванова рођења.

— Зар је већ двадесет осми? рече, а глас јој је дрхтао, и погледа у календар, који је поред ње висио о дувару.

На један пут јој се очи напунише сузама. Узех је за руку и стадох је плачући љубити. Мало за тим хтедох, да се заузмем за њене синове, који су је у својим писмима преклињали, да их пусти преда се, али ми она истрже своју руку, показа ми врата, машући марамом, којом је брисала сузе.

— Одлази! рече ми.

Не усудих се ни речи да прословим.

Право да речем, она у срцу свом није држала, да су њени синови криви. Њен нам је дневник открио њена најтајнија осећања. Она их је матерински, свим срцем љубила; али не хтеде да их види, јер би то значило, да је попустила; а и при самој помисли узбунила би се у њој крв Љутовинова.

Могло се лако опазити, да се љуто борила са собом. Осведочили смо се о том из ових неколико речи, које је написала мало пре своје смрти:

„Мајко! Децо моја! Опростите ми! И ти, Господе! опрости ми; гордост, тај смртни грех, беше моја мана.“

Вребасмо прилику, да јој кажемо, да њен син Никола станује само неколико корачаја далеко од њене куће. На послетку 4 новембра, на дан Николина рођења, рекох по домаћем обичају:

— Честитам Вам, мати, данас је Николин дан рођења

Па онда брзо додадох:

— Никола је у Москви.

Мати упре на мене своје, још увек сјајне, изразите и лепе очи. Рекао би човек, да би радо нешто рекла, али се брзо окрену, стаде на столу прегледати бочице и преметати, па ми за тим рече:

— Читај ми штогод.

— Узех један француски роман, који ми први дође до руке, па почех несигурним гласом да читам. Читање јој брзо досади и ја престадох.

Неколико дана пред смрт изрази жељу, да се исповеди и причести.

У очи дана смрти своје рече ми из ненада:

— Зови Николу.

Не знам, да ли је то учинила из сопствене

побуде, или по свештениковом савету. Тај ми је налог дала оним старим, оштрим начином.

Кад Никола уђе у собу, паде на колена поред материне постеље. Мати га слабом руком привуче к себи, пољуби га и молећи прошапута:

— Ивана! Ивана!

— Одмах ћу послати по њега! одговори Никола.

Али јој не беше суђено да види свога Венијамина. Кад је Иван Тургењев дошао, његове матере не беше више међу живима.

Издахнула је други дан после свога састанка са Николом, 16 новембра 1850 године.

Агата ми је једном изразила жељу, да јој прочитам своје мемоаре. Донесох рукопис и стадох јој читати. По што је пажљиво саслушала причање и о својим патњама, добра старица уздахну па кроз плач рече:

— Јесте! Ја сам много патила од покојне госпође Тургењевљеве; али сам је ипак љубила. То је била права госпођа.

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

Веома се често чује прекор — који је за студију византијске повеснице постао већ прави фаталитет — да у византијској прошлости има неизмерно многога, што изазива гнушање. Обично се то каже онако олако, у намери, да се у неколико оправда то, што се занемарује неговање изучавања византијске повеснице. Хвала Богу у најновије се време и на том пољу пренуло те се са задовољењем опажа, како су неоправдани они прекори и колики се силан и разноврстан, занимљив и поучан материјал даје сваком, ко покаже права интересовања за више него хиљадугодишњу повесницу те државе.

Што се специјално тиче главе о оном, што „изазива гнушање“, то се отњуд не да ни замислити, да се у средњем веку а у држави, која је постојала више него хиљаду година, није десило штошта, што одиста изазива гнушање, те да на државу, која је одолевала најбешњим бурама дивљих народа, која је посредовала прелаз са незнабожачкога у хришћански ред у свету и која је најзад започела те се, но кад кад не без крви, преобразио јевропски народни систем, нису утецале сурове прилике онога времена.

И што се на послетку тиче прекора покварености и свирепости, тога наследног греха из времена римских императора, то пређашња, па чак ни потоња Византија није више ни мање скривила, но што су у том грешиле све остале државе средњега века.

Нарочито се византијским женама на грбачу сваљује властољубље, верски фанатизам и кобно упливисање на ток државних послова, као да су иначе у Јевропи биле све саме чисте, несебичне жене и све сами анђели по доброти и као да оно познато cherchez la femme за оно време није имало куд и камо већу оправданост, него за садашњост, у којој — радо ја то признајем — уз жену, која по кад кад у тајности ради, са свим лепо и политичка, нацијонална и социјална идеја чини ону снагу, што покреће светске догађаје.

У време некадашње меровиншке државе превазишла је злогласна Фредегунда, једна од најзакованијих грешницâ свију времена, властољубљем и свирепошћу све своје часне другарице онога времена и времена по том.

У време, кад су на Босфору женску владу по кад кад неугодно осећали, истакла се и у Риму злогласна Теодора и њена још злогласнија ћерка Марозија тим, што су своје синове и милоснике постављале папама, а на неколико векова доцније заузеле су Борџије папску столицу те тако овладале целокупним католичким светом. Неморалне краљице напуљске: Јованка I и Јованка II исто су тако неограничено утецале на државне послове, као у своје време византијска Теодора и њена другарица Антонина, жена Велизарова. Елеонора од Поату-а, развенчана жена француског Луја VII, донела је Хенрику II енглеском, за кога се преудала, да би се осветила Лују, уз велик комад Француске још и папучу, којом је завитлала не само над главом свога краљевскога војна, него и над Енглеском. Исабоја од Баварске, ле из мржње према свом сину Карлу VII издала је Француску Енглезима. Па како је то тек било у енглеском рату ружâ, који нам је велики песник са тога острва песнички овековечио у својим ненадмашним историјским драмама.

Чак и Данте једва да би у толикој мери свој пакао могао био напунити грешницима и

грешницама, да му није „ведра Италија“ и његова, по уметности и по природи дивна домовина дала на то употребљива материјала.

Шта више је и нови век препун примерâ људских слабости и страсти, које су на жалост и сувише утецале на јавне послове. Прекор дакле, који споменух у почетку, не тиче се само византијске прошлости, него и свег средњег века. Па ипак је, по кад кад чак и претежно, уза зле карактере, чији је утецај био штетан, било и одличних дарова и светлих карактерних својстава, који су унапређивали оно, што је добро и корисно.

> Сред коприва ћеш наћи јагодâ
> И здраво воће успева и зре
> Најбоље украј лошијега рода —

вели Шекспир у Хенрику V. и те речи нигде нису већма оправдане него овде у нашем случају. Нарочито вреди то за оне жене од утецаја, које су владалачким врлинама куд и камо мушкарце превазилазиле. Исто је тако са византијском прошлошћу, у којој наизменце долазе племените и честите жене за рђавима и неваљалима.

(Наставиће се)

Т. С. Виловски

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

(Свршетак)

26. Законом гравитације тумаче се врло многа и различита кретања а и утецаји разних природних снага своде се на овај закон.

Већ *Њутн* није се задржао само на томе, да постави закон о гравитацији, о снази међу небесним телима; он је ишао и даље, он је тим законом протумачио и облик земљин и разлику у тежи на земљи на разној географској ширини, за тим је протумачио прилив и одлив, прецесију пролетње тачке, и т. д.

Њутн је показао, да кугле тако утечу, као да је снага смештена у средишту им, кад се узме, да су са свим густе или бар таке, да им густоћа зависи само од даљине од средишта, с тога је и утецај на све тачке на површини јој једнак. Али како земља није потпуно округла, није ни једнако густа а и не утече једнаком снагом на разне тачке на површини јој.

Код прилива и одлива на мору имамо ово: површина и средиште земљино нису једнако далеко од сунца и од месеца, с тога на њих утечу неједнаке снаге. Резултанта ових снага управља покретљивим делићима на површини земљиној, отуд око земље се непрестано диже вода на оној страни, са које је месец, као и на противној: вода ударајући о обале чини или прилив или одлив.

Њутн је први измислио начин, да директним путем докаже, како се земља окреће око сунца. У писму једном краљевском друштву године 1679 спомиње он, да би камен пуштен са високог торња тек онда пао на подножје виска, кад би земља мирно стајала; но како се земља окреће од запада ка истоку, а с њом и сва тела на њој, како се даља тела од центрума јој брже окрећу — то камен мора пасти нешто источно од подножја. Друштво повери Хуку, да експерименталним путем испита ову мисао. Хук је доиста нашао, да камен не пада на подножје, али да не пада ни управо источно већ према југоистоку. Свакојако имамо, да се опит слаже са назором, е камен не пада у подножје виска.

Прецесију еквинокцијалних тачака тумачи *Њутн* спљоштеношћу у наше земље.

Само гравитацији имамо да захвалимо, што се чисто рачуном могла открити планета Нептун.

27. Остала су нам још математска дела Њутнова, да их наведемо и читаоцима да прикажемо.

Већ при набрајању заслуга Њутнових у физици и у астрономији бојао сам се, да не паднем сувише у науку, па да ме читаоци не узмогу довољно разумети; у математици пак врло је тешко говорити и искати од вас да ме довољно схватите: поред најбоље воље не могу то чинити. Морам овде што краћи бити. У математичним радовима Њутновим има таких ствари, које ће разумети тек онај, што се бавио и бави математиком; радови Њутнови у математици засецају већином у вишу математику. О тим стварима пак не да се ни близу расправљати па да шира публика схвати. У физици и у астрономији да се говорити и о оним предметима, које је *Њутн* извео вишом само математиком, па ипак да су за ширу публику разумљиви.

Њутн је први опазио, да биномно правило важи и онда, ако је експоненат биному и разло-

мак или и негативан број, за то се биномно правило зове још и Њутново правило.

На основу овога правила дошао је велики математичар до оног̂ега принципа о флуксијонима. Метод флуксијона састоји се у томе, да се по нараштају слабом и непрекидном, по течењу дакле количина, нађе вредност њихова. Радови ови долазе у тако званом диференцијалном и интегралном рачуну. Више о овоме не могу говорити, ал ћу споменути, како је и Лајбниц у исто доба дошао до његове инфинитезималне методе, којој је сврха иста као и Њутновим флуксијонима. За то се и изродила 1712 године распра, ко је оснивач диференцијалном и интегралном рачуну. У ту распру не могу се више упустити на овоме месту.

Њутн је поставио и методу једну за решавање нумеричких еквација вишега степена а осннва се и ово на флуксијонима.

28. Споменуо сам већ, да се велики астроном и хронологијом бавио, но са мањим успехом него у другим дисциплинама. Чим му је хронологија света угледала, побио јој је сваку вредност Фрере (Fréret).

Њутн је студирао и теологију и Араго жали, што је велики математичар потрошио доста времена на то студирање, и вели, да би боље било, да се одао више на усавршавање природне философије, којој се може са неким правом узети да је баш и творац.

29. Дела Њутнова штампана су или на латинском или на енглеском језику а има их штампаних и на једном и на другом језику. Нека су преведена на француски и на немачки језик. Сва дела Њутнова у пет књига са коментарима издао је Хорслеј (Horsley) од године 1779 до 1785. У првој књизи (1779) су математска дела; у другој (1779) прва два дела природне философије; у трећој (1782) трећа књига природне философије, астрономија и оптика на латинском језику; у четвртој (1782) је оптика на енглеском језику, разне расправе и писма; на послетку у петој (1785) књизи је хронологија на енглеском језику и још неки списи Њутнови. Најбољи коментар уз „Principia“ је у издању у три књиге од 1730 до 1742 године у Женеви.

30. Живот и рад великога физичара, астронома и математичара описао је Араго (немачки у Липисци 1855 од Ханкла) и Брустер (немачки у Липисци 1833 од Голдберга).

Ст. Милованов

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ СИТНИЦЕ

(Свршетак)

2.) Г. Броз пише суца место судца, оца место отца, сучев место судчев, а овамо опет видјет ћемо. Видјет ћемо сматра за две речи и вели да нема потврде за групу конзонанатску тћ. Да видјет ћемо несу две речи него једна, казује нам акценат заједнички и што се *т* не чује ни у којем крају српскога народа да се изговара пред *ћ*. *Т* пред *ћ* отпада, јер већ у *ћ* има *т*, зато мора једно *т* отпасти исто као што и *т* пред *ц* испада зато, што већ у *ц* има *т*, те једно мора отпасти, јер се два једно до другога не могу изговорити. Видјет ћемо не изговара се нигде друкчије него видјећемо. *Т* дакле пред *ћ* у изговору испада. Узмимо н. пр. глагол трести и плести. Од трести имамо трест-ћу, где *т* пред *ћ* отпада, а *с* пред *ћ* мења се на *ш* по закону, по коме и г. Броз пише лишће, машћу, дакле трѐшћу, плѐшћу. То су живи облици, тако излазе из уста српских и тако се морају и писати. Па као што је *т* пред *ћ* испало у трѐшћу (трестћу), тако исто је испало и у видјећу, писаћу и т. д. Што пак хоће г. Броз од младац да пише вокатив младче, а од млатац млатче то су за нас слатка „воспоминанія“ на славеносрпску перијоду, кад се свашта писало да се само пише и ми се данас слатко можемо насмејати, кад тако што читамо. Тако исто нема смисла писати књижевничке речи као што хоће г. Броз по изузетку т. ј. надцесар, надчовјечни и т. д.

4.) Госп. Броз вели да треба писати трпјети, а „што се чује — вели — и свербљети, грмљети, трпљети, живљети, то није претегло у народном говору па није узето у књижевни језик“. Бога ми је претегло свербљети, грмљети, јер се тако говори у Босни, Херцеговини, Црној Гори, а свербјети у једном крају југозападном. Али се не пита, које је претегло у говору него које је класичније према старословенском и осталим дијалектима српским. Оно епентеско *л* узело би се у књижевни језик само онда, кад би било заједничко у свима дијалектима српским т. ј. кад би се говорило јужно живљети, источно живљети, западно живљити, али се тако не говори него у ист. живети а у зап. живити, па покрај тога нема га ни у старословенском, јер тамо гласи живѣти. Дакле то је *л* у живљети доцнијега постања и нема му места у књижевном језику. С тога се није живљети ни примило у књижевни језик а не што би претегло у народном говору.

5.) Г. Броз има у свом речнику, који долази уз правопис, и речи бдјење, бдјети. Ове речи нису српске. Те су ушле још из славеносрпске перијоде у нашу књижевност. Група консонаната бд у почетку нема у српском језику. Словенски гласи глагол бъдѣти. Српски се каже стражити, стражење. Бдјење, бдјети немају места у књижевном српском језику. Што ми избацујемо, то Хрвати сад примају.

6.) Г. Броз пише бјелаица зато што у Вукову речнику тако стоји. Он се држи Вука као пијан плота. Код Вука је ушло у речник случајно бјелаица место бјелајица.

7.) Г. Броз има у својем речнику реч чувство и вели да је дијалектично чуство. Да ми је знати откуда зна г. Броз да је чуство дијалектично, кад се та реч не говори ни у једном крају српскога народа. Она је ушла у српску књижевност из славеносрпске перијоде и данас, који хоће да је употреби, мора је употребити у облику чуство, а не чувство, јер се група кензонаната вств (чувство) у српском језику не могу изговорити. Прво *в* испада, јер долази на четвртом месту опет *в*, те зато и пишу неки књижевници чуство, па и сам Доситије Обрадовић писао је чуствен, који је иначе добро познавао црквенословенски језик.

8.) Г. Броз пише од донијети донијевши, од нанијети нанијевши, од поднијети поднијевши, од пренијети пренијевши, од пронијети пронијевши, од унијети унијевши, од занијети занијевши. Ја мислим да та партиципија несу обична у говору и њих би требало из српских умотворина потврдити. Обични су облици од тих партиципија: донесавши, поднесавши, унесавши и т. д. и те је облике пре требао г. Броз употребити него оне. Али г. Броз донесавши, поднесавши и не спомиње.

9.) Г. Броз има у свом речнику исмијевати, а то је немачко auslachen. Српски се каже подсмијевати се, подсмијевање.

10.) Г. Броз вели да је извјештај боље него извјешће. То би требало доказати. Ми знамо да је извешће сасвим добро, јер одговара старословенском извѣстие, пре би се можда могло казати да је извјешће боље од извјештај, јер је извјештај од књижевника начињена реч, али ипак држим да је добро начињена реч. Дакле једнако је добро извјештај и извјешће.

11.) Г. Броз вели; „лак, лако; дијалек. лахак“. Ја држим да се лахак нигде не говори у српском народу, него је лахак кајкавски, а кајкавски не ће бити дијалекат српскога језика.

12.) Г. Броз вели: одлахнути. Ја бих рекао да ће боље бити одлакнути него одлахнути према одмекнути од мек.

13.) Г. Броз има: лицемјерац, лицемјерчев, лицемјерити. То несу народне речи. Све су се те речи увукле из црквенословенског језика у наш српски. Место њих народ говори претворица, претварати се.

14.) Г. Броз има мек, меко; дијалек. мехак. Мехак је кајкавски и нема места у српском језику.

15.) Г. Броз вели: „мјезимац и мезимац; у нас је обичније мезимац“. Пошто има у старослов. мѣзиньць, то се онда не пита шта је обичније него шта је боље и по томе г. Броз мора писати мјезимац.

16.) Г. Броз вели: „Некад, некакав, неки; дијалек. њекад, њеки и т. д“. Баш напротив њекад, њеки јесу књижевни облици према старослов. нѣкый, нѣкогда и т. д., а неки, некад и т. д. јесу дијалектичне нарави.

17.) Г. Броз има опредијелити, опредјељење. Ове су речи узете из црквенословенскога језика и нису нам потребне, јер имамо своје одредити, одређење.

18.) Г. Броз има „побољшати“ дијалек. поболшати. Нити је једна нити друга реч српска и откуда г. Броз зна да је још дијалектично поболшати, нека га Бог зна.

19.) Г. Броз има понедјелник и понедионик. Понедионик је по аналогији начињена реч и нема места у књижевном језику, а најмање у школској књизи. Школска књига мора знати само за понедјељник да је књижевна реч. Да је то тако, није нам потребно доказивати.

20.) Г. Броз има равновјесје. Види се да г. Броз чита „Веселе дворе Иве Загорице“ од Милована Видаковића. Ето наша браћа не даду мира ни нашем Миловану Видаковићу. Наша браћа канда су изгубила равновѣсије па не знају ни сами већ шта ће.

21.) Г. Броз има „срећа, зап. срића“. Ово западно срића нема места у школској књизи, јер је тај облик по аналогији постао на западу. Срећа мора гласити у свима дијалектима јер старослов. гласи сѫрѧшта.

22.) Г. Броз има строг.

23.) Г. Броз има сујевјеран, сујевјерство. Ево нас опет у славеносрпској периоди. Није позната реч госп. Брозу празноверица.

24.) Г. Броз вели у свом речнику; шуч муч. А ми велимо на послетку шућ мућ.

У М—у *С. П.*

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

У самој ствари позитивна наука открила нам је, да се еволуција човјечјих душевнијех и моралнијех својстава усавршавала поступнијем и несвјеснијем утјецајем друштвенијем, израдивши нове моралне и друштвене инстинкте, прилагођавањем човјечјим к приликама друштвенијем. Дакле умјетници, откривајући нова душевна својства и типове човјештва, преносили су несвјесно у свјесно, изводили га на свјетло, нагонили, да негира и негодује и да се смије једнијем својствима, нелагоднијем и преживјелијем за друштво, и да љуби и клања се другијем, новијем својствима, која обећавају ново и боље расвјетљење човјечјих одношаја, а према томе и друштвенијех облика, породичнијех, религијознијех, економијскијех и политичкијех, који су се из њих рађали. Човјештво је знало из несвјесног опита, да и ако друштвени облици могу сами утјецати на грађење новијех типова, то се они измјењују (т. ј. облици) и прерађују се у нове облике само новијем душевнијем и моралнијем својствима. Прост животни опит бје дужан, да увјери о том. Не треба подигнути десет новијех, бољих школа, ако нема десет новијех људи, подобнијех, да буду ваљани учитељи у њима. Тијем већм не мислимо да створимо на прилику религијозну систему или реформу, ако нема типова и новијех, душевнијех својстава за таку реформу. Просто управљање градићем или земљом не може остати бољијем, ма каку му реформу дали, ако нема честитијех људи, оданијех друштвеном добру. И чим је шира реформа, тијем већма даје она самостојности самом друштву, тијем су потребнији бољи типови, бољи и ваљани, јер чим је шири облик, тијем је већина дужна да буде самостојнија, а према томе дужна је она да буде и савршенија, како при малој самостојности већине могу ствари напредовати само при савршенству мањине, у чијим је рукама у то вријеме живот већине. Јасно је, да је савршенство личности неопходно у оба случаја: и за то да би се сами облици животни побољшали и — за то, да би се, пошто се једном побољшали, могли одржати и развијати. То није могло човјештво а да не сазна и по томе је вјероватно, да је увијек високо стављало све раднике, који су имали утјецаја и то на усавршавање унутрашњега типа човјечјега, особито па морално усавршавање, које одговара погодбама бољега жића: таки су религијозни реформатори, за тијем проповедници вишега друштвенога алтруистичкога* морала и на пошљетку

* Altruismus: израз у новијој етици за противан назор егоизму, наиме, да се закони моралнога морају на

умјетници као откривачи бољијех новијех и горијех старијех својстава психичкијех, побуђујући одвратност к једнијем, ка другијем ентузијазам, једнијем само извађањем тијех својстава па свјетло божје. Но особито велико значење дужан је да има писац, ако је његова муза испитивала (свјесно или несвјесно, тенденцијозно или нетенденцијозно) таке осјећаје и таке потребности, које би се слегле у души човјечјој као сјемена будућијех подстрекача прогреса, алтруистичке и друштвене радиности и самостојности. Ако је напротив муза пишчева, основно расположење рада његова тако, да оно ослабљава унутрашњи подстрекач таке радиности и самостојности, то се може писац називати како му драго: великијем умјетником, великијем мајстором, генијалнијем философом и т. д. и т. д. но он може бити само под погодбама назван прогресивнијем т. ј. на прилику гледећи на то, у колико је био нов за човјештво душевни материјал откривен њиме, у колико пријенос тога материјала из несвјеснога облика у свјестан служи позитивнијем или негативнијем оруђем друштвенога развића. При том се догађа кад и кад, да човјек, држећи се самијех непрогресивнијех идеја, може да васпитава покољење најпотребитије за прогрес садашњега друштва. Таки бјеше на прилику Гогољ са својим скоро реакцијонијем идејама, но с убилачкијем смијехом, који је управо саздао негативнијем путем цијели моћни правац, што је знатно потпомогао нашу судбену реформу.

Сад нам остаје, да пријеђемо у напред означеном правцу, у какијем су се облицима умјетничкога утјецаја на прогрес показивале музе Достојевскога и Тургењева. Почећемо с позитивнијем идејалима бољих друштвенијех облика. Не треба ни говорити, да ни он ни други нијесу нигда пробали — као и сви већи умјетници, — да нам цртају у белетристичком облику своје идејале друштвенијех облика, т. ј. нијесу пробали тако што, налик на „Утопије“ Томе Мура, „Сунчане државе“ од Кампанелија или „Икарије“ од Кабеа или чак на „Что дѣлать“. Но то би било у осталом за Тургењева врло тешко, имајући у виду, што његови идејали не ићаху даље од енглескога државнога уређења, а што се тиче економијске области, ту он бјеше оштар конзервативац. Што се тиче Достојевскога, то је код њега био, као што се очевидно види из његова „Дневника Писатеља“, а тако исто из ријечи у „Братјахъ Карамазовыхъ“, доста одређен социјално-релиђијозни идејал, основан органски на оном душебном својству људском, које је он настојао да открије као умјетник у њима и о којима ћемо ми даље говорити. Он је вјеровао, да, захваљујући томе својству, и ако не сви људи, а оно барем Руси са својим особитијем, заједничкијем инстинктима и с високо развијеном способношћу, да осјећају туђе осјећаје (да љубе ближњега), могу и дужни су с временом да створе друштво с принципима који су дијаметрално противни западнијем т. ј. друштва основана не на спољашњем договорном или другом принуђавању, него на слободној љубави, другијем ријечма да остваре идејал јеванђелски, а то је он у једном од пошљеднијех бројева „Дневника Писатеља“ назвао православнијем социјализмом. Особине тога православнога социјализма и његове разлике од другијех учења социјалнијех подробно су објашњене у чланцима о Достојевском („Мысль“ 1881 г.). а сад ћемо рећи у двије ријечи да је Достојевски вјеровао у идејал такога друштва, гдје би релиђијозна. екстатичка љубав људска према пријатељу могла да замијени све подстрекаче спољашњега принуђавања и формалне обвезаности, т. ј. где би човјек био апсолутно слободан по томе, што би се његова воља учврстила само рођенијем подстрекачем унутрашњијем љубави и алтруизма, који стоји у вези с идејом Бога, а са њом у цијелом друштву. Пробе томе, да изнесе у минијатири психолошки строј таква друштва, видимо у одношајима старца Зосиме према Аљеши и другијем његовијем увјеренијем присталицама. Тешко је себи и представити идејал више теоретски, но његов практички утјецај на руски прогрес једва се може и признати: прво и прво он је био изложен одвећ нејасно, одвећ мимоходом и укратко, а при том езотерички; друго тако далеки идејали могу само мало њима да освијетле пут. За масу треба увијек што ближе и конкретно. Осим тога особите погодбе нашега живота породиле су врло несимпатичан одношај у друштву к свему, што би било у ма какој вези с проповијећу љубави, а тијем више хришћанске љубави, већина под утјецајем раздраженога расположења, које је настало под погодбама временијех и искључљивијех узрока, гледала је извор прогреса у егоистичком

водити из принципа обазривости на други (vivre pour autrui). Brockhaus' Conversations Lexicon.

утилитарном моралу, у борби и непријатељству. То је било побуда и предрасуда против Достојевскога. По тијем узроцима могли су да учине неважну службу прогресу и позитивни или quasi позитивни типови, које је Достојевски настојао да изнесе у лицу Зосиме и Аљеше као представника те идејалне љубави према људима. Достојевски је говорио, да ће метнути својега Аљешу у прилике стварнога живота. Шта би изашло из тога, не знамо, но ипак може се држати, да би њему, као и сваком већем умјетнику боље полазили за руком живи типови, који раде практички за живот с њеком идејализацијом у духу његовијех идеја, и они би могли донијети већу корист, него одвећ општи и апстрактни, одвећ тешки — практички тип Аљешин или Зосимов.

Што се тиче Тургењева, то је он пробао да црта, ако не идејалне, а оно позитивне типове, но они на жалост још мање подносе критику. И то је први Андрија Калосов, тип дијаметрално противан по моралу позитивнијем типовима Достојевскога. Ту се баш особито показује поларност, дијаметрална противност тијех двају муза. У осталом позитивни типови Тургењевљеви тако су интересни противријечјима његове музе и њезинијех идејала, да ћемо се овдје њима подробније позабавити.

С руског (Наставиће се) *Милан Поповић*

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga CXII. Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički. XXXVI. U Zagrebu. Knjižara jugoslavenske akademije (dioničke tiskare). Tisak dioničke tiskare. На 8-ни 1 лист садржаја и 243 стр. — Прошле године обрадова нас југословенска академија крај осталих издања и овом књигом „Рада“, чија је садржина одабрана. На првом је месту Мусићев рад „Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku“, добар прилог другоме делу српске синтаксе. Овај рад Мусићев може се узети као наставак његове расправе „Imperfekat i aorist“ (Izvješće gimn zagr. 1884.), коју овим где где и исправља. Примере је црпао за грчки гномички аорист већином из Омира, а за хрватски (на једном месту додаје у загради српски) из Вукових нар. умотворина. Од стр. 41 до 153. Маретићев је рад „Život i književni rad Fr. Miklošića“. Расправу ову поделио је на три дела: у првом делу реч је о животу покојникову, у другом претреса „Миклошићев књижевни рад појединце“ разделивши обилан му рад на неких девет гомила; а у трећем говори у опће о књижевну његову раду. Овај посао Маретићев даје укупан преглед Миклошићева рада с већином оправданих замерака у појединим научним питањима. Маретић се трудио да прикупи све радове и да о њима донесе суд, али, како вели, пет ситних чланчића није могао добити Биће, чини ми се, више од пет, јер није убројао у тај број и оне две оцене у Zeitschrift-у für die oesterreichischen Gymnasien 1853., но о том на другом месту више. Нека је овде још поменуто, да је Миклошић био изабран за ректора 7 окт. (по новом) 1853, а да је инсталација била 26 октобра, и да је одређен за члана комисије за учитељске испите, и то за словенистику, 28 марта (по нов.) 1853. Трећи је рад наставак драгоцених Матковићевих саопћења „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vieka“. У овој су књизи два интересна прилога описа путовања двају царских посланстава у Цариград и то К. Рима године 1571. и Д. Унгнада 1572. Рукопис, у ком је путопис Римов, није био ни издан а ни познат, те је у толико већа заслуга Матковићева, што га изнесе на светлост божјега дана. У Римову путопису има неколико драгоцених података. На једном се месту прича, да у Бугарској девојке све до удадбе режу косу; а после удадбе косу пусте да расте, те им виси „или је тако подрезана, да се чини, као да би на глави имала здјелу, као што Египћанке“. Оне, вели се, радо гледају момке из туђих земаља, а особито оне, који имају новаца! Накићене су сребрним, медним и коситрним новцима, прстењем и т. д., а носе обично на врату, у коси и у ушима. Воле јако прстење. Када остану удовице, режу косу и гребу лице. Ни Унгнадово путовање није без добрих података. Прича се у том путопису између осталога, да су путницима, који се одмараху у Параћину, донели три калуђера из Раванице на дар јагње, неколико глава кисела купуса и мешину вина. Калуђери су дуге косе, на глави имају „камиларку“, носе црне хаљине, служе српским језиком у цркви, а с грчким обредима. Они им причаху, *да их је по манастирима до 300,* а да је у Раваници тело деспота Лазара, који је владао и Бугарском и Србијом! Врло је интересан даље податак о дружичалу, који се обичај и дан данас у Срба овде онде одржао.

Беч. Ђ.

Dr. Ásbóth Oszkár: A hangsúly a szláv nyelvekben. Budapest 1890. 82 стр. Изашло у: Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, kiadja a M. Tud. Akadémia, szerkeszti Gyulai Pál, XV. kötet VIII. szám. — Ова изврсна расправа изиде пре две године, а читана је у мађ. научној академији 5 маја 1890. И ову књижицу приказујемо овде за то, што се по предмету, који је у њој обрађен, много и нас тиче, јер наш акценат има врло важну улогу поред других словенских језика: а друго у акцентуацији свију словенских језика у опће је мало рађено систематски и у духу новије компаративне науке о језику, где се мора нарочито узети на ум функција и утецај акцентов при променама речи како у облицима им, тако и у значењу. До сад се некако мало акценту приписивало стварна утецаја у променама речи. Ова је књижица подељена сем увода на два дела: опћи и посебан део. У уводу се го-

вори у кратко о *промени вокала* у основама речи и какве везе има акценат с том појавом, као н. пр. у грчком λείπω: λέλοιπα: ἔλιπον, или κλέπτω: κέκλοφα: ἐκλάπην или κλέπτης: κλοπή, у немачком binden: band: gebunden или Binde: Band: Bund. У општем делу се говори прво о акценту у равним словенским језицима, и испоређује се исти са првобитним акцентом. Писац врло јасно разлаже узроке томе, за што н. пр. у *чешком, словачком, лужичко-српском* пада акценат на први слог у речи; а у *пољском* на претпоследњи слог; у *руском, бугарском, новом словенском* и *српском* језику пак акценат није везан за један слог т. ј. слободан је. Даље говори писац посебно о *руском* и *српском* акценту. Испоређује руски и српски акценат, наводећи да је српски акценат тежи од руског, у толико што је руски акценат једноставан, а српски разнолик. У посебном делу говори писац прво о акценту у плуралу именица средњега рода као о специјалној појави, тражећи оној *акцентовој покретљивости* трага у осталим индоевропским језицима. Та појава је свугде згодним примерима расветљена. Овај део је особито поучан и занимљив, а са свим јасан и прегледан. Што се тиче повлачења акцента у плуралу, писац говори о сваком језику словенском на по се, а онда о томе у санскриту и другим индоевропским језицима. Онда говори писац о *а*-основама код речи женскога рода, и то прво *старије појаве* и онда *новије*. Између осталога говори специјално о акценту вокатива и битности му. Најзад долази завршна реч, где писац обећаје скорим веће дело о акценту у словенским језицима, које ће исцрпсти градиво систематски. Међутим је вредно и ово у кратко знати, јер је нешто ново. Ваљало би превести на српски ову књижицу, јер већина наших људи, који су вешти овом послу, не знају мађарски, те не могу изрећи свог стручњачког суда. Ми са своје стране свакоме је препоручујемо, ко год хоће да изучава акценат словенских језика основно и научно. За ову би се књижицу могло иначе рећи оно Квинтилијаново: Plus habet operis quam ostentationis.

Б.-Пешта. А. П.

Sveti Ivan Kapistran, pobjeditelj Turakah kod Biograda god. 1456. Pučki ep u 17 pjevanjah spjevao Ilija Okrugić Sriemac. U Novom Sadu. Štamparija Dra Pavlovića i Jocića. 1892. Ciena 60 nvč. str. 164. — Овај *пучки* еп је састављен у спомен петстогодишњице св. Ивану Капистрану, великоме борцу у бици код Београда г. 1456. Прослављена је ова годишњица 23 октобра 1886 у Илоку. Види се да је познати писац „Саћурице и шубаре“ и „Грабанцијаша“, којима се тако наслађавасмо, читајући их, саставио овај *еп* из чисте родољубиве тежње према својој отаџбини и племену своме. То је без сваке сумње сваке похвале достојно. Велико одушевљење писца као свећеника за племенита дела Капистранова задахнуло је песника те је хтео и предузео да баш у *народном* (пучком) епу опева славу Капистранову, не би ли тако његова слава одјекнула кроз народне слојеве и испунила с ца и најубогијег сељака и најамника. Но тиме нам је више жао, што морамо одмах изјавити да у делу није писцу са свим пошло за руком оно, за чиме је тежио. Пре свега цела израда *епа* или боље *спева* не носи на себи оних обележја, која стварају *народни еп*; такав еп — као што знамо — мора бити створ народнога духа, који несвесно ствара; народни еп мора провејавати простота и најивност (најиван еп), а никако не може бити проникнут индивидуалном субјективношћу ни извештаченошћу, што се у већој мери огледа у уметничким епима. Тема је без сумње добро изабрана и дала би се епски опевати, али само духом и маштом правога песника вештака у оба смисла речи. Писац се истина трудио, и то баш доста, да углади што више стихове, па је све и сва на то употребио, а друго, што би дало спеву трајне уметничке вредности и учинило га створом праве појезије, занемарио је писац. Дакле сав својораднички рад утрошио је на метричну — формалну — страну, што међу тим није најглавније. То се види већ и отуда, што нам долазе пред очи разне врсте размера: десетерац са сликом и без слика, дванаестерци, четрнаестерци, шеснаестерци (у логаедичном склопу), а има и дужих стихова. Такова метрична композиција не одговара као потребан постулат *пучком* епу, особито још кад садржина појединих еписода не стоји у хармоничном односу са метричном композицијом. Та је хармонија постигнута само где где и то са приличном контенцијом; најбоље је пак то изведено у X. певању, које се одликује лиричним рефлексијама. Остали стихови пак имају *метричне* складности, но слабо *ритмичне* лакоће и благогласности (еуритмије); речју хармонија међу ритмом и т. зв. ῥυθμιζόμενον-ом је лабава. Слик је већином и махом добар и правилан; али то није постулат ни обележје *пучког* епа. Да се писац оставио са свим слика, те да није за њиме тежио, зацело би боље испевао и заиста створио *пучки* еп са свима захтевима и погодбама, које има *пучки* еп као производ праве појезије. Овако није ово ни *пучки* еп ни дело, које има у себи праве појезије. Сва вештина, коју је писац показао, лежи у спољашњој форми. Подела градива је у главном добра, осем што би певање XVI., које је најбоље испевано, могло mutatis mutandis бити прво, из разлога, које налазимо у композицији епске појезије. Писац је проучавао, као што изгледа, и наше народне песме и друге уметне производе те врсте, а нарочито Мажуранићево „Смрт Смаил-аге Ченгијића“ и Гундулића, јер се трагови тога утецаја налазе у спеву. Махна је у целоме још и та, што је писац и сувише гледао да изведе оно, што се обично зове „епско описивање и опширност“, тако да је то прешло у „неепску растегнутост“, због чега се главна мисао често губи и расплине. Овај спев нема у себи дубоке појезије ни за то, што се не одликује *епском појетичном пластичношћу*, коју особито изводе лепи тропи и фигуре, којима обилује сваки прави еп. Таквих лепих, појетичних слика у нашег песника нема. Фигуре, којих још има, јесу махом т. зв. σχήματα λέξεως (фигуре фонетичне и етимологичне). А и песнички полет је редак, а махом слаб. По томе овај спев има мало умјетничко појетичне вредности, особито као „pučki“ еп — епопија — Volksepos — као што га је песник назвао. Писац је хтео да обогати *хрватску* књижевност *народним* епом; али по духу, који провејава у спеву, види се да је исти ипак продукат *субјективне тенденције* пишчеве, која се развила под утецајем најновије *хрватске* струје у јавном животу; а то најмање пристаје *пучком* епу. Из више места упада у очи клирикализам. Читав спев је по нарави својој обичан *енкомијон*, особито се то види из развученог XVII. певања. Језик и конструкције су често неспретно изражене. Писац још пријатељује с етимологијом, и ако тако не говори. Где где је лепо употребљен по који прави народни израз, а где где нешто

сковано невешто. Много је неспретно и тешко речено „из невоље ради стиха“. На много места налазимо код супстантива с атрибутом месотеву предлога, често из неке маније употребљену, а могло би се казати и без месотезе. Има доста и параплироматичних речицâ, но невгодно увете вбог тога, што ни мало не одговарају садржини нити приносе што лепоти у језику или појетичној уметности, као што то видимо н. пр. у Омировој појезији. Можемо ради потврде својих речи навести оцену на овај еп од св. јеролимског друштва, коју писац на крају своје књиге наводи и с којом се ми у главном слажемо. Оцењивач вели ово: „Slavospiev“ ima liepih momenata u sebi, krasno opjevanih prizora pobudljivih i nas i radovajućih crta iz sv. života Slavljenikova; uz to teče glatko i zvonko stih, romoneći poput potočića na narodnu (?). Jedina i glavna mana mu je, što je preobsežan, a to donekle škodi i njegovoj sadržini. Stvar je odviše raztegnuta, opisuju se amo tamo stvari sićušne cielom stranom, koje bi se dale spomenuti u dvie crtice; primjerice opjeva se 500 godišnjica per longum et latum, pače iste zdravice i nazdravljači i t. d. Sve to, kako se usudih pripomenuti, učini, te se je inače liepi enkomion preko mjere otegnuo, glavna se misao skoro razplinula i cielost i nužna jedinstvenost nešto pociepala. Sav onaj rukopis dao bi 15—16 štampanih arakah formata, što ga imadu knjige društva sv. Jeronima. A to je zbilja odviše velika pjesma, koju će težko sa nasladom cielu pročitati i naobražen čovjek, nek moli prosti seljak ili školsko djače“. Сем тога тај спев није примила ни „Матица Хрватска“ у своја издања. На крају спева су додате кратке „opazke“ уз поједине личности и догађаје историјске, што их спев спомиње. Према томе спев познатог нам писца „Сађурице и шубаре“ и „Грабанцијаша“ можемо препоручити само онима, који би хтели да се увере о ономе, што рекосмо.

Б. Пешта — А. П.

Juraj Carić. Kristof Kolumbo i otkriće Amrike. Napisao — — Sa 61 slikom i geografskom kartom Kolumbovih putovanja. Nagradjeno iz zaklade Adolfa Veber-Tkalčevića za godinu 1891. Zagreb. Naklada „Matice Hrvatske.“ 1892. — „Матица хрватска“ сетила се четирстогодишњице открића Америке и прославе њене, те је од своје стране зажелела, да у ту славу изда књигу једну за народ без икакве „знанствене тежине“ а у што занимљивијем облику. Израду књиге поверила је Јурју Царићу. Царић се послужио рукописом професора Е. Гелчића, за тим књигама Бастијана, Кронау-а, Хелпса, и других, и остао је доследан у изради, држећи се доиста задатка, да пише популарно и занимљиво. У двадесет одељака изнео нам је културно стање Америке пре открића и нека открића пре Колумба. за тим живот и опширно сав рад Колумбов, да добије потребне лађе и новаца за мисао своју; по том четири путовања његова а није заборавио ни путовања и открића других путника. Кратки приказ овај не може се освриути на историске истине или неистине у књизи. Књига нам црта особито живо прве насеобине у западној Индији и борбу међу самим насељеницима, за тим грозоте и недела белих људи, који се дигли да шире цивилизацију у нецивилизованим крајевима и међу канибалима. Сплетке на двору шпањолском против Колумба као и незахвалност Фердинандова Колумбу описане су доста опширно но заслуге Колумбове за просвету навео је писац врло укратко. Ко хоће да дозна, како је Америка пронађена и ко хоће, да научи и упамти, како је ишло са тим открићем, може читати ову књигу али на жалост је мешавина српских дијалеката; писац се држи јужнога дијалекта али га не употреби свуда. Стил је лак и разумљив, као да није Хрват писао књигу. Местимице има ипак хрватштина. Но нестаће и тога, јер Хрвати нагло уче наш српски језик а заборављају свој. Замерамо јако писцу, што није географска имена писао онако, како се читају и тек у загради навео, како се пишу, јер познато је, да се друкчије изговара написано име. Признајемо, да би на ово требало доста времена утрошити и да опет не би било све ни коректно. Но има ту имена, која данас знамо, како се изговарају тачно, па бар та обичнија имена и бар имена, која и данас по Америци долазе, треба да је писац, свугде онако навео, како се изговарају. Не знамо ни натписа правога јер је у наслову „Колумбо“ а у тексту свуда Колумб. На чисто морамо бити, које је боље. С. М.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Како награда, коју срп. краљ. академија сваке године даје из фонда Николе Ј. Мариновића за оригинално саставе из српске лепе књижевности, лањске године ником није била досуђена, то је решено, да се пренесе на ову 1893. годину и тако ће сад академија моћи наградити или два мања списа по 600 динара или један велик са 1200 динара. Рукописе, туђом руком преписане, под знаком, који крије име пишчево, ваља послати академији најдаље до 20 маја ове године.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— У Сомбору се образовао одбор, који ће купити прилоге, да се дигне споменик на гробу покојнога Мите Петровића.

— У Београду се основало друштво за помагање изнемоглим српским уметницима и њиховим породицама.

— Најодличнији данас чешки песник Јарослав Врхлицки славио је ово дана четрдесетгодишњицу од свога рођења.

ЧИТУЉА

ТОША ЈОВАНОВИЋ

У Београду је 6 о. м. умро изврсни члан и редитељ срп. краљ. позоришта *Тоша Јовановић* у 48 години свога века. Покојник је преко двадесет и пет година служио у храму Талијину и уздигао се у глумачкој вештини до висине, до које се дижу само најодабранији. Док је био млађи, приказивао је сентименталне и салонске љубавнике а доцније се дао на улоге трагичких јунака. Родом је био из Бечкерека.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 8. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 21 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

СВЕТА КЊИГА

Мећ' сенкама густим сумрачних борова,
Ту, где веје мирис планинскога цвећа,
Ти боравиш дане тихога живота,
Бог једини знаде колико столећа.
Никада у лету преминулих дана
Пуних борбе, крви, славе или бола
Вал живота бурног није се пролио
У мирно криоце самотнога дола,
Нит се грешна рука подигнути смела
Да те вргне у свет из мртвога мира.
У светињи само молитвеног часа
Кад загуди звоно с глухог манастира
И подигне душу пут неба висока,
Тражио те жељно пун вере и страха
Путник из даљине жедан воде живе
Ил побожна мисо седога монаха —
Ко ти беше творац, где ли му је име?
Мећ' редови није слатких молитава —
Он погребен давно кô сен без имена
Под обраслом плочом у гробници спава,
Заборављен скупа са прошлошћу мутном.
Али ко те чита, том се дижу груди
А душом пролети слутња непозната
И чудна се слика кроз машту пробуди:
Спавају долине, ведра ноћ се спушта,
Мртви мир попада врхове од гора,
Кроз немирне сенке кô очице будне
Сузне звезде трепћу с лазурнога мора.
У том часу монах нечујним кораком
Иступа из храма, застане и гледа:
Поноћно је доба, — после дугог бдења
Грлиће га изба уморна и бледа
Ал' пре светог санка још раскида венац
Весеља и сласти са бледога лика
Па нем и гологлав с покајањем пада.
Пред образом боним првог мученика,
Шапће и моли се у светом ужасу
Ил' под тајном силом страха надземнога
Занеми да чује ил' осети живо
Струју Духа светог и присуство Бога,
Трепери и слути откуцаје срца
Невидљивог духа, што над њиме дише
И занет се дигне, да трепетном руком
Анђеоске речи у књигу запише. —
А у мрачној гори топла поноћ трепти,
Клонуло дрвеће сања мрачне снове
И врбоце шуји. Но у мртво доба
Ко га оно сада по имену зове?
Да л' то шапат страсти облеће му избу
Да умрлог доба у самоћи сети
Оног, што у огњу светог надахнућа
Презирући земљу над звездама лети?...

Ленскій

ЦРНА ПТИЦА

Снег покрио брег и долу,
Уништио мило цвеће;
Крај прозора моје собе
Једна црна птица леће.

Знам ту птицу, знам и песму,
Песму њених црних груди,
Песму чудну, што у срцу
Тако миле снове буди.

Сада ћути птица ова,
Ал' кад дођу ноћи мајске,
Из њезиних топлих груди
Одјекнуће песме рајске.

Весела је птица ова,
Ма да сумор свуда влада:
Она снива лепше дане,
Пролећу се она нада.

Ну пролеће мог живота,
Мирисаво моје цвеће,
Минуло је, увело је —
Вратити се никад не ће...

С. Д. Мијалковић

МОЈ ЦВЕТАК

Дуго, ах, дуго лутах
по белом свету том,
спрам себе тражах цветак
пољаном, градином.

А гле, баш украј мене
одавно пупи цвет —
и занесе ми миљем
и срце и памет.

И овог света гајим
још једну само жуд:
да мој малени цветак
на жарку стиснем груд.

Лељо

МОЈА ЗВЕЗДА

Док још бејах дете лудо,
У часима сретних дана
А у своме загрљају
Причаше ми мила нана:

Да је судба сваком створу
Дала звезду дивна сјаја,
Да га прати кроз сав живот,
Живот патња, живот ваја.

Слушао сам као дете
Слатке речи с уста њени',
Ал им смисао душа млада
Не умеде да процени.

Кад дорастох па ми с' душа
Занесе за дивни снови,
Кад упознах идеале,
И за њима с' душа пови:

Тад ми на ум паде нана
И чудесна прича њена
Па потражих своју звезду
Пут небеских васељена.

Но на небу залуд тражах
Своју звезду, своју срећу,
Очајање обузе ме,
Да је никад наћи не ћу.

Али тада сред очаја
Видех чарне очи њене,
Очи, које својим сјајем
Звезде могу да замене.

И душа ми млада рече,
Да те чарне љубим очи,
Јер љубећи очи њене
Љубим звезду своје моћи.

И моја је звезда једном
Међ другама својим сјала,
Ал' омрзну свет небески
Па је с неба доле пала.

А кад паде, распршта се
У два ока, очи њене,
Из којих ће веља срећа
За ме јадна да просевне.

Она мене јадна теши,
Кад ме тешки јади ломе —
Угаси л' се једном она,
И моја ће срећа с њоме.

Иванов

НА ЛЕДУ

Окрилатише ноге,
летимо као стрела;
у мојој чврсто стоји
твоја ручица бела.

Над нама гавран граке,
и грозна зима студи —
ал' бујно пролеће струји
кроз моје вреле груди.

Лељо

ШЕНУЛА

Слика из Сарајева

(Свршетак)

III

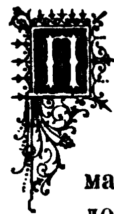

Прођоше двије неђеље.

У Каравиде сваку вечер сијело.

Искупи се ђевојака, искупи момака па у смијеху и шали другарице дорађују испрошеници недовршену прћију, а момци уз каву и духан дирају их и разговарају.

Док им досади и рад и разговор те поскоче па се ухвате у коло — тутњи магаза.

Један пут два долазила и Велика па тек изостаде.

Не има је једне па ни друге ни треће вечери.

Рекоше, болесна је.

Звао Пецирел све хећиме из реда, и наше и оне швапске.

Гледали је они, лупкали је по снази па тек врте главама.

Давали јој њекакве врагове, да пије, и она пила, а не оздравила.

И, за чудо, није лежала.

По цио дан хода, а из магазе на двор, а са двора у магазу — све бијаше у њекакву послу.

Ђекад јој дође па пјева, пјева — ори се и магаза и двор; ђекад закука — да ти је срце од камена, проплакало би.

Питали је: шта јој је?

А она:

„Сама не знам. Дође ми тешко, тешко — не умијем вам казати. Кад се исплачем, лакше ми је."

Рекоше:

„Да кажемо, шенула је, није; али ће, бели, шенути."

IV

Дошла јој једног дана Каравида, да је види.

„Баш си ми добро дошла!" вели јој Велика. „Иде ми се, а не имам с киме — бабо ми отишао послом у чаршију."

„Па да идемо!" пристаје Каравида.

„Да идемо —?" и Велика се мало замисли. „Jä! Да идемо на бембашу. Много ми се допада онај шум, она ломњава, онај поглед уз брдо, а чини ми се, нијесам онђе била — пола је вијека."

И пођоше раме уз раме, руку за руку, као прије толикијех мјесеца.

Мало су говориле, идући кроз папуџије.

Тек кад промакоше мимо ону турску каву на Миљацки и кад се из далека зачуо потмули пљусак сребрнијех таласа, што се ломљаху о брвна на бембаши, тек тада ће Велика:

„Дакле у другу нећељу?“

„У другу, jä!“ радосно прихвата Каравида а засвијетлила очима. „И ти ћеш доћи, чини ми се лакше ти је. Без тебе ми весеље не би било потаман.“

„То је у божјој руци!“ уздахне Велика.

„Ма ето ти је добро. Нијеси толико ни блиједа; а и хећим — они наш — рече мојему бабу, чула сам својијем ушима: ваља је удати.“

Суну крв Велики у лице.

„А, погодио је!“ и Каравида радосно пљесне рукама. „Ту тебе боли! Зато ти не има лијека у апотеци! Е, види ти ње, а мени ништа и не говори!“

„Не будали, бона!“ љути се Велика.

„Није добро, што тајиш,“ не да се збунити Каравида, Ето ја — казала сам теби, другарици, што ми бјеше на срцу, и то ми поможе. Кажи и ти мени, кажи! А већ не ћеш се покајати.“

„Да ти кажем? Теби? Шта да ти кажем?“

Велика се мало колебала.

„Видим, нешто имаш; осјећам, нешто тајиш — исповједи ми се, среће ти! Ти волиш! Ето си опет поруменела — страх те, да не волиш за наго, па не смијеш да кажеш. Ма ја бих ти помогла. О, ти не знаш, што бих све ја теби с драге воље учинила!“

„Ти би, а мореш ли?“

„Добро си почела. Продуљи, продуљи!“

„Рекла си: све?“ као не вјерује Велика.

„Све!“ одлучно ће Каравида.

„Јеси ли то добро одмјерила?“

„Јесам!“ лакше ће Каравида, а поче нешто зепсти.

„Има“, и Велика је сваку ријеч оштро изговарала, а право је у очи јој гледала. „на свијету, што ја хоћу, што ти хоћеш — би ли могла то дати?“

Замисли се Каравида, а спусти очи.

„Па — могла бих,“ једва ће заустити, „што да не могу? Да заиштеш полу срца мога, ја бих ти је дала. Кад теби не бих, а коме ћу?“

Биле су дошле на Миљацку, онђе, ђе је ријека издубила себи врло дубоко корито баш уз саму стијену.

„Рече ли збиљу?“ пита је Велика, још не вјерујући.

„Тако је, како рекох!“ потврђује Каравида.

А Велики и глас и усне задркташе:

„Онда ми дај — Пеша!“

„Шта рече?“ и Каравида не вјерујући, да је другарицу добро разумјела, задржи дах, а руком заклони ухо, да одбије шум Миљацке те да боље чује свако словце Великино.

„Дај ми Пеша!“ понови Велика, а глас јој бјеше очајан као оно у изгладњела просјака, кад иште залогај хљеба, да не скапа од глади.

Да је стотина топова рикнуло, Каравида рике не би чула; да је гром на три корака ударио, из његова трјеска Каравида би само разумјела страховит одјек: дај ми Пеша!

„Ја га волим, Каравида! Дан ми не би био дан, сунце ми не би било сунце, ако он не буде мој. Да се дигне све Сарајево на ме, да ми отме Пеша, ја бих због њега борбу прихватила. Мени не има живота без њега — он мора бити мој!“

Каравида ријечи није чула; њој је у ушима зујао трјесак: дај ми Пеша!

Велика је ухвати за раме:

„Не знам, како га ти волиш, али га ти не мореш вољети као ја. Зато мора бити мој.“

Освијестила се Каравида.

„Зар и онда, ако те он не ће?“ и Каравида само што не заплаче.

„И онда. Ја њега хоћу, било да ме воли, било да не воли. Видиш ли, колико га волим!“

„Ја само видим,“ полако ће Каравида, „колико *себе* волиш. Лијепо! А што онда од *мене* иштеш Пеша?“

„За сада је твој.“

„Зар мислиш, да се и то море поклонити? Зар би ти доста било, да кажем: не ћу га, нека га теби? Зар се ту не пита он? Није ти стало, да ли ће те хотјети он?“

„Он? А што да не ће? И ја сам из добре куће; и моје лице није ружно, и ја сам женска страна — што да ме не ће?“

„Ма ти си ми сама говорила, да он *мене* воли!" љути се Каравида.

„Па што је с тијем? Он тебе воли, док те види."

„Па?"

„Не треба да те види па ће те заборавити."

„А како да ме не види? Да се кријем?"

„Како да те не види, како — како — како било. Тек те не смије више вићети, јер само тако море бити мој."

„А што само тако? Зар ће он, кад не види више мене, баш тебе заволети? Зар не има више ђевојака у Сарајеву? Ти си болесна, Велика! Ти не знаш, што говориш."

„*Ти* не знаш, што говориш! Мало час си рекла: све ћеш ми учинити, а сад ти криво, што ти иштем Неша."

„Бог ми је свједок," и сузе заиграше Каравиди у очима, кад их диже горе, „да бих ти и њега дала. Дала бих га и другијема, а теби најрађе; али он, он!"

„Шта он?"

„Хоће ли он пристати, да га ја као играчку поклањам? Он мисли, он осјећа. Послије онијех ријечи, што их је мени говорио, смијем ли помислити, да ће он моћи бити срећан *с тобом?* Ја га толико волим, да ми је његова срећа дража од моје, да бих ти га на једну ријеч његову уступила, само ако он призна, да ће бити с тобом срећан."

„Да ти призна? Што ће то? Кад тебе не буде, он ће те жалити и прежалити; а већ моја ће брига бити, да онда буде мој!"

„*Кад ме не буде,* велиш?" И Каравида се прекрсти. „А како да ме не буде?"

„Умријећеш!" хладно ће Велика.

Трже се Каравида.

„Умријети? Не умире ми се, Велика!"

„Мораш умријети да Нешо буде мој," шкрипне Велика.

„У питању је срећа Нешова. Кад би се она морала купити мојом смрћу, радо бих умрла; али ја знам, а и Бог на небу зна, да се срећа Нешова купује мојијем животом и ја ћу живјети. Ти би зар и том цијеном, да мене у гроб оћераш, купила Неша? Зар поред толике мржње на другарицу море бити у твом срцу онолико топле љубави, колико треба да усрећиш Неша? Не дам ти Неша! Не бих ти га сад дала, ни кад бих њиме само ја располагала!"

И Каравида поносно диже главу.

„Како ти то охоло велиш: не дам! Лијепо! Не дај га! Али ћеш га дати, јер ћеш умријети."

„Рекла сам: не ћу!"

„Не ћеш?" сикне Велика кроз зубе, а мржња и пакост исписаше ружне црте по оном блиједом јој лицу те се на модрини свака длачица исправила. „Не ћеш?" понови она, а коштуњаве јој руке као клијеште дохватише обле руке Каравидине.

„Не ћу!" одговара Каравида, а од страха не бијаше у њену гласу оне одлучности од прије; од страха, ма да бијаше јача, и не помишљаше, да се опре силини, којом ју је Велика повукла стрмој обали Миљацке; од страха није у први мах ни разумјела, у коликој је опасности.

„А знаш ли," јетко прихваћа Велика, да си у мојијем рукама? Знаш ли, да те могу у часку ринути у овај вир па да те не има? Видиш ли ону бубицу, што је вир обрће у ковитлац? Гле, како се отима, да побјегне! Вир је не пушта — ено је вуче даље! Тако ћеш се и ти отимати, али заман!"

И док је то говорила, од остраг је обухватила Каравиду.

Тек сад се разби сан Каравиди, тек сад она виђе, шта јој грози. Под грчевитим стезањем Великинијех руку пробуди се у Каравиди, море бити доцкан, жудња, да се спасе. Пред хладним недрима дубокога вира, што је могу сваки час пригрлити, да је из загрљаја више не пусте, оживље у Каравиди, дотље успавана, воља, да се брани, да се не дâ.

„Не дајте ме!" отимље јој се из груди више дрека но вика, а свом се снагом одупре у назад.

„Нико ти не море помоћи!" бијесно јој се одзива Велика и потисне је.

Осјетила Каравида, да јој не има спаса, јер под ногама на глаткоме камену изгубила је ослонац те се спотакла и клекнула, а није се по бјесомучним ријечима своје другарице могла надати милости, па у томе

страшноме часу, предавши се кобноме удесу, прошапуће презорно:

„Зар мислиш, да ће те икада моћи погледати Пешо, кад чује, да мене носиш на души?“

Мало застаде Велика.

„Мислиш,“ одговара она загушљивијем гласом, „моћи ће ико и помислити, да сам те ја отисла? Никога не има, да нас види. Кад ме запитају: шта то би? казаћу им: омакла си се.“

„Лијепо си смислила, и доликује ти. Тек једно заборављаш: а онај горе?“

Велики се руке мало размакоше, но још је не пушта.

„Кад би ти хотјела,“ узеће она, а једва дише, „да одеш, куда било тек да то нико не дозна, да не зна Пешо, и да не знају, ђе си — поклонила бих ти живот.“

„Не тупи зуба! На то не бих никада пристала. Или с Пешом или никако! Доврши!“

Наста одсудни тренутак.

Каравида осјети, да Велика запе из све снаге и да је гурну.

Каравида стиште очи.

Грдно се преварила.

Мјесто да је Миљацка својим студом загрли, осјети Каравида под собом тврду стијену па отвори очи.

Чисто себи не вјерује, па трља очи у невјерици.

Лежала је на путањи, а пред њоме на самој обали клечи Велика очију пунијех суза.

„Не знам,“ јецала је Велика, „како би мени било, да сам на твојему месту. Чини ми се, ни ја не бих драгана ни за свој живот дала; али не знам, бих ли имала снаге, да то у овако страшноме часу, у каквом си ти мало час била, тако јуначки и одржим. Но једно је, што добро видим: видим, колико га ти волиш, а већ прије сам виђела, колико он тебе воли. И мржња ми се претворила дивљењем. Да, ја се дивим тој твојој љубави. Гријех би био, неопростив гријех стати на пут толикој љубави. Будите срећни!“

Нађе се у чуду Каравида: да ли то збиља говори она иста Велика, што мало час шћаше, да учини страшан гријех?

„Не чуди ми се!“ наставља Велика и полако устаје. „Обезумила ме љубав. У часку мишљах, могу ти гријехом на силу преотети Пеша. Лудо ми мишљење! И теби хвала, али не теби, већ хвала твојој љубави, што ти је у мало пређашњем часу мојега бјеснила, мојега лудила у уста метнула ријечи, које ми просвијетлише памет те не учиних, са чега бих данима, мјесецима, море бити годинама умирала. Тијем си ми платила, богато платила за оно, што сам те с Пешом саставила.“

Послије онога страха, послије овијех мекијех ријечи Великинијех Каравида не могаше једне заустити, а вреле јој сузе одаваху, да су је обузели осјећаји, које ријечи не знају истумачити.

„Ја волим Пеша,“ опет ће Велика, „а чудне сам ћуди. Кад видим, да ми га не даду, дође ми, да га сама на силу узмем. Не питам, с киме ћу се о њега побити; не мислим, хоћу ли учинити гријех; мени је само то у глави, да он мора бити мој. То ме држи који тренутак и ја не знам, што радим, ја се бојим те своје ћуди. Страх ме је, да ће ми то безумље у такоме тренутку једноме угушити сваку бољу мисао, да ће ми непрозрачним покривалом застрти ум, те ће ми лудило казивати, што да чиним, а несвјесна воља послушаће га. Ја се тога бојим и морам стати на пут тој ћуди, морам је сломити, уништити.“

Каравида није разумијевала, шта је то, што је тако чудноватим мислима мамило те још чудноватије изразе у другарице јој, и, не знајући, не слутећи циља такоме говору, слушала ју је, не бунећи је ни једном ријечју.

„Видиш ли онај вир, којијем сам ти мало прије пријетила? Кажу, овђе је толико дубоко, да би стала цијела велика црква заједно с кулом, а да се крст не види. Овђе на дну мора бити врло добро. Нити се чује овај страшан жубор, што га таласи валовите Миљацке дижу, нити се види ово сунце, ово зеленило, што чојвека овоме свијету привлачи, нити се зна за љубав ни за мржњу. Истина постеља је овђе хладна!“, и Велика се стресе, а говорила је као да је сама. „Али ако! Ту на дну не осјећа се ни врелина ни хладноћа.“

„Велика!“ дрекне Каравида, тек сад прозирући кроз ону маглу Великинијех ријечи, шта је смјерила.

„Погледај ону гранчицу!“ и Велика пружи прст виру, а и не види Каравидина ужаса. „Дочепао је вир па је врти, врти. Ено је вуче доље, а она се не дâ. Испријечила се те стала као човјек на меку калу, па полако, полако упада на ниже. До половине је увукао вир. Гле! како се прегибље — отима се. Само што не проговори, само што не викне: помажите! Будало! Што се бојиш? Под водом ти не ће бити горе, но што ти је сад. Одвојена си од стабла, од оца и мајке, од свега, што ти је драго — што се браниш? Што ће ти још живот? Та и онако ћеш свенути далеко од својијех. Боље ће ти бити ту на дну, но да те вода на обалу избаци и да ти сунце сву крв испије па да се од сухоте скоцаш и да те грабљива рука човјечја дохвати и у ватру баци. Смрт ти је овђе, смрт те чека и послије, па нека се бар и то што прије сврши. Буди јунак! Тако! Топи, топи! Ма што ти је? Што си опет издигла главу? Што још врхом провирујеш? Да знаш, како је тамо доље добро, не би се ни часка отимала. Хајде! Или чекни, малко чекни! Заједно ћемо!“

И вода пљусну.

Вир се отвори и затвори, а поврх њега надуше се неколики мехурићи, ситнији и крупнији, на тек попуцаше.

И чу се само страшан јаук на тек би као и прије: таласи Миљацке и даље се ломљаху о брвна, а вир је и даље играо коло, које је повео прије незапамћенијех година.

V.

Мало послије враћале се тијем путем неколике Сарајлије.

Из далека запазише женску прилику; лежи као трупац баш уз саму обалу; мало да мрдне па би је прогутала она дубина, да је више никада живу не врати.

С тешком је муком освијестише.

Каравида је отворила очи, али што је говорила о виру, о Велики — ти, Боже, знај!

Више је однијеше, но што је одведоше кући.

Шест нећеља није устала, а, док је боловала, бунцала је.

Њен бабо и они, што су је гледали, имали су шта и чути.

Из онијех испрекиданијех ријечи разабрали су страшну истину, која се у брзо и потврдила, кад је Миљацка избацила Велику.

Сви је жалили, искрено је жалили, али тек рекоше: Велика је шенула.

* * *

И данас, кад Пешо са својом Каравидом изађе на гробље, да прелију гробове својијех родитеља, не заборављају прелити и онај гроб, у којему је јадна утопљеница боравила мртвијем санком.

Мита Живковић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

Приступ

—

Винч од Шамотула

Великим злочином и несрећом остаде обележена година господња 1331.

Винч од Шамотула, родом Наленч, војвода познањски, доведе у земљу крсташку силу, да се освети краљу Владиславу, кога зваху Локтек, што му је одузео великопољско намесништво.

Пролише се потоци крви, читава се земља зави у црно; где беше камен, остаде рушевина; где беше дрво, гариште и пепео; где пре цветаше живот, весеље, обиље, онде остадоше цигло гробови, невоља и очајање. . .

У последњем часу, кад већ беше пропаст на прагу, раскаја се Винч, одметну се од Крсташа и, с помоћу његовом, смрви краљ најездничку силу у крвавом боју код Пловаца. Победа је та,

да како, купљена потоцима свеже крви и новим осиромашењем небројених породица.

А беше то бој, у коме се, с једне стране, бораше неутољива мржња и жеђ за уништењем, а с друге стране стајаше на белези крајно очајање целога народа. Обе стране напрегоше сву снагу. Крсташ знађаше, да то бојиште одлучује о његовој моћи а и крал Локтек знађаше, да се код Пловаца ради о животу народном, о његову опстанку и будућности.

И очајање се показа јачим од мржње. Сломи се сила крсташка под ударцима народа у обрани. Али тај изнурени народ не осети сласти тога славља.

Настаде мир — али налик на самртни мир. По гариштима и развалинама виђаху се као махните прилике, које нељудским гласом призиваху освету издајици. Беху то они, који у тим крвавим метежима изгубише породице и имања, губећи, у исти мах, памет и разум. Смејаху се детињим смехом, или плакаху без јаука, а падаху као мухе — од глади.

Неки, мршави као костури, у дроњцима, израњени, бежаху од места до места. Виђаху се полуделе жене, које трчаху насумце и приповедаху, без икака реда, како су им поубијани мужеви и деца.

А догађало се и то — и то беше најужасније у томе ужасу — догађало се, да се ти јадници бацаху једно на друго и убијаху узајмице за парче леба, крпу одела, за најкукавније склониште. И што је још преостало нетакнуто од крсташкога оружја, то уништаваше до краја тај дивљи рој огладнелих и сулудих људи. Жеђ за пустошењем, крвожедна грабежљивост овлада духовима. Из потока проливене крви, које земља не могаше попити, ни реке прогутати, дизаху се ужасна испарења, која омамљиваху духове и затвараху срца. . . Живот људски изгуби сваку вредност у тој забуни.

На несрећу, губици и порази се ређаху једно за другим. То страшна суша, која уништаваше усеве и испијаше реке до дна, то кужни ваздух — „црна смрт“, то снези — који падаху сметовима, у мају, на засејана поља, то вихари и буре, које чупаху из корена стародавне храстове. Као да је сама природа помахнитала скупа с људима, који, не знајући шта да чине и куда да се склоне од божје деснице, ил' пужаху на коленима по земљи, уздигнутих руку небу, вапијући за милост, ил' се скупљаху у оружане гомиле и, гоњени дивљом помамом, разношаху страх, смрт и палеж.

У једним те истим устима спајаше се топла молитва с подругљивим хуљењем; у једном те истом срцу живљаше побожан занос с крвожедном грабљивошћу; а онај, који се изјутра молио с јауком у храму божјем, ноћу је гњурао у крви и постајао лупеж без срца.

Стадоше се састављати у вели с разбојничке чете На чело им се често истицаху познати витезови, чешће туђе протухе, који пљачкаху, што се још дало упљачкати у опустошеној земљи, па измицаху у Поморје и немачке крајеве.

А главни зачетник свију тих несрећа, Винч Наленч од Шамотула, сеђаше у Кракову, краљу уз колено, са свим без погибли. После онога срећнога боја код Пловаца крал му је све опростио а повратио му још и нека достојанства. По у Великопољску, где беше некада готово неограничен господар, не смеде се ипак војвода одмах повратити. Страшна се мржња дизаше онде против њега; стари завидници подигоше главе, а сељаци, упропаштени крсташком најездом, на сав глас проклињаху име издајниково. Винч знађаше, да му сада онде не ће дати ни подићи гласа, нити владати као некада, да би могао и главом платити, кад би се дрско повратио.

Род његов, Наленчи, беху, до душе, онде силни, али сада морадоше ћутати. Од памтивека беху они на гласу као разуздани и брзи на буне. Још кнез Примислав I мораде с њима да се бори, а син му Примислав II само што је, својом храброшћу, метнуо на главу круну Храброга, паде под ударцем убилачке њихове руке. Спрегоше онда Наленчи с исто тако силним родом Заремба, па дајући одушке мржњи на Примислава, не устручаваху се ни да служе као средство брандебуршким маркгрофовима. За то издајство и убиство краљево, које беше повод многогодишњим смутњама, одузете су им различите части и достојанства. Не имађаху права да се облаче у скрлетно одело ни да се боре у првим редовима витешким, а нека им имања, као град Чарнков, преузе краљевска благајница.

После много година стало се већ заборављати на срамотну казну и Наленчи се опет осилише, кад ето у Винчу, који је својим достојанством и значајем повратио стару славу роду своме, — узавре бунтовничка крв, а његова издаја подсети на стара злочинства Наленча.

Добив ипак опроштење од краља, Винч ми-

мишљаше само о том, како ће се докопати изгубљене моћи и власти. Седјаше у Кракову, а као звер затворена у к везу, тако осећаше грижу на савести и немир у души. Болело га је љуто и што му нема жене, коју је оставио у Шамотулама, а коју је волео од срца, јер беше лепа и добра, да се не може исказати. Занесен охолошћу и гневом, отео се из њена загрљаја, не пазећи на молбе и заклињање, не пазећи на њено стање, да ће на скоро постати мајком, и отишао је у Маријенбург, крсташком мајстору Лудеру, бруншвичком кнезу, да доведе његове разуздане чете, не би л' се осветио краљу. Од то доба није ју видео, а добијаше само неоуздане гласове. Знађаше да је жива и да је, на брзо по његову одласку, дошло на свет, у Шамотулама, дете његово, ћерка, коју прозваше Мартом по материну имену.

Али он не мишљаше о том детету. Пред очима његове душе стајаше непрестано жена, тужна, уплакана, где крши руке у очајању. Тако ју виде последњи пут, а тако беше бесан, да ју, молећиву, нељудски одгурну те је пала на колена, јечећи глухо. Тај га јек буђаше сада иза сна и Винч ђипаше с постеље.

— Марта! Марта! — викаше у страху.

И шиљаше удиљ гласнике у Великопољску с заповешћу, да му жена дође у Краков, без оклевања. Но ти се гласници често пута не враћаху, а ако се који врати, донесе му немиле гласове, да му се жена, врло болесна и несрећна, склонила из Шамотула у Познањ, а оданде не може никуда, јер су путови неоуздани, разбојништво се страшно раширило. А како ће болесна жена да иде, у тако време, с маленим дететом? Причаху му даље, како сва чељад и сви дворани оставише жену омрзнута издајника.

На тај глас стресе се велика, охола прилика Винчева, као да ју језа прође. Огњевитим очима мрко погледа, стиште песнице, а неразговетним гунђањем прећаше онима, који тражаху освете на невиној жени.

— Штенад! — шапну кроз зубе.

Беше то онда човек у најбољој снази. Слика и прилика витешка, јуначка; одважност му вираше из очију, дрскост се огледаше у крупним изразитим цртама. Глас му беше јак, навикнут на заповедање, а кретање тако, као да не допушта, да би му ко смео стати на пут.

Та се прилика не угибаше још под бременом брига, ал се савијаше као подсечен храст, кад су му ти гласници стали причати о страшном опустошењу великопољске земље, о метежу и љутом разврату, који овладаше онде после ратне несреће.

— Камен на камену не остаде, — говораху. — А како је у земљи, тако је и у људским душама: злоћа све уништи. Нема речи, да се то исприча; суза, да се оплаче; молитава, да измоле милости. На страшну пропаст предана је та земља; око божје затворило се над њом, а ђаво је свемоћно завладао. Човек, који је видео, шта се онде догађа, не ће се поплашити ваљда ни пакла. Љуће је од крсташкога мача оно лудо очајање, које не слуша ни писку деце, ни молбе жена, ни клетве стараца. Разбојничке чорде прелетају читаву земљу и не праштају никоме, а нема ко да стане на браник. Лешине се ваљају по путевима несахрањене, ваздух зева смрћу, с димом од пожара и топлом паром од крви дижу се клетве до неба, из кога пада или гром, или облак скакаваца, или крвава дажда, која уништава усеве по пољу, пали траву, трује реке...

Винч слушаше, ћутећи, и само му усне дрхтаху, лице беше бледо, а охоли се врат савијаше полахко к земљи.

Али охолошћу надувено срце не допушташе још да се покаје.

Више пута се стискиваше песница, да удари у груди и да призна грех, који лежаше на души као камен, али уста, грчевито затворена, ћутаху.

— Нисам ја томе крив! — објашњаваше глас самољубља и охолости. — Светио сам се за неправду, а после сам све накнадио код Пловаца... Краљ је опростио... Бог је опростио... људи морају опростити. Није на мени кривица за оно, што се је после догодило... за лудости и злочинства других...

Тако се је тешио Винч. Али кад се спусти ноћ и окружи га мрак ода свуда, кад сан не ће на очи, а ватра га стане палити и успламћивати чула, обузме га најпре жива жеља за Мартом и брига за њену несрећну судбину. После му нестајаше испред очију њена прилика, а указиваше му се земља опустошена војном и пожарем, крвљу заливена... Изгледаше му она као дивска телесина, у љутим ранама, коју кидаху дивље птичурине. Час опет виђаше читаве гомиле полуделих људи, који се превијаху у страховитим мукама, даваху од себе нељудске гласове, нападаху бесно један другога, хуљаху на Бога, презираху светињу, разуздани на свако чудо и покор.

Стискиваше очи, прислањаше на њих вреле дланове, час опет, пружајући руке, тераше од себе крваве утворе — узалуд! На против, све се јасније истицаху, све разговетније слушаше гласове клетве, који падаху као жар на његову душу; све јаче викаше глас савести:

— Ти си крив!... проклет био!...

— Краљ је опростио... — понављаше Винч шапатом, бранећи се.

— Краљ... да! али јесу ли ти опростиле тисуће жртава? Гледај!...

И опет се, пред укоченим оком Винчевим, расниваше крвава слика.

С бојишта устајаху мртваци истргана тела, просуте утробе, размрсканих лобања. Устајаху и иђаху к њему, бризгајући на њега крвљу из својих рана; мртвим очима гледаху му у дубљину душе. Винч виђаше, како из тих очију стадоше цурити сузе, испрва полахко, после све бујније, док с њима са свим не исцуришe зенице и остадоше само јаме у лобањама, црне, дубоке, велике. С мртваца се спузаваше израњено и сагњило тело, отпадаше месо на комаде и остајаху голи костури... читава гомила костура, који шклоцаху сухим костима, шкргутаху искеженим зубима.

Силом откиде Винч свој поглед од тога видика и преврну се на другу страну; али онде опази другу гомилу, живих људи, али исто тако страшних. Беше то као одсев онога, што му је приповедао гласник, који дође из Великопољске. Оним скелетима трчаху хрпе, гоњене очајањем или лудилом, — мушкарци, старци, жене и деца. Све то гладно, мршаво, с огњем мржње у оку, с пеном на устима, с дреком проклетства.

Између тих костура и живе гомиле стајаше Винч. И виђаше, како се сваким часом, све већма примиче к њему та дивља навала; јурила је без памети управо на њега. За тињи час беше већ на земљи, под ногама те силесије. Осећаше на себи, на живом свом телу, како га газе, ломе му кости, можда и лобању, гњаве груди и срце, а не одузимљу живота. Испрва га пригњечио грдан терет, после осети бол у костима, које пуцаху, а после му читаво тело постаде једна рана, коју бесна гомила, час по час, раздираше ногама. Хтеде да умре, а није могао. Нестало му сапе, а дихао је; очи му извадише из главе, а те очи све виђаху; мозак му разгазише, а он је све разумевао и чуо сваку клетву. Чуо је дивље вијање живих и шуштање костију на костурима.

Док се није најзад све спојило, замутило у једном хаосу, све заклонила крвава румен, све заглушио силни шум, као шум узбуркана океана. Винч се прену и ђипи с постеље.

Беше зора. У нејасној светлости јутарњој опази Винч бастије краљевскога замка, увијене провидном маглом.

Стресао се и задрхтао.

— Идем онамо, — рече сам себи. — Краљ нека ми даде књигу проводницу... Морам ићи у Познањ, — хоћу да видим својим очима!

Дрска то беше одлука, ал се Винч не трже натраг. Скупив оружану пратњу и снабдевен краљевском заповешћу, одјезди сутра дан из Кракова, да се својим очима увери, да ли је истина, што су му говорили о пустоши и невољи, да ли су море, које га прогањаху, донета одсев јаве.

(Наставиће се.)

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Атенајида

Прва слика приказује нам племениту женску главу. Лице је ванредно лепо, понрејe има неодољиву драж. Без сваке сумње, то је лик, како би га приказали велики грчки мајстори, да човечанство ужива у том салику женскога божанства. Па ипак издаје к небу подигнуто изразито око и црта бона осмејка око најсавршенијих уста, јесте лепу жену, али и жену, која мисли и осећа, жену, у које је срце отровано, у које је душа распорена.

Изгледа скоро као лик хришћанске мученице, која, прожмана дубоким религијозним уверењем и чврсто верујући у очитовање божје, са тихом, племенитом резигнацијом гледа смрти у очи. Или је то можда лик оне чувене Ипати

је[1], која мушки срчано бранећи своје филозофске принципе под хришћанским рукама пушта душу?

Није ни један ни други а ипак има нешто и од једног и од другог. У том лику, који тако живо приказује унутрашњу душевну борбу, чежњу за спознањем истине, дубоку тугу због бескорисне борбе духова, наду на најзадање искупљење и крај мучне борбе, чини се гледаоцу да опажа једаред хришћанску, други пут опет поганичку мученицу.

И јесте то мученица, но не мученица, коју растрзају дивље зверке и која умире од удараца фанатичне гомиле. Њено је мучеништво царски дијадимат, који као несносан терет терети лепу њену главу а помножава душевну борбу у унутрашњости јој. Да ли ће доживети краја својим мукама? Да ли ће и за њу сванути дан, кад ће крај ногу својих видети сломљене златне ланце ропске? Да ли ће бој, што у њених грудих тако жестоко бесни, икада престати те се растворити у дивну душевну хармонију?

Но дајте најпре да исприповедим историју лепе Атенајиде, чији лик овога часа посмотрисмо, па ћете у њој наћи жељена одговора.

Давно се већ у римској држави беше променило све, кад је Теодосије II, унук великога Теодосија а син славне Елије Евдоксије године 408 ступио на престо Византије. Није толико подела државе на двоје допринела те се из основа изменила физијономија светскога царства, колико је велики верски преврат државу и друштво одвео на нове стазе те створио нове назоре. Гоњено и трпљено хришћанство постаде вером-владарицом, па и ако је декрет, којим је цар Константин хришћанство на место поганинштва поставио био државном вером, нашао у Јулијану Отпаднику жестока противника, то се ипак није могло више ни сумњати, да је најзадашња и одлучна победа нове цркве била већ чин, против кога се могао дићи само онај, који се у тренутку непојмљиве заслепљености осмелио, да задржи наравни ток ствари. Нагло се промениле улоге а с њима и сценерија. Од гоњенога хришћанства постаде вера владарица, од господарице поганичке вере постаде најпре трпљена, па за тим гоњена поганичка јерес. Ако су пре потребни били едикти толеранције, да се не гоне Хришћани, то су сад такви едикти били једина заштита за гоњене присталице поганинштва. Било је довољно мало столећа па да се уведе промена у светском реду, какву донде а и од оно доба није у такву обиму доживело човечанство.

На жалост је хришћанска црква, сад једаред поносна носилица новога моралнога реда у свету, добивши првенство изгубила свој симпатични младачки лик. У борби, коју јој је сад ваљало издржати, да би учврстила своју власт не као религија у ширем смислу, него као црква у ужем смислу, на жалост се латила и оних средстава, којима се некад послужило поганинштво, кад је ваљало сузбити божанствену науку Спаситељеву. Догме и култи, саборски закључци и верски чланци, дефиниције и тумачења дођоше на место првашњих простих наука̂. Прва последица те метаморфозе беху разилажења у мишљењу међу самим хришћанима, цепања у црквене фракције, устанци и побуне, борбе и ратови, с којима се по нужди нађоше и сви они изгреди, којима је тадашњи римски свет сам себе понижавао. Колико се Хришћани, док су били гоњени и потиснути, свим врлинама одликовали над поганицима, толико им морално стање постаде слично стању поганика̂, од како хришћанство постаде вера владарица у римском царству. Претеривање у аскези и непоштовање брака потпомогоше неморалност, владу у држави фанатизма. Вера у то, да се савршено схватило, како ваља решити светске загонетке, одстранила је не само сваки осећај смерности и скромности, него је људе начинила и суровима, без осећаја и свирепима према сваком, у кога нису имали вере да ће оно схватити, т. ј. према свим иноверцима.[2]

У оваким приликама није било чудо, што је већ Теодосије Велики године 380 могао издати славни онај едикт, којим се сваком римском грађанину налаже да прими хришћанску веру. Тај се едикт свугде извео, па ипак је било још много Римљана и Грка, који му се нису хтели покорити. Нарочито се није повиновала Грчка, којој су становници још једнако жртвовали боговима и држали се старих филозофских наука̂.

Велика школа у Атини још је једнако важила као расадница јелинског образовања па чак су и хришћански теолози из Атине набављали

[1] Ипатија из Александрије била је ћерка математичара Теона а жена филозофа Исидора и одликовала се лепотом и моралношћу. Кад је године 415 после Христа букнуо народни устанак услед тога, што су Чивуте прогањали, убије њу као учитељицу филозофије фанатичко хришћанско становништво.

[2] Otto Henne am Rhyn. Die Frau in der Kulturgeschichte. Berlin. 1892.

потребно знање, које их је оспособљавало да делују као учитељи и беседници. Један од најпознатијих философа у оно време на оној школи био је софиста Леонтије. Он је опште важио као један од највећих зналаца; као зјело богат човек био је и иначе уважен. Ну највећа му је дика била његова лепа и духовита ћерка Атенајида. У поганичкој вери однегована, под упутством очевим посвећена у мистерије философских знаности, била је Атенајида скроз и скроз образована те је међу вршњакињама својим светлила као ретка звезда. Појезију и риторику знала је у прсте, бавила се вештинама и проучавала је знаности. Ретко је зацело игде било спојено толико женске умилности и научности, чедности и слободе духа, женске скромности и самосталности у једном јединoм лицу, као у Атенајиде, те славне ћерке славнога оца.

Још је рано сазнала и за принципе хришћанске цркве. Прелаз са Платона на науке хришћанства није јој био тежак. Проста па ипак узвишена наука Назарећанинова допала јој се. Ма да је била незнабошкиња, ипак се као философкиња дивила науци Христовој па често се дешавало, да је у разговору с оцем изјављивала своје назоре о том.

Тада се догоди нешто неочекивано. Њен отац Леонтије умре те се у породици изроде распре о наследство. Атенајида мораде право своје тражити у престоници. Са својом тетком, очевом сестром, оде у Цариград, да онде цару преда своју молбеницу.

Како ли је морало бити у души младој философкињи, кад је ушла у престоницу источног римског царства и познала живот у њој. По улицама је беснело верско трвење и борба странака. Још је становништво било под утецајем страшнога устанка, који је букнуо, кад је Аркадије Аријанцима хтео понешто да попусти а патријарх се Јован Златоусти томе опрео. Још се једнако говорило о том, како је царица Евдоксија изгнала тога великога човека и још се једнако кувало у циркусу и по црквама у Византији.* Тавница и смрт чекала је ревноснога противника а изгнанство и ексkомуникација свакога, ко би покушао да се опре моментаној догматско-црквеној струји. Док је у вароши беснео бој о догме, дотле се млади цар бавио решавањем богословских питања. Теодосије II био је учен, али слаба карактера и неповерљив, те се дао да га у свему руководи старија му сестра, енергична Аугуста Пулхерија. Не он, она је управо била владар и под њеним се надзором млађани василеј васпитао у побожности и моралној чистоти. Царски двори у Византији личили су манастиру, у којем се без престанка моле Богу. Ту је било седиште праве цркве, не ортодоксије, у чијем се духу управљало великом државом. Пулхерија је била душа двора и државе и мора се признати, да је та чудновата жена, ма да би је човек са слепе јој верске ревности кадар био и осудити, ипак с друге стране престолу Теодосија II била заиста на дику. Двор у Византији никад није био једноставнији, никад није имао мање захтева, никад није у њему владао строжији морал, као баш онда, кад је њиме управљала побожна и строга Пулхерија.

(Наставиће се)

* Leopold Ranke. Weltgeschichte. IV. I. Leipzig 1883.

La vérité avant tout

У прошлогодишњем „Стражилову“ (бр. 18. 19. 20.) написао сам оцјену ст. слов. граматике од г. Љ. С—ћа, израђене „по Лескину“[1]. Мислим да сам доста јасно и ако укратко показао њезине празнине, недостатке, и што је главно: неразумјевање Лескина, за чије се име заклонио г. С—ћ. Одмах за тијем написао је и г. Живановић своје примједбе, и показао такође њекоје погрјешке, што по ствари што по језику, којих би најмање смјело бити у школској књизи. О научности код такова посла не може бити ни разговора, и о томе ће се свак увјерити, ко

[1] Говорећи о потреби Брозове ст. слов. граматике у Хрвата, заборавио сам ондје напоменути Дивковићеве Облике ст. слов. језика, али ствар се не мијења, јер по Јагићеву мишљењу није ни та школ. књига вриједна. в. Archiv VIII. 141.

коле савјесно проучи ту књижицу и испореди са Лескином. — Али ипак није тако. У посљедњем „Архиву“ (XV. 2.) написао и г. Облак њеку рецензију у 37 редова, нестварну да речем, јер ту се ништа не доказује него онако на браду да му вјерујеш, — и пронашао у г. С—ћа „јасно и научно разлагање“, што и г. Р. у „Стражилову“ (о. г. бр. 4.) приказујући исту свеску „Архива“ онако задовољно истиче. — Али да оставимо на страну то књижевно пријатељство (јер пријатељство је свакако лијепа ствар), па да видимо како суди г. Облак о поменутој ст. слов. граматици г. Љ. С—ћа.

Био је, вели, пријатно изненађен von der leicht fasslichen und doch wissenschaftlichen Darstellung,... die der Verfasser trotz der sehr knappen und kurzen Ausdrucksweise zu erreichen verstand. Тешко је, вели, резултате научне изнијети пред омладину тако, да их лако разумије, а не запасти при том у пространо разлагање, али баш у том заслужује књижица сваку хвалу. Тако треба и њекоје мале нетачности, како му се чини, одбити на рачун der.. hie und da doch zu kurzen Fassung. Међу те нетачности рачуна он die Angabe, das *on* zu ꙑ wird, oder dass das ѧ in имѧ aus einfachem *en* hervorgegangen sei. Онда би хтио да су мало протумачени они mit einem Sternchen decorirte, aber niemals vorhandene Spukgebilde wie *пекѣахъ*. Преко тијех малих недостатака без штете ће, вели, ученици уз тумачење ваљана учитеља пријећи, али допустио би себи einen leisen Zweifel, ob wirklich alle Lehrer diese Ungenauigkeiten richtigzustellen verstehen. Тумачење аориста *басъ* од *бодсъ* рачуна милостиво у штамп. погрјешке. Хвали што су изнесени многи примјери уз парадигмата и уз поједине партије, спомиње обраду слож. глаг. облика као практичну па тако и примјере на завршетку књиге (не говорећи ништа о коректности и не разбирајући докле иду ти примјери, јер их свакако није ни читао), и најпослије не свиди му се Лескинова подјела глагола (да ли и Лескин учи да *дѣла-ти* нема наставка за инф. основу?), јер је одвећ компликована (für diese Stufe des Unterrichtes), и ученици ће је само уз помоћ ваљана учитеља разумјети. — Тако г. Облак, а г. Р. као да је још више прегонио, приказујући у 4. бр. „Стражилова“ пом. св. „Архива“. Ту се вели: „Особито истиче јасно и научно разлагање у овој књизи“...., па онда: „*Једино* му замера што је код глагола узео Лескинову поделу“ и т. д. У истој свесци „Архива“ је и Ђорђевићев реферат о првој књизи српских нар. пјесама, коју је уредио г. Љ. С—ћ, па ево како г. Р. приказује о томе у „Стражилову“: „Реферат (Ђ. С. Ђорђевић) замера издавачу (Љ. С—ћу) што није *мало више* пазио на критичност издања“. Како према овоме изгледају фактичне ријечи Ђорђевићеве: Man hätte nur dieser textkritischen Seite der Ausgabe mehr Aufmerksamkeit schenken sollen, *denn Vieles wurde ausgelassen* (Archiv XV. 2. стр. 275.). Онда долази гомила поправака у том правцу. Иза тога вели г. Ђ—ћ (стр. 277.): Es ist recht zu bedauern dass diese Ausgabe der Volkslieder nicht frei von Druckfehlern ist. Denn zu den 25 Druckfehlern, die vom Herausgeber selbst corrigirt wurden, sind noch *sehr viele* hinzuzuzählen[2]; па онда још већа гомила поправака у том правцу. Ја не знам шта се друго може тражити од једног издавача туђег посла него да буде без тијех погрјешака, које г. Ђ—ћ једанпут означава са „много“, други пут са „врло много“, — и како према свем том изгледају ријечи г. Р. „што није мало више пазио“? — Види се да та господа један другом каде, само да су то оставили на само, а не да се у јавности замеће траг истини, јер, хвала Богу, знадемо и ми читати. Али да прекинемо с тијем, јер сад нам је већ јасна ситуација, па да се обрнемо г. Облаку.

За имѧ хтео је рећи да није од *и-мен него од *и-мен̥; за on — ж мисли сигурно acc. pl. рабꙑ т. ј. пут: *рабонс — *рабунс — *рабун̄с — *рабӯн — рабꙑ, дакле опет хоће да рече да је и овдје ꙑ од о̄н или ӯн. (Испор. на стр. 6. у С—ћа, гдје се говори о промјени самогласника иза непчаних сугласника, дакле како н. пр. „ꙑ које је постало из он“ бива иза непчаних сугл. ѧ, а то је acc. pl. мушких О-основа). Најпослије аорист басъ није од *бодсъ него од *бо̄дсъ (то је хтио рећи). Дакле у цијелој књижици поправио је г. Облак цигле три дужине, без којих је могло слободно остати, јер ће ђак и с тијем дужинама исто толико разумјети ствар као и без њих. Крупнијих погрјешака дакако

[2] Има их до 250 (в. „Јавор“ о. г. стр. 36.) На интерпункцију није такођер пажено, so dass sie oft bei denselben Versen verschieden ist. („Архив“ стр 285).

није нашао, које би одбио барем на рачун der zu kurzen Fassung. Што се у § 2. индиректно учи да у грчком имају слова ч, ц, ѧ; у § 19 да у кръстити — ъ није имало никакву гласовну вриједност; што се на стр. 9. говори о „именичкој“ промјени (Леск. Decl. der Nomina); на стр. 10. о основи рабъ —[3]; што се цијепају О-основе на двоје (као да је Лескин по родовима дијелио); што се „по Лескину“ ӯ-основе стављају међу консонантичне, а gen. sg. цръкъве тумачи из *цръкъѣ (према томе и бы-єнъ из *бьѣнъ); што се за основу компаратива меће наставак -ѣјьс-[4]; што је сложена деклинација скроз рђаво протумачена; што се инфинитив и супин зову „начинима“, аорист „пређашњим свршеним“, а плусквамперф. „давнопрошлим“ (тако се ваљда још прије по вијека учило); што се у §. 169. учи да се секундарни наставак у 1. л. једн. „стопио“ с крајњим гласом од основе у ъ; што се императив тумачи (§. 190.) да се од основе сад. вр. мијења крајњи глас на *и*, а у двојини и множ. на *ѣ*, или у сва три броја на *и;* што имперфекат није никако протумачен (исп. §. 191. 211.); што је Лескинова подјела глагола нагрђена (дѣла-ти нема по г. С—ћу наставка за инф. основу а хвали-ти има!!!); што плѣти има сад. вр. плевѫ (стр. 47.); што цѣлѣти значи „лечити“ (стр. 61.); што су примјери на завршетку без критике и непотпуни и т. д. — све је то г. Облаку или научно, или пука ситница према онијем трима дужинама његовим, а мора се већ и онако одбити на рачун der zu kurzen Fassung.

Нама је заиста чудно то начело г. приказивача. Запети за оне три дужине, које не ће ама ни за длаку раширити грам. знање једнога гимназијалца, а све ово напријед пропустити и одобрити; не само то, него још говорити о научном и јасном разлагању. Кад се г. О. већ задржао на страни 6. и запео за оно „ꙑ од *он*“ [м. о̄н(с) — ӯн(с)], онда је требао на тој страни и то опазити да нема тог метода, који би допустио да се говори у школској књизи о „*ѣ* које је постало из *аи* или *ои*“, о „*ѣ* које је постало из дугог *е*“, о „ꙑ које је постало из *он*“, и о „ꙑ које *није* постало из *он*“, (ово је врло прецизно и научно!), особито кад напријед нема систематски израђене фонологије, и кад нема никаквог путоказа (а не може га ни бити у шк. књизи) за такове прилике. Шта значи то „које је постало из овог — из оног“ или још „које није постало из овог“ и т. д.? Шта је добио ученик тијем празним ријечима, особито у гимназији, гдје се без потребног знања других језика не може то ничим расвијетлити ни потврдити. Мјесто што је поправио оно „ъı од *он*“ требао је све такове параграфе уништити, а кад већ поправља, онда како је могао према томе поднијети:

1.) да се према § 169 тумачи аорист н. пр. везъ од *везом — *везон: да се лични наставак стопио с крајњим гласом од основе у ъ, кад ту о „стапању“ нема ни помисли[5] него од *везон wird *o* eine Stufe nach *и* (ъ) verschoben: *везън, па онда -ън verliert sein *н* (Lesk. стр. 19). Кад дакле од -он буде -ън, а *н* отпадне, да ли то онда чини појам „стапања“ од -ън (-om)? Ако тамо није ꙑ од он него од о̄н, онда се ваљда не смије ни овдје говорити о стапању. Ако и ово иде на рачун der zu kurzen Fassung, онда је за оно још јачи тај разлог, гдје би се морала тумачити процедура: рабонс, рабунс, рабӯнс, рабун, рабꙑ.

2.) кад је допустио да се говори о томе кад је *ѣ* постало од *аи, ои,* или од е̄, како је онда могао поднијети да се императив н. пр. бери тумачи од беро с промјеном од *о* на *и*, кад је на беро- дошао још знак за оптатив *ī*, па тек од *oī* у једној прилици *и*, у

[3] H. Hirt (Zu den slavischen Auslautsgesetzen), који са великом вјеројетношћу доказује dass betontes -o als -o erhalten blieb, unbetontes zu -ъ wurde, па nom. sg. рабъ тумачи из праслов. *о́рбос, ипак са резервом обилази тумачење Лескиново: да је nom sg. рабъ за право акузатив. Нека је рабъ и nom. али основа је рабо-. (cf. Indogerm. Forschungen II. стр. 345. и д. стр 360.)

[4] Лескин учи да се адјективна основа свршава на *ѣ*, а наставак је за осн. компаратива само -јьс-; по г. С—ћу *ѣ* припада наставку; сигурно и то на рачун der zu kurzen Fassung. За то *ѣ* читамо у Бругмана да је = индогерм. ē, und es kann kaum einem Zweifel unterliegen, dass diese Comparativbildung dadurch entstanden war, dass das Suffix -ies- an den instr. sg. der O-Stämme auf ē antrat“.... (Grundriss II. 410.) Једно од овог двојега је научно, а које је, то ћу оставити г. Облаку да ријеши.

[5]) Г. С—ћа је помело то што Лескин вели (на стр. 99) за секундарни наставак -m — (enthalten in -ъ) али то треба разумјети; јер ваљда тек не ће Лескин на једном мјесту једно (стр. 18—19) а овдје друго. Овдје се има разумјети само онај утјецај, што га m оставља за собом (eine Nachwirkung in der Nasalität oder sonstigen Veränderung des vorangehenden Vocals; стр. 18). Тај утјецај назала са свијем поричe H. Hirt., J. F. II. 345. 350.

другој ѣ (према различитом акценту, како се мисли)? Ми са нашим обичним умом не разумијемо тај метод: у једној прилици говорити о ѣ кад је од *oi*, а ондје гдје се има показати слична прилика бјежати од *oi*, па мијењати темат. вокал *о* на ѣ. (По којем је то закону?) Или једно или друго; трећег пута нема, а не ће га ни г. Облак пронаћи.

Ја не мислим овдје понављати свега онога, што сам већ једном написао; нити је то потребно, нити се може, нити ми се хоће. (Коме је стало, молим да испореди.) Мени не треба ништа него да се нешто више задржим код сложене деклинације (у г. С—ћа), што је важно и ради српскога језика, па ће се најбоље видјети шта све може поднијети г. Облак.

Већ сам улазак у „сложену промену“ врло је „јасан“ и „логичан“, као што је то добро опазио г. Живановић. Ту се каже (§. 139.): „По сложеној промени мењају се кад су у одређеном виду прости придеви“... Кад су у одређеном виду не могу бити прости; нама је то јасно. Али и то ћемо одбити на рачун der zu kurzen Fassung, него ово је главно. Г. С—ћ прво каже како постаје одређени вид: „кад се на неодређени дода заменица и, ѥ, ꙗ, (за коју у § 133 учи да је = који, је, ја!!) па тако се и у свима осталим падежима на падеже именичке промене додају падежи те заменице“ (§ 140). Дакле: на именске падеже додају се падежи замјенице у свијем осталим падежима сложене деклинације. Али одмах у § 142. нешто друго, што се овому у § 140. противи. Ту се опет учи да се падежи замјенице не додају на падеже именске него на основу, и то: у 6. пад. једнине за мушки и средњи род, па онда (у § 143.) исто тако у 3., 6., (??!) и 7. пад. множине и 3. и 6. двојине. За тијем у § 144. учи да се у жен. р. у 2., 3. и 7. пад. једн. не додаје цео облик заменице ꙗ: ѥꙗ, ѥи, него само ꙗ, и“; (а гдје је 2. и 7. пад. двојине; да ли је ту новоуѥю или новоую? Дакле то је теорија у г. С—ћа, о којој г. Облак ни ријечце, јер све погрјешке, које се овдје ни по којем начелу не могу оправдати, дакако много су мање од оне његове три дужине.

Лескин у граматици (стр. 86.) прије свега учи, да се у свијем падежима сложене декл. додају падежи замјенице на номиналне падеже адјектива, а нигдје на основу, па упућује на своју Declination стр. 131, где је ту ствар јасно протумачио (противно Миклошићу) и одредио један принцип за све падеже слож. деклинације; падежи на падеже. Облици, у којима се не виде јасно оба падежа, настали су или дисимилацијом сличних завршетака у оба дијела, тако да се завршетак у средини губио, или дисимилацијом у самој замјеници (скресавање замјенице у 2., 3., 6. и 7. пад. једн. жен. р. и у 2., 7. пад. двојине), или аналогијом слож. облика једно према другом или према прономиналној деклинацији. Ево тијех привидно неправилних облика:

instr. sg. м. и ср. р. добръ-имь од добръ(мь)-имь, дисим. сличних завршетака и дуљење ъ у ы као у nom sg. м. р. добрый од добръ-й.

dat. pl. добры-имъ од добромь-имъ, дисим. и по аналогији instr.

loc. pl. добры-ихъ од добрѣхъ-ихъ, дисим. и по аналог. gen. pl. (гдје су јасни падежи оба дијела: добръ-ихъ, дуљењем добры-ихъ), јер су gen. и loc. и онако једнаки у проном. деклинацији.

dat. instr. dual. добры-има од доброма-има, аналогијом дисимилација.

Снага аналогије и изједначивање облика према проном. деклинацији види се лијепо у dat. instr. loc. pl. и у dat. instr. dual. жен. рода, гдје нема посебних облика за жен. род. Требало би:

dat. plur. добрамъ-имъ, отуд би било добра-имъ; instr. добрами-ими = добра-ими; loc. добрахъ-ихъ = добраихъ; dat instr. dual. добрама-има = добра-има; свијех тијех падежа никако нема, него и за жен. род су исти као и за друга два рода, а то може бити само према проном. деклинацији, гдје то исто налазимо.

У жен. роду у sg. била је дисимилација („Formverkürzung“, Handbuch, стр. 86.) у самој замјеници: gen. добры-ꙗ мјесто добры-ѥꙗ; dat. loc. добрѣ-и м. добрѣ-ѥи; тако instr. добрѫ-ѭ м. добрѫ-ѥѭ или (према другом номинал. облику) од доброѭ-ѥѭ — доброѭ-ѭ па онда доброѭ. — Тако дакле стоји по Лескину, по науци и по истини; а како је у г. С—ћа, то смо видјели.

Сад рецимо да г. С—ћ није прихватио начело Лескиново. Добро. У њега има, рецимо,

главно правило, по којем долазе падежи замјенице на падеже номиналне. (§ 140.) Против тога правила имају онда „изузеци“, (§ 142., 143.) гдје се означавају слож. падежи, у којима падеж замјенице долази на основу номиналну. Добро. Шта ће онда међу тијем „изузецима“ instr. pl., гдје је јасно као сунце да је дошао падеж на падеж: добръ-ими. Да није овдје имао на уму жен. род, кад му у мушком и средњем није јасно? Али зар добръ-ими за жен. род може постати од добрами-ими или од добра-ими? Даље: кад г. С—ћ не спомиње међу „изузецима“ (свакако бар у § 144.) dat. instr. loc. pl. и dat. instr. dual. жен. рода, онда значи да се сви ти падежи владају по главном правилу т. ј. падеж на падеж, и онда бисмо имали облике: добра-имъ[6], добра-ими, добра-ихъ и т. д. а не добръ-имъ, добръ-ими и т. д. као што доиста јесте. Па шта онда дакле? Absurdum.

Могу слободно рећи да је у г. С—ћа свака партија тако поуздано обрађена, а ако је г. Облаку све то јасно и научно, то је онда свакако свједоџба његова здравога укуса. О чему није наше распитивати.

Него ми нити смо прије нити се можемо сад дуже задржавати око појединости у овој књижици, које би се морале поправити, ако хоћемо поуздану школску књигу. Вриједно би ипак било загледати у још погдјекоје параграфе, па да се види шта све ту има и шта нема: разумије се само према оквиру школске књиге и према начелу једнакости, — али то до друге прилике и до потребе, а мислим да ће и овдје вријеме многу „јасноћу“ разбистрити и многу „научну“ просвијетлити. — Још би нешто било вриједно испитати: до којих граница може допријети пријатељство у науци?

[6] Управо по његову правилу: добрамъ-имъ, добрами-ими и т. д.

Ср. Карловци **Рад. Врховац**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

⁜ У Српску Књижевну Задругу уписало се близу 5000 чланова, те изгледа, као да ће Српска Књижевна Задруга прештампати овогодишња своја издања, јер нови чланови непрестано стижу.

⁜ Пера Тодоровић, власник и уредник „Малих Новина“, позива на претплату на „*Зимзелен*“. У позиву се вели: „Зимзелен ће доносити одабране приче и романе, наше и стране, а на крају ће бити увек и по која здрава и духовита пошалица“. „Зимзелен“ ће излазити сваки други дан. Цена му је за Србију 12 а за стране земље 25 дин.

⁜ Изашла је седма свеска Летописа Југословенске Академије. У овој је свесци изнесено друштвено стање и рад прошле године. Између осталог важан је чланак дра Фрање Рачког „Осврт на двадесетгодишње деловање Академије“.

⁜ Први број „Јавора“ доноси писмо Ч. Мијатовића М. Ђ. Милићевићу. У овоме писму говори Мијатовић о својој приповетци „Рајко од Расине“ тумачећи јој постанак.

⁜ У трећем броју „Босанске Виле“ оцењује Ст. Станојевић бугарски „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“.

⁜ Изашла је трећа књига Књижевних радова П. Дучића. У овој су књизи: I Биљешке о Црној Гори; II Бој на Граховцу 1858 г. III Бој у Крњицама 1861 и 62 г. IV Покрштење потурица у Васојевићима 1825—1857; V Божић у Црној Гори; VI Путовање кроз Црну Гору; VII Колашин у Херцеговини.

⁜ Прошле године подигнут је спомeник Хајдук-Вељку. Сада пак хоће његова породица да изда књигу „Хајдук Вељко и његова браћа“. У позиву на претплату вели се, да ће у овој књизи бити штампана сва писма, дипломе и документи, који се налазе у оригиналу код породице хајдук-Вељкове.

У првом броју „Јавора“ штампана је оцена на Пасарићев чланак: O hrvatskom pravopisu, о коме је и „Стражилово“ више пута где што напомињало. „Овај чланак — вели „Јавор“ — није писан научном збиљом и пуном трезвеношћу“.

— *Српска Књижевна Задруга* јавља да ће се кроз који дан послати отштампани спискови свима, који су новац купили, а уз једну књигу биће спискови и повезани. Због елементарних незгода није могао књиговезцу на време стићи из Енглеске материјал потребан за тврд повез и с тога још све књиге нису повезане. Чим и остатак буде готов, одмах ће се разашиљати.

— Маршал Мак Махон полази сад марљиво народну библијотеку у Паризу и онде се забавља проучавајући списе о ратним догађајима, у којима је и сам учествовао. Белешке и наводи, што их онде вади из тих списа, послужиће му да доврши своје успомене.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 9. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 28 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

НЕСРЕЋНА ЉУБАВ

У суморној, мрачној шуми
Вита јела тужно снива;
Око ње се бршљан вије
Па је грли и целива.

Када дође нојца тиха
И успава шуму целу,
Онда бршљан још страсније
Грли своју танку јелу.

И шапће јој нежне речи —
Како цвеће само знаде;
Дркће јела, и уздах се
Кроз њезине гране краде.

Одозго их тако тужно,
С плавог неба, месец гледи;
Он се сећа мрачне тајне
И од бола тихо бледи:

Испод јеле и бршљана
Познаје се траг од гроба,
У коју је два срдашца
Закопала људска злоба.

С. Д. Мијалковић

*

Ах, зашто увек ћутиш
и кријеш сваки знак?
о, зашто не разагнаш
са моје душе мрак?

Изреци речцу клету,
нек сине једном над.
И не дај да ми свене
у чежњи живот млад...

Лељо

*

У загрљају лутасмо по гају,
о нашој љубави говорили смо живо —
ал' чекај ... је л' баш тако било,
или сам само сниво?

Не могах срцу свом одолети,
усташца твоја жарко сам целиво —
ал' не, то не ће бити било,
за цело то сам сниво!

Лељо

НАЈВЕЋА ЉУБАВ

Изашла војска на границу да заштити и одбрани интересе и част отаџбине. Већ се на неколико места и сударила са непријатељском војском, али се још није била одлучна битка. Непријатељ је био бројно јачи, али верне синове отаџбине не застрашава то, што је непријатељ бројно надмоћан. Они чине до краја своју дужност, јер је у борби за славу отаџбине часније славно подлећи но срамно побећи.

Као сутра дан требао је да се бије одсудан бој. Врховни заповедник разместио је војску. Свако одељење имало је одређен задатак, на ком месту и како да заузме положај. Једном мањем одељењу, које је чинило потпун батаљон, било је наређено да се на вису ушанчи са четири топа и ту да дочека и сузбија непријатеље. Од држања овог батаљона зависило је, да ли ће се десно крило војске моћи кретати и наступати као што би ваљало па да буде изгледа на успех саме битке. И старешина батаљона добио је налог, да за живу главу не напушта заузети положај, па ма морали сви изгинути. Сам положај тога виса био је такав, да се, кад га добро утврде и јуначки бране, може за дуго одржати и против неколико пута јаче непријатељске силе.

Батаљони старешина био је јуначан, честит и савестан војник. Свестан своје војничке дужности вршио је на длаку што му је у задатак долазило. Увек је бивао одлучан и на све решен. Једном је ваљало да изненади непријатеља и да му се са својим војницима неопажен приближи што ближе. Како је била повелика трава, он нареди својим војницима да лазе потрбушке и да се што више притисну на земљу. Била је ноћ и покушај му испаде срећно за руком. Али како су војници били у летњем оделу, то им од вучења по трави све хаљине с преда позеленеше. С тога тај батаљон доби име „зелени батаљон“.

Није дакле чудо да је старешина „зеленог батаљона“ имао велика уважења у војсци. Њему се врло често поверавали тешки задатци и он их је увек извршивао у сваком погледу исправно. А то је могао постизавати само за то, што је сам по себи био увек одважан и присебан. Према својим млађима био је увек правичан, али и строг до крајности. Он је све подједнако волео као да су му рођена деца. Старији млађе нису смели злостављати, али млађи су морали слушати без приговора и на длаку. Реда је морало бити и морао се одржавати до најмањих ситница, јер: „војска без реда — готова погибија“ — говорио би он. И ко би се о то огрешио, старији или млађи, био би немилосрдно кажњен.

Такав је био старешина „зеленог батаљона“. И кад му је био поверен часни али и тешки задатак, да буде претеча сутрашње очекиване победе, он је био решен да ту часну задаћу у свему изврши, или да са својима, до последњег, изгине.

Те рече својим људима:

„Ђетићи моји! Наш господар и наша драга отаџбина траже од нас с правом да учинимо своју дужност. А наша је дужност, да на овоме месту до последњег истрајемо. Од нас зависи судбина толике наше браће, па нама је част нашег оружја, коју не можемо и не смемо окаљати. Нама је пала у део велика част, да будемо на мртвој стражи. Ми смо ту и остаћемо ту — живи или мртви! Је ли тако, ђетићи моји?“

„Како заповедате, господине командиру!“ зачу се неколико гласова.

Многи су суморно погледали — а понеки су богме и одмахивали главом.

Које од дугих и тешких иохода, које од напора у последњим бојевима, већина их је била скоро сустала. А знало се да је непријатељ прибрао велику силу, и многи баш са страхом очекиваху да сване дан. Снага „зеленог батаљона“ била је прилично малаксала.

Али старешина, и ако је то добро опажао, ипак се чинио да ништа не опажа. За трепут набере обрве, угризе се за усне и ударивши руком по балчаку од сабље баци оштар поглед редом по људима; пу брзо се прибра те усиљавајући се заврши весело:

„Тако, ђетићи! А сад на посао, док нам непријатељ не на дође пушкомет.“

Сунце је већ почело да се склања заходу. Да би војници радили с вољом те да се посао брже сврши, — сам старешина узе ашов и први удари у земљу. Сад и војници навалише на посао и још није била ноћ а батаљон се ошпанчи како ваља

За све време рада старешина је свуда обилазио и живо подстрекавао да се журе. Сваки час је узимао у руке то будак то ашов, те заокружавао линије опкопа, и кад је све било готово, очински похвали своје „ђетиће“, нареди да се раздели напојница и даде вољно да се војници одморе. По што је још поставио страже, старешина опомену своје „ђетиће“ да буду на опрезу, тако, да наизменце по два сата спавају, па се онда, онако како је био обучен, пружи у један ров, да и сам мало отпочине.

Војници полегаше у гомилицама, и ма да су били већ са свим сустали, ипак тек ако је по гдекоји одмах склопио очи. Већина их је лешкарила разговарајући тихо.

Свуд унаоколо владаше мртва тишина. По небу се навлачили облаци као стада оваца, звезде су биле ретке, а пун месец час по би обасјао логориште, које изгледаше као окамењено. Једино страже шетаху тамо амо, а изгледале су при месечини као duси.

На један пут, у једној крајњој гомили, отпоче живљи говор.

„Ама, људи, чусте ли шта по рече наш командир?“ — запита тек неки Баја.

„Ја...!“ „Како да не!“ „Богме чусмо!“ озваше се поједини гласови.

„Говори ти он, брате си ми мој, као да из књиге чита!“ поче опет Баја.

„Баш!“ упаде у реч Радоје. „Ни наш попа не чита тако из еванђеља.“

„Ја...!“ опет ће Баја. „Лепо ти је то бити старешина, па чова ти само заповеда.“

„Па неко мора и да заповеда!“ опазиће Јова. „И у кући, где смо сви своји, па мора бити старешине.“

„Оно јесте, мој Јово... у кући. Али тамо се кућа кући а овде ваља да се гине за пра' Бога. без суђена дана. Шта мислиш, брате Јово, да тако пешто сутра погинеш, а? Хајде ја, за мене не ће ни петао закукурекати, али ти, болан Јово, шта ће твоја млада невеста?“

Јован као кришом погледа око себе а из груди му те оте тежак уздах. На то се озва Радоје прекорним гласом:

„Мучи болан, Бајо, какав је то збор од тебе!?“

„Е, какав? Такав! А да него ћу сад ваљда прст у уво па да запевам танко гласовито! Јадно нам певање!“

Баја је био чудан светац. Онако није био плашљивица, није се бојао ни беспа бика; кад се распали, ударио би сам и на десеторицу, али никако му није годио војнички запт и ред. Он је мислио да се на војску иде као на манастирски сабор. А како старешина није у томе знао за шалу, то је Баја, док је био у касарни, скоро сваке недеље бар по један пут одлежао апса. Њему се све чинило да га старешина онако „мрзи“ те га, бајаги, с тога сваки час шаље у апс.

„Вала дохакаће Баја и тој сили, само здравља, Боже!“ мислио је Баја, кад су пошли на границу. „Некоме ће од нас двојице смркнути.“

И Баја је сад још безбрижније искакао из реда, али за то је тим више ускакао у „кочиће“, камо га старешина често метао за казну. Једном је био тако загрдио, да у мало што не дође пред ратни суд. Глава му је висила о кончићу.

Али старешина га ипак поштеди, јер је знао да је Баја неустрашим, а таквих људи треба, кад се бије бој с непријатељем. Његови другови и дотле су га уважавали као срчана човека, а од тада су га још више ценили, покрај свег његова честа боравлења у „кочићима“. То је још више осмелило Бају, те је увртио себи у главу да му „нико ништа не може“.

И збиља могао је да говори шта је хтео, никоме од његових другова није могло ни доћи на ум какова издаја, а још мање да му што противуречe.

(Наставиће се)

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Марта, жена Винчева, кад ју оставише сви стари дворани и верне слуге, пресели се из Шамотула у Познањ, надајући се, да ће онде наћи поузданијега склоништа. Војвода имађаше онде велик двор, и ту се настанила Марта с детенцетом и неколико најмљених слугу, у осами и великој жалости.

После љутих мука од крсташке најезде, претурила је ту нов страх од чешке опсаде, која је непосредно претила Познању. Јер кад крвни непријатељ пољскога племена, Јан, крал чешки, дознаде за крсташку погибију, заболи га то јако као савезника побеђенога Реда, а бојећи се да се Пољаци врло не осиле, скупи сву снагу и крене на Познањ, да то место притисне опсадом. На срећу ипак побоја се своје дрскости и јунаштва краља Владислава, па се махну намерене опсаде и повуче се, са срамотом и губитком, до Вратиславе.

Заказаше се тада, по свима храмовима, службе захвалнице; народ се узрадова врло, кад се опоравио од страха; а у Познањ, који се је тако готово чудом избавио, стадоше се стицати из околица, опустошених крсташком најездом, да у граду потраже помоћи код милостивих и имућнијих људи. Беше, до душе, и ту велика невоља, али бар живот беше сигурнији, него по селима и путевима, где су жарили и палили витезови разбојници.

Но кад стадоше све јаче навирати гомиле тих јадника, који често беху на све брзи, постајаше ипак из дана у дан тежи живот жени зачетника тих несрећа. Двор војводин опкољаваху често нијансе руље, изазивајући, претећи и бацајући гадне клетве. Не беше мира ни дању ни ноћу; жену издајникову нико не смеде узети у обрану, а дошло је и дотле, да јој не хтедоше продавати јела у граду, да је морала трпети глад.

— Погано гнездо треба уништити! — говораху.

Док се једнога дана не појави у двору стари Бартош, кога зваху Силом, због велике снаге у рукама, сиромашан шљахтић, а од младих година слуга војводин. Оставио га он у оном часу, кад је Винч пребегао у Маријенбург; Бартош је одмах отишао у краљевски табор, да се јуначки бори против свога издајничкога господара и крсташких чета. Уз храбра витеза Прибислава Напивона од Борка претурио је читаву ту крваву војну, па се, после победе код Пловаца вратио у Познањ; а кад је зачуо ту за погибао, која прећаше жени Винчевој, смилова се јадној жени и науми да ју брани.

А кад стаде пред њу и подиже на њу тужан поглед, неустрашено срце старога витеза растопи се од суза. Толико беше бола, толико неумирена очајања и бриге у том лицу, покривеном мртвачким бледилом, у том стасу сломљеном, погнутом к земљи.

Беше то жена лепих црта и врло красне слике и прилике; али ју туга сави и сломи, изрп боре по челу и лицу, угаси блесак у очима, а црну, бујну косу посребри сединoм пре времена.

Бартош ју знађаше од детињства и врло миловаше. Знађаше он, како је свом силом одговарала мужа од издаје, како је пузала пред њим на коленима, заклињала га свим на свету. Али гнев војводин беше неумитан, огорчење без граница. Да се уклони сузама и новим искушењима, Винч умаче, као злочинац, ноћу из Шамотула крсташком мајстору, и од то доба не имађаше војводкиња ни за часак мира. Чињаше јој се, да сваки пораз, свака нова жртва, свака кап крви притискује новим теретом њену душу. И можда не би ни издржала толиких мука, да јој материнска љубав не додаваше снаге. Дуго без деце, измоли у Бога то детенце, које дође на свет баш у оном часу, кад Винч од Шамотула, на челу душманских чета, упаде у отаџбину да ју уништи и упропасти.

И гле чуда! У наточ мукама, што но их трпљаше мајка, дете дође на свет здраво, јако, чило. Само на челу, горе код слепоочнице имађаше крвав жиг, као железом испаљену новезу, коју ношаше војвода на своме грбу и која се зваше Наленч.

Мати притиште, од тешке радости, новорођенче на груди, ал кад спази то знамење, врисну очајно и паде у несвест, а сви, који то видеше, стадоше упрепаштени шапутати:

— Донела је жиг на челу... ђаволски знак!

Војвоткиња је тешко боловала и дуго, па ако се је после опоравила и силом воље и љубави материнске држала на ногама и крепила духом, ипак Бартош, кад је виде, у мало не крикну од упрепаштења.

Сенка то беше некадашње жене; изгледаше му као мршав костур, који гледа на њега очима, замагљенима од суза.

Пружи му Марта обе руке, захваљујући, што је дошао. Бартош се сагну до њених колена, а главе не дизаше, јер се бојаше, да се покаже узрујаним. Часком ћуташе, а после рече опорим гласом:

— Дођох, да вас обраним... опасност је велика... Ваља бегати одатле...

— Бегати! — јекну војвоткиња, — а куда?

— Стар сам већ — прекиде Бартош, — а нисам никада узмицао, макар да не бејах у једној ватри. Но ту видим, да једино бегство може спасти вас, — вас и ваше дете. Кад дође господар војвода, предаћу му обрану и отићи, куд ме очи воде...

— Оставићеш нас опет! — повиче Марта.

— Не могу више становати с њим под једним кровом, — промрмља старац намрштено. — Против њега сам ишао у бој, омрзнуо ми је, за то ми не приличи да будем скупа с њим. Али док га не буде, заклињем се, да ћу вас, који нисте криви за проливену крв, чувати до последњега даха... Но овде вам ипак није моја обрана ни од какве користи. Сила се ту лупежа скупља, а нема никога да их задржи и да вам пружи руку помоћницу. Бежимо за то одатле, што брже!

Војвоткиња очајно ламаше руке

— Али куда да се бежи? — понови слабим гласом, — ко ће се сажалити на нашу невољу?

— Бежимо у Шамотуле — рече Бартош, — онде у околици није јамачно нико остао, пустош је свуда, само војводин замак стоји на стражи те пустоши... Крсташки је мач вас поштедио...

Уздржа се Бартош од речи, које дисаху горчином; уздржа се из милости према жени, која слушаше, ћутећи, с изразом неисказана бола на бледом лицу. Ужасавала се од повратка у Шамотуле. Онде беше стар замак и врло потмуран, подигнут у глухим шумама, на насутом брежуљку, опкољен рововима и бедемима. Онде — осећаше то — почеле би ју на ново мучити успомене на ужасни растанак с мужем; онде у пустињи и тишини још би ју жешћи немир кињио.

Али Бартош одлучно захтеваше.

— Учините то за вашу ћерку! — говораше. — Ту сваки час може навалити на двор силесија разуздана света. Чуо сам, како се договарају; не смете губити ни часка.

— Причекајмо још! — мољаше војвоткиња. — Винч ће се вратити...

А на то Бартош саже раменима.

— Његов повратак вам не ће донети среће! — промрмља.

— Та краљ му је опростио — шапну бедна жена, — он је своје дело откајао код Пловаца.

Стари се слуга гневно стресе.

— Откајао! — понови. — Покољења ће памтити тај злочин. Још се није осушила крв, коју је пролио, ветар није развејао гаришта, пепео се није утулио... А смрт толиких тисућа, а невоља толиких породица, а срамота женскиња, а невина сирочад?... Биће, богме, од њих љути осветници и нови ће злочини доћи трагом првога!...

Бартош говораше с великом снагом и тешком тугом, ал' се опет уздржа, видећи, како његове речи изазивају самртно бледило на лицу војвоткињину.

— Сви смо, сви проклети!... он, и ја, и чедо наше! — јаукала је она.

Милосрђе потресе срцем Бартошевим. Не гледајући на њу, поклони јој се до колена.

— Опростите! — рече. — Бог је највиши судија. Он ће пресудити, не уста грешна човека. Туга ми срце цепа и горчином зачиња речи. Ја сам мужа вашега знао, док још млађан беше, и волео сам га од свега срца. Ал' ето, све је упропастио, и вас тиснуо у пропаст... А они, који вас воле, а гледе на вашу невољу, тим се јаче морају жалити на њега. Не пазите ипак на речи, него послушајте молбе за своје добро...

Војвоткиња му пружи руку, коју он пољуби.

— Знам — рече — да ти је од срца, што год си рекао... За то ми није жао, ал' ме боли, што нико, осим краља, не ће да опрости Винчу...

— Нека му Бог опрости! шапну Бартош, — то једино може рећи човек самртник, да не куне.

Тим се заврши разговор. Тај дан одлучише да оду кришом, ноћу, у Шамотуле, да се скрију од освете људске.

(Наставиће се.)

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Сву је своју бригу она посвећивала васпитању свога брата. Црквени повесничари онога времена не могу да се нахвале Пулхерије, за коју веле да човек управо не зна где код ње престају дужности сестринске а где почињу материнске дужности. Туторисање своје над братом терала је тако далеко, да га је гонила да се ожени и да је шта више тражила за њ жену, кад је он најзад изјавио, да ће испунити сестрину вољу под погодбом, ако њој пође за руком те нађе најлепшу и најобразованију девојку у целој држави.

То је њој и пошло за руком без велике муке. Јер кад се Атенајида појавила пред престолом, да моћној августи преда молбеницу да се уреди очинска оставина, тада се решила судбина лепе Атињанке. Пулхерији и њену брату чисто су стале очи, кад су угледали племенити лик девојчин, а кад су тек опазили, како је Атенајида образована и учена, није им било више до премишљања те је за неколико дана римско-грчки свет изненађен био гласом, да је цар у својој „неизмерној доброти" изабрао себи за невесту ћерку скромна Атињанина и да је ту пресретну девојану, која је достигла била двадесету годину, крстио пред Пулхеријом патријарх Атик. 7 маја 421, кад се млади царски пар венчао, добила је Евдокија — тако се звала од тада — из руку̑ свога царскога војна дијадимат уза звук светих песама и уз радосне клике народа у Византији.

Нова се августа тешко умела да прилагоди промењеним приликама. Што је истина истина, Теодосије јој је дуго био одан муж, али особене прилике на двору а исто тако и црквене зађевице, које су и у граду и у држави бивале све веће, нису могле веселити образовану а уз то нежну Евдокију. Како није марила за дворску усиљеност а није умела да се нађе у дворским сплеткама, то се осећала као биљка, пресађена у туђу земљу. Сад је општећи са светом, који се пред краљицом клањао но у њој мрзио жену, што се дигла до тако висока положаја, морала све нешто подозревати, морала је с рачуном говорити и творити и морала је бити снисходљива онде, где је пре била природна и љубазна.* Да је била властољубива, потиснула би била Пулхерију, која је још једнако сама владала. А овако се повукла у своје одаје па је тражила утехе у својим старим атинским успоменама или у погођеним хексаметрима, у којима је покушавала да опева осећаје пријатељства или небеске љубави. Занемарена од свога мужа, који се бавио теолошким студијама те по читаве дане са ученим црквеним оцима расправљао догматична питања, избегавана од своје заове, која се искључиво бавила државним пословима, стала је према Павлинију, што је био magister officiorum на царском двору, осећати необичну пријатељску оданост, јер је тај човек од утецаја и некадањи саученик царев био једини на двору, који је, било из милосрђа било из љубави према лепој жени, указивао царици ону пажњу, која јој припадаше као првој личности после владара. У царичиним грудима биће да је поникло било тако нешто као потенцован осећај захвалности према Павлинију. Та и са свим је могуће а у приликама се даје и схватити, да је Евдокија, нарочито после, кад су јој односаји према цару са свим почели хладнети, осећала према Павлинију нешто више од пријатељства и захвалности. Но да је тај односај икада прешао границе онога, што је дозвољено, о том не знају ништа да причају чак ни највећи зли језици међу тадањим писцима. Па све да је то и било, царичина уверавања на самрти могла су уверити свет, да сумњичења и оптужбе цара, који је постао био и сувише неповерљив, нису биле ништа друго до последице гадној клевети.

Евдокијина је душа услед жалосних догађаја на двору и услед несрећног јој брачног живота била потресена а тек је у држави поново распламтела црквена борба побудила у ње гнуш ње према Византији и чисту јој душу испунила сумњом у божански искон хришћанске вере. То ли је дакле било хришћанство, које је она замишљала као истиниту и праву веру човечанске љубави! Баш је букнула била нова борба о догме.

* Ferd. Gregorovius. Geschichte einer byzantinischen Kaiserin. Leipzig. F. A. Brockhaus 1882.

Несторије од Антијохије учио је, да је света Богородица само на човечји начин постала мати Спаситељева. И Евдокија је то тако схваћала и тако јој се чинило да је природно. Ну Несторијеви противници, међу које је у првој линији спадала још једнако моћна Пулхерија, напали су на ту нову догму и жигосали је као лажинауку. У Византији и по свој држави орила се убојна вика црквених странака. За царицу су то били дани страха и бриге. Но није то још било све. Ваљало јој је до дна искапити ту горку чашу. Њену јединицу Евдоксију удадоше за западноримскога цара Валентинијана III, стричевића Теодосију. По одласку љубљенога свога детета осећала се царица остављена и усамљена. Камо јој нестаде идејалâ младости, камо наукâ филозофије, камо религијозних уверења? Ништа, ништа јој није више преостало, до празна плитка јава и сумња у Бога и људе. Само је мало фалило па би се била повратила својем старом поганичком уверењу. Но и то јој није више годило; и сувише је већ постала била хришћанка а да би се могла вратити на олтаре идолâ. Па ипак је чезнула да се ослободи свију душевних мука, које су ју кињиле. Тада се деси обрт. Теодосије јој дозволи, да оде у хаџилук до светога гроба. Само је онде мислила да ће наћи мира и васпоставе, само на светој земљи, у најнепосреднијој близини места, где је Исус проповедао и творио, где је за своју науку патио и умро̂, надала се да ће наћи изгубљену веру у човештво и божанско откровење. Са великом се свитом Евдокија кренула на пут преко Антијохије. Тај град, тада средиште анатолском хришћанству, дочекао је августу са скоро божанским частима и искреном радошћу. Ту је у Евдокији на ново васкрсла Атенајида. Ту је царица, чија је још једнако сјајна лепота мушкарце заносила а величанствена јој појава свет до лудила распаљивала, беседила народу а беседа је та подсећала на најлепше дане старе Атине и на златна времена римска. Њен пут у Јерусалим био је прави тријумф. Народ се ценио срећним, што види многохваљену лепу и духовиту Атињанку, која је у Византији канда утонула била у таму и заборав.

То су били неизбрисиви утисци у срцу и души Евдокијиној. Па тек Јерусалим! Ту је први пут осетила дах истинитог и правог хришћанства. Далеко од загушљивог ваздуха дворског, далеко од гнусне свађе црквених отаца уживала је њена душа у свим успоменама, којима је Јерусалим с околицом својом задобио чар светиње.

Тешким се срцем вратила Евдокија у своје царске дворе на Босфору. Та чекала ју је тек ипак само златна тамница и живот пун муке и јада. Теодосија је давно већ оставила била млађана му доброћудност. Од доброга цара — на жалост је то у већине римских императора био већ обичај — постао је био тиранин, који је само сумњичио а склон био на окрутност и свиреност. Давно је озбиљна царица, која није марила за дворске сплетке, постала несносна свету на двору. Са све већом дрскошћу распростирали су непријатељи Евдокијини глас, да она са Павлинијем живи у кажњиву одношају. Подозревање стаде маха отимати у цара. Једаред, кад је Теодосије без пратње домаћег министра, који је био болестан, пошао у цркву, даде му неки сиромашак голему фригијску јабуку. Цар се задиви реткој воћци, прими јабуку и даде за њу сиромашку сто и педесет златица. Теодосије пошље јабуку својој жени а ова је поклони бономе Павлинију Овај, никакво зло не слутећи, дарује лепу јабуку цару. Кад цар запита Евдокију, где је јабука, она му рече, да ју је појела. Ту лаж по потреби скупо је ваљало да искија царица, јер је сад Теодосије био уверен, да му је жена неверна. Ту чудноватy историју с јабуком, која подсећа на трагичну епизоду с марамом из „Отела“, узмимо да је искитио или чак и измислио црквени повесничар, који нам је прича, па ипак то ништа не мења историјски доказану чињеницу, да је Теодосије Евдокију одиста сматрао за прељубницу. Брзо нестаде царскога љубимца Павлинија с двора, да после буде погубљен у Кападокији, а царицу одгонише у изгнанство.

Али је изгнанство било и спасење за царску мученицу. У Јерусалиму, за који су је привезивале најлепше успомене из хаџилука јој, близу гроба Спаситељева хтела је да заврши живот у молитви и добрим делима. Онде, где је Спаситељ испио пехар својих мука, хтела је она да се ослободи својих јада и да оплакује Павлинија, који је због ње невино умро̂.

На светим местима: у скромноме Витлејему, на подножју маслинове горе у чаровном врту гециманском, на височима Голготе, које је посветила мученичка смрт Спаситељева, налазила је несрећна царица утехе и крепости те је тек ту незнабошкиња Атенајида постала права одушевљена хришћанка. Крштење, којим ју је некад

патријарх Атик покрстио, није ју могло да ослободи философских сумња̂, пуста свађа црквених отаца није могла да је доведе до уверења, да је црквена ортодоксија уједно и право хришћанство. Несрећа, која ју је у животу гонила, душевна борба, која је у њој беснела и никад јој мира није дала, убила је у њој сваки осећај за религију. Овде пак у непосредну додиру са светом, у којем је негда Спаситељ радио, кад је потпуно сазнала његову науку, примивши је у себе без икаква догматског посредовања а обузета била моћном чаролијом праве религијозности, развила се љубав према религији и према ближњима у одушевљење, да, чак у фанатизам. Како се опростила својих сумња̂ а захвална била, што је нашла утехе у несрећи, на ново је стала духом радити. Узвишена појезија, коју је негда у очинској кући неговала у славу боговима, постаде сад трубом хришћанства те је Евдокија у течним хексаметрима, које Фотије нарочито хвали, опевала моћ вере хришћанске. У „Кипријану и Јустини“, спеву, у којем описује патње првих хришћана, довикује, као мученица, коју је снашао верски занос, људима овако:

Ви, који верно признајете Христа,
Искупитеља који љубите,
На сузе моје погледајте сад
И чујте врело мојим патњама.

*

А ви, што још у тами чамите,
Разберите се, чујте, што ћу ја
О идолима вашим причати.
На свету није било човека,
Да одан беше лажи-бозима
К'о ја свом душом и да зна за крв
Ђаволску тако, к'о што знађах ја.

. . . . *

Док је Евдокија у Јерусалиму живела богоугодно и за појезију, дотле је дивља врева народа̂ беснела по западу Европе. Давно је већ муж њен Теодосије био међу мртвима. На царском престолу византијском седели су, у смислу последње воље покојникове, Марцијан и царева сестра Пулхерија. Царски престо у Риму, на којем је седела Евдокијина ћерка, био се раскламитао и сваки час се чинило да ће се срушити под ударцима дивљих германских руља. Не би дуго више суђено да постоји западно-римско царство. Кудгод је човек погледао, свуд је био сам бој и сама пропаст. Кувало се и врило је у тадашњем свету као у вештичину котлу. Овде доле на овом свету није велика патница у Јерусалиму ништа више могла наћи, што би јој срцу прибавило радости, души јој мира. Саморана, остављена, несрећом гоњена прибегавала је у сјајне небесне висине, које јој је отварала нова вера и песништво. Мора човек појмити време и женску душу па да у Евдокији на ново позна Атенајиду. Измучена се душа ослободила. Па за дивно чудо, и последњи су јој дани морали донети поновљена бола и јада. Суђено јој је било, да до дна искапи чашу патње. Евдокија је свим срцем и свом душом одана била својој кћери и двема својим унукама. Старија унука, по лепоти иста истоветна на своју стару мајку, звала се по њој. Тада дођоше на Рим дивље руље вандалске. Гајзерих одведе младу принцезу Евдокију, да је уда за свога сина Хунериха. Све је и сва покушавала ожалошћена стара мајка, да унуче своје спасе из руку варварских. Последњи њени труди, последње јој муке, њене последње топле молитве биле су зарад љубљенога унучета. Најпосле је младој Евдокији пошло за руком те је умакла из Картагине, главнога града у вандалској држави*.

Но прекасно је стигла у Јерусалим. Царица Евдокија већ је испустила била своју племениту душу.

Са признањем, да је Павлиније невин умро, и замоливши своју ћерку, царицу Евдоксију, која је дошла била на самртнички јој одар, да још једаред све и сва покуша, не би ли ослободила љубљено унуче, за које је она мислила да је још једнако у Хунериховим рукама, издахнула је племенита патница**.

Кад је млада Евдокија стигла у Јерусалим,

* F. Gregorovius. Geschichte einer byz. Kaiserin.

* Евдокија је учествовала била и у црквеној револуцији, што се изродила у Палестини. Дуго је Евдокија била приврженица монофизитичне науке, коју је никејски и халкедонски сабор жигосао као јерес. Пулхерија и цар Валентинијан гледали су да је одврате од тога. Сам папа Лав I писао је по наговору Пулхеријину и Валентинијанову царици у Јерусалим и гледао је да је приволи да се врати ортодоксној науци о двогубој природи Христа Спаситеља. То писмо је још сачувано. Најпосле попусти Евдокија те прими ставове никејскога сабора. Кад су Вандали упали, постала је царица Евдоксија (ћерка Евдокијина) заједно са својим ћеркама Евдокијом и Плацидијом плен вандалскога краља Гајзериха. Евдокију одведоше у Картагину па је силом удадоше за краља Хунериха, сина Гајзерихова. Плацидија се после удала за Оливрија. Евдоксија је обудовила за Валентинијаном. Млада Евдокија, кад је умакла из Картагине, остала је у Јерусалиму и живела је као калуђерица.

** Царица Евдокија (Атенајида) умрла је 460 после Христа, поживевши 67 година.

похитала је у Стеванову цркву, да се исплаче на гробу своје старе мајке.

Биле су то сузе чисте детињске љубави и захвалности, за којима је Атенајида у својој несрећи чезнула и без којих је њој, царици, што даје љубав и милост, целог века било тешко.

(Наставиће се) *Т. С. Виловски*

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА*

Било би вријеме бар приликом тристогодишњице славнога нашега пјесника *Ивана Гундулића*, да се међу нама отпочне рад око исправљања текста његова епоса: према језику, који находимо у истоме њему; према смислу, на који нас здрав разум доводи; и особито према сравњивању разнијех текстова, што их имамо. Јер је познато, да је *Осман*, док је штампом на свијет изашао, у рукопису лежао преко двијести година; а што је још грђе, није лежао него преписивањем циркулирао бар по Приморју. Па када још промислимо, каквијем се правописом то чинило, онда нам је јасно, одакле је у *Осману* толико нејаснијех мјеста, лингвистичкијех несмисала, и неправилнијех стихова.

Сравњујући најновије загребачко издање *Османа*, које је приредио латиницом проф. *Броз* по издању Југославенске Академије, са најстаријим, или тачније једнијем од два најстарија издања, а то онијем будимскијем *Јевта Поповића*, које је ћирилицом на свијет изашло г. 1827, ја сам дошао до увјерења, да се није наставило издавање овога нашега највећега пјесничкога дјела оном љубави и оном бригом, како је то само дјело захтјевало.

Послије будимскога издања прошло је пунијех седамнаест година, докле је у Загребу изашло прво издање, и то уштед заузимања неумрлог *Гаја* око ширења српскога језика међу Хрватима. Мора се признати, да су Хрвати доста учинили око исправљања текста, јер је ово пошљедње издање загребачко, у опће узевши, куд и камо боље и јасније од онога будимскога; али ће се напријед видјети, да је могло бити још боље и јасније, да је г. приређивач овога издања или приређивач академијског издања г. *А. Павић* имао пред очима будимско издање.

У намјери да са своје стране допринесем ка приређивању издања *Османиде*, које би имало које књижевно друштво наше на себе узети у славу тристогодишњице пјесникове: узимљем Брозово издање, па ћу из њега наводити сва она мјеста, која ми се чине, да се могу исправити издањем Поповићевијем, те ћу то исправљање овијем и покушати.

Пјевање прво

1. Одмах у петој строфи долази стих:

Тад *врх круне сабља* пада —

а у Поповићеву издању:

Сад *под сабљом круна* пада —

а то ми се чини логичније, особито према стиху, што му претходи:

Сад врх сабље круна виси,
Сад под сабљом круна пада.

2. У Б. на стр. 4 долази ова строфа:

Али да тијем пјесни *моје*
Сасма дуге не исходе.
Само објавте смрти *своје*
Худе узроке, тужне згоде.

А у П. овако гласи:

Али да тијем пјесни *ове*
Сасма дуге не исходе,
Смрти објавте ви *његове*
Худе узроке, тужне згоде.

Ова је варијанта коректнија и јаснија.

3. На стр. 5:

Иједна у срцу успомена
Цару Осману бјеше остала —

а у П. мјеста *иједна* стоји *јадна*, што цијелу строфу разјашњава.

[1] Овај мој рад је Матица примила и наградила још 1888; уз то је био почео данас већ пок. Јован Бошковић да приређује издање „Османа“, које је у Земуну свијета угледало г. 1890: тако сам ја већ овај мој прилог к исправљању текста Гундулићеве епопеје био и забаталио, видјевши да је њезино издање у најкомпетентнијим рукама. Али је пок. Бошковић своје издање приредио по загребачкоме академијскоме издању, не узимајући у обзир ни најмање будимско издање, те је сасвијем слично издању Брозову; и за то овај рад мој износим сада на јавност будућем издаваоцу „Османа“ на расположење, еда буде од какве користи.

4. Мало ниже долази: *стремитеља* турскијех сила; а у II. стоји боље *стеритеља.*

5. На стр. 7:

Била вам су брашна *ходе*
Без разлуке свака жита,
А испуцио хладне воде
Пића угодна племенита;

а у II:

Била вам су брашна *у путу*
Без разлуке свака жита
А студенца бистра у скуту
Пића угодна племенита.

Пића угодна у скуту бистра студенца јесте вода; с тога бих ову варијанту претпоставио првој, особито обзиром на оно *ходе.*

6. На стр. 8 и 9 подијељена је ова строфа:

На трпезах врху сага
Дуге и обилне гозбе чине
Пијућ докли свијес и снага
Од вина им свијем погине —

а у. II.:

На трпезах врху сага,
Кад обилне гозбе чине,
Пију и т. д.

Ова је варијанта такођер боља.

7. На стр. 9:

Једа и *они нијесу* људи?
Једа и у вас срца није?

А у II:

Једа и *ви нијесте* људи? и т. д.

Ово ми се чини логичније у оној апострофи Османовој, управљеној војсци његовој од Пољака разбијеној.

8. На стр. 10:

Јер од овијех страх се стучи
С непослухом јаничара —

а у II. стоји *с непослуха,* а то је правилније и јасније.

9. На стр. 10 и 11 долази подијељена строфа:

Тим пастијери иза стада
Војеводам под овцим,
Како хоћеш да икада
Удрити се смију с јунацим?

А у II. други и четврти стих гласе:

Под војводам овацима,
Удрит смију с јунацима —

а то ми се такођер чини боље.

10. На стр. 12:

Хтећи само да се узвисе —

а у II.

Хоће само да се узвисе,

и то је логичније, јер пјесник овђе излаже одлуку Османову: *Ко се укаже јунак боље, тај да част вишу пред њим стече.* Овијем свршује једна реченица, па почиње сасвијем друга, независна од прве: *Хоће, да се на владања царска узвисе само они, који добију част сред боја.*

11. Одмах иза овога долази ова строфа;

Тер не пимез, блуд и жене
Нег ли сама крјепос гола
Пут од милости и од сцијене
У царскога буде стола.

Ово *пут* нема у II. нити му је онђе мјеста. Осман је одлучио, да одсле *не буде од милости и од цијене у царскога стола т. ј. у цара новац, блуд и жене него сама крјепост.* То је јасно. Али није тако ова варијанта: *да буде пут од милости и цијене у царскога стола и т. д.*, јер прије свега требало би да стоји: *пут до милости и до цијене;* а друго овђе пјесник каже закон, који Осман даје царскоме престолу: *да цијени и љуби витезове не по пимезу* и *блуду, него по крјепости;* а не даје га витезовима, како ће до царске милости и цијене доћи; а то се не може ни из далека претпоставити, јер је цар онај, који милује и цијени, па би узалуд било витезовима бити крјепосни, кад би цар блуднике више миловао.

Пјевање друго

1. Одмах у трећој строфи долази стих:

У поносној *твој* похлепи —

а у II. мјесто *твој* стоји *тој*, а то је јасније.

2. На стр. 15:

Мудро су они размислили,
Што још младос теби не да,
Ки све воље само сили,
Ка на далек не погледа.

А у II. овако гласи подвучени стих:

У све воље самој сили.

Да видимо, који је стих бољи. Први би значио: *младост, која силује само све или своје воље, која на далеко не погледа.* А други: *Младост, која на далеко не погледа у самој сили своје воље.* Мени се ова варијанта боље свиђа.

3. На стр. 16:

У сред мјеста исписана
Златнијем *цвијећем* више модра —

у II. мјесто *цвијећем* стоји *словом*, а то је приличније и јасније.

4. Одмах слиједе ови стихови:

Врху сага тканијех златом
Стоји *тугђела згар* црвена —

а у II:

Стоји *узглавница* црвена;

осим што је *узглавница* чистија ријеч српска,

у првој варијанти находимо двије ријечи, које значе једно исто: *врху* и *згар* или озгар, дакле једну ријеч сувишну на штету јасноће.

5. На стр. 17:

И да јој се *тој* кад збуде —

у II. мјесто *тој* стоји *то*, а то има смисла.

6. На стр. 18 мјесто *црнијем прутом* у II. стоји *чарнијем прутом*, а то боље одговара смислу, јер се ту говори о банском чарању.

7. На стр. 19 мјесто: *жудећ* лијепос по погледу — у II. стоји; *судећ* и т. д. а то има смисла.

8. На стр. 20:

Кроз ма уста чуј свјет *славни* —

а у II. мјесто *славни* стоји *ставни*, пријеђев сасвијем својствен именици; а друго, ни да цар коме говори, не би могао рећи: „мој свјет славни", а камо ли млађи цару.

9. На стр. 24:

Ну не *дави* прије него си
Синовим се поштапио —

у II. мјесто *дави* стоји *ходи*, а то има смисла, дочим прва варијанта нема.

10. На истој страни:

Најприје мудар начин гледа,
Да уздржи што је његово,
Простире се пак наприједа
И прихита јоште ново.

У II. ови пошљедни стих гласи:

И прихитат иште ново —

Ову варијанту претпостављам првој, јер: *иде напријед и јоште прихита ново*, није лијепо речено; љепше је: *иде напријед и тражи да прихити ново.*

Пјевање треће

1. Одмах трећа строфа гласи:

Кад сунчана зрака плаха
По небу се пружи ведру,
А поклисар царски узјаха
Златном сабљом ресећ бедру.

Мјесто оно *А* у II. стоји *тад*, што одговара ономе *кад* у почетку, премда ни *а* не квари сансао, и ако није најправилније.

2. На стр. 32:

Један, *с чудом* неизмјерне
Тве крипости чијем замјери —

а у II. ми се боље свиђа овако:

Један *труде* неизмјерне
Тве крипости чим замјери.

3. На стр. 34:

Сто круна ти *одсад* кују —

мјесто *одсад* у II. стоји *одсвуд*, што боље одговара смислу.

4. На стр. 36:

Лијепа мјеста, *драг простор је* —

а у II:

Лијепа мјеста *и просторје*
Све се пуно села види;

виде се лијепа мјеста и све просторије пуно села; напротив прва варијанта би овако гласила: *Лијепа су мјеста, простор је драг, све се види пуно села* Овђе долазе *лијепа мјеста* и *драг простор*, а то значи једно. У II. је пак добро употребљено *просторје*, да се избјегне дикција: *која се мјеста виде пуна села*, која би била сасвијем прозајичка.

5. На истој страни при дну:

Час поклисар *не постава*,
Ну поспјешно напријед ходи —

а у II. стоји *не пуштава*. Онамо значи: *час не стоји*, а овамо: *час не пропушта*. Премда је то све једно, мени се чини ова пошљедна реченица јача, апстрахујући од доброте облика *постава* и *пуштава*.

6. На стр. 37:

Мру градови *огрнути*
Од камења становита,
А од умрле човјек *пути*
Жали јер не има вјечнијех лита.

У II. друкчије гласи:

Мру градови *гласовити*
Од камења становита,
А од умрле човјек *бити*
Жали и т. д.

За љубав оном потребитом епитету *гласовити*, а да се уклони она не најсрећнија дикција: *огрнути од камења*, ја бих пошљедну претпоставио првој варијанти.

7. На стр. 38 при дну:

И ко цару Лех одоље.

А у II:

Како цару Лех одоље.

Прије свега оно *и* није потребито ни пјесничко; а друго овако је стих јаснији од првога, коме смета оно *ко* скраћено.

Пјевање четврто

1. На стр. 40:

Ну да обране и од тога
И друге им *све* су пале.
Прси би их од замога
Краљевића сачувале.

У II. мјесто *све*, које квари смисао, стоји *да*, што смисао цијеле строфе разјашњава.

2. На стр. 41 мјесто: шест тисућ се *овијех* нађе — у II. стоји: шест тисућа *них* се нађе; — па је бољи смисао и бољи стих.

3. На истој страни:

Тим Алија верни ага
Замани их кори и кара,
Чим своја сама сабља и снага
На обрану бјеше од цара.

У II. на против гласе ова два стиха:

Кад пољачки мач и снага
На погубе бјеше од цара —

која варијанта има више смисла.

4. На стр. 42:

Јаки јунак; али коли
Јак, потхибан цару свому.

А у II:

Јаки јунак: али коли
Ах, под химбом цару свому —

која варијанта такођер има више смисла.

5. На стр. 44:

Да *он* Пољака сам нарини.

А у II:

Да *на* Пољаке сам нарини —

како стреба, јер се не вели: *наринити кога*, него *на кога*.

6. Одмах слиједи ова строфа:

Паче осуда била је така,
Турска војска да погине,
Кад опушће од јунака.
Ки ју брањаше над све име.

У II. пошљедни стих гласи:

Ку брањаше над све име —

која ми се варијанта боље свиђа, јер *брањаше* је једноброј, а *од јунака* вишеброј, дакле се оно *ки* не може односити на *јунаке*, него на војску; а ко *брањаше* војску? *Осуда*.

7. Даље одмах слиједи:

Сам насрта скупне силе.
Ваља, удара, сијече и стрцјеља,
Докле се рва врх гомиле
Од побијенијех непријатеља.

А у II. стоји:

Док се обори врх гомиле.

што је такођер јасније.

8. На стр. 46:

Витез *назван*, лупеж збиља.

А у II:

Витез *на око*, лупеж збиља —

што је много боље.

9. На стр. 47:

Оружјем се сви опстријеше,
С коњем потеќ вазда лаци,
Сви под перјем. сви се *ријеше*
Прави витези и јунаци.

А у II:

Оружјем се сви опстријеше,
Којјем текуќ свуда лаци.
Сви под перјем. сви се *реше*
Први витези и јунаци.

И ова ми се варијанта боље свиђа.

10. На стр. 50:

Гони љубав срце чисто.

А у II. мјесто *гони* стоји *гори*, што има смисла.

(Настдвиће се).

Л. Томановић

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

И тако ћемо почети с Калосовијем. Само име његово, као што се чини, изведено је из ријечи „коллосъ“ т. ј. великан, узето за то, да би поставило његов тип високо; таки он и јест, испоредивши га с околицом. У ствари он је тако звани демонски или бајронски тип, који пренесен на руско земљиште, родио се у Перочинима, а на пошљетку и у Гласковима. То је човјек, који види свјетско средиште у себи, већијем дијелом у својим чулнијем уживањима са женскијем родом. Узвишеност његова над масом и састоји се у том само, што је он већ са свијем изгубио осјећај савјести, осјећај да појима туђа страдања, уважење према личности и срцу другијех, који као да не егзистују за њега. Тако, кад му се допала сиромашна дјевојка, он се састаје са њоме, знајући, да ће је одбити, кад му се досади. Својега најбољега пријатеља употребљава за картање с оцем дјевојчинијем, само да одвуче за то вријеме пажњу старчеву од кћери. А кад му се та кћи досадила, он јој не да, да се уда за тога истога пријатеља и т. д. Ријечју он је дошљедни неваљалац и егоиста, док се други колебају, варају и лажу пред собом и пред другијем и по томе су баш пигмеји и неваљалци Јасно је, да међу неваљалцима може бити гиганата, но држати их за то позитивнијем, нема разлога. Тургењев је видио, као што се чини, негативне стране Калосовијех тек касније, кад је видио тај тип у облику Ба-

зарова, и ако Базаров по Тургењеву негира принципе, он је у самој ствари увео у свјесни принцип, у логичку теорију то, што је Калосов радио како из неморала урођенога и наслијеђенога, тако и из неморала добивенога од околине и васпитања. Но ту се и види недослиједност Тургењевљева: према Базарову влада се, чини нам се, негативно, само по томе, што је Базаров други Калосов, који негирање свакијех моралнијех принципа и своје правило „дјелам, што ми се допада" не формулише само логички свјесно и не протеже само на своју једину личност, него проповиједа и другијем као теорију т. ј. уноси своје исповиједање међу плебеје и разночинце.* Таки је и Губарев у „Диму", други негативни тип, који се развио из Калосова. Ако Тургењев, понижавајући се пред Калосовијем, ненавиди насљедднике Калосовљеве у Базарову и Губареву, то је та његова недослиједност својство скоро све наше могуће интелигенције и даде се психолошки веома просто објаснити: што може племић не може сељак, ал из тога излазе непријатне посљедице као онај знаменити сан, који је снио Тургењев о сељацима, који дођоше к њему, позивајући га учтиво, да иде да издржи казну. То је крива средина, која је у себи представљала увијек двострук морал и политику и говорећи слободоумно у својој соби за примање похода, одмах би истицао знамениту фразу: „devant les domestiques", када би улазио каки год ропски лакеј, који бјеше у таком положају према племићу, у ка ом је био племић према оном, о којем је он говорио слободоумно. Та навика к двострукијем моралима и идејама сачувала се и послије ослобођења Стављајући на позорницу гнусну личност Калосова, Тургењев на прилику не опажа, да је тај тежак, којега је он с таком одвратношћу извео у „Стихотворенi-ахъ въ прозѣ" и који хоће „на срећу" да купи комадић ужета од објешенога „пријатеља", онај исти Калосов, по дубљини својега неморала и немилосрђа, јер њега руководи једини принцип, његова рођена срећа и никакијех другијех алтруистичких осјећаја није разбуђено у њему. Но ту умјетник појимаше, како је то гнусно, као што је појимао и у Базарову, но он се није узвисио до тога истога негирања у Калосову т. ј. кад не бјеше „devant les domestiques", кад се пожар не бје још распростро на плебеја. Но ми се случајно заговорисмо о негативнијем типовима Тургењевљевим, а хтедосмо говорити о позитивнијем.

Пријећи ћемо к њима и ту ћемо све боље видјети, да су и ти позитивни типови Тургењевљеви по суштини својега морала исти Калосови, месо меса њихова. Тако је очевидно, да је Тургењев ставио браћу Кирсанове као противност Базарову. Но шта су то ти Кирсанови, кад се дубље посмотре? Оба живе на рачун народњи, не мислећи, да га награде за то ни на који начин. Никола Петровић забавља се као и Калосов с Теничком, имајући и дијете са њоме, па и ако је не одбија (то је дјело узраста и темперамента, а не морала), то је не узима ни за жену, јер то, видите, вријеђа аристократске „пренсипе" његова брата. Но да то на пошљетку вријеђа женски и религиозни осјећај биједне дјевојке, то он не само да не мисли, него и не спомиње ни сам Тургењев, дакле то је само нешто умекшани и мање слични тип тога истога Калосова, а Базаров и Губарев су више слични типови његови. Никола Петровић позива се у својим еротичкијем лакоумностима на „пренсипе" братовљеве, а у својој доколици на рачун сељачки, вјероватно на разне „droits", док се Базаров подсмијева „пренсипима" и свакијем „droits", изузимајући оно једно: „дјелам, што ми се допада". Разлика није велика. Једина црта, која одликује Базарова од тијех бајаги позитивнијех личности, може се показати тијем, као што смо горе опазили, да је неподобан, да љуби Тургењевском љубављу и његово негирање умјетности, док Никола Петровић свира Шуберта, а његов брат сав живот свој љуби романтички њеку јунакињу и страда од несрећне љубави према њој. И тако Тургењев није могао да учини услугу ни својим позитивнијем типовима, који се по суштини ни чим не одликоваху од њ говијех негативнијех типова; то су они исти преставници животнога егојизма, звјерскога начела у човјеку, служења једино својему „ја", начела противнога начелу јунака Достојевсковијех; само једни више, а други мање налик, по мекости своје природе; једни се заслањају за старе принципе, други бајаги за нове, који су исто тако врло стари. У Руса се заметнуо и развио тај морал исто тако усред пресићенога племства и тек послије заразио је и ниже класе тако ревно заштићаванијех „domestiques" т. ј. плебеја и разночинаца, као што бјеше Базаров. Веза тога морала с пресићеношћу види се не само

*) Разночинац: који нема личнога племства.

историјски него и психолошки. Људи, који живљаху цијели вијек не трудом и усиљавањем главе и руку, трудом, који треба кооперације, уједињења и састављања сила — што и израђује друштвене, алтрујистичке осјећаје, — него напротив, који живљаху туђијем робовскијем трудом, т. ј. скоро са свијем лишени, да морају мозгати за себе и за друге, вјежбати своје тијело радом, уједињењем рада и т. д. на крају крајева не могу а да не дођу до атрофије осјећаја специјално друштвенијех и алтрујистичкијех; уза то људи, који имађаху сила времена да развију апстрактне силе ума или апстрактни осјећај естетички, морају неопходно доћи до некога песимизма, што се тиче радиности, како је њихова средина мутна, једнолична, јер у њој нема главнога извора постојанога ентузијазма а особито радње љубави према ближњему, нема ни извора за негативно узбуђење духовнијех сила, какијех има у биједнака, који трпе нотребу и глад; због тога се и показује резултатом животни песимизам с култом уживања: естетичкога, љубавнога, интелектуалнога, као што ћемо одмах показати; сви ти Лаврецки, Руђини, Хамлети Шчигровског округа, Шубини, па Берсењеви, сви су они представници разнијех видова тога истога типа. Но због њихове ситости, обезбјеђености, естетичности њихов је песимизам и егојизам мек, њежан, умјетнички, кад и кад може чак и очаравати својим лијепијем облицима сјете и негирања. Но кад он пада на земљиште плебејско, гладно, озловољено животом, он прима збиља Базаровске нелијепе, неспретне облике, а код Губарева је он подобан за сваке осјећајне и друштвене изгреде.

Сад би за овијем требало размотрити, какав је био утјецај обају автора на прогрес негативнијем путем т. ј. путем негативнога цртања животнијех облика или облика типова и идеја. Што се тиче негативнијех типова и идеја, то су они згруписани код Тургењева у „Диму“, „Очевима и деци“, а код Достојевскога у „Бѣсахъ“, „Преступленiй и наказанiй“ и у њекојим другијем. Послије тога требало би испоредити та дјела. Но то би био незахвалан посао, јер није у том негативном цртању живота била снага наших автора и нијесу имали дубока негативна утјецаја на наше вријеме ни тај ни други романсијер, па према томе се не ћемо уставити на тијем странама њиховијех дјела.

Што се тиче негативнога одношаја према самијем облицима друштвенијем, то се Достојевски нигде не показује директнијем негатором тијех облика, ако се не ће сматрати оно узбуђење симпатије према биједнијем, пониженијем и уврijеђенијем. Тургењев се јавља такијем негатором само у „Запискахъ охотника“, и ту је само његов утјецај на ропске идеје рускога племства био велик. Послије тога он је већ почео да се влада према сељаштву негативно, особито у „Појезији у прози“.

И тако је најглавније било, у чем се могао састојати, и, како ћемо одмах видјети, и састајао се прогресивни утјецај обојице умјетника: то њихово објашњавање психичкијех страна човјечјих, које се јављало као откриће, гонећи људе, да пажљивије завире у свој душевни свијет, да раде на њему, да љубе једне стране његове, а друге да мрзе, — и у исто вријеме да поступају друкчије и са средином. То су биле нај јаче стране обојице њих и у њима су се баш већма од свега изражавале њихове музе.

(Наставиће се)

Милан Поповић

КЊИЖЕВНИ ПРАКАЗИ

Knjige Matice Hrvatske. Prievodi grčkih i rimskih klasika. Svezak deveti. Plutarhovi izabrani životopisi. Dio prvi. Životopisi znamenitih Grka. Preveo, uvod i bilješke napisao Stjepan Senz. Zagreb. Tisak Karla Albrechta 1892. — Други део „izabranih“ Плутархових упоредних животописа — Βίοι παράλληλοι — издала је „Матица Хрватска“ прошле године, дакле пре овога дела; у другом дѣлу су животописи знаменитих Римљана. Тај део је приказан у бр. 6. овога листа прошле године. Ми приказујући сада први део Сенцова превода Плутархових упоредних животописа, пре свега се придружујемо ономе, што је речено у поменутом приказу другога дела, с том само опаском, да место Анис и Клеомен ваља да стоји Агис и Клеомен, јер је реч о Агису III., сину Јевдамидину, који владаше у Шпарти г. 244—240., не о Анису, којега Плутарах у опће не спомиње.*) Плутарах је своје историјско дело Βίοι παράλληλοι саставио у 46 (2×23) упоредних животописа,

*) Оно је онде очевидно штампарска погрешка, ма да у два маха долази. У.

све два и два, једног Грка и једног Римљанина, овако: Тисеја и Ромула, Ликурга и Нуму, Солона и Вал. Публиколу, Темистокла и Камила, Перикла и Фабија Максима, Алкивијада и Марција Кориолана, Тимолеонта и Емилија Павла, Пелопиду и Марцела, Аристида и Катона старијег, Филопимена и Квинција Фламинина, Пирха и Марија, Лисандра и Сулу, Кимона и Лукула, Никију и Краса, Јевмена и Серторија, Агесилаја и Помпеја, Александра и Цезара, Фокијона и Катона старијег, Агиса и Клеомена са оба Граха, Димостена и Цицерона, Димитрија Полиоркита и Антонија, Дијона и Брута. Уз 19 таквих парова додао је синкрисе т. ј. у кратко скупљена упоређења оне двојице, чији је живот напред описао. Од тих животописа превео је Ст. Сенц у овом првом делу ове: Темистокла, Аристида, Кимона, Перикла, Алкивијада, Димостена, Александра, и за тим додаје „Bilješke“. Но г. проф. Сенц није свој избор удесио са свим према смеру и изради Плутархова дела: није изабрао животописе паралелно, што је баш овом приликом требао учинити; могао је и он одабрати по једног Грка и по једног Римљанина са додатим синкрисама, јер би то одговарало верности и тенденцији Плутархова дела. Овако је по мојем мишљењу доста промашена сврха. Ваљда тек није г. проф. Сенца руководила та мисао, да ни сам Плутарах није написао уза сваки пар своју синкрису? Та мисао не би била оправдана с критичког гледишта. Г. проф. Сенц превео је ове „odabrane“ Плутархове животописе по изврсном, критичком издању од К. Синтениса, али се могао уједно послужити и критичким издањем О. Сиферта и Фр. Бласа. Иначе је превод веома веран изворнику тако, да где где трпи штету дух језика, на који је превођено. Језик је већим делом чист и правилан; фонетика је свугде ваљано изведена, осем у превођењу имена, где је доста и много што шта рогобатно испало; с тога би требало да је преводилац имена превео по изговору новом грчком, консеквентно, а не латинском, који није свагда консеквентан. У језику преводиочеву има и неколико неологизама, који нису баш са свим згодно створени. Неке речи и називи нису преведени како би требало: н. пр. реч ἄρχων, gen. ἄρχοντ-ος, pl. ἀρχόντ-ων, превео је г. Сенц речју: arhon, arhona, итд.; тако назив πνύξ, gen. πυκνός, или πνυκός превео је номинативом; речи: ἀριστοκρατία, δημοκρατία, и др. превео је без узрока, наравно по латинско немачком, са: аристокрација м. аристократија итд. Преводилац је чешће употребио израз: „kroz koga što učiniti“, а то не одговара духу нашега језика. Реч χορηγός превео је са: „zborovodja“. Сложеница је добра, но за што не бисмо узели реч „ликовођа“, која већ живи пре речи „zborovodja“? У преводу долази реч „vojnice“ (τὰ πολεμικά, τὰ πολέμια), и то је, чини ми се, и сувише веран превод. Неке је речи употребио преводилац друкчије, него што се иначе говоре и пишу, н. пр. suzrdžati м. уздржати (ἀποτρέπειν), posagradjeno (стр. 6) м. саграђено; omata se (стр. 27) м. омотава се; porodi se u velikašima mržnja (стр. 30) м. настаде итд. Има још и по где која несрпска или нехрватска конструкција, но ипак према врлинама превода тога у опће губе се ситније грешке. Најзад што се тиче „Bilježaka“, оне су већином згодне и пристају ткиву; али су местимице зашле у ситнице, док међу тим поред свег тог изостало је ипак нешто, што се могло споменути, као н. пр. о неким грчким месецима: Пиансму (стр. 58); о Мајмактирију или Алалкоменију (стр. 59) такође нема спомена у „Bilješkama“. У опће, поред свега тога, што опазисмо, препоручујемо ову књигу свакоме, који хоће да се упозна са узвишеним карактерима оних лица, што су сјала као звезде преходнице у културно доба старих Грка и Римљана. Читалац ће наћи и у овоме преводу лепих црта и красне поуке, која се може применити на свако доба и на сваког човека.

Б-Пешта А. П.

Иларион Руварац. **О натписима у озренској цркви и о живописцу попу Страхињи.** Приопћио — —, архимандрит. Сепаратни отисак из „Гласника земаљског музеја у Босни и Херцеговини“, година 1892., књига IV. — Сарајево. Земаљска штампарија. 1892. Стр. 8. — Ова расправа је допуна Руварчевој расправи о манастирима у Босни. (Годишњица II.) Запис са Озренске цркве саопштило је до сада више њих, али махом погрешно. Руварац је доказао, да је црква Озренска попатосана 1587. г., а попатосао је поп Јаков Марић за спомен себи и родитељима својим. Овом приликом опоменуо је Руварац оне, који саопштавају старе натписе и записе, да особито пазе на знак за број 90., јер у томе су многи грешили. На крају је Руварац проговорио о живописцу Страхињи, који је живописао и Озренску цркву г. 1609.

Беч С.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

+ 22. фебруара је био годишњи свечани скуп Академије Наука у Београду. Између осталога на њем је читао архимандрит Н. Дучић своју приступну академску беседу: *„Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII. веку“.*

+ „Књижевно-уметничка заједница“, како јавља „Јавор“, приређује *Споменицу* о прослави педесетогодишњице Љ. П. Ненадовића. Редакција „Споменице“ поверена је др. Мил. Р. Веснићу и проф. Илији И. Вукићевићу. Биографију Ненадовића, са погледом на његов рад, написаће у ту сврху бив. мин. просвете Андра Николић.

+ Изишао је и други број „Цариника“. У том је броју писмо Новаковићево, у ком одговара на питања постављена му од уредника. Новаковић тврди: да су царинарница и царинара изрази за ђумрук; да је боље рећи „споредне таксе“ него „узгредне“; да не треба дирати термине: „кантарина“, „скеларина“ и „калдрма“.

△ „Матица Словенска“ разаслала је својим члановима овогодишње своје књиге: 1. Летопис (уредио А. Бартел), 2. Словенска земља, I део: Грофство Горица са Градишком од С. Рутара и 3. Забавна књижица VII. свеска: Огњем и мачем од Х. Шенкјевића (1. и 2. део) у преводу М. М.—а а са илустрацијама В. Оливе.

+ Словеначки народ изгубио је једнога од својих ветерана, који је пером у руци привредио многом словеначком добру. Петнаестога јануара промени светом *Јосип Марн*, професор и каноник Он је 1887 био и председником „Матице Словенске“ у Љубљани. Књижевно му је поље била филологија. Хвале му нарочито „Језичник“.

— „Vienac“ доноси у 9. броју оцену на „Песника и вилу“ кнеза Николе из пера Миливоја Шрепела.

— У 3. броју „Književne Smotre“ оцењена је књига Јос. В. Стојановића „О утицају домаће дисциплине“, која је приказана у 1 броју нашег листа ове године. Оцењи-

вач Љ. Дворниковић приговара патпису, казује неколико опазака на појединости но у главном хвали и препоручује дело.

— Од 15 о. м. излази у Београду „Типографски Весник", орган српских типографа. За нас овде стаје годишње 4 фор. а излазиће дваред месечно.

△ Филолошко-историјски разред „Југославенске Академије" дао је под тисак две филолошке расправе: „Рапски дијалекат" од М. Кушара и „Додатак опанчарским називима" од М. Медића. У првој расправи говори се о особинама дијалекта, којим се говори на острву Рабу; знаменито је по саму филологију, што је означен акценат свима речима рапског дијалекта, што долазе у тој расправи. У другој расправи тумачи М. Медић по азбучном реду доста опанчарских назива, који се употребљавају по Срему и Лици.

/\ Бечка академијска друштва: чешко и словачка „Татра" спремају се, да прославе стогодишњицу од рођења Јана Колара, која се навршује 29. јулија 1893. У ту сврху наумише да издаду као неку „споменицу", у којој би се изнело све, што се зна о животу и раду Коларову. Већ су обећани поједини чланци за ту споменицу, тако је н. пр. Фр. Пастрнек обећао расправу о изворима, којима се послужио Колар говорећи о старинама и језику. Миливој Шрепел је већ написао и послао о утецају Коларову на хрватску књижевност, а о Коларову додиру са Србима писаће Ђ. Ђорђевић и Ст. Станојевић. Споменица ће бити украшена неколиким сликама, које се односе на Колара и његово доба. Старање о том, као и око штампања узео је на се скриптор дворске библиотеке и лектор чешкога језика на бечком свенаучишту Менчик.

— Папа Лав XIII допустио је, да научници свију народа могу походити ватиканску библиотеку, да црпу податке о прошлости својих народа. У тој библиотеци одређено је засебно место појединим државама и народима, да онде чувају најзнаменитија дела о својој политичкој, правној, црквеној историји. Тако има и Чешка засебно место онде. Историјски земаљски музеј у Прагу решио је да у ватиканску библиотеку пошље „Privilegia měst pražskyh" од Челаковскога и Ербенове „Die Primatoren der Altstadt Prag".

+ 3. јануара умро је у Флоренцији *Теофил Ленартовић* (рођ. у Варшави 1822.), пољски лирски песник, који спада у групу варшавских песника четрдесетих година. Три четвртине века провео је скоро у туђини, већином у Италији, чија свежа природа утецаше на његову машту тако, да му она беше један од главних извора, одакле црпаше своје мотиве. Сем тога мили су му били религијозни као и народни пољски мотиви Од интереса су му нарочито „Lirenka" и „Poezye."

+ У другој свесци „Archäologisch-epigraphischen Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn" између осталога још су ови прилози, који се тичу балканскога полуострва: Szanto „Aus Albanien", v. Domaszewsky „Praetorianerdiplom aus Bulgarien" и „Das Σήχωμα von Kosovo in Bulgarien", и H. и K. Skorbil „Antike Inschriften aus Bulgarien".

+ Dr. Vondrák о трошку чешке академије издао је „Glagolita Clozův". Овим издањем попуњује се оскудица у њем, јер Копитарово „Glagolita Clozianus" било је библиографијска реткост.

+ У првој свесци „Mittheilungen d. Instituts für oesterr. Geschichtsforschungen" пише Starè о *историјским радовима југославенске академије у Загребу.*

+ У додатку минхенских „Allgem. Zeitg", бр. 35. интересан је прилошчић Goetz-ов „Nach Türkisch-Bosnien".

— У 8 броју новосадског немачког локалног листа „Bacs-Bodrogher Presse" има подлистак „Ueber serbische Dichtung". Написао га је неки Јосиф Шнабл. Реч је ту највише о Бранку и Змају и изнесена је од сваког по једна песма у немачком преводу капетана Светозара Манојловића, за кога се ту с правом вели, да му пријатељи лепе књижевности треба да су захвални, што је Немце упознао многим бисером српске уметничке појезије.

— Сарду је пре две недеље у „Grand Theatre"-у у Паризу читао пролог свом комаду у четир чина под натписом „Mademoiselle Sans-Gène", који је написао у друштву с Емилом Моро-ом. Пролог игра у Паризу 10 августа 1792 а остали чинови у Компијењу године 1811. Јунакиња драме је маршалкиња Лефебирова.

— Летњега семестра ове године предаваће професор *Лескин* у свенаучишту у Липском: граматику литавског језика и упоредну синтаксу словенских језика. Професор *Шолвин* пак предаваће граматику руског језика (други део) и читаће с ученицима Лава Толстоја „Књиги дља чтенија."

— Алфонс Доде ради на нову роману, који ће угледати света још овог пролећа. Књизи ће бити натпис „Soutien de famille" а предмети ће јој бити данашња омладина.

— У Монакову ће на немачком језику у десет свезака а са свега од прилике хиљадом илустрација изаћи *историја сликарска у XIX веку.* У том ће се делу говорити први пут о томе, како се развило јевропско сликарство од половине XVIII до краја XIX. века. Осим Немачке и Француске биће ту опширна реч о Енглеској, Шкотској, Холандској, Белгији, Данској, Шведској, Норвешкој, Италији, Шпањолској, за тим и о Америци и Јапану.

+ Виктор Берар, о чијем смо делу у 3. броју овогодишњега „Стражилова" белешку донели, продужује на јавност износити своје белешке с пута. У првој свесци овогодишњега „Revue de famille", што излази шеста година у Паризу, чланак је његов „En Albanie". Било би од интереса и ово приказати нашем свету.

+ Прошлогодишње „Стражилово" говорило је о Ипловој књизи „Novibazar und Kossovo", а сада четврти број Ausland-а доноси реферат W. Götz-а из Минхена. Реферeнат похвално говори о овом делу. Узгред тумачи „Косово" па вели да долази од речи kosa = die Amsel!

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 10. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 7 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

МОЈОЈ МАЛОЈ

Славуј куца на прозорцу:
„Чујеш, мала! Чујеш, сунце —
Прерано сам можда дошо;
Видим сњежне још врхунце,
Пак ћу јадан погинути,
Ако не ћеш да ме примиш
У рај топли срца свога
Пре сунашца прољетнога!“

Чује мала, па отвара
Сва враташца срца злата.
„„Ево, уђи у светиште,
Куд пролеће сја из врата!
Ево рај ти отворени,
Како никад сниво ниси!
Уђи само, запјевај ми,
Слади пјесмом први рај ми!““

„Хоћу, душо! Пјеваћу ти,
Како никад ниси чула,
Уздах пјеват', како јоште
Никад ниси уздахнула.
Прољеће ћу срца твога
Распрострти св'јетом ц'јелим,
Одуваћу груде леда,
Који св'јету дахнут' не да.

Топиће се силне горе,
Топиће се смрзле р'јеке;
Куд погледаш, све ће гранут'
К'о животом за ув'јеке.
Љубица ће уздахнути,
Питаће ме стидно: — Што је?...
Не ће знати, да се јадно
Растопило срце моје“.

Г.

ТИХА НОЋ

За даљна брда сунашце јарко
Полако тоне, издише, мре...
А ведро небо звездице ките,
Посред њих месец блеђани гре.

Поток у гори тихо жубори,
Чилих му вала блиста се сјај,
А лахор меки ћарлија, шуми —
Груди ми шири мирисни гај.

Сред џбуна славуј у песми поје
Осећај свети срдашца свог,
А ја га слушам, срце ми плива
У бајну миљу од гласа тог...

О ноћи тиха, светињо дивна,
Та тебе љубим искрено ја:
Тишина твоја јаду ми црном
Толико пута мелема да.

Гојко

МИ, ПЕСНИЦИ

(Херман Ролет)

Ми, песници, стари, млади,
Ми имамо дужност красну:
Опевамо цвеће, небо,
Опевамо зору јасну;

Дах ветрића, жубор врутка,
Срећу срца, удес худи,
Песмом милом, песмом звучном
Одевају наше груди.

Најтајније снове душе
Изразимо речју само;
Што већина једва слути,
Ми то тако јасно знамо.

Што хиљаде срцâ мори,
Тугом мрачи живот цели,
Ми у једној само песми,
Износимо у свет бели!

С. Д. Мијалковић

НАЈВЕЋА ЉУБАВ

(Наставак)

Тако је било и сада, кад је Баја почео да говори. Један из гомиле само додаде:

„Запеваће нама сутра куршуми око главе, да ће нам уши оглухнути.“

„Вала, какви смо, и не запевали нам!“ прихвати Баја.

„Хе, брате, шта ћемо! Млађи смо па ваља слушати старијега, кад је старији...“

„Ко је старији?“ љутну се Баја. „Овај наш бандоглави командир? Ко ми је он? Дошао ту бог те пита од куд, не знамо му ни куће ни кућишта, па нас води као овце на кланицу да гинемо! А за што?“

Сви се убезекнуше и почеше се освртати да ко даље не чује, док тек Радоје не опомену полако Бају:

„Море, шта ти ту говориш? Знаш ли, ако чује....“

„Ко?“ осекну се Баја. Он?! Марим ја — нека и чује.... ја говорим само што је истина. Ето, кажите ми: као шта ћемо ми овде? Јесмо ли ми то тражили?“

„Тхе....“ „Па да видиш....“ „Оно јест...“ чу се овде онде по гомили, али нико не доврши, већ на томе оста Само би погледали то на Бају, то преко гомиле, да није који старији у близини.

„Па онда, шта су они људи тамо“ поче опет Баја и пружи руку преко шанца, „нама... мени, теби и коме од нас на жао учинили, па да се с њима овде кољемо?“

Па се онда окрену редом слушаоцима:

„Познајеш ти кога од оних тамо?“

„Ја, вала, не, као ни они мене!“ озва се један из гомиле.

„Као и ја!“ настави Баја, па се окрену другом: „А ти?“

„Бог с њима, нисам им очи видео.“

„Ни они твоје!“ опет продужи Баја. „Па и ти не?“ запита трећега.

Онај само одмахну главом и цокну језиком о непце.

„Вала и ја ти их не познајем, далеко им лепа кућа!“ — озва се четврти и непитан.

„Да богме,“ прихвати опет Баја, „и тај до тебе не, и ни један од свију нас овде. Нити ми њима шта учинили ни они нама. И сад нас довели овде да се бијемо.... Нас, шаку људи, на њих бог те пита колико! А да питаш за што! И да победимо — на шта ми добивамо од тога? Пребијене руке, ноге, изгубљену главу.... а наш командир лепо у позадности сејири и ниже звездице и ордене... Ето то је!“

„Богме, па да видиш и тако је...“ рећи ће тек један.

„И никако друкче!“ потврди Баја.

„Оно знаш можда је и тако,“ примети Радоје, „само што наш командир не зна за шалу.“

„Ти си кукавица!“ осори се Баја.

Радоје се намршти:

„Нисам ја кукавица — то памти, Бајо!“

„Па што онда презаш од онога?“ осме-

хну се Баја и махну главом правцу, камо је старешина лежао. „Плашиш га се као зец од пса. Чудно ми чудо, куршум му је — куршум ми је. Ако носи звезду на мундиру, не носи је на челу, мањ' ако му је Баја не пришије.“

И Баја је збиља мислио да ако баш и не узмогне командиру „пришити“ звезду на чело, оно ће моћи осветити му се и тим, ако поколеба своје другове те да ови, у одсудном тренуту, оставе командира његовој судбини. Знао је, да би то за командира и за његову војничку част био већи удар од смртоносног куршума, па можда и сам не би хтео да преживи такову срамоту. Мржња према старешини толико је била занела Бају, да није ни мислио на остале зле последице, а можда није био ни кадар да одмери величину и тежину наумљеног злочина. „Сад или никад!“ мислио је Баја. „Не ћеш га, бели, више метати у кочиће!“

У тај пар зачу се са предстража пуцањ. Чу се једна пушка, па две... три... настаде прасак.

Засвира узбуна.

Војници пођипаше, шчепаше пушке па сваки на своје место. Диже се урнебес. Праска је била све јача, али ипак се час по час чуо командиров глас. С првине момци се држаху јуначки, први напад био је мушки одбијен и командир је весело довикивао:

„Тако, ђетићи! Тако, јунаци!“

Али се у тај мах зачу из пушчаног дима један глас, који projури кроз редове као стрела:

„Бежите... опкољени смо... похватаће нас као мишеве!“

То је био Бајин глас.

У стику настаде у редовима комешање. Командир наређује да се свира паљба у месту, ајак, тек један по један почеше да окрећу леђа, па по двојица, па четворица, док не поче искакање из шанца у гомилама — па беж!

Командир је у први мах храбрио поколебане редове, па задржавао, па претио и најзад молио. Све то није ништа помагало. Чим би се командир одмакао, а оно би се издвојила гомилица па скачи из шанца...

Баја још није бегао. Он је чак ватрено понављао командирове речи, док се овај није одмакао, па би онда прошимкао кроз редове, шапнувши то једном то другом другу на уво: „бежи, брате, да не гинеш лудо... сви ћемо....“

И тек кад виде да је командир остао са једном четом, која се била искупила око заставе, и својим четним старешинама, — онда и Баја уграби прилику да неопажен искочи.

У тај мах баш је командир био изишао на шанац. Видећи да је непријатељ опет почео да наступа, убрза паљбу из топова, а у том му једно непријатељско тане размрска леву руку, која му клопу те испусти револвер. Ађутанат га силом свуче у шанац, на брзо му обвије рањену руку и напомене да ваља спасавати заставу.

Командиров глас задрхта:

„Заставу? Да спасемо заставу!Ње се не сме дотаћи непријатељска рука!“

Па онда зграби заставу из заставникове руке, пољуби је и рину у један ров, да се једва видео крај од држаља.

„Претрпајте је добро!“ заповеди.

Ађутанат хтеде нешто да каже, али командир викну:

„Без приговора!“

У стику заповест би извршена.

„А сад на коње па за оним кукавицама! Ноћ је. Нису далеко!“ — рече командир и помоћу ађутантовом ускочи у седло.

„Заглавите топове и пригалите фитиљ на муницији!“ зачу се глас тобџијског старешине.

„Не, за живу главу!“ — викну командир. „Оставите како је. А ви, јунаци,“ окрену се осталим војницима, „пођите за нама.“

Колико је било коња, појахаше коње, а остали су ишли у позадности, држећи увек пушке на „готове“.

Месец је био зашао са свим за облаке, кад изађоше из опкопа, а нико ни да би речи.

Командир је ишао напред. Рану, ма колико да га је болела, није осећао, јер је од тога бола јачи био бол у срцу. Само би напрезао гледање у напред да прозре у ноћ, која је својим црним велом притисла земљу.

Када су прешли косу, а тек из оне помрчине испред њих овде онде чује се пуцкање, и како плане пушка, виде се сенке појединих војника.

„Непријатељи!“ викну ађутанат. „Збиља смо опкољени.“

„Да то каже какав редов, не бих се чудио, господине ађутанте, али ви?“ рече љутито командир. „Зар не знате овај положај, да непријатељ може ту доћи само оданде!“ и показа главом натраг на опкопе. „А по оваковој ноћи они ће се врло добро чувати да се и макну ван опкопа...“

„Али оно су ипак војници?“ опази ађутанат несигурним гласом.

„Јесу наши — престаши!“* рече командир и зашкрипи зубима. „Знао сам ја, да они не ће бити далеко.“

„Све је изгубљено!“ — уздахну ађутанат.

„Војник не може изгубити све, јер је његово све — његова част. А војник, који изгуби част — није војник! Јесте ли разумели?“ осорну се командир.

„Разумем!“ одсалутира ађутанат.

„А ја сам војник, док је мени на раменима главе. Ја ћу оне кукавице натерати, да заставу зеленог батаљона изнесу на видело још светлију, но што је до отојич била. Мислите ви, да сам ја оне топове поклонио непријатељу? Онда ви још не познајете ко вам је старешина.“

* У редовним војскама, за време рата, дешава се по кад кад да се по некоји војник сам „онеспособи“ за ратну службу, одбијајући себи прсте, да изгледа, као да је бајаги у боју „рањен“. Узрок овим жалосним појавама није увек само — кукавичлук. Један наш војни старешина причао ми је да су, за време рата, многи војници бегали из ланца, и нико није за њих знао. Кад после неког времена ето ти њих натраг и јављају се „да су дошли“. За што су били побегли? *Туга за завичајем* тако их била савладала, да нису могли одолети те су се наложили опасности да буду оглашени за војне бегунце, — само да виде своју кућу. И кад су видели све на дому, они се мирно сами враћају у команду. Други војни старешина причао ми је за овај случај. Један војник тражио је „одсуство“ на неколико дана; — кад му није било дано, он у првом судару сам одбије прсте, али тако вешто, да му се није могло казати да је „престаш“. Испрате га у болницу. По што му се рана прилично зацелила, он захте да га пусте у команду. Пусте га, али он у место у команду, запне — кући. И дошавши до своје куће, сам се убије! — У осталом, не давно потврђено је, да је за време немачко-француског рата и у самој победоносној немачкој војсци било „престаша“.

У том су већ били далеко одмакли, кад се иза облака појави месец и обасја околину. Видело се као по дану. Од непријатеља нигде ни корова, али се у дољи уочише гомилице војника, како се понајлак упутили потоку. Неки су се ослањали о пушку, неки је упртили преко рамена, а по неки је ишао и без пушке.

Командир застаде и узе разгледати околину. У страни, на висоравњу, видела се шумица, која се спуштала према потоку на прелазима на другу страну у полукруг.

„Видите ли ону шумицу?“ окрену се командир официру, који му је био с десне стране.

„Видим.“

„С нама нек остане само један трубач а остале узмите собом па замакните што брже у ону шуму.“

Па викну за собом:

„Подајте им коње, да брже иду.“

Онда се опет окрену официру:

„Само пазите да вас не опазе оне кукавице доле. Пређите поток, и кад будете с оне стране, у згодној долини, а ви наредите трубачима, нека што јаче свирају поход, али нека трубама тако окрећу, да изгледа као да машира повећи одред војске. Тамо ћете чекати даље наредбе.“

„Разумем!“ — одсалутира официр и оде да изврши заповест.

Командир се окрену ађутанту:

„Ако ми маневар испадне за руком, онда смо за два сата на старој позицији; а ако не, онда... онда однесите команданту поруку: да је старешина зеленог батаљона учинио све што му је дужност и част налагала. А сад — напред!“

И пође полако напред. За њим су ишли остали. Сви занемели и само погледају на командира, који се сваки час освртао на шуму.

Месец је опет био запао за облаке, када се преко потока зачуше трубе.

Командир, као електризован, ободе коња и у трку стиже до потока, око кога се војници већ били окупили. Некоји су били полегали као прошци, некоји пију воду, а некоји испирају „ране“ на прстима.

Командир како стиже, подвикну:

„Зар тако, кукавице?“

Они, који су лежали, пођипаше, они, који су пили воде, усправише се, а они, који испираху „ране“, само окренуше главе. па онда наставише свој посао. Једни су откашљуцавали, други се снебивали, а по некоји се као и испречили. Међу овима је био и Баја.

„Шта сте умукли као никакви људи?!“ викну још громкије командир.

Опет овлада тишина, док тек не изађе Баја:

„Па што се не може, господине командиру, не може се; нисмо ни ми нашли главе на купусишту. Ето изгибосмо!“ — заврши Баја, окренувши се онима, што испираху ране. „Зар не, браћо?“

„Баш изгибосмо!“ — зачуше се два три гласа.

„Као прсташи!?“ цикну командир.

„Па дабогме прсташи, кад нас, шаку људи, изводите на касапницу да гинемо за пра' Бога. Ето нека кажу, ако није тако!“ окрете се опет Баја друговима.

„Овако је, кукумавко!“ — цикну командир и потегну револвер на Бају.

Прас!

И Баја се свали као свећа.

(Свршиће се)

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Сутра дан беше ведар, пролетњи дан. Сунце се дизаше подневу зрачно, тешећи срца надом. По улицама врвеле гомиле, али мирније, него јуче, нехотице се радујући тој чудној јасности сунчаној. Пролетња топлина разгреваше срца, отвараше душе бољим осећајима.

По улицама познањским пролажаху свечане опходње с литијама и иконама. Светина се тискаше за њима, певајући химне захвалнице и побожне песме.

Посред те гомиле, на отворену месту, које је јемачно остављено из велике пажње, ступаше висок, сед старац. Снажна плећа погрбила му се од година; иђаше полахко, тешко, ослањајући се на палицу; одевен беше сиромашки, као прост човек, и ако се могло познати по држању, да није последњи.

Час по час дизаше седу главу и сивим, мутним очима разгледаше по светини, која смерно иђаше за духовницима. Беше онде највише стараца, жена и деце, дораслих људи слабо, а и што је било, изгледаху изнурени, као после тешке болести. Било је и рањених и богаља, који су се вукли за другима. Некад те некад чули се глухи јауци и плач, а онда си видео, како се крше руке и дижу к небу. Старац погледа и магла му паиде на очи; опет обори главу на груди, па иђаше даље уморним кораком.

Беше то Прибислав Напивон од Борка, господар на Шеракову. Железне воље и истрајности беше тај човек, а неустрашене храбрости. У свима бојевима за Владислава Локтка бораше се у првим редовима и неуморан беше друг у делима тога владара, да од раскомадане и раздељене Бољеслављеве баштине створе опет једну, јаку државу.

Беше то човек проста обичаја; војник у говору и животу тврд и искрен, а жесток у гневу и пријатељству. Због тих лепих особина миловаше га витешки краљ, а ценећи врло снагу његове мишице, као и савет, није му штедео милости ни достојанства. Прибислав је неко време обављао и част старосте великопољскога и војводе, ма да није желео узвишења и није био лаком. Након последњега боја с Крсташима дође стари Напивон у Краков, оде на замак краљу и рече:

— Стар сам, милостиви господару, време је да очи склопим... отпусти ме, краљу...

А Локтек се диже на те речи:

— Хоћеш да идеш? Куда?... Хоћеш, да ме оставиш? За што?... И ја сам стар, а у трудном телу једва срце куца... Многе ме бриге

тиште и тако сам сада, на крају живота, несигуран, као некада, кад сам започињао дела...

— Крсташ је сломљен, — примети Прибислав.

— А је ли на дуго? — прекине живо краљ.

Ухвати Напивона за руку, па га одведе к прозору. Оданде се, у блеску сунца на заходу, виђаху зидови замка, а иза њих далеке планине.

— Сломљен, велиш? — рече брзо у ватри. — Осим Крсташа има других, који вребају. Напрегни око, па ћеш видети шлеску границу. Шлеска све већма нагиње Јану чешком, а тај се, као на поругу, назива краљем пољским!...

— Папа је пресудио и вама признао круну! — примети опет Напивон.

— Признао, — понови краљ, — признао, али потајно; јавно није смео, јер је Јан силан...

Заћута, а за час опет стаде беседити, показујући руком у даљину:

— Погледај даље! Ту ти је Мазовска за Пиљицом, неподложна, завидна, спреже с Крсташима... онде, за Нотећом, Крсташи, на Поморју Крсташи, на Кујавама Крсташи! Куд оком скренеш — претња; куд се мисао залети — погибао... Читава Великопољска, читава Шерађка и Ленчичка земља у рушевинама... А ја сам се борио толике године па немам ни сигурних граница, нити знам, шта ће бити сутра!...

Малени стас витешкога краља тресао се од узрујаности. Не пушташе руке Прибислављеве, а напрегнутим, жарким погледом гледаше у даљину, преда се, као да хоће да проникне у будућност.

На западу се гомилаху облаци и заклањаху последње сунчане зраке. Мрак се брзо хваташе.

— Шта ће бити? — шапташе замишљено краљ, као да говори сам себи. — Шта ће бити... кад...?

Не доврши. Најтежа брига притиште му душу. Најсдаред диже главу, проницав поглед упре у лице Прибислављево, па запита потмулим гласом:

— Јеси л' говорио с краљевићем?

Напивон се стресе нестрпљиво.

— Нисам... — прогунђа, — нисам говорио, јер то ништа не вреди. Ја се не ћу научити његову говору, а он мога не разуме. За то нисам говорио, нити ћу говорити.

Локтек пусти руку старога војника. Поглед му пређе полахко по верноме другу, па се, намрштен, укопа у земљу.

— Не разуме... не разуме!... понови шапатом. — То је истина!

Прибислав не могаше зауздати речи, које му подметаше тешка туга.

— Није то војник! — плане. — Код Пловаца — срамота је рећи — сам видех... бежао је!

— Али под Кошћаном — прекине краљ, да зар обрани сина, — под Кошћаном се држао јуначки.

Прибислав зловољно заклима главом.

— Његов обичај није наш, — примети. — У том је најгора погибао. Кажи му, милостиви господару, нека се у железо окива, а не да носи свилу; кажи му да, од зоре до мрака, слуша звеку мачева, а не женске песме; кажи му, нека се учи крвавој борби, нека челичи десницу и дух, да може савладати, што смо ми савладали.

Кад то Напивон говораше, стари Локтек подиже главу, па опет гледаше на наоблачени запад, уздишући дубоко и тешко. Тишина завлада у мрачној изби, сведеној и простој, у којој не беше ништа више, осим војничке постеље, покривене медвеђом кожом, осим дрвених клупа и дрвена стола, осим мачева, штитова и војничке опреме.

— Друга времена иду — рече за час краљ одлучно, као да му је у том тренутку неки глас дошапнуо речи. — Друга времена иду... не онака, кака смо преживели... Ја расејане делове хтедох железом да спојим у целину, крвављах руке и често се морадох понизити. И ето на крају видим опет силесију непријатељских погибли; видим, да оно, што је железо спојило, железо може и да разбије... Нека Казимир покуша друкчије... Нека један дух удухне у целину, да живи једним животом...

— Слаб ће то бити дух... кржљав, женски, — прекине неуверени Прибислав.

Локтек подиже руке у вис.

— Бог ће му дати моћи, ако усхте... Бог Свемогући...

А кад то говораше, исправљаше му се стас и растијаше дивно, да у мраку, с уздигнутим рукама и главом к небу, изгледаше пун величанства и необичне величине.

И сам Прибислав обори главу, ћутећи, као знак, да га је до дна проникла та силна вера краљевска у свемоћ божју, која уздиже слабе силе људске.

— Биле, краљу, твоје речи услишане! —

шапну узрујан, сагињући се владарској руци.

Владислав загрли вернога друга.

— Казимиру — рече — не буди сувише суров, а мене не остављај! Светујмо се скупа, шта да чинимо и како да осигурамо, што смо створили. Човек самртник, не знајући будућности, страхује за дело својих руку, и живо се труди, да не пропадне. Што год после учини Казимир, можда учини боље; али пред смрт, која јемачно није далеко, треба да му дам последње опомене и да исповедим своју вољу. Хтео бих, да будеш ту онда, кад будем говорио...

Напивон се ипак не даде поколебати у својој одлуци.

— Имам синова — рече — разуздани су... Долазе ми свакојаки гласови; време је да станем пред њих, па да их опоменем. А хтео бих и да видим, како је тамо у Великопољској...

— Зло је — одазва се замишљени краљ; — свуд невоља и злочинства, а туђ дух превлађује... Иди дакле, па можда твој пример буде од успеха... А мени пошљи кога сина... волео бих, да је уза ме.

Напивон од Борка поклони се дубоко.

— Хвала, милостиви господару! — одговори. — Него, не знам... Старији ми, Јан, збратио се с Немцима и међу њима борави; а млађи Маћко...

— Не ће хтети! — прекиде живо Владислав. — Може и то бити! Они су онде у Великопољској, краљеви за се... Али му реци, да дође. Не ће на мене зажалити.

Кад то рече, пређе краљ неколико пута по соби, све већма замишљен. Слеже најзад раменима, као да хоће да стресе бригу са себе и, отпративши вернога слугу, прекрсти се, очита кратку молитву, па леже да отпочине.

(Наставиће се)

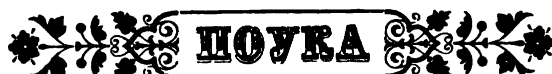

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Царица Ирина

Was ist so arg, das nicht, um sich genug zu thun,
Ein Weib die Stirne hat zu wagen?

Wieland

Преко два века било је протекло, од како се над Атенајидом затворио био гроб.

И опет видимо да се царски дијадимат засјао на глави Атињанци.

Ну да големе разлике међу оним некад и овим сад!

Грчка, пре још последње прибежиште поганништву, у ово се време тако савршено била похришћанила, да је важила као једна од најважнијих покрајина хришћанске цркве. Давно су већ у византијској држави ишчезли и последњи трагови, који су опомињали на времена Рима или Јеладе. Велике школе наукâ у Атини, на којој је негда радио и учитељевао Леонтије, нестало је по налогу цара Јустинијана I, јер су правоверни цар и његова моћна сувладарица, славна негдашња играчица Теодора, у опстанку те школе гледали даље живовање поганичких традиција. Онде, где су некад стојали поганички храмови, дизала се сад силна кубета хришћанских василикâ. Теолошке дисертације о једноставној и двогубој природи Христовој заменише разговоре софиста, који се некад водили гласно. Што је некад вршила делфска Питија, то је сад радио хришћански епископ, који је на први дан Ускрса правоверним Атињанима навештавао срећну и благословену годину или му се са усана захорила страшна анатема на свакога, ко би се усудио противити се закључцима светих отаца.

Али у једном погледу као да је грчки народ остао веран својим старим навикама.

Поганички култ идола, којега се Грци тако дуго и тако чврсто држали, навика, у слици приказивати и поштовати божанства, прешла је била и на хришћански култ а нигде се са толико ревности и толико претеривања није служило киповима и иконама, као баш у Јелади. Атина је у том наткриљивала Рим, Антијохију, Александрију па чак и Цариград, где се најпре развио култ кипова и икона. Калуђери, који се бавили сликовним приказивањем светаца и резаријама од дрвета и вилдиша, живо су потпомагали ту навику, која се свиђала простој ћуди народној. Сликари и вајари, којих је тада у грчким земљама било веома много, бојали се, да

ће им занат — јер то, што су они радили, није давно већ била уметност — патити под прбашњим хришћанским култом те су марљиво тесали кипове и мазали иконе. Нарочито су женске волеле да имају кипова и икона, пред којима никад нису касиле кандила и за које су са свим исто тако жртвовале, као што су жртвовали њихови преци у поганичко време. Био је то култ, који се преко старих поганичких навика народних сам од себе увукао у хришћанску цркву а ни мало се на њ ни освртали нису црквени оци, којима су важније биле догматичке препирке.

Тек кад је побожно поштовање кипова и икона мало по мало прешло у пусту празноверицу, почели се освртати на њ. Ревновање малоазијских секата против црквене ортодоксије у првом је реду ишло против култа кипова̂ и иконâ, за који су већ Монофизите и Павлицијанци изјавили да је злоупотреба, која хришћанство понижава до идолопоклонништва.*

Тада се реши цар Лав III или Исавријски, као што га обично зову, да уништи култ кипова и икона или бар да га сузбије. Подупрли су га у том епископи: Теодосије Ефески, Тома Клавдијопољски и Константин Фригијски те Лав III године 726 изда од сената санкцијонован декрет, којим се осуђује култ икона. Но да би неко време штедео осећаје верних и народ постепено навикао на своју реформу, нареди цар, да се за прво време иконе обесе више те да се уклоне испред непосредног додира.

Ну тај декрет царскога новотара постаде сигнал борби, која, одвратна у својој врети а кобна у својим последицама, потресе државу из основа и узбуни сав хришћански свет од јерменске висине до западних обала Италије, од северних граница државних на Дунаву до чак унутра у Африку. Црквена се ортодоксија расцепила у два велика табора, који се побише бесно и свирепо. Византија је одјекивала од страшне убојне вике иконашâ и противника им. Сувише је касно увидео Лав III, како је непаметно радио, кад је неприправљено хтео да унесе реформу, којој је ваљало искоренити обичај, што је у народа дубоко ухватио био корена. Догме се свакако могле декретовати и скидати, јер њих маса није разумевала, али се тек тако с неба па у ребра нису смели дирати обичаји и култи, који су народу ушли били већ у крв те му били све његово религијозно мишљење и осећање.

Лав, место да попусти, чврсто се држао онога, што је био започео. Владара тог, који је иначе био мудар државник, занела је самовоља и нека врста религијозна заноса. Од таква усева морало је бити жетве. Хришћанској је цркви ваљало опет прекинути једну од оних опаких дечјих болести, какву сваки организам у младости својој има да препати. Ма да је била засновавана, да људима буде религија мира и љубави према ближњем, јавила се опет у оном одвратном лику, у којем се огледао фанатизам, удружен са интолеранцијом и свирепошћу.

Но боље да и не описујем ту борбу, која је трајала скоро читав век а пустила те се разбуктале најружније страсти човечје.

Жени, Атињанци, снаси једног од највећих међу противницима иконâ, би суђено, да борбу о иконе на крвав начин сврши те да непријатељима свога царскога војна а тиме и култу иконâ помогне да дођу до одлучне и трајне победе.

Константин V или Копроним, како су га звали непријатељи му, умео је ретком енергијом и оданом љубављу према својим четама да утврди владу иконокласта бар за први мах.* Главна му је тежња била на крају вреднога му живота, да сину свом осигура наследство а династији исавријској набави потребну стабилност. Само је

* Нарочито је то била секта Павлицијанаца, што се појавила била у Сирији и Јерменској, из које се доцније у Тракији и Македонији развио Богумилизам; они су, наслањајући се на Гностичаре, истицали моралну страну хришћанства а одбацивали су сву спољашњу црквеност, нарочито пост, калуђерство, култ иконâ и црквених утвари. Види о том међу осталим и моје „Studien über den Bogomilismus." Прилог листу „Münchener Allgem. Zeitung" бр. 222. 1892.

* Константин је сазвао сабор у Цариград, који се држао 10. фебруара 754 у двору Ијеријону под председништвом самога цара, и који је укинуо култ иконâ. Рим, Александрија, Јерусалим и Антијохија нису били заступљени, те с тога доцније тај сабор нису сматрали као васеленски. Култ икона буде проглашен за јеретичан а осим тога буде забрањена и употреба кипова, па чак и крстова. Ни један византијски владар није после од стране црквених повесничара био неправедније оцењен, него Константин V. Па ипак је он, кад се човек не осврне на његову иконокластичку јересију, која је у осталом тада важила као наука ортодоксне цркве, био један од најславнијих византијских царева, јер је познатој му спољашњој политици потпуно одговарала унутрашња политика запта и реда. Право дакле каже Gibbon (Geschichte des allmäligen Sinkens und endlichen Unterganges des römischen Weltreiches, IX свеска): „Похвала јеретичарâ мора се свагда бацити на кантар, да се одржи равнотежа према грдњама правовераца".

на тај начин мислио да ће трајно користити и ствари иконокластâ.

Кад је нарастао син му, потоњи Лав IV, изабрао је за њ жену, која је изгледала да много обећаје.

Млада, лепа а даровита, као мал те не све Атињанке оних времена, васкрсла је Ирина, жена Лава IV, у народа успомену на Атенајиду. Потичући, као и ова, из уважене грађанске породице у Атини, имала је, као што је с почетка изгледало, многа својства своје велике претходнице и ма да није била тако класички образована као Атенајида, ипак је веома брижно била васпитана. У почетку је човек једва једвице могао познати у млађане, тек седамнаестогодишње Ирине ружна својства у њену карактеру, која су била скривена. Можда је телесна слабост и и са овом спојена неергичност њена иначе скроз и скроз доброг мужа била узрок те је царица још веома рано загледала у дворске и државне ствари, на је са частољубљем, што се у њој пробудило, доцније маха узело и властољубље у оној мери, у којој је њен муж бивао све слабији и попустљивији. Такви случајеви нису баш ретки и ваља ми само подсетити на властољубиву Јелисавету од Шпаније из дома Фарнезе и на убаву и с почетка скромну малу принцесу од Анхалта-Церпста, од које ће се после уз слабога јој мужа ишчаурила потоња Катарина II, на да онда у млађану лику Иринину још никако не видимо ништа необично и одвратно.

Кад је умро Лав IV* те на престо дошао малолетни Константин VI, имала је Ирина довољно прилике, да задовољи своје частољубље и да даде важности својој неуморној енергији.

Њој, Атињанци, која је одрасла у култу иконâ, свагда су мрски били иконокласте. Док је живео строги њен свекар, под чијом је владом поштовање иконâ било забрањено те изгледало као да га је и нестало, дотле је Ирина умела мајсторски да прикрије своју мржњу на иконокласте. Према свом мужу већ је мање показивала обзира. Ну кад је постала регенткиња, јавило се у ње уз частољубље још тако нешто као верски фанатизам.

С упрепашћењем су гледали иконокласте, којих је странка у војсци и међу вишим свештенством била јака и моћна, како се њихови противници, жедни освете, купе око царице. Па ипак је Ирина била исто тако разборита, као и властољубива; изгледало је, као да ће се у ње карактерна својства једно из другога систематски развити на да свету очи стану.

* За Лавом III Исавријским, који је умро год. 741 после Христа, дошао је његов син Константин V (Копроним) од 741 до 775, а за овим Лав IV од 775 до 780.

(Наставиће се)

Т. С. Виловски

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

I

У нашим листовима, како белетристичким тако исто и политичкима, слабо је заступљена уметност. Наша журналистика мало се брине о уметничким радовима српских уметника, а још мање о радовима уметника у страних народа. Врло ретко ћете наћи у фељтонима наших политичких листова, да пишу о овом или оном уметнику, да приказују њихове радове, као што то раде изображенији европски народи.

А за што је код нас у томе правцу врло мало урађено?

Има више узрока а један врло важан је узрок и то, што многи Срби, који би требали да се брину за уметност и да је потпомажу, можда не знају или неће да знају, да је уметност од велике користи за народ.

Шта је то управо уметност?

За сада нећу одговарати на то питање, јер би ме то далеко одвело од моје намере. То ћу оставити за други чланак, а сада ћу говорити о вредности вештине у културном погледу и гледаћу да расправим још нека друга савремена питања.

Опште је познато, да уметници у својим радовима изражавају идеје и идејале свога времена. А да ли и могу људи, који су одрасли

у народу, који имају са тим народом исте навике, исте жеље, исте идеје, исте осећаје, иста убеђења, кад су људи једне исте расе, једног истог језика, да ли и могу тада уметници једног народа тражити идејале у икојем другом народу, до ли у своме и опет за свој народ?

Погледајмо само слике славног пољског сликара Матејка. Шта нам он приповеда у тим сликама? Предмет његових слика је жалосна судба његове негда славне, сјајне и моћне домовине. Он нам верно приказује њену славу, власт и величину, њене невоље и беде, њено опадање и пропаст. Па зар је и могао тај велики син пољског народа, који неизмерно љубљаше своју несрећну домовину, и сликати друге слике?

Погледајмо радове чувеног руског сликара Верешчагина. Ни у једног светског сликара не видимо нацијоналну индивидуалност тако изражену, као код Верешчагина. У сваком свом раду он се показује прави Рус. Оно, што се у великом, горостасном руском царству мисли, осећа и потражује, то је све јасно и лепо изражено у његовим сликама. Својим радовима он доста наличи на Матејка, само је у толико разлика, што овај црта руску садашњост, а Матејка много више интересује прошлост његове домовине.

Лепоте појединих уметничких радова могу се узети за стваралачка дела појединих генија, али цео народ ради при стварању самог дела заједно са уметником. Сликар или вајар се сматра само за даровита уметника-генија, који ону скривену лепоту у народну духу из мрамора ослобађа или је ставља на платно дивним бојама. Без искреног и срдачног учествовања савременика при стварању, компоновању дела не може се замислити ни један чувен песник, музичар, сликар или вајар. Савременици Калдерона, Шекспира, Фидије, Микеланџела, Рафајила, Хајдна, Моцарта, Бетовна, захтевали су те људе. Оно народно учешће при стварању дела испрва се показује у прихваћању самих дела, после обично долази похвала тих дела, народ нема довољно речи, којим ће лепоту тих дела изразити — те долази одушевљење. Оном топлином, којом народ прима дела својих уметника, она радост, оно одушевљење, то све силно делује на уметника и он се тада сам одушевљава за још боља дела. Тако сам народ и нехотице силно упливише на продуктивност уметникову.

Па кад се народ тако силно радује и цени радове својих уметника, то онда ти радови морају јако утецати на сам народ. Уметност може ублажити навике, она растапа, уништава осорност, суровост и несклад у човечанства, које је већ јако огрезло у себичности, она у души човечјој доводи у склад очулност са наравственошћу, јер чулно лепо у вештини јесте символ душевно племенита.

Можемо ићи још и даље. Уметност можемо сматрати као средство да се образује омладина и да се васпита народ. Та и шта се у опште постизава образованошћу? Шта се може и мора изискивати од образованости? На то ћу одговорити речима немачког знаменитог писца: „**Wirken auf den Willen, auf die echte, hohe Menschengesinnung**“. У томе погледу служе нам Грци као најбољи и нај јаснији пример. Да ли бисмо знали данас за Термопиле и Маратон, за Саламину и Платеје. Та имена и имена оних бесамртних јунака данас не би била ни од какве вредности за нас, да нам ти исти Грци не оставише и душевних радова, да нам не показаше бесамртне песнике, најславније говорнике, ненадмашне вајаре и друге уметнике. Они су могли бити још храбрији, могли су још веће жртве приносити за своју домовину, а при том да су остали скитнички народ без икакве културе, за њих би се већ одавна било заборавило. Светска историја спомињала би само и њихова имена, као и имена других скитничких народа и ништа више.

Права уметност је излив слободна и племенита народног живота. Прошла су одавно времена, кад је уметност била само играчка богаташке ћуди. Она није више раскош богаташа. Данас је уметност свеопште добро. Али код нас још једнако фали потпуно разумевање и право схваћање саме уметности. Код нас њу сматрају као просјакињу, која проси милостињу. А то она није. Она је богиња, која оберучке само онде дарује срећу, где су јој врата широм отворена и где јој је опредељено достојно место за њен боравак.

Она уздиже вредност живота, она спрема народ бољим навикама, чистијим осећајима, пред којима ишчезава и потамњује све што је ниско, просто и неваљало; она даје појединим народима победничку снагу и моћ; она нас упућује, да овај живот идејалније схваћамо; она скреће наше погледе на оно, што

је добро, племенито, истинито и лепо. Што се народ мање одушевљава уметношћу, то је знак, да тај народ није умно далеко напредовао, његово изображење стоји још на ниском ступњу, његово срце и ум још нису оплемењени, тај народ још је неотесан. Воља за уметношћу и разумевање уметничких дела најбоље је мерило, које нам казује, до кога је ступња образованости дошао који народ.

Али не само то, уметност је уједно један од нај јачих и најбољих покретача народног благостања. Јер ако је знање моћ, то је онда уметност благостање. Колико колосалан утецај има данас уметност на индустрију? Не постоји готово ни један занат, који се не би могао усавршити помоћу уметности. А за што је француска индустрија данас на гласу? Само за то, што Французи своју индустрију базирају на уметности.

Српском народу, који има толико дара за уметност, до данас је дато врло мало прилике, да се тим лепим добром упозна. Да сам народ има заиста велика дара за уметност, за то нам даје најбољи доказ наше народно песништво. Песништво стоји по своме садржају неизмерно високо над другим вештинама, јер све остале вештине: архитектура, сликарство, вајарство и музика, нису кадре казати нам оно, што нам каже песништво. Па онај народ, који има дара за ту највишу и најпотпунију уметност међу свима вештинама, заиста има дара и за остале вештине. Само треба отворити вољу, треба га упознати са осталим вештинама. И то би се бар донекле лако могло постићи. Ту је школа. Она је позвана на првоме месту да буди у омладини вољу за вештинама. Уз њу ваља да ради журналистика. Сви српски листови позвани су, да учврсте уметност у српском народу у народном духу. И тада ће радост а и воља за лепим и за уметношћу као силна, плаховита река излити се у душу и срца српског народа, и свугде, камо допре, распростираће богатство и образовање.

* * *

Свака се уметност мора увек придружити тежњама, настојавањима, борбама и идејалима свога времена. Као што свако доба има свој сопствени државни устав и веру, који тачно одговарају осећајима и потребама тога доба, који одговарају културном стању народном за то време, тако исто и свако доба има и своју уметност. Погледајмо само летимично појезију за време старог, средњег и данашњег века, па шта видимо? Кроз појезију старог доба провлачи се једна главна мисао: узалудна титанска борба човечанства са небом, његова судбина, његово упропашћивање и уништење. За време средњег века владао је иројско-романтичнохришћански правац у појезији. А какав и који је карактеристичан знак појезије наших дана? Општа жеља за знанственим познавањем закона природиних и животних закона за људеко и друштвено развијање и практичним потребама.

Како је било у сликарству за та три века?

Како у старом, тако у средњем, па и новом веку имала је религија највећи утецај на сликарство и на вајарство. Зар нису стари Грци у својим вајарским радовима приказивали своје богове: Зевса, Иру, Аполона, Ареса и све остале, у човечјем облику? Зар нису још први хришћани у својим катакомбама урезивали догађаје из јеванђеља? Зар нису на већи сликари свију векова: Микеланџело, Рафајило, Павле Верoњанин, Леонардо да Винчи, Коређо, Тицијан, Дирер и Холбајн, Рубенс и Рембрант, Мурило и Веласкез, за своја бесамртна дела узимали градиво из светога писма?

И ако су у религији тражили уметници мотиве за своја дела, за то опет видимо доста велику разлику међу уметничким радовима у уметника једне исте вере. Да споменем само славног немачког сликара Дирера. Тај уметник је у својим радовима остао увек прави Немац. Ни један од његових савременика није био кадар у својим радовима тако вешто, живо и верно приказати особеност немачког духа, немачке осећаје, немачку озбиљност, немачку срдачност, искреност и разборитост. Он се бавио од 1505 до 1506 године у Италији, изучавао је слике талијанских уметника, па за то се опет у његовим сликама не опажа ни најмање утецаја талијанске школе. За њега је био то стран говор, који он није могао разумети.

Тако исто је и са најславнијим шпањолским сликарем Мурињом, који је врло добро познавао Микеланџела, Рафајила, Рубенса и Рембранта. Његови радови нису ни најмање слични, ни по композицији ни по колориту, радовима тих уметника. У његовим сликама је са свим верно приказан шпањолски националнии карактер. Он се само у својој домовини добро

осећао, радио је само за свој народ и у своме је народу тражио идејале.

Ту другу разлику, како у мотивима, тако исто и у бојама ствара прво: природа у околици уметниковој. Онај крај, који је богатији плавим рекама, бистрим потоцима, мирним језерима, високим горама и дубоким понорима, такав крај чини већи утисак на уметника, него ли предео на највишем северу или жарки предели пустиње Сахаре. Други је утецај државни устав, обичаји, начин живота и сама раса. Тако француски сликар Ингре, који је тако дуго у Италији провео, увек је и као уметник осећао као прави Француз. У његовим сликама ни најмање се не опажа манира талијанских уметника, него је он наставио правац својих земљака Пусина и Давида.

Религија и раса су два врло моћна фактора, који су јако утецали на правац у сликарству и вајарству.

Питање је, шта ће бити онда са уметношћу, када настуни она епоха, када људи не буду више веровали у бога, него само у природу? Тада ће уметници само приказивати природу, као год што су стари грчки и хришћански уметници тражили мотиве својим делима у божанству. Оставиће се свих идејала, јер при приказивању голе природе не може их тако лако ни наћи, тежиће само да се усаврше у спољашности.

Така уметност биће бела као снег, плава као небо, зелена као ливада, валовита као вода; и при свем том не ће имати идеје, не ће имати праве милине, љупкости и пријатности. Она ће бити још увек сувише крута, дрвенаста. У њојзи не ће бити правих покрета. Религиозни материјализам увући ће у уметност натурализам са његовим колористичним манирима. Данас је тај натурализам ухватио дубока корена не само у сликарству и вајарству, него и у поезији.

До сада је свака права вештина имала своју рејалну и своју идејалну страну. Управо нити је постојао нити је могао постојати чист рејализам или чист идејализам, јер не постоји никакво објективно схваћање природе, нити се може идеја приказати без обзира на природу. Тако кад би се споменуло, да у којој вештини влада рејалан правац, то би се онда имало разумети, да у тој вештини превлађује рејализам, али су за то опет заступљена оба правца: и идејализам и рејализам.

Вештина у XV веку имала је рејалан правац, у XVI веку је превлађивао идејалан правац, у XVII веку учвршћују се у уметности два нова правца. Ти нови правци зову се еклектизам и натурализам.

Еклектичари су били они уметници, који се држали донекле становишта својих великих претходника, попримали њихова најбоља својства и гледали да та својства доведу у склад са природном студијом.

Натуралисте нису ни најмање обраћали пажњу на правац својих претходника, него су ишли за природом и за својим генијем.

Па да ли те натуралисте теже за природном истином? Натурализам је само пожуда за обичном природношћу (**Natürlichkeit**), или шта више за природним противностима.

Добро ваља разликовати натуралисте, који се први пут појавише у сликарству и то у XVII веку, од ових данашњих натуралиста. Вођа оних првих натуралиста био је Микеланџело да Каравађо (1569—1609). И он је био врло велик геније, али се за то опет не може сравнити са великим мајсторима талијанске ренесансе: Микеланџелом, Рафајилом, Леонардом да Винчи. Све снаге његове богате природе нису стајале у хармоничној равнотежи. Он је био диваљ, страстан дух, који се ни у једном погледу није могао умерити. За то и није могао сам постићи све оне сврхе, које му лебдијаху пред очима, и то на такав начин, који би вредно за све векове. Али тај натуралиста није просто копирао природу, нити је само констатовао појаве у природи, него нам показује овај свет онако, како се огледа у његовој души. Он дарује томе свету дух од свога духа, и на тај начин подиже те земне створове у више сфере. Његова је сврха била да посматра природу својим очима и то новим очима новога времена. Али опет за то није сликао предмете онако, као што су у самој ствари, него као што их је он видео. Његово душевно око било је од тако моћна уплива на његово телесно око, да му се овај свет приказивао у некој особитој уметничкој светлости.

А како раде данашњи модерни сликари? Мотиве својим сликама траже у животу најнижег сталежа, како у вароши, тако и на селу. У тим радовима приказују нам најружније стра-

не тог сталежа: његов јад, патњу и голотињу. Те најмодерније сликаре највише занимају мале и незнатне епизоде из свакидањег живота — она силна борба за опстанак, јер те слике потпуно одговарају укусу велике већине. Али ако је уметник прави уметник, он ће опет у својој слици бити кадар, да и ту голу истину посвети својим личним осећајима. Прави уметник мора тежити увек за тим, да све оно, што му изгледа ружно, ниско, обично и просто, заодене песничком одећом, да у ону грубу и сирову материју улије духа, да је оживотвори. Тако су радили код Француза натуралисте сликари Миље и Бретон. Они обично приказују француског сељака при тешком му послу или при весељу и забави, онако масивна и груба, али за то опет не изражавају у својим сликама сасвим тенденцијозно тежину његова живота, него до некле ублажавају, оплемењују ту истину дражима своје колористичне вештине. То су доста благе натуралисте. Они се у својим сликама још увек одликују лепотом боје и облика, они су и добри цртачи. Предмете својим сликама не траже у најнижој и најпростијој природи, него натурализам је истом онда ниско пао, кад је почео просто да копира природу.

Тако раде импресијонисте. Утемељач те најновије школе био је **Eduard Manet** (умро 1883). Та најновија мода у француском сликарству још није ишчезнула, као што обично код Француза свака мода брзо ишчезава, него је шта више ухватила врло дубока корена не само код Француза, него и код осталих светских уметника.

Manet и **Zola** су два најбоља представника импресијонизма, онај у сликарству а овај у роману и новели, јер писац **„Assomoir“**-а и није ништа друго, него **Manet** у појезији, само што је **Zola** много даровитији, него творац импресијонизма. Један као и други најбољи су цртачи прљавштине, гада, смрада и тривијалитета.

А ко је био моћан савезник **Manet**-ов? Управо детињаста мржња на све доданашње основе и правила у вештини и она неоправдана жудња, да поруши све, што је до сада важило и сматрало се као право добро и лепо.

Назори те најновије школе ови су: Слику не треба као до сада компонирати у атељеру, него на лицу места, где је предмет. Треба све конвенцијонално у вештини напустити. Одати се чистој природи и њу приказивати у потпуној па ма и у бруталној истини. Не треба се ни најмање држати оних оправданих назора старих највећих уметника. Утисак ваља са свим савесно приказати, осећај у потпуној истини показати, ма како чудноват изгледао. Присталице те најновије школе у својим сликама сликају оно што виде, и онако, како виде, са свим непосредно, добро или рђаво, без икаквих одузетака, без икаква тумачења и околишења. Ти уметници сликају систематски само оно, што је гадно и ружно, из просте опозиције према лепоме, које је њима већ додијало. Они траже и бирају само оно, што је просто и ординарно, јер мрзе оно, што је елегантно.

Ко ово ушчита а још случајно није видео ни једне слике тог импресијонистичког правца, тај ће заиста помислити, да су ти уметници прави наследници Веласкеза и Рембранта, јер и ови су више пута напуштали хотимице спољашњу лепоту својих слика из просте љубави према ономе, што је пријатно и угодно. Али тим старим великанима служила је та хотимична ругоба и наказа само као посуд, у који су улевали савршену и потпуну лепоту осећаја и израза. Али код импресијониста не може бити о томе ни разговора. Лица њихових слика обично су без икаква израза, предмети на слици су тамо амо разбацани; управо од чега се прави уметник клони, то они обожавају.

Импресијонисте одбацише све традицијонално у вештини. Хоће једном да посматрају природу са свим искрено, а не као до сада кроз наочаре овог или оног великана. Они одбацише све школске манире, школске рецепте, које, све скупа узето, врло много шкоде сликарском виђењу. А да ли те импресијонисте са свим добро виде и без оних наочара старих уметника? Не виде добро. На њиховим сликама наилазимо само на јаке, жестоке боје, без икакве сенке и полусенке, наилазимо на неку тврдоћу у изразу. А од куд та тврдоћа у изразу? Што не признају ону меку полусенку, која свако тело опкољава и која тада ону тврдоћу израза ублажава и даје предмету мирнији и блажи израз.

Једну заслугу импресијонизму не може одрећи ни највећи противник тога правца, а то је: што су импресијонисте на ново подстакли изучавање деловања саме светлости.

По што сам тако штованим читаоцима, колико ми је могуће било приказао ту најновију сликарску школу, које се данас држе многи светски уметници, прећи ћу на саму изложбу слика у Бечу, у којој је доста заступљен и правац импресиониста.

Беч — *Павле Лагарић*

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА" ГУНДУЛИЋЕВА

(Наставак)

Пјевање пето

1. На стр. 54:

Али веле хуђа је мука,
Ку виђење свеђ му дава
Од *скоренијех* сухијех рука
И од усахлијех црнијех глава,

Мјесто *скоренијех* у II. стоји *скученијех*, што је јаснија ријеч а друго сходнији епитет; јер *скучена рука суха* значи што и *згрчена суха рука;* а сасвијем је природно, да се суха рука *погрчи* или *скучи;* дочим не бих знао, што баш значи *скорен*, ако није од *коре*, што би нам престављало *руку с кором;* али по што је *суха*, нема смисла на њој *кора*.

2. На стр. 58:

У *што* смиони јунак тада
Запрекам се тијем промиче —

а у II. мјесто *у што*, које нема овђе смисла, стоји *уз то*, што је на своме мјесту.

3. На стр. 59:

Пријети освете, *тужбе* грди —

а у II:

Пријети освете, *тужећ* грди.

Тужбе грди нема овђе смисла; дочим *тужећ грди* има.

4. На стр. 63:

На стремени су обје стале
И ако не изда сила многа.

Кога? У II. каже:

И ако *их* не изда сила многа.

5. На стр. 64:

И сретају усред смеће
Копја и штити, сабље и мачи.

А у II.

Сретају се усред смеће
Копја и т. д.

што је правилније и јасније.

Пјевање шесто

1. Одмах четврта строфа гласи;

Прем се хтјело мртвој мени
Мјесто овако глухо и пусто,
Да ме *тмасте здруже* сјени
Ке простира дубје густо.

А у II:

Прије се хтјело мртвој мени
Мјесто овако глухо и пусто,
Да ме *тмине друже* сјени
Ке простира дубје густо.

Обје су ове варијанте нејасне, али прва свакако нејаснија од друге.

2. На стр. 71:

Чим у смећи и у плачу
Тако тужи дикла *млада*,
Глас из луга један зачу,
Гди се уз горске дипли *склада*.

У II. мјесто *млада* стоји *блага* а мјесто *склада* стоји *слага*, коју варијанту бих претпоставио првој, јер је љепше речено: *уз дипли слагати* него ли *складати*.

3. На стр. 72:

Јак уздржи птицу веска,
Ком танахни прут се облијеши,
Тако свјетлос тва небеска
Мене кроз твој поглед *лијеши*.

У II. мјесто *лијеши* стоји *хлеши*, али не бих знао, уз коју бих варијанту пристао.

4. На стр. 76:

Пошљедња ова мисо добра
Младици се *мудрој* види,
Тим на коња скочи и обра
Да пут *миран* мирна слиди.

У II. мјесто *мудрој* стоји *мудра*, јер се односи на мисо: *види јој се мудра мисо;* а мјесто *пут миран* стоји *пут дуги*, што је такођер боље, јер ако је у њеној власти да *мирна* путује, није јој у власти, да *пут миран буде*.

5. На истој страни:

Тере тако прнобучена
Из роднијех се страна дијели,
И до мало прем времена
У Цариград дође бијели.

Ова пета строфа долази и у II.; али прије ове строфе долази ова:

Тер убрзо кроз разлика

Мјеста и стране мину млада
И уљезе у велика
Врата од славна Цариграда.

Истина је, садржај обје ове строфе истовјетан је, и за то ваља једну или другу изабрати; али би требало свакако ону, што се изостави, под звијездицом донијети.

6. На истој страни:

С многом *мислим* цијећа тога,
Што је плахост сва залиха,
Цијени и суди, да је од свога
Поклисара лијепос тиха.

У П. прије свега мјесто *мислим*, што нема смисла, стоји *мисли*, како треба; друго: мјесто *цијени и суди* стоји *чиме цијени*, што ми се боље свиђа.

7. Одмах слиједи:

Ваздан, *иначе још покоје*
Себи и друзијем *ноћне* смета.

А у П.:

Ваздан *у све непокоје*
Себи и друзијем *ноћи* смета.

Ја бих и ову варијанту првој претпоставио.

8. На стр. 77:

Диље од вијека часе зове,
Справе од пута свеђ *потежи*,
И у памети мисли нове
Свеђ од већијех жеља *врнјежи*.

У П. мјесто оно *потежи* стоји *потеже*, а мјесто *вријежи* стоји *утеже*, што ми се такођер више допада.

9. Мало ниже:

И краљевства сва *остала;*

а у П. мјесто *остала* стоји *најдаља*, што је значајније и још одговара рими *краља*.

10. На стр. 79:

Ки од полудна и *од источи*
Јур будући прошо краје
Купећ лијепос *од свијех очи* —

а у П:

Ки од полудна *у итости*
Јур будући прошо краје
Купећ лијепос *и свјетлости*.

Ова је варијанта много боља, јер Кизлар ага није тражио ђевојчице само по љепоти него и по свјетлости рода; а друго *лијепос од свијех очи* није лијепо речено.

11. Пошљедња строфа гласи:

Тер с млађахнијем њима доје
На крај мора најпослије,
Гди би његда град од Троје:
Би, зашто га сада није —

а у П:

С дјевојчицам свијетлим доје,
Уцвиљене ке га слиде,
Гди од старога града Троје
Обиљежја још се виде.

Овђе не може бити ни сравњивања између ове двије варијанте: куд и камо је ова боља од прве!

(Наставиће се)

Л. Томановић

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

△ Како „Гласник за забаву и науку" јавља, Драгутин Ј. Илић пише нову драму под натписом „Ђорђе Кратовац".

— Књижара Владимира Радовића у Мостару наумила је да изда Нушићеве „Приповетке једнога каплара" у другом попуњену издању.

✕ У последњој свесци „Наставника" за прошлу годину приказао је Милив. Симић чланак F. Schrötera „Pilze Serbiens" (I), који је изишао 1890. године у II свесци „Hedwigia", часописа за науку о криптогамама. Шретер је у томе свом чланку проучио један део гљива, које живе у Србији, међу којима је описао и три са свим нове специје.

✕ Читамо, да је Гига Гершић држао своје приступно предавање у краљевској српској академији наука. Говорио је о државоправноме положају Босне, Херцеговине и острва Кипра.

✕ У 454 броју Бечкога војног листа „Die Reichswehr" написао је Н. А. из Цариграда подлистак о пок. ђенералу и намеснику Кости С. Протићу. Писац прво објективно и зналачки говори о српској и бугарској војсци, за тим о животу Протића и на послетку о његову раду као војника и књижевника.

— Скоро ће, као што кажу, почети излазити америчке трговачке новине на руском језику, које ће доприносити, да се унапреде руско-амерички трговачки одношаји. Утемељилац тога подузећа јесте неки О. В. Мадаус, родом из Риге, од год. 1873 натурализован Американин.

— Најновије нешто на новинарском пољу јесу телефонске новине. Изумела их је управа локалног телефона у Будимпешти. Уредништво је са 230 претплатника прошлог месеца започело свој посао. Претплатници плаћају једну форинту и педесет новчића на месец па добију особен спроводник у свој стан а тај спроводник има само две мале слушне шкољке. Кад се из уредништва даде знак, метну претплатници те шкољке на уво па онда чују гласове, што су стигли у уредништво телефонских новина. Свеза будимпештанских телефонских новина у исто време са Бечом, Златним Прагом, Брном, Грацом и Трстом на немачком, мађарском и талијанском језику красно је пошла за руком.

— „Vienac“ док ћути ћути, али кад једаред он проговори, онда коме већма јао већ уреднику „Стражилова“. Дуго се веселник са осталим „ozbiljnim ljudima“, дакле и са овдашњим ревним апостолом и проповедником слоге међу Србима и Хрватима, госп. Храниловићем „tek sažalno“ смејао „igri sa frazama, vadjenim iz neznanja i neprosvietljenog šovinizma“ па им већ додијало те се г. Храниловић дигао да, у смислу зимушње претње своје у приватну писму уреднику овога листа, збрише са лица земље „Стражилово“, „taj svakako u svakom pogledu najslabiji beletristički list od sviju časopisa, što na slavenskom jugu izlaze“. Не може никако да прегори, што му онај мучки атентат на „Стражилово“ у другом божићном додатку уз „Браник“ (бр. 151) прошле године остаде јалов, па пустио човек срцу на вољу те широм дао одушке праведну свом гневу на уредника овога листа, грдећи га, не баш онако, како би свештеном лицу приличило, изврћући факта па — није шала! — чак и судом претећи а „mudro preko jezgre stvari, o kojoj se radi, prelazeći, jer najposlije grditi je najlakše“. На зановетања госп. Храниловића немамо шта да одговоримо Да нам је Бог дао његову смерност, можда бисмо умели и одбранити част „Стражилову“, али шта ћемо, кад не умемо као г. Храниловић хвалити се, како је рубрика Књижевност у „Јавору“ онда, кад се за њу скоро искључиво г. Храниловић бринуо, „тако била одлично заступљена, као малоне никад у ниједном нашем досадањем листу“ и како је „Јавор“ онда, кад је на њему највише радио г. Храниловић, „на ново процвао и дигао се на висину белетристичког листа, који одговара свим захтевима модерног напретка“. Нема сумње, сушта смерност и књижевничка солидност! Још само нешто, не „Viencu“, него г. Храниловићу. С њиме ми имамо посла, јер је он писао и оно зимус у „Бранику“ и сад ово у „Viencu“ а и приватно писмо уреднику овога листа. Њему дакле имамо још ово да кажемо: Нити верујемо Вашем језуитском пренемагању нити се бојимо Ваших грдња и претња. Консеквентно ћемо и даље мотрити, шта Ви и та Ваша браћа по „Viencu“ и иначе радите па чим дарнете у оно, што је сваком честитом Србину свето, ми ћемо Вас, не као Ви нас „iz milosrdja“, него онако поштено лупити по прстима, да Вам одмах испадне из руку, што заграбите из туђе куће. Ви поред тога, г. Храниловићу, слободно у српским православним листовима певајте химне Богу и пренемажите се по вољи. Ми Вам то не замерамо. Кад Вама није заворно и несносно, бити од два лица, uns genirt es nicht.

+ На седници правничкога друштва у Бечу 24 фебруара читао је dr. Karl Ruzicka адвокат предавање своје „Uebersicht der in Kroatien und Slavonien geltenden Justizgesetzgebung“.

+ У Старинама XXVI штампа се „Gr̄kovićev odlomak glagolskog apostola од проф. В. Јагића. Овај одломак глаголског апостола Јагић баца у крај XII или почетак XIII века. Изласком његовим шире се и границе глаголизма.

— *Филевић*, професор историје на свеучилишту у Варшави, написао је и обелоданио у „Славјанском Обозрјенију“ чланак о Чешкој и Чесима. Реч је ту о чешком јавном животу, о Златном Прагу, о чешком народном позоришту, о дружини Чеха Ђака, и иначе о јавним приликама.

— Ово дана умро је у Паризу *Иполит Тен*, поживевши шездесет и пет година. Тена славе као творца нове критичке методе. У својим књижевним и историјским есејима развијао је Тен свагда исту основну мисао, која се као црвен конац провлачи и кроз велико му дело о енглеској књижевности, у опште кроза сва његова дела, а то је његова утецајна теорија, за коју немачки неки критичар вели, да је Дарвинова теорија десценденције, пренесена са животињскога на душевни живот. Исти критичар вели, да Француска у Тену губи свог најоригиналнијег, најнезависнијег мислиоца, свог највећег научника, свог најсилнијег стилисту, човека, у кога су биле спојене две способности, које ретко једна крај друге раде: критички дух и ум гипка творачка снага.

— *Ј. Пајек* у Марибору превео је на словеначки првих шест приповедака Л. К. Лазаревића и саопштава превод у Љубљанском „Словенцу“.

— Чешки песник *Јарослав Врхлицки*, коме су недавно прославили четрдесетогодишњицу превреднога му живота, биће, као што се поговара, именован за професора страних књижевности на чешком свеучилишту у Прагу. „Hlas Naroda“ јавља, да је аустријски министар просвете о том већ расправљао са председником чешке академије Хлавеком, који је министру дао на дар сва дела Врхлицкога.

— Пре десетак дана умро је у Прагу *Јан. М. Черни*, одличан чешки књижевник и тајник кр. чешког музеја.

+ W. Götz наставља у додатку минхенских „Allgemeine Zeitung“-а, бр. 55 своје црте из Босне, а под натписом „In den Sandschaks von Türkisch-Bosnien“.

+ У деветом броју „Ausland“-а чланак је A. Schnitter-а из Карлеруа „Der Weinbau Serbiens“.

— — —

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

У Карловцима се под заштитом Његове Светости патријарха Георгија Бранковића образовао одбор двадесетпеторице, који ће се побринути, да се у прославу стогодишњице српске велике гимназије Карловачке, српске православне богословије и патријаршког благодјејанија приреди у Карловцима народна светковина и да се митрополиту Стевану Стратимировићу, Димитрију Анастасијевићу Сабову и другим добротворима та три завода дигну споменици, ако се народ прилозима одазове. Одбор у красну и одушевљену прогласу позива народ на прилагање а у своје ће време јавити када ће бити светковина. Прилоге ваља слати г. Јовану Симеоновићу-Чокићу у Карловце

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 11. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 14 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Видиш ли, душо моја, облаке сиве оне,
Како се мутним небом, к'о црни дуси, гоне?
Тако је исто, злато, у мојој овде души,
Коју но облак црни — несрећа моја — гуши.
И од те туге клете груд ми се боно диже
И суза сузу стиже.

Ја љубљах тебе, душо, и твоја слика мила
Увек к'о анђо среће пред очима ми била.
Тада још беше наде, ал сад је више нема,
Јер ето мајка твоја рузмарин цвеће спрема —
Па када на то мислим, груд ми се боно диже
И суза сузу стиже.

И ти ћеш, ра̀но моја, за данак само који
Ступити к храму божјем, са другим да те споји
И бићеш туђа љуба... А ја ћу трајат' дане —
Чекаћу доба гроба; бар тада да ми сване —
И чекајући тако груд ми се боно диже
И суза сузу стиже.

Борис

ВЕЧЕРЊА ПЕСМА

(Гроф Шак)

Све је тихо наоколо,
Испред таме дан се крије
И у трави весȏ цврчак
Сласт вечерње росе пије.

Са запада ноћ се спушта,
Њезин дах се једва чује —
Слатким санком нежне гране,
Густе шуме успављује.

И уморним птичицама
Склапа благо очи сање;
Љуља цвеће, љуља класје,
Све док зора љупка сване.

Дођи, ноћи, мајко мила,
Загрли ми плахе груди,
Стишај моје срце бурно,
Што за миром залуд жуди!

С. Д. Мијалковић

НАЈВЕЋА ЉУБАВ

(Свршетак)

Војници стадоше као укопани. И они што су прали „ране“, поћипаше, гледајући унезверени шта то би.

Од преко потока допираше звук труба све ближе и ближе.

Командир, држећи непрестано револвер у руци, викну:

„Смирно! У строј!“

Војници, чисто махинално, почеше да се постројавају. Нико ни речи.

Командир се окрену ађутанту.

„Господине ађутанте! Онамо, од куд се чују звуци труба, долази господин пуковник са својом војском. Потеците и кажите му. . . . .“

Ту се командир наже ађутанту и окрену француски:

„Знате, кога сам онамо послао. Идите и мотрите. Ако се за сат и по кренемо одавде, бићемо на старој позицији. Дођите за нама.“

Месец се опет показа иза облака.

Трубе се чујаху све ближе, ађутанат одјури у карије̂ру, а командир стаде пред строј:

„Знате ли ви, шта бива са оним војником, који изневери своју заставу? Али кога ја то питам? То знају војници, а ви нисте ни бабе, јер и бабе чувају своје преслице, а ви срамно напуштате своју заставу, на коју сте се заклели. . . . кривоклетници!“

Па прође покрај строја:

„И ви још држите то светло оружје, које вам је отаџбина дала, да је браните као њени синови? Пушке доле!“

Па се окрену оној верној чети, која је с њим била остала у шанцу а сад баш стигла:

„Одузмите им оружје!“

„По заповести!“ озва се наредник из оне чете па са својим људима приђе строју.

Војници у строју почеше се снебивати, погледајући час преко потока, час кришом на командира, али сваки стегао пушку, па је све полако повлачи иза леђа. И они што су пошли да одузимљу пушке, као да би били ради да их не узму, док се тек не озва један глас из средине строја:

„Не, господине командиру, ако Бога знаш. . . Боље нас десеткуј, него то. . .“

Командир погледа по строју, па тек рече:

„Добро . . . нека буде. Оставите их.“

Они, што су били пошли да купе оружје, одмах одступише за командирова леђа.

„Постројте се све три по три!“ окрете им се командир. „У лево! На готове. . . А сад да продесеткујемо!“

Командир прође цео строј па онда зађе с чела да броји, почевши са пет:

„Шест, седам, осам . . . . . десети на поље!“

Онај јадник изађе.

„Вежите му очи и руке, па тамо код раста.“

Заповест се изврши.

Командир је бројио даље и извлачио десетог. Тако дође до четрдесетог, одн̄осно четвртог. Кад је почео да броји пету десетину, настаде у њој нека мешавина и таман он махну револвером:

„Педесети на поље!“ — *а педесет први* искочи испред педесетог и одсалутира:

„Молим покорно, ја сам педесети!“

„Није истина, господине командиру, ја сам!“ викну онај прави педесети, па одгурну оног педесетпрвог и стаде на његово место.

И почеше да се џевељају и одгуркују.

„Не слушајте га, господине командиру, ја сам. . .“

„Није, ја сам. . .“

Командир за тренутак застаде, али како му није било до тога да губи времена, љутну се:

„Шта се ту претерујете? Не иде се овде на свадбу него на губилиште. Један од вас с места под раст!“

А она обојица почеше још живље:

„Ја . . . . “

„Није, бога ми, господине командиру, него ја. . . .“

Командир одмери погледом једног и

другог, па, одмахнувши главом, запита их журно:

„Одакле сте ви?"

„Молим покорно, Радоје Берић из Зврјока."

„А ти?"

„Јован Степић из Мирогоја."

„Нисте браћа?"

После кратке почивке рећи ће Радоје:

„Нисмо."

„Побратими?"

Ћуте.

Командир се окрете строју:

„Познаје ли ко ову двојицу? Шта су они један другоме те се отимљу, ко ће за кога да погине?"

„Молим покорно," озва се тек један из строја, „ми смо кумови. Јован је пре поласка у рат испросио Радојеву сестру."

„А има ли Радоје још кога од браће и сестара?" запита даље командир благим гласом.

„Имао је, али су му пре године поумирали: два брата и једна сестра!" одговори онај из строја.

Командир поћута, гледајући немо на Јована па на Радоја. Лице му се чисто разведри и он спусти револвер. Па их тек запита благим гласом:

„Је ли тако, како онај вели?"

Ови се погледаше па тек Јован промуца:

„Јесте, господине командиру; али верујте, ја сам педесети!"

„Немој болан, кад сам ја! Ти си ме одгурнуо и стао на моје место!" — бранио се Радоје.

Командир се окрену строју:

„Ви, који сте били до њих, знаћете, ко је од њих био педесети?"

Војници слегоше раменима.

„Не сећамо се, господине командиру, ми смо сваки себе гледали!" — озва се педесетдруги.

„Јесмо!" — додаде четрдесетдевети.

Командир, који је дотле немирно пролазио покрај строја, стаде на средину и поче громким гласом:

„Војници! Видесте ли и чусте ли како се ова двојица отимљу, ко ће за кога да погине? Брат за љубав јединице сестре, да јој вереник не страда, — вереник за љубав невесте да не изгуби јединца брата — тачмиче се да један другога замени. Лепо је то, војници, љубити своју вереницу, племенито је гинути за своју сестру, дично је да брат брату замени главу; али да би та љубав била истинска, да би била чиста, да би била беспрекорна, ваља сваки од нас, и ја и ви, да делом покажемо како смо кадри да појмимо, да је наше срце кадро да се загреје, да је наша душа кадра да се занесе *првом* и *највећом љубављу — љубављу према нашој отаџбини*, која треба да је свима нама најдража, да је сви подједнако и у првом реду љубимо и да се пре свега за њу жртвујемо. Јер ко није кадар да осећа љубав према отаџбини и да се за њу жртвује, тај не може истински љубити ни оца ни мајку, ни брата ни сестру, ни побратима ни вереницу. А ви сви, и ти, Јоване, и ти, Радоје, срамним бегством показасте, да немате љубави према отаџбини. Упамтите добро, војници: онај, што бега испред непријатеља, који долази да му пороби, да му попали, да му осрамоти и понизи мајку свију нас, нашу драгу отаџбину, тај није никад био нити може бити ни добар син, ни искрен брат, ни веран вереник, тај у опште није достојан да се називље човеком. Такав је гори и од животиње, јер и животиња брани своје легало од туђе напасти, и она тражи и бори се да јој легало буде што угодније и осигураније, и она чува своје младе, које љуби, — а ви . . . људи . . . момци, који имате своје домове, своје очеве, мајке, браћу, сеје, љубе — ви ето срамно бегате и напуштате да непријатељ пороби, попали, осрамоти и уништи нашу највећу светињу — нашу отаџбину! Са каквим ћете се образом вратити својим домовима: очевима и мајкама, браћи и сејама, љубама и друговима? Како ћете некад стојати пред својом децом и унуцима, који ће се одушевљавати славом Обилића . . . а ви, њихови очеви и дедови, мораћете склањати своје седе главе од стида, да вам се на челу не види жиг кукавштине, а до вас је самих стојало да с поносом дижете главу, да сте се с бојишта враћали као јунаци . . . као Обилићи. . . . "

„И хоћемо, господине командиру!“ — узвикну Радоје. — „Хоћемо ето ја и Јован . . . кунемо ти се: тако нам свега што нам је најмилије.“

Па подигоше пушке, а Јован кликну: „Пуштај нас натраг!“

„И ми ћемо . . . сви . . . води нас, командиру!“ захори се по строју.

Командиру се наднуше груди, усне му заиграше . . . он, стари отврдли војник па се заплака — толико му срце беше пуно.

Па се окрену онима под растом и хтеде да по обичају викне, али је једва могао испрекиданим гласом да каже:

„Дрешите им руке и скидајте с очију завој, да виде светило највеће љубави!“

Па онда ободе коња, махнувши рукама правцем од куда су дошли:

„Онамо напред, ђетићи, у име божје а за част и славу наше отаџбине!“

„Ура! захори се као из једног грла, тако да се са свим изгубио глас труба, које су до тог тренутка одјекивале преко потока.

И цео се батаљон крену напред . . . сваки весео као да се иде у сватове!

*

За време похода месец је био са свим зашао за облаке а лака кишица поче да ромиња. Ишло се што опрезније, тихо, нико од себе није давао гласа. Командиру је, које од узбуђења, које од ране, јако било позлило, једва се држао на коњу . . . тек тек што се није свалио. Али је он напрегао сву снагу, да дочека бој.

И дочекао га је.

Непријатељ је био заузео шанчеве, чекајући у њима безбрижно да сване. Није ни слутио, да се разбијена војска може тако брзо да одважи на нов бој у ноћи.

Али се та војска одважила па стала јуришати. И те како је јуришала! Изненада, као бујица, која човека помете и занесе, да нема кад да дође к себи. Непријатељ истина није стајао скрштених руку нити је одмах устукнуо. Чим је осетио да се приближује „зелени батаљон“, осуо је смртоносну ватру. Нападачи су гинули, као кад се град спусти на богато класје. Али су ипак за то јуришали и као лаке газеле ускакали, борећи се лавовски и потискујући непријатеља са сваког педља земље.

Командир је имао још толико снаге да дође до места, на које је заринуо био заставу. Са последњим напором извуче на видело освештано војничко знамење, и таман га радосно подиже у вис с усликом: „Ево, ђетићи — напред!“ — заниха се и клону.

Јован, који се борио раме уз раме с Радојем, у тај мах притрчи и прими заставу из командирове клонуле руке и понесе је напред. И тек закорачи два пут, а преда њ искрсне непријатељски официр, који се једном руком маши да шчепа заставу, а другом замахне сабљом на Јована, који брже стукне. Међу тим је Радоје као перо ускочио међу Јована и непријатеља, замахнувши на овога кундаком. Све је то било у тренуту, Радоје и непријатељски официр се сударише у исти мах. Ударац, намењен Јовану, прими Радоје, па потегне непријатеља кундаком посред главе, тако да се овај пичице стропоштао. Али се и Радоје заниха . . . лево раме беше му одрубљено и Јован га прихвати у наручје. . . .

Крв шикну по Јовану, а Радоје само рече:

„Чувај ми сеју, Јоване. . . Аманет ти.. Загрли је на твоје јуначке груди и за мене тако . . . као што грлиш нашу заставу. . . Чувај их као зеницу. . . .“

Па се сроза на земљу и издахну. . . .

— — — — — — — — — — — — —

Свитало је. . .

Свануо је леп дан.

Освитак дана донео је „зеленом батаљону“ сјајну победу, која је била претеча победи на целој убојној линији. . . .

„Зелени батаљон“ био је истина преполовљен, али је понео славу Обилића. . . У редовима погинулих јуначких бораца био је и њихов командир. . .

Кад се свршио рат, вратио се Јован своме дому са поносним именом: *неустрашиви барјактар*. Груди му беху окићене златном колајном за храброст. Сви се њиме дичили и поносили а понајвише верна му љуба, која је на свога војна гледала као на светињу.

А застава „зеленог батаљона“ лепрша

се и данас високо, окићена витешким одличјем с мачевима а обасјана вечним сјајем *највеће љубави — љубави према отаџбини!*

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Прибислав сутра дан оде из Кракова, ал' кад дође у Великопољску, узалуд је свуда распитивао за синове. Не беше их у дедовском Шеракову, а ни у Познању не беше давно о њима гласа. Поновљено је Прибиславу, што је он већ знао, како му старији Јан борави у Немачкој, у каселском замку, где се је побратио с ландгрофом хеским; а млађи, по имену Маћко, појављивао се само кад и када с великом витешком четом, прелетао улице познањске и јурио даље, као вихар, који се не да достигнути. Бојаху га се свуда, и говораху, ако и беше још млађан, истом двадесет година, да је постао главни коловођа витезова разбојника, који задаваху страшан немир и чињаху небројена безакоња.

По великим шумама, којима беше покривен, за онда, знатан део те земље, борављаху ти опришници,* гомилајући онде уграбљени плен. Непроходне мочари, баре и језера брањаху приступ до њих. Да се прегазе, ваљало је добро знати ретке прелазе. Највише тих витезова разбојника, који се зваху немачки „раубурги" или „раубритери", стицало се у околици крушвичкој, на обалама вода, које спајаху Гопло с Вартом, Вислом и Балтичким морем. Онде беше главни друм трговачки, онуда пролажаху трговци с робом и плољаху натоварене лађе из Варте, Прозне, Издварте и Обре до Гданскога, — онде беше често обилата жетва за лупеже.

Онако и одговорише Напивону, који брижно распитиваше за свога млађег сина:

— Треба га тражити око Крушвице!

Бацило то јако у бригу седога Прибислава. Знађаше он, да је Маћко разуздан и лахко је пристајао, да је могло бити онако, како му говораху за њега. Наумио је да га чека у Познању, а дотле, како беше богат, великодушан и богобојан, одао се добрим делима, помагању сиротиње и побожним подвизима. Настанио се у манастиру фратара св. Доминика, којима је, великим трошком, основао цркву под именом св. Катарине. Окружен беше опћим поштовањем и истицан за пример витешке врлине и обичаја.

— Синови су друкчији, — говораху. — Лупежи су, одметници прадедовског обичаја. Отац је војевао с Крсташима, а они се уче у Немачкој сваком разврату и разбојништву.

Шапутаху тако и на оној опходњи, која иђаше кроз улице познањске, певајући захвалне песме, кад наједаред, на скретњи, испаде пред њих у трку велика оружана пратња.

— Пан Маћко! — повикаше.

Стари Напивон живо подиже главу, али у оном, који јахаше на челу пратњи, не познаде сина.

Беше то витез, сав у оклопу, главом виши од Маћка. Лице се не могаше разазнати, јер га заклањаше спуштен визир. По држању и кретању изгледаше много старији од Прибислављева сина.

Пратња стаде, кад опази опходњу. Другови онога витеза, који јахаше напред, открише главе; само он једини, подигав се мало на стремену, да види читаву гомилу, не скиде шлема. Стајаше на стременима и гледаше.

Светина се стаде бунити.

— Не открива главе! — шапутаху, — поганин!

А кад те речи дођоше до ушију витезу, трже се, мало се промисли, а после наглим покретом откри лице и главу.

И указа се очима гледалаца свима добро познато обличје, крупних, сурових црта, обележених мрачним изразом. Очи испод густих, накострешених обрва погледаху готово грозно, пркосно и дрско. Боре по челу и лицу и проседа коса сведочаху о годинама витежевим. Не скидаше очију са светине; држање му беше охоло.

* Кесеџије, разбојници.

Жагор умуче. Настаде тишина; и духовници престадоше певати; опходња стаде. Велика пренераженост обузе све листом.

Беше то Винч од Шамотула.

Наједаред, као на дани знак, један крик гнева, срџбе и злоће раздера ваздух.

— Издајица! — дераху се, — злочинац! на смрт! на смрт! проклетник!

Тисућа стиснутих песница диже се у вис.

Коњ Винчев се пропињаше, фркаше, и држан снажном левицом седаше на стражње ноге, дизаше главу и бацаше пену испод жвала.

Војвода десном руком зграби за балчак од мача. По намргођеноме му лицу, које канда застираше унутарња брига, прелети муња гнева.

И беше тако грозан тренутак, да изгледаше, е ће светина насрнути на војводу, а он ће својим преступима додати још један: убиство неоружаних.

Насупрот Винчу истаче се одмах стари Прибислав. Размакоше се пред њим; умуче дрека, а седи друг краља Локтка, изишав на отворено место, мирним, поузданим, неустрашеним погледом погледа у лице охолом војводи.

Настаде свечана тишина, прекидана само шуштањем литија, које се полахко лелујаху у ваздуху.

Винч одмах познаде, ко му стаде на супрот. Међу њим и Напивоном владаше давнашња мржња. Тај исти мирни и неустрашени поглед прожизаше га некада на бојишту, кад је Винч ишао против својих, на челу крсташких чета. Сукобили се једном онда у боју и сударили се тако јако, да су штитови одјекнули, панцир се одбио од панцира, а коњи у мало не попадаше на земљу. Винч је подигао мач и био би, без сумње, убио противника, — али у тај мах зачује потмуо глас, глух, који му до дна потресе душу:

— Издајицо! — викаше тај глас — крв та на тебе и на твоје потомство!...

Пред силом тога гласа и тога проклетства тргнуо се онда Винч и немоћно спустио мач, — а и сада, пред старцем, трзаше силно коња, као у напрасној махнитости. Прибислав не скидаше очију с њега.

— Винчу — јави се најзад полахко, гласом, који дрхћући забруја у ваздуху, — Винчу, што си дошао: да се кајеш или да се рugaш?...

Порута искриви уста, а муња гнева прелети опет преко лица војводина.

Стара мржња оживи. Раван му, ако не имањем, оно достојанством, а виши опћим поштовањем, пријатељ и саветник краљев, који је Винчу одузео намесништво, тај, који је увек радио на државном јединству и имао целину на уму, тлачећи себичне пожуде, који се је, значењем својим и утецајем у Великопољској, смео мерити с његовим — Наленча од Шамотула — угледом, родом и значењем, — Прибислав од Борка стајаше опет пред њим... Стајаше неоружан, али јачи сто пута, него онда, кад се је сукобио с њим у боју штитом о штит.

Наслоњен на палицу, сед, погурен старац, кукавно одевен у сиви кафтан, као гоља, подигао поносито главу и мерио га смелим погледом, њега, господара од Шамотула, који не знађаше себи премца. — Један мах, један ударац мачем, и труп дрскога старца трзао би се у прашини; једна реч, један знак, и оружана дружина Винчева насрнула би на ту гомилу стараца, жена и деце, растерала би и прегазила копитама побуњену поганију, која њему, недавноме намеснику, бацаше погрду у лице. Светина га је проклињала, — а тај се старац осмелио, да му говори о кајању!...

Све те мисли пројурише, у тренутку, кроз душу војводину.

Већ се опет стаде дизати грозни жамор, кад Прибислав запита по други пут:

— Винчу, јеси ли дошао да се ругаш?... а ако си дошао да се кајеш — на колена!

Коњ војводин, силно тргнут, стаде скакати упропнице.

— Даље! — цикне Винч, не могући се више уздржати, — поштуј краљеву заповед, ја сам ту по његовој вољи и под његовом заштитом... Даље!...

А на те речи захуча бура. Дрека, јека, клетве измешаше се у један моћан глас:

— Издајица! издајица! на смрт!

Прибислав испружи руке:

— Иди! — крикне, а глас му за час надјача вреву. — Иди ... али с том клетвом, коју си чуо... Иди и чекај суд — близу је!

Коњ Винчев полети трком, бацајући земљу копитама. За њим се натури читава дружина, дижући облаке од прашине. Опходња се крену с места, светина се заталаса и пође полахко даље, прекинута песма побожна забруја опет у ваздуху, али ју придушаваше граја од клетава.

— На смрт! на смрт! издајник! проклет

био! слушаше Винч, одмичући трком, као да га што гони.

— Чекај суд! — брујаху му у души речи Прибислављеве.

(Наставиће се)

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Мудри иначе државник Лав Исавријски у своје је време преухитрио решење иконског питања. Без многа размишљања упустио се цар у борбу, са које се доцније зацело чешће покајао.

Није тако радила млада Ирина, кад је ваљало васпоставити иконе. Пре но што је одсудно ударила на иконокласте, брижно је промерила шансе успеху, јер је добро знала, да покушај с обзиром на велику моћ противникâ може и омахнути. Опрезно и по одређену плану стало се спремати. Пре свега се ишло за тим, да се одузме важност законима сабора Ијеријонског и декретима Лава III и Константина V, који су били издани против култа иконâ, па онда иконокластички патријарх Павле буде приморан да захвали а за патријарха буде изабран Ирини одани шеф кабинета Тарасије. Па тек после две године, кад су чете и гарде, које су биле одане иконокластичкој странци, биле дислоковане и за заповеднике постављени били са свим поуздани официри, ударило се свом снагом те се године 787 сазвао сабор у Никеју, који је, уз помоћ њих сто и тридесет калуђера и збачених игумана а у присуству посланика папе Адријана I, закључке Ијеријонског сабора жигосао као јеретичке, васпоставио култ иконâ а на иконоклостичког патријарха бацио вечиту анатему.

Победа иконодулâ била је услед тога савршена, како се само могло замислити. Само не треба питати, какви су призори дошли за закључцима Никејскога сабора и како се страшно осветила побеђеној странци странка победилаца.*

Противницима, који нису хтели да се покоре декретима регенткињиним, претило је изгнанство и смрт. Улице Византије формално су биле поплављене крвљу убијених. Запомагање се орило од једног краја вароши до другога, а дотле се лепа, дивљом верском ревношћу прожмана победилица кроз варош возила до Софијине цркве. Кајасе њена четир бељца држала су четир патриција, који су пешке ишли уза главне кочије. Благодарење у Софијиној цркви, која је опет била украшена иконама, величало је победу над оном јереси, коју је распростирао предак овоме цару, што сад у пуну царском сјају, седећи на узвишену престолу, слуша страшне речи, што их патријарх у знак анатеми просипа на све, који исповедају лажинауку Лава III. Дотле можемо пратити ту одиста ванредно даровиту жену. Безгранично њено частољубље и необуздана јој верска ревност у стању су до душе унаказити црте у те ванредне жене, али се дају оправдати. Нарочито се њен фанатизам, у колико се поштено с њиме мислило, мора узети као религијозно уверење, појачано до крајње активности. Разборитост, којом је Ирина извршивала своје планове, доказује шта више необичан државнички дар, којем се свако мора дивити.

Ну не да се оправдати необуздано властољубље, које ју сад обузе те је стаде гонити са једног злочина на други.

Она, која је до сад скоро неограничено владала, није могла појмити, да сад мора власт уступити другом неком. Што је тај други неко био њен син, то није мењало њена назора. Она је чак и њега мрзила, јер јој је стојао на путу. Не би марила била и да он умре, само да узде власти задржи у својим рукама.

* Сабор је био септембра 787 у Никеји. На сабору су била и три знаменита савремена историчара: Нићифор (доцније 806—815 патријарх), Георгије, синђео патријарха Тарасија, и његов пријатељ Теофан, славни црквени историчар. Имена иконокластичких патријараха, које су на том сабору проклели, јесу: Анастасије, Константин и Никита. Да би се бар у једном правцу дала нека врста концесије иконокластама, изјавио је сабор изреком, да „служење“ иконама не треба смешати са „обожавањем“, тако исто да се искључују кипарије те се само допуштају бојом рађене иконе, мозаици и вези на светим одеждама и утварима. На овај део саборскога закључка није пристала римска црква, него је задржала и кипарије, ма да су тада обе цркве биле још спојене. Види о том Dr. G. F. Hertzberg, Geschichte der Byzantiner, Berlin, 1883.

Свакако је Константин VI био слаб и немарно одгојен. Ну зар му није она могла бити на руци као мати и саветница? Зар не би утецај, који је она као прва саветница монархова имала на државне послове, довољан био да страст частољубља у склад доведе са светим осећајима и дужностима материнским? Али све то није било доста властољубивој жени, која је државна достојања делила међу своје поткупљиве штићенике а команде у гарди и у војсци поверавала својим политичким пријатељима, који су јој помогли да уништи иконокласте. Страховање њено, да ће јој син моћи постати самосталан те јој сметати у њеним страстима, нагонило је те је већ свршено претстеновање Константина са Ротрудом, ћерком Карла Великог, опозвала, јер се бојала франачкога таста и нове царице, да ће и једно и друго хтети утецати на Константина.* После некога комплота против царице, који је био откривен те пријатељима младога цара донео и сувише строгу казну, побуни се један део војске против узурпаторске царице-регенткиње те Ирина мораде захвалити, да начини места свом сину, правом владару. На жалост је Константин слабошћу, незахвалношћу и свирепошћу за кратке своје владе (790—797) осрамотио све сјајне васпитне резултате те је матери олакшао да га првом приликом свргне с престола. Сплетке царичине, којима је сврха била да сина збаци с престола, превазилазе одиста све, што се даје замислити, и показују нам ту ђаволску жену у најгнуснијем облику. Она је умела мржњу на сина свог међу војском, међу свештенством, па чак и међу дворанима и пријатељима царевим тако да потпали, да човек ни најмање не може посумњати у крајњу моралну поквареност те жене. Да би са свим упропастила свога сина, латила се исто тако оштроумно замишљене као и гнусне сплетке. Она је била опазила, да је цар своју, негда му наметнуту, жену присилио на развод па је лукавством нагонила патријарха Тарасија да даде благословити нови брак Константинов са неком дворанком његове матере. Но тада се диже уважено, моћно, аскетско свештенство манастирско — на челу им Платон, игуман манастира Сакудија на витинском Олимпу — против тога, што је повређена црквена дисциплина и ред. На тај начин постаде цар међу народом непопуларан, нарочито кад је, огорчен са отворена им устанка, неколицину најуваженијих духовника прогнао. Уз то се замерио и својој јерменској гарди, којој је мати сплеткашица најгнуснијих ствари дојављивала о свом сину. Константин се тада даде навести на најстрожије мере против својих гардâ, које сад стадоше мрзити цара. Тако је Ирина понижавала свога сина и дражила је војску, народ и свештенство против законитога цара, који, кад дочује за комплот, гледаше да умакне, но га завереници стигну и у највећим мукама на заповест рођене му матере ископају му очи.

Од то је доба влада Ирине, која је сад дошла до самовласти, била низ најнижих насиља. Нечовечна жена, која је своје рођено дете дала ослепити, није се грозила ни каква више недела. Чак и највећи ласкавци и величаоци њене владе, који су, у интересу цркве, тежили, да забашуре њене пороке и злочине, долазе у неприлику, кад говоре о недељу са рођеним сином, и двосмисленим алузијама теже, као што чини на пример Теофан, да злочин са виновнице свале на најмљене убице*. Властољубље и слепа верска ревност у карактеру те византијске царице подсећа на потоњу Катарину Медичи, па ипак лик победилице Хугенотâ, која се никад није одрекла својих материнских осећаја, бледи према жени, чије је необуздано частољубље у закутак бацало све друге осећаје. Катарина, охола и властољубива као сви Медичијевци, мислила је да ће послужити интересима цркве и свога сина, кад је, прожмана мрачним верским фанатизмом, пристала на то, да се у Паризу пролије онолика крв**. Напротив Ирина није познавала других интереса до својих, па кад се одлучила на најгнуснији злочин, што га познаје историја човечанства, то је

* Свакако је томе допринело нешто и гркомрзо уплетање папске курије. Сплетке из Рима канда су царици врло добро дошле биле, да узмогне са свим прекинути преговоре с Карлом Великим. О томе говори опширно Теофан, који прича и то, да је Ирина доцније сама хтела да пође за Карла Великог те се овај већ упустио био с њоме у преговоре, које је прекинуло то, што је Ирина била свргнута.

* Gibbon. IX. стр. 307.

** Као што је познато, дао је папа Гргур XIII после оне тужно-знамените Вартоломијевске ноћи, које је погинуло три хиљаде Хугенота, сковати споменицу, на којој је на предњој страни био његов лик а на стражњој анђео осветник са натписом: Ugonottorum strages. Катарина сама дала је сковати другу колајну, тако звану краљевску медаљу, са натписом: Pietas excitavit justitiam. (Побожност је изазвала справедљивост). То подсећа на Иринине благодарење у Софијиној цркви после поразе иконокластâ. Човек не зна, да ли у оба ова случаја више да сажаљава свраведљивост или особену побожност!

урадила то с тога, што је на лествицама људског невалалства, које воде доле у Дантов пакао, дошла била већ на најдоњу спицу те је у њој изумро био свaки осећај о човечанском достојанству. Од Уголина, који у тавници, мучен глађу, једе своју рођену децу, јесте да се ужасавамо, али је он кадар изнудити у нас и осећај милосрђа*. Но нечовечна мати, која свог сина баца с престола, само да би сама могла владати, јесте лик, који у нас изазива гнушање.

Па барем да је све то било урађено зарад какве више сврхе, можда зарад бољитка државе или њена спаса од извесне пропасти, то би човек отуда још како тако могао измудровати неки мотив. Но овако чак ни та најслабија од свију извина, кад је реч о матери, не може вредити, јер је Иринина влада одиста била најжалоснија, што је византијска држава доживела пре и после ње. Држава, коју су потискивали спољашњи непријатељи а унутрашњи је раздор трошио, била је већ на ивици пропасти. Љубимачка влада василисина и то, што је на двору и међу војводама са свим опао био морал, учинило је те је дух у друштву и у војсци клонуо а угинуо сваки осећај за дужност и ред. Свагда донде уређена држава личила је на сајам, где се продавала места и достојања, а донде свагда пуна благајна била је сад празна. Сама се царица никад није грозила уморства и убиства, кад је била о том реч, да се с пута уклони ма који незгодан поданик. Тавнице су свагда биле препуњене а ослепљивање и друге тортуре добише маха. Милосници и евнуси имађаху у рукама највиша државна звања, а патрицијске се породице са свим повукоше, хвалећи Бога, ако осташе читави од гоњења царице и њених креатура. То је био притисак, какав становништво донде чак ни под најгорим царевима није осећало.

* Односи се на Дантов Пакао, XXXIII певање.

Као да се отклонила зла болест, која је државу мучила, обрадовао се с тога народ византијски, кад врховни хазнадар и некадањи сузавереник царичин патрицијe Нићифор па челу дворске завере, сличне оној, којом је Ирина свога сина свргла с престола, царицу у њеним одајама изненадише и примораше, да скине круну с главе. Кад је властољубива жена видела, да за њу друга изласка нема, покушала је да ласкањем умилостиви свог врховног коморника. Нићифор, који се од царице упутио био правце у престону дворану, да себи на главу метне царску круну, одбио је све њене молбе па је с престола бачену царицу одмах дао извести ван вароши.

Без игде ичега отерана на острво Лезбос, мораде Ирина — тако је била воља новога цара — од предива живети, док јој 9 августа 803 није дошла смрт.

Зацело није ни једно једино око у пространој византијској држави засузило, кад се пронео глас, да је изопачена Атињанка, која је осрамотила и успомену на свој завичај и своје женско и материнско достојанство, умрла у беди и невољи.

Само се захвална црква сетила победилице иконокластичке јереси те је „правоверну“ царицу примила у број својих светитеља!

(Свршиће се)

Т. С. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА

(Наставак)

Пјевање седмо

1. Стих 20 гласи:

Кога огањ Троју спржи —

а у II: *с кога*, што има смисла.

2. Одмах слиједи строфа:

Ах, куд плахи млаче поје,
На ки ли се пут потежи,
Кроз *горјење* нека твоје
У пепелу Троја лежи?

Мјесто *горјење* у II. стоји *блуђење*, што ми се боље чини.

3. На стр. 82:

Али *у што* молит узе —

а у II. мјесто *у што* стоји *уз то*, како смисао захтијева.

4. На стр. 83:

Ах, све имање није ли доста,
Ке се од нас за њијех стјеца,

Тежја сила да не *иоста*,
Од ке нам се грабе дјеца.

У II. трећи стих гласи:

Тешка сила да не *ироста*,

што је сасвијем логично.

5. На стр. 85:

Паро, окле ресијаше
Царске дворе мрамор бијели —

а у II:

Цркве и дворе мрамор бијели,

што је приличније, јер није само царске дворе мрамор ресио.

6. На истој страни:

Тако срећа свим *иузива;*

а у II. стоји *варљива*, што је такођер приличније.

7. Мало ниже:

Кон Олимпа *јоште* гледа,
Пелио и Оса *гђе се измичу*,
Од којијех се приповиједа
Да у небо *врсим тичу*.

А у II:

Гора Олимпа *још се* гледа,
Пелио и Оса *ње се измиче*,
Од којијех се приповиједа
Да у небо *врх им тиче*.

У првој варијанти не зна се ко гледа и за то је ова друга боља.

8. На стр. 88:

Невјерству су старом плате
Садањи ови твоји порази.

Мјесто *садањи* у II. стоји *задњи*, што је приличније.

Пјевање осмо

1. Одмах четврта строфа:

Од радости и разблуда
Скуп избрани, складна *мјера*,
Слатка од срца свијех пожуда,
Мила од очи свих за*мјера*.

Мјесто *мјера*, што нема смисла, у II. стоји *мира*, што се разумије; и према *мира* у четвртом стиху долази *замира* мјесто *замјера*, што се такођер разумије; дочим коме ће доћи на памет да *мјер* значи *мир?* То Гундулић нигђе не употребљава.

2. На стр. 111:

А од злата чаше избране,
Слатке иићe у ких стоје:

а у II. стоји *слатка иића* много боље.

3. Мало ниже пјесник каже, како је Љубдраг имао дванаест синова и како му их је смрт *поломила;* а у II. стоји много боље *поплијенила*.

4. На стр. 120:

Нарицаћу, нег сповиједат
Од старијех мојијех невоље —

а у II. боље:

Старијех мојијех *све* невоље.

5. На стр. 121:

Плачној мајци поручили
Трудне гласе, згоду прику;

а у II. мјесто *трудне* стоји *худе*, што је такођер приличније.

6. Мало ниже:

Ћаћка твога стара и слијепа;

а у II. стоји *старца слијепа*, што је много љепше.

7. На стр. 126:

Пруузе *тешки* страх је опета —

а у II:

Приузе је страх опета,

што је љепше а онај *тешки* је излишан.

Пјевање девето

1. На стр. 130:

Рујна и *златна* пића угодна,

а у II. мјесто ово *златна* стоји *слатка*, који је епитет својствен пићу, дочим први није.

2. На стр. 132:

С тебе весео кротка стада
Под *свироку* пастијер пасе —

а у II. мјесто *свироку*, која је ријеч непозната, стоји *под свиралу*, што је јасно.

3. На стр. 134:

Ако из дубрав густијех када
Пастирске она дипле чује,
Жудећ да ту пасу стада
Весели се и радује —

мјесто оно *жудећ* у II. стоји *судећ* сасвијем добро, дочим је прва варијанта нејасна.

4. На стр. 137:

У то драге моје избране
Не *бојећ се* од потјера
Осједимо коње *вранце*,
Почнимо кон језера.

У II. мјесто *не бојећ се* стоји *не сумнимо* а мјесто *вранце* стоји *вране*, што чини риму са избране; осим тога не говори се *коњ вранац*, јер је доста рећи *вранац* или *коњ врани*. У II. још стоји *осједајмо* мјесто *осједимо*, ком бих прво претпоставио као љепше и правилније, јер је ту више коња, који се не могу једнијем чином осјести.

5. На стр. 138:

Поносите и злосрде
Од истока врле дикле
Овако *се* сврва тврде,
Међу собом пак су кликле.

Оно *се* чини да је ова строфа нејасна; а кад се на мјесто *се* стави *их*, као што је у II.

онда је смисао јасан и у свези са пређашњом строфом.

6. На стр. 139:

Њека је руди прам врх чела
У облук златан покупила,
Њека низ био врат расплела,
И врх вода њим *здаждила*.

Што значи ово *здаждила?* У II. находимо *заилила*, што нам даје лијепу слику живописне кичице.

7. Мало ниже:

Чим ње *влажни* прам од коси
Тихо прши с хлатка блага.

Мјесто *влажни* у II. стоји *златни*, што је добро, јер *влажни* прам не би могао *иршити* са хлатка т. ј. вјетрица.

8. На стр. 140:

Ето од трубља и од *вииаја*
Замње около сва добрава,
Ловци ју круже са свијех *краја*
Краљевића Владислава.

А у II. мјесто *вииаја* стоји *иjесама*, а мјесто *краја* стоји *страна;* ова је варијанта много боља, јер откуд *вииаја* међу ловцима веселијема? А такођер је љепше: *окружити са свијех страна*, него ли *са свијех краја*.

9. На стр. 147:

Ко ово рече диже с врата
Лијеп огрљај хитро *зглобјен* —

а у II. мјесто *зглобјен* стоји *склоијен*, што ми се такођер боље чини.

Пјевање десето

1. На стр. 152:

Али онуђе од Дунава
Пазеќ слеће сива птица —

а у II. мјесто *пазеќ*, које нема смисла, стоји *брзеќ* сасвијем умјесно.

2. На стр. 153 има: *иогледом ќу схарат;* а у II. боље стоји *згарат*.

3. На стр. 154:

Дај да одахне и почине
Укопанијех пепо кости;

а у II:

Дух да одахне и почине и т. д.

боље ми се свиђа, јер није природно да *иеиео одахне*.

4. На стр. 155:

Не од хлаиа, ки на јата
Затјерани на бој ходе —

а у II. мјесто *не од хлаиа* стоји *није од Араиа*, што ми се боље свиђа.

5. На стр. 159:

Коругва им множ разлика
Врху коња трепти *увитих* —

а у II:

Којијем стијевих множ разлика
Врху коња трепти *витих*.

У првој варијанти *увитих* нема смисла, јер ако се односи на *коругве* (стијеге или барјаке), како би *увите* трепћеле? А ако се односи на копја, што би значило *копје увито?* Дочим се зна што је *вито копје;* и зато је варијанта Поповићева много боља.

6. Одмах у слиједећој строфи мјесто *частијаше* у II. стоји *облаже*, што чини риму са *каже*, а и стих је бољи, к томе не квари смисао.

7. Мало ниже:

Сухо им злато седла скова,
Сакрофаће бисер низа —

мјесто сакрофаће, ријечи непознате, у II. стоји *а оглавје*, што је познато.

8. Опет мало ниже:

Погледа су све разблудна,
А обличја господи*чна*,
Љепота је њих причудна
Божицами рајскијем сли*чна*.

А у II. други и трећи стих гласи:

А обличја господи*чне*,
Божицами рајскијем сли*чне*.

Ова је варијанта боља, јер на кога се односи у првој оно *слична?* Да се односи на *љеиоту*, мјесто *божицами рајскијем* требало би да стоји *божица рајскијех*: *љеиота је њихова иречудна слична љеиоти божица рајскијех.* А на *обличја* не може се односити преко реченице од *љеиоте.* За то мора бити: *љеиота је њихова иречудна; сличне су божицама рајскијем.* Тако је II. варијанта боља од прве.

9. На стр. 160:

Њих су коњи вићет таци
Да не тичу *тли, чим* језде.

а у II:

Да не тичу *земљу* језде —

језде да не тичу земљу — врло боље од прве варијанте.

10. Мало ниже:

Да тко их пази, *живијех* суди —

а у II. стоји *живе их суди* — сасвијем добро.

11. На стр. 164:

С круном, *с ком је згар вјенчана*
С маслиноме ловорика;

а у II:

С круном, *ка је згар смијешана*
С маслиноме ловорика;

која је варијанта много боља од прве.

12. Мало ниже:

Прилика ова *заглавила*
Бјеше оба свијетла реда;

а у II. мјесто *заглавила*, које је сасвијем прозајично, стоји *загрлила*, што нам живље опис преставља.

Пјевање једанаесто

1. На стр. 173:

С перјем жутијем *врху* главе.

Мјесто *врху* у II. стоји *на врх*, што је боље, јер *врху* је што *изнад*, дакле не *на* глави.

2. На стр. 177:

Пази уз њега заточницу,
Ка *притече* дјелим славу —

а у II. мјесто *притече* стоји *претиче*, што је правилније.

3. На стр. 181:

Краљ великом канђилијеру
Придава га, ки шти у њему,
Поклисару да краљ вјеру,
Штогод рече, *пода свему*.

А у II. стоји *пода у свему*. Да видимо која је боља варијанта. Прва: *краљ предива канђилијеру писмо* (што му је цар послао), *који у њему штије да краљ пода вјеру свему* (своме) *поклисару, штогод рече*. Друга: *краљ предава канђилијеру писмо, који у њему штије, да краљ поклисару пода вјеру у свему, штогод рече*. Ово *штогод рече* тражи *у свему*, и за то не може остати прва.

4. На стр. 188:

Лак и *кратак* жамор један —

а у II. мјесто *кратак* стоји *кротак*, што је приличније.

5. На стр. 189:

Увјетоват све што трјеби —

мјесто *увјетоват* у II. стоји *обслужити*, што је боље.

(Свршиће се)

Л. Томановић

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

III.

Сви знају, да се у Тургењева типови увијек јављају све пар по пар. Лаврецки и Лиза, Верећев и Маша, Руђин и Наташа, Инзаров и Јелена и т. д., и т. д. Основа роману оснива се скоро увијек на љубави тијех парова и са њоме се свршава роман. Та љубав има особито Тургењевско обиљежје. Она је скоро увијек попраћена музиком („Дворянское гнѣздо") или умилнијем пјевањем („Затишье") или окружена елеђијском природом са шуштањем сјенастијех алеја и вртова и славујевијем прижељкивањем („Наканунѣ", „Рудинъ"). Па и така чисто осјећајна љубав као у „Пѣснѣ торжествујущей љубви" обраћена је у чудну, чаровну музику. Изузетак чини љубав Базаровљева према Одинцовој, по Базаров је изнесен као негативан тип, подобно Пигасову, и к броју његовијех, негативнијех страна долази очевидно и његова неподобност да љуби Тургењевском љубављу и да ужива у музици (нападање на вијолончело и Шубертове мелодије). Друга назива нијесмо могли да нађемо тој љубави: она је управо музикална. Осим музике Тургењевска се љубав попраћа скоро увијек умнијем „добријем" разговорима, кад и кад скоро сличнијем по учину с музиком, као на прилику у „Руђину", или с појетичкијем читањем („Фаустъ"). Друга особина Тургењевске љубави осим оне, тако да речем музикалне, подобности, да уноси у бајни невидљиви свијет појетскога ентузијазма, састоји се још и у том, што се она свагдје свршава као мимољетни сан, промијенивши се у мутну прозу. Љубавна срећа показује се моментана, показује се фантастичкијем очаравањем, које се разрушава или спољашнијем, породичнијем узроцима („Дворянское гнѣздо", „Фаустъ") или неочекиваном смрћу („Наканунѣ") или што не одговора јунак идејалу јунакиње („Рудинъ", „Неждановъ", „Веретьвъ" и т. д.). На тај начин игра музика огромну улогу у дјелима Тургењевљевим, као и љубав и елеђијска околица на крилу природину. Музика, по Тургењеву, има аналогно својство с љубављу т. ј. подобна је, да унесе човјека у њеки особит, невидљив свијет снова, који се унапријед осјећа, са слатком сјетом, која очарава, и узбуђенијем, уморнијем очекивањем. Душа, вративши се из тога невидљивога, бајнога света у рејалну средину, осјећа незадовољство и монотонију, напада је њека туга, њека одвратност према свему, што ју окружава; узнемирују је ти снови као њешто неостварљиво,

пролазно; и тако се овај живот по Тургењеву јавља само као моменти тога ентузијазма љубави и звукова, који брзо пролазе, а обична збиља не вриједи да се назове животом; он је мучан и пуст, у њему је хладно и неугодно. То се осјећа на крају свакога дјела његова, која се сва своде на то, да се љубав свршава као и музика повраћањем у прозаичну збиљу, у којој нема управо ништа интересно. Сваки се сјећа његовијех „Певача"*, гдје чак и похођани сеоске гостионице долазе у неко особито расположење безузрочне сјете о нечем невидљивом, које излази ван оквира свагдашњости и животне прозе, захваљујући чудном одушевљеном пјевању једног пијанице. По Тургењеву јављају се овдје звуци директнијем гласом високо расположене, одушевљене душе и по томе захваћа особитом силом и туђе душе, доводећи их у тако исто високо расположење, преносећи их у други неки свијет. Сродност музикалне екстазе с екстазом љубавном особито је јасна у „Дворянскомъ гнѣздѣ" и „Затишье".

Лем — стар музиканат — дуго је високо расположен под утјецајем поетскога задаха љубави Лаврецкога и Лизе, задаха, које у пола свјесно прима његова осјетљива, умјетничка, стара, но не престарјела душа. Он чак ноћу проба, када иду с Лаврецкијем, да каже каки експромт стиховима о звијездама и мрмља овако нешто: „звијезде, тихе звијезде, ви једнако гледате на срећне и на несрећне" и т. д., и т. д. Он проба, да што год сачини, но из почетка не иде све најбоље и он у очајању немоћи говори Лаврецком: ни поета, ни музиканат. Таласи одушевљења, таласи тога задаха некога невидљивога свијета иду око њега, скоро га се дотичу, он осјећа њихово приближавање, он скоро чује те звукове, скоро унапријед осјећа те више осјећаје, но прође час и звуци и осјећаји одлијећу, не дају се ухватити ријечју, умарају и растрзају својом неостварљивошћу; но ето за неколико дана већ у граду Лаврецки иде улицом и слуша дивну музику, од које му се диже коса на глави. Управо невидљива сила духовнога сродства довела га је до стана Лемова баш у онај мах, када је овај захваћен одушевљењем и задасима тога невидљивога света. И Лем га је тачно чекао. Помолио се кроз прозор у ноћној хаљини и капи; лице му је тако оштро изражено, глас звучи тако особито, глухо и необично, да се и Лаврецки и читач израније напуњује очекивањем нечега свечана и необична. Кратким ријечима, да не би изгубио својега расположења, зовне Лаврецког у своју смјерну собицу, каже му да сједне и почне да свира. Лаврецки својим очима гледа чудо одушевљења, кад човјек престаје бити обичнијем човјеком а задобија огромну, чудну власт над душом и срцем другијех људи, добија власт, да влада њима с поља и да их уноси у тај невидљиви свијет. И ту се особито показује, у чему се састоји тај бољи свијет, по Тургењеву. Факат је, да у већини другијех дјела Тургењевљевих музика сама буди представе о том другом свијету и рађа сјету, испоредивши га са збиљом. То није у призору са Лемом. Старац је сам одушевљен збиљом, а особито је љубављу Лаврецкога и Лизе изазвано његово расположење. Те музике недостаје Лему, да изрази, што се догађа наоколо, његова је музика само закључни акорад друге музике, музике љубави, коју је Тургењев, као што прије опазисмо, у једном од својих дјела, „Пѣснь торжествующей ліубви", директно индентификовао са бајнијем звуцима, и ако треба опазити, да је тамо друга љубав, осјећајнија, више физиолошка, мање идејална, но за то се она изражава у дивљој, тајанственој, бајној, источној мелодији, која заноси дивнијем чарима, по мјесечини, очарану, опчињену до сомнабулизма женскињу. Лем други дан постао свагдашњијем Лемом, чак и кијавицу добио од тога, што је ноћу отварао прозор, зовући Лаврецкога к себи. Ријечју свијет поезије и чуднијех снова музикалнијех ишчезао и замијенио се прозаичном свагдашњошћу. Но зар није то исто било с музиком љубави, која бјеше у души Лаврецкога и Лизе? Дошла жена Лаврецкога и снови се распрштили, а бајно лице инђијске богиње Маје ишчезло као ноћна магла при свјетлу натмурена кишовита јутра. Проза свагдашњости са својим малијем незгодама и сјетом замијенила је кратку периоду бајнога одушевљења љубавнога. Ту исту везу међу љубављу и музиком видимо и у „Затишьи", гдје на позорницу ступа бајно пјевање малорускијех и циганскијех пјесама. У том је пјевању оличена или, тачније хоће да се изрази, незадовољена љубав Маше према Верећеву. Маша је жељела, да види у Верећеву човјека идејалнијега, и ако је њен идејал мутан. Он је немиран, необуздан, мален, одважан, а то

* Превео их је пок. Бранко Константиновић („Стражилово" 1885).

јој не даје те хармоније, те пуноће љубавне ектазе, чију ексистенцију унапријед инстинктивно осјећа њезино срце. Та се празнина и изражава пјевањем, а свршава се самоубиством: најбољи доказ, да Маша није била [уметница; она је прије свега жена, а као уметница јављала се као незадовољена жена, музика бјеше њој само сурогат љубавнога незадовољења, ал не унутрашња самостојна потребност особите музикалне екстазе као у Лема т. ј. у истинитога уметника.

Код Руса су у критици пробали да изведу из љубавнијех афера Тургењевскијех јунакиња њеки грађански и прогресивни смисао, који се састоји у том, да његове јунакиње откривају својом пажњом виши друштвени тип; но то је крајње натегнуто: ако је Лиза из „Племићкога гнијезда“ претпоставила мекопутнога млакоњу Лаврецкога петроградском правнику Пашину, и ако се у том може видјети прогрес, то је Одинцова претпоставила такога правника Базарову, Наташа претпоставила Волинцева Руђину и т. д. Изузетак је Јелена, која је изабрала Инзарова. Па и у Руђину, при ближој анализи, главни елеменат, који је побудио интересност, т. ј. љубавну екстазу Наташину, била је новина, оригиналност јунакова, а дијелом музикалност ријечи његовијех. Дјевојачка љубав, њена љубавна радозналост распламтјела се у њој у онај час, када вечером Руђин, одушевљен пажњом слушача у тихој звјезданој ноћи, тајанствено гледећи кроз прозоре, близином младе дјевојке, која учини на њега учин својим зачуђенијем очима и узбуђењем, — почиње да говори и да се сам заноси, по ријечима Тургењевљевим, музиком својих ријечи. Да је то била музика, а не кака му драго тачна и одређена философска и грађанска проповијед, јасно је из краја ријечи, које изговара Тургењев. Тај крај особито пада заједно с оњећијем, елеђијскијем расположењем Музе самога Тургењева и уопће тијех музикалнијех расположења, која састављају његову специјалност. Руђин завршује своју ријеч познатом шотландском елеђијом; та елеђија испоређује живот људски са птицом, која је улетјела у свјетлу и топлу собу из бурне зимске ноћи. Она полети над скупом људи, који се скупише код домаћега огњишта, па излети опет у незнану, хладну таму и шта ће бити са њоме, куда ће је бацити бура, то нико не зна.

Ето то је исти елеђијски протест о пролазности среће, која се распростире већ на сав живот људски. Видимо, како тај песимизам Тургењевљеве Музе, почевши у „Пјевачима“ с трепутнијем сазнавањем непотпуности животне, у моментима музикалне екстазе задобија овдје своју завршну форму у живој ријечи. Опазићемо, да у монологу Руђинову, као и у пјесмама и музици Тургењевљевој има још и нада на њеко „dahin“ т. ј. на њешто непознато, што стоји ван граница обичне стварности и што се открива као тренутни призраци у моментима вишега расположења љубавне и музикалне екстазе. Под крај живота Тургењевљева губи тај песимизам своју политичку, музикалну боју и у неким деловима „Поjезије у прози“ долази до потпунога очајања и негирања, гдје се смрт не јавља већ у облику мучнога питања, него у облику просте рејалне јаме, која израста и одасвуда се уздиже изнад појете, или у облику слијепе, гадне бабе, идући свуда трагом за својом жртвом. И никакијех нада, никаква излаза!

Подводећи све то оњем и основаном расположењу Музе Тургењевљеве, видјећемо, да то није ништа друго него философски песимизам, подигнут очевидно на земљишту философскога негирања и скептицизма: сјетите се онога мјеста у „Племићком гнијезду“, гдје се пријатељ Лаврецкога, свратив се к њему уз пут, препире са њиме сву ноћ, а овај при том особито истиче једну фразу малорускијем акцентом: „ти си скептичар!“ Тај песимизам гаји се код Тургењева особитијем култом, култом елеђијске екстазе музике и љубави, дијелом чисто стварне и романтичне, дијелом фантастички осјећајне, но развијајући се до сомнамбулизма као у „Пѣснѣ торжествующей љубви“.

Да нацртамо према бијографији оњи портрет Тургењевљев, који би нам објаснио то земљиште, на којем је могла израсти така Муза, тако расположење.

Тургењев бјеше у младости лијен и кроза сав свој живот богат. Његова доколица, удобност и слобода били су са свијем обезбијеђени богатијем, наслеђеним имањима т. ј. испрва трудом робовскијем, за тијем на вријеме обвезанијех сељака; на пошљетку долази к том огроман приход од књижевнисања. Живот проводи већијем дијелом ван Русије, гдје слуша предавања странијех професора; за тијем се заљубљује у њеку знамениту пјевачицу, за којом свуда иде, и са којом остаје нераздвојен до саме смрти.

По својој вањској судбини, по богатству,

љености и одлучености од отаџбине, и ако по добровољној одлучености, живот му је уопће сличан са животом лорда Бајрона; међу њима је нешто опће и у песимизму, но нацијоналност је обиљежила њихове типове њекијем цртама крајње противнијем. Песимизам Бајронов је охол, пун протеста и зависти; Тургењевљев је проникнут слеђијеком појезијом и примирењем у трепуцима екстазе љубавне и музикалне. Код Бајрона долази он до филозофске логичке дошљедности, код Тургењева не представља никаква логичкога развића, изузевши природни, завршни акорд под старост, о чему смо већ говорили. На први поглед може се показати, да је таки песимизам, како смо га нацртали код Тургењевске Музе, та тежња оном „dahin" од живота могла да буде само штетна за прогрес. Но то није тако. Муза Тургењевљева, као и у опће западни правац руске интелигенције приморава Русе, да се замисле о околини, која их окружава, да ишту одговора на силесију истакнутијех питања, изазванијех тим што је осјећај незадовољен. Она их је приучила апстрактноме мишљењу, уважавању идејалнијех елемената њихове природе и тијем подготовила земљиште за израду позитивнога идејала. Но то је био други рад, из другога табора.

(Наставиће се.)

С руског — **Милан Поповић**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Издавачка књижарница Алексе Ј. Јовановића у Крагујевцу јавља, да ће у њену издању изаћи и до маја ове године бити готове ове две књиге: „Методика школске дисциплине с обзиром на хигијенска и психо-начела" (?!) од Јосифа Р. Стојановића, и „Васпитање и настава", дело Руса В. Љадова, које је са шестог издања превео Јосиф В. Стојановић.

× Недавно је изишло друго издање уџбеника „Старобългарска граматика съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ паметници и рѣчникъ съставилъ дръ Л. Милетичъ. София.

× У уторак 9 марта држао је др. Већеслав Вондрак своје приступно предавање на бечкоме универзитету, на којем ће бити доценат словенске филологије. Тема му је била: Die Päpste und die slavische Liturgie in ihrer ersten Phase

× У мађарској академији наука држао је академик Александар Марки приступно предавање о Пери Сегединцу. Као што смо извештени, држаће месеца априла и др. Оскар Ажбот своје приступно предавање: о словенским елементима у мађарском језику. Ове ће године држати мађарска академија свечану седницу у спомен своме пок. члану Фрањи Миклошићу. У седници ће говорити о покојнику др. Оскар Ажбот.

— Велико дело о путу наследника рускога престола, великога кнеза Николе Александровића по истоку год. 1890 и 1891, које је написао руски песник кнез Е. Ухтомски, изаћи ће почетком идућег месеца у издању Брокхаузову у Липском. Најпре ће угледати света руско, немачко и француско издање, о другим издањима још нису довршени прегово и. Дело ће изаћи у две књиге или шездесет свезака са 240 табака текста, са 120 великих слика на читавој страни и 280 слика у тексту у дрворезу, осим тога и са портретом царевићевим у челикорезу и са више карата. Слике је радио руски сликар Корасин. Велики кнез је у томе путу пропутовао Грчку, Мисир, Индију, Цејлон, Стражњу Индију, Сијам, Кину, Јапан и Сибирију.

– Како из Петрограда јављају листу „Indépendance belge", руско књижарништво здраво опада. Кривица је до новина, којима није доста што имају опсежне подлиске, него по свој земљи расprostиру силне додатке литерарна садржаја. Издавачи и књижари обратили се с тога молбом на министра унутрашњих дела и траже особен порез не само на те публикације, него и на школске књиге и на књиге, које излазе у издању писаца.

— Париски лист „Le journal" разаслао је на скоро све француске уреднике, као носиоце јавнога мишљења, питања, да кажу, којих су четрдесет француских књижевника љубимци образоване Француске те би према том сачињавали *„праву академију"*. На мал те не свим испуњеним табацима био је *Зола* на првом месту; од 1200 гласова добио је он 1193. За њим у дугу размаку долазе: *Тен* (774) и *Доде* (718), за тим у мањим интервалима са од прилике шест стотина гласова: *Копе*, *Гонкур*, *Мопасан*, Леконт де Лил, Ришпен. Преко сто гласова добили су још: *Дима*, Рошфор, Вакри, *Бурже*, Сили-Придом; за овима долазе: *Жил Симон*, Кларети, *Сарду*, Верн, Мељак. На двадесетчетвртом месту је Терије, најновији академичар Борније на последњем је месту. Од тридесет и осам сад живих чланова академијиних само су тринаесторица споменута.

× Кроз кратко време ући ће у штампу српско-мађарски део речника српскога и мађарскога језика, који су написали професори Благоје Бранчић и др. Ђорђе Дера.

× У 2. броју „Стражилова" ове године изишао је приказ на чланак дра Вертнера: „Die königlischen Nemanjiden", који је штампан у часопису „Ungarische Revue". На тај је чланак написао Станоје Станојевић одговор, који је под натписом: „Die königlichen Nemanjiden. Nachträgliche Bemerkungen", изишао у првој свесци „Ungarische Revue" ове године.

☐ Journal des Economisten у овогодишњој свесци за месец фебруар доноси ресиме једног извештаја о *трговинским и економским односима Босне и Херцеговине*, који је поднео белгиској влади њен генерални консул за Ма-

царску г. S. Duckerts. Сам извештај даје врло јасну слику природног богатства ових двеју покрајина.

— Кад ко о каквој ствари мундучи, тај се онда све већма заплеће па за час пиле у кучинама. Тако и наш г. Храниловић. У 29 броју „Браника“ труди се и мучи јадник да испетља, ако икако може, но узалуд му сав труд и сва мука. Додирује све неке споредне ствари, да богме све у рукавицама, и „најпристојнијим начином“, јер је он од „образованога света“, а ни чим не доказује, да нисмо имали право, кад смо га назвали човеком од два лица. Околишећи признаје да је оно зимус у „Бранику“ он написао а и са белешком у „Viencu“ зло је ускубурио. Не ће да каже да јесте а не може да каже да није. Међу тим је то *доказана истина* па ма сад и „Vienac“ по молби г. Храниловића колико хоће најављивао, да г. Храниловић не само није написао ону белешку него да није ни дата за њу дао и да уредник „Vienca“, свакако са „образованога и најпристојнијег тона“, није морао по нешто и брисати, по што је белешка дуго чекала — на ред или на размишљање. Тако је исто и са оним мучким нападајем од зимус. Г. Храниловић се брани тим, што онде, вели, „не спомиње се ни једном речи „Стражилово“. Па то баш и јесте оно, слатки г. Храниловићу. Има случајева, где је оно старо quum tacent clamant са свим оправдано па тако је и овде. — Е а сад да завршимо рачуне са госп. Храниловићем. Уредник овога листа не сећа се, да је игде написао и једне речи о Храниловићу као човеку, сећа се само да му је по Шреплу оценио *књижевну* радњу у 14 броју „Стражилова“ прошле године. Он дабогме у познатој смерности каже, да му је „књижевни и јавни рад од толико година отворена, неокаљана књига“. Уредник овога листа последњи је био, који је у то икад и најмање посумњао, али после оног зимушњег приватнога писма, оне белешке у „Бранику“ и нападаја у „Viencu“ морао је, макар само у неколико, променути „мњење“, па ма то у очима г. Храниловића изгледало и „немужевно“ и „бевначајлук“ (о да дивне речи!) и „фарисејство не од два већ од десет лица“. А то мислим да су морали учинити сви, којима је српско име свето, јер Храниловићева белешка у „Viencu“ колико је наперена лично на уредника овога листа, толико и још више на част српске књиге и просвете. — Збиља! Г. Храниловић вели још, да „најбоље би било“, кад би се његово приватно писмо изнело „на јаву“. Можемо му учинити по вољи, али у његову интересу држимо да је боље да га „на јаву“ не изнесемо. А није ни потребно. Знамо ми сад сви већ смерност г. Храниловића, па што да нам је још илуструје и пасус из тога писма, у ком г. Храниловић себи у заслугу уписује то, што је у власништва „Vienca“ измолио клише свога лика те га уступио „Стражилову“. Боље седите с миром, госп. Храниловићу, и немојте још већма — каљати ону књигу.

✕ Др. Јосиф Тим написао је велико дело: „A szerbek története“. Од ове године латио се др. Тим, да у органу мађарскога историјског друштва „Századok“ извештава о резултатима српске историјографије.

☐ У Journal des Economistes за 1892. г. а у јануарској свесци приказана је II св. XX књ. „*Руског часописа*“, у коме се находи чланак А. Brücker-а „*Један публициста и финансијер XVII века у Русији.*“ Тај публициста — то је наш Ђорђе Крижанић, који је задуго време био прогнан у Сибирију, ну чија су дела имала доста велика утецаја на развитак Словенства. Списи су му угледали света тек после два столећа. Крижанић је писао нарочито о данку, администрацији и т. д. Он је био први творац панславизма, а који је самим Московима открио Европу, т. ј. западну цивилизацију још пре Петра I.

☐ Професор женевског универзитета Луј Бридел држао је пре кратког времена у великој универзитетској дворници конференцију о *Женском покрету*. Дворница је била препуна слушалаца обојега пола, нарочито женских. Бридел је познат ветеран по овоме врло важном питању друге половине рода људског. Његово историско дело „*Жена са правног гледишта*“ наишло је на опште одобравање свих присталица еманципације женскиња.

+ Бечко свеучилиште добија још једнога професора за словенску филологију. Јосиф Константин Јиречек, професор опште историје на прашком свеучилишту, познати писац дела „Das Fürstenthum Bulgarien“ и многих историјских чланака, постао је указом министарским другим правим професором за словенску филологију и науку о старини. Доласком његовим у Беч и отварањем тим још једне катедре за словенистику подиже се углед свеучилишту. За сада је једини бечки универзитет, да има два редовна професора за словенску филологију.

— Изашла је „*Мала Катавасија*“, одговори и црквене песме на недељној, празничној и пређе освећеној служби, на призивању и опелу за два дечја гласа (сопран и алт) удесио *Тих. Остојић*. Издање авторово, цена 40 н. Може се добити у Н. Саду код автора.

+ Недавно је славио чешки народ две славе: двадесет и пет година књижевнога рада Светопука Чеха и, као што је већ јављено у овом листу, четрдесет година живота Јар. Врхлицкога. Обојица су се својим радом истакла у савременој чешкој књижевности као најбољи песници. Чеха познају и наши читаоци са његових лепих новела у нашем преводу. Ј. Врхлицки је у правом смислу појета, права песничка душа. Сем оригиналних песама препевао је са свим „Фауста“ Гетеова и Дантеову „Божанску комедију“ и Аријостова „Беснога Роланда“, од кога ми једва добисмо прву песму у преводу др. Драгише Станојевића. И на драматском пољу огледао је срећу. „Споменица“ Коларова биће такођер украшена једним његовим умотвором. Врхлицкога је бијографија недавно изишла из пера професора на лекарском одељењу бечкога свеучилишта дра Алберта. И Чех и Врхлицки приликом прославе одликовани су грађанством прашким.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 12. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 21 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

ДУМ-БАРИШИНИ ЈАСЛИ

Слика с Приморја

I

На Бадњи дан у јутру, по доручку, бијаше се Дум Бариша П***, врло поштовани л . . . ски попа, у крупне мисли дао. То му се читало у забринутом лицу; ал' и без тога би се човјек одмах сјетио, е је Дум-Бариши нешто „на срцу“, јер се бјеше згурио у своју стару, исхргану наслоњачу, на стао мотати палцима, гледајући насумце кроз притворена окна, као чељаде, које нешто мозга, или нешто пробавља.

Вјера и бог, о тешку пробављању не могаше у Дум-Баришину случају бити говора. Промислите само: шољицу црне каве с тањирићем „приганица“, што их стара Марта, по приморском обичају, бијаше у цик зоре испригала — то је попи сав доручак био. Ви знате, да богме, што су „приганице“, те слаћане веселице приморске дечице, а знате ваљда и што су „старе Марте“. На приморју би тешко било замислити Бадњи дан без приганица и сеоског попу без старе, или бар постарије Марте.

Па како свуда, тако бјеше и у селу Л***; само што овдје стара Марта бијаше у попином домазлуку све и сва: и слушкавка, и кухарица, и праља, и апотекарка, и благајница; једном ријечи: права домаћица.

У осталом, наш попа бијаше у јелу врло умјерен. Обичнијех дана, кад је просто мрсити, њему су за доручак довољна два згуснута јајца, обједу здјелица чорбе и „коштица“ меса, а вечери већ како се може; по некад би се он знао проћи и са двије печене гере. Јер је село Л*** јако сиромашно село, и с тога „редовина“ у њему до зла бога шкрта.

Једну саму ствар не могаше Дум Бариша пред ручак никако да прегори: чашицу лозоваче. То човјека, вели, подржава у снази, нада све зими, кад ујдије бура; па онда Дум Бариша бјеше зимоморап, као сви приморци, к томе острвљанин, а то је као рећи: човјек вичан још из малена, да се „мученицом“ од влажнијех вјетрова брани, што га често с мора обилазе. У осталом није срамота до неке мјере „капљицу“ волити; срамота је не имати мјере, срамота је у пићу прегонити.

Еле, све у тој л . . . ској парохији бијаше чедно; чедан пастир, а још чедније стадо: све поморци од давнијех давнина, на мору, тако рећи, никли и одрасли, људи скромни и радинпи, који се бјеху прињу-

били уза своје родно жало, таман као лупари уз хридину.

Ма да бијаху већином голи сиромаси, они се опет, у веселе дане, сјећаху свог старог попе, и кад их у лову добра срећа послужи, сваки ће од њих по нешто у парохијску кухињу оставити: неко сипу, неко груја, неко зубачића, и неко спртвицу прстака, тог красног морског воћа, којијем би се и царска софра подичити могла, а камо ли не ће скромна трпеза жупничка.

Дум Бариша бијаше дакле замишљен, али не с тога, што му се и нехотице поглед отимаше онамо преко затона на убаво и чак богатије село С***, главну општинску парохију, за којом попа давно уздисаше; не, његове се мисли око друге, много чедније ствари врзаху, али му та ствар бијаше од јуче тако памет заокупила, да већ ни на што друго не могаше да промисли.

Ево што је било у ствари.

Сваке године у очи Божића бијаше старац навикао, да у парохијској црквици, под главнијем олтаром, направи „Витлејемску појату", те својим вјернима прикаже у што живљој слици Христово рођење. Том се побожном обичају не бијаше још никада изневјерио, али у пошљедње вријеме — управ од пет-шест година овамо — кад би год приспио час, да се јасли из „сакристије" изнесу, Дум-Баришино би се опуначко лице неком невидовном сјетом осуло, и он би дуго ћутао, па се потајно гризао. А имађаше и рашта, Бог и душа! Он се сада сјећаше, е су јасли до зла бога расклимани и на више мјеста црвом проточени.

Сваке би се у Бога године ти јасли куд и камо дотјеривали и из нова бојадисали, али у години дана влага учини своје, чавлићи изнова попусте, а кад настуне благи дани, ето ти невоље: божанственој се колијевци даншчице једва заједно држе! Ну, то не бијаше највиша жалост; гора је жалост, што је и воштано дијете Исус, које требаше у јасле смјестити, на више мјеста окрњавило и читавом једном руком осакатило; сјем тога, десног му ока нестало сасвим, а пусте гагрице изгризле виши дио косице над челом.

Да толиком квару доскочи, чињаше стара Марта чуда од хитрине и домишљатости. Час би окретала божанствено чедо на лијеви бок, да му прикрије ону празну очницу, а час би га обртала на десно, да забашури ону сакату руку; уз то разастираше сламу тако, како ће гледаоци помислити е су она два одсутна уда под њом остала.

А тај милосрдни посао старица ево већ неколико година редовно понављаше; па опет, не би она труда жалила, да је газда непрестано у послу не ометаше, причајући јој чудеса о баснословном богатству цркава у граду; да јој је, вели, завирити у саборну цркву свете Стошије: ту ти је новорођенче повијено у самој бијелој кадиви, извезеној златнијем гајтаном, а лежи у перивоју цвијећа, лијепо као насликано; мислиш, сада ће проговорити, да полазницима захвали на посјети.

Марта би га гдјегод молила, и то доста опоро, да је се мане и да је не омета. Тад би господин попа уздахнуо, па се кроза зубе жалио на људску злобу и на тешка времена, што су за сиротињу настала, док би стара домаћица даље свој посао настављала и отирала прашину са дрвенијех кипова Светог Јосифа и Дјевице Марије, који се некуд боље зубу времена отимаху.

Ове године пак, када се преношаху јасли из цркве у парохијски дом, бијаше се случио комичан призор. Кад Марта узе да истреса лањску сламу, шмигну из јасала ситан мишић, протрча преко тавана, зађе за попину наслоњачу, па га нестаде у једној пањежици на поду, који се, на жалост, бјеше на више мјеста пробушио, јер се општина посве слабо стараше, да парохијски дом у реду држи.

То мајушно „збитије" одведе разговор на другу страну. Парохијски дом, а бо'зна и црква, бијаше у најжалоснијем стању. Подстакнут Мартинијем ријечима, скањиваше се Дум Бариша већ поодавно, да пође лицем у главно мјесто те начелника замоли, да му општина цркву и стан поправи; на жалост, начелник, њеки стари поморски вујо, бијаше сушти безбожник, а не бјеху му бољи ни присједници, те се старац бојаше, да му сва мука узалудна не буде.

Дум Бариша бијаше у вјерском погледу веома сношљив, па му се чињаше, да би поштен човјек, ма и не био сам побожан, морао ипак туђе увјерење штовати; а да би у неким приликама могао, без свога зазора, чак и цркви штогод приложити. Што се њега тиче, кад би год на просјака наишао, он га никад не питаше, да ли се крсти или клања, но би једнаким пијететом, по могућности, удијелио свакоме. Та то тако души годи, кад човјек може да своме искрњему каку услугу учини!

Али су људи, људи; наиме: прије злу, него ли добру наклоњени, и што су год у бољем положају, то се мање за собом осврћу. С тога се биједни жупник слабо чему више од њих надаше. Особито му се чињаше, е је млађи нараштај у његовој парохији, што се вјере тиче, страшно осуровио. Он, попа, не бијаше то још никоме живу казао, али, Боже прости, ко би данас у л . . . ској парохији примјерна христијанина тражио, заман би га у његовом стаду тражио. У Л*** живљаше, истинабог, честита једна душа, коју народ у селу и околици бијаше прозвао „сиромашком мајком“; човјек поштен и душеван, готов да се свакоме у невољи уз бок нађе; али гле невоље! тај племенити човјек, та бијела врана, тај Симо Пупић, којега свак жив у општини штоваше, не бијаше попин једновјерац, него припадник „старе вјере“ — шизматик!

Било како му драго, старцу свештенику пуцаше срце на помисао, е у тој трошној л . . . ској богомољи, тако запуштеној, да јој се од влаге почињаше већ и шљеме рушити, не бијаше могуће преко године ни толико новца скресати, колико га требаше, па да се о Петрову сајму набаве нове јаслице и остали намјештај за најчеднију Витлејемску појату.

Ето рашта се Дум Бариша бијаше онако у мислима занио. Положај његов бјеше заиста плачан. Док толики његови другови по сусједним парохијама, ако и не бјеху имућнији, а оно бар имађаху своју потребицу, дотле њему бијаше суђено да уздише за најпречим потребама своје богомоље.

II

Најзад, требало је, штоно реку, стегнути душу у се и ћутати; јест, ал' то бијаше тежак, врло тежак посао; тако тежак, да се сиромах попа, уза све Мартино напрезање да оно ишчашено дјетенце куд и камо исцијели, не могаше измирити мишљу, да и ове године своју стару жељу немилице прегори.

Час по час, па се лагано бјеше и мрак ухватио.

Враћајући се из цркве са исповиједања, мишљаше Дум Бариша још једнако на своју недаћу. Прошавши мимо лучицу, угледа у њој виши број л . . . скијех лађа. То попу малко умири. Сад бијаше бар сигуран, да је поноћњој миси зајемчен обилат број учесника: рибарске лађе ријетко када у очи Божића из луке излазе.

На мору не бијаше много вјетра, ама колико га бјеше, бјеше мрзао; валови долажаху на махове, па се ломљаху о обално стијење својом обичном хуком.

С ону страну мора, куле свјетилнице почињаху се већ прижижати, а градски станови, што се бијаху изредали уза саму обалу морску, изгледаху одовуд као голема свијетла гуја, што се низ крај пружила, па трепти у мраку.

И у граду се, дабогме, слављаше Христово рођење; али тамо власти не одрицаху божјим слугама своју руку помоћницу.

И дичном се старини чињаше, као да му вјетар, својим потмулим фијуком, доноси са широког мора веселе гласе опште радости, и као да су све оне ватре, расијане по игалу, ватре истом наложених бадњака.

Стигавши сјетан, невесео у нарохијски дом, затече Марту уз огњиште; стара служавка притицаше ватру са нешто суварака, што их бијаше пред вече за кућом усјекла. Чедна софра у још чеднијој трпезарији бјеше већ постављена, риба испржена, зеље обарено и зачињено, и још је само требало да се пилав свари, па да се сједне на вечеру.

Хеј, судбо клета! човјек мора да на овом онаком свијету многу горку капљу гуцне, и да се мало по мало својих најмилијих идејала одрече, оних идејала, које је највишом љубављу његовао. Па кад је така судба велике већине самртних људи, зашто да јој се баш отимље један духовник, и то главом узорни л . . . ски попа?

Он, којему најзад сав понос у томе бијаше, како да боље угоди своме Творцу и послужи његовом пресветом дому?

Овако, по души, у себи разлагаше старац свештеник. Ама унаточ томе, не могаше опет да се смири; промислите само: човјек се с године у годину надаше, е ће му најзад за руком поћи, да састави мајушну свотицу, која му требаше, али вај! убоштво сваки дан подсјецаше крила тој његовој нади, и кад се примакне конац године, ако се што и припштедило, то се све измигољи за најпрече кутње потребе. Ну, добри попа зато опет не суетајаше, него би сваке године у очи младог љета једнако понављао:

— Ваљаће да се дамо у штедњу, јес' чула, Марто?

Бог и душа, Марти то бијаше право, јер се, напошљетку, и сама гризаше, гледајући како се попа у својој унутрашњости кињи; ама, за милога бога, на чему да се пришteди? Та често се деси, па у кући нема ни циглог јајета, да га човјек за лијек тражи! Стара би домаћица дакле жалостиво погледала свога госу, па филозофски примјетила:

— Лијепо је, мој господару, штедјети; али је то лакше рећи, но извести. Оставимо ми то за до године, господин попо; Бог је велик, па ће ваљда и на нас погледати.

Те би ријечи Дум-Баришу за час умириле и он би до другог Божића престао да говори о штедњи.

Па како прошлијех година, тако и те вечери бијаше стари жупник, на Мартину примједбу, дубоко уздахнуо, велећи сам у себи:

— Напошљетку, Марта има можда право. Та увијек жена бивало, које су бистрином ума многијем људима предњачиле!

И Дум Бариша примаче столицу постављеном асталу, гдје но Марта бијаше већ изнијела пилав са улигњима. То јело, по старом предању, не смије на Бадњи дан изостати ни у једној приморској кући.

У тај мах неко закуца алком на авлијска врата, ама тако нагло, да се стари жупник и домаћица му и нехотице пренуше.

Па како попа не бијаше још скинуо с главе свој стари, већ олињали тророги шешир, с којим се зими врло тешко растајаше, он хтједе да старицу одмијени.

— Стани, рече, ти, Марто: отићу ја, да видим ко је.

И он збиља изиде у авлију и пријеђе вратима, да отвори. Кад се вратнице открилише, угледа према себи човјека средњијех година у одијелу приморскијех лађара: на њему бјеше модра сукнена кошуља, кестењасте чакшире и црвен-капа на глави. Лице у тога човјека бијаше благо и питомо, ама — ствар чудна — не могаше Дум Бариша да се сјети, да га је прије виђао.

— Добар вече, господин попо, јесте л' ви то?

— Јесам, синко, одазва се свештеник, чкиљећи радознало у дошљака; ама ко си, жив био, ја те готово и не познам?...

— Богдо Плима, господин попо, лађар из вароши; дођох да вам донесем сандук, што ми га јутроске за вас предаде онај газда, што се за Трст кретао.... Онај газда, знате, из вашег села ... не памтим му сад имена ... ал' ви већ знате о коме говорим. Него извините, молим вас, што не дођох раније.... Благи су дани, па се човјек малко и у кући позабави....

У томе се чу глас Мартин, која изнутра позиваше свог домаћина на ред.

— Ама, за име божје, мичите се с отијех врата: та ваљда нисте вољни да се нагрдите!

Дум Бариша се сада сјети своје још не искихане назиме, па ће лађару махнути руком, да уљезе. Ну, овај се сада узе извињавати:

— Касно је, вели, господин попо, а ред ми се што прије у град врнути. Не ћу с тога да дангубим, него идем смјеста по сандук: ено га доље у чамцу.

Дум Бариша хтједе да зине, али му онај не даде опепелити, но се окрете, и појури низ обалу. Не потраја много, а он се опет врати, носећи на рамену повишу четвртасту скрињу, која као да бјеше прилично тешка.

У два крока доприје с попом у трпезарију, и ту испрти своје бреме насред собе, не без велика чуда попина, који још никако не могаше да се довије откуд му тај неочекивани сандук.

Једва једном успије да се малко разабере. Ал' кад хтједе, да човјека распита за име тајанственог пошиљача, овај се бијаше већ упутио вратима, не сачекав ни напојнице.

— Добру ноћ, господин попо, и на здравље вам Божић! Ја одох, да прије кући стигнем. . .

— Стани, болан не био, да се бар напијеш . . . викаше за њим Дум Бариша, али онај побјеже главом без обзира.

(Свршиће се)

Марко Цар

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

На по миље од реке Варте, у плодној и шумовитој околици, лежаше баштина Винчева — Шамотули. С једне стране велика равница, која се простираше до реке, с друге шума, а у средини шуме, на брежуљку, стари замак, с једним високим бедемом, који гледаше преко врхова од дрвета. Међу равницом и шумом пружило се омалено, кукавно местанце. Неколико бољих кућа, а оно друго малене, убоге колебе од плетера. На средини дрвена црквица, а таки и торањ.

Али ту се не могаше познати ни трага од ратна пустошења. У опћем поразу остадоше читави само Шамотули, седиште издајниково, с пролетњим зеленилом својих ливада и шума, с ненарушеном целином својих кућа, ругајући се опћој невољи, гариштима и рушевинама читаве околице. Шумском путањом, ноћу, доведе Бартош војвоткињу у замак шамотулски. Наместио ју скупа с дететом и дадиљом у бедем на углу, који се је, у случају нападаја, могао лакше бранити и лакше се могаше из њега кришом утећи, јер имађаше подземне ходнике све до Варте. Смотреност та изгледаше му преко потребна, јер се уверио, чим су дошли у Шамотуле, како варљива беше нада, да је ту сигурно склониште. Из дана у дан могаше пасти, и на тај опустели замак, освета разјађена народа. Околица беше, до душе, пуста, али за то врвљаху листом у Шамотуле, који остадоше читави у општој пустоши. Ко се не могаше довући до Познања, тај остајаше ту, тражећи заклона код мештана.

Испред цркве и на оној равници, која беше некада обрађена, а сада на угару, јер није било радних руку, пружаше се прави табор чак до Варте. Стајаху ту кола с испрегнутим коњима, а на колима се наместиле читаве породице. Подаље разапињаху шатре, дизаху сенице, копаху земунице — речју, намештао се сваки, како је и где је могао, а духовници и имућнији, милосрдни људи доношаху онамо јело и одело и различите лекове, јер се и болести стадоше множити у тој невољи.

Добрих чустава, опроштења и наде није тражити у тих људи. Кад се је, сутра дан по доласку, приближио Бартош цркви, где се служило вечерње и, помешавши се међу народ, хтео побожно да се помоли Богу, чуо је у сред молитве и нарицања така изазивања и хуљење, да га је прожегао страх до дна душе.

Пао је на колена, оборио главу к земљи и тако сагнут у праху, не улазећи ни у цркву, молио је за милост.

За час се појави свећеник на црквеним вратима са најсветијим сакраментом у руци. Подиже златну монстранцију, која се прелеваше на сунцу, па благосиљаше народ.

А у тај мах се велик крик, налик на вијања, оте из тисуће груди. Пружаху руке к небу, удараху главама о земљу, падаху на лице и пужаху с јеком, ударајући се покајнички у груди.

Свећеник начини велик крст у ваздуху и нестаде га, — служба се свршила, — за час побожна разнеженост уступи место дивљем очајању. С писком деце споји се крика жена, јер засушене им груди не могаху више давати деци хране. На мршавим лицима светлуцаху, грозничавим огњем, очи, упале у главу, које гледаху мрачно. Нико не изусти страшне речи, — али из свију извириваше — глад! Сва је залиха исцрпана, ни милосрђе више не могаше ништа

да пружи несрећницима ... махнитост беше близу!

Подаље од Бартоша, који удиљ клечаше, стајаше неколико људи, па се гласно разговараху: две жене с децом на рукама, два сељака и један, мало богатије одевен, млад човек, мршав, малена стаса. Говораше брзо, одлучно; немирне погледе бацаше око себе, а врћаше се, као на угљевљу.

— Добро — говораше, хватајући за балчак од мача, који му беше о бедрима, — радите, како знате ... Кад вам се хоће поскапати ту од глади, а ви седите ... На што чекате?

— Чекамо божје милости! — примети једна жена.

— Хе, хе! ... — засмеја се мали. — Сад је тако време, да милости нема ни на небу ни на земљи. Видите: пролеће је, сунце се спушта западу, а тако жеже, као лети у по дне...

— Крв пали, — опази неко.

— Али ће опалити и зрно у земљи; стока не ће имати траве, а човек ни хлеба, ни воде, јер ће реке усахнути ...

— Казна божја! бич божји! — викаху.

— Да! да! — потврди мали, — бич божји, због једнога, на свима ...

— Због Винча! — крикнуше. — Пакао га прогутао жива!

— Хе, хе! ... — засмеја се опет онај човечуљак. — Пакао га не ће прогутати, јер се он познаје с ђаволом. Већ му је и краљ опростио и достојанства му повратио... богат је пан, као и пре!

Слушаху у грозну ћутању, а мали је све већма оживљавао и ватрено говорио даље:

— Широм невоља, гариштa, глад, — а Шамотули нетакнути! У замку блага, свега на свету — а ви скапавате од глади ... глупаци!

— Хајд'мо на замак! — неко рикну.

Све се више скупљаше људи око говорника. Слушаху га и згледаху се ћутећи, али му погледом повлађиваху.

Неки запиткиваху тихо: Ко је? јер га многи не познаваху; дошао је ту истом јуче, ал је највише викао и већ је постао коловођом у тој гомили јадних и очајних људи. Начуо је питање и засмејао се као обично, подругљиво, сухо:

— Хе, хе! ... — питате, ко сам? А на што вам, да знате? Тражим ли од вас хлеба или склоништа? Кад огладним, знам шта ћу!

И удари руком по балчаку од мача.

— А најпосле — одазва се за час, — није то никако тајна. Ја сам Бољко од Гостиња. Имао сам онде имање, и своју кућу, и лепе њиве, и своје хамбаре ... Имао сам жену, ћерку и родбину ...

Глас му запе у грлу. Стаде часом, одахну дубоко, одхракну и, дижући руке горе, викаше уздрхталим гласом:

— Данас ... од свега тога изнесох само душу, — а да сам ју, којом срећом, изгубио! — која удиљ види пред собом смрт женину, и срамоту кћерину, и губитак имања, и ватру, која прогута кућу! ... Душу, која све то памти, и тело, које само осветом дише ...

Застаде опет на час, па одмах крикну:

— А што да о том и говорим? Та сваки од вас то исто осећа, јер то исто памти, и сваки, од зоре до мрака, проклиње једно име ...

— Винча од Шамотула! — врисне гомила. — Сузе, невоља, крв наша на његову душу!.. На замак хајд'мо! на замак!

Маче се Бољко од Гостиња, радостан зар с утиска, што но га учини, и опет отвори уста, да још нешто каже, кад наједаред стаде пред њега стари Бартош.

Устао је од клечања, исправио се и, проницавим погледом, погледао око себе.

— Зло радиш, Бољко од Гостиња! — рече громко. — Мржњу сејеш, а нама треба милосрђа.

На те речи, изговорене поузданим гласом у бучној дотле гомили — настаде тишина као у гробу.

Бартош тресијаше својом седом главом.

— Мољасте се — говораше даље, — ал' молитве ваше не иду к Богу, него пузе по земљи, као дим ... Праштање и кајање имају снаге да отклоне десницу божју, — а проклетство навлачи нове клетве. Ђаволски си ти посланик, Бољко од Гостиња!

У гомили се диже потмуо жамор.

— Ко је? — питаху. — Љуто нас кара, а за што? ...

— Биће, да је издајица ... Винчев дошаптавало! — неко довикну.

Подигоше се грозно стиснуте песнице.

Старац стајаше непрестано на месту и, проницавим очима, гледаше испод намрштених обрва, као да не чује, шта се говори, као да не види подигнутих песница. Само седом главом удиљ тресијаше од сажаљења.

— Ђаво је опет ушао у вас — одазва се

за час, — њега призивате, не милостивога Бога! Погани сте ви, поганици, није за вас да се молите у светињи господњој, него у незнабожачким храмовима, где ђаво прима жртву од крви и клетава, од злочина и сваке нечистоће!

Дуже му не дадоше говорити. Прискочило к њему неколико, вриштећи пијаним гласовима, а Бољко од Гостиња, који стајаше најближе, подиже песницу и смераше, да удари старца.

Али пре него што могаше то да учини, Бартош диже десницу са палице, на коју беше наслоњен, стисну ју у песницу тако јако, да су на њој жиле набрекле.

— Поштуј оца! каже заповед! — рече кратко. — И гурну безобразника тако, да се је забатргао и тресну о земљу. Снага, види се, беше у тога старца велика, а како она увек буди поштовање, особито кад је удружена с мирноћом, није чудо, што се други одмах умерише. Дераше се само Бољко, који лежаше на земљи, али кад се диже и опет хтеде насрнути на старца, задржаше га говорећи:

— Сед је као овца, грехота га је тући; а у нашим је рукама, па га нећемо пустити, док не каже, ко је . . . .

Из гомиле се зачуше гласови:

— Знамо га! — та то је Бартош Сила . . . Винчев дворанин! . . .

То име пробуди беснило, које се на час утишало.

— Амо га! — викаху, — нека плати за господара!

Сад већ није њих неколико, него се читава гомила сабила око Бартоша, грозна, разуздана.

— Где ти је господар? — дераху се. — Вас обојицу на смрт!

(Наставиће се)

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Царица Теофанија

,t is beauty that doth oft make vomen proud;
,t is virtue that doth make them most admired;
,t is a government that makes them seem divine.

(Лепота чини жену поносном;
С врлине сав уважава је свет;
Божанствена је са моралности.)

Шекспир, Хајнрих VI.

Погледајмо опет горе у светле висине, где се лепота, врлина и моралност у одиста божанствену слику спајају те веселе срце у човека. Доста је борбе и клања! Доста је гнусне ругобе, коју нам показује жена, кад нестане с ње онога, што-је као жену дичи, мати, кад постане дивља зверка! Шта вреди лепота и снага, шта вреди владалачко достојанство и разборитост, кад не иду под руку са врлином и моралном величином! Ирина, у које себичност и властољубље убија сва нежна чувства женина, све осећаје материнске, никада нас не може нагонити да јој без зазора признамо њене добре стране. Леди Мекбстова, у чијој се души буди мрачни демон најстраснијег частољубља и мучкога убиства, изазива у нас гнушање, које не може да умањи ни привидна њена љубав према мужу. Па чак и руска Катарина II, која је своје властољубље откајала одиста великим делима, којима је извојевала себи име једне од најславнијих владалица, с тешком је муком кадра у нама угушити одвратност, коју осећамо према гнусном убиству, којим је свога мужа смакла са овога света. Како ли високо стоји над свим тим ликовима Корнелија, узорита мати Грахâ! Како ли нам срцу годи величанствена појава мушки пожртвовне па ипак и женски подане Германкиње Туснелде, како је се сећамо са Пилотијеве дивне слике! А како ли је тек узвишен лик српске краљице матере Јевросиме, која, као што нам прича народна песма у песнички лепој одећи, свом сину, јуначкоме Марку Краљевићу материнске савет даје, да на збору великашâ државних *не гласа ни бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога*, како би круна засјала на глави законитом наследнику, млађаном царевићу Урошу.*

* „Марко сине једини у мајке
„Не била ти моја рана клета,
„Немој, сине, говорити криво
„Ни по бабу ни по стричевима,
„Већ по правди Бога истинога.
„Немој, сине, изгубити душу,
„Боље ти је изгубити главу,
„Него своју огрешити душу.“

Зар да међу византијским женама није било и таквих, које су нас лепотом, снагом и моралном величином кадре одушевити? Зар није било и Византинкиња, које су умеле задатке владаричине спојити са узвишеним опредељењем женским, телесну лепоту са душевном племенитошћу, енергију карактера са женском благошћу, частољубље са савесношћу?

Покушаћу да изнесем слику такве једне Византинке. Не би ли учинила, да заборавимо на слику ружних људских страсти, која је привезана за име грозне жене, која је убила свога рођенога сина, те да нам се крвљу укаљани царски скрлет укаже у лепшем сјају, који је достојнији човечанства!

Такав племенит лик јесте славна Теофанија, ћерка цара Романа II а сестра оног Василија, који се по једнодушном суду потомства сматра за једног од најособенијих и највећих владара византијских.

Беше то обична појава у византијском народном и државном животу, да је добро и зло често било тик једно уз друго ил да је једно за другим долазило непосредно. Не може се овде право говорити о сјајној периоди па онда о опадању јер се то обоје мењало непрекидно па се врло често десило, да је после епохе привидно коначне пропасти дошло време регенерације, кад се све већма развијала моћ, на којој је држави Теодосија Великога могла завидети многа млађа држава. Ко је онда могао и помислити, да ће се после оних потреса, које је Византија имала да препати под дугим низом неспособних владара и владарица, родити византијском народу у Маћедоњанима тако славна династија!

Под њом се душевни живот у Византији успео до висине, до какве је стигао само под Комненима. Ако је дакле реч о финоћи и о научној образованости византијскога друштва, то се тиме с правом може дичити век, у којем се истакоше велики таленти и карактери. У тај век пада младост царске принцесе Теофаније, којој је судбина наменила била нешто велико.

Свакако нису биле најпоспешније прилике, у којима је она, заједно са браћом својом, одрасла на двору. Њихов отац Роман умро је млад а како им се мати показала неподобна, да води регентство, то се, по претходној, иначе са свим незнатној дворској буни, генерал Нићифор Фока под титулом царском дао прогласити тутором царске деце. Положај ове деце према цару регенту, чија је влада у осталом била врло срећна, мора према томе да је био мучан, ма да се Нићифор бринуо, да се принчеви и принцесе васпитају као што треба.

Нарочито је Теофанија била за дивно чудо лепа, умилна и учена. Далеко за границе ромајског царства допро је глас о њој и именито је нашао на моћан одзив на двору немачкога цара.

Отон Велики, најмоћнији владар из саксонске куће, био је то, што се бринуо, да свом имењаку сину и наследнику нађе лепу прилику, равна рода и образовану другарицу за живот. И одабра Теофанију. Кад му је до тога било стало, да себи привеже моћно царство источно, зар је и могао на другу мислити, до на Теофанију, цар тај, који је државу своју проширио и до нова је угледа довео, који је снажном руком дрмао и Немачком и Италијом те дело своје хтео да стави на чврст темељ, да би могло одолети бури и незгоди? Је ли могао Отон I за свога сина наћи одличнију и образованију женску, но што је била скрлетородна царска принцеса, која је уз то још духом, образовањем и умилношћу надмашавала сав свет на царском двору у Византији.

Долазило је све једно царско посланство за другим у Цариград, да у цара Нићифора запроси Теофанијину руку за младог Отона. Најпре је био Млечанин Доминик, за тим Лујтпранд, епископ Кремонски, најпосле архиепископ Геро из Колона. Сва тројица су у име немачког цара с Нићифором и Јованом Зимиском водили преговоре ради царске невесте. На жалост су распре о напуљски престо задржале решење тога питања, које је по Отона било врло важно, јер је Нићифор наваљивао да се призна напуљска имаовина и пребацивао немачком цару, да на неправди хоће да добије ту византијску земљу. Зна се, како је раждјућени Нићифор поступао тада царским послаником, епископом Лујтпрандом.* Нићифор умре а цар Јован Зимиск попне се на престо као тутор Романове деце. Отонови сад на ново поведени преговори с Цариградом доведоше до по-

* Лујтпрандов посланствени извештај цару Отону I и царици Аделхајди сачуван је и при свој гркомрзој тенденцији, коју је у осталом кадро растумачити рђаво поступање царским посланством, има у њему много што шта, што је вредно читати, нарочито с погледом на друштвени живот у Цариграду. Гизебрехт је у својој „Geschichte der deutschen Kaiserzeit“ од речи до речи саопштио Лујтпрандов извештај.

вољна резултата, јер је немачки цар изјавио да је готов напустити јужну Италију.* Колонски архиепископ Геро однео је цару у Равену радосни глас, да цар Јован пристаје да Теофанија пође за младога Отона. Јован је осим тога силне скупоцене даре дао посланству, међу осталим и тело светога Пантелејмона, које је тако доспело у Колон.** Може човек себи живо представити, какву је радост староме цару проузроковао тај глас. Дочек, којим је дочекана краљева невеста — Отон је већ био проглашен краљем — кад се искрцала на апулској обали, био је неописан. Са сјајном свитом крепула се једва дочекана царска кћи на пут у Беневент, где ју је дочекало друго посланство царево, којем је на челу био епископ Дитрих од Меца. У Риму су свекар и младожења чекали нову младу, потоњу царицу, која је у вечити град ушла уз одушевљено клицање свега народа. Одмах папа Теофанију крунише у Петровој цркви и благослови брак њен са младим царем. У сватовима су сви само гледали на младу царицу, која је била још пола дете но ипак лако задобила поштовања у туђинском народу. Није прошло много а Теофанија је задобила свачије срце те се умилној младој неви с дивљењем клањали немачки кнежеви, који су дошли били преко Алпâ, да учествују у царској светковини. Ну нико није био срећнији него сам велики цар, који је сад видео испуњену своју жељу, да младога Отона споји с најлепшом и најобразованијом принцесом оних времена а тиме да моћном царском двору даде и спољашњег сјаја. Та голема радост Отона I нашла је израза и у том, што је својој снаси дао највећи и најлепши венчани дар, који је игда добила која немачка царица. Још данас се види златним словима на скрлетну пергаменту написана повеља о том великом дару цареву, који је захватао две покрајине у Италији и исто толико у Немачкој уз велик број грофија и иних имаовинâ.*** Општи суд онога времена, па чак и суд Теофанијиних непријатеља, гласно је поспешно по царицу и за цело човек не ће промашити, ако брак младога цара назове срећним. На двору у Ахену до душе редовала је још царица Аделхајда, жена Отона I а мати Отона II, но на скоро је та честита и духовита жена увидела, да јој је одузет неограничени њен утецај на сина. Као да је Отон II Теофанију тако био заволео а ванредним њеним душевним својствима такву моћ приписивао, да је, кад му је отац умро те царски скиптар прешао у његове руке, у жени својој опазио најмудрију саветницу и њу — као што је историјски доказано — посветио у све своје велике планове, којима је мислио да доврши дело свога славнога оца, да наиме оснује велику римску универзалну монархију на немачкој подлози.

Ну царица није никад прелазила границâ свом позиву као жена и мати. Никад се с поља није могло опазити, да Отон II икако слуша дошаптаје женине, јер су сви мислили, да је Отон II за то и сувише самосталан и разборит. Делање се Теофанијино с тога ограничавало на тада теготну репрезентацију дворску и на добра и милостива дела. Знало се, да је царица свугде по силним престоницама царевим у Немачкој и у Италији увела нове и фине обичаје и да је живот на двору тако удесила, да одговара великом угледу немачко-римског цара; па слушало се много што шта похвално а богме много што шта и покудно о њој, како су кад о њој говорили пријатељи или непријатељи, али јој се никад није могло пребацити, да се меша у државне послове или да цару даје савета на штету државну.

Изгледа, да се у том уверењу ишло тако далеко, да су Теофанију свуд сматрали само као жену светску, образовану и учену, а никако нису мислили да има у ње оне енергије, којом се свагда истицала царица Аделхајда, која је сад боравила у свом удовичишту у Италији.

У толико се већма задивио свет, кад се десило нешто, што је ту младу туђинку довело до положаја, у којем јој је ваљало показати све одличности свога живахнога духа и своје ретке образованости и сва сјајна својства свога карактера. Заплетавши се у рат с Арапима, који беху продрли у јужну Италију, буде вредни и амбицијозни цар у Калабрији потучен. Бол са тога а и што му се осујетише многи планови, но нарочито гласови, који му из Немачке дођоше о немирима и побунама — све је то на кобан

* Hertzberg у свом познатом историјском делу мисли овако: Да је склопљен био уговор, није изреком наведено, но са свим се одређено може узети да га је било, и то у том смислу, да Беневент и Капуа остану под немачком врховном влашћу, Апулија пак с Калабријом, Салерно и Напуљ да се од стране Немаца имају признати као грчке покрајине.

** Свети Пантелејмон био је хришћански мученик из Никомидије и живео је под Дијоклецијаном. У Немачкој су тада тај дар цара Јована одnета сматрали као почаст и као барем исто тако важан, ако не још и важнији догађај, него то, што се срећно свршили женидбени преговори.

*** Даровница Отона II — издао ју је наиме цар муж — које је лепи оригинал сачуван још у Волфенбитлу, прештампана је у Leibnitii Annales imperii III. Giesebrecht.

начин утецало на цара, који је и онако био ослабео. Отон II умре у Риму те га сахране са највећим свечаностима у препрати Петрове цркве баш у исто време, кад су у Немачкој, по његовој наредби, у Ахену помазали његова тек четргодишњег сина Отона за краља (983).

Брзо се по свој држави разнео глас о ненадној смрти царевој. А Отонска је влада, ма како да је била силна, сав свој ослонац имала у два ока царева. Па сад се те очи заклопише те држава остаде сироче, јер се није дало замислити, да слаба, па још туђинка жена и дете од четир године буду наследници престола, са којега се владало целом Немачком и Италијом Бар тако се мислило у Немачкој а тако се и радило. Франачки Хајнрих, сродник саксонској царској кући подиже заставу отворена устанка и даде се изабрати за краља. У Италији се стало комешати против немачке владе и већ се мислило у Риму, на који је утецала Византија, да је куцнуо час, да се стресе царска врховна власт. У Немачкој се бојни поклич заорио с једнога краја државе на други. Узалуд су пријатељи покојнога цара: архиепископ Вилигис од Мајнца и херцег Конрад од Швапске покушали да опомену Хајнриха на заклетву, којом се заклео цару, и да га приволе, да сужњега царевића изда матери и држави. На Теофанију стадоше свашта потварати, називаху је туђинком, неваљалом женом, која руши морал. Тражили су да докажу, да у немачкој држави не може бити женскога регентства, као што је то био обичај у Византији. Препирало се и свађало по свој држави. Делу Отона Великога као да би суђено да пропадне! Тада се наједаред у Немачкој појави Теофанија, која је дотле све једнако била у Риму на гробу свога мужа. Уверним речима, са величанственим поносом праве царице, са праведном срџбом увређене матере затражила је државу и круну за Отона III. Голема енергија те духовите а уз то и красне младе жене изненадила је немачке кнежеве. Вилигис и Конрад, највернији ослонци царскога престола, нису се од то доба ни одмицали од царице. Један државни кнез за другим отпаде од Хајнриха Франачког па још кад се рашчуло за то, да се Теофанија и Аделхајда, да би спасле државу и млађанога цара, помириле и намериле да дођу на сабор, што је сазван био у Бизенштет, тада је сву Немачку прострујио клик радости и весеља, јер сад су тек право познали Теофанију, сад су тек били уверени, да је то она права рука, која је држави и престолу у овако бурним временима од преке потребе. Хајнрих се мораде одрећи свога достојанства и мораде издати младога цара, а Теофанији буде поверено да управља државом и да буде туторка свога сина. У Франкфурту је пред сакупљеним народом франачки Хајнрих у почетку године 985 изашао пред Теофанију и на очиглед државним великашима кајући се признао свој грех. Скрштених руку положио је поносни херцег франачки кletвеничку заклетву у руке младом краљу, око кога су стојали херцези од Саксонске, Швапске, Баварске, Корушке, Чешке и Пољске. И Италија се покорила регенткињи. Тако је најзад васпостављен био мир унутри, дете је било осигурано на престолу свога оца а ћерка грчкога цара владала је као права царица у западном царству.

(Свршиће се)

Т. С. Виловски

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА

(Свршетак)

Пјевање дванаесто

1. Одмах друга строфа:

Не потежи, ну га тјера
Жеља огласит, како *узрочи*
Друштво сунца од сјевера
До мјесеца од источи.

Оно *узрочи* нема смисла, напротив у II. стоји *усрочи* од *срочити* мјесто *углавити*.

2. На стр. 191:

Не почива кратка часа,
Свуд се туче, врти и вије;

а у II. мјесто *свуд се туче* стоји *свуда тече*, која је варијанта простија и логичнија.

3. На стр. 197:

Пожали јој злу незгоду
И боље се *свој* не *зледи*.

А у II. овај стих гласи:

И боље се *цјећ* ње *следи.*

Мени није јасан ни један ни други стих, али бих их овако међусобно исправио:

И боље се *цјећ* ње *зледи.*

4. Мало ниже:

Али *за мир* ње љепоте —

а у II. мјесто *за мир* налазимо *замјер* т. ј. *чудо ње љепоте,* што разјашњује цијелу строфу доста тамну.

5. На стр. 199:

Од жалости не разбире
У вају *се* жестокому —

а у II:

Од жалости се не разбире,
У вају *је* жестокому,

која је варијанта простија и љепша од прве.

6. На стр. 200:

Јак из цвијећа *и* из траве —

у II. мјесто оно *и* стоји *јал,* што је логичније

7. На стр. 201:

Црно је сунце, мјесец тама —

а у II. мјесто *црно* стоји *тамно,* што је приличније.

8. Мало ниже:

Крунославу да ли твоју
При Туркињи *ти остави* —

а у II:

При Туркињи *заборави,*

што је такођер боље.

9. На стр. 202:

О громови, о трескови,
Урнебес се ваш обали —

а у II:

Ти с небеса згар обали.

А ја бих ова два стиха овако међусобно исправио:

Урнебес се згар обали.

10. На стр. 204:

С Крунославом *унигује*
И веселиј свеђ се каже;

а у II. мјесто *унигује,* што се не разумије, стоји *умиљује,* што има смисла.

11. На стр. 205:

Крунослава напријед ходи,
Ни ју погубаниједна *страша* —

а у II:

Њу погуба ниједна *устраша,*

што ми се боље свиђа.

12. А пошљедња строфа гласи:

Ну од тамнице једва ступи
Прико прага дикла смиона,
А *раскошан* затвор скупи
И у сужањству оста и она.

У II. опет друкчије:

До тамнице једва ступи,
Како прође дикла смиона.
А *храстов* се затвор *склопи,*
И у сужањству оста и она.

Ни једна ни друга варијанта не ваља; али би се могле међусобно исправити: н. пр. мјесто *раскошан,* што нема смисла овђе, стоји врло добро *храстов.*

Пјевање тринаесто.

1. Одмах друга строфа:

Сатарисан краљ прибива
Од ринутијех с неба духа
У пучини огња жива,
Ки му *охолас сва* распуха.

Мјесто *охолас сва* у II. стоји *охола свијес,* коју бих варијанту првој претпоставио, ако ништа ради јасноће.

2. На стр. 207:

Небу се оприт справам овим
Тврдоглави бијесник ступа,
Забордвљен, ко тресковим
Свемогућа рука лупа.

Мјесто *забдрављен,* што нема смисла овђе, стоји у II. врло добро *заборавла.*

3. Мало ниже:

Цокоћу се, *грохте* и тресу
Ноћне спиле из дубине;

а у II. први стих гласи:

Цокоћу се *зуби* и тресу итд.

што је боље, јер овђе нема мјеста *грохте.*

4. Опет мало ниже:

Звижду, *звече,* сквиче, лају;

а у II. мјесто *звече* стоји *вече,* јер ниједна животиња не *звечи* него само метал.

5. На стр. 208:

Над свијем *вјернијем* сјенам стиштен;

а у II. мјесто *вјернијем* стоји *вјечнијем,* што има смисла.

6. Мало ниже:

Срши глава *нажежена;*

а у II.:

Змијам глава *нарешена;*

што боље одговара даљем опису.

7. У шљедећој строфи долазе стихови:

Нос *незгромни* на кљун пада,
Чељуцине јазне трубе —

а у II. стоји *нос незгробни* и *челуштине* од *челусти.*

8. На стр. 210:

Вишњи они, ки пристајо
Злобећи нас није никада;

а у II. мјесто *злобећи нас* стоји *зло педеисат.*

9. Мало ниже:

Ну у пропас *пропас* донит
Заман ичија моћ се истакла;

а у II. мјесто друго *пропас* стоји *пораз.*

10. На стр. 212:

А Луцифер, збнјен у ништа
У краљеству празну *зучи?*

а у II. мјесто *зучи*, што овђе нема смисла, стоји *чучи* од *чучати*, што одговара току мисли.

11. Мало ниже:

Згода онада *какогоди*
Другима је добит дала;

а у II.:

Згода онада *кому угоди?*

Не бих знао коју варијанту прифатити.

12. На стр. 114:

Дико знана од Парнаса
И Еликона свете горе,
Ка *иотако* мени каза
Страшне од пакла договоре.

У II. мјесто *дико* стоји *дикло*, а мјесто *иотако* стоји *иотанко*. Ово одиста имају бити штампарске погрјешке!

Пјевање шеснаесто

1. На стр. 265:

Велећ: да ти *иобио*
Нијеси њега он би тебе.

А у II. мјесто *иобио* стоји *иогубио*, како захтијева смисао и стих.

2. На стр. 267:

Госпар сваки слугу свога
Без бојазни смије удрити,
А бојаће цијећа тога
Од роба *се* цар честити?

А у II.:

А бојат се цијећа тога
Од роба *ће* цар честити —

много боље.

3. На стр. 171:

Ну у вазећу Цариграда
И изгубљењу цркве ове
Оста име, тер и сада
Софија се мечет зове.

У II. други стих гласи:

Изгубљене цркве ове —

што је такођер много боље.

4. Мало ниже:

С *црном*, ки је женам твиме
Стража и т. д.

А у II. стоји *с црнцом*, што има смисла.

5. Опет мало ниже:

Кад нам будеш *иогодио* —

а у II. мјесто *иогодио* стоји *госиодио*, што ми се чини боље.

6. На стр. 273:

Тим уступ'те, *рец'*, назада,
Његда вјерни и уздани;

а у II. први стих гласи:

Тим уступте *ријеч* назада,

што има више смисла.

Пјевање седамнаесто

1. На стр. 277:

Отвори очи за бремена:
Јер ако им *збудеш* ова —

а у II. мјесто *збудеш* стоји *иуштиш*, што има више смисла.

2. На стр. 281:

Страх ме ако, власт тва прија
Главу љутој змији плесати,
Да она хуђа и отровнија
Куде на те не обрати,

Мјесто *куде* у II. стоји *хуђе*, што има више смисла.

3. На стр. 282:

Гди је сад сила тај здружена,
Ка против им смјеће изити,
Сад од огња, *сад* од плијена
Твој град, твој пук обранити?

У II. трећи стих гласи:

За од огња, *за* од плијена —

која је варијанта логичнија.

4. На стр. 286:

И да војсци пак навијести,
Да је одлука твоја ова:
Тим зламењем с добром чести
Све јунака помилова.

А у II.:

Тве јунаке помилова,

што такођер има више смисла.

Пјевање осамнаесто

1. На стр. 303:

Иаче низ њу у *невиљку*
Сто витеза меће он један —

а у II. мјесто *невиљку* стоји *навиљку* од *навиљак*, што се разумије, дочим се не зна, што значи и окле долази *невиљку*.

2. На стр. 304:

Јакно давњи дуб у гори
На годину *злом* веоми —

а у II. мјесто *злом* стоји *злој*, како треба.

3. На стр. 308:

Искре мећe тврда *нада* —

ово нема смисла; у II. мјесто *нада* стоји *јада* што стиху смисао повраћа.

4. На стр. 309:

—тер ваније
Мало скачућ —

а у II. мјесто *мало* стоји *нагло*, што је умесно.

5. На стр. 310:

Љуто у срцу *смом* се смути —

а у II. мјесто *смом* стоји *свом*, како смисао захтијева.

Цјевање деветнаесто

1. Одмах на првом листу при дну стоји:

На њима пишу златна слова
Међу *тиском* разлицине —

а у II. мјесто *тиском* стоји *лишком*, што се разумије.

2. На стр. 313:

Ага у *сурах* сједиште има —

а у II. мјесто *у сурах* стоји *Узуф*, што ће бити правилније.

3. На стр. 317:

Ах, прилико, *с мртва* лица —

мјесто *с мртва* у II. стоји *смртна*, што боље одговара смислу.

4. На стр. 318:

На *узах* ли намијењена
Круна ти се привратила?

а у II. мјесто *узах*, стоји *ово*, што има више смисла.

5. Мало ниже:

Дилавера *позва тима* —

а у II. стоји *позват има*, што се разумије.

6. На стр. 319:

Так два бика у планини —

а у II. мјесто *так* стоји *јак*, јер наводи примјер, а на ниже долази *тако*.

7. На стр. 321:

Ну ко тебе и тве остале
Добиһу и *отет* јоште жива.

А у II. мјесто *отет* стоји *опет*, како смисо тражи.

8. На стр. 322:

Прико града витез врли
Таки срне, рукам маха —

а у II. мјесто *таки* стоји *трчи*, што боље смислу одговара.

9. На стр. 323:

Прида мном си и прије скако.
И још ћеш, *свијес* ме тва не устраша.

Ово *свијес* овће нема смисла; у II. мјесто *свијес* стоји *звис* (звиждање), што би имало више смисла.

10. Мало на ниже опет долази *так* мјесто *јак*, како у II. стоји.

11. На стр. 324:

Млати, хвиста, *хуса*, лупа —

мјесто *хуса* у II. стоји *буша*, који глагол често долази у *Османиди*, дочим *хуса* не долази.

12. На стр. 327:

Под ногами мојим *сопиши* —

мјесто *сопиши*, што нема смисла, у II. долази *здиши* од *здисати* или *издисати*.

13. На стр. 330:

Дај допусти *мјеште* дара
Ови један тужној мени —

а у II. мјесто *мјеште* стоји *од свијех*, што има више смисла.

14. На стр. 333:

Међу разлог, разбор грде —

а у II. мјесто *међу* стоји *неће*, што је приличније.

15. На стр. 335:

Слон велики, *снажни* и јаки —

а у II. мјесто *снажни*, што значи исто што и јаки, стоји *страшни*.

16. На стр. 338:

Није жене, за ку хаје,
Ких нам жељу нарав пода.

А у II. мјесто *ких* стоји *ку* много боље.

Цјевање двадесето

1. На стр. 344:

Ки сто свијем је на високу —

а у II.:

Ки *столује* на високу,

што је сасвијем логично.

2. На стр. 349:

Одговори *тим* камење —

а у II:

Одговори *ти* камење,

такођер сасвијем логично.

Ово су главније разлике, и што се могу боље опипати, између најстаријега и најновијега издања *Османиде*. Називљем будимско издање *најстаријим* ево за што: у предговору овога издања *Јевто Поповић* нам каже, како је ово дјело преко двијеста година у рукопису тавнило; како је у Далмацији врло познато и свуда хваљено; и како има *више од године дана, да је у његове руке дошло* преко Христифора Цвијетовића. А предговор је датиран *30 јулија 1826;* imprimatur од цензуре стављен је *6 септембра исте године;* дакле Поповићу је *Осман* дошао у руке 1825, *годину дана прије него је у Дубровнику печатан;* и по томе морао му је доћи *у рукопису* споменутоме; друго, Поповић при приређивању свог издања није могао имати пред очима „Османа“ у издању дубровачкоме. За то будимско издање има се сматрати сасвијем независно од дубровачкога, и овоме *савремено*. Из предговора не можемо знати, ко је *Османа* преписао ћирилицом, али би се дало прије закључити, да је дошло ћирилицом написано

у руке Поповићу; прво, јер да је он сам то учинио, био би у предговору казао; друго Христифор (Крсто) Цвијетовић родом је био Бокељ православне вјере из Новога, који српски није могао знати него што је у манастиру Савини научио, а ту се није учила латиница; дакле да није било ћирилицом написано, не шћаше се наћи код Цвијетовића. Отуд закључак, да је *Осман*, по нашем приморју бар, циркулирао и у рукописној ћирилици прије него је штампан био.

У пофалу вриједноме Јевту Поповићу навешћу из његова предговора мјесто, у ком се огледа, каква је *свијест јединства српскога* владала међу књижевнијем Србима у првој четврти овога вијека: *„Природним говором, красним ријечма и дивним пјесмотворјем склопљено је Гундулић Османиду тако, да ће најјаснија књига у српском књижевству остати. Са Османидом нас ће разни народи више познавати.“*

А куд смо забасали за ово по вијека? И кад ћемо се повратити свијешћу народном у прву четврт овога вијека — у доба бесмртнога Доситеја и његовијех непосреднијех ученика!

Л. Томановић

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

= *Српска Краљевска Академија* имала је по чл. 28. основнога закона 22. фебр. о. г. свој свечан скуп, на којем је академик М. Ђ. Милићевић објавио извештај о годишњем раду и приликама Срп. Кр. А. у прошастој год. Из тога извештаја по „Јавору“ бр. 3. вадимо ове главније белешке. У првој тачци јавља академик већ познати радосни глас, да је удешен споразум између Акад. и Срп. Учен. Друштва на основу закона од 10. фебр. 1892. г. По том закону је С. У. Д. на свом главном скупу, 15. нов. 1892. г. изабрало осморицу својих чл. за Срп. Крањ. Ак. С друге стране Акад. је на год. скупу 28. дек. 1892. приступила бирању четворице нових чл. Од 10 кандидата само је један добио потребан број гласова. За кратко време примиће А. од С. Уч. Др. имање (библиотеке, архиве, легате). За прош. год. беше одређено за јавност 8 *Гласова* (31—38.), али још несу сви доштампани ни сад. Међу *Гласовима* Срп. Акад. четири расправљају о историји, два о математици, по један о праву и песништву. Од 8 *Споменика* (XV XXII.) 4 су готова, 1 се довршује а 3 ће се штампати. По одлуци ак. 23 нов. пр. год штампаће се као засебна књига опширна студија академика Ст. Новаковића: *Оснивање словенске књижевности на Балканском полуострву. Српска легенда о Владимиру и Косари.* Од расписане четири теме само је једна добила одговор али недостатачан, зато је Ак. на скупу 11. јан. о г. одлучила више и не расписивати награде. Од прошасте год. је председник Ак *Димитрије С. Нешић*. Са новим члановима има сада Акад. 30 правих (26 из Србије) и 14 дописних (2 из Србије) чланова. (По закону може бити правих 34, дописних двапута толико). Год. 1892. беше 1 свечан скуп, 6 скупова целокупне Ак. 22 председништва и 16 стручних Ак. Срп. Акад. стоји у свези и измени са 72 научне дружине (академије, университета, учена друшт., књижнице и т. д.) На расписану Мариновићеву награду стигло је 6 списа, али ни један није добио награде, неголанска награда остаје за ову год. те ће се или наградити два списа или један већи. Напослетку још јавља академик Милићевић, да је прош. год. преминуо изабрани академик *Јов. Бошковић*. — По овом извештају не може се рећи, да је рад Срп. Акад. у прош. год. био обилат. Јамачно јој је сметао неуређен положај према Срп. Уч. Друштву и оскудне новчане прилике српске Краљевине. Прва је сметња сретно уклоњена. Сад имамо у Београду само једно научно друштво са повећаним бројем чланова. Сваки пријатељ српске науке би се обрадовао, да се тако брзо и згодно савлада и она друга неприлика, јер заиста без новчане помоћи тешко ће моћи Ак. предузети каки већи посао. Желимо Српској Краљ. Академији у новом добу, у које је ступила овом годином, напретка и успеха на запуштеном али плодном пољу српске науке!

0 У „Гласу Црногорца“ је написао Филип Радичевић у име црногорског свештенства некролог петроградском митрополиту Исидору, у којем с благодарношћу спомиње ону љубав, коју је гајио пок. митрополит руски према Црној Гори.

0 1. нов. прошле године је свечано прослављен 50-годишњи јубилеј књижевног рада знаменитог историка и археолога И. Е. Забелина.

0 15. дец. прошле године навршило се 80 година Јакову Карловићу Гроту, потпредседнику петроградске Академије наука.

0 У јавној седници руске академије наука, држаној 29. дец. 1892, досуђене су премије и књижевне награде овим књижевницима: премија имп. Александра II. досуђена је П. П. Семенову за састав: Освобожденіе крестьянъ въ царованіе имп. Александра II.; прва медаља и новчана награда из закладе гр. Толстоја професору Јансону за састав: Теорія статистики, а друга медаља Л. Першкеу за састав: Акцизно-бандерольная система табачнаго налога въ Россіи и въ Соед. Шт. Сѣв. Америки. Премија Сибирјакова је досуђена проф. Буцинском за састав: Заселеніе Сибири и бытъ первыхъ ея насельниковъ.

0 3. дец. прошле године умро је у Москви један од најбољих новијих песника руских А. А. Фет-Шеншин. Писао је лирске песме врло нежна садржаја. Осим тога је превео врло добро Хорацијa, Тибула, Катула, Овидија, Вергилија, Марцијала, Персија и Плаута, а од нових Гетеова Фауста.

0 У најновијим свешчицама Reclam-ове „Universal Bibliothek-e изидоше међу осталим преводи дела најбољих руских књижевника, тако у бр. 2955 изишло је дело И. С. Тургењева „Литературныя и житейскія воспоминанія“ у преводу Фр. Валтера; у бр. 2966—75 издано је гр Л Н. Толстоја „Война и миръ“ у преводу дра Ернеста Штренгеа. Од најновијих руских белетристичара особито преводе Немци приповетке В. Короленка и А. Чехова; тако је у бр. 2846., 2868 и 2929. изашло од Чехова „Въ сумеркахъ“, од В. Короленка „Сибирскіе разсказы“ и „Слѣпой музыкантъ“.

0 У месечном журналу „Revue universelle“, што излази у Женеви, у свескама за август и септембар г. 1892, изишла је стручна и занимљива критика на епохално дело А. Будиловића „Общеславянскій языкъ“. Ту је критику написао познати франц. Слависта Луј Леже (Louis Leger) под натписом: „La langue russe et l' expansion des langues slaves“. „Стражилово“ је прошле године у 38 броју донело Пипиново мишљење о том питању.

0 У октобарској свесци руског журнала „Руская Старина“ има два врло интересна чланка из политичне руске историје за последњих 50 година. Један је од уредника историка Н. Н. Шилдера, у ком саопштава својеручан отпис цара Николе пред битку г. 1853. канцелару своме гр. Неселроду и у коме је цар хтео да се води рат на Балканском полуострву; но Неселроде је то царево мишљење побио и тако се водио рат у Криму место онде, где је цар хтео. Други је чланак од Сперанског копиран отпис Катарине II. о. т. зв. „грчком пројекту“, у којем врло интересно Катарина II. излаже своје мисли о политичној равнотежи међу Русијом, Римом и Грчком за свагда.

0 Пре две године су у Китајском Туркестану ископали подземни град, у којем су нашли санскритски рукопис писан г. 476 пре Хр. Рукопис се састоји из пет делова, од којих се у првоме и последњем говори о медицини. Тај је рукопис скоро превео др. Хернле и биће штампан у азијском друштву у Бенгалији.

0 31. дец. пр. г. умро је познати руски јуриста и књижевник Николај Ивановић Соколов. Био је врло дубок јуриста теоретичар; он је створио Русима државно право. Радио је много по савременим часописима јуридичног и политичног садржаја, уређивао је најпре с И. С. Аксаковим, а после сам јуридички и политични лист „Голосъ“ и Биржевыя Вѣдомости“.

0 Поводом ланске прославе Ј. Коменскога преведено је неколико дела његових на руски језик. Тако у журналу „Гимназія“ изашло је његово „Janua linguarum“, а у московском Филологическом Обозренију изидоше ,Изабрана педагошка дела Ј. А. Коменског“ у преводу С. Љубомудрова и Адолфа.

0 У Варшави је умро недавно пољски белетристичар Александар Невјаровски (1823—1892); од четрдесетих година је почео писати приповетке и фељтоне по разним варшавским новинама, од којих је многе и уређивао; а био је сталан фељтониста „Варшавског Дневника“.

0 Прошле године је основан у Бечу нов орган словеначке академијске омладине „Весна“; излази сваког месеца. Садржаја је просветног и књижевног.

0 У Прагу је умро недавно вредни и учени директор чешког нар. музеја Антон Јарослав Вертјатко (1815—1892). Од г. 1845 неуморно је радио на чешкој белетристици, за тим на филологији и чешкој књижевности. Он је издао илустровано издање Краљедворског рукописа.

0 У Лондону је недавно умро чешки емигрант Алберт Хенри Вратислав, који је стекао бесмртне заслуге око упознавања Енглеза с Чесима. Г. 1889 је издао знамениту збирку „шездесет народних сказака“ (Syxty folktales) на енглеском језику, а превео их из збирке Јербенове.

0 Из годишњег алманаха прашког чешког свеучилишта дознајемо: да је у зимском семестру за шк. г. 1891/2. било у њему свега 2339 редовних слушалаца и 331 ванредан, — а у летњем сетестру 2065 ред. и 289 ванредних. Докторских промоција је било: у факултету богослов. 1, у јуридичком 74, у медицинском 148, у философијском 12; свега 235. Међу њима је и почасни докторат песника Јарослава Врхлицкога.

0 Изашло је ново издање Зупкова дела „Животопис Ј. А. Коменског под натписом: Život Jana Amosa Komenského. Na slavu třistaleté památky jeho narození sepsal Fr. J. Zoubek. То је једна од најбољих расправа о Коменском.

0 Прашка академија наука издала је трећи део својих: Rozpravy české akademie. Ту се свршава изврсна расправа Фр. Дворског: Albrecht z Valdštejna až na konec 1621.

0 Прашки проф. А Ревек (Rezek) свршио је своју „Историју Чешке и Моравске за Фердинанда III. (1637 до 48)“ и издао је прву књигу продужења под натписом: Историја Чешке и Моравске у ново доба, која садржи догађаје у г. 1648—1667. Прва књига: Dějé Čech a Morávy za Ferdinanda III. кошта 3 фор. 80 новч.; а друга: Déjiny Čech a Morávy nové doby 3 фор. 30 н.

0 Штампан је по заповести папе Лава XIII Глагољашки мисал за црногорске католике и готов је био за папин јубилеј (фебр. 1893).

0 20. окт. 1892 умро је у Софији познати бугарски публицista Богоров. Издавао је г. 1846. у Лајпцигу новине „Бугарски Орао“, а за тим г. 1849. у Цариграду „Цариградски Весник“. Написао је и француско-бугарски речник.

0 У Сабранику Мин. Нар. Просв у Софији изашла је нова разправа Ивана Вазова: Великата Рилска пустиня.

0 Недавно је умро знаменити немачки оријенталиста Август Милер, писац „Историје Ислама на истоку и западу“, Арапске и турске граматике“, уредник „Источне библиографије“; живо се бавио и словенским стварима.

0 1. дец прошле године навршило се сто година од смрти књижевника Д. И. Фон-Визина.

— Адолф Хоровиц, накладник у Трнову, наумио је да све лирске песме Петефијине изда у словачком преводу па је замолио Маценауера-Бењовског, да се прими тога превода. Сав ће превод изаћи у десет свезака, од којих су две већ изашле. Лајош Ђерфија, професор у Трнову, написао је уз то издање биографију песникову. Цена је појединој свесци 20 новчића.

— Црногорска је влада швајцарском савезном савету јавила, да Црна-Гора првим Јулом ове године ступа у унију за заштиту књижевног и уметничког власништва. Остале државе у тој унији јесу: Немачка, Белгија, Шпањолска, Француска, Велика Британија, Италија, Луксенбуршка, Монако, Тунис, Хајити.

× У 459 броју Бечкога војног листа „Die Reichswehr“ изишао је чланак Хермана Шиндлера „Zum Klima von Mostar“.

+ Задарска „Искра“ у 3 и 4 броју свом почела је

доносити П. Радића о „Човековој Трагедији“ Мадачевој у преводу нашега Змаја и П. Касандрића „Kačićev Razgovor Ugodni“ u drugoj polovini XVIII. vijeka.

+ У Липисци је изишла прошле године књига „Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung“, од др. Густава Вајганда. Књига има стр. XXXVI и 78 обичне осмине, а тиче се онога краја између Битоља и Солуна, који је под именом Меглена познат. Књига је ова интересна у сваком погледу; у њој нам писац износи, да су становници тога краја и типом и ношњом и начином живота као и обичајима битно различни од својих суседа. Главна црта ове је расправе филолошка, али се обазире и на етнографију тога краја. По њој Мегленићани су најзнатнији остатак бугаровлашки, управо прарумунски. О овој књизи проговорио је W. Hein, препоручујући је, у првој свесци XXIII књиге „Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft“ у Бечу.

— Лепу песмицу Х. Хајне-а: „Du bist wie eine Blume“, коју смо у ланском „Стражилову“ донели у преводу Благоја Бранчића, издао је у немачком једном листу латински преведену Ернст Екштајн, писац „Афродите“, коју смо донели у преводу у „Стражилову“ године 1888. Латински превод гласи:

Es floris instar suavis
Et pia et candida;
Imbuitur contemplanti
Mi cor tristitia.

Imponere tibi velim
Hanc manum tremulam
Precans, ut deus te servet
Et piam et candidam.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Од нове године бави се дружина српског народног позоришта у Панчеву. Низ приказа отпочела је Шапчаниновом „Задужбином“. Као што из „Весника“ видимо, репертоар је још једнако стари. Нов је само превод Пајронова Le monde ou on s'ennuit и оригинал „Јабука“, шаљива игра Веље Миљковића, за коју је Дубек склопио музику. О тој новини доноси „Весник“ у 9 и 10 броју повољну оцену. Из Панчева иде дружина српског народног позоришта у Ковин.

= Из „Јавора“ бр. 3. дознајемо, да је Београдско певачко друштво почело издавати песме свога репертоара. Свакога месеца ће излазити по три. До сад су штампане ове композиције Стеве Мокрањца: *Падајте браћо* од Ђ. Јакшића, *Хајдук Вељко* из нар. песама и *Из моје домовине*. Радосно поздрављамо ово предузеће!

— Одлична хрватска пројина *Марија Ружичка Строцијева* славиће месеца Априла ове године двадесетпетгодишњицу свога глумовања. Даваће се том приликом у земаљском позоришту у Загребу „Адријена Лекуврерова“, коју је Строцијева превела с францускога оригинала. Иста уметница преводи и са талијанскога. Тако је лани у „Obzor“-у излазио у њену преводу Ђакометијева историска драма „Марија Антоанета“ а прештампан је превод и у засебну књигу.

[] Nina Pack, чувена оперска певачица из Париза, за коју веле да је Египћанка родом из Александрије, ангажована је на женевској опери, где је се приказала публици у Вагнеровим операма: *Лоенгрину* и *Валкири*.

— Чувени вијолиниста *Фрања Ондричек*, кога и наш свет овде познаје, пропутовао је недавно Шведску и Норвешку, са ванредним успехом дајући концерте по великим варошима онде. Ово дана је концертовао у Загребу.

0 27. нов. прошле године навршило се 50 година знаменитој опери Глинкиној „Руслан и Лудмила“.

0 Мађарски сликар Мункачија припрема нову слику, петнаест метара широку и шест метара високу, за нови угарски парламенат. Осветиће се г. 1895 приликом светковања хиљадугодишњице како су Мађари дошли на средњи Дунав.

— Немачки композиста Август Бунгерт прерађује Омирову Одисију у музикалну тетралогију. Сва четири дела те опере испуњаваће по цело вече. Појединим су деловима по реду натписи ово: 1. Кирка, 2. Наузикаја, 3. Повратак Улисов, 4. Улисова смрт.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

0 Браћа Трећакови поклонили су своју богату у свој Европи познату уметничку галерију граду Москви. Та галерија вреди три милијона рубаља.

0 У Финландији је основана самостална православна архијерејска столица, којој ће припадати све парохије и манастири у Финландији. Епархијски архијереј ће бити архијепископ финландски и виборгски са столицом у Виборгу. За архијепископа је именован епископ Антоније.

0 Депутација буковинских грађана поднела је цару петицију, да се оснује медицински факултет у черновичком свеучилишту. Цар је обећао то учинити, само док се финансије доведу у ред. Пољске новине не воле ту петицију.

0 2. дец. пр. г. прослављена је у Черновицама пета годишњица буковинско-руског ђачког друштва „Буковина“ у присуству њих 60 чланова, сем тога беше много гостију са стране и неколико универс. професора.

0 У Прагу је за споменик знаменитом чешком историографу и „оцу чешкога народа“ Фр. Палацком скупљено до сад 42.000 фор. и још се скупља. Сам Праг прилаже годишње по 5000 фор.

ПОПРАВКА

У 10 броју на страни 152 б у 13 реду од горе место *прекинути* треба да стоји *прекужити* а у 11 броју на страни 176 б у 7 и 10 реду од горе место *Крњанић* треба да је *Крижанић*.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 13. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

Јован Грчић

У Новом Саду, 28 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

ДУМ-БАРИШИНИ ЈАСЛИ

Слика с Приморја

(Свршетак)

III

Кад се сами нађоше, згледаше се попа и Марта згранутијем очима, па се стара служавка стаде у чуду крстити:

— Буди Бог с нама, вели, откуд та скриња, и што ће у њој да буде!

Дум-Бариши не могаше још језик да се развеже. Њему једнако у ушима зујаху оне лађареве ријечи: „газда из вашег села“.

— Из мога села! прогунђа изнебушен; је л' могуће, Марто, из мога села? Ту мора занаго да је нека збрка. Да-ну присвијетли, ћерце, жива била . . .

Марта наднесе свијећу над сандук, и стари жупник прочита на заклопцу овај натпис:

М. П. Господину

*Дум-Бариши П****

жупнику

у

*Л****

— Нема сумње, завапи Дум Бариша, то је заиста мени управљено. Али ко ми то шаље, Марто, ако Бога знаш?

— Богме, господару, док заклоп не одбијемо, не ћемо то никад дознати.

— Шта велиш, бо̏на, ти би зар да ову скрињу отворимо?

— Па наравно, кад је вама намијењена. У осталом, ко зна? Можда ћемо у њој наћи и какво писмо.

Стара служавка — жена као жена — не могаше од радозналости да се у чапри одржи.

— Имаш право, Марто, треба да ту тајну одгоненемо. Додај-дер ми онај чекић из кухиње.

Старица послуша, и у тињи час одби Дум Бариша једну по једну све четир дашчице, којима бијаше састављен заклопац. По том разгрте изрецкану хартију, која бјеше озго наслагана, те која просу по соби неку чудновату, ама врло пријатну воњу. Што се затим попи даде угледати, то није лако замислити, а богме ни описати. По свој дужини сандука цакли се дивна кристална зграда, налик на сеоску колибу, са угловима оперваженима прекрасним златним рубом. Унутра сједи Мати Божја, а на крилу јој убаво чедашце, би-

јело, на румено, како се само у сну замислити може! На њему је дивно извезена кошуљица, из које су израсле опуначке ручице, набубрене ножице и у бога њежна главица, тако њежна, да би се човјек, кад јој се у лице загледа, очима заклео да је жива! Старац Јосиф — да му је хвала и слава — пригнуо се над њима, па мотри мајку и дијете, а благ осмјејак лебди му по уснама, па се прелијева по сиједој апостолској бради. Одмах до њега стекли се мударци са Истока, у својим раскошним одеждама и звијездом водиљом повише главе, па нуде новорођеном Спаситељу богате дарове: тамјан, миру, злато, драго камење и оне скупоцјене нубијске тканине, што им се боја прелијева, као алем спрам сунчане ждраке. Напокон, у дну, мали магарчић, свијетле длаке, и крупан мркоња, грискају сијено из дубових јасала, што ће да послуже божанственом сисанчету за колијевку. Еле, свака је ствар на свом мјесту, и друго не треба, него да то човјек у цркву пренесе и под олтар смјести, па да читаво село у њу наврви.

Како Дум Барина на први мах остаде, то је лакше замислити, него ли причати. Староме се свештенику оте поклич из устију, а Марта склопи руке, ван себе од чуда. Госпе од Розарија! Та бијаше ли могуће? Таки украс за чедну л . . ску црквицу, кад би се мало час попа био срећан сматрао, да му ко и саме јаслице од проста јелова дрвета поклони! Бог и душа, то личаше бајци некој!

И честити старац виђаше већ умнијем очима своје вјернике, како се пред том дивот-појатом са свију страна гомилама купе, и већ умоваше како ће да крај олтара намјести тасић за прилоге, јер ко би срца имао да макар штогод не приложи, пошто се оне дивоте нагледао буде? Камен по камен, полача; зрно по зрно, погача. Новци се на ономе тасићу невидовно множе, већ их је читава гомила, и Дум Барина дозивље мајсторе, да се црквени кров понаправља, наређује разпе утвари и замјењује новим онај стари »*Via Crucis*« на дувару, што га мољци бијаху већ добрим дијелом изгризли.

Све то бијаше тако лијепо и тако необично, да се староме духовнику од мила сузе у очима завртјеше. Он поче по мало к себи долазити, ал' кад Марта извади чаровну појату из сандука, те се Дум Барина увјери, е уза њу нема никаква писма, он се изнова убечи у своју дру̂гу, па је стаде гледати својим малим, сијерим очима, као човјек, којега мучи нека страшна, упорна мисао.

Он се чисто побоја, да ли је то све, што се око њега збиваше, „Божјом вољом“ текло.

Па опет, знајући Мартино празновјерје, задржа за се своју мисао, па се јо п начини, као да се бајаги наједаред домислио откуд му тај ненадни поклон.

— Гле мене луда! рече. Сјећаш ли се, Марто, кад је оно љетос госпођа намјесниковица у село долазила? Ја је проведем кроз цркву, па јој се пожалим на ову и ону недоскутицу; наравна ствар, да сам се том приликом дотакао и старијех јасала. „Умирите се, господин попо — мени ће она — што се јасала тиче, то ће бити моја брига, да их у своје вријеме добијете.“ И ви'ш ти ње? ово је хтјела да ме данас пријатно изненади, па је оног човјека научила, да ме онако испрескаче!

Попа часком сустаде, да обрише зној са чела, затим подиже лагано бајну колибицу, па је смјести изнова у сандук. Уједно ће старој служавци, што по реку, из неба, па у ребра:

— А наче, Марто, зар ми не мислимо ове године да кућу прокадимо? Док инокосан човјек бадњаке не ложи, богом просто; али да нам па Бадњи дан кућа ни тамјаном не замирише, е, то би, ћерце, смртни гријех био! Да-ну скочи, жива била, и донеси два угљенчића на ожегу, да окадимо бар ово икона . . .

Марта похита смјеста у кухињу.

Како старица изиде из собе, а попа ђипи махом у оближњу ложницу, очебрсну стручак од маслинове гранчице, која бијаше зађедена за богородичином иконом поврх постеље, замочи тај стручак у шкропионицу, те висаше испод иконе, па се брже боље врати у трпезарију, приђе сандуку, те га шкропи свећеном водицом, мрмљајући кроза зубе неке латинске ријечи.

У томе ће Марта банути са жеравом.

Дум Бариша просу по њој два-три грумка тамјана, те најприје окади иконе, п'онда сву кућу наоколо. Свршивши тај побожни обред, сједоше да благују.

Једва већ једном! Свако зрно ориза бијаше набрекло, као да се, Боже прости, три дни варило.

На црквеном звонику избијаше таман шеста.

У селу пуцњава у славу Христова рођења бијаше у најбољем јеку.

IV.

Кад сјутрадан у праскозорје Дум Бариша урани на прву мису, „бабини штапци“ не бијаху још за брдо запали. Чим протрља очи, сјети се одмах синоћњег посјета, и то му чисто помути весеље, које би иначе на освит такова дана осјетио. Кад човјека која ненадна снађе, па се послије немирна сна први пут разбуди, он осјети као неко чудно брёме око срца. Мисао, још добро не разбистрена, врти се најприје око обичнијех ствари, којима се човјек навикао, ал' му скоро сине пред очима нова биједа, па га у тињи час свега заокупи, и то тако немилостиво, тако дрско, да се човјеку, у оном тренутном упоређењу, још већма пооштри бôл, што је у први мах осјетио.

Издржавши тај први сукоб са стварношћу, искочи попа из кревета и погледа на дебео, сребрн часовник без ланца, што га дању ношаше у џепу, а ноћу држаше на асталићу крај постеље.

Бијаше тек истекао први черек шесте.

На дивану чекаше Дум-Баришу нова мантија, која би се само у свечаним згодама из ормана вадила, и нова новцата огрлица.

Обукавши се журно, иђаше попа таман да се обрије, кад му се стара служавка огласи и потапша по вратима.

— Шта је? упитаће изнутра Дум Бариша.

— Бисте ли, да вам метнем сребрне пређице на ципеле, господин попо?

— А као зашто сребрне? обрецну се малко живље Дум Бариша, који иначе посве лијепо са својом домаћицом поступаше.

— Богме, господин попо, један је Божић у години, па као мишљах . . . у осталом, мени је право како ви наредите . . .

— Е па ради што знаш, Марто, ама само брзо, да не окасним у цркву.

По сахата кашње чепукаше стари свештеник већ пут цркве, која бијаше на два крока од парохијског дома.

У јутрњој румени истицаху се, на крајњем обзорју, снијегом застрте планинске врлети, те се одовуд чињаше, као да је небо сребрнијем ројтама порубљено. Море, при крају, бијаше још у тамнилу, а посљедње звијезде трепераху благо над његовим површјем. Унакрст владаше потпуна тишина.

Први пут у свом животу не осјети Дум Бариша заноса за те природне чари.

Пред сакристијом затече школску дјечицу, пјеваче, и листом све парохијане. Свештеник оде да обуче стихар и превјеси петрахил, па ће одмах за тим банути у цркву; за њим домилеше и два дјечка, такођер у стихарима. Приђоше скупа жртвенику и попа заче одмах *Introibo*.

Кад би у неко доба мисе, те се Дум Бариша окрете ка својим вјерницима и изрече „Dominus vobiscum“, они се у чуду запиташе што је господин-попу, па онако изнурен изгледа. А ни глас му, бо'зна, јутрос не бјеше онако чист и звонак, као другијех празника, кад се миса поје.

Кад Бог даде, те служба доврши, наврвјеше сељани у сакристију, да свом попи честитају Божић. Попа одздравља свијема редом, а с некијема се чак и „мирбожи“.

Ама бадава: види му се на лицу, да га нека брига мори, да су његове мисли на другој страни.

Мало по мало, па се народ разиђе, а Дум Бариша ће прâво кући.

Тек што бијаше са себе скинуо нову мантију и развезао ципеле, а оно нањезе Марта из врта, носећи под пазухом огромну главу купуса.

— Господин попо, викну старица, ено вам на столу једног писма: сад га је баш донио књигоноша.

Дум Бариша приђе столу, узе писмо, па га стаде љубопитљиво превртати.

— За чудо, рече сам собом, мени је тај рукопис сасвим непознат.

Па као да слућаше, е ће то писмо да му одгонене тајну, која га од синоћ немирна држаше, попа натаче наочари, преломи журно печат и погледа радознало на потпис.

— Господе јаки, је л' могуће! повика снебљен: та то је писмо од Сима Пупића!

И пришавши ближе к прозору, убезекнути и дубоко тронути старац прочита на глас ово писамце:

Врло поштовани господин попо!

Полазећи јутрос за Трст са обичним теретом вина, не хтједох прије да се кренем, док вам не набавих и не опремих једну стварчицу, за коју знам чисто, да вам не ће жао бити, што вам је послах. Немојте дакле гледати ко вам је шаље (Бог је један, и ако му се на двојаки начин молимо), него је примите као мајушан прилог том храму Божјем и уједно као биљег високог штовања и љубави, коју сам свагда према вашој особи гајио. Изволите примити моје срдачно поздравље.

Ваш покорни слуга
Симо Пупић.

Глас, да је римски папа у православље прешао, или да је Дум Бариша произведен за православног владику, не шћаше Марту тако изненадити, као што је изненадише та четир ретка.

— Шта наопако, викну згрожена: ришћанин, па да *нашој* цркви дарове шаље! Бог с нама и анђели божји, оно треба натраг послати, господин попо!

И стари свештеник бијаше остао, што но реку, као да си га врелом водом посуо.

Није да он зазире од „ришћанског" дара, него човјек познаје предрасуде својијех парохијана, па се сирома' боји да му тај чудни случај не побуни народ, да не отуђи стадо од пастира.

Старац се почеша по глави. усне му се лагано размакоше, па ће бајаги као да то њега нимало не буни:

— Чудим ти се, бора ти, Марто, што збориш. Зар честит човјек не остаје увијек честит, па ма ма које вјере био? Шта бисмо, без невоље човјека вријеђали, ако Бога знаш? . . .

— Не кажем ја, да он није честит, но као мишљах . . . *од њиховијех* је . . . па се бојим, да се не би огријешили . . . А већ како ви речете, господин попо.

— Ја бих рекао, е Бог не гледа како се ко крсти, но како божје законе штује, Марто . . . У осталом, ко зна? можда се је то и по Његовој вољи збило. Разни су, моја ћерце, пути, којима промисао божји благородне душе на чистац изводи . . .

Ово пошљедње изрече старац у очитој намјери, да своју домаћицу умири; зна он већ, да ће она сваки зазор савладати, кад јој се у изглед стави могућност, да се тим путем једна људска душа од вјечнога огња избави.

— Е, кад је тако, рече, то је нешто друго. Ви знате најбоље, што је Богу драго.

И старица се маче за својим послом. Сад ће је попа задржати.

— У томе — промуца — нема, ка' што и сама видиш, ништа зазорна . . . ал' опет, биће боље да о томе не говориш по комшилуку, Марто.

— Па и не ћу, кад ви рекосте. Богу хвала, нисам ја никака брбљавица.

И Марта отчепука у кухињу.

Дум-Бариши малко одлакну у срцу. Ако село за Пупићев дар и обазна (а обазнаће сигурно, кад је Марта обрекла чувати тајну), оно не ће моћи да попином држању приговара, јер ће се цијела та ствар тумачити као дјело промисла божјег.

Старац се сада подними, посједа који час у наслоњачи, па се полагашко упути у трпезарију.

— Напошљетку — вељаше сам у себи — ја знам најбоље каква је племенита и богобојазна душа тај Симо Пупић, пошто сам га ја највише затјецао код сиротиње. . А што су *наши* пустили, да их иновјерац у том богољубном дјелу претече, нек сами себе криве . . . На крају крајева, ни они мударци са Истока не бијаху Христове вјере, па опет је Господ њихове поклоне бегенисао.

V

Два сахата касње, на великој миси, засја се л . . . ска богомоља од пустијех жижака, кан'да бјеше сва у пламену. Пред јеванђеље, кад цјевачи с тријема задријеше

„У се врј'еме годишта . . .“ завјесице под жртвеником раскрилише се, као да их невидовна рука маче, и зачуђени вјерници угледаше, međ' гором свјећица, витлејемску појату и у њој благи призор Христова рођења. С краја на крај цркве заори се један цигли, једва савладани усклик дивљења. Народ нахрупи јатимице око жртвеника, да се поклони новорођеном Спаситељу.

У тасићу се тог дана нађе, сјем ситнежа, преко двадесет тврдијех плета.

Марко Цар

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Најгласније вришташе Бољко од Гостиња. Лице му гораше, а дивља освета потресаше читавим маленим телом, да је дрхтао као у грозници и срљао напред.

— На смрт! на смрт! — викаше. — За казну наших отаца, за срамоту наших жена, за крв деце наше, за уграбљена имања, за невољу нашу! . . .

Старац слушаше не говорећи ни речи. Не мишљаше да се брани, само дрмаше главом као и пре и гледаше тужно преда се мутним очима, које се све већма маглиле, као да се навлачи на њих сива павлака. И наједаред бризнуше из њих две сузе, крупне, сјајне, и скотрљаше се низ упале образе.

Као пре доказ необичне снаге, тако сада те сузе задржаше буру.

Размакоше се с поштовањем пред тим болом.

— Плаче . . . — шапутаху.

Чак се охлади и Бољко од Гостиња.

За час превуче Бартош, широким дланом, преко лица, убриса сузе и, ухватив се за дугу седу браду, која му падаше на груди, исправи се опет.

— Срамота . . . невоља . . . смрт и крв! — понови полахко, — то је истина! Жалост срце раздире . . . жао ми вас је свију, и тебе, Бољко од Гостиња! Ал' ви још нисте доживели ни видели, чега сам се ја нагледао под старе године !.. Био сам ја свуда, где се крвца лила . . . био сам и на Кујавама и у Добринској земљи . . . Што сам гледао, што сам осетио, то се не може заборавити ни у гробу. Виђао сам таки покољ, да сад видим свет, као кроз крваву маглу . . наслушао сам се таква јаука, да ништа није кадро те вреве заглушити, ништа — ни смрт! А ви ми претите смрћу у осветној злоби! Да убијете и мене, и Винча, и још стотину других, шта ћете се помоћи? Зар ће наша крв пробудити оне, који су пали? Зар ће откупити толике губитке? А ја не бежим од вас . . . Ево ме, светите се на мени! . . .

Старац умуче; а нико не смеде подићи ни гласа, ни главе. Најразузданији ником поникнуше. Само се чујаху пригушени уздаси.

Бартош стајаше још часак у скупу, као да слуша своје мисли. И никоме ни на памет не паде, да га зауставља, кад се кренуо с места и полахко одилазио.

На скретњи застаде, па се осврну. Пред црквом још и сад она гомила, сабијена, а врви, као мравињак. Даље, са брда и поља, слазе малена стада и неколико људи иду у местанце.

Сунце зашло и нестало већ и последње дневне светлости Беше тишина, само одавде, из гомиле, дизаше се врева измешаних гласова људских. Час по час се разлегаше лавеж паса или отегнута рика говеда. Иза местанцета, далеко, црњаху се у мраку необрађена поља, зарасла травом и коровом, који се повијаше за ћувом вечерњега ветарца. С друге стране, где стајаше Бартош, протезаше се густа шума, а у сред ње, изнад врхова од дрвећа, помаљаше се високи, црни, дрвени бедем од замка. А изнад тога бедема, поврх дрвећа, над целом околицом, раширило се небо, ведро, мирно, без облака, као плаветан шатор.

У даљини се стишаваху гласови . . . Све разговетније шумљаше шума над главом старчевом; шумљаше једнолично, туробно, у сред

тишине, коју прекидаше само цвркут птица, које слетаху у своја гнезда на починак.

— Птице имају склоништа — шапну Бартош, а Марта и њено дете можда ће сутра бити без крова...

Превуче руком по челу, уздахне, уђе у шуму, и пође бедему, који се помаљаше у мраку. Ветар јаче духну и заниха врховима од дрвета, који се час нагињаху један другоме, час удаљаваху, жаморећи, као да шапућу вечерњу молитву.

Не враћаше се још стари Бартош у замак, него седе у густу шуму, на премишљање.

Не беху му мисли веселе. Војвоткиња беше слабија сваким даном. Кад је дошла у замак, одмах је легла и више се не могаше дићи с постеље, а пала је у таку сету, рекао би, да ништа не види и ништа не чује. Беше као мртва; само великим, стакленим очима гледаше горе, уздисаше час по час и, бледим устима, шапуташе неке нечујне речи.

— Шта ће бити с дететом, кад мати умре? — мишљаше Бартош. — А изгледа, да јој се примиче последњи час.

Брига ју гризе и убија...

Виде ју у памети онаку, као некада: младу, лепу, узвишену.

Срце му се стеже од бола.

— А! — уздахну, — страшно, што један човек може да начини несреће! Што су покољења градила, он је једним махом срушио. Бог је дао велику моћ злим људима; таку моћ, која не уништава само оно, што јесте, него рађа нове преступе, изазива нове злочине, шири трулеж... Винч је злочинац, а ето се муче недужна створења. Марта умире у невољи, а ћерка јој се мора пребијати од немила до недрага!... Ако се отхрани, — биће на несрећу и себи и другима... не ће знати за срећу... Сузе и крв пашће на њу... пашће до трећега колена... Боље би можда било за дете, да умре сада, док још не почне мислити... Али, заклео сам се, да ћу их бранити, избавити — и избавићу! Нека се после суд божји врши, како хоће... Срећа, што сам успео, да сада умирим и утишам беснило онога Бољка од Гостиња и срџбу светине... Иначе би већ данас био крај... А зар ће дуго бити мир? Тај је Бољко несрећан човек... изгубио је све, што душа мигује... еле освета га подиже. Не пође ли за њим она јадна гомила, што код цркве скапава од глади, наћи ће он јамачно друге, макар оне витезове разбојнике, који се вуку свуда по путевима... И осветиће се, — јер таких, као он, има више; тисуће их је таких, који дишу мржњом против Винча... А зар је и чудо? је ли он имао милости према њима?... Душа дрхће од препасти, кад се опомене, шта је он нарадио...

Крваве се слике стадоше сновати пред очима Бартошевим.

Особито му у памети остаде онај час, кад Креташи, не могући освојити град Каљиш због јаких утврда, навалише бесни од љута гнева на неутврђено место Конин, на окона села и засеоке... Ни од куда спаса... докле око допире креташке хорде, попрскане крвљу, жедне крви. Бартош је видео онда својим очима, како матере убијају своју децу, да их сачувају од окрутности креташке, а после, полуделе од очајања, трчаху на мачеве и копља непријатељска, не би ли нашле заборава у смрти. Читава поља засејана неукопаним лешинама видео је тада Бартош, а сада узалуд одвраћа мисли од те слике; снује се она у памети, као мора...

У том страшном часу притече, у помоћ несрећницима, један део краљевске војске; долети Прибислав од Борка с Бартошем. У сред гужве, у једном боју, чуо је један пут Бартош разговетно громки, разуздани глас Винчев, како потиче на убиство и покољ. У облаку од прашине угледао је прилику војводину, која све надвишаваше, охолу, поноситу, с пламеном срџбе у оку. Изгледаше, да самртни ударци не схваћају те прилике, коју је ваљда ђаво чувао у оном метежу. Винч је само, час по час, дизао десницу, а за сваким јој ударцем бризгаше крв струјом... а он се ње није бојао — проклетник! — само се смејао подругљиво и довикивао:

— Удри! сеци!...

Бартош се стресе од одвратности. Остао му у души тај глас, који потицаше на покољ.

— А ја сам га волео!... — шапну. — Ако се врати, не ћу остати ту ни тренутка. Не бих га могао гледати, а можда бих га сам убио од гађења и зала. Страшан човек! Отићи ћу у свет, или боље ту, у тој шуми, чекати смрт...

Окренут лицем к небу, подметнуо руке под главу, па гледао горе врхове дрвета, вите, као куле, а над њима парче потамнела плавна и неколико трепетљивих звезда. Лишће престаде шуштати, таки беше мир у ваздуху; — ни од куда никака одјека, ни шума...

Лежаше тако дуго — можда сахат и више — ал наједаред му се учини, као да је земља задрхтала. Из далека врло из далека дође му до ушију, као тутањ коња и пришање, крхање грања.

— Привиђење . . . — шапну, — ко би ноћу тумарао по шуми!

Но тутањ постајаше све јачи и гломот се све јасније разабираше.

Бартош се диже, седе, па се усиљаваше да, напрегнутим погледом, пробије ноћну таму.

Мало даље од места, где он беше, пружао се широк шумски пут, одавна запуштен, а некада, док војвода боравља̀ше у Шамотулима, беше то главни улаз у замак. Тим путем пролажаху неки коњаници.

Диже се Бартош на ноге и примаче се оном путу, кријући се за дрвеће, да га не опазе.

На неколико десетина корака опази јасно, где се приближује чета од десет, а можда и више коњаника. Јахаху брзо, а говораху гласно, јемачно сигурни, да их нико не може прислушкивати у тој опустелој околици. И Бартош, ако и јесте напрегнуо слух, не могаше разумети речи; допираше до њега само жагор измешаних гласова, а час по час смех, који се разлегаше по шуми.

Приближи се. Већ је око Бартошево могло разазнати свакога. Беху оружани, а звека оружја мешаше се с топотом коњским и крхањем сухога грања, које су копита ломила по путу.

— Ко то може бити?... — шапну Бартош. — Јемачно они витезови разбојници, који пустоше оно, што су Креташи заборавили опустошити.

Чета беше већ готово спрам њега. Напред, на бадру, белу коњу, јахаше стасит витез. Шлем му беше подигнут, али у ноћној сени једва могаше Бартош назрети младо лице и прилику снажну, плећату, бесну.

Други иђаху за њим, а он говораше на глас:

— Замак на згодном месту... околица пуста; згодан би био заклон за нас. И велиш, има подземних ходника?

— Хе... хе... — засмеја се један у друштву, који јахаше најближе уз онога витеза — пружају се од бедема на углу, све до Варте...

— То ће ваљати за нас — одговори витез, — врло ће нам добро доћи. Треба огледати, али не сада...

Пројурише трком поред Бартоша; начу он још неколико непрекиданих речи и име Винчево, а после потмуо смех, подругљив, који је одмах познао.

— Велики Боже! — шапну. — Та то је Бољко од Гостиња, који је већ нашао друштво, па спрема освету... А тај витез, то ће бити главом Маћко од Борка, Прибислављев син, са својом разбојничком четом...

Чета пролети и нестаде је на скретњи пута, којим се иђаше у Познањ. Топот коња, звека оружја и крхање грања допираше још као смешан одјек, који се полахко стишаваше, док се не расплину у даљини...

Бартош подиже к небу очи и руке.

— Спаси, Свемогући! — прошапута. — Смилуј се несрећној жени и невином детету!...

С великим страхом у срцу пожури замку, који беше погружен у туробно ћутање. У војводкињиној соби беше тихо.

Болесница лежаше немоћна као мртва, а дадиља почиваше поред спаваћива детета. Бартош стајаше подуго на вратима и слушаше тешко дисање болесничино. У таком стању бегати с њом даље и тражити другога заклона беше немогуће, не могаше се мислити ни на обрану замка у случају нападаја. Неколико најмљених слугу беху читава посада; оружја би се нашло, али ко ће да га носи?

Мучен страхом леже Бартош на починак. Ипак му не хоћаше сан на очи. Немирне мисли испунише му душу, мућаху се по глави, ускорише куцање срца. Тражаше средства за спас, ал бадава! Док му се најзад не учини, да срце престаје лупати, да је главу притиснуо неки грдан терет, само шум чујаше око себе, а мислити више не могаше; овладала њим каменита укоченост и заспа тврдо.

Мора га прогањаше и у сну. Час виђаше чету разбојника витезова, како напада на замак; виђаше мртву војводкињу и дете јој окрвављено, где му, с плачем, пружа ручице; — час му опет глас Винчев брујаше у ушима, као гром: „Удри! сеци!...“ И учини му се да је на бојишту код Пловаца... Христе Боже!.. да страшна видика!...

Силне се војске сударише, збијене у хрпу, да не можеш разазнати својих од душмана. Сунце се рађа, жарко, на небу без облака; али зраци му гасну у праменовима магле и прашине...

Небо јасно, а земља у сумраку и на њој мравињак, који се силовито комеша. Не чује се шшита, осим звеке оружја, не чује се појединих

гласова, само један крик, један ударац, као лупа млатом... Тисуће руку у ваздуху, тисуће мачева блиста; људи падају на земљу стотинама, од један пут, као многоглави трун, подсечен косом...

Наједаред се расуше чете... Станиславе свети, помози! та то су Локјеткови редови поломљени... беже у нереду!

На малену дорату седи непомичан краљ. Гологлав, без шлема, с уздигнутим мачем у руци, стоји и гледа одбеглице.

Подиже се на стременима, да буде зар виши, лице му гори светим огњем, а он виче громким гласом:

„Праведна је борба наша! Уздајте се у Бога, он ће помоћи! Стојте и мушким грудима се одуприте непријатељу, који се је нагумао наше љубави и дарова, па сад нам иде о глави. Он војује војском најмљеном за новце, бавећи се о грабежу и покољу; а ми се боримо за жене и нејач нашу, за светиње и домове божје. Стојте, јер ће непријатељ да преточи нашу крв, ако ми будемо његове штедели! Стој, ко зна за своју част и славу имена својега!“

На те речи као да нов дух уђе у витезове. Једни застадоше, други притекоше, сврсташе се нови редови. Уз краља, који се, узнесена лица к небу, сијаше од надземљанскога заноса, стадоше: јуначки Кристин од Острова, Жегота од Моравице и седи Јаков од Шумска. И на челу нових чета јурнуше напред...

У том тренутку, с противне стране, иза главнога одељења крсташкога, појави се голема сила витезова, оружаних до зуба... Нова помоћ — пропадоше Пољаци!... На челу те дружине јахаше човек висока стаса — издајица, Винч од Шамотула. Подиже мач, завикну и као бесна звер срну у бојни вртлог... али не у помоћ, него на пропаст Крсташима. Упаде међу њих са својом дружином и нестаде га, — док се не проби на други крај, раздеравши на поле њихове редове својим мачем, да је средом потекла река од крви.

„Удри! кољи!“ — слушаше Бартош глас Винчев и виде како испаде спрам краља сав крвав, као вампир. Очи му на врх главе, бледе усне дрхћу, отворена шлема јури непрестано, не предише, и сече десно и лево без страха, да ће га који ударац домашити. Погнаше се за њим разбешњене гомиле; натури се јуначки комтур Алберт гдањски и дође час, да се огледа с Винчем на мачу.

Кратак часак, као тренутак... ударац Албертов одби се од штита Винчева, а охоли комтур паде под коња војводина, мртав... Винч ће онда краљу, и док престрављени Крсташи бежаху главом без обзира, он баци мач пред ноге Владиславу.

— Сад хоћу да погинем, — рече — заслужио сам смрт.

А краљ му пружи обе руке, и дајући му свој мач:

— Не! — одговори, — живи да поправиш, што си нарадио...

Бартошу беше некако чудо мило око срца. Осети сузе под капцима, трже се и прену.

Беше видно. У собу, где почиваше Бартош, продираху први сунчани зраци. На дворишту од замка беше необичан метеж и граја. — Шта би то могло бити?

Као наставак свога сна, зачу Бартош хрзање коњско, звеку оружја и људске гласове. Претрну, јер му се учини, да су то Маћкови витезови већ заузели замак. Диже се онда и без памети отрча соби војвоткињиној.

Уђе и крикну од чуда.

(Наставиће се.)

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Свршетак)

Знаменит један садашњи немачки историчар у својој „Geschichte der deutschen Kaiserzeit“ опширно је и интересно описао Теофанијино регентство. У том опису долази до закључка, да влада те жене спада у најлепше епохе немачке историје. „Природа Отонскога царства“ вели тај историчар „таква је била, да се све ослањало на особу владаочеву. Само се снажан и интензиван карактер могао одржати на влади те њеним средствима постићи велике сврхе. Пре свега пак изгледало је да је сад потребна ванредна снага, како се немачкој држави са свију

страна грозило те се и изгубило много што шта од онога, што се било добило. Па сад жена, која је одрасла у уживању, лепу животу и сјају, да свлада оно, што захтева пуну душевну јачину најбољега човека. Узме ли се уз то још, да та жена ни у Немачкој ни у Италији није имала оне народне оданости, која сама од себе припадне домаћим владарима, да је морала сносити све предрасуде, које су западњачки народи гајили према Грцима, онда ће се моћи одмерити сва тешкоћа тога дела, којега се она подухватила, примивши се туторске владе за свога сина. Ну она је била готова свега се латити и свакој тешкоћи пркосити, како би наставила дело свога покојног мужа те сину свом одржала државу његових отаца. Како на западу није било цара, то се она била решила да се сама попне на царски престо и да себи и свом сину присвоји сва права, која су имали Отони. Мушком је одлучношћу узела у руке узде те је пуних седам година не без славе управљала државом, јер је од најраније младости знала како ваља владати. Још рано су јој замерали, да је у срцу вазда остала Гркиња и да није марила за немачки народ, но истина је то, да је она поред дужности, које јој је налагала нова домовина, скоро заборавила на стару своју отаџбину и ни једно право западнога царства није принела на жртву Цариграду и својој браћи". Тој сјајној сведоџби модернога историчара додаћу још суд, који је о њој изрекао један од најодличнијих њених савременика, који јој никад није био пријатељ а ни најмање није имао узрока да ласка својој многогодишњој непријатељици. Епископ Титмар од Мерзебурга вели за њу, да је била жена скромна па ипак чврста карактера, ма да није била без слабости свога пола; живела је управо примерно и са одиста мушком снагом бдила је над бољитком свога сина и своје државе, јер је надувене понижавала а понизне дизала. Овај је крониста погодио праву реч. Са одиста мушком снагом и са духом, који обухваташе далеко, владала је Теофанија великом државом. Са ретком генијалношћу умела је најхетерогеније интересе појединих делова у склад да доведе с интересом државе а богме и царскога скиптра. Са Вилигисом, коме је поверила да васпита и образује младога цара, и са најмудријим кнежевима своје државе појављивала се час у Лотрингији час у Италији те строго царски судила. Једаред се бавила саксонским, други пут опет чешким и француским приликама и лично је надгледала, да се све доведе у ред. Препирке међу државним кнежевима, распре међу племићима, борбе у Италији свагда се добро свршавале, кад се царица појављивала, да странке измири и по потреби награди или казни. Та главно је стало било до тога, да се неповређено очува оно, што је Отон Велики стекао, како би унук снажном руком цело дело до краја извео. Ратова се до душе није могла лаћати, но ипак је ваљало свуд у држави осетити снажну њену руку. Јаком је вољом савладала бунтовнике Венде и умела је да изађе на крај с Аботридима у Мекленбургу. Задевице са пољским кнезом Мјечиславом и са чешким војводом Болеславом довеле су најзад до споразумљења па се то мудрој државници може урачунати у највећи тријумф, да су најпосле после дугих бојева оба моћна словенска владара дошла пред њен престо. Но прави ремек државничке вештине извела је Теофанија утичући у западно-француске прилике. Карловићи су баш били изумрли — Лудвиг V, Лотаров син, отишао је био са света — кад је један од најмоћнијих крунских клетвеника у Француској Хуго Капет гледао да се дочепа врховне власти. Није ми овде задатак да приповедим, како је постала данашња Француска, али је потребно споменути, како је Теофанија умела да на обртни процес нове државе онде тако утече, да ни у којем правцу не пашкоди интересима немачкога царства. Од ње су помоћи тражиле странке у Француској те је она услед тога у најважнијим тренуцима ступила као мирилица и врховна заштитница Француској и Лотриншкој. Па тек Италија! Овде се у њеној лицу оваплућавала идеја немачко-римске универзалне монархије, јер су онде неограничено припознавали њену владу те се талијански кнежеви без поговора клањали царској владарици, која нигда није пропуштала а да се у Италији не да звати „римским царем". Колико је заступала интересе династији свога сина, колико се бринула за његову будућност, најбоље доказује то, што је у Риму и у јужној Италији свагда сузбијала моћни уплив своје царске браће у Византији, где је ваљало одржати врховну власт немачке круне*.

* Ferdinand Gregorovius, који у својој „Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter" (Stuttgart, Cotta 1876) описује немире под Патрицијем Кресценцијем и папом Јованом XV, као и борбе у Италији за то време, говори о царици регенткињи с признањем и с похвалом. „Теофанија је" вели Грегоровијус „ускорила свој пут у Рим, камо ју је позвао потиштени папа. Кад је године 989 отишла онамо, *поко-*

Силан је био царичин утецај у држави и на двору па и сама спољашња политика, која је до душе мање стварала, но за то одржавала, није зацело могла бити у бољим рукама до у регенткињиним, која је сама водила преговоре са посланицима страних владарâ. Свуд је било трагова њеној делатности; све се клањало царици, о којој архиепископ Герберт од Рејмса, потоњи папа Силвестар II, њен савременик, вели, *да лепотом, духом и достојанством сав свет очарава и покорава.*

Таква је била Теофанија као регенткиња. Што је као мати урадила, то је после доказао Отон III, кад га је свет у младим годинама познао и дао му надимак „дивно чудо светско“. Отона су Вилигис и Калабранин Јован, који је после добио владичанство Пијаченце, настављали у језицима, вештинама и знаностима сваке врсте. Саксонски гроф Хојко научио га је витешки ред. Ништа се није пропуштало, само да се оснажи и окрепи тело и дух лепога царскога младића те да се на тај начин развију сва одлична својства његова карактера. Теофанија је сама надгледала Отоново васпитање. Од ње и од Јована научио је цар грчки језик и философске знаности. Па одиста се Отон III, који је зацело био најобразованији Немац онога времена, ни по својим душевним способностима, ни по фином свом образовању, није одродио од своје матере. Прерана смрт тога даровитога владара, који је сасвим озбиљно хтео да васпостави римску светску монархију, последица је његове младићске жестине, којом се дао на то, да изведе најмилији план свију Отона, не промеривши средства, која су му стојала на расположењу. А можда је и друга једна прилика припомогла. Није млади, преврели цар имао више највернијe саветнице — своје разборите и проницаве матере. Теофанија је наиме умрла, пре но што је њен син проглашен био за пунолетна. У Нимвегну, камо је с Отоном III и са великом свитом била отишла да из близине надгледи развитак догађаја у Француској и ако буде потребе да се у интересу државе и уплете, испустила је своју племениту душу царица-регенткиња 15 јуна 991, поживевши нешто преко тридесет година*.

Стара мајка Аделхајда преузе сад туторство Отону III, прожмана до душе најбољим намерама, но слаба и немоћна, а да би могла зауздати моћне државне кнежеве. Теофанијино место није више могла да попуни на скоро се у Немачкој морало увидети, шта је држави и величини јој вредила снажна рука даровите, савесне и честите владарке, која у лаж утерује чувену реч Молијерову: „Du côté de la barbe est la toute — puissance“ и доказује, да и жене могу владати. Што је то била баш Византинка, којој модерна историјографија даје палму владалачке вештине, то је мени особена задовољштина, јер тиме могу да докажем оне, што сам у почетку ове расправе тврдио, како наиме греше они, који за византиским женама говоре само најгоре.

рила се иначе онако немирна Италија њој, Гркињи, а чудним су случајем у исто време источним царством владала њена браћа, који никако нису хтели да се одрекну својих легитимних права на Рим и Италију. Патриције није испред ње затворио капије граду; ни чуло се није за икакав отпор, само за послушност Римљана царевој удови и матери младога детета, коме је била намењена царска круна. Нису они сматрали империју да је угаснула смрћу њена мужа, те су владу над Римом сматрали као наследство њена сина. *Умна и енергична жена, за којом је стојао дух Отона Великога, владала је као царица и Рим се није више смео сећати оних времена, кад су папе изјављивале, да оне дају империју.* На западу није било примера да жена влада као царица, но Теофанија се као Византинка сећала Ирине и Теодоре те тако ни она није хтела да је само вента ради крунисана за царицу. Смело је ступила као царица, да, чак као цар; у њеним је рукама била пуна власт царска у Равени и у Риму; сама је главом држала „placita“ и у своје је име давала извршивати судске пресуде. У Хилдесхајмским аналима (Mon. Germ.) овако стоји: „Theophanu Imperatrix mater regis Romam perrexit, ibiq. natale Domini celebravit et omnem regionem Regi subdidit.“ У другој једној повељи стоји чак овако: „Theophanius gratia divina Imperator Augustus“. У повељама Равенским има шта више ово место: „Imperii Dominae Theophanu Imperatricis XVIII Ind. III. actum Ravennae feliciter“, где је империја рачунана од њена венчања с Отоном. То су свакако речити докази царске моћи, која јој је била у рукама, и утецаја, којим је утецала у Риму и у Италији.

* Модерни немачки историчари мисле, да је напорни рад и нарочито тада сурова клима Немачке, коју, на југ навикла, Гркиња није могла да подноси, узрок била, те се напрасно разболела. Бар алузије старога кронисте упућују на ту прилику.

Т. С. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

ПРВЕНЦИ „СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ“

Подуже чекасмо. Злослутници почеше већ говорити о „српском немару“ и доказивати, да су одма знали „да од свега не ће бити ништа“. Али на њихово посрамљење и на велику радост озбиљних пријатеља народних ових дана јавише се првенци Српске Књижевне Задруге. Лако ћемо опростити закашњење, кад се сетимо, колико главобоље задаје грађење оваке задруге: све треба изнова почети, сваку ситницу добро промислити, свашта удесити не за тренутак него за дуго време; па тек техничке тешкоће каке су и колике! Прва, најмучнија, поступаоничка година Задружина је претурена и надамо се, да је она управи Српске Књижевне Задруге таки наук дала, да ће за ову годину све ићи глатко. А за чекање су чланови и улагачи обилато награђени.

За који дан ће задругари на руке добити седам красних књига из Белога Града. Одмах на спољашњости ће ти застати око! Тврд, елегантан повез, чиста, разговетна штампа, леп укусан распоред: све то дичи и управу Задружину и државну штампарију краљевинску. А што је још главније: садржина одабрана. Ту су и млађи писци и старији, и песништво и наука, песништво и у везану слогу и невезану, и песма и драма и приповест и путопис, еле од 5000 чланова зајамачно не ће ни један остати празних руку. А угодити толиким ћудима заиста није ласно!

Ево, читаоче, да ти по имену прикажем сваког првенца. Свеколике их предводи (и прилика је) мудри Чаковац *Доситеј Обрадовић* са својим *„Животом и Приклученијима“*; (за штампу приредио и предговор написао *Живко Поповић).* Кроз ум тога вечитога путника озарила је први пут бистро и јасно западна просвета наш род, који је и после досељења у ове прекосавске и прекодунавске крајеве наставио живети средовечним, затуцаним животом. Ну и ако му језик одише старином, његов слатки стил, његова доброћудност и најивно одушевљење и данас ће те загрејати, читаоче. — За Доситејем ступа са својим цртама *„С мора и са сува“*, други српски путник, „поморац“ др. *Милан Јовановић*, који је умео и у вреви и жагору бродарског поморског живота чути откуцаје људских срдаца и похватати чаробне жице, које их спајају, и силе, које их потресају. Ко прочита ових седам елегантних, фино израђених сличица, увериће се о том. — За њима иде заслужни Вршчанин *Јован Ст. Поповић* пружајући нам у новом руху своје *Даворје*; за штампу приредио и речник и предговор (и тумач) написао *Љубомир Стојановић.* У овом попуњеном издању Даворја даје се прилика данашњем нараштају да се упозна и да ужива у суморној али свагда родољубивој појезији „оца српске нове драме“, а можда ће и песницима данашњим улити мало више озбиљности. — На четвртом месту је *Сима Матавуља* биографски роман *Бакоња Фра-Брне* (с речником и предговором *Љуб. Јовановића).* Поред своје велике песничке цене, коју још зачињава бистар хумор и реси красан језик, има ово дело и велику етнографску вредност, упознајући нас са животом, обичајима и врло тачно и са језиком наших католичких примораца у Далмацији. — У петој књизи су *Драматски списи Косте Трифковића* свеска I; за штампу приредио и предговор написао *Данило А. Живаљевић* Ту су стари, добри знанци: Француско-пруски рат, Честитам, Школски надзорник, Избирачица. Тако рано преминули за нашу драму Трифковић заслужио је једном овако издање већ и стога, што је он још и сад сасвим усамљена појава у нашој драматској књижевности. Какав је редак дар био Коста, види се и по том, што још до данас нико се не умеде узнети до неке идејалне висине да с хумором посматра погрешке и слабости нашега друштва и да их онако пластичио наслика. — Шеста књига приказује нам *„Истинску службу“*, дело једног од млађих руских писаца *И. Н. Потапенка* у преводу *М. Ђ Милићевића.* — Напослетку достојно се придружује свима овима дело двају Љубомира,

Ковачевића и *Јовановића*, *Историја српскога народа* с погледом на историју суседних Хрвата и Бугара, свеска I. Тешке али веома корисне задаће латише се ова два научника српска: да задобију успехе у истраживању српске историје и за шири круг читалачки. Никада није овако дело потребније него данас, кад се све покрајине српске буде из средовечнога сна. Понос народни треба да добије храну и сталну подлогу у делима народним. Историја народна треба да свеже садашњост с прошлошћу, да поруши оне предрасуде, које векови и прилике посејаше међу нама, да успостави оно идејално јединство, које разврготе политички и културни утецаји. Штета би била да нам се тако врсна национална пића пружа у овако малим оброцима и дугим размацима.

Ово је прва жетва Књижевне Задруге. Она нас може и по обилатости и каквоћи потпуно задовољити. Ну не сме се прећутати, шта више мора се истаћи, да се народ тако лепо одазвао већ прве године. Први отисак задружних књига не ће залећи. Пријавише се сувише још до 500 чланова те ће се, како се чује, књиге на ново претиснути. Првенци ће већ разгласити име своје мајке те ће се и многи оклеваоци загрејати. Тако се можемо надати ове године још већем броју чланова, а од тога ће без сумње зависити и количина и каквоћа књига у будуће. Засад нека је родољубље покретач на уписивање; тако ће брзо доћи време, да ће то бити потреба.

На крају да пожелимо српском народу јаку Књижевну Задругу а Задрузи много даровитих и вредних радника и сложних и дарежљивих чланова!

Тих. О.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

IV

Пред нама је друга фигура — нервозна, раздражљива, изгледа малена, погрбљена, болесна пред тијем свјежим и моћним гигантом, који је задржао тај исти моћни изглед и онда, када је његова брада и глава била бјеља од снијега његове отаџбине. Први сав свој живот није знао, шта је то насилан труд, а тијем више физичко страдање, изузевши пошљедње дане његова живота; други бјеше сушто страдање, измучен превеликијем трудом, истрзан нападима епилепсије и годинама робовања, с упалијем образима и избоченијем челом, с очима, које су се немирно и подозриво кретале или се повлачиле у себе, у своје ужасне успомене, од којих се и туђа крв леди у жилама — тај бони човјек, у којем сте већ упознали Достојевскога, представља дијаметралну противност према Тургењеву, не само по спољашњијем погодбама животнијем, него и по карактеру своје музе, својега унутрашњега расположења; нијесу они били узалуд непријатељи.

Да потражимо црте те друге, страдалачке Музе, које њу одликују. Прије свега пада овдје у очи као противност Тургењевској лепоти облика језика и слика — тешка скоро одвратна спољашња непривлачност обликâ Достојевскога и њихове загушљиве, смрдљиве, подивљале и спарне околине. Но то је само спољашња страна. Што се тиче унутрашње или субјективне стране, то се намјеравамо на црту, која је на први поглед слична с Тургењевском; код Достојевскога, као и код Тургењева, основни мотив његове Музе јесте тренутна екстаза, ентузијазам т. ј. високо расположење одушевљења, које излази ван оквира свагдашњости и заноси читача. Ну при ближој анализи та екстаза јунака Достојевсковијех нема ништа опће с Тургењевскијем: он прво не говори ни о каком „dahin", не зове никуда од тога обичног суморног живота, од обичнијех типова у непознату даљину, он напротив говори о чудној подобности тијех нај јаднијих типова, чак најнесрећнијих, најзаборављенијих и палих, испитује највећа расположења љубави (али не Тургењевска, но са свијем друга), осјећаје човјечјега достојанства, части, самопожртвовања и велике мужевности. Код Достојевскога ти моменти екстазе не узбуђују се музиком ни сполном љубављу и изражавају се не узвицима или хармонијскијем ријечима и не ограничавају се унутрашњијем посматрањем, од којега не иде даље екстаза Тургењевскијех іунака. Екстаза

Достојевскога је буђење искре човјечности у душама најзаборављенијим и пропалијем, искре подављене, поругане и закопане у блато и то се буђење догађа при одређеном сукобу спољашњијех или унутрашњијех погодаба наједаред, изненада, јављајући се свету у облику душевнога порива и дирљива пожртвовања; душевна би енерђија, баш као пара, добивши највећи притисак у затворену простору, на једаред раскинула силном моћи све препоне, које ју држе, и јављала би се у свој својој величини и красоти. Послије тога изрива и код Достојевскога и код Тургењева настуна обична животна пораза, но ипак не остаје сјета за њекијем „dahin", које лежи не знам гдје, ван граница збиље, не остаје песимизам ни невјеровање у могућност о чем год идејално бољему, осим на тренут. Не, послије душевнога изрива јаднијех, гаднијех јунака Достојевскога остаје за дуго одушевљена, радосна успомена, као на прилику код Димитрија Карамазова, пуна удивљења и њекога страхопоштовања према своjем рођеному прошлом расположењу и према сакривенијем душевнијем силама човјека и најништавијега. Тај учин остаје и у читаоца и код гледаоца. Захваљујући тијем тренутнијем појавима унутрашње силе и код самијех измета људских, у читаоца се појављује вјера у могућност велике будуће среће међу човјештвом, рађа се страсна жеља, да живи и да ради за ту најобичнију, суморну околину, за те саме измете људске, у којим под гнојем и ранама, које су нанијеле неподношљиве погодбе животне, тиња искра божја, велико зрно више душевне и срчане красоте, која чека само своје ослобођење, чека само повољнијех погодаба, живе ријечи, живе топлоте и свјетлости, да распири чежње за вишим блаженством људским, блаженством љубави, алтрујизма, братства.

Но, како је то? питају нас: ето, Тургењевска Муза већ је показала, да је срећа на земљи пролазна, да су љубав, младост, красота само тренутни цвијеци, који исто тако брзо вену, као што се брзо и расцвали, па и сам живот је само птица, која је улетјела на тренут у освијетљени простор.

У том се и састоји разлика, што љубав, красота, одушевљење и младост јунака у Достојевскога није са свијем то, што у јунака Тургењевљевијех; та љубав, та љепота нијесу пролазне, но вјечне, као што је вјечно и човјечанство, оне нигда не умиру, јер остављају свој траг и обиљежја на животу, који расте и развија се у човјештву, док је оно живо. Да узмемо два, три примјера, да се не изгубимо у детаљима.

Ви се сјећате, када у „Братяхъ Карамазовыхъ" Јекатерина Ивановна, да спасе од срамоте старца оца, код којега се при предавању благајнице не нађе њеколико тисућа, долази на позив Димитрија Карамазова у његов стан, да добије новац под цијену рођене срамоте. Ви се сјећате, како тај развратни, нашљедно покварени човјек, наједном потресен њечим у њену лицу и појави, можда и величином њезина страдања и презрења према њему, а можда и неизмјерношћу њезина пожртвовања, осјећа у себи њешто, што још није било у њега, скоро невјероватно за сама себе: у њему ишчезава њекуда развратник и извире жеља за пожртвовањем, жеља за добријем дјелом. Пошљедње своје новце, крајње потребне за друго, даје он њојзи муче са дубокијем наклоном. Дјевојка исто тако муче, сва блиједа и уздрхтала, једва вјерујући себи и њему, поклони му се до земље и изиде, а он, кад она изиде, једва се држи на ногама, прислонио чело на хладно стакло, за тим замахнуо бодежем, да се убије, да умре с тијем осјећајем, с тијем одушевљењем, које је носио у себи, — но не уби се, него само пољуби тај бодеж.

Шта се то догодило? Човјек се пробудио у животињском облику човјекову. Пробудила се човјечја подобност, да поима и осјећа туђе зло, туђе страдање као своје. Од куд се пробудила та подобност? Можда од туда, што је њему тада први пут дошло да види зло таке величине, таке интензивности, да је на пошљетку дошло до срца, дирнуло онде давно заспалу струну и један покрет те струне ослободио је цијелу масу алтрујистичке енерђије, притиснуте дуго времена притиском немилосрдна, развратна живота са његовијем дивљим васпитањем, предрасудама околине, нашљеднијем трулежем и вјештачкијем развићем звјерскога живота. И, као што се чини, што је већма притиснута та урођена човјечност, то су јачи њени изриви. Но то не значи, да се ти изриви догађају само ондје, гдје је живот устројен тако безобразно и ужасно, као што је то било код Димитрија Карамазова. Не, Достојевски их само за то воли да црта код најзаборављенијих и порочнијех, да би тијем дао већу вјеру у човјештво, у могућност његова усавршавања и ускрса ка бољему животу. Но ми

видимо код њега Алексу Карамазова, видимо Кољу Красоткина, којих живот није давио, није тро, да, и није могао још да таре, јер су они још младићи и скоро још нијесу ни живјели личнијем животом: у њима живи та иста љубав према брату човјеку, тај исти алтруизам, као непрестана радна сила, радећи без престанка и без изрива, као што ради пред нашим очима сваки дан у стотинама и тисућама младића и дјевојака, који иду на сурови рад за рођени крај и ближње у убогијем, леденијем школама сеоскијем, у дашчарама и боницама као љекари и љекарице, учитељице и учитељи, трудбенице и трудбеници за велико дјело одлакшања страдању и разгањању таме међу рођенијем народом. Та дјела нијесу видна и громка, но без треска и декорација, дакле, шта је код њих подстрекач? Каква непрестана жива сила подржаје те људе у борби с хладноћом и глађу, тамом и незнањем онијех, који их окружавају, с увредама и подсмјехом тупоумља и рутине, с непријатељством и подвалама мрачњака и лукавијех људи? То је та иста сила, која рађа тренутни изрив који смо видјели код Димитрија Карамазова; но та сила не ради изривима, гдје јој је дато простора да ради. Некорисне употребе не трпи та сила, јер је она свјесна, разумна, морална сила. Тамо, гдје сазнаје корист своје употребе за људе, она расте непрестано на добро људско, као пара у локомотиви, као вода на мирној воденици, као матерња љубав код постеље болесна дјетета.

Но ми бисмо пали у погрјешку, када бисмо истакли, да се само братска љубав показује као елеменат ентузијазма Музе Достојевскога, да се она одушевљава само једностранијем осјећајем човјечности, која се састоји у поимању туђега страдања као својега. Не, то је само један елеменат ентузијазма. Други елеменат, исто тако омилен Достојевском, састоји се у пробуђеном, дуго пригушеном и великом осјећају човјечјега достојанства. Сјетите се призора с Макаром Алексијевићем Дјевушкиним код ђенерала и његова размишљања послије тога: „да није то вриједно понижавати себе тако одвећ пред тијем свијем блеском“; сјетите се још јаснијег призора, кад Аљоша Карамазов доноси њеколико банака од сто рубаља несретном, сиромашном капетану, којега је Димитрије Карамазов извео за браду из гостијонице па га тако водао по граду. Сјетите се, да је у тога несретнога, заборављенога и пониженога капетана цијела огромна породица гладна, с полудјелом матером, са болеснијем, врло нервознијем сином Иљушком, који се и разболио од тога, што је видио увриједе, нанесене његову оцу, — са кћерју курзистком, која није могла, да оде на курс, јер је дала породици новце, зарађене за пут. Сјетите се, кад тај несретник с охолошћу, њему неприрођеном, и ако с накаженијем лицем и са жалошћу и њекијем страхом пред својим рођенијем дјелом — баца те стотине рубаља пред ноге Аљоши Карамазову за то, што је он брат његова увредиоца, за то, што капетан не може да прода своју увриједу за новац. Од куда тај порив? Како се могао да јави у тој давно заборављеној, давно пониженој души? Много је психичкијех узрока ту потанко истакао Достојевски; један између главнијих узрока јесте сам синчић Иљушка, који безумно љубљаше својега несретнога оца, који је опет њега страсно љубио, који је видио срамоту својега оца и којега је она више узбунила, него и самога увријеђенога. Од тога часа поста дијете осветник очин, подвргавајући се страшном тучењу школскијех другова, он, нервозан, болан, слаб, одмажђује зубима и ноктима и ударима перореза за свако подсмешљиво напомињање о призору с оцем, којега школници прозваше „линовом лйком“ због ишчупане му браде. Тога Иљушку нијесу смјели да пуштају у школу, да га не убију другови, тако се он озлобио на њих, и они на њега. И гле, он иде с оцем далеко у поље, да их нико не види, нико, који знаде за њихову срамоту. Ту ето излијева дијете и његов отац један пред другијем своју вељу муку, несретно дијете љуби оца, плаче за њим, мислећи, да и отац исто тако осјећа увриједу као и он и његово свјеже дјетињско срце. Он говори њему, како би било добро, да купе коње и таљиге, да метну на њих све, што имају, да сједну мати и сестре, па да отиду далеко, далеко, гдје нема тако злијех људи и гдје не би нико знао за њихову срамоту и гдје им се не би нико подсмијевао, па би почели да живе новијем, добријем, сретнијем животом и сви би их уважавали и љубили. То дијете, може се рећи, заразило је и својега заборављенога оца тијем осјећајем човјечјега достојанства; страсно узбуђење тога осјећаја у њему за увријеђенога оца, изазвано дјетињом љубављу, пробудило је и у несретном капетану њешто давно заспало и заборављено. Но није

сам Иљуша био такав побуђивач: кћи курзистка, раздражена и озловољена потребом, немогућношћу, да оде на курс, јер је дала своје новце породици, та кћи на сваком кораку пребацује оцу његово понижење, његове гримасе, његов јадни, понизни, ропски говор. Она је охола и раздражена и због тога може само да пребацује и пецка. и ако се у дубини под озлобљеношћу крије пригушена љубав према несретном оцу. И ето та дјеца, то ново покољење, они се и показаше подстрекачем, који побуди у заборављеном оцу осјећај достојанства човјечјега. Њихов је утјецај јасно изражен Достојевским. Када је на прилику капетан бацио новце и побјегао, чисто се бојећи, да се не ће савладати и повратити се, да узме новац, не би ли остварио замисао Иљушкину, да отиду из проклетога града или да даде кћери њезин новац, сабран тешкијем трудом за пут, — кад он бјежи и већ је далеко побјегао, наједном се окрене блиједа, накажена лица, извињујући се пред Аљешом Карамазовијем, па ускликну: — „А шта ће рећи Иљушка?“ — Ту је јасно, да се у капетану његово крајње узбуђење већијем делом подржава мишљу: „Не ће ли Иљушка помислити, да сам ја узео новце за своју увриједу, да сам продао своју част“.

(Свршиће се)

С руског **_Милан Поповић_**

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Мита Ст. Клицин. **Латиница за школе у Босни и Херцеговини,** удесио — — — учитељ. Цена 10 новч. Сомбор. Наклада књ. Мил Каракашевића. 1892. — Само онај, који је у српским школама Босне и Херцеговине радио, може беспристрасно оценити вредност такве књиге, као што је „Латиница“ г. Клицина. Српска деца у окупираним крајевима обвезана су учити латиницу, а до сад су је учила, колико ми је познато, на хрватске „Početnice“, а да та није одговарала потребама српских школа у тим крајевима, лахко се даје схватити. Ма да бих имао по где што да замерим „Латиници“ г. Клицина, ипак би се све те замерке изгубиле према погрешкама, којих за нас има Početnica. Истина ја бих замерио само оном делу Клицинове „Латинице“ где су „Мала писмена“ због ситне штампе, а најлепше морам похвалити садржину „Male čitančice“ у „Латиници“. У тој читанчици има више лепих песмица и причица са здравом садржином а које не ће ни најмање вређати осећај српски код ученика. За то је најискреније препоручујем онима, којима је намењена.

J. З. М.

Восточный сборникъ. С Петербургъ. Типографія П. П. Сойкина. Стремянная, 12, 1893, 291—590+34. — Овај сабраник је додатак „Славјанског обозренија“, и то за г 1892 св. III књ. 11 и 12. Приказујемо га овде и својој читалачкој публици због многих изврених чланака и бележака и из нашег јавног, културног и књижевног живота. Цео овај сабраник састоји се из два дела: већег (стр. 291—590) и мањег (стр. 1—34). На првоме месту стоји портрет великог радника у словенској историји и језику Јосипа Максимовића Бођанског (1808—1876) са пропратном речју о животу и раду знаменитог слависте од ученика му Александра Кочубинског, професора у Одеси За тим долазе писма из преписке између кнеза Владимира Александровића Черкаског (1824 - 1878) и Н. А. Милутина о реорганизацији пољских манастира указом од 27 окт. 1864 са портретом Черкаскога. Та су писма врло ваљан податак за историју односаја међу Пољском и Русијом у најновије доба. На трећем месту овог сабраника налази се кратак чланак Н. Страхова о Ренановим погледима на словенски свет, где се у кратко износе Ренанове мисли о сличности међу келтским и словенским племеном по карактеру и нарави. На четвртом месту је некролог епископу романском Мелхиседеку (Михајилу Петровићу Стефанеску), који је умро 16 (28) маја 1892, а био један од највећих поборника и радника око просвете румунске за ових последњих тридесет година. Некролог је из пера Георгија Самурјана. На петом месту стоји опис, како је откривен споменик Виктору Ивановићу Григоровићу, професору словенистике у новом руском свеучилишту, а подигнут је тај споменик у Јелисаветину граду (у херсонској губернији) 18 окт. 1892, са дивним говором, што га је говорио Алекс. Кочубински том свечаном приликом. На шестом месту је опширан чланак о Чешкој и Чесима по путним белешкама од И. Филевића, о којем је јављено у 10 бр. „Стражилова“ међу књижевним белешкама. Чланак се састоји из два одељка и врло је занимљив и поучан, а нарочито расветљује најновије културно и политично стање у Чешкој. Чланак је написан с дубоком студијом. На седмоме месту има чланак: *Две речи о Босни и Херцеговини* од Дубровчанина, у шест одељака. У овоме чланку се највише говори о данашњем националном, политичном, културном и просветном стању у Босни и Херцеговини, са кратким погледом на историјску прошлост тих земаља. На осмом месту има врло поучан и лепо написан чланак П. Ровинског под натписом: *Црна Гора пре и сад.* Ту се испоређује просветно и културно стање у Црној Гори пре тринаест година и сад. На деветом месту има чланак неког Галичанина о галичкој емиграцији у најновије доба. На десетом месту је подужи чланак: „Словенофилство“ по назорима В. С. Соловјова од А. С. Ово је управо критички поглед на мисли Соловјовљеве „о Словенофилству и његову препорођају“. Чланак се састоји из шест одељака. Важан је особито за познавање моторних узрока новоме покрету и ренесанси у култури модерног словенског света. На једанаестом је месту чланак А. Будиловића о светковини деведесете годишњице дорпатског свеучилишта, које је управо

проглашено за јавно императорским отписом од 12 дец. 1802. За тих деведесет година је изашло из тог свенаучилишта: 210 академичара и свенаучилишних професора; 30 астронома и физичара; 50 учених путника; 70 песника, публициста и уредника; 390 виших грађанских чиновника; 45 војних ђенерала и 313 офисира у опће; 31 дипломата; 265 адвоката; 30 заповедника; 65 земаљских саветника; 54 градска начеоника; 1130 проповедника; 1110 учитеља (међу њима 58 директора); 2250 лечника, а међу њима 1160 доктора медицине. За тим долази посебан одељак под натписом: *Летопис*, који се састоји из низа разних чланака о сувременим политичним, културним и књижевним појавама разних европских културних народа. Чланци се махом одликују критичном тачношћу. Они су махом из пера А. Будиловића, познатог публицисте и критичара. Овде је таквих чланака осам. За Летописом долазе писма из словенских и других земаља, тако овде: из Варшаве о руско-пољском питању; из Лавова о малоруском говору у Галичких Руса; о чешким гимнастичним друштвима; из Софије; из Берна о Русима у швајцарским свенаучилиштима; из Лондона о енглеско-руском књижевном друштву. По том долази нова библиографија са приказима најновијих дела словенских, међу којима саопћава П. Ровински књижевне новости у Црној Гори, где спомиње нове књиге: Максима М. Шобајића „Старине у Зети“. Београд 1892 стр. 120; за тим: Марка Драговића „Покушај за библиографију о Црној Гори. Цетиње 1892 8°, 62. Ж. Драговића: „Заступници европских држава у некадашњем Цариграду“. Цетиње. 1892 8° 86; од истога: Руски заступници у Цариграду 1496—1891 г. Цетиње 1892 8° 108 (превод с руског). На крају долази процес Хурбана-Вајанског; онда уредников одговор г. Всеволоду Крестовском и најзад књижевне и просветне белешке. У другоме делу долазе червоноруске народне песме, четир на броју, лирског садржаја; две преведене приповетке: са словеначког „Лула духана“ од Јосифа Јурчића и са чешког „Бесамртник“ од Гаврајеле Прајсове; међу њима је с чешког преведен спев „Психа и Сатир“ чешког песника Врхлицког. Садржај овога сабраника је врло обилат, а међу тим критички обрађен.

Б.-Пешта. А. П.

Милетичъ Л. д—ръ. **Старобългарска граматика съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ паметници и рѣчникъ** съставилъ — —. За срѣднитѣ учебни заведенія. Второ, прѣработено и допълнено изданіе. София, държавна печатница 1892. На 8-ни IV 1 л. и 181. — На последњој страни корица стоји: Цѣна 2 лева. — Не мислим овде говорити о овој књизи као школском уџбенику, јер би онда требало подуже писати и указивати на многе појединости, од којих пати и ова књига, намењена средњој школи; хтео бих само да упознам читаоце с овим књижевним производом бугарске књижевности. Књигу је писац поделио на три дела на: „звукословие“ (фонетику), „видословие“ (морфологију) и на „синтактични особености“. Пред фонетиком је увод, у ком говори и о историји и најстаријим споменицима старословенскога језика или по њему старобугарскога. И он нам помиње, да има два назива за један језик „макар че почти всички учени вече не одобряватъ Копитаровото мнѣние“, заборављајући уз то да помене и како стоји у том погледу с проширеним Миклошићевим мишљењем о панонисму. Можда онда не би могао онако смело рећи, да су Ћирило и Методије превели *свето писмо и друге богослужебне књиге* на језик *бугарских* Словена у Маћедонији. У „старобугарске“ споменике урачунава и Остромирово еванђеље, и ако и сам вели, да је пуно русизама. — „Звукословие“ му почиње страном 8 па допире до 34. Прво је истакао азбуку, у којој је крај обичне глаголице и углату донео, а по том на дугачко и на широко прича о појединим словима, вокалима, консонантима, о утецају јоте и т. д. Није заборавио да подуже говори и о степеновању вокала, тој већ застарелој теорији! — У другом је делу наука о облицима. Ту је деобу именица узео као и Брозˇ на пет врста, спојивши у прву врсту именице муш. рода на ъ с им. ср. рода на *о* (е). На стр. је 68 деобя глагола по глаголској основи, али се ње по том не држи, већ Лескинове деобе по основи садашњега времена. — Страном 100 почињу „Синтактични особености“. У том делу говори о двојини, па и о члану, те умеће ону теорију о постанку члана у бугар. језику, коју је већ заступао у својој дисертацији „O članu u bugarskom jeziku“ (Zagreb). Додирује даље поједине падеже без предлога и с предлозима а с њиховим значењима. О инфинитиву, деоби глагола по трајању и о временима јесу последњи параграфи ове граматике. За овим долази на стр. 143—153 „Образци съ поправено правописание“, а од 154—172 „Образци изъ старобългарскитѣ паметници“, и то из зографскога, маринскога и асеманова еванђ., клочева глагољаша, синајскога псалтира, савине књиге и супрасалског зборника. Глаголске је текстове штампао на једној страни глаголицом, а на другој транскрибовао ћирилицом. Од 173 па до краја је „Рѣчникъ“. У овој књизи наћи ће се: да је зубни глас *н*, а уснени *м* (20 стр.), да се ъ у српско-хрватском говорило до 13 века, а да *дј* даје у српско-хрв. само *ђ*; да пѫть, рѫка рашчлањивши изгледа овако: понть ронка (стр. 15); да се *ходь* мења као кость (стр. 42); да је 6. п. j. ж. р. од къи: кои-ен, итд. И ово је довољно, мислим, да укаже на *„доброту“* ове књиге.

Беч. Ђ.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

0 У Црној Гори се копају близу древнога града Дукље (Dioclea) старине, које прегледа научник П. А. Ровински. Ископано је много споменика класичне архитектуре.

0 У Салцбургу је отворен богословски факултет у католичком свенаучилишту, а скоро ће се отворити јуридички и философски факултет. Завешће се катедра и за словенске језике.

0 Професор историје у паришком Collège Stanislas Albert Malé позван је на две године у Београд да предаје историју краљу Александру.

САДРЖАЈ: Песништво: Дум-Баришини Јасли. Мрки вук. — Поука: Женски карактери у старој Византији. — Књижевност: Првенци „Српске Књижевне Задруге“. Муза Достојевског и Муза Ивана Тургењева. — Ковчежић: Књижевни прикази. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 14. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 4 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

У БУРИ

Бурном гором олуј хуче,
Борје чупа, љуља стене
И разигран поток шиба
Кроз провале замагљене.
Дивље тиче скупља крила
Па се скрива у пећине
Да с препашћу отуд пази

Гром кад рикне, муња сине.
Кад ни оро плена не ће
Већ под стењем тражи спаса,
Срце стрепи, дух се ништи
Од покора и ужаса —
Ја са тобом напред јурим
По врлети ал' без страха,

Не бојим се дивље смрти
Ни кад севне муња плаха,
„Љубим!" кличем, глас се губи
Тамо где га бездан прима,
И усхићен дижем чело
Пркосећи громовима!...

Ленскій

НАЈВЕЋИ ГРЕХ

Гатка

У старо време био је у неком селу дечак, кога су сви звали Нерад, ма да му то није било право име.

Био је најмлађи син у оца и мајке, у којих ни једно дете није било тако јаке снаге и висока стаса, као што је био тај Нерад. Али тим више су били вредни и послушни, тако да је оцу играло срце од радости.

Док су сви по кући и на пољу радили сваки свој посао, једини би Нерад седео скрштених руку. Но цео боговетни дан само би се ваљао под јабуком и кад би ко од посленика прошао покрај њега, он би га на сва уста грдио, што га буни.

Док је још био дете, отац и мати нису од њега ни захтевали да што ради. Али кад је већ почео да залази у године, они га световаху, да бар истера на пашу краве и овце, јер то није ништа тешко, а може онде лежати колико хоће, само нека пази да се стока не растура и не улази у потрице. Али за Нерада је и то било тешко. Куд би се он с толиком бригом носио?! За њега је било много лакше да по вас дуги дан лешкари и дрема.

На послетку га отац узе корети, да од њега не ће бити никад ништа. Али Нераду ни бриге. Како је према својим годинама био читава грдосија, то је уобразио себи, да је њему суђено да буде велик и славан човек. За то му није потребе да ради као они остали кепеци у селу, који и нису ни за што друго створени до за

простачки рад. Нерад је само чекао да му се срећа јави, на њу је само мислио и веровао је да ће му се показати у сну. За то је непрестано само спавао.

Кад отац и мати видеше, да ту ништа не помажу ни савети ни претње, оставише Нерада његовој срећи. Имали су, хвала Богу, свега доста, остала деца била су им вредна па су могли да исхране и једног дембела. Браћа и сестре још су жалили Нерада па су тим више радили и за себе и за њега.

Али остали Нерадови вршњаци у селу почеше најзад да му се ругају, па му наденуше име: *Нерад*. Старији људи, кад год би хтели млађе да покарају, само би рекли: „Угледај се на Нерада“, па би то било горе но Бог зна какова каштига, и онај, коме би се то казало, прихватио би се посла као кртица.

А Нерад је баш и био на поругу! Он се само ваљао по дворишту, а кад би му дошла глад, узео би да једе, што би му под руку дошло. Најрадије је лежао под јабуком, па би горе зинуо и чекао хоће ли која спасти с дрвета. Страшно их је волео, али је био лен чак да устане и да се за грану маши.

Тако је проживео Нерад до своје двадесете године. Био је омрзнуо на цео свет, што му се сваки ругао. Како је био грдосија, могао је сваком добро да плати за подсмевке, да би га се после сваки добро чувао, али је после и ту био тако лен, да га је мрзило и да макне руком.

У то доба појави се страшна куга, која је таманила све од реда. У Нерадовој кући помре све, осим њега и његових родитеља. Ни толика несрећа није Нерада ожалостила, а камо ли на рад покренула.

И тада дође Нераду у сну старац дуге браде и косе па му рече:

„Ја сам твоја срећа. Ти си дуго на мене чекао, али ја нисам хтео да ти се јавим, док се не уверим, јеси ли достојан среће, коју ти носим. Достојан си је и сада ме чуј. Устани, па иди преко три велике воде и три горе. Кад пређеш трећу гору, наћи ћеш у развалинама старца, који држи покрај себе велику топузину. Он чека на тебе већ три стотине година, од њега ћеш примити своју срећу.“

И старца нестаде.

Нерад се пробуди. Све му је живо остало у памети, али ко ће да иде преко три воде и три горе! То му се никако није свидело и он остаде где је и био.

Другога дана опет му се јави у сну онај старац и запита га:

„Зар још ниси отишао?“

Па му онда понови све што му је казао први пут.

Нерад се пробуди и покуша да устане, али се ипак предомисли. Ко да иде преко три воде и три горе!

Кад и треће ноћи, опет се јави онај старац и подвикне Нераду:

„Несретниче, одмах устај па бежи одавде и иди, куд сам ти казао; ако не одеш одавде, сутра ће сељаци да те спале, јер код њих се пронео глас, да си ти та куга, која је поморила толики свет. Пут под ноге, ако ти је мила глава на раменима.“

Нерад скочи као опарен:

„Зар ти простаци да мене спале? Боље нек пропадне и цео свет, но ја и моја срећа.“

Па се онда крене на пут, не казавши ником ништа.

Ишао је, ишао, читава три месеца, док је дошао до прве велике воде. Други би човек дошао онамо за три дана.

Али и то није била мала шала за Нерада.

Од те велике воде до прве горе ишао је већ мало брже. Стигао је за два месеца, ма да би други стигао за два и по дана.

Одатле, што је даље ишао, све је ишао брже, док је од треће воде до треће горе дошао за три сата, што други људи једва ако би могли за три дана.

Кад је стигао тамо, збиља наиђе на старца, чудновата по изгледу. Тело сам костур, очи упале, да се једва као чијоде виде, брада и коса до табана а нокти од руку до коленица. Седео је на развалинама, а покрај њега је лежала тешка топузина.

„Е синко, једва те дочеках. Ево већ три стотине година како те изгледам да ме избавиш, јер мени је суђено да не могу

умрети, док не добијем свога заменика. Видиш, синко, овај топуз? У њему је дивска снага. Ко њега понесе, нико му не може одолети. Узми га.“

Нерад се маши за топуз, али ни да га помери с места, тако је био тежак.

„Е, мој синко!“ рече старац. „То се не добија тек онако на празно. Пре свега мораш ми обећати, да ћеш ме избавити, па онда да ћеш тим топузом убити свог оца и мајку, јер само ако обећаш да ћеш то учинити, онда ћеш добити тај топуз и постаћеш господар свету.“

Нерад обећа да ће учинити све што старац жели.

„Е онда дигни топуз па ме њим удари.“

Нерад шчепа топуз и удари старца... У тај се пар старац распадне, а на месту, на ком је седео, створи се горски поток, чист као суза.

Нерад се препадне од тога чуда и учини му се, као да га тај чудотворни поток хоће да поплави. И он нагне да бежи, држећи једнако топуз у десној руци.

Тако дође у своје село, као да је крилима летео. Чим га сељаци угледаше, а они почеше да му се ругају: „Гле Нерада, гле делије! Само кад би га се неко још бојао!“

То је једило Нерада, али се брзо сети шта му је онај старац казао. Оде право очевој кући и наиђе на болесна оца, кога је мати неговала.

Родитељи се обрадоваше, кад угледаше сина, али Нерад, не рекавши ни речи, само замахне топузом на родитеље. Мати угледавши то, врисне: „Не, сине, да те Бог не убије!“ па падне на оца да га заклони од синовљева ударца. Како је пала тако је и остала. Од ужаса пресвискоше и отац и мати.

Нераду се учини као да се са свим преобразио. Осети у себи дивску снагу и све је тукао и газио што му је дошло на домашај.

Тако је Нерад постао на далеко и широко славан и чувен разбојник. Његово страшно име проносило се од уста до уста, и није било те силе, која му могаше стати на пут. Па као што то обично бива да човек за зла дела нађе више другова но у доброчинствима, — тако је и Нерад брзо скупио око себе велику чету онаких људи, који су чинили грђа зла и од сама Нерада.

Тако су они пустошили много и много година, кад се на један пут нађоше код онога потока, који је постао од старца, кад га је Нерад ударио топузом.

Нерад и његове слуге седоше да се одморе. Наједаред угледаше смерна калуђера, који је полако ишао и нешто носио у руци.

„Уа! Какав је оно јарац!“ викну неко из друштва и сви прснуше у смех.

„А уме ли да вречи?“ запита неко а остали се смејаху грохотом.

„Да видимо!“ рекоше неки и скочише, вичући на калуђера: „Хеј, стани!“

Али калуђер се на њих и не осврте, већ настави пут.

Настаде граја, сви потрчаше за калуђером и склепташе га.

У том се појави Нерад и запита:

„Шта је то тамо?“

„Ослободи ме, синко, ове непадне беде!“ мољаше калуђер. „Ја сам смеран слуга божји, па носим свето причешће и опроштај грехова велику грешнику, који се сада покајао. Ако не хајете за спасење своје душе, онда бар не сметајте спасењу других!“

„Каква причест! Какви греси!“ подвикну љутито Нерад и истргне из калуђерових руку путир са светим причешћем. „Покај се, попе, за твоје придике!“ викао је Нерад, церекајући се, па проспе на калуђера причест а путир тресне о земљу.

Тек што то учини, подиже се страшна олујина, пуче гром, а Нерад се нађе у тами, кроз коју се чуо само јаук и цвиљење.

Нерад се тресао као трска на води и није се могао с места макнути, тако је био слаб и смрвљен.

Када се око њега разведрило, а он остао сам самцит, слаб, стар, немоћан, сама кост и кожа. Покрај њега тече онај поток, али мутан и крвав, а где је био топуз, ту је изникло прекрасно дрво, јабука, пуна цвета.

Нерад је викао, колико је могао, али из горе му је долазила потмула јека:

„убицо! убицо!" Био је жедан, хтео је да се напије макар из оног мутног потока, али чим се дотакао воде, она га опече као жеравица а у жубору је чуо чудноват глас: „Кај се!"

Хтео је да бежи одатле, али није могао, био је као прикован. Мучио се и мучио, док није са свим сустао, те ту где је стао ту је и остао.

Тако је остао три пут по три године. Над њим су гракталп црни гаврани, око себе виђао је хиљаде и хиљаде пламених очију, сама страшила ругала се и кезила на њега. Био је гладан, а није могао да једе; био је жедан, а није могао да пије.

Када се наврши три пута по три године, а он угледа оног истог калуђера, коме је некад истргао из руку путир са светим причешћем. И викну колико је могао:

„Оче, свети оче!"

„Шта је, синко?"

„Познајеш ли ме, свети оче?'

„Познајем."

Нераду се учини, као да му се враћа снага те да му је много лакше.

„Ја сам, свети оче, много . . . страшно много грешио и патио сам са тога много. Још колико ми ваља да испаштам, свети оче, па ако ми се не удели милост да ми се опросте греси, оно бар да ми се смрт смилује?"

„Видиш, синко, сад си тек сазнао да има греха, сад тек верујеш у опроштај грехова. Кај се, синко, милост и опроштај у Бога је!"

Рекавши то, калуђер пође својим путем.

„Не одлази, оче, док ме не саслушаш, док ти се не исповедим. Опрости ми бар ти."

„Исповеди се, синко, а ја ћу се за тебе Богу молити."

И Нерад исповеди све по реду своје грехе и сва зла, која је био починио у току многих година.

Како се исповедао, тако је падао цвет по цвет са оне јабуке, која је била изникла из Нерадова топуза. А на место опалог цвећа појави се једна по једна зелена јабука.

Кад се исповедио, рече му калуђер:

„Видиш, синко, Бог те услишио. Ено, видиш оне зелене јабуке, то су твоји велики греси. Кад дозру и отпадну — онда ће ти бити опроштено. А дотле само — кај се. Кад буде време, ето мене опет до тебе."

То рече и нестаде га.

И Нерад је остао да се каје у мукама и да моли Свевишњег, да се на њега смилује. И што се више и искреније кајао, то су јабуке више и више сазревале. Кад се навршиле три пут по три године, а оно све јабуке зреле, само се на врху виде још три, које осташе зелене.

У том дође калуђер:

„Ево ме, синко, да видим, колико ти се Бог смиловао. Видиш: јабуке су зреле, али не све. Попни се на дрво па их отреси."

„Али ја не могу да се макнем!" рече Нерад.

„Кад ја велим: можеш, онда можеш."

И Нерад се збиља попе. Тресао је, тресао, а с дрвета падаху једна по једна јабука, равно деведесет и осам. Али оне три зелене никако да падну. Мучио се и мучио да их стресе па све узалуд.

„Бадава се мучиш, синко, још оне не ће доле. Силази."

Нерад сиђе с дрвета, а калуђер му рече:

„Видиш, синко, те јабуке што су пале, то су греси, које ти је Бог опростио. А за оне три, које још нису зреле, ваља да се кајеш и трпиш још три пут по три године . . . Кај се!"

То рече и нестаде га.

Опет је Нерад испаштао, кајао се још три пут по три године, док оне три јабуке не сазреше.

Калуђер се опет појави.

„Е сад је крајње време, синко, ако ти до сад није опроштено, не ће ти никад бити опроштено. Попни се на дрво па треси."

Нерад се попе и поче да тресе. Једна јабука спаде, али оне две остадоше на врху. И Нерад је тресао од јутра до мрака, а јабуке стоје па стоје.

„Бадава ти, синко, сва мука твоја!" рече калуђер. „Те две јабуке не ћеш никада стрести! Сиђи доле, да ти кажем за што."

Нерад сиђе сав погружен.

„Видиш, синко,“ поче калуђер, — „ова јабука, што је сад спала, то је твој последњи грех, кад си ми истргао из руку свето причешће, те си ме спречио да уделим свету тајну самртнику покајнику. И то ти је милостиви Бог опростио. Али оне две јабуке, што су још остале, то су греси према твоме оцу и твојој мајци. Тежак је грех, мој синко, *највећи је грех, кад син дигне руку на своје родитеље.* То још до сад није нико на свету учинио, ти си први такав грешник, а за такав грех не може да буде и *не ћеш добити опроштаја ни на овом ни на оном свету!*“

Чим то изусти калуђер, а Нерад се сруши и распаде уз грозан јаук, који се разлегаше по оној гори, и, како се прича, разлегао се непрестано, све док није услед страшна земљотреса та „проклета гора“ у понор пропала . . .

И ту се, веле, онда створило „мртво море“, у коме не може ни данас још ништа да расте ни да живи; ни биљка, ни риба, ни шкољка, ни црв.

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

У соби стајаше Винч гологлав, гледајући укочено преда се. Поред њега, на кукавној постељи, лежаше спаваћива, а можда и несвесна жена, привлачећи на груди своје једногодишње детенце. Винч гледаше а бледе му се усне грчевито стискаваху. Бојаше се, да се макне, а немирним погледом испитиваше промене, које виђаше на лицу своје љубе. Растао се с младом и лепом, а сад је пред њим сама кожа и кост. Сухе груди дишу с муком, тешко; уста помодрила и искривљена од унутарњега бола; очи затворене, упале у дубљину, а од њих, по мршавим образима, ижљебиле сузе две бразде...

Превијао се од бола и сагибао к земљи охоли стас војводин; из стешњених груди извијаше се дисање са сиком; на очи се хваташе магла, ноге се тресијаху, и наједаред се Винч сруши на колена...

— Боже! Боже! — јекну. — Милости!...

„Чекај суд... близу је!“ — брујаше му у души глас Прибислава од Борка.

Марта отвори очи, велике, пуне препасти. Гледаху оне за час укочено, ал' се одмах засјаше радосним блеском. Из груди се изви слаб узвик и речи тихе, потмуле:

— Винчу! Винчу! дође ли најзад ... Чекала сам те... умирем!...

Беле, мршаве руке обухватише главу Винчеву и притискоше ју на груди... Држаху ју тако за час уза се близу и — клонуше без снаге...

— Христе Боже! — крикну Винч.

Скочи на ноге и поведе се, као пијан.

Војвоткиња премину. На њеним ледним грудима лежаше плачно детенце, а код ње стајаше Винч кршећи руке, и ћутљиви, мрачни Бартош.

— Бартошу — јави се за час војвода, — узми дете...

Бартош намрштено погледа.

— Дете има родитеља — одговори, — мојој је заштити крај. Нека вам Бог опрости.

Поклони се, приклекну код мртва тела Мартина, пољуби јој коштану руку, за тим устаде и пође на врата.

— Бартошу! — викну Винч, — остани!...

Дворанин застаде на прагу. Пружи руку и рече:

— Та је десница тражила ваше груди, да вас убије; уста, која то говоре, призивала су освету божју на твоју главу, војводо; — та рука вам више не може служити, ни та уста окусити вашега хлеба . . . Нека вам Бог опрости . . .

И изиде. Војвода стајаше као окамењен. Погледаше час на врата, на која изиде Бартош, час на мртво тело љубино, час на плачно детенце и сабираше мисли, које се разбегоше, као поплашене птице...

Наједаред скочи и викну оружаним момцима, што но стајаху на дворишту:

— Слуге!

Глас о смрти војвоткињиној и повратку Винчеву разнео се брзо. Једни називаху тај повратак дрскошћу и припрећиваху; други ћутаху, јер се прибојаваху оружане дружине војводине, а беше и таких, ако и мало на броју, који, говорећи о смрти Мартиној, сажаљаваху судбину детенцета сирочета.

Нико не могаше завирити у скровишта срца војводина и нико њега не сажаљаваше, ако и беше он можда највећма вредан жаљења. Сад истом сагледа он у свој страхоти величину својега злочина и свију му последица. Бојна жестина и срџба застењиваху га, кад је, у сред уништавања и пожара, давао знак за сечу; љубав краља, који му прашташе, окружаваше га у Кракову; онде га је тешила још нека нада. Ту, наједаред, изгуби све: жену, коју је љубио, и свако уздање, да би икада могао поправити, што је учинио и измирити се с народом.

Речи старога Прибислава од Борка обистинише се сувише брзо. Страшни суд је изречен: немилостива смрт узе му жену, а њега окружи мрачна, ужасна самоћа, настањена само црним мислима и бригом за детињу судбину. Оставише га сви стари, поуздани, верни, па и Бартош; остадоше најмљене слуге, плаћени војници, који се лахко могаху окренути против њега.

И спопадаше га често помамно очајање. Ноћу се буђаше из тешка сна, трчаше замку на бедеме и загледаше се, напрегнутим погледом, у густу тмину, где му душа опажаше увек једне те једне утворе из прошлости.

Спопадаше га незнана, до јако, страва. Часом се бојаше и смрти, час ју опет призиваше, као избавитељицу, час падаше на колена у соби, где му је умрла жена, груxаше се у прса и усиљаваше се да се моли. Али речи молитвене замираху на устима.

— Бог неће да чује! — шапуташе; — Бог није опростио!

А често се опет дизаше узбуна у надувеном срцу војводину. Кочио се онда и пркошљивим погледом изазивао цео свет. Он, господар Шамотула, недавно намесник Великопољски, пред којим се клањаху све главе, мало не као пред краљем, он да се боји суда, којим му је претио кукаван старац. Прибислав од Борка!

— Нека он преза од моје освете — говораше кроз стиснуте зубе, — од освете за нанесену ми увреду!

И обузимаше га све јаче беснило.

Док му једном не допадоше гласови, којима испрва не хтеде ни веровати. Говорило се, како Прибислав од Борка сазива шљахту у Познањ, на опћи збор. Ваљало се посаветовати, како да се стане на пут све већем безакоњу, а невоља и глад да се предупреди. Разаслао је тада Прибислав гласнике с позивом свој властели, само не посла у Шамотуле, јер је на том збору ваљало претрести и Винчеву ствар. Захтеваше то и стари Прибислав, а и други знаменитији, да се војвода подвргне њиxову суду и да чини покору, ако хоће опет да заседне међу властелу.

— Убица — говораху — по стародавним нашим законима,дужан је чинити јавно кајање, које се зове покором. Нека онда учини таку покору и господар од Шамотула, који није убио једнога, него тисуће. Нека дође амо у Познањ, нека свуче са себе горњу одећу, отпаше појас и сабљу, као прост човек, па нека иде пешке у цркву, посред народа. Убица стаје пред рођаке убијенога, а он нека стане пред тај народ и моли за опроштење, а а ми ћемо му онда моћи одговорити, као они рођаци: „Нека ти Бог не помиње, што си пролио толику крв!“ А после нека разда имање своје најбеднијима међу онима, којима је скривио....

Тако се је говорило; али да те речи постану законом, ваљало је да сви одлуче, за то је сазван тај збор, који је требао да изрече одлучну пресуду.

Винч је чекао до последњега часа, хоће ли добити позив на тај збор, док најзад, нестрпљив, а све немирнији у души, не посла нарочита гласника у Познањ, да се о том потпуно обавести.

А чекаше његов повратак у великој узрујаности.

— Још сам ја војвода — шапуташе у беснилу, — а они чине зборове без мене!

Чим се пак поврати гласник и стаде пред њега, прочита му одмах с успланирена лица, да доноси зле гласове.

— Шта је? — дрекну, — говори!

А гласник муцаше у страху:

— Зло је, господару војводо.... Гомила се народ у Познањ; једни иду, јер се надају какој помоћи, а други се купе на гледалиште...

— Гледалиште! како? — прекиде Винч.

— Веле, да ће збор вама да суди, а ви да

ћете, господару војводо, јавно, пред народом, чинити покору...

Скочи Винч на те речи, као рањено звере... Не рече ни речи, само крикну и, пограбив гласника за рамена, избаци га на поље, а сам бежаше дуго по соби, час гласно псујући, час подругљивим осмехом исказујући беснило, које га је распињало.

Сутра дан, чим зора забели, заповеди читавој својој дружини да седа на коње и да стане под оружјем у најлепшој опреми. А сам се удеси као на свечан поход или витешку забаву. На кратак кафтан од зелена аксамита, који допираше до колена, врже љускав панцир, сложен од четвртастих златних плочица. О десном боку, на ланцу од сухога злата, вишаше нож у богатој канији. На левом рамену беше Винчу причвршћен штит у облику трокута, испупчених бокова, врло искићен, са сликом племенскога грба. На глави се војводиној прелеваше шлем стародавна облика, шиљаст, од суха злата, с отвореним визирем; од шлема се спушташе мрежа од златних жица, па покриваше шију унаоколо. На врху се њихаше перјаница од паунова перја, савијена у полукруг.

Тако одевен изиде војвода из собе, а за њим момак ношаше мач његов, тако велик и тежак, да се не могаше припасати, него га ношаше у рукама или притврђиваше уз седло.

Узјаха Винч мркова, који готово сав беше покривен дивним покровцем, да се једва могаше видети испод њега крајичак главе и ногу. А седло беше високо с узвишеним облучјем и трокутним стремењем.

Већ се ваљало кретати, чекаше се само на знак, кад на једаред устави Винч бесна коња и рече кратко момчади:

— Плашт дајте!

Момци се згледнуше у чуду, ал', не смејући се опирати, похиташе да изврше заповед.

Пребацише тада Винчу преко рамена голем, наборан плашт беле боје, скопчан под грлом кићеном врпцом. А на левој страни плашта беше оно, добро познато и страшно, знамење: крст од црна сукна, без горњега крака, каки ношаху света браћа крсташкога реда. Тај плашт имађаше на себи Винч, кад је, скупа с Великим Мештром Лудерем, ишао на Великопољску...

— Сатанска дрскост!... — жаморило се тихо у дружини. — Злочинац је и непокајан издајник!... није шала служити га...

Али Винч не чу тих шапата С охолим подсмехом погледа на црно знамење, после мигну оком на дружину и крикнувши:

— За мном! у Познањ! — ободе коња.

Расипаху се, у дугиним шарама, зраци сунчани од златних љусака на панциру; прелеваху се боје паунове перјанице; блешташе злаћани шлем, да засењиваше очи гледаоцима; шушташе у трку покровац на коњу и надимаху се у ваздуху боре бела плашта војводина, а црно знамење титраше злокобно пред очима.

Пролазници застајаху у чуду, а који угледа црни крст, камени се од препасти или бежи као без душе, разносећи страх и трепет.

— Крсташи! Ево Крсташа! — викаху.

А Винч јахаше и смејаше се од беснила.

— Показаћу ја вама — мрмљаше, — да се не бојим никаква суда!... Идем покору да чиним, покору!...

На самом се себи светио за онај страх, који га је често плашио иза сна и скроз проницао у осамљеном замку.

— Не бојим се! не бојим се! — понављаше.

А љућаше га само то, што бегаху испред њега. Он би сада хтео, да се, око у око, сукоби с непријатељем. Осећаше у себи онако исто беснило, као кад је ишао у Маријенбург, брауншвичком кнезу.

Све добре мисли одбегаваху му душу; свако кајање изгањаше из ње подругљивост и жеђ освете за остављеност, за презир, за смрт женину, за муке, које га кињиле. Хоћаше да заглуши глас савести, а не могаше. Обузело га сатанско беснило.

Бука се диже у Познању, кад први крици, у предграђу објавише долазак Винчев и његове дружине. Бежало се с вриском; у први мах не познаше војводе, нико не могаше ни сањати, да ће бити тако дрзовит. У престрављености приказиваше већ великооки страх поплашенима, како улази читава крсташка војска. Пре него што могаху затворити капије, Винч већ беше у граду. Умерио је и коњу кас и, охоло уздигнуте главе, јахаше корак за кораком, изгледајући, који ће се усудити, да му противу стане. Јахаше, ал' узалуд изгледаше отпор. Испразнише се улице; позатварана беху врата и прозори на кућама... пустош га и ту окружаваше. Чујаху се само потмули гласови, пуни упрепаштења.

— За што они беже... подлаци! — сикну кроз стиснуте зубе и јахаше даље.

Ал' наједаред удари катедрално звоно на-

онако. Разишло му се брујање на далеко, звучало дуго у ваздуху дрхћући и замукло. За час други откуцај, опет један, опет исто тако гласовит. А после тишина и трећи откуцај...

Винчев се коњ пропињаше, јер га трзаше нестрпљива рука.

А звоно откуцаваше непрестано, потмуло и једнолично; хучаше као грмљавина, после брујаше дуго као вапај и разилажаше се у уздрхталу јеку. Сваки тај откуцај падаше на душу Винчеву, као бреме.

— Не бојим се!... — понови још, — ал' му је душа зебла од несавладане плашње.

— Нека се сви слете! сви! — мрмљаше.

Иза леђа зачу жамор; испрва тих, после све гласнији. Окрете коња и погледа грозно на своју дружину, која се у тај мах, као на дани миг, раштрка на све стране.

Винч стиште коња оструГама и натури се за бегунцима.

— Пасји синови! — вришташе, — смрт вам за издају!

И јураше као слеп. Голем мач исука из корице па се загна. Наједаред стаде. Пред њим, оподаље, не беше више бегунаца, него стајаше, као жив бедем, збијена светина, која вришташе нељудским гласовима. Стицаху се сада са свију страна, на одјек звона. Дружина се његова помеша у тај народ и нестаде је. Одонуда допираше све грознији жамор, а час по час дизаше се дрека:

— Винч! проклети! на смрт!

Војводи појури крв у главу. Растављаше га само каких десетак корака од светине, која вришташе тако, да беше тешко разазнати речи измешане у једној вреви. Винч чујаше само своје име, а после бесну осветну дреку и испрекидане речи проклињања.

Стајаше на пространом тргу код већнице. Пред већницу беху изнели столове и клупе и онде се скупила грдна гомила грађана, шљахте и витезова, на збор, који сазва Прибислав од Борка. Тесно беше у већничким дворницама, еле већаху под ведрим небом, а говораху баш о Винчу, кад се је дигла бука и кад је војвода у свом злаћаном шлему и крсташком плашту, заслепљен гневом, упао на трг, носећи велики мач у десници.

Он испрва виде само, пред собом, ону уличну светину, која дизаше грају до небеса, кад ал' наједаред, гледнув на страну, спази гомилу властеле у голему чуду.

Подизаше се сви с клупа, укипљени са дрскости војводине. Неки да боље виде, попеше се на столове, бечећи очи од тешка снебивања.

Винч стајаше часком као укопан. Разазнаваше нека лица, док наједаред не шкргутну зубима, окрете коња на ту страну и потече напред. У тој гомили спази седу и достојанствену прилику Прибислава од Борка.

Стари витез испаде му на сусрет, а Винч устави коња, па стаде мерити Прибислава успламтелим погледом.

Гнев му гушаше речи у грудима; пред очима му титраше крвава светлост, на уста udaраше пена, горка као жуч.

Подиже се на стременима и наже се Прибиславу, као да хоће да га убије пакосним погледом.

— Збор... збор... — муцаше, — сабрасте се на збор, а где је ваш војвода?...

Прибислав пружи руку и показа на крсташко знамење на Винчеву плашту.

— Ти си жигосан жигом крвавим и срамотним — рече гласом, у коме дрхташе срџба, — ти ниси вредан да седиш у колу племићком... С очију нам иди, мрски непријатељу!...

А на то Винч само сикну, као да га што опече. Не говорећи ништа, измахну мачем над старчевом главом.

Крикнуше сви и полетеше у обрану Прибиславу. Сто сабаља заблиста у ваздуху.

Ал' Прибислав их задржа.

— Штета ваших мачева! — рече. — Винчу — говораше даље, окрећући се опет војводи, који је дошао мало к себи, па спустио мач и само дахтао, као бесан, — Винчу — понови, — ето ми, браћа негда твоја, осудисмо те отоич, да ти је лакше вратити се међу нас. Згрешио си љуто пред народом... убица си, по хиљаду пута убица и као убица треба да чиниш покору, да се опереш...

— Да ћутиш! — плане војвода на ново. Коњ му се, трзан нестрпљивом руком, заиграваше, клецаше на стражње ноге, пропињаше, фркаше и бацаше пену.

— Ћути ти! — повиче у љутини стари Прибислав, — не бојим се твога мача, јер ме се он неће дотаћи, ни твога беснила, јер је немоћно... Једну реч ћу рећи и на тебе ће насрнути та светина, жедна освете, што но ју видиш

подање... За час ћеш се ваљати у прашини и под њиховим ногама испустити нечисту душу...

— Чињаше се Винчу у тај мах, да се обистињава она мора, која га је често мучила у сну. Чињаше му се, да осећа на себи тежину светине, која га гази. Заврте му се у глави; крвава магла заслони му поглед, дух му замираше у грудима Не чујаше више ништа, само кад и када назираше, кроз ону маглу, мирно лице Прибислава од Борка, који стајаше пред њим као судија с достојанствено опруженом десницом.

Из вреве, која му испуњаваше душу и главу, извијаше се час по час јаки, ако и дрхтави, глас Прибислављев, који му говораше:

— После тога, што си сада учинио, малена је за тебе и покора, на коју си осуђен. Пљујеш поругом на крв, коју си пролио, подсмехом чупаш ране, које си задао братоубилачком руком. Еле погинућеш срамно, јер си непокајан лупеж... јер си подлац!...

Скочи коњ војводин, убоден оструґом, скочи и поклече на стражње ноге, — а војвода се наже Прибиславу са зажареним лицем и читавим телом. Укопа дивљи поглед у његово лице и дихаше гласно, с ропцем. У грлу му се сасушило, а на уста тецијаше удиљ горка пена. Хоћаше да говори, ал' му се из котлаца извијаху само неразговетни, храпљиви гласови.

— Погинућеш — понови Прибислав, — погинућеш срамном смрћу... Кажем ти то, Винчу, у име народа, коме се ругаш!...

— Ругам се! — врисну наједаред Винч, — ха! ха! ругам се и теби и твојима!...

Саже се још јаче, а после се наједаред исправи, стресе и пљуну пену, која му цураше на уста, Прибиславу у лице. У тај час ободе коња остругом, да му је крв бризнула, окрете се нагло према уличној светини и улети као муња у сред гомиле.

Цика, јаук, забуна, као на страшном суду. Размицаху се у страви пред војводиним коњем, који се пропињаше, фркаше и, подбадан остругом, разбијаше, потираше људе. Војвода јахаше без запрекс. С обе стране стиснуте песнице уздигнуте горе, и лица, искривљена од препасти, пакости или бола. Ал он владаше, над читавом том гомилом и над тим беснилом својом силом и дивљом махнитошћу, која га обузе. Нико га не смеде напасти; нико ни од оне оружане дружине, која се одметнула од њега и имала мачеве у рукама, стреле у туловима, ноже за појасом. Он одолеваше својом дрскошћу и с измахнутим мачем у руци, пробијајући се кроз редове расрђене светине, осећаше се без погибли, сам самац према тисући.

— Голаћи! разбојничко колено! понављаше кроз грчевито стиснуте зубе.

Протуче се и трком прелети кроз град. Прошири га хладнији ваздух; мисли се враћаху у усијану главу. Застаде и осврну се.

Допираше до њега из далека вриска и јаук; улична се светина разбежала на све стране, а код већнице стајаше још гомилица властеле, скупљена око Прибислава. Виђаху се торњеви од цркава и кутњи кровови, а над њима се протезаше, у чистом ваздуху, бео пас од магле.

Док наједаред, на једном месту, не покуља црн стуб дима, заврте се високо горе и полахко се разиде. За час други стуб још црњега дима, а после жесток пламен, један, други, трећи и сноп искрица. Дим се мало разиде, а Винч угледа два огњена рукава, где лижу к небу, док се најзад не спојише у један грдан пламен...

— Гори... прогунђа Винч, — гори мој двор!... Фукара се свети — глупаци!...

И засмеја се.

Стајаше још и гледаше за часак, а после окрете коња и појезди у Шамотуле.

(Наставиће се)

ЈЕДНО ПИСМО ВЛАДИКЕ ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

У збирци автографâ бечке царске библиотеке имају и два писма владике пјесника. Једно је писано 16/28 новембра 1840 руски руком владичином Александру Владимировићу у Котор, али како нема никакве важности, то ћу га слободно да мимоиђем. — Напротив врло је важно друго његово писмо, које је писао 10/22 августа 1850 которскому љечнику Маринковићу. Писмо није писао сам вла-

дика својом руком, већ га је само потписао, али се и по дикцији и по мислима бистро види да га је он некому у перо казивао, тако да га слободно можемо бројити баш у права владичина писма. Ја га овдје сасвим вјерно штампам, придржавши и стару његову ортографију.

Поштеный Господине Докторъ Маринковићу!

Я нiесамъ iоштъ издравiо, али самь се добро поправiо. У моiой болести я самь и о смрти помышляо, него ова мысао ни мало мени шкодила нiе, но шта више, зраке су ми душевне лакше кроз тiело проницале, како сунчане зраке крозъ танке и раздроблѣне облаке што лакше проничу. Моя е идеа међу небесима и гробницомъ смѣло лећела, и я самь смрть овако разумѣо: или е тихiий, вѣчный санъ, кои сам боравiо пређе рођеня; или лако путованѣ изъ свѣта у свѣтъ, и причислѣнѣ безсмртноме лику, и вѣчито блаженство — Я се ада нимало бояо нiесамь, ербо у мени адска душа нiе, и я Бога не представлямъ као Нерона и Мухамеда П. но га представлямъ по Нѣговомъ Величеству, за духа превеличественога — премилостивога своима тварима — Я самъ душу човеческу представляо за некiй тайнственый фокусъ, коя, како се раздвои одъ тiела, сине хитромъ зрачнцомъ, и запали бесмртный пламъ нашега вѣчнога живота и блаженства на небесима — А наше ядно тiело што е? — угоштенiе и попиранiе земальскога гада — глибина, одъ кое се гади — прашина, съ коiомъ се вихорови ругаю и играю — ньомъ бистре источнике водене муте — ньомъ сяйне зраке сунчане затмиваю — и великога чуда, колико мы ово ништавило любимо и колико насъ интересуе! — Тiело е много ништавiе но укленый судь — дай буди изломлѣна стакла купе, каляви Чифути и пометнути трговцы, те iй продаю — а наше тiело безъ душе ни зашто не служи — Досадихъ Вамъ, но то е крива доброта Ваше душе, кою сте ми одкрили — хиляду самь совѣтника имао, одъ како самь се разболiо, но самь се найвише Вашега совѣта држао и данась се найвише држимъ, ербо самь видiо, да изъ дубине познанства и благородне душе истѣче — Неки су ме совѣтовали, да ништа не мыслимъ, како ће човѣкъ живѣти, а не мыслити; неки су ме совѣтовали, да очи на женскiй полъ не окрећемъ, а човѣк не може и са смртнога одра, да очи не бацы на красно створенiе — Неки су ме совѣтовали, да фанеле на тиело ни мараме око врата не носимъ — Неки су ме совѣтовали, да двоструку фанелу на тиело и до ушихъ обучемъ, па преко нѣ вунену мараму око врата, да метнемъ — Неки су ме совѣтовали, да лежимъ потрбушке, а неки опетъ да лежимъ на плећа — Неки на лiеву, а неки на десну и проч. и проч.

Съ Богомъ Господинъ Маринковићу! буди ми здравъ и весео, и незаборави твоимъ драгимъ воспоминанiемъ

Твоега
искренога прiятеля и слугу
Владыку Црногорскога
П. П. Нѣгоша

Цетинѣ 10/22 Августа 1850 год.

* * *

У овоме је писму дакле владика у кратко али сасвим јасно казао што мисли о Богу и о човјечјој души а и о жени, па ко хоће да прикаже владичино мишљење и осјећање, треба да се свакако нањ осврне. То ћу покушати да други пут овдје учиним, а за сада нека је доста и ово.

У *Бечу*, 6. априла 1893.

Милан Решетар

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ КРУПНИНЕ

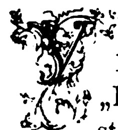

10 броју „Vienca“ стоји на стр. 159: „I nedavno je izašao u „Stražilovu“ sastavak, u kom neki junačina, sakrit pod inicijalima S. P. postavlja stare mudrosti, da su Hrvati oteli jezik od Srba, da danas ne znaju srpski, i slične ludorije, i to dakako onim „uglagjenim“ tonom i onom jakošću dokazivanja, kojom se u opće odlikuje „Stražilovo“, taj svakako u svakom pogledu najslabiji beletristički list od sviju časopisa, što na slavenskom jugu izlaze“. Ја не знам каква је то јуначина што то пише у „Viencu“, али то знам да та хрватска јуначина не зна кога је рода *јуначина*. Ја не знам ко је ову белешку написао у „Viencu“, да л' ју је написао високоучени г. Пасарић, који зна и о правопису и то хрватском да пише, или је писао г. Јован Хра-

ниловић, који зна и велика „умствованија“ о хрватском језику да избаци из својега ћурчјега, раскреченога пера. Ево шта пише г. Храниловић о језику г. Ђалскога у „Viencu“ бр. 9.: „Što se tiče jezika u ovom romanu, i tu se opaža znatan napredak. Njegovoj otmenoj stilistici nije se ni prije mnogo prigovaralo, ali neki, koji su svakako htjeli da prigovaraju Gjalskomu, i nisu o drugom govorili, nego da mu je jezik pun germanizama i nenarodnih riječi, i ne obazirući se na pravu vrijednost rada Gjalskoga. Neka sada slobodno i ovi prelistaju prekrasnu pripovijetku Gjalskoga, i neka, ako im je do istine, priznaju, da se Gjalski i u tom pogledu usavršuje. U ostalom nigdje to ne stoji, da su svi izrazi i sve riječi, što se ne govore u Bačkoj ili Banatu, nenarodne. Prije nekoliko godina izdala je vrijedna „Hrvatska Matica“ pripovijetke Nikole Tordinca, neka se vidi, koliko je blago narodnoga jezika pohranjeno u Slavoniji; a odricati svakomu izrazu, koji je nikao u kajkavskom narečju „a priori“ gradjansko pravo, te ga posprdno nazvati „hrvatizmom“, kao da je to dokaz, da ne valja, znači: stajati još uvijek u okovima one tjesnogrudnosti, koja ne vodi k napretku. Ili su može biti rječnici Jambrešićev i Bjelostjenčev na odmet? Možda onima, koji za njih i ne znaju“. Овако говори г. Храниловић о језику г. Ђалскога у најновијој његовој приповетци „Osvit“. Колико се разумева г. Храниловић у овом послу, показаћемо на самом г. Ђалском. Отворићемо његову најновију приповетку „Osvit“, па ћемо видети ка о пише највећи приповедач хрватски и највећи приповедач на словенском југу. Ја сам у медени кус прочитао „Osvit“ и потпуно се слажем са онима, који хвале и узносе г. Ђалскога као највећега приповедача хрватскога, али ја имам да запитам г Храниловића и г. Пасарића, уредника „Vienca“, којима су „неосноване тврдње“ највећега словенисте Миклошића и који су гракнули на г. дра Маретића што се слаже с Миклошићем и што не могу од њега да начине „втораго“ Старчевића — велим, имам да запитам: којој књижевности припада „Osvit“? Подигли су читаву грају на г. дра Маретића што овај брани Миклошића, „a hrvatske protivnike zlokobne hipoteze Miklošićeve grdi i ponizuje“ па узвикују г. Маретићу: Nakaznog li proizvoda naopake učenosti! Наказне су памети они људи, који се држе политике Старчевићевске према Србима и држе као у воску да је булажњење пророково наука. Ти људи не виде даље од носа. Њихова политика осветиће се на њима самима, јер они не могу добро проћи, који своју најрођенију браћу часте најпогрднијим именима и до скота понижавају, и то такову браћу, која су им и срце из својих груди, свој рођени језик дала.

Да је ипотеза Миклошићева сушта истина, ми ћемо вам показати на вашем највећем приповедачу, па ћемо онда ући у ваше школство, пролистаћемо ваше школске књиге, па ћемо вас онда запитати какав је то језик, којим су ваше књиге написане. Ми ћемо увек признати пред јужним Словенством и пред целим Словенством да то није наш српски језик и ми бисмо се стидели присвајати таку накараду за свој језик како ви пишете у својим школским књигама. Ми ћемо на последку ући у вашу југославенску академију, па ћемо разгледати и ваше „Radove“ по језику и будите уверени да такав језик не ћемо никад присвајати за свој. Ми ћемо овим само показати да има од вашега препорођаја више од пола века и ви још ни данас нисте научили српскога језика, који ви себи присвајате да је ваш, а овамо га не знате. Ја дакле имам да запитам г. Храниловића и г. Пасарића којој књижевности припада „Osvit“? Српској књижевности заиста не припада, јер Србин не би никад признао да је то српски језик. То је, г. Пасарићу, ваш хрватски језик и ви се можете дичити њиме пред јужним Словенством. А сад да видимо како стоји та zlokobna (за Хрвате) hipoteza Миклошићева и да видимо колико вреди пресуда г. Храниловића што се тиче језика г. Ђалскога.

На стр. 6 у приповеци „Osvit“ стоји ово: Поред тога имала је почети два три дана касније жупанијска рестаурација, а за њом велика конгрегација скупа са *посветном славом* нове жупанијске заставе.

На стр. 7 стоји: Од скора саграђеној *дворани, које се не могоше насглавити господа*.

На стр. 7, 8 стоји: У првој помодној трговини Поповића и Друга *„к седмом планету“* — а мало даље стоји: те су најсталније Поповићеве муштерије морале поћи и у „модру круглу“ и к *„Изидином луку“* на крвавом мосту, дапаче и к *„црном кокоту“* на Хармици, а то бијаху трговине тек другога реда.

На стр. 9 стоји: Који четврт *прије шесте* редала се кочија за кочијом и само се полагано могло напред. Бискупски пандури са камердинерима *послено* су од гостију примали шалове, мантиље, кабанице и рединготе, водећи их *све-*

чано-дрзко до стубишта, гдје су кућни официри Њ. Преузвишености *преузимали госте*, да их *поведу* у горњи спрат пред бискупа.

На стр. 10 стоји: Бискуп је пошао у *дворану* са својом пратњом и овдје заредао међу гостима, почашћујући многе и премноге милостивим *наговором*. Мало даље стоји: Љепушаста румена и чила контеса дубоко се поклони и *пољуби бискупу руку*. Бискуп јој се добростиво и шаљиво *заприети*, но није више имао када, да јој што *одврати*, јер је преда њ ступио тридесетичар Шумаговић и непрестанце *правио дубоке поклоне*.

На 11 стр. стоји: Све јој се *свиђало*.

На 12 стр. стоји: За станке окрене се бискуп грофици Драшковићки и *пожали* већ по други пут, што није дошао *супруг* њезин, гроф Јанко Драшковић.

На истој страни: Та знаде Ваша Преузвишеност, како гроф воли младеж око себе, — *одврати* грофица и благо се насмијеши *у фином своjем лицу*.

На 13 стр.: Послије тога комада имао је свирати на гласовиру *властите* своје складбе млади Тивадар.

На стр. 17: А молим вас, што сте то *играли* — какав је то мађарски комад био? Ах, — *одповрне он — играо сам наше народне напјеве*.

На стр. 18: Онака тугаљива и *од древне старине тајинствена* сељачка хрватска пјесма.

На стр. 19: Кад се вама *свиђа*, мора да се и мени допадне! — *одповрне* Тивадар.

На стр. 20: *Играли сте* ми из душе.

На стр. 23: И онда са два прста отворио и овако редом свакој госпођи *пуђао*.

На истој страни: Приповиедао је, да стари богатун Котроманић кани *оженити* младу — посве младу дјевојчицу. Мало даље: Што се је једноч усудио *супругу* њезину *у лице бацити увреду*.

На стр. 24: *Што* ли га нисам одвраћала.

На стр. 25: Јер она није у обће трпјела *под живу главу* младих лиепих госпођа.

На истој стр.: Пред конзулом и генералицом *дубоко се п клони*.

На стр. 26: Било му као *под шибама*. *Он се желио угнути* елегантној вреви у *дворанама*.

На стр. 27: Дашто, који пут није само о имендану краља, палатина и бискупа *зајахао свога Пегаза*.

На стр. 29: Не — Не, — domine magnifice! — *пребије га* опат.

На стр. 33: Он *би био најволио* питати, но није се подуфао.

На стр. 34: Да му многи и премноги *завиђају*.

На стр. 37: И она пође из дворане и изађе у предсобље, гдје заповједи, да јој кочију *пред-веду*. Думић *узме* живо пљескати. Стари Вилковић *незадовољно остави собу*.

На стр. 38: Тивадар их с *разузданим весељем* дочека.

На стр. 39: Он му *стави* њежно своју биелу пуну руку *пред уста* и *завикне*: Silentium.

На стр. 40: Напокон се око четврте *отму друштву* Качгачевић и Церовић.

На стр. 41: Та — *завезли се* у разговоре, који су их посвема *запремили*.

На истој стр.: Иначе бијаше у *својој вањштини строго према дневној ношњи* одјевен.

На стр. 43: *Познам* је, — *познам!* — кликну овај.

На стр. 45: И он *узме ходати узбуђено*.

На стр. 45: И очи му се *зачарано овјесе за красним видиком*.

На стр. 51: Муцао је прекидано и чесао се *за шијом*.

На стр. 52: Тивадар на силу *учини лукаво лице* и са смиехом *покаже* своје красне биеле *зубе*.

На стр. 59: Отац *се узео* по својој навади *шетати собом*, чекајући иноша, док *најави*, да је *запрегнута* кочија.

На стр. 61: За свој овдјешњи *посјед* има ближе кметове из Пригорја.

На стр. 64: Да је красна Мадлена пошла међутим *замуж*.

На стр. 67: *У ту сврху имао сам* што прије поћи у Праг.

На стр. 68: Готово сам *замрзио на ту нашу страст*. Мало даље: А што *буде* с Бертом?

На стр. 69: Доврши дрхтавим гласом Иван и сакрије лице *у обје руке*. Мало даље: и приступи к Ивану, да га објеручке *огрли*.

На стр. 70: јер је отишао *у послу* у Самобор.

На стр. 71: А ја сам ишао, да *прозрачим* главу. Мало даље: Одврати Иван хрватски и макне се нешто на *сједалу*.

На стр. 72: Кроз отворени се прозор кухиње у задњем крилу чуло такођер силно стропотање *са суђем*. Мало даље: Управо су устали и *узимљу црну каву* у салону.

На стр. 78: И замоли да би *сио клавиру.*

На стр. 80: Ја бих морала да *будем увређена.*

На стр. 85: *Дапаче наборима изворано лице сељаково запирими неки сумњиви, готово презирни израз.*

На стр. 86: Па почнем разговор у нашем језику.

На стр. 87: И он *попостане* покрај писаћег стола. Мало даље: Дакле *што кажеш томе?* — *Прекине се* у читању Иван.

Ја сам већ доста ћутао. Сад се више не може ћутати. Морам госп. Храниловића запитати: Је ли могуће да се може од читања прекинути „сирјеч“ о . . . . вити? Ако ви, г. Храниловићу, несте чули у Новом Саду шта значи: *„прекинути се“*, а ви питајте г. Пасарића, он је отворен човек, зна о правопису хрватском да пише, разуме Вука Караџића натрашке, јер где се Вук из дна душе подсмевао, то је г. Пасарић најозбиљније схватио, наравно само зато да би своја глупа „доказателства“ навео на своју воденицу. Г. Храниловићу! како вам се сад свиди језик г. Ђалскога и како стојите ви сад са вашом критиком о језику Ђалскога, ви, који се хвалите да сте „Јавору“ подигли цену својом сарадњом? Али ја ћу засад прећутати о вашој сарадњи, а ако будем изазван, онда ћу вам показати да ваша сарадња никакве користи није нама донела него штете. **Ѿ плωдъ ихъ познаєте ихъ.** Мат. 7, 16.

Интересантно је споменути како наша браћа мисле о језику. У приповеци „Osvit“ чита Иван Качића, тај исти Иван што *се прекинуо* од читања. Како му је лако ишло разумевање Качића, и не прекинуо се. — „Но да, — но да! — *одговрне* некако Мужевић. Али ти ћеш признати, то није *у језику нашем*, како га ево на примјер говоримо ти и ја, и овај сељак“.

— Наш је то језик, наш језик. Овдје се код нас **изкварио** (!!!), ал Качић је у Босни чуо, како се право говори.

О да морских назора! Сиромаси Кајкавци и не знају да је њихов језик искварен. Не знам само шта су згрешили Богу, те им се језик исквario. Није тако, господо књижевници хрватски. **Кайкавьскый ıазыкъ отъ Бога добрѣ сътворенъ бѣıстъ**, него сте ви искварили српски језик, зато вам и јесте књижеван језик чардак ни на небу ни на земљи. Хајде сад да пређемо на „Osvit“, да видимо хоћемо ли опет што пикантно наћи.

(Свршиће се)

У М—. **С. П.**

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Вл. Малина. **Тук на лук,** *прилог за биографију верног следбеника класичних карактера др. Јов. Туромана од — —* Београд. Радикална парна штампарија. 1892. год. — Концем прошле године изашла је ова књижица, коју је написао квалификовани професор из класичне филологије, немачког језика и педагогије г. Вл. Малина. Ко прати и ко је пратио радове у нас Срба на пољу класичне филологије, сетиће се, како се жестоко препирали о настави класичној у последње време др. Туроман и Вл. Малина. Познато је, да је г. Туроман издао на свет књигу: Каква је латинска граматика потребна за наше гимназије? у којој тврди, да би основинска теорија начинила у школи највећу збрку те збунила и ђаке и учитеље На то је г. Туроману ево овом књижицом одговорио Вл. Малина. Књижица се дели на шест глава. Пратећи ту научну препирку дошао сам до закључка, да ту ствар није требало тако далеко терати. Г. Малина у шестој глави доказује ствврно и лепо, да је нама потребна латинска граматика за наше гимназије, у којој има разредба именских и глаголских облика по основинској методи. Тврди, како се у Мађарској већ од год. 1880 предаје по основинској теорији (Latin alaktan од Бартала и Малмошије). За тим прелази на друге крајеве, где се тако предаје, н. пр. у Италији и Русији. Спомиње, како су и учењаци као Ľange и Schenkl за ту теорију Најпосле захтева граматику латинску по данашњим захтевима науке но ни сам није израдио по најновијој сасвим методи своју трећу деклинацију, коју је штампао у „Наставнику“ (свеска за јули и август прошле године) Ми знамо, да се код нас латинске и грчке граматике по немачкима удешавају на за то баш и треба узети најбољу, коју научници у филологији препоруче те по њој израдити за наше српске гимназије. Но поред многих других ствари, на које треба пазити, најважније је у латинској граматици обележавање квантитета, јер је он од велика значаја Ни г. Малина ни др. Туроман не обележавају тачно, и ако радо признајемо, да је то мучан посао. Колико се радујемо овом приновку г. Вл. Малине, толико не одобравамо начин писања ни с једне ни с друге стране. Желели бисмо само, да што пре угледа свет граматика г Вл. Малине, која је још на прегледу и оцени код Гл. Просв. Савета, па ћемо онда о њој опширно изрећи своје мишљење.

Карловци Г. Л.

Пехарникова ћерка. Приповетка *Валерија Приборовског*, с пољског превео *Рајко*. У Новом саду, издање и штампа А. Пајевића. 1893. вел. 8-а. стр. 69. — Биће већ добар

десетак година, како Рајко са здравим и фиnим укусом, са необичном вољом и марљивошћу и са великом вештином пресађује производе словенских књижевности нарочито пољске, у нашу те тиме неоспорно лепе услуге чини српској књизи. Тим својим радом стекао је Рајко рекли бисмо неограничено поверење у уредника белетристичних листова, којима је у свако доба добро дошао какав његов превод, но, што је свакако бела врана, умео је и ово мало наших књижара издавача да задобије те се лате да му издаду превод а тиме — ма и само у другој линији са њихова гледишта — и они учине по коју лепу услугу српској књизи. Као веле, кад је Крашевскога „Песник и свет“ у Рајкову преводу доживео то чудо да се распачао као алва те за најкраће време дочекао и друго издање, што то не би могло пасирати и делу другог кога пољског писца, који још нема славе Крашевскога, само кад је на њему „заштитна марка“ с пупиларном сигурношћу укњижене фирме Рајкове. Како се комбинује да комбинује, тек књижевност наша долази до Рајкових превода а Рајков је сваки превод чист добитак. Тако је и са овом „Пехарниковом ћерком“ Пољака Приборовскога. Не смемо рећи, да је ванредно што, али је красна, „иројско љубавна“ епизода из живота пољске шљахте седамнаестога века са неколико оригиналних те занимљивих шљахтићких типова и са потребном примесом витешке романтике а испричана течно и живо. Рајков превод разуме се да је прве врсте, само се канда слагач нашао у послу те се упео из петних жила да на силу бога тера у лаж сав свет, који је уверен да Рајко дивота зна свој језик. Томе мудрици свакако ваља рећи хвалу, што се у Рајков превод поткрало и *одгухне* (стр. 12) и *надчовечански* (стр. 21), *оптоћена* (стр. 29), *чудљивост* (стр. 31) и ове недоследности: *помокикеш* (стр. 47), *докиђу* (стр. 54), *спсеће* (стр. 62) и *потуће* (стр. 66). Наилази човек и на *неда*, *неможе* и *незнам*. Што на 20 страни место vates стоји vales, не могу му замерити, јер је свакако отишао био у слагаче пре но што му је Тит Ливије дошао до руку. Г.

Piesni ludu. Zebral Zygmunt Gloger (w latach 1861—1891). Muzyke opracowal Zygmunt Noskowski. W Krakowie. Nakladem autora. 1892. — Свакоме је данас познато, колико је словенска народна поезија и мелодија омиљена у целоме свету. Најкултурнији народи узимају за своје уметничке мелодије градиво из словенске народне поезије и словенске мелодије. Кога несу занеле и очарале дивне мелодије руске певачке дружине Славјанскога?! И ова доста богата збирка народних песама, које је музички обрадио Сигисмундо Носковски, а прибрао их Сигисмундо Глогер, од неизмерне је вредности за љубитеље и пријатеље словенске песме народне и слов. мелодије, која нам тако осваја срца својом умилношћу, гипкошћу, хармоничношћу и вештином. Пољска етнографијска књижевност има до данас много богатих зборника и збирака народних песама и мелодија, од којих је најзнаменитија обилата збирка (у 30 великих свезака) *О. Колберт*. Но није на њеје стекла толико популарности и опћег интереса, са својих лирских песама уз напеве, колико ова Глогерова збирка. У њој може наћи забаве и уживања не само онај, који се стручно и специјално бави народном слов. поезијом и музиком, него и сваки у опће пријатељ њен и дилетанат у такову послу. Издавалац је заиста вештачки и изврсно одговорио својој задаћи Читав зборник се састоји из *пет* делова: I. део садржи 128 песама, већином свечана и обредна (церимонијална) садржаја, као: о новој години, ускршњих, божићних, коледских, и др. II. део има 571 песму: све су већином сватовске, у којима су необично живо и занимљиво описани сватовски обичаји и обреди. III. део садржи 164 дужих и краћих лирских песама и балада; у IV. делу има 434 најразличнијих специјално њихових типичних песама, т. зв. „кујавчачких“ (о развратним девојкама), „мазурских“ (о бећарима и лоповима), за тим т. зв. kolysanki (колисанке) т. ј. песме уз колевку („колевчице“), за тим т. зв. wyrwasy, т. ј. разне шаљиве подскочице и досетке, доста пастирских и других шаљивих песама. V. део садржи 585 т. зв. „краковјака“ т. ј. неке врсте краковског кадрила, који се игра као народна игра; то су обично тетрастихне строфе са врло различним темама (највише о љубави), врло налик по своме карактеру и садржају на дуготрајне варијације т. зв. руске „бариње“ (барыня). Иначе су веома лепе и занимљиве песмице. Мелодија им је истина мало развучена, но ипак веома симфонична. С тога је и ми овде приказујемо своме свету, а особито онима, који се баве изучавањем наших народних песама и мелодија, којих има на избор и које се могу испоредити са најлепшим мелодијама осталог Словенства и других народа. Цена је читавом овом зборнику само 1 рубља и 50 копејака (до 4 круна или два форинта).

Б. Пешта. А. П.

La Bulgarie dans le passé et le présent. Etude historique, étnographique, statistique et militaire par M. Léon Lamouche. 1892. chez Collin. — Писац описује детаљно Бугарску од 1876 год. па до данас, пртајући јасним бојама њену историју, језик и обичаје, обасипајући хвалом њено природно богатство, њену младу државно-административну структуру. Бавећи се њеним економским приликама, он се нарочито задржава — као војник — на њеној војној организацији, за коју нема довољно речи да је истакне својим земљацима. — У једном кратком додатку писац говори нешто и о Македонији. Поред Лавлеја, Каница и др. ова је књига добро дошла за све оне, који се баве проучавањем балканских народности и источног питања, а може се сматрати, да је ово најпотпуније дело о Бугарској у француској литератури.

Женева Н. С. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

- У седници филолошко-историског разреда југословенске академије у Загребу 23 марта н. р. читао је др. П. Матковић расправу: Опис путовања царских посланика у Цариград, наиме Дав. Унгнада год. 1573—78 и Јоахима Синцендорфа год. 1577. И овом расправом, као и оном, о којој говорасмо у 17 броју „Стражилова“ прошле године и која је штампана у CXII књизи Rada (в. 7. број нашег листа оне године у првом књижевном приказу на стр. 110), наставља се студија о путовањима по балканском полуострву XVI века. За подлогу је овом наставку узео Матковић путописе Ст. Герлаха и Сал. Швајгера, који до душе хронолошки не спадају заједно, али оба потечу од лутеранских проповедника, који се у својим путописима нарочито баве религијозним приликама тур-

ских земаља. Герлахов путопис приказује друго путовање Давида Унгнада, кога је цар Максимилијан године 1573 с данком и са богатим даровима послао у Цариград, да уз суделовање тамошњега царског посланика Рима обнови с Турцима мир те да онда Унгнад замени Рима. Герлах описује путовање од Беча до Београда Дунавом а одавде до Цариграда и натраг сувим, наиме ондашњим главним војничким друмом, који су старији писци разноврсно описали. Као посланички проповедник водио је Герлах пажљиво свој дневник, но само на путу у Цариград и натраг него једнако догод је био код посланства у Цариграду; бележио је не само оно, што се односило на путовање него и оно, што се готово за пет година знаменито догодило у Цариграду сваки дан, а најзад и оно, што је само чуо а чинило му се да је знаменито. С тога има у његову дневнику свакојаке грађе, коју су после употребљавали историчари. Матковић из Герлахова дневника истиче само оно, што је географске, односно топографске садржине или што се односи на путопис. Швајгеров путопис приказује путовање царскога посланика Синцендорфа, којега је послао цар Рудолф II с данком и с даровима у Цариград, да онде замени посланика Унгнада, којем је давно био истекао рок посланичкој служби. Посланство је то путовало истим путем, којим и Унгнадово. Швајгеров је путопис доживео пет издања а писац га је разделио на три књиге: у првој је описан пут у Цариград, у другој сам Цариград, његове знаменитости и околица му, у трећој најпосле описан је пут од Цариграда у Јерусалим и натраг у Немачку. Матковићевој је расправи предмет прва књига а из друге вади само белешке географског садржаја или које су у свези са самим путописом. — У истој је седници др. К. Војновић предао библиографске пабирке из дубровачких архива, које је сабрао, истражујући научну грађу за правну историју дубровачку у државној и судској архиви и по библиотекама дубровачким. Прво му је било, да даде преписати крај т. зв. Жуте књиге (Liber croceus) од половине год. 1792 до 26 јануара 1803, како би се попуниo рукопис, који има у архиву југосл. академије. После тога је дао преписати Liber criminalium дубровачке републике. Између богатога градива, што је нашао у библиотеци Фрањеваца, истиче и апостолско писмо папе Климента V од 1 априла 1308, писано српском краљу Урошу (Милутину), у којем га прима у крило римске цркве, стављајући му услове. Из читаве хрпе староданих понајвише јавних исправа из дубровачке историје XIV—XVIII века, које му је на расположење ставио потконзул белгиски Негрини, исписао је неких шездесет. Ту има оригинална листина, која расветљује одношаје дубровачке републике према угарским краљевима, а то је отпис угарскога краља Владислава од 1 октобра 1490 на кнеза и веће дубровачке републике, у којем јавља, да су га после смрти краља Матјаша сталежи изабрали за краља и извињује се, што представнике републичине није позвао на крунисање, јер су га непријатељи били опколили, и позавље их, да му пошљу посланике, преко којих би потврдили своју верност а он ће штитити њихову слободу. Говори најпосле о неизданим делима Игњата Ђорђића, којима је рукописе прегледао по доброти последњега потомка породице Ђорђићеве. У библиотеци Фрањеваца има само непотпуна прва свеска Ђорђићева великога дела о илирским старинама. У рукописима, које је прегледао др. Војновић, има огроман Excerptorium ad res Jllyricas и ту је побележено цело градиво великога дела, које је Ђорђић био намерио израдити. Има и Antiquitatum pars III, где говори о домовини св. Јеронима, о Ћирилову и Методијеву преводу библије, и о свим европским народима, који су с Илирцима дошли у додир. Др. Војновић тврди да та дела чине Ђорђића „знанственим оцем Илирства“ на почетку XVIII века и „уврштују његово име у число првијех ерудита свога столећа“. — Филолошко-историски разред југосл. академије имао је опет седницу у прошлу среду и у тој је седници дописни члан др. Миливој Шрепел читао расправу о латинском песнику Которанину Ивану Болици.

+ Из „Београдских општинских новина“ оштампана је у посебну књигу повећа историска расправа Николе Вулића, слушаоца филологије на Великој Школи у Београду, „*Ђурађ Кастриотић Скендербег*“. Ова је расправа била награђена одлуком Академискога Савета прошле године првом видовданском наградом општине београдске. Књига има 298 стр. и 1 л. обичне осмине, а стаје *само* динар. На првих 36 страна писац претреса изворе, којима се служио при изради ове расправе.

— Од великога „Речника хрватскога или српскога језика“, што издаје југосл. академија знаности и уметности а обрађује Будмани, изашла је тринаеста свеска. У њој су речи од „испрекрижати“ до „измијешати“. Као и у пређашњим свескама тако је и овде најподробније растумачена свака реч и казана јој је цела историја у литератури, наведени су силни примери кроз све векове, казује се, која је реч прасловенска и упоређује се са словенским језицима а погдешто и са другима, и у којем се веку први пут јавља.

+ Изишла је и осма књига „Сборника“ буг. министарства просвете.

— У издању Франклинова друштва изашле су две књиге Јокајијевих позоришних дела. У првој књизи су: Milton, драма у пет чинова; Hős Pálffi, драмски призори у три слике; Szép Mikhál, позоришна игра у четир чина с предигром; A bolondok grófja, лакрдија с певањем у три чина; Világszép leányok, позоришна игра из народног живота с певањем у три чина. У другој су књизи: A gazdag szegények, драма из народног живота у три чина и неколико позоришних призора и пролога, које је Јокајија спремио за разне прилике и светковине.

— Од великога дела „Аустро-Угарска монархија у речи и слици“ изашла је 177 свеска, шеснаеста свеска треће књиге, у којој је реч о Угарској. У тој је свесци настављен опис Будимпеште и то говори Бела Лукач о промету и трговини а Лајош Илошвајија о минералним водама и купатилима у Будимпешти.

— У Vasárnapi Ujság-у читамо, да је неки Е. Фаркаш, плодовит млад писац мађарски, написао једанаест прича из живота у Босни. Највише описује живот мађарских бака у Босни, но како веле, да по нешто описује и народ у Босни и обичаје му, то нас баш занима, те смо наручили књигу, да је видимо па ћемо је приказати читаоцима „Стражилова“. И од Арпада Абоњије, познатог мађарског новелисте, изашла је збирка таквих приповедака под општим натписом „Босанске слике“. У тој збирци има дванаест малих прича Мађарска их критика хвали

и вели, да има међу њима таквих, које су правом Верешчагинском снагом насликане.

✝ У научном клубу у Бечу држао је 15 марта др. Franz Wähner предавање „über bosnische Landschaften“.

✝ На место академика пок. Ренана изабран је за члана француске академије Challemel-Lacour, данашњи председник француског сената.

— Изашло је седмо издање целокупних дела̂ Карольа Кишфалудије.

☐ Gaston Frommel, доценат на философском факултету женевског универзитета, држаће предавања о Толстоју за време овогодишњег летњег семестра, два пута недељно.

☐ У Revue du droit international од 1891 г. а у књ. XXIII, св. 5, изашао је чланак Henri Pascaud-a *„Политичко гласање код важнијих цивилизованих народа“*. Овде писац говори доста опширно о политичком гласању у Србији; за тим о њеној Скупштини, бирању посланика и т. д. И ово се не забележи у нас.

☐ Journal des savants од 1890 г. на стр. 331 донео је опширну критику из дело проф. Флоринског *„Споменици Душановог законодавства“*, које је изашло на руском језику 1888 године.

— Руски велики кнез Константин Константиновић довршио је руски превод Шилерове „Месинске Невесте“, који ће скоро изаћи у руском издању Шилерових целокупних дела.

— Удовица покојнога историчара и философа Ииполита Тена у Паризу јавља, да је покојни њен муж изреком у опоруци забранио да се на јавност изнесу његова заостала писма. Све, штогод се односи на његов приватни живот, има се избрисати из списа, који ће изаћи на свет.

— Лондонски месечник „The New Review“ донеће у априлској својој свесци до сад још на јавност не изнесен чланак из пера покојног Ернеста Ренана под натписом: „Израиљева деца по сужањству“.

— Скупљена дела Ђорђа Еберса изаћи ће у Штутгарту у 105 свезака.

— Од скора излази у Загребу нов књижеван лист „Prosvjeta“. Није нам понуђен у замену, нисмо га ни видели, не можемо дакле ништа рећи о њему, но подлистак у 12 броју „Српскога Гласа“ под натписом „Хрватска култура и „Просвјета““ к вује нам, да ни најмање не штетујемо.

— У Прагу је пред крај прошлог месеца умро Фрања Јержабек, чешки драмски песник.

— Кишфалудијево друштво раздало је својим члановима три књиге. У прве две је издало пет приповедака великога романсијера барона Жигмонда Кемења („Понори срца“, „Двоје срећних“, „Љубав и сујета“, „Алкимет“ и „Врлина и пристој“). Трећој је књизи садржина „Две љубави“, жалосна игра у три чина, коју је написао покојни Глигорије Чикија.

☐ У књ. V. de La Grande Encyclopedie, која излази у Паризу уз сарадњу првих француских књижевника и научника, на стр. 203. има чланак Ch. Vogel-a о *Банату*.

☐ Nouvelle bibliothèque populaire, коју уређује Charles Sismond, доноси у св. 344 извод из познатог дела мадаме Adam (Juliette Lamber) La Patrie Hongroise, под натписом: „Types et paysages de Hongrie“; и „Le général Skobeljev“, неколико нових података о јунаку рускотурског рата. Mme Adam је једна од главних сарадница часописа Nouvelle Revue, који се већ у велико такмачи са Revue de deux mondes, где је она написала многе књижевне и политичке чланке. Ова књижевница је веома омиљена у Француској и на страни, јер свака њена творевина одликује се философском или социјалном тенденцијом, што даје велику важност њеним списима, а њој ствара достојно место у оном табору, који је до сеје бивао пренебрегнут, но који ће имати моћна утецаја — tôt ou tard — при решавању многих замршених питања, под чијим теретом стење данас род људски.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Дружина српског народног позоришта, по што је на велики уторак Гетовим „Фаустом“ завршила своје бављење у Панчеву, отишла је у Ковин, где ће се бавити једно месец дана. Први је приказ онде био на други дан Ускрса а даван је „Краљевић Марко и Арапин“ Веље Миљковића. Трећи дан Ускрса дошла је на ред Округићева „Шокица“.

— Сметанину „Продану невесту“ певају сад у Бечу у „Theater an der Wien“-у. Бечлије је веома радо слушају те се даје мал те не сваки дан у дупком пуној кући и понављају се многи бројеви те красне опере. У Прагу је пре неки дан 232 пут давано то Сметанино дело у чешком народном позоришту.

— Сликар Стева Теодоровић израдио је у природној величини лик Љ. П. Ненадовића и наменио га као дар заједници књижевника̂ и уметника̂.

— Други део Арањеве трилогије „Толдијину љубав“ удесио је Михаловић, управитељ мађарске земаљске музичке академије, у музичку драму, те се то дело с успехом даје на будимпештанској краљевској опери.

— Сара Бернардова играла је ово дана у Будимпешти. Прва јој је улога била Клера у Онетову „Господару ковница“.

— University Musical Society у Кембриџу славиће јунија месеца ове године свој јубилеј концертом, на којем ће међу осталим суделовати и руски композиста Чајковски, коме ће универзитет тога дана дати докторско достојанство.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 15. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 11 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

ЈУТРО

Златно јутро трепти кроз маглице беле
Па бисерје тресе по лисном дрвећу,
Рани ваздух мири, журе вредне пчеле
Са поздравном песмом у походе цвећу.
Слушам звоно сетно, што из даље пева,
Гледам, како тихо мили река чиста,
Ведри исток, што се светлошћу облева,
И прозрачни листак, што на сунцу блиста.

Тиха радост дрхти у грудима мојим,
Не море ме жеље ни нејасне мете
Ни будућност тајна са болима својим
Нит ме прошлост мучи. К'о весело дете,
Које анђо штити а незнање теши,
Не знам ни за патње ни усуд потајни,
Већ к'о у сну гледам где се на ме смеши
Безбрижно весеље и живот бескрајни. . . .

Ленскій

* . . . . .

Ти љупко чедо мојих ведрих дана,
На што терет тихог неспокојства тог,
На што нежни уздах с румених усана
И горка суза л'јепог ока твог. . . .

На што јад да мрачи твоје бистро чело
И да туга тајна таласа ти груд —
Ти спокојна буди . . . . стегни срце врело,
Не мисли на тугу и растанак худ . . .

И нек мину дани, године и лета
Кроза бурног жића опустели крај,
Свуд ће да ме прати твоја слика света
И љубави твоје слатки спомен тај. . . .

И један пут, можда, када миле очи
Меканом ти руком сведе санак свет,
Кроза неми покој и тишину ноћи
Чућеш тихи трепет и тајанствен лет.

То је мој анђелак, што немирно блуди
А све тебе тражи по тишини тој —
Та он теби, злато, моју љубав нуди
И до тебе носи задњи уздах мој. . . . .

Јов. А. Дучић

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ЛИЦА:

Болеслав, пољски кнез. **Борич**, кнез Галиције. **Јудита**, жена му, кћи Болеслављева. **Бодомир**, кумански кнез, бегунац. **Ружа**, кћи Бодомирова. **Људевит VII**, француски краљ, вођа у крсташком походу. **Предслава**, Боричева мати, пре мађарска краљица, сад калуђерица. Мађарски палатин. **Тордаји**, **Шамшон**, **Чанад**, **Фолкуш**, **Титус**, мађарски бегунци. Први, други, трећи пољски великаш. Први и други кумански великаш. **Ђорђе**, мађарски ратник. Гласник. Куманска послужитељка. Шамшонов паж. **Отац Серафин**, калуђер. **Харита**, калуђерица. **Анђелика**, калуђерица.

—

Мађарски, пољски, кумански великаши, витезови и ратници. Збива се: радња прва и трећа у неком пољском манастиру; друга у Угарској на реци Слани, у табору Боричеву; четврта опет ту, у табору Људевита VII; најпосле пета у Куманској. Време: прва половина XII века.

ПРВИ ЧИН

Дворница у манастиру. Уска зграда мрка изгледа. С лева прозор од решетке. Десно врата, која се с поља отварају. С врата се улази у дубок мрачан ходник.

Прва појава

ХАРИТА, АНЂЕЛИКА

ХАРИТА

Посестримо се и умири се!
Ублажиће ти овде вера бол,
Пост, кајање и ревне молитве
Биће ти болном срцу моћан лек.
Ил мислиш: само ти си страдала?
И твоја судба да је најцрња?
Што љубља, па те драго превари,
Јест тужна прича јадне грлице,
Али би чула прича страшнијих,
Да дуварови ови прозборе.
Ви'ш ону жену у дну ходника?
Што клечи ено пред распећем сад,
Молећ' се богу, док се ево ми
Све одмарамо, мирно, спокојно —

АНЂЕЛИКА

Је л' Долорозу?

ХАРИТА

Да, ту патницу.
Знаш ко је била она? Краљица!
У бисеру је некад ходила,
А сад јој бисер сија у оку.
И зборила је слатко, весело,
К'о што жубори поток кристални,
А осмех с њених уста милених
Ил' зрак из оних сјајних очију
Збуњивао је редом дворјане —
Сад пак те усне горко уздишу,
За милост молећ' краља небесног...
Да, која милост некад дељаше,
Сада је сама пука сирота....

АНЂЕЛИКА

Па ко је она?

ХАРИТА

Ко је? Предслава.
Ношаше некад круну Угарске,
А сад јој чело боре попале
Те стоје као натпис, урезан
Над гробом срца саломљенога,
Над гробом славе, сјаја минула.

АНЂЕЛИКА

Какви је јади амо догнаше?

ХАРИТА

Големи јади: црна клевета.
Бејаше ташта, жива, весела,
Љубљаше сјај и дворске забаве,
Жељаше, да је хвале дворјани
И да јој дивним чарма ласкају —
И тад су подли дворски ласкавци,
Што с цвећа само отров збирају,
Са осиљеним саветницима,
Да боље уђу краљу у милост
И да с' уз престо већма утврде,
Оцрнили је, на њу изнели —
Што моја чиста уста не смеју
Изрећи, јер би била оскврна.

АНЂЕЛКА

А краљ је веровао?

ХАРИТА

Верово.
И одагно је!

АНЂЕЛИКА

Чудно, доиста!
Но кад већ из тог света одбеже,
Који јој венац части рашчупа,
— Тај венац скупљи венца краљевског —
И амо дође да се сахрани —
Што онда овде тако тугује?

ХАРИТА

О, да је само њу јад снашао,
Она би знала судбу трпети!
Ал јој прогонство — чедо поклони,
Па отац се и њега одрече!....
Две оштрице имаше клевета.
У један мах је двоје посекла:
И матер и то чедо несретно,
Жени је част, а сину, Боричу,
Узела престо и с тим славу му!

АНЂЕЛИКА

О дете је за цело несретно!
Јер све да му је мати грешна баш...

ХАРИТА

Ал није, није. Доказано је.
А знаш, ко грешну сумњу краљеву
Уништи? Стеван, син јој пасторак.
Јер кад је он на престо ступио,
Испитао је грозну пресуду,
И натраг стече име маћеси,
Па кад га чедом не обдари бог,
Свом млађем брату престо намени
А дотле га за кнеза намести
У Галицији, па га ожени
Лепотом ћерком Болеслављевом.

АНЂЕЛИКА

С тим мање појмим, за што тугује.

ХАРИТА

Хеј, све је био сан, све пропаде.
Побунише се главе мађарске
И не хтеше за краља Борича
Већ даше престо другом огранку,
Слаботињи и слепцу некоме.
Тако је гадно њен син изигран —
И тако ти је јасно ваљда сад,
Колики боли тиште мајку ту —
Ал ево ње, где амо улази.
Сад ће јој доћи син у походе,
Јер друкче она нејде овамо
У ову собу. — Оставимо их!

Долази Предслава; Анђелика и Харита одлазе ходником; једна калуђерица затвора средња врата.

Друга појава

ПРЕДСЛАВА сама, с лицем пуним туге и као не опажајући изашлу Анђелику и Хариту.

ПРЕДСЛАВА

Молим се, али нема милости!
О молитву се обесила лаж
Па не мож' да се дигне до неба.
Јер тајим...
(Чује се јек рога. Предслава се прене)
Син мој! Његов јечи рог!
Одјекни срце, кличи, радуј се,
Опет ћу видет' сина... (поражено)
Сина зар?!
Не, он је живи сведок срама мог,
И ја ћу видет' жиг на челу му,
Жиг, што му дадох — родивши га, ох!
Хај, свет већ више ваљда и не зна,
Ал знадем ја, и кад му љубим лик,
Ја чујем укор тајног духа мог:
Зар таква мајка љуби? Љуби још?
Њен пољубац је отров, није сласт!
Но он то не зна; његов видокруг
Ведрину само и чистоту зна,
А што му каткад чело помркне,
Због мене бива. Ја сам, мисли он,
Света и чиста, па сам — мученик.
Но ја га варам, све је пресна лаж,
Безазленика њега варам ја,
Варам му свети, топли осећај.
Да зна пред киме клечи! То да зна,
Да зна, од кога проси благослов,
С гнушањем би ме даље отиско
И за мој благослов ме — проклео!
Но смем ли уверење његово,
Да л смем, да л могу нарушити? Не!
Јер волим, волим, мој да остане,
Па немам снаге да га жртвујем —
За цело бих га ја изгубила,
Ту једну љубав посред јада мог!
(клекнувши)
Опрости, Боже, мајци несретној,

Та ја ти се одрекох радости
Ван њега једног друге свакоје,
И не ропћем на судбу и на свет,
Што с невредне ми главе рашчупа
Пресјајну круну па ме — прогони,
Да овде изван света робујем.
Ево се кајем, постим, мучим се,
А савест још ме гризе највећма.
Тек то не ишти, да исповедим
Пред сином својим мој претешки срам.
Стид од тог би ме већма мучио,
Нег пламен твоје клетве вечите —
Већ нек ме љуби невини ми син,
А цели свет нек мене презире —
Тек он нек љуби — син безазлени!
(Отварају се врата са стране. Она се исправи.)
Он! Иде син мој! Даље, туго ти!
(Трчи на сусрет раширених руку.)

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Јасна зора заблистала на небу, навешћујући рани освитак летњега дана, — беше то Ивањ дан године господње 1332 — а војводу још те ноћи не ухвати санак. Док је владало њим беснило, дотле се осећаше јак, готов да се мери са сваким непријатељем. Али кад се врати у замак и кад га виде још већма пуста, него пре, јер од одбегле дружине нико не мишљаше да се враћа, — овладаше њиме црне слутње. Виде се немоћан према тој мржњи, која га окружаваше, према тој освети, којом му се претило са свију страна. Преосташе му само двојица најмљених момака и дадиља малене Марте. Преостало му и то невинашце — више терет, него утеха, — коме не могаше слушати плача, а које га белегом својом такођер подсећаше на гадно дело и на казну божју, која га већ стизаше...

Дуго стајаше Винч те ноћи над колевком успаваног детета и посматраше ситне му, нејасне црте, које га опомињаху, као у магловиту одсеву, на лице љубљене, покојне жене. Подругљивост тајаше у његовој души, као снег на зрацима сунчаним, а поплављиваше ју велика разнеженост и голема туга.

— Шта ће бити с тим дететом — питаше сам себе — кад мене убије људска освета?...

У том часу чињаше му се као неминовно, да ће погинути. Слутње се претворише у истину и не буђаху више никаква страха.

— Смрт — мишљаше, — то је одмор, то је несвест, то је мир! Бог је милостивији од људи, јер он зна и разуме све. Нека буде један пут крај тој муци...

Али то дете! то дете!... шта ће с њим да буде... Само да га не убију они, који дођу по мој живот... Јер ужасна је смрт детета, безазлена невинашцета, које свој страх и бол не може да ублажи никаком мишљу!...

И у престрављеној души Винчевој оцрта се страшна слика, која му се често приказиваше у време крсташких најезда. Виде, како Марту уграбише витези разбојници; виде, како је један међу њима ухватио дете, па витла њиме по ваздуху ломећи му кости, а он чисто чује како пуцају. Виде лишце свога детенцета искривљено од бола; виде најпосле, како јој је тело изломљено, крвљу обливено, како лежи под ногама убицâ и трза се грчевито... А он на коленима, у прашини, сломљен у својој охолости, моли за милост, — он, намесник! господар од Шамотула!... Закривши лице рукама, истрча из собе на бедем од замка. Зрачна зора већ блеђаше. На небу ни облачка, ружичаста светлост прелеташе по њему, плашећи сене. Али у грању од дрвећа, око замка, беше још црна ноћ и тишина, плашена само цвркутом пробуђених птица.

— Ху... ха!... — разлегну се наједаред у шуми, узвик, као поклич.

— Ху... ха!... — открикнуше други гласови, будећи одјек у шумској пустињи.

Војвода задрхта.

Да није већ приспео последњи час пресуде? Смрт!... За што не дође на бојишту, где

ју је тако често призивао жарко? Гинути под ударцем убице, који испада, незнан, из шумскога мрака, као осветник, то је страшно!... Гинути без славе, као од крвничке руке, слушати пијани урлик разуздане руље и не моћи се бранити!...

Винчу се чињаше у том часу, да слуша крике, који вичу за осветом, да види оне исте стиснуте песнице, које су му претиле у Познању, где се дижу против њега. Осећаше на себи тисућу очију, које гораху од беснила; осећаше, како га притискује, како се набаљује на њега терет роптања и клетава.

— Смилуј се, Боже! — завапи и паде на колена. Ужасан страх прође га као језа, леден зној га проби по челу. — Смилуј се! смилуј! — понови.

Заниxаше сѐ дрвета од ћува ветрова. И опет се зачу крик, вика и дивљи поклич:

— Ху! ха!... ху! ха!...

Све ближе гласови, све разговетније допире војводи до ушију пуцање грања, које ломљаху коњска копита. Можда се то враћа одбегла дружина?...

Скочи Винч на ноге и напрегнутим погледом завири у густу шуму. Ништа се не види — али ту ближе, баш под самим бедемом, титраше нека прилика. Висока, плећата, као прилика старога Бартоша.

Осоколи се војвода у души.

— Бартошу! — кликну, — ти си то!...

Прилика се стресе и приступи ближе.

— Ја сам!... — одговори тихо. — За час ћеш погинути, војводо!... мораш погинути... Али дете избави... дај ми дете! Брже!...

Винч стајаше и слушаше, као да не разуме речи. Стинила му се крв у жилама; мисли се у страху помутиле и помрачиле.

— Брже! — понови Бартош силовито, — не можеш ни часа губити. Чујеш ли ту дреку... те покличе? Иду витезови по твоју душу, иде Маћко од Борка, да се освети за очину срамоту... Убиће те, заузети замак, уништити, спалити... нестаће прага твоме гнезду... Винчу, повери ми дете... Заклињем се, да ћу га чувати као зеницу у оку!

— Ху! ха!... — разлегну се крик већ под самим замком. У грању засветлише се сада бакље. Велики им црвенкасти пламен бацаше варнице и увијаше се црним димом. А при том блеску виђаху се витешке прилике, у оклопима, како се пробијају кроз честу. Обиђоше шанчеве и бедеме, који опасиваху замак и иђаху шумским путем, с ону страну, куда беше најлакши приступ. За цело им неко од одбегле дружине показиваше тај пролаз. Неки у мраку залуташе и, запаливши буктиње, пробијаху се сада кроз густу шуму, крчећи силом пут кроз грање, а деpyћи се и вичући на другове.

Упадоше на пусто двориште. Нико им не брањаше улаз и нико им не изиде на сусрет, — замак стајаше црн, тих, као да у њему нема живе душе...

Кад се прве прилике витешке помолише из густе шуме, Винч скочи и као луд трком утрча у собу Мартину.

Дете спаваше. Мале ручице сложило на грудима па лежаше непомично. Винч стаде над колевком, загледа се у црте невинашцета и глухо јецање потресе му читавим телом...

— Оданде иду разбојници... — шапну, — а овде ја, злочинац, осуђен на казну, међу нама пак то дете, које чека смрт у анђеоском сну... Страхота и помислити... читава века ће тако стајати успомена моја над тим дететом, као гадна сенка, као вечита срамота, као пресуда зле среће!... Избави ју, Боже! — јекну за час. — Ако си свемогућ, избави ју и сачувај!... макар казнио паклом моју душу.

Диже Марту на руке, притисну је на груди и приђе прозору, који излажаше на бедем од замка. Онде чекаше Бартош. Винч му даде дете, не говорећи ни речи. Само знак крста начини у ваздуху, кад је старога слуге нестало на оној страни, где беше улазак у подземне ходнике.

— Винчу! Винчу од Шамотула! покажи се! — дераше се неки глас громко и грозно.

У собу упаде витез; он једини у дружини својој без шлема и панцира. За њим утрчаше два друга, носећи буктиње, које жестоко осветљаваху лице вођино. Младо му лице имађаше суров израз. Густе црне обрве, спуштене над очима, сведене беху као лук на високом челу. Очи сипаху варнице; уста, охоло напрћена, беху отворена од викања. На себи имађаше тај витез таман кафтан, без рукава, који показиваше гола рамена и јаке, жилаве руке. О појасу му висаше кратак мач и велик нож заденут у корице; а у рукама држаше малену убојну секиру, која имађаше с једне стране оштрицу, а с друге јој стрчаше туп гвозден клин.

Упаде и застаде отворених уста, кад виде Винча, где стоји.

На војводину лицу нестаде већ свакога трага прекуженој узрујаности. Миран, хладан, охол, окрете се дошљаку својом величанственом приликом и погледа га лицем у лице, оком у око.

Младић издржа тај поглед.

— Винчу — рече — ја сам Маћко од Борка, Прибислављев син . . . ти си осрамотио мога родитеља, за то ћеш погинути!

Војвода се подбочи и ћуташе.

— Стрепиш, кукавицо! — дрекне Маћко.

Подругљив смех искриви уста Винчева.

— Да си дошао — рече полахко — и рекао, да опћа кривда захтева моју смрт, можда бих се и бојао. . . Ал' кад велиш да долазиш у име своје и очино, да светиш срамоту, онда се не бојим. Ти се пази, Борко, јер си ти разбојник, не витез! . . .

А на то младић прискочи ближе.

— Знај — одговори — да сам посланик опће мржње на те. . . Не ћу те ја погубити, него ће те убити други, који подаље чекају на знак... Ја сам себи задржао с мо први ударац, јер си ти подло осрамотио мога родитеља. . . На колена, Винчу, кај се! . . .

Војвода кину.

— Разбојниче и рђо! — дрекну тако страшно, да се одбијаше по свима собама у замку — ти на колена преда мном! . . .

И тргнув нож иза паса, окоми га Маћку у груди. Ал' тај, у трену, јаким махом секире, одби ударац ножа, те га само окрзну по рамену и раснара му кожу. Крв бризну — а у исти мах тупи клин на секири погоди Винча у слепоочницу.

Ударац беше јемачно страшан. Из груди се зар Винчевих оте јек, као рика рањене звери. Клин се омаче са слепоочнице у око и истера га на поље, облевајући крвљу Винчево лице. Он се поведе, ал' не паде.

— На колена, издајицо! — дерало се иза њихових леђа.

Војвода пређе руком по лицу, убриса крв и погледа избијеним, модрим оком... Усне му дрхтаху, дихаше као у ропцу. Стисну нож у руку и загна се напред.

У железан загрљај пограби Маћка, левом га руком опаса као обручем, а десном гађаше у њега ножем.

Не говораху ништа, само дихаху оба као мехови; из уста им цураше пена, а обличја им, дивља, крвљу обливена, изгледаху спрам светлости од буктиња као лица проклетничка.

Ношаху се за један тренутак. Винч малаксаваше. . . Маћко подиже руку — и опет удар секиром, туп, глух, у лобању.

Занесе се војвода и обори се на земљу скупа с Маћком. Лице му помодрило — изгледаше, да издише. . .

Маћко се диже за час и стаде над њим, распараних груди од оштра ножа, крвљу попрскан, блед као мртвац, стиснутих усница.

Подиже десну ногу и метну је на груди Винчеве, — а после му пљуну у гадно, наказно лице с избијеним оком. . .

— То је за мога родитеља! — рече. — А сад — додаде, окрећући се друговима — вршите своју освету! . . .

Одмах се напуни соба. Навали руља крвожедна, бесна. Не беху то витезови, него махом гола фукара; она, која је претила Винчу у Познању, коју је подстицао Бољко од Гостиња пред шамотулском црквом. Страсна, зажарена лица, жигосана дивљом жеђу.

Упадоше с грајом и скупише се над телом војводиним, које беше већ у последњој трзавици.

Хе... хе! . . . — зачу се из гомиле глас Бољков — утајио се скот, ал' је жив. . . Извуцимо га из собе!

Маћко стајаше подаље са оружаним својим друговима, ћутећи.

— Вуците га! — рече за час мрачно. — Вуците! . . . Страшан мртвац . . . — промрмља.

А после додаде јачим гласом:

— Све, што је у замку, ваше је! — довикну руљи.

Спопадоше тада тело војводино и извукоше га на поље. А фукара се разбежа по замку, тражећи живежа и блага. Не нађоше ипак много и то још већма разбесни попашнике. С дивљом дреком истрчаваху из соба и искаљиваху се над лешином војводином, који без хаљина, наг лежаше, гажен ногама, пљуван, укаљан блатом и крвљу. А живот још тињаше у њему. Дотући га не могаше ни пакосна туча Бољкова, ни слепи ударци разуздане руље, која се најпосле раштрка да тражи плена у подрумима од замка.

И беше час, па се тај растргани, на само остављени труп још диже и приклекну; из груди му се изви храпљив јек, после опет испрекидане речи:

— Пред Тобом, Боже, на колена! . . . Опрости . . . и спаси! . . .

Заљуља се и паде на земљу, лицем к јасном небу, раширених руку.

Тако погибе Винч од Шамотула.

А дете његово, јединa наследница имена и — срамоте издајникове, загрљена рукама старога Бартоша, заспала мирно у тишини и мраку подземних ходника шамотулскога замка.

(Наставиће се.)

ПОУКА

ЖИТНЕ РУПЕ ИЛИ ЖИТНЕ ЈАМЕ

Кад је *наклàни*[1] на пређашњем *котроманачком*[2] земљишту у Земуну копан темељ за нову болницу, ударише радници на двије рупе, које су биле празне и налик на буре (бачву), имађаху црвене бокове, а бјеху средњем човјеку до грла. Оно нас, што се око њих скупљасмо, не слагасмо се из прва, шта би то могло бити, но послије смо се увјерили, да су ове рупе или јаме из оних времена, када су и овуда коју врсту жита или што друго закопавали у земљу.

Вук напомиње *житну рупу* [у рјечнику код „рупа“ под бр. 2]; он нам сачува и прекорјечицу (пословицу): „Раж *јаму* пуни“, али уза њу додаје: За Србље у турским државама не ће бити сувише овђе напоменути да се у војводству особито у Бачкој сипа раж, а кашто и друго жито, у *јаме* мјесто амбара или кошева“.

Будући да ми није доста било, што сам о тијем житним рупама нашао у познатом нам дјелу „Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild“,[3] замолио сам лани госп. *Стевана Жекића*, учитеља и управитеља српских вјероисповједних школа у Старом Бечеју, да ми јави: како се тамо по Бачкој копају ове јаме, како се пуне и како се из њих вади жито. Нијесам дуго чекао на одговор, а јамачно ће са мном заједно госп. Жекићу бити захвални и поштовани читаоци овога чланчића, јер ће у њему наћи све потанко описано.

„Код нас има *житних јама*, и не зову их друкчије осим тако, али већином по селиштима (салашима), који су на узвишенијем месту, јер у низи због блиске воде не могу се копати. Јаме ове нађу се у бољих газда, које имаду хране на почек, а не да је — што но реч — са гумна продају. Као што рекох, копају се на оцедитом месту, како би и с пролећа после мразова, а и у свако друго доба године, око њих сухо било. Обично се копају на догледу, као: пред кућом, на улици пред прозорима, у затвореном дворишту, а и другде. Копају се у облику ћупе, горе *грло* узано, за тим што ниже све шире. Кад се ископају, онда *се* изнутра *испале*, т. ј. баци се сухе сламе, па се запали, те тако унутра гори два три дана, док се јамни бокови јави не испеку. За тим се, по што се ватра угасила, онај гар ипчисти на поље. Величина је рупе или боље јаме различна. Удешава се по меровима. Људи, који јаме копају, знају то удесити, н. пр. 100, 200, 300, и још више мерова.

Јаме се пуне овако. На гумну овршено жито товаре у *дрêк*.[4] Натоварена кола натерају над житну јаму, тако, да стражњи точкови опкораче грло од јаме. Онда се дрек од остраг одапне и зрно у јаму лопатом грће, а напослетку се и поњава издигне од напред и истресе. За тим се свеже сноп од сламе или сена у тврдо — то се зове *омут;* и тим се омутом грло од пуне јаме зачепи, па се онда нагрне земље преко њега у виду пирамиде, и облепи се блатом.

[1] Трећа година натраг. У Сријему се говори: лане, преклане и наклане.

[2] Од „котроманац“, а то је *лазарет* или *контромац*.

[3] Ungarn. II свезак стр. 118.

[4] „Кад се у отворена кола, а то је без стражњих шарага, простре поњава да крајеви захвате обе лотре, те се она онда пуна наспе хране и сва четири рогља њена скупе се и свежу унакрст, ето то је *дрêк*. Неки опет веле: у празна отворена кола метне се преко лотара напред и натраг мотка, па се поњава подуврне и клиновима прибоде, да се не извуче, а тако и уз лотре“. У Сријему зове се ова поњава *житара*, а клинови *ирљцима* („Јавор“ за год. 1886., стр. 1517).

Кад дође доба вађењу хране — какве било — покида се *леп*, одгрне се земља, извуче се омут или *зачепак*, па се храна вади на поље. С почетка иде мучно, јер је грло потесно, а особито кад је јама пуна. Доцније, кад се мало одграби и у ширину спусти, онда на пајвану (једеку, ужету) спуштају повржен суд, који се *рупњак*[5] зове, те онај унутра нагрне у њега, а други над јамом извлачи и изручује на разастрту поњаву близу јаме, да се одмах превеје.

Ове житне јаме морају се сваке године пре сипања нове хране *испаљивати* због задаха. А док су празне, свагда јапе, и само једним рђавим точком поклапају се, да се какво марвинче не сурва унутра.

Достављајући вам ово, јављам вам уједно уз изричну напомену госп. Исе *Дебелачког*, мерника и иматника, да су стари солгабирови неваљале и сумњиве људе у такове јаме затворали пре истраге, дакле у истражни затвор, ради ‚покајанија‘ и бољег признања“.

Једно бих још имао да додам овом описивању, и то: да није добро одмах, чим се ове јаме отворе, скакати у њих, јер се догађало, да су људи главом плаћали ту слободу своју. Свакојаке паре или плинови скупе се у оној празнини, па угуше човјека.

И прости човјек умије да се размеће, па као што се н. пр. лички сељак поноси кад му пуна кукурузана кукуруза неотучених (у клиповима) дочека коризму или још петровски пост, тако се и по Угарској истјечу газде пуним житним јамама. Циганину је празна торба тежа од пуне, па тако се чини и људима уза празне јаме, још ако су их почистили прије него су се дочепали новога круха (хљеба).

По Хрватској и Славонији поуздано да нема данас ни једнога мјеста, гдје би људи ма коју врсту жита остављали у оваке јаме, а тако ће бити и с ону страну Велебита, па и с десне стране Уне и Саве. А да је њекада и по тијем крајевима рађено то, посвједочиће и ови примјери. Тако су при прекопавању једнога краја *„Хуњадскога двора“* у Земуну наишли посленици на двије рупе, које су биле оплаћене и јечмом насуте. Па како се она дрвена оплата Бог зна којом приликом запалила, то је с крајева јечам био изгорио, а у сриједи је остао здрав, као да је онај час ондје засут. А још је љепша била она „рупа“, на коју погодише при усијецању земље за нову цесту (друм) по крај гробља; па има „Горњоварошана“, који памте, да су гдјекоји људи у том дијелу Земуна имали житних рупа. Да су сељани, а можда и војници за вријеме ратова, метали у оваке јаме жито и што друго на оставу, говоре и оне црвене рупе, што су се показале на одроњеној десној обали Дунава код *Касарне*,[6] а и оне око Евђенијевих или Лаудонових опкопа изнад Бјежаније. У академијском рјечнику налазимо примјер из „Perivoja“ Бартола *Кашића*: „Пшеница се не усипа у хамбаре, *рупе* или *јаме*, докле није очиштена“. А и у Даничићеву „Рјечнику из књижевних старина српских“ има код ријечи рѹпа, puteus: *житна рупа*. Па и оне *„хамбарине* код Детлака“ у Босни јамачно су оваке рупе, а што су двадесет и три до сада нађене на заједничком мјесту, то не чини ништа, јер тако је по Угарској гдјегдје и данаске. Оне округле бушотине у боковима, гдје су јаме најшире (а дубоке су 1·5 *м* до 2·8 *м*), поуздано су за то ондје, да се како лакше удеси излазити ван, да не треба *шкала* (мердевина) као н. пр. по Бачкој.[7] Можда су у оне бушотине били позаударани кочићи или шиљци, као што по Лици још и сада ударају оваке кочиће између каменова од зиданих бунара, када љети слазе унутра, да на врелу награбе воде, јер су „бунар прекалали“ (сву воду исцрпли). С помоћу тијех кочића излазе онда и ван. А *„амбарине“* име је још и једном крају у хатару села Липолиста у Србији у шабачком округу.

Са житним рупама не смијемо замјењивати *земунице*. По Сријему се нађе по која земуница у виноградима, и то за пударе

[5] *„Рупњак* је суд округао, као обод од сита или решета, но мало јачи и од букова древета. Садржина му је *по мерице* или *по вике*, које *четири* иду у пожунски меров, *пожунац* или *ваган*“.

[6] Овако народ зове село „Нови Бановци“. И као да се то име чешће чује од овога.

[7] *К. Херман, Гласник* зем. музеја у Босни и Херцеговини, Сарајево 1892, стр. 243 и 244.

(обично су они у *колибама*), али су оне озго наткривене, готово онако као и *трапови*[8] по Лици. Да је *земуница* њекада било и у данашњем Земуну, дознало се при копању подрума за вино (лагума);[9] но ове су морале бити налик на оне, што су их стари Германи правили, само што нијесу озго гнојем (ђубретом) ни мало потрпане биле.[10] И оне *земунице* у западној Јерменији бјеху скровишта и за људе и за стоку и за жито и вариво. Па опет је било *вино* у посебним јамама закопано,[11] готово као што се и у светом писму напомиње „*сакривено* благо у пољу, пшенице и јечма и уља и меда".

И ако се по нашим крајевима човјек извукао из оваких земуница и склонио своју главу у куће на земљи, опет милиони људи пребивају и сада још у земуницама, али у сјеверним крајевима Хине. Лијепо ли је Ф. пл. *Рихтхофен* описао ове крајеве и подземне станове. „Догађа се, да се у којој плодној и веома насијаној долини не види нигдје ни једна кућа. За луду пита човјек сам себе: а гдје живе ти људи, који су то све обрадили? докле не наиђе на одсјек од *леса*,[12] који са стране обрубљује долину. Тамо пак врви све једно као кад се дарне у пчелињи рој, јер од свуда извиру људи иза оних жутих земљаних стијена".

Трапови и житне рупе сјећају нас на она давна времена, када је човјек у опће глави својој тражио уточиште у земљиним њедрима још за живота свога; а што се тиче „житних рупа" на по се, ваља нам знати, да су и Римљани и Грци са „рупом" попримили и *туђоземско* име „sirus" (σιρός) за њу.

Прем да ми је права намјера била, да се што боље упознамо са житним јамама по Бачкој, не ће ми се ваљда замјерити, што сам потегао примјере из народа и из књижевности, само да се увјеримо: да је овај старински обичај владао и по оним крајевима, куда данаске сасипљу жито у кошеве, у стублине, у каце и у амбарска ока.

[8] У Даничићеву „Рјечнику из књижевних старина српских" ријеч „трапъ" има два значења; па јер он сам каже, да „не зна шта би било на мјесту на којем стоји: земљи је цркве св. Ђурђа на Србшори ишла међа до *трапа* србскаго", то се госп. *Калужниацки* подухватио, да тачније одреди оба значења овој ријечи („Ueber die Bedeutung des altserbischen трапъ" у XII свеску „Archiv"-а, стр. 636). У *додацима* овом чланчићу (XIII свезак, стр. 319) дошао је овај писац по рјечницима и на значења, што се данас у народу чују; а особито је знаменита биљешка уредникова, госп. дра В. *Јагића*, да се ријеч „трап" чује у хрватској „горњој крајини". На позивање на тај крај јавио сам уреднику „Archiv"-а, што сам знао о трапу. Па и овдје истичем, да се за трап ископа дугуљаста четвороугласта јама гдјегод близу куће; кад је порожена (т. ј. метнуте су три четири главе рогова) и жиовчице прибите су, дође по њима стара шимла (шиндра), сламурика, бујад, комуша (кукурузовина), што ко већ има, а сврх свега поздер, пљева и земља, а најзад и бусење, само да је у трапу топлије. С једног краја оставе се враташца, куда понајвише потрбушице улазе дјеца, да изваде што ван.

Скидати онај кров озго каже се: развађивати трап, а кад је силом развађен или се сам срушио, вја она јама; јамачно су овако развађени били трапови, преко којих је она „баба прескакала".

У траповима — пише ми Ј. Богдановић — држи народ осим кромпира „и остало *зелење*, као н. пр. корабу, рокву, а гдјекоји и пријеранке" („пријеранак" је исто што и „извода"). Јамачно је од истога коријена изведена и ријеч „утрапити".

У Црној Гори кажу „трапу" *нор* (Љ. П. Ненадовић), а и А. *Николић* писаше: „Кромпир треба у више *трапова* сместити, како ћемо редом један по један отварати и из њега кромпир за потрошак извадити". Но овај писац одговара и на питање: „Како би се жито, које је задрј од житне јаме или иначе од влажног мјеста добило, употребителним учинити могло". („*Чича Срејков лист*" за годину 1847, стр. 108 и 39).

[9] Ig. Sopprон, Monographie von Semlin und Umgebung, стр. 60.

[10] „Die Germania des C. Tacitus" (пријевод дра М. Обербрајера), 16.

[11] „Xenophon's Anabasis" (пријевод дра М. Обербрајера), IV 5.

[12] *Лес* или „жута земља" јесте *иловача*, у којој има по мало пијеска и вапненца; од Вуковара до Земуна од њега је н. пр. десна обала Дунава, а распознаје се по том, што се *стрмо* одроњава. Но нигдје на свијету нема ове „жуте земље" онолико нагомилане као у Хини.

Мојо Медић

„JEZИКОСЛОВНЕ“ КРУПНИНЕ

(Свршетак)

На стр. 88: Ово *склоне* Ивана, да послуша Мужевића.

На стр. 88: Док се је Иван облачио *с помоћу иноша*.

На стр. 88. Њему је једаред пало на ум, да би могао *Мадлену састати*. Све се *ове дане* тога бојао.

На стр. 92: Из времена француске *страховладе*.

На стр. 92: Кад јој је Иван руку пољубио, она се *завјесила* о његово раме.

На стр. 92: Што је његов стриц од земана желио и настојао да би се Иван *с њоме заручио*.

На стр. 92: Но ипак се не доимаше никога ова љепота *вачерно*, јер је из *ње читаве* струјила хладноћа.

На стр. 92: Пратећи *течај забаве*. Једино би се *својој теци* који пут *насмиешила*. Котроманићу тек да је некако *одздравила*.

На стр. 94: Не би ли с тога *настала запрека* братовој женидби.

На стр. 94: Па и био је барун *пристале вањштине наслиеђене* од матере.

На стр. 94: *К тој црној коси правиле су* сјајне крупне модре очи дражесну и необичну опреку.

На стр. 95: Није ни с ким разговарао, већ без мисли листао час у „Agramer politische Zeitung“ час у „Allgemeine deutsche Bürger- und Bauern-Zeitung, где је тек припадом *зачитавао и допис* из Хрватске.

На стр. 96: Овдје стоји црно *на бијелом*.

На стр. 100: Сам Иван такођер није *пољао* ништа. У први се час тек толико сабрао да је *узмогао сложити* забуњени *смиешак* и доста неспретан поклон.

На стр. 100: Али овако му се готово *глава мутила*.

На стр. 100: Да Мадлена само *хини равнодушје*.

На стр. 103: Али зато смо се ми борили *виекове* и *виекове* на свим бојним пољанама свиета.

На стр. 103: Како је био у салону и у отмену друштву, тресио се, да не *премјери у изговору*, у кретњама и у циелом свом начину.

На стр. 104: Мајка јој никако није хтјела признати, да је већ одрасла, па желећи још увиек, да је свиет држи дјететом, *није јој још допуштала посве дуге скуте*. Зато јој је *одјећа престајала доста високо над глежњима*.

На стр. 104: О ја сам господина Бараковића истом — истом — касно *састала*.

На стр. 105: Моја *најдубља служба* вашим милостима и славној господи! — проговори гласно, док је доста бучно улазио у салон и *изруковао се* с првим Луцијем Мартићем, својим *вршњаком у годинама* и другом *са школских клупа*.

На стр. 106: који је циело вриеме *дрхтао од весеља*.

На стр. 107: Ну овај му тек нешто *загунђа*.

На стр. 108: Зато одлучи, да се куда *сиромђе*.

На стр. 108: Ниесу могли схватити, што *љубезни* млади господин, сусјед њихов, не *попостане код њих*, да по коју риеч прозбори с њима.

На стр. 114: Син је нешто и од ње имао, особито су очи *наличиле крупним још увиек красним очима* матере.

На стр. 116: Журимо се, дјецо, да уредимо ствари, а онда ћемо сјести *к вечери*.

На стр. 117: Мајка је истина запалила лојаницу своју, да изиђе *у кућанском послу*.

На стр. 118: Највише му се *свиђа* она: „Рано зорјом“! — и Марија узме својим угодним алт-гласићем *гунђати пјесмицу*.

На стр. 118: па се за часак врати *напрћен* књигама.

На стр. 119: Госпођа се није дала наговорити, већ је послала по своју негдашњу собарицу, удату за некога бријача *у варошу*, па је њој повјерила, да *обнови преклањске шешире*.

На стр. 119: Кад је пак на дан банова долазка рано послије подне стајала пред зрцалом са *обновљеним* шеширом на глави и морала си признати, да јој шешир предивно стоји, па да му се *не познаје двогодишња старост*.

На стр. 120: *Виђевало се* такођер сваки час племића и хонорациора.

На стр. 120: Сваки час *пројашио* би који племић.

На стр. 121: Што би казала генералица Лбендорф, да нас види међу свјетином — на улици! — *дометне* весело госпођа *према Хани*.

На стр. 121: У тај је час *дојурила* низ брдо тежка *шестеросарежна свечана кочија*.

На стр. 122: Опазио је рпу госпођа, уљудно *се наклонио* и поздравио уздигнутом до калпака десницом.

На стр. 122: Но страх од генераличине проницавости учини, да се је *исти трен* сабрала и позвала мирним гласом друштво, да је *слиједи кући*

На стр. 124: Прве иђаху *двосареге*, затим *четворосареге* и најкасније богате *шестосарежне* кочије.

На стр. 125: Народ је с једне и с друге стране за шпалирима био *крцато натискан*.

На стр. 125: Па чим је га је примиестила, није више могла *од њега* скинути очију.

На стр. 127: *Тај мах угризе* га савјест.

На стр. 127: А сјајна господска поворка *кретала* са својим лаганим часом наприед и *у западу* сунца прелиевао се њезин златни и гримизни сјај.

На стр. 129: Доста неспретни Славонац требао је неко вриеме, да се *снађе* у друштву.

На стр. 129: Је ли видио новога бана и како му се *свиђа* поворка, а он сав збуњен (готово је осјетио, како му крв удара *к сљепочицама*) одговори муклим „не", па се тај час престрави *с изречене неистине*. Мало даље: миесећи ситне кругљице *из круха*.

На стр. 130: „већ узео у руке завичајну своју тамбуру и *гундрао* уз то пучку *заљубљену* пјесму". — Г. Храниловићу, помозите ми протумачити каква је то песма *заљубљена*? Да ли г. Ј. Храниловић каже да је г. Пасарић *заљубљен* у Старчевића, е онда бих га одмах схватио, али шта ће значити *заљубљена* песма? Ваљда је и та пучка песма *заљубљена* у Старчевића, јер данас се мора све и сва заљубити у Старчевића. Да смо весели!

На стр. 132: Он бијаше сада такођер љут, што је *изпуштен*.

На стр. 139: Само код нас може се догодити, да имаде изрода, који воле учити туђи језик и који *заговарају*, да си туђим језиком правду кројимо.

На стр. 143: „Уздигнутом је руком *у зраку* соколио Гај своје младе пријатеље *у слаткој њежној својој рођеној кајкавштини*". — Заиста вам је рођена кајкавштина, али се, браћо, прихватисте ипак српскога језика.

На стр. 144: *Обjед сви смо закаснили*. А сада ће бити доље на Хармици *печење банскога вола*.

На стр. 144: Поздравља све и нада се, да ће се на повратку моћи *наврнути* у Загреб.

На стр. 146: Осим тога бијаше и бољих шатора, гдје се *уз новац* точило и гдје су била господа и боље грађанство.

На стр. 148: Тим јаче оћути бол, што им не може да *узврати пјесмом*.

На стр. 153: Иван је био обећао мајци и сестрама, да ће ићи с њима *погледати расвјету* града.

На стр. 153: На крају Маркове улице *код закрета* казалишту опази истом, да ово није била Мадлена. Сада га *узмучи* помисао, да је можебити не ће бити у казалишту.

На стр. 154: Он такођер у први мах није знао, што би учинио, — а да гласно поздрави и да је *наговори*, није се усудио.

На стр. 160: Неколико је пута узкликнуо, *како га радује*, што се је Иван онако понио.

На стр. 161: Све ми је бан приповиједао, питајући ме, *што је на ствари*. Мало даље: Само *га* нешто *смета*.

На стр. 168: Како ћемо мајци казати? — упита оца слабим и дрхтавим гласом, но видјело се ипак, *да се сили к јакости*.

На стр. 169: Дјевојка задивљено, готово захвалним заносом, гледаше у красно младићево лице, па се у једаред зарумени и *пусти мајчин загрљај*. Кад су кола *најављена*, *изјаве* мајка и Хана, да иду и оне у Загреб.

На стр. 170: *Хана се смркне* и риечи матерversion рине биле су јој неугодне.

На стр. 171: Да је љубав могућа и *без посједа*.

На стр. 171: већ је минуо сат, *што* је дошла.

На стр. 171: У циелој је кући владао *пополдашњи* мир и *негибање*.

На стр. 172: У собу је унишао брижно одјевени старац — *у моди* од почетка виека.

Ја сам тек на половини књиге „Osvit", јер књига има 351 страну. Несам хтео целу књигу прећи, јер је сасвим довољно да се види и из овога какав је језик највећега приповедача хр-

ватскога. Што не ваља у језику, ја сам подвлачио и несам хтео коментирати. Да сам пак коментирао све што је подвучено, морало би се све јужно Словенство ухватити за трбух. Ја држим да је ово најбољи пут да се занесењацима Старчевићевским покаже, чијим језиком пишу. Ово је најбољи пут да се онима покаже, који Миклошићеву теорију о хрватском језику, која је на истини основана, називају ипотезом „злокобном“. Није то, господо Пасарићи, ипотеза него је то теорија, која је на истини основана, која има својега чврстога темеља, који несте ви кадри пољуљати. Има већ преко по века како ви наш језик учите, па га још не можете да научите. Ево како вам пише ваш најбољи приповедач! Испоредите ви по језику својега Ђалскога са српским приповедачима Матавуљом, Лазаревићем, Адамовим, Шапчанином и т. д. па метните руку на срце и признајте да ви учите наш српски језик. Језик, којим је написана приповетка Osvit, не живи на овој земљи нашој, а тим су језиком написане и ваше школске књиге, па таки се језик подоста налази и у самим Radovima југославенске академије. Немојте дакле, г. Пасарићу, викати на г. дра Маретића. Госп. Маретић је човек од науке. Њему је наука више свега, премда се опажа да ви много утечете на њега својим Старчевићевством, које не носи никаквога добра него раздор и неслогу сеје међу Србима и Хрватима, који једно друго требају. Ми из дна душе жалимо што нас браћа изазивају, да овако што морамо писати. Ми несмо криви, јер и ми смо од меса и кроз нас тече крв, не можемо ни ми бити хладни и немарни, кад се о нама онако говори, као што је заопуцао у Viencu г. Пасарић, којем је др. Маретић кост у грлу, а нѣсть достоинъ сапогъ і-емоу понести. На послетку имамо да споменемо г. Храниловићу, да његова пресуда, што се тиче језика у Osvitu, не вреди ама ништа.

У М—.

С. П.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Свршетак)

Но има још мотива, који пробуђују у јунацима Достојевскога високо расположење човјечности. Сјетите се на прилику код тијех истијех „Братьахъ Карамазовыхъ“ побочнога сина Карамазовљева Смерђакова, који је убио својега оца, мислећи, да је тијем стекао велико пријатељство и уважење својега брата Ивана, пред којим обожава његове идеје, ум и образовање. Тај несрећни Смерђаков дође на мисао о убиству очину, као о пожртвовању за тога истога Ивана, држећи се опћијех, негативнијех и философскијех ријечи Ивановијех, који очевидно није давао својим ријечима никакога практичкога значења и није мислио, да ће оне, падајући на уску фанатички одану душу његова побочнога брата, одмах пријећи у радњу и практичко остварење. И када несрећни убица уображава себи, да га чека загрљај тога, по његову мишљењу, ђенија, па када видје само презрење и пријетње, страшно би потресен и разочаран том недошљедношћу, том, као што се њему чињаше, неочекиваном слабошћу својега идола. Када Иван, изливши задоста своје негодовање, на пошљетку одлази — несретни фанатичар, у пола идијота, вјеша се на првом ступу а ви почињете да поимате, како високи могу да буду тренуци самопрегорења и у тој изрођеној и обогаљеној души!

Вама наједном долази појмљивији цио тип, цио ред таке јадне изрођене оданости и подобности да жртвује себе, и крај пређашњега негодовања рађа се у вама јоште осјећај бескрајне жалости према несретноме типу, који је осуђен својом изрођеношћу на умну потиштеност и мрак, својом околином, која не даје никакијех моралнијех основа, навика, идеја — и ви бисте хтјели не само, да не карате, но да унесете луч свјетлости у душе тијех моралнијех, умнијех богаља, јер ви видите, да се и под њиховијем богаљством дубоко крију искре човјечјих тежња, но само се оне појављују нелијепо, пагубно, братоубилачки, јер су смјештене у лавиринте изрођенога сазнања.

Можно је прегледати сва дјела Достојевскога, почињући од „Бѣдныхъ Људей“, „Бѣсовъ“ или чак „Ползункова“, за тијем „Униженныхъ и Оскорбленныхъ“, „Записки Изъ Подпольја“, „За-

писки Изъ Мертваго Дома“ и свршујући „Дневникомъ Писателја“, гдје се за цијело сјећате онога сељака, којему у поље долази његов тјелесни господар, поплашивши се вука — сељака, који као мати њежно, љупко успављује дијете, ни на час се нс сјећајући, да је то — дијете његовијех мучилаца. Свагдје и свуда наћи ћете тај исти основни мотив Музе Достојевскога, који се састоји у пробуђењу човјечности.

Но Достојевски није цртао само те моменте пробуђења т. ј. он није само будио читачеву вјеру у подобност људску к човјечности. То би било само половица његове Музе. Не, он је приморавао читача, да сам у себи преживи то пробуђење човјечје т. ј. приморавао га, да сам страда за друге, да их љуби, да плаче за човјеком и да се мучи ради туђега достојанства човјечјега. Читач на тај начин није био прост посматрач туђега пробуђења, него се и сам пробуђивао, мучио и страдао заједно с пониженијем и увријеђенијем т. ј. откривајући непосредно и у себи самом ту подобност за човјечји позив, који му је цртао Достојевски код другијех. Да говоримо још јасније. Достојевски није само цртао пробуђену човјечност и уносио вјеру у њу. Шта би било у тој вјери, кад бисмо ми њему вјеровали само на ријеч?! Не, он је ту нас увјеравао нашим рођенијем, унутрашњијем опитом, да је тако пробуђење стварни факат, који ми осјећамо у себи самијем, а да није никако фантазија или каприса његове Музе. Ми смо збиља плакали и били изнурени од саучешћа и жалости са страдања његовијех јунака и од њихова пробуђења и то није само вјера, но су факти. На тај начин нам је он сам откривао незнана нам блага нашега рођенога унутрашњега свијета, приморавао нас, да их осјетимо, како их не бисмо више нигда заборавили. И ето то је било још и дан данас у једном листу ријечима другога критичара названо „жестином“ његова талента. Жестином названо је у листу очевидно то, што је он знао, — на рођеном, робијашком тијелу знао, како је подобан човјек, да мучи човјека, како је тешко отопити жестоку кору срца његова, да се у њему пробуди та велика искра човјечности, јер је он држао да се не да замислити да отопи кору лакијем учинима саучешћа и жалости. И ето, то је човјек, који је тијем више осјећао страдања људска, што је он сам више страдао, тога човјека окривљују жестином за то, што је улагао у свој рад сву своју измучену душу, преживљивао сам наново туђе муке, да их може тако изнијети, како би их други дубље и силније осјетили, заборављајући сам себе, свој болешћу изнурени организам, који је скоро после свакијех такијех редака падао поражен ужаснијем нападом. Тај човјек, пишући соком својих живаца и крвљу срца својега, дјелом и ријечју приносећи људима у тијем рецима живот свој на жртву, своју крв, свој пошљедњи издисај, само да би увјерио људе, да су они људи, да су они подобни за човјечност и да у тој човјечности збиља лежи срећа већа од самога живота — па тај човјек, да је био жесток таленат!

Треба ли ма и шта да се дода томе, што казасмо о тој црти Достојевскога? Је ли могуће, да је што потребно? Зар не морамо и ми мислити, као што је мислио и Достојевски, да није лако отопити ледену кору, која се ухватила на срцима људскијем, да није лако отворити њихове рођене покварене очи на њихова рођена душевна блага. Не, није лако. Понављамо још једном, да је Достојевски љубио људе и саучествовао са њима не само идејално него и фактички свијем тијелом и крвљу својом, јер је и сам знао, шта је то страдање. Сјетите се само, да је он у Сибирији подносио чак и тјелесну казну. Саучешће такога човјека није више само идејално саучешће, но страшна, ужасна асоцијација рођенијех прошлијех осјећаја, рођенога прошлога ужаса, како је гледао туђа страдања. За такога човјека може се рећи, да није имао доста ријечи и боја, како би људима нацртао страдања, која њима чине њихова браћа људи. Па ако човјек вјерује при том у биће искре божје код свакога, ако при том знаде, како је тешко разбудити ту искру и какијем се чуднијем пламеном распламти она, ако знаде, да ју распири, то је јасно, да се таки човјек не ће само ограничавати на слабе слике туђијех страдања.

Погледајте, како је ужасно страдање морао да види Димитрије Карамазов, да би се пробудио човјек у њему. Но и Достојевски је знао, да и страдања у тисућу пута ужаснија нијесу могла да пробуде човјека у човјеку, а међу тијем је исто тако знао, да је сваки човјек ипак човјек, тај исти његов мучилац, дошавши кући, може ласкати својој дјеци, да је чак и звјерски разбојник осуђен са њиме на робију, био сјетан и плакао при помену далекога села, родбине, на велике свеце итд. итд. Та ето је и тај убица Смерђаков у дубини своје душе човјек. Дакле,

шта му је преостало да ради? Шта? Преостало једно: да распаљује ријечју срца људска, да спепели у њима сав нанос, звјерство и бешчовјечност и да пробуди велику божју искру. И то није све. Зар се то може назвати жестоко, ако нас човјек нађдене да преживимо то страдање, које се назива саучешће? А ко не зна, да је тако саучешће највеће блаженство? Шта то гони те гомиле људске у позориште, да гледају великога трагичара? Шта друго, ако не жеља, да преживе неколико тренутака дирљивијех суза и нарицања за другијем? Шта нагони, да се купују и читају дјела Достојевскога? Зар ико иде добровољно на искушење и допушта, да га сијеку? У том се и састоји, да је мука саучешћа највеће блаженство као и љубав према човјеку, та рођена сестра саучешћа. Научити људе, да саучествују и да љубе, научити их, да вјерују у саме себе и човјештво, нагонити их, да преживе тренутке душевнога бола за другога, то не значи мучити их, то значи открити им, дати им највеће блаженство у животу, надарити их неизмјернијем благом, па и то је мало; то значи: дати им не само лично блаженство, но и извор опћему добру т. ј. нов моћан подстрекач к радиности за добро другијех, дакле и за опће развиће: така је жестина Достојевскога! У њој и лежи значење за руско развиће. Но са друге стране значење и то велико значење Ивана Тургењева састоји се у том, што је његов песимизам преносио у свјесни облик несвјесни песимизам самога живота руских племића; он их је нагонио, да се муче тим песимизмом и да ишту изласка из њега. Тургењев је показивао тај излазак у умјетничком, љубавном и мислилачком ентузијазму. Но и то је била велика заслуга за оно вријеме. Показати красоту умјетничкијех и интелектуалнијех осјећаја, приучити појезији љубави, која је била позната само са своје осјећајне стране, то је значило приправити мозак и живце за виши стадијум револуције, развити у њему потребе далеко идејалније и духовније, него што бјеху у средини руских племића, и такијем путем приправити земљиште за позитивно сјемење Музе Достојевскога. Тургењев се може сматрати у педагошком одношају његов претеча, као и уопће претеча идеје западне мисли. Својом критиком, својим песимизмом и презрењем рускога живота, својим идејализмом, позитивизмом и материјализмом служили су само као плуг, који преорава руску ледину за друго самостојно, народно посматрање свијета, које је и дужно да замијени период западнога негативизма и песимизма.

С руског **Милан Поповић**

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Зано Грбичић. **Девет веселих дана.** Успомене цетињске омладине са излета у Никшиће. Написао — —. Цетиње, књ. црн. државна штампарија, 1892. стр. 144. — Ове су успомене прештампане из „Гласа Црногорца“, а штампао их је и удесио по одлуци целе цетињске омладине, што је путовала и правила излет у Никшиће, члан исте омладине *Зано Грбичић* под *Орловијем Кршем*, на Данилов дан 1892., где је цетињска омладина деветог дана свог путовања држала свој закључни састанак. Наша путописна књижевност доби бољег полета тек у најновије доба путописима знаменитих нам књижевника Љ. П. Ненадовића, дра Ђ. Дере, Марка Цара, дра М. Јовановића и М. Живковића. Њихови се путописи могу заиста сматрати узоритим производима те врсте са малом разликом. Ове успомене цетињске омладине за девет, заиста веселих дана носе на себи искључиво тип веселог одушевљења ђачке младости за напредак и славу свога народа. Не одликују се толико умном рефлексијом ни философиском стихијом, колико младићским омладинским жаром правог црногорског српског млада света. Где где се истиче и ведар младићски хумор, који је тако потребан зачин сваком младом друштву у часовима пријетна путовања. Свако нам је лице природно одушевљено и привлачи нам пажњу својим скроз симпатичним говором и држањем. Нарочито нам се истиче „покојни ђаво“ или „покрштени ђаво“, саветник у дружини (секретар), који целог путовања има улогу сличну Мефистовој. Из целог путописа се нарочито види, како је црногорски млад свет, као и цео народ, родољубиво одан својој домовини, своме Господару и својим власницима, и како је обратно Господар са свима својим доглавницима одан и милостиво расположен према младом нараштају црногорском. Читалац може лако наћи у овим успоменама врло лепих цртица и података из народног живота црногорског; до душе мало има уметно-појетског полета, али тим више младићског одушевљења. Што је нај јасније, то је што се види, шта може српска омладина у своме народу, кад би чешће у друштву путовала по српским крајевима и тиме прикупљала градиво за свој потоњи рад у народу своме. Црногорска би омладина могла у томе послужити као узорит пример. Ове веселе успомене из деветдневног путовања одликују се лепим, чистим народним језиком у јужном разречју, кроз које провејавају особине црногорског говора са лепим народним речима и изразима, који

би могли бити благо и осталих крајева српских, кад би ови избацили друге туђинке. Једино што би се уписало у махну овој књизи то је, што је занемарена интерпункција. Штампа је читка и проста. Свакоме Србину читаоцу препоручујемо ове успомене од свег срца.

Б. Пешта. А. П.

Поп Тадија П. Костић. **Приповетке.** Написао — —. Свеска прва: *Стари људи.* — *Зао глас.* Београд, штампарија Св. Николића (горња Јов. ул. бр. 53.) 1892. Цена 50 пр. дин. стр. 69. — У најновијем перијоду наше приповедачке и новелистичне књижевности, под челенком врсних нам приповедача: Л. К Лазаревића, Симе Матавуља, Јанка Веселиновића и П. Адамова, појављују се перијодично више млађих снага, који узимају градиво својим приповеткама махом само из нашег народно-сеоског живота, подражавајући поменутим представницима. Но то подражавање се само ограничава на спољашну страну, дескрипцију, а нема оне дубљине у мислима, реалности у цртању карактера ни психолошке мотивације. Такове су у опће новине у нашој најновијој приповедачкој књижевности. Постала је та манија, да се само узме градиво из сеоског живота очако, какво је, без икакве уметничке израде. Ове две приповетке „Стари људи" и „Зао глас" јесу две новине у приповедачкој нашој најновијој књижевности, али се ипак доста разликују израдом својом од својих друга. Градиво је и овде из српског сеоског живота, и то κατ᾽ ἐξοχήν из оних крајева српских, где су се још задржали трагови оних старих патријархалних српских обичаја и оног блаженог идиличног живота у српској задрузи. Градиво је без сумње добро изабрано и може вазда послужити као средство, којим се буди у данашњим нараштајима нашим одушевљење и интерес за прошлост нашу. Тенденција је национално - дидактична. Друга приповетка под натписом „Зао глас" и израдом и тенденцијом надмаша прву, у којој има премного описивања, које није свугде од преке потребе. У првој је где где повређена и реалност, па по томе изгледа, као да приповедач површно црта одношаје и прилике оних људи, из чијег живота узима градиво за своје приповетке. Ток мисли је некако надевен и механичан. Унутарње мислене дубине има мало. Уживање је читаоцу тренутно. Међу тим у другој има више мислене унутарње дубљине, него спољашње формалне дескрипције. Друга је приповетка мање више много боље пошла приповедачу за руком од прве. Особите технике, којом се одликује данашња — модерна — приповетка и новела, нема у ове две приповетке; а узрок је томе слаба студија и слабо проучавање страних класичних производа те врсте у наших младих приповедача. Но ипак стоје оне над новим неким нашим приповеткама високо. Само је спољашњи облик овим приповеткама доста невгодан. Језик је прилично неправилан и погрешан, ма да је приповедач зналац народног језика. Штампарских грешака има много. Сем тога је штампа и артија врло ординерна. За језик се канда наши млађи приповедачи такођер мало брину, а то много смета. Ове приповетке препоручујемо нашој широј читалачкој публици као добру лектиру за народ, јер има у њој доста поуке.

Б. Пешта. А. П.

Ђура Страјић. **Жена као домаћица, супруга и мати.** Говорио на забави „Добротворне задруге сентомашких Српкиња" 6. Фебр. 1893. у Сентомашу — — свештеник. У Новом Саду, издавачка штампарија А. Пајевића, 1893. Цена 20 нов. стр. 24. — Овај кратки, а језгровити говор познатог младог песника и ваљаног свештеника сентомашког Ђ. Страјића одликује се у првом реду родољубивом тенденцијом према женској страни нашега друштва. Говорник је у кратко изложио и предочио у женској задрузи задатак и дужности женскиње у кући као домаћице и жене према мужу, а нарочито узвишени позив материн. У лепу и јасну изразу је говорник с песничким полетом а с реалном истином изнео основне принципе женскога узвишеног позива у српској кући и српском друштву. Цео говор провејава морална тенденција тим пре и боље, што је говорник свештеник — личност дакле, која има освећено право и повластицу, да у овакву правцу потхрањује моралну снагу у нашем друштву. Опажамо да би то био морални задатак свима нашим свештеницима, да у оваком правцу негују морално здравље српске куће и српскога друштва. Из овог патријотичног говора местимице се указује песничка природа говорникова, и ако не риторска техника — но то овом приликом и није била намера говорникова. Говор је завршио говорник песмом у најродољубивијем тону у тринаест строфа од четири стиха са сликом. Стихови су особито лаки и лепи; са свим пристају оваком пригодну говору. Цео говор се одликује и лепим, чистим српским народним језиком. Језику се не би имало баш ништа приговорити, да нема још неких омашака, које ћемо овде лако побројати, ако би их се хтео писац у будућности чувати; у књижевном језику треба избегавати н. пр. оваке речи и облике српске: „произвести", „општина", „резул*тирају*", „добробит", „супруга", „супружањски", „делокруг", „осигурати", „цељи". „*несме*", „сигурно", „нужно", „сравнимо", „дочим", „узети на знање", „залива", „уплив", „упливише" („упливисати" је *руско-српско-бугарско-новогрчка* накарада), „зависити од", „срцâ" м. срдаца, „*неда*", „међутим", „човечијег", „замѐне, „неће", „кулми*нира*", „хрђав", „будући", „условљава", „дечије", „осим", „лахко", „временом" м. с временом, „жениног", „утицај", „општи", „попут". Сем ових неколико омашака је све друго чисто и правилно. С тога најтоплије препоручујемо овај говор српским женскињама и матерама.

Б. Пешта. А. П.

Ђорђе С. Ђорђевић. **Сима Милутиновић Сарајлија** (1791—1847) Прилог новој историји српске књижевности. Написао — —, професор. — Београд. Штампано у државној штампарији краљевине Србије. 1893. Цена 1·50 динара (оштампано из „Просветног Гласника" јуна 1892 до фебруара 1890.) Стр. 936. — Често се чују гласови, како је жалост да ми Срби још немамо добру и опширну историју и историју књижевности. Ти гласови нису оправдани. Наша књижевност је још млада, код нас је још рано, да добијемо добру историју и историју књижевности, јер ми још немамо доста разрађених монографија, немамо још доста добрих прилога за историју и књижевност (као што је н. п. овај Ђорђевићев о Милутиновићу и Јовановићев о Херцегу Стевану); а без таких прилога не може бити добре историје и књижевности: много би било од једног човека тражити и да скупи материјал и да га разреди и процени: једном речи, да уради све! А када наши књижевници наслажу доста оваких прилога, када се прикупе сва та зрна, ево погаче! И ова Ђорђевићева

расправа је богат прилог историји књижевности наше. После кратког приступа прелази писац на живот Симин, који је изнео први део ове расправе (стр. 6—95). Писац је прикупио сву грађу о животу Симину, средио и проценио је. Особито је добро, што је писац у животу Симину увек узимао на ум и приватна писма Симина. На приватна писма појединих књижевника до сад се код нас није довољна пажња обраћала, а у њима се налази многи драгоцен податак за књижевност. У другом делу (стр. 95—217) је књижеван рад Симин, изнет по хронолошком реду. Врло добро је учинио писац, што је код важнијих дела изнео подробан садржај. Ђорђевић је први, који је прегао да поброји *све* књижевне радове Симине; наравно да ће се ту наћи недостатака и погрешака (тако н. п. радови Симини: Разплачъ, Обоюдъ Сербына и црногорска приповѣдка, нису штампани у „Срп. нар. листу" и „Срп. новини" као што вели писац [стр. 181] него у „Магазину за художество, књиж. и моду" г. 1839), али то не обара цену расправи, јер се зна како је код нас тешко овакве библиографске списке састављати. На крају је писац додао неколико важних писама Симиних Вуку. Ова писма сад су први пут штампана. — Расправа је написана онако, како доликује оваком послу. Издање је лепо, а цена малена. Нека је ова књига свакоме најтоплије препоручена.

С.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

∽ У „Просветном Гласнику" за јануар ове године почела је излазити расправа Д. Мијушковића: Грчка држава и њене установе у средњем веку.

⁂ Од неколико месеци амо појавио се у пчеларској литератури неки Едвард Мецгер, апотекар, у Пешти, са својом новом теоријом, да нема код матице партеногенезе, коју су најславнији научници јасно доказали разним експериментима, особито под ножем и микроскопом. Он је дошао са новом ипотезом, да је матица сустримак (мелез=Zwitter). Међу многим учењацима, који се истакоше против овога, особито се одликује и наш *Јован Живановић*. Он је у 4 броју немачког пчеларског листа, који стоји под покровитељством Њена Величанства краљице Јелисавете — „Bienen-Vater-а написао чланак са натписом: „Die neue Theorie des Herrn Ed. Metzger über die Befruchtung der Bienenkönigin", у којем јаким својим разлозима побија споменутог Е. Мецгера.

✕ Бечки војни лист „Die Reichswehr" доноси у 468 и 469 броју расправу о војсци краљевине Србије и организацији јој.

+ У Черновици предаје летњега семестра ове школске године Katužńacki: „Историју слов. филологије", „О најстаријим руско-слов. рукописима", „О поштовању мртвих и обредима погребним у старих Словена". Ст. Смил. Стацки предаје Историју румунске књижевности XVI—XVIII века и Увод у русинску палеографију.

— Путопис Марка Цара „У Латинима", који је изашао у „Стражилову" ланске године, изаћи ће у засебној књизи у издању А. Пајевића, попуњен и проширен а биће у књизи и неколико илустрација.

+ На чешком свеначилишту у Прагу предаје Гебауер: Česká literatura nauková а у семинару старочешку граматику и читање рукописа Храдецкога. Поливка довршује упоредну науку о облицима језика словенских а лектор Kolař чита граматику пољску, српско-хрватску и руску.

∽ На хрватском свеначилишту у Загребу чита проф. др. Т. Маретић староиндиске песме о краљици Савитрији и историско-етнографски преглед западних Словена од VI до IX века, а лектор Целестин предаје о животу и делима А. С. Пушкина уз читање, превођење и тумачење Јевђенија Оњегина.

— У седници мађарске научне академије на други дан Ускрса ове године читао је дописни члан др. Оскар Ажбот расправу своју „Словенске речи у мађарском језику", у којој изводи, да највећи део речи, које су стекле право грађанства у мађарском језику, потече од онаква словенског језика, који је са старим словенским у најближем сродству.

☐ У Женеви је пре две недеље дана умро Алфонс де Кандол, угледан природњак, нарочито ботаничар, син славнога Августина Пирама де Кандола, чије је главно дело („Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis") наставио и довршио. Написао је и „Histoire de la science et des savants depuis deux siècles", где је применио Дарвинове идеје на народе и породице.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Певачка дружина „Станковић" у Београду приредила је на велики четвртак духован концерат у дворници Велике Школе. Појане су том приликом наше црквене песме, како их је удесио коровођа Штирски.

— Особље хрватског народног земаљског позоришта у Загребу гостоваће месеца Маја ове године у Спљету у ондашњем градском позоришту. Бавиће се онде пун месец дана и даће за то време двадесет приказа. На репертоару ће бити међу осталим Гундулићева „Дубравка", „Шекспиров „Хамлет", „Отело", „Млетачки трговац" и „Много вике ни о што", Ожјереви „Фуршамболови", Скрибова „Чаша воде", Сардуова „Федора", Онетов „Господар ковница", Додетов „Фромон jun. и Рислер sen., Паљмов „Наш пријатељ Нежљужев" и Лаубов „Гроф Есекс". Мислило се и на „Теуту" Димитрија Деметра, али се због сценских тешкоћа морало од ње одустати. Дружина ће из Загреба отпутовати 2 маја п. р. а први ће приказ бити у Спљету 6 маја п. р. у очи великога сајма спљетског.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 16. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 18 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

Трећа појава

ЈУДИТА, РУЖА, ПРЕДСЛАВА

ЈУДИТА (падајући Предслави у наручја)
Ох мајко!.

ПРЕДСЛАВА (грли је)
Кћери! — Где је синак мој?

ЈУДИТА
И он ће одмах доћи.

ПРЕДСЛАВА
Оклева?

ЈУДИТА
Није што не би мајке желео:
Домаћинска га љубав задржа.
Имаде госте, пољске војводе,
На заједнички амо дошли лов.
Спрам брега ћемо дићи шаторе
И ради тебе у тој пустоши
Провести једну целу недељу.
Тако ћеш сина дуже гледати.
Ја с моје стране такве забаве
Не марим тако много, него ћу,
Док они лове, с тобом седети.
(Показује на Ружу; на лицу јој веселост но кроз ову пробија, јер не уме да је скрије — љубомора).
А с њима биће пријатељица.
Амазонкиња права правцита!
Зауздa та најбешњег парипа
Па трчи на њем к'о олујина.
У лову уме ласту зготити
А копље даље *човек* не хитне!
Забунила се ваљда природа,
Кад мушком срцу даде женску груд.

РУЖА (себи)
Ја знам да женски, женски осећам!

ПРЕДСЛАВА
Њен благи поглед то не издаје.
Чија је?

ЈУДИТА
Нема нигде никога.
Једина ћерка принца некога,
Ког отац прогна, подозревајућ'.
Мој муж га жали, што је несретан,
За то му пази дете његово,
Јер судба им је налик на нашу,

ПРЕДСЛАВА (себи)
Шта вели она?

ЈУДИТА

Ал су судбине
И опет друкче: њих је прогн'о краљ
Од страха, не пак од љубоморе,
Од страха, што се сина бојао,
Да живу њему престо не отме.

РУЖА

Мој отац није буну дизао,
Ал га је народ као витеза
Са храбрости му врло волео —
Та грчки цар би увек задрхто,
Кад он иђаше с војском на Грке.
Сада без посла седи код куће,
Јер отац жели мира под старост.
Но жив је Бог а ту смо ево ми,
Византија ће пасти пред нама,
Пред мојим храбрим оцем.

ЈУДИТА (Предслави)

Ето је.
Таква је: Голуб, али с канџама.

ПРЕДСЛАВА (грлећи Ружу)

Добро ми дошла! Имаш матер још?

РУЖА

Не. Умрла је мене родивши.

ПРЕДСЛАВА (себи)

Да сретне мајке! (гласно)
Чудна девојка!

ЈУДИТА

Другачија је са свим него ми
И духом и по обичајима,
За нас је скроз и скроз непојмљива.

РУЖА

У другој земљи други је и дух,
Та друга је и вера, дуги бог:
Па друкчи закон, друкчи обичај.
Но за то у нас влада бољи ред:
Већа је верност, мање преваре,
Нег у вас, тобож образованих,
Ал претворних хришћана.

ЈУДИТА

Како то?
А рекла си, да код вас бракове
Кад муж, кад жена често кваре.

РУЖА

Па?
Зар нема права срце на срце
Већ треба да се воли немило?
Кад нису двоје једно за друго,
Шта смета савез да се раставе?
Место да једно друго варају,
Исповеде се, да се не маре,
Па без зла срца свако себи хајд!
А код вас нема искрености те
И тако једно пати због другог.

ПРЕДСЛАВА

И не зна, да ме врећа свака реч!

ЈУДИТА

(коју је свака реч врећала, угушивши љутину, окрене јој се)

По том у вас и нема верности.

РУЖА

Ти мислиш, да се често растављa?
Ал није. Знамо ми за оданост.
(одушевљено)
И ја знам, кад бих кога љубила,
До гроба бих му верна остала,
И крв бих знала за њ пролевати.

ЈУДИТА (Предслави)

Ето шта збори, шта ли осећа,
Та, која с нама овде гостује.

РУЖА

О знађу за то ја захвалити!
Без увреде је . . .

ЈУДИТА (хладно прекидајући)

Ман'мо сада то!
Већ чуј ти, мајко, неки важан глас.
Мож' бити лаж, ал тако говоре.

ПРЕДСЛАВА

Јел' добар по нас?

ЈУДИТА

Добар, да како!
Посланик мога оца дознаје
— Бар казују господа мађарска —
Да грозна влада краља слепога
И зулум, који чини краљица,
Догрдише, те свак уверава,
Кад би им с војском отишо мој муж,
Да би уз њега листом пристали —
Поклонивши се правом краљу свом,
А то је нико други већ твој син.

ПРЕДСЛАВА

Уклони, Боже, од нас такво зло!

ЈУДИТА

Шта, зло? Ти дршћеш? Не радујеш се?
Твом сину красна нада синула,
А ти к'о мртва бледа стојиш сва . . .

ПРЕДСЛАВА

Ох да, јер из те наде провидим,
Да син мој навек беше несретан,
Ох, навек до сад, само — тајаше,
Да жели бити нешто велико;
А сад, сад тражи, док злу своју коб
Не пробуди из привиднога сна.

ЈУДИТА

То јест, док своје право, престо свој
Од отмичара не извојује.

ПРЕДСЛАВА

Можда га ти на све то гониш, је л'?
Можда се ти за славом отимаш?

ЈУДИТА

За сјајем никад нисам гинула,
Али ме тишти, мучи, гледам ли,
Где је од права јача — отмица.
Где добри твој и племенити син.
Који је мудар, смео, јуначан,
Ког благослови Бог и природа,
Који би мого усрећити свет,
За парче земље стоји привезан:
За Галицију, тај малечки крај,
Што, према трону краља мађарског
К'о мален само разбој изгледа.

ПРЕДСЛАВА

Ох куку мени! — Кад си пошла за њ,
Тада је њему престо предстојо,
И ти, којој је отац силан кнез,
У тој му нади даде руку зар,
Да још и већа с њиме постанеш?
Још већа нег' уз оца? Сујето! . .
Да, сујета је то, што тебе тре —
Ох будућности, шта ћеш донети!?

ЈУДИТА

Не, мајко! Ти ме вређаш сумњом том.

Четврта појава.

БОРИЧ (нагло улазећи), Пређашње

БОРИЧ

Ох мајко!

ПРЕДСЛАВА

Сине! (грле се)

БОРИЧ

Сад сам ево твој!

ПРЕДСЛАВА

(држећи га за руке и гледајући му у очи)
Па јеси л' срећан, задовољан, је л'?

БОРИЧ

А што то питаш, мајко мила, што?

ПРЕДСЛАВА

Не тајн. Јеси л срећан? Реци ми?

БОРИЧ

А што да нисам? (загрливши Јудиту)
Ево љубе ми,
Која ми чини рај на земљи већ;
Па нам је богом благословен брак.
Да видиш само малог сина мог:
Већ иде, па ме добро познаје,
Па зна да грли и да пољуби
И зна, када га шиљем матери,
Зна, да јој моју љубав преноси,
И пољубе, што на њ ја притиснем,
А и натраг донети од мајке,
Што ми их она по њем натраг да.

ПРЕДСЛАВА

(дајући руку Јудити)
Опрости ону моју увреду,
Мој син је, видим, с тобом пресретан.

БОРИЧ (Јудити)

Шта, увреда? А каква?

ЈУДИТА

Никаква.
Мати ти мисли: ми смо несретни,
У браку нашем није склад и мир:
Ти отимаш од Беле престо свој
А ја ти као то пребацујем.

БОРИЧ

О мајко! Ја сам свико трпети,
Ал опет нисам несретан ја, не;
Несретнији су, који гледају
Где слепа обест јаше државу.
Има л за земљу веће несреће,
Нег слепац-краљ и женска управа!
Они су, дакле, не ја, несретни.
Без хвалисања тако говорим.
Та Галиција пре мог доласка
Изгледаше к'о опљачкани крај,
А сад је онде свега обилно,
И свет је миран, нема тужења.

Ја давно владам, ал тог не чух још —
А гле њих овде: тек завладаше
Па знају већ и бичем шибати.
Поданство тужи, пишти, проклиње,
Да вриска чак и до нас допире.

ПРЕДСЛАВА

Пусти их, синко, њихној судбини,
Крокодилске су море сузе то,
На зло те само могу занети.

БОРИЧ

Тако је, мајко. Нека кукају,
Заслужили су, мене ради не,
Јер ја сам сретан и без престола,
Без бриге, која иде с престолом;
Но ради тебе, мајко, патнице!
Рад тебе, коју срамом осуше. . .
Ни оца свога не смем кривити,
Што поверова гнусним гујама,
Та њега бол и туга казнише,
Пре времена га савест умори;
То знам од мога брата Стевана.
— Но када тражим, мајко, престо тај,
Због тебе желим, да те уздигнем,
Па опадачи, који живе још,
Нек ти се сви до земље клањају.

ПРЕДСЛАВА

Ох не, не дај му такво оружје,
Ти освето! Јер — ја сам мртва већ,
Ја душманима свима опростих,
И молим те, не тражи освете.
Волиш ли мене, њих заборави,
Ту расцепкану земљу остави,
У њој је за те пропаст, осећам!

БОРИЧ

Умири се. Заборавићу их.
Ал' ко то иде? Кнез? Да, отац мој,
Одржа реч и ево дође нам.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

I

Први смерови

Минуло је много година од смрти Винча од Шамотула, а успомена на ружну његову издају живљаше удиљ у народу. Затираше јој трагове мудра влада сина и наследника Владислава Локтка, краља Казимира, али смутња у ћудима трајаше још дуго и немирни духови дизаху буне трагом Винчевим, не хотећи признати великих мисли и дела краља-законодавца. Стиша се звека оружја, а млади краљ владаше не страхом и силом, не уз јеку бојних труба и бубњева, — него започе тихи и спори посао, који духовима даваше светлости, отвараше срца и оплемењиваше савести.

После крвавих бојева беше тај мир изнуреном народу као животодавна роса после жаркога дана. Одахнуло се слободније, — али за час дигоше се иза сна бунтовнички духови, којима додијаваше тишина, које засењаваше светлост, којима закон изгледаше несносан јарам. И гунђаху људи старога кова, навикнути на ратне труде, називајући миран рад леношћу и тромошћу. Тужаху се, да им рђа убојно оружје, кад им се не да прилика ратовању. Њима се најпосле придружише они, који мишљаху, да нови закони, написани за целу земљу, иду на штету старих обичајних прописа, да украђују самосталност појединих покрајина. Оно, што је до сада спајала једино личност краља Локтка, спајаше сада у једну целину писан закон — од сада није више само краљ један, него једнака правда, једна влада, општи дух . . .

Започе се тада борба међу старим обичајем и новим, међу дотадањом тамом и том светлошћу, која, управљана мудром руком краљевом, продираше силовито са Запада и Југа.

С трудом и не без жртава иде краљ напред, у паточ тим злокобним жаморима, који се дижу против њега у земљи, у паточ грозним опасностима с поља. Понајпре прећаше крсташка сила, која још не беше са свим саломљена. У рукама Реда крсташког беше земља Добрињска и део Кујава. С друге стране: краљ чешки, који се

увек размеће називом пољскога краља, коме се клања Шлеска и Мазовска, који је у савезу с Крсташима.

Ваљаде, дакле, најпре ту опасност отклонити, — не оружјем, јер војна све да буде и успешна, истрошила би на дуго изнурени народ, него уговорима о миру, макар и с губитком. Краљ даје Чесима Шлеску и кнежевину Плоцку, да се одрекну присвајања пољске круне; за Кујаве и земљу Добрињску уступа крсташком реду Приморје. Губитак је тежак и прети новим кваром будућности, — али за сада је купљен њиме мир, осигуране су границе, — отворено је поље просветном раду.

А први корак на том пољу је припојење галичке Русије, ослобођење њено од татарскога јарма и литавских најезда, а уједно срећно проширење граница: освојена је читава горња обала Вислина, — тим ће се путем отуда стакати, без сметње, богатство у земљу.

Заштеђена снага народа стаде се за чудо развијати. Процвета трговина, занат и науке. А Казимир, стојећи на челу томе покрету, сваку распуштеност ограничаваше законом. Статут проглашен у Вишљици беше онај дух, који требаше да удахне јединство у делове, раздељене дојако обичајима, који требаше да буде спона разузданих до тада стихија.

Стихије се те још буде, ал' енергична, поуздана у се, смела рука краљева, савија тврде вратове. Годинама дораштује већ ново колено, младо, пуно живота, које осећа као краљ и које га добро разуме. Витешки дух Локтјеков не гасне у њему, него се оплемењује; дух тај ваља да остане увек први темељ у народу; али на њему израштују већ друге личности, нове, пуне чврстоће и воље, а у једно пуне светлости и науке. Борба међу старим и новим обичајем мора се свршити тријумфом светлости и правде. Али борба је та тешка...

Из далека, из туђих крајева, иду вихари и буре; одонуда продире злокобна струја неверовања, одонуда се шире зли угледи окрутности и злочина... скупа са спасоносном светлошћу долазе различита искушења, којима се нестални још духови не ће опрети. А глас највишега достојанства и власти, глас, који је до тада једини одлучивао и крепио све, глас столице Петрове слаби и занемљује. Рим — до тада савест света — стоји пуст, а из Авињона, куда је пренесена столица Петрова, папински се глас не разилази тако моћно и гине често без одјека... Поквареност обичаја шири се као зараза; разносе ју по свету различите секте, као: Флагеланти, Фратричели, Пасторели, а дух побожна запта опада и међу самим духовништвом.

Великопољска се још не подиже из развалина, после крсташких пустошења; још беше онде голема невоља, а зле се страсти не стишаше, кад је подухнула та нова струја, као отрован задах. Опустошена земља имађаше тим мање отпорне снаге. Из Шлеске и Угарске стадоше гомилама грнути Флагеланти, готови на сваку разузданост, да шире поквареност, да слабе веру и уздање у речи свештеника, који узалуд проклињаху безбожнике. Из Поморја и Бранденбурга придолазе непрестано витезови разбојници; од околице крушвичке, од Гопља разлећу се по земљи, тражећи у њој склоништа за уграбљени плен. А ни међу шљахтом и великашима нема јединства, нема пре свега признања краљевском раду — на против, на њега се диже гласан жамор или тајно сплеткарење. А те све вихаре скупља око себе један човек, који се наједаред истакао над том разузданом руљом, силан имањем, родом и положајем, још силнији дрскошћу својом и вољом: син Прибислава Напивона од Борка — Маћко Борковиц.

У обзиру на заслуге његова родитеља, даровао му беше краљ град Кожмин и петнаест државина. Беше то, истина, за онда шумовита пустиња, мочари и баруштине над рекама Орљом и Барином, а само местимице станови људски, јаме ископане у земљи или јадне колебице. Неки слегаху раменима, чудећи се томе даровању.

Но пану Маћку Борковицу беше тај дар драг.

— Пустиња је то — рече — али голема... У тим шумама, баруштинама и тресету бићу ја краљ!

— Само што нема поданика и дворапика... — примстише подругљиво.

А на то се пан Маћко подбочи и засмеја се дуго и гласно.

— Не ће бити оскудице ни у поданицима, ни дворанцима, ни друговима. Пљеснем у руке, па ће се стрчати од Кротошина, Калиша и Познања... стрчаће се из читаве Пољске, а макар из Шлеске, Чешке и Поморја!

Тако је и било. На пустој просторији зројило се у неколико година читав мравињак. Искренуло сијасет села, а у средини се дизаше град Кож-

мин и велик замак, већим делом зидан, о коме се приповедаху чудеса. Раднике доведе пан Маћко из туђих крајева, који су неколико година радили и подигли грдан двор, опасан са свију страна бедемима, шанчевима и врло вештачким палисадама. Замак тај, како причаху, сложен беше од два дела. У један је водио главни улаз; у другоме, који се сучељаваше с непролазним шумама, а зидом беше одељен од осталога замка, нагомилано беше, по причању, небројено благо: златне шипке, најскупоценији сагови, крзно и сукно и свакојако оружје, — све то разбојнички плен.

Јер не беше никава тајна, да је пан Маћко коловођа оних опришника или разбојничких витезова, који беху страх и трепет читавој великопољској земљи. То није тајио ни сам Борковиц, на против, још се је разметао својом моћју.

— Викнем — говораше — па ће се слетети к мени стотине и тисуће... Да хоћу, могао бих заузети читаву земљу!...

И не беше то празно хвалисање. Виђало се, како се често стиче у замак читава војска тих витезова. Частило се онда дан и ноћ, а тако бучно, да су се зидови тресли и одјек се разлегао по шумама.

Некада опет изгуби се пан Маћко, на дуго, из земље. Говораху, да жари и пали с оном четом по немачким крајевима. И опет се враћаше, показиваше се међу шљахтом и наметаше јој се за вођу, као најмоћнији. А кад му се који успротиви, укроти га једном речју или грозним погледом.

И најсмелији умукне, јер познаваше жестину Маћкову и знађаше, да код њега ништа не вреди живот човека, који му противу стане.

Још док беше деран, хтеде једном да појаше дивљега коња. Коњ се опираше, а Маћко га тако јако лупи буздованом у главу, да су му одмах очи искочиле и срушио се мртав.

— Коњ беше леп и јак — говораше после пан Маћко — па га нисам жалио; а човек је гадно и немоћно марвинче... убијем га шаком, кад ми се успротиви!...

А кад му је ко споменуо за оца његова Прибислава, како беше побожан витез, како је основао цркву св. Катарине у Познању, — пан Маћко се гласно немеваше.

— Бићу и ја — вели, — побожан, кад доживим очине године...

Ипак, док беше у животу седи витез Прибислав од Борка, умераваше још пан Маћко по нешто своју дрскост, ако се и не покораваше његовој вољи. Али кад отац склопи очи, осећаше се неограниченим господарем. Од тада се сваким даном множаше његова разбојничка дружина, а састављена беше од људи, који беху готови на сваку самовољу и не знађаху ни за каку стегу. Држаше их на узди пан Маћко јаком руком и захтеваше од њих слепу верност, а за то им допушташе свако безакоње. Опремаше се с њима све чешће у немачке крајеве где је чете њихове још умножавао, а кад се читава та војска већ доста плена нагума за границом, навале на великопољске градове, грабе, што се да уграбити, убијају, пустоше, а најпосле се враћају на починак у кожмињски замак.

Знађаху добро ту дружину Маћкову немачки трговци, знађаше ју и Гдањско, Познањ и Каљиш. Та три града склопише и савез против тих хајдука, али пан Борковиц само се смејаше томе савезу, а над трговцима тих градова још се већма искаљиваше него пре.

Долажаху често тужбе краљу, ал' Борковиц, како беше лукав, умејаше вешто да се против њих заштити. У опустошеној Великопољској беше он најпосле најмоћнији: други готово не имађаху ни гласа. Племе Наленча беше, до душе, одлично и врло велико, ал' су и они осиромашили у опћем поразу, а при том их је тиштала стара немилост и нова срамота Винчеве издаје.

Најмоћнији међу њима беше сада Миколај од Шамотула, синовац Винчев; пореклом и лепим имањем беше на гласу и Венијамин Паленч од Чарнкова; мудар и писму вешт беше још и Јанко од Чарнкова, који се одао на науке и коме је прорицано, да ће доћи до велика значаја и части.

Али то све беше ништа према моћи Маћковој, звали се ти Наленчи од Шамотула или Чарнкова, јер Чарнков, одузет им због старих злочина, још увек беше у руци краљевској, а шамотулски замак, од смрти Винчеве, држаше пан Маћко и не хоћаше га предати; јемачно му зар беху згодни они подземни ходници, који се пружаху од замка до реке Варте. Чињаше то можда и из велике мржње на Паленче, јер је одлучио да уништи стари им значај.

— Не ће ту бити — викаше — другога господара, ни шљахтића, осим мене! Замак сам шамотулски освојио, држаћу га и не дам га никоме!

У тој мржњи на Паленче подржаваше га

још поуздани му друг, родом Наленч, по имену Сенђивој, који се је завадио са својом родбином, па јој навестио борбу на живот и на смрт. Човек тај беше много старији од пана Маћка, за чудо мрачан, ћутљив, а запечен у тој мржњи.

Други Наленчи, имајући и сами јаких непријатеља, а мало снаге, ако и сачињаваху велику гомилу у Великопољској, не могаху успешно радити против њега. Па ни за смрт Винчеву, због које су јавно грдили пана Маћка, не смедоше дизати тужбе, знајући, како је још жива успомена на издају господара од Шамотула. Шта више то, што му је пан Маћко дошао главе и неправично држао шамотулски замак, не беше никоме противно, осим тој шаци Наленча, а многи му још беху за то и захвални.

— Осветио се за све нас... — говораху. — И због те заслуге праштаху му и доцнија безакоња и самовољу.

Беше то, најпосле. тако доба, особито у великопољској земљи, да су највећа безакоња могла проћи без казне; не беше никога, ко ће да казни, да суди, да бдије над правдом. Вукао је свако себи, што је могао, а јачи беше и у праву.

За то морадоше и Наленчи да ћуте; а неки, моћнији, као пан Венијамин од Чарнкова, или пан Миколај од Шамотула, одлучише да чекају, док им крила не порасту, па да успешно устану на пана Маћка.

На пет година после грозне погибије Винчеве, а одмах након побожне смрти Прибислава од Борка, разнесе се глас по Познању, да је ћерка Винчева спасена и да је жива.

Причаху, како ју Бартош, прозвани Сила, избави из шамотулскога замка и, донесав ју Прибиславу од Борка, под чијом је заставом војевао у последњем рату с Крсташима, испроси у тога праведнога господара милосрђа и склоништа за невино детенце.

Је ли истина било, што се говораше, не могаше нико знати. Једини пан Маћко знађаше добро за то и није заборавио никада онога часа, кад га је отац, пред смрт, позвао к себи.

Не поштоваше он, до душе, у делима очине воље, али углед родитељски, једино њега на свету, признаваше. Нехотице обараше главу пред родитељем и ни гласка не дизаше против њега.

Кад се стари Прибислав истресаше над њиме, често врло љуто, Маћко стајаше пред њим и ћуташе. После није пазио на очине заповеди, бунио се против њих делима, ал' опет никада речју. Појави родитељевој не могаше одолети; и готов беше борити се са сваким за родитеља, не могаше отрпети ни једне речи против њега, макар да му својом самовољом и разузданошћу сам задаваше најтеже ударце.

Тако и онда, кад га дозва Прибислав пред смрт, стајаше пред њим Маћко оборене главе, покоран као никада.

Лежаше Локјетков витез на медвеђој кожи, простртој по земљи, у маленој мрачној собици, у којој једини намештај беху дрвене клупе и прост сто. Заповедио је да га обуку у стару опрему његову и метну мач поред њега, и тако чекаше смрт мирно и са снагом душевном, која није попустила ни у томе часу.

Кад виде, где улази Маћко, заповеди да га дигну, да му наслоне леђа на зид и сви да изиђу на поље.

Дуго посматраше сина, а после ће рећи овако:

— Вас двојицу синова даде ми Бог на утеху, а ви ју окренусте у горчину. Старији ти брат, Јан, баштиник на Чачу, место да пријоне око свога имања, заволео је Немце, па борави међу њима и за то је изгубљен. А ти идеш на пљачку с разбојничком дружином, вољи пак очевој увек си се разуздано опирао. У тебе има витешкога јунаштва, ал' си га окренуо на рђав пут.... За то ти велим: умери се, док је каде, јер ћеш пропасти, као што пропада дуб, ако и јесте јак, кад га громом ошине божја десница....

Маћко ћуташе гледајући у земљу, а Прибислав се уздржа за час и одисаше тешко, а после настави, хватајући дах, који му бегаше из груди:

— Убио си Винча... рука твоја беше оруђе праведне освете — ал' је то ипак убиство! Злочин ће тај судити Бог, а ти га искупи што брже добрим делом, да ти може бити опроштен ... Ћерка Винчева је жива!...

А на то пан Маћко силовито скочи:

— Где је? — крикну.

Прибислав с тешком муком диже десницу.

— Стишај се! — рече. — Она је жива, али ти се не ћеш ње ни прстом дотаћи, јер ће ју дух мој чувати од пропасти. Не задржах руке твоје, кад си ишао на шамотулски замак, да задаш смрт ономе, који ме је осрамотио. За то сам и ја крив тој смрти... али ћерци Винчевој не дам учинити кривде, а ти да се ниси усудио, да је се дотакнеш, ако хоћеш, да те не спали гром мога проклетства! Кад затворим очи, стараћеш

се за Винчево сироче.... Нека се отхрањује да ни не зна за своју крв, јер срамота је жалосно наследство ... нека се просто отхрањује. Тако је за њу боље. Бартош Сила, који ју је избавио, отишао је са света, и тако за тајну не зна нико, осим дадиље детиње, Агате, којој сам заповедио да ћути.... Остави ју овде, или ју чувај у Кожмињу, али да јој влас с главе не спадне. То ти кажем ја, који већ одлазим са земаљскога света и идем на страшни суд.... Онамо ћу и тебе призвати, ако не учиниш тако, како ти кажем на самртном часу!...

И премину храбри витез Прибислав, а Маћко се не смеде опрети последњој му вољи. Дете се испрва отхрањиваше у двору Прибиславље у Познању, ал' ако и не беше сведока разговору очином с Маћком, почело се и сувише брзо улазити у траг истини. Да ли је дадиља Агата рекла пред странима каку непромишљену реч, ил' је можда обратило пажњу оно, на левој слепоочници детињој, крваво знамење, које приказиваше грб Наленча, тешко беше докучити. Нико не умејаше показати, од куда потицаху та нагађања, као што то често бива међу људима, али сви шапутаху све гласније:

— То је Винчева ћерка, баштиница Шамотула!

Дођоше најзад ти гласови и до пана Миколаја Наленча.

Обрадова се он врло томе и одмах се крену, с паном Венијамином, из Чарнкова у Познањ; беше то за њих једина прилика да се освете; јер ту се више није тицало издајника Винча, него невина детенцета.

— Идем краљу — викаше пан Миколај — на ћу да тражим правде у име Винчеве ћерке...

Но, дошавши у Познањ, узалуд тражаху. Прибислављев замак стајаше запуштен и пуст. Дадиљи и детету не беше ни трага. Куда се дело, нико не знађаше. А пан Маћко, кад му јавише за ту потрагу, беснијаше од зала!

— Лаж! — викаше. — Винч је оставио иза себе само гагричаву успомену, а никака потомства!

Трага не беше; еле говорило се о томе још дуго, а најпосле се заборавило. Наленчи се нигде не помогоше; у опће се нагађало, да је пан Маћко заповедио да се отпреми дете са света или га чува у кожмињском замку.

А то је значило толико, као да ју је осудио на смрт.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ХИПОЛИТ ТЕН И МОДЕРНА КРИТИКА У ФРАНЦУСКОЈ

У педесет и шестој години свога живота, а од сухе болести, умро је 4-ог марта, у Паризу, Хиполит Тен. У њему је културни свијет изгубио једнога од највиђенијих умних трудбеника, а савремена Француска најодличнијег свог књижевника, послије Литреја и Ренана. Тен бијаше заиста онај критичар, философ, историчар и умјетник, који је својим плодним и разноврсним радом најбоље и најсавјесније заступао и, тако рећи, рефлектовао покрет модерних идеја и међународну културу данашњег вијека.

Његов је живот био: сушто умно напрезање; мета његова рада: естетски, научни и морални узгој људства. Главни му идејал бјеше: да служи науци, да јој служи поштено и достојанствено. С тога се слабо обзирао на хвале, којима га његови вршњаци обасипаху, а још мање на нападаје својијех противника, који га нијесу штедјели. Ступајући на књижевно поље, бијаше млади Тен одмах ударио на отпор метафизичара, који у његовијем теоријама назираху неку умишљену опасност за јавни морал, за слободно опредјељење и за људску одговорност, те на њ подизаху страшну вику. Чувени философ Кузен настојаше свијем срествима, да му на пут стане, противећи му се по свенаучиштима, по академијама, и гдје год његов утицај могаше да допре. Али он стога не сустајаше, не скреташе с пута, него у својој научничкој бистрини ступаше напријед, не обзирући се ни на десно, ни на лијево; и тако постаде, као

што се згодно изразује један његов биограф, наставником свога времена. Он је, у правом смислу ријечи, био гласник јеванђеља модерне критике; његова теорија о *утицају средиштâ* постала је у књижевном проучавању права догма; његове су књиге поуздан кажипут свакоме, који се озбиљно књигом бави, и прави *vade mecum* за критичара и умјетника, за пјесника и философа. Његова је смрт немило одјекнула гдје год се наука цијени, и многобројни његови ученици, раштркани тамо амо по свијету, посветише врлом мајстору заносну посмртну ријеч, оплакујући у њему залазак првог реда звијезде са књижевног и науковног неба.

Нек ми читаоци „Стражилова“ допусте, да им овом приликом и ја проговорим о човјеку, који је у великом свијету толи славно име оставио, а о којему је, код нас Србâ, посве слабо досле писано и говорено. Разумије се, да ово не ће бити никаква студија о Теново животу и књижевном раду (за то би се друга крила и други простор хтио), ама једноставни приказ његовијех начела, како их врли мајстор примјењивао на естетску, на књижевну и на историјску критику.

I

Напредовањем знаности и ширењем експерименталног поступка у науци збио се је у многој грани људске дјелатности, па и на пољу критике, у ово пошљеднијх педесет година, радикалан преврат. Да овдје и не излажемо историју њена постепеног преображења, од почетка овога вијека па до данас — историја, која би заиста поучна била и садржала језгру општег развоја јевропске свијести — доста ће бити да упоредимо критику Волтерову са критиком Хиполита Тена, па да нам се одмах предочи голем јаз, који нас дијели од академске критике прошлога вијека. Стара емпиричка система, којом се служаху Волтер, Ла Харп, па и сами Лесинг, одликовала се тијем, што су ти критичари судили увијек по субјективном утиску, те поклањали сву своју пажњу једино дјелу, које би проучавали и тумачили. Оно бијаше на њиховијем очима увијек нешто за себе, и као ствар независна од свога сачинитеља. Њима је довољно било да то дјело подвргну, као што згодно вели један француски критичар, „камену кушње својих апстрактних теорија“. Прогласили би га добријем, кад би одговарало условима извјесних правила, а лошијем, кад би се од њих одмицало. Тако бијаху себи узаконили неку врсту литерарног кодекса, мимо којега не бијаше књижевнику спаса. Што се саме Француске тиче, у којој је више мање — ма да то невјероватно изгледа — увијек систематски дух владао, наиме тежња нека за класификацијом људи и људских појмова, ту су ствари најгоре текле.[1] Француска академија, која је у погледу укуса, што но реку, и ведрила и облачила, иђаше увијек за тијем, да књижевност доведе у склад са осталијем уредбама аутократске монархије, које бијаше и сама одојче. Академија — као год Луји XIV у својој држави — бијаше у књижевној републици све и сва. Из њезина су крила врцале мисли и естетска правила, а свијет им се слијепо покораваo; цио саобраћај мисли сводио се на неколико академских формула, о које се писци, без свога чуда, нијесу смјели да огријеше. Реторичари, уједно и метафизици, одликовали би се ипак тадашњи критичари кашто са своје дубоке проницавости, са богаства својих дедукција, са језгровитости својијех разлагања. Није могуће не признати у некијем страницама њиховијех дјела силу и оригиналност дијалектике и по гдје који блијесак правог генија. Али та критика бијаше скроз и скроз субјективна; та тумачења, ма колико сигуран изгледао њихов *критеријум*, бијаху у суштини идеологијска. Не достајаше им појам о начелу живота, појам о међусобном „одношају“ људскијех догађаја, појам о органској вези историјских појава, — што управ сачињава знанствени темељ модерне критике у опште, а књижевне напосе.

Сент Бев је био први, који је књи-

[1] Француски је ум, вели Енглез проф. Даудн, „preeminently systematic“ (претежно систематичан), и да појмове збије у систему, јал' у методу, или просто да получи становит ред у мислима, он често ствари посматра на апстрактан начин, или их чак и мимоилази, кад се не даду у систему збити. — Prof. E. Dowden: Literary criticism in France. Fortnightly Review, Decemb. 1. 1889.

жевној критици нов правац дао. Он јој положи прије свега чврст темељ, наиме темељ историјски и природословни. Затим увиђе нужду, да се дјело стане тумачити човјеком; увиђе, да је свака књига стварно, у неку руку осјетљиво биће, задахнуто духом и животом човјека, који ју је саздао. Док стара, тако звана философска критика, посматраше књижевне производе као да су с неба пали, и о њима изрицаше суд без обзира на њихове творце, Сент-Бев утврди најпрви тијесан одношај између свијести, замишљаја и израза тога замишљаја. Он доказа, како није могуће књижевно дјело потпунце схватити, ако се прије не осврнеш на његов извор, ако не зарониш у историју његова постанка, ако себи не створиш бистар појам о личности сачинитеља и о његову душевном стању, кад је своју мисао на хартију преносио. И нови критичар не разлучи више дјело од његова сачинитеља, него му проучи поријекло, живот, наклоности, и узе сматрати написану страницу не више као изолиран појав, него као продукат разнијех елемената, у којима треба тражити разлоге њезина постанка. У здравље свјетлости, што би на тај начин у изобиљу на књижевна дјела одбијао, истицао би им критичар на видјело читаву повјесницу, нагонио је да ускрсне. да се пред њим креће, и упуштао би се тако у ситна истраживања, при којима страсти, предрасуде и правила *a priori* не имађаху никаква утицаја. Његови претходници тек што бијаху својом иглицом пропарали чапру, Сент-Бев зајури свој анатомски нож у саму утробу живих и својом системом ускрснулих аутора. Стаде пратити карактере кроза све згоде и прилике, које могаху на њих утицати, или их битно мијењати, те прибиљежи све прилике и неприлике, које бијаху умној активности појединих писаца помогле, или одмогле.

„Сент-Бев, као критичар — вели један талијански писац — задужио је сву јевропску литературу тиме, што је дотјерао до савршенства књижевни *»portrait«*; он је у њему први стао проучавати човјечју душу са назорима знанственим и са савршеним поимањем умјетничкијех танчина.“ [1]

[1] Guido Mazzoni: Tra libri e carte. Roma, Pasqualucci, 1887.

Златне ријечи, до душе, које би се могле примијенити не само на индивидуални *портре*, већ и на сав укупни књижевни рад Сент-Бева, који је први од књижевне критике створио важан одјељак биологије.

„Il est le père de la critique contemporaine. *Nous sommes tous ses élèves.* Sa méthode a renouvelé dans les livres et jusque dans les journaux, toute la critique littéraire et philosophique. C' est d' elle qu' il faut partir pour commencer l' evolution ulterieure.“ Овако о њему пише Тен,[2] који је кашње његове теорије о средишту, нашљеђу темперамента и о поријеклу усавршио, а како неки тврде, чак и претјерао.

Видјели смо на више, како је у Француској, упркос напредног духа, који је оном народу урођен, владао увијек доктринаризам у мислима. Позната је ствар, како је и сама Револуција, пошто је стару друштвену зграду срушила и предрасуде оборила, на крају опет ударила у ауторитаризам, те га догнала до крајности. На против, код Сент-Бева налазимо одлучну противност свакој системи (у њемачком смислу ове ријечи) и сваком доктринарству. Он бијаше пријатељ идејâ, али се бојаше тираније унапријед усвојених појмова. Врло је карактеристична околност, коју спомиње у својој расправи проф. Даудн, наиме, како писац чувенијех *Causeries du lundi* бијаше дао урезати на своме печату енглеску ријеч *Truth* (истина); и заиста главна је црта његових радова нека неодољива тежња ка истини. Али то апостолима „системе“ не бијаше довољно; они га обиједише е су његови радови без плана; рекоше да вјешто разлаже, али да нема теорије. „Они, који су ми највећма наклоњени — рећи ће једном велики критичар — били су тако добри, те су признали, да сам прилично добар судија, али судија без кодекса.“ И признајући да је његова система: „одсудност сваке системе“, он им у кратко изложи своју критичарску методу, која се у главном ослања на здравом разуму, те индуктивнијем начином изводи из појединијех чињеница опште законе, полазећи увијек са извјеснога на неизвјесно, и чувајућ се сваке претјераности. Али

[2] Taine, Histoire de la Littérature Anglaise, Introduction.

његови земљаци назваше оваку критику негативном; критиком без кодекса; ка' оно ти гдје се са судачког стола не читају параграфи, бива, рецепти за приправљање ремек-дјела.

Међутим задатак књижевне критике, као што је замишљао и у дјело изводио Сент-Бев, не бијаше више да изриче похвалу или осуду, да потврђује или да пориче. Посао књижевног критичара постајаше одселе у главном дјело сравњења и психолошке анализе. Сравњујући, у ствари, плодове модерне свијести са онијема нашијех предака, што нам падоше у наслеђество; процјењујући поједина умјетничка дјела, не у себи, већ обзиром на цјелокупан развитак дотичног умјетничког облика (роман, драма, пјесма и т. д.), улажаше критичар обично истини у траг, и он бијаше у стању да непристрано опредијели мјесто, што се којем дјелу пристоји.

Дакако, ни Сент-Бев не остаде увијек вјеран начелу, које бијаше истакао. Често се и он исти на по пута зауставио. Имао је он и своја устезања, своје слабости — као све што је људско. Тако му је приговорено, да је неке писце за живота хвалио, а по смрти худио, као н. п. Шатобријана (у својој књизи *Chateaubriand et son groupe littéraire)*, и обратно. Али је то била до некле посљедица његове критичарске независности. И у природи нам се ствари друкчије приказују, како их са којег становишта посматрамо. Кад једној згради само једно лице гледаш, она ти се другачија чини, него кад јој погледом цио фронат заокупиш. Његова девиза бијаше иначе: „Nous sommes mobiles et nos jugeons des êtres mobiles". Код њега је важило само једно начело, изван којега је све хипотезом и маштанијом сматрао: ко хоће да што дозна, нек добро очи раствори. „Savoir, c'est voir."

И заиста, у њега је око, као мало у кога, оштро било. Али као да му ипак не достајаше онај широки, окружни поглед, што га Французи називљу „regard d' ensemble". Виђао је, кажу, бистрије нô ико прије и послије њега, али је виђао само преда се. За њим пођоше други, који проширише стазу, куда он прошао бјеше. Тенов натурализам и Бурржетов психологизам нијесу, у ствари, него систематска елаборација методе упораљене у чувенијем *Lundis*, а којој Сент Бев не бијаше још, по француском обичају, одсјекао правила. Тен поступа истијем начином, употребљава исти халат; само што је он, као год и Бурже, његов ученик, у томе одређенији, а како се некијема чини, и много смјелији.

II

Тен је од критике створио позитивну знаност, ил' бар покушао да је створи. Позната је његова теорија о средиштима и повјесничким приликама, примјењена књижевном и умјетничком развоју народâ. У њега је иначе и философски поглед много шири и замашнији. Он не признаје, на примјер, у антропологији битне разлике између физиологије и психологије; те ће вам проучавати у склопу мозга и у разним физичним функцијама човјскове тенденције и наклоности; проучаваће вам, до потребе, сав људски организам, а да проникне у душу човјекову. По нарави просуђује личност, а по личности дјело. Тен је, уз то, и бољи стилиста од Сент-Бева, а то долази можда отуда, што се чувени критичар посве мало новинарском литературом бавио, те је своја дјела на тенане израђивао. Његова је проза, особито у путописима, урнек стилистичке пластичности и симетрије; течна као музика, а бистра као алем. Његов „*Essai sur Tite Live*" и његови „*Philosophes français du XIX siècle*" бијаху, као првјенчад, права мајсторска дјела. А то се може слободно казати и за његове „*Essais de critique et d'histoire*". Али његово главно дјело, његово ремек-дјело, то је зацијело чувена „*Histoire de la Littérature Anglaise*«, издана о трагу двадесет и више година, скоро у исто доба кад и Ренанова „*Vie de Jésus*". У свом задњем, на жалост недовршеном великом дјелу: »*Origines de la France contemporaine*« нашла је најшире примјене његова критичарска метода. Ту се експерименталним начином побијају идеолошка нагађања многог пређашњег историка, па и самог Тијера и Мишлеја. Републиканци га обиједише, с

је у тој књизи оцрнио велику Револуцију, а Бонапартовци се пожалише, да је у њој хтио да умањи славу првога Наполеона. Али се он, срећом, не обзираше на гласове људске и страначке сујете, но се држаше чврсто свог научничког инстинкта, своје здраве и рационалне методе, која га једино упућиваше к истини. „Између људи, који приказују ствари на један начин, и природе, која их приказује на други, треба вјеровати природи“. Ово је Тенов принцип. Кад и не бисмо дијелили одушевљење Ренаново, који га називаше „*l'homme du vrai, l'amour de la verité même*«; кад и не бисмо пристајали до краја уз његове теорије, морали бисмо се ипак поклонити величини његова особног и неодвисног талента, с којим се уздиже попут орла изнад свијех слабића старе и нове спиритуалистичке философије.

Као критичар развио се Тен непосредно од Сент-Бева. Са том разликом само, што је овај пошљедњи сваку ствар за себе у бесконачности сматрао, дочим је за првога све у васелени неразрјешиво међу собом скопчано. Ово би могло коме изгледати као противурјечно ономе, што смо навише о Сент-Беву казали, али није тако. И заиста, Сент-Бев, који се у томе слаже са Гетом — сматра свако књижевно дјело као наравни продукат пишчеве индивидуалности, али га он сматра у себи. Тен, на против, попут Хердера и Дидроа, не раздваја никад дјело и његова сачинитеља од вјечнога ланца временâ и идејâ. Другијем ријечима, људски је ум за њега подложен плими и осјеци владалице струје времена, и свако је књижевно дјело, ка' оно ти израз људске мисли, нужни рефлекс те струје.

Као што читалац види, овдје се опет налазимо пред савршеном системом; али системом, која би у пракси лако могла да нас одведе странпутице. Сасвијем је умјесно, нама се чини, великом критичару опажено било, да тако звана „струја времена“ илити „средиште“ није увијек довољно, а да нам неке личности протумачи, које сасвим за себе стоје и од својијех се вршњака коријенито разилазе. Како на примјер, да се у псеудо-класичној и дворској атмосфери XVII вијека протумачи владалицом струјом оригинална личност Лафонтенова, па у неколико и Молијерова?

Нема сумње, до неког је степена Тенова теорија апсолутно истинита; као што сваки човјек, тако и књижевник (умјетник) подлијеже до неке мјере утицају свога времена, рецимо *момента*, у ком је живио; а ма што радио, мислио или стварао, он увијек носи собом, више мање, биљег *племена* (la race) из кога је поникао, као што и *средишта* (le milieu) у ком се развијао. Али се сила индивидуалности не да зато ипак порећи: она се отимље свакој a priori скованој теорији. Има људи, које бисмо утаман кушали да обичнијем аршином измјеримо. Њихова се личност јасно пред нама истиче, разабрали бисмо је међу стотинама другијех; а врло би тешко било изрећи у чему се ти људи са својијем савременицима подударају. Ово је можда најслабија страна Тенове системе.

У осталом, не треба претјеривати и од критичара захтијевати, да чудеса ствара. Попут хемичара, који проучава разне елементе живота, па опет не може да нам објасни како тај живот постаје; тако ни критичар не може да прозре у битност самог генија, који се увијек људској анализи отимао. С тога ми се чудновато чини захтијевање једног њемачког писца,* који се чуди што му Тен не може да протумачи теоријом о средишту: зашто оно историјско доба, које је Гета створило, није сâме Гете стварало? Наивно питање, бог и душа! Као да је збиља француски критичар својом теоријом изумио неки аутоматски апарат за фабрицирање генијалних људи, од прилике онако као што се у прускијем касарнама фабрицирају војници!

Било како било, и макар како о његовој теорији мислили, за двије ствари треба свакако да смо врлом критичару захвални: прво, што нам је први показао тијесно сродство између књижевности једног доба и осталих умних појава односног времена, друго, што је доста томе допринио, да сами себе обуздâмо у пренаглом изрицању повољнијех, јал' неповољ-

* Хуга Витмана, у подлиску бечке „Neue Freie Presse“ 12-тог марта о. г.

нијех пресуда, на основу тјесногруде естетике укуса, који моментано влада. Сви смо — каже проф. Даудн — од њега научили колика поука лежи у ситнијем детаљима о друштвеном животу, о форми владавине, о законодавству, о сујевјерју, па и о самој ношњи извјесног доба, кад се ти детаљи упореде са фактима савремене им књижевности.

У том погледу пружа нам најпоучнији примјер дивна његова студија о Балзаку. Прије него ће ту студију написати, прибрао је писац што је год више могао докумената, књига и чланака, те су о чувеном приповједачу написани; затим је стао распитивати старије људе, који у младости бијаху с њим опћили и свакога у опште, који му могаше што о њему казати. Али му то не бијаше доста: он пропутова још и оним мјестима, за која знађаше да је Балзак у њима боравио, обађе му родно мјесто, куће, у којима становаше, шеталишта, куда бијаше прошао. Ништа се на тај начин критичаревој истрази не поткраде; ни пишчева ћуд, ни његове наклоности, ни његова пријатељства; а кад се критичару учини, да му је довољно кроз душу проникао, он тек онда сједе за сто, па се лати списатељског посла.

Треба само прочитати Тенову студију. Из ње ће свако увидјети, како мајстор на дјелу поступа. У човјеку налази потпуно објашњење односног дјела; Балзак, кога вјеровници прогоне, ради дању и ноћу, да им се из чампрага истргне; загрнут у својој пустињачкој долами, пише по дванаест сахата на дан, а које вријеме ноћу не преспава, то проведе у замишљању најчудноватијих пројеката. Глава му је прави вулкан, и на тај начин свијетом кубури, док мало по мало не напише своје огромно коло романа „*La Comédie humaine*".

Ето, такав нам се Балзак у Теновијем страницама приказује.

Попета на овој висини, свјесна саме себе и своје задаће, критика се креће на сталну земљишту; празна идеологија уступа мјесто разборитој експериментацији. Свако вјештачко дјело постаје тако зрцалом свога сачинитеља; оно без њега не постоји; оно се изван њега не може да појми. Историја књижевности није више прост зборник раштрканих мисли без међусобне везе, без одношаја са онијема, који су их зачели и изразили. Она нам се, на против, приказује као низ карика једног те истог ланца, као голема литија, гдје од памтивијека крочи човјечанство, и у којој назиремо с времена на вријеме, оне одабране духове, што их Енглез Карлајл (Carlyle) називље преходницама.

III

Довле о критичару. Аки за критичарем долази умјетник.

А умјетник је у овоме критичару-философу ненадмашив; и не ће бити пређерано, рекнемо ли, да је ријетко када критика извјеџбанијом руком вођена. Језик је у Тена јединствен: нека беспримјерна смјеса пластичности и енергије, сјаја и колорита; а при том чудна полета у сликама, чудне тачности у упоређењима! По некад ти се чини, као да имаш посла са Шекспиром, или Микелanђелом — два умјетника горостаса, које је овај критичар обожавао заносно. Ко је вољан да се упозна са Теном, као умјетником, нек прочита његов »*Voyage aux Pyrénées*", или, још боље, онај његов у бога дивни »*Voyage en Italie*«. Ти су путониси, привидно, написани без икаква плана, онако насумце, како је писац што виђао и осјећао; ама, боже! живописних ли пејзажа, красних ли размишљаја! Строго узевши, то и нијесу путописи; то су исповјести једног умјетника, који нам прича своје заносе спрам дивота природних и ремек-дјела вјештачких. А такове су, више мање, све његове књиге. Опака, како нам је он саздаје, Дантонова слика у историји Револуције („Origines de la France contemporaine") изгледа нам горопадна. Исто тако и они горди синови италијанског Ренесанса, које нам он из мраморних гробова ускршава, крећу се пред нама и ми се с њима разговарамо као са живим створовима.

У својој књизи о „експерименталном роману" жаљаше се Емил Зола, што овај велики сликар на перу не бијаше прегао да пише приповијетке и романе; по његову мишљењу Тен би био заузео прво

мјесто међу данашњим приповједачима. И не само то, него се чувени вођа француских реалиста жаљаше још и на то, што велики критичар не хоћаше да учествује за живота, као негда Сент-Бев, у дар-мару свагдањег живота, те да ступи на поље новинарско, као вођа јавнога мнијења у књижевности. То би се мјесто — по Золину мишљењу — њему било пристојало, ка' оно ти естетичару оне школе, коју он (Зола) апсурднијем именом назва „експерименталном".

Не ћу да овдје расправљам, да ли је прва жеља била оправдана; али што се тиче потоње жалбе и Тенова сродства са литерарнијем ортаклуком, којему је Зола коловођа, вриједно је овдје навести, што у том погледу мисли већ толико пута наведени проф. Даудн. Нема сумње, он каже, да су Тенова критичарска дјела потекла од оног истог проту-романтичког покрета, од којега потекоше и Димаове комедије, романи Флоберови и дјела нове историске школе на устук лирског повиједања Мишлеова и Карлајлова. Па се може наћи нека веза и међу Теновом теоријом о средишту и јеванђељем, што га проповиједа г. Зола. Али чудна контраста између та два човјека; чудне ли разлике у практичкој примјени ма и оних идеја, које су им заједничке! Док се Зола, занесен духом системе, упиње, да људство монструозно идејалише у облику „човјека-живине", дотле Тен обраћа своју пажњу, једнаком љубављу истине, људскијем појавама у опште. Ако је ријеч „реализам" данас постала облигатна, то се она само њему савршено пристоји, који је збиља реалиста (a genuine realist) у индуктивном проучавању темперамента сваке врсте и сваке руке људи.[1]

Сент-Бев бијаше, без сумње, више но прост реформатор. Он је створио савремену критику, која прије њега, може се казати, није ни постојала. Али, као сваки новајлија, оставио је за собом широка поља истраживању својих нашљедника. Неколицина од њих утаначили су његову методу и попунили јој празнине: Тен и Едмон Шерер у Француској Ђорђе Брандес у Данској, Хилебранд и Лотајзен у Њемачкој, Морли и Сентсбери у Енглеској, Трећа и Бартоли у Италији. Али је Тен у томе, за цијело, најзаслужнији; у колу тијех ваљанијех прегалаца спада му у сваком погледу првенство.

[1] Сравни: Fortnightly Review, loc. cit.

Марко Цар

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Књижевни радови Мар. С. Поповића-Родољуба. Издање књижаре Јована Радака. Цијена 50 новч. Вел. Кикинда 1893. Штампарија Јована Радака. Стр. 168. — Ова збирка књижевних радова дели се на два главна дела: *путне црте и приповијетке,* (прозајичан део); и *пјесме* (део у стиховима). *Пјесме* се деле на три кола: *А, Б, В* по садржини. Напред са свим је песма, посвећена издаваоцу Јовану Радаку, спевана у *Фочи* на Херцеговини г. 1893. Путне црте и приповетке су махом из српских јужних крајева и из српског народног живота у оним крајевима, који су били највише под непосредним утецајем турскога господства. У свима овим цртама и приповеткама превлађује географска и етнографска дескрипција са мало рефлексије, а и та рефлексија је махом излев патријотизма пишчева. Дубоке појезије и класичне психолошке образложености нема. Но ипак је све верно и с искреним српским родољубивим осећајем описано; па је за то свака ова црта ипак занимљива. Свака може послужити као податак за познавање ондашњег српског живота и народног осећања. У приповеткама влада љубавни лиризам, проникнут родољубивом тежњом. Писац је и путне црте и своје приповетке створио под утецајем народних наших умотворина: народних песама и народних приповедака. Многе је од њих и прибележио на свом путовању, како су му их причали разни познаници и домаћини, где је с дружином одседавао. У путним цртама има доста података за географско оријентовање по Србији, а нарочито по Херцеговини. Такове црте и приповетке јесу по реду ове: „*Дабрица и град Коштун* (Коштур)". У њој има највише географског описа, нарочито о Дабрици. Ту је прибележена и народна песма, која је врло слична са оном из Вукове збирке: „Марко Краљевић и Мина од Костура", заједно са народном причом, која није ништа друго до парафраза поменуте народне песме. Писац пропраћа поједина народна причања о каквом историјском догађају историјском истином, како је то у науци познато, и ако не баш свугде са свим критички. Ова је путна црта постала у Стоцу 1 септ. 1888 г. За тим долази „*Невјера*". Ово је приповетка — карактеристична црта из младог брачног живота са неколико дирљивих лирских рефлексија. Појава је у њој иначе врло обична и почеста

у реалном животу. Може послужити као згодна поука млађем свету. На трећем је месту *„На Сречајну“*. *Посвећено митрополиту херцеговачком Серафиму Перовићу*. У овој приповеци има података за познавање српских крајева и обичаја. Прожета је родољубивим осећајима пишчевим. Израда је обична као у народним умотворинама више епске нарави. Онда долази „Сеја“, приповетка, лепа и нежна рефлексија из млађаног живота, верно изведена. Осваја својом нежношћу. Осећаји су доста јаки; опис толики, колики треба да је. Што би било сувишно и излишно, није уметнуто силом. По том долази *„Пут на Вукушу“*, путна црта, у којој има лепих података за познавање прилика у српском животу народном под турским агама. На шестом је месту *„Вуле Хаџић и Дуран Циганин“* — истинит догађај —, верно прибележен као цртица из времена турске деспотије над Србима у Босни и Херцеговини. За тим је *„Један дан на Кукању“*, — ово је пут пишчев до негдашње тврђаве Херцега Степана т. з. града „Кукања“. Слична је врло са народном причом. Има доста података за познавање народног српског живота у Херцеговини. Нежно је и занимљиво написана уз доста опширну локалну дескрипцију. Нема толико уметне појезије, колико искрена српског родољубља и нежна національна осећаја српског. На осмом месту је приповетка „Мара — Мејрима“ — истинит догађај — у шест одељака. То је врло занимљиво и нежно, лирски написана прича из српског живота под турским господством. Нарочито у њој избија то, како Србин и Српкиња љубе своју веру. По том долази *„Пут на Врановину“*, путна црта поучна садржаја, доста важна за познавање српских старина, о којима народ прича, и не знајући им подробно историјског значаја. На десетом је месту приповетка *„Преварена дјевојка“*, у тринаест одељака. У њој се описује догађај из девојачког живота српског. Писац је тежио да лепим и нежним лиризмом изнесе и психолошки оцрта нешто из народног српског живота, чему је основ љубав — истина застарела тема, но ипак вазда најзгоднија за анализу најнежнијих и најфинијих осећаја. Ту нам излази нежна и природна девојачка љубав и верност са осећајем личне моралне чистоће без труни срамоте. Наилазимо на сукоб међу та два елемента. Морал побеђује свугде. Само нам приповедач није са свим мотивовао ту победу оним приликама, које су одсудне у приповеци му. Нешто се прећутало, што би требало показати јасно. У опће се види да писац боље пише путне црте, него ли праве приповетке, у којима не треба толико описа спољна, колико унутарње мисלености и психолошког цртања како карактера тако и ситуација и много више уметничке појезије. Песме се деле у три кола. Прво коло су само чисте патријотске песме лирске, где која балада с патријотским колоритом. Има доста пригодних песама лирског и родољубива садржаја. У свима превлађује одушевљење више, него појетична уметност. У њима има и дидактичне тенденције, и ако ова није јасно и класично изведена. У колу *Б* су песме више лирског љубавна садржаја, но ипак у многима се истиче родољубље српско. Где где је то и незгодно на песму накаламљено, макар у последња два стиха и без органичне свезе. Једна је од њих *ода љубави* под називом „Ко је сретан?“ Ту је доста лирских рефлексија, прем да нема толико дубоке појезије. Љубавна балада с осећајним лиризмом „Алфајима Султанија“ је спевана по узору „Потоњег Абенсеража“ кнеза Николе. У *В* колу су махом лирске рефлексије песникове, подељене на: 1) *Љубичице*; 2) *Варошанке*. Ово коло има на себи лирско обележје с љубавном и родољубивом садржином. Осећаји су нежни и искрени. Ритам је већином правилан. Слик је где-где неспретан. У свима песмама у опће нема толико дубоке мислене лирске појезије, колико лирски изражена патријотизма. Сви ови радови јесу израз српског родољубља. Језик је у њима чист народни српски херцеговачки, онаки, каква имамо у народним умотворима. И спољашност књизи је лепа. По томе препоручујемо ове радове свакоме правом Србину и широј читалачкој публици и народу своме.

Б.-Пешта. А. П.

Farkas Emőd. **Boszniában**. Elbeszélések. Irta — —. Ára 1 frt. Budapest, 1893 Nyomatott Márkus Samunál. 8-а стр. 142. — Ту нову књигу, за коју смо читаоцима „Стражилова“ јавили у претпрошлом броју, добили смо из Будимпеште и ево хоћемо да искупимо задану реч, хоћемо наиме да је прикажемо. У тој књизи има једанаест краћих приповедака. Натписи су им редом ови: Az ezredes leány, Jönnek a czigányok, Extra világban, II Krözus, A jósnő, Bucsuzóul, Háremben, A hősök, A bosnyák mennyasszony, A három Jugovics, Riadó. У прве две слабо има што о Босни и о животу онде, радња им се могла исто тако збити ма где у свету, осталих девет већ су, више или мање везане биле за Босну, ону земљу, што се, по Фаркашу, свуд смеши, ма и тужно, као јунак, упрегнут у победиочева победничка кола, било за Херцеговину, која, опет по Фаркашу, плаче, као старац, који је оћелавио у својој тамници. У трећој, четвртој и петој прича неки „vén tudós bosnyák“, „muderris“ из Придворице, о свему и свачему, о богумилима, о краљевима Босне, и то ни иродотски а некмо ли тукидидски, него онако по логографски, те се види, да је оно, што из уста тога старца тече, што но рекао Фаркаш, „mint a csurgatott méz“, само „édes mese“ и ништа друго. Последњих шест приповедака — од чести комичне, од чести тужне еписоде из босанско-херцеговачког похода и непоуздане приче из прошлости Боснине — као да се упеле да докажу, да су више производ пишчеве, и то још овлашне, студије а никако рођена му посматрања. Ми му бар, ма шта радио, не можемо веровати, да је чуо својим ушима, да Срби у Босни и Херцеговини говоре овако српски: „пан војак“ (стр. 28), „на хлапчи, та будземе бавиц? кед ње, та јитре ексецирка“ (стр 30), „чарњи ђаво“ (стр. 32), „добре“ (jól van, стр. 104), „млада дзивка моја, сеђ себе долу“ (стр. 109) „нови велики цар барж мудри а статотсни словека (az uj nagy czár nagyon okos és derék ember, стр. 117). Једно му свакако верујемо, чиме се хвали, а то је, да „jó maga is csak annyit konyit a szlávhoz, mint a táblabiró az üstfoldozáshoz“, јер по свему видимо, да је њему словачки и српски све једно. Није нам никад до руке дошла „Босна и Херцеговина“ Јована Ажбота, из које Фаркаш цитира по нешто, те не можемо знати, али мислимо да не може бити, да и он, као Фаркаш, за гајде вели, да су „több húrú, öblös gitárforma hangszer“. Кад ко што не зна, онда не би требало о том да пише, а ако ипак пише, онда му је посао — несолидан. Или је то зар солидно, кад се с позорнице чује где Срби Босанац пева: „девојчица русу брала, пак је заспала“?! А таквих је галиматијаса пуна „Szép Darinka“, које смо се живо сетили, кад смо читали ове Фаркашеве приповетке из Босне. А што Фаркаш с подсмехом вели на страни 93 „éhes

szemű és pénzsovár herczegóvczok", то се мора одбити на „élez", само што је тај „élez" и сувише — „vékony pénzű".

Г.

Ὁ σερβὸς ποιητὴς Λάζαρος Κ. Λαζάρεβιτς, ὑπὸ Βλαδάνου Γεώργεβιτς. Ἀνακοίνωσις ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Παρνάσσῳ τὴν 1 ην Μαρτίου 1893. Вел. 8а стр. 32. 1893. — Владан Ђорђевић држао је у грчком књижевном друштву „Парнасу", којега је и сам почастан члан, 1 марта о. г. предавање о Л. К. Лазаревићу. То је предавање, као што видимо, и штампано. У уводу лепо изводи, да је „оно мало цвећа у истину песничке душе Лазаревићеве не само најлепша дика младе српске књижевности, него разноси у све скоро језике јевропске, да српски народ не само има народну појезију, коју су и вештији од мене упоред ставили с Омировом, него и уметника-песника̂, какви се славом узносе и у богатијим књижевностима"; најављује даље своју жалост, што не може пред друштво да изнесе у прегледу свих осам приповедака Л. К. Лазаревића, јер је штета да изостави и најмањи део, тако му све изгледа лепо. Саопштава за тим у верну грчком преводу цело „Први пут с оцем на јутрење" (стр. 4—20), па онда „На бунару" од места „Арсен је тих човек" па до краја (стр. 21—29); вели за тим, да је и свака од осталих шест приповедака Л. К. Лазаревића мален књижевни бисер. На послетку наводи, што је П. Адамов у 39 броју „Стражилова" године 1886 рекао за Лазаревића и првих шест му приповедака, кад оно угледаше свет у збирци, и све, што је где и код нас а и у страним књижевностима писано о Л. К. Лазаревићу и која је од његових приповедака преведена на чешки, француски, руски и немачки. Лепше није могао Владан Ђорђевић одати пошту сенци свог покојног пријатеља и уверени смо, да ће му с нама заједно хвалу за то дати сав српски свет, који мари за своју књигу.

Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Из нашег је листа у засебну књигу отштампана расправа Т. С. Виловскога: Женски карактери у старој Византији.

— Душан Л. Ђокић у Београду јавља, да је превео роман Пјера Лотија под натписом „Женидба Лотијева". Књига ће изнети до двадесет штампаних табака а изаћи ће у првој половини месеца маја.

— Приватно дознајемо, да се за 1894 годину у Мостару спрема нов календар, први у Херцеговини, под натписом „Неретљанин". Издаће га Радовић а уредити Свет. Ћоровић. Чујемо да су сарадњу обећали: Змај, Матавуљ, Марко Цар, Војислав, Манојло Ђорђевић-Призренац, Вл. М. Јовановић, Илија И. Вукићевић, Мита Нешковић, Стеван Милованов, Бранислав Ђ. Нушић, А. М. Матић.

— У Бечу излази сад пољски недељник „Gazeta Wiedenska", који заступа интересе ондашњих пољских друштава.

× Као што јављају Београдске „Мале Новине", превео је Чедомиљ Мијатовић с енглеског роман „Крв није вода". Превод ће излазити у „Зимзелену", додатку „Малих Новина".

— Као што јавља „Србобран", написала је Рускиња Вјера Гавриловна Глумова и у 49 броју петроградских „Благовести" саопштила кратак животопис кнеза Николе, Змаја Јована Јовановића и Бранка Радичевића. Уз животопис кнеза Николе додала је у руском преводу на углед његову песму „Мору", уз Змајев животопис три „Ђулића Увеока" и „Гусклареву смрт" а уз Бранков песму-злослутницу „Лисје жути —". Иста је Рускиња превела и Змајева „Шарана" на руски а вели да ће скоро на руском језику изаћи и превод „Балканске царице" кнеза Николе.

— Математичко-природословни разред југосл. академије држао је у прошлу суботу јавну седницу, у којој је Јосип Торбар читао своју расправу о прогнози времена.

— У Загребу је сад у уторак умро хрватски књижевник Радослав Лопашић, пожививши педесет и осам година. Међу многим историским делима Лопашићевим највеће је „Acta historiam confinii militaris croatici illustrantia", за које T. S. у „Obzoru" каже, да је најглавнија збирка за историју хрватске крајине.

— У издању Атенеума у Будимпешти изашла је на мађарском језику бугарска граматика, коју су написали Адолф Штраус и Имре Дуговић. „Pester Lloyd" хвали ту граматику, да својим систематским и лако прегледним склопом са свим одговара својој сврси.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Веља М. Миљковић, до сада одличан члан и редитељ у дружини нашег народног позоришта, ангажован је у краљ. срп. народно позориште у Београду. Ступио је у прошлу суботу као Рислер у Додетову „Рислер sen. и Фромон jun". Agrippa у „Српској Застави" вели том приликом за њ да је играо врло добро и да у његовој пријатној појави и лепоме гласу има неоцењив глумачки капитал те да Миљковић има све погодбе, да једном постане од првих и најомиљенијих глумаца на Београдској позорници.

— Српски сликар Влахо Буковац насликао је лик пок. грофа Јанка Драшковића, оснаоца Матице Хрватске.

— Управа бечкога позоришта Theater an der Wien хоће да набави и „Tajemstvi", Сметанину оперу, да је даде приказати у Бечу. Директор Јаунер био је у Прагу, кад су у чешком позоришту давали ту оперу.

— Obzor јавља, да ће Вилхар под натписом „Hrvatska lira" издати ове године четврту књигу својих „omiljelih glasbotvorina". Књига ће та „obuhvaćati kompozicije, pisane u izključivo hrvatskom duhu, što ga je Vilhar osobitim marom gojio (као да је тај дух назиме!) i unapredio". Ако добијемо „Хрватску лиру" кад изађе, јавићемо читаоцима „Стражилова", да ли се Вилхар *савесно* држао тога „гојеног" духа.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 17. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 25 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

НЕЈЕДНАКИ БОЛИ

Слушао сам славуја у лугу,
Слушао га много, много реди,
Кад је пево, извијајућ' тугу,
Што га драга његова не гледи.

Тужни акорд: ао невернице!
И у мом је срцу одјекиво,
Осећо сам бол несретне птице,
Што чупаше њено срце живо.

Ох ал шта су славујеви боли,
— Јер шта славуј осећати уме? —
Спрам мог бола, о анђеле холи,
Што ме твоја душа не разуме...

Благоје Бранчић

ДЕЛИЈИ ОД ДВА ЛИЦА

Знам те, да си велик ђаво,
Снебивало прве врсте,
Па се с тога чудим здраво,
Где то нађе петље чврсте:

Да се јавно оним хвалиш,
Што зна само паства твоја,
Кад на њојзи срце калиш —
А то ти је права боја.

Образ другом срамно каљаш,
Слено срљаш као крља —
Ал да! — ту, где ти се ваљаш,
Блата доста, ту је — брља.

Јован Грчић

СВЕТ ЈЕ ОВАЈ ТАКО ГОЛЕМ...

(ПЕТЕФИЈА)

Свет је овај тако голем,
А ти, лане, тако мала!
Ох, ал тебе моја душа
Не би, не би за свет дала.

Ти си данак, ја сам ноћца,
Пуна мрака као гора,
Ох, ал да се с тобом стопим,
Синула би моја зора.

Не гледај ме тако, немој,
Спржише ме жарке очи!
Ал да! шта ти хајеш за ме...
Пуштај поглед, нек ме точи.

Благоје Бранчић

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

Пета појава

БОЛЕСЛАВ, Пређашњи

БОЛЕСЛАВ

Па није сам.
(Предслави)
Мој поздрав, госпођо!
(Боричу)
Гласник је доно моју поруку:
Изнајпре муњу, п' онда за њом гром,
А чућеш шта је гром нарадио.
Чим оде ти, а руља ускока
У мој двор стиже. Ево ту су сад,
Па преслушај их. Смисли, како ћеш.

ПРЕДСЛАВА (немирно)

Мој син да смисли? На што иде то?

БОЛЕСЛАВ

Добро је, ако и ти будеш ту,
Јер говор је о судби сина твог,
И ти ћеш можда мрачне собе те
За навек оставити. Желиш ли?..
Умотај лице, ако не волиш
Још за сад да га гледи мирјанин.

ПРЕДСЛАВА (спусти вео, себи)

Ужасна слутња.

БОЛЕСЛАВ (отвори побочна врата)

Уђ'те, господо!

Шеста појава

ШАМШОН, ЧАНАД, ФОЛКУШ, ТИТ, ТАМАШИ, ТОРДАЈИ. ПРВИ, ДРУГИ, ТРЕЋИ ВЕЛИКАШ ПОЉСКИ. БОДОМИР. Пољски великаши. Пређашњи. Болеслав, Борич, Предслава, Јудита, Ружа, Бодомир седну с десна од главног места, у среди Мађари, десно Пољаци.

БОЛЕСЛАВ (показује на Борича, к ускоцима)

Ово је кнез.

ШАМШОН

Јест, он је!
(к Мађарима)
Вид'те га!
Ово је величанство краљевско;
Од овог чела никад светлије
Земаљска круна није китила.

БОРИЧ

Добро ми дошли! — Ко сте? Шта ћете?

ШАМШОН

Зар ко смо, питаш, кнеже велики?!
Мађари смо, то исто што си ти,
Бегунци, прогнаници без куће,
Ал с једном отаџбином у срцу,
(с већом ватром)
Које је светих права лишила
Тиранска обест жене... жене? Не,
То није жена, него црни враг.
У срцу жене, ма и проклете,
И милоште је бар за мрвицу,
Ал срце *ове* — сам је пакао.
С удварањем и осмејкивањем
На збор нас сазва лија лукава,
Кад тамо, нас убице чекаху,
И ко џелати на нас ђипише,
Те паде крв... Ох, крви оца мог!..
У крви само видим цео свет —
Оружје мени... није за ме реч.

ТОРДАЈИ

Опрости, кнеже, ватру, још је млад,
А оца му убице убише.
Да кажем ја по реду, шта се зби.
У Арад народ на збор сазва краљ:
Не слутећ ништа, и ми дођосмо,
Који не бесмо оне партије,
Што држаше са клетим Алмошем,
И Коломана дуго гоњаше,
Доводећ' туђу војску у земљу.
Нас нису звали, већ нам звања сва
Поузимаше редом од сваког,
Да издајице њима одаре.
Отрпели смо, жалећ оташтво,
У таке руке што га вржe коб:
Отрпесмо, да не рушимо мир,
Отрпесмо заради оташтва —
Да од зла можда горе не буде.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ (осталима)
Поштени, красни, дивни грађани!

ТОРДАЈИ (Боричу)
Та и ти, кнеже, и ти отрпе!
И хваљасмо те, што се одрече —
Међу нама се често чула реч:
И то је знак несебичности му!
Да, ти си наш и с нама осећаш,
У теби бије срце мађарско.

ДРУГИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ (осталима)
Са њим се збила грозна неправда.

ТОРДАЈИ
Ми, знајући за своју невиност,
Отидосмо, с најлепшом намером,
Да саставимо какве законе,
Да наше тешке ране залече,
И, к'о што међу собом срочисмо,
С Пољацима да савез склопимо,
Нека се та два силна народа
У часовима тешким помажу.

ТРЕЋИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ
Као јунаци.

ПОЉАЦИ
Мис'о паметна.

ТОРДАЈИ
И отвори се збор. Изиђе краљ,
И отпоче се саветовање.
Кад, али уђе сад и краљица,
По договору, децу водећи,
Да на скупштину већи има мах.
У напред је већ све то смишљено —
И војске беше намештено ту,
Кад устреба, да буде готова.
Говорила је. Око сипа гнев,
И чисто читаш бес и освету —
А претвара се: плаче, јеца све.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ
Па шта ли рече?

ТОРДАЈИ
Муж јој, краљ је слеп,
А *ми смо* криви, што с Коломаном,
Са Боричевим оцем држасмо,
Кад овај не могући друкчије
И брата и синовца ослепи:
И Алмоша и Белу малога,
А Бела сад је краљ и њезин муж.

(с горким подсмехом)
Тако је млада, лепа, умилна,
А муж јој њезин чари не види,
Па за то жели, да свиколици
Што законитог свога краља тад
Слушаху, не пак њега, Алмоша,
Тог бунтовника, издајицу тог,
Што брату краљу хтеде узети
Не круну само, но и живот му —
Јер, к'о што знамо, он се свезао
С убицама и пустолинама,
Да, који беху с краљем, с оташтвом,
Те све до једног сатре, побије.
Јер љупка жена тражи освете
За драгог мужа, крви потоком,
Па суд тај иште — као краљица!
Те узе трти очи марамом
Бајаги плаче . . . а то беше знак,
Да дворјани и њене присташе
Пођипају и маче потргну.
Загрме: Смрт! . . . но шта би мален број,
Кад скупштинара више беше ту,
Па би их за час све распудили,
Ал' искрснуше најамљеници,
Све орјати и вуцибатине,
Онако жедни крви невине,
Како од мукте-вина пијани,
Те они сташе сад да касапе,
Начинивши од збора кланицу.
Једном су свецу главу расекли,
И седе власи обли рујна крв...
Оседила га брига за родом —
И падајући благосиљаше:
„Ох отаџбино!“ С тим је умро.

СВИ
Грозота!

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ
Зар га нису бранили?

ТОРДАЈИ
Три сина му се хтеше пробити
До њега, али доцне . . . паде већ,
А с њим и они сва три падоше.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ
О разбојништва!

ДРУГИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ
Па на скупштини!

ПРЕДСЛАВА (себи)
И трпе разбојничку краљицу!

ТОРДАЈИ

Ево вам вође, славног, честитог,
За домовину често који је
И лио крв и умом добио
Не једну битку . . . а сад с хулама
На смрт и живот бије крвав бој,
И добија забоден у груд мач.
К'о плату, што је спасо оташтво.

СВИ (ударајући мачевима)

Тај покор тражи грозну освету.

ТОРДАЈИ (показује на Шамшона)

И овом оца испробадаше
И посекоше на комадиће.
А за што? Није био човек њин;
Уз то је им'о силно имање,
Па им је ово богме требало,
Да плате њим убице, лупеже.
(показује на другог)
Овом су млађег брата исекли,
Ма да ни рођен није био тад,
Кад дете Бела очи изгуби,
Но отац умре пре те освете —
Па за њ је моро погинути син.
Због њих и ја без сина остадох,
Заштитив мене он ми погибе,
Ох, што га нисам ја заменио! . . .
(гледајући на небо)
Без тебе шта ћу — немам другога.

ПОЉАЦИ

Сиромах старац!

ТОРДАЈИ

Но шта зборим ја!
Сред општег јада свој што спомињем!
Та паде шесет осам племића
А тек иза те грозне скупштине
Наступила су права гоњења.
Што но су чак до Бога вапила.
Ког удворице нису трпеле
— Па је л још уз то био имућан! —
Осудише га те ил бегаше
Ил погибе — и он и својта му.
У домовини широм и у дуж
Потуцају се силни ускоци,
У торби главу своју носећи.
У земљи има сада станка још
За удворице и за просјаке.

ВОДОМИР

А земља трпљаше и трпи још?

ТОРДАЈИ

Сахрани Боже, кад би трпела!
Сила је била — сто на једнога,
Па сила тера и сад покоре,
Но суграђани многи кипе, вру,
И желе боја, само треба знак.
Да с колком толком војском уђемо,
Сви би се под наш барјак прибили.
И мисли л' ико да би текла крв?
Не! Богаљ-краљ и жена крвница
На цедилу би сами остали.
Тек тријумф би нам био читав рат.
Хајдемо, кнеже, хајде с нама сад,
Поведи војску — мораш бити краљ.

ЧАНАД

(полако, све се ближе тискајући)

Рад домовине: ослободи је!

ТАМАШИ

Та твој је престо. Бела није краљ,
Већ наметник, без права остављен,
Чим Алмош отац беше протеран.

ФОЛКУШ

И баш да доби право избором,
То право не мож', не сме вредити:
Ко законе нам једном погази,
Тог смемо ми по праву сметнути.

ТИТ

Крв вапије и тражи освету,
Сам Бог је с нама, нек их казни он.

ШАМШОН

Отрпи л' Бог да правда страда још,
Ја сам ћу змијски род сатарити,
Да теби празан престо начиним.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

И мене води с мојим момцима.

ДРУГИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

Ту не ће ићи, ком је срце кам.

ТРЕЋИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

А ми? Хоћемо л', браћо, у помоћ?

ПОЉАЦИ

Сви, сви идемо...

СВИ

Здраво, Боричу!

БОДОМИР (пружа руку)
К'о бескућник сам примљен у твој дом,
Од овог часа нека сам твој друг,
Да злу и добру срећу делимо.

БОЛЕСЛАВ
Ја своју земљу морам чувати;
Но бирај војске из мог народа!

БОРИЧ (гануто)
Сам Бог ми чисту душу прозире
А ове сузе бол ми натера.
Не, што бих можда чезно за круном,
Одавно свикох тешки удес свој,
Одрекох се и круне очине;
Кунем се, никад не бих бунио
Мир отаџбине, престо тражећи —
Ал отаџбина страшно пати сад,
Да ево свак, и ко јој није син,
(показује на Пољаке)
Ком није онде род и огњиште,
Из учешћа у тузи проплака,
И свак је за њу готов лити крв,
Па ту!... Зар ту да миран будем ја,
Ког отаџбина млеком одрани?
Или сам сиња кукавица зар?
Не струји л и у мојим жилама
Крв краљевска — крв дичног оца мог?!
Би' л био Мађар, да не покушам...
Да, покушаћу — хоћу престо мој.

МАЂАРИ
Да живи Борич!

ПОЉАЦИ
Ми смо с тобом сви.

ПРЕДСЛАВА (изван себе)
Не, сине! Стани!

БОРИЧ
Мајко, прости ми;
У срцу мом је сада општи јад,
Заборавих на тебе један час.
Узнеси, мајко, чело поносно,
Одастри тугом измучени лик,
Нек виде ови јадни ускоци,
Које је зла коб тако притисла,
Окрећући им нож у грудима,
Те лију горке сузе потоком —
Да има неко од њих беднији;
Ти, која с грозним болом матерњим
Свог сина роди, да се дичиш њим,
Али се ниси могла дичити.
Одгрни вео!... Није под њим *срам*
Но само жртва гадне *потворе*.
То кажу ево сви. О, господо,
Поклоните се мојој матери,
Прогнатој, тужној негда краљици.
(Хоће да јој подигне вео).

ПРЕДСЛАВА
Што дираш, сине, вео жалости!
Мог лика нико не ће видети
Нит желим да ми с људи клањају.

ТОРДАЈИ (мало збуњено)
Опрости, што је било, краљице!
Твом сину ћемо накнадити све,
Што можда теби некад згрешисмо.

ШАМШОН
Поклоните се; то док не буде,
Њен син нам не мож' краљем постати.

МАЂАРИ (клањају се)
Да си нам здраво, светла краљице!

БОРИЧ
Твом сину, мајко, срећу, благослов!

ПРЕДСЛАВА
(очајно, падајући му око врата)
Слушај ме, сине, нејди, остани!

БОРИЧ
Ал већ је, мајко, свршен уговор,
А са мном биће право, земља, Бог!
Још благослова твог и — пуштај ме!

ПРЕДСЛАВА (борећи се)
Ох, онда... Бог те благословио:
(стропошта се у столицу)

БОРИЧ
Ти остај, жено; теши матер!

ЈУДИТА
Да,
У манастиру овде остаћу,
Док ми се натраг вратиш као краљ.
Ил — ако паднеш — док ме устраје.

БОРИЧ (Ружи)
А ти зар не ћеш овде остати?

РУЖА
Ја с тобом идем, крв пролевати,
Да победимо ил да погинем:

ЈУДИТА

(чујући то, плане очима: себи)

Ох, жаоке....

БОРИЧ

Ти дркћеш, бледиш сва.

ЈУДИТА (збуњено)

Да... жао ме је... та растајемо се. (себи)
Ова ме сумња може убити.

БОРИЧ

Кад натраг дођем, радоваћеш се!

(љуби је у чело)

Док овде, где сам сад пољубио,
Засија круна, што ћу донети.
Сад с Богом! Браћо, хајд на посао:
И овде плачу, што се крећемо,
Али и онде, што нас нема већ.
Настојмо сви, да радост нађемо
И ове сузе да су последње.

СВИ

На оружје! Да живи прави краљ!

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Замак тај, утврђен као тврдиња, не беше ни од куда приступачан. Чуваше га увек јака и оружана посада, а читава снага Наленча не би залегла, да се одважи на успешан јуриш.

Ипак се пан Венијамин од Чарнкова тако онда распалио, да је наумио, од тада, да се користи сваком приликом, само да спреми освету и пропаст дрскоме Маћку, који се ругаше свима претњама. По имања свога жртвовао је на то пан Венијамин. А најпре на граници шума, које окружаваху Кожмин, стаде дизати замак за одбрану, као заклон и тврдињу за све оне, којима Маћко учини кривду. Тако се уз бок продрзљивцу гомилаше војска, састављена од његових крвних непријатеља.

Али пан Маћко се подсмеваше томе послу и, навалив више пута онамо са својим друговима, поруши за једну ноћ све, на чему се радило читаву годину дана.

— Играчка! — говораше, смејући се.

Али огорчење између њега и Наленча непрестано растијаше.

Пан Венијамин, упаточ сметњама, не одустајаше од своје одлуке; порушене зидове, шанчеве и бедеме на ново поправљаше, а помагаше му у том читава гомила Наленча и сви они, све више их на броју, који су се заклели против самовоље Маћкове. Стали се онамо и згртати хришмице, а замак тај, јер требаше да служи за одбрану потиштенима, прозваше Одсечом.

Бацаше то у велику бригу онога Наленча, који, из мржње према своме роду, беше веран друг Маћку, а име му беше Сенђивој.

— Чувај се! — говораше он више пута. — У тој се Одсечи гомила велика сила злости против нас ... Време је да се угуши.

Али пан Маћко још не мишљаше на то.

— Упашћу онамо један пут — одговори — па ћу их све једним махом погушити, као у коншици. Сасећу ту Одсеч до ноге....

А сад беше забављен другом бригом. Године протецаху а пану Маћку растијаше до душе богатство и моћ разбојничка, али не имађаше угледа. Шљахта га се бојаше и повлађиваше му на зборовима, кад је говорио, ал' се кришом гуњало, а беше и таковпх, који отворено држаху страну Наленчима, јадајући се на разбојничке витезове. Код краља не могаше пан Маћко бити омиљен, јер вечите тужбе стизаху на њега пред престо, а за то не имађаше дојако ни никакве части, ако и мишљаше да му то већ припада и по роду и по годинама.

Мучаху га тада немирне мисли, будећи жељу за владом, која особито ту у Великопољској, могаше бити врло примамљива. Владаше ту још потпун неред; краљ не имађаше дојако каде, да се поближе занима великопољским стварима, осниваше он свој престо на новим људима и стараше се да се најпре у Малопољској учврсти, како би се после свом снагом окренуо старој покрајини.

А у Великопољској избијаше још непрестано

дух старе самосталности; Казимира често још и сада, као и Локтка, називаху краковским краљем, а на издане од њега законе гледаху преким оком, држећи се упорно давнога обичаја.

Све је то Борковиц добро видео и разумео. Иђаше он неколико пута у Краков, да види те нове људе и нови ред, и уверио се, е је крајње време, да се покаже корисним краљу и да стече његово поверење. С друге стране ваљало је свом снагом подржавати оне тежње за самосталношћу у Великопољској, а, подстичући зловољу против краковскога краља и нових закона, дочепати се начеонога места међу шљахтом.

Игра беше двострука и тешка, али је се пан Маћко не поплаши. Не поверавајући својих мисли никоме, па ни Сенђивоју, започе потребан рад, а најпре вешто тражаше ослонца међу шљахтом у Великопољској. Пријатеља не нађе много, али множину онаких, који би лахко за њим пошли против малопољских, како их зваху, закона и против новога реда, који иђаше за изједначењем. Моћан беше пан Маћко, силан, па осећаше и знађаше, кад повиче, да ће већина поћи за т м лозинком и његовом моћју.

Можда се за то и утишао на неко време и одлучио да за сада не осврће главе на ону Одсеч Венијаминову, само да не буди љућега гнева против себе.

На брзо за тим сађе краљ у Познањ. Не губљаше он никада из очију вели опољске ствари и често му оне задаваху бриге; ваљало му је ипак одгађати на доцнија времена, јер требаше да отправља друге ближе и хитније послове и да одбија грозније опасности. А сада дође, да се својим очима увери, како би се могло злу доскочити. Кад виде безакоње и опћи дармар, врло се растужи, али одмах опази и то, да ваља полагано радити, да се ради успешно. Бистрим оком спази одмах краљ, да ту пре свега не беше чуства о јединству; на малопољску област гледаху преким оком, завидно, као на туђу. Уз краља их мало пристајаше, целина беше зловољна и готова да се одметне.

Виде то све краљ, а увери се и о том, да му ваља тражити савеза са моћнима, ако ће то да савлада — а најмоћнији беше ту Борковиц.

Упустити се с њим у борбу, значило би све те незадовољнике послати к њему, да он од њих вуче корист против краља и јединства. А умирити га, значило би поставити јаку уставу против бунтовничких вихара; кад би га задобио и задахнуо другим духом, могло би то умирити готово читаву ту покрајину и привући на страну реда и поретка.

Тако мишљаше краљ, и за то се показа врло ласкаво према пану Маћку. А пан Борковиц, весео због те милости, јер беше добро дошла његовим смеровима, пазио је добро на сваку своју реч; гледао је много, слушао још више, а говорио није готово ништа, тако се пак вешто увијао, да је он, за боравка Казимирева у Познању, својом личношћу заслонио све, пуштајући само оне пред лице краљево, који говораху за њега. Кад дођоше Наленчи да дижу тужбу, он одмах постави против њих Сенђивоја Наленча, који својом озбиљношћу и годинама изгледаше краљу да заслужује вере. Тужаху се и други на разбојништва Маћкова — и за то га краљ не један пут караше, опомињаше и позиваше да се умери.

Али и за то нађе пан Маћко смишљену и вешту обрану.

— Не велим да нема злоупотреба — говораше покорно — догађају се насиља, којима стајем на пут, колико могу. Али витештво се не да обуздати. На читавом сада свету жари и пали то разбојничко витештво... А дружину морам држати, јер бих сам био у погибли, у том опустошеном крају, осим тога ту и треба да буде неко, ко има снаге и кога се боје. Најпосле, та дружина мање зла чини овде, него немачким трговцима, који би се иначе осилили преко мере...

Тако се Борковиц брањаше од приговора, а краљ, ако га и опомињаше сурово, увиђаше ипак све боље, да га је пробитачније привлачити, него одбијати.

— Учинићу га — мишљаше — чуварем реда, па ће ми он сам доцније те лупеже сатрти и обуздати.

Кад се, дакле, пан Маћко показа покоран и присталица краљевске ствари, учини га Казимир кастеланом ленђким а Сенђивоја именова накјељским кастеланом, па после тога оде из Познања.

Наленчи се упрепастише, а пан Борковиц слављаше славље и смејаше се Сенђивоју, говорећи:

— Видећеш, бићу ја ту на брзо војвода, а можда и што веће!...

А Сенђивој, како беше ћутљиве ћуди и не пушташе речи у ветар, само климаше главом и мрким оком гледаше на ону страну, где су Наленчи градили ону Одсеч.

— Онде је погибао! — прогунђа... Снага злобе велика је снага!...

Али пан Маћко не хтеде да мисли о томе.

— Ха! ха!... — засмеја се. — Један пут се размахнем, па ћу срушити ту Одсеч... Чудна ми посла!... А сад треба седети с миром... док се не вратим...

И спремаше се на пут, гиздавије него обично. Поведе мању дружину, ал' све саме најодличније витезове; оне друге остави у Кожмину под управом Сенђивојевом.

Иђаше полахко и наумио беше да сада са свим друкчијим оком гледа на ствари и људе. Смераше да иде у немачке крајеве, ал' се дуже време задржа у Шлеској, где одавна имађаше сила пријатеља, који га одведоше на двор глоговскога кнеза.

Глоговски кнез беше за онда Хенрик V жегањски, прозван Железним. А зваху га тако ваљда због велика оклопа, што но га ношаше на себи у младости, само што тај кнез, ако и беше јунак у боју, не имађаше ни трунка железне воље и подао се беше са свим немачком адету, макар да беше по роду Пјаст. Притиснут од Чеха, који преваром заузеше и држаху наследну му престоницу Глогов, досађиваше им, до душе, кад и кад, упадајући им у земљу, али сад беше и то занемарио, па сеђаше у Жегању, старом, дрвеном замку, који се дизаше на брегу над кукавним местанцетом.

Радознало иђаше онамо пан Маћко, јер тога кнеза слабо познаваше, а слушао је чудеса о њему. Говорило се, да је то поносит и врло лукав, а по изгледу добродушан великаш, који је често, особито кад се поднапије, волео да збија шалу, ал' му ипак не беше веровати, нити се је могао човек на то ослонити, јер би одмах плануо и с великом кичељивошћу испрескакао продрзљивца. Волео је да спомиње, како му је дед владао над Великопољском и називао се краљем пољским; ни отац му се никада не хтеде одрећи те титуле, а и тај Железни кнез јемачно зваше сам себе, у свом охолом срцу, наследником пољске круне, ако му и не достајаше снаге и воље, да се покуша машити за њом. Краља Казимира не трпљаше, већ и за то, што је, не имајући мушкога потомства, одредио за наследника Лудвика угарскога, а обишао шлеске Пјасте, као понемчене и немоћне. А жаљаше на њега љуто и што је мачем отео Вехову, коју Шлезаци незаконито држаху, а Ћењаву, другу шлеску престоницу, опустошио оружјем и огњем.

Но сву ту мржњу чуваше тај Железни кнез у своме срцу, јер имађаше мало снаге. Ал' што беше мање снаге, тим се више гомилаше злобе и охолости. Одрекао се свога рода, заборавио пољски језик, синове своје слао у Немачку, а сам сеђаше у том Жегању само с ћеркама Јадвигом и Аном.

Двор му не беше баш велик бројем, ни сјајан, ал' је волео да се окружује владалачким обичајем и дочекао је одмах пана Маћка тако, као да хоћаше да му покаже своју кнежевску славу и величанство.

Пан Маћко се смејаше у себи томе величанству, кроз које провириваше невоља у томе кнештву, које би он сместио у један Кожмин. Не показа ипак одмах то на себи, него радознало посматраше те обичаје. А кнез, видећи смелост и богаштину пољскога витеза, спремаше му гозбе, какве се давно не видеше у жегањском замку.

Кнез је врло волео да пирује, пио је много и био јаке главе, а нарав му беше така, да је у пићу слушао и памтио све, и ако је говорио без реда и ушију.

Беше то већ човек у годинама; висок растом и необично плећат, а големе снаге. Глава му беше голема, готово ћелава, окружена седом косом. На лицу не ношаше ни бркова, ни браде; црвени, дебели образи вишаху у збрчканим борама; очи му беху велике, јасне, превучене крвавим жилицама као мрежом; а уста дебела, црвена, која се често отвараху у простом смеху. Говораше гласно, одлучно, а лагано.

Уз њега, као ради противности, неодступан друг беше витез, висок као и кнез, али страшно мршав. Лице му беше дугачко, узано, уста малена а таке и очи, које се смејаху глупо. Име му беше Готфрид и беше родом Немац. Њему се увек окреташе кнез, нешто му шапуташе на ухо, а на његово мршаво лице гледаше великим очима, често с тако презорним изразом, као да хоће да га сможди. Говорило се, да га не трпи, а ипак је с њим јединим друговао и употребљавао га за различите услуге.

Осим тога Готфрида врзло се онде још сијасет немачких витезова, ал' их кнез држаше далеко од себе. Беше још на жегањском замку велик број дворкиња старије ћерке кнежеве, Јадвиге, јер млађа, Ана, беше још дете. Тај двор и прилика Јадвигина одмах свратише пажњу пана Маћка.

Беше за онда та Јадвига у цвету прве мла-

дости; а лепоте беше необичне. Висока, вита, узвишене слике и прилике, сушта владарка. Кад иде, рекао би, не додирује земље ногама; а главу ношаше увек укочену и севаше поносито тамним очима. Ношаше увек беле хаљине, златом везене, а на сјајну, бујну косу, обично расплетену, намешташе злаћане почеонике, те изгледаше као краљица у круни.

Виде ју први пут пан Маћко у колу неколико женских, међу којима свака беше лепа; ал' ни једна не беше дорасла Јадвизи по господском држању и лепоти. Беше онде понаособ једна жена, равна Јадвизи стасом, али коса јој беше црна, а лице црномањасто и очи као угаљ. Свакоме замицаше за око, особито онима, који се не усуђиваху подићи очију на Јадвигу, а пану Маћку одмах причаху, да је та лепотица жена онога страшно мршавога Готфрида. Засмеја се од срца пан Маћко на те гласе, ал' ипак не свраћаше на то оштрије пажње, јер ју сву привлачаше на се Јадвига.

У колу тих женских прелажаше преко дворишта замачкога. Иђаше полахко, а изгледаше, да плови у ваздуху; глава јој беше укочена као обично, а очи пуне заноса. Пред њом иђаше млад још човек, скромна изгледа, мршав, хром; удараше у лутњу и певаше. Беше то дворски цитраш кнегињице Јадвиге, по имену Улрик.

(Наставиће се)

ПЛИНИЈЕВО ПИСМО О ХРИШЋАНИМА

(Epist. X, 97)

(из нештампаног дјела: Плиније млађи и његово доба. Сврха првог и почетак другог доба по Исусу)

Прије него пређемо на потање промастрање Плинијева важнога писма, обавијестимо се о начелима хришћанске вјере и о положају, кији је иста заузимала напрама држави; јер само на овај ћемо начин протумачити и у неколико и извинити понашање римског народа и царева прама њој. Нападаје, с којих је она три пуна стољећа толико трпјела, не можемо лишити историјске критике, без које бисмо чак до тога дошли да убројимо и нашег честитог Плинија у најгоре злочинце.

За вријеме цара Клавдија, кад су први Хришћани долазили у Рим да нову вјеру проповједају, Јевреји су се већ били разишли свуда по царству, Соломунов се је храм једнако дизао насред Јерусалима, а трговина је вукла тај изабрани народ у најнезнатније крајеве свијета. Али поред свег дотицаја, у који је скоро сва земља долазила са тим народом, за што његова вјера није нове сљедбенике к себи привлачила, као што ће до скора хришћанска? А Хришћани, који нијесу имали за собом никакве прошлости до једине славе Исусове смрти на крсту, како су они могли за три сама вијека преокренути вас друштвени ред, и успркос толикому прогонству? Разлика је огромна међу карактером тих вјера: јеврејска — како Цибон каже[1] — била је изванредно подобна за обрану, али ни по што за освајање; да се о томе освједочимо, доста је да пролистамо историју тог чудноватог народа, који је од давнина па до данас толико претрпио а никад се није предао; непријатни карактер његове науке одвраћао је свијет да је пригрли, тим више што су и сами Јевреји строго пазили да велике тајне њихових обреда не продру у поганско друштво. Закони им нијесу наређивали да наметну свијету праву вјеру; шта више Аврамовим је унуцима силно ласкало, што су само они наслиједили Мојсијево објављење, а кривим су оком гледали, кад је год туђин тражио да му се њихова вјерска начела разјасне. Ако се је који странац подврагао образовању, то није никад заслуга била самих Јевреја; странац је к њима ишао понајвише с тога, што му се није давало даље вјеровати лијепим измишљотинама јелинско-римског политејизма. Такова је вјера искључиво створена за Јевреје и тврдо скопчана са идејом народности њихове. Мојсије им бијаше наредио: „три пута у годину нека дође свако мушко пред Господа Бога својега на мјесто које изабере"; [2] па да су се такова прописа строго држали, не би Јевреји никад прекорачили били границе обећане земље: ту су били у стању да бране и своју државу и своју вјеру, и тако би

[1] Gibbon II. 15.

[2] Пета књига Мојс. XVI, 16.

се била испунила жеља њихова великог пророка: да се права вјера никад од изабраног народа не одлучи.

Сасма противним смјером ходило је хришћанство. Од кад је Христос препоручио својим ученицима: идите и проповиједајте, апостолски се је глас већ разлијегао по југоисточном дијелу римскога царства. Што су Јевреји ономиком помњом тајили, то су нови вјерници по свијету разгласивали, Та нова војска господња није другога оружја имала, до проповиједања мира на земљи и вјечнога живота на ономе свијету; сјеме, које је сијала, добрим је плодом уродило, јер је земља у оно доба била и готова да га прими.

Римско друштво, већ у очи Августова времена, осјећало је потребу да се уведу преинаке у народну вјеру; оно, у што је искрено вјеровало старо јуначко доба, кад је простота у животу напоредо ходила са простотом чувства, то све није могло да задовољи ново друштво након пошљедних грађанских ратова, друштво, које се упознало са свим финоћама умјетности и књижевности, са свим раскошима луксуса и моћи, и које је напокон, у неисказаној двоумици, усколебаним срцем прислушкивало разлагања неке још нејасне философије. Али је философија кроз цијело прво стољеће све то већма напредовала и све то јаснија постајала тим, што је приказивала свијету неко јединство божје, и што је проповиједала морал дотле непознат; она је ублажила сурову римску ћуд, ублажила је окрутност, довела је друштво на разборитост, казнила је преступке ћудоредности. Под њеним се упливом Рим справљао да прими сјеме оне вјере, која је у себи садржавала моралне напутке философије, и која је на најблажи и најразговјетнији начин рјешавала замршено питање о божјему јединству. У толико је римска вјера изумирала у људском срцу; али како је у исто доба била и народна и државна вјера, тако је чувала једнако своје многобројне обреде, па се и ограничавала на те јавне, достојанствене, али таште доказе неке присиљене побожности. Свако је смио невјеровати, али није смио своје осјећаје износити на видјело. Вјерске свечаности, то су биле државне свечаности, а вас је свијет био захвалан приватним особама, чиновницима и свештеницима, што су редовито на одређене дане клали вола или овцу на жртвенику, горјели тамјан и дизали руке у небо, молећи се боговима за срећу римскога народа. Већина није ни за час сумњала да су ти разнолики богови најивне измишљотине прадједовске, али нико их није питао за то: вјеровали, не вјеровали, они су извршивали дужности које се у оно доба нијесу разликовале од осталих дужности римскога грађанина. Неко бијаше рекао једноме понтифексу: није могуће порећи да има богова; дакако да није — одврати свештеник — кад си пред свијетом; али кад си у својој кући, онако, с пријатељима, онда све ти је просто.[3] Стари достојанствени Варон, којему је силно на срцу лежала вјера, што је толико дијела имала у повјести римскога народа, није ни он крио своју слабу побожност, али је у исто доба жалио, што ће римска вјера прије пропасти од немара самих грађана, него од непрајатељских нападаја.[4] Али ко је у Риму озбиљно вјеровао таковој потпуној пропасти? И ако су сви бољи умови јасно изражавали своје мнијење о лажљивим боговима, ни једноме се није измакло да рече, да ће вјера, као државан обред, једном нестати. Хорацијеви су осјећаји добро познати, али је овај велики пјесник опет рекао: „моје ће се пјесме пјевати, док велики понтифекс буде ходио уза стубе Капитола а поред њега шутљива весталка“;[5] а тим је мислио да ће му пјесме неумрле бити.

У оваково стању, док се је јавна свијест толико колебала, страним вјерама и митима била су широм отворена врата у Рим. Вас се исток са својим боговима прелио у тај нови Вавилон и пореметио душевни мир; у том метежу, у неисказаној забуни, у којој је била свачија памет, проповједач које му драго нове вјере налазио је свуда занесених вјерника, тим више кад су прописи те нове науке обећавали и путене раскоши — као што је у опће онако и било. Све се оне стране новотарије у неколико слагале с римским боговима, биле су с њима некако у роду; нова божанства и с њима скопчани обреди нијесу ни по што искључивали заповиједи и обреде старе вјере. Али хришћанство, чим се помолило, сукобило се са свим дотадањим вјерским идејама; Хришћанин се морао одрећи свих традиција непријатељског политејизма; само под тим је увјетом хришћанство могло очекивати сигурну и потпуну побједу; да је и мало попустило, не би никад било нашло потребите снаге да расprши поганство.

[3] Cicero. De natura deorum. I. 22

[4] Св. Августин. De civitate Dei VI, 2.

[5] Carm. III, 30.

Јеврејска вјера, рођена сестра хришћанској, није се ни она ни по што сударала с римском; изузмемо ли крваве борбе, што је Рим дијелио с Јеврејима, прије под Веспасијаном и Титом, а касније под Хадријаном, опет и они су имали дијела у оној сношљивости, коју је држава исказивала свим страним вјерама: прво, јер Мојсијеви закони нијесу бранили никоме да не судјелује у јавноме животу; друго, јер је јеврејску вјеру састављао народ, народ, који је уз свог властитог бога имао и своју особиту ношњу, свој језик, своје обичаје; треће (а то је најважније), јер се они једнако клањали ономе богу, којему се и њихови преци клањали. Упоредимо ли их с Хришћанима, наш ће закључак на жалост испасти на штету шљедбеницима апостолског проповиједања. И доиста: њима је судјеловање у јавноме животу било строго забрањено, јер није могло да ступа напоредо са идејом кроткости, поглавитим и најљепшим Христовим прописом; друго, они нијесу састављали никакав народ одијељен и ограничен на сред римскога свијета; а треће, бог, коме се молили, није био бог њихових отаца: та јуче су палили жртве на олтарима пред Јупитром и Аполоном, а данас се одричу старе вјере, да пригрле нову: сто прекршаја, који заслужује најстрожу казну. Хришћанство, дакле, чим је започело своје тајно освајање старинскога свијета, наишло је одмах на страствен и необорив отпор. На први мах сами су се Хришћани чудили, што су њихова начела онако прогоњена, кад у исто доба влада није зазирала, да се египатској Изиди и перзијском Митру дигну храмови на сред града, и да се најсрамотнији обреди врше. Али је Христос већ био нагласио да ће његови ученици изаћи ради њега пред цара и суца; а то их је пророчанство крijепило и соколило, те им је јамчило за истинитост њихове вјере. Него шта је могао и нај јачи отпор против људи, који су проповиједали невољницима без разлике мир на земљи и вјечни живот око престола божјега? Ред је сад био да кроткост и невиност свлада обијест и насиље. Нијесу се дизали вјерници из редова богаташа и великаша, али су се дизали из нижих сталежа; слатка вијест о једнакости свих људи пред Богом продирала је у срце баш оних, који су трпљели од срамотне разлике, што је владала међу члановима једног те истог друштва. Тим су се поганици често послуживали, да хуле вјеру, у коју спада сва таложина, све смеће човјечанства; „међу њима су све сами робови, сељаци, радници дјеца, жене, сиромаси“.[6] С друге стране пак не само што Рим није схваћао сву љепоту вјере, осниване на пожртвовању, на једнакости, на вјечноме блаженству, што је обећано и злочинцу и луђаку, него му се није дало ни замислити вјеру, проглашену од човјека простака, који је душу испустио на срамотном крсту; није схваћао чисти и узвишени појам о Богу, у кога су вјеровали без раскошних свечаности, без мраморних олтара, без жртава, без икакве слике.[7] Још је пак мање схваћао хришћанску ријеч: шта бисмо дизали кипове Богу, кад је човјек по његовој прилици створен? Шта бисмо му дизали храмове, кад га васелена не може садржати? Наша му је душа храм, у којему наше срце жртвујемо.[8] Али су те ријечи пусте остајале, нити су се велики умови и филозофи онога времена, као Сенека, оба Плинија, Тацит, Плутарх и Марко Аврелије, осврћали на велики морални напредак те нове науке; филозофија је доиста била искоријенила из њихова духа сва празновјерја; непрекидним се учењем њихов велики ум дапомице све то више усавршавао; њихов се је живот — како каже Цибон[9] — трошио у неуморну истраживању истине и крепости. Али поред све мудрости њихове, савршеност Христове науке није ни један разумио. Који је Хришћане спомињао, презирно их је спомињао, држао их је за неке злочесте занесењаке, који нијесу кадри били ни једним доказом побити старинске идеје.

Али је хришћанство, уза све потешкоће, једнако расло. Умножавању њихова броја помогла су велика римска освајања, латински језик, који је на све стране свијета ширио Исусову ријеч и чудеса, а напокон и велико распрострањење Јевреја; највише пак тајанственост догме, која је изријеком тврдила обећање блаженства на ономе свијету, јер и стари су припознавали наклоност људске душе, да вјерује оно, што је недокучљивом тајном заодјенуто.[10] Никад се пак не ће установити њихов број почетком другога стољећа. Тацит, говорећи о прогонству Хришћана под Нероном, каже да их је силан број био;[11] Плиније, у свом писму Трајану, поручује, да су

[6] Minucius Felix: Octavius. 8.

[7] Octavius. 10. Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?

[8] Ibid. 32. 3.

[9] Geschichte des Unterganges des röm. Reiches. II. 441.

[10] Tacit. An. I, 22.

[11] An. XV, 44. Ingens multitudo.

римски храмови опустјели, да нико већ не купује животиње одређене за жртвеник, а да је нова вјера већ продрла у сва села у Понту и у Витинији. Тертулијан, који је живио за вријеме Септимија Севера, каже: „ми смо се (Хришћани) тек јуче појавили, а већ напуњамо ваше царство, градове, поља, декурије, племена, Палатин, сенат и форум“ — па даље наглашава, да, кад би се Хришћани гдје преселили, самоћа би завладала свијетом а сам Рим би се престравио, што царује над пустоши.[12] Ова су свједочанства може бити нешто претјерана, ал опет не можемо на ипо а да не вјерујемо великом броју Хришћана у оно доба. Али Плиније, доиста као и остали, мислио је да се ширењу те нове вјере може лако на пут стати, и да ће се ти запесењаци опет једном освијестити.

Видили смо, дакле, како Рим није зазирао од осталих вјера, које се без препреке шириле у царству; али није могао да трпи Хришћане, који су се крили од свијета, који се нијесу никако бринули за материјални живот, који нијесу хтјели да имају дијела у државној управи. Цијело се њихово благо састојало у нади о будућем животу; па, као наравна посљедица, презирали су све, што је са садашњошћу скопчано, тим више што је вијест о скорој пропасти свијета крijепила то њихово увјерење.[13] Одбацивали су све, што се је у свако доба у раскоши убројало; стрпљење им није допуштало да бране себе и своја имања; њихово пасивно понашање према потребама друштвеним, према војничкој и државној служби, огорчавало је сваки дан све то више њихове односаје с поганицима, а поганици су опет с разлогом питали, шта би се догодило од царства, на које толики варвари насрћу, кад би се сви грађани онако плашљиво устезали од сваке службе? Та Римљанину је прва дужност била да служи држави, а људи, који су, као њихов вођа Тертулијан, говорили: нама није ни најмање брига за јавне ствари — морали су у неколико себи протумачити, за што их толико мрзе и прогањају.

(Свршиће се)

[12] Tertul. Apologet. 37.

[13] Јеванђ. по Матеју 24. и прва посланица Колошанима.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

Прије но што пријеђем на ствар, опазио бих, да би било потребно, да се доносе животописи и дјела не само наших и осталих словенских знаменитијих писаца, него и другијех народа. У такијем животописима имала би читалачка публика укратко пред очима овога или онога писца. Ту би била његова дјела, садржаји појединих дјела, а те би ваљало критички пропратити.

Само онда може користити дјело, кад се најприје прочита критика о њему, јер се онда зна, шта ваља присвојити из тога дјела, а шта одбити, а онако се често насумце присваја све, као што је писано.

То вриједи особито за ширу публику, која не може критички да чита само дјело те често може дјело да промаши своју сврху.

Тако би ваљало и преводилац да ради с умнијем радовима појединијех писаца; имао би пред собом, шта да преводи, и не би се тако преводило макар шта. И за читаче би то било од велике користи. Прочитавши унапријед критику о дјелу, читали би с већом пажњом само дјело. Критичар би их упутио на добре и слабе стране дјела, показао начин, како се долази до такога посматрања, у чему се састоји оригиналност пишчева, техничка израда самога дјела и т. д. На тај би се начин образовали читачи етички и естетички, долазили на пошљетку до самосталнога мишљења, размисливши добро о ином, што су читали и упоредивши своје мишљење с критичаревијем мишљењем и с мишљењем самога писца.

Таква је процедура врло корисна и за читаче и за писце, па према тому и за књижевност.

Са друге стране потребно је познава-

ње личности пишчеве и за то, да се разумије његово утјецање, његов начин мишљења. Читајући дјело какога писца, ми често и не помишљамо на њега. Не помишљамо, у какијем је приликама био, шта је морао искусити, претрпити, кад је то писао. Када то знамо, онда ћемо истом разумјети писца. У свакој ријечи, мисли, у сваком посматрању видимо рефлексе појединијех учина, доживљаја, образовања и васпитања пишчева. На ово се мора и критика обазрети, ако хоће праведно да оцијени писца.

Онда ће нам истом бити јасно, за што је овај или онај писац писао баш тако, а не друкчије.

Само тако треба да се изучава не само своја литература, него и писци странијех литература. Онда ћемо тек јасно и право појмити писце, који нам износе друштвено стање, мисли, идеје, тежње, у опће скуп умнијех течевина у народу, његове назоре о религији, моралу, науци, о свијету, борбе различитијех принципа, у какав одношај долазе они са стварнијем животом људскијем, како на њих реагује дух народни, — који нам износе у опће живот људски у најразличитијим појавама његовијем.

То ме је побудило, да прикажем нашој читалачкој публици *Александра Ивановића Левитова.*

Ово сам израдио по чланку *А. Пиина,* који је изишао у *„Вѣстнику Европы“* под називом *„Беллетристъ-народникъ шестидесятыхъ годовъ“*, а послужио сам се нешто и *Reinhodt*-овом: »*Geschichte der russischen Literatur*“.

У скупљенијем дјелима Ал. Ив. Левитова, која је издао *К. Т. Солдатенков*, има и бијографија од *Ф. Д. Нефедова*, но како нијесам могао да добијем дјела Левитовљева, нијесам се могао ни да послужим том бијографијом, него само толико, колико из ње цитира *А. Пиин* у својем чланку.

А сада да пријеђем на ствар, одредивши у напријед у неколико прилике, у којијем се јавља *Левитов.*

* * *

Руским писцима садашњега доба, који зову себе називом „народњаштва“, претходници су публицисте, научници и песници из старије руске литературе у шездесетијем годинама овога вијека.

И Левитов спада овамо, даровит и оригиналан и један од знаменитијих писаца, који су, као и он, започели свој књижевни рад у шездесетијем годинама и који ће, као и он, остати у историји руске литературе као особити представници времена велике націоналне реформе у Русији.

Бијограф Левитовљев, карактеришући погодбе, под којијем се јавља и почиње рад његов, вели: „То бјеше вријеме, кад се пробудила друштвена мисао, када се сазнале вјековне заблуде и зла, када су најбољи људи тога времена страсно тражили идејале. На чело покрета стаде сам цар, чијом вољом пукоше гвоздени окови ропства, а стари преживјели строј замијени нови перијод у животу рускога народа. Укидање крјепоснога (leibeigen) права, као и друге реформе о сељацима позивале су на рад друштвене снаге, показивале у перспективи свој омладини, без разлике сталежа, широки пут к образовању и посматрању, даљи ток у развитку грађанскога живота. Све, што бјеше тада младо, свјеже и бадро — све се то одазва с ватренијем одушевљењем на позив врховнога вођа Русије и журило се, да се заузме за дјело, које је свијем драго, да ради, не знајући за умор, како би се увела у живот нова и хуманитарна начела, која су била основ реформама Цара-Ослободиоца. То бјеше нешко особито вријеме . . . Као да је послије бескрајно дуге и страшно сурове зиме сашло наједном на руску земљу врло мило, сјајно и топло прољеће“ . . .

Друштвени покрет тај није могао а да не утјече и на саму литературу.

„Он је“ вели Нефедов „изазвао на рад цијели ред новијех писаца, који заузеше у литератури са свијем особито мјесто. Као први међу тијем писцима појавише се *Н. Успенскиј, Слепцов, Левитов* и *Помјаловскиј;* за њима — *Рјешетников, Гл. Успенскиј, Златовратскиј, Засодимскиј* и многи други. У руску је литературу, као што су по том стали говорити, ушао сад „разночинац“.* У намјери да наставе

* који нема личнога племства, не племић, а слободан је.

литературне традиције школе Гогољеве, нови писци пођоше наскоро тијем самосталнијем путем и поставише себи друге задаће. Манифестом 19 фебруара* докину се крјепосно стање сељака и много милијуна народа доби грађанска права. Писци четрдесетијех година, — а на челу им Тургењев — показивали су у својијем дјелима сву неправду и велико зло крјепоснога права, у умјетничкијем облицима и сликама износили су сељачки свијет и показивали, да је мужик исто тако човјек као и сви људи и тијем будили друштвену свијест, изазивајући симпатије и искрено саучешће према угњетаваној класи. И нови писци стадоше обраћати пажњу на народ и његов живот. Не имајући таке снаге у умјетничком цртању живота и стварању типова, као њихови претходници, млади писци стадоше с ватреном љубављу да цртају народни живот у различитијем појавама његовијем. Они не постадоше само живописци и вајари, него испитивачи, публицисте и коментатори животнијех појава, које су описивали. Хоће ли дјела новијех писаца заузети мјесто у руској литератури или не ће, то се питање не може сада ријешити; но без сваке сумње заузеће мјеста у руској литератури дјела писаца у шездесетијем годинама.

Већина писаца из шездесетијех година поникоше из средине свештенства или нижега чиновништва или директно из народа. Родивши се у скромној околини, васпитаваху се они у потреби и свијем незгодама; стајало их је велика напора и страшна напрезања и енергије, да се образују и да се не изгубе у маси. Једино богатством природнијех снага и талента пође им за руком, да се издигну из своје средине, — из средине често сурове, необразоване, која је кад и кад жестоко прогањала људе управо за то, што је овијем било суђено да заузму друкчије место у животу. Живот писаца, који поникоше из народа или разночинства, пун је велике горчине, силнијех страдања, која се не могу ни замислити: таки људи заслужују, да се обрати потпуна пажња на њихов живот и да их човек позна. Истом онда ће се моћи пojмити њихова дјела и праведно оцијенити те „слике“, „скице“ и т. д. Од писаца, које прије набројасмо, многијех нема више на свијету, — они рано легоше у гроб; још живе два, три човјека. Но тај литерарни правац, који они започеше, није престао, него и даље егзистује. Та појава изазива сама собом врло интересантно питање, које треба да се озбиљно проучи.

* 1861 год.

То је питање, да ли су управо разночинци у литературу унијели нови елеменат, којега не бјеше пређе у њој или су само развијали правац друштвене мисли и поетичкога стварања, који се опажао и прије шездесетијех година?

Народњачки писци истичу, да се баш из средине разночинаца појављују радници у новијој литератури и да је њихова заслуга, што су унијели у литературу народни елеменат. Отуда та њихова карактеристика „народњаштво“.

Да ли је управо „народњаштво“ новина, која је својина само разночинаца, а за коју се пређе није знало?

Руски народњачки писци веле, да јесте. Но Пипин доказује, да сталеж у опћем, ширем покрету литературне идеје нема никака значења. Тому су узрок образовање и национална свијест о себи у животу народном, а сталеж, околина васпитање може да даде особито обиљежје личном карактеру и историјском развићу у животу пишчеву.

Геније или таленат нигда се не ограничава одређенијем ступњима друштвенијем. Ето на пр. на крају XVII стољећа родио се у руској царској породици генијални човјек, који учини преврат у руској историји; а на почетку XVIII стољећа роди се други велики човјек у сељачкој породици, који учини силан утјецај на судбу рускога образовања.

Стара литература руска до Петра Великога припада разночинцима (т. ј. свештенству, већином нижему), но нијесу могли да је учине народном. Напротив почетком XVIII столећа питање о народности истакоше не разночинци, него властела, чак и аристократе. Непосредни претходници новијих народњака, писци у четрдесетијем годинама — западњаци и словено-

фили — нијесу били разночинци, на пр. одмах иза *Пушкина* и *Гогоља: Тургењев*, *Искандер*, *Грановскиј*, *Кавјелин*, *Григоровић*, *Некрасов*, *Самарин*, *Хомјаков*, *Кошељев* и др.

Смијешно је дакле тврдити, да су само разночинци истакли народну идеју. Треба само испитати, у чему се састоји улога разночинаца при тому, ако је она чим год специјално обиљежена, па би се одмах показало, да та идеја није у свези с питањем о сталежу, из којега су изишли писци, но су ту идеју развијали писци из свијех сталежа, ако су имали талента и образовања, да је појме.

Но за то не треба мислити, да се тај друштвени елеменат, т. ј. разночинци, није појављивао у новијој литератури руској. Многи писци у шездесетијем и седамдесетијем годинама били су збиља разночинци, н. пр. осим Левитова, Рјешетииков, Помјаловскиј, Шчапов и други; па како су ти људи били у непосредну дотецају с народом, то су добро познавали обичаје, језик и тешкоће његове, те тако стекоше заслуга за обрађивање појединости тога питања и у том смислу само оправдан је тај њихов назив и карактеристика „народњаштво“. Дакле то не бјеше неки *принцип*, који није био прије познат руској литератури. У том смислу, т. ј. у самому принципу претходници Левитову, Рјешетникову и др. били су Гогољ, Тургењев, Григоровић, Некрасов, чак и Мељник, Писемскиј и Потјехин, а дјеломице и писци као Кокорев (писац „Саввушкы“).

Осим тога мора се човек обазирати и на погодбе историјскога правца, у којијем се налажаху писци четрдесетијех година, који тада због цензуре нијесу могли да цртају живот народни тако, као што то бјеше у шездесетијем годинама, када и сама држава докину ропство те признаде народно питање и тешки положај рускога сељака. До тада се то није признавало, јер се држало, да је све у свом реду и добро, те није било допуштено литератури, да се мијеша у унутрашња питања друштвена и државна. Кад се то узме на ум, лако је појмити, што та идеја, коју је истакао Тургењев, није могла у то и тако вријеме да се даље шири и развија, те се морамо дивити, како су могли тада да изађу „Записки охотника“.

Тургењев је дакле истакао народну идеју, приправивши доњекле друштво, да је појми, а познији писци су је даље развијали и ширили, користећи се бољијем приликама и личнијем опитом самога живота, који су описивали, и то је главна карактеристика „народњаштва“, као што напријед споменух.

Сјетимо се на пр. „Подлиповцевъ“ Рјешетникова, тога, као што каже Reinholdt, најбољега писца из категорије „народњаштва“, па да се одреди права црта народњачкијех писаца. Никакав песнички таленат не може да нацрта таку слику без директнога познанства с тихијем, самотнијем животом народнијем.

Левитов спада дакле у перијоду сеоске приповјетке, идиле и социјалнога романа, гдје су њекоји горко иронисали, цртајући живот биједнога мужика, или навлачили „жуте рукавице“, дотичући се те „прљавштине“, као што каже велики Достојевски, док је Левитов с искреном љубављу и саучешћем цртао живот, патећи и сам много у њему, те разумијевајући сваки уздисај, поглед, сузу и ријеч биједнога мужика; но о том послије, а сада да пређемо на сам животопис његов.

(Наставиће се)

Милан Поповић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Летопис Матице Српске. Уређује А. *Хаџић*. Књига 173. 1893. Свеска прва. У Новоме Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића. 1893. Стр. 159. — Овој најновијој свесци Матичина Летописа на челу јесу путничке белешке Стојана Новаковића о Бруси у Малој Азији. На другом месту је започета расправа дра Стевана Павловића о Сими Милутиновићу Сарајлији и стао је у ову свеску приступ, у којем је казан смер расправи, па живот Симин и извори, који су, уз Симине умотворе, били Павловићу на руци у овом послу. На трећем је месту опет нов рад

Призренчева драма „Јасмина и Ирена“, од које је овде саопштен први чин. Остало су све сами наставци. Настављен је Живаљевићев „Андрија Качић Миошић“ па Милана Недељковића „Ислам“ и најпосле Дерине „Успомене из Италије“, у којима је овде довршен Рим и започет Напољ. На крају има извод из записника књижевног одељења, састанка му од 7 септембра прошле године. Ту су саопштене оцене Саве Петровића, Милана Савића и уредника овог листа на драме и приповетке, које су јесенас стигле биле на расписану награду. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У Obzoru читамо, да је из Prosvjete у засебну књижицу прештампана Кухачева расправа „o plesu i plesovnoj glazbi“, у којој међу осталим вели за коло, да је „жива слика јавног и обитељског живота *хрватскога* народа“. Светује даље „хрватским глазбеницима, нека *гоје* праве хрватске попиевке и праве хрватске плесове“ и т. д. Ако и тај Кох није велик враг!

+ Позната Мара Чоп Марлет у 68 броју „Wiener Abendpost“-а пише „Prelo, eine Volkssitte der Südslaven“.

+ У априлској свесци „Журнала мин. нар. просвѣщ.“ штампан је рад Евгенија Цјетухова „Болгарскіе литературные дѣятели древнѣйшей эпохи на русской почвѣ“ (стр. 298—322). У овом лепом историјско-библиографском прегледу Цјетухов нам износи дела Климента, Јована Егзарха и Константина (прозвана презвитером) у руској старијој књижевности. Цјетухов је раније писао о познатом руском проповеднику XIII века Серапиону (1888 год.) као и о Востокову (у Журналу мин. 1890 за март), а и неке хомилије објавио је у XL Сборнику руске академије.

+ Минхенска „Allgemeine Zeitung“ у додатку свом к броју 51 доноси чланак „Die Entwickelung des serbischen Zeitungswesens“. У истим новинама, а у додатку к бројевима 117 и 118 штампао је W. Götz „Kosovo polje“. Чини се, да ће бити низ чланака о том. Гец је у овим новинама од ове године писао о Босни, као што и нагласисмо у једном од прошлих бројева.

+ Нов извор о Ћирилову раду, што објави Фридрих, а о ком ми донесмо белешку у 6 броју, изазвао је и најпозванијега да о њему своју рече. Проф. Јагић о том проговори у најновијем својем делу „Вновь найденное свидѣтельство о дѣятельности Константина Философа первоучителя Славянъ св. Кирилла“. (Петроград 1893 на 8-ни 44.) У овој расправи својој Јагић штампа уз латински оригинал и руски превод тога новог извора, писма Анастасија Библиотекара, које нам објашњује између осталога и речи наше легенде о св. Ћирилу „і-акоже пишеть въ обрѣтенiи i-его“, под којим треба разумети једно од три његова дела писана на грчком, а која се тичу св Климента.

+ Можемо већ јавити, да су из штампе изишли такођер и Јагићеви „Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen“, и то I. Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches“ у првој свесци XLII књиге „Споменика бечке академије“. (Види први број од ове године).

+ Изишла је трећа, четврта и пета свеска „Царинника“ уједно. У њој је сем осталога градива и нови трговачки (или како тамо стоји „трговински“) уговор између Србије и Аустроугарске на српском и у француском преводу. Овом свеском отвора уредништво рубрику „Прилози нашој терминологији“ и ту је реч о речима: „пошиљка“ и „корманош“; за прву се предлаже „послатак“, а за другу „крмар“ или „крмилар“.

— По литерарној оставини Ернеста Ренана још се једнако пабирчи. За најкраће време изаћи ће четврта свеска „Историје Израјиља“, претпоследња свеска великога дела „Origines du Christianisme“, који се „Животом Исусовим“ започели у својој средини, па се доцније одвели натраг до свог праизвора. Цело је дело у сирову кову довршено Ренановом руком. С почетка је „Израјиљ“ био прорачунан на четир свеске. Али се тај оквир исказао сувише тесан за преобилну грађу, коју је Ренан, накупивши је разгранатом спремом, ђутуре бацио на артију, да јој у тачној изради, која је трајала месецима, даде одлучан, што јаснији и беспрекоран облик. Баш је хтео да доврши последње две свеске, кад га је спречила смрт те бригу о том предала другима. Осим тога ће под натписом „Mélanges philosophiques“ изаћи по избор мањи његови списи, које је у току година саопштио у часописима: „Débats“, „Revue philosophique“ и „Journal des savants“.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Франтишек Онджичек прошао је сад Италију, дајући концерту, и свугде су га славили. У Парми је са дозволом Паганинијева сина Ахила а уз одобрење варошке власти видео балзамовано те сачувано тело, нарочито карактеристичну главу великога Ђеновљанина Николе Паганинија. Паганини је умро године 1840 у Ници, био је најпре сахрањен у Гајони (код Парме) и тек је године 1876 пренесен на гробље у Парму, где му је син Ахил подигао величанствен споменик.

— Бохуслав Јеремијас, учитељ певања на великој реалци у Пизеку, издао је у четир свешчице збирку својих песама за мешовит лик. Збирка је у првој линији намењена средњим школама.

— Чувени музичар Брамс слави 7 маја о. г. своју шездесетгодишњицу. Брамсова су дела распрострањена по свем образованом свету.

ПОПРАВКА

У претпрошлом броју „Стражилова“ на стр. 240б у првом реду од горе место *Стаџи предаје Историју румунске књижевности* треба да стоји: *Стоцки предаје Историју русинске књижевности*.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 18. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

Јован Грчић

У Новом Саду, 2 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ДРУГИ ЧИН

Боричов табор на обали реке Шаја; с оне стране види се табор Белин. Расвитак.

Прва појава

РУЖА

(под оружјем, наслоњена на копље, укипљено)

И зора руди. Је л' због мене то?
Видн ли тајне мисли срца мог?
Не буд' се, дане, да још бдијем ја;
Не скидај ноћни вео с лица мог,
Не издај ником мога срца стид,
Што срамно гле у борби подлеже.
Ја, коју отац, сина немајућ',
У место сина на бој научи,
Љубављу ево падам свладана;
Ја, коју некад чека управа
Над поноситим целим народом,
Ни собом не знам, ево, владати;
Ја, коју зваху ратном богињом,
Јер бијућ' бој уз храброг оца свог
Један пут убих вођу душманског —
Једној се стрели не знам опрети,
Већ, као луда, све је тражим још...
Јој мени с мојом мушком мишицом,
Кад немам снаге, кад сам женски створ!
Из очију му севну искрица
Те моје јадно срце запали.
Кад причах нашу патњу, бегање,
И како нас је деда гонио,
У њега око засја сузама
И те су сузе биле варнице,
Што у мом плачу не угасну̂ше.
Саучешће, тај дивни осећај,
Распалило је *прво* моју груд,
А после хвала, поштовање му —
Из тог се разви трн и отров тај.
Ја дођох у рај, ал уз пакао.
Жену сам грозно стала мрзити,
К'о пако сам... Ал њега заволех,
Ох, заволех, к'о рајске сладости.
Тек онда спазих предубоки јаз,
Кад већ у њега бејах упала.
Јер нема наде... љуби љубавцу,
А мени оста само скривен јад...

(свитање је све јаче; у табору се појављују војници)

Док живим, он то не ће дознати,
Но љубићу га, док не погинем.
Тек то нека ми добра срећа да,
Кад погинем, да буде близу он,

Па кад ми крв истече скоро сва
И лик не узмож' већ руменети,
Да могу рећи: За те умирем! —
Одбаци шлем и даље вргни мач,
Да можеш као вила у небо:
Јер жива можеш гујом постати,
И мож' те како — омрзнути он;
Овако ће ме барем жалити. (Одјури)

Друга појава

ШАМШОН, ЧАНАД, ЈЕДАН ПАЖ.

ШАМШОН (пажу)

Дај коња, док ми је још врела крв.
(паж оде)

ЧАНАД

Ти бунцаш, брале?

ШАМШОН

Луд си, видим, ти;
А не видиш те вране над нама,
Што чекају, па да нас поједу?
Зар за нас ту мож' бити победе?
Ил шта ће, који битку изгуби?
Гле наше војске, а гле прêко њих!
Онамо дичне, храбре делије,
Из целе земље изодабран цвет —
А у нас с брда с дола гомила,
Што хтеде пљачке, ал се превари;
Добро ће бити њој и гинути
Па још од војске, коју управља
Ко? Жена...

ЧАНАД

Ти си богме сустао!..
А ако к нама пређе војска та?

ШАМШОН

У чуда веруј ти: ал Шамшон не! —
Но ја сам нешто друго смислио,
Пре смрти неки план и освету,
Да једним махом
(показује руком како ће пробуразити)
све вас излечим.

ЧАНАД

Шта, преваром?

ШАМШОН

Да, ево одох сам.
Везав на руку белу мараму,
Јер то је њихов знак за договор.
Кад стигнем пак до двора краљевског,
Мој доро већ је на то научен
И стаће одмах као укован —
А ја ћу сићи, па ћу унутра.
Бајаги да се краљу поклоним,
И тад ће рука своје свршити.
Хоћу л' на дору натраг добећи
То не знам, може бити друго што...
Сад с Богом! Ако буде друго то,
Ти онда почуј мудри савет мој:
Куда те очи воде — сели се.

ЧАНАД

Тог страх и зебња храбрим учини.

Трећа појава

ПРВИ ПОЉАК

Мени је сунце нешто крваво,
Да Бог да, да му залаз видимо.

ДРУГИ ПОЉАК

Шта, опет кукаш!

ТРЕЋИ ПОЉАК

Шта? Па ево чуј:
Јуче ти прођох табор кроз и кроз,
Па шта ли видех?

ДРУГИ ПОЉАК

Но?

ТРЕЋИ ПОЉАК

Па видех то,
Да у зло коло упадосмо сви.
Вељаху, да ће уз нас устати
Цвет народа, па је ли ово цвет?
Но шта би онда *олош* био ту!
Куражаху нас, док на границу
Са војском ми к'о поток стигнемо,
Да ће се поток морем створити —
Но то је море слабих таласа...
Јер гле, још и сад траје осека.
А камо плиме, што се сањује?

ПРВИ ПОЉАК

Твој вид је, друже, претерано црн.
Наш душманин је сила, заиста,
Но сила, коју сила притеже,
К'о буре, док га држи обручје:
Но стуци ово, распашће се све.
А друго, зар је и нас мало баш?
Ил мора л' већа војска надбити?

Најпосле нисмо дошли на част маст,
Већ ради, свето право бранити,
Да осветимо народ погажен
И окитимо чела ловором.
Ратујмо, дакле, као витези,
У место чистог свога образа
Бежећи срам би кући понели
А смемо л' то?

ДРУГИ ПОЉАК

Не смемо! Тако је!

Четврта појава

БОРИЧ, ТОРДАЛИ, БОДОМИР, ФОЛКУШ, ТИТУС, ТАМАШИ. ПОЉСКИ И МАЂАРСКИ ВИТЕЗОВИ.

ТОРДАЛИ

Шта уради то, краљу, за Бога!
То није добар друг ти светово!

ПРВИ ПОЉАК

А шта? Шта би то?

БОДОМИР

Ја му световах —
А ко је њему бољи друг нег ја?

БОРИЧ

А мислим, да ће то одобрити
И пољска браћа.

ПРВИ ПОЉАК

Шта то, краљу? Шта?

БОРИЧ

Од противника гласник дошао,
Да јави, да посланство спремају —
То јест ако се прима.

ТРЕЋИ ПОЉАК

За што не?

ТОРДАЛИ

Ал желе, вели, да смо и ми ту,
Да сви главари чују поруку.

ПРВИ ПОЉАК

За цело: треба да смо и ми ту,
Јер без нас, савезника краљевих,
И не сме бити какве погодбе.

БОРИЧ

Тај услов бих им и сам нудио,
А боље кад га сами ставише.

ТОРДАЛИ

И биће збора и преговора!...

БОРИЧ

Већ шта? Да бежим, да се уклањам?
Зар није са мном право, правда, Бог?
Ја круну ваљда нисам красти рад
Већ као своју извојевати,
Не желим само грубу победу,
Но моје право да ми признају.
Савладати их шта би вредило,
Да не добијем срца њихова?
Клањање мора ићи од срца,
Господству, власти, то је станац кам,
Грађанска љубав, верност, оданост.

БОДОМИР

Шта страхујете? Зар је страшна реч?

ТАМАШИ

Баш ако је, ти мораш надбити.
И ја ћу знати што говорити:
Говорићу о клању арадском,
Јер пако не зна таква недела,
Нит небо зна толико праштати,
Да ико такво што заборави.

ФОЛКУШ

Па ко и после још не увиди
Да ј' оно крви жедна фурија,
А наш краљ сушта благост, невиност,
Тај мање види него слепи краљ.

ТОРДАЛИ

Ја стрепим, не ће бити добар крај.

БОРИЧ

Пст! На пољу се чује комешај.

БОДОМИР

Војници стреме према обали
А прěко ено опет гомила —
Да видим шта је; хајдмо, господо!

Пета појава

ТИТ, (за њим) ЧАПАД; пређашњи.

БОДОМИР

Тај беше богме преко.

БОРИЧ

Шта се зби?

ТИТ

Од једног очевидца дознадох,
Он баш у реци коња купаше, —
И виде, где на оној обали
Од једном велик метеж настаде,
И душмани се устумараше,
За коњаником неким јурећи.
Овај с баира скочи у воду
Но за њим одмах стиже и други
Те и он скочи, оног гонећи,
На то се после стекло више њих.
Кад тамо, ко је гоњен? Шамшон наш. .
И гонилац га стиже, прободе,
Те само коњ се празан спасао.

СВИ

Је л умро?

ТИТ

Да, одмах потону.

БОРИЧ

Шта ли га у стан њихов однесе?

ЧАНАД (ступа на среду)

Луд план, од ког га залуд одвраћах,
Но ако му је испо, добро је,
Јер душмани ће горко плакати,
Кад виде да — без краља осташе.

БОРИЧ (пренеражено)

Без краља?! Шта је хтео несретник?

ЧАНАД

Да отмичара смакне са света, —
И рекао бих, кад се жртвово,
Да рачун тај не беше бесмислен,
Јер све их ено смете, забуни,
А трепет њин је наша победа.

БОРИЧ

Зар трепет њин! Па то је рачун тај!
А је л то за нас лепо, часно, је л?

ТРЕЋИ ПОЉАК

Зар изненада смаћи богаља,
Који се не зна сам ни бранити!

ТОРДАЈИ

Ал на скупштини зна убијати
То уме, може!

ПРВИ ПОЉАК

Макар! Гадно је.
Зло злим се не сме никад враћати.

БОРИЧ

Не желим богме, да је испо план. —
Што не знадох.... Заробио бих га.
(С поља се чују трубље)

БОДОМИР

Посланство. Не ће бити испо план,
Јер друкче не би дошли.

БОРИЧ

Дајте знак!
(Одговарају трубљама)
Витези, браћо, ја сам дао реч,
Ко жели доћи, може слободно,
И како хоће, може зборити;
Стрпељиво их дакле слушајмо,
И без зла срца одговоримо,
Не правдајмо се, кад смо праведни.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Дан беше ведар, а зраци сунчани осветљаваху целим својим блеском ту чету лепих жена, међу којима доиста краљеваше Јадвигина слика и прилика. Та јасна прилика, бела, узвишена, окружена сунчаним блеском, која ступаше полахко за дирљивим звуцима лутње, као у заносу, учини чудан утисак на пана Маћка.

— Ала да је — помисли — ту узвишену кнегињицу наместити у кожмињски замак?... Шљахта би пала на колена пред њом. Пјастовска крв.... да јој се дода моја моћ, Великопољска би била боља, него жегањска кнежевина. А чему се она може надати? Какъ ландграф или макар и таки глоговски кнез није бољи од мене...

Постанем војводом великопољским, оженим се пјастовском кнегињицом, а после...

Силом се мораде отргнути од тих сањарија, тако му се оне свиђаху. Науми да се дуже позабави на жегањском замку, да испита намере Хенрикове и да се приближи Јадвизи

Али ни једно, ни друго не беше лахко. Јадвига гледаше на њега с великом охолошћу, две три речи изусти кроз зубе, па одмах одлази с читавом својом пратњом, не поклањајући му веће пажње. Говораше с њим, као краљица с подаником, а кашто као кроз сан, као да га не види.

За то га она лепа жена мршавога Готфрида дариваше увек значајним погледом и ласкавим речима, старајући се очевидно да одврати његове мисли од Јадвиге.

— Охола је то женска! — говораше често Маћку. — Увртила је у главу, да ће бити краљица, на обичне витезове не ће ни да гледа.

А кад му то говори, погледа му нежно у очи, као да хоће да искаже тим погледом оно, што јој уста још не смедоше да кажу.

Пан Маћко је то добро распознавао, ал' се смејаше у себи тој осетљивости; а љуто га гневљаше равнодушност Јадвигина, особито, што ни кнез Хенрик, ако и беше врло пријазан спрам њега, не заподеваше поверљивих разговора. Пио је с њим до душе, пировао, а кад се поднапије, бивао је разговоран, само онда најчешће говораше о своме високом роду и љућаше се на неправедну судбину.

Један пут, а беше то већ након дужега боравка пана Маћка на жегањском двору, расприповедао се кнез више, него обично.

— Одосмо суноврат! — говораше, седећи за столом, а наслонив на руке велику главу. — Чеси држе Глогов, Казимир заузе Всхов, а маркграфство брандебуршко, моју баштину, јер ја сам најстарији син Мехтилде Брандебуршке, уграби Лудвик Баварски као свој феуд, кад се силом попе на царски престо...

— Папа је судио ту ствар... уплете се Маћко.

Хенрик тресну шаком о сто.

— Судио! — повиче, — судио је! Па ако је и рекао, да сам ја прави наследник маркграфства, ипак је испало тако, да је Брандебургија пропала за нас на веке векова... Не ће је више видети Пјастови, не ће видети! Реци то и своме краљу, кастелане. Место што нам је отео Всхову, опустошио Ћенаву, боље би можда било, да је брату по крви помогао, да поврати то маркграфство... Пропало је оно... на веке векова пропало!...

И растужи се најзад до суза кнез, спомињући о том. Дебели му образи час побледе, час поцрвене. Испод очију погледаше на мршавога Готфрида, који сеђаше до њега ћутећи.

— Ђаво ће нас однети, је ли тако? — запита.

— Тако је! — одврати Готфрид.

— Крепао да Бог да! — дрекне кнез. — Пореци, а не лажи!

Борковиц је готов то рећи Казимиру, љубљеноме брату, да се радује, како више нема шлеских кнежева...

Засмеја се подругљиво, искрену пехар вина и пљуну.

— Хеј, хеј! — муцаше даље, јер му већ пиће помути мисли у глави — користе се сви нашом баштином... Лојс угарски ће да се шири на пољском престолу... а ја, Пјаст, угушићу се у том Жегању!...

Опет погледа на Готфрида.

— Готфриде! — крикну, — ти спаваш? Говори што, јер мене боли језик...

— А шта знам рећи... — прогунђа мршави Немац, јемачно већ навикнут на таке сцене, — шта знам рећи?... зло је!

— Не лажи! — цикне Хенрик, — како зло?... Така јадна стока, као ти, не би смела у очи погледати ни једном честитом немачком ландграфу, а ти седиш са мном, као са себи равним!... са мном, кнезом!...

Готфрид се маче, али заћута, а Хенрик га гледаше злобно и презорно.

За час уздахну.

— Е... — рече — да сам ја краљ пољски, или бар брандебуршки маркграф, онда бих ја тебе, Готфриде, попео тако високо... тако високо... да не би могао видети, шта се доле догађа... А овако... шта? вучеш се за мном, као сенка и чкиљиш...

Наже се Маћку и шапну:

— Јеси л' ти видео његову жену?... Дивота од жене!...

Засмеја се и мљесну језиком.

Пан Маћко већ од дуже времена не обраћаше пажње на оно, што кнез говораше и, забављен својим мислима, вребаше само прилику, да вешто изнесе пред кнеза своје планове и да га искуша, како је расположен према њему. Хенрик изгледаше данас пијанији, него обично; падаше често у сету, говораше о својој изгубљеној величини, — тренутак изгледаше згодан.

За то се претвараше пан Маћко, да не чује питања о жени Готфридовој, па, користећи се тим, што се кнез њему обратио, примакне се још ближе и рекне:

— Доиста вас, кнеже, неправедна судбина сналази... Али судбина се та може поправити разумом, ако не снагом...

Хенрик избечи у њега велике очи, ћуташе часком, а после махну руком и пљуну.

— Ех! — одазва се, — снаге беше некада, сад више не... сад не!... Железним ме зваху, јер сам чешким псинама привруђивао, колико се год могло... али сад — тешко је... старост!...

— Треба тражити млађих савезника... — примети Борковиц, — таких, који би имали одважности и моћи... Великопољска вашега деда Хенрика памти... спомиње...

Кнез скочи и пограби Маћка за руку.

— Спомиње! — крикну.

И хтеде још нешто рећи, ал' се уздржа, узмаче од Борковица и опет га гледаше избеченим очима, као да хоћаше да га проникне.

— Па шта онда! — засмеја се за час. — Љубљени брат Казимир има снаге... не ће пустити!...

Пан Маћко не хтеде говорити отворено, само жељаше да испита мисли Хенрикове, а сумњаше, да ли ће га он разумети, кад је пијан.

— Не велим ја — рече за час — да се ту треба мерити снагом с Казимиром. Али да сам на вашем месту, тражио бих у Великопољској такога човека, који би могао онде постати наместник... све и сва... Ћерка је ваша, кнеже, Јадвига, врло лепа... могла би бити краљица... Таки би је великаш радо узео... не тражећи мираза. Добио би то, што би се у Великопољској старе успомене окренуле унуци Хенриковој, који се је звао пољским краљем, окренуле пјастовској крви.

Кнез слушаше, не прекидајући га; само му се уста чудновато мицаху, дебело му се лице згрчаваше, као од пригушена смеха; а на велике, у Маћка избечене очи навреше сузе.

— Муж ваше ћерке — говораше даље Маћко, не гледајући у кнеза, јер тако се беше занео својим мислима, — муж кнегињице Јадвиге, имајући снаге и богатства, имајући за собом шлахту и народ, могао би временом од наместника...

— Ха! ха! ха! — груне наједаред Хенрик у тако грохотан смех, да се све разлегаше...

Маћко се силовито врцну, а кнез се окрете мршавом Немцу.

— Чуј, Готфриде — крикну — шта он говори!

— Чујем — проусти Немац, и сухо се насмеши.

Тај смех распомами пана Маћка горе, него гласни грохот кнежев. Погледа на Готфрида с таком мржњом, као да га хоћаше убити тим погледом.

Ђипи од стола.

— Чему се смејете? — дрекне грозно.

— О... о... о!... — повиче Хенрик, трзајући се наједаред, — а по том се видело, да беше господар својих мисли, у наточ пићу и привидној несвести — не љути се, кастелане, не љути!... Готфрид има ту луду навику, да се смеје, кад му ко озбиљно говори, а ја сам сувише пио, па му је срце весело... Али знам — додаде за час — шта си хтео да кажеш... Тај великопољски пан... наместник... то си ти!

Борковиц стојаше намрштен и ћуташе.

— Но... но... — говораше даље кнез, испод очију злобно гледајући на њега, — седи, да се поразговоримо. Јер оно, знаш, Јадвига...

Окрете се наједаред Готфриду.

— Како ти мислиш? Јадвига... шта?

— Ваља да буде краљица... — рече кратко Немац.

— Ето видиш — заопуца Хенрик и рашири руке, управљајући опет злобан поглед к Борковицу. — Ето видиш!... Јадвига ваља да буде краљица .. тако јој веле сва гатања, тако вели Готфрид и његова лепа жена Мехтилда, тако вели цитраш Јадвигин, хроми Улрик, који јој, од зоре до мрака, пева и свира чудне песме... Еле чини јој се, да већ и јест краљица... Носи круну, не гледа на људе, па ни са мном, жегањским кнезом, не ће да говори... А ти би хтео... ха! ха! ха!

Пан Маћко опет скочи као на иглама.

— Но, не срди се! — дометну брже боље кнез, гушећи смех. — То тај мршави скот, Готфрид, опет ме натера на смех... А ја против тога, кастелане, не бих имао ништа .. Ти си красан господин... достојан... бићеш наместник — то је све лепо! Само питај Јадвигу, хоће ли дотле да буде кастеланка...

Борковиц свом снагом стишаваше срџбу, која у њему кипљаше. Лукава добродушност кнежева шибаше га по души љутом поругом, коју осећаше у свакој речи; дражаше га смех његов, а особито израз на лицу мршавога Немца, који

час по час бацаше на њега проницаве, а пуне злобе, погледе. Да је слушао своју напраситост, био би већ одавна прекинуо тај разговор и отправио како треба лукавог кнеза, који га очевидно омаловажаваше, — али обзирност и жива жеља, да успе са својим частољубивим смеровима, заповедаху му да још ћути. Еле уједаше се за усне до крви и гуташе натраг напрасите речи, које му истрчаваху на уста. Али осећаше, да већ не ће дуго издржати.

Кнез, међу тим, гледаше удиљ на њега испод очију, а на дебелим уснама имађаше подругљив осмех.

— Питај Јадвигу — понављаше — питај Јадвигу... Или знаш шта? — повиче за час, ударајући се руком по челу, као да се наједаред досети нечему, — Јадвига хоће да буде краљица... па да се обратиш на млађу, Ану... Даћу ти ју — за... десет година!

Исмевање беше и сувише очевидно. Ана беше још дете. Мршави Готфрид прсну гласно у смех, а кнезу се тресијаше трбух од пригушена смеха.

Борковиц тресну шаком о сто тако јако, да се пехари поизвраћаше — и устаде. Жиле му набрекоше по челу, на лицу изби пламен гнева, а очи стрељаху надовитим блеском.

— Подсмеваш се, кнеже! — крикну. — А ја ти кажем, да сам ја таки шљахтић, који за подсмех плаћа, мршавим Немцима, шаком, а кнезовима сабљом!

Хенрик Железни још јаче избечи очи, па зину у Борковица. По зацрвенелом му лицу прелеташе променљив израз злоће, охолости и подругљивости. Диже се, као да хоћаше устати, ал' се опет умери и нагло окрете Готфриду.

— Чуј, Готфриде! — повиче, — чуј, шта он збори... та он те наружи!...

Мршави Немац зачкиљи, погледаше час на кнеза, час на Борковица. Јемачно му не паде слатко тај призив Хенриков.

— Кукавица је! — засмеја се Маћко, у коме је крв узаврела. — Подао слуга помаже своме господару у глупу смеху... а обојица...

Напрасан гломот заглуши увреду, која Борковицу већ беше на језику, јер не владаше више собом од беснила. Кнез ђипи тако изнебуха од стола, да се је превратила клупа, на којој сеђаше.

Укочи се читавим својим дивским телом и погледа поносито. Лице, које се отоич добродушно осмехиваше, засја наједаред изразом необична достојанства.

— Готфриде, грофе на Хохенбергу — рече — знаш, шта ти ваља чинити... Оружју твоме нека Бог помогне, да осветиш срамоту... А ти, господине Борковицу, памти, ко сам ја... Примио сам те под свој кров, а ти ми плати увредом... За то се ослони на божји суд, а ако те западне победа, одлази — не ћу да се светим!

Борковиц ђипаше, као бесан. Хтеде да прекине, али груну само у подругљив смех, јер кнез говораше то великим гласом, не дајући му да дође до речи. А кад изговори, изиде из собе, остављајући самога Готфрида, који, наслоњен на сто, стајаше сада блед, али укочене главе, и мераше Маћка изазивним погледом.

Борковиц наже за кнезом али му на вратих закрчи пут мршави Готфрид.

— Чувај се! — рече. — У нашој си власти; твоја дружина не ће одолети нашој посади... усхтеш ли учинити насиље, погинућеш!

— Ти ћеш погинути, одвратни костуру! — цикну Борковиц и, отиснув песницом Готфрида, излети на поље.

Али није сад хитао за кнезом, него својој дружини. Знађаше он, да му Готфрид није бадава претио и да се, у овај мах, не може онако осветити, како је желео. И богме кад истрча на двориште од замка, опази одмах, како се скупља читава витешка посада жегањска и већ стоји под оружјем. Капије се затварају на замку, а на њих се постављају јаке страже.

— На коње! — крикну пан Маћко својима.

Дуго се не чујаше ништа осим звеке оружја, хрзања коња и вике, у којој се најгромкије истицаше глас Маћков. Хитно му беше, да сврши ту борбу и да што брже остави тај замак, па да спрема љућу освету охоломе кнезу. Све веће га беснило спопадаше, шкргуташе зубима и псоваше. Најзад се постројише. С обе стране пространога дворишта сврсташе се оружани редови Маћкове дружине и жегањске посаде; први у сјајној опреми и блиставим шлемовима, други жалосно одевени, али за то јачи бројем. На челу својих другова изјаха пан Маћко, сав окован у железо, са штитом на левој руци, с копљем у десници. Из редова жегањске посаде изјаха мршави Готфрид, на велику дорату, исто тако у оклопу, то јест у панциру од жичаних претенова, а на глави имађаше голем, тежак шлем, испод кога се помаљаше само доњи део лица.

Међу тим се већ спусти ноћни мрак, — за то би заповеђено, да се ужегу велике буктиње, које држаху подаље момци на коњима, а које жестоку светлост бацаху на опрему и обличја витешка. У том осветљењу, које се бораше са све већом ноћном тамом, изгледаху они као железни кипови, иза којих се сноваху по земљи још веће сенке, дивске, чудновате.

Пан Маћко изјаха напред и обазре се у наоколо. Подаље, у ходнику на ступове, скупила се читава гомила радозналаца. У наточ сутону опази око Маћково са свим јасно велику, дебелу прилику Хенрикову, а поред њега чињаше му се да види белу, виту Јадвигу и у црно завијену лепу жену Готфридову. Та потоња као да се истицаше, да добро види борце. А Хенрик се нагињаше к њој и говораше јој нешто, гласно се смејући. Јемачно се подсмеваше као обично.

(Наставиће се)

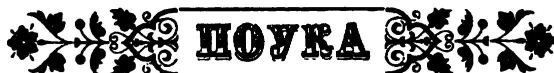

ПЛИНИЈЕВО ПИСМО О ХРИШЋАНИМА

(Epist. X, 97)

(из нештампаног дјела: Плиније млађи и његово доба. Свр̂ха првог и почетак другог доба по Исусу)

(Свршетак)

Али за вријеме нашег писца Рим није још поставио јасне законе против те нове вјере, нити су царски намјесници знали, какав је тај злочин, за који су онако страшне казне прописане. У свом писму поручује Плиније овако цару: „Ја још нијесам никада присуствовао такову процесу, те с тога и не знам, како ћу водити истрагу и како ћу казнити; не знам, хоћу ли узети у обзир разлику, што је у годинама оптуженика, не знам, смијем ли поступати с млађим као с старијим; не знам, хоћу ли опростити покајнику; заслужује ли само име *Хришћанин*, да тога и тога недепсам, и ако на њему никакве друге љаге није? Разумију ли се под тим самим именом и злочини?“ Ето гдје и сам царски намјесник не зна, како да схвати закон; у исто доба пак велика неприлика, у којој се наш писац налази, јасно нам доказује како се је ондашње друштво мало интересовало за Хришћане. Ти обожаваоци „једног незнатног човјека“ били су, како смо видјели, већ у приличну броју и могли су већ задавати страха непријатељском друштву; али оно није опет ни чим показивало, да се њих управо боји; чврсто је било увјерено, да никаква страна сила не ће потрести широки темељ римске државе. Али Трајан, који је у свом одговору на Плинијево писмо изријеком наредио, да се с Хришћанима благо поступа (наравно, увијек у смислу ондашњих закона), и да се судац не смије осврћати на анонимне оптужбе, Трајан је опет у чисто римском духу прогонио ту нову вјеру. И он је мрзио људе, који нијесу марили за јавни живот, за части, за сигурност државе; али морамо споменути, да се сви хришћански обреди ограничавали на молитву и на састанке, на којима су вјерници сједили за опћом трпезом, и да је Трајан, као и остали цареви, строго забрањивао тајне скупштине, ма које год врсте биле. У оно доба мало је који народ, као римски, заволио друштвени живот: прости тежак, ковач, пекар, рибар, морнар, сваки занатлија тек је онда могао дићи поносито главу, кад је припадао своме особитом друштву; богаташ, аристократа, није имао чега да се боји, али сиромаху тежаку, који је трпио од велике разлике сталежа, није било другог уточишта до у колу својих другова. Ту је скупа с осталима благовао, ту је у свакој неприлици налазио припомоћи, а друштвена благајна, у коју је он мјесечно малу свотицу улагао, старала се и за његов погреб. Нема доказа, да је влада, за вријеме републике, зазирала од тих састанака; по свој прилици није допуштала да се чланови састају у ноћи и тајно. Али чим је Јулије Цезар преокренуо политичко устројење, сва су погибељнија друштва била распуштена, а, по нову закону, забрањено установљење нових. Казне бијаху страшне: који год купи какво друштво, биће осуђен онако, као да је мачем у руци навалио на свете храмове; једном ријечју: биће му посјечена глава, или ће се бацити пред дивљу звјерад, или ће се жив спалити. Строгу забрану укинуо је тек Александар Север; али за Плинијева времена закон је још са свим својим

посљедицама опстојао. Од свих царева Трајан је сигурно онај, који се је највише бојао тих скупштина и држао их опасне за Рим и за свијет. Кад га је Плиније једном упитао, хоће ли допустити, да ковачи и занатлије у Никомедији подигну пожарничко друштво, отпоручио му је: „ми се добро сећамо, како су сличне ствари чешће ону провинцију узнемириле; под којим се год изликом ти људи састали, које год име себи надјенули, они ће се опет тајно сакупљати.“ [14] Како је пак цар све своје снаге улагао за сигурност царства, тако је био приморан да сам понови и повећа она друштва, која се старала, да буде вазда у граду хљеба и остале хране. [15] Кад су се толико бојали пожарника, како су тек судили о састанцима Хришћана, људи, на које је народ и онако био киван! Од велике мржње и презирања били су принуђени да држе своје састанке што скровитије; али за што се толико крију? питали су поганици —; крију се, јер их је срам износити на видјело што тамо раде. Тај њихов живот дао је напокон повода, да народ измисли најлуђе и најзлочестије оптужбе; по јавном казивању Хришћани су обасипали муком тек рођено дијете, свештеник га је више пута пробадао ножем, а вјерници су онда пили његову крв, и удове му на гадан начин откидали; по том су раскошно благовали, док се на одређено вријеме нису свијеће удуњивале те се у оној тами чланови подавали најсрамотнијим путним нечистоћама. [16] Залуду су на такове несмислене нападаје навађали пред судом ријечи самога јеванђелија, које су тумачиле вјерска начела; залуду су спомињали самога Исуса, који је наређивао да се морају оставити сваке и најмање раскоши и удобности живота; залуду су и сами римски суци тврдили, да се на хришћанским састанцима ништа не ради, што закони забрањују; залуду те измишљотине нијесу могле да се одрже пред здравим разумом — народ је једнако у њих вјеровао. Сам Плиније поручује цару, што су му ти невољници приповиједали о својим састанцима: „по њима — пише — вас се њихов злочин у томе састоји, што им је обичај сакупљати се на одређене дане у зору, да се моле Христу своме богу; ту се они затјечу, да ће један уз другога стати, али не да врше какво рђаво дјело, већ да не ће никад ништа красти, никад нападати на путнике, никад прељубу учинити, да ће задану ријеч одржати. По том сједну сви за трпезу, гдје им је јело најпростије; па ми кажу да ово потоње не ће више учинити, по што сам им ја по твојој наредби забранио такове скупштине“.

Ето дакле гдје су и сами њихови састанци давали повода најтежим педенсама. Али су их цареви могли и прогонити као сљедбенике стране вјере. Тертулијан, тај велики бранилац Хришћана, спомиње неки стари закон, по којему се стране вјере нијесу смјеле ширити у Риму, а да их сенат прије не одобри; [17] него поред све строгости јавно је мнијење било противно томе закону, а како каже Боасје: обична болест народа, у којему влада политејизам, то је што једнако хоће да умножи број својих богова; колико их год имао, хоће да их више стече, док једнога дана ето га гдје се клања пред боговима свега свијета. [18] Али је закон једнако трајао, а до прилике могао се претворити у страшно оружје у рукама римских царева, као онда, кад се Тиверије њим послужио да прогна четири хиљаде Јевреја у Сардинију, где ће пострадати од грознице. [19] У исто доба пак видимо, како су сами Хришћани припознавали, да њихово тако звано злочинство не пада само под онај закон, јер Тертулијан јасно каже да су оптужени и прогоњени поглавито због оскрвњења светих ствари и због велеиздаје. [20] Под првим чланком оптужбе могло би се разумијети, да су позвани пред суд, што не поштују римске богове; али сама ријеч sacrilegium значи: крађа, уништење светих ствари у храмовима, а тешко нам је вјеровати да су први Хришћани икад тако што урадили. Може бити да се почетком другога стољећа смисао велеиздаје проширио, и да је (по Момсену) закон о велеиздаји бранио толико цара колико римску вјеру и све што је с њом скопчано. [21] И ето гдје се оптужба велеиздаје диже као страшило пред невољним Хришћанима; под њом се разумије сваки покушај, наперен против сигурности римскога народа. Јесу ли они шта намјеравали против те сигурности? Је ли икад откривена каква њихова завера? Та они нијесу нападали ни на какву

[14] Epist. X. 43.

[15] Aurel. Victor. 13 collegia pistorum.

[16] Tert. Apolog. 7. 8. 9. Octavius. 9. 10. 30.

[17] Apolog. 5.

[18] Boissieu. La fin du paganisme. I. 419.

[19] Tac. An. II. 85.

[20] Apolog. 20.

[21] Der Religionsfrevel nach röm. Recht. Момсенова расправа није ми позната, али је наведена у Boissieu-овој књизи: La fin du paganisme.

свјетовну власт, ни на какав чланак државног поретка; нијесу нападали ни на поглавити темељ старинскога друштва: на ропство. И они су имали своје робове, и баш хришћанске робове, којима је Св. Петар јасно прописивао да буду вјерни и одани својим господарима, и ако ови не поступају благо њима, и ако их је тешко задовољити.[22] Али ваља знати сумњичави карактер Рима, тог великог тиранина, који је, од превелике моћи и господства, непрестано био на опрезу, снује ли се шта против њега. Чудновати живот Хришћана, њихови тајанствени обреди, њихово строго и озбиљно понашање, то је све побуђивало у Римљанима неки неисказан немир, а јавно се мишљење све то већма увјеравало да Хришћани (како о њима пише Тацит[23]) онако живе, јер мрзе људско кољено. А доиста, шта је о њима могао мислити поганин, који је случајно читао у јеванђелију: Ако ко дође к мени а не мрзи на својега оца, и на матер, и на жену, и на дјецу, и на браћу, и на сестре, и на саму душу своју, не може бити мој ученик![24] Криво схваћање апостолових ријечи могло је лако довести људе до закључка, да Хришћани доиста мрзе и оно, што крв хоће да ти је драго. Питали су опет, какви су ти грађани, који не пристају у опће весеље, кад сто сенат свечано проглашава, да римска држава није никад онако срећна била? Какви су то грађани, који не расвијетљују своје куће, кад стигне у Рим вијест о каквој побједи на граници? Какви су то људи, који не полазе ни циркус ни амфитеатар, кад су игре цару на част? За што иду онако сјетни путем? За што су увијек невесели? Шта снује тај свијет, који се у тајним избама крије од сунца, на јави једнако ћути, а тајно једнако блебеће?[25]

Али поглавити доказ велеиздаје било је то, што Хришћани нијесу припознавали божанство римскога цара. Ето шта Плиније поручује Трајану: „Ја их прво питам, јесу ли Хришћани; припознају ли да јесу, онда их по други и трећи пут питам и пријетим смртном казном; не одустају ли од те исповиједи, онда су кажњени. Има некојих — каже даље — који, кад их по други пут питам, поричу се и кажу да су некад давно Хришћани били: пред њих су одмах изнесени кипови богова и твој властити кип, а они им жртвују, како им ја наредим, тамјаном и вином“. По његовим ријечима јасно је да је обожавање цара могло отклонити Хришћане од страшне оптужбе велеиздаје; нијесу ли пристајали на то, онда им није више било спаса. Пред таковом оптужбом нестајала је свака разлика друштвеног положаја, која је опет толико вриједила у осталим случајевима: велеиздајник је смакнут, па био он роб, занатлија, витез или сенатор. Али цара, као главу државе, Хришћани су доиста припознавали, они су се молили Богу, како је Св. Павле наређивао „за цареве и за све, који су у власти“;[26] на обичним састанцима молили су му се, дижући руке у небо и голе главе, и тражили су од Бога „да пода цару дуг живот, припознату од свијета власт, слогу у обитељи, побједу на бојном пољу, вјеран сенат, крепосне поданике и да напокон вас свијет буде у миру“.[27] Признавали су царску моћ над људима и над људским стварима, али „да је цесарево све, шта би Богу преостало?“[28]

Кад се Октавијан, по предлогу Мунација Планка, „удостојио“ да прими назив Augustus (који се је надијевао храмовима, што су посвећени по вјерским обредима), онда је цар постао света особа, његова је власт божанска, а он је сам намјесник богова на земљи; по његовој смрти нови владар проглашава апотеозу свог претходника, и по сенатовој одлуци одређено му је мјесто на небу поред Јупитра и Марта. Наш Плиније каже Трајану: Ти си поставио свог оца Нерву на небо, али то нијеси учинио из обијести или да се самоме небу ругаш, већ што си увјерен, да је у истини Бог“.[29] Ове су ријечи доста чудновате, јер тешко нам је помислити да су Плиније и Трајан увјерени о Нервином божанству; та учени људи нијесу од ријечи до ријечи схваћали идеју о апотеози. Они су правили велику разлику између апотеозавана цара и правих богова; цар на небу није за њих друго него неки полубог, по калупу јелинског хероса; то је човјек, који тамо на високу сједи, јер су његове врлине тражиле награду преко гроба. Али за простака цар је прави бог, који се јавља као остали у сну и у облацима. Жива пак цара,

[22] Посланица I. 2, 18, и Св. Павла Колошанима III. 22. 23.
[23] Annales XV. 44.
[24] Јеванђ. по Луци XIV. 26.
[25] Latebrosa et lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula — Octavius. 8. 4.
[26] Тимотију II. 2.
[27] Tertul. Apolog. 30.
[28] Apolog. 15.
[29] Paneg. 9.

и ако је света особа, ипак не обожавају, осим ако махнит какав владар, као Калигула и Домицијан, захтијева од преплашеног сената, да га већ за живота уброје у богове; ми ћемо само споменути, како је Трајан ријетко кад допуштао да се његов кип намијести поред кипа Јупитрова.[30] Тим је дакле Август обезбједио себи и својим потомцима моћ и углед, али је тим дао и повода страшноме прогонству вјере, која није могла да призна тај нови чланак римскога устројења. „Ја — каже Тертулијан — не називљем цара богом, јер прво не умијем лагати, а опет не ћу да му се ругам; ја немам него једног господара, а тај је и царев господар; само њега треба обожавати, ако хоћеш да буде наклоњен и владару. Чувајте се дакле да не испоредите с Богом човјека, који без њега ништа не може“.[31] Вјерска начела поганика и Хришћана, ходила су дакле сасма противним смјером. Видили смо, шта је Плиније тражио од Хришћана, да се увјери, јесу ли се заиста освијестили. Увјети за опстанак били су им јасно назначени.

У смислу римских идеја и закона, држава је вршила своју дужност, кад се је толико старала да тријеби нову вјеру. Пуна је црквена повјест мука и невоља, што су трпљели Хришћани; али поред све крви, којом је омашћена свака страна те њихове доиста велике историје, данашња је критика рашчистила истините догађаје од предаја и претјеривања, те је баш за доба нашега писца доказано, да право прогонство још није било. Како је Плиније с Хришћанима благо поступао, онако су по свој прилици и остали суђи. Вјерници се нијесу увијек казнили: који баци грумен тамјана на олтар пред Јупитром, прост је од казне; који су пак тврдо при своjему богу остајали, мало су кад смакнути; или су затворени, или прогнани или су послани у руднице.[32] Суђима је највише до тога било да одврате људе од њихових начела; предочавали су им све сласти живота и сву грозоту смрти; кад пријетњом нијесу од њих ништа постизали, онда су их стављали на свакојаке муке, да свладају ту њихову још нечувену тврдоглавост, као што је и сам Плиније чинио. Али је такова упорност на жалост често изазивала и у суђа још већу постојаност у истраживању истине — и ето како се збивало да су муке и казне онако страшне биле. „Ако се чудите — каже Боасје — што је било људи, који су тако шта наређивали, веће нам је чудо што су невољне жртве често и својевољно хитале да тако шта подносе“.[33]

Може бити да Хришћани не би били никад толико претрпљели од римских судаца, да нијесу на се навукли мржњу простога народа. Та знамо како су у оно вријеме сви напори философије тежили на то, да ублаже карактер друштва, и да морал, дотле подвргнут господству страсти, заузме мјесто, које му припада у људском срцу. Али она философија, која је толико расвијетлила памет и разборитост вишим сталежима, она је мало продрла у ниже слојеве друштва, а најмање пак у сељака: он се још чврсто држао својих старинских мита, а стара митологија — рекао је не знам већ ко — како је постала од просматрања природе, тако је на пољу и на ливади била још увијек као у својој кући. Простак, далеко од сваког моралног развитка, дочекао је хришћанство као права непријатеља. „Колико се пута — приповиједа Тертулијан — на нас камењем бацали! Колико су нам пута спалили куће! Па чак и гробови наше браће откривани су, лешине извађене и раскомадане!“[34] На први мах чисто смо у чуду, кад видимо, на какву је одвратност нова вјера наишла баш код оних људи, којима је она обећавала да ће бити први у царству небеском, којима је она разбијала окове и проглашавала једнакост на земљи. Али је на жалост велика истина, да прост свијет или се махом занесе за каквом идејом или јој постаје највећи противник; који је нову вјеру пригрљивао, био је најжешћи Хришћанин; који јој се противио, био јој је најљући душманин. Томе непријатељском елементу придруживао се и други, који га је шта више и гонио и раздраживао да напада на Хришћане, а то су били не само заступници римске вјере, који су кривим оком гледали брзи развитак нове науке, већ биле су и оне источне вјере, што су у оно доба господовале у Риму. Свештеници богиње Цибеле, египатске Исиде, гатаоци, врачари, живили су варајући прости свијет; смуцали су се по крчмама, по улицама, гладни, на пола голи, принуђени да продају све што на себи имају,[35] да спавају на нечистим мјестима, поред лупежа,

[30] Epist. X. 8. 9.
[31] Apolog. 33. 34.
[32] Apolog. 12. In metalla damnantur.

[33] Fin du paganisme I. 430
[34] Apolog. 37.
[35] Martialis XIV. 204.

морнара, робова и гребодера.[36] Глупа им је свјетина вјеровала, а они су јасно доказивали како су све Хришћани криви, што су толике невоље на свијету, јер су богови љути, е та нова вјера одвраћа народ од старинских храмова; пада ли непрестано киша, устраје ли превећ сунца, разлије ли се Тибар преко обале, удре ли гдје тријес, Хришћани су томе криви.[37] Јаох ти пак невољницима, кад су јавне светковине, кад су игре у циркусу и у амфитеатру! Те страшне школе окрутности и разузданости биле су као створене да с њих Хришћани пропате. У циркус се носиле слике богова и царева; гладијатори, што се клали, крв, што је по пијеску текла, то је све раздраживало већ и онако окрутну ћуд римску; али ни заклани гладијатори, ни заклана звјерад није задовољавала те крволочне беспосленљаке: они су чешће тражили да се доведу и сужњи и који су на смрт осуђени, да их лавови растргају; а куд срећe, кад су им при руци Хришћани!

Поред свега тога није било права прогонства за вријеме Трајаново; сам се Тертулијан не тужи на њега. Царев одговор на Плинијево писмо јасно доказује, како је он желио да се праведно поступа Хришћанима. „Не ћу — каже — да их сам тражиш и гониш на суд; казни оне, који признају да тој вјери припадају; они пак, који жртвују нашим боговима, и ако сумњаш да права своја чувства крију, нека су слободни“. Можемо пак и то рећи, да се Римљани у оно доба нијесу још толико бојали тог новог бога, који је свијету казивао, да онај, који се не одрече свега што има, не може бити његов ученик;[38] та не господује ли Рим и без њихова бога над цијелим свијетом и над њима самим? Идеја о свеопћој вјери није се никад приказала људима, који су десно и лијево гледали, гдје се напоредо дижу храмови свих могућих вјера. Касније, у трећем вијеку, кад је хришћанство преотело мах, кад је стари свијет напокон увидио каква му опасност пријети од тих скромних и сиромашних вјерника, онда је борба све то жешћа постајала, а и најбољи цареви нијесу већ зазирали ни од каква средства, да се нова вјера уништи. И гле, баш у оно доба закони су блажи били и против простих злочинаца и против политичких прекршаја, а најславнији су законодавци цвјетали; али за Хришћане није било милосрђа никаква, а борба је била заметнута између њих и власти. Закон о велеиздаји сачувао је сву своју строгост, али само напрама хришћанству; а Тертулијан, који је као правник добро познавао римски законик, каже: „ми смо живи спаљени, само због нашег бога; дочим такову казну не трпе ни прави заверсници против сигурности државне, ни они, који очито падају под закон велеиздаје“. Хришћанство је ипак тајно, али увијек једнаком енергијом поткопавало темељ старинској згради.

О великом уму Трајанову није већ сумње; али и најмања појава какве нове идеје, која би и мало могла постати опасна државни, расла је пред његовим очима као да је права и велика опасност, којој је он морао са свом строгости стати на пут. Он је доиста први римски цар, који је Хришћанима, ма којему народу припадали, устезао оне повластице које су све остале стране вјере уживале; педепсао их је само у колико су се они, по његову мишљењу, јавно противили законима и власти и били опасни за мир римскога друштва. Је ли он зар предвиђао у дубини своје душе, да је та нова вјера позвана да побуди најзнатнију револуцију, што је свијет икад дочекао?...

Свијет је пак његову успомену радо сачувао: средњи га је вијек преобразио у неку предају. По њој је свети Гргур папа испросио од Бога да буде Трајан спасен са његове велике доброте, и како кажу, Бог му је угодио. По Данте-овој Божанственој Комедији Трајан је на небу; по суду данашње критике Трајан и његово доба заузимље једну од најљепших страна велике римске историје.

Јосип Берса

[36] Juven. VIII. 176.
[37] Apolog. 40.
[38] Јев. по Луци XIV. 26.

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

(Наставак)

Александар Ивановић Левитов родио се 1835 године у селу Добром, лебедјанскога округа, тамбовске губерније; отац му је био ђакон и држао гостијоницу, а осим тога и сеоску школу. Још као дијете научио је читати и писати и прије него што је ступио у школу (лебедјанско духовно училиште), помагао је оцу у његовој сеоској школи. Како је одлично положио испит за духовно училиште, буде му допуштено, да може остати код куће и да долази само на испите. Кад је добро положио и завршио испит у духовном училишту, пође у семинар у Тамбову. Тај семинар био је са свијем аскетски удешен. Левитов, који је код куће имао, истина, пуне руке посла, био је иначе слободан, те се није могао навикнути на тај семинарски живот, гдје је наишао на ћудљиву окрутност управитељства и сурове обичаје другова. Његов меки карактер, његове песничке наклоности нијесу биле за ту средину, гдје не налажаше ни одзива ни заштите, него су га и другови и професори нападали и пецкали. Но срећом нађе друга, с којијем га зближи љубав к читању и литератури и који га брањаше од нападаја другова, како бјеше физички јак, те је Левитов с њим на пошљетку отишао на свенаучиште и живио њеко вријеме у Петрограду. То бјеше њеки Соколов, драматичар, који је писао и романе, у којијем се црта неваљало одгајање омладине и штетне пошљедице његове.

Највољели су читати Шилера, Гетеа, Дајкенса, Текереја и Жорж-Сандову, а од рускијех књижевника Пушкина, Грибоједова, Љермонтова и касније Гогоља.

Левитов пријеђе у други курс семинарије, философију, али га не сврши. Инспектором семинарскијем постаде њеки монах Јероним, који није трпио ни најмањега одступања од пређашњијех правила, ни самостална рада и мисли, а особито није трпио свјетске литературе. Међу тијем је Левитов већ био познат са својега „сочинительства“ и једном га затече сам инспектор, гдје чита енглеске романе. Сада га стадоше прогањати. Једном дође сам инспектор у семинарски стан, гдје је живио Левитов и затече га око поноћи, гдје чита са друговима „Мртве душе“. Инспектор, затекавши га на мјесту „преступљења“, није бирао израза у својем гњеву; Левитов се не могаде уздржати, те одговори грубо. Шта је било послије, ево шта каже сам Левитов: „Мене окривише, без суда и истраге, да доводим у стан женскиње, да сам без узрока грдио управитеља и осудише, да ме шибају. Јероним је врло добро појмио, да ће така казна бити за мене осетљивија, него да ме истјера из семинара. Када позваше мене и сав разред у зборницу, онесвијестим се!.. Шта је било послије тога, не знам; само знам, да сам био осуђен на смрт; паднем у живчану врућицу и дођем к себи тек за мјесец дана и то у болници.“ Кад је оздравио, сврши и философски курс и буде уза све то одређен, да пријеђе у богословско одјељење; но њега не бјеше више у семинару. Он и Соколов ријеше се, да пођу на свенаучиште; упитају за савјет познанике, који су се већ учили на свенаучишту московском и медицинској академији. Ови одобре њихову намјеру. Пише оцу о томе; отац му не одобри, но он је то све сликао оцу ружичастијем бојама, остајући при својему. И они се тако крену на пут.

Лијепо карактерише бијограф Левитовљев ту тежњу семинараца, да иду на свенаучиште.

„Још у педесетијем годинама“ говори он „показује се тежња међу нашом омладином у духовнијем школама, да иду на свенаучиште и друге више школе; а у шездесетијем и седамдесетијем годинама

завладала је та тежња тако умовима семинарскијех питомаца, да су јатомице грнули у пријестоне градове и другдје, гдје је било свенаучишта. Већина тијех ускока, људи без икакијех средстава, нијесу имали скоро никаква појма о оному, што их чека; како ће ући у свенаучиште, или академију, како ће се издржавати, настављајући курс и т. д. Они се осјећаху незадовољни у тој околини, у којој живљаху и у којој се одгајаху и због тога су тражили излаза; излаз бјеше само — дочепати се свенаучишта... Једни од њих умјели су да уреде свој живот и сретно су свршавали курс, други, можда најдаровитији, не могаху издржати борбе са суровијем приликама живота, те су гинули под ударцима немиле судбине."

Сав пут од Тамбова до Москве ишли су Левитов и Соколов пјешице, с лакијем пртљазима на плећима, с њеколико рубаља у шпагу и са дебелијем батинама у рукама. На путу сврати се Левитов кући, но не каже матери своју намјеру. Отац му даде пет рубаља и благослов. У Москви се разочарају: сазнаду, да је тешко добити стипендију, на коју су они рачунали; рекоше им, да иду у Петроград. Они се збиља и врате.

Настаде сада опет ту нова биједа за Левитова. Када је мати му чула, шта је учинио, тако је то на њу утјецало, да је за њеколико дана умрла, а он за то дочује тек послије њеколико мјесеца. Код куће је пошло све низ брдо: отац стао пити и да не би бабе му, отишло би све као низ воду. Међу тијем положи Левитов сретно испит и постаде студентом медицинске академије. То је било у августу 1855 године. Из почетка је кубурио, како није имао стипендије, по што је закаснио с молбом, него тек у другом течају доби стипендију. Осим тога упознаде се с војничким доктором Б. И. Маљијем, који му је ишао на руку.

У академији проводио је вријеме са Соколовијем и са још њеколико другова, много радећи и читајући, а кад и када би се и провеселили, кад би имали њеколико залишнијех рубаља.

„Левитов је" каже његов бијограф „био љубимац и душа друштву у том студентском кругу. Његово бистро опажање, природна веселост и разговори, који одсијеваху правијем оштроумљем и хумором, увијек су оживљавали студентска друштва и одушевљавали све слушаоце. Левитов имађаше симпатичну спољашњост. Овисок, танак и стасит, овална лица, а по образима се разлијевала жарка румен, дуге плаве косе, која је падала у витицама до самијех плећа, смеђих очију, које су гледале замишљено и свијетлиле умом. Глас му бјеше грудни тенор, тих, звонак и дубок, баш као да је излазио из самога срца. Само треба погледати то лице и чути глас, па да се човјек осјећа њекако мило и лако: лице то бјеше сад живо, весело, сјајући се од добродушнога смијеха, сад замишљено с изразом њеке благе сјете, саучешћа и љубави, сад опет весело и насмијано... Другови су љубили и умјели да цијене Левитова"...

Ту је Левитов читао својијем друговима свој први књижевни покушај: „Сельскій праздникъ", који је на пошљетку штампан под натписом: „Типы и сцены сельской ярмарки".

Послије тога је мислио, да ће заштедјети њешто од стипендије, па да отиде кући, али то прокарта; дође вријеме испита, но мјесто анатомије њему је у глави Ребека Шарп (јунакиња Текереја, која бјеше његова „прва љубав") и лица његове сеоске приповијести. Пред самијем испитом разболи се, те је сад било или да остави курс на другу годину или да пријеђе на свенаучиште. Сада тек види, да није требао учити медицине, те мишљаше, да пријеђе у филолошки факултет. Љето је провео код доктора Маљога, размишљајући, како да пријеђе у московско свенаучиште, но ту га снађе нова биједа. То је било у јесен 1856 године. По казивању сестре Левитовљеве „примора га њешто, да отиде из академије. О тому ми брат није пигда говорио; то мора, да је њека ужасна тајна и ја сам увјерена, да је и он сам настојао, да заборави ужасну истину. Тај догађај сломи напошљетку његове силе, исквари карактер и помрача његову чисту душу. А друг његов и рођак, Е. И.

Шчепотјев умрије, кад је брат отишао из академије: једни су говорили, да се убио, а други, да се отровао.“ Послије видимо Левитова као видара у Вологду, а за тијем у Шенкурску, архангелске губерније, гдје је много трпио, пијући од тешка очајања и љуте невоље. За бијографски материјал за то вријеме могу нам послужити само писма његова кући и његовијех пријатеља њему. У писму, које је писао сестри, не казује своје адресе, те мишљаху код куће да је умро. 1857 писао му је његов друг и пријатељ Соколов, храбрећи га, да не клоне духом и да ради. Међу тијем је доктор Маљи радио код медицинскога управитељства, да ослободи Левитова. 1858 премјесте га у град Ведьск, а доктор му пошаље новаца, да отплати стипендију, но он не одговараше својему заштитнику; ваљда није ни добио новаца. Послије тога у јануару 1859 пише му Соколов, да заврши свој „Селскый праздникъ“. У марту добије Соколов трећу главу „Сельскаго праздника“, да преда у редакцију „Сына Отечества“ Старчевскога. На пошљетку 1859 добије слободу.

Међу тијем се удала његова сестра за ваљана човјека и имала већ ћерку, кад је к њима дошао Левитов. То је било у августу 1859. „Дошао он из Вологда болан, уморан и сломљен“ казује његова сестра — „скоро го и у њекијем папучама мјесто ципела. Мјесто коже на табанима било је комађе меса, и у то месо упилили се комади платна, којијем су биле обавите његове мученичке ноге. Ја опрах та мјеста својијем врелијем сузама, залијечих ране не скупијем љекаријама, него љубављу и његом.“

Кад је оздравио, отиде с прољећа 1860 у Москву. Баба и сестра заложе њешто рубенине, те с тијем оде на пут. У Москви није имао никога од познатијех. Док је трајало новаца, ноћивао је у гостионицама, а кад му понестаде новаца, ноћивао је по клупама уз обалу или у дашчарама, гдје се упознао са претрглијама, који су га хранили и частили тутуном. Одавде би ишао сваки дан на пошту, да види, јесу ли стигли новци, но увијек би се враћао празнијех шака. Једном се сретне случајно са једнијем другом из семинара, но овај не само да га није потпомогао, него му није ни допустио, да преноћи у стану његову. Међу тијем стигну му новци од куће. Сестра његова прода два вола очина, те тако сад најми стан.

Биједни Левитов ипак је и даље радио, но тако је мало вјеровао у своју литерарну снагу, да га је увијек морао њеко са стране да подстрекава. То бјеше њеки стар човјек, који бјеше слагач у штампарији „Русскаго Вѣстника“. Овај га упозна и препоручи Аполону Григорјеву, који бјеше тада у редакцији тога листа. Но прије тога однесе он сам рукопис Григорјеву, кад Левитов не хтједе. На рачун хонорара даду му сто рубаља и постаде осим тога још помоћник секретара у редакцији тога журнала. То учини, те је опет заборавио на све своје биједе и страдања: већ је намишљао, да ће моћи ступити у свеучилиште, слати својој сестри *много* новаца, и њој пише: „да се узда у њега као у камену гору“. Ту се упозна с В. Слепцовијем, Бабиковијем, И. Кељсијевијем, А. А. Свириденком, А. А. Козловијем, који је тада био директором редакције „Московскаго Вѣстника“ а сада професор Кијевскога свеучилишта, и са другијем. Но послије два мјесеца разболи се и отиде у болницу, не вративши се више у редакцију, ма да му је мјесто било остављено. Рукопис, који је одобрио био Григорјев, врате му натраг, како је Леонтјев нашао, да не одговара правцу журнала.

Тек 1861 у првијем бројевима „Московскога Вјесника“ почела су се први пут штампати дјела Левитова, то бјеше: „Слаткое житье,“ треће по реду. „Ярмарочныя сцены“ бјеху послане у журнал Достојевскога „Время“, гдје су биле штампане у августу 1861. Ту је доштампано и „Слаткое житье“, кад је престао да излази „Московски Вјесник“. У „Русской Рѣчи“ изиђе 1861 „Цѣловальничиха“ и „Проѣзжая степная дорога“.

У то вријеме почеше се појављивати доста често његове црте и приповјести у већијем и мањијем журналима московскијем и петроградскијем: у „Зритель“ — друга цртица „Степная дорога, „Мірской

судъ" („Расправа"), „Дурочка"; у „Развлеченіи" — „Дорожный очеркъ" („Насупротивъ") и т. д.

Послије тога отиде Левитов у Петроград, гдје стече много новијех познанстава у литерарнијем круговима, особито млађијем; у „Библиотекѣ для Чтенія", „Русском мірѣ," „Очеркахъ", „Народномъ Богатствѣ", „Искрѣ" (под псевдонимом Ивана Сизова), послије у „Современикѣ" и „Вѣстникѣ Европы" појављује се цијели ред његовијех чланака и приповијести.

Овдје живљаше тешко због климата и што није имао новаца, те се одавде опет пресели у Москву, гдје га другови једва познаше, тако је био опао и промијенио се. У августу 1866 добије мјесто за учитеља руског језика у Рјашку (Ряжскъ), но не прође ни мјесец дана, кад видје, да је то „једна од највећијех глупости, што их је учинио у животу", те га већ у октобру видимо опет у Москви. Ту је давао часове у једној московској женској гимназији, но ни то не издржа и опет настадоше за њега худа времена. Гладовао је и зебао, падао у болницу а кад и кад преселио се к пријатељима, кад није могао више да издржи. Но уза све то он је ипак љубио свој друговски круг, гдје су младе идејалисте тражили истину и више сврхе животне. „Ма како да је много искусио у животу и код људи — казује његов бијограф — ма колико да је поднео искушења и недаћа, увијек се заносио слушајући младе ријечи и вјеровао, као што може само вјеровати младић, који још није могао да остави школске клупе. Уза све то Левитов је умио увијек на први поглед да оцијени личност и њезино достојанство и с малијем изузецима увијек се обистинило, што је Левитов рекао. Врло би га тиштало, кад би се разочарао о људима. Своје симпатије и антипатије увијек је отворено казивао, не устежући се ни мало".

1866 отиде опет у Петроград, по литерарна неудаћа и болест примора га, да оде из Петрограда, те га видимо као помоћника поглавару код николајевске жељезничке пруге, но за по године ето га опет у Петроград, гдје се одаје пићу, борећи се са сваком бијéдом и невољом.

У августу 1870 дође Левитов опет у Москву, гдје опет почињу нове биједе и невоље. Растројено здравље требало је лијечења, но не бјеше новаца за то. Жеља, да види мјесто свога рођења, тако га је обузела, да се једнога јесењега дана по највећој киши пустио пјешице у тамбовске степе. Њеки познаник његов, који га је хтио да походи, стаде га свукуда тражити и нађе га у крај пута у јарузи скоро онесвијешћена, гдје је пао од изнемоглости. Њеки пријатељ узме га к себи, те су пријатељи чинили, што су могли, но нијесу му могли са свијем помоћи.

Левитов је ипак радио и баш у тијем најнеповољнијим приликама хтио је да напише један овећи роман; но како не имађаше мирна времена за то, роман није напредовао, него само извади из њега једну епизоду под називом „Говорящая обезьяна", која је штампана послије његове смрти 1879. У почетку 1871 врати се у Петроград, гдје се наставила страдања, муке и патње и пијанство од очајања. Још једном одлази за учитеља у Козлов, намјерава, да издаје свој журнал, но не добије допуштења за то, управља њеко вријеме редакцијом илустрованога журнала „Сіяніе" и т. д. но свагдје га прогања несрећа, јер је непрактичан и неистрајан. Пошљедње године проживио је у Москви, гдје су почели да излази један по један од зборника његовијех дјела, но мало се о њима говорило у литератури, а то је још већма тиштало Левитова. Но он се ипак уздао, да ће моћи написати роман, гдје би показао позитивне и негативне стране рускога народа, послије би опет посумњао у себе и падао у очајање. У почетку 1875 године разболи се озбиљно, тако, да се више није ни дигао. У јануару 1877 године умрије Левитов од сушице у свеаучилишној клиници у 42 години својега мученичкога и горкога живота.

(Свршиће се)

Милан Поповић

САДРЖАЈ: Песништво: Кнез Борич. Мрки Вук. — Поука: Плинијево писмо о Хришћанима. — Књижевност: Александар Ивановић Левитов.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 19. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

Јован Грчић

У Новом Саду, 9 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Не питај ме за пређашње дане
И за ноћи песмом опеване!
Не питај ме ни за моје јаде...
За њих само моје срце знаде
— За се ћу их у тајности крити —
Пред тобом ћу само ведар бити,
Јер, крај тебе, мирно живот сносим,
Покрај тебе јадима пркосим,
Па утишам и уздахе своје,
Да бих чуо дахе душе твоје.
Загрли ме, моја жељо жива,
Треба живот и да се ужива!

Ако ми се бора челом јави,
Не питај ме за што се појави!
Не уздиши, не ћути, не клони!
Но је, одмах, с мога чела гони!
Не кори ме, него ме излечи —
А нек су ми слатке твоје речи
Или осмех с рујних уста твоји',
Што ме, часом, милином опоји
Па ме носи, измеђ црних јада,
У арајство, у царство наслада.
Загрли ме, моја жељо жива,
Треба живот и да се ужива!

Видела си цвеће мирисаво,
Кад настане пролеће убаво,
И девојке, како пољем ходе,
Да га беру, да младости годе...
Не питају, шта је било с њиме
Преко дуге снеговите зиме,
Не питају, да ли вене с чега
Ни да ли је све добро по њега —
Но се диче оним, што им нуди,
Стручак ману — цвет метну на груди.
Загрли ме, моја жељо жива,
Треба живот и да се ужива!

Вл. М. Јовановић

ЈОШ ЈЕДНА ДЕЛИЈИ ОД ДВА ЛИЦА

„Imponira“ и „Šekspira“!!
Богме си се ти отрцо,
Изанђала теби лира,
Па и ти би још надрцо!

Но „posljednju“ — велиш — рече
И у трње коње вrже,
Певању ти дође вече —
Пегаз чудно нешто рже.

Додијало већ и скоту
Шевrдање Жумбер-паше —
Зар да трпи ту срамоту,
Камелеон да га јаше?!

Јован Грчић

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

Шеста појава

ПАЛАТИН. МАЂАРСКИ ВЕЛИКАШИ, БЕЛИНЕ ПРИСТАШЕ. (Сви у оклопу и оружју). ПРЕЂАШЊИ

БОРИЧ

Но ево их већ иду. (Палатину)
Ко си ти?
Да буде дочек, како иште чин.

ПАЛАТИН

Палатин земље, први чиновник
За краљем.

БОРИЧ

Онда ступи ближе још!
А другови? Што они осташе?

ПАЛАТИН

Јер не знам, да л нас овде не чека
Нож у прса па — нека умрем сам.

БОРИЧ

Ја веру дадох: дођ'те слободно;
Јунаци ту су, разбојници не.

ПАЛАТИН

Баш када си се крстом клео ти,
Твој разбојник се један домако
До краља, да га смакне.

БОРИЧ

Истина,
Ал од нас сваки то осуђује.

ПАЛАТИН

Сад може бити. Ал наш језик то
Нитковом и убицом назива.

ПРВИ ПОЉАК

Не зову то ни код нас друкчије.

ПАЛАТИН

(с поштовањем према Пољацима)
То знам; у вас се ми и уздамо.

БОРИЧ

Тог не би било, да докучих ја.

ПАЛАТИН

Наш краљ је и без тебе сачуван.
Краљ краљева је њега штитио,
За слепца Бог је с неба гледао;
Кад виде шта ће грешни зликовац,
На окуп онде и нас нареди,
Те, место оштра ножа, зликовац
Тек жаоку могаше пустити.
Тек рече нешто, понда скапа скот,
К'о зоља када пусти жаоку.

БОРИЧ

Веруј нам, то је нама мио глас.

ПАЛАТИН

То видим. (Пољацима)
Браћо, пољска господо!
Обећајте нам, ма без заклетве,
Да, ако реч нам ове (на Мађаре) увређа,
Да ће нам ваш мач бити одбрана.

ТОРДАЈИ

Па то да трпим?! Краљу, и ти зар?
Зар твоју дату реч да презиру?
Нек иду натраг несаслушани.

БОРИЧ

Стрпљења мало, већ сам молио...

ТРЕЋИ ПОЉАК

Да, збори само. Ми смо обрана.

ПАЛАТИН (пратноцима)

Е, онда хајд'те...

(Излазе и остали из чунова; с једне стране наместе се пољски великаши, с друге побуњени Мађари с Боричом; у среди пак палатин са присташама Белиним; дотле:)

ДРУГИ ПОЉАК (друговима)

Нама верују.

ТРЕЋИ ПОЉАК

И јесте гадно; слепца нападати.

ДРУГИ ПОЉАК

Господин овај лепо збори, је л?

ПРВИ ПОЉАК

Ха̀д видећемо, преран ти је суд.

БОРИЧ

Говори! Које добро? Шта бисте?

ПАЛАТИН

Пре нег би војске сабље потргле
И снопље мртвих поље покрило
Те за њима да пиште сирочад —
Желимо знати, шта ти тражиш ту?
(с достојанством)
Па и ви с њима, драги суседи,
Што ли је вама додијао мир?
Је л бољи ваљда грозан, дуги рат,
Који би док нас траје водили,
Да пропаднемо у њем ми и ви.

БОРИЧ

Ја тражим своје право, скиптар мој;
По праву тражим, ја да будем крањ,
Јер ја сам краља Коломана син.

ПАЛАТИН

Онда нас не би река делила,
К теби би сваки Мађар хитао;
Но ми имамо краља изабраног
И круна само њему припада.

БОРИЧ

Том отмичару, слепцу, тирану?

ПАЛАТИН

Па нек је тиран, к'о што велиш ти.
Но ми тог слепца ипак слушамо,
Баш за то, јера — није тиранин.
Из славне лозе наше краљевске
Од Арпадове крви син је он
Још жив и, што се каже, законит.

БОРИЧ

Зар тако? Тако мени у очи?...
А ко сам ја?!

ПАЛАТИН

(мирно, с достојанством)
Опрости оштру реч;
Ми поштујемо љубав синовљу
Спрам оца твога — Бог је сведок наш,
И никад не би пребацивали,
Да није ево баш за невољу.
(вишим гласом)
Јер кад нам руше домовини мир
И сумњиче нам право избора
Те чисту, сјајну круну краљевску
На грешну главу рука скрнава
Пренети жели те нам тако част
И народни нам понос згазити:
Мировање би било јадништво,
А лудост, кад би кога штедели...
Па зато велим очи на очи:
Да Борич није — Коломанов син.

БОРИЧ

Та реч је теби или мени смрт.
Не један живот, већ ни хиљада,
Да имам, опет не би спрали срам —
Извуци мач, а сведок биће Бог.

ПАЛАТИН

Ал гледај преко оне бојнике,
Колико год их видиш, казаће
То исто, што ти ево рекох ја.
Њих све пак не ћеш моћи посећи,
Ма један мора од њих остати
Да виче ко си...

БОРИЧ

Кукавицо ти!
Што врдаш?

ПАЛАТИН

Нисам кукавица, не,
Гле ове ране свуд на челу мом!
Па сад да чувам чело рањаво?!

ПРВИ ПОЉАК (Палатину)

То није лепо, што си спомињо,
Доказало се, да је била лаж:
Краљ Стеван га је призно за брата.

ПАЛАТИН

Јест, Стеван круну њему намени,
Ал' том се сваки Мађар опиро,
(на Боричеве присташе)
И ови овде бунтовници сви
(Пољаци се тргну)

ПРВИ ПОЉАК

И они нису хтели.

ПАЛАТИН

Нису, јест,
Те онда Стеван закон погледа,
И видев шта је, махну Борича,
Већ наследником Белу прогласи.

ТОРДАЈИ

Ти подмећеш; ми нисмо пристали.

ПАЛАТИН

Да, нисте на то, да се закраљи
Онај, којем сте одузели вид.
(узима од једног пратиоца писмено)
Ал ево писмо, суд за Предславу,
Да није била тако невина.
(Тордајији)
Ти беше судац (показује Пољацима)
— ево потпис му!
Па Чанад (окренут к њему)
— ево и твог имена.
А ево главних, што је тужише,
И ево њих што спис потписаше,
Сведочећи о прељубништву јој.
Па ти, што матер тад осудише,
Сад хоће да је син њен законит!..
(Предаје писмено Пољацима. Боричеве присташе, поражени, немају речи.)

ПОЉАЦИ

(међусобно, жестећи се)
Та то је покор!

БОРИЧ

Мати, мати, ох!
(Бодомиру, тихо)
Је л свест ми стала ил се врти свет?

ТОРДАЈИ (прибравши се)

Но ми смо све порекли с кајањем.

ПАЛАТИН

Чујете л то? То збори судија:
Признаје, да је криво судио
И једној жени узо име, част,
А краљици да оте круну јој
И да је јадно чедо жигосо,
Што краљица ношаше под срцем!
Да, жигосао дете невино
Још нерођено: овог јадника,
(на Борича)
Ког сад за краља жели уздићи.
(Пољацима)
Које је гори грех? Пресудите!
Ил лажан суд спрам двоје невиних
Ил бунити се против оташтва,
Те хтети свргти краља законог
А уздигнути крв незакону —
Избер'те, па нек ови витези
О вама знају шта ће мислити.

ТОРДАЈИ

Погрешисмо, те поправљамо грех.

ПАЛАТИН

Ја нисам био судац, нити тад
Потписах под ту тужбу имена,
Па ипак ево то потврђујем,
А и сва земља тако казује
Да суд тај беше прав и законит.
Ви лажете; јер као прогнати
И не знате за част и светињу
И шта је правда... Да је вама краљ,
Који вас прима с греси под скуте
Па био оро или — кукавче.

ТОРДАЈИ

И они закон, правду спомињу!..
А онај крвав суд у Араду?

БОДОМИР

Ако је тако, к'о што веле сви,
Онда је закон ваш: убијати.
(показује на спис)
И с тог не вреди ни ваш онај суд.

ПОЉАЦИ

Да, признају, да криво судише.
(Борич уздахне)

ПАЛАТИН

Па нек је тако; нек је она крв
Потекла услед беса тиранског —
То само нас ко такве казује,
Да тирана и прут му волимо,
Нег лажан кам у круни краљевској.
(Пољацима)
Но то овако беше, господо:
Они су вашег саучешћа жар
Спрам патњи, које вама причаху,
У згодном часу употребили...
Ох, ал да вам и грех свој причаху!...
Но ево ја ћу.

МАЂАРИ

(на страни Боричевој с виком)
Доста рече већ!
Осветимо убиство! На ноге!

ПОЉАЦИ

Не! Саслушајмо; обећали смо.

ТРЕЋИ ПОЉАК

Да, чујте! друкче ми се делимо.
(Жагор се стишава)

ПАЛАТИН

Наш краљ, наш силни, свети Владислав,
За ким плакасмо целу годину,
Реко је да је Алмош наследник,
Ал Коломан се диже — поста краљ.
Тад Алмош своје право тражаше —

ТОРДАЈИ

И домовини створи силна зла,
До смрти своје буну дижући
И зовућ туђе чете у помоћ. —

ПАЛАТИН

К'о баш сад ви... Ил за вас није срам,
Што тад код њега срамом зврсте сви?
Ја нисам пристајо уз Алмоша,
Уз бунтовника. Но краљ Коломан,
Опраштао је буне брацу свом,
Док слушаше свог доброг анђела,
Јер знађаше за ону наредбу:
Нек скиптар млађи брат му наследи.
Ал ви сте у њег отров сипали,
Докле му срце не отровасте
И он, ох, грозно дело учини!
Те рођеноме млађем брату свом,
Избости даде ока обадва! (Пољацима)
Грозите се? Но ту још не ста бес!
И на то још га после склонише,
Да нејако му чедо невино =
Ком шарен лептир беше милији
Нег десет круна, десет престола,
У ком анђелци јоште живљаху
А греха ни да има не знаде —
Да, чедо то, нејако, невино
Из мајчина му крила тргоше
Да види оца с оком крвавим
И то да му је задње виђење,
А по том више ништ' да не види:
Јер тад и њему вид одузеше.
Због црног греха, гриже савести,
Коломан после свиште, кунући
Зле саветнике своје —
(на Боричеве присташе)
Ове ту!

ПОЉАЦИ

Ох грозно, грозно!

ПРВИ ПОЉАК

Што то чинисте?

ТОРДАЈИ

Да сатримо поган змијски род,
Што сада ево гризе, уједа...

ПАЛАТИН

Из страха, да ће дете бити краљ! —
Ал нису само вид му узели;
Господа су се мудро бринула,
Удиљ о глави њему радећи.
Но њега спасе свети манастир,
У који смо га одмах склонили,
Да не би био жртвом џелатском.
Сачуво га је Бог, те поста краљ,
И душманима грехе опрости.
Ал ови, ови мира немаху.
Да натраг стеку изгубљену власт,
Најамљенике подло нађоше
Да нуде престо разним кнезовма,
Е, богме кад се за то дознало,
По праву бише протерани сви.

ПОЉАЦИ

То нисмо знали.

МАЂАРИ

Све је потвора!

ПАЛАТИН

Вас преварише. — Тог је било већ:
Кад ваши оци Белу донеше
И Андрију, а Петра, тирана,
Са престола нам доле свргоше,
Они су онда друкче примљени:
Мађари пред њих листом одоше
И с благословом оба примише,
К'о спасиоце бедног оташтва.
Но с овим овде друкче стоји ствар.
Натурује се, свет пак не ће га.
Па, на жалост и ви сте устали!
Мрзимо л ми вас, кад се буните?
Не! Ни сад још вас не мрзимо, гле,
Јер знамо да су издајице те,
Претварајућ се, вас обманули.
— Та срце вам је пуно милости.
Ал ако баш желите с нама бој,
Нек тече крв, нек тече потоком,
Но (на Борича) овај, знајте, не ће бити краљ!
(пратиоцима)
Сад хајдмо! Један дан нек стоји још,
Те онда — у рат, на шта срећа да!

ПОЉАЦИ

Ми не можемо у рат! Хајдмоте!

ТОРДАЈИ

Остајте још, да ја одговорим.

ПОЉАЦИ

Ми не можемо у рат. Знамо све.
(одлазе)

ТОРДАЈИ

Ми остајемо с нашим краљем ту,
Да поправимо, што му згрешисмо...

БОРИЧ

(који је до сад поражено стајао, и више пути хтео отићи, да га није задржао Бодомир, сад силно уздахнувши)

Ви не тражите за се пробити,
Вас верност веже за ме, верујем.

ЧАНАД

То беху само улизице му,
Ал земља, народ, суди друкчије.

БОРИЧ (ледено)

А што Пољаци тако одоше?

ТОРДАЈИ

Они су пошли само у пљачку
Не у бој, те им ова прилика
Баш добро дође, да нас оставе.

ЧАНАД

У борби ће нам прећи другови.

БОРИЧ

А биће, мислиш, „издајица“, је л?

ЧАНАД

Шта, издајица?

БОРИЧ

То јест присташа!

ЧАНАД

За цело: више од половине.
Победићемо, краљу, води нас!

БОРИЧ (Тордајији)

Удешавајте војску. Где је план?
Да, водићу вас!
(Мађари оду; Бодомиру)
Кнеже, причекај!
Ови ће сви у — смрт, до једнога!
А ти — ти бежи, драги побрате!

БОДОМИР

Ни разговора! Ту ја остајем.

БОРИЧ

Ал ти си отац!

БОДОМИР

Са мном ће и кћи.
Већ друго нешто... Ако сам ти друг,
Саопшти мени душе твоје бол, —
Угушиће те.

БОРИЧ

(једва се савлађујући)
Лаж је, не веруј.

БОДОМИР

На устма ти је брава гвоздена,
Ал издају те очи — огањ тај;
Ја знам —

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

II

Кад разгледамо развитак свију наука од Платона и Аристотела па све до Лајбница, Канта, Коперника, Њутна, Галилеја, Дарвина и других, видећемо, да се све науке у току векова све то више усавршавале. У томе развитку наука дешавало се, да су неку теорију, коју стари Грци поставише у науци, доцнији векови са свим порушили и на место ње поставили другу, много напреднију. Читаоцима ће бити познато, да се пре Дарвина држало, да сваки напредак у природи бива скоком, да бива услед жестоких револуција у земљи, које све измењују. Ту је теорију оборио Дарвин. Он је научно доказао теорију о тихом развитку органског света. Силна,

очајничка је то борба била, коју је Дарвин водио са својим противницима, али је опет зато из те љуте борбе изашао као победилац и данас су осим најконзервативнијих научника примили сви учени људи његову теорију као најприроднију. Начела те теорије не владају само у природним и друштвеним наукама, него у последње време и у самој уметности.

Има ли у опште икога на свету, који би могао тврдити, да је ма која наука данас дошла до тог савршенства, да се не би могла још боље усавршити?

Заиста, стари Грци имали су свога Платона, Аристотела и других, великих научењака и филозофа, али поред свих тих великана опет се у свету појављују Кант и Лајбниц и други великани.

Стари су Грци положили темељ многим данашњим наукама, али зар је све то светиња и необорива истина, што нам они написаше и чему нас они научише? Зар не сме нико више дирнути у ту светињу?

Стари Грци оставили су нам много дивних дела у уметности, која су потоњим нараштајима служила а и данас служе као узор, али зар се наше доба мора зато у свему угледати на те старе Грке? Заиста би то била врло лепа „сведоџба сиромаштва“ за наш век. То „старо доба“ је у самој ствари „младо доба“ човечанства и те „старе људе“ можемо пуним правом назвати „омладином“ човечанства. Па зар ћемо се ми још и данас у те омладине свему учити? Зар је наш век у самој ствари тако сиромашан, да се не може ни сравнити са старим веком?

За све њихове радове одавали су им сви векови највеће поштовање, али опет зато нису били задовољни оним напретком у науци и уметности, до кога су дошли стари Грци, него су их донекле поправљали, даље их усавршавали и нове стварали.

Све, што сам до сада рекао за науку, важи и за уметност. Зар се може уметност зауставити на оним законима, које су јој поставили Грци и Римљани, на оним законима, које је за уметност поставила ренесанса?

Кад сравнимо историју развитка науке и уметности, видећемо, да се те обе људске духовне тековине у своме развитку нигде не слажу. У оно доба, када је грчко вајарство било у цвету свога развитка, није било готово још никакве науке. У петнаестом веку, томе златном добу италијанске уметности, када се појављују најславнији сликари Рафајило, Микеланђело и Леонардо да Винчи, наука је била још у повоју. Доцније је наука рапидно напредовала и данас још увек напредује а уметност је почела опадати. Тек у нашем веку појављују се у уметности јачи духови, који су је кадри подићи до висока ступња.

Јасно је дакле, да наука није кадра пропалој уметности улити нов живот, нити може дати уметности јачега полета, али зато је наука била уметности од велике користи, јер је она усавршавала уметничка техничка средства, наука је створила за уметност многа врло важна правила и законе, те је на тај начин поправила њене старе погрешке а сачувала је од нових погрешака.

Према томе се може рећи, да се уметност није задржала само на законима, које су јој поставили Грци, Римљани и ренесанса, него су уметност унапређивале природне науке све до данас.

Толико о техничкој страни саме уметности, а сад пођимо мало даље.

Сви производи вештине, који нису постали у нашем веку, ако хоћемо да их разумемо и да у њима уживамо, захтевају од нас да се пренесемо у ону епоху, која је њих произвела, иначе ће нам ти радови бити доста непојмљиви, чудновати и увели, и ако су их створили најгенијалнији уметници.

Уметник може бити јако даровит и оригиналан, али опет зато на његов уметнички рад силно утиче његова околина. Околина не само да утиче на избор мотива, него и на извађање самих облика.

Уметничко је дело производ општег стања духова и обичаја свога времена. Онај уметник, који може да својим радовима најбоље одговори захтевима, потребама и осећајима свога времена, изазваће највеће симпатије, дивљење и одушевљење код својих суграђана.

С тога се они уметнички радови, који се допадали старим Грцима и Римљанима, јер су потпуно одговарали духу и обичају, захтевима и осећајима оног времена, не морају и нама допадати у истој мери, јер ми данас са свим друкчије осећамо. Од времена тих старих уметника, па до данашњег дана било је у друштву разних промена. Према најразноврснијим

утецајима постале су и разне потребе, захтеви и обичаји, постао је и други напредак а са напретком постао је и други укус.

Да бих донекле ту тврдњу оправдао, потрудићу се, да бар летимице пропратим некоје правце у француској уметности и да покажем, у колико су одговарали захтевима свога времена.

Тако је н. пр. класични правац у француској појезији под Молијером, Расином и Корнељем био прави израз и највернија слика свога доба. Појезија тих дана величала је краља, придворну господу и остале великаше. Кад погледамо лица Расинових и Корнељевих трагедија, наћи ћемо ту заступљен цео двор: од краља и краљице па до најнижега гардисте. Под грчким именима: Ахилом, Орестом, Одисејем крију се сами великаши оног времена, људи фини, углађени, елегантни, пуни пристојности и учтивости, сами каваљери, који се владају по свима салонским законима.

Али је та појезија животарила само дотле, докле је у народу трајало одушевљење за краља и династију. Када је простом народу додијало оно силно терорисање краљево те се почео полако дизати против својих неограничених господара, морала је пасти и појезија, која није ни најмање одговарала потребама простог народа, него осећајима краља и аристократије. Тај класични правац ишчезава у оном тренутку, када је револуција срушила стару монархију, разорила аристократско друштво и сељака изравнала пред законом са племићем. После те велике револуције наступа у Француској нов живот. Према новим приликама развијају се и нове потребе и нови захтеви, који су опет потражили другу врсту уметничких производа. У француској се уметности појављује романтички правац, који је био производ тог новог времена.

У тој романтичкој перијоди јављају се песници **V. Hugo** и **A. de Musset**, сликари **Delacroix**, **Gericault** и **R. Fleury**, вајар **David d' Angers**, музичари **Berlioz** и **Auber**, и критичари **Saint-Beuve** и **Gautier**. Сви су ти уметници проповедали еванђеље природе и за најкраће време стекли су силне присталице.

Али сви ти уметници не само да су обожавали природу, него се у исто време одушевљавали и самим неприродностима, а оно „просто" и „обично" што су нашли у природи, то су са свим избегавали у својим радовима. Сам V. Hugo мрзио је „обично"" у животу, него је заволео — „страсно", „ужасно", „нечувено" и „изванредно". Тако видимо његова Квазимода, звонара богородичине цркве у Паризу, гурава, глува, горостаса и дива у снази, где се заљубљује у милу и љупку циганку; видимо његова Трибулеја, тога патуљка, несташка, дворску будалу, како страсно љуби девојку, коју му је краљ осрамотио. Он скаче поред њене лешине као бесомучан у џаку, мислећи да гази онога, који је њу осрамотио.

И ако је тај правац у уметности био примљен са великим одушевљењем, није зато опет остао дуга века, јер није био потпуно срастао са тадањим животом, зато је и он морао пасти и уступити место много напреднијем правцу — чистом реализму.

Па да видимо, да ли реализам потпуно одговара студији и захтевима нашег времена.

Реализам даје са свим верну копију правог и истинитог живота. Он нам приказује људе онакве какви су а не какви треба да су, као што су радили пређашњи правци.

А који је најмаркантнији знак наше епохе? Људи наших дана неизмерно цене оно што је реално, егзактно и истинито, дакле са свим противно струји осамнаестога века, где је владао идејализам и осећаји. Осамнаести је век створио највећу слободу за појединца човека. У својој унутрашњости човек је пронашао неизмерно благо — дивне дарове ума и срца, и сматрао је за свој највећи задатак и своју најсветију дужност, да то благо добро сачува, да га што већма развије и доведе до савршенства.

Али та слобода појединца човека није дуго трајала, породица и људско друштво категорично су затражили индивидуум са развијенијом душевном снагом натраг у своју средину, да том снагом помогне породици и друштву.

Човек је дугим расуђивањем дошао до закључка, да он није ништа друго, него део оне природне вериге у целој васелени, с тога и он тако исто подлежи утецају природних снага, као и сви остали природни створови. Од тих природних снага зависи сам опстанак човеков на земљи, с тога је потребно, да човек природне снаге врло добро упозна, да их добро проучи и употреби на своју корист. Но при изучавању природних снага престаје свака фантастична шпекулација, него су ту посматрања, огледи и покушаји једина средства, која

воде сигурно до сврхе. Данас свугде готово, и у науци и у животу, највећу пажњу свраћају на себе чињенице, јер су оне само једине кадре упливисати на нашу будућност. Да би човек дошао до чињеница, мора најпре сасвим уништити све своје осећаје, јер субјективност може врло лако да нашкоди праву посматрању.

Дакле кад данас у друштву, у животу и у науци море човек да рачуна само чињеницама, онда, према општој струји времена, мора човек и у уметности рачунати само чињеницама, а за то је најподеснији чист реализам.

Шта д нас тражимо а шта се и до сад тражило од вајара?

Да на својој статуји што тачније имитује човека.

Шта тражимо од сликара?

Да може човека не само схематично карактерисати, него да нам га прикаже у реалну положају, да нам прикаже предео онако, како га је створила природа.

Према томе тражимо и од песника као уметника, да нам у својим радовима прикаже права природна човека а не допадају нам се данас ни најмање фантастичне слике или сама сентиментална нагваждања. Ми данас тражимо и и од песника да је реалиста.

Од песника или уметника у опште тражимо данас, да у нама побуди љубав према оном животу, који нам он приказује у своме раду. А који ће предмет уметничке израде побудити у нама већу симпатију? Да ли онај, који је верно из природе прецртан, или онај, који је створила песникова фантазија? Ја бар држим, да је оно прави уметник, који ми верно али и вештачки у роману или драми, на слици или у камену изради оне и сувише трагичне и драматичне догађаје, који се готово сваки дан дешавају у свету.

Тако је први почео да ради генијални **Honoré de Balzac**. У циклусу романа, који је назвао једним именом „Comédie humaine“, верно је приказао Француску у XIX веку. Тај се циклус романа може сматрати као инвентар страсти, порока и врлина тадањег друштва. У романима црта он живот најужих и најширих кругова, живот вароши Париза и живот по провинцијама, црта живот у миру и у рату.

У томе правцу пошао је даље изврсни романсјер **Gustave Flaubert**. Један од најчувенијих заступника тог модерног правца био је H. Taine, чувени критичар и књижевник, а после њега даровити **E. Zola**, са првим својим радовима. Њему данашња критика највише замера. Али му се зато опет радови данас највише читају. Он је у циклусу романа под именом „Rougon Maquart“ најбоље нацртао друго царство у Француској. Тај чувени писац, који ими необичан дар за посматрање, најбоље је уочио мане како вишег тако исто и нижег друштва.

А ко се у Русији са искреном љубављу заузео за оне поништене и презрене људе, за ону безимену и црну масу, коју је пређашња вештина са свим избрисала из свога тефтера. За те је први пут подигао свој глас Гоголь и Тургењев.

У исто доба црта нам и норвешки писац X. Ибзен данашње друштво у његовој жалосној и страшној истини.

Данашњи уметници: песници, сликари и вајари раширили су свој делокруг те мотиве својим радовима не траже више у високој аристократији, него по правој хришћанској науци заузели се и за сиромахе, те и њих, као и племиће и друге богаташе, сматрају за најдивотнији створ свеопштега Творца.

Ти песници најбоље су погодили жеље и осећаје својих сународника. Они дигоше свој глас у име много милијона других гласова, који су са свим незадовољни данашњим друштвеним уређењем. Они су гласници силне бура, која прети данашњем и физичном и моралном стању. Та данашња бура врло је налик на ону страшну буру пре сто година, која је срушила тадање државно уређење, но ова прети данашњем друштвеном уређењу.

Има врло много људи, којима се овај модерни правац у уметности никако не допада. Томе незадовољству можемо лако наћи и узрока. Сви противници модерног правца у уметности потпуно су задовољни са данашњим друштвеним уређењем. те зато се доста труде, да ту струју зауставе. Али су они врло слаби и нејаки против милијона оних других незадовољника.

Духови су јако узбуђени, звоно се већ полако занијало те ће наскоро огласити сасвим друго стање ствари. Може проћи неколико година а може и неколико деценија, али ће оно тек огласити нов живот.

Противници модерног правца испрва дигоше грају на сам избор мотива, но како му са те стране нису могли ништа нашкодити, то се

онда још горе окомише на спољашњу израду. Али и ту немају право. Види се то на сликарству.

Могло би се рећи, да су стари, најславнији па и остали сликари врло јако осећали, да су добро мислили, али нису видели са свим добро. Доцнији нараштаји не ће то исто моћи пребацити данашњим сликарима, јер и они јако осећају, врло добро мисле а при томе још и врло добро виде, јер ко је имао прилике да види радове првака ове модерне школе, као што су Немци: Уде, Либерман, Скарбина; Руси: Верешчагин, Сухоровски и Репин; Французи: Бона, Диран, Курбе, Миље, Бретон, Басти ен Лепаж и многи други, тај може то тврдити. Све су то силни дарови, чија се дела одликују савршеном техником и лепотом боја. Предметима, које ти уметници сликају, дају они боју, како је виде у природи, а не ону, коју су употребљавали стари уметници и која је заиста доста неприродна. Походите једанпут ма коју галерију слика, па ћете одмах распознати радове старих уметника од радова модерних сликара. Стари су сликари узимали само тамну и црвену боју. Црвена им беше уједно и основна боја (Grundfarbe), а данашњи модерни сликари узимају сиву боју за основну боју.

Сада се намећу два питања, и то прво: да ли је природа пре изгледала онако, као што су је стари сликари сликали, или се конструкција човечјег ока од њихова доба па до наших дана изменила тако, да њихова природа данас нама изгледа сасвим друкчије, јер се сама природа није могла тако јако променити у току година. А друго је питање: да ли су можда они стари уметници силом изменили природу на својим сликама? Од тога двога једно мора бити.

Као што већ рекох, и опет су били Французи утемељачи тога правца. Познато је, да су Французи до 1825 имали само једног доста познатог сликара предела, а то је био Клод Лорен, али покрај свог чувеног гласа он није био кадар створити школу у сликарству. Од 1825—1830, када се први пут појављује романтичка школа у литератури француској, појављују се у Француској и чувени сликари предела а то беху Т. Русо, II. Коро, J. Дипре, Флер и Каба; они су створили тако звани **„Paysage intime“**. Ти уметници, док су још ишли у школу, само су копирали старе холандске сликаре пределâ и то најчувенијег **Ruysdael'a**. Али по што су напустили школу те се упутили далеко од бурног Париза у густе шуме и зелене ливаде, зачудили се, кад су спазили да природа са свим другачије изгледа, него што су је они упознали на сликама својих учитеља. У природи нису могли наћи загасита дрвећа, загаситих ливада и загасита зрака, него су ту видели свеже зеленило. Око њих беше свугде јасно и светло, дивна игра светлости и боја. То све нису могли наћи на сликама својих учитеља. Њихови су учитељи сликали њиву, ливаду, шуму, зрак и све остало само загаситом бојом. Ови млађи људи одмах су напустили правац својих учитеља, оставили су њихову загаситу боју и природу су онако сликали, како су је видели својим рођеним очима. Сви њихови доцнији радови, то су вам саме дивне студије. Њихови предмети немају тврдоће и оштрине, него су пуни нежности, мекоће и љупкости. Перспектива њихових слика била је савршена.

Ту у чистој природи они су свој вид добро изоштрили и брзо су дошли до закључка, да се у затворену простору, обичној соби или сликарском атљеру показују исте појаве, као у природи, т. ј. да атмосфера свугде јако утиче на боју.

Сада је настало клицање и весеље код присталица те нове, модерне школе а велико огорчење код њених противника. Сваким даном било је све више и више присталица тога новијег правца; но међу њима била је и читава војска дилетаната, који су показивали врло много добре воље, али врло слабо способности. И баш ти дилетанти својим површним и слабим радовима изазвали су највеће огорчење код противника те новије школе. Али не треба по радовима тих почетника одмах осуђивати ту целу школу, јер она има и својих великих уметника. Ти дилетанти заиста су грдно грешили и њихове погрешке ја сам поближе означио у своме првом чланку.

И данас још увек пребацују тој модерној школи, да њене присталице не знају цртати. Јесте, не знају цртати, али само они дилетанти а не прави представници модерног правца. За доказ ето радова генијалног Немца Ф. Уда. Он је изврстан цртач. То му признају и његови противници.

Противници модерног правца пребацују ње-

говим присталицама, да немају смисла за облик и да нису добри анатоми. Да је и то са свим неоправдана тврдња, служе нам за доказ радови многих француских, немачких и руских уметника а специјално радови Немца Ф. Скарбине, који предаје анатомију на сликарској школи у Берлину. Ко је видео његову слику „Буђење“, може то са свим позитивно тврдити. Та вам слика приказује собу за анатоме. По разним столовима леже многа мртва тела, која ће лечници и ђаци да сецирају. Један од тих људи, сигурно привидан мртвац, уздигао се и посматра своју околину. У томе се раду огледа силна подобност уметникова за анатомију човечјег тела. Њему се не може никако пребацити, да нема појма о анатомији и да није изучавао све проблеме кретања.

Савршеном техником и перспективом владају многи уметници те школе а у лепоти боја неки су достигли и саме старе уметнике. Само да напоменем Руса Верешчагина и Француза L. Bonnat'a. Тај уметник осим што показује врло велик укус и савршенство за облик и израз, још је већи у лепоти боја. Месо његових слика изгледа вам право, топло, здраво и живо месо. Француз C. Duran данас се сматра за највећег колористу модерне школе. За њега кажу Французи, да смо у стању месо његових слика прстом угнути и да испод коже његових нацртаних ликова пулзира свежа крв.

Ми данас живимо у врло неповољну добу, у добу прелаза, у добу спремања. Прастаре идеје већ су давно порушене, порушиле су их енергични и способни људи, али на њихово место нове још нису назидане. Зато су нам потребни многи даровити људи, који ће у своје руке примити започету зграду и сретно је довршити.

И наш деценијум има доста таких људи, којима никако не смета та страшна вика противничка, него свој започети рад мирно настављају.

Беч.

Павле Лагарић

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

(Свршетак)

Пишући ове ретке и нехотице сам се сјетио нашега Ђуре Јакшића, који је исто тако патио и мучио се, којега је живот био исто тако пун јада и чемера. Потомство треба да је захвално такијем људима, да их љуби и поштује и да их се сјећа, људи, који су тако рећи писали сва своја дјела својом врелом крвцом.

Тако је обично у животу свакога такога човјека, који се с муком, напрезањем уздигне над обични ниво, да се за живота њихова мало обазире на њих и не видимо ништа код њих необично, а кад их нестане, онда тек видимо, да то није био обичан човјек, кујемо планове, какав би био и докле би дотјерао, да му прилике бјеху повољније, али смо са свијем равнодушни према њима, док су живи, док се муче, док, што се каже, пију своју рођену крв.

Тијем се већма морамо дивити, како су ти људи могли да љубе, а да не мрзе људе, међу којијем су проживјели толико биједе и невоље. Карактеристика такијех људи јесте, да су обично непостојани, непрактични, а то стоји у свези са њиховом идејалношћу и појетском диспозицијом, те према тому не знају да удесе свој живот као остали обични људи, него прибјегавају разнијем начинима, да забораве доњекле свој тешки положај, а не бирају средства, јер је страственост код њих врло развијена. При тому теже увијек за новијем учинима и због тога су ријетко задовољни. Све их њешто стеже, осјећају њеки притисак, који је узрок њиховој сентименталности и песимистичкој диспозицији. Свака увриједа и неправда тешко одјекне у њихову осјетљивом срцу. На што се обични људи и не обазиру, то може њих жестоко да увриједи. Свако разочарање, па било ма о чем, стоји увијек у свези са жестокијем потресом

свега душевнога живота њихова, те постају још осјетљивији и сентименталнији.

Тако је било и са Левитовијем, који умрије у најбољој снази, претрпивши и искусивши много у својем мученичком животу.

Као што напријед споменух, Левитов је припадао оптимистичком правцу тадашњега доба, т. ј. у шездесетијем и седамдесетијем годинама, но ипак он заузима ту своје особито мјесто и са свијем специјалан карактер литерарни. Од природе тих, миран, појетски диспонован, није имао прилике, ни у својем дјетињству, ни у младости, да се правилно развију његове урођене подобности и да се озбиљно образују здравијем искуством животнијем. Чак се морамо дивити, како су се те подобности његове могле да одрже у тако ужасну положају, како да се не озловољи та душа у такијем тешкијем биједама и невољама и како да не ослаби његов таленат. Његова школа (семинар и медицинска академија) није му ништа давала за његово умјетничко образовање, као што напријед видјесмо; једина школа његова био је Дајкенс, Текереј и Гогољ, њима се он заносио до бескрајности. Све његово друштво бјеше неколико његовијех другова, који се исто тако заносили умјетничкијем дјелима своје и туђе литературе. Код Левитова се збиља може опазити, да га је васпитао Гогољ, а уједно и Дајкенс и Текереј, или боље рећи, ти су писци помогли, да се развије његова лична црта. Из свију дјелâ Левитовљевих провирује силан лиризам, као излив његова узбуђенога осјећаја, његове радости или боље рећи бола, који се измјењује с оригиналнијем хумором, као што виђамо код Гогоља и Дајкенса. Но његова рођена својина, којом се разликује не само од Гогоља, него и од његовијех непосреднијех претходника, као што бјеше Тургењев и Григоровић, јесте та, што је добро знао све ситнице народнога живота, а за тијем, што је умио да добро проникне у унутрашњи живот лица, која је цртао; осим тога опажа се код њега одушевљени, колоритни језик не само у његову казивању, него и у разговору лица, која раде. Reinholdt у својој књизи: „Russische Litteraturgeschichte“ каже у овом смислу за Левитова ово: „Lewitow ist jung zu Grunde gegangen und hatte nicht Zeit sein Talent zu entfalten. Seine Erzählungen, in denen sich ein ernsthaftes Bestreben kundgiebt, die Volks*seele* und nicht bloss die grobe Aussenseite des Volkslebens zu erfassen, enthalten treffliche Ansätze zur psychologischen Analyse, leiden aber an einer gewissen Gespreiztheit in der Nachahmung der Volksredeweise und an Sentimentalität“. Ово је уједно све, што у опће Reinholdt каже за Левитова у својој историји руске књижевности.

Други пријеблмет лиризма код Левитова јесте описивање природе, коју је он страсно љубио, оне степе средњо-источне Русије, гдје је толико пута пјешице путовао. „Природа је мени увијек на првом плану“ — каже Левитов. „Природа је нешто најбоље од свега, што сам ја сазнао у својем животу. Сијајући његда правом красогом у моје дјетињске очи, она ме нагна, да је од срца заволим“. Може се збиља казати, да Левитов црта природу не ријетко као и Тургењев, но разлика је у том, што Тургењев, као чист умјетник, за чудо схваћа сва танка шатирања облика и боја; а Левитов описује природу лирски, љубећи је и одушевљавајући се њом. Сам хоће да дијели живот са њом и често јој даје збиља да говори људскијем језиком, да се уплеће у живот људски, да спомиње своју прошлост и прошлост људи, који живе у њој (цртање старе шуме у „Уличныхъ картинкахъ“). Но њега не весели само природа; он увијек истиче, како је тијесно везан живот људски с том природом, како много каже та природа свјежему осјетљивому дјетињству и младости, какав контраст и какав укор често даје њезина красота недјелима, која се догађају у животу.

Круг његова рада није опширан. Он је описивао само што је видио и искусио. Објекат његове Музе бјеше сеоски живот сељака, свештенства, грађанства и трговаца; у пријестоницама живот биједнијех људи, неморалнијех женскиња, живот људи, који стanују близу градова, покваренијех и распуштенијех утјецајем крчмарске цивилизације и градске распуштености, живот

маленога окружнога града; слике из прошлости, замисли младића онога покољења, којему је и он сам припадао, ужасне слике пијанства, гдје се он жалибоже не показује само као посматрач, него и као фактор.

Задаће његова стварања не бјеху тако тешке и сложене као код романсјера, који настоји, да црта заплетене појаве и ћудљиве карактере из вишијех и средњијех кругова друштвенијех, но приповиједање његово тече слободно, људи, које црта, као да су њему познате личности, али кад се ближе посмотри, види се, да у том приповиједању, простом по спољашности, а сложеном по сижеу, имамо пред собом чисто умјетничко стварање живота, а не само просту фотографију. Његова су лица типична, у њима имамо пред собом не индивидуалан случајан портрет, него карактерна представника једне стране живота овога или онога круга.

Према својијем личностима Левитов увијек осјећа топлијем хуманијем осјећајем, који га нигда не оставља и са којијем није нигда помијешана сатира ни раздражење него увијек топло саучешће и б. л. Као умјетник није он гледао на живот и људе са гледишта теорије, него кроз призму појезије и осјећаја. Ма да бијограф Левитовљев каже, да он није припадао ни једном књижевном правцу тадашњијех партија, стојећи изван њих као умјетник, ипак је његов друговски круг имао одређена мишљења, па за то је Леонтјев био консеквентан, кад није хтио да штампа прву приповијест Левитовљеву, како није одговарала правцу његова журнала.

По мишљењу А. Пипина није право, да Левитова прибрајају категорији тако званога „народњаштва“, него он припада оној групи рускога друштва и литературе, која је с одушевљењем и саучешћем поздравила реформе прошлога царевања, очекујући већу културу и образовање народно. У *том* смислу био је он *народњак*, као што бјеху и други радници руске литературе при крају педесетијех година, који су радили у прогресивном правцу. То тврђење А. Пипина може се одмах увидјети да је умјесно, кад се узме у рачун, како Левитов поима народ.

Левитов је љубио свој народ, као што љуби човјек своју отаџбину, мјесто свога рођења, разумијевајући са свијем радост и весеље, тугу и жалост народну; но његов идејални народ није био у садашњости, него у будућности, — народ образован и самосталан. Он је љубио народне старине, обичаје и пјесму као појетску страну народнога живота а цртао је живот онакав, какав јесте, са његовијем добријем и рђавијем странама, не гледајући у народној патријархалности најбољу друштвену организацију и не идеалишући је, као што то чини новије народњаштво, а то га и дијели од овога.

Из народне старине јесте приповијетка „Аховскій посадъ“, која се одликује таком љепотом појетском, да се може испоредити с најбољијем радовима те врсте у руској литератури. Из времена крјепоснога права има њеколико приповијести, као „Моя фамилія, изъ воспоминаній времено-обязаннаго“, „Мое дѣтство“, гдје нам излази пред очи истинита психологија човјека, који је одрастао под тијем крјепоснијем правом. „Степные выселки“, „Бабушка Маслиха“, „Сельское ученіе — степная идиллія“ припадају к најбољијем приповијестима из народнога живота, какијех има само у руској литератури; но свјетле стране засјењују велика страдања и поквареност, којијема је коријен не само у спољашњијем тешкијем приликама, садашњијем и нашљеђенијем у току историје, него у нестарању за народно морално образовање и у неразвијености народнога ума. У приповијестима „Деревенскій случай“, „Расправа“, „Сказка и правда“ иронише се доњекле примитивно схваћање о народном добру и самосталности, која је збиља само пука фраза, кад нема сам народ широка појма о себи, о својем позиву, о узајамном праву и дужностима. У приповијестима Левитовљевим може се опазити та црта, да су побожне и разумне сентенције у патријархалном животу само одежда дрскога лицемјерства и нискога лагања. У њима Левитов удара осим тога на рђаве традиције и обичаје народне, цртајући насиље јачијех над слабијим, мушкијех над женскињама, старијих на дјеци. Таке су приповијести: „Сладкое

житье“, „Новый колоколъ“, „Блаженненькая“, „Графчикъ“, „Горбунъ“, гдје се црта биједно стање младе жене, која је дошла у туђу породицу под власт зла свекра и зле свекрве. У приповјеци: „Передъ открытіемъ сельскихъ школъ“ црта нам Левитов, како се тога народ побојао, као што је обично код неукога народа, да се боји увијек новине, за коју нијесу знали његови преци. Ту је видио прости руски сељак прст вражји, да ће враг одводити бабе и дјевојке и др.

Таке слике народнога незнања, покварености и празновјерства црта Левитов у: „Нравы московскихъ дѣвственыхъ улицъ“, „Счастливые люди“, „Московския уличныя картины“, „Хорошія воспоминанія“, „Не сѣютъ, не жнутъ“; „Безпріютный“, „Шоссейный день“, „Безпечальный народъ“ и др.; свагдје овдје био је он компетентан посматрач.

У приповијеткама: „Новый колоколъ“, „Яковъ Петровичъ Сыроѣдъ“, „Барочникъ“, „Картузовъ“, „Вѣрное средство отъ разоренья“, црта нам лажну побожност, гдје се учини нeко добро дјело, да се могу послије тога правити већа недјела.

Левитов није могао, да мимоиђе пијанство и вино, које је тако раширено те га има и при весељу и при жалости, пију га и људи и жене; отац га даје својему малому сину, а мати дјетету у колијевци ракије, да слађе заспе. Посљедица је вина увијек гадна и зла; весеље се најчешће свршава свађом, чак и убиством; господар кућни пропије и посљедњи повчић, злоставља породицу и т. д. Цртање тога налази се у „Типы и сцены сельской ярмарки“, „Цѣловальничиха“, „Горбунъ“, „Расправа“, „Блаженненькая“, „Имянины сельскаго дьячка“. Само на неколико мјеста покушава Левитов да објасни ту појаву, и то психолошки, гледајући у „пијаници“ увијек не гадна но не ријетко несретна човјека, који не зна другога излаза из својега тешкога положаја. Писце, као што бјеше Левитов, који се дотицаху те стране живота народнога, окривљивали су, да воле прљавштину и да виде код народа само тамне стране његове, а то није оправдано.

Посматрање градскога пролетаријата остављало је на њему мрачне учине: „Аркадское Семейство“; но он ипак није песимиста, јер се и поврх мрачнијех мисли у души пишчевој лелуја тихи, љупки расположај, који је био нај јача основа његову карактеру.

Још ћемо споменути „Петербургскій случай“, гдје чиновник Памеранцев, задубљујући се у успомене своје младости, силази с ума, а то стоји у свези с пишчевијем успоменама на семинарски живот, испите, другована, педагошка мучења и т. д.; за тијем „Говорящая обезяна“, епизода из несвршенога романа „Сны и факты“, пуна личнијех мисли и рефлексија, гдје млади умјетник очајава, не могући примијенити своје идејалне тежње на стварност, губи моралну равнотежу и одаје се пићу. Ту се најбоље види мрачно расположење пишчево у његовијем посљедњијем годинама као посљедица тешкијех материјалнијех мука и биједа упоредо с идејалнијем тежњама.

На крају смо и живота и рада Левитовљева. Руска је критика достојно оцијенила својега мученика-умјетника и ја држим, да није с горег, што се и наша читалачка публика упознала животом и радом његовијем. Свакако би било вриједно, да се и преведе што од његовијех приповијести.

Милан Поповић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XXXVI. **Струмска област у XIV. веку и цар Стефан Душан.** Од Стојана Новаковића. — Београд. Штампано у краљ. српској државној штампарији. 1893. Стр. 49. – Писац је ставио себи задатак да расправља о југоисточној граници Душанова царства. „У тим границама и у земљама, које су покрај њих, наћи ће се прави кључ за разумевање како ондашњих тако и гдекојих повнијих догађаја“. Расправу је писац поделио на четир дела. У првом делу говори о изворима за своју расправу. Извори ти су грчке повеље цара Душана и грчких царева. Повеље те издали су: Миклошић и Милер, Петронијевић и Флорински. У другом

делу испитује, докле је допирала струмска област под Грцима. Осим Сера, хватала је она: Струму, Красову, Тополију, Христопољ, Мосинопољ и Волер. У трећем делу расправља о серској области. „Она је хватала: целу средњу и доњу долину Струме...; целу водопађу Месте и приморјем јужно од Драме и око Крстопоља; по том приморски крај око Ксантије и Мосинопоља (Ђумулџине) до границе приморских водопађа на северу; по том крај међу десном страном Марице, Мосинопољем и морем, који је на север хватао до северне границе морских водопађа или до јужне границе области дидимотичке“. У четвртом делу расправља писац о догађајима у струмској области 1345—1353. Новаковић мисли, да је Душан освојио Сер одмах по Митрову 1345. и да се по свој прилици на Аранђелов дан *прогласио* за цара. Још 1343. год. заузео је Душан Хрељине земље. Писац је по Кантакузену и Грегорасу испричао живот и смрт Момчилову, чије земље заузе Кантакузен (1345.) Из живота Момчилова морам нешто напоменути: Грегорас прича, да је Момчило „када 'му је било тридесет година, смислио да се мало *остави хајдучкога начина живота* и да почне живети уљудније, те најми једнога уљудности вешта Грка од бољега рода, да га томе научи. Али му се *на скоро и то досади, па се опет врати к своме пређашњем начину хајдуковања и четовања*“. Ово ме много опомиње на народну песму: Орање Краљевића Марка. Ја не сумњам да је у тој народној песми одјек Момчилове намере, да се остави четовања; само је радња пренета на Марка, што ни најмање не смета. — Нека је ова лепа расправа свакоме најтоплије препоручена.

Беч. С.

V. Jagić. *Archiv für slavische Philologie* unter Mitwirkung von A. Brückner (Berlin), J. Gebauer (Prag), C. Jireček (Wien), A. Leskien (Leipzig), W. Nehring (Breslau), St. Novaković (Belgrad), A. Wesselofski (St. Petersburg) herausgegeben von — — Fünfzehnter Band. Drittes Heft. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung 1893. — Изашла је трећа свеска XV књиге Јагићева Архива за словенску филологију. На првом месту је чланак од Рудолфа Абихта „Quellennachweise zum codex suprasiliensis“. Супрасалски кодекс је најстарији ћириловски рукопис, те с тога се њиме толики и баве и изучавају га. Како је пак на многим местима словенски текст таман и нејасно преведен, то се писац овога чланка потрудио, да скупи грчке изворе, помоћу којих ће се поједина тамна места у кодексу потпуно моћи разумети. На другом је месту „Zur Würdigung des Altslovenischen“ од Облака. У овоме чланку расправља Облак о оним питањима, којима се Вондрак занимао у својим расправама о ст. слов. језику и супр. кодексу, које изађоше у органу царске академије наука у Бечу. Облак говори о супрасалском кодексу, Клоцову глагољашу, Савиној књизи, прашким и кијевским фрагментима, и на последку о домовини ст. слов. језика. На трећем је месту чланак „Прилог средњовековној приповедачкој књижевности у Југословена“ од В. Мочуљског. Ту је изнесен текст једне средњовековне приповетке, од које се рукопис из XV века нашао међу папирима Григоровићевим, а сада је својина свеучилишта у Одеси. Основ је тој причи освојење Троје, само што је претрпана разним другим мотивима. Мочуљски мисли, да је састављач те приче био Југословен. Како се у језику, па чак и у српској рецензији опажају бугаризми, то држи, да ће аутор те приче бити Бугарин. Даље је чланак од М. Решетара „Zur Textkritik von Palmotić's Dramen“. Решетар замера Павићу (под чијом редакцијом изађоше дела Палмотићева у збирци Stari pisci hrvatski св. XII—XIV), што није јасно изнео однošај Палмотићевих драма према изворима, одакле је црпао мотиве. За текст му замера, што није више рукописа употребио, него је већином из једног рукописа отштампао без икакве критике. Даље је чланак „Zur Autorschaft einiger im II Band Stari pisci hrvatski gedruckten Gedichte“ од П. Крековића. У одељку „Kritischer Anzeiger“ оцењује Решетар Бровов Хрватски правопис. Признаје да Брозово дело има врло добрих страна, али има много погрешака и недоследности. На крају ове оцене има додатак Јагићев опет о томе. Даље је Јагић проговорио о Будиловићеву делу: Општи словенски језик итд. Дело је ово написано поводом награде, која је расписана 1885 приликом хиљадугодишњице словенских апостола. Кроз дело се као црвен нит провлачи идеја, да словенски језици немају будућности, него ће се изгубити, да даду места рускоме језику. Јагић је најбоље карактерисао ово дело, када вели: То није научна работа, него тенденцијозна историјско-политична брошира, која је и сувише полемичне природе“. У „Bibliographisches“ међу осталим проговорио је Јагић о „Теорији књижевности“ од П. Ђорђевића. Јагић са задовољством истиче, што је аутор унео примере из српске књижевности. Опажа само да је књига израђена према узорима, који су већ застарели. У одељку „Kleine Mittheilungen“ има од Јиречека једна белешка о бадњаку. До сада се за бадњак знало од XVII века овамо. Јиречек је нашао на један споменик, где се бадњак спомиње још у XIII веку. У томе је одељку опет белешка од Јиречека о јуначким играма у средњовековној Србији, о чему је у XIV Архиву говорио. Из ове се белешке види, да јуначких игара не беше само у Србији, него и у Дубровнику и Далмацији, где се и сада у неколико сачувале под именом „алка“.

Беч. Р.

Pomladni glati. Posvečeni Slovenski Mladini III. Uredil Alojzij Stroj. Založili sotrudniki. Tiskala katolička tiskarna u Ljubljani 1893. 8°. Str. 110 Цена невез. 20 н., вез. 30 н. — Тако елегантно и красно опремљене словеначке књиге већ дуго не имађасмо у рукама, па и садржај никако не заостаје, шта више далеко наткриљује спољашњу страну. Напред има неколико нежних песама, једноставне су али знају прокрчити пут до срца. За тим долази спретно написан животопис папе Лава XIII и три приче: „Kana smrt — pa dolgo življenje“; „V nebesih — pri sveti birmi“; „Zaklad v hruški“. На крају је „Gospod vi Trsta“ глума у два чина за младеж. Повод је тој глуми тристагодишњица од пораза код Сиска год. 1593. Језик је лак и правилан. Не би било с горега, кад би се нашао ко, да ту књигу преведе на српски. Српска би деца у њој зацело нашла лепе забаве и поуке.

Марибор J. Н—ц.

Izza mladih let. Pesmi Frana Grana Gestrina. Celje 1893. Tiskal Drag. Hribar. Str. 116. Цена невез. свесци 80 нов. вез. 1 ф. 30 нов. (Добија се једино код А. Загорјана, књижара у Љубљани). — Гестрин је један од божјих млађих песника словеначких, па су за то Словенци с весељем и поздравили то издање његових песама. Песме су ве-

ћим делом еротична садржаја, али у оригиналну, савршену облику. Особито су красне: Чему, О мраку, При народних певцих, На господветском пољу, Братом Чехом. Но изме- ђу свију је понајлепша епска песма: Задњи брат. Кога занима словеначка књижевност, ми му те песме топло препоручујемо.

Марибор. J. Н — ц.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— „Песник и Вила“ кнеза Николе изаћи ће за који дан у нову издању. Узорити владар Црне Горе дозволио је Цетињској читаоници, да изда његов најновији спев а у корист Зетском Дому. Један део овога другог издања биће штампан латиницом. Цена ће бити књизи на финој артији 70 новч. а на простијој 50 новч. Одавде од нас ваља претплату у плаћену писму слати Петру Рамадановићу у Котор.

═ „Просветни Гласник“ у овогодишњој свесци за марат доноси на стр. 145 - 180 веома марљиво израђену бијографију пок. *Јована Бошковића* од нашега вредног сарадника *Ђ. С. Ђорђевића*.

— Антоније Стражичић јавља, да је у свескама рад да изда Историју Дубровника, на којој је радно пуних шест година и од које је понешто штампао и ове године у „Застави“. Цело би дело изашло у десет свезака по двадесет новчића а писац за сад позива на претплату на првих пет свезака. У првој свесци биће описан данашњи Дубровник а у другој ће свеоци почети историја му. Претплату ваља слати писцу амо у Нови Сад.

═ У 7 бр. овогодишњег „Јавора“ стр. 216—220 штампан је академика *Ст. Новаковића* Предлог да се отпочне купљење грађе за академијски „Српски Речник“ и да се за тај посао установи у Академији „Лексикографски Одсек“. На састанку Српске Краљевске Академије од 12. апр. о. г. изабран је одсек лексикографски, у којем су академици: Ст. Новаковић, М. Ђ. Милићевић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Пера П. Ђорђевић, Љуб. Стојановић. Одбор ће се по потреби попунити и члановима ван Академије.

— „Видело“ се у последње време баш зло окомило на „Стражилово“. Неки се Н-у (Harry) најмио у овдашњега српско-хрватскога Јануса да „систематски напада“ „Стражилово“, не би ли му „дошао главе“ па да се тако оствари идејал Јанусов. Но није Јанус нашао поуздана мандатара. Н-у је и сувише игнорант или (да му српски кажемо, иначе смо уверени да нас не ће разумети) незналица а да би могао с успехом извести смер свога вајнога мандaнта. Уз то је, као и све незналице, и бестидан па кад ваља нападати, истина му је најспореднија ствар. Уредника овога листа „туче“ Вуковим речником а код Благоја Бранчића и не завирује у тај речник. Како му је кад згодно, да се прави паметан! Него се уме и луд да прави тај Н-у! Овамо пише по наруџбини „делије од два лица“, а овамо му је „нејасна“ песма о том делији. Но све кад Н-у не би и разумео, не би било штета. Главно је, да „делија“ разуме, а тај разуме. Нек загледа Н-у у 19 број Vienca, осим тога у 17 број истога листа и у 10 и 11 број „Стражилова“, па ће му онда, ма да се силом чини певешт, јасна бити и песма у 17 а и ова у данашњем броју „Стражилова“. А што се хвали, како се у „Виделу“ сваки пут (баш не ће бити истина!) региструје садржина „Стражилова“, ту бисмо га ми сами молили, да се више и не осврће на „Стражилово“. Прво и прво приказује сакато (место „Берса“ каже „Берсл“, место „Поповић“ „Павловић“ и т. д.), а друго никад нам не даје прилике, да му љубав вратимо; бар за ово годину и по дана једва ако је једаред било прилике, да се из „Видела“ прибележи што, што је вредно прибележити. Или ваљда да бележимо морске приказе и белешке једнога Harry-a? Боже нека тај београдски шкриблер сам још учи српски језик, па не ће онда озбиљно узимати реч „језикословни“, него ће је метати под које ноге, кад опет уварда прилику, да уредника овог листа и Благоја Бранчића Вуковим речником „научи памети“. А човеку, који или не зна или не ће да зна шта све значи н. пр. „ђаво“, „точити“, „петља“, биће прилике сваки час да — пискара којешта.

═ У програму ц. кр. државне гимназије у Прерави (у Чешкој) за год. 1891 има чланак: Význam Srbska v dějinách říše zakonsko-uherské od roku 1350 do g. 1790. (Значај Србије за повесницу австро-угарску од год. 1350 до 1790), који је написао Фр. *Ошчадал*. Референат у Zeitschrift für die öster. Gymnasien (ове год. четврти свезак) вели: За сад се доводи овај посао до у XVI век. Писац описује на основу извора историју српску од Стефана Душана и прегледа затим прилике у Угарској, Чешкој, Пољској и у хабсбуршким наследним земљама у том добу

Словеначка Матица издаће за годину 1893 ове књиге: „Letopis“, који уређује проф. Бартел; „Goriška“ II део, пише проф. С. Путар; Сјенкјевић М. М. „Z ognjem in mečem“ II део. Чланова има укупно 2300 и то седам почасних, а то су: гроф Иван Харах, властелин у Прагу; др. Ватрослав Јагић у Бечу; др. Иван Квичала, свеучил. проф у Прагу; Јан Лего, чиновник чешког музеја у Прагу; др. Фрања Рачки у Загребу; др. Фрања Ладислав Ригер, властелин у Прагу; барун Андрија Винклер у Горици; 293 утемељитеља и 2000 годишњих чланова. Словеначка Матица располаже с 53824 фор. иметка. Годишња претплатнина износи три форинта. Чудно је, да није ни један Србин члан Словеначке Матице!

⁜ „Беседа“, која излази у Лавову, доноси у шестоме броју расправу „Света гора и светогорски калуђери“. Ову расправу пише В. Щуратъ.

— Из „Allgemeine Wiener medizinische Zeitschrift“ прештампана је у засебну књижицу расправа Србина доктора Николе Вучетића из Митровице под натписом „Beitrag zur Casuistik des Morbus Addisoni.“

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 20. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

Јован Грчић

У Новом Саду, 16 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

ПУПОЉКУ У ЦВЕТУ

Госпођици Е.... Б.......ј.

Село је жарко сунце, да бледи месец сине,
На црну земљу пала пролетња нојца тиха,
Анђо се мира спушта с високих својих двора
Па људе санком ниха.

Пролетњи санак снива и лепо шарно цвеће,
Пролетњим санком мири зелена, бујна трава,
Престао цвркут тичји, нестао жагор људски,
Све мртвим санком спава.

Само у врту цветном, где бајно цвеће мири,
Играју лако коло вилинска красна чеда,
Све виленици млади и виле лаке миле —
Бледи их месец гледа.

И гле виленик млађан, најлепши међу свима,
Из вилинскога кола крадом се сно губи
Па шеће красним вртом кроз цветне оне леје,
Да цвеће грли, љуби.

Удес је тако хтео, да месту оном стиже,
Пупољак где но ружин пролетњи санак снива,
А око њега свуда обрасло голо трње
Па цветак чува, скрива.

Диже се млађан смело над голим оштрим трњем,
Пупољку стиже ближе, бела му обви недра —
Видо га нико није, једино голо трње
И поноћ нема, ведра.

Слатке му збори речи, љубав му своју нуди —
И цветак бурно дише, дршћу му слабе груди,
Љубав је силна, моћна, савлада слабу душу,
Љубав се у њој буди.

Он млађан моли нежно пољубац један само,
А цветак дршће, бледи, уста му пружа своја,
И севну пољуб ватрен, и пољуб стиже пољуб
Сред цветног перивоја.

Мрко погледа трње, ал јадно моћи нема,
Љутито тресе главу и мрке своје власи,
Плаче за лепим санком невиног до сад цветка
Па земљу росом кваси.

*

Свануло рујна зора, пролетње грану сунце,
Да дивно чудо види, по свету да га шири:
Где синоћ још стајаше нејак пупољак ружин,
Сад красна ружа мири.

Али на лицу бледом росна се суза блиста!
За што ју јадна проли? Зар вако сретна није?
Жали, што прође доба невиног, чедног санка
Па росне сузе лије.

Ипанов

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

Седма појава.

РУЖА (долази и стане с леђа); ПРЕЂАШЊИ

БОРИЧ

Је л' одсев мука паклених —
На груд ми пао камен — гуши ме —
Матер ми на пеленгир метнули
Па ја џелате не удавих, ох!
Крв! Крв ће само то угасити.

БОДОМИР

Па и други су клеветали је.

БОРИЧ

Ал не пред сином, није преда мном!
Тек улизице причаху к'о сан,
К'о причу. Па је боло и тај сан,
Но сада кажу, да крањ Коломан
То није сањо, но се збило баш.
И гле, који су са мном устали
Да буду моја помоћ — верују.
А ко ме штити? Нико, до ја сам!
Бар кога да се косне погрда!
Ал има правде, грозне освете
Од горе, с неба: Ето судије,
И тужитељи што потворише
И што јој лепо име отеше,
Сад за њу иду у смрт сигурну.
(с грозним смејањем)
Да умру за част, коју згазише.

БОДОМИР

Па поправиће!

БОРИЧ

Поправиће, да!
Док досну, куд ћу ја их послати:
У пако, јер су то заслужили.
Ја мрзим те што водим, презирем,
А мрзим и њих, против којих смо!
Судар ће бити то два облака:
Нек падну, једно друго прождируђ!

БОДОМИР

Зле мрзи, али добре разликуј!

БОРИЧ

Шта беше него љубав живот мој,
И милост и доброта, радост, сав...
Ал дођох ту у земљу страшила,
У подземаљски свет, пун демона,
Пун бесне рике и потварања,
Те крв ми, пређе чила, замрзну,
И у срцу ми људство изумре
Те само сенке видим свуда ја,
Ужасне, гнусне, глотне ликове —
На пример крањ са круном прљавом
Те за то круну скида, баца је,
И мени гневно виче: копиле!...
У моје мајке сенку крије лик
И на ме гледи страхом застрашен
Те бежи...

БОДОМИР

Море, прођ' се тога сад!
Освести се, јер лаж је —

БОРИЧ (борећи се собом)

Лаж је, да!
Да један језик има читав свет
И да ми виче ту реч у ухо,
Опет бих чуо материну реч
Што она каже... Питаћу је баш,
Не! Не... ја не смем уста скврнити
Тим гадним питањем... Ни мисо та
У глави мојој не сме трајати.
(Рогови, трубље)

БОДОМИР

Хајдемо к војсци. Мисли на Бога!

БОРИЧ

Са таком војском још се надати!?
(видећи Ружу)
Уклони кћер, јер нема победе,
Већ биће гробља. Ружо, иди куд,
Па тражи радост.

РУЖА

Радост? То је — смрт!
Да, то ја волим: смрт, да погинем!

БОРИЧ

Ох, ја је волим, смрт је за ме спас,
Јер она ће ми јаде пресећи
И можда још и веће збрисати.

РУЖА (одушевљено)

Јер прекаљена душа узлети
А трошни део доле остаје.

БОРИЧ

Јест, ако сад у боју погинем,
Не морам клети, нити мене ко,
Јер ако није била пуста лаж —
Можда бих своју мајку проклињо;
А ако јесте, ја бих цео век
Измишљао и биро освете
За мајку, те бих вазда лио крв —
А с тог би мене клео цео свет.

РУЖА

Умрећу сад, да клетве не буде.

БОДОМИР

К'о луда збориш, да л' си луда бар?
(Ратни повици, трубље)

РУЖА

Да, боље, оче, ако погинем.

БОРИЧ

Ти не ћеш у бој; иди, спаси њу!

БОДОМИР

А ти? Ти ниси отац!? За што ти
Баш тражиш смрт.

БОРИЧ

Јер ја сам још и син,
Што бежи сам од себе.

РУЖА (себи)

Исто ја.
Умрећу, дакле, при том остајем.

БОДОМИР

Већ чујем бој. Хајдемо. Даће Бог,
Да победиш и тад ће држава
Пред твоју мајку пасти ничице
Те тим најлепше лаж опроврћи
(све јаче се чују повици)

БОРИЧ

Ха, добро збориш. Хајд на освету!
Да надбијем, па да се осветим
Ил нека кажу: Паде за матер! (Оду).

РУЖА

Нек рекне за мном слатки благослов:
Зар за ме, Ружо? За ме погибе?.. (Оде).

(Наставиће се)

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

Два дана дуваше јак јужни ветар те се брзо растопи сав снег с планинâ и још само остадоше по осојима дугуљаста, полузамрзнута снежна платна, поткожушена према земљи, а избраздана малим потоцима. У то се доба чује, кроз мирну и влажну фебруарску ноћ, тужно пиштање шљука и чим се први слободан дан нађе, дигосмо се нас двоје за њима. Спремни да газимо добро наквашену и мочарну земљу, да се влажне и набујале шибљике не сусрећу са голим рукама, ми смо пешачили од јутра до мрака, уморни, као војници на маршу, и зловољни, као ловци без лова. Видимо обоје, да тога дана „нема среће“, па се опет радознали пробијамо кроз узане и влажне дубодолине и стрме вртаче, што су обрасле густим, сад поцрнелим, шипражјем, не би л' нам се за који час продужила та, увек богата, нада на срећу. Док најпосле прођосмо кроз један стрм и узан поток, који нам искрено показа „своја празна недра“, душа стиже до јабучице, а сунце лагано утону за први брег пред нама. Доста је било што се погледасмо! Куће нам далеко, још се само лепо види голо и обло брдо, испод кога се спушта варош у равницу. Влага нам натопила хаљине, пушке одваљују рамена, жеђ и умор испекли усне, осушили грло, а још пред нама толики пут, за који се нема кад одмарати. Сваким ча-

сом око нас све већа тишина и све тамније. Из дубине се почела да диже густа, беличаста магла, лагано заклања велике, црне букве и црвенкасту ситногорицу и онако раздушена тихо се диже из понора, од куда је, како се чини, неки снажни мехови потискују, али стално и равномерно дижу у вис.

Мој друг затури руку преко кундака од пушке, смаче капу на потиљак и збриса ону влагу и зној с чела.

— Ми онамо, рече и показа руком према вароши, ми онамо не ћемо стићи ни до по ноћи, него можемо само да „прескочимо“ ово брдо иза нас, па да одемо до једног мог познаника... знаћеш га и ти: Мишко Убојица, старешина кордонски. Дочекаће нас, веруј, лепо.

То је била лепа мисао и о њој се није дало дуго размишљати. Док смо за тим обоје упоредо ишли, по доста широкој путањи, томе човеку са тако необичним надимком, мој се друг одужи на „свој начин“ прво овом несрећном дану. Опомену се после неких места, камо нисмо могли данас стићи, а „ако нигде шљука нема, ту их сигурно мора бити“, али, ни самом себи, видим, не поверова много. Зарече се, да се не ће скоро ломити за овим „шумским ђаволом“, али одмах додаде, како је чуо, да су са оне стране реке неки јуче „дигли седам и убили пет комада“ и најпосле се сети овога Мишка, кога више зову по надимку, те ми поче доста живо о њему да прича.

— То је чудан човек са више среће но памети, али скроз непојмљив. Нити је сад, као пре једног сата, нити ће такав бити после сата. Знамо се добро, али, искрено ти кажем, ја га се тако радо не лепим. Мани га!

Мој друг се преко пушке ухвати за крај од капута и два пут отресну њоме, па онда настави:

— Главно је, што он . . . Мишко, срца нема... Разумем овако срце, што се у другом смислу каже. Тај у своме веку није ништа учинио, за шта би неки пут зажалио, или што би пожелео. Ни сâм управо не знам шта је то и од куд је то! Мени се чини, да је то нека немерљива сила, коју човек само осећа, осећа је чулима, али је не може да појми. О томе се не да мислити!... Него, што сам ја почео неке своје теорије да причам, тек у главноме је он за мене загонетан. У њега се сплеле све саме супротности, од којих се свака пушта у своју крајност толико смело, да сломије сваку препону, а и толико јасно, да се види и најтајнија њена страна... У све то гледамо ми, као у „забрањену јабуку“, жељни да је по некад загриземо, али увек стегнути овим кругом, што се зове здрав разум. Свега тога код њега нема! Његова жеља нема тежину, којом би се залепила за земљу, или коју би ограничио какав закон или ред. Он се у свему смело пушта за својом вољом, не водећи рачуна о свршетку, као ни о опасностима, које су му тада на путу. Осећа снаге у себи, а то је много! Па још свему томе додај његово срце, или управо замисли га без срца и то ти је убојица!... Ево само ова ситница, што ми је сам причао. Волео је, каже, једног голуба, волео га ни сам не зна за што. Био је од обичних голубова, са широком ћубом и великим запонцима, а беличаст... Звао га је, чини ми се, гаћаном. Па једног јутра суне кобац, дограби голуба, па с њиме преко плота... Убојица потрчи за њим, опали из револвера... опали, као да би се каменом бацио, где би га и могао погодити!... Кобац, каже, испусти голуба и оде. Ништа жалосније, вели, није било видети, но ту тицу, тог његова голуба. Пао на земљу, једно му крило извијено, и испод њега расечене груди, па се види где кроз рану одскаче бела џигерица. И још гледа тужно и уплашено! Тад се убојица ражалио! Рече ми, да је плакао... и веруј да је плакао, сигурно је плакао! После је савребао којца, ранио га и онако живоме испекао прво ноге, па избо очи и све перје почупао, док није липсао... А зар те, запитах га, није жао било?... „Нисам, рече, никад веће задовољство имао, но тада, само ми је било криво, што онако брзо липса!“... А све је то учинио!... Знам да је учинио! Колико волим да сам с њиме, увек сам га се и плашио. Осећао сам, да иза оне његове љубазности, оне

пријатне спољашности, да иза свега тога вири притуљена, али ипак јака, дивља страст, којом би и мене могао мучити, као и онога конца. Само ти кажем, то се не види, то се само осећа. Чини ми се да у томе видим неки невидљив прст, који ми прети и шапуће: чувај се!... Видећеш и сам!

Мој друг заћута, те се обоје у корак дохватисмо самога врха тог брда, које је ваљало „само прескочити“! Око нас већ све тамније, да се једва распознају најближи жбунови ситне шуме, а остало се нејасно црни у мраку. Над целом се околином осећа свом снагом тих и непомичан дах ноћи, кроз који по некад више наших глава прохуји неразговетан шум, што долази с планина. По блиском небу светле крупне беличасте звезде. По некад са стране из планина засија пуна, округла ватра пред каквом појатом и ми је час губимо из очију, кад се иза густог шипражја заклони, или се подуже јасно и непокретно светли, док се иде преко равне голе утрине.

Почесмо се спуштати низ брдо. Ни на десет корака не видимо пут, само нас земљиште води у неку јаму, која је преливена густом, непровидном помрчином. Па још, уз све то, пред очима ми топла, позната соба, коју сам јутрос тако радосно оставио... Ја видим како светлост од лампе са мога стола пријатно сија на све стране... видим своју постељу, осећам прави умор и идем на конак Мишку Убојици!

— Видиш, настави опет мој друг, тај исти Мишко живи ту, у селу, са̂м, као пустиник. Варош му је, што се каже, до носа, а по своме послу и својој служби може живети и тамо, као и овде, а он изабрао село... зар то није чудо!.. Лане је седео тамо... у вароши. Воли друштво, воли да седи, да пије, весели се, али, чудновато: не пева. Тај с нама није никад запевао! И кад је највише весео, не можеш му нешто особито опазити. Неки пут само сам каже: „ово вреди!“ А да не каже, по њему, по његову лицу, не би могао опазити... Такав је и кад тако не каже. Узми само то, што се преселио у село... Видећеш да је ствар таква... таква... чудна, са свим чудна! Седели смо нас двоје једне ноћи у једној кафани тамо у вароши. Седимо обоје за једним столом... обоје ћутимо... ништа ту нема необична! Момак распрема ствари по кафани, лупкара столицама, погледа на нас, као да вели: та и за вас је време!... Мишко, кажем ти, обичан... Није био ни нерасположен, ни љут, ни жалостан. А што ћути он, исто тако ћутим и ја. Као да га сад гледам: затурио се леђима на столицу, ногом одупро о подножје асталско, те се сав занео заједно са столицом и гледа више себе некуда у таван... После, кад се све свршило, учинило ми се да је на његову лицу био израз неког напрегнута размишљања... Ал' кажем ти, то сам после помислио!... Тада од једном трже ногу од астала, столица брзо паде на све четири ноге, а он лупи обема рукама по асталској табли и гласно рече: волиш ли ти село?“... Какво је, помислих, то питање? Хтедох од почетка, разумеш већ и сам, а он, мислиш, да ме чује, да ме слуша... Ништа, брате, од свега, но се диже са столице, а још на асталу држи руке, па онако пригнут рече: „сутра се спремам за село!“ И ето га!... Али зашто, кромпто, то ни онда, ни сад, нити ће икад рећи! Само толико: „идем“ и оде!... После сам чуо за неку женску... по то су већ гатке!... како је ишао преко Саве... Путовао све ноћу... Знам да су говорили о некој Шокици, како су га они отуда јурили на коњима, али... Па ко и то зна! Не бих смео рећи да није, као ни да јесте. Све он сме, све он може, само кад хоће... разуме се, кад то он хоће!...

Иза једне мале окуке засија слаба светлост са два прозора и мој друг показа руком ту кућу и рече: „Ту смо!“ Није нам требало дуго, да се прво провучемо кроз узане вратнице на авлији, да се кундаком бранимо од домаћинова пса и да у половини сусретнемо њега... самог домаћина... са гвозденом шипком у руци и како у два три маха љутито викну на свога пса, да нас остави. Мени би пријатно, што нам се од истине обрадова, те с лакшим срцем уђох у малу и доста пријатну кућу.

(Наставиће се)

Илија И. Вукићевић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

ај смех узбуди наново беснило у Борковицу.

— Излази, брже! — викне на Готфрида.

У тај мах приђе Маћку један од његове дружине. Беше то омален човек и изгледаше са свим кукавно. Примаче се што могаше ближе и журно шапну:

— Штеди Немца... то је превара...

Маћко подскочи на коњу.

— Иди отале, Скоро! — рече гневно.

Ал' тај Скора не узмаче.

— Слушао сам ја, што се је говорило — рече — међу посадом. Кнез је лукав, хоће да се, твојим рукама, опрости тога Немца, јер је драган лепе му жене...

— Ха! ха! — засмеја се Маћко. — Може то бити... — У тренутку му падоше на памет испрекидане речи Хенрикове, којима хваљаше дражи Мехтилдине и пуни зависти му погледи, које бацаше на Готфрида, а најпосле јасна жеља кнежева, да натера на борбу мршавога Немца. Све му то дође на ум, а уједно се сети оних љубавних погледа, које му шиљаше Мехтилда. — Била би добра шала! — помисли.

— Скоро! — рече гласно. — Ја ћу, у наточ томе, убити Немца, јер ме је исмевао пасји син; али лепе Мехтилде не ћу оставити Хенрику!... То ће бити почетак освети... Пази ти добро на све, па ако се пружи прилика, макар још данас уграбили Немицу...

Ударише у бубње — знак борби.

— Излази! — цикну Маћко, ободе коња и пусти се трком. Готфрид јахаше полахко. Окомио копље и као да чекаше нападај. Борковиц се устрми на њега, као муња. Сударише се штитови, одјекнуше оклопи, коњи поклекоше на стражње ноге, пропињући се предњима у вис.

Готфрид притеже коња, одскочи и свом снагом намери у груди Борковицу. Али оштрица се одби од железна оклопа, — но ударац беше тако јак, да се Маћко зањиха и рикну од зала.

Не пазећи више на погибао, која му прећаше, баци своје копље и, тргнув кратак нож из корица, ободе опет коња остругама и полети на Немца, сукобив се с њим тако близу, да гледаху, бесни, један другога око у око.

Гласан жамор престрављености зачу се међу дружином Маћковом. А и из ходника замачких допираху пригушени крици, и час по час, гласнији смех кнежев.

— Брани се, Готфриде! — викаше Хенрик.

— Спремај се на смрт! — вришташе Маћко, ван себе од беснила.

И крешући штитом о Готфридов штит, гађаше га ножем. Немац се, с великом одважношћу и присебношћу, уклањаше тим ударцима, ако му се и беше тешко бранити; не хтеде зар пуштати копља из руке као Маћко, а оно, одбив се од оклопа Борковичева, омаче се и забоде у бок његова коња. Коњ се успропада, ђипаше, фркаше. час се пропињаше, час клецаше а све ближе срљаше на коња Готфридова. Наједаред скочи тако јако, да је, у том силовитом покрету, одбацио велики штит Немчев. Борковиц уграби ту прилику, па у тренутку удари ножем у откривене груди Готфридове. Али ударац не беше смртан, железни прстенови на панциру не пустише оштрице сувише дубоко. Немац јекну, пусти копље, па исук мач из каније.

Али беше већ прекасно. Маћко га другим ударцем погоди у грло, на оно место, где се оно, покривено слабијом жичаном мрежом, помаљаше испод шлема — и сјури нож до дршка.. Готфрид се, без јеке, сруши на земљу. Али у исти мах и коњ Маћков, смртно рањен копљем Немчевим, тресну о земљу, наваљујући се својом тежином на витеза.

Настаде ужасна граја и крика. Мислило се, да су оба борца погинула; дружина Маћкова прискочи у помоћ господару, који лежаше на земљи, Жегањци дизаху Немца, који још крчаше. Беше ужасна забуна, из ходника се стрчаше гомилама, и сам кнез пође, а пред њим трчаше лепа Мехтилда раширених руку.

Маћко лежаше, међу тим, притиснут тежином коња и свога оклопа.

— Скоро! — вришташе, — свуците с мене то убијено кљусе, па ме дижите... Здрав сам и читав.

Дизаху га тада у густом мраку, јер се жеганьска момчад скупила с буктињама око Немца и стараше се да пробуди у њему живот, кога више не беше.

Радостан Скора креташе се око Маћка, да га брже подигну, кад ал' наједаред у мало не крикну.

Отискујући окупљене витезове, дрхћући од ужаса, с очајном вриском притрча Мехтилда.

— Убијен! — врисну.

А Маћко већ беше на ногама и дочека ју у загрљај, у који она срљаше без отпора.

Не могаше се ни часа часити. Ваљало се користити противничким немаром. На миг Скорин опколише Мехтилду и дадоше Маћку коња; а он уседе на њега, пограби Мехтилду и намести ју уза се, после тихо даде знак.

У смакнутим редовима крену се дружина Маћкова на капију. Не чувана у тај мах, јер се сва страна стрчала к Готфриду, та капија беше отворена. Еле Маћко јурну сада трком и користећи се опћом забуном, негоњен, умаче изван градских међа, са читавим својим друштвом. Слушајући топот и звеку оружја, која се губљаше у даљини, кнез Хенрик се злобно засмеја.

— Опростио сам се незваних гостију — мишљаше с радошћу, а погледајући на Готфрида, који лежаше на земљи без живота, додаде у духу: — И тога сам се опростио!...

А мислећи тако обзираше се жељним погледом, не би л' угледао лепу Мехтилду, коју мишљаше тешити у њену удовиштву.

— Где је Мехтилда? — викну најзад, јер је не могаше нигде да спази.

Нико му на то не знаде одговорити, јер нико не опази, кад је уграбљена; а сви се сада досетише, за што је пан Маћко тако напрасно утекао.

Кнез је беснео од жалости и зала, али то му није помогло.

Разаслана, на све стране, потера вратила се без успеха — дружине Маћкове нестаде без трага.

А међу тим Мехтилда, несвесна, дрхташе загрљена рукама Маћковим и не беше ни сама на чисто, шта се то из небуха догоди.

Страхујући за живот витежев, који је чудним начином овладао њеном душом, потрчала је к њему у очајању, држећи, да ће га затећи мртва — наједаред осети се у његову наручју, отета, уграбљена, неспособна да прозбори реч, ни да се опире.

Ветар се сада титрао распуштеном јој косом, гладио ју по лицу, а она, затворених очију, осећаше само, да ју нека незнана сила носи у далеки простор, у свет непознат и туђ. Хтела је да виче, ал' јој глас замираше у грудима, срце престајаше да куца, и падаше у несвест, у којој се кашто, као страшна мора, појављиваше високи, мршави, крвави труп Готфридов..

Не оде сад Борковиц, у овај мах, у немачке крајеве, као што смераше, него се из Жегања, скупа са својим живим пленом, врати из ненада у Кожмин.

Пан Сенђивој од Чарнкова прекрсти се од чуда, кад дознаде за то.

— А на што ти та жена? — прогунђа. — Наслади се њоме, ако ти се допада, ал' је не држи код себе, јер то ти је тако, као да држиш гују у недрима...

Ни Маћко испрва не мишљаше друкчије. Жеља за осветом управљаше њиме у онај мах, кад је, не могући добро ни размислити, шта ради, уграбио Мехтилду из жегањскога замка. После беше и у неприлици, шта да почне с том Немицом, и волео би, да је се отресе. Али Мехтилда беше врло лепа, а њене црне очи гледаху на Маћка, као да ће душу да му прожегу.

Борковиц доселе не обраћаше оштрије пажње на жене. Презирао их је, а миловао није ни једне; силом је отимао, кад му се је која свиђала, не питајући за вољу; и тако наилажаше само на престрављене им погледе и слушаше само молећиве речи, — љубавних речи ни не познаваше. Прва Мехтилда гледаше на њега нежно, а говораше још нежније, не тужећи се на своју отмицу, ни на то, што је у кожмињском замку била туђа, осамљена и као у ропству. Не пушташе само Маћка од себе, а заклињаше се, да хоће да му буде верна жена и слушкиња.

Та њена нежност заплела је срце Маћково, као мрежа. У загрљају Мехтилдину заборављаше, на час, на све, што га је гризло. Падаше му кашто на памет кнез глоговски Хенрик и буђаше жеђ за осветом; подраживаше га Сенђивој, пребацујући му нерад; осећаше и сам, да је време да се извије из тих загрљаја и да ради успешније, него доселе, ако ће да се дочепа власти у Великопољској, — али те намере и гнев ослабе, кад год погледа у црне очи Мех-

тилдине и кад зачује њен нежни глас. У замку се већ почело шапатом роптати на то, особито кад је пан Маћко заповедио, да се спреме собе за ту Немицу и кад их је сјајно искитио. Још се говорило, да су се тајно венчали.

И тако прође дуже време, — година, ако не и више. Док се најзад пан Сенђивој од Чарнкова не могаше више уздржати.

— Маћко — рече један пут, гледајући мрко на њега — ја не мислим ту трошити с тобом живот у тутањ... У Одесчи су Наленчи ојачали, ја сам се заклео, да ћу им се осветити, а године пролазе у лудо. За то те ја остављам, јер си се ти изгубио у Немичину загрљају, па идем и радићу како будем најболье знао . . .

Сенђивој није још никада тако дуго говорио, ни с таком жалошћу. Уморио се, да га је зној пробио по челу и удиљ гледаше на Маћка, који се смејаше и показиваше беле зубе. А после наједаред прискочи и загрли Сенђивоја.

— Искушаваш ме, крвави ђаволе! — викну. — Ал' си право рекао . . . Очарала ме та жена, али то већ пролази, већ је прешло. Осећам, како ми опет срце бије као некада и отима се одавде... На Одесч ћемо поћи на брзо, а сад још идем у Познањ, па онда краљу . . . морам бити намесник и осветити се глоговском кнезу . . . а овде се докопати власти! . . .

И од велике радости, што му је срцу одлахнуло, начинио је те ноћи част у замку, а сутра дан, у рану зору, узев Сенђивоја, Скору и најугледније своје другове, крене се у Познањ, где беше збор шљахте.

— Видећеш ти сада — говораше Сенђивоју путем — да нисам био глуп, што сам се примирио неко време. Шљахта је мало заборавила на старе увреде, Наленчи умирени ћуте, сад је време, да се ту учврстим.

Сенђивој сумњиво гледаше на њега испод очију и ћуташе.

— Сада идемо — продужи Маћко — на збор као угледни сенатори, не као разбојнички витезови, — ја сам ленђки, ти накјелски кастелан.

Сенђивој пљуну.

— Ђаволу ћу дати кастеланство . . . — прогунђа.

— Подај, али не одмах — одврати Маћко, — јер је оно сада потребно . . . Ту се непрестано буркају против краља и малопољских закона, — ове треба се тиме користити. Кад им кажем: браћа смо против заједничкога непријатеља, а тај је малопољско право . . . онда нам ваља склопити братски савез или конфедерацију, па ћемо имати снаге, којој не ће ништа моћи никоји староста краљевски.

— Мудро збориш! — крикну Скора, подскакујући на коњу од велике радости.

— Не ћеш успети! — промрмља Сенђивој.

— Видећемо! — засмеја се Маћко. — Ја сам уверен, да ће сви за мном.

И не превари се у тој нади. Збор у Познању беше врло велик; дође Прецлав, кастелан познањски, а с њим други кастелани, као Јарош старогрођки, Војслав дрожињски, Адам островски, неколико Заремба и Њемјеша. Све противници новога права, који одмах почеше против њега викати с великом жестином. А кад се већ духови распламтеше, диже глас пан Маћко.

— Браћо! — викну — не може то бити, да се ми подамо томе малопољском праву, јер онда ће Краков завладати над нама . . . а то се не може допустити! Грађани склапају, против нас витезова, братске савезе — ми пак без јединства ходимо сваки за се, и онда је лако краљевском старости да нас гази свакога појединце. Читајте нови закон: за убиство, разбојство, насиље, палеж, уништавање граница и пчелињих пањева . . . ха! ха! ха! Највишу казну: „седамдесет" суду, а „петнаест" породици, дужан је утерати староста у целости, запленом, узимањем у залог . . . Та онда не ће бити никога међу нама, кога тај староста не би притиснуо залогом . . . А ко ће се тиме обогатити? Само суд или краљ против нас, и породице, које туже — непријатељи наши! . . .

Усклик општега пристајања поздрави те речи.

— Учинимо онда — настави пан Маћко даље — узајамни завет љубави и братинства, за вечита времена, да ћемо се узајмице помагати против свакога . . .

— Не против краља . . . — јавише се гласови.

Пан Маћко бистро погледа. Хоћаше можда порећи, ал' се умери.

— Не против краља — понови — него против права, које хоће да нас потлачи . . . Никоји од нас не ће оставити другога на цедилу ни у којој прилици, него ћемо се узајамно бранити мачем, жртвујући живот и имање, и остати у братинској љубави . . .

— Тако је! тако је! — викаху. — Тако ми помогао Бог и свети крст! . . .

Пан Маћко се зажарио од радости. На Сенђивоја погледаше са славњем, а у речима беше умерен, да не поквари ствар.

Не приступише ипак одмах писању и потписивању акта тога братинскога савеза, јер не беше за онда војводе познањскога, а он је први требао да потврди тај акат. Бојаху се још да не ће крањ то достојанство поверити своме поузданику, а, Боже сачувај, можда и коме малопољском великашу. За то се жртвова пан Маћко, да сам главом оде у Краков, не би л' стао на пут тој опасности. А кад пристадоше на то са свим вољно, признаде и Сенђивој, да је пан Маћко врло вешто извршио читаву ту ствар, баш како је и мислио.

А Борковиц, као да му је у тај мах придошло разума и превејаности, све је духом својим схватио и овако рекао Сенђивоју и Скори:

— Пазите ту, да се те намисли и жеље не охладе, докле се ја не вратим. А вратићу се као војвода познањски, потврдићу акат конфедерације, па ћу, са својом дружином и том шљахтићком фукаром, бити господар, кога ће се бојати и Казимир, не само кнез глоговски...

Повратио се још на неко време у Кожмин, ал' се одмах опростио са Скором, који је требао да, у Познању, подржава тај дух међу шљахтом, и са Сенђивојем, који ће остати са осталом дружином у кожмињском замку.

А на поласку рече још намрштеном Сенђивоју:

— Нека те не таре брига због те Одсечи и Наленча. Осветићемо се тим већма, што дуже чекамо. Али треба прво ојачати снагом, да нам вика не може нашкодити...

Сенђивој проврча нешто неразумљиво, зловољно, а Маћко му се наже на ухо и додаде:

— Пази на Мехтилду, да ми буде верна у тој остављености... Не волим је, али не бих допустио невере, особито, јер је мати мога детета.

Сенђивој скочи као опарен и погледа у чуду, јер нико, па ни најприснији пријатељи пана Маћка не знађаху, да је Мехтилда, баш у то доба, повила синчића. кога Борковиц признаде за свога, и назва га Фридхелмом, немачким именом.

Не беше то по ћуди Сенђивоју, који није трпео те Немице, јер је умекшавала витешко срце својом нежношћу. Сад се побоја, да ће дете свезати с њом за увек пана Маћка и у мислима стаде ковати заверу против Мехтилде.

— Почекај! — гунђаше кроз зубе, пратећи очима пана Маћка, — биће новина, кад се вратиш.

(Наставиће се)

ПОУКА

ОЦЕАНСКИ ПАРОБРОДИ

Кад је Колумб открио Америку, сваке године као да је расла земља пред очима људи, који су пловили на запад — иза атлантског оцеана указа се нов део света, који се пружа од далеког севера на далеки југ, а иза овог дела света нов оцеан, „грдно неизмерно море, веће него иједно познато море, тако велико, да се не може ни схватити колико је", као што је објавио зачуђеном свету историчар и сведок првог пловљења око земље. На свом првом путу Колумб пуних тридесет и шест дана ништа друго није видео, него само небо и воду — а данас хиљаде људи, који буду ишли на светску изложбу у Чикаго, из старога у нови свет, љутиће се на капитена, који их не буде за осам дана пренео на обале американе. Наравно од онда до данас прошло је доста времена; данас је са свим други век, данас је све постало ближе, као да је земља постала мања. И водена пара јесте тај маћионичар, који је све то учинио.

Та још и у почетку нашега деветнаестог века, врло се споро по мору путовало. Са јужнога врха Енглеске па до Халифекса у Новој Шотландији у Северној Америци требало је пловити обично тридесет и два до тридесет и три дана, а тај је пут у округлу броју дугачак три хиљаде морских миља (једна морска миља = 1852 метра). И тада су лађе биле још са свим упућене на ветар и каквоћу времена; али године 1807 начинио је тамо, у новоме

свету, Фелтн први згодан пароброд „Claremont“, и тако се поче приближивати време, када ће пара помагати човеку при пловљењу преко оцеана. Већ године 1819 усудио се пароброд „Savannah“ да први плови преко оцеана и прешао је из места Savannah у северној Америци до Ливерпула у Енглеској за двадесет и шест дана; но покушај није био одлучан, јер се на томе путовању морало осам дана пловити на једра — дакле помоћу ветра.

Тек године 1833 једино помоћу паре пребродио је пароброд „Royal William“ „велику бару“; тај је пароброд пошао из Америке 18 августа а 12 септембра сретно је приспео у место Gravesend, што је на ушћу реке Темзе у Енглеској. Углед нових лађа бивао је већи и пет година доцније пароброд је одржао победу над лађом ветрењачом, када су енглески пароброди „Sirius“ и „Great Western“ из Бристола у Енглеској стигли у Њујорк за петнаест до двадесет дана.

Са грозничавом журбом поче сада свет правити нове и све боље паробродe. Да би се могле ковати грдне шипке, које требају за парне машине, почео је у Крезоту у Француској године 1842 да ради први чекић на свету, који пара диже, — модерни ци лоп недавно је славио педесет година свога рођења. Место точка на паробродима дошла је обрталька (Schraube), и већ године 1845 пловио је преко оцеана први пароброд на обртальку; машине су биле поправљане и сваке године су пароброди све брже и брже пловили. Особито се ишло за тим, како да се што брже прелази оцеан међу Јевропом и Америком; поједина паробродска друштва надметала су се, које ће брже преносити путнике и пошту преко оцеана, а у такву надметању рачунало се на сате и минуте а не само на дане.

„Једна ласта још не чини пролећа“ — па тако и један брз пут преко оцеана још није доказ, да је лађа добра. И пароброди морају рачуна водити о лепу и ружну времену; и боља лађа може доцније да дође, а лошија пре, ако је ова имала погодније време. У таквим приликама одлучују једино бројеви у средњу руку, добивени по просечну рачуну. С каквом брзином плове поједини пароброди оцеански, најбоље казује преношење поште. Ђенерални поштар Њујоршки издаје сваке године статистику, у којој се казује и о томе, што је мало час наговештено; и по статистици изданој за годину 1891/92 немачки један пароброд одржао је победу — био је први. Немачки брзи пароброд „Fürst Bismark“ први је био на мети. Тај пароброд да пренесе пошту из Лондона у Њујорк треба просечно сто седамдесет и један сат и три минута, дакле седам дана, три сата и три минута. За њим долази енглески пароброд „Teutonic“, који је онај пут прејурио за сто седамдесет и пет сати и два минута; енглески пароброд „City of New-York“ за сто седамдесет и девет сати и четир минута; на четвртом је месту немачки пароброд „Havel“, који је препловио онај пут за сто осамдесет и два сата и осам минута. Све те лађе просечно пређу двадесет морских миља за један сат — заиста грдна брзина, кад се сетимо, како су, скоро да кажемо, милили први пароброди преко оцеана!

Но ми живимо у добу, где се јако полаже на брзину; нама је то још споро, како се данас путује из Јевропе у Америку; ми бисмо хтели још пре да прејуримо преко атланског оцеана; дакле: дај још више паре! До душе, то је лако казати, али тешко извести! Да се та жеља испуни, многи инџинири лупају главу.

Брзина пароброда зависи од јачине парне машине; но јачина парне машине стоји у врло незгодну одношају са брзином самога пароброда. Хоће ли данашњи наши брзи пароброди брзину пловљења да повећају само једном морском миљом, на то већ морају сваког сата плаћати са хиљадама коњских снага. У једном енглеском стручном листу недавно је изнесен о томе тачан рачун, а основа томе рачуну јесте брзи пароброд „City of Paris“.

Треба ли да тај пароброд има брзину од десет морских миља за један сат, машине његове морају бити јаке две хиљаде и двеста коњских снага. Повећају ли му брзину само за полак толико, дакле на петнаест морских миља за један сат, онда за то није доста можда три хиљаде триста коњских снага; са свим је друкчији тада одношај; тек кад су машине јаке седам хиљада триста коњских снага, биће она брзина. За брзину од седамнаест миља за један сат треба већ 10.700 коњских снага, за деветнаест морских миља треба 15.000 коњских снага, за двадесет миља 17.500 коњских снага, за двадесет и једну морску миљу 20.300 коњских снага, за двадесет и две морске миље 23.300 коњских снага а за двадесет и шест морских миља треба неких 38.500 коњских снага — заиста голема снага, и увек треба да имамо

на уму, да ти бројеви вреде за онакав типус пароброда, какав је пароброд „City of Paris“. Највеће брзине, које су до сада заиста постигнуте, јесу просечно двадесет миља за један сат. Кад те бројеве узмемо на ум, онда ћемо се лако уверити, како мора грдних новаца да стаје свако повећавање брзине у пароброда, јер парне машине требају угља!

До душе и у конструјисању машина постигнут је успех, те данас релативно мање требају угља него што су требале пре. А колики је тај успех, бројеви ће нам најбоље показати. Пре тридесет година парне машине по старој конструкцији трошиле су сваки сат подруг килограма угља за сваку коњску снагу; кад су начињене парне машине с пуним притиском (Compound), спало је од прилике на један килограм, а од године 1864, од када имамо парне машине са троструком експанзијом, треба само три четвртине килограма угља, сваки сат за сваку коњску снагу, а данас праве машине већ и са четвероструком експанзијом. Пре тридесет година пароброду од 1000 коњских снага требало је за пут од двадесет дана 14000 мт. центи угља, данас пак толики исти пароброд треба од прилике само једну трећину од тога. Где пак треба да се парна машина појачава са хиљадама коњских снага, ту је количина и потрошња угља врло важна околност, те за то настаје питање, а је ли вредно бацати се у толики трошак, кад се пут тиме скраћује само тек за неколико сати! И за то држе многи, да смо ми данас, са данашњим нашим паробродима дошли до крајње већ границе. Други пак веле: „време је новац“ те не питају, шта стаје, само ако се може постићи што већа брзина у пловљењу пароброда. И збиља, неко енглеско друштво гради у овај мах два брза пароброда „Campania“ и „Lucania“, дугачки да буду сто осамдесет и три метра а машине да им буду јаке 26.000 коњских снага, те ће ти пароброди брзином надмашити све досадашње најбрже пароброде — шта више проносе се гласови, као да имају неки у плану да почну правити лађе, дугачке двеста тринаест метара, са 30.000 коњских снага!

До сад смо говорили о брзини увек у морским миљама. За то ће нашим читаоцима добро доћи, ако им то исто кажемо и у мери, која је нама, који немамо с морем никаква посла, познатија. Најбржи данас пароброди пређу за сваки секунд од прилике десет метара. Ради сравњивања споменућемо још и ово: кад коњ трчи, прејури за један секунд четир до пет метара; особни железни воз за један секунд девет метара, брзи воз четрнаест метара, муњевити воз двадесет и један метар, а у најновијој проби на централној железници Њу-џерсијској у северној Америци, била је брзина четрдесет и два метра у једном секунду! Заиста грдна брзина! На гвозденој шини дакле надмеће се парни коњ са орканом (великом буром), која има брзину тридесет до педесет метара у једном секунду. А да ли ће и пароброди достићи кадгод толику брзину? У наше дане све је могуће, и нико не може ни слутити, чиме ће, каквим новинама данашња унапређена техника у грађењу лађа људство још изненадити!

„Gartenlaube“.

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

ГЕТЕ И НАПОЛЕОН

По мемоарима кнеза Таљрана *

Кад је први Наполеон године 1808 пошао у Ерфурт, да са руским царем Александром преговара о новој деоби света, био је још на висини своје среће. Та стара Јевропа није од хиљаде година амо видела човека, који влада тако на далеко, човека, чија је свемоћ била скоро неограничена. „Ја сам Карло Велики!“ издерао се на своје дворане, кад су га једаред сравнили само са Лујем XIV, па било је ту нешто и скромности, да није још више захватио, да се просто није прогласио да је бог те наредио да се службе служе у славу његовој лич-

* Mémoires du Prince de Talleyrand, 2 volumes. Paris, Calmann Lévy.

ности. Место њега чинили су то други. Одиста му се молили као богу а бојали га се као ђавола. Руска царица-мати није хтела да пусти свога сина у Ерфурт, јер се згрозила, кад је помислила, да га Корзиканац без много околишења може смакнути. Убици војводе од Ангијена импутирало се свашта. Такав страх је савио леђа и владарима у рајнском савезу, такав страх је и најстарије крунисане главе у прашину бацио пред тог новог човека, који је као вихор дојурио био у јевропски концерат. У Ерфурту, у дочекалишту тога силника, свако су јутро у опкладу пузили владаоци те се Таљран, који је бар много држао на спољашњи пристој, ма да му достојанство кукавног човечанства није баш бог зна како лежало на срцу, морао зачудити, како ли се све могли понизити они мали великаши. Како он каже, то је већ превазилазило сваку меру. У Ерфурту су краљеви сами понижавали краљевство и проигравали поштовање свега света. Три пут се ударило у бубњеве, кад се један од оба цара провезао крај позоришта, а један пут, кад је то био који краљ. По који пут је француска гренадирска стража и у овом случају ударила у бубањ и по други пут, но одмах би официр викнуо: „Доста, то је само краљ!“

Па ипак је већ тада пошло натрашке корзиканском рушиоцу и оснивоцу престолâ. Трагична му је кривица била иеситост а у ту је кривицу запао био већ до грла. Најпре је хтео да поруши сваки престо Бурбонаца, па онда у опште није хтео да трпи никаквих владара више у Јевропи, осим оних по милости Наполеоновој, најзад је стао сневати о свету, у којем на сваком престолу седи по један члан његове својте. Тако створи краљем свога брата Јосифа, свога брата Луја, свога брата Јеронима. Обично је говорио, да краљеве „наименује“. Наименовао је краљеве, као што се наименују чиновници, и сматрао их је као такве, као отпустљиве чиновнике, који ваља да слушају, иначе ће их збацити. Кад је једаред улазио у неку малу шпанску варош, читао је на славолуку ово: „Ко краљеве намешта и скида, стоји над краљевима“. То је било улагивање које му је највише уху годило. У срећи је био несит. Кад је пошао у Ерфурт, у потаји је смерао да уништи прастару хапсбуршку монархију. Као за што да буде тешко, разбити Аустрију, кад је већ пошло за руком, срушити Пруску у боју код Јене? У овај се бој није био упустио без тајне стрепње; Фридриха Великог још нису били заборавили у Француској, ратна слава пруске војске још је била неповређена. Но цар је дошао и победио, а сад за тих ерфуртских дана приредили су њему у част велик лов баш на бојишту код Јене, где је на две године пре тога погинуло толико немачких синака. Обеснији човек није могао изазвати завист богова. Таљран је био један од првих, ако не баш и први, који је осетио, да тако беспримерна срећа не може трајати вечно. Већ после тилситског мира затражио је да буде отпуштен — први пацов, који је утекао са лађе. И Наполеона сама стале су почесто мучити зле слутње. С краљевима и краљевинама умео је брзо да буде готов, био је доста јак да уништи силне војске, но на развалинама света, који је он разорио, дизало се нешто, што није могао да схвати, што није могао да покори, а то је био национални дух. Још га је у Шпањолској познао а сад је и у Немачкој осетио дах те невидљиве силе. Данас се зна из једног писма Волтманова (Goethe-Jahrbuch, шеста свеска), да је Гете баш тада мислио да све одличне представнике немачког душевног живота сазове на збор у Вајмар. Конгрес против конгреса, Вајмар против Ерфурта. Овде су већале крунисане главе, онде је ваљало да се састану владари уметности и књижевности Тај се план није остварио, али намера већ доказује, да се почео будити немачки национални дух.

Са тим је духом гледао Наполеон да дође у додир, а Ерфурт му је дао прилике на то. Можда је било по његовој нарочитој жељи, што је саксонско-вајмарски војвода Гета и Виланда позвао у Ерфурт. Оба су песника са свим лепо пристајали у свиту немачког владара, ма да се ту иначе чула само најстарија феудална имена. Гете је 29 септембра стигао у Ерфурт а већ је

канда 1 октобра био на леверу у француског цара. Сутрадан га је Наполеон изреком позвао. Што се та два суверена разговарали, владар на престолу и владар од ума и духа, о томе Таљранови мемоари говоре прилично другачије, но што је до сад забележено. Таљран уверава, да је ово права истина што он каже. Он је Гета испратио, да га зове на ручак, па онда је код куће цео разговор написао од речи до речи. Таљран, који је иначе био само за високу и највишу политику, записује разговор међу царем и немачким песником!

То је по себи већ знак, да му се та ствар чинила важна, чак политички важна Гете сам за чудо није никад хтео много да приповеда о том састанку и тек се пред смрт дао навести, да напише своје успомене на тај састанак. Што је записао, ма да је кратко и само као нацрт, доказује, да му је и после десетина година све још било живо у души. Улази пред цара. Овај седи крај велика округла стола и доручкује, у једном куту Таљран, у другом Дари. Цар даде знак песнику, да приђе ближе. Гете се приближи, поклони се па стане мирно, без театрална поноса, у својој једноставној песничкој величини, и спољашње узорита појава. Цар га гледа дуже времена. Да ли наједаред осети, да у Немачкој има још сила осим оне, коју је он сломио? Да ли се задиви природном достојанству тога човека, који са свим одудара од прегибљивих дворана? Доста то, он му се јави онако, како је то већ забележено у историји немачке књижевности: Vous êtes un homme! За тим кажу да је отпустио Гета а рекао онима око себе: Voilà un homme! Та два усклика су као оквир целу разговору. У Таљрановим мемоарима нема ни једног ни другог. У Таљрана разговор почиње свакидашњом фразом царевом: „Господине Гете, ја се веома радујем што вас видим!“ а наставља се овим Гетовим комплиментом: „Ја видим да цар уз пут опажа и најнезнатније ствари“. Тако се причало у Тиљеријама. Но вероватније ће бити оно Гетово Vous êtes un homme! Усклик је тај и сувише карактеристичан и сувише јединствен, а да га је ико могао измислити. Те су речи свакако биле изречене. Таљран се сваки час љути на улизивање владарâ: у Ерфурту, вели, није видео ни једног човека, „који би с племенитим пристојем погладио био лаву гриву“. Тог човека, тог јединог човека ваљало је тражити међу песницима.

После овога увода пита цар свога госта, колико му је година. „Шездесет“. О годину дана прави се старији. Скоро на дан је од цара старији за двадесет година. Гете је рођен августа 1749, Наполеон је рођен августа 1769. Онда разговор, по Гету, пређе одмах на књижевност, најпре на Вертера, кога је Наполеон „скроз и скроз био проучио“. Зна се, да га је у Мисир био понео Хвалио се, да га је седам пута прочитао а песнику је означио једно место, које му се чинило неприродно. Које место? Гете је уживао да затаји то место а радозпала запиткивала радо је једио одговором: „Погодите!“ Од тајнога саветника Милера дознало се после, да се Наполеону „то, што су смешани мотиви увређена частољубља са мотивима страсне љубави“ чинило неприродно а Гете је смешећи се давао Милеру за право. Још важније је оно, што цар рече за француску трагедију, а он је „француску позорницу посматрао са највећом пажњом, као какав криминалан судија“. Оштинуо је том приликом суђајску трагедију. Шта то сад човек хоће са судбином? „Политика је судбина“. За све то ништа не знају Таљранови мемоари, но тим још није речено, да ти мемоари доносе само неистину о састанку Гетову с Наполеоном.

Кад се изостави оно, што је невероватно, попуњавају ти мемоари слику. По Таљрану разговор одмах после првог поздрава прелази на Шилера, од кога цар вели да је читао само тридесетогодишњи рат: а у том, вели, може човек највише наћи грађе за булварске драме. Гете речито брани своје велике земљаке: Шилера, Лесинга, Виланда. Разговор прелази онда на Théâtre français, чије су прве снаге биле позване у Ерфурт, на француске жалосне игре, на француска три јединства, па Гетово обрађивање француских трагедија. Мало онда залутају у политику. „Је ли ваш народ срећан?“ — „Много се нада.“ Па онда опет опаске о позоришту, о

свечаним приказима, игранкама, о партеру краљева. Да ли Гете познаје кнеза-примата Далберга? Дабогме да га познаје! Наполеон је седео у кући, где је пре више него тридесет година становао Далберг као наместник, где је Гете сам проживео толико веселих и тужних часова. Биле су ту још старе тапете, само је нестало старих слика с дуварова. Овде је некад висио лик војвоткиње Амалије, у редутском оделу, са црном полуобразином у руци. Бог зна, камо се уклопио тај лепи рококо-лик испред нове бучне дивоте. Сам Далберг сад је један од владара, које је створио Наполеон. Гете му хвали дух, знање, племенитост. Вечерас у позоришту, одговара цар видећете тог ретког човека, како спава на рамену виртембершког краља. Најзад Наполеон пита за Коцебуа а Гете моли цара, да код руског нара Александра рекне добру реч за сибирскога изгнаника. Но ту већ подобро рамље текст Таљранов. Коцебуе већ пуних седам година није био више у Сибирији, шта више је од то доба био опет у Вајмару а то је Гете добро знао.

(Свршиће се).

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Симо Матавуљ. **Из разнијех крајева.** *Нове приповијетке.* Садржина: *Стотинар. — Нови свијет у старом Розопеку. — Преображења. — Дете. — Нововерци.* — Мостар, издање прве српске књижаре Владимира М. Радовића. 1893. стр. 237. — Ова најновија збирка приповедака познатог нам најновијег приповедача С. Матавуља, као што видимо, садржи пет приповедака, којима је градиво из српског нар. живота у разним крајевима и које су већ угледале света у нашим повременим листовима и часописима, као у „Стражилову“, „Отаџбини“, и „Босанској Вили“. Знамо С. Матавуља као једног од најбољих приповедача новије нам књижевности, који се у својим приповеткама одликује нарочито познавањем срп. нар. живота у свима крајевима Српства, а особито у крајевима приморским и црногорским; сем тога његове приповетке провејава ведар хумор и одабрана тенденција. На првом месту је приповетка „Стотинар“ (од стр. 5—12). Ово је кратка цртица из црногорског живота. У њој се износи оданост и љубав, коју Црногорац гаји према својој отаџбини и како му се и у највећој невољи тешко растати с њоме. У овој приповеци је као у каквој скици само изнесена та црта из црногорског живота, а иначе нема у њој много песничке уметности ни особита цртања карактера. На другом је месту „*Нови свијет у старом Розопеку*“ (од стр. 17—72), најлепша у овој збирци, изашла је у овом листу прошле године; у њој се износи слика из живота људи, који живе мање више ван домашаја напредних — модерних — идеја. Приповедач се много забавио детаљним описивањем свога, што је као ново изазвало велике промене у староме Розопеку, где је дотле живео конзервативан, полуобразован свет. Што мало не пристаје ов ј приповеци, то је, што има много описивања и ређања, и што опис старог света и опис новог не стоје међу собом у симетричну односају. Описивања треба у опће да буде само толико, колико је потребно за обраду и за органичну целину у приповеци. Описане су овде и неке ситнице, које су могле са свим изостати, јер несу битни део органичне целине. Цртање појединих лица је доста тачно, но цртање њихових карактерних особина је ретко и не са свим значајно. Тенденција је целој приповеци та, да се докаже, како нове идеје долазе у сукоб са страним навикама, док најзад нове не победе. Само ипак није приповедач изнео то у облику модерне приповетке, какву би данас очекивали са таком тенденцијом. Многи моменти несу потребне последице из прилика, одсудних у приповеци, већ их приповедач по својој вољи тамо намешта, те по томе на многим местима ова приповетка није ништа друго, до механично ређање појединих момената, који тешко склапају органичну целину. Особито нам Розопек излази пред очи као нека чудновата варош са још чудноватијим становницима. Иначе је ова приповетка врло занимљива и вреди је с пажњом и студијом прочитати. На трећем је месту приповетка „*Преображења*“ (од стр. 75—170). Ова је приповетка такођер врло занимљива и веома слична са својом претходном другом по изради, само што су и једна и друга некако при крају и сувише засечене и кусаве, свршетак не стоји у једнакој пропорцији са почетком и средином. Градиво је овој приповеци из ђачког живота у Далмацији; јунак те приповетке је ђак, чији се живот детаљно прича од најнижих школа све до осмог гимн. разреда, по том је врло у кратко изнесено и завршено онако на брзу руку. Но поједине еписоде су врло занимљиве. Цело је верна слика сиромашна, но добра ђака. Описа има и овде доста, но сви су већином прикладни и пристају органичној целини. Лица су верно оцртана, прем да нема ни овде оног дубоког психолошког ресора. Иначе има местимице ведра хумора као особите особине приповедачеве. Поједине су еписоде кад и кад брзо поређане и скокови су чешће хитри, док је међу тим по нешто преко потребе развучено, као н. пр. онај пут ђеда. Влада,

Шпира и Ивана. Има иначе и рефлексија нацијоналне природе. Слика је дакле у главном описне природе. Ова је приповетка изашла први пут у „Отаџбини“. Тешко је категорично одредити ипак, која је лепша од ових двеју приповедака, да ли „Нови свијет у старом Розопеку“ или „Преображења“: по градиву су различите, а по изради веома сличне и својим одликама и махнама. По том долази „Дијете“ (од стр. 173—193), лепа нежна причица из живота једног свршеног гимназисте са нешто лирских излева. Може послужити као добра поука за оне, који богатством својим не живе природно, као што овде чини спахиница. Градиво је иначе узето из српског живота у некадањој Војводини. И ова је причица занимљива. По примедби приповедачевој је требала бити штампана ова прича источним разречјем. На крају је пета приповетка „Нововерци“ (од стр. 197—237). Градиво јој је из београдског друштвеног живота, а нарочито из нововерског, назаренског. Тенденција је та, да се изнесе назаренска заслепљеност, фанатичност и настраност. Црта је цела занимљива. Описивање је живо и занимљиво. Овде се истиче та махна, што несу довољно оцртана лица, која су противни елеменат назаренима, јер онај професор богословије и поп Коста несу прави браниоци наше вере против фанатичности и глупости назаренске. Опис назарена је у детаљности прилично развучен и неке би ситнице могле са свим изостати. Иначе спољашњи облик ове књиге је леп и угледан; напред је и лик приповедачев. Језик је са свим чист и народан, стил веома прост и лак. Прве четири приповетке су писане јужним, а последња источним разречјем. Матавуљ иначе као стручњак проучава српски језик научно и труди се да му у књижевним радовима буде језик што чистији и слободан од свакиx варваризама. У његову језику налазимо речи, којима би могли и требало би да заменимо стране речи истога значења. Овде ћемо навести само неке, што их је Матавуљ у овим приповеткама употребио, као н. пр. *кресавица* = палидрвце, жигица, шибица, машина; *потпетица* = штикла; *дворaница* = сала, соба; *кровињара* = шатра; *продавница* = дућан; *подневица* = подне; *стојница* = штала; *стакленица* = флаша; *пљоска* = чутура; *омастити* = бојадисати; *рукомије* = лавор, леген; *свечаник* = свечан дан и т. д. Но поред свих врлина у језику, долазе у овој збирци и неке омашке у језику, прем да су незнатне и махом формалне природе, као н пр. облици од *хтети* с негацијом пишу се заједно, а треба одвојено: *нећу* м. *не ћу*; исто тако *међутим* м. међу тим; *поврх* м. по врх; даље страно је *бевобразлук, кревет, силеџија.* Одвојено треба писати и *прем да*, не премда, *узалуд* м. у залуд; исто тако *из небуха*, не *изнебуха*; па суперлатив *најјачи* ваља писати *нај јачи*, а не, као што накнадно писац исправља нај јачи са најјачи. Реч *супружански* (стр. 83) не би такођер требало употребљавати у том значењу, које јој се обично хоће да дâ, а не значи то. Сем овога је језик са свим чист и узорит. Поред овог, што опазисмо, препоручујемо најтоплије ове занимљиве приповетке свакоме. Цена је књизи само 75 новч.

Б. Пешта. А. П.

Ђорђе Стратимировић. **Ромони.** Пјесме. Извео их — —. Дубровник, „српска дубровачка штампарија“ А. Пасарића 1893. Мала 8-на, стр. 75. Цена? — Управо је сад некако година дана, како смо читаоцима „Стражилова“ приказали „Таласе“ Ђорђа Стратимировића. Казали смо тада, да би било смело, рећи, да песник „Таласа“ не ће моћи и што боље „удесити“, него што су тих педесет „Таласа“, но сад бисмо богме дошли у неприлику, кад би се затражило од нас, да то још једаред кажемо. „Ромони“ не само да нас нису утврдили у томе мишљењу, него су нас навели да здраво посумњамо, да ли би било смело, рећи оно за песника „Таласа“. „Ромони“ до душе одају нешто више песничке жице, заромиња из њих истина по који пут и чист осећај и не свакидашња рефлексија, па опет им не достаје много, да би се могли и допасти, а камо ли занети. Много има тавна, нејасна у тим „Ромонима“. Оно се види да их је већину „извео“ „црним очима“ (стр. 21) „дивном оку“ (стр. 40), „драгим тим очима“ (стр. 39), „црног ока силеном бају“ (стр. 52), „љиљанраму“ (стр. 21.) „кајмак грлу“ (стр. 23), па чак и „рукавици милој, малој“ (стр. 22); види се даље, да их је доста „извео“ „милом роду српском свом“ (стр. 5) па опет човек код по којег мора и сам дах зауставити, не би ли чуо, шта то „ромони“ тај „Ромон“. Шта више и XXXVIII, који је по замисли између свих педесет још понајлепши, тако некако нејасно одјекне у појенти, да се човек једва разабере у том звуковном хаосу. Биће да је највише криво томе то, што Стратимировић никако не може облик да свлада, никако не може да га доведе у склад са идејом. Најеклатантније се то види по сонетима (IX, XIX, XXVIII —XXXIII). Доста дугачки редови (десетерци) па уз њих још и позамашни волумен сонетски — и опет тамно па тамно. Ал да, ту опет треба у толико више сликова а са сликовима Стратимировић кубури. У великој невгоди долази н. пр. у педесетом, последњем „Ромону“, којем је натпис „Превлака“, чак до тога галиматијаса у синкопавању, да у придеву „српска“ изостави „п“, да би могао добити слик на „дрска“. Према том су чуду оне синкопе à la „руж'на“ од „ружина“ (стр. 4) још смиље и ковиље. А и у елизији чини Стратимировић ненадмашна чудеса. „Н' ови дан“ (стр. 54), д' обори“ (стр. 42), „ак-и“ (стр. 39) и „шт' осташе“ (стр. 70) заиста су уника у својој врсти. У залуд се опиремо, силом нам се намеће уверење, да је Стратимировићевој појезији главно обележје нека манираност, неко покњиштво у песми. А после Бранка, Змаја, Ђуре Јакшића и епигона им певати покњишки, више је него најивно и смешно. Или зар песник, који осећа и мисли чисто српски, може са гвозденом консеквенцијом говорити овако: „Сунчаница цигла тек мимо облак ал' нек прође“ (стр. 6.), „мирис али њих и мене грли“ (стр. 8), „дух та срце треба“ (стр. 14), „трн на близу што ал' стоји“ (стр. 17), „свеђ ал' траје чама (стр. 18), „скрит' ал' не мо'ш вољу рану (стр. 22), „души мојој затајит' те ал' не знам“ (стр. 26), „ја ал' гајим сету своју“ (стр. 29), „ти под смјех стави моју ал' збиљу“ (стр. 35), „залуд прегли али да освоје“, „тек ал' цвјетак један раст'о б'јели“, „худи разум злобно али вели“ (све троје на стр. 37), „свеђ ал' помоћ у час пр'јеки стигне“ (стр. 38), „то ал' дозпах“ (стр. 39), „срцу ал' мом“ (стр. 40), „пећу ал' корит“ (стр. 40), „дух ал' извести“ (стр. 41), „животворну зраку али —“ (стр. 60), „кад ме изда свака нада и с' одрјеше земске споне“ (стр. 36)?! Читајући то човек и нехотице заборави српски па га изненади на стр. 20 „ал' анђелски уз њих хор“, на стр. 25 „али поглед ова срока забораву ја не дам“ и на стр. 46 „ал до задњег пламенова маха“.

Немамо разлога порећи, да Стратимировић осећа и мисли српски, али то стоји, да његови осећаји и његове мисли нису одевене у српско рухо. Ти су осећаји неки господичићи у фраку, лаку и клаку, а мисли су те неке кћиперке у ампир-тоалети. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Још пре две године изашла је у органу мађарског етнографског друштва и мађарског народног музеја (Ethnographia, szerkeszti dr. Jankó János) студија Суботичанина Ивањије о етнографији Буњеваца. Та је студија на ново изашла у другој свесци монографије града Суботице. Том се приликом осврће сад на њу у реченом органу етнографског друштва и музеја у свесци за прву четврт ове године Ђорђе М. Поповић и доказује, да је Ивањија, уз неколико, и то несретних, измена, преписао чланак Јосипа Антуновића из часописа „Hazánk“ од године 1858, у којем је Антуновић прерадио расправу Евгенија Сарића о суботичким Буњевцима у часопису „Regélő“ од године 1842. По што је навео пет великих места, из којих се јасно види, да му је тврдња истинита, вели да даље не ће да иде, јер кад би све хтео да прикаже, што је Ивањија од Антуновића узео, морао би из расправе од шеснаест страна преписати дванаест.

— Прошле године месеца августа одржан је у Москви међународни антрополошки и преисториско-археолошки конгрес, који је издао и неколико стручних дела. У првој свесци тог издања изашла је расправа свенаучнијег професора у Москви, Анатола Богданова „Quelle est la race la plus ancienne de Russie?“ Богданов је у тој расправи скупио резултат свога двадесетпетогодишњег рада и извео закључке, који су веома заинтересовали научнике. О Богдановљевој расправи говори Мађар др. Јован Јанко у часопису Ethnographia (1—3 свеска 1893) и саопштава, што Богданов пише о смеру и резултату својих подробних истраживања на преисториским лубањама, које су ископане из преисториског тумулика око Москве.

— Obzor у 107 броју региструје Живаљевићеву расправу о Качићу, што излази у Летопису Матице Српске, па му није доста да ужива, у „свакако важну појаву“, што Живаљевић налази, да Качић није правио никакве разлике између Срба и Хрвата, него се одмах стао „гојити“ и надом, како „će za koju godinu doći do uvjerenja (ko?), da je Kačić zgoljni Hrvat, kakav u istinu bijaše, a ne pola Srbin, a pola Hrvat, kako sada Živaljević pomišlja“.

+ У светској литератури опет о Балкану изиде повеће дело. Guides-Joanne написа „Etats du Danube et des Balkans“ у две књиге. Стаје с повезом 16 фор. и 20 н. Не би требало заборавити, а да се и о овом делу која у нас не рекне.

+ Из „Филологическія Записки“, што у Воронежу излазе, а из прве свеске од ове године дознајемо, да је А. Степовичъ на почетку ове 1893 године издао у Кијеву „*Очерки изъ исторіи славянскихъ литературъ*“, и да у овом делу од стр. 82 до 112 иде говор о Бранку и његовој поезији. Сам предмет једнога дела ове књиге захтева, да се и о том у нашој малој књижевности проговори. Ако ми сами не ћемо да пратимо оно, што изиде у туђини о нама, а да ко ће други? — Степовичъ се бави нашом литературом од некога времена на овамо; он је, као што смо у своје време јавили читаоцима, и о нашем пок. Лази Лазаревићу коју лепу рекао. У „Филологическія Записки“ ради обично на рубрици „Славянскія извѣстія“, у којима се реферише и о нашим делима. У овој свесци Степовичъ проговори о IX издању Бранкових песама, дотакавши се с хвалом и Вуловићеве радње о Бранку.

+ Београдске новине јављају, да је проф. Карић дао у штампу броширу „*Србија и балкански савез*“.

+ Од времена на време минхенске „Allgemeine Zeitung“ у књижевним додацима доносе и о српској литератури дописе. Један такав изишао је у 116 додатку, саопштавајући неке новине из „Јавора“, али, разуме се, с грешкама. На првом је месту реч о интересној студији Ст. Новаковића о боју на Марици 25 и 26 септ. 1371, што је изишла у јануарској свесци „Ратника“ (у минх. стоји Gatnika!), а за тим помиње радњу војноисториску, која је намењена фебруарској свесци истога листа, а коју је писао такођер Новаковић, „der bekannte Meteorologe“ (!). — Говори се опет у кратко о геолошком друштву и знатнијим радницима у њему. Чудно, да је Жујовића име изостало! На крају је помен о смрти Мата Водопића.

+ У овом истом броју је и чланчић „Zur Geschichte der slovakischen Schriftsprache“. Чини се, да писац не иде у стопу за науком, када устаје да побија неке писце шездесетих година, који писаху, да су Ћирило и Методије преводили на језик словачки!

÷ У трећем броју „Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“ расправља Липерт о историском значају речи „жупан“ и „жупа“ у чешкој историјографији.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— У Љубљани дижу Словенци „Народни Дом“. Већ је стигло седамнаест нацрта и досуђене су награде. За који дан ће главни одбор изабрати један од нацрта и онда ће се одмах почети зидати.

— Матица Хрватска решила је још лане, славећи педесетогодишњицу свога опстанка, једногласно, да кости грофа Јанка Драшковића, оснивача и првога председника Матице Хрватске, из Горње Радгоне у Штајарској пренесе у Загреб на Мирогој у аркаду за „хрватске препородитеље“ међу покојникове другове Илирце. По што је сад све спремљено, извешће се закључак месеца јунија ове године.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 21. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 23 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ТРЕЋИ ЧИН

Соба у манастиру. Средња врата воде у другу собу изнутра. С десна врата за улазак. Лево стô.

Прва појава

ОТАЦ СЕРАФИН. ПРЕДСЛАВА (пред њим клечећи, после исповести.)

ОТАЦ СЕРАФИН (усправи се)

Опростио сам, ћерко, грехе ти,
Опростио сам, устај! Шта ћеш још?
К'о млада, мазна, ташта, несташна,
А међу дворским ласкаоцима,
Заслепела си па си — поклизла.
Кад очи грже, беше касно већ.
Но устај, благ је Бог и милостив
Те прашта... Ја сам обред свршио.

(окрене се да пође)

ПРЕДСЛАВА (маша му се руке)

Па ипак, још ме бол притискује!
Ужасно! Већ се с Богом измирих,
Но још умрети мирно не могу.

ОТАЦ СЕРАФИН (окренув се)

Јер зна ти душа, да је мало још
Што грехâ шапну мени у ухо.

ПРЕДСЛАВА

Да, зна и — стрепи.

ОТАЦ СЕРАФИН

Стрепи?! Ода шта?
Зар не ће тајна у гроб са нама?
А опростих те.

ПРАДСЛАВА (с брижним погледом)

Ох, ал не још све!...

ОТАЦ СЕРАФИН

Још не?!

ПРЕДСЛАВА

А је ли, морам рећи све?

ОТАЦ СЕРАФИН

О збори, јер не могу знати сам,
С чега те мучи савест и је л' грех
Опростив ил му нема милости;
Је л' прошлост што те тре ил' будућност,
Указују л' се нова страшила
За после, а због старих грехова.

ПРЕДСЛАВА

Да, оче, то је, тог ме избави!

Мој син . . . он не зна, да сам грешница,
И мисли: има права на круну
По сродству . . . . те ми оде, диже рат.

ОТАЦ СЕРАФИН

Па надбије ли, краљ да буде, је л'?
А то је богме отимање!

ПРЕДСЛАВА

Јест'!
Ал није он крив. Није он већ ја.

ОТАЦ СЕРАФИН

Но даље?

ПРЕДСЛАВА (усхићено)

Он је добар, племенит
И усрећиће отаџбину, знам,
Што сада страда под тиранијом.

ОТАЦ СЕРАФИН

Па то да правда!? Правда л' лупежа,
Кад краде, али дели беднима?
Ил онда није лупеж?

ПРЕДСЛАВА (поражено)

Лупеж је.

ОТАЦ СЕРАФИН

А ти свог сина тому научи!
И тужиће те Богу због тога.
Ти видиш само круну, како сја,
Но крв на круни, крв зар не видиш?!

ПРЕДСЛАВА (све се већма ужасавајући)

Ох видим, видим!... С круне цури крв,
Крв оних, што за њега умиру,
И оних, против којих води рат.
По бојишту је крв и лешине.

ОТАЦ СЕРАФИН

А ти ће некад на те устати,
Те кад ни вео скрити не могне
Те мрље — чим ћеш тад се правдати?

ПРЕДСЛАВА

Ох виђам ја то, будна и у сну!
Чим оде, већ су дошле утворе,
Ужасне слике божјих клетава
Те гонећи ме пију моју крв —
И смрт већ зовем, ал не долази.

ОТАЦ СЕРАФИН

А хоће ли ти син мировати
Или ће, ако битку изгуби,
У нову, нов јад земљи спремајућ',
У мисли, да му престо припада?
А богме краља, који води рат,
У којем гину силне тисуће
Убицом зову, страшним именом,
Кад није рат по чистој савести.

ПРЕДСЛАВА

Па син је мој убицом тисућа?!...
А све због мене!

ОТАЦ СЕРАФИН

Јест', и ако спас
Са неба самог њему не стигне
Већ ускави за грехе матерње,
И ускави и, можда, погине —
Са чим ћеш поћи ти пред страшни суд?

ПРЕДСЛАВА

Шта?!... (очајно)
Ја да свога сина убијем!
Помози, светуј!

ОТАЦ СЕРАФИН

Кашће срце ти!

ПРЕДСЛАВА

Што срце шапће?! Зар најгрђе баш:
Да сину своме грех *исповедим!*
Ох, само то не! Пре ћу пристати,
Да станем на пеленгир, скрушена.
Навали на ме грехе света свег,
Изложи муци, рузи, гнушању,
Ал само он — нек он не сазна то.

ОТАЦ СЕРАФИН

Ућутиш ли, убица остајеш,
Убица сина па и сама свој,
Јер не ћеш душу спасти пред Богом.
Већ чуј ме: имај вере, одај се!

ПРЕДСЛАВА

Зар сину?! Да ме куне?

ОТАЦ СЕРАФИН

Мораће . . .
Овако, мислиш, благосиљаће?
О, ташта жено, сад к'о и увек.
Још мажеш гадне неге душе ти
И размећеш се нежном љубављу
Спрам сина, кога гураш у пропаст!..
Да стид на твоме лику не спази,
Ти трпиш, нека круну отима,
Ал само да те штује... Штоваће,
Но само ту (на земљу) а онде (на небо) —
(хоће да иде) клеће те!

ПРЕДСЛАВА (погружено, клекнувши)
Па поправићу!

ОТАЦ СЕРАФИН
Онда — благослов!
Не мога да се змији одупреш,
Већ уједе те, рани до срца —
Па сад бар буди јака: Избави
Свог греха плод од вечне клетве зар,
Јер тада земља, народ умире,
И престоли и круне престају —
Тек једна круна светли: небеска.
Па боље носи трнов венац сад,
Да стечеш ону. Признај ту свој срам,
Да не дршћеш пред страшним судијом,
Што покајнике прима с милошћу
А огрезле у греху сажиже.
Кад беше Магдалена, остај та,
Да место пакла раја достанеш.
Одбаци терет, умри спокојно,

ПРЕДСЛАВА
Нек буде твоја света воља, нек...
Мог стида румен не ће видети,
Јер бићу мртва и под земљом већ
И син ће клети само — спомен мој.
(приступи к шкрињи)
Добричино, ал строга старино!
То није први бој, што дижеш ти,
За моју душу против срца мог.
Но прекужићу и победићу.
И до сад смишљах, али не смедох —
Написала сам смртну пресуду
(извади запечаћено писмено)
Још онај дан, кад син ми поче рат,
Но не изврших... тада не смедох.
(писмену)
Да, ти си мојој болној души лек,
Без тебе би ми вечно умрла.
Ал опет презам, к'о од отрова...
Да журим дакле, док је воља ту, (звони)
Јер последњи је канда куцно час.

Друга појава

ХАРИТА (на средња врата). ПРЕДСЛАВА.

ХАРИТА
Шта желиш, сестро?

ПРЕДСЛАВА
Зовни моју кћер.
(Харита оде)
Не, не ћу, нити смем то чинити,
А била би и слабост духа мог,
Да сина грехом тим оптеретим.
Ал ако искушењу подлегне?..
Ох, ако сјајем круне заслепљен
Не застане, ма дозно исповест,
Већ, занет, даље крв успролева
И силом усхте краљем постати,
Ох, како ће ме клети морати
И мрзити ми сен и спомен мој!
Што, да бих стекла милост у Бога,
Свог сина душу гадно продадох!
Но нека, ја то не ћу чути већ,
Јер... Али беж'те, црне мисли ви,
Вас шаље мени ђаво пакленик...
Мој син је добар, диван, истинит,
И, да га враг, к'о негда Господа,
Одведе на брег нудећи му свет,
Усхте ли само иглу украсти,
Он не би крао, презрео би свет
Па осто просјак. — Ево долази.
Ули ми снаге, Боже свемоћни,
Умре ми син, а ја га — отисках.

Трећа појава

ЈУДИТА. ПРЕЂАШЊА.

ПРЕДСЛАВА
Жао ми те је.

ЈУДИТА
Мајко, позва ме.
Ти плачеш? Да л' о сину доби глас?
Је л' тужан? Збори! Дркћем, страхујем.
Је л' жив? Је л' здрав? Да л' надби?
Или је...

ПРЕДСЛАВА
О њему не знам; није стиго глас.

ЈУДИТА
Па за што плачеш?

ПРЕДСЛАВА (усправи се)
Више не плачем.
Плач душу тре, а снаге требам сад.
Па ни ти ћери, не плачи, да ја
Не малакшем, јер — растаћемо се.

ЈУДИТА
Шта, растати?

ПРЕДСЛАВА
За навек; осећам,

ПРЕДСЛАВА
Ево ме анђо смрти облеће.

ЈУДИТА

Жалостиш себе, а и мене тим.

ПРЕДСЛАВА

Да пре бар дође; једва дочеках!

ЈУДИТА

А син? На њега не мислиш?

ПРЕДСЛАВА

Мој син?
На другом ћу га свету видети!

ЈУДИТА

Он с круном иде к'о победилац.

ПРЕДСЛАВА

Не спомињи ми сада победу,
Ни круну! — Ох, је л' можда касно већ?!

ЈУДИТА

А шта је л' касно?.. Ил ти не волиш,
Твом сину да...

ПРЕДСЛАВА

Не збори! мучиш ме...
Да л' даде Бог, да крвцу не лише,
Већ, да је само тријумф читав рат —
А тако нам бегунци рекоше.

ЈУДИТА

И ја се таквој надам победи.
Док дође гласник, ја ћу ићи с њим
Да с мужем, мајко, делим радости.

ПРЕДСЛАВА

А шта ће гласник? Иди одмах сад.

ЈУДИТА

Па добро, одох!... Јер ме умори —
(заставши)
Самоћа, бол — за мужем одсутним.

ПРЕДСЛАВА

Отидни те разгони облаке,
Што можда тиште чело Боричу.
Добра је жена извор радости;
Уза те не ће за мном тужити.
(вади писмено)
На, предај то од бедне матере,
(с грозом)
Не, не питај... Ја дрхћем, држећи...
(предаје)
На, предај сину мом, изгубљеном!
Од тебе немам никог верније. (свечано)
Нек тако теби Бог да благослов,
К'о што ми овај завет обавиш,
Мој тужни завет — јер ја умирем.
(седне на столицу, уздахнувши, као да јој је одлахнуло)
Већ осећам да конче спадају
С мог бедног срца... опет игра сад...
Чисти се зрак, тај мелем небесни.

ЈУДИТА

А шта је ово писмо? Шта ћу с њим?

ПРЕДСЛАВА

Подај га сину... Ту је опроштај
Са мојим сином, кога изгубих...
Чувај га добро и не отварај
За љубав мајци и — рад спаса свог...

ЈУДИТА

Но за што? Је ли тајна какова?
Зар ни ја, жена, не смем дознати?

ПРЕДСЛАВА (пренеражено)

Закун' се, па да твоју заклетву
Однесем тамо — у гроб са собом.

Четврта појава

ХАРИТА. АНЂЕЛИКА. ПРЕЂАШЊЕ.

ЈУДИТА

Тако ти Бога, мајко, стишај се.
Треба л' и сведок?

ПРЕДСЛАВА

Треба, нека зна,
Да си се мени Богом заклела,
Да овај завет верно испуниш.

ХАРИТА

Страховит глас!

ПРЕДСЛАВА

Мој син?

ЈУДИТА

Мој муж? Је л' жив?

ХАРИТА

Њих више, што су от'шли у рат с њим,
Баш сад су стигли... Све је пропало!
У боју сва му војска изгибе.
Куд око види, свуд је текла крв,
А лешине су поље покриле...

ПРЕДСЛАВА (вриснувши, грчевито се хватајући за прса)

Зар доцкан све?! (хоће да се стропошта)

ЈУДИТА

А кнез? Је л' жив, или...

ХАРИТА

О њему нема гласа јамачна...
Но шта је с мајком? Ту је веће зло!..
(износе Предславу)

ЈУДИТА (сама, умирујући сама себе)

Изгубио је бој, ал' утече,
И с новом војском нов ће бити рат.
(гледећи у писмено)
Ал ово писмо! — Кад утекоше
И прости борци. — Ту је веће зло...
Каква ли мора тајна бити то,
Кад не мож' с њом да легне под земљу,
И кад је сад тек, пред смрт казује!
Кад није за њу дозно ни он — син!
Кад не смем знати ни ја — жена му!
И печат још јој слаба брава би,
Бојаше се, па хтеде заклетву,
Да не обијем браву, печат тај!
Па кад се не хтех брзо заклети,
Мал' није натраг писмо истргла!
О, печат није био поуздан!
Узбуђено је вукла потезе.
Прочитах ја и читам и сад, гле,
Шта пише, ма да слова не видим.
Ту она црни грех свој казује,
Свом сину јавља, да је — истина!
Па ја да предам?! Веру не дадох...
Не, ако ми је слутња извесна,
Он не сме, не ће никад дознати,
Да срамим себе па и пород свој!
Ох, то је њене душе бунило,
У ком на сина мати напада.
Нек стоји писмо — не ћу предати.

Пета појава

ХАРИТА (враћа се). ПРЕЂАШЊА.

ХАРИТА

Јудито, ходи!

ЈУДИТА

Је ли умрла?

ХАРИТА

Освестила се, ал се мучи већ.
Но ходи, жели да те види још
И да ти каже неку поруку.

ЈУДИТА (себи)

Да веру дам... Не, не ћу, не могу,
Јер то је пропаст сину њезину.

Шеста појава

КАЛУЂЕРИЦА (са стране). ПРЕЂАШЊЕ.

КАЛУЂЕРИЦА

Од кнеза гласник; стиже овај час.

ЈУДИТА

Ох, жив је! Срце није варало.
Нек уђе гласник.
(Калуђерица одлази; Харити)
Теши мајку тим!
Шат овај глас јој врати души мир.
Док чујем шта је, дођох за тобом,
(Харита оде)
Шат узнам рећи још и лепши глас!

Седма појава

ГЛАСНИК (улази). ЈУДИТА.

ЈУДИТА

Кнез живи, кад те шиље?

ГЛАСНИК

Жив је, здрав,
Ван једне лаке ране.

ЈУДИТА

Онда ме
Пред њега води.

ГЛАСНИК

Сти'ће и он сад,
Тек мене посла, да ти јавим то.

ЈУДИТА

Па како беше? Битку изгуби,
То знамо, али како? са шта ли?
Јесу л' бегунци били невере?

ГЛАСНИК

Све лаж бијаде. Нас је дочеко
Цвет земље, војске. А Пољаци нас
Пре боја мал не сви напустише.
А место да су, кад је почо бој,
Ка нама прешле многе тисуће,
На против, као бесни тигрови,
На нас су слошке кидисали сви.
Опколише нас и тамањаху...
Ко није бего, није осто жив,
А и нас, богме, многе стигоше
И поклаше.

ЈУДИТА

А како прође кнез?

ГЛАСНИК

То, госпо, беше чудо пречудо!
Где наша војска малаксаваше,
Ту нагињаше он, к'о љути лав,

А кад нам војска паде, сатрта,
Очајно врже — ја га видех — штит,
И проби се, да чисто тражи смрт,
У душманске најгушће редове...

ЈУДИТА

А син? А жена? Њих да остави?

ГЛАСНИК

Због тог га, госпо, немој корети!
У бесу боја љубав престаје,
У гомили би био покојни,
Да не допаде Ружа, храбра кћи,
Куманског кнеза, те га избави.
Он онда није хтео бегати,
Но услед ране клону у несвест,
И Бодомир га метну на кола.
Да, он и Ружа спасоше ти га,
Кроз густе шуме с њиме бежећи
И негујући тело клонуло.

ЈУДИТА (махнито)

Ох иди! иди! — Доста чух већ зла!
У срце си ми забо оштар нож,
Па што га онда још и обрћеш —
Отидни — да те више не гледам.

(Гласник одлази)

Опет се буди гуја слутње ми,
А већ се била санку предала,
Но лажно, јер је ово истина!
Ко срља у смрт, а да не љуби,
На слепо?.. Да га она избави!
Шта не ће он, у слатку сећању
За спасен живот, о њој мислити!
Она му можда поста — богињом,
Те гледајући у њој виши створ,
На којем сија звезда сјајана,
Поред ње мене не ће видети,
Ил' можда само као њезин сен.
Не љубити, већ обожаваће
Мој муж сад њу за дело јуначко,
А буде ли се пренемагала
Не примајући тобож хвалу му.
О, онда ће је ваљда сматрати
За мученицу... Видим, провидим,
И давно видех, шта ће бити ту!
На лицу њену давно спазих ја
Шта пише мени, те се ужаснух!
Та прва реч јој беше жаока,
И први поглед за ме оштар нож.
Па прати га к'о заштитница још
И хранитељка! Тешких мука, ох!
Кад, дошав к себи, у њу погледа,
Са сузним оком хвалу казујућ'
— То беше море, ја да утонем...
Па то да трпим као љуба му,
И осмехом да страву прекривам
И да је зовем за сто, у свој дом
И гостим њу, што руши сретан дом...
Толику рану крити морати
И осећати тешки љути бол!
И опет — ћутах, у свим мукама,
Да ми се тек не смеје мучитељ —
Ох страхотан је тајен пако тај.

(погледа на писмено)

Ал имам сад у руци освету!
Кад њему нису ништа: жена, син...
Кад не мога' од гује побећи —
Баш добром срећом добих оружје,
Којим би знао и најмањи црв
Све гонитеље своје сатрти.
Ал још је сумња, хоћу доказа!
А дотле с овим мачем у токе:

(писмену)

Кад буде требе — до'ћеш у помоћ,
Па разбије л се црна слутња ми,
Буде ли веран — не ће дознати,
Сачуваћу га од срамоте те,
Ма терет греха сама примила,
Да њега само мине страшни бол.

Осма појава

БОРИЧ (долази с повијеном главом). ЈУДИТА

БОРИЧ (немо загрљени)

Ти радост чекаш, ја бол доносим,
Јер жалостан је такав састанак.

ЈУДИТА

Помози Бог! (гледа га, испитујући)

БОРИЧ (с уздахом)

Не! Није помого,
Кад немам вере, кад очајавам,
Кад нема неба, земље у помоћ.
Па сад ме није хтела још ни смрт,
Већ ваљда, док још више успатим.

ЈУДИТА (горко пребацујући)

То жени велиш? Оче сина мог!

БОРИЧ

О, вас ми срце љуби, љуби вас!
Но сад га држи мржња, кив и бес...

И после... На мом челу лежи жиг
(жалосно, без наде)
Па због тог дел'те са мном несрећу!

ЈУДИТА (загледавши му у очи. гануто)
К'о верна, права жена делићу.

БОРИЧ

Под круном си ме натраг чекала,
А ја на глави рану донесох.

ЈУДИТА

Молећ' се Богу, ја сам искала
Не круну, већ да тебе сачува;
А ти си, видим, круну волео,
Па, њу не добив, смрт си тражио...
А ја? А син твој? Нас би махнуо?

БОРИЧ

Не куни ме, јер јесте истина!
Но није круна, што ја изгубих —
(бесомучно)
Пред целом земљом тако посрамљен,
Онако згажен... Боље да су ми
Из груди живо срце истргли
Нег' она реч, нег' она рана, ох...
(напрасно одлучено)
Где ми је мати?...

ЈУДИТА (искрећући)

Дође л' амо сам
Ил с пратњом?

БОРИЧ

С пратњом?! Сва ми изгибе!

ЈУДИТА (мало зајед.њиво)
А што не дође твој избавитељ?

БОРИЧ

Ох шта ће, кад сам пука сирота:
Ван речи немам друге захвале.

ЈУДИТА (љубоморно, подругљиво)
Баш за то; да су дошли, да им ја
Такођер могу рећи захвалу.

БОРИЧ

Ја рекох, ал —

ЈУДИТА

Од мене бегају?

БОРИЧ

А што од тебе?! Не, већ видеше
У мене олуј. — Где је мати ми?
(хоће да је тражи)

ЈУДИТА (преплашено ступивши пред њега)
У грозници си, севаш очима,
Вихор ти душу још распаљује —
Па тако мајку да изненадиш?

БОРИЧ

Савладаћу се; ал' је требам сад.

ЈУДИТА

Но за што? Је л' ти она крива што?

БОРИЧ (не могући се више савлађивати)
Још она мож' расплести грозни чвор
И рећи: јесу л право имали
Да због ње мене газе ногама.
Тај чвор живота мог одлучиће:
Треба л' ми крити испред света лик,
К'о што га крије роб, ког шибаху —
Ил' њих да сматрам за издајице.
(бесомучно)
Па треба да се светим, дигнем бич,
И док ме траје да их ударам!
Ох, буде л' правда са мном, буде ли,
Страховита ће бити освета:
На њих ћу исток, запад, север, југ,
Сав свет да дигнем, ко је пакостан,
Па да их гоним, док их не смлавим,
И не ћу ничем бити милостив:
Куд прођем, свуд ће села горети
И крв и пустош биће за мном траг.
Па престо не — на њин ћу сести врат
И бићу крањ, ал не да волим свет,
Већ све да гоним, газим, потлачим.

ЈУДИТА

Да л' ти то збориш, таке ужасе?

БОРИЧ

Док матер чујем; од ње зависи.

ЈУДИТА

Је л' сумња?

БОРИЧ

Сумња земље читаве.

ЈУДИТА (ублажујући)
Мати је болна, убићеш је тим.

БОРИЧ

Савладаћу се, бићу нежан, благ,
Ал морам чути о том њену реч,

Ил макар само један њезин миг.
Да без тог оде сад на онај свет,
Не растеравши тешку сумњу ми,
Оборило би моју свест, и ја. . .
Ох, ја бих — њима, свету верово!
И онда није казна, освета,
Што радим, већ је све опачина
Те ја сам као грешни разбојник,
Што част и круну само отимам;
И прошлост моја и будућност ми
Само је лаж и само црни грех,
Јер грех сам онда на грех сла́гао;
Па лаж је онда, лаж и отмица
И то што тебе, ћерку кнежевску,
За жену добих — један нико . . . ја . .

ЈУДИТА (гануто)

О, није! Нас је љубав везала,
Не име, нити нада на круну.
(с цињањем)
И докле траје вера савезна,
Ја не жалим, а нека потворе —
Но штеди матер, убило би је.

БОРИЧ

Да видиш моју борбу у срцу,
Допустила би да се ухватим
За крајну котву у том понору,
У који падам онесвеснуло.
Ту част и име вичу за помоћ,
Јер гину већ у ропцу последњем:
Ох, страшна ће ми бити освета. . . .
Јер где је пала племенитост, част,
Ту хоће да се дигну утворе. . .
Ал још ћу само мало чекати,
Нека ми души натраг дође мир.
Не дршћи! Хајдмо, хајдмо, ћутаћу.
(хоће да иде)

ЈУДИТА (не да му, ублажујући га)

Да тако ступиш — чело рањаво. . .
Не, стани! Мајка тешко болује —
Ја идем напред да је приправим

БОРИЧ

Реци јој, да су ране прешле већ
И нису ране ту (на чело) . . . О, жури се!

ЈУДИТА (у себи, полазећи)

Хај, ако мати узмож' зборити! . .
(полази; чује се звонце где оглашује — стане; пауза.)

ЈУДИТА (себи, гибно)

Да л' умре?

БОРИЧ (слутећи, очајно)

Кога то оглашују!

Девета појава

ХАРИТА. ПРЕЂАШЊИ.

ЈУДИТА (пада на груди Боричу)

Сад буди јак! . . .

БОРИЧ (престрављено)

Ко умре? . . .

ХАРИТА

Предслава! . .

БОРИЧ (очајно)

Без опроштаја! (Јудити) Валда с тобом бар?

ХАРИТА

Од ње ти, кнеже, оста благослов.

ЈУДИТА (одлучно)

А мени рече задњу своју реч:
Да — све је црна лаж и потвора. . .
И престо теби с правом припада.

БОРИЧ

Осветићу ти мајко спомен твој!

ЈУДИТА

Опростила је, не ће освету,
Ал отми престо, владај, буди краљ!

ХАРИТА (свечано)

Помолимо се за спас умрле!
(клекне и стане се молити Богу)

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

II

Марта

Агата, дадиља ћерке Винчеве, није бројала, а не би могла ни пребројати године, што но их је провела, с Мартом, у кожмињском замку. Колико је пролећа, зима и јесени минуло, Бог ће знати. Она знађаше само то, да је дошла амо млада, а сада осећа бреме година, Марта пак беше онда детенце, сад је велика девојка. Агата беше још млада, кад ју стари Бартош, прозвани Сила, доведе у шамотулски замак, да буде слушкиња жени Винчевој, а дадиља новорођеном детенцету. После смрти војвоткињине и ужасне погибије издајникове рече јој Бартош да иде у Познањ, где је Винчево сироче пригрлио племенити и побожни витез Прибислав. После, кад се, након смрти Прибислављеве, стадоше проносити гласови о живој Винчевој ћерци, одведе ју пан Маћко, скупа с дететом, у кожмињски замак и онде ју сакри од света. Није се, најпосле, много бринуо за њих, можда би се радо и за увек опростио тога детета и његове дадиље, али речи родитеља на умору: „Позваћу те на страшни суд!“ — чуваху стражу над дететом.

— Нека живи! — говораше у себи — али ју људско око не ће угледати...

И тако растијаше Марта у кожмињском замку као ћерка Агатина, у забораву и скривености. Не знађаше за њих нико, нити им се ко приближиваше, осим неколико стражара, којима уста беху затворена оштром заповеђу господаревом. Стража у замку беше махом туђа, немачка, која не могаше ништа знати ни о Винчу од Шамотула, ни о какој његовој ћерци. Пан Маћко се бринуо само за то, да за Марту не дозна пан Миколај од Шамотула, ни пан Венијамин од Чарнкова, нити икоји од Наленча. За то се Марта, под окриљем Агатиним, отхрањиваше у презрењу и готово у невољи, али здраво и слободно. Тако протецаху године. У шумској тишини и далеко од људи, у најмрачнијем закутку од замка, живљаху та два створења само за се. Агата учаше Марту вери у Бога и молитви, најпосле дадиљаше ју, љубљаше и угађаше јој, као мати. Па ни мати не би могла бити својој кћери оно, што беше Агата Марти.

Заборављене у пустињи, окружене ћутљивом, туђом стражом, ствараху оне себи читав свет. Агата се научила да погађа мисли детиње, прилагођаваше старију мисао своју детињим потребама и појмовима, заборављајући на остали свет, који је за њу престао постојати. Временом и она поче веровати да је у округу градских зидова, изван којих им не беше слободно излазити, крај читаву свету. Ако допираху до Агате каки гласови из даљега света, или о том, шта се догађа у замку, те је она тајила у себи, не говорећи ништа Марти.

— На што јој то! — мишљаше. — Она је несрећно сироче, осуђено на заборав. Отхранићу је тако, да не зна ни она за људе, ни људи за њу. То је по њу боље... Господска је ћерка, ал' шта јој је до тога!

Девојче растијаше, не питајући ни за што. Живот јој беше доста сам по себи а и осећаше нежност оне, коју зваше мајком.

Но наједаред оболе Марта врло тешко. Стаде се сушити и губити; велике очи упадоше у дубљину и превучене беху маглом, а немоћна глава падаше на груди. У изби, која беше одређена за стан Агати и детету, завлада од тада жалост и очајање. Често се, у глухо доба, чуло јецање несрећне жене, која сеђаше код кукавне постеље болесна девојчета и слушаше сваки јој дах, мислећи од свакога, е је већ последњи.

У очајању своме отрча једном Агата пану Маћку, који беше тада у замку.

— Ћерка Винчева умире! — завапи, кршећи руке — избавите ју...

А Борковиц се само засмеја.

— Тим боље! — рече. — А шта се то тебе тиче, вештице?...

И истера Агату.

Од тада је дадиља Мартина омрзнула на Маћка. Бојала га се она увек, знајући за његову разбојничку обест, али сад се заклела на вечиту мржњу.

— Дивља би се звер смиловала — шапуташе — а он, сушти, ђаво, смеје се патњи не-

вина детета и жели му смрти... Али Бог има већу снагу, него он; исцелиће он Марту и она ће се још осветити...

За то још с већом брижљивошћу стаде бдети над дететом и поврати јој живот готово чудом. У пролеће, кад прва ледина извири испод снега и први се цветови почеше развијати по пољима, лице оболеле девојчице засја се руменилом, у очима заблисташе зраци здравља, на устима се појави осмејак.

Осмех тај ипак не беше онако слободан, као пре. Просјајиваше у њему нека пређе незнана чежња, очи гледаху друкчије, него до тада, — рекао би, с сижу, у сањаријама, у пространство, у даљину, иза граница градских зидова, који ограђиваху Марту од света.

— Дође ми некада тако — говораше Агати — као да хоћу да се дигнем и полетим.

Агата гледаше на њу у чуду и страху, а у души јој се буђаху пребацивања. Јер је она, у непажњи, прва почела јој говорити о другом свету и другим људима, него што су ти, који их окружаваху.

У току дугих дана и вечери зимских, кад се Марта, још врло слаба, не могаше дићи с постеље, Агата јој причаше различите бајке и чудеса, да јој одлахне и да ју развесели. Уста више не затвараше, као пре. Говораше јој о часовима своје младости, о храбрим витезовима и славним бојевима, у којима су се били. Не помињући имена и не говорећи, да јој је то отац, описиваше величанствену личност Винчеву и његов некада сјајни двор.

А Марти срце растијаше. Пружаше руке и, заблснута у даљину, викаше:

— Видим га! видим!...

А кад Агата поче даље причати, како га је Бог покарао за издају и како је кукавно скончао, како му сви проклеше успомену, засузише очи девојчету, а груди се дизаху од јецања.

— Престани! — мољаше — престани! мени га је жао... врло жао!

Тада јој Агата причаше бајку, да ју утеши. Али и у тим бајкама насликан беше, живим бојама, друкчији свет од тога, што но га гледаху очи девојачине, чаробан свет са зрачним приликама витезова-краљевића, пун палата, које се дивно прелеваху, у којима борављаху уклете кнегињице... Ширећи очи, Марта дуго ноћу гоњаше сан од очију и гуташе те приповетке, које успаваној јој до тада души отвараху непознат свет, тајностан, а тако примамљив. Често Агата већ престане говорити, а девојче сањаше још дуго, гледајући на тај свет и на те личности, које јој машта измамљиваше. И навикла се на њих тако, као да оне заиста постоје, — живљаше међу њима мишљу и срцем. Особито јој се појављиваше онај славни и несрећни господин, кога је Бог покарао, за издају, кукавном смрћу. Често се чињаше Марти, да он гледа на њу тужним очима, као да жели, да јој помогне. Уз њега се појављиваше млади витез-краљевић из приче, сав блистав, сјајна лица и пламенитих очију. Отимаше се он к Марти, трчаше к њој, да ју однесе из мрачних зидова градских, али онда му тај старији и несрећни осуђеник закрчиваше пут читавим својим телом, заслањаше га пред очима Мартиним и не пушташе... Тада ју спопадаше велика чежња, чуство, до јако јој непознато, које јој тишташе срце, помућиваше слободну мисао. Свуда јој беше зло, и не знађаше за што; ништа ју не занимаше, све јој изгледаше тужно, грдно, као сивом маглом превучено. Груди се стезаху, срце престајаше куцати, а на очи навираху незадржане сузе.

— Шта ти је, краљице моја? — викаше Агата — за чим гинеш, за чим тужиш?

— За свачим и ни за чим — одговараше Марта, кријући се у наручју дадиљину — хтела бих одлетети одавде... куда и за што?... не знам!

И тако упознаваше ћерка Винчева значење чежње и туге; тако упознаваше и милину сањарија, кад, у тишини летње вечери, сама или у наручју Агатину, мишљаше о оним бајкама, што их је слушала у својој болести.

— О краљевићу-витезу говори ми, мајко! — мољаше Агата.

— Камо среће, да ти никада нисам ни говорила о томе! — одговараше Агата с уздахом. — Ниси знала за свет, па ти је добро било, а сада чезнеш...

— Боље ми је тако! — умириваше ју Марта. — Мени се чини, као да сам сад истом почела да живим. Престаћу и чезнути, само треба да један пут изидем у свет... и видим...

— Да видиш! шта? — повиче Агата у страху.

— Краљевића-витеза! — одговараше девојче. — Морам га видети!

Бадава јој објашњаваше Агата, да таки

краљевићи постоје само у бајкама. Марта сумњиво климаше главом и тамним очима гледаше у небеско плаветнило.

— Така су чудеса онамо горе — мишљаше, — тако јарко сунце сија, таке сјајне звезде светле у ведрој ноћи; а на земљи има толико дивна цвећа, толике птичице певају у ваздуху, да чисто срце расте. За што не би могло бити и витезова са јасним лицем и злаћаном опремом, и читава света, такога, како га ја сањам... тамо, далеко, иза зида! Мора то бити!

И не говораше више ништа, не противљаше се Агати, али кад уграби згодну прилику, мољакаше ју не једном, да јој прича још коју нову, дивну причу, или коју стару, и слушаше ју лежећи на трави, окренута лицем к зрачном небу, упртих очију онамо, као да се нада оданде какоме чуду, а задубљена свом душом у речи Агатине и своје властите снове.

И беше јој опет добро, мило, и ако јој чежња натериваше више пута сузе на очи.

Међу тим нестаде са свим трага некадањој болести. На против изгледаше, да јој снага од тада двојином расте. Нарасла је и пролепшала се тако, да је Агата више пута стала пред њу сва усхићена.

— Краљице моја! — викаше; — а одкуда узе те тамне очи, и ту косу, као злато, и то красно лице?

— Бог је дао! — смејаше се девојче, и кидаше, у градској башти, цвеће и зелено лишће с дрвећа, китећи њиме главу и своју белу кошуљу.

Већ се и у замку, међу стражом, стадоше разносити гласови о лепоти те девојке, за коју сви мишљаху, да је ћерка Агатина.

— Стара вештица — говораху — родила кнежевску ћерку...

Многи би се радо и приближио девојци, ал' је Агата чувала своју поћерку, као очи у глави, а највећма ју чуваше заповед пана Маћка, која прећаше најљућим казнама ономе, који би се приближио тима женскима. Борковиц зар увек презаше, да се не ода порекло Мартино и да не побуни против њега читаву гомилу Наленча. Еле пазио је оштро, да на оној страни замка, где беше Мартин стан, буде туђа стража, да се не може споразумети ни с њом, ни с Агатом. А старе се дадиље не смеде отрести, јер коме би онда могао поверити Марту, кад није умрла, као на пакост.

И ако, дакле, многи у тој стражи с усхитом гледаше на младо девојче, нико јој не смеде ни прићи. Један пут се само десило, да је један међу њима проговорио Марти. Девојче прхну, јер се престрави од звука његова гласа и неразумљивих речи, а вођа те страже одмах отправи тога продрзљивца, да му се затро и траг. Од тада нико не покуша.

Тај случај учини ипак то, да се је пан Маћко сетио, да је жива Винчева ћерка. Кад му јавише, шта се догоди и кад зачу о дивној лепоти девојанинoj, зажели да ју види... Беше то већ у оно доба, кад је пан Маћко, сит љубави Мехтилдине, са све већом пажњом слушао опомене Сенђивојеве и почео жудсти за старим, радсним животом. Баш се беше вратио из Познања, радостан са свога славља, и мишљаше да иде у Краков.

Мехтилда, осећајући се остављена, сваким даном је све већма гинула и често стојала на прозору своје собе, гледајући сузним очима у даљину, где беше њена родбина и завичај и слобода...

Тако ју виде један пут Марта. Још не виде на јави тако лепе слике и прилике. Лице имађаше та жена бело, као снег, уста тако живе боје, као у развијена цвета, очи црне, блиставе а тужне; и одело јој беше за чудо дивно, сјајно па привлачаше к себи сунчане зраке и поглед Мартин. Марта ју гледаше дуго, дивећи се, док не пљесну длановима и не отрча Агати, да ју доведе к ономе прозору.

Али појаве већ нестаде.

— Хоћу да будем тако лепа, као она! — говораше дадиљи. — Одведи ме к њој... за што не ћеш?

— Нека те Свемогући Бог чува, да не будеш така! — викаше Агата. — Тој жени се не може приступити... није слободно!

— Није слободно... није слободно! — понављаше замишљена Марта.

Лик лепе жене стаде се спајати, у њеним мислима, с оним бајкама, које јој приповедаше Агата. Трчала је сада често на двориште од замка, да угледа на прозору тај лик. А кад год ју опази, увек јој се буди у срцу живо саучешће, јер виде да је све блеђе лице у те лепе жене и да је све изразитија њена туга.

— Она је тако лепа, а изгледа да је тако несрећна! — мишљаше. — И све насртљивије поче ју мучити питање, ко је та жена?

— Можда је то — готораше Агати — ћерка онога несрећнога витеза, који је довео разбојничке хорде отаџбини на пропаст и за то био покаран срамотном смрћу... Можда је то његова ћерка — и за то је тако тужна, ако и има сјајно одело... Јемачно беже од ње сви, јер је на њој очев злочин... Можда је она уклета у тим зидовима?...

Агата, слушајући с упренаштењем те речи, гледаше да растера те мисли Мартине, али узалуд. Она је сада све, што је видела и што је осећала, преносила на онај свет, о коме је сањала, на оне ликове, о којима је слушала у причању.

— Мени се чини кад и кад, рече једном Агати, да сам и сама уклета, као она лепа... Та ни мени није слободно изаћи иза градских зидова; та ни мени се не сме нико приближити.... Можда сам и ја ћерка издајника и злочинца... осуђена на ропство и самоћу?...

Агата у мало не врисну од чуда и престрављености, јер не могаше да појми, како је мисао девојачина, радећи у самоћи, могла ући у траг истини.

Не говораше више ништа, само грљаше у наручју растужено девојче и мољаше се Богу, да, по милости својој, отклони ону клетву, коју наслућиваше невино срце издајникове ћерке.

У то се доба деси случај, који Мартине мисли сврати на другу страну.

Беше то рано и још сунце не беше осушило капљица росних на трави и лишћу. Марта тргаше цвеће по травном дворишту, и кидаше лишће са дрвећа, да начини свеж венац. Гудила је неку песмицу, којој ју је научила Агата, и час се сагибала трави, час пропињала на прсте, хватајући лишће на гранчицама. У том кретању цртаху се дивно вити јој стас и чаробни облици девојачки. Беше то узвишена појава; права витешка ћерка, кадра по потреби и коња појахати и метнути на се тешку опрему убојну. Одевена беше као обично белим рубљем, од кога одудараху бујне витице слободно распуштене косе, која се прелеваше у сунчаном блеску бојом злата, растопљена у ватри. Беше јој данас много слободније на срцу, него обично, тако слободно, као оним птичицама, што цвркутаху у ваздуху. Мало час виде опет на прозору онај женски лик. И та лепа изгледаше данас веселиј , а одилазећи осмехну се на Марту тако мило, да је срце девојчету закуцало живље од радости, а велике, тамне очи, осењене дугом трепавицом засветлише се од унутарњега весеља.

— Отреса се своје туге — помисли — можда ће се већ скинути с ње та клетва... можда се и ја достанем слободе.

Све јаче вероваше она, да су ти мрачни зидови од замка тамница, у којој се држаху уклета створења, која откајаваху старе, не своје грехе.

А кад о том мишљаше, наједаред ју неко зграби за руку и забрујa јак, мушки глас:

— Ко си ти?..

Беше то пан Маћко, који дође да види...

Марта се укочи од страха. Срце јој престаде куцати у грудима и приклече на земљу с вриском, а престрављени поглед подиже на тога, који јој стискаваше руку као железним кљештама.

— Ко си ти? — понови пан Маћко и проницавим погледом црних очију и сјајних као жива жеравица, гледаше на њу, скроз ју прожизаше.

Не беше кадра ни речи прозборити. Клечаше тако у немој препасти, не могући се ни маћи, нити скинути очију с те прилике, која стајаше пред њом. Не беше то витез-краљевић, у злаћаној опреми, о коме јој причаше Агата и о коме сневаше њено срце. Његово опаљено лице, дивље, обрасло црном брадом, грозни израз очију и читава голема, плећата прилика, буђаху страх, а не усхит.

И била би умрла од силе тога пламенитога погледа, који ју сву обузе, од притиска железне песнице, која јој тишташе руку, да не притрча, у тај час, Агата, усплахирена као и она. Угледавши Борковица, стаде ламати руке.

— Милостиви господару... — јаокну — то је моја ћерка!

— Лажеш, вештице! — цикну пан Маћко. — Твоја погана крв не роди такога рода...

Силовитим покретом зглади Марти косу с чела и спази билег. Стресе се.

— Нема сумње... — промрмља. — Чудо од девојке!

И гледаше удиљ у њу; али руку јој беше пустио. Марта, непрестано на коленима, непрестано окренута лицем Борковицу, као да ју страх опчини, да гледа онамо, пужаше полахко својој дадиљи, док не дође до њсних ногу, на их грчевито обгрли.

Агата се сагну к њој и заклони ју рукама.

— То је дете моје... — муцаше, не знајући ни сама, шта говори, — избавила сам ју од смрти, отхранила... Дајте ми ју! идем у свет!

А на то се пан Маћко засмеја, да се све тресао читавим телом, и прискочивши, хтеде да одгурне Агату.

Али се она грчевито прикрлепила уз Марту, која је исто тако снажно савила руке око њених ногу.

— Даље! — вришташе пан Маћко — даље, вештице! враже, даље!...

Трзаше ју тамо амо, док се није сав запенио; ал не могаше савладати отпора женскога. Скопчале им се руке тако јако, као да су срасле у једно тело.

— Уби ме, господару! — јечаше Агата — не пуштам! То је моје дете, сузама мојима отето од смрти... не пуштам!...

Борковиц кричаше, удараше песницама, цакаше ногама и био би можда убио Агату, која, павши на земљу, својим властитим телом заклањаше Марту; био би ју можда убио раније, него што би дотрчала стража на вику пана Маћка, да се, у том часу, не догоди нешто изненадно.

Из загрљаја Агатина истрже се наједаред Марта. Истрже се с криком и стаде на ноге, раширеним рукама заклањајући дадиљу, која лежаше на земљи. Нестаде страха са њена лица, а место њега заблиста у очима пламен одушевљења или гнева. Раширена, у том покрету, кошуља откри бело тело и снажне груди, које силовито дисаху. Читаво обличје, дивно промењено, зајапрено, гораше као жива ватра.

— То је мати моја! — викаше Марта; — мати! уби мене, не њу!

И поносита, узвишена, као да се наједаред пренула из дуге укочености, стајаше тако, чекајући ударац, гледајући смело Маћку у лице.

Борковиц онеми. Безазлено, уплашено девојче промени се наједаред, у његовим очима, у дрску жену. Ћерка Винча од Шамотула, с његовим охолим, изазивним погледом, стајаше сада пред њим...

Стражи, која трчаше онамо, даде знак, да се не приближује и дуго стајаше као укопан, дишући још силовитом узрујаношћу; али беснило, које га отојич распињаше, стаде наједаред попуштати... Хтеде да говори, ал' не имађаше гласа. Поведе руком по челу, па опет гледаше, не могући зар да насити поглед тим видиком. Марта, не мичући се с места, заклањаше непрестано собом Агату, која се, с тешком муком, дизаше са земље.

„Не ћеш јој учинити криво... не ћеш је се дотаћи!" брујаху му у души речи родитеља на умору. А пред очима стојаше, као грозна утвара, крвави, измрцварени труп Винчев...

— Марто — рече најзад пан Маћко, понављајући нехотице речи родитељеве — не бој се, не ћу ти учинити криво!

Глас његов брујаше већ друкчије; постаде мек и лагодан, као никада, — и он освести Марту, као да ју је пробудио из часовита заноса. Она скрсти руке на грудима, сакривајући им наготу и, окренувши се Агати, која стајаше поред ње, сакри зажарено лице у њено наручје.

Борковиц приступи.

— Не бојте се! — понови. — Ни тебе, Марто, ни тој, коју зовеш мајком, не ћу учинити никака зла, нити ћу допустити да се учини... Дајем витешку реч!...

То рече, па се окрену и удаљи се брзим кораком, не осврћући се.

Женске остадоше саме и дуго не могаху доћи к себи од страха, чудећи се наглој промени грознога господара.

Беше то први састанак Борковичев с Мартом, а од тада много прође времена, док га је други пут угледала. Плашио ју само кашто у сну, да је ђипала често с постеље, вичући нељудеским гласом. Ни по данима не могаше отргнути мисли од тога лика, који ју утериваше у страх, а уједно привлачаше, као необична појава. Чињаше јој се кашто, да осећа на себи његов жарки, огњевити поглед, да види плавичаст блесак, који, правце из његових очију, продире у њену душу; да чује његов глас, час силовит и оштар, час опет мек и лагодан, каким је говорио: „Не бојте се!"

У наточ тим речима она га се бојаше неисказано. Али мисли о њему не могаше изагнати из душе. Некадашње снове о краљевићу-витезу замени сада тај дивски, моћни лик... Сваки дан изгледаше, да га на ново види, дршћући од свакога шушња.

С Агатом не говораше о њему готово никада. Познато јој беше, да је Борковиц господар замку, и знађаше, да је господар њена живота или смрти. Бојаше се и име да му изговори, а кад се ноћу пробуди с вриском, онда на питање

Агатино, шта ју је преплашило, тискајући се уз њу, шапуташе:

— Сневала сам господара...

Господара, грознога владара — чији један миг могаше да одлучи о њихову даљем животу.

А међу тим Борковица, не беше више у замку, отишао беше у Краков.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГЕТЕ И НАПОЛЕОН

По мемоарима кнеза Таљрана

(Свршетак)

У Таљрана се, као што се види, брка истина и неистина, вероватно и невероватно, но Гетове белешке са свим као да су сушта истина. Изреке, као што је „Политика је судбина“, дају се документарно доказати. Наполеон је доста често говорио то, кадгод је у опште разговарао о драмској књижевности. Рекао је то на пример и у очи битке код Аустерлица. Све је већ било спремљено за сутрашњу битку, цар се са неколико својих генерала повукао па с њима веома живо разговара о књижевности, о позоришту, о старинском фатуму, који данас не вреди ни луле дувана. „Политика је судбина“, вели и овога пута, као што сведочи Сегир; политика одређује људима да ли ће бити срећни или несрећни, политика ваља да пресуди да ли ће војвода од Ангијена спасти живот или ће изгубити главу. Јер кад Наполеон расправља о којој књижевној теорији, увек то чини с тога што је рад да оправда које од својих дела, могао би човек рећи, што је рад да ублажи своју савест Тек што је било решено, да буде састанак у Ерфурту, већ се он, као што прича Таљран, бринуо пре свега, какви ће се комади приказати у позоришту. Он сам за прво вече одређује Корнејева „Цину“ па већ у напред ужива у утиску, који ће учинити места, као што је:

Злочинство, сваки грех, што згреши ко за трон,
Све прашта њему Бог, јер престо даје он.

„Прекрасно!“ опажа уз то цар, „нарочито за те Немце, који се све једнако држе истих идеја те ми још пребацују смрт војводе од Ангијена; човек мора проширити њихов појам о моралу.“ У Немачкој је било дабогме још доста незадовољника „à idées mélancoliques“, којима је ваљало разложити, да човека, као што је Наполеон, не треба пресуђивати по уобичајеном ћифтанском моралу. Пред таквима му се ваљало оправдати, а бољих заступника није могао изабрати. Ти се заступници звали: Корнеј, Расин, Волтер. Сваки комад, у којем је била по која употребљива алузија, био је у Ерфурту приказан а глумцима је том приликом речено било изреком, да дотична места истакну, било нарочитим полетом, било тајанственим нијансовањем. Сву драмску књижевност француску учинио је француски владар служавком своје славе, сукривцем својих насиља. С тога су шаљиве игре биле са свим искључене. Давале се само трагедије, ма да је кнез-примас сваки пут заспао и ма да су и остали слушаоци сваки пут једва чекали да буде крај. Тим помпезним приказима, вели Таљран, хтео је цар старо немачко високо племство да „изведе ван земље“, да га пренесе у више регијоне, где му се појављују људи, „сами собом велики, баснословни у делима својим, оснивачи свога племена и тобоже божанског порекла“. Према свим тим полубоговима хтео је сам да стане као цео бог. „Мухамед“ му је с тога био најмилији комад, јер је ту од првог до последњег призора сам себе гледао на позорници. Сви би погледали у њега, кад год би на позорници била реч о ванредну чо-

веку, о духовима, који су по милости божјој све и сва постали сами собом, „не преко предака својих“, па да није био грех против етикете, партер краљева претворио би се био у партер клакерâ, кад је глумац Лафон свом снагом свога гласа кликнуо: „Ко га је створио краљем? Ко га је крунисао? Победа!“

Тако је Наполеон прве песнике француске оковао, да буду његови робови, те је из књижевности умео да извади политике. То је двоје он радо бркао. У најважнијем државну послу могао је из небуха прећи на разговор о лепој књижевности. Гете прича, како је Наполеон у сред разговора с њим почео с Дари-ом разговор о пруској ратној контрибуцији. Политика је судбина. Пруска је то осетила, кад су јој онда диктовали сто и двадесет милијона глобе. Колико је у тој земљи било огорчење на Корзиканца, показује овај случај. После Ерфурта походио је Наполеон двор у Вајмару. Напред је био послао своје француске глумце, с Талмом на челу, те су ови свечаног вечера у Вајмарском позоришту давали „Цезареву смрт“ од Волтера. Та жалосна игра са својим натписним призором мал се није са позорнице пресадила у гледалиште, јер се неколико француских официра било сложило да убију француског императора. План је још на време био откривен те се цела ствар могла забашурити. Наполеон није ништа дознао. Како ли му је дивна прилика за разговор умакла тиме и како би је он духовито расплео био на дворској игранци после позоришта!

Свакако се мора признати, да је о свему и свачему умео да се изрази на духовито оригиналан начин. Нарочито је по неки пут волео књижевност да сматра као велесилу, са којом је општио као са себи равном. На оној дворској свечаности у Вајмару, пише Таљран, забављао се с „академичарима“. Опет се упустио у разговор с Гетом, нарочито пак с Виландом, с којим је говорио о једној од својих темâ-љубимицâ, о Тациту. Наполеон никако није марио Тацита и то се са свим слагало са његовом теоријом о надљудима, који њему изгледаху да су рођени на то, да с презрењем гледају на право и морални закон. Како је Тацит писао историју, није се могло свидети човеку, који је сваку самовољу оправдавао државним резоном, који је надмашавао чак и обест Лујâ XIV те сваки дан устајао с уверењем: Ја сам Јевропа, ја сам цео свет! Као што је Гете позоришног критичара Наполеона сравнио са криминалним судијом, тако је Наполеон Тацитове Анале сравнио са регистратуром криминалног суда. Аналиста му се свидео као државни тужилац светске историје, као јаван тужилац, шта више као прост потказивач. Мрзио га је као најљућег свог душманина, као да га је лично гађала свака његова реч, као да у напред мора оборити Тацита будућности, који би се могао родити да њега осуди, и тако је у Вајмару говорио о Римљанину. Таљран вели да је онда стари Виланд узео реч те на душак изговорио пуне две стране у одбрану аналисти. Свака реченица боцка цара. Било је као и у ерфуртском позоришту, само обратно: говори се о Клавдију и Нерону а мисли се Бонапарте; похвална беседа у славу Тациту претвара се у укор корзиканском деспоти, казан му у брк. Треба још уз то замислити околину, силне свеће на игранци, шумну свирку, полукруг околајњених слушалаца у сјајну гала-оделу. Никад се пред краљевским престолима није смелије размахнуо мушки понос. Штета само, што је та звучна филипика по свој прилици Таљранова измишљотина. Ако је одиста била изговорена, могао је цар урадити само двоје: или је морао војводу, свога домаћина, опоменути да пази на старога Виланда као на усијану главу, опасну по државу, или је са речима „Voilà un homme!“ великодушно могао окренути леђа говорнику. Место тога рекао је две три „милостиве“ речи, па је, прекинувши тиме Виланда, отишао а сутрадан у јутру послао је Гету и Виланду колајну почасне легије.

Свакако је знаменит тај непосредни додир великога освајача са немачком књижевношћу. Можда се Наполеон сетио разговора о Тациту, кад је на шест година после тога потписивао своју абдикацију. Од Ерфурта амо пошло је све тумбе.

У Александру није нашао вољно оруђе, какво се надао да ће наћи у њему а и хапсбуршка се монархија није дала шале срушити. Сам се Таљран борио против тога плана отворено и кришом. Наполеон му се ругао да је Аустријанац а министар се тек овлаш опирао том надимку. Од увек је било његово уверење, да као бедем против рускога истока треба једна Аустрија а у бечком би се државном архиву можда дало наћи доказа, колико је стало то уверење. Наполеон је и сам најпосле морао усвојити то уверење и запросити једну архивојводкињу. Но што је више изгледао да се диже у очима свега света, то је све већма јурио низ брег. Одиста се сам упропастио, сатрло га је то што је хтео да буде бог на земљи. Његова политика била је његова судбина.

С немачког.

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Ст. В. Смоленскій. **Главнѣйшія пѣснопѣнія божественной литургіи, молебнаго пѣнія, панниходы и всенощнаго бдѣнія** переложенныя для хора мужскихъ голосовъ — —. Выпускъ I. Пѣснопѣнія божественной литургіи. Приложеніе къ журналу „Церковныя Вѣдомости, издиваемыя при святѣйшемъ сунодѣ". С.-Петербургъ. Поровая Скоропечатня П. О. Яблонскаго, Лештуковъ пер. Н. 13. 1893. стр. 48. — Под овим натписом издаје и издаће прав. Синод руски све песме црквене са нотама за хорално појање. Ту је започета литургија са својима варијацијама. Ноте су врло савесно и врло тачно израђене под цензуром првих руских композитора, тако да ове свеске могу послужити иначе за ваљан извор при организовању хоралног појања. Исто су тако и нoталне варијанте тачно прибележене и додате. Ове свеске, од којих је сад изашла прва, коју овде приказујемо, ваља да упознамо за то, што имају вредности и за наше црквене певаче и хорове, бар као богат извор за црквене композиције, које несу код нас баш тако врло обрађене. Препоручујемо је особито стручњацима и црквеним хоровођама.

Б. Пешта. А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У „Јавору" читамо, да је српска краљевска академија у Београду на расписану награду из фонда Мариновићева, из којег је награђено било „Он све зна" Л. К. Лазаревића, „Ново оружје" Сима Матавуља и „Иконија" Чеде Мијатовића, добила ова три дела: „Кант нашега доба", „Шумадија" и „Чича Стојиљко". За последња два вели „Јавор" да су приче, но за прво не каже шта је.

— У јавној седници југословенске академије пре једно три недеље читао је Отон Кучера своју расправу о Марину Геталдићу, Дубровчанину, знамениту математичару и физичару у почетку XVII века.

— Из „Просветнога Гласника" прештампана је расправа Ђ. С. Ђорђевића „Јован Бошковић, 19 фебруара 1834 — 25 децембра 1892". Живаљевић се у 8 броју „Јавора" у доста опширној оцени веома неповољно изражава о овом раду.

— У 8 броју „Јавора" приказани су „Таласи" и „Ромони" Ђорђа Стратимировића. Приказивач „наглашава нејасност, неисказаност у многим песмицама", вели за песника — свакако је хтео то рећи за песников језик — да је „доста богат провинцијализмима па и пуниjим грешкама", замера „и сувише вештачком реду речи, који је „на више места" и „на многим местима без невоље а свакако и против правила нашег језика употребљен" па ипак „искрено препоручује саме песме читалачкој публици".

— Из XV свеске Јагићеве Архива прештампан је у засебну књигу чланак дра Милана Решетара „Zur Textkritik von Palmotić's Dramen". (в. у претпрошлом броју „Стражилова" међу књижевним приказима).

+ Руски часопис „Благовѣстъ" доноси у свом 45 броју превод из збирке Вука Врчевића „Дѣвичій судъ. Разсказъ из Герцеговинскаго быта".

— У Риму је у претпрошлу суботу умро славни физиолог Јаков Молешот, поживевши седамдесет и једну годину. Молешот је био један од најзнаменитијих модерних природњака а мајстор у популарну приказивању.

+ Мило нам је, што можемо јавити, да у последње доба поклањају наши политички листови више пажње но пре писањима туђинаца о нама. Тек што је тако рећи „Србобран" завршио своје разгледање познате Шнелерове књиге „О државоправном односају Босне и Херцеговине", коју узгред буди речено издаје на српском др. М. Весних, а већ нам „Одјек" 77 бројем у подлиску поче доносити под натписом. *„Французи о Македонији"* опширан реферат о Берарову делу, на које обратисмо пажњу наших читалаца у једном од прошлих бројева.

⁜ Немачки часопис „Am Ur-Quell" доноси у првој свесци „Südslavische Volksmedicin" von F. S. Krauss, V. Vuletić-Vukasović und Th. Dragičević.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 22. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 30 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С маџарског превео **Благоје Бранчић**

ЧЕТВРТИ ЧИН

У Бодомирову шатору. Завеси узвучени те се преко види логор крстоносаца. Погдекоји стражари пролазе.

Прва појава

БОДОМИР (с црвеним крстом на грудма). РУЖА (у женском руху, седи му чело ногу)

БОДОМИР (тре чело)

Ни на то, кћери, ниси весела.

РУЖА

Да певам, што је деда умро?

БОДОМИР

А је л те воло? Он нас протера
У бели свет . . . А сад је свему крај.
Он сиђе у гроб и сад — наш је свет.
У место блудње и потуцања
Сад храбар, силан народ управљам
А сви ме воле. — Али шта је то?
Твој лик све бледи. Нема румени
Нит око твоје блиста радошћу?

РУЖА

Ја давно венем. За што? И то знаш.

БОДОМИР

Да, жао ти је, велиш, за кућом.
Још нисмо дома. А кад стигнемо
Па нов бој почнем с љутим четама,
Да победимо — бићеш весела.

РУЖА

То, оче, јест; но ја не желим рат.

БОДОМИР

Ма то ти беше некад, прва сласт!

РУЖА

Јест, некад.

БОДОМИР

Зар толика промена?
Јеси ли само слаби, мајчин дух?

РУЖА

Да, жена постах.

БОДОМИР (заједљиво)

Но па буди де!
Вретено врти место — бојни мач,
Шат стечем тако себи унука,
Ком не ће бити тежак бритки мач —

Изабери мужа, храбра сокола
Међ поноснима најпоноснијег!

РУЖА

Не, бабо, не ћу мужа бирати.

БОДОМИР

Шта? Јогуниш се? Мазно дериште!
И мом стрпљењу има краја, знај!

РУЖА

Ти мене као мушко негова,
А нисам мушко, већ сам девојка.
Но сад већ ни то нисам ... Подивљах;
Осветила се љуто природа:
Ја нисам сад ни син ни кћи.

БОДОМИР

Да шта?!...
Ту мора бити дубљег узрока.

РУЖА

Не, нема.

БОДОМИР

Има! Само кријеш бол.

РУЖА

Зар ја?

БОДОМИР

Ти! Други тебе гризе јад.

РУЖА

О не веруј! Да л виде сузу кад?

БОДОМИР

То не, ал за то, јер се промена
Лагано збила.

РУЖА (силом да се смеје)

Оче, вараш се.

БОДОМИР

И ружа цвета, ма да корен њен
Изнутра можда гризе тајан црв
Те ружа вене па и увене.
То мене, ћери, баца у бригу.
Или сам ја крив?

РУЖА

Ниси, ниси ти,
Нек ти је мирно срце очино. (грли га)
У нарави је нашој промена,
Туровност је у мени давно већ
Па сада само изби, тера цвет,
И док прецвета, биће добро све —
Но махни то, та кнез си, радуј се!

БОДОМИР

О, ја бих радо осто скитница,
Да натраг дође твоја веселост!

РУЖА

Па до'ће ваљда, веруј, про'ће све.
Ал мирно сад, јер нисмо сами ту.

Друга појава

БОРИЧ (с црвеним крстом, с наваљеним шлемом, спушта завес). ПРЕЂАШЊИ

БОДОМИР

Овај се нешто боји, крије лик.

РУЖА

Је л он то, оче?

БОДОМИР

Ко?

РУЖА

Па Борич краљ.

БОРИЧ

Да, тај сам, Борич, али нисам краљ,
Већ бедни божјак, јадан бескућник —
Но добротворе за то поштујем:
Свог верног побру и свог анђела.
(пружа им руке)

БОДОМИР

Говори, шта се збило на ново?
Зар Галиција ... Да л је остави?

БОРИЧ

Док тражах ову већу државу,
У том и ону малу изгубих.
Ни стопе земље немам сто сад
И да ме овде самрт задеси,
У земљи, што је моја по правди,
Ни гроба не би дали телу мом.
Већ јели би ме црни гаврани —
Толико мрзи моје име свак.
Још имам мач, а тај је оштар зар.

БОДОМИР

Над мачем јунак блага не има,
Јер њим сву штету може вратити —
А где ти оста жена?

БОРИЧ

Моли се ...

У манастиру. Дух је у ње јак,
Ал тело нежно за те покоре,
Да дели са мном све што даје рат;
Већ нек се моли, док се бије бој!
Но само канда слабо слуша Бог.
Проклетство неко мене гони баш
И невидовна рука нечија
Отискује ме неодољиво:
И с *јаком* војском *увек* губим бој
А савезници остављају ме!
Толико крви па — све узалуд.

БОДОМИР

Па сад си главу посо пепелом,
И на груд знамен крста придено
Да пођеш зар у свету земљу чак,
Да бијеш бој са Сараценима,
Па тим да кајеш грехе?

БОРИЧ

Грехе?! Ја?
Је л' грех да водим рат и до смрти,
Кад тражим оно, што ми припада?
Јер мој је престо, а не даду га!
Шта морам, него да га отмам?
И за то већ, да матер осветим,
Јер потвора је у гроб отера,
Одузевши јој светло име, част.

БОДОМИР

А има л' наде?

БОРИЧ

Ја се не дигох
У свету земљу, у бој за веру —
Јер мени нису криви Арапи:
У *овој* земљи живи злотвор мој.
Већ узех маску, јер сам омрзнут,
Па би ме можда ко удавио!
И с тог се кријем као мрва пра̂
У мору света. Али мрва та
У себи скрива олуј — против њих.
А замку добро сместих, оправих:
На бачен мамац већ се скупљају.
А ко? Ма ко? Све једно, протуве,
Да кољу и да гину подобни.
О, скини с мене мрки поглед твој,
Та мене већ толико гони коб,
Да постах дрво, које људе сад
К'о цифре сматрам ил махину тек,
Да могу баш и замке плести њом —
Јер и то смем спрам хула̂, лупежа̂.
До тебе дођох, дивни јуначе,
Но не да уђеш с нама у коло
— Та тебе срећа зове, иди с њом! —
Већ дођох, да се с тобом опростим,
И с анђелом, што мене избави! (Ружи)
— Но каква сета тебе сада тре —

РУЖА (одлучно, прекидајући)

Смем, оче, дати срцу на вољу,
Да овог, који трпи, утешим?

БОДОМИР

У оку твом се буди стари жар.
Ја слутим, шта ћеш. Добро, пристајем.

РУЖА

Ни отац не ће с крстоносцима,
Јер њина вера није и наша,
Већ вратиће се одма̂х с границе,
Јер има посла, постав земљи кнез.
Сад можеш с оцем савез склопити,
К'о с кнезом и владарем слободним.

БОРИЧ

О, вама већ и живот дугујем.

РУЖА

Твој пријам, кад се ми потуцасмо,
И љубав твоја није враћена
Ни већим чим ... За живот живот нај,
За срце срце, круну за круну.
Буде ли да ми отац страда кад,
Помози, спаси! Сад пак прими *ти*
За твоје добро срце *његово*.
Ти њему престо извојева пре,
А сад нек престо теби даде он.

БОДОМИР

Да, хоћу побро, ево деснице!

БОРИЧ

За моје ништа така награда?

РУЖА

А што да пузиш, сичеш змијински,
Кад можеш као оро напасти?
Мајсторске замке, подлу превару
Нек снују, који иду у крађу —
А ти на правди тражиш престо свој
Па зато смело ступај, као краљ;
Нек дркће, стрепи, ко те не воли!
Одвешћеш собом четир тисуће,
Што рекнеш биће свима законом
А злотворе ће у прах згазити —
И када свршиш грозну освету,
Ти можеш дићи земљу изнова.

Јер наш ће народ к теби прећи сав.
На плодне њиве с ових нерoдних.
Мом оцу ево ја сам наследник,
Но ја се владе давно одрекох,
Јер није то за слаби женски створ:
Док живи, буди другар оцу мом
А после владај сам у држави!
Та жеља ми је најватренија
И ја је давно скривам у срцу.
Па испуни л' се, бићу весела,
А остане ли пуста — свенућу.

БОРИЧ

Тај одушевљај по је победе.

РУЖА

Тај жар ћу и у војску улити.

БОРИЧ

Ти више нудиш нег' што отац мож'.

БОДОМИР

Не! Она моје мисли казује.
У бегству ја сам много примио —
Питомији ми поста дивљи дух!
Па преселим ли народ овамо,
Извршио бих жељу срца свог!
На савез с тобом радо пристајем,
А хоће ваљда и главари ми.

РУЖА

И мора свак, што ти заповедиш.

БОДОМИР

Не тако, ћери! Хоће они бој
И сви ће са мном слепо и у смрт.
Но у том важном послу право је
Да зовнем на збор главе племенске,
Па мора бити и нов уговор,
А погодбе су ваљда правичне.
Је л' тако?

БОРИЧ (пресече га)

Јесте, све ћу дати ја.
У земљи биће први народ твој
А ја ћу само жеђ угасити,
Кад сатрем оне хуле погане.
У напред, ево, прими десницу,
Што хоћеш, редом на све пристајем.

Трећа појава

ЈУДИТА (ступа нагло, скида вео); ПРЕЂАШЊИ

БОДОМИР

А! краљица!

БОРИЧ (изненађено)

Ти, жено?! Од куд ти?

РУЖА (за себе)

И она пати!

ЈУДИТА (премеривши све једним погледом, себи)

Дакле истина!

(Боричу)

Је л то зар дочек? Да л' сам страшило?

БОРИЧ

Па скоро да се не радујем баш:
Бојим се да си пропаст донела.
Над мојом главом овде виси мач:
Да знају да сам ту — поручих то?

ЈУДИТА (на Ружу гледећи)

И нада мном је дома био мач,
По немај стра, јер велом сакрих лик.

БОРИЧ (нежно је загрли)

Ох, макар.... У мом страшном потхвату,
Где и твој живот морам бранити,
И накит твој ми може сметати.
Утрнути ми мож' због тебе дух,
Па онда, ако будем подлего,
Ту нема спаса — јеси л' знала то?

ЈУДИТА

Поделићемо срећу: добру-злу!
И пасти с тобом ја сам вољнија.
Нег растављена сама живети,
У муци, болу, чежњи за тобом.

БОРИЧ

Та ретка верност пре је невера —
Учинила си против забране.
Но кад већ дође, да ти прикажем
Избавиоце моје — ево их.
На челу ове храбре девојке
Што видиш ране, нисао је нож,
Што беше мојим грудма намењен.

РУЖА (идући према Јудити)

Тек огреб мали, и већ зарасте.

ЈУДИТА (излазећи такођер према Ружи)

Ал има рана, које остају,
Не залече се. . .

(Погледи им се сукобе; Јудита мрским погледом мери Ружу, која се пренеражено окрете; себи)

Покори ми се!

РУЖА (себи)

Та мрзи мене!

ЈУДИТА

Хајд у шатор твој.
У њему сам те и потражила,
Са слугом, ког си к мени послао.
(с цикањем)
Не мишљах, да се овде налазиш!

БОРИЧ (Бодомиру)

Опрости; ево мене натраг, сад!
Да свршим с тобом братски уговор.

Четврта појава

ЂОРЂЕ, мађарски ратник. ПРЕЂАШЊИ

ЂОРЂЕ (откривши завес, завирује)

Да он је, он је, не варам се ја.

БОДОМИР

А кога тражиш?

ЂОРЂЕ

Кога нађох већ.
(Одлази. Сви стоје препераженн; пауза)

БОРИЧ (Јудити)

Шта рекох?! Ето, дође несрећа!

БОДОМИР (предаје шлем)

Не оклевајмо, покри велом лик.

ЈУДИТА

Бранича вере не ће дирати.

РУЖА (трза мач)

Мач, оче, да га мачем бранимо!

ЂОРЂЕ (с поља)

Опкол'те шатор, мора бити ту:
Устопце смо му жену пратили.

БОРИЧ

Шта рекох! Куцну часак одсудни.

ЈУДИТА (поклекнувши)

Ох, Боже, ја му пропаст донесох!

БОДОМИР

(пограбе штитове, потргну мачеве)
Те прве само снажно одбимо.
(наместе се за обрану)

Пета појава

ЂОРЂЕ (с више мађарских витезова; одмах за тим краљ Лудвик. Палатин. Мађарски главари. Крстоносци. Краљева пратња.)

ЂОРЂЕ

Предај се, ил си с места исечен.

БОДОМИР

Зар госта мог? Под мојим шатором?
Бранича вере?

ЂОРЂЕ

Хулу, протуву!
Да, тражимо га, мора умрети.

БОДОМИР

Ал и ви с њиме!

ЂОРЂЕ

Краљ је рекао:
Ил жив ил мртав мора са нама.
(хоће да јуриша)

КРАЉ ЛУДВИК

(ступи с више њих; одаступ се завеси)
Оружје доле! Стан'те! Дрзне л' ко —
Одавде не ће главе изнети!

БОРИЧ

(збаци шлем и мач краљу под ноге)
Не дај ме, вођо, тим убицама,
Већ суди право. Ја сам њихов краљ,
Ја нисам грешан, само — несретан.

КРАЉ ЛУДВИК (Мађарима)

Ко поче? Зар би смели лити крв?

ПАЛАТИН

Ово је, краљу, Борич издајник,
Наш краљ нас посла да га хватамо.

КРАЉ ЛУДВИК

Ал овде само ја заповедам.

ПАЛАТИН

У нашој земљи?

КРАЉ ЛУДВИК

У мом табору —
А он је бранич вере Христове.

ПАЛАТИН

Он лажно узе на се име то,
Већ он је душман нашег оташтва.

БОРИЧ

Да Бог и правда живе међ вама,
Ваш краљ бих био ја...

ПАЛАТИН

О, не веруј!
Не, краљу! Он се зачо грешнички,
И матер му је закон прогнао.

КРАЉ ЛУДВИК

Па син да каје преступ материн?

ПАЛАТИН

То не, но он је својих греха пун.
Јер отаџбини квара нош
аше,
О, колко квара!.. Да му обашка
За сваки живац казну судимо,
Још не би био кажњен грешник тај.
Са свију страна земље несретне
Довлачио је чете туђинске,
Распаљујући на нас суседе,
С којима дотле сложно живљасмо,
Те на нас мач и огањ дизаху.
Да не би с нама Бог и храброст нам,
Са лица би нас земље ишчистио.
Предај га дакле нама у руке,
Нек мучи муке, које заслужи.

КРАЉ ЛУДВИК

Ал ако грехе своје поправи,
Борећи се за веру Христову?
Та праштати је дужност хришћанска,
Кад грешник грехе радо покаје.
Не могу вам га дати, нек је крив —
То реци краљу свом, ког поштујем,
За љубав и за гозбу честиту,
Што војсци ми и мени учини —
Ал Борича му дати не могу.

ПАЛАТИН

Зар така плата твом домаћину
За љубав му? — Да оног заклањаш,
Ко као лупеж на домовину
Са ножем уста, водећ' протуве,
Што земља као талог изметну?
Не кајање ни смерна покора —
Опачина је њега донела
Међу нас, који у бој устасмо
Под знаком крста а за часни крст.
Он тајно уђе као претворник,
А смер му је да склопи заверу,
Да тера своју личну освету,
Јер ту се нада наћи присташа
Спрам себе... па да дигне грозан рат,
Да лије крв, да пали оташтво.
Е то је његов барјак: освета
И бес и покор, грозна недела
А не да тежи светој земљи — он.
И у твом стану сада шурује,
Обећава, ког мож' да завара...
Ал с праведном је ствари вазда Бог,
И он нам даде конце у руке,
Да нитков замку сплести не мога —
Увребасмо га, ухватисмо га.

КРАЉ ЛУДВИК

Издајство никад нисам штитио —
Но дајте доказ, онда нек је ваш.

БОРИЧ

О, не веруј им, краљу, пресну лаж!
Њих гони страх, јер њихов отмичар
Зна добро да је престо само мој,
И за то би ме радо смакнули.

КРАЉ ЛУДВИК

Сви за мном! Пре нег судим од ока,
Да чујем тужбу, ал и обрану;
Ко право има, правде имаће.

(Сви одлазе осим обе женске)

Шеста појава

ЈУДИТА. РУЖА

РУЖА

(примиче се к Јудити, која се ухватила за шаторски сто)

Охрабри ми се! Јесте опасно,
Ал краљ га не ће казни предати
Без доказа. — Хајдемо за њима!

(пружи јој руку)

ЈУДИТА

(на додир руке пренувши)

Не сиктај! Змијо, што ме с' дотичеш?!
Из мога ока читаш, све да знам.

РУЖА (тужно)

Шта, краљице? Шта знаш?

ЈУДИТА

То, ко је крив.
Зар ја? Зар ја га гурнух у пропаст?
Је л, што ме сруши сумње оштри нож,
Па не бих више кадра сносити,
Већ дођох.... Но па, его сумње ту
И сто муке — све је истина!

РУЖА

Да, отац мој и муж твој свршише
Да натраг отму престо Боричу.

ЈУДИТА

Да, теби — ти да будеш краљица...
Тај савез није против краљева,
Већ против мога срца наперен,
Ту моје право газе ногама,
Да отимање слави победу;
Ти просу семе тешке невере
У њега... Ти си отмичарка, ти...

РУЖА

Зар мислиш?!..

ЈУДИТА

Мислим!.. Доле личину!
О како давно, давно чезнем већ,
Да дођем с тобом очи на очи,
Да кажем да те — мрзим, мрзим, ох,
И да те мржах, чим те познадох,
К'о што се змијâ, црвâ гнуша свет
И пре још него што су ујели.

РУЖА

Па што ме онда прими у свој дом?

ЈУДИТА (боно)

Што примих! Јер се гости поштују —
Па сада жањем красну захвалу.

РУЖА

Шта могох више, до умрети за њ?

ЈУДИТА

Умрети? Ти за њега умрети?
Но ти га спасе, ти га сачува,
Ал узе за то што ми драже би
Нег његов живот — срце његово.

РУЖА

То није, ништа није истина.
Он мене само штује, не љуби.

ЈУДИТА (гордо)

Да спасе њега!? С којим правом ти
Да мреш за њега?

РУЖА

Хтедох, дужна сам.

ЈУДИТА

А сад он теби... То су ране те...
Јунаштво ти је дивно доиста!
Ти просу крв за племениту цел —
Да ја бех мач у оног душмана,
Забола бих се теби у срце.

РУЖА

Ти желиш мени смрт?

ЈУДИТА

Зар једну смрт!
Колико пута мене уби ти? —
Колико пута гледну оком на њ,
Све беху стреле јадном срцу мом!
Ал тешко теби! На крај стигосмо.
Ја збацих ево лажну личину
И зборим с тобом очи у очи,
Ох, зборила бих, ал је слаба реч
— Толики грех да реч зар освети! —
Не, све је мало, свака погрда...
Заслужила си више: — да ти нож
Забодем у то срце погано.
Још један поглед... једну речцу с њим!
Ја, коју с њиме веже заклетва,
Ја, љубавца му, верна, венчана,
И која родих чедо његово,
Изгубићу га, жртвоваћу га,
Ал исто тако тебе — убићу.
(одјури).

РУЖА (сама)

Ти збаци маску? Ал си здерала
И моју, што је мене скривала,
Те откри стид мој... Тешко теби сад.
Ко мене вређа, буди фурију,
(пограби стрелу па је разапне)
Па ево на сад њену жаоку!
Зар мучки? (скида стрелу)
Не ћу. Ни понижена
Не могу тако кукавички, не. —
Ти тражиш рата? Мислиш, воли ме?
Не хвала, што му спасох живот драг,
Већ љубав да му срце ужиже...
И ти се бојиш? С тог ме мрзиш, је л'?
Ој, како сумња има оштар вид,
Кад прозре тајне куте срца мог!
И његово ми срце изнесе...
Он воли мене? — Ти си рекла суд,
Суд самој себи, жено несретна.
Ја спасох њему живот — сад је мој,
Не твој, јер ти му пропаст донесе.
И отац твој и његов народ, сви
Напустише га, нема престола,
Одузеше му... Мој ће отац тек
И наша војска да га закраље...
И живот му и круну дајем *ја* —
Но сад на посо! Мужа спасавам,
Свог мужа... ма га од ње отела.
Над њиме лебди мач, ал не дам ја,
Ил не дам ил ћу погинути за њ.
(оде).

Седма појава

БОДОМИР. БОРИЧ (долазе на средњем уласку)

БОРИЧ (узбуђено)

Да ја од краља просим милост!.. Ту,
Где ј' моја земља, круна, право, све!

БОДОМИР
Што стрепиш, кад се посведочити
Од свега не мож' баш ни мрвице!

БОРИЧ
Ал ако може? Има сведоџбе.
Уходили су, знају заверу;
Докучили су; неко издаде
Од ваjних мојих поузданика.
Невидљива је мрежа, ал је ту,
И уловљен сам сад пред — освету.

Осма појава

РУЖА (враћа се). ПРЕЂАШЊИ

РУЖА
Пожури краљу, само који час
Па робом поста.

БОРИЧ
Тако пропасти!

РУЖА
Ја онде бејах. Биће потере,
Јер чух, кад даше таку заповест.

БОРИЧ
А моја жена?

РУЖА
Зна за несрећу;
Но шта би она ту где сева мач?
Повратила се где је и била.
Не часи часа, да не задоцниш,
Јер сад ће доћи да те убију.
И пратња нам је ту на коњима,
Па хајдмо!

БОДОМИР
И ми?

РУЖА
И ми с њиме, да,
Наш мач му може бити потребан.

БОРИЧ
Ти к'о да си ми анђо-хранитељ.

БОДОМИР
Док натраг дођеш, до'ћеш као краљ.

РУЖА
Да учиниш, што треба, освету.

БОРИЧ (бесно)
Да бежим! Згажен! Па без освете?
Одавде, где је земља, престо мој!
(свечано)
Ал вратићу се! — Роде неверни,
Убице части моје матере,
Ни кам на каму не ће остати,
Истребићу вас па из гробова
Нек отаџбина нова изникне.

РУЖА (себи)
Ти хтеде рат? — Да видим победу!
(сви троје одлазе)

Девета појава

ЈУДИТА (после мале почивке долази с друге стране)

ЈУДИТА
И слуга рече, да се вратише.
Па где је? Где је? Мора бити ту!
Шта, коњски бат? (истрчи пред шатор)
Њих двоје! Одбегли?
И гледиш, Боже, срамну неверу,
А не ћеш да их стрелом побијеш!
Отвори крило земље под њима,
Сарани их — и мене — и мој срам...
Узалуд клетве! Немоћне су све!
Ал од куд онда мени снаге још
Да гледим чудо... а да не свиснем!
(стропошта се).

(Свршиће се)

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

(Наставак)

рви поглед на његову собу одаде ми човека, који воли ред. Осетих прво јак мирис, сличан зумбулу, кроз који се доста јако осећа мирис на влажне даске и опране клупе. Обичан мирис свију бећарских соба, које су ми још добро познате! На зиду, према вратима, лежи обешено велико огледало са жутим оквиром а у оба му доња краја заденуте оне много познате испупчене слике од цвећа, обојене не како треба, но како се хтело! Ово као да је

женска рука намештала! сену ми кроз главу. На оба краја собе стоји по један креветић, на ниским ногарима, а застрвени чистим, шареним поњавама. Више једног стоји на зиду разапета мечја кожа и по њој испрекрштано његово оружје.

Док сам спустио своју торбу уз мали астал, прекривен чаршавом и великом жућкастом хартијом, па оставио пушку у један ћошак, дотле је домаћин наређивао нешто у кујни, на што по некад одговори танак женски глас... Мој ме друг удари лако руком по рамену и показа палцом иза себе на врата и шапу. „Није калуђер!“... Ја климнух главом... Тад се чу домаћинов глас, где рече: „Само брзо!“ и он уђе к нама, у собу. И сад сам лепо видео висока и снажна човека од своје, како сам ја мислио, тридесет и четир године (после нам он рече, да има тридесет и седам), са лепим, широким лицем и оштрим, а уједно веселим очима. Мали завијени бркови кицошки му одскачу од пуних образа и са свим покривају горњу танку усну... Светло црну косу превио је на десну страну, разделио је јако, те се јасно бели бела пруга преко целе главе. На њему чисто и необично одело. Прво до самог подвратка скопчан капут, који пола личи на војничку блузу и при свем том, што се слио са његовим струком, на њему није било ни једне боре, ни једне увалице. На ногама му тесне, утегнуте панталоне, преко којих су до самих колена навучене узане и чисте чизме. Он завуче руке у џепове од капута, занесе оба лакта за леђа и тако стаде према нама.

Прво нам се извини за овакав дочек... Понуди нас да поседамо: „Како — рече — год хоћете... ево и астала!“ Али сâм не седе. После отвори један мален орман, извади из њега плаветну кутију од хартије и метне пред нас, на астал.

— Пробајте, рече уз то, овај дуван. Јуче сам га добио.

Ми запалисмо по једну.

— Увек он има укуса! опази мој друг, кад први дим из цигаре растера око себе.

До вечере говорасмо о свему. Највише о лову. И Мишко је био наш друг.

— Ове сам се зиме, рече, лепо провео... Лова је било доста...

— И сигурно си сваки дан ишао? упита га мој друг.

Мишко из истог ормана нађе једно мало, дупчасто стакло с ракијом, на наточи у мале лепе ракијске чаше и метне пред нас.

— Нисам баш тако, тек после! одговори. Неки пут по недељу две не изађем из собе... ни послом нисам ишао, а кад изађем, по три дана се не вратим... Нарочито је било много срна. Сад је и томе крај.

— Како? упитам га ја. Зар ви не марите за птице?!

— А, не то!... волим ја сваки лов, само мислим да се преселим онамо к вама... у варош.

Мој друг радосно скочи:

— Једва једном! викну гласно. Имаћемо друштва, и то добра друштва, па... Само се ти брзо довлачи овамо!.. Већ си подивљао!

Дим од цигарâ брзо напуни собу. Пријатно нас раскрави топла, плекана пећ, и ја осећам, где се по свима крајевима мога разломљеног тела таложи сладак, сањив умор. Ракија ме још више растопи!.. Светлост ми дражи очи; трепавице се лепе једна за другу и једва се покрећу, а из кујне ме још више успављује једнолико прштање запршке, кроз коју се по некад чује тупа лупа суђа.

Једно време сви ћутасмо. Домаћин отвори мало врата и упита из собе:

— Је л' готово, Станија?

На то му онај пређашњи женски глас одговори; да јесте — па хајд уноси! рече он, за тим се окрете к нама и поче да се правда „оваком“ вечером.

Мој друг и рукама заману, да покаже, како је то излишно рећи. У то уђе Станија. Али каква је била та... та Станија! Познало се одмах, да није из ове околине. Друга одећа, друга обућа, лице друго. Ја погледах у свога друга и чини ми се да му у очима видех ону, како он рече, гатку о Шокици, али и поред тога његово детињасто изненађење. Према оној светлости видео сам да је плавуша, да има плаве, мало затвореније и влажне очи.

Преко главе је повезала шарену мараму, која јој крије сву косу. Не погледа ни у кога. Пажљиво спусти служавник на астал, на коме су били тањири и остало што треба за вечеру; тада врло брзо прелете очима на све нас, рече тихо: „изволите!“ па изађе.

Још Станија ни врата лепо не затвори, а мој друг замахну рукама:

— Ао, мој брајко! Та ово је нешто... нешто невиђено! Ко је то?... Чија је?... Од куд она овде, у овом селу?... у овој планини?

И он се загуши својим питањима.

Мишко пажљиво растури тањире, намести виљушке и тихо рече:

— Де'те, да се не хлади!

Али тиме све прекиде. Сваки његов покрет, оно једноставно осмејкивање (то ми сад изгледа обичан израз његова лица), увек смишљена учтивост, све то каже: „Видели сте, па зар вам то није доста!“

После вечере се поче, као обично што бива. Прве чаше одоше врло брзо. Он је сам наливао из стаклета, али тако, да нам чаше нису никад биле празне. Опет се поче говор о свему, што нам на језик дође.

— Како вам је, рекох, граница?

— Као граница.... Јесте л' били који пут тамо?..

— Нисам

— Можемо, ако хоћете, једном обићи. Могло би вас што шта занимати.

— Све је то лепо, рекох, али они тамо... Ти ваши Арнаути.... Како ће нас они дочекати?

Мишко подиже своју чашу.

— У ваше здравље! рече и брзо је испи. Доли одмах вино у све и, не гледећи у нас, рече немарно:

— Од како сам овде, није ме ни један узнемирио. Обично ко пређе на нашу страну, тај се више онамо не враћа... С њима човек може да има и задовољства. Да их само видите, кад их потерају момци; у камен би се завукли, тако се уплаше.

— А, право реци, утаче се мој друг, да л' си се ти икад уплашио?.. Да л' је тебе кад год било страх?

Убојица се јаче осмехну; леже већма на наслон од столице, погледи више себе па рече:

— Јесам, брате, јесам. И ја се увек плашим, кад размишљам о опасностима.

— Како то?

— Просто кад о страху мислим. Али кад радим оно што хоћу, онога тренутка, кад ми то дође под руку и кад се за то не спремам, онда ми је то сасвим обично!

Тад се брзо диже са столице, приђе оној мечјој кожи и скиде прву пушку с реда.

— Ако хоћете, рече, да вас упознам једним својим пријатељима... Ево, овом сам мартинком убио једног Турчина и официра турског. Био је на коњу, после сам другим метком убио и коња. Што ће коњ без њега! помислих, а ја га за себе не бих могао задржати... Иначе добро гађа.

Убојица два три пут отвори и затвори механизам на пушци, па је после пажљиво остави на исто место.

— А ово је наша стара кашикара. Чувам је само из успомене.

Он скиде ту кашикару, са беличастом цевљу и избледелим, много препуклим кундаком.

— Имали смо тада као полупримирје, само се могла по која избацити. И ми и они пуцасмо од јутра до мрака... Ја сам био обично целог дана у јендеку, испод неког шумарка... Лепа хладовина, место згодно и чим се зацрни тамо код њих каква лединица, а ја опалим... Често пута ми се и причини, али зар су нам меци били скупи!?... Преда мном је био њихов велики шанац, на доста благој коси, а у томе шанцу они... Турци, већ то се разуме. И један пут потрча један... видео сам га лепо... низам је био. Потрча доле у поток... Ја опалих и он посрте једном, посрте па се диже... Толико ми је требало да поновим још једном и после сам лепо видео, како низам размахује рукама око себе, али се више не диже!... Да сте га само могли видети!... За то је и чувам, иначе, видите и сами, много не вреди.

Он опет остави пушку исто онако пажљиво, као и прву, па поче руком пи-

пати по осталом оружју и скиде једну криву, турску сабљу.

— Ова ће вас, рече, кад је нама припесе, моћи занимати. Одсекла је своме газди главу! Једном сам се упознао са тим... тим њеним господарем, па се Арнаутин, не рекох вам да је Арнаутин био, па се човек за ме залепио... Звао ме и својој кући. И један пут, кад смо се отуда враћали, то се деси из ненада!... Написмо се ракије, а мене ракија чудновато расположи. Ни сам не знам за што, али тада увек стегнем руке у песнице и ако што држим, то ми пршти под прстима... Он ме је испратио до границе. На растанку, а он извади ову исту сабљу из канције... Морам рећи, да је и он био мало... мало... но, пили смо обоје доста! „Како ти се, рече, чини ово гвожђе?!“... Ја је узех за балчак... Ви'те и сами, за моју је руку, као саливена... Кад сам је узео, кад сам је испружио, па... то чудновато расположење... тек ми нешто сави руку и само знам да сабља полете, да удари у њега, где се мало, али врло мало заустави и опет полете те ме свега занесе.... Ево, види се на њој још белега... ове жуте мрље!

— За Бога, господине! викнух љутито, како сте могли само?! Разумем рат, бојно поље, али тако, на тај начин?... То је страшно!

— Ни крива, ни дужна... још пријатељи, пријатељи! уздахну мој бедни друг, који ни рањеној птици није могао главу да откине.

Убојица не престаде да се осмејкује. Он остави сабљу на место, извади белу, чисту мараму, обриса прсте, па, не гледећи у нас, са свим мирно рече:

— Ама, ви нисте чули, да ми је са̂м дао сабљу и да је стојао према мени... Опет вам кажем, да онда ништа нисам мислио... То није било намерно.

Он пружи своју снажну и сувољаву руку за своју чашу, куцну њоме обе наше и тако мило, тако пријатељски рече: Та зар ја морам увек да предњачим?!

Обоје исписмо преко воље.... Више нити он хтеде нити смо ми тражили даље познанство са његовим „једним пријатељима“. Натезало се и са разговором. Ја сам осећао неки немир и потпуно растројство. Онај данашњи умор изгуби се, од једном, као разбијен мехур. Је ли могуће, да има и таковйх људи?! зуји ми кроз главу, а преко воље очи ми се везале за њега, за тога убојицу... Хтедох рећи да ми се спава, али зар је њега требало опоменути? Он брзо скочи са столице.

— То је, рече, ваша соба, а ви се сами поделите.

Погледа једном око себе, осмехну се па нас и изађе.

(Наставиће се)

Илија И. Вукићевић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

III

Настају друга времена...

Обистинише се речи краља Владислава Локтка. Друга сада настадоше времена, други се заче обичај, други људи стадоше уз краљевски престо, који се, место стародавне простоте, стаде окруживати блеском и раскошношћу, по угледу на андегавски.

Кад пан Маћко стиже у Краков, ако и не беше први пут онде, не могаше се доста да начуди различитим и великим променама, које онде виде.

Краљевски град изгледаше са свим друкчије, него за Локтка. Обиље и богатство свуда, куд оком погледаш. Нове куће и величанствене цркве са зиданим торњевима; а по улицама ходе господа грађани, одевени као сенатори; говоре врло гласно, а јемачно им је добро, јер су им

лица округла као месец, на трбусима само што не попуцају свилени кафтани, а изглед и држање дрско.

Пан Маћко гледаше, дивљаше се и љућаше, кад така безобразна ћифтарија, пролазећи мимо његову пратњу, смело диже очи, једва се маши руком чапке, клања се лахко, а кашто поздрави кроз зубе, али онако, као од милости.

— Безобразна фукара, — мишљаше — ти варошани, дебели су као вепрови... Али није ни чудо!... Краљ нас спутава законима, а њих узима у заштиту.

И иђаше даље, све радознало разгледајући.

Ту га задиви дивна кућа, која се гради, из темеља, од камена и опеке; онде опет види. како руше старе куће, да не руже града.

На тргу голема тишма. Дизаху ту велике зграде, где ће бити дућани с чохом и стоваришта робе; градиле се и друге лепе куће, а неке се оправљале и украшавале.

Сијасет је људи ту радило, тесара, зидара и других радника; неки беху доведени из туђих земаља, поименце из Немачке; али већим делом беху то сељани са краљевских добара, које привлачаше обилата зарада. Еле тишма ту владаше и врева од зоре до мрклога мрака. Множина трговаца, а особито пиљарица, дизаше непрестану грају. Ту жена, врло гиздава, црвена и дебела лица, викаше у сав глас, хвалећи своју робу; друга се свађаше са суседом; једна вуче рибу за реп, која се праћака. из воде, па даје купцима, да ју огледају; друга раширила по клупи различито воће и поврће, подбочила се, па се смеје, разјапивши уста, шаљивом говору кројача, који седи подаље, па с великом иглом и ножицама изгледа посла. А свима се на лицу види веселост и задовољство.

— Добро им је ту... — мишљаше пан Борковиц, и та га мисао уједе.

Иђаше даље. Мину до двадесет шатра и буда, а можда и више, где беше, на угледу, различито платно, учињене коже и лонци. А даље све богатији дућани; по прозорима дућанским поразмештан бисер, копче и претсење; на другом месту фалендиш, кофтир и атлас. А између тих дућана, шатора и робе трче непрестано момци, жене и деца смејући се, вичући, свађајући се. Јагма, метеж и врева, измешана то звеком лонаца и посуђа од цина и олова, то потмулим одјеком буради, коју бачвари набијају. Највећа је пак вика онде, где седе пиљарице или где градски стражари купе местовину, а најгласнији смех онде, где су намештене различите крчме и где продају изврсно пиво.

Погледа пан Маћко на своју дружину — а њима свима чисто се очи смеју на ону робу и драгоцености, поразмештане тако да их руком узмеш... Погледа и грозно смрси обрве.

— Дирне ли који шта — викне — гркљан ћу му ишчупати!...

И иђаше правце у гостионицу, намести онде своје друштво, па сам изиде још у град.

Дошав на трг, стаде замишљен. Беше то подневни сахат, а од цркве Богородичине врвљаше сада гомила свечано обучених варошана — мушкараца и жена — сто и више глава на броју. Иђаху полахко певајући и вичући. Од злата, аксамита и драгога камења да очи засену. Средином те хрпе ступаху младенци, а пред њима иђаху минстрели или варошки певачи, певајући различите песме. У прекидима удараху у таламбасе и бубње а онда неколико дечака у чудновату шарену оделу и још чуднијим капама, које тачно пристајаху на врх главе, а са два шиљаста крајичка, што но падаху око ушију — стадоше удешавати свакојаке враголије. Једни држаху у рукама дугачке трубе и духаху у њих немилице, надимљући образе с радосним лицем; други пак бацаху високо капе у вис, па чловљаху и дочекиваху те капе ногама — а све на бучну забаву гледалаца. А кад се то сврши, опет запеваше минстрели, после гомила застаде, а неки rimarius или вештак збору у стиховима стаде говорити врло слично, славећи младине дражи.

Пан Маћко се ухватио за трбух од тешкога смеха, кад је чуо те масне песме и стихове.

— Има ту и ђаво своју забаву! — помисли.

Али одмах, чим погледа на богато одело и весела лица у сватова, опет се стаде једити и љутити.

— Варошчанско је то краљевство — промрмља — не витешко!

И окрену зловољно.

Сватови одоше даље, а и пан Борковиц смераше да окрене на другу страну, ал' само што је учинио неколико корака, мораде опет застати.

На супрот, баш у средину трга, иђаше пешке сјајна свита краљевска. На челу ступаше сам краљ.

Младо лице беше бледо и као уморно; само

лепе, тамне очи светлуцаху младеначким огњем. Држање беше гиздаво, величанствено. На све стране бацаше умиљате погледе и пријазно се осмехиваше. У осмеху томе беше дивна доброта, а на лицу израз туге, која дираше у срце.

Уђе у гомилу оних пиљара и занатлија, које је отојич посматрао Борковиц. Размицаху се пред њим с великим поштовањем, али без бојазни и зачуђености, као да је то обична ствар. А он многима прилажаше и поверљиво се разговараше.

Пан Маћко се сакри за зид оних нових дућана, што но се грађаху, да га краљ не би познао, па гледаше, да му очи искоче. А пекла га тако страшна радозналост, да чује, шта краљ говори, да не могаше издржати, него за час изиде из заклона и примицаше се пажљиво све ближе.

Све не могаше чути, али из испрекиданих речи, које му допираху до ушију, разабра како краљ готово свакога запиткује, шта му фали, или на што се жали, а сваки одговараше смело милостивоме господару. Особито они сељани са краљевских добара, који беху забављени око грађења нових кућа, згртаху се хрпимице и, поклонивши се краљу до земљице, говораху за чудо смело и одговараху на питања. А краљ се смешкаше умиљато, неке благо караше, некима обећаваше помоћ, а неке световаше. А сви слушаху његове речи с таком дирнутошћу, као свете заповеди. После се упути краљ онамо, где беху највећи дућани сукнарски, а за тим походи кожаре; — и ту већ пан Борковиц разговетно чу, како краљ вишим гласом говори о новим законима цеховским и како хоће, да им буду сви послушни. А кад се враћаше, тискаху се за њим сви и викаху радосно, опраштајући се с добрим господарем, коме се лице сијаше од велике умиљатости.

Пан Маћко шкрипаше зубима од зала.

— Не ћу се ја ту ништа помоћи — гунђаше — нити ћу наћи потпоре. Заиста га врло воле, а онласка светини и већ ју је predобио.

Док је тако стајао, ускипео од гнева, и гледао на краљевску свиту, која се полахко удаљаваше, зачује наједаред за собом два гласа:

— Но, време је — говораше један — да се томе учини крај... Сељак, варошанин или Жид, владају сада у томе краљевству... а шта нама?... Казимир је охол према нама, са светином се брати, сељачки краљ!

— Зло — одговори други — нема среће, па ни у коцкама... Јуче сам изгубио све, а Кампсор, скот жидовски, не ће више да позајми.

Борковиц се живо осврну и опази два човека, још млада, где су се размахнули, па иду брзо, као да их ко вија.

(Наставиће се)

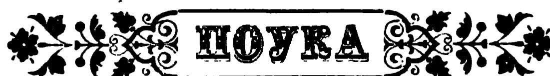

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

У прошлом броју „Стражилова" јављено је, да је умро славни физијолог Јаков Молешот. Његова смрт подсетила нас је на леп један чланак о њему, који је лане, приликом седамдесетогодишњице великога научника, изашао у немачком Магазину из пера његова земљака професора Стоквиса, најславнијег физијолога холандског. Како смо уверени, да добици на пољу науке нису само својина појединих народа, међу којима се истакли највећи трудбеници, те да нису само ти народи дужни одавати част и славу научницима-великанима, то мислимо, да не ћемо погрешити, ако пустимо, да и наш свет опширније што дозна о човеку, који је сав свој век посветио науци и раду у корист човечанству.

Ево шта Стоквис пише о покојноме Молешоту:

Ко мисли, да у хладу платанâ, у мирној тишини задовољства самим собом, крај „топле пећи" знање и умење клија најбујније, тај је једнострано проучио историју човечје културе. Не! исто тако често, шта више још и чешће науку најсилније покреће бура и непогода, потмули земљотреси човечјега друштва, жестоки бој нових мисли, које се самосвесно дигле на старе, традиционалне појмове. Па ако у нашем веку, у веку природних наука потражимо време, кад је најшареније, најмирисније и најнеувелије цвеће процветало на пољу науке, све ће нам ука-

зати на годину 1848, на године пре ње и после ње.

Тих се дана први пут чуло и за Јакова Молешота. Као син практична лечника у главном граду северног Брабанта родио се у Херцогенбушу исте године, кад је Грчка извела прво срећно предузеће, да стресе турски јарам, исте године, кад су две јужне америчке државе, Бразилија и Парагвај, извојевале себи независност. Тако се некако већ крај колевке му заорише песме слободи, велики принципи слободе мисли и говора дочекаше добродошлицом малишу и одмах га најмише у своју службу. Но у истину се онај мар за слободу право развио у њега тек кад је као дечко од петнаест година отишао од родитељске куће, да изображење своје започне у гимназији у Клеву (1837—42) а да га сврши у свенаучишту у Хајделбергу (1842—45).

Што је његов отац волео немачку гимназију већма него холандску латинску школу и хајделберпко свенаучиште већма него које нидерландско, кад је ваљало да за ваљана лечника изобрази свога даровитога, природним наукама оданога сина, доказује, да је имао широк и добар поглед. Свануо је била нова ера медицинским наукама, а то се у Нидерландији једва и опажало. Природне науке стресле су биле јарам, под којим их је савијене држала природна философија. Медицина је стала увиђати, да изворе свему њену знању и умењу ваља тражити у бијологији и физиологији. Наука о животу сама се разбистрила била у физику и кемију живих створова те је на целу пољу медицине све то већма стала превлађивати метода природних наука. Пре свега се пак сјајним открићем Швана и Шлајдена, упознањем живе ћелије као последњег, микроскопом даље нерастворива елементарна склопа живих телеса отворило са свим ново поље плодовитим истраживањима и применама. Па док су у нидерландским свенаучиштима већим делом трајале старе традиције, дотле се Хајделберг од 1842 до 1845 могао дичити анатомом и физиологом као што је био Тидеман, који је у својим класичким испитивањима о варењу открио хемиске процесе, којима подлеже јела у стомаку и цревима — физиологом као што је био Т. Л. В. Бишоф, који је први микроскопом испитивао развитак јајета у сисаваца, — физиологом и патологом као што је био Јаков Хенле, човек, „који је снажним стилом и неумољиво-оштром логиком иронично умео да открије заблуде, којих је још свуда било тма божја, човека, који је за науку о ткиву микроскопом учинио то исто, што је за њу урадио био Bichat без микроскопа“. (Jac. Moleschott: Salvatore Tommassi e la riforma della medicina in Italia. Рим. 1890). Под његовим руковођењем, под руковођењем тога, на политичком пољу онако слободоумног те с тога онако често гоњеног Јакова Хенла написао је Молешот своју дисертацију, којој је предмет финији микроскопски склоп плућа, где се први пут описује склоп финих бешичица, што носе име Малпигијево, и то, како у њима долазе глатки мишични кончићи. Млади научник је показао, како уме самостално и самосвојно да испитује те је дисертација, која му је набавила докторску титулу, стекла му уједно и име одлична хистолога.

(Наставиће се)

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Сергије Шакрак Нинић. **Први извештај епархије бачке.** Написао — — —. Н. Сад. 1893. 8° стр. XIV+320. — И ако можда није прилика, да се о оваком дјелу говори у књижевном листу, ипак због своје знаменитости заслужује, да се и овдје чује која ријеч о њем. Напошљетку ова књига описује и статистичким подацима показује морално-религијозно, просвјетно и имовинско стање бачкога владичанства — а то је најшира основа и за развијање књижевности. Нека наши политички листови исцрпу марљиво ове статистичке податке, нека их наши народни посланици добро проуче а средишње автономне власти нека изведу из њих логичне консеквенције — ми ћемо овдје само указати на значај оваквијех радова. Већ по том што се ово дјело радосно поздравило на све стране види се, да је оно данас ријеткост, а што је оно ријеткост значи, да наше средишње власти не извршавају својих дужности, а то је жалостан знак наше слабости и површности. Неумитни бројеви и перценти у овој књизи чисто забринуто гледе на наше дјетињасте препирке, на нашу јалову борбу, жале што је цио свијет увидио њихов значај осим нас и довикују нам пошљедње memento, да још за времена пренесемо свој рад и уложимо своју снагу у корисне народне послове.. Или зар није источњачка појава ово: наше средишње автономне власти, наши

сабори послују око народне просвјете, око морално-религиозног напретка, шта више постављају уредбе и законе на тим пољима а не имају ни појма нити траже да дознају, колико нас има, колико нам је имање, како смо у религији, моралу и просвети, напредујемо ли у том или назадујемо, па онда да пронађу свему и узрок? Зар се не зове то зидати на пијеску? Док тачно и свестрано не испитамо све разноврсне прилике нашега народа и статистички их не потврдимо, све ћемо лутати или ћемо тек странпутицама ићи оној сврси, којој треба да послужи сав наш автономни апарат: *моралном, просвјетном а и физичком напретку* И у том и јест велик значај ове књиге. Могао би ко опазити, да би се погдјешто могло изоставити те би била подеснија за употребу, да би се могла згодније распоредити, краће и тачније стилизовати, свакојако би се могло пожељети, да је и језик правилнији; и сам писац сумња у поузданост њекијех података — — али све то засада на страну! Сваки одјељ ове књиге и она сама собом цијела побуђује на размишљање. Нов, озбиљан, реалан свијет нам се открива, који стоји у чудној противности с онијем, који смо обикли гледати кроз наочари нашега „јавнога мишљења". Још двије жеље на завршетку: да овај „Први извештај" не буде пошљедњи и да се ова књига разиде што даље по народу.

Т. О.

Јан. М. Веселиновић. **Од срца-срцу.** Пише — — —. Добричине. — Робијашица. — Паћеник. — Пустињик. — Божићња радост. Београд, штампа краљ. српске државне штампарије 1893. Накладом књижаре Велимира Валожића. 8a. стр. 95, пет слика ван текста; цена 1 дин. 50 пр. дин. или 75 новчића. — Пет приповедака, којима су горе исписани натписи и које је Јан. М. Веселиновић, скупивши их у збирку, приказао „своме чичи Миловану Ђ Глишићу у знак искреног пријатељства", лепе су и спретне слике из сељачког живота у Србији. Последњим двема са гледишта саме ствари једва да би се дало ишта замерити, у прве три пак има по што шта, што на мах тек раздеси хармонију. Веселиновић као да све већма „добија густ" на пикантерије, а оне му се очајнички одупиру, јер виде, да се за њих маша рука жилава и једра те им шаље може поломити нежне вратове. Веселиновић је и сувише чедо села и природе а да би без усиљавања могао вешто изнети онако клизаве антитезе, као што је на крају треће приповетке. Ту се обично, бар о једно око, каже више но што треба и но што се сме рећи. А и иначе добра половина те треће приповетке рамље у карактеристици, којој је иначе Веселиновић те још како вешт. Види се да је ту стао бар на поледицу. У првој половини те треће приповетке и у остале четир вири иза свакога реда поуздана рука, и док та рука распреда малено и лако намотано клупче епизодских догађаја и доживљаја, милина ти је гледати како лако одмотава, но кад се маши замршенијег клупчета, у које су спутани чак и трагични конфликти, ту дар дабогме не да да клупче буде за н. Гордијев чвор, ал тек руку најпосле изда снага те на неким местима, у љутини са невештости своје, конац и откине. С тога „Робијашица" крај свег живахна, канда мало и преко-јего-реалистична приказивања прилично заостаје за својим другама. Одело, у које су одејнути ликови у овим приповеткама рекли бисмо да није оно лепо стајаће рухо, које је Веселиновић, у пркос и најбољем терзији сеоском, умео до сада вешто да скроји. Сад као да му је помагао калфа, који је био свог века бар у Бечу. Хајде што Београђанка вели: „треба да купиш један лебац" (стр. 50), то још како тако, али о што Јан. М. Веселиновић Свилеувљанин да говори: „То је био један бећар" (стр. 23), „колико једној сеоској кући потребује" (стр. 25), „и одјурише за једним девојчетом" (стр. 55), „дођох до једне воде" (стр. 61), „прави једну ‚делту'" (стр. 62)?! Зацело је тај Бечлија калфа приденуо и оно „дрхтећим гласом" на страни 89. Веселиновић би боље радио, кад не би тражио помоћи. Не би без невоље кварио свога оног природног и неусиљеног стила. Или би ваљало да се осврне за поузданијим делијом, па да га тај међу осталим научи, да се не пише: „тичијих", „овчија", „дечија", „човечија", „ја би", „божићња", „он поређа његове књижице", „она не може да види краја њеним мукама и недаћама". Што „Пустињику", који је „само дваред у свом веку видео" попу, мећe у уста мало осакаћено Оче наш, држимо да чича Пура не би имао разлога ићи пар ницу са увређене части, но не верујемо и да је старом честитом попи Стојану, крај свег његова „болећива срца", право, кад се на њега беди, да је вапио: „С нами Бог, разумјејте, јазици, и покорјајтесја —".

Г.

Јанко М. Веселиновић. **Адамско колено.** Слика из сеоског живота. Од — — —. Београд. Накладом књижаре Велимира Валожића. 1893. 8a. стр. 23. Цена 30 п. д. — На челу 4 и 5 броју „Гласника за забаву и науку", којега од то доба — а то је скоро већ три месеца — више не видесмо, почела је излазити Веселиновићева слика из сеоског живота под горњим натписом. Саопштена је онде прва и друга глава и нешто мало од треће. Сад пак пре неки дан добијемо целу слику у засебној књижици. Уживање, које нам до сад прибавише све Веселиновићеве свеже и једре слике из сеоског живота у Србији, помутио нам је овом приликом страх, да ће Веселиновић постати — стереотипан А страх је у нас изазвало то, што се почињемо уверавати, да мало мало па даровити тај приповедач све долази на исте мотиве. Истина вешт је толико, да и из истих мотива, ако већ мора бити чак и исцеди сваки пут по ново нешто, али се ипак бојимо, да најпосле не ће ни највећа вештина кадра бити спасти од монотоније. А штета би било за Веселиновића. „Адамско колено", „слатке крви сиротица Љуба" јесте свакако чељаде друге багре, но што је „робијашица Сара", провизорна њихова заједничка мана — не отвори се, што кажу, врећа одмах — не води код обеју до истих последица — Сарин се Јосип пропије па је туче док га она не убије, и Љубин се делија пропије па „чини непочинство на њене очи" а теши се „Швабицом, што пева ка' ђаво", док не дође „пранов" — има дакле што је „мало друкчије", но у главном је „опет то". Но кад се човек на то не осврне, мора рећи да је и ова Веселиновићева слика вешто сниМљена. „Адамско колено" — не одмах, као у Вука, plus quam Penelope, нити као у народној песми, коју прибележи Милован Јанковић у „Даници" 1865 године, јетрвица срца милостива, него осмо женско дете у оца и матере — јесте до најмање ситнице консеквентно изведен лик те му не може бити зазор стати упоредо уз остале лепе ликове, које је створила Веселиновићева машта На је и догађај, по Веселиновићеву адету, живим бојама нијансован, само се лапидарност у приказивању

несавремених ситуација овде одвећ залетила у недоглед те пустила да читалац дође до оваква клизава питања: А како то, да Јаков тек post festum доана, какав му се принов у кући спремао?! Та за то ваљда тек није потребан засебан течај гинекологије!! Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У немачком Магазину има ова белешка: Хајне је у особитој милости у Малоруса. Још пре четрдесет година изашле су његове песме у малоруском преводу. Први су преводиоци били два Галичанина: Богдан Дидицки и неки Т. М., који се никад није јавио целим именом. Први је превео Хајнову романцу „Ein Weib“ а други песмицу „Es liegt der heisse Sommer“. Оба превода су прилично неспретна. У Украјини се Александар Навроцки интересовао за Хајнове песме те их је превео три 1859 године. За њима долази већ читав низ преводилаца, и то у Галицији: Владимир Саскевић, Јурије Фетковић, Остап Левицки, Иван Франко, Васелије Конон — и у Украјини Михајило Старицки, „Павле“ из Украјине (= П. Кубински), М. Кримски, Лесија Украјинка (псеудоним Ларисе Косакове), Максим Стависки, Никола Коћубински и др., који су по периодичним часописима или књигама донели многе Хајнове песме у малоруском више или мање вешту преводу. Чудно је при том да се већина преводилаца бавили само „Књигом песама“, тако да су неке песме преведене и по три и по четир пута. По разним часописима и књигама за толико година разбацани преводи нису дали потпуна појма о Хајну читаоцима, који не знају немачкога оригинала. Потребно је дакле било целокупно издање његових песама у малоруском преводу те је такво издање месеца Јануара ове године изашло у Лавову. Млади књижевници из Украјине: госпођица Лариса Косакова и Максим Стависки превели су Lyrisches Intermezzo, Heimkehr, Die Harzreise, нешто из Nordseebilder те све заједно издали под натписом „Књига песама“. Лариса Косакова превела је 92, а Стависки 51 песму. Њихови се преводи одликују лепим језиком и верним преневом оригинала. Познати пак малоруски књижевник Иван Франко, који је дивно превео Гетова „Фауста“, издао је у изврсну преводу „Deutschland“ и нешто из „Романцера“ под натписом: Одабране песме Хајнриха Хајна. Франку је пошло за руком те је погодио не само мисао, него и облик, тон и метар немачкога оригинала. У предговору упознаје читаоце Хајновим животом а у тексту има много бележака (по Елстеру), које читаоцу разјашњавају духовиту зимску бајку.

— Заједница уметника и књижевника у Београду имала је у прошлу суботу последњу седницу овога лета. Читао је Љубомир Недић своје студије о Војиславу Ј. Илијћу и Лази Костићу. Уз то је дебатовано о досадашњим Недићевим критичким студијама а говорило се и о светковинама, што ће бити овога лета у Дубровнику и на Ободу.

— Љубомир Недић јавља, да је намеран да, путем претплате, изда своје критичке студије *из новије српске лирике*. Реч је у тим студијама о Ђури Јакшићу, Змају Јовановићу, Кaћанском, Лази Костићу, Јовану Илијћу и Војиславу Ј. Илијћу. Напред ће бити засебна студија *о новој српској лирици и њеним критичарима*. Књига ће изнети петнаест до осамнаест штампаних табака а стојаће за нас овде 1 фор. Рок претплати је до краја јунија, књига пак биће готова крајем јулија.

— У Загребу је умро професор геологије и минералогије у ондашњем свеучилишту и члан југосл. академије др. *Ђура Пилар* у 48 години свога века.

— У Београду је 11 о. м. умро др. *Аким Медовић*, пенсијонован професор Велике Школе. Поживео је 78 година. Радио је и на књижевности и то у медицинској и пољопривредној струци.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Певач Раја Павловић, члан краљ. нар. позоришта у Београду, дао је у штампу I *Коло српских народних песама*, удешених за гласовир.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— У претпрошли понедељак прослављена је у Бечу стогодишњица Јана Колара.

— Словенска добротворна задруга у Петрограду славила је на дан св. Кирила и Методија о. г. двадесетпетгодишњицу свога опстанка. Пре по дне је била свечана служба у Исаковој цркви а у вече је била скупштина у дворани племићске касине, где је најпре лик отпојао тропар св. Кирилу и Методију па је онда председник гроф Игњатијев беседио свечану беседу. За њим је академичар Бестужев Рјумин говорио о заслугама покојних чланова: Гилфердинга, Левицкога, Н. А. Кирјева, Кијаловића, Золотарева, Достојевскога и др. По што је за тим лик отпојао Слава Богу на небесјех, осврнуо се Игњатијев на историју словенских задруга у Русији, па су онда проглашени новоизабрани чланови и лик је отпојао С нами Бог. Стигле су силне адресе, поздрави и телеграми, међу осталим од црногорскога кнеза Николе, од Михајила, митрополита Србије, и од владике Штросмајера. Од гостију су говорили Србин А. Васиљевић, Хрват Јакић и Бугарин Људсканов. На послетку је још говорио Н. П. Аксаков.

— Месеца јулија ове године прославиће се на Цетињу и на Ободу четрстогодишњица Ободске штампарије. Руско свеучилиште у Казану послаће том приликом на Цетиње нарочиту депутацију, коју ће предводити Александров, професор словенских језика. Исто је свеучилиште именовало црногорског кнеза Николу својим почасним чланом те ће та депутација однети и предати кнезу диплому.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за пол год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 23. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 6 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ПЕТИ ЧИН

Широк шатор, изнутра; на среди на жртвенику велика чаша.

Прва појава

БОДОМИР, БОРИЧ, РУЖА, КУМАНСКИ ГЛАВАРИ (у полукругу).

БОДОМИР (уз жртвеник)

И тако сад је готов уговор!
Сам Бог је сведок крвне заклетве,
Да крв нам као ту у свети суд
Истече оном, ко изневери.
Ја дајем право краљу мађарском,
Јуначком сину Коломанову,
Да полом моје силе кнезује,
Да буде друг ми свуд и у свачем —
И тако нек ме срећа успрати,
Као што веру будем држао.

БОРИЧ (приступи к жртвенику)

А ја се кунем кнезу честитом,
Што у два маха за ме диже рат,
И у два маха спасе живот мој;
Што тражи, да ми врати краљевство —
Тог кнеза да ћу као оца син
До смрти своје верно љубити
И да ћу с њиме власт поделити,
И слушати му мудре савете.
Кунем се, да ћу народ кумански,
Ком постах кнезом, јер ме хтеде он,
И који за мој престо даје крв,
У мојој лепој земљи уздићи,
Док будем, к'о што морам бити, краљ.
Поделићемо земљу из нова.
Кумански мач нек суди онима,
Нек буду робље, рђе ниједне!
Ни једном не ћу дати милости!
Од Куманаца веће склонићу
И њима даћу двор и чинове —
Тако ме моја срећа пратила!

ПРВИ КУМАНСКИ ВЕЛИКАШ

Сад наша вера... Ми се клањамо
И обричемо верност до смрти,
Јер ти си од сад вођа, владар наш.

СВИ

Тако нам среће! Заклињемо се!

ВОДОМИР

А сад, у име божје, на ноге!
Уред'те војску, па да пођемо!
(трубље се чују; сви оду)

Друга појава

БОРИЧ и РУЖА (остану)

РУЖА (даје му руку, с веселим лицем)

Јеси ли сретан? Ето сана твог:
Да стечеш силу, војску у руке:
Отећеш ето право очинско.
Јеси ли сретан?

БОРИЧ

Што сам жудео.
Што хтеде кив мој, ево с' испуни:
Ал куку! Није ово среће пут.
Куд мене зла коб тако догони,
Тај мрачни пут је крвљу натопљен!
Но махнимо се. Нек ми само дух,
Кад одем с овог света несретног,
У бољи доспе, где је лепше све,
А где ћеш ти к'о звезда сијати.

РУЖА

Не збори, но ми гледни у очи
И читај из њих моју душу сву.
Јеси ли сретан ил' ти ј' празна груд?
Зар немаш жеља... тајни... никаквих?
Тако те црни кив зар обузе,
Да свака боља жица умуче?
Ни будућност ти нема изгледа?
Ни труни сјаја, све зар пустош, мрак?

БОРИЧ

Будућност? Срећа? Од куд сјаја још
У звезде, која падне, угасне?

РУЖА

Ти сини с нова.

БОРИЧ

Што је умрло
Ни Творац не мож' натраг вратити.
И ја се надах, али том је крај.
И моју груд је анђо природе
Љубавним медом пуну засејо
А није жучју... Ма да мајка ми
Кроз сузне само очи гледаше,
Кад терах негда игре детињске.
Ја весо бејах, рад уживах век.
И после — љубљах, бејах пресретан...
Да, љубљах жену, милог сина свог.
А мајчин јад већ бејах огугло:
Посматрах га к'о облак тренутан.
Још за то нисам на свет омрзно!
И она — Бог јој душу простио! —
Учаше мене љубав, праштање.
Ал' ох, судбина, кивна, пакосна
Позавиде ми срећи на брзо.
На престо! рече. да ме одвара
Из мира на пеленгир срамотни,
На ком ме скупа с мајком ружаху —
Не, бодијаху оштрим стрелама,
А умаканим зар у отров сам.
На такве ране — те не прелазе.
Од то ме доба води зао дух
И ја га слушам... сва ми жуд и над
Да лијем крв, да спремам освету.
Но тим су бешње ове фурије,
Што ми је срећа увек противна.
Ох, ја сам змија, пакост... осећам.
Јер злотвори ми стају на главу.
А шта ми може дати будућност?
У крви земља... плачу тисуће...
Сви бунтовници у прах згажени,
Над развалама смех мој, руге пун,
И, још док сваког оног ударим
Што дође да ми клања... то бих ја,
То желим, том се силно радујем.

РУЖА

Ти не знаш дакле живот волети!

БОРИЧ

Не рекох то. Ја волим... волим, ох...
К'о рањен лав, к'о гуја згажена.
Та жена, син, па отац, сеја, да —
Опростите, што нисам захвалан,
Уз мржњу што вам не дам у срцу
Колико треба места... Док се год
Не стиша море; док не превратим
Све... све. — Ох, како мекан постајем,
Кад мислим на свог сина и на њу,
На моју верну љубу! То јој дар
За верну љубав — патња без краја.

РУЖА (мрачно)

Она те вржe у погибао.

БОРИЧ

Из верности да дели са мном зло,

РУЖА

А би л' је мог'о заборавити?

БОРИЧ

Забора... шта, да њу заборавим!?
Љубавцу верну, матер сина мог?

РУЖА (себи)

Ох, тешко мени!

БОРИЧ

Шта је, какво зло?

РУЖА

Опрости, ја се мало замислих.
То рекох само оној утвори,
Што само мени погиб донесе.
А не могу да на њу не мислим.

БОРИЧ

А то је? Тај је?

РУЖА

Стид ми веже реч.
За мене није жив —

БОРИЧ

А блед ти лик?

РУЖА

За њиме тужи!

БОРИЧ

Па ни наде зар?

РУЖА

Нит има, нит је било икада.
Све лудост беше — с њом ћу умрети.

БОРИЧ

Несретни створе! Такве мисли зар!
А рече л' оцу?

РУЖА

Нисам, нити ћу.

БОРИЧ

Ни добром оцу? Незахвалнице!

РУЖА

Буди му ти, к'о син, захвалнији.
Шат узмож' лакше бол преболети.

БОРИЧ

А ја, који ти живот дугујем?

РУЖА

Све рачун беше... беше себичност;
С рачуном те и спасох од смрти;
Јер кад не имах наде никакве.
У очају сам самрт тражила;
Па и што своје право очинско
Сад теби дадох, и то рачун би: —
Да отац боље дете добије,
У тешких дневих јачу утеху
Од мене, женске.

БОРИЧ

За што смањујеш
Толике жртве доброг срца твог?

РУЖА

Да тебе тиме хвале опростим
И верно срце твоје не кидам.
Нека га цело има љуба ти!

БОРИЧ

Ох то...

РУЖА

Да, јесте, то је лудост та!...
Ил мислиш ти, да само мржња мож'
Да гризе, тлачи корен срцу нам,
И једно мржња да је зао дух?
А љубав?... Да, јер ти си сретан с њом.
Па мислиш то је вилин осмејак!
Ал колко пута љубав пружа нож
За другог или много чешће још
За тебе сама, да се — убијеш,
Да сатреш живот, да се казниш сам.
Што беше луд, што с' даде варати —
Та смрт је онда само добротвор.

БОРИЧ

Ох, не знаш, да ме уби с отим сад!

РУЖА

Заборави ме, немој жалити!
Са Богом остај! Све заборави!
(одјури)

БОРИЧ

Због мене страда, јадна; ја сам крив.
Та, где би био мир и благослов
Куд ногом гази Борич злосретник —
Да тражим оца, да је спасемо. —

Трећа појава

ЈУДИТА БОРИЧ

БОРИЧ

Јудита?!

ЈУДИТА

Презаш? Дрхтиш? Нем си, је л?

БОРИЧ

Од изненада и од радости.
Допусти — (хоће да је загрли)

ЈУДИТА

Натраг! Веро ниједна!

БОРИЧ

Зар ја?... Зар тако љубав поздравља?

ЈУДИТА

Да, тако љуба, мати сина твог.

БОРИЧ

Ко сплете ове грозне мађије?

ЈУДИТА

Узалуд маска, лијо претворна!
Одбаци маску... гледај, ја сам, ја!

БОРИЧ

Ал' каква маска?

ЈУДИТА

Та на лицу твом,
Што чини тебе краљем... позваним...
И мужем и... јер све је обмахна.
Ти немаш срца — ал' ни имена.
Све знам и знадох, од кад тебе знам,
Ал ћутах, скривах зло и срамоту.
У нашу си је кућу довео,
А она већ те љубља... јасно је.
Кад оде пак да тражиш престо свој,
У манастир ме вржe — сметах ти;
А кад ме слутња амо донесе
Те она љубав већ не тајаше,
К'о невера си с њоме одбего.

БОРИЧ

Ох, грозно, грозно!

ЈУДИТА

Је ли, дрхтиш сад?

БОРИЧ

Ох не за себе, не знаш...

ЈУДИТА

За њу, је л'?
Та није тајна свуд већ говоре,
Да краљ преврну вером Христовом,
И махну жену, па и сина чак,
Јер склопи савез па да буде чврст,
Узеће ћерку кнеза куманског,
И заједно ће с кнезом владати
У својој земљи, док је освоје.
Па онда је дабогме праведно,
Да она, што ти живот избави,
У место мене буде краљица.

БОРИЧ

Сирота Ружа!

ЈУДИТА

Тако! Жали је!

БОРИЧ

Муч', не знаш моје страшне болове —
Сирота Ружо, несретнице ти!

ЈУДИТА

Ја дођох на поклонство — ево на!
(даје му писмено од Предславе)
Ту пише о твом праву на круну.
Прочитај шта ти мати остави.

БОРИЧ

Ти рече: мајка даде благослов —
Је л' њена рука? (отвори писмо)
Што си тајила?
(чита)

ЈУДИТА

Читај па види, ту ћеш наћи жиг
И доказ твог живота срамотног —
А од тог хтедох да те сачувам
И имах снаге, док не дознадох,
Да л' ја ил' она више жртвова.
Ал' за то ево грозне освете,
У мојој руци лежи сва ти моћ.
Ви'ш, један дах, па у прах оборих
Твој престо, у ваздуху подигнут.

БОРИЧ (чита а све се више ужасава; најпосле испусти писмо, уздише, тражи речи и хвата се за срце)

Што не пукнеш?!

ЈУДИТА

Је л' смртни удар то?

БОРИЧ

Са свом страхотом страшног суда... Ох...
Отварају се, видим, гробови...
Исповеда се црни, тешки грех —
Ја видим мајку, шапће... ужасно!
Па ипак морам и њу жалити!
На престо су је силом дигнули.

ЈУДИТА

А кнежевска је кћерка (с руком на груди)
знала то,
И опет ћута, кријућ' срамоту.

БОРИЧ (пренувши се)

Ко виче то? Зар ја син краљев, ја?
Разбојник, хула, лажа под маском,
Који сам на свет дошо жигосан,
Да срамно живим... То сам сто ја.
Сад ход'те, ви главари поносни,
Да газите и да ме пљујете,
Па на вешала са мном! ако сам
И тога гадног места достојан —
Ал и то могу још осврнити.
За престо?!... ха, ха, ја за престо, ја,
Копилан Борич!... Дајте вешала
И трнов венац, то је круна за њ.

ЈУДИТА

Ја знадох све и трпљах...

БОРИЧ

Трпља ти!
Ха, све је лаж, лукавство, издаја!
Кнежевском ћерју Борич ожењен!
О грозна жено! Велиш, знала си
Па ћута... Да, ти јеси ћутала!
Ал' сад се будим, маглу прозирем:
Ти знаде, јер ти мајка повери
На смртном часу покајавши се,
Да с чистом душом оде у небо,
Да клетву, крв и пустош отклони
Са моје главе, кад не мога част
И чисто име да ми остави.
А ти тек сад ми кажеш, па и сад
Из освете, због слутње никакве!..
Ох, грозне казни! Варах читав свет,
А сад ме сруши мала обмахна.

ЈУДИТА

Зар обмахна? Ти и сад поричеш?

БОРИЧ

Моју си мајку спаса лишила,
Не мога у рај, већ у пакао —
А овамо је теби прибегла
Баш од тог да је спасеш. Мене пак
Учинила си... Ох, поустајте
Сви, који у мом рату безбожном
У гробље пасте!... Текни из нова,
Ти море крви, што те пролих ја —
Да утопиш највећег грешника!
Ил' склопите се кости распале
Па удрите ме да не гледим свет.

ЈУДИТА

А кајеш ли се, што ми сагреши?

БОРИЧ

Ја теби? Теби? Ха! Бајаги ме
К'о верна жена љубљаше... ох, да,
Ти љубљаше, ал краља, мужа не,
Та престо само, престо да ти је,
Ма отет, то је више него муж.
Ал' ја!... Ох ја... да знадох само то,
Да немам права, ја бих одбио,
Да ми је престо нуђен пред ноге —
Ох, прени једном, чиста савести,
Ја имах права — —
(с поља рогови; погружено)
Ох, ал освета!
Па тешка вера, коју зададох?
Ох, у бој дакле! Гази правду, де,
Па пали... точи крвцу мађарску,
Поубијај и децу невину.
Поштеде л' кога дивљи Кумани,
Подјарми га па — нек те куне свет.

ЈУДИТА

На кога сипаш клетве? На ме?

БОРИЧ

Да,
На тебе, и на себе самога.
Ти бија моја котва последња,
Од свију греха сад си грознија.
Та никада ме ниси љубила,
Врлини никад не би одана.
Недостојна си да ти разгоним
Ту сумњу твоју. — С Богом! Мрзи ме!
Толико нек је сав наш опроштај.
Ја одох у свет да се изгубим,
Ни гроб ми нико не ће сазнати.
(пође)

Четврта појава

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА. ПРЕЂАШЊИ.

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА

Ох, где си, краљу, зло се догоди!
Отојич умре ћерка кнежева —
Уби се сама!

БОРИЧ

Несретница! Зар?...

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА

Сиромах отац, изван себе је

ЈУДИТА (слутећи; боно)

А што се уби?

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА

Ја и отац њен
У крви смо је мртву застали.
Толико рече, да је — волела...
А није било наде никакве.

БОРИЧ

Проклетство моје и њу сустиже.
Ко мене брани, тако прође свак.

ЈУДИТА (паднувши на колена)

Опрости мени сумњу махниту!

БОРИЧ

То ј' твоја казна. Маловерна би...
О, ти си бич у руци судбине,
Да љуће боли, тај је ударац
Од тебе, моје жене, дошао!

ЈУДИТА (исправи се)

Ту тајну нико не зна осим ја;
Још није крај... јер ти ћеш ћутати
К'о гроб.

БОРИЧ

Ох, тако, правда диже бич!
За ћутање ти нек је награда:
Да те из гроба мати проклиње;
А што ти сумња језик одреши,
И за то нек ти буде награда:
Поживи, па ме познај у смрти,
Кад у животу не хте познати.

Пета појава

КУМАНСКИ ГЛАВАРИ. ПРЕЂАШЊИ

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

Војска је, краљу, већ на ногама,
Размотри је па да се полази.

БОРИЧ (да их раздражи, с подсмехом)

Шта?! Ја да водим разбојнике те?
Да ону сретну земљу оплене
И сатру такав народ са света,
Ком нису вредни ни робовати —
Тим лупежима краљ да будем ја?!

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

На то си дао веру!

ЈУДИТА

Ман'те га,
Полудео је...

БОРИЧ

Нисам, Бога ми,
Већ све са чилом свешћу говорим.
Него сам онда био издајник,
Кад лупежима веру зададох.

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

Шта? Како? Грдиш онај народ зар,
Који је за те мрео-живео.

БОРИЧ

Убијао и пљачко, отимо...
Измет сте ви и ја вас презирем.
(Куманци пођипају)

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

А ти — — ти скапај, подла неверо!
Заслужно си смрт!

ДРУГИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

Мир! Иде кнез.

Шеста појава

БОДОМИР. ПРЕЂАШЊИ

БОДОМИР

Ти плач и клетву мени донесе!
Умре ми ћерка.

БОРИЧ

Ја је убих, ја,
Рекох јој да ће бити краљица —
Кад не сверовах, сама с' убила.

БОДОМИР

Јест, умрла је тебе спомињућ'!

КУМАНЦИ (хоће да кидишу)

Ох, издајицо! Грозно! — Освета!

БОДОМИР (хоће да га брани)
Не дирајте га, нете госта мог!

БОРИЧ
Ниткови једни, зар на мене мач?!

КУМАНЦИ
Исеците га, подлу неверу!

(опколе га и прободу; Јудита пада у несвест)

БОДОМИР
Ви не слушате моју заповест?!

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР
(положивши мач)
Ох увек, кнеже! Само овде не:
Ко реч не држи, нека погине!

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

(Наставак)

Нас смо двоје и после ћутали. Мој друг рече у два маха, више за себе: „пријатељи, једини пријатељи!“ Загледа се тамо у оно испрекрштано оружје, одмахну после главом, што је могло значити: Ништа ја то не разумем! па се умота у покривач.

Али мени није било тако лако заспати. Убојица ми увек пред очима, са занетим лактовима за леђа и оним једноликим, већ досадним, осмејкивањем .... „Јесам неко чудо, говоре ми његове очи, јесам чудо, али ни сам не знам шта је то!...“ Но од куда та сила у тим очима, да ме и сад, кад их не гледим, да ме и сад море и пробадају... Где сам ја њих видео!... Чини ми се, то су оне... оне исте, јасне и укочене, без дубине, без милости, као и у оне змије, што сам је оно један пут дуго гледао на полуиструлу пању кад се сунчала... Оне сијају бледим, мртвим сјајем, блеште као седефно дугме и потајном силом убијају душу!... Поред њих видим ону криву, беличасту сабљу, са жутим мрљама по средини... пресеченог арнаутина... низама, како грчевито скупља и опружа ноге и како ја стојим над њим и гледим његове преплашене, велике очи, како самртнички колутају, а од шанца попиркује млак, слаб ветар. Осећам, да ме тај врели ветар задављује, али чини ми се, не спавам .... Убојица затресе раменима, весело се смеје на некога више мене и неким гордим, го споственим покретима руке сеје нешто!... Ја не видим, шта је то, али чујем мога друга где ми шапуће: То су његова дела, његова дела... дела!... дела!... И то пада све јасније, све видније. То су ситна зрнца од лана, расејана по црној, побраној земљи, где ја стојим босоног... Каква ли је то земља? мислим се ја... ово није земља, ово је... „Чувај се, чувај се!“ виче нешто испод бразде, и тада ми зрнце, жуто као она мрља на сабљи, паде под нокат, а пече, тако јако пече.... Ја замахнух обема рукама, да се браним....

Какав је то сан и спавање! Исправим се на кревету, запалим свећу и видим мога друга, како је раширио руке, легао на леђа, отворио уста па равномерно дише. Мене још стеже оно полусањање... Огрнем капут па изађем. Пред вратима стоји домаћинов пас, али, може бити из домаћинске учтивости, остави ме на миру... На пољу густ мрак и само на неколико корака пред собом видим где се једва светли мален нечист прозор... Кроза њ, који сам једва очима дохватио, видим земљану малу собу, без кревета, без намештаја, само је у једном крају растресена слама и преко ње бачена стара, исцепана поњава. У другом крају стоји буре с вином, на високим ногарима и уз зид до њега поређане дебеле, црвенкасте даске. Уз врата о издвојен диречић, где се закачи реза, наслонио се Убојица. Руке завукао у џепове и мало погнуо главу. Прва му три дугмета од капута раскопчана и крајеви раздрљени. А пред њим стоји Станија. Мараме јој нема на глави те јој видим лепу косу, савијену у котур око главе... Преко рамена пребацила вунену, црвенкасту хаљину,

испод које се јасно бели танка, провидна кошуља.

Ја се згрчим јаче под свој капут и станем осећати, да ме влажна ноћ, или нешто са свим друго, пробија са свију страна.

Шта ли је то међу њима? прође ми кроз главу и поред све непријатности мога хајдучког положаја ја сам се притајао, да све чујем. Себе сам могао лако уверити, да много не грешим.

— Где би ти живела, реци... И где и како? рече он, а по гласу сам му познао, да ово питање већ неколико пута. понавља.

Али Станија ћути. Ни кончић јој на хаљини не мрда, ни једна јој се цртица на лицу не креће. И ако је оборила главу, опет јој видим тужно и растегнуто лице, исплакане очи и јасну црту испод очију. По некад само јаче задане ваздух и лагано загризе доњу усну.

— Погледај ме, па ми то реци! рече он љутито.

И она га погледа. Кроз ону влажну скрому од суза сијају њене очи благо помирљиво и одано ... „Зар не видиш, да сам сва твоја?!“ говори све с ње .... Она лагано сведе трепавице над пола ока, заустави их тако, загледа се у њега страсно и тихо рече:

— С тобом!

Убојица се јаче намршти Извади руке из џепова, склони шаку на шаку и подметну себи иза леђа, на онај дирек. После се подиже на прсте и лупи петама.

— У једној кући?! упита је набусито.

— С тобом, понови она тихо, где си и ти!

Видим где се он уздржава, да све од једном прекине, али за што је не сме само да погледи?

То не може бити! поче опет он. — Пре свега знало би се одмах, а ја то не ћу.... Нас овде нико није знао... Нико није знао да си ти ... да си код мене. Ови сад, што су дошли, сутра ће и заборавити. Видео сам, да се чуде.... Али тамо, тамо?! Тамо би се за два дана говорило, како живимо — он брзо размрси руке с леђа и завуче их опет у џепове, па дреко рече: како живимо невенчано!

Станија брзо саже главу и јаче згрчи рамена.

— Најпосле ни то не марим... Шта је мени до света, али је овде друго нешто, са свим друго!

— А што си ме онда доводио овамо?.. За што си говорио?...

— Онда сам мислио са свим нешто друго, прекиде је он, али сад не могу. Тако би била несрећнија, а ја то не ћу!

— Несрећнија! рече она тихо и још једном понови његове рече: била би несрећнија!?

Једно време ћутаху обоје. Убојица по који пут удари десним лактом по оном прљавом зиду иза себе, али њу никако не погледа, а она стоји као да се скаменила. Обе руке (рукави јој пали до лаката) дигла на прси и преплеће прстима, и чини ми се да у њих гледа.

— Мораш ићи кући! поче опет он. Скоро је читава година, како смо.... овде. Стриц те чека увек, сама то знаш! Ја ћу те испратити, даћу ти новаца... даћу ти све, што....

Станија изненада покри лице рукама — чуо сам, где се сама гуши, да јој се плач не чује — па кроз то јецање тужно рече:

— Зашто тако говориш?! Што тако говориш? Да ти знаш, како ја?! Како...

Више је нисам могао чути... Једном рече гласније: „несрећна девојка“, и тада га је погледала, али се и то изгуби у оном јецању. Видео сам да се сва тресе. С једног јој рамена спаде она хаљиница (она то није осетила!) а она непрестано држи руке на очима.

Убојица се отисну од свога места. Пређе два пут целом собицом и стаде љутито пред њу.

— Не мораш плакати, то не помаже! Знала си, да тако мора бити!... А најпосле — он се маши левом руком за врата — тако ће бити, како ја хоћу!

Но он и не стиже руком до врата, кад му она паде на десно раме. Ухвати се обема својим рукама за њега, сакри главу на његове прси и гласно записка:

— Али ја не могу без тебе... Не могу без тебе!

Шта је после било, не знам. Из своје сам још собе чуо загушену псовку и крак, али јасан њен узвик!... После се и то све стиша.

(Свршиће се)

Илија И. Вукићевић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

По оделу и лицу, а не само по говору, лахко се могаше познати, да то не беху прости људи, нити варошани, него шљахта, витезови. Неједнака бејаху узраста; један висок, плећат, беше у крстању врло уображен; други нижи, сухоњав, мање заобљен, храмаше мало на леву ногу.

Пан Маћко се прогура кроз светину и похита за њима. Иђаху брзо, прођоше трг и неколико улица, док не зађоше у мрачну и прљаву попречну улицу, у којој махом становаху Жидови. Беше тамо гостијоница за онда чувена, прозвана код „Медведа“, јер имађаше на узви ту звер, врло вешто насликану, како стоји на стражњим ногама. А чувена беше та гостијоница не толико због пића, на које се више пута тужаху, да је нечисто, колико због тога, што јој власник беше познати Жидовин Кампсор, велик богаташ, који трговаше новцима, позајмљујући потребнима на лихву. А позаимаше најрадије онима, који залажаху у његову гостијоницу.

За то беше онде, особито у вече, дупком пуно у тој гостијоници, макар што беше прљава, мрачна и смрдљива.

Пан Борковиц се колебаше за час, пре него што уђе онамо, за оним витезовима. Најзад гурне снажно врата и стане на праг. Соба беше велика, а огрезла у мраку, да испрва не могаше пан Маћко ништа догледати. Истом за часак, кад се поглед мало навикао на ту таму, угледа оне витезове, где седе већ за столом, а пред њима другу прилику, малену, мршаву, погрбљену — Жида Кампсора. Никога више не беше у гостијоници.

— Не ћеш да даш новаца! — викаше онај високи шљахтић.

Жид се пресомити.

— Ај, ај! -- одговори полугласно, — таки пан, као пан Отон од Шчекаровица... шта ће њему моји новци? Ја немам новаца... зарада је све тежа... краљ је забранио узимати камате као некада...

— Краљ? — засмеја се шепави — зна се, да си ти с краљем у договору...

Жид се трже и погледа ненавидно на шепоњу.

— У договору? — понови — договор је опасна ствар... У договору беше отац ваше милости, пан Петар Пшонка од Бабина, само не с краљем, него с Литвинима, — но, онако је и прошао... Ја немам никака договора...

— Мучи, погани Жиде! — дрекне шепоња и ђипи.

Кампсор не узмаче ни корака.

— За што да ћутим? — запита мирно. — То је моја гостијоница, а моји су новци моји новци... У својој гостијоници смем говорити, а своје новце могу дати или не дати...

Борковиц живо поскочи од прага.

— Како ти то, нечисти Жиде, говориш шљахтићу! — викне и пограби Кампсора за раме.

Жид се скупи, али одмах подиже главу, и бистрим, проницавим погледом загледа се у обличје пана Маћка. Уздрхталу руку подиже к челу па посматраше...

А што више гледаше, на мршавом му збрчканом лицу огледаше се велика зачуђеност и као пренераженост

— Амо новце! — дрекну Маћко.

— За господина кастелана Борковица отворена је и моја кућа и моја кеса... што год само зажели ваша милост.

На то име подигоше се с клупа оба витеза, а Борковиц у голему чуду пусти руку Кампсорову.

— Од куда ти мене познајеш? — питаше.

Жид се опет поклони.

— Ај, ај! — рече — ко у Пољској не зна пана Борковица... Видео сам вас више пута у Кракову, а много, врло много сам слушао...

Пан Маћко, врло незадовољан, што је на то изишло, окрене се двојици витезова:

— Панови браћо, — рече — чуо сам ваша имена; знате сад и ви, ко сам ја, за то хајд'мо одавде... изволите у моју гостијоницу.

Кампсор се покорно приближи и обгрли колена пану Маћку.

— Не чините ми те кривде, пане кастелане! — рече. — Нисам вредан те почасти, али кад сте прешли тај праг, онда останите... Наћи ће се новаца и за пана Миколаја од Бабина... кад ви тако кажете...

Отон од Шчекаровица и пан од Бабина згледнуше се у недоумици, а пан Маћко већ сеђаше на клупи.

— Дај! — рече кратко Жиду.

А кад Кампсор изиде, журећи се, колико му допуштаху старе ноге, Борковиц се окрете својим новим друговима:

— Седите да се поразговоримо. Расрди ме тај нечисти Жидовин, оји сме да не да племенитим витезовима, што им је потребно... Али сад је тако време... Жидови су на коњу, веле да Естерка над свачим влада...

Отон се примаче Борковицу.

— Више не влада — шапну. – Огадила се краљу као и Рокичана...

— Е!... — сумњиво промрмља пан Маћко. — Ја сада не знам ништа... седим у Великопољској, па не познајем овдашњих прилика... Можда бисте изволели, панови браћо, да ме упутите.

Отон кришом зирну на Миколаја од Бабина и гурну га ногом испод стола, дајући му знак, да ваља бити смотрен.

— Ни ми — одговори - не знамо ништа, или врло мало. Далеко живимо од двора, јер смо у немилости...

— Знам... знам... прихвати пан Маћко. — Слушао сам, јер је истом минуло годину дана, како је пан Петар Пшонка од Бабина...

— Отац мој — уплете се шепави Миколај.

— Ваљан човек! — новиче пан Маћко. — Оно неправедни га људи увек сумњичаху, да се договара с дивљим Љитвинима против краља...

— Лаж! — зајемчи пан Миколај.

— Очевидна лаж! — потврди пан Маћко, гледајући испод очију на другове — али не знам, како беше под оним Завихостем, где је погинуо?...

— Ја знам на длаку! — рече стари Кампсор, који у тај час уђе. Донесе различита пића и постављаше га по столу пред Борковицем.

— Мучи, Жиде! — викну Отон.

— За што да ћутим? — одврати Жид, гледајући мрско на оба витеза, — пан кастелан Борковиц не зна, па ћу му ја рећи, јер сам видео својим очима...

Отон ђипи и хтеде потрчати на Жида, али га задржа пан Маћко.

— Махните! — рече. — Што би он причао, за мене није новина. Знам, шта свет говори, али не верујем. Говоре да су, пан Петар Пшонка и пан Отон од Шчекаровица, водили Љитвине против краља, а брод су требали прећи, преко Висле под Завихостем. Брод беше означен, али рибари поизмењаше знаке и понамешташе их онамо, где беше најдубља вода... Срну пан Пшонка, а за њим до сто Љитвина, а вода беше јака, занесе их, те се сви потонише... Ти си се, пане Отоне, извукао, јер ниси наглио у воду, а пред Љитвинима си бегао без обзира, јер се хтедоше да освете на теби...

— Ај...ај! — зајеча Кампсор — то беше покор!

Отон, блед, збуњен, сеђаше на клупи као прикован; пан Миколај од Бабина гледаше у сто.

Маћко се засмеја грохотом.

— Знам ја све то — рече — ал' Жид не сме о том говорити у очи шљахтићу.

Лупи шаком о сто.

— Кампсоре, на поље! — врисну.

Жид се саже до земље и за час га не беше више у соби.

— А сада, панови браћо! — новиче пан Маћко — махнимо се пустих трица... Знам ја ко сте... немате новаца... живите презрени; даћу вам ја новаца, ал' ме морате служити!...

— Заповедај, кастелане! — повикаше обојица.

— Заповед је једна: говорити истину и ни за што не питати. Шта се чује у двору?

А на то питање узе реч пан Отон од Шчекаровица, као старији и искуснији; имађаше он у двору неколико рођака, па знађаше добро, шта се онде говори.

У неколико речи исприча све и сва.

(Наставиће се)

ПОУКА

„ОТРОВНА ГОЛУБАЧКА МУВА"

Под овим именом налази се у „Чича Срећкову листу" (за год. 1847, стр. 365) извод из извјештаја дра Аћима *Медовића*, који је писао као пожаревачки окружни лијечник. Овај чланак читао сам ја у сласт, јер сам желио да сазнам, како се онда мислило о овој опакој буби (зарезнику или инсекту). Не ће бити на одмет, да најприје чујемо, шта о њој пишу *Вук* и М. Ђ. *Милићевић*.

„Голубац су зидине од старога градића у нахији Пожаревачкој крај Дунава. У ономе крају постају у прољеће некаке мухе, које се разилазе не само онуда по околини него прелијећу кашто и преко Мораве у Шумадију, и онамо се зову мухе *Браничевке*. Мухе ове стоци тако досађују да кашто и цркава од њих, особито коњи и говеда, јер им навале у уста и у уши. Народ у нахији Пожаревачкој приповиједа да се ове мухе роје из пећине према Голупцу, излазећи у гомилама колико казан, па се послије растављају и по вјетру лете. Кажу да се оне роје више пута, али први рој да је најљући и за стоку најгори, а потоњи све да су слабији. Једни приповиједају да је *неко* од некуда из Србије тјерао некаку *алу* па је *стигао* у *Стигу* (и од тада остало име *Стиг*) и ранио је, али се она опет отела и рањена утекла у ону пећину и ондје од ране липсала, па од ње оне мухе да постају. Приповиједа се да су Нијемци ону пећину зазиђивали, али кад дође вријеме да се мухе роје, зид се провали сам од себе." *(Живот и обичаји народа српскога*, стр. 228.)

„Ова опака животиња, која толико досађује марви, леже се у неким *ипшталинама* близу града Голупца. Прича вели да је *неко* стигао у Стигу некакву халу и убио, а она се увукла у голубачку пећину, те у њој скапала, па се сад од ње легу те мушице. Напротив, сами сељаци на месту опажају да се мушица та лѐже у блату где пишти та вода. А кад би се, веле они, то блато осушило пре него што мушица излети, онда та ствар не би могла ни излетати." *(Кнежевина Србија*, стр. 1023).

Онај „неко", што је алу или аждаху ранио, пишу њемачки писци, био је — по *народноме* вјеровању — главом *свети Ђурађ* (»*Thierleben*« од Брема и „Synopsis der *Thierkunde*" од Лајниса).

Голубачка муха зове се не само браничевка, него још и „ситна мушица". Медовић јављаше онда, да се ситна мушица „*леже, развија* и *роји* од старога града Голупца низ Дунав до ниже планине Еоца *у 6 потока:* 1.) нема посебног имена, 2.) је *Бездна*, 3.) *Воденичиште*, 4.) *Ридан*, 5.) *Бег-Бунар*, 6.) *Ливадица*. Осим тога да је има и у крајинском округу у потоцима: *Бијелој води* код Голубиње, *Госпођини* између Добре и Милановца и *Великом извору* близу Домус-подине; па и на угарској страни у *Попину потоку* близу села Острова."

И ако је још онда обавијештен о овоме и „славни ц. кр. аустријски конзулат" и уједно замољен да би се заједничким силама „народ од вредоносне ове мушице избавио", тек је године 1883 по одредби кр. угарског министарства ентомолог дор. Е. *Темешвари* упутио се у те крајеве, да испита и проучи развијање, живљење и ширење ове ситне мушице. Његова расправа »*A kolumbácsi légy*« (Голубачка муха) преведена је најприје на њемачки језик, а заузимањем многоученога госп. професора С. *Брусине* добисмо по овом пријеводу и хрватски у „Glasniku hrv. naravosl. društva" (за год. 1891, стр. 187—202).

Што је Медовић још онда писао, да се у „горенаначеним" потоцима голубачка муха леже и отуда у свијет да излази, то потврђује и овај стручњак; али вели за онај „жабљак", што су га у Србији бацали на обалу, „да се не само живот јајцетама угаси, но и саме оживљавајуће мушице угину", да је котило једне *друге врсте* мушице, прем да Медовић писаше,

да су при испитивању овога пријedмета „из гомила виђене и многобројне *мушице* како излијећу." Та врста доби име *Thalassomyia congregata* Töm.

Голубачка муха развија се из јаја, што их женке проспу у воду. Из њих измиле њекакви мали упљувци (ларве, личинке), који се једним крајем причврсте ма за што у води и расту ту све до под јесен. Тада се ови упљувци зачахуре. И кад стане с прољећа „листати шума, или кад трн око Голупца цвјетати почиње", излазе савршене мушице ван из воде, осуше се и купе се у ројеве. „То сакупљање траје њеколико дана, пак се за то вријеме ноћу и преко дана, да измакну великој жези или другој невољи, увлаче под шумско лишће или на влажна мјеста, у шупљине *или у хладне пећине*, заштићене од вјетра" (хрв. пријевод). Ово је управо и навело народ те је испрва вјеровао, да се у пећини легу ове отровне мушице и на пећинска врата да излазе у „гомилама колико казан".

Браничевке су налик на нашу кућну муху, али нијесу дуже од 2—2·5 милиметра (други опет кажу 3—4 мм). Оне су црнкасте и космате, али се ове длачице жуте као и она два пипала или брка на глави. Мужјаци се од женака понајлакше распознају по очима, јер се у њих она два велика ока сприједа готово дотичу. Само се *женке* одвајају за се и предају на милост и немилост разним вјетровима. Тако су године 1785 досјели ћа у Ердељ, и ту су за њеколика сахата уморили 11 грла рогате марве, а биле би починиле још и већу грдав, да се није облак провалио и све и циглу подавио.

Домаће животиње страшно се муче, кад на њих навале ројеви ових ситних мушица и стану им крв сисати, по срећа је што ове мухе не трају за дуго. Тако су године 1880 у Ковину за 4 сахата смакле 400 свиња, 80 коња и 40 говеда. Па за то је и тешко отимати и спасавати стоку.

Ово мало о голубачкој муси износим поводом скорашње смрти дра Аћима Медовића, желећи уједно, да од њега остављени рукопис што прије буде штампан: еда бисмо још боље дознали све што се тиче те двокрилне бубе.

Мојо Медић

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Наставак)

Још пре промоције вукло је нешто Молешота Г. Ј. Мулдеру, који је био професор кемије у Утрехту, а оснивач физиолошке кемије, који је први доказао, да нема разлике међу нитрогенастом супстанцијом, која сачињава главни саставни део биљних ћелијица, и међу оном супстанцијом, која сачињава главни саставни део животињских ћелијица, те да животиње ранећи се узимају беланчевине и из биљака, или, како је *он* то говорио, да „меса има у хлебу а сира у трави". У Мулдера је била чаровна палица права генија; око њега се скупила и омладина и старији. У Мулдеровој је кући Молешот познао младога санитетског официра, „чије су велике црне очи јасније сјале него златне му сполете" и са којим се спријатељио за сав живот, кад га је једаред у вече пратио кући те с њим мал те не сву ноћ разговарао о целокупној тадањој физиологији (Moleschott: F. C. Donders 1888).

Од та три велика човека: Хенла, Мулдера и Дондерса, најмање је овај последњи утецао на Молешота. „Морадох у свет. У мене је био жар јачи него жеља за миром и одмором", рече Молешот поштованом свом пријатељу 28 маја 1888, „у вас је мир јачи него жар. Ви сте радили по талијанској пословици, која вели, да камен, који се котрља, не попада маховина. По свет је дошао к вама" (Het. jubil. van Prof. Donders, p. 96). Не, Дондерс и Молешот су два човека са свим различне багре, ма да су их везивале исте студије, ма да су обојица били испитивачи на истом пољу науке о животу, ма да су обојица били из исте провинције севернога Брабанта, из које је још у XVIII веку изашао Јан Ингенхус, мал те не најзнаменитија глава на пољу биљне фи-

зиологије, и ма да су обојица одрасли у истом строгом црквеном занту католицизма а обоје постали слободоумници. У Дондерса је било идејалне олилиске мирноће; ходао је као Платон по гају Академа; Молешот пак био је неуморни борац, који тражи боја са змајем те полази да решава „прастаре мучне загонетке“.

Напротив веза међу Молешотом и Мулдером јасна је као сунце. Не само, што се Молешот нарочито бавио баш физијолошком кемијом те дакле радио на истом пољу, на којем и Мулдер, него пре свега, што су у карактеру били сличпи. Како ли су обојица били готови на борбу! како ли обојица јуначки излазе на мејдан! како отворено исказују своје мисли и назоре! како ли су обојица до дна душе уверени о истинитости Шредерове науке, „да је јасно опажање унутрашњих и спољашњих твари основ свему нашем знању, да је права филозофија то, кад се бистро и јасно појми оно што је истинито и добро, да радња по таком знању и такој филозофији мора бити сврха нашем делању овде на земљи“. (Gunning: G. J. Mulder p. 154). То су хармоничне душе, које су свесне да су позване на нешто велико, ђиндушмани глупости, борци са отвореним визиром, а свагда и свом снагом, што је у њих, устају на заблуде и настраности у науци, у људском друштву, у настави, у политици и у вери!

Позната је Мулдерова борба против Либига нарочито у погледу протејинâ, од Мулдера описане праматерије свију беланчастих материја. Одмах се и Молешот, који је превео био Мулдеров покушај физијолошке кемије, здрпи са славним немачким кемичарем. Али не у једној јединој тачци, не, у многим тачкама, које је Либиг развио био у својим „Кемиским питањима“, што су начинила била сензацију. Па тај његов полемични спис, у чијем предговору Либигу довикује: „Ви нисте физијолог!“ и где му без околишења вели: „Ја бих радо прећутао био Ваше име, кад не бих у Вашим писмима поштовао парче науке, које бисмо сви да употребимо, али га без испитивања не можемо употребити“ — постаде његово ремек-дело, које је сам издао и немачки под натписом: Der Kreislauf des Lebens“.

(Наставиће се)

Андрија М. Матић

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

14 јануара о. г. навршило се сто и педесет година, како је умро славни научник Анселмо Бандури, Дубровчанин. Дубровник је сачувао велику већину изворâ за политичку и културну историју српскога народа, а тако и за историју српскога језика. Бандури је сам први Србин, за кога знамо, да је критички проучио готово једини презнаменит извор за историју српскога народа прије половине X вијека и додао му коментар, у којем тумачи а гдјешто и поправља Константина Порфирогенита. За њ можемо казати, што и за његова млађега земљака Ј. Р. Бошковића, да спада међу најзнатније научнике својега времена. Славни га њемачки научник К. Крумбахер броји међу „највеће (hervorragendste) филологе“ његова времена (Iw. Müller: Handbuch d. class. Alt. IX 35).

Прије него што о њему проговорим, споменућу, што је о њему до сад писано, колико ми је то познато. Нешто више од три мјесеца послије његове смрти читаше (23 апр. 1743) француски академичар Фререт у академијиној скупштини о животу нашега Анселма (Eloge du P. Banduri. Par M Fréret). Овај је живот штампан 1751 год. у XVI књизи дјелâ француске академије (Histoire de l' académie royale des inscriptions et belles-lettres, avec Mémoires de Litterature . . . . T. XVI p. 348—355). Ово је највећи чланак о нашем Анселму. Што се послије о њему писало, потекло је већином из тога чланка. У дјелу Нијемца Цигелбауера (Ziegelbauer): Historia rei literariae ordinis S. Benedicti, in IV partes distributa (I—IV in folio. У Лајпцигу 1754) има у IV св. на стр. 231, 430, 501, 513, 665,

695 биљежака о Бандурију. У овијем биљешкама нема готово ништа, што нам не би било познато из Фререова чланка. У дјелу Дубровчанина С. Долчија: Fasti Litterario-Ragusini .... (у Млецима 1767) има на 3 стр. неколико ријечи о Бандурију и о његовијем дјелима. Криво је ту записан дан његове смрти (т. ј. 14 децембра мјесто 14 јануара). У дјелу Фр. М. Апендинија: Notizie istorico-critiche sulla antichità storia e letteratura de' Ragusei ... (у Дубр. I 1802, II 1803) има у II књизи на стр. 22—25 прилично доста о А. Бандурију. Ту има неколико биљежака о Анселму, које прије нијесу биле познате, али има и знатнијех погрјешака. У бијографиском рјечнику: Biographies Universelles (у III св.) има чланак Вајсов о Бандурију а у Енциклопедији Ерша и Грубера (VII св.) чланак Бауров. Оба су чланка прилично добра, јер су понајвише написани по Фререову чланку. Баур спомиње већи дио литературе о Бандурију. Год. 1841. написа М. Пуцић омален чланак о Анселму, који је штампао П. Ф. Мартекини (Martecchini): Galleria di Ragusei illustri. Ту је и слика Анселмова. Година Анселмове смрти није ту право забиљежена (12/12 1742). Писцу није био познат главни извор (Фререов чланак). У бијографиском рјечнику С. Љубића: Dizionario biographico degli uomini illustri della Dalmazia... (Vienna-Zara 1856) има чланак о Бандурију, који је написан по чланку Вајсову и по Апендинију, из кога је писац узео и неке погрјешке. И у чешком Naučnom slovniku има мален чланак Влчков о Анселму. Неколико ријечи с неколико погрјешака има о њему у Mal. hrv. enciklopediji. Ниједан од овијех писаца није употребио његова дјела, да из њих попуни његов живот.

Поглавити су извори за његов живот: чланак Фререов, неколико биљежака код Апендинија и М. Пуцића, којијех нема код Фререа, и његова дјела, особито Animadversiones. Ово је прештампано у Бону (Corpus scriptorum historiae Byzantinae: Constant. Porphyrogenetus III), али није потпуно, с тога сам употребио и парискь оригинал (Imperium orientale). Гдје је ово пошљедње употребљено, свагдје је забиљежено.

(Наставиће се)

В. Ђерић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Поэзіѩ дохторя Францета Прешѣрна. В Трсту. Тиском ин накладой Доленчеве тискарне 1893. Цена 10 кр. Страна 32 са предговором и азбуком. — То је прва свешчица ћирилицом штампаних Прешернових „Појезија". Издавалац се обраћа омладини словеначкој с речима: „Прочитавши неколико домаћих производа, штампаних ћирилицом, научићете је добро још пре него за два сата. Корист отуд биће за нашу књижевност недогледна. Показаће вам пут до узвишене старословенске, до богатонародне српске и бугарске и до још богатије народне и уметничке руске књижевности. Из тих непресушивих врела црпићете живу воду, бисер за бисером, отрешћете се туђег духа, удубићете се у словеначку књигу; присвојићете словеначку словенштину, и наш језик из ваших уста: „jasno ko struna bo pel, zvonu enako donel". (Prešern) — То је разлог, за што се издају Прешернове песме ћирилицом. Али је важан и други. Прешерн је највећи словеначки песник. Његове неке песме су недостижно лепе. Хрватски песник Х. Бадалић, добар познавалац Прешернов, рекао је неком приликом: Прешернovој „Luna sije" нема пара ни у једној књижевности, што се тиче лепоте, нежности и једноставности". — Па ипак Прешерна мало знају осим Словенаца. Ћирилица ће дакле бити добро средство, да га и друга наша браћа упознају. — Уза све то морамо ипак тој ћирилици, којом је Прешерн штампан, нешто приговорити. Не знамо, за што пише издавалац место се: сѩ; јо: ѭ; је: іе; је (acc. fem.): ѩ; мој: мой и т. д. Несмисао је уводити сада овако неспретне знаке, јер не означавају тачно дотични чист самогласник, већ назале, а тих немамо више. За што се не би писало чистом грађанском ћирилицом, каквом пишу данас Срби? Та словеначки је језик исто тако прикладан за ћирилицу као и српски. Надаље је издавалац место апострофа метао за тврдим сугласником ъ, а за м. ким ъ. Срби су се отресли тих јерова и јорова па ће их се и Руси данас сутра отрести, јер филолози су руски то већ више пута наглашавали. Та начела у писању ћирилице увео је у „Slovanskem Svetu" неки Лемурскій. Но ми мислимо, да тај начин писања нема за се ама ни један важан разлог. Јер ко зна грађанску ћирилицу, без велика ће труда научити руску и бугарску азбуку. Желели бисмо да Прешернове „Појезије" нађу много читалаца међу Србима, али желимо, кад се већ међу Словенцима пише ћирилицом, да се не уводе новотарије, јер од њих не ће бити користи.

Марибор. J. II—ц.

———

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

☐ „Slovanski Svet“ се зове лист, који негује ћирилицу и идеју о словенској узајамности међу Словенцима. Уз то ради о том, да се међу Словенцима уведе словенски језик па служби божјој. Излази у Трсту два пута на месец и стоји на годину 4 фор. Лист је тај једини у својој врсти у Словенству. Пише латиницом и ћирилицом. Доноси у овогодишњем течају под натписом: „Biserje i alemovi“ српске народне песме, штампане кад што и ћирилицом. Има и много руских саставака. Словеначке су песме штампане најпре латиницом, за тим су пренесене на ћирилицу и преведене на руски. За све оне, које занима Словенство у опће а Русија напосе, тај је лист од велике важности.

☰ Прошлог месеца умро је у Љубљани врстан словеначки песник Јосип Цимперман. Родио се 19 фебруара 1847. Био је болешљив од детињства. Већ као дете од три године имао је падавицу. У четрнаестој години привеже га болест за постељу, руке се и ноге престадоше развијати. Полазио је нижу гимназију, па је после од свог брата ђака учио даље латински и грчки. Касније је научио француски и енглески. Живео је јако оскудно, али је свој удес подносио јуначки; још последњих дана свога живота говорио је: „Trpeti in potrpeti je moja usoda“. — Год. 1888 издао је своје „Песме“. Познати литерарни историчар проф. Левец писао је о тим песмама: „Цимперман је изразита песничка појава у словеначком песништву. Песме су његове пуне језгровитих мисли, племенитих осећаја, крепкозвуких срокова и што се тиче технике, управо су савршене. Бог му је дао здрав разум, мужевну вољу и моћан дух. Дивити му се морамо како је могао надвладати све јаде живота, набавити такво литерарно образовање и како се могао уздићи у песничке висине. Ако ико од нас, наш песник би с правом могао на сав глас јадиковати, и свој управо горки удес оплакивати и сваки, ко није ледена срца, рекао би с Јувеналом: „Nemo dolorem fingit in hoc casu“. Ма да у целој књизи превлађује неки елегичан тон те нас у срце дирају његове тужбе, ипак се умирисмо гледајући с каквом преданошћу, каквом мужевношћу подноси песник своје јаде“. Цимперман опомиње на талијанског песника Леопардија. Опомиње и на Хајна, само што Цимперман стоји у моралном погледу над њим високо као небо над земљом. Из Цимперманових стихова не говори песимизам већ мужевна одлучност: „A hujše ná me še trpljenje pridi — Značaj si moški vem jaz ohraniti — In poslej dan poslednji meni vzidi“!

☐ Французи од Кронштатског састанка амо пишу веома много о Русима. Нема месеца, недеље, а да се не појави какво дело о Русији; а часописи и дневни листови пуни су књижевних чланака, приказа и дописа Тако је чувена париска књижара Hachette et Cie издала пре две недеље: Tolstoy et la philosophie de l'amour, par G. Dumas; и Les Pope, Popes et Popadias par Mme Marguérite Poradowska. Свака од овик двеју књига стаје 3 ф. 50 н.

☐ Иста књижара издала је: Guide des Etats du Danube et des Balkans, par Léon Bousset.

☐ Die Gartenlaube у бр. 18 донела је врло лепу слику са описом наше *Далматинке*, по скици Карла Херца.

☐ Charles Burnier написао је успомене са свога пута по Русији и издао у књизи с натписом: „En Russie“.

☐ Revue hebdomadaire, чији су сарадници први француски белетристичари, донео је у св. 51 од 13 маја ове год. изврстан чланак о „*Руским есмама*“ од младог француског песника Gabriel Vicaire-а.

☐ La Grande Encyclopédie донела је у кн. XIII на стр. 781 чланак Луја Лежера о *Далмацији*.

☐ Journal des économistes у овогодишњој јануарској свесци доноси *Успомене из Русије* од дра Muyners d' Estrey под натписом „*Екскурзија по златним рудницима Манџурије*“. Исти лист доноси у фебруарској свесци од Inostranietz-а „*Разматрања о пољској привреди у Русији*“.

☐ J. Mayer, бив. проф. права у бечком свеначилишту, штампао је у годишњем Bulletin-у de la société de législation comparée на стр 392 студију о законику кривичне процедуре за Босну и Херцеговину, који је ступио у живот 1 Јануара 1992 г. Студија је врло интересантна за сваког јавног посленика у Босни и Херцеговини.

☐ Најновије дело Гумпловића, професора у градачком свеначилишту, *Борба раса*, изашло је у француском преводу Charles Baye-а. У овим социјолошким истраживањима писац изучава развитак примитивних племена, постепено образовање друштава и н ција.

— Bosnische Post донела је у немачком преводу причу Јанка М. Веселиновића „Баба Станка и баба Станојка“. Преводилац је Лудвиг Линдес.

— Лајпцишки Illustrirte Zeitung доноси у свом 2606 броју (од прошле суботе) слику Павла Јовановића „Двобој у Арбанашкој“, што је изложена у великој берлинској уметничкој изложби. Опис уз слику написао је Ф. Каниц. Каниц истиче Јовановићеву „packende lebenswahre Realistik“, која је са свим различна од Чермакове „idealischer Auffassung montenegrinisch-arnautischer Menschen“; хвали за тим дивно карактеризовано груписање, држање и лица како главних тако и споредних особа.

— У Златном Прагу излази од скора руско-немачка часописна граматика за официре, политичаре, журналисте и т. д. Име јој је *Восток*. Излазиће годишње по шест бројева.

△ Ових дана умро је у Петрограду у 81 години свога века руски научник *Јаков Карловић Грот*. Пок јник је у својим делима обрађивао науку о језику, историју и литерарну историју. Био је врстан познавалац скандинавске и шведске књижевности па је својим вештим преводима упознао руску публику са најбољим делима из тих књижевности. Са свог темељног рада изабран је био за потпредседника петроградске академије наука и за члана многих научних друштава у иноземству. Био је учитељ садашњем руском цару Александру III, а предавао му је руску књижевност, земљопис и немачки језик. Сем тога радио је и на руској журналистици као припознат и духовит журналиста.

— В. М. Гопчевић у Америци у Сан-Франциску покренуо је српски лист, који се зове „Србин Американац“. Тај лист излази двапут месечно. Из „Заставе“, од куд ову белешку вадимо, не сазнајемо му програма. Толико само видимо, да је у свом првом броју донео лик песника Његоша и да ће у сваком броју доносити ликове заслужних Срба.

⁜ Изашла је прва и друга свеска „Наставника“ за јануар-фебруар и март-април ове године. Важнији су чланци у овој свесци: „О васпитном прилагођавању“ од дра

В. Бакиће, и „Треба ли учити стари словенски језик?“ од Момчила Иванића. Од преведених чланака споменућемо: „Прошлост глаголице“ од Попруженка у преводу Ђ. С. Ђ-а.

— Као што немачки Магазин дознаје, ради гроф Лав Толстој од зимус нов велик роман, који ће бити без тенденције и чисто уметнички, и којем је први део већ готов за штампу. Толстој живи са свим повучено на својој Таснаја-Пољани — без игде ичега, јер је све своје имање поделио међу своја четир детета.

— У Паризу се склопило друштво француских научника, да се једаред већ реши питање о Лују XVII. Избегавајући сваку политичку тенденцију купиће то друштво све документе, до којих узможе доћи, и званичне и приватне, који су кадри расветлити судбину несрећнога дофена, да ли је у тамници умро или није. Генерални секретар те „Société d' etude sur la question de Louis XVII јесте G. de Ruelle de Chéné.

СМЕСИЦЕ.

(Наполеон I. и Фелтн) Године 1807 био је пред царем Наполеоном I. амерички механичар Фелтн те му понудио проналазак врло велика замашаја за француску монархију. Фелтн је разлагао пред царем, како да се граде лађе, које би терале парне машине и које би биле са свим слободне од разних морских и ваздушних струја. „Ви ћете са оваквим бродовима уништити Енглеску!“ завршио је Фелтн своје предавање. Наполеон је дуго посматрао механичара мерећи га од главе до пете, на послетку ће рећи: „Опет нов проналазак, с каквим ми скоро сваки дан досађују, а не зна се који је од кога глупљи. Тако ми је јуче један, иначе паметан човек, предлагао, да освојим обале енглеске коњаничком војском, коју би носили припитомљени делфини. Идите ми с Богом, и Ви сте таква будала!“ Фелтн гордо погледи великога освајача, поклони му се хладно и не рекавши више ни речи оде. — Осам година доцније милила је лађа на једра по атлантском оцеану и приближивала се усамљеном каменитом острву свете Јелене. То је био „Белерофонт“, лађа, која је са престола свргнутога цара с неколико његових верних носила у прогнанство. Баш се горе по лађи шетао Наполеон, када се на далеком хоризонту указа мрк облак од дима, који је ишао све ближе и ближе. На послетку искочи на површину морску грдан пароброд па са грацијозном лакоћом projури поред тромог „Белерофонта“, који се с тешком муком борио са големим таласима; то беше први амерички пароброд, који се звао „Фелтн“: Наполеон је дуго гледао тужно за гордом лађом, за тим је, не рекавши ни речи, отишао у своју кајиту. Када му је доцније дошао верни његов Бертран, нашао је побеђеног јунака како седи за столом, главу наслонио на руке и нешто крупно мисли. Једаред Наполеон диже главу, тужно погледа у Бертрана па завапи: „Када сам из Тиљерија отпустио Фелтна, дао сам другом своју царску круну!“

G. W—r. А. М. М.

(Пилатово „Вјерују“) Кажу да је неки енглески официр нашао рукопис, на којем је исписана исповест Понција Пилата. На жалост је тај официр међу тим у мору се удавио те се том приликом изгубио сав скупоцени рукопис, само је остао један једини лист. Рукопис је написан етијопским дијалектом а по свој прилици је коптскога порекла. На сачуваном листу, на којем има одломак разговора Пилатова са Јудејцем на Христову гробу, стоји ово: „Верујем, да си васкрсао и мени се јавио; а верујем и да ми не ћеш судити, Господе, јер ја сам радио за тебе а из страха од Јудејаца. Верујем у твоју реч и у моћна твоја дела, која си починио, још док си био међу људима. Многе си људе подигао из мртвих!“

(Колико зарађују књижевници у Француској) Да је књижевнисање у Француској прилично лукративан занат, доказује чланак у листу „Wiener Mode“. После кратка увода, у којем се описује, како се промениле прилике од времена Пјера Корнеја, који је за своје ремекдело „Аталију“ добио 600 франака, прича писац тога чланка овако: „Познато је, да је Dumas père позоришним својим комадима и својим романима заслуживао управо махните своте и да ауторска његова права још и његову сину сигурају веома леп приход. Први приказ његова Henri III био је одсудан по судбину младога Креолца. Дан пре још потчињен званичник у војводе од Орлеана, који је са својом годишњом платом био сав срећан и блажен, постао је сутра дан наједаред чувен и виђен и продао је свој рукопис за 6000 франака. Dumas père би умро био као вишеструк милијонар, да није био такав распикућа. — Dumas fils без сумње је куд и камо мање заслуживао, него отац му, ма да му је то већ ишло у корист, што се јавио познатим именом. Првих сто приказа његове „La dame aux camélias“ донели су му „само“ 20.000 франака, али су му приходи расли у рапидној прогресији. Тако је н. пр. још пре првога приказа глуме „Francillon“ само за право превода инкасовао 60.000 франака. — Виктор Иго је као доходак свога пера оставио за собом пет милијона франака, наравно не рачунајући амо вредност његових дела. Та дела доносе његовим наследницима сваке године ренту од 50.000 франака. — Викторијен Сарду има у Marly-le-Roi управо краљевске дворе а уз то исто тако краљевско имање. Познат је и ванредно красни спахилук Емила Золе у Медану, у који је Зола уложио а и данас улаже велик део својих прихода, што иду у милијоне. Но за то га сељаци у Медану добро шишају. За фунту грашка, за коју обичан човек у Медану плати тридесет су-а, мора Зола да плаћа три франка. „Доста је он богат; та толико је заслужио на „Assommoir“-у! Све те големе приходе превазилази оно, што заслужи Жорж Оне. „Господар ковница“ постао је за н. кокош, која му леже златна јаја. Године 1885 рачунали су приходе од романа и глуме „Господар ковница“ на више него по милијона франака“.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 24. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 13 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

СУНЧАНИЦА

ОДЛОМАК ИЗ VIII ПЈЕВАЊА ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА"*

приредио **Тих. Остојић**

Пријеðмет Гундулићева „Османа" је: „како источном цару младу (*Осману II, владаше од 1618—1622 г.)* смрт витези несмиљени (*„немилостиви" јаничари)* даше у свом Цариграду *(т. ј. у „његовој" пријестоници Цар.)*" Тако вели сам пјесник у I пјевању (стих 34—36). Нарочито ће нам приказати „худе узроке, тужне згоде" његове смрти. (I 56). Млади идеалиста Осман науми преустројити јаничарску војску и зановити је војницима из Азије, а то зато што га је због јаничарске непослушности и неподобности страховито потукао пољски краљевић Владислав код Хоћима на Дњестру 1621 г. Јаничари дознају некако за ту намјеру Османову, нађоше се коловође који их узмутише те устану на оружје; послије дуге борбе заробе Османа, који напошљетку плати и главом своју необазривост. — Кад се спремаше Осман у Исток, хоћаше прво да обезбиједи држави мир а себи пријестô. Међу осталим један од његових доглавника савјетује му (у II пјевању), да се прије поласка ожени женом знаменитога поријекла или њеколиким женама, јер надиши не приличи узети жену нискога рода; кад то не чине други господари, зашто да чини он, „цар од цара"? Овај савјет прима Осман те пошље харемског чувара кизлар-агу, да по држави покупи лијепе дјевојке госпоскога кољена. VII и VIII пјевање, у којима кизлар-ага извршује тај налог, живе су слике насиља, које чињаху Турци покореним народима па и Србима. У VII пјевању кизлар-ага иде по Грчкој, пролази Тесалију и Маћедонију, долази на Косово, „гласовито поље од боја, гди уби Милош цара онака", удара на Топлицу и упути се Смедереву, да нађе „славну Сунчаницу", јер „сви језици једним гласом" казиваху му о њеној великој љепоти. Затијем се у VIII пјевању приповиједа како је отета Сунчаница.

Јур (*већ*) је дошô кизлар-ага 1
к Смедереву би͡је͡лу граду
за изнаћи кћер Љубдрага,
Сунчаницу љи͡је͡пу и младу.
Сви͡је͡тла је ово дјевојчица 2
од кољена деспоскога
вид жуђени и зеница
сли͡је͡па старца, ћаћка (*оца*) свога,
ки͡ (*који*) се унукâ унук зове 3
Ђурђа деспота и Јерине,
од ки͡х (*којих*) име и сад слове (*слави се*)
низ словинске покрајине.

1 ***Кизлар-ага,*** чувар жена у сарају. — ***за изнаћи,*** да изнађе. — 3 Сунчаничин отац Љубдраг је потомак српскога деспота Ђурђа Бранковића, Смедеревца (1428—1456) и Јерине Кантакузинове (у народу названа „проклета"). — ***словинске покрајине,*** јужно-словенске, нарочито српске.

* види под „књижевност" чланак на стр. 381 овога броја.

Засве да (*ма да*) су Турци худи 4
господство му старо отели,
госпоске се каже ћуди,
племенит се дјелим вели.

Прут краљевски (*скиптар*), њекад кӣ је 5
у руках му дједим био,
њему је сада штап, на кӣ је
тешку старос наслонио.

Државе оне, гдје њекада 6
влас деспоска стерала се,
кратка му је сад ливада,
врху које стадо пасе.

Добри овако старац траје 7
најпокоњих (*пошљедњих*) дана дио,
кӣ од дванаес синова је
честит (*срећан*) отац њекад био.

Али њему смрт немила 8
кроз намјеру (*случајем*) худу и прику (*злу*)
свих је у брзо поломила,
да не осуши лица вику (*никада*)

Тим је он сада остô веће 9
јак (*као*) опсјечен дуб у гори,
кому вихар с плахе смеће (*наглим ударом*)
гране скрши и обори.

Тад толико плакат' узе 10
од дванаес пробијен стрила
тужни старац, да га сузе
ослијепише с грозна цвила (*туговања*).

И свршио још би у плачу 11
дни кроз (*због*) тешке непокоје (*немир*),
разговора да не зачу
од једине кћерце своје.

Сунчаница млада и лијепа, 12
од кê (*којr*) слову (*славе се*) свуд крипости (*вр-*
свијетло уфање (*нада*) ћаћка слијепа [*лине*),
и штапак је у старости.

Миле унуке он видити 13
жели од драге кћерце ове,
и у њих опет поновити
себе и мртве свê (*своје*) синове.

Али је заман да итко сада 14
ње (*њену*) љепоту двори многу,
зашто дјевство она млада
завјетова вишњем Богу.

Мудри ћајко с биљег веће 15
позна ову ње одлуку,
и што обљубит' (*заволети*) кћерца не ће
вјереника, ћути (*осјећа*) муку.

Тим нека у њој од љубави 16
пробуди се часна жеља,
он разлике (*различне*) игре стави
од радости и од весеља.

Сједиљке (*сијела*) ове скупио бише 17
старац Љубдраг на свом стану
једа (*да ако*) срце тврдо одвише
од свê (*своје*) кћерце оне гану,

тер од младијех, кӣх (*којих*) устрили 18
славна лијепос ње (*њена*) велика
кӣ (*који*) годи јој ту омили
и обере (*одабере*) га вјереника.

Тад кон (*крај*) лијепе Сунчанице 19
на сједиљке сеј (*ове*) љувене (*љубавне*)
од свуд млаци (*момци*) и младице (*дјевојке*)
скупише се небројене.

Она млада, засве (*ма*) да је 20
мучна у срцу цића (*због*) тога,
послушна се казат' (*показати*) хаје
заповиједим ћаћка свога.

Све најљепше губе име 21
прид уресом (*љепота, украс*) ње уреса,
јак (*као*) прид сунцем источниме
јасне звијезде од небеса.

Чисти златни прам од коси 22
на вјетриц је тих расплела,
а од разлика цвијећа носи
вјенчац врху ведра чела.

У погледу љувеному 23
разблудно (*пуно дражи*) јој сја даница,
а у рајском лицу свому (*њеном*)
цапти (*цвјета*) тратор (*амаранат*) и ружица.

На устијех јој од весеља 24
румена се ружа смије,
копреница (*мали вео*) снијега бјеља
бјеље од снијега прси крије.

Бијелим рукам по ливади 25
с другам цвијеће брат' почиње;
сељани се дижу млади,
коло около њих зачиње.

Усред кола од свирали 26
и од дипли (*двојница*) на глас мио,
да забаве сеј (*ове*) похвали,
заче овако млад Радмио:

4 *госпоске се к. ћ. плем. се д. вели*, види се ипак да је госпоске ћуди, по дјелима се види да је племенит. — 5 *у руках*, данас: у рукама. — *дједим*, данас: дједовима. — 8 *свих* мјесто: све. – 11 *дни*, ми кажемо: дане или дне. 13 *поновити себе и м. с. син.*, зановити своје племе. — 15 *с биљег*, по биљегама, по знацима. — 17 *срце од свê (своје) кћерце*, срцо његове кћ. – 18 *кӣх (којих)*, мјесто: које. — 21 *прид уресом ње ур.*, плеонастично: пред њеном љепотом. -- 22 *прам од коси*, прамен косе. — 26 на мио глас свирала и дипала.

„Појмо, појмо, дружбо драга, 27
бјежи младос, лети вриме,
од пролића доба блага
уживајмо прије зиме.

„Не чекајте свијетла прама 28
злато у сребро да се обрати,
без свјетлости и без пläма
лијепих се очи (*очију*) поглед скрати.

„У млађахна своја лита 29
свака од вас, лијепе моје,
грли радос, љубав хита' (*грли*),
жеље испуњај слатке своје.

„Честитос (*срећа*) је ово жива, 30
блаженства су ово права,
овако се лијепа ужива
младос и ње дика и слава.

„Што се пита (*иште*), да се има, 31
што се жуди, да се стече,
што је лијепо близу очима,
да и од срца није далече (*далеко*);

„да два млада једно желе 32
у животу стрављеноме (*опчињен, залубљен*),
и да воде дни (*дане*) веселе
живећ један у другоме.“

Радмио приста, и тај час се 33
с њим у танац (*игру*) сви хитају (*грле*,
[*хватају*);
два зачињу (*пјевају*), а у све гласе
складно остали отпијевају.

У шапат се игра обрати, 34
кô (*како, чим*) се у танцу дозачина (*допјева*),
пак (*послије*) узеше попијевати
четр млада сељанина . . . . .

Бугаркиње (*јуначке пјесме*) јур (*већ*) 35
[пристале
и пјевања бјеху драга,
кад смете игре све остале
свӣм (*својим*) дошашћем (*доласком*)
[кизлар-ага.

Покли (*пошто*) иска (*тражаше*) свуд 36
[по граду
Смедереву он залуду
Сунчаницу лијепу и младу
указати да му буду,

бржи него брза стријела 37
од толе (*одатле*) се с дружбом дијели,
бивши чуо, да се у села
Љубдраг отац с њом пригели.

Ту је нађе у забави 38
од веселијех сједињака,
и у погледу ње (*њеном*) објави
тај час му се сунчја зрака.

Али црнац кô (*како*) се угледа, 39
не зна од страха нитко гди је;
сјемо (*овамо*), тамо свак уреда (*одмах*)
хоће бјежат', а не умије.

Сунчаница и с њом липа 40
дружба од страха и од срама
цвијеће из скута на тли (*земљу*) сипа,
кô (*које*) за златнијех браше прама.

Хитри хадум свијем (*сасвијем*) објави 41
[(*покаже*)
весео поглед, слику (*изглед*) драгу
спријед на прси руку стави,
и у бесједу кличе благу:

„Дружбо мила, дни честите (*срећне*) 42
кӣ (*који*) трајете сред дубраве,
уживајте и слиједите
лијепе игре и забаве.

„Нитко не имај страх, ни чезни (*тугуј*), 43
ер (*јер*) дошашће моје не ће
разврћ' ваше танце и пјесни,
ни донијет' вам горке смеће (*немир*);

„паче (*шта више*) у дружбу вашу, 44
[кâ (*која*) је
многе среће, многе чести,
гди у миру свак дни траје,
и ја ћу, за нађ' мир, уљести (*ући*):

„тим (*стога*) гиздава дружбо млада, 45
овди, гди сте ви скупљени,
не буди вам мучдо сада
дат' за мало мјесто и мени“.

Кô (*како*) изрече те бесједе, 46
гди сјен велик дуб простира (*простире*),
сам без дружбе Турчин сједе
сред сељана и пастира.

Милостиво на старога 47
Љубдрага се пак (*затијем*) обрати,
тере поче овако га
с тврдијем клетвам упрашати (*питати*):

„Ах, тако ти Бог с висине 48
вратио очима вид жуђени,
вриједни и добри домаћине,
племе твоје споњјеђ (*кажи*) мени;

27 *од пролића д. бл.*, благо прољетње доба. — 35 *бугаркиње* или *бугарштице*, јуначке пјесме, које се *бŭгаре* т. ј. пјевају тужним, запјевним гласом. — 36 *указ. да му буду*, да му покажу. — 39 *али црнац кô се угл.*, али кад угледаше цр. — 40 које браше за златну косу. — 41 *хитри хадум с. об. в. п. сл. др.*, окретни, лукави евнух показа сасвијем весео поглед и драг (пријатан) изглед. — 42 *кӣ трајете*, који проводите. — 44 *за нађ' мир*, да бих нашао мир.

„а по царску славну главу, 49
тако не пô сабљом мојом,
кад истину скажеш праву,
нећ' (*не ћеш*) ме увриједит' ријечи твојом.

„Стари твоји тко су били? 50
рец' слободно без озира (*обзира*):
јесу ли они господили,
и из господства ко их истира?“.

На ово у срцу смућен своме, 51
кличе старац пун жалости:
„Спомењиват' невољному
мучно је предње честитости (*среће*);

„ер кољено племенито 52
од помоћи тому није,
кога убоштво вјековито
под тешкијем ропством крије.

„Ну господар таки када 53
заповиједа благо и мило,
под заклетву тер ми сада
од очи (*очију*) се то ставило,

„од ничега не ћу предат', 54
све ћу казат', ну, јаох, боље
нарицаћу, нег' сповиједат' (*причати*)
од старијех мојијех невоље.

49 *тако не пô (пао) с. м.*, тако не пао (погинуо) од моје сабље. — 50 *јесу ли они господили*, кизлар-ага хоће да се увјери, је ли Сунчаница заиста од господског кољена.

(Свршиће се)

АЛ' КАД СМО САМИ...

Ако ме љубиш, не казуј ником,
Већ сакри љубав у своје груди,
Пред другим буди спрам мене хладна,
Јер ће нам злобити пакосни људи —
Ал' кад смо сами, тад пусти срцу,
Нек за ме бурно ватрено бије,
Па ме загрли, па ме пољуби,
Давно ме нико љубио није.

Када у друштву о мени зборе,
И ти ме кори, и ти ме куди,
Реци, ди сам ти несносан, мрзак,
Нека се злобни радују људи —
Ал' кад смо сами, пружи ми уста,
Што на ме зборе клевете клете,
Да их ућуткам пољупцем врелим,
Знамењем светим љубави свете.

Када те за мном обузме туга,
Суморни, реци, море те дани,
А после опет весела буди,
Ма и за часак туге се мани —
Ал' кад смо сами, откри ми срце,
Те миле боле, те слатке јаде,
Па да те тешим и љубим, душо,
Хвалећи удес, што ми те даде.

Иванов.

ПТИЧЈЕ СТРАШИЛО

(Павле Хајзе)

Усред њиве кале стоји,
Да заплаши врану, чавку;
У висину мотка стрши,
Ветар врти камилавку.

Побожни се сељак нада,
Да ће тако њиву спасти:
Да ће углед калуђеров
Одагнати те напасти.

Птице мисле: ти нам пример
Красан дајеш, кале врани:
Нити сејеш, нити жањеш,
Па те ипак Господ храни!

С. Д. Мијалковић

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

(Свршетак)

Лежао сам дуго будан. Али шта ме тако у мени саму мути, те осећам да и сама себе мрзим? Од куда та завист у мени и шта ми је овај Убојица, прави убојица, отео?! Зар то није само његова срећа, којом може располагати, како он хоће!?... Мене, можда ми се само тако чини, мене гуши ова његова сила, та снага, којом све себи привлачи, све осваја, све му се на милост предаје, а он?... „Срца нема, срца нема!“ нуче нешто у мени и са пуно бола везах своје осећаје за ову бедну и напуштену девојку.

Кад сам се пробудио, био је дан у велико. Јутро ми је однело све предрасуде и ја сам гледао Убојицу истим оним очима, као кад сам га први пут видео. Али ме опет изненади његово мирно, једноставно лице, преко кога увек лебди исти онај нејасни осмејак. Може ли бити, помислих, да је то ноћас он био!? Станије нигде нисам видео.

Док смо пили каву — Мишко је сам кувао — спремали наше ствари, разговарали о познаницима у вароши — он никога није поздрављао — Убојица скиде малу пушку глувару од никла, очисти јој цев својом марамом и немарно рече:

— Имао сам зимус још једно задовољство... Ви већ — окрете се мени — погађате у чему ја уживам. Ја то и сам признајем. Па и ово је ... такве природе. Седнем обично овако до прозора, узмем ову пушчицу... веома добро гађа! Отворим тај исти прозор — и он отвори једно крило на прозору — на чекам вране.... Некад по читаво по дана преседим тако — тада извади из џепа мален, сјајан пушчани патрон, откопча механизам и намести метак. — Не чује се много кад пуца... Видите и сами, калибер јој је шест, шта може да се чује!... Једно време мамио сам их костима... управо баш онде где је сад мој Глуви... сиромах Глуви! (његов пас, „Глуви“, како га он зваше, стоји на томе означеном месту и гледа на наш прозор). Чим која налети, а ја лагано подигнем пушку — он нанишани на оно место — погледам је, како обазриво гледа на све стране, и — ту за један трепут ућута и од једном прасну пушчица, а одмах за тим цикну његов „Глуви“.

— Та ти га уби! викну мој друг и ми обоје маписмо се рукама, да бисмо уклонили пушку са нишана.

Убојица откопча механизам, извади празан патрон и мирно настави несвршену реченицу:

— Ни једну нисам промашио!

Псето се закотрља на оном месту. Затресе се два три пут на се више не диже.

— Молим вас, рекох љутито, за што га убисте?!

— Прво за то, што ми више не треба, а друго за то, што је стајао онде.

Тада остави пушку на место, метне руке у џепове и са свим мирно рече: Нађе човек себи задовољства на разне начине... Мој је начин мало чудноват, али ми је пријатан! Иначе би ми било све обично.

Лакнуло ми, кад се растадосмо. Он нас још испрати до вратница, стиште нам јако обојици руке, рече: „до виђења!“ и не сачека, да му се поново захвалимо на гостопримству.

*

После неколико дана досели се он у варош. Дошао је сам. Сазнао сам, да је неколико дана „странствовао“, и то су тумачили „његовим обичајем“. У први мах ме је копкало, да до краја сазнам ону жалосну игру, којој сам предигру гледао оне ноћи, али с једне стране наше још лабаво познанство, а с друге сама та ствар, не дадоше ми начина, да га за то запитам. Али како је обичај по свима нашим паланкама, да се дуго не чека на интимно познанство, то се једног дана завалих немарно на столици, направих се, што је могло бити, равнодушнији, погледах у страну и поменух Станију. Опазио сам, да се мало изненадио, да ме је једног трепутка погледао врло брзо и са неком нарочитом

пажњом и није ми одмах одговорио. После сам сазнао, да је било све онако, како је он хтео.

— Јеси ли је жалио? упитах га.

Убојица се осмехну и одмахну главом:

— Па све је, рече, било у мојој власти. Онако сам ја хтео!

Мени само не измаче ни онај тренутни зрак из његова ока, који ме и сад врати на ону утешну мисао, да је човечје срце увек богато чистим изворима, које често муте недовршена природа или чудно разумевање свога достојанства.

Целога смо лета били заједно у истом месту. Живели смо врло лепо и везивали се обичним расположењем за оне тако многобројне, а тако обичне и ситне паланчанске догађаје. Већ сам почео, да верујем, како је то човек од мало јачих живаца, али не и тако загонетан, и како их има доста таквих у свету, само мање више изглачаних разним приликама. Но растанак нам је био на начин, који нисам никако слутио.

У истом нашем месту имали смо и једнога оџу, постаријег Турчина, са танком и дугачком брадом, врло мршавим, бакарним лицем и белом чалмом око главе. Могло му је бити око шесет година, али је увек био живахнији од година, и веселији од искуства. Пре свега, код нас није било ни једне џамије, није било ни једног од оџиних „верних“, него је оџа живео по неком наређењу „озго“ и примао „државну помоћ“. Сви су га сматрали да „јесте нешто“ (тако је и сам он мислио); звали га „наш човјек“ (оџа је говорио јужним наречјем) и никад нису с њим озбиљно разговарали. Прави непомућен старац, детињских жеља и весео, што се много не мучи. Седео је на крају у вароши, од куда су извирале разне, свакојако увеличане приче о његовој кући. Говорило се, да има младу жену, да је врло лепа и да је оџа, кад пође, катанцем затвара. Колико се пута обилазио онај прљави сокачић поред оџине куће. Колико су њих загледали, преко жутог полу порушеног зида у прозоре те примамљиве куће, по неки пут видели сама оџу, али ту „лепу птицу“ још нико није смотрио.

Од једног се времена Убојица не раздвоји од оџе. Прво у кафани, па онда сокаком, после га је оџа водио и својој кући, испраћао га, долазио је њему и — ми смо очекивали, да ће отуда нешто бити, само како и шта нисмо погодили. Једне вечери приметим Мишка да је расположенији и поменем му булу. И од тада сам знао, да је „бела као сребро“, да има руку „облу као јаје“ . . . да су јој „веђе татарске“ . . . „не да говори, рече он, него гугуче!“

— А оџа?.. рекох.

Оџа је стар... Шта ће њему таква жена?!

Њихово се пријатељство још више разви. Сваким даном сам их гледао, где једно поред друго неравно корачају, како се оџа превија у куковима, маше рукама и прича тако живо, да ни сама себе, чини ми се, не стиже за крај. Убојица слуша увек пажљиво... Смеје се гласно (никада се он није иначе гласно смејао!), пљеска га руком по рамену, зауставља га у сред хода и свачим показује своју истинску пажњу.

Кад, једног јутра, још сам био у својој соби, упаде један мој познаник сав узбуђен мени у собу.

— Знаш ли шта је?! викну још с врата. Оде була!

— Која була?!

— Була! Була!... Оџина була! Однесе је онај кобац, онај арамија!... Онај убојица, убојица! Ноћас је однео! Траже га свуда, на све стране.

— Па како то?... Како је могао!?

Мој познаник седе на столицу:

— Сиромах „наш човјек“!.. Везао га онај за врата, метуо му мараму у уста, извукао булу, њему рекао, каже: „лаку ноћ“ па утекао! Знао сам ја, да ће тако бити, тако ми Бога, знао сам! Та морало је то бити, после онолике љубави и онолико пријатељства.

Говорило се о томе неколико дана. Оџа у прво време није никуд излазио. Седи, рекоше, код куће, ништа не једе и само каву пије.

Мало сам веровао у све оне наредбе и потернице, што су послали за Убојицом. Само ме изненади у његовим „особеним знацима“, да има „ожиљак од сабље по

врату". Нико од нас није то опазио, никоме то он није показао!

Кад сам први пут после тога оцу видео, сажали ми се све на њему. Ни чалма му није као пре, нити брада онако шчешљана и углађена, само му је лице још мршавије и још тамније. Прође поред мене, прими ми Бога, замахну главом и кад ме мало обиђе, тек се онда заустави. Тада ме погледа очински искрено, приђе ми до очију и необичним гласом рече:

— Чуј, синко, теби ћу само да кажем! Оћу д' идем по свијету и дан и ноћ, оћу д' идем, да га тражим, па кад га нађем, само ћу му у очи погледати!... Само, ене тако!.. Ха!

И он погледа у мене, оним смишљеним погледом, који је био више смешан, но прекоран, окрете по том главу, њихну њоме неколико пута и оде низ чаршију.

Убојицу нисам више видео.

Илија И. Вукићевић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Краљ се од много година одао страшно разблудну животу. Не могући живети с женом, Аделајдом хеском, јер ју не трпљаше, смести ју у нови замак Жарновјецки, који је за њу и саграђен, а сам тражаше грешних наслада. У Прагу му се допаде једна чеш а лепотица, по имену Рокичана. Уграби ју, а како беше племенита рода, врло охола и не хтеде да пристане на забрањену љубав, краљ ју превари и венча се с њом лажно, у чему му беше на руци Јан, опат тињецки. Али и Рокичана му се брзо огади. За то замилова жидовку, по имену Естеру, и с њом живљаше од неколико година, а то ражљути све, особито, јер се жидови због тога осилише. Против те саблазни поче се бунити свештенство. Бискуп краковски Бођанта посла на краља клетву преко свога викара Баричке, а Казимир, ражљућен са те смелости, заповеди своме поузданом слузи Кохану, да утопи тога попа у Висли. Познато то беше пану Маћку, па слушаше расејано, запиткујући само местимице. Кад Отон стаде говорити о Баричци, прекиде га Борковиц:

— Краљ је јемачно већ послао у Авињон, да моли опроштења...

— Није још послао — одговори Отон — али ће послати, јер наваљује свештенство .. Најпосле има још и других смерова, који га склањају на покајање.

Борковиц стаде зането слушати.

— Других? — понови — а каких?

— Та знате ваљда — одговори Отон — да краљ нема правога потомства, па га то непрестано гризе. Одредио је Лајоша угарског за свога наследника, али му то баш није најмилије... Хтео би, дакле, да измами развод с Аделајдом, па да се на ново ожени, у нади, да ће имати потомства.

— Ха! ха! — засмеја се пан Маћко — пуста нада!...

Отон се привуче ближе.

— Знам ја — рече — из поуздана извора, да се на то смера... Имам на двору краљевском присна рођака, једне куће и грба, Заклљику од Шчекаровица... Млад је, еле говори, што чује. Говорио ми он, да је краљ већ и изабрао жену.

— А развод? — запита Маћко, кога све већма занимаше релација Отонова.

— Развод ће допустити папа, чим се краљ понизи и пошље посланике, да моле опроштења због убиства Баричкина. Свештенство једва чека, да престане саблазан с том Естером, еле неће се противити...

— А која је то изабрана кнегињица? — проусти Борковиц.

— То се не може поуздано знати — одговори пан од Шчекаровица. — Но Заклљика вели, да је јемачно глоговска кнегињица од Жегања...

— Пре ћу скапати! — цикну Борковиц, који се већма надаше грому, него таком гласу. Ђипио с клупе, па ударао шаком о сто.

У соби беше мрачно, те ни пан Миколај од

Бабина, а ни пан Отон од Шчекаровица не могаху добро видети лице пана Маћка. Страшан беше у томе часу. Побледео, Као да му се сва крв, из лица, слила у срце; и за то му пред очима играху црвени колути; крикнуо је и зграбио оберучке за сто.

— Лаже твој Закљика... — шапне за час кроз стиснуте зубе. — Не може то бити!...

Отон од Шчекаровица и пан Миколај од Бабина разрогачише, у чуду, очи у Борковица.

— Не говори он то за јемачно — промуца плашљиво први — него тако се поговара у двору...

Пану Маћку пође за руком да мало заузда своју наглост. Заседе на старо место и ћуташе за часак, намргођен. У главу му наваљиваху насртљиве мисли, а све се сплетаваху на његово понижење, а на славље Јадвиге и кнеза Хенрика. Кострешио се тада и љутио, ал' је одлучио да се силом умери пред друговима, чијим се услугама мислио помоћи.

— Ха... ха! — засмеја се за час. — Знам ја, да је та кнегињица глоговска увек сањала о круни, грцајући у невољи... Али развода не ће дати!... Хтео бих ипак да знадем, шта је, и како је, и у томе се ослањам на вашу готовост... Ваља се распитати...

— Отићи ћу Закљици — одазва се пан од Шчекаровица, — он ће ми све искитити.

— А ја познајем неколико духовника и дворана бискупа Бођанте — додаде пан Миколај од Бабина, — од њих могу испитати, шта се говори у духовничком свету.

— Добро дакле... — рече пан Маћко. — Сутра ћу вас, у то доба, чекати у мојој гостијоници.

И устаде. Хоћаше да изиде на ваздух, јер му беше све загушљивије у мрачној и смрдљивој соби. Давило га нешто у грлу, крв му удараше у главу; осећаше, да не ће моћи дуго савлађивати своје силовитости.

Климну тада главом новим својим друговима и истрча на улицу.

Бежао је, не знајући ни сам, куда иде. Не могаше да сабере мисли, нити ишта да одлучи; осећаше само, кад би се то, што је чуо, обистинило, кад би та охола Јадвига, која га је одбила, постала краљицом, а кнез Хенрик, који га је осрамотио, дошао до власти и значаја, — да би био готов на највећи злочин, да томе стане на пут. У узбурканим му мислима црташе се узвишена, неприступачна прилика Јадвигина. Не миловаше он њу никада, хоћаше да ју узме једино за то, не би л' себе узвисио, али од равнодушне постаде му сада мрска. Заклео се је, да ће се осветити њој и Хенрику: неће починути, док то не учини. Он би желео, да ју види у срамоти и понижењу, јер га је презрела — а она да постане краљица!

Пролажаше улице, гураше пролазнике и бегаше удиљ без памети.

— Како да се осветим? — мишљаше. — Идем у Касел, брату, скупићу велику дружину од немачких разбојника, напашћу на жегањски замак, порушити, опустошити, поубијати!...

Ал' ни то му не беше доста. Он би желео, да осуди Јадвигу и оца јој на читаве године тешких мука. Смрт му изгледаше малена казна за ону поругљиву шалу, коју су они збијали с њиме.

Паде му на памет Готфрид, његова погибија и отмица Мехтилдина. Шкргутну зубима.

— Мојом руком — шапну — хтеде разблудни кнез да се опрости такмаца, ал' му не испаде за руком. Сад му већ могу одаслати Мехтилду скупа с њеним Фридхелмом... Огадила ми се... а тај је Фридхелм немачка крв, нека се враћа својима...

Засмеја се.

— Послаћу му је... поруга за поругу!

Излети иза града и застаде. Пред њим зелене луке, а за њим гомила кућа, незграпних кровова и кула огледаше се на тлу ведрога неба, у зрацима сунца, које се спушташе заходу. Ближе беху на догледу достојанствени зидови краљевскога замка.

— Гнездо разблуде! — прогунђа пан Маћко, стискујући песницу. — И тај краљ мисли, да му је све слободно!... Жену држи у затвору, уби свештеника, живи с наложницом, с жидовима се братими, смеје се папиној клетви, и још би сада хтео, да има нову жену и право потомство... ха! ха! ха!... не допуштам!...

Мржња и гнев вођаху га, и преко воље, до под зидове краљевскога замка. Око пана Маћка опази већ јасно кићену гомилу дворана, која врвљаше по двориштима. И ту се познаваше велик ред; ни трага од пожара, који беше уништио замак пре толико година, сад беше још лепши и изгледаше величанственије.

А то је све ужасно гризло пана Маћка.

— Моћ — шапуташе — моћ... ваља јој учинити крај, јер би она нас притиснула.

Стаде пред замком и замисли се. Опомену се лепа лика краљевскога и туге, разливене на обличју владарском.

— Љубе га сви — мишљаше — а он тужан... Јамачно га тако гризе немила жена, које се не може отрести... Има за то тисуће других жена, лепих, најлепших... па ни то му није доста.

Пан Маћко махну руком.

— Право вели Сенђивој — промрмља — да је жена тричава ствар... ја се не бих дао никојој у мрежу... једино бих волео, да ми се је осветити тој охолој Јадвизи...

И како је мисао људска брза, па прелеће незадржано с једнога предмета на други, стаде пред њим наједаред, као жив лик, не Јадвиге или Мехтилде, него оне, за коју је и заборавио, да је на свету, — лик Мартин, озрачен дивним чаром невиности девојачке и снаге.

— Чудо од девојке! — шапну као онда, кад ју виде у раном прозорју — чудо од девојке!

Као да огњена искра врцну у дубљину и запали крв у жилама. Уздрхта се, али не могаше више да скине очију с тога лика

— Ту једину можда — мишљаше - могао бих миловати. Нико ју није видео, а ни она не познаје никога... тако бих ју и на даље затворио од света, па чувао једино за себе. Ни краљ не би имао лепше милоснице...

Падоше му на ум речи родитељеве, које му препоручиваху Марту у окриље.

— А како би јој зло било! — рече сам себи. — Обасуо бих је обиљем и љубављу... У невољи се отхранила, а сада би била као краљица...

Осмехнуо се на те мисли.

— Видећу — рече — кад се вратим...

И похита у своју гостијоницу.

Успомена на Марту дивно га умири. Мисли му постајаху јасније, силовити гнев попушташе, а нове намере и планови стадоше се рађати и расти.

— Отићи ћу у Касел — мишљаше — с братом ћу се посаветовати... Глоговском кнезу ћу оставити добар спомен, од краља ћу добити војводство и вратити се у Кожмин. А после, видећемо!...

То вече беше велики савет у краљевском двору.

У големој, сведеној дворници сеђаше краљ, а уз њега стајаху његови доглавници. Јашко од Мељштина Љељивита, Януш од Стрељче Сухивиљк и љубљени пријатељ краљев Добјеслав Бoњча, прозвани Фредро.

Краљ сеђаше код прозора на високом позлаћеном стоцу. Дворница беше мало сумрачна; ужежена светила бацаху блесак на сагове и сликарије, развешене по зидовима, али горе, у удубинама од сводова, владаше вечит сумрак. У дну под скрлетним балдахином, што беше искићен златом и бисером, стојаше голема постеља, покривена, као и балдахин, завесом, која се у борама спушташе до земље. У врх балдахина, на пурпурну пољу, разастираше крила велик сребрн орао. На балдахину и тапетама блистаху такођер орлови и грбови покрајински. Над постељом вишаше велик крст од сухога злата, а уз њега голем ћивот у вештачком окову. Крај постеље, на маленом клецалу, велика књига Светога Писма, бела, отворена; на пергаменским јој листовима блештаху кићеним писмом исписана слова, а тешке копче од чистога злата вишаху на богатом повезу. На столу, уз краља, привлачаху очи огромне чиније, саливене од злата и сребра, исте такe чаше и рогови и разни адиђари, прстење и драго камење.

Израз туге, што но га још за рана опази пан Маћко на лицу краљеву, сад се још боље познаваше. Велике, тамне очи гледаху преда се у замишљености; бледо и чисто изнурено лице не осмехиваше се умиљато, него беше обележено необичном озбиљношћу. Једну руку, јаку, велику, али белу, по којој беху поискакале плаве жиле, пружио по столу и забављаше се прстењем, које преврташе са звеком; а другом глађаше полахко црну браду, кратко ошишану. На себи имађаше плашт од скрлетна аксамита, постављен ермелином. Бујна, тамна коса падаше на рамена у дугим увојцима, окружујући лице младо, али мизерно, изнурено.

Уз њега стајаше Јашко од Мељштина Љељивита, син Спицимира, краковскога кастелана. По годинама много старији од краља, одређен му за саветника у влади, бејаше врло озбиљан у кретању и збору. Избијаше из тога лика витешка смелост, а у исти мах тако достојанство, које се не боји никаке почасти, јер осећа своју пречисту непорочност. Главу држаше пан Јашко високо, јер га над свима истицаше савест увек права и увек чиста и врло отмен род. Омалена му прилика изгледаше за то вићенија од других због необичне озбиљности. Бејаше плећат, јак,

а коса му беше густо прогрушана сединомъ, а тако исто и кратка брада, раздељена на двоје. Мало подаље, наслоњен на пањегу од прозора, стајаше Добјеслав Бољча, тако назвави Фредро. Млад, вршњак краљев, висок, а лица за чудо умиљата и пријатна. По држању и кретању познајеш одмах витеза, а из ведрога обличја и лених црта просијаваше душа, склоњена на пријатељство, и племенито срце.

Међу тима, који окружаваху краља, Фредро му беше најмилији. Од најмлађих година дворанин Казимирев, друговаше с њим у првим млађаним забавама, знађаше му најскривеније мисли, а за то га разумеваше боље од других и беше попустљив. Весео, кашто и несташан, имађаше Добек чудну меру у себи, која га увек задржаваше, кад год хтеде да пређе границе те несташности. Смео, одважан, витешког духа, не би никада плануо без потребе; присни пријатељ краљев, не тражаше сувишне поверљивости, а не жељаше никада ни милоште за се, а за то му реч беше тим већма на цени. Није ипак никада натуривао краљу своје мишљење, нити је и најмање жалио, ако није било онако, како је он саветовао. А баш за то га је већма волео краљ од Јашка од Мељштина, који мишљење своје исказиваше кратко, одлучно, па поносито ћуташе, ако га краљ не послуша.

До Фредра стајаше висока, сухоњава прилика Јануша од Стрељче Сухивиљка. Одевен беше у црно одело, достојанствено, а лице му беше смежурано и увело, а само малене и проницаве очи светљаху бистрим огњем.

Беше то најприснији и најпоузданији савет краљевски. Сви они миловаху краља и беху у милости код њега, али ни један не имађаше искључива утецаја. Казимир беше силан владар и пазио је, да ни најприснији никада не заборави на то. Кад дизаше глас и издаваше заповест, онда му нестајаше обична умиљатост с лица, а на њему биваше тако величанствена узвишеност, да и најсмелији морадоше ћутати. Према нижима и простима беше умиљат и приступачан; према онима, који сувише дизаху главе, умејаше да буде немилосрдан. За то се бојаху сви његова гнева, који није знао, до душе, букнути, али за то беше страхота жесток и, један пут пробуђен, трајаше дуго. У својим одлукама беше краљ сталан као стена. О ономе, што ће да заповеди, дуго мишљаше ћутећи, после питаше за савет, па онда још мишљаше, питајући сам себе, а најпосле, у неколико речи, објављиваше своју вољу, гледајући на господу, која имађаху гласа, тако узвишено, да се ни један не смејаше противити. То се многоме често прохтело, особито кад је краљ почео да уводи на своме двору обичаје из Вишеграда, од сестре своје Јелисавете и свака Карла Роберта угарског; — јављао се чак испрва неки те неки с приговором и опоменом — али на брзо се свако уверио, да је краљева воља непромењлива и основана на зрелу замишљању.

(Наставиће се)

ПОУКА

ДВЕ БИЉКЕ И ЗНАЧЕЊЕ ИМ У НАРОДУ

Повод овим врстама даде ми „Тежак“, ваљани орачки лист, што излази у Београду. Хтедох наиме да знам, шта је „тратор“ биљка.

По речнику Ђорђа Поповића значи „тратор“ биљка „амарант“, немачки „таузендшен“.

Да видимо по Мајерову лексикону, шта је „амарант“. Она се научно зове и: „фуксшванц“ и „самелблуме“. Осамдесет разних врста ове биљке има у науци. Од ових је једна: „Amaranthus caudatus“, немачки: „гешвенцтер амарант“ и „гартенфуксшванц“ и „таузендшен“. Она служи у врту и перивоју као украсно цвеће. Домовина јој је или легло: Перу, Персија и острво Цајлон у индиском мору.

Преци наши сматрали су „тратор“ цвеће као цвеће туге и жалости те су га понајвише око гробова сејали и садили. У Хиндостану, у Мисоре и другим крајевима сеју тратор, који тамо расте до 2 м. високо а 3 сантиметра у дебљини. Од његова семена народ жрна и меље брашно и храни се њим као и пшеницом. Научно се зове тај род тратора: „Amaranthus frumentaceus, Bu-

chan“. Друга врста истог рода, опет у Хиндостану, зове се „Amaranthus oleraceus“ и служи као поврће и као храна.

И као лек су ту биљку употребљавали стари народи.

У истом „Тежаку“ наведена је и биљка „дивизма“, као лековита по стоку.

Том биљком се служи човек и користи у многим другим приликама. Њен цвет (жут) суши се и свет га пије под именом „химелбрандтеј“, као лек противу кашља, пролива и срдобоље. Њено стабло или бадрљица служи овде у Бечу као лака, али јака палица и као држак за сунцобран и кишобран. Стабло је тек у другој години по висини, дебљини и јачини згодно за ту сврху.

Међу Немачким Алтенбургом и Петронелом на десној обали дунавској више ушћа реке Мораве беше некада велика староримска варош Карнунтум. То беше пограничан велик град Римљана противу Квада, који су живели с оне стране Дунава.

Кад сам ја године 1839 као кадет путовао к својој регименти, наиђем источно од Петронела баш на горњој ивици дунавске обале у стрми у земљи као пресечену у полак, стару римску кућу тога некадањег града Карнунтума. Кућа је имала две собе, од којих је она једна, како је матица подривала и обарала обалу и ту у полушестару Дунаву изрила велик свôј — у пола пресечена била, и северну је полутину одавна однела била вода. Зидови остале подруге избе беху бојадисани и нацртани по оном истом укусу, као што га видимо у обелодањеним Помпејима и Херкулануму на подножју Везува.

Том граду су главе дошли Квади, а иза њих Хуни. Ови су га огњем и мачем до земље разрушили. Становници, који се спасли, стисли се у ратном табору Виндобони (Бечу) и од оног доба почео је Беч да се развија као варош од дотадашње просте станице римске легије.

Кад сам после педесет година, године 1889, опет походио то место, нађем неку старину, умировљеног слугу грофа Трауна, који је себи начинио стан у оној староднревној римској у пола срушеној кући. Иста старина показа ми своје поље, које му је господар дао да ужива, међу дунавском обалом и великим друмом, што води из Хајмбурга у Беч. Биће, да је три четвртине јутара била величина земље. Старина ништа друго не сеје, до *дивизму*. Свако стабло, као што рекох, тек друге године сече — доњи крај, окресак жиле је буцаст — и продаје их у Беч за палице и држаља за кишобране.

Рече ми, да му та биљка доноси до 200 форинти годишње. Цвеће продаје у апотеку за онај теј. Ја сам такову једну палицу послао у Београд своме побратиму Срети Поповићу, који је неуморан радник био на пољу орачке привреде, да види, и да покаже нашем свету, како се може кора хлеба заслужити на лак начин.

Дивизма се латински зове: „Verbascum Thapsus“ а немачки: „химелбрант“ и „кенигскерце“.

У нашем народу још се не познају биљке по ботаничком свом имену у оној мери, у којој треба да се знају. Међу тим ће школе своје учинити. Књиге нашег неумрлог Панчића имаће лепе жетве.

За сада има у српском народу жена и људи биљарицâ и биљарâ, који лече по стародревном начину; они знају сваку биљку, сваки цвет по имену српском по својству му и лековитости. Иначе народ око Дубровника и у Срему још најбоље познаје биљке по имену. То нам доказује Вуков речник.

У *Бечу* 4. јуна 1893

Ј. Стефановић Виловски

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Наставак)

И за шта није Мулдер био тако одушевљен, као за науку и за народну срећу. Једно му изгледаше да је потребан услов за друго. Но свагда ставља у нај јаснију светлост и уску свезу међу народном срећом и народном храном, међу народном храном и наро-

дним духом, и не пропушта ни једну прилику а да не укаже на све мане народној храни у Нидерландској. Молешот, на заузимање свога учитеља Тидемана, а срастао тако рећи с Мулдеровим принципом, „да знање одређује рад“, латио се предмета човечје хране онако вољно, како је само он умео, испитивао је, рачунао, сравњивао те је у својој „Physiologie der Nahrungsmittel“ (1849) дао научно дело, које се по својој јасноћи, потпуности и изворности и данас још може назвати класично. Али не задовољивши се ловором науке сео је те је по узору Александра Хумболта салио научне истине о храни у такав облик, да су могле постати народна својина. У прерадама својим поплевио је све стране речи, стао је говорити о грашчаној материји онде, где кемичари говоре о легумини, о знојној киселини, где они о каприл-киселини, о јарећој киселини, где они о каприн-киселини; а у целом делу не именује ни једнога писца, јер никоји рад испитивачу „не може донети сјајније признање, него кад му открића као готов факат постане народна својина“. Та је књига била „Die Lehre der Nahrungsmittel“ (1850).

Уз Мулдера је образовани, оштро- и слободоумни Хенле силно утецао на Молешота. Но пре свега је хајделбершки ђакела дошао под утецај идеја, којих је у Немачкој од 1842 до 1845 пун био зрак. То су биле сањарије о уједињеној слободној Немачкој, ослобођеној од свих зарђалих и застарелих установа, о правој демократској Немачкој, којој је ваљало довршити лепи задатак, што је француска револуција само у пола била испунила. Ваљало је укинути свако верско приморавање, све ауторитете, што се оснивају на традицији; ваљало је ишчистити све теснограде и ћифтанске установе у држави и друштву те да као узор једнодушна слободна народа немачки савез даде свету пример „слободе и самоуправе“. Па кад се Молешот године 1847 вратио у Хајделберг, по што је две године радио био код Мулдера, уверен, да није за њега традиционална медицинска пракса него да је наука и учење и испитивање задатак његову животу а у отаџбини својој да нема прилике да иде за својим смером, тада је затекао онде научнике, који су распирили ватру у њему те помогли да се створи *онај* Молешот, о коме прича историја умнога живота у првој половини овога века. Млади приватни доценат физиологије придружио се људима, као што је био Ауербах, одушевљени поштовалац Спинозин, као што је био Шлосер, славни писац светске историје, као што је био Хетнер, благи естетичар, као што је био Фајербах, смели филозоф, да човек и не спомиње друге, све боље од бољега. Па под утиском свију тих великана, док с дана у дан поучава и учи, осећа како му снага расте, осећа како му све моћнији бива позив, да се пред човечанством јави као учитељ, те не може дуже да задржи своје Вјерују него у свом „Kreislauf des Lebens“ развија заставу монистичног постављања материје свом топлином, снагом и смелошћу, која обележава „justum ac tenacem propositi virum“.

„Impavidum ferient ruinae“! Хајделберг затвара врата пред младим приватним доцентом. Баденска му влада забрањује даље учитељевање. Две године дана нема прилике, да другима саопшти што зна, али му полази за руком, да настави своја физиолошка испитивања. После две године позову га у Цирих за професора физиологије (1856). 1861 га позову у новорођену Италију, у Турин, у Турин Кавура и Виктора Емануела. Ту је ступио на катедру с беседом „Del metodo nella investigazione della vita“, која је и садржајем и обликом подједнако умела да задобије слушаоце. Па сваке је године предавања своја отварао по једним од својих знаменитих популарно-научних предавања, у којима је научна факта износио пред очи јасно и разговетно а у таком уметничком облику, да су задовољени били и нај јачи захтеви естетике. Године 1866 постао је талијански грађанин, 1870 клицао је са целом ослобођеном Италијом, што је добивен Рим, а у свом делу „Dei regolatori della vita umana“ јавио је, да силна радост, с којом Италија гледа у Рим, не значи ништа друго него умну и слободи посвећену радост, са које је Италији лозинка: слобода мисли! 1876 постао је члан талијанског сената а 1879 професор физиологије у „Сапијенци“ у Риму.

(Свршиће се)

Андрија М. Матић

О СТИХУ И ЈЕЗИКУ ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“ У ОДЛОМКУ ИЗ VIII ПЈЕВАЊА „СУНЧАНИЦА“

Пријатна је појава, да данас има све мање крајева, гдје се не зна за име Гундулићево, гдје се не спомиње стара и нова слава Дубровника. Али колико се зна о њима? Колико је позната и горњим редовима (особито православнога дијела) нашега народа дубровачка књижевност XVI—XVIII вијека, колико се читају Гундулићева дјела? Ту остаје и школи (особито средњој), и новинарству, и књижевним друштвима још широко необрађено поље. Прије свега би требало постарати се за популарна, протумачена издања онијех дубровачких пјесничких радова, за које би се могла придобити пажња и данашњега покољења. Лијепо је започео овај посао пок. Ј. Бошковић, кад је ћирилицом прештампао „Османа“ и прибрао за њ рјечник и тумач (само да није у популаризовању отишао сувише далеко!). Приликом откривања пјесникова споменика у Дубровнику нека помогне и овај одломак из „Османа“, да се у нашем народу овијех крајева пробуди живље марење за дубровачко пјесништво.

Да би се „Сунчаница“ (VIII пјев. стих 63—657) што боље разумјела, додајемо овдје нееколике напомене о стиху и језику тога одломка.

Текст је узет из Павићева академскога издања. Да би одломак изгледао као нека цјелина, изостављене су све китице, без којих се може ствар лијепо разумјети. У тексту је погдјешто измијењен правопис и само у 25 китици стоји *цвијеће* мј. *га она;* свако ће лако познати зашто.

О стиху. Стих Гундулићева „Османа“ има четири трохеја (—⏑—⏑ | —⏑—⏑) са преломом у средини. Све по четири стиха чине једну кӣтицу (строфу); стихови су везани унакрсним сликовима (римовима) *abab*, који треба да су код трохејскога ритма женски. Што изгледа да сликови нијесу свугдје чисти, узрок је старинско наглашивање, које се погдјешто разликује од данашњега. Чистоћи сликова често смета и то што немају једнак нагласак два и два међу собом на пр. *тȍга — свȏга* у 20 стр. Ну који се и од данашњих српских пјесника може похвалити тијем? Много је тежа замјерка овому стиху, да је одвећ лак и лиричан. Па буди је и онако кратак за широко епско причање, још спутавају дикцију и унакрсни сликови, који истина лако теку, али не дају доста слободе при бирању израза и при оноликој величини „Османа“ није чудо да се понављају. Ево два примјера „Османова“ стиха.

Ȍна мла́да, за̀све дȁ је 20
мӱчна у ср̏цу цӣћа тȍга
пȍслушна се ка́зат хȁје
зȁповиједим ћȁћка свȏга

Тӣ по свȁкој свијета стра́ни 67
глȅдаш, мȃјко, на̏ дан бӣо;
нȁма се је зра̑к сунча̀ни
млȁђахнијем у̏грабио.

Ну нијесу све строфе овако правилне; управо у цијелом овом одломку и нема их више овакијех а и у свијех сачуваних 18 пјевања саразмјерно мален их је број. (У 572 строфе првијех пет пјевања Р. Брант је набројио свега 7 овако чистих). Огроман број строфа не ће данашњи читалац моћи разумјети, ако не зна ово:

1. На многијем мјестима опажа се другојачије наглашивање него што је у данашњем језику, а мало стихова се слажу потпуно с данашњим наглашивањем, као у наведене двије строфе. У многијем ријечима по ритму удара се гласом за један слог натраг, као што бјеше у старом српском језику (а и данас у чакавштини и ресавском). У појединостима требало би

нагласак Гундулићева језика тек испитати. Примјер:

> Свијетла је ово *дјевојчица* 2
> од *кољѐна* десноскога
> вид *жуђѐни* и *зенѝца*
> слијена старца ћаћка свога.

Тако се н. пр. наглашавају друкчије и ове ријечи: Јерѝна, покрајѝна 3, краљѐвски, наслонѝо 5, ливáда 6, немѝла памјéра, поломѝла, обóри и т. д. Ако се на ово пази, многи ће стихови добити свој правилан ритам. Ну и ту ће се наћи изузетака, који ће се моћи протумачити какијем још непознатим правилом Гундулићева наглашивања, а биће јамачно и пјесникових гријешака.

2. У многијем стиховима има прекомјеран број слогова на први поглед. То се тумачи тако, што се Гундулић држао талијанске метрике, у којој вриједи правило: кад се у стиху једна ријеч свршава на вокал а друга за њом почиње вокалом, оба се вокала *слијевају* у један слог у стиху. Да ту не бива елизија као што мисли Брант (Историко-литературный разборъ поэмы Ив Гунд. Османъ. Кіевъ. 1879 стр. 105) и као што је Бошковић погрешно кроза цио текст спровео елизију и у писму, показују прије свега оне ријечи, које у себи имају ѣ, које се по југозап. говору изговара и пише данас као *ије* у дугим слоговима. Гундулићеви стихови показују да се *ије* свугдје схваћа као један слог. У овом одломку само у њеколико случајева чита се као два слога, у 55 строфи *двије* према слику *Србије*, у 52 под тешкијем ропством крије, 67 млађахнијем уграбио; *прије* 27 *умије* 39 по својем постанку не иду овамо; ипак није 31. 99. као један слог. Да је слијевање а не елизија потврђују и оваки случајеви у којима се два вокала једне ријечи узимају за један слог: *скупио* 17, *Радмио* 33, *вратио очима* 48, *живио* 83. (Ипак као два слога: *био*, *наслонио* 5, *свршио* 11, *госпо дио* 11); *весео* 41, *јаох* 54, 95, 99, *заупи* 95, *дванаес* 7, 10, па чак: *стоји* 82, *твоји* 86, *којих* 87; њему је сада штап на ки је 5 *али је* заман да итко сада 14, *мучно је* предње честитости 51, *и једва* деспот жив утече. 61 и *гди је* херцег господио 89, ка је разговор мој једини 88. — Кад се ово слијевање спроведе свугдје гдје треба, нестаће прекомјерних слогова. Ну није ни ово опће правило. Има огроман број стихова гдје не бива слијевање и то често тик уз слијевање. Изгледа ми, да се слијевање лако пропушта између 2 и 3 стопе гдје је као њеки одмор. Примјери:

> За | изнаћи кћер Љубдрага 1
> ки се унука | унук зове 3
> позна | ову ње | одлуку 15
> и | од дипли на глас мио 26
> али: и од деспота славнијех свуда 96
> а | у рајском лицу свому 23
> али: два зачињу | ау све гласе 33
> дружба од страха | и | од срама 40
> господство оте и | испосијеца 64
> у жалости | и у болести 79

(Свршиће се)

Тих. Остојић

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Наставак)

Анселмо се родио у Дубровнику 1671 год. Тако каже Апендини, а с њим се прилично добро слаже и Фрере, кад каже, да се држи, да му је било, кад је умро, 72 или 73 године (по том би био рођен 1670 или 71). Апендини вели, да му је породица била градска (da una famiglia civica) и да је тада (1803 год.) била већ изумрла. Не знам, за што С. Љубић каже, да је он од племићске (властеоске) породице (da patricia schiata). Ријечи Апендинијеве потврђује донекле и то, што се Бандуријева породица не спомиње у попису властеоскијех породица од год. 1604 (код Ј. Лукаревића Annal. на крају књиге). М. Пуцић каже, да му је оцу било име Матија, а матери Деша (Волантић), и да је и њему било име Матија, а кад је по-

стао Бенедиктовац, да су му надјенули име Анселмо. Имао је брата Илара (Иларија, 1682—1730) (Апендин. II 118), који је био професор теологије у университету напуљском и кад је био изабран за опћега „прокуратора“, оде у Мадрид, гдје је и умро.

Сестра му је била удата за знатнога дубровачкога археолога Ивана Н. Алетића, кога он спомиње (Animadv. p. 343: vir eruditissimus ac rei antiquariae studiosissimus Jo. Natali Alleti, *maritus sororis meae).* Ујак му је био бискуп стонски. Код ријечи τὸ Στχγνόν каже он (Animadv. p. 356) urbs episcopalis sub dicione rei publicae Ragusinae. Huic ecclesiae praeest Franciscus Volanti, *avunculus meus*, vir et pietate et doctrina insignis. Род му је био и бискуп требињски (материн сестрић?), кога спомиње (Animadv. p. 356): hodie autem Teıbuniensem episcopatum obtinet Illustrissimus Antonius Reghius, *consobrinus meus,* vir a pietate et a studiis omnino laudabilis.

Из младости нам је његове мало што познато. Млад је отишао у бенедиктовски ред (мљетски). Апендини каже, да га је логику учио код куће неки Alberto de Taddei а морал Antonio Bonda, оба Доминиковца. За тијем каже, да му је још у младости омиљела археологија, коју је учио заједно са својијем зетом Иваном Алетићем (1668—1743), који је имао велику збирку старијех новаца. Теологију је учио у Аверси и у Риму (Пуцић; исп. и Апендинија). Сам каже, да је год. 1697 био у Риму, гдје је преписао један чланак, који је послије штампао у својем коментару (Animadv. ed. Paris. p. 98): Hoc autem opusculum cum Romae essem *quatuordecim ab hinc annis,* exscripsi ex uno Codice M. S. Chartophylacii de propaganda fide. Био је неко вријеме у Напуљу, прије него што је дошао у Фијоренцију. Прије него се стално настанио у Фијоренцији, обиђе један дио Италије. Особито је вјешто оргуљао, с тога су га лијепо примали у свијем манастирима и тако је могао весело путовати, а без трошка: ово је он сам често приповиједао (каже Фрере). У Фијоренцији је тада била средокраћа талијанске књижевности, коју је особито потпомагао велики војвода Козма III. Анселмо је још био доста млад, али је ипак тако био вјешт у (мртвијем) језицима, да му је управитељство предало, да учи (друге) у различитијем кућама својега реда. У то вријеме дође у Италију славни француски научник Б. Монфокон (Монфоконски, de Montfaucon), да распита за рукопис св. Јована Златоустога, који припремаше за штампу. Кад је разгледао остале библиотеке по Италији, дође 25 фебр. 1700 год. у Фијоренцију, гдје се саста с Бандуријем. 11 јунија 1701 год. врати се Монфокон иза три године пута у Париз, гдје изда 1702 год.: *Diarium Italicum*, у којем описује своје путовање по Италији и на више мјеста спомиње, колико му је Бандури у Фијоренцији помогао*.

Козма је III наканио, да унаприједи

* **Овдје ћу исписати, што је славни Б. Монфокон у споменутом дјелу забиљежио за нашега Бандурија, јер је то дјело всома ријетко а можда се не би могло ни добити у нашијем крајевима:** p. 202: Sic in Epitaphio, quod nuper adtulit mihi vir amicissimus Anselmus Bandurius Monachus Benedictinus Dalmata. p. 352: XXV. Februarii Florentiam adventamus... Primis post accessum diebus, comite D. Anselmo Bandurio Ragusino ordinis S. Benedicti Monacho, Graece perito, qui mihi semper adfuit, studiisque meis pro virili mutuam dedit operam, urbem inspectum imus p. 354—5: (**4. марта старањем Маљабекија пусти га Козма III у Лаврентијску библиотеку, гдје је по цијеле дане радио**). Mihi ejusmodi studio vacanti adfuere semper vir amicissimus Salvinius, et D. Anselmus Bandurius haud levi necessitudine junctus p. 361: XXVIII Martii comitibus D. Anselmo Bandurio et Antonio Salvinio fidissimis amicis in villam Strozziam ad montem Hugonis properamus; ibique ad trecentas inscriptiones, quae maxima pars ineditae sunt, exscripsimus. p. 370: Catalogum Graecorum, qualis superius editus est, manu mea confeci: Latinorum notam ab amicissimo viro Anselmo Bandurio, manu ipsius accurate exaratam, accepi. p. 381: Florentiam secundo venimus (**био је по послу отишао у Рим**), atque a D. Abbate, et Monachis S. Mariae solitis humanitatis ac benevolentiae officiis exceptus, aliquot exinde diebus assuetam operam exscribendis Laurentianae bibliothecae codicibus, opitulantibus de more Antonio Salvinio et Anselmo Bandurio, insumimus. p. 391: Libet adjicere inscriptiones binas: quarum alteram in aedibus Nicolinis exscripsi, alteram D. Anselmus Bandurius Pisis delineavit in aedibus Roncioniis. p. 394. (**у доминик. библ. св. Марка**) Graecorum igitur ego, Latinorum Anselmus Bandurius meus laterculum exaravit.... Florentiae duos paene menses versatus, bene multa nec spernenda erui; opera usus et consilio cl. v. D. Anselmi Bandurii Monachi Benedictini, et Antonii Salvinii, qui mihi semper nec rogati adfuerunt; multa manu propria exscripserunt, in sequentibus publicanda. Prior jam mecum Parisiis agit, operamque navat strenuissime linguis Graecae, Ebraicae, litterisque humanis atque divinis, ut spes sit brevi fore peritissimum. Huc in eam rem transmissus a Magno Hetruriae duce: cujus in litteratos maximè beneficentia studiumque elucet in dies.

универзитет у Пизи и да за то ондје постави столицу за црквену историју, коју би предавао који монах. Он упита за савјет Монфокона, а овај га упути на Бандурија, рекавши му, да би добро било да га пошље неколико година у Сен-Жермен код Париза, да потанко изучи своје науке. Козма приста на савјет Монфоконов. Бандурија упути на маркиза Салвијатија, фиорентискога посланика, који је тада био у Барцелони код шпањолскога краља Филипа V. Опат га Пенетије одведе у Сен-Жермен и преда га Монфокону. Анселмо је становао у опатији а војвода је плаћао за стан и храну. С почетка је према својој намјени учио црквену историју и догматику. У мају 1705 год. наштампа у Паризу „Conspectus operum Sancti Nicephori“, приправљајући за штампу дјела цариградскога патријарха Никифора. У овој би збирци били предговори, биљешке и расправе; дјело би се штампало у две свеске на цијелу листу (in folio). Али прије овога обећаваше, да ће наштампати коментар Теодора Мопсуеста о „дванаест малијех пророка“, коментар Филонов о „пјесми над пјесмама“, коментар Есихијев о псалмима и друга дјела грчкијех црквенијех писаца. У овој би збирци били као и у прије споменутој предговори, биљешке и расправе, а штампала би се у две свеске.

(Наставиће се)

В. Ђерић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Никифор Дучић архимандрит. **Књижевни радови** — — Књига трећа. С прилогом једне карте. У Биограду. Штампано у држ. штампарији краљевине Србије. 1893. Цијена: 2 дин. или 1 фор. стр. 3̈6. — Већ од пре две године почео је наш књижевник Н. Дучић у скупу издавати своје књижевне радове, који су кроз три десетине година излазили у разним часописима и научним органима. Ово је без сваке сумње корисно, јер се многи, ако му што затреба, не ће морати мучити да тражи где је што штампано, него, имајући овде све на скупу, лако ће моћи наћи, што му треба. Од књижевних радова Н. Дучића изашла је већ ево и трећа књига. У овој је књизи најважнији чланак „Биљешке о Црној Гори“. Ту нам је писац дао јасну слику Црне Горе, проговоривши о земљопису, владавини, судству, просвети, привреди, војничкој организацији, статистици и т. д. Између осталих врло је занимљив одељак „о подели земље“. Но, прочитавши овај чланак, морамо јако зажалити, што нам писац није могао да даде резултате нових тековина Црне Горе. Писац се извињава, да то с тога није учинио, што није могао да дође до тачних података. Свакако је штетно, што се то није могло учинити, јер је Црна Гора, од г. 1878, територијално увећана, учинила голем корак на културном пољу. Овако има овај чланак само историске вредности. Други и трећи чланак говори о боју на Граховцу 1858 г. и о боју на Крњицама 1861 и 1862 г. Оба су чланка врло лепа и занимљива с тога, што нам писац врло живо прича и тако рећи пластично црта јунаке, који главну улогу играју, пазећи нарочито на то, да нам објасни побуде, које су их руководиле на поједине акције. Четврти је чланак „Покрштење потурица у Васојевићима од 1825 до 1857“. Писац нам говори овде о имену Васојевића, и о простору, где су настањени и са ким се граниче. На крају је прича о сну, који је уснио неки старац од Васојевића и услед тога се сна потурице Васојевићи својевољно покрстише. Даље је чланак „Божић у Црној Гори“. Овај је чланчић леп приложак обичајима у Црној Гори. Што је год у њему, од велике је дражи за нас, јер нам је већином све непознато и ново, па читалац не може на ино, него ће чланак и два пута прочитати, да се наужива. Сем тога има и по где који нов израз, који нисмо никада чули, а нема га ни у Вукову речнику. Тако се н. пр. божићна печеница, ошурена и на ражањ натакнута, зове „*божура*“. У чланку „Путовање кроз Црну Гору“ прича писац свој пут, када је путовао у пратњи кнеза Николе г. 1865. У путопису највише се задржава код важнијих места. У последњем чланку говори писац о Колашину. Одмах на почетку тужи се, како је земљиште међу Црном Гором и Србијом скоро са свим непознато и слабо испитано. Забавивши се мало хидрографијом и орографијом Колашина прелази на села, па на манастире, од којих је на жалост велика већина порушена. На крају је додана карта Црне Горе од г. 1859/60. На карти су означене границе од г. 1500, 1796, 1820 и 1859/60. У књизи има нешто штампарских грешака, иначе је издање елегантно, слова врло лепа. Књигу можемо свакоме најтоплије препоручити.

Беч. Р.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 25. **Год. VI.**

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 20 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

СУНЧАНИЦА

ОДЛОМАК ИЗ VIII ПЈЕВАЊА ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“

приредио **Тих. Остојић**

(Свршетак)

„Диже се искат’ у свом двору 55
Лазар деспот од Србије
два јунака по избору,
да уда за њих кћери двије.

„Лијепу и младу Вукосаву 56
да Милошу Обилићу;
а поносну и гиздаву
Мару, Вуку Бранковићу.

„Од Маре се и од Вука 57
славни деспот Ђурађ роди,
врх рашкога свега пука
након свекра кӣ господи.

„Од Ђурђа се и од Јерине 58
Мара опет кћи родила,
цијећ *(због)* љепоте ње *(њене)* једине
кӯ *(коју)* обљуби царска сила;

„ну се од цара бјеху силна 59
обљубиле већма тада
плодне стране, мјеста обилна
гди с Јерином деспот влада.

„Он на дворе кô *(како)* његове *(своје)* 60
за царицу им кћер одведе,
посла им коње по синове
и примами их да га слиједе.

„Подиже се пак да стече 61
под оружјем њих *(њихове)* државе,
и једва деспот жив утече
испред сабље свê *(своје: његове)* крваве;

„а Јерина из бијелога 62
Смедерева изагнана,
за нађ’ Ђурђа војна свога
пут угрскијех пође страна *(крајева)*

55. 56. Кнез Лазар је по народном причању Вукосаву удао за Милоша а Мару за Вука; народног причања се држи и Гундулић. — 57. *врх рашкога свега пука,* Рас бјеше град гдје је сада Нови Пазар; по једном дијелу своје државе око старога Раса краљеви се српски писаху *рашки* (н. пр. Владислав у Mon. Serb. стр. 25. „крал всех рашких земл и приморских;“ велики бан босански Матија Нинослав зове краља Владислава и Уроша „крал рашки“ а своје људе „Србљима“, види Mon. Serb. стр. 29, 30, 33), по том се и народ *(пук)* зваше рашки; отуда нас зваху и странци rascianus, rácz — *након свекра,* послије кнеза Лазара, који је погинуо на Косову, владао је син му Стеван „Високи“ († јула 1427), који не имаше порода те остави пријесто деспоски нећаку Ђурђу Бранковићу; по том је Ђурађ завладао послије *ујака* а не свекра (таста). — 58. *царска сила,* Ђурђеву млађу кћер Мару узе за жену г. 1435. султан Мурат II. — 59. 60. од г. 1438 једнако је Мурат нападао на тастове земље, 1439 освоји Смедерево и тада зароби најстаријега шуру Гргура (средњи се Стеван бјеше затекао код Маре кад се започе рат). — 61. 62. Кад падоше Турци под Смедерево, Ђурађ остави Гргура да брани град а сам оде с Јерином, с најмлађим сином Лазарем и с благом у Угарску да моли помоћ. — *за нађ’,* да нађе.

„Оваке му пак да гласе. 63
у Будиму кад га срете:
„„тргај, тргај, сиједе власе,
тужни старче, с *(због)* худе штете.

„„Господство оте и испосијеца 64
твоје војске цар огњени;
Гргур, Стјепан наша дјеца
робови су ослијепљени.

„„Чуј, кê *(које)* ми су синци мили 65
по једному сад глиснику
плачној мајци поручили
трудне *(мучне)* гласе, згоду *(догађај)* прику:

— Срце ће се твê (твоје) напола 66
расцијепити мајко тужна
твâ *(твоја)* два синка, два сокола
два слијепца су и два сужна,

— Ти по свакој свијета страни 67
гледаш мајко на дан био;
нама се је зрак сунчани
млађахнијем украбио.

— Разлог бјеше: ми двојица 68
да *(што)* смо штапак ћаћку и теби!
с ћаћком старцом ти старица
да нас водиш, сад је тријеби.

— Али слушај сву незгоду 69
и наш тешки јад немили:
с очима смо и слободу
слатку и драгу изгубили.

— Када будем, мајко, тамо 70
међу угрскијем госпојами,
тужна мајко мисли само,
кê *(које)* ћеш хвале подат' нами

— Једа *(дали)* ријећеш *(реки ћеш)* имам жива 71
ја два сина, два јунака,
у кӣх *(којих)* стоји и прибива
мога срца радос свака?

— Два сина имам, моћ' ћеш рijети *(реки)*, 72
ну два слијенца, ну два роба;
отеше ми их Турци клети,
и сада ми их држе оба.““

„С несрећнога сегај *(овога)* гласа, 73
кӣ му пода плачна љуби,
старац деспот пун пораза
смртно ублијеђе, ријеч изгуби.

„У жалости и у болести 74
становит *(непомичан)* се омрамори *(скамени)*,
али кô *(како)* се пак расвијести
једва овако проговори:

„„Од када смо изгубили 75
сва ина *(друга)* добра ми на свити *(свету)*,
настојмо се турској сили
сужњи у старос не учинити.

„„Вјерна друго, са мном ходи, 76
пут славнога Дубровника,
гдје се госту у слободи
држи вјера свим *(сасвијем)* велика.““

„Али Мурат будућ слишô, 77
Ђурађ деспот са свим благом
у Дубровник да је отишô,
слободом се штитит' драгом,

„прешно *(журно)* отправи поклисаре *(послани е)* 78
к Дубровнику свијетлу граду,
кнезу и вијећу шљући даре
да му у руке Ђурђа даду:

„или инако он запријети 79
у крваву љуту боју
да ће на њих *(њихов)* град подријети
царску огњену сабљу своју;

„ну Дубровник сред покоја 80
кӣ од слободе круну стече,
с мита од злата, с пријетње од боја
од вјере се не порече,

„тако да исти цар охоли 81
чудећи се тада кличе:
цијећ *(због)* твê *(твоје)* вјере крепке толи
вијек *(увијек)* ћеш живјет' Дубровниче!

64—81. На прољеће 1840 год. удари Мурат на Биоград; деспот оде у Бар у Приморје и почне радити, да се с помоћу Млетака и Цариграда измири са султаном, али Мурат и тамо настане да ухвати таста; деспот побјегне 1441 тајно у Дубровник, чији је био грађанин; тада Мурат баци деспотовиће у тамницу и ослијепи их а од Дубровника затражи да му изададу деспота, обећавајући им Ђурђеву земљу од Бојане до Котора и велике трговачке повластице ако тако учине, а пријетећи им пропашћу ако му не учине по жељи. Ну Дубровчани не убојаше се пријетње, не полакомише се на обећања него одржаше вјеру, а Ђурађ се сам уклони из Дубровника и оде у Угарску. (По Српској истор. Љуб. Ковачевића и Јовановића). — 73. *љуби*, данас: љуба, жена. — *пун пораза*, као поражен, убијен. — 76. Дубровник бјеше познат са својега дочекања и љубави према гостима особито према српској господи; кога би Дубр. примио у своје окриље тај могаше мирно спати. Године 1400 новембра 30 поносито пише опћина дубровачка кнезу Павлу: „Јер имамо записе и слобоштине од Цара Стефана (Душана), да ткогоде чловек или властелин или владалац или ини којигодер чловек убегне у Дубровник, ако би все благо од света унел собом или ино што учинил, да му је вера и слобода и да си море слободно стојати“ (Пуцић Спом. 1858. писмо 59 стр. 33). — 77. *слоб. се штитит' др.*, да се заклони драгом слободом, која владаше у Дубр. — 78. *кнез и вијеће*, Дубровник бјеше све до овога вијека (док не потпаде под Аустрију) аристократска република, којом владаше велико вијеће (као нар. скупштина), у којем бјеху властела и слободни грађани; извршна власт бјеше мало вијеће с кнезом, које бјеше као неки одбор великога вијећа.

„И тако се прем (*баш*) догоди: 82
још Дубровник с давњом круном
стоји цијећ вјере у слободи
међу лавом и дракуном (*змајем*).

„Ах, да би увијек јакно (*као*) саде 83
живио миран и слободан,
Дубровниче бијели граде,
славан свијету, небу угодан.

„Круне угрске већи дио, 84
сву босанску краљевину
и гди је херцег господио
влас пода се турска укину;

„још сред уста љута змаја, 85
и ноката бијесна лава
око тебе с оба краја
словинска је сва држава.

„Робови су твоји сусједи, 86
тешке силе свим господе;
твê владање само сједи
на пристољу од слободе.

„У слободну граду овому 87
од зетовијех тако рука
сачува се деспот, кому
ја сам унук од унука;

„и од нашега свега трага (*кољена*) 88
не находи нитко се ини,
разми (*осим*) ова кћерца драга
кâ је разговор мој једина.“

Кô чу ово црнац, скиде 89
златну махраму иза паса,
Сунчаници тер отиде,
и у начин ју благ приказа,

велећ: „тва је срећа сада 90
и велика и честита,
источном си цару лада (*љубавница*),
о дјевојко племенита!“

Сунчаница тада сврну 91
очи од срама и поникну:
а сву осталу дружбу црну
црни хадум к себи викну;

ну с њим не хтећ (*хотећи*) да се дили (*дијели*) 92
дјевојчица часна и лијепа,
уграби је он по сили
иеред скута ћаћка слијепа.

Опет' би се млада узела 93
страшном црнцу, кӥ ју хвата
голубица јакно (*као*) бијела,
црном орлу из ноката.

Али Љубраг у шљепилу 94
тужни старац над све ине
чувши грабит' кћерцу милу,
ухити се за сједине,

и не уфајућ (*надајући се*) да ју обрани, 95
заупи (*повиче*) у глас пун жалости:
„На ово ли ме, јаох, дохрани
тешка и трудна мâ (*моја*) старости?

„Да ли доста, срећо худа, 96
дјединство опет' мê (*моје*) не би ти
и од деспота славнијех свуда
пастирим нас учинити?

„и љубљенијем синовима, 97
кӥ бише очи (*очију*) мојих зенице,
да мој живот справљат' има
и колијепке и гробнице:

„ну ме сада сасма овако 98
слијепа старца још покоси,
чим се моје добро свако,
мâ једина кћерца односи.

„О мâ (*моја*) кћерце! — Није је, није! 99
Сунчанице кћерце млада,
твој сунчани урес (*љепота*) гди је?
Јаох, тко ми те граби сада?

„Озови се, кћерце мила, 100
виђ (*види*), која ме болес цијепа,
ах, кому си оставила
ћаћка твога стара и слијепа?“

Старац Љубдраг тужи овако 101
али што му тој (*то*) помага (*помаже*)?
с кћерцом му се веће одмакô
подалеко црни ага.

82. У вријеме кад је ово пјесник писао, а то је почетак XVII. вијека, заиста су биле све српске земље под Турцима осим њешто брда црногорских, дио млетачке Далмације и Дубровника, који се својом вјештом политиком и плаћањем данка бранио с једне стране од Млетака (*лава*) с друге од Турчина (*дракуна*, змаја). — 84. У Угарску продријеше Турци послије пада Биограда 1521 године и мухачке битке 1526 и учинише ју својом провинцијом. — *босанску краљевину* освојише још 1463 године, тада ухватише на вјеру пошљедњега краља Стевана Томашевића у Кључу и погубише га. — *гди је херцег госаодио*, Херцеговину св. Саве освојише Турци 1482 године од Владислава и Влатка, синова Херцега Стјепана, који се склонише у Дубровник и Далмацију. — 85. *љути змај*, турска царевина. — *бијесни лав*, Млетке, јер је грб млетачки лав св. Марка. — 88. *разговор*, забава, утјеха. — 86. Поред све жалости, коју пјесник осјећа што је словинска (српска) држава у турском ропству, ипак га покрајински патријотизам дубровачки заноси те меће Љубдрагу у уста строфе 83—86. — 88. *и у начин ју б. приказа*, уз лијепе ријечи и покрете поклони ју т. ј. махраму, као заручан дар. — 91. кизлар-ага бјеше на сједиљку сам дошао а сад позове и своје друштво. — 92. *с њим*, с оцем Љубдрагом. — 95. *не уф. да ју одбрани*, није се ни надао да ће је моћи отети од црнца. — 97. *да мој жив. справљат' б. и кол. и гробн.* он их је одљуљао па је дочекао да их и сахрани. — 98. *добро свако*, управо једино добро.

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховлецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Савет трајаше тај дан врло дуго и очевидно је изнурио краља. Претресаху се ствари, које се живо тицаху Казимира; говорило се о наследству престола, о Лудвику, сестрићу краљеву, који већ беше сео на угарски престо после смрти оца свога Карла Роберта.

Казимира је увек болело, што нема правога потомства, а Лудвика угарскога није љубио и није му сувише веровао. Говорило се и о унутарњим раздорима, особито у Великопољској, како се онде буне против нових права; стизаху већ гласови о конфедерацији, склопљеној у Познању. Повела се реч најпосле — а то је врло дирало краља — о незадовољству свештенства, а особито бискупа Бођанте, који, од убиства свештеника Мартина Баричке, сматраше краља за преступника и тераше с њим жестоку парницу због десетине од добара, која припадаху бискупији. Псоваше и јавно раскалашни живот краљев и захтеваше, да се поврати жена краљева Аделајда, заточена у жарновачком замку, претећи новим клетвама. После дуга колебања пристаде најпосле крал, да пошље папи, у Авињон, Аљбрика, канцелара добрињскога и препошта бохењскога, нека моли опроштења за убиство Баричкино и да папа одреди епитимију. Крал се надаше, да ће тим чином купити развод с Аделајдом, али бискуп не хоћаше подупрети молбе за развод и противљаше се томе упорно. Сваки дан, по неколико пута, трчкаху посланици од краља бискупу, али бискуп се не даде савити.

— Нека крал — говораше — моли опроштења без икаквих погодаба а свети ће отац учинити, како усхте... Развода не може бити, јер нема повода, краљица не пристаје, а казна божја траје непрестано.

Крал се кострешио, ал' не могаше ништа свршити; а Аљбрик чекаше краја тој распри, на да се креће на пут.

Казимир је још зором тога дана отправио посланика Бођанти с последњим предлозима. Од бискупа никака одговора; вечерњи се хваташе сумрак, а Бођанта охоло ћуташе.

Крал беше дирнут у живац. Павлаш одврати разговор од те ствари и поче говорити о другом којечему.

— У Великопољској — рече, окрећући се Janушу од Стрелче Сухивиљку — ваљало би одлучно начинити реда... а то не ће проћи без буре... Они су тамо убоги ђаволи, ал' су у гомили па су јаки... Маћко Борковиц се опет буни, позива све у савез против новога права... За то право они не ће да знаду, зову га пјотрковским...

— Дадосмо му и првенство — примети Јануш — јер беше правичније од онога, што је примљено у Вишљици....

— Али за то се буне — примети Казимир — а мене упорно зову краковским краљем.

Сухивиљк се осмехну.

— Време ће их измирити — рече — и с правом и с краљем...

— Време!... — понови крал и пређе по соби оком, које беше превучено неком маглом... — Ко ће знати, колико имам времена пред собом... Малаксао сам, а видим, како је дојакошњи труд, по свој прилици, узалудан...

— А! милостиви господару, — повиче Добек Фредро, — како можеш тако рећи... Свуда, куда се погледа, диже се држава...

Јашко Љељивита живо се трже.

— Границе су утврђене без војне — рече — и раширене без пролевања крви... Руска је припојена. Вехову добисмо натраг од Шлеске, Добрињ од Крсташа... према граници читав низ градова: Чорштин брани улаз из Угарске; Скавина, Љанукорона,Ољкуш, Бенђин, Бољеславице и други бране шлеске границе. А од Маркије и Крсташа чува нас и Вјељен, и Накло, и Бидгошч, и Предеч... Са свију страна мир, а у држави сигурност, утврђена правом. Развијају се градови, богатство расте...

— А који је крал више учинио! — повиче ватрено Добјеслав.

Казимир га погледа од милоште.

— Ти си добар, Допко — рече, пружајући му руку. — И ти ме, Јашко, соколиш, али ја знам, да није све тако, како ви говорите и како бих ја желео. Кратак је живот, да се споји у

целину та зграда, која се родила у мојим мислима. Треба за то велике снаге и још веће љубави неколиких покољења...

Замисли се опет и за час додаде, као да одговара сам себи и својим мислима:

— Љубљени брат мој, вечите памети крањ Карло Роберт, учинио је сто пута више за угарску државу... Али имађаше већу снагу. Он не дође сам, него с читавом поворком, да шири просвету и подиже, да заповеда поштовати права, да утврђује границе и склапа корисне уговоре. Ја бејах сам самац против свију...

— Ми бејасмо с тобом, краљу! — примети Јашко Љељива.

Казимир га погледа, али не рече ништа. Знађаше он, да Јашко никада не заборављаше. да њему припада део заслуге, и то знатан, за оно, што се урадило. За то не одговори ништа, него мало за тим настави:

— Сви бејаху за рат, ја сам желео мира; сви брањаху старе обичаје, ја сам хтео новим обичајима да се приближим свету... Учинило се много, то је истина, али да се то одржи, треба, као што рекох, велике снаге и још веће љубави неколиких покољења... Снаге би се нашло, али љубави не видим... У Великопољској разбојства, убиства, а спремају се побуне... С Борковицем је тешко и мучно; или га треба привући и умирити, или сломити... А и ту, ближе нас, доста је разузданости... Да имам сина...

Прекиде наједаред и спусти главу на груди. Нико се на то не одазва, јер на свакога паде с тим речима, тешка брига. Сваки мишљаше о наследнику, а тај ће да буде краљ угарски Лудвик, ако пристану сталежи на сабору.

Али дете сестре Казимирове и анжујскога кнеза, то већ није чиста пјастовска крв, каке би био рођени син Казимирев, баштиник његових осећаја и мисли, његових смерова и планова. Ко је могао наслућивати, каки ће краљ бити тој земљи туђин кнез по васпитању и традицији?... У соби беше мртва тишина. И опет, за час, подиже Казимир главу и, загледав се у озбиљно, сурово лице Љељивитино, понови још једном с уздахом:

— Да имам сина...

Јашко од Мељштина живо се трже и, забацив главу као обично, кад што тврдо науми, поче:

— Милостиви господару, краљица Аделајда...

Казимир махну силовито руком и устаде. Лице му доби грозан израз, из очију сипаху варнице.

— Лудвик — рече — мој сестрић, наставиће započeто дело; наставиће га добро, надам се у Бога, ако Свемогући не реши моју ствар друкчије и ако одреди да одем са света без потомка... А нека нико не тражи од мене, да чиним оно, што превазилази моју снагу, да притиснем на своје срце оно, што ми је мрско и одвратно...

Краљ говораше полагано, наглашаваше сваку реч а, по лахком дрхтању у гласу, могаше се одмах познати, да беше узрујан.

Мало за тим пак стаде говорити о другим стварима, издајући заповести.

— Сад нам се ваља — рече — особито занимати Великопољском. Тако ми се чини, да је Борковиц онде зачетник свакога зла. Али је моћан, па га треба предобити и учинити чуварем тога права, које би он хтео да сатре...

— Опасна ствар! — примети Јашко од Мељштина.

— Ако се покаже опаким, сломићу га! — одговори силно краљ. — Али сада сам смислио овако: њему и Прецлаву, познањском кастелану, даћу у руке намесништво... старостинску управу. Тако ће пазити један на другога...

Љељивита заклима главом да не повлађује, али не рече више ништа, јер беше навикао да никада двапута не понавља свога савета. А краљ, осећајући да је он противан, као да тим већма прихваћаше ту мисао.

— Испитаћу још ту ствар — говораше — и, по својој прилици, тако ћу учинити. Требаће именовати и кастелана гњежањскога и војводу калишкога, а ваља наћи за то таке људе, који би дорасли да се опру сили Маћковој, да не би сувише порасла. Али данас се више нема каде за то... Размислите ипак о томе и донесите ми добар савет... Учинићу по савести.

Говораше Казимир испрекиданим гласом, заповеднички. Искао је савета, али свакн знађаше, да ће краљ учинити по својој вољи, како је рекао. Сви ником поникоше ћутећи, а краљ им већ руком махаше, дајући знак, о је саветовање довршено.

Изилажаху тада Јашко од Мељштина и Јануш Сухивиљк, а за њима Добек Фредро, кад ал' краљ рече томе последњем:

— Ти остани...

Устави се тада Бођча и остаде у соби, по

којој хођаше сада краљ, дубоко замишљен. Хођаше лагано, оборене главе, а Бојча, стојећи подаље, с великом љубављу и бригом посматраше краљевску прилику. И виде, како се та прилика, у пркос младости, већ мало погрбила; на бледом се лицу познаваше напор од мисли; светлост у очима час по час посукне од магле зловољности или туге; очи беху подбухле, на белом челу вијугаху се боре. Корак беше тежак и кашто чисто несигуран.

Добек уздахну.

— Још неколико година такога живота — мишљаше ојађен — па ће нестати снаге...

У том часу приђе му краљ и метну му руку на раме.

— Донко — прозбори — јеси ли из душе говорио оно, што мало час рече пред другима?

— Не лажем никада — одговори Фредро — а како бих смео теби, краљу, лагати? Тако је, како рекох: Ни један краљ није толико учинио...

Казимир одступи од њега малко, па га гледаше проницавим погледом.

— А ипак се сви буне! — повиче. — Јеси чуо? Зову ме краљем сељачким, па и жидовским!... А за што? Та у статуту је успешно зауздано жидовско неверство и кајишарство...

— Повластица Болеслава Побожнога... — поче Добек.

— Да! — прекине Казимир — протегнух је на читаву државу... зајемчио сам жидовима сигурност и погодбену слободу насеља... Зар би било боље, да је онако, као у другим земљама, где их спаљују на ломачама... Ти знаш добро, Донко, за што сам то учинио: да се подигне трговина, да се новац промеће. Новчани трг им морадох предати, јер ко би га се примио?

— Презиру их сви — упаде опет у реч Добек — па се бојим, да не ће кад год и ту доћи до таких смутња, као у другим крајевима.

— Не ће! — повиче краљ, а очи му заблисташе огњем. — Нека се само диже трговина, нека процвета богатство, нека буду зидани градови место дрвених, па ће се сви уверити и заћутати...

— Да Бог да! — рече Добек. — Само с богатством расту свакојаке пожуде, жеља за раскошношћу...

— Обуздаћу ју! — одговори краљ, погледајући Бојчу испод очију, као да хоћаше да зазре у њему скривених и неисказаних мисли. — Обуздаћу раскошност!... — понови. Али боља је и она, него онај мрак, у коме је народ трајао дане, него оно дивљаштво, које беше у обичајима, него она жеђ за ратом, која је тискала на непромишљена дела и сатирала снагу. Зову то простим обичајима... па и Јашко од Мељштина, мудар човек непрестано чезне за њима. Али није то могло тако вечито остати, јер бисмо заостали, док други одмичу напред...

Краљ говораше с великом силом, гледајући преда се, и наједаред заћута, дубоко замишљен.

— Јашко од Мељштина — одазва се за час Добек, полахко, пазећи на сваку реч — мудар је човек и не говори против вас, краљу, не говори против ваших замисли... само против онога, што се рађа из раскошности... против раскалашности!...

Казимир се жацну.

— А, знам! — повиче — шта вам је свима на уму... Па и ти, Донко, хоћеш нешто да кажеш, а гуташ... Говори само! знам, шта вас гризе... Гризла вас је Рокичана, гризе вас Естерка!... С поповима идете против мене, против вароши и богатих грађана, против жидова и њихове слободе... С поповима идете... за њом — за краљицом!

Бојча ћуташе, а краљ, крупним корацима, стаде јурити по соби и млатати рукама у љутини.

Најзад прискочи Бојчи и зграби га за раме.

— Је ли тако? — запита, гледајући у њега муњевитим погледом, — за њу... за краљицу сви се заузимате?

Бојча диже главу и јасним очима погледа у лице Казимиру.

— Милостиви господару! — рече поузданим гласом. — И Јашко и ја волимо вас верно, али тим нас већма боли, што вас нисмо кадри у свему одбранити од других...

Краљ охоло погледа и, пустив раме Бојчино, махну руком.

— Одбранити!... — понови. — А ја ћу се сам одбранити! — плане. — Немиле жене не ће ми натурити нико... нико! Ни папа, ни бискуп, ни ви! А шта вам је до те Аделајде? нероткиња је... не могу с њом да живим... волео бих умрети... не могу!

Глас краљев дрхташе од силне узрујаности; лице се мењаше, добијајући суров израз.

— Закон божји... — поче Бојча.

Али краљ му не даде даље да говори.

— Закон божји поштујем! — прекиде. —

Храмове градим у славу божју... Ту у Кракову цркве св. Ђурђа и св Михајла; у Сандомиру, Вишљици, Лашницама, Сољцу, Корчину; манастире у Ленчицама и Пјотркову... А бискуп ми прети новом клетвом... јер њему је стало само до његове власти, до десетине, до тога, да мене понизи!

Кад доконча Казимир те речи у највећој љутини, отворише се врата и смелим кораком уђе онај, коме беше слободно, у свако доба, стати пред краљевско лице — Јашко од Мељштина.

Глава му беше, као обично, уздигнута горе, али поглед мрачан, лице забринуто.

Приступи краљу и рече:

— Бискуп Бођанта шиље... свештеник Аљбрик чека...

Казимир забаци главу.

— Чекао сам ја читав дан... Шта носи?

Пан од Мељштина рашири руке:

— Ништа ново... остаје при своме. Саблазан, вели, траје; краљица не пристаје — не може бити развода...

— Нека иде даље! — крикне краљ.

Јашко Љељива ни да се макне, а на Казимира гледаше проницавим погледом.

— Слуга божји... — прозбори полакко — не приличи...

— А ја сам божји помазаник! — повиче краљ и исправи се читавим телом с великом мајестетичношћу.

Савлада навалу гнева, али му се на лицу познаваше чврста воља. Стиснута уста беху бледа и дрхтаху.

Пан од Мељштина спусти главу и опет ју подиже.

— Бискуп је слаб — рече — за то није могао брже одговорити, сад је пак послао Аљбрика... још и другим послом...

— Не!... — прекиде Казимир — нека иде! Знам, о чему хоће да говори. Наследна ствар Отона од Пиљце, војводе сандомирског, који, с мојим допуштењем, купи општи данак на добрима злоцким, што но припадају бискупији... а бискуп би хтео да то буде његово... Допустио сам и не одустајем! Реци му то, нека иде!...

Добјеслав Фредро се приближи.

— Краљу! — прозбори с молбом у гласу, — милостиви краљу, саслушајте Аљбрика...

— Рекох! — пресече Казимир и окрену се, дајући руком знак, да је узалудно свако салетање.

Пан од Мељштина ни не мишљаше да салеће. Гледаше само на краља тужним очима и рече врло достојанствено:

— Бискуп није никада нападао на краљевско величанство. Вршио је и врши само оно, што му је заповедно да врши св. отац... папа Климента VI.... Глас Христова намесника највиши је глас...

Рече, и као да беше сигуран, да ће се те речи, пре или после, одазвати у срцу краљеву, не додаде више ништа и изиде.

Краљ дуго ћуташе, окренут прозору, чупајући одећу на грудима, а после повиче Доцку:

— Видиш, Бoњчо, хоће ту да господаре!... Хоћаше већ да преоблада Грот, претеча Бођантин, и он прећаше клетвама, али сам онда попустио. Грот беше заслужан, олакшавао ми је неприлике с Крсташима, био је свет човек. Попустио сам... ал' видим да сам зло учинио, јер ето и тај Бођанта хоће да се испне нада мном... баца клетве и новима прети, па ми заповести шиље по својим викарима. А ја то не могу трпети!... Није доста крвави пример Барачкин...

Суздржа се краљ и погледа мрко преда се. У мислима му се нацрта прилика свештеничка, висока, сухоњава, обријана, мршава лица, упалих очију, које се светљаху заносним огњем, када смело, дрско бацаше на краља клетву због раскалашна живота...

Стресе се краљ и одмахну рукама, као да хтеде одагнати ту успомену...

— Нисам ја крив... — шапну полугласно. — Казао сам да га протерају... рекох Кохану: ради с њим шта знаш, само да га моје очи више не виде, а он је то тако разумео, да га сутра дан утопише у Висли... Нисам ја томе крив! — додаде гласно, — али сам готов да молим од папе опроштења, јер ми успомена на тога свештеника лежи на души као камен... Молићу... понизићу се пред Богом, али нека ми тај Бођанта не издаје заповести! Нека ми ослободи руке од тих веза, које ме спутавају... Нека не учини то за ме, него за државу, која нема правога наследника... Нека ми не шиље слугу својих с заповестима и клетвама! Дође ли сутра тај Аљбрик, па ми почне што говорити, запушићу му уста и истерати га!...

Добјеслав приступи ближе.

— Милостиви господару, — рече умиљато. — Изволи послушати речи Јашка од Мељштина... умери гнев и не изазивај љуте мржње... Ја сам твој веран слуга и желим, краљу, да те сви воле!...

Говорећи то, саже се руци краљевој. Његове речи, управљене срцу, дирнуше краља. Погледа на Фредра, а с лица му нестаде гневна израза.

— Боњчо, мој Боњчо! — рече за час лагодно — добар си и веран, знам ја то. Али данас не могу говорити с тим Аљбриком... Нека дође сутра; сад сам сувише узрујан и нисам за се сигуран... треба да се умирим, успокојим.

Пружи Боњчи руку и опрости се с њим...

Хтеде да остане сам, са својим мислима. Навађиваху оне као бујица у главу и срце, будећи силовит немир. Кад изиде Фредро, дуго још ходаше по соби, стискајући рукама врело чело. Не беше сведока, у тој самоћи могаше дати одушке узрујаном срцу. Сатираше га та борба, коју вођаше, жељаше да јој учини крај, али узалуд тражаше начина.

— Помирити се с Аделајдом — мишљаше. — Одрећи се свију срдачних осећаја, савладати одвратност... није могуће!

— Никада! никада! — шапутаху бледа уста.

И дође му на памет судбина државе, у опасности због тога, што нема потомка. Лудвик ће срцем бити у Угарској, не ће наследити мисли Казимиревих, читаву зграду, тако мучно подигнуту, одржаће, ако не сруши... А да се ослободи тих веза!...

И опет, као пре, изиде му пред очи висока, сухоњава, озбиљна и сурова прилика свештеника Баричке... Гледаше у њега очима без блеска, погледом мртвачким.

— Убио си га, разблудниче! — шапуташе неумољиви глас савести. — Постао си гори од Бољеслава Смелога, јер ниси у љутини, него смишљено учинио злочин... Уложио си руку на слугу олтара, и хоћеш сада да имаш мирну мисао и срећну будућност!... Клетва је на теби, охоли краљу... клетва!...

— Не... не! — понављаше Казимир, бранећи се. — Невредни слуга учини злочин, не ја! Не хтедох твоје смрти, свештениче, не хтедох... Слугу, који ме је верно служио од детињских година, удаљио сам за то испред свога лица... Жао ме је за Кохановом, јер ми беше веран; ал' сам га отиснуо. Послаћу у Авињон; молићу опроштења... само нека те страшне везе попуцају... Престаће саблазан... уклонићу милосницу, предаћу се сав на службу Богу и земљи... али мрске везе нека попуцају!...

Сагнуо главу на груди, склопио руке као за молитву и стајаше тако непомично, пред великим златним крстом, који вишаше над постељом.

— Христе!... — шапну — не казни... смилуј се!...

Необуздана мисао леташе опет и задржа се на лику, што но га виде не давно први пут, и о коме све чешће мишљаше, као о будућој својој жени. Јадвига глоговска појави се у мислима тако јасно, као да је на јави: висока, бела, етерична, са златним почеоником на глави, с изразом замагљености и поноса на обличју: лепа, као богиња, узвишена, као краљица, недомашна, гипка, као санак. Окружаваше ју као нека бела магла, провидна, и звуци лутње, на којој тихо, из даљине, свираше Улрик цитраш... Казимир осети, како га раскошна језа пролази од пете до главе.

— Да је она! — уздахну. — Не бих се окренуо од ње, као од оне... љубио бих ју верно, а син би јој био наследник тога престола и баштиник мојих мисли...

И опет га кроз проникну гнев на неумољивога Бођанту.

— Није њима стало до врлине! шапну — није до тога, да се учини крај саблазни, него до господства нада мном, до понижења мога, до власти!...

У тај мах зачу се неко шуштање на улазу. Подиже се тешка завеса и појави се на вратима малена, неугледна прилика. Човек тај имађаше ипак на себи кићено одело, свилено, туђега кроја, као оно на анжујском двору. Одело то беше црне боје и кусасто; чакшире широке, на коленима закопчане и утегнуте око бедара узаним појасом; кафтан кратак, саборан на грудима, а рукави широки од рамена до лакта, ниже тесни. Преко плећа беше пребачена сабрана кабаница и једва допираше до бедара.

Уђе тај човек, па се стаде обзирати по соби малевим проницавим и удиљ немирним очима. Лице му, без бркова и браде, смежурано, могаше из далека изгледати младо; али из близа одаваше, својим браздама, искусне године, беше сухоњаво, испупчених образа, а тако жуто, да би било мртво, као сухо обличје мртвачко, да не беше очију, које гледаху из дубљине главе, пуне ватре и живота. Коса, тамне боје, беше кратко подшишана и наjежена као чекиње, а на слепоочницама тако зарасла, да чело беше уско, као стиснуто и четвероугласто.

Стаде на прагу смерно и покорно, на проницаво гледаше краља испод очију.

Казимир оштро погледа.

— Кохане! — крикну — како смеш амо улазити?...

Кохан притрча и паде краљу пред ноге.

— Милостиви господару! — завапи са сузама у гласу. — Казна је љућа од греха... Ја сам желео теби добра и мира, најсветлији краљу, па ето изгубих све... није ми слободно, да те служим!...

Говораше то клечећи, молећиво узнесених очију и руку.

Казимира прође кроз душу тај глас вернога слуге, на чије је услуге навикао од детињства. Окрете се од њега, да не покаже узрујаност, а руком даваше знак, да одлази.

Кохан се не мицаше.

— Господару мој милостиви! — шапну. — Поврати ми своју љубав, па ћу ти бити веран као пас. Не молим ни за што, него само да те могу служити, макар заборављен, невидљив. Нека ми буде слободно ући господару своме онда, кад ме нико не види... И тако ништав створ, као што сам ја, може кашто донсти занимљив глас, који лакше чује, него ко други и који може да буде добра опомена...

Краљ ћуташе, а Кохана то осоколи па говораше даље, не дижући се с колена:

— С тешким јадом у души, отиснут испред лица свога милостивога господара, лутао сам сада далеко по свету и наслушао се свега и свачега... Бејах и у Жарновцу...

— Био си! — крикну краљ, па се окрете Кохану читавим лицем — је си ли видео краљицу?...

— Видео сам — одговори Кохан; — сенка је само остала од те жене... болесна је... смртно болесна...

Казимир се жацну. Лице му доби диван израз: немира, бојазни, а уједно оживљења.

— Болесна... — понови — та има онде свега, што јој срце зажели?...

— Има свега — потврди Кохан — али нема слободе. Чезне, плаче, очаја у тој тамничкој осами... Ландграф, отац јој, кад дознаде, да је оболела, хтеде доћи, али се боји...

— Чега се боји? — запита Казимир.

— Твоје моћи, краљу, — одговори Кохан.

И додаде тихим, смерним гласом, гледајући удиљ молећиво на Казимира:

— Да смем, као некада, рећи реч... молио бих те, милостиви господару, да сада покажеш милосрђа... Знам поуздано, да би сада и краљица, осећајући се близу краја, јер је болест тешка, страшна сушица, пристала на све... па и на развод...

Казимир стаде ходати по соби у великој узрујаности.

— Је л' ти говорила то? — запита за час.

— Јасно није рекла ништа — одговори Кохан — али је наговештавала, да би пристала на жеље краљевске, кад би јој се дала већа слобода, да може поздравити оца свога у Жарновцу.

Краљ застаде замишљен.

— Мој Кохане — рече за час — забране своје, што се тебе тиче, не могу још за сада опозвати... ту у двору не можеш бити код мене, док поп Аљбрик не донесе, из Авињона, апсолуцију за Баричку... Али ме можеш служити иначе... Кад је краљица као што велиш, болесна... ваља се показати добрим. Иди у Жарновац и однеси моју заповест свима тамошњим и пограничним старостама, да не чине никаквих сметња доласку и одласку ландграфову, кад он усхте да дође, а краљици у замку нека дају већу слободу... Иди у Жарновац...

Кохан се још не дизаше с колена, него се привуче до ногу краљевих, па их обгрли стискајући.

— Није то доста, мој краљу — рече за час. — Да се та ствар добро сврши, ваља кога потаћи, да ласкаво приволи ландграфа на развод. Тако ми се чини, да краљичин отпор не потиче од ње, него му је врело из Касела, од ландграфа. Он не ће, да му ћерка престане бити краљица и подбада ју, да никако не пристаје на развод...

Краљ гневно скочи.

— Знам ја то! — крикну. — Гоља је... Није могао да ми исплати кукавна мираза, а хоће да ме поносито зове својим зетом! Ја се не ћу упуштати с њим ни у какве преговоре...

— Други би ипак то могао учинити... — шапуташе Кохан — и то успешно...

— Ко то? — шапну живо краљ.

— Најпоузданији пријатељ ландграфов, Јан од Борка, рођени брат пана Маћка Борковица, који је сада у Кракову, и могао би...

— Маћко је ту! — крикну краљ. — Треба да се састанем с њим и то што брже...

— Кампсор ми је говорио — примети Кохан, очевидно радостан због утиска, што но га учинише његови планови на дух краљев —

Кампсор ми је говорио, да је пан Маћко био данас код њега у гостијоници.

— Коханe! — одазва се ласкаво Казимир, гледајући на милога слугу — ти си ми веран... знам ја то. Али сада мораш још трпети покајање... Сутра ће се можда поп Аљбрик кренути у Авињон, а кад дође натраг, вратићеш се и ти к мени. А сада удеси тако, да пан Маћко дође амо у јутро, рано... Говорићу с њим, нека иде брату, у Касел, а одмах ћу му дати и лепу награду, ако ми савије ландграфа... А ти часа не почаси, него иди у Жарновац и изврши моју заповест...

(Наставиће се)

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Свршетак)

У Риму, где је, свеж телесно и душевно, омладину уводио у физијологију човекову и с највећом се вољом бавио емвријологијом, коју му је Бишоф толико препоручио, и физијолошком кемијом, којy је преко Мулдера тако био заволео; у Риму, где је са своји ученици с године на годину збирао плодове својих и њихових испитивања у „Untersuchungen zur Naturlehre des Menschen“, од којих је први део издао у Турину на немачком језику; у Риму, где је у Сенату устајао да говори, кадгод је напретку, човечанству, слози, науци, народној срећи и народном здрављу затребала његова потпора, кадгод је неистина, ограниченост, тесногрудост гонила на одбрану; у Риму, где је, испуњавајући позив свога живота, служио патничком човештву и предњачио мислиоцима; у Риму, у престоници Италије, где је радио Ђордано Бруно и Савоњарола, Данте и Уго Фосколо, Рафајило и Микеланџело, Галилеји и Волта, Санторини, Спаланцани и Моргањи, Баљиви и Салваторе Томаси — онде је њему, мудрацу, песнику и природњаку, вијологу и медицинару, добро дошао био поздрав са равнога његова завичаја, из земље Еразмове, Рембрантове, Хујгенсове, Берхавове и Дондерсове. А у том нидерландском научнику, који је Нидерландску подичио на обали Некара, на циришком језеру, на жалу „dove l' Po discende“ и на Тибру, не само да су били стопљени природњак, лечник и филозоф, него су спојени били дари осећаја, уобразиље, јунаштва.

Осећаја за ученике, за које је у његовим грудима било најтоплије срце, и за које је, кад год је било потребно, стао на мегдан; осећаја за пријатеље, којима је свим срцем био одан; осећаја за несрећне, потиштене, боне телом и душом; осећаја за лепо у књижевности, коју је тако помњиво пратио, да је, као но индиски какав набоб злато и бисер, раскошно око себе расипао најлепша места из песникâ свега света, нарочито из немачких и талијанских; осећаја за лепо у музици, којом се и сам бавио; осећаја за лепо у образовним уметностима, тако да се свагда загрејао, кад год је стао пред које ремекдело талијанске уметности.

Уобразиља у науци, на коју су у пређашње сухопарно време преко рамена гледали, не улева нам више страха својим заводљивим блеском (ср. Молешот, Узрок и дејство у науци о животу, 1867, стр. 8). Она је за напредак науке исто тако потребна, као и посматрање и испитивање. Међу обојима гради она мост, који не сме водити преко у ништа, него многим родовима васпоставља чврсту, непорушиву везу међу дальим сферама природне појаве и мисли. Колико ли се душевне снаге утроши у то, да се насртај уобразиље и насртај факата тако уреди, да се све хиљаде и сви милијони појава у макрокозму и микрокозму, у живој и мртвој природи, у душевном и телесном животу човека и животиње, јављају пред нама као изливи *једне једине* појаве: вечнога кретања материјина! Па каква ли дивна дела ствара уобразиља, кад ју, као у Молешотовим предавањима, води жеђ за познањем, најплеменитији хуманитет, слога, поштовање туђега мишљења, осећај за све што је лепо, те ствара уметничке створове, који услед хармоније међу обликом и садржином чине органичну целину!

Па онда *јунаштво*, да човек каже све, што зна, што му уобразиља казује и што човек иначе себи ма само и дошаптава. Зна човек у напред, да ће наћи противникâ, па чак и међу пријатељима и поштоваочима, који му пријатељски

хоће да докажу, како је своје појмове и системе истина узео од јаве, али није, као што захтева природњачка метода, у сваком случају испитао јаву, како се према његову „Mihi constat“ ставља „Ignoramus“ и „Ignorabimus“.

Опиру се и противе толики, које човек и најбољим смеровима вређа у најсветијим њиховим осећајима; опиру се они, који су собом задовољни, троми, равнодушни, опиру се сви, који и не слуте, колико ту јунаштво треба, да човек гласно и јасно проповеда, што се од науке му тражи.

Да, једна од најбољих врлина Молешотових јесте његово јунаштво. Сав његов живот јесте низ јуначких мисли, јуначких речи, јуначких дела! Смело и отворено каже, што мисли да се мора казати, не питајући, како ће њему бити, равнодушан према похвали и покуди. Кад мора бити, каже оном, који или што му је најмилије, и најсуровије речи. Тако не преза, да године 1848 у немачком једном часопису (Archiv für physikalische Heilkunde стр. 473: Die medizinischen Lehranstalten in Niederland) на ругло изнесе ограничено, тесногрудо стање у својој отаџбини, а срџби својој, што у земљи, где живе и раде Дондерс и Van Deen, на катедру анатомије и физиологије на првом свенаучишту у земљи зову некога непозната, овим речима даје одушке: „Нидерландска треба да има снаге, да се одрече свога провинцијалнога Ја па да се у величанственом тренутку васкрса као једно осећа са великом немачком отаџбином. Никаква Пруска, никаква Аустрија, никаква Холандска, него Немачка! то је једина лозинка, од које Нидерландска може очекивати свој спас“. Али и он има снаге, да се сам себе одрече, да своје, тада исказано, мишљење назове „будаластим“ те да отворено и свечано на рођеном свом језику опозове своје речи, које је написао године 1848.

Не само Италија и Нидерландска, не, сав образовани свет, гдегод вреди слобода мисли и речи, гдегод вреде права и дужности човечанства и индивидуја, ваља да ловор-венац метне пред ноге том човеку, који је у Сапијенци у Риму учио друге мудрости, који је у Хајделбергу, Цириху, Турину и Риму створио читаву школу младих снажних заступника науци о животу, и који није живео себи, него целом човечанству: „non sibi, sed aliis!“

Андрија М. Матић

О СТИХУ И ЈЕЗИКУ ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“ У ОДЛОМКУ ИЗ VIII ПЈЕВАЊА „СУНЧАНИЦА“

(Свршетак)

О језику. О особинама језичким цијелога „Османа“ в. чланак Јов. Живановића у „Стражилови“ 1888 и у књизи му „О срп. језику“ стр. 233—261. Овдје ће се обратити пажња само главнијим особинама овога одломка.

Гундулић пише југо-западним говором српскога језика, тачније: дубровачким дијалектом тога говора како се говораше у првој половини XVII вијека. Данас се ни у Дубровнику већ не говори сасвијем тако.

Опће карактерне црте Гундулићева језика према данашњем књижевном су: њеки гласовни закони имали су ширу вриједност него данас, на пр. грлени гласови мијењали су се испред *и* и код замјеница и придјева те се говорило у 1 пад. мн. мј. многи, *мнози*, лаки *лаци*, тихи *тиси*, таки *таци*; у деклинацији и коњугацији чуваху се још њеки старији облици, у синтакси има такође њеких особина а у рјечнику доста ријечи, које се говораху и говоре само у Дубровнику и околини.

О наглашавању је већ њешто речено код стиха. Од гласовних особина овога одломка напоменућемо ове: кад дође *-ст* на крају ријечи свагда се губи *т*, на пр. старос 5, влас 6, дванаес 10, лијепос 18, младос 27, радос 29. — Старом ѣ одговара као и данас у херцеговачком у дугим слоговима *ије* у кратким *је*. Напоменуто је већ да се *ије* обично узима у стиху за

један слог. Него има доста случајева да ѣ одговара *и* на пр. *свијем* и *свим*, *свих* 8, *прид* 21, *гди* 39, 45, 46, и *гдје* 76, *пристоље* 86, *приста* 10, *присели* 37; ну највећма бива то ради стиха, на пр. *прикувику* 8, *стрила-цвила*, 10, *вриме-зиме* 27, *лита-хита* 29, *липа-сипа* 40, *озира-истира* 50.

У *деклинацији* долазе стари 3, 6, 7 пад. множине: dat. pl. *дједим* 5, (према проном. декл. мј. *дједом)*, *заповједим* 20, *рукам* 15, *нами* 70, (изједначен са instr. мј. *нам*); instr pl. *дјелим* 4, (мј. старијега још *дјели*), међу *госпојами* 70. *пастирим* 96. (мј. старијега *пастири*); loc. *у руках* 5, *на устијех* 24, *у них* 13; gen. *с билег* 15. Ријеч *дан* има acc. pl. *дни* 32, 41, *око* и *рука* немају дуалне облике него у gen. pl. *очи* 28, 53, 97, *од рука* 87. *Коса* има gen. sg. *од коси* 22 као ствар *ствари; пјесан* (данас *пјесма*) има стари acc. pl. *пјесни* 43. У једнини сачувао се стари локал: *на тли* 40, *на свити* 75. Код замјеница долази dat. sing. правилно *кому* 100, *тому* 52. У сложеној и проном. деклин. изједначен loc. са dat.: у погледу *љувеному* 23, у слободну граду *овому* 87, у срцу *свому* 51, по *једному* гласнику 65, (и код нас се каже *у чему*, *о њему*, *по свему*). Ништо има gen. *ничеса* 54, као и данас још у њеким јужним крајевима. Замјеницама се додаје *ј*, сеј, сегај, тој.

Као што се код нас каже *мога* мјесто *мојега, кога* мј. *којега*, тако се и у Дубровнику према *ки* (старо кый, наше *који*) говораше кȃ, кȇ, мј. која које. кӣх мј. којих, *ку* коју; а послије и свȇ свӣм мј. своје својим, твȃ твȇ, твоја твоје, мȇ моје па и кȏ = како.

Код *глагола* у инфинитиву губи се *-и* на крају као и данас у југозападним крајевима: плакат' 10, обљубит' 15, казат' 20, брат' 25, бјежат' 39, разврћ' 43, нађ' 44, дат' 45. — Необични су за нас императиви: *хита'* 29, *сповјеђ* 48 (старо сповѣждь). *рец'* 50, *виђ* 100 (старо виждь). — У партиципу активном скупља се *-ао* у *-ȏ* као и код нас: дошȏ 1, остȏ 9, пȏ 49, слишȏ 77 и т. д. — Њеки глаголи пете врсте иду по 1 раздјелу а не по 2: зачинати-нам 34, простирати-рам 46, помагати-гам 101. — Аористи *иска* 36, *влада* 59 од трајних глагола нијесу данас у обичају. — Необични су облици за нас: *бивши чуо* 37, *шлући* 78, *хтећ* 92, *ријећеш* 71 (од глагола *ријети*, рећи), *нећ'*, не ћеш 49.

У *синтакси* има и њеких особина, које се развише утјецајем талијанскога језика. Мјесто gen. објективног и присвојног често долази приједлог *од* са gen.: *жеља од љубави* 16, *игра од радости*, *од весеља* 16, *срце од ћерце* 17, *глас мио од свирали и од дипли* 26, *пристоље од слободе* 86, и т. д. Тако је и мјесто простога instr. приједлог с падежем: *кроз намјеру* 8. — Често долази повратно-присвојна замјеница мј. саме присвојне: срце од свȇ (своје) ћерце мј. његове ћ. 17, у рајском лицу *свому* мј. њеном 23. — Од личне замјенице трећега лица има gen. за присвајање: *ње* љепоту 14 мј. њену, *ње* дика 30 мј. њена, у погледу *ње* 38 мј. њеном, *них* државе 61, мј. њихове, *них* град 79, мј. њихов. — Има често пасив гдје не би морао бити: ну се од цара бјеху обљубиле 59. — Финална реченица исказује се са *за са infin:* за изнаћи 1, за нађ' мир 44, за нађ' 62. — Има примјера гдје долази gen. pl. мј. acc. ну ово ће бити просто замјена облика: свих мј. све 8, кӣх мј. које 18; сасвијем је чудно: *кȏ за златнијех браше прама* 40. — Ред ријечи је друкчији у ст. 65 *кȇ ми су* мј. ке су ми. Каже се *ми двојица* мј. нас дв. у стиху 68.

У *рјечнику* има много ријечи које карактеришу говор онога краја, па пр. *љувен* (од љубвен, љубаван), *ер* (јер), *ну* (свагда тако а не *но*), *тријеби је* (треба), *четр*, *угрски*, и др. а све су у тексту протумачене.

Тих. Остојић

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Наставак)

Анселмо је, тражећи по краљевској и по Колберовој библиотеци, нашао неколико рукописа, веома знатнијех за старине цариградске. Они су му тако прионули за срце, да их је без икакве намјере преводио само за то да себи задовољи. Пријатељи му говораху, да та дјела наштампа, и он их послуша. Овијем дјелима у рукопису дода друга дјела, донде већ штампана, која су с онијем била као нека цјелина, и наштампа све 1711 год. у Паризу у два дебела свеска на цијелу листу с натписом: Imperium Orientale.[1] У дјелу има различитијех карата за топографију, двије карте о цариградском царству у вријеме Константина Порфирогенита, обје од академика Делила (Del' Isle, Delisle) итд. Дјело је приказано Козми III. Хвали га особито за то, што помаже књижевницима, као што су му радили и стари. Спомиње, како су к његовијем старијем пребјегли Палеолози, Ласкари, Хрисолоре итд.: magna eruditae tum Graeciae lumina tamquam ad tutissimum facto naufragio portum appulerunt. Tanta autem benignitate ac munificentia clarissimi illi exules ab Atavis Tuis excepti sunt, ut non tam veterem patriam amisisse, quam novam meliorem reparasse semper sibi visi fuerint. У предговору каже (стр. I): Cum annis ab hinc *novem* Codices MSS. Bibliothecae Regiae evolverem, incidi in Codicem Graecum n. 3058. 4· inscriptum *Patria* seu Origines Urbis Constantinopolitanae. Из овијех ријечи видимо, да је већ год. 1702 (1701 год. у прољеће бијаше још у Фиjоренцији, а 1702 год. већ је у Сен Жермену, како се види из овијех ријечи а спомиње и Монфокон на поменутом мјесту) прегледао рукописе у краљевској библиотеци. На IV стр. говори о приређивању Константинова дјела „De administrando imperio", које је први пут наштампао Joannes Meursius, Lugduni Batavorum in 8. Он га је испоредио с рукописом (старијем око 500 год.) у краљевској библиотеци и поправио погрјешке. При крају вели: Denique versionem totius libri multis in locis emendavimus, auximus, totumque opus animadversionibus illustravimus. Quanti autem faciendum sit hoc Porphyrogeniti opus, in quo plurima habentur historicis ac geographis vel ignota, vel ab eis silentio praetermissa, nemo vel mediocriter doctus ignorat. На крају је другога свеска већ споменути коментар (Animadversiones), у којем у предговору спомиње неку словенску граматику у рукопису[2], из које је преписао ћириловску азбуку (у неколико облика). Ова је граматика знатна због старине, јер је написана 1643 г.

Бандуријево дјело „*Imperium orientale*" огласише заслуженом хвалом „Acta Eruditorum" (у Липисци, Лајпцигу) 1712 р. 385—491; 1713 р. 49—54. На дјело навали Казимир Уден (Oudin), који је из почетка био монах Премонстранац у Паризу, а послије, пребјегавши у Холандију, постао Калвиновац. Уден се наљутио на Бандурија, што му је показао једну погрјешку и рекао му „fallitur Casimirus Oudin". С. Масон наштампа спис К. Удена („Histoire Critique" VII, VIII св.)

1718 год. наштампа друго своје велико дјело „Numismata"[3]. „Prospectus" овога дјела изађе 1714 год. у „Journaux dès l'an

[1] Дјело се зове: Imperium orientale sive antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae: quae ex variis scriptorum Graecorum operibus et praesertim ineditis adornatae, Commentariis, et Geographicis, Topographicis, aliisque quam plurimis monumentorum ac nomismatum tabellis illustrantur, et ad intelligentiam cum sacrae tum profanae historiae apprime conducunt. Opera et studio Domni Anselmi Banduri Ragusini, Presbyteri ac Monachi Benedictini e Congregatione Melitensi. Parisiis MDCCXI. Cum privilegio sacrae Regiae Majestatis. [p. LIV + 214 + 448 + Indices = Pars I—III = I свезак. — Pars IV = II свезак = Praefatio, 449—1018 + Animadversiones (= 142 p.) + Indices.]

[2] Ево шта каже Бандури за ту граматику: Alphabeta vero Sclavonica, quae Tabella prima pag. 118 a nobis exhibita repraesentant, exscripsimus ex Grammatica Sclavonica MS. quae asservatur in Bibliotheca Colbertina num. 3876, cujus hic titulus: Grammatica Sclavonica scripta per Joannem Vsevicium Sclavonum celeberrimae Academiae Parisiensis studiosum Theologum. Parisiis Anno a Nativitate Filii Dei 1643. Alia vero Alphabeta Sclavonica, quae sequenti pag. Tabellâ secundâ exhibentur, exscripsimus ex Thesauro Linguarum totius Orbis, Gallico idiomate conscripto, authore Claudio Duret.

[3] Потпун је натпис: Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos. Accessit Bibliotheca Nummaria, sive Auctorum, qui de Re Nummaria scripserunt.

1714“. Из натписа видимо, да се Бандури потписује као библиотекар Козме III. Послије смрти Маљабекијеве замоли Анселмо то мјесто, али му војвода допусти, да се зове на својијем дјелима библиотекар великога војводе тосканскога, а то управо нигда није био. Ово је дјело приказано тадашњему регенту, војводи Филипу Орлеанскому. У почетку је дјела „Bibliotheca Nummaria“ на CXXVI страница. У њој је попис и кратка оцјена дјела, која раде о нумизматици, а то је у неку руку историја нумизматике. Ову је историју нумизматике прештампао 1719 год. проф. J. A. Фабрицијус у Хамбургу и то: in Νομισματοφίλων Germanorum gratiam cum notulis et indicibus. (у четврт. 1—248 стр.). „Bibliotheca Nummaria“ приказана је жени Филипа Орлеанскога. У писму, које је управио на Филипа Орлеанскога, каже Анселмо: Cum igitur ex Italiâ profectus, Lutetiam, hoc ineunte saeculo, venissem admodum adolescens, id usu atque experientiâ meâ cognovi quod spe praeceperam, venisse me scilicet in amplissimum quasi quoddam emporium disciplinarum omnium, ubi et literae florerent, et literati essent in pretio. Nihil itaque mihi fuit antiquius, quam ut pro captu meo paulatim imbuerer artibus iis, quas qui tenent eruditi nominantur. [За „Numismata“ исп. Acta Eruditorum 1718, p. 385—392. Mémoires de Trevoux 1720, p. 684—720. Исп. још: Historiae Bibliothecae Fabricianae Pars V (у Волфенбитлу 1722) p 248—250. — Bibliotheca historica .... J. G. Meuselius Vol. V P. I (Lipsiae 1790) p. 127—133].

Прије неколико година (вели Фрере) прибави нашему Анселму Пигетније, посланик војводства Парме, те буде примљен у бенедиктовски ред св. Јустине у Падови. 1715 год. именује га краљ „странијем почаснијем академиком“ француске академије заједно с кардиналом Гвалтеријем. По трећем чланку правила ове академије од год. 1701 само су два странца *могла* бити почасни академици (Histoire I p 27, Mémoires XVIII p. 25 у биљешци). С почетка се Анселмо дружио с некијем Напуљцем, опатом Ламом, који је дошао у Париз нове философије ради и од жеље да види Малебранша, чија је дјела читао. Овај човјек брзо досади нашему Анселму и он се с њим растави прије него што је свршио *Imperium orientale*. Послије нађе бољега друга, гласовитога дела-Бара, с којијем се спријатељи. Велики му војвода омалену плату окрене у пенсију, коју је у реду добивао до смрти пошљедњега великога војводе J. Гастона. До год. 1724 становаше Анселмо у Сен-Жермену. Те је године постао библиотекар војводе Орлеанскога, преселио се у краљев двор и добијао плату. Послије некога времена није био по вољи војводину двору у Фијоренцији, што му се није по вољи свршило неко договарање, које је било предано Анселму код војводе Орлеанскога. Онда је озбиљно мислио, да наштампа Никифора и Теодора, али му папа не допусти, да изврши своју намјеру.

Више је пута на њ наваљивала костобоља и то доста често и дуго. Каткад би трајала по три или четири мјесеца, па и кад би престала, био је тако слаб, да није могао радити стално.

Умро је 14 јануара 1743 год. од костобоље, која га задави за четири дана. Његов је друг Кувеј (Couvay) добио његова писма и биљешке (papiers) и његове збирке.

Opera et studio D. Anselmi Banduri, Monachi Benedictini, Regiae Magni Etruriae Ducis Bibliothecae praefecti, et in Regiâ Academiâ Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academici Honorarii. (I св.=p. CXXVI+544+2 приказа (посвете) + пријеглед + регистри итд. II св. = p. 777 + додаци + регистар итд.)

(Свршиће се)

В. Ђорић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Антон Будиловичъ. **Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы, сочиненіе — —. Увѣнчано первою кирилломеѳодіевскою преміею и издано иждивеніемъ С-Петербургскаго Славянскаго благотворительнаго общества. Въ двухъ томахъ: I. томъ: Очерки образованія общихъ языковъ южной и западной Европы, стр. VIII + 436; II томъ: Зарожденіе общаго языка на славянскомъ востокѣ, стр. 374. Печатано по опредѣленію Совѣта Императорскаго Варшавскаго университета. Ректоръ *И. Щелковъ.* Варшава, въ типографіи**

Маріи Земкевичъ, Краковское-Предмѣстье, II. 17. 1892. — Ово обилато дело изазвало је велику сензацију у научноме свету, а у првоме реду међу светским научницима модерне лигвинстике. Говорило се о њему и код нас, као у овоме листу прошле године (бр. 38), где је само у кратко изнесен мален извод из опширне оцене Пипинове о овоме делу; у овогодишњем „Јавору" је обелодањено мишљење Брауново о томе; а од осталих аукторитета у томе послу нарочито су рефлектовали на то својим критичким судом знаменити филолози и језичари, и то међу првима француски слависта *Луј Леже* (в. „Стражилово" 1893 стр. 191), који је стручно промотрио историски развитак свих слов. језика и испоредио га са развитком језика руског. За тим је о томе у најновије доба проговорио учени слависта *В. Јагић* [у Archiv f. slav. Phil. XV, 3 (в. „Стражилово" 1893 стр. 303)] који је познатом својом логичном оштроумном критиком врло згодно карактерисао ово дело. Но најлепше је приказао, оценио и објективно гледиште обележио у овоме питању чувени руски критичар и литерарни историчар *А. Пипин* у својој опширној оцени тога дела, која изиде у руском историско-политичком журналу „Вѣстникъ Европы" за год. 1892 у свескама за април (4) и за мај (5) и то у свесци за април на стр. 762—804, а у свесци за мај на стр. 302—341. Дело вреди читати са студијом само уз ову стручну и скроз објективну оцену Пипинову, у којој је учени критичар изнео врло јасно принципе, по којима може који језик постати општим не само у управном и државном послу, него и у књижевности и читавом културном унутарњем животу целога племена. Ми не можемо друкчије приказати ово дело, него што га је приказао учени Пипин, с тога ћемо се држати у главном његових начела и мисли. Ово дело је само по себи веома опсежно и сведочи о великој и дубокој студији писца свога. Писац га је саставио на распис награде од стране петроградског словенског благотворног друштва од 13 маја 1885 приликом хиљадите годишњице после смрти св. Кирила и Методија. Напред, пред предговором у првој свесци, излаже писац, чијом се све помоћу послужио и које је научнике у томе послу упитао за савет. У самом пак предговору (V—VIII) оправдава своје становиште и свој поступак, тврдећи да се може решити питање о општем језику словенском, и износи историске податке о језицима старе и нове Јевропе. У целој првој свесци су сабрани такови историски подаци у развитку старих и нових језика, а нарочито језика грчког, латинског, италијанског, шпањолског, француског, енглеског и немачког. Овде је без сумње сабран обилат историско-литературни материјал по најбољим лингвистичким и литерарно-историским изворима и по томе је ово дело врло поучно и пуно лепа градива за упоредну историску граматику. Но само начело и гледиште, са којега писац полази, и тенденција његова, која служи као основ овој његовој теорији о „општем словенском језику", квари цело ово градиво у обради му. Као што лепо опазише Пипин, Јагић и Л. Леже, писац је и сувише публицистички израдио овај посао, дао му је и сувише полемичко обележје, тако да се и у историском делу огрешио где где о органичну свезу историских момената, ређајући их онако, како је то захтевала њег ва историско-политичка тенденција. С тога је то дело изгубило научни карактер. Особито је писац погрешно приказао историски развитак грчкога језика и његових дијалеката (I, 6—31); мало је довео у свезу културно-историски живот грчкога народа са развитком његова језика. У опште се кроз цело дело провлачи та махна, што брка смер и средство,ремети каузалну везу међу антецедентима и консеквентима. Исто тако стоји с другом главом (32—69), где се говори о „општем" латинском језику, о противности латинскога генија грчкоме, о географским, племенским и културним разликама старих Италика, о идеји јединства у Италији и провинцијама римске империје, о дијалектичним односајима старе Италије, о превласти латинског говора над осталим разречјима, о развитку његову на неиталском земљишту, о литерарној обради старих италских дијалеката, о архаичној латинштини и њеним променама у свези са живим разречјима, о узроцима надмоћи латинскога говора као општег у Италији и провинцијама, о последицама тога и закључак из свега. Ту је истина сав историски преглед италских говора и разречја, али је мало речено о *правим* узроцима те појаве, што је латински говор постао општим говором целе Италије и римске империје. Тај факат није писац обележио као културан појав, колико би требало. У трећој глави (стр. 70—128) говори се о образовању „општег" италијанског језика, и то: о судби старих италских дијалеката после пада римске царевине, о дијалектичним односајима Италије у доба Дантово и доба садашње, о претежности појединих италијанских разречја и о њиховој узајамној разлици, о постанку „општег" италијанског језика, о Дантову сведочанству о њему и о критици његове сицилијанско-еклектичне теорије, о односају Дантова језика према латинском, француском и провансалском, о широким историско-дијалектичним основама Дантова језика, о тосканским стихијама и о личној индивидуалности песниковој, о даљој судби Дантова језика, о реакцији латинској, о делању Петрарке и Бокача, о писцима у доба ренесансе, о утврђењу „општег" италијанског језика и карактеристика његова у XVI веку, о дијалектичним књижевностима у Италији XVII века и о препорођају у XVIII—XIX веку, о манцонизму и критика на њ, о новим италијанским књижевностима; о узроцима превласти тосканског разречја и о последицама тога. Овде је такођер приказано богато градиво из историје итал. језика и књижевности, но најзанимљивији моменти културног живота у Италији су тамно изнесени, тако, да се не може јасно извући оно, што би могло послужити као доказ тврдњама пишчевим. У четвртој глави (стр. 129—177) расправља се о образовању „општег" шпањолског језика, и то: о дијалектичним односајима пиренејског полуострва у свези с његовом племенском и историском судбом, о основним скупинама ибро-босанских говора и њиховим разликама, о односају им с осталим романским језицима, о степену узајамног им сродства, о старини данашњих скупина, о претежности појединих говора, о почетку књижевне обраде дијалеката: каталанскога, халехског, португалског и кастилског, о игемонији кастилског дијалекта у књижевности и државној управи, о дијалектичним књижевностима у Шпанији у најновија времена, о португалском језику на по се, о узроцима и последицама превласти кастилског дијалекта, о значају сепаратизама. У петој глави (стр. 127—254) говори се о образовању „општег" језика француског, и то: о гало-романском језику, о три ...чине његових разречја и о разлици њиховој

у свези са језицима старе Галије, о књижевној обради старих говора: окцитанских, средњеронских и ојлских, о превласти иљдефранског говора, о борби му с језиком латинским, почетак „опћег" француског језика у XVI в., о новопровансалској ренесанси, о узроцима и последицама превласти иљдефранског говора као „опћег" француског. У шестој глави (стр. 255—326) говори се о образовању „опћег" енглеског језика, о дијалектичним одношајима данашње Велике Британије, о основним језичним скупинама са разликама им и старином, о књижевној обради англосаксонских говора: нортумбреког, кентског и весекског, о препорођају англосаксонских дијалеката и о њиховој књижевној обради у XI и XII в., за тим у XIII—XIV в., о превласти мидландског говора у XIV в., о значају Чосерова, Гоуерова, Виклефова и Ланглејева рада у том, о успесима „стандарда" у XV в., о дијалектичној књижевности у XVI в., о Шекспирову значају у постављању стандардских норама, о дијалектичним књижевностима најновијег времена: дорсетској, шотландској и ирландској, о превласти стандардској, о узроцима и последицама превласти мидландског дијалекта као „опћег" енглеског језика. У седмој се глави (стр. 327—419) говори о образовању „опћег" немачког језика, и то: о простору немачког језика и дијалектичним његовим поделама, о периоди готској и англосаксонској, о књижевности старој високонемачкој и о дијалектичним јој особинама, о почетку немачког „императорског" језика, о књижевној обради дијалеката: алеманског, нидерландског и саског, о власти латинског језика у цркви, о Лутеру и његовој реформи у језику, о противницима му и присталицама у XVI в., о противницима му и присталицама у XVII в., о моћи тога језика у XVII в., о дијалектичним књижевностима новог периода, о језичком сепаратизму нидерландском, и скандинавском, о узроцима и последицама образовању „опћег" немачког језика. На крају прве свеске говори писац у опће о образовању заједничкога језика на основу поређаних историских дата, из којих — морамо рећи — доста идејално и самовољно изводи махом субјективне закључке. Ту се говори истина о свима узроцима и чињеницама, које стварају заједнички језик, како с поља, ван језика, тако и изнутра, у језику; писац још додаје, како су несретни они народи, који немају заједничког језика, на шта више наговештава на крају и неки „опћи" човечји језик, којим би говорили сви људи на свету, но докази су, као што изгледа, доста лабави за тако замашну тему. Сем тога има много ствари, које се не могу потврдити у науци о језику, јер наш писац не сматра језик као природно-социјални организам, већ као нешто, чиме човек може оперирати по својој индивидуално-субјективној вољи. Друга је свеска посвећена искључиво словенским језицима; писац такођер износи историске податке и о овим језицима, тражи аналогне појаве са седам већ испитаних језика старе и нове Јевропе, те тако тежи да одговори позитивно на питање: да ли се може створити један опћи језик за све Словене? Писац и сувише лако решава то питање у позитивном смислу. Ова друга свеска састоји се из пет глава, напред су неке претходне напомене, у којима писац тврди да се могу применити неки аналогни појави осталих „опћих" језика на словенске језике и предлаже план за то; у глави првој (стр. 3—25) говори се о три главне скупине словенских разречја, и о секундарним им поделама, о релативној свези одељених скупина, о сродству њихову, испоређује се њихова подела са дијалектичном поделом других европских језика, даље се говори о старини слов. језика, о губицима на Западу и добицима на Истоку. У другој глави (стр. 26—168) говори се доста опширно и разложно о развитку и судбини црквено-слов. језика и његову културну значају и историској важности његовој. У трећој се глави (стр. 169—236) говори специјално о развитку српског, чешког, и пољског језика на земљишту смешаних слов. разречја, ту је у кратко приказан и историски развитак српског језика од Немање све до садашње српско-хрватске перијоде; чешки језик од доба хуситских ратова па све до садашње борбе чешког језика са немачким; пољски језик од најстаријих времена па до данашњег доба. Четврта глава (стр. 237—295) говори на посе о *руском* језику, који је по мишљењу и доказивању пишчеву у првом реду позван и згодан, да буде свесловенски језик. Ту писац подробно говори о историским дијалектичним погодбама за развитак руског језика, те погодбе поставља — морамо признати — доста субјективно, držeћи се свога личног уверења, да само руски језик *мора* и може постати свесловенским. За то износи у овој глави подробно све успешне ресултате, што их је показао руски језик не само у Русији, него и ван ње на Истоку и Западу. У петој глави (стр. 296—357) говори и износи теорије о обради „опћег" слов. језика, доводећи per analogiam у свезу сличне историске појаве из старијих времена; износи и уповољну облику приказује теорије о томе питању: Ј. Колара, Влад. Ригера, што се тиче књижевне узајамности словенске; а теорије Јурја Крижанића, Јана Херкла, Мат. Мајар-Зилског, што се тиче вештачког образовања „опћег" слов. језика; а за тим износи посебне теорије и мисли о образовању једног од слов. говора за свеслов. језик, као теорије Добровског, Пухмајера, Ј. Јунгмана, П. Ј. Шафарика, М. Хателе, К. Кузманија, Годжа, Љ. Штура, Фр. Подгорника, Орешковића, М. Полит-Десанчића, П. Срећковића, М. П. Погођина, В. И. Ламанског, А. И. Добрјанског. Нò ове посебне мисли наводи писац прилично усиљено у прилог своме личном уверењу. Најзад долази завршетак (стр. 358—369), где писац тако рећи ликује, доказујући како *мора* руски језик и по својој каквоћи унутарњој и по својој раширености спољној постати наскоро заједничким језиком свију Словена. Како о томе мисли Пипин, врло је интересно а научни докази, који морају импоновати свакоме човеку од науке, далеко надмашају тврдње у овоме делу изнесене. Према томе ово опширно дело садржи у себи истина замашну тему, коју није писац обрадио *научно*, са свим објективно. По обилатом материјалу своме и по интересантности саме теме књига је ова без сумње веома корисна. Написана је лаким руским слогом. С тога, што је то питање занимљиво у науци о језику, осврнућемо се у опширнијој оцени више на ово дело, где ћемо говорити и о принципима ове теме. Дело ово топло препоручујемо.

Б. Пешта.

А. П.

САДРЖАЈ: Песништво: Сунчаница. Мрки Вук. — Поука: Јаков Молешот — Књижевност: О стиху и језику Гундулићева „Османа". Анселмо Бандури Дубровчанин. — Ковчежић: Књижевни прикази.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 26. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 27 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

У ДРАГИНОЈ ГРАДИНИ

Месец вири кроз гранчице,
Лишће ћути, цвеће дрема,
Сном се крепе мале птице,
У градини гласка нема.
Тек мом срцу мира није
Нит' му росни ваздух гове
Већ уз лиру жеље вије,
Тебе моли, тебе зове,
Нежно тепа, тресе жице:
Јави ми се, невестице! —
На древећу капље висе
Ноћне росе, дише трава —
Слети амо, не бој ми се,
Твоја добра мајка спава.

Па и чује л' шум у клети,
Помислиће: одозгоре
То анђелак тајно лети
Миром дворе да посети —
Чуј ме, злато, слушај жице,
Пожури се, невестице!
Под ружиним густим џбуном,
Где трепери лисје често,
Обасјано златном луном,
Мирисно нас чека место.
Ту ветрићи крилатићи
Тресу бисер вишњих суза,
Ту нам верни Љељо плете
Златне конце нежних уза

Па у послу љубавноме
Тихо шапће у самоћи:
Брже ајте, уживајте
Слатке даре кратке ноћи!
О, жури се, драго моје,
Звезде гасну, исток руди,
Кроз тишину пето поје,
С цвркутом се тиче буди,
Дахну јутро, рана влага
На јасне ми жице паде,
Издаде ми срце снага,
Са лире се уздах краде,
Преварене звоне жице:
О, сурова неверннице!...

Ленскій

ЈЕСЕЊА ЕЛЕГИЈА

Јесењих ево дана; време се зими клони,
А душу моју бону потајна туга гони.
Зелено, једро лишће дрвећем сада вене —
Свуд пусто око мене.

Небо је тако мутно — и њему валда жао,
На земљу јад и туга и сумор што је пао;
Навукле му се боре на огромно му чело,
На чело невесело.

Северац бије љути, фијуче пољем равним
А одјек му се губи у просторима тавним —
И атмосфера немо гласове ове прима
И стеже цича зима.

Ја не ћу сумор овај — ја хоћу сунце сјајно;
Ја не ћу јесен мрачну — пролеће хоћу бајно;
Ја хоћу јоште више: да увек цвати цвеће:
Ал' природа то не ће.

Гвозденом она руком над целим светом влада;
Мени пак тужну, бону остаје само нада
На оне дивне, ча́рне и миомирне дане —
Пролеће када гране.

1892 *Борис*

ДРАШКО

Приповетка **Стевана Радића**

У М—у, у Барањи, тик под соларом је скела, на којој се превози преко Дунава у аду. Половина има́ња М—ског је у ади те радним даном многи прелазе онамо, да обрађују своју земљу. Већ раном зором на скели је тако живо, као да си на вашару. Свака народност има своју компу. Мађари и Шокци, којих је у М—у највише, имају по две, три, а Срби, којих је мало, само једну. На компи редом су сваки дан по два „ордонанца" — иде то онако редом с куће на кућу, био богат или сиромах.

Тако је долазио ред и на Ненада Змајевића... Наслонио би се он онда на крман, сукао би дебеле брчине и погле́дао на бајир, да ли ће наићи каква српска кола... Па би се приближио кљуну компе и помогао оном, ко дође, да уведе коње без вреда. У М—у је већ од давна земана у моди држати чиле и бесне коње, те с тога има кад и кад муке, док човек уведе младо кљусе у компу — али, када је чича Ненад на крману, онда ни бригеша Причају, да је једном бесна ђогата ни пет ни шест, већ баш унео у компу!

Ко познаје чича-Ненада, а не зна за „регулу" о превежању на компи, чудио би се, од куд чича Ненад на крману? Ко ли, шта ли, сломи његов понос, па да га тако превије, да га доведе до крмана? Њега, најбољег газду у М—у, кога познаје велико и мало од сваке вере! Ко не зна за скупштину Срба земљоделаца, када набавише себи компу, и када је чича Ненад изјавио, да у том питању нема газда̂ ни сиротиње и да је он приправан први ступити у службу за опште добро — тај се збиља мора чудити... Шокцима то још и данас не иде у главу те га по који пут ослове:

„О, вирицу му, газда Ненаде, и ти баш..."

„Е, гле, а што не бих? За што ми је Бог дао ове мишице?..."

„Та знам, свићу му... Ал' виш, наш баћа Фрањо не би... а има мање него ти..."

„Ех, овде се на то не гледа... ја нисам бољи од других... Што имам, хвала нека је Богу, који ми даде вредне синове те раде..."

Такав је он. Газда, али се није попео. Има три сина као три сокола. Најстарији му је ожењен, средњи је на реду — дошао је скоро из солдачије — а најмлађи је још онде. Пуна кућа свега — али имао је Бог коме и дати. Не ћеш наћи у М—у Србина, који није код чича-Ненада попио чашу вина; не ћеш наћи сиромаха, који није у невољи добио осмак жита, па кад је требало новаца, смока и свачега. Сваком је он био добар. Имао је само једну слабост — био је до крајности попустљив према својој жени. Али га то није једило, јер је видео, да су такова и многа господа, а и страна Ксенија — жена му — чувала је достојанство куће...

Од како је оженио свога првог сина, као да му је нестало у души оне веселости, коју је дотле осећао. Неки су ово тумачили, као да је почело код њега тумбе.. Говорили су, како је узајмио од Чиве новаца, како је овај банкротирао, како су веровници узели меницу,... па за то је невесео. Но који су овако мислили, нису имали право. Ненад није никоме дужан, а менице је потписивао само својој „бранци", паорима. Бог ће га знати, за што је невесео.

Компа се напунила — још могу стати само једна кола. Шокац неки замоли, да га повезу, јер се њихове компе још нису

вратиле. Прими га чича Ненад, компа се отисну те се поче узвлачити уз Дунав.

Када дођоше до првог сокачића, повиче неко, да се компа притера ближе крају, јер је рад преко. Неки повикаше: Натрапало! Чича Ненад машу крманом, предњи се део компе судари са обалом, у компу ускочи човек средњег века, у господском оделу, и приђе чича-Ненаду.

„А која тебе, Грцо, невоља гони у аду?“

„А, која би, Нецо брате? Чујем, да се може добити земљице у аренду, па да и ја које јутарце ... знаш...“

„Жуље те новци ... а нека поплави, добићеш десет грозница...“

„Та, Нецо брате, како другом свету, тако и мени...“

„Та, но, но ... волем видити свога како напредује ... али да сам ја на твоме месту, не бих се толико копрцао. Стисни ти оне две три хиљадице под интерес па ћути. Немаш ни кучета ни мачета. Да си се бар на време оженио, па ... али сада је и за то касно...“

„Ко ти то каже, газда-Ненаде!? Гле, ти мислиш, да је и мене жега, киша... Та ја се још осећам као момче и баш сада мислим са свим озбиљно да се женим ... да се окућим. Знаш, ми мајстори — а ја још од малоће добро. Отац ми оставио мало имања ... што се нисам до сад окућио, криво је то, што сам тумарао по свету а био сам и избирач ... сада, нека је добра, блага, па и сирота ... да, да, газда-Ненаде, још ћемо ми кућу кућити!“

„Да, да, али која ће од таквих поћи за седа? Не видиш ли, да белиш...“

„Мислиш, не ће; та живиће свака код мене као тиче. Хвала Богу, имам свега доста. Ништа не ће радити. Та, човече, ето ти Илије Рашића ... има му шездесет година; остаде удов; ожени се па узе младу удовицу . . . па, ено је, шепури се као голубица — како је ко у чему срећан! ... Па Јован Зечевић ... нека му је сретно! има и три сина ... а?!

Чича Ненад се замислио иза ових речи, престаде за час крманити и стаде гледати у тихе вале дунавске...

„Лепо, лепо, брате! Али хоће ли дочекати, да децу изведе на прави пут .. Не ће ли рано остати сирочад?!“

„Сирочад?! Умре ли отац, остаје мати, која ће се у томе случају још боље прильубити уз своју децу, а кад је имања, нема сирочади. Да немам ништа, не бих се ни женио, јер бих помишљао на то... Тако, тако, драги мој; женићемо се, да, женићемо се...“

У том се компа приближила противној обали. Намести се ћуприја, кола се извукоше, чича Ненад се опрости са Натрапалом и крене компу натраг. Прешао је тај дан више пута, пред сутон се нашао на противној страни, да кући превезе вредне раднике.

Који пре дођоше, поседаше око Ненада па се упустише у разговор.

У разговору се чича-Ненаду оте поглед међу шипражје, кроз које је водила широка, глатка стаза. Отуд изиђоше двоје. Млад крупан момак, а за њим, поскакујући кроз шибље, крупна здрава девојка.

Чича-Ненаду севнуше муње из очију, обрве му се подигоше, усне задрхташе. Остали опазише узрујаност на чича-Ненаду те погледаше истим правцем.

„Гле Милутина!“

„Гле Јуле...“

„Од куд ово двоје сами?“ шапну неко.

Чича-Ненаду удари румен у образе. Људи се почеше згледати и чудити промени на њему. За што да му рука дрхће? За што му око пламти?

„Та ено јој и матере!“ шапну други.

„Гле баба-Ане! ...“

Из шибља се указа старица.

„Брате, што ти је газдинско, нађе се. Та Јула газдинска девојка па ни да погледа на нашег кога, а трче за Ненадовим Милутином...“

„Јесте, кад бих ја Милутину дао да узме којекога!“ плану Ненад.

„Е, мој Ненаде, то се може само тако говорити; кад дође до густа, онда се преокрене.“

„Та, све то намешта сна̂ му Мара. Она јој је род, па би се помамила, да не дође Јула у Ненадову кућу!“ зачу се неко из друштва.

У том оно троје дођоше до компе.

Опазише, да сви гледе у њих. Милутин погледа оца па се збуни. Скиде торбу са рамена, наслони се на ограду и стаде гледати у Дунав. Јула је смело, чисто изазивајући погледала на радозналце, а то још више разјари чича-Ненада.

„Иста она старија!“ шапну кроз стиснуте зубе а руком чврсто држаше за крмап, јер је вода јако дерала, те је могла компу окренути низ Дунав.

Више пута би погледао на Јулу и свога сина. Злобно би се смешкао и претио Јули погледом.

Дошавши на другу страну Дунава, под варош, изађе му син из компе и чича Ненад је видео, јесте, баш добро видео, како му син испод обода од шешира погледа за Јулом, а ова се смеши и једнако се осврће за Милутином, док не замаче за ћошак...

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

IV

Пред буром

Сутра дан стајаше Борковиц пред краљевим лицем. Дуго трајаше између њега и Казимира разговор, у коме краљ силом хтеде да похвата мисли и конце пана Маћка, а овај опет гледаше, да ништа не ода, него обратно, да проникне краљеве смерове.

Одлучио је тада да своје лукавство сакрије привидном великом искреношћу и неотесаном простотом. У напред већ наслућиваше, да тај Коханов позив крије неки тајан смер и да Казимиру мора бити потребна његова помоћ. За то и говораше смело и одлучно, не тајећи ни најмање, да грамзи за намесништвом у Великопољској.

Кад га краљ стаде карати због оне конфедерације, склопљене у Познању против новога права и краљевеских староста, пан Маћко се засмеја па и не мишљаше да се пере.

— Милостиви господару — рече — да нисам ја, био би ко други склопио тај братски савез... то су захтевали сви листом. А ја не могох допустити, да коловођа буде Наленч или Заремба, а не Борковиц... За вас не би одатле било никаке користи, а за ме би била ненакнадна штета, јер бих за увек изгубио владу међу властелом.

Говораше то неотесано, просто, рекао би, е је искрено. Гледаше дрско краљу у очи.

— Свакојако си сада — рече озбиљно Казимир — као коловођа те конфедерације мој непријатељ..

— Не... — одговори пан Маћко — да сам непријатељ, не бих дошао амо на позив. Нисам вам непријатељ, јер се надам, да ће ми краљ, који се брине за добро великопољске покрајине, помоћи да дођем онде до власти...

Казимир се осмехну на те отворене речи.

— Као ту, тако и у Великопољској — рече — рад бих да владу своју ослоним на оне, који су ми верни а најмоћнији су у земљи. Најбрже може тако да се заведе ред, јер за тима, који стоје на челу по роду и имању, повели би се и други. За то друкчије нисам ни мислио, него да теби, Борковицу, далем владу у Великопољској... Сад сам баш говорио господи у савету: Борковица хоћу да учиним војводом и њему, скупа с Прецлавом, да поверим старостинску управу у Великопољској.

Очи пана Маћка заблисташе. Хтеде нешто рећи, али се уздржа и само ником поникну.

— Само мораш — говораше даље краљ — свечано обећати, да ћеш угушити ону конфедерацију или братски савез... Хоћу да знам поуздано, да ћеш бити прави чувар реда и права у тој покрајини...

— Милостиви краљу — одазва се пан Маћко, који је гушио у себи радост и озбиљно поглéдао — тај братски савез не ће се никада окренути против тебе, а како бих могао радити против права, кад сам ја вођа савеза, а био бих чувар права?... Снаге имам доста, да разуздане натерам на поштовање...

Одговор беше лукав, али ипак беше у њему

истине, за коју знађаше Казимир, а то је, да је једини Борковиц, својом моћју, могао запречити буру и држати на узди немирне духове.

Прихвати за то, без приговора, одговор пана Маћка, и одмах за тим, врло ласкаво и дуго, стаде с њим говорити о великопољским стварима. Очевидно га хтеде упецати и предобити, али Маћко, осећајући, да краљ још није рекао оно најглавније, што је смерао да каже, беше удиљ на опрезу, одржаваше и на даље, у умереним речима, привидну неотесану простоту и чекаше.

Но при крају разговора очи му опет стрељаху ватрено.

Краљ стаде говорити о његову брату Јану и спомену о пријатељству тога брата с Хенриком, ландграфом хеским...

Одмах се пан Маћко досети на што краљ смера.

— Брат мој — одговори — нема приснијега пријатеља од ландграфа... одрекао се своје родбине ради те љубави... Ландграф ће исто тако све учинити за њега...

— Ваљало би — примети Казимир — да се брат твој макар једанпут окористи тим утецајем, па да учини пробитачност своме краљу, а не само краљу, него и целој држави.

— Од младости он онде борави — рече Борковиц. — Заборавио је јамачно на своју отаџбину, не зна њених потреба, ни људи... Ипак кад бих знао, кака је воља краљевска, можда би ми пошло за руком да га приволим...

А на те речи не могаше Казимир затајити радости. Борковиц му сам олакша мучни прелаз, еле без икака даљега оклевања разјасни му краљ у кратко и крепко, шта тражи од њега.

Не слућаше ни о какој подмуклости Борковичевој у тој ствари, не опази ни бледила на његову лицу, ни утиска, што но га чињаху на њега његове речи, а који се објављиваше у севању очију и дрхтању грчевито стиснутих усана.

Пан Маћко слушаше и размишљаше:

— Еле истина је, што ми рече Отон од Шчекаровица.. Краљ жели развод, а мојим и мога брата посредовањем хоће да склони ландграфа и Аделајду, да пристану на развод... И за то ми даје војводство и управу у Великопољској!... Хоће да буде слободан, да се ожени Јадвигом, а ја не могу допустити тога њена тријумфа, макар ме главе стало... Примићу се те ствари, да је у мојим рукама, јер да се повучем, прихватио би ју ко други... Само да ми пођe за руком тако говорити, да се краљ не досети по дрхтању у моме гласу, каки је пако пробудио у мојој души... Отићи ћу у Касел, али за то, да све ђаволе покренем против тога гнуснога краља...

Главу је оборио, а кад Казимир престаде говорити, овако ће рећи тишим гласом, који изгледаше покоран:

— Ниси могао, краљу, бољим рукама поверити ту ствар... Одмах идем у Касел, па ћу учинити, што се буде могло... Брат мој и ландграф једно су, за то је поуздана нада, да ће он, краљу, склонити ландграфа, да ти учини по вољи...

Казимир ухвати Борковица за руку.

— Ни не сањаш — рече — колико ћеш тиме за ме учинити. То ти не бих ваљда никада заборавио... А и сада сам ти већ захвалан за твоју готовост. А да можеш с већим достојанством ићи у Касел — додаде краљ с пријазним осмехом — изићи ћеш пред ландграфа, као војвода великопољски... Иди сада, војводо, па нека ти труд буде успешан...

Борковиц се саже чак до краљеве руке и бржe боље истрча, јер осећаше, да га заноси бесан гнев и да се за час може издати.

А краљ пливаше у радости. Мисао, што но ју избаци Кохан, изгледаше му изврсна, а разговор с паном Маћком испуни га уздањем.

— Сад сам га тим војводством — мишљаше — успешно упецао. Они ће онда, у двоје, склонити ландграфа, да пристане на развод.

И одисаше слободније, као да му спаде терет са срца. А тако беше добре воље тај дан, да већ беше готов и да с Бођантом докона ствар, да га не дражи. Кад, дакле, дође опат Аљбрик, дочека га врло пријазно и, не спомињући ни речце о разводу, отправи га у Авињон с молбом, да му се опрости убиство свештеника Баричке и да се одреди епитимија.

Још тај исти дан кренуше из Кракова: опат Аљбрик у Авињон, и Кохан у Жарновац. А пан Маћко са својом дружином, којој се придружише пан Отон од Шчекаровица и пан Миколај Пшонка од Бабина, похита у Касел.

Од неколико година није се видео с братом, а беше с њим у завади, јер Јан га некада наговараше, да се настани, скупа с њим, у Немачкој, а пан Маћко не хтеде да слуша тих савета и још их исмеваше.

Јан од Борка беше пристао, свим срцем, уз

немачке обичаје, матерински језик беше готово заборавио, и сав се одао на службу хеском ландграфу, коме често помагаше својом снагом и имањем. А та помоћ често требаше ландграфу, јер његова кнежевина не беше само малена, него и сиромашна, дрских пак суседа, различитих барона и грофова, беше онде приличан број, који се сваком згодном приликом дизаху против Хенрика, склапајући оружане савезе.

Кад је пан Маћко, пре неколико година, први пут био код брата, нагледао се онде свакојаких разбојничких дружина, које пролажаху кроз Хеску, а против којих се морало бранити. После витеза „Звезде“ иђаху витези „Лава, који риче“, па онда опет „Соколи“, или „Орлови“, а сви тражаху откуп или прећаху опустошењем. Браниаше се од њих Хенрик, како је могао, а најчешће склапаше с њима уговоре, весео, ако се ствар свршила угошћењем тих витезова и маленим откупом.

Пану Маћку то не беше по ћуди, макар што је и своју дружину саставио, угледајући се на те витезове, и редове јој попуњавао тим немачким витезовима. Не могаше се још да начуди брату, што хвали тај живот као слободан и независан и што се не мишљаше кретати из тога Касела, као да се занекао у њему. Оженио се далеком рођаком ландграфовом и већ му се често чињаше, да је сам кнез. На каселском двору беше велика беда, али још већа охолост. Сам ландграф, стар већ човек и изнурен од таква живота, изгледаше ипак, као да је владар велике државе, а постаде још охолији, кад је удао своју кћер Аделајду за краља Казимира.

Кад пан Маћко дође онамо први пут, све је радознало разгледао, али ако и не имађаше, за онда, још никакве власти, него држаше само пустињу кожмињску у Великопољској, ипак се смејаше подругљиво, кад га брат Јан стаде наговарати, да се с њим здружи и остане на каселском двору.

— Та ја бих ту скапао! — повиче, одговарајући на братовљев савет.

— Скапаћеш ти пре тамо у тој Пољској! - одговори злобно Јан, јер је од пријатеља свога ландграфа присвојио велику мржњу на Казимира и на свој народ. А ако — говораше даље — не скапаш на време, онда ће те удавити... Зар ти не знаш, шта се догађа у Кракову, шта је краљ учинио и властитом женом Аделајдом, ћерком ландграфовом?...

— Знам... знам... — прекиде га Маћко. — Гадна је као ноћ та ваша Аделајда. Еле зар је чудо, што ју је оставио? Твој је ландграф узео богате дарове, скинуо с врата ћерку а није платио тричава мираза, две хиљаде копа прашких гроша...

А на то Јан скочи од пакости, па псоваше по немачки.

— Ако није платио, платиће! — викаше. — А најпосле за што да плати? Или ваљда за то, што Казимир не само да неће да живи са својом женом, него ју још држи у Жарновцу, као робињу...

Пан Маћко се непрестано смејаше.

— Да сам ја краљ — рече — послао бих вам натраг ту Аделајду... Стара је, ружна и нероткиња... Шта му је стало до таке жене? А он јој још замак саградио!

И за то се љуто споречка с братом и растадоше се у гневу. Но гнев је тај охладнео после толико година и сад је пан Маћко, идући у Касел, размишљао мирно о свему томе, а разбирајући о краљевим намерама и о налогу, који му је дат, коваше заверу у души и смисли, да испрва ништа не говори, него да чека, док му се брат не исповеди и док не испита положај у каселском двору.

Не беше му то тешко. Невоља ту беше онака иста, као пре толико година, а потиштеност и жалост још већа. Судбина кћерина тишташе душу ландграфову као камен. Миловаше је он врло и рад беше, да је избави из несреће, али до јако не хтеде пристати, да Аделајда скине круну.

Последњи гласи из Жарновца беху врло тужни. Краљица се тешко разболела и очајно шиљала гласнике оцу, да ју избави. Тешка брига разапињаше срце ландграфово, да се постарао, погрбио и оронуо пре времена. Осим Јана од Борка не пушташе никога к себи и само се с њим непрестанце саветоваше, како да притече у помоћ ћерци. Али то не беше лахко. Стари ландграф бојаше се и да иде ћерци.

— Још ће Казимир и мене засужњити — говораше — да ме натера на приволу за развод... Ја пак не могу пристати на таку срамоту краљичину!

(Наставиће се)

СА СЛИКАРСКЕ ИЗЛОЖБЕ У БЕЧУ

На све стране се отварају сликарске изложбе. У Бечу, Паризу, Лондону и Риму већ су сликарске изложбе отворене, и сви часописи, политични и белетристични листови и поједине брошире кипте од критика на поједина уметничка дела. Има много званих и незваних, који изричу свој меродавни и немеродавни суд о овом или оном сликарском правцу, овом или оном уметнику. Некога обасипају хвалом а другога, који је тако исто хвале вредан, испрескачу, тако, да на себе навлаче силно огорчење. Па онда још ако је уметник миран и добре нарави, он слабо и мари за неумесна пребацивања и замерке критичареве, но ако је критичар нашао на сангвиничара уметника, то му овај заиста не ће остати дужан. Тако је познато, да је чувени француски сликар **Thomas Couture** ужасно мрзио критичаре, ко и уједно нису били и сликари. Он је као и стари славни талијански сликар **Paolo Veronese** држао, да је кадар само сликар оцењивати сликарске радове, а другим критичарима, који нису били уједно и сликари, један пут је подвикнуо: „Ако сте баш апсолутно приморани, да пишете о оним стварима, о којима немате ни појма, онда пишите најбоље о кокици, јер је то врло шкодљив зарезник, са њоме ћете се моћи врло добро разумети. Али само оставите оне на миру, који тако исто озбиљно раде, као и ми“.

Заиста и сам признајем, да то није најлакши посао, читаоцу приказати лепоту које слике. Није лако читаоцу слику тако приказати, да добије тачна појма о раду и подобности уметниковој. Критичари у опште приказују само некоје стране, некоје облике, али никад слику у целини, у њеној савршеној лепоти; та се лепота мора рођеним очима видети, а не кроз наочари овог или оног критичара, као што ни говорник није кадар оног својом речитошћу занети, који његова говора не чује.

Али како данас ми Срби још нисмо тако сретни, да имамо илустрованих листова, који ће доносити радове бар највећих светских уметника, то ћу се потрудити, да штоване читаоце „Стражилова“ овако упознам бар најбољим радовима бечке сликарске изложбе.

На овој изложби заступљене су све сликарске школе. Има довољан број слика од натуралиста, реалиста и идеалиста. Али сви ти уметници не показаше ни једне слике, која ће са свим верно карактерисати наш век. Нема слике, која показује генијалност уметникову, нема слике, пред којом ћемо и нехотице застати, која ће нас силом себи привући, која ће нас својом лепотом очарати, занети; нема слике, у којој се огледа силна, јака личност, ванредан дар, у којој одсјајује геније великана. Све су то још увек бољи таленти, који стварају лепа дела — и ништа више.

Што ми најчудноватије изгледа на овој изложби, то је, да су и ове мирне Бечлије отвориле врата модерним сликарима. Док се водила најжешћа борба међу разним сликарским школама по изложбама у Паризу, Минхену и Риму, од те се љуте борбе на бечкој изложби чуо само нејасан, таман одјек. Док се модерни правац у сликарству ширио из Париза у Немачку, Италију и Енглеску и онде стицао силних присталица, бечки су уметници остали са свим хладни према новој струји. Заиста врло чудновато изгледа, да су аустриски уметници могли бити тако конзервативни, да нису хтели признати ни најпростију, нај јаснију истину. Дуго и дуго нису хтели да увиде, да појаве слободне природе треба уметник да црта у слободној природи, а не у мрачном атељеру, украшеном тешким ћилимовима, старинским оружјем и испуњеним тицама.

Бечлије у опште не воле борбу, не воле буран и плаховит живот. Они су већ на далеко познати са свог мирног начина живота. Па као што воле мир у животу, тако исто нерадо гледају и борбу разних праваца у уметности. Слике бечких сликара одликују се нежношћу у осећајима и финоћом у изради, и врло ретко ћете међу њима наћи особењака у схватању или извођењу.

Бечки сликари околина (**Landschaftsmaler**) ретко ће се далеко упутити од места свога ро-

ђења. Они су за Беч привезани, јер се једино у њему добро осећају. Или ако случајно који даље оде од Беча, у стране земље ради штудије, опет свугде остаје прави Бечлија. Навикнути на миран живот у сваком погледу, нису хтели ни млађи уметници да ступе у борбу против многих застарелих академских правила, него су остали верни традицији. Но, по што се борба утишала по другим местима и духови се прилично умирили, по што су обе стране по мало попустиле и само се на тај начин дошло до неких позитивних резултата, то су мирне Бечлије попримили те резултате, и њих се сада придржавају при изради својих слика.

Но на овој изложби не воде бечки уметници главну реч, него странци. Од како се у вечност преселили прваци, најчувенији бечки сликари: Макарт, Канон и Шиндлер, од тада бечко сликарство никако да дође до оне висине, до које је ти људи подигоше. То су биле сјајне лучe на небу бечке уметности, око којих се груписале остале планете и трабанти и примали дивну светлост од њих. Од како се сунца погасила, ни трабанти тако више не сјају. Макарт, Канон и Шиндлер били су они људи, који су аустриском сликарству дали његов специјални карактер. Али на овој изложби нема таких радова, који ће репрезентовати специјално бечку сликарску школу. Она данас готово више и не постоји. Некадању сликарску школу Ралову репрезентују још неки чувени професори на бечкој академији лепих вештина, а остали чувени професори те академије као: Макарт, Канон, Карл Блас и Енгерт, нису могли створити никакву школу, јер на радовима њихових ђака, који су данас већ познатији сликари, врло се мало опажа утецај тих великана. Њихови ђаци раде добро и радови им доста интересују публику, али никад не могу гледаоца својим радом да занесу, да очарају онако, као што су то постизавали њихови учитељи својим радовима.

А сада да почнем са појединим изложеним радовима, и то ћу увек споменути само најинтересантније и најлепше у појединим групама, јер на овој изложби има до осам стотина изложених слика, од којих би само једна трећина могла издржати строжију критику а о оним осталима не вреди ни говорити.

Најлепши и најдрагоценији украс ове изложбе јесу портрети. Ту ћете наћи проста грађанина, богата фабриканта, озбиљна научењака, високу аристократију па и саму још неокруњену главу — бугарског кнеза Кобурга. Ту ћете наћи портрете госпођа и госпођица из свију друштвених кругова.

Но пре но што пређем на поједине портрете, ваља да напоменем читаоцу, да у опште постоје две врсте портрета. Прва врста приказује спољашњи вид и моментани израз које личности. Такав нас лик обично изненађује својим натуралистичким појединостима. Французи ту врсту портрета називају „лажном сличношћу“.

Друга врста портрета обично су резултати дубоке штудије самог оригинала. У таком нам портрету уметник верно приказује индивидуалност те особе. На лицу карактерише уметник њену унутрашњост — њену душу, Мислим да није потребно ни напомињати. да портрети ове друге врсте стоје на куд и камо већој висини него портрети прве врсте, и уметник-портретиста, који хоће да важи за портретисту првог реда, мора израђивати потрете ове друге врсте.

Портретиста ове друге врсте је и Пољак Кажимир Похвалски, нова звезда на небу бечке уметности, која сјаје особитом светлошћу. Рођен је 1850 у Кракови. Ђак је школе минхенске и паришке. 1890 године на изложби у Минхену прочуо се први пут као добар портретиста, и за своје изложене портрете добио је златну колајну. 1891 године био је награђен на изложби у Бечу и Берлину сребрном и златном колајном. Сада живи у Бечу. Похвалски је изложио четир слике, и то портрет Шелера и Куфнера, портрет кнеза Чарториског и кнеза Штаренберга. Особито је диван портрет кнеза Чарториског. Она глава у пуној светлости, сигурно израђена, показује уметника у сваком погледу, Као и остали велики мајстори у портрету, тако исто и овај великан врло лепо, брижљиво и верно израђује руке појединих особа.

На овој изложби видимо и радове старијих, бечких портретиста **L' Allemand'a** и **Grupenkerl'a**, професора на бечкој академији лепих вештина. Од млађих бечких портретиста изложили су радове Темпле, Голц, Визда и Кремер.

Има више портретиста из Немачке, но међу њима најбољи су Мар и Брит. Обојица најпростијим и најприроднијим средствима изводе најлепше умотворе. На њиховим портретима не видите никаквих, сјајних костима, него на први

поглед одмах вам у очи пада карактеристика сниљене особе.

До сада сам спомињао само мушке портрете, а сада ћу да пређем на женска лица. За мене је била најугоднија забава, посматрати — врло дуго посматрати она лица, пуна лепоте, пуна израза, оне мале нежне ручице, налик на руке у олимпских богиња; посматрати оне црне очи, које се могу наћи само у оној земљи, где цвату мирте и неранџе. Поред оног лепог и нежног лица привући ће вас увек те црне, велике очи, и не ћете бити кадри отиснути се тако лако од њих. За те очи нема поређења. Оне дубине и нежности у сјају, оног израза у осећању нема нигде. Кад гледате те очи, одмах вам падне на памет, што веле стари Грци, да су очи душа човекова.

Преда мном стоји лик младе, лепе Талијанке, преда мном је миомирисан цветак са топлога југа, пресађен овамо далеко на север. Њене лепе, црне очи, које крију неизмерну нежност, и црне трепавице допуњава бујна црна коса. Малена усташца одликују се неком чудном свежином и лепотом облика. То вам је ћерка аустриског сликара Еугена Бласа, који се родио године 1843 у селу Албану близу Рима, одакле је и жена му. Село Албано је познато са својих чувених лепотица. Сваке године иду онамо многи сликари да проучавају женске ликове.

Осим тога портрета изложио је још више лепих штудија. Сви његова радови у опште одликују се неком најивношћу у схваћању, природном и истинитом композицијом, милином, љупкошћу и нежношћу у кретању и изразу и лепим, хармоничним колоритом.

Преда мном је и други лик Немице плавојке, опет лепа и нежна лица и врло лепих очију, које говоре само о лепој будућности а не знају још ни за какву прошлост. То је рад сликара Карла Пробста, ђака бечке сликарске академије. Он је израдио више лепих портрета, али опет зато није у портрету прави мајстор него у genre'у. У свима његовим ликовима изражен је чист бечки тип, у којем пулзира права бечка крв.

То су за сада још пупољци нежна цвећа, који очекују прве зраке благог и топлог сунца, да их развије у најлепше и најмирисавије цветиће, које је кадро човека занети, очарати. Па има и овде тако лепа и мирисава цвећа, има неколико портретисаних госпођа из високе аристокрације. Кад погледаш оне очи, онај умилни поглед, одмах те обузимају друге мисли, други осећаји. Кад погледаш онај израз лица, и нехотице ти падају на ум женска лица из романа каког модерног францускот романсјера.

Тако погледајте портрет сликара Паперица. На финој наслоњачи седи млада госпођа у црној свиленој хаљини. На пуначку своју руку наслонила своју лепу главу, па тако погледа човека изразитим очима. Испод црне хаљине провирује мала ножица, обувена у црну чарапу и црну ципелицу.

Ко је рад да види лепу, елегантну женску ножицу, нека погледа ногу ове госпође.

А ко није разумео говор тих лепих ножица? Некада су биле а заиста су још и сада те ножице врло речите. Први пут кад су стале сигурно на земљу, одмах су и својим атласким ципелицама издавале своје мисли у сто разних кретања. Неком су, ко поред њих прође, говориле: „Мој брајко, иди полако даље, залуд ти је сва мука и труд, не губи то драгоцено време, ми за тебе не можемо ништа урадити“. Или су каквом ветропиру можда и нехотице довикнуле: „На колена доле, ветропиру, зар не видиш, од кад се већ мучимо, да ти кажемо, да ћемо све за тебе учинити, а ти нас и не разумеш“. И сада оне још увек својим лаким кретањем говоре, па многи их разуме а многи ни најмање не појми њихово лако кретање.

Ако ко хоће да види поноситу, достојанствену и одлучну госпођу, тај нека добро погледа и нека се задуби у поглед оне госпође у црном оделу, коју је насликао портретиста Беневиц Лефен.

Корачајући тако даље по овој галерији слика, наилазим још увек на ликове, који ме занимају својим благим погледом, осмејком лепих усташца, валовитом црном или плавом косом и многим другим дражима и лепотама, али вредно је поред тих лепотица да споменем још и друге радове.

(Свршиће се)

Беч *Павле Лагарић*

КЊИЖЕВНОСТ

АЛФРЕД ДЕ МИСЕ*

(Alfred De Musset)

I

Бијографију овога скроз и скроз субјективног пјесника написао је за француску публику његов рођени брат Павле, а за Нијемце познати новелиста Павле Линдау. Први је саставио врло интересантно, а богме кашто и пикантно причање, пу које ће једва коме изгледати непристрано. Линдау је, додуше, марљив, исцрпан, критички објективан бијограф, као што су у опште његови земљаци; али је његова књига одвећ тешко јело за обичне желуце. У Италији и у Енглеској је такођер више њих о Де Мисету писало, ама би се српски читалац слабо могао окористити њиховијем радовима. Не с тога, што су ти радови можда рђави, или површни, него с тога, што су састављени за публику, којој је бијографска страна, више мање, позната била, па није требало да јој односни писци велику пажњу поклањају. Јер је једно о некијем предметима писати за публику енглеску, француску или талијанску, а друго о истијем стварима писати за публику српску. Што је онамо, више мање, распредено и проучено било, то је у нас често пута . . . *terra incognita*; и с тога, док Енглез, Француз или Талијанац могу да се ограниче на то, да свог писца с једног самог, мање пречишћеног, или можда сасвим новог вида проуче, дотле је Србину потребно да започиње све *ab ovo*. Чега ради, ако му се и не ће, он мора да је своме субјекту уједно и критичар и бијограф. Према томе, да му посао не би испао каква неспретна компликација по туђијем дјелима (на која мора опет да се донекле обзире) или, у најбољем случају, какво досадно „разглаголствије“, то писац треба да је прожет оним осјећајем мјере, оном проницавошћу, која није свакоме у крви, а без које није могуће никога проучити, никога схватити, а најмање правог пјесника. Сјем тога, Србин писац треба да своје писање донекле удеси и према особитом укусу свог рођеног народа; пошто, бадава, неког обзира на специфичну ћуд своје публике треба такођер имати.

Најзад, има неких људи, неких пјесничких природа, у којих се заплетена „психологија“ страном писцу отимље сасвим; или, ако је он донекле и схваћа, а оно не може лако да је схвати, не може с њом да симпатише његова публика. Такав је, изгледа ми, случај и са Де Мисетом. Његова деликатна, нервозна природа, склоњена из прекаљене њежности и дивље страсти, приказује се обичном посматрачу у настраном, по кашто чудноватом виду. Ја бих рекао, да је само пјеснику дато, да прозре у суштину еминентно пјесничке душе, као што је Де Мисетова, те да проникне у тančине његове широке нарави и згоднијем ријечима испише роман његова живота. Нити је могуће у мало потеза његову погођену слику саздати. Ја се с тога одричем сваке претензије, да о њему овдје напишем критичну студију, или савршену бијографију, — тај би потхват у сваком погледу надилазио моје снаге, — него ћу просто да прибиљежим неколико карактерних момената из његова живота, и да нацртам угљенчићем његову литерарну физијономију. А то је оно, мени се чини, што је српском читаоцу за сад најпотребније.

II

Пјесник је овај огранак старе племићке породице, која бијаше уписана у „златној књизи“ француског племства, али се при том многи чланови њени одликоваше, и на глас изидоше, и мимо празне грбовске славе. Тако се, примјера ради, пјесников отац бијаше истакао као књижевник,

* Из нештампана рукописа: „*Моје симпатије*“.

и као такав је, у оном кавгациском XVIII вијеку, неколико памфлета издао. Ну, Алфред могаше опет, као и његов савременик Де Вињи, пунијем правом за себе казати:

J'ai mis sur le cimier doré du gentilhomme
Une plume de fer qui n' est pas sans beauté.
J'ai fait illustre un nom qu'on m'a transmis sans gloire.
Qu'il soit ancien, qu'importe? il n'aura de mémoire
Que du jour où mon front l'a porté.

Рођен 1810-те године у Паризу, прије него ће се одати „стихотворству“, остаде момак за дуго у двоумици, штоно талијанац вели, којем свецу да се завјетује. За неко се вријеме одаде учењу права и љекарства, али му се прво учини до зла бога сухопарно, а с другијем га за навијек омрази практично изучавање анатомије. Природна наклоност ка цртању наведе га скоро да се ода сликарству, и помоћу пријатељâ израде му родитељи да га чувени Делaрош прими у своју радионицу као питомца. Његови тад становаху на сеоском добру код Париза, те би се млади Алфред сваког у бога јутра у град спуштао а тек у вече на село враћао. Да би га вријеме прошло, ношаше увијек са собом по једну књигу. Једно вече донесе собом пјесме Шенијеове. Тај је дан имао одлучна утицаја на његову будућност. Очаран сјетнијем стиховима несрећног барда велике Револуције, занесе се момче тако у читању, да је све до мркле ноћи на друму одастао, и само га помрчина нагна да прекине читање. Вративши се кући, написа Алфред своју прву пјесму.

III

Мало времена затим приказа га један пријатељ задрузи младијех књижевника и умјетника, што се баш тада бијаше склопила, да утире пут покрету романтичком, а у којој се бјеше сјатио цвијет савремене интелигенције: Балзак, Виктор Хиго, Сент-Бев, Готије, Де Вињи и још двадесет њих. У тој се згодној средини његове дотле сталожене пјесничке својине као по чуду разбудише, и скоро угледаше свијета чувене »*Contes d' Espagne et d' Italie.*«

У оно ватрено доба, кад се псеудокласичари најжешће погањаху са романтичарима, појави се та књига међу завађену омладину као усијана бомба, што пукне па се распрсне. Французи назријеше у пјеснику новог барда, који не бијаше ни класичан, ни романтичан, ама пјеваше из пунијех груди, извијајући сасвим нове, дотле нечувене звуке. Мисли му не бијаху свуда нове, ни једнако пробране; ама он знађаше да их заодјене отмјеним, привлачним рухом, зачињајући их необичним досјеткама и живописним арабескама.

Ствар дотле нечувена — пјесник имађаше срца да у везаном слогу чак и вицеве прави, а богме кашто и да се усвојеним моралним законима руга. Његов стил бијаше право огледало усколебане му душе. Ма да му често на устима лебдијаше горки осмијех сумње, у срцу његову буктијаше опет пламен младеначког одушевљења и безграничне наде. Муза његова, вјерни тумач душевног расположења тадашње омладине, бијаше забацила обућу грчкијех богиња, назула ципеле са ројтама и стала несташно играти, подижући голом руком ускипјелу чашу шампањца.

Пјесник бјеше млад, лијеп, плав као херувим; тијело му бијаше мекано и витко, као у какве женице; љубљаше у велике луксус, веселе гозбе и богате хаљине; у спољашњем држању бјеше отмен, као какав витез средњега вијека. Његова љута рана бијаше пусто сиромаштво, те би се из петнијех жила упињао, да ту недаћу прикрије Ноћу сањаше само о раскошном богаству, о замцима и спахилуцима, о сјајнијем еквипажама, о цвијећу и убавијем женскињама.

Најзад му се срећа поче осмијехивати, и ако из далека: жене га стадоше мазити. Настањен у очинском дому, бијаше себи изабрао двије овеће собе, наиме ложницу, и красан, вјештачки намјештен салон, који му уједно служаше и за радионицу. У том би салону гдјегод чајао по неколико мјесеца, штедећи и пјесме пјевајући. За тијем би наједаред бануо у свијет, живио некоје вријеме као газда, трошећи немилице у одијела, у гозбе, пушећи најфиније цигаре и удварајући се најљепшим госпођама; па кад би тако разасуо до посљедњег новчића, а он би душу у се, па опет у своју самоћу.

IV.

Тај је живот трајао три, или четири године дана. У то доба поникоше некоје између најљепших његових младеначких пјесама. Испрва би их штампао у часопису *Revue des Deux Mondes,* па онда сабирао у посебне књиге. Бијеше то за њ доба младеначке бујности и дивљих полета, кад је пјесник јездио на крилима своје фантазије и себе најсрећнијим сматрао, кад могаше да потапше по врату несташна ждријепца, јал' поглади снијежне груди својој убавој јараници:

Oh! dans cette saison de verdure et de force,
Où la chaude jeunesse, arbre à la rude écorce,
Couvre tout de son ombre, horizont et chemin,
Heureux, heureux celui qui frappe de la main
Le cou d'un étalon rétif, ou qui caresse
Les seins étincelants d'une folle maîtresse!

Из његова су пера тада врцале најсмјелије фантазије; физична природа, као год и душа човјекова, трептила је и струјила у његовијем стиховима, као што трепте и струје људска уда у сликама Тицијановим. Описи бијаху по каштo сурови, ама ту суровост извињаваше страст, које бијаху чеда; његов веризам не бјеше узајмљено рухо, пука имитација еротичних барда из старине, или разблуђених пјесника XVIII вијека, у чијим би строфама била безочна постала и сама богиња стида. Не, он не бијаше смишљено безобзиран, ама пјеваше под утицајем младеначког жара; а кад је човјек у ватри, треба му много којешта опростити.

Опростити! Па збиља зар? Као да баш требају опроштења ови красни младеначки стихови, којима Умјетност застире чаровним велом скулпторну нагост, замјењујући тако одсутну Стидљивост:

Tout était endormi;
La lune se levait; sa lueur souple et molle,
Glissant aux trèfles gris de l' ogive espagnole,
Sur les pâles velours et le marbre changeant
Mêlait aux flammes d' or ses longs rayons d' argent.
Si bien que, dans le coin le plus noir de la chambre,
Sur un lit incrusté de bois de rose et d' ambre,
En y regardant bien, frère, vous auriez pu,
Dans l' ombre transparente, entrevoir un pied nu.
. . . . N'allez pas, frère, vous en surprendre,
La dame dont ici j'ai dessein de parler
Était de ces beautés qu'on ne peut égaler:
Sourcils noirs, blanches mains, et pour la petitesse
De ses pieds, elle était Andalouse et comtesse.

Cependant, les rideaux, autour d'elle tremblant,
La laissaient voir pâmée aux bras de son galant;
Oeil humide, bras morts, tout respirait en elle
Les langueurs de l'amour, et la rendait plus belle.
Sa tête avec ses seins roulait dans ses cheveux;
Pendant que sur son corps mille traces de feux,
Que sa joue empourprée, et ses lèvres arides,
Qui se pressaient encor, comme en des baisers vides,
Et son coeur gros d'amour, plus fatigué qu'éteint,
Tout d'une folle nuit vous eût rendu certain.

У осталом земљиште бијаше у тај мах врло подесно за сличну појезију. Романтична школа стјецаше све то већма симпатију подијељене публике, и њени органи дигоше у звијезде младог пјесника, који се скоро прослави и постаде признатијем љубимцем њежнога спола. Подстакнут добријем успјехом, одважи се момак и постаде још смјелији, црпећи издашном руком из своје богате фантазије. По некад би навлаш занемаривао форму, те остављао недотјеране своје најљепше саставке. Богат замишљајем, наслађиваше се канда тиме, што ће му неки сликови изгледати сиромашни.

Међу тијем појезија његова не бијаше још посљедњу ријеч казала; пјесник не бијаше још нашао срце, које би сложно са његовим било. Немиран, нестрпљив, уздисаше непрестано за идејалом, који се не ће моћи никад остварити, за љубављу, какве није можда никад било. Брат му приповиједа, како би се ноћу, без невоље, из постеље дизао, и бос по соби шетао, жалећи се на своју умишљену недаћу. У самој ствари, младоме сањалу требаше женица весела, па опет сјетна; поносита, па опет чедна; требаше му женица, која би уједно личила ропкињи и краљици; тајанствени цвијетак, који би с једне стране подсјећао на крваву ружу, а с друге на умилну љубичицу.

(Свршиће се)

Марко Цар

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Свршетак)

Остављајући стручњацима да оцијене вриједност осталијех дјела Анселмовијех, проговорићу овдје нешто о дјелу, које је за нас Србе од знатне вриједности, а то су његове „Animadversiones in Constantini Pophyrogeniti ll. de thematibus et de administrando imperio". За нас је најзнатнији онај дио овога коментара, који ради о оном дијелу Константинова дјела „De administrando imperio", у којем Константин говори о Србима и Хрватима. Већ у почетку каже: „librum vero de administrando imperio, qui, quod multa obtineat aliis historicis ac geographis vel ignota vel ab iis silentio praetermissa, difficillimus intellectu videtur, quo potuimus modo illustrare conati sumus, *praesertim ea quae de Dalmatia scribit*". За нас је штета, што у Константиновијем дјелима, која су прештампана у Бону, није овај коментар потпуно прештампан, а Бандуријево је дјело „Imperium orientale" ријетко.

У својем коментару тумачи неке ријечи код Константина, тако н. пр. ʼαποκρισιάριος (од тога *иоклисар* у Дубровчана), ζάκανα (закон) итд. (Исп. р. 303, 307, 309, 311, 348, 349, 351, 356).

На стр 273—275 говори уопћено о дјелима Константиновијем, те их хвали. На неколико мјеста поправља ријечи Константинове. Тако на пр. поправља Константина, гдје каже, да је Далмација „Italiae regio" (р. 300). Вели да се вара Порфирогенит кад каже. да „Pagani" значи у словенском језику „non baptizati". Каже да то није словенска ријеч, јер је употребљавају хришћански писци прије него што се знало за словенско име (longe ante Slavorum auditum nomen, p. 337). Каже да цар Дукљанин није саградио Дукље и да није по њему названа: non igitur huic urbi nomen Diocleotianus dedit, sed potius ille ab ea nomen accepit, quod in ea natus est, et a matre Dioclea pariter appellata, ut scribit Sex. Aurelius Victor . . . (p. 356. Исп. још р. 285, 297).

Он одбија речи М. Орбина, да је Словена било у Илирику прије (познате) сеобе. Одбија и тобожње свједочанство св. Јеронима, јер се код њега мисли језик латински (а не словенски). Каже да у дјелима Блаженога Јеронима нигдје није нашао ни трага словенскому језику, а да га је знао, био би га употребио у тумачењу св. писма, итд.; а гдје Блажени Јероним спомиње „patrium sermonem" или „nostratum linguam", сваки научник зна да ту треба разумијевати латински језик, итд. (р. 336, 366). Згодно каже (р. 336): neque audiendi sunt, qui de linguis et earum originibus scripserunt: opera quippe illa nugis plena esse comperio.

Познато је, колико су натезали наши стари, да докажу, да се лађа, на којој се вожаше св. Павао, насадила код острва Мљета (код Рата) а не код Малте, али Бандури као праведан судија каже (р. 366): sed num illud Pauli naufragium acciderit prope Melitam insulam maris Adriatici an vero prope Melitam maris Africi insulam, non facile ex Actibus Apostolorum cognosci potest; et meo quidem indicio quaestio illa insolubilis videtur.

Гдје је Анселмо у тумачењу погријешио, нијесу те погрјешке за оно вријеме знатне. Тако н. пр. нема право кад каже. да је *Дубровник* добио име од ријечи „*дубрава*" (Дубровник = дубр-ов-ник, дубр = дуб, храст) (р. 342). Тако нема право кад вели (р. 348), да је Βαγίβαρεία (= Баjиварија, Баварска) грчки покварена ријеч и да је = Babie Gore. Овдје се можда држао и Лучића, који исто тако тумачи, како је познато. Иначе је непоуздане ствари опрезно тумачио те додавао „fortassis" [исп. р. 350: Ραστώζα (= Расток), Δαλέν].

На више мјеста с поносом спомиње слободу дубровачку. Тако н. пр. пише (р. 337, cf. p. 336): verum urbs Ragusina nunquam Romano imperio paruit, sed ab ipsa sui origine *semper libera suis legibus regebatur;* quod quidem facile cognosci potest ex ipso Porphyrogenito. За тијем каже (р. 340): satis illustre est hoc Porphyrogeniti testimonium ad urbis Ragusinae, patriae meae, antiquitatem comprobandam; quippe nono se-

culo, Basilio Macedone imperante, Slavorum principum auxiliares copias ad Barium urbem recuperandam in Apuliam nostrates propriis navibus transportarunt, ut Porphyrogenitus adnotat; итд. На другом мјесту каже (p. 350): at non longe post Porphyrogeniti tempora Ragusina res publica a Serviae principibus terras et insulas obtinens *territorium terra marique dilatavit*, ut scribit Jac. Luccari in Annalibus Ragusinis.

Том се слободом поносили и други Срби.[1]

Свакако је знатно, што је наш научник мислио о најстаријем насељу нашега народа у Далмацији. Тако се н. пр. из његовијех ријечи (p. 350) — hic describit Porphyrogenitus regionem Croatorum, qui in Dalmatiae occidentali parte, tam maritima quam mediterranea, sedem fixere et regioni illi Croatiae sive Hruatiae cognomen dederunt, quod etiamnum in parte retinent. hos autem veros terminos Croatiae fuisse ostendit Lucius l. 2. — види, да је држао за јужну границу хрватскому насељу доњу Цетину. Уз Порфирогенитове ријечи: οἱ δὲ νῦν ἐκεῖσε οἰκοῦντες Ζαχλοῦμοι Σέρβοι τυγχάνουσιν (а садашњи су тамошњи становници, Захумљани, управо Срби) додаје он ову биљешку (p. 355): quomodo Serbli Zachlumorum terram occupaverint, pluribus capite praecedenti narrat scriptor noster (како су Србљи населили[2] Захумље, о том више приповиједа наш писац у пређашњој глави). Уз Константинове ријечи: τὸ δὲ Καναλὴ ἑρμηνεύεται τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἁμαξία [а Конавли значе у *словенском језику* коловоз (колни пут)] додаје он ову биљешку (p. 356): Canale seu Canalis sub dominio rei publicae Ragusinae, olim ager Epidaurius neque Canale seu Canalis regio illa dicta est, ut putat hic Porphyrogenitus, quod Canale *Serblorum idiomate* viam plaustri significet: nam, inquit ille, propter loci planitiem servitutes omnes plaustris praestant и т. д. Константин каже, да Конавли значе „у *словенском* језику“ (τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ) коловоз, а Бандури каже: није онај крај добио име Конавли како овдје мисли Порфирогенит, што Конавли значе „у *српском* језику“ *(Serblorum* idiomate) коловоз (колни пут). Бандурију је овдје „τῶν Σκλάβων“ исто што и „Serblorum“ те он прву ријеч или преводи овом другом или је њоме поправља. Исп. J. Лукаревића Annal. (1605) p. 144. (1790) p. 240.

У својем коментару каже Анселмо (Animadv. ed. Paris. p 81): Quae omnia, cum plus otii nactus fuero, vel fortassis *cum res patriae meae scriptis illustrabo*, ad trutinam revocabo. И ако се жеља Анселмова, да напише дубровачку историју, није извршила, ми га опет можемо за његов коментар, у којем има и неколико прилога за историју српскога народа, бројити међу своје историчаре.

Нека нас потиче на рад успомена на славнога нашега научника А. Бандурија, који је већ у оно вријеме умио цијенити изворе критичношћу нашега времена.

Слава му!

[1] Тако на пр. пише 1767 год. Сава Петровић, владика црногорски, дубровачкој републици: „Пресвиетла и достоина господо, господо племенита, наше комшие и приатели мили.“ У писму каже: „и драго намь е владане ваше, кои се ви иоще од нашега србскога иевика находите, кои заповиедате“ (Arkiv III 133). Год. 1775 пише исти Сава Петровић, владика црногорски, дубровачкому кнезу и сенату: „Преведри принципе, пресвіетла і преузвишена і сваке части і стиме достона господо и вась преведри сенате дубровачки. Мои премили і прегрлени пріатели: жудим ви од господина бога милости здравля: і на свакога вашега неприятеля и противника славне викторие и побѣде.“ У писму им каже: „Ваша славна република зна, да е све господетво і слава сербска пала: и нищо ніе остало до васъ како едань цвіеть на вась свиетѣ: що ище може се сербска земля с вама похвалити; зато я имаюћи у вась узданицу исто [заиста. Вуков рјечник. В. Ђ.] како у родь сербски, надам се да ћу иметь од вась помоћь.... (Arkiv III 136).

[2] Погрјешка би била, кад би се рекло *освојили*, јер Константин у пређашњој глави говори о насељивању.

В. Ђорић

Ковчежић

Књижевни прикази

Ѳ. М. Истоминъ. **Краткій очеркъ дѣятельности С.-Петербургскаго славянскаго благотв. общества за 25 лѣтъ его существованія 1868 - 1893 гг.** Составилъ по порученію Совѣта дѣйствительный членъ Общества — — С. Петерсбургъ Типографія В. В. Комарова, Невскій

пр. Н. 136 - 138. 1893. стр. 80. — Овај кратки извештај о двадесетпетој годишњици петроградског благотворног слов. друштва даје потпуну слику о раду тога друштва. Из тога извештаја видимо, ко је све умно и материјално потпомогао то друштво у његову племенитом смеру. Видимо, да је ово друштво од свога постанка г. 1868 до данас имало два главна периода своје двадесетпетогодишње историје: први 1868—1877, а други 1877—1893. Председници тога друштва у почетку беху наизменце В. И Ламански, А. Б. Иваницки, И. Т. Золотарев, А. Т. Гилфердинг, М. П. Погодин; а 26 јан. 1869 би изабран за првог сталног председника друштвеног А. Т. *Гилфердинг*. Месеца маја 1877 доби друштво нов устав и нову управу са кн. А. И. Васиљчиковим на челу. На разне просветне сврхе издало је друштво за ових двадесет и пет година до два и по милијона рубаља (до пет мил. фор.) од прискрбљених за то време три милијона рубаља. Ко хоће да се упозна ближе овим друштвом, ваља ову књижицу да прочита.

Б.-Пешта А. П.

Племенита Ружица. Прича за васпитаче и васпитанике. Посрбио *Дим. Јосић*. Београд. 1893, штампано у државној штампарији краљевине Србије, накладом књижаре Велимира Валожића. 8-а. стр. 165. — Приповетку Немца Христофа Шмита, којој је натпис „Rosa von Tannenburg“ вешто је за српску децу превео познати дечји пријатељ Димитрије Јосић а Валожићи су Јосићеву посрбу издали у укусну издању са пет слика. Сећајући се, како сам као дете у сласт читао „Котарчицу цвећа“ истога Шмита у Јосићевој посрби а исто тако и Хофманову поучну причу „Ко греши, роб је у греху“, коју је такођер Јосић за српску децу лепо удесио, нисам ни за час посумњао, да ће и у „Ружици од Јелашника“ Јосић мио дар дати нашој деци. Он је педагог од заната те разуме, како ваља причати деци. С тога њему и не замерам, што ради онако, како то издавачима и преводиоцима књига за децу препоручује „Književna smotra“ у свом 3 броју од прошле године, што наиме „онде где се не ради о повесним особама или истинитим догађајима такво приповедање преноси на наше људе, у наше крајеве, макар и измишљене“. Увиђам, да се онда, кад се таква посла лати вешт и обзиран педагог, као што је Димитрије Јосић, „догађај примакне ближе душевном обзорју детета, постане му срodнијим и разумљивијим те одлучније делује на његов ум и на његово срце“. Понављам: ако се таква посла лати вешт и обзиран педагог. „Književna smotra“ то тврди и без ове каутеле. Безусловно се с њоме не могу сложити. Ако је њен приказивач с пажњом прочитао Хофманова „Zigeunerfriedl“-а у посрби по што по то — а њега онде с хвалом спомиње — морао се зацело спотаћи о многи галиматијас, који је изазван ле тим, што је „приповиједање сасвим пренесено на наше луде“. Заборавио је канда приказивач „Književne smotre“ на оно старо Duo quum faciunt idem non est idem. Васпитач Јосић посрбљује свесно и с планом, васпитаник пак, посрбилац Хофманова „Zigeunerfriedl“-а, кубури и шепртљи, шта ће и како ће с грофицама и с баронцама. Јосићу нека је у име српске деце хвала на труду! „Племенита Ружица“ биће малишама без сумње, што рекао наш свет, души посластица. Г.

Какав господар, такав и слуга. Приповетка за децу од *Фрање Хофмана*. Превео *Аца*. У Новом Саду. Издање и штампа А. Пајевића 1893. Цена 25 новч. 8-а, стр. 87. — Предмет причи овој узет је из времена француске, што рекли Хрвати, страховладе после смрти Луја XVI и има свезе са судбином малога Луја Капета, о коме је Хофман у другој приповеци, којој је натпис „Ein Königssohn“, деци приповедао пре но што је написао приповетку с горњим натписом. У овој је приповеци у барону Виньролу изнесен узор верна и пожртвовна поданика, у старом пак Јакову узор истог таког слуге а догађаји су исприповедани занимљиво те ће и нехотице везати пажњу мале Српчади. Преводиочев језик није до душе прве врсте, али је недогледно далеко одмакао од језика, којим је године 1855 Српчићима био исприповедан Хофманов „Божић“. Једва да ће деца и опазити, да би се могло чистије српски причати но што прича тај „Аца“. Књига се може препоручити. Г.

Спољашњи сјај и доброта срца. Приповетка *Фрање Хофмана*. С немачког превела *Даница Бандић-Телечкова*, учитељица. У Новом саду, издање и штампа А. Пајевића 1893. Цена 40 новч. 8-а стр. 128. — Ћерка неумрлог српског уметника Лазе Телечког, учитељица у Великој Кикинди, обвезала је српску децу на искрену захвалност тиме, што им је лепу, веома поучну причу Хофманову с горњим натписом превела и исприповедила је чистим језиком српским, јасно и разумљиво. Није се истина владала по рецепту приказивача у „Književnoj smotri“, оставила је ствар у јужној Француској, јунаци су остали Артур и Леон, но простота и једноставност српскога причања учиниће те српска деца не ће прћити усна, кад ушчитају ову приповетку. Млада Бандићка би могла српској деци дати и више овако лепе забаве и поуке, а уверени смо, да би јој Пајевић у том био и даље на руци. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Војислав М. Рашић, сада правник у Паризу, јавља, да је наумио да штампа своје друго јавно предавање под натписом „Грчки устанак 1821 године“. Прво Рашићево предавање под натписом „Клефте и Сулиjоте“ изашло је лане (в. „Стражилово“ 1892, бр. 13, стр. 205). Ово друго предавање изаћи ће до краја месеца августа, изнеће преко десет штампаних табака а стојаће 75 новчића, Претплату ваља слати Анти Боди, председнику трговачког суда у Београду.

— У задарском „Српском Гласу“ читамо, да је у 8 броју француске „Nouvelle Revue Internationale“ од ове године изашла студија нашега Марка Цара „Un barde monténégrin“. Реч је у тој студији о песнику „Горскога Вијенца“ Петру Петровићу Његушу.

— „Јавор“ у свом 9 броју допуњује белешку о делима, која се код Академије натечу о Мариновићеву награду, јављајући да је „Кант нашега доба“ роман Л. Комарчића.

— Извештај о српској великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1892/3 доноси на првом месту из пера управитеља Васе Пушибрка расправу „Како се мери и како би се могло мерити време и круг“.

— Програм српске велике гимназије Карловачке за школску годину 1892/93 има расправу проф. Стевана Поповића: „Страна тела у минералима и њихова важност.“

— У извештају о српској вишој девојачкој школи у Панчеву за школску годину 189²/₃ има чланак катихете Обрада Давидовића: „Религиозно-морално васпитање у школи и на дому“.

— Извештај о српској вишој девојачкој школи у Новом Саду на крају школске године 189²/₃ доноси чланак професора Панте Јовановића: „Право и лажно васпитање“.

— Из нашег је листа у засебну књигу прештампан Сиглигетијин „A tronkeresö“ у преводу Благоја Бранчића.

— „Коло младих Срба“ у Будимпешти издало је извештај о свом раду школске године 189²/₃. Нас се тиче само књижевни рад тога друштва те, по извештају, јављамо, да је на седамнаест седница, које је дружина имала прошле школске године, било пет предавања и осим тога су чланови приказали своје белетристичке радове, већином преводе. Предавали су: Лазар Грујић о теми „Шта је наш задатак?“ и „о трагичном моменту у животу средњевековне српске царевине“, Лазар Ненадовић „о енергији у човека“, др. Ђорђе Пејичић „о недостатку рада и развитка српске интелигенције, Ђорђе Поповић Муњатовић о томе „како бројно пропадамо“ и Бранислав Станојевић „о животу и раду Јована Бошковића“. Нека од ових предавања су и штампана, и то у подлиску „Браника“. Оригинални белетристички радови су: жалосна игра „Лела и Милица“ од Јована Живојновића и неколико мањих песама од истога. Преводи су: „Вампирско коло“ Хајнриха Хајна, „Лепа Јелена“ Михаља Верешмартије, „Своме пријатељу“ Ђуле Варге, све троје превео Јован Живојновић; „Борис Годунов“, драма Александра Пушкина, превео Александар Писаревић, „Црна жена“, приповетка Калмана Миксата, превео Ђура Димовић.

— Како „Dubrovnik“ јавља, нашао је свештеник Павле Павлић на белешку, из које се види, да Гундулић није сахрањен у цркви Доминиковаца, где му је године 1888 подигнут споменик, него у цркви Мале Браће. Белешка гласи од речи до речи: Folio 15. Libr. Mort. N. 274. Adi 10 Xbre 1638. Sig.r Gio: Francesco di Gondola mori di Febre stete amalato gni 14 d' età d' anni 42 incirca hebbe tutti i sacramenti. Fu sepolto a S.to Fran.co T. Grande. P. D. Stefano di Luca.

— Тршћански „Словански Свет“ велича у 12 броју заслуге апостола словенске узајмности Јана Колара.

— Покојни Тенисн не ће имати наследника. Гледстон је још зимус јавио парламенту, да никога не ће препоручити краљици да буде poëta laureatus.

— Из Болоње јављају бечкој „Neue Freie Presse“, да је не давно приликом излета у Фиоренцију умрла Малвина Огоновска, која је у свенаучишту у Болоњи заступала место лектора словенских језика. Огоновска је била родом из руско-пољске провинције Вилне а родила се године 1843. О школским феријама била је сурадница на делу о историји Пољске, које је министар Коренти оставио недовршено, а осим тога је и сама написала дело о пољској књижевности, које су пријатељи и земљаци покојничини ради сад да издаду.

= У 39 св. Петермановнх „Geogr. Mitteilungen“ у „Litteraturbericht“-у под бр. 460 оцењена је књига K. Hassert-а: Reise durch Montenegro nebst Bemerkungen über Land und Leute. 235. стр. Mit 30 Abbildungen nach den Aufnahmen des Verfassers u. 1 Karte. Wien, A. Hartleben, 1893. — Оцењивач W. Götz хвали овај посао. Писац је прокрстарио земљу у свима правцима и показао је да има пажљиво око за географске профиле и њихову одећу, за воде, камење и тло а такође и за људске станове и становнике. Обобито је много светлости бачено на Дурмитор, горњу Морачу, Колашин на Тари и Ком. Показао је да је Дурмитор висок 2577 m. О Црногорцима веома лепо говори а куди турске чиновнике, који су му сметали у испитивању.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Сметанину „Продану Невесту“ давали су пре десетак дана и у Берлину у позоришту unter den Linden. Ентузијастично су је примили. За сваким су бројем бурно тапшали, финале првога чина морао се поновити. Веле да у Берлину већ давно није било таква позоришна успеха.

ЧИТУЉА

У Будимпешти је 21 о. м. у 72 години свога живота умро *Александар Стојачковић*, министарски саветник у миру, који је за млађих година радио и на књижевном пољу, пишући већином историске и политичке расправе и то на српском, немачком и мађарском језику. У засебним књигама изашле су ове Стојачковићеве расправе: Исторія восточно-славенскогъ богослуженія и кирилскогъ слова код Славена западне цркве (Нови сад, 1847); Черте живота народа србскогъ у унгарскимъ областима, од времена кад су Мађари у ове дошли па до славног доба воскресенія войводовине Сербие, или од г. 895 до 1848. (Беч, 1849); Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone (Темишвар, 1860); A magyarországi gör. kel. szerb egyház önkormányzatáról (Будимпешта, 1886).

СМЕСИЦЕ.

(Толстој) Berliner Tageblatt нема друга посла него доказује, како је Толстој немачкога порекла. У директној линији Лав је у петој генерацији потомак Петра Андрејевића Толстоја, који је године 1718 у Напуљу на своју лађу домамио Алексија, сина Петра Великог, преваривши га да је у оца његова израдио да му све опрости, те га онда издао цару. За то је тај Петар Андрејевић Толстој добио грофовску титулу. Па сад преци тога Петра Андрејевића — каже Berliner Tageblatt — из Немачке су, потомци некога Индриса, који је године 1353 са два сина и 3000 чељади дошао у Чернигов. Један је од њих, вели, био дебео те су га прозвали Толстој, т. ј. Дебели. Други опет веле да је један од праотаца дошао из Холандске а онде да се звао „Dyck“ те би Толстој био само превод тога имена.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Српска Манастирска Штампарија у Новом Саду.

Број 27. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 4 јула 1893.

ПЕСНИШТВО

ДРАШКО

Приповетка Стевана Радића

(Наставак)

То вече дошао је чича Ненад прилично уморан кући. Бацивши поглед по својој пространој авлији, уђе у собу, где затече своја два сина, жену Ксенију, снају Јелу и тетку Јелину баба-Митру — чекају са вечером. Жена му приђе да му скине торбу, а снâ да му изује чизме.

„Остави, синко, сам ћу!“ рече а и не погледа на Јелу. Ова се насмеши, намигне на своју тетку па седне на креветац чело фуруне. Из очију јој вирила је нека злоба.

Милутин ни да погледа оца, све нешто крије погледе.

Поседаше за вечеру а нико ни да би речи.

„Да ниси уморан?“ жена ће.

„Нисам...“

„Нешто си ћутљив!...“

„Кад се једе, не говори се!...“

„Е, гле!...“

Милутин срче чорбу, сав се зајаприо, чисто би прекинуо, па да умакне.

„Зар ми мушки морамо као ви женске? Ништа друго и не знате, већ само ћа ћу!“

„Ћа ћу — који ти је андрак, те си напирио те образе, као да ти је ко кућу над главом запалио. А кад одеш Ћурану недељом на вино, онда развезеш ту језичину па: „Браћо, мало нас је, пропадамо, јер нам жене...“ чује човек од попа и учитеља, виле им у оне разбарушене главе... па се и он размацари...“

„Ћути!“ ману Ненад.

Жена се разговорила. Млађи повечераше, поустајаше, прекрстише, се на одоше сви у авлију за послом. Јелина тетка се опрости па и она оде. Остадоше муж и жена.

„Шта си га одрешила пред том туђом женом и овим млађима? Зар они морају чути? Јесте, да, да пропадамо бројно. Комшије Јове син оженио се, кад и овај наш, па већ грли два унучета А ти? А ја?“

„Их, часни те потро! Зар опет то те то? Већ си ми уши обио тиме... па ваљда је божја воља! ..“

„Божја воља! А оно шуровање са Милом циганком? Па оно, што си и сама чула од комшија, а?“

„А зар су комшије једанпут што на нашу кућу набациле! Многима смо трн у

оку, а особито тима Бућкаловима, што се није за онога њевог клипана удала — да...“

„Није то набацивање. Та, ето, била је као тресак, а сада... усукала се... а?!

„Па добро, имамо још два сина, па ће ваљда дати Бог...“

„Два сина! Јесте, јесте, али Милутин не ће узети Јулу — то знај!...“

„А да кога! Та девојка има тала, па је здрава, персонаста ..“

„Не ће!...“

„Бог с тобом! Та јеси ли ти при чистој свести?! Ваљда ми тек не ћеш довести какву подераних лаката... да ми се свет руга... да пре́ће успе за мном, кад у цркву дођем... Та не ће друга прекорачити ми прага, већ преко мене мртве. То знај опет ти! Да! Гле ти чуда! Имаш доста свега, али за то треба да узимаш с талом...“

„А за што не какву сироту, када ја имам свега доста?!“

„Сироту! Да се не могу отрести родбине јој. А шта овој фали? Није саката... Богата је, па још каква девојка — а и момак ју воли. О томе да ми ниси више говорио!“

„Говорио, не говорио — али ти кажем, да не ће увек бити ни на твоју, ето ти; ма коју другу, али из те куће не ћу. Ова је наша увек тамо, па се домунђавају...“

„Та родови су, јуначе; ваљда не ће ићи чак Каприћевима у девету пету — род роду!“

„Али ако буде као и ова... а чула си шта је ова наша говорила оној на салашу, да је много боље без деце и да се није вредно с децом петљати... Ето, то ти је говорила баш сама снаша Милка; па, буд смо унесрећили првог, да и другог унесрећимо? На част јој њен тал! Оно, ја немам ништа против девојке, нити бих рад, да глас какви за њом пукне — али, да није с овом у роду...“

„И ти слушаш што свет говори! А зар та снаша Милка није злобна, што нисмо узели њену синовицу, те и сада навија на своју воденицу! Еј, еј, ала си плитке памети, бого мили! Чујеш, остави ти тај посао мени... то су женски — моји послови, а ти се у то не мешај, као што се ни ја не мешам у твоје. Ето ти; требају ми сироте; да ми јој родбина долази у госте неофарбаних шарагаља, у подераним реклама, кратким камишима, а лулетинама од педља! Да ми развлачи маст, лебац, смок својима, ево и теби и њима!“

Ту зврцну палцем о прсте, залупи врата за собом па изађе у кујну.

Чича Ненад остаде сам. Гнев му је киптио по грудима и, што нигда није, хтеде сунути на своју жену, али се трже. Завали главу међу шаке, подлакти се и стаде погледати у светиљку и премишљати. У највећој слози и љубави живео је са својом женом, док није почео женити свога најстаријег сина. Није он хтео из куће Макрићеве, јер су већ три удате, а немају од срца порода. Тада је отпочела свађа са женом. Али јој је попустио. Речи попе и учитеља о злу, које се почело укорењивати у нашем народу, падале су као врело угљевље на душу Ненадову, јер ево већ трећа година, а он нема унучета. Још како тако, да није и од света што шта слушао о Јели, и да ова није сама рекла, да је боље без деце. Син соко! Она пре као пеливан, а сада као прст... Али шта ће? Зар сада под седу главу да пукне глас по вароши, да се газда Ненад Змајевић потукао са својом женом!! А и Милутин! Као да су га оманђајисали. Иде за Јулом као слеп. Ако у колу, до ње игра, ако у пударину, у њен подрум! Да се противи жени до краја, направило би се зло у кући, каком на далеко није равна.

Устаде и ћутећи оде у авлију, да обиђе стоку. Жена му скидаше са једека осушено рубље. Преко плота у авлији комшинској, газда-Јовиној, виче дериште: „Ле, ле, деда!“ и показује газда-Јови врапца.

„Чујеш ли? Када ће твоје тако?“ запита Ненад осорно жену.

„Не булазни!“ одговори она преко рамена и оде у кућу.

*

Прошло је већ две године, како је чича Ненад оженио и свога другог сина. Пошла је за њега Јула. Ненадова се слутња обистинила. Тек што је крочила у кућу, почела се све нешто потајно домунђавати са старијом снајом. Оно, истина бог, није

њему било противно, што се две му снаје лепо слажу, али му то потајно шуровање није годило. Више пута би напоменуо свој жени, за што зебе, али би ова умела његову сумњу ублажити. Променио се човек, да га једва можеш познати.

Сеђаху једне вечери снаје, жена му и он у соби. Жене су ћутећи преле, а чича Ненад је превртао календар и тражио вашаре. Синови му бејаху у ади. Око једанаест сати устадоше снаје и одоше у своје вајате. Чича Ненад се почео спремати за спавање. У том залајаше вашке у авлији. Устаде да види шта је. Када је у авлију изашао, није чуо ништа, па хтеде натраг у собу, али у то опази светлост у Јелину вајату и чује разговор. Приђе ближе па стаде прислушкивати. Када је прве речи чуо, чисто му се следила крв у жилама. Жена му изишла, да донесе из трема још мало сувади, а он јојману руком те и она приђе.

Ево шта је чуо из Јелиних уста:

„Хи, хи, хи... видиш ли, како нас тај матори орлуш гледа, као да смо му оца удавиле... Па јуче избаци Милу циганку на сокак. Знам шта мисли, а и чула сам од кума-Јуце, како нас грди, што нема — унучета и да пази на нас. Мој соколовићу! Касно си се сетио — што је ту је. Неће ти те окорела ручерде загрлити ни Јулиног детета... Па и трећа кад дође... Но то би још лепо било, да допустимо трећој, онда би њу све у кући волело... а нас?... Нећеш, не; сиромах стари; нас три, као три... па деда не ће загрлити унука... осушиће се јадник као прст.“

Јула је ћутала а била је невесела.

„А шта си заћутала?! Ти се канда кајеш?“

„Кајем се; да, да се кајем. Сад тек видим, шта сам урадила... Камо среће, да те нисам слушала!“

„Шта, шта? Их лудо! Зар овако није боље, већ да ти кмечи по вајату, да не можеш спавати...“

Јула оборила главу па ћути.

„А шта ће нам деца? Када стари зажмури... поделићемо се. Свако ће добити четрдесет ланаца земље. Лепо дадеш у аренду па живиш као госпоја... Ха, ха, ха!! Та ти плачеш! Иди, ћурко... шта ти је?“

„Ништа...“ — устаде Јула и плачући пође у свој вајат.

Јела је још нешто као за себе говорила.

Деда Ненад се са женом уклони. Дошавши у собу с почетка је ћутао као заливен. Жена му седне на креветац, па дигне очи у икону св. Ђурђа. Поглед јој бејаше страшан. У том ће Ненад:

„Видиш шта дочекасмо. Место да забавим своју унучад, преврћем ову календарину свако вече. Сваки дан ми се срце цепа на двоје, гледајући два сина, као два сокола... па ове две... Па, сада си сама чула. Видиш, да не би сирота однела коју шачицу масти — ето, ова већ прави тестаменат и тражи четрдесет јутара земље, ето видиш, Ксенија! Не ћеш да се ја мешам у твоје послове! А да сам ја макар овој другој очитао сакраменску сектенцију, када ми дође у кућу, било би другојачије. Та је ипак нешто боља. Видиш, да се од срца каје. А ти мени: како бих ја то говорио?! Па знаш шта! Кад дође Миљко кући, хајде да узмемо и ону трећу... Та има бар тала. Шта ће ти неофарбане шарагље... дуге лулетине...!“

Ту чича Ненад чисто злобно погледа своју жену.

„Доста ми је!“ проговори она кроз плач. „Отрова ме та несретница... Унесрећи ми онаку децу...! Немој ме још и ти гристи!“

Ксенија зајеца а главу наслони на оглавље малог кревеца, на ком је седела.

Чича-Ненаду се сажали па је почне тешити:

„Нека нам Бог поживи нашег Миљка, да нам се сретно поврати, отворићемо боље очи, коју ћему за снају. Не пада ивер далеко од кладе.“

И, обоје се топло стадоше молити Богу за здравље и срећу свога најмлађег сина.

• *

Било је пред зору на велику Госпојину. Синови и снахе чича-Ненадове поустајаше још у прво звоно па се спремаху у цркву на јутрење. То им није била првина, јер из куће чича-Ненадове све је ишло у цркву, била недеља или други који светац. Само би за време службе остала код куће редуша, да спрема ручак.

Црква је пуна света. У мушкој се по столовима поређали стари људи, а у женској напред млађешина, лепо и чисто обучена, а за њима старе баке. Чича Ненад је често погледао у женску препрату и чињаше му се, да код свију удатих женскиња лебди на уснама осмех пун среће и задовољства, а само му његова Јела изгледаше као буди бог с нама. Друге су гледале у свештеника и појале, а она је као, боже прости, суманута гледала сад на једну, сад на другу страну.

Једном се нехотице оте чича-Ненаду поглед ла леву страну женске препрате и заустави се на младу девојчету. Ако се што појало, то је и она појала, ако се што читало, то се и њена мала усташца мицала. Чича Ненад ју је познавао од малоће, али му нигда није тако упала у очи као данас. Кад је се нагледао, подиже очи свештенику и запоје са народом „хвалите имја господње“ — а Бог ће га знати, шта је премишљао.

Када је дошао кући и сео да се одмори, утрчи стари слуга Маџар:

„Ево га, дошла наша бака-Миљка!“

„Миљко! кликне чича Ненад па потрчи вратима а у тај пар се врата отворише те уђе у собу висок, црномањаст момак, прашан, са торбом у руци и чоханим капутом преко леђа.

Из очију му суктила је чежња за својим домом, својим родитељима, браћом, снахама.

Скупише се сви око њега.

Он се сагнуо, скинуо шешир, љуби оца у руку, мати њему косу, што је пала по челу. Браћа примају торбу, капут, а Ференц мрмља: derék fiú!

Кроз четврт сата седели су сви за столом а питањима ни краја ни конца.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Доласку пана Маћка врло се обрадова. Знађаше он, да је Борковиц ојачао у сили и значају и да његова помоћ може бити успешна.

— Да ти можеш — рече Јану — привући брата на нашу страну... можда би, његовом помоћу, кадри били избавити Аделајду. Брат је твој моћан и смео...

За то Јан одмах, по доласку Маћкову у Касел, не спомињући о старим задевицама, развезе на дугачко и на широко о ландграфу, хваљаше његове добре стране и усиљаваше се да придобије за њега срце братовљево.

Старији много од Маћка и ни налик на њега по цртама на лицу, Јан беше виши узрастом, али мршав, погрбљен. Не имађаше ни оне срчаности у кретању, ни поноса у држању. На сухом му, смежураном лицу и у маленим, упалим очима просјајиваше лукава тврдокорност. Кад гнев ускипи у њему, стискиваше уска уста и ћуташе, а после — свећаше се. И у њега беше онаке исте лукавости, као у Маћка, а беше још и препреденији и проницавији, не достајаше му ипак одважности и жестине млађега брата. Кад је штā хтео да учини, дуго је и пажљиво размишљао, и не би никад онако напрасно плануо, као Маћко, ни у највећем гневу.

Веран својој одлуци, Маћко испрва само слушаше и ћуташе. Виде јасно, да у том часу треба његова помоћ и ландграфу и брату, па стрпљиво чекаше, док се сами не одаду. Ипак по некада, кад Јан стане ковати у звезде ландграфове врлине и хвалити живот на каселском двору, не могаше се пан Маћко уздржати да не прсне у смех, а то Јана довођаше до беснила.

— Чуј дер! — рече једном — не смеј се... јер ми је жао старога ландграфа... Очаја за ћерком, а не зна, како да ју ослободи. Нема снаге да завојшти на Казимира, а види, да ће одатле бити свега и свашта. Казимир се узјогунио, не ће да чује о измирењу са женом, тражи развод... а ландграф то не може допу-

стити... Аделајда је краљица и као краљица ће умрети...

— Ал' не ће да умре! — засмеја се опет Маћко.

Јан лупи ногом, прокле, али се одмах умери. Био би можда плануо на Маћка, који не умејаше, како ваља, поштовати ни ландграфа, ни старијега брата, ни његових немачких осећаја, па ни оне рођаке ландграфове, а своје снахе, но имајући важна разлога да се умери, погледа само злобно у дрско лице Маћково и рече за час мирно:

— Краљица Аделајда није заслужила таке судбине. Погажени су и божји и људски закони То не може дуже тако бити, ваља томе учинити крај.

— Али како? — подругљиво ће запитати Маћко. — Краља тек не ћете натерати да живи с немилом женом... Војевати не можете против њега, јер ће вас он погњавити у руци, тебе и твога ландграфа и десет таких грофова или барона.

— Не! — прекиде живо Јан, — војевати не ћемо, ал' има других начина...

Маћко погледа радознало у брата.

Брат ћуташе неко време, прође се по соби, а после застаде пред Маћком и мерећи га проницавим погледом:

— Ти, да хоћеш — рече полахко — могао би нам бити од велике помоћи...

— Ја?... — прекиде Маћко с притворним чуђењем. — Ваљда се тек не ћу борити с краљем за вашу Аделајду...

— Не ради се ту о борби — удиљ мирно и с нагласком говораше Јан — него о том, да се дела обзирно и смотрено, а у Кракову да има поузданих људи, који ће пратити сваки корак. Имамо ми онде својих гласника, ал' ти не могу до краља, а знају само оно, што није тајна, о распуштености Казимиревој и његовим злочинима...

Маћко одмахну руком.

— Више брбљања — рече — него истине. Најпосле, шта ме се то тиче? Ја се бринем само о том, да ми краљ не смета својом влашћу... А што милује Рокичану или Естерку, а не Аделајду, и што је згазио једнога кукавна кнеза, — то мени ништа не шкоди...

Јан погледа с презиром у брата.

— Ти ил' си глуп — рече — или лукав, кад се не ћеш ни пред братом да одаш... Али ја и без тога знам, шта ти сањаш. Краљ ти је дао војводство и сада те је придобио, ал' ти не ћеш бити дуго тим задовољан. Ти хоћеш да будеш најмоћнији тамо у Великопољској... и за то ниси хтео остати овде са мном, и ако би ту имао већу слободу, а не би имао никаква господара над собом...

— Не за то! не за то! — крикне Маћко, љут, што Јан проницаво погађа његове тајне смерове, — него за то, што не трпим твојих Немаца, а твога ландграфа држим за луду!

Јан се угризе за усну. Гнев кипљаше у њему, очи сипаху искре.

— Ругај се, како хоћеш — одазва се за час — али без Немаца не можеш опстати. Твоја је дружина листом немачка...

— Јер су разбојници! — врисну Маћко.

— Али теби служе — прекиде Јан — и ти од њих имаш користи. Еле слушај, место да се љутиш без невоље. Рекох већ: краљ те је придобио, али не на дуго. Ти се мораш сукобити с њим, а хоћеш ли да будеш победник, спремај савезника за времена. Наћи ћеш их овде, у мени, у ландграфу, међу овдашњим витештвом...

Маћко се непрестано подругљиво смешкаше, али слушаше све пажљивије. Није још јасно увиђао, на што Јан смера, ал' је осећао, да, својом оштром проницавошћу, погађа његове намере.

— Да знам поуздано — говораше Јан даље — да ћеш сачувати тајну и помоћи нам, ја бих ти поверио важан план...

Маћку севнуше очи.

— Заклињем се! — рече.

— Витешким грбом? — запита Јан.

— Грбом нашим, нашим породичним знамењем!...

— Онда слушај: У Кракову је, као што знаш, велика срџба на пороке краљеве. Свештенство се страшно љути, великаши се одмећу од њега... али то још ништа не значи... Док је Аделајда у његовој власти, у Жарновцу, не може се то разгласити на све четир стране. Ми је морамо имати овде... а онда ћемо с тужбом папи, ћесару, свуда. Засужњена краљица, присиљена да бега из ропства, — то је страшно оружје у нашим рукама... и ми морамо њу უграбити што пре... Сутра може бити прекасно. Умориће ју у том Жарновцу или ће је присилити, да пристане на развод или Бог зна на што... А кад она буде ту и ми подигнемо грају, која ће одјекнути по читавом свету, ти онда скупи незадовољнике, узбуни читаву Велико-

пољску, сазови шљахту, а ја ћу ти одавде послати у помоћ таку дружину, каке још ниси видео... Ко ће онда бити уз краља?... Цео свет ће га осудити, папа проклети, свештенство оставити... а у том метежу ће сазрети твоје намере...

Маћко стајаше оборене главе, није се више смејао, него слушаше и срце му растијаше. Све, о чему је сањао у својој души, Јан је назрео и погодио проницавим погледом. План беше дрзак, али баш за то је привлачио Маћка.

Дуго није ништа говорио, него је размишљао о оном, што је чуо. Завера дозреваше у његовим мислима, док за час не пружи, полахко, брату руку.

— Погодио си — рече кратко — то ја хоћу, да будем господар у Великопољској... ма којим начином. Али ти још не знаш све и сва; да се пак можемо споразумети, треба да ти кажем, шта ме гризе...

И ту у неколико речи исприповеда брату свој разговор с краљем, спомене мисију, коју је добио, да приволи ландграфа, нека пристане на развод и да краљ намерава узети Јадвигу Глоговску.

Говораше испрекиданим гласом, приказујући силним и језгровитим речима срамоту, коју је доживео у жегањском замку.

А што је више говорио, све га веће беснило спопадаше, да га више не могаше ни обуздати.

— Да краљ — додаде, завршујући — с ђаволом спрегне, ја ћу читав пакао позвати на мегдан, па ил' ћу дати главу, ил' видети у презиру ту Јадвигу и жегањскога кнеза.

Дрхтао је од срџбе по читаву телу, очи му сипаху искре, речи тецијаху као незадржана бујица из помодрелих усана, да се чисто Јан поплаши од те огорчености.

— Ти волиш ту Јадвигу? — прекиде.

— Ха, ха, ха! — грухну у смех пан Маћко — кад би ме хтела загрлити, пљунуо бих јој у лице — тако ју волим!... Али за нанесену ми срамоту, за то, што не хтеде са мном да говори, нити да ме гледа, за то, што јој отац подругљиво скреса мени у очи, да нисам вредан таке кнегињице, за то, што се усудио, да ме вуче за нос у оном двобоју с Готфридом — за то хоћу потпуну освету, да се не каже, е Борковиц трпи срамоту без освете!

Говорећи то трчаше по соби, док најзад не застаде пред братом, загледа му оштро у очи пламенитим погледом, па рече кроз стиснуте зубе:

— Не трпим твога маторога ландграфа и мрзим твоје Немце, ал' ћу с вама спрегнути на смрт, само да радите, у тој ствари, што ја хоћу!...

Јан се немирно маче.

— А како ми можемо знати... — започе.

— Ја ћу вам се заклети — прекиде живо Маћко — да ћете добити све, што зажелите. Аделајду ћу вам избавити из жарновачког замка, ландграф ће сам по њу ићи и одвести је без запреке, а ако би било каке запреке, ја ћу је савладати за њега... То само хоћу, да ми сада обећате, да пристајете на развод...

— Никада! — крикну Јан.

Маћко скочи.

— Не буди луд — рече — ви хоћете да спасете Аделајду, да се осветите краљу — а и ја се такођер морам Јадвизи жегањској и њеном оцу тако осветити, да се ваљају преда мном у прашини...

— Онда спали Жегањ!... — примети Јан.

— Ха! ха! — засмеја се Маћко — спаљени се замак може брзо на ново саградити, али поломљене славе и згажене охолости нико не обнови ни не подиже... Кажем ти: ја хоћу да их видим презрене, а за то има само један начин... Краљ хоће да има жену и с њом право потомство, Јадвига живо жели да постане краљица... а знаш ли ти, каки је начин најокрутније освете?...

— Каки? — запита Јан, гледајући с усплахиреним чуђењем у зажарено братовљево лице, које грчевито дрхташе и мењаше се сатанским изразом пакости.

— Каки? — понови пан Маћко, гледајући испод очију на Јана — ти си тако оглупавио међу Немцима, да не знаш, е не треба, ако хоћеш да се светиш, сметати ономе да достигне мету, кога хоћеш да згазиш, него ваља на врхунцу те мете чекати на њега и оданде га сурвати!... Хтедох и сам пре да сметам... али сад друкчије мислим: сметати је тешко... борба је неједнака. Еле нека се краљ ожени с Јадвигом... нека та охола кнегињица постане краљица — а онда...

Јан је слушао, ал' није разумео, — Маћко му изгледаше као махнит.

— Шта онда? — понови — они ће славити славље.

Маћко зграби брата за руку, наже му се на ухо и стаде шапутати.

А што је више шапутао, лице Јаново биваше све блеђе.

— Ти си ђаво, а не човек!... — прекидаше га час по час, слушајући. — Ужасна освета!

Маћко се смејаше.

— Видиш — говораше, — како се наше ствари сутичу... Ви ћете се осветити Казимиру и славити славље с Аделајдом; а ја ћу све задобити, дочепаћу се владе у Великопољској, и згазити оне, који су се мени ругали.

— Ужасна освета! — шапуташе Јан замишљено.

Али за час диже главу и пружи руку брату.

— Ти си мудар — рече — а зао као ђаво, али план мора поћи за руком... Хајд'мо ландграфу.

И одоше... А још тај дан, након довршена договора, посла пан Маћко гласника краљу у Краков с опширним посланством. Јављао је, како ландграф допушта развод с Аделајдом, само жели да може без запреке походити ћерку у Жарновцу и да се с њом најпре посаветује.

На брзо стиже повољан одговор, а мало за тим крену се стари ландграф, у Жарновац, с многобројним двором и дружином, коју помножи пан Маћко својим друговима, давши особите наредбе Отону од Шчекаровица и Миколају Пшонци од Бабина.

— Ви добро отворите уши и очи — рече — па чекајте на мене у Кракову; ја ћу онамо често долазити, а ви морате знати за све, што се догађа у двору, у граду и код бискупа...

Праштајући се с братом, напомене му у кратко читав план.

— Чекајте од мене гласа... Кад дам знак шиљите, како си обећао, папи, ћесару, куда хоћете. Од мене, из Великопољске и различитих крајева, учестаће у Авињон тужбе на саблазан. Начинићемо таку вреву, да ју чује цео свет... И тако ћемо славити славље, и ви и Аделајда и ја... У Кракову ће ми помоћи и свештенство, а за Великопољску је већ моја брига... Као војвода и намесник имаћу сада таку власт, да за годину дана не ће бити онде мога непријатеља... све ћу спремити и очистити!...

Кад мало после стаде пан Маћко пред краљево лице у краковачком двору, Казимир му пружи обе руке:

— Хвала ти, војводо! — рече. Твој је утецај, у часу, учинио више, него моје бриге од толико година...

Пан Маћко беше токорсе забринут у лицу.

— Милостиви господару — одговори — чини ми се да развод неће бити ни потребан... Краљица је Аделајда тешко занемогла и све бих рекао, да ће стари ландграф, кад дође, морати носити мртво тело своје кћери у Касел...

Казимир обори главу, кријући израз у очима.

— Говорили су ми већ — одазва се — о тешкој болести краљичиној... Ну, живот је људски у божјој руци... А ти се, војводо, сада журн у Познањ, па гледај, скупа с Прецлавом, да буде мира и реда... Можда ћу и ја на брзо онамо доћи...

— Не бој се, краљу! — одговори Маћко, умећу се користити подељеном ми влашћу... Само у почетку ће требати снажно радити, да се приволе послушности... Јемачно ће стизати тужбе, да сам оштар... изволи ипак, милостиви господару, ослонити се на мене и дати ми времена...

— Одлучно ради — прекиде Казимир — само без окрутности, и савлађуј своју напраситост, војводо. Непријатеље ћеш лакше привући милом, него потлачити силом...

Пан Маћко сакри подругљив осмех, поклони се ниско, и, опростив се с краљем, оде мало за тим у Познањ, да заузме своје наместништво.

Пан Сенђивој од Чарнкова сеђаше, дотле, мргодан у замку кожмињском и нестрпљиво изгледаше, да се врати пан Маћко. Мину доста времена без икака гласа о њему, а дембелисање у замку дотужаваше врло бесноме Наленчу и читавој посади. Већ их не беше могуће ни држати на узди како треба; измицаху неки на лупештво у околицу, а једне ноћи, не зна се да ли без знања или с допуштењем Сенђивојевим, упадоше у Одсеч и уништише велик део наленчовскога замка.

Али једнога дана стиже глас у Кожмин, да долази пан Маћко, као војвода, и да је већ у Познању, где уговара с Прецлавом о подели старостинске власти. Не беше то тежак посао, јер Прецлав беше одавна у пријатељству с Маћком, а презаше од њега, као од ватре, и увек му чињаше по вољи.

Пан Сенђивој прими тај глас с великом радошћу. Гласно хракну, а то је обично чинио, кад му се деси што мило или изненадно, севну зажареним погледом и промрмља:

— Ваљан човек!...

После заповеди да се све спреми, у замку,

за дочек господарев, а сам не пође у Познањ, него чекаше.

— Нечим ћу га изненадити... — шапуташе.

А није једини Сенђивој немирно очекивао тај повратак. Чекала је дуго на Маћка Мехтилда с плачем и чежњом, док најзад сузе не усахнуше, а чежња срце не расточи, угаси ватру у очима, потамни лепоту. Дуго боравлаше у потпуној осами; могло би јој изгледати, да су сви у замку на њу заборавили, да не беше брижне помоћи од једнога млађана немачкога војника. Није он много с њом говорио, али како му беше поверена стража у том делу замка, гледаше на њу очима, које се блистаху од усхита и туге; кашто прозбори реч у матерњем језику, кашто донесе каки глас из света, кашто пожали осамљену жену.

На жудно и нежно срце Мехтилдино падаше, као утеха, свака реч, сваки поглед тога младога војника. Гледаше на њега са захвалношћу и уздаше се, да ће јој он једини, од читаве посаде, хтети помоћи и сажалити се на њену судбину.

И тако једном, кад Маћко никако не долажаше, а живот у осами постајаше све тежи, Мехтилда, сретнувши тога војника, приближи му се сама, па му рече:

— Ослободи ме... пусти ме из замка... утећи ћу!

Војник побледи. Гледаше дуго у њу замагљеним очима, у којима просјајиваше велико саучешће, и одговори у кратко:

— Добро... ноћас... али ни ја ту не остадох сам...

И оде. А Мехтилда отрча у своју собу и грозничаво се стаде спремати на пут. Ужасна жалост тргаше јој срце.

— Отео ме — мишљаше — учинио ме на час срећном, да ме отисне, скупа с дететом у бездан невоље... Не могу издржати — утећи ћу!... бар ћу бити проста, слободна!

Ноћ се спустила тиха, мрачна, грозна. Из далека допираше фијук ветра и хука буре, која беснљаше по шумској пустоши. По ходницима се разлегаше једнолични одјек одмерених корака стражарских.

Мехтилда чекаше недахнимице...

Наједаред се зачуше убрзани кораци на ходнику; из далека допираху крици, вика, хрвање, а после — тишина... За час се опет разлегаху тешки кораци, неко снажно трже собна врата, која се отворише и на прагу се указа дивска прилика врховнога надзорника стражарског, који обично стајаше на улазу подземних ходника, што но спајаху тај део замка, где становаше Мехтилда, с главним делом, који беше другима приступачан.

Дитрих беше име томе надзорнику. Беше родом Немац, а грозне слике и прилике. Нико од њега никада не чу лепе речи, — заповеди Маћкове извршиваше слепо, а живот других људи не имађаше код њега никака значења. Ко није слушао, томе смрт... а задаваше ју поузданом руком, без колебања, као да убија несносну муху. Беше дивскога раста а такога лица, које мораде будити препераженье, јер на њему никада не задрхта срдачно чуство и не ублажи дивљега израза. Велике, грубе црте никада не озрачи осмех; проседе длаке одбијаху се од црномањасте коже, ишаране модрим жилицама, — велике, избуљене очи, беху увек закрвављене и гледаху без блеска — мртво.

Стаде на праг, па гледаше. А мораде бити грозан тај поглед, јер је Мехтилда вриснула.

Дитрих приђе к њој и пограби ју за руку... Из груди му се изви хрипљив, пригушен глас.

— Сина си мога упропастила! — прошапута кроз стиснуте зубе, који као велики, жути кали, блиснуше иза модрих усана.

— Сина си мога упропастила!... — понови и стаде трзати Мехтилду, која, нема од препасти, гледаше на Дитриха укоченим очима.

— Сенђивој је само на то вребао — говораше даље Дитрих испрекиданим гласом, који му запињаше у грлу, па се тешко извијаше, — видео је, како си данас с њим говорила; истражујући даље, опазио је спрему за бегство... Заповедио је да га ухвате — погубиће га!...

Говорећи то ломљаше руке Мехтилдине у железној својој песници. Несрећна жена превијаше се до земље од страха и бола, а не беше кадра прозборити речи.

— Ја нисам ништа крива! — јаокну најпосле.

Дитрих грозно опсова.

— Чујеш ли ме! — рече, — мој ће син погинути, ал' ја остајем!... Не знађах се ником смиловати, — једином је њему нагло кашто лудо срце... Он ће погинути, — али ти ћеш исплакати своју душу у сузама, а твој драган... војвода, зевнуће у мојим рукама!...

Говораше то Дитрих готово шапатом, приближив своје одвратно лице белом лицу Мех-

тилдину, да она осећаше на себи његово жарко дисање и дивље погледе крвавих очију, које ју, својим мртвим изразом, пресецаху и тиштаху као ледена, оштра гвожђа...

— Избавимо га! — проговори.

— Избавити! — повиче подругљиво Дитрих. — Не избави га више нико, ни читав пакао. Сутра ће стрчати његова глава на градској капији, војводи у поздрав...

Пусти Мехтилду, која клону на земљу у несвести, гурну ју с презиром и истрча, трескајући вратима за собом.

За часак стајаше опет на улазу у подземне ходнике, на обичном свом месту и одмереним се кораком стаде шетати у ноћној сени и мрачној тишини.

Наједаред застаде, наслони се леђима на зид, па прислушкиваше...

Из далека допираху му до ушију глухи одјеци корака и као звекет оружја... На противном се зиду одби светлост од буктиња, затрепта, помаче се и зађе у тмину... Неко гласовито викаше, после се измеша неколико гласова, а за тим један једини јаок — и све заћута...

Дитрих поскочи као рањена звер — згрченим песницама удараше о хладни зид, а најзад се наслони на њега главом и тако остаде непомичан. Дивско му тело дрхташе од јецања, које беше налик на смртни ропац, а час по час извијаше се шапат из уста:

— Син... син мој!...

Сутра дан, кад се је смркло, читава градска стража стајаше под оружјем. Прозори беху расветљени, на зидовима и капијама гораху буктиње, а на главној капији, више од других, пламћаху, великим пламеном, две укрштене буктиње. Међу њима, натакнута на кратко копље, стрчаше људска глава, — ужасна, крвљу обливена, поцрнела, с искривљеним устима, иза којих се искезили бели зуби.

Ударише у бубње, а у исти мах упаде трком у капију војвода Борковиц са својом дружином.

Стражи на челу стајаше Дитрих, миран, непомичан, и гледаше мртво преда се закрвављеним очима. Гледаше и на главу сина свога, која се јасно видела у црвеном пламену, и ни један пут не задрхта.

Борковиц скочи с коња и прилазећи Сенђивоју, који изиде из замка у сретање:

— Шта је то? — запита, мрштећи обрве и показујући на главу, натакнуту над капијом.

Сенђивој хракну.

— Питај Мехтилду — рече кратко — беше то немачки милосник... дао сам му одрубити главу...

Маћко устукну. Уста му се искривише подругљиво.

— Ха! ха! засмеја се. — А она? — додаде за час — Мехтилда?...

— Чека суда — рече Сенђивој.

Борковиц кину.

— Ишибати! кроз капију! на поље! — дрекну.

Стари Дитрих приђе.

— Када? — запита глухо.

— Одмах! — одговори војвода и оде унутра у замак.

— Изненађење... — мрмљаше Сенђивој, идући за њим — ослободио сам га од те жене...

И задовољан гласно хракаше, гледајући испод очију на Маћка, који, као да хоћаше, да заборави на то, што се догодило, заседе одмах с дружином да пирује.

(Наставиће се)

СА СЛИКАРСКЕ ИЗЛОЖБЕ У БЕЧУ

(Свршетак)

Преда мном је genre-слика врло даровитог немачког модерног сликара Валтера Фирла и то „In der Genesung“. Шта нам приказује та лепа слика? Први су дани пролећа. Благи зраци злаћаног сунашца тек што су обасјали нежне листиће. На тим благим и топлим зрацима сунча се болана девојка. Своју бону главу наслонила на раме своје остареле мајке, којој на лицу читаш, да би кћери да помогне, да јој ублажи болове. Њихово јадно одело, у близини она мала кућица, па и сама природа около њих казује ти, да је то крајња сироти-

ња. Онај са свим природни и верни израз лица у болане ћерке, оне лепо нацртане руке њене остареле мајке, оне боре на мајчину лицу, све то карактеристише уметника као првака. Фирле је млад човек, можда му је тек тридесет и пет година а изложио је до сада по разним изложбама, колико је мени познато, само пет слика, али и то мало радова карактерисали су га као уметника, који влада неизмерном техником и големим посматрачким даром. Сваки лик, који он нацрта, одликује се силном истинитошћу. Његови ликови изгледају нам као да заиста у простору слободно стоје, а не да су насликани, тако су пластично изведени. Све то уметник постизава згодном употребом зрака и светлости, која је око тих ликова.

Или погледајте genre-слику „Wegmüde“ од Хуга Кенига. Слика вам приказује слабу и нејаку девојчицу, која је накупила по шуми сувади. Упртила корпу са тим дрвима на леђа, али, које од умора, које од слабости, не може даље, него села на чистину у сред шуме а покрај ње верни јој пратилац, неко малено псетанце. Диво је уметник извео оно суморно, облачно небо, верно је нацртао и оно шумско дрвеће, али најлепше је изразио патњу, беду и невољу на нежном лицу оне још тако млађане девојке.

Ко хоће да види католичке калуђере и свештенике, којима је најмање досадио пост и дуга молитва, него којима је више пута додијало пиво и вино, тај нек погледа genre-слику „Klosterkegelbahn“ од Грицнера. Слика вам приказује католичке калуђере на куглани. Све сама дебела лица са задовољним погледом. Неки са чашом а неки са бурмутицом у руци. Најдивнија је позитура оног побожног брата, што ће да баци куглу. Остала његова дебела браћа упрли поглед неки у њега а неки у куглану. Ко у опште ужива да гледа ту голобраду, ћелаву браћу, са лицем пуним као месец и великом трбушином, у подруму, у кујни, на куглани, при картању и при осталим земним уживањима, али само не као слуге божје, тај нека потражи радове тога уметника. Он је њихов живот врло добро проучио и само сликама из живота католичких калуђера постао је чувен сликар. Свака његова слика одликује се добрим цртањем, изврсном карактеристиком појединих лица и лепотом боја.

Даровити уметник модерног правца Лудвиг Детман изложио је genre-слику „Heilige Nacht“. Тема, коју су најрађе изводили сликари XIV и XV века, изведена је овде у чисто реалном правцу. Ту има три слике. Прва слика приказује нам рај са змијом, друга сиромашну колебу, у којој се родио Спаситељ, а трећа крст, на којем је Христос испустио своју душу, дакле рај, Јерусалим и Голгота.

Рај није најлепше приказан. Не знам, да ли би се коме допадало вековечно боравити у томе рају. Подобност уметникова најбоље се опажа у средњој слици „Јерусалим“ или „Рођење Христово“, које навешћују силни анђели сакупљеној светини. Из колебице, у којој се родио Спаситељ, указала се светла зрака и њоме обасјани анђели крећу се, да навесте свету најдивнију вест. Народ, очаран том натприродном светлошћу, пада на колена и својим држањем тела и изразом лица и нехотице показује онај силни утецај те небеске појаве. Трећа слика приказује разапетог Христа са ранама, из којих не тече црвена крв, него, по изради уметниковој, нека црвена ужарена маса. Цела слика показује уметников дар за композицију и врло фини укус за боју. само што није свугде одржао ону мекоћу, љупкост и нежност боја.

У карактеристици појединих лица и у лепоти боја одликује се Бокелманова слика „Testamentsabfassung“. Мисли, жеље и осећаје, који се крећу у души и срцу појединих особа, уметник је вештачки приказао у изразу лица и држању тела. Овај уметник слика само оригиналне сцене из живота, где може на појединим особама да изрази дубоке мисли, силне осећаје и буран живот.

Мађарска уметност није најбоље заступљена на овој изложби. Ту су чувене портретисте Ђ. Бенцур и Л. Хоровић са врло лепим радовима. Ту је genre-сликар Т. Маргитај са сликом „Der erste Wechsel“, из мађарског народног живота. Овај, у први мах са свим обични сликар карикатура за врло кратко време тако се усавршио, да данас врло вешто израђује и јаче карактере. Слика приказује двориште мађарског магната. За столом показује отац своме сину његову прву меницу, на коју је подигао од Чивутина доста новаца, па сада Чива поднео оцу меницу на исплату. Негодовање очево, брига мајке и сестре, озбиљност надзиратеља добара, све је то уметник врло вешто изразио на лицу

појединих особа. Слика би била изврсна, само да није и сувише монотона у боји.

Лепша у боји али слабија у карактеристици је genre-слика „Eine Verhaftung“ од мађарског сликара J. Peber'a. У мађарску гостионицу улазе наоружани жандари, да затворе сумњиву личност.

Доста је интересантна слика Бритова „Am Bahnhofe“. Сигурно је један влак дошао а други само што се није кренуо. На тој слици је уметник врло верно и вешто приказао ону журбу, ону нестрпљивост, оне разне физијономије, које се у опште могу видети по већим железничким станицама. Тамо тврдица броји новце, њега посматра имућан грађанин па га помало и исмева. Мало даље од њих опет нервозан путник погледа у свој сат и жељно очекује полазак влака. Ту су вам љубавници, трговци, занатлије, војници, облигатни Енглези и модерни крадљивци.

Јулије Блас, брат сликара Еугена Бласа, који се тако исто родио у селу Албану, 1845 године, мајстор је у сликању коња. То је посведочио и својим радовима на овој изложби. Све његове слике одликују се добрим цртањем и лепим колоритом.

А. Хиршл изложио је слику „Aphrodite“. Слика нам показује богињу љубави, како се рађа из морских таласа, јер ено још сањиве очи својом нежном ручицом таре. Исту тему су француски сликари Кабанел и П. Бодри много лепше извели. Мисао дакле није оригинална, али је сретна и сретно је изведено тело саме Афродите, али они таласи около ње изгледају као санте леда; па и она морска пена изгледа смрзнута. Сумњам да се не ће та лепа, гола богиња у томе леду и сувише расхладити, те тако са јаком кијавицом отићи горе на Олимп.

Пољско сликарство није на овој изложби најбоље заступљено.

Данас се за сликарске радове пољских сликара интересује цела образована Европа. Целом изображеном свету познати су сликарски радови пољских великих мајстора, као што су Матејко, Сјемирадски, Брандт и Герзон, а у новије доба врло су популарна постала имена: Похвалски, Ковалски, Хелмонски, Малчевски, Фалат, Ана Билинска, и многи други. Ови млађи уметници одликовани су већ више пута по разним светским сликарским изложбама највећим одличјем.

Већ сам пре споменуо сада већ чувеног портретисту К. Похвалског. Осим њега ту је и Т. Рипковски. То је један од млађих даровитих сликара, који најрађе тражи мотиве својим сликама у својој домовини. Тако врло радо црта њена дуга и широка поља, њене мале, опале, трском и сламом покривене кућице; црта своје земљаке у њихову лепом и богатом оделу; црта живот сеоских прљавих улица руске Пољске и Галиције. Нека се тужна и меланхолична сета разасула по свима тим сликама и даје им особену драж.

На овој изложби је изложио Рипковски „Вашар у Скалату“ и неке аквареле „Из циганског живота“. Све његове слике одликују се сигурним цртањем и лепотом боја.

Пољак Т. Ајдукијевић добар је портретиста, али још бољи цртач коња. Он је више пута пратио цара Фрању Јосифа I у лову и при војним вежбама, и после је многе своје доживљаје и пријатне утиске умео врло вешто кичицом да изведе. Т. Ајдукијевић није у самој ствари дворски сликар, али сам цар и цела царска породица веома симпатишу са елегантном сликарском маниром тога уметника. Он данас једини израђује начуџбине двора и царске породице. И ове је године изложио коњаника.

Пољак З. Ајдукијевић тражи мотиве својим сликама понајвише у тужној историји свога народа, и у тим се радовима показао као добар патријота, песник-сликар и мислилац. На овој изложби изложио је само једну слику. Слика нам приказује почетак борбе у пољско-шведском рату. Прави јунаци ове доста оригиналне слике јесу четири коња, који вуку топ. Али се ти јунаци нису најмање јуначки понашали, јер, чим је први пут топ опалио, поплашили се, напустили топ, па сада праше преко широких поља. Положај коња при бегању уметник је врло природно приказао; једино би се могло пребацити боји, која у многом квари утисак те оригиналне слике.

Колико је мени до сада познато, од свију светских модерних сликара ни један није кадар тако лепо и верно насликати мирну воду, мање таласиће, узбуркану реку, валовито море и снег, као руски сликари. Најбољи сликар вода јесте Рус Ајвазовски, а највештији сликар снега јесте опет Рус Васили Верешча-

гин. За овим уметником долази врло добар сликар снега, и то Пољак А. В. Ковалски. Његове две слике спадају међу најбоље радове на овај изложби. Једна од тих слика приказује зимску ноћ. Предео је покривен дубоким снегом. На дну слике испод дубоког снега провирује по која мала кућица, у којој светлуца слаба светлост. У предњем делу слике види се по које дрво или жбун, а на чистини стоји курјак, подигао главу па посматра село, у којем ће да потражи хране. Особито је лепо извео уметник око у курјака и лепо приказао хладну зимску ноћ, и то једну од оних ноћи, кад земља изгледа да се сва смрзла. На плавоме небу још се светлуцају небеска кандила. Над целом околином види се хладна, тужна и бледа светлост.

Друга слика истога уменика приказује „Залазак сунца.“ Последњи зраци злаћаног сунашца љубе оно богато класје по њивама пољских Карпата.

Пољаци Ј. Стика, А. Косак и П. Стахијевић, опет врло добри сликари, на овој изложби нису заступљени најлепшим радовима.

Још да рекнем коју о сликарима предела, о уметницима што цртају природу.

Мени изгледа да оцрти неких предмета нису никако добро нацртани. Боје неких предмета добро су погођене, но има овде и таких слика, чији колорит у природи са свим другачије изгледа. Има нацртаних понора, грдних шума, узбуркана мора, разних годишњих времена, дана и ноћи; има и страшних бура; али ни једна од тих слика не може човека да усхити и занесе. Многима се има по што шта замерити. Њихови понори ни најмање не изгледају страшни, њихова бура није ни најмање величанствена, нити је њихово цвеће лепо као цвеће у природи. Врло слаби су им одсеви ведра дана, а ни најмање није лепа њихова рујна зора и златно вече.

* * *

Колико сам могао, ја сам штованим читаоцима „Стражилова“ ако не верно приказао слике на овој изложби а оно их бар донекле упознао са старим и новим аустриским сликарима.

Споменуо сам старије аустриске сликаре, који садањим својим радовима заиста показују, да су остарели, а некоји млађи људи изгледају ми, као да су на свет дошли са застарелим идејама, јер у својим радовима не показују ни најмање јак дух и силне осећаје.

По количини изложених слика ова изложба спада међу богате изложбе, али међу тим изложеним сликама има врло мало интересантних. Ово је изложба, где човек може много да види а при том да врло мало мисли и осећа. Старији уметници раде добро, али бечкој публици показују врло мало нових идеја; млађи пак сликари са новијим идејама не показују велик напредак.

Кроз ту изложбу можете са свим мирно корачати, без икаква узбуђења и раздражења, без икаква чуђења и дивљења; нема слике, која вас може зачудити, наљутити и ражалостити, која може побудити силније осећаје. Ова изложба изгледа ми као неки сликарски вашар, на коме нема много пазара, јер нема изврсне робе.

Она није била у стању, да нам, као и друге светске изложбе, даде праву слику данашњег сликарства у свима његовим, разноврсним струјама.

А сад још у најкраћим потезима да јавим биланс ове изложбе. На овој изложби било је до осам стотина радова, међу којима портрет заузима најодличније место, историских слика готово и нема, религијозно и идеално сликарство мало је боље заступљено, предели и жанр-слике су најбоље заступљене. Осталих врста слика, као акварел, пастел, темпера, има опет врло мало.

Од немачких уметничких градова најбоље су заступљени Минхен и Диселдорф. На овој изложби има нешто мало слика од шпањолских и талијанских уметника, али нема радова од француских, руских, енглеских и скандинавских уметника.

Од домаћих сликара Бечлије заузимају прво место, после њих долазе Пољаци а за њима Мађари са доста добрим радовима.

Беч *Павле Лагарић*

ПРВА ЈУГОСЛОВЕНСКА ШТАМПАРИЈА У XV ВЕКУ*

од В. Јагића

Југословени насељени на Балканском полуострву морали су у XIX веку дуже чекати на прву железницу, него у XV веку на прву штампарију. Још није био ни протекао век, у коме се изумела вештина штампања, а војводство Зета, данашња Црна Гора имађаше већ своју штампарију, која беше уједно и прва српска штампарија. Народна традиција, која као што је познато, није свагда поуздана, ставља ову штампарију на Ријеку, која се улива у Скадарско језеро, а близу места Обода. Ту се и у најновије време — као што ми је писмено саопштено — наилазило на рушевине од оне куће, у којој је та штампарија била. Шта више вели се, да се пређе чак и на слова наилазило. За сада су сви ови подаци недоказани, и ја их само напомињем, али хоћу да истакнем, да се у старим штампаним књигама нигде не спомиње Обод, али се за то у псалтиру — поред кога је и хорологиум — штампаном год. 1495 изрично спомиње Цетиње, као место, где се књига штампала. Са свим је појмљиво, да је вештина штампања — која је најбоље дошла свештеницима, да њоме реч божју шире — нашла склоништа у манастиру на Цетињу, који је мало пре тога и био подигнут (1484). По својој прилици да је та замисао потекла од оснивача цетињскога манастира, господара зетског Иван-бега Црнојевића, који је и митрополиту зетском кир-Вавили наредио, да своју столицу из Жабљака премести у манастир цетињски. Биће дакле, да је у њему поникла замисао, да нови манастир не дарива као што је пређе бивало старим рукописима, него да онде подигне штампарију. Но тек његов син Ђурђе Црнојевић испуни очину жељу.

Оба ова, и отац и син, имали су веза са моћном суседном републиком млетачком, која је у оно време у Далмацији већ и Котор имала у својим рукама. Обојица беху ожењени из Млетака, одакле је и долазила култура у стење њихово, а тамо је и њихова политика налазила ослонца. Није дакле ни чудо, да су прво у Млецима упознали вештину штампања, а оданде је пресадили и у своју домовину. То се до душе нигде изрично не спомиње, али сами догађаји јасно то показују. Како је Ђурђе Црнојевић одвео невесту из Млетака, били су одмах пренесени из Млетака у Цетиње и неки почеци и угледи нове вештине. Тамо је морао онај, који ће предузети штампање на Цетињу, ако не готова слова набавити, а оно бар научити, како се праве.

Тешко да је то био поглавар земаљски Ђурђе Црнојевић, него ће то бити Црногорац калуђер Макарије (по својој прилици из цетињскога манастира) који се спомиње у предговору и поговору прве и друге штампане књиге. Тај Макарије је родом из Црне Горе. Може се узети, да је он био главни технички радник у овоме подузећу, које је предузео Ђорђе Црнојевић, а не његов отац Иван-бег. Без сумње су они, а не сиромашни калуђер, сносили трошкове, који су скопчани са овим подузећем. У обема Србуљама (у оној од 1493/94 и у оној од 1495) спомиње се с поштовањем Ђурђе Црнојевић као душа овога подузећа; по нашем данашњем схватању био је он накладник или издавач. Као мотив штампања наводи се оскудица у књигама; с тога је, вели, прегнуо, да обогати хришћанске цркве књигама, које су постале ретке услед пљачкања и пустошења Агарјана (Турака). У поговору се вели, да је он сам „саставио форме“. Ја то место не бих од речи до речи схватио, него држим да се ту подразумева његов налог да се слова начине.

Можемо рећи, да је главни радник око штампања био горе споменути Макарије „из Црне Горе“. Свакако је он у Млецима изучио техничку страну овога подузећа, камо га је може бити још Иван-бег са сином послао, да му буде пратилац и саветник. Не знамо да ли му је Иван бег или тек син овога наложио, да изучи послове око штампања. Напоменућемо, да је баш у то време било више Југословена у Млецима, који

* Овај чланак штампан је у бечким новинама „Wiener Zeitung“ бр. 146. од о. г.

су ту као штампари делали. Познати су добро Андрија Јаков Палташић из Котора, даље Бонина де Бонини из Дубровника и Ђорђе Далмата (Далматинац). Прва двојица су штампали многа латинска и италијанска дела у седмој и осмој десетини XV века. Сем тога не треба заборавити, да је већ г. 1483 штампан први глаголски мисал у Млецима а год. 1492 како изгледа први глаголски бревијар опет у Млецима. Свакако су при том послу морали учествовати хрватски (глагољски) попови, било као издавачи или редактори, било као штампари или коректори.

Према томе дакле није било ни најмање тешко вештом калуђеру црногорском, да тада у Млецима изучи вештину штампања.

Па ипак врло је тешко рећи, какве су се припреме за ово подузеће спремиле у Млецима. Помишљајући на разне прилике и моменте држим да ће тешко бити, да су готова слова пренесена била из Млетака на Цетиње. У старим књигама на два места читамо, да је Макарије својеручно радио (рукоделисах). Тешко да се ту мислило само (просто) на слагање слова. Макарије се је више разумевао него обичан слагач, при штампању он је бар највише поучавао друге калуђере, којих је приличан број требао, при штампању прве књиге. У Србуљи од год. 1493/94 изрично се у поговору спомиње, како је при штампању овога првог дѣла радило 8 људи пуну годину дана. Тешко да би у поговору (дакле при крају свршеног дела) стајала ова напомена, да није била истинита. Прва радња је као што видимо врло споро текла. У предговору се вели, да се са штампањем почело 1493 (тачнијега одређења нема, може се узети, да је отпочето у прва два месеца у години) а дело је било готово 4 јануара 1494. Ако се дакле мисли, да је Макарије при тој радњи учествовао и то у оном смислу како се онде спомиње „рукоделисати“ (manu facere), ако се даље узме да је митрополит кир Вавила забележио време, то онда одатле закључујем, да је Макарије као искусан човек тек код куће на Цетињу изрезао из дрвета слова и вињете за дело. За доказ да се та радња заиста на Цетињу извела сведочи још један појав, наиме тај, што у псалтиру од г. 1495, поред све идентичности слова са словима у првом делу, опажамо веће богаство и разноликост у словима, сем тога више нових слова, којих нема у Октоиху. Тешко је помислити да су ова слова накнадно донесена била из Млетака на Цетиње; у цетињском манастиру седео је вештак у томе послу, много заслужни Макарије.

Елеганцију Макаријевих слова сви једнодушно хвале. Да би његову заслугу истакли, доста је само напоменути, да се нити књига штампана у Кракови год. 1491, нити књиге, које су већином доцније штампане у Млецима, не могу упоредити са Макаријевим књигама. Када је у педесетим годинама П. Ј. Шафарик хотевши подићи углед студији старо-словенскога језика, хтео да улепша ћирилицу, то су ме пре свега пред очима лебдела дела Макаријева. Његов план, који је извео у Прагу код Готл. Хаса, не испуни се са свим. Још и данас можемо у штампарском погледу млого што шта научити из лепо штампаних цетињских књига.

По нашем, до сада доста непотпуном знању, штампана су на Цетињу три различна дела: Октоих у г. 1493/94, Псалтир, поред кога је хорологијум (часловац) у г. 1495 и еухологијум, за који не знамо када је штампан, јер до данас се није нашао ни један ексемплар, који би имао поговора.

Од Октоиха сачувало се доста примерака, али је врло мало потпуно сачуваних са пред- и поговором, као што је таки ексемплар у дворској библиотеци у Бечу. Још немамо на жалост библиографије ових старих штампаних књига. Ни старија Шафарикова библиографија, нити млађа, коју је пре десет г. саставио Рус библиофил Каратајев, нису тачно све појединости означиле. О томе ћу на другом месту потање расправљати, а овде ћу само да напоменем, да би нас потанко упоређење појединих примерака овога Октоиха довело до уверења, да се Октоих не брзо у идућим годинама поново штампао, те би према томе имали два издања једног истог дела са истим словима. Дубље проучавање мора ову моју претпоставку на чисто извести.

Друго дело постало је у истим приликама, као и прво Издавалац овога дела такођер је Ђурђе Црнојевић, а калуђер Макарије технички пословођа при штампању. Не само да су слова у слогу једнака са словима у првом делу, него и вињете па и шаре у почетних слова једнаке су са онима у Октоиху. Како се овде у поговору Цетиње изреком спомиње, као место где је књига штампана, то онда према идентичности слога можемо закључити, да је и Октоих штампан на Цетињу. У дворској библиотеци у Бечу има ова Србуља. Она је до душе потпуна, али није тако добро очувана као она прва.

О трећем делу цетињске штампарије не могу ништа поуздано рећи. Библиографи (Шафарик, Каратајев), који су имали при руци одломке овога еухологијума, веле, да су слова у еухологијуму једнака са онима у прва два дела, те према томе држе, да је и ова књига штампана на Цетињу дарежљивошћу за време Ђурђа Црнојевића под руковођењем калуђера Макарија.

Године 1496 оставља Ђурђе Црнојевић своју домовину, јер му владу отима брат његов Стефан, који признаде турско господство. Са женом и децом склања се Ђурђе у Млетке. По свој прилици да га је у туђину пратио и верни му поданик Макарије. Шта је са штампаријом било, не знамо. До сада се није могло утврдити, да је штампарија почела по ново радити у XVI веку. Изгледа да се то тешко могло десити, јер у том веку јављају се друга места, у којима се почело штампати.

Превео Ј. Радонић.

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Књиге за народ, издаје „Матица Српска" из задужбине Петра Коњевића. Свеска 37.

Пчеларство, за народ написао Иван Маширевић. Накладом срп. књижаре и штампарије Браће М. Поповића. У Новом Саду.

Још две године па ће бити по века како је славни Ђерзон ударио темељ умном пчеларењу у Немачкој својом кошницом са покретним саћем и својом теоријом о пчеларству. Семе, које је Ђерзон посејао по Немачкој, лепо је изникло и толико плода донело да га почеше сејати и Талијани, Енглези, Американци, Руси, Чеси, Маџари. Најпосле га почеше сејати Срби и Французи. Има преко петнаест година, како се поче и код нас Срба озбиљно ширити рационално пчеларење. Пре десет година покренут је економски лист „Привреда", у којем се и пчеларство неговало. Држале се две скупштине пчеларске, једна у Вел. Бечкереку, а друга у Српском Итебеју. Три године излазила је „Пчела", српски илустрован пчеларски лист. Све је то покретало и подизало на рационално пчеларење. Али је највише код нас ширила и подигла умно пчеларење српска православна карловачка богословија. Петнаест је година како се ту предаје пчеларство и за тих петнаест година изашло је из ње доста богослова који су данас свештеници и који данас по свима крајевима Австро-Угарске, где живе Срби, шире рационално пчеларење. Да се пак у богословији карловачкој завело пчеларство као облигатан предмет, припада сва хвала и слава познатом повеснисару Иларијону Руварцу, који је у оно време био ректор у богословији карловачкој. Пошто је по рескрипту одређено да се предаје рурална економија у богословији и пошто је пчеларство један део руралне економије, то г. И. Руварац заведе пчеларство у богословији, знајући да се њиме подиже материјално благостање и морал. За ових петнаест година увек су богослови учили пчеларство с великом љубављу и вољом, а гдекоји међу њима заносили су се њиме. Таки су били богослови, који су данас свештеници, Јован Милојевић, Сава Косановић, Г. Илић, Јован Живковић, Васа Латинкић, Милутин Гавриловић, који су писали с успехом чланке из пчеларства по новинама пчеларским. Међу овима — рекао бих — да је са највећом страшћу заволео пчелу Иван Маширевић. Из љубави према пчели и из љубави према народу српском поникла је и његова књига: Пчеларство, која је награђена из задужбине Петра Коњевића и коју ја од свега срца препоручујем свима почетницима у пчеларењу.

Књига је ова написана јасно и разумљиво, стоји на здравом темељу Ђерзонове науке и у њој се у практичном делу изнаша оно, што се досад искусило за најпрактичније. Сваки почетник, којему дође ова књижица у руке, не ће залутати у лавиринат с небројеним кошницама него ће се одмах упознати с оним што се праксом показало најбоље.

А сад још ово: Који буде читао ову књижицу, нека исправи на стр. 15, те нека дода у место „пчелина је жаока цевчица" пчелина се жаока састоји из жаоке, која није шупља, него је ижљебљена споља од горе до доле. Горе је дебља, а доле је све тања и тања. С једне и с друге стране жаоке има по једно копље, које свако има од врха горе до десет стреластих зарезотина. Та копља глатком својом страном обухватају жлеботину жаоке. Осим овога има још два крака с једне и друге стране тих копаља, тако да та два копља и та два крака, кад се једно с другим саставе, чине са жлеботином

жаоке шупљину, кроз коју пчела пушта отров. На страни 15 и 16 стоји ово: „И ако су радилицама закржљавили спољни органи, инак се кад и кад нађе пекада да у по гдекојој кошници, која је остала давно безматак, носи јаја по пчелиним ћелицама, али само неоплођена, из којих се излегу мали трутови, које наш народ зове „дивља пчела“, а takова се пчела зове „назовиматица“. Овде ваља запамтити да дивљу пчелу не належе назовиматица него права матица, која је остарела и потрошила семе из семењаче (receptaculum seminis) а назовиматица носи увек јаја трутовска у трутовске ћелице, ако их има у кошници.

На стр. 18 каже се да се нектар „претвара у прави мед у првом стомаку“. То ваља исправити. Нектар се претвара у мед, кад пролази кроз жлезде, којих има две у глави и једна у нагруднику. Пљувачка тих жлезда инвертира нектар (тршчани шећер) у мед (воћни и грожђани шећер).

На страни 36 стоји: „Саће се може употребљавати пре две године за легло, а после се може ово саће још две године употребљавати само за мед, јер се за прве две године ћелице од кошуљица пропастог легла тако смање, да се не могу за легло употребити, јер би излазили из таквих ћелијца, ако би матица запљувала, мале и кржљаве пчеле, које нису никако за рад“. То није истина. Тако се мислило, али се данас то пориче. У медишту пак може се саће употребљавати небројено година доклегод траје.

На стр. 38 стоји: „Кад се матица додаје у овим кавешчићима, не ваља је дуго оставити затворену, јер може да постане неплодна“. Ту је требао писац казати да матицу ваља одмах после 24 сахата пустити, како се види да су пчеле према матици лепо расположене.

На стр. 70 говори се како се куга пчелиња лечи салицилном киселином. То се некад лечило салицилном киселином, али пошто је то лечење врло компликовано, то се сад лечи та ужасна болест јачим средством, карболном киселином.

На стр. 22 стоји: „Па ипак има још и данас много пчелара, особито код сељака, који пчеларе са простим плетарама — но ти се данас не могу сматрати правим пчеларима него пре непријатељима пчела. Није ли то нечовечно, кад сирота пчелица неуморно и дању и ноћу преко целог лета ради, купи мед и гради восак, највише своме госи, а кад дође јесен, а он да јој благодари угуши је сумпором или је на разне друге начине убије. Ђерзонком је све то уклоњено; њоме можемо преко целога лета вадити мед, а на јесен је опет оставити за пресад, па ти од године до године увек носи грдну добит. Дакле ова је књижица намењена и у прилог тога, да се пусти онаково, а широм да се прихвати оваково пчеларење“. Као што се види из овога, писац је занесен Ђерзоновац. Али пошто се рационално пчеларење не може одмах раширити на све стране, јер је са већим трошком и трудом скопчано, то држим да није на одмет ни пчеларење са простим кошницама само ако се добро познаје живот и рад пчелињи. Прости пчелари не могу се назвати „непријатељима пчела“ зато што пчеле туше, јер они не знају друкчије пчеларити, ваља им показати да се не морају пчеле тушити ни у простим кошницама. Ваља им показати да није економски тушити пчеле сумпором. Кад би ишло нама на корист тушење пчела, онда то не би било неморално. Али је тушење пчела неекономски т. ј. не иде нама на корист, зато је тушење пчела управо луд посао. Али док се рационално пчеларење не рашири, па и кад се у све крајеве нашега народа рашири, не ће простих кошница сасвим нестати, а и не треба да нестану као што би хтео г. Маширевић, јер и оне имају своју добру страну, ма да се с њима не може с таком добити пчеларити као са ђерзонкама. Да то докажемо, није место у овом листу.

Ми препоручујемо ову књижицу и желимо да се што већма рашири међу пчеларе и пријатеље пчеларства.

Карловци.

Јов. Живановић.

САДРЖАЈ: Песништво: Драшко. Мрки Вук. — Уметност: Са сликарске изложбе у Бечу. — Књижевност: Прва југословенска штампарија у XV. веку. Књижевне оцене.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Српска Манастирска Штампарија у Новом Саду.

БРОЈ 28.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

ГОД. VI.

У НОВОМ САДУ, 11. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

ОХ, НИКАД ВИШЕ...

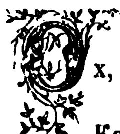
х, никад више, никад моја рука
Стиснути не ће твоју руку б'јелу, —
Ко тужан одјек тајанствена звука
Кидаће боли моју душу ц'јелу.

Ко сјетна тица, што у кругу тавну
Ледених жица заробљена стоји,
Сниваћу и ја о блаженству давну
О слатком рају пољубаца твоји'.

Ја сам ко стабло, коме вјетри худи,
Разнеше лишће у далеке стране,
Ко вјечни сужањ, који залуд жуди
Осмејак мили оне зоре ране.

По тавној ноћи, кад свјештеним миром
Прелеће санак нечујно и благо,
Бесвјесно луташ на грудима с лиром,
Зв'јездама шапћеш твоје име драго...

Сузама квасиш твоју слику бајну
И гледаш осмјех, што с усана леће,
Ал заман сузе, никад прошлост сјајну,
Никад ми тебе даровати не ће...

Ох, никад више, никад моја рука
Стиснути не ће твоју руку б'јелу,
Ко тужан одјек тајанствена звука
Кидаће боли моју душу ц'јелу.

Мостар, 8. јануара 1893.

Алекса Р. Шантић

ДРАШКО

ПРИПОВЕТКА СТЕВАНА РАДИЋА

(Наставак)

а српском црквом има мален сокачић, што води Дунаву. На крају тога сокачића, баш поред Дунава, стоји мала кућица, трском покривена. У М-у нема душе, која не би познавала власника те куће, „Милована Радошевића. Сиромашак је; нема ни стопе своје земље. По занату је рибар. Сваке се године погоди са власником риболова те хвата рибу на полак. Вредан је. Ако нигде нема рибе, али код Милована за цело мора бити, јер тај не седи скрштених руку.

Осим своје жене и кћери Данице нема нигде никога. Даници је седамнаест година. Лепа је то плавуша, озбиљна, од младости навикла на самоћу. Па и у коло је ретко ишла, само на велике празнике, а и онда би је сама мати наговорила, говорећи јој:

„Данице, рано! Обуци се, па иди и ти у коло. Што да увек самујеш? Не мораш дуго остати, али ипак да се мало прођеш.“

Даница би се онда обукла и отишла у коло.

Тако је било и на велику Госпојину после по дне.

*

У крчми Глише Барањца редовно се свецем састаје српска млађешина те песмом и игром прекраћује слободно време. Да није тога, Глиша би могао затворити крчму, јер је овде зазор видети Србина ратара радним даном у биртији. Није то с тога, што би народ можда пропадао, јер се у М-у не памти, да је коме кроз грло прошао: »ланац и по ливаде« — већ од пуке срамоте, да здрав човек место плуга и мотике држи чашу у руци, када није томе време.

Ах, лепо ти је барањско коло! Момци крупни, чили, неки им понос сјаје на челу! Девојке лепе, скромне, хватају се у коло па поскакују као срне. Тамо или овде опазиш по коју старију женску, где иза кола намешта пантљику, привезану за струк лепе црнојке; тамо опет сеја прибада на шеширу свога брата цвет, који се у игрању нешто пореметио; тамо даље неколико њих стале па диванишу а гледају у момке и девојке, те би о сваком и свакој рекле коју.

»Та види само, опет се Миљко Васићев ухватио до Данице!«

»Да красна момка, рођо! Не знаш шта му лепше стоји. Да ли они црни брчићи, да ли оне велике црне очи, да ли чохано одело, да ли кордованске чизме. Кршан ти је — исти отац!«

»А види Данице! Баш је смерна као голубица. Као да стрепи, па чисто дрхће, кад јој он приђе.«

»Е, јадница! Та вредно ти је то, друго, као пчела! Пре копа с нама кукуруз код Делићевих, па је увек пет корака пред нама... па кад се сврши брање, друге остану и певају, а она скупи своје па кући.«

»Кажи ти мени... збиља... и тај баш цело после по дне уз њу...«

»Чудиш се. Та увек им је у кући била и радила на надници. Док не оде у солдачију, увек се најволео с њом разговарати... па и сада, ваљда што је сирота, те ће се ретко који до ње ухватити... Добра је он срца!«

»Штета, што није газдинска!... Како би била сретна! Ал' овако... јадница!... Та види је, види, како се зарумснила; како га гледа испод дугих трепавица... А види опет оних, како пије у њих двоје... гле је, чисто би да утече... Ej, Данице, Данице!... Не ћеш се, не, назвати Васићевом снахом... Ко би бабу натерао...«

За дугим столом седе старији људи па пијуцкају, разговарају и поглéдају на своју децу. Ту је и Натрапало, ту је и чича Ненад. Седи у прочељу и већ откопчао на прслуку пет пуцета, а то је знак, да је пет литара вина на његов рачун донесено. Та како и не! Дошао му син из солдачије. Овамо га опет свако познаје. Неко га зове »Лàло«, неко »Брȁто«. А ни један не оде од његовог стола, а да га не понуди чашом вина. Поглéда на свога сина, поглéда на Даницу... чини му се да је у цркви... као да му мирише тамјан... као да чује глас њен у »Хвалите имја господње«. Сад му мисли одоше на њиву. Као да ју гледа пред жетеоцима... сад опет над колевком... миље му прожима груди... био би полетео да ју пред целим светом призна за снаху.

»Тако, сине, тако!« — шапутао је.

»Сећаш ли се, кад смо ми били тако млади?« — ослови чича Ненад Натрапала.

»Ја, овај, нисам ни сад прематорио...«

»Ал' да, да! Та ти рече још пре две године да се мислиш женити. Па да ли си нашао?«

»Хе, хе, мој Ненаде!... А не питаш, која не би. Дед', пи!... Хе, хе, хе!... Казао сам ти пре... новац... видиш ли ту Даницу... хе, хе, хе!... Шта мислиш, кад је обучем од пете до главе у мајсторско одело... Но, чујеш, стари смо пријатељи. Би ли ти, овај, хтео у име божје... знаш, да испросимо... мислим, да будеш проводација.«

Чича-Ненада шинуше ове речи као муња. Да ли се судба заклела, да не ожени ни једног сина по својој вољи! И шта је он Богу згрешио?

Хтеде окресати у брк Натрапалу, да то није прилика за њега и да тражи што старије. Замисли се, а после поче:

»А јеси ли ти већ разговарао са Милованом и женом му?«

Да; јесам, брате, јесам. Он као не би хтео за грцу, али знаш да сам му лањске године узајмио двеста воринти, да отплати оно дуга с куће, а жена му црче за тим, да јој ћерка носи мајсторско одело... та, знаш, и она је мајсторског рода...«

»А Миловап? Шта он каже?

»С почетка се као нећао, али кад сам му рекао, да ће му дуг опростити и да ћемо све њој стецати, онда је и он попустио, па ми рекао, да могу доћи.«

»А девојка?«

»Хе, хе, хе!... Мало се зарумenила, кад сам јој рекао, да ће бити мајсторица и не рече ништа. Али стари сам ја зец — знам шта мисли. Могу ти рећи, да ни она није противна. Мати јој међу тим увек слади мајсторски живот... Па знаш шта рече? Не би је дала ни у твоју кућу...«

»Збиља то рече?!«

»Па, јесте, но, и ја као мислим, код вас паорâ је свеједно. А газда; а сирома. Ако је сирома, код тога мора ринтати од јутра до мрака, да заслужи себи храну и одело. Носи шта хоће, иде куд хоће. Муж је штује, што му помаже да заслуже насушни хлеб. Ако се уда у газдинсву кућу, опет то исто. Ради само још више, јер има више посла. Само је разлика, што за рад свој не добија награду у новцу, већ јој се из куће купи што јој треба. Дакле, нема код вас разлике међу газдом и сиромашком. Код мене ће она живити као голубица. Не ће ништа радити већ скувати... Да, дакле молим те, јеси ли вољан да идеш сутра у прошњу?!«

Чича Ненад се подлактио, а замишљен поглед упр'о на свога сина и — Даницу. Речи Натрапалове о газдинској и сиромашној кући створише у њему друго гледиште на газдашаг. Збиља! Има он у нечему и право. Али, сиротиња је ипак сиротиња. Ако је много деце, не може се толико нарадити па да сва буду пребринута. А шта, кад наиђе болест? Умујући тако опет се утешио. Та није ваљда да Милован не мисли на то. Али дуг? Исплатићу га мишљаше. А ако је Милован дао овоме реч?! Ово га је мучило. Дуго је премишљао. Тек ће наједаред:

»А што ти не бих учинио! Сутра идем у виноград, да оточим једну десетакињу. Знам да си безпослен, можеш са мном па ћемо се пред вече вратити, а онда...«

»Хоћу, хоћу, Ненаде! Па, да си ми здраво!«

*

Кад се Даница вратила из кола, била је прилично узрујана. Скидајући накит и свечано одело чисто је дрхтала, а лице јој пламтило и руменело. Пресвукавши се одскакута пред кућу па седе на клупицу и стане гледати у вале дунавске, не мислећи ништа. Тек јој се врзла по глави данашња слика у колу, па јој се чињаше, да се и мали талашићи дунавски надигравају, а из сваког као да вири Миљкова глава. Гајде јој једнако звуче у ушима. Већ се и сутон почео хватати, кад из небуха стаде пред њу — Миљко. Кад га је Даница смотрила обори очи, а на лицу јој провре румен.

»Шта си се тако замислила, Данице? Што кријеш очи? Та погледај ме! Буди весела, кад и моје срце плива у радости, што ћеш бити моја на веки. Јесте, Данице. Данас ми мати и отац дозволише да бирам коју хоћу, а срце ми изабра тебе...«

На те плахе речи лепога момка, шта је рекла гиздава девојана, шта ли су после шапутали блажени обоје и чисто ван себе од тешке среће — то је чуо деда Дунав, који је и у мраку видео, кад се двоје драгих растадоше врелим загрљајем и заклетвом, да ће одржати реч.

*

То вече се дуго разговараху чича Ненад и жена му.

»Не знам шта да радим«, рече Ненад.

»Шта да радиш? Их, још за то лупаш главу! Не питај никога, већ позови Лаку Трешњара, па нека је довуку. Још ћеш ваљда пустити, да је онај гегави Натрапало отме испред носа!!«

»Шта, шта! Од Милована! Зар га ти не знаш? Од њега се не отима. То ти је ватра жива, а ако је ономе дао реч — а знаш шта у њега вреди — онда ни по готову!«

»Чудне ми силе од њега једнога! Од ових наших деликатора не би је отела ни сва царевина!«

»О томе не говори. Знаш ли, шта је израдио са оним Швабама на Батинској скели, кад му хтедоше рибу да отму, што је тобоже похватао у њиховом риболову.«

»Шта је урадио?!«

»На Дунав их натерао — веслом. После је двојицу сам извукао да се не удаве. Поштен је, али је жеравица, кад се нађе увређен у своме праву. Дошао би ми у сред куће па онда или бежи или гини!«

»О, где нас та девојка омањђајисала! Баш и мене занесе... мислиш, да ли је вредно за сиротицу...«

»О томе ни речи. Не ћу више да чујем о талу. Ено имам две, па се вуку по кући као

*

сенке. Ајде она млађа и како тако, бар се каје, али она вештица! Јест, права вештица, изгледа већ као совуљага . . . да, велиш ни речи . . .«

»Та . . но . . но . . не велим . . . Е, па шта да се ради?«

»Видићеш, већ сам намислио. Пошаљи по Лаку да сутра зором дође овамо, па ће са мном у виноград.«

*

Сутра дан, око осам сати у јутру јурила су два вранца, упрегнута у лака кола, преко равног поља М—ког у планину. Кочијаши главом чича Ненад а остраг су Натрапало и Лака Трешњар. За по сата стигоше до споменика краља Лајоша за тим скренуше к водици па се почеше сурдучином пети уз планину. За мало сврнуше на десно и стадоше пред лепим великим подрумом. Осећао се Бахов дах са свију страна, јер је овде његово царство. Сиђоше и отворише подрум, Лака испрегне коње. Чича Ненад извади из шарагаља сацак и полак јагњета. Наложи ватру, обеси котлић и за по сата крквао је паприкаш у котлићу. После се дадоше на посао. До по дне су свршили посао а и паприкаш је био готов. Поседаше. После сваког маснијег залогаја заблистао им се пред очима у чаши шиљерац од седам година. Слатко јели, нагло пили, па је вино почело радити своје.

»Све, у славу Свевишњега! чича Ненад ће. Нека нам поживи децу нашу, нека уживају. Многу клету испих овде на овом пањутку, многи ли бол утиша, многи ли јад разблажи! Ох, колико и колико пута ми он, овај шиљерац, измами из груди песму српску! А кад ја запевам одавде испред мога подрума о нашим старима, онда цела планина бруји . . . . па се одбија глас чак тамо кишвалубске и канске планине и као да ми оданде враћа гласе мој кум Аћим . . . па чујеш, и ови зрикавци као да српски говоре, па све, све, па и ова планина као да широм мирише духом Штиљановића. А стари Харшањ, па тамо за њим ђунтир, као да се смешкају од миља, што се још овде оре српски гласи . . . Ех, упамтиће омладина Ненада. Ево их кад и кад и двадесет. Није ни један прошао, а да код мене не испије коју, па онда сложно у варош певајући српске песме. А Шокци наши раздрагани све шапућу: »свићу им, ала липо пивају«! Дед, Натрапало! Пи у ту славу! Хиљаду година још нека слади овај шиљерац српско грло и дао Бог не седио у овом подруму други газда већ само Србин!«

Натрапало се већ сав загрејао од шиљера.

»Е, у славу! И сам сам као момак у овом подруму одиграо танца керевиза!«

»Танца керевиза? А какав ли је то враг?« запита Лака.

»Да, да, танца керевиза! Да шта ти мислиш! Е, шта ти још знаш?! Не знаш даље од Жумберка и Саке! А ја?! Где нисам ја био!! Па баш у Кечкемету сам научио танац керевиз.«

»Чудна ми чуда!« насмеје се Лака. »Пера Кормовар ишао у Срем да продаје кормове, па у Боботи код Буковара научио кисел' воде па већ игра и снаша ђулвасија, ма да је шепава. А ко је научио тај твој танац керевиз?!«

»Шта ти знаш!«

»Ех, шта ја знам! А видиш ли Јована Лазића, па Алексу Фрушића. Дошли пре три недеље из света, па знају свакојаких чуда . . . а ти само тај твој танац керевиз!«

»Свакојаких чуда! А знаш ли оно, кад нас четворица дођосмо из Баје, па запевасмо у четир гласа херувику . . . они ситно а ја хе-руви . . . крупно. Ви сви избекарили очи, наћулили уши — . ај?! А покојни попа, Бог да га прости, све се смешка од милина . . . Чујеш, Ненаде, што ти волеш тако паприкаш, па ове црвенике . . . их . . . их . . . то је здравље! Е, у здравље нашега посла, који урадисмо и који још мислимо урадити . . . знаш . . .«

»Та гле! Ти се и не хвалиш . . . та довече ћеш у прошњу па ћутиш . . . е, е, е, није лепо! А већ цела варош бруји —« упадне му у реч Лака.

»Знаш, брате, тако је. Већ ми досади самоћа . . . па, да се и ја окућим. Док сам био млад, имао сам мање новаца, био сам сирома. Које сам хтео, те су говориле: зар за тога броћу? Па ни једна! Ал' данас? Имам неку мраку више, па сада нисам више »броћа« већ »господар Натрапало«. Узмите, молим вас ову, па ону — ал' ја ћу сада да бирам . . . . да, да . . . па ћу добити голубицу . . . . Даницу, Данку . . . Данчицу . . . Дану, Дяничичицу . . . хе, хе, хе . . . тако је то . . .«

Чича-Ненаду се с почетка развукоше усне на смеј али, слушајући сада Натрапала, како изговара име те питоме голубице, у мало што не плану. Али се трже, па још поче одобравати Натрапалу, да је то баш прилика за њега и нека Бог да сретно!

»Хе, хе, хе ... Даница Натрапалова!« уживао је Натрапало. »Мајсторица ... хи, хи, хи — комшиница Перса шије тунику шта ми радиш ... Није да ће јој пасовати уз струк ... Него, Ненаде, ово ваља. Када коју мало више повучем, сетим се момковања. Еј, негда; па у друштву; па оно: мно-о-га-ја ... па оно високо — их, точи, сто му мука! Дај чутуру! Ују, ју!!! Да Бог поживи првобрачног женика Јована Натрапала ... Их, свирај, Лако ... него и ви можете ... где, како се то суче ...«

»Не би требало да толико пијеш .... та мислиш довече у прошњу — еј Натрапало!?« — подсмехне се Лака.

Чича Ненад га пресече погледом и намигну му да ћути о томе.

Натрапало се на ове речи трже и поче заплетати нешто језиком.

»Па, истом је четир сата. Е, е, Ненаде, ала хвата шиљер ... ја ... ја ... овај ... мало ћу онде прилећи ... а кад пођеш, пробуди ме.« Оде до кревеца, леже а за четврт сата спавао је као окупан. Пред сутоњ спреми се чича Ненад те ће кући. Лака ће остати. Ненад му заповеди да не буди Натрапала бар до десет сати. Још му је нешто дуго шапутао, а Лака се смешио. Кола зазврјаше и чича Ненад одлете весео као на крилима према М—у.

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

Те ноћи нико у замку не склопи ока. Пренеражење обузе све на глас о повратку војводину, рашире се по најдаљим закуцима и дође и онамо, где Марта и Агата имађаху свој заклон.

Страва, што но ју осећаше Марта, кад год се сети грозна господара, већ се беше мало утишала, за његова дуга изостанка, а сад ју његов повратак на ново пробуди. Плашња, коју виде око себе, још јој увећа страву. Из далека долажаше до Мартиних ушију врева људских гласова, звекет оружја, топот коњских копита. Опазила је из далека светлост од буктиња, а на врху главне капије, између два црвена пламена, неко ужасно страшило, коме не могаше разазнати облика, ал' ју ипак за то потресе, од пете до главе, неисказаном узрујаношћу.

Не могаше дуго да заспи, него се приљубљиваше Агати у наручја, дрхћући као прут.

Наједаред обе женске поћипаше с постеље. На дворишту, близу њихова стана, разлегаху се јасно дрека, јаук и смех.

Истрчаше, и очима пренеражених женских приказа се ужасан видик.

Међу разузданом руљом војника, који дизаху грају до небеса, иђаше жена, притискујући на груди невинашце. Хаљине беху здеране с ње; у исцепаној кошуљи ишла је, или боље пузала, готово гола, распуштене и рашчупане косе у нереду. Час по час принесе јој очима буктињу војник, који иђаше пред њом, а онда Марта опази њене црте, унакажене, бледе, ишаране модрицама. Вриснула је од пренеражења и саучешћа.

— Агато — прозбори тихо, — видиш ли ти?... то је она лепа!...

Не беше у том часу ни трага лепоти на лицу Мехтилдину. Од стида и бола унакажено обличје имађаше очајан израз. Вучена од џелата, трзала се као бесна, заклањајући своје невинашце, које врištaше од страха. Није плакала; из избечених јој очију, од препасти, стрељаше кан'да блесак гнева; уста беху бледа, полуотворена, а из њих излажаше кашто сок од бола, кад ју Дитрих, који иђаше за њом, шибаше чврсто сплетеним конопцем по белим плећима, врату и лицу ... Местимице из просечене коже бризгаше крв ...

Дитрих је час по час дизао руку, ударао, смејао се и псовао.

Спровод пролажаше поред Марте, која стојаше уз дадиљу, правце на капију од дворишта. У проласку паде поглед Мехтилдин на јасно лице девојчета, које гледаше на њу с немим пренеражењем и дубоком жалошћу. Мехтилда застаде за час, очи јој се замаглише као од суза, уста се стадоше мицати, као да ће проговорити, али у тај мах паде из Дитрихове руке ударац, јемачно осетљивији од других, јер се жена заниха и јаукну, а Марта заклони очи.

— Напред! — дрекну Дитрих и гурну Мехтилду, коју повукоше даље према капији.

Мало за тим наступи мртва тишина. Из даљине само допираше још топот коња, који вожаху Мехтилду у Жегањ, где ће ју, по Маћковој заповести. избацити, с презиром, на двориште жегањскога замка,

Од тога тренутка не имађаше Марта ни за часак мира. Стара страва од грознога господара сада се удвостручи; чињаше јој се непрестано да чује његове кораке, да разазнаје његов глас из далека, да војвода долази да учини какво зло њој или Агати.

Међу тим се Борковиц дуго не показиваше на тој страни замка; неколико пута само опази Агата, како, сакривен иза зида, жарким очима гледа Марту, где се шеће по дворишту.

Не спомињаше јој ништа о томе, не хотећи да још већма девојче страхује, ал' се сама узбринула, јер се домишљаше, да пан Маћко није остао хладан према тако необичној лепоти.

— Опростио се једне — мишљаше, — ишибао ју и истерао с презиром, а сад ће зажелети да има другу . . . Али Бог ће се смиловати, неће допустити . . . Оца је убио . . . ћерке се не може дотаћи!

Једнога дана војвода стојаше дуго за зидом, док најзад не истрча, приђе женскима, Агату отисну, а Марту ухвати за руку, привуче ју к себи и зажареним погледом гледаше јој у лице. А кад она бледа као мртвац, уздрхтана, ником поникну од страха, стаде јој говорити умиљато, како је само могао.

— Што се бојиш мене? — питаше, — што кријеш очи од мене? реч ћу одржати . . . нећу ти учинити на жао . . .

Али она презаше чак и од његова гласа, ако и беше тиши и умиљат. Из стегнута грла не могаше да изиде на гласак; у железној песници Борковичевој кочила се њена рука, а њу сву пролажаше самртна језа.

Од тада, готово сваки дан, изилажаше пан Маћко на сусрет Марти, — сакрити се пред њим не могаше, а ни савладати страве. Узалуд мољаше војвода:

— Проговори ми реч! . . .

Она окреташе главу и ћуташе не предишући.

Кашто, кад стојаше тако пред њом, сећајући се звука њена гласа, а не могаше да дочека речи, у страсној му души плануо би гнев . . . Онда ју трзаше за руку.

— Говори! — викао је.

Она је бледела, љуљала се на ногама, али је упорно ћутала. Речи јој замираху на устима, — могао би ју убити, а она не би пустила од себе ни гласка.

У замку, међу тим, беше сада непрестана галама. Готово даномице спремаше пан Маћко бучне гозбе; често је одлазио и у Познањ, где је с Прецлавом вршио намесничку службу.

А беше то владавина, какве још нико не виде ни не запамти. Пан Маћко се журио, да Великопољску, као што говораше, очисти од својих непријатеља. Имајући сада власт у рукама, није штедио никога, а највећма трпљаху Наленчи. Осетише они одмах тешку руку војводину, а не само они, него и најдаљи им сродници. Изгледаше, да је томе роду куцнуо последњи час, тако се изузео на њих пан Маћко, скупа са својим верним другом Сенђивојем. Вукли су једнога за другим на старостинске судове, а многи је платио главом, да се је крик препасти и одвратности разлегао по читавој Великопољској.

— Чујеш ли ти — говораше пан Маћко Сенђивоју —, како вију ти пасји синови . . . Погњавићу их до ноге, да ће бити та земља Борковичева, а не краљева . . .

А Сенђивој, кад год који Наленч дође у шкрипац, гледаше око себе светлим погледом, хракаше и беше задовољан.

— До ноге . . . — понављаше — до ноге!

Долажаху често и гласници, из Кракова, пану Маћку; пан Отон од Шчекаровица и пан Миколај Пшонка од Бабина, а после свакога њихова боравка, војвода падаше у све веће беснило.

— Знаш ли! — повиче једном Сенђивоју после њихова доласка. — Знаш ли, шта се догађа у Кракову? Краљица је Аделајда умрла — ха, ха! А краљ је послао просце у Жегањ, глоговској кнегињици . . . ха, ха! . . .

Смејао се и шкрипао зубима, а Сенђивој одмахну руком.

— Шта ми је то!

— Теби није ништа, али мени! — крикне Маћко. — За мене то много значи . . . Краљевскога потомка, од те Јадвиге, морам ја држати на крштењу и име ћу му дати! Ха, ха!

Сенђивој гледну зловољно на Маћка. Од времена Мехтилдина бојао се он увек, да Маћко не падне у женске замке, јер знађаше, да у њима омекша лахко његово срце. За то је слегнуо раменима и пљунуо.

А Маћко га пограби за руку.

— Чујеш ли! — рече кроз зубе. — Онај дан, кад Јадвига постане мати с краљем, а ја ћу ти дати најсилнијег Наленча, стрица твога, Венијамина од Чарнкова, да се на њему искалиш! — И излети, а Сенђивој опет пљуну.

— Жене ће му доћи главе — прогунђа —; али мени је обећао дати Венијамина . . . За то живим, да га убијем . . .

А пан Маћко, кад истрча, још једном призва Отона од Шчекаровица и рече му, да му исприпо-

веда све, што се је догодило од онога часа, кад је хески ландграф отишао у Жарновац.

— Приспели смо онамо ноћу — говораше пан од Шчекаровица. Нико нам на путу не стављаше никакве запреке. Краљица беше тако немоћна, да изгледаше, е ће за који час издахнути. Ландграф беше у очајању, кад виде, да му је ћерка више налик на костур, него на живо створење. И одмах ће сутра дан мени казати:

— Ја је овде нећу оставити, макар погинуо скупа с њом...

А ја ћу му на то:

— Снаге имамо доста. Пан-Маћкових војника има сила с нама и око Жарновца. Можемо отети краљицу...

Али Ландграф се договорио с паном Јаном од Борка, па је нешто друго заумио. Сутра дан, пред вече, дигоше велики јаок и лелек. — Краљица је умрла! — викаху. — И те ју ноћи, умотану у беле покрове, одвезоше на колима, с жалосним буктињама...

Пан-Маћко се смејаше.

— А можда је доиста умрла? — запита.

— Видео сам ју сада — одговори пан од Шчекаровица, — на каселском двору. Ваља никада не беше здравија -- изгледа увек као скелет, али така јој је већ нарав...

— А како је у Кракову? — питаше даље Борковиц.

— У Кракову мало не пукох од смеха — говораше даље пан-Отон; — Кохон, који беше зар онда у Жарновцу, први је донео глас краљу о смрти Аделаидиној. Онда одредише да службе служе, звоњаху по свима црквама од зоре до мрака, а не знаш чијој души у покој... Краљ је, веле, шиљао у Касел, да се ствар потврди... Ландграф ипак бојећи се јемачно Казимиреве силе, одговорио је: — Умрла је!...

— Само да се то не ода пре времена... — прогунђа Борковиц.

— А мени се чини — примети пан од Шчекаровица —, да се не ће одати, или боље, да ће сви у то веровати, јер хоће да верују... Краљ за то, да мирно живи у правом браку с кнегињицом Јадвигом... а свештенство за то, што је и њему тиме боље... Од то доба престаде саблазан... Естерка је отправљена, жидови умукоше. Краљ је прекинуо борбу с Бођантом.

— Пробудићу ја све њих! — крикну пан Маћко.

И одасла пана од Шчекаровица, скупа с Миколајем Пшонком, натраг у Краков са заповешћу, да оштро пазе на све, што се буде дешавало у двору.

— Кад та Јадвига — шапну — дође из Жегања у Краков, да буде краљица, одмах ми јавите... Хоћу да је водим у ложницу...

Време брзо пролажаше. Војвода час сеђаше у Познању, час се враћаше у Кожмин, где је држао гозбе и где се више него икада стадоше стицати витезови разбојници, што-но их шиљаше брату Јан од Борка, по своме обећању, из Хеске и других немачких крајева.

Осећаше се бура у ваздуху. Беше јасно као дан, да пан Маћко спрема и прикупља своју снагу, да одлучно удари, али како и на кога, нико још не знађаше. Она конфедерација, склопљена некада у Познању, није више готово ни постојала. Акат те конфедерације потписао је, до душе, Борковиц, кад се је вратио из Кракова, као војвода. али се за саму конфедерацију није више ни најмање бринуо. Није се бојао сада шљахте, коју је потлачио, јер знађаше, све кад би и хтела против њега устати, да има доста снаге, да ју сломије пре, него што би стигла помоћ од краља. А за краља, који се сада бављаше о женидби с Једвигом, спремаше друкчији колач...

Еле, добре воље враћаше се из Познања, на одмор у кожмињски замак, где је прегледао своју дружину и дотеривао у запту, а у самом замку је што шта преграђивао и мењао.

Један део, у коме некада становаше Мехтилда и у коме се, као што говораху, чувало благо, одели од другога новим, високим зидом. Собе, које некада запремаше разнежена Немица, даде војвода преправити и врло богато украсити. Залетао се често и онамо, где се надаше, да ће се срести с Мартом, а кад ју сретне, говораше јој све умиљатије, а гледаше ју тако проницаво, да се девојче погињаше под снагом тога погледа, а срце му престајаше куцати.

— Не знам, шта ми је — говораше Марта дадиљи —, али кад господар гледа у мене, чини ми се, као да ми ко побрка и подуши мисли, а срце огњем пали Кад оде, будим се као иза сна...

Агату обузимаше све већи немир.

— Нека само дође — мишљаше —, узећу Марту па утећи... Не ћу сада ништа тајити... Отићићу у Познањ, па викати на сав глас, чија је она ћерка... Наћићу правде и избавити Марту.

Кад ал' један пут јавише јој, да ју војвода позива.

Обе протрнуше, јер беше заповеђено, да Агата дође сама.

Очајање спопаде стару дадиљу; суза јој понестаде, а само глухо јецање отимаше се из груди, кад се је праштала с љубљеном наранкињом.

— Не видех те више, не видех! — јечаше, држећи Марту у загрљају.

Откинуше ју силом и одведоше, а Марта остаде сама у соби, у којој је толико година мирно проживела уз Агату, која јој сад изгледаше као гроб без излаза. Окамењена од пренераженьа, сеђаше на земљи, без мисли, потиштена том несрећом, која паде на њу, а с којом се не умејаше борити. Чињаше јој се, да је, с одласком Агатиним, престало за њу све и сва; без ње не могаше замислити живота, а не надаше се њену повратку. Слушаше дуго одјек корака, који се одаљаваху, док се не утишаше — и обузе ју страшна пустош.

Језа ју пролажаше од пете до главе, глава беше тешка као камен, у грудима гораше живи огањ. Овладала њоме чудна збуњеност — престала је осећати и мислити. Вечита пренераженост, у којој живљаше већ тако дуго, и најпосле данашњи растанак с дадиљом, сломише јој снагу.

Колико је времена прошло од одласка Агатина, не знађаше ни сама; није се чак ни дигла с места, кад се на ходнику зачуше кораци, нити се макла, кад пред њу стаде Агата жива и здрава, само врло бледа и уплакана. Марта гледаше у њу великим, стакленим очима и не говораше ништа — није ју познала. С плачем и јаоком јурне к њој Агата; топлим сузама и пољупцима разгреваше лице, руке и ноге Мартине и једва успеде, да ју пробуди из те чудне немоћи.

— Ти се вратила! — говораше Марта тихим, слабим гласом, уздрхталим рукама грлећи дадиљу око врата и дотичући се њена лица, као да хоће да се увери о истини. — Вратила се?!... Дакле није те убио... није те убио... господар!...

И опет се занесе. Дизаше се час по час, вриштећи: „Ево господара!...“ или лежаше хладна, бледа, као мртва.

Оболела је тешко, а кад је, после дуге борбе с болешћу, младост одржала победу и Марта свесно подигла очи, опет их је одмах затворила, јер јој се чињаше, да то, што је видела, беше само сан.

Лежаше на мекој постељи, покривена свиленим покривачем, у дивној соби, какве не виде ни у најлепшим сновима.

За час је опет отворила очи и спазила Агату, где клечи уз њу с погледом упртим у њено бледо лице. Бедна дадиља постарала се за неколико година, а омршавила је тако, као да је сама претурила тешку болест.

— Мајко! Мајко! — повиче Марта, савијајући јој обе руке око врата, — ти си уза ме, онда је добро!...

И сакри лице у њену загрљају, као да хоћаше да више ништа не види и не зна.

Дође ипак час, кад мораде дознати за све. Причала јој тада Агата, како јој је рекао војвода онда, кад ју је позвао к себи:

— Читав преуређен део замка дајем Марти... Дао сам лепо украсити собе, у којима ће она с тобом становати... Само да се нисте никада макли изван округа тога дела. Одељен је зидом, а ко прескочи тај зид — погинуће!

Марта, слушајући, гледаше око себе с усхићеним очима и не могаше да појми, шта је с њом. Свуда, куда погледа, сјајно злато и свила, кадива и сагови. Чисто ју очи заболеше од гледања тих красота, којима не умејаше дати имена.

— То за мене! — понављаше. — Све то за мене?

И опет јој падоше на памет оне некадашње бајке о зачараним кнегињицама и сјајним палатама. Радовала се тој лепоти, коју је видела око себе и која је блазнила поглед јој и душу; била би јој се веселила као дете, али ју одмах обузе чудна туга.

— Мајко! — повиче опет Агати, као некада, — то сам ја сада јемачно зачарана, као она лепа!...

Агата се жацну.

— Не зови ме више мајком! — рече, а глас јој се кидаше у грудима.

— За што да те тако не зовем? — запита Марта у чуду.

— Јер ти сада више ниси моја!... доврши Агата, окрећући лице, обливено сузама. — Сад је твој родитељ господар од замка — војвода Борковић! Њега мораш тако звати, кад дође... тако је заповедио!

Марта разрогачи усплахирене очи.

— Он мој родитељ?... Он... господар!

Не могаше да верује. Тај глас паде на њу, као нова несрећа. Не хтеде више ни на што да гледи и ни чему да се радује и у мало се опет не разболи од очајања.

— То не може бити — шапташе бледим уснама, — он је господар... није отац!

Најпосле ће ју умиривати сама Агата, причајући, како је тај господин, који јој задаваше толики страх, био добар и нежан према њој.

— По читаве ноћи — говораше — бдио је ту, скупа са мном, уза те, кад си се разболела... Седео је непомично и само гледао у тебе, прислушкујући дисање... Он је отац твој, јер те милује... Видећи, како сам ти одана, обећао је, да ме не ће никада удаљавати од тебе. Слушкиња ћу ти бити сада, не мати... али ћу бити с тобом!...

И плакаху обе, осећајући неисказану жалост, што им се ваља покорити вољи војводиној.

Кад први пут, после, виде Марта, где у њену собу улази онај, кога јој ваља од селе звати оцем,

овлада њоме стара бојазан, а можда и сто пута већа. Одевена у господско одело, које јој донесе Агата, клону на колена пред војводом, јер не могаше да поднесе тога погледа, који јој је палио лице, проницао душу, као оштро железо. Он ју подиже, узе у наручја, па говораше тихо, умиљато. Марта слушаше брујање, не разумеваше речи, него непрестано осећаше на себи његов поглед, као какво бреме.

Од тада је долазио често, готово сваки дан. Седаше према њој и гледаше ћутећи, намрштено. Очи му се онда крваво светлуцаху, — изгледаше кашто, да ће срнути на њу и угушити то преплашено девојче, које дрхташе под снагом тога погледа и пред том дивљом силовитошћу. Кашто јој опет говораше пригушеним гласом, који час по час тако нежно звучаше, као да је полазио из непокренуте до тада дубине душине, — а онда је Марта полако дизала главу и бацала пажљиве погледе на војводу, или се учила, да му одговара тихим, испрекиданим речима. Бојазни ипак не могаше ду́го савладати; кад војвода улази, срце јој удари у грудима, као чекићем, и на једаред престане куцати; дах у грудима замире, као у слутњи, да љута опасност с њим улази; — кад одлази, онда јој се истом повраћа присебност и слобода.

Више пута је осећала по инстикту, преко воље, да се диже у његовој души страшна бура. Глас војводин постајаше онда испрекидан, тврд, речи му измицаху на уста недоречене, као да их силом суздржава, руке се пружаху к њој, да ју пограбе и однесу . . .

— Добро — мишљаше —, нека ме убије . . . или истера као ону! . . . Волим то, волим смрт, него ту вечиту бојазан . . .

А онда за кратак час, као тренут ока, дизаше на њега дрзак поглед, погледаше му смело у то намрштено лице, по коме прелеташе грчевито дрхтање — изгледаше, као да изазива, не би л' плануо гневом . . . Узалуд!

Војвода се онда умери, скочи на једаред и истрчи, као махнит.

(Наставиће се)

НОУКА

КОЛЕРИН БАЦИЛ

Ово дана читасмо у јавним листовима, да су доктори медицине у Минхену: *Рудолф Емерих* и *Јиро Чубио,* из Токија у Јапану, изнашли, да се, кад уђе колерин бацил, у човечје тело, хемички створила салитрена киселина (Nitrit, salpetrige Säure), и да је то отров, од ког већи део мора да умре.

Ја сам писао чланак с натписом „*О колери са погледом на Беч*". Тај је чланак изашао у „Vedette", војеном листу у Бечу 13. јуна (по нов.) год. 1884. У том сам допису упозорио читалачки свет на ону колеру „азијатику", која је букнула године 1871. у Банату, у месту Жомбољу (Хацфелду), западно од Темишвара; она се ту излегла автохтоно.

Ја сам даље разложио: како се колера ту излегла и како је у људство унишла и онај љути помор и покор починила. Ево како:

С пролећа године 1871. укаже се велика поплава у Потисју, у Банату. Тиса „регулисана", т. ј. сужена међу високе насипе, тако, да њена велика вода није имала — као до јако кроз тисући година — више своје ритове и није имала маха, да се разлива по тим својим прастарим, недогледним плитвама, већ се велика, надошла вода сабила међу насипе и толико се у вис дигла, да је њена тежина под земљом истеривала воду у ритовима. па и у целом ниском Банату *на издан*. Осим тога сва вода истопљеног снега и вода многих киша у Банату не имађаше више у одвећ набреклој Тиси ни набреклом Дунаву најниже место за оток, већ остаде у банатским низама.

Последица томе беше, да вода поче избијати на издан и по местима, који су осам и више километара далеко од текуће воде. У Црепаји се указа вода по улицама; сви ровови беху пуни изданске воде Бразде по њивама беху пуне воде. То исто се указа и у Жомбољу. Студенци у оба места беху дупком пуни воде.

Код Жомбоља беше онда, кроз много година ископан студенац баш уз ров, којим је ондашње гробље уоквирено. Како је изданска вода напунила студенце до горе, то су и сви гробови у гробљу били пуни воде, али онда и стоји та вода из гробова у вези са оном водом у студенцу. У студенцу поред гробља

беше дојако најбоља, хладна вода, и свет ју је радо пио. Тако и с пролећа године 1871. док су студенци били пуни воде, све што је у њојзи талога, то је као теже пало на дно; горе је била чиста вода, доста бистра.

Око јула месеца опаде вода, поче жега сушити ју, те дође ред да се из студенца вода црпе и пије из дубљине. И сад пијаху људи онај мутљаг, онај талог, који се сцедио с водом из гробља у студенац, и ту као тежак на дно се слегао.

И сад се изроди колера баш у оном крају, који је пио воду из студенца са гробља. Одатле се распростре зараза по целом великом немачком месту. То је била „автохтона колера азијатика“.

И у Црепаји би се догодила била та иста несрећа, да гробље не лежи јужно од места, баш на страни, камо се слива из села вода, и даље за то, што немају Црепајци никоји студенац близу гробља, из којег би пили воду.

Да видимо сада, еда ли је шкодљива она гњилост од човечјих лешева у гробовима.

Хлор и сумпорита киселина цеде се из трулих лешева. Салитерна киселина је главни происход телесне гњилости и раствора.

Да видимо химиски састав воде са разних положаја.

Добра бистра пијаћа вода из извора или из студенца на згодну месту састоји се из ових стихија:

парног заостатка од 100.000 делова			10—15	делова
органичног суђанства	„	„	1—5	„
салитарне киселине	„	„	0.4	„
хлора	„	„	0·2—0·8	„
сумпорне киселине	„	„	0·2—6·3	„
тврдоће	„	„	18·	„

Да видимо сад хемијски састав воде из студенца једног у Минхену одма до гробља, у предграђу, у ком се свакад кад се је тамо указала колера, јула или августа месеца колера изродила и најдуже трајала: од 100.000 делова:

парног остатка	34·6	делова
органичног суђанства . .	5·27	„
салитарне киселине (Nitrit)	60·75	„
хлора	48·9	„
сумпорне киселине . . .	61·5	„
вапна (креча)	47·04	„
горке земље	25·25	„
тврдоће	82·4	„

Ево нам доказа, зашто се морала године 1871. у Жомбољу излећи колера у оном крају, који пијаше воду са гробља!

Овај хемијски испит нам уједно доказује и потврђује нови изналазак доктора Емериха и Чубија, да је колерин бацил отров Nitrit, или салитрена киселина; јер видимо из оних бележака о саставу воде у студенцу одмах до гробља у Минхену, да у њојзи има:

салитрене киселине . .	60·75	делова
даље хлора	48·9	„
сумпорне киселине . . .	61·9	„
вапна	47·04	„

а у бистрој, здравој пијаћој води и из извора има само 0·4 делова салитрене киселине; хлора 0·2 дела; сумпорне киселине само 0·2 дела, а вапна — никако.

Помислимо сада, кад студенац изван, а близу гробља толико отрова из гњилих лешева у себи има, да каква је онда вода из оних студенаца, који су на безуман начин усред гробља ископани! У Букурешту сахрањују још у портама око цркве своје мртве. Ове су у сред вароши. И у тим су портама одмах и студенци, из којих свет пије воду. Али је за то колера год. 1855. и гњавила људство и нашу војску.

Питање о пијаћој води је по народ и људство најважније, јер се тиче здравља и живота; тиче помора и зараза.

Ја сам узео за животни задатак, да у том питању посматрам, јер се тиче народа, који живи у низама, у подвођу: у Подунављу, Подравини, Потисју и Посављу, где љуте грознице море свет и где разне заразе имају због пијаће воде маха, као што видесмо ено у Жомбољу.

Мене срце боли, кад год видим место, где лежи у низи, а над њиме одмах на ивици, на брегу види се гробље. У студенце таквих места цеди се вода од кише и истопљеног снега кроз гробове и носи собом ону гадију и оне отрове.

Има кућа, у којима је студенац баш поред или испод нужника; или поред или испод стаје, где марва балега, коњи торе, и свиње своје кртоге имају. Па ако и није студенац у тој авлији на тако ружну месту, оно су у суседној авлији та нечиста места близу студенца, те се она нечистоћа у пијаћу воду цеди, јер је сваки студенац дубља шупљина од нужника.

Мени је позната у Хрватској варош, где ред њених крајних кућа дељаше узан поточић од варошког гробља, које је прострто на окомку. Свака кућа имађаше свој студенац и цео им је свет завидео на доброј води, јер ова имађаше неки *сладак мастан* кус. Свет тај није бројао своје мртве. Од хиљаде душа умирало је по осамдесет.

Несретници! Они не знађаху, да је та њихова *масна* вода цеђ из гробља и гробова, која се зове немачки научно *„Лајхенвахс“*. Нови физикус у варо-

ши коме падоше у очи оних осамдесет према хиљади, изради код власти, те буду сви ти студенци зарођени и сад умиру петнаест до двадесет душа на хиљаду.

Код Пожуна на 1800 м. од старе крунисавне хумке узводно на левој дунавској обали, има на подножју брдском међу друмом и обалом извор један. Сваки живи, којег пут туда нанесе, стаће и напиће се из њега дивне, лепе воде. Страна тог брда беше пре виноград. Али од више година ту је сада ново чивутско гробље, не даље но педесет корачаја од извора. Шта све носи са брда вода подземно у онај извор, из ког и данас још свет воду пије!

Овех дана изалазе у „Semliner Wochenblatt"-у чланци од професора Ј. Марека о пијаћој води у Земуну. Вредно их је читати. Стручњачки су и научно дивно писани. Писац доказује хемиски испитан састав воде из оних сада копаних *полу артеских* студенаца. У неколико кућа и на новом дунавском Морфијевом жалу (кеју). Стихије воде из тих студенаца близу су оној скали, коју наведох о доброј пијаћој води. Тиме је мећер изречено, да Земун има сада из тих студенца добру бистру, здраву пијаћу воду, која ће становнике од сада чувати од маларије и од разних зараза.

Хоћу да опишем мало те полуартеске студенце, како би се наше општине, наши имућнији људи угледали, те и они такве пијаће воде себи набавили. Услови ће бити по земљиште они исти у свима низама у Угарској. При копању дође се у дубини од 8—15 м. (како кад, кад је велика вода и пре) на прву воду. Ту не. Даље се копа. Сад се пробије један, први слој, глине: под овом се наиђе на другу воду, и ту не; пробије се и други слој глине и сад се наиђе у дубини од 30—40 м. на трећу воду. Ова је бистра, процеђена, лепа, здрава вода, близу изворне, само што је мекана, јер се у њу цеди текући Дунав дубоко доле под земљом.

Овака вода чува народ од заразних болештина. Само хоћу још да опазим, ако је студенац на точак или вито, онда треба свакад да је покривен, да не падају из ваздуха у њ разне микробе и заразне гњидице.

У Русији има варошица (волост) *Сарепта,* не далеко од Астрахана узводно, на десној обали Волге реке. Та је варошица имуна била дојако према свим колерама почето од године 1818. Пет пута је та зараза крстарила по Русији свугде и гњавила људство. Али Сарепта оста здрава, читава. Ни једног болесника, ни једне жртве од колере. А та њена обезбеђеност последица је узоритој чистоћи, која влада у месту. Воду су довели из Ергени-брда из два извора, из даљине од три врсте. Оба водовода дају две хиљаде акова свеже, студене воде за двадесет и четир сата. Свиње, пернад. не сме нигде бити, ни на улици ни слободно у авлији, већ је све у затвору. Ђубре из куће и авлије свака три дана сваки газда мора да извезе на Ергени брдо, те гноје њиве.

Али главна особина: на улици поред кућа десно и лево, и по авлији и баштама дрвеће, понајвише орах, које је грањем и лишћем прекрилило куће и улице, и покрива као свод цело место.

Градоначеоник ондашњи, г. Лесер, пише ми, у свом писму од 12 маја 1884, како њино место са висине и из далека гледано, изгледа као да је шума, а не варош. Даље, да су сви научници, који су са запада и из Москве и Тетрсбурга онамо долазили и Сарепту испитивали, рекли: „Ова ваша дрва са широким грањем и лишћем хране вас од сваке заразе, коју у микробама носе ветрови по ваздуху."

Нек нам те белешке служе као поука, да и ми своје куће, своја места, своје студенце ограђујемо живим дрветима и да их тако покривамо, да не падају из ваздуха заразне гњидице у нашу пијаћу воду, на комад хлеба, што га једемо.

У Бечу, на Видов дан 1893.

Јован Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

АЛФРЕД ДЕ МИСЕ

(ALFRED DE MUSSET)

V

Одсудан моменат у пјесникову животу бјеше његов одношај са госпођом Сандовом. О томе одношају, о коме сам и ја исти нешто натукнуо у својој књизи о »Венецији«, казаћу овдје само колико је нужно за правилан развитак ове цртице.

Де Мисе бијаше истом турио у јавност свој мајсторски спјев »Rolla«, кад га пријатељи, на једном пријатељском собету, приказаше гени-

јалној женскињи, која се потписиваше George Sand. Њихово се познанство претвори скоро у интиман одношај. Њихов живот постаде за неко вријеме право арајство. Ко је икад ватрено љубио, а не чезнуо за самоћом? И они се најприје склонише негдје на селу, у околици париској; ама се Сандовици скоро прохтје путовати, и млади заљубљеници ријеше, да се крену скупа у Италију. Прва писма, што их Алфред управи својима из Млетака, свједоче о чаровном утиску »јадранске краљице« на пјесников ум и фантазију. За тим настаде дуга почивка и након два мјесеца непрекидна мука стиже опет једно његово писмо, у коме ојађени момак (који бијаше истом преболио од упале у мożданима) јављаше брату Павлу, како је наумио из Млетака селити. »Донијећу кући, вељаше, изнемогло тијело, опљачкану душу и растргано срце, које вас као икада жељкује. Ако бога знаш, брате, спреми за ме коју хоћеш собу, ама само немој ону, што сам је досле имао. Та би соба побудила у мојој памети гомилу бо̂них успомена.«

Пјесник се врати кући сам и страшно преображен. Бијаше из Париза отишао пун наде, са олимпијским осмијехом на устима, а кад га сродници на повратку дочекаше, изгледаше као да је напрасно клонуо под теретом неке големе невоље.

Шта се бијаше догодило?... Бог и душа, о той се је романтичкој згоди много што-шта нагађало; али ће трудно ико бити сушту истину сазнао. Како му драго, мало времена по пјесникову повратку изађе на јавље чувени његов роман »Confesssions d'un enfant du siècle«, којему је предмет, као што се у опште држи, у тијесном сродству са оном млетачком »недаћом«. Једна епизода из тога романа објасниће читаоцу ову љубавну »аферу« боље но икакво причање. Ево је у језгри. Било је њих троје: »он«, »она« и један »добри пријатељ«. Бијаху таман сјели да ручају; у неко се доба »он« саже испод стола, да дохвати виљушку, што му се бијаше омакла, и у исти мах угледа ножицу своје невјерне јаранице (Бог да јој прости!), гдје се сплела с ногама оног »доброг пријатеља«...

Двадесет година кашње — приповиједа Павле Де Мисѐ — кад се једне вечери поведе разговор о разводу брака, који тада у Француској не бијаше дозвољен, опазиће пјесник сјетно: »Наши брачни закони нијесу опет тако лоши, као што се на први мах чини. Ја бих радо био жртвовао десет година свога живота, да будем могао уврстити у наше законе развод брака, намјером, да се вјенчам с једном женскињом, што се бијаше од свога мужа отргла. Да се моја жеља онда испунила, увјерен сам, да бих шест мјесеца кашње био сам себи мозак смрскао.«

VI

Ама не претјечимо догађаје.

Вративши се из Млетака, проведе пјесник годину дана у потпуној самоћи; некадашњи viveur бијаше се претворио у суморног пустињака; ћуталица и подозрив, зазираше и од самијех укућана. У једном писму тога доба успоређује он сам себе са онијем гостима Цезара Борђије, или Медичића куће, који, кад би једном од њихове софре окусили, не могаху више да се опораве за свога вијека. И заиста, ако пјесникова машта бијаше још једнако бујна и граната, пресахло цвијеће почињаше опадати, а нови пупољци никако још да избију. Али тај застој у пјесниковој продуктивној моћи не потраја срећом дуго; мало по мало, па се он поврати опет својој музи. Разумије се већ, да је први плод обновљене му радишности морао бити: чедо туге. »Мајска Ноћ« плод је чистог осјећаја, ама је људска бол тако силно у њој изражена, да се тај дивни саставак може барабарити са најљепшим тугованкама Леопардијевим. Слика о пеликану, који раздире своје рођене груди, да нахрани своју пилеж, а у којој пјесник оличава самог себе у одношају са својим читаоцима, спада у најблагородније његове замишљаје. Павле Линдау има право, што вели, да је чемерна тачка у пјесникову животу био жалосни исход његова пријатељства са Сандовицом; али не могу пристати на даље његово тврђење, да је пјесник провео остатак својијех дана трудећи се узаман да се отресе тужне успомене на ону недаћу. Он је и кашње љубио, ако не истијем жаром, а оно бар истом искреношћу као и прије.

Као сви људи силна осјећања, бијаше и Де Мисѐ чедо тренутног утиска. Сама љубав ка пјевачици-вили не могаше да га за дуго задовољи. За њега љубити и љубљен бити бијаше главни посао живота — паче, у неку руку, сав живот. Из пепела старе љубави искрсну скоро нова. Али тој новој љубави бијаше намијењен кратак живот. Пјесма »Децембарска

Ноћ«, ма колико суморна и ојађена у интонацији, уско је скопчана са том љубављу. Женска глава, која бијаше ову пјесму инспирисала, припадаше другом човјеку, па опет није могла да остане равнодушна на пјесникове уздахе. Она му дозволи, да јој се удвара, ну под увјетом, да то удварање не пријеђе границе простога пријатељства. Де Мисè одржа за дуго своје обећање, дајући пјесмом одушка неодољивој страсти, којом му срце кипљаше. Китице »A Ninon« показаше незнаној љепотици, како се некијем људима није лако играти пријатељства. Након неколико дана унутрашње борбе, они се јуначки ријеше, да жртвују своје узајамне осјећаје човјеку, који у сваком погледу бијаше достојан њихова поштовања. Ова је сентиментална епизода нашла кашње одјека у Мисетовој новели »Emmeline« и у чувеном писму на пјесника Ламартина — које јамачно спада у најузвишеније његове саставке. Они, који сумњају (као н. пр. Нијемци), да ли у Французâ има праве лирике, нека узму и прочитају ове дивне саставке, који као да су написани са сузама из живога срца. У њима је Де Мисè постигао врхунац свога генија; он ће се кашње са пјесмама: »Lucie«, »Souvenir«, »A la Malibran«, »L' Espoir en Dieu« одржати на истој висини, али ће је тешко превазићи.

VII

Данас у Француској нема томе поговора: Де Мисè је највиши француски лиричар; али он уједно спада у малени број опијех пјесника, који се могу назвати међународним, или тачније, опште људским. На његовој су лири одјекивали сви звуци, који су човјечанству своји, и он је можда једини француски пјесник, који је правијем језиком страсти пјевао, те који се никада, публици или критици за љубав, није своје искрености одрицао. Читалац, који се овијем пјесником није упознао, не може да појми, што је лирска искреност; његове пјесме нијесу проста исповијест, штоно веле: од срца — срцу, него су оне права анатомија рођеног срца свог. Ову је лирску искреност истакао и похвалио један велики критичар нашега доба, Иполит Тен, кад је о Мисету казао: »Тај бар није никада лагао!«

И, бог и душа, он мржаше ужасно брбљаве стихотворце, који траже ефекат у звучнијем фразама и — реторици за љубав — фалсификују чак и сузе у очима:

„Non, je ne connais pas de métier plus honteux,
Plus sot, plus dégradant pour sa pensée humaine,
Que de se mettre ainsi la cervelle à la gêne,
Pour écrire trois mots quand il n'en faut que deux,
Traiter son pauvre coeur comme un chien qu'on enchaîne,
Et fausser jusqu' aux pleurs que l'on a dans les yeux."

Алфред де Мисè спада у оне одабране духове, који се најбоље сами собом карактеришу; ко је вољан да их добро просуди, нека узме подлогом свога проучавања саме умотворе, што су им из пера, или тачније рекавши, из душе потекли. Ето, са шта сам принуђен, да још који уломак из пјесникових дјела наведем. Читајући његове ствари, чини нам се по некад, као да је пјесник састављао своје пјесме пред исповиједницом, тако су истините! И ми љубимо и нехотице тога човјека, који је могао кашто тијелом забасати, но коме је душа остала увијек чиста као жежено злато:

„O Muse! que m' importe ou la mort ou la vie?
J'aime, et je veux pâlir; j'aime, et je veux souffrir;
J'aime, et pour un baiser je donne mon génie;
J'aime, et je veux sentir sur ma joue amaigrie
Ruisseler une source impossible à tarir.

J'aime, et je veux chantez la joie et la paresse,
Ma folle experience et mes soucis d' un jour,
Et je veux raconter et repeter sans cesse
Qu' après avoir juré de vivre sans maîtresse,
J'ai fait serment de vivre et de mourir d' amour.

Dépouille devant tous l' orgueil qui te dévore,
Coeur gonflé d'amertume et qui t'es cru fermé.
Aime, et tu renaîtras; fais-toi fleur pour éclore.
Après avoir souffert, il faut souffrir encore;
Il faut aimer sans cesse, après avoir aimé."

Још је можда згодније пјесник сам себе насликао у пјесми »Après une lecture«, откривши уједно и унутарњу есенцију сваке праве појезије, нада све лирске. Трудно ће ико бити у том погледу ишта боље казао:

„Celui qui ne sait pas, quand la brise étouffée
Soupire au fond des bois son tendre et long chagrin,
Sortir seul au hasard, chantant quelque refrain,
Plus fou qu' Ophélia de romarin coiffée,
Plus étourdi qu' un page amoureux d' une fée,
Sur son chapeau cassé jouant du tambourin;

Celui qui ne voit pas, dans l'aurore empourprée,
Flotter, les bras ouverts, une ombre idolâtrée;
Celui qui ne sent pas, quand tout est endormi,
Quelque chose qui l' aime errer autour de lui;

Celui qui n' entend pas une voix éplorée
Murmurer dans la source et l' appeler ami;

Celui qut n' a pas l' âme à tout jamais aimante,
Qui n' a pas pour tout bien, pour unique bonheur,
De venir lentement poser son front rêveur
Sur un front jeune et frais, à la tresse odorante,
Et de sentir ainsi d' une tête charmante
La vie et la beauté descendre dans son coeur;

Celui qui ne sait pas, durant les nuits brûlantes
Qui font pâlir d' amour l' étoile de Vénus,
Se lever en sursaut, sans raison, les pieds nus,
Marcher, prier, pleurer des larmes ruisselantes,
Et devant l' infini joindre des mains tremblantes,
Le coeur plein de pitié pour des maux inconnus;

Que celui-là rature et barbouille à son aise;
Il peut, tant qu' il voudra, rimer à tour de bras,
Ravauder l' oripeau qu' on appelle antithèse,
Et s' en aller ainsi jusqu' au Père-Lachaise,
Traînant à ses talons tous les sots d' ici-bas;
Grand homme, si l'on veut; mais poète, non pas."

Али кад би човјек хтио да наведе сва она мјеста, те овога најмодернијег међу модернијем пјесницима карактеришу, то би морао да овдје испише три дијела његовијех пјесама. Де Мисѐ, као што згодно вели Тен, није у њима прибиљежио само своје најзабитније осјећаје, своја лична признања, него је он у њима написао психолошку историју цијелога људства. Он је био више но̂ прости пјесник, он је био човјек.

VIII

У прози је Де Мисѐ написао неколико драматских дјела, књигу приповједака и пет овећих новела, пет алемова, што јамачно спадају у најљепше овога вијека. Проза му је бистра, жива, језгровита. Ко би се подухватио, па те новеле српски превео, учинио би својој књижевности праву услугу. У њима писац сипље у изобиљу дивне своје рефлексије, групише вјешто догађаје, црта мајсторски људе и мјестија, и доводи мудро у свезу факта са питањима философије и друштвеног живота. Комедијама његовим недостаје, до душе, драматска акција, али се неке од њих опет са успјехом на позорници држе. А написане су таковом живахношћу и хумором, да те при читању чисто очарају. Готије (Gautier) — у томе зналац — назвао их је »краснијем фантазијама, у којима се меланхолија разговара са веселошћу.«

Ако изузмемо овећу пјесму »Le Songe d' Auguste«, спјевао је Де Мисѐ, релативно, по све мало пјесама пошљедњих десет година свога живота. Потоњи радови одаваху прерану малаксалост у његовом творничком духу. Томе бијаху криве физичне и моралне невоље, које му у задње вријеме бијаху живот загорчале. Некоји од најдражих његових пријатеља бијаху помрли, или му се отуђили. Публика не примаше ни она више пређашњим заносом његова дјела. Сент-Бев, негдашњи пријатељ и савјетник, бијаше га одбјегао са свим. Ламартин мучаше гробнијем муком и не одврађаше ријечце на оно бесамртно писмо у стиховима. Па се пјеснику чињаше, као да му се и његова велика пријатељица, глумица Рашелка, некако изневјернла. У таковом расположењу, је ли какво чудо, што је пјесник клонуо духом и постао равнодушан према свему и свачему? Немоћ, о којој бијаше почео поболијевати још од год. 1842, преоте скоро мах и он подлеже љутој срчаној бољи 2-ог маја 1847, не преваливши још ни пола људскога вијека.

У марту исте године бијаше постао чланом француске Академије.

Попут Бајрона, спопаде га пред смрт страшна бесаница. Првог маја у очи саме смрти, учини му се као да му је лакше и он поведе разговор о својијем пријатељима, не заборавивши ни једнога. Око поноћи исправи се за час на постељи, положи руку на прси, па се опет саже ка јастуку, промуцавши тихо: »Дријемље ми се! Најзад ћу да заспим!«

То му бјеху пошљедње ријечи.

IX

Попут лорда Бајрона, којему је иначе у много чему сличио, бијаше Де Мисѐ врло виђене спољашности; прави кољеновић по роду и узрасту. Његове загасито-модре очи бјеху пуне израза; цијело биће одаваше у њему скрајну пријемљивост душевну. Кретање му бјеше до краја отмјено. Једина његова мана (ако је то збиља мана) бијаше сувишна искреност: што му бјеше на срцу, то и на језику. На жалост, у животу, искреност често порађа мржњу, и оно, што се у његовијем пјесмама бегенисало као врлина, то му је у друштву често стварало неприлика̂. Пјеснику на част, треба овдје истаћи, како он не знађаше што је мржња, ни освета. А томе нек буде доказом његов случај са Сандовицом: из његовијех

уста не испаде никада груба ријеч против те женскиње; шта више, често би одбијао кривицу за сав онај догађај на своју настрану ћуд.

Споменуо сам на више Рашелку.

И прама тој је женскињи пјесник у врло интимном одношају стајао. Па ипак се по некад дешавало, да је велика глумица пјесникове осјећаје криво тумачила, што их је не ријетко у сукоб доводило. Мир се често рушио, те изнова склапао. Ну, ова је умна женска глава Де Мисета искрено вољела и у велике цијенила. Павле Линдау наводи из њихова одношаја једну анекдоту, коју би штета било овдје не навести.

Једног дана (априла 1848.) позваће чувена вјештакиња пјесника на ручак, на који бијаше позвала и неколико високијех лица из париске аристокрације. Младица носаше тога дана на руци прекрасан прстенчић, у ком нијеси знао да ли је љепши повез, или драги камен у повезу. Међу гостима настаде права утакмица, који ће да се домаћици љепше удвори и тај прстен топлијим ријечима похвали Да томе ласкавом плебисциту крај учини, устаде она напрасно са столице, скиде прстен с руке и обративши се ка гостима:

— Господо, рече, прстен је на продају: изволите се надметати!

У тињи час скочише понуде од 500 до 3000 франака.

Само пјесник ћуташе; његов мршави тоболац не допушташе му да се надмеће са имућном госпоштином око себе.

— А ви, господине? Зар ви ништа не нудите? — упитаће одједном глумица пјесника. — Да чујемо, што бисте ви дали?

— Дао бих вам срце своје, — одврати пјесник.

— Е, онда је прстен ваш, — њему ће она, стресавши га с руке преда њ на трпезу.

По ручку, пјесник, држећи занаго да је шала довољно трајала, хтједе да јој прстен поврати. »Нипошто!« упаде она. »Ја се нијесам мислила шалити. Ви сте ми дали ваше срце и ја вам га не бих ни за што вратила. Погодба је склопљена, а коме је криво, нек му намири Бог.«

X

У Де Мисета бијаше чудан поглед на свијет. Он наиме вјероваше слијепо, да у животу све зависи од случаја. Умјетник од главе до пете, љубљаше страсно ненадне, непредвиђене згоде, оно, што његов виспрени земљак Стендал (Beyle) називаше »le divin imprevu«. Једном се о длаци не вјенча с једном младицом, коју познаваше тек од неколико часова. Своју тврду вјеру у случајност изразио је врло јасно у овоме стиху:

„La poussière est à Dieu; le reste au hazard.“

Марко Цар

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Stevo P. Bešević. Stručak cvijeća u spomen i slavu otkrića spomenika neumrlom srpskom pjesniku Ivanu F. Gunduliću posvećuje — —. U Spljetu, tiskarnica Karla Russo, 1893., 8°, стр. 79. Cijena 40 novč.

Ова је књижица изишла баш на дан два пре него што је откривен споменик бесмртноме песнику „Османа“. Песник, као што тврди у предговору и на крају песми под натписом „Rodu“ (ili kako je „Stručak“ postao), хтео нам је да пружи, као што је заиста и пружио, том свечаном приликом низ лепих, нежних лирских песама, разног размера, а садржине делом сличне делом детаљно различне. Цео овај венац песама има двадесет и шест које краћих које дужих песама. На челу овом венцу је песма „Pred spomenikom“, лепа у родољубивом духу састављена песма као израз оног одушевљења, које нас обузима, кад први пут угледамо Гундулићев споменик. И остале песме, које као цвеће разне боје и разна мириса сачињавају овај венац и дају му оно хармонично шаренило, одликују се у првоме реду патриотским српским осећајем, израженим у лепим лирским нежним рефлексијама, у којима и не тражимо оног дубоког мисленог психологиског колорита онда, кад смо тако одушевљени и раздрагани, као што бесмо пред спомеником бесмртнога Гундулића. Међу овим песмама има и мало дужих лирских спевова, било да су ови само субјективан излив песникових осећаја, било да су пак песникове рефлексије на нешто што је ван њега. Међу прве спада „*Elegija moga mora*“, песникове рефлексије на утецај, који чини на њега море јадранско. За тим „Pred Lovćenom“ (стр. 9.) са четир одељка. Одушевљена је песмица „Šta je Srbin?“ исто тако „Bivali junaci...“ рефлексија песникова на старо српско јунаштво (из два одељка). Чиста песникова лирика огледа се у песми „Tri čaše“ (стр. 16 из три одељка). На стр. 28 је међу ове песме уметнута „kratka Drama fantazije u dva čina“ под натписом „Luda“, са т р и призора свега у оба

чина. Ово је, наравно, са свим фантастично и има на себи тип лирске алигорије, а никакве драматске радње. Као да се опажа у речима главног јунака утецај Петефијина „Луде" премда врло тамно и из далека. Тенденција је тек наговештена, а фантастичност је далеко захватила. На стр. 41 има краћа рефлексија на човечји живот „Sahara". Не бих рекао, да је слика са свим згодна, исто тако стоји и са песмом „Divlja ruža". На стр. 44 има песма „Kaludjer", са два одељка; ово је лирска рефлексија, прожета реалним осећајем. Од стр. 47—54 је романтично-лирска песма „Smrt Ahmet-paše" из пет одељака, са патриотском тенденцијом. У овој се песми огледа утецај спева „Смрт Смаил-аге Ченгијића", врло је згодна иначе за декламовање. Од стр. 57 до 75 је најдужи спев „Milan i Jovanka"; овај лирски спев из XVII одељака одликује се врло нежним љубавним осећајима, који потресају читаоца и дирају у срце тим већма, што се радња целе песме врло трагично свршила. Ово је кратка трагедија у облику лирске песме. Она је песнику најбоље пошла за руком. Свако је мора прочитати са осећајем и тронутошћу. То је један од бољих примера осећајне лирике. На крају је песников епилог, у којем црта одушевљење, које га је навело, да нам спева овај венац песама. Стихови су иначе веома лаки и течни, може се рећи без околишења, да песник заиста може имати лепе будућности, ако буде даље радио с озбиљном студијом. Што се тиче језика, он је чист и фонетичким правописом српским доследно употребљен. Замерити се може само то, што је негација састављена с глаголом у опће, као н. пр. nemičese (стр. 59) место: ne miče se; nedade (стр. 58.) место: ne dade, и иначе, а то не ваља, јер се негација само онда саставља с глаголом, кад се негацијом премењује значење глаголу, н. пр. н е с т а т и=ишчезнути (evanescere). Реч „tili" (стр. 58.) у изразу за т и л и час не треба тако употребљавати. већ „тињи": з а т и њ и ч а с; но овде специјално могли би узети, да је licentia poëtica „из невоље ради стиха". По свему ипак препоручујемо овај низ лирских песама.

Б у д и м п е ш т а — *А. П.*

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Српска Краљевска Академија наука и уметности у Београду дала је Мариновићеву награду за ову годину Комарчићеву роману с натписом „Кант нашега доба".

= Уредништву је припослата шаљива игра са пјевањем у једном чину З а љ у б љ е н п и с м о н о ш а, написао Михајило Милановић. Сарајево. Прва српска штампарија Ристе Ј. Савића 1893. Цијена 20 новч.

= У Г л а с н и к у п р а в о с л а в н е д а л м а т и н с к о-и с т р и ј с к е е п а р х и ј е, који излази од ове године у Задру, у 7. бр. има полемичан чланак против „Obzora": Исправак и допуна нашем чланку „Св. Сава у хрв. новинама". Ту се наводи из приватног писма првог српског историчара (И. Руварца) знаменит суд о односу св. Саве к брату Стефану, о проглашењу краљевине и архиепископије, о односу једнога и другога брата према Риму.

= Из београдских новина дознајемо, да је изашла из штампе В. Карића С р б и ј а и б а л к а н с к и с а в е з, са овим садржајем: Приступ. Србија и Грчка. Србија и Бугарска. Додатак. Књига има 11 штамп. таб. Цена јој је 1·50 дин.

= Из „Стражилова" оштампан је одломак из VIII. пјев. Гундулићева Османа „С у н ч а н и ц а" и „Додатак о стиху и језику тога одломка". Мала 8° стр. 31. Цена 20 н.

= Добили смо књигу J a n K o l l á r, зборник чланака о животу, делању и књижевном раду песника „Slávy dcery", која је изашла у Бечу. Уредио ју је доценат бечкога свеучилишта Ф р а н т и ш е к П а с т р н е к уз сарадњу књижевника и научника скоро свих словенских племена. Цена 2 фор. = 4 круна.

— Умро је чувени француски романсје Ги де Мопасан, један од најзнатнијих представника натуралистичке школе. Месеца августа ове године био би навршио четрдесет и три године. Мопаса познаје и наша публика. Много је његових радова преведених изашло до сад у подлисцима српских политичких и локалних новина.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— На упражњену катедру филологије на Великој Школи у Београду изабран је Љ у б о м и р С т о ј а н о в и ћ.

= Добили смо Г о д и ш њ и И з в е ш т а ј краљ. српске београдске реалке за шк. год. 1892-3. На првом је месту расправа проф. Стевана Давидовића: К о н с т р у к т и в н а т е о р и ј а к у п и н и х п р о с е к а. Реалка има 9 професора, 1 предавача, 4 учитеља, 1 хонорарног предавача и 1 катихету. Из статистичке таблице види се, да прошасте шк. год. беше уписан 191 ученик, од којих су 158 православни, 7 католици, 1 протестанат и 25 мојсијевци. — Штампање извештаја у наше две гимназије сасвим је обична ствар. Желели бисмо у име напретка српске просвете, да се на редак пример београдске реалке угледе и остале средње школе у Србији.

Знатнији поправци у чланку: „Анселмо Бандури, Дубровчанин".

Стр.	Стоји:	А треба:
365 б	У Лајпцигу	У Аугзбургу
365 б	231	321
366 б	(14. врста озго) његова дјела	његовијех дјела
382 б	племићске	племићке
383 б	за рукопис св. Јована Златоустога, који	за рукописе св. Јована Златоустога, којега
384 а	у Барцелони	у Барселони
384 б	две	двије
384 б	Мопсуеста	Мопсуестискога
413 б	indicio	iudicio
414 а	Том се	Том су се

По §. 69. „Пословнога реда" срп. акад. друштва „Зоре" требало би да стоји, да је овај чланак прочитан у „Зори".

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. — Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 29.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 18. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

НОЋ НА РЕЦИ

Ваздух трепти; ноћна птица
На далеком кличе жалу.
Чун се љуљне, вал заблиста
Па се пропне на обалу,
Прошапће јој тихе речи,
Ороси је и пољуби,
Ал се санан натраг врати
Па се води у дну губи.
И ућути... С тобом бдијем,
Нигде људи, тек нас двоје —
Што ми срце тако бије
Милујући руке твоје?
Да л' ми поноћ душу греје
Па у крви пламен буди;
Откуд говор, што ми машту
У немирни' пали груди'? —
Врба шушти; у дубини
Глатке реке месец плови
А кроз грање тихо шапћу
Пуни чара, слатки снови:
Није оно лик месечев
Него хумка светла гроба,
Где почива мртва вила
Из старога чудног доба.
Лепа као звезда сјајна,
Мила ока, бела лица
У ивицу покрај воде
Живела је бродарица.
Кад развије магла вео
И настану разговори
Летње ноћи, зачула се
Песма њена где се хори.
Са жудњом је слушô песму
Рибар момче голобрадо,
Мучио се, венуо је
И у чежњи љуто страдô.
А колко је песник пута,
Окитивши цвећем лиру,
Мамио је слатким звуком
У љубави и немиру —
Па све залуд! Вила презре,
Лиру, венце милодуха,
Већ потајно љубила је
Поноћнога црног духа.
Ал' не дуго. Једне ноћи
Захори се са обала
Врисак, затим дивљи пољуб,
Дубок тутањ црних вала...
Од то доба ноћна песма
Над реком се није чула,
Неста виле, да л' је можда
Под пољупцем издахнула —
Прича не зна. Сине л' месец
На дну воде вила спава,
Њено мртво бледо лице
Месечина омотава. —
Ах, ти дрхтиш? О, не веруј,
То су приче ноћног мрака,
Заборави дивљег духа,
Моја љубав није така.

Погле воден цветак тамо,
Где га месец блед целива,
Он мирише од радости
Па под њиме лепши бива,

Ти си цветак, без пољупца
Младост гине, цвет би свенô —
О, не стрепи од пољупца,
Лане моје преплашено!

Ленскій

ЧУДО

Тридесет година, као да сам снио,
У овој вароши како нисам био;
Све се изменило, све друкчије поста,
Једно само 'нако, кô што беше, оста.
Чудим се, то чудо није празна шала:
Исто као пегда деца су још мала.

Љ. П. Н.

ЗАПИСИ

Кад је човек питом, он је као цвеће!
Ко није коприва — ожарити не ће.

Људи се на леђа других људи пењу,
Они горе смеју с', они доле стењу.

У књизи постања анђô је уписô:
Само лепо срце ствара лепу мисô.

Свака вера иде да поткрепи слабе,
Што су умом јаки, за мудрост се грабе.

Та ни један светац није тако мали,
Да не тражи да му с' једна свеће пали.

Кад је мудар човек код лудих у служби,
Он се као цвеће у корову губи.

Љ. П. Н.

ДРАШКО

ПРИПОВЕТКА СТЕВАНА РАДИЋА

(Свршетак)

Код Милована је нека журба вечерас. Види то и Даница, нешто и осећа... Од ње се још крије. Ту је и сека Јула сестра Милованова. Погледа за Даницом, када ова изађе у кухињу, и шапуће Миловану, како ће јој лепо доликовати мајсторско одело.

»Неприлика јесте; али, кога да чека? Не ће је ваљда узети за сина Ненад Змајевић. Да је опет удам за сиротана, као што сам и сам, па да се пати целог века — онда је боље да остане код мене.... Па, најпосле шта фали Натрапалу?!«

»А зна ли она већ што о удаји?«

»Та, сећа се, али, дете је још. Кад чује, да је моја и материна воља, пристаће.«

»Мислиш да ће пристати?«

»Знам ја Даницу. Не би се она противила мојој вољи ни за које новце. А шта ће јој фалити. Ни свекрве, ни заове, већ сама своја газдарица... А, човек је имућан, па... на то данас и богати гледају.«

»Та, сада како је тако је, само нека буде сретно. Мислиш да јој не завиде! А која не би пошла... Па, друго — боже опрости — и боље је што је мало богатије, а, оматоро пре ће отегнути.... а после, с новцима, за кога хоће!«

»Не говори то. Нека њега Бог поживи, честит је то човек!« — рече Милован оштро. »Ал' што их већ нема... оно, истину ти кажем, ја га не могу погледати, а да се не насмешим... сетим се, како га за младости звасмо »броћа«... Ха, чујем глас Ненадов...«

Поустајаше и почеше намештати стоњак и ређати столице...

Врата се отвôрише. Уђе Ненад са својом женом, а за њима — Миљко ведра и весела чела. Сви се зачудише, да нема Натрапала.

Снаша Јула изађе у кујну, где затече Даницу збуњену.

»Шта ти је, чедо моје!«

»Ништа!«

»Ваљда немаш воље да се удаш за Натрапала. Иди, ћурчице! Друге би оберучке а ти се.«

»Не ћу, тетка ... чула сам, да хоће вечерас да ме проси ... ја ....« и девојче поче плакати.

»Јух, лудо! Теби је ваљда у глави Миљко Змајевић? Еј, рано моја, не ће тај тебе ... Та, ето, дошао је да види, како ћеш бити испрошена за Натрапала. Дошао је, као стари твој пријатељ. Ако ти је коју лепу у колу рекао, ти мислиш: одмах ће те узети ... лажу момци, душо, лажу ...«

Међутим изиђе домаћица те викну Јули: »Ето ти твога Натрапала. Ненад каже, да је данас с њиме разговарао и видио га, када је отишао у Саку. Вели, чуо је, да тамо има нека мајсторска уседелица са две хиљадарке ... па, ако буде хтела, да ће њу; Даница му и онако — рече — не фали.«

Уђоше у собу.

»Та Бога ти, Ненаде!?«

»Рече ми, пријо, Јово Вишњар ... а биће тако — јер већ је девет сати, а њега нема. Ја ти не могу баш све рећи, ал' толико само, да вам он не ће доћи.«

Ненад је опазио како Милован пламти у лицу и да му је криво, што Натрапало с њим збија шалу. Жени му такођер. Та куда ће јој срамота у јутру ... а, разгласила је целом комшилуку.«

»Да ли му даде реч?« запита Ненад Милована.

»Није ни тражио. Тек онако уговорисмо. Али, то је толико, као да сам му је и дао.«

»Ал' ето он погази ...«

»Искијаће ...«

»Па, повуци натраг .... кад је и он то учинио ...«

»Не бих му сада дао дете, макар ме свега златом обасуо. Тако дакле ... моје му дете не фали; а, а, Натрапало!«

Снаша је Ксенија отишла била међу тим у кујну са Миљком. Сад се врата отворише. Сви се у соби осим Ненада забезекнуше, кад опазише, да уђе Миљко а поред њега Даница. Снаша Ксенија ишла је за њима и као да држаше Даницу уз Миљка.

»Једно за друго створени, брате Миловане!« рече свечано чича Ненад. Хајде да их благословимо! ... Ја, Ненад Змајевић, иштем твоју кћер за мога сина ...«

»Та је ли истина, Ненаде?« прекрсти се снаша Јула.

»Крснога ми ...«

Мати Даничина се заплаче од миља, гледајући своју ћерку у најлепшег и најбогатијег момка у М. те само шапуташе: »Нека су благословени!«

Милован је само ћутао и као у чуду гледао у Ненада.

»Брате, Ненаде! Томе се веруј, нисам надао. И ја бих био нико и ништа, када не бих био весео и задовољан, што ми кћи полази у твоју кућу ... Али, нешто сумњам, да не ће бити чисти послови са Натрапалом ... ја пристајем, али буде ли преваре, нема те силе на овој кори земаљској, која би ме натерала да прекршим реч!«

»Та не булазни. Видиш, да се деца воле.« Ово још већма распали сумњу у Миловану те чисто набусито одврати: »Зна она, шта је вољење!«

Чича-Ненада је све ово немило коснуло. Замислио се. Знао је он добро Милована. Почео је премишљати шта да ради. За час му се лице разведрило, извади кесу с дукатима и рече: »Миловане! Не сумњај ништа. Даница је моја снаха — а ти се не ћеш уверити ни о каквој превари!«

Па онда дарује Даницу. Узеше пешкире .. За четврт сата се подиже граја у М-у. Жене су трчале сокаком једна другој и говориле, да се Миљко Змајевић оженио и узео Даницу. Питали и за Натрапала, али о њему ни трага ни гласа!

*

То вече око десет сати јурио је чича Ненад своме подруму. Истину да кажемо, било му је као мало и жао Натрапала, али, зар да му грца отме снаху?! Па бар да је момак, већ транталијански младожења од педесет година. Дошавши до подрума, куцну на врата. Лака му отвори.

»Спава?«

»Спава.«

»Хеј! Натрапало!«

»А!« трже се овај.

»Еј, мучицу му, та ти одспава твоју прошњу!«

»Их, па шта ме не пробуди?«

»Будио те, не будио те, не ће ништа бити.«

*

»Ништа! Од куд ти знаш!?«

»Ето, синоћ је Милован био за подрумом и слушао, шта си говорио о Даници, о туники... Кад си заспао, ушао је у подрум, био је као рис љут. Рекао је, да му не излазиш пред очи. Сад идем од њега. Хтео сам да утишам ствар, али, он се не да ни осолити...«

Натрапало зажагри у лицу. Кврцне се по челу и прошапта: »Еј, луда и пијана главо! Но, сада да му одем, не бих читав изишао!«

»Не једи се. Имаш ти на сваки прст. И на мене се био развикао, ја планем, те да му покажем, да се нисмо хтели с њим титрати, испросим Даницу за мога Миљка. Нека имам и једну сироту! Узми ти ону из Саке. То је права прилика за тебе.«

»Нека ти је, брате, сретно!«

Дуго се Натрапало није показивао у М-у, те је Милован мислио, да је све оно истина, што му је Ненад казивао.

*

Сватови су давно прошли. Дошао је и дан, када се није ни о чем у кући Ненадовој говорило већ само, да ли ће бити мушко или женско. Јела хода по авлији, као сенка, а средња се снаха савила око Данице, као анђео хранитељ.

Чича Ненад је нешто дељкао на дрвљанику, када му снаша Ксенија испод трема викну: »Момак!«

»Хвала ти, драги Боже!« — кликну чича Ненад и погледа на ведро, плаво небо.

За тим је отишао и даривао свога унука, своју радост

Пре крштења састадоше се позвани, да малом Српчићу надену име. На предлог чича-Ненадов — од кога није хтео одустати — надену̑ше му име — Драшко.

*

Лањске године сам походио чича-Ненада. Јела је отишла Богу на истину, а остало је све чило и здраво. Само је чича Ненад у запари. Не зна, како ће давати ћевапа својим унуцима. На две недеље пре мога доласка добио је — седмо.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

временом се Марта ипак поче навикивати на свој нови положај. Сјајност, која ју сада окружаваше, одговараше тако дивно некадашњим јој, детињским сањаријама, те јој најзад изгледаше, као даљи им наставак. Привикавала се брзо на раскош, на скупоцено одело, на адиђаре, који много лепше зачињаваху њену лепоту, него некадашње цвеће и лишће. Веселила се врло и даровима, које јој сваки пут донашаше војвода, — лепим, сјајним даровима: прстењу, златним почеоницима, свили... Научила је захваљивати му, а тако се полако привикавала и на његов видик и на његове речи, све нежније, које јој већ постајаху разумљивије, па и на његов поглед пламенити, који ју увек проницаше, али буђаше све мање страховање.

Једном ју је загрлио снажном руком и привукао к себи. Опрети му се не могаше, а та јој немоћ не изгледаше одвратна. Савијала се као танка трска у његову загрљају... затворила је очи, и наједаред осетила, на својим полуотвореним устима, дуг жарки пољубац... Узбуркан вал крви удари јој у главу.

— Волиш ли ме, Марто... волиш ли? — питаше војвода шапатом.

Не одговори ништа... Он, хотећи да ју погледа, рашири мало руке, а Марта се немоћно сложи на земљу.

Подиже ју, пренеражен том несвешћу, па, бојећи се можда, да се не би повратила болест, зовну Агату, а сам се изгуби и не враћаше се дуго.

Отишао је у Познањ, да кроји правду, као што говораше. А то је значило, да угњетава оне, за које мишљаше, да су му непријатељи. Постајаше окрутнији сваким даном; страст, која се распламтела у њему према Марти, узбуњавала му крв, а уз то јела га брига, шта се догађа у Кракову. Час осветни изгледаше близу, али чекање беше све теже, све га је већма дражило. Ако и изгледаше, да све иде по његовој мисли, разапињаше га велики немир, а у том немиру се светио свима, око себе.

Из Познања се вратио у Кожмин, али на кратко време. Не могаше да нађе врућа места тако га је пекао немир због онога, што се је догађало у Кракову, Жегању или Каселу.

— Можда је Аделајда доиста умрла — мишљаше, — па можда је Јадвига већ краљица...

Смислио је да сам главом оде у Касел, да се, својим очима, о свему увери и да сазна, ради ли ландграф све што треба, да се изврши смишљена освета на Казимиру. Пре одласка отрча к Марти.

Први пут, од како је познала војводу, очекиваше Марта његов долазак, ако не без бојазни, а оно без некадашње одвратности. Бојазан осећаше и сада, али тај осећај беше већ друкчији, него до селе. Војвода јој престаде бити грозан господар; његов последњи пољубац и ватрене речи, испалише као неки жиг на њеној души, који јој не даде да га заборави. Сањала га је ноћу, а кашто јој се причињаваше као витез краљевић ватрена погледа и у златној опреми. Само му лице беше мрко и дивље, али на њему опет израз таке снаге, која подјармљиваше и привлачише к себи.

Пан Маћко пак, идући к њој, беше узрујан и мрк.

— Опчинила ме та девојка — мишљаше. — Не могу је узети онако, као што сам узимао друге... силом. Кад слаби од бојазни, онда ми је жао ње... а кад ме охоло пресече, чини ми се, да ме гледа њен дрски отац... пре смрти...

И кострешио се на ту своју слабост, коју није разумевао, а није могао да ју савлада. Изгледаше му кашто, да између њега и Марте има нека невидовна сила, која ју је чувала... крвава утвора Винчева, или зар одјек очиних речи: — Ти је се нећеш прстом дотаћи... позваћу те на последњу суд!...

Стаде на праг собњи и загледа се у дивотну прилику Мартину, која се је од девојчета развила у красну жену. Беше саде у најлепшем цвету живота и лепоте; — ипак у наточ зрелим годинама, беше нешто у њеном држању, покретима, а особито погледу, што је сведочило о потпуном девојачком незнању, о незнању света, људи, па и властитихо сећаја.

Војвода јој приђе и стаде јој говорити, као обично, најумиљатијим гласом, каки је само могла да произведе његова душа. Говораше дуго, а она, од времена на време, дизаше на њега тамне своје очи, и бацаше му на лице таки поглед, од кога му се ведрило у мислима, а срце се топљаше у незнаном до тада чуству.

Наједаред се Марта брецну. Војвода јој говораше о својој љубави к њој, а њој паде на памет она лепа жена, некада окружена раскошношћу, а после немилостиво изагнана.

Стресла се...

— А нећеш ли ти мене изагнати — рече смело, — као ону?...

Пан Маћко се трже од чуда.

— Ону — понови, — каку ону?...

— Видех ју — говораше Марта, — у оваким истим лепим хаљинама, каквима мене сада ките... а после ју видех, ноћу, како издерана, гола пузи под ударцима... Тога се ја бојим!...

Војвода ју загрли.

— Не бој се ти тога — говораше. — Она ме је издала, па сам ју казнио...

— Издала... — шапну Марта, — издаја је ужасна ствар...

И дође јој у памет прилика онога величанственога витеза, о коме јој некада причаше Агата, а који је за издају платио главом и вечиту клетву натоварио на своју душу.

— Издаја је — понови — ужасна ствар. Знам ја, шта је издаја... смрт навлачи, клетвом тишти душу, на потомство пада као урок... И говорећи то, приљуби се као поплашено дете, уз снажне груди Борковичеве.

А он ју грљаше све нежније и шапуташе:

— Мила моја Марто! Чекам из уста твојих речи: љубим те!... чекам од уста твојих пољупца, кога не бих отео, него који би ми се дао добровољно... А онда ћу ти открити тајну... бићеш срећна!... Марта подиже светлокосу главу и великим, невиним а радозналим очима гледаше у дубљину душе тога човека, који ју стискиваше у своме наручју.

— Тајна... срећа... љубав... понови, шта то значи?...

Војвода је гуташе жарким погледом, отвори уста, да одговори, кад ал се зачу шуштање на уласку. Уђе Агата.

Устукну одмах, али већ сама њена појава беше довољна, да распрши утисак. Марта као у незнању застиђена, изви се из наручја Борковичева, а он пламенитим погледом грозно промери Агату и прогунђав:

— Пази се! — истрча, као махнит.

Стара га дадиља испрати мрским погледом.

— Уби ме! — промумља, — ал' док сам ја жива, неће ти поћи за руком... вршћу се туда као сенка...

И од тада се, пажљивим речима, усиљаваше да ју савлада у души Мартиној, очевидни утецај војводин. Подсећаше ју сада и сама на ону лепу жену.

— Љубио ју — говораше, — а после је дао да ју срамоте, кад му се је огадила. Чувај га се и ти, јер је то страшан човек, а на тебе нема права... нема!...

Те недоречене и нејасне речи Агатине буђаху старо страховање у срцу Мартину, а уједно велику радозналост.

Војвода није мој отац — мишљаше, — то знам поуздано... Јер да ми је отац, не би ме тако дуго запуштао...

И питаше Агату, а стара дадиља већ не могаше да се уздржи.

— Није он твој отац — викаше, није!... он је само заповедио, да га тако зовеш, како би те лакше предобио и држао код себе у ропству...

Језа пролажаше Марту од пете до главе. Гледаше кашто да искуша стару дадиљу.

— Откуда сам се створила овде?... питаше. — Ти ниси моја мати, а војвода ми није отац, па ко сам ја? У памети, кад дуго, врло дуг мислим, снују ми се неке, чисто сане, успомене на друга места и друге људе... Реци ми то, реци!...

Агата се још колебаше.

— Доћи ће време — рече, — открићу ти све... Њега се чувај и ћути!...

Таке речи још повећаваху немир и сету Мартину, али не би можда још кадре биле да се успешно боре против војводина утецаја, да се, у то доба не догоди један случај, који мисли Мартине скрену на другу страну, износећи јој пред очи живу прилику витеза краљевића, о коме је сањала у детињству.

Борковица не беше већ дуже времена у Кожмину. Отишао је, па понео са собом и Сенђивоја, а градска стража мало одахну, јер је одмах стега олабавила.

И тако један пут, кад је Марта изишла у градско двориште, опази наједаред на зиду, који је растављао тај део замка од другога, некога незнана витеза. Показа јој се у раној магли, у рујном блеску сунца на истоку, с јасним лицем и зрачним очима, које гледаху на њу у усхићењу. Показа се и нестаде га, и опет се показа, као да хоћаше уверити, е није привиђење, него јава. Тада на његов поглед одговори Марта осмехом и погледом, који се, стопљен с његовим погледом, вратио у њену душу као жарка зрака, будећи у њој незнану језу од милина.

— То је он... мој краљевић!... — мишљаше, — долази да ме ослободи из опчињености.

И од тада се он једини смести у њеном срцу. Војвода опет постаде грозан господар, од чије појаве презаше, као од море. Све речи и опомене Агатине добише сада право значење.

Светао витез показиваше се ретко, али долажаше, — стајаше на зиду и разговараше се с Мартом осмехом и погледом. Једном јој пружи и руке, а она цикну од радости — али у тај мах тим боније осети своју немоћ и ропство...

Витеза нестаде и више се не показиваше, а од тада започеше за Марту дуги дани чежње и очекивања. У сну јој се само појављиваше тобожњи краљевић и пружаше јој руке; — међутим опасност војводина повратка, сваким даном, беше све ближа. Читаво биће Мартино буњаше се сада против насиља и свога робовања; жеља за слободом буђаше се све јаче.

— Хајд'мо! — говораше шапатом Агати, — утецимо ноћу, нико нас неће опазити, неће стићи!...

Стара је дадиља одавна сањала о бекству из замка. Али то, што је Марти изгледало лако, њој се представљаше као све већа немогућност. Од толико година у ропству, изгубила је снагу, да изводи своје намисли. Чињаше јој се често, да се не би више умела снаћи, све да се и дочепа слободе. Обузе ју голема бојазан, па ламаше руке у забуни и болу.

Ипак једно вече, кад је код страже попустила будност, истрчаше обе и, кроз непажљиво отворена врата, умакоше из замка, у шуму... Окружила их шумска пустош, у којој не знађаху пута, и црна тама, која их је пренеразила. Стадоше претрнуле једна уз другу, с притајеним дахом у грудима, бојажљиво ислушкујући. Тишина беше свуда око њих, а њима се чињаше, да чују гласове стражарске, узбуну и топот потере; сваки шум их пролажаше као језа; свако им дрво изгледаше непријатељ, који је готов да их ухвати, — читава дивска, а њима непозната природа, у наоколо, изгледаше им да се је заклела, да их прогони и да им смета у бегству, које се сада тим упрепаштеним створењима приказиваше као злочин! У страху се вратише натраг...

Тај излет још већма ослаби вољу Агатину — а за Марту постаде повод новим искушењима. Сада пребациваше себи, што се је тако журно вратила... Светли витез краљевић више се не појављиваше, тишташе ју све већа тежња, а прожимаше страх од повратка војводина.

Сад јој се чињаше, кад би онда још само неколико корака даље одмакла, да би видела незнани, а диван свет... да би можда срела краљевића витеза, који би ју за увек ослободио из тих зидова и очараности.

V. Мрки Вук

Користећи се изостанком војводиним и часовитим миром, Наленчи подигоше потиштене главе. Сазваше потајно властелски збор и одлучише да гомилом иду у Краков.

— Показаћемо краљу — говораху, — невољу нашу и ране. У жалости и дроњцима стаћемо пред престо. нека нас ослободи од дивљега опришника, који се искаљују на нама!

Сакупи се тада велика гомила Наленча и браће им по грбу, а на чело стадоше пан Венијаним од Чарнкова и пан Миколај од Шамотула.

Дружба беше велика, али изгледаше јадно, убого: у црно зивијени или у сивим кафтанима, на мршавим коњима, без оружја.

— Без обране смо — говораху, — пред безакоњем, па ћемо тако и стати пред краља... Нека он сам види, шта учини од нас Борковица влада... па нека нам да у руке мач правде...

И тако иђаху. По годинама и поштовању, које му указиваху, први ту беше пан Венијамин од Чарнкова. Висок, сухоњав а стар већ човек, сед као овца, борама изорана лица и мрка погледа.

Од много година бораше се он с мржњом синовца свога Сенђивоја и обешћу пана Маћка. Охола душа трпљаше муке, што не могаше да нађе успешна средства, да савлада непријатеља. На уздржавање онога градића, прозванога „Одсеч“, отишло је по имања — а користи не беше. Маћко се томе ругаше и као да навалице не хоћаше да са земљом сравни Одсеч, само да она сама, тим што постоји, уништава противника.

Понављаху чак Венијамину речи Борковичеве:

— Да разорим до темеља ту Одсеч, онда би је Наленчи махнули... а овако поправљају, што ја деломице уништим, па се тиме сами једу...

Усиљаваше се Венијамин да доспе до краља, — ал' до селе без успеха. Ако и беше човек сурова обичаја, пристаде и на то, да сина свога јединца даде у краљевски двор, а то је нарочито учинио на наваљивање Јанка од Чарнкова и других моћнијих Наленча, у нади, да ће тај син бити посредник међу Наленчима и краљем.

Али и та нада омахну. Млади Јарош Наленч образовао се, до душе, лепо на краковском двору и Вишеграду, куда га је повео Казимир неколико пута, ал' очинских се обичаја брзо отресао, а није се дочепао таке власти, да може бити успешна помоћ своме народу.

То је све ужасно гризло пана Венијамина. Идући тако поред пана Миколаја од Шамотула, гледаше на све мрачно и јадаше се. Кад спази богаштину на краковском тргу и сјајно одело у грађана, кад чу весео им разговор и песме, ухвати се за главу...

— На пропаст дадох ту свога сина; — викаше, — видим свуда само раскош и саблазан, а од витешкога духа ни трага...

Виде још с великом срџбом, како, на дружбу великопољских убогих ђавола, сви гледају радознало, а често с подругљивим осмехом.

Не знађаху за достојанство Неленча, па се чуђаху с презиром убоштву.

Пан Венијамин тешко уздахну.

— Но, време је — рече, — да се Наленчи опет дигну... старе су кривице избрисане. Време је, да краљ учини правду... или ћемо сви изгинути!

С тим речима старога Наленча стаде дружба у краљевском двору. Не пустише их одмах пред краљевско лице. Са свим ту друкчије беше, него за Локтка: велика сјајност, лепо одело, гомиле охолих дворана. Владиславу је улазио, ко је хтео. макар и не био Наленч, а камо ли тек Наленч или Заремба! А сад се је морало чекати у предсобљу, док телесна стража не јави краљу за долазак и док краљ не одговори, изволева ли одмах говорити с дошљацима, или можда одгађа разговор за други пут...

У гомили дворана, узвишених сенатора и богатих мештана, губила се сива гомила Наленча.

Згледнуше се они с незадовољством.

— Ако нас отправи — шапну Венијамин, — одмах ћемо натраг... Што било да било — ја не ћу ту да чекам!

Бунила се у њему бунтовничка крв Наленча.

Ипак у чуду гледаше на то, што се око њега догађаше. Дворана тма, а све то накићено; пажеви у лахком, сјајном оделу, онда опет различити достојанственици, сенатори и министри у кафтанима од кармазина са златним пасовима. За краља Локтка ниси чуо ту друго, до звекета од оружја; чуо се тешки корак витезова, који говораху кратко и заповеднички; — сад ти глади ухо шум кадиве и свиле, а говори се и хода тихо, пажљиво, као у болесничкој соби.

После добрâна часа испаде живо на краљева врата, заслоњена тешком макатом, млад човек, врло накићен и наочит дворанин краљев.

Приђе Наленчима и рече:

— За часак ће вас милостиви краљ саслушати. Само моли, да не идете у такој гомили, каку ту видим, него два и два, а најбоље само они, који су најугледнији, који су на челу...

Намршти се Венијамин од Чарнкова.

— Ми смо ту у гомили — одговори јетко, — али сви смо Наленчи, сви једнаки као браћа... угледнијих ту нема него само различитих по годинама.

Дворанин погледа зачуђено у лице старога Наленча и неприметно се осмехну. Рашири руке.

— Така је краљева воља... — рече, — ја не могу шта...

— Само не знамо, ко нам објављује ту вољу, — одговори дрско Венијамин, а у гомили Наленча стаде се дизати жагор.

Дворанин се, с осмехом, учтиво поклони.

— Ја — одговори, — краљев дворанин... Јан Закљика.

— Изволите јавити краљу — рече Венијамин, — да ту чекају Наленчи од Шамотула и Чарнкова, скупа с другом честитом великопољском властелом. Имамо важна посла, а сваки хоће да види лице господарево...

Закљика се још колебаше, ал' у то упаде у собу млад човек, истих година, као и први дворанин, једнако кићено одевен, лепа и умиљата лица. Висок беше као храст, а витак и гибак као трска.

Уочив Венијамина, полети к њему и паде му к ногама.

— Добро дошли! добро дошли оче! — повиче.

Венијамин с великом важношћу и готово узрујан обухвати оберучке синовљеху главу, подиже га и притисну на груди.

— Зар је то ваш син? — рече Закљика, — но, честитам... код краља је у милости, а ми га сви љубимо... Идем онда јавити краљу; јамачно ће му бити мило, што сте дошли...

И изиде. А јамачно беше истина што је говорио и млади Неленч мораде бити врло омиљен, јер за час се развуче маката, која покриваше врата и Наленчи сви листом беху пуштени у краљеву собу.

Краљ стојаше код стола. Једном руком се на њ наслонио, а другом је гладио браду, и гледао преда се врло достојанствено.

Подаље стојаху обични саветници краљеви: Јашко од Мељштина, Добјеслав Фредро, Януш Сухивиљк, а међу њима витез сав у оклопу, плећат, силан узрастом и снагом мишице — победник чешки, храбри Прандота Галка од Њецвеца.

Уђоше Наленчи и поклонише се краљу, приклекнувши.

— Челом бијемо пред тобом, милостиви господару! — узе реч Венијамин — и дођосмо да кривде своје и великопољске земље изнесемо пред величанство...

Краљ смрси обрве.

— Кривде? — понови. — А како да се у том краљевству о ничему другом не чује? Са свију страна тужбе... а ја толико година радим, да не буде кривде...

Суздржа се и за часак:

— Устаните! — рече пријазно, видећи, да Наленчи остадоше на колених. — Род је ваш моћан, велик и има знатна утецаја. Како је то, да допуштате кривде?

Настаде тишина. Наленчи поустајаше, али питање краљево дирну јемачно у тугаљиву ствар, јер нико се одмах не усуди да одговори.

Док се опет одазва пан Венијамин, истичући се напред:

— Милостиви господару! — рече. — Род наш снађе тешка казна... Некадашње заслуге Доброгоста Наленча од Шамотула, који је разбио силу глоговскога кнеза, а вашем драгом оцу, витешком краљу Владиславу, прокрчио пут у Великопољску, избрисане су без трага... Ни опроштење краљево, ни победа код Пловаца не опраше кривце Винчеве... тишти она нас, као клетва... у наточ његовој смрти окрутној...

Ћуташе за час, па додаде с нагласком:

— Окрутној, а — некажњеној...

Краљ се опет намршти. Не рече ништа, али очевидно беше, да га вређа говор Венијаминов.

Федро шапну Сухивиљку:

— Дрско збори тај Наленч... Споменуо је заслуге Доброгостове, како њему ваља захвалити, што је Великопољска наша, а не тајећи издаје Винчеве; додао је с нагласком о победи код Пловаца, о опроштењу краљевом и некажњеној смрти... Смео је...

Януш од Стрељче климну главом.

— Ужасна се безакоња догађају у тој Великопољској — рече, — знам ја за то. А Венијамин је честит човек...

— Имате сада писано право — говораше даље Казимир, — оно предупређује кривде...

А кад краљ спомену право, гласан се жамор диже међу шљахтом. Казимир грозно погледа; читав му лик доби на једаред друкчији израз. Отоич беше умиљат и чисто изнурено гледаше преда се, а сад се исправи, нарасте у њиховим очима и постаде величанствен. Стиснутом песницом удари о сто. Видиш одмах господара, који заповеда и хоће да га слушају, и који је кадар, ако устреба, силом натерати на послушност.

— Чуо сам ја — рече, — како се многи од вас буне против писанога права и чезне за старим, обичајним... Али, то је залудна ствар! Сигурност тога краљевства и његов ред захтевају, да се сви покорите тој највишој власти, која се зове правда...

— То је малопољско право! — крикну један Наленч, — а ми смо од памтивека Пољаци и имамо своје право...

— Гле сад! — прекиде гневно краљ. — А ја вам кажем: То је право ваше и биће ваше. А ко против

њега подигне глас, тај као да је насрнуо на мене, на величанство... Тужите се на кривде; — ја сам увек готов стегнути кривочинца, помоћи оштећеноме... Старостама својим, војводама и кастеланима заповедићу, да штро пазе на то..

Пан Венијамин од Чарнкова опет узе реч.

— Ми смо готови — рече — признати краљевско право, само треба да га не газе први они, који су позвани да га чувају... Таке пак старосте, као Прецлав или војвода Маћко... а особито тај потоњи...

— Борковиц! — прекиде зловољно краљ, — та ја сам га опоменуо, и рекао бих, да је сада праведљив...

А на то пан Венијамин и пан Миколај од Шамотула, као на дани знак, приђоше и падоше краљу пред ноге.

— Милостиви господару! — говораше Венијамин узрујаним, уздрхталим гласом. — Наленчи су много скривили и за то им глас може изгледати сумњив. Али ево кунемо се главама и савешћу својом, да се на наша уста чиста правда тужи величанству твоме на насиља и лупештва, на убиства и разбојства, што-но их дела тај Борковиц!... Нема мира ни старости нашој, ни сигурности домовима нашим, ни окриља части наших жена. На све напада тај лупеж! На њега се и дођосмо тужити краљу, против њега позвати моћ твога величанства...

— На њега! против њега! — Крикнуше листом Наленчи.

Кад се Венијамин и Миколај бацише пред ноге, краљ испрва устукну, намрштен. Али за час му расветли лице доброћудан израз; глас правде, који брујаше у њиховим речима, проniче његово добро срце.

Саже се и обојицу их подиже; после слушаше пажљиво, што говораху о насиљима, која чини Борковиц. А слушајући, час по час погледаше на Јашка од Мељштина и шапуташе:

— Треба га сломити...

Кад Наленчи умукоше, краљ овако прозбори, погледајући милостиво на Венијамина и Миколаја:

— Знам ја вас... Знам, Венијамине, да су ти речи истините, а захвалан сам ти за сина. Згодно момче, а погледајте, како се је ту лепо дотерао... Захвалан сам ти за доброга слугу... Знам и храброст твоје мишице, Миколају од Шамотула, — заслуге ћу ваше наградити... Будите сви уверени и уздајте се у моју реч, да не ћу трпети, да вам се чини криво. Враћајте се дому с Богом и с мојом љубављу краљевском, па будите углед, како ваља бити послушан праву. А ја ћу без оклевања, послати к вама својега изасланика, који ће умети повратити ред и укротити обест Борковичеву.

Кад то рече, отправи Наленче врло достојанствено.

(Наставиће се)

ПОУКА

КЊИГЕ У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ

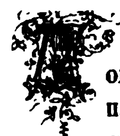

ок се није у XV вијеку пронашло штампање покретним словима, много се мучаху људи да дођу до једне књиге. Градиво на којем се писаше бјеше скупо, па тек колико времена требаше, да се испише једна читава књига, нарочито лијепим писменима! То ми данас у вијеку машина, паре и муњевине тешко можемо замислити; данас, кад се и највећа књижурина уз марљиву радњу може за мјесец-два дана и сложити и отиснути у хиљаде примјерака, а послије и купити доста јефтино; данас, кад човјек и осредњега стања може стећи читаву књижницу, каке још прије неколико стотина година не имаше ни највећи град, ни најбогатији манастир.

Од градива, на којем се писаху књиге средњега вијека, највише долази *пергаменат*. Једва погдјешто се тога доба наилази стари *папирус*. Али кроза цио средњи вијек употребљаваху се и *воштане плоче*, и то не само по школама да се учи писати, него и у свакидашњем животу, особито за кратке биљешке, за концепте, писма, рачуне.

Латински се зваше пергаменат membranum, pergamenum или charta pergamena. Наша ријеч је од њемачкога das Pergament (од средњо-њем. përgamënte). Стари су држали, као што прича Варон, да га је пронашао Евмен II (197—158 прије Христа), краљ пергамски. Толико се поуздано зна, да се пергаменат у старом вијеку не могаше такмачити са папирусом, на њем писаше тада само сиротиња, и истом трећега или канда четвртога вијека послије

Христа поче потискивати папирус. Готовљаше се од животињских кожа. Сирова кожа се потапаше њеко вријеме у вапнену (кречну) воду, послије би ју извадили, саструнгали и учинили. Кад би се добро осушила, натрла би се плавцем (Bimsstein); тако се чињаше свагда и прије него што би се почело писати по њој. Коже могаху се дабогме узимати само онакијех животиња, којих не бјеше сувише дебела, дакле од телади, оваца, коза, срна. Тешко да се употребљавала јелења кожа, а никада говеђа или тја магарећа и крмећа. На истоку се јамачно чешће узимала антилопина кожа. У највише случајева може се још на такијем пергаментима опазити, гдје бјеше месо а гдје длака, јер је с меса свагда глађа него с длаке; кадикад се могу и поред свега трења и глађења видјети лијепо мјеста, у којима бјеше длачин коријен. У Италији умијаху већ доста рано удесити пергаменат тако, да буде необично њежан и танак, и на месној страни веома био (то су радили кречом). Таки пергаменат не ће бити дебљи од јакога поштанскога папира. Као најбоља врста цијењаше се у позном средњем вијеку т. зв. дјевичји пергаменат (pergamenum virgineum, Jungfernpergament), који се добиваше од коже неојагњених јагањаца. Средњега вијека прављаху пергаменат калуђери сами по манастирима, главним онда сједиштима писарске вјештине. При крају XII и у XIII вијеку почеше се и грађани бавити о чињењу пергамента. Ти се зваху pergamentarii или pergamenarii, у Њемачкој Puchveler и Büchveler, Birmetter, Pirmeter.

Ну пергаменат ипак бјеше скупа роба, па се за то не одбациваше ни шанадан лист, него се писаше по њем ако и имаше рупа, ако и бјеше без рогљева и ивица. Нађе се, да се таки недостаци и поправе, на пр. закрпи се рупа лијепо другим комадом пергамента. Оштећена, нарочито танка мјеста остајала би и неисписана. А цијелога средњега вијека употребљаваху већ исписан пергаменат за нов спис, пошто би старо писање прво изапрали или отрли. То су тако зв. *палимасести*; старо писање се може сада на њима измамити већином само кемиским срецтвом.

Већ у старом вијеку су и бојили пергаменат и то само скрлетном бојом. На таком се писало златним и сребрним мастилом. Тако је израђен славни Codex argenteus у Упсали, у којем је Улфилина гоцка библија.

На пергаменту се писало цијелога средњега вијека. Доцније га је дабогме сасвијем избио из седла јефтинији *папир* (хартија).

Сада већ не има сумње, да су Китајци први правили папир већ од прастарих времена; од њих научише Арапи. У почетку се довожаше папир као роба из арапских земаља на Завад. Мисли се, да су фабрике за папир подигнуте у хришћанској Јевропи прво у Италији па и ту тек XIV. вијека. При крају тога вијека (1390) саграђена је прва папирна фабрика у Њемачкој (у Нирнбергу); радници бјеху из Италије. Све те фабрике прерађиваху ланене крпе. Свака имаше свој водени жиг, који се, особито гласовитих фабрика, подметаху да би се преварили купци.

Њешто ће се овдје рећи и о *градиву, којим се писаше*. На воштаним плочама (таблицама) писаху писаљком од метала, тврда дрвета, стакла или кости. По пергаменту се писало писарском трском или пером. Писарска трска се довозила са стране, јер обична трска тешко да је била за тај посао. Код Нијемаца се спомиње перо првом за источноготског краља Теодориха Великог. Трска и перо се зарезиваше особитом бритвицом. Оловом се и писаше а и повлачаху се црте; наше писаљке од графита свакојако бјеху непознате. Кичицом се бојадисало, а можда и писала златна и сребрна слова. Средовјечно *мастило* прављаше се од шишарака са њешто витријола; мастило старога вијека бјеше више боја. Мастионица бјеше од рога, који би се удјенуо у каку јаму на писаћем столу или би се држао у руци, а то бјеше доста незгодно. Од боја најчешће долази минијум (црвени оловни оксид), који се употребљаваше цијелога средњега вијека за почетна слова (иницијале) и натписе (рубрике). Бјеше и другијех боја. Потребно оруђе у свакој преписиваоници бјеше: врстар (линеал), шило (der Pfriem), шестар (Zirkel), ножице (маказе) и бритва за стругање (Radirmesser). Шестаром су мјерили на пергаменту или папиру размаке врста и одмах би се њим или шилом изболи њеколики листови. У старије вријеме повлачиле би се врсте писаљком и то само с једне стране, јер што је с те урезано то би се на другој страни испупчило. То су тако зв. „слијепе врсте“. Тек од почетка XII вијека почеше се влачити врсте оловом а при крају тога вијека и мастилом.

Облик књиге бјеше у старом вијеку смотак (die Rolle) у средњем кодекс. То зависи од писаћег градива, које бјеше у старом вијеку папирус а у средњем пергаменат или папир (хартија). Тај корак бјеше од замашних пошљедица. То је одлучило о књигама средњега и новога вијека. У тој измјени највише бјеше стало до згодности и уштеде (сад се могаху исписати обје стране). За повеље се дабогме узимаше само један лист. Али још и у средњем вијеку употребљаваше се смотак у њеким приликама. Тада би се зашили

једно за друго листови од пергамена једнаке ширине. Кодекс је састављен од свезака. Обично би се узела четири листа, који би се превили и сашили те би се добило 8 листова или 16 страна. То је тако зв. кватернијон, у књиштву средњега вијека нешто најобичније. Али долазе и бинијони, тернијони, квинтернијони и секстернијони. Кадикад се измјењују у рукопису тернијони и кватернијони, или кватернијони са секстернијонима. Кватернијони би се обично забиљежили у дну на окрајку бројем или какијем словом. Бројење страница (пагинација, фолијација) као код нас налази се истом у XIV вијеку, али и то ријетко па ни при штампању шта више није се одмах водило. Од XII вијека појављују се тако звани рекламанти (reclamantes), т. ј. метне се у дну стране иза пошљедње врсте ријеч, којом се почиње нова страница.

Кад се тако испишу сви кватернијони какога рукописа онда би се увезали. Увез имаше обично кожна леђа, која спутаваху двоје јаке дрвене корице. Спољашња страна корица би се онда разноврсно уресила.

Док се је у старом вијеку прављење књига тјерало као занат, нарочито у Риму су издавачи држали већи или мањи број робова, који умијаху писати те умножаваху књиге — бијеше то у средњем вијеку, дајбуди у већем дијелу његову, сасма друкчије. Данашње уобичајено схваћање о књизи и књижарству не смије се преносити у средњи вијек. У највише догађаја помишљало се онда само на то, да сам стечеш књигу. То бијеше једнака потреба појединца или каке опћине (н. пр. цркве или манастира). Који дакле хоћаше имати књигу, мораше је сам себи преписати или дати коме да препише, само у веома ријетким догађајима могао би ју набавити купом или трампом. Тек на измаку средњега вијека прилика да се купи даваше се чешће.

У средњем вијеку највише се бављаху писањем и преписивањем калуђери. По већим манастирима бијеше за тај посао засебна соба, писарница (scriptorium), и већ израна меташе се манастирском свећенству на срце, да је велика заслуга преписивати књиге. Јер богме требаше сјем књига за службу божју још подоста библија, псалтира, требника, часловаца и т. д. поједином калуђеру. Имаше ли у манастиру школа (а ријеђак је манастир у којем је не бијеше), бијеше потреба у књигама, разумије се, још већа и разноврснија. Тада су зацијело и ђаци помагали преписивати. Шта више зна се то на западу и за калуђерице. Лајици (мирјани) ријетко умијаху вјештину писарску.

О књижарству (трговању с књигама) у нашем смислу не може бити говора у средњем вијеку. Али и у том остаде Италија а у њој нарочито Рим за дуго књижарски трг, по свој прилици све до у XII вијек. Но свагда се и ту помишља на поједине примјерке, а не на читаву гомилу рукописа истога дјела. А већина књига зацијело не бијеше јефтина. Ко је дакле хотио имати књигу, морао ју је преписато. Кад би ју добио од власника у зајам, бијеше дабогме напростији посао. Али и за то морало се често дуго путовати. Истом кад процвјеташе свенаучишта (универзитети), расави се у њиховим сједиштима занат, који бијеше у почетку више позајмљивање рукописа за преписивање, а мало по мало поста књижарство.

Из овога је јасно, да само мало њих могаху имати књижницу у нашем смислу. Збирка, коју имаше н. пр. Карло Велики и још њекоји великаши, бијеше за тада велика ријеткост. Много су знаменитије црквене и манастирске књижнице. Гдјекоја манастирска књижица онога времена бијеше потпунце оно што су данас јавне књижнице. Рукописи се чуваху по ковчезима и ормановима. Ако је збирка била већа, требаше дабогме за њих засебна соба. Али дабогме у њечем не бјеху манастирске књижнице исто што су данашње јавне књижнице, јер у њих могаху ићи само они, који имаху права или који би добили нарочито допуштење од настојатеља. Изгледа да је тек у XV. вијеку у Њемачкој прокрчило пут начело, да је књижница зато, да се сви користе. И у том утјецаху свенаучишта. Позајимач би морао оставити залогу, која би вриједила од прилике толико колико и позајмљена књига. Обично бијеше и то кака књига. У XV. вијеку поста лијеп број градских књижница. А да су се књиге увијек цијениле као драгоцјено имање, види се не само по цијенама њиховим, за које дознасмо, него и по том, да још и данас многи средовјечни рукописи показују на себи трагове, да су њекада у књижници били веригама приковани, дакле да се нијесу могли или смјели из ње износити.

Будући да је градиво, на којем се писало, било скупо, није чудо да се је свако празно мјесто употријебило и исписивало биљешкама, које не припадаху садржини оне књиге. Кадикад би се писар потписао на окрајку које странице. Налази се на крају листа у кодексу биљешка, да је својина ове или оне цркве. На крају књиге се налази изрека или стих, у којем се казује радост што је посао свршен. Тај се обичај може пратити кроза цио средњи вијек.

Облик слова не бијеше свагда једнак; и ту бијеше у различита времена различит обичај, и у том бијеше „моде." Обично се црквене књиге и списи од трај-

није вриједности писаху успревљеним писменима, (као што су наша штампана), а списи мање вриједности, одређени за тренутну потребу рукописним (курзивним) писменима. Ријечи које често долажаху те се ласно могаху разумјети, скраћивале би се, или би се завршеци надметали. Почетна писмена (иницијали) би се бојама лијепо ишарали, у прво вријеме само црвеном а послије и другијем. Налази се и слика по старим рукописима.

Штампарска вјештина начинила је у израђивању књига и у књижарству читав преврат. Управо, онда можемо истом разумјети, од какога је огромнога значаја проналазак те вјештине. кад поредимо наше доба са онијем приликама, када су се књиге писале. Тако се и може протумачити она затуцаност средњега вијека, што књиге бијаху ријетке те мисли споро преваљиваху просторију земљину. Јоште кад брзини прављења књига дође у помоћ брзина саобраћаја, онда поста просвјета силом, којој ни простор ни вријеме не могу одољети.

По W. Arndt-у из Herm. Paul-а „Grundriss der german. Philologie" **Т. О.**

КЊИЖЕВНОСТ

ГОСПОЂА ЕЛОДИЈА Л. МИЈАТОВИЋКА

ГОВОРИО У СРПСКОМ НОВОСАДСКОМ ДЕВОЈАЧКОМ ДРУШТВУ

БРАНИСЛАВ СТАНОЈЕВИЋ

Поштоване госпођице,

Иако сам се радовао, да дођем у Ваше друштво, да овде, у кругу својих пријатељица, проведем неколико часака, то Вам ипак морам признати, да ме та радост није довела амо без неке бојазни, које за то, што ми је пала у део част, да говорим пред строгим лепим полом, чије се преставнице здружиле, да у овоме друштву изучавају све оно, чиме се, као народ, поносимо и одликујемо; а с друге стране, што сам за тему свога данашњег говора изабрао рад једне женске, а овамо сâм осећам, како ми снага није ни из близу довољна, да Вам тај рад опишем и преставим онако, како је та женска заслужила.

Оно сам, истина, могао држати друго какво предавање, али сам мислио, да у овоме друштву не могу — бар први пут — говорити о чему другом, до ли о женској. За то ме пустите, да се спустим у Ваш свет, Ваш идеалан женски свет, па да Вам из тога света преставим једну женску, којом се Ви и као женскиње и као Српкиње морате поносити; једну женску, коју Ви познајете можда само по имену, а коју ни ја сâм — на жалост — не познајем лично, већ јој познајем само дела њена и из делâ њен велики дух, племенито срце, топлу симпатију за Српство и дубоко познавање прошлости, познавање врлинâ и махнâ Србинових.

Али док ово говорим, као да чујем Ваш приговор: на што говорити о једној жени, када се зна, да су оно најбоље жене, о којима се ништа не говори? — То имате право. Само што се то може казати за свакидашње, обичне жене; а жена, о којој ја хоћу да гововорим, није обична жена, није свакидашња женска појава, него је то једна ретка жена, о којој треба свака Српкиња да зна, свака Српкиња да чује. Та жена, о којој хоћу да Вам данас беседим, није Српкиња по крви, па ипак је она ретка Српкиња, не за то, што се за Србина удала, већ за то, што је сав живот свој посветила Српству, неуморно радећи за напредак његов и будућност. Она не живи у нашим лепим крајевима, већ у магловитој земљи једној, но она ни у далекој туђини не престаје мислити о нама, не престаје писати и радити за нас. Њено срце и тамо куца с нашим срцима; она је боља и заслужнија Српкиња, него многе и многе Српкиње, одњихане на криоцима српских мајки, упућиване саветима српских отаца. Та јединствена жена и Српкиња, о којој сам рад да Вам проговорим неколико речи на данашњем састанку, то је госпођа Е л о д и ј а Л. М и ј а т о в и ћ к а, супруга нашег уваженог научника Чедомиља Мијатовића.

Ја Вам не мислим цртати цео њен живот — све и када бих га боље познавао, него што га познајем, ја бих се устручавао, да вам

набрајам сва дела и све прилике из тога — без сумње — врло интересантна и значајна живота Но и ако је тема моме данашњем предавању нарочито рад госпође Мијатовићке, у колико је у свези са Српством, не могу, а да

Госпођа Елодија Л. Мијатовићка

Вам не напоменем њено прво дело, дело пуно племенитости, којим она ступа пред историју.

Госпођа се Мијатовићка родила у Енглеској, али је младост своју провела у Бостону, у Северној Америци. Тамо се она задахнула идеама Емерсоновим, и пред сам рат између Севера и Југа, дружила се са сенатором Чарлсом Сумнером, Виљемом Лојд Гарисоном, Венделом Филипсом, Др. Баудичем, Тодором Паркером и осталим вођама »аболициониста«, који су радили на ослобођењу робова. Крећући се у тако одличном друштву просвећене Америке, а од природе већ обдарена сјајним духом и племенитим срцем, госпођа је Мијатовићка почела свој књижевни рад, помажући пером рад својих одличних пријатеља из круга »аболициониста«, и преваћајући за американске фељтоне белетристичке ствари са шпанског и немачког. Она је тада (1859—1862) певала пе-

сме и писала приповетке по најугледнијим либералним листовима и часописима Америке, и све је те песме и приповетке задахнула великом, човечанском идејом: идејом ослобођења робова.

У то је доба штампала једну свеску својих песама, које су нашле топла одзива у срцима свију Американаца, даље роман »Aimée, a story of a life«, у коме војује за умереност, а против пијанства. Издала је збирку краћих прича у књизи: »Confessions and consequences«, даље »Carine Steinburgh«, опет једну новелу, којом војује за умереност, и на послетку божитњу причу »Voices of the Miletve«, за коју јој је написао врло красно писмо потоњи »poëta laureatus«, песник апотеозе Црногорцима, славни Алфред Тенисн, чијој се успомени госпођа Елодија Мијатовићка одужила, спевавши му у »Eastern and Western Review«-у »In memoriam«, дивну посмртну песму, песму пуну човечанских осећаја и патриотског бола.

Овај сам рад госпође Мијатовићке у Америци навео само за то, да се види, како је њено бављење у Америци било пресудно на цео њен будући рад и живот; како је оно накаламило на њен дух и образовање врлину заузимања за ослобођење робова — врлину, са којом се она 1863 вратила у Европу, да се и у Европи, опет пером, бори и ради за ослобођење петстолетних робова на југо-истоку Европе.

1863 године био је наш Чедомиљ Мијатовић у Немачкој, у Лајпцигу. Тамошњи га је чувени књижар Брокхауз замолио, да му напише за »Conversations-Lexicon« чланак један о кнезу Александру Карађорђевићу, и после тога га позове једаред к себи на соаре, на коме је било много одличних гостију, па међу њима и Енглескиња Елодија Лотн (Elodie Lawton). Ту се они први пут видели, њихови се сродни духи одмах разумели и ми видимо, где 22 марта 1864 стоје пред олтаром: Елодија Лотн и Чедомиљ Мијатовић.

Можда још никада нису пред олтаром божјим стојала така два сродна духа, као 22 марта 1864, за то се ваљада ни у једноме браку тако не огледа права, блажена срећа брачна, као у браку Чедомиља и Елодије Мијатовић.

Њихови се темпераменти, истина, разликују. Та Чеда је одрастао под азурним небом Србије, на дверима, које воде на исток, »на најлепшу света страну«, па за то и има јужњачки темпераменат — док госпођа Елодија има темпераменат, који се развија у вечитој магли престонице Велике Британије. Но и ако су им темпераменти различити, њихове су душе једнаке. Они су обоје духовити, обоје учени, обоје образовани — па ипак је питање, да ли би Чедомиљ Мијатовић био данас човек, за кога се каже, да је »један и једини у Српству«, да није било госпође Елодије, да на његов дар и скромно образовање и науку, коју му је Српство дало, накалами западњачку образованост и западњачку науку? Да ли би био Чеда Мијатовић онако славан, као што је, да му се није дух загрлио с духом духовите Енглескиње Елодије Лотн?

Да! поштоване госпођице, томе браку имамо ми Срби много да захвалимо. Само је поред госпође Елодије Мијатовићке могао постати Чеда Чедом, као што би с друге стране и госпођа Мијатовићка остала за нас незнана, (и као што би тиме и ми остали незнани за друге), да се нису њих двоје упознали на оној забави код чувеног Брокхауза.

Чедомиљ Мијатовић је од природе велик дух, образовање му је и наука за наше прилике била велика, али је тој науци и образованости придошла још и темељита и многостручна образованост госпође Елодије, и тако се, и само се тако Чедомиљ Мијатовић винуо у висине, те је »један и једини у књижевности српској.«

Кад у ученим расправама из политичне економије и финанцијске науке наиђемо у Чедомиља Мијатовића на јединствену дубљину мисли и голему науку, на темељито познавање приликâ и институција у великих народа, верујте ми, да је то у многоме заслуга госпође Мијатовићке, јер је само поред ње Чедомиљ Мијатовић добио и воље и прилике, да све научи, све види, са свачим се упозна. Или ако сте читали његове дивне историјске чланке и студије и његове јединствене приповетке, па кроз слаткогласни тон делâ његових слушали откуцаје срца његова, зар вам се није наметала мисао: »О, зар може овако узвишено мислити и овако слатко писати о свему, а нарочито о ж е н и човек један, а да се сâм није у читаву животу дивио женским врлинама, гледајући их на мајци својој и жени својој?«

Али ја не тражим на ово одговора од Вас. Та ја сам тај одговор читао са огледалâ ду-

ша ваших: са ваших усана и ваших очију давно пре, него што сам дошао амо и сео на место ово. Ја сам га читао у вашем осмејку и сузама, које сам видео, гледајући вас, како читате, и слушајући вас, како са заносом говорите о женским карактерима Мијатовићевих најновијих приповедака: о несретној и сретној Иконији, везировој мајци, о узвишеној Маргити, и о оној идеалној старици баба-Станији у »Рајку од Расине«. Ти су ми осмејци ваши и сузе ваше исто тако класичан доказ за истинитост речи мојих, као и сам Чедомиљ Мијатовић, који ми у једном писму пише: »Најбоље је дело жене моје то: што је узела у своје руке моје лично образовање. Краљица Наталија ми је често пред друштвом казивала: »Ви имате вашој жени много да захвалите!« ... Као што видите, ја то радо и са захвалношћу признајем.«

Јесте! Госпођа је Елодија отворила духу Чеде Мијатовића више и шире хоризонте, она му је била, а и данас је анђео хранитељ, који бди над нашим Чедом, да не клоне под тешким теретом судбине, која га — одиста неправедно — гони, но коју он сноси стојичком мирноћом, јер као што сам вели у једноме писму: »Данашња горчина живота није ми горка, јер ми не долази са неправде других људи, већ долази као праведна последица мога прекомерног оптимизма!«

Ох, како тужно јече ове речи! Али и из тих тужних речи трепери самопоуздање, блиста величина духа једнога човека! Али немојте никада заборавити, да поред тога човека стоји права жена, стоји једна Елодија Мијатовићка!

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Šrepel M. dr. O latinskoj poeziji Junija Restija. Napisao — — —. Preštampano iz CXLV. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1893. — 8⁰ стр. 62.

Од друге половине XV века па све до првих десетина овога века низ је књижевних посленика у Далмацији, који пишу крај матерњега још и латинским језиком или искључиво латинским. Тај њихов рад до сада је слабо испитиван; литерарни историк српско-хрватске литературе не узимаше га у круг својих проматрања сматрајући тај рад на туђим језицима као са свим туђе поље; он се задовољаваше често пута голим поменом имена тих радника. Тек у новије доба јавља се струја, да у своје проматрање узме и ту грану литературе, јер са свим правилно рачуна да без оцене њене не може имати потпуне слике оне културе, која владаше Далмацијом прошлих векова. Шрепел припада овој струји; и шта више тражи од академије југословенске, да покрене зборник латинских песника, који су се родили у српско-хрватским земљама. У овој пак радњи износи и једнога радника на тој латинској књижевности, који припада XVIII веку, и то оном латинском покрету, који у Далмацији основа школу новолатинских песника онда, када цео свет напушташе латинизам; он нам на дугачко прича о Јунију Рестију (Растићу, Рестићу), Дубровчанину (рођ. 11. јан. 1755. и умрлом 31. марта 1815.), који је по облику ученик старих класика, а нарочито Хорација, а по садржају се приближује свом времену, противећи се оним идејама, које се из Француске разилазише по Јевропи. Радњу своју поделио је Шрепел на четворо. У првом нам излаже ко је о Рестију писао и његову биографију; даље говори о издањима његових песама. У том одељку саопшти и пет епиграма, до сад непознатих, које нађе у рукопису фратарске библиотеке у Дубровнику, као и интересно писмо Рестијево од 1. јануара 1785. — У другом је делу реч о сатирама, којих износи садржај као и паралеле и изворе њене из класичкога времена. Шрепел их меће на прво место као најбоље, за којима долазе пет посланица о којима говори у трећем одељку. У последњем пак помиње 14 разних лирских песама и епиграма и 9 елегија, које показују, да Рести није био „прави лирик; зато и није могао створити тако ваљану елегију као сатиру. Рестијев је таленат био згоднији за сатиру и дидактику него за лирику“.

Сем овога Шрепел тврди, да Рести није писао матерњим језиком ништа, дакле „Мисли љувене“ биће умотвор старијега Растића. Има превода с грчкога на латински (једанаест књига Илијаде и т. д.), знао је и шпански, бавио се и повешћу а расбирао се и о другим питањима као о религији, физикалним појавама и др.

Београд. Ђ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

+ Српска Краљевска Академија одредила је за изасланике своје на свечаности цетињској (ободској) професора Вел. Школе Љубу Ковачевића и библиотекара нар. библиотеке Милана Ђ. Милићевића.

= Готова је 174. књига „Летописа“ Матице Српске (то је друга свеска за ову годину). Песнички производи су у њој: „*Сени*“, приповетка М. П. Шапчанина и наставак драме Ђорђевића Призренца „*Јасмина и Ирена*“. Књижевне расправе и наставак дра Ст. Павловића „*Сима Милутиновић Сарајлија*“ и завршетак Живаљевићеве „*Андрија Качић Миошић*“. Из историје: Стојана Новаковића „*Царица Мара*. Историјске цртe из XV. века.“ На крају су „Изводи из записника књижевног одбора 1893. год.“

= Изашла је 3. свеска „*Наставника*“ листа професорскога друштва са одабраном садржином.

= *Српска Краљевска Академија* издала је ова своја издања: Споменик XX. *Мирослављево јеванђеље* (одломци), саопштио Љуб. Стојановић. Цена 1 динар. На вел. 4° стр. XII + 23. — Споменик XXI. *Кнез Милош прича о себи* (кратка автобиографија, коју је неком казивао у перо) за штампу приредио М. Ђ. Милићевић академик. Цена 2 динара. На вел. 4° стр. 33. Даље су до стране 42 четири писма Миливоја Петровића Блазнавца, која автобиографију објашњавају и попуњују. На крају је регистар и оглед рукописа. — Глас XXXVIII. *Назори пјеснички по свима струкама сем драмске* од Матије Бана. На вел. 8° стр. 58. Цена 0·50 дин. Ово је допуна Гласу XXV у којем су „Драмски назори“ истога академика. — Глас XXXIX. *Свети Сава*, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку од архим. Н. Дучића. На вел. 8° стр. 21. Цена 0·50 дин. — Као засебно дело: *Први основи словенске књижевности међу Балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари* Културно историјске студије Стојана Новаковића. На вел. 8° стр. VIII. (Где је што) + 285, даље до 299 регистар. Садржина: Приступ. I. Погледи на етнографско стање Балканскога полуострва у X веку II. Земљиште радње св. Клименте и арбанаско-епирски Словени. III. Сличности и везе међу земљиштем радње св. Методија и св. Клименте, његова ученика. IV. Како су постала средишта и књижевнонароднсни типови српски и бугарски. V. Испосници и светитељи као први плод нове хришћанске просвете. Најстарији светитељи Балканских Словена: Јов. Рилски, Јоаким Сарданапорски итд. VI. Свети Јован Владимир. Књижевно стање у Зети X и XI века. VII. Легендарна предања о св. Јовану Владимиру. VIII. Елбасанске штампане легенде и служба св. Јовану Владимиру.

= Из Vienca дознајемо, да гимназиски професор у Пожеги *Александар Вираг* позива на претплату на хрватски превод *Гетеова Фауста* I део. Уз превод ће бити увод и разјашњења. Цена ће бити за претплатнике 60 новч.

= Мађ. Научна Академија издала је расправу дра Оскара Ажбота, дописног члана академика: A szláv szók a magyar nyelvben. На 53 стране вел. 8° говори се ту прво о старословенском језику, о времену у којем су узајмљене речи из старо-славенског и гласовни критерији, и напослетку долази чланак „Миклошић и мађарски језичари“.

= Изашла је књига: *Неколико приповедака српској младежи* испричао Јов. Ђ. Пантелић. Београд. Цена 1 динар. Има пет изворних приповедака и једна приповетка Достојевскога.

= У Сарајеву је изашла у првој српској штампарији Ристе Ј. Савића Химна и бесједа од Јована Сундечића у славу стогодишњице Сима Милутиновића, Сарајлије, српског пјесника. У прилогу је композиција химне од Дионисија де Сарно Сан Ђорђија. Цена 50 новч.

+ У Хелзингфорсу штампао је Joos. J. Mikkola „*Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen*“. О овој расправи биће у једном од даљих бројева више речи.

✕ 1. јулија п. р. почео је излазити у Паризу месечни часопис „*L'ère nouvelle*“. У првој свесци тога часописа почео је Јован Радински писати о пољској књижевности, па је превео две приповетке Бролиа (псевдоним) и написао увод за њих. Осим тога има у истој свесци чланак: политичне и социјалне прилике у Чешкој.

✕ Добро уређени стручни лист београдски „Трговински Гласник“ доноси „*предавања из политичке економике*“ од Чедомиља Мијатовића.

✕ У Београду, у парној штампарији Д. Димитријевића изашла су *два аманета* од Лазе Комарчића.

= Познато је читаоцима, да издања *Српске Књижевне Задруге* несу залегла, јер се јавно већ ове прве године много већи број чланова, него што се управа надала. Зато је приређено друго издање. То ново издање првога кола Срп. Књ. Задруге биће до краја овога месеца готово. Може се претплатити на њ још до краја овога месеца по ст. кал. — За друго коло (за 1893 год,) спремају се ове књиге: као наставак: друга књига *Доситејевих приключења*, Љуб. Ковачевића и Јовановића *Историја српскога народа*, Богобоја Атанацковића роман *Два идола*, Жујевића проф. Вел. Школе књига *о предисторијском човеку* или *о земљотресу*. Сем тога Љ. П. Ненадовић допустио је, да се међу књигама Задружиним штампају *Мемоари* оца му проте Матије. — Као што се види, и за друго коло обећава нам Задруга лепих књига, те се с правом може очекивати, да ће се чланови одазвати још боље него лане. Без сумње много ће се ствари помоћи, ако се у сваком месту нађе повереник, који ће се марљиво заузети око скупљања чланова, а ове године ће то лакше ићи, јер се има повереник на што позвати.

= Нек се зна и ово. Др. Љ. Недић, професор Вел. Шк. држао је у „Књижевно-уметној Заједници“ предавање о поезији Л. Костића, које је по схватању врло једнострано а по тону тако, како се не расправља о још живим песницима. Опширан извештај о том предавању донело је „Видело“ у 63 бр. о. год. Дабогме да таки тон мора изазвати на полемику и када се од српских критика не нађе нико, мораше сам песник улећи у бој те побијаше тачку по тачку у „Виделу“ бр. 77. На то се опет др. Недић одцилитну својим убојним пером у 81. бр. „Видела“. Мора се признати одговор је доста духовит, али опет једностран и цинички.

= Др Љубомир Недић, професор Велике Школе позива на претплату на своје критичке студије *Из новије српске лирике*, у којима ће се расправљати о Јакшићу, Змају, Каћанском, Л. Костићу, Ј. Илићу и Војиславу. Њима претходи студија „О новијој српској лирици и њеним критичарима“. Цена ће бити прошивеној 1 фор., повезаној у елегантно платно 1 фор. 50 новч.

+ Из Коларова алманаха посебно је отштампано „Jan Kollár i Hrvati“, написао Миливој Шрепел.

Поправка. У чланку „Алфред де Мисе“ на страни 410 а, 7 ред од доле треба да стоји „несретна *компилација* а не „компликација“.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 25. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЖАБА

Подиже се оро, као што је свико,
У висине горе, где не стиже нико;
Остави у низи сву жгадију слабу;
Кад је на брег пао, види једну жабу.

Зачуди се оро па јој зборит' поће:
„Како на овакву висину ти доће?“
А жаба му рече, из сна се будећи:
„Ето, немам крила, ал доћох пузећи.“

Љ. П. Н.

ПРОЛЕЋНА НОЋ

(АЈХЕНДОРФ)

Чујем како преко врата
Хор селица птицâ леће;
Дошли дани премалећни,
И већ цвати мило цвеће.

Клицао бих, плакао бих —
Старе ране тек да зледим,
Што се опет појављују
С месечевим сјајем бледим.

Месец шапће, звезде зборе,
Кроз гај сањив тихо труби,
И славуји бурно поју:
Она тебе љуби, љуби!

Берн **С. Д М.**

СЛАВУЈИ

(АЈХЕНДОРФ)

Шта певају њихне песме,
Пуне сласти и милоште?
У пространу свету нико
Није с њима будан јоште.

Земљица је тако бледа,
И облак се даље креће;
Ноћ прелеће тихим летом
Шуму, траву, росно цвеће...

Она звона не ће чути,
Кад пустињак њиме зујне:
На њено су лице пале
Њене дивне кудре бујне.

Бог јој добри вито тело
Месечевим зраком скрива,
Да је нико не поплаши,
Да о мени слаће снива.

Берн **С. Д М.**

ЗАПИСИ

(по туђим мислима)

Што ти у детињству к'о лаки сан прође,
То ти, кад одрастеш, као бура дође.

Измеђ' многих зала, што видех на људма,
Највеће је — срце у пакосним грудма.

Оно срце, које има право мњење,
Не може увредит' то људско презрење.

Од љубави женске ништа нема слађе,
Само ако може човек да је нађе.

Боље је најмање учинити штогод,
Нег да те за часак понижава когод.

Буди горд са гордим а скроман са скромним,
Ал са свима буди истинит и јасан;
И свет ће ти онда у данима твојим
Бити добар, мио, радостан и красан.

Кад те когод гађа да ти рану даје,
Нек ти нађе срце, к'о злато што сјаје.
Буди као шкољка при часу смртноме,
Која даје бисер баш крвнику своме.

Љ. П. Н.

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

превео **А. ПИСАРЕВИЋ**

I.

.... Седосмо сви у округ те Александар Васиљевић Ридел — наш стари добар познаник (породица му је била немачка, но он је био прави правцати Рус) — Александар Васиљевић поче овако:

— Приповедићу вам, господо, историју, што се збила са мном у тридесетим годинама... пре четрдесет година, као што видите. Бићу кратак а ви ме немојте прекидати.

Живео сам тада у Петрограду а тек што сам свршио университет. Брат ми је служио као стегоноша у коњичкој артиљериској гарди. Батерија му је стојала у Црвеном Селу а било је лето. Брат је становао не баш у Црвеном Селу, већ у једном од околних малих села; ја сам не један пут одлазио к њему у госте и упознао сам се са свима његовим друговима. Био се наместио у лепој, спретној кућици заједно са другом својим, часником његове батерије. Тај се часник зваше Илија Степановић Тегљев. С њиме сам се особито спријатељио.

Марљински је сад већ остарео, нико га више и не спомиње, шта више и с именом му се ругају; но у тридесетим годинама је грмео као нико — ни Пушкин се, по уверавању тадање омладине, није могао с њиме мерити. Само што није стекао славе првог руског песника и књижевника; он је шта више — што се много теже и ређе налази — оставио и трајна утиска на савремени му нараштај. Ироји à la Марљински налазили се свугде, особито у провинцији и махом међу армејцима и артиљеристама; разговарали су се, дописивали су се његовим језиком; у друштву су били увек намрштени, озбиљни — „с буром у души и ватром у крви", као поручик Бјелозор „фрегата Наде." Женска су срца „пуцала" за њима. За њих је тада постао назив и епитет „фатални". Тај се тип, као што је познато, сачувао дуго, чак у доба Печориново. Чега све није било у томе типу? И бајронизма и романтизма; успомена на француску револуцију, на декабристе и обожавања Наполеона; вере у судбину, у планету, у снагу карактера, поза и фраза — јада од ништавила; бурних осећаја лакога самољубља — и пусте снаге и одважности; племенитих тежња — и површна образовања, незнања; аристократских навика — и хвалисања с играчкама... Но, ипак, доста је философисања... Ја сам вам обећао да ћу приповедати.

II

Потпоручик Тегљев је спадао нарочито међу такове „фаталне" људе, ма да и није имао са свим онога спољашњег изгледа, што га имађаху та лица; он није, на пример, ни мало био налик на Љермонтовљева „фаталисту". То беше човек средњег раста, доста крупан, мало погурен и плавокос, са скоро белим обрвама; лице му беше округло, свеже, румених образа, нос мало савијен, чело ниско и мало зарасло на слепим очима, усне му беху крупне, правилне и вазда непомичне: никада се није смејао нити бар осмехнуо. Тек ретко кад год, кад би се уморио и задухао, указала би се четири предња зуба, бела као шећер. Та његова вештачка непомичност беше изражена у свима цртама његова ли-

ца: кад ње не би било, ове би биле знаци праве добродушности. На читаву лицу његову само очи му не беху са свим обичне, омалене са зеленим зеницама и жутим трепавицама: десно око му беше нешто више од левога и на левом оку капак се слабије дизаше него на десном, а то је давало читаву гледању његову неку различност, чудноватост и дремљивост. Фисијономија у Тегљева имала је истина у себи и неке пријатности, али је вазда изражавала неко незадовољство и двоумљење: изгледало је као да вија неку сетну, невеселу мисао, коју не може никако да достигне. При свем том није изгледао обестан ни поносит: пре би га могао сматрати за увређена, него за обесна човека. Говорио је врло мало, запињао је, промуклим гласом, без невоље понављајући речи. Разликујући се од већег дела фаталистâ, он није употребљавао оних ванредно извештачених израза у говору, него се њима служио само у писму: рукопис му је био са свим детињи. Управа га је рачунала међу часнике — „тако обично“ — не баш међу најспособније и најревносније. „Јесте у њега пунктуалности — али нема акуратности“ — говорио је за њега бригадни ђенерао немачког порекла. И за војнике је био Тегљев — „тако обично“ — ни риба ни месо. Живео је скромно, према положају. У деветој својој години остао је сирота без оца и мајке: отац и мати му се удавили у пролеће при поплави, кад су хтели да се превезу на чамцу преко Оке. Изучио се у часничком пансијонату, где је био један од најглупљих и најмирнијих ученика; за тим је по својој жељи и по препоруци свога деде, човека од утецаја, ступио као јункер у коњичку артиљериску гарду и, премда с трудом, ипак положи испит најпре за стегоношу, а по том за потпоручика. С другим је часницима живео у доста затегнуту стању. Несу га волели, ретко су му долазили — а ни он сам није скоро никоме ишао. Присутност страних људи није му годила; у тој прилици је био одвећ неприродан, невешт... у њега не беше ничега друштвеног и ни с ким није био „per tu“. Али су га поштовали; а поштовали су га не због карактера му или ума или образованости, него за то, што су у њему увиђали неку особиту црту, којом се одликују „фатални“ људи. „Тегљев ће начинити каријеру“, „Тегљев ће се ма чиме одлично истаћи“ — то није очекивао нико од његових колегâ; — но: „Тегљев ће учинити какву необичну досетку“, „Тегљев ће у један пут отићи у Наполеоновце“ — то се већ није сматрало за нешто, што не би могло бити. А све то учини „планета“ — и он има своје „предопредељење“, као што људи имају „уздах“ и „сузу“.

III.

Два случаја, што су окарактерисала одмах још у почетку његову официрску службу, потврдише још већма ону фаталну репутацију, која га је пратила. А то је било овако: баш првог дана, кад је *авансовао,* — око половине месеца марта пође он са још неколико других младих официра у пуној парадној униформи, да се шета по кеју. Те године беше пролеће наступило рано, Нева беше врло набујала; веће санте беху већ прошле — но још је целу реку покривао танак, непробојан, водом наквашен лед, познат под именом „сала“ (мочварна поледица). Младићи су се разговарали, смејали се... на један пут један од њих застаде: опазио је на лаганој речној површини, на двадесет корака од обале, мало псетанце. Испело се на измољену санту, дрхтало је целим телом и завијало. „Е гле, јадно, како ће скапати!“ — рече један официр кроз зубе. Лед је носио псетанце доле низ насип, што беше подигнут уз обалу. На један пут Тегљев, не рекавши ни речи, похита преко насипа и скачући преко танкога леда и поледице, час урођујући у њ, час опет искакујући из њега, докопа се до псетанцета, ухвати га за врат, врати се срећно на обалу и баци га лако на пòмост. Опасност, којој се беше извргао Тегљев, била је тако велика, поступак његов пак тако неочекиван, да су се његови другови, тако рећи, скаменили. Тек су онда сви махом проговорили, кад је он позвао возара, да га вози кући, јер му је сав мундур био мокар. На поклич својих другова Тегљев равнодушно одговори да нико не побеже од онога, што је коме при рођењу писано, и заповеди возару да вози.

— Па узми сад то псетанце себи за спомен! — повиче један од официра.

Но Тегљев само одмахну руком а другови му се погледаше са ћутљивом замишљеношћу.

Други се случај десио после неколико дана на карташком вечеру код батериског команданта. „Ех, кад би и мени, као у Пушкиновој „Пиковској дами“, баба казала у напред какве карте треба да играм!“ — повиче стегоноша, вадећи своју трећу хиљадарку. Тегљев се ћутећи приближи столу, узме карте, метне их на сто и рече: карô секст! — врврне карте и заиста доле беше карô секст. — Треф ас! — повикне опет и подигне: доле беше треф ас. Карô краљ! повиче и трећи пут са срдитим шапатом и кроз стиснуте зубе — и трећи пут је погодио... и махом сав поцрвене. По свој прилици није се ни сам томе већ надао. „Да дивна покуса! Покажите га још!“ примети батериски командант. „Ја се не занимам покусима!“ одговори хладно Тегљев па оде у другу собу.

*

Како је то било да је он у напред погађао карте — то не знам да растумачим; али сам то видео својим рођеним очима. За тим су многи од присутних играча покушавали да учине то исто — но никоме није испало то за руком: *једну* карту још и погоди који; али две једну за другом — никако. А Тегљев је погодио три једну за другом! Тај је случај још већма потврдио репутацију о њему као о тајанствену, фаталну човеку.

IV.

Наравно да је Тегљев одмах и употребио ту репутацију. Она му је давала неки особит значај, особит колорит... „Cela le posait“, што кажу Французи, па поред његова не баш велика духа и ума, не баш значајна погледа на свет и ванредна му самољубља — та му је репутација некако добро дошла. Заслужити је било је тешко, а бранити је, није ништа значило; ваљало је дакле само ћутати и правити се дивљаком. Но несам се ја упознао с њиме због те репутације, а може се рећи — да сам га и заволео. Заволео сам га прво за то, што сам и ја био приличан дивљак па сам нашао у њему сабрата; а друго и за то, што је он био човек добар и у ствари врло простодушан. Осећао сам према њему као неко сажаљење; изгледало ми је као да поред његове урођене фаталности влада над њиме заиста нека тешка, трагична судба, о којој ни он сам не слути. Разуме се да му несам никад исказао *тога* свога осећаја: осећати сажаљење — може ли бити веће увреде за „фаталнога“ човека? И Тегљев је према мени био увек добро расположен: са мном му је било некако лакше, са мном се и разговарао, преда мном се трудио да покаже онај пиједестал, на који је морао или пасти или се сам у̀спѐти. У своме мучном, болесном самољубљу по свој прилици је ипак осећао дубином своје душе, да ни чим не може оправдати своје самољубље — и да други могу гледати на њега заиста с неке висине... а ја, деветнаестгодишње момче, несам га ни чиме бацао у бригу; није осећао никакве бојазни нити се устезао у своме вечито потресеном срцу, да преда мном и каже што неумесно и бесмислено. Шта више кад кад је и одвећ брбљао свашта; и срећа за њега, што није сем мене нико други чуо његових речи! Не би му се дуго одржала репутација. Иначе је врло мало знао — скоро није никад ништа ни читао — и то му је било све, што је напабирчио нешто анегдота и прича. Веровао је у предрасуде, прорицања, знамења, раскрснице, у̑ срећне и несрећне дане, у гоњење или наклоност судбине, речју: у све символе живота. Веровао је шта више и у неке „климатеричне“ године, о којима му је неко говорио, а значај њихов није ни он добро схваћао. Фатални људи такова кова обично не казују никоме та своја веровања; они морају сами дати знака за то од себе.... Но Тегљева с те стране сам само ја једини познавао.

V.

Једном, сећам се, баш на Илијин дан, 20 јулија, отидох брату у госте, но не застадох га дома: беху га послали некуда службено на целу недељу дана. У Петроград се несам хтео враћати; шврљао сам с пушком по околним ритовима, убио сам две, три шљуке, а вече сам провео с Тегљевим под пастрешницом усамљенога сараја, у којем беше основао Тегљев, као што је сам обично говорио, своју летну резиденцију. Ту смо приклапали о којечему, а највише смо међу тим пили чај, пушили на луле и разговарали се час са домаћином, порушеним црнцем, час опет са разносачем, који се врзао ту око батерије и продавао „переце, лимунове до-бре“ добрим људима и лакрдијашима, и који је поред других својих талената умео свирати у гитару и причао нам је о несрећној љубави, што је имао „у младости“ са кћерју болничаревом. А кад је остарео, тај Дон Хуан у александриском јанклу, није већ више знао ни за какве несрећне наклоности и љубавне симпатије. Испред врата нашега сараја протезала се широка равница, која се где где удубљивала; мала речица се блистала местимице по окукама сурдучким; а даље на хоризонту виделе се ониске шуме. Ноћ се приближавала, а ми бејасмо сами. Заједно с ноћју спуштала се на земљу и танка, влажна пара, која се све већма и већма ширила па се најзад претворила у густу маглу. На небу се појавио месец: сва се магла некако расветлела и као да се позлатила месечевим сјајем. Све се некако преокренуло, замукло и помешало се: далеко је изгледало близу, близу далеко; велико мало, мало велико... све је било светло и нејасно. Ми смо се, тако рећи, пренели у неко чаролиско царство беличасто-злаћене магле, дубоке тишине, лакога сна.... А како су тек тајанствено, с каквим сребрнастим искрама трепериле одозго звезде! Обојица смо ћутали. Фантастични облик те ноћи је утецао јако на нас: и нас је довео до фантастичног расположења.

VI.

Тегљев је први отпочео разговор, са својим обичним запињањем, прекидањем и понављањем, о предрасудама.... о привиђењима. Исте такове је ноћи, по његовим речима, један његов познаник, студенат, који је као домаћи учитељ двема сиротама ста-

новао с овима у павиљону, у врту — видео женски лик, како се наклонио над њиховим постељама; а сутра дан је видео тај исти лик на портрету, који он дотле није био опазио, на њему беше лик покојне матере тих двеју сирота. За тим ми је причао Тегљев, како се његовим родитељима на неколико дана пред смрт њихову приказала вода са шумом; како му се деда у бородинском боју избавио од смрти тиме, што је опазио на земљи прост зелен камичак, па се махом сагао да га дигне, — у томе баш пролети кугла изнад главе му и само му је мало окрзла дугачки црни султан. Тегљев ми је шта више обећао да ће ми показати тај камичак, што га је деда сачувао и дао начинити од њега медаљон. Онда је говорио о „опредељењу“ свакога човека, а особито о своме и додао је и то, да он увек верује у то, и кад би се у њему једном појавила сумња у то, он би — рече — раскрстио с људима и с овим животом, јер онда живот нема за њега никакве вредности ни значаја.

— „Ви можда мислите, рече ми, погледавши ме попреко, да ја немам довољно духа за то? Ви мене не знате.... У мене је гвоздена воља!“

„Красан разговор!“ помислим у себи.

Тегљев се замисли, дубоко уздахну и, пустивши из руке чибук, рече ми, да је данашњи дан за њега врло важан.

— Данас је Илијин дан -- мој имен-дан.... То.... то је за мене увек тежак и јадан дан.

Ја му несам ништа на то одговорио, само сам гледао у њега, како је седео преда мном, погурен и снужден, а мутан и сањив поглед упро беше у земљу.

— Данас ми је, продужи он, нека сирота старица казала, да ће се помолити за моју душу.... Зар то није нешто необично?“

„Баш има вољу човек да само о себи говори!“ помислио сам опет. Морам овде опазити, да сам у последње време почео примећивати на лицу Тегљевљеву неку ванредну и необичну забринутост и сéту; но то не беше „фатална“ меланхолија: њега је заиста нешто гризло и мучило. И мене је тада потресла његова сéта и туга, што се указивала на цртама лица му. Да несу ваљда већ настале оне „сумње“, о којима ми је говорио? Говорили су ми његови другови, како је он недавно пред тим поднео управи пројекат о неким реформама у артиљерији и како му је тај пројекат враћен с „натписом“ т. ј. да се одбија. Знајући му карактер, несам сумњао да га је то дубоко огорчило, што му је управа одбила пројекат. Но то, што сам опазио на Тегљеву, више је било налик на чаму, имало је више лично обележје.

— Ипак је доста влажно, рече на један пут и стресе раменима. Хајд'мо у собу — време је већ и да се спава!

У њега беше навика да поводи плећима и да вије главом с једне стране на другу, баш као да му је огрлица била тесна, јер се често хватао десном руком за грло. Карактер Тегљевљев изражавао се — тако је бар мени изгледало — баш у томе усплахиреном и нервозном гибању. Било му је тесно и у свету.

Одосмо у собу и легосмо, сваки на клупу, он у стражњем углу, а ја у предњем, на посуто сено.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

Борковица не беше тада у земљи, за то ни не знађаше, да су Наленчи ишли краљу. Бавио се он најпре у Каселу код брата, а после, путујући дуже времена по немачким крајевима, умножаваше своју дружину најхрабријим витезовима, који се радо њему придруживаху. За то и изгледаше сада са свим друкчије та дружина Маћкова, добро опремљена, а смела, јер беше састављена од најугледнијих витезова, који се често више од обести, него од невоље, одаваху на таки разбојнички живот.

Пан Маћко беше задовољан и често кушаше вештину и снагу својих другова. Нападаше с њима на трговце и на градове од Ханзе, а кад нагомила небројено плена, враћаше се, пред јесен, кући на починак.

Обично таки поход, у коме се засити муке и опасности, умириваше пана Маћка на дуже време. Али сад је само распламтио страсти, које у њему кипљаху. Идући поред Сенћивоја, гунђаше:

— Осећам, да се примиче час... Дуже не бих ни издржао. Прекратио сам чекање тим походом,

сад само још свршетак... Све је већ канда готово... Папи је послано посланство и тужбе, доћи ће писмо без оклевања... Јадвига већ краљује у краковском двору, док ју то писмо не пробуди... Само да дође што брже!...

Сенђивој гледаше на Маћка испод очију и незадовољно дрмаше главом.

— Ја бих то све мануо — одазва се. — Изгубићеш главу у тој борби... Власт имаш, војску имаш, небројено благо, па шта ћеш више?... Помози ми само, да угушимо гнездо Наленча, а после живи и уживај!... Само се не плети у завере, и пљуни на жене, јер ако те која уједе за срце... пропао си!

Пан Маћко скочи на коњу.

— Језик ти се развезао, крвави ђаволе! — крикну — за то га ишчупај и баци псима, да не бенета глупости... Рекох већ, када ћу ти дати Венијамина Наленча, да искалиш срце на њему... И одржаћу реч... Сад чекај и ћути!

Пролетеше, као вихар, кроз читаву Великопољску, — местимице спаљено село и опљачкано имање означаваху трагове, куда је прошла Маћкова дружина. А он сам, са својим најприснијима, Сенђивојем и Скором, скочи у Познањ и онде истом дознаде, да су Наленчи у гомили ишли на тужбу краљу. Нешто га жигну у души на тај глас. Заповеди Прецлаву да све тачно испита и дође у Кожмин, па уреди своје чете, које се растркаше по околици, и похита своме гнезду.

Беше то већ касна јесен године господње 1357. По тамној, облачној, бурној ноћи јездио је пан Маћко у свој замак, који се светљаше од тисуће светиљака, као обично, кад је господар долазио.

Хотећи јемачно да изненади ново најмљене немачке витезове својом сјајношћу, пан Маћко заповеди, да тај улаз буде необично свечан. За то отисну напред Сенђивоја, да све удеси, а сам, за неколико дана касније, на челу читаве дружине, улажаше у замак главним улазом.

Око њега беху највиђенији витезови — сви оковани у тешке оклопе, и сви имађаху на штитовима и шлемовима слику вучје главе, која је изабрана за знамење тога витештва. За том оружаном дружбом иђаху кола тешко натоварена, а на њима и уз њих гомила слугу, различите голотиње и жена.

Иђаше то све или јахаше у туробну ћутању, опкољено оружаном стражом, а у ноћној тишини само се чујаше тутањ тешких кола по градским мостовима, звекет оружја и звека ланаца и гломот капија, које се отвараху и затвараху. Ударише у бубње... отворише последњу капију и осветлише дворнице за гозбу. Ужегоше неколико десетина големих, воштаних буктиња и притврдише их уза зид железним беочузима.

На доњем боју замка беше читав низ великих дворница и дружинских соба. Собе те, као што и пристајаше витезу, беху украшене самим оружјем. Беше ту уза зид читавих оклопа с различитим шлемовима, големих мачева, да их беше тешко дигнути, панцир-кошуља, украшених и простих штитова, а тако великих, да могаху заклонити готово читава витеза. Беше ту и самострела, лукова и стрела, беше штилета и ножева без броја, а такођер булава и убојних секира, копаља и бехтера, или љускавих оклопа.

На средини тих дворница стајаху огромни столови, не ретко покривени тешким и скупоценим саговима. Таки сагови покриваху и тврде, дрвене клупе, које стајаху дуж тих столова. Само у главној дворници, у највећој, где беше и најкићеније оружје, и најлепши сагови, и најдужи столови и клупе, стајаше у дну, на узвишену месту, огромна столица, врло уметнички израђена од тврда дрвета. Беше она налик на кратку клупу, на крајевима од седала и на ниже украшена лепим резбаријама. Подножје, спојено уметнички изрезаном плочом с ногама те столице, беше с крајева у самој позлати. Наслон беше висок, шиљасто завршен, са страна стрчаху као два копља, на врху, на шиљастом завршетку наслона више главе, беше штит, а на њему изрезан грб Напивонов овако:

Златна јелења глава са златним, усправљеним роговима, а међу њима велик мрк вук, с надигнутим репом, десној страни штита окренут телом, а левој страни главом. А тај вук, с дивље искежењим зубима, израђенима од беле кости, беше у златну пољу; а у очима му беху усађена два црвена камена, тако названа рубина, на кад засија светлост, заблистају и те очи, бацајући жарки пламен.

Најпосле стране те столице завршиваху се вучјим главама од сухога злата, искеженим белим зубима и очима од црвених рубина.

На ту столицу, кад су велике гозбе, седаше пан Маћко, а кад беше пијан, вришташе:

— То је мој престо!...

А показујући на мачеве по зиду:

— То су моја жезла! — викаше. — А тај вук — кричаше — то сам ја! Угњавићу зубима, пробошћу погледом, ко рече: Није тако!...

Мрким вуком зваху га и у дружини. Та звер постаде њено знамење и лозинка.

Борковиц одјаха коња и крочи у замак. За њим иђаху угледнији витезови, а он журно утрча у бла-

говаоницу, севну оком унаоколо, скиде шлем с главе, па га баци на земљу, отпаса оружје и предаде момку, па се баци на ону столицу, као уморан. Али одмах подиже главу.

— На двориште јаку стражу! — рече слугама. — Да се не изгуби нико од тих, што-но их доведосмо. Памтите, јер иначе глава с вас! А нама амо јела и пића... по избор!

Рече и окрећући својој дружини:

— Седај, Сенђивоју! — крикну. — Седај, Скоро! И сви ви, како се зовете, Немци, пасји синови, и Угри и други ђаволи... седајте, браћо! Сад ћемо јести, пити и пировати... Заслужили смо...

Смејаше се, кезећи беле зубе и севајући око себе муњевитим очима. Жарка светлост од буктиња, развешених по зидовима, падаше сада свом снагом на лице и прилику војводину.

У последње се време још разрастао и раскрупњао. Сиви кафтан, којим беше заодевен, размакао му се на грудима, које беху испупчене, јаке као стена, покривене густом, црном длаком. На глави, насађеној на кратку шију, која се чисто губљаше у широким раменима, светлуцаше се такођер црна коса, бујна и оштра, мало крецава. Само над слепоочницама и на челу беше та коса зарђала, јемачно од честе употребе шлема. Чело беше високо и имало би можда погодан израз, да не беше оних обрва, црних као коса, коврчастих и испупчених над очима у велику луку, које беху састављене на сред чела, где од носа до врх главе иђаху две дубоке бразде, ижлебљене зар од честа мрштења. Те обрве, састављене и густе, и оне бразде, даваху суров израз читаву лицу. Таки израз, готово дивљи, имађаху и црне очи, мало упале, а сјајне, као живи угљен. Кад се пан Маћко разгневи, смрси обрве, а оне се бразде још јаче удубе, приближујући се једна другој — онда му очи изгледаху сјајније, као надо; часомице трептаху у њима плаветни пламичци, а час црвени, као блесак громовни. Опаљено лице покриваше црна, пуна брада, кратко потшишана; таки беху и брци, дуги, рашепурени на крајевима, као метле, и покриваху дебеле, меснате, црвене усне, које, отварале се у смеху или гневу, показиваху два реда великих, оштрих зуба, као вучји кали на грбу.

Уз војводу поседаше најприснији другови његови: Сенђивој и Шчедрик Скора. Сенђивој, виши за главу од пана Маћка, ако и не беше тако плећат, имађаше изразите, крупне црте, а лице бледо, упало, на коме прожизаху, дивљим изразом, велике, светле очи. Беше у њима вечита грожња и светлост, као у грабежљиве звери. У дружини га зваху „Крвавим ђаволом“, јер беше најокрутнији, или „Одметником“, јер се одрекао властита рода и заклео се, да ће му се осветити. Седео је, спустио главу на груди и чекао, мрко ћутећи. Кад и кад само хракне по свом обичају или штогод прогунђа испрекиданим речима, бацајући на около мрке погледе. Не беше никад напрасит, али гнев пламћаше увек у њему, не гасећи се ни за часак. С необичном мржњом погледаше на Шчедрика Скору, који сеђаше с друге стране војводи.

Беше то онај исти друг, који је некада на жегањском двору, баш кад је пан Маћко требао да се мери с витезом Готфридом, јавио Борковицу за лукаве смерове кнеза Хенрика. Сенђивој га је мрзио, јер колико Наленч беше мрк и ћутљив толико је Скора много говорио, волео је да се забавља, а надмашавао је све превејаношћу. Беше то малена прилика, а уз то гурава. Глава му беше готово са свим ћелава, а лице црвено као бурак, а по њему местимице плаве длаке, као да су шилом сађене. Очи малене, јасне, које непрестано лутаху, радознало гледајући. Скора се често смејаше оштрим, проницавим гласом, а вечито се врћаше као чигра; час седне, час устане, час се устумара по соби, час шапуће с другим витезовима, а то је неизмерно дражило Сенђивоја.

— У паклу седео, Бог дао! — гунђаше, гледајући Скору, како се врти.

Донесоше дотле јело на великим чинијама и поставише га на сто. Уз сваку чинију седе по неколико витезова, а пан Маћко јеђаше са Сенђивојем и Скором. У големим кондирима донесоше такођер вина и пива, и налеваху га у рогове и пехаре различита облика и цене. Поред простих земљаних чаша, беху златни и сребрни пехари. Па и Маћко јамачно није на то много пазио, а сада изгледаше да ни за што не мари. Замишљен је јео, тргајући месо рукама и зубима, а пио пиво читавим пехарима, ћутећи.

Но за добар час отаре дланом уста, зглади бркове и грухне песницом о сто.

— Што ћутите, хајдучине?! — цикну.

А на то се диже смех, да се зидови затресоше.

— Јести нам се хоће! — открикнуше.

— Онда једите, лопови, једите! — повиче пан Маћко — ал' и пите!...

Устаде, ухвати оберучке велик кондир, па пијаше на душек. Очи му се исколачише, модре жиле набрекоше на челу, ноздрве му се надимаху, хватајући ваздух. А он локаше гласно, дрмаше главом и пијаше. Уста као да су му прорасла за кондир и не

откидоше се од њега, док не беше празан... Онда га издиже и удари о земљу с треском.

Поведе се, засмеја, ухвати се оберучке за наслон од столице и тако стајаше часком, гледајући жарким очима, како други пију, угледајући се на њега. Брзо лежаху сви кондири празни на земљи.

Диже се паклена врева. Неки, са свим пијани, полéгаше на клупе; други поспуштали главе на сто и час по час врипштаху само нељудским гласовима, тражећи још пића; неки поустајали па се свађају, претећи песницама.

Донесоше друге кондире. Али Борковиц није више пио — стајаше дуго, а после приђе Сенђивоју, који сеђаше ћутећи, спуштене главе на груди, као да га је савладало пиће.

Пан Маћко га гурну у ребра. А Сенђивој се трже, подиже главу и загледа се у њега.

— Крвави ђаволе! — рече Маћко, — јеси л' чуо, шта се је говорило у Познању?... Та то се твоја крв опет против мене бори... Веле, да су Наленчи били код краља...

— Били су... — кратко потврди Сенђивој.

— И ти ништа на то не велиш? — ћипи Маћко.

— Згазити погане црве!... — прогунђа Сенђивој.

— Ха! Ха! — повиче с подругљивим осмехом Борковиц — лако је то рећи: згазити! али како? Сила је тих Наленча...

— Као скакаваца!... — промрмља Сенђивој.

— Примиче се време — јави се за час Борковиц — примиче се време, да их ваља погушити... А не ће л' ти их бити жао у последњем часу, Сенђивоју? — додаде, гледајући испод очију на старога друга; — ти си одметник, ал' си опет Наленч ... привлачи те крв к њима, па ће ти бити жао.

Очи крвавога ђавола затрепташе.

— Жао ми је — рече мрко — што не могу да их потучем сам својом руком...

Међу тим је расла врева у соби. Маћку и Сенђивоју прискочи Шчедрик Скора.

— Пијани су... — одазва се, показујући на остале другове — траже бела меса...

— Сам си пијан! — засмеја се Маћко, и сам би волео да окусиш бела меса; само још се има каде...

— Стока! — промрмља Сенђивој.

— Скоро! — повиче Борковиц, хватајући Шчедрика за руку. — Сабери мисли, које си утопио у пиву... Јеси л' ти чуо што о Наленчима?

Скора блисну маленим очима.

— Како не? — одговори. — Ишли су краљу на тужбу... Казиваху ми то у Познању...

— А шта краљ? — опет ће Маћко.

— Сухивиљк светује, да мркоме вуку скину главу... — засмеја се Шчедрик.

— Скапао! — врисну Борковиц. — Не збијај шале!

— Бурњак! — прогунђа крвави ђаво.

Скора слеже раменима.

— А шта ће ономе краљ и Сухивиљк, па макар и Галка од Њецвеца, који има таку дружину вукова! — повиче. — На Наленче напустити крвава ђавола, на Галку и Сухивиљка биће доста пет Угрина или и Немаца; остали ће се латити друге господе, а краљ ће бити миран, ја ћу пак Естерци и различитим милосницама његовима казати да ћуте...

Опет се засмеја, разглављујући вилице, из којих стрчаше неколико дугачких, незграпних, жутих зуба.

— Крвничко колено! — шапну Сенђивој, гледајући га мрским погледом.

А Борковиц се замисли.

— Добро говори! — крикну на једаред — добро говори та пијаница Скора... Прерано ми, до душе, ти Наленчи пробудише краља... Хтедох најпре да будем сигуран... ал' нека, и себи и другима убрзаше крај... Кога да се бојим с таком дружином? шта ће ми учинити краљ?... Само — додаде за час — ваља ми сада ту читаву ружу вукова спојити у једно свечаном заклетвом, да на миг иде, куда кажем...

Пришао је столу и искапио пун пехар до два. Десном руком обгрли свој грб над столицом. левом тресну о сто из све снаге и врисну из пуних груди:

— Мрки вук, то сам ја!... — Зубима ћу га заклати, ко се не утиша!...

А на то умуче врева, као на дани знак.

— Мрки вук! мрки вук! оде жагор по гомили.

А Борковиц се подбочи и стаде мотрећи.

Сви се ужурбаше. И најпијанији устадоше с клупа и подигоше главе. Жарка светлост од буктиња падаше на њихова лица, опаљена, а сада набухнута од крви, црвена од пића.

Исколачене очи лутаху, тражећи војводу.

Војвода пак чекаше часком, а најзад ће великим гласом:

— Слушајте, вуци! — крикну немачким језиком; — сви, како сте, скупљени са свију крајева света... ви Пољаци, ви Угри, крсни пастири, и ви тевтонски раубритери и раубурзи, и ви морски капетани, италска браћо — пријатељи божји, а душмани свету, слушајте!... А ако ко моје беседе не разуме, јер је марвинче италско или угарско — ето раубурга Скоре, који ће свакои растумачити, шта будем казао; јер он је и с крсташким мештром седео

за часним столом и тумарао по мору, и из Италије преко Угарске ишао у Палестину, као крсни пастир, да тражи Христов гроб . . . А уз то му дошаптава ђаво сваки језик, који год устреба . . . За то, слушајте, вуци . .

— Слушамо! — открикну неколико гласова.

А Скора је већ трчкао од једнога до другога, пијане будио, а свакоме шаптао нешто на ухо.

Борковиц се опет напи — после оде к зиду и узе голем мач, широк и дугачак. Диже га у вис.

— На оштрицу тога мача — рече — заклећете се! Заклећете се душом својом и телом, да ви сви, како сте, одричући се свију старих веза братских или побратимских, припадате од сада сви до једнога свези и братимству вукова, до последњега даха, до последње капи крви! . . .

Разлегну се звекет оружја и врева. Сто мачева суну у вис и укрсти се. Из сто груди захори узвик:

— Телом и душом . . . главом и спасењем . . . заклињемо се! . . .

— Подајете се онда — говораше Борковиц — под мој мач и знак, а то је Мрки Вук, који зубима згњави и не пушта, док душманин не издахне! А душманин је ваш онај, ко је мој душманин . . . освета је ваша онде, где је моја освета! Ја ћу пак исто тако за свакога од вас у ватру и у воду . . . на живот и смрт!

— На живот и смрт! — викаху сви за Скором.

— Онда ја, Маћко Напивон од Борка, Мрки Вук, пуштам све вас за свој часни сто, примам вас за браћу! . . .

— Ху-ха! Ху-ха! — разлегаше се вика, као грмљавина.

Још једном се укрстише, са звекетом, витешки мачеви, а после дигоше кондире и стадоше пити; најпосле пак грљаху се у братској разнежености.

Скора се бацао свакоме око врата.

— Ја сам твој брат! — говораше пиштећи, и само што није плакао.

— Бесно псето! — мрмљаше Сенђивој, мерећи га презорним погледом.

За час се подиже опет страшна врева. Они, што до јако бијаху пијани, отрезнише се, па навађиваху сада да се пије. А Шчедрик Скора точаше себи и другима и певуцаше весело, кезећи жуте зубе:

— Est bona vox: налиј! melior: пиј! optima: испиј!

Смејаху се, а он се љуљаше на ногама.

— Dum bibo пиво, stat mihi колено криво! . . . — муцаше.

Али са свим се не могаше опити. Распињао га неки немир; час прилазио војводи и шапутао, час извиривао на врата, издајући заповеди, час је пажљиво ослушкивао. Из далека допираше жагор потмулих гласова. Наједаред Шчедрик поскочи, раствори врата, а у собу уђе десетак и више људи и неколико жена, који чудновато изгледаху.

— Ево бичевника! — крикну Скора.

Та секта, која се јако размножила у Угарској, раштркала се одапде на све стране од кужне заразе. Пратиле је свуда клетве духовништва, јер ти покајници, под изликом кајања, тераху гадан разврат. Дружина Маћкова срете читаву гомилу таких бичевника, па ју дотера ради забаве.

— Нека се множе код нас — говораше пан Маћко — може бити да нам буду од користи; служиће нам . . .

— Свињарија је то! — одговори Сенђивој, окрећући очи, јер није никада гледао на жене, а у тој гомили беше их неколико врло лепих и готово са свим обнажених.

Скора се пак топио од весеља; полетио им на сусрет и за час га нестало у гомили.

— Бичујте се! — викаше. — Само ми бела меса не кварите ремењем! . . . (Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГОСПОЂА ЕЛОДИЈА Л. МИЈАТОВИЋКА

ГОВОРИО У СРПСКОМ НОВОСАДСКОМ ДЕВОЈАЧКОМ ДРУШТВУ

БРАНИСЛАВ СТАНОЈЕВИЋ

(Свршетак)

Све и да није госпођа Елодија Л. Мијатовићка ништа друго урадила, Српство би јој морало бити захвално и на овим индиректним услугама, које је стекла за Српство и српску књижевност тиме, што му је створила Чеду Мијатовића. Но њене праве заслуге нису тражиле индиректне путове; њене су заслуге за Српство и за српску књижевност директне, па било

да узмемо да оцењујемо њен самосталан рад на пољу српске књижевности, било да оцењујемо њен плодан и благословен рад, који је у страним књижевностима развила у корист и славу Српства.

Прве године свога брака провела је богатећи српску књижевност корисним преводима из страних књижевности. Тако је 1865 слободно превела чувену књижицу Мис Најтингелове (Miss Nightingale) »Notes on Nursing« и дала јој натпис: »Нешто о нези болесника«. Тај је превод штампан у 500 комада и тадашњи га је министар просвете, Коста Цукић, откупио по изричној жељи кнеза Михаила, и раздао добрим ученицима. Године 1866 превела је с енглеског и штампала у »Видовдану« Фулертонову причу »Три живота« (с моралном и поучном тенденцијом) и Дајкенсову »Борбу живота« и отштампала је у нарочиту књигу. Но радећи тако на српској књизи, госпођа Мијатовићка није заборавила ни на политику српску, па је сваком важнијом приликом слала значајне дописе енглеским листовима. бранећи свагда енергично у њиме интересе потиштеног Српства.

Но од рада њезина на српској књизи далеко је обилнији и важнији рад, који је за више од две десетине година развила у страној књижевности, упознајући стран свет, а нарочито Енглезе, са Српством.

Рекох већ: госпођа су Елодија и Чедомиљ Мијатовић два сродна духа. Онако духовит и племенит човек, као Чедомиљ Мијатовић, није хтео да остане жени својој дужником за она небројена духовна блага, која му је дала, па је за то у богату духовну ризницу своје верне љубе унео најлепше и најдрагоценије адиђаре духовног блага српског народа. Чедомиљ је Мијатовић увео госпођу Елодију у величанствену зграду Српства, показао јој законе дивног језика српског, занео је лепотом народних умотворина, а нарочито српских песама народних, показао јој светле зраке славе и величине српске, показао јој млазеве крви, којима је пуна историја српска, извео је пред њу Србина, да му се диви врлинама, да му упозна мане.

Пред госпођом се Елодијом отворио био тада нов свет, но она се у тај српски свет брзо уживела, заволела га је правом, истинском љубављу, јер у великоме срцу њезину беше места за љубав и према народу, из кога је поникла и чија је кћи, и према народу, за кога ју је судбина везала, и чија је она тако дична поћерка.

Госпођа је Елодија научила потпуно српски, она говори и пише као права Српкиња, а народне умотворине и историју познаје као мало њих. Познала је Србина и Србију, видела је, како и у маленоме српском свету имаде много поучног, много интересантна и за њену велику отаџбину, знала је, какове се неправде при свем том чине српском народу, па је за то цео свој живот брачни провела упознајући запад, а особито Енглезе, са Српством, његовим ненадмашним умотворинама, сјајном прошлошћу, тужном садашњошћу, и бранећи интересе и праведне захтеве Српства, упознавала је своје сународнике, какову будућност бар заслужује потиштено Српство, а тиме је учинила велику услугу и своме народу и српском. Енглезима тиме, што их је упознала са једним народом, чији је духовни живот нов свет за њих; а српском народу тиме, што му је упознала праведне интересе пред великим енглеским народом, чија ће реч бити можда одсудна, када се буде решавало српско питање, које је данас покривено тајанственим велом будућности.

Рад се госпође Елодије Мијатовићке на овоме пољу дели на три дела: рад на историји, народним умотворинама и на журналистици.

О величанственој прошлости српској, а нарочито о устанку у почетку овога века писали су многи славни научници, и наши и страни, писао је и Немац Леополд Ранке, и Француз Сен-Рене Таљандије, но нико није написао читаву историју, а особито историју нове Србије са толиким разумевањем, са тако јасним погледом и тако топлом симпатијом за Српство, као госпођа Елодија Мијатовићка у своме делу »The history of modern Serbia«, које је о своме трошку издала у Лондону 1872 године у елегантну издању. Ово је своје дело, једино о српској прошлости на енглескоме језику, посветила успомени свога оца Колико и та нежна пажња сведочи о племенитости осећаја њезиних, да прво дело, које је самостално написала о народу, за који ју је судбина везала, приказује успомени оца свога! Како је дивно изишла пред успомену очеву, приказавши јој на матерњем језику прошлост народа мужа свога! Она је и са тих неколико речи посвете показала, да је и добра Енглескиња и добра Српкиња!

После те посвете полази језгровит преглед српске историје до борбе за ослобођење, па за тим опширна историја нове Србије све до 1872. На крају је додала исцрпиву статистику тадашње кнежевине Србије.

Вечита је штета, што њена историја нове Србије није преведена бар на наш језик, јер је то дело заслужило, да буде преведено на српски језик пре можда, него икоје друго. У њему видите читаву нашу прошлост, у њему сазнајете за многе важне, узвишене и интересантне моменте, које ћете у замап тражити и у српским историјама.

Но у овој историји није радио само ум Мијатовићкин, него је радило и срце њезино. На колико и колико места наиђете на откуцаје срца тога! А у тим откуцајима као јасну свирку чујете речи: О, ви кћери народа с оваком прошлошћу, коју сам изнела пред један стран свет, који се задивио тој њему непознатој прошлости и народу непознату — изучавајте ту тужну али и славну прошлост, јер вас само она може тешити у тешкој садашњости, она вас храбрити, да не клонете пред загонетним визијама будућности народа вашега!

После те књиге, која је начинила невероватну сензацију у Енглеској, и била од неописана утецаја на расположај многих Енглеза у рату, који је Србија повела с Турском ни пуне четир године за тим, изишла је госпођа Мијатовићка 1874 године пред енглески свет збирком српских народних приповедака »Serbian folklore«. Жао ми је, што Вам о овој збирци не могу опширније говорити, јер је не могох нигде набавити, пошто је читаво издање тако распродано, да се у трговини не може више ни један егземплар добити. Међу тим баш сам тај факат сведочи најбоље, какова су одзива нашле у великом енглеском свету ове народне умотворине.

1881 издала је госпођа Мијатовићка »K o s s o v o«, збирку српских народних песама о боју на Косову, и посветила је тадањој кнегињи Наталији. У посвети вели, да збирку песама, у којој се пева о последњој независној владарци Србије, и не може посветити другоме, до ли првој независној владарци зановљене независне Србије. После посвете долазе два значајна чланка, у једноме је кратко, језгровито прешла историју до Косова, а у другоме је говорила о српским хајдуцима и народним песмама о Косову. Мора се признати, да је госпођа Мијатовићка необично сретна била у овим чланцима, јер је одиста тежак посао био довести тако у склад народну традицију и критичку историју, да енглески народ добије лак критичко-историски преглед о догађајима, о којима се пева, а да то не буде на уштрб некритичке традиције, која је опевана у збирци, која је пред нама. Први је чланак завршила речима, које најбоље сведоче, како је схватила пораз на Косову и како је несрећа косовска нашла одзива у срцу њезину: »И кад је то вече сунце седало за доломитско стење Зете, на бојишту су лежала мртва д в а цара, опкољена лешинама српске властеле и турских ратника. А црни облаци, који се вијаху над пољем Косовом, навештавали су црну ноћ, која ће наступити и трајати пуних пет векова над читавом земљом српском.« После тих чланака долазе дванаест песама о Косову, које је госпођа Мијатовићка превела десетерцем, и то тако вешто, да су осим метрума сачувале лепоту и верност садржине и идеје оригинала. Из тих је песама покушала да створи целину, и то са свим самостално и рекао бих најбоље од свију досадањих покушаја. — Сада пак спрема за штампу збирку народних песама о К р а љ е в и ћ у М а р к у.

Није, држим, нужно, да Вам напомињем, да је та књига песама народних задивила и енглески свет, као што је задивила и цео други свет; као што је задивила и Гетеа, који је читао наше песме народне у немачком преводу опет једне женске, своје славне земљакиње, Талвијеве. Но дозволите, да Вам испричам само једну причу, из које ћете се уверити, да ми ове речи није диктовао претеран патриjотизам, већ сушта истина.

Пре неколико месеци беше у Лондону велика част и слава; у једној од најлепших дворница те велике вароши скупила се сјајна госпоштина: консули страних држава и многи велики државници и научници, на сјајни банкет, који приређује кор консула страних држава. После господског ручка, после чаробних звука музике гардиског пука, диже се г. Мундела, министар трговине у либералном кабинету Гледстонову, и са највећим одушевљењем и искреном срдачношћу декламује томе сјајном збору српске народне песме, а особито ону дирљиву прокламацију кнез-Лазареву: »To the traitor . . .« (Ко не дошô на бој на Косово). Те песме доводе до екстазе слушаоце — и осу се буран аплауз,

али нас ти таласи у мору одушевљења, у коме је тада пливало то сјајно друштво енглеске престонице, не могу ни за часак занети, а да се с осећајима најискреније захвалности не сетимо оне особе, која је те песме пресадила у туђ врт тако вешто, да нису ништа изгубиле од узвишености оригинала.

И на послетку долази још једно поље, на ком је госпођа Мијатовићка неуморно, са много труда и успеха делала, долази журналистика, у којој је за ово четврт века написала читав низ чланака, у којима је с великом енергијом и ретким познавањем ствари бранила, а и данас брани праведне српске захтеве и интересе, и пише чланке из Српства и о Српству. Ето је и децембарска свеска часописа »The Eeastern and Western Review« донела њезину духовиту песму »Благо цара Радована« са кратким уводом, у коме тумачи, шта је то »благо цара Радована«.

Наравно, да ни златно перо госпође Елодије Мијатовићке није могло имати чаробну моћ, да од хладних Енглеза начини ватрене Србофиле, али је то перо ипак много учинило. За време српских ратова Енглези су учинили многу човечанску услугу Српству, а то је у многоме и многом заслуга госпође Мијатовићке, као год што је њена заслуга и то, што су данас у Енглеза појмови о Србији и Српству разбистрени и што се данас у Енглеза о нама у многоме боље и праведније суди.

Али није само на књижевности радила госпођа Мијатовићка, и само тиме стекла права на нашу вечиту захвалност, она је и иначе радила на пољима јавнога живота. Тако је била једна од оних београдских госпођа, које су 1875 године покренуле мисао о оснивању »женскога друштва«. За време ратова, које је Србија водила с Турцима, живо је радила у Црвеноме крсту, помажући рањенике и сиротињу.

Па када узмемо на ум, шта је она све радила и урадила за Српство, онда су нам јасне речи Чеде Мијатовића, кад каже: »У опште, када би ми жена била рођена Српкиња, не би се више апсорбовала интересима српскога народа, у чију сретнију будућност верује више и постојаније од мене самога.«

Но и ако је госпођа Елодија Мијатовићка толико радила за Српство, она је ипак остала верна кћи народа, из кога је поникла. Сваки иоле важнији покрет и догађај у животу енглескога народа не остане без утецаја на њено срце, и тада се обично са њене лире разаспу звуци, пуни искрености и топлоте. Тим је својим осећајима и не давно дала одушке, спевавши песму »One and indivisible«, која је штампана у априлској свесци спомињаног великог лондонског ревиа.*)

Госпођа Елодија Мијатовићка живи од 1889 године у Лондону, где неуморно ради на књижевности и журналистици. Тако је сталан сарадник на часопису »The Eeastern and Western Review«, даље на недељном часопису Гледстонових либерала »The Speaker« и на чувеноме друштвеном часопису »The life«, у коме је међу осталим спевала две топле песме, једну Фердинанду краљевићу румунскоме, као зеренику, а другу вереници му Марији Единбаршкој. Осим тога изишле су у томе часопису још два њезина слободна превода, једне Петефијеве и једне Верешмартијеве песме, које је препевала на молбу једнога свог пријатеља Мађара, и за које је добила много комплимената.

Ма које дело госпође Мијатовићке да узмете, па било оно у прози, било у везану слогу, одмах видите једну веома духовиту и образовану женску с темељитом, многоструччном спремом и племенитим срцем.

Па као год што је темељита у садржини и ненадмашна у песничкоме полету, тако је исто велика и у спољњем облику својих дела. Могао бих Вам наводити многа места, из којих бисте видели лепоту њезина стила, али то не ћу да чиним, јер на што? Зар је нужно говорити о стилу у делима жене првога и ненадмашнога стилисте српског, који добар део славе има да захвали једино жени својој?

Па као што је госпођа Мијатовићка јединствена у јавном животу, така је и у приватноме. Њезин је брачни живот, као што сам већ напоменуо, идеално срећан. У друштву је пријатна, само се мора човек добро пазити, шта ће и како ће рећи, јер се није један пут десило, да који књижевник говори, и сви га мирно слушају. На једаред се чује љубак и учтив глас госпође Мијатовићке: »Пардон, господине, ви сте — ако се не варам — погрешили. Битка, о ко-

*) Када је овај чланак већ био у штампи, добио сам из Лондона свечану свеску „Life"-а, која је изашла у славу венчања војводе Јоршког, сина принца Велског. У тој је свечаној свесци одмах на првоме месту песма гђе Мијатовићке: „Bring roses! more roses!", у којој гђа Мијатовићка младачким жаром даје одушке прекаљеним осећајима своје поданичке верности и према овоме изданку династије Велике Британије.

јој сте говорили, није била године, које сте ви изволели рећи, већ доцније (или раније)... те и те године.« И верујте, књижевници на то оћуте, не из куртоазије према једној дами, већ из најпростијег разлога — оћуте за то, што је госпођа Мијатовићка имала право. Поред тога је као права Енглескиња још и ретко религиозна, и упоредо са духом негује и тело, за то и јесте вазда добра здравља, вазда чила и неуморна.

Но има једна врлина, коју не могу ћутке прећи, и која је уздиже до идеалних висина старих Римљанака, а то је њезина искреност. Било је дана, када министри краља Милана нису хтели краљу да рекну што год, за што су знали, да му је лично неповољно, и тада би редовно госпођа Мијатовићка примила на себе ту тешку задаћу, и она би свагда краљу рекла, шта мисли о овој или оној намери, о овом или оном делу краљеву, и то би му рекла свагда у очи, отворено, без кићења, не штедећи ни мало његову осетљивост. Краљ је Милан јако уважавао ту искреност госпође Мијатовићке, и када је захвалио на престолу, дао јој је за спомен свој велики портре са врло ласкавим натписом и захвалом на њеном искреном пријатељству. Искреност госпође Мијатовићке није могла добити лепшега признања, него што је добила онда, када се један краљ растајао с престолом својим, па се и у томе часу сетио оне особе, која му се често једина усуђивала да у очи рекне оно, што су многи и многи мислили, али нису смели да му кажу, док је седео на престолу краљевском!

Така је ето госпођа Елодија Мијатовићка! Нико ваљада не осећа као ја, како су бледе ово боје, којима је њену узвишену слику моја невешта рука насликала, но то ништа не смета, да госпођа Елодија Мијатовићка остане велика, да као узор послужи свима нашим Српкињама.

Да! Красна је то и величанствена слика! Велика је то, права жена, ж е н а κατ' ἐξοχήν.

Па како онда да се Српство не поноси, што му је у део пало, да је покћери! Но мора се признати, да се и Српство трудило, да колико-толико даде и видљива знака своје благодарности на услугама, које му је учинила. Госпођа је Мијатовићка добила признање од »друштва црвенога крста« у Београду и безброј адреса и захвалница од општина, друштава, ђака и сиротиње. Краљ ју је Милан одликовао официрским крстом светога Саве, а краљица Наталија својом медаљом. Њезин превод српских народних песама о Косову узидан је у темељ споменика косовским јунацима у Крушевцу, а у Србији ће свако с највећим поштовањем скинути капу, чим чује, да се спомиње име госпође Елодије Мијатовићке. Али није то ни сјај ордена њезиних, ни множина писмених захвалница, које је добила, што ме управо заноси, кад помислим на изразе захвалности, што је до сада добила. Мене друго нешто може да одушеви, а то је, кад отворим ремек-дело српске историјографије, Чедина »Ђурђа Бранковића«, па одмах на првој страни прочитам ове речи пуне значаја и пуне осећаја: »Ово моје прве веће историјско дело посвећујем м о ј о ј ж е н и у захвалност на симпатији, којом је пратила овај мој рад, и на помоћи, коју ми је указала преписујући ми изводе из историјских извора.« За мене је ово посвета над посветама, јер се у њој најсјајније огледа, колико је госпођа Елодија својим радом и подстаком допринела, да Чеда постане Чедом, и колико Чеда уважава ту заслугу госпође Елодије.

Но госпођа Мијатовићка није женаташта; она није радила и писала ради славе и ради какве захвалности, већ је радила и писала, што ју је на рад гонио сјајни дух њезин и осећаји правде. Она најлепшу награду за труд свој тражи у томе, да се испуне сви они захтеви правде и правице, за коју се она читава века свог борила. И као што је дочекала победу правде, оличене у ствари американских робова, за које се таким жаром заузимала у младости својој, нека би Бог дао, да дочека и победу оне праведне ствари, за коју се заузимала и борила читавог брачног живота свог, победу ствари, у коју свиколици са њом заједно непоколебимо верујемо!

Но ми се ипак за то морамо паштити, да јој се свакад захвалнима покажемо, а верујте, да јој се кћери народа српског не ће моћи лепше одужити, него ако се свагда буду сећале те ретке жене, ако је буду поштовале и трудиле се, да задобију врлине, које красе срце и душу госпође Елодије Л. Мијатовићке, а нарочито ако буду изучавале историју српску и умотворине народне, које је госпођа Елодија пригрлила, као права Српкиња.

Ово друштво, у коме се ја сретним осећам што могу данас беседити, већ врши ту племениту задаћу, за то је ово друштво позваније, пре него

и једно друго, да са данашњег свог скупа пошаље на магловите обале Темзине поздрав пун захвалности и поштовања трећој Енглескињи, чије је име поред имена мис Ирбијеве и Мекнзијеве тако тесно скопчано с именом народа нашег, да пошаље поздрав госпођи Елодији Л. Мијатовићки:

Хвала ти! Живела!

ТРИ СОНЕТА КОЛАРОВА У СРПСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Више пута поменула се потреба потпуне библиографије, али на том је остало, као и много што шта. Ко зна, да Гласник уч. друштва не преста, бисмо ли добили садржаја, као што га још не добисмо за Летопис, ма да је већ давно и 150 свеска изишла. Не гледају у нас, да олакшају књижевним радницима, те да им сачувају и време, што они овако морају трошити прелиставајући све свеске, којих често пута потпуно не могу ни добити. Овако се само граде два посла, па често испадну непотпуна, а тиме сам предмет, о ком се ради, губи од своје вредности. Овако стање не треба и даље да остаје.

И мој чланак „*Колар и српска књижевност*“, штампан у Коларову алманаху, није могао с тога ни да буде потпун. И ако сам прелистао и ради тога Летописе, ипак их несам могао све у Бечу наћи, те ми је тако један рад, који је изишао у Летопису, остао непоменут и то рад — *превод неколико сонета из Коларова Slávy dcera.*

У Летопису за год. 1827 књ. 10 штампана су три сонета Коларова под натписом: „*Сонети г. Јоана Колара преведени съ ческогъ езыка*“. На крају тих сонета стоји, да ће бити продужења, али ја не могох у доцнијим (бар до 16) свескама на њих наћи. Лако је могуће, да преводиоцу не пође за руком савладати тешкоћу њихову, а као да је и помоћно средство било усахнуло, јер за ово три сонета служио му је и њихов немачки превод, који је штампан те године (1827) у јануарској свесци „Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen“.

Ко је пак огледао да преведе те сонете на српски и да тако упозна српски свет с оним делом Коларовим, које му стече толику славу, да уз помен његова имена долази нераздвојно и помен његова дела Slávy dcera — не знам. У Летопису нема потписа. Преводио је из другога издања од 1824 г., како сам вели у напомени.

Мени није при руци то издање, али ми је на срећу у мојој библиотеци бар пето издање, које је изишло у чешкој библиотеци „Ústřední knihovna“ као свезак 203—209, под натписом Slávy dcera lyrickoepická báseň v pěti zpěvěch od Jana Kollára (V Praze Nákladem knihkupectví I. L. Kobra. Стаје 70 крајцара) те могу показати овом приликом: како је преводио. Поредивши ова три сонета у српском преводу добија се утисак не баш повољан; чини се, да је преводилац био познат с чешким језиком, истина не сасвим, али да му је превод затегнут; не беше песник од заната, те не могаде ни савладати тешкоћу и нејасност Коларова стиха. Сва три сонета пробрао је из првога певања и то први је сонет у петом издању под бр. 24, други под бр. 49 а трећи под бр. 84. Овај исписујем у оригиналу и преводу да се читаоци могу уверити и сами о оном, што рекох.

У чешком оригиналу гласи:

Nejen ona růžokvětná líčka,
rtové k políbení spiknutí,
i vaz pyšný, hrdlo labutí,
šťastná zlatých vlásků po něm hříčka;

Čelo slunné klidný oblonk víčka,
oči přísných vábné kynutí,
lkávý úsměch, tajná vzdyhnutí,
i slov němá sladkých polovička:

Vše mé srdce k bojům bádá chybným,
tisíc zloboh Milek spojuje
nástrah klamem navnazených slibným;

Ona sama učí ujít želu,
kolikráte tělo bojuje
proti duchu a duch proti tělu.

(стр. 49.)

У српском преводу, исписано данашњим правописом, гласи:

Не тек ружичноцветни образи,
Усне к љубљењу заклете пак,
Но лабудов врат, горд потиљак,
Срећна игра златних на њем власи;

Суначно чело, тих свод обрва,
И строгих очију миг мамни
Чезнућ' смех, уздиси потајни
Нема половина слатких слова;

Све ми срце буни к боју страшном,
Злобан Милек справља ми смело
Хиљаду замка, пуних хитрином;

Она сама учи скорб избећи,
Кад год с духом вене тело
Или с телом бори с' дух пламтећи.

(Стр. 90 поменутога Летописа).

Нека је при крају овога поменуто још и ово, што такођер није ушло у мој чланак. У Стаматовићевој „Сербска Пчела“ међу смесицама штампан је и реферат на Коларово издање „Národnié zpiewanky čili pjsnē swētské Slowákì w Uhrách“. Коларова су тумачења у овом издању, вели се, од неописане цене. Две три песмице референт је превео.

Ђ. С. Ђ.

ПИСМО КОЛАРОВО ВУКУ КАРАЏИЋУ

Pesth d. 1. Juni 1844.

Schätzbarster Freund!

Ich war dieser Tage in Ofen beim Hochwürdigen Herrn Bischoff Atanackowič und als ich Ihm unter andern meinen Vorsatz diesen Sommer eine Reise nach der Schweitz und nach Italien machen zu wollen, mittheilte, machte Er mich auf einen Umstand aufmerksam, der mich veranlasst diesen freundschaftlichen Brief an Sie zu schreiben. Der Herr Bischoff sagte mir dass sich vielleicht auch seine Durchlaucht Fürst Michael Milosch entschliessen würde diese Reisse mit mir zu machen, wenn man Ihn in Kenntniss davon setzen möchte. Mich würde es sehr freuen einen solchen Gefährten meiner Reise zu haben, und gewiss würde ich mir als sein Mentor alle mögliche Mühe geben S. Fürstlichen Durchlaucht diese Reise angenehm und nützlich zu machen. Anfangs August will ich mit Gottes Hülfe Pesth verlassen, und über Wien, Salzburg, Inspruk nach der Schweitz, von da über Genf nach Genua, Rom und Neapel zurück über Florentz und Venedig. Da sie nun bei Sr. Durchlaucht soviel gelten und dessen Zutrauen besitzen, so wäre es mir sehr lieb, wenn Sie die Güte hätten Se. Durchlaucht hierüber in Kenntniss zu setzen und mich sobald als möglich mit einer Andwort beehren. Da ich aber höre dass der Fürst jetzt in Böhmen in Toplitz sich aufhalte, so wäre es vielleicht gut vorläufig dahin zu schreiben. Uebrigens gedenke ich diese Reise sammt meiner Frau und Tochter zu machen. Noch im vorigen Jahre schickte ich an Se. Durchlaucht den Fürsten Milosch ein Welin Exemp. meiner italienischen Reisebeschreibung, ich zweifle gar nicht dass solche richtig übergeben worden sey.

Hiermit habe ich die Ehre zu seyn ihr

aufrichtiger Freund

Johann Kollar

evangelischer Prediger zu Pesth.

Es wird Ihnen nicht unbekannt seyn, dass der hiessige majarisch evang. Praediger Herr Sekatsch vorigen Sommer mit Herrn v. Mikolić, einem Anverwandten des Fürsten Milosch, auch eine ähnliche Reise gemacht hat.

Адреса на овом писму гласи:

Sr. Wohlgeborn

Herrn *Stephan Wuk Karadžić*

Doctor der Philologie

d. Güte in Wien.

*

Писмо сам ово исписао верно са свима ортографиским грешкама оригинала његова. Оно се чува у заоставштини пок. Вука Караџића, која је заостала у чуварним рукама његове ћери госпође Мине Вукмановића. Нека је и овде изречена моја захвалност поштованој госпођи, која ми даде, да крај других драгоцених писама и ово препишем.

* * *

Саопштавајући ово Коларово писмо, нека ми допусти славно уредништво, да се овом приликом а преко овога цењенога листа обратим пријатељима српске књиге овом молбом:

У нас се слаба пажња поклања преписци наших књижевних радника. И оно што угледа света, није систематски уређено, већ растурено, да се за много и не зна или ако се и зна, не може се до њега доћи. Тако је растурена преписка Доситијева по разним нашим листићима, те је просто немогуће све имати пред собом, а без сумње биће још доста његових писама до сада необјављених. Још је и горе судбе интересни Соларић, који за цело требао би да нађе радника свога. Од Вукове преписке нешто је објављено, а доста се још повлачи по писмима. Давидовић, Магарашевић, Мушицки, Милутиновић, Његош, Светић, Стејић и други доцнији и ранији радници чекају још на издавача свога. Једном речи ни трећина до сада није ни објављена. Када се још узме, да од те трећине није ни половина преписана ни штапана онако као што треба, онда је лако себи представити жалосну слику тога главног извора за нашу новију литературу. Крајње је време, да се пође правим путем и у овом послу; јер ако и даље овако остане, многа ће писма до сада сачувана пропасти, а то значи учинити да пропадне један од најбољих извора: како за познавање карактера књижевних радника као и прилика, у којима су они живели, и односа њихових према другим трудбени-

цима; тако и за расветљење многих још тамних тачака у историји наше новије литературе, као и за историју буђења народне свести, словенске узајамности и словенских интереса.

Да и даље не би овако ишло, решио сам се по савету и договору с неким својим пријатељима, да прикупим сва до сада штампана и нештампана писма наших књижевних радника, као и оних туђих књижевника, која се тичу нас; па да их онда срећене издајем. Да бих у овом успео, потребна је помоћ свију пријатеља српске књиге, с тога их најтоплије молим, да се мом позиву одазову и пошаљу ми на препис сва така писма, па била она до сада објављена или не.

Ако је које писмо већ штампано, нека ми се, по могућности, онда и јави, где је штампано, да би ми се у неколико олакшао посао око тражења.

Уз послата писма нека се тачно забележи, чија су сада својина, јер при издавању хтео бих забележити, где се оригинал чува.

Ако се писма налазе у какој јавној или приватној библиотеци, да се не могу из разних узрока на препис слати, нека ме бар известе: колико их има и који их је писао као и ком су писана.

Писма са свима поменутим објашњењима треба слати потписаном у Београд, савамала бр. 15., а он јамчи, да ће их сваком уредно и одмах по препису вратити.

Још једном моли у име ове племените ствари за одзив

У Београду 10. јула 1893.

професор **Ђорђе С. Ђорђевић.***)

*) Уредништва наших листова молим, да објаве овај позив у својим листовима.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Jan Jakubec. **O životě a působení Jana Kollára** *K oslavě jeho stoletých narozenin napsal* — —. V Praze nákladem literárniho a řečnickeho spolku „Slavia", 1893. Стр. 48. — Ово мало делце написано је приликом стогодишњице Коларова рођења. У предговору напомиње писац, да му није била намера писати учену књижевну расправу о Колару и о његову значају, него хоће лаким начином да нацрта живот Коларов, и да проговори коју о најзнатнијим делима Коларовим. Књижица је ова дакле популарна те намењена најширим круговима чешкога народа. Писац почиње са 29 јулом 1793, као са даном Коларова рођења, па га прати кроз цео његов живот, цртајући нам беде и невоље, са којима се Колар борио целога живота свога. Особито је потанко извео Коларово детињство, дајући нам јасну слику о Коларову животу у Мошовцима, Кремници и Бистрици. За тим нас води у Пожун па на послетку у Јену, где је Колар проживео последњу перијоду свога ђаковања. Том приликом приповеда потанко Коларову љубав према Мини Шмитовој, која је од тако велика утецаја била по његов књижевни рад. Причајући живот Коларов, зауставља се код г. 1821, у којој се јави прво дело Коларово „Básně Jana Kollára", које је г. 1824 изашло под натписом „Slávy Dcera". Писац се највише задржава код овога дела, где кратко али са пуно снаге карактерише поjесију Коларову, изнесавши њен значај и утецај на савременике и на доцније покољење. За тим се позабавио другим делом Коларовим: „О словенској књижевној узајамности". Изнесавши укратко главне мисли тога дела, додаје, да је оно од толиког истог утецаја било, као и „Slávy Dcera". Од других дела Коларових додирнуо је само: „Staroitalia Slavjanska". Живим бојама црта писац Коларове невоље у Пешти за време покрета 1848, одакле је Колар на послетку морао бегати те се склонити у Беч, где је добио катедру за словенску археологију на бечком свеучилишту. Писац завршује расправицу стиховима, који су урезани на Коларову надгробном споменику:

Jsa živ v srdci cely národ nosil;
Zemřev žije v srdci národa celého.

Књижица је, као што рекосмо, написана лаким разумљивим стилом, и ми је најтоплије препоручујемо.

Мол. **Р.**

Поправка. У 28. броју на стр. 433 *б* у Шантићевој песми у четвртој и петој строфи место: *луташ*, *шапћеш*, *квасиш*, *гледаш* треба да стоји: *шапћем*, *квасим*, *гледам*, *лутам*. Они пак „знатнији (sic!) поправци" на крају истога броја упли су у лист у одсуству уредникову те и без његова знања. Има их, које уредник не би био усвојио.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 1. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

*

Угушио сам терет туге тајне,
Без горке сузе и уздаха клета,
Без једне речи, речи опроштајне —
И ја се дигох пут далека света.

И чело твоје прекри облак тавни
И лепо око у сузи заблиста,
Дирнуо те спомен дана давни'
И љубав моја свештена и чиста...

Тако се ружа на славуја сети,
Јесење мртво кад га на пут крене;
Сети се миља и песама свети'
И душе своје и студени њене.

Ал' заман уздах, спомени и сета,
Бескрајни очај кад већ срце стисне,
И заман, заман њена љубав клета
И задња жеља, кад у болу свисне...

Јов. А. Дучић

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО **А. ПИСАРЕВИЋ**

(Наставак)

VII.

Тегљев се дуго превртао на својој клупи, а ни ја несам могао да заспим. Да ли су његове приче растројиле моје живце или ми је та чудновата ноћ раздражила крв — не знам; само тек несам могао да заспим. Нестало је шта више и сваке тежње за сном; најзад сам и сâм лежао с отвореним очима, па сам мислио, много мислио, Бог зна о чему, о највећим бесмислицама и лудоријама, као што то обично бива увек, кад се не може дуго да заспи. Преврћући се с бока на бок, испружих руку.... Прст ми куцне некако о зид. Зачу се слаб, но јасан и отегнут звук.... Мора да сам баш погодио на празно место.

Опет ударим прстом на ново.... сад већ хотимице. Звук се понови. Ја још један пут... А Тегљев у један пут издиже главу.

— Ридел, — рече, — чујете како неко куца под прозором?

Ја се начиним као да спавам. Добио сам нешто вољу да се мало нашалим са својим другом. И онако не могу да спавам, па свеједно.

Он спусти главу на узглавље. Ја причекам мало, па онда опет закуцам три пута једно за другим.

Тегљев опет дигне главу и стане прислушкивати.

Ја закуцам опет. Лежао сам лицем према њему, но он моју руку није могао видети.... метнуо сам је остраг под покривач.

— Ридел! повиче Тегљев.

Ја се не одазвах.

— Ридел! понови он јаче. — Ридел!

— А? Шта је? рекох ја баш као кроз сан и дремеж.

— Ви не чујете, како неко куца под прозором? Моли ваљда у собу, шта ли.

— Путник.... промрмљам ја.

— Онда га треба пустити или бар видети ко је?

Но ја му на то већ не одговорим, него се учиним на ново као да спавам.

Прође неколико часака.... Ја опет по своме....

— „Куц... куц... куц!...“

Тегљев се одмах подиже и стаде слушати.

„Куц... куц... куц!... Куц... куц... куц!...“

Кроз полуотворене веђе при беличастој ноћној светлости могао сам добро видети све његове покрете. Окретао је лице час к прозору час к вратима. Заиста је тешко било познати, од куда долази звук: чуо се по свој соби, као да је долазио од свакога зида. Случајно сам наишао на акустичну жилу.

„Куц... куц... куц!...“

— Ридел! продере се он у један пут. — Ридел! Ридел!

— Но, шта је? одазовем се ја зевајући.

— Зар ви ништа не чујете? Неко куца.

— Но, па нека га! одговорим ја и опет се начиним да спавам, шта више сам и захркао....

Тегљев се умири.

„Куц... куц... куц!...“

— Ко је то тамо? повиче Тегљев. Улази!

Нико се, наравно, неје одазвао.

„Куц... куц... куц!...“

Тегљев скочи с постеље, отвори прозор и, промоливши главу на поље, запита крупним гласом: „Ко је то? Ко куца?“ За тим отвори и врата, па понови своје питање. Не далеко захрже коњ — и ништа више.

Он се врати опет у своју постељу...

„Куц... куц... куц!...“

Тегљев се махом преврне и седне.

„Куц... куц... куц!...“

Тегљев хитро навуче обућу, заогрне плећа огртачем и, скинувши сабљу са зида, изиде из собе. Чуо сам како је два пут обишао целу собу и вазда питао: „Ко је? Ко иде туда? Ко куца?“ За тим је ућутао, застао на једном месту на улици, не далеко од угла, где сам ја лежао и, не рекавши више ни речи, врати се у собу и леже, не свукавши се.

„Куц... куц... куц!...“ почех ја из нова. „Куц... куц... куц!...“

Али се Тегљев неје мицао нити је питао: ко куца? већ је само подупро главу руком.

Видећи да више то не утече на њега, почекам мало, начиним се као да се будим, па, погледавши у Тегљева, зачуђено се загледам.

— Ви сте канда били негде? запитам га.

— Јесам! одговори ми равнодушно.

— Ви сте непрестано слушали куцање?

— Јесте.

— И никога несте нашли ни затекли?

— Не.

— Па је л' престало куцање?

— Не знам. Сад ми је све једно.

— Сад? А за што баш сад?

Тегљев не одговори.

Мене је било мало стид и срамота од њега. Не бих волео да дозна, да сам се ја то с њиме шалио.

— Знате ли шта? рекох ја; — ја сам уверен да је све то просто — ваше уображење.

Тегљев се намргоди. — А! То ви мислите!

— Ви велите: чули сте куцање....

— Несам само чуо куцање, прекиде ме.

— Него шта још?

Тегљев се наже напред — и загризе усне. Видело се, како се колеба.

— Мене су звали, рече најзад полугласно и окрену лице на страну.

— Вас звали? А ко вас је звао?

— Једна....

Тегљев поче опет гледати на страну.

— Једно биће, за које сам ја до сад само држао да је умрло... а ево сада знам то зацело.

— Кунем вам се, Илија Степанићу, рекох му ја, то је све само ваше уображење!

— Уображење!? понови он. Хоћете ли и сами да се стварно уверите?

— Хоћу.

— Но, онда хајд'мо на улицу!

VIII.

Брзо се обучем и заједно с Тегљевим изидем из собе.

С противне стране према кућици на улици тој не беше кућа него онизак, већ поломљен плот, иза којег се доста стрмом низбрдицом силазило у равницу. Магла беше, као и пре, захватила и обвила све предмете тако да се на двадесет корачаја неје могло ништа видети. Ја и Тегљев стигосмо до плота и застадосмо.

— Ето ту, проговори он и саже главу. Станите, ћутите — па слушајте! Ја, као и он, сагох главу и примакох се ближе ухом но осем обичног, преко мере слабог, свеопћег ноћног шума, тога, тако рећи, дихања ноћног, несам чуо ништа. Час пô поглéдасмо један у другог, постòјасмо ту непомично неколико часака па се већ хтедосмо кренути даље....

„Иљуша!“ приказа ми се као неки шапат иза плота.

Погледах на Тегљева но он као да није ништа чуо него је, као и пре, држао главу погнуто.

„Иљуша .... о Иљуша ...“ зачу се глас још јасније него мало час, тако јасно да се могло са свим разумети, е је женски глас.

Обојица смо се тргли и махом стали један пред другог.

— Шта је? запита ме тихим шапатом Тегљев. Сад не ћете ваљда сумњати?

— Чекајте, одговорим му ја исто тако тихо — то још ништа не значи нити је какав доказ. Треба погледати, има ли кога? Можда је то какав обешењак, па збија шалу ....

Скочим преко плота и пођем правце тамо, од куда се чуо глас, колико сам ја могао разабрати.

Под ногама сам осећао меку, бухаву земљу; дуги редови лејâ губили се у магли. Нашао сам се махом у огради. Но ништа се није мицало ни око мене ни преда мном. Све као да је замрло у нему сну. Помакао сам се даље још за неколико корачаја.

— Ко је то? повиках не горе од Тегљева.

— „Прррр!“ излете уплашена препелица баш испред мојих ногу и одлете даље баш као тане из пушке. Ја се мало тргох и нехотице... Шта је то до врага!?

Осврнем се назад. Тегљева сам видео где стоји на истом месту, где сам га оставио. Приближим се к њему.

— Залуд ћете ви ту викати и дозивати, рече ми он, тај је глас дошао до нас .... до мене .... из далека.

Превуче руком по лицу и лаганим се корацима упути улицом кући. Но ја се не хтедох тако брзо оканути — већ се вратим у ограду. Да је заиста неко три пута викнуо „Иљуша!“ — несам никако могао посумњати; да је у томе дозиву било нешто жалостивно и тајанствено, морао сам и сâм признати .... Но ко зна, можда је и то све само изгледало несхватљиво а у ствари и то је било исто тако просто и појмљиво, као и оно куцање, што је онако узнемирило Тегљева.

Упутио сам се доле поред плота и час пô сам застајкивао и разгледао у наоколо. Иза плота, не баш тако далеко од наше кућице, беше стара, китњаста жалосна врба: видела се као црна пега кроз изједначену, магловиту белину, ону мутну белину, која већма заслепљује и помрачује око, него тама. У један пут ми се учини, као да се нешто доста велико, живо миче на земљи под оном врбом. С покличем: „Стој! Ко је?“ појурим напред. Зачуше се лаки баш као зечји кораци; мимо мене шмукну неки погурени лик, мушки ли, женски ли — несам могао разабрати .... Хтедох га ухватити но не пође ми за руком, спотакнем се, паднем и све лице ижежем о неку коприву. Устајући са земље и опирући се о њу, осетим под руком нешто тврдо: то беше изрезан бакрени чешљић о врпци, налик на оне, што их носе наши сељаци о појасу.

Даље моје истраживање и цуњање беше залудно, морадох се са чешљићем у руци и с ужиканим образима вратити у собу.

IX.

Тегљева сам затекао где седи на клупи. Пред њиме је горела на столу свећа а он је записивао нешто у омалену бележницу, што је носио увек са собом. Видевши мене, хитро тутне бележницу у шпаг и стане пунити лулу.

— Ево, брате, започех ја, — какав сам трофеј донео из свога похода!

Покажем му чешљић и испричам му, шта се све збило са мном под оном врбом и около ње. Мора бити да сам поплашио каквог лопова, рекох ја. Чули сте — јуче су украли нашем суседу коња?

Тегљев се хладно осмехну и запали лулу. Ја седох поред њега.

— И ви сте још вазда уверени, Илија Степанићу — наставим ја — да је онај глас, што смо га чули, долетео к нама из невидовних крајева и страна ....

Он ме прекиде, подигавши руку као с неким заповедним расположењем.

— Ридел, поче — мени није до шале — за то вас молим да не збијате шалу.

Тегљеву заиста није било до шале. Лице му се променило. Дошло је некако блеђе, изразитије и дуже. Чудне му, „неједнаке“ очи блуделе су лако тамо амо.

— Несам мислио, настави на ново, да ћу игда рећи другоме .... другоме човеку оно, што ћете ви сад одмах чути и што је требало да изумре ... јест, да изумре као тајна у грудима мојим; али није друкчије — та ту нема избора ни слободне воље. Судба! Слушајте!

И он ми тад исприча читаву историју.

Већ сам вам, господо, споменуо како је Тегљев био неспретан и површан у причању. Но те ме је ноћи заиста поразило не само то, што није умео да прича оно, што се с њиме самим збило; поразило ме је још нешто: звук његова гласа, погледи му, кретање, што га је чинио прстима, рукама, речју: све је било на њему некако неприродно, излишно и

најзад лажно. Ја сам био тада још врло млад и неискусан па несам још ни знао, како навика и усиљавање, да човек риторички и с ефектом говори, лажна интонација и манири могу овладати човеком тако, да их се не може никако одрећи ни окануги: то је проклетство у својој врсти. Доцније ми се с временом десило тако нешто с неком дамом, која ми је с таким надувеним језиком, с таким театралним гестовима, с таким мелодраматичним дрхтањем гласа и с таким превртањем очију причала о утисцима, што их је учинила на њу смрт њезина сина — о својој „неизмерној“ жалости, о томе, како се боји за своју памет, да сам ја најзад помислио у себи: „Како се ова госпођа крши и ломи! Зацело није волела својега сина!“ Но после недељу дана чуо сам, да је та госпођа заиста полудела од жалости. Од то доба сам много више пазио на своје пресуде и много мање сам веровао у своје прве личне утиске.

X.

Историја, што ми је причао Тегљев, беше у кратко ово. Имао је у Петрограду, осем деде у високу положају, још и тетку, жену не висока положаја, али доста богату. Како није имала деце, то је узела под своје сироту девојчицу из сељачког сталежа, прилично је образовала и сматрала је у свему као своју кћер. Име јој је било Маша. Тегљев се виђао с њоме скоро сваки дан. Најзад се свршило тиме, да су се обоје заљубили једно у друго и Маша му се била подала. То је изишло на глас. Тетка се на то страшно ражљутила, па је срамно отерала несрећну девојку из своје куће, преселила се у Москву, где је узела под своје девојку из виших сталежа те је учинила својом храњеницом. Маша се вратила пређашњим својим рођацима, бедним и пијаним људима. Ту је претрпела и препатила горких часова. Тегљев је обећао да ће је узети но није испунио својега обећања. Кад се последњи пут видео с њоме, морао је одлучну реч казати: она је хтела да дозна истину — и дознала је. „Но, рече она — кад се не могу назвати твојом женом, то знам, шта миваља чинити“. Од тог последњег састанка прошло је више од две недеље.

— Ни за часак несам сумњао у значење њезиних последњих речи, додаде Тегљев; уверен сам да је себи одузела живот, и.... да је то био *њен* глас, да је то *она* мене звала.... са собом.... *Познао* сам јој глас.... Шта ћу! Такав је крај!

— Па за што је несте узели, Илија Степанићу? запитам ја. Ви сте је зар престали љубити?

— Не; ја је и данас страсно љубим!

Ту сам, господо, мало застао код Тегљева. Пао ми беше на ум неки мој познаник, човек врло разборит, који је имао врло гадну, доста неразбориту и сироту жену те је био веома несрећан у брачном животу — па кад сам га запитао: за што се оженио? Ваљда из љубави? — одговорио ми је: „Баш не из љубави! Него тако!“ А овде опет Тегљев страсно љуби девојку и не узима је за жену. Шта је то?! И то је ваљда — тако?!

— Па за што се не жените? — запитам га и по други пут. Збуњене и чудне очи његове блуделе су тамо амо преко стола.

— То се.... са мало речи.... не да исказати, поче он, запињући. Било је узрока.... А при том још она.... сељанка. Па и деда.... морао сам и њега имати на уму.

— Деду? повиках ја. А ког ће вам врага деда, кога видите тек само о новој години, кад одете да му честитате? Ваљда рачунате на његово богатство? Та и у њега има туце деце!

Говорио сам са жаром.... Тегљева је то мало застидило, по је поцрвенео.... поцрвенео не подједнако, већ местимице у лицу....

— Молим вас, немојте ми читати лекције! — рече најзад тихо. У осталом ја се не правдам. Уништио сам јој живот — па сад треба да платим тај свој дуг....

Ту спусти главу и ућута. Ја несам могао на то ништа одговорити. **(Наставиће се)**

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

Подизаше се и други витезови, гледајући радознало. Некима се очи зажагрише, кад видеше жене, које бојажљиво стајаху, жмиркајући очима од жестоке светлости са буктиња. Неке рукама заслањаху своју наготу.

А мушкарци, мрмљајући неразумљиве речи, то у угарском то у другим језицима, падаху на колена и удараху челом пред Маћком.

— *Nagy úr!* Војводо! — викаху некоји, пружајући к њему руке, не би ли га умолили.

Очевидно их спопао страх, кад видеше пијане витезове.

— Бичујте се! — викаху.

Уставши, сврсташе се тада бичевници у средини велике собе. На челу стајаху два млађа с барјацима на високим копљима, даље два друга ношаху запаљене буктиње и мицаху се с места, а за њима се помицаше читава гомила, обилазећи око стола и око витезова, који их гледаху радознало. Иђаху један за другим, обнажени до појаса; на главама имађаху фратарске кукуљице, а бедра им беху покривена платненом крпом, која се спушташе до колена. У рукама држаху мале бичиће од четири струке с чворовима на крају.

Иђаху певајући, а сваки час приклецаваху и онда се дизаше врисак различитих гласова... звиждаше ремење у ваздуху и падаху ударци на обнажена плећа. Крв бризгаше обилато.

Само се један од те гомиле не маче од врата; не беше ни обнажен, него имађаше на себи сив кафтан, дуг преко колена, а у руци држаше високу шубару. Проседа коса падаше му, у нереду, на рамена. Стојаше и гледаше намрштено преда се, а очевидно гледаше да сакрије плећима за собом младу женску.

Беше то девојче у цвету прве младости. Бујна, црна коса, расплела се, па ју покриваше целу. Имађаше на себи платнену кошуљу, дугу до чланака, свезану под вратом и око паса.

Жарким, а као угљен црним очима извириваше усплахирено иза старчевих плећа; испупчене црвене уснице на полак отворила и показивала беле зубе, као млеко.

Скора ју одмах спази. Поскочи живо и хтеде да одгурне старца.

— Дај ми ту девојку! — викаше.

Старац се не маче ни за корак, и брже боље гледаше да заклони девојку. Рашири руке.

— Дај ми је! — врисну Скора и зграби старца за руку.

Али тај не уступаше. Ногама као да се укопао у земљу, да га Скора не могаше ни помаћи. Трзао га је за руку и смејао се од беснила.

— Хоћеш ли откупа, стари лопове! — дераше се. — Хоћеш ли откупа за ту... eladó leány, даћу ти га... и венчаћу се.

— То није девојка на продају! — одговори стари Угрин. — Није eladó leány... него hajadon, моја ћерка!...

— Венчаћу се с њом... — муцаше пијани Скора. — Има ту тевтонски поп... свршиће церемонију, па ће бити сватова — házasság!... Валдемару! — дрекну — Валдемару!

А на ту вику приђе му од стола мален, дебео човек, црвена лица и спузлих образа, који се светљаху, као да их је ко намазао озго машћу. И тај се љуљао на ногама, а широким дланом сваки час отирао лице и дебеле, црвене усне, које се смејаху. Гледаше сивим, маленим очима и климаше главом на Скору.

— Помоћи ћу, брате, помоћи! — муцаше немачки, промуклим гласом. — Ја сам поп... да, да... венчаћу! Ако и јеси, Скора, ђаволе... ожењен!... Али ништа за то — говораше даље, примичући се к старцу и гледајући на поплашено девојче, које грчевито пријањаше уз старца —, ништа за то! Сад се све сме!... Папа је у Авињону... Рим је празан, а Бог је далеко!... О, Herr Jesus!... лепе девојке!...

— Isten! Isten! Боже! — понављаше стари Угрин, гурајући се са Скором.

У тај мах пође Шчедрику за руком, да зграби девојку за руку. Ухвати се за њу свом снагом, па ју стаде вући к себи. Онај тевтонски поп, Валдемар, отискиваше старца, који викаше, али му се глас није чуо у општој галами. У том натезању Скора тржe девојку тако јако, да се нагнула к њему, а он десном руком раскиде врпцу, која јој везиваше кошуљу под вратом, и обнажи снажне, беле девојачке груди...

Девојка пренеражена врисну, а стари јој отац, опростивши се за час Валдемара, навали бесно на Скору. Стисну жилаву, велику песницу и подиже ју над главом Шчедриковом, који, већ са свим ван себе, тезмаше само ону девојку за собом, на средину собе.

Настаде ужасна забуна. Сви сада опазише ону девојку распуштене косе, поцепане кошуље, на полак обнажену, а таку лепу у њеној престрављености.

Вучена од Скоре, пузала је сада по земљи, паднувши на колена; спуштеном главом, слободном руком и увојцима косе гледаше да сакрије наготу своју од очију гледалаца.

За њима трчаше стари Угрин с измахнутом песницом, а даље се натурила граја пијаних уз цику и вику.

Стари стиже Шчедрика. Мораде бити велика снага у тога човека, или боље: велика љубав к тој ћерци, јер, кад му пође за руком да отисне Валдемара, гурну сада Скору тако, да је пијани витез пустио руку девојци, забатргао се и треснуо, колики је дуг, носом о земљу.

Диже се смех и вика.

— Удари витеза! — вриштаху једни. — На смрт с њим!

А други се дигоше на Скору:

— Нема права на ту девојку... Нека коцка пресуди, коме ће припасти.

И већ се почеше свађати.

Док на једаред не загрми глас Борковичев.

— Даље! Даље! — викаше. — Сељаци на поље!

Стари му Угрин паде пред ноге.

— Nagy úr! — рече молећиво. — Ја нисам бичевник... Витези твоји ме окупише и ћерку моју скупа с том руљом. Пусти ме на слободу!

Али Маћко не слушаше. Цакну га ногом.

— На поље! — врисну. — На поље!

На ту заповед пограбише старца скупа с бичевницима, који онде беху, и извукоше их на поље; а после у соби остадоше само пијани витези и похватане жене...

Но Скора се не могаше више подићи са земље. Пиће га савладало. Дизао се неколико пута, али је одмах опет падао, муцајући:

— Валдемару! Венчај, пасји сине!... Лепа девојка!...

Други се смејаху, а он звераше мутним очима, пљуваше и хркаше. Најзад се преврне на узнако, затвори очи и заспи.

Већ је дан шиљао своју прву светлост на натмурено небо, кад се завршила та гозба у кожмињском замку. Догореваху већ буктиње, притврђене уза собње зидове, бацајући све слабију и трепетљивију светлост на почађале зидове, оружје и Маћкову дружину. У соби ваздух беше загушљив; троваше га смрад задимљених буктиња, пића, јела и пара пијаних витезова.

Неки још сеђаху за столом покуњених глава, намрштени и ћутљиви; неколицина бацаше коцке на сто и играше се. Ту се често дизаше галама; играчи се свађаху међу собом, а зажарена им лица и блиставе очи сведочаху, да страсно суделују у тој игри. Играху се на новце, коње, плен и жене...

Други лежаху непомично на земљи, спавајући и хрчући гласно као и Скора. Неки се најпосле пружили по клупама, а беше и таких, најистрајнијих, који сеђаху са досуђенима им женама, локаху и певаху скаредне песме.

Уза зид, на земљи, наслоњена плећима на оружје, сеђаше сама она млада девојка, коју Скора хтеде да осрамоти. На колена наслонила главу, руке сплела око колена, покрила се црном косом и згрчена, великим, сјајним очима гледала испод очију, не спавајући. Страх јој одагна сан од очију. Поцепана кошуља и ускуштрављена коса сведочаху о прекуженој борби. Црномањасто јој лице беше посуто црвеним пегама грозничавим. Трепетљиви блесак од буктиња падаше час по час на њу и жарко осветљаваше њено обличје, пуно израза дивљега очајања.

— Проиграо си све... — одазва се један међу витезовима, који сеђаху за столом, скупљајући разбацане коцке.

— Проиграо сам... — одговори други, погледајући равнодушно. — Носи све. Шта ми је стало!

Окренуо се на полак од стола и једном руком подупро главу. Лице му беше младо, — млађе од других. Тешко да не беше тај витез и најмлађи у Маћковој дружини, ако и јест већ неколико година био у њој, а уживао је и особиту љубав војводину. У последњем походу није суделовао, јер га је Борковиц оставио да чува замак а повео са собом Сенђивоја. Позва̂н, дође на гозбу, али за чудо промењен и сетан. Некада весео, готов на сваку несташност, гледаше сада мрачно преда се; пио је мало, а играо се несрећно.

Звао се тај витез Јанко Заремба. Висок, витак, имађаше бело лице, као да га се нису дотакли сунчани зраци; црте деликатне, косу плаву, а у великим, плавим очима израз замишљености и сете.

— Играј, Јанко, још, — рече први витез, звецкајући коцкама у руци.

Јанко слеже раменима.

— Немам више на што играти... — одговори — већ да метнем живот. А ко ће га узети? Не вреди ни потуре!...

Онај се засмеја.

— Живот не. Али метни, ето, ту девојку, коју ти је усуд досудио, а која усамљена седи уза зид, јер си ју оставио... Играћу радо за њу — лепа је.

Јанко погледа на ону страну, где сеђаше девојка и осети на себи њен поглед, пун пренеражења, бола и чисто молбе...

— Добро — рече полако —, бацај коцке... Шта ми је стало!

Витез зазвецка коцкама у руци и подиже их.

А Јанко гледаше удиљ у девојку... Гледаше и осећаше, како му нешто стаде лупати у грудима... Она непрестано оним истим погледом, раширеном зеницом погледаше у њега, грчевито кршећи руке.

— Бацам! — повиче витез.

— Стој! — крикну на једаред Јанко. — Не бацај! Не дам те девојке.

Устаде па јој приђе. Она задрхта и стисну се од страха уза зид. Очи подигла на њега и испеченим уснама шапуташе неке молећиве речи.

Јанко јој пружи руку.

— Ходи! — рече кратко.

Девојка се устезаше. Обузимаше ју све већи страх.

— Буди милостив, краљу ... király! — прозбори!

— Не бој се ... — одговори Јанко. — Ходи са мном!

Узе ју за руку, подиже и одведе до врата.

— Шта радиш? — викаху други.

— Враћам јој слободу! — рече Јанко. — Усуд ми је досудио њу и њена оца ... Дајем им слободу!

Отвори врата и довикну стражи:

— Ту девојку и оца јој да сте пустили на капију!

Она, од тешка чуда, испрва не поверова. Гледаше на Јанка и лице јој се полако озари неисказаном радошћу. Наглим покретом саже се и пољуби му руку.

— Бог вас чувао! — шапуташе. — Isten! Isten!

А око стола диже се сада жамор и подругљив смех.

— Проиграо је све, па и разум изгубио! — говораху.

А Јанко оде полако од врата, приђе столу, узе пун пехар, испи, паде на клупу и подлакти се сав замишљен.

Од тога часа гледаше Борковиц радознало у њега. Сеђаше он на својој столици, разбалаћен: раскопчао кафтан, па хладио груди. Говорио је ћутљивом Сенђивоју, час по час погледајући на витезове, то на оне, који спаваху, то на играче, то на оне, који су још пили.

— На читавом свету — говораше полугласно, али одлучно — нема таких раубурга, као у Немачкој ... Дивље су то звери, дурашне а окрутне ...

— Ђаволи! промрмља Сенђивој.

— Уз то глупи — говораше даље Маћко. — Немци мисле, да сам ја њихов — а ја сам их ухватио за чупе, па не пуштам ... С њиховом ћу помоћу уништити Ханзу, немачки ће трговци у просјаке, а ја ћу довући овамо њихово благо и бити краљ у тој пустињи ...

Засмеја се гласно и дебелим језиком овлажи изгорела уста.

— Казимир — настави даље, као сам себи — нека буде краковски краљ ... а ја ту! Све је готово ... само ми ти Наленчи сметају ... Али то није ништа! Имам готову војску ... брандебуршки ми је маркграф још обећао помоћ ... овдашња ће шљахта листом за мном против малопољскога права ... гомилу Наленча сасечем ... и бићу господар! ... А онда ће се уверити та охола кнегињица, шта сам ја ... не хтеде бити права жена — онда ће бити ...

— Чувај се жена! — прогунђа Сенђивој, чувши последње речи.

— Ха! Ха! — засмеја се Маћко. — Једну сам протерао, другој ћу се осветити ... а трећу ...

Заћута на једаред — очи му блиснуше; вал крви удари му у главу.

— Трећа ... — муцаше — трећа ће ми за све платити ...

— Невером! — доврши Сенђивој. — Бој се невере! ...

— Лажеш, крвави ђаволе! — врисну војвода и грмну шаком о сто. — Та не ће изневерити ... јер не зна, шта је невера, не зна ни других људи, ни друге љубави, осим моје ...

У тај мах витез Јанко изведе ону девојку и пусти на слободу.

Сенђивој показа на њега главом.

— Невере се бој ... — понови. — Јанко је опасан ... има меку руку и меко срце за жене.

На то ђипи Борковиц.

— Опазио сам ја већ то ... — рече. — Изгледа, као да му је жао, што је наш витез, што је Вук ... А за што је дошао?

— Од куће га је протерала маћеха ... — одговори Сенђивој — па је дошао, али му је жао ...

Маћко се диже с места, приђе Јанку и метну му руку на раме.

— Јанко! — одазва се. — За што пусти ту девојку?

— Моја је била — одговори млади витез дижући се. — Усуд ми је даде, а ја јој повратих слободу.

— Проиграо је све, па га је спопало очајање! — повикаше други.

Борковиц га узе за руку и одведе од стола к прозору, на коме се већ одбијаше румена зора.

— Замишљен си — говораше. — Шта ти је? Нит' хоћеш девојке, нит' те привлачи плен, нит' се отимаш у бој ...

Јанко погледа у Маћка. Глас војводин беше пригушен, а изгледаше лагодан.

— Не ћу! Ништа не ћу! ... — повиче млади витез у жару, који му нехотице истисну те речи из груди. — Једна је само девојка на свету, коју желим, и један плен, за којим жудим! ...

— Где је та девојка? — запита Маћко

Јанко ћуташе часком, а после на једаред диже главу и јасним се очима загледа у намрштено лице Борковичево. Знађаше он, да га воли војвода, који, као да хоћаше да штеди његову младост, са свим друкчији беше спрам њега, него спрам свију. Еле и у разговору беше млади витез смелији с војводом — уздао се у његову наклоност према себи. И сада дакле одлучи да буде искрен.

— Војводо — рече — хтедох да вам то доцније кажем ... али казаћу сад ... Ви једини можете само скинути сету с моје душе, која је пала на њу .., Та је девојка ту ...

— Ту! ... — крикну Маћко тако гласно, да се чак Сенђивој трже.

И хтеде још нешто рећи, али се умери и мирно запита:

— Ту ... где?

— У замку — говораше даље Јанко. — Можда ћерка ваша ... или службеница; ја не знам. Ако је ћерка — ја сам Заремба, по роду сам вредан ... дајте ми ју за жену! ...

Лице војводино побледи тако, као да је ко на једаред исисао сву крв из њега. Усне му дрхтаху, а плави блесак стрељаше из очију. Окренуо се, да не покаже младоме витезу те промене, а десном руком тражаше штилет, који је увек носио уза се за појасом. Ухватио га и пребирао прстима по дршку, као да се њиме забавља или претвара.

— Кад си ју видео? ... Јеси ли говорио с њом? ... — запита пригушеним гласом, који се ламаше у грлу.

— Једном, не давно — одговори младић, који замишљено гледаше у прозор и не опажаше промене на војводину лицу. — Не давно, кад вас не беше дома, обилазио сам рано градску стражу. Ишао сам бедемом и стао замишљен пред високим зидом, који дели други део замка. Од пусте радозналости попнем се на тај зид и на једаред спазим под својим ногама лепу башту, осветљену првим зрацима сунчаним, ледину, као кадивени ћилим, мноштво дрвета начичканих зрелим родом, а у сред њих девојку тако лепу, као надземаљско божанство. Спазивши ме, престрави се испрва, а после се загледа у ме таким очима ...

— Шта онда? Шта онда? — прекиде Борковиц. — Јеси ли говорио с њом? ...

Читава прилика војводина дрхташе сада, као да ју тресијаше унутарња језа; груди дисаху дижући се, час се силовито спуштајући; уста се грчевито кривила ...

— Јеси ли говорио с њом? — понови.

— Не могох ... беше далеко ... а ја се не смедох приближити ... Али ју видех после други пут, и трећи, и четврти ... Смешкала се на ме и гледала тако ...

— Знаш ли, како се зове? — прекиде опет Маћко и глас му заструга у котлацу. Извади штилет, па глађаше прстом оштрице, кријући га за леђи.

— Шта је вама, војводо? — запита на једаред Јанко, погледавши на Маћково лице, искривљено, страшно ...

— Знаш ли, како јој је име? — понови Борковиц, хватајући Јанка за гушу и утапајући у његовим очима свој огњевит поглед.

— Шта ти је, војводо? — понављаше Јанко, силећи се, да рукама отисне Маћкову песницу, која га дављаше.

— Како је име тој девојци? — крикну Борковиц.

— Чуо сам ... неко ју викао ... Мар ... та! — измуца Јанко, отимајући се. У том часу глухо јекну и бесилно се сруши на земљу ...

Штилет Маћков, сјурен до дршка, стрчаше му из груди.

Сви витезови већ спаваху. Једини Сенђивој, наслоњен на сто, гледаше равнодушно, како Јанко пада.

— Већ мртав? — промрмља, дижући замагљен поглед на Борковица, који стајаше опет уз њега, блед и ћутљив.

— Мртав — потврди Маћко. — Сувише је знао ... могао је бити издајица.

— Па добро — одговори Сенђивој.

И завлада глухо ћутање.

Буктиње догореваху на зидовима, димећи се и сичући. Пламен им бацаше још трепетљив блесак на оружје и оклопе и гмизаше по зидовима скупа с праменима дима, — али у соби беше већ видно од дневне светлости. Тим одвратније изгледаху сада, спрам тог раног свитања, дивља лица пијаних витезова: зелена, подбухла. Тим погодније одсеваше бледо, мртво обличје витеза Јанка. Лежаше на узнако с притвореним очима, с устима раширенима Мартиним именом, које му беше последња реч ... Из одела, промочена крвљу, која је истекла из ране, капаху полако крупне, црвене капље и мрљаху земљу ...

Војвода стајаше часком, дишући од силовите узрујаности, а после на једаред скочи, откиде једну буктињу са зида и трком отрча у даље собе.

Сенђивој гледаше дуго за њим, док се не утиша одјек његових корака у даљини; најзад махну руком и прогунђа:

— Пропао човек! ... Опет жена! ... Пропао човек!

После се преврну на клупи, затвори очи и покуша да заспи.

Уморан беше и пијан. У глави му се сноваху неке слике давне прошлости ... детињства ... младих година. И он беше негда, као тај Јанко, витез ... И у његову срцу гораше жар млађани, а

душу испуњаваше љубав... Једна једина женска прилика усадила се дубоко у ту душу за увек... Преотеше му је... Други, силнији Наленч лукаво га претече, а он започе борбу, у којој једини му заштитник, рођени стриц Венијамин, стаде против њега, скупа с читавом гомилом Наленча... Из борбе те изиде с окамењеном душом и окрутним срцем... заклео се, да ће се осветити и не ће опростити!... Али кад је пијан и врло уморан, онда заборављене, крвљу пошкропљене, жеђом освете увијене слике устају као вампири... Успомене јаучу, плачу, тесмају се у души... не даду заспати!... И сада, у тај час, неки јек — тих, потмуо, а врло болан — одазва се јасно... Је ли у души то, у сну, или на јави? Да ли изиде из туђих, раздераних груди?...

Диже се Сенђивој, седе на клупу и погледа... И опет му се причини... Нов јек, још тиши... као из уста витеза Јанка...

Сенђивој с мимовољним страхом упре поглед у мртво обличје младићево. Привиђење!... Та то је већ мртвац, укочен као кост!... А ипак му се опет причини, да усне Јанкове дршћу, а читаво тело да се миче, као да би хтело да устане...

То тај мртвац доводи у душу давне мисли, које уморноме не даду заспати... Сенђивој протрља очи и погледа још једном... Непомичан, укочен мртвац... Привиђење!...

— Хеј, момци! — крикну.

Уђе неколико оружаних момака, који чуваху стражу на вратима од собе.

Сенђивој показа на Јанка.

— Узмите — рече —, избаците ту стрвину изван капија... у шуму!...

Заповед је одмах извршена, а Сенђивој леже поново на клупу, затвори очи, заслони их рукама и за час заспа тврдо.

Борковиц пак јураше кроз читав ред пустих и мрачних соба. Улети даље у узан и дугачак ходник, отвори једна врата, а после друга, тешка, железна, пролазећи мимо ћутљиве а будне стражаре, који се само пред њим повлачаху у дубину.

Иза других врата беше још један ходник, ужи од првога, а после стрме степенице, које вођаху доле у подземне ходнике...

Задахну га хладан, влажан ваздух подрумски. Маћко застаде, наслони се плећима о влажну стену и стајаше тако часком, ослушкујући у мрачној тишини, која га окружаваше. Одозго допираше ту само потмуо одјек стражарских корака и чујаше се у наоколо једноличан шум капљица воде, која пишташе из зидова. Иначе мрачно ћутање, као у гробу, и тама, коју разгањаше само трепетљива светлост буктиње, што но ју ношаше Борковиц у руци. Та светлост, придушивана влажним ваздухом, пријањаше уз стене, уздрхтала, непоуздана, и губљаше се у у пругама црнога дима, који се вио, вртео у ваздуху и падао на зелену маховину, која растијаше на зидовима.

Војвода дисаше тешко, као да му велик терет тишташе груди; зној му у капљама капљаше с чела, а поглед блуђаше несвесно у наоколо. Спрам уздрхтале светлости виде по земљи различит старež, остатке од скриња, конопце, железнину и ланце.

На крају тога подрума беше неколико степеница, по којима се иђаше горе. За час потрча уз њих и закуца на велика, железна врата.

— Wer da? — запита неко из нутра.

— Мрки Вук! — одговори војвода и нестрпљиво лупи ногом у врата.

Зачу се звек ланаца, шкрипа шарака и за час се, с треском, отворише тешка врата.

Иза њих стајаше дивски Дитрих. Беше без оружја, само држаше велику секиру у руци. Спазив војводу, поклони се до земље и полако подиже намрштен поглед.

Борковиц му засветли у очи буктињом.

— Матори разбојниче! — крикну. — Рђаво чуваш... Хоћеш ли зар смрти?

— Ваљда би се ђаво прикрао — одговори Дитрих придушеним гласом, гледајући испод очију на војводу.

— По зидовима ходају! — врисну Маћко, да се одјек разлегну. — Ходају... завирују...

— Подземне ходнике чувам — одговори старац, бранећи се.

— Главни надзор имаш над тим делом замка — прекиде Маћко — ту нико не сме... нико! А не давно, кад ме не беше дома, витез Јанко се прикрао преко горњег зида и видео... Прикрао се не једном, него више пута! Кривце истражити... оковати... у тамницу и на смрт!... Разумеш ли?...

— Биће тако — одговори Дитрих, гледајући у земљу.

Борковиц иђаше даље. Иђаше мало лаганијим кораком и разгледаше око себе. Ходник тај беше врло дугачак, сух, простран, са неколико завоја. Ту се јемачно скриваo драгоцени плен, јер ту стојаху големе скриње, железом оковане, а не ретко се могаху видети читаве наслаге сукна, свилених материја, сагова и друге скупе робе.

Прође војвода још два пут кроз железна врата, затворена ланцима и тешким крачунима, док није најзад доспео на трећи ходник, са свим друкчији од оних. Беше то као тамник издубљен у камену, видан, осветљен у том часу зрацима сунца на истоку, који падаху кроз велике отворе у зидовима. Борковиц баци на земљу запаљену буктињу, застаде и одахну из пуних груди.

(Наставиће се)

НОУКА

КОЛЕРИНО ЛЕГЛО

Споменуо сам у свом последњем чланку, што је у „Стражилову" од 11 јула о. г под натписом „Колерин бацил" угледао света, да сам пре девет година у „Vedette" писао о тој зарази. Ја сам тамо изразио своје убеђење, да је, поред развлачења заразе хаљинама и постељом, још и ветар, и то по нашу постојбину еквинокцијални ветар са југоистока, *наша кошава,* носилац колерина бацила. Нека ми је дозвољено, да своје разлоге о тој тврдњи наведем на овом месту.

Кошавино легло, њене трагове и њену снагу описао сам српском свету у осмој књизи „Отаџбине" године 1891.

Ваља ми сад описати легло колерино.

Професор Кох наишао је у Хиндостану, не далеко од Калкуте, међер близу ушћа велике реке Ганган (и Жинжан) у индиско море, у глибу на дну једне бистерне (цистерне) на колерин бацил. Ово је значајно, што је он ту заразну гњидицу нашао у равници и низи Ганганова ушћа. Ми знамо, да народ тамо не једе меса, већ саме биљке, а готово се искључно храни пиринцом, који сеје у подвођу реке Гангана и његове уточице реке са источне стране, Брама Путра, т. ј. Сина Божјег. Говеда и сваког рода стока, кад угине, буде бачена у реку, да је вода однесе. Знамо и то, да сиротиња своје мртве нити пали нити укопава, већ их опет баци у воду, те их ова носи до на ушће. При обичном времену однесе те лешине вода у море, па мир! Али бива, да јаки таласи морски запљускују ушће Ганганово и тиме заустављају воду његову у току; бива, да превелики вир надође, и у Гангана и у Брамапутре, те прелије и разлије се по целој оној низини. Том приликом не оду оне стрвине у море, већ униђу у ону нову морску пучину стајаће воде, а ту су усеви пиринца. Власници ове питомине чисто се радују, кад им много лешина наиђе у пиринач те им гноји усев.

Кад у то доба навале многе кише, онда је све и свугде у наоколо гњило у оној влази и настане трулеж и раствор у сваком организму мртвом; и они лешеви и дрво се претвори у гњилост, и пиринач не дозрева, а народ, гладан, једва чека, да га бере и поједе, па ма и онако недозрео и полу гњио. Знамо, да у долини Соче реке, што тече поред Горице у сиње море, кад народ једе и зими се храни недозрелим и влажним кукурузом, добије неизлечиму болест пелагру.

Већ Ипократ, пре двадесет и четир стотине година, познавао је колеру. Галин, Хесехије, Александар Трал и други писаху књиге о њојзи.

Године 1817, од када стајаху британски лекари војени на Ганган-реци тако рећи на стражи, дознаде наука тачно за колерино легло.

У доба кресова, 21 јуна по новом, кад је у нас на северној полутини земље најдужи дан, находи се сунце у теменој тачци над рачним обртником, а овај иде близу ушћа Брамапутре, а баш над ушћем Барак-реке у Ганган преко поплављене долине ове главне реке.

Сунчани врели зраци загреју ту стајаћу, плитку, поплавну воду, у којој се находи она гњилост растворених, трулих лешева и претворе врелу воду у пару, која се диже у вис, где се кошава ту из индиског мора и на екватору око 21 марта и 23 септембра опет од врелих сунчаних зрака рађа, ње лати и у правцу на северозапад нама носи.

У тој пари има и гњидица из лешина, оног *нитрита,* оне *салитрене киселине,* оног *отрова.* Сила паре подигла ју у вис, оно даље — дело је кошавино! На путу своме, кад малакше кошава, или кад почне падати киша, бацил падне о тле, те овде падне у отворен студенац, у бистерну, онде на поврће, које народ неварено једе, на воће, те нађе тако пута у човечја уста и црева.

А да је кошава носила колерине бациле, сећам се 1831 године, да су страже у Опаву, у Банату, постављене биле на југоисточној страни села, јер је отуда колера долазила. И дошла је, у пркос стражама,

њима преко главе, јер ју је кошава на својих крилих у Опаво унела.

У књизи с натписом „Заразна колера“ пише др Драже:

„После жарког, прежарког лета, падаше године 1817 у месецу фебруару и марту непрекидна киша, а за њом дође суша. Таква огромна киша потопи све ниже и подвође реке Гангана с обе стране и на ушћу Брамапутре и Барака, и вода надође необично високо. Врели сунчани зраци растворише и растројише у гној све животињске лешеве и биљке; ове опет издисаху из себе кужна испарења у ваздух и окужише га.

Да се несрећа увелича, наста гладна година, јер пиринач не беше родио а од њега народ једино живи. Оно мало пиринча, што је родило, беше јадно, влажно и полу труло. Али га народ мораде да једе, јер нема друге хране. Жалосна последица не изостаде. На тако жалосно време и на још жалоснију жетву: грознице, проливи, срдобоље спопадоше свет. Врхунац тим непогодама би пандемичан развитак колерин.

Дана 19 августа (по нов.) 1817 у подне буде позван енглеске насеобине лекар, Роберт Титлер, у село Сила Цисора, на левој страни реке Гангана, сто енглеских миља североисточно од Калкуте; село са неколико сиротињских кућерака и колиба у риту, у подвођу. -близу умртвела и угљивљена рукавца Гангaнова — неком болеснику, који се напрасно поболео: од грчева, бљувања и пролива. Човек већ на самрти.

То беше „колера азијатика“!...

Као доказ, да је кошава носила колерине бациле, нек нам служи колерин дојакошњи пут свакад са ушћа Гангана правцем на северозапад; даље ево и јачина кошавина према другим ветровима.

Ово вадим из своје нештампане књиге „О водама“. Научно је подељена јачина ветра на десет делића или јединица, тако, да је 1 најслабији, 10 нај јачи ветар и бура.

Панчево

Професор г. Еђед води метеоролошку књигу у овом месту, те је имао доброту, да ми саопћи потребне податке, на чему нека му је хвала!

Године 1882 беше у Панчеву

Кошаве, са југоистока	447	јединица
„ југа	97	„
„ југозапада	90	„
„ запада	72	„
„ северозапада	397	„
„ севера	192	„
„ североистока	107	„
„ истока	37	„

1883

Кошаве	436	јединица
са југа	140	„
„ југозапада	79	„
„ запада	64	„
„ северозапада	372	„
„ севера	287	„
„ североистока	69	„
„ истока	85	„

1884

Кошаве	460	јединица
са југа	165	„
„ југозапада	83	„
„ запада	147	„
„ северозапада	431	„
„ севера	244	„
„ североистока	149	„
„ истока	92	„

На острву Хвару (Лесини) у Сињем мору

1880

Кошаве	445	јединица
са југа	6	„
„ југозапада	6	„
„ запада	2	„
„ северозапада	81	„
„ севера	65	„
„ североистока	172	„
„ истока	33	„

1881

Кошаве	426	јединица
са југа	6	„
„ југозапада	19	„
„ запада	6	„
„ северозапада	78	„
„ севера	94	„
„ североистока	195	„
„ истока	98	„

1882

Кошаве	415	јединица
са југа	31	„
„ југозапада	26	„
„ запада	7	„
„ северозапада	72	„
„ севера	78	„
„ североистока	138	„
„ истока	73	„

По месецима овака је јачина кошавина:

Панчево 1882

Јануара	19	јединица
Фебруара	18	„
Марта	37	„
Априла	40	„

Маја	26	јединица
Јуна	29	„
Јула	12	„
Августа	13	„
Септембра	80	„
Октобра	65	„
Новембра	37	„
Децембра	95	„

У вароши Скудеснаесу у Норвешкој, на 59° северне ширине, на жалу северног мора, ово је јачина ветрова за годину

1882

Кошаве, са југоистока	627	јединица
„ југа	96	„
„ југозапада	163	„
„ запада	62	„
„ северозапада	325	„
„ севера	2	„
„ североистока	87	„
„ истока	146	„

Сад да видимо место, где влада други ветар. Н. пр.

Унгвар

лежи 25 клм. од Чапа на горњој Тиси, на реци Унгу, која ту изалази из дуга кланца карпатских планина.

1881

Кошаве, са југоистока	143	јединице
„ југа	11	„
„ југозапада	20	„
„ запада	2	„
„ северозапада	78	„
„ севера	227	„
„ североистока	638	„
„ истока	50	„

По месецима ово је јачина тог ветра са североистока у Унгвару:

1881

Јануара	61	јединица
Фебруара	34	„
Марта	42	„
Априла	66	„
Маја	63	„
Јуна	58	„
Јула	62	„
Августа	54	„
Септембра	74	„
Октобра	49	„
Новембра	22	„
Децембра	53	„

Из тога разлога биће да у Унгвар не долази колерин бацил и колерина зараза, као у нас доле, са кошавом са југоистока, већ са оним нај јачим ветром са североистока.

Видесмо, како се колера излегла автохтоно у Жомбољу године 1871, и то азијатска колера. Међу тим велика разлика не постоји између „колере азијатике“ и „колере нострас“. Влажна нечистоћа у кући, у авлији, то је колерину бацилу — било да га донесе ветар, било аљине болесника или умрлих — најмилије легло, из кога се множи те гњави људство.

Легло је колерино и *Мека*. Сваке године тисућама и тисућама поклоника одлазе онамо са све четир стране света. Ту се кољу — у славу божју — овнови стотинама, и крв и остатци у сунцу растварају се и растројавају се у *нитрит*, у ону *салитрену киселину*, која ствара колерин бацил.

У Кербелаху, у старом Вавилону, на десној обали Еуфрата, сахрањен је Иман-ел-Хосеин (Алијин унук), кога Шијити обожавају као свог пророка. Готово сви Персијанци Мухамедове вере јесу Шијити и сваког је од њих најжешћа последња жеља: да буде сахрањен у Кербелаху. За то се остављају сандуци са мртвима, док их не буде више на гомили, па онда се носе на камилама у Кербелах. Тај пут траје по више недеља, више месеци. Ту ће бити доста нитрита. И куга готово никад не ишчезава из оних крајева, куда те камиле пролазе.

Једном речи: заразне се болести легу у гњилости; пијаћа вода понајвише посредује њино распростирање по људству.

Пре више година умреше у Знајму, у Моравској, до 800 душа од тифусне заразе. Цеви, којима долажаше пијаћа вода са извора у варош, беху од стара, већ натрула дрвета. У том се трулежу излегао заразни бацил.

У пијонирској касарни у Клостернајбургу, код Беча, букне пре неке године међу војницима тифусна зараза те помреше премноги. Поред студенца, из којег су војници пили воду, водио је јаз из нужника на ниже у Дунав. Пацови из тог јаза провале зид, који је делио студенац од канала, те се ова нечистоћа почела цедити у пијаћу воду. Ево причине злу.

У Лондону је умрло године 1885 од 1000 душа 19·6. У Француској те исте године 1885, и то: у Лијону од 1000 душа 23·2; у Паризу 24·4; у Тулузу 26·2; у Хавру 30·8; у Марсељу 33·7.

Доктор Бруардел је доказао, да је једино рђава пијаћа вода узрок том многобројном умирању.

Само још један пример овде да наведем.

У вароши Огзену, близу Лијона, умиру на 1000 душа 38. Али од 1 до 4 септембра 1879 учеста тифусна грозница преко мере. Варош се тада снабдевала пијаћом водом из два извора. У брзо се опа-

зило, да је већина болесника у оним кућама, које се снабдевају водом из једнога истог извора. На близу више тога извора има мајур. На том мајуру настанила се нека жена из Париза, болесна од тифусне грознице. Као што је обичај код сељака, измеци ове болесне жене бацани су на ђубре. Доктор Дионис проспе на исто ђубре воду, обојену фуксином. За двадесет минута после тога била је у извору вода обојена, оставши иначе са свим бистра.

Ето где је била причина злу!

У Бечу, 16 јула 1893

Јован Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

СОЊА КОВАЛЕВСКА

ОД ЂОРЂА БРАНДЕСА

Ко је само овлаш познавао ту чудновату Рускињу, коју је судбинина ћуд или боље рећи смела, енергично спроведена идеја професора Митаг-Лефлера отерала на север, сетиће је се као малене, ситне женске, млађане појаве са сјајним, оштрим очима; била је мал те не лепа, ма да јој је кожа прилично већ била увела; црте су јој биле ванредно покретљиве, међу очима је имала мислилачку бору, која је на мушкарце деловала до душе не као неженско нешто, но тек ипак као нешто неутрално. Непрестано се кретала а разговарала се са немирном, чисто напорном живахношћу; како је пак ишла за тим, да за све нађе најкарактеристичније ознаке, то је за по сата разговора измењивала по три четир различна језика.

За том спољашњошћу боравила је душа, која је тежила и патила, љубила и патила, зажаривала се и патила, борила се, побеђивала и — како се вазда осећала растргнута — патила, душа, која, ма како да је била смела у опасностима а храбра у несрећи, ипак није кадра била више да добије до ли само окрајке и комадиће среће, нити је налазила среће у оном, што су други сматрали као њену сврху и што је она у обиљу постигла.

У раној младости, по тадањем руском обичају, вента ради се удала за свога мужа, професора Ковалевског, не би ли добила слободу, да сме путовати, учити, живети по вољи. Ну одношај је тај тако схватила, да је од свога мужа тражила много а сама није давала ништа. Касније се одлучно једно другом приближили муж и жена и за тим је дошло неколико година правога брака. Брак се међу тим, без праве кривице с њене или с његове стране, опет разрешио а наскоро за тим обудовила је госпођа Ковалевска.

Њен ванредни дар као и бујна јој личност стадоше се сад развијати бурном наглошћу генијалности. Године 1883 дође у Штокхолм и за кратко је време постала онде средиште душевнога живота. Озбиљна и господствена у понашању, саркастична према свакој осредњости, по духу права аристократкиња, каква је већ била, утецала је привидном отвореношћу, за којом се ипак крила нека јогунаста закопчаност, што се тиче онога, што је њу највећма обузимало

Брзо је била готова са Штокхолмом. Говорила је, како је онде познала сав свет и с поља и изнутра, па је стала тражити нове надражаје за свој унутрашњи живот. Као што је обично сама за себе говорила, била је циганске нарави, те је све, што човек разуме под изразом грађанске врлине, било њојзи гнусно. Ту црту у свом карактеру доводила је отуда, што је међу мајкама својима имала и једну Циганку.

Ипак је исто тако нарав њених душевних својстава крива била тој големој тежњи за променом и душевним дражима. Што год је научно радила, свиме је тим даље развијала идеје свога славног учитеља Вајерстраса, а није кадра била ништа створити песнички а да о својој теми непрестано с другима не разговара. Како јој Штокхолм не даде довољно душевне хране и подстака, гледала је да оде оданде. Обично је, и нехотице вређајући своје шведске пријатеље, говорила, како је пут од Штокхолма до Малмеја једна од најлепших железничких пруга на свету, а напротив пут од Малмеја до Штокхолма најружнија и најдосаднија пруга, што је познаје.

Није се само својим импресибилитетом показивала правом женском. Крај све своје иде-

јалне смелости била је ванредно плашљива. Глас, крава, пас могао ју је заплашити. Толико је била непрактична, да није могла никаква пута сама да нађе, није умела сама да купи себи одела, а са правом је страшћу радила оно, што би видела да јој раде пријатељи.

Године 1885-86 стадоше Соњу Ковалевску мучити црне мисли о судбини јој и жалост, што јој се у животу не даде да јој се испуне најтоплије њене жеље. Заносила се тада за свезом међу мужем и женом, у којој би интелигенција једнога потпомагала интелигенцију другога те би се интелигенција обојице у љубавну одношају спојила у заједнички рад. Према томе је најврелија тежња њена ишла за тим, да нађе човека, који би на тај начин постао једно са њеним *ја*, те је уверење, да га нигда ни до века не ће наћи у Шведској, учинило јој боравак онде несносним. У ње је била права она женска потреба, да је свет већ на по пута до сврхе раду јој разуме, да је при сваком малом напретку осокољава и да јој се диви, ма да је за научан рад имала сву ону чисту, снажну одушевљеност човека од науке, па и ограничење, које такав геније за апстрактно по природи већ са собом носи: мало смисла за природу а скоро никаква за образничку уметност.

У толико је чудноватији песнички њен дар. Веома поучно и занимљиво описује Лефлерка, како су њих две заједно радиле на драми с натписом »Борба о срећу«, за коју је Ковалевска дала идеју; поучно описује ова сама себе, као ону Алису, која снева о том, да другом човеку буде прво, једино биће — нешто, што никад није било суђено Соњи Ковалевској.

У почетку године 1888 познала се с човеком, који је био позван да игра главну улогу у њену животу и који јој се одмах при првом површном састанку свидео као најгенијалнија личност, с каквом се игда срела. Био је њезин земљак а у оно се време одазвао био позиву у Штокхолм. Писац ових редака, који је био његов познаник још пре но што се Ковалевска познала с њим и баш на путу у Штокхолм упозорио га на то, да ће онде затећи славну земљакињу, може само посведочити, да је човек, коме се она сад свом душом одала, био ње достојан у сваком погледу. Тешко ће човек, па и у Русији, наћи топлију, бујнију, тако савршено љубави достојну нарав. Пола научник, пола грансењер, пун духа и надмоћне увиђавности, свеж па ипак искусан, домишљав па ипак добра срца, господствен па ипак здрав у бићу свом, по лику и стилу доброћудан горостас, имао је, кад се упознао с Ковалевском, озбиљну судбину за леђи а сносио ју је без и једне речи тужбене, скоро са осмехом. Због назора му — у предавању као учитељ свенаучишни претпоставио је био енглески устав руском — скидоше га са звања у Москви и то га отера у туђину.

Симпатија и поштовање, које је Ковалевска с почетка осећала према њему, нагло је прешло у страсну љубав. Он је запроси. Ну она, мислећи да је он више поштује но што је љуби, одбије га у први мах, у нади, да ће га мало по мало са свим задобити. Али како је била нехармонична темперамента, тако га је мучила захтевима, које је на њ стављала, а још више љубомором, тим најнесрећнијим својством свога бића, да се идућих година све једнако растајали у неспоразумљењу и горчини. До дна душе прожета том страшћу морала се удубити у велики математски рад, који је ваљало да јој прибави почасну награду француске академије. Сва се сатарила у расцепу међу чисто душевним и чисто страсним захтевима своје нарави. Као женски геније није кадра била са свим да утоне у одношај према човеку, кога је ипак у слепој страсности цела тражила за себе. Чини се, као да је он спрам ње охладнео баш с тога, што је видео да се сва задала за послом, који ни у каквој свези није био с њиме. Он је био сведок њена тријумфа у Паризу. Обасипали су је почастима, каквих донде никоја жена није добила. Ну она крај свих тих тријумфа није била срећна. Није могла да се савлада па да се одрече свога рада, као што је била жеља њена љубавника, па да буде ле жена, а с друге је стране својом страсном, тиранском љубомором стављала осећаје његове на пробу, коју нису могли дуго одржати.

Тада настадоше времена, у којима јој живот не знађаше другог садржаја, до наде писму, чежње за писмом, очајања, ако писмо не дође те неспоразумљење и даље потраје, весеља и радости, ако писмо, тако одавна ишчекивано, дође. Лефлерка фино и вешто описује, како Соња Ковалевска, по ручку код Жонаса Лија у Паризу, где ју је сву занело то, како Ли разборито, са пуно љубави схваћа њену нарав, налази писмо у хотелу па јој се већ

дотле узбуђено расположење претвара у занос. Ну наскоро за тим разишао се одношај. Сва у очајању пише својој пријатељици: »Увиђам, да се ја и он нигда не ћемо потпуно разумети.« Од тада је једино у послу тражила утехе. Ну наскоро се показало, да није могла живети ни са љубљеним човеком ни без њега. Живот јој је изгубио мах те се трошила душевно, док смрт фебруара 1891 из небуха не прекиде значајни њен живот.

С немачког

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Сава Грујић. **Бугарски добровољци у српско-турском рату 1876 године.** *Белешке и успомене ђенерала* — —. У *Ратнику* за 1892 г. књ. XXVII, св. IV, V и VI, стр. 341, 447. — Изгледа нам да је овај чланак остао неопажен у нашој књижевности. То долази можда отуда, што је штампан у *Ратнику*, који има своју нарочиту публику, и што се, ваљда, мислило, да он нема друге важности осем војничке. На против ми налазимо, да нам ове „белешке и успомене" осветљују многе догађаје из наше најновије политичке историје; пружају неколико карактерних црта у прилог међусобним одношајима, који би требали да владају између једноверне и једнокрвне браће, Срба и Бугара. Г. Анучина написао је у *Руским старинама* чланак о радњи кнеза Черкаског, као организатора Бугарске. То је дало повода г. И. С. Иванову, Бугарину по рођењу, а у то време руском чиновнику при губернатору у Кишињеву, да и он напише своје успомене, које је штампао у виду полемичних чланака у истом листу за 1892 г. у априлској књизи, под натписом: *„Бугарско ополчење и његово формирање"*. Те су успомене изазвале и ове „успомене и белешке", нарочито први део тих успомена, као што примећује г. Грујић, где г. Иванов у кратко бележи догађаје за време својега бављења у Србији, пошто је он пред српско-турски рат 1876 г. долазио у Србију са неколиким бугарским изасланицима, који су радили на спреми бугарског устанка и образовању бугарских добровољачких чета, а међу којима је он заузимао највидније место. Г. Грујић се нарочито задржао на томе, да покаже шта је г. Иванов прибележио из тога времена, па је све то сравнио са својим белешкама и проценио самим фактима. Да ли је и у колико успео, да објасни својим ратним белешкама многе тамне тачке из овога рата, увидеће сваки онај, који буде прочитао овај интересни чланак. За нас је пак јасно, да је Србија онда ушла неспремна у рат и да су све забуне и неуспеси последица тој неспремности, непознавању прилика, које се нарочито има приметити неколиким руским војсковођама, посебице ђенералу Черњајеву. Он је учинио капиталну погрешку, као што му са свим оправдано примећује г. Грујић, наредивши одмах по паду Ђуниса напуштање Алексинца, који је већ четири месеца давао Турцима јуначки отпор, пошто су преговори за примирје већ били ангажовани, и које би објављено после три дана. Не заборавимо, да је ђенерал Черњајев у то доба важио као један од ретких војних ауторитета. Ну, у чему нас нарочито ове „успомене и белешке" интересују, то је факат да је Србија, збиља, помагала — autant que possible — бугарски устанак и што српска војна интендантура у снабдевању војске није правила никакву разлику међу српским и бугарским добровољцима. Тврђење г. Иванова, да је српска влада на силу задржавала у Кладову до 600 буг. добровољаца, који су хтели да упадну у Бугарску, после оне страшне сече на Батаку и Перуштици, „да тако помогну својој малаксалој браћи" — није основано на фактима, јер се у то време тек почеле организовати бугарске чете у Зајчару. За тим, што г. Иванов вели: да „српска влада није била наклоњена образовању бугарских комитета за скупљање и раздавање помоћи њиховим добровољцима" — не слаже се ни мало и са овим фактом, по коме су чланови букурешког комитета дејствовали у Србији, међу којима је нарочито било врло активних лекара при болницама и завојиштима. За нас је исто тако интересна прокламација, коју је ђенерал Черњајев, прелазећи границу, упутио на бугарски народ њиховим језиком. У њој Черњајев слика жалосно стање хришћанских народа у Турској, па наговештавајући да се Црногорци, Босанци, Србијанци дигли против Турчина позива и њих, да се дигну на оружје, а Срби ће их потпомоћи да се ослободе... — „И ево ме, где по заповести славног нашег Господара Кнеза Милана Обреновића IV. долазим вам у помоћ"... вели Черњајев у својој прокламацији, коју су добровољци растурали по Бугарској.

Женева. **Н. С. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

□ Колико је писано о новом црногорском грађанском законику и његову кодификатору, знаће сваки, који је прелиставао француске и немачке правне листове; нарочито су Французи о њему много писали, приказујући га као реткост у данашњој правној науци. Прошле године издало је тај законик у француском преводу француско министарство правде у „Collection de principaux Codes étrangers". Превод су вршила два позната француска правника Дарест и Ривиер, уз припомоћ самог кодификатора Богишића. Оба ова правника позната су нам већ са својих ранијих радова о српском и црногорском законодавству, као и о нашој *Задрузи*. Ове године пак, као што нам „Глас Црногорца" јавља, изашао је исти законик у немачком и шпанском преводу. Штампан је у Мадриду, опет у „Збирци главних страних законика" под натписом: „Codigo general de los bienes du Montenegro"; преводилац му је Густаф Ла Игнезија. У Берлину пак, издањем К. Хајмана, изашао је немачки превод са натписом: „Allgemeines Gesetzbuch für das Fürstenthum Montenegro"; преводилац је Војтјех Шек, члан великог суда у Сарајеву. И тако за не пуну годину дана ремек-дело Србиново би преведено на три страна језика!

═ Изишла је 6 свеска (за јун) *Просветнога Гласника*, службенога листа министарства просвете и црквених послова краљевине Србије. Уз службени део и записнике састанака главнога просветнога савета у овој свесци су ови чланци:

Црте из науке о језику (део II) од Симе Н. Томића, *Породица код првобитног друштва* од В. Сокољскога, критика на 5 издање I дела Туроманове *Латинске граматике* од Ђ. Малине; у „Просветном ковчежићу“ су Радована Кошутића *Писма из Петрограда* (VIII). У овом писму се говори о Н. В. Каразину, оснивацу харковскога универзитета, који је био Србин по пореклу.

═ Из „Српске Заставе“ дознајемо да је изашла из штампе историска расправа Радослава Агатоновића *Цар Симеон — Синиша Немањић*. Цена 1 дин.

═ Из Летописа књ. 171—174 оштампана је расправа Дан. А. Живаљевића „Андрија Качић Миошић словински песник“. На 8° стр. 130. Књизи је додата слика Качићева. Цена 2 дин.

═ Јављено је већ у „Стражилову“, да је Одбор Мариновићеве Задужбине одредио једногодишњу награду роману Л. Комарчића: „Кант нашега доба“. (Осим овога дела стигле су на оцену још три приповетке, један роман и један драмски спис, али су по суду критичара све слаби послови). Критичари др. М. Јовановић и др. Љ. Недић (као што се види из „Видела“ бр. 83, 84, 85, где су штампане њихове критике) хвале веома „Канта нашега доба“, први много опширније мотивујући свој суд, други врло у кратко, обазирући се на језик, имена, лица, натпис, стил; тек у другој половини с висине вели: „Поједини карактери у роману добро су обрађени“. И при крају замера понеким лицима што се „познаје не само да су с природе рађена (!) но и ко је писцу седео као модел“; а „највећа замерка“ му тиче се композиције романа, јер има управо два јунака.

═ У „Јавору“ бр. 10, 11 и 12 Јаша М. Продановић у значајном чланку *Реч, две о роману поводом „Два аманета“ Л. К. Комарчића*, стојећи на становишту сувременог реалистичког романа, оштро осуђује ово дело Комарчићево као плод „млаког и сентименталног романтизма“. Одриче писцу и „посматрачки дар“, и „фино разликовање“ и „оштру уочљивост“ и „конструктивну снагу“, и „технику“ и „природност и моралност карактера“ — једном речју све што треба да краси доброга писца. Хвала нека је нашим књижевним свезама и издавачима, ми те књиге у Н. Саду још ни видели несмо!

═ У Гласнику земаљског музеја у Босни и Херцеговини 2 књ. за ову годину има на првом месту важна расправа дра Љ. Талоција „Прилози к објашњењу извора босанске хисторије“. IV. К хисторији деспотске породице Бранковића (стр. 175—219) са 5 оригиналних докумената и неколико слика. V. Прилози к науци о Богомилству. Вредно је поредити у првој расправи неке наводе о султанији Мари са Новаковићевом расправом о „царици Мари“ у најновијој књизи Летописа (књ. 174.)

— Из нашег је листа у засебну књижицу прештампано предавање Бранислава Станојевића о госпођи Елодији Л. Мијатовићки. Уз књижицу је додан и лик госпође Мијатовићке.

═ Изашла је CXV. књ. Rada Jugoslavenske Akademije (XXXVIII књ. филологичко-хисторичког и филозофичко-јуридичког разреда) са овим садржајем: Завршетак и на крају додатак дра К. Војновића „*Судбено устројство републике дубровачке III*“; дра Ф. Рачкога „*Нутарње стање Хрватске XII стољећа. VI. 1. Обука и писменост;* В. Рожића „*Кајкавачки дијалекат у Пригорју*“ и остатак Л. Зора „*Паљетковање*“.

═ У Zeitschrift-у für die österr. Gymnasien за ову годину у 7 свесци има под бр. 78 и 79 у одељку „Programmenschau“ мало закаснели реферати на чланак *С. Милковића* „Ob uzgoju kod Grka i Rimljana“ (спљетски програм за 1890), *М. Кушара* „Чакавске особине у данашњем дубровачком дијалекту“ и „Њеке примједбе Вукову правопису“ и *Лука Зора* „Паљетковање“ (из дубровачког програма чак 1889 год.!). Писао их је J. Скет из Целовца.

□ После дуга времена ево и социјологија доби свога представника. У издању париских књижара Girard et Brière покренута је Revue internationale de Sociologie, којој је главни уредник и оснивалац René Worms. По њему социјологија има за сврху да открије друштвену јединку (l' unité sociale), друштвени атом. Revue излази један пут у два месеца, а стаје за иностранство 12 франака. Сарадници су јој први француски правници, социјолози и економисте.

□ Руски економиста А. А. Исајев штампао је у овогодишњој мајској свесци Revue d' Economie politique на стр. 427 своју студију: „Le travail en famille en Russie“, где говори о домаћој индустрији код Руса, о фабрикама, које припадају неколиким заједницама, и о пољским занатима, где се може наћи доста аналогије са радовима по нашим задругама.

□ Пре кратког времена изашло је из штампе веома занимљиво дело по балканске народе: L' intervention et la Péninsule balkanique, par J. Béchirowski.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Учитељи у Србији дигли су у Београду на Калимегдану споменик свом великом добротвору, покојном Јовану Гавриловићу. Говори се да ће се на Калимегдану месеца септембра ове године подићи још споменици и Ђури Даничићу, Ђури Јакшићу и Јосифу Панчићу.

СМЕСИЦЕ.

(Изреке једнога султана.) Султан од Јохора уједно је и књижевник; међу осталим је недавно у Лондону издао књигу с натписом „Мудрост у изрекама“. Ево неколико његових изрека: „Све, што дајеш, добијаш ти.“ — „Мудрац без дела јесте облак без кише.“ — „Ко ти преноси гласове о другима, преноси другима гласове о теби.“ — „Незналица је сам свој душманин, па како може иком другом бити пријатељ?“ — „Кокошка суседова изгледа нам гуска.“ — „Хиљада пријатеља је мало, један непријатељ је много.“ — „Ко хоће мирно да живи, мора бити глув, слеп и нем.“ — „Поклоњено сирће је слађе, него купљен мед.“ — „Најскупоценије место јесте седло брза коња, најскупоценији пријатељ јесте добра књига.“ — „Не питај птицу, одакле долеће, него шта пева.“ — „Стрпљење је кључ до радости.“

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 32.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

ГОД. VI.

У НОВОМ САДУ, 8. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

*
* *

У недоглед дањни пучина се вије
А таласи бурни дижу се и пене,
Гневно море шуми и срдито бије
О обалу стрму и жал испод мене —
И што већма пада сумрачак и тмина,
Све се већма ори из мрачних дубина...

Гликну сиви галеб и мимо ме прну,
За њим други журно са цвркутом нагли,
И далеко тамо у недоглед црну
И задњи се гласак изгуби у магли...
И под крилом мрака и вечерње сени
Опет море гневно диже се и пени.

Дуго тамо сетно блудило ми око
А лагана мисо вијала их летом — —
И свечана туга диже се високо
И уздахнух тихо у сећању светом...
Над пучином бурном ширила се тмина
И вечита песма из мрачних дубина...

20 јула 1893.

Јов. А. Дучић

ЗАПИСИ

Лепа душа то је сунце нашег тела,
Сав је живот мрачан без добријех дела.

Ако умеш чешће у друштву ћутити
Више ћеш се смејат', мање се љутити.

Не може сам себе човек претопити:
Какав је такав се моро и родити.

Озбиљни су људи лудорије сити,
С тог у сваком друштву немој пајац бити.

Може Јупитеру сав свет да се диви,
Ти не веруј чему разум се противи.

Та људи имају јаке, оштре зубе
Па често с' уједу онда кад се љубе.

Побожност, учтивост то је каткад маска
Да с' Богу и људма због користи ласка.

Што се жалиш на свет? — Он је леп и красан,
Ако си ти зао, он ти је ужасан.

Та пакосно срце боде и уједа,
Слика му је ружна: као јеж изгледа.

Кад зрелим мислима овај сав свет пређеш,
Шта се год догоди, чудити се не ћеш.

Кад те когод хвали, немој да с' радујеш,
Буди мало наглув, када грдње чујеш.

„Записи досадни макар да су кратки!"
Завите бонбоне па ће бити слатки.

Љ. П. Н.

ИЛКА

Мој је рођак живео са мном у осамљеној кући не далеко од варошице К. Био се повукао пре месец дана у ту самоћу да се одмори и отпочине, једном речи: да опорави своје ослабеле живце, како ми често говораше. Био је некада позната личност у ђачким круговима; весео, пун заноса, често чудноват, но увек пријатан и добра срца. Положивши с добрим успехом правничке испите на бечком свенаучишту, скитао се од неко доба по Далмацији, оклевајући, да ступи у службу. У осталом бијаше имућан и безбрижан, а за частима није ни из далека тежио.

— Ипак треба човек да ради, да тело и дух вежба — понављаше ми често — јер без тога ослабе живци, слабо човек пробавља, нерасположен је, дух му је мамуран.

Тај израз бијаше његова тековина те би се сваки пут весело смешио, кад би могао да га протури. Па и за време нашег заједничког боравка у поменутој кући остајаше веран свом начелу те се од јутра до мрака и душевно и телесно вежбаше. Његова скромна собица бијаше пуна сваковрсних књига, разбацаних тамо амо. У кутовима собе и покрај ниске гвоздене пећи, усијане од јутра до мрака, као да смо у сред Беча, могао си назрети гвоздене тешке кугле, сабље, пушке и сијасет других предмета, којима се одушевљава »sportsman«.

Него, и ако се мој рођак бијаше настанио у ту кућу, »да поправи своје ослабеле живце«, немојте мислити, да је Бог зна како рђаво изгледао! На против, виђао сам га често пута у Бечу блеђег, слабијег, снужденијег.

Којешта! Ја ту вас дан сравњујем а нисам вам га честито ни приказао! Дакле, де да испуним своју прву приповедачку дужност, а ако сам задоцнио, немојте ми, за Бога, замерити; та и ја сам човек, могу погрешити.

Еле, ево вам слике: Осредњег узраста и витка покрета, мало угнутих груди и не баш омашних плећа, дугачка, испружена врата и правилних црта на глави, мој рођак изгледаше потпуно симпатично и оним физијогномистама, који траже длаку у јајету. Загасита боја његова лица не допушташе често ни најсмелијем испитивачу, да опази лаку промену бледила или руменила, по којој неко некоме каже: »Данас добро — данас зло изгледаш«. Дабогме, могао је он, као и сви људи, пребледети или поруменети, али требало је то у јачој мери да буде. Лекар, који би га хтео на први поглед колико телесно толико душевно да прозре, морао би се обазрети и на његов поглед, на његове подочнице и на смех му.

Мотрио сам га често те сам по разним променама на та три места судио о његовој болести и здрављу, о његову заносу и о »мамурлуку духа«. По каткада се зеница засија, растегну се очни капци, подочнице се угну и потамне, кроз отворена се уста виде његови бели зуби. Болестан је без сумње. Но каткада опет весело ћерета, па ми приповеда разне згоде из ђачког живота; на једном се пренерази, поглед му постане проницавији и дубљи, трепавице лагано задрхћу, бледило удари у образе, али га загасита боја образа не прима те се и најрастегнутији вали бледила преливају подочницама, уснице се стопе у осмех; у томе су осмеху његови назори, у бледилу је његово стање, у погледу његова душа... До душе и његово високо чело игра важну улогу, али се боре на њему појављују често па те често и варају.

Кад се збивало ово, што сам рад да приповедим, изгледаше, како рекох, боље. Набрекле јабучице одсевају здрављем, поглед лута весело сад амо сад тамо а осмех равнодушан, као у човека, који је важно неко животно питање претурио па га више ни бригеша. Ипак на цртама његова лица, на које и ђачки живот бијаше оставио дубљи жиг него ли параграфи, назирем исте те тачке, непретресене успомене, тајне приче, дубоко, дубоко негде закопане, зачињене насладом успомене, огорчене помишљу, да се никада вратити не ће.

Веран и нераздељив друг у добровољном заточењу мог рођака бијаше красна ловачка кучка, која се звала Илка.

— За што си јој наденуо то име, тако ти Бога? — запитаћу једном мог рођака.

— Зарад успомене — одговори ми. — Причаћу ти једном ту успомену — додаде, намрштивши високо чело и уздахнувши тешко.

На том је и остало, те сам и даље стрпљиво очекивао »успомену«, не запиткујући га више; та знао сам добро, да он дрскост не мари и да ће ми »успомену« једном испричати, кад буде расположен.

Наше су собе биле на првоме спрату, доле су живели газда и газдарица, држећи отворену крчму и продајући духана, као што се то обично по Далмацији виђа. Слегале се у то полуградско а полусеоско легло сеоске вуцибатине и лоле, људи без алата и заната, судски рубачи и жандари; долазили би по каткада и трезнији људи, да у име попудбине »опале« по литрице и по коју паметну рекну, али то већ бијаше ређе. Кола, која долажаху у варошицу К. или кретаху из ње, не устављаху се скоро никада пред крчмом, из проста разлога, што је, тако рећи, била на вратима града. До душе кочијаши свртаху некако умилно своје погледе на укусни ћирилски натпис и на бочицу вина, насликану поред њега; но знајући добро, да ће им жеља остати само пуста жеља, тераху даље, угушујући своју пожуду, а шибајући неколико пута јадне коње, ни криве ни дужне.

Газдарица нам спремаше обед и вечеру свесрдно и по врло јефтину цену; што се каве и осталих оброка тиче, приправљаше их главом мој рођак, налазећи и у томе неко »вежбање«. Наомиљеније пиће бијаше нам чај, који мој рођак добиваше од неког поморског капетана. Сркасмо га с особитом насладом после вечере, претресајући сад једно сад друго питање и пушећи цигарете изврсног херцеговачког духана, који нам поменуте сеоске вуцибатине кришом продаваху, каткада, дабогме, по скупе новце. Кад бисмо се добро наћерестали, отворили бисмо прозоре, или боље: оканца, да чист ваздух уђе у собу, провели бисмо неколико минута у мојој соби и растали бисмо се око девет или најдаље десет сахата.

Једне вечери, лицем 20 јануара, газдарица бијаше донела пре, но обично, вечеру, извињујући се, да никога више у крчми нема те да жели лећи, да од студени не скапа.

— Лако је њима — рећи ће, ословивши нас у трећој особи, по обичају наших тежака — седити у врућој камари и разговарати се; али ја сам стара и немоћна, муж ми лен и тврдица, утрпуо ватру, па лега', а ја јадница да овако ћулим ка' вештица... Газде ће ме кумпатити, је ли?

Мој рођак не замери, допрати је, шта више, до врата па се врати столу.

Бијах опазио нешто чудновато: кад је стара изустила реч *вештица*, он је прождра погледом као стрела, трепавице му задрхташе, а уснице се лагано скучише, као под упливом електричне струје.

Нисам га хтео запиткивати, знајући добро, да ће, ако што има, само избити на површину и без мога утецаја. Седох дакле весело за готову совру, те прегох да се поштено одужим мишљењу, које Бечлије о нама Далматинцима стеку, кад нас каткада при богатој соври у престоници виде. И мој се рођак показа доследан у томе, те би се Илка те вечери слабо била омастила, да се случајно није нашло обилно костију у зготовљену јелу.

Вечера прође као обично те мој рођак настави воду за чај у некој машини, врло сличној на руски самовар. Него, на моје велико чудо, опажах код мога рођака постепен немир: сад отклањаше крух, тањире, вилице, ножеве око себе, сад грчевито, мал те не љутито, моташе цигарету, сад опет нестрпљиво звераше у настављену воду. Наједаред тако јако ошину јадну кучку, што бијаше тањир погазила, е мишљах: с ума је сишао. Кучка се покорно прибра, стаде умилно махати репом, приступи ближе к мени, чисто очима питајући: шта сам скривила? Мој рођак, све у жешћој нервозној трзавици, викну је опет к себи, те је љупким, скоро детињским задовољством стаде тапшати и миловати. Било је очевидно, да се покајао, што је учинио.

На пољу је била у истини студен да скапаш: дивља бура са Динаре, позната у целој Далмацији, удараше немило о мала оканца, е мишљах: све ће поломити. Њезино звиждање кроз сухо грање чињаше ми се као јаук душа покојничких, те ме и нехотице пробијаше нека далека страва. Уз то вода стаде да кључа; мој рођак напуни наше шоље, процедивши чај, те седе према мени. Пашче сито и лено пружи се покрај пећи, скупи безбрижно шапе и стаде да дрема.

*

— Илка! — отпоче наједаред мој рођак, као под неким спољашњим утиском — да, обећао сам ти ту историју, а вечерас ти је морам приповедити.

Пас се трже па дремовним и полукрвавим очима погледа господара, но видећи, да овај и даље тера, не осврћући се на њ, задрема опет.

Звонило ми је некако врло чудновато у ушима оно »морам« и водило ме до Бог зна каквих закључака.

Не усудих се, да заиштем тумачења а место одговора сркнух неколико пута чаја, савих цигарету и наслоних се да удобно слушам.

Мој рођак мирним гласом, но у непрестаној трзавици, усијаним погледом и ироничним осмехом стаде причати овако.

(Наставиће се.)

Дамјан Ђ. Омчикус

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

превео А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

XI.

ако смо седели четврт часа. Он је гледао на страну, а ја сам гледао у њега и опазио сам, како му се коса изнад чела некако особито подигла и заковрчила, а то је, по сведоџби неког војничког лечника, кроз чије је руке прошло много рањеника, увек знак јака и суха жара у мозгу... Опет ми је пало на ум, да тога човека заиста тишти тешка рука судбине и да га несу другови бадава сматрали „фаталним“ човеком. И тада сам га и ја у души осуђивао. „Сељанка!“ мишљах ја. — „А да какав си ти аристократа?!“

— Можда ме ви, Ридел, и осуђујете — поче он у један пут, као да је погађао, шта сам мислио. — Мени је самоме... врло тешко. Но шта ће бити? Шта ће бити?

Подбочи се дланом о подбрадак и стаде трискати широке и плоснате нокте својих кратких и црвених, као железо тврдих прстију.

— Моје је мишљење то, Илија Степанићу, да вам се ваља најпре уверити, да ли су вам претпоставке оправдане... Можда је ваша љубавница још жива и здрава. („Да ли да му кажем сад прави узрок онога куцања?“ врзло ми се по глави. „Не — после!“)

— Она ми није ни један пут још писала од то доба, од како смо у логору — опази Тегљев.

— То није још никакав доказ, Илија Степанићу.

Тегљев одмахну руком.

— Не! Ње за цело нема више међу живима. Она ме је звала...

Тад се у један пут врне к прозору.

— Опет неко куца!

Ја се и нехотице насмејах.

— Но, сад већ опростите, Илија Степанићу! У овај мах су у вас такови живци! Видите: свањива. За десет часака ће и сунце гранути — сад је већ четири часа — а дању нема привиђења.

Тегљев баци на мене суморан поглед и, изрекавши кроз зубе: „С Богом!“, леже на клупу и окрену се леђима према мени.

И ја легнем и, наравно, пре него што сам заспао, помислио сам, на што то смера Тегљев, шта намерава... да себи одузме живот?! Каква глупост! Каква фраза! Сам од своје воље се није оженио... одбио је... а сад да се на један пут убије за то! Нема смисла за човека! Мора бити да се пренемаже!

С тим мислима сам заспао врло јако... а кад сам се пробудио, сунце је већ високо било одскочило на небу — а Тегљева не беше у одаји.

По речима слуге му беше отишао у град.

XII.

Тај сам дан провео врло јадно и жалосно. Тегљев се није вратио ни на ручак ни на вечеру; а брата већ несам ни чекао. У вече се подигла густа магла, још већа него јуче. Легао сам доста рано. Пробудило ме куцање под прозором.

Сад је био на *мене* ред, да стрепим!

Куцање се поновило, и то јасно и јако. Устанем, отворим прозор и видим Тегљева. Огрнут кабаницом, у капи, намакнутој на очи, стојаше непомично.

— Илија Степанићу! — повичем. — Јесте л' ви? Ми вас се начекасмо. Уђите. Јесу ли врата затворена?

Тегљев одрицаше главом.

— Немам намере да уђем — рече тихо. — Хтео сам вас само замолити, да предате сутра ово писмо батериском команданту.

У тај мах ми пружи повећи завој, запечаћен са пет печата. Зачудио сам се, но опет са свим механично узмем завој. Тегљев се тога часка створи већ на сред улице.

— Стан'те! Стан'те! — викнем. — Куд ви? Та сад сте и дошли! А какво је ово писмо?

— Обећајете ли ми, да ћете га доставити по адреси? — рече Тегљев и пође још неколико корака даље.

Магла је већ била покрила контуре његова лика.

— Обећајете ли?

— Обећајем... но најпре...

Тегљев се одмаче још даље и већ поче прелазити у продужену тамну пегу.

— С Богом! — зачу му се глас. — С Богом, Ридел! Не мислите о мени зло... Не заборавите ни Семјона...

Па нестаде и те пеге.

То је било већ сувише. „О проклети фразеру!“ помислио сам. „Све само рачунаш на ефекат!“ Ипак ми је било непријатно; и нехотице ми је страх стезао груди. Бацим на се кабаницу па истрчим на улицу.

XIII.

Јест, ал' куда да идем? Магла ме захватила са свих страна. На пет, шест корачаја могло се још по нешто видети наоколо кроз њу, а даље дизаше се као зид, влажан и бео, баш као вата. Упутим се улицом кроз село, којем ту беше већ и крај: наша је кућица била претпоследња с краја, а даље се пружило пусто поље, обрасло где-где жбуњем и шипражјем; иза тог поља, на четврт врсте од сеоцета, беше брезова шумица, а кроз њу је протицала речица, која је текла мало ниже баш уза село. То сам све знао врло добро, јер сам толико пута све то видео дању; сад нисам видео ништа, и тек сам једва кроз густу маглу могао нагађати, где је земља а где тече река. На небу је стојао месец као каква бледа пега — но светлост његова баш као и прошле ноћи; он није могао одолети тамној, густој магли, него је висио изнад широког, мутног застора. Изидох у поље и стадох прислушкивати... Нигде ни гласка; тек су само по где где шљуке цвркутале.

— Тегљев! — викнем. — Илија Степанићу! Тегљев!

Глас ми се губио око мене у неповрат без одговора; изгледало је, као да га сама магла није пуштала даље.

— Тегљев! — поновим.

Нико се не одазва.

Пођем насумце напред. Два пут сам се ударио о плот, један пут сам се сурвао у јажу, а један пут у мало несам натрапао на неког сељачког коња, што је лежао на земљи...

— Тегљев! Тегљев! — викао сам.

На један пут иза мене доста близу зачух тих глас:

— Но ево ме... Шта ћете са мном?

Ја се брзо осврнем...

Преда мном је стојао Тегљев с отпуштеним рукама, без капе на глави. Лице му беше бледо, но очи му гледаху живо и оштрије, него обично... Дихао је јако и отегнуто кроз отворена уста.

— Но, хвала Богу! — кликох ја у радосну потресу и ухватих га за руке. — Хвала Богу! Већ сам био пао у очајање, хоћу ли вас наћи. Зар вас није жао тако ме плашити? Илија Степанићу! За Бога!

— Шта ћете ви са мном? — рече опет Тегљев.

— Хоћу... хоћу пре свега, да се са мном заједно вратите кући. А за тим хоћу, захтевам, захтевам од вас, као од свог друга и пријатеља, да ми одмах без околишења објасните, шта значи тај ваш поступак — и ово писмо за пуковника? Да се није у Петрограду с вама десило што из ненада?

— У Петрограду сам нашао баш оно, што сам очекивао — одговори Тегљев, не макнувши се с места.

— То јест... Хоћете да кажете... Вашу познаницу... ону Машу...

— Одузела је себи живот — прихвати Тегљев брзо и као са неком злоћом. — Трећи дан су је сахранили. Није ми оставила никаква писма. Отровала се.

Тегљев је брзо и одрешито изговарао ове страшне речи — а сам је стојао непомично као камен.

Ја пљеснух рукама.

— Та ваљда није? Да страшне несреће! Ваше се пророчанство испунило... То је грозно!

У смућености ућутах. Тегљев мирно и као свечано скрсти руке.

— Но ипак — започнем ја — што ми стојимо овде? Хајд'мо кући!

— Хајд'мо — рече Тегљев. — Но како ћемо наћи пут кроз ту маглу?

— У нашој соби гори на прозору свећа: ње ћемо се држати.

— Хајд'мо!

— Хајдете ви напред — одврати Тегљев. — Ја ћу за вама.

Упутисмо се. Ишли смо пет часака, а наш путевођа — свећа наша још се не указа; најзад и она засветли пред нама у две црвене тачке. Тегљев је мирно ишао за мном. Ја сам једва чекао, да што пре дођемо кући, те да дознам све потанко о његову несрећном путу у Петроград. Поражен оним,

што ми је рекао, као у неком покајању и сујеверном страху несам ни дочекао да уђемо у собу, него сам му казао, да сам јучерашње куцање ја узроковао... па како је трагичну последицу повукла за собом та шала! Тегљев је само то опазио, да ја у томе несам имао никаква удела, да је моју руку руководило са свим нешто друго, и то само, вели, доказује, како га мало познајем. Глас му је био чудновато тајанствен и подједнак, гласно је зајечао баш поред уха ми.

— Али ћете ме познати — додаде он — Видео сам, како сте се јуче насмејали, кад са̂м споменуо о сили вољиној... Познаћете ме и сећаћете се мојих речи.

Пред нама се указа махом кроз маглу прва кућица сеоска као какво тамно чудовиште... помоли се одмах и друга, наша кућица и залаја моја вижља, по свој прилици чувши мој глас.

Закуцам на прозор.

— Семјоне! — викнем слугу Тегљевљева. — Еј, Семјоне! Отвори брзо врата!

Врата шкрипнуше и отворише се; Семјон се помоли на прагу.

— Изволите, Илија Степанићу! — рекох ја и окренем се...

Јест, Илије Степанића већ не беше за мном. Нестало Тегљева, као да је пропао у земљу.

Уђем у собу, сав збуњен од чуда.

XIV.

Љутио сам се на Тегљева, љутио сам се и на сама себе, и то је изменило у мени ону изненађеност, која је с почетка овладала мноме.

— Твој је господин полудео! — осврнем се к Семјону. — И те како је полудео! Одјурио је у Петроград, вратио се, и сад све зазире и бежи! Ухватио сам га и до врата довео — и, гле, у један пут га нема! Опет утекао! Такове ноћи не бити код куће! Нашао је, кад ће се шетати!

„Само за што сам га пустио из руку?!" укоравао сам са̂м себе.

Семјон је ћутећи гледао у мене, као да се спремао, да ми нешто каже, но, по обичају тадањих слугу, само се мало проврпољио на месту.

— У колико је часова отишао у град? — запитам оштро.

— У шест часова у јутру.

— Па како? Је л' изгледао забринут и тужан?

Семјон се опет проврпољи.

— Наш је господин паметан... паметан — поче он. — Ко ће њега схватити? Кад се спремао у град, заповедио је, да му дам нови мундир, и обукао се и сав се увио.

— Како се увио?

— Увио косу. Па сам им спремио и штипалице.

То заиста несам очекивао.

— Је л' ти позната каква госпођица — запитам Семјона — пријатељица Илије Степанића, име јој је Маша?

— Како не би знали за Марију Ањемподистовну? Лепа девојка.

— Твој је господин заљубљен у ту Марију... но, па шта је даље?

Семјон уздахне.

— Због те ће, због ње, због те ће госпођице и пропасти Илија Степанић. Та они су у њу заљубљени страсно, али се на женидбу никако не решавају, а жао му је одбити. То би била малодушност. Они је врло љубе.

— Шта? Она је доста лепа? — упитам га радознало.

Семјон ме погледа озбиљно.

— Само господа љубе таково шта.

— А по твом укусу?

— За нас... ми у томе не можемо ништа... никако.

— А што?

— Телом смо гадни.

— Кад би она умрла — почнем ја из нова — мислиш ли ти, да не би Илија Степанић њу преживео?

Семјон опет уздахне.

— То ми не смемо казати. Ствар је господска, а само је наш господин — паметан!

Узмем са стола велико и подебело писмо, што ми га је дао Тегљев, и станем га превртати у руци... Адреса је била на име „Његовог Високородија, господина батериског команданта, пуковника и кавалира", са означењем имена, очинства и породице — врло читко и јасно написана. У горњем крају завоја беше написано: „*журно*", два пут подвучено.

— Слушај, Семјоне — почнем ја. — Ја се бојим за твог господина. Изгледа, као да му се не врзу по глави најбоље мисли. Мораћемо га одмах, без оклевања, потражити.

— Добро — одговори Семјон.

— Истина, на пољу је така магла, да се на два метра не може ништа видети; али све једно, морамо покушати. Узећемо сваки по светиљку, а на сваком прозору ћемо зажећи по једну свећу — за сваки случај.

— Добро, разумем — рече Семјон, запали светиљке и свеће те се кренемо.

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

После бурне ноћи освану тако погодан јесењи дан, који има све пролетње чари. С благим раним поветарцем продираше ту животворни мирис пољски и шумски. После загушљиве собње атмосфере, где спаваху пијани витезови, после тих мрачних подземних јама, које заудараху на плесниву трулеж, изгледаше тај ходник као чудесан прелаз у други свет, камо никада не допираше звекет оружја, ни одјеци клетава и хуљења пијаних уста, ни задах крви Кроз оне широке отворе у зидовима видело се, како се мења, у јесенске боје, зеленило дрвета и ледине... сунчани зраци расипаху се као дуга у капљама јучерање кише, што но их упијаћу. А тај свет, пун боја, светлости и ваздуха, оживљаваше цвркут и врева птица, пробуђених из сна, које се слободно лепршаху по грању.

Борковиц стајаше подуго, гледајући преда се. Упијао је пуним грудима чист, мирисан ваздух, и очи му добијаху други израз. Гаснули у њима плави блесци гнева и озарила их са свим друкчија светлост, као одсев оних сунчаних, благих блесака. Пређе руком по челу и лицу, као да хтеде збрисати с њих трагове ужасне ноћи. Поправи раскопчан, одрпан кафтан, одахну још једном и пође даље. Али сада ступаше полахко, пажљиво, да не поплаши те чаробне тишине.

На крају ходника, на вратима, која иђаху у собу Винчеве ћерке, указа се Агата. Одело јој беше сеоско, платнено, ноге босе. Испод бела покривала, које јој увијаше читав врат и главу, извириваше наборано, увело лице, које гледаше очима, пунима туге. Уочивши војводу trже се и устукну од страха. Али се одмах ниско поклони главом.

— Добро дошли! — рече. Глас брујаше сухо, безвучно.

Војвода јој живо прискочи.

— Како је код вас?... Како Марта?... — запита немирно.

— Још почива... — одговори Агата — здрава је.

— Јеси л' ју добро чувала? — питаше даље Маћко.

Жена подиже руке у вис.

— А ко би ју боље чувао од мене! — повиче, — која сам ју од малена одљуљала на својим рукама... Јадно сироче!

— Не зови је тако! — прекиде живо војвода... — Није она сироче, није сироче! ја хоћу да јој будем отац, заштитник и... све...

Агата тихо уздахну и заћута.

— Није питала за мене? — започне опет за час Маћко.

— А за кога ће да пита? — одговори жена извијајући, — никога на свету нема осим вас... њена родбина...

— Ћути! — крикну жестоко војвода.

Агата се trже поплашена.

— Не спомињи никада о њеној родбини... — додаде Маћко, савлађујући се — Марта нема другога рода осим мене, и мене треба да воли... А да јој ниси ти шта говорила? — запита наједаред, испитујући јој обличје пламенитим погледом.

— Никада!... — одговори Агата. — Често ме жељно запиткује, јер то већ није дете, ни младо девојче, него девојка на сав мах... Време је да...

— Ћути! ћути! ни речи! — плану опет војвода. — Успита ли за свет... за друге људе... за своју родбину... ћути! Разумеш? ни речи! Ради спаса, ради живота њена и твога... ни речи!...

Говораше пригушеним гласом, који се, с хркањем, извијаше из груди.

Агата стајаше оборене главе, ћутећи. А војвода нестрпљиво trже врата.

— Још спава, и — шапну Агата, стојећи на вратима, као да му том речју и покретом хтеде бранити улаз.

Али Маћко ју отисну гневно, отвори врата и уђе. На прагу застаде, зверајући око себе...

Ни у краљевској соби не беше таких красота, каке беху ту нагомилане. Високи зидови са свим застрти богатим завесама, тешким свиленим материјама; по земљи разастрти узорити сагови и звериньске коже; а около различит намештај, богат, кипови ливени од туча, па и од злата, тако исто велике плоче, као штитови са ликом Мркога Вука међу јеленским роговима, којима беху притврђени набори оних завеса и свилених материја. А све то одсјајиваше сада у сунчаном блеску и изгледаше као чаробан стан раскоши... У дну голема завеса, скупоцена, скриваше улаз у другу собу.

Борковиц уђе и осврну се.

— На поље! — рече кратко Агати, која га праћаше.

И остаде сам у тој гизди и блештавој сјајности.

Савлада га непојамна узрујаност, које не могаше да обузда. Ноге му клецаху, лице побледи, а уста

дрхтаху као у грозници. Опираше се оберучке о зид, идући полахко, кораком без одјека, по меким саговима. Привукао се тако до оне велике завесе, подигао ју наглим покретом и нестаде га за њом...

У Мартиној соби беше мрак. Кроз заслоњене прозоре пробијаше местимице трака светлости, падаше на земљу, покривену саговима, и одбијаше се блештаво на златотканицама и кадиви, којима беше украшена ниска, у дну намештена постеља.

Борковиц се наслони на зид, отвори уста и гуташе ваздух, тешко предишући. Срце му лупаше у грудима, као млат, широким дланом отираше зној с чела а напрегнутим погледом труђаше се да пробије таму и да види оно, што је страшћу наслућивао. И око се полахко навикавало на окôни мрак и опажало јасно на постељи прилику спаваћиве девојке.

Покривена лахким, свиленим покривачем, спаваше ћерка Винчева. Читаво лице, врат и пуне, округле руке беху откривене. Дуга, бујна, расплетена коса разбацана беше у нереду и у златнии витицама падаше до краја постеље, скупа с једном руком, која је рахат висила. Друга рука, јака као саливена, подигнута горе, пресомитила се више глаткога, белога чела, разгаљенога у мирну сну. Полуотворена уста беху чисто насмејана... снажне, једре груди одисаху умерено, показујући се очима Маћковим без икака заслона, у свој лепоти својих убавих облика... Борковиц упро страстан, ватрен поглед у ту дивну женску... Читава му прилика отимаше се напред, сагибаше се, а најпосле се спусти на колена.

Пригушујући дах у стешњеним грудима, слушајући разговетно сваки удар срца, које је немирно куцало, пузио је војвода на коленима по земљи и допузио до постеље... Дрхташе грчевито, час пружаше руке, час их трзаше. А погледом, који сипаше варнице, обухватио читаву прилику Мартину, прелазио је тим погледом по отвореним устима, по откривеним грудима и врату, а најзад прислони испечене усне на свилен покривач и удисаше, с раскошношћу, у себе његов мирис. Опијао се њиме, као пићем... Слушао је дисање спаваћиве девојке, гледао на њу и дрхтао...

— Мораш бити моја! — шапуташе... — пружићу руке, зграбити... загрлити... уста, душу спалити пољупцем!... Марто!...

И био би се устрмио на њу...

Ал' у то му паде поглед на њено бело чело, око кога се дизаху светлија пасма косе, као светитељска светлост... У сред тих светлих пасама, на левој слепоочници, опази око Борковичево крваво знамење... малену, округлу повезу, по среди завезану... грб Наленча!

Војвода се стресе и ђипи с колена. Страсни огањ стаде гаснути у његовим очима, на које се стаде навлачити облачна магла. Усне се грчевито стиснуше.

— Ђаволски знак! — прогунђа кроз зубе... — Винчева ћерка... а ја ју волим... ужасна освета!

Крвави труп Винчев изиде му опет пред очи.

— Први твој злочин! — шапуташе му неки глас у души — па како ћеш сада да милујеш ћерку убијенога?...

— Она не зна и никада не ће дознати — одговараше мисао војводина, бранећи се. — За то сам ју отхранио, окружио краљевском сјајношћу... добро јој је ту, као у рају... Сломићу једном ту силу, која стаје међу мене и њу... Даље, утваро!... Како је лепа!...

Усплamтеше новим огњем очи војводине и упише се страсно у прилику Мартину. Она удиљ спаваше, али, као први освитак на небу пред зору, тако се и на том обличју, још сану, одбијаху већ блесци мисли у пробуђењу... Мицаху се уста, трептаху веђе, обрве се на челу скупљаху, а груди одисаху јаче, таласајући се... Марта подиже спуштену руку, испружи ју и, не отварајући очију, протегну читаво своје тело, које се, под мехким покривачем, лахко угибаше, истичући девичанске облике.

Борковиц се мимовољно трже од постеље, једним кораком прескочи простор, који га дељаше од улаза и ишчезну за завесом. Претрча трком прву собу и, не гледајући на Агату, која немирно чекаше на вратих, рече нагло:

— Иди к њој... буди се!...

За тим довикну:

— Реци јој, да сам се вратио, да сам јој донео дивне дарове... нека ме чека... за час ћу се вратити.

И отрча.

Агата погледа за њим с мржњом и одвратношћу.

— Боже дај, па те пакао што пре прогутао! — шапну. — Дарови твоји на крв заударају... Знам ја, шта ти хоћеш... али не ћеш успети!... не ћеш успети! Ваља утећи... Пре ћемо обе погинути, него што ће бити, како ти желиш!...

И уђе у собу.

У часу, кад је војвода клечао код Мартине постеље, снио јој се витез Јанко, лепши него икада, сав озарен, радостан, па ју зове к себи. И Марта, смешкајући се, лећаше к њему, испруживши беле руке. Ал' наједаред ју бреме неко притиште и не даде јој да узлети... Диже се шум силовите буре, тешки облак заслони јасну прилику витежеву. Неодољива нека снага, силна, привлачаше ју к себи, а

страстан, пригушен глас, који одјекиваше у њеној души, глас грознога господара, викаше јој:

— Марто! Марто!

Осети близу себе војводу. Претрну и пробуди се, обзирући се бојажљиво око себе. Не беше никога... само тешка завеса, која покриваше врата, лелујаше се, као од ћува ветрена...

Ђипи Марта на ноге, притрча прозору, одслони га, па се загледа часком у дивно јутро. Тешке се мисли разлетише, неко уздање уђе у срце, скупа са успоменом на данашњи сан. Можда се војвода не ће тако брзо вратити... можда се витез-краљевић појави данас и она с Агатом к њему похита — утече!

Стајаше тако замишљена на том прозору — вита, бела, покривена само белим рухом, испод кога се разговетно цртаху чаробни облици њена тела. Развила се она сада у дивну женску, пуну снаге, а уједно таке дражи, која привлачи и подјармљује. Потресала је главом и рукама забацивала увојке косе, боје растопљеног у огњу злата, који, на челу и са стране светлији, одсјајиваху у том часу, као ауреола у сунчаном блеску; на тај се блесак развукла уста њена у осмеху, у њему се купало сада бело јој тело. Томе сунцу, које ту само крадом завири преко висока зида, иза те шуме, која свет сакрива, на широки простор она мора утећи по што по то!...

Неки шум се зачу на вратима. Уђе Агата.

— Мајко! — повиче Марта, спазивши ју — мајко! — понови, јер тако ју зваше увек, кад беху саме, у наточ забрани војводиној — данас ћемо утећи изван зидова... иза шуме, у свет!

Ту последњу реч изговараше увек с дивним заносом. Осећало се у брујању њена гласа, да се у тој једној речи, којој не могаше потпуно ни разумети права значења, садрже све живе жеље, сви снови њене душе.

Стара дадиља задрхта. Отојич је и сама изговорила реч: бегство... али у Мартиним устима забруја јој она као смртна пресуда. Осећала је преку потребу спаса, а никако не имађаше снаге, да изврши намеру.

— Утећи ћемо, Агато! — понови Марта, приближујући се дадиљи — утећи ћемо... обећала си! Је ли тако?

И стаде пред њу с питањем на отвореним устима, с молбом у озареном погледу.

— Војвода се вратио... — промрмља стара, гледајући намрштено у земљу.

— Вратио! — понови полугласно Марта.

Скупише се обрве над тамним очима, стиснуше се уста. Израз боне обмане и разочарања пређе по смућеном јој, наједаред, лицу.

— Доћи ће амо за који час — одазва се часом Агата — и донеће нове дарове...

Марта ништа не одговори. Окренула се прозору, спустила руке и загледала се тужним очима у даљину.

Агата притрча и загрли ју.

— Не жалости се, краљице моја! — рече нежно, гладећи јој злаћану косу тврдом, храпавом руком. — Не жалости се, доћи ће време!

— Али када? када? — прекиде Марта, отимајући се из њена загрљаја и гледајући ју готово гневним погледом. — Сваки се дан започиње једном надом и завршује се увек једном те истом обманом... Недобра Агато!...

— Ја бих ти небо привукла! — одговори дадиља са сузама у гласу — али, шта ја могу, осим плакати, а и суза већ нестаје.

Марта се брзо окрете њој и, савијајући јој руке око врата, нежно ју загрли.

Агата стаде гласно јецати.

— Бедна си ти, краљице моја, голубице сјајна! јадно сироче! — јечаше у јецању.

Марта белом руком отираше сузе, које се сливаху низ смежурано лице дадиљино.

— Не плачи! — говораше — јер ми је још теже... Црна ме чежња мори, за чим? не знам ни сама... ваљда за оним, што сам видела у сну...

Скиде руке с Агатина врата и опет тужним погледом погледа у даљину, у зрачну просторију, која се виђаше кроз прозор.

— Добро ми је ту — шапну, као сама себи — а ипак... тако ми је загушљиво, тако тесно, така ме жалост обузима, да бих оставила све... све... и отишла, куда? не знам ни сама, само бих отишла одавде, изван тих зидова, који ми сакривају свет... Од кад сам с тобом изишла један пун изван њих...

— Тихо! — прекиде престрашена Агата — тихо! да чује војвода!...

Марта се наједаред исправи читавим телом. Из тужних јој, готово сузних очију стрељао је блесак, уста се охоло напрћише. Потресе главом и нестрпљивом руком забаци златан прамен косе, који јој падаше на чело.

— Војвода! — понови, — а за што да га се ја бојим? Назива се мојим родитељем, а не господарем... а ја нисам робиња! Та свакоме је слузи његову просто ићи, куда му је воља. За што би мене за увек затварао у тим зидинама?... Казаћу му то данас, када дође! нека ми да слободу!...

Агата полети к њој.

— Краљице моја! — викну. — Не говори ти ништа... ни речи! Несрећу ћеш навући... несрећу!

Марта одгурну сада стару дадиљу.

— Не говори ти мени — рече, — ако ме милујеш... Запушаваш ми уста, а за што? Бојиш га се, ја га се више не бојим... Мора учинити, што га будем молила...

— А шта хоћеш да га молиш? једва измуца Агата.

— Да ме пусти одавде! — повиче Марта с пламеном у оку.

Усне јој дрхтаху, а ноздрве се сваки час надимаху; по лицу изби румен.

— Мора то учинити! — понови. — Ја нисам робиња! А мени се чини, као да сам ту у затвору! Завидим птици, која слободно лети... завидим црвима, који слободно гмижу, а ви мене држите у затвору... за што?

— Зар те ја држим, миловање моје! — зајеца Агата, кршећи руке.

— Ти и он! и сви! — крикну Марта. — А зар ја знам ко?... Видим само стражаре око себе, који не говоре речи, или говоре језиком, који ја не разумем. Осим твога гласа и војводина, другога не чујем... осим тога света, што је у тим зидинама, другога не познајем... А хоћу да га познам! хоћу да видим! желим!

— Хоћеш смрти моје! — јекну Агата.

Тај очајни крик текну Марту; приближивши се дадиљи, загрли ју опет око врата.

— Не говори тако! — одазва се боно. — Ја нећу, да ме оставиш... С тобом ми је најбоље...

И спуштајући главу на Агатино раме, гледаше разнежено у уплакане јој очи.

— А ипак... — говораше даље полугласно — та глуха тишина около... дуги, дуги дани у том замку, међу тим зидинама и стражарима, несносне су муке за мене!... Често се ноћу будим и осећам, како ми крв гори у жилама... у глави ми се мути... Нећу дуже ту да останем! Као она птица, коју сам уловила једном зими и затворила у тој соби, а која је дихала, као ја, немирно и лупала собом на смрт о зидове, погинућу, ако ме не пустите!...

— Краљице моја! једино миловање! — зајеча опет Агата, — умири се... чекај! Одвешћу те, куда хоћеш, само чекај! Војвода ће отићи, а онда...

Засветлише се очи Мартине.

— Онда ћемо утећи... добро! — повиче.

— Само с војводом буди пажљива... не говори ни речи!

— Не ћу.

Пришла је прозору, одахнула дубоко и опет се загледала у даљину замишљеним оком.

— Данас... — одазва се за час, пружајући руке — данас га видех у сну тако јасно, као тамо, пре, на јави...

— Кога? — изусти Агата са страхом у гласу.

— Свога сјајнога витеза! — одговори Марта. Видех га... смешкао се на ме, пружао руке... Не задржасте ме... ја одох к њему... морам да идем!

— Дете... дете! — ублажаваше Агата, грлећи опет Марту, — то беше сан или привиђење... Кога си ти ту могла видети?... Заборави! Морао је то бити један међу стражарима, који ти се причинио у раној магли, као леп витез...

— Не! не! — прекиде одлучно Марта. — Не беше он таки, као ти, што их ту виђам... Диван беше и леп... Тражићу га, кад одавде умакнем... Морам га наћи! Војводи нећу ништа говорити... али ти држи реч... утећи ћемо!

Агата не имађаше више каде да одговори на то питање.

Настаде трка и узбуна на ходнику.

(Наставиће се)

ПОУКА

МОЗАК У ЖИВОТИЊА

Аристотел је држао, да човек има најтежи мозак међу свима животињама, кад му се тежина упореди са осталим телом. Што је Аристотел рекао, дуго је остало и тек једва се дознаде, да то не стоји. Но од то доба је тек тешко било наћи и одредити, у каквој је вези тежина мозга са душевним способностима у појединих људи. Човек зацело заузима прво место међу свима кичмењацима, но ипак има великих животиња, код којих је мозак, кад се просто на кантару мери, тежи од људскога а кад се мозак човечји упореди са телесном тежином му, онда је мозак његов заостао не само иза мозгова многих мањих сисаваца него и иза мозгова многих птица певачица. Па и код самих људи при упоређивању није се слагала тежина у мозга и тежина у тела: у опште се држи, да су мушки просеком душевно способнији него женске и у мушкога је мозак на кантару тежи од женскога

мозга, али, кад се мозак и једнога и другога упореди са тежином у телесах им, онда је мозак у женскога просеком тежи.

Тежина мозга зависи сигурно код сваке животиње од два фактора: од тога, колико је велико тело у ње, и од тога, какве су и колике су душевне способности. Ако су две животиње душевно отприлике једнако развијене а телесно су јако неједнаке, свагда је у веће и мозак тежи, ако се не узме на око тежина у тела им. Ако су две животиње једнако тешке а јако неједнако развијене у мозгу, увек је развијенија животиња тежега мозга.

Кад су животиње душевно на једнаку степену, њихов мозак не добија и не губи у тежини тако, да тежина у мозга износи свагда исти део од тежине у тела, већ мање животиње имају тежи мозак. Ово је од толике вредности, да многе животиње, поређане по тежини у мозга, ако се она упореди са тежином у тела им, нису и развијеније, ако им је мозак тежи: већином код мањих животиња боље излази него код већих. Ево неких примера:

У ситнога миша (Spitzmaus) је тежина у мозга двадесет и трећи део од тежине у тела, у човека тридесет и пети део, у пољског миша седамдесет и пети део, у зеца двеста двадесети део, у делфина четиристотинити део, у слона петстотинити део, у гренландског кита петнаестхиљадити део; — између птица наводимо: у модре сенице шеснаести део, у ласте сеоске двадесет и други део, у стрнадице тридесет и други део, у барске совуљаге педесет и први део, у крагуја седамдесет и други део, у јаребице сто и осамдесети део, у фазана две сто и седамдесети део, у ноја хиљаду и две стотинити део.

Видимо дакле, да код мањих животиња мозак чини већи део од тежине тела или другим речма речено: код мањих животиња на грам тела им долази више мозга него код већих.

Па како да се то протумачи, како да се то разуме? Зацело ће јасно бити ово, ако се узме на ум, да мозак не врши само душевне функције него има дужности да обавља и код промене у материји телесној, дакле да одговара и чисто соматичним сврхама.

Промене у материји тим су јаче, што је тело у животиње мање: код мање животиње срце брже куца, мања животиња брже дише, брже храну вари, чешће је гладна него већа. Ово опет долази отуда, што су мање животиње саразмерно веће површине.

Да ово боље протумачимо, узећемо пример врло прост: нека су два животињска тела потпуно истих особина и истога облика и то коцкастога, дакле као у геометрији. У једне коцке је сеченица, рецимо, један метар а у друге два метра, те је тако површина у прве шест квадратних метара а у друге двадесет и четири; тело у једне животиње захвата простор од једног кубног метра а у друге опет осам. По томе дакле долазило би код мање животиње шест квадратних метара на метар запремине а код веће само три, а штогод је већа површина, тиме тело више топлоте издаје, те је по томе и живља измена у материји.

Ако сад узмемо, да ће мозак, вршећи соматичне функције, бити већи са јачом изменом у материји, дакле са већом површином у тела, то се површине у тих тела односе као трећи корени из квадрата запремине. Како пак са маленом погрешком смемо место запремине узети код животиња тежину, то се да рећи, да се површине односе као трећи корени из квадрата тежине.

Исто тако треба да се односи и мозак у своме раду, ако врши само соматичне функције; искажемо ли пак рад мозга у његовој тежини, то треба да се тако односе тежине у мозгова код обе животиње.

Нашли смо дакле, како се морају односити тежине у мозака код животиња, ако узмемо на ум само соматичне функције мозгове а душевне испустимо. Пођимо сад мало даље. Кад се прорачуна трећи корен из квадрата тежине, добићемо, да треба ту тежину потенцовати бројем 0.666.... Знамо ли дакле у опште тежину тела разних животиња, треба нам само ту тежину дићи на степен 0·666... па да нађемо, како се односити морају тежине мозгова у тих животиња; разуме се, душевне особине не смемо имати на уму. Дакле број 0·666.... игра улогу у соматичним функцијама, с тога га и назива Снел соматичним експонентом.

Узмемо ли, да и душевне способности утечу на тежину у мозга код животиње, то се мора број 0·666.... свакојако још неким бројем помножити, који ће показивати, како тежина мозга од тих способности зависи. Овај број зове Снел психичан фактор.

Кад се све то добро промотри а уз то се сетимо, да рад, који има измена у материји да изврши, не зависи само од површине него и од масе у животињскога тела, онда излази, да соматичан експоненат не може баш бити 0.666.... но да мора по свој прилици већи бити а особито због тога, што тежина у мозга не мора расти потпуно са радом, који мозак обави.

Код животиња топле крви измена у материји равна се готово свуда по истим захтевима, с тога ће код таких животиња соматичан експоненат бити

скоро свуда једнак, догод имамо посла са одраслим животињама. Да га нађемо, требало би да знамо, колико су тешке две животиње, које су душевно једнако развијене а по величини јако различите но да су сличнога облика, уз то би нам морала бити позната и тежина у мозга.

Па ипак није то тако просто, како изгледа, јер у истини нема две животиње геометриски сличне а врло неједнако велике а друго душевне особине разних животиња не можемо никад тако измерити, да казати смемо, е су математички једнаке. Никако се даље не смемо позивати ни на бројеве у појединим примерима, већ се морају узети бројеви просеком, да би се дошло до што тачнијих резултата, јер код сваке врсте животиња мења се сразмера час јаче час слабије па и код једне и исте животиње није та сразмера непромењива: она се мења према томе, чиме се животиња храни и како је сита. Чак се рећи сме, да друге погрешке према овима, које се никад уклонити не могу, и нису погрешке и да бисмо по њима све животиње вреле крви могли узети да су сличне.

Да бисмо животиње по психичноме фактору средити могли па да ред не буде неред, као што је то, кад се упоређују животиње по тежини мозга, било само на кантару било са погледом на тежину у тела њихова — треба много и тачно истраживати на сваковрсним животињама.

Тек свестраним, многим и тачним испитивањима могу се наћи душевне особине. Особито се мора истаћи, да треба узети само потпуно развијене животиње, уз то не смеју бити сувише масне нити болешћу измршавеле. Баш бог овога је тешко испитивати људске лешине. Храњене и гојене животиње не треба узимати; у опште домаће животиње нису поуздане. Како је ово несигурно, ево примера: један испитивач (Leuret) нашао је код једне гуске, да је мозак четири стотине шездесет и седми део од тежине у тела јој а код друге тек три хиљаде и шестстотинити.

Ма да се до данас овим захтевима није могло доста учинити, ипак је Ото Снел много рачунао по истраживањима од Лерета (Leuret) и дошао је тим путем до неких резултата, који су, по њему, таки, да можемо бити задовољни.

Соматичан експоненат је за све животиње вреле крви близу 0·68. Ако узмемо овај број за соматичан експоненат, онда ће психичан фактор бити код мушкога 0·87441, просеком од испитаних 559 лешина; код женске 0·86557, просеком од испитаних 347 женских лешина; код саји (мајмуна) 0·4258; код гибона (мајмуна) 0·30062; код слона 0·21564; код делфина 0·20538; код веверице 0·11676; код ситног миша 0·061322; код зеца 0·059597; код пољског миша 0·045576; код гренландског кита 0·012671; — међу птицама наводимо: код гаврана је психичан фактор 0·16769; код модре сенице 0·12998; код барске совуљаге 0·12606; код сеоске ласте 0·10384; код стрнадице 0·0926; код крагуја 0·07791; код јаребице 0·037563; код фазана 0·03427.

Психичан фактор код човека потпуно одговара ономе, што и очекујемо, јер човек надмаша све животиње; мушки је уз то у неколико савршенији од женскога, но свакојако се мења, те по томе не би тешко било наћи, где би психичан фактор код женских већи био него код мушких; исто тако дало би се обрнуто и то наћи, да је у мушкога мозак упоређено са телом већи него у женскога. Ово би се особито догодило онда, кад бисмо просеком узели из мало примера.

Пада у очи, да је психичан фактор код мајмуна гибона мањи но код других испитаних мајмуна, ма да је гибон човеку најближи. Лере је мало пазио, да ли су животиње, које је испитивао, израсле или не. Уз то морамо знати, да је гибон у опште од многих мајмуна слабо жив, па то мора бити да се опажа и у тежини мозга. Код неких несташних животиња, као код веверице, приличан је психички фактор, ма да је животиња слабо развијена; то долази зацело од велике подлоге у мозга.

Не би рђаво било, кад би се при испитивању пазило баш на везу међу појединим деловима у мозгу. Но то је врло тешко.

Мале животиње губе ветрењем за време мерења толико воде, да јако буни резултате. Мозак у ситнога миша изгубио је за по сата 8 процената од првашње тежине, јер је пала са 0·125 грама на 0·115 грама; мозак у кртине био је тежак, док је цео мерен, 1·037 грама, а кад су га на три главна дела оделили, па за себе измерили, био је тежак тек 0·999 грама, изгубио је дакле ветрењем за време мерења 0·038 грама а то је 3·7 процената. Због тога је баш и морао Снел испитивати само целе мозгове.

Поред овога треба да се има на уму и то, што мали мозак има саразмерно већу површину, дакле и више места за сиву покожицу него велик мозак. С тим је у вези и то, што велике животиње у опште имају више бразда на половинама мożданим него мале.

Снел завршује свој чланак тиме, што каже, да се тек многим истраживањем и многим материјалом даду овака питања потпуно решити, но он се не нада, да ће то због времена моћи решити, с тога

је и изнео резултате својих досадањих испитивања у томе правцу.

По целоме би ово био до сад крај:

Тело много више својом површином утече на тежину мозга него запремином. Да се овај утецај истисне, те да само душевне способности из тежине мозга читати можемо, мора се узети, да мозак зависи од производа два фактора, од којих један расти и опада са душевним способностима, и то је психичан фактор, а други се фактор добије, кад се тежина у тела потенцује бројем неким — са соматичним експонентом; овај је код кичмењака топле крви близу 0·68. Уреде ли се животиње по психичноме фактору, добијамо ред, који почиње са најобдаренијим животињама па постепено се спушта све на необдареније животиње.

По Отону Снелу

С. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОКСИМ НОВИЋ ОТОЧАНИН

(ПРИЛИКОМ ДВАДЕСЕТПЕТГОДИШЊИЦЕ ОД СМРТИ МУ)

азни су узроци утецали, да се у Срба све до данашњих дана одржао неснички дух. Политичке неприлике, које са доласка Турака задесише балканске народе, снага њихових предања и обичаја, живот им у велике објашњују постанак и развитак српских јуначких песама. Ова појезија од увек је била а и сад је још у облику усмених предања, која се у садашњем добу просвете доста брзо гасе.*) С тога је и било крајње време, да се нађе духовит и вешт човек, који би верно прибележио и покупио ове народне умотворине, које су »производ српске народне музе, најдуховитије међу народним музама модерне Европе«. И тај се човек на послетку јави у лицу Вука Караџића. Осим услуге, коју је Вук учинио српском народу, Вук је стекао славу, што је био »један од главних радника на покрету, који је обухватио целу Европу и гонио све народе, да сабирају и у облику народне књижевности приказују првобитне, некада презрене споменике своје мисли и свога језика — народне умотворине, песме, приповетке, пословице итд.«

Множина и распрострањеност српских народних умотворина најочитије се види баш код Вука. Млад човек издаје 1814 године, не народне умотворине српске, него само песме, и то оне, које он неје скупљао, него оне, које је »запамтио, када је још овце и козе чувао«, а морамо узети, да их је доста заборавио, као што вели, да је »онда имао различнога рода пјесана, пет пута више а десет јасније него сад« (кад их је издавао г. 1814).

Бистро око Вуково увиде одмах, да је кратки човечји живот врло мален, да би се могле све наше умотворине скупити, јер вели: »Кад сам ја у мјесту рођења оволико пјесана чуо, и без никакова намјерења запамтио; то је наравно, кад би се тко потрудио да би могао сабрати велику књигу«; за то се он доцније обрати својим пријатељима и познаницима, молећи их да настоје, да што скупе. Али од свију тих помагача Вукових истиче се *Јоксим Новић*, који је својим радом око скупљања народних песама готово тако исто знаменит и тако исто заслужио хвалу српског народа, као и Вук.

Јоксим Илић пл. *Новић Оточанин* родио се на Благовести 1807 године у Лици у оточкој жупанији у Врховинама. Отац му се звао Илија, а био је официр, и због јунаштва, које је показао борећи се против Француза, добије племићство и постане потпуковник. Доцније се пресели у Срем. Јоксим је ишао у школу у Сремским Карловцима, философију је слушао у Јени и Хали и ту је са славним Коларом друговао; мађарска права је слушао у Шарош-Патаку а немачка у Бечу.

Учећи се у Бечу, становао је код славног научника Копитара. У исто време бавио се и Вук издавањем народних песама, те му је Јоксим много помагао у избору а и у попуњавању и пречишћавању језика, јер је Јоксим познавао још онда добро народне песме, јер је одрастао и он на врелу српских народних песама а и доцније у Срему беху му очиној

*) Овако од прилике тумачи научник француски а велики пријатељ српског народа, Огист Донон, постанак и развитак српских јуначких песама, од којих је он добар део превео.

кући мили и свакидашњи гости наши слепци, особито Вишњић.

Живот Јоксима Новића врло је буран. По што је свршио науке, сиђе доле оцу у Срем. Но није се ту дуго бавио. Жестока му младићка крв и неки случај учинише, да се Јоксим морао уклонити — и он ускочи у Босну те се за њ није знало много година. За то време је обишао све земље, у којима српски народ живи. То путовање по земљама српског народа беше Јоксиму најбољи факултет за доцнији му рад. У томе путовању спријатељио се Јоксим са чувеним породицама босанским, са Видајићима, Мамутбеговићима и другима, а лично се познавао са славним арамбашама: Пецијом, Косићем, Јејићем и др.

Вративши се дома, био је у српској буни. Године 1848 био је Јоксим командант српском одељењу, које је имало да пази, да Мађари не ударају на Срем, и као командант је био на Думбову (код Черевића), где није пустио мађарски ратни брод да прође. После буне га је наша влада гањала због неких новаца и рачуна, али га је сам цар избавио тога, и тада је Јоксим становао у Шенбруну. Иначе је становао у Вуковару, Београду, Земуну, Новом Саду.

Јоксим је био познаник многим великим личностима у нашем народу а био је лични пријатељ кнеза Милоша, који га је врло ценио и одредио му годишњу плату 100 ц дуката, коју он до душе, не зна се чијом кривицом, сиромах, није никад ни уживао. Покушао је некакав покрет у Босни, али му није пошао за руком. Умро је као сиромах књижевник у Новом Саду на Богојављење 1868 год.

Јоксим Новић је један од најплоднијих наших писаца. Све обиље Новићева рада грана се на двоје: радио је на лепој књижевности, и то као песник (у ужем смислу) и приповедач, и на научничкој књижевности.

Новићева књижевна радња тесно је скопчана са његовим животом. Одушевљен је био за нашу јуначку песму, те га је јуначка му плаха нарав за цело одвела у Босну. Па где је могао наћи лепше забаве, него по сéлима и саборима народним, где се највише певало, где је могао гледати бар у малом оно, што се приписује Краљевићу Марку. Бујна му нарав, познанства му са свима славним хајдуцима, оно потанко описивање хајдучког живота, сведоче, да је морао бити и хајдук. Па у таком друштву, час међу хајдуцима, час код турских великаша, зими код сељака, није ли зар тамо тада Јоксиму прешло у крв да пева? Онде је богме Јоксим за цело чуо песме о Бирчанину Илији, онде је слушао приче о »Врзину колу« и о »Постанку Високим Дечанима«; а они цитати и оне веселе поскочице и задевице из његова рада о »Нашим пјесмама« најбоље сведоче, како је Јоксим познавао наш народ и како је добро знао за многе тајне наших Срба мухамедовске вере, чије су двери православнима затворене.

Јоксим се јавља у књижевности у зрелијим годинама. Поред све моје добре воље да дознам, да ли је Јоксим још какве осим епских песама писао, несам могао наићи, ма да сам неколико тадашњих савремених листова прелистао. Јоксим се јавља први пут године 1847. Већ педесетих је година песма у класичном размеру рећа птица; морале су подлегати, али дабогме да то није могло брзо ићи, кад су имали тако сјајна представника, као што им беше Лукијан. Али у то се јавља и друга неприлика. Сав дух песникâ трошио се о питања о језику; јадна и тек у зачетку књижевност наша имала је великих неприлика: етимон, еуфонија, јота и т. д., с друге стране опет... али то даље. Требало је или на једну или на другу страну. Година 1847 учинила је прелом. Српска омладина беше подељена у начелима. Бечка омладина, која стајаше под вођством Вуковим, спремала се за одсудан бој. Године 1847 као договорно изиде прво »Рат за српски језик и правопис«, у коме ђак Вуков обара и управо у бездан руши начела и самога вођа тих Вукових противника, доказавши им потпуно, да иду рђавим путем и да је само онај правац добар и да се само оним путем може на чисто поље изићи, који је Вук показао, а за потврду Даничићева разлагања излази те исте године »Горски Вијенац« и Бранкове »Песме«, лепше него се икада чуше у овим крајевима, као доказ, да се језиком »бабы Смиляны« може лепо певати и писати.

Али док је »Горски Вијенац« мали део нашег народа читао, док су Бранка многи, и то жестоко, нападали, одвраћајући народ да се не кужи читајући Бранка, изиде баш те исте године прво подражавање народној песми, изиде »Лазарица« Јоксима Новића. Док су дакле мало њих читали »Горски Вијенац«, док су многи кудили Бранка, увиде се на »Лазарици«

основаност и важност Вукових начела. »Лазарицу« је народ гутао, а слепци су је разносили по саборима као свој умотвор. Отуда се најбоље види, како је Јоксим Новић познавао наше народне песме. »Лазарица« се брзо распрода и дочека одмах те исте године друго издање.

Јоксим је у »Лазарици« на основу народних рапсода, у лепој и врло згодној целини, опевао пропаст »царевине« српске на Косову. Међу претплатницима могу се читати и имена »високоблагородног г. др.« Вука Караџића, Алексе Радичевића и Ђоке Поповића правника. Чудновато је, да се Јоксим после таког успеха не јавља пуних пет година. Год. 1853 поче излазити у »Седмици« »Ратовање на Црну Гору« а године 1855 изда »Бој код Севастопоља« или »Московију«. Словенима, а нарочито Србима, није годио кримски рат. У тој се књизи јасно види, какав је Јоксим Словенин; жестоко напада и осуђује те »лекаре«, који својим »медицинама« одржавају млитава старца, који је одавно требао отићи где му је место.

(Свршиће се)

Јован Николић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XXXIX. ***Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку, од архимандрита Н. Дучића академика***, на свечаном скупу 22 фебруара 1893 год. Београд, штампано у краљ. српској државној штампарији 1893 на 8-ни стр. 21. — Цена пола динара. — Може писац имати своје назоре о ком догађају, може друкчије гледати на узроке и последице његове, али мора пре свега да пази, да се то његово причање са свима рефлексијама слаже с изворима, које треба наводити потпуно верно. Ово се тражи од свакога књижевнога радника па и од ове беседе, која шта више носи назив *академиске* беседе. Али тога у њој на жалост не налазимо, она на ме чини утисак хитње, а не дужега, темељнијега академискога рада. Писац је уочио у XIII веку две епохалне чињенице у нашој историји, којима постави камен темељац св. Сава, и то: автокефалност српске цркве и проглас српске краљевине, те о њима хтеде беседити, управо коју рећи, препричати оно, што су нам записали у давнини два Савина бијографа, Доментијан и Теодосије. Писац нам цитује само Доментијана, по издању Даничићеву од 1865 године, па често и онде, где нам прича оно, што пише у Теодосија (н. пр. стр. 5, 10 и т. д.). Чисто би се могло посумњати, да је писац и једно од тих издања имао при раду; њему као да је служио за извор само Иве Павловића *„Домаћи извори"*. То као да потврђује и оно, што наводи по Доментијану, да је Сава по молби своје браће, Стефана и Вукана, пренео свете моћи оца свога. — Неколико је цитата навео у слободну преводу, додајући и исправљајући, ма да је све навео под знаком навода као Доментијаново (види н. пр. стр. 9). У свом причању задржао је и оно, што је у бијографа Савиних легендарно, а то на крају XIX века не би требало да је унесено као историски факт у академиски рад (стр. 11). — Писац узима 1236 годину као годину смрти Савине, 1195 као годину сабора на Рашкој. По њем је св. Сава 10 епископија основао. Утврдо држи, да је из Солуна понео „крмчију на српско-словенском језику, која је његовом иницијативом преведена с грчког језика, а може бити и архијерејски служабник (киротонија), који се до сада није нашао" (стр. 11). — У „Јавору" бр. 11 и 12 изишла је оцена ове беседе од М. М. В(укићевића); о њој би се могла и која рећи, када би било вредно. **Ђ.**

Ђорђе С. Ђорђевић. Сима Милутиновић Сарајлија (1791—1847) *прилог новој историји српске књижевности*, написао — — Београд 1893. — У мало обрађена поља српско-хрватске књижевности иде прије свега повјесница књижевна. Не говорим о оскудици у добрим компендијама, коју сви осећају, то се још може поднијети, али што би нам пријеко било потребно, то су добре монографије о појединим знаменитим представницима старије и новије књижевности. При том се морају узети у обзир два гледишта или у исти мах једно поред другога или прво једно а потом друго. Ко предузме да пјесника или уопће књижевника оцијени са сваке стране, мораће прво нацртати себи и читаоцу слику његова спољашњега живљења и укупну радњу са добрим и непогодним приликама, у којима се развија, уз то ће тачно назначити сва дјела му и све библијографске помоћнице. Свакојако се мора у сваком случају прво све то пречистити. Тек тада, када су истраживања ма и у полак довела до успјеха, долазе на ред друга питања: не само шта је писао него и како је писао, садржина идеја, које просијавају дјела, степен изворности им или зависности од туђих узора, њихова свеза са духом времена и утјецај на савременике и потоње нараштаје — на све то желели бисмо одговор у таком истраживању. — Господин Ђорђевић се у овој монографији ограничио на прву половину задатка, а при запуштености књижевно-повјесничких студија то је и прво, и израдио ју је савјесно за узор. Нијесам у стању контроловати, је ли писац можда ово или оно превидио; то мора утврдити опширна оцјена. Али у цјелини ми се овај посао свиди веома. Сад се може рећи, књижевност има о животу и дјелима Симе Милутиновића добру монографију. Али други дио задатка сада тек треба да дође на ред; да ли ће га израдити исти писац или други ко, за науку је све једно. Истина проф. Вуловић је у II књ. „Годишњице" (Београд 1878) започео њешто у овом другом дијелу, али српска књижевност још нема дјела, које би унутрашња питања обрадило тако темељито. као што је ова монографија спољашња. — Баш сад видим из 173 књ. Летописа Матице Српске, да је и др. Ст. Павловић почео студију

о Сими. Изгледа да ће то бити нека лака компилација à la Летопис. Да ли је баш пријеко потребна била, то је дабогме друго питање. **В. Ј.***)

Никифор Дучић архимандрит. Књижевни радови — — Књига 1—3. У Биограду 1891, 1892, 1893. 8° 256. 291. 356. — Није рђава мисао, која је покренула ова издања заслужнога писца. Он сам прикупља своје разметнуте списе и издаје их поправљене овдје ондје. Дослије изађоше три свешчице. У првој су поглавито описи њеких манастира и њихових старина, затијем њеке филолошке и више приказа; друга је више повјесничке садржине, трећа описује Црну Гору (али не у њену садашњем облику и обиму, и сама приложена карта не показује данашње границе). У овој свешчици наћи ће се много златно зрнце, које би се у каквом нерастуреном листу заметнуло, да га није сам писац наново изнио на видјело. Ну вријеме је, да се у таким ретроспективним издањима постара за добре индексе, особито за тражење. Још бих желио да се је назначило тачно откуда је што прештампано. **В. Ј.***)

*) Преведосмо ове оцјене оглашеног научника Ватрослава Јагића из Архива за слов. филологију XV св. (Bibliographisches бр. 62.)

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

┼ Новаковић штампа историску расправу *„Срби и Турци у XV веку“* као засебну књигу Чупићеве збдужбине.

✕ У Новоме саду, у издавачкој књижарници и штампарији А. Пајевића, изишле су *„Успомене из народног покрета 1848. и 1849. године*, које се нарочито тичу обране и пада Сентомаша, названог Србобрана“, а „написао их је и на свет издао *Новак С. Голубски*, Сентомашанин, бивши народни капетан у бурној 1848. и 1849. години.“

═ У *Архиву за словенску филологију* св XV у одељку „Bibliographisches“ има на стр. 619—628 од *М. Решетара* „Uebersicht des philologischen Inhalts der serbokroatischen periodischen Publikationen, welche im Laufe des Jahres 1892 erschienen sind.“ 21 периодично издање поређано је овде у азбучном реду и наведени су главнији чланци и рецензије, уз њеке су додате и занимљиве напомене. Навешћемо шта вели за њеке чланке у ланском „Стражилову“. *Живановић, Бранич срп. јез.* бр. 1, 7, 16. 21, 23, 32. Већином добре напомене, само нешто сувише опширно. Одлучно се мора осудити неуљудан тон, у којем су изнесене у бр. 21 и 23 неколике иначе добре напомене Стојановићевој старослов. граматици; ну похвала новом издању Вукова Рјечника (у бр 32) није оправдана. — *Максимовић Ј., Положај српске књижевности према великим књижевностима у опште и према руској књ*, бр. 8—14. Разлагање г. М. је врло духовито; али кад о српској књиж. говори, као да би могла икад задобити значај н. пр. руске или немачке, вара се љуто, јер малом народу је суђена и мала књижевност. Али много боље, него што је сад, зацело би могло бити. Ну за то би требало да српски књижевници дубље проучавају туђе књижевности, да публика књижевнике оштрије суди, али за то да их боље и потпомаже: једном речју, ако ћемо бити искрени, — што би српској књижевности пре свега требало, то је: више књижевнога образовања у књижевника и више оњега образовања у читалаца. — *Остојић Т. Матица Српска*, бр. 38—40. Приказује се садашње стање ове књижевне закладе, на то се додају врло паметни предлози, који би зацело могли дати њену раду живљи, успешнији импулс. — *Руварац И., Још једанпут о Леђену граду*, бр. 17. Нов прилог из Руварчеве неисцрпне ризнице; завршетак не задовољава. — *Врховац Р.* у бр. 18—20 опет говори о Стојановићевој старослов. граматици; ту је довољно показао, колико шкоде личне препирке стварном суђењу. (Још више би се могло то пребацити противној страни. — Ур.)

┼ Давидовићев „Забавник“ допуњује двадесетих година Вукова „Даница“; престанком њиховим појављује се тридесетих година овога века неколико таких годишњака, који се садржајем истина не могу мерити с оnима, у којима има Вукових руку; али који су ипак у своју средину прикупљали људе са свих крајева и трудили се ле да даду што више штива читаоцу. Један од таких био је и Тиролов забавник, који је од 1837 почео излазити и то под натписом **Uranіа**. Међу његовим сарадницима налази се и Антун Михановић од Петропоља, тадашњи ц. кр. консул у књажеству Србије у Београду, од кога изиде 1837 године једна далматинска народна песма и пет његових песама, и то: **„Нашка — моја домовина“** (Лепа наша домовино), **„Сада и негда“**, **Глас оли чут** („Ил овако ил онако — домовина оли нашка — ол илирска оли српска — нека тако и овако — јавља се језика глас), **„Бог“** (следом „Göthe“), **„Отче наш“** (следом „Klainmann“). Године 1838 штампане су у Уранији Михановићеве ове песме: **Виђење**, **Пожуда домовине** и **Одзив Јану Колару**. И ова нам песма показује, да Михановић беше крај осталих својих савременика носилац словенске идеје. Ми је исписујемо овом приликом, јер смо уверени да је мало ком позната.

Дуге ноћи проспавасмо Мрке ноћи столетне Мучне санке проснсвасмо Све о нашим убедне	Ој унуци старе славе, Де уран'мо с Даницом Де љуб'мо се, спознајмо се, Нек најволи браћу брат.
Узбуд'мо се, помол'мо се Да је славе, није сан; Оч'ма, срц'ма, гледајмо се, Јесте слава, јесте дан.	Ој унуци једне славе, Окреп'мо се љубављу, Побратими, пославини, Бог је с нама — ак' смо ми!

✕ У најновије се време опажа у лепој књижевности западних народа *струја телеопатскога правца*. Многи чувени књижевници, па међу њима и Хајзе, Бурже и Дегре већ имају приповедака тога жанра. Колико струја са запада има утецаја на нашу књижевност, види се баш овом приликом, када се готово у исти мах јавила два одлична наша приповедача: Хрват Шандор-Ксавер Ђалски и Србин Милорад П. Шапчанин са две красне приповетке тога жанра: Ђалски са својим *„Notturno“* у „Viencu“ и Шапчанин својим *„Сенима“* у најновијој свесци матичина „Летописа“. Оба су писца врло вешто обрадила интересантан материјал, који им је био при руци, и покушали су, да са свим самостално и оригинално реше питање, којим се бави телеопатија: шта је узрок појавама, о којима су писали и о којима се у новије време толико пише и расправља.

═ У лајпцишком свеучилишту предаваће зимскога одсека из словенске филологије *Лескин:* Упоредну граматику великоруског, белоруског и малоруског и њихове дијалекте; тумачење староруске (несторове) кронике; вежбања у читању литавских и летских текстова. *Шолвин:* старобугарска (зацело старословенска) вежбања; граматику модерног чешког језика.

САДРЖАЈ: Песништво: ***. Записи. Илка. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Поука: Мовак у животиња. — Књижевност: Јоксим Новић Оточанин. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 33

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 15. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

О, ЦВЕТЕ, ЈАДНИ ЦВЕТЕ!

На њеним бујним груд'ма ружица тихо вене:
Листићи нежни бледе, мирис се мио гаси;
И њена рука хладно у прах је доле баца,
И другим, свежим цветом раскошне груди краси.

А ја са земље дижем несрећни цветак овај,
Од праха тресем чедно, на своје стискам груди;
И тужан уздах један и једна суза топла
Суморну прошлост моју из мртва сана буди.

О, цвете, јадни цвете, ја знадем боле твоје!
У црној, дугој ноћи доста сам сузâ лио:
На њеним свежим груд'ма, чим мину срећа моја,
И ја сам, цвете мили, судбине твоје био...

С. Д. Мијалковић

ЗВЕЗДА

На сумрачном небу полуноћи тије
Сјала звезда једна кроз сутон и мрак,
И по мрачном свету, куд се тама вије,
Весело је њезин треперио зрак...

И гледо сам на њу, пун миља и жуди,
И грлио светлост, што јој с чела сја,
Па силно, и тајно од света и људи,
Бескрајним сам жаром љубио је ја.

Дуго сјај и блесак трептио је мило
И сипао светлост по срдашцу мом,
Докле облак један разви мрачно крило
И нестаде звезде у сумраку том.

Заман више сетан гледам небо клето,
Заман жељом хитам кроз сутон и мрак,
Испред мене дивна ишчезла је ето —
На обзорју другом да разаспе зрак...

Јов. А. Дучић

ИЛКА

(Наставак)

Било је то у Бечу пре три године; изашао сам у шест сата из куће да купим нешто у граду и да, по обичају, мало протегнем ноге. Тек што сам ступио на улицу, пробила ме студен, какве никад до тада нисам осетио. Крочио сам смело напред, да брзим ходом забашурим трнце, што ме пролажаху. Ма да није било касно, сусретао сам по улицама врло мало света а и то у највећој хитњи. Како сам постепено корачао, осећао сам се све то више расположен. Ништа на свету

не делује повољније на ме до леден а чист ваздух; моји су живци онда у потпуну миру, мисли су ми бистре а душевно стање као у лирскога песника, који још светске злобе није прозрео.

Величанствени „Ринг“, пресечен улицама, расветљен мноштвом фењера и електричних светиљака, које се пред дућанима блистају и осветљују раскошне излоге, учини ми се као неки одељак раја, у којем сам ја као неки тајан господар. Сви се журе, свима је до посла — говорах сам себи. — Нема никога дакле, да мирно и безбрижно ужива овај величанствени призор?... Којешта! — У свом заносу био сам заборавио студен, или боље: мој ме дебели и дуги ћурак верно и поштено служио, те нисам ни опазио, да покрај мене пролазе људи у једноставним зимским капутима и слабим огртачима, па најзад радници и без капута и без огртача. Додуше, било је ту и ћурака и бољих и лепших од мога, али ето, мени се тако чинило, да су сви ти људи равнодушни, ма да им у душу нисам завирио. Водила ме жеља к Стевановој пијаци; разгледаћу град — мишљах сам у себи — прошетаћу се лепо па ћу да сврнем моме књижару или у кавану да мало прођеретам и видим шта вечерње новине кажу.

На мојој шетњи упаде ми у очи грдан термометар пред вратима неког оптичара. Приступих ближе, те опазих, како се ступац живе до осамнаест под нулом спустио. „Није шале!“ говораше неко момче, огрнуто до изнад ушију, — по изгледу трговачки калфа — бечким наречјем, неком кочијашу, чија кола чекаху на улици госте. „Ех, да је жежене!...“ прихваћаше кочијаш, туривши руке у џепове и враћајући се коњима. „Бррр...“ настављаше надошли трећи радознали господин, погледајући на црвени ступац и хватајући оберучке уши, као кад се ко у најкрајњем очајању оберучке ухвати за главу.

Баш онога истога часа, кад хтедох да се од тога места удалим, отворише се висока врата поменутог дућана, а оштар чивутски глас, у којем одсеваше задовољство, што је, по свој прилици некога преварио, понављаше опетовно: „Bon soir, mes compliments, Mademoiselle!“ Погледах пажљивије особу, којој бијаху управљени ти поздрави, те у исти час остадох скамењен и изнебушен, као да ме гром из ведра неба ошинуо. Бијаше то главом госпођица Илка, умилно и нежно створење, које сам некада у Далмацији познао и која за неко време испуњаваше моју младеначку фантазију оним нежним цвећем, коме је суђено да увене под утиском непрестане борбе у животу и раскалашног ђаковања. Бијаше протекло неколико година, од када сам је задњи пут видео, од када сам с њоме прекинуо оне љубавне везе које се у нашој Далмацији, где су договори тако тешки и ретки, једино погледима и крадомичним писмима уздрже, па гле, те вечери у далеком свету, у пустој, северној студени, пред вратима Аврамова потомка било ми је суђено, да је опет видим, да ме њен нежни лик опомене, да судбина или случај влада светом, да пробуди у мени она чувства, која заборав и даљина могу ослабити, али никако сатрти. Има момената у људској души, кад човек може да у цигли тренутак ухвати и разреди све главне и споредне црте створа, с којим га спајају неке више везе, да прибере и раствори осећаје, који прожимају тај створ, особито ако га се ти осећаји тичу. Тако је и са мном било те вечери. Умилни лик одавно невиђене девојане засјао се преда мном у свем свом сјају, а ма да је густи дувак прикривао њезино лице, не оте се моме погледу ни најмањи покрет њезиних црта. Него ипак ипак, време бијаше и на њој оставило свој траг; црне и проницаве очи, које бијаху некада луче мојих млађаних идејала, изгледаху још проницавије и дубље; загасита боја њена лица бијаше претрпела неку промену у том, што изгледаше блеђа, ма и пуначка и здрава; њене се усне склапаху и отвараху сад чешће него некада, да пропусте умилни осмех, који се од пређашњих у томе разликоваше, што је више иронијом а мање весељем вачињен био. Правилан грчки нос, бели, као алавастер, зуби и црна, потпуно црна боја њених бујних коса не бијаху претрпели ни најмању промену. Још ми нешто изгледаше чудновато и непрестано западаше за око, наиме лако, мал не неприметно дрхтање горње десне уснице, особито у моментима, кад би одговарала на какво замршено питање. Њезино одело бијаше једноставно и укусно, као у сваке праве Бечкиње; утегнута загасита сукња и сиваст огртач са широким вуненим овратником, у којем се губљаше њен обли врат, даваше још више чара том нежном створењу, а мали, округли енглески шеширић, обавијен густим дувком, изгледаше ми тако згодно удешен, као задња црта ког великог уметника на красно дело властите фантазије.

Врата се од дућана не бијаху још добро ни затворила, кад се наши погледи састадоше. Господе Боже! Та ко може човека уверити, ако сам није кушао, да у једноме цигломе погледу може да сине јасна и бистра читава историја једнога живота, са свима променама, са свима претрпљеним патњама, са свима жељама и идејама? У осталом, то се не да ни замислити, ако не претпоставимо сталан одношај душе са оком, из којега у неким моментима можемо да прозремо и задњу тачку унутрашњих

наших осећаја. Прелевало се њезиним погледом задовољство, што је у далеком свету, у страном живљу срела човека, који је некада љубио, који се и тада призором њезине лепоте враћаше старим сновима и успоменама, чистим и неоскврњеним, као да су јуче никли. Него у изливу задовољства моташе се нека чудна страва, а бол, тежак и упоран бол са изгубљене слободе, одсеваше чисто и бистро са њезина погледа и красијаше њен израз оним чаром, који нас осваја, кад посматрамо израз па лицу Рафајилове Мадоне.

Ма да сам у први мах остао забезекнут, ма да су ми ноге клецале, ма да ми је цело жиће, пренесено у царство санова, само душевним животом живело, постао сам, не знам ни сам како, тако одважан, да јој ближе ступим и да је први пут у животу ословим.

„Ви ћете допустити“ — почех — „да вам се земљак, кога у осталом врло добро познајете, прикаже и да вас за здравље упита?“

Бијах то тако тешко и упорно извалио, подвлачећи оно „врло добро“, да ни сам не знам, како сам до тачке дошао. При крају осудих свој поступак и сматрах сам себе глупим.

„Молим, молим“ — прихвати она, развлачећи речи и гледајући ме полу прекорно а полу умилно — то је за ме особита част! Ја се веома радујем том неочекиваном састанку!“

Лагано руменило бијаше прикрило њене јабучице, дисање постало теже а горња десна усница дрхташе, дрхташе непрестано, захватајући овај пут и десну јагодицу. Израз бола у погледу бијаше ишчезнуо, да се после врати јачи, а место њега прелеваше се она тајна страва — по свој прилици страва да нас ко не затече — сад разговетнија и јаснија услед непрестана зверања око себе и бојажљива кретања целим телом.

„Допустићете“ — додадох, осокољен њеном приволом — „да вас мало испратим и да вас запитам: како је у Далмацији?“

„Боље него овде!“ — прихвати она, прснувши у весео смех и заподенувши шалу — „онде бар човек може да се људски разговори; верујте ми да сам баш сретна, кад ми се прилика пружи, да српски проговорим, уз то да ми није француског, не бих ни на поље могла изићи. Ах, тешко је живети у земљи, где не знају језика!“

И страва ишчезаваше постепено, претварајући се у безбрижност, а разговор постајаше све то живљи, и ако се душе разумеваху друкчије но уста.

Из подужег пропиткивања дознадох, да је у Беч дошла у походе тетки и да већ од месец дана борави код ње.

Дамјан Ђ. Омчикус

(Свршиће се)

КУЦ… КУЦ… КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

превео А. ПИСАРЕВИЋ

(Свршетак)

XV.

Како смо лутали и блудели обојица — то се не може лако исказати! Светиљке нам несу ни мало помагале; несу могле ни мало да разгоне ону белу, скоро светлу маглу, која нас је окружавала. Ја и Семјон смо се неколико пута губили, поред свег тога, што смо из гласа викали, дерали се и једно те исто понављали — ја: „Тегљев! Илија Степанићу!“ — а он: „Господин Тегљев! Ваше благородије!“ — Магла нас је тако збунила, да смо лутали као кроз сан; обојица смо скоро промукли: влага нам је продирала до у дно груди.

Којекако, опет по милости свећа, што беху на прозорима, дођемо до куће. Цело наше лутање и тражење беше без сваког успеха — само смо један другог храбрили и обвезивали, а за тим смо одлучили, да и не мислимо о томе, како је немогуће ићи даље — већ да сваки иде даље својим путем; он пође лево, ја десно, и брзо већ несам могао чути његова гласа. Изгледало је, као да ми је магла већ ушла у главу — и тако сам лутао као маглом замагљен и само викао: „Тегљев! Тегљев!“ скоро несвесно.

— Ја! — зачу се махом као неки одговор.

Драги моји! Како сам се обрадовао! Како сам полетео онамо, где сам чуо глас… Зацрнео се преда мном човечји лик… ја к њему… Но један пут! Али у место Тегљева опазим пред собом другог офисира из исте батерије, који се зваше Телепњев.

— Јесте л' се *ви* то одазвали? — запитам га ја.

— А јесте л' *ви* то мене звали? — запита он мене.

— Не, ја сам звао Тегљева.

— Тегљева? Баш сам га сад срео. Каква је то врашка ноћ! Не можеш никако кућу да нађеш.

— Видели сте Тегљева? Куда је отишао?

— Чини ми се — онамо! — махну руком официр овлаш по ваздуху. Ал' се сад не може ништа разабрати. Ето, на прилику, знате ли где је село? Једино је још спасење — кад псето залаје. Врашка ноћ! Је л' по вољи да запалите смотку... Бар ћете мало себи и пут осветлити.

Офисир је био, колико сам ја опазио, негде на весељу, а мало и судрнут.

— Није вам ништа казао Тегљев? — запитам га.

— Не знам, шта је то! Ја му кажем: Здраво, брате! А он мени: „С Богом, брате!“ Како с Богом?! И за што с Богом?! — „Дабогме“, рече он, „хоћу овај мах да се убијем из пиштоља.“ Луда!

Мени за часак застаде дах.

— Ви велите, то вам је казао?...

— Лудак! — понови офисир и забатрга се мало даље од мене.

Несам још ни к себи дошао од речи офисирових, кад ал' зачух своје рођено име са доста јаком виком, тако да ми је слух поражавало. Познам глас Семјонов. Одазовем се... он дотрчи к мени.

XVI.

— Но, шта је? — запитам га. Јеси л' нашао Илију Степанића?

— Нашао сам.

— Где?

— Ту, није далеко.

— Како си га... нашао? Је л' жив?

— Та, за Бога... разговарао сам се с њима. (Мени је одмах мало одлануло). Седе под брезом, у кабаници... и ништа. Ја им кажем: Изволите, господине Илија Степанићу, у стан; Александар Василић се врло брину за вас; — а они мени веле: „Жеља му је ваљда да се брине! Ја хоћу да будем на чистом ваздуху. Боли ме глава. Иди кући! Ја ћу доћи после.

— И ти си отишао! — повичем ја и пљеснем рукама.

— А да шта ћу? Заповедили су ми да идем... Како да останем?

Сав ми се страх махом опет врати.

— Одмах ме води к њему — чујеш?! Овог тренутка! Еј, Семјоне, Семјоне, несам се надао томе од тебе! Велиш, није далеко одавде?

— Врло близу, ено тамо, где се започиње шума, тамо они седе. Од реке, од обале нема више од два хвата. Ја сам их нашао иза реке.

— Но, води ме, води!

Семјон пође напред.

— Ево, извол'те, молим... Само да се спустимо низ реку — па смо одмах тамо...

Но место да се спустисмо низ реку, ми заидосмо у неку водојажу и нађосмо се у неком празном парлогу...

— Е, стој! — повиче на један пут Семјон. — То сам ја, знате, мало забасао... Треба ићи још лево даље...

Пођемо још лево... Западнемо у неки густ бурјан, да смо се једва искобељали... Колико сам се ја опомињао, близу нашег села није било нигде тако густа бурјана. А мало даље поче нам под ногама бљечкати блато, указа се пред нама округласто, маховином обрасло дрвеће, каква такођер несам дотле видео... Пођемо натраг а пред нама се створи стрми брежуљак, а на брежуљку стоји колиба и у њој неко хрче. Ја и Семјон викнемо неколико пута у колибу, нешто зајеча само у дубини јој, слама се покрену а зачу се промукли глас: „Ка-рау-лу!“

Ми опет натраг... поље, поље пусто, неизмерно поље... Ја сам већ очајавао... Падоше ми на ум речи оног шаљивчине из „Краља Лира“: „Ова ноћ ће нам најзад ум одузети“...

— Камо да идемо? — окренем се очајно Семјону.

— Нас је господин, мора бити, обишао као шумски дух — одговори Семјон. — То није нешто обично... Мора бити нешто нечисто!

Хтео сам већ да дрекнем на њега, но у тај мах допре ми до уха нов, особит, слаб звук, који махом обрати моју пажњу на себе. Нешто је тако пукло, као кад би истиснуо тврдо плуто из уског грлића какве стакленке. Тај се звук разлегао не далеко од места, где сам ја стојао. За што ми се тај звук учинио особитим и чудноватим, не умем вам казати, но одмах сам пошао правцем онамо. Семјон је ишао за мном. За неколико тренутака се зацрни пред нама у магли нешто високо и широко.

— Шума! Ето оне шуме! — покliче радосно Семјон. — Да, ено... ено и господин седи под брезом! Где сам га оставио, тамо седи и сад. Баш је он!

Бацим поглед онамо. Заиста: на земљи, баш брезу на корену, сеђаше човек, окренут леђима нама и неспретно згурен. Хитро му прискочим — и познам кабаницу Тегљева, познам му лик, његову на груди спуштену главу.

— Тегљев! — повичем, али се он не одазва. — Тегљев! — поновим ја и метнем руку на плеће му.

Он се мало погну напред, са свим покорно и хитро, као да је чекао да га гурнем, и положи се по трави.

Ја и Семјон га одмах подигнемо и лице му извијемо горе. Оно беше бледо, без живота, непоми-

чно; стиснути зуби су се белили, а очи, такођер непомичне и отворене, показиваху у себи онај обични, сањиви и „разнолики“ поглед..

— Господе Боже! — проговори Семјон и показа тај час окрвављену руку...

Та је крв текла испод кабанице, коју раширисмо, с леве стране његових груди. Пукао је на себе из омалена пиштоља с једном цевљу, који лежаше поред њега. Онај слаби звук, што сам га чуо, био је звук тог судбоносног пуцња.

XVII.

Самоубиству Тегљевљеву несу се баш јако зачудили његови другови и познаници. Већ сам вам рекао, како је он, по њихову мишљењу, морао као „фаталан“ човек учинити ма какву необичну аферу, ма да баш можда и несу очекивали оваку. У писму на батериског команданта молио је Тегљев овога, прво: да учини што треба ради искључења Илије Тегљева из списка потпоручичког, који се сам својевољно убио, а за тим је рекао, да има у фијоци нешто готова новца, па да се тиме исплате дугови, што их има; а друго: да преда важну лицу, командиру целога гвардиског кора друго, незапечаћено писмо, које беше у истом завоју. То друго писмо, разуме се, да смо сви прочитали; неки од нас узели су и копије с њега. Тегљев је уложио труда, док је саставио ово писмо. „Ето, Ваше В—ство (тако се почињало), ви сте увек строги и за најмању нетачност и неуредност у мундиру и за најситнију погрешку у формалностима, кад пред вас изиде блед, уплашен офисир; а ја ево сад одлазим пред нашег општег, неумитног судију, пред Врховно Суштаство, пред Суштаство, које је куд и камо значајније и важније од Вашег В—ства и одлазим пред њега просто у кабаници, па шта више и без поше на врату“... Ах, како је тешко и непријатно утецала на мене свака та фраза, свака реч, чија је слова написао покојник брижљиво дечјим рукописом! Та зар је могао, питао сам са̂м себе, зар је могао и у таком стању још премишљати и бирати такове бљувотине и глупштине?! Тегљеву се без сумње допале те фразе: он је за њих пропустио и занемарио све оне епитете и амплификације à la Марљински, што су тада биле у моди. Даље је говорио о судби, о гоњењима, о своме позиву и „опредељењу“, које је остало недовршено, о тајни, с којом леже у гроб, о људима, који га несу хтели да разумеју; навео је и стихове некаког песника, који је говорио о светини, како она „носи живот“ — „као навратник“ — и упада у порок и грех „као чичак“ — и све то још неје било без ортографиских грешака. Право рећи, то писмо пред смрт бедног Тегљева било је доста јадно и несносно — и ја чисто представљам себи ону високу особу, на коју је то писмо управљено, како се с презрењем и обешћу и каквим тоном изразила: „Глупи офисир! На поље с коровом!“ На крају писма се отео Тегљеву из срца искрен уздах с покличем: „Ах, Ваше В—ство!“ — тако је завршио своју посланицу — „ја сам сиротан, мене нико неје волео од младости — сви су се туђили од мене — а једино срце, које ми је било одано и верно — ја сам убио и упропастио!“

У шпагу од кабанице Тегљевљеве нашао је Семјон бележницу, без које његов господин неје ишао никуд; но скоро сви листови су били искинути; остао беше само један, на којем беше исписан овај рачун:

Наполеон се родио 15. августа 1769.

	1769
	15
	8 (август је 8-ми месец у год.)
свега	1792
	1
	7
	9
	2
свега	19!

Наполеон је умро 5. маја 1825. г.

	1825
	5
	5 (мај је 5-ти мес. у г.)
свега	1835
	1
	8
	3
	5
свега	17!

Илија Тегљев рођ. 7. јануара 1811.

	1811
	7
	1 (јануар је 1-ви месец у год.)
свега	1819
	1
	8
	1
	9
свега	19!

Илија Тегљев умро 21. јулија 1834. г.

	1834
	21
	7 (јулије је 7-ми мес. у г.)
свега	1862
	1
	8
	6
	2
свега	17!

Сиромах! Није ли можда за то и отишао у арљеристе?

Сахранили су га као самоубицу — изван гробља — и мало по мало, па су га и заборавили.

XVIII.

Други дан после погреба Тегљевљева (ја сам се још бавио у томе селу, очекујући брата) дође ми Семјон у собу и јави ми, да жели Илија да ме види.

— Какав Илија? — запитам га ја.

— Па наш разносач.

Дадем га звати.

Он ми дође. Изрази у кратко своју жалост за господином потпоручиком; чудио се, шта се то могло с њиме тако случити...

— Је л' ти остао што год дужан? — запитам га.

— О, никако, не! Они, што год су заповедали и добили, све су одмах акуратно исплаћивали. Него ево шта... — ту се разносач мало насмеја. — Вама је допала некако једна моја стварка...

— Каква то стварка?

— Та ето баш та — па показа прстом на резани бакрени чешљић, који лежаше на тоалетном сточићу. — Ствар је мале вредности — продужи разносач, тај велики враголан — но како сам је добио на дар...

Ја махом дигнем главу. Одмах ми је као нека светлост синула пред очима.

— Је л' теби име Илија?

— Јесте.

— Па то сам ја тебе... онда... под врбом...

Разносач намигне оком и још се већма насмеши.

— Мене.

— Па то су тебе онда звали.

— Мене — понови разносач с несташном скромношћу. — Ту има једна девојка — продужи он у фистули — која је због врло велике строгости својих родитеља...

— Добро, добро — прекинем га ја, дам му чешљић и испратим га до врата.

Дакле ето ко је био онај „Иљуша“, помислим ја и удубим се у философска размишљања, о којима вам сад не ћу говорити, јер несам рад никоме да сметам у веровању у судбину, предрасуде и друге „фаталне“ ствари.

Кад сам се вратио у Петроград, распитивао сам за Машу. Потражио сам и лечника, који је лечио. На своје изненађење чуо сам од њега, да се она није отровала, већ је умрла од колере. Казао сам му, да сам чуо од Тегљева, да се отровала.

— Е! е! — покличе махом лечник. — То је тај Тегљев, артиљериски офисир, средњег раста, погурен, што мало рска у говору?

— Јесте.

— Но, то је. Тај је господин био код мене — тада сам га први пут видео — и почео ми је силом доказивати, да се та девојка отровала. „Колера“, кажем ја; „отров“, вели он; „та колера је“, кажем ја; „та отров је“, рече он. Видео сам најзад да је то човек некако душевно болестан и прилично дрзак са мном... Све једно, помислим, субјекат је и онако умро... Но, рекнем му, отровала се, ако баш то хоћете. Он ми се захвади, пружи ми, шта више, и руку — и оде нагло.

Ја испричам лечнику, како се исти офисир оног истог дана убио.

Лечник не помаче ни обрва на то, већ само опази, како има на свету разних особењака.

— Има! — поновим и ја.

Јест, право је казао неко за самоубице: док не изврше своју намеру, нико им не верује, а кад изврше, нико их не пожали.

(Читано у „Колу младих Срба“ год. 1893.)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског **РАЈКО**

(Наставак)

Ето војводе! крикну стара и истрча у ходник. У даљини се чула трка војника, крици и дозивања... Јемачно је Дитрих извршивао заповеди господареве, тражио и казнио кривце, што су допустили Јанку витезу на градске зидове.

Допираху све разговетнији одјеци гласова и јаука, звека ланаца и звекет оружја, а најпосле крици убијане жртве.

Агата подиже руке к небу.

— Вратио се... шапну — и одмах покољ... Боже! а кад ће стићи твоја правда?...

Слушаше још. Још само часком трајаше врева, — после се опет све утиша, као и пре. Јемачно су пресуде извршене, па се стражари полахко разилажаху. Чујаше се опет од бедема умерени им мирни корак.

Агата се вратила у собу да обуче Марту, како ће дочекати војводу.

Борковиц се ипак не врати брзо. Задржа га долазак онога, који с њим дељаше намесништво, старосте Прецлава.

Дође он збуњен и донесе немиле гласе.

Пан Маћко истрча пред њега и уведе га у мању собу, него што беше она, у којој се је јуче гостило. Беше тамо само озбиљни Сенђивој и окретни Скора, који се је већ са свим отрезнио од јучерашњега пијанчења.

Видећи забуну Прецлаву на лицу и домишљајући се, да се је морало неко зло догодити, војвода га трже за руку.

— Говори! какe носиш гласе? — запита с нетајеним немиром.

— Волео бих онемити — одговори покорно Прецлав — него јављати то вашој милости... Зли гласи... из Кракова...

— Шта? говори! — крикну пан Маћко а лице му поцрвени.

— Крал — одговори с колебањем Прецлав, лутајући очима на све стране, као да се бојаше погледати у лице војводи — крал — понови — одазивајући се јемачно молбама и тужбама Наленча... одузе намесништво теби, војводо, и мени!...

Глас тај паде као гром. Чак и Сенђивој, који до јако сеђаше непомично, окрете се читавим телом Прецлаву, зину, али не рече ништа... Скора притрча живо а Борковиц стајаше и гледаше, лице му пак постаде од црвенога модро...

— Шта?... шта?... — муцаше.

Прецлав рашири руке.

— Већ је изишла краљева заповед... — рече — одузима намесништво вама и мени!

— Хрррм! — загрми најзад Сенђивој, па затвори уста. Хракну и пљуну.

— Иии... иии! — запишта Скора презирно, гледајући проницавим погледом на војводу. А пан Маћко само одисаше тешко и гласно, не говорећи ни речи... Уста му побелела и грчевито се искривила, нестрпљивом руком тргаше кафтан на себи. Груди му се таласаху тако силовито, да му цело тело дрхташе, док најпосле не грухну у грохотан смех.

— Ха! ха! ха! — зарика, да се зидови затресоше, — крал игру тера... но, видећемо!

— Хррррр!... замумла Сенђивој, — *ius gladii*... пропаде!...

— Не пропаде... не пропаде! — плану пан Маћко — имаћу га у Кожмину, ако не у Познању...

— Мучно их је све довући у Кожмин — примети Прецлав, — а сада, ко беше немио, плаћао је главом у Познању или другде...

Сенђивој замахну руком у ваздуху, као да сече главу...

— Фик!... рече — па ником ништа! а сада... хррм!...

— Мучи! — крикну Маћко, — домислићу се ја!

— Домислићемо се! — понови Скора — тушта је вукова...

— А ко је наследник?... — изусти за час Маћко.

Прецлав се заколеба. Плашљив поглед подиже на Борковица.

— Вјербјента... из Кракова!... — измуца за час.

А на то Борковиц чисто скочи као опарен.

— Шта?! — врисну — своје хоће да нам натурује!... Натурио нам је туђе право, малопољско, а сад и своје људе шаље амо тај краковски крал, да нас држи на узди!...

Стисну песнице па прећаше њима Прецлаву сав запенушен, бесан.

— Ти лажеш! — викаше, — не може то бити!

Прецлав узмицаше у страху, док га војвода не дотера до дувара.

— Тако ми душе! — муцаше — истина је...

Сенђивој устаде. Усправи се својом големом телесином, подбочи се, хракну и зину. Хоћаше зар да говори свечано и одлучно, а то се догађало само у ретким, необичним приликама.

— Маћко!... — рече, а глас му дрхташе. — Зло је. Крал одузима намесништво — има права. Може му се за то осветити — али има права. Натуривати пак из Кракова наменике — није слободно!... Против тога ваља побунити све... све!

Рече и седе свом тежином, гледајући непомично преда се.

— Ја бих отишао у Краков... — јави се Скора — нека крал зна, шта чини... нека зна, да ће бити зла, ако не опозове... А не усхте ли...

— Глуп си! — крикну Сенђивој гласније, него обично. — Зна он, шта ради. Право рече Маћко: Правом хоће да нас свеже са собом... наметнуо нам пјотрковско право, да нас подвргне Малопољској... Још људе своје даје, да суде по томе праву... Јасно је... Хрррм!...

Хракну и пљуну.

Дотле Маћко — не гледајући више на Прецлава, који стојаше уза зид као прикован — трчаше по соби уздуж и попреко, стрељаше испод очију на све стране, чупајући браду нестрпљивом руком.

Настаде ћутање. Чујаше се само хрипљиво ди-

хање Маћково, убрзани му, тешки кораци, пригушени уздисаји Прецлављеви, а час по час гласно хракање Сенђивојево.

— Ја бих отишао у Краков... — пишташе Скора, не скидајући очију с војводе.

Сенђивој се силовито брецну, али у то пан Маћко застаде и рече:

— Право, право тај вели. Идем у Краков, а ту ћу све узбунити!...

Глас му је већ ојачао; с прихваћеном намером попушташе немир, придолажаше снага.

— Ви — додаде — ти Прецлаве, и ти Сенђивоју, и ти Скоро... идите у Познањ, Каљиш, Шерађ и друге градове!... Сазивајте шљахту... указујте на погибао, а скупљајте добровољце.,. подсећајте на братски савез! Нека се сви сложе...

— Само не треба ништа отворен очинити против краља... — примети Скора — јер не ће усхтети...

— Право вели! — потврди Борковиц. — Отворено треба рећи: није тај савез против краља, него против наметнутога права, против новога старосте!

Устумара се опет по соби и говораше сам са собом, размишљајући и правећи различите комбинације.

— Да... да... — мумлаше, — привидно ништа против краља. А то ће изићи све на једно... Сви ће се сложити, а краљ се не ће моћи опрети!

— Скоро! — викну, прилазећи Шчедрику, који жустро притрчи, — ти имаш вражју памет...

— Глуп је! — прогунђа зловољно Сенђивој и открену се.

— Имаш памети! — понови Маћко, не пазећи на примедбу. — Само ју не заливај пивом, а окрећи је на све стране, да што успешно измислиш.

— Биће успеха! — закле се Шчедрик.

— Пази дакле... — говораше даље војвода. — Мисли тако, да из сваке твоје мисли израсте силан чин, а чини тако, да сваки чин буде поуздан и згодан ударац... Он... краљ... хоће рата — па ће га имати!...

Смејаше се и тресијаше се опет, читавим телом, од тога смеха.

А кад се умири, додаде:

— У Краков идем данас... Тамо ће се на брзо узвитлати бура, да ће јој се ломњава чути и овамо... А ви настојте, да буде све спремно... Упашћу амо и дати знак... Узбунићемо све — а из тога ће израсти нови поредак за нас!

Прискочи Сенђивој и зграби га за руку.

— Крвави ђаволе! — рече му полугласно на ухо — примиче се час освете и за тебе, и за мене... Даћу ти на брзо Венијамина... Одсеч нека ти је на очима, а све спремај.

Сенђивојев: очи блиснуше дивљим огњем. Не одговори ништа, само му усне задрхташе.

— Ваљан човек! — шапну за час, дижући очи на Маћка, који стајаше још часак, као да скупља раштркане мисли, а после се наједаред трже и истрча из собе, на другу страну замка, к Марти.

Марта већ беше обучена у најлепше одело, свечано. А изгледаше у њему сушта краљица. Имађаше на себи дугачку хаљину са скутом, доле врло широку, а око бедара утегнуту тако, да дивни стас изгледаше у њој као саливен. Хаљина та беше од свиле кармазин-боје, а на њој трепетаху златни везови и дивотни бисер. Рукави од рамена до лаката беху припијени, а од лакта се раширили, спуштајући се рахат и показујући оздо други рукав од златоткане свиле. Коса, слободно распуштена и не сплетена у витице, падаше у бујним увојцима, опасана златним обручцем. Таки обручац, као круна, украшен драгим камењем и бисерјем, сијаше се у врх главе. На белом врату блисташе златан ђердан, коме крајеви беху скопчани на белом ланеном превесу, који се спушташе на плећа. Стајаше тако накићена на отвореном прозору, спрам врата, на која уђе војвода.

Војвода застаде на прагу и гледаше подуго ту дивотну женску прилику. Лаки ћув ветарчев играше се њеном косом, дижући читава, дугачка пасма, која се прелеваху у сунчаним зрацима. Блештаху у тим зрацима алеми на круни, злато од ђердана и копче на свиленој хаљини, да Марта изгледаше сва окружена огњевитим одблеском, пуна величанства и чари. Бело чело, очи тамне а сјајне и дубоке, лице мало полепшано и развучена уста и гипка, вити стас, нагнут мало к прозору, где у даљину блуђаше поглед Мартин, пун чежње, и пружаху се руке, као за загрљај, — све то војвода обухвати једним погледом и наједаред заборави на све бриге, које га тиштаху.

Рашири руке и полети к њој...

На одјек његових корака Марта се трже и крикну. Лице јој побледи, поглед клону к земљи; устукну, хотећи да се измакне загрљају.

— Марта... шта ти је? — запита Борковиц, привлачећи ју к себи и успламтелим погледом гледајући јој у очи, превучене наједаред маглом туге.

Она ћуташе; само се незадржани уздах оте из груди.

— За Бога! — крикну пан Маћко — да ти се не чини каква кривда?... Реци!... Та знаш, како те милујем... свет бих развалио, да ти угодим... Ево гледај, шта сам ти донео!

И стаде вадити из недара свакојаке адиђаре,

ситне али големе цене. Беше онде алемова, као зрно грашка, и врло уметних прстенова и низова бисера, и један ђердан тако вештачке израде а тако богато начичкан дијамантима, да се очи затвараху, јер не могаху подносити блеска, који засењаваше.

— Ето ти сад — понови — што сам ти донео!

И бацаше те адиђаре на сто пред Марту.

— Донеће ти амо одмах — настави даље, бацајући на њу немирне погледе — донеће ти амо још свакојаких материја, лепих тканина за хаљине... Ваљда ти се не чини ништа криво... Свет ћу срушити за тебе... читав свет!

Та реч: „свет!“ паде опет као терет на срце Мартино и заледи га. Шта јој је до тога света, кад га она не познаваше!... Хладно гледаше на злато и сјајне алемове, ђердане и прстење, који се расипаху по столу са звеком.

— Хвала вам... — шапну — хвала!...

Али речи јој застајаху у грлу, не могаше да говори. И наједаред ју сву потресе силовито јецање.

Борковиц стајаше нем од пренеражења. Ни глас, што но га донесе Прецлав, ни гнев, који га обузе, не променише тако његова лица, као сузе Мартине.

Прискочи јој, притисну ју опет на груди, привуче и пољупцима испечених, жарких усана сркаше сузе, које су јој текле низ образе.

— Марто, шта ти је?... — понављаше шапатом. А глас му дрхташе и груди страсно дисаху.

Она се пак труђаше, да се силом отме из његова наручја. Вила се као у обручевима, уклањала лице од пољубаца, чувала бојажљиво уста и наједаред га отиснула од себе, напрежући руке...

— Шта је то? — крикну Маћко. — Отискујеш ме! Ти мене отискујеш?...

Очи му гораху од беснила, бацајући црвену светлост.

Зграби ју за руку и привуче к себи.

— Слушај — рече — говори истину, јер ће бити велике несреће!

Сваку реч изговараше с нагласком, полако, као да хоћаше да ју тим јаче дирне у срце.

— Реци — понављаше — за што плачеш? За што хладно гледаш на те дарове, којима би се краљица радовала?... За што ћутиш?...

Она се превијаше под силом тих речи и склањаше главу, сметена, узалуд хотећи да угуши узрујаност, која ју је издавала. Желела је да проговори — није могла... Огњевити, променљиви поглед војводин проницаше јој душу, одузимаше свест, задаваше страх. Чињаше јој се, да с тим крвавим блиском његових очију продире у њену душу нека неодољива снага, која ју подјармљује, гуши дах у грудима, потире сваки отпор. Тај поглед тишташе читаво њено биће као бреме, које тлачи све друге осећаје и жеље. Замираше све оно, што јој је мало час занимало душу... Ишчиле из памети слика сјајнога краљевића-витеза, а место тога стајаше пред њом, у свој својој моћи, господар њена живота и смрти — тај, коме она осећаше на себи убрзан, силовит дах, тај, који јој дојако заслањаше својом дивском, моћном приликом онај непознати свет, о коме наслућиваше у саним сањаријама, коме пружаше руке. До селе примаше она све од војводе несвесно, као нешто, што јој припада — а сада, под снагом тога погледа, нехотице осети, да то, што јој он даваше или чињаше, беше љубав, беше доброчинство, за које она, у замену, беше дужна, да му буде безгранично предана. Осећаше се крива и као кривац оборила главу... А у исти мах покрену јој се из дна душе питање:

— Шта је он мени? Ко сам ја?

— Агато! Агато! — викаше војвода, дотеран до беснила упорним ћутањем Мартиним.

Стара дадиља, која помно бдијаше на собним вратима, указа се на прагу.

— Та је вештица морала нешто рећи! — вришташе Борковиц, летећи Агати са стиснутим песницама, у дивљој срџби. – Она ће ми за све платити!...

Та претња поврати Марти свест. Сетила се данашњих речи дадиљиних: „Ти хоћеш моје смрти!“ и њена великога страха. Ваљало је по што по то одбранити Агату, која стајаше на прагу, бледа као марама, што но јој покриваше главу, склопљених руку као у молитви, очекујући ударац.

— Оче! — крикну Марта, па потрча и сама к вратима и стаде међу војводу и Агату, — оче, допусти да говорим... није Агата крива!... сама сам крива... сама...

— Ти?... — понови Борковиц, држећи грозно измахнуту песницу, — шта си учинила?...

Еле нису га бадава од јуче распињале страшне слутње. Од како му витез Јанко признаде, да је видео и заволео Марту, не имађаше војвода ни тренутка мира. Све бриге, које се на њега данас свалише, надмашаваше једна, најтежа: да се та, коју је суревњиво чувао од људских очију, може измаћи испод његове власти, у наточ затвору и стражарењу. Виде промену у њену гласу, лицу и држању...

— Шта си учинила? — понављаше модрим устима, дрхћући при самој помисли на одговор, каки могаше да наступи.

— Нисам ништа учинила... — одговори Марта, — само ме мори туга и чежња у том сужањству...

Борковиц слушаше и не разумеваше.

— Чежња... туга... — понављаше. — За чим чежња? кака туга? Ко те научи те речи?...

Немирни, истражни му поглед прелажаше с лица Мартина на Агату, која оборене главе чекаше пресуду. Један пут успеде, да ухвати летимичан поглед старе дадиље, молећив, очајан, управљен Марти, и да опази, како се рука Агатина неприметно дотаче уста, као да тим знаком хоћаше да измоли у ње постојано ћутање.

Зграби силно Марту за руку и трже је к себи.

— Не тaји ништа! — врисну, — не таји!

Марта се брецну, подиже главу и погледа одважно војводи у лице. Узбуни ју његов глас, пун беснила, и силно трзање. У њену погледу, на устима и челу одсевну израз несавитљиве воље, сталне одлуке и као да хоћаше охоло рећи:

— Ја нисам твоја робиња!...

Војвода осети у њеној души буну, — буну против себе, буну дрске крви Наленча... Тај охоли поглед и лице, које се сијаше од неустрашена јунаштва, вређаху га и ругаху му се јачим презиром, него икаке речи.

— Не таји ништа! — понављаше, стискујући у својим железним песницама малену руку Мартину.

— Не ћу тајити! — одговори Марта, мрштећи обрве од бола и срџбе, која јој не даде дуже владати над собом, — не ћу тајити!... и казаћу ти све, господару: пусти ме на слободу!... не тражим ништа, само ме пусти! или реци, ко сам? јесам ли робиња твоја, слушкиња или ћерка?...

Борковиц скочи као рањена звер. Пусти Мартину руку, шкргутну зубима и прсну у смех...

— Ко си ти?... — понови — ха! ха! ха!... Ти си нешто горе, него робиња и слушкиња, — ти си погана крв издајникова... ти си ђаволски пород... ти си проклето семе, које треба уништити... А ја сам те уздигао... хтео сам да те учиним срећном!... Ти се против мене буниш и отискујеш ме, а ја ћу те згњечити... тело ћу ти обешчастити, а душу дати ђаволу!...

Запенушио се, као бесан, и бацао пену око себе, — стиснуте песнице час дизаше над главом Мартином, час спушташе и дераше кафтан на себи, не смејући зар још, у наточ злости, да учини срамоте оној, коју миловаше.

А Марта развучене зенице од пренеражења гледаше на војводу, како се успропадао, и слушаше његове речи, која свака падаше као жива жеравица на њену душу.

Све јој се слутње обистинише... Она је ћерка издајникова, уклето и на пропаст осуђено створење! — та то је давно наслућивала... А сада речи војводине раздераше са свим тај застор, који застираше будућност пред њеним очима. Нема спаса... мора погинути у срамоти и беди... Смркло јој се пред очима... изумро дах у грудима, следила се крв у жилама. С опруженим рукама клону крај ногу Агатиних, која стајаше непомична, као мртва, у немој пренеражености.

— Оче... оче! — шапну Марта, савладана беснилом и снагом погледа војводина, који је заћутао, па ју на ново оштро посматраше.

— Не зови ме више оцем! — крикну пан Маћко. — Ја нисам твој отац, него судија... Чувај се!... Чувајте се обе!...

Прискочив и зграбив ју снажним рукама, подиже ју са земље... Као клештама стеже ју у загрљају, упи очи у њено лице, бледо као мртвац, и тако подуго стајаше, привлачећи ју свом силом к себи.

— Не пуштам те... не пуштам! — шапуташе страсно, примичући уста своја Мартиним устима и напајајући се њеним дахом, — не пуштам те... док не будеш моја... док те не смрвим у загрљају!

Наједаред ју одгурну.

— Чекај! — повиче — немам каде, да се сада опајам раскошју — али ето мене на брзо... чекај!

Зграби Агату за руку.

— А ти! — крикну — чувај се... ако ти је живот мио! Пази на ту девојку, док ти нису очи искочиле, док ти је читава кожа па костима...

Кад то рече, истрча, јер не могаше да ту дуже остане. Осећаше зар, да за час не би био кадар владати над страшћу, која га је заокупила. Заборавио би можда на све, на Краков, краља и Јадвигу, заборавио би на своју освету и планове, уз ту девојку, која му је будила беснило у души и жегла крв пакленим жаром. Зграбио би ју... смрвио... убио — а после... полудео.

Ван себе трчаше онамо, где је стојао Дитрих на стражи подземних ходника.

Див стајаше, као обично, непомичан, са секиром у руци. Мрким очима стрељаше на војводу, који се приближиваше.

— Учињено је — рече — по заповести. Двојица стражара признадоше под усијаним железом, да су видели и пропустили младога витеза, кад је ишао на другу страну замка и гледао... Гуљени су с њих ремени, а после су им одрубљене главе и обешене за страшило.

Борковиц не слушаше.

— Агату ми чувај!... — крикну. — Главом ћеш ми одговарати!... Ако ишта опазиш... стару у тамницу!...

Дитрих слеже раменима.

— Пролази, као сенка — одазва се — не говори ништа... шта ћу опазити?...

— Гледај ноћу, као мачак! — прекиде напрасито војвода. — Слушај кроз зид! Завируј јој у мисли!... Главом ћеш ми одговарати!...

Див опет слеже раменима.

— Биће!... — рече кратко.

Запали буктињу и даде ју војводи, отварајући врата у подземне подруме.

Борковиц скочи и оздо се још једном осврну на Дитриха...

— У мисли јој завируј! — понови. — А ако шта опазиш, у тамницу... на смрт.

— Биће!... — промумла опет Дитрих, затварајући тешка врата. Моја ће глава остати читава...

Задрма њом, као да се хтеде уверити, стоји ли чврсто на раменима. Уста му се искривише подругљивим осмехом.

— Куцнуће и теби час — шапну — а биће страшан!...

Узе секиру у руке и стаде се полако шетати, бацајући кад и када погледе на ону страну, где беху Мартине собе.

(Наставиће се)

ПОУКА

КАКО ПОСТАЈУ ДИЈАМАНТИ

У седници француске академије. што је била у Паризу 6 фебруара 1893 год., јавио је чувени хемичар Моасан, да му је пошло за руком те је у своме лабораторију направио праве дијаманте. Са свију страна су му честитали, што је решио задатак, којим се занимају најславнији испитивачи ево већ сто година. Но испитамо ли поближе оно, што је објавио Моасан, наћи ћемо, да је он у вештачком прављењу дијаманата учинио додуше велик корак у напредак, но да још није дошао до краја у решавању тога задатка. Како постаје то светло и сјајно драго камење, што га дијамантом зовемо, још је увијено у тајанствен вео. Обично се каже, да је дијамант чист кристалисан угљеник. Но то опште правило важа мало поткресати. Угљеник се појављује у природи у разним кристалним облицима. Графит — срце наших писаљака — јесте скуп угљеникових кристала, па ипак, како ли је велика разлика међу њиме и дијамантом! Кристали графитови су по хексагоналном кристалном систему, а дијамантови су по октаедричном; графиту је густина 2·0, дакле двапута је тако тежак као дестилисана вода, а дијамантова је 3·5; графит је мекан, јер се таре о артију — њиме пишемо, дијаманат је пак најтврђе тело! Кристалисан угљеник појављује се дакле у два сасвим различна облика. Но ми бисмо грешили, кад бисмо узели, да је графит и дијаманат баш чист угљеник. И у графиту и у дијаманту има и других материја, и ако у врло мајушној мери. Као што је познато, има више врста обојадисаних дијаманата: има жутих, плавих, црвенкастих дијаманата, мрких у разним нијансама; шта више нађено је и црних, ређе сасвим црних. Бели или као вода чисти дијаманти врло су ретки, управо најређи су. Разно обојадисани дијаманти имају своју боју од разних страних материја, које су као уткане у угљеникову масу, и најбољи научници, који познају дијаманат, држе, да је супстанција, која бојадише, састављена из спојева метала, гвожђа и титана. У Бразилији и доцније на предгорју Добре Наде у јужној Африци нађене такозване црне дијаманте држали су у први мах за смесу дијаманта и угља, па зато су их и прозвали *карбонадо*. Но тачнијим испитивањем дознало се, да су ти црни дијаманти скуп веома мајушних црних дијамантових кристала, који се слободним оком не могу разазнати. Угља у карбонаду нема, црна боја је од додатка гвожђа и титана. Напротив у гомили црних дијамантових кристалића налазе се кадикад усамљени бели кристалићи.

Када се поближе дознало, какве је природе дијаманат, учени су људи дошли до тога уверења, да ће кад тад поћи за руком, дијаманте и вештачки чинити у лабораторију; ради тога треба само да растворимо чврсти угљеник, па да буде течан, за тим да га оставимо да се кристалише — сасвим онако, како се кристалише стипса, када је бацимо у врелу воду, па се раствори. Када се такав раствор стипсин расхлади, појављују се кристали од стипсе. Но угљеник се врло тешко раствара; баци угаљ у воду, у киселине, у цеђ — остаје не промењен. Но од неког времена зна се, да се угљеник раствара у истопљеном гвожђу; у тој ватреној маси угљеник се тако раствара, као што се стипса раствара у

врелој води. Охлади ли се та гвожђана маса, смрзне се, угљеник мора се појављивати у кристалној форми. Па збиља, тако и бива. У нашим топијоницама, где се гвожђе топи, понавља се тај процес сваки дан, само што угљеникови кристали, који се том приликом појављују, нису дијамант, него графит. Угаљ се појављује у облику мрко црних листића, и то је прави графит. А како је густина графиту 2·0 а дијаманту 3·5, то су минералози дошли на ту мисао, да ће моћи и дијаманте начинити, само ваља ићи за тим, да у растопљеном металу растворени угљеник кристалише под великим притиском. Па тим је путем пошао Моасан. У своме послу употребио је електричну топијоницу, у којој је температура 3000° С, за тим је узео такве металне смесе, које се јако скупе, кад се смрзну, у којима је дакле угљеник под великим притиском. Када је Моасан чврсте те металне масе разбио, нашао је у њима мајушне црне кристале, који су имали структуру и тврдоћу дијамантову, а скоро и његову густину. Но у тој прилици добивени кристалићи били су сви скупа мање од једнога грама, па зато је тешко кемиски испитивати те у лабораторију добивене камичке, те и резултати тих испитивања не могу бити баш сасвим поуздани; још је увек питање, да ли је Моасан добио баш праве црне дијаманте, онакве, какви су нађени на Борнеу, или врсту дијаманта, какав је карбонадо. Па и вештачко прављење самога карбонада мора се рећи да је велик напредак; пође ли то једаред за руком, онда ће се на скоро моћи вештачки правити у лабораторију и бели и обојадисани дијаманти.

За трговину драгим камењем за сад је откриће Моасаново без даљих последица. Карат (0·205 грама) ситних неуглачаних дијаманата стаје данас на предгорју у јужној Африци до 15 фор. Прашина од дијаманта, коју је Моасан добио, састављена је из тако сићушних камичака, да се никако не могу опазити, шта више, тек се увећани лупом могу разазнати; и оно мало црних дијаманата, што је Моасан вештачки у своме лабораторију начинио, стаје Моасана неких 5000 фор. — толико је трошка имао при своме испитивању.

И ако дакле Моасанови покушаји немају за сад практичне вредности, тек су за науку врло важни, јер смо тиме поприлично загледали у прилике, где и како су и постајали а и данас постају дијаманти у великој природној радионици. Знамо да унутри у земљи има силна гвожђа, шта више неки говоре и о гвозденој језгри земљиној. У вулканским се процесима топе разни метали у утроби земљиној, па то бива често још и под великим притиском, а кадикад те растопљене масе крче себи пута и до површине земљине. У тим приликама, када се топе и смрзавају металне масе, могуће је да у природи постају дијаманти, који у ужасним ерупцијама долазе на површину земљину.

Места, где има дијаманта, још су слабо геолошки испитана. Још најбоље су позната дијамантска поља на предгорју у јужној Африци, где се често налазе као у неким котлинама налик на вулканске кратере. У тим необичним котлинама има нека плављива земља, измешана многобројним, ћошкастим разбаченим камењем разних врста, па у тој плавој земљи налазе се дијаманти. Свакојако су те котлине вулканског порекла. У другим дијамантским пољима има поред гвожђа још и тешких метала, као злата и платине, који су зацело из утробе земљине доспели горе на површину. По томе је врло вероватно, да се дијаманти стварају у гвожђаној утроби земљиној, да тамо има још много дијаманата, и да ти само у особито грдним ерупцијама из највеће дубљине долазе на видело. Тако је најновије испитивање много расветлило тамно порекло најскупоценијем драгом камену — дијаманту.

C. Falkenhorst **Андрија М. Матић**

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОКСИМ НОВИЋ ОТОЧАНИН

(приликом двадесетпетогодишњице од смрти му)

(Свршетак)

Емил Чакра, написав приликом Јоксимове смрти кратку бијографију покојникову, напоменуо је, да је Јоксим још 1837 написао »Српство«, али никад није изашло, већ само неки одломци, као што су: »Лазарица« 1847, »Душанија« и »Цар Урош«.

Судећи по одломцима тим, рекао бих, да је »Српство« морало певати догађаје, који су

се збили за владања славне династије Немањића па до пропасти на Косову. »Душанија« пева догађаје, који се збише у доба највеће славе Срба за владања Душана Силног. У »Душанији« нам приказује Марка, Страхињу, Рељу још као младиће, а у тој истој књизи нам пева и ону причу, како је Душан Силни посинио Милоша Обилића.

Од тада је готово сваке године изишла која књига песама од Јоксима Новића. Године 1860 изиде »Милошева«, године 1861 »Ајдук Вељко«, а године 1862 велике три песме о »Бирчанину Илији«. Чудновато је заиста, да Јоксим не начини епос какав као »Лазарицу«, само у већем. Године 1865 изишла му је »Карађорђија«, осим тога године 1864 је у »Српском Огледалу« излазила велика епска песма »Сибињанин Јанко«. Године 1881 изишла је књига неких Јоксимових песама под именом »Вучићевке и Обреновићевке«, у којима веома напада на Обреновиће а особито на Милоша. Много му је песама остало у рукопису, које и сада труну у каком столу.*)

Јоксиму, као и свем нашем народу, најмилији је јунак Краљевић Марко. »Јер над Марком не бјеше јунака«, он је најпоштенији јунак, њега воле сви — и старији и млађи, јер

... је био огледало сјајно
војницима на свему свијету.

Марко није варвар, он штеди непријатеља, јер

... је Марко јунак племенити
пак поштује послушно јунаштво.

Кога нам год хоће да прикаже као добра јунака, он му тек прида по које својство својих љубимаца; тек ће рећи: јачина Маркова, поглед Страхињин, брзина и окретност Рељина и т. д.

Јоксимови јунаци: Марко, Страхиња, Реља, Милош, Бошко Југовић, Срђ и ако несу баш тако храбри као јунаци грчки, да се и самим боговима противе и њима не верују, несу баш ни такви, као у нашој народној песми, да падају од човечје руке. Јоксимове јунаке Бог узима себи. Марко умире, Страхињу погоди нечија стрела из гомиле у врат; Реља, вијајући силне Турке, нагна их на Ситницу па, заукав се врло, удави се; Милош пада од умора, а такав је страх задао Турцима, да му се ни мртву не смеју приближити: Бошко је нагнао Турке на воду па се бацио и у воду за њима, али га барјак обмота те се удави ... е таки су Јоксимови јунаци.

Многогодишње бављење по јужним крајевима нашег народа јасно тумачи, за што је Јоксим увек стихове а и иначе писао јужнозападним дијалектом. Као што нашу народну песму карактеришу многи дијалози, тако исто и Новићеве песме. Речник Јоксимових песама био би пун и врло богат у лепим чистим речима, којих не ћемо често наћи ни у Вукову речнику а баш ни у којег песника више. Јоксимова је појезија пуна народних пословица, задевица, народна веровања, пуна је тропа и фигура као и у опће што је наша народна појезија.

Хиперболе Јоксима Новића, као што су н. пр.

... копља полетјеше турска,
бојна копља, отровне стријеле,
како плаха киша из облака —
или: Никад киша поље не поплави,
како тадај крвца од јунака

и ако несу тако најивне као хиперболе у народним песмама, ипак ћемо по некад наићи и код њега кад што на онаку: »Да се проспе киша из облака ...«

А шта да тек речемо за стих? Ко је прочитао његову расправу о »Нашим пјесмама«, тај ће знати и увидети, како је Јоксим знао народну појезију*) а на по се стих.

Осим што је радио у стиховима, радио је и у прози као приповедач. Написао је лепу новелу с натписом »Капетан Радич Петровић и покрштеница Зорка«. Ово му је дело наградила

*) Јоксим је за собом оставио много дела у рукопису; нека су од тих и штампана. За цело да особито мора бити много писама Вукових и Копитарових. Године 1886 г. Јован Пециковић, златар негда у Земуну, сад у Доњој Тузли, послао је ученом друштву списе Ј. Новића, да их откупи. Ма да се друштво није бавило откупљивањем и издавањем наших писаца, нити је имало за то средстава, ипак је откупило неколико, оно је друго повраћено и то ће тако клада и пропасти.

*) Ј. Илић прича, да су сви млађи песници, учећи се у Бечу и скупљајући се код Вука, много пазили, шта ће рећи Вук и Новић. Ако су ови похвалили, то их је одушевљавало. Колико се ослањали особито на укус Новићев, може као доказ послужити ова цртичица. По повратку из Беча срете се Ј. И. у Београду на Варош-капији са Ђ. Даничићем и Јоксимом Новићем. У то доба изишла је у „Седмици“ песма „Ђ. Бранковић и Дел-Ахмет“ од Ј. И. Овај, чим виде Јоксима, упита га: шта мисли о песми? а Јоксим му рече: да му се чини, е је он већ слушао у народу ту песму, па чисто сумња, да ју је Илић написао. „Е, кад се чак и Новић преварио, држећи да је то народна песма, ја сам савршено задовољан и лепше критике не тражим!“ одговори Ј. И.

Матица Српска са четрдесет дуката а преведено је на чешки. Великој приповеци о »Врзином колу«, о »Постанку Високим Дечанима« и т. д. морамо тражити клицу око Дурмитора. У »Даници« му је излазило најзнаменитије дело у прози »Хајдучки живот«, које је доцније штампано засебно под именом »Старине од Старине Новака«. У томе нам је делу Јоксим на доста згодан начин у српском духу опевао тужну и славну прошлост од Краљевића Марка па до хајдучких дана. Ово је дело наградила Матица Српска.

Јоксим Новић је радио и на научничком пољу. Као такав радник јавља се тек 1860 године, али му ти радови не заслужују баш бог зна какве хвале.

Година 1864 важна је за Јоксима. За живота Вукова беше му Јоксим најбољи пријатељ и највећа присталица. По приповедању савременика из онога доба Вук је особито поштовао Јоксима Новића као темељита познаваоца народних умотворина и српског језика уопће. У свима главнијим тренуцима и за главније што питаше Јоксима, особито много полажући на његов укус при одабирању народних песама. Да је који књижевник бацио више погледа на Јоксима и на његов рад, знам да би много и много лепих ствари нашао, да се који подухватио те да је бар гледао да скупи писма, која је Вук Јоксиму а Јоксим Вуку писао, мислим да би то било од веће користи него што се скупила писма Вукова Милутиновићу, Мушицкоме и т. д., јер је Јоксим заједно с Вуком купио, и за оног бављења по српским јужним земљама више скупио него икоји Србин што је. Још године 1837, дакле пре него што је отишао у Босну, пише му Вук у Вуковар и пита га за ово или за оно, а шта је Јоксим морао знати, вративши се на траг, сведоче његове песме и његова расправа о »Нашим пјесмама«.

Године 1864, после смрти Вукове, поче Милош Светић издавати »Србско Огледало«. Заиста тада је био баш потребан лист добар, и обрадоваше се многи том листу, знајући велику ученост Светићеву. Али како се тек многи запрепастише, када на првој страни, место лепих чланака књижевних, искрсну опет Светић као филолог са чланком »Како стоимо съ азбукомъ и правописомъ?« Па још када доцније видеше да о етимону пише Јоксим, који сва своја дела дотле написа по еуфонији, — е, то већ беше и сувише. У томе листу започе Јоксим штампати своју расправу »О нашим пјесмама«. Ова расправа је једна од најбољих и најлепших, што их има о нашим народним песмама. За потврду својих хипотеза меће многе цитате, којих има на педесет у целој расправи, а којих, за чудо, баш ни ретка не има у Вука. Особито је много бацио светлости на нарикачке песме, метнувши доста цитата и разјаснив много што шта, што Вук није рекао. Од цитата има много тако лепих, што се не ће наћи у Вука, а то се има приписати песничком дару и фином укусу Новићеву. Доста се позабавио код мухамедовских песама, које је добро познавао, будући да је имао много пријатеља мухамедовске вере. У тој својој расправи има читаву расправицу о нашим бардима, гусларима, којих је врло много познавао и слушао. Од неколико, што их тамо спомиње, вели да је неки Јован од Гацка на Цетињу најбољи. У својој расправи о народним песмама изрекао је и правило како се певају, т ј. склапају, споменувши уз то, да за то песме Т. Подруговића и несу са свим добре. У том истом »Огледалу« писаше, као што рекох, и о етимону*) и написа одмах песму »Сибињанин Јанко« и наштампа је по законима етимологије, иначе не писаше ни ъ, ь, ѣ, ы и т. д.

Придобивши га тако противници Вукови за себе, мислили су, да ће им ауktоритет Јоксимов врло много помоћи, али су се преварили. Чисто је смешно видети Јоксима, највећег пређашњег присталицу Вукова, где се бочи етимологијом; о Вуку се из почетка изражава: »благопочивши списатељ« или »покојник«, али када изиде »Књижевник« загрепски, па још у њему чланак В. Јагића: »Iz prošlosti Hrvatskog jezika«, е, ту се Јоксим промени. Под наговором М Светића написа највеће опадачине на Вука, изгрди ти »покојника« као и Светић, хотећи му на силу Бога одузети све заслуге. Да доста има истине у тим чланцима Светићевим и Новићевим, о томе сумње не има, а тако исто да је било нешто у Вука, што је многе од њега отуђивало, не има сумње. Али то на страну, доста то, да то писање против Вука не служи на част ни Светићу ни Јоксиму Новићу.

*

*) Занимљиво је, шта вели Јоксим за јоту: „Од дугачке јоте направио сам краћу, да видим хоће ли боље приличити, те да буде мање вике на њу, а сав ће се правопис лако уредити, кад баш буде до ње стало.“ („Оглед. Србско“ 73 стр.)

Па шта да речемо сада после двадесет и пет година од смрти његове? Тај велики и вредни српски књижевник, највећи познавалац како српских умотворина тако и народног говора, тај војник и велики Словенин а особити Србин, који је и мачем и пером себе трошио само за свој род, шта је дочекао? Какву захвалност доби од Срба? Док други народи дижу споменике својим и мање вредним људима него што беше Јоксим, шта добива Јоксим? Умире као најсиромашнији човек, као што су му умрли и другови: Видаковић, Милутиновић, Игњатовић. А она омладина, којој је он некада — док још и у њему тецијаше врела младићка крв и док му лебђаху пред очима најлепши идејали — подвикивао:

„Омладино, што си олошала?
Обазри се и погледај на се!“

та омладина и њени потомци сада тога вредног радника на српској књижевности, вредног сарадника »Седмице«, »Годишњака«, »Летописа«, »Данице«, »Матице«, »Србског Огледала«, »Српског Дневника«, »Србобрана«, писца »Лазарице« и многих лепих дела — напусти и заборави, а дела му остави да труну по библиотекама, а овамо чита туђе, можда никад и не чувши за њега.

Јован Николић

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Издао одбор за прославу четиристогодишњице ободске штампарије. Написао *П. А. Ровински.* **Ободска штампарија на Ријеци Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском југу.** — Цетиње, у државној штампарији. 1893. Стр. 32.

Поводом прославе прве штампарије на словенском југу нисмо добили исцрпљиве расправе о старим српским штампаријама; нисмо добили ни добру библиографију старих српских штампаних књига; место тога добили смо (осим безброј чланака и чланчића) само две*) књижице о старим штампаријама: *од Ровинскога* и *од М. Ђ. Милићевића* (прештампана из 11. и 12. бр. „Јавора“.) Од мањих чланака најважнији је чланак *проф. В. Јагића* (в. превод Ј. Радоњића у 27. бр. „Стражилова“ и у 80. бр. „Браника“).

У чланку Милићевићеву је врло згодан преглед издања и места где су штампане старе књиге. Ровински у својој књизи говори о Ободу, првој штампаној књизи и о трудбеницима око штампања.

Ровински је своју расправу поделио *на четири дела.*

У првом одељку расправља писац о „мјесту, гдје се налазила штампарија“ и о „времену, кад је радила“.

На првој до сада познатој књизи г. 1493—1494. *(Осмогласнику;* Каратајев: Описаніе славяно-русскихъ книгъ. Петроград 1883. — бр. 6.; Шафарик: Gesch. der südslaw. Literatur III. — бр. 210.) *није забележено где је штампана,* али у другој књизи г. 1495. (Псалтиру; Кар. бр. 8.; Шаф. бр. 211.) забележено је, да је штампана *„на Цѣтиню“.* Услед тога су Шафарик (l. c. стр. 123. и 252.) и Каратајев (l. c. стр. 12. и 14.) сасвим умесно претпоставили, да је и *Октоих штампан на Цетињу.* Али *наши* неки писци: Медаковић, Милаковић, Дучић и Новаковић, па по њима и сви други (осим Руварца и Јагића) *ослањајући се само на народно предање и причање* пишу, да је прва српска штампарија била на Ободу, а не на Цетињу. То доказује и госп. Ровински у првом делу своје расправе, али разлози његови, којима то доказује, врло су слаби.

Г. Ровински вели, да „ни историја ни народно предање“ не казује на Цетињу место, где је била штампарија, „док на Ободском граду има једно мјесто, на коме се и сад познају трагови некаквог четвртастог здања, *по народном предању управ штампарије*“. Пре свега народном предању, особито у оваким приликама апсолутно се не може веровати. Локализација народне традиције тако је код нас развијена, да јој се не сме никако веровати, ако се не даје потврдити аутентичним изворима с друге стране. За оно „четвртасто здање“ морало би се прво доказати, да ли је постојало онда, када је радила прва српска штампарија; могло је то здање бити саграђено баш за стражару, као што г. Ровински и сам тврди, да је то здање „у старо доба, доба црногорске самовоље, служило као пандурица, а то је Цеклинска стражарница“.

Г. Ровински вели даље, да су „ево већ више од 50 година, ученици.... вазда налазили на томе месту слова и уметке међу њима“. Г. Ровински их је, вели, видео у Стевана Чутурила „који је био прије десет година у Црној Гори“. Лако би било сравнити та слова са словима у првим штампаним књигама и уверити се, да ли су то слова *прве* српске

*) У штампи је расправа И. Руварца о првој штампарији; биће 40. Глас срп. академије. (Јавор бр. 11. и 12 стр. 358.)

штампарије, али — тих *слова нема!* „У потоње вријеме већ се *не налази ништа*, и *узалудно је било предузето нарочито за то истраживање*“, вели г. Ровински, — и то нас мора нагнати, *да јако посумњамо и у традицију о налажењу слова.* Ја бар не могу да схватим, како то, да су недавно „тијех слова купили цијеле шаке“, а данас да не могу да нађу ништа од тога!

Кад би се — као што рекох — нашло тих слова са Обода, па кад би се сравнила та слова са словима у првим штампаним књигама, онда би се могло доказивати, да ли су то слова, којима су штампане прве, до сада познате књиге. Али то се неће моћи доказати, јер *ако* је на Ободу била прва штампарија, и *ако* се слова те штампарије налазила тамо све до скора — као што тврди г. Ровински — како је могао око год. 1569. „ієролимь ѕагѹровикь кластелин ѿ града котора“ да дође „вь кѣнетыски градь“ и да тамо нађе „стары кѹпари ѿ родитель его воеводе гюрга“? (Поговор у Псалтиру г. 1569. и у Требнику год. 1570. — Каратајев стр. 168. и 172.)

Шта је било са првом српском штампаријом и где се она *доцније* налазила и кад је пропала, ми не знамо и тешко да ће се то икад на сигурно дознати моћи. За сада је само то сигурно, да *доказивање, да је прва српска штампарија била на Ободу, нема никаква ослонца.* Народна традиција о ободској штампарији могла је бити унета у народ с друге стране, као што је н. п. с друге стране унета у народ у округу врањском „народна“ традиција, да је у околини врањској стари Добрич! (в. „Стражилово“ г. 1887. стр. 477.)

А што г. Ровински каже, да је друга књига датирана на Цетињу с тога „што се у то вријеме налазила ту већ престоница куће, која је владала“, и да је то „био обичај и у другијем мјестима“, то је тврдња, коју г. Ровински у датирању наших штампаних књига не може ничим потврдити.

Нема дакле *никаква* основа тврђење, да је прва штампарија била на Ободу, јер *на првој књизи није обележено, где је штампана,* а пошто је *на другој књизи изрично означено Цетиње,* као место где је штампана, то је, као што рекосмо, *са свим умесна претпоставка Шафарика, Каратајева, Руварца и Јагића, да је и прва књига штампана на Цетињу, да је дакле прва српска штампарија била на Цетињу.*

Ст. Станојевић

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Као што читамо у Obzor-у, скоро ће изаћи најновије дело грофа Лава Толстоја с натписом: „Царство божје код нас“. Obzor-у се чини, да ће се дело моћи читати само у енглеском преводу, јер у њему Толстој смело и безобзирно говори о потпуном преврату у „хаотичном нереду ствари“ а то зацело не ће бити по ћуди руској цензури.

— У 16 броју Босанске Виле приказује Чед. Костић приповетку Мите Живковића с натписом: „Први и пошљедњи пут“, која је лане приказана у нашем „Стражилову“ (у 33. броју на 528 страни). Костићево „мишљење о овој причици не иде у корист писчеву“, као што се причица та није допала ни оцењивачима у Академији Наука и Уметности, кад је конкурисала о Мартиновићеву награду, јер није „дело патриотске или моралне садржине, написано с озбиљном марљивошћу, уметничком техником и одличном студијом саме грађе, зачињено све још правилима и чистим језиком и граматиком“.

— У истом броју Босанске Виле започета је оцена Матаву љевих приповедака, што ове године изађоше у збирци с натписом „Из разних крајева“ а о којој је говорено и у нашем листу (у 20 броју ове године).

— У 34 броју француског политичког, књижевног и економског часописа Revue d' orient, што ево већ осма година како излази у Будимпешти, има у подлиску реч Ивана Иванића о томе, да *ли* је Гундулић Србин или Хрват. Разлози, којима се Иванић бори за Србинство Гундулићево, нису до душе нови, али су добри и јаки; но кад се већ, што рекли, обуо, те и „старца Милована“ потегнуо, требао је бар бити на чисто с тим, да Качић и Миошић није двоје те би онда лепо отпао онај фатални плурални наставак (les poëtes ragusains) а и веза (et).

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 34.

ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 22. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

МРТВОЈ ЉУБАВИ

Срешћеш се у ноћи с мојим мрачним духом,
Немо, као идол, место живих ружа,
Што су доцветале на путевих мојих,
Он ти венац цвећа гробљанскога пружа.

Умрла си за ме! Твој несретни сродник
Са змијом у срцу и вриском на усти'
Долети без ума и с жељом последњом
Да увело лишће на твој одар спусти.

Кидо сам га с плачем из пустих недара,
Сваки листак беше расцветана нада,
Ал кад љубав умре, отров га зарази
Па је с тога црно и увело сада.

А теби све праштам, о, та самрт прашта
За муке, куд си ме ужасно сурвала,
Праштам за обмане и за лажне сузе
И за нож, који си сама ми сковала.

Он дрхти у руци над ковчегом твојим,
Ал да срце смирим тим отровним мачем
И да с тобом гинем — о, ја снаге немам
Већ к'о дете дрхћем и у болу плачем...

16. августа 1893

Ленскій

КАДА ГЛЕДАМ ОЧИ ТВОЈЕ

(МАКС КАЛБЕК)

Када гледам очи твоје,
К'о да гледам бурно море:
Бездна тиха, на површју
Стихије се страшно боре.

Када гледам очи твоје,
К'о да гледам свод лазурни,
Што се смеши ведро, тихо
На свет мрачни, на свет бурни.

О ти, море, у дубину
Прими јаде душе моје!
О ти, небо, дај ми души
Сјај ведрине чисте своје!

Берн

С. Д. М.

ЗОРИНО НАЈМИЛИЈЕ ЦВЕЋЕ

(идила)

Са високе плаве горе спушташе се тихо Зора у питому долину. Лепо и бистро језерце затрепери од милине, кад Зора паде покрај њега. Две три звезде, што још сујетно трепераху бледим зрацима на плавом небесном своду и огледаху се на кристалном огледалу, спазивши сјајну Зору, побледеше још већма и ишчезоше у небесном плаветнилу. Зора свуче своје нежно одело, од сунчаних зрака изаткано, скиде своја криоца, бела као снег, и окупа се у језеру. Своју злаћану косу утре мирисним здравцем и бршљаном, набра пуне скуте шумског цвећа и полете преко цветних поља. Од тихог шума њезиних крилаца и благе светлости, што просипаше око себе, буђаху се птице и поздрављаху Зору својом чаробном песмом; цвеће климаше својим нежним главицама и пушташе мек и мио мирис, који се упијаше у зрачно Зорино одело. Све у пољу беше оживело и прегнуло се из пријатна сна. Одједаред Зора скрену са свога пута и благо се спусти на обалу сребрнаста поточића, јер беше у лету спазила цветак, који највећма миловаше. Скромни цветак задрхта од радости, погледа Зору нежним очицама и ускликну: »Ох, Зоро мила, како си добра!« Зора узабра један стручак, закити њиме своју плаву, свиону косу, рашири крила и полете граду. Над градом још владаше помрчина и све спаваше благим сном. Мрак се брзо диже и изгуби се у даљини. Зора летијаше преко дивотних вртова, у којима цветијаху: зумбул, лала, карамфил, шебој, ружа и друго размажено градско цвеће. И ово се цвеће обрадова Зори, али не онако искрено као пољско цвеће; Зорин сјај и мирис буђаше га из санка, и оно гуташе њезине зраке, удисаше њезин мирис и отвараше своје нежне чашице, да их помилује Зорин поветарац. Ну Зора не љубљаше бозна како овога цвећа и она прелеташе преко њега, остављајући му нешто свога сјаја и мириса. Зора остављаше свуда за собом благу и милу светлост; она озараваше мрачне кровове високих палата и ниске кућице убогих сиромаха. Њен дах, њена небесна светлост, њена свежина и миомир владаше свуда, куда је пролазила. Најзад се Зора заустави пред једним кућерком. Тихо и нечујно, као зраци њезина брата Сунца, уђе Зора кроз прозор у малену собу. Пред њеним сјајем угаси се скромно кандиоце, које је горело пред иконом, јер његова услуга беше излишна. На болесничкој постељи лежаше девојче блеђана лица и анђеоске благости. Дуга болест беше исцедила њезину крв, пила тихо живот и оставила сетан и болан траг на лицу девојчету. На њезин креветац беше наслонила своју брижну главу њена мати и, уморна дугим бдењем поред болесна чеда, спаваше тихим полусном. Зора се наже над болано девојче, својом меком, топлом руком заглади косицу са његова бледа чела, притиште на њ дуг, сестрински пољубац и из своје косе извади лепи цветак, те њиме закити измучене груди девојчету. Зора се осмехну задовољно и изађе нечујно, као што је и дошла, да даље дели срећу и здравље. Девојче обли блага румен; његове груди под нежним цветком почеше се бурно надимати, из њих се оте дубок уздах, и девојче се пробуди. И мати се прену иза сна, погледа своје чедо и зачуди се румени и благој срећи, што почиваше на његову лицу. »Мајко, мила мајко, где је онај анђео, што је сад овде био? Ох, како беше диван овај божански створ, мајко! У први мах, и ако ми очи бијаху затворене, ја осећах да је поред мене неко небесно биће: осетих, да ми усијано чело хладе нека нежна крила, осетих неки благ мирис и свеж пољубац; мојој глави наједаред беше лакше и са груди ми спаде терет, који их је тако дуго притискивао. Нада мном се беше нагао неки надземаљски створ, добар као анђео, мио као зора: имађаше дугу, плаву, свиону косу, очи нежне као небесно плаветнило, а поглед му беше блажи од сваког мелема. Одело имађаше све од сунчаних зрака, нежно и провидно. Мио поглед прожимаше моје тело, упијаше се у моју крв и нека мила струја прође кроз моје груди...« Девојче се маши за груди и на њима нађе стручак лепог цветка. Ово цвеће њему беше непознато, али га девојче, у тренутку, заволи тако, да се у души зарече, да ће се само њиме китити. »Ах, мајко, ово је дивно цвеће! Тако нежно, тако скромно, тако плаво, као очи у оног рајског створа. Зумбул ме заноси, резеда ме гуши, од карамфила ме глава боли; али ово цвеће гледа ме тако нежно, тако искрено и срдачно својим плавим очицама, да ми се здравље повраћа. Мајко, мила

мајко, кажи ми, како се зове ово цвеће?« Девојчету у ову засја сузица, склизи низ блажено и задовољно лице, паде на плави цветак и на њему се заблиста као драги камен. А мати, пуна среће, што после толико дана, први пут, види задовољство на лицу свога измученог чеда, грцајући у сузама среће и радости, одговори:

»То је, чедо моје, зорино најмилије цвеће, то је — *поменак*!«

С. Д. М.

ИЛКА

(Свршетак)

Како смо довели уста у свезу са душевним осећајима, тога се не сећам. Знам свакако да се са заносом и са задовољством сећала прошлих часова и да су уздаси често прекидали њене одговоре.

„Па за што се ти часови не би могли повратити?“ — упитаћу је наједаред трепетом срца.

„Па могли би; ево се већ вратили... бар код мене...“ — одвратиће она, спустивши свој прекорни поглед на ме. — „Али за што?... На што?... Ви мислите да ја слободно располажем својим животом? Ах, како је све то друкчије код нас; ту су године први господари, родитељи други, положај, то је главни услов, а ми, осећаји, љубав... та да, и ми нешто бројимо, али најзад морамо подлећи и уверити се, да немамо право, ако по свом оремо. У осталом...“

„У осталом“ — прекидох је нагло — „ја сам много крив, али треба узети у обзир прилике мога живота, па...

„Нисам хтела то казати“ — одвратиће она — „ал већ кад сте споменули прилике у животу, замислите, шта би се до сад с нама било догодило, да смо до данашњег дана одржали старе везе. Колико мука и противности!... Ја не кривим своје родитеље, јер сам уверена, да ми добро желе, кривим то, што слабо умеју да схвате моју срећу, а ја се у осталом томе опрети не могу, јер ко старим људима, окорелим у њиховим назорима, на пут стаје, тај пири у ветар. Пак, вратимо се на прилике у животу: ко с таким људима борави, тај некако и нехотице иде њиховим стопама; младачка бујна фантазија, заноси, љубав, све се то под њиховим оштрим назором претвара у неке далеке неприступне осећаје, а чудо је, дивно чудо, ако смо у неким моментима још тако кадри, да се сетимо наших идејала, да достојну пошту одамо искреној ватри нашега срца, која се под дахом послушности мора угасити, као ватра под пепелом. Ви ћете можда са свог слободног ђачког гледишта то осудити и назвати нас малодушнима. И ја то у теорији осуђујем, а да сам на вашем месту, још бих можда строжија била, али у практичном и кућном животу све то мења облик; ја сам жртва таког живота, а да опет не постанем нова жртва нових начела, хоћу да будем послушна, да бар једном у животу видим насладу, да ми родитељи буду спокојни и сретни, да се с благословом од мене и од света растану. Ето, то је моја задаћа, а сретна ћу бити, ако је прозрете и разумете; моја ће душа благосиљати вашу пожртвовност... ја сам женско и слабо створење...“

Силно је јецање наједаред спопаде, а крупне се сузе стадоше котрљати низ њене зажарене јагодице. У погледу се засја она света искрена ватра, за којом уметници гину, која обичне људе до олтара води, коју свет зове љубављу, и ако је често не разуме. Уздах, тежак уздах, можда најжешћи излив њене запламтеле душе, оте јој се из груди, лице пребледи као платно... да, она клону као увео цветак на моје груди, напојене највећом срећом, прожежене бескрајним очајањем.

Бијасмо управо у среди „Volksgarten“-а; около нас пустош и полутама. Беч, велики и раскошни Беч, ишчезаваше у мојој мисли, а ја се сматрах као пренесен неком невидљивом силом у чаробне пределе Андерсенових прича, којих се још као кроз маглу сећах. Који су осећаји тада владали мноме? Ко то може речима казати? Људи се диве звуцима, сликама, појезији — све их то узноси и води у надземаљско царство, али све то ишчезава и, као месец пред сунцем, бледи, кад нас обавије дах љубљене жене, кад нас прожеже сев њена ока. Кад се уметност до тога степена попне, тад ће звуци душом коло ухватити, слике ће оживети, појезија ће сплести венац земаљскога раја, Прометеј ће тргнути ланце и победити!...

„Реците, да ме љубите!“ — промуцах неразговетно и боно, подупирући то слабачко створење о моје груди и гладећи њено врело чело, орошено хладним знојем.

„Ја те...“ — жарки пољубац пресече њене речи, наше се уснице стопише у једно и ја осетих срећу,

неизречену срећу, коју никада донде нисам кушао, коју никада више не ћу осетити...

Глас мога рођака дрхташе све то више, неки га особити сумор савлађиваше, можда тежња за починком, жеља, да у миру ужива у успоменама; груди дисаху тешко и с великим напором, подочнице се бијаху угнуле и потамнеле, очни се капци растегли, а поглед одаваше блаженство, патњу и још нешто — оно, што сматрах као неки спољашњи утецај, оно, у чему можда лежаше тумачење онога »морам«.

После задњих речи застаде мало, као пренесен на место ишчезлих успомена, али се одмах трже па настави даље:

Госпођица Илка остаде још месец дана у Бечу, а већ се само по себи каже, да се мал те не свакога дана састајасмо.

Та ко може да одоли одушцима свога срца, ко може да побије љубав разлозима, кад већ љубав сама по себи не трпи разлога? Какви су били наши односаји за то месец дана? Ти се смешиш и мислиш, да ћеш чути бог зна шта. Не, мој драги! Да смо у крупније ударили, били бисмо обома нанели грижу савести, немире, патње и гроб љубави. Не побијам оно, што сам горе рекао; не, разлог нас на то није водио, него искрена и света љубав, која у својој суштини има можда најдубљи разлог, па и ако побија разлоге, које је поставио свет, које треба друкчије тражити и упознати, него што их свет тражи и упознаје — кажем: упознаје, да не кажем: убија. Ти се опет смешиш и некако чудновато погледујеш Крајцерову Сонату — рече, показујући књигу на столу. — Буди уверен, да је Толстој знао, шта је писао, а до нас је, да га разумемо.

Еле, дође и дан растанку; студен бијаше од неког времена попустила, а небо изгледаше још увек оно плачно и суморно северно небо, које те у таком расположењу у још већу тугу обара. Корачасмо, као и први дан, по „Volksgarten"-у с једном бригом и мислима у глави: да је то наш последњи састанак.

„Дакле се одлучно за навек морамо растати?" — отпочећу ја, држећи у својој руци њезину нежну, белу руку.

„Озбиљно и одлучно!" — прихватиће она, сврнувши свој поглед на другу страну, да јој не прозрем осећаје. — „Тако судбина хоће; моја ме мајка већ жељно очекује, не да ме код себе негује, већ да ме даде у наручје човеку од такозваног светског положаја, за кога мисли да ће ме усрећити. Казала сам ти, она је о том уверења, код ње разлози не вреде, а и да вреде, морало би се брзо остварити, а то не може бити, што ја не ћу због твог друштвеног положаја, због твоје љубави према науци, због твога и мога мира!..."

„Али..." — упадох јој у реч.

„Не будимо деца!" — настави она нагло, нагађајући мој одговор. — „Ако смо до сад дали одушке својим срцима, не поткопавајмо тим срећу и задовољство других! Будимо скромни и поштени, чувајмо нашу успомену као аманет! Каткад успомена више вреди но сав живот. Не буди љубоморан на човека, кога ми судбина баца у наручје. Ако буде достојан, стећи ће у мене поштовања, привржености, послушности, али љубави — никада! Сети се оне француске, да женско срце припада првој љубави а не првом љубавнику. Ти си моја прва и последња љубав. Није ли ти зар то доста?"

Освојен одважношћу њена карактера, прожман светињом њена чуства, поникох главом те стадох да јецам као мало дете.

„Дакле ја" — настави она — „женско и слабо створење треба да те соколим, да тебе, свесна и образована човека, подсећам на дужност? Пренимо се једном и будимо људи!..."

Њен ме глас трже као из дубока сна, наши се погледи опет састадоше и разумеше, груди уздахнуше тешко а усне се дотакоше. Колико је тајне лежало у том пољупцу?... А зар је човеку могуће да претвори надземни у земни језик?

Ми се привидно умирисмо и крочисмо напред мукло, као сенке са оног света.

„Илка!" —ословићу је наједаред — „ти већ можеш себи замислити мој будући живот; не ћу да јадикујем и тужим, што достојне друге у животу не ћу никада наћи, можда ће је наука заменити, успомена на те луча ће јој бити, али... помисли, како би моја душа блажена била, кад би ми оставила видљив знак твоје оданости..."

„Ти мислиш слику?" — прекиде ме нагло.

„Не!" — прихватих. — „Баш тога назора нисам, у томе се с Хајном слажем, да се лица, чији душевни чар и врлине уважавамо, у слици верно узаржати не даду, шта више, слике нам кваре оно, што само душа може да разуме."

Она се радосно насмеши, што се и у томе питању слажемо, те за тињи час снажно, мал не грчевито отргну једно пуце са белог огртача па ми га пружи. Дадох јој у замену сух лист, који уза се чувах још од дана, кад се први пут у Далмацији упознасмо.

„Ово нека буде символ мог будућег живота!" — рекох јој. — „Али..."

„Разумем те, то ти није доста, је ли?“ — прихвати она, погледајући на отргнуто пуце. — „Кажи ми, љубиш ли лов?“

Одговорих зачуђен, да љубим.

„Па добро!“ — настави она. — „У стању си да набавиш пса, кад у твоје место дођеш. Држи га и свесрдно чувај, а када се увериш, да ти је веран, надени му име: Илка. Животиње су верније и оданије него људи. Тај пас ће ти једини моћи да да̂ слику моје верности, коју пред светом морам да кријем.“

„Али, шта ће свет на то казати?...“ — прихватих.

„Е, онда, Бог ти а душа ти! Ради, како ти се боље чини. Свакако мене тим не ћеш ни понизити ни омаловажити; еле...“

„Еле“ — прекидох је — „твоја ће жеља бити испуњена, па макар се не знам шта збило!“

Она ми се захвали, погледа на сат, па се трже, из заноса.

„А сад...“ — промуца, угушујући јецање и тугу на растанку. — „С Богом!...“

На једаред мој рођак пребледи као платно, стаде завртати очима, као да га је смртни ропац спопао, челом му се разли леден зној а читавим му телом овлада јака трзавица. Пас подиже тешко главу, па полу у сну полу на јави заурла тако дубоко и растегнуто, да ме трнци страве, пусте и неописане страве тако прожегоше, е мишљах: полудећу. Погледах и нехотице на сат, бијаше управо једанаест, па ми опет поглед паде на мог рођака; уздрхталом руком отрех му зној са чела, он отвори очи, у погледу се засја блаженство, тајно и неизречено блаженство, црте се на лицу скучише, као под спољним утецајем, десна наусница стаде дрхтати, дрхтати грчевито, непрестано. Господе Боже! Та то више није његов лик! То је лик госпођице Илке!... Зуби цвокотаху, а кроз нервозно дрхтање уста чујаху се једва разговетне речи: »Ја те... С Богом!...«

Склисих као махнит ван собе, те пробудих стару Марту и крчмара. Устадоше брже боље те се уједно упутисмо до собе мог рођака. Илка обилажаше око његове наслоњаче, машући плахо репом, лижући његове оборене руке и зверајући у његово лице таким изразом бола, као веран пријатељ на одру пријатеља, а његов израз остајаше исти — спокојан и блажен, али блед, блед до крајности. Још увек мрмљаше нешто, по свој прилици пређашње речи, само теже и неразговетније.

— Шта је, шта је? Шта је било? — питаху ме упрепашћени крчмар и стара Марта.

— Та ништа! Мало се препао — одвратих, не знајући шта да кажем.

Стара се Марта нагло врати у своју собу, донесе мало свете водице, те га пошкропи и стаде шапутати некакве молитве.

Препоручих крчмару, да га пренесу у моју собу, да га положе у кревет и да му обложе главу хладним крпама. Обукох се нагло, пробудих дерана, што спаваше у коњушници, наредих му да упрегне коње под једине траље, што их бијаше у кући, те се одвезох у варошицу К. да потражим доктора. У К. наложих, да ми нађу згоднија кола, па одох да испричам доктору узрок мојој ноћној посети. Стари пријатељ нашега дома обуче се на брзу руку, узе некакве бочице и прашке, огрну тешки путни ћурак па седе са мно̂м у кола. На путу му испричах цео вечерашњи догађај, наравно на начин, којим се то лекарима прича — та познао сам их, хвала Богу! Они су сви једнаки.

— Врло је слаб и осетљив — одврати лекар.

У то кола запеше у авлију.

Нађосмо у постељи мог рођака још увек бледа и слаба. Дисаше напорно и тешко а израз лица бијаше суморан и потресен, као у човека, који је на вратима гроба. Марта и крчмар врпољаху се брижно око постеље, отклањајући бедну животињу, која приступаше постељи час с једне час с друге стране. Лекар приђе ближе болеснику, опипа било, поглади чело, наже се грудима патниковим, нареди да му се даде некакав прашак и да га до јутра оставимо на миру, па се опрости. Испратих га до дворишта те га запитах за болесника.

— Врло је слаб и осетљив; има нервозну врућицу.

Попе се у кола па ишчезе.

Мој рођак проведе ноћ прилично мирно а у јутру изгледаше као човек, који већ од дуго времена болује. Припитах га за здравље.

— Хм — насмеши се бо̂но — чудан си ти човек!

Слеже раменима, показујући отворено и јасно, да сам му несносан постао, па се окрену на другу страну. Изађох из собе, сећајући се лекареве опомене.

Он проведе дан спокојно и мирно, шалећи се и разговарајући се с Илком.

Пред вече морадох напрасно отпутовати. Дођох, да се опростим с њиме.

— Ех, па сретан ти пут! — одазва се па се окрете на другу страну.

— Та шта сам ти скривио, за Бога! Та знаш да те љубим! — ословићу га умилно.

— Ех, којешта! — обрецну се на ме, крајно раздражен. — Љубиш!... Шта ми је до твоје љубави, шта ми је до целог света! Севај, док те нисам запео!

И у истини зграби чашу, да ме удари. Није куд камо, треба »севати« и на миру га оставити.

Сутрадан морадох опет даље из К. Хтедох да поздравим мог рођака, но чујући да је увек у истоме стању, напустих ту мисао. Одох до лекара, да га озбиљно запитам, шта му се чини.

— Врло је слаб и осетљив — понови Ескулапов ученик. — У осталом не ће ни мене више да пушта преда се; једино трпи пса и стару Марту, која га двори.

— А хоће ли преболети? — запитах га снуждено и брижно.

Стари лекар слеже раменима и окрену се од мене.

У проласку на путу уставих се неколико сата у Илкину родном месту. На једној ми кући паде у очи мртвачки оглас, те приступим ближе да прочитам, ко је умро — али какво ме тек чудо снађе, кад опазих Илкино име!

»Послије дуге и тешке болести« — читах у огласу — »предаде ноћас Богу своју племениту душу Илка Н—, родом З , у двадесет и шестој години свог живота у једанаест сата ноћу.«

Не дочитах цео оглас. Смрче ми се пред очима, те ни сам не знам, како се до парнога брода довукох... тек у Трсту осетих се мирније и боље, а вечером кренух брзим возом пут Беча.

*

После месец дана добих глас, да је мој рођак услед нервозне врућице умро.

У Бечу, јула 1893.

Дамјан Ђ. Омчикус

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

VI. Освета

Зимски хладан дан завршио се раним сутоном. Кроз снежне сметове пробијаше се дружина Маћкова ћутећи, по магли, мраку и пари, која изилазаше, с фркањем, из коњских ноздрва.

Борковиц јахаше на челу, а поред њега пан Отон од Шчекаровица. Враћаху се из Касела а приближаваху се Кракову, који се виђаше у даљини, на сивом тлу неба, са својим црквеним торњевима и кулама краљевскога замка.

— Ових дана — одазва се пан Маћко — можда и сутра приспеће папин посланик... донеће писма краљу и бискупу... Ландграф хески беше сам главом у Авињону, па је то удесио, а садашњи папа, Иноћентије шести, оштар је и не ће овлаш узети злочин двоженства... Када дођу писма, даћу знак; а до тога доба мора бити велика тишина... Пази добро, да не буде каке самовоље... Нека они, који су уз нас, стрпљиво чекају... Брзо ће куцнути час... а онда ћете говорити шапатом или викати, како ја кажем!

Пан од Шчекаровица слушаше покорно, повлађујући, а Маћко говораше све мање, што се ближе примицаху Кракову; немир га пак мучио очевидно' јер се је час по вртио на седлу, као да га што боде, час пуштао коња напред, час га силовито затезао, а оструrама парао до крви...

— Колико остаде наших вукова под Жагањем? — запита наједаред.

— Скупа с новим најамницима биће их до стотине — одговори пан од Шчекаровица.

— Добро — рече Маћко — нека онде чекају... С нама је педесет... Четрдесет нека иде у Кожмин, а нама ће ту бити доста десет. Најбоље ваља изабрати... најпоузданије!...

Застаде и окрете се дружини. Уставише се сви, а он се испе на стременима, па проницавим погледом прегледаше редове. Падаху кратке заповести, као лозинке. По имену споменy оне, који ће с њим остати. Друге шиљаше у Кожмин, одредив им вођу.

— Обићи град — викаше — па у Кожмин без икакве разузданости! Имали сте доста слободе у немачким крајевима, а сад мир до неког времена, до мога повратка! За то, кад се вратим, биће забаве!

Одазва се гласно мумлање у повлад; после још неко време јахаху сви скупа. Готово под самим зидинама Кракова подели се дружина. Знатан део

пође ноћу даље, а пан Маћко, с омаленом пратњом, уђе слободно у град.

У наточ зими и вечерњем мраку по улицама беше тишма и жагор. Читаве гомиле у свечану оделу, с буктињама у руци, трчаху кроз улице, вичући и певајући.

— Шта им је? -- промрмља Борковиц, скачући с коња.

Додаде га једноме другу па ће рећи пану од Шчекаровица:

— Чекај код Кампсора. Ја хоћу овде мало да разгледам.

И умеша се у светину. Слушаше испрекидане речи, смех, жагор — и не разумеваше. Веселили се нечему — нека весела новина иђаше од уста до уста и огледаше се на свима лицима. Нешто се је морало догодити, о чему Борковиц не имађаше ни појма.

Часом се дизаше гласнија врева; чујаху се клетве и јауци у сред смеха. У мањим улицама вијаху с виком и дреком Жидове и бацаху се на њих камењем.

— Млаве Жидове! — промрмља Борковиц. — То ваља!

Прелазећи преко трга, опази пан Маћко цркву изнутра осветљену и отворену. Из далека допираху побожне песме народа, који врвљаше на улазу.

— Чему се они веселе? За што се моле? — шапташе пан Маћко.

И занесе га страшна срџба.

— Бацићу ја на брзо — мишљаше — међу ту веселу фукару новину, као гром!...

Не хтеде питати намерника, а срдит на то весеље, које виђаше око себе а коме не знађаше узрока, похита у гостијоницу Кампсореву.

Тај део града изгледаше, као да је изумро. На улици ни живе душе, куће позатваране. Часом се прошуња прилика жидовска, па се изгуби у мраку, кријући се уза зидове.

Кампсор покорно, с изразом пренеражености на лицу, чекаше у предсобљу. А у соби, у којој је чкиљио задимљен жижак, сеђаше већ пан Отон од Шчекаровица и пан Миколај од Бабина, који не беше при последњем походу, него је остављен у Кракову, да на све помно пази.

— Шта има ново? — запита силовито пан Маћко, улазећи у собу.

Кампсор му се поклони до земље.

— Ништа добро — рече. — Настаде време притиска!... Од како нова краљица господари у граду, нико од старих нема приступа краљу... много већ изгубисмо... можемо изгубити све!

Глас Кампсоров дрхташе. Маћко га оштро погледа и чињаше му се, да лукаво лице старога Жида одаје сада искреност. Жалост, гнев, страх прелеваху се по њему...

— Естера је отправљена? — запита.

Жид подиже обе руке у вис.

— Мати краљеве деце! — завапи. — Ко би се томе надао?! Првих месеци краљ се још колебао... похађао ју... сећао се... слушао молбе. Сада ништа!... И њој и нама нанесена је ужасна неправда... Од када се краљ нада правоме потомству...

— Шта? — крикну пан Маћко.

— Краљица Јадвига постаће мати... надају се наследнику...

Борковиц скочи од врата до стола, код кога стајаше, до јако ћутећи, пан Миколај од Бабина.

— Је ли то истина? — цикну па затресе столом, зграбив га оберучке.

— Истина је — одговори пан Миколај. — Службе чине по црквама и моле се за срећан порођај; народу бацају гроше по улицама, да се весели... Свако је вече врева и весеље у граду...

Војвода слушаше, а лице му од бледа постаде модро. Дрхтао је од пете до главе, час се грчио, час усправљао, а најпосле груну у смех.

— Ђаво ми служи! — повиче. — Ха, ха, ха!... Гроша краљевих не ћу узети, али ћу се веселити. Томе Казимировом наследнику, што ће се родити, ја ћу наденути име... Ха, ха, ха!... Кампсору, вина! — крикну и завали се за сто, главу подбочи рукама, па се удиљ смејаше, бацајући час по час блистав поглед на своје другове.

— Не знају ту ништа? — проусти, кад Жид изиде да изврши заповест.

— Поуздано ништа — одговори пан Миколај — али се рађају сумње, Бог ће знати од куда. Веле, да су и самом бискупу стигли већ неки гласови, јер се види, да је духовништво у страху... Говорило се, да је бискуп хтео да забрани те службе захвалнице, али је попустио, јер је краљ стао ужасно претити. Кажу, да се већ и у двору домишљају, да је Аделајда жива, јер намерно разглашују, за сваки случај, како је папа допустио развод, с диспензацијом од сродства, за венчање с Јадвигом.

— Срамотна лаж! — прекиде Борковиц. — Клименат би можда и допустио развод пре, него Иноћентије... Оштар је... не ће допустити! Иде амо већ папино писмо краљу... иде!

Умуче за час и грискаше усне до крви, а после наједаред запита:

— Јадвига се ничему не домишља?

— Ни не сања! — одговори пан Миколај. — По

вашој заповести спријатељио сам се с цитрашем краљичиним...

— Не зови је тако! — врисну Маћко. — Није краљица — наложница је!

— За то сам се спријатељио с Улриком — доврши пан од Бабина — воли пити, па га сваки дан довучем амо и распитујем...

— Шта вели?

— Јадвига је уверена о своме господству... хтела би само да се свечано крунише; краљ то обећаје, али одуговлачи; јер веле, да се Боћанта противи. Сад, кад ће скоро да буде мати, Јадвига све већма наваљује, а међу тим проводи онаки исти живот, као и у Жегању... Но свет гледа с висине, слуша звуке лутње и носи круну...

— Ха, ха, ха! — зарика пан Маћко. — Здераћу јој ја ту круну са срамне главе... здерати!

Заћута, јер уђе Кампсор и донесе вино у кондиру. Борковиц зграби кондир и пијаше, по свом обичају, на душак, док је трајало даха у грудима и вина.

— Рђаво вино точиш, лупежу жидовски! — цикну, трескајући кондиром о земљу. — За то ћеш ти пити смолу у паклу, а сада мене служи!...

Кампсор му обгрли колена.

— Војводо! — говораше молећивим гласом. — Ја сам готов служити вам до смрти...

— Није то дуг рок — засмеја се Маћко — јер ћеш скапати за који дан, особито сада, где те страх поједе...

— Не страх... — прекиде Кампсор — него жалост... Од свуда се диже вика на наше племе, а за што?...

— Јер сте лопови! — врисну Маћко. — Грозни лопови, смрдљиви... погани!

Кампсору блиснуше очи. Огањ мржње осветли за час маглу, која их обично застираше. Не рече ништа, али услрави свој погурени стас и уздрхталом, мршавом руком ухвати се за груди, као да га нешто дави. Одахну дубоко.

— Просто је — рече тихо — говорити господину војводи... ми смо погано, презрено племе... Већ смо огуглали на презирање... али хоћемо да живимо... а нама прете смрћу! Кад пијани олош иде кроз град, баца се камењем на Жидове... Јуче је неколико рањено! А шта ће бити сутра?...

Пан Маћко се врцну и пажљив поглед упиљи у смркнуто лице Жидово. Кампсор одважно издржа поглед.

— Чуј дер ти — рече полако војвода — данас или сутра протераће вас одавде, јер сте се за Естерке сувише осилили... А ја ћу теби, Жиде, и породици твојој и сродницима дати заклона у Великопољској и допустићу ти да тргујеш, а некима ћеш смети и кожу гулити, само ми сада мораш служити, како ја хоћу.

Кампсор паде пред ноге војводи.

— Говорите, шта треба да радим? Све ћу учинити! — јечаше. — На мене су ту највећма кивни, јер сам давао новац шљахти и грађанима, кад им је требало, а тражио сам да ми се врати и да што заслужим, јер сам хтео да живим... За то ће мене понајпре овде смождити и убити...

— Слушај дакле... — говораше Борковиц. — Сутра, а можда прекосутра, даћу знак. Ти скупи гомилу најсмрдљивијих Жидова, само нека умеју вриштати, а сви нек оду пред краљев двор; када дам знак, нека вичу, што их научим...

Кампсор се поплашен трже.

— Пред краљевим двором!... — понови. — Не ће нико хтети...

Борковиц цакну ногом Жида, који клечаше.

Онда севај, кад не ћеш!... Ти би желео да будеш под мојим окриљем, а да не учиниш ништа... Наћи ће се увек таких, који ће се умети дерати, а после утећи... Масно ћу платити...

Кампсор ћуташе и не мицаше се с места. Мрским погледом погледаше Борковица испод очију.

— Даље! — врисну војвода. — Иди сада Естери нека те избави! Јер да те дуже тако гледам, бих те згазио!...

И опет га цакну ногом.

Кампсор се смотао, да се је готово завукао под сто.

— Шта да вичу?... — шапуташе.

— Што ја кажем у последњем часу! — одговори војвода. — А ти ме ништа не питај и ћути!... Хоћеш ли, добро — скупи гомилу, па чекај; не ћеш ли, хоће други, а ти чувај своју кожу, да ти на брзо не сиђе с леђа.

Кампсор устаде с колена и удиљ згурен иђаше или боље плажаше к вратима, шапућући:

— Све ће бити... сутра... само ми дајте окриља!

— Ха, ха! — засмеја се Борковиц, кад Кампсора нестаде иза врата. — Ушао страх у Жидове... тако њима треба! Тај је Кампсор недавно смео дизати глас и сећам се, како је тебе, Пшонко, гадно вређао, а сада би под столом лизао ноге...

— Велика је буна против њих — примети пан од Бабина. — Од како је отправљена Естерка, нема дана да који Жидовин не добије каменом у главу.

— Понестало би камења, кад би хтели све потући! — засмеја се војвода, али наједаред, враћа-

јући се својим мислима, зграби пана Бабина за руку. — Слушај де — повиче — с Урликом си се слизао?

— Са свим... зајемчи пан Миколај.

— Онда добро — рече војвода. — Ја знам, да тај хроми цитраш мора сваки дан Јадвигу успављивати свирком... Тако је било у Жегању, па је за цело и сада... А и ти свираш у лутњу? — запита.

— Боље од Улрика — похвали се пан од Бабина — само немам среће... Не ће ме никоја краљица...

Борковиц се дао у мисли.

— Доведи дер — рече за час — тога Улрика амо прекосутра, па не жали пића, кад га воли, да у вече буде мртав пијан...

Говорећи то, пажљиво гледаше у Пшонку.

— Истога узраста — шапуташе — и хром, као Улрик, у мраку не ће нико познати...

Пан Отон од Шчекаровица гледаше у страху на војводу, врпољећи се.

— Шта сте намислили? — запита најзад.

Пан Маћко лупи песницом о сто.

— Памти, да ти ниси великопољски вук — крикну — да се смеш плетати у моје мисли!... Твоје је слушати заповести и ћутати! Ти пази на дружину, да не буде разуздана и да буде спремна на дани знак; а ти, Пшонко, прилепи се уз Улрика, као мокар лист... казаћу ти прекосутра, шта ти валља чинити...

Устаде, баци шаку новца на сто, прође се неколико пута по соби, после наједаред лупи вратима и излети.

(Наставиће се)

ПОУКА

ЖЕНИДБЕНИ ОБИЧАЈИ У КОБАШУ

Кобаш лежи уза Саву на славонској страни ниже утока рјечице Орљаве у Саву. У средњем вијеку био је на његову мјесту град Колбан, од којега нам је остала једна стародревна црква, што су је још Темплари подигли. Град Колбан пропао је у вријеме турских ратова а на његову месту подигао се „oppidum“ Кобаш, сада велико ушорено село са хиљаду и осам стотина становника. Већина становника говоре западним (икавским) наријечијем и вјерозакона су римско-католичкога а једна петина их говоре јужним наријечијем и вјере су православне. Сви се доселили из Босне а неки из Херцеговине, јер су Бунијевци. Римокатолици су дошли раније од православних Међу њима се опажа нека разлика не само у говору него и у ношњи и у обичајима. То је знак да им првобитно становање не бјеше заједничко. А опазио сам да православни Срби кобашки имају неке обичаје мало другачије но други Срби у Славонији. Женидбени обичаји не врше се ни у најближим селима као у Кобашу и с тога сам их описао посебице.

*

Кобашани обично се жене из Кобаша. Сваки ђерз (момак) има дјевојку љубавницу, коју кани узети. Момак се жени, када наврши осамнаест година, и онда родитељи моле војно министарство за женидбену дозволу. Док се молбеница удешава, мати момкова иде кући дјевојке, коју јој син загледао, и пита, би ли дјевојка пошла за њезина сина. Ако дјевојка приволи, мати ђерзова донесе или пошаље јој милошту: воћа или колача.

И на скоро по том бива прошња.

Отац ђерзов, мати му, кум, стари сват и неко из родбине опреме се једне вечери у очи недјеље, по што су за долазак јавили дјевојчиним родитељима, узму печено кезме, колача и пића, те уз пратњу егедаша иду дјевојчиној кући. Дјевојка их дочека на тријему и пољуби их редом у руку. Кад уђу у собу, запита кум: „Је ли вам припознато, што смо дошли?“ И када домаћин одврати: „јест нам припознато“, унесу у собу јело и пиће, што су са собом донијели и посједају око стола. Домаћин је такођер приредио јела и пића. Код вечере устане ђерзов отац и пита дјевојку, је ли јој повољно, да пође за његова сина. Кад она каже да јесте вољна поћи за сина му, он јој пружи у марами новце; и тим је прошња свршена. Сад настане весеље до неко доба ноћи.

Послије прошње иде момак с дјевојком к свештенику на прстеновање. Том приликом овај испитује молитве и хришћанску науку. Ако знају молитве и хришћанску науку, прстенује их и поучи говором. Дјевојка дарива свештеника лијепим великим везеним пешкиром, а момак дјевојку шкудом. По том свештеник одзива у цркви њихове заруке.

Од прстена до сватова обично прође неколико недјеља. У том растојању времена неколико пута шаљу из ђерзове куће дјевојци: печења, колача, вина

и ракије, „да се боље угоји". Два три дана пред вјенчање иде стриц момков или пријак сазивати свате. Овај сазивач је у момковој кући, док трају сватови, *домаћин*, у свему замјењује куће газду те се брине за јело и пиће. Дјевојчини родитељи такођер позивају свате. Код ђерзове куће су *сватови* а код дјевојчине *удавци*.

У очи вјенчања пред вече скупе се дјевојке из села код ђерзове куће и отуд иду пјевајући по куму и дођу с њом натраг по *алву*. Алва је бескваснa погача, у сриједи шупља и окићена ружицама од тијеста; мјеси ју дјевојка. Од момкове куће кума понесе у рушету алву и покрије ју марамом па иде с дјевојкама пјевајући к удавачиној кући; младожења не иде с њима. Дјевојка-удавача дочека куму на кутњим вратима па ју пољуби; кума ју дарује и с пратњом улази у кућу. Дјевојке стану око стола; једна плете вјенчиће од рузмарина а друге пјевају лагано:

Метик*) цвати мед горама,
У метику друга Мара,
Све би своје друге звала:
Ајд'те, друге, помовите,
Мени други вјенчац вити,
Од тратора црвенога,
Од невена зеленога,
Од ружице питовнице!
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђине
Туђег бабу бабом звати,
Докле свога заборавим.
„Немој, друго, заборавит'!
Бабо ти је добар био,
Лијепо те је његовао".
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђине
Туђу мајку мајком звати,
„Немој, друго, заборавит'!
Мајка ти је добра била,
Лијепо те је његовала,
До ручка ти ручак дала,
До ужине ужинати,
До вечере вечерати".
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђице
Туђе секе секом звати,
Докле своје заборавим.
„Немој, друго, заборавит'!
Секе су ти добре биле,
Танку су ти пређу преле".
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђине
Туђу браћу браћом звати,
Докле своју заборавим.
„Немој, друго, заборавит'!
Браћа су ти добра била".

Кад дјевојке испјевају пјесму, удавача заметне онај вјенчић за кику; кума и дјевер узму алву и

*) Зимзелен.

држе ју над главом удавачином, која је окренута лицем к истоку. Она се три пут окрене и код сваког окрета застаје, на што кума и дјевер преломе алву. Кума даде свој дио удавачи а дјевојке отимају од дјевера, да свакој допане по нешто. И за тим пјевају весело:

Купина се по ливадиваља.
То не била ни купина сама
Већ то била дјеверова хвала.
Дјевери се још с вечера хвале,
Да ће дати дјевојкама алве.
Дјеверови, дарујте на вијенце.
Ако ли нам дароват' не ћете
Ми ћемо вам снаху продавати,
Дјевојкама алве куповати.

Када дјевојке испјевају, дјевер их дарује с неколико десетака. Одавде се врате к ђерзовој кући на вечеру.

Сјутра дан, а то обично бива у понедјељак, купе се раније сватови код младожењине куће, гдје их дјеверуша кити рузмарином, а они ју за то даривају новцем. У сватови су као чиновници: кум, кума, прикумак, дјевер, дјеверуша, стари сват, писар (овај пази да, док сватови трају, нико не зовне чиновника крснијем именом или презименом него онијем, каква му је част н. пр. куме, дјевере и т. д.; ако се ко. превари, писар забиљежи и у вече утјерује новчане глобе у корист младе,) војвода (држи ред и непослушне пријављује писару) и барјактар. Пошто ручају, крећу уз пјесму и уз пуцањ пиштоља к дјевојчиној кући.

Дјевојка-удавача дочека сватове на кутњим вратима и осим младожење љуби мушке у руку а женске у уста. Када уђу у собу, кум пита удавачина оца:

— Је ли вам припознато, што смо дошли?

— Јест, одговори отац, и нуди их да посједају и да се веселе.

Међу тим кума је отишла с дјевојком у собицу и облачи је у вјенчане хаљине. Када се дјевојка опреми, рећи ће кум:

— Доведите дјевојку, да видимо каква је.

Један мушкарац опреми се накарадно, те њега доведу пред кума. Кум пита младожењу, је ли задовољан и када одговори да није, онда брат удавачин доведе дјевојку и рекне:

— Помоз' Бог, куме и стари свате! Ја вама сестрицу а ви мени петицу".

Кум пита ђерза, је ли задовољан и када одговори да јесте, даде брату у новцу, колико већ може. Онда брат и сестра мало поиграју, да се види, није ли млада под каквом погрешком. Сад се она праштa с родитељима и с родбином, и љуби њих и све сватове и по том крећу па вјенчање.

Дјевер пружи удавачи мараму и држи за један а она за други крај; за њима иде кум, ђерз и стари сват а за овима други свати. На поласку из куће свати пјевају лагано:

Одведосмо твоју заменицу
Од метлице и од воде ладне —

Из дјевојчине куће иде са сватовима дјевојка удавача и њезина сестра, а њезини узовници остају код куће на удавци и ту се веселе.

Удавача понијела је на вјенчање у њедрима јабуку и огледало. Код акта вјенчавања пази се на удес. Ако свештеник приликом обручавања или вјенчавања у говору превари се те спомене друго име а не право младожењино или удавачино, онда ће некоје од њих обудовити. Ако коме од младенаца падне вијенац с главе не ваља да се од њих које сагне, да их не би крста бољела. Из цркве иде први младожења с младом а сватови за њима к његовој кући. Дјевојке се већ сакупиле у дворишту, ухватиле коло и пјевају лагано:

Што нам не би кићених сватова?
Ил' су млади за горицу зашли
Или их је јелен поплашио
Ил' у Стојке милостиван бабо
Те с' не може вета нагледати?

Ову пјесму понављају само што мјесто бабо рекну: мајка, браћа, сестре.

Када сватови дођу пред кућу а дјевојке преокрену другу пјесму весело:

Каква ј' журба у 'вом двору,
Што се говори?
Ево бабо (мајка) сина*) жени
Па се весели
И сав му се род весели,
Бабо највећма.

На кутњем прагу дочека их свекрва. Млада ју пољуби у руку и у уста а свекрва јој даде два хљеба под пазух и двије боце вина у руке. Младожења дигне руку на довратак и она уђе у кућу. Код кухињских врата младенци дигну два прста десне руке и метну их на довратак а мати — свекрва помаже их по устима медом и маслом. За тим уђу у кухињу, гдје млада сједне на троноги сточић, а у крило јој метну мушко дијете, које већ хода. То се чини за то, да роди сина. Она дијете мало подржи у крилу, пољуби га и дарива пешкиром, устане и баци два новчића у ватру, продрма руком брвно и иде у собу, гдје се поздрави са свекром. Онда свекар, свекрва, младожења и млада иду у коло и играју, гдје се пјева она пјесма: „Каква ј' журба у 'вом двору" а по којој се пјевају и ове:

*) Или: браћа (сестре) брата жене.

Пружила се златна жица од ведра неба,
Савила се лијепом Андри око калпака,
То не била златна жица од ведра неба
Већ то била лијепа Савка од добра рода.*)

Стари свате, драги брате, ајде у коло
И поведи свој добитак, што си добио.
Ој дјевере, ма дјевере, што се поносиш,
Што ува те снаја игра кано кошута!
Ој дјевере, ма дјевере, бацај јабуке.

Дјевер баци неколико јабука или новчића преко куће, а дјеца трче и отимају се, које ће уграбити. Сватови оду с младожењом у велику собу, гдје је постављен сто и гдје се руча и чини весеље. Млада и дјевер не иду заједно са сватовима него оде с њим у собицу, камо јој свекрва доноси различита јела, само не меса, да јој дјеца немају жљезда око врата. И ту млада проведе до у вече.

Послије ужине играју уз свирку: коло, повраћанац, лијевку а коло с пјесмом не играју у сватовима.

Послије подне а ближе вечери иду сватови осим кума, младе и дјевера, к младиној кући по њено рухо. Ту их дочекају лијепо и угосте. Младина мати кува цицвару за зета, дарује му кошуљу а он њој шкуду, и спреми му печену гуску, колача, тањир, кашику, нож и вилицу. Онда стари сват иде видјети младино рухо. Брат или сестра младина сједну на рухо и стари сват пита: „Пошто рухо?" а брат одговара: „Сто малих дуката"; стари сват плати по могућности и онда износе рухо у кола. Када се још поднапију и провеселе, возе рухо, на којем сједи младожења са својим добитком у руци.

У вече око једанаест сати своди кума младенце. Коло заиграју и младенци се уклоне с кумом, а кум баци чашу за њима, која се разбије. Прије него што младенци легну, поједу по пола од оне јабуке, што ју је у њедрима носила на вјенчање, да им дјеца буду љепша. Кума скине младој вијенац. — покрије их, преко њих пребаци тканицу и врати се међу веселе сватове.

Сјутра дан дјевер буди младенце пуцањем из пушке. Млада чим устане огледи се у оно огледалце, што га је носила на вјенчање и, пошто повеже главу, иде с дјевером на Саву по воду. За тим поспреми кућу и накити ју својим пешкирима. Опреми се те са дјевером и с егедашем иде у село по познатим кућама на *полијевачину*. Млада понесе у штуцки воде и полијева руке укућанима, они ју даривају, а дјевер их нуди пићем.

*) Сличну пјесму овој зачуо је у Рисну Вук Врчевић. Види: Три главне народне свечаности. Панчево 1883. стр. 227.

Око по дне враћају се кући, гдје су се сватови скупили на ручак. Дјеверова мати донесе снаси част т. ј. сваковрсна јела. У пређашња времена доносили су части сви сватови.

У прву недјељу послије вјенчања припреми младожења кумовски ручак, на који позову све сватове те се веселе. И тако се обави свадба.

Јован П. Јовановић

КЊИЖЕВНОСТ

СРПСТВО У СТРАНИМ КЊИЖЕВНОСТИМА

(ЈЕДАН ПРЕДЛОГ. — СРПСТВО У НЕКИМ ЕНГЛЕСКИМ ЧАСОПИСИМА)

У више маха имао сам до сад прилике истаћи, како се о нама све више и више пише у страним књижевностима, како наши научници, књижевници и уметници све више и више раде у страноме свету, а у нас се слабо води брига и о једноме и о другоме. Да докажем ту своју тврдњу, наводио сам тада нека важнија дела, која је давно требало превести на српски, а овамо та дела не само да нису још преведена, већ их има још неприказаних и необјављених. Ми још не знамо, шта је све преведено са српског на туђе језике, нити знамо, шта су све српски књижевници писали у страним књижевностима, а овамо сам уверен, да би се то дало с мало труда урадити, да бисмо на лак начин дошли до потпуна прегледа, како стоји Српство у страним књижевностима.

Политички су нас листови — истина — увек тачно извештавали о томе, шта стране новине пишу и мисле о нама, али то су чинили обично онда, када су хтели да докажу, како и страни политичари одобравају ово или оно дело ове или оне партије, или осуђују намере или дела противничких им партија. Но то већ иде на други лист, нас се овде тиче само књижевност и уметност.

Лане сам још говорио и писао, како слабо пазимо, шта странци о нама пишу, па се баш за то радујем, што морам признати, како се од то доба и у томе на боље окренуло, без сумње за то, што смо некако инстинктивно осећали, да се слабо бринемо, шта се о нама пише у страном, великом свету.

Тако је, на пример, баш »Стражилово« донело у »књижевним белешкама« списак доста страних радова о Словенима, нарочито о Србима, а признање за то иде нарочито г. проф. Ђ. С. Ђорђевићу. Те су белешке често упозориле наше књижевнике на чланке и дела, која би им иначе остала незнана. Наши су политички листови прошле године доносили чешће подлиске о садржају знаменитијих дела, што изидоше о нама, те је тако наш свет — и ако непотпуно — сазнао, шта се и како се пише о нама у страноме свету. А тек нико не ће спорити, како је то важно знати, како нас страни прествљају, шта мисле о нама итд., нити нам је на одмет знати, шта мисле о нама и нашим аспирацијама преставници велесила, који су годинама живели међу нама. Осим тога су важнија дела о нама у страним књижевностима наши књижевници критиковали; и кад додамо, да се, поред све озбиљности предмета, често десило, да смо се морали и смејати, када смо читали, какове се глупости често писале à conto нас, онда је, држим, јасно, како је важно пратити, шта се о нама пише у страним књижевностима.

Али и ако се прошле године почело нешто живље радити, мора се и то признати, да све то није ни из близу оно, што би требало и морало бити, када бисмо хтели, да имамо потпун списак онога, што се пише о Српству у Несрпству. Да наведем само, како смо радили ми у »Стражилову«. Било нас је неколико (двојица у Бечу, двојица у Новоме Саду и један у Пешти), па смо се договорили, да све, што год будемо читали у страним књижевностима и новинама о Словенима, а нарочито о нама Србима, јавимо у »Стражилову«: незнатније ствари као белешке, важније пак као приказе. И тако смо радили. Кад се навршила година дана, и ми склописмо биланцију тога рада, видели смо, да му резултат није одговорио ни близу нашем очекивању, и ако смо радили с добром вољом и великом савесношћу, а разлог је томе био врло прост — радило се *несистематично*. Ми смо истина забележили сваки члан-

чић, али колико има читавих књига, које нам нису дошле до руке и које су према томе остале незабележене?!

Из тога се може схватити, како је било могуће, да је често за чланке мање вредности било јављено, а овамо се није јављало за читаве књиге!

И сами смо увидели, да нам је посао непотпун, с тога смо хтели, да га попунимо, и један је сарадник израдио читав план, како би се дало извести, да систематски пратимо словенске књижевности и оно, што се о нама пише у страним, словенским и несловенским књижевностима. Но тај сарадник није заборавио уз свој пројекат да дода и скроман бице, којим би се *једино* дао извести његов план. Рекао је: »Да остваримо овај план, треба нам: новаца, новаца, новаца.« Али нам је »стражиловачки« Некер немилостиво одговорио: »Жао ми је, али су наше књижевне прилике тако злехуде, да вам не могу дати ни једно, ни друго, ни треће.«

Шта смо знали? Да се ослонимо на књижевно средиште овостраног Српства, на »Српску Атину«, на Нови Сад, нисмо могли, јер су књижевне прилике у нас, и свезе књижевничке и књижарске с другим местима, тако никакве, да би се о томе могле читаве књиге писати — и према томе је отпала и помисао, да се на Нови Сад ослонимо. И тако је рукопис, у који смо с оноликo идеализма поглéдали, постигла судбина многих »песама«, које стижу уредништву »Стражилова«, с том разликом, да нам је бар рукопис — враћен.

Питали смо се с Чернишевским: »Что дѣлать?«, и увек смо дошли до истог резултата: без новаца се не да ништа учинити, те се и од нове године пратило Српство у страним књижевностима, као и до нове (1893) године, с том разликом, што се сада број радника на тим књижевним белешкама умножио са тројицом чланова наше универзитетске омладине, но резултат је у главноме још увек стари.

Па кад се с једне стране узме на ум, да би тачан попис онога, што се о нама пише у страним књижевностима, био од неоцењене вредности, и кад се опет с друге стране узме на ум, да су новчане прилике наших издавача још увек такe, да се од њих не може искати трошка ни за много прече потребе — онда морамо потражити, како да доведемо у склад наше потребе са немањем најнужнијих срестава, да подмиримо те потребе.

Српску ћемо библиографију оставити за сад на страну — о њој ћемо другом приликом опширније говорити, за сад да се запитамо: Има ли кога, ко би у нас могао порадити, да дођемо до списка о оном, што назвасмо »Српство у страним књижевностима«?

Ми држимо, да има. Ено сам горе навео, да је почетак учињен и да се дошло до неког успеха, и ако раденици беху само њих пет људи, од којих само тројица беху на великим школама, па и од те тројице двојица беху на истој универзи. Сад узмимо, да нема иоле знатнијег универзитета, а да у њему нема српске омладине, и да има добар број чланова српске омладине, који знају све језике, на којима се пише о нама; узмимо та факта, па зар се онда немамо права запитати: Не бисмо ли могли добити списак свега онога, што се о нама пише, кад би *наша омладина, која се учи на страним универзитетима, средиштима културног живота великих народа, бележила* (евентуално и опширније приказивала) *све, што се о Српству у странаца пише, шта се с нашег језика преведе на стране, и шта наши књижевници раде у страним књижевностима*?

Ја сам убеђен, да од тога свега ништа не изиђе, а да не дође до руку бар несколицини чланова наше универзитетске омладине. Њима не би било тешко, да то забележе, па пошаљу којем од наших белетристичких листова. За појединце то одиста не би био никакав труд, а овамо би се добио тачан списак. И кад знамо, да се тај списак данас може саставити само *родољубљем,* и кад знамо, да би таки списак био од велике вредности и користи, онда држим, да ми се не ће замерити, што сам браћу своју с универзитетâ почетком ове школске године опоменуо на једну родољубиву дужност, која при том не иште од њих ни трошка, ни труда, ни времена. Онда нам ваљада не ће остати неприказана и необјављена »Историја нове Србије« гђе Мијатовићке, »Souvenirs des Balcans« Ренеја Милета, толике многе књиге и чланци из наше историје, што изидоше прошле године на мађарскоме, и многе друге књиге и чланци о нама у страним књижевностима.

*

Зимус сам написао белешку у »Стражилову«, како је илустровани часопис лондонски

»Black and White« донео (у 105 св. V вол.) велику слику српске народне скупштине и уз ту слику чланак о политичким странкама и приликама у Србији. — За тим сам у говору о госпођи Елодији Л. Мијатовићки говорио о њезину раду у енглеским часописима, а овом ћу приликом да попуним те белешке, у колико су ми при руци енглески часописи, које сам добио добротом г. Чедомиља Мијатовића.

Помињани часопис »The Eastern and Western Review«, који са великим интересовањем и ретким разумевањем прати догађаје из словенскога света и са истока, доноси у априлској свесци списак сарадника, међу којима најугледније место заузима »Његова Екселенција Господин Чедомиљ Мијатовић, бивши српски министар иностраних дела«,*) и госпођа Елодија Мијатовићка.

Тако су од Чедомиља Мијатовића изишли у томе ревиу ови чланци: »Руски планови на Балкану« (2 св.), »Султан Абдул-Хамид и балканске државе« (4 св.), но ови су ми чланци познати само по имену.

Октобарска свеска истога часописа за прошлу годину доноси у низу чланака: »Турска у данашње време. III. Њезини односи са суседним државама« чланак госп. Мијатовића: »Турска и Србија«, који је (у рђаву преводу) изишао у београдским »Малим Новинама« и о коме се много писало, а и данас још пише у нашим политичким листовима и брошурама.

Априлска свеска ове године донела је опет из пера г. Мијатовића IV чланак из генеолошке студије његове о претходницима куће Оранжке. У томе је чланку говор о Балшићима, (о којима је г. Мијатовић написао велику студију у † »Гласнику Срп. Уч. Друштва«).

У истој је свесци и превод српске народне приповетке »Кнегиња од злата« (The golden princess«). На преводу је потписана »једна Српкиња« (A serbian Woman), но, благодарећи индискрецији »Јавора«, дознали смо, да се под тим именом крије гђица Ирина Николајевићева.

У истој је свесци, а у наставку студије »Историја деветнаестога века« (1815 године) реч искључиво о Србији и догађајима у Србији те године.

И још ћу да споменем две интересантне белешке из тога часописа. У децембарској свесци од прошле године тражи редакција српске народне приповетке (»Serbian folklore«) у преводу гђе Мијатовићке, за које сам навео, да се одавна већ не могу ни по коју цену добити.

Но много је интересантнија белешка у истој свесци ревиа, како је у новембарској свесци »Cosmopolitan«-а изишао илустрован чланак: »Један ратни дописник при паду Цариграда« из пера чувеног енглеског ратног дописника Арчибалда Форбса, а међу тим су и илустрације и чланак узети из дела Мијатовићева: »Константин, последњи цар Византијски«, (Constantine, the last Greek Emrpor), које је прекланс изишло у Лондону.

Па онда да не верујемо, да смо ми »прва нација на свету«, када најславнији *енглески* ратни дописник преписује чланак једнога *српског* књижевника и под чланак поносито потписује своје име славно?!

Али, allons donc, ce n' est pas sérieux!

У часопису »Good Words« (свесци за август), што излази у Лондону под уредништвом Доналда Маклида, капелана краљице Викторије, има опет један врло интересантан чланак гђе Елодије Мијатовићке о »Насредин Хоџи« (Nasr-ed-din Chodja). Чланак почиње цитатом из Вишњићеве »Буне на дахије«: »Друмови ће пожељет' Турака,ал' Турака нигде бити не ће«, и онда се гђа Мијатовићка пита: Да ли ће остати што иза Турака, кад дође време да их друмови пожеле? — Она одговара: да хоће, остаће: студенци, мостови, воће, цвеће*) а нарочито верска толеранција. Истина има писаца, као што је н. пр. Рене Миле, који у своме делу »Souvenirs des Balcans« тумачи верску толеранцију у Турака њиховим презирањем других вера (а презирање тек не може бити основ онако узвишеној врлини, као што је верска толеранција!). Међу тим да оставимо на страну Ренеја Милета и његово мишљење — верска је трпељивост у Турака један факат, који се не да оборити (и ја ћу о њему опширније говорити у једноме од својих путописа по Србији). — За тим напомиње, како Срби и Бугари немају од природе хумора, па за то немају оригиналних шаљивих прича, ни личности, у којој би народни хумор био оличен (»Ћоса« је слаб

*) Тако тамо стоји, а треба знати, да су Енглези — противно Русима — врло штедљиви у давању титула у опште, а особито у давању титуле „Екселенција“.

*) И париски је лист „L' illustration“ донео недавно чланак о ружама и ружичном уљу, што се прави у Казанлику, у Источној Румелији. И те су чувене руже донели Турци.

покушај, да се створи така личност). За то је *хумор турскога народа заменио хумор српскога народа*, и нашим је шаљивим причама извор у хумору Турака. За том хипотезом долази превод седам прича о Насредин-хоџи, а после тога кратак завршетак чланка без нових мисли.

Приликом прославе четирстогодишњице *ободске* штампарије (која је била на *Цетињу!*), донео је лондонски »Graphic« слику престолонаследника црногорскога Данила, и уз слику чланак један о прослави (из пера Чедомиља Мијатовића). —

Овај бих свој чланак могао завршити причом, шта се за времена »ободске« прославе десило за кулисама у редакцији »Speakera«, органа Гледстонових либерала; али то не ћу чинити — не за то, што нам тај »закулисни« догађај не би годио, већ не ћу просто за то, што човек не треба да буде тако индискретан, па да штампа и оно, што можда само поверљиво чује и дозна.

Бранислав Станојевић

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Издао одбор за прославу четиристогодишњице ободске штампарије. Написао *П. А. Ровински*. **Ободска штампарија на Ријеци Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском југу.** — Цетиње, у државној штампарији. 1893. Стр. 32.

(Свршетак).

Данас сам добио 40. Глас српске академије, у коме је штампана расправа највећег историка нашег И. Руварца: „О цетињској штампарији пре четири стотине година“. Хвала нека је г. Димитрију Руварцу, што је похитао и послао одмах уредништву „Стражилова“ ову расправу, те могу из ње допунити по где што у приказу расправе г. Ровинскога. По нашим књижарама бисмо још дуго чекали на њу!

Руварац — као што сам у последњем броју „Стражилова“ рекао — доказује, да је прва штампарија била на Цетињу, а не на Ободу. Осим Шафарика, Каратајева и Јагића*)— које сам поменуо — говорили су *само о цетињској* штампарији још и Миклошић и Кухарски (Руварац l. c. 4. и 9.)

И Руварац (l. c. стр. 41—42.) наводи речи Јеролима Загуровића, по којима је он у Млецима нашао „стары кvпари“ војводе Ђурђа, мислећи без сумње, као што сам и ја у првом одељку овога приказа споменуо, да је Ђурђева штампарија пренета у Млетке. Али Руварац не спомиње, да је Шафарик сравнио слова у псалтиру и требнику Загуровићеву са словима у књигама црногорским, и нашао, да су у псалтиру и требнику слова иста; али та слова — вели Шафарик — „weichen von den cernogorischen gar sehr ab. (Шаф. Gesch. d. südslaw. Lit. III. стр. 277.) И Каратајев вели, да је „шрифтъ Молитвенника (1570. г.) схожъ со шрифтомъ Псалтири 1569. года“, а „шрифтъ въ этомъ изданіи (Псалт.) оказывается новымъ.“ (Кар. стр. 171. и 166.) По томе изгледа, као да нису истините речи Загуровићеве, по којима би он у Млетцима нашао слова из штампарије Ђурђа Црнојевића. Споменућу још да и Јаков из Камене Реке вели год. 1566., да је нашао „стари калапы божидара воеводе оу°)егока сйа кнцеица“; и Шафарик и Каратајев као да не сумњају у истину Јаковљевих речи. (l. c.)

Шта је дакле било са Ђурђевом штампаријом и да ли је она пренета у Млетке или није, то су питања, која ће се тешко икада на чисто извести.

У другом одељку говори Ровински о „раду ободске штампарије у свези са другијем, које су се доцније појавиле на словенском југу“.

Г. Ровински мисли, да је онај Макарије, који је г. 1508—1512. у Влашкој штампао књиге, исти овај наш Макарије Црногорац. Тако мисли и Руварац. Када је г. 1502. — вели Руварац — Максим јеромонах, бивши деспот Ђурађ, био у Млецима, он је отуда повео собом у Срем Макарија штампара; а г. 1503. или 1504. одвео га је собом у Влашку.

Да ли је Макарије Црногорац исти онај Макарије у Влашкој, не може се на сигурно тврдити: права доказа за то нема. И у октоиху (г. 1494.) и у псалтиру (год. 1495.) стоји „макаріе, ѿ урьпные гори“, а у Влашкој само „Макаріе“. (Кар. стр. 17., 23. и 28.)

Г. Ровински тврди, да је радња Божидара Вуковића наставак започете радње у цетињској штампарији. „Да је Божидар Вуковић наставио рад, започети на Ободу, види се још и из тога, што *прву књигу* он штампа Октоих и то почевши од 5 гласа, почем су прва четири били штампани на Ободу“, а мало више пише г. Ровински: „*у првој његовој књизи,*

*) Јагић је још год. 1863 писао, да је прва штампарија била на Цетињу. (Tisućnica Slov. Apostola sv. Ćirila i Metoda, стр. 40—41; Руварац l. c. стр. 5.)

*) Ровински вели: *од* (стр 14.).

која је изишла у Млетцима 1519. год., *Октоиху*“. Колико је до сад познато 1519. г. штампао је Вуковић служабник и псалтир са часловцем (Кар. бр. 15. и 16.; Шаф. бр. 215. и 216.), а други део октоиха штампао је Божидар Вуковић тек год. 1536—1537. (Кар. бр. 29.; Шаф. бр. 222.), као што то г. Ровински и сам на стр. 21. спомиње. У поговору те књиге вели Божидар, да се подухватио, да штампа октоих „еже желахь ѿ юности моѥѥ“.

Да ли је рад Божидара Вуковића наставак рада цетињске штампарије, то је велико питање. Пада јако у очи, да Божидар у својим књигама *нигде* не спомиње Ђурђа и цетињску штампарију. А шта је дало Божидару Вуковићу повода, да се подухвати штампања књига, прича он сам у поговору „молитвослова“ г. 1520.: „Азь... Божидарь Воуковикь... видехь вьградѣ Венетїани съставлѣющтїихь божьстьвьнаа писанїа на типарехь Фроуги же и Грькы и инїе ѥзыкы, желанїемь вьжделехь и наша срьбьскаа же бльгарьскаа такожде на типарехь съставити“ (Кар. стр. 53.) Божидар је дакле дошао у Млетке и видео, да се тамо штампају књиге, па је онда пожелео да и његови санародници добију штампаних књига. А да ли је он знао за цетињску штампарију и да ли је у то доба (г. 1520.) била још у животу та штампарија, када је Божидар казао: „и аште всеблагы Господь Богь поспѣшить ми, хоштоу принести все типари... вь своемь ѡтьчьствоу“, — то не знам, али мислим, да Божидар није знао за цетињску штампарију, јер би без сумње или он или скромни калуђер Пахомије са хвалом споменуо прве трудбенике око штампања црквених књига, и не би Божидаров син Вићентије г. 1646. рекао, да се љубав Божидарова према свом народу види „по прьвомь штампаню книгахь.“ (Кар. стр. 107.). Исто тако не знам, али сумњам да је Пахомије „један од 8 првијех штампара ободске штампарије“, као што мисли г. Ровински, и не знам, да ли је онај „димитріе логофеть, вьнукь... божидаровь“, који је г. 1547. штампао у Трговишту апостол (Кар. стр. 113.), да ли је он — као што г. Ровински на сигурно тврди — унук *нашега* Божидара *Вуковића*, који о себи *г. 1537*. каже: „врѣме старосты моеѥ приближаѥт се“; то не знам, али знам, да се одговарајући олако на така питања праве често погрешке, као што је н. п. многозаслужни Кукуљевић погрешио пишући (Arkiv I. 131.), да је Божидар Вуковић г. 1529. отишао „u milu svoju Herzegovinu u grad Goraždje na Drini“ и да је „*ovamo poneo i svoju tiskaru*“, а на погрешку га је навело само **исто име** Божидара Горажданина и Божидара Вуковића!

У трећем одељку говори г. Ровински о осмогласнику г. 1493—1494.

Четврти, и последњи одељак, носи натпис: „Главни покретачи штампарија и штампари“.

Г. Ровински се зауставља на речима Божидарова сина Вићентија г. 1545.: „и такоѥ по сьмрьти ѥгѡ с велимь потрошкомь азь толико далеше стране вь лѣта гна ҂афм (1540.) на ѥго бащиних мрьтво тѣло ѥго ѿнесено ѥсть, и покопано у црькве старце горица при ѥзерищѣ ѿ шиктари“ (Кар. стр. 107.) — те доказује, да је гроб Божидаров на острву Старчеву у Скадарском језеру. —

Како је сада већ изашла расправа И. Руварца о првој српској штампарији, то ће се и г. Ровински као и сваки други уверити, да је прва српска штампарија заиста била на Цетињу, а не на Ободу, *који се у старим нашим штампаним књигама нигде и не спомиње!* Али при свем том расправа г. Ровинскога добро ће доћи свакоме, који жели да што више дозна о србуљама и првим трудбеницима око њих.

У Новом Саду 19 августа

Ст. Станојевић

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

✕ *О Босни* се и *Херцеговини* опет почело писати. Тако је „Pester Lloyd“ донео у 201. броју повећи подлистак о Илиџи код Сарајева, а 10,420. број „Neue freie Presse“ донео је опет подлистак „Wissenschaftliches aus Bosnien“ из пера Отона Бендорфа. Из опаске уз тај подлистак видимо, да је приликом последњег скупа немачких филолога и педагога земаљски музеј у Сарајеву издао две књиге о Босни. Једна је прва свеска, „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina“, које излазе под уредништвом дра Морица Хернеса. Дело је изишло на осмини, има страна XII+593, 30 таблица и 700 слика у тексту. Уз то је изишао први део дела грађевинарскога саветника Филипа Батифа, „Römiche Strassen in Bosnien und der Herzegowina“. Овај део има 70 стр. 24 слике на 12 *табл*. и 1 карту. Осим тога иде уз ову свеску додатак о натписима од дра Карла Пача.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 35.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 29. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

МРТВА ЉУБАВ

(ГОТФРИД КЕЛЕР)

Бледим зраком трепће звезда
У даљини, с плавог неба;
Да до нашег допре ока
Њену зраку вечност треба.

Пре хиљаду, можда, летâ
Распала се звезда сјајна,
Ну на плавом горе своду
Јоште светли мила, бајна.

Овом чудном сјају личи
Љубав нежна, љубав врла,
Љубав, које нема више,
Љубав, што је изумрла.

Берн С. Д. М.

НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

Живота!... Красота!... — поче Паја, бришући марамом зној с чела. — Али што је стан! Овакав нисмо скоро имали.

— На сваки начин! Ну, где?... Говори!

— Лакше, човече! Чекај, да се мало одморим... Ишао сам као железница, да ти јавим радосни глас...

— Та шта си ме напао мучити! Хоћеш ли већ једном?

— Дакле чуј!... Стан је у улици Х... код старог телеграфа... Па да знаш још код кога?

— Код кога? — рече радознало Милан.

— Код... код... Дед погоди!... Та право, од куда можеш погодити!...

Милан нестрпљиво и набусито проговори:

— Иди до ђавола с тим твојим новим станом!...

— Али — повика Паја, за тим се приближи Милану, шану му нешто на уво, као да од некога хтеде да сакрије.

— Чудно ми чудо! — викну Милан. — Ја сам мислио, ти ћеш ми Бог зна шта рећи. Мислио сам, да ћеш ме обрадовати и изненадити каквим »меблираним« или »тапетираним« салоном, а оно ти, Бога ми, натрапа за љубав тога опет на овакав ћумез, где ћемо се једва силом исправити.

— Лакше, лакше, бaронићу драги! Свидеће ти се ту тако, бар ја тако мислим, да не ћеш лако изаћи... Али и да не ћеш у нови стан, сва ти је мука узалуд, капара је дата и

стан погођен за петнаест динара месечно, а ранићемо се као и до сад код »златне чаше«.

— Па дед ми опиши тај стан ... па газдарицу — поче Милан, подругљиво смешећи се.

Паја га само погледа.

— Па је л' лепа? Да није каква стара позналица?... После, што је главно, да ли је млада? — додаде Милан и стаде се смејати.

Пају као да ко год поли водом. Обли га стидљива румен, задрхта, хтеде да одговори нешто тихо, али рече набусито:

— Не збијај шалу, јер што ти рекох, истина је... Најзад, видећеш и увериђеш се...

— Па шта се љутиш, кад знаш, да се ја увек шалим?

— Та не љутим се, али тек није ми до шале — одговори Паја, чинећи се при том равнодушан.

— Шта мислиш, кад ћемо се селити? — поче Милан забашурујући пређашњу погрешку.

— Како је стан празан, могли бисмо још данас, али да оставимо у суботу, кад се сви селе...

— Дакле, у суботу, првог маја, бићемо у новом стану... — рече Милан смешећи се пријатно.

Такав се од прилике разговор могао чути у улици К., у најнижем делу Београда. Разговарала се два великошколца.

Милан и Паја су једно исто, али се ипак у многоме разликују. Обојица уче права: Милан учи трећу а Паја четврту годину. Познају се још из детињства, јер су заједно почели учити гимназију у К., а од како су у Београду, непрестано су заједно становали. Милан је јединац, трговачки син. Могло би се рећи, да је мало размажен, али је добра срца и добар је ђак. Паја је старији и озбиљнији, те га је Милан доста слушао. Господар Стева, Миланов отац, увек је говорио Паји, да му чува сина, јер му је он све и сва. Паја је син сиромашна сеоског свештеника, који сина не може сам да школује, те се Паја школује »благодејањем« и »кондицијама«.

Страст им је била, да мењају станове; обично у години четири до пет. Живели су ти они у сваком крају Београда и ретко да их ко не познаје. Ето отуда и сад хоће да промене стан, јер им ни овај, где су сад, није по вољи. Ако нађу стан, који се свиди Милану, не свиди се Паји, и онда после два месеца траже други; па ако случајно наиђу на стан, који је по жељи Пајиној, није за Милана, те опет тражи други, мислећи, да ће најзад наћи такав, где ће им обојици бити добро.

I

Било је месеца јуна. Петровска врућина! Сунце пржи, како само у то летње доба може бити, па је ипак у дворишту господар-Ћире Пантића хладовина. С улице је кућа с два спрата, у којој живи господар Ћира. Веле, да је у младо доба био вредан човек и стекао прилично имање, од чега сад у старости живи. Кћери разудао, синове иженио те за својим послом отишли, а он живи са својом баком као два сува дрвета у планини.

Двориште је пошироко, свакојаким дрвећем засађено, обрасло зеленом травом, која се од велике жеге увила и клонула.

У дну дворишта је кућица с две собице, у којој станује тетка Перса са својим дететом, Маром. Тетка-Персом зову је сви, који је познају. Тај јој је назив остао од ђака, којих је увек двојицу или тројицу имала на стану. Тетка Перса остала је удова још пре дванаест година. Муж јој је био терзија, али је посрнуо имовно па услед тога умро. »Поштен је то човек био, Бог да му душу прости!« говорила је често тетка Перса. Она није наследила никаква имања, ни новаца, али је сачувала поштење и љубазност, те су је с правом сви звали »тетка-Персом«. Гледала је и трудила се сваком приликом, да изведе своју децу на пут. Перу, старије дете, дала је у школу. С тога је и држала ђаке на стану, а Бога ми, како сама причаше, и туђе радила, да би децу могла издржати. Ну Пера није радо друговао с књигом, за то оде на занат, и заиста је сад један од најбољих и највреднијих столара; стигао је да храни и себе и своје укућане. Женску децу школовати није било у обичају, а како се сиротиња не школује тако лако, није тетка Перса ни помишљала на даље школовање своје Маре. За то је Мара опет помагала мајци у сваком раду, а мајка се поносила, што има тако вредну и кућевну кћер. Многима је она за око замицала. Да, она беше и лепа са оном својом црном и дугом, низ леђа спуштеном косом. Црне очи, црне трепавице — то је била права анђеоска душа.

Пред кућицом није било друкчије но као у рају. Заиста, Марина је баштица прави рај. Овде бокор шебоја, онде џбун руже, овамо:

каранфил, драгољуб, лепи човек, а тамо: калопер, божје дрвце, шимшир. Све је то тако дивно уређено и удешено, да човек на први поглед запази, е је ово урадила вешта рука какве мале краљице цвећа. У средини баштице је вењак, уз који се пење винова лоза и ладолеж, па се из даљине чини као какав замак, што га по романима сликају. У вењаку је сточић, застрт белим чаршавом, а на њему чаша свакојаког цвећа.

У овај мах, кад се врата на капији отворила, седела је за ст лом краљица овога замка, држећи у руци платно, а мисли јој блуде по њему. Она само мисли да ради, а у самој ствари тргне игле по који пут, па стане, ишчекујући неког.

Чим чу да шкрипнуше врата, окрете се, скочи, а нехотице јој се измаче из уста: »Паја!« и као веверица отрча стазом право вратима.

— Добар дан, Маро! — рече Паја и полети јој на сусрет, смешећи се.

Паја је пре неки дан положио испит зрелости, данас је добио и сведоџбу, па се спремио, да обрадује своју прву љубав. У који мах јој пружи своје руке, она га загрли и протепа му:

— Од кад те нема! — а очи јој пуне суза.

— Али, Маро... ти најбоље знаш... испити ми беху на врату. С тога ми не пребацуј... — поче Паја, осврћући се. — Је л' ти ту мајка? Шта радите, а нарочито ти, голубице моја?

— Није нана овде — одговори тужно Мара.

Паја, држећи је за руку, уђе под вењак. Њена је рука дрхтала. Кад су сели, он виде, да су јој очи плачне.

— Ти си плакала?

Она уздахну тешко.

— Ја сам много патила за ово кратко време..

А две сузе, бистре као роса, скотрљаше се низ бледе обрашчиће.

— Како то?... Ја ништа не знам!

Он је погледа испитујући.

— Ну то није ништа, што сам до сад претрпела поред овога, што ће сад настати... — настави она.

— Ну реци ми ко ти је нанео толику неправду?

Мара обори очи и, кроз зубе, задржавајући плач, рече:

— Хоће да ме уда нана...

— Да те уда?!... За кога?

Паја скочи. Усне му задрхташе.

— Не, то не може бити!

Говорио је испрекидано. Нехотице је ухвати за руку и привуче к себи. Чињаше му се, да му је отимљу! Загрли је. Није се сад бојао ни чега на свету! Могао је слободно свакоме креснути све, што му је на срцу. Спреман је, да се за њу туче с нај јачим. Могао је молити, могао је плакати — а све због ње. Она је дрхтала и бојажљиво се, као какво сироче, прибљубљивала уза њ. У његову загрљају осећала се заштићена.

— Ја не ћу другог волети. Ја... ја ћу се убити... Само тебе љубим!..

И њена глава клону на његове груди.

— Говориш ли истину?

После кратка ћутања исправи се Паја и с поносом, као војсковођа после добивене победе, рече:

— Маро, љубави моја!... Кунем ти се небом и земљом, кунем ти се љубављу нашом, именом мојим и твојим, да ћу само тебе љубити!... У осталом то ћу и тетка-Перси казати.

Она га погледа бојажљиво.

— Ти сумњаш?

— Не... не сумњам!... Али...

— Шта али?

— Мајка не ће на то пристати... Па ни браца Пера...

— Зар они?... Зар они могу с тобом то да чине? Ја им морам све казати... Они су добри...

— Вараш се...

— Мислиш?

— Све је свршено... Забрањено ми је, да се састајем с тобом... Они као да сумњају...

— Ко је тај, што тако забрањује?

Она ућута.

Он настави јетко:

— Зар тетка Перса има тако немилостиво срце?

— Не, нана није крива... али мора... Знаш, Пера се спријатељио с тим Мирком, који је Перу новцем помагао да радњу отвори.

— И на рачун тога ти мораш да будеш жртва?...

— Да — промуца Мара, а сузе је облише.

— Ја сам говорила и нани и Пери, да не ћу да чујем за то. И нана је испрва била противна томе. Ну сад ни она, да се не

*

би замерила Пери... Сви ме гоне да пођем за тога човека, кога не могу никад волети...

— И ти ми ништа ниси казивала?... Кукавице!...

— Нисам смела, бојала сам се, да се не наљутиш, а после мислила сам, да није баш тако озбиљно... Али има већ недеља дана, како ме журно гоне... Не знам, шта ћу да радим... Да ниси дошао, мислила сам, да те сама потражим...

— Па даље, даље! Шта су чинили с тобом?

Паја је дрхтао, обузимала га је чудновата ватра, а груди му се надимаху врло брзо.

— Чак ме и тиме муче — настави Мара — што ме сваког дана воде к њему, да бих га навикла гледати. Он ми се удвара, нуди ме и угађа ми свачим, али га ја све више мрзим... Стар је, није леп... Али ти га познајеш!...

— Ја ћу га убити! — цикну Паја бо̂но, а очи му светле и играју као на жеравици. Био је страшан у том тренутку. Грчевито је стискивао песнице, као да извршује освету над својом жртвом.

Најзад блед и малаксао клону на клупу.

Она га погледа својим влажним очима, које се неприметно мицаху.

— Пајо... теби је рђаво! — проговори уплашено, хватајући га за руку. — Је ли, ти га не ћеш убити? Ти ме не ћеш унесрећити, јер ћеш себе убити... Молим те...

Она га је држала за руку и привлачила к себи. Њезино лице доби израз милости, доброте, љубави.

Паја подиже главу, погледа је благо, те се она радосно осмехну.

— Да... имаш право... На кога бих имао подићи руку!...

— Јесте, он је слаб, скоро ће умрети... То ми нана често говори, с тога, вели, и хоће да ме удаду за њега. После његове смрти, а то ће, веле, бити скоро, ја ћу га наследити, па ћу, кажу, бити срећна, богата!... А да ли ћу, Боже, бити срећна?...

И она зарони главу у руке.

У авлији нема тишина, само трепери ваздух, ни на улици се не чује жива душа... а сунце пече, како само може бити у по дне.

— — — — — — — — —

(Наставиће се)

Чед. А. Костић

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског **РАЈКО**

(Наставак)

Два дана касније чудни се гласови стадоше проносити по Кракову. Неко их је вешто ширио по народу. За стално се још ништа не знаше, али глухо, смутно зуцање прелажаше од уста до уста. Једни говораху, да је краљ оболео; други тврђаху, да је краљица на умору; неки најпосле увераваху, да је бискуп Бођанта бацио нову клетву на краља, што се, без папине диспензације, као присни рођак, оженио Јадвигом.

— То не може бити! — порицаху неки. — Та било је за то времена, кад се краљ венчавао... Прошло је толико месеци, како је Јадвига венчана, ту у Кракову... са знањем бискуповим и свију...

— Није то истина! — противљаху се први. — Краљ се венчао, али тајно, никога при том не беше... Не славе се тако краљеви сватови, а најпосле има их, који памте венчање с Аделајдом. Читав град беше на тој свечаности... А овде ни живе душе! Јамачно је то венчање онако, као с Рокичаном... Та и онда га је обавио опат тињецки пред олтарем, а беше лажно и безбожно...

Тако се разговарало шапатом, а тај шапат иђаше кроз читав град и буђаше зебњу. Видело се још, како је на краљеву двору и пред бискуповом палатом настала необична трка. Трчаху дворани и попови — а цркве беху раније позатваране, него обично. Тај дан не беше оних служаба, које је ваљало свршавати петнаест дана.

Кад се ухватио сутон, гомиле људи стале се врсти по улицама и око двора. Краљеви дворани изилажаху, бацајући олошу гроше, да се весели. И тако су с криком и вревом бегали по улицама, палећи буктиње; али ако и беше галама онако иста као и у друге дане, нестало је искрене веселости — загушљив ваздух, неизвесност нека или немир тишташе све и свакога.

У соби бискуповој беше мрак као тесто. Бођанта, болестан од очију, готово слеп, седаше у сто-

лици, окружен својим двором. Најближе стајаше његов капелан и исповедник, даље два старија прелата и онај Аљбрик, препошт бохењски, који је ишао у Авињон да изради краљу опроштење за убиство Барички́но.

Бискупово лице беше сухо, јадно, а сам беше мршав, оронуо. Чисто се сав губио у великој столици. Али биће да ни болест ни старост не ослабише урођене живости, јер се сваки час силовито креташе и млаташе мршавим рукама од љутине.

— Клетва ... — говораше гласом, који му сваки час прекидаше засопљивање — клетва божја! Па како ће из таког брака да буде благослова? Али шта да се ради? Саблазан! Венчање је обављено!...

Сви ћутаху.

Један од прелата приђе за часак.

— Ја бих судио — рече — да то, што се догодило, треба тајити бар до некога времена, да се не шири саблазан... Свакојако краљ сада примерније живи, него пре... Све је милоснице отправио, а с Јадвигом се венчао у доброј намери...

— Није истина! — крикну бискуп — није истина! Он је једин знао, да је Аделајда жива!... Страшио је ландграфа својом моћју, а тај, да заклони ћерку па да је избави из сужањства, лагао је, да је умрла.

— Како је, тако је — опази прелат — зло је већ ту, а могло би бити и горе, да то двоженство изиде на видело... Краљица Аделајда је, како веле, и онако болесна; може сутра умрети, а онда...

Бођанта скочи на столици.

— Закон божји не познаје таких уредаба! — викаше. — Јесмо ли ми хришћани, или смо поганици? Је ли брак тајна или блуд? Кај се, оче, за то, што си рекао...

Настаде опет тишина, коју за час прекиде бискуп:

— И свети отац одлучно пише краљу: брак је твој с Јадвигом незаконит... *cum consanguinea in gradu prohibito*... склопљен за живота законите жене, светле краљице Аделајде... *in damnationem animae tuae!*... Свети отац, под претњом најљуће казне, заповеда закониту жену Аделајду *ad cohabitationem recipere* — а ми да зажмиримо и допустимо таки преступ!

Диже се бискуп са столице и стаде уздрхтао, несигуран на ногама, ослањајући се на штаку.

— Походио ме Бог — говораше — тешком маном... слепоћом и прераном старачком немоћју... Борио сам се против зла, колико сам могао, али телесна слабост лиши ме снаге... Ви пак здравим очима нисте видели ништа и допустили сте, да се газе божје заповеди, тако је ослабио у вама жар вере!... Сви, који сте ту, носите кривицу на својој души... И ја сам крив, јер немам снаге, да достојно заузимам ту бискупску столицу!... Од сутра не ћемо служити оних захвалних служаба, него ћемо служити службе покајнице и постити, не би л' Бог опростио краљу, ако се обрати, нама, који смо криви са немара, и народу, који се попушта саблазни!

Говорећи то, маче се с места и отетура до клецала, паде онде на колена и диже уздрхтале руке у молитви; а после, сагнув главу к земљи, удараше се у груди, шапућући: „*Miserere mei, Deus!...*"

Краљ од ране зоре беше у великој узрујаности. Кад доби папино писмо, дуго се саветоваше с Коханом, а после призва Добјеслава Фредра, Јашка Љељивиту и друге поузданије доглавнике. Али сва саветовања беху узалудна, јер нико не умеде изнаћи успешна средства, да се предупреди несрећа. Саветници беху још већма пренеражени него краљ, јер многима, међу њима, беше папино писмо и глас, да је Аделајда жива, веће изненађење, него Казимиру. Сви се ипак заклеше, да ће ћутати, како ће се читава ствар одржати што дуже у тајности пред народом, а особито пред краљицом. Кад споменуше Јадвигу, Казимир чисто ломљаше руке.

— Болесна је — говораше — малаксала; као сенка... таки глас би ју убио!...

А што се тиче Аделајде, да с њом, кад отправи Јадвигу, по папину налогу, опет скупа живи, о том Казимир не хтеде ни мислити.

— Пре ћу умрети — викаше — а то не ћу учинити!... Јадвиге не ћу оставити, јер сам јој се заклео душом и срцем... Жена ми је, јер сам ју искрено замиловао... и она ће дати тој држави наследника!...

Окрене се господи свога савета и, гледајући их усплamтелим погледом, рече:

— То су неке паклене сплетке! Ландграф је јамачно нашао моћних пријатеља у Авињону, а можда и одавде, из земље, потпоре... Осећам сплетку... и ако још не видим осветне руке... Али ви сада — додаде вишим гласом — ви ми бар докажите своју верност и оданост... Стојте уза ме, уз Јадвигу, јер је она краљица и треба да постане мати наследнику тога престола! Не дајте, да јој се чини криво, не дајте да будем несрећан ја, несрећан и народ, који се ето нада правоме наследнику од пјастовске крви...

Јашко Љељивита приђе Казимиру.

— Велика се несрећа догодила — рече са саучешћем — али сада се нема куда, него стрпљиво чекати... Грех је желети коме смрт, али је опће познато, да је краљица Аделајда врло болесна...

Треба дакле чекати и ћутати... одбијајући тај глас од оне, која ће да постане мати краљевскога детета.

Казимир се жацну и гневним погледом пресече Љељивиту, кад чу, да ни он не хтеде Јадвигу називати краљицом.

— Краљица — примети с нагласком — не сме ни о чему дознати... Издајник би био и страшило од човека, ко би јој то казао...

— Тако је... — потврди Љељивита. — А да се то не прочује ни у граду, идем сам бискупу Бођанти, па ћу га молити, нека заповеди, да се ћути.

— Службе божје нека не опозива!... — прекиде краљ.

— То не може учинити... — одговори пан Јашко. — Писмо светога оца јасно каже...

Краљ се горко засмеја.

— Јасно! — понови. — Јасно видим ја у том неправду... Слободно беше ћесару Лудвику баварском својим, светским декретом развести каринтску Маргарету с краљевићем чешким, па ју удати за свога сина Лудвика брандебуршког... за што да се ја не смем развести с том Аделајдом, с којом се цео свет заклео против мене?... Био папа дати развод. Нека га даде сада, па не ће бити саблазни.

— Да пошљемо опет посланство у Авињон — опази Добек Фредро.

Казимир зловољно махну руком.

— Не ће ништа помоћи! — рече; — посланство треба отправити и на ново се старати за развод; али моја је нада само у Бога, да ће сам раскинути ту несносну свезу.

Одмах после тог саветовања упути се Јашко Љељивита Бођанти, али га нађе неумољива. Не само да се бискуп заносио од гнева, пребацујући краљу лукавство и рђаву намеру и претећи новим клетвама, него не хтеде обећати ни онога ћутања, до кога је највећма стало пану од Мељштина.

— Ко покрива преступ — викаше — сам постаје преступник. Ако краљ одмах не послуша заповест наместника Христова, ако се не врати правој брачној свези, даћу с амвона прогласити, за опомену вернима, да је венчање с Јадвигом незаконито, а свеза родоскрнавна.

После силна мољакања једва успеде пан од Мељштина, да намоли бискупа, те је обећао да ће причекати неко време.

— Грешно је то милосрђе — говораше — али ми је жао те Јадвиге... Болесна је, мати ће да постане... могла је добро мислити... еле чекаћу још с оглашењем црквене казне... Пошаљите посланство у Авињон... свети отац има велику моћ и зна шта му ваља чинити... Ја вам у напред кажем, да могу ћутати само донде, док тај глас не продре даље, док се не дозна за то двоженство у граду и земљи... Ако се дигне граја, ја не ћу моћи ћутати.

С тим се вратио пан од Мељштина у двор, који се мрачно одбијаше у ноћној тмини, на тлу натмуренога неба, са испреламаним својим облицима.

Снег падаше полако у крупним пахуљицама. Ваздух беше миран, али прожет влагом, која је наступила после неколико мразних дана. Тешка, загушљива магла ширила се над градом, откуда допираше врева гласова веселога олоша Удараше још од онуда светлост од буктиња, с којима лутаху по улицама, а које бацаху у тој магли тамну, црвенкасту светлост.

Од града, горе, к двору, кријући се уза зидове, шуњаху се јадне, одрпане прилике, ћутљиве, а на њих нико не свраћаше пажње. Не видеше их стражари, који ходаху по бедемима, нити их спазише дворани, који се мотаху по дворским двориштима.

Кад се те прилике прикрадоше под најближи дворски зид, скупише се онде у хрпу, шапућући тихо међу собом, а кријући се брижљиво од људских очију. Под тим зидом беше израсло густо џбуње, покривено сада пахуљастим снегом, и иза њега њега чучну та гомила, чекајући. А средом улице, управо главној дворској капији, иђаху два човека. Један висок, плећат, одевен богато као дворанин, други у оделу Улрика цитраша... Нико не слућаше никаке опасности; по двору се врзла светина, — свакога пропуштаху.

— Пшонко! — прозбори тихо први. — Знаш ли ти добро улаз?

— Знам... — одговори пан од Бабина гласом, који дрхташе од страха — само се бојим да вас, војводо, не препознаду...

— Бојиш се! — подругљиво се засмеја пан Мићко, који и сам с тешком муком савлађиваше немир, што но га мучаше. — Но не бој се ништа, кад сам ја уза те... само да дођемо...

Иђаху даље, ћутећи. Код прве капије, уза зид, где се скрила она гомила одрпаница, Борковиц скочи на страну.

Са земље, из грмља, подиже се према њему нека прилика.

— Знате ли, шта ћете викати? — шапну Маћко.

— Знамо — одговори прилика.

— Кад стражар, који хода по бедемима, пређе десет пута тамо и натраг... први крик, гласан... и мир!... За час други... и опет ћутац! А после дигните ужасну грају и бежите, к'о без душе, у град!... Онде, међу светином, дерите се колико

вам грло доноси; а кад подигнете велику галаму, разбегните се у различите улице, а о поноћи Кампсору ... по награду!

Рече и искочи на пут, где га чекаше Пшонка у оделу Улрикову, кријући се уза зид.

Прођомо капију и дворско двориште; нико их не заустави. Један пут само неки од дворана, што но пролажаху кроз двориште, обманут привидом, крикну:

— Улриче!

Пшонка чучну од страха.

— Вратише се, господине војводо! — мољаше. — Биће несреће!..

Борковиц га гурну у ребра.

— Није ора! — шапну кроз стиснуте зубе. — Иди напред ... јер пре него што шта буде, на месту ћу те убити!...

Не би се вратио сада ни за што на свету. Идући у Краков, није мислио на то, да ће се тако лично излагати. Али наједаред га спопаде неодољива жеља, да својим очима види, каки ће утисак учинити на Јадвигу спремљена освета.

— Скапаваће од очајања — мишљаше — а ја то хоћу да видим.

Уживао је у напред у том видику.

Уђоше у двор на побочна врата. На ходнику их обузе тишина и тама. Иђаху, пипајући уза зидове. Борковиц дисаше силовито, а Пшонка се тресао и мало што није пао од страха, тако су му ноге клецале.

Најзад приспеше. Као злочинци, на прстима, притајући дихање у грудима, уђоше у врата краљичиних соба, заслоњена сагом. Беше то улаз у предсобље, одређено за стан Улрику. Ту владаше потпуна тама, а у тишини, из даље, допираху час по час одјеци потмулих гласова, као жамор.

Борковиц чучну уза зид и повуче Пшонку к себи.

— Чуј дер! — шапну му на ухо. — Ја се овде не ћу ни маћи; у мраку ме не ће нико опазити ... за то се не бој ... Кад викну на те, ти удри у струне, а кад чујеш крик, ћути ...

— Добро — проговори Пшонка једва чујним гласом, и подуго остадоше тако обојица, непомични, шћућурени на земљи један до другога, слушајући жамор гласова, који кад и кад допираху амо из краљичиних соба.

Баш у тај мах беше Казимир у краљичиној соби. Дошао је тужан, суморан; тежа га брига притисла за ону, коју миловаше, него властито понижење — дође да зацрпа одважности у јасном погледу Јадвигину и да тражи утехе у њену загрљају.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ПРЕД МАТИЧИНУ СКУПШТИНУ

»Зрно по зрно погача, камен по камен палача — вели наша народна реч. Удеоннице ситне и мале али скупљене и сложене на једно место и мудро упућене, граде највеће грађевине данашњега времена; просецају планине, премошћавају реке, крате просторе и уништавају даљине, и једној снази стотину, а једном животу хиљаду живота дају. И нема данас ни силника ни милионара, који би се могао надметати са силном снагом удружених и добро упућених сиротана«. Овим лепим речима почео је поштовани председник Српске Књижевне Задруге Ст. Новаковић свој говор на првој скупштини тога удружења. Силна истина је у тим речима. Задруга их је већ првом својом годином сјајно потврдила. На први поклич њен одазваше се 6000 чланова (међу овима 97 добротвора), а 150 повереника, већином својевољно, латише се скупљања чланова. Најмање 42.000 књига растурила је Задруга прве своје године у српски народ, који јој је већ те исте прве године поверио главницу од 20.000 форината.

Колико се веселимо овом дивном знаку српске просветне свести, ипак мора бити и жао нама у бившем Војводству, у чијој је средини »Матица Српска«. Поређење се и само намеће. Које је године »Матица« растурила 42 хиљаде књига? А ево јој је 67 година. Па да ју једногодишње друштво тако наткрили? Зар за толико време нико не могаше наићи на те златне руде у српском народу? И пример »Матице Хрватске« могао ју је научити многом чему, али овако се већ не може даље.

Истина, пре две године је главна скупштина установила чланове по 3 фор. који би до-

бивали сва »Матичина« издања. Мало доцкан, али тек је нешто учињено. Та установа још није потврђена, али и ако се потврди, велико је питање, *да ли јој има живота.* Је ли ко помишљао хоће ли имати привлачне снаге? Добиваће се дакле 4 свеске »Летописа« и 5 до 6 свешчица »Књига за народ«. Врло мешовито друштво! Коме треба »Летопис« (особито оваки каки је сад) тешко ће моћи читати »Књиге за народ«, а ко је спао на »Књиге за народ«, тешко ће разумети »Летопис«. Ако већ хоће образован Србин да жртвује 3 фор., радије ће их дати Књижевној Задрузи, где ће наћи и забаве и поуке а уз то ће добити још и леп повез (јер и то привлачи). И тако ће та установа, кад дође, доћи баш сасвим доцкан.

Па ипак и после оснивања Књижевне Задруге има »Матица« још поља, она га управо мора тражити и задобити, ако не ће, да јој леп глас са свим угине. Задруга се састарала и стараће се за књижевне потребе средњега реда нашег народа. То се види и по њену програму и по првом колу књига. Она то може најбоље и извести, јер је у највећем просветном и књижевном средишту српском. А ко се брине за књижевну храну најдоњега реда нашега народа, за сељаке, ратаре, надничаре, раднике, тежаке, којима је много дати за књиге и 3 фор., и који још несу дорасли ни за књиге Књижевне Задруге? Ту се морамо одмах сетити дивне мисли о »Књигама за народ«, али одмах морамо жалити, што тако споро излазе и што се тако невешто растурују. Ето, то је поље за »Матицу«! Тога поља треба она да се лати, само мора се оканити својих древних плугова па се латити модерног, окретнијег оруђа. »Матица« треба да пригрли уводне речи председника Књижевне Задруге па да притече начину Књиж. Задруге: *удружењу.*

Одбор и »Матичина« скупштина требало би да се промисле о овом предлогу:

„Матица“ установљава чланове помагаче (или претплатнике), који плаћају 1 фор. годишње. За ту форинту добиваће 10 „Књижица за народ“, од којих би половина била забавна, половина поучна. Уз 10 књижица иде **Календар** *Матичин, који би у слици и речи приказао знаменитије догађаје српског народа у тој години најширој публици. Књиге би се зготовиле до Божића и онда би се све одједном разаслале члановима преко повереника.*

Ово управо није ништа ново. Предлог иде на то, да се Коњевићев фонд употреби практичније и рацијоналније. Одбор тога фонда морао би се умножити и он би у почетку сваке године начинио распоред, те би формално морао задавати појединим књижевницима задатке, да их израде за »Књиге за народ«. Нема сумње да би од овога предузећа било успеха.

На овај начин би »Матица« освојила себи ново поље не само у нашим крајевима него и у Србији и Далмацији а нарочито у Босни и Херцеговини, а Књижевној Задрузи не само да не би сметала него би ју допуњавала.

Тих. О.

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ХЕНРИК ХАЈНЕ

Пјесников сестрић, господин Ембден, издао је ово дана штампом, а под натписом »Хајне у породичном животу«,*) занимљиву преписку између пјесника и његове њемачке својте. Поред обичнијех досјетака, Хајнеу већ у крви, прожета су ова писма најњежнијом породичном љубављу, али се у њима опет највише истичу и најчешће спомињу двије женске главе, које су канда пјеснику особито на срцу лежале. Те су двије женскиње Хајнеова сестра Лота и његова жена Матилда, оно несташно и чаврљаво птиче са париског булвара. Писма су ова ишла из Париза у Њемачку, али се у њима најмање о Паризу говори. Ту је највећма ријеч о невољицама свакидашњег живота, о новчаним и здравственим недаћама, а понајвише о оним класичним размирицама и кавгама са издавачима књигâ, који су пјеснику тако често снове кварили. Нама је добар дио тога већ познат био из Хајнеових »предговора«, из његових личних »мемоара« (што их је издао Енгл), па и из толиких књига и књижица, што су у новије вријеме о њему написане, тако да ће ова писма једва штогод пјесниковој биографији, а још мање слави његовој допринијети.

Један дио Хајнеове кореспонденције, и то

*) *Heinrich Heine's Familienleben*, von seinem Neffen Baron Ludwig Embden. Hamburg, Hoffmann & Campe.

можда најважнији, био је већ свијета угледао у Паризу, уз француско издање његовијех дјела. Сјем тога, нема тога њемачког бијографа, који, пречињајућ по десети пут Хајнеову бијографију, није знао да изнесе какво ново, *још нигдје не штампано* писмо пјесниково. Па ипак је госп. Ембдену ево пошло за руком, да још читаву књигу писама сакупи и изда. Да красне ли среће за будуће бијографе великог њемачког барда!

У самој ствари, догодио се Хајнеу послије смрти чудан случај: на њега, заклетог непријатеља педагога и књижевнијех доктора, оборила се читава војска њемачкијех »форшера« и литерарних инквизитора, који покупише и на свијет издадоше не само и најслабије његове »вицеве«, него нам чак знадоше казати и колико се пута на недјељу пјесник бријао, и којијем се пилулама од назиме лијечио! Мени, дабогме, ти књижевни кроничари нијесу сви познати, ал' опет знам за једно туце »Интимних успомена«, »Карактерних црта«, »Личних мемоара«, »Биљежака« и како се већ те књиге од господе Штротмана, Хипера, Мајснера, Прелса, Карпелеса, Кајпера и т. д. све називљу! Ти су њемачки литерарни историјографи, бог и душа, врло предузимљиви људи. Њихова је љубав ка књижевнијем глосама, да се њиховом ријечју послужимо, управ »пирамидална«. На жалост, њихова је критика, малијем изузецима, понајвише тјесногруда, и, ма да они то радо звучнијем фразама заглађују, до зла бога пристрасна. Хајнеу, на примјер, та господа не могу никако да опросте, што је тако дуго у Француској живио, и ону славну земљу као своју рођену љубио; па су на њ кивни и зато, што је ужасно мрзио књижевне докторе и њемачки милитаризам. То је, веле, био њемачки славуљ, који је у Волтеровом »перику« своје гнијездо савио. А тој страствености не могу да се отму чак ни они њемачки литерарни историци, који у својој отаџбини одлучну ријеч воде. Ја ћу се увијек сјећати негодовања, што га о трагу неколико година исказа један иначе вриједни њемачки критичар према чувеном италијанском пјеснику Кардучију, с тога што се овоме бијаше прохтјело да на свој језик преведе неке дајбуди револуционарне пјесме Хајнеове. »Та маните га се, вељаше тај њемачки господин, или зар не видите, да у њему говори чивутско деранче (Judenbub)?«

Еле, кад на те ситне прекогробне осветице наиђем, мени се некуд види као да гледам рој заједљивих оса, што се зујећи обарају на мртву љешину сивога сокола, коме за живота не могоше својим жаокама да нахуде. Чудне ли и у томе разлике између Нијемаца и Француза! Ови остадоше и преко гроба вјерни странцу пјеснику, који, попут Мицкијевића и Тургењева, бијаше дошао у њихову постојбину да потражи тијелу уточишта, а своме урођеном хумору и финој сатири интелигентнију публику. Теофил Готије, Жерар де Нервал, који је Хајнеове пјесме француски преводио, Теодор де Банвиљ, Сент-Бев и још много њих уткаше у ловор вијенац овог њемачког пјесника најљепше, најмирисније цвијеће из француског литерарног перивоја, и пјесник »Младе Германије« ужива данас у Волтеровој отаџбини не мању популарност, него да се је у Паризу родио.

* * *

Истинабог, овај је »њемачки славуљ« по своме темпераменту и особитом кроју свога духа био најмање Нијемац И заиста, у његовом би књижевном раду човјек узалуд тражио онај логични развој једне те исте основне мисли, она карактеристична обиљежја једног те истог душевног правца, као што је то случај у осталих књижевника његова племена, на примјер: у Шилера и Гета; напротив, његов се пјеснички рад може сматрати као резултат разнијех утицаја, којима се његов пријемљиви и уједно аристократски темперамент прилагођавао, примајући у се најоригиналније стихије модерног козмополитског духа. И збиља, док се кроза сав Гетеов рад провлачи, као невидовна нит, постојана тежња да њемачку стварност доведе у склад са старим класичким идејалом о љепоти; док је савколико Шилерово дјеловање намијењено остварењу неког узвишеног идејала политичког и хуманитарног; дотле нам Хајнеова дјела показују неку чудновату смјесу стварности и фантазије, фриволности и појезије, и кад мислимо да смо проучили сва лица његове мобилне ћуди, он нас тек онда изненади неком новом цртом, за коју и не сумњасмо, но која опет свједочи о свестраности његова скроз модерног душевног склопа.

Од Гета и њемачких романтичара усвојио је он Lied и баладу, вјештину садржајне краткоће, и оно китно приказивање спољашњег свијета. Његове су *Слике с пута* (Reisebilder) прави урнек тога рода. Кад је вољан да живо-

више стварност, он је кадар да нас у најбсјетљивију жицу такне, да нам сузу јал' осмијех измами, као мало који пјесник прије њега. И прије је, додуше, било пјесника, који су љубавне сласти и муке пјевали, али је то више мање смишљеним, измајсторисаним тоном чињено. У његовој »Пјесмарици« (Buch der Lieder), а нада све у оном у бога дивном »Интермезу«, ремек-дјелу његовом, то сасвијем друкчије иде; те ситне, самоникле пјесмице друго и нијесу до ли уздаси, угушени вапаји, вјерни откуцаји једног страственог срца, које је своје рођене стрецаје биљежило. На крају сваке китице цакли се бисерна суза, зуји крилата досјетка, жарка ријеч, која иде равно срцу, као што из срца и извире. Његову музу. то бизарно чедо, заноси шум рајнскијех валова, али је не одушевљава мање ни видик партенонских стубова. Божанствена је Грецију пјесника опчинила, и он јој се често мишљу обраћа, и сам себе радо у њене синове убраја; па опет не би тачно било казати, да је овај пјесник на Парнасу своје струне затегао. Ма да вам често говори о Аристофану — свом душевном пра родитељу — и грчке богове спомиње, не вјерујте му: он је опет наше чељаде, човјек, који је Мајербберову музику слушао и тробојну кокарду славио. У осталом, пјесник воли да вас изненађује. Узмите у руке његов циклус пјесама Romancero, и ту ћете наћи рефлекс упокојених времена и цивилизација, наћи ћете барда маварског и англо-саксонског, који пјева Ричарда лављег срца и краља Боабдила, но који опет једном ногом остаје у Германији. Његова китна ријеч, која кипти сликарскијем изразима и која се увија под свакојим ритмом, не оставља иначе времена размишљању. Да би ваше чудо још више постало, прочитајте му што у српском пријеводу; не бојте се, не ће вас преводилац изневјерити: име му је Змај-Јован.*)

Ево нас на нај јачој црти Хајнеова духа; ево нас на кључу, који ће да нам открије тајну његове пјесничке суштине. Два га његова пјесничка саставка можда најбоље карактеришу: *Ата Трол* и *Књига Лазарева*. »Ата Трол«, то вам је љута персифлажа њемачкијех пјесника и педагога, настрана и несретна игра њемачког медвједа-философа. Ту се боље но игдје истиче главна душевна тенденција Хајнеова, наиме она оштра, немилостива сатира људске тјесногрудости у опште, а њемачког филистарства напосе. »У том спјеву — као што згодно рече један француски критичар — изгледа нам Хајне као црв точилац њемачког романтизма. Погубна је живиница провртила румену јабуку, па се сита насркала слађаног јој сока. Гледајући га с поља, свијет мнијаше е је воће увијек здраво и читаво; наједаред се оно откиде с гране и паде на земљу, а несташни црвуљак стаде да се игра и врпољи по распаднутој мекачи«.

Књига Лазарева (Пошљедње Пјесме), то је пјесников опроштај са животом, опорука једног суптилног, ама измученог духа, који као да је на прозор своје гробнице изишао, да се још једном овог опаког свијета нагледа, који је за њ већ сваку драж изгубио, и да му се још једаред наруга.*) Пјесник се срушио на своју болесничку постељу, на своју, као што је он називаше, »од душек̀ раку«, и гле! стари песимистички поглед на свијет, којему дарежљива младост не тупи више острице, избио је опет на површину, па се несташно разлијева у мрким, демонским сликама и грознијем фантазијама. Нестало је више љубави, нестало младости, нестало одушевљења; пјесник је осјетио хладни дах са гроба, па се бије рукама у прси, грли свето писмо и каје своје у бога дивне, своје бесамртне пјесничке гријехе.

Јадни велики пјесниче, жалостан ли бјеше призор, што нам га је залазак твога крилатог духа пружио! Ама не бој се, пјесниче: у нашој је памети давно ишчезла трошна и ојађена слика *пијегисте*, који умире *за невољу*, и пред нашијем очима лебди само онај млађани Аполон, који је тако страсно љубав пјевао и тако ваљано усртао у свету борбу за ослобађање људства.

Марко Цар

*) Змај је из овога циклуса превео пјесму „Der Dichter Firdusi".

*) Ове је подесне ријечи једном изрекао чувени француски композиста Хектор Берлиò.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Успомене из народног покрета 1848. и 1849. године, које се нарочито тичу обране и пада Сентомаша названог Србобрана. Написао и на свет издао *Новак С. Голубски*, Сентомашанин, бивши народни капетан у бурној 1848. и 1849. години. У Новом Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића. 1893. Вел. 8-а. Стр. 125.

Са радошћу приказујемо нашем свету ову књигу. Она ће нам бити у срцу уписана, и не би требало да буде и најмања колебица без ње. Има много што шта, што није писац у њојзи споменуо и од крупнијих догађаја, али што је год навео, истинито је, и верна је слика оних догађаја. Баш тај простодушни начин приповедања и описивања печат је истине и радо ће Србин читати те успомене ако и са сузом у оку и са уздрхталим срцем. Хвала ти, старино Новаче, што си нам верно описао оне и сјајне и тужне догађаје!

Смиреном душом и ми сви велимо оним јунацима и оним народним жртвама, које књига именује и не именује: Бог да им душу прости! Вечна им памјат била! Они су за свој род умрли!

Лепо нас писац уводи у прве дане васцелога покрета. Ми видимо очима, ми слушамо, шта се збива. Са сузом у оку пратимо погинулог неумрлог брата Црногорца и јунака Марка Пиперића до његове вечне куће. Братска љубав Нестора Малетића ка брату своме Паји и синовцу Милошу одушевљава и усхићава и нас.

Које ли дивне примере јунаштва и верне љубави међусобне читамо из тих Новакових прича! Слава му буди!

На дан 1 октобра 1848, кад оно Михл Јовановић из Чуруга удари на Нови Бечеј, пошље Пера Бига по налогу војводину оберлајтнанта Фердинанда Волфрама, јуначину од Варадинских граничара, са лајтнантом Петром Андрићем и две сатније граничара из Сентомаша на Стари Бечеј, да праве за леђи противнику демонстрације. Исто одељење буде од коњице растројено. Волфрам се спасе са шест друга у тршчаку до мрака, те се сретно врати у табор на радост својих другова, који се беху побојали, да је погинуо. — Ја ово додајем: Беше на дан 18 окт. 1848. Беше опет велик нападај на Сентомаш. Заповедник у њему беше народни полковник Давидовац. Нападај буде сјајно одбијен. Штета што нам није и ту битку писац описао. Ја тај дан бејах у граду Варадину и Новом Саду у потаји, да уговарам са наредником царским Венцлом Менхардом прелазак батаљона из регименте Занити, Талијана, к нама. И прешли су к нама пред Божић.

„Пред Божић, вели књига, допрати ноћу наша стража од врбашке стране четир непријатељска официра.... Стража их отпратила у стан команданта Биге“..... Ово не стоји. Пера Бига је већ првих дана новембра 1848 дошао у Карловце и примио заповедништво над целом опсадом око Варадина града.

Не, да писца поправљам, јер као што рекох, што год каже, истина је, него кад се таква прилика дала, хоћу ја сад да испри̂поведим и све оно, што сам ја лично, при паду Сентомаша, доживео. Ја сам по ратним законима, као у рангу најстарији, ту био и врховни заповедник Сентомаша, и очима видео, и дневник водио о нашим ондашњим догађајима, и књигу 1861 године на српском и немачком језику написао и издао под натписом: *„Из живота једног царског официра у аустро-србској војсци 1848 и 1849 године“*.

Хоћу дакле из своје „Споменице“, која је у мене у рукопису, да наведем свој опис о паду Сентомаша. Нек је допуна Новакову опису, и нек зна наш свет појединости оних догађаја, како сам их ја описао.

Из овог мојег описа видеће читалац, како се слажу моји назори, моје виђено са пишчевим описом, па чак и о оном њину бављењу у Старом Бечеју при чаши вина.

Ево подаци из моје „Споменице“:

„Ја отправљам службу ђенералштабног официра, и находим у главном квартиру ђенерала Тодоровића у Банатској Кањижи, кад ми једнога дана у среди марта 1849 год. дође заповест, да идем у Сомбор као ђенералштабни официр уз царског потполковника Алберта грофа Нужана, ког је његов отац, маршал, из Барање у Сомбор са једним одељењем каваљерије послао, а то одељење припадало је нашој аустро-српској војсци војводине наше.

Ђенерал Тодоровић, или боље да рекнем, полковник Херди, управитељ нашег ђенералног штаба, нису имали основана права, мене да премештају тако рећи у сасвим другу војску. Али се је тицало код Хердија, да мене уклони са места, у коме сам од 27 Јуна 1848 год. непрекидно у народу ратовао.

Заповести се мора војник повиновати и тако на дан 19 марта 1849 пођем на пут, преко Бечеја и Сентомаша за Сомбор. Како сам путовао на својим колима и коњима и уз себе повео и своја два бићака, морадох у Новом Бечеју ноћити.

На дан 20 Марта, после подне стигох у Сенто-

маш; овде хтедох да преноћим, па сутра дан уз Францов канал да путујем даље у Сомбор.

У Сентомашу наиђем на велик жагор, раздрагу, узрујаност. Чујем: дошло од Морица Перцела писмо из Врбаса, где позива Сентомашане, да се предаду његову оружју, или, ако за 48 часова то не учине, да ће војском ударити на Сентомаш и све посећи и попалити. Ја сам међу тим, не имајући појма, шта се збило, и да је Перцел с војском на каналу и у Врбасу, за прва два часа свог бављења у Сентомашу обишао наше некадање редуте, које сам видео онда, кад сам при доласку војводе Стевана уз њега, као управитељ ђенералног штаба целе наше војске, бавио се оно кратко време. Видех сада, да је мостобран на каналу порушен, проваљен, марва прелази преко прсобрана и ровова. У Сентомашу беше војске редовне под командом Тоше Боснића, капетана: 2 компаније Варадинаца и 5 трифунтовних топова; муниције свега беше за топове: 200 фишека на топ; за пушке исто толико. При том још нађем неко одељење немачке гарде, који се душевито, својевољно придружили Србима, да Сентомаш бране, али ти људи не беху вични бојевима, те не беху у тренућу жестоке битке опробаних живаца. Мени се ово није допало, али шта ћу, ја овде немам никојег посла, ја путујем за Сомбор, а помишљах, шат Бог да, да не буде овде више бојева.

Око пет часова после по дне буде заказана скупштина васцелога народа, да се реши: шта да се одговори Перцелу, па одем и ја у њу.

Кућа, где беше тај збор, стајаше, колико се сећам, на ширем простору усамљена, близу моста преко Криваје путем у Бечеј. Улаз беше од западне стране, дворана дупком пуна, и на пољу се слегао мног свет.

Буде прочитан позив на предају. Одмах поче вика и граја: „да се осорљиво одговори“. Ја заиштем реч. Кажем ко сам, и да ме је службени пут из Кањиже за Сомбор нанео овамо.

„Ја сам, рекох, од прве наше битке на Ечки једнако, ево девет месеци, раме уз раме, као Србин са Србима, у овоме рату. Ви ми дакле можете веровати, и да сам вам веран друг, и да имам и знања и искуства о ратовању. Чујте дакле мене, шта бих Вам данас саветовао: одмах данас, сишавши с кола, разгледао сам ваше редуте, вашу оружану снагу, ваше припреме и муницију. Ја сам био лане с јесени уз војводу Стевана Шупљикца Витешког овде за време команданта Пере Биге, и видео сам ваше шанчеве. Од онога доба па до данас која велики промена! Прсобрани проваљени, ровови земљом испуњени, те марва прелази. Од редовне војске има овде само две компаније Граничара, под командом Тоше Боснића, 5 трифунтовних топића, али муниције за ове само по 200 фишека, и за пушке исто тако. То није доста ни снаге, ни муниције, да се Сентомаш одбрани. У опште ова је скупштина неправично сазвана. Ми смо још у рату, и војена команда влада. Овај Перцелов позив ваљало је предати Тоши Боснићу, и он решава, шта ће одговорити, и шта да се чини. Па ако је у сумњи, шта да чини, он ће позвати *ратни савет,* па ће с њиме решити. Али кад сте већ на скупу, онда чујте, што вам ја као војник и као родољуб предлажем. Ми, пре свега, немамо муниције, а без те се не да место бранити. А не ћемо кукавички да се предамо. Онда, како четрдесет и осам часова имамо маха, нек се дигне све становништво и мало и велико, које не носи оружје, и нек пође пешице и на колима, и нек понесе све, што може од вредности, и стоку нек потера; нек пође лагано између Криваје и канала преко Турије у Чуруг иза римског шанца. Ја ћу са граничарима и топовима и са свима Сентомашанима, који стоје под оружјем, последњи одаде поћи и чувати народ, док не будемо у Шајкашкој. Тим смо сачували нејач, жене и децу. А ми можемо онда, како нам је воља, вратити се и борити се!“

Диже се вика: „Не ћемо да се предамо а не ћемо ни да бегамо! Ми смо толико пута већ одбили нападај, и сад ћемо га одбити!“ Неколико гласова чуше се: „Који је тај, што хоће да бегамо? То је издајица! Тога треба убити!“

Сад сви, као из једног гласа, повикаше:

„Да се бранимо!“

„*Кад је тако*“, рекох ја, „*онда ми налаже официрска част, да овде останем и да с вама делим судбу. Ја онда овим примам, по закону ратном, као у рангу најстарији официр, заповедништво у своје руке и иштем од сваког послушност. Ја ћу за ових четрдесет и осам часова све и сва чинити, да одбранимо ово место од нападаја. И опет иштем послушност својим наредбама!*“

Одем у свој стан. Беше то кућа близу конака, трећа од рогља, чини ми се, да се газда звао Манојловић. Почнем одмах нужне наредбе да разашиљем: да се, пре свега, оправе редуте. Боснић, као свагда ревностан, беше ми у свачем на руци. Пошљем курира у Бечкерек патријарху Јосифу, да ми пошље сваке врсте муниције и она два гвоздена дванаестфунтовна топа „Гарове“, што стоје у вароши. Другог курира пошљем у Каменицу полковнику Мамули, са молбом, да за прекусутра, на дан битке, једно одељење каваљерије и четир топа по-

шље преко Футога у Бачку, правцем на Сентомаш, па макар само да праве за леђи противницима демонстрацију.

Ђенералу Тодоровићу јавим у Кањижу, шта се десило, да ми је тиме пут у Сомбор пресечен и да ми част налаже, да останем у Сентомашу и да водим команду; даље: да нам и он пошље муниције и војске.

Ја сам овако рачунао: ако и не приспу топови и муниција првог дана битке, оно ћемо се моћи један дан бранити, а другога дана ће стићи искано.

Дан 21 марта проведосмо у спреми за бој.

Ја наредим месном одбору, да од захода сунца тога дана па сву ноћ буду жене, деца и нејач на колима и пешице, под надзором месне власти, испраћени путем у Бечеј кроз „Србобран"-редут на чистину и да ту чекају исход битке, да могу, у случају несреће, у Бечеј се спасти. Камо срећа да ме послушаше! Девет дана после ове наредбе исто тако наредим месној власти у Вилову, и ова ме је послушала, и ноћу сву чељад иселила у винограде. Сутрадан, на дан битке, бисмо се ми људи без сваке бриге, јер знађасмо, да је чељад уклоњена и заштићена, за то нам и би лака победа.

Тоша Боснић добије да брани врбашку линију, са једном компанијом Варадинаца, са становницима и са три топа; ја пак задржим за се да браним мостобран на каналу са оном другом компанијом Варадинаца, са одељењем становника и оним одељењем Немаца гардаша и са два топа.

Ја, као врховни заповедник, нисам требао сићи с коња па у мостобрану управљати. Моје је било, да сам на коњу и да цео табор у виду имам. Боље би било можда. Али се сетих, како Карађорђе пред Шапцом сутра ће да удара, па поред себе за колац привезао коња, а он прилегао мало да отпочине. Кад, ал' разговарају се његова два војника, пешака, не знајући, ко лежи до њих у трави: „Лако је овима, што коње имају; кад до густа дође, они ободу коња, па се спасу, а ми будемо посечени." Карађорђе ђипи и викне на њих: „Е, да видите да није тако!" извади пиштољ иза паса па убије коња. „Сад смо сви троје пешаци! Сутра који не буде упоред са мном у битци, тог ћу убити из пушке!" — Тако ја мишљах: Путник сам, не познаје ме војска. Да нисам с њима у мостобрану и непосредно у ватри, рекли би: Лако је њему, да води команду на коњу и ван пушкомета, ал' камо га сад овде у овој ватри?

Из тих разлога ступим у мостобран раме уз раме с њима.

Свану дан 22 марта 1849. Ја ту ноћ сањао: као молим се Богу пред олтаром, а мени одозгоре поли кандило зејтином сву леву страну лица, раме и прса. Поверим својој домаћици сан свој. „Еј, рано моја, господине! Велика ће те несрећа данас снаћи!" рече ми. А ја јој одвратим: „Само нек мене сама снађе, а не ово место и овај народ!"

Обиђем свуда у наоколо још редуте и у седам и по часова бесмо свак на свом месту.

У осам часова се указа и непријатељ. Беше у почетку као нека магла, после ју растера и разгна кошава са југоистока од варадинске стране, те нам тераше прашину у очи.

Противник имађаше: 8 батаљона пешадије, 6 швадрона хусара, 24 топа, све крупних.

Ја стајах у мостобрану, иза прсобрана мало на десној нешто узвишеној страни, од куда могах кретање противниково мотрити. Оно мало муниције беше у сред редуте у лагуму, који је био покривен земљом. Непријатељ је отворио ватру у полушестару око нас, на три места по четир топа на нас наперена. Шта могаху наша два топића против њих?! Ја запретим, да узалуд не пуцају, већ да отворе ватру, кад се нападачи приближе.

Може се замислити, какав је то био пљусак од танади и кумбара у нашој тесној редути: не можеш ока отворити! Наши војници ћутаху, прилепљени уз прсобран. Чекаху док им дође противник на мету. После једног часа те пуцњаве из даљине, приближе се сви топови до на хиљаду корачаји, да даду на нас, ако је могуће, још јачи огањ. Како је дувала кошава са југоистока, противничка коњица, од те стране, непрестано се шетала час лево час десно, те је ветар облаке од прашине на нас наносио. Пешачке колоне испред нашег левог крила, са те стране, од куда нам прашина долазаше, пођу сад на јуриш, јер је ту била капија. Жестоком пуцњавом из пушака одбијемо тај први јуриш. Ево нам други, јачи, поткрепљен. У тај мах упалише се хаљине једном шајкашу, тобџији. Био то висок, леп момак, витка струка, а беше баш понео муниције из лагума. Да угаси ватру са себе, скочи у канал. То смотрише наши — у боју још неуки — пријатељи као бегство, па нагну од прсобрана назад к мосту. Ја скочим пред њих, са сабљом у руци, да их зауставим. Али у тај мах сва руља груну на мене, обори ме о тле и прегази преко мене. Када не беше никога више нада мном и кад се могах подићи, беху до десет војника-непријатеља у редути. Пред њима, дакле међу мноме и њима, стајаше буљукбаша, добровољац из Србије, и ја видех како натеже пиштољ на сама себе и уби се. Смрт његова можда је баш учинила те није непријатељ на мене у први мах пуцао, док сам преко моста

сам самцит прелазио; јер сва посада мостобранска беше у највећем трку на путу кроз Сентомаш к Србобрану.

Од моста до мог стана пратила су ме зрна. Поред овога беху ми у другој кући коњи и кола и у њима сав мој пртљаг. Ја бејах заповедио својим момцима, да ми коње под седлом и коње и кола изведу кроз Србобран путем у Бечеј, да тамо на ледини чекају, докле год битка не прође. Онај исти налог, који сам дао месној власти, да нејач изведе ноћу на ту ледину. Али мој кочијаш, Курјачки из Опова, не послуша ме, већ остави коње и кола у стаји, а он отишао на торањ, да гледа битку. Ја само видех своје коње и у сред авлије кола, па истрчах на улицу, јер чух жагор од каналске стране. Ја кроз капицик а десно на педесет корачаји војска противникова. Савијем на лево, па од дуда до дуда потрчим и заклоним се, док сипаху јаку ватру на мене.

Тако ми Бог помогне, те приспем до на Кривају и у Србобран, а није ме ни једно зрно ни окрзло. Тај редут закрчен, пун света — не могу да пишем даље, дрхћу ми сви живци, кад на ове јаде помислим!

Скочим на прсобран, помогнем неколицини жена и деце да се попну на шанац и да пређу на ледину. На овој видех и свога слугу, Тошу из Црепаје, са моја два бињака. Он је верно испунио мој налог. Кад дођоше непријатељске колоне до Србобрана, ја прескочим ров и уседнем на коња и пођем путем у Бечеј. Ах, камо срећа, и опет велим, да ме послуша месна власт и да посла сву нејач ноћу на ту ледину, ван редута, те би толики народ и толико народно благо било спасено!

Сва недогледна равница до Бечеја, преко четир часа хода, беше прекрилена народом на збегу. Седи старина парох, биће то био Аврам Петровић, сам самцит, палицом о рамену, корача лагано путем у Бечеј; мирном душом предао се, види се, вољи божјој при овој општој народној погибији. Наиђох на девојку из боље куће. Које од страха, које од многа хода беше малаксала и легла на земљу, не може даље. И она се предала судби. Ја ју попнем на моју „ласту“ и поведем, поред ње корачајући, коња за узду. Тако дођосмо до Бечеја и она се сиђе и пређе у Банат.

Још није сунце било заишло, кад сам приспео у Стари Бечеј. Ту на крају вароши, у реду других кућа беше једна једина двокатна кућа, али ниска. При мом проласку чујем са првог спрата кроз отворене прозоре жив разговор. Указа се Тоша Боснић. Обрадова се, као брат брата да је видео, и позва ме к њима горе.

„Није ми, брате, ни до чега!“ и одем доле, али не уз Тису, већ се вратим путем у Сентомаш, који беше већ у велике у диму и пламену. Сунце већ беше заишло, пала ноћ на земљу — али Сентоташ беше превелика буктиња, која осветљаваше сву равну пучину. Јашио сам тако у тузи и жалости а кораком два часа, међер пола пута између Бечеја и Сентомаша. Нигде живе душе да видим — све то беше већ у Бечеју и на Тиси и у Банату. Кад, ал с десна чујем где неко јеца. Пођем за гласом, и наиђем на девојчицу од пет до шест година, саму самциту, седи на земљи па јеца. Кад ју хтедох да узмем за руку, а она склопила ручице, па све виче: „Ју немој ми убити мајку! Немој!“ Ја уседнем на коња, Тоша ми дигне дете пред мене на седло, и тако дођемо у Стари Бечеј. Хтедох дете са собом да поведем. Али куда сам престао с њиме у овом недогледном рату?! У Опову имађах сестре и њима бих могао девојчицу однети. Ал ово је рат, мене не води пут онамо, већ морам ближе непријатељу и бојишту остати. У тим мислима наиђем у пустом Бечеју једну једину кућицу са једним прозором и то осветљеним. Уђем у кућу. Нађем у соби словачку жену и њено мушко дете од три до четир године. Она је остала, јер није била Српкиња па се надала да ју не ће дирати. Њу замолим, да прими девојчицу у своје закриље, шат се нађу родитељи или род после рата; ако не, дам јој моје име, ја ћу после рата примити девојче под своје и доћи ћу по њега. Жена, нека добра душа, прими дете. Чуо сам после рата, да су се нашли родитељи те девојчице и одвели је кући у Сентомаш.

Ја одем на скелу. Беше већ превалила поноћ. Још једнако пуно света, и то прелазе скелом у збег. Пређем у Банатски Бечеј, ту ноћим, а сутра дан одјашем преко жабаљске скеле у Шајкашку и у Ђурђево на конак.

Лицем на наш Велики Петак. 1 априла 1849, међер после десет дана после пада Сентомаша, дочекам ја, као врховни заповедник позиције на Вилову, оног истог Морица Перцела и одбијем, божјом помоћи, нападај после пет часова љута боја.

Жао ми је, што Новакова књига но спомену поред оног боја на Мошорину тог истог дана и овај мој бој на Вилову, а противник је баш, јер је на Мошорину одбијен био, са целом силом се обратио на Вилово, где сам ја командирао.

Сентомаш је пао, али његова слава никад се угасити не ће. Светлиће, док је жива Србина на овоме свету.

Сваког човека, сваки народ, па био он и најпросвећенији, хоће веља слава да занесе, да опије — а занесеност хоће каткад да замути свест. Није ли славом занесени Наполеон I с јесени године 1812, дакле под зиму пошао с војском, по милијона, на студену Русију, да је покори. Само 30.000 душа своје војске извео је из Русије. Оно друго све изгинуло или се смрзнуло.

И ми смо, бојим се, били занесени славом те не примисмо мој предлог, да спасемо нејач у Шајкашку, док је мирна дана било и мирне две ноћи.

Можда је и мене оњај крути отпор Сентомашана и онај њин захтев да се бију у неку руку био занео те сам одступио од ратних правила и начела, која прописују, *да се остави и напусти мостобрански редут на каналу, кад смо војском и муницијом тако слаби, па кад би мост изгорео, да смо из ове стране брже подигли прсобране и ту се, како је пред нама био дубок канал, бранили, као што сам чинио тако десет дана касније на Вилову.*

Оно попуштање и прелаз у бегству од једног одељења у мом редуту није било издајство; воља је њина била добра. Али су ти људи били први пут у боју. А човечја нарав хоће на свашта да се навикне. Та први пут кад си усео на коња, како страхујеш; а касније какав си јуначина постао у седлу. Тако је и у ратовању. Ја сам познавао другова, који су у првој битци на Ечки у Банату бледели, кад преко наше главе прелети граната; касније су се смејали, и кад би осам дана били без боја, а они жуде за битком, као добар коњ, дуго не презан, што се заиграва, кад га опет прежеш.

А Сентомашани беху окорели већ у бојевима и јунаштву те жуђаху за бојем.

Али мораде, тако беше у књизи судбине зарезано, да се запали одећа Шајкаша тобџије, и он мораде да скочи у ватру, да се спасе — а то беше повод, да страва униђе у оне, на бој не навикнуте, војнике.

Тај сиромах Шајкаш ослепио је онда на обадва ока услед ватре.

У Бечу, 14. августа 1893.

Јован Стефановић, витез од Вилова

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Th. Flournoy. Temps de réaction simple chez un sujet du type visuel, par — —. У Archives des sciences physiques et naturelles. Tome XXVIII, Nro 10, 15. Oct. 1892, Genève. — Госп. Т. Флурноа, професор психологије и физијологије на женевском универзитету, један од најславнијих ученика знаменитог Вунта, саопштио је у једној седници *Женевског физичког и природњачког друштва* своја нова испитивања, о којима је већ један пут говорио у истом друштву, доказујући противно Лангову закону, да има много индивидуа, које реажирају лакше, кад усредореде пажњу на покрет, него ли пак кад управе пажњу на сензоријални знак (signal sensoriel), који се находи на нарочитој, за таква испитивања удешеној справи. Предмет пишчевих најновијих испитивања био је Србин Радомир Јовановић, слушалац природних наука, коме он топло благодари на готовости и доброј вољи, што се одао овим монотоним опитима, где је и он доста допринео својим драгоценим суделовањем. Овај коминикé врло је интересан за оне, који се баве овом науком, а може се набавити у администрацији ових Archives-а, који сачињавају научни одељак листа Bibliothèque Universelle, одакле је чланак отштампан у нарочиту књижицу.

Женева Н. С. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

= Друго издање првога кола *„Српске Књижевне Задруге“* готово је и разаслато члановима, који су се накнадно уписали. Издање је са свим једнако с првим, подудара се и у броју страна.

= Добили смо *„Записник прве годишње скупштине Српске Књижевне Задруге држане 9. маја 1893. год. у Београду“* (па зар тек сад? — Ур.). На првом је месту поздравни говор председника Ст. Новаковића. За тим је прочитао тајник *Љубомир Јовановић* извештај о стању друштва. Из извештаја видимо да је Задруга већ ове год. стекла близу 6000 чланова, међу којима су заступљени сви крајеви српских земаља и сви редови нашега народа почињући од престола. Објашњујући програм Књ. Задр. тајник напомиње да је Задруга обратила пажњу 1.) старијим писцима, 2.) савременој литератури, 3.) преводима, 4.) поуци. „Према самом задатку, како су га схватили оснивачи, главну је бригу требало поклонити прештампавању старих писаца“. На то ће се употребити сваке године од прилике половина издања. За четврто одељење (поуку) изабран одбор поднео је извештај, по којем ће се сваке године систематски одабирати предмети за поучне књиге. Задруга има већ и један фонд. Др. Лаза Димитријевић, окружни физик у Ваљеву, предао је Задрузи 1000 динара као „Фонд Попа Михаљка“ а у спомен своме оцу Михајилу Димитријевићу, свештенику београдском. Од добити овога новца награђиваће се сваке пете године по један спис, који управа друштвена оцени. Из извештаја благајникова видимо, да је примање Књижевне Задруге било до краја прошле године *40.422 динара.* Од овога иде у сталан капитал 12.373 динара 60 п., потрошено је на разне потребе 11.386 динара 6 пара. На крају је изабрана стална управа од 10 чл. и то: Ст. Новаковић, Љ. Ковачевић, J. Благојевић, Љ. Јовановић, др. М. Јовановић Батут, П. Ђорђевић, Љ. Стојановић, А. Гавриловић, М. Ђ. Милићевић, др. Јован Јовановић Змај.

❑ *„Одјек“* од 124 броја почео је доносити врло интересне чланке *о сеоском и занатлиском кредиту.* То је питање сада на дневном реду у Србији, и, како чујемо, спрема се законски пројекат за идућу скупштину.

❑ *„Глас Црногорца“* у 33 броју доноси приказ *Новог црногорског грађанског законика* у немачком преводу од Милана П. Јовановића.

— У 4 свесци „Наставника“ за ову годину приказује П. А. Т. расправу В Пушибрка „Како се мери и како би се могло мерити време и круг“, која је изашла у извештају о српској великој гимназији Новосадској за прошлу годину. Приказивач се повољно изражава о расправи; замера јој до душе мало јачи катедарски тон но вели за њу, да је врло занимљива и врло поучна поред лепе забаве, коју може дати као врло могућна и изводљива комбинација.

— У истој свесци „Наставника“ приказује Ђ. С. Ђорђевић Љуб. Стојановића Граматику старога словенскога језика, коју је лане приказао Рад. Врховац у „Стражилову„ (бр. 18, 19 и 20) и Облак у Јагићеву Архиву (XV књ.). Ђорђевић опажа да је књига рађена у хитњи те се наилази на многу нејасност, коју треба прецизније рећи; осим тога замера писцу што је овде онде одступио од Лескина; вели, да његово излагање није ни јасније ни практичније од Лескинова а не може се бранити ни с научничког гледишта.

— Književna Smotra у свом 9 броју приказује Карићево дело „Србија и балкански савез“. Вели за њ да је писано великим маром и дубоким познавањем прилика, у којима се налазе балкански народи, па с глатким и лако разумљивим слогом, те је топло препоручује.

— Од почетка јула ове године издаје у Петрограду Петар Вајнберг, познат као преводилац Гета, Шилера и Лесинга, позоришне новине, које ће Русе упознавати са драмско-музичким животом западне Јевропе.

— У Љубљани је умро млади словеначки песник Фран Гестрин. Поживео је 28 година. Био је до својих последњих дана веран сарадник „Љубљанском Звону“ а писао је песме и приповетке и осим тога много преводио са руског и чешког. За словеначко позориште превео је до неких тридесет комада. Најбоље своје песме издао је лане у засебној збирци. Све своје имање — око 25.000 фор. — оставио је словеначком књижевничком добротворном друштву у Љубљани.

❑ Драмска словенска књижевност веома је мало позната у западних народа, бар код Француза. Не знамо, да ли је што год преведено у њих из наше књижевности. Прелиставајући неке швајцарске листове нашли смо, да је преведена на француски комедија нашег Лазе Костића, *Гордана.* Преводилац је г. Шарл Пиге, Женевац, који је већ више од десет година на цетињском двору и који врло брижљиво прати сваку појаву у нашој књижевности, старајући се, да то саопшти својим земљацима. La tribune de Genève донела је под: „Српска књижевност“ неколико ласкавих речи о овој комедији у четири акта, „која је пуна специјалних дражи, износећи источњачку укоченост и чудноватост“.

❑ Mdme Severine, позната француска књижевница, стална сарадница многих француских листова, нарочито L' Eclair-a и Le Journal-a, покупила је многе своје чланке и отштампала у нарочиту књигу под натписом: *Pages rouges*, коју је посветила успомени свога учитеља Jules Vallès-a, који ју је први научио да „види, да чује и да размишља — нарочито, да осети патњу бедника“. Она је учествовала и у *париској комуни*; а сваки догађај, који се збио у Француској за последња два деценија, њено вешто перо, удружено са њеним племенитим срцем, здравим разумом, пуним оштрих и дубоких погледа на данашње друштво — умело је насликати тако, да је њихова верна слика остајала трајно урезана у души њених читалаца. Mdme Severine је данас у најлепшем добу умне продуктивности; и ова прва збирка је почетак, за којом ће се осути још читава серија *Pages rouges*.

СМЕСИЦЕ

(Француски драмски писци о модерној позоришној продукцији.) Француска нека ревија обратила се на одличније француске драматичаре па их запитала шта мисле о модерној позоришној продукцији. Александар Дима вели: Што се тиче мога мишљења о нашем модерном позоришту, то ја мислим као и ма ко други. Ако ме комад који интересује, велим да је добар; ако ме не интересује, велим да је лош. Моја драмска естетика даје се свести у кратки аксиомат, који је исповедао још мој отац: „Први чин нек је јасан, други кратак, сви пак нека су занимљиви“. — Едуард Паљрон не мари за дугачке комаде. Комад, вели, који се приказује, то је влак, који полази. Експрес-влак, брзи влак, муњевити влак, који гледаоце треба од експозиције до решења да одведе брзо, без икаквих штација осим пауза међу чиновима. Иначе се може десити несрећа. У том упоређењу, које је апсолутно добро, видим само једну разлику. Влак звижди сам, а комаду звижде други. — Лудовик Халеви не ће да каже своје мишљење. Не треба, вели, ми драмски песници да пресуђујемо оно, што смо написали ми или наше колеге. То је ваша ствар, ви, критичари, твоја, публико! — Ришпен мисли исто тако. Војник, вели, нема никаква мишљења о боју, који бије; све, што уме рећи, јесте: да бије бој. — Франсоа Копе́ вели: У књижевности није драмски облик први, боже сачувај! но најтежи је свакако. — М. де Борнијé вели: Све што вам умем рећи, јесте то, да у делима мојих колега има много штошта добро, а и у мојима малко. — Најпосле брани Бисон своје комаде овако: Петнаест стотина људи цупа три сахата засмејавати, тежак је посао, посао моралне и хигијенске вредности. Било трагично било комично, позориште живи само од интересовања. Различне школе нису ништа друго, до вештина, правити друге сосове или од заостатака других јела стварати нова. Хтети рећи, да позориште оплемењује, то је толико као кад би човек рекао, да огледало може полепшати лице, које се огледа.

(На гробу Ромеа и Јулије.) Лисабонски професор Петрочинијо ди Коста, који спада међу најодушевљеније поштоваче Шекспирове, походио је пре кратког времена гроб Ромеа и Јулије у Верони. Одушевљени професор директно је у ту сврху отишао у Италију и положио је на сандук ловоров венац, састављен од мрамора и бронзе. На један зид костурнице обесио је уоквирену песму, која слави јунака и јунакињу те Шекспирове драме.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 36.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 5. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗАПИСИ

удо је кад с' роди сунце, ватра жива,
Ал с' нико не чуди, јер сваки дан бива.

Ко на песку зида без тврда темеља,
Тај не може дићи кућу до слемена.

Сузе, то су бисер, кад их роди радост,
А горке су капље, кад их крене жалост.

Човек није човек, што му тако име,
Но кад је човечност удружена с њиме.

Често мало речи врло много важе,
Ко сувише брбља, нема шта да каже.

Не мораш дубоко ти у срце саћи,
Шта је добро шта зло да можеш пронаћи.

Љ. П. Н.

ЖРТВА*)

та то грми кроз долине
У Јудејској земљи тој? —
То с тираном ајдук љути
Јефтај бије крвав бој!

Дрхте горе а крши се
Штит о штит и мач о мач,
Копља звижде, јунак пада:
Ране, вриска, јаук, плач.

Пршти шлем, ал' бесног роба
Не обара бојак љут,
Патња му је кивни вођа
А вера му кажипут —

Гле, из љута окршаја
Што излети Јефтај сам?
Што остави дружбу храбру
Бојно поље, крв и плам?

У срцу га очај кида,
Са чела му кипти зној,
Мутан поглед небу диже
Наслоњен на палош свој:

„Боже мојих праотаца,
Не остави роба сад,
Сносио је дуго јарам
И поруге тешке јад.

Ломио га с греха силна
Крвникове ћуди гром —
Дај победу Израиљу,
Он се враћа Богу свом.

Он те слави — а на дому,
Кад настане свети мир,
Уништиће све олтаре,
Лажне жртве и кумир."

*) Читано на свечаној скупштини богословског књижевног друштва „Слоге".

Јефтај рече, па к'о јастреб,
  Кога мами крвав плен,
Завитлао палош грозни
  Па се врати у пламен.

Поклич, врисак, крв и пустош
  У Јудејској земљи тој —
Другу ноћ се робље свети
  И наставља крвав бој.

А кад плану трећа зора
  И позлати исток сив,
Паде крвник на бојишту,
  Победи га Јефтај див.

Још кроз вихор од радости
  Ајдук рикну као гром:
„Победу нам Господ дао,
  Слободан је мили дом!

За ту милост, осветници,
  Ја вам дајем завет свет:
Жртвоваћу Богу *прво,*
  Што ми дође на сусрет!“

Реч излети — труба врисну —
  Олуј вике, дивљи пој
Навестише, да Израиљ
  Слави крвав тријумф свој.

Пред борцима Јефтај ступа,
  Ајдук стари, лаве млад,
Бони осмех лик му ведри,
  К'о луч сунца мрачни град.

Он се трза, али за што,
  Кад је свршен славни бој?
Кад слободи песма јечи
  И Јефтају славопој?

Је л' умор од борбе славне
  Ил' га бол од ранâ тре?
Ил' кајање за реч свету,
  Што је даде мало пре?

Тек кроз огањ нестрпљења
  Бије мрачних мисли вир,
Нада плане ал' издахне,
  За њом опет страх, немир.

Час устукне, оком стреља
  На големи градски зид,
Ал' му чело зној облије
  И помути очњи вид.

Стрепи, гори, чека, шта ће
  Изићи му на сусрет,
Разведри се, руком гони
  Мрачну мисо к'о авет.

А кад стиже двору ближе,
  Мрак притисну лаву свест:
Кроз славолук дете ступи
  К'о крвава адска вест.

Сред гусала и бубњева
  Јефтај позна *своју кћер,*
Па раздера плашт крвави,
  Рикну као дивља звер:

„Јаох, ти си, што ме цвелиш,
  Крви моја, наде мој!
Зар над тобом да извршим
  Са Господом завет свој?!

Кидајте ми венце с главе,
  Уклон'те ми круну, сјај!
Шта ће пурпур оном, кога
  Чека туга и очај?!

Крв за грехе наше тешке
  Мора дати овај цвет —
О, а реч је моја тврда,
  А завет је с Богом свет!

Занемео народ силни
  А за тим се оте глас:
Лелек, трепет, сузе, крици,
  Клетва судби и ужас.

Ал' не стрепи јагње нежно,
  Нити врисну цветак млад,
Не боји се смрти онај,
  Ком је вера чврсти град.

„Јеховина воља то је,
  Покори се, оче, њој,
Тек ме пусти да оплачем
  Најпре младост, живот свој.“

Пламти огањ, жртва ту је,
  К'о облак се вије дим,
Народ врви, плач се чује
  И уздаси горки с њим.

Али дете мирно чека
  Да жртвени дође час
И к'о у сну слуша с неба
  Страшног Бога тајни глас.

Па не види народ, тйску,
  Само види очев лик,
Где укочен поглед баца
  На пламени жртвеник.

Левскій

У СНОВИМА

Још и сад, свето, на душе олтару,
К'о рајски цв'јетак, као зв'језда сјајна,
У љупком миљу, њежности и чару
Још и сад живи твоја слика бајна.

Осјећам мирис твога густог прама
И гледам очи, које живот д'јеле,
Осјећам пољуб, пун небесног плама,
И врели стисак твоје руке б'јеле.

Кроз моју душу твоја речца звони,
К'о благи гласи надземнога св'јета;
И кад сам сретан и кад бол ме гони
Свуда ме блесак твога лица срета.

На крилу снова, што их љубав креће,
Ја дижем тебе небесноме храму,
Као да не знам да се в'јенац среће
Са мога чела расуо у таму;

Као да не знам да судбина мачем
Од тебе нав'јек растави ме млада,
Као да не знам да у болу плачем
На мртвом гробу порушених нада.

20 августа 1893.

Алекса Шантић

КРАЉ ЕРИХ

(РОБЕРТ РАЈНИК)

Млад краљевић миловао
Малу Ану плава ока,
Рибаркињу златне косе,
Са којом се сви поносе
Од запада до истока.

Ловио је зором срне
И медведе, због те моме;
Кад за брда сунце леже,
Вукао је тешке мреже
По језеру плавом с њоме.

„Позива ме отац строго.
С богом, Ана! И знај, мила,
Другој не ћу срца дати."
На пролеће он се врати —
Лепу Ану земља скрила.

И краљ стари у гроб леже,
Круну прими Ерих млади.
О, Ериче, крајње време,
Мани љубав, збаци бреме,
Свог народа, трона ради!

Остави се Ерих туге,
И земљу је чуво своју;
У миру се световао,
И срећно је ратовао,
Борио се сам у боју.

Благослови земљу своју,
Све усрећи срећом правом —
Када мину доба свеже;
Узе копље, узе мреже
И језеру оде плавом.

Кад ноћ дође, хитао је,
Кријући се, сам, од људи,
Пустој њеној кући тамо,
Где олује хуче само,
Да заспалу прошлост буди.

У зору је копљем срне
И медведе он обаро;
Кад за брда сунце леже,
Вукао је тешке мреже,
К'о у срећно доба старо.

Тако чека седи краљу —
Срце боно, неизлечно,
Главу седа коса кружи —
И за даном оним тужи,
Кад ће с њоме бити вечно.

Сањајући једном тако
Усрећи га санак мио:
Лепа Ана, ружа мајска,
Отвори му врата рајска —
Тамо се је пробудио.

Берн

С. Д. Мијалковић

НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

(Наставак)

Паја не дочека тетка-Персе. Имао је да посвршава најпречи посао, јер се сутра мора кренути кући: отац му је телеграмом јавио, да му је мајка на самрти. Овај глас у толико му је сад био тежи, што је дознао и за Марину тајну. У њиховој кући мислио је наћи утехе при поласку, али је напротив још више ожалошћен.

Са растројеним мислима лутао је београдским улицама по највећој жези неколико сата. По неколико пута ишао је за неку ствар послом и враћао се. И ко зна колико би тумарао, да га умор није савладао. У грозници је дошао кући и, не осећајући глад, легао је и заспао.

Сунце се већ клонило заходу, кад се Паја пробудио. Тек је онда видео, шта је управо с њим. Ни часа више није могао остати у Београду, јер му је успомена на мајку била тако драга и мила, у колико му је било тешко оставити Мару у неизвесности.

Под овим утисцима упути се још једном Мариној кући, у нади, да ће наћи Марину мајку.

Али не нађе код куће ни Мару ни мајку. Одмах се сетио да су је одвели к Мирку. Обузе га беснило и некакав терет притиште му груди те као ветар излете на улицу. Из очију сипаше огањ. У стању је био да се туче ма с ким. У тај мах највише је желео, да сретне тетка-Персу или Мирка, а он би већ знао, шта би морао радити.

Јурећи улицама у својој заслепљености и нехотице је оставио варош. Осетио је, да му је потребна самоћа, и би му лакше, кад га хладни поветарац додирну по знојавну челу. Лед, који му је притискивао груди, као да се лагано кравио. Он први пут у своме животу осети јаче своју усамљеност и заплака се . . . Сад је тек осетио љубав материну. У том тренутку зажелео је крила, да одлети одмах к њој, да је загрли и изљуби. У њену би загрљају могао наћи утехе . . .

У велико се спустио мрак, кад је, прошавши осветљеним улицама, дошао кући.

*

Још неколико минута па ће се иза брежуљка указати Пајино село. Кола су у највећем трку јурила по равном путу. Већ се иза брежуљка указа у страни звонара сеоске цркве у зеленилу, а у скоро допре јек звона̂. Звуци су тихо брујали, а ветрић је тужно разносио ову музику, која некаквом чудноватом побожношћу утиче на човека.

Пају текну у срце, подиђе га језа, обузе га зебња, да та звона већ оглашавају његову добру мајку.

Кола појурише, и већ су пролазили поред првих кућа, кад се опази црква и пред њоме силан свет. Пају наједаред стаде обузимати слутња, да не ће загрлити живу своју мајку.

Ни сам не зна, како је слетео с кола, ушао у цркву и пао на ковчег своје матере. Љубио је ковчег над хладним телом своје миле мајке, хтео је да чује макар само једну реч из оних слађаних уста, која су за њега имала само речи милоште, али је све било доцкан . . . У наручју свога оца видео је, да је све то црна јава.

— — — — — — — — —

Прве дане по смрти своје матере провео је у кући свога старог оца, тамошњег свештеника, налазећи утехе у сестринским загрљајима. Пајина сестра, удата за учитеља у томе селу, налазила је увек милих речи, да утеши себе и свога брата. И Паја за кратко време, у природи и разговору са сестрином дечицом, лагано стаде заборављати прошлост. У чистом ваздуху, обилазећи шумарке и ритове, походећи хумку своје матере, уживајући у лепоти околних места, која су везана успоменама за његово детињство, његова душа бивала је све ведрија и веселија, ма да му је помисао на Мару мутила часове радости.

Било је доцкан у јесен, кад се Паја вратио у Београд. Уписао се за редовна ученика у правни факултет па наставио и даље мирни али тако пријатни ђачки живот, који је пун романтичне појезије. До душе није могао срцу да одоле, да не оде до Марина стана. Известили су га, да се Мара пре месец дана удала за Мирка и да су одмах по венчању отпутовали. И тетка Перса се одселила у Миркову кућу. То је све, што је дознао од Марине старе газдарице.

Живот је ђачки текао лагано, па ипак брзо.

Протекле су читаве три године, кад је Паја нашао нови стан, који је њега, увек мирна и озбиљна, изненадно преобразио, да се томе јако зачудио Милан, његов друг.

II

Паја и Милан беху првог маја у новоме стану и признадоше бар тада један другом, да се из њега не ће лако иселити. Газдарица им је млада удовица, а по мишљењу обојице и лепа.

Паја је одмах у кући био слободнији, а то је Милану за неко време било необјашњиво, али најзад дознаде и ту тајну. Случај је све то објаснио, ма да се Милан трудио узалуд, да ту тајну дозна од Паје.

Паја је пак у младој удовици познао своју прву љубав — Мару тетка-Персину. Какво је изненађење било за Пају, кад је, тражећи стан, наишао на Мару! Три су године доста велик размак, да се стара љубав притиша, али не могу сметати, да се при првом сусрету још већа ватра не разбукти Мара је познала Пају, као год и овај њу. Прво му је испричала историју свога живота.

— Дани мога брачнога живота били су за ме права робија. Као што си можда чуо, одмах по венчању кренули смо се на пут. Он је знао да те љубим, да сам за њега пошла, што сам морала, па је мислио, да ћу у туђини све заборавити. Али твоја слика била је непрестано преда мном... Ја сам га мрзила; он је то увидео, једио се и чешће побољевао. Што сам ја више нагињала да се вратимо, он је све више желео, да останемо у туђини... Где ти нисмо ишли...

Она застаде. Изгледало је, као да бира, шта ће му јавити из те историје своје трогодишње прошлости.

— Да... и сама мати...

— Збиља, шта је с њом?

— Умрла је!

— Јадница! Бог да јој душу прости!... Али даље само!

— Мати је видела наш несносни живот. Чешће је помишљала на тебе, али је све било доцкан!... По бањама смо провели готово читаву годину и више, али је његово здравље бивало све горе.. Најзад сам потпуно навикла на тај живот. Нисам знала ни за какве бриге, не познајући, шта је то своја кућа. Мати је подједнако са мном делила моју несрећу... То је била њена погрешка...

Она поново заћута. Њезино зажарено лице издавало је покајничку збуњеност.

— На крају треће године — настави она — настанимо се у Новом Саду, где ускоро Мирко умре. По смрти његовој настала је тек за мене нрава несрећа. Његово богатство сад се потпуно обелоданило. Раскошни живот у последњим годинама разнео му је све имање, тако, да сам, по одбитку огромних дугова, с незнатном сумицом пре неколико месеца дошла да живим овде. Ускоро по смрти Мирковој изгубила сам, као што ти рекох, и матер. Она је пресвисла од туге, гледајући, како сам остала у свету самохрана, а без игде ичега...

— А шта је с братом? — упаде јој Паја у реч

— Он није у Београду... Прошле године оженио се и одселио у К... Радња му иде добро... Мораћу и ја најзад к њему.

— — — — — — — — — —

Прошао је месец дана, а ништа се важно није догодило у новоме стану. Једино што је Милан чешће затицао Пају и Мару усамљене у разговору, као год што је опазио, да Паја не иде од куће, кад он камо год оде.

И другови, који им долажаху, запазише Пајино понашање према лепој газдарици. Све је то било довољно, да изазове сумњу.

— Је ли, Милане, шта ово значи? — рећи ће једном Ђура, добар друг Пајин, познати враголан. — Од кад Паја послужује код газдарице?

— Како »послужује«?

— Видим га у кујни... Ни дај боже онај човек!... Прави »женски Петко«... Збунио се и једва ми се јавио.

— Ама има нешто... — прогунђа Милан. и сам не знајући шта да мисли о Пајину загонетном понашању.

Пролазио је дан за даном, а ни на ум им не пада, да траже бољи стан. Паја, тако се бар чинило, био је потпуно задовољан, а Милан се није жалио.

По природи својој Мара је имала љубазности и за једног и другог. Али ипак у тој љубазности беше по мало извештачености, кокетерије. Често су проводили часове у шали, и у тим се приликама Мара и Милан слатко смејали, а Паја је био и сувише озбиљан.

Из те озбиљности настала је неповерљивост. Милан је, као обично, био љубазан према младој газдарици. Чешће је проводио време у

пријатну, разговору с Маром. Паја би у таквим приликама гледао Мару очима, пуним прекора. Њега је бунила помисао, да Мара, може бити, љуби Милана, коме он још не беше открио своју тајну. Хтео је Мари да пребаци њезино понашање према Милану, али је био и сувише слаб, да се реши на такав корак.

— Маро! — почеће једном.

— Чујем! — одазва се Мара и насмеши се као обично, некако изазивајући.

— Ну, шта си хтео? — настави она, кад он не рече ништа.

— Ништа... Ти знаш, шта ти ја чиним — једва промуца Паја и изађе нагло из собе.

Она остаде смешећи се, не могући објаснити такво чудновато понашање. То се дешавало чешће, и Мара се најзад навикла на ту његову дурљивост па га није ни запиткивала. То га је још више једило. Неколико је пута помишљао, да раскрсти с овом женом. Шта га је везивало за њу? Није ни сам знао, али није могао без ње. Њезина кућа управо беше његова кућа. У правом смислу он је био домаћин. Све, што је требало за кућу, он је набављао, а чинило му се, да му она то не признаје.

— Молим те, кажи ми озбиљно... ти мене не љубиш!

— Шта је теби?... Као какво дериште!

И Мара га пољуби лукаво смешећи се, гладећи му густу, црну косу, која се разбарушена спустила на чело.

(Свршиће се)

Чед. А. Костић

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Наставак)

Не нађе! Тај дан беше Јадвига изнемогла од мука. Бледа, непомична лежаше на сјајној постељи, па се загледала преда се, не говорећи ни речи, као да су јој мисли откинуте од јаве.

Краљ седе крај ње па се загледа у бледо обличје с великом нежношћу и неисказаном сетом. Беше неисказано лепа у тој, чисто надземаљској, замишљености. Одевена белом, дугом хаљином, узнесених очију у висину, као у заносу, беше више налик на неухватљиву појаву, него на живо биће.

Краљ је узе за руку, а другом руком глађаше јој полако косу, чело и обнажене мишице, које провириваху из лаких и белих покривала.

Овлада њиме срдачна разнеженост.

„Јадно... несрећно створење!...“ мишљаше. „Ни не сањаш, какав се тежак облак наднео над тобом, каки ударац чека твоје занесено срце... Сањаш, као у сну, а љуто пробуђење није далеко... А ја, краљ, не могу ништа у твоју обрану... ништа! Милујем те свом душом... у теби су све моје наде... очинске и краљевске наде, а они траже, да те оставим, да те тако лепу, слабу а тако драгу извргнем руглу!...“

Груди се краљеве надимаху мал' те не од јецања, наже се над Јадвигу и, разнеженим очима, тражаше њен поглед. Трепетљива светлост од ватре, која гораше на комину, паде у тај мах на њено лице и као да ју буђаше из укочености. Уста се стадоше мицати и развукоше се у осмеху, а поглед сврну на Казимира.

— Краљу мој! — шапну.

Казимир клону на колена.

— Ти си болесна? — прозбори. — Шта ти је?

— Срећна сам... — говораше она тако тихо, да Казимир мораде напрегнутим слухом хватати сваки звук њена гласа — срећна сам, да не могу исказати!... Сви ми се снови испунише... Краљева сам жена, бићу мати краљевскога детета... Сина сам сањала... син ће то бити... наследник твој, краљу... љубљени мужу!...

Беле руке сави око врата Казимиру.

— Љубим те... — доврши шапатом и примакнувши своја уста до његових, заспа тако сном, пуним усхићења.

А у души Казимиревој кипљаше бура жалости, бола и срџбе на оне, који хоћаху да убију срећу том невином а тако слабом створењу.

„Не ћу допустити...“ мишљаше, „не ћу допустити!...“

А у очајању своме не осећаше ни милине у загрљају Јадвигину, него све већу тугу, којој се бојаше дати олакшице, да не расплаши снове болесној жени. Осећаше, да му се ваља од ње откинути, јер сваким часом беше тежа унутарња борба и мо-

гаше га одати. Срце му је пуцало од бола, а у исти мах га спопадаше све већи гнев на оне, који тако силовито развитлаше све његове наде и срећу. Чињаше му се још недавно, да је на врхунцу својих снова... надаше се жељеном наследнику... понос му краљевски спајаше се с милином очинства, с искреном љубављу к оној, коју називаше јединoм женом. А ето наједаред, као испод земље, подигоше се на њега пеке невидљиве, паклене силе, којима не знађаше седишта и не беше кадар да их сатре. Папин лист — знао је то одмах Казимир — морао је бити последица неких сплетака, којима не могаше назрети зачетнике. Не би се папа на саму тужбу ландграфову латио тако одлучних мера, које моћнога краља покриваху срамотом пред народом и могаху да наруше мир читаве државе. Тужбе су морале бити дизане и из земље, од јаких непријатеља... мора да су папи изнели пред очи опћу саблазан, која истиче из свезе с Јадвигом, мора да су лагали и опадали, и то више пута, да навуку толику несрећу на краљеву главу... Али, где је тај тајни душманин краљев? Би л' био Бођанта или који од обесних великаша, којима је краљ гледао да обузда самовољу?...

Против тога незнана душманина стискиваху се гневно песнице Казимиреве. С дирљивом узрујаношћу, при погледу на љубовцу, спајаше се чуство гнева, које је све већма бујало.

— Морам ући у траг... морам смождити тога сатанскога непријатеља!... — шапутаху бледа уста Казимирева.

Диже се с колена, гледаше још часом на спавaћиву Јадвигу, саже се над њом, дотаче се чела њена лаким пољупцем и, као да се боји да се опет не ражалости, трже се и истрча.

Неколико дворкиња уђоше у спаваћу собу. Јадвига прогледа, обазре се, као да тражи краља, после уздахну дубоко и рече дворкињама на уласку:

— За што Улрик данас не свира?... Дремам непрестано, а не могу да заспим... нека свира тихо... из далека...

Заповест је одмах извршена. Једна дворкиња истрча и, не улазећи у предсобље, где чекаху сакривени Борковиц и Пшонка, довикну гласно:

— Улриче, краљица позива!

Пшонка, пе одговарајући, удари у струне на лутњи.

— Свирај тихо... из своје спаваће собе — понови заповед Јадвигина дворкиња.

Пшонка је ту често бивао код Улрика, па је знао обичаје.

Поред спаваће собе Јадвигине беше ложница, одељена тешком завесом, где је Улрик обично успављивао краљицу звуцима лутње. Веселећи се тој заповести, која му олакшаваше, да се боље склони, Пшонка одмах, чим оде дворкиња, прескочи брже боље прву, празну собу, па се сакри у мрачну ложницу. Чучну на земљу, па стаде свирати тихо и тужно.

За њим се кришом привуче Борковиц. Од како себе памти, није још доживео таких осећаја, који га сада обузеше. Знађаше, да је близу освета, којом је дисало злобно му срце од толико година, а не осећаше надане милине. Нешто као страх убрза му куцање срца и леденим знојем покри чело... Против опасности иђаше он до селе увек одважно; сусретао се с њом око у око — сад је као гуја гмизао по земљи, да издајнички уједе.

У ложници се примакне завеси, раскрили ју мало и завири.

Соба беше празна; дворкиње беху изишле. Ватра, која се гасила на комину, бацаше час по час живљи блесак на лице спаваћиве Јадвиге... иначе беше мрак у спаваћој соби, а у тој тмини одбијаше се бела прилика, која почиваше на постељи и привлачаше очи на себе.

Огњевити поглед Борковичев силовито се упио у њу; распознавао је црте, сањарско и охоло лице, које га гоњаше својим изразом презирне равнодушности.

— Пробудићу те ја одмах... пробудити! — шапуташе и спопадаше га ужасно беснило; тренутни страх уступи неограниченој обести.

„Изгубити немам шта!“ мишљаше. „Краљ ми је огласио борбу... одузео намесништво — шта ми је стало! Осветићу се, а после што било да било.“

Гледаше непрестано, а све дрскије мисли пролажаху му кроз главу, у коју струјаху вали узавреле крви.

— Лепа је та Јадвига... — шапну — лепа! Није као Марта, али тек је лепа... Одбила ме, а сада, да хоћу, била би за час у мом загрљају... та охола краљица!

Силом се уздржаваше од подругљива смеха, који му раздираше груди, гоњен горчином на уста... Али се уздржа и гледаше још.

Јадвига опет беше будна. Лежала је отворених очију, слушајући своје мисли, које се слеваху у једну хармонију с тоновима лутње. Уста јој се час по час развлачила у осмеху, пуном опојености.

— Боже, Боже! — мољаше се захвално — како сам ја срећна!...

Наједаред се зачу оштар, подругљив крик, налик на звиждање. Изгледаше да је близу, као под самим прозором од собе.

Јадвига се сва стресе од пете до главе — диже се и седе на постељи, опирући се на обе руке.

— Шта је то!? Шта ће то рећи!? — шапну.

Борковиц дераше, од беснила, завесу у рукама.

— Што не вриште гласније, разговетније? — гунђаше модрим усницама, које дрхтаху.

И опет други крик, јаснији, а за тим бука, врева, гунгула и гласови, који понављаху на сав мах:

„Аделајда! Аделајда краљица!... С наложницом на поље... на поље!“

Слаб узвик из Јадвигиних груди беше одговор. Али јамачно јој је у тај мах придошло снаге. Ђипила је с постеље, притрчала прозору и напрегнутим погледом погледала у даљину, усиљавајући се да пробије мрак.

Ноге под њом дрхтаху, читаво се тело тресло од страшне језе. Наслонила се на зид, тешко предишући. Белу јој прилику покриваше сада, као плашт, расплетена коса у нереду, скопчана само у врх главе златном, краљевском повезом.

— Шта је то?... — понављаше шапатом.

— Ја ћу ти рећи, кичељива госпо! — прозбори крај ње неки потмуо глас, који дрхташе од силовитости. — Ја ћу ти то рећи.

Јадвига окрете главу и наједаред се осети у загрљају Борковичеву, који ју је зграбио рукама, сиње лице своје приближио њену лицу, ватрени поглед упио у њене од препасти раширене зенице и дисао као бесан.

— Ја ћу ти то рећи!... — понављаше. — Народ виче... чујеш ли?... да ти ниси краљица... него наложница, друга Естерка!... То дете, што но га под срцем носиш, незаконит је плод!... А ти... ти си осрамоћена за увек!...

Чињаше се војводи у том часу, да држи мртваца у наручју. Јадвигино се тело пресамитило у његову загрљају, глава се завалила, лице се окаменило од пренеражења... Отворена уста не даваху од себе никаква звука, укочени се поглед следио, упињен у ужасно лице Борковичево.

Он ју силовито продрма.

— Аделајда је жива!... разумеш ли? — крикну. — А ти севај одатле, краљице од неколико дана!

Подиже руке, трже златан почеоник, који јој је китио главу, здера га с косе и баци на земљу.

Читаво се тело Јадвигино стресло и опружило. Усправила се и отимала, у незнању, из загрљаја, који ју стезаше.

Борковиц ју одгурну од себе.

— Гадим се твоје срамоте! — крикну. — Ниси вредна мога загрљаја!...

И засмеја се гласно... А она стајаше часком као у несвести, љуљаше се на ногама, док не рашири руке, поведе се и паде с јеком на земљу...

А око двора беше ужасна гунгула.

После првог крика нико не разумеваше, шта се виче, и не домишљаше се узроку. Мислило се, да пијани голаћи гоне Жидове, као готово свако вече. Али после другога крика и речи, управљених против краљице, не беше више сумње, да је та врева навлаш удешена.

Краљ је одмах разумео и, након тренутне укипљености, готово се обрадова.

„Издајнички непријатељ је ту“, мишљаше, „то је његово масло... морам га ухватити.“

И одмах заповеди, да гоне и хватају букаче. Настаде неописана гунгула. Све живо у двору истрча на двориште. А у тој вреви и тишми још лакше беше умаћи кривцима, који нестадоше без трага. Ухваћено је, до душе, неколико уличних голаћа, али се од њих не могаше ништа испипати. Беху пијани и говораху без репа и ушију.

Хвалећи тој забуни, која настаде у први мах, могаше се Борковиц наситити своје освете, јер у краљичину собу нико не похита, а из свију побочних соба истрчаше на двориште, да чују шта се догодило. Истом после дуга времена сети се Казимир. кад је мало дошао к себи од прва утиска, да је Јадвига могла чути ту грају, пробудити се и упрепастити. Потрча дакле с неколико дворана, пун немира, у краљичину собу, баш у онај мах, кад је Пшонка вукао Борковица на другу страну и салетао га да бежи.

Војвода беше тако страсно распаљен својом осветом, да је са свим заборавио на погибао, која прећаше. Стојаше над Јадвигом, која лежаше на земљи, и не могаше доста да се насити гледањем потлачене жене. Уста му се кривила у подругљивом смеху, а из стиснута грла изилажаху нељудски звуци, налик на пригушено вијање.

— Платио сам ти за презирање — шапуташе — а краљу за намесништво... платио сам двоструко!...

И био би ногама газио своју жртву, да га није Пшонка освестио мољакањем.

— Војводо! — шапуташе у преструвљености — људи долазе, бежимо! Бежимо!...

Борковиц зарика од смеха.

— Нека дођу! — крикну. — Нека дође краљ, па нека види, шта се догодило с његовом размаженом женом... Збацио ме с намесништва, а ја сам здерао круну с главе његовој жени! Не ће бити наследника... Ха, ха!...

Али за часак дође к себи и даде се Пшонки вући. Трком прелетеше собу и дочепаше се мра-

чнога предсобља, после кроз пусте ходнике на дворско двориште, а оданде, помешани у гомилу, умакоше неопажени.

Беше то крајње време. Јер готово у исти мах упаде у собу Казимир и упрепаштен стаде над онесвештеном Јадвигом, коју не могаху дуго освестити. Оживела је, али дуго не могаше да дође до памети и свести. Привиђаху јој се неке ужасне море, да се кочила у нељудском вриштању и губила на ново свест.

Међу тим у граду није престајала врева читаву ноћ. Нико ока не склопи... Страшни глас о обешчашћењу глоговске кнегињице, о том, да је Аделајда жива, а Јадвига незаконито села на њено место — пролетео је као муња, будећи ужас и страву. Једне обузимаше туга и саучешће према Јадвиги; други, вешто наговорени од Маћкових другова, роптаху на Казимира и његову раскалашност, која чињаше така безакоња.

— Завео је, као Рокичану! — говораху.

И код бискупа Боћанте држан је савет, шта да се чини у великом немиру.

Бискуп беше одлучан, као увек.

— Сад више не можемо ћутати! — викаше. — Рекао сам и пану од Мељштина, да могу ћутати само донде, док у граду и народу ништа не знају... Не отправи ли сада краљ незакониту жену и не дозове ли Аделајду да живи с њом, онда ћу му огласити црквене казне, макар нас све снашла судбина Баричкина.

И одлучено је, да се ради тога одмах сутра пошље посланик краљу.

А кад се то догађало, Борковиц је, под ноћним заклоном, изјахао без бриге из Кракова с неколико својих другова. Сад истом размишљаше он о свима последицама своје дрскости. Осветио се, до душе, крваво, али је на своју главу навукао громове. Ако га је Јадвига познала — а о том није могао сумњати — краљ му не ће никада опростити такога злочина. Борба беше заподенута, ако и беху снаге неједнаке... Он је, до душе, моћан и силан, али Казимир је — краљ!

Та мисао га ипак није ни најмање страшила — још је више потицала и успаљивала узаврело беснило у њему.

— Бориђу се с њим на живот и смрт — мишљаше. — Нека зна, да се Борковиц не збацује с намесништва, као други слуга. Не ћу уступити ни корака!... Сенђивој и Скора ће спремити и побунити Великопољску, ја се овде не ћу дати ухватити, а у Кожмину се не бојим ништа!... Краљ ће мене тражити у Кракову — гунђаше — не ће наћи!... Потражиће ме у Великопољској, онде ћу га одмах дочекати вучјим зубима... Шта ми може?... Не ће ништа учинити И намесништво ћу сам узети и бити силнији него икада; а њега ће папа проклети, духовништво оставити, а народ ће га се одрећи.

Мишљаше и шкргуташе зубима.

— Куда идемо? — запита пан Отон од Шчекаровица, приближујући се.

Пан Маћко се трже, будећи се из замишљености.

— Ха, ха! — засмеја се. — Краљ ће можда шиљати потере за мном по великопољским путевима... нека гони! А ја морам још у Жегањ... волео бих да видим пријатеља свога, кнеза Хенрика, да му јавим, како сам достојну част и поклон одао његовој ћерци... краљици... ха, ха!...

Те ноћи дигла се страшна мећава. Ветар је терао снег у очи, који је с вечера овлажио, а сад отежао и мрзнуо се у ваздуху.

Војвода ипак не осећаше љуте зиме и јахаше без престанка, без починка.

У Жегању се не надаху таким гостима, а големе су се промене догодиле ту од оно доба, кад је пан Маћко отео Мехтилду, убив Готфрида.

Осветљива рука пана Маћка допрла је и амо. Помоћу брата свога Јана, пробудио је он стару мржњу најближега суседа, кнеза на Жегању, господара од Биберштајна, који је, због некога препорнога земљишта, огласио рат Хенрику и мучио га непрестаним нападајима. Хенрик је, до душе, више пута победио у тој борби, јер у њега беше још одважности и витешкога јунаштва, али је у тој војни сатро сву снагу и постао још сиромашнији него пре, а назирао је блиски час, кад ће се морати да пода млађем и упорном непријатељу.

Све невоље као да се заклеше против њега. Сама природа беше савезница Борковицу. Река Бобра, над којом се пружаше Жегањ, два пута је страшном поплавом уништила место и готово читаво имање становника, којима кнез не могаше уделити никаке помоћи. Жегањ изгледаше као рушевина.

Да буде несрећа потпуна, кад је кнез у једном боју с Биберштајном, распаљен витешким жаром, летео му на мегдан, удари га стрела, из непријатељских редова, у око, које одмах исцури. Однесоше га са бојишта, а од тада се не могаше кнезу повратити ни здравље, ни снага. Отештао је и пропао тако, да је кашто изгледало е је са свим изгубио телесну снагу и памет. Уз то му је ударила крв у друго око и почела се на њега навлачити магла. Суза је непрестано цурила из њега и текла низ отобољене и бледе образе. Што га већма окружаваше мрак

слепоће, кнез постајаше све нестрпљивији и непрестано је успламћивао гневом, на који се више нико није освртао. Оставише га мало по мало стари дворани и пријатељи; оставише га понајпре они, које је он држао код себе силом и страхом. Руља различитих немачких витезова, који не имађаху склоништа, испуњавала је сада жегањски замак. Боравили су они ту, само да имају кров над главом, вукли, што се дало развлачити, и одлазили даље, пецкајући и подсмехујући се немилице пропаломе кнезу. Несрећна то беше старост, пуна самоће и беде, на коју се нико није сажалио — осим два створења на читавом свету, која беху исто тако презрена и бедна, као и кнез.

Уз Хенрика, који по читаве дане, а често и ноћи, седаше непомично на столици, задубљен у мисли или у туњаво немишљење, заузимаше удиљ место згрчена жена у јадну, жалосну оделу. У том сухом, мршавом лицу, које беше превучено жутом кожом и гледаше преда се упалим, грозничаво светлим очима, у тим оштрим цртама, у погрбљеном стасу, који се мицаше клецавим кораком, нико ваљда не би познао ону Мехтилду, која је негда сјала здрављем и лепотом.

Истерана срамотно из Кожмина, гоњена немилице и остављена у Жегању, полумртва привукла се до замка и онде ју онесвештену подигоше дворани. Изгледаше испрва, да јој се не ће повратити живот... тешка болест погрбила јој тело, уништила остатак лепоте, одузела младост, а очајање и свакидашња туга не дадоше јој, да дође до снаге. Осветљиви Маћко не остави јој ни једине утехе — детета. По заповести војводиној однесоше малепога Фридхелма, кога одузеше од матере, Јану од Борка и отхрањивао се на каселском двору.

Дошавши готово чудом к себи, паде Мехтилда пред ноге Хенрику, молећи да јој опрости, али кад подиже на њега сузне очи, у мало не крикну од пренеражења! Кнез гледаше у њу несвесно мртвим оком, мичући отобољеним уснама и мрмљајући речи без свезе. Није ништа разумео, што му је Мехтилда говорила... само кад спомену име Борковичево, трже се силовито, крв му појури у лице, читаво је тело дрхтало, а из слепога ока тецијаше суза потоком.

— Псето!... Псето! — понављаше, а после гласније — *Hund!* — крикну.

На тај узвик маче се, с глухим режањем, велик, кудрав пас, који увек лежаше код кнежевих ногу. Маче се, стресе и подиже главу на господара, упирући у њега поглед пун немира и милоште. Беше то стар, занемарен пас; нико се зар за њега није бринуо, длака му беше очупана и прљава, а местимице, јамачно од удараца пакосних слугу, огуљена. Гладан и презрен, бијен и цакан, склонио се Хунд код господаревих ногу, одакле га нико не смеде кретати, јер ако и беше иначе потуљен, овде беше зао, па одважно искези зубе. Ту је кашто спао са стола кнежева који комад меса или хлеба, а Хунд га лакомо залапи; ту је често широки длан Хенриков пао на кудре верногa пса и мазно га погладио. Онда се Хунд пропињао обема шапама на кнежева колена и радосно цвилео, а Хенрик је свраћао к њему своје слепе очи и као да се смешкао на то створење, које није могао опазити, али које је пријањало уз њега — оно једино — с љубављу...

— *Хунд!* — викао је кашто кнез — Борковиц!

А на то се име пас страшно успропада, штекће и завија, делећи мржњу с господарем, који сву своју несрећу приписиваше Маћку.

И из читава причања Мехтилдина као да је кнез разумео само то једно име. Није ни за што питао, само је то појмио, да је Мехтилда злостављена од Маћка, да га исто тако мрзи као он и његов пас, и то га је опет привукло тој жени. Кашто изгледаше, да му у слабој памети просијавају старе успомене. Онда пружи руку, глади косу Мехтилдину, усне му се мичу и шапуће:

— Ха... ха... Готфриде... како је она лепа!

И одмах му падне на памет пан Маћко.

— Отео ју! — кричаше и бацакаше се по столици. — Хунд!... Хунд!

А Хунд се пробуди, скаче, штекће, вије.

Једнога дана, кад је кнез потрошио јело, које му је допела Мехтилда а које је он халапљиво јео, делећи с Хундом, осети необичну отешталост, спусти главу на груди и заспи.

Мехтилда, која се готово ни за корак не одмицаше од њега, седе на земљу, наслони главу на наслон од столице и задуби се у тужне мисли... Куд се дели они дани, рекао би, тако недавни, кад је она боравила у том замку без бриге, лепа и пуна живота, окружена поклонима витезова, праћена страсним погледом кнежевим?... Свега нестаде... угаси се, као поглед слепога Хенрика...

С друге стране, савијен у клупче, дремаше Хунд, непомичан, погружен у сну, безбрижан уз господара, кога је миловао.

Наједаред се кнез пробуди. Нека утвора у сну мораде га необично дирнути, јер викну јаким гласом, који одаваше потпуну присебност:

— Мехтилдо!...

Она ђипи са земље и чекаше на коленима.

— Мехтилдо! — понови кнез. — Какви су гласи од Јадвиге?

— Нема за сад никаких — одговори Мехтилда. — Срећна је.

Преко обамрла лица кнежева пређе блесак унутарње веселости.

— Срећна... срећна... краљица! — мрмљаше.

Спусти опет главу на груди и уздахне.

— Заборавила је на мене... — шапну. — Невоља!... Невоља!...

Настаде туробна тишина. На пољу се стало смркавати и вечерни се мрак већ ширио по собним кутовима, кад ал' се наједаред разлегну топот коњски по дворишту.

Кнез се трже, као у страху.

— Ко је то? — запита. — Јемачно опет каки витезови... Заједаће ме...

За час се отворише врата са стропотом. На праг стаде Борковиц, зверајући радознало преда се.

Хенрик окрене главу к њему и гледаше укочено слепим очима.

Мехтилда ђипи са земље, подиже руке у вис, зину, као да ће крикнути, али јој глас застаде у грлу и у највећој пренеражености устукну натраг.

Кудрави Хунд се накостреши, прилепи се читавим телом уз господареву столицу и чекаше, режећи.

Борковиц скочи кнезу.

— Хенриче! — врисну. — Сећаш ли се онога часа, кад си, за тим истим столом, збијао са мном шалу, не хотећи ми дати Јадвиге за жену?... Сећаш ли се онога Готфрида, који ти је помагао у подсмехивању?... А знаш ли, шта је сад?... Готфрид је мртав... ти си просјак... Мехтилда је ђубре, које сам ти натраг послао... а Јадвига...

Хенрик се натезао са својом слабошћу... хтео је да устане, дизао се и падао немоћно у столицу; хтео је говорити, али се гушио.

— Јадвига је... — јекну — краљица!

Пан Маћко зарика од смеха.

— Наћи ћеш ти ту краљицу —, рече — на брзо онде, куда су доспеле Рокичана и Естерка... Читав Краков зове ју наложницом, јер је краљица Аделајда жива... ха, ха!

Говорећи то, зграби кнеза за руку, па га дрмусаше од беснила.

Последњом снагом диже се кнез са столице и стаде на лабаве ноге, ослањајући се о сто и гледајући удиљ укочено слепим очима у Борковица, као да се надаше е ће прогледати. Те му речи расветлише слабу памет. Брецну се, исправи, забаци охоло главу, као некада.

— Лажеш! — повиче — лажеш!... Ко си ти?

— Ја сам онај — одговори Маћко — који је слао против тебе Биберштајна који те је уништио, а круну здерао са осрамоћена чела твоје ћерке... Не познајеш ме, кнеже?!...

— Борковиц! — јекну Хенрик, падајући на столицу. — Хунд! Хунд!

Пан Маћко подиже стиснуту песницу и био би осрамотио кнеза, да у тај мах Хунд бесно не насрну на њега, скочи горе и зграби зубима за руку.

Војвода сикну од бола; другом руком стисну пса за грло и стаде га давити... Другови му, што стојаху на прагу, прискочише у помоћ...

После по сата хитаху престрављени становници Жегања гомилама у помоћ замку, коме читаво крило беше у пламену... Кад је Маћко одлазио, заповедио је, да се подметне ватра под замак.

— Нека изгори — говораше — то богаљасто тело, што но се зваше глоговским кнезом, и тај гадни костур, што но беше негда лепа Мехтилда... нека их заспу пепео и рушевине, скупа са стрвином тога беснога пса, што је нарнуо на мене!...

Замак је горео, а у соби сеђаше кнез Хенрик, не знајући за погибао, миран у својој несвесној замишљености, која га је на ново обузела. Поред њега на земљи лежаше полумртва Мехтилда, која не могаше да дође к себи од страха, што но јој га зададе ненадни долазак пана Маћка.

А на прагу лежаше верни Хунд, пребијене кичме, разбијене главе... Живео је још, дахтао тешко и усиљавао се, да се привуче господару, али не могаше да дигне немоћна тела. Дизао се на предње шапе, помицао се мало и падао немоћно, цвилећи.

— Хунд! Хунд! — муцаше кнез.

Пас се упео последњом снагом, привукао се до ногу господаревих, спустио главу на његове ноге, мутним очима погледао горе у њега, махнуо репом, јекнуо и — скапао.

Дим напуни собу... Одсев од пожара осветли унутарње просторије; из далека се чујаху крици и кораци људи, који трчаху.

Изнесоше кнеза и Мехтилду... а у зору, на месту, где беше замак, дизаше се само гомила пепела и рушевина.

А Борковиц јахаше у Кожмин с читавим друштвом, што но га је пре оставио у Жегању. Јахао је, ћутећи, а само кад и када кезио беле зубе у подругљиву смеху и шапутао:

— Осветио сам се!...

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ХЕНРИК ХАЈНЕ

(Свршетак)

Па и ја ћу — кад је већ прилика донијела да говорим о овом љубимцу-пјеснику, о овој најживљој књижевној симпатији моје младости — и ја ћу да се у овим кратким биљешкама обазрем на Хајнеово најбоље, најпривлачније дјело, на онај красни Lyrisches Intermezzo, који ће трајати догођ њемачки језик устраје, који ће се у сласт читати догођ срце буде за срцем уздисало. Шта је управ тај »Интермезо«, шта ли се у њему прича? Послушајмо пјесника, он ће нам то најбоље казати: »Момче се једно заљубило у дјевојку, која је другога изабрала; тај се други опет у другу загледао, па се с њом и вјенчао. Дјевојка се од ината удала за првога звекана, који јој се намјерио; момак хтједе од јада да свисне«. То је, вели пјесник, стара историја, но која ће увијек нова бити; а ономе, коме се то баш догоди, мора срце да се на двоје раскине:

„Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passieret,
Dem bricht das Herz entzwei“.

Сад се сјетите, да је тај у живо срце рањени момак био главом Хајне, и то Хајне у седамнаестој години свога вијека, у најљепшем јеку оног младеначког заноса, кад су жеље бескрајне као море, а лијепе као снови; сјетите се свега тога, па ће вам јасно бити зашто су му пјесме онако живим жаром буктиле и зашто је у њима израз онако силан, а туга онако искрена. Човјек би рекао, е је пјесник ове своје саставке изнизао онако насумце, без икаква плана, како му је која из пера потекла; па ипак је све тако удешено, како ће нам се пред очима развити све фазе мајушне, па опет големе трагедије, која се међу то двоје младих срдаца збила.

У пјесникову се срцу љубав појавила првијем данима »прекрасног мјесеца маја«; он је драгој своју љубав открио, и она га није одбила. Дођоше затим први састанци, па и први пољупци; наједаред му младица окрене леђа и одлази за другога, а пјеснику се срце »кида на двоје«. У пјесмама, које ће затим доћи, излиће пјесник своју горку, своју голему жалост.

Ама немојте мислити да ће се изневјерени пјесник непрестано пренемагати и своју несуђену љубу клети; кад се са својом драгом опростио, није »сузе пролио, па ни авај! рекао«, ал' му срце није зато мање од јада пуцало; а оно што га највећма тишти, то је успомена, уједно мила и проклета, на лијепе часе што су за навијек прошли. У једној те истој китици пјесник куне и благосивље своју красну јараницу, у које су очи тако »неповјерљиве па опет умиљате«; он ће, вели, настојати да заборави јаде, што му их »оно несташно чедо« зададе; па и њу саму ће заборавити; ама . . . ама . . је клета била лијепа са »својим ситним уснама и својим чарним модрушастим очима«! Па каква јој тек бјеше »плава косица«, коју је он тако жарким пољупцима обасипао! Куд се год окрене, она му је увијек пред очима, он за њом уздише, он је жељкује чак и у сновима својим.

Као што се види, историја, по којој је пјесник своју књижевну пређу распрео, не може бити простија, ни обичнија. Он нам то сам каже. »То је, вели, стара историја«; али управ зато, што је стара и обична, привлачи нас она и у нашем срцу налази одјека. И, у истини, књига је ова намијењена свима онима, који су љубили и од љубави страдали, а њихов је број легија. Растворимо је само, и чим прве китице из ње прочитамо, замиловаћемо пјесникове осјећаје, као наше рођене; душа ће се наша стопити с његовом, и у нашем срцу процваће љубав »првијем пупољцима прекрасног мјесеца маја«; а кад »лишће почне отпадати« и његова се љубав крају примицати, биће нам у души, као да је »невјерна драга« и нас уједно с њиме оставила; и да прикријемо тугу, што нас у тај мах обузме, ми ћемо се заједно с њим набацивати шалом на »убаву бездушницу«, а овамо ће нам, као год и њему, за њом срце пуцати . . . . Ето, то је онај чар, то је оно

сугестивно чудо, што га пјесник својим пјесмама на нас производа.

Рецимо још једном: оно што нас у овоме зборнику највећма заноси, то је згођна простота његовијех саставака: обични појмови, изражени искреним осјећајем у неколико краткијех китица, ето чиме је Хајне кадар да нас на размишљање, или на плач нагна. Гдје се други пјесници упуштају у сјајне метафоре, па их кашто развлаче у дугим низовима звучнијех александринаца, као на примјер Виктор Хиго, ту је Хајну довољно најкраће упоређење. Он пјева попут природе, која своја дјела на махове ствара, придржавајући се у томе најпростијих средстава Казати много ствари у мало ријечи, утицати пријатно на читаочеву фантазију чаром најобичнијих појмова, у томе је Хајне недостижан. Па како нам блиједе и обездушене изгледају чак и оне дивне грчке статуе, што нам их Гете и Шилер из пароског мермера истесаше, кад их упоредимо са овим пламеним строфама Хајнеовим, које је пјесник дахом своје душе задахнуо! Прије него ли за икоје своје дјело, могао је пјесник за ову малу пјесмарицу казати оно што је сам за неку своју трагедију казао: »Или је овај спјев истинит, или сам ја главом постао лажа«.

* *
*

Уважени један талијански критичар учинио је једном ову згодну опаску: „*Искренијех* пјесника било је и биће увијек двојаке врсте: једни су, као Бајрон, Хајне и Де Мисѐ кадри да вам сваки субјективни утисак фотографском тачношћу, и то у најсавршенијој форми изразе, али се они слабо обзиру на етичку вриједност својијех умотвора, и пазе само на што већу тачност репродукције; други, као Виктор Хиго, Леопарди и Шилер, хоће да сваку ствар кроза сито своје душе прециједе, тако да се у њих мисао, већ у заметку, неким отмјеним, благородним рухом заодијева, и то тако природно, да се трагови њихова моралног старања никако и не примјећују«.

Ови пошљедњи, са врло разумљивих разлога, угађају много ширем кругу читалаца, док се искреност првијех често пута коси са етичким назорима, са узгојем и са темпераментом многијех читалаца, у којих је — с разлогом или без разлога — жлијезда књижевног стида сувише испрћена. Оваки читаоци, кад су дајбуди изображени, не могу на ино, а да не признаду пјесникову генијалност, па му и не одобравали безграничну слободу; али као се десе глупи и предсудама прожети, онда су ти читаоци са својим »књижевним стидом« до зла бога досадни. Сачувај боже, да се пак десе гдје на књижевној катедри или у новинарском *биро*-у: у том је случају пјесник Хајнеова кова с њима слабо прошао! Хтједну ли да се најблаже о њему изразе, да га поштеде, а они ће попријеко одсјећи: да му пјесме поткопавају јавни морал, и, разумје се већ, да је пјесник — слаб пјесник.

На такове је читаоце и Хајне у својој отаџбини често наилазио; само се каже, да их је он чешће сретао међу т. з. *буржоазијом* (његовим вајним ***филистрима***) него ли међу простим народом, који — кад је ријеч о правој поезији — умије да суди много боље од малих »уставовјерних« варошлија, који своје књижевно изображење црпу у политичким и хумористичким новинама. Хајне се, у осталом, слабо на њих обзирао, увјерен као што бјеше, да су безазленој природи са свим непозната морална правила, којима је тек друштвена покввареност дала повода. По његовом је мишљењу пјесник, у свом умјетничком стварању, безазлен као природа, која није још ниједног људског стаса са »смоковим листом« створила. Не само у животу, него и у пјесништву — рећи ће он једном приликом — највише је добро милост божја; коме је тај богодани дар у дио пао, не може гријешити ни у стиховима ни у прози. А пјесници, који ту милост уживају, зову се генији: они су у умној области неодговорни краљеви. Одговорни су само Богу, нипошто свијету. У умјетности, као и у животу, може свијет да их погуби, ама никако да им суди.

„Wie im Leben, so im Dichten,
Ist das höchste Gut die Gnade —
Wer sie hat, der kann nicht sünd'gen,
Nicht in Versen, nicht in Prosa.

Solchen Dichter von der Gnade
Gottes nennen wir Genie:
Unverantwortlicher König
Des Gedankenreiches ist er.

Nur dem Gotte steht er Rede,
Nicht dem Volke. — In der Kunst,
Wie im Leben, kann das Volk
Tödten uns, doch niemals richten“.

Овако је пјесник својим напасницима и недораслим критицима одговарао. А могао је

додати у своју обрану, још и ово: ако су њемачке цуре од вајкада радо имале (а о том нема сумње) да их момци љубе, и да им оне мило за драго одвраћају, није никакво чудо што су пјесници вољни да »на њиховим усташцима вёзў најљепше своје китице«;[1]) кад би у тијех цура и срца онако лијепа била, као што су им лијепа усташца, они би о њима »састављали читаве сонете«.[2])

Аутор »Пјесмарице« није дакле ни ниско сензуалан, ни херувимски идејалан; он нити пише за блазиране беһаре, нити пјева за недорасле удаваче: он је просто и искрено човјечан. А ако гдјегод његова пјесма дрхће и струји попут оних пољубаца, што је пјесник у дивноме часу са усана своје драге пио, томе пјесник није крив, нити нам то мора жао бити, пошто:

„Das Lied soll schauern und beben
Wie der Kuss von ihrem Mund,
Den sie mir einst gegeben
In wunderbar süsser Stund'“.

А ако ти, пријатељу читаоче, који га штујеш, нијеси више безазлен, као оно Омирови читаоци што су били, а не можеш да такав ни за час у његовом друштву постанеш, то је онда твоја кривица, а не његова; прођи га се, он за тебе није пјевао.

* * *

Обазримо се сад на човјека.

Ту ће нам при руци бити његов најбољи бијограф и лични пријатељ Штротман,[3]) који нам пјесника слика и приказује, штоно реку, од повоја до покрова; а то је као рећи: од рођења у Дислдорфу до самртног часа у Паризу. Ено га, још голобрада, у Хамбургу, гдје је дошао да се ода трговини, али се у ствари одао само — безбрижном живовању. Затим га сријетамо у Бону, у Гетингну, у Берлину, гдјено посјећа свенаучилишта, изучавајући (на свој начин) прâво и слушајући Шлеглова књижевна и естетска предавања и Хеглову философију. Више по божјој вољи и моћној заштити пјевачица-вилâ, него ли по својој заслузи, пође му најзад за руком да се протури до докторске дипломе. Сад је пјесник имао прâво да у јавни живот ступи, или, ако ћемо се његова бијографа држати, није то право имао, јер бијаше поријеклом — израиљћанин. Прије него ће из пруске пријестолнице кренути, ваљало му је дакле да путем крштења себи прибави оно препоручно писмо, које би га увело у тадашње отмјене друштвене кругове, а које он иронично називаше »das Entréebillet zur europäischen Kultur«. Колико је утицаја тај прелаз у протестантство на његову будућност имао, и са коликим је увјерењем Хајне тај корак предузео — о томе нам Штротман на дуго и широко прича. Ну то нас у овај мах мање интересује. Много нас више интересује пјесниково ашиковање са риђом Јозефином, џелатовом кћерком, и његови младеначки уздисаји за убавом родицом Амалијом, оном »лијепом бездушницом«, којој треба у првом реду да захвалимо за постанак »Лирскога Интермеза«. Штротман прати пјесника кроза све *етапе* његова живота, казујућ нам како су постале *Слике с пута, Пјесмарица* и *Сјеверно море*, како је год. 1831 пјесник прешао у Париз и, малијем одсутностима, у њему остао све до своје смрти у фебруару 1856.

Кад се пјесник пут Париза кретао, не бијаше му ваљда ни на крај памети, да ће у њему сав свој вијек провести, а још мање, да га у тој чаробној вароши толике муке чекају. Он се одмах у Паризу нађе као у својој кући, занесен бучнијем дар-маром јавног и друштвеног живота, а ослобођен свију зановетн и неприлика, с којима му се у отаџбини бијаше борити као бившем јевреју, као списатељу и на гласу либералцу. Једноме своме земљаку, који се у Њемачку враћао, те који бијаше к њему дошао да га поздрави, рећи ће пјесник неколико мјесеци кашње: »Ако вас ко упита, како ми је овдје, а ви одговорите: као риба у води, или још боље, кажите тијем људима, да кад се рибе у мору сретају, те једна другу запита: како си? ова обично одговара: као Хајне у Паризу«.

Баш у то доба бијаху неки француски књижевници прегли да изучавају њемачку философију; томе су покрету предњачили госпођа Сталова и Венијамин Констан. Како угледаше свијета у часопису »Revue des deux mondes«, а у добром француском пријеводу, први уломци његовијех *Слика с пута*, Хајне изазва одмах на се општу пажњу. Још се више истаче својом књигом „*О францускијем приликама*“, која изађе на француском језику у априлу

[1]) Intermezzo, XIV.
[2]) Ibid.
[3]) *H. Heine's Leben und Werke* von Adolf Strodtmann. Berlin, Duncker, 1867.

1833. Уредници великијех журнала и часописа подухватише се одмах, да га задобију за сарадника, и они, којима то пође за руком, поношаху се његовим сарадништвом, које награђиваху издашно. Тако изађе у часописима »Europe littéraire« и »Revue des deux mondes« онај низ писама о њемачкој књижевности и философији, која стекоше Хајну име »најдуховитијег *Француза* послије Волтера«, те која су кашње прештампана у посебној књизи под натписом »De l' Allemagne«.

Сви виђенији тадашњи француски књижевници и умјетници, као Дима̀, Беранжѐ, Жанен, Готијѐ, Де Вињи, Ламартин, Хиго, Тијер, Де Мисѐ, Берлио̀ и т. д. потражише и задобише његово пријатељство. Особито га пак завољеше пјесник Жерар де Нервал и чувени композиста Франц Лист.

Међутијем га у Њемачкој присташе малих реакцијонарних државица бијеђаху, е се одрекао своје отаџбине, е је прешао у Французе и т. д. и т. д. Заборављаху ти несретници, како га они исти бијаху отјерали у прогонство, и како пјесник — њихов најбољи лиричар поред Гетеа — бијаше баш у тај мах изазвао на двобој једног Француза, с тога што се овај бјеше усудио да у његову присуству безобзирно говори о Нијемцима. O ingrata patria!...

* * *

Пошљедњих осам година свога живота проведе Хајне у највећој муци. Тијело му се бијаше осушило попут скелета, а вид му слабљаше с дана у дан. Једино би га подржавао опијум и честе каутеризације по хрбату. Да му утоле страшне муке у ртењачи, покушаше љекари сва могућа средства, ама без успјеха: његове патње постадоше најзад несносне и невољни пјесник издахну у мукама.

Ипак његова га шаљива нарав не издаде до пошљедњег часа; кад би му год муке допуштале, шалио би се са својим посјетиоцима о свему, па чак и о својијем патњама. У велико би се радовао, кад би му која госпођа у посјету дошла; насмијано женско лице имађаше за њ увијек велика чара; његово би лице за час синуло, и он имађаше срца да се шали.

Једној својој посјетитељици рече једном: »Моје је тијело мртва љешина, у којој ми душа робује«.

Другој рече: »Окладио бих се, да у овај мах постизавам велики успјех као кандидат смрти«.

Госпођа Жирарденова, Жорж Сан и грофица Агулова долажаху му врло често. Он би се с њима на дуго разговарао, а опе се радо устављаху код пјесника, који лагано умираше; уз пјесника, који им својим досјеткама бијаше толико пута домаће забаве развеселио.

Али од свих тих болесникових облазница једна заслужује особита помена. Бјеше то г-ђа Камила Селден, чувена Mouche, коју је љубав пјесника на самрти за навијек прославила.

И заиста, ова је пјесникова љубав in extremis психолошка појава, која заслужује особиту пажњу.

Младица би му скоро сваки дан долазила, а кад би по чем изостала, болесник би је к себи дозивао порукама, пунијем заноса и младеначке ватре. Ова је љубав била пошљедњи зрачак сунца, који је пјесникову постељу обасјао.

Mouche бијаше њежна, милостива лица, а средњега узраста. Власи јој бјеху осмеђе, коврчасте, са неколико несташних прамова око чела; очи плавичасте, прекрасне; носић правилан, мало заковрчен. Овако је описује пјесникова сестра, која се с њом у Паризу упознала. Та је убава женска глава била по поријеклу Нијемкиња, ама по срцу и учтивости права Францускиња.

Кад се по Паризу пронесе глас, е је пјесник на умору, многи пријатељи дотрчаше, да се с њиме опросте.

Штротман приповиједа, како је један од њих, ушавши у собу, упитао забринуто болесника, да ли се измирио с Богом.

»Не бој се, одврати му сјетно Хајне, Бог ће ми већ опростити; та то је његов занат.«

Мисли му остадоше бистре до пошљедњег часа.

Седамнаестог фебруара 1856-те године, у пет сата јутром склопише се његове очи, да се више не отворе.

Сутрадан у зору испратише га пријатељи до гробља монмартрског, гдје и данас почива. За самртнијем колима иђаше цвијет париске интелигенције; међу осталима, пјесникови тјешњи пријатељи: Александар Дима̀, Готијѐ, Мињѐ, Павле Сен-Виктор и многи други.

* * *

У међународној књижевној републици Хајнеова личност не представља само једно име, него је она постала прави *симбол*; у њему је оличена тенденција модерне књижевности и психолошко стање друштва, у ком живимо.

Онијех људи, који су још знали да се веселе и из пуних груди смију, као што бјеше Француз Раблѐ (Rabelais) и Талијанац Росини, нестало је скоро са свим; данас је у људи нестало смија, а завладала нова форма веселости, завладао *хуморизам.*

Некада нас је разгаљивао доброћудни осмијех Стернов (Sterne), осмијех једног добричине, под којим се цаклила суза; кашње нас је веселио осољени смијех Дикенсов; али је и та врста смијеха прошла, и данас се ми сасвијем друкчије смијемо — кад се од смија не грчимо!

За неко је вријеме над нашијем сјетама сјао младеначки хумор Миржеов (Murger), који се у својој веселој меланхоличности много више примицао нашему.

Ну, нико није боље наш нервозни смијех изразио, што Хенрик Хајне. Он се увијек смјешкао, а осмијех му бјеше час лаган, час грохотан, ама увијек трагичан; осмијех, под којим се крило рањено, искрвављено срце; и с тога нас његове досјетке, ма и да им се гдјегод смијемо, испуњавају грозом.

Тако се у нашој ситничарској књижевности — ма да се у њој претежно шаљива страна људске природе истиче — опажа увијек нека сјета, нека потајна брига, нека невидовна чежња за промјеном — и док се какав големи психолошки преврат не збуде те сав наш друштвени склон не изврне, главни представник нашег плачног хуморизма остаће увијек — Хенрик Хајне.

(Јануара 1893)

Марко Цар

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Dr. phil. *Dušan Ružić* aus Gross-Bečkerek (Ungarn). **Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serbischen Autokephalkirche** von — —. Jena G. Neuenhahn Universitäts-Buchdruckerei. 1893. Стр. 48. — Питање о броју епископија, које је св. Сава основао, доста је нејасно и тамно, јер ни Савин бијограф Доментијан не спомиње изрично број епископија, а не спомиње га ни Теодосије, који је прерадио Доментијаново дело по свој прилици у првој половини XIV века. Питањем тим највише се бавио Рус Голубински и дошао је до резултата, да је св. Сава основао осам епископија, а то мишљење усвојише и сви наши новији историци. Но не давно изнео је кардинал Питра писмо Димитрија Хоматијана, архиепископа охридског, управљено на св. Саву, које баца доста светлости на ово питање. С тога је писац ове расправе прегао, да на основу писма Хоматијанова измени досадашње резултате о томе питању. Расправу своју поделио је на три дела. У првом говори у кратко о влади Стевана Немање и верским приликама у његовој држави. У другом пак говори о св. Сави и његову делању, а понајвише се задржава онде, где расправља, када је могла у Сави поникнути мисао, да оснује независну архиепископију српску. Писац држи, да је мисао поникнула онда, када је из Свете Горе са очиним телом дошао у Србију, и да су га на тај корак изазвале ондашње политичке прилике, а поглавито то, што је видео, да држави прети расуло. По свој прилици је импулса дао католицизам, који је доста јака корена ухватио, а и сам Стеван као да је био наклоњен католицизму. Једино, што је писац на основу писма Хоматијанова у овом одељку као ново изнео, јесте година 1220, као година, када је Сава основао архиепископију. Но то није поуздано, као што то и сам писац признаје. Сем тога има у овом одељку и неколико грешака, које се писцу нису смеле поткрасти. Тако н. пр. писац пише, да је Немања отишао 1196 у Свету Гору место 1197; даље, да је умро 1200 место 1199; држи, да је Стеван најстарији син Немањин У трећем одељку расправља писац о броју епископија. Не усвојивши нити дванаест епископија, као што је у троношцу и у летописима, нити осам, као што је у Голубинскога, узима да је св. Сава основао десет епископија. У десет епископија убраја и оних осам, које и Голубински заступа, а нове су: липљанска и призренска епископија. Из писма Хоматијанова јасно је, да је св. Сава основао призренску епископију; но да ли се то може поуздано рећи за епископију липљанску? Иначе је материјал у књизи врло добро и згодно сређен, тако, да читалац може добити врло леп преглед.

Мол **Р.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Приповетка „Нови стан“, коју из прошлога броја настављамо у данашњем броју и коју — кад смо је већ почели доносити — морамо и довршити у идућем броју, изашла је, како смо из Београда извештени, као књига VI „Забавника Дневнога Листа“, а писац ју је уреднику овога листа послао без напомене, да је до сад игде изашла.

— Ђока Анастасијевић, београдски књижарник, јавља, да ће у његову издању концем овога месеца изаћи Јокајијеви „A janicsárok végnapjai“ у преводу Душана Клајића.

X Као што јављају београдски листови, изаћи ће кров кратко време *Историја трговине* од Чедомиља Мијатовића.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 37. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 12. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

БЕЗУМНЕ МИСЛИ

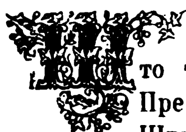

Што те заволех тако,
Пренежни, бели цвете?
Што те познадох оно,
Још чедно, невино дете?

При првом погледу на те
Око сам постао цео,
„Сестрице!“ хтедох ти рећи,
Но језик ту се смео.

Ја друкче тебе љубим.
Нег' брат што сеју љуби,
Ја дрхтим кад те видим:
Леп цветак тек у пупи!

Што ми се умеша, чедо,
У моје смерове свете,
Када те не смем звати
Ни: љубо! ни: моје дете!

Кад ноћ се спусти млада,
Ја шапћем име твоје
И страсно за твојом сенком
Опружам руке своје.

Кроз укор хватам ти руке,
Стискам их чврсто, чвршће,
А твоје чедно име
На уснах мојих дршће.

И опет име ти шапћем,
Шапат ми дрхтање прати —
Безумна мисо ме гони:
Не ћу те својом звати.

Карловци **Бошко Петровић**

НА РАСТАНКУ

Последњи зраци сунчеви тону
На црвен запад, у тај неизмер.
Тако све тоне на свету овом:
И бурна младост и младићки смер.

Последњи зраци сунчеви тону,
Косо им пада блеђани сјај
На место, где сам провео дане,
Које не мути никаки вај.

Стан'те! Не тон'те, ви бледе зраке!
Стојте бар јоште који тренут!
Стојте, да гледам то мило место —
Гледам га можда последњи пут!

Но ви тонете, тонете нагло,
И запад румен облива стид,
Стиде се зраке, што су без срца
Те ми жељени скривају вид.

То стојте ви бар, ви спомен-слике
Из дана сјајних, к'о сунчев зрак!
Будите светиљка животу моме,
Јер ће га без вас скривати мрак.

Станте! Не тон'те! — Но ви тонете!
Зар да ми буде залудан глас?
Стан'те! Не тон'те, тако вам Бога!
Шта ће ми бедну жиће без вас!

— — — — — — — —

Утонули су сунчеви зраци,
У тами лежи мој милени град —
Тако ће једном покрити тама
И песме моје и живот ми млад.

У Панчеву 8/IX 1893. **Иванов**

КАД У ЉУДСКОМ СРЦУ ЖЕЛИШ —

(ФРИДРИХ РИКЕРТ)

Кад у људском срцу желиш
Да све жице дирнеш лако,
Ти удеси тон болова!
Звук радости не, никако!

Има људи, који несу
Окусили среће, сјаја —
Ну човека нема, који
Осетио неје ваја.

Берн **С. Д. М.**

УТОЧИШТЕ

(ФРАНКЛ)

Кад наиђу на те тешки јади,
Тешки боли, туга неизмерна,
Махни људе, лека ће ти дати
Густа шума, видарица верна.

Шума, стење знају шта су боли
Када душа у јадима грца:
Бура муњом шинула је често
Посред шуме, сред камена срца.

К'о од људи, што теше обилно,
Од њих не ћеш ти утехе чути,
Ал' ће одјек туговати с тобом
И опет ће с тобом умукнути.

Берн **С. Д. М.**

СЕТНО МОМЧЕ

(Х. ХАЈНЕ)

Свакому срце туга стисне,
Који види момка бледа,
На чијем се сетну лицу
Бол и тежак јад огледа.

Благ му ветрић чело хлади,
Ал' би само рука мала
Могла срцу лека дати —
Рука, што му јад задала.

Место градског дивљег шума
Шуму тражи још пре зоре.
Где ромори лишће тихо,
Где се песме тичје оре.

Ну умукну песме одмах
И шум тужан шумом прође,
Чим лаганим сетним кроком
Бледо момче шуми дође.

Берн **С. Д. М.**

КО ВЕРНО ЉУБИ

(ЛУДВИГ ПФАУ)

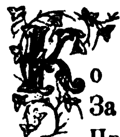
Ко верно љуби остављен од људи,
За њима много не треба да тужи:
Природа њега умиљато грли
И осмех ведар са свих страна кружи.

Цветају доље, одјекују брда,
И све га здрави, куда год се крене;
Ћа тужна места о љубави шапћу
И тихо поју слатке песме њене.

Земље му мило прислушкују жеље
И свет му свуда, куда год се креће,
Љубави знаке, на чаробну путу,
Простире свеже, мирисаво цвеће.

У груд'ма својим тице носе песме,
Његове песме и љубавне ваје,
И поју путем, док не стигну најзад
Његовој милој, у далеке крaје.

Пољупце жарке шаље милој својој
По шумском шуму, по ветрићу лаком,
И мења знаке љубави дубоке
У свету белом, на кораку сваком.

И ову љубав штите звезде саме,
На плавом небу, простору бескрајну:
Простиру мило кроз даљину мрачну
Од срца срцу своју стазу сјајну.

Природа њега умиљато грли,
И осмех ведар са свих страна кружи:
Ко верно љуби остављен од људи,
За њима много не треба да тужи.

Берн — С. Д. М.

ПОЗДРАВ

(из „WUNDERHORN"-а)

Кад код моје дођеш драге,
Поздраве јој носи многе,
Пита л', како мени иде:
На обадве, реци, ноге.

Ако пита, јесам болан:
Реци, да ме већ гроб крије;
Кажи, да ћу сутра доћи,
Ако тада сузе лије.

Берн — С. Д. М.

НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

(Свршетак)

Дошао је најзад и дан, кад је Милан случајно дознао за њихову давнашњу љубав. Био је празник. Милан је добио од оца новаца. Као обично одликовао се услужношћу. Хтео је да изненади своју газдарицу и мислио је, да је одведе у позориште. Радосно је утрчао у Марину собу.

— Госпођо, спремите се!

— Како?... За што?

— Хајдмо у позориште... Али брзо само!... Ево већ је седам сати...

— Али...

— Нема ту »али«, већ спремајте се!... Извадио сам и за вас улазницу.

— Због чега?

— Расположен сам... Ево вам улазница.

Паја је посматрао овај призор. Гледао је нетренимице час Милана час Мару. У лицу је био блед као крпа. У један мах скочи и зграби из Миланових руку улазницу.

— Ти, Маро, не ћеш ићи!...

— Шта то значи? — проговори Милан изненађено.

— То значи то! — одврати јетко Паја, цепајући улазницу на комадиће.

— Пајо! — упаде Мара. — Шта радиш?

— Забрањујем ти да идеш! Разумеш ли ме?

А сав цепти као прут.

— Ево ти новац за улазницу.

— Та то је и одвише! — цикну Милан и полети на Пају.

— Милане! — дрекну Мара.

Милан застаде, погледа у Мару а за тим у Пају.

— То је неучтиво и дрско!... Од данас више не ћу становати у овој кући...

Милан ухвати за кључаницу на вратима, али га Паја већ беше стегао за руку.

— Ти не ћеш ићи... Опрости ми... Је ли да се не срдиш? Ја сам погрешио...

Говори Паја, а очи му сузне, мислиш сад ће појурити читав поток.

Милан оборене главе спусти руку с кључанице. Паја га лагано одвуче до прозора. Мара је дотле излетела била из собе.

Сами су остали њих двоје.

Дуго су ћутали.

Најзад ће Паја потресеним гласом.

— Опрости ми... Љубим је!

— Па онда?

— И она, знаш, мене...

— Али није ипак лепо да ме онако предусреташ!

— Извини... Она ће бити моја жена...

— Твоја жена?

— Да... Ти је не љубиш? Је ли?

— Буди потпуно спокојан! Али од куд она твоја жена?

— Ми смо се одавно заволели...

Ту Паја у кратко исприча целу прошлост своје љубави. Милан се одобровољио, решио се, да не изађе из стана. Тога вечера отишао је сам у позориште.

Ну Паја је ипак био зловољан. Љубоморно беснило обузимало га је, кад је помислио, да га Мара може бити не љуби искрено, та вечерас је Милана по имену зовнула...

Тога вечера с Маром није хтео ни да се види... Тобоже заболео га зуб, па је одмах легао у кревет, али дуго није могао заспати. Дуго се превртао. Долазиле су му у главу разне мисли. Би му сад криво, што није пустио Милана, да се исели. То га је ужасно једило...

Одмах сутра дан Милан опази, да је Паја према њему хладнији, да га управо избегава. Милан брзо увиде, да не може остати у овоме стану. С тога намисли, да о томе извести своју газдарицу. Али никако да се реши. Неколико пута долазио је до њезине собе, још један корак раздвајао је од ње, треба само да уђе унутра, и све би било свршено. Ну ипак не беше одлучан. Жао му је, да остави овај стан, па Мару и Пају, а тако му је било добро. С друге стране мучила га је мисао, да Паја неправедно сумња на њега. С тога је желео да отклони ту сумњу, у толико више, што је Паја сад био неискрен према њему, најбољем другу: ето толико време није хтео да му открије тајну.

Узнемирен ходајући по ходнику полугласно је говорио:

— Најзад претрпећу се до Петрова дана... То је још само неколико дана, тада ће бити свему крај... Али тек од њега није лепо, да од мене крије... Не, иселићу се још данас.

Брзим корацима упути се Мариној соби.

Лагано отвори врата. Мара, седећи крај прозора с радом у рукама, подиже главу. Милан застаде. Образи му беху зажарени.

— А, ви сте, Милане!... Уђите, уђите!

Милан ступи напред.

— Госпођо... Дошао сам да Вам јавим, да не могу више остати овде... у овоме стану... Јучерањи догађај нагнао ме је...

Мара устаде.

— Не можете остати у стану?

— Да... Јучерањи догађај...

Она му приђе ближе. Насмеја се благо, некако враголасто, те он мораде оборити главу. Ова је женска имала чудновату моћ. Он, који је доста слободан, осети, како су разлози за одлазак из стана ништавни, са свим детињасти. Гледао је, да се ма како изговори.

— Извините, ја не ћу да будем ником на сметњи...

— Шта је вама?

— Мислим, да говорим довољно јасно...

Његов глас задрхта.

— Ви волите Пају... Он ће вас узети за жену...

Њу обли румен.

— Можда и ви њега волите?...

Она се стресе, па кроз зубе прошапута:

— Шта то смета, да останете овде?

— Хоћу да избегнем сумњу...

Она се насмеја усиљено.

— Он је љубоморан, знам то врло добро, али вас ипак не мрзимо... нарочито ја... Молим вас, дакле, останите!

Мара га ухвати за руку.

Он махну сетно главом. Осети, како јој крв мили, како некакав топао дах долази од

ње. Његова рука задрхта ... У мало што је није загрлио.

— Не, не! Боље је да одем ...

Изговарао је Милан, али су те речи значиле противно. У тај мах он није био ни на шта више решен. Није знао: ни да ли да остане, ни да ли да оде.

Милан и Мара толико се занели у разговору, да нису ни опазили, кад је Паја ушао у ходник.

Паја се одмах упути Мариној соби, али говор, који је долазио из собе, задржа га. Он ослушну, познаде гласове. На лицу му се указа једак осмејак. Врата су била притворена, с тога приђе вратима и, не дишући, стаде прислушкивати њихов разговор.

— Дакле, остаћете? ...

— Па видећу ...

Рече збуњено Милан, излазећи из Марине собе.

Паја на последње речи пребледе и готово несвесно одјури у своју собу. По соби је ходао највећом брзином, кад је Милан ушао.

— Ту ли си ти? — рече Милан.

Паја ћутећи стаде пред Милана. Очи му беху разрогачене и крваве. Сваки мишић на лицу види се лепо како му игра. Махну главом два три пут и уздахну.

— Сад знам све.

— Шта знаш? — поче Милан уплашено, гледећи га у такву стању. И нехотице Милан осети, да је крив овоме бедном човеку, па, да би га утешио, продужи:

— Збиља, ја селим ... можда још данас ...

— Тим боље ... Само гледај што пре! ... Још сад одмах ... иди, што пре иди! ...

Паја стаде бесно корачати по соби.

— Пајо!

— Иди! ... Иди ми испред очију! ...

Милан изненађен, слежући раменима, посматраше Пају, који је грчевито стискивао песнице.

На њихову вику Мара је потрчала к њима. Паја, чим је спази, дохвати шешир, погледа је испод очију тако мрско, да се она тргла, немајући кад да што проговори од престрављености ... За час је он већ био на улици.

III

Настао је школски одмор. Ученици, који су положили своје испите, безбрижно остављају престоницу, да проведу одмор у унутрашњости или ма где, где ће наћи пријатна уживања.

И Милан се спремао својој кући у К. Од кад се одселио из стана, после оног догађаја међу њиме и Пајом, за ону недељу дана, што је још био у Београду, обилазио је далеко ону улицу, где је Мара становала С Пајом се није хтео састајати, престали су се и поздрављати.

Једва је чекао да пође својој кући. Путем се довијао, како ће одговорити родитељима, кад га запитају за Пају. И довио се, казао им је, да их је поздравио, а да из Београда не може доћи, док не добије службу.

Време пролази неосетно. Човек се зачуди, кад прође дан, месец, па и година. Милан је морао натраг у Београд. Још је имао само ту годину, последњу годину.

У Београду је већ било на окупу старо друштво. Живело се као обично ђачки.

Чим је дошао, једна од првих брига била му је да дозна што о Паји. Тако је дознао, да је Паја добио службу у Београду заузимањем неких његових наставника, као и то, да је још становао код Маре.

Често је Милана заголицала радозналост, да види Мару. Хтео је чак и да је посети, та он се с њоме при поласку лепо опростио. Али узаман, старе успомене дате су забораву; он их није хтео да изазива.

Једном је на улици срео Мару. Спазила га је она и опет се онако на њега као и пре насмешила То га је начинило одважним, те је лагано у корак отпрати до куће. Хтео је неколико пута да је достигне и да је ослови, али је у том тренутку преда њ излазила слика Пајина, сав бесомучан и разјарен. На капији је тек застала, опет се љупко насмешила, да јој се Милан морао јавити.

С Пајом се такођер почео чешће виђати на улици. Сусретали би се, окрећући главу, као прави непријатељи.

Преко других, који су познавали Пају, Милан је распитивао о његовој женидби с Маром. Ну као да ништа није више могао дознати од обичних нагађања.

Било је то у средини октобра. Поговарало се о некаквом рату. С ким, како, кад, то није нико знао казати. Маневри, кретање војске на границу све је више потврђивало глас о ратовању.

Тих дана Милан се журио једном од главних улица београдских. На мах се пред њим појави Паја. И нехотице су им се погледи сусрели. Милан обори главу, продужујући даље.

Паја као укопан застаде, као да хтеде нешто рећи, гледећи дуго за Миланом, па најзад бесвесно пође и сам у противну правцу.

На све стране говорило се у велико о рату, који као да је био на прагу, али се позитивно није знало, на коју ће се страну. То се чувало у главама оних, који ведре и облаче. Штампа свих политичких странака поздрављала је овај неодређени рат. И ђачка омладина свих београдских школа ставила се у бојни ред под заставу за ослобођење Српства.

Нема сумње да ни Милан није изостао.

Како су се радосно кренули на границу. Замишљали су, да ће сутра ручати на Косову.

Али да страшна изненађења! После кратког времена рат се објављује Бугарима и српска војска ступа у Цариброд.

Ђачка је легија била распуштена из многих узрока. Ко је хтео, могао је остати, и многи су остали, међу њима је био и Милан. Заузимањем очевим одређен је био за болничара у једној пољској болници у Пироту. Сиромах отац бојао се за свога јединца!

Српска војска имала је неколико ратних успеха до Сливнице, али одатле се обрнула ратна срећа, и једног дана наша се војска нађе око Пирота. Болнице у Пироту беху пуне рањеника. Сливница је покосила многе жртве.

Милан сад тек виде, да рат није идеалан, као што су он и другови му замишљали. Седећи једном тако задубљени у мислима, сећаше се свога детињства, својих ђачких дана, својих успомена, градећи поређења из најближе прошлости и садашњости.

Навикао је на јаук рањеника̑, није га то више бунило, али ипак није желео, да ту и даље остане.

У тај мах из те задубљености отрже га улазак нове групе рањеника. Он пребледе, задрхта и нехотице му се оте с усана:

— Пајо!

Ослањајући се на здрава човека болничара, прилазио је кревету млад човек, бледа и испијена лица, које је показивало, да је тај човек много препатио. На познати глас окренуо се и спазио Милана. Одмах га је познао.

Милан, приближујући му се, гледаше га тужно.

— Пајо, је ли опасно?

— Милане... — глас му задрхта — Милане... ти си то!... Није ми за сад ништа.

Пољубише се.

— Па од куда ти овде? — започе Милан. — Причај, молим те...

— Има времена, причаћу ти све.

Оно »све« Паја нарочито нагласи.

Паја је био лако рањен у ногу. Сутра дан је већ могао без великих болова седети у кревету и причати своје последње доживљаје. Он је причао лагано и веома тешко, чешће застајкујући и уздишући боно.

— Најзад што да ти причам све појединости? Она није била она стара Мара, коју сам девојчотом волео... Ево види...

Паја, извадивши из своје блузе завежљај писама, пружи Милану.

— Писала их је старим познаницима... Један од њих, кад је чуо да ћу се њоме оженити, извео ме је из заблуде... Она је све призна̑ла, а како ме је обмањивала!... Променила се, много се променила!

— То сам и ја опазио... А твоји идеали?

— Немам их више... Овај је био последњи!

Паја показа своју рањену ногу.

— Као што видиш, ипак сам остао жив... Провиђење је тако можда хтело...

Јадни Паја пропатио је големе муке за све време становања код Маре. Она га збиља није више волела. Точак друштвених прилика, као последица њезине прошлости, бацио ју је далеко у дубину сопствених јој погрешака и она их се није могла опростити. Кад се најзад почела за време његова канцелариског рада забављати са разним пријатељима, онда је све за њега било јасно. Тада је дознао све, дознао је, да је и свога мужа обмањивала, дописујући се са својим познаницима из путовања. Па кад је дознао, зажелео је смрт, какву часну смрт — на бојном пољу!

* * *

Свршио се рат. Паја је оздравио и одмах тражио премештај. Добио је К.

Често га видите, како улицом корача погнуте главе. У канцеларији сав предан послу, у друштва не излази, а вазда ћуталица. Свет га назива особењаком. Нико не сме, да му спомене женидбу. Из дна душе мрзи »лепи пол«.

Милан је већ одавно полициски чиновник у Београду. Још је једнако опако весео и расположен.

Једног дана, кад је, као обично, од млађих чиновника примао рапорте, ушла је преда њ, као окривљеница, женска бледа лица, с мо-

дрином око очију, с доста укусним оделом. Није подигао главу, кад је ушла, с тога се неприметно тргао, кад је проговорила. Познао ју је. На његова питања одговарала је кратко и збуњено. И она је њега познала.

— Последњи пут вас по дужности опомињем, да се оставите тога вашег живота... иначе...

Он не могаде довршити, остале речи застадоше у грлу, а држао се при том важно и озбиљно.

Она зајецā... Ко зна, чега се у тај мах сетила.

Он махну руком, да изађе...

Гледећи за њом, изговорио је тужно:

— У ову сам жену био некад заљубљен!

Чед. А. Костић

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског **РАЈКО**

(Наставак)

VII. Пропаст

Настаде година 1358.

Пан Сенђивој од Чарнкова са све већим немиром очекиваше војводин повратак. Није он сада седео скрштених руку, него је ишао с Прецлавом и Скором на различите стране, извршујући заповести пана Маћка, да спреми духове на опћу буну против права и новога старосте. Они беху сазвали и опћи збор у Познањ. Шљахте се стекло сијасет, буке беше врло много, повлађивало се чак речима свему, што су намештали Сенђивој, Прецлав или Скора, али се ипак одмах могло назрети, да је далеко од речи до дела. Скора, који се највећма увијао, чуо је још и то, како се властела од срца радује немилости и паду пана Маћка. Његова је влада свима дотужала; одисаху сада слободније, надајући се, да ће нови староста, Вјербјента, окренути други лист. Страх, што но га је сејао Борковиц сломи и понос великопољски.

— А шта! — мишљаху. — Тај је Вјербјента мали Пољак, али може бити праведан и јемачно се не ће растресати, као Борковиц!

Не говораху то још гласно, али тако беше опће осећање, с којим су се узалуд бочили Сенђивој и ини другови пана Маћка. Кад видеше Наленчи њихово упињање, и сами се живо латише посла, раштркаше се по земљи, па употребљаваху све и сва, да окрену духове против пана Маћка. Истицаху његову обест и злочине а у исти мах доброту краља Казимира, с каком је примио Наленче у Кракову. Оглашаваху још долазак краљева изасланика, који ће истражити све кривде, што но их је починио пан Маћко, и свакоме одмерити правду.

Наленча, њихове родбине и браће по грбу, беше силесија у Великопољској. Еле, кад сви они почеше тако говорити, њихове речи, ако их и јесу испрва шаптали, стадоше се разилазити као одјек и придобијати крају све више присталица. Не би то можда постигло тако брзо успеха, да не беше обести и беснила пана Маћка и његових другова, да није Борковиц, кад је видео да је намесник, са свим се разуздао и оштрицом мача, ударцима своје железне песнице, једним махом хтео да се опрости свију својих непријатеља.

Није их мало ни потукао, али, место поубијаних или потлачених, дизаху се други; крв жртава рађала је осветнике, а сви осећаху, да се чини велика неправда, којој је ваљало учинити крај...

У опћој погибији спајаху се тада и они, који се туђише или беху опрчити, а духови се стадоше полако слагати с оним, на што су до тада сви роптали — с новим писаним правом, коме ће се на брзо појавити представник, староста краљевски Вјербјента, да сатре злочине Маћкове.

Из тиха, под утецајем самих догађаја, дозреваше тако, у духовима и срцима свију, зрно. бачено мудром руком Казимировом... Великоме делу друштвенога спојења помоћу једнога права, стварање једнога духа, уверења и осећања у читаву народу, ишло је све у прилог — па и злочиначко насиље Борковичево... Потпирујући понос старе покрајине ради преступних и себичних смерова, ламаше оно ипак најуспешније осећај старе самосталности, који је још тињао у њојзи, јер беше јасно као дан, да тим путем смера један човек, да све потлачи, и сваким даном беше све прешнији избор: Борковиц или краљ, његова самовоља, или краљевско право...

Још се Борковиц не беше ни вратио у Великопољску, а избор беше готов... победила је савест народна; стара покрајина, која се бунила у своме поносу, сложила се с мишљу, да не буде само једна личност краљевска, као за Локтка, него једно право,

један дух, једна целина... с мишљу, која ће народ да претвори у државу.

Стари Сенђивој не беше с тим на чисто, али, наилазећи на ненадни отпор у своме делању, осећаше нехотице, да је нека нова, до јако незнана сила стала против смерова Берковичевих. О ту силу разбијаху се сви његови напори, као о штит, који чува опће добро. Осећао је то Сенђивој и све га већи немир спопадао, тим више, што је и Скора, који се пређе тако поуздавао у себе, сваким даном бивао све слабији духом.

— Одвраћају се од нас — говораше зловољан. — Који су некада наперивали уши, сад не ће да разумеју; још мало, па ће насрнути на нас... Неко их је чинима замамио на краљеву страну.

Сенђивој пљуну с презрењем.

— Ти ћеш, Скоро, — рече — и црћи, а не ћеш рећи паметне речи... Сам је Маћко крив, а не чини. Отезао... отезао... борио се по свету за глупе жене, а дотле други ту преобладаше... Сабери дер се ти — додаде за час — па иди, часа не часећи, на сусрет војводи, макар до самога Кракова... Реци му нека се враћа брже боље, јер ако пре њега стигне амо оглашени краљевски изасланик или нови староста, Вјербјента, онда ми немамо шта радити... Све ће се окренути тумбе...

Скора се у овај мах није препирао с њим. Признаде одмах да право вели и отпреми се, без оклевања, с једним делом дружине.

А Сенђивој му још рече на растанку:

— Шапни на ухо Маћку, да се у Одсечи чине необичне припреме... Стиче се онде више људи, него обично... имају неке смерове, којима се не може ући у траг. Био бих ја сада сам уништио до темеља ту Одсеч, али како смо се до јако, по заповести војводиној, бавили само о речима, бојао сам се, да тим делом не покварим његових планова... Међу тим ђаволи скројише планове, а Одсеч је јача, него икада. Мој је савет: ни на што се сада не обзирати. Скупити што више вукова, па ударити свом снагом... Док не стигне Вјербјента, страхом уграбити власт, иначе ће краљ завладати над нама.

Скора оде, а Сенђивој, кад остаде сам, дозва Дитриха.

— Чуј дер ти! — рече му претећи. — Знам, да је стража у последње време нешто попустила у бдењу... али сад сам ја у замку и не ћу се више мицати одатле; а ти ме знаш, да не носим бадава име Крвава Ђавола. Сину сам твоме дао одрубити главу, што се упустио у ашиковање са женом, а и твоја ће погана тиква слетети с рамена, ако не будеш пазио на све...

— Ја под земљом стражу стражим... — прогунђа Дитрих, слежући раменима и гледајући испод очију мрским погледом на Сенђивоја.

— Пропао у њу, скупа с поганом душом! — врисну Сенђивој. — Не ходају лопови под земљом, него се пењу по зидовима, плазе по земљи... Пази дер, лупежу, да не дођу од Одсечи!...

— Пазићу... — одговори Дитрих, поклони се и изиде.

Гнев му је жаром пекао душу, а тело тресао, као да је у грозници. Стао је на обично своје место, али није дуго остао онде. Истрчао је брзо на ходник, којим се иђаше у Мартине собе, и, чекајући онде, гласно хракаше, као да даје знак. За час се збиља отворише врата и на њих брзо изиде Агата. Стара дадиља изгледаше сада као сенка, тако ју је убио непрестани страх у последње време. Уздрхтана, готово ван себе, притрча Дитриху.

— Заштитниче! Добротвору! — рече. — Шта је?

— Спремајте се!... — шапну див. — За час се може указати прилика... Сенђивој нешто бесни и прети...

— Вечити Боже! — крикну Агата.

— Тихо! — прекиде Дитрих пригушеним гласом, хватајући је за руку. — Тихо, ђаволска утваро... прстима ћу те удавити, па ћеш замукнути на увек! Узми се на ум, да се скупа с твојом девојком не одаш глупошћу или бојажњу... јер ћу вас обе угњавити!

— Бићемо одважне — шапну Агата.

— Иди сада — промрмља Дитрих — па чекај на знак... Кад дам знак... ћутећи, журите се за мном, али тако, да вам се не чује ни даха!...

Рече и врати се на своје место, претресајући још једном скована план.

Давно је он желео да се освети за синовљеву смрт. Хтео је да упропасти Сенђивоја, а знао је, да му Маћко не би опростио бегства Мартина; одавна је пламтео гневом и на војводу. За презир, у ком је живео, за вечити смртни страх, што но га је трпео, за вечите претње и увреде враћао му је мржњом. Изостанак војводин, непрестана тумарања Сенђивојева, који је, као његов заменик, владао у замку, растројише стегу у самовољној дружини. До селе им беше Дитрих страх и трепет, али од синовљеве смрти променио се он необично. Гледао је кроз прсте на распуштеност стражарску, а често је и сам долазио из свога заклона и суделовао у тајним гозбама; после је и сам, с другима, тражио утехе изван градских капија...

И те ноћи, после разговора са Сенђивојем и Агатом, чим је настала тишина у замку, истрчао је

Дитрих на двориште, шћућурен се привукао до зида, дао је отворити капију и изгубио се у густој шуми. Нико га не смеде задржавати, нико не мишљаше ни да га ода, јер је сваки волео, да тим начином купи себи љубав тако грознога, пређе, стражара. А можда се мислило и то, да Дитрих, као начеоник градске страже, извршује каке тајне заповести Сенђивојеве или војводине.

Ћутало се тако о тим излетима Дитриховим и нико није ушао у траг њихову смеру. Пред зору, на дани знак, отварала му се капија, а он намрштен, као увек, и грозан, стане, са секиром у руци у подземне ходнике, на стражу.

Од како је војвода последњи пут, с претњом на устима, истрчао из Мартиних соба, у срцима обеју женских завлада грозничав немир, који им тровате сваки часак у животу. Марта беше спремна на све.

— Не ћу остати ту ни једнога часа! — викаше. — Знам сада, шта ме чека... и волим смрт, него таки живот.

Речи војводине: „ти си издајникова ћерка!“ — зујаху јој удиљ у ушима. Заповедила је Агати, да јој растумачи те речи и она јој је објаснила, — а од тада је настала изненадна промена у њеној души и духу... Знала је сада за своје име и порекло, знала је за клетву, која тишти читав јој род, — али то је знање још повећало снагу њена духа...

— Не ћу се подати! — говораше, — ако ми је гинути, погинућу, али се не ћу подати ономе, који је убио мога оца. Он је сада мој непријатељ, а власти његове не ћу никада признати!...

Кашто би јој још заблиснула у души успомена на краљевића-витеза, али сад ју је гонила од себе свом снагом...

— Није за ме срећа... — шапуташе, — кад он дозна, ко сам, отиснуће ме, а ја то не бих преживела!

Срамота издајства приказиваше јој се увек у живим бојама онога утиска, што но га учинише на њу, у детињству, причања Агатина.

— Проклета сам за увек! — мишљаше, — утећи ћу одатле... јер не ћу да се њему покорим — али среће не ћу наћи... не ћу наћи.

Свет, за којим је некада тако жудела у сновима, приказиваше јој се сада, као сурови судија издајства њена оца, које ни њој не могаше бити опроштено.

— Идем у свет... и погинућу! — говораше Агати, која дрхташе од пренеражења.

Али одважност јој не попушташе ни за часак. На против, што се је мање надала милини у том свету, њојзи непознатом, све је мирније мислила о бегству, које јој изгледаше као неопходна потреба.

Сваки дан је наваљивала на Агату, којом овлађиваше све већа бојазан. Стекла је она, до душе, ненадану помоћ у Дитриху, али то ју не могаше умирити. Кад се први пут после нагла одласка војводина приближио њојзи тевтонски див и почео јој говорити о бегству, избечила је у њега пренеражене очи и није могла да разуме речи. Није схваћала смер, а бојала се издаје. Истом после дужега времена појмила је, да Дитрих тражи освете. Еле, поверовала му је, али сама помисао на бегство, макар и под заштитом тога дива, одузимаше јој свест.

(Наставиће се)

УМЕТНОСТ.

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

III.

Ко је пратио стране политичне и белетристичне листове, па и месечне журнале, могао је опазити, да многи од тих листова често пута доносе чланке о уметности, те према томе или су присталице старе, идеалне школе, или новог, модерног правца, који се све више и више у уметности учвршћује. У последње се време већ и о томе повела реч, који ће правац у уметности победити, да ли стари: идеални, или нови: модерни правац.

Познато је, да је стари, идеални правац у уметности тежио за лепотом, а нови, модерни тежи за истинитошћу. Стара школа тежила је за идеалима, а нова се задовољава природом и истином. Пре су стари уметници „компоновали“, да би постигли неки хармоничан утисак; уметници модерног правца данас теже само да што верније прикажу природу.

Сада се намећу два питања. Прво је: да ли се у уметности у опште може говорити о некој старој и новој уметничкој школи, и да ли те наведене противности међу тим школама постоје? Друго је пи-

тање: ако те школе још и данас постоје, која ће од њих победити, да ли стара: идеална, или нова: модерна?

Присталице старе, идеалне школе греше, када траже, да се и садањи уметници у свему угледају на радове старих Грка и Римљана, и на радове, који постадоше у ренесанси; јер њихови идеали ни најмање не одговарају духу данашњег времена, нити је оправдана њихова тврдња, да су у лепоти стари уметници дошли до савршенства и да се у томе погледу не може још нешто више постићи. Ако је ова последња претпоставка оправдана, онда на што нам данас уметност? Довољне су нам само копије старих уметничких радова и ништа више.

Екстремни елементи модерног правца немају право, јер они опет природу само копирају, просто преписују. Ако се уметност спусти на обично преписивање природе, и онда нам не треба никакве уметности.

Не бисмо требали више никаквих песника, него обичних посматралаца и људи од науке; не бисмо требали никаквих сликара, јер ту је фотографија бојама, која је кадра природу још најбоље и највердије приказати. Са свим нам је сувишна онда и музика и музичари, довољни су нам разни механизми, који су у стању највериије имитовати све могуће природне гласове. Место музике, која је до сада изражавала силне страсти и осећаје, изражавали би то исто механизми, помоћу кричања, стењања, јецања и т. д.

Дакле нити старој, идеалној школи, нити екстремним елементима модерног правца не припада будућност у уметности, јер први траже просто имитовање старих мајстора, а ови други просто имитовање природе.

Први философ старих Грка, Аристотеле, најпажљивији посматралац природе, у своме делу „о поезији“ назначио је уметничко стварање као „подражавање“, а те његове назоре потврђује развитак уметности свију векова све до данашњег дана. Али и тај појам о уметности, што је Аристотеле поставио, није још довољно опредељен, јер се свако подражавање не може назвати још уметничким стварањем. Према томе би и обично копирање и преписивање природе било уметничко стварање, али то у самој ствари још није права уметност.

Кад бисмо летимично пропратили развитак уметности свију народа и свију векова, видели бисмо да су сви ти уметници имитовали природу. Овај наш обични живот са својим разноврсним променама, својим силним догађајима, ова величанствена природа са својим ненадмашним лепотама, пружа свакоm уметнику довољно материјала за његова дела. Он само треба да има врло добро посматралачко око, те да нам све те интересантне ствари прикаже у своме делу.

За нас слушаоце или гледаоце са свим је све једно, којим се средствима уметник служи, да нам природу верно и истинито оцрта. Ако је вајар, то ће нам он у камену, металу или дрвету приказати човечје тело, пуно крви и живота.

Из прва су стари грчки вајари најрадије приказивали поједина лица, касније су изводили и поједине групе људи. Врло радо израђивали су и животиње и то саме за себе, у пратњи човековој, или у борби са истим. Грчки вајари врло су ретко при својим статуама или групама изводили и околну природу.

При извођењу тих дела видимо да уметникова уобразиља снага готово никад слободно не ствара, него при својим највећим и најсмелијим предузећима увек се обраћају богатој природи и њу имитују. Кад погледамо статуе грчких богова и богиња од најгенијалнијих грчких вајара, видећемо, да су ти богови и богиње са свим слични људима и женама, које су у то време живели, дакле ти нам уметници нису ништа ново створили, чега донде у природи није било, него су природу имитовали. А што важи за грчке вајаре, то бисмо исто могли рећи и за вајаре свију осталих народа.

Од вајара још више имитују природу сликари. Сликари не само да цртају човека, него и његову природу, или више пута је сама природа главни мотив њихове уметничке израде. Модерни сликари најрадије цртају природу. Њихову оку није ништа сакривено. Ту су вам четири доба годишња са свима својим лепотама, ту су вам разна доба дана. Ту су вам равне долине, испрекидане благим брежуљцима, ту су вам силне стене и врлети, дубоки понори, брзи поточићи, вијугаве плаве реке и широко непрегледно море, у свој величанственој мирноћи, или страшно и дивље узбуркано. Ту је живот човеков, који опет сликару пружа силан материјал, а ту је и историја са својим трагичним моментима.

Вајари и сликари стварају за око, јер се зна, да нека извесна сразмера, неки извесни облици и извесно слагање боја са свим пријатан утисак чине на човека.

Са свим другачије дејствује на човека музика. Она нас својим звуцима одводи у унутарње светилиште живота. У тим звуцима слушамо ми силну радост, весеље, милину, бол, тугу, сету, љубав, тежњу, мржњу, јарост, срџбу, меланхолију, побожност, храброст и одушевљење. Ти силни осећаји код нас

се и нехотице појављују, и немамо појма, која им је права сврха. Али са тим нежним и пријатним звуцима не одводи нас уметник у неке нове и до сада још непознате рејоне, него побуђује у нама сећања на нешто већ одавна врло добро познато.

Нај јача, најсилнија и најсвестранија је појезија. Она не само да делује на око, као сликарство и ваjарство; она не само да делује на ухо, као музика, него оном речи, коју човек сам прочита или је чује, дејствује појезија са свим непосредно на наше уображење и ставља га у кретање, те тим начином у исто време наших свих пет чула забавља и силним утисцима испуњава. Песник не само да нам пред очи ставља поједина лица са њиховим изразитим или глупим лицем, са очима пуним сјаја или израза у осећању; ми чујемо глас човека што плаче, његов јаук, лако и тихо шаптање и јецање, и у том гласу разумемо одмах целу скалу осећаја. Заједно са уметником ми осећамо сласт и милину најватренијег вина и најукуснијих јела; осећамо мирис најлепше руже или фини мирис валовите плаве или црне косе; ми видимо вилински стас девојака, њину лепу округлину тела, осећамо загрљај малених ручица и врелину нежних усана.

Али не само да се ми заједно са уметником крећемо и уживамо у царству осећаја, него нас уметник често пута одводи, да завиримо и у саму душу човечју. Са оном мишљу, која као стрела брзо пролеће умом човечјим, уметник нас и са њоме упознаје. Код драме не стојимо као обични посматраоци, без икакве симпатије или антипатије, него са јунаком заједно плачемо или се веселимо; ступамо са јунаком у борбу и ту са њиме подносимо душевну борбу и све телесне патње. У последњим тренуцима његова живота још бдијемо над њиме.

И ако је појезија од свију уметности најсилнија, опет су зато све поједине уметности на своме пољу од једнаког дејства. Све заједно оне природу имитују, али у том погледу нису кадре природу са свим верно имитовати. И највећи уметник у својим делима увек остаје за природом.

Уметник имитује природу, али нам зато не даје обичну и грубу материју, као што је у природи налази, него он ту материју оживљава, даје јој дух од свога духа, тако да се уметничко дело може увек назвати природом, али духом уметниковим оживотворена природа, која је ослобођена од окова мртве материје. То је природа, коју посматрамо очима дотичног уметника и која у нама побуђује оне исте идеје, које су и њега подузимале, када је дело стварао Што је који уметник већи, што је знаменитија његова личност и његови светски назори, тим ће више и нас заједно са самим собом узнети високо над овим светом. У томе се управо и састоји уживање у уметничким делима, да и ми заједно са великим уметником гледамо, осећамо и мислимо, да и ми заједно са њиме ону милину делимо, која је њега обузимала, када је своја дела стварао.

Прави уметник при стварању свога дела не ће гледати само на идеалну лепоту, него ће пазити, да своје дело ослободи од случајности, споредности и незнатности, које врло млого сметају главној идеји самог дела, и увек ће се што више старати да главну идеју што савршеније прикаже.

Дакле би са свим погрешно било, кад бисмо од уметности захтевали, да нам увек прикаже само идеалну лепоту. Она се мора обазрети и на ругобу, наказу, грубост и простоту, али и та ругоба, грубост и простота не сме нам изгледати са свим случајна, непојмљива и без икакве везе са целим делом. У томе погледу најсавршенији је Шекспир. Нека се сете штовани читаоци Шајлока у „Млетачком трговцу“. Његова тежња за страшном осветом и његова силна мржња у својој величанствености побуђују у нама чуђење, страх и језу, али ми донекле ту освету и мржњу и оправдавамо, јер је потпуно разумемо и схваћамо из прилика и развоја целог дела. Шекспир је врло радо и врло вешто изводио ниске, просте, подле и гадне карактере, али је при томе он само имитовао природу, јер сви ти карактери још су увек само карактери обичних људи а не каквих ванприродних створова.

И тако се може разумети реч „стварање“, која се врло радо употребљава у уметничком свету. Прави уметник створио је својим делом неко ново дело, које до њега још није постојало у природи. У његову духу рађа се мисао, коју он по својој уметничкој снази из материје изводи и свету предаје. То уметничко дело у толико је савршеније, у колико више одговара природи и истинитости, што је зрелија, силнија и племенитија личност, која се у самом делу огледа и што више неки уметник својим умом натриљује своју околину.

Земун. **Павле Лагарић**

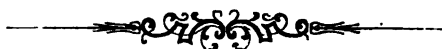

КЊИЖЕВНОСТ

ГИ ДЕ МОПАСАН

О том генијалном приповедачу француском, који је пре два месеца у Паризу за навек склопио очи, написао је Немац Ф. Грос у лиску бечкога Fremdenblatt'а студију, у којој је згодно а занимљиво окарактерисао дар и књижевни рад Мопасанов. Гросову лепу студију ево смо ради да саопштимо читаоцима »Стражилова« у српском преводу.

Грос пише:

Необично велик дар и необично трагична судбина заједно су порадили те се Мопасану сбратило најживље опште интересовање. По што се догурао у први ред француских приповедача, убилачком је снагом био погођен онамо, где је књижевник најосетљивији. Утонуо је у душевну ноћ. Несрећа му истрже из руку оруђе: он изгуби подобност да мисли бистро и у свези. На место фантазије, која је смело стварала, посади се лудило. Од две године амо био је Мопасан изгубљен и није му било спаса. Те тако је писмености умро само мртвац, од кога није смела ништа више очекивати. Па ипак нас глас о смрти тог човека од четрдесет и три године дирну као најтужнији. Ми смо људи тако окорни у самообмани, да радо и весело сами себе варамо о горки па ипак скупоцени дар, који нам познање даје: о истину. Мопасан је живео, дисао те нам је изгледало као да не можемо престати надати се, да ће бити боље с њим. А сад је дошло, што се могло очекивати. те се сад нема куд, него се ваља осврнути на стазу, којом је Мопасан узлетео од непознатости на врхунац међународне славе па се онда нагло спустио до тихе гробнице. Године 1880 први пут је искрснуло Мопасаново име У збирци „Les soirées de Médan", коју је издао Зола и његови интимни пријатељи, саопштио је малу новелу „Boule de suif". Једним се махом ловор спустио на његову главу. Писца новеле „Boule de suif", тек што се усудио био у јавност, прогласише за једну од књижевних нада Француске. Од тада па до 1891 саопштио је књигу за књигом, свега од прилике тридесет свезака, понајвише кратке приче, short-storries, неколико романа, два позоришна комада и свеску песама „Des vers". Уз ту голему гомилу посла доспева ти тај да посвршава исто толико голем пензум уживања, што их даје живот. Његов најважнији предмет јесте жена. Тај предмет проучава он топло и с трудом; ни у једном, па и у најмањем детаљу не ослања се на чувење; све хоће сам да испита, па ако у тој смелој игри као улог изгуби здравље, то за то добија силесију утисака и искустава, која би теоретским путем једва могао био стећи. Најразличније врсте спорта нашле су у њему одушевљена поштовача и он их је у ствари и неговао.

Најволео је дуго лутати по мору на својој јахти „Bel-ami". Кадгод би му хучни Париз раздражио живце, побегао би на море, те би га вали уљуљали да се одмори. У последње време није му море чинило више те услуге. Онда је у планини тражио равнотежу, која хтеде да му се отме. Пре две године покушао је у Кану да се убије и од то доба пошао је као душевни болесник кривом равнином другамо. Па и свршио је као с ума сишао.

Одмах после првих гласова о томе, да је Мопасан оболео, стало је јавно мишљење нагађати и истраживати, где ли би то био узрок Мопасановој жалосној судбини. И онда и од то се доба могло уштедети много лупање главе. Иде ли Цезар Ломброзо и сувише далеко, кад вели, да су геније и лудило браћа, мал те не близанци. то је ипак јасно и појмљиво, и сувише појмљиво, да је умни радник у велику степену подложан умним поремећајима.

Песник и мислилац лако из свога светлога подна пада у мрачну ноћ. Ваља се сетити Таса, Хелдерлина, Бодлера. Пре је миран живот, који се кретао по утрвену путу, давао неки отпор умном раду, био према њему као неки бранич. Данас, кад је у највећем јеку неурастенија, више има опасности за умнога радника него икада. А тек у Паризу, где се уживање онако расталасало те лађара за тињи час зарони. Мопасан пак са четир је стране био предестинован за свој жалосни свршетак: као неуморан књижевник, као човек од fin de siècle'а, као Парнзлија, као уживало. Само јаке природе одупиру се дуго толиким елементима. Флобер, Гонкур и други претходници Мопасанови живели су подалеко од хуке-буке, Зола живи као пустињак. Мопасан је мислио да је доста јак, да у исти мах може служити и Музама и махнитој богињи Паризиди. Заблудео је, те је блудњу своју скупо и платио.

У осталом није свака врста писмености подобна у истој мери, да свештенике своје и истроши. Без

сумње је најопаснија она књижевност, која са песимистичком хладнокрвношћу људе испитује, која им прати осећаје до најтање жице, на сочној, паперјастој бресkви дотле тражи црну тачку, док је срећно не нађе, на сваком лицу образину слути те се труди да је здере, од никакве се причине не даје варати, те радије згреши да претерано сумњичи и на црне наочаре гледа, но што ће се са великом масом слагати у оптимистичкој и идеалистичкој лаковерности. То је књижевност, чију оправданост једни безусловно признају а други је с енергичном љутином одбијају, но која никако није подобна донети среће и душевне хармоније онима, који се њоме баве. Мопасан је био један од њених проповедника да богме на свој начин. Он је био и сувише оригиналан, а да је могао поћи туђим стопама. Сравнити га са Золом, без темеља је, јер он нема епске бруталности Золине а Зола опет никад није имао Мопасанову vim comicam. Мопасан је одиста био сам он. Дичније што једва се може рећи за књижевника.

Површни критичари не би били од раскида, да га баце у исти запећак са Полом де Коком. Но читав је јаз међу опсцено-најивним хумористом, који није ништа друго хтео до ли да изазове веселост и који је, мимогред буди речено, писао роњђаво француски — према јасној, уверљивој, штедљивој и снажној дикцији Мопасановој. Сличност обојице била је сасвим с поља. Изглед неке важности добила је тим, што је Мопасан волео да обрађује смеле теме о одношају мужа према жени. Најсмелије изгледало му је најзгодније. Од никојих градива није презао. Епизоде, које човек можда доцкан ноћу крај чаше пива полугласно прича, приповедао је он великој публици. Мопасан је мислио, да се све даје приповедати. Па много штошта, што одиста није био бисер, умео је дивота вешто да уоквири, тако да човек управо не зна шта да каже. Као нико пре или поред њега умео је Мопасан на неколико страна да прикаже случај, који би други на тенаних расткали били у читаву свеску. Скице његове, које нису биле опсежније од обична фељтона у дневну каком листу, биле су кондензовани романи, но уз то пуни и готови, чврсто цртани и што се тиче лица и што се тиче догађаја.

Многи су покушали да се угледе на њега у том компримованом поступању; никоме није пошло то за руком. Ко њега чита, тај тек разуме, како је Плиније могао дугачко једно писмо завршити опаском, да није имао каде да буде краћи. Дар приповедања добио је још у колевци; умео је причати као писци старих француских fabliaux; но са свим лична његова својина био је онај тамни облак, који се дизао, кад је од њега изазвано „слободно галско смејање“ хтело да отме маха. У најсочнијим његовим причама, којима је канда једина сврха да комично дејствују, севне тек горка реч о човечјој заблуди, слабости и нискости. Своје мишљење нам никад не натурује, никад не ће по што по то да поучава. Као што сву психологију стопи у радњу — оштар контраст према Полу Буржету! — тако се клони, да лоше мишљење, што има о женама, јави у облику сентенције. Дуго човек мора листати по његовим делима, док нађе афоризам, као у роману „La morte“: да човек изађе на крај са женама, не остаје му друго него или праштати или се чинити невешт, pardonner ou ignorer.

Може се човек запитати, да ли знаменит књижевник своје умење лакомислено не расипа, кад ствара ле таква дела, која се са избора предмета не могу одржати пред моралом као судијом те их се шири круг читалачки клони, било из уверења, било што одиста баш не може да поднесе прљаве ствари? Духовити дански критичар Брандес рекао је за Мопасанове књиге да су „лектира за нежењене“, но уједно је дао израза и томе, да се диви писцу. Књиге, која би пристала у породичну књижницу, свакако није Мопасан написао; не може дакле прећи у позније векове. Но тим је само себи шкодио те га са тога дефекта морамо пре сажалити него осудити. Да се није тако радо ваљао у брљи, била би му слава осигурана на дуго. Само оно, што је чисто, предура време.

Но морамо ипак признати, да је Мопасан био важна појава. Непристрастан суд високо га диже, али га не прецењује. Његови већи романи једва остављају у нама осећај правог задовољења. Позоришни му комади, свега два, на слабим су ногама. Новембра 1892 имао је Беч прилике да га упозна као драматичара. Његова „Musotte“ није онде могла право да продре. Али у чему му није било равна, то је — као што је већ речено — кратка приповетка, роман од неколико штампаних страна, неодољиво комична голоазерија, која нас засмејава и уједно потреса. Мопасан се не смеши у сузама као Жан Пол, као Дикенс, као Алфонс Доде; смејући се изазива ужас — ужас са ситничарства, нискости, простоте, лакомства људи, који су за њ већином ужасно-комична зверад. Било да хоће да развесели, било да хоће да застраши, једнако влада и материјом и обликом. Речит пример те двогубе му моћи даје новела му „En famille“. Мален неки званичник Караван има код себе у кући своју матер. Жена његова баш не ужива у том, што морају и бабу да издржавају,

али се теши тиме, да ће свекрва своје мало имање оставити свом пожртвовном сину а не удатој ћерци. Тада — у почетку приповетке — нађу старицу мртву. Госпођа Караванова прави се као да јој је бог зна како жао, јер то тако захтева ред и пристојност. Караван је заиста потресен, али се не усуђује то своје душевно стање пред женом да изда. Њих двоје вечерају, легну као иначе па те ноћи у разговору наведе госпођа Караванова свога мужа, да својој сестри што касније јави материну смрт, а и на то га наговори, да понешто од старичиних ствари склони — та човек не може знати, шта стоји у старичиној опоруци. Још те ноћи донесу два три лепа комада од старичина намештаја из свекрвине собе у свој стан. По што то ураде, мирно заспу. Сутра у јутру пође Караван, да удеси све, што је потребно кад ко умре. Хоће да телеграфише свом шефу, но госпођа Караванова одврати га од тога: може му и после рећи, за што није могао доћи у биро. Међу тим старица лежи сама, четир свеће горе у њеној соби. Госпођа Караванова пошље једно од своје деце у собу, која је била у горњем боју, да донесе доле две свеће, та не морају све четир изгорети. Дете се престрављено врати доле. Старица, која је само привидно била мртва, пробудила се па се баш стала облачити; у летаргији, како јој се језик био везао, слушала је разговор свога сина и своје снахе па место да се упусти у дуга разлагања, заповеди просто госпођи Каравановој, да натраг горе донесе све, што је од ње однела. Удата ћерка буде са својом децом телеграфски позвана. У то дође кући Караван Донесу му штампане посмртнице, које је наручио и које сад мора платити. Но цела ситуација, како је пропустио своје звање, истисне из њега само уздах: „Шта ли ћу сутра рећи свом шефу!“

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Милан Р. Димитријевић. Данашњи наши уџбеници за класичне језике. I **Латинска „Наука о облицима“ Др. Ј. Туромана.** У Београду, штампано у државној штампарији краљевине Србије. 1893. 8-а. 85 страна. — Приказујући књижицу Вл. Малине „Тук на лук“ у 14 броју „Стражилова“ ове године изрекли смо жељу, да што пре угледа света латинска граматика г. Вл. Малине, израђена по најновијој методи учења лат. језика у гимназији, али не дочекасмо је; сигурно је још на оцени код Гл Просв. Савета?! Међутим је изашло из штампе пето поправљено издање лат. граматике дра Туромана. Ово пето издање врло је неповољно оценио г. Вл. Малина у „Просветном Гласнику“ у свесци за јуни. На ову препирку међу г. др. Туроманом и г. Вл. Малином одговорио је, достојно српског великошколца, stud. phil. г. Милан Р. Димитријевић овом књижицом стварно и научно. Он у својој књижици упоређује четрнаест до двадесет најславнијих немачких граматика и јасно доказује, да је правда и истина на страни г. дра Туромана. Не можемо овде пропустити а да не споменемо велики труд и дивно разумевање најтежих ствари у настави латинског језика. Како смо чули, то је најбољи ученик Велике Школе у Београду на философском одсеку. Он је тај спор и препирку стварно решио, за то му ми овим путем најлепше захваљујемо, желећи му здравља, да може послужити своме роду на дику и понос. На стр. 85 извињује се због неких мањих погрешака у самом тексту, које су превиђене због његова порушена здравља.

Карловци. **Г. Л.**

Louis Léger. La litterature russe, par — —. Notices et extraits des principaux écrivains depuis les origines jusqu' à nos jours. 1892. Paris, chez Collin in-18. Стаје 4 фор. — У почетку ове књиге, у нарочиту одељку, износи писац општи поглед на историју руске књижевности. За тим одмах износи, у изводу, најинтереснije комаде и творевине руске књижевности, почевши од XVI века па до наших дана, пропраћајући их својим белешкама, које садрже тачан опис појединих писаца и њихових дела. Стари споменици и хронике, производи епске, лирске и драмске књижевности заступљени су у овој *Крестоматији* или како би се у нас казало *Примерима књижевности*, где се читаоцу износи верна слика оних фаза, кроз које је прошла књижевна Русија. Поред многих дела у француској књижевности о Русији, које написа сам Леже и многи други, и ова је књига добро дошла француском читаоцу, који врло мало познаје Словене и њихов рад на научном и књижевном пољу. — У нас је до данас писано на више места о радовима француског Слависте Луја Лежера, „који — dit-on — говори боље српски но и један Србин“. Ну, ни до данас није било озбиљних студија, језгровитих оцена о оним његовим радовима, који су изашли било у засебним делима или пак у многобројним књижевним и научним часописима, где пише о српском народу. Његови чланци у La Grande Encyclopédie, где уређује читав одељак о Словенима, нарочито о *Бугарској* (књ. VIII, стр. 400,) о *Далмацији* (књ. XIII, стр. 781), о *Босни и Херцеговини* (књ. VII, стр 456), где оспорава многа права српском народу и где, у свима покрајинама где Србин живи — осем Србије — говори о *хрватско-српској народности* — заслужују строгу оцену, заслужују да му и Србин са своје стране одгонетне, а то остављамо онима, који су компетентнији од нас.

Женева. **Н. С. П.**

W. Rosier. Géographie générale illustrée: L' Europe, par — —, Professeur de Géographie. Manuel et livre de lec-

ture publié sous les auspices des sociétés suisses de géographie. Lausanne, 1891. F. Payot, éditeur. стр. 229, стаје ? — У Швајцарској школска географска књижевност осећала је давно потребу у добру уџбенику за географију за више разреде њихових средњих школа. Било је истина дела или строго научних или сувише елементарних, те су за то Швајцарци били принуђени да се служе уџбеницима, које су Французи или Немци удешавали за своје школе. Ну, и ако су можда њихови уџбеници изврсни, они се ипак не слажу са швајцарским погледима и њиховим обичајима, те је за то средишни одбор *„Швајцарских географских друштава“*, уз суделовање савезног министарства и свих кантона посебице, ставио у дужност г. Rosier-у да напише ручну књигу за географију за средње школе, која би одговарала њиховим национални потребама. Наша намера није била да прикажемо овај уџбеник, као дело из географске књижевности. Не, то није наш посао. Задржали смо се само на оним страницама, које говоре о српском племену. По нашем мишљењу, оно, што је казано у овој Географији од 229 страна велике четвртине о српском народу, кога има два пута и више од Швајцараца — *сувише је мало!* Зар швајцарски омладинац, будући грађанин слободне Швајцарске, не треба да зна више *од педесет и три штампана ретка о Србији и двадесет и осам о Црној Гори?* Какав ће појам имати о омладини српскога народа, која из године у годину посећује све више њихове универзитете?!.. Стрепимо да не изађе поново какав наш колега Женевац да нас запита — као што је био случај приликом последњих догађаја у Србији — „да ли је Србија аутономна држава“ и да меша Београд са Софијом, а Србе са Бугарима!.. Збиља, ово је уникум! Срба у Турској нема по овом географу а Нови Сад ваљда и не постоји?!.. Али за то је писац стигао да опише бечке знаменитости: *Ринг* и *Пратер*. Једино је место у ових седамдесет до осамдесет редака, које би нам годило: „Срби се познају по своме мушком изгледу, лепом стасу, оштром погледу и својим маркираним цртама. Њихови су обичаји прости, а радо изучавају историју своје земље и знатне догађаје, које им она прича. Како су страсни за једнакошћу, нема међу њима племића, а сачували су, у неколико по селима, стару установу породичне заједнице или *задругу*, где сви скупа притежавају земљу. Отуда се види, да је код њих породични живот неповређен и поштован.“ Писац је донео на страни 277 слику српскога сељака из Шумадије.

Женева. Н. С. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Изашла је 175 књига Летописа Матице Српске. У њој је на првом месту расправа Ивана Иванића о Буњевцима. На другом, трећем, четвртом и петом месту сами су наставци из 174 књиге, на шестом пак и последњем под натписом „Новији романи српски и хрватски“ приказује Милан Савић Мијатовићева „Рајка од Расине“, Ђалскога „Освит“ и Матавуљева „Бакоњу фра-Брна.“ Приказивач даје првенство „Бакоњи“, јер „у њему не ћемо наћи ни анђеле ни ђаволе као у Рајку од Расине а не ћемо ни удешене и шаблонске карактере као у Освиту, већ ћемо наћи оно, што у роману треба да нађемо: праве и истините људе, који нису ради романа створени, већ ради којих је роман написан“.

— Из „Србобрана“ су о трошку српске штампарије у Загребу у засебну књигу прештампане успомене Дамјана Прерадовића са свечаности откривања споменика Ивану Фр. Гундулићу у Дубровнику. Књижици је натпис „Гундулића слава српска слава“ а цена јој је 30 новчића.

— Из „Српског Сиона“ прештампана је у засебну књижицу расправа А. Ђукића „Нешто о прошлости православних цркава у Шајкашкој“.

— Милан Влад. Ђорђевић превео је на француски приповетку Л. К. Лазаревића „На бунару“. Превод је најпре изашао у листу Nouvelle Revue а после је на по се оштампан у књигу, која носи општи натпис Scènes de la vie serbe. Преводилац је уз превод додао и неколико опазака, које француским читаоцима тумаче изразе, установе и обичаје српске, за које ретко који и најобразованији туђин зна.

╳ У најновијој свесци лондонскога часописа „Life“-а (vol. XIV Nr. 711) изишао је превод песме Јована Сундечића, коју је песник спевао приликом смрти славнога Тенисна, песника апотеозе Црногорцима, и која је штампана у априлској свесци „Просвете“. Песму је превела на енглески гђа Елодија Л. Мијатовићка и дала јој натпис „A montenegrin tribut“, а превела ју је слободно, и лакоћом и топлином, којом се уопште одликује поезија гђе Мијатовићке.

╳ Најновија 186 свеска парискога „Revue d' art dramatique“ доноси на првоме месту чланак Лазе Костића „le théâtre folklore“, за који је градиво узео из живота српскога народа. Чланак је написан врло интересантно, духовитошћу и обликом правих париских критичара. Као што смо извештени, чланак ће на скоро изићи у српскоме преводу.

╳ У државној штампарији у Београду изишло је у елегантну издању *јавно међународно право*, које су написали Т. Функ-Брентано, професор јавнога међународног права у Ecole des sciences politiques у Паризу, и Алберт Сорел, члан института, а превео Живко М. Милосављевић, професор Велике Школе.

☐ *Руская Мысль* донела је у овогодишњој јунској свесци веома интересну студију *„Словени у Италији“* од професора казанског универзитета B. de Courtenay-a. Ова је студија врло важна и за нас Србе, па би је за то требало превести. У њој нас писац упознаје са Словенима, који живе у северној и јужној Италији. За ове последње вели, да су далматинског порекла и да се ту настанили у доба турске навале. Има их до пет хиљада,који насељавају ова три села: Acquaviva Collecroce, San Felice Slavo и Montemitro. Напомињемо још један пут, да би ову студију требало превести.

— Из овогодишње прве свеске „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“ оштампана је у засебну свеску расправа Петра С. Иванчевића „Ruinen und Sagen in der Krajina“. У расправи је реч о речици Бојани и њену имену; о томе, како је постало село Копривна; о селу Зелници и старинама му; о Дервиш-кули; о развалинама код Хрка; о Кули; о т. зв. малом и великом граду; о развалинама у бањалучком округу. Иванчевић је калуђер и учитељ у православном манастиру Гомјоници код Бањалуке.

☐ Revue des Revues доноси у књизи од августа на стр. 575 чланак La décomposition du Slavophilisme поводом чланака руског историка П. Миљукова, који су изашли у овогодишњој јунској и јулској свесци *философског часописа*, што се штампа у Москви. Писац се бави *Славофилима, Националистама* и *Западњацима*, задржавајући се нарочито на делима Данилевског, Леонтијева и Соловјева. Миљуков закључује, „да је Славофилизам мртав и његове присталице — Аксаков и Самарин — не могу га васкрснути“.

☐ *Карл Кауцки*, уредник часописа Die Neue Zeit и један од вођа социјалистичке странке у Немачкој, штампао је у

Штутгарту своје најновије дело: Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemocratie

☐ У Женеви је 12 септембра по новом отворен једанаести *Међународни конгрес за геодезију*. Конгрес држи своје седнице у великој университетској дворници. Србија није заступљена на овом конгресу.

☐ Le Génévois, један од најбоље уређиваних швајцарских политичких листова, донео је прошле године низ чланака из пера Жив. Балугџића о *стварању данашње Србије, о њеним економским приликама, о њеним установама и развитку њених политичких странака.* Исти лист подржава мишљење о *Балканском Савезу;* па је поред многих чланака, које је написао сâм његов уредник, Жорж Фавон, чувени женевски говорник и шеф слободоумне радикалне странке, — донео и два чланка о истоме питању од Жив. Балугџића и Николе С. Петровића.

☐ Познати *Кастелар* написао је један чланак о *Србији и Српству* у америчком листу La nation, који излази у Бујнос-Аиресу, приликом априлске промене у Србији. „Српски Глас“ у 33. броју донео је у преводу Н. Ш. Црногорчевића један врло интересан део тога чланка. „Кастеларов суд о Српству, вели преводилац, у много чему подиже се до најузвишеније оде; управо ово је химна, какву још ниједан туђин није спјевао српском народу“.

☐ Прошле године изашла је у Reinwald-овој Bibliothèque des sciences contemporaines књига: La religion par André Lefèvre. О њој је написана опширна оцена у лањској „Борби“. Lefèvre, говорећи о сујеверицама, које још постоје у разних народа, спомиње и наше Виле, које по његову мишљењу одговарају грчким богињама извора, кладенаца.

☐ Француски научници у опште слабо знају словенске језике; те за то није никакво чудо, што су многа знатнија дела из словенске књижевности остала неопажена код њих. У сврси да се попуни колико толико та празнина покренути су пре кратког времена Archives Slaves de biologie, у којима се редовно износи свака новост из биолошких наука у Словена. За тим је прошле године заведено изучавање рускога језика у неколиким париским средњим школама, о чијем се успеху француска журналистика похвално изразила, те се мисли да ће ове године руски језик бити заведен и у провинциским средњим школама, а предлажу да се предаје и на свенаучиштима, бар као необавезан предмет.

☐ У Паризу је пре неколико дана прослављена тридесетосамгодишњица од смрти славног философа Огиста Конта, творца позитивизма, чија је девиза била увек: „L' amour pour principe et l' ordre pour base; le progrés pour but.“ Његови многобројни ученици, позитивисте, иницијативом данашњега уредника Revue Occidentale, чији је оснивалац био сам Конт, одржали су помен своме бесмртноме учитељу.

☐ У француској економској књижевности до скора се осећала потреба у једној историји економске науке, где би биле изложене све економске доктрине од постанка па до данас. До душе било је неколиких покушаја, али они не могу носити назив историје једне науке, као што је економска, која је за последњих педесет година направила огроман напредак. Једно се може рећи за *Бланкцијеву историју политичке економије*, која се појавила крајем 1838 год., да је за такву важила; ну на њу се данас није могло више рачунати, пошто је она више историја самих економских факата, а не доктрина. Пре две године изашла је *Историја економских доктрина* од *Espinas*-а, те је њоме колико толико попуњена празнина, али ипак за то и овој Историји не достаје тачан преглед немачке економске књижевности, а зна се, да су данас Немци у томе напреднији од Француза. Ове године издала је париска књижара Larose et Forcel у француском преводу *Историју политичке економије* од J. K. Ingram-а, која је у немачком оригиналу изашла 1888 год. И ако се Espinas-ова Историја битно разликује од Ingram-ове и по духу и по методи, ипак је за то француска књижевност у њој много добила. — Споменимо на овоме месту *Историју политичке економије* од руског економисте *Чупрова*, која је изашла прошле године на руском у Петрограду и која је приказана у јунској свесци Revue d' Economie politique. Она нема у себи никаквих оригиналних погледа, као што вели њен приказивач; писац се помагао Инграмом, Рошером и др. а заслуга му је, што је унео доста велик број знатних дела из руске економске књижевности, о којима се веома мало зна на западу.

☐ Science nouvelle, која излази у Брислу, донела је у јунској свесци чланак P. Kestuchko-а *Notes sur la littérature polonaise*, који је написан са довољно симпатије али сувише површно.

☐ Neue Zeit (Nos 39, 40, 41, 42) штампала је студију о *пропадању великих имања у Русији* (latifundia), где писац — доказујући статистичким подацима — говори, како велика племићска добра прелазе у руке обичних руских трговаца, у пркос свим привилегијама, које та класа ужива данас у Русији.

☐ Nouvelle Revue у јунској и јулској књизи доноси студију познатог слависте A. Rambeau-а *Russes et Allemands.*

☐ Budzynowski у јулској свесци листа Deutsche Worte слика доста тамним бојама стање земљорадње у аустриској Галицији.

ЧИТУЉА.

СЕРГИЈЕ ШАКРАК НИНИЋ

уредник „Српског Сиона“, умро је 4 о. м у манастиру Ховову. Радио је на црквеној књижевности. Ове је године израдио и издао „Први извештај епархије бачке“, који је приказан у 22 броју нашега листа.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 38. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 19. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Запали искру свету вере и жарке наде,
Што слабо гори и тиња,
И светом љубављу својом загреј ми груди младе,
Замрзле сред борбе вечне и посред јада сиња.

Са чела невиности и свете истине чедне
Тргли су венац, мила;
Светлост божанске мисли не дира духове ледне —
Покор и грех се шири, невиност где је била...

Тек к'о херувим благи што рајском чедношћу блиста
Ти нежно ступаш к мени,
Твоја је љубав топла света, невина и чиста,
К'о мирис измирне рајске и светлост небесне сени.

Запали искру свету и дигни срце моје
У ону висину чисту, што твоју душу краси,
Далеко од таште славе, на којој времена стоје
И којима дух скончања свршетак и пропаст гласи!...

Јов. А. Дучић.

У САМОЋИ

Не кипи пламене из светлог пехара,
Мир жеље у срцу; на крваве ране
Црна туга нека тихо се одмара —
Моје око гасне, радост моја с не...
Браћо бурне ноћи! При сјају кàндила,
Што их је палила анђелова рука,
Слуктећи шуштање заштитничких крила
Не познавах бола нити горких мука.
Ведре слике, што је машта ми изнела,
Дружба и весеље, ваша лица млада,
Песма, вино рујно, једна мома бела —
Све ми добро беше, што сам имо тада.
Ал кад вихор небо над нама затресе,
Умре светлост дивна у ненадној тами,
Вас неверне слике олуја разнесе
А судбина горка грозно ме осами —
О, а где сам сада? Ни жишка ту нема —
Зрак месечев само у студену жару
Трепери кроз грање, глува поноћ дрема,
Бледа румен сева на пуну пехару.
Ал на посо вични не диже се рука,
Нит ми срце жели да весеље слави,
Мртво је весеље — у горчини мука
Покидо сам цвеће на суморној глави,
Већ с побожном грозом у мисли прелећем
Пропала времена, о прошлости снивам,
И по гробљу вашем с пехаром се крећем
Па појући песму гробове преливам...

Сомбор 1893.

Ленскій

НАГАЗИО

колико ли су муке брижљиви, савесни, богобојажљиви родитељи однеговали свог сина јединца, па га сад шаљу у велику варош, на више науке. Какве ли опасности не прете све овде њихову јединчету, њихову љубимцу. Са каквим ли лепим поукама и начелима о: части, поштењу, о чистоти моралној, о чедну животу, униђе момче у велику варош, и не слутећи, које му замке, које опасности овде прете, баш у добу мушког развића, у добу, кад га опасава мушка снага.

Да вам причам, момчадијо српска, једну црту из великоварошког живота. Нек вам служи за знак, да се сами можете узети на ум; да се можете чувати Као што у народу баке знају за сваку врадбину устук, тако нек служи ова прича сваком младом Србину као луч у мрачним опасностима великоварошког живота — нек му буде устук, ако би на што нагазио.

Дође у велику варош на више науке младо Српче, јединац у оца и мајке. Милета му беше име. Био је мио својим родитељима. А које дете није мило и драго родитељу? Та он пита и храни и упућује на добар пут чедо своје, јер је то нагон срца његова; јер му родитељска љубав налаже; јер сматра чедо своје својом узданицом. Четир године је већ наш Милета на наукама. Развио се крупан, стасит, леп, угледан момак. Од племена је. Пре триста и тридесет и три године још добије му прапрадед за храброст племићство. Милета се поносио именом, и да се укаже достојан сени свога прадеде, био је вредан, учио је добро, а беше као добра стидљива девојка. Сад је ово последња година. Иду испити. Знају сви његови другови, да ће Милета најбоље положити. Свако се радовао, нико му није завидео. Знак, да је лепо братски живео са друговима. Становао је кроз све четири године у истом стану, те је све једним и истим путем ишао у школу, и из школе дома.

Кроз толико година, да богме, да га сви становници на том његову путу познаваху, па сва деца, а да виш и све девојке удаваче па и полетарице међу њима. Чисто се све киђаху за њим Близу великог здања његове школе морађаше из главне улице да савије око рогља, и гле: дан у дан и пре и после по дне, и зими и лети, кад год ће Милета туда проћи и око рогља савити, седеће дивно, убаво девојче, младо као суза, нежно, на прозору, па ће га својим крупним, плавим очима пратити, докле год не уђе у здање, зими при затвореним, лети при отвореним прозорима. Питам ја сад све момке, па да виш и све зрелије људе: да ли би пролазили равнодушно поред таквих лепих девојачких очију?

Исту ту слабост имађаше и наш Милета. Та ти вичеш у зелену гору, а она ти одјекује. Како се не би наше око одазвало оку девојачком, које нас онако умиљато дочекује и прати!

Милета сине, чувај се, да не нагазиш! Чувај се клопке, да не упаднеш као безазлени лугерин!

Дође дан испита. И она лепојка, у стајаћем руву. седи на прозору. Милети расти коса од милине, јер види, како девојче мисли на њ.

Пред вече тек свршени испити Милета радостан, весео, цео би свет загрлио од милине, јер је испит испао сјајно. Враћа се кући. За рогљем, на капији те куће стоји постарија госпођа у свечану оделу. Јави се Милети, честита му што је срећно положио испит, и понуди га, да уђе у кућу, да му и њене кћери могу честитати, које, особито она једна, од дуга доба његове кораке очима прате. Млад, зелен, неук, безазлен паде Милета наш у замку, униђе из учтивости, онако збуњен, у кућу.

На умиљат позив свију, а највише на молбу оне лепе са прозора, остаде у њих на чају.....

*

Родитељи му се беху међу тим његовим школовањем преселили у велику варош, да су близу сину, да се радују његовим успесима из прве руке.

Тога дана чекају, чекају сина свога. Нема га, нема. Родитељи да умру од бриге....

Пред зору ево нашег Милете.

»А где си, сине, по Богу, ево сву ноћ ни тренули нисмо. Мајка ти се поболела од плача.«

»Па, отац, позваше ме другови на чашу пива, да прославимо растанак, па ево до зоре.

Нагазио наш Милета! Слагао оцу! Ми знамо, где је био. Пао препреденим варалицама у клопку, па се све лепрша, али из ње никуд.

Његова судба и горка судба његових родитеља подсећа нас на Свето Писмо на прву Мојсијеву књигу, главу 29, стих 16, који гласи:

„А Лаван имаше две кћери: Старијој беше име Лија, а млађој Рахиља.
17. И у Лије беху кварне очи, а Рахиља бијеше лијепа стаса и лијепа лица.
18. И Јакову омиље Рахиља, те рече: служићу те седам година за Рахиљу, млађу кћер твоју.
19. А Лаван му рече: боље теби да ју дам него другом; остани код мене.
25. А кад би ујутру, гле, оно бијеше Лија, а не Рахиља; те рече Јаков Лавану: шта си ми то учинио? Не служим ли за Рахиљу код тебе? Зашто си ме преварио?“

Милета добио већ место чиновничко. Добре је главе. Вредан је. Старешина га заволео.

Тај старешина има јединицу кћер. Оба се оца договарају и уговарају женидбу Милетину са ћерком тога старешине. Све је углављено, само још да јаве Милети.

»Сине, ти си се родио у срећан час! Твој старешина те воли као свога сина и даје ти своју јединицу!«

»Ја сам, отац, већ од пре по године венчан, и хтедох данас да ти кажем, да сутра долази моја жена и дете наше у овај твој стан, јер нема више свога стана!«

Па тако и би: сутра дан, ево снаје незнане, али Лије, а не Рахиље, са детенцетом од године дана, усели се свекру и свекрви у кућу.

Милета наш нагазио па наградисао. Доведе родитељима наметницу, кући разметницу.

Јован Стефановић Виловски

НЕМА ЈОЈ ЛЕКА

Под ногама му је шуштало лишће а он је непрестано ишао горе доле под тополом и немирно се освртао према путу, што води к селу. По кад кад је нетренимице гледао онамо, скоро боно посматрајући све према селу, а за тим је опет даље ходио.

— Још је нема! — прошапута на послетку. — И опет ме мучи!

А за тим удари огорчено кишобраном о земљу па онда је још немирније ходио даље.

Хладан јесењи ветар дувао је и суморно звиждао кроз скоро оголеле гране. Он сада не осећаше хладноћу. Поглед му беше упрт у мрачно небо и тавне облаке, који се тако суморно повлачили над његовом главом. И нехотице му се оте уздах из груди.

Он је њу љубио већ две године. Страсно ју је љубио. За њу је ето жртвовао неколико недеља и дошао у њезину близину, да сврши читаву ствар.

Са огорчењем се још једаред окрете према селу. Отуд се не показиваше још нико. Он је њу искрено љубио па га је у толико више мучило ово чекање, што је сада у њезину недолажењу опет видео њу онако неодређену са њезиним неодлучним бићем. Какова му се сада све не поче приказивати! У осталом, још никако није био сигуран шта да мисли о њој.

Кад се пре две године упознали, видео ју је он као девојчицу у кратком. На себи је имала црвену хаљиницу. Све одело стајало је на њој са свим за телом, чији се сваки делић мило и нежно гибао при њезиним покретима. Она је гледала на њ са детињским интересовањем. Доцније је подуже гледала у њега и врло пажљиво мотрила сваки покрет његов и његов говор у друштву. Чешће је остављала друштво, но када се вратила натраг, опет је у њега гледала. Он је најзад ослови. Она му се мило одазва — и за читаво то време увек му се мило одазиваше. Тако се и растадоше.

Сутра дан наиђе у ње чудна промена. Само што га мило предусрете. После га је очигледно избегавала. Па и у друштву. Но ипак га је страшљиво тражила погледима.

На послетку јој он приђе па је ослови. Са њезина лица нестаде сете и она му се опет онако мило одазва а једнако се смешила.

Он сада увиде, да је љуби, да ју је шта више при првом састанку заволео. Она као да је ово опазила и сада се опет не одазиваше више мило, шта више, не одговараше на његова питања.

Кад је пошао, приђе к њој и пружи јој руку.

— Задржите ме у лепој успомени! — рече јој тихо, праштајући се с њом.

Она погледа мргодасто на њ, но одмах обори очи. Дах као да ју је давио. У том мргодном погледу као да је он опазио и нешто сете, учинило му се, као да јој тешко пада овај растанак.

— Госпођице Олга . . .

Но она га не саслуша до краја. Брзо истргне руку из његове и отиде.

*

Он се на ово јако изненади.

Тек после неколико месеци чује за њу. Она га је по другом поздравила. Једва умеде ово којекако себи да растумачи. То као да је био први израз — после по године.

Састали се на годину дана после овог поздрава. На светковини се састали. Како је пошао главним улазом, спази њу. Она му се надала. Заиста чудно је то, како уме да наслути срце, које љуби тајно! Њезини погледи беху упрти на њега. Он јој одмах приђе. Поздрав их је издао једно пред другим. Њезин глас је дрхтао. Одмах пођоше заједно. Она је одано ишла поред њега, напустивши све друштво.

Разговор им је био интиман. Он осећаше сада потпуну срећну љубав према њој.

И нехотице одмакоше од друштва. Пред њима се тихо гибаше зелено жито, заталасавајући се до њих, а за тим се губећи у недогледној равници. Он је био јако раздраган. Најзад је ухвати за руку и отворено јој погледа у очи. Она задрхта на ово и збуни се . . . тако се збуњена и растаде с њиме. Но ипак после славе, кад је он полазио, била је веселија, нешто и раздрагана, и позвала га на састанак што пре.

После тога и опет чудно пролетаху дани. Он је сада опет чекао поздрава од ње, али га не доби: њихов трећи састанак није донео за њега никакве среће.

— Одбаците те сумње од себе! — говорио јој је већ после неколико уводних речи.

Она је ћутала и вазда била замишљена. Он јој је говорио и тешио је. О љубави ништа није спомињао. Она је непрестано ћутала, док најзад не устаде и не пође. Он сада осети прве неугодне ударе са ове љубави.

— Олга! — викне за њом. — Како да ово тумачим?

Она се чисто забезекнуто осврне.

— Чујете ли? — наваљиваше он.

— Како хоћете! — рече му она и оде.

После кратког времена видео ју је у друштву старијих ванредно веселу. Поче га мучити сумња.

— »Можда ме не љуби?«

Није хтео никоме да смета. Већ је помишљао, како би било, да раскине с њоме.

Идућег дана био је нујан и повучен у себе. Против обичаја није излазио никуд.

Она га пак читав дан није видела, а кад се пред вече састала с њиме, опазила се на њој ванредна промена. Опет му је нежно гледала у очи и очигледно је тражила да буде с њим. Чим је приступио клупи, на којој их је више њих седело, одмах му начини места поред себе и понуди га. Но он је ипак био тужно расположен.

— Што сте таки? — запитаће га, када га одазва, да се шетају заједно, и са љубазним саучешћем гледаше му дубоко у очи.

Он није одмах хтео да одговори.

— Па што ми не кажете?

И са свим му се приближивши, ухвати га за руку.

— Зар ја то заслужујем од вас? — рече он једва на послетку. — Ви сте ме јуче оставили, окренули сте ми леђа пред читавим друштвом.

Ово последње изговори оштро и нешто је љутито погледа.

— Знате л' ви да то није учтиво?

Она га опет ухвати за руку.

— Опростите ми — поче, држећи његову руку у својој — опростите ми!

Но одмах за тим замишљено застаде.

— Па ја сам така, па тако морам!

И нехотице изби љутина из њезина гласа.

— И ви тиме извињавате себе?

— Чујте ме! — поче, скоро забринута.

Но није наставила даље.

Тек ће мало после весело:

— Не ћу то више никад чинити. Саслушајте ме — настави, када он и даље ходаше замишљено, оборивши главу. — Ево вам обећајем и кунем вам се ево!

И опет га хтеде ухватити за руку, но он беше хладан према њој. Сада га у њезиној близини обузимаху неке мрачне мисли и слутње.

Чак доцније поче он и оде јој пребацивати њезину нарав и понашање; оде јој говорити о њезину рђавом васпитању и на послетку је обасипати прекорима. Он је све ово говорио истинским болом и сажаљењем.

Она га најзад поново ухвати за руку и стаде му се клети, да га више не ће врећати; да она све то увиђа да је тако, као што он говори, али нека јој сада даде само мало времена, да још промисли о себи, и она ће онда свим силама настојати, да постане друкчија. И опет му се клела, нежно га држећи за руку, да ће га у свему слушати, јер увиђа, да јој он жели добра.

— Добро! Хоћете ли ме слушати? — запита је он на послетку.

— Хоћу! — рече.

— Од данас више никад не смем видети љутину на вама.

— Ух, кад морам! — и удари ногом о земљу.

— Олга, ви ме доводите у очајање!

Она се збуни на ово и обоје заћуташе.

Он је већ осећао умор и није хтео да се исто вече даље упушта. Скоро се хладно растао с њоме, но кад је легао у постељу, није могао да заспи. Сумње се почеше разилазити и она, онако мила, са оним дубоким и неизмерним погледима и немирним покретима, поче тихо да се диже у машти, и он се сав предаде посматрању тог створења, које задоби толику власт над њиме.

Сутра дан како се пробудио, прва мисао му беше опет она.

— Данас се морам разговарати на само с њом — рече у себи и брзо се стаде облачити.

Читав дан је био немиран, као да га је хитна дужност гонила, да је што пре скине са себе.

При састанку тог вечера нашао ју је ванредно неспокојну И кад јој он приђе, све је нешто друго тражила, замишљено је гледала на звездано небо и неспокојно је лутала погледима по њему. На послетку је јако уздахнула.

Он је позове да се шетају. Разуме се, хтео је, да ту ствар једаред реши: или да је задобије са свим за себе и да онда отпочне сам да ју васпита и да јој утиша нарав, или да за навек прекине с њоме.

— Хоћу нешто озбиљно да се разговарам с вама — почне, и са свим јој се приближи.

У тај мах спази је немирну. Као да је знала шта хоће и као да се тога поплашила већ у напред.

— Већ две године, како овако осећам према вама, и ја ево хоћу да чујем од вас одговор.

Хтеде да је ухвати за руку, но она је тргне и пође клупи где јој је седела мати.

— Олга!

Она застаде.

— Можда сада последњи пут . . .

— Не ћу о томе . . . — почне она боно, али одмах и умукну.

— Јуче сте ми обећали искреност, данас је већ крхате.

Она опет пође за њим.

— Баш никаква одговора за мене? — настављао је он.

Она само одбаци раменима.

— Не могу! — рече после дуже почивке.

Он се сада уједаред преврха. Очајања нестаде а опорост се претвори у искреност и нежност.

— Олга, саслушајте ме! — рече, ухватив је нежно за руку.

Она се сада не отимаше, не гураше га од себе, већ са свим мирно стајаше пред њиме.

— Саслушајте ме — понови он нежно а глас га је скоро давио. — Ако су сумње то, што вас отуђују од мене, одбаците их. Одбаците све зло од себе, да вас чисту љубим . . . одбаците све, јер то је ваша пропаст! Ја вас таку не смем љубити! Слушајте ме! Немојте да дође време, кад ће бити све доцне! . . . Олга — говорио је даље плачним гласом — мени се слути и слутња ме не вара: око вас се плету страшне замке, у које вас увлаче. Ви сте млади, па вас све уме да занесе; али чујте мене, кад вас нема ко да сачува, па ни ваш добри отац . . . саслушајте моје пријатељске речи: не дајте своје младости олако, не рушите свога живота у лудо, јер се само једаред падне — падне и разочара о животу, и онда нема више среће за нас, нема живота, нема ничега више! . . . Не верујте ником! . . . Чујте, Олга, поверите се мени! . . . Ево видите, овако сам увек искрен према вама, ево вам се исповедам! Ето, тако вас љубим са свима вашим манама, и са чистим намерама, да вас имам онакву, са каквом бих био срећан. Да, свим силама радим на томе, да све ваше мане изгладим, да све мрачно одбацим са ваше душе, па да вас онда чисту и без мана имам, да с вама смем пред свакога стати светла и поносита лика и рећи: ево, ово је мој рукотвор; ја сам је себи оваку створио, да је за навек љубим! Да, Олга, ја вас љубим, као што две године чезнем за вама, па кад вас будем имао, ја ћу вас онда тако љубити, као што ми немирне ноћи у памети доносе слику среће!

Он јој чврсто држаше руку и страсно је обасипаше пољупцима; а она се није отимала, већ се свом душом одала тој слаткој струји.

Он застаде и гледаше на њу.

— Што ми не кажете истину? — питаше је боно. — Ви сте ми обећали. Јесте ли ми

је обећали? — питаше је гласом, каквим се деца испитују, и наже се над њу.

— Јесам! — прошапута она.

Он је чвршће стеже за руку.

— Хајдете, Олга, кажите ми! — и нежно јој диже руку уснама и пољуби је.

Њезин се дах стезао.

— Ако ме љубите, кажите ми, да будемо обоје срећни. Исповедите ми најсветију истину!

Ту га глас већ поче давити.

— Кажите ми, ако ме не љубите. Одмах ћу вас престати мучити. Ви знате мене. Ја ћу се јуначки навикавати на живот без вас.

Он јој поново привуче руку уснама...

Она је ћутала и дрхтала.

— Олга!...

Она се окрете од њега.

— Па шта да радим?

Она му окрене леђа па пође.

— Олга! — викне он за њом.

Није могао да овако остави ствар.

Још је једаред ухвати за руку.

— Ходите ближе! — шапну јој и хтеде је привући на груди.

Она је дрхтала у читаву телу. Лагано га отисне од себе, но ипак не оде, него га и опет дочека, док јој се са свим не приближи.

— — — — — — — — — — —

Час растанка је већ био ту. Њему је сутра ваљало ићи.

— Па ни сада одговора? — запита је на растанку.

Њезина глава беше мало отпуштена према левом рамену а као да није ни дисала.

— Па ни сада? — хтеде он наставити, кад је виде, где се зањиха у читаву телу.

Хтеде да јој приђе, но она му већ беше у наручју...

Одгоди сутрашње путовање. Био је опијен јучерањим успехом, с тога је хтео да сврши све са њоме, да је привеже за свој живот.

У јутру рано отправи јој писмо, у којем тражи што пре састанак на дуже време на само. Но на своје страшно изненађење то исто писмо, које јој је послао, добије натраг. Она га није хтела да прими. Он се за час збуни и не умеде да дође ни до каква закључка.

Најзад се одлучи да оде до ње. Она га дочека хладно. Он није хтео овде да сврши ту ствар, с тога јој понуди састанак под тополом чело врта њихова.

Она ћуташе и гледаше у земљу. На лицу јој се указа нека неописана љутина.

— Хоћу да се разговарам с вама? — рече он, када она све раменима одбијаше.

— Можете и овде.

— Ја имам дуже разговора са вама, а сутра идем! — не попусти он.

Она не знађаше шта да му каже.

— Ја вас чекам! — рече он нагло и, значајно је погледавши, отиде.

*
* *

— Још је нема! — шапну скоро очајно.

Једна мисао га поче мучити. Ако је то?!

— Нема јој лека, нема јој лека! — прошапута у ваздух и већ пође.

Но кроз сумрак отуд по путу, што води од села, куд је и она морала доћи, указаше се две прилике. То је била она. Није ишла сама. Уза се је водила једно девојче.

— Шта ово значи?! — прошапута он изненађено и бесвесно стаде ударати кишобраном о један увео лист.

— Јесте ли разумели, за што сам вас звао? — запита ју, оштро мерећи девојчицу, коју је она још непрестано држала за руку.

Она пусти девојчицу и сада стајаше пред њим ћутке.

— Ја сам хтео да вас питам...

— Питајте! — и диже одлучно главу у вис.

Њега ово потресе до дна душе. Свом силом, којом уме да нас заболи залуд утрошена младост, неиспуњене наде и пропали смерови, осети, да не ће бити добро.

Није имао више шта да јој каже. Пође сав скрхан.

— С Богом! — и пође, но и она пође за њим.

Он застаде.

— Не! — помисли у себи и врати се.

— Чујте ме последњи пут. Ја сам вас љубио, као још никога до данас. Сав живот мој везивао ме је за вас, а данас, ево, све прекидам овим!

Из шпага извади одбијено писмо.

— Ово је требала бити веза, најсветија душевна веза међу нама двома. У тој сам вези потражио последње средство, да се пређе јаз, који нас, ево, толико раздваја једно од другог. И ја данас, ево, кидам ту једину везу и од данас је нема више међу нама.

Доврши скоро кроз сузе и брзо пође. Она за њим, но уједаред застаде. Сад је стајала

као скамењена и укочено гледаше за њим. Преко лица јој се изли неописан бол, очи јој беху мутне и тако гледаху за њим, као да га хтеде задржати, као да му хтеде рећи: оста-ните, останите овде крај мене! само што језик није умео да збори.

Она нетренимице гледаше за њим — он се и не осврну.

Карловци

Бошко Петровић

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског **РАЈКО**

(Наставак)

Тотле је пан Маћко, на челу своје дружине, јездио у Кожмин. Гризле га неке зле слутње, те је послао пана од Шчекаровица у Краков, да испита, шта је онде било и шта је краљ предузео против њега. Кад све распита, требао је пан Отон да јури као без душе за војводом, да га стигне још пре повратка у Кожмин. Али и ако је пан Маћко, мучен немиром, хотимице полахко ишао, пана од Шчекаровица не дочека и то је још помножило оне зле слутње.

— Не враћа се... — мишљаше — рђав знак! Ил' се је престрашио и издао, ил' су га ухватили... А можда је — тешкаше се — сишао с пута, па блуди по странпутицама... А онде у Кракову мора да је така забуна, да на мене можда ни не мисле. Краљ је јемачно забављен тиме, како ће да спере срамоту с Јадвиге... али му не ће поћи за руком!

Те мисли прекиде наједаред појава Скорина, који је журио на сусрет војводи. Борковиц је слушао извештај, гризао усне и ћутао.

Скора се чисто преплаши од тога ћутања, које не беше добар знак. Волео би он напраситу силовитост, него ту тишину, која означаваше, да је војвода и сам признавао грозну погибао.

— Не знамо, шта да почнемо... — понављаше Скора, кад је довршио све, што му је Сенђивој заповедио да каже, — пре доласка Вјербјентина и оглашенога краљевскога изасланика ваља нешто предузети... упети последњу снагу...

— Ха! ха! — засмеја се наредаред пан Маћко — није то још последња снага... није последња!

— Напред, вуци, разбојници над разбојницима! — цикну на дружину.

И као вихор наже у Кожмин.

У замку му се ваљда још не надаху, или Сенђивој да не свраћа пажњу, не рече да се чине припреме, а можда је и стража занемарила своју обичну будност, јер у мрачној ноћи не светљаше се замак светлошћу од буктиња, кад војвода стаде пред његове чврсто затворене капије.

Отворише их одмах на вику, али на дворишту не беше стражарских редова, а на сусрет, осим неколико старијих, изиде само Сенђивој натмуренији, него обично. Маћко не рече ништа, не поздрави чак ни свога старога друга, журно крочи у дворану и рече кратко својој околини:

— Сви на поље!...

Остаде сам са Сенђивојем, седе свом тежином на клупу и наслони се на сто обема рукама.

— Говори! — заповеди.

И слушаше, не прекидајући, кад му је Сенђивој, у мало речи, понављао оно исто, што и Скора.

Неколико буктиња, притврђених уза зид, осветљаваху трепетљивим блеском лице војводино, по коме час по час прелажаше грчевита дрхтавица. Поглед, у коме часомице севаше крвав блесак, упро укочено преда се и није прекидао ни једном речју.

— Зло је — заврши Сенђивој. — Нико нас не ће да слуша, одвраћају се од нас... Знаду за немилост, а клањају се моћи краљевој. . И у замку је олабавила стега...

Пан Маћко се брецну силовито.

— Шта? — прекиде — можда Дитрих?...

Сенђивој махну руком.

— Није ни за што — одговори — чува само подземне ходнике, а ни на што друго не ће да пази.

— Добро ради! — крикну војвода — нека ми само чува тај пут — друго ћу ја одбранити!...

Крвави ђаво нестрпљиво врцну, хракну и пљуну зловољно.

— Маћко — рече — камо среће да си пазио своју власт, као те подземне јаме... Нисам те никада питао ни за што, стрпљиво сам чекао, док не дође ред на моју освету... служио сам те верно... ја сам ти помагао — ти за мене ниси учинио ништа!... Сад се примиче крајни час... еле морам ти то рећи... Као пређе она лепа Мехтилда, тако је после Јадвига глоговска одвратила твоју снагу... а та, што но ју скриваш у подземним пештерама, доћи ће ти главе! Грамзио си за безуспешном осве-

том, а изгубио си власт... изгубио намесништво! Допустио си Одсечи и Наленчима да се осиле, а шта си учинио у Кракову?... Обећао си буру, где ти је? Мени си обрекао Венијамина — он је жив и слави славље!

Сенђивој говораше испрекиданим речима, а кад заврши, дубоко одахну, уморен тако необично дугим говором, и пламенитим погледом праћаше сваки покрет војводин.

Маћко подругљиво гледаше у њега и смејаше се, не одговарајући ни речи.

— Не подсмехуј се! — крикну Сенђивој — јеси л' чуо?... већ се проноси глас, да је краљ Венијамина и Миколаја од Шамотула именовао сенаторима... место нас!

Борковиц ђипи.

— Сенаторима! — плану — биће од њих сенаторске трупине, а те смрде као и сељачке!

— А шта сам ја учинио у Кракову — додаде за час, хватајући за руку Сенђивоја, — ти, да живиш сто година са својом немоћном пакошћу у души, још не би учинио тако што... Осветио сам се!...

Сенђивој скочи као бесан и тресну песницом о сто.

— А шта ми је твоја освета! — крикну хрипљивим гласом — кукавна је то освета, што се веже женских... нитков је, ко ради њих заборавља на своју витешку реч... Богом се кунем, Маћко! ја ћу те данас први оставити, ако не учиниш, што си ми рекао... У Одсечи се купе гомиле и кују завере... Не навалимо ли данас онамо, сутра ће они доћи амо...

— Па ћемо их дочекати! — открикну Маћко, — а тебе, додаде, тебе бих одмах расколио за то, што си брбљао о мојој речи, да ми није данас нешто друго радити...

Сенђивој се силовито истрже из железне руке Маћкове.

— Чуј-дер, мрки вуче — рече кроз стиснуте зубе — примиче се крајни час... Ни тренутка не ћу дуже да чекам!... Много година изгледам своју освету и одуговлачим је ради тебе. Или ћу данас бити у Одсечи — или ћу те убити од зала...

Борковицу стаде трептати, пред очима, крвав блесак.

Стојаху подуже један према другоме, оба задухани, бесни. Изгледаше, да ће насрнути један на другога. Али пан Маћко први дође к себи; одгурну Сенђивоја од себе, устаде и приђе зиду, па извади једну буктињу.

— Немам ја данас каде с тобом говорити... — одазва се — сутра ћемо расправити!

— Куда ћеш? — цикну Сенђивој, и сам се дижући, па приђе војводи и зграби га за руку.

— Ја те не пуштам! јер знам куда и по што хоћеш да идеш!...

Војвода зарика од гнева.

— Не дотичи се мене! — крикну — јер ћу заборавити, да си ми био веран друг толико година... Слушај, бесна псино... не задржавај ме! — кунем се, да ћу се за сат вратити — Одсеч ће данас бити у рушевинама, а Венијамин твој!...

Сенђивој пусти Маћкову руку.

— Пакао те не ће од мене сачувати — шапну — ако слажеш... Иди, ал' памти, не мекшај у том загрљају... Прионула ти је за срце та гуја...

— Ћути! — прекиде Маћко.

— Не ћу да ћутим! — одговори Сенђивој — јер ме срџба распиње и жао ми је тебе, што си тако пропао због тих жена... Да се једној осветиш, навукао си буру на своју главу — а љубав те друге платићеш главом!...

Глас Сенђивојев, пригушен, дрхташе као од узрујаности. Остављаше га напраситост, која га је отоич спопала, а обузимаше га искрена туга и саучешће према човеку, коме беше веран друг од толико година. Маћка се и нехотице косну та промена. Подиже главу и погледа пажљиво узамагљене очи Сенђивојеве...

— Ти не знаш... — шапну — да знаш!

— Знам! — пресече Сенђивој — знам, да онде скриваш женску, која те привлачи... Ко је то? шта ме се тиче! Свака међу њима има паклени отров... осећам га ја и данас у грудима, у наточ толиким годинама... Пази се!

— Чега да се пазим?... — плану опет Маћко. — Немам више ништа да изгубим... Остављају ме сви... па и ти! Онда идем, — последњу раскош у животу испићу до дна — а после...

Сенђивој сав дрхташе од унутарње узрујаности. Притрча столу, зграби кондир с вином и даде га војводи.

— Чуј, Маћко! — одазва се — не ћу те ја оставити, ако и јесам тако рекао у љутини... Ако нам је гинути, скупа ћемо — али Мрки Вук још има зубе... А Крвави ђаво још није источио ону крв, за којом жедни... Зло је, али још имамо снаге, да се подигнемо!..

Борковиц пограби кондир из Сенђивојеве руке, па стаде локати, а Крвави ђаво говораше даље:

— Неутољена је жеља огањ, који пали... Угаси га, ако хоћеш, да те не ждере, као мене... толико година! Иди — али се не враћај онесвештен из тих загрљаја, него сит љубави, за којом не би више

гинуо... Ти си зар отхранио ту девојку од малена... и неговао као дете... Обгрли ју и угуши у загрљају — па ћеш бити сит!...

Војвода тресну празним кондирем о земљу... Дисаше гласно, а очи му гораху огњем, кад је слушао те речи Сенђивојеве... И наједаред прсну у смех.

— Право ти рече! — крикну. — она ми се гуја сплела око срца, па сиса крв из њега, а ја ћу је пограбити и удавити... ха! ха!... А знаш ли ти — додаде — ко је та девојка?...

Одскочи од Сенђивоја и застаде у вратима.

— Твојој си крви — викну — изрекао пресуду... За час ће се све свршити... та је девојка твоја крв, Сенђивоју — ћерка Винчева!

Рече и истрча као махнит. Крвави се ђаво натури за њим, али не могаше да га стигне. Поведе се и наслони на зид...

— Ћерка Винчева... — шапуташе — ћерка Винчева... добро је!... нега гине у срамоти крв Наленча... нека пропада!

Лагано се врати у прву собу, седе за сто, па чекаше...

Борковиц прелети трком читав низ соба и ходника, па стаде код врата у подземне јаме. Отвори прва врата и скочи у јаму с таком жестином, да пламен од буктиње, заталасан јаким попухивањем чврсто затворених врата, букну и угаси се... Осуше се искре по влажној земљи, засикнуше, а војводу окружи мрак као тесто.

У први мах хтеде да се врати, да запали буктињу, ал' се уздржа.

— Погодићу — шапну — и по мраку... Боље ми је тако, него при светлости... Ја бих к њој ишао кроз пропаст и кроз пакао...

Мисао његова, забављена у последње време другим којечим, свратила се сада са свим к Марти. Видео ју је пред собом тако јасно, да је пружао руке, као да је хтео да ју ухвати. Раскошна језа пролажаше га од пете до главе.

— Сад ми више не измаче! — мишљаше. — Савладаћу ту снагу, која ју је до селе бранила од мене... одагнаћу глупе утваре, које су ме страшиле... Не ће умаћи! обгрлићу је и бити сит!...

Пређе неколико корака, држећи се рукама за влажне зидове, па опет застаде. Наслони се леђима на зид и, дишући, гледаше у мрак напрегнутим погледом. Крв му струјаше као жар по жилама, а у мислима промицаху раскошне слике.

Виде дивну собу, живо осветљену, а у тој светлости Марту, где га мами к себи осмехом, погледом, раширеним рукама, белим својим телом и девичанским облицима... Виде, како јој се стас мехко увија, без отпора, у његову загрљају... осећаше куцање њена срца на својим грудима, слушаше њено убрзано дихање — беше господар њених осећаја и воље...

— Нема лепше од ње! — шапну — нема!

Наједаред се стресе читавим телом и шкргутну зубима. Слика се измени. Пред њим не стајаше заљубљена Марта, него охола ћерка Винчева, грозна погледа, хладна као лед, узвишена као краљица...

— Оца си ми убио... — говорила је — а мене хоћеш да осрамотиш... проклет био!

Борковиц ђипи и стаде трчати узагрепце.

Ударао се о зидове, ал' је трчао без престанка.

— Не куни!... — шапуташе — не проклињи! За час ћеш бити моја, а ја ћу исисати клетву из твојих уста... напунити их миљем, отворити опојењем, затворити пољупцем!

Удари се јако о испољени зид, па дође к себи. Застаде на часак и сад му падоше на памет речи Сенђивојеве.

— Право он рече! — викну гласно — све су оне једнаке... није вредно трошити мисли за њих... није вредно! Узети као своје... за играчку и — одбацити! ха... ха... ха!

Смејаше се и слушаше одјек, што но га изазиваше тај смех у тишини. И учини му се, да је пробудио сав, мртвим сном успавани, свет тих подземних јама; учини му се, да види, како се у даљини мичу беле, провидне прилике, као утваре... да чује неко шуштање и жагор... Руком се дотаче зидова... беху хладни и влажни. Стресе се од ужаса.

— Крв... крв... — шапну.

Отираше руке о кафтан, а после се ухвати за главу.

— Пиће ме је омамило — мишљаше, — натерује ми глупа привиђења у главу... ха-ха-ха!

Засмеја се још гласније, да се одјек преламаше у чудном праску, као кад се руши камење и рушевине.

Борковиц скочи од зида и исправи се укочено.

— Да ме нешто тако заспу у тој јами за увек...

Мисао му та пређе, као муња, кроз душу, чело проби крупан зној.

Ђипи, па хтеде да трчи даље, али му испољени зид закрчиваше пут. Најзад нађе излаз, али се одмах спотаче на земљи о гвожђарију и ланце, који гласно звекнуше.

Обузе га незнана страва. Трзајући се, све се више заплеташе у те ланце, који, иза сваког покрета, звечаху као окови... Срце му престаде куцати од тешка страха, коса се јежила на глави —

успев се из петиних жила, отрже се и искобеља... Трчаше даље, као ван себе, без икаке мисли, осим те једине, да се опрости тих јама и мрака...

Стаде најзад на вратима, која чуваше Дитрих. Удари ногом у њих.

— Дитрише! — крикну испреламаним гласом — Дитрише!

Одјек понови вику, али стари див је јемачно није чуо — нико се не маче.

— Мрки Вук! — цикну Борковиц, али и тај моћни знак остаде без одговора.

Ногама и рукама, свом снагом мишица удари пан Маћко у тешка врата, која се мало отшкринуше. Не беху зар забрављена, а Дитрих не бијаше, као обично, на стражи.

Још једном потисну рукама, а врата се са шкрипом отворише широм. Борковиц задухан, онемео од отоичњег страха, испаде на ходник и обазре се унаоколо, не умејући себи да растумачи, за што нема верног стражара.

— Дитрише! Дитрише! — викаше.

Не беше одговора... И на ходнику владаше мрак, само у даљини, кроз велике рупе на зидовима, падаху на под пруге месечеве светлости. Мрачне тишине не прекидаше ништа... утону у њу глуха клетва, што но се изви из војводиних уста, и умуче без одјека.

— Би л' то била издаја?... — шапутаху бледе усне Борковичеве.

Без душе полети даље Мартиним собама. Гурну шаком врата, која се отворише широм, и уђе,

У првој соби догореваше ватра на комину... Угарци се распадаху у пепео, из кога севаху искре и врцаху горе с црним димом. И ту тишина... Осим шума ватре, која полако тињаше, не чу ништа... Ништа... само куцање свога срца, које лупаше као млат...

— Спава — помисли — спава... Добро... пробудиће се као моја.

Скочи као дивља звер. Дотрча до других врата и трже тако јако завесу, која их покриваше, да ју је откинуо од зида.

Стаде на праг спаваће собе... Беше ту готово потпун мрак, само зраци месечеви продираху, као узане пруге, кроз слабо заслоњене прозоре.

У том мраку одудараше само постеља у дну белоћом својих покривала и платна.

Зажагрен поглед Маћков као да назираше на њој женску прилику... Часом му изгледаше, да чује дихање спаваћиве девојке, да види њене облике, како се тихо мичу.

— Марто!... — шапну — Марто!...

Примицаше се, пружајући напред руке, док наједаред не скочи и сруши се на постељу...

Бесан крик оте му се из груди... рукама млаташе на све стране; с постеље се сваља на земљу, пузаше по свима кутовима; диже се, па удараше главом о зид.

— Марто! — кричаше, а тај крик прелажаше у нељудско вијање...

Марте не беше!... Нестало је без трага с Агатом и Дитрихом.

За часак после, узаврело је у читавом замку, као у паклу. Читава војска Маћкова, сазвана, врстала се на дворишту. А пан Маћко стао пред Сенђивоја и гледао га закрвављеним очима.

— Видећеш сада... — шапуташе — видећеш!... Никоме милости... никоме опроштења... Даћу ти Венијамина... разорити Одсеч, уништити читаву Великопољску!... а после ћу исгочити твоју крв, Крвави ђаволе, што ниси добро пазио!

Сенђивој се опремио, па испод шлема бацаше на Маћка мрке погледе.

— Добро — рече — убићеш ме... само ми најпре дај Венијамина!...

* * *

Још оне ноћи, кад је пан Борковиц, извршив своју освету, измицао Жегању, јавише краљу Казимиру, погруженом у очајање над онесвештеном Јадвигом, да Жид Кампсор моли, да сме изићи пред лице краљево, јер хоће нешто важно да исповеди.

Казимир испрва одби, али видећи, да је потера за зачетницима немира остала безуспешна, заповеди да дозову Жида у његову собу.

Кампсор допуза на коленима до ногу краљевих.

— Светли краљу! — јечаше. — Знам злочинца, који се дрзнуо на твоје величанство, и ето дођох, да га издам у твоје руке...

— Ко је? — запита напрасито Казимир.

— Буди милостив!... — шапуташе даље Жид, грлећи ноге краљеве уздрхталим рукама. — Не њему милостив, јер то је злочинац, него твоме верноме жидовскоме народу покажи стару милост... Окриљени пређе твојим доброчинствима, ето смо сада опет изложени као плен!...

— Ко је?... Говори! — крикну гневно краљ. — Ко је тај, што се усудио?... Жид или хришћанин?...

Кампсор устукну натраг.

— Жид? — понови. — Така безакоња не зна ни један од нас... ми смо теби, краљу, верни и надамо се, да ћеш нас заклонити и сада... кад...

— Говори дакле... — заповеди грозно краљ — јер иначе!...

Кампсор устаде с колена, али је ником поникнуо и, сагнут готово до земље, говораше испрекиданим речима:

— Зачетник је... хришћанин... видео сам га својим очима... војвода Борковиц...

— Лажеш! — прекиде краљ.

— Душе ми... не лажем! — зајемчи Кампсор уздрхталим, од страха, гласом. — Слушао сам, како се договарао... скупио голаће и научио их, шта да вичу, а сам се, с паном од Бабина, ушуњао у замак...

— Ко?... Борковиц?! — викну краљ. — Нико га не виде!

— Провео га је — говораше даље Кампсор — цитраш Улрик... само то не беше Улрик, јер он и сада лежи пијан у мојој гостионици, него пан од Бабина, преобучен у Улриково одело.

Краљ је слушао и није веровао својим ушима. Одмах дозва слуге и рече:

— Жида под стражу... у његову гостионицу одмах да се пошље па да се види, је ли онде Улрик.

Окрете се Кампсору:

— Ако лажеш, платићеш главом!

— А ако говорим истину?... — шапну Жид, сагињући се ногама краљевим.

— Наградићу! — одговори Казимир и узрујан тим ненадним открићем, похита Јадвизи.

— Но Јадвига ни тај дан ни после не беше кадра, да ишта објасни. Сећала се, да је у оном часу, кад се почеше дерати под прозором, неко стран пришао к њој, ухватио ју оберучке, срамотио речима и погледом, али не могаше поуздано рећи, беше ли то Борковиц.

О том се ипак не могаше двоумити. Речи се Кампсорове обистинише. Жид доби награду и обећа им се заштита. а како се могаше мислити, да ће се дрски пан Маћко појавити који дан у Кракову, наместише заседу у крчми Кампсоревој. Умаче јој пан Маћко, јер се више не појави у престоници, али за то ухватише пана Отона од Шчекаревица после његова повратка из Жегања. Не хтеде он ипак издати војводе и, бачен у тамницу, упорно ћуташе; али беше и других доказа, да је Борковиц крив.

Краљ плану неумољивим гневом.

— Сада ја њега разумем — говораше. — Хтео је да се освети, што му је одузето намесништво, и за то, што Јадвига не хтеде да пође за њега, и осветио се крваво... А уједно је смерао, да читав народ побуни против мене, не би ли се докопао власти у Великопољској... Не само као човек, него ни као краљ не могу му опростити...

— Тако је... — потврди озбиљно пан Јашко од Мељштина. — Опростити се не може... Великопољска полако пристаје уз целокупност... једини Борковиц је још непријатељ изједначењу... ваља га оборити, а онда не ће нико више дићи гласа против јединства.

— Онда ваља делати, и то журно — рече краљ.

И одмах заповеди Вјербјенти, да брже боље иде у Познањ, да преузме управу. А лично отпреми младога Јароша Наленча од Чарнкова, омиљена дворанина свога, да испита неправде, што но их је починио Маћко. Заповеди му да поведе са собом јаку пратњу..

— Борковиц — говораше — има онде читаву војску немачких разбојника, могао би те лако сатрти, а поразу се не можеш излагати... Узми дакле таку силу, да му будеш дорастао. Потера је већ отишла за њим; с њом се здружи, па ради мудро. Ухватити га треба по што по то и довести к мени... Сам ћу да судим...

Кад је то краљ говорио, лице му доби грозан израз... могаше се познати, е је у њега неумитна воља, да љуто казни продрзљивца. Али при крају тога говора окрете се Јарошу и, добростиво га мотрећи, метну му руку на раме.

— Твој је род — додаде — јемачно највише претрпио од тога Маћка, а веран ми је. За то дајем оцу твоме Венијамину кастеланију гњежњанску, а Миколају од Шамотула војводство каљишко... То им објави од мене скупа с поздравом и милошћу мојом краљевском...

Јарош припаде коленима краљевим, захваљујући.

— Не захваљуј! — рече краљ, дижући га. — Ја ћу теби бити захвалан, ако се добро понесеш... А мислим још, да би добро било, кад би имао уза се смотрена и превејана човека, који би увек могао доскочити Маћкову лукавству... За то поведи са собом Кохана...

Учињено је по краљевој заповести. Јарош, не оклевајући, крену се скупа с Кохановм и великом оружаном пратњом. Кохан, до душе, није најрадосније ишао, али вољи се краљевој не могаше опрети. Осећаше се он, у осталом, још једнако у немилости, и ако се ствар Баричкина одавна заборавила. Од оно доба ипак не могаше да се дочепа изгубљена места краљу уз колено. А од кад се Јадвига настанила у двору, услуге његове постадоше излишне, а положај јадан... Нова госпођа не љубљаше тога дворанина, о коме се говорило, да је ишао на руку краљу у љубакању. Отишао је онда, а тешио се мишљу, да ће можда извршењем тешкога посланства задобити некадању милост.

У Одсечи се не надаху таких гостију, за то их

дочекаше с тим већом радошћу. Указана краљевска милост, а особито оружана помоћ и глас, да је краљ одлучно наумио да сатре војводу Маћка, изазва у гомили Наленча уздање и весеље.

— Бог ми се смиловао — викаше пан Венијамин — што ми је пред смрт допустио да видим срамоту тога окрутнога злочинца!

А та помоћ краљевска стиже баш у добри час, јер Наленчи, видећи све јача усиљавања Маћкових другова, у последње дане, да окрену духове против краља, спремаху се с новим тужбама у Краков, којима, као прилог, хтедоше придодати оне завере, што но их коваху Сенђивој и Скора, а уз то нов и важан факат. Дочепали се сада давно тражена доказа, да у замку кожмињском живи и да је засужњена ћерка Винча од Шамотула...

Оне ноћи, кад је оно пан Маћко пировао у замку са својим друговима и кад је Јанко Заремба поклонио слободу староме Угрину и његовој ћерци, изгледаху жељно у Одсечи испуњење краљевих обећања. Не беше тамо још дошао глас, да је Маћку одузето намесништво, а знађаху да се вратио, и надаху се нових насиља.

Беше то врло бурна ноћ. Вихар је с праском ломио грање по дрвећу и јечао тако боно, као да је скупио све очајање из света и хтео да га изрази у једном јеку. Час по час се обарао пљусак, падао као из кабла и престајао, а исплакане облаке мотао је ветар по небу, као дим.

Стари Угрин и ћерка му, пропуштени на капију, не знађаху куда да окрену у таку ноћ... Сакрише се под зид, у грмље, па наумише чекати, док се не развиди.

Сеђаху тако дуго; на небу већ пуцала зора, кад се капије опет отворише и изидоше момци, носећи неки терет. Из далека се не могаше опазити, шта носе.

— Штета — говораше један — беше млад и леп, а добар; још је врућ... можда тиња живот у њему?

— Хо-хо! — одговори други. — У војводе је добра рука... не промаша. Кад замахне, ни земља не дочека жива.

Одоше и бацише лешину у грмље, после се вратише у замак.

Настаде тишина. Угрин и ћерка, шћућурени под зидом, дрхтаху од страха, да их не би нашли и на ново ухватили. Киша престаде, а дан се забели. Изидоше тада из свога заклона и трком скочише у шуму.

Наједаред застадоше. У сред тишине зачуше јек. Готово баш уз пут, у грмљу, лежаше витез Јанко, сав у крви, блед као мртвац, непомичан.

Девојка с вриском полети к њему, приклекну и загрли га.

— Избавитељу мој! — говораше шапатом. — Ко ти одузе живот и за што, сиви соколе?...

Стари хтеде да откине ћерку од трупа, али узалуд.

— Не ћу га оставити — викаше она — не ћу га оставити!... Он је жив!

И примаче уста његовим устима, као да га хтеде оживети својим дахом; подиже му главу, наслони на своју руку, па се загледа у њега, тражећи трагова животу на обамрлу лицу... Часом као да му лице оживљаваше... мицаху се уста, дајући од себе тих јек, отвараху се очи, али се одмах опет заклапаху и рањеник падаше на ново у несвест.

Тај дан пред вече доведоше у Одсеч дворани пана Венијамина, Угрина и ћерку му, скупа с новом жртвом злости Маћкове, рањеним витезом Јанком. Изаслани на ухођење под кожмињски замак, затекоше их у шуми збуњене, па их поведоше са собом.

Јанко је дуго боловао. Рана беше тешка, али је младост однела мегдан, и кад ће пан Маћко да се врати са свога осветнога похода у Краков и Жегањ, Заремба беше већ на ногама, спреман да стане на мегдан своме убици.

А донесе он Наленчима важан глас, да има дивна девојка, по имену Марта, коју пан Маћко чува од људских очију. Пан Венијамин и пан Миколај од Шамотула сетише се давних гласова и свога некадашњега узалудног тражења, па не могаху ни најмање сумњати, да је та Марта ћерка Винча од Шамотула. Сазваше тада сву силу Наленча, па им то објавише, напомињући, да су дужни бранити своју крв, сироче Винчево. Сви се једномишљеници заклеше, да је морају отети. Заклеше се на мач и крст, а с њима се скупа закле витез Јанко. Од то доба започеше у Одсечи оне жестоке припреме, које бацаху Сенђивоја у онолику бригу. На полак порушен замак почеше опет свом снагом утврђивати и поправљати, а сви се Наленчи стицаху у њега под оружјем, чекајући згодну прилику.

— Макар нам свима ваљало изгинути — викаху — изгинућемо, а ћерке Винчеве, крви наше, не дамо срамотити!

А најнестрпљивији међу њима беше Заремба, јер, ако и беше још врло слаб, не могаше угрејати места и често се опремаше на ухођење под сами кожмињски замак. Један пут се вратио с такога похода, ноћу, врло радостан.

— Бог нам даје ненадну помоћ! — повиче пану Венијамину и показа на Дитриха, који га је допратио.

Див се дубоко поклони пану од Чарнкова.

— Жедан сам освете! — рече одмах. — Борковиц и Сенђивој убише ми сина... Ја ћу вам ту девојку предати... извешћу је из замка и предати. То ће Борковица уjести за срце, а за Сенђивоја ће бити смртна пресуда... Доћи ћу к вама у службу, само да им видим крај обојици!...

Од тада се Дитрих често искрадао из кожмињског замка и састајао се с Зарембом, кујући план за бегство.

Једне ноћи даде уговорени знак... Врата се од Мартине собе тихо отворише и на њих изиде напред ћерка Винчева, бледа, али поуздана у се, подигнуте главе, с пламенитим заносом у оку.

— Хајд'мо? — шапну Агати, која се скриваше од страха, као сенка.

Изидоше. Ноћ беше мрзла и осветљена месечином. Шуњаху се тихо до зида, тапајући по снегу, да не шкрипи под ногама. Дитрих је све удесио. На капијама беху подговорени стражари, који их отворише, па одоше и сами, придружујући се бегунцима, За тињи час окружи ту гомилу бегунаца шумска пустиња. Марта иђаше, или боље трчаше напред, срчући пуним грудима тај ваздух, не скучен у зидовима, за којим је гинула толико година. Подигла горе главу и усхићеним оком утањала у небеске просторије, душа јој се растапала у раскошну осећању слободе, заборављајући на злокобне слутње.

Наједаред испаде пред њих оружана чета. Напред јахаше млад витез — коњ му се нестрпљиво отимаше, а и око витежево наврло напред, немирно, пламенито, узвишеној слици мартиној.

— Марто! — викну Јанко.

А она се окрену к њему, погледа и цикну од радости, пружајући руке...

За часак одмицаше коњ витежев, као стрела, познатим шумским путем, а Марта, притиснута на Јанкове груди, затворила очи у раскошном опојењу и осећала да ју носи нека сила у далеке просторије...

„Дошао витез-краљевић и ослободио ме из очарања!..“ то јој беше прва мисао, кад угледа пред собом витеза Јанка. После није ништа ни мислила; без икакве воље за отпор подала се да је загрли, у уверењу, да је била његова својина, коју он дође да однесе. Душа јој се сва топила од милина, тело дрхташе у наручју Јанкову, уста се развлачаху у осмеху и призиваху његов пољубац...

Он ју руком притисну на груди, љубљаше јој чело, косу и полузатворене очи, а остругама параше коња и јураше према Одсечи...

У тај исти час Борковиц, не нашав Марте у соби, даваше очајан знак.

— Вуци! — викаше. — За мном... у смрт!...

(Наставиће се)

ПОУКА

СЛЕПИ МИШ

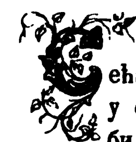

ећам се, као данас да је било. Био сам ђак у основној школи сомборској. Давно је то било, али опет ми је у памети, као да ми је сад пред очима! Радо сам ишао у шуму, волео сам природу, шумско зеленило, пољски цветак и слободну птицу.

Један пут у четвртак одем са неколико другова мојих у шуму „Шикару“ са књигом под пазухом, у намери да тамо у хладовини учимо своје задаће. Тамо се некако догоди те мало застанем од друштва. Друштво ми се већ по доста одмакло клицајући од радости, а ја остао под великим храстом, који је своје густо грање до земље спустио. Под њиме је густа хладовина, милина божја да човек отпочине. Кад у један мах опазим под дебелом граном птичију торину. Помислим у себи: овде мора на овом храсту да ноћивају какве велике птице, па у том подигнем очи у грање остарела храста. У исти мах, сва ми крв стаде у жилама, као да сам се окаменио, ноге ми се одузеше, изневерише ме, те ни маћи с места. У место птица на грани видех читаву гомилу слепих мишева, који висаху главом доле, умотани у своја криоца, а главу уздигли и дремљиво погледају из оне дебеле хладовине, као да сам већ у њиховој власти. На срећу моју, другови се моји окренуше и вратише се да виде за што гледим на храст укоченим очима а блед као да ни капи крви у себи немам. Кад дотрчаше до мене и на храст погледаше, а они са мном заједно стругнуше. Кад се добро одмакосмо од онога места, онда тек један другом приповедимо шта смо кад год чули о слепоме мишу.

Нема тако жалосне заблуде у човечјем духу, као што је сујеверје и предрасуда. Човек се нигде тако не покаже плитка ума као ту.

Оно је истина, да наш народ све мање верује у вампире, вештице, виле и све, што је против природе и Бога истинога, али тим још нисмо уверени, да је са тим и сујеверја и предрасуда нестало. Пођимо по народу, па ћемо наићи не само код простоте, него и код многе надри-интелигенције сујеверства и предрасуда у толикој мери, као и пре стотину година. И баш за то, што је надри-интелигенција така, код нижег је сталежа предрасуда тако ухватила корена, да ће још много времена проћи, да се искорени. По Немачкој полиција врло бадрим оком пази на догађаје и несреће, које се из сујеверице и предрасуде догађају, па суду пријављује, а суд доноси строге пресуде и казне; али код нас ни тога нема, него ту махну деца вечито наслеђују од својих родитеља, на своју несрећу и на несрећу целога човечанства.

Још траје врачање и чини у нашем народу. Још траје бајање у нашем народу и због свега тога по највише од човечје руке страда хиљадама хиљада човеку корисних животињица; но особито слепи миш.

О њему хоћу овде да говорим.

Несретан је ово род на земљи. Од најстаријих времена је презрен и гоњен баш од онога, коме добра чини. Ако игде, али овде баш иоле разборит човек мора увидети таку гадну неправду, да је вредна сваке погрде, сваке казне и овога и онога света. Нема часа, да ове животиње не учине што у корист човекову, а он им ужасним мукама па и самом смрћу враћа. За десетак ноћних часова утамане милијардама животињица, које су непријатељи не само човеку, него и његовој храни, од које он живи. И за цело то неоцењено доброчинство, најпосле, пре или после, умиру мученичком смрћу, од руке онога, коме су целог свога века живот чувале! Има ли веће неправде на свету?

Човеку и осталим животињама за рад одређен је дан, али неким корисним животињама одредила је природа ноћ за рад, а дан за отпочивање. И баш то је ваљда најглавнији узрок, те на овим животињицама тако страшно проклетство лежи. Мало је то, врло мало, што сиромашка слепог миша бедимо да у димњаку једе сланину; па онда: коме се он у косу заплете, да ће у онога коса сва опасти. Има ту врло много ужаснијих потварања, која га беде, да је у свези са ђаволом, нечастивим, са вештицама и вилама, и у опште са човечјом несрећом. Где је год врацбина у важности, ту слепи миш не сме фалити; где год се гоне нечисти дуси, ту опет слепи миш има главну улогу; где год лечи баба врачара, ту кости слепог миша врло много вреде, јер без њих се не ће врацбина примити.

Кукавно створење! Зар није доста, што га је Бог створио за ноћну животињицу, те је само са тог јединог узрока презрена, него је још поред тога и тајанствена изгледа, јер лети, а птица није! Стотинама предрасуда у разних народа, па тако исто и у нашем народу леже на овој животињици, па ни једна не слути на добро, него све зло и страхота и с тога му се дан ноћ о животу ради! И ласта је врло корисна дневна птица, али ретко ће ко год наићи ма и на најгору дочурлију, да је киње или само јој квара чине. Још од малена децу плаше смрћу матере онога, који ласту или њено гнездо дира. Ово вреди у нашем народу и за жабу, гуштера, за роду и т. д. И ово је предрасуда, али, ма из незнања, на добро смера. Али за слепог миша нигде нема добра значаја; где год он има посла, онде се већ напред зна, да се о злу ради.

Но као да је сама природа ову животињицу великим начинила јунаком разних предрасуда и сујеверја. Његово тело, које га више разликује од свију осталих животиња, основ је свима предрасудама људским. Прост народ и не зна управо куда и у који род спада: птица није, а лети! Од свију осталих животиња врло се разликује, па онда је ноћник; крије се на онака места, камо човечје око теже допире; све то чини, те људи о њему мисле, да је његова моћ тајанствена и неприродна! да с ђаволом има пријатељског одношаја. Његова кожаста крила, која су са свим друкчија него у птицâ и осталих животиња, којима тако брзо лети без икаквог шума, па она лакоћа у летењу, све то убеђује прост народ, да има посла са нечастивим. Прост народ верује да се душа праведнику претвара у голуба, а душа грешника у слепога миша.

Сујеверица и предрасуда урођена је са родом слепих мишева као неко проклетство. Наш народ нема милости спрам ове корисне животињице, него је гони да не може горе бити. А баш му слепи миш доноси користи.

Ево да видимо.

М. Д. Дејановић

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГИ ДЕ МОПАСАН

(Свршетак)

приповеци „Boule de suif“, која му је славу засновала, приказује Мопасан у особитој карикатури човечју — халапљивост. „Boule de suif“ („Комад лоја“) ругају се некој сумњивој особи, која бежи године 1870 из Руана, јер долазе „Пруси“. Пење се на дилижанс, у који су већ поседали други бегунци, свет из најотменијих кругова, женски и мушки. Како је сви познају, то је се клоне, нико је не гледи, нико ни речи да проговори с њом. Уз пут наиђе мећава. Дилижанс не може да се крене неколико сати. За то време огладне путници. На прузи се не може ништа добити за јело. Само је Boule de suif понела са собом котарицу јела и пића. Сад се у осталих развије љута борба међу апетитом и етичним сумњама, но мало по мало надвлада апетит, најпре један, па онда други, па онда и остали приближе се њој, упознају се с њом а она их доброћудно пусти да с њоме једу и пију.... На послетку престане мећава, дилижанс се увезе у неку варошицу, но у ту су варошицу Немци већ ушли били. Пруски лајтнант само тако хоће бегунцима да даде дозволу за даљи пут, ако Boule de suif пристане на то, да буде веома љубазна према њему. Она ни да чује. Како би била љубазна према непријатељу свога народа?! Сапутници је сад стану облетати и дотле су јој се улагивали, док најпосле није попустила те Пруса сматрала као Француза.... Сутра дан у јутру пође дилижанс даље. Њу сад опет нико не познаје. Умудрени искуством сви су накуповали јела и пића, само не Boule de suif, која се ослања на захвалност осталих путникâ. Но љуто се преварила, ни залогаја јој нису дали, јер са особом тако лабава морала нико није хтео да има посла.

Таквих драстичних проба нашло би се много, не би тешко било наћи и симптома томе, да је Мопасан, ма да и није од вајкада био умоболан, радо узимао проблеме махнитости и лудила. У причи „La chevelure“ упознајемо човека, који купује леп стари намештај и у њему налази свежљај плаве женске косе, у њу се заљуби, по тој коси целу женску у духу себи створи те услед страсти према том створу своје фантазије доспе у лудницу. „Осећах крај ње натчовечну сласт, голему, неразложљиву милину, што имам нешто, чега се не могу дотаћи, нешто, што не могу да видим, мртав створ“. Тако пише безумник у свом дневнику. Признања и дневници, то су, у чему Мопасан по правилу пушта своје умоболне да говоре.... У причи „Qui sait“ јунак од своје воље иде у лудницу, јер сумња у свој разум. А има и разлога за то. Једног дана види, како цео намештај, као да је добио ноге, из његове куће излази. Те ствари нађе код грошићара неког, јави га полицији, али ова не нађе онде ништа Намештај се дотле вратио кући.... Но нај јаче се муке, што их препати луд човек, описују у причи „Le Horla“. Чудно име „Horla“ придева писац дневника, који добијамо да читамо, страшној некој аветињи. Хорла се не одмиче од њега. Ноћу му испија воду и млеко, које је приповедач пробе ради метнуо на сточић крај постеље. (Наравно је болесник сам пио.) Преврће књигу, коју други чита. Хорла му не да да побегне, држи га, подјармљује га, продире у њ. „Хоћу да се прођем. Не могу. Он не ће, те тако дрхћући, утучен остајем седећи у наслоњачи, за коју ме он привезао. Хоћу само да устанем, да се уверим, да ли још владам самим собом, па не могу. Прикован сам за наслоњачу а сва је тако закована за под, да ме никоја сила на свету не би кадра била одићи“. Најпосле мученик не зна шта ће, него затвори Хорлу у кућу и кућу запали, не би ли Хорла изгорео. Појединости те акције описује болесник исто тако прецизно као и очигледно:

„Да не би ништа наслутио, скинуо сам чизме па обуо папуче, за тим сам затворио гвоздене капке на прозору па сам лагано отишао до врата и затворио их, двапут заврнувши кључ. Вратим се онда прозору па га забравим локотом а кључић стрпам у џеп. Наједаред осетим како се он устумарао око мене, како се поплашио, како ме моли, да му отворим. Мал те нисам попустио; но нисам попустио, него, наслонивши се на врата, отворим их управо толико, да сам се, у натраг корачајући, могао провући а како сам веома велик, додирнула ми је глава горњи довратак. Био сам сигуран, да не може на поље, па сам га закључао, са свим сама, са свим сама! Да големе радости! Сад је био у мојим рукама. Отрчао сам за тим доле. У мојој дворани, која је под мојом собом, узмем обе лампе, сав зејтин из њих проспем по ћилиму, по мојем намештају, запалим га, велика врата дваред за-

кључам па одлетим и сакријем се у башти за ловоров жбун. Ала је то дуго трајало! Све је било црно, немо, непокретљиво! Ни врачка, ни једне звезде! Сами брегови и облаци, којих нисам видео, но који су ми тако притискивали душу! Гледао сам у своју кућу и чекао. Ој, ала је то дуго трајало! Већ сам мислио, да се ватра сама угасила или ју је он угасио, кад један од доњих прозора пуче те се црвен и жут, дуг, мек, умиљат пламен стаде дизати дуж белога зида па га оближе све до под кров. Одсјај обузме дрва, грање, лишће, али све и задрхта као од страха. Птице се пробудише, пас неки поче завијати, учини ми се да свиће. И друга два прозора попуцаше те видех, да цео доњи део мога стана не беше ништа друго до страшно згариште. Али вика нека, страшна, јасна женска вика стаде проламати ваздух и два се прозора на крову отворише. Заборавио сам био на своју чељад, сад сам им видео поплашена лица и дигнуте руке, те, ван себе од грозе и ужаса, полетим у село, ричући: „У помоћ! У помоћ! Ватра! Ватра!“ Сретнем људе, који су већ долазили, те се вратим с њима да видим. Кућа је сад била страшна а дивна гломача, монструзна гломача, која је осветљавала целу земљу, гломача, на којој су горели људи и на којој је горео и он, он, он, мој заробљеник, ново то биће, нови тај мајстор, Хорла“.

Мопасан се лудилом играо. Казна му је била, да је сам пао на жртву тој демонској власти. Можда није више био душевно са свим здрав, кад се тако интензивно удубио у душевни живот махнита човека, тобоже уживајући у том а овамо само себе мучећи. Можда је мислио, да није он, него Хорла онај славни књижевник, кога је свет славио као Гија де Мопасана. Беспослена питања, на која нема одговора, осим ако је Мопасан водио дневник, у којем би било разјашњења унутрашњим му доживљајима.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

† У суботу 11 овога месеца била је прва седница овога течаја књижевне заједнице у Београду. Седницу је отворио председник Милићевић лепом сличицом *„Бог да прости попа Милосава“*, а за тим је читао проф. Андра Гавриловић последњи део своје овеће историске приповетке *„Прве жртве“*, која ће, како чујемо, бити и једна од књига другога кола Књижевне Задруге. После овога повела се реч о уметности и у опће о потреби потпомагања вајарства и сликарства у нас. У дебати су учествовали др. Милан Јовановић, проф. Љ. Недић, Х. Давичо, Војислав Илић и други. На крају се решило, да ове зиме свакако настане књижевна заједница, да приреди изложбу слика и кипова наших уметника: Убавкића, Ст. Тодоровића и других.

— У Лозану је овог месеца одржан међународни конгрес да се осуди неморална књижевност и да јој се на пут стане. Било је силних изасланика. Конгрес је у првом реду говорио о опасностима, кад се подробно саопштавају криминални случајеви и кад се шире непристојни прикази у слици. Један је изасланик предлагао да се обрате државним владама, да законом спрече неморалну књижевност. Не би било с горег, да је ко год упозорио тај конгрес и на фамозна издања неких те неких издавача у Београду.

— Уредништво листа „Agramer Zeitung“ расписује награду од педесет дуката у злату за новелету, која би се први пут штампала у прилогу уз овогодишњи божићни број Градиво тој новелети ваља узети из хрватског друштвеног или народног живота а новелета не сме бити дужа од три стотине штампаних редака. Може бити написана и хрватски и немачки. Ако се напише хрватски, превешће се на немачки а оригинал не сме изаћи на јавност пре превода. Рад ваља послати до 1 децембра п. р. уредништву горњега листа и то не казавши имена писцу, но затворивши име у куверту, на којој треба да буде исти знак, који и на самом делу.

☐ Nouvelle Revue за 1890 годину донела је у свесци од августа, на стр. 802 чланак Paule Melon-а, „Le commerce français dans la presqu île des Balkans“, у коме указује француском индустријалцу, трговцу, богатство балканских народа. Пребацује француским државницима, што су мало пажње обраћали на величину балканских тргова, где би се француска роба могла такмичити у велико са немачком и аустриском.

☐ Louis Richard штампао је у истој Revue за 1891 год. а у свесци за март на стр. 113 resimé свога путовања по Аустро-Угарској и балканском полуострву, под натписом: „Vers Constantinople“. У првом делу говори о *Хрватској*, а тај је део посветио владици Штросмајеру. Овај је чланак пун интереса за нас, јер његово причање о Хрватској тесно је везано са осталим покрајинама, у којима живе Срби, нарочито са Босном и Херцеговином.

☐ Paule Melon, путујући по балканским земљама, пробавио је дуже време у приморју и Далмацији, па је са тога пута написао успомене и штампао их опет у истој Revue, за 1891 год. а у свесци за август, под натписом „En Dalmatie“, о којима би требао да проговори ко од наше браће Далматинаца.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 39. — ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 26. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

СЛУЧАЈНИ САСТАНАК

Молило ме срце да вама приступим,
Сетив се на прошлост у болу потајном,
Да бар за тренутак муке му искупим
На састанку с вама, састанку случајном.
Дан растанка грозни нас давно не дели:
На неравном путу живота и страсти
Ми смо скоро брачни венац скупа сплели,
Пијући под њиме из пехара сласти.
Али у том часу љубавних радости
Гром судбине пуче, пун многе страхоте,
Раскиде нам цветне везе без милости
А из сретних руку слатки пехар оте...
Сад, кад сахне пламен на мојим уснама
А у срцу пухор сагорених нада,
У неверном свету ја сам опет с вама:
Случајна награда за низ дугих јада —
О, да знадем само да л' вас прошлост мучи!
Кад ваш дубок поглед нит ми радост нуди,
Нит збуњено срце потајно ме учи
Какав да вам поздрав извијем из груди.
Не знам да л' да кажем: злобе више нема,
Вратимо се, нêво, са дугога пута
Тамо, где нам усуд скромну радост спрема
На мајини тихој самотнога кута!
Ал ваш покрет тихи, ваша душа мила
Као да ми шапће: заборави тугу.
Заједничко гробље давно је прелила
На растанку суза — тражи прошлост другу,
Ја љубави немам, све је, све је тамо —
О, ја једно знадем: да бих пред вас клеко
И плакао горко, кад се сетим само
Да смо тако близу па ипак далеко...

Суботица 1893.

Ленскій

ИДИ

Иди сада куд си пошла,
Где ти благом венац свише —
Где се једном реч погази
Ту повратка нема више.

Бесмислено бацила си,
Покидала венац с чела;
Па да, јер га само љубав
Од љубавних ружа сплела!

Лакомо си машила се
Оног венца светле боје,
Но не желим да он буде
Самрт-венац среће твоје.

Карловци

Бошко Петровић

УМРЛОМУ ЧЕДУ

Малено си. злато моје,
Многе муке претрпело,
Ти си од њих, као цветак
Од студени, брзо свело!

Тебе Господ к себи узе,
Да уживаш рајску срећу...
На гробак ти мирисаве
Родитељи венце мећу.

Отац, мајка тебе жале,
Али ти си тамо горе,
Анђелчићи, чедо, иду
У небеске, рајске дворе.

За тобом је веља туга
Родитеље снашла твоје...
Творцу, да им бол ублажи,
Ти се моли за њих двоје!

Ружица И. Поповића

ИСПУЊЕНА СЛУТЊА

У руци ми твоја рука,
На уснама уста твоја,
Груди дрхте, уста нема
Са чудесног овог споја.

И када смо даље ишли
Загрљени тако сами,
Држала си руку моју,
Страстан пољуб нудила ми.

Са шапатом зборила си —
То нам беше прва тајна,
Ја сам ћуто и слушо те —
Реч то беше обећајна.

Мрак ми обви у мах чело,
Ти ми рече нежно: шта је —
Ја у срећу не веровах,
Да за мене дуго траје.

Стрепио сам у радости
Од велике среће оте —
Слутња ми се испунила:
Ево ми те други оте!

Карловци **Бошко Петровић**

ЈЕДНА ЗАДЕВИЦА

ИЗ МОЈЕ НЕШТАМПАНЕ СПОМЕНИЦЕ

Наша аустриска војска, под именом »српско-банатска« а под заповедништвом фелдмаршалајтнанта грофа Коронинија, ушла је године 1854 у Румунију и Молдавију или Карабоганију.

Ја стојах у ђенералштабној служби у главном квартиру и добијем после нашег Божића те године налог, да тражим за грађење железнице преки и најпречи пут од Брашова у Ердељу преко Галца к Црном мору у самој природи.

У ту сврху одвезем се из Букурешћа поштом у Фокшан. Одавде ћу на коњу да тражим узбрдице долину, која води преко била и венца ердељских Карпата право у Брашово. Истина, беше то најнезгодније доба за тражење згодне стазе за железничку пругу преко високих планина, кад су ове два до три метра дебелим снегом покривене. Заповеђено је, па се мора извршити.

У Фокшану нађем један батаљон варадинске граничарске регименте и у њему своје другове из рата 1848: мајора Јелесију Вукомановића и капетана Марка Тербуховића, сина сестре сердара Омер-паше, који онда беше у Букурешћу.

Из Фокшана на коњу, узводно реке Путне, приспем преко Одобешћа у очи наше нове године 1855 у манастир Мјери. Како је првог јануара свети Василије, то је у манастиру била слава, те се тако згрнуо свет са свију страна, са брда и са долина, у цркву и на славу, те ја добих прилике, да испитам: којим најудеснијим путем ваља ми јашити, мени задатим правцем преко карпатских сувота, у Брашово.

Најзнатнији људи: чиновници, учитељи, свештеници, најбоље газде, беху ту на скупу. Једногласно рекоше ми, да је сад, у ово доба, било планинско тако снегом завејано, да ни пастири пешице нигде не могу прећи, а камо ли да би се могло на коњу путовати. Ја имађах пред собом две реке, које долажаху са Карпата овамо на исток, а то беху Ђеруж и Завала. Лети воде стазе поред обе реке на више преко Лакоц-брда, из којег те обе реке извиру.

Са Лакоца спушта се на западној планинској страни стаза у село Ковасну и ступа се у низу и равницу реке Олта, поред које се, низводно дужом од шездесет и осам километара, приспева у Брашово.

Известиоци осташе при своме: да се уза те две реке зими апсолутно не могу прећи Карпати. У долини реке Путне, рекоше, води пут преко карпатског била. По мене је и за моју сврху то велико околишење на север и обилажење. Ја бејах рад да изнађем пречи пут за железницу, који ће већој и плодној Румунији, коју су онда звали Каравлашком, уједно од користи бити.

Незадовољан, добивеним подацима, пођем на запад, да се и сам осведочим. Приспем, праћен од једног нашег сережанина Румуна од карансебешке граничарске регименте, на конак у село Ђеруж. Овде утиче река Ђеруж у Завалу, а ова опет пада, само седам километара тамо даље на северу, у реку Путну; ова утиче у Серет, а ова код Галца у Дунав. Овде у Ђеружу рекоше ми људи оно исто, што у манастиру.

Пре но што ћу даље описати свој пут, морам ово навести: Имађах уза се као спроводно писмо »отворен ордр«. потписан од царског и краљевског фелдмаршалајтнанта грофа Коронинија, нашег врховног заповедника, а на писму беше ударен званични печат двоглавог орла. Писмо беше писано на немачком језику; потпис латинским словима, која сви Румуни познају. Земаљски чиновници обе кнежевине читали су и сви знали за име Коронинијево. Сваки ми беше у свачему услужан. Добијао сам коње, вође кроз кршевите горе и сваку рукопомоћ. Сви беху без разлике предусретљиви, услужни људи, јер су видели у мени царског официра са спроводним писмом мог врховног заповедништва, а дознали су, у којој сврси путујем.

Камо да се окренем? Натраг, без сваког успеха? Не бих пошао за живу главу! Помислим: свака железничка пруга из Брашова к мору треба да додирне плодну Румунију и њен главни град, ма посредно, Букурешће. За то се решим, да на јужним окомцима, на присојама карпатским, средом планинске висине, потражим пут у долину реке Буха, која извире у Ердељу, источно не далеко од Брашова, те тече правцем на југоисток и ступа кроз планински кланац код вароши Бузеа у пучину румунске равнице. То је, рекох, од природе дат жљеб за железничку пругу.

Тим својим путем, на северозапад, ја ћу имати да пресецам долине река: Римна, Мотнеу, Римника, Киленеу па да дођем до у долину реке Бузеа. Све ове реке извиру по карпатским присојама и теку, дубоко ужљебљене, готово паралелно међу собом, са севера на југ у румунску равницу.

Што намислих, то учиних.

Већ пре овог пута — септембра године 1854, кад оно путовах с војском из Брашова преко Предјала, испод урвине планине Бучеста и поред манастира Синаја, низводно реке Прахове — ја у себи рекох: ово није згодна долина за железницу, јер је одвећ стрма, стене са Бучеста се круне мразом и врелим сунчаним зрацима, те бујне кише и снег, који се с пролећа нагло топи, носе урвином у Прахову и реком на ниже кроз планинске кланце силно крупно камење. Не само да би ту грађена железница непрекидних трошкова имала, него би и влакови и путници животом били у опасности.

Нашег 3 јануара приспех на noћиште у манастир »Појана Мерилуј«. Велик, богат, гостољубив манастир, дубоко и високо у планини. У њему се нахођаше неки богат бојер: убио човека у напраситости, прогласе га за луда и ту ће сад у манастиру неколико година да каје и испашта грех свој, док се не опамети. Овака је тамница по свој прилици боља него она под земљом у сланим рудама.

Братија, по правилима својим, никад не једу меса, но само рибе и биља. При том изгледају сви пуни, румени, једри и здрави као челик.

Сутра дан ноћим у пољопривредничкој кући истог манастира.

На дан у очи Богојављења у по дне приспем у манастир калуђерица Свенту-Ђорђе.

Пут је био у то доба године грозан. Узане

стазе вијугају узбрдице и низбрдице; оне многе препречене реке морају да се прегазе, али од краја реке са обе стране ухватио се у ширини од десет корачаја дебео лед, преко којег коњ мора да корача, па сад тек скаче кљусе са њега у воду, гази брзу, јаку, ледену воду до трбуха и више, а на оној другој страни скаче опет из воде на лед, хватајући се предњим ногама, као клештама, за њ.

Подсећао ме је овај пут на онај пут у Босни, године 1853, на дан 5 јула, кад сам прелазио између Травника и Бањалуке Угриће; само што онда беше лепо лето, а сада цича зима.

У манастиру Св. Ђорђа задржао сам се само три часа. Ту сам ручао и био на вечерњу. Две младе калуђерице држаше »страну«; дете једно носаше књигу од једне певнице другој. Оне, што појаху, не знађаху читати, већ појаху пјеније на изуст. Књига се носила само угледа ради.

У сред шумског пропланка стајаше на врху виса лепа бела црквица, а око ње у шестару све мали кућерци, као нанизане бројанице. Из богатијих кућа девојке, кад ступе у калуђерице, свака себи назида такву засебну кућицу. Сироте девојке, које то не могу, послужују оне. Ти кућерци беху њине ћелије. Све сестре беху младе, лепе, пуне као млеком наливене. Игуманица имађаше отмено, достојанствено понашање.

Ја дам новац на једну свећу за прекутрашњи дан Светог Јована, а у спомен наше сјајне победе пре шест година, лицем на тај дан, на Вршцу.

Не могах ту ноћити. Журио сам се. Одем преко била даље на север у гору. Већ се било смркавало, а ја по мраку имам још да пређем — на дугу, узану и гипку балвану — велику, силовиту, јаку, брзу, халовиту реку. То беше река Б'ска, што је долазила са североистока и упадала мало ниже у Бузео.

Нисам право имао, што сам пошао у ноћ у те кршне горе. Но нисам могао друкчије. Игуманица беше, као што рекох, красна, отмена, пристојна госпођа, лепа светског понашања, али изгледаше ми устрављена, чисто упрепаштена, кад виде у светињи официра, па се ужурба, као кад јастреб улети у голубињак. А голубице?... Ах, као лептири пролетаху поред мог прозора, док сам ужинао, да у оној пустињи, после дугог времена, опет једном виде путника-странца — млада официра.

Долазак мушкога госта онде је редак и спада у догађај, те се за то »сестре« беху ужурбале и узмувале пред мојим прозором.

У три часа после по дне пођем, пређем планинско било »Појана Столпу« и спустим се у долину реке Б'ске. У десет часова ноћу стигнем у село Б'ска-Русиљи, на десној обали исте реке. Ту преноћим.

Лицем на Богојављење, још за мрака, пораним пешке из Б'ска-Русиљи низводно и за по часа приспем у село Његојашу, с оне стране ушћа реке Б'ске у Бузео, горе на лазу.

Пешке, рекох, морадох довде, што ми се кнез сеоски и ондашњи стари заклињаху, да су тако сироти, да немају ни једног коња у селу. »Него« рече кнез »моји ће те људи отпратити до Његојашу, то је велика, главна станица; коња доста. Ту ћеш их добити колико год хоћеш.«

Ја им поверовах. Бејах стран у вилајету: народ не познаваше мене, а ја не познавах народ по његовој нарави, његовим обичајима. Први пут сад дођох у непосредни, лични додир са простим светом. Куну ми се људи, да немају ама баш ни једног коња. Ко им не би веровао? А овамо беше то пресна лаж.

Да читалац ово боље разуме, хоћу о нарави и навици румунског народа коју да прозборим.

Као што рекох: ја не познавах још народ. Тек у лето 1855 и 1856 године при мерењу бејах у непрекидну додиру са простим светом и том га приликом до живаца упознах.

Румун сматра сваког странца као свог противника, који њему ради о злу. Предусретаће га са неповерењем, чак са подозрењем. Запиташ ли га, као путник, ма о чему било, знај да ће ти казати неистину. Слагаће брзо и без муцања, као да истреса из рукава; као да се одавна спремио, шта ће ти рећи.

Возио сам се једнога дана из Букурешћа у моју станицу мерења. У моја лака кола сељак упрегао своје коње. Мишљах, да ћу с овима доћи до куће. Јесте, али сву ноћ падала киша, путеви провaљени; посусташе коњи. Сврaтим у једно село, да мењам коње. У сред села црква, око ње велика ледина или утрина, пуна разуларених, јаких, добро урањених коња. Станем пред сеоску кућу. Беше ту силан свет и кнез — мора да су плаћали порез.

Заиштем коње. Кнез изађе пред мене са шепиром у руци: »Жао ми је, али ова општина нема баш ни једног коња свог.«

»Да чији су ови многи коњи на паши?«

»А лу чокој, домњуле!«

И окрете се људма, а они десну руку к срцу, сви у глас потврдише кнежеве речи.

Ја своме момку:

»Никола, ухвати два нај јача коња па их упрегни!«

Никола ухвати и поведе их.

Али ево једног сељака.

»Немој тог бељца« — рече — »тај није вичан да вуче од бразде. Ево, овај ће мрков добро ићи!«

Ја на то:

»А да нису то твоји коњи?«

»Јесу, домњуле!«

»Па што мало час сви у глас рекосте: да су чокојеви?«

»Е, па знаш, господине, то је у нас обичај. Зар смо луди, да страну човеку истину кажемо те да нас оштети. Ми сваког странца стављамо на пробу: да ли ће се умети наћи и сам себи помоћи. Код тебе, домњуле, знамо на чему смо. Ми смо већ чули о теби, али те лично не познавасмо. Ти знаш, шта хоћеш. Нај грижи домњуле, ти ћеш од нас бити свакад честито послужен.«

Морам приметити, да смо ми мерници свакад, и то издашно, плаћали подвоз.

Такав је прост свет, а да видиш, хоће и бојер често крупну неистину да ти каже.

Ја сам од тог тренутка с њима добро изалазио на крај. Ако сам у нов крај дошао, што запитао и опазио да ме варају, одмах сам оштро и озбиљно рекао: »Минће!« На такав увод тек су ми говорили истину. Особито ми беху искрени и услужни, кад ме ближе упознаше: да сам им пријатељ и да ником не желим зла.

У данашњем случају бејах новајлија и поверовах људима, да немају коња̂.

Та њихова лаж и моје веровање беху заметак и повод љутој задевици, коју ћу сад да опишем.

Приспем на реку Бузео. Одмах с оне стране уз десну обалу, десно од путање, беше учитељев стан. Ту оставим и ја свог сережанина и све моје ствари, па заповедим, да сви људи, који донеше пртљаг, ту чекају на мене.

Одем горе на лазу у стан официра, заповедника ове пограничне страже. Беше у својој писарници. Поздравим се с њиме, кажем му своје име и смер, дам му »отворен ордр« свог врховног заповедника и заиштем два коња, једног за јахање а једног за пртљаг.

Он се мени прикаже као кнежевско-румунски поручик Н. Н. и као заповедник ове пограничне страже.

»Господине капетане« — рече — »ваша легитимација није потпуна и нема за мене вредности, јер није премапотписана од мога, румунског, министра унутарњих дела. Мени је жао, али ја вас даље не пуштам! Границу, овде у долини реке Бузео, где ја заповедам, не можете прећи.«

Тај румунски званичник канда је дојако цело време боравио санак, те не зна, шта се у свету шта ли у његовој отаџбини збило. Он канда не знађаше, да је пре пет месеци ушла царска аустриска војска у Румунију и Молдавију, да сачува његову отаџбину од ратних, крвавих невоља; он канда никад није видео униформу царског официра, па ме не познаје, или не ће да позна. Проневешташе се, као да не зна, ко је тај латиницом потписани гроф Коронини. Његова инструкција, рече, гласи, да ко нема на спроводну писму премапотпис румунског министра, не може, не сме прећи овде границу у Ердељ.

Ја му рекох, да сам пресуди, да је уласком наше војске у Румунији опсадно стање, где све власти потпадају под управу нашег врховног заповедника; тим још већма румунска војска и њени поједини органи

»Силом тог стања, ја, као царски официр и капетан, заповедам у овај час овде, а ваша је дужност, да се мојим заповестима повинујете. За то заповедам, да ми се с места доведу потребни коњи, да могу свој пут даље наставити. Вама је слободно својој власти да јавите овај случај. Ја примам сву одговорност на се. А ви сте оправдани.«

Али се он усићио па не попушта.

»Ја вас не пуштам даље. Имам власт, да вас не пустим; прво: не дам вам коње, а друго: заповедићу својој великој стражи, која стоји на пола пута у Ердељ, да вас не пропусти.«

»Е, а ја вама рекох, да нема силе, која ће ми сметати у вршењу моје дужности!«

Спустим се доле на реку, где беху моји људи. Од оних, који ме из села довде допратише, носећи мој пртљаг, изаберем угледна момка, па га затворим у собицу као свог таоца. Оним другима рекох:

»Ви сад идите кући, па ако ми за један сахат не доведете три коња за моју потребу, овоме овде даћу оцепити педесет батина. Ево, овде је мој часовник — пазите дакле!«

Одјурише Б'скорусиљани као без душе. Талац беше случајно син тамошњег кнеза.

Још не беше прошло ни три четвртине часа, али они већ трче с брда к реци и воде ми коње. Сам кнез лицем с њима!

Мој противник, онај поручик, стајаше дојако на врху брда пред својом стражом, не знајући, шта намеравам. Али кад смотри, да ми људи воде коње, а он — да се помами; поче се дерати, као да је побеснео, и пошље к мени патролу од три момка, довикујући им, да ми отму коње.

Ови беху међу тим стигли. Заповедим, да се коњи седлају и да се метне пртљаг на самар. Пред кућом лежаше оборен дебео грм. Док се мој сережанин бавио седлањем, ја заузмем за грмом, као за прсобраном, позицију.

Оба своја пиштоља положим на грм, а тиролски штуц запнем и узмем до руку, па видећи, да се она три војника низ брдо право к мени спуштају, што год јаче могу довикнем им:

»Стој! Ни корака даље! Ко се усуди, да мени ближе дође, на тога гађам и палим!«

Она будала са висине опет им довикује и зија:

»Напред! Узмите му коње!«

Али потчињени беху паметнији од старешине. Они се вратише у стражару.

Коњи оседлани, пртљаг натоварен. Ја се попнем на коња, шишану у десној руци, штуц усправљен к небу, па у оној раздрази заборавивши да спустим ороз, а сад десном ногом тражећи стремен, запнем ногом за макаљ те ми се пушка омаче, а зрно ми уз десни образ одлети у вис. Срећом беше одушка доста далеко од моје главе.

И тим беше ова епизода свршена. Ја пођем даље у Ердељ Мој сережанин напред, пртљаг за њим, а ја за њима. Кад се приближим оној великој стражи, о којој поручик беше говорио, ја пошљем сережанина напред, да каже заповеднику: нека ми не стаје на пут, јер ја вршим своју дужност; иначе ћу јуришем себи пут прокрчити.

Кад дођох до страже, а она, упарађена, презентира ми пушку у почаст.

При заходу сунца пређем нашу границу у Ердељ, а после једног часа приспем у стакларницу Красну, ту у пропланку у сред густе шуме.

Сутра дан, на Св. Јована, у вече бејах у Брашову.

Јован Стефановић Виловски

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског **РАЈКО**

(Наставак)

На долазак Мартин чекаше у Одсечи седи Венијамин од Чарнкова, окружен друштвом највиђенијих Наленча. Кад јавише, да је приспела пратња, изиде Венијамин на сусрет и на прагу поздрави ћерку Винчеву.

— Здраво, ћерко! — рече уздрхталим гласом и пружи јој руку.

А она се баци пред ноге старцу. Таким јој гласом још нико не проговори у животу и нико је тако не поздрави. У том јој часу беше тако око срца, као да се је, после дуга растанка и дуга боравка међу туђим светом, вратила својима, незнаном, а срцем наслућиваном, домаћем огњишту.

Венијамин ју подиже с колена и привину на груди.

— Опрости — прозбори — што те тако дуго заборависмо... Бог је сведок, да нисмо томе ми криви... Али сад, ћерко, дом је наш — твој дом, мишице наше — твоја заштита, а мачеви ће наши осветити твоју кривду...

Марта, слушајући те речи, гледаше ганута у озбиљно лице старчево, који ју привлачаше к себи незнаним јој до тада осећањем захвалности и поштовања. Гледаше на све њих зачуђеним, али зажареним оком, а угледавши поред себе Јанка витеза, осмехну се на њега свом душом, за тим се опет поклони смерно Венијамину и шапну:

— Нисам знала, да има таке среће на свету!...

И као да јој срце не могаше одолети тој прекомерној милини, бризнуше јој бујне сузе из очију...

Венијамин ју привину, као дете, у наручја, али Марта наједаред подиже главу и, извивши се из тог загрљаја, исправи се читавим телом.

— Не ћу — рече поузданим гласом — да будем узрок вашој невољи... Војвода ће ме гонити и гледаће да вам се освети... Чувајте се његова гнева и моћи!...

— Ми смо спремни — одговори Венијамин — чекамо га без страха... с помоћу божјом савладаћемо га!

Јанко Заремба приђе к њој.

— Марто — прозбори — чула си, што рече тај, кога сви ту љубимо као оца. Његов је дом твој дом... али сада ти не можеш ту остати... за час ће можда требати бити крвав бој... а та би борба била тим тежа, кад би те овде војвода застао... Одлази дакле, за времена, у сигурнији заклон...

Марта га погледа оком пуним пренеражења...

— Одлазити... — понови с колебањем.

Поглед јој се распламтио, упрт у лице витежево.

— С тобом ћу свуда! — шапну.

Јанко показа на Венијамина.

— Он ми је спасао живот — рече — и више, него живот, јер ми је помогао да тебе избавим... Сад је моја дужност да станем уз њега и да га заклањам својим грудима... Кад победимо, долетећу к теби...

Марта слушаше, не разумевајући добро речи Јанкових, али у души јој се полахко буђаше осећање њихова значења.

— Дужност... — понављаше — дужност... Тако је, ти мораш ту остати, да га браниш, — а моје би бављење овде било опасно за све вас, еле мени ваља одлазити...

Подиже главу и погледа смело.

— Идем! — рече — идем, куда кажете, а Бог нека буде с вама!...

Клече пред Венијамином, а он диже уздрхтале руке више главе девојци на коленима и мољаше се тихо, благосиљајући...

На дворишту се диже бука... Страже даваху знакове, зачуше се гласна довикивања. Ударише у бубње — знак узбуни — разлегну се звекет оружја...

Марта скочи с колена. Лице јој беше врло бледо, а у очима израз таке туге, као након нагла пробуђења из раскоши саних сањарија.

— Борковиц! — викаху на дворишту — Борковиц!...

Венијамин начини крст над Мартином главом, а витез Јанко одведе ју у побочну собу, где се беше већ скупила читава чета, која ће ју пратити. На челу пратњи беше Дитрих, а уз њега стајаше Кохан, који недавно дође амо с Јарошем Наленчем.

Спазив Марту, Кохан у мало не крикну.

— Дивота од девојке! — помисли. — Таке ни краљ Казимир још не виде... Кад би му је могао показати, можда би га прошла брига за Јадвигу... а ја бих на ново задобио милост!...

Непрестано ју посматраше жудним погледом.

— Дивота од девојке! — понављаше у себи.

И наједаред, као да је нешто смислио, приђе витезу Јанку.

— Ја мислим, — рече — да у читавој Великопољској не ће бити сугурна склоништа за ту девојку... Док Борковиц буде жив, наћи ће ју свуда... лепота ће ју издати... Ја бих је дао краљу у заштиту...

Заремба се заколеба.

— Далек је пут — рече — ми смо у Познању спремили склониште... Ако данас Борковица задавимо...

— А ако не? — прекиде Кохан — шта онда? Хоћете ли да ју спасете, поверите ју мени. Кунем се душом, да ћу је сигурно одвести онамо.

Јарош Наленч приђе Заремби.

— Право вели Кохан — рече. — Нека се сада скрије у Познању, а ако данас победи Борковиц, нека, без оклевања, похита с Мартом под краљево окриље... Биће то још један, и то живи, доказ Маћкових неваљалштина...

Не беше времена за дуго предомишљање. Из далека допираху све гласнији одјеци борбе, крика и јека. Јанко погледа Марту пламенитим погледом.

— С Богом! — рече — одлазите, куда вас срећа води... Ја ћу вас стићи... ако...

Не доврши. Као да се бојаше, да се не разнежи, окрену се и брзо истрча из собе с Јарошем Наленчем онамо, откуда допираше звека оружја и бојна врева. На главној се капији већ заметнуо љути бој... читава ордија Маћкова стајаше под замком...

Не надаше се пан Маћко тако јаку отпору. Одѐечка посада, појачана краљевском помоћу, која дође с Јарошем Наленчем, бораше се с неодољивим јунаштвом. На место погинулих истицаху се одмах други, као непомичан зид; први се опкопи не могаху освојити.

— Напред, вуци! напред! — викаше Борковиц запенушен од гнева.

— Ху! ха! — разлегаху се усклици разбојнички. Удараху све већом силом, али све узалуд.

— А шта!... — шапну Сенђивој Маћку — ојачали су... не ћемо изићи с њима на крај!

— Макар пакао звао у помоћ! — врисну Борковиц — угушићу то гнездо... Кад мач не помаже, у ватри ћу да их спржим!

— Вуци! — крикну — ватром палити!

На часак престаде бој. Борковичеве се чете повукоше у шуму — могло се мислити, да одустају од опсаде.

У великој соби, где недавно Наленчи поздравише Марту, стајаше седи Венијамин, чекајући свршетак борби. Беше без оклопа, јер га, старошћу, погурена плећа не могаху више да носе, само држаше мач у десници, а на лицу му беше израз непоколебане храбрости.

— Ако овамо продру — шапуташе — поздравићу их... не дам бадава главе!

У тај мах утрча Јанко Заремба јављајући, да је Маћкова војска узмакла у шуму.

— Ја светујем — говораше — да их гонимо... не ће бити јаки, кад су узмакли...

— Памет у главу! — рече Венијамин. — Нису они утекли, него се договарају, шта да раде, јер су наишли на ненадан отпор.

Као у повлад тим речима, разлегну се наједаред ужасан лом, нова вика и поклици и наједаред сину жарка светлост са свију страна око замка.

Војска Маћкова, јурнувши у шуму, вукла је под замак сухо грање и лишће, секла дрва и бацала их на гомилу, а после ужеже буктиње и потпали њима велику ватру око замка.

Ишло је то испрва с муком, јер грање, снегом покривено и смрзнуто, не хтеде да прихваћа ватре, која је сикала и гасила се у облацима црнога дима. Али беше много руку, које су радиле тај посао и за један сат море пламена окружи замак.

А око тих ватара виђаху се дивље, тим позориштем распомамљене прилике Маћкових другова, које израњаху из шумскога мрака или се кретаху, као ђаволи, по диму и пламену, који непрестано подстицаху.

Пан Маћко стао на висок пањ посечена дрвета, да може боље све видети, па се смејаше, говорећи Сенђивоју и Скори:

— Истрчаће они сами к нама, кад их припече... а онда ћемо навалити на њих и бацити их у ту паклену ватру...

Сенђивој је беснео од зала. Нерад га је дражио; он је желео крваве борбе, у којој би могла његова пакост необуздано провалити. Песнице је грчевито стискивао.

— Ја бих хтео да га удавим! — шапуташе, мислећи на Венијамина.

Толике је године чекао на тај час освете; морао је чекати, јер није имао доста снаге, да се мери с Венијамином. Најзад је дочекао ту прилику — а жеље своје није могао да засити... Венијамин се бранио јуначки, јемачно је био спреман за нападај и могао би читав проћи.

На ту мисао узавре крв у Сенђивоју.

— Не ћу се уздржати! — шапну Маћку кроз стиснуте зубе, — та је ватра далеко, не ће им учинити ништа... дај ми људи, па ћу навалити!...

— Чекај! — викну Борковиц, хватајући га за руку, — доћи ће они сами к нама... Зар не видиш?...

— Иду амо! — крикну Скора.

Доиста, у тај мах, спрам светлости разбуктаних ватара, могаше се опазити велика журба и кретање на бедемима, који окружаваху замак. Врстаху се онде оружане чете и стајаху спремне, као да смерају да учине јуриш на Маћкову војску.

— Дим их гризе за очи! — ругаше се пан Маћко — својом крвљу хоће да угасе ватру... нека дођу!

И заиста, погибао за Одсеч беше, сваким часом, све грознија. Дигао се силан ветар и терао искре управо на стене од замка, На једном месту пламен обузео дрвено платно замачкога дворишта; са бедема морадоше да узмакну јуначки браниоци због јаре и дима. А руља Вукова све већим жаром слагаше гомиле грања, ваљаше читаво дрвеће и распориваше ватру.

Видећи то Јанко Заремба и млади син Венијаминов, Јарош, наумише да испадну из замка на челу јакога одељења, наглом навалом да сузбију Маћкову дружину и да задрже ватру, која се је све јаче ширила.

Маћко то с немиром очекиваше и издаваше потребне заповести. Поделио је своју дружину на два дела. Један је требао да дочека посаду, која иђаше у сретање и да ју свом снагом потисне у разбуктану ватру; а он ће се са Сенђивојем и неколицином најхрабријих за часак сакрити, па после, кад се заметне бој и скупи браниоце на једно место, кришом, кроз дере, што их је ватра начинила у градском платну, упасти у замак...

— Ти ћеш — шапну Сенђивоју — расправити с Венијамином, а ја ћу да потражим оне, што су побегли из Кожмина... они морају бити ту!

Не спомену имена Мартина, али чим се сети ње, затрепташе му у очима крваве искре. Осети тек крви у устима, згрози се и пљуну пену.

Наленчи испадоше из замка. Иђаху испрва полагано, погнути к земљи, а после се наједаред загнаше, пробијајући се кроз оне ватре, на Маћкову дружину, која их дочека бесним урликом:

— Ху... ха!... ху... ха!

Јанко Заремба продре са својима далеко, у густу шуму, на ону страну, где је спазио Борковица, како стоји на високу пању. Али Борковица наједаред нестаде испред његових очију, а њега одмах

опколи руља разбојничких витезова, вриштећи до небеса, пијана од беснила, распомамљена...

Дрека, врева, јаук, као да су сами пакленшаци; звека оружја спојила се с праском разбуктана грања, на које су гонили Наленче Маћкови витезови. Час по час, у сред бујне вреве, одзиваше се подругљиви им смех, а у исти мах се чујаше страшна треска... Заробљене разоружаваху и бацаху, обучене, у пламените ломаче... Упадаху у њих, као у паклену пропаст. Снопови варница врцаху у ваздух, ломаче се распадаху под теретом — а часом видиш, како, из мора од пламена, ђипа с јауком људска прилика, налик на огњени стуб...

Дивљи другови Маћкови хватаху је одмах и бацаху, с урликом, натраг у ватру или гоњаху таку живу, запаљену буктињу, далеко у шуму...

Но Јанку Зарембе пође за руком, да се извуче из тога шкрипа. Даде знак за узмак и повуче се ближе замку, бедемима, где је стајао с великом дружином Јарош Наленч и био жесток бој. Као што је добро наслућивао Маћко, ту се скупила готово сва посада Одсечка, скупа с помоћу краљевском, под водством младога Венијаминова сина. Ту се доиста, свом силом одупирало навали Маћкове руље и борило се с таком жестином и очајном одважношћу, да, мало раштркани и око ватара забављени разбојнички витезови, осетише одмах превагу... Почеше узмицати. а кад то видеше Зарембa и Наленч, с тим већом силом навалише и стадоше разбијати редове непријатељске... Нападачи се још враћаху, тражећи војводу, а кад га не опазише, обузе их напрасни страх. Неки загребоше, добацујући страшно знамење:

— Мрки Вук! Мрки Вук!! — викаху.

— Нестало га!... — крикну неко из гомиле. А на ту реч, као да гром удари у разуздани чопор... Разбеже се руља на све стране и изгуби се у шумском мраку, деручи се. Глух одјек све слабије понављаше дивља дозивања:

— Ху... ха!...

Стари Венијамин, допустив сину, да са Зарембом учини јуриш изамка, одасла сада све, да им иду у помоћ.

Неустрашено срце старога витеза одмекну у том часу, кад помисли на свога мезимца.

— Слаба му је рука — шапуташе — размазила га је милошта краљевска... без сумње ће погинути!

Заостав сам у соби, диже се с клупе и, отпасав мач, оде к прозору, где се живо одбијаху ватре, што но их зажегоше Маћкови витезови.

У тај мах, иза његових леђа, отворише се наједаред врата и нека чврста, јака рука, зграби га за врат, као железне клеште.

— Ту си најзад! — засика му над ухом глас Сенђивојев. — Ту си, ђаволска душо... и одмах ћу те послати у пакао!

Старац се сави к земљи, ал' се ипак истрже последњим напором и, окрећући се Сенђивоју, погледа му одважно у лице. Знајући, како га он мрзи, не могаше сумњати, шта га чека.

— Одметниче! — рече — своју крв хоћеш да пијеш .. Дошао си да ме убијеш, ево ме!...

Крвави ђаво зарика од смеха.

— Убити, то је мало... сећаш ли се, како си ти мене мучио, док сам био млад...

Зграби га, па га тргаше за прса, дераше му ноктима тело, примицаше своје искривљено, сатанско лице његову лицу, уједаше га зубима за образе и пљуваше крваву пену у очи.

— Ти си ме, као дете, зграбио у своје канџе... — говораше испрекиданим речима — отровао горчином, напојио једом пакости, предао ђаволу... ја ћу за то да ти платим!...

Венијамин не јаукну, нити је мислио да се брани... Крв му је потоком облевала лице, бол га је грчио и потресао читавим телом старачким. Али душу је његову морила, у тај мах, само једна брига... Шта је с Јарошем? Појава Сенђивојева означаваше пораз... еле за цело је погинуо његов љубљени син — па на што му после живот!...

— Слушај — прозбори Сенђивоју — мучи ме, како хоћеш; али ми скини пред смрт једну бригу с врата: шта је с мојим сином?...

— Нека дође амо! — зарика Крвави ђаво — па ћу му дати да се напије твоје крви, да се њом отрује и скапа!...

Удари га песницом у лице, а на то Венијамин јекну и у мртвом му оку севну пламен...

— Разбојниче! — крикну испреламаним гласом. — Ја сам неоружан, а ти, нитковски Наленчу, не стидиш се да ме бијеш!... Дај ми мач у руку... огледај се са мном витешки! а после уби!

Сенђивој скочи на њега, као дивља звер. Није ништа говорио, само дисао. Оборио старца на земљу, клекнуо му коленима на прса, нокте укопао у гркљан, па га гушио... Тело се старчево грчевито трзало.

У тај мах се зачу врева и кораци људи, који брзо трчаху. Кад сузбише Маћкову дружину, жураху се, у слављу, Јанко Заремба и млади Јарош, да јаве ту новину Венијамину.

У исто доба с друге стране, у собу, где се је на мртвом телу Венијаминову искаљивао Сенђивој, упаде пан Маћко са Скором. Стадоше на прагу,

зверајући. Војвода задухан, модар од гнева и очајања, јер нигде не нађе Марте, — узалуд оптрча све зачкољице у замку, светећи се на онима, које је сретао на путу. Сав беше упрскан крвљу, у руци држаше мач, с кога се слеваху црвене капље и мрљаху земљу...

Спазив витезове, који улажаху с противне стране, залети се војвода на њих.

— Скоро! — крикну — удри, на смрт!

Гнев га заслепи. Измахну мачем и спремаше се да зада ударац ономе, који иђаше напред, ал' наједаред погледа, ужасно крикну, устукну и испусти мач из руке...

— Вампир... — шапну — вампир!...

Пред њим стајаше жив, зажарен од витешкога заноса, Јанко Заремба... онај, чија је љубав отела му Марту, онај, чији се труп, оборен његовом рођеном руком, трзао недавно у крви пред његовим ногама.

— Вампир... — понављаше војвода, узмичући.

— Држ'те га! — крикну Заремба.

За тренут ока опколише Маћка и ухватише,.. Конопцима му свезаше руке — а он је стајао, ћутао и није се ни бранио. Несвесним, укоченим очима луташе широм, па наједаред зарика и, с треском, се сруши на земљу, као подсечен дуд...

Подигоше га и одведоше скупа са Сеђивојем и Скором; — а над мртвим телом Венијаминовим остаде само млади Јарош, плачући за изгубљеним оцем...

(Свршиће се)

ПОУКА

ПИЈЕТЛОВАЦ И РАЊЕНИК

Прем да имамо доста народнијех ријечи, које значе »траве и дрвета«, ипак се нађе још по која нова, а распитивањем улази се у траг и правом значењу њекнјех већ наштампанијех ријечи ове врсте.

Тако сам ту скора дознао, да се једна биљка у Беочину зове *пијетловац* (по источноме говору »петловац«); а од Беочина до манастира Раковца није. што но веле, преко свијета, па шаљући ми од туда обје врсте овога биљнога рода, пише за њих пречасни господин Спиридон *Илић* ово: »Приметити ми је, да се у овдашњој шуми врло мало налази оне ободљиве врсте. Народ прости овде не зна тим биљкама другог имена кромје: *црвене бобице*.«

Ударио сам са гранчицом од пијетловца на доста фрушкогорских ратара, само да дознам какво име његово; али да не би госпође Савете М. Поповића, чекао бих још дуго и на ријеч пијетловац, премда готово и цигли знаде казати, да је гранчица на врху китњаста и да пијетловац твори по шуми читава гумна. Још га боље познадоше по томе, што боде и што има на зеленом *листу* црвене бобице, докле још снијег прекрива земљу. И тако је пијетловац снизак грм (шиб), који се и об зиму зелени, као н. пр. *летенга* и *шимшир;* али оно, што нам се чини да му је лишће, то у науци држе за гранчице, које су плоснате и *налик* на лист, а тога ради дадоше им и име *филокладије* (а и *кладодије*). А ко је још видио, да из *листа* истјерају цвјетови? Што на сваком грмићу нема онијех бобица, то нас сјећа на конопљике (конопљана стабла) и на врбова стабла, али је опет мало друкчије.

Ове филокладије могу имати на врху оштру бодљику, а нађе их се и без ње. Па по њима, а и по томе, што су *тупе* филокладије повеће и бљеђе, даду се од прве разликовати обје врсте Ruscus-а. Ја бих звао Ruscus aculeatus L. *бодљивим пијетловцем,* а Ruscus Hypoglossum L. *тупим пијетловцем;* тијем не мислим да се одбаци име »црвене бобице«, па ни она друга, што су доиста потекла из народних уста (у која не прибрајам н. пр. *мишји трн,* јер ово је очевидно сковано према њемачкоме »Mäusedorn«.)

Дрвари или дрвосјечци насијеку по Фрушкој Гори овога пијетловца са бобицама, па закитe њиме своје шешире, а и коње што дрва вуку, па који пут и сватовске коње. Није давно било, да су гранчицама и врачали њешто, јер су их задијевали за *кушак**) од собних

*) *Кушак* је по казивању људи исто што и *чеп, стежлица* или *петица.*

врата; а и бобице су узимали за лијек, али од које болести, то не могох да прочујем.

Бодљивога пијетловца има гдје више гдје мање по свој Фрушкој Гори, а тупога ћемо опет мало гдје наћи. Да ли гдје од њих праве метле, као н. пр. по Италији, и да ли се, као што тамо, и по нашим крајевима једу млади изданци, то бих желио да дознамо. У једној књизи од године 1825 читамо: »In Italien geniesst man die jungen Wurzelsprossen (од бодљивога пијетловца) abgebrüht mit Oehl und Essig«, а у Вукову рјечнику стоји уз ријеч *кука* под бр. 3): »У Дубровнику се куке *обаре па се хладне једу с уљем и с оцтом* или лимуном«. Судећи по овом спремању или готовљењу јела као да ће биљка кука бити наш бодљиви пијетловац; а јер у Котору једу *коштрике* као »у Дубровнику *куке*«, ето нам већ готова одговора на један дио мало час истакнуте жеље.

* * *

Шта је *рањеник*?

У Вукову рјечнику то је herba vulneraria, не каже се дакле изријеком, која је врста биљке, докле је Панчићу *рањеник* или *ранилист* Betonica officinalis L.. Трговац бингулски, господар Ђока Тешић, набере сваке јесени рањеника, па га суши и суха оставља преко зиме, да му се нађе у невољи. Казиваше ми, како је једном кухао осушена рањеника у води и с оном водом да је испирао коњу *рану* на бутинама (бедрама), а од тога да је одмах зарасла. Еле није тешко погодити, од куда биљци име *рањеник;* а јер сам га видио у његовим рукама, поуздано кажем, да је рањеник Agrimonia Eupatoria L.

Мојо Медић.

СЛЕПИ МИШ

(Свршетак)

Још сунце није са свим заишло за доглед, још осветљава врхове високих јабланова и црквених кула, али већ велики вечерњак — Panugo noctila — изалази из својих скривалишта. Врло вешто летећи облеће врхове високих јабланова и јагњеда, па онда се у један мах подигне у висину, као да би да се утркује са ластама, које облећу злаћани крст на црквеној кули. Врло мало касније над површином великих баруштина, језера и река појави се мочарни слепи миш — Brachyotus Daubentonii — те облеће тек једва три дециметра више од површине, па тешко зарезнику, са којим се сретне. Нешто мало касније појављује се писасти слепи миш — Synotus barbastellus — који кад лети, једва га може човек распознати, јер никад право не лети; његов је траг тању искривудан, да је са свим замршен. Он најрадије облеће вотњаке и крајеве шума. Чим се почиње смркавати, изалази дугоуви слепи миш — Plecotus auritus — из своје ложе те лети право у равним потезима, међу алејама, а за њим мишоуви слепи миш — Myotus murinus — одмах и непрестано облеће људске станове и друге зграде, те тражи себи храну. У тај исти мах изалази и патуљац слепи миш — Nannugo pipistrellus — и облеће куће по улицама, и то обично са свим поред кућа и лет свој савија поред зграда тако, да не пропусти ни један угао у дворишту, а да у њега не завири, има ли који зарезник, да своју глад њиме уталожи.

Ово су у нас најглавнији родови слепих мишева, који нам неоцењену корист чине. Али поред ових, има их још до двадесетина родова, који такођер живе само на корист човечју. На целој земљи данашња наука изнашла је да их има преко триста врста, и већ нам овај велики број може јемчити, да они нису створени на људско зло, него на добро.

Изађимо топла вечера у природу па не ћемо дуго чекати, него ћемо на брзо видети, где по ваздуху стотинама слепих мишева крстаре у искривудану правцу, и хватају разне ноћне зарезнике, који чине штету човечанству. Тако је то код нас, а што даље северу, ту се број слепих мишева све већма мањи, јер је тамо и зарезника све мање. Али што ближе југу, опазићемо, да тим све више и бројем и родовима слепих мишева има, јер су и зарезници тако исто у већој множини, и бројем и родовима. Већ на балканском полуострву, па онда у Талијанској поред средиземног мора, још један пут толико слепих мишева има као код нас. Но у тропским је пределима права домовина слепих мишева. Не могу се набројати користи, које ове животиње чине у тим пределима. Кажу путници, који су по оним пределима путовали, да човек, који није својим очима видео, не може замислити толики број слепих мишева. Чим вече настане, веле путници, множина слепих мишева у лету јеш већу таму направи. Нема ни једног шупљег дрвета, ни једне пукотине у зиду или стени; једном речи, нема ни једног усамљеног

места, које је у тами, где на дану, по величини места, стотинама и хиљадама не спавају слепи мишеви! Шта више, по густим шумама, у дебелом хладу на самом грању прастарих дрвета наилази се хиљадама слепих мишева, што дању спавају, и путник често не може да прође, а да их гомилама не поплаши.

Шта је томе узрок, да у јужним пределима и врстом и бројем има слепих мишева куд камо више него у хладнијим, особито северним пределима?

На ово је питање врло лак одговор: на југу се дневно излегу и на свет изиђу безбројни зарезници; за сахат милијардима! Под оним влажним, а врло топлим поднебљем лежење зарезника тако се унапређује, да их је безброј у једном тренутку. А ти зарезници су храна слепим мишевима. Готово више од половине ових зарезника тек само ноћу уживају овај свет и траже себи храну, а дању по шумама, по шипражју, гудурама и по ливадама, високом травом обраслима, спавају и отпочивају. Њихов живот тек онда настане, кад сунце за море заиђе, кад се птица, тај највећи њихов непријатељ, на ноћиште склони, онда тек оне собом ваздух испуне и тешко човеку и осталим животињама вруће крви! За ове досадне ноћне животињице створио је Бог, поред слепог миша, још врло мало животиња, да их, себе хранећи, тамане. Само онај, који је по тропским пределима путовао, може знати колика је моћ ових ситних ноћних животињица. Ни отровних змија, ни најкрвожеднијих животиња не боји се човек толико, колико оних мушица колумбача, од којих не може ни чим лице, руке и тело своје прекрити, а да ове животињице не нађу себи пута и до њих. А који је тај, који хоће са овима да се бори, какво би ту оружје требало, кад једним махом стотинама дланови човек потуче, али на њихово место поново хиљадама долете! Што их човек више убија, тим их се све више око човека купе! Продиру у уши, у нос и уста; залуд је сва људска одбрана, тешко човек дише од њих, јер са једним дахом стотинама с ваздухом у уста или у нос нагне. Облаком ова напаст човека на сваком кораку прати својом жалосном свирком. Отвори уста да одане од муке, ето ти му стотинама до отворених уста, и ако их брзо не затвори, брзо ће их напунити овим мушицама. Ни једну опасност човек не издржи теже од ове. Шта је ма каква бура на мору! Шта су крокодили и отровне змије! Шта су лавови и тигрови! Шта су разбојнички Индијанци и дивљи црнци, који путницима тропских предела тако сметају! Шта је то све против колумбаче мушице и осталих ројева зарезничких? Ништа, заиста ништа! Да човек ову напаст издржи, треба да има врло снажну дурашност.

Из овога видимо, да ма како, или ма чим наоружан човек, или најснажнија људска војска и њена најбоља спрема не би се могла ноћу маћи, нити одржати, да није Бог створио једног му пријатеља, а непријатеља те напасти, који је тако исто тамани, као што се она множи, а то је: слепи миш.

Не треба да помислимо, да код нас нема те напасти од зарезника. Ако ноћу осим комараца и не нападају на човека и осталу животињу, али су тим шкодљивије рашћу, а особито нашој храни, којом се хранимо. О овој се истини можемо најлакше осведочити: узмимо само мало светила, па га оградимо стакленом цеви, н. пр. цилиндром од лампе, и метимо га у суд, који је водом толико напуњен, да цео жижак у води стоји, до близу површине самога жишка. Светило ће распрострирати светлост около себе; па чим наступи већи мрак, видећемо да је хиљадама зарезника разна рода на светлост око стакленог цилиндра навалило. Долетеће на стаклени цилиндар и лепршајући спузаће се на површину воде и утопиће се. Оставимо ли светило преко целе ноћи да светли, наћи ћемо сутра дан на површини воде хиљадама подављених зарезника, лептирова и осталих ситних животињица. Ово ће нас уверити, да је и код нас и у свима српским крајевима оваких животиња така силесија, да није никакво чудо, кад нам које године њиве опустоше; кад воће и сва шумска дрва у сред лета оголе; није чудо, кад нам које године говеда од голубаче ужасно страдају! Ко ће да изброји све родове ових животиња: ту су разна рода дувне, које су ужасни непријатељ јеловин и борових шума. Ту су разне пређе, особито она најопачија, трудна пређа, која често не само шуме и шљивике, него и све вотњаке са свим опусти. Ко ће да изброји мољце, кад крстаре по ваздуху хиљадама ројева? Ко не зна још за пустошење воћа и осталих дрвећа, које начини буба кокица? Тек онда, кад нам њиве црв упропасти, кад нам шуме и вотњаци оголе, и то по две три године узастопце, тек онда тражимо помоћи, али никад праву помоћ не изаберемо!

Већином ситна птица је неуморни непријатељ овог намета. Зарезник је сваки храна птичја, али и птичја влада има границе. Чим сунце заиђе, одмах се она спрема да отпочине, да се преко ноћ одмори и приправи за сутрашњу борбу за свој опстанак. Само још једна или две врсте птица — козара и сова — ноћ проведу, таманећи шкодљиве зарезнике, па и ове сиротице прати проклетство човечјег сујеверја и предрасуде!

Једини је слепи миш, са којим се ни једна животиња сравнити не може у том погледу, јер шкодљиви зарезници нису само птицама храна, него и слепи миш једино се том храном храни. Птица хоће и семење и од разних плодова у извесно време да окуси, али слепи миш се искључиво шкодљивим зарезницима храни и то ноћу, кад готово сваки други створ божји у миру отпочива. Онда у лету завирне у сваки угао у дворишту, у врту, око камара пшеничних и друге наше хране; око шума, пашњака и над површином река, језера и разних баруштина Час је ниско на површини земље, час је у највећој висини и тешко зарезнику и другој сићушној животињици! Не може се од њега сакрити нити утећи, него свакојако мора, без икакве милости, у несити стомак слепога миша.

Природњаци су посматрањем нашли, да слепи мишеви разне врсте, имају природом одређена места у ваздуху, по којима лове, и као да се не хране сви једном истом храном, т. ј. једном врстом ситних животињица. Водени слепи миш само ниско над површином воде лови, и ограничен је на водене зарезнике. Дугоуви слепи миш лети непрестано по стазама шуме и алеја у висину до петнаест метара. Писавац слепи миш облеће окрајке од шума у висину до дванаест метара и као да се храни самим зарезницима, који упропашћују шуму и вотњаке. Мишоуви слепи миш крстари по нижим вотњацима највише, подиже се пет до осам метара у висину, и као да је у храни ограничен само на непријатеље вотњака. Патуљац слепи миш непрестано куће и зграде у висину до двадесет метара облеће, и као да му је главна храна мољци, пауци и њима равни вотњаци. Као год дакле што ове разне врсте слепих мишева не лете у једнакој висини, тако исто можемо лако веровати, да се и не хране једном храном, једним родом зарезника, јер и сами зарезници и остале нама штетне животињице не лете све врсте у једној висини; нека врста ниско, а нека високо, али су сва и свуда једина храна свима врстама слепих мишева.

Морамо још нешто навести, да не помисли читалац, да смо овде само добра својства слепога миша изређали, а рђава прећутали. Али морамо још напред напоменути, да ово, што ћемо сад навести, нека га не застраши, те да због тога још већма омрзне на ову врло корисну животињицу и да се у њему још већма сујеверица и предрасуда спрам слепога миша укорени.

Истина је, да у тропским пределима нека врста слепих мишева живи о самом воћу, као што је: макије и крилато псето, јер ови, кад се увуку у вотњаке и винограде, велику штету учине. Осим тога, што нам се чини још страшније, у тропским пределима јужне Америке има једна врста, која у животиња и људи у спавању вруће крви потражи, крв сиса, па кад кад и човека у сну нападне. Али ово није ни тамо никаква страхота, а камо ли код нас, где ових и нема. Истина, има и код нас две врсте слепих мишева, а то је велики и мали потковичар, који би кад кад лизнуо вруће крви, кад би га која животињица понудила, али то су све ништавила и од ове две врсте, јер и њихова је главна храна само ситна шкодљива животињица. То није ништа наспрам оних толиких разних врста, које се све листом хране једино хватањем ситних зарезника. Погледајмо у балегу слепих мишева, па ћемо видети у њему само несварљиве делове од зарезника, а то је већ јасан доказ, чиме се слепи мишеви хране.

Његов уједац издаје га, да је грабљивац, јер је наоружан са тридесет и два до тридесет и шест шиљастих, врло оштрих зубића у два реда, и о тој оштрини његових зубића многи се осведочио, ко га је хватао и голом руком мучио! Познато је, да где која буба, као што је носорог, јелен, бумбар и т. д. који имају врло тврде поклопце над крилима, његовим оштрим зубићима не могу да одоле, него све пуцају под притиском његових вилица.

Природњаци тврде, да нема оштар вид ни ноћу, а дању текназире, али тим му је оштрије ухо и осведочено је, да кад који зарезник ма најтише по ваздуху лети, ухо слепог миша већ је чуло тај тихи лет. Осим тога у носу има најоштрије осећање. Код неке врсте превучен је нос дебелом кожицом и кад би се та кожица само мало оштетила, морао би сиромах угинути. Оштро осећање у пипању има у кожици, којом су му прсти разапети и сачињавају му крила. Полет му је оштар; истина не баш као у ласте или у које друге птице, која лебди у ваздуху па тек кад кад крилима махне. Слепи миш у лету непрестано маше крилима, као год птиче полетарче, али лет му је сигуран. Осим тога слепи миш није у стању са земље полетети као птица; он се сиромах мора пре тога успужати на који виши предмет, па тек онда отпусти се и у ваздух полети. Иначе може се рећи, да брзо и вешто лети.

Дању станују слепи мишеви на разним местима сакривени, и то више пута у велику друштву заједно, али женке од мужака готово код свију врста већином су одељене. Као што већ напоменусмо, дању у миру отпочивају, захваћени стражњим ноктима о какав предмет и висе подигнуте главе, више пута у гомили један поред другог. У овако тесну сношају истина трпе један другог, али баш не из

искреног пријатељства и због тога се кад кад међу њима појави борба, али обично за мало. Чим наступи сутон, одмах међу њима почне живот. Један за другим почне влажити своја криоца неком масном течношћу, испузи на поље и полети у ваздух у лов. У овоме је лако опазити, да само по некоји, једни и исти слепи мишеви једну околину облећу, другу други и т. д. као да су и у њих радови подељени. Непрестано сваки једном линијом; па онда се врати истим путем натраг, и то тако непрестано бива, докле се год са свим не увери, да ту више лова нема. Врло је прождрљив; десетина кокица, па тек онда своју прву глад намири, а поред тога број сићушних лептирића, дувни и вештица врло је велик. Тек што се наситио, пожури се, да се где год напоји, а то му варење јако у стомаку ускори. Тек што се воде напојио и поново своја криоца помазао и приправио се за полет, а већ је огладнео, и ено га видимо, где опет лови по ваздуху. То му је цео ноћни живот, непрестано на изменце једе и пије, док не почне зора свитати, и тек се онда смести на своје место да спава. Сушта изелица!

Ово је леп живот, кад би то тако увек било, али има и он врло горких часова у свом животу. Колико пута бива, да се по ваздуху пусти облаци нагомилају, почне падати киша, често се догоди не само једну ноћ, него кад кад и више, по неколико дана и ноћи. Онда су на слепом мишу највеће невоље. Зарезници и друге ситне животињице онда чувају своја склоништа, јер би им се уквасила криоца на првом полету. Често слепи миш, гоњен глађу, и по киши излети, али сиромах мора да се врати гладан натраг; и кад кад више ноћи прође, а он на таком времену ништа не окуси, ни чим се не заложи. У рано пролеће или познију јесен, док је ваздух хладнији, почиње рано излетати, а доцне легати, али поред све те његове вредноће не може да нађе хране ни толико, да може бар прву своју глад намирити. Неке врсте у јесен селе се на кратке путове к југу, као и птице селице, неки опет мењају пред зиму своја склоништа. То можемо опазити и на дугоувом слепом мишу. Лети отпочива у шупљим дрвима и таванима, а у зиму се склони у подруме, оџаке и пећине. На угодним местима нађе се хиљадама слепих мишева, и то највише једне или бар сродне врсте заједно. Неке врсте презиме појединце, али сви, који год код нас остану, целу зиму преспавају. Кад кад код пријатног вечера по који се пробуди па полети и у слободу, али се то већ ретко догоди.

Своје зимње спавање не почињу све врсте у један мах. Први почиње дугоуви слепи миш, мало касније у завршетку октобра или у почетку новембра мишоуви и водени слепи миш. За овима вечерњак, па онда писасти, а најпозније патуљак слепи миш. Али као год што не почињу заједно зимно спавање, тако се исто у пролеће и не буде сви заједно. Не буде се оним редом, којим спавање почињу, него са свим обратно. Први почиње већ у фебруару патуљак, па онда сви редом тако, да се до краја марта сви пробуде и рад свој почињу.

Кад су већ неко кратко време после зимњег спавања храном се опоравили, почињу се парити; али код њих љубав није ни у полу тако страсна, као код осталих сисаваца; нема ту никакве борбе и отимања међу њима, него то код њих иде све мирним путем, па чим се женка оплодила, одмах се са мужаком раставља. Женке живе у чопору међу осталим женкама; а мужаци животаре самохрано. После пет до шест седмица после оплођења женка донесе на свет једно, а највише двоје, врло нејачких слепих мишића, који се захвате оштрим ноктима за груди материне и тако мати с њима и дању почива и ноћу иде на лов, а они се непрестано држе за њу и сисањем се отхрањују, док не одрасту. У том их мајка већ поучава на храну, којом се и сама храни. Њихово растење не траје дуго, осам седмица, нису потпун узраст ни довршили, а већ се отпуштају од мајчиних груди и полетаре у лов против оних животињица, које су људској привреди штетни.

Слепи миш је најмањи међу сисавцима, јесте: најмањи је, али највише користи доноси људима. У лету изгледају много већи него што су баш заиста. Мали потковичар тек што је шест сантиметара; патуљак је нешто врло мало већи од првог; а највећи је мишоуви, који је седам сантиметара у дужину, а осим тога је сам реп до пет сантиметара дугачак.

Слепи мишеви изгледају врло глупави, јер су дању на светлости врло дремовни; али ноћу је таког изгледа, да човека увери са свим о противном.

Израст коже на лицу око носа и очију чини га страшним и ружним. Помислио би лаковеран човек, да у њему има нешто тајанствена, ванприродна. Може бити да је и ово један узрок, што је на њему људско проклество и сујеверно уверење.

Слепи миш има много непријатеља. Многе грабљиве животиње иду у лов против слепих мишева; али на срећу, још се добро зна од њих сачувати, јер врло вешто вара у летењу. По себи се разуме да младићи, још у летењу неизвежбани, највише страдају. Али највећи му је непријатељ човек у своме лудилу, сујеверју и предрасуди. Глупост и предрасуда, простота и незнање тако га заслепе, да их стотинама на спавању потуче, али на своју ужасну штету.

Ево, наведосмо све што смо знали о слепом мишу разних родова.

Морамо напоменути, да нам разни зарезници толику штету у пољу, у шуми, на њивама, виноградима, вотњацима и вртовима почине, да је не може човек лако проценити, и опет се слабо позорности и пажње обраћа на та пустошења. Једино се зна, да трпимо велику штету; али од куд та штета долази, не ћемо да тражимо, него је гледамо скрштених руку и чекамо помоћ с неба. „Помози се, па ће ти и Бог помоћи!“ Ове су речи бисерна зрна, и баш због тога треба да се латимо, да настојимо колико у нашој снази стоји, те да почнемо војевати против таких грдних непријатеља нашим земаљским производима, па ће нам заиста и сам Бог помоћи!

Како која година, све смо већма приморани, да се што боље постарамо за своје одржање, јер сваки дан све нам се више гомилају потребе. У хатар свом одржању настојавамо да што боље и рацијоналније обрађујемо земљу, да нам она што више и што лепшег плода донесе. Гнојимо земљу и добро оремо, да тим гојазнија и трошнија постане, да усеви на њој могу боље напредовати и богатијег плода доносити. Овако радећи приправљамо земљу не само изврсну за сваки сад и усев, него је приправљамо и за што боље станиште, за што мекше и топлије гнездо зарезницима, њиховим јајцима и црвићима. Што се које земљиште боље обрађује, тим је оно зарезницима боље легло, јер у њој више богате хране налазе. Тај се гад множи и храни по стаблу, гранчицама, цвету и у самом плоду у толикој мери, у колико за себе може наћи доста хране. И у самој природи влада најстрожији закон, јер у њој се само толико створова може намножити, колико се на земљишту може исхранити. Сви зарезници не тамане свако биље, сваки усев, сваки сад. Једни су одређени за једну врсту, друга врста зарезника одређена је за другу врсту, трећа за трећу и т. д. Али одређено је и нама, да неко биље у што већим просторима негујемо, јер нам је највише потребно за наше одржање, као што су стршни усеви; друга врста нешто нам је мање потребна, као што су виногради, вотњаци, шуме и т. д. и баш због тога дужни смо, себе ради, против оних непријатеља борити се, који су баш од природе одређени да се хране најпотребнијом нашом храном.

Као што рекосмо, никад се не може у природи намножити више оних, који једу, него што има за њих хране. Што се више хране намножи, тим јој више природа непријатеља произведе. Само је човек изван тога природног закона. Често само време толики гад утамани, да где које године једва видимо ког лептирића, коју бубу кокицу и т. д. све је то или зима, врућина или киша утаманила, само да одржи равнотежу у природи, а човеку више да остане.

Природна наука узела је себи у задаћу, да научи човека које су му пријатељи а које непријатељи раду, а по томе и одржању му. Не усхте ли познати и саслушати глас те спасоносне науке, и не прими ли је к срцу ради своје користи, онда је изгубио право да се тужи на штету, коју му непријатељи његова рада на њиви, у вотњаку, у шуми и врту учине. Сваки човек буде кажњен оним, против чега је грешио.

Најпосле, обраћамо се прво на сву браћу наше учитеље, да још у школи чувство љубави нашег народа спрам слепога миша у деци пробуде; па онда обраћамо се на све оне, којима лежи на срцу што обилнија корист рада им, нека проучавају природу слепог миша, нека упознају пријатеље и непријатеље своје крваве муке и тек ће онда престати оне силне тужбе, које се често чују баш у нашим крајевима; отпашће сујеверје и предрасуде, које нас још од првих времена гоне и штету нам чине.

М. Д. Дејановић

КЊИЖЕВНОСТ

ЗНАЧЕЊЕ РИЈЕЧИ „УНИГУЈЕ“ У „ОСМАНУ“

Поводом поправака текста, што их је у овом листу објавио госп Др. Лаза Томановић (бр. 9—12), држећи се будимскога издања од Јевте Поповића, учитеља трстанскога, запео сам за ријеч »унигује«, па сам ево потегао да јој одредим право значење.

„С Крунославом *унигује*,
И веселиј свеђ се каже..“

(XII пјевање, 537)

У будимском издању »мјесто *унигује*, што се *не разумије*, стоји *умиљује*, што има смисла«.

Да ли се данас говори гдје *умиљивати* и

још без *се*, ја не знам; али по моме разложењу нема тек смисла »умиљује«, по што *се умиљавати* може »коме или код кога, око кога«, а никако »с киме«. У осталоме и пјесник пјева:

„Наравнога отров гнива
крије Турчин дворан силом,
једно мисли, друг' открива,
извршива треће дилом".

Зар се ово зове *умиљавање*? Али да постигне своју паклену намјеру:

„Р'јечима је обл'јетује
све што може бољ' и драже".

Господин професор А. Павић мисли да »унигује« по јужноме говору гласи *„уњегује"*, па би онда долазило од *уњеговати*, што је Јован Бошковић узео и у земунско издање (види »Рјечник« озада).

У моме завичају у Лици, у прозваном *Прилогу*, па јамачно и с ону страну Лумбарденика и Кука, и данас се каже за човјека, који се другоме подвлачи, подилази му, удворава се, онако више подругљиво: вражја *уњиго*, прођи се те *уњиге*, окани се те *уњиге*, шта ће та *уњига* ту код тебе — а све за то, што *се уњигава*. Па и за дјецу, када око родитеља или кога другога облијећу, те их засмијавају, љубакају и тепају, а све да издраниче што од њих или да им испуне вољу, вели се: да *се уњигавају* и да су *уњиге*.

Да ли се којом приликом говори: *уњигује се*, нешто се не сјећам; али *се* не можемо ни *уњигавати* »с киме«, за то би требало тај стих овако исправити:

„*Крунославни с' уњигује*,
и веселиј' свеђ се каже,
р'јечима *је* обл'јетује
све што може бољ' и драже".

Сад и ова три стиха љепше пристају уза први, особито оно *„је"* у трећему.

Ко зна боље, родило му поље!

Мојо Медић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Прота Јован Вучковић јавља, да је дао у штампу Златоустових шест књига о свештенству, које је превео с грчког и којима је додао преко две стотине опазака.

† У издању српске краљевске академије изашло је ново дело проф. Ј. Жујовића *„Геологија Србије"*, и то први део, који обухвата топографски део. Радовали бисмо се, да се наши стручњаци овим радом заинтересују, те коју о том проговоре, јер и сам предмет то изискује.

— „Балканска Царица" кнеза Николе I преведена је на руски. Превео ју је Милан Жерајић, који је за то одликован колајном Данилова реда четвртог степена.

— Издавачка књижара Д. М. Ђорића у Београду јавља, да ће крајем овог месеца изаћи прва свеска Дикенсова интересантног романа под натписом „Пиквик и његово друштво" у преводу Мите Ђорића.

— Воj. М. Рашић, универзитетлија у Паризу (5 rue Rollin), јавља, да није могао до сада издати свој „Грчки устанак 1821 год.", али се сада, вели, постарао, да књига изађе најдаље до краја овога месеца.

— „Јавор" у 13 својој свесци веома повољно приказује Војновићеву књигу „Vogj kroz Dubrovnik i okolna mjesta". „Književna Smotra" у 10 броју прештампава Јаворов приказ, напомињући, да се с њим потпуно слаже.

— Миливој Шрепел приредио је по Бојезену „Римске старине", које „Književna Smotra" топло препоручује „štovanomu učiteljstvu, da si njome popunjuje manjkavosti svoje obrazovanosti".

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— За чланове књижевном одељењу Матице Српске изабрани су у овогодишњој скупштини књижевник Мита Нешковић и уметник Урош Предић. За почасна члана изабран је Мађар Мавро Јокаија.

— У Сомбору се склопио одбор, који ће приредити свечаност у славу четирдесетгодишњици, како учитељује и на просветном пољу ради *Никола Ђ. Вукићевић*. Одбор је објавио већ и распоред прославе, која ће се славити 16 и 17 овог месеца.

— Михајло Хорник, душевни вођа лужичких Срба, славио је пре кратког времена шездесетгодишњицу од свога рођења и уједно четирдесетгодишњицу, како ради на књижевном пољу. Хорниково је име тако тесно скопчано с целим напретком лужичких Срба за минулих четирдесет година, да се с правом може за њ рећи да је отац лужичких Срба. Издао је много филолошких дела, народних песама, забавних, школских и верских књига, председник је Матице Лужичке и установилац и потпомагач многих друштава.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 40.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 3. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

СТАРИ МАЧ

Камо дани, кад си некад
По бојном се пољу вио,
Жедан крви, грозне славе,
Стари мачу, љута змијо!
Срце ти је огањ дало,
Смртни фијук страшна рука,
Певао си и пламтио
Сред крви и дивљих мука,

Певао си, песма ти је
Била само: смрт и слава,
Смрт крвнику, слава вечна
Нек јунака увенчава! —
Паде јунак с вековима,
Умре сунце дивних данâ,
Ти остаде, мрки сведок
Мртве славе, љутих ранâ.

Прах те једе у тишини,
Ал те Србин праху не да,
Век те чува вековима.
Потомак те с надом гледа,
Па у ноћи трула мира
Брише рђу са оштрица,
Твојим сјајем душу греје,
Гони мрак са тужна лица.

Руку стеже, куша снагу —
Кад се спомен славе јати,
Он се куне, да ће тобом
Мушка бедра опасати.
Жељом грли слике дивне,
Борбу чека, славно време,
Да завришти бојна труба
И дигне се храбро племе.

Па да суне там, где пламти
Крв јуначка, борба слепа,
Да раскида тобом ланце
И крвничке главе цепа.

Ленскій

АНЂЕО

У поноћи немој над сањивим светом
По незнану путу из свештеног раја
Анђелак један летео је летом
Кроз светлост звезда и звезданог сјаја.

Посланик неба, гласник дана свети'
Светласне звезде прешао је туди,
Док мирно заста на овој планети
И тихим кроком пође посред људи.

— Иди, Бог ми рече, мог анђела ето!
Радост и божанство у оку му сјаји,
Чедност светог раја и знамење свето
И небесну љубав он у срцу гаји.

Млађана му душа мир и срећу труби
И присуством својим слатку радост лева —
Од сад срце твоје нека њега љуби,
И нека га хвали и нека му пева!...

И од тада ето, мој анђеле плави,
Свечано и мирно звоне моји гласи:
Моје срце само твоје чари слави
И небесну чедност, што ти душу краси.

Јов. А. Дучић

ЈЕДНА ЗАДЕВИЦА

ИЗ МОЈЕ НЕШТАМПАНЕ СПОМЕНИЦЕ

(Свршетак)

Овде стајаше наш девети корпус под фелдмаршалајтнантом грофом Шафгочем. Управитељ његова ђенералштаба беше потпуковник Кризманић (умро као заповедник града Варадина у истом граду). Бесмо пријатељи још од године 1842, при мерењу у јужној Чешкој.

Из Брашова јавим по дужности своме старешини, пуковнику Јунгбауеру, управитељу ђенералног штаба наше војске, у Букурешће целу ону моју задевицу у Нехојашу. Учинио сам то из два разлога: требало је да зна наше заповедништво о тој препони, а друго: јемачно ће мој противник јавити својој власти тај сукоб, па да предупредим, да догађај не извитопери на своју корист.

Пре свог поласка у Букурешће, тим истим путем, испричам Кризманићу своју задевицу и замолим га, да ми да један вод војника, под командом једног официра а под именом извиднице, да поведем са собом до Нехојаша. Ја ћу их вратити из тог места. Тиче се тога, да онај заповедник страже види један део царске војске, од које су педесет хиљада настањени данас у Румунији.

У Красни нађем војнике од осме регулашке регименте, под заповедништвом једног официра.

У ноћ приспесмо у Нехојаш.

Сутра дан у девет часова одем горе поручику, заповеднику пограничне страже, заједно са мојим млађаним другом, заповедником наших војника. Поведем и једног унтерофицира, као тумача, јер нисам знао тако добро румунски, а требало је да зна и мој друг, официр, све чега се тиче. Горе пред кућом наиђем на једног ондашњег грађана, бољега реда, и замолим га, да и он буде ту, то јест, да буде моме противнику — девер.

Кад уђосмо у пространу писарницу, али велика промена се збила у кући: млада, лепа домаћица родила сина. Мати лежи десно у постељи, лево на дивану поред пећи седи гарава, крупна, дебела дојкиња и баш доји кућно слеме. Поручик седи уза сто са неким актима у руци. Беше то црномањаст, омален, буцмаст човек. Ја замолим госпођу да извини; не знађах, да се та радост десила у кући, за то замолим домаћина, да изволи изаћи са мном или у другу празну собу или под ведро небо; имам нешто с њим да расправим. Он се набрецну. Не ће, вели, да излази из своје званичне писарнице.

»Добро« — рекох — »кад не ћете, онда ви одговарајте... Дошао сам, господине, да вас лично позовем на одговор за ону мени пре десет дана нанесену личну увреду, кад сте ми у брк рекли, да ме не признајете за аустриског официра; даље, на одговор, што сте омаловажили својеручни потпис мога врховног заповедника, фелдмаршалајтнанта грофа Коронинија, рекавши, да не знате, ко је тај Коронини. Ја вас за то позивљем, као официр официра, на двобој. Ево вама ваш, ево мени мој сведок и девер. Ево две оштре сабље наше; ваша ће јемачно бити тупа. Ако пак претпостављате пиштоље, ево мојих кубура.«

Мало час за тим додахох:

»Но видећи промене у вашој породици, вашу супругу као породиљу у постељи, ја сам једино из призрења према вашој госпођи склоњен да се задовољим, ако ме молите за опроштење за оне увреде.«

»Ја да молим? Никад, никад!«

»Онда бој! Ви га хоћете!« — рекох му ја са свим мирно. — »На вашу одговорност. Као што виде сведоци, ја вам оставих вратаоца отворена.«

Сад наста у соби покор: породиља поче да запева, дојкиња да зипара и да јауче, мали Румун да дречи из свега грла . . . А, то беше призор, да човек побегне.

Извадим часовник и положим на сто.

»Господине! За пет минута или сте молили за опроштење или — бој!«

Један, два, три, четир минута протекоше у бездан . . . и једва се тврда глава преломи и рече:

»Молим за опроштење!«

И тиме беше свршена задевица.

Захвалим оном грађаннну и опростим се са својим сведоком. Он оде са својом четом узводно реке Бузеје у Ердељ, ја низводно у варош Бузео и у Букурешће.

Оно, што сам о тој питомој долини реке Бузео напред рекао, остаје у вредности нигде стене, нигде стрма пада реке; шума с обе стране. Ја сам у свом опису назначио ту долину као једину згодну за железницу. За што нису уважили моју споменицу — не знам; али то знам, да је велика штета, што нису ту, већ у долини реке Прохове, на подножју Вучестових урвина, саградили пругу.

Кад приспем у Букурешће, чујем, да је управитељ генералног штаба мој рапорт поднео врховној власти и да се жалио, да јѐ наш један официр при вршењу добивеног налога могао наићи на такве препоне и такве увреде. У исто доба дође ми друг, капетан Трајан Дода, па ми достави, да је ту брат оног хаџикавгаџије у Њехојашу, па се жали, да му је брат од стране румунске владе, због тога понашања његова, отпуштен из службе, без пензије.

Ја одем с места лично пред грофа Коронинија, јавим му ток те ствари и како је свечано пред сведоцима молио за опроштење и тиме дао сатисфакције.

Замолим свога старешину, да кнезу Штирбеју добру реч каже, како би оног официра помиловао. Гроф Коронини одмах оде до кнеза и овај уважи жељу те помилује официра и поврати га у пређашње му звање у Њехојашу.

Од куда се он тако опрео мени и мојој мисији?... Тамо горе у планини усамљен, ни у ком додиру са светом и са образованим друштвом, његово се патријотско срце кињило и гризло, што је аустриска војска ушла у његову отаџбину. У својој наглости и пргавости није просудио, да је то по Румунију био једини спас и благослов, јер тим је њојзи био заштеђен рат и беху јој заштеђене све с ратом скопчане невоље и пустоши. Да је један једини пут био у Букурешћу, или другој којој већој вароши, био би се уверио, какав ред и каква дисциплина влада у нашој војсци, па би се опријатељио са нашом опсадом. Овако нас сматраше за душмане својој отаџбини, и тек што му се ја указах на згоду, он потеже, да искали своју срџбу на мени.

А ја? Ја баш нисам онај, који ће се тако лако дати сатерати у тикву, који ће се свакој шушли подати, па макар ме стало живота! Ја не бих дао да ми ико смета, кад вршим своју дужност.

Јемачно ће бити поучно, што сам овај догађај верно описао. Из њега упознајемо нарав румунског народа, тог иначе честитог, благог, доброћудног, простог па и јуначког народа. Да је јуначан, уверили смо се на Гривници.

Ево како га црта сам Румун, Иван Славићију, у својој књизи на страни 144:

»Румун је тврдоглав и не ће ти примити, за живу главу, нову идеју, коју смо ради да му препоручимо.«

А на страни 145 каже:

»У ствари, која се њега тиче и која његову корист условљава, тако је самовољан и пркожџија, да ју — једино из ината — не ће примити, ако му је ко други препоручује.«

»Румун је« вели даље »иначе најбољи, најпоузданији човек, само ако смо погодили жицу, на којој му можемо веровати. Али ту жицу тешко је погодити, јер Румун је пре свега — *неискрен*. Искреност у његовим очима није никаква врлина. У румунском језику и нема речи за *искреност*. У опште, по његовим назорима, не спада искреност у дужност, и ко истину каже па се тиме оштети. том се ругају.«

Та ружна навика неистинитости од стране кнеза Б'скарусиљског и његових сељака у мало што не умори човечји живот у двобоју. Јер да ја добих на Богојављење одмах у јутру при поласку у њину селу коње, прошао бих кроз Њехојашу, а не би ме нико задржао, не би се сукобио са оном пржом те не било никоје задевице.

У Бечу, на Преображење 1892.

Јован Стефановић Виловски

*

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

превео с пољског РАЈКО

(Свршетак)

Из раскошних снова пробуђена, суровом руком Борковичевом, Јадвига не могаше да се опрости страха, који овлада њоме после оне страшне ноћи. Краков и краљевски замак постадоше за њу место најљућих мука; желела је да утече оданде и да се за увек скрије испред људских очију. Чезнула је сада и за Жегањем, а те осећаје не умејаше притајити пред краљем, који је бадава гледао да ју утеши и умири. Јадвига беше сваким даном мршавија и слабија, а свако вече обузимаше ју тако неодољива бојазан, да је готово силазила с ума. Спопадаше ју језа, кад види туђа лица, а на сваку галаму падаше у несвест.

Краљ, тешко забринут за живот миле љубе а у исти мах и за живот очекивана потомка, науми одвести Јадвигу из Кракова, а то је најпосле могло добро утецати и на узрујано духовништво.

— Скрићу је — мишљаше — дотле ће свет мало заборавити... а она ће оздравити! Ваља само наћи тако скровито и тихо место, где не би никако врева могла доћи до ушију болесници.

И после дуга размишљања изнађе.

Два сата хода од места Ченстохове, где се на Јасној Гори дизаше стара дрвена парохијална црква, у песковитој околици, зараслој четинастим шумама, дао је Казимир још пре саградити малу тврђаву.

Беше то сушта пустиња. У сред шума песковите равни, а по њима пржине и големо, високо стење најчудноватијих облика, као да га је разбацала дивска рука.

Стење се то пружаше у ланцу до велике равнице, на којој је стрчала највиша стена или боже лом; с једне стране беше се устрмио до небеса, засечен као зид, неприступачан — с друге стране пукла у раселинама ждрела, велики ходници, пештере и пећине.

Кад је краљ, у лову, заишао једном амо, усхићен видиком те дивље праороде, науми да се окористи природним утврдама тога места и да подигне замак за обрану на врху тих ломова.

Повезаше тада те стене железним шипкама, ископаше опкопе и шанчеве, опасаше зидом, а на врхунцу саградише омален, али леп замак, који изгледаше на тој висини као да досиже до неба са своја три бедема.

Еле, чим се Јадвига мало опоравила, Казимир, видећи да јој је преко потребан мир и непомућена тишина па да може са свим оздравити, превезе ју у ту тврђу, названуОљштином, по маленоме месту, које се подаље пружаше.

Ту је бону жену окружила тишина и глухи мир. Једноличан шум четинастих дрвета успављаваше ју, место Улрикове лутње, којој звуке, од оне ноћи, не могаше више да слуша; и ту први пут, од оно доба, бедна Јадвига дође до мира.

Отправив на ново посланство у Авињон ради развода с Аделајдом, краљ с немиром очекиваше резултат; видећи ипак, како се Јадвига сваким даном опорављa, све с већим поуздањем гледаше у будућност.

— Ако ми Бог даде сина — мишљаше — све ће се то ублажити. Сав народ биће онда уза ме... уз њега... та то ће бити моја рођена крв... биће унук Владислава Локтка... наследник Пјастâ!...

Тешио се још краљ, да ће и папа најпосле попустити.

— Најпонизније сам молио за развод мрскога брака — понављаше сам у себи. — Послана су у Авињон многа и вере достојна сведочанства, да нисам зло мислио, кад сам узимао Јадвигу, да нема никакве саблазни, него на против, да је од то доба престала свака саблазан, јер сам веран оној, коју милујем...

Но свему томе могаше да нашкоди глас, што но га Борковиц рашири о двоженству — и из тих веселијих мисли пробуди краља тешка брига, шта је и како је у Великопољској: је ли Борковиц успео да однесе, и у ту стару пјастовску покрајину, глас о срамоти Јадвигиној и да баци заметак буне против очекивана наследника? То га је питање пекло као жива ватра. У Кракову беше лакше угушити подигнуту вреву, јер ту окружаваху краља верне и одане слуге; али онде, у Великопољској, где се непрестано дизаху буне под водством Маћковим, шта онде да се учини, па да се стане на пут разглашењу?

Сатрти Борковица, запушити му за увек осветљива уста — смрћу га казнити! Тако хоћаше краљ, ускипео гневом на дрскога војводу; то захтеваше његов увређени понос и љубав к Јадвизи...

Али пан Јашко од Мељштина, размислив пажљиво о свему, световаше, да се умери.

— Опроштење и помирење — говораше — боље је него најоштрија пресуда. Нека се Борковиц покори, нека тргне увреду, нека сам угуши вреву, коју је подигао, па ће то бити најуспешније и код папе... На то га треба присилити по што по то... А сувише оштра пресуда, изречена против тако моћна сенатора, свакојако ће се разгласити, па то може само да нашкоди разводу...

Краљ је слушао, бунио се још против опроштења, али је признавао, да Јашко право вели.

Изненадни долазак Коханов пренерази га — али весело лице слугино одмах му поврати поуздање.

— Борковиц — запита — сатрвен?... Ухваћен?

— Борба је беснела — одговори Кохан — кад морадох одлазити; али победа беше већ сигурна.

Казимир се намршти.

— Изневерио си их, дакле, пре свршетка — рече зловољно. — А по што си дошао?

Кохан се осмехну, поверљиво приђе Казимиру и шапну:

— Довео сам милостивоме господару чиме ће да разбије бригу и да растера самоћу у тој ољштинској пустињи... Ја нисам створен за војника... не могох им помоћи. Речено ми је да идем у Познањ с том девојком. Ја сам волео да се теби, краљу, вратим...

Казимир слушаше, не разумевајући.

— С девојком? — понови. — С каквом девојком?

— С ћерком Винча од Шамотула, коју је Борковиц држао од малена у сужањству, а сада ју Наленчи уграбише... Дивота од девојке!

Говорећи то, скочи к вратима, отвори их и уведе Марту.

Ћерка Винчева уђе смело. Дневна светлост падаше управо на њено лице и стас и показиваше зачуђеним очима краљевим дивну јој лепоту у свој слави. Беше бледа, а у очима јој се огледаше сета. Тако журно путовање, као бегство, после толикога узрујавања, напрасан растанак с оним, кога јој је срце замиловало целим, ничим неспутаним осећањем; тешка брига за живот његов у тој борби, којој је видела само почетак, — све јој то испуњаваше душу неописаним осећањем, које буђаше давнашње слутње и црне мисли... Та ето срећа, коју осети за час, утече од ње као од уклете... еле клетва, која тишташе главу ћерке издајникове, није јемачно скипута, кад ју мораде оставити витез Јанко, кад ју доведоше краљу, о коме јој говораше Кохан, да има велику моћ, да може наградити али и казнити, миловати али и осудити... Нема ју за што наградити и миловати... еле, ваљда ће ју казнити и осудити за очино издајство!...

Ипак без страха гледаше у лице краљево, не обарајући главе, спремна на све.

Засветлише се очи Казимиру, кад виде тако лепу девојку... Кохан доиста није лагао, кад је говорио о дивоти!

Краљ журно приђе Марти и ухвати ју за руку.

— Ко си ти? — запита умиљато.

Она мало ником поничe, дирнута благим брујањем тога гласа.

— Ја сам — одговори тихо — ћерка онога Винча, коме је име проклето због издаје... Казните ме, господару, за њу... јер сам ја његова крв!.,. Само се смилујте оној, која ми је била мајка, дадиљи мојој, Агати..!

Говорећи то, сагибаше се још ниже, готово до колена краљевих.

— Чека она — заврши Марта — чека у велику страху од онога часа, кад је утекла скупа са мном из кожмињскога замка.,. Не чините јој, краљу, кривде!

Казимир, зачуђен том необичном простотом речи и држања Мартина, подиже ју, пригрли руком и с великом добротом гледаше у бледо јој, од узрујаности уздрхтало лице.

Стаде ју запиткивати и слушаше одговоре, дивећи се њиховој садржини, из које јасно избијаше невиност тога створења, које беше од малена засужњено у зидинама кожмињскога замка.

А кад виде Кохан, како се краљ живо занима, друкчије је то себи тумачио, и радовао се у себи својој мисли.

— Сад ће пропасти Јадвига — шапну — а ја ћу се ради те Марте дочепати на ново милости.

Примаче се полако краљу и, уграбив згодну прилику, зуцну нешто, па погледа Казимира с онаким изразом, као негда, кад је извршивао љубавне наредбе... Погледа га и осмехну се...

Краљ грозно смрси обрве. Разумеде он смерове слугине и ражљути се на њих пред том Мартом, којој се чело, окружено јасном косом, зрачило неокаљаном чистоћом мисли, а уста, с простотом девичанске душе, исповедаху све своје осећаје... Гневно маче руком и показујући на врата:

— На поље! — крикну Кохану. — За увек на поље!

А кад виде, да се Марта стресла на звук грозног гласа, ухвати ју за руку и рече благо:

— Ходи, јадно дете, ходи краљици!...

Кохан се, од страха, забатрга до зида и потуљен, погурен изиде из собе, знајући, да му је ту за увек изгубљено значење и место...

После неколико дана беше на ољштињском зам-

ку већи жагор него обично... Приспеде Јанко Зарембa с оружаном пратњом, која пажљиво чуваше плен: ухваћенога Борковица.

Целим путем пан Маћко не рече ни речи. Само кад је дошло да се растане са Сенђивојем и Скором — јер њих одведоше на суд у Познањ — рикну од унутарњега бола или гнева. Искричавим погледом погледа на њих, затрза везама, које га спутаваху, и крикну хрипљивим, испреламаним гласом:

— Мрки Вук... још је жив!

То беше једина реч, што но ју изрече — хтеде им јемачно улити поуздање, којега више ни сам не имађаше.

Одмах по доласку изведоше га пред краљевско лице.

Казимир, намрштен, оштар, потресен унутарњим гневом, заседе у највећу дворану у замку, окружен својим двором.

Јашко од Мељштина, Добек Фредро и Јануш Сухивиљк уз њега, а и витешки Галко од Њецвеђа.

Кад га момци вођаху у дворану, Борковиц јурну напред и трже везама, које му везиваху руке, тако јако, да их у мало не раскиде. Глава му беше сагнута.

Наједаред потресе њоме и пламенитим погледом испод очију шину Казимира

— Краљу! — крикну, — Нека ми пусте руке! Сенатор сам, нисам слуга!... На смрт ме осуди, али нека та срамота везања не страши мором слугње те, који данас, поносити, стоје уза те!... Краљу, одреши ми руке!...

Казимир с великом мржњом гледаше на усколебана Борковица.

— Ти ниси имао милости ни за кога — рече. — Али хоћу да будем милостивији, јер сам краљ, а ти неверан слуга...

Пан Маћко опет трже везама.

— Слуга! — крикну. — Бог је већи господар од краљева, па му ја не хтедох да служим...

— Безочник! Богохулник! — шапутаху.

Али Казимир даде одрешити конопце.

Кад Борковиц осети, да су му руке слободне, одахну пуним грудима. Подиже главу, севну дрским погледом и укочи се.

— Борковицу — рече краљ — велика су твоја злочинства... Крв твојих жртава тражи казне...

— Платићу! — прекиде Маћко. — У праву су одређене гривне за властеоске и невластеоске главе... платићу!...

— Ти си већи злочинац него други — настави даље Казимир — за тебе мора бити и друга казна... Треба дати пример...

Ха-ха-ха! — груну у смех Маћко. — Није теби до мојих злочина, није до злочина! Не мислиш ти, краљу, казнити за крв жртава, него се светиш, што сам Великопољску дочепао у своју власт... Светиш се, јер знаш, да не бих дао намесништва твојим слугама, док је мени главе на рамених... Светиш се нада све, што сам Јадвигу...

У тај мах прилети Јашко од Мељштина, па видећи, да је Маћко, ван себе од пакости, спреман да нову увреду баци краљу у лице, наједаред прекиде:

— Борковицу, умери се!... Кривица је твоја велика и може се изгладити само кајањем...

— Није за ме кајање! — врисну Маћко. — То је лукава врлина слугу, којом задобијају милоште... Изричите пресуду, само брзо, да дотле не побесним!

Краљ устаде. Умеде да савлада своју напраситост. Лице му узе израз пун величанства, озбиљан, суров, а без гнева. Пружи руку и рече:

— Маћко Борковицу, добро каже пан од Мељштина: обуздај своју злоћу, која је ту немоћна... Злочинима својим додао си дрску увреду читавом народу у лицу његова краља и оне, која ми је жена... Пореци увреду — покори се!...

Борковиц скочи напред. Изгледаше, е хоће да насрне на краља. Оружани стражари, иза његових леђа, пограбише га за руке и тргоше натраг.

Маћко се запенушио, тргао, отимао, а, осећајући своју немоћ, још се већма љутио.

— Лаж! — врисну. — Није то увреда, него истина! Ништа не поричем... Није твоја жена та Јадвига, него бесрамна наложница!...

— Ћути! Ћути! — крикнуше сви у глас.

Краљ стајаше блед, уздрхтао, мрштећи грозно обрве.

— Изведите га — рече — бесан је... У јаму га баците ..

А окрећући се Јашку од Мељштина, додаде полугласно:

— Од глади онде нека скапава, док не порече!

— Ха-ха! — зарика Маћко. — Што рекох, не порекох... не порекох! Не дирајте ме! — вришташе на слуге, који га хтедоше ухватити.

Али га пограбише и отиснуше напред.

Беше леп, сунчан дан, кад вођаху Борковица преко дворишта онамо, где беше улаз у пештере у стени под замком.

Скупила се онде гомила дворана и̓ момака. Сви стајаху ћутећи, јер је заповеђено, да буде тишина, да кака врева не престраши Јадвигу и не обзнани јој, е је тако близу њен заклети душманин, коме не смеде споменути ни имена.

Еле сви стајаху ћутећи, па с пренеражењем и притајеним дахом у грудима, гледаху на пратњу, која се приближаваше и из које се помаљаше големи стас војводин.

Иђаше сада сам, поузданим и смелим кораком. Испод очију звераше око себе. На њему беше скерлетан кафтан, али издрапан и згужван у трзмању са момцима. Лице, бледо од срџбе, грчевито дрхташе; стиснута уста отвараху се час по час да захите ваздуха, кога зар не беше доста у задуханим грудима.

Пратња стаде. Застаде на подножју замка, где су степе, чудновато изломљене, једна преко друге, као да их је људска рука сложила, начиниле велик бедем. А доле земља као да је зинула... видела се, посред камења, црна, недогледна провалија...

Борковиц стаде над њу и погледа.

Не устукну, него се испружи, забаци главу, а у том покрету паде му око на дивску прилику, која стајаше на самој ивици пропасти...

Дивље лице Дитрихово беше искривљено од подругљива смеха. Тевтонски див обављаше ту џелатов посао... Обема рукама придржаваше голем камен, који ће да затвори чељуст...

Стресе се Маћко, кад виде из ненада побеглога стражара кожминских подземних јама. Изидоше му пред очи све успомене некадашњега живота, све до ужасног тренутка Мартина бегства...

Крикну из пуних груди нељудским гласом и запенушен јурну на Дитриха.

Био би га убио измахнутом песницом, ал' га задржаше и опет ухватише за руке.

У тај час одазва се громко глас Јашка од Мељштина:

— Маћко Борковицу! — говораше он, — краљ жели да се покајеш и поричеш... Поричеш ли увреду?...

— Не поричем! — открикну Маћко.

Одгурну силовитим махом стражаре, који га држаху, коракну к провалији и скочи.

Ували се до половице тела — али се одупре ногама о камење и још једном погледа горе...

— Своје ћу тело ждерати од глади — крикну још једном, — а не ћу слагати!... Јадвига је бесрамна наложница!...

— Затворите јаму! — чу се заповед.

Дитрих прискочи и гурну руком Борковица... Војвода паде доле свом тежином, да се одазва глух одјек... Див се дивљачки засмеја... зграби голем камен и навали га на отвор. Камен се свали потмулим тутњем... јама беше чврсто затворена, као гроб...

— Дође крај... — промрмља Дитрих — страшан крај!...

И стаде трљати тврде руке.

* * *

Краљ беше врло узрујан. Није се надао такоме јогунству и мислио је све до послетка, да ће се Борковиц, ухваћен, сатрвен, показати покорним. Ради мира, ради љубави к Јадвизи и лакшега развода, умерио се краљ и угушио своју рођену жестину према Борковицу — па и та жртва остаде безуспешна. Оштра пресуда беше преко потребна, а могла је само на ново пробудити грају. Та до тада се још није чуло, да се на тај начин казни тако моћан сенатор, тако силан великаш. А опет није се могло некажњено пустити и оставити у животу такога продрзљивца, који је, уздајући се у своју моћ, ишао јавно за влашћу у Великопољској против краља и није знао да заузда своје злоће.

— Можда ће га сутра... прекосутра сломити глад... — мишљаше Казимир, тешећи се.

Марта, као ни Јадвига, не знађаше да је Борковиц у Ољштину. Знађаше само, да је савладан и да се је морао предати. Примљена пријазно од краљице, одала се свом душом њеним услугама, али од онога часа, кад је дошла амо, не могаше се опростити туге, која ју је морила и која беше још увећана гласом о смрти Венијаминовој. Ни појава Јанка Зарембе, ма колико да ју обрадова, не скиде с њене душе терета мрачне сете. Отела се плашљиво из његова наручја, а на његове нежне речи одговараше увек једно те једно:

— Чувај се... ја носим несрећу!...

Бадава се Јанко, не знајући узрока њеној тузи, усиљавао да ју растера. Марта се крила у својој соби или је трчала на савет исповеднику краљичину, који је, позван од Јадвиге, удиљ сада боравио у ољштињском замку. Марта се користила тиме и водила с њим дуге разговоре.

Беше то сед свештеник, суровых обичаја, а велика жара. Ганут простотом те душе, мучене тугом, говораше он Марти о стварима, које јој могаху бити утеха, које расветљаваху њене мисли, а којима ју Агата не беше кадра, у детињству, научити, нити их растумачити. Говораше јој о љубави божјој, о одрицању сама себе, о пожртвовању, савлађивању рђавих мисли, о неисказаној срећи изабраних душа, а најпосле о том, како кајање једних може да искупи кривице других...

— Где да нађем мира? — питаше га Марта, — осећам, како ме тишти очински грех... како да га збришем?... Ја зло носим..., Ко год ме је мило-

вао или желео да ми помогне — погинуо је или био несрећан... Моја дадиља мало не сиђе с ума од страха, кад ме хоћаше да избави из сужањства... тај, коме сам, у незнању своме, пружила руке — витез Јанко, мало не плати животом за то... Венпјамин Наленч, који ме прими у дом, као ћерку — погибе... Борковиц је — и он ме је миловао — сатрвен... Носим несрећу, као уклета...

— Нема чини — одговори свештеник — али душа твога оца за цело пати, а тим мукама твојим чисти се... Жртвуј јаде своје за избављање његове душе... ти си му то дужна, ћерко!

— Шта да чиним, да што брже избавим његову душу? — питаше још Марта.

— Посвети душу своју Богу! — одговори свештеник, дижући руке к небу, — у људској љубави не ћеш наћи мира... него у зидовима манастирским, где ћеш откајавати...

Марта слушаше и очи јој се засветлише.

— Тако је... — понављаше бледим устима — нема среће у људској љубави... Ја сам дужна откајавати за душу очину...

Међу тим одмицаше дан за даном... Муке гладовања Борковичева мора да су доспеле до врхунца. Знало се, да је још жив, јер су спуштали у тамницу воде и суха хлеба, а Маћко га је халапљиво грабио.

Видећи краљ, да се Јадвига може сваки час раставити са својим бременом и хотећи да, пре тога, зајемчи мир и њој и себи, науми да још једном покуша, не ће ли дрски војвода попустити. А да тај оглед буде успешнији, рекоше Марти о ужасној судбини Маћковој.

— Иди к њему — рече краљ — па употреби свој утецај, да се покори.

Марта слушаше те речи с неисказаним пренеражењем. Паде пред ноге Казимиру.

— Опростите му! — јекну с плачем.

— Опростићу — одговори краљ — али нека моли опроштење.

Беше већ касно у вече, кад спустише у тамницу лестве, по којима сиђоше доле Јашко од Мељштина, Добек Фредро, исповедник краљичин и Марта, а за њом Јанко Заремба. Неколико момака ношаху напред буктиње, које бацаху жарку светлост на црну, влажну унутрашњост подземне јаме.

У куту, згурен, сеђаше на земљи Борковиц. Глава му беше наслоњена на згрчена колена, да се је само видела разбарушена коса, побелела од седине.

Трже се, кад зачу кораке... издиже полахко главу, али одмах зажмири, јер не могаше да отрпи светлост. Дизао се, ал' је, немоћан, опет падао натраг. Кафтан, поцепан у дроњке, не заклањаше поцрнелих, мршавих груди... Голе руке покривене беху ранама... искидана, зубима, кожа висаше у крвавим крпама... Подбухло лице беше жуте боје, као у мртваца.

Рашири Маћко за час капке на очима и погледа закрвављеним очима.!.

Погледа, затресе се сав и укочи поглед у једну страну, где стајаше Марта.

Из прсију му се продере хрипљив јек... Мачесе, диже и стаде на ноге. Поступи два корака, ал' се заниха и паде пред ноге Винчеве ћерке...

— Марто!... — муцаше — Марто!...

Она се саже к њему и, текнута милосрђем, усиљаваше се да га подигне.

Тај му додир јемачно додаде снаге.

Ђипи, диже се опет и зграби је окрвављеним рукама... Испеченим уснама хваташе њено лице и косу... уздрхталом руком кидаше јој хаљину на грудима...

— Моја си! — шапуташе, — моја и никоме те не дам!

Она, уздрхтана, готово онесвештена, не могаше да се отме из тога загрљаја...

А он јечаше, дисаше, љуљаше се, али ју не пушташе.

Откидоше га силом. А к њему приђе Јашко од Мељштина и стаде му свечано говорити, позивајући га, да краља моли... иначе је осуђен на смрт од глади у тој тамници...

Укоченим, зачагљеним погледом загледаше се у њега Маћко. Сабираше мисли...

— На смрт? — шапну за час, — ја сам већ скапао... Пио сам своју крв, ждерао своје тело, а ни тога више нема... Шта дакле хоћеш?

— Покори се! — говораше Јашко — краљицу Јадвигу моли за опроштење...

Маћко се грчевито испружи.

— Аделајда је краљица! — крикну у последњем напору... — Наложници се не клањам... не!

У тај мах зачу се под земљом гласна врева горе. Удараху у бубње, клицаху од радости.

— Краљица Јадвига је мати! — повиче Добек Фредро.

А на тај узвик исправи се Маћко читавим телом. У крвавим му очима севаху муње.,. Спусти руке.

— Све му служи... све! — шапну очајно.

У бубње удараху непрестано. Јашко од Мељштине немирно се обзираше... И он мишљаше, у тај мах, о Казимиреву сину и наследнику...

— Ћерка! ћерка! — завикаше одозго.

— Ха! ха! — зарика Маћко подругљиво. Али не имађаше више снаге да говори. Занашао се... изгледаше, да ће издахнути.

Свештеник му приђе и, дижући му пред очи крст с распетим Избавитељем, рече свечано:

— Борковицу, тим знамењем избављења позивам те у смртном часу — кај се!...

Маћко се спусти на колена и бледим уснама муцаше:

— На крст... на крст... закљињем се, истину рекох!... Јадвига је наложница... ћерка јој копиле... у пропаст!...

И паде на земљу... Још једном сврати на Марту укочен поглед, отвори уста, па шапуташе... опроштај или можда последњу молитву души, која одилажаше у вечност...

Јанко се приближи Марти, која је упрла укочен поглед у Борковица на умору и стајала бледа, пренеражена, кршећи руке.

— Ходи... — шапну — ходи, мила моја!

На те се речи Марта стресе...

— Јанко — рече тихо, али снажно — нису за ме милине земаљске љубави... Идем одавде, али не с тобом!...

Показа на крст, уздигнут у руци свештениковој.

— За тим крстом идем, да откајавам грехе оца свога и тога, који је ту умро од глади...

* * *

А у замку, у Јадвигиној соби, кретаху се око новорођенога детенцета и повијаху га у мекане пелене... Дете плакаше љуто, као да наслућиваше своју страшну доцнију судбину — судбину Ане, жене непоштенога грофа цељског.

Над колевком те ћерке Казимирове висила је клетва...

Краљ ходаше намрштен по својој соби...

— Не даде Бог сина... немам наследника!... — шапутаху бледе усне великога Пјаста.

УМЕТНОСТ.

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

IV

У свом трећем чланку рекао сам, да уметници у својим радовима имитују природу, и што је који вероватније могао природу приказати, што је који био природнији, у толико је био бољи, већи и знаменитији уметник.

Ако је вајар, он ће нам у мрамору, металу или дрвету изводити човечје тело; ако је сликар, он ће нам помоћу цртежа и боја опет приказати бујан живот; или ако је прави песник, он ће нашу фантазију узбудити силном снагом својих речи и у мислима пренети нас у давне давнине или удаљене пределе и тада ће нас пустити, да својим рођеним очима гледамо оно, што се дешава на овој земаљској кугли.

Стари грчки вајари, подражавајући човечјем телу, дошли су до неког савршенства. У томе погледу до данашњег дана њих нико није могао надвисити. Но са свим другачије стоји са старим сликарима. Стари италијански сликари нису радо приказивали чисту природу. За тадање сликаре није постојала рујна зора нити вечерња румен, за њих није постојало шарено цвеће, зелена трава и високо снажно дрвеће, они нису познавали страшну буру. Њихови људи нису били од меса и костију, него изгледаху као неке сенке, као неки духови. У свима својим радовима избегавали су лепу природу, или можда су хтели ту природу да поправе, да је улепшају.

Неки критичари су тврдили, да је тој хладноћи, томе мртвилу и византинизму у сликарству старог а донекле и средњег века крива једино црква. Али та тврдња није у свему оправдана, јер доцније видимо великог уметника Рафајила, тога љубимца западне цркве, који је сликарство ослободио од те тврдоће и од тих шаблона. Нису тим сликарским манирима у свему криви манастирски хладни зидови, манастирска хладна атмосфера и манастирска дисциплина, него тој хладноћи и томе мртвилу у сликарству криви су још и они погрешни назори и предања сликарска, која су ти стари уметници попримали од својих предака. Они су поставили погрешну девизу, да је највиша сврха у уметности: избегавати што више природу.

И западна је црква доста допринела томе мртвилу и тој хладноћи у сликарству, јер је у оно доба сликарство било једино у служби хришћанске вере. Обичан грешан човек и његов живот никад није могао бити у то доба предмет уметничке израде. Стари су уметници тражили мотиве својим сликама у старом и новом завету, у животу светаца и угодника божјих. Уметници су свеце приказивали као уз-

расне, витке и танке особе, одевене у дугачку одећу. У колико су тело човечје слабије израђивали, у толико су већу пажњу обраћали на израду лица. Из оних пријатних, љупких лица и благих погледа сијало је неко божанство. И те личности, које су наличиле више божанствима него ли обичним људима, нису могли стајати у обичној природи, него их је уметник стављао у више, божанствене регијоне, где царује само светиња и камо обичан и грешан човек са својим јадима и патњама не може допрети.

Уметничко схваћање природе лежи у врло тесној свези са религијозним схваћањем природе. С тога у то доба нису могли уметници своје свеце стављати у обичну природу, него су их дизали у више и чистије сфере, јер су у обичном човеку грешнику, у гори, брегу, пољу и ливади видели увек лице ђаволско.

После се у сликарству јавља ренесанса и са њоме велики уметници Микеланџело, Тицијан и Гвидо Рени. И ти уметници су у својим радовима имитовали природу, само нису могли доћи до оног савршенства, до кога дођоше стари Грци у вајарству. Међу осталим радовима Гвида Ренија налази се и слика Beatrice Cenci, која је свог рођеног оца убила. Па како нам Рени приказује лик те преступнице? Са свим аћеоски лик, благ, нежан. Њен анђеоски поглед ни најмање не мути помисао на оцеубиство; на њену лицу уметник није изразио никакво кајање. Рени, један од највећих уметника свога доба, доста је погрешио, кад нам је тако приказао лик преступнице. Тако не би радили уметници наших дана.

Или сетите се радова великог мајстора Тицијана. И он није природу верно приказивао. Сви су његови људи и сувише углађени, кожа њихова изгледа нам као да је сапуном прана, материја њихова одела са свим је углачана, њихов накит увек се и сувише сија. Сетимо се само његове слике, која приказује Лукрецију Борџију. Ту је она нацртана са својим мужем и дететом где клече пред сликом мајке божје. Читаоцу ће довољно бити позната њена недела. Па како њу приказује тај великан? Са свим невину, анђеоског лика, као лице које не зна ни за какву рђаву мисас а камо ли за рђава дела. Па зар је и ту природа верно приказана?

Па ту је и Микеланџело, велики уметник, кога је интересовало само голо човечје тело. На осталу природу он се врло мало обазирао. Дугом и тачном студијом анатомије човечјег тела он је постигао силно знање о човечјем телу. То знање је доцније употребљавао на то, да је мишиће својих тела са неограниченом слободом, онако, како му је говорио његов велики дух, стављао у кретање и тиме стварао са свим нове мотиве кретања. Само човечјим телом умео је он да решава највише душевне проблеме. И држите ли, да је тај исти уметник, који је тако добро знао анатомију човечјег тела, својим радовима стварао нормалне људе? Не, никако! Оно су натприродни људи, оно су циклопи на сликама, богови или голијати, израђени у мрамору. Мишићи његових слика јесу грдни исплетени конопци; по њиховим жилама не тече крв обичних људи, него неких ванприродних створова. Његова срдба, његов гнев и његова јарост грми и сева; онај мир и покој, којом мирују статуе на надгробном споменику породице славних Медичића, то је величанствена тишина, величанствен починак силних олимпских богова а не обичних људи. Не, Микеланџело није цртао обичну природу, он је ту обичну природу посматрао кроз стакло величало, готово кроз сунчани микроскоп, а не својим рођеним очима. Микеланџело је ту страшно претеривао. То није никаква природна истина, него величанствена појезија, појезија, која једног Омира, Шекспира, Шилера и Гета чини силним генијем. То претеривање још би се у појезији донекле могло одобрити, али у сликарству и вајарству сматра се као слабост и погрешка.

Те мане, које се пребацују Микеланџелу, могу се пребацити и великом Рубенсу. И Рубенс ствара алегориске људе и жене, ствара дивове од људи и колосално снажне и крупне женске, које се не могу тако лако у свету наћи. При сликању женскиња Рубенс је готово увек имао пред очима само три модела и то Марију Медичи и своје две жене. Прва му беше Isabella Brant а друга Helene Froment. С тога сви његови женски ликови имају неку сличност, а тако исто и мушка лица јако једна на друго наличе. Ти људи и те жене нису биле по својој природи тако горостасне, него женске обичне величине, пуне љупкости и дражи. Ту није велики Рубенс остао веран природи.

Кад летимично прегледамо развитак ландшафта и genre-слика, видећемо, да њихов постанак датира истом у новом веку. У старо доба било је до душе већ слика те врсте. Тако се зна за старог грчког сликара Зеуксиса и још за многе друге грчке сликаре, да су врло радо сликали genre- и ландшафт-слике. Данас се могу видети многи таки радови у музеју римском, али те слике, сравњене са данашњим сликама исте врсте, изгледају површне и незнатне.

Како стари тако исто и средњи век није у тој врсти слика далеко дотерао. Уметници тих векова никад се нису могли одушевити величанственом природом, њеним лепотама и дражима; они нису

нашли за вредно, да посматрају обичног човека, његов живот пун силних промена, патње и мука, радости и весеља. Ми данас не можемо себи тако лако протумачити, за што је управо цео стари и средњи век тако силно занемарио ту врсту слика.

Није довољно само да се наведу разлози, да су у та два века била уметничко-техничка средства још врло слабо развијена, нити су били познати закони перспективе, нити су им биле познате разноврсне боје, као данас, него томе запостављању тих слика још је много допринело то како су схваћали природу у тим вековима, а и хришћанска наука. Када се променули природни назори, онда је и та врста слика почела напредовати. Први је био велики песник Данте, који је у својим делима показао својим савременицима природне лепоте. Он не само да је верно описао рујну зору са благим поветарцем, који на силној морској пучини ствара лаке сребрне таласиће, него је верно описао и морску буру са свима њеним страхотама. После њега је опет велики песник Петрарка упозоравао своје савременике на природну лепоту. Он се први успео на високи брег Mont Ventoux у Авињону и одатле је посматрао природне красоте лепе Италије. До његова доба, кроз цео стари век, плашили се људи тих величанствених брда, истом он и Данте својим описивањем природе побудили су своје савременике, да посматрају природу и уживају у њеним ненадмашним лепотама.

Почетак је учињен у литератури а у петнаестом веку тај се препорођај опажа и у сликарству. Сликари су узели тада за задаћу, да што верније прикажу природу и њене лепоте. Почетком тога века престала је она средњевековна мржња наспрам природе. Природа није више грешна. У својој првој радости, у свомe првом одушевљењу за природом, нису знали шта ће пре да нацртају, да ли дрва са лишћем и плодом, да ли зелену ливаду са шарнобојним цвећем, или бисерне росне капљице на нежним зеленим листићима.

Прво се у Италији почела развијати та врста слика, али је Талијани не подигоше ни до какве висине. Њихово сликарство имало је и сувише монументалан карактер. То нам доказују радови једног Микеланџела, Рафајила, Тицијана, Корећа, Ђорђона и осталих сликара. Сви ти уметници ретко су сликали праву и чисту истину, него су за своје радове тражили моменте у светској историји или хришћанској науци; никад нису хтели цртати поједине моменте из обичног живота, него су цртали вечност.

Талијани и Шпањолци никад се нису могли одушевити лепотом својих земаља, као што уживају у Италији и Шпањолској северни народи, с тога се те врсте слика код тих народа нису могле ни развити у толикој мери, као у северних народа: Холанђана и Низоземаца. Први шпањолски ландшафтер у модерном смислу био је генијални сликар Салватор Роза. Он је био први, који је природу онако сликао, као што ју је видео својим рођеним очима. Салватор Роза је природу страсно љубио и тежио је, да је прикаже са свим верно и истинито. Он је цртао дивљу, грандијозну и величанствену природу, коју је около себе видео, али не можда као какав ласкавац, него који је у сваком њену створу обожава, па била природа лепа или ружна. Али управо за њега и нема ништа ружно, јер тамо, где у његовим сликама престаје лепота, почиње узвишеност. У својим сликама он нам је верно приказао дивљу романтику лепе Италије, њене провалије, високе крше стене, дубоке поноре, силне пећине, густе шуме, лепе водопаде, опале кућице, благе и стрме морске обале, брзе реке, морске луке, горостасне морске лађе на мирној морској пучини или на бурном и валовитом мору. Његови ландшафти више су пута страшни, грозни. Кад и кад изгледа нам, као да нас уметник води кроз пустоши Пургаторија, које је страшно приказао велики Данте у свом епу „Divina Comedia“. Врло вешто је умео приказати буру. Његови жбунови, његово дрвеће полеже од силног ветра. У повијању тих грана изражен је неки људски бол. Пре њега нико није могао тако вешто буру приказати као он, али и то не буру са муњом и громом, него буру, која се огледа у силној тами и шуштању лишћа.

Салватор Роза и Анибале Караћи били су једини талијански уметници, који су највише радили на тој врсти слика, али и та двојица не могаху је подићи до оних висина, до које је подигоше низоземски уметници. Већ стари низоземски сликари израђивали су врло оригиналне слике те врсте, али се исте нису одликовале таком лепотом као слике од уметника у седамнаестом веку. Њихове слике из сељачког живота, из живота по крчмама, из живота по морским обалама, јесу радови прве врсте. После ових низоземских уметника још боље усавршише genre- и ландшафт-слике француски уметници, који поправише боју својих претходника, те тиме се још више приближише природи и истини.

Као год и сликари, тако исто и вајари теже у својим радовима да што верније прикажу природу. Највећи грчки вајари Мирон и Поликлит, који се појавише у цвету грчке уметности, знали су у својим радовима врло верно и вешто да прикажу живот. А то исто хоће и модерни вајари. И њих нај-

више занима лепота човечјег тела. Модерне вајаре интересује обичан човек, са његовим патничким и веселим животом. У њиховим особама, израђенима у мрамору, пулзира већ јачи и топлији живот, него у радовима старих Грка. Данашњи вајари знају онај хладни и мртви мрамор својим длетом да оживотворе. Кретања њихових особа већ су изражена са већом лакоћом.

Ти прегледи казују нам, да се у сликарству и вајарству ишло готово увек за тим, да се што верније прикаже природа. Данашњи прави уметници раде у истом правцу, с тога је и њихова будућност.

Земун. **Павле Лагарић**

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОЗИ ЗА БИБЛИЈОГРАФИЈУ

„СРПСТВО У ФРАНЦУСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ“

Пре неки дан дође нам до руку књига: *„Покушај за библиографију о Црној Гори“*, коју је саставио Марко Драговић са Цетиња. Пошто и ми радимо на библијографији, која ће се звати: *„Српство у француској књижевности“*, то смо пажљиво прегледали овај *„Покушај“* и задржали се нарочито на делима из француске књижевности, која говоре о Црној Гори. И сам писац признаје, »да је овај његов рад далеко непотпун и да му много не достаје и са стране библиографске обраде«, те се за то не ћемо ни мало задржавати на томе.

Писац неје имао на расположењу велике библијотеке са њиховим срећеним каталозима; још мање многобројне збирке научних и књижевних часописа, из којих би могао повадити све оно, што је писано у странаца о Црној Гори. То остаје нама млађима, који се школујемо по страним универзитетима и који смо у могућности, да забележимо тачно свако делце, сваки чланак, који говори о српском народу и његовим творевинама.

Врло радо вадимо за »Стражилово«, из наших још несређених бележака, дела и чланке, који говоре о витешкој Црној Гори и њеним установама, а који ће доцније изаћи поново потпунији у нашој библијографији: *„Српство у француској књижевности“*.

Напоменимо још, да у »Покушају« г. Драговића, поред малог броја забележених дела из француске књижевности, има неколиких грешака, било у називима или пак годинама кад је књига изашла из штампе, те смо сматрали за потребно, да их поправљене поново испишемо.

*

1. *Ali Suavi effendi.* Troisième à propos de l' Herzegovine. Monténégro. In 8° avec portrait et carte. 1876, chez Maisonneuve et Cie. Paris.

2. *Anonyme.* Le Monténégro. Simple question à M. M. les plénipotentiaires des nouvelles conférences de Paris. In 8°, 1858.

3. *Ardant G.* Une nouvelle methode de codification du droit civil; у La *Réforme sociale*, 1888, II série, књ. V.

4. — —. La famille jougoslave au Monténégro, d' après la nouvelle codification; у истом Revue-у, 1888, II série, књ. VI.

5. *Aucoe.* Code général des biens pour la principauté de Monténégro par —, membre de l' Institut; у *Comptes rendus de l' Académie des sciences morales et politiques*, 1893, јануар, стр. 310.

6. *Babinet Louis.* Communications de deux études de M. Milan P. Jovanovitch sur le Monténégro: Législation et le tribut au Monténégro; у Le *Bulletin de la société de législation comparée*, 1888, март, стр. 248.

7. *Bachet Arm.* Une visite au prince du Monténégro; у La *Revue de deux mondes*, 1856, 1 октобар.

8. *Bluntchli.* Le Congrès de Berlin et sa portée au point de vue du droit international; La Serbie et le Monténégro; у La *Revue de droit international et de législation comparée*, 1879, стр. 276.

9. *Brunswik Benoît.* Recueil de documents diplomatiques relatifs au Monténégro (1699—1876), avec une introduction par — —. In 8°, 1876. Constantinople.

10. *Boué Ami.* La Turquie d' Europe. 4 vol. in 8°, Paris, chez A. Bertrand, 1840. О Црној Гори говори се:
у I књ. на стр. 7, 171, 277;
у II књ. на стр. 9, 218, 220, 272, 361, 523, 531;
у III књ. на стр. 130, 164, 197—203, 312—323 347, 361, 374, 449, 452, 523;
у IV књ. на стр. 25, 130, 132, 388—409.

11. *Beaumon H. de.* Esquisses de l' Herzegovine et du Monténégro. Paris, 1861.

12. *Bogišić V.* De la forme, dite inokosna, de la famille rurale chez les Serbes et les Croates. In 8°, Paris chez Thorin, 1884.

13. — —. A propos du code civil du Monténégro. Paris, I édit. 1886; II édit. 1888.

14. — —. Sur la codification au Monténégro; y Le *Bulletin de la société de législation comparée,* 1875, стр. 225.

15. *Borschansky.* Liste de différents point du Monténégro, dont les altitudes ont été déterminées en 1879—1880; y La *Revue de Géographie,* 1881, новемб.

16. *Clerval Mussien de.* Les Turcs et le Monténégro; y La *Revue de deux mondes,* 1858, 1 јун.

17. *Cyrille.* La France au Monténégro, d' après Vialla de Sommières et Henri Delarue. Recits de voyage publiés et complétés par —. In 8°, Paris 1876.

18. *Cortembert Richard.* Coup d' oeil sur le Monténégro. In 8°, Paris 1861.

19. *Dareste Rodolphe.* Codex legum slavonicarum, par H. Jireček; y Le *Journal des savants,* 1886, фебруар, стр. 76—95.

20. — —. Le nouveau code civil du Monténégro; y *Comptes rendus de l' Academie des sciences morales et politiques,* 1889, септембар, стр. 333.

21. — —. Etudes d' histoire du droit, par — —. In 8°, Paris chez Larose et Forcel, 1889, на страни 222—247: „L' ancien droit slave chez les Slaves du Sud“.

22. *Demelić Fedor.* Le droit coutumier des Slaves méridionaux, d' après les recherches de M. V. Bogišić. In 8°, Paris chez Thorin, 1877.

23. *Dequillebeca Léon.* M. Bogišić et le code Monténégrin; y La *Revue bleue,* 1888, Nro 5, стр. 156.

24. *Dickel K.* Etude sur le nouveau code civil du Monténégro et sur l' impotence des principes suivis par l' auteur de ce code en matière de codification par — —. Traduit par J. Brissaud. In 8°, Paris chez Thorin, 1891.

25. *E. de Sainte Marie.* Le Monténégro; y La *Nouvelle Revue,* 1885, 15 октобра.

26. *Gérard et Alphonse de Pujol.* Les Monténégrins; opéra-comique en trois actes; musique de Limnander. In 12°, 1848.

27. *Gravière Jurien de la.* Délimitation du Monténégro; y La *Revue de deux mondes,* 1872, 1 април.

28. *Gopčević Spiridon.* Le Monténégro et les Monténégrins. Paris chez Doin, 1877.

29. *Jovanovitch Milan P.* Etude sur le Monténégro, traduit par Paul David; y Le *Bulletin de la société de législation comparée,* 1890, мај, стр. 471.

30. *Kerzollo Eug. de.* Le Monténégro; les Grahovitj, histoire monténégrine. In 8°, 1882. Limoges, Ardant et Cie.

31. *Léger Louis.* Les Slaves au XIX-e siècle. In 8°. Paris chez Cerf, 1885.

32. — —. La biographie et les travaux de M. Bogišić; y La *Revue politique et littéraire* du 5 Juin, 1875.

33. — —. Le monde slave. 1 vol. in 12°. Librairie Didier. 1873. Paris.

34. *Larousse Pierre.* Le Monténégro; y Le *Grand dictionnaire universel du XIX-e siècle,* vol. XX, стр. 499, Paris 1874.

35. *Lehr Ernst* De la condition de la femme chez les peuples slaves; y La *Bibliothèque universelle,* 1878; на стр. 225 говори о правном положају жене у Црногораца.

36. *Lejeau* Une visite au Monténégro. Elisèe Reclus, пишући о Црној Гори, спомиње у својој La *Nouvelle Géographie universelle* и ову књигу; ну ми је не нађосмо у каталозима, који су нам долазили до руку.

37. *Main Sumner Henry.* De l' organisation juridique de la famille chez les Slaves du Sud et chez les Rajpoutes. In 8°, Paris chez Thorin, 1879.

38. *Marmier Xavier.* Lettres sur l' Adriatique et le Monténégro. 2 vol. in 12° avec 2 vignettes. 1854. Paris, chez A. Bertrand.

39. *Monténégro ou Montenero;* y *Encyclopédie du dixneuvième siècle,* vol. 30, стр. 41, Paris 1881.

40. *„Moniteur universel“* за 1854 г бр. 102—104 (12—14 априла) донео је у преводу I црногорски законик од 1796 године.

41. *Pelerin Charles.* Dalmatie, Monténégro et l' Herzegovine. Excursion artistique. In fol. avec 13 pl. dont 11 en chromolithographie. 1861 Vienne chez Gerold.

42. *Petrovitch Bas.* Notice historique sur le Monténégro; y La *Revue d' Orient,* 1862, новембар, стр. 327—345.

43. *Pisani Paul.* La Dalmatie de 1797—1815. Paris, chez Picard, 1893. Говорећи о Боци Которској и Далмацији, писац говори и о историји Црне Горе и њеној дипломацији пре сто година.

44. *Reclus Elisée. La Montagne Noire;* y La *Nouvelle Géographie universelle,* tome I, L' Europe méridionale, стр. 292.

45. *Rigondaut L. et P. Kauffmann.* Voyage à travers l' insurrection orientale; y *L' Illustration* за 1876 г., 11.

46. *Reinach G.* Etudes sur les peuples slaves de l' Europe orientale (t. IX): La Serbie et le Monténégro. Paris et Contances, in 8°, 1875.

47. *Rivière Albert. Note sur la Zadruga en Croatie;* y Le *Bulletin de la société de législation comparée,* 1888, јуни, стр. 595. Говори и о *Задрузи* у Црној Гори.

48. *Touheau.* La propriété et la famille au Monténégro, d' après le nouveau code civil; у La *Nouvelle Revue,* 1888, за јули.

49. *Vaclik Jean.* La souveraineté du Monténégro et le droit des gens moderne de l' Europe. In 8°, Leipzig, chez F. A. Brokhaus, 1858.

50. *Viollet Paul.* De la forme dite inokosna, de la famille rurale chez les Serbes et les Croates par V. Bogišić; у La *Revue critique d' histoire et de littérature,* 1885, tom. XX, стр. 505.

51. *Vivien de Saint-Martin.* Le Monténégro; у Dictionnaire de Géographie universelle, III vol., стр. 978.

52. *Yriart Charles.* Les bords de l' Adriatique et le Monténégro. Ouvrage contenant 257 gravures sur bois et 7 cartes. Venise. L' Istrie. Le Quarnero. La Dalmatie. Le Monténégro et la rive italienne. In 4°, 1877. Hachette et Cie. Paris.*)

*) Знамо за посигурно да нисмо забележили — јер нисмо имали доста времена — знатан број дела, нарочито књижевних и научних чланака о Црној Гори. За то ћемо се постарати, да наша будућа збирка буде потпунија. Лепо молимо још, на овоме месту, сваког оног, који буде знао какво дело из француске књижевности о српскоме народу, какав научни или књижевни чланак у којем француском часопису — да нас изволи известити, преко уредништва „Стражилова“. Ми ћемо му бити особито захвални.

Женева, 1893.

Никола С. Петровић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

Чујемо, да ће скоримући у штампу трећа књига Вукових нар. песама под редакцијом Стојановићевом. Исто тако, да су спремни за штампу ситнији граматички радови Вукови; редакција Пере Ђорђевића; биће две књиге. Ту ће доћи и сви чланци, који су изазивали Вука на одговор а можда и Даничићев: Рат за срп. језик и правопис. Напомињемо, да се не заборави на добре регистре.

+ „Весник српске цркве“, што ево четврта година излази у Београду, доноси у свесци 8 између осталога и оцену С. Ј. Н(икетића) на броширу Д. Руварца *„Дрохобецки, Штросмајер и Анђелић и некадашњи и данашњи Срби“*, која је посебно оштампана из „Новога Времена“. Оцењивач је топло препоручује.

+ У овогодишњем „Ратнику“, листу за војне науке, повести и књижевност, излази лепа студија Новаковића *„Стара српска војска,* историске скице из дела „Народ и земља у старој српској држави“.

— Старо-бечејски прота Јован Борота јавља, да је рад да изда књижицу под натписом „Две исповести“, којој је „предмет наш црквено-просветни живот а садржина истинита преписка између једног сеоског свештеника и српског патријарха“. Претплатна је цена 30 новчића а последњи рок Никољ дан о. г.

— У издању књижаре Луке Јоцића у Новом Саду изашла је прва свеска „Српскога пчелара“, којега је саставио Јован Живановић. Цело дело износиће око двадесет табака велике осмине, биће у њему илустрација а стојаће 1 фор. 60 новчића. Живановић приказује своје дело архимандриту Иларијону Руварцу, који је још пре петнаест година као ректор богословије у Карловцима подигао катедру из пчеларства у богословији, те тим учинио да се пчеларство сваким даном све већма и већма шири међу српски народ.

— У „Сарајевском Листу“ читамо, да је III књига „Гласника земаљског музеја у Босни и Херцеговини“ међу осталима донела и чланак Лазе Костића „Народно глумовање“ и расправу И. Руварца „Претпошљедња босанска краљица Катарина“.

— Матица Хрватска, разашиљући свој извештај о свом пословању за годину 1892, јавља, да ће ове године, осим осам књига, опредељених за Матичине чланове, у њену издању изаћи још и ове књиге: 1. Мусић: Повест грчке књижевности I.; 2. Мицкевић: Пан Тадија, превео, уводом и белешкама пропратио др Тома Маретић; 3. Хрватске народне песме. Први део: јуначке песме, књига прва, уредио др Иван Броз; 4. Хрватска песмарица од Клајића.

— У 10 броју „Književne Smotre“ приказани су Стојана Новаковића „Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима“.

+ Дисертација младога професора географије на Великој Школи у Београду, др Јована Цвијића, угледала је пре краткога времена света. Натпис јој је *„Das Karstphänomen“*, а износи 114 страна велике осмине. Стаје два и по форинта

Зимског семестра ове године предаје на универзитету у Бечу *В. Јагић*: упоредну синтаксу словенских језика, епску нар. појезију у Словена; у семинару ће се читати одабране нар. песме; *К. Јиречек:* Словени и Византинци у првој половини средњег века; у семинару ће се читати српски летописи; *К. Стрекељ*: компарација у слов. језицима; *Ф. Пастрнек:* стара словенска граматика; *В. Вондрак:* карактеристика најстаријих црквено-словенских споменика.

+ Адалберт Шек превео је црногорски општи имовински законик на немачки. Превод је изашао на немачком у Берлину, под натписом *„Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstentum Montenegro“*. На 74 стране обичне осмине је увод пишчев, а остале 192 стране сам имовински законик.

— Под натписом „Наше Доба“ почела је овога месеца у Златном Прагу излазити нова месечна ревија, коју уређују др Фр. Дртина, проф. др Ј. Кајцл и проф. др Т. Г. Масарик. У тој ревији излазиће чланци, расправе о домаћим, страним и социјалним питањима, реферати о уметности, фељтони, књижевне рецензије и преглед књига. Програм јој се састоји у

том, да чешку публику најподробније информише не само о сваком домаћем покрету и раду, него и о раду осталих народа. Особена ће се рубрика посветити домаћој, страној и социјалној политици. Уредништво се нада, да ће та нова ревија, чију су потребност Чеси од вајкада осећали, за кратко време добити онај значај, какав сличне ревије у других народа већ одавна уживају.

— У 41 броју будимпештанског журнала „Revue d' Orient" почео је Иван Иванић студију „L' industrie serbe". У истом броју тога журнала има и чланак „Reformes agricoles en Serbie".

+ Од ове године на петроградском свеучилишту предаје др А. Пападопулос Керамеус средњу и новогрчку филологију. Предавања држи по допуштењу на новогрчком језику.

☐ Paul Pisani, професор париског универзитета, написао је пре кратког времена књигу „La Dalmatie de 1797 à 1815", коју је издао на свет париски књижар Picard. Овде писац износи историју Далмације и Боке Которске од 1797—1815 год.; говори о утецају, који је имао владика Петар I на те српске покрајине, чија је историја и сувише скопчана са историјом Црне Горе. Ова је књига од велика интереса за српског читаоца још и по томе, што је учени професор у њој публиковао кореспонденцију црногорске дипломације пре сто година, која је до селе била затрпана по многим библиотекама и архивима.

☐ *Луј Бридел*, познати феминиста, о коме је било речи у нашем листу, штампао је у Bibliothèque de Philosophie contemporaine своје најновије дело „Les droits des femmes et le mariage", где говори о данашњем брачном праву у свима знатнијим светским законодавствима; указује неправде, које чини жени данашње законодавство, и захтева озбиљну и правичну ревизију брачнога права. Дело је изашло у издању париског књижара Felix Alcan, а стаје фор. 2,50.

☐ У Séances et travaux de l' Academie des sciences morales et politiques за 1893 год. а у јануарској књизи, на стр. 310, приказан је *нови црногорски грађ. законик* Тај је приказ саопштио Академији у седници од 5. Новембра 1892, професор *Лисое*, члан тога института.

☐ Пре неколико дана одржан је у Лондону конгрес новинара, на којем је било и представника француске штампе, на челу с Емилом Золом. Познати романсјер-реалиста одржао је говор пун значаја: „L' anonymat dans la presse", који се може прочитати у целини у свима француским листовима од 22 и 23 септембра, а има и на српски преведен у „Виделу„ (бр. 113 и 114). У њему указује разлику, која постоји међу француском и енглеском штампом у погледу анонимности. Признаје да анонимност даје силу и ауторитет енглеској штампи; али је ипак за то, као Француз, присталица потписивању радова, јер је разлика између француског карактера и енглеских обичаја велика. Код Француза је новинар једна индивидуалност, а код Енглеза он ишчезава пред снагом и величином листа. У Француској тежи да буде говорница, која би давала правац покрету, а у Енглеској врши улогу обична посредника. Зола је био у Лондону предмет многобројних овација, како од стране новинара, тако и од народа и месних власти.

☐ У издању париског књижара G. Masson-а изашла је прошле недеље књига: *En Orient et en Occident* Paysages et croquis par G. Daremberg. То су утисци са пута по јадранском приморју у Далмацији.

☐ У Софији је почео излазити у месецу септембру нов политички лист *„Юго-западна България"*. Уредништво јавља, да ће сталан подлистак листу бити *„Пѫтешествия по Македония"*, како би упознао бугарске читаоце оним радовима из стране књижевности, у којима се говори о Маћедонији. Тако су у првом броју почеле излазити путописне белешке од *фон Хана*, „Путовање од Београда до Солуна". Да ли ће се и после овога моћи читати у подлисцима наших политичких листова разне „Краљице ноћи"? Каква лекција!

〰 У часопису: Rumänische Jahrbücher излази интересантна расправа: Die Gestaltung des rumänischen Volksglaubens.

〰 У листу: Die Reichswehr (бр. 521) штампана је расправа о буни против Ибрахим-паше беглербега темишварског и о смрти његовој.

+ Од октобра месеца излази под редакцијом Ђорђа Штајнхаузена *„Часопис за културну историју"* („Zeitschrift für Kulturgeschichte"); њиме се замењује досадашњи часопис, који је био намењен само за немачку културну историју. Овај нови часопис излази у двомесечним свескама од пет табака, а стаје годишње десет марака. У првој свесци су ови чланци: „Deutsches Geistesleben im späteren Mittelalter" (од Лампрехта, професора свеучилишног у Липисци), „Thomas Campanella, Ein Dichterphilosoph der italienischen Renaissance", „Sechszehn deutsche Frauenbriefe aus dem endenden Mittelalter" и „Aus dem Vereinswesen im römischen Reiche". Уз ово долази низ бележака и оцена.

— L' association litteraire et artistique internationale држаће 24 о. м. р. свој овогодишњи конгрес и то у Барцелони. На конгресу ће се том већати о овим питањима: о уговору међу издавачима и писцима; о уважању дела у Stationer Hall у Лондону; о књижевном праву власништва у јужним америчким слободним државама; о трајању права власништва за уметничка и књижевна дела; о праву власништва за архитектонске цртеже; о ограничавању уметничких и књижевних дела у Bureau international у Берну; о каталанској књижевности.

— У Бечу су у издању Аустрије изашла естетско-социјолошка истраживања дра Ант. Старе под натписом: Драматургија, приказана по католичким принципима. Писац је узео себи за задатак, да католичком клиру послужи како да јасније погледа на уметничко поље драме те се трудио да допринесе да се у католичкога клира створи суд „de spectaculis". Предлаже и неке основне црте за реформу у католичком смислу.

— И Шилера већ граде плагијатором. Берлински листови јављају, како је неки баварски учењак нашао у државној библиотеци у Монакову рукопис драме, која је штампана у XVI веку а приказана год. 1430 у Цириху. Драми је натпис „Вилхелм Тел" а по њој је — каже тај научењак — Шилер скоро од речи до речи удесио своју драму.

☐ Још 1877 год. почео је излазити у Паризу Le *Dictionnaire de Géographie universelle* под уредништвом познатог географа Vivien de Saint-Martin-а. Уређивање тога великог географског речника наставио је други француски географ Louis Rousselet. У претпоследњој, петој књизи, која је изашла прошле године, на стр. 827—835 находи се изврстан чланак о данашњој Србији. Слободно се може рећи, да је ово најпотпунији чланак о Србији до данас у француским речницима.

☐ La *Bibliothèque universelle* је најстарији часопис на свету. Почео је излазити крајем прошлога столећа, под натписом: *Bibliothèque britanique*, доносећи у главноме изводе из важнијих енглеских дела. У првим годинама овога сто-

лећа овај је часопис успео да прикупи око себе све знатније европске научнике и књижевнике, те је из дана у дан постајао све више моћно средство умне и моралне културе, старајући се, да многа доктринарска питања учини приступачним што већем броју читалаца, па је одмах за тим променио и назив са: La *Bibliothèque universelle*. На парискої изложби 1878 године овај је часопис био једини, коме је досуђена највећа награда, златна медаља. Ну, има још нешто, што одликује овај часопис од његових другова из Америке и Европе, а то је: што у свакој месечној свесци има пет или шест хроника, политичких, књижевних или научних: из Париза, Немачке, Енглеске, Италије, Русије и Швајцарске, које су поверене компетентним писцима из тих земаља, како би странци са мање предрасуде говорили и писали о њиховим земљама. То је учинило те овај часопис, исто тако као La *Revue de deux mondes*, броји на стотину хиљада читалаца у старом и новом свету. La *Bibliothèque universelle* славиће 1896 године своју стогодишњицу. Ретка слава! — Изгледа нам, да наша интелигенција познаје веома мало овај часопис, и ако је до сада донео велик број чланака и студија о Србији и Српству. На другом месту, у нашој библиографији, донећемо тачно, шта је и у овоме часопису писано о нама. Овде пак бележимо оне радове, који изађоше 1889 године а који због своје важности заслужују да се још данас спомену, кад то нису други раније учинили. Тако у јануарској свесци, стр. 5, налази се чланак Paul Seippel-a: Le roi Milan et la situation politique en Serbie; чланак, који је потекао из најлепших жеља, које писац гаји према Србији и српском народу. Други је чланак познатог слависте *Луја Лежера:* Le peuple serbe, d' après de récentes publications, у свесци за август, на стр. 235. Овај је чланак написан поводом Карићеве *„Србије“*, и студија René Millet-a и E. de Borchgrave-a о *економским и трговинским приликама Србије*. Најинтереснији је трећи чланак, који је изашао у децембарској свесци, на стр. 432, од Constant Bodenheimer-a, La situation économique en Serbie. Ово је, можда, једина од најбољих економских студија о Србији у француској књижевности, које су нам долазиле до руку. Наши добротвори из Србије, па баш и патријотска удружења, не би се огрешили о лепи глас, који Српство треба да ужива на страни, кад би ову студију, уз дозволу самог писца а са неколиким исправкама, прештампали и разаслали свима знатнијим европским библиотекама, часописима и дневним политичким листовима. Тиме би зацело повећали наш углед на страни. Ма да је ова студија изврсна са економског гледишта, ипак за то вири још по која предрасуда, резултат непознавања Србије. Ваљда не ће бити, као што писац вели на стр. 439, „да сиромашни великошколци из Србије заслужују свој насушни хлеб као трговачки спомоћници, берберске калфе или као келнери“?!... Е, ово је да човек свисне од једа!

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ.

— Хрватско певачко друштво „Коло“ хоће да изда велику песмарицу, у којој би било до сто и педесет зборова за мушке гласове — све у партитурама — и која ће изнети до двадесет и пет штампаних табака. Песмарицу ту уређује зборовођа „Кола“ Никола пл. Фалер а биће у њој најлепши зборови Лисинскога, браће Ајзенхута, В. Клајића, В. Јуста, Ф. Грбића, В. Коландера, Ф. Ш. Кухача, Ивана пл. Зајца, Славољуба Лжичара, Ф. С. Вилхара, А. Хајдриха, В. Ипавца, Камила Машека и других. Чудимо се, како то Јенко, Хорејшек и још многи други нису заредили да им композиције изађу у тој песмарици. Та ваљда и њихова дела спадају међу „najbolje i najradje pjevane skladbe“!?

— У краљевском позоришту у Копенхагну приказана је крајем прошлог месеца први пут Чајковскога опера „Јоланта“. Ново то дело веома се допало. На приказ су очекивали и руског цара, но није дошао.

— Пјетро Маскањи, генијални композиста „Кавалерије рустикане“, није задовољан својим музичким успесима те је отишао међу драмске песнике и написао трагедију под натписом „Теодосијо“, коју ће у Милану приказати дружина Новелијева.

— Сара Бернардова вратила се са турнеје по јужној Америци натраг у Париз. Једном уреднику листа „Gaulois“ изјавила је, да је гостовањем по јужној Америци постигла највећи успех и у уметничком и у материјалном погледу. У Рију де Јанејро морала је са дружином својом за време бомбардмана три дана и три ноћи провести у пристаништу у највећем узбуђењу. Крајем овог месеца отвориће Renaissance-позориште, које је купила, комадом Жила Леметра под натписом „Les rois“. Другом неком новинару причала је, да је као највећи доходак на својој турнеји за једно вече добила 72.000 франака. У толико је лакше могла онда поднети губитак адијара у вредности 250000 франака. Са свим озбиљно наиме приповеда, да јој је накит отео једаред за ручком у Рију де Јанејро неки злочинац, који је најпре учинио те је онесвесла.

— Сметанина опера „Hubička“ тако је успела у Лајпцигу пре недељу дана, да се управитељ ондашњег позоришта одмах по свршетку приказа решио, да набави право приказивања и за Сметанина „Далибора“.

— Сметанина „Продана невеста“ давана је у последње време на кр. опери у Будимпешти и у градском позоришту у Франкфурту на Мајни. На оба је места потпуно успела.

— Музички издавач и импресарио Сонцоњо дао је у миланском свом двору саградити позориште од гвожђа, у којем ће се нове опере, које он изда, приказивати, пре но што буду јавно приказане, да би им окушао дејство. Сонцоњо хоће да идуће године приликом изложбе за радништво, историју, рекламе, спорт и т. д. у Милану гостима даде прилике, да у његову домаћем позоришту буду на приказима таквих опера.

— А. Сријемац (Андрија Сегеди), управитељ грчко-католичког семеништа у Загребу, издаје под натписом „Јека“ збирку „gotovo samih domorodnih što hrvatskih, što slovenskih pjesama“, које су „namijenjene mladeži našoj u najnježnijim godinama, našoj djeci u srednjim školama“. Песме су удешене за мешовит збор.

— У Загребу је пре три дана умро интенданат народног земаљског казалишта Јосип Кнајзел, који је нашем свету овде познат од двадесетпетгодишњице српског народног позоришта. Поживео је 56 година.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 10. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ОСОБЕ:

Егисто, краљ од Арга и Микене
Оресто, син Агамемнона и Клитемнестре
Васпитач Орестов
Пилад, син краља Строфија, пријатељ Орестов (нема особа)
Клитемнестра, удовица Агамемнонова, жена Егистова
Електра, } кћери Агамемнона и Клитемнестре,
Хрисотемита, } сестре Орестове
Хор микенских девојака

Збива се пред двором Египстовим у Микени

ПРОЛОГ

ПРВА ПОЈАВА

Долазе *Оресто*, *Пилад* и *Васпитач*

Васпитач

О, сине Агамемнона, што је
Некад пред Тројом војвода био,
Сад можеш видет' очима својим
Оно, за чим си давно тежио;
То ти је, ето, твој Аргос древни,
За којим тако жарко си чезно;
Ето ти гаја Јасове кћери,
Којој обадов ујед зададе
Бес, од којега јадна пропаде!
Ето ти тамо трга вучјега,
Посвећенога див-Аполону,
А нама с лева ето ти тамо
Прекрасног храма богиње Ире;
Ова пак земља, где смо сад дошли,
Јесте Микена, богата златом;
А то је, ето, дом пелопидски,
На којем многа почива клетва;
Када ти оца некад убише,
Одатле ја сам тебе однео,
Примив те од твоје сестре рођене,
Те сам те спасо и отхранио,
Да оца свога осветиш сада;
Сад, драги Оресто и Пиладе,
Ваља се брзо договорити,
Шта да се чини овом приликом;
Та већ нам ево и зора руди
Па креће птице на рану песму,
И већ нас црна оставља ноћца
И звезде с неба већ су утекле.
Док ко из двора још не изиде,
Ваља се нама разговорити;
Кад смо већ овде, не оклевајмо,
Сада је за дело најбољи час.

Оресто

О, верна слуго, честита главо,
Данас ми пружаш најбоље знаке
Верности своје к нашему дому;
К'о што у боју коњ племенити,
Ма да је стар већ, опет не губи
У опасности своју срчаност,

Већ смело држи уши управо,
И ти *нас* сада тако подстичеш
И сам у свему нама предњачиш.
Ја ћу ти јасно свој смер казати,
А ти ми пажљиво саслушај речи,
Па ме исправи, ако погрешим:
Кад сам пророштву питском отишо,
Да питам како треба да тражим
За оца одмазду од убица му,
Бог Фив ми тада овако рече:
„Без оружане војске и штита
„Лукавством чини праведни покољ!"
Па кад смо такво чули пророштво,
Ти иди у двор у згодно време
Па сазнај тамо све шта се ради
И јављај нама све по истини;
Због старости те не ће познати
И дугог времена, како си ти от'шо,
А ни сумњати не ће на тебе,
Јер си угледан к'о и сви други
И носиш сребрни украс на глави;
Кажи се странцем Фокиђанином
И да те после Фанотеј амо,
Он је најбољи њихов савезник;
Ти њима кажи и закуни се
Да је Оресто по судби умро,
Стрмоглавив се са брзих кола
На тркалишту питском у борби;
Такав нек ти је разговор с њима.
А ми одосмо. као што ваља,
Гробу очину ради подушја,
Да прелијемо и овенчамо
Гроб свежим власима са глава својих.
Онда ћемо се натраг вратити,
Донећу и ону тучану урну.
Што сам је сакрио, као што знаш,
Тајно у џбуну и трњацима,
Да их можемо боље обмахнут',
Кад њима пријатни кажемо глас:
Да је то моје спаљено тело
И обраћено у прах и пепо;
Шта ми је бити у речи мртав,
Ако се само на делу спасем
И славну победу њиме добијем?
Ја мислим: *није реч с коришћу зло.*
Та ја сам већ често и то видео
Да и мудраци сами кад када
Умиру празном, привидном речју,
А кад се живи по ново јаве,
Већма их штују и већма славе.
Тако се и ја обесно уздам
Да ћу из таме привидне смрти
Просјати као сјајана звезда
Непријатељ'ма на страх и трепет.
О и ти дична домовино ми!
О, земље ове богови силни!
Прим'те ме срећно на овом путу;
О, доме славни дедова мојих,
Теби долазим по судби божјој,
Да с правом љагу са тебе збришем;
Не дајте сраман да одавде одем,
Него ме прим'те као такога,
Који ће овом несрећном дому
Повратит' срећу и богати сјај.
Но доста сада, све сам ти казо,
А ти сад, стари, на дело одмах
И што ти ваља чинити, чини.
А ми идемо, већ је и време,
Оно је свакомљудскоме делу
Највећи суђа и господар.

Електра (у двору)

Ох, јао мени! Ох, јао мени!

Васпитач

Учини ми се, сине, из двора
Чух неке ропкиње јаук и уздах.

Оресто

Да није Електра сирота то?!
Чекајмо, чујмо њезину тугу!

Васпитач

Никако, сине! Пре свега ваља
Извршит' вољу Аполонову:
Почнимо тиме што ћемо оцу
Изити на гроб и прелити га,
То ће нам снагу и успех дати.

(*Оресто и Васпитач одлазе*)

ДРУГА ПОЈАВА

Електра (долази из двора)

(тужно) О, светли дане!
О, зраче, што земљу кружиш!
Много видесте сузнога плача,
Много ли још тешких удараца
На мојим рањеним грудма,
Кад года тамне нестаје ноћи.
А ноћну бескрајну тугу
Знаде ми мрска постеља
У несрећноме овоме двору,
Колике јаде јадујем
За својим оцем несрећним,
Ах! којег у туђој земљи
КрвавиАреј не уби,
Него га мучки убише
Та моја мати крвница

Са суложником Египстом.
Одрубите му главу секиром,
К'о што оборе храст дрвосече.
И нико други сем мене
Не жали тебе, оче мој,
Који си тако жалосно
И грозно живот свршио!
Ал! та ја никад не могу
Стишати тугу ни жалост,
Докле год гледам очима
Пресјајне зраке звездане
И светлост оваког дана.
К'о славуј над празним гнездом,
Тако ја овде пред двором
Горко и тешко наричем:
„О, кућо Ада и Персефоне,
„О, Јермо, сине подземног света,
„О и ти силна богињо клетве,
„О, Ериније, боговске кћери,
„Које видите и оне, који
„У ад одоше противу правде,
„И оне, који преваром злобном
„Скрхаше силу и закон брачни,
„Дођите амо, помозите ми,
„Осветите ми оца мојега,
„Пошаљите ми брата мојега,
„Сама с' не могу више држати,
„Претешке туге терет претеже.“

ТРЕЋА ПОЈАВА

Долази у томе *хор* из града и намешта се

ХОРСКА ПЕСМА

Прва строфа

Хор

О, Електро, ћерко, ћерко
Најгоре жене на свету,
Што вазда венеш у тузи
За оцем Агамемноном,
Који је давно погино
Крвничком руком, лукавством
Безбожне твоје матере;
Богови нека сваког убију,
Ко год учини така недела,
Ако то само правда захтева!

Електра

О, племенитих отаца кћери!
Ви сте ми утеха у мојој тузи.
Знам ја то добро и признајем вам;
Ал опет не могу никад престати
Јаднога оца свога жалити;
Него, о кћери љубазна срца,
Оставите ме да 'вако јадам,
Ах, ја вас преклињем лепо!

Прва антистрофа

Хор

Али ти не ћеш никако
Подићи оца из ада,
Тог опћег нашег језера,
Ни јадом нити молбама!
Већ само тако узалуд
Безмерном тугом пропадаш,
Јади ти срце прождиру,
То тузи богме лек није.
За што се тако предајеш болу?

Електра

Луд је ко заборави кад
На бедно умрле родитеље;
Моме се срцу допада
Плашљива птица Дивова,
Што вазда тужи и јада
За Итијем, за Итијем;
Па и ти, Нијобо, патнице,
Ти си ми права богиња,
Јер рониш сузе вечите,
Ах, јао, у гробу каменом!

Друга строфа

Хор

Та немаш, сетро, само ти
Највећу тугу на свету,
Којој се више одајеш,
Него сви други у двору,
Рођени твоји по крви;
Ето ти сестре још живе:
Ифијанаса и Хрисотемита,
И брата ено, где тајно
У тузи младост проводи,
Срећан, што ће га једном опет
Микенска славна земља примити
К'о сина свога племенитога
Ореста, у ову земљу кад дође
С Дивовом вољом и благословом.

Електра

Та њега вазда и чекам,
Те јадна сама самохрана
Без престанка сузе роним
И туга ме јадна мори;
Ал' он је заборавио
Што му рекох и учиних.
Увек ми до сад о њему
Само глас лажан долази.
Он вазда тежи овамо,
Ал опет не ће да дође.

Друга антистрофа

Хор

Не бој се, сестро, не бој се,
Још је на небу велики
Див, што моћно над свим влада;
Бол и гнев повери њему,
На душмане се нит' јако љути
Нит' са свим опет заборави их.
И веруј вољи бога времена!
Та и син Агамемнонов.
Што је сад у плодној Криси,
Сећа се тебе и доћ' ће,
А и Бог ће се смиловат',
Што влада на Ахеронту.

Електра

Много већ прође времена
Мога живота без наде
Већ ми је доста овако
Без родитеља гинути,
Никога немам од свога,
Већ сам у двору очеву
К'о каква ниска робиња
У овој јадној одећи,
За опћим столом у двору
Никаква немам удела.

Трећа строфа

Хор

Јад се чуо у повратку,
Јад се чуо за тим одмах
У очевим одајама,
Када га тучна секира
У прса смртно удари,
Превара рече, љубав посече.
Ужасом наста ужасан призор,
Ил' то учини Бог или човек.

Електра

О, клети дане и кобни,
Од свију дана најгори!
О, ноћи она проклета!
О, части она ужасна!
На њој нађе мој отац смрт,
Ужасну смрт од двеју руку,
Које и мени живот узеше,
Ал' ће и њима спремити
Велики Див са Олимпа,
Да муче муке паклене.
Немали никад радости,
Што така дела чињаху!

Трећа антистрофа

Хор

Та немој даље тако зборити!
Треба да видиш да све у горе
Јаде упадаш, што јадаш већма;
Силене јаде гомилаш
На своје срце чемерно,
Све жешћу борбу ти ствараш.
Није се лако ухватит'
У коштац никад с моћнима.

Електра

Јади ме, јади нагнаше,
И сама добро знам свој гнев;
Али у овој невољи
Не могу јаде чемерне,
Док живим 'вако, свладати.
О, миле сестре, каж'те ми,
Ко мене може тешити?
Да л' има кога на свету,
Који ми добра још мисли?
Пустите ме, пустите ме
Ви, моје утешитељке!
Ово су јади без лека,
Никада не ћу престати
Од безброј-јада чемерних,
Од безброј-суза јадовних!

Епод

Хор

Но од срца ти велимо,
К'о мати своме детету,
Да зло на зло не гомилаш.

Електра

Па знате л' мере јадима?
Реците! А је ли лепо
За мртве не старати се?
Је л' учинио то још ко?
Њихне ја хвале не тражим;
Па баш још за ме да има среће,
Не бих се могла опет смирити
Нити бих могла без поштовања
Ужасној тузи саломит' крила.
Та кад би осто покојни отац
За увек само прах и пепо,
А не би било главе за главу,
Тад не би било на овом свету
Ни побожности ни каква стида.

(Наставиће се)

УПРОПАШЋЕН „ДИЈАМАНТ“

Пре неколико година што бејасмо саставили друштво, тога мајка не роди више! Ту ја, ту млади ђакон Ива, ту вечито сањиви поштар Млађа, ту разговорни учитељ Паја, ту појетични професор ботанике Триша, ту кратковиди адвокат Сима, ту трбушасти телеграфиста Јоца, ту туробни казначеј окружног начелства Ика. Разуме се, сви са својим домаћицама. Кад и кад нам долажаше са својом супругом и модроноси пешачки поручик Станко, али је то већ ређе бивало. И опет кажем: таквога друштва више нема лако!

Састанемо се ма код кога од нас, а обично је бивало или код појетичног Трише, или код туробног Ике, па тако пријатно вроведемо до неко доба ноћи. Зими се остане и до два, и до три по поноћи, а кашто и до зоре. Дуге зимње ноћи, па шта би грешни човек у постељи! Преврће се јадник по њој као ћутук и самртне га муке спопадну, док се једва смилује Морфеј да га прими у своја чаробна недра. Па баш и кад то буде, често пута навале на човека и такве беде, да се чисто ратосиља и што је заспао. Реците по души, зар се једном уснило чак и то, да на глави носи и императорску круну, па му из јутра чисто криво кад се пробуди, те на силу Бога склапа и стиска очи поново?

А овако смо се без свега тога пролазили, и, чини ми се, никад не ћу заборавити пријатне тренутке, проведене у кругу побројаних пријатеља.

Ту је обично и туцаних ораја, и печених кестења, и питка српског вина, и каве, и смокава. Разговарамо се, причамо, шалимо се, смејемо се, играмо прстена, фоте. Госпођа Станка, супруга кратконогог Симе, вита и умиљата женица, често је пута, на општу молбу, играла некакву заношљиву пољску игру »соло«, правећи при том врло пикантне покрете. У колико се сећам, утисак тога није био код свију подједнак, јер сам слушао једном, да су наше жене, у одсуству госпође Станке, доста пакосно разговарале о њеним аловим чарапама.

Кад смо код казначеја, он онда обично игра шаха с поштаром, али се не сећам да су икад свршили партију. Поштар перијодично дрема, а казначеј се нешто задуби у своје домаће и званичне мисли, а нешто опет није рад да поштару украти то мало задовољство у својој кући, па тако обоје куњају поред табле са углављеним главама међу дланове. Гледамо ми са стране у њихов јадни шах, па да се покидамо од смеја. Војске им, да се тако изразим, стоје спремне за борбу: пијони стрепе, јер ће први искусити невољу ратног живота; топови зијају, спремни да бришу као снопље јадне пијоне, лауфере и коње; лауфери су готови на косе излете, кожа им се јежи, јер знају да коњи бране краљеве; краљице сикћу једна на другу, а краљеви већ увели у танке ните као и играчи... Један пут су, тако ћутећи, и заспали и тим произвели неописан смеј.

Кад смо пак код појетичног ботаничара Трише, он обично забавља своје госте, причајући им, где је шта видео у ботанизирању. Причао је врло живо и фантастично, ама све до крајњих ситница, не устручавајући се, разуме се као у своме друштву, да кашто избаци и по коју замашнију реч. Душе ваља, мало је муцао, али је ипак био врло пријатан. Тако нам је једном причао нешто, са чега су нам се, јемачно из велике радозналости, очи мало више засветлеле. Ако се не варам, предмет причања беше некаква сеоска лепојка, која је случајно бродила по надошлој реци, а Триша је посматрао из зеленог шумарка.

»А, то мени ниси причао, враже потуљени!« — приметила је том приликом, пола у шали пола у збиљи, његова госпа Катинка.

Сви смо се насмејали а и Триша с нама.

Другом приликом, сећам се, причао нам је, како су га на »широком пољу без трна и грма« напали некакви жестоки чобански пси; како се с њима носио и борио, само са амрелом у руци, док се није одбранио и спасао, па то отегао на широко и дугачко, да је већ прилично почело подсећати на Илијаду.

Једног вечера опет спремаше се да нам исприча нешто врло занимљиво, бар како сам рече, али му ми томе стадосмо на пут. Ја сам предложио, да то напише, будући уверен, да ће куд и камо боље написати него испричати; остали прихватише мој предлог, те најзад и он пристаде.

Мислим да није прошло ни десетак дана, а једног вечера, баш кад смо били код краткоnогог Симе, домаћин нам је читао ишчекивану причу. Сви смо били задивљени, занесени, те у Триши поздрависмо новог српског припове-

дача. Триша развукао лице од неописане радости, а његова госпа Катинка чисто поцупкује, срећна и пресрећна. Кад је Сима читао, лепо и течно читао, прилично пикантан пасус о некаквој младој и лепој врачарици ватрених очију, како под чергом у пространој пољани гледа у длан некаквом господину, који по пољу тражи биљчице, напрасно је прекинуо, погледао нас све редом и руком пружио на Тришу.

»Част ми је, да вам прикажем тога господина, коме младе врачарице насамо гледају у длан« — рече смешећи се.

»Боже сачувај! Боже сачувај!« — правдао се Триша, такођер смешећи се.

»Ти си, ти си, Тришо!« — повикасмо и ми.

»Ао врага потуљеног!« — ишчуђаваше се и госпа Катинка.

Кад смо се стишали, домаћин је наставио читање. и сви смо се особито дивили свршетку, осим поштара Млађе, који је већ у велике хркао.

Триша је био толико узбуђен, да га је при поласку тресла формална грозница, и због тога га домаћин мораде огрнути својим дебелим шалом.

Доцније је мало и одболовао тај свој успех, а то је госпа-Катинку страшно озлојеђило против лепе књижевности.

* * *

Прошло је од то доба већ четир године. Друштво нам се поодавно распрсло; неко премештен, неко се с неким споречкао, и то поглавито због жена, а сиромаха Млађу поштара у спавању нашла смрт, јамачно капља. Заборавили многи на Тришину приповетку, заборавио сам Триша, а и ја сумњам да бих се сетио, да нисам, изгубивши службу, био принуђен да отворим књижару. Дуго сам размишљао и премишљао, шта ће бити прво издање моје нове радње, и најзад ми паде на ум Триша и његова чаробна приповетка, која нас је онако све очарала.

»Ово је срећна мисао!« — говорио сам у себи. — »Не ће ме Бог зна шта стати, распродаће се као алва и пронеће и моје име по целој Србији, а можда и ван граница њених.«

И једног дана дигнем се право до Трише. Затекао сам га где нешто испитује по некаквом вариву. Бог ће зар један знати, шта је он тамо тражио! Представим му ствар и умолим га лепо, да ми на сваки начин уступи онај рукопис.

»А што ће ти?« — питаше ме он, смешећи се.

»Штета је, болан, да пропада у рукопису; дај да штампам . . Излази на свет којекакво трице вајних полетараца, који су уобразили да су већ велики писци, а таква једна ствар да чами у фијоци!... То је алем камен, то је дијаманат... Болан Тришо, та крајње је време, да и наша белетристика добије каквог Лава Толстоја, каког Ига или Булвера!... А, хоћеш ли ми је дати?«

Он је само стајао нем и погружен.

»Није право, ни Богу драго« — настављао сам ја, све више падајући у ватру — »да таква драгоценост чами и даље у фијоци!... Да је Пушкин био такав као и ти, зар би данас била овака лепа руска књижевност?!... Тришо брате, прени из мртвила и дај да штампам ствар... Уверавам те, да ће бити преведена и на стране језике... У осталом, не жалим и да платим добро за њу... А?«

»Ама« — промуца најзад Триша — »то је све лепо и красно с твоје стране, и допада ми се, али ја управо и не знам, где је сад та ствар и је ли у опште у животу...«

Као ножем да ме удари у срце.

»Како?!« — рекох запрепашћен.

»У осталом, да упитамо Кату; али —«

Ја и не сачеках да он доврши, већ сам истрчим на поље, да потражим госпа-Катинку. И не поздравивши се с њом како треба, ја одмах пређох на ствар

»Она приповетка... знате... код адвоката Пере...« — говорио сам узбуђено, а она ме посматрала тако сумњиво.

»А-а-а!« — присети се она брзо. — »Сећам се, сећам се, али то сам ја још јесенас употребила на ћупчићима са слатким и пекмезом...«

Ја потрчах као без душе у подрум.

»Чекајте! Станите!« — викала је она за мном, смејући се. — »Ходите овамо!«

Ја се повратих, а срце ми куца као у зеца.

»На жалост« — рече она, смешећи се и посматрајући ме врло чудновато — »та приповетка није више на ћупчићима, јер сам скоро прекувала и слатко и пекмез, па сам стару артију заменила новом.«

»А где сте дели стару?«

»Бацила сам је!« — рече са свим равнодушно.

»Али камо, за име света?!«

»Негде... ни сама не знам где... Чини ми се, да су деца њом крпила змаја... А што ће вам?«

Ја јој ништа не одговорих, већ се тужан и несрећан повратих Триши, који ме је нестрпељиво очекивао. Кад ме угледа, он ме веђама упита шта је.

»Ништа... Изгубио си онакав дијамант, изгубио си своје име. изгубио си вечити живот!« — рекох му тронутим гласом. — »А можеш ли бар поново написати?«

Он заклима главом и тешко уздахну.

»Од како сам угануо ногу те не ботанизирам више« — проговори он жалостиво — »од тада ме је и машта напустила... Фантазије ни за један грам немам више... Ах, Като, Като, несрећнице једна!...«

Као убијен сам отишао из њихове куће, а њега сама оставио сузних очију.

*
* *

После овог случаја Триша је некако убрзо премештен, а ту скоро дође ми до руку једна његова књига, коју му беше издао неки паланачки штампар. С нестрпљењем је отворим и почнем читати. »Дијамант је извађен из пучине морске!« шапутао сам за све време читања. Она иста изгубљена ствар, али само куд и камо опширнија и лепша. Било је ту и минералогије, и ботанике, и зологије, и социјологије, и прозе, и појезије, и свега под небом. Морам признати, да сам је два пут у сласт прочитао, ма да ми је страшно криво било, што то мени није пало у део да издам. И таман сам се спремао био, да му напишем горопадно писмо, у коме бих му много што-шта пребацио, па најзад с њим и везе пријатељске раскинуо, а некако тих дана дође ми до руку и критика. Горопадна је то била критика! Свршетак је био, сећам се, тај, да се критичар усрдно помолио Богу за умно и душевно опорављење писца, а што се издавача тиче, ту је јако пожалио, што не постоји каква књижевна полиција с драконским законом, да се издавачу на мацкама оцепи двадесет и пет врућих!

И та ме критика толико збуни, да управо нисам знао шта даље да мислим о тој ствари.

»Ипак хвала Богу« — рекох онако збуњен — »кад ме ових двадесет и пет врућих тако срећно обиђоше...«

Ч. А. Поповић

ДВОР ОД АРТИЈЕ

ОД МОРИСА ЛЕФЕВРА

С ФРАНЦУСКОГА ПРЕВЕО Д. ЈЕВРИЋ

Познајете ли Верлет?

То вам је диван, рајски предео, где скоро увек сунце сија, а то је у Нормандији врло ретко. Ту вам цветају руже, јер морски поветарац оживљава све. Верлетски путеви познати су на десет миља у наоколо са свога хлада и зеленила. Па онда оне развалине на брежуљцима! Нису то бог зна какве големе развалине; али су тако миле, тако угодне по својим оронулим, бршљаном обраслим зидовима, по свом камењу и ступовима, на којима руже цветају. Оне вам приповедају смешних, ђаволастих ствари.

Дакле не познајете Верлета? Онда не познајете ни повеснице његова замка? То вам је чудноват замак? Зову га „Двор од артије“.

Рад сам, да вам о њему што приповедим.

Беше то у време Наполеона III. Тада се у Француској само смејало, а Тијерије беху заиста највеселије место на овоме свету. Беше то у оно доба, кад је изгледало, да је најлепши скиптар у Јевропи поверен био најнежнијим прстићима на свету. Ти прстићи, те ручице, та обла плећа красила су несравњивим сјајем царски двор. Кнегиња М...., маркиза Г...., грофица П...., све су то обесне, веселе главице, које својим осмејком поздравише Царство у колевци му, али које му и гроб сузама залише. Но тада се само смејало. Будућност беше ружичаста, очи беху пуне жара, речи пуне духа! Ко би тада и могао предвидети све оне горчине и сва туговања? Беше то сретно време хвалисања, лудих опклада при чаши шампањца, а те се опкладе поносито исплаћивале читавим имањем.

Али, шта је са Верлетом?

Збиља! Сад ћу и на њега доћи!

На двору беше, осим других, и диван један човек, леп дечко, поносита узраста, снажна тела, до-

бар играч. Беше то војвода Лиснеј. Сви су га волели са његове живости, окретности, услужности и веселе нарави; али поред свих тих лепих својстава, војвода је имао и једну ману. Тај Норманац радо се хвалисао, као гаскоњски кадет. Он је све знао, све видео, све учинио, што у осталом и не беше далеко од истине, како би се могло помислити. Но ипак неке мало невероватније причице, него обично што беху, подстакоше, да се у том веселом и сјајном друштву измишљавале најфантастичније ствари, само за то, да им Лиснеј својим снажним гласом довикне:

— Госпође! Ја сам видео још горе но што је то.

Између осталих, обичних предмета разговору, Лиснеј, кога никако нису држали за милијунара, а чије су менице много чешће шетале него његови талири, приповедао је, неком комичном збиљом, о својим шумама, ловиштима и свом замку у Верлету, и скоро увек почињаху његова казивања:

— Кад сам још живео у Верлету...

Верлет некако уђе у моду. О њему се говорило и онда, кад је ко хтео да се изрази о нечем, што не постоји, и онда би се обично рекло: „То је истина као и Верлетски замак“.

Наравно, да Лиснеј о том није ништа знао.

Тврдо држећи, да су сви веровали његовим причањима, он је све више дометао својим пређашњим причама, тако, да се све више заплетао у замке свога уображења, те је са највећом збиљом, до најмањих ситница, описивао куле, степенице, велике дворане, собе и галерије свога лепог замка, кога нико није видео, а који је он у својој машти гледао, како се уздиже на обронку брежуљка, који надвишава село, и поносито посматра морске таласе, који се ломе о његово подножје.

Једнога дана кнегиња М...., која се са царем разговарала, пружи прст на Лиснеја, који је усред једне гомилице нешто причао.

— Ено га! Оде у свој Верлетски замак! Верујете л' ви то, Величанство?

— Богме не верујем! одговори цар смешећи се; али то му је највеће задовољство, што мисли, да му ми верујемо; и то би, кнегињо, било заиста грозно, кад би му уништили то уверење.

— Па ипак, кад би Ваше Величанство хтело...

— Шта?

— Не, ништа!

У тај мах оставише групу, која је Лиснеја окружавала, маркиза Г.... и грофица П.... и слатко смејући се приближише се цару и кнегињи.

— Шта је, госпође? Не бисмо ли се и ми могли смејати томе, што је вас тако развеселило?

— Господару, рече маркиза Г.... и поклони се; та то је грозно! Лиснеј нам је опет причао о ужасно фантастичну лову. То превазилази све досадање приче!

— Јесте, додаде грофица П...., то је ужасно! То се заиста зове, ругати се свету на најбезочнији начин.

И све три младе госпође повикаше комично молећивим гласом:

— Господару, осветите нас!

— Како? На који начин?

— Кад код кога има тако лепих ствари, онда треба да их и покаже!

— То је врло добра мисао, кнегињо! — рече цар смешећи се — али је можда неупутна.

Кнегиња поруменн.

— Но, ви имате право, настави цар; а како се, на жалост, мој кукавни Лиснеј вама замерио, то ћу вас осветити. Кнегињо! Лиснеј нам мора показати свој замак. За то вам јемчим.

Овај се глас брзо рашири по дворанама. Свуда се о том говорило, угушеним кикотом шаптало, па кад се цар приближи царици, која је смејући се слушала неку Лиснејеву причу, скупише се сви у наоколо, да чују, шта ће да буде.

Цар је по свом обичају сукао брк; главу је мало на раме накривио, а у сањалачким му очима заблиста се кроз густе трепавице заједљив сјај.

— Драги мој Лиснеје — изненада прекиде цар приповедача, у сред његова бомбастичнога говора — ви нам непрестано причате о свом замку у Верлету, и тако сте нас очарали описивањем својим, да сте пробудили радозналост у свију, па и у царице и мене.

Царица погледа у цара, који јој крадом намигну, да и она пристане на ту шалу. Она је одмах појмила цареву намеру, те шаљиво смешећи се рече војводи:

— Заиста, господине Лиснеје, Његово Величанство говори истину. Сви једва чекамо, да већ један пут видимо Верлет.

Лиснеј се престаде смејати. Очајно погледа око себе, али се лепа лица зажарила у пакосну расположењу, и све госпође повикаше у један глас:

— Да, господине, водите нас у Верлет!

Лиснеј да у земљу пропадне. Шта сад да ради?... Да призна? То није смео ни за живу главу. Тим би се са свим упропастио. Цар није марио за глупаке. Најпаметније би било, да се смело извуче из тако глупе неприлике. Но ипак је покушао, да се ухвати и за последњу сламку. Можда је хтео цар, да га само задиркује, као што је то бивало више пута. Баци молећив поглед на њега, али се цар чинио и невешт. Поглед му беше озбиљнији него иначе.

а у једној бори на челу цареву мислио је Лиснеј да види знак незадовољства.

Кад је Лиснеј видео, да нема другог изласка, хтеде већ да загребе. Све то није дуже трајало од једног минута, али то беше онај ужасни тренутак, што га само онај осећа, кога воде на смрт...

Можда у том салонском иројизму, да се издржи преки поглед, има више одважности, него код војника, који слепо трчи на јуриш а поред ушију му звижди танад.

На један пут севну му нешто кроз мозак. Прелазна румен пређе му преко лица. Дубоко одахне пак се насмеши. Одважио се.

— Господару, да ли Ваше Величанство збиља намерава мени толику част да учини?

Цар весело слегну раменима, не знајући још, куда Лиснеј шиба. Хтео је да види, како ће се извући из неприлике, у коју је запао.

— Реците само једну реч, и назначите дан, кад желите, да вас походимо.

— Би ли ми хтело Ваше Величанство учинити ту част, па да отвори лов у Верлету? Сад је 12 јуни; дакле за два месеца и по...

— С драге воље — рече цар и окрену се царици — ако и царица на то пристане!

Пак смешећи се додаде:

— Но, драги мој Лиснеје, не треба за то да се много бринете. Ако је ваш замак спреман, да нас прими и пре тога рока, реците само једну реч, па ћу ја и раније одредити почетак лову.

— Ваше ме Величанство обасипа милошћу; али ја не бих био рад, да се мене ради повреди и само један једини царски закон.

Па како беше сам са собом задовољан, исправи се у свој својој висини, па погледа присутне.

— Госпође — рече — дакле у Верлет у лов!

Премда се присутни мало збунише, што им се мистификација окрену против њихове наде, ипак се нису једили, јербо је Лиснеј био и сувише леп шаљивчина; па и онда, кад је пошао из дворане, пошто је најпре са највећим поштовањем пољубио царичину руку, испрати га до врата ласкав жагор, а цар се не могаше уздржати, да не рекне својим дворкињама:

— Чини ми се, госпође, да ће Лиснеј добити опкладу.

Дани пролажаху. О војводи не беше више ни спомена; истина, да су га у његову одсуству мало оговарали, и о његовој се неприлици пошалили; но после и то престаде. Лиснеј беше за њих мртав, или, што је још горе, њега је нестало.

По кратку времену двор се преселио у Конпјењ, и у овом лепом дворуређале се свечаности једна за другом. После Конпјења дође ред на Сен-Клу. Тако су сваки час мењали места, и већ се поче говорити о скором одласку у Фонтенбло. Јесен се већ показа по пожутелом лишћу широких кестенових дрва. Приближи се већ и време лову, и већ се почело говорити о чудотворним мецима, како ће тући јелене најситнијом сачмом, а јаребице танађу.

— Заиста, рече кнегиња М.... Ту би нам само још Лиснеј требао.

Кад се спомену то име, почеше о њему сви да говоре.

— Где ли је сад?

— Шта ради?

— Па његов лов... па Верлет!

— Госпође, рече цар, који се такођер умеша у разговор, ви и не знате, да сам ја већ био са Лиснејем?

— Кад, господару?... Ах, је ли могуће?... Па шта вели?

— Он је дошао, да нас опомене на наше обећање, које смо му дали.

— Онда је, дакле, истина са његовим замком?

— Он барем тако каже, а у суботу ће нас одвести засебан воз у Верлет.

Сад о другим стварима не беше више разговора. Њиховој се машти приказивао Верлет у фантастичну облику, па у колико су пре слабо веровали Лиснејевим гаткама, у толико неким природним обртом постадоше оне сад истинитије. Нико сад више није сумњао, да замак заиста постоји, и у мало да га неки, који су пре најмање веровали, не описаше до најмањих ситница.

Дође на послетку и субота. Настаде велико усхићење, кад чуше, да на малој железничкој станици, која је подигнута само за царев двор, чека нарочити воз.

Доручак већ да се сврши, а Лиснеја још нема.

— Па ипак не можемо ићи без њега, рећи ће грофица П....

— Заиста — додаде маркиза Г.... — Он би баш и требао, да с нама иде. Шта ви о том мислите, господару?

Цар баш хтеде да одговори, кад вратар уђе у дворану и свечано јави: „Господин војвода Лиснеј“.

Само је дворска етикета задржала, да војводу не поздравише урнебесним „ура!“

Лиснеј се поклони пред царем па са поносним осмехом стаде у сред друштва.

Цар приђе војводи, метне му милостиво руку на раме, и са ласкавим осмејком рече му:

— Тако, војводо! Ви сте добили игру!

За тим му пришапта, да нико не чује:

— Ако хоћете, баците карте, па ћемо остати овде. Ја ћу вам помоћи.

— Допустите господару; али ја не разумем. Какве карте?... Какву игру? Ваше Величанство дало ми је реч. Зар се више не опомињете? Верлет једва чека, да вас прими, и ја само једно знам: воз је готов за полазак те имамо само толико времена, да поседамо.

— Добро, кад баш тако хоћете; кад сви хоће, онда хајдемо! рече цар.

— Хајдемо! хајдемо! повикаше сви у глас.

После по сата царски се воз кренуо.

Беше диван дан. Нигде се не задржавајући, воз је јурио поред станица; поред Манта-ле-Жоли са бајном околином, ведрим поднебљем, где Сена просеца кречно земљиште; за тим дође Евре са својом дивном долином; Серкињи; Берне, са својим потоцима, који теку испод врба; чађави и црвенкасти Лизје, са својом лепом, сивом катедралом и својим бујним пашњацима, са којих дебели волови зачуђено посматраху брзи воз. На сјајним прозорима показиваху се румена лица, беле ручице. насмејана уста, која извођаху песме и јасно, гласно ћеретање највеселијега двора на овом свету. За тим дође Бреј, Блањи, са свежим својим зеленилом. На послетку звижну макина; воз пође лакше па се заустави на станици.

— Ево нас — рече Лиснеј — треба да силазимо.

— Па, где смо, господине Лиснеје?

— У Понтобену, Ваше Величанство — одговори дворанин. — Учините ми, Ваше Величанство, милост — и пружи царици руку, да јој помогне, да се сиђе.

Врата од кола већ беху отворена.

Сви железнички чиновници стајаху у свечану руху с обе стране у шпалиру. Старешина станице у белим чакширама, а у руци држи капу са златном чипком. Беше се збунио, кад виде тако узвишене путнике, те је поздрављао и десно и лево. За њим стајаху једно дванаест дебелих господара. На њима су црни капути са кратким рукавима, трбуси им се испупчили; изгледаху радосни, судећи по њиховим руменим образима. То су општински саветници. Начеоник им беше на челу, а то се познало по том, што је држао у руци углађен, свилен шешир, а у другој — грозно! — рукопис свога поздрава.

Путници се убезекнуше. Нису се надали том неугодном дочеку. Кад је цар видео, да се званичници приближују њему, рече Лиснеју мало милостиво, мало и љутито:

— До сто ђавола, драги мој, мени се чини, да ви мало и сувише забраждујуете.

Лиснеј се чинио и невешт.

Цар је морао саслушати поздрав; а кад одушевљени узвици: „Живео цар! Живела царица!" означише, да је говор свршен, изненада свирачи, који прикривени беху у чекаоници, засвираше химну краљице Хортанзе. Цару беше и сувише.

Царица се једва могла уздржати од смеја.

— Ви се ужасно светите! рече војводи.

Овај је само ћутао.

Кад већ и последњи звуци химне умукоше, цар изрази своју жељу, да хоће да иде даље. Да богме! Рачун без крчмара! Цар пође. Кад се врата од чекаонице отворише, зачу се команда:

— „Пушке пред прси!"

То беху ватрогасци.

— Треба и ту горку чашу да испијемо! рече цар озбиљним гласом

Узе царицу под руку. Одважно је корачао пред „варошку војску", а војска у свом усхићењу.... ћути....

Баш пођоше. Али ево ти депутације госпођа, дође и предаде царици дивну киту цвећа. Госпођа начеониковица, вођа варошких госпођа, хтеде, да царицу поздрави, али срећом запуцаше бичеви. Кола долазе, да одвезу друштво у Верлет. Каруце дојездише. Светина се ускомеша Ступи на страну, да пропусти каруце. Ватрени коњи копају копитама. У царској, зелено-жутој ливреји обучени послужитељи чекају код каруца.

Цар и царица седоше у прва кола. По позиву цареву седе с њима и војвода Лиснеј. Остали путници понамешташе се по другим колима. Једва се једаред кренуше.

Варошки одборници, ватрогасци и госпође у знак своје радости, што су дочекали свога суверена, машу шеширима и марамама. Госпође се клањају. Цар им руком захваљује. Дуж целога пута вијоре се заставе, и силна светина, која се са свију страна стекла, поздравља свога цара урнебесним: „живео цар!"

У селу звоне звона. Њихово брујање разлеже се по целој околини. Ватрогасци дувају свом снагом у своје кларинете. Одјекује химна: „Кад пођосмо у Сирију!"

— Терај у скок! оштро заповеди цар, не би ли се што пре ослободио ових прилично несносних почасти.

Кочијаши ошинуше коње, а високих путника брзо неста у прашини.

Дахнуше душом.

(Свршиће се)

ПОУКА

О КАРАКТЕРУ

МАНТЕГАЦА

Независност народа је последица чврстоће у карактеру.
Азелио.

Може бити да ће кад год доћи време, кад ће се наш карактер сравнити са нашим генијем. *Стар.*

Ако ја и не бих ишао правим путем по сили часног убеђења, то бих ипак ишао њим услед опита, који ме је убедио, да је пут овај у суштини најпријатнији и најкориснији.
Монтењ.

Ни људска ни божанска сила није у стању да наведе на преступ онога, ко часно живи за срећу и напредак домовине и своје сопствене славе. *Фосколо.*

Један од најчувенијих писаца француских, Шатобријан, рече: *Људи нису још слободни, ако само називају себе слободнима; први камен у згради слободе, то је врлина.* Говорећи ово Шатобријан није ништа ново рекао, за то, што су још пре њега *Монтењ, Сократ, Ликург, Конфуцијус, Мојсеј* и многи други исказали то исто. Сви су они поцрпели ову велику истину, која би неизгладивим словима требала да буде записана у сазнању свију људи, у једну и исту књигу, која би се звала: човечје срце.

Па шта је човек без карактера? Шта само геније без карактера? Геније сам по себи тек је механизам, који израђује идеје, свезује једно с другим бесконачна размишљања, расуђивања и комбинације; он ипак остаје механизам.

Ми га са љубопитством посматрамо и дивимо му се, као што се дивимо расматрајући енглески хронометар. Но дошавши у додир с великим карактером, ми осећамо, осем љубопитства и дивљења, нешто, што дубоко утиче на нас, и срце бије у нама силније при погледу на благородан и иројски поступак.

Ми се дивимо *Наполеону* код Маренга, *Цезару*, кад је освојио Галију; но онај, који спасава отаџбину, убијајући сама себе, не само да код нас изазивље дивлење, но и љубав, и очи се наводњавају сузама, кад се сетимо *Лукреције,* која срамоти претпостави смрт. *Сократ,* који са осмејком испија отров, стоји неизмерно више од *Сократа,* који чита философске лекције; *Цинцинат*, који се није стидео плуга, стоји више од *Цинцината*-законодавца; *Христос,* праштајући с крста убицама својим, стоји више од *Христа,* кад је дигао из мртвих Лазара.

Ум је најузвишенија и најблагороднија чест човекова; геније је алем, који блиста на челу сина Прометејева, а карактер је вас човек, најсавршенија и најсложенија формула, у којој су групиране све његове силе, навике, покрети. Ето за што се код човека захтева прво душа а тек после ум; ето за што је благородан карактер виши од благородна ума; ето за што је *Сократ* виши од *Платона, Галилеја, Бекона;* ето за што је *Гарибалди* много већи од *Наполеона.*

Ум је механизам, који не може бити замењен другим; он има своју опредељену мисију, свој посао, по њему придаје овакав или другојачији наравствени облик сврху, којој он тежи, осећај, у који се он облачи. Ум подједнако служи стварању наравствене или неморалне књиге, ослобођавању или угнетавању народа, узвишавању или понижавању народа, открићу новог света или смртоносног оружја, оправдавању или осуђивању ропства. Када чујете о генију, ви одмах питате: *какав му је карактер?* — Пре него што почнете резати ножем, ви желите знати, које му је оштра страна; ви желите знати, да ли је примењива извесна сила на обраду земљишта, управља ли она људско друштво надметању и праведљивости или обскурантизму. Све ово желите знати и питате: *а карактер?* То је све једно, као кад би вам дали у руке пушку. Пре него што се уверите — француска ли је, енглеска, талијанска, пре него што сазнате, бије ли округлим или шиљастим куршумима, ви пре свега овога питате: *да ли је празна или пуна?*

Карактер — то је вера крштенога грађанина, то је, тако рећи, диплома, која сведочи, да овај или други који човек није проста животиња, која једе што му шака падне, пије, што јој на ум дође, и спава подједнако добро како на својој тако и на туђој постељи, него створ, који сазнаје своја права, те зна да их ваља чувати; створ, с којим се може живети без страха и опасности.

Кад не би човек био разуман и друштвено животно, онда би карактер био предмет раскоши; ну овако је карактер најглавнија неопходност у животу. Човек није тигар и није кит: његова физичка снага ништава је према његовим врлинама. Ово је изрекао тако исто Сисмонди: *„Моћ човека лежи не у физичкој, него у наравственој његовој сили. Не тело, него ум даје му средства за самоодбрану и победу. Не тело, него душа садржи у себи силу воље, мушкост, смерност, стрпљење, готовост на самопожртвовање.“* Када стојите пред кавезом лавовим, то вас пре свега интересује питање: да ли је кавез чврсто затворен? Кад сте с непознатим, ви питате себе: *какав је његов карактер?* т. ј. ви управо желите знати, да ли је *човек?*

Човек без карактера није човек; он јесте до душе створ, створен по образу себи подобних, но не може без казне живети у друштву других. Човек без карактера затвара се у тамницу, а још чешће изолиран је у друштву атмосфером презрења; он је — животно, које издаје смрад од себе и од њега се уклањају. Закон не казни често такве људе, али је друштвено мишљење силније од закона — оно изобличава, жигоше и одељава их; то су праве *парије* у друштву.

* * *

Човек без карактера, као што рекох, није човек; он је тим опаснији, што живи посред људи и што тај недостатак сам по себи још не даје права затворити га у тамницу. Он је у свим приликама сличан оном, ко је осуђен, да целог века тавнује; но с том разликом, што овога непрестано надзирава око правосуђа, а онај се креће слободно и спасен је од сваке контроле, ма да је правоспособност његова чисто фиктивна. Ако с њим разговарате, свагда можете очекивати, да ће слагати; ако о својим принципима говори, можете претпоставити, да ти принципи нису *његови* и да ће их сутра изневерити; ако с њим закључите услове, то знајте за раније, да ће он себи двграбити лављи део; ако му поверите тајну, не ћете ока склопити од страха, да ће је сутра цео град дознати. Ако имате жену или ћерку, у страху сте, да ће овај човек обешчастити вашу породицу. У коју људску врсту треба уврстити човека, с којим се морате увек односити с неповерењем, страхом, подозрењем, коме човек не може поверити ни реч, ни новац, ни част? Ма да је такав створ од жене рођен и име човека носи — он је ипак тек копиле природе; и ако такав човек не дође на клупу осуђеничку или у тамницу, то га бар друштво часних људи гони из своје средине.

Велик део бескарактерних људи живи у слободи и њих огромно више срећеш на улици, него у тамници. У лоповлуку, крађи појављује се много смелости и вештине а код преступа велика сила страсти и напраситости; на срећу, ово су ствари довољно ретке. Ну на то, да би узајмили од пријатеља десет, сто динара и не вратили му, није потребно ни смелости, ни напраситости, ни вештине, ни страсти; потребно је бити само малчице бестидан и хитар у избору жртве, а за тим добро извеџбати поглед и умети избећи сусрет с њим. Исто тако да не платите кројачу или обућару, не треба друге лакоће, сем мајсторије принудити радника, да вам верује, да ви нисте код куће онда, кад сте код куће: то није важна лаж. Нек вам је на руци слуга, ваш човек, и — све је ту!

Но и за то, да би човек занео жену или кћер свога друга, такођер не треба ни смелости, ни страсти; довољно је мало лицемерства и финоће. А да би могли ласкати у очи а за леђи грдити, није потребно ни јунаштва, ни снаге, ни ума. Није много памети потребно ни за то, да бисмо могли мењати своја политичка убеђења; ваља само гледати на то, какав ветар подухне.

За све ово треба само подлости, врло много подлости. Ако се људи без карактера ма чим оштро одликују од других људи, то је у том, што су подлаци. У карактеру човекову више свега се појављују све способности његове душе; он има за тачку ослонца неколико наравствених принципа, неоспорних догмата, који су постојали, постоје и постојаће, докле год човек живи. Расуђујте, али о том, што подлежи расуђивању, о наукама и уметностима, о формама законодавства и о границама овога света; но на што размишљати о томе, може ли човек радити зло, може ли лагати, обмањивати, красти, изневерити друга. Има аксијомата наравствености, идеја општих свима народима, свима временима; те су идеје над свим религијама; имају неизмењиву вредност и дају човеку част, која је вечна и неопходна човеку, као ваздух, као храна, као кретање и љубав.

Ну ради тога, да би се одржали принципи природног морала, да би се достигло у сред поквареннога века стално и трајно усавршавање, које ја назвљем *карактер,* треба бити силан; но не може сматрати силним себе онај, ко је склоњен интересу сујете, кога заноси сјај, богатство и т. д. Ја сам већ рекао и понављам, да је човек без карактера личност ниска, способна на свако бешчасно дело, ни сваки гнусан и ненаравствен поступак, такав је човек свагда слаботиња. Нека се не узноси пред

женскињем и не хвали својим јунаштвом онај, који не сме рећи истину, ко не заштићава друга у тренутку опасности, ко се служи половним мерама и увијањем, ко плашљивост називље предострожношћу, лукавство велича као увиђавност, а разврат крсти епикурејством. Па каквом се храброшћу може похвалити, када храбар пре свега не пузи и када човечанстко достојанство осветљава његов карактер? — Велики неки писац рекао је, да је *челичност такођер геније;* ова смела реч каже сушту истину. Аутор је хтео да каже, да је потребно челичности па да човек уради што велико, а кад ње имамо, бићемо и остаћемо, не гледећи ни на што, часни у сред свију светских преврата.

Разуме се, има твенутака, када је велику карактеру ванредно тешко одржати се на постољу, које нико у свету поколебати не може. Још Сенека беше изрекао прекрасне речи: *Magna res est unum hominem agere.* Но ако се страшимо тешкога дела, како ћемо живети, како ћемо имати уважења према себи самима, како ће се веровати човечјем достојанству, које посведневно броји толике жртве?

Не мислите, да за очување неприкосновености вашега карактера треба установити култ фетишизма невидиму богу и вежбати себе, као манежног коња у арени. Не, морал не искључује слободу, и толико исто има начина да човек буде частан, колико има мозгова и умова људских. Има карактера веселих и гипких, иројски смелих и равнодушних, трпељивих и раздражљивих, тромих и бурних; но сви могу бити часни, достојни поштовања, ако су јаки у принципима, вечни као свет, непоколебиви као стена.

Не трудите се да ропски копирате карактер другог, старајте се боље да усавршите свој сопствени, да сопственим напорима достигнете свој идејал. „Нека сваки, како се изразио велики германски песник, не жури, но и нек се не одмара крећући се око своје осовине". Није гору природа само брезом засадила: има и бокора ружа, и кићунка и смреке и тамјана. Свако растиње, као и сваки карактер, има свој тип лепоте, кога се мора и држати: скромни бокор љубичицâ покрива се златкастим пухором, кићунак се пружа по земљи, а бор се гордо поноси својом дуговечном висином, оспоравајући господарство облацима и муњама.

Код правог, чистог карактера свагда ћете наћи доброту и силу, но ова се два елемента приказују тако различно, да опредељење карактера гради једну од најтежих задаћа, с којом често посматрач има посла,

Човек није пуста ствар, али карактер — то је вас човек и нема ништа чудна у том, што оцена тог или другог какартера није лака задаћа. Но кад већ у основи карактера лежи поштење, човек се свагда изјављује прекрасан и достојан. Ви се можете кретати како вам је год угодно, јурити у галопу, као коњ, милити, слично мраву, али само не пузите као гад! А рука, која би вас се дотакла, не би осетила ни љигаве и влажне хладноће корњачине ни ледене змијске коре!

Када би мене запитали, какви непроменљиви елементи, сем доброте и силе, улазе у састав човечјег карактера, то бих ја одговорио, да је, сем поштења, потребна још храброст и нека покретљивост.

Без храбрости нема карактера, као што се без силе не може замислити никаква машина. Ја никад не познавах ни једног у истини часна човека, коме би недостојало ово својство; но кад би се и нашао такав човек, то би он личио на војника у монтири, но без оружја. Шта значи бити а не имати храбрости, кад је живот борба, а непријатељ наоружан? Храброст часних људи најбоља је заштита друштву, најбоља гаранција цивилизацији. Она служи за укор подлацима и као школа наравствености за све. Како је бедан и достојан сажаљења створ, који у случају невоље зна само плакати, који гледећи глобаџилук уме само уздисати, а кад види преступ, с одвратношћу окренути се? Ко се боји, тај је свагда слаб, свагда страда од несвестице као пијаница или епилептичар.

Сем храбрости, ја стално находим у карактеру извесну дурашност; да се достигне унапред опредељена свраха, свагда је дурашност неопходна, за то, што човек није перце, које лети по вољи ветра. Како се можемо ослонити на мишљење човека, који данас проклиње насиље а сутра му постаје слуга; који је данас смео а сутра се показује пудљивац; који прелети од ентузијазма страху, подлежући кретању својих нерва? Ми мислимо, као Данте, да човек без карактера *„није ништа друго... него дување ветра и с једне и с друге стране"*.

Некакав стари књижевник задао је једном у рђавим латинским стиховима ова питања:

Шта је лакше од пера? — Ваздух.
Шта је лакше од ваздуха? — Зефир.
Шта је лакше од зефира? — Жена.
Шта је лакше од жене? — Ништа.

А ја бих на последње питање, место „ништа", одговорио: *човек без карактера.*

Према томе, како се крећу времена и догађаји, разуме се, и човек мења своја убеђења; но ове промене треба да се тичу само оног што је привреме-

но и што подлежи критици, а не бесмртних принципа, који сачињавају драгоцени завет човечанства.

Бива и то, људи од утецаја, осетивши силан и неочекиван потрес, готови буду на најсилнију реакцију, и осећање се њихово изражава у необузданим страсним изливима. Но такву природу треба потчинити утецају разума, за то, што у огњу ове реакције можете учинити дело на уштрб слободи, будућности, чак и принципима, можете ожалостити другове и нарушити срећу своје породице. Мудрац Солон завештао нам је златне речи: *не заверавајте се никада!* Наполеон I коментовао је позније ову изреку. „Ако се осећате силно усколебани, то се опомените да је огромно лакше много напричати, него много учинити, и биће вам куд и камо труднији одржати оно спокојство духа, које сте се, у тренутку заноса, обвезали одржати“.

Човек са сувише покретним мишљењем, пројектима, намерама сличан је трсци, која доприноси неки део користи, но ослањати се на њу не можемо; она се до душе покаже и сигурном, но у тренутку кад се најмање надате, преломиће се и ранити вам руку.

Кад човек говори о раду, не може а да не говори такођер и о карактеру: једно попуњава друго; и чујем ли за човека, који усиљено ради, то знам, да његов рад има добар смер: оруђе не дејствује без руку, које њим управљају. С друге стране, и карактери се не рађају одједном, као печурке после летње кише, него се обрађују полако и формирају се васпитањем: добри поступци прелазе у навику, навика у природу. Око образовања карактера треба више година, него око подизања добре воћке. Ако сте обрадили карактер, пазите на њега и чувајте га: ви ћете, у животу, наићи и на угодну хладовину и на заклон од бујице, но не ћете свагда наћи и угодан сан и задовољно срце, ни онај блажени мир, који Американин Емерсон називље *спокојном силом.*

У друштву, сударајући се с лицима и догађајима, карактер, независно чак од ума и принципа, долази до драгоцена добитка, како у породичном или друштвеном животу, тако и у свакој другој средини.

Када вам бура разноси дом а олуј черупа и руши кров, гром тутњи, и хаос у природи грози општим разорењем, тада одрасли и млади, старци, жене и деца беже под окриље онога ко је тврд вољом; који је у истини — громобран за време буре, који и јесте та *спокојна сила,* о којој говори Емерсон.

Кад политичке партије, заборавивши на то, да су оне представнице народа, нагну једна на другу, као пашчад, готова прождерати једна другу; када у вихру речи пуних гнева, софизама и беснила, парадокса и увреда, подижу такве облаке прашине, да од ње потавни — истина, народни здрави смисао прибегава оном, који је *тврд вољом* да спасе земљу: над теориским доктринарством и над страстима партија свагда ће држати превагу поштење и справедљивост. Није бивало једном, да су људи од карактера избављали народ, да не влада њим и да га не експлоатише *човек генијалан,* или да га не газе *сретни:* у карактеру је — цео човек; карактер је грб људског благородства.

Жарко Ј. Илић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Протојереј Манојло Грбић јавља, да је готова трећа књига његова „Карловачког владичанства“. У њој је дошао до Лукијана Мушицког; ту је дакле историја тог владичанства од 1784—1824. Што је од треће књиге претекло, ући ће у четврту, коју ће се Грбић „припаштити, што буде брже могао, да је приреди и наштампа“. Уз трећу књигу додана је и мапа карловачког владичанства.

+ 4 октобра држао је уводно предавање Лука Зима, новопостављени професор грчкога језика на београдској Великој Школи.

+ 2 октобра била је друга седница од ове године књижевно-уметничке заједнице. На тој седници проговорио је неку др Милан Јовановић, бивши уредник „Отаџбине“, о једном од млађих приповедача скандинавских, о *Хеденстјерну*, кога препоручује нашим преводиоцима да преводе. „Из његових прича избија чисто етички морал“, вели нам говорник. За оглед његова писања Јовановић је прочитао у преводу једну причицу тога племића-Скандинавца *„Ђувегија домаћице са Гренока“*. Хеденстјернове приче изишле су прошле године на немачком под натписом *„Allerlei Leute,* Bilder aus dem schwedischen Volksleben, von A. v. Hedenstjerna, deutsch bearbeitet von Alexis von Krusenstjerna. Leipzig 1892. Verlag von H. Haessel“, стр. 245. У овој је збирци шеснаест причица, међу којима се на стр. 189 налази и ова, коју прочита Јовановић, под натписом *„Der Grönakra-Bäuerin Freiersmann“*. О овом после повео се говор, у ком је учествовало неколико говорника; било је даље речи и о преводима из лепе књижевности у нас; а изнело се и мишљење, да треба прво превести класична дела туђих књижевника. — На седници био је и Марко Миљанов, познати јунак црногорски, са госпођом; он је почаствован те вечери и председништвом. Живаљевић изнесе као пријатно изненађење, да је Миља-

нов пре десет година смишљао да опише неколико црногорских јунака. Из своје записке прочитао је увод у његов рад, који је (увод) у перо казивао сам Миљанов Живаљевићу, кад је овај био у Подгорици пре десет година. — Овој седници био је назочан и Павле Јовановић, сликар, који је дошао у Београд де приреди изложбу слика својих у Академији наука и уметности, те да тако на свој начин одужи дуг, што дугује Академији на избору за правога члана. — Др. Љ. Недић јави, да ће на првој седници, која дође, прочитати у преводу свом први чин из Шекспирове драме „Ричард III“.

— Из „Србобрана“ је у засебну књижицу прештампана расправа „Државо-правни положај Босне и Херцеговине“. Цена је књижици двадесет новчића.

— У Петрограду је после дуга и тешка боловања ум о један од најдаровитијих представника модерног руског песништва, песник Алексеј Николајевић Апухтин. Његове песме, које су изашле крајем педесетих година под натписом „Сеоске приче“, поздравио је Тургењев с усхићењем; од онда није дуго и дуго ништа писло и тек су за последњих десет година разни часописи доносили песама од њега а те нове песме покупио је и издао године 1886. Најпознатије су међу њима: „Недовршени споменик“, омиљени рецитацијони комад руских глумаца, и „Година дана у манастиру“. Многе од његових песама опевају несрећну љубав.

— Корнелије Уејски, Нестор међу пољским књижевницима, песник корала „Z dymem pożarów“, који је постао народном песмом, славио је прошлог месеца своју седамдесетгодишњицу. Његову славу засноваде су „Јеремијине тужаљке“, које је спевао, кад се пољски устанак изјаловио. У тим тужаљкама у снажним, по старим јеврејским мотивима удешеним песмама даје израза болу и нади Пољске. Од осталих његових дела ваља споменути „Библиске мелодије“, „Драмске слике“ и „Речи за Шопенове песме“. Уејски живи сад на свом добру Јубжу, које му је град Лавов дао на дар. Онде је и прославио свој седамдесети рођендан.

+ У најновијој свесци Byzanthinische Zeitschrift (књ. II. св. 2.) има крај других интересних ствари занимљива зрнца Крумбахерова „*Zu den griech. Elementen im Arabischen und Türkischen*“. Да истакнемо само ово: Турску реч „кундура“ — која се и у нас по где где чује, а има је и у песмама као: „ко ти купи кондурице“ — изводи из средњогрчке речи „*χόντουρος* stutzschwänzig, gestutzt, kurz“. За турску реч „калуп“ мисли да је старогрчко *χαλόπους*, које је прешло преко арапског у турски; оно је извором и новогрчком *χαλάποδι*. Турска реч „саја“ (у Вука: eine Art feinen rothen Tuchs, die Sarsche, panni purpurei genus) постанком је средњогрчко *τὸ σάγιον, τὰ σάγια*.

+ У Bezzenbergers Beiträge, књ. 19. стр. 150—158 Г. Мајер у чланку „*Neugriechisches*“ између осталога доказује, да византинско *βάλτη* или *βάλτα* не ће бити постањем од старословенске, српске речи „блато“, већ од илирске речи; од албанског bal'te или румунскога balta постало је невогрчко *βάλτος*.

— Друштво св. Мохора у Целовцу дало је за ову годину својим члановима ове књиге: 1. Календар друштвени за идућу 1894 годину; 2. Kitajci in Japonci, од Јосифа Старе; 3. Jerusalemski romar, опис свете земље и светих крајева, написао др. Фр. Лампе; 4. Naše škodljive rastline o podobi in besedi, описао Мартин Циленшек, професор у државној гимназији у Птују; 5. Na krivih potih, народу на поуку и забаву написао Жаљски; 6. Življenja srečni pot, поуке и молитве за млад свет, написао Антон Мартин Сломшек, бивши владика левантински. Друштво св. Мохора има ове године 57.398 чланова

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ.

— Дружина српског народног позоришта бави се од четир недеље амо у Вуковару. Први су јој прикази онде били: Веље Миљковића „Краљевић Марко и Арапин“, француски „Le monde, ou on s' ennuie“, Округићева „Шокица“, Шапчанинова „Задужбина цара Лазара“ са музиком Хуга Дубека, Веље Миљковића „Јабука“ са музиком Хуга Дубека, Еркмана и Шатријана „Ранцављеви“ у Шапчанинову преводу и Нушићева „Протекција“. Дружина ће се још кратко време бавити у Вуковару па ће онда банути у Осек.

— Елвиро Михајило Андреоли, знатни пољски сликар и илустратор, умро је у Наленчову. Андреоли се родио године 1827 у Вилни, отац му је био Талијанац (вајар) а мати Пољакиња. Нема пољског илустрованог часописа а да није донео Андреолијевих радова.

— Славна певачица Кристина Нилсонова понамештала је у свом дому у Мадриду чудне споменике. Зидове своје спаваће собе дала је истапетовати нотама оних партија, које је певала а у трпезарији њеној употребљени су као тапете рачуни оних хотела, у којима је одседала за време свога гостовања по Јевропи и Америци.

— Шпањолски песник Хове Ечегарај удесио је у Галицији код места Марина себи дом крај мора, камо се обично лети повлачи. Довршио је онде два нова комада; комедију у четир чина, а у прози, под натписом „Срдита“, и драму „На морској обали“. Оба комада приказаће дружина глумца Марија, данас свакако прва у Шпањолској.

— Чешки сликар Брожик израдио је за изложбу у Чикагу историску слику „La communion sous les deux espèces“. Та најновија слика Брожикова приказује хуситску службу божју у време чешке верске борбе. Мален је и низак простор, у којем је хуситски свештеник сакупио своју паству, да на просту столу, који замењује олтар, одслужи службу божју. Но велико је одушевљење, којим је испуњена та сиротињски одевена гомила. Такав лик, као што је тај хуситски свештеник, који је обема рукама дигао путир а сав прожет осећајима својима, признаје и један познат стручњакоцењивач да није скоро видео. Па тек народ, који клечи код његових ногу, тронути сељаци са одано погнутим главама а посред њих млада жена, која је дигла лице к небу а на лицу јој исписана неизречена патња, али и неизречена, фанатична јачина у вери. Нова слика Брожикова не достиже по својим димензијама раније историске слике тога уметника; и особе су нацртане једва у пола природне величине. Но необично се снажно и пластично издижу од белога зида, који је у својој простоти ванредно згодно прицепљен карактеру композиције а уз то ипак даје задак пун ефекта. Малу Брожикову жанр-слику „Сељанке из Бретање“ купио је наш владар Фрања Јосиф I и поклонио чешкој галерији у Златном Прагу.

— У лајпцишком градском позоришту приказаће се Блодекова опера „V studni“. Управа тога позоришта послала је била два стручњака у Златни Праг да буду на приказу те опере у чешком народном позоришту, и извештај њихов са свим је повољан.

— Познати чешки квартет (Сук, Хофман, Недбав и Бергер) наумио је да прође сву Немачку. Месеца новембра и децембра ове године и месеца маја 1894 концертоваће у Бечу.

— Пре неколико дана умро је у Паризу чувени композитор Шарл Гуно (Charles Gounod). Гуно се родио у Паризу 17 јуна године 1817 као син ваљана сликара и одличне свирачице Мати га је још рано почела учити свирачкој уметности те је после на консерваторију, где је Халеви, учитељ Бизета и осталих, постао и његов наставник, брво се даље изобразио. Ма да му први радови нису бог зна како успели, ипак није клонуо него је радио и радио и најзад је 19 марат године 1859 донео му тријумф, који је његово име пронео по свем музикалном свету; тога дана прешла је преко позорнице његова „Маргита" са ванредним успехом. Та опера остала је Гунодово главно дело но она сама није била довољна да за његово име веже бесмртну славу. Што је после „Маргите" компоновао, није одговарало очекивању, којим се мислило да се могу изгледати даљи створови Гунодови. Дела, која су дошла одмах за „Маргитом", а то су: „Филемон и Баукида", „Краљица од Сабе", „La colombe" и „Mireille" брво се уклонила са позорнице, по што су једва пожњела нешто успеха. Године 1867 најзад створи Гуно у „Ромеу и Јулији" опет дело, које, и ако не по унутрашњој вредности, а оно бар по спољашњем успеху мал те не достиже „Маргиту". Кад је букнуо рат с Немачком, прекинуо је музикалну продукцију Гунодову, он оде у Лондон и онде је аранжовао читав низ сјајних концерата, за тим је прошао Белгију концертујући, док се године 1875 није опет стално настанио у Паризу. Од то је доба кров десетину година сваке године изашао на јавност с каквим повећим делом („Polyeucte", „Cinq Mars", „Irène") но није могао више да извојује трајна успеха. Последњих година свог живота вратио се опет к својој првој љубави: духовној музици. Два последња његова велика дела јесу дваораторија: „Redemption" и „Mors et vita". За први је рекао сам композиста да му је то најзнаменитије дело.

СМЕСИЦЕ

(Закопавање живих у Кини) Прастари обичај у Кинеза, да људе по вољи им или против њихове воље закопавају, никако још да са свим изумре. Грозна та судбина постиже понајвише таква индивидуа, која прете да ће постати за породицу или општину моралан или физички терет, као што су карташи, крадљивци по занату, непоправљиве пушаџије опијума и прокажени. Неколико случајева те врсте саопштава „Oesterreichische Monatsschrift für den Orient" по извештајима француског мисијонара Шарла Питу-а. У срезу Чонглоку била је Питу-у у суседству породица, којој је глава био страстан пушаџија опијума. Да би се могао одавати својој скупој страсти, продао је најпре своја поља, за тим своју жену и најпосле своје синове. Пре но што је продао свог последњег сина, дође један од његових сродника, који је примио био хришћанску веру, до Питу-а да га моли да излечи несретника. Но сви су труди остали узалудни. Да би набавио опијума, прода и последњег свог сина па кад већ ничега више није имао, стао је поткрадати своје сроднике и најпосле се избезумио те је узео црепа са крова прадедовском храму. Тим се већ исцрпило стрпљење његових те закључише да га се опросте. Неколико кочоперних младих момака дођу и јаве му да му је породица одлучила да га жива закопа. Без приговора пође несретник за њима у суседну долину, где су већ ископали били јаму и само је још искао једну милост, да му се лице травом покрије. У срезу Санону доживео је Питу више случајева да су живе закопали неке прокажене. Обично се жртве тога варварског обичаја не противе а тај се ироијизам даје разложити религијозним представама у Кинеза. По њима је живот после смрти само наставак овога живота, и то тако, да онде свако живи онако, како је овде отишао са света. По народну схваћању онај, коме је глава била одрубљена, носи на другом свету своју главу под пазухом или о кајишу. С тога је кинески закон одредио више степена смртне казне, што се више повреди кривчево тело. Вешање је најлакши степен; већ је тежи степен, кад главу одрубе; најстрашнији је т. зв. „лин-чи", т. ј. кад кога раздеру на хиљаду комада. Према томе је смрт, кад кога жива закопају те дакле тело остане неповређено, врло угодан начин смрти.

(Кореспонденција Алфреда де Мисета и Жорж-Сандове) Дуго је књижевни свет занимало питање, шта је са кореспонденцијом Алфреда де Мисета и Жорж-Сандове. Прошле зиме распитивао је неки др Кабанес и резултат том распитивању био је тај, да се може поуздано рећи, да та кореспонденција више не егзистује, осим два три осакаћена остатка од преписа, који су без свезе те им се не може погодити прави смисао. Кад се једаред за свагда споречкали њих двоје, онда су једно другом дали и писма. Као изасланик Жорж-Сандове фунгирао је Ролина, а као де Мисетов Жил Греви, пређашњи председник републике. По свој прилици да су обоје онда уништили своја писма.

(Тенисијана) Покојни Тенисн био је предосторожан човек. Види се то и по том, што је пред своју смрт све своје артије прегледао те уништио силесију писама и рукописа. Кажу да су га на то навеле индискреције Фруда, Керлилова бијографа; хтео је наиме да избегне такву индискретну бијографију. У осталом мора Тенисн да је био и велик финанцијски жени. Како би иначе цигло лириком својом — та драме су му све пропале — стекао био знатно имање, неколико добара и две куће? Кад је умро, увео је лондонски известилац са берзе свој извештај бечкој „Neue Freie Presse" овим речима: Смрћу свога увенчанога песника лорда Тенисна губи Енглеска један од својих најодличнијих капацитета... Хајне, Алфред де Мисе и сви претходници Тенисонови, који су већином гладовали, за цело никад не би били споменути у такву извештају. Но ванредни пекунијарни успеси покојнога Тенисна, који је пред смрт за малу једну пригодну песму могао да иште и да добије сто фуната стерлинга, за цело заслужују, да их нарочито спомене финанцијална недељна кроника.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 42. СТРАЖИЛОВО ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 17. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

ПРВИ ЕПИСОДИЈОН

Хор

Ми, сестро, ево хитамо, бригу
Водећ' о теби као о себи;
Ако те речи наше увреде,
Ти имај право, ми ћемо слушат'.

Електра

Стид ме је, сестре, што морам увек
Пред вама грдне ронити сузе;
Али ме на то невоља нагна.
Опростите ми. Та има л' жене
Племенитога срца, да види
Патње очеве, а да не чини
Ово, што чиним ја? Дању, ноћу
Јади све већи, а никад мањи.
Та прве јаде мати ми даде,
И то је нешто најгоре било;
Па онда морам са убицама
Заједно живет' у двору овом,
Који је и мој и оца мога;
И они нада мном по вољи суде,
Даду ми оно, што они хоте,
А што не хоте, одузимају.
Па како могу, реците само,
Весело трајат' оваке дане,
Кад на престолу очеву гледам
Где седи Егист у сјајном руху,
Које је негда очево било;
Како на оном истом огњишту
Приноси жртве светим бозима,
Где уби оца мојег несрећног;
Како да гледам ту крајњу обест:
Да у очевој ложници живи
Убица с кучком матером нашом.
Ако се може још мати звати
Та сулозкница и неверница?!
Она се јадна још тако узда
У овог зликовца, да се не боји
Ни Еринија нити освете.
Она се делима својим поноси,
Што нађе вешто дан, када мога
Оца лукавством и мучки уби,
На тај дан она свечано слави,
Водећи коло широм по двору,
И коље овце сваког месеца
Те боговима домаћим шаље
Жртве, да спасу њезину душу.
А ја, јадница, у двору сама
Плачем, јадујем, тугом се сушим,
Имам на уму злогласну гозбу,
Што је по оцу моме назваше.
Па не могу се ни исплакати,
Кол'ко ми срце иште и жели;
Јер она назови само госпођа

Кара ме увек погрдним реч'ма:
„Ти богумрско једно створење!
Зар теби само умро је отац?
И ником другом зар жао није?
Умри, погини у тешкој тузи,
Нека те никад подземни бози
Не ослободе јада и туге!“
Само кад чује од кога да ће
Оресто доћи, онда беснећи
По вас дан виче и мени дође:
„Неси ли ти свем томе крива?
Није ли твоје то масло било,
Што си Ореста из мојих руку
Украла и некуд тајно однела?
Али ћеш за то скупо платити
И заслужену казну примити.“
Тек она кевће, а уз њу стоји
Славни јој мужић и сам је дражи;
У свему он је страшив и јадан,
Помоћу женâ бојеве води.
А ја се јадна губим од туге,
Чекајућ' увек брата Ореста,
Да свему овоме учини крај.
Ал он оклева, па ми све наде.
Што сам имала и што их имам,
Уништи; у злу оваком, сестре,
Нит' можеш бити доста умерен
Нит' можеш бити доста побожан,
Та злим се само зло изазива.

Хор

Реци нам, сестро, је л' ту Егисто?
Кад тако збориш, ил' није дома?

Електра

За цело није. Јер не мислите,
Да бих ја смела, да је он дома,
Овде пред вратих 'вако стојати.
На пољу он се сада налази.

Хор

Ако је тако, као што кажеш.
Тад се можемо са свим слободно
Са тобом овде разговарати.

Електра

Њега сад нема. Питај што хоћеш.

Хор

Питам те дакле, хтела бих знати,
Какова гласа од брата имаш.
Хоће ли доћи ил' још оклева?

Електра

Он вели доћ' ће. Ал' још га нема,
Да чини оно, што обећава.

Хор

Сваки се човек мало устеже,
Кад се лаћа великог дела.

Електра

Али ја нисам тад оклевала,
Када сам њега од зла склонила.

Хор

Не бој се. Он је толико ваљан
Да у злу својима увек помогне.

Електра

И ја то мислим, тако ће бити,
Иначе за ме нема живота.

Хор

Сад немој више ништ' говорити,
Јер видим ено иде из двора
Хрисотемита, сестра рођена
Твоја по оцу и по матери;
У руци носи посмртну жртву,
Што се приноси мртвима доле.

Хрисотемита (долази) и пређашњи

Хрисотемита

О, сестро драга, за што си опет
Пред дворска врата овде изашла,
Те опет јадна гласно нарицеш?
Та за што не ћеш за тол'ко време
Да се увериш да је узалуд
Безумну гневу срце предати?
Та ја и сама знам врло добро
Да ј' ово наше стање пријадно;
И само кад бих имала власти,
Показла бих им, шта им ја мислим.
Овако с' морам у злу склањати,
Да не изгледа да што год чиним,
Кад им наудит' ништа не могу.
А то бих хтела да и ти чиниш.
Знадем до душе да немам право,
Ти радиш 'нако као што треба,
Ал' ако хоћу да у слободи
Проводим дане младог живота,
Јачега речи морам слушати.

Електра

То није лепо нити пристојно,
Да оца свога ти рођенога
Сад заборавиш, а матер волиш.
Па и те твоје све опомене
Из твоје главе несу изишле,
Него си од ње све научила.
Сад бирај једно од овог двога:
Или ћеш своје презрети лудо
Ил' ћеш се мудро за њих бринути,
Ал' им имена спомињат не ћеш;

Мало час рече, да имаш власти,
Ти би им своју мрзост показала;
А мени, која за оца свога
Једино само освету тражим,
Не даш помоћи, већ ме одвраћаш.
Зар наше зло још не повећава
Твоја страшивост и кукавиштво?
Или ми кажи, ил' да ти кажем,
Какву бих корист отуд имала,
Кад бих од туге ове престала?!
Зар ја не живим? Истина бедно,
Ал' мени такав живот је мио.
Убицама сам к'о трн у оку,
За то, што мртвог оца поштујем,
Ако ј ш тамо има љубави.
А ти говориш да на њих мрзиш,
Но то је мржња тек на језику,
У ствари с њима заједно живиш.
Та за њима се не бих повела,
Баш да ми ко год све то поклони,
Чим се гиздаво ти сад поносиш.
Теби нек суде тамо у двору
Богата трпеза, живот обилан;
А моја храна то нека буде,
Што им никада попустит' не ћу.
За твојом срећом никад не чезнем.
И ти за њоме не би чезнула,
Да имаш само више памети.
Ма да си ћерка честита оца,
Остани дете матере грозне;
Та сви те скоро презиру данас,
Што и ти оца свога остави
И своје све најрођеније.

Хор

Тако вам богова! Ман'те се свађе!
Једна и друга добро говори,
Само ти њене и она твоје
Треба да добро схватите речи!

Хрисотемита

На таке, жене, њезине речи
Већ сам се доста давно навикла;
И не бих ништа имала против,
Да несам чула да ће је снаћи
Несрећа, која не ће јој дати,
Да даље тужи и јадикује.

Електра

Каква несрећа?! Дед ми је кажи!
Ако ми кажеш од ове већу,
Ни речи више не ћу писнути.

Хрисотемита

Све ћу ти казат' колико знадем:
Ако од туге не ћеш престати,
Они ће тебе тамо послати,
Где не ћеш сунца видети никад;
Нег' ћеш далеко од ове земље
Живет' у шупљој пећини пустој
И јаде своје оплакиваћеш;
За то промисли, а немој мене
После да кривиш и да ме грдиш:
Сад је прилика да се промислиш,

Електра

Заиста, то ће са мном да чине?

Хрисотемита

Јест! Само Егист кући да дође.

Електра

Па нека дође, само што брже!

Хрисотемита

Та какву жељу, јадна, изрече?!

Електра

Нек дође, ако то мисли чинит'.

Хрисотемита

Шта, зар да патиш?! Где ти је памет?!

Електра

Да од вас само што даље бежим.

Хрисотемита

Зар живот овај немаш на уму?!

Електра

Та мој је живот красан прекрасан!

Хрисотемита

Био би, да знаш добро да мислиш.

Електра

Немој ме учити, да се огрешим
О оне, што су ми мили и драги!

Хрисотемита

То те не учим. Кажем ти само,
Како ти ваља јачег слушати.

Електра

Ти ласкај тако, ја то не могу!

Хрисотемита

Ал' није добро лудо пропасти.

Електра

Ако ј' суђено, радо ћу пасти,
Светећи оца против убица̂.

Хрисотемита

Отац то, знам, нама опрашта.

Електра

Тако говоре зликовци само.

Хрисотемита

Па ти ме не ћеш баш да послушаш?!

Електра

Никако! Још несам толико луда.

Хрисотемита

Ја онда идем, куд сам послата.

*

Електра

Куд идеш? Коме ту носиш жртву?

Хрисотемита

Мати ме шаље да на очеву
Гробу принесем посмртпу жртву.

Електра

Зар њему, кога највећма мрзи?!

Хрисотемита

Којег је она убила, велиш?

Електра

Да ли јој даде који пријатељ
Савета за то? Чија ј' то воља?

Хрисотемита

Због неког, мислим, страха ноћнога.

Електра

О, буд' те мени, домаћи бози,
Један пут сада на мојој страни!

Хрисотемита

Да ли се чему од тога надаш?

Електра

Ако ми кажеш своје мишљење,
И теби ја ћу казати своје.

Хрисотемита

Ја нешто мало знам да ти кажем.

Електра

Говори само. И мале речи
Преваре људе, а и увере.

Хрисотемита

Вели се, да јој је с онога света
Дошо наш отац и с њоме други
Склопио брак и узео скиптар,
Што га је негда он сам држао,
А сад га држи проклети Егист,
Па на огњиште отац га побô,
Из њега бујна грана изниче
И сву Микенску земљу засени.
То сам баш чула од неког, што се
Десио тамо, када је она
Илију сан свој исповедила.
И више ништа о томе не знам.
Само се она тога сна боји:
И мене за то са жртвом шаље.
Ал' те преклињем нашим бозима,
Послушај мене, не гини лудо.
Ако ме одбијеш, зла ћеш допасти

Електра

Чу ли ме, сестро, од тога ништа
Не носи на гроб, јер није право
И грех је велик да та крвница
Жртвује оцу нашем на гробу.
Баци у ветар или затрпај
Дубоко у прах, од куда не ће
Ни један трунак доспети на гроб.
Нек се сачува, кад она умре,
За дивни украс њезицу гробу.
Да није она најгора жена
Од свију, игде што их имаде.
Никако не би ту гадну жртву
Принела оном, ког је убила.
Помисли, сестро, знаш ли за цело,
Да ли ће отац мртав у гробу
Радо примити ту њену жртву?
Од оне, што га ј' мучки у купци
Убила и свој нож убилачки
Отрла беше њему о косу?!
Зар ћеш ти сада да жртвом сперет
Гадно и мучко њено убиство?!
Немој никако! Него то баци!
А с главе мало одсеци косе
И с моје главе ево одсеци
Врхове, што се заковрчили,
Па то однеси, ма да је мало,
Ал' ми је то најдрагоценије;
Однеси косу ради молитве
И пâс мој, што нема сјајна украса;
Падни му на гроб и помоли се:
Нека нам буде благи бранилац
Противу ових љутих душмана;
Нек се жив врати брат наш Оресто,
Да моћном руком сатре душмане,
Па ћемо онда још боље моћи
Гроб му овенчати, него ли сад.
Та знам да и он од срца жели,
Да јој пошаље несрећне снове.
Помози, сестро, и мени и себи
За душу оцу моме и твоме,
Што лежи тамо у аду тамном!

Хор

Праведно вели девојка ово,
Ахо си мудра, учинићеш то,

Хрисотемита

Хоћу заиста, јер, што је право,
О томе нема смисла прети се,
Већ ваља хитро латит' се дела.
Него вас, сестре, именом божјим
Преклињем, о том не говорите,
Каково дело ја покушавам;
Јер ако мати за то дочује,
Горко ћу за ту смелост искихат'.

(Рече од своје косе, узима косе од Електре и пâс те одлази)

Електра и хор

Хор (пева)

Строфа

Ако ме слутња не вара
И ако имам памети,
Долази правда са слутњом
И носи снажним рукама
Праведну победу.
Доћи ће, сестро, за кратко.
Нâд ми се буди у срцу,
Кад чујем лепе те снове;
Та никад не ће твој отац,
Тај силни владар јелински,
То заборавити.
Та вазда опомиње нас
И она стара од туча
Двосечна оштра секира,
Која га уби на муци.

Антистрофа

Стонога, сторука доћ' ће
Из страшне потаје брзо
На тучним ногама Ериниија.
Страст их заслепи да склопе,
Без стида и срама крвави брак,
А то им не би слободно.
Томе се надам:
Никад не ће, никада
Предзнаци чудногa сна
Преварит' ни оне, што чине што год,
Ни оне, што им помажу.
Заиста људи из страшних снова
Нит' из божанских изрека могу
Слутити, ако ноћна појава
Доброме смеру не би водила.

Епод

И негдања Пелопова
Утакмицо премучна,
Како јадна допаде
Амо на земљу.
Од како Миртило нађе
У мору станиште своје.
Кад је са златних кола
У најгрознијим мукама
Пао и сатро се.
Од то доба никако
Да грдна невоља сађе
С овога великог двора.

(Наставиће се)

СТАРИ ГРОБАР

ЗИМСКА ИДИЛА

Бацише по две три прегршти земље у гроб па се стадоше разилазити сви: и попа са црквењаком, и носиоци са носилима, и неколико жена, што су нарицале; више их није ни било. Једно зима, а друго — умрло је дијете, па ко ће више?

Само је још гробар остао, да покрије сандук земљом, да усади крстачу и подигне хумку на гробу, па да се и по њему разастре бијели покровац, као и по другима.

Па шта то он данас дуже ради но обично? Зар не види, да се дан клони западу а мећава почињс све то јача? Рака је малена — дијетиња, а он је и веће засипао па опет је брже радио него ли данас.

Ено га сад, гдје се наслонио на лопату па гледа замишљено преда се у полазасути гроб. Не осјећа ни како га вјетар са снијегом бије по леђима, како се игра са сиједом му косом, што вири испод капе, и како лепрша око њега његовом дугом кабаницом. Нѐ чује ни оног лавежа, који више личи у овој зими на мукло завијање, не чује ни како даље на друму виче сељак, тукући марву, да извуче кола из сњежног намета, па ни онај промукли грâк врана, што се слегле по крстовима старог гробља, па ту ударају кљуновима о дрво, не би ли нашле хране.

Свега тог он и не чује и не види, већ непрестано гледи на једно мјесто, али његово мутно око као да ни тога добро не види. Њему се по глави роје друге мисли, сличне фијуку вјетра, што горе кроз просјеку планинску њекако жалобно јечи.

Он мисли о оном, што га сада закопава, па у мислима му говори:

— Мали Шпрљане... ал' не, сад ћу те звати како треба: мали Гаврошу, да ли си мислио, да ће те твој стари Ако, твој »крашени« земљицом покрити, коме си се ти, кад би га видио, о врат објесио и вукао га за ове сиједе власи. Је л' да нијеси мислио? А гдје би ти и мислио, кад ја нијесам, нити бих могао вјеровати, да ми је ко казао. Али ето!

Лака ти земљица, па се моли за свог Алексу Матејића, или како га дјеца зову: за »крашеног«! А и јесам красан!... Ова погурена леђа, ово смежурано лице, ове сиједе власи и ова подерана и изанђала кабаница — све је то, да ме се дјеца прије плаше него што ме зову »крашеним«. Али — можда сам и био његда друкчији, ко зна... Али то је било давно, давно! Та ово ново гробље сâм сам ископао и толике посахрањивао. Прошло је оно лијепо доба, Матејићу, а ти још ондје стојиш, гдје си мислио да ћеш већ одавна одмарати своје уморне кости...

Ту стресе леђима снијег са себе, баци неколико лопата земље у гроб, па се опет подбочи, као да се уморио, па хоће да мало одахне, и стаде сад бирати слике из прошлијех дана својега живота. Њеки га умор занесе и старачка глава клону на руке те поче да снива.

Изиде му пред очи његов живот прије четрдесет година. Чисто, рекао би, види своју Стоју. Око ње двоје дјечице, а она им меће у кожни торбачић јечменице и сира те их шаље к јагањцима У вечер се дјеца враћају; старији дјечарац још удесио у двојнице па корача поноситије за својим маленим стадом. За њим сестра му Јелица, па се и она чисто поноси, гдје јој браца умије боље, но остала чобанчад. Наја их срета, припушта с њима јагањце к овцама, па их луче, онда она музе, а дјеца јој хватају редом, док све овце не помузе. За тијем иду у кућу, приставе веренику у котлић, па док узаврије, мати их учи молитве; онда одлије у здјелу, а њима остави у котлићу, удроби им паленте, скине им ожице са полице, дјеца се прекрсте и навале. Они их гледе, а њој се још заблиста њешто у оку па и не трепће. Касније их лијеже, љуби и успављује, док не заспу. Али их није дуго љубила. Једног вечера нашли су је дјеца у кревету. Прала је дуго на води па назебла и за осам дана сахранише је, а он остаде да се мучи са својим сирочићима...

Ту гробар застаде у мислима, махну руком преко ока и поче опет да лопатом згрће земљу доље у раку. Дуго је загртао. Одоздоле се чуло само како смрзнута груда земље о другу удара, а то измијешано са звиждуком вјетра, који је горе око раке облијетао, допирало је до гробаревих ушију као њеки тужни самртнички гласови... Тако се бар њему чињаше и њека сијета обузе му душу:

Сад узима крстачу и меће је чело гроба, а сам себи говори:

— Овако сам исто својом руком усађивао и више гроба њезина, моје кћери; умрла је рано, од оспица. Божја воља — хвала му и слава!

Ту скиде капу с главе, вјетар се дочепа сиједе косе старчеве, и кад овај пољуби крст, просу се и ова по крсту и старац доби њеки светачки изглед Овако је исто њекада цјеливао и крст кћери своје, али онда још не бјеше ових сједина.

Издиже главу и уприје старачке очи према старом гробљу, нађе, гдје из снијега вире два крста један поред другог и дуго гледаше онамо.

— Јесте, тамо сам их сахранио и надгледам им вјечне куће, кад не би суђено, да они мојy надгледају. Мој Миливој, онаки соко, погибе у окупацији, а отац му не зна ни за гроб, да ту бар сузу пролије. Еј, старче Алекса, много ли си пренио преко својих леђа; али, слава ти, Боже, твоја је то воља!...

И старац погледа у небо, које се већ почело мрачити. Из ока му се скотрља кап низ образе, ту се на једној бори заустави и старац и не осјети, како му се на лицу суза замрзну...

— О-о-о, Алекса! Оћеш ли већ? — трже га глас и он погледа доље према цркви, одакле је глас допирао.

Виђе звонара, који је остао доље, да дочека Матејића, па да заједно иду на подушје; али кад је видио, да ће већ и мрак а њега нема, изишао је, да га зовне.

— Иди ти, ја ћу већ доћи! — одазва се стари Алекса, па стаде сад да подиже хумку, а све у себи говори:

— Облапорних ли људи, Боже! Не може да дочека, док покријем земљом ово дијете, што је остало, као и моја, без мајке, а отац, онај неотац Марко Шушнић, право је да је и на робији. Прости Боже, не веселим се туђој несрећи! Али за што није пазио на ово анђелче? Шта му је оно криво? А не пити и тући се, а дијете да туђица храни, и то још како?... И смилова се Бог, узе га к себи. Лака ти земљица, мали Гаврошу, а тамо горе рај невиној душици! Поздрави и моје и молите се за свог старог Алексу! Већ и он осјећа, како му земља измиче испод ногу, доста га Бог гријешна и држи.

Ту се стари гробар поново сагну, цјелива

крстачу, метну на раме ашов и лопату и пође у старо гробље. Ту разгрну снијег са она два крста, редом их цјелива, а посљедњи бљесак дневне свјетлости, што се одбијаше од снијега, обасја му старачко лице, наквашено сузама.

Отре рукавом очи, изиде из гробља и окрену к својој кући. Још се само чуло из далека кроз сумрак, како снијег шкрипи под старчевим погама. И то је напокон ишчезло, ноћ се спусти, а на гробљу завлада нијема тишина . .

*

Сјутра дан разлијегало се звоно са куле никољске цркве. Оглашавало је, да је стари гробар умро.

Бог да га прости!

Ко ли ће га, вај, замијенути, и хоће ли ко хтјети његову крстачу цјеливати?!

М. J. Будисав

ДВОР ОД АРТИЈЕ

ОД МОРИСА ЛЕФЕВРА

С ФРАНЦУСКОГА ПРЕВЕО Д. ЈЕВРИЋ

(Свршетак)

осле по сата пењаху се кола малим касом уз брежуљак. Сеновити сводови гранатих букава разблажаваху јесењу врућину.

Народ је пролазио поред господштине и поздрављао је са најдубљим поштовањем. Весео, раскалашан смеј одговарао је тим поздравима.

Одбачен је био сав церемонијал. Друштво се одударило. Довикиваху се с једних кола на друга.

— Господине Лиснеје, — викаху — јесмо ли већ близу Верлета?

— Са врха брежуљка видећете Верлет, а за десет минута бићемо код куће! одговори војвода.

Мало за тим беху се испели на брежуљак. Диван им се изглед указа. Небо беше ведро. Сунце на заласку чисто је упалило морску пучину, која се у даљини простирала. Сени од дрвећа пружили се по равници, а жбунови по ливадама изгледаху као цветни бокорови. Опет уђоше под сеновит дрворед, а после кратког времена отрже се из свију груди радостан усклик:

— Ено Верлета! Живео Верлет!

Еј! Да леп ли беше тај замак! Само је песничка машта могла да замисли тако фантастично архитектонско дело. Куле, степенице, звоници, резбарије и шаре, све то беше дивно и красно, пуно лепоте и дражи. Заиста је тако дивно изведено, да прими у своју средину ово весело друштво, које жедни за уживањем и смејом. Беше то замак као створен за радост и весеље. Сунце на заласку својим је меким зрацима миловало арабеске на балконима, преливајући се на позлаћеној огради, обасипајући својим руменилом зидове замка, који је, рекао би човек, нека вила саградила преко ноћ.

Кад се зауставише кола у дворишту, читав облак послужитеља у Лиснејевој ливреји дотрча, да гостима помогну, да сиђу с кола. Дворанин се поклони царици па са потпуном галантеријом рече:

— Добро дошли, Ваше Величанство, у Верлетски замак, који своју сјајност има да захвали Вашој замисли.

Уђоше у дворац. Сви беху у чуду, јер уђоше у прави вилистан. У собама, које беху цвећем окићене, беше уједињено све што је могао да замисли раскошни сјај доба, у ком је владала најсавршенија елеганција. Беше то дивна смеса галантерије XVIII и удобне елеганције XIX века. На таваницама беху поређани Амори, као да их је сликао који од Бушерових ученика. Било је ту статуета, емаљованих слика, хиљада оних безбројних маленкости, што се по тадашњем поквареном укусу почеле да шире. На отвореном гласовиру стоје оперетске партитуре. Свуда се показује само радост, весеље, љубав, безбрига. Нису могли довољно да се надиве, да прелистају књиге, да се начупкају цветова. Са зидова разлива се нека необична, чаробна драж. Осећаху се као у идејалну непојмљиву свету.

За овај мах Лиснеј је победилац, али шта ће тек да буде са сутрашњим ловом? Они му се подругивали Верлетом; али се Верлет осветио, сјајно, неопозивно, потпуно. Усклици, у које се није могло посумњати, да су неискрени, изазиваху гласне одзиве у веселом стану, кад се отворише врата на трпезарији и дворник са највећом озбиљношћу повика:

— Ваше Величанство, постављено је!

Вечера беше богата. Гости су могли мислити, да су у Тијеријама. Светлост са полијелеја одбијала се са кристалних боца и чаша, које беху на столу. Госпођама севају очи од раздраганости, па слушају са осмехом на уснама празно, безначајно ћеретање, што им њихови кавањери шапћу на уво. Разговор

се разуздано водио при пуцњави запушача шампањских боца. Сви предмети беху додирнути, а сви беху омаловажени; па ни највећа светиња не остаде на миру. Узеше у претрес Херверја и Лакордера, цркву и позориште, роман и еванђеље. Досетке су летеле као ракетле, а оговарање је брујало, као Платонове пчеле, са свију уста.

Да дивне вечере! Па како су тек она силна огледала по дуваровима хиљадама пута рефлектовала дивну слику измешаних парова, крадимичне загрљаје, нежан стисак руке. У лаку заносу од шампањца изговорене речи, мијомиром испуњени ваздух: све је то раздрагало госпође!

После вечере повратише се у дворану, а домаћин Лиснеј седе за гласовир. Сад настаде игранка; измењале се све игре; отпеваше цео репертоар Варијете-позоришта а и Комичне Опере; а кад дође време спавању, сви узеше запаљене свеће, запеваше сложно свршетак песме: „Лаку ноћ, господине Панталоне“ из лепе Грисареве комичне опере, која тада још беше у моди.

Собе за спавање беху им одређене, и сви полегаше.

Сад тек настаде чудноват призор!

Од кад су дошли у Верлет, случај је хтео, да се гости нису растајали ни за један час. Сви су у друштву ишли из једне собе у другу, тако, да од њихова жагора нису могли ништа знати, шта је у другим дворанама. Лепи зидови чињаху се доста дебели, да „угуше уздахе и плач“. Какво изненађење настаде дакле, кад у тишини и самоћи опазише, да се и најмањи шушањ из свију дворана чује. Дувареви беху ужасно брбљави. Изгледало је као да платно дели једну собу од друге. Најмањи покрет разлегао се по целом двору. Кроз дуваревe чуло се тихо кикотање, шаптање и уздаси. Мало по мало врева постајаше све гласнија. Зачуше се весели гласови, који се стократно одзиваху.

„Ах! је ли могуће!“ — „Врло добра шала!“

Смеј, који је долазио са свију страна, беше испрва потмуло брујање, по онда постаде гласан, општи. Све обузе неодољива веселост, коју су по кад кад прекидале речи: „Ах! тај Лиснеј!“ „Заиста врло добра шала!“

За тим се стадоше отварати врата на спаваћим собама. Госпође љубопитљиво промаљаху своје черупаве главе.

Ох! Каквих дивних ствари видеше те ноћи ти лепи зидови Верлетског замка! Као да је неки врач својим прутићем оживео аморе и голе богиње! У очима сјаје им се дијаманти, а између полуотворених усана блистају се бели зуби. С једног краја на други чуо се весео кикот, као птичје цвркутање.

— Јесте ли видели?

— Ах, слатка!

— Какво изненађење!

— Верлетски замак!

— Двор од артије!

Овај израз допаде се свима. Са свију страна повикаше:

— Ха, ха, ха, ха! Двор од артије! — Двор од артије!

Та врева дође и до царевих ушију, а њега је Лиснеј сместио био у једном крилу стародревног дворца, које беше доста удаљено од осталих гостију, а на којем још беше нешто тврдих, камених зидова. Верлет је некада заиста постојао, али једва да је остало од њега два одељења, па и та беху са три стране порушена. У најбољем је сместио Лиснеј своје узвишене госте.

Та му је мисао изненада дошла у главу, кад га је цар у Тијеријама са својом каприсом ставио на онако грозно искушење. Но како ће то пребивање царево трајати само неколико сати, зашто да дворанима не врати жао за срамоту? Они хтедоше замак Верлет; !па добро! Они ће га добити; али на његов начин. Ствар је била могућа, а особито у оно време и у оној земљи, у којој позоришне декорације беху права чуда од уметности. Па тако је и било. Једва да му је и два месеца требало, да се то чудо произведе. На каменим остацима старога замка подиже се лака, дрвена зграда, а помоћу декоратера постаде нов Верлет, диван и красан, на место старог, чађавог и суморног, али и тврдог замка.

Те резбарије, те шаре, те главе!

Чудновата смеса свију стилова, који стајаху на тврдој, озбиљној подлози XV и XVII века. Па како тек чудновато изгледаху старе, камените куле, које као каквом капом беху покривене плаветним црепом!

Верлете, бајни Верлете! Ти слико твога времена; ти не беше само замак; ти беше скоро бајан сан!

Кад прође прво узбуђење, и како се гости морадоше и одморити, оде свако у своју собу; па како је сад под мораш владала тишина, то и поспаше.

Сутра дан одоше у лов по најлепшем времену. Ја сам већ рекао, да у Верлету увек сија сунце.

У овом друштву беше врло добрих ловаца; али вештина није толико ни била потребна, јер судећи по оном, што су искусили, Лиснејев лов беше прави лов маркија Карабаса. Дивљачи сваке врсте, свакојаке длаке и свакојаког перја, севало је испред пушака. Требало је само пуцати у гомилу, пак је човек био сигуран, да не ће промашити. После неколико

сати беше уписано у књижицу до хиљаду комада свакојаке дивљачи. Право је рекао Лиснеј, да лов у Верлету превазилази све ловове на свету. Има ту свега: срна, јелена, фазана, зечева, јаребица, тетребова, препелица, шљука. Ја сам рекао: дивљачи свакојаке длаке и свакојаког перја; али сам још требао додати: из сваке земље и сваког доба године. Заиста, у том фантастичном замку беше све чудновато.

Није потребно, да вазда̂н описујем весело расположење Лиснејевих гостију; већ од тридесет и осам сата само се на то и мислило. Лиснејев успех беше потпун. Нико се није бринуо, да ли је Норманац можда платио своју лакрдију својим имањем; нико није ни помишљао, да ли ће тај вилински дан имати и своје сутра. Оклада је учињена, она је и добивена. Он је своје обећање и више него испунио. Шта их се тиче остало? Па кад пред вече у дворишту загрмеше кола, да их одвезу на станицу, Лиснеја су на раменима однели до кола, уз непрестану вику: „Ура, ура! Живео Лиснеј!“

У дворишту и са обе стране дрвореда поредале се слуге са буктињама, те тако имадоше осветљен пут све до онога брежуљка, са кога су први пут угледали замак.

Ноћ беше тамна, без месечине. Верлет се не могаше видети.

— Драги војводо — рече цар Лиснеју, који се опет с њим возио, — ја и царица морамо вам поред захвалности изразити и искрено признање на дивном дочеку.

— Заиста, господине, — додаде царица — ја не ћу никада заборавити на Верлетски замак, и сад не жалим, што смо вас онолико боцкали, јер видим, да смо имали посла са духовитим човеком, који је знао на наша боцкања тако галанто одговорити.

— Знате ли ви, драги мој, — рече цар — да сте ви приређивач првога реда? За што сте то од мене тајали?

— Господару, ја нисам ништа тајао, — одговори Лиснеј, смејући се. — Шта више, ја мислим, да сам мало и сувише викао; али, кад сам ја што рекао, Ваше ми Величанство не хтеде да верује.

— Бога ми, имате право! — одговори цар. — За то сам вам дужан награду, пак ћете је и добити. Кроз неколико дана одлазимо у Фонтенбло. Опуномоћавам Вас, да приређујете дворске свечаности.

Лиснеј се поклони, па се онда окрену царици, те мало узбуђеним гласом рече:

— Ваше Величанство, у Русији има леп, старински обичај. Кад ко о ручку наздрави здравицу узвишеној особи, он разбије чашу, из које је пио, да је више нико не наслони на своја уста. Ви сте Верлету учинили ту част, да сте боравили у њему. Нико више не ће у њ ступити. Као руски наздрављач, и ја разбијам своју чашу. Погледајте!

Царица се окрену. Њеним се очима указа неисказан призор. На тамном небу одсјајивао је пожар. Верлет беше сав у пламену.

Чуло се пуцкарање дрвенарије, која је горела. За мало па нестаде кула и звоника, а од оних дивних дуварова остаде само још гомила пепела. За неколико минута беше све свршено. Само стари зидови остадоше, још чађавији и суморнији.

— Врло лепо, драги мој! — насмеја се цар. — Врло лепо! Само немојте, да се у свом новом звању заборавите. Фонтенбло није „двор од артије!“

ПОУКА.

ШПЕЧКОВИНА ИЛИ „БОДЉИВИ“ ПИЈЕТЛОВАЦ, КЉУКЕ И КОШТРИКЕ

Кад сам отворио 39 број овогодишњег »Стражилова«, запе ми око за врло интересантан чланчић под натписом »Пијетловац и рањеник«, од госп. Моја Медића. У чланчићу видимо колико се господин Мојо трудио докле је обазнао да се Ruscus aculeatus L. зове *пијетловцем*. Но како има двије врсте Ruscus-a, додао је госп. Мојо горњем епитет *бодљиви*, за разлику од Ruscus Hipoglossum L., коме је опет додао епитет *тупи* с тога, што нема, као и први, на врху лишћа, честе гранчице, оштре бодљике. Описујући обје ове врсте Ruscus-a, госп. Мојо жели да дознамо: да ли се и по нашим крајевима гдјегод једу млади изданци од бодљивог пијетловца, као и у Италији, с уљем и с оцтом; уз то још сумња да је Вукова *кука* и *бодљиви пијетловац* једно исто, е и *„у Дубровнику се куке обаре, па се хладне једу с уљем и с оцтом,* или лимуном«, а у Котору и коштрике.

Да видимо како је у ствари.

Претресајући Вуков Рјечник, додавао сам Вуковим ријечима многа нова значења, чисто народна, а уз то прибирао и чисто народне ријечи, којих у Вука нема, међу којима је много ријечи, које значе »траве и древета«, а међу овима и Ruscus aculeatus L., који наш народ зове *шпечковином*, а њен млад изданак *шпечком*. *Шпечци* се код нас једу, или сами — као год и у Италији — или помијешани са »шпарогама« и с *кљукама*. Једно су дакле *кљуке* (*куке*), а друго *шпечци*.

Но како сам мало час споменуо Вуков Рјечник, да проговорим њешто о *кљукама* и *коштрикама*. У Вука су *коштрике* »(у Кот.) некака трава што се једе као у Дубровнику куке, Art Pflanze«; *куке* — осим других значења — »Art Spargel«, а код *кљука* стоји »(у Боци) vide кука«. Да ли у Дубровнику под ријечју *куке* подразумијевају наше *шпечке*' не знам, али не вјерујем, него ће свакако прије бити да су Вукове *коштрике* наши *шпечци*, а *куке* — као што и Вук вели — наше *кљуке*, али никако »Art Spargel«, и ако у мало сличе »шпарогама«. У неколико се сјећам, *кљуке* се налазе по разним драчама и трновима, завијене око гранчица и швичица, те се налазе у њиховој близини; главе су им *покључасте*, попут пуних класова, е су младике одвећ високе и меснато-водне, од чега су ваљада добиле име *кљуке*. Ја мислим да ће то бити Schuppenwurz, Lathraca Squamaria. Но ја ћу, ако бог да, у своје вријеме спремити г. Медићу ове биљке. Мислим да му не ће бити на одмету.

Прије него што завршим, гледаћу да одгоненем од чега су Вукове *коштрике* добиле то име, односно на темељу чега ја сумњам да су то прије наши *шпечци*, него ли *кљуке*. Код нас зову *коштриком* у опће сву бодљиву травуљину, што се у густини налази по плотинама и другим жбуновима, па, дошљедно, тако зову и *шпечковину* и »шпарожину«*) (*вилину метлу*, Asparagus officinalis); а како *кљуке* немају никаквих бодљика, то и изразих горње своје мишљење о *коштрикама*, у чему ме и Вук утврђује кад вели да се коштрике једу „*као* у Дубровнику куке«.

Завршујем, молећи г. Моја да каже фрушкогорским ратарима — од којих није могао да дозна никаква имена биљци *пијетловицу* — да се Ruscus aculeatus L. у Боци зове још и *шпечковина* (грм), односно *шпечак* (млад изданак), поред осталих имена — нека и они увиде колико је богат наш српски језик.

*) *Шпарожина* је, разумије се, augmentativum од *шпарога*, али се том ријечју особито разликује стар корјен од млада изданка (шпароге).

У Херцег-Новоме, 7 окт. 1893

Вељко Радојевић

ЗМИЈЕ НА СМЕДЕРЕВСКОЈ АДИ

Између Ковина и Смедерева лежи у Дунаву, мало ближе левој обали, острво, које се зове смедеревска ада, шест километара дугачко, један километар широко, обрасло густом шумом и шипрагом топола и врбе и јововине. Кад год је велика вода, острво је то потопљено. У народу је познато, како кипте змије на том острву: Где станеш ногом, вијуга се и сикће змија из траве и лишћа.

»Наше Доба« донело је у броју од 25 јануара 1888 године белешку, по којој чопори змија, у половини јануара, ма да је била љута зима, из својих зимских лежа по шупљим кладама напустише аду, те по леду отпузише и одмилише преко широког Дунава на српску страну у Годомин. Слична сеоба змија десила се и зими год. 1875-6, и брзо се за тим указала већа поплава.

»И сада — рече народ — предстоји нам велика вода, кад змије прекидају своје зимње борављење, те беже по леду у Србију«.

Од тога последњег пресељења прођу три месеца дана, и доиста се указа љута велика вода: на дан 1 априла 1876 беше Дунав на водомери земунској 7·53 м., а на дан 14 априла год. 1888 висок 7·93 м. над нулом.

У оба маха имађаше змијски народ слутњу и зебњу, да ће бити поплаве, те побеже у сред зиме на суво.

Којим начином могаху ти гмизавци наслутити и погодити, да ће бити потопа? Да ли су што сањали о тој опасности? Или је то њима урођено од векова да слуте, да се од прилике сваких 11½ година враћа велика поплавна вода? Змије се радо у сунцу греју. Можда су већ лета 1887 године осетиле, да

се у сунцу указале црне пеге, више и крупније но обично, с којима у некој вези на земљи стоје многе кише и мног снег?

Наши астрономи и геолози опазили су с јесени 1887 године оне црне пеге у сунцу и предсказали су многу кишу и мног снег, чињенице поплавâ.

Ја бих сад навео једну чињеницу, која је, може бити, оним змијама задала моћ слутње: Земља наша није само носилица муњевинске, електричне силе, већ и телефонске. Ако смо ради, ноћу из далека што да чујемо, а ми метнемо ухо о тле.

На дан 4 јануара 1888 стаде лед код Беча. Једанаестога дана истог месеца опет се отисне и одиђе. Прохујаше санте и сав лед од горњег Дунава и из Ина поред Беча на ниже. Али код Соба међу Острогоном и Вацом држи лед чврсто, и одавде поред Будимпеште на ниже чак до Београда и Базјаша и даље. Сав горњи у санте издробљени лед подвуче се под онај чврсти лед те га вода однесе низводно Од Соба па до Казана стајаше лед до 13 марта непомично. Тога се тек дана крене лед код Будимпеште.

»Semliner Wochenblatt« од 22 јануара те године јавља, у каквој се опасности нашла једна кола, кад су прелазила код Земуна преко леда у Банат:

»Вече беше већ. Ми тражасмо на леду знаковима назначен пут; и тек што се одвезосмо неколико метара, а наш један коњ упаде у воду, кроз проваљен лед, до трбуха. На срећу нађе коњ доле још један лед, на ком чврсто стајаше. То беше наш спас«.

Тај доњи лед, то је онај, који се је код Соба подвукао под онај чврсти лед, и који је вода донела до Земуна и даље Међу тим је настао нов мраз те се лед следи на ново.

Исто тако је било године 1876. Код Беча се кренуо лед 18 фебруара а 1 марта још су код Земуна прелазила теретна кола преко леда.

Расудимо само, кад се толико мноштво леда подвуче под горњи чврсти лед и струже на ниже брзином воде ношен: какво шуштање, грување, пуцање мора да влада у води! Тим јаче мора да се ори тај шум, што нема горе одушке, да звук иде у ваздух. Змије на смедеревској ади мора да су чуле ту хуку и тај шум, те се пробудиле, и одмах знале из искуства, да за таквом појавом у природи долази велика поплавна вода.

Занимљива је још ова појава: Онај дунавац међу смедеревском адом и банатским ритом узан је те би га змије за часак биле прегмизале. Но оне претпоставише онај дужи пут преко широког Дунава. Ту могу бити два разлога, која су змије руководила: или су оне, као народ, чиниле онако, као свакад до јако, док није рит насипом обухваћен био, те су знале, да у риту по њих нигде нема сува земљишта и спаса; или су виделе, како људи подижу насип, да с оне стране у риту добију сува земљишта за своје њиве, па нису имале вере у то, да је насип доста јак. Предсказало се змијама, да ће јаросни Дунав ту баш, код смедеревске аде, провалити насип.

И насип буде доиста тог пролећа проваљен и онај рит потопљен.

Можда су поједине друге њихове из Тисе чак до ових змија код смедеревске аде допливале, те овима причале, како је вода провалила тисине насипе: Мирков, фељвернешки, перчоварски, вајатски, кењасишки и друге, па су као мислиле: онда ће и овај банатски насип Дунав провалити, те одоше у Србију у Годомин.

Јован Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

Да гинемо и крв проливамо

ГорскиВијенац

У коментару „Горскога Вијенца“ од Др. М. Решетара стоји на стр. 55 ово: „Што се пак неколико пута налази *и* гдје би имало бити *је,* то ће прије бити да су неки глаголи треће врсте (с инфинит. основом на *јети*) прешли у глаголе четврте врсте (с инфинит. основом на *ити*) него ли баш права замјена старога *ѣ* гласом *и*: *засврбили* 819, *обезубили* 1671, *заглибиле* 1850, *омилила* 1846, *висило* 2418; по свој прилици и у *проливамо* 266 не стоји *и* мјесто *је* него је према *пролити* начињено и *проливати* тако са *и*.“ Госп. Решетар каже „то ће прије бити“ и т. д., а ја велим, да нема сумње,

да су облици *засврбили, омилили* и т. д. постали по аналогији четврте врсте нити се може мислити, да је *и* и тијем облицима „права замјена старога *ѣ*“. Као год што се не смије мислити да је у дативу једнине *а*-врсте *жени, риби* то *и* замјена старога *ѣ*: женѣ, него је то *и* по аналогији другога раздјела исте врсте: *воли̑*, тако исто и у *омилила* није то *и* замјена старога ѣ него је постало по аналогији четврте врсте. Други је раздио треће врсте номиналне деклинације одржао побиједу у борби у свијем крајевима нашега народа осим у Ресави и на пољу Косову. Свуда гласи датив синг. *жени* као и *вољи* према старослов. *воли̑*, само у Ресави и на пољу Косову гласи *жене, воље* према старослов. ж е н ѣ. Дакле на пољу Косову и Ресави продро̑ је први раздио (воље, жене, женѣ), а у свијем другим крајевима продро̑ је други раздио (жени, вољи, воли̑). Као год овдје што не може бити говора о „замјени старога ѣ гласом *и*“ него је аналогија ту своје израдила, тако су исто без сваке сумње по аналогији постали облици *засврбили, омилила,* и не може се никако и ни по што мислити о каквој „замјени старога ѣ гласом *и*“. Даље вели г. Решетар: „по свој прилици и у *проливамо* 266 не стоји *и* мјесто *је* него је према *пролити* начињено и *проливати* тако са *и*“. Ово *проливати* нема никакве свезе са облицима *засврбили, омилила,* нити је таким начином постало како су ови облици постали. Од *пролити* мора итеративан глагол и гласити *проливати,* јер од основе *ли* постаје наставком *ва*, дакле *проли-ва-ти*, као од **бꙑти: б ꙑ в а т и**, од **съкрꙑти: с ъ к р ꙑ в а т и**, од **оумꙑти: о у м ꙑ в а т и**, од **бити: р а ꙁ б и в а т и**, од **вити: с ъ в и в а т и**, од **въпити: въпивати**. Дакле *проливати* је сасвијем правилан облик, који се зацијело и говори у Црној Гори. Али од глагола као што је *лити,* који имају у основи *и* а не **ꙑ** (**крꙑти**) могу се итеративни глаголи правити, ако се дода на основу *ль,* које *ь* долази у презенатској основи, наставак *ва* с промјеном ь на ѣ, дакле: *ль*: л ѣ в а т и. Глагол *лити* има презенат **лиѭ** и **льѭ** па према **льѭ** могао је постати промјеном ь на ѣ итеративан глагол л ѣ в а т и, као што бива и промјена ь на ѣ у овијем приликама: **ꙁьꙗти (ꙁиꙗти): ꙁѣѭ, льꙗти (лиꙗти): лѣѭ, сьꙗти (сиꙗти): сѣѭ**. У старословенском има дакле ливати и лѣвати, *заливати* и залѣвати, *проливати* и пролѣвати, вътивати и вълѣвати, па по томе има и у нашем језику *заливати* и *залијевати*. *Заливати* је постало од инф. основе *зали*: *зали-ва-ти* и сасвијем је правилно, а и *залијевати* је према старословенском з а л ѣ в а т и сасвијем добро, које је постало од основе са вокалом, какав долази у презенатској основи промјеном тога ь на ѣ: зальва-ти: залѣвати: *залијевати.* Мени се чини, да је *заливати* још правилнији облик него што је з а л ѣ в а т и, јер је то случај можда само код *лити* да се итеративан глагол прави и према вокалу у презенатској основи: ль: лѣвати, докле се сви други оваки глаголи праве од инфинитивне основе, као: бити: разбивати, вити: съвивати, въпити: въпивати, а лити: въливати и **льѭ**: вълѣвати. Ја дакле мислим из овога, да је *заливати* опћи облик за све дијалекте наше и да је правилнији од *залијевати,* и ма да и у академијском рјечнику. што га уређује Будмани, стоји код долијевати „да *ије* стоји мјеште негдашњега — ê — те по источном говору гласи *долевати,* а по западном *доливати* и да постаје од *долити* као *лијевати* од лити“, ипак држим, да је *доливати* опћи облик за све дијалекте нашега језика, јер долази у најстаријим старословенским споменицима, а д о л ѣ в а т и тек у доцнијим, и што *доливати* као итеративан глагол постаје по правилу као и други глаголи његове врсте, а у д о л ѣ в а т и постаје оно ѣ од ь, које долази у презенатској основи, што није случај у других глагола, као: бити: разбивати, вити: съвивати и т. д. И у Вукову рјечнику стоји *заливати, проливати* да је по западном говору, али ја мислим — као што рекох — према старословенском и како се у Црној Гори и по источним крајевима говори, да је *проливати* опћи облик за све дијалекте, јер одговара старословенском *проливати,* а опет према старословенском пролѣвати добро је и *пролијевати,* зато се у Црној Гори и говори *проливати* и *пролијевати,* и проливати има тако исто право да живи у Црној Гори као и *пролијевати* и можда још више него *пролијевати,* као што се види из старословенскога језика. Из овога се види, да госп. Решетар мисли, да се само *пролијевати* употребљава на југу и да је то правилан облик, а ми опет држимо, да је *проливати* правилан облик и да се један и други говори на југу. Да ли је ово добро или је погрјешно, како ја мислим, ваљало би још когод да каже неколико ријечи, који би можда ово друкчије доказао или сасвијем побио.

Карловци

Јован Живановић

ЈАРОСЛАВ ВРХЛИЦКИ

ЧЕШКИ ПЕСНИК

Краковски књижевни часопис „Suriat“ донео је повећу расправу пољскога песника Зенона Пшезмицког о Јарославу Врхлицком. Ту су расправу Чеси веома радосно поздравили, јер Зенон Пшезмицки, који је и сам еминентан појетичан таленат, од више се година амо дао на то да проучи чешке песнике а у најновије време преводећи Врхлицкога, Цајера, Челаковског и друге виђеније чешке песнике највише је допринео те су у Пољској најшири кругови упозорени на огромно благо у књижевности суседнога братског народа.

Пшезмицки разликује у лирици Врхлицког три са свим различне групе радова. Прва обухваћа праву лирику, лирику осећаја, интуиције, која из тајанствених дубљина бесвесно извире те допире и у поноре душине. Песник је у тим створовима он сам, не подлежи никаквим утисцима, не философира, не ствара никаквих теоремата, не предузима никакве унапред схваћене апостолске мисије. Слуша само гласе, који звуче у његовој унутрашњости, гледа у тихо огледало своје рођене душе, хвата контуре, које непрекидно лебде по том огледалу, те их претвара у ритме и сликове. Око њега струји живот, свија се и склупчава у разнобојан сплет и ствара у побудљивој његовој индивидуалности све нове и нове осцилације. Из прибележавања тих осцилација постају читави „Мемоари једне душе“. Ово име надео је некад Виктор Иго својим „Контемплацијама“ а Јарослав Врхлицки је у својој студији о француском том песнику опазио, да је ова књига „кроника унутрашњега живота не само песникова, него готово свакога човека“.

Са више оправданости могло би се то рећи и за читав низ лирских песама Врхлицкога. Од праскозорја, које не зна ни за какву бригу, „где се све смеши у срећи и нади“ (Снови среће), кроз премалеће љубави, где човек „види да му душа пупи“ (Еклоге и песме — На путу у Елдорадо), кроз облачине и буру, које само још јаче истичу сунцем обасјани утисак ведрога времена (Кад облаци пролажаху), кроза запарно, мирисаво лето среће, где се буде неразложљиве, тужне слутње (Музика душе — Чаровни врт), кроз епохе губитака, обмана, горчине и безнадежности, којих су и сувише пуне те слутње (Горка зрна), па до тренутака опет задобивене веселости, која је свакако највиша, ма и у ресигнацији, а даје да се човек контемплативно сврати у себе и да натраг погледа са обала бескрајности на читав низ дана, који су прошли тако да се не ће више вратити (Живот и смрт — Моја соната) — кроза све те етапе може свако поћи за песником и на сваку осцилацију душе наћи ће у њега жицу, која звучи у одјеку.

Но не чини само та свестраност споменута дела правом књигом живота, која би сама могла човеку за свагда бити довољна. Највећма претеже она несравњива подобност песникова — да, искључујући сваки еготејизам, забацујући сваку рефлексију, сву философију и теорије, које подлеже дискусији и развитку, у песничком сновиђењу од живота учи оно, што је у истину вечно. Врхлицки је ту утонуо у дубљине осећаја, у душине инстинкте те с тога је та категорија његове лирике мистична слика у огледалу, у којој ће данас и после година свако себе и свој живот познати, кад збаци са своје душе нанесени слој конвенијенција. Не може човек одабрати најбоље међу тим дивним песмама! Свуд иста душина дубљина, иста топлота и снага осећаја, дивна смелост у полету, обиље боја да те занесе, оригиналност слика, свуд дивота језик и музикални звук стиха, расположај, који извире са дна душе.

Особеним развијањем појединих тих својстава одликују се „Еклоге и песме“ својом дивном свежином, својим цветним мојомиром и искреношћу осећаја — „Музика душе“, „Чаровни врт“ и „Моја соната“ својом пресјајном, недостижном виртуозношћу у облику — „Горка зрна“ Шуманском дубљином бола, ретком оштрином контурâ и краткоћом језика — најзад „Живот и смрт“ уза све друге добре стране сетном мистиком и недостижном концентрацијом у облику и садржини. Кад бисмо хтели да испоређујемо, морали бисмо у „Еклогама и песмама“ наћи комбинацију старих буколика, Бурнса и Банвиља (из времена његових „Сталактита“), за сестине „Музике душе“ и „Чаровног врта“ могли бисмо сличности тражити у Данта и у трубадурâ, за серенаде обе те збирке у сањалачким, заносним кантиленама Дирксовим, за идиле, променаде, девојачке профиле „Чаровнога врта“ у Виктора Ига и то у његовим „Песмама улицâ и шумâ“. Но та испоређења показују само удаљену сличност општег естетског утиска, но никако сродност у фактури и садржини. Песник је овде безусловно самосталан. Испоређења с другим песницима само су за то наведена, да се остане на земљишту речи и стиха. Но исто тако би човек могао, да би се дао приближан појам о величанственој лепоти тих песама, меланхоличне серенаде на пример из „Музике душе“

сравнити са Коротовим ландшафтима или „Душу свемира“ у „Животу и смрти“ са Бетовенском музиком.

У другу групу лирике Врхлицкога могле би се убројати различне песме мешовита карактера, у којима се находе уз многобројне поједине одсеке чисто лирске природе још и олакше, свакако такођер уметничке, но не тако инстинктивно творилачке прибелешке о животу и рефлектујући реторске песничке форме, које не продиру тако дубоко у биће ствари. Ако подстицај није био доста јак, да потресе сав душевни живот песников, утецао је само на његову уметничку подобност, његову фантазију, његов колористички и музикални дар, његову виртуозност у облику, те су тако постале песме од високе уметничке вредности, које ипак немају тако општу, непромењљиву важност, као оне прве. Тај процес стварања најчешће се морао десити код оних песама, којима је излазна тачка била рефлексија а сврха решење ма којег философског или социјалног проблема.

Кад сам — вели Пшезмицки — песмама прве категорије надео од Виктора Ига позајмљено име „Мемоари једне душе“, морала би се та збирка мешовитих песама сравнити са каквом великом бележницом, у коју су записани свакојаки утисци, душевни и плотски, дубљи и лакши, утисци осећаја и утисци мисли.

„Година на југу“ и „У завичају“ садрже утецаје путовања по Италији и Чешкој; „Што живот даде“ јесу реминисценције из Италије и Париза. „Разне образине“ јесу утисци из Холандије и Северне Немачке. Даље наилазимо на песме, које свој постанак имају да захвале нарочито уметничким утисцима. Тако у „Разним образинама“ одељци: „Прегршт камеја“, „Играчке студије“, „Генији“. Кола: „Утисци и расположаји“ и „Сонети усамљеникови“ како по облику тако и по садржају јесу једна једина велика химна уметности. Утисака свакога дана из природе, која окружава песника, из приватног и јавног живота од године 1872 до године 1882 налазимо у колу „Што живот даде“ — од године 1883 до године 1887 у рондима „Златни прах“ — од 1879 до 1889 у „Шареним лептирима“ у „Ноћима и данима“, најпосле од године 1890 до године 1892 у „Чкаљима са Парнаса“. Поједине догађаје, као зидање и пожар народнога чешког позоришта, смрт певачице Клементине Калашове налазимо у „Пантеону“ у колу: „E morta“ и у „Сонетима“ а тако исто и у „Гласовима у пустињи“.

У највише песама те категорије изгледа нам Врхлицки као мајстор у ландшафт-слици и то исто тако као колориста и као сликар расположаја. У неким делима изненађује читаоца недостижна виртуозност у облику, проналазак нових ритама. Коло „E morta“ и неки одсеци из „Чкаљева са Парнаса“ одликују се оном дубоком концентрованом лириком, пуном мистичних перспектива, на које је упозорено већ у пређашњој категорији код збирке „Живот и смрт“.

Трећа категорија лирике Врхлицкога нај јасније се приказује. Песник ју је наиме сам оделио. Песме, које спадају амо, лирско-епска: „Дух и свет“ и лирске: „Сфинга“, „Танталов наследник“ и „Зборник једнога савременика“ сачињавају, по белешци на крају последње свеске са трима свескама епских песама: „Перспективама“, „Одломцима једне епопеје“ и „Фрескама и гобелинима“ завршену поjетску целину. Песник, занесен тежњом за синтезом, која је својствена сваком генијалном духу, можда и подстакнут гигантичним узором „Легенде векова“ од Виктора Ига, латио се још једаред појетскога предузећа, које је пре њега већ многим дусима лоше пошло за руком, хтео је да напише епопеју човечанства, нешто — као што је и сам опазио у анализи „Легенде векова“ — немогуће, „јер епос може човек писати само о свршеним, довршеним догађајима а човечанство је до данас само одломак“. Под утиском на жалост плитких, емпиричних теорија позитивизма и еволуцијонизма постаде прво коло те групе: „Дух и свет“. То беше хучна фанфара весеља, одјек великога поверења, које је људима неко време могла да улива материјалистична знаност, која се осилила на развалинама метафизике а познаје само чулни свет — поверење наиме у то: да је све јасно и просто, да ће за кратко време пасти сви застори, да ће све тајне бити откривене, све природне силе покорене, и да је то срећа за човека! Али то поверење пре времена угибе, решење проблема позитивном мишљу остаде у питању, материјалистично се знање учини недовољно, емпиричносоцијалне утопије варљиве, немилосна сфинга на ново промоли своје страшно лице. За оптимистичком ерупцијом у „Духу и свету“ видимо песника како се очајно брани од песимизма и како се онда у „Наследству Танталову“ и у „Зборнику савременикову“, признајући фатализам судбине, подаје ресигнацији. И ту нам сад долазе три последице тој промени у песникову погледу на свет.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Књиге за народ издаје „Матица Српска“ из задужбине Петра Коњевића, свеска 35. — **Аманет Српкињама,** за народ написао *Мита Нешковић*. Накладом српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду, 1892. стр. 63. — И ако су нам позната издања за народ из задужбине Коњевићеве, ипак није с горег сваку од тих корисних књижица посебно приказати нашем ширем читалачком свету, коме су иста издања par excellence намењена, јер се тиме могу боље распрострти и у најниже слојеве нашега народа. А то је веома потребно. Ова књижица са саставом нашег познатог и признатог најбољег педагога Мите Нешковића без сумње са свим сходно одговара оној сврси и тенденцији, која ваља да провејава овака издања. У њој писац у најродољубивијем тону, а са одабраним мислима, искрено меће на срце нашим матерама и женскињу, да се посв те што више своме узвишеном задатку не само као матере у опће с природног гледишта, него нарочито као Српкиње матере Позива их најсрдачније да саме пригрле свој подмладак и да га ваљано одгоје онако, како ће бити не само честити и ваљани људи, него и прави Срби. Одмах у почетку апелује писац на *српско женско срце,* позивајући женске да се што више *удружују* и да душевним подобностима, које леже у њима, привреде опћем народном добру, одгајајући ваљан подмладак. Други чланак ове књижице носи натпис: *Што ће нам школа?* У најприступачнијем облику као педагог српски подстиче писац матере наше да негују још у кући своју децу знањем и да их шаљу у школу, која је најбоља и верна помоћница домаћем васпитању. *У основној народној школи* се развија *љубав, која живи за добро свију.* „Народна школа је потребна и корисна установа за све народе и људе“. Трећи чланак је: *Ми и брига других народа о деци.* Ту се испоређује васпитање деце у кући нашега народа са васпитањем других, од нас напреднијих, народа, који су у тако срећним приликама, да могу с много већим успехом то васпитање вршити. Какве су код њих основне школе и кад су заведене! А шта бива код нас с нашом децом по селима! Родитељи, приморани на тежак рад, морају своју децу да оставе саму себи, па се тако ова од малена забатаљују, и врло рђаво прођу. Из тога писац лепо изводи, како је крајње време доскочити томе злу, рефлектује у кратко на рад других народа у томе, износећи неколико историских података о подизању заводâ, где ће наћи уточишта *одојчад из народне сиротиње.* Згодно наводи Француза *Морбоа,* који је први отворио у Паризу 4 новембра г. 1844 такав завод с називом *„Јаслице“* (стр. 15). За тим даље истиче заслуге свећеника *Јована Оберлина,* који је увео школицу под називом „Чувалиште“ (стр. 19), куда долазе деца из „Јаслица“. Тим узвишеним примерима из повеснице основне народне школе буди писац вољу и одушевљење за подизање *народних српских забавишта* и позива у првоме реду матере српске, које су основале *наше женске добротворне задруге* као „представнице материнске љубави и бриге у народу“. По том прелази писац у четвртом чланку на то: *„Шта су то забавишта?“* Ту јасно износи задатак и позив забавишта у опће, и српских на по се, шта се у њима ради и какав прелаз чине она у народне основне школе. На стр. 31 и 32 скупио је писац у тачке све оно, што обележава забавишта. Пети чланак носи натпис: *„Ко је основао прво забавиште?“* Ту истиче име родољуба немачког *Фридриха Фребела,* износећи згодне црте из његова живота, у колико пристаје то задатку овога списа. У шестом чланку говори писац о томе да *„Нама требају српска забавишта“.* Ту писац нарочито осуђује, у пристојну облику, оне родитеље, који дају своју децу у разне стране заводе, где науче све пре, него српски мислити и осећати. Седми чланак носи натпис: *Ко највећма треба да пригрли српска забавишта.* Овде истиче нарочито писац да су у првоме реду позване српске матере да дају импулса оснивању тако потребних завода, износећи за узорит пример „жену, пуну љубави према свему, што се тиче добра целог човечанства“, *Берту племен. Маренхолц-Билов.* А српске ће матере најбоље моћи вршити ту задаћу с помоћу *српских женских добротворних задругâ.* Осми је чланак *„Завршетак“*, где по ново меће на срце Српкињама да прионy с писцем заједно око најревноснијег вршења тако племенитог задатка. Иначе је цела књижица написана врло занимљиво и пружа народу нашем лепе поуке за дечје васпитање. Језик је у главном чист и леп. Нешто, што би се могло у књижевном језику по резултатима развитка његова данас друкчије писати, спомињемо овде не као какву махну овој корисној књижици, него из тежње да нам књижевни језик буде с временом бољи и правилнији, и да сви књижевници српски једнако пишу, знајући добро свој језик. По томе имамо да опазимо ово: на више места стоји *опшши* м. *опћи;* глагол *оспорити* не би требало употребљавати у књижевноме језику; *„зависити од —“* такођер не треба употребљавати; исто тако израз „свестан“ с. ген. није особина нашега језика; израз *„узети у обзир“* пуки је германизам; речи *„извежбати, вежба* etc.“ по законима гласовним нашега језика треба писати *извеџбати, веџба* etc.; придев *кадар* не треба употребљавати, кад се дâ заменути згодно глаголом *„моћи“* и сличним речима; глагол *саопштити* ваља писати *саопћити;* придев *„сигуран“* ваља избегавати, јер није наш; исто тако реч *„сујета“* не одговара духу нашега језика; по законима гласовним нашега језика пише се *„приповечица“*, а не „приповетчица“; облик *црпећи* ваља да гласи *црпући,* јер је инфинитив *црпсти,* не *црпети;* супстантив *свештеник* ваља по нашим гласовним законима писати *„свећеник“;* реч *„услов“* није српска исто тако ни дериват му; *супруга* не значи оно што би се хтело, *жена,* већ значи „тојага“ *„батина“*, с тога је не треба употребљавати у томе значењу; *„чувствовати“* је и сувише „славјански“; *„зачетци=зачеци“;* придев *„меродаван“* не треба употребљавати, јер није српски; у место *„утицати“* ваља писати чисто *„утецати“*. Иначе је ова књига са свим у реду и одговара потпуно сврси, којој је намењена. Топло је препоручујемо свакоме Србину, а особито Српкињи — мајци и дадиљи.

Б. Пешта **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Јан. М. Веселиновић позива на претплату на своју приповетку из сеоског живота под натписом „Сељанка“, за коју вели да је „врло јефтина“, јер јој је цена за нас овде 1

фор. а. вр. а „изнеће преко 12 штампаних табака и 12 слика на лепој хартији“. Но не каже нам, да ли је то иста она „Сељанка“ његова, што је угледала света у „Отаџбини“ (свеска 70—78).

— Као што је већ јављено у нашем листу, читао је на последњем скупу Заједнице књижевникâ и уметникâ у Београду др. Милан Јовановић у преводу једну скандинавску причу од Хеденстјерне. Та се прича Љуб. Недићу „не свиди баш особита“ те је удесио да реферат о скупу Заједнице у „Виделу“ изађе тако, како се опет дру Милану Јовановићу „не свиди баш особито“. И тако се народи casus belli. До данас је дотле дошло, да је др Милан Јовановић у 121 броју „Видела“ устао да се брани и да докаже, да оно, што је он у Заједници рекао у одбрану Хеденстјернине „Домаћице са Гренокра“, није била „реторска бесмислица“ а „Видело“ му је толико учинило по вољи да је ту причу донело у подлиску истога броја. Колико познајемо Недића како се до сада истчаурио, уверени смо да ће доћи бар до његове реплике, јер он није онај, који — попушта.

❑ Познати блгарски шовиниста, књижевник Офејков, написао је приликом хиљадугодишњице св. Ћирила и Методија етнографско-историску броширу о Маћедонији, о којој је већ било говора у своје време у равним књижевним и политичким листовима. Вредни слависта Луј Лежè, који не пропусти ни једно знатније дело из словенске књижевности а да га не прикаже Французима, написао је поводом те брошире у La Bibliothèque universelle године 1885 у 25 тому на стр. 123 до 132 чланак о *„Захтевима Блгара из Маћедоније“*. Радујемо се увек, кад странци пишу беспристрасно о балканским народима — само је то редак случај. Њихова је сврха увек била — бар тако нам они кажу — да упознају европске меродавне факторе са источним питањем, коме се још није нашао какав Александар Велики, да га реши било ударцем мача, или обичним потезом пера. Лежè је и сувише познат са својих радова о Словенима; управо он је *једини* за кога се може рећи, да је проучавао и проучава озбиљно словенске народе, нарочито југословенску грану. Нама је само познато око двадесет његових радова, у којима се бави Србима. На другом месту, у нарочитој студији о Лежеру, проговорићемо опширно о тим његовим радовима и услугама, које на тај начин чини Српству. Овде пак констатујемо — une fois de plus — да ће протећи још много времена, док западна Европа добије тачан и правилан појам о балканским народима. Жалосно је то, кад се један научник, као што је Лежè, ослања на плагијаторска истраживања једнога Офејкова сиреч Шопова и на основу њих пише о захтевима блгарских Маћедонаца; а шта ћемо онда рећи за Берара, фон Хана и др., који не знађаху ни једнога словенског језика?! — Понављамо, да се искрено радујемо, кад странци лепо пишу о нашој браћи Блгарима и указују на напредак, који учинише за минула два деценија; ну не дозвољавамо никако да тај лепи глас иде на штету Срба и осталих балканских народности. Истина и само истина треба да буде звезда водиља нашим пријатељима у изучавању балканских народа. Маћедонско је питање камен спотицања у балканских народа; оно им кочи точак напретку — а оно се не може никако решити онако, како то замишљају Офејков и његове присталице. Постоји један други принцип, на основу којега ће се решити то питање, принцип, који нам је остао још од старих Римљана као непроменљиво правно начело: suum cuique tribuere.

❑ Константин Скалковски, руски публициста, штампао је пре две године дело: *Наши државници.* Последњи, четврти део те књиге посвећен је бијографијама свих руских министара финансије од почетка овога века до данас. Тај последњи део изашао је у француском преводу. у издању париског књижара Guillomin-а, под натписом: Les ministres des finances de la Russie, 1802—1890, traduit du russe par P. de Newsky.

❑ У La *Revue d' Économie politique*, 1888 г. на стр. 345 находи се чланак E. de Laveleye-a, „La communauté de famille et de village“, где говори о руском *миру* и југословенској *задрузи.* Овде допуњава своје раније студије о *задрузи*, управо резимује студију Блгарина Гешова *„Задруга у источној Блгарији“*, која је изашла у неколиким свескама софиског „Периодическог списанија“. Тај исти чланак изашао је поново 1891 г. у четвртом издању његова монументалног дела *„De la propriété et de ses formes primitives“*, који је чланак на српски превео Јов. М. Јовановић и штампао у прошлогодишњем *„Правнику“*.

❑ La Revue Encyclopédique донела је у своме последњем броју (68) од 10 октобра на стр. 573 чланак: „Les vieuilles coutumes serbes“, који је преведен из енглескога Chamber's Journal-а. Овде су описани обичаји о Ђурђев-дану и *Краљице.*

❑ Париска књижара Delagrave издаје ових дана „Le voyage du Grand-duc héritier de Russie en Orient et Extrême Orient“, par le prince Plukhtonski, који је пратио на томе путу рускога царевића. Књигу је превео са рускога Луј Лежè.

❑ У La *Grande Encyclopédie*, кн. II на стр. 68 находе се два чланка Лежерева; један од Богишићу а други о *богумилима.*

❑ La *Bibliothèque Universelle* од 1874 год. кн. 49, на стр. 481 донела је „Le poëme slave sur la Suisse“, par Louis Léger. То је песма нашег Меда Пуцића, *„Хелвецција“*, која је изашла у загребачкоме *„Вијенцу“* од 1873, а Лежè ју је превео слободно на француски.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Трговац у Сплету *Константин Вучковић* оставио је 160 000 фор. да се у Дубровнику оснује „Матица Српска“ и 50.000, да се у Сарајеву оснује српска гимназија. Велики тај добротвор народни умро је пре две недеље, првога дана овога месеца. Српска омладина у Загребу приредила је у покој племенитој души добротвора Вучковића јуче свечан парастос.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

VI.

БРОЈ 43. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 24. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

СРПКИЊО, СЕЈО МИЛА!

Често у дугој ноћи шетам по страном свету,
И пијем мирис мио његових цветних долâ,
И својом грубом руком пресадим гдекоји цветак
У наша дивља поља.

И занет чаробном бојом цветића кога плавог,
На коме трепте нежно капљице росе сјајне,
Преносим цветак овај у наша далека поља
Са плаве реке Рајне.

Кад минеш крај тог цветка, Српкињо, сејо мила,
И кад те мирис његов из твога сна пробуди,
Не дижи гордо главу, узбери цветак овај
И њиме кити груди!

И ако у твом срцу станује туга тешка,
Отвори срце своје мирисном овом цвету:
Он знаде шта је туга, јер и он тихо вене
У туђем, страном свету.

Берн С. Д. Мијалковић

ПЕСМА О ТИГРУ*)

МАЛАЈСКА БАЛАДА

Дошо човек,
Дошо тигар;

Човек гладан,
Тигар гладан.

Тражи човек:
Камо воћа?

Тражи тигар:
Дајте меса!

Не остаде —
Само мрва,

Мрве воћа,
Мрве меса.

Јео човек,
Јео тигар, —

Човек воћа,
Тигар меса.

Благоје Бранчић

УТЕХА

Мани га нек иде куд га жеља вуче,
Несретно девојче! Он не схваћа јада,
Нит је чуо, кад ти за њим срце пуче
И прокапа сузом, коју лијеш сада.
Ах, туга је авет, што румен испија
Са живих образа. Зар да се угаси
Боја дивног цветка, ког је зора тија
Брижно неговала, да тобом украси
Башту овог света?... Љубио те није:
К'о лептирак, који с цвета на цвет слета,

*) Колико наше познавање допире, овој и оваквој балади не ће бити слично ни у читавој светској књижевности. Тако је кратка а јеагровита, мањкава а јасна, проста а лепа, па трагичан свршетак..., да све одговара захтевима појетике.

Преводилац.

Он заљубљен беше, док сласт не испије —
Ти му драга беше, али никад св(е)та.
Остави га, злато, па опет заруди
К'о слика, која се из маште развила,
Оплођена жељом у пламених груди',

Чаробна к'о звезда, као зора мила,
Буди као тиче тугом нетакнута,
Не одби ми руку, што ти сузе брише —
Ах, да ти увенеш, та несрећа љута
Ојадиће многе — а мене највише...

Беч, 17 октобра 1893

Ленскій

СРЕЋАН ПУТ!

(ЈЕЛИСАВЕТА КУЛМАН)

Срећан пут вам, ластавице!
Пожурите једна другу,
Вините се смелим летом
Убавоме топлом југу.

Како бих се и ја радо
Придружила вашем лету:
Да хиљаду чуда видим
По пространом, белом свету.

Ну, ма какве чари биле
На том путу, у туђини,
Ја бих опет назад дошла
Својој милој домовини.

Берн

С. Д. М.

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

ДРУГИ ЕПИСОДИЈОН

(Из двора долази *Клитемнестра* с ропкињама и жртвеним даровима и приносима)

Клитемнестра* и *пређашњи

Клитемнестра

Опет се врзеш, као што видим,
Овуда; велиш: Егиста нема,
Да те по вас дан држи у шкрипцу,
Да га пред двором ту не срамотиш;
А сад, кад њега нема код куће,
На мене не ћеш ни да с' освр̂ћеш;
Пред многим светом непрестано ме
Грдиш и велиш, да сам бестидна
И против правде да владам овде,
Презируђ' тебе и што је твоје.
Ја никог никад презрети не ћу,
А с тобом за то поступам гадно,
Што и ти гадно за мене кажеш.
Ти имаш једини изговор само:
Да сам ти оца убила мучки.
И јесам, заиста; то добро знадем,
А не ћу никад ни порицати.
Правда га узе, не само ја,
Њој си требала и ти помоћи,
Да си се знала паметно владат'.
Баш тај твој отац, што га свеђ жалиш,
Од свију Грка сам је пустио,
Да ти рођену сестру жртвују,
А није к'о отац са мном жалио,
К'о што сам ја мати њезина.
Но што му драго. Ал' кажи само,
Коме за љубав он њу жртвова?!
Да ли Грцима, велиш, за љубав?
Та они несу имали права
Убити моју рођену кћер.
Или је ваљда за љубав брату
Жртвово моје и своје дете?
Па зар ми није требао за то
Рачуна дати и бити кажњен?
Та двоје деце зар није имо
И онај брат му Менелај славни;
Па пре је требало да једно од њих
У место моје кћери погине,
К'о деца оца и матере,
Због које и беше покренут поход;
Или је ваљда Ад моју децу
Волео уграбит' него њезину?
Или је ваљда злогласни отац
Волео децу Менелајеву,
Него ли моју и своју децу?

Зар није то луд и зао отац?
Ја тако мислим, ма да ти не;
А и она би, што је умрла,
Да проговори, исто то рекла.
Но ја се опет ништа не кајем
Због оног, што се до сада збило;
А ако мислиш, да зло говорим,
Истину познај, п' онда ме кори!

Електра

Још ћеш сад рећи, да сам ја прва
Вређала тебе, п' онда ти мене;
Но допусти ми, да право кажем
О мртвом оцу и сестри својој!

Клитемнестра

Па допуштам ти. Да с' увек тако
Заподевала разговор са мном,
Не бих те никад грдно карала.

Електра

Казаћу дакле. Признајеш да си
Убила оца. Да грозне речи!
Било то с правом или не било,
Ја ћу ти рећи, да неси с правом
Убила, већ те наговорио
Зликовац, с којим проводиш век сад.
А Артемиду, богињу лова,
Запитај за што није послала
У Аулиду силне ветрове?
Ја ћу ти рећи, јер не приличи
Богињу за то питати сада.
Мој отац једном, к'о што сам чула,
Весео беше у лугу њену,
Па испред ногу поплашио је
Неког шареног рогатог јелена,
Убио га је и радово се,
Па у тој шали нешто је реко.
То би неправо Летиној кћери,
Те Ахејцима не даде даље,
Док није отац за оног звера
Једнако вредну принео жртву:
Рођену своју кћерку из двора;
Тако је она постала жртвом.
Другог спасења војсци не беше,
Пошла у Троју ил' кући натраг.
Много се томе он противио,
И тек присиљен једва је присто,
Те ћерку своју на жртву дао,
А не за љубав Менелајеву.
Па да је по твојим речма и хтео
Ономе љубав ту учинити,
Зар баш од твоје мораде руке
За то умрети? По каквом праву?
Пази да људима таково право
Не делиш, јер ћеш и себи сама
Нанети зло, па ћеш се кајати.
Та кад би хтели убиство убиством
Светити, ти би умрла прва,
Кад би се само ишло на правду.
Али се чувај лажне извине.
Но ако хоћеш, кажи ми само,
Што чиниш тако ужасна дела:
Суложница си томе убици,
С киме си мога оца убила,
И сада с њиме и децу рађаш,
А праву своју децу рођену,
Од законитог брака, одбијаш.
Како бих могла то похвалити?!
Ил' ти је и то отштета за кћер?!
Гадно је тако што и казати.
Није ни лепо због кћери да се
Удаш за тога душмана љутог.
Ал' опомена теби не вреди
Јер ти већ свугде и на сва уста
Говориш, да те ми као матер
Ружимо. А ти, к'о што ја мислим,
Више си тиранка за нас нег' мати.
Доказ је томе мој бедни живот,
Јер ја од тебе и мужа твога
Подносим вазда грдне невоље;
А брат ми Орест на другој страни,
С муком истргнут из твојих руку,
И сам се пати мучним животом.
Па много си ме пута кривила,
Да њега теби за осветника
Ја храним тамо у туђој земљи.
Заиста, само кад бих то могла,
Учинила бих, то знај зацело.
Не марим, кажи ето свем свету,
Како год хоћеш, оговори ме,
Ил' да сам рђава или брбљава,
Ил' да сам огрезла у бестидности.
Ако сам така зла починила,
Ни мало не ћу род твој каљати.

Хор

Видим је гневну. А да л' Електра
Имаде право, ова не хаје.

Клитемнестра

А што да хајем за њу, која ме
К'о своју матер толико хули.
Па још у томе веку? Зар мислиш
Да не би без срама свашта учинила?

Електра

Да ме је од тога срамота, знај,
Ма да ти мислиш, да није;
Увиђам да то, што сада чиним,

*

Не доликује мојему веку.
Ал' твоја обест и гадна дела
Силом ме гоне да тако чиним.
Срамом се срамна дела науче.

Клитемнестра

Створе бестидни! Моје ти речи
И моја дела слободу дају,
Да много можеш брбљати само.

Електра

Ти брбљаш, ја не; ти делаш тако,
А за делима долазе речи.

Клитемнестра

Ал' тако ми дичне Артемиде!
За ту бестидност хоћеш платити
Само док дође Егисто натраг.

Електра

Видиш? Већ те савладо гнев,
Допустила си, да ти све кажем,
А опет не ћеш да ме саслушаш.

Клитемнестра

Кад сам допустила, за што ми не даш,
Да мирно принесем побожну жртву?

Електра

Ето па жртвуј; немој мој језик
Да кривиш, не ћу више говорити!

Клитемнестра (једној од својих ропкиња)

Додај ми ти, што си најближа,
Жртву од сваковрсног плода,
Да богу овом молитве шаљем,
Нека ме овог опрости страха.
Услиши мене, милостив Фиве,
Са тајном, смерном молитвом мојом,
Јер не говорим међ' пријатељима,
Па с тога не могу све ти искасти,
Кад ми је ова сад близу мене,
Па ће с омразом и опадањем
По граду разнети ништаве гласе.
Ал' ми услишај, што ћу ти рећи:
Прошле сам ноћи два сна успила,
И неке појаве вид'ла у њима;
Ако су, Фиве, појаве добре,
Дај, да се оне што пре испуне;
Ако су на зло, дај их злотвору!
Ако ли ко год из овог добра
Преваром хоће да ме истера,
Не дај, него ме одржи 'вако
Да живим мирно без сваког вре́да,
Да владам двором Атрејевића
И к'о краљица да носим скиптар
С пријатељима, које сад имам,
Да дане живота весело трајем,
А деца моја, што их сад имам,
Да ми не буду љути душмани,
Милостив буди, о, Аполоне!
Дај свима нама, што те молимо!
Друго све, што сам у срцу своме
Сад прећутала, ти к'о бог знаш;
Јер они, које силни Див роди,
Ваља да знају и виде све.

Васпитач (долази) и пређашњи.

Васпитач

О, непознате жене! Воло бих
Знати, да ли су ово зацело
Двори Егиста, краља овдашњег?

Хор

То су, о странче! Погодио си!

Васпитач

Ако с' не варам, ово ј' госпођа
Краљица, јер јој лик је краљевски.

Хор

Без сваке сумње она је то.

Васпитач

Здраво, краљице! Доносим, ево,
Угодне гласе теби и Егисту
Од пријатеља вашег једнога.

Клитемнестра

Нек буду срећне те твоје речи!
Пре свега, драги, знати сам рада,
Ко те послао овамо к нама?

Васпитач

Важну вам јавља ствар из Фокиде
Фонотеј, ваш пријатељ стари.

Клитемнестра

Какву то, странче? Реци нам, дед!
Од пријатеља су, знам, мили гласи.

Васпитач

Умро је Орест, у кратко кажем.

Електра

Ох мени јадници! Пропадох данас!

Клитемнестра

Шта рече, странче? Немој њу слушат'!

Васпитач

Орест је умро, опет ти кажем.

Електра

Пропадох јадна, нема ме више!

Клитемнестра (к Електри)

Свој посо гледај! (к странцу)
А ти ми, странче,
Истину кажи, како је умро?

Васпитач

За то сам и послан, казаћу све.
Дошао беше на тркалиште,
Где се сакупља јелински народ,

Да се надмеће за ловор-венац;
Па кад је телал гласити викно
На трку, он је први изабран;
У сјају ј' изишо, свима за чудо.
А кад је сходно својој лепоти
У трку до свог стигао смера,
Изиде славно с победним венцем.
Но како да ти у кратко кажем
Јуначка дела таква јунака;
Она су једина још невиђена.
Но једно чуј: што год су у трци
Решили суђе да се учини,
У свему он је имо победу,
Поздрављаху га као *Аргивца*,
А име право Оресто му је,
Син Агамемнона, што негда славну
Јелинску војску скупио беше.
Тако ј' то било. Ал' кад бог хоће
Да кога казни, нај јачи да је,
Од казни опет избећи не ће.
Сутра дан кад се у рану зору
Заврже трка на брзим коњ'ма,
И он изиде с многим борцима.
Међ њима беше један Ахејац,
Један Шпартанац, а два Ливијца,
Сваки на челу свога двопрега;
Он беше пети на тесалским коњ'ма,
Шести с етолским риђим ждребадма,
А седми беше из Магнезије,
Осми Енијац на белим коњ'ма,
Девети из божанствене Атине,
Десети беше из Вијотије.
У ред стадоше, како их суђе
Коцком на које место ставише,
С колима, док се не зачу труба.
Тад полетеше, викнув на коње,
Тргоше узде, сав пут загрме
Од лупе и силног колскога треса,
А силна к небу диже с' прашина;
Сви се помешаше, а ни један
Не заборави коња обости,
Да само престигне другима кола
И да коњ његов друге натфрче.
Борцима по леђих и по точкових
Пала је пена и коњска пара.
Орест кадгод је дошо до ступа,
О руб му увек очешао се
Јаком главчином својих точкова,
Деспом је коњу попушто узде,
А левом чврсто беше затего.
Још беху сва кола у правом правцу,
Док бесна ждребад Енијанчева
Силом не јурну, врнув се натраг
После већ шестог и седмог трка,
Те се сударе чело у чело
С баркејским колима ужасном силом;
У истој судби један на другог
У тешком паду сурваше с' силно;
Од раздробљених кола комађе
По целом крисојском пољу се расу.
Чим то опази атински тркач,
Вешто се изви из реда свију,
Кола задржи, а њих пропусти,
Да се у рушји трком заплету.
Последњу трку гоњаше Орест,
Па мислећи да ће сада крај бити,
Поштеди коње и заустави.
Но кад виде, да само још један
На тркалишту остаде, оштро
Викну на коње хитре и брзо
По ушима их швићну канџијом,
Те се гоњаху у истом реду,
Испредњачујућ' час један, час други.
Са свима осталим срећно је трку
Отрчо јадник чврсто седећи
На чврстим кол'ма: но кад на лево
Попусти узду и коњ му сави
Те нехотице о крај од ступа
Удари, преко сломи осовину,
Он се стрмекну са свог седишта,
У разне кај'ше сав се заплете.
Док је падао на земљу с кола,
Коњи с' разбегну по тркалишту.
А кад га народ виде да паде,
Врисну, жалећи врсног младића,
Који почини такова дела
А сад га 'вака судбина снађе:
Час страшно ногама о земљу тресне
Час му се ноге издигну к небу,
Док кочијаши с великом муком
Читаву трку не задржаше
И њега јадног не извукоше
Свега крвава и нагрђена,
Да га ни један пријатељ његов
Познао није, кад га ј' видео.
На ломачи га одмах спалише
Те јадни пепео великог тела
У малој урни донеше амо
Фокидски људи по заповести,
Да с' у очинској земљи сахрани.
Тако ј' то било, светла краљице,
Грозно ј' и чути, камо л' видети;
Што сам икада видео зала,
То је највеће од свију било.

Хор

Ах, владалачка прастара лоза
Сад се уништи сва из корена!

Клитемнестра

Ох, боже! Шта ј' то? Да ли је срећа
За мене ил' је несрећа, ил' добит?!
Жалост је спасти се смрћу својих

Васпитач

Што те, краљице, то тако тишти?

Клитемнестра

Мати бити тешка је задаћа,
Ма да претрпи какву увреду,
Никад не мрзи на своју децу.

Васпитач

Залуд смо дошли, к'о што изгледа.

Клитемнестра

Опет не залуд. Како у залуд?
Кад ми доносиш извесне знаке
О смрти сина, који је давно
Отргнут од мојих груди и хране
И сад се налази у туђој земљи.
Кривио ме је, што сам му оца
Убила, па ми прећаше љуто,
Да ће ми с' за то једном осветит',
Те за то несам дању ни ноћу
Слаткога сна могла имати:
Јер ми прећаше будућност вазда,
Да ћу морати скоро умрети.
А сада данас тог страха нема
Нити од сина, а ни од кћери,
Која ми веће зададе јаде,
Живећ' у двору заједно са мном,
Крв ми је пила из срца жива.
А сад ћу мирно уз њене претње
Опета моћи трајати дане.

Електра

Ајаох мени, јадница!
Никад не могу Оресте, стати
Оплакивати своју несрећу;
А мати још те и после смрти
Грдно опада. Ах, је л' то право?!

Клитемнестра

Ти још не. Он је праведно прошо.

Електра

Ах! Чуј, осветницо скоро умрлог!

Клитемнестра

Чула је она, што је требало,
Па је по правди и учинила.

Електра

Ругај се, јер си срећном постала.

Клитемнестра

Ни ти ни Оресто не ћете више
Тој срећи моћи прекинути ток.

Електра

Ми пропадосмо, ти си спасена.

Клитемнестра

Већу би, странче, имо награду,
Да си утишо ову брбљушу.

Васпитач

Не могу зар јоште отићи,
Ако је ово већ све у реду?

Клитемнестра

Никако! Ни би пристојно било
Ни мени ни оном, који те посло;
Већ хајд' унутра, а њу остави
На пољу, нек оплакује своју
И својих драгих невољу тешку.

(Клитемнестра и васпитач оду у двор)

(Наставиће се)

САН ФИЛИПА МУЖЈАКА

Господин Филип Мужјак био је савршено обичан човек, управо: нико и ништа. А од куд баш њему да се тако што присни?! Ако Бог милостиви то не зна, онда бисмо само залуд прелиставали сановник поштоване госпођице Ленорман.

Замислите само... али хајд боље да вам испричам.

*

Као уважен је и врло заслужан човек у своме роду, а при том је пуки сиромашак и беспримерно поштен. Па као и ожењен је, и жени му је име Велинка, а и деце имају сијасет. Па та Велинка је као непрестано болешљива. И живе наопако, управо рећи: чемерно; али им за то свето поштење цвета на образу. Свет их жали, и они то опажају, али је ипак свакоме тугаљиво, да их потпомогне. А њима то опет није криво, јер као познају дух времена, у којем живе... И дан за даном пролази, а њихова невоља никако да прође. Она с њима леже, с њима устаје и прати им сваки корак. Најзад је као наступио очајан и критичан тренутак: он је изнемогао за

рад и сиротиња се ухватила у коштац с поштењем. Поштење је победило, али га је та победа као свалила у постељу...

И као лежи тако и горко очајава. Под њим је самртничка постеља. Осећа како му се нагло приближује смрт од тешке глади и мучне изнурености. И као често пута види ту своју смрт над својом главом. Слуша како шклоца зубима и сувим вилицама, види како измањује оштром косом врх њега, и при том му тешко пада, што је и рођен на овај жалосни свет. Тужна га мисао мори о јадној деци, о бедној жени, а себе га као ни најмање није жао. И при таком расположењу као призива жену к себи, да јој даде савета и утехе, ночне да говори, али му се већ прве речи заустављају у грлу...

Једнога дана, кад му већ душа у подгрлац стиже, жена му се приближи. И као обрисавши му дланом хладан самртнички зној с чела, пољуби га. По том седе покрај њега, па му стаде љубити коштуњаве и мршаве руке, обливајући их горким сузама. А он, ма да је био у самртном заносу, ипак опази, да му је хтела нешто намерно да каже, и напрегне све силе, да самртне муке за тренутак утоли и стиша.

»Видим« — као рече му она после подужег устезања, јецајући — »да ћеш скоро милостивом Богу на истину... Шта ћемо и куда ћемо ми?« — и при том као покри марамом лице и бризну у плач.

А њега те речи као тако дубоко тронуше, да у том тренутку осети у себи нову снагу за нову борбу, за нове патње.

»Бог је...« — као поче он једва чујним гласом, али га ту и снага и глас издадоше, те клону и заплака горко.

Она је онесвешћена лежала на његовим коленима.

И касно у ноћ он се замучи с душом, а жена му као приведе голишаву, бледу и уплакану дечицу, да их последњи пут види. Кад настаде последњи тренутак, жена му утисну запаљену воштану свећицу у руку, те се он као опрости своје грешне и намучене душе; али, на велико чудо, не преста осећати.

Тога целога дана слушао је очајно запевање своје невољне Велинке и тужну писку занесрећне сирочади своје. Срце му се цепало, очи су му биле пуне суза, плакао би, али се при помисли, да се то мртвацу не пристоји, силом уздржавао.

Слуша по кући журбу, страшну и очајну журбу, и као присећа се узроку њену: ни паре кршене за собом није оставио, а смрт је у сиротињској кући много страшнија него и најнемилосрднији егзекутор!

Први из јутра дође сусед, као неки сиромашан столар.

»Не плачите, госпа-Велинка, не кукајте! Бог је милостив... Нека су вам само дечица жива и здрава, све ће се то, у име божје, надокнадити...«

Теши он његову јадну Велинку.

»А јесте ли већ наручили сандук?« — настави благим и побожним гласом.

А Велинка као при том још више бризну у плач, устежући се да каже, да то нема чим да учини.

»Ако нисте« — опет ће сиромашни сусед гласом, пуним саучешћа — »онда ћу ја направити... Не ће коштати ништа; то је из љубави и поштовања према покојнику... а и из призрења према вашем јадном стању... баш су ми деца пре кратког времена читала господинов чланак о невољама нашег занатлиског сталежа... Е, ретки су такви људи...«

А Велинка као на то баш ни једне речи не прозбори; јемачно је била поражена племенитошћу тога убитог сиромашка.

Мајстор постоја, постоја, пуцкајући зглавкове на прстима, рече: »с Богом!« па оде на посао.

Велинка тек тада удари у плач и запевање, наричући тужно — да камен проплаче — како још има добрих људи на земљи и како их још није Бог баш са свим оставио.

А Филип као слуша те убиствене речи, срце му се стегло а суза му сузу сустиже, али као те сузе не капљу на поље, већ унутра, падајући на само срце...

Око по дне тога истога дана као дође читава група његових пријатеља. Велинка се уплашила од њихових цилиндара, богатог руха и крутог господског понашања, па сва ципти од некаква неодређена зазора.

Они с њом и нису много разговарали. Питали је само, је ли се покојник дуго борио с душом, шта је на последку казао и је ли оставио какав аманет; казали јој, да се за сахрану ни мало не брине, јер се они већ побринули, а томе је и општина знатно припомогла; најзад јој рекоше и то, да ће тог вечера доћи, да поседе код мртваца.

Велинка им се на свему захвали и рече, да је сандук обећао сусед сиромашак. Томе се они веома зачудише, али ипак рекоше, да је наручен скупоцен сандук и да сиромашку ваља зарана јавити, да се узалуд не излаже трошку и труду.

По том су отишли, оставивши јадну Велинку готово смрзнуту од чуда и изненађења.

Филип је као све то слушао, па му беше и мило и жао, а нарочито му тешко паде, што се ама баш ни један не сети, да изјави сажаљење уцвељеној љуби. »Мајковићу!« као помисли Филип у себи, »та ваљда јој није псето липсало, него је изгубила главу куће!«

И као господа дођоше те ноћи да поседе код мртваца. Било је ту свакојаких разговора, а највише књижевних, патријотских и хуманих, да је Филипа као од тога, и премда онако мртва, таква мука припала, да му је долазила на ум мисао, да скочи и да их све разјури, куд кога.

А сутра дан се као искупи цела варош, па чак и неки са стране покојникови пријатељи дођоше, да свечано испрате до вечне куће човека, који је умро од глади и сиротиње, презрен и заборављен.

У цркви је сам прота, после свечана опела, говорио дугу и китњасту беседу, ређајући патње и невоље, са којима се покојник носио и хрвао кроз цео свој чемерни живот, а за тим је излагао врлине и заслуге покојникове, а нарочито заслуге на књижевном пољу.

И Филип то као слуша, а кожа му се јежи. Жали у дубини душе, што није кадар да се још једном роди, па да буде практичан и савремено паметан човек.

На великој раскрсници говорио је председник општине, али са много више лепоте и допадљивости, поменувши, поред осталот, и заслуге покојникове на бојном пољу. »Божја је воља била« — рече председник на крају — »да нам најомиљенијега суграђанина и друга позове к себи у рајска насеља, оставивши нас, да за њим до смрти лијемо горке и неутешне сузе.«

Филипу се ово учини и одвећ смешно.

Кад су га са сандуком поред ископаног гроба спустили, онда као узе реч неки млад адвокат, и тако завитла високо и дубоко, да су сви грцали у сузама. »Данашњи кобни дан отрже нам из средине најуваженијег грађанина. Над Србијом се гомилају густи и црни облаци...« и по том настави све заносније и заносније, па најзад заврши речма: »А праштајући се на вечност с тобом, кличем ти из дубине тронуте душе: лака ти црна земља и мир пепелу твоме, велики покојниче!«

А Филип се као на ово сав тресао, плачући од смеха и једа.

И као затрпаше га па се разиђоше.

Од тога дана Филип је на своме гробу редовно и непрестано слушао само оно, што и после издисаја — слушао јаук, очајни јаук.

Али и то би као за неко време па се утиша, и једног дана осети, да га раскопаше и поред његова сандука спустише још један.

Као пун радозналости, Филип једног дана подиже прво поклопац са свога сандука, па онда и са тог другог. А у том другом лежи као његова Велинка, бледа, измождена и смршала као сушта авет. И као говори јој Филип што-шта, испуњен радошћу и пријатним изненађењем, а она се само смешка.

»А шта је с нашом сирочади, јадна моја друго?« — упитаће је Филип с болом у души. — »Нађе ли се каква братска рука, да их прихвати и изведе на пут?«

А Велинка се на то само смеје.

»Она је шенула памећу!« — као рече Филип у себи, гледајући је сумњиво.

И Велинка се опет само смеје, па као смејући се тако лудачки, најзад се зацени и сузе јој грунуше из очију, али крупне и бујне сузе.

»Милостивом Богу хвала« — рече несигурним гласом — »добро им је, врло добро им је... Има казамата, има проститута — има склоништа...«

* * *

У сну тренуци представљају године, а часови читаве десетине година, па и векове.

Као прошло је неко извесно време и млађе покољење овладало заоставском старијег. И Филип једног дана осети на своме гробу некакву журбу: нешто се лупа, теше и зида. Из дана у дан осећао је као све већи притисак неког непозната терета, и, замисливши се, дође до закључка: да му се споменик зида!

И не прође много времена, а тај споменик као би готов, и једног лепог дана открише га у присуству многобројна света. Говорено је том приликом много, ватрено и мудро, али се Филипу то чинило тако одвратно и тричаво, да их је у души проклињао, што му ремете

његов слатки гробни мир. И кад је последњи говорник почео дубово-философски разлагати о томе, како се тече леп и вечан помен међу људма, рекавши на послетку: »Велики покојниче, заиста, ти си умро, али то је само привидна смрт; ти живиш и живећеш вечито у сећању благодарних синова свога народа!« — Филипу се страховито стужи и свест му мрче.

Разилазећи се као с тога тужног места, рећи ће један од присутних, јемачно ганут до дна душе извештаченим беседама врлих беседника:

»Штета! Отац тако велик човек, а син му ономад стрељан због више крвавих злочина!«

Код ових речи Филип прену, отвори очи и мал' није дрекнуо од — тако страшна сна.

*

Седећи у постељи будан и трезвен, и размишљајући потанко о тако ретку и чудновату сну, који му је, тако рећи, још ледбио пред очима, јадни се господин Филип Мужјак прекрстио и из свег срца је захвалио милостивом Творцу, што није никакав уважен, заслужан и славан човек, већ само грешни Филип Мужјак, који већ двадесет и толико година кречи пера и лиже мастило у канцеларији обична паланачког адвоката.

Нови Сад, октобра 1893

Чед. А. Поповић

ПОГРЕБ НА КАРПАТИМА

НОВЕЛА КАРМЕНЕ СИЛВЕ

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО Љ. МИХАЈЛОВИЋ

У стогодишњој шуми, у сред планине, ђаволски се снег игра. Узани кланац јечи од ветра; јеле шкрипе од невоље. Праховом и Дофтаном јури необуздано лед; стене се боре и ломе са страшном потмулом хуком.

Вода јури сва запенушена и мутна; у читавом се хаосу излива бујица као грдна река ужаса. Бесни вртлози ударају о речне окуке, а при сваком се удару земља угне; стене, јеле и букве, све то попушта и руши се а носи се не зна се куд. Где год је нагиб, види се водопад како пада у белој пени као киша од иња. Бране и насипи, производ рада и стрпљења људског, подигнути су као од сламке. Дофтански се мост, потресен, стропошта наскоро; тешки стубови сад су као каменчићи, скупљени руком детињом, а чврсти његови наслони само су слаба трска.

Од великог се ветра тресу дрва. Повијају се, љуљају се па се наскоро види како су окренули корене облацима. Старе јеле, прамајке шуми, што нису попуштале јаким ветровима стотину и више година, сад и оне падају, затрпане у скоро снегом, што би га ветар нагрнуо.

Пусте љетње сељачке кућице по косама брежним дрхте на растављеним даскама, као да се боје да не буду скрхане јаким ветром. Па ипак зар ни једна кућица нема живе душе. Необичан се неки зрачак светлуца иза прозора, и ма да су окна затворена, немирно се пламен повија: помрачи се, љуљне се лево десно, бацајући на снег, који нагло пада, на пољу где се мрак већ спустио, црвенкасте, малотрајне бразде.

Иста та светлост обасјава једно лице.... лице.... та снег на пољу није бледи. Тамо, унутра лежи мртвац у отворену сандуку, једна женска, неисказано лепа, у вечном сну и узвишеном миру. Оне тако провидне ноздрве, оне чисте груди треба да су још живеле. С времена је на време нека сенка миловала мраморне образе, као да су густе трепавице биле још отворене. Ах! вечно ће остати отворене, ни туга, ни жалост не ће им никад измамити сузу.

Ветар се окоми поновном снагом на ову шумску кућицу. Очајно шкрипање њено одјекивало је у ушима човека неког. Седео је на крај стола; главу наслонио на руке, нем, непомичан, очи упро на мртваца. Имао је племените и симпатичне црте а биће да је туђин. Очи и коса су му тамноплаве, уснице бледе, склопљене тако, као да не би требало да их више реч растави, као да је бескрајна туга свезала за навек та уста, која беху некада мила и насмејана.

Залуд је ветар дувао да их растави, залуд је тресао окна у оквирима бесном тутњавом, чело се овог човека не мрдну. Чак се не намршти ни онда, кад се воштанице, намештене на четир краја од сандука, стадоше повијати и лизати својим чађавим пламеном, као застрашено и жалосно.

С друге стране узаног ходника била је мрачна соба. По кад кад је пећ од цигаља избацивала варнице кроз рђаво затворена врата и рупице. Ватра је пуцкала и зујала заједно с ветром. Ту се разго-

варају у помрчини два детета, плашљиво priљубљени једно уз друго.

— Бане, како фијуче ветар!

— Јесте, Мадо, носи душу наше мајке.

— Мислиш? А ја сам држала да ће дође анђели и узети је лагано, да је однесу на небо на својим крилима.

— Видиш, Мадо, анђели је не би никад нашли овде. Ово је врло далеко. Зацело су ишли да је траже тамо код наше куће, али мама није била тамо и онда су послали ветар преко мора.

— Ветар се пење до мора, је ли, Бане?

— Јесте; то видим по облацима; јесте, али, кажи ми, да ли ће бити тамо горе других анђела да приме маму? Да ли ће знати која је?

— Анђели примају све душе. Они су за то тамо горе.

— А, да ли их носе добром Богу? Познаје ли их све Бог.

— Познаје он сва своја створења.

— А, какав је баш Бог?

— Зар ниси видела у бабиној библији?

— Може бити; али сам заборавила.

— Зар се не сећаш оног старца, старог као деда, са великим, врло великим очима, белом брадом, великом као облаци, и са широким огртачем? Сети се, Мадо. Ја сам увек волео да бојим огртач; али ми баба није допуштала јер нисам знао од каке је боје.

— Треба да је плав.

— За што плав?

— Као небо, Бане.

— Ја мислим пре као ватра, као кад сунце залази у море.

— Мислиш, Бане?

— Дабогме; само не знам тачно.

У том тренутку побесне ветар.

— Страх ме је! рече девојчица, прибијајући се јаче уз брата, да им се коса мешала као два златна повесма.

— За што се бојиш, драга Мадо? додаде дечак, а и сам дрхташе.

Обадвоје су гледали у ватру а не смедоше обрнути очију.

Девојчица је имала отворено плаве зенице као вода у каком шумском извору; а брат њен азурноплаве као небо на југу. Обрве су им биле загаситокестенове боје а коса плава; и док је њена коса додиривала својим витицама врат дечаков, лепршала се његова у густим праменовима по сестриним плећима, прелазећи црни појас, којим је била везана бела кецеља.

Била је тишина; наједаред Мада рече са свим тихо:

— Видела сам је, Бане.

— А ја сам је загрлио; ала је била хладна, тако хладна, да не можеш замислити!

Док је говорио, очи му се раширише од туге па се обрну к сестри.

— За што је човек хладан, кад умре, Бане?

— Што више не дише.

— Дакле, човек се загреје кад дише? Па ето ја дишем а тако ми је хладно.

И плаве се очи задубише сањалачки у дубоко размишљање, преливајући се у црним и зеленоплавим одсевима под утецајем мисли, као море под сенком пролазних облака.

— Ти не ћеш умрети, је ли? узвикну дечак узбуђено.

И дигнувши својим малим и јаким ручицама витко сестрино тело, стеже је страсно.

Па се обоје заплакаше, држећи се за руке, не мрдајући, а не усудише се изаћи нити проћи поред собе где је био мртвац.

Ветар је тако јако дувао да нису могли више говорити.

И нико, нико не дође да утеши сирочад.

На један пут чу се лупа на вратима и тужно лајање.

— То је Бити! повика Бан и отрча да отвори врата.

Уђе енглески ловачки пас па се стаде умиљавати око деце и цичати као човек. Бан га и Мада загрлише, и наслонише плаве главице на његову топлу кожу те су сво троје заједно плакали.

Али се ова јецања губила у хуци ветровој, који их по кад кад ућуткиваше. Тада би слушали како хуји горњак; пас би се дигао, наћулио уши, набрао обрве и гледао би право, укочено, ширећи ноздрвама; па би опет легао да и даље тужи с малишама.

У кујни је крај огњишта очекивала бона куварицу, која је отишла у Комарник за спрему. Сирота бона беше подигла кецељу на лице па се клати и нариче на румунском, немачком и мађарском — јер је била из Трансилваније, где се говорила сва три језика. Помињала је час своју изгубљену госпођу, час другу, која је без сумње пропала у овој мећави. Децу беше и заборавила.

Ватра се угаси, последњи пањ изгоре у пећи, крај које су још једнако били приљубљени Бан и Мада.

У соби код мртваца хладноћа је била све већа; али је несрећни отац није осећао. По упалим очима, по цртама, по дубокој бори, која му беше искривила усну, по танким прстима, где се светлила бурма,

најзад по свему се виђаше пустош неутешног бола. Овај човек беше за тренут остарео.

Мећава је пак и даље дувала и као да му је та хука разбила тужно очајање. Мало по мало и мисли му одлетеше далеко.

Мислио је на далеку отаџбину у Антилима, на ону ужасну олују, што му однесе сестру у ваздух, кад је у бесвесну трчању бежала од своје куће ка кући мајчиној. Кућицу, коју хтеде она да остави, разнесе олуја сву, да јој се ни места није могло знати где је била. Море је у свом беснилу ударало огромним таласима о обалу, доносећи на сред поља од ананаса тешке остатке неке ратне лађе. Дрва, палме, тамаринди, алоји, сагопалме, све је било оборено као травка. Земља задрхта, пукотине се на више места отворише... И тада се сети како се у сред овог страшног потопа излагао опасности, само да се састави са својом заручницом и пријатељицом из детињства, другом његове радости, љубављу његове младости, с оном, којој је ваљало да дели с њим изгнанство, с Кларисом, тако лепом, тако живахном Креолком.

Срце му је тако јако ударало да се хтеде распући, кад се сети оних неисказано радосних узвика, којима је предусрела његов долазак, јер је мислила била да је већ мртав. Како му се беше бацила у наручје усхићена, предана, окружујући га свом нежношћу као каким божанским изливом! Па како га је стара црница, која их је обоје очувала, искарала, што је тако метнуо живот на коцку.

И многих се других успомена сети: грађанског рата, побуне црнаца, за које време га његови увек верни робови не оставише, ма да је била обећана слобода бегунцима... Па како се стишала буна, како је изгубио све имање; како се школовао за енжењера, како је радио много да добије што пре место, које би му допуштало да се ожени... Сетио се дана своје свадбе у земљи дивног сунца и сјајна цвећа и осмејкивао се на ову драгу успомену, у тузи.

Помрчина је пак бивала све гушћа. Бона се сети наједаред на сироту децу, коју је била заборавила. Отвори тешком муком врата од ветра, заклони руком свећу, која се хтеде угасити, па уђе у собу, где је била сирочад. Наслоњени на хладну пећ спавали су са стегнутим рукама. Пас је лежао крај њихових ногу као стража.

Сузе се још светлиле на влажним образима. Бона, дирнута, остаде неколико тренутака, посматрајући ову тако дирљиву групу.

— Сироти анђелчићи! прошапта.

Била је јако дирнута, кад је опазила како црте Банове подсећају на његову матер.

— Хајд'те, децо! рече им најзад, хватајући их за хладне ручице; хајд'те да легнете.

— Јесте... мама! бунцаше мали будећи се, док девојчица уздахну дубоко тако да се у том уздаху огледала сва несвесна туга првих година.

Дигоше се без речи па прођоше плашљиво па прстима поред собе, где беше мртвац.

Али се Мада на крају ходника заустави и рече Бану:

— Треба рећи лаку ноћ оцу, Бане.

— Али он је тамо, Мадо... у оној соби!

— Јесте, она није сама.

Узеше се за руку, вратише се лагано натраг, па уђоше, устежући се мало.

Отац се мрдну; само му се очи зауставише на њима, идући с једног на другог, док су сирочићи посматрали мртваца страшљиво, приковани за под, скамењени. И бледо лице материно чињаше се да се осмејкивало, као да је била срећна што их види крај себе.

— Лаку ноћ, тата! рече најзад девојчица, приближивши се оцу а цвокотала је од страха и зиме.

— Лаку ноћ, Мадице, моја мала Мадо! Лаку ноћ, Бане, мој Банице! рече отац, грлећи их. Сад идите... оставите ме сама!

Они разумедоше да му сметају и, по што погледаше још једаред крадом мртваца, изађу, носећи у свој хладни креветић — где нико не дође да им склопи ручице да се као обично помоле Богу — сузе очине, што се склизише на њихову косу.

Да, зацело, смели су га у сећању на срећне дане. Појав ових невиних створења поврати га у горку садашњост. И опет паде у очајање. Као болесник тешко рањен кад му се патња као мало смири, али при најмањем покрету пада, при најмањем покрету кревета осети да му сева жешће но икад.

Он се подиже, коракну неколико корачаја, па се баци на мртваца; љубио је скрштене руке, врат, образе, очи, уснице; миловао је грозничавим прстима црне, расплетене власи; па је за тим плакао и јецао да је дирало до срца. Убијен тугом, пао је на диван у углу собе, те је лежао све дотле, док му није затребало ваздуха, јер се беше загушио сузама и задавио грчевитим јецањем, те отрча к прозору и отвори га да даде мало чиста ваздуха задиханим грудима.

Снег улете унутра, падајући на креветске завесе, и угаси свеће.

Није га видео за ово неколико последњих часова, када се за навек растајали. Учини му се страшним па затвори силом прозор и дрхтећи упали свеће.

Она је једнако била ту, непрестано се смешила

на њега. И заиста услед многих пољубаца бледе су усне биле отворене и мало се видели светли зуби.

Како је био до лудила дирнут, чинило му се да треба да је извуче из сандука, да је метне на колена, да је загреје на својим грудима. Шта! Доћи ће скоро да му је узму, да је метну у хладну земљу, њу, која је пре неколико часова спавала на његовим рукама, мирна и већ почела оздрављати — као што је он мислио. Ал, не, не, то не може бити!... Чувао је дуго и није се мрднуо да је не би пробудио; а она је спавала, једнако спавала, док најзад не опази, да јој је срце престало куцати... Тада прислони усне на њена уста да види да ли дише; али осети само самртну хладноћу. Ах! јесте, мртва је, јер га није пољубила!

И, поново се поче шетати горе доле.

Сети зе за што је био позван у Румунију: да ради при прављењу железничке пруге на Карпатима, па како се доста устезаше, запита жену да ли може оставити своју земљу, и да га прати тако далеко с двоје деце.

„Ићи ћу!“ одговорила је она мирно, као да се разумевало само по себи. А сад дивна вила, мила Клариса, сад је лежала непомична, хладна, међу четири просте даске. Као плашљива мати дигла се непажљиво једне зимне ноћи боса те тешко оболе, бринући се за децу.

Савест га је гризла. То је било његовом и само његовом погрешком. Није требало, да је изложи оваково суровој клими!...

Шчепа пиштољ, обешен више стола, на коме је цртао планове, и, пошто га добро потпраши, наслони цев на слепо око; али кад хтеде ороз окинути, помисли на децу; неки му свети глас шану: стој! Остави пиштољ на место! Па уздахну од изнурености и седе крај стола, наслони главу на руке, решен овога пута да издржи несрећу до краја.

И док су му се очи забадале у очне шупљине, гледаше опет своју отаџбину, своју мајку, како, при рађању њихова првог детета, држи Кларису у наручју. Тада је био изван себе од страха; али је добра његова мајка била ту, заузимљива, пажљива и храбра. А сад није имао никог, никог!

— О, мајко, уздахну, да си знала!

Једна се гомила снега свали с крова, паде потмуло на прозоре и сроза се низа зида. Била је баш ноћ да се буде мртви. Али се она не пробуди, ах! она, коју би примио с толиком љубављу, кад би Бог учинио то чудо с њом, што је спавала крај њега тако мирно неосетљив, вечан сан.

С каким је стрпљењем подносила изгнанство, усамљеност, необичну климу, недовољност њихова премештаја, тешкоће туђег језика! Тамо доле било је мраморна пода, водоскока вештачких, црнаца, који су слушали на сваки миг. Овде пак тресле су се даске под ногама, покривене грубим ћилимовима, зидови се белили од креча, и дубоко је и озбиљно било ћутање шума. У место ананаса, бресака и поморанаџа било је само боровница, јагода и дивљих малина. И никад се не пожали, никад не уздахну. Само један пут, кад он донесе котарицу бресака из вароши, заплака се, сетивши се отаџбине....

— Клариso! рече он тихо, Кларисо!

Ветар угуши овај очајни глас. Он је пак понављао непрестано као дуго набрајање у тузи и жалости. И овај га промењени глас, у коме је шиштало слово С, овај га чудни глас, који му се чињаше да није више његов, поплаши, кад би за час тишина смирила очајно јаукање ветра. И преплашени су му погледи лутали по мрачним угловима, као да некога траже.

После неког времена се умири мало и тако проведе дугу бескрајну ноћ.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈАРОСЛАВ ВРХЛИЦКИ

ЧЕШКИ ПЕСНИК

(Свршетак)

Пре свега се песник одриче апријористичке појезије теза̂. Сву прошлост доноси на земљишту чисте епике, без икакве завршне конклузије, без поента̂ и дидактичких правила. Не склапа поједине слике, посматра их те их даје као усамљене фреске, као „одломке велике епопеје невоље, зла и крви, коју су анђели започели, коју Евмениде у току векова нису допевале и коју сваки читалац ваља себи субјективно на ново да створи“. Садашњости је посветио песник мал те не ис-

кључиво лирске створове и у њима је, такођер без икаква теоретског система, али више фрагментарно, тек још дидактички и реторски, за тим све већма осећајући и све дубље захваћајући, прибележио своје назоре о човештву и судбини му. За тим — а то је друго знамење песничкој метаморфози Врхлицкога — долази до уверења, да „оно, што је у души једнога човека стално, морају у срцу свом имати сви људи“, те се одлучује, да решење сумњâ и проблемâ потражи у саму себи а не у спољашњем животу, у борбама, заплетима, теоријама, програмима и убојним покличима друштва и науке.

Отуда, што је песник тако променио своје назоре о свету, могу се растумачити дубоке разлике појединих одсека у „Танталову наследству“ а још више у „Зборнику савременикову“ од песама у „Духу и свету“ и „Сфинги“. Ту је иста разлика, као међу појезијом и науком. Наука је мисао, појезија је инстинкт, осећај; наука је ексактно заоквиривање истине у одређене границе, појезија је нешто незаоквирљиво, бескрајно. И тако је та свест о искључивости појезије у песника трећа последица промењених му назора о свету. У „Сфинги“ још превлађују неподељено философски и социјални проблеми, у „Танталову наследству“ наилазимо већ на читаво одељење, које је посвећено уметности, на чије се земљиште склањају метафизични снови, које је прогнала позитивистичка наука; најзад у „Зборнику савременикову“ скоро цело одељење „Протести“ брани дубоке проблеме, који су данас специјално земљиште уметности те јој дају неоспорно право на самосталност и апсолутну независност.

Баш противно лирици не познаје епика Врхлицкога никаквих евентуалних пододељења, групâ и категоријâ. Више осећајна, него философска уобразиља чешкога песника јавља се у њој увек једнако и непромењљиво, без обзира на тему, место и епоху. Само то не треба криво разумети те отуд можда изводити какву год монотонију, свођење свију појава на један заједнички називник. Ни по што! Мало би се песника могло са Врхлицким испоредити што се тиче дивне подобности, дати свакој приповетци, свакому епском одсеку локални колорит, који му одговара, те тиме оживити како цело дело тако и поједине му најмање делове. Но тај колорит је у њега друкчији, више психички, него чулни. Земљиште, које обухвата његова епика, тако је пространо, да се човек мора дивити. Одмах у првом колу епских му појемата има два створа са класичним мотивима, два из скандинавске старине, два из немачке историје, један из француске, два из јудејске прошлости, два из циганског, два из козачког живота, неколико америчких еписода, неколико шпанских романаца, повећи спев из епохе, кад су Јовановци владали на острву Роду и т. д. Фантастични одјеци прастарог времена, скаске свију светих књига, талмудске параболе, грчки и римски мотиви, средњевековне легенде, мит са севера и с југа, слике са истока, звуци присојне Провансе, бајке о мађионичарима, приповетке о витезовима, мијомир новога ренесанс-пролећа и барок-јесени, гласови великих духова и великих сектираца, громовна хука сударâ, титанских бојева, све се то пресипа, уклања једно другом с пута, судара се, бори се и измирује се, разилази се и скупља се у тој појезији те ствара легенду векова, која за Иговом ни најмање не заостаје, што се тиче снаге. Све је то данас у десет књига разбацано, од чести у појединим одсецима (као у првом одсеку епских појемата, у „Одломку епопеје“, у „старим скаскама“ и у другој свесци „Митâ“), од чести у већим пододељењима (као у „Перспективама“, „Фрескама и Гобелинима“), од чести најзад у парочитима, које обухватају читаве свеске (као „Идилске баладе“ и први део „Митâ“), који су специјално посвећени чешким темама, или у „новим епским појематима“, који мал те не искључиво обрађују скаске, бајке и легенде средњега века). Може се узети, кад би се систематски класификовао и спојио садржај тих десет свезака (кад би се уз поменуте добројала још и „Vittoria Colonna“) у једну једину велику свеску, да би то ојачало утисак те приказало једно од најколосалнијих дела појезије нашега столећа, праву епску библију прошлости.

Прво место даје Пшезмицки појематима из класичне старине. И ако Врхлицки — што се тиче финоће у скулптури — заостаје за Лекомтом де Лилом, што се тиче јасне обраде градива за Банвиљем, што се тиче снаге можда за Свинберном, то ипак није нико, као он, приказао сву грчку атмосферу, њену ведрину без фриволитета, њену простоту без блесастости, њену свечану мирноћу без лажнога патоса, њену поданост судбини без фатализма.

Друго место у споменутом реду заузимају средњовековне легенде, у којима је песник опет мајсторски дао да се огледа сва душа оне чудновате епохе, коју су састављале митске екстазе и дивље страсти, манастирска ћутљивост и звека оружја, мумлање молитава и певање раскалашних песама, витешка част и насилничка бруталност, дубока вера и у народним бајкама предани остатци незнабоштва. Те елементе, који привидно дисонују а ипак се лепо слили у симфонију тајанствена сликовања нових епоха, схватио је Врхлицки тако свестрано и право, као можда нико пре њега, нико после њега.

Између спевова од средњовековна градива нарочито ваља истаћи створове, који су назидани на домаћим мотивима: прво коло митâ (нарочито легенда о светом Прокопију), за тим збирка „Идилских балада“, која опева народне устанке и бојеве у Чешкој. Ове допиру да богме до половине осамнаестога века, но кад се човек сети, да је у простога народа средњи век до тога времена — услед опште тмине — трајао, то се могу убројати у ту категорију. Што је Врхлицки у те две збирке и у многобројним одсецима створио, само би већ довољно било, све да осим тога и није писао ништа друго, да га начини једним од највећих пацијоналних чешких песника.

Садашњост је најслабије заступљена а није ни чудо, јер она није згодна за епику у сликовима. Најзнатније слике тога времена не треба тражити у епској песми, него у лирској, где их је песник разбацао зацело не без смера и сврхе. Две идиле: „Из Шумаве“ и „Апенинска“ тек се мало издижу над нивô Франсоаса Копеја.

Пшезмицки описује за тим гигантску црту, која одликује „Перспективе“, „Одломке епопеје“, „Фреске и Гобелине“ и коју он упоређује са колосалним фрескама Андреје Оркање („Тријумф смрти“) и Микеланџела; за тим душевну екстазу, чулност, дубоки осећај и здрави хумор у „Новим епским појематима“, концентрацију осећаја и карактеристику у „Старим скаскама“ и „Идилским баладама“. Свих тих шест књига јесу у галерији епских слика Јарослава Врхлицкога дворнице, у којима су најскупоценија ремекдела. Нарочиту пажњу заслужују лирско-епски одсеци у „Твардовском“ (Ђачка љубав, Дона Лукреција и др.) а и у „Хиларијону“ (лирски одсек: „Труле душе“, „Змај и Венерина освета“, „Сватови Пиритоја и Хиподамије“.)

Проза Врхлицкога („Ироничне и сентименталне приповетке“, „Шарени црепи“, „Нови шарени црепи“ и две новеле у колу „Година дана на југу“) приближује се скроз његову везаном слогу и дала би се наћи у њој сва пододељења епике а и чисте и рефлективне, описне и сатирске лирике. Тек у „Новим шареним црепима“ допунио је песник своје описивање посматрањем чулних и психолошких догађаја, но није при том ни најмање престао сликати и бринути се за лепоту и у прози, а умео је — хвала нека је самосвојноме му дару — исто тако да избегне сувопарно каталогизовање чулних појава и психичних стања, те достиже синтезу, коју ћемо ретко наћи у новелиста, који примењују натуралистичку или психолошку доктрину.

О драмским делима Врхлицкога изражава се Пшезмицки са жаљењем, што су прерађена, да би одговорила захтевима сценским. Да Врхлицки са свим својим бићем за чистом појезијом тежи и у драми, то показује већ број темâ, које се никако нису равнале по жељама публике, која тражи лаке забаве, него су племенитошћу свога лепог садржаја обузеле песникову душу. Већину темâ дао је Врхлицком стари свет, који је њему тако мио. А и отаџбинској повесници и друштву посветио је песник пет драмских дела. Међу трагедијама на највишем је месту „Drahomira“, међу шаљивим играма „Рабијева мудрост“.

Студије Врхлицкога на пољу критике, из историје књижевности, како чешке тако и опште светске књижевности, папуниле би читаву свеску. Он сам дао је свом народу у преводу и критичком расветљивању туђих дела толико, колико читав нараштај пре њега није створио. У њега је редак дар да уме да осети туђе лепоте и да их изнесе како у критичким есејима тако у препевима, и то му даје изузетан положај као критичару, кога човек не може пресудити мерилом знанствене методе и знанствених принципâ.

* * *

Врхлицки је данас на врхунцу своје славе, ма да се још није попео на врхунац свога развитка У данашње време, које баш не бегенише бог зна како појезију, може рећи да је срећан, што је још за живота видео плод свога рада, што је чуо, како лагано они некад тако чести, ма и управо смешни прекори, које дигоше на њега: да је космополита, да му појезија није модерна и т. д, умукоше те се сви гласови сложише све већма у унисон клик дивљења и поштовања. Његова творилачка снага престала је већ бити искључива својина Чеха. Проф Алберт увео је Врхлицкога у Немачку, Брандес је у Данској писао о њему а не ће проћи много времена па ће у слави ући и у Француску. Све то доводи све ближе и онај час, који једва чека сваки песник, а то је час, кад се дубље критичке студије почну машати за благо у ризници његових творевина, док најзад цео дух његових дела, као но сунце из лазура небеснога свода, у пуној светлости не засија.

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Марко Драговић. **Покушај за библиографију о Црној Гори,** саставио — —. Цетиње, књ. црн. државна штампарија. 1892, стр. 62. — У бр. 40 овога листа у чланку под натписом „Прилови за библијографију: Српство у француској књижевности“ осврнуо се писац у кратко на ову књигу, споменувши овлаш да се поткрала „гдекоја грешка било у називима или пак у годинама кад је књига изашла из штампе“. Не треба ни спомињати како је већ преко потребно да имамо ваљану библијографију за своју књижевност, јер без ње не може бити ваљано написане историје књижевности. Овај „Покушај“, у колико је израђен, по речима самога писца у предговору, јесте само први почетак, и то тек један део целе српске библијографије. Но ипак је барем започет посао и може послужити као добро градиво за писање књижевности о Црној Гори. Овде није, истина, изнесено све што је писано о Црној Гори, али је приказан већи део свега. Прибележено је изнајпре 429 разних дела, монографија, бележака и споменика о Црној Гори, која су или сама за себе изашла или су прештампана из разних листова, часописа, органа, извештја, којих је споменуо писац до 81, и то српских, руских, немачких, француских, италијанских, чешких, словачких, хрватских; исто тако су и дела на разним језицима, које овде споменусмо, сем тога на крају књиге ове има додатак, у којем је споменута још 31 књига о Црној Гори. Ово није права библијографија по својој изради, као што и сам писац вели у предговору, него је само алфабетичан списак разних књига о Црној Гори, које су писцу дошле под руку. То је дакле само припрема градива за праву библијографију. Што има неколико омањих грешака у називима и годинама, лако се може исправити; иначе је посао хвале достојан и може послужити као помоћно средство. То је посао по себи веома тежак и захтева тачност и брижљиво, критично истраживање. По томе ову библијографску припрему топло препоручујемо српским литерарним историчарима и критичарима.

Б. Пешта **А. П**

Ж. Драговић. Руски заступници у Цариграду 1496 - 1891. Историски преглед *В. Теплоеа,* с руског превео — —. Цетиње, књ. црн. државна штампарија 1892. стр. 107. — У овој је књизи историчар руски В. Теплов изложио у главним потезима ток и карактер руских односаја с Турском од краја XV века до наших дана. Овај историски преглед изнео је писац више хронолошки, него ли критичко-историски, но ипак је лепа и згодна ризница из историје дипломатског рада руског у оно доба, кад се, тако рећи, крхало о утецају и политичној интеренцији турске царевине. Цео преглед је занимљиво изведен, имена су веома тачно забележена и године прецизно назначене. Карактеристика појединих лица је где где подесна, а где где нејасна. Г. Драговић је леп избор учинио, кад нам је ово дело превео, и наша би задаћа управо то била, да говоримо о њему као о преводу, али по важности самога градива за историју руске дипломатије не могасмо на ино, а да и о самом делу не речемо коју. Што се тиче облика овога дела, у којем је предато нашем читалачком свету, похвално се треба да изразимо, јер је превод у чистом српском јужном дијалекту, изузевши неке грешке и омашке у стилу и граматичним правилима нашега језика, као н. пр. склонидба прилога за садашње време опажа се где где; за тим је скоро редовно негација спојена, с глаголским обликом и има још по где који израз и конструкција по страну увору. Да споменем само на стр. 27 структуру: „*односно тога, да*“.... Ни реч „*предео*“ не би требало употребљавати, него „*крај*“. Иначе се може рећи да је превод испао за руком. И спољашност ове књиге је укусна и лепа. Према свему томе топло препоручујемо свакоме овај историски преглед, који још на крају (стр. 103—107) има тачан хронолошки списак свију руских заступника од г. 1496 до 1882.

Б. Пешта **А. П.**

Dr Ivan Broz, prof. u kr. gimn. zagrebačkoj. **Hrvatski pravopis.** Po određenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, napisao — —. Cijena je knjizi 1 kr. 28 fil. U Zagrebu. Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. 1893. Стр. XII+133. — Проф. др. Броз познат је у Хрвата са својих филологиских радова, нарочито на пољу граматичном. Одликује се особито у прецизним граматичним правилима и дефиницијама. Исто тако је саставио и ову књигу по наредби високе кр. земаљске владе, одела за богоштовље и наставу, у којој је по захтевима школским и педагошко-методичким скупио и систематски прибрао сва правила за „хрватски“ правопис, по којем се има данас не само у књижевности писати, него и у школи, да тиме просвета иде у корак са резултатима модерне науке о језику. Хрвати су, као што нам је познато, до скора писали правописом историским (етимологиским), док смо ми међу тим давно — ренесансом наше књижевности — писали и пишемо фонетичним правописом, који у опће има веће будућности и у науци и у животу. Писац ове књиге и сâм каже у предговору (стр. V) да је израдио и сабрао ова ортографиска правила по начелима, која су поставили Вук и Даничић, *српски филолози,* но ипак нигде не спомиње *српски* правопис, који је овде дословце увео и латинским словима написао. Оно што су Вук и Даничић створили и рашчистили, Броз је у овој књизи изнео за употребу у „хрватским“ школама. Но по нашем мишљењу није требао писац дати овој књизи, која носи на себи научни тип, натпис „Hrvatski pravopis“, кад је то правопис *српски;* ваљда то тек није и стручњачко-научно уверење г. Броза. Бар је могао назвати тај правопис „хрватско-српски“, кад је заиста сад заједничка својина и Срба и Хрвата. А можда и није то кривица госп проф. Броза. Што се тиче израде свега градива у овој књизи, оно је тачно израђено, поједина су правила прецизна и кратка. Цело градиво је подељено у три дела: први део (стр. 4—32) говори о том А) *како се пишу поједини гласови* и В) *како се пишу скупови (сугласних) гласова;* део други (стр. 33—54) говори о том: I. *Кад се пишу речи великим словом почетним;* II. *Како се пишу састављене речи.* III. *Како се растављају речи на слогове* IV. *Какви се знаци употребљавају у писању речи;* део трећи (стр 54—69) говори о том, *какви се знаци бележе у писању реченица* (интерпункција). Цела књига је подељена у два главна дела: *Правила* и *речник.* У делу за правила има с правилима, изузецима и примедбама 305 тачака. Правила су, истина, јако умножена, но ипак су тачно разрађена и згодно поређана

тако, да можемо лако наћи правило, које нам треба. Где где је нешто и преко потребе развучено и скрупуловно, па се тако ремети потребна прегледност, која је тако добро дошла у опће са педагошко-методичког гледишта у школским књигама и уџбеницима. Подела сугласних слова у *звучне* и *безвучне* јесте добра и са физиологиског гледишта, но ипак би био на месту назив: *тврди* и *меки* (tenues, mediae). На стр. 29 у тачци 121 није правило изражено онако јасно и прецизно, као што су остала; исто тако и стр. 32 тачка 135. Стр. 42 и 43, где говори писац о томе, кад се негација пише заједно с глаголом и кад не, такођер је нејасно и замршено за онога, који није тако a priori вичан тим стварима. На стр. 47, 211 и 212 речено је нешто, што не стоји са свим, јер се н. пр. предлози *покрај* и *испод* не пишу подједнако, већ из познатих граматичких узрока *по крај* и *испод*. Иначе су правила махом израђена по резултатима најновијих начела у српској и хрватској филологији. У речнику је ваљало неке речи, ако не и све, означити акцентом, особито ако су мање познате или су дијалектичне нарави; исто тако је потребно било прибележити неким речима и значење, које није свагде и свакоме познато. Ова књига иначе ће у оваком облику моћи одговорити одређеном смеру. Сваки ће моћи у њој наћи поуке, којом ће испунити релативну празнину свога знања у српској ортографији. Проучавањем оваке књиге може сваки практично научити писати правилно. Г. Броз је без сумње пружио овом књигом велике услуге школама, што стоје под управом хрватске владе.

Б. Пешта **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Из извештаја философско-историског разреда бечке научне академије од 11 октобра ове године видимо, да је професор Јагић поднео, за споменике одређену, расправу: „Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494. Eine bibliographisch lexicalische Studie“. Уз то је Јагић рекао ово: Литургиске књиге старе црквене словенске књижевности још су веома мало испитане. Нити им је однош´ај према изворним грчким матицама разбистрен, нити вредност превода сама по себи. Ова је расправа рада, да по могућству испуни једну од тих празнина те да са разних страна испита литургиску књигу, која се зове Октојих (ἡ μεγάλη οκτόηχος или παρακλητική). Испитивању је за основ узето цетињско издање од год. 1494, прва црквена штампа у Срба. У првом се делу расправе, уз непрестано испоређење грчкога текста по штампаним издањима и два кодекса, која се находе у ц. кр. дворској библијотеци, износи слика о распореду градива и истичу се разлике појединце. У другом се делу превод, који је у цетињском тексту, сравњује са различним старијим редакцијама те се доказује, да та редакција мора важити као ревидирана и као она, која је што се иоле могло већма приближена грчком оригиналу, а састављена је од прилике у XIV веку. Исто се тако даје карактеристика превода у опште, а многе његове недостатнице, које од четсти долазе још и у данашњим издањима, расветљавају се с помоћу грчке матице. Најзад трећи део садржи грчко-старо-црквенословенски глосар уз то дело на основу поменутог цетињског текста.

— У седници математско-природословног разреда југословенске академије у Загребу 26 октобра о. г. п. р. читао је као гост др. Д. Сеген своју расправу под натписом „Једнозначна пројекција витопере плохе трећега степена.

— У руском часопису: Журналъ министерства народнаго просвѣщенія, у свесци за септембар, штампана је расправа: Грузинска повѣсть объ Александрѣ Македонскомъ и сербская Александрия.

— У Кијеву је изашла расправа Джуринского: Болгарскиіа пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ.

— У Кракови је изашла књига: Albania. Zarysy etnograficzne, kulturalne i religijne, написао Czerminski.

— У додатку 244 бр. „Wiener Abendpost“-а штампан је чланак Маре Чоп-Марлет-ове: Die „armen Burschen“, где говори о хајдуцима и разбојницима новијега доба у Хрватској и Угарској.

— „Narodni Listy“ у 207 броју реферишу о Коларову Алманаху. Референт вели, да „ни један славни човек словенских народа није добио таки дар о својој прослави“ и да се и сама чешка академија „не би морала стидети оваковa зборника“.

☐ Oscar Méténier, познати француски драматичар, удесио је до сада неколико руских комада за француску позорницу, као: Толстојеву „*Силу мрака*“ и „*Буру*“ Островскога. У част, што је дошла руска флота, која се бавила у тулонском пристаништу, Méténier је спремио за француску позорницу и другу драму Островскога, „*Цара Ивана Грозног*“, која ће се приказати ових дана први пут у једном од париских позоришта.

☐ Руско-француске свечаности у Тулону и Паризу изазвале су масу брошира и дела о Русији — њих нема смисла бележити: оне су резултат тренутног расположења, које је својствено Французима. Ипак за то бележимо једно дело, које изађе пре неки дан у издању паришког књижара Berget-Levrant-a, а то је *Six semaines en Russie*, par Jean Revel, о коме се француски дневни листови врло лепо изразише. Мисли се још, да се прави писац књиге крије под овим псевдонимом, јер се одликује темељним познавањем Русије и њених установа.

— У будимпештанској Revue d' Orient у броју 43 (од 15 октобра о. г. п. р.) има чланак „Vieilles coutumes serbes“ а у броју 44 (од 29 октобра о. г.) има допис из Сарајева под натписом „Nouvelles entreprises en Bosnie“, где је реч о фабрикама, новим браншама агрикултуре и новим железницама у Босни.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 новч. за по године, 1 ф. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 44. **СТРАЖИЛОВО** ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 31. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

НА ВЕЧЕРЊЕМ ВЕТРУ НЕЖНОМ —

(КАРЛ ХЕРЛОСОН)

На вечерњем ветру нежном
Моја мисо лети теби;
И ланцима да је вежем,
Спречити је мого не би'.

Ја се бојим, да не скрене
Са правога свога пута:
Да случајно у пупољак
Руже мајске не залута.

Ја се бојим да не прне
Сјајној звезди — у заблуди
Да очима твојим лети,
За којима тако жуди.

Ја се бојим, да у извор
Чист, кристалан, не потоне:
Видела је очи твоје
Да последње сузе роне.

Ну, ма куда да одлети,
Да залута, да се сврати:
Пречишћена, узвишена
У душу се моју врати.

Берн **С. Д. М.**

МЕСЕЧИНА

(АЈХЕНДОРФ)

Као да се небо спушта,
Земљу тихо да целива,
Да с мирисним својим цвећем
О бескрајну небу снива.

Кроз пољане ваздух струји
И лагано класје њиха,
Шуме шапћу тихим дахом,
Ноћ звездана, љупка, тиха.

Душа моја шири крила
У ноћноме благом сјају,
И кроз мирне земље лети
Далекоме завичају.

Берн **С. Д. М.**

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

Електра и хор

Електра

Мислите л' да она у јаду и тузи
Несрећна тешко жали и јада
За својим сином, што тако умре?
Не! Она, ено, весела оде!
Ах, тешко мени јадници сињој!
Оресте драги, с тобом пропадох,
Истрго си ми из срца мога
Једине наде, што ми још беху:
Да ћеш ти једном жив се вратити
И осветити оца и моје јаде.
Ал' сада куда јадна да с' вргнем?!
Нит' имам оца нит' тебе више.
Зар да и даље робујем овде,
Код највећих својих крвника,
Убицâ оца? Је ли то право?
Не, више не ћу с њима у двору
Заједно живет', већ ћу пред врати
Овде самохрана венути млада!
Коме из двора то се додија,
Нек ме убије, просто му било!
Смрт ми је радост, а живот јад,
Не желим ни мало да живим још.

ХОРСКА ПЕСМА

Прва строфа

Где су громови силнога Дива,
А где су зраци сјајног Илија,
Зар мирно гледе и крију ово?!

Електра

Ах! Јаох! Јаох!

Хор

О, сестро, што опет јадаш?

Електра

Ах!

Хор

Немој у глас да наричеш.

Електра

Још ћете већма намучити ме.

Хор

Како?

Електра

Ако ми још и сад пружате наду
На оно, што је давно већ у Аду,
Уцвиљено ми срце цвилеће већма.

Хор

Прва антистрофа

Знамо за краља Амфиараја,
Како је жени због златне гривне
У клопку пао, па и пропао,
И сад под земљом

Електра

Ах! Јао! Јао!

Хор

Бесмртно влада.

Електра

Ах!

Хор

Ах! Она отровница!

Електра

Платила је то?

Хор

Заиста!

Електра

Знам ја то, знам, ал' њему у злу
Нађе се вољан осветник брзо;
А ја га немам. Ког сам имала,
Више га нема, смрт га отрже,

Друга строфа

Хор

Јади те стижу све за јадима.

Електра

И ја то знам, ах! Сувише знам
Из свога живота, препуна туге,
Целога века јади ме море.

Хор

Знамо шта хоћеш тиме да кажеш.

Електра

Па немојте ме онда водити,
Где нема

Хор

Шта велиш?

Електра

За мене наде
Више па помоћ мојих рођених
Из племенитога нашег племена.

Хор

Друга антистрофа

Свима смртнима смрт је за вратом.

Електра

Зар и код хитрих утркивања

Мора се сваки, као он јадник,
У изрезане кајше заплести?

Хор

Неисказана несрећа то је,

Електра

Ах! Како да не? Кад је он тамо
Без мене јадан

Хор

Ох! Ох!

Електра

Погино.
Нит' је правога достојо гроба
Нит' је над њиме ко год заплако.

Хрисотемита (долази) и пређашњи

Хрисотемита (весело)

Чиста ме радост, сестро рођена,
Гони да к теби без свакоґ стида
Дотрчим амо с највећом брзином;
Носим ти радост, ослобођење
Од свију зла, од којих патиш.

Електра

Од куд помоћи јадима мојим,
Којима нема ни од куд лека?

Хрисотемита

Ту је Оресто, чуј што ти кажем,
Жив и здрав, к'о што сад мене видиш.

Електра

С ума си ваљда, јадницо, сишла,
Кад се и мом и свом злу ругаш?

Хрисотемита

Тако ми нашег очинског дома!
Не говорим ти то из обести,
Већ да је он ту заиста код нас.

Електра

Ох, јади моји! Од кога с' чула
Глас такав, те му слепо верујеш?

Хрисотемита

Сама од себе верујем у то,
Јер сам видела извесне знаке.

Електра

Какве, јадницо, извесне знаке?
Шта виде, кад си тако усплахирена?

Хрисотемита

За бога слушај, па кад саслушаш,
Држ' ме за мудру или за луду!

Електра

Говори дакле, кад ти је жеља.

Хрисотемита

Све ћу ти рећи, к'о што сам вид'ла.
Кад сам на давнашњи гроб очев от'шла,
Вид'ла сам свеже од млека музге,
Где с врха хумке низ гроб му теку
И гроб окићен са свију страна
У наоколо различним цвећем;
Кад сам то вид'ла, чудила сам се
И гледала сам около себе,
Нема ли кога где год да дође;
Када све место тихо прегледах,
Приступих ближе к очину гробу,
Уз крај на гробу опазих косу
И одсечене свеже курјуке;
Чим сам то, јадна, ту опазила,
Сену ми пред очи познати лик,
К'о неки знак да је Оресто дошо,
Најмилији нам од свега света,
Па то знамење узех у руке,
Ал' све у мртвој тишини само,
Од радости сам сузе ронила.
Те ја и сада, као и онда
Зацело држим да ј' онај принос
Орестов само, ничији други.
Кога с' то тиче, нег' мене и тебе?
Ја знам да несам то тамо метла,
А неси ни ти. Како б' и могла?
Кад не мо'ш за бога никуд из двора.
А мати неје, нити би хтела
Чинити то, а најмање тајно;
Већ је Оресто тај принос доно.
Не бој се, сестро. Једном те истом
Увек бог исти помоћ не даје.
Нама је до сада рђаво било,
Ал' нам данашњи дан можда носи
Много утехе и много добра.

Електра

Ах, твоје безумље! Давно те жалим.

Хрисотемита

Шта? Зар ти несам радост јавила?

Електра

Ти не знаш где си нит' знаш шта мислиш.

Хрисотемита

Како да не знам, што јасно видех?

Електра

Он је већ мртав, несрећна сестро,
Од њега немаш више помоћи,
На њега више ништ' не изгледај!

Хрисотемита

Ах, јаох мени! Ко ти то рече?

Електра

Од једног, што се тамо десио,
Кад је погино брат наш рођени.

Хрисотемита

Па где је тај сад? На моје чудо!

Електра
У двору; то мати једва дочека.
Хрисотемита
Ох, мене бедне! Чији је онда
Опу на гробу посмртни принос?
Електра
Можда је ко год за спомен то
Покојном Оресту метуо тамо.
Хрисотемита
О, мене јадне! Радосна дођох
Да ти донесем веселе гласе,
И не слутећи невољу грозну
Од првих јада налазим горе.
Електра
Тако ј' то. Него ако си рада
Садашњу патњу, моћеш отклонит'.
Хрисотемита
Зар могу икад подићи мртве?
Електра
То не, већ несам тако безумна.
Хрисотемита
У чему желиш да ти помогнем?
Електра
Да чиниш само по мом савету.
Хрисотемита
Ако што могу, пристаћу на све.
Електра
Без муке видиш да добра нема.
Хрисотемита
Видим. Што могу, све ћу чинити.
Електра
Саслушај дакле, шта намеравам.
Видиш од својих да не можемо
Више никакве чекат' помоћи,
Проклети Ад нам све је узео,
Ми самохрани двоје остасмо.
Док год сам за свог рођеног брата
Слушала, да је још у животу,
Надах се, да ће осветит' оца.
А сад, кад њега више ту нема,
У теби, сестро, помоћ изгледам,
Да хитро са мном без оклевања
Убијеш Егиста, клетог убицу.
Не ћу да тајим то теби више.
На што ћеш више мирно чекати?
Од куда наде на добро још?
Ту мораш јадна целога века
Без очевине горко тужити
И неудата старост чекати.
А удаји се надати немој,
Јер Егист није тако кратковид,
Да даде да се умножи лоза
Моја и твоја, јер му отуда
Извесна пропаст грози самртна.
Него ако ћеш мене слушати,
Најпре замоли оца и брата
На гробу, да ти опросте грехе
И да одобре праведно дело.
Онда ћеш, к'о што си слободна била,
Бити и даље увек слободна,
Па ћеш и мужа достојна стећи.
Та сваки воли, што је честито.
А какову ћеш тек славу стећи
Себи и мени, кад ме послушаш?!
Који грађанин ил' који странац,
Када нас види, не ће похвалит':
„Видите те две рођене сестре,
„Што избавише очински дом,
„Не жалећ' ни мало свога живота,
„Већ кидисаше љутом душману,
„Који се својом срећом размећо.
„Њих треба љубити и поштовати,
„На светковинама и зборовима
„Ваља им хвалити срце и храброст."
То ће нам сваки од смртних рећи,
Па ће нам слава вечна остати
И за живота и после смрти.
Него, о сестро, послушај мене,
Помози оцу, пожали брата,
Избави од зла мене и себе,
Увиди да је срамота срамно
Живети људма висока рода.
Хор
Ту треба да је опрезан сваки:
И ко говори и који слуша.
Хрисотемита
Пре него што је то проговорила,
Да је мислила, као што треба,
Чувала би се такових речи.
Шта мислиш, кад се тако оружаш
Смелошћу таком и мене зовеш
У помоћ?! Зар ти не видиш, јадна,
Да си к'о женска много слабија
Од противника наших у двору?
А сад и бог им даје добру срећу,
А нас оставља несрећне 'вако;
Ко ће од горке утећи судбе,
Који би хтео Егиста смаћи?
Пази да наша рђава дела
Не створе нама још већих зала,
Ако ко чује те наше речи.
Ништа нам онда не ће помоћи,
Поред све славе и доброг гласа
Морамо опет срамно умрети.

Смрт није до душе највеће зло,
Али је грозно, кад ко год хоће
Да умре, па одмах не нађе смрт.
За то те молим, пре него што би
Са свим пропали и племе затрли,
Утоли свој гнев, а речи ове
Ја ћу чувати, тајне ће бити.
Имај на уму то своје стање,
Па знај да мораш као слабија
Њима јачима увек попустит'.
Послушај. Ништа лепше богови
Несу људима на поклон дали,
Нег' што је пажљивост и мудра памет.

Електра

Ништа тим ново казала неси;
Знала сам да ћеш одбити савет;
Ал' ја ћу сама својом десницом
Дело извршит', оставит' не ћу.

Хрисотемита

Ах! Да си тако онда мислила,
Када је отац умиро, ти би
Зецело онда све извршила.

Електра

Нагона беше, ал' памет слаба.

Хрисотемита

Чувај ту памет кроз цео живот!

Електра

Како ти то знаш саветовати,
А делом не знаш ништ' показати.

Хрисотемита

Ко чини зло, и прође зло, зна се.

Електра

Хвалим ти мудрост, мрзим страшивост.

Хрисотемита

Доћ' ће време, кад ћеш и то хвалит'.

Електра

Никад од мене то не ћеш чути.

Хрисотемита

Дуга будућност решиће то већ.

Електра

Иди. У теби помоћи немам.

Хрисотемита

Има, да хоћеш само да слушаш.

Електра

Иди матери, па све то кажи.

Хрисотемита

Таковом мржњом већ те не мрзим.

Електра

Знаш до какве ме срамоте водиш?

Хрисотемита

Не до срамоте, већ до памети.

Електра

Ја да се по твом зар равнам праву?

Хрисотемита

Паметуј само, па ћу ја по твом.

Електра

Јадно је, кад лепа промаши реч.

Хрисотемита

Добро си рекла, у каквом си злу.

Електра

Шта? Мислиш ја не говорим право?

Хрисотемита

Ал' бива, каткад и право шкоди.

Електра

По таком закону не живим никад.

Хрисотемита

Ако учиниш, што с' наумила,
Моје ћеш речи доцне хвалити.

Електра

И учинићу, тебе с' не бојим.

Хрисотемита

И ти заиста не ћеш друкчије?

Електра

Од света рђава ништ' нема горе.

Хрисотемита

Теби не вреде ништ' моје речи?

Електра

То сам одлучила давно, не сада.

Хрисотемита

Ја одох дакле. Нити ти можеш
Мојим речима дати за право,
Нити ја могу твојем владању.

Електра

Иди! Ја не ћу за тобом никад,
Баш да и хоћеш ма како вољно;
А и лудо је за ништа с' хватат'.

Хрисотемита

Предомисли се, ако још можеш,
Јер кад већ једном упаднеш у зло,
Моје ћеш, велим, хвалити речи. (Оде.)

Хор. Електра

ХОРСКА ПЕСМА

Прва строфа

Хор

Кад погледамо птице небеске
Како се мудро брину за храну
Онима, што их однеговаше.
Па за што и ми то не чинимо?
Но док је Дивове муњевне стреле
И док је горе на небу правде,
Не ће то дуго бити без казне.
Вини се, весницо, с овога света,

У мрачни Ад и жалосним гласом
Довикни тамо Атрејевићима
Јадну срамоту њихова дома!

Прва антистрофа

Јави им да дом још јадом јада,
Да се две кћери међ' собом гложе,
И још их љубав не мож' да сложи.
Електра сама бедна с' потуца,
Вас дан тужећи и јадикујући
За оцем својим, к'о птица славуј,
Када му младе ко год уграби.
Смрти у очи слободно гледа
И готова је склопити очи,
Само убицама да се освети.
Да л' се ко бољи јоште родио,
Достојан својих дичних отаца?!

Друга строфа

Ко је год ваљан, ни у невољи
Не ће каљати својег имена;
О, кћерко, кћерко, и ти си тако
Пун туге живот себи избрала:
У борби противу срама стичеш
Двојаку хвалу и лепо име:
Мудром, одважном кћерју те зову.

Друга антистрофа

Живела, кћери, и надвладала
Душмане своје снагом и срећом,
К'о што сад они тобом владају!
У тешкој и јадној судби те нађох,
Ал' по највишем закону божјем
Племенита си са побожности,
Див ће ти дати победни венац.

(Наставиће се)

ЛИСТИЋ ИЗ УСПОМЕНА

СЛИКА ИЗ ПРОШЛОСТИ

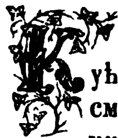

Кућа нам је била једна до друге. Одрасли смо заједно. Она је била старија годину дана од мене. Пошли смо заједно и у гимназију и на мах смо се променили. Нешто смо се туђили а није међу нама било никаквих заћевица. Често ми је било жао, што се нисмо као и пре играли у њену или мом дворишту. А ту је било свачега. Колико смо се пута пропуштали кроз руке. Њезина је црна коса била сва рашчерупана, а ја сам дуго носио модрице.

Ну како пођосмо у гимназију, настаде некаква озбиљност Једва по коју реч у школи проговоримо, а код куће кад како; зависило је од тога, како смо били расположени.

Моји родитељи и њена мати добро се пазили.

Јованка није имала оца. Није га ни запамтила. Њезина мајка, учитељица, имала је само њу. Она је била њена срећа, њена нада . . .

И та је затегнутост међу нама трајала скоро две три године. А није, да кажете, да смо се мрзили. Напротив, мени је било угодно, кад је она близу мене, али тек некако нисам могао с њоме да се шалим и ћеретам као пре. Па и другова сам се стидео. Било их је свакојаких обешењака. До душе нисам ни ја био анђео, али тек према њој сам увек био обазрив.

Колико сам могао опазити, није ни она на мене врчала, али тек ипак ћути. Кад је с другима, опет је она стара Јованка, прави мушкарац. Са сваким ти се она препире, а знала је много, јер је била добар ђак.

Једном сам се завадио с неким друговима. Она је била на мојој страни. Истина, то ми није казала, али ме је пред другима бранила.

Више пута хтео сам да је питам, да није можда љута на мене, али то ми се чинило будалаштина.

При крају треће године будем због несташлука кажњен затвором. То је била и прва и последња казна у моме школовању. Мој отац, стар свештеник, био је озбиљан човек. Кад је чуо да сам кажњен, мислио је, да је његова дужност, да ме још и он казни. Заповедио је, да ми се не донесе ручак. И то је за целу нашу кућу била светиња! Томе сам се и могао надати, и предао сам се својој судбини.

Прошло је време ручку, нисам ни мислио више на њ. На један пут ме трже са књиге лупа у прозор. Нагнем се и видим — њу. Јованка је стајала под прозором с увијеним салветом у руци. Сва зажарена и узбуђена промуца:

— Ево, послала ти моја мајка ручак.

— Али за што?

— Узми, молим те . . .

Тада осетих глад.

— Хвала, Јованка . . .

И сагох се, те узех салвету. Она као да ми хтеде нешто рећи, насмеши се и . . . одскакута.

Како сам тек сад слатко ручао!

Сутра сам се захвалио Јованчиној мајци. Ова ми рече, да њој припада захвала толико, колико и Јованци. Јованка ми је сад још више била у вољи.

Прошла је и последња година гимназиског школовања у месту нашег рођења.

*

Вратио сам се у место рођења као свршен гимназиста с положеним испитом зрелости. Код куће се нису надали моме доласку. Стигао сам баш у по дне. Застао сам своје за ручком. Пођипали су и изљубили су ме сви од реда. Радовали се моме успеху.

После по дне сви су из суседства дотрчали да ме виде. Чули су да сам дошао, па су хтели да ми честитају. Очекивао сам и њу. Али ње нема! Неугодно ми је да запитам, што је нема. Мислио сам, смејаће се мојој радозналости. До душе за ове последње три године одмах по мом доласку посећивали су нас одмах и Јованка и њезина мајка. Јованка није продужила школовање. Њезина мајка није била вољна да се растаје од свог јединог детета. Јованка је била у неколико маза материна те мати није желела да јој дете у свету буде само. И тако је Јованка живела поред своје мајке, дружећи се и даље с осталим својим другарицама, са мојим сестрама, а била је дивна девојка. О распусту сам уживао, кад сам могао да изводим сестре и Јованку у шетњу. Нисам више према њој био онако озбиљан, а и она је била слободнија. У шали смо се задиркивали успоменама из детињства, а она ми је чешће помињала ручак у школском затвору. За ме је већ решена била загонетка. Ја сам волео Јованку. А нисам сумњао у њену љубав. Очи су ми њезине говориле, да ме љуби. Њезин поглед, који ме је свуда пратио у друштву, казивао ми је, да је њезино срце куцало за мојим. Али ипак тиме још није све било свршено. Нисам могао ни помислити да кажем Јованци да је љубим, а још мање да помишљам на нашу брачну везу. Све је то било још рано. Тако је остало било и даље. Одлазио сам у Београд, поздрављао сам их у писмима, а и они су ме »много« поздрављали....

Премишљајући о недоласку њихову најзад изустих кроза зубе:

— Шта ради тетка Анђа и њена Јованка?

Нисам све добро ни изговорио, а сестра ми упаде у реч:

— Здрави су... Јованка је испрошена... Збиља, ти и не знаш!

Укочено погледао сам у сестре, и једва, да сакријем своју узбуђеност, прошапутао сам:

— Кад?

— Пре две недеље!.. Мислили смо да ти пишемо, али су нас молили да ти не јављамо, да бисмо те изненадили...

Нисам знао, како ћу наставити разговор. Тим гласом био сам изневађен. Мисли ми беху побркане. Дође ми да дохватим шешир, па да излетим напоље, у поље, да у самоћи својим осећајима дадем одушке.

Сестре су ме гледале, очекујући да кажем што год поводом тога изненађења.

— Зар не питаш за кога се удаје?

— Шта је теби?

— Хајдмо, ако хоћеш до Јованке?

Ја се усиљено смешим, а не могу речи да проговорим. Срце осећам како куца, мислиш: пробиће напоље. Механично узех шешир.

— Дакле, хајдмо... рече старија сестра...

— Како ће се обрадовати, кад те виде... Питали су за твој долазак! — рече млађа сестра.

Бесвесно пођох с њима. На улици осећам како сам малаксао, јер ми се ноге беху прекратиле.

Сестре су већ утрчале у двориште, док сам премишљао, да ли да уђем унутра.

У дворишту су ме дочекали тетка Анђа и Јованка.

Збуњено сам промуцао:

— Честитам!

С Јованком сам се руковао. Мајку сам јој пољубио у руку, а она мене у чело.

— Гледај ти њега како расте! — рече госпођа Анђа.

— Ниси ли чуо, да сам верена? — рећи ће Јованка.

Смешећи се климао сам главом у знак да нисам знао.

На вратима кућним, смешећи се љубазно, стајао је млад човек, крупна раста, с црном брадом.

— Ово је мој младожења....

— Коста Настић, писар судски — приказа ми се тај човек, пружајући ми руку.

Прогунђах своје име.

— Слушао сам о Вама... Мило ми је...

— Ја Вам срдачно честитам.

Сестре објашњаваху мој долазак, те и не обратише пажњу на моје усиљено понашање.

Тај човек ми је био одвратан. Његова љубазност чинила ми се изазивање.

Ништа нисам говорио. Ћутао сам, не мислећи готово ништа. Једва сам на питања одговарао, и то већином кратко. Изгледало ми је, да је Јованка весела и задовољна, а то ме је још више једило. Дошло ми је, да што пре одавде одем, па ипак нисам имао одлучности да пођем.

Дознао сам, да је младожења писар у нашем месту, да је дошао те зиме, упознао се с Јованком и њезином матером, заљубио се и испросио је.

При поласку позвали су ме, да их посећујем сваког дана. Из учтивости обећао сам.

— Доћи ћемо после вечере — рече госпођа Анђа.

— Дођите, дођите, и ви господин-Коста! — позове моја старија сестра.

— Хвала!

Кад смо изашли, нисам свраћао кући. Пошао сам у варош, да се нађем с познаницима. Сретао сам се с многим, али сам се хладно јављао и одјављивао. Многи се чудили тој промени. Запиткивали су ме, да нисам можда болестан.

Шврљао сам тако улицама, док није дошло време вечери.

Моју промену опазили су и моји. Приписивали су је заморености услед путовања, а то сам наравно и ја потврђивао.

После вечере дошли су.

Расположење се није ни у колико променило. Мучила ме је неизвесност, да ли га љуби. Можда је силом пошла за њ, а ја сам је, осећам, волео. Кад бих јој могао то казати! Ну то би била будалаштина. Да се умешам у свршену ствар? Па ако га воли, као што сам уверен, да он љуби њу, то би за мене било страшно. Био бих најзад смешан у њезиним очима. У осталом ја још нисам за женидбу, па и моји би се родитељи питали. За што бих реметио спокојство једне душе, која се предала својој судбини, што се можда на њу срећно осмехнула. У ушима ми прозујаше речи материне, које је тога вечера изговорила. Да, он је »добра прилика«, рекла је моја мати. Пролазе године, девојку, гледај, што пре испрати из куће. Јесте, он није тражио ни новаца ... Са свим тако: »добра прилика«!

Такве су мисли пролазиле кроз моју главу. Престао сам најзад и да мислим, гледао сам у њихове фигуре, смешио се из учтивости на њихове шале ... Ужасно ми је било досадно.

Отишли су кући.

Било ми је у неколико лакше. Легао сам. Ах, та ноћ, дуго ћу је памтити. Нисам веровао, али сам тада доживео: нисам могао ока склопити. Заспао сам пред зору с мишљу, да одмах тих дана отпутујем својој тетки у варош Н. Не, не ћу никако да останем ту о њезиној свадби, не ћу ни доцније, провешћу распуст у гостима, па ћу одмах у Београд ... Заборавићу ваљада све ...

Предлог је у кући примљен. Доиста путоваћу тако, да се кроз три недеље у Јованчине сватове вратим. То је био изговор да само одем. Морао сам отићи, иначе не бих могао издржати.

При поласку видео сам је. Како се љубазно праштала са мном. Да није било њезине мајке, казао бих јој све ... Али не, није паметно ...

Допратила ме је до капије.

— Да дођеш у сватове! .. Љутићу се ...

— По свој прилици!

Говорио сам тек у ветар, а дошло ми је да јој кажем, како не могу да је видим више, да бежим од ње ... не могу да гледам њену радост и његову срећу ...

Отпутовао сам ...

*

Прошло је десетак година. Постао сам професор.

Одређен сам да као школски надзорник прегледам школе у округу К-ском. Прво место, где сам имао да прегледам школе, била је окружна варош К. Стигао сам доцкан у вече. Одсео сам у најбољој гостионици. Одмах се око мога стола начетили познаници: професори и учитељи.

На један мах на вратима се појави човек, који ми се чинио нешто познат. Лаганим кораком прилазио је моме столу.

— Добро вече, господо!

— Добро вече, господине судија! — одговорише моји познаници.

Он приђе к мени.

— Ви ме не познајете?

— Извините ... Не опомињем се добро, али као да смо се некад познавали ...

— Настић ... Јованчин муж ...

— Хтео сам да кажем, али извините ...

Руковасмо се.

— Видите ... ја сам Вас одмах познао ...

Чули смо, да сте одређени за ревизора у овом месту ... Јованка Вас је поздравила, а то је и моја жеља, ако немате што противно, да будете наш гост ...

— Хвала, али волео бих да будем вечерас слободнији ... уморан сам због путовања ... сутра ... видећемо ... хвала Вам ...

Седели смо још неко време и растали се с тим, да сутра будем код њих на ручку.

После вечере у разговору с неким од старих познаника, који у овом месту беху чиновници, провео сам неки читав сат, и, опростивши се с њима, одох да легнем.

Легао сам и сетио се оних дана, кад сам чуо да се Јованка испросила. Очи су ми биле отворене. И онако у мраку као да сам гледао она лица, која су ми била позната у младости. Сећао сам се своје прошлости ... Колико ли је од тога времена било промене! Рачунали су нас онда у децу, а сад смо већ озбиљни људи. Ето Јованка има и троје деце, како ми судија напомену тога вечера. Баш сам радознао, да је видим. Десет година нисам је видео!.. Јесте, нисам је видео ни као невесту. Кад сам се вратио у своје место, они су се одселили, јер је Настић био премештен ... И сад ми се створи слика, како сам онога дана, кад је била њена свадба, био туробан. Честитао сам им весеље, а телеграм сам писао сакривен у соби ... Лудорија, још боље: детињарија, пустио сам неколико суза!..

Чудновато! Сад ми није тако тешко. Чини ми се, да је то са свим обично, али ипак сећао сам се ње, и, невероватно! нисам више могао никојој да поклоним своје симпатије.

Ни сад нисам могао одмах ока склопити, али ме ово размишљање није онако мучило, као што сам осећао ону ноћ. Чисто ми је угодно, што се све то тако догодило. Ко зна, шта би сад било? И опет се вратим на старе познанике. Неки од њих нису ни у животу. Сетио сам се својих редом. Стари попа, мој отац, још је у животу, а мајка ми је већ покојна. Бог да јој душу прости! Сетих се онога дана, кад сам дошао својој кући на глас, да ми је мајка на умору ... и свега осталога Тада је још била тетка Анђа учитељица у нашем месту. Сећам се као сад, кад ме је тих дана питала, за што нисам дошао Јованци у сватове. Исповедио сам јој се ... Али све је то доцкан било ... Да, и тетка Анђа је сад покојна. . Лепо једног дана нестаде и ње, као и моје мајке. Залуд сви лекари! Оде, како се то вели, на онај бољи свет ...

Сунце је мајско упрло своје зраке у прозоре, кад сам се пробудио.

На испиту сам био нарочито расположен. Нешто добро одговарање дечје, а нешто моје расположење, те дам учитељу врло добру оцену. О мени су после тога одмах говорили наставници као о добру човеку; није било, дакле, страховања.

Са испита ме је Настић одвео својој кући. Чудо да ми тај човек није сад био тако одвратан и мрзак. Напротив баш ми се нешто више свидео од осталих људи.

На уласку у двориште дочекала нас је Јованка. Боже мој, права жена! Раскрупњала се. У лицу пуначка, али бледа. Остао је још код ње само онај девојачки, безазлени осмејак.

— Одмах сам те познала ...

— Па и ти се ниси много променила! — рекох ја, више да јој поласкам.

У кући су ме дочекала два старија мушкарца и девојчица, и пољубили ме у руку. Некако инстинктивно пољубих децу редом.

— Да ти их прикажем — рече Јованка — Ово је Милутин.

Показа ми најстаријег.

— Ово је твој имењак ...

И Јованка, показујући средњег, рече моје име.

Сагох се и помиловах малише, који се стидљиво смешкаху.

— Ово је Мара ... имењакиња твоје сестре ... Збиља, како су оне?

— Здраве и задовољне у својим кућама ...

За ручком сам био преко обичаја разговоран. Моји познаници из последњег времена чудили би се тој промени. О свачему је било разговора. Није шала, толико се времена не видети ...

— И још се ниси оженио? ... — смешећи се запита Јованка.

— Не! — одговорих кроз зубе, оборивши главу. — Ко зна, да ли ћу се и оженити? ...

— Знам, све знам ... казала ми је покојна мати ...

— Шта? Знаш ...

— Да.

И насмеја се Јованка.

— Јесте, јесте, све знамо, драги пријатељу! — рече судија, куцнувши своју чашу о моју.

— У твоје здравље! — додаде Јованка.

— У здравље ваше породице! — рекох и искапих . . .

*

Дани у К. су ми најпријатнији дани у ревизији. Њих ћу се вазда сећати . . . Јованци сам дао реч, да ћу се оженити. Што је било, не поврати се више . . . Сад сам се мало променио. То ми сви кажу. Можда ћу се још и заљубити . . . Чудновати су пути судбине!

Чед. А. Костић

ПОГРЕБ НА КАРПАТИМА

НОВЕЛА КАРМЕНЕ СИЛВЕ

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО Љ. МИХАЈЛОВИЋ

(Свршетак)

јутру се ветар стиша, али је снег падао лагано и густо. По кад када су падале мале гомиле снега с крова или гране и прекидале тишину — готово потпуну тишину.

Снег је нападао тако високо да се чинило да људи и стока не могу по њему ићи. Звона манастира Синаје огласише погреб. Калуђери су тражили сељане и ловце да пренесу мртваца од Извора до гробља *Појана Цапулуј* на једну миљу хода.

Досетљивији су људи мислили да ће пут много лакше прокрчити биволи. те одведоше један пар пред кућу, у којој је лежала самртница. Делорм — тако се звао енжењер — стајао је на прагу, миран и хладан, и расејано је посматрао пар сурих бикова са масивним посувраћеним роговима. Снег им је допирао до трбуха.

Људи му објасне у чему је ствар; али су мислили да их туђинац не разуме, тако је равнодушно слушао. Он им даде знак да уђу.

Један се свештеник у одежди приближи самртници, попрска је освећеном водом и стане шапутати молитве. Делорм изађе, да ништа не види, да ништа не чује.

Али су деца запиткивала шта се ради с мамом у соби и за што је ударају чекићем.

Бона се тада заплака.

— За што плачеш, Марице? упита дечак а самом су њему текле крупне сузе из очију.

У тај мах утрчи Мада сва бледа.

— Хајде. хајде, Марице; ено затварају маму у гадан, узан сандук. Не дајмо да то раде!

И вукла је бону за кецељу.

А како ова не хтеде ићи, отрча к људима, који су затварали сандук, и хтеде да им отме чекић.

— То је моја мајка унутри! повика румунски. Очи су јој севале.

— Не, одговори један старац, прекрстивши се; не, дете моје, твоја је мајка на небу, код доброга Бога. Није више ту унутри. У сандуку је само хаљина што је није хтела више да носи. Ја ћу ти показати камо је одлетела,

Говорећи ово узе је својом чврстом руком за њену нежну ручицу па је одведе у другу собу до прозора,

— Видиш онај мали плави угао, тамо где се облаци раздвајају; туда је твоја мама одлетела на небо.

— Хоћу и ја с њом! повика сироче.

Дотле су људи подигли сандук. Биволи су ишли напред да крче пут; за њима свештеник с дугом брадом и шареним стихаром; за овим су певачи певали псалме, па онда су носили сандук, а за њим је ишао Делорм. Спровод је ишао четири сахата, док је дошао у Појану Цапулуј.

Црни су облаци покривали врхове тужним покровом; јеле су биле као увијене тешким покривачем. Доле у долини протицала је Прахова и носила црне санте међу белим стрмим обалама.

Пут је био мучан. Мало мало па се носиоци заустављали да промене ручицу на друго раме и да убришу чело. А енжењер је стајао спуштене главе крај сандука, ћутао, сав убијен од туге. Хладни је ветар, као да је с оне стране гроба, пробијао кроз косу и одело његово. После бдења крај мртваца, како је био изнемогао од нејела, ухвати га зима те поче дрхтати.

Пред отвореном раком промрмља свештеник још неколико опомена на божанску доброту, а жене и сеоска деца у топлим огртачима радознало су гледали. Делорм очекну, док и последња мотика не поравна гроб, па га сам покри јеловим грањем, натрпа снега, као да није могао довољно да сакрије своју драгу. За тим се пожури кући празној тако брзо, да му се заруменеше бледи образи.

Није био још ушао у кућу, кад се скупише већ радници да му јаве на румунском, талијанском, немачком, српском језику све штете, што је снег починио: железнички пут прекинут на неколико места и више мостова однесено на читав сахат даљине.

Прахова је једнако рушила насипе, као да је хтела да збрише све до последњег знака. Требало је одмах извидити штете. Хтео је да иде на коњу до дофтанског моста, али пут није згодан. Рђави су гласови непрестано долазили, нарочито се откривале све новије несреће.

И тако дође кући врло доцкан. Децу нађе где праве мртвакки сандук од снега; једно је требало да легне а друго да га покрије.

Јако се ражљути што их види саме па изгрди бону. А ова је девојка била ван себе; јави му, да се морала десити кака несрећа куварици, јер се није још вратила.

Делорм се сети да није ништа јео од оне ноћи и затражи што за јело. Деца му донесу да једе, отимајући се ко ће га послужити. Он се насмеја и бели се зуби засветлеше за тренут испод плавих бркова, а очи му се пуниле сузама.

Но брзо престане јести и отиде са стегнутим срцем у собу за рад, где је све било намештено као обично, као да се ништа није догодило. Покуша да седне за сто да прегледа неке хартије, али се осети врло уморан. С тога леже на диван и заспа.

Сваки четврт часа улазила су деца врло пажљиво да виде да ли отац још спава, па су се враћали на прстима.

Снег отпоче опет падати и претио је да ће затрпати овај слаби стан. Бан и Мада клечали су неколико часова на наслону од прозора и посматрали како падају снежне пахуљице, а смејали се кад би опазили да која пахуљица падне кроз прозор унутра, па би је истопили, дувајући у њу. Жалост их је час обузимала, час пуштала, као ветар кад дува, и тако су, час плачући час и не мислећи на то, проводили дуге минуте овог тужног дана.

Пред вече се разбуди отац с боловима у прсима и удовима и са неким тешким осећањем празнине, што најпре није могао да разуме. Глас га дечји још једном опомену на садашњост. Она га баци у очајање дотле да увиде да се овај терет живота не може поднети, кад га више не ће делити са драгом другом. И паде у читаво море огорчења. По ново обрну очи к пиштољу, што је висио о зиду; намера, да сврши са животним мукама, обузимаше сав његов дух, увећавајући се сваког тренутка огромном јачином.

А његова деца? Није их волео у овом тренутку, терет и ништа више; њихове су године неподобне да деле са њим тугу и да трпе заједно. А његов рад? Ветар је све уништио; све треба наново почети; дуги месеци раде зацело, а можда би му још кака ћуд елемената наметнула исти досадан посао. Дакле, боље умрети, но живети, боље се састати са умрлом доле у гробљу ове долине.

Хтеде се дићи, али су му ноге биле као одсечене; усиљавање да се дигне стајаше га сувише, није заиста имао храбрости да подигне руку и да дохвати оружје. Мисли су му биле растројене као ту врло близу бесна бујица.

На један пут чу вику и девојчица паде сва у сузама на колена.

— Не, оче! повика сироче; не, то не може бити! Кажу да Бан лаже! Је ли да лаже?

Бан је стајао на отвореним вратима, бојећи се, да ће отац мислити, да је грубо поступао сестрицом.

— Шта је то, децо? упита отац уморно.

Волео је да ништа не разуме, плашећи се да грди или да казни.

— Бан каже, зајеца девојчица, Бан каже да не ћемо више никад видети маму. То није истина, је ли, тата, није истина?

Она се попе на канабе и обви му се око врата.

— Кажи, тата, кажи да ће се вратити! викаше једнако, док јој је отац миловао плаву косицу.

Али га овај нежни додир још више ожалости, ове га плаве, златне витице опоменуше на црне.

Дечак се приближи.

— Ми нисмо видели, осмели се он, малог брата, кад су га црнци однели. Исто су га тако метнули у дугачак сандук, а и кожа му је била сва хладна. Знам ја то.

— Ваша је мајка на небу, али вас увек види.

То би све што је Делорм могао казати. И још се осети да је крив са овог дрског тврђења, које се противило његову разуму. Мати му је његова исто тако говорила, кад му је отац умро а и тешила га је истим речма.

— Али хоћу да је видим! Ако сам врло, врло добра, видећу је, је ли?

— Јесте, Мадо; ако будеш паметна целог твога живота.

Није више настављао, јер му је плач раздирао груди. Ох! кад би могао веровати, да се небо цени према земним искушењима! Али је детињска вера ишчезла. Видео је само, за час, ништавило и с ове и с оне стране гроба.

Малише се били јако уплашили овим јецањем, па се погледали немо, упрепашћено.

— Оче! промуца најзад дечак, мећући му руку на плећа.

Мрак се спуштао; сирочићи се јако плашили.

Тада Делорм устаде смело и рече:

— Ви сте без сумње гладни, мили моји?

— Јесмо, а и ти, оче; казала нам је Марица. Куварица се вратила и вечера је готова.

Он, да једе! Хтеде одбити, но на једном помисли: шта би му *она* рекла кад би видела да је оставио децу још првог дана.

Зар јој се није, пре но што је болест поново опхрвала а кад је мислио да ће умрети, зар јој се није заклео да ће се бринути о сиротој деци, која су њу тако нежну, тако одану, толико стала?... А кад је изгледало да јој је боље па се он стао надати, али се преварио, ах! оним прелазом из сна у смрт, без благослова, без последњег мајчиног опроштаја с децом.

— Па, хајде да једемо! рече, узимајући Бана и Маду за руку да их води у другу собу.

Лампа је светлила на постављеном столу, ватра је пуцкала у пећи, а у једном углу на округлу малу столу стајао је неки рад за шивење, као да ће покојница доћи да га доврши.

Мада промуца молитву, па сви троје седоше, не говорећи ништа. Како су жалосни ови први оброци, где нема једне добре душе из породице! Чинило се да сви очекују њену сенку, шуштање хаљине, ма какав шум, који би казивао да је ту и покојница. А врло је тешко прекинути ово мучно ћутање; овај је досадни и упорни гост долазио увек међу њих. Какав би разговор почели сад, што не би био тужнији, него ово боно ћутање?

Обично су деца после јела превртала с оцем каку књигу с цртежима или им је мајка причала све док не легну. Данас нису знали како да проведу вече. Осетили се сами, остављени, као да су изгубљени у пустињи или у снегу.

Али кад је душа куће отишла, огледала се у девојчици, која остаје и која се инстинктивно попела до улоге мале мајке, вредне домаћице.

У очима се Мадиним, у овим плавим очима, комешао читав свет мисли. Очи јој се час светлеле, час биле мутне те показивале све мисли што пролазе кроз њену плаву главицу. Ето како јој непосредно божји промисао открива оно, што је не би могле научити ни читаве године искуства.

— Тата, рече озбиљно, хоћу да ти спремим лампу да пишеш.

Како рече, одмах и уради. После неког времена врати се:

— Тата, кабинет је осветљен и топао. Можеш ићи.

Он послуша и оде, као да је морало тако бити.

После Мада рече:

— Сад, тата, причај нам, кад си био врло, врло мали, и о баби. Ја ћу сести на једно колено а Бан на друго.

Тако је мала Мада и несвесно сковала ланац, који је привезао њена оца за живот.

Без устезања узе их он на колено, а они су га о свему запиткивали.

Бан је мислио као и сестра и помагао је још више.

— ...Онда си се пужао уз велику палму, тата?

— А баба се тако плашила?

— А ти си пружао одозго руку?

— И брао кокосове орахе?

— Па онај црнац, што те је носио, кад си био мали?

— Ах! јесте, црнац, кога си ти тукао?

— И ти си га после грлио и молио га да ти опрости, је ли?

Они су тако набрајали као две веселе птичице, а одговора нису чекали. Ово детињско ћеретање забављало је по мало сиротог човека у његовој жалости.

Најзад Марица отшкрину врата и јави да је време спавању.

— Кад будемо у постељи, дођи, тата, да се помолиш Богу с нама. Марица ће ти јавити.

— Добро, Мадо, добро. Доћи ћу.

Једва изговори ово обећање, које га сневесели. Ипак оде, и кад су га деца, после кратке молитве, у којој споменуше име мајчино, загрлила, стегнувши га јако својим ручицама, Делорм разумеде да нема више ни разговора о самоубиству, које је већ два пута хтео да оствари. Пиштољ није више скидао са зида.

Мада се показа врло чила и весела, док отац остаде у соби међу двема постељама; али чим изађе, зави своју главу у јастук и стаде горко плакати. На једном осети две велике шапе на покривачу и топло дисање по образу.

Она загрли доброг пса, привуче га ближе к себи. Пас ту леже па и заспа.

Ноћу се Бан трже иза сна и скиде се с постеље да види, као старији, шта му ради сестра. И, пипајући рукама, додирну глатку кожу а велики га језик лизну.

— Ах! То си ти, Бити? промуца полако.

Охрабрен понови још једном то име.

Делорм пак беше легао онако обучен на диван. Није смео да отиде у собу и да тамо нађе крај своје постеље ону другу, што је сад празна за увек. Тако је Мада опазила, кад је у јутру дошла да га пробуди, да се није одморио.

— Марице, рече она са ванредним пojимањем, треба да пренесемо оцу постељу овамо.

Бона зачуђено погледа девојчицу и послуша њену наредбу као наредбу домаћичину.

Не губећи ни тренутка, пренесоше постељу у дно собе, док се Делорм бавио на пољу својим послом.

*

Ово би последњи снег ове зиме. Брзо се истопи, чим се јави пролеће. Урлатоара и Дофтана, Прахова и Пелеза једнако су придолазиле мутне, бурне, запенушене, сносиле земљу око дрва, наилазиле на стрмне обале од нанесених дрва, мењале ток и покривале суседне ливаде наносом. Хучање се воде чуло из долине до најудаљенијих кућа; зима је одлазила с ужасном ломњавом,

А пролеће је долазило са сјајним сунцем. За снегом се појавише љубичасте цикламе, црни спражови, плави жантијани, злаћани пупољци, љиљасте пресличице. Брдске сасе са металним сјајем преливаху се у роси. Младо лишће букава одсјајкивало је као мала огледала у сребрно-кадифастим оквирима. Ново се лишће раних дрвета јако разликовало од лањског лишћа, што је остало по гранама старих растова. Неке позније биљке пуштале су на крају сваког изданка два три листића осетљива на зими и у пола развијена на њихову гнезду. Борићи су пак облагали смолном кожурицом врх стабала. Све су ове биљке, од раста до вресе, расле у лепој хармонији, у подмлађивању новим полетом.

Пастири отпочеше водити стада на брдске паше; терали су огромна стада оваца са јагањцима, што су непрестано тражили сисе, и са великим псима. А младим су пастирима — црних очију као купине, црне косе као крило гавраново, која је падала у густим власима испод натученог шешира — лутали погледи неограничено, сањалачки, не занимајући се ничим, као да су изван света.

Они доле владају, бију се, свађају се, трпе и жале се на срећу; ови се веселе, љубе и довикују у радости, и сви су им подједнако равни. Задовољни, што живе, једва опажају ветар кроз грање и хармонично шуштање јела. Не знају чак да се варошани диве алпској ружи, да се жене ките китама снежног цвећа. Ово цвеће, за које им завиде становници равница, они непажљиво гурају ногом и цвеће одсјајкује с једног бреза на други у отворену плаветнилу.

Срећни, срећни пастири! Мрачна брига не иде на високе брегове; она силази у долине и ту мучи људско срце по узаним варошким и сеоским становима

*

На гробљу смо. Види се врло прост гроб, засађен белим љубичицама. Неки је човек ту, сам. Плаче. Чини му се, да би требало проклети овај кут земље, да га оптужи, што му је одузео оно, што му је најдраже, а међу тим не може да се одвоји одатле, као тврдица што чува закопано благо.

Пут је железнички довршен, посао енжењерев је готов. Али није готово дело човеково. Шта да ради?

Није му ништа друго остало, до да иде. Камо? То ни сам не знађаше.

Стеже у руци писмо своје мајке. Она га очекује нестрпљиво доле на дивном, увек зеленом острву, под увек плавим небом. Јавља му, можда и намерно, да му је једна другарица из детињства изгубила мужа.

На његову столу, код куће, оставио је обвезу за Кавказ; само треба потписати.

Стојећи тако на гробу упита:

— Реци ми ти, шта да радим?

И учини му се као да чује глас из гроба, који му шапу кроз мирис љубичица:

— Моји малишани, моји мили мали!

И његова је одлука свршена. Ићи ће на Кавказ; не ће саградити друго гнездо старим остацима; радиће у самоћи за будућност своје деце. И он се разговарао са умрлом, ширио руке, заклињао се да не ће никад довести деци маћехе. Можда би се и вратио благим Антилима, да се није његова мајка мешала. Али не, боји се досаде, искушења... погрешке, ко зна?

Клече и пољуби овај гроб, где му је лежала љубљена жена.

— Кларисо, прошапта последњи пут, Кларисо, бићу ти веран до смрти!

Нека су кола долазила, праћена гомилом сељапа. Чуло се смејање и весели узвици: то је свадба. Али се сва ова весела лица уозбиљише, жене се прекрстише, кад опазише овог човека како горко плаче на усамљеном гробу и, за њим, пса са спуштеном главом, као да је и он делио тугу господареву. Овај жалосни призор дирну срца ових срећних људи; опомињаше их да је свака срећа пролазна. Неки погребни покров као да се распростро над пролећном природом.

— — — — — — — — — — — —

Прође још неколико дана. Делорм оде с двоје деце у црнини. Оставио је за собом свршен посао и закопану срећу.

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ТЕОФИЛ ГОТИЈЀ

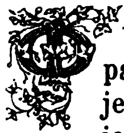

Француски приповједач Фејдо, мозгајући једном како да своме пријатељу Готијеру ода највишу пошту, све на једно смисли, па ће га попријеко назвати »францускијем Гетом« — таман онако, као што један биоградски књижевник, одајући пошту мртвом Л. К. Лазаревићу, бијаше овога вриједног и јамачно најбољег приповједача нашег назвао »српскијем Шекспиром«. Сачинитељ »Школске Иконе« и »Јутрење« није оном приликом могао да на ту мало озбиљну посмртну хвалу свој протест дигне, јер је, на жалост, обездушен лежао; али Готијѐ, којему је глава на рамену била, те који је врло бистар човјек и уз то био *рођени* пјесник, није морао никако допустити, да му се чине онако претјерани комплименти. Он је могао свога пријатеља испод руке узети, па му онако виспрено, као што само он то знаћаше, одвратити: »Не прегонимо, брате, ако бога знаш! Ево већ два пута како ме француска академија са свога прага одбија и, мјесто мене, маторе ђенерале и непознате списатеље у своје крило бира; то је већ довољан знак, да нешто вриједим и да сам, дајбуди, за боговском софром горе на Олимпу своје мјестанце заслужио; али да сам већ дотле допро, да ме с Јупитром барабариш, то ти, мој побро, не могу бегенисати! Него знаш ли која је? Ако ти се свакако хоће да ме с боговима упоређујеш, а ти ме упореди с богом Аполоном, па баш ако ћеш и с богом Бахусом, али немој, болан, да ме упоредо стављаш са моћнијем Јупитром, којему нијесам дорастао ни по гласу, ни по стасу, ни по недомашној сили орловског ока и скока.«

Овако је божанствени Тео, le divin Théo, као што га његови земљаци називаху, могао своме пријатељу одговорити; али он не хтједе, да прерсвном панегиричару задовољство квари, него се лагано насмија, и сјећајућ се тешка сисифова посла, на који га удес као новинара осудио бјеше, божанствени Тео махну сјетно главом и одврати: »Јесте; ал' би ми само још требао меценат попут херцега Августа!«

Овај се мајушни призор збивао шездесетијех година, и ја сам га овдје само за то навео, да покажем најприје: у којој су цијени савременици овога генијалног писца држали; па онда колико је уважења у свако доба међу Французима уживао врли њемачки пјесник, којега је велики Наполеон назвао »човјеком«. Најбољи француски умови одавали су овоме страном великану увијек заслужну пошту, коју никакав шовинизам није могао никада помутити, и кад се послије француско-пруског рата год. 1870 неки осамљени гласови дигоше, да пјесникову славу споре, ти се гласови скоро изгубише у жагору општег негодовања. Истинабог, Французи су Гета увијек сматрали као неуспјелог Нијемца (un Allemand manqué), као човјека, којему треба поријекло тражити тамо негдје у јелинској старини, те који према томе припада цијелој Јевропи, цијеломе људству. Уз то су они њему наклоњени и ради личне симпатије, пошто је он увијек исказивао велику сућут према творинама француског генија, и кад је Жерар де Нервал францускијем рухом заодјео први дио његова »Фауста«, Гете му је из Вајмара поручио: да је тек у томе францускоме пријеводу сам себе добро схватио.

Толико је врли Нијемац цијенио бистрину и гипкост оног заиста дивног француског језика, о којему је Хајне једном казао, да би га требало назвати »језиком здрава разума« и да је њемачка философија тек у француском пријеводу широј публици приступачна постала.

А тај красни језик — већ довољно прослављен ремек-дјелима Корнељевим, Молијеровим, Волтеровим и Хиговим — нашао је у првој половини овога вијека једног моћног тумача, који му је ненадмашном вјештином све танчине, сав богати сјај и раскоштво на видик изнио, постигавши дотле нечувено чудо: да му перо као тичје грло пропјева, и да по хартији разлије најживље боје небеске дуге

Тај је *живо-писац* био Теофил Готијѐ.

Марко Цар.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole Napisao R. Strohal, privr. ravnatelj kr. male realne gimnazije Bjelovarske. U Bjelovaru. Tisak i naklada J. Fleischmanna 1893.

Послије Даничићевих „Облика“ не ће бити лако за данашње стање језика унијети много новине у граматику што се тиче дескриптивне стране језика. Према томе, а особито у школској књизи, једино је стало до тога како ће се већ позната грађа употребити обзирући се на степен наставе, и како ће се и колико ће се та грађа тумачити. Наше је мишљење да треба тога тумачења да буде што мање, али ма колико да га је да се њиме вазда смјера на резултате, што их је напредак науке показао, а ти ће се резултати касније боље предочити и тијем освијетлити оне само слутње, које се дјетету пружају у почетку граматичног упознавања матерњег језика.

Госп. Строхал је радио на основи Даничићевих „Облика“, што не би требало ни спомињати, па тако исто да је загледао и у Миклошића (Vergleich. Gramm.) и да се служио, колико му је требало, Брозовим „Pravopisom“, који данас у Хрватској вриједи као државни школски. Књига је дакле написана и израђена на темељу фонетичног правописа нашега са њекојим измјенама по Брозу; што се тиче облика према данашњем стању српскога језика; на тијем здравим основима ово је прва такова књига у Хрвата. За глас ђ биљежи се Даничићев знак đ, како га је узео Броз; остали знаци без промјене. Крај онога напријед изгледа да се г. писац највише обазирао на Дивковићеве „Oblike“ њешто допуњујући и поправљајући; по томе дијели многу добру и многу погрјешку са својим угледима, али упоређењем то показати нити је смисла нити потребе: за овакав посао није стало одакле се узима већ шта се и како се узима.

Показати опет каква би требала да је школска књи[illegible] како би требало грађу распоредити, значило би написати такову књигу, јер празни нацрти не помажу овдје ништа; с тога је посматрамо саму по себи, а ако се овдје ондје дотичемо и методичне стране, то су само најглавније погрјешке по нашем мишљењу. Једна је такова погрјешка опће природе што се код различитих облика, како живе у народу, не одређује који је бољи и који ће вриједити у књижевном језику; на то се не пази довољно у школским књигама имајући пред очима Даничићеве „Облике“ и заборављајући да ови нијесу удешавани за школу већ да су према школи истина поуздана грађа, али одакле ипак треба пребирати.

Г. писац је пространије него што се обично чини за школ. потребу израдио науку о гласовима или „glasoslovlje“, како га он назива. У томе је премашио задатак књиге, која је намијењена првим разредима средњих школа. Осим тога што су овдје њекоје напомене могле са свијем изостати а њекоје доћи уза саме облике (како се поњешто и онако понавља), изгледа са свијем сувишно што се код појединих закона гласовних ређају по могућности сви случајеви, у којима се јавља тај закон. Мислим да у том не може бити у школ. књизи ни потпуности нити би било упутно тражити да се памте сви ти случајеви, особито још прије него што се и науче облици. — Не залазећи у танку анализу правила према тачности садашње науке (као што је н. пр. одвајање облика *-суги* према *сви-* од н. пр. *ријеч* пр. *реки* што се тиче гласовне промјене) треба да напоменемо погрјешке, које ни при оваком начину и облику учења не могу остати у другом издању.

На стр. 4 стоји да је у *рамо* пр. *раме о* постало јачањем од *е;* већ у ст. слов. има рама поред *рамо,* и овај други облик не може се тумачити јачањем крајњега вокала него само наслањањем на *о*-основе сред. рода. — Од глагола *цјети* није коријен *ць* него *ци* (Миклош. Etym. Wört.), а није добар ни примјер *свијетлити* према кор. *свьт-* за јачање полугласа *ь* у *ѣ,* јер *свијетлити* није настало правце из коријена него је деноминат. глагол од адј. *свѣтлъ* (свијетао).

Велика је погрјешка, што се на стр. 5. тумачи *нијесам* из *не-сам* дуљењем онога *е,* мјесто сливањем из *не-јесам,* а још је већа што се за глаголе *брати, прати* учи, да им је *а* (што је наставак за инф. основу) постало уз метатезу дуљењем онога *е* у *бер, пер,* дакле од *берти, перти;* отуда би морало бити само б р ѣ т и, п р ѣ т и, а да је *а* настало уз метатезу дуљењем корјенитог вокала, то би тај вокал морао бити само *о:* дакле од *борти, порти,* па би сад. вр. било *борем, порем,* итеративни облици *барати, парати,* а не као што јесте *бирати, испирати.* С тијем је г. писац требао рачунати већ из практичног погледа. Исто је тако погрјешно тумачити оно *и* у императиву *плет-и-мо* дуљењем од *е* у *плет-е-мо,* као и на стр. 6 императ. *види* сажимањем од *вид-и.* — Облик *жутом* није постао од *жутојом* и тијем путем; облик *видим* не тумачи се више из *види-ем,* а 3 л. мн. *виде* никад се није ни тумачило из *види-у,* као што г. Строхал чини на

стр. 6. — Да оставимо још да је у *лијем, чујем, давати, кљувати* оно *ј* и *в* због зијева, али много ми је чудно, што г. писац укида зијев и са *н* у *станем, дјенем,* што су очевидно облици са наставком за основу сад. вр. *не*, онај први свакако ради разлике са *стајем* (од *стајати,* 5 вр.), а има и инф. *стануги* па тако поред *дјести* и *дјенути*. На истом је мјесту и примјер *у-н-ићи,* гдје би *н* по г. Строхалу било због зијева, а није помислио на ст. слов. **вън-ити** и да је исконски облик приједлога *вӗ=он*, којему је сприједа дошло *в* као што је **вѫзати** према **ѫже** (уже), што иде уз прејотовање почетних вокала у словенском. Приједлог *вӗ* (in) постао је дакле од *вон*, којему се кратко *о* пред назалом промијенило на *ӗ* а иза овога нестало је назала, осим што се сачувао у композицији или у блиској свези са ријечију као што је *вӗнемь=вӗн-нмь* (у њему; Lesk. Hdb. 25). Старији облик предлога имамо н. пр. у придјева **ѫтръ**=qui intus est и према томе **ѫтроба**=утроба, или у **вънѫтрь** (гдје је удвојен)=унутар, унутра и др. Јасно је дакле, да ни у *унићи* није *н* због зијева него је веома старо и припада исконском облику приједлога *вӗ*. Не треба нас рђаво схватити, да би ово овако требало тумачити у књизи, али боље је и нејасно, приближно одредити него тумачити погрјешно. — Даље је исто тако погрјешно, што г. Строхал укида зијев са *д*, као у примјерима *знадем, дједем, имадем, идем* и др. облицима исте основе. Прије свега у *идем* је *д* детерминатива, истина нејасног подријетла, али веома стара, и стоји ваљда према грчком *ϑ* у *ἴ-ϑ-μα* (Brugm. Grundriss II 1053. cf. Jl. V 778 *αἱ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἴϑμαϑ᾽ ὁμοῖαι*), дакле искон. наставак *dho* или *do*, овдје за основу сад. вр. па према томе касније и други облици. Према ст. слов. **дѣти, деждѫ** има у нас *деђем* (Nast. vj. I, 1, 79) са удвојеним коријеном; наше *дједем* не стоји према ст. слов. **деждѫ**, оно је млађега подријетла и помјерено је не може се поуздано казати с које стране. Куд и камо је млађег подријетла *д* у срп. облицима *имадем, знадем,* што је постало без сумње наслањајући се на глагол са удвојеним коријеном *дадем* (иск. дамь) а ово према 3. л. множ. *даду*. Како дакле видјесмо, ни једно од овијех *д* није зијева ради, и у глагола *идем* не може се истом мјером мјерити, којом у овијех осталих. — Облици *мељем, кољем* нијесу од *мели-ем, коли-ем* него од основе *мел-је* итд. Упор. и стр. 14, 6, е. и иначе. —

Рад. Врховац

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Од почетка овог месеца излази у Београду два пут на недељу орган либералне омладине „Будућност“ под уредништвом Вукашина Милошевића, а од петог броја амо потписује се као уредник Владимир Ристић. У подлиску првог броја започет је, у другом настављен и у трећем довршен превод Мопасанова „Вагабунда“; у четвртом пак почео је превод Самаровљеве историске новеле под натписом „Царев нећак“. Иначе има у сваком броју занимљивих културних бележака и књижевних приказа.

— У органу мађарског историског друштва „Századok“, који по упутству одборском уређује тајник Шандор Силађија, има у првом броју за ову годину критика на Тимово дело: A szerbek története a legrégibb kortól 1848-ig.

— Лемоније, писац историске глуме „Madame la Maréchale“, тужио је Сардуа, као да је своју нову драму „Madame sans gêne“ израдио по његову делу. Доказује да у оба дела има много сличности, а он је Сарду-у дао једарод рукопис свога комада да га прегледи. Ствар ће решити збор драматичара у Паризу.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Умро је славни пољски сликар Јан Матејко, управитељ сликарске академије у Кракову. Матејко је поживео педесет и седам година. Предмете својим радовима узимао је махом из историје свога народа. Најпознатије су му слике: „Сабор у Варшави год. 1773“, „Алкимиста Сенђивој пред Сигмундом III“, „Владислав Мудри“, „Дворска луда краља Сигмунда“, „Стеван Баторија“ „Краљ Иван Собјески“.

— У Петрограду је пре недељу дана умро највећи руски музичар Петар Илијић Чајковски. Било му је педесет и три године. Чајковски се најпре одао био на правне науке те је неко време био и у државној служби но после се са свим посвети музици. Кад је на конзерваторију Рубинштајнову године 1866 свршио своје студије, био је учитељ композиције на конзерваторију у Москви, где је остао пуних десет година. После је живео од чести у Швајцарској и у Италији, од чести у својој отаџбини Русији. Прошле је године од музичке академије у Кембрицу добио титулу доктора музике. Главна су му дела опере: „Евгеније Ањегин“, „Пиковска дама“, „Мазепа“, „Франческа да Римини“, „Ромео и Јулија“. „Ањегин“ се даје и по Немачкој и у Златном Прагу.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 7. НОВЕБМРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗАПИСИ

Кад гледаш по свету и проучиш редом,
Замислиш се, сањаш, не знаш шта ћеш рећи;
Нека чудна воља влада овим светом,
Ал' не видиш никог у потпуној срећи.

Ти се зовеш човек, поносиш се тиме,
Ал' стеци и делом то велико име.

Често се облаци по небу повију
И то јарко сунце тамнином обвију;
Ал' сунчеву светлост они не угасе,
Виш' облака сунце стоји и сија се.

Тако твоја душа нека се подигне
Где ни један облак не може да стигне.

Беспослен, досадан и мени и теби
А највише он је досадан сам себи.

Јунак зато слави с' и диже до неба
Што покаже храброст онде где-но треба;
А у зломе послу ко јунаштва има,
Тај срамоти себе и мрзак је свима.

Не верујеш Бога! — још безбожник ниси;
Кад си нечовечан тад безбожник ти си.

Љ. П. Н.

ПИСМО УРЕДНИКУ „СТРАЖИЛОВА“
ГОСП. ГРЧИЋУ

Ето вам „записа“! — то су ситне ствари;
Али ваљда има ко и за њих мари.
Без икакве муке и као од шале
Завију се они у стихове мале.
Свако јутро ја их по неке добијем
Докле чај припремим и док га попијем.
Сваког јутра то су моје доколице,
Ја их нижем редом, као поскочице.
Много их напишем, па их после бирам,
Те листове наше са њима даривам.
„Стражилово“ не ће ништа изгубити,
Што ће их у своје врсте пропустити,
А дугачке песме — ах, њих нема више,
Узалуд их тражим, све се изгубише!
Чепкорим са пером, ка' почетник прави,
Па ни једна не ће да се мени јави!
Ја призивам музе, ал' те младе кује
Ни једна већ не ће да за старца чује!
Па и оно кљусе — што му Пегаз име —
Збацило ме с леђа, па сад не види ме!
Све негдашње моје мисли малаксаше
А перо се миче све лакше и лакше.
Већ не растем више, сваки дан сам мањи,
А конац живота све тањи и тањи.
Работо сам негда што сам игда мого,
А сад не тражите ви од мене много.

Све ме оставило, ал ко ће да с' тужи!
Не треба ми ништа, кад ме здравље служи.
И ако су прошле године пролећа,
Дочекаћу с песмом свршетак столећа.
Деветпаестог века веће смо сви сити,
Двадесети век ће свима бољи бити:
У њему ће нова започети ера,
Не ће бити рата, престаће колера.
Благе, добре жене узеће команде,
Старци и старице сви ће да с' подмладе.

Свет ће бити поштен, незлобив и убав,
Међ свим народима завладаће љубав.
Електрична светлост замениће сунце,
Цео људски род ће бит' срећан потпунце.
Али дотле треба стрпљења имати,
Пре времена ништа не треба искати.
А сад поздравите познанике моје,
Нек смо живи, здрави, све што желим то је.
Кажите им да сам жељан Новог Сада
И да ћу у госте доћи изненада.

Љ. П. И.

СВИРАЧИЦИ

Продужи тихо песму од растанка!
Слабачки звуци, што се с харфе лију
Нису уздаси пробуђених струна
Већ горке сузе из твојих очију.
Да нису јеци скамењене туге,
Зар би ми срце сетом се прелило,
Зар би се дигле моје успомене
И време тужно — али тако мило!

Свет врви, кипи у вихору лудом,
Пролећу лица да се опет врате,
Са јагмом лете замршене чете
Далеком прагу среће непознате,
Свак јури тамо, где помишља да ће
Покоја наћи уморена душа —
Ти само стојиш на раскршћу овде
Нит' те ко гледа, нит' те когод слуша.

Тек једно срце, ком је случај дао
Да сродну причу с твоје харфе чује,
Уставља крила жељи неуморној
И сличним болом теби одјекује.
И ја к'о и ти домовину манух
И цветна места сродничких гробова,
Прогнани скупа различним судбама
Из мирног раја преминулих снова.

О, треси струне! — док светина јури
Метама својим путе да продужи,
Моје ће срце твојој песми тужној,
Твом болу своју тугу да придружи.
Двоструком снагом одјекнуће звуци
Кроз маглу, што нас од пропасти дели
Појући вечно о данима прошлим —
Јер за нас нема више друге цели!...

Беч, 6 Нов. 1893.

Ленскій

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

ТРЕЋИ ЕПИСОДИЈОН

Оресто, Пилад и пређашњи

Оресто

Каж'те нам, жене, јесмо ли добро
Пут погодили? Идемо л' право?

Хор

А шта тражиш и шта ту хоћеш?

Оресто

Егистов ту већ давно стан тражим

Хор

Добро си пошо, добро си упућен.

Оресто

Која би од вас јавила тамо,
Да смо ми скупа дошли по жељи?

Хор (показује на Електру)

Ова ће, ако најближа треба.

Оресто

Иди, девојко, унутра јави
Да неки Фочани Егиста траже.

Електра

Ах! Не носе ли од куда ови
Жалосног гласа извесне знаке?

Оресто
О твоме гласу ја не знам ништа;
Него ме шаље старац Строфије,
Да о Оресту нешто вам јавим.

Електра
Ах! Шта је, странче? Већ ме је страх.

Оресто
Носећи његове слабе остатке
У малој урни, дошли смо амо,
Као што видиш.

Електра
Ах, мени јадној! Оно ј' истина,
Пред очима ми жалосна урна!

Оресто
Кад за Орестом плачеш несрећним,
Знај, ова посуда крије му кости.

Електра
Ах! Странче, тако ти богова, ако
Он лежи у тој посуди, дај ми
У моје руке посуду ту,
Да себе и цело колено наше
Ожалим данас над тим пепелом!

Оресто (к својим пратиоцима)
Ма ко да ј' ова, дајте јој амо,
Јер, видим, не иште из зле намере,
То му је била ил' пријатељица
Или рођака блиска по крви.

Електра (обухвати рукама урну)
Ох, споmениче најмилијега!
Ох, сенко душе Ореста драгог!
Не дочеках те са оном надом,
С којом те послах у страну земљу.
Мртвог те сада моје руке грле,
А из двора те млађаног послах.
Ах, камо среће да сам умрла
Пре, него што сам те у страну земљу
Послала и истргла те
Из руку овиx наших крвника,
Те да си умро још оног дана
И с оцем легао у хладни гроб!
А сада, јаох! Ван двора нашег
У туђој земљи, бежећ' од смрти,
Опет смрт грозну нађе без сестре!
Несам те, јадна, својим рукама
Ни окупала нит' опремила
Нити по реду из жарког огња
Извукла твоје патничке кости;
Већ туђе руке оправише те
И мени, патниче, долазиш 'вако,
К'о шака праха у малој урни.
Ах мене несрећне! Зар је то хвала
За негу, што сам с пријатном муком
Толико пута теби пружила?!
Па, гле, од тога користи немам!
Мати те није већма волела
Никад од мене нит' ко у двору,
Ја сам над тобом лебдела увек,
К'о твоја сестра; за мном си чезно.
Ал' сад је свега тога нестало,
Један једини дан уништи све,
К'о вихар све си собом повуко;
Отац је умро и ти си умро,
А с тобом и ја умрети морам;
Злотвори ликују, од весеља је
Мати немати скоро ван себе,
Од ње тајно си по често мени
Јављао да ћеш скоро већ доћи,
Да се осветиш тим крвницима.
Али мој и твој несрећни демон
Све то уништи и сад ми посла
У место лика прах и сен ташту.
Ах! Јаох! Јаох!
Ах! Ах! Жалосна слико!
Ох, тешко мени! Ох, тешко мени!
Јадном си стазом, брате, прошао!
Грдну си рану мом срцу задо!
Брате рођени, прими и мене
У ову своју кућицу малу,
Да сенка уз сенку останем с тобом,
Док вечност траје на оном свету!
И у животу док си још био,
Једну сам судбу с тобом делила;
Па и кад умрем, моја је жеља,
Да у једноме будемо гробу.
Смрт само, видим, не зна за јаде.

Хор
Помисли, ћерко, да ти је отац
Моро умрети, к'о смртан човек;
Па и Оресто смртан је био;
Те за то немој јадати горко!
Та сви смо дужни то препатити.

Оресто
Ах! Шта на то да кажем? Какове речи
Да употребим сам скоро не знам;
Не могу више језик да свладам.

Електра
Шта тебе тишти? Од куд те речи?

Оресто
То ли је била дична ти слика?

Електра
Јест, била дична, ал' сада јадна.

Оресто
Ох, то је грозна несрећа за те!

Електра
Ах, за што, странче, ти мене жалиш?
Оресто
Ох, страдалницо, ни крива ни дужна!
Електра
Због мене јадаш ил' због ког другог?
Оресто
Због тебе младе ови су јади.
Електра
За што ме, странче, с уздахом гледаш?
Оресто
Сад ми се тек бол на срце свали,
Ништ' до сад за таке јаде не знађах.
Електра
У којој речи то мојој видиш?
Оресто
Из силних јада, што тебе тиште.
Електра
Тек мален део јада ми видиш.
Оресто
Може л' с' видети од тог што горе?!
Електра
Да с убицама живети морам.
Оресто
Чијим убицама? Од куда то зло?
Електра
Очевим. Њихној робујем сили.
Оресто
Па ко те куњи највише овде?
Електра
Мати се зове, ал' је немати.
Оресто
Како? Куњи л' те ил' те срамоти?
Електра
И куњи и мучи сваким мукама.
Оресто
И немаш никога, да ти помогне
И да отклони такове беде?
Електра
Никог. Једнно, ког сам чекала,
Ево си донео прах и пепео.
Оресто
Жалим те, јадна, гледајући те.
Електра
Једини ти си, што ме пожали.
Оресто
Јер мене јединог још исти бол тишти.
Електра
Неси л' ти од куд у сродству с нама?
Оресто (показује на хор)
Да имам вере у ове овде,
Све бих ти казо, шта је у ствари.

Електра
Верне су ове, слободно кажи.
Оресто (хватајући за урну)
Остави урну, да чујеш све сад.
Електра
Немој, за бога, то ми узети!
Оресто
Послушај мене, не ћеш погрешит',
Електра
Не одузми ми, ја те преклињем,
Оно што ми је сада најдраже!
Оресто (држећи урну)
Не дам ти!
Електра
Ах, моје несреће грдне!
Да ни гроба ти, Оресте, немам!
Оресто
Лепше говори. То није право.
Електра
Како да није за братом својим?!
Оресто
Да тако збориш, не приличи ти.
Електра
Зар покојника нисам достојна?
Оресто
Јеси достојна, ал' то твој брат није.
Електра
Ако је ово пепо Орестов —
Оресто
Није у ствари, већ тек у речи.
Електра
Па где је његов патнички гроб?
Оресто
Нема га. Живу не треба гроба.
Електра
Шта рече, странче?!
Оресто
Не рекох лажи.
Електра
Је л' жив Оресто?!
Оресто
Ако ј' у мени душа и живот.
Електра (у највећем усхићењу)
Ти ли си можда?!
Оресто
К'о што ме видиш,
Ево ти очев прстен и види,
Да ти истину праву говорим.
Електра (као ван себе)
Ох, најсрећнији данашњи дане!
Оресто
Јест најсрећнији, и ја то кажем.

Електра
Ах, гласе мили, дошо си опет!
Оресто
Од другог више не слушај ништа!
Електра
Неси ли сад у мојим рукама?
Оресто
Сада и увек остаћу ту.
Електра (хору)
Ох, миле кћери овога града!
Вид'те Ореста! Лукавством умре,
Лукавством ево опет оживе.
Хор
Видимо, сестро! Од среће те нам
Весела суза рони с' низ лице.

ХОРСКА ПЕСМА

Строфа

Електра
О, роде мили.
О, роде мени најдражег колена!
Дошо си једном,
Нашо си, ту си, видиш, за чим си
Чезнуо тол'ко.
Оресто
Ево ме, ту сам, само не гласно!
Електра
А за што? Шта је?
Оресто
Ваља ћутати, да ко из двора
Не чује, па да мене не позна.
Електра
Артемиде ми,
Чисте девице!
Не ћу се више бојати жене,
Тог чудовишта у нашем двору!
Оресто
Ал' и у женама јави сеАреј,
Ваљда си то већ и искусила.

Електра
Ах, јаох! јаох! Сада си дирно
У голу рану неизлечиву,
Заборавити је не могу никад.
Оресто
Знам ја то; али доћи ће време,
Кад ће требати тог се сетити.

Антистрофа

Електра
О, свако доба,
Свако ми доба згодно је дошло,
Да могу с правом то спомињати,
Једва сам добила слободну реч.
Оресто
И ја то велим. За то то чувај!
Електра
А шта да чиним?
Оресто
О чему није прилика сада,
О томе немој дуго зборити.
Електра
Та ко би могао од срца
Угушит' радост ту,
Кад си ти дошо здрав и весео,
Без слутње и наде видим те сад.
Оресто
Сад ме послаше богови амо.
Електра
Још већу радост него ли пређе
Осећам тиме, што велиш да те
Богови амо у наше дворе
Послаше. И ја то држим да је
Божанска воља све учинила.
Оресто
Не браним ни ја да се веселим,
Ал' свладаће те радост бојим се.

(Свршиће се)

СЦЕНЕ ИЗ ЦИГАНСКОГ ЖИВОТА

НАПИСАО ЛАНРИ МИРЖЕ

ПРЕВОДИ МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

I. Како се устројила циганска дружина

Ево пружамо читаоцу прилику, да види како је случај, који скептичари називају пословођом преблагог Господа, зближио лица, чијем је братском удружењу касније пало у део, да утемељи друштво, састављено од оног дела цinformиганије, са којом жели да упозна публику аутор ове књиге.

Једнога јутра, беше осми април — трже се иза сна Александар Шонар, који је култивисао две слободне вештине, скикарство и музику, а пробудило га кукурекање петла из суседства, који му је служио место сата.

— До ђавола! викну Шонар, мој пернати сат се нешто пожурио, није могуће да је већ данас.

Док је то говорио, искочи из неке врсте намештаја, који беше сам изумео и склопио, и који је, служећи ноћу као кревет — није нам мило, али морамо признати, да је улогу кревета врло рђаво играо — играо улогу целог осталог намештаја, којег беше појела прошла љута зима: беше то дакле, као што се види, у неку руку намештај за све потребе.

Да се заштити од јутарњег студеног ветра, огрне Шонар брзо неку сукњу од ружичастог сатена, начичканом са звездастим шарама. Ова сукња му је служила као шлафрок. Тај парадни шлафрок је заборавила код уметника једне ноћи, после игранке са маскама, нека „лепа будала", која се дала навести на танак лед лажним обећањима Шонара, који је у маски Маркиза од Мондора примамљиво звецкао у џепу сребрним талирима — новцем, који је постојао само у њезиној фантазији, а иначе беше искован обичним пробојцем из какве металне плоче а позајмљен из реквизита ког позоришта.

Кад је обукао своју собну одећу, отвори уметник прозоре и капке. Сунчани зраци као светле стреле улегоше у собу, и натераше га да са свим отвори дремљиве очи; у исти мах избијаше на суседном торњу пет сати.

— Аурора лицем и персоном! промрмља Шонар, — чудновато! — Али ипак има нека погрешка, додаде погледавши на календар, који је висио о зиду. Резултати науке тврде да се у овом добу године сунце рађа тек у пола шест; а сад је тек пет, и оно се већ родило. Кажњива ревност! Са свим је јасно да се то небеско тело налази на криву путу, и ја ћу се морати у звездарници потужити. Иначе то би ме морало мало и узнемирити, настави; да после јуче долази данас, то је непобитна истина, а пошто је јуче био седми, то мора, данас — ако т. ј. Сатурн не иде као рак — бити осми април. И сад, ако је веровати овоме, што је написано овде на хартији, рече Шонар, читајући још једном на зиду прикovану судску одлуку, којом му се отказује стан — то треба да се данас тачно у дванаест сати из овог стана иселим и да положим у руке мога кућегазде, господина Бернара, седамдесет и пет франака за три неплаћена термина, због којих ми на тако безобразан начин пише и досађује. Ја сам се, као обично, надао, да ће се случај подухватити да уреди ту ствар, али како се чини, није до сад имао каде. У осталом, ја имам још шест сати времена. Ако их добро употребим, може се лако догодити ... А сад хајд..... напред, можда ће се штогод наћи.

Баш се спремао да навуче на се огртач, који је некад био чупав, а сад урешен симптомима савршене ћелавости, кад на једаред — као да га је уштинула тарантула — скочи и поче играти неку игру, коју је сам компоновао, и која му је већ често на јавним игранкама допринела част, да дође у најближи додир са полицијом.

— Гле, гле! викну за чудо како јутарњи ваздух даје човеку идеја! Мени се чини као да сам ушао у траг мојој арији. Дед' да видимо...

И Шонар онако полунаг седе са свој пијано и, разбудивши успавани инструменат буром тонова и акорада, започне, још непрестано у разговору са самим собом, пипати за мелодичком фразом, коју тражаше већ од толиког времена.

— *Do, sol, mi, do, la, si, do, ré,* бум, бум. *Fa, ré, mi, ré.* Јао, јао! ово *ré* је фалично као Јуда Искарјотски! викну Шонар, ударајући љутито ноту са сумњивим звуком. Дед' да пробамо у молу ... Треба лепо изразити тугу младе особе, која рашчупава бео цветак и баца листиће у плаво језеро. Идеја до душе није нова, али је у моди, и ја бих волио да видим којег издавача, који би смео издати романцу, у којој не би било плавог језерца, дакле не можемо ни ми пливати уз воду ... *Do, sol, mi, do, la, si, do, ré;* ово није баш рђаво, ово већ мирише мало на белу ра̂ду, а особито људима, који се добро разумеју у ботаници. *La, si, do, ré,* ах ти *ré,* лупежу један, до ђавола се носи! А сад, да се лепо прикаже плаво језерце, требало би ми нешто онако влажно, азурно, месечином обасјано — јер, наравно да је и бледи месец ту —, аха, ево га, само не треба заборавити на лабуда. *Fa, mi, la, sol,* настави Шонар, треперећи кристалним нотама највише октаве. — Сад треба само још растанак младе девојке, која се одлучила да скочи у плаво језерце, да се састане на оном свету са својим драгим, који лежи снегом покривен. Овај свршетак није баш са свим разумљив, али је интересантан, промрмља Шонар. Сад би ми требало нешто нежно, меланхолично; аха, ево, ево... ево читаво туце тактова, који плачу као Магдалине... „срце-цепајући"! Брр! брр! стресе се Шонар у својој сукњи са звездицама, — бар кад би могли и дрва цепати!... У мом алкову има један ступац, који ми страшно смета, кад имам код себе друштва — на ручку; могао бих мало заложити њим... *la, la..., ré, mi,* јер ја некако осећам да моје „вдохновеније" све више узима на се облик кијавице. Па, тим горе! А сад на посао, треба још да удавимо нашу младу лепојку.

И док су прсти беснели преко клавијатуре бедног инструмента, пратио је Шонар са зажареним оком и напереним ухом своју мелодију, која је као што се чињаше као Силфида лебдела кроз звучну

маглу, којом чисто испуњаваше собу титрање разиграних струна.

— А сад да видимо, настави Шонар, како се музика слаже са речима мога песника.

И он запева својим прилично непријатним гласом овај одломак једне од оних песама, какве се обично певају у комичној опери или као текст какве игре:

„Огртач доле баца
Плавојка мила лица;
Упире сузне очи
Пут сјајних звездица
И у вале *плаве*
Сребрног језерца . . .
. . . .

— Како, како! — викну Шонар, пун праведна гнева — плави вали сребрног језерца, гле, то нисам ни опазио; то је мало и сувише романтично. Тај мој песник је неки тупоглавац, који свога века није видео ни сребра ни језера. У осталом цела му је балада смућкај па проли; његов метар непрестано смета мојој мелодији; у будуће ћу ја сам састављати речи за моју музику и то ћу да учиним одмах. А како сам данас и онако расположен за појезију, начинићу одмах нацрт куплета, па ћу им прилагодити моју мелодију.

И Шонар, забагљавши своје прсте у косу, заузе замишљен положај човека, који жели да ступи у ближи одношај са музама.

После неколико часака овога светог сужложништва произвео је на свет једно од оних недоношчади, које писци либрета, који оваке ствари врло лако фабрикују, да тим створе подлогу надахнућу композиста, називају с правом *монструмима*.

Само што је монструм Шонарев ипак имао нека смисла, он је изражавао са свим јасно узнемиреност у његовој души, која је расла због немиле успомене на датум: осми април.

Ево његов куплет:

„Три пут осам двaес' четир,
Пишем четир а два памтим;
Свакоме бих скин'о шешир,
Ко позајми да исплатим
Осам стотин' мога дуга!
Има л' таког лудог друга?
Нек се јави и нек да,
Док још има времена!

Рефрен

Кад сказаљка на високом сату
Четвртину на дванаест покаже четврту,
Да исплатим дужну рату (ter)
Домаћину ове куће, господин-Бернару.

— До ђавола, рече Шонар, прочитавши свој спев, *четврту* и *Бернару*, ови сликови нису баш милионари, али ја немам времена да их обогаћавам. А сад да пробамо хоће ли бити срећан брак међу нотама и слоговима.

И својим ужасним носним гласом, који је спадао у његове особине, започе поново извађати своју романсу. И задовољен несумњивим успехом свога рада честиташе Шонар самом себи гримасом пуном ликовања, која би слична високо-дугом акценту узјахала на његов нос свагда, кад код би био задовољан самим собом. Али то блаженство и радост не беху дуга века.

На оближњем торњу избијаше једанаест сати. Сваки ударац је јасно допирао у собу и изумирући чисто као да сваки подругљиво питаше: јеси ли спреман?

Уметник скочи на столицу.

— Време јури као јелен, рече . . . не остаје ми више него још три четврти сата, да нађем седамдесет и пет франака и нов стан. Но ја тешко да ћу икад свога века бити у стању за тако кратко време извршити овако штогод, то спада више на поље мађије. Дакле добро, још пет минута времена ћу да употребим на тражење, — и он спусти главу међу колена и удуби се у дубљине размишљања.

Пет минута прођоше и Шонар исправи главу, не нашавши ништа, што би изгледало налик на седамдесет и пет франака.

— Ако сам рад да одавде одем, онда ми са свим ништа друго не остаје, него да одавде на најприроднији начин утечем; време је лепо, па можда се, случајно, мој добар пријатељ шета и сунча. Он ми мора, хтео не хтео, указати своје гостопримство, док не будем нашао средство, да се са господином Бернаром намирим.

За тим натрпа, колико год могаше стати, ствари у своје као подруми дубоке џепове, завеже у мараму нешто рубља и изиде из своје собе, изговоривши пре тога опроштајну беседу свом досадашњем стану.

Кад је прелазио преко дворишта, испаде на једаред преда њ кућни вратар, који као да га је вребао.

— Охо, господин-Шонаре! довикну му, ставши пред њега, — ви сте канда заборавили да је данас осми април.

Три пут осам двaес' четир;
Пишем четир а два памтим,

певуцао је Шонар, ја на ништа друго ни не мислим!

— Мало сте се закаснили са вашом сеобом, рече вратар; већ је пола дванаест, а нови кираџија,

који је узео вашу собу, тек што није дошао. Треба да се мало пожурите!

— Да богме, рече Шонар, за то ме пустите да се пожурим и нађем кола за сеобу.

— Лепо, лепо, али пре него што се иселите, нека формалност да се испуни. Мени је наређено, да не допустим да и једну сламку изнесете, док не платите три дужна термина. Ви сте свакако предвидели тај случај.

— Наравно, одговори Шонар, пошавши напред.

— Е онда ако је по вољи изволите уђи у моју ложу, па ћу вам дати признанице.

— Доћи ћу већ по њих, кад се вратим.

— Али за што не одмах? рече вратар наваљујући на њ.

— Морам прво к мењачу ... немам ситних новаца.

— Ах, ах! рече вратар са узнемиреношћу, ви тек идете по ситан новац? Е, онда ми допустите, да вам учиним услугу и узмем од вас тај пакет, који држите под руком, и који ће вам само бити на сметњи.

— Господине вратаре, рече Шонар достојанствено, да ви можда не сумњате штагод? Мислите ли ви можда да сам ја понео мој намештај у овој марами?

— Опростите, господине, рече вратар мало блаже, али ми је тако заповеђено. Господин Бернар ми је изрично наложио, да не допустим да и једну сламку изнесете, пре но што сте му платили.

— Ну, па погледајте амо, рече Шонар, отворивши свој пакет, овде није унутри слама, него кошуље, које сам понео да дадем прањи, која живи одмах до мењача, неколико корачаји одавде.

— То је већ друга ствар, рече вратар, разгледавши садржину пакета. Ну, смем ли молити, господин-Шонаре, како гласи ваша нова адреса?

— Сад ћу становати у Rue de Rivoli, рече уметник хладно и измакнувши напоље, пође журно даље.

— Rue de Rivoli . ., мрмљаше вратар чачкајући нос. — Чудновато, да су га примили у Rue de Rivoli у стан и не распитавши се овде за њ, чудновато! Ну, што се тиче намештаја, он га одавде изнети неће, док не плати. Само да нови кираџија не дође у исти мах, кад се господин Шонар буде селио! То би била галама на мојим степеницама! А гле! прекиде се на једаред погледавши кроз прозорче, ево мога новог кираџије.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ТЕОФИЛ ГОТИЈЀ

(Наставак)

I

Кад бисмо вољни били да овога даровитог писца узастопце пратимо кроза све фазе његова књижевног и приватног живота, то би нам се, обзиром на смишљену краткоћу овијех цртица, хтјела збијеност и језгровитост Тацитова. Његови скупљени списи обухватају каквих двадесет и пет свезака, а кад би се сабрали и у књиге збили сви чланци, што их је у толико година. као књижевни и умјетнички критичар, написао, испало би тога још много и много више. Пјесников зет, књижевник Бержерà, споменуо је у занимљивој књизи, што је своме тасту посветио,*) добар дио тијех радова, ал' их није ни из далека све побиљежио. Ну, његова је књига опет у велике привлачна, обзиром на податке о пјесникову животу и о његовим назорима, што се у истој налазе. Ја ћу овдје да споменем само колико је нужно, а да се читалац од прилике домисли, што је и ко је био чувени писац романа »Le Capitaine Fracasse«.

Родио се у Тарбу, тамо негдје на шпањолској граници, под високим Пиренејима, 30-тог августа 1811, а умро у Паризу 22-ог октобра 1872. У Париз бијаше дошао још као момчуљак, да доврши науке у васпиталишту »Charlemagne«. У школи бјеше увијек пошљедњи, и скоро међу својијем друговима изађе на глас као страшивица и до зла бога несмотрен дјечко. »Бјеше, вели један његов бијограф, прави несмотрењак, који је злобно мрзио Омира и Ције-

*) E. Bergerat, *Théophile Gautier*, souvenirs, entretiens, correspondance, etc. Paris, Charpentier, 1879.

рона, те који би био поскакао од весеља, да му могаше бити, па да све класике на свијету запали«. Ни грчки ни латински језик не могоше никако да му ослачају. Док би његови учитељи тумачили Омира и Тацита, он би се забављао цртајући писаљком по клупи Ахилов штит и Помпејеву сабљу.

Теофил Готијѐ бијаше у потпуном смислу ријечи оно што Енглези и Американци називљу »a self-made man« (човјек који се сам подигао). У зрелијим годинама вељаше често, е се у својој младости бијаше много више напатио да заборави оно, чему га бијаху научили, него ли да се изнова изобрази. Његову књижевну првјенчад треба сматрати као вјеџбе и експерименте, с којима се за будућност спремао. Ма да је живо у романтичком покрету учествовао, он је опет својијем друговима из Хигова табора у многом обзиру предњачио. У деветнаестој години издаде први зборник својијех пјесама, малу, чедну књижицу, која на пазару посве слабо прође, но која ношаше врло значајан натпис: »Ah! si je pouvais un jour!« (Ех, кад бих један дан могао!), и та се пјесникова жеља доцније обилато испунила. Његове пјесме не могаху, нити су испрва популарне биле; али се отмјеним судијама не омаче његов оригинални пјеснички дар, и многи тадашњи на гласу књижевници, као Балзак, старији Димȁ, Жанен и други, назваше га одмах »рођеним пјесником«.

Сент-Бев увиђе најпрви што се у момчету крије. Врли критичар бијаше у пуном јеку своје списатељске славе, кад му млади пјесник један дан дође, те га замоли, да би му њеку пјесму оцијенио, коју бијаше истом саставио. Попустљивост спрам младијех почетника није била особина, којом се велики критичар одликовао, те он пристаде више из учтивости. но из увјерења, да младог појету до краја саслуша. Ну овај не бијаше још ни трећу китицу своје пјесме прочитао, кад га домаћин наједаред превиде:

— Гле! — рече — откуд вама та фразеологија? Та ваљда нијесте те стихове по Ламартину саставили? Ви сте морали прочитати наше старије пјеснике: Марота, Сен-Женѐја, Ронзара . . .

— Јест, господине — њему ће пјесник — па сам прочитао и Депорта, Диперона и Малерба.

— Читаву плејаду дакле? Наставите, молим вас! додаће Сент-Бев, постајући све то озбиљнији.

Готијѐ пође даље и прочита пјесму до краја. Кад је доврши, хтједе да се опрости и уклони, али му газда не даде опепелити:

— Намјерио сам се — рећи ће заносно — једва већ једном на човјека, који своје стихове у граниту реже, а не у иловачи! Молим вас, господине, будите ми данас гост; сјутра ћу да вас прикажем Виктору Хигу.

Готијерова књижевна првјенчад не ударише, како се то често догађа, на противност у очинском дому, него га отац, шта више, подстаче сȃм на устрајање. Не потраја много, а оно га пријатељи уведоше у књижевни салон госпође Жирарденове, која у тај мах бијаше постигла вршак своје физичне љепоте и списатељске славе, те јој млади пјесник постаде скоро приватнијем тајником. Ну, поред све своје даровитости, не могаше гђа Жирарденова, као ни наш српски пјесник Сундечић, да се измири никако са утврђеним правилима правописног кодекса, но с њима у отвореном непријатељству живљаше. Уз то јој рукопис посве слаб бјеше, те би се увијек другијема утицала, да јој књижевне радове преписују. Једном ће се Готијѐ, преписујућ јој неку пјесму, усудити, да јој поправи једну изреку. Њој то не би по ћуди, те га упита одмах за узрок. Он се стаде учтиво правдати, наводећи своме поступању најтврђе разлоге. Бадава! Она се укочи према њему, ка' увријеђена краљица, па ће му опоро:

— Госпођа Жирарденова, господине, може да пише како јој је драго. Макар како писала, сав ће се Париз њена правописа држати.

А Готијѐ с мјеста:

— Е, жао ми је то чути, госпођо; јер и ако вам се романтичари с правом диве, кад би ваша ортографија сјутра превладала, ја бих се одмах уписао у класичаре.

Овој малој кавџици нестаде скоро трага, те је Готијѐ и кашње, кад јој не бијаше више тајником, врло усрдно приман на сијела гђе Жирарденове, гдје се тад окупљаше цвјет францускијех књижевника и умјетника. Ну, његово име постаде широј публици познато тек пошто му угледа свијета чувени роман *„Госпођица Мопенова“* (Mademoiselle de Maupin). То је дјело Теофил израђивао у очинском дому на »пијаци краљевској« (Place Royale), али му се посао посве слабо помицао, јер би момче

вољело »да безбрижно по булварима тумара, но да се у собу затвара и хартију мрчи«. С тога би га ба́бо често под кључ затварао, па му кроз кључаницу довикивао: »Не ћеш га отолен изаћи, док не напишеш барем десетак страница Мопеновице«. Но и то је гдјегод слабо помагало: несташко би притворио окна, па сав дуги дан као пребјен лешкарио.

„Госпојица Мопенова“, а особито предговор њен, подиже велику буру у париском друштву. Обични стубови јавног морала (читај: оматорјеле бекрије, попови-политичари и покајане грјешнице) обиједише младог писца, е је прегао да квари омладину. Разумије се већ, да су ти исти викачи потајно књигу читали, као што је у мало дана прочита сав Париз. У тој настраној књизи прича Готијѐ доживљаје једне женске главе, чија је ванредна љепота заносила не само људе, него чак и саме женскиње. Пјесник је ту саставио у прози савршену апотеозу љепоте пластичне. Све мисли, све жеље и сањарије, што их у његовој младеначкој фантазији буђаху вајарска и сликарска ремек-дјела, сакупљена у париским музејима, све се то у тој књизи сјати и изли у један цигли, заносни вапај: вапај за љепотом физичном.

„Госпојица Мопенова“ изађе на јавље г. 1836. То дјело, као што рекосмо, подиже страшну буру. Један критичар предложи са свим озбиљно, да се писац пријави суду. Кад би Готијѐ путем пролазио, апотекари и посластичари упирали би у њ прстом, а неки би му чак и пријетили стиснутијем песницама. Ну, треба признати, да је и његова несташна проза ондашњу буржоазију, вичну да чита Шатобријанове витешке и сентименталне приповијести, морала ужасно коснути; а надасве онај мајсторски предговор, који ће се у сласт читати и кад се роман, којему је као увод постављен, буде давно заборавио. У том је предговору Готијѐ беспримјерним сјајем и духовитошћу истакао своје умјетничко вјеровање, којему је до смрти вјеран остао. Те кад је много година касније Наполеонова влада завргла судбени поступак против Флоберова ремек-романа „Madame Bovary«, Готијѐ не могаше да се да̂ разлогу, гледајући како је свијет у толико година слабо напредовао, те како се г. 1855 оне исте прерасуде повлаче, које се и г. 1836. Сирома »Тео«! У своме оптимизму не хоћаше да се покори очевидности факата, не хоћаше да призна, е у царству недотупавности људске, као год у држави Карла V, никад сунце не залази!

За »Мопеновицом« дођоше разне приповијетке и романи, те онај красни спјев »La Comédie de la Mort«, с којим је пјесник завршио младеначки перијод свога књижевнога рада. Затим отпоче за њ неблагодарни посао новинарски, онај немили труд, што га човјек по наруџби, а за љуту невољу врши, те под стељигом којега је преко тридесет година стењао. Ал' опет, мало га је ко јуначније издржао, мало је ко знао, да у том напорном, а кашто и одвећ шаблонском послу своје урођене умјетничке особине боље поштеди.

Балзак не могаше да се начуди лакоћи, којом је Готијѐ своје ствари састављао. У свако доба дана или ноћи, ма на ком се мјесту налазио, бијаше увијек готов да свој »чланак« напише. Кажи му само натпис, па се не бој. Мисли би му из пера текле онако природно, као што низа њ цури мастило. На његовим рукописима ријетко си када могао опазити коју превучену, јали поправљену ријеч. — Колико је год у Француској књижевника — вељаше Балзак — двојица само умију пером да владају: Готијѐ и ја. — Своју љубав ка спољашњој савршености књижевнијех дјела тјерао је Готијѐ до крајности. Причају, е би читаве дане проводио у читању рјечника, и тиме се можда тумачи његово ријетко познавање најситнијих особина француског језика и стила.

Његово памћење бијаше управ — за причање. Кад би једну књигу прочитао, једну варош обишао, једну слику разгледао, задржао би о њој у памети до најмање ситнице. Свој *„Пут у Русију“* написао је четири године, пошто га бијаше предузео, и то на самој основи личнијех успомена. А тачност и живописност његовијех путописа остадоше већ на гласу. Оно чудо *литерарне* вјештине, онај свој дивни роман о *Капетану Бубалу* (овако бих, за невољу, превео француски натпис Capitaine Fracasse), који је с краја на крај састављен језиком XVI-ог вијека, написао је Готијѐ у једном закутку Charpentier-ове књижарнице, радећи на махове, како је кад часопису Revue Nationale требало материјала. То је дјело био наумио саставити још у првој младости, у веселе дане француског романтизма, али му прилике не дадоше да своју намјеру изврши, те је тај роман скоро тридесет година у својој души носио, мозгајући непрестано

о њему кроза све своје раније радове, своја скитања по Јевропи и разне недаће списатељског живота. Па кад га најзад, под старост, узе обрађивати, чињаше му се, као да је сав свој вијек о њему мислио.

Књига испаде прави урнек своје врсте. Обухвата преко 600 страница, а нема у њој једне ријечи, која се није у XVI вијеку употребљавала. Међутим, док је своје дјело израђивао, књижарски шегрти клопотаху око њега, опремајући своје дућанске послове, баш као да их се његов посао и не тицаше.

(Наставиће се)

Марко Цар

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole Napisao R. S t r o h a l, privr. ravnatelj kr. male realne gimnazije Bjelovarske. U Bjelovaru. Tisak i naklada J. Fleischmanna 1893.

(Наставак)

Закон гласовни, што га Миклошић зове асимилацијом (v. Lautlehre) или Lautfärbung (Etym. Wört. V), назвао је г. Строхал пријегласом, и казује поједине случајеве на стр. 7—8, дакле када се све *о* мијења на *е* иза непчаних и пискавог *ц*. Како смо већ у опће казали, сувишно је, особито овдје, што се ређају облици са тијем преливањем; требало је само напоменути одступања или још боље: и ово изнијети код облика. Тако је, мислим, погрјешно, што се на том мјесту спомиње и облик *путем* пр. *путом*, ма да је то тако и у Миклошића (Lautlehre 404), јер ће неук помислити, да је овдје *е* напрама *о* због онога *т*, као што г. писац изријеком вели: d) иза зубника *т*. То бива: итд. — Српско *путем* стоји напрама ст. слов. **пѫтемь** а ово према **пѫтьмь**, дакле именице ь-врсте, гдје оно *е* замјењује *ь*; *путом* је каснији облик према о-основама, камо су у нас прешле све мушке ь-основе, и по томе је свакојако погрјешно говорити о примјени од *о* на *е* иза *т*. Исто се тиче и бројних адјектива *петерострук* пр. *петорострук* итд., *петероврстан* пр. *петороврстан* итд. и именица *петерица* пр. *петорица* итд. Све је то требало овдје изостати, јер не спада амо, а могло се напоменути код бројева с тијем додатком, да су облици са *о* данас обичнији и да их тако треба писати. (Упор. Вук у грам. пред Рјечн. 1818, XLVIII у прим.) Друго: велико је питање, да ли је н. пр. *четверострук* (поред *четворострук*) настало према *петерострук, шестерострук* итд. као што се казује у примједби, стр. 8. Треба разликовати основе: 1. *четвьр-*, према којој је *четвръть*, 2. *четвер-*, према којој је *четверъ* и др. или са метатезом од *-вер-* у *-врѣ-* као *четврѣгоубъ* и др., 3. *четвор-* као у *четворогоубьнъ* и мн. др. Мени се чини, да је прије могло настати *петерица* и ост. према *четверица* него противно.

На стр. 10. требало је одредити да се пише *сô — соли,* али *бол* и ген. *бола* а не као именица жен. рода, па, да може бити и *бô*.

Погрјешно је, што се на стр. 11 казује, да се глас *о* губи у облицима *звати* и *гнати* према *зовем, гонити;* српско *звати, гнати* стоји према ст. слов. *зъвати, гънати* а не према *зове-, гони-*.

Кад се у § 10 казује, да је вокал *у* покекад у нас на мјесто *л*, које је било међу двјема сугласницима: *ступ* пр. *стлъпъ, вук* пр. *влъкъ* итд. онда је и код вокала *о* требало споменути поред осталог и примјере *ожица* пр. *лъжица* (*ожица*=ѧ́-жица *лажица*=лъ́жица, *жлица*=лжи́ца са метатезом) и *ожујак* пр. **лъжоуѥкъ** (од *л-жујак,* у свези са лъжь=лаж, дакле лажац, варалица). Тако исто у средини ријечи: *прионути од* **при-ль-нѫти** поред **прильпнѫти**, упореди **при-лѣп-и-ти**: ово друго особито ради правописа, да се не пише *пријонути, пријањати,* јер се зијев не укида између вокала и *о*, које је од *л*.

Погрјешно је, што се на стр. 11 тумаче глаголи 3 врсте *бјежати, клечати* итд. од *бегје-, клекје-* итд. па онда од *гј — ж*, од *кј — ч*, а *е* да се мијења иза непчаног на *а;* такве промјене у опће нигдје нема па не може бити ни овдје; ст. слов. језик нас учи, да треба ѣ сматрати као један глас, пред којим се (као недифтонгом по подријетлу) грлени мијењају на непчане, а иза овијех ѣ на *а:* **бѣгѣти**, **бѣжѣ-ти**, **бѣжати**, као што је у наставку -ѣль: **скрижаль** према **погыбѣль**, у наст. -ѣнъ: **сиѣжанъ** према **кльнѣнъ**, у имперф. **можаашє** од **могѣашє**, у компар. **оубожаи** од **оубогъ** према **добрѣи**. Промјена је та дакле много старија но што бисмо смјели говорити о ѣ= нашем *je*. Према томе је погрјешно и оно на стр. 14 под 6 с. — Нетачно је и оно на стр. 12 што се учи, кад пред оваким *ж* дође још *з,* а пред *ч* јоште глас *с,* да се изједначују ти гласови па н. пр. у *пишчати, звижжати* да се *шч* и *жж* „замјењују блажим гласовима *шт* и *жд*", и тако: *пишта-*

ти, звиждати. Стара је већ и позната ствар, да се *пиштати* од *пишчати* тумачи преко *пиштшати* (ч=тш) па се друго *ш* губи, а *звиждати* од *звижжати* пр. *звижджати* (ж=дж) па се друго *ж* губи. То је физиолошки процес, с којим се мора рачунати, и по томе не може бити говора о „замјењивању блажим гласовима“, јер то не значи ништа.

У § 12, гдје се говори о подјели консонаната „по органу“, требало је барем *м* и *н* издвојити и ставити засебно као носне, па ма се у осталом и задржала старија подјела.

Глагол *копњети* као непрелазан мислим да не може имати partic. praet. pass. као што стоји на стр. 15. — Да је чистим југозападним говором: *дјевојка, виђјети, тјерати* итд. т. ј. да зубни *д* и *т* нијесу срасли са *ј* у *ђ*, *ћ*, о томе нема сумње, али да се говори *копнјети* (мј. *копњети*), *'нјеговати* (мј. *његовати*), то не вјерујем. Са том примједбом упор. исто за *љ*, кад је *ј* дио од ѣ: *љето* (мј. *љето*), *вољјети* (мј. *вољети*), стр. 20.

Зубни сугласи пред *н* доиста се губе: *откинути* пр. *откиднути, кренути* пр. *кретнути;* тако и пред *м: дам* пр. *дадм,* али *д* пред *т* и обрнуто кад стоји, најприје се једначе, па онда тек једно отпада: *одтрти, отрти; пет-десет, педдесет, педесет.* У примјерима као што је *од-цвасти* бива *оцвасти* путем *оттсвасти*, или од *прит-ча* бива *прича* путем *приттша, оца* од *отца* путем *от-тса;* према томе у једном је случају и асимилација, у другом је нема, а сви ови примјери не смију се једнијем законом тумачити. — Ријечи *мла̏дац* и *мла̑тац* скројене су па према њима и примједба, да се зубни сугласи не губе, дакле ген. *мла̏дца* и *мла̑тца.* Мјесто „на вољу јасноће“ требао је г. писац казати: „на вољу Брозова Pravopisa“; када би нам и требале ове ријечи, то бисмо их ласно по мјесту, по смислу разликовали, као што је и иначе ријечи по свем и свачем једнаких па их у тексту разликујемо. Још је незгоднија мисао зарад варваризама, као што су *надцестар, надчовјечки, подцаринар, подчинити* — одступати од начела фонет. писања. Требало је најприје просудити, јесу ли нам ове ријечи пријеко потребне и не би ли се могле другима, бољима замијенити.

На стр. 17 (о успеним сугласима, под 4) стоји: „Успени се суглас *ф* пише мјесто *хв* у ријечима: *уфање, уфати се* итд.“ Прије свега овдје није *ф* на мјесто *хв* него на мјесто *пв*, упор. старо-словенско оупъванне, оупъвати. — а друго погрјешно је учити, да се *ф* пише мјесто *хв;* напротив не смије се писати онако како се гдјегдје чује, н. пр. *фала* мј. *хвала, уфатити* мј. *ухватити.*

Глаголу *мицати* и слич. не смије се, мислим, сад. вријеме тумачити из *миц-је-м* него из *мик-је-м,* инфинит. основа је мик-ја- (=мица-), а није тачно ни кад се каже, да се н. пр. у *без-сраман* губи *з* пред *с*, или *з* пред *ш* у *из-шарати,* него би требало рећи: једначећи се губи се. (стр. 19).

Са свијем је погрјешно, што се на стр. 20 казује, да се у глагола *мрем, берем* изгубило *ј* у през. основи иза *р;* ту је и глаг. *орем,* и докле за овај морамо то рећи према ст. слов. **орѭ, орѥши,** дотле нам ст. слов. језик показује за она два през. основе: *мьре-, бере-,* гдје нема ни спомена о суф. *-је-* за основу сад. времена; не знам и не разумијем, којим је путем дошао г. Строхал до својега увјерења. — Глаголи *окорети се* и *горјети* не могу имати partic. praet. pass. У примједби на истој страни вели се, да се иза *р* не губи непчаник *ј,* кад је дио од *је*=ѣ и кад није наглашено (шта?) јаким кратким акцентом, а томе се противе примјери: *рјечит, грјешан, грјешник, грјешница, рјећи.*

У §. 19, гдје се говори о једначењу звучних сугласа пред безвучним и обрнуто, међу „изузецима“ иза а) требало је доћи да се *д* осим пред *с* пише и пред *ш: одшалити, одшетати, одштампати.*

У §. 21 речено је, мислим, све, што је потребно, о нагласу и количини. Не разумијем само, за што је г. писац за јаки, дуги акценат узео кукасти знак ^ према ономе у Вукову и академ. рјечнику облом ⌒, па тај исти кукасти и кад значи само дужину. (У Вукову и академ. рјечн. и за дужину обли знак). Г. писац би најбоље био урадио, да је за дуги акценат задржао обли знак, а дужину да је означавао кукастим знаком. — На стр. 24, 4 в. могло је са свијем изостати, јер не значи ништа; међу енклитикама требало је још споменути: *бих, би* итд. у кондицијоналу. Што се код проклитика казује, да ријечи од четири или више слогова ипак задржавају јаке акценте, то држим, да није истина, бар за ријечи од четири слога не ће бити истина, јер кад је у нас ријечи од пет слогова па на петом слогу акценат, онда се свакако говори и н. пр *на̏ трепавицу.* У Дивковића барем стоји: „могу остати“, а овдје категорично: „остају“.

Други дио „Oblikoslovlje“ почиње „приступом“. Већи дио тога приступа ја бих са свијем одбацио, дијелом са стварних дијелом са граматичних погрјешака, у које рачунам и погрјешке у називима. Ту бих набројио врсте речи, па бих „prislove“ назвао прилозима и казао називе за промјену имена и глагола; за „честице“ (ријечце) не бих рекао, да се „ne sklanjaju ni ne sprežu“, већ да се не мијењају; код глагола бих поред времена, начина и лица спо-

менуо мјесто „participi i adverbia“ глаголска имена (inf. partic.) и прилоге; напоменуо бих бројеве (једн. множ.), родове и падеже, а све оно, што се по примјеру туђих граматика говори о роду, особито према „дочетку“, одбацио бих са свијем. То је и непотребно у нас за онога, који учи матерњи језик, и неодређено. То су такова правила, да по њима не можеш познати ријечи, него тек по ријечима правило. У нас ништа лакше, што се тиче рода, него по основама: међу о-основама су имена мушког и средњег рода, ова друга свршавају се у nom. на *о, е*; што има и међу онима на *о, е*, та значе мушко лице: *Мирко, Благоје, брале*, или је *о* на завршетку од *л; пепео, сто* (стол — стоо — сто); а-основе су жен. рода, што има и ту мушк. рода, значе мушко лице; *војвода, слуга;* i-основе су у нас само жен. рода (упор. ријеч, која је још на пријелазу: *звијер-и* fem., *звијер-а* masc.); консонант. основе су сред. рода. Све би ово могло доћи пред поједине врсте, а једино је опће правило с. β. да су ријечи, које се не мијењају („nesklonive“ како вели г. писац; боље у Дивковића: „nesklonjive“) средњег рода, међу које иду и имена слова.

Ријечи номинал. деклинације подијелио је г. Строхал према основама, и то је добро. 1. а-основе, 2. о-основе, 3. i-основе, 4. консонантске (не знам што пише „konsonanske“) основе. У § 25 (а-основе) требало је прво казати, да су то ријечи жен. рода, јер таква је велика већина, онда тек да их је и мушк. рода, што значе мушко лице. — Многи примјери, и то сви акцентовани, добро ће доћи и због самијех ријечи, међу којима је и мање познатих, и због нагласка, на што би требало пазити, што год је више могуће. Али не свиди ми се, што г. писац много и сувише цјепка са парадигматима, а све се своди на законе гласовне, који су напријед изнесени па се дијелом и овдје понављају. Тако долазе редом 1. именице, које не имаду непостојанога *а*, и то: а) којима је испред основног *а* један сугласник (осим *к, г, х* и *ц*) или *ст, зд, шт, жд;* парадигмата су: *војвода, жена, краста, звијезда;* в) које имају пред основним *а* сугласнике *к, г, х* или *ц;* парадигмата су: *слуга, владика, снаха, жица, баница,* све ово само зарад dat. loc. *слузи, владици, снаси,* и voc. *жицо* према *банице*. Држим, да ова многа парадигмата ни мало не олакшавају пријеглед, него својом множином само застрашавају ученика од посла, јер ће многи помислити, да се у сваком парадигмату крију богзна какове разлике, те ће му то осјећање онемилити по себи незнатан посао. — За овијем долази 2. именице, које имаду непостојано *а*, т. ј. које пред основним *а* имају два или више сугласника, а ти нијесу *ст, зд, шт, жд,* и то: а) којима се први суглас не мијења према другом; парадигмата су: *смоква, сестра, цигла, земља,* в) којима се први суглас мијења према другом, па су овдје и оне именице, које имају пред основним *а* само један сугласник, испред којега је *о*, које је настало од *л;* парадигмата су: *женидба, шшика, гозба, диоба* (*од дјелба*); све је ово ли ради познатог закона гласовног, да безвучан сугласник пред звучним постаје звучан и обрнуто: *женидба* од *женитба, шшика* од *шибка*, и ради gen. plur., који су погрјешно забиљежени: *женитаба, шибака, гостаба* (на ово је особиту пажњу сврнуо г. Живановић у своjем приказу Nast. vjesnik II, 1, 86) и *дјелаба,* уз који и сам г. писац биљежи обичнији gen. plur. *диобâ*, — као што ни примјери доље изнесени: *бидна*, дијалект., нема множ. па дакако ни gen. plur. *бјелана*), *мòба* (нема gen. plur. *молаба*), *сеоба* (биће да нема ни gen. plur. *селаба*), *заова* (нема gen. plur. *залава*) не пристају уз правило, камо су смјештени.

Кад г. писац напријед каже, да има три склонидбе: именска, замјеничка и сложена (стр. 27), па кад је именску деклинацију подијелио према основама, онда је погрјешно, што поједине врсте имен. еклонидбе назива опет склонидбама. На стр. 28 стоји: I. Glavna sklonidba imenica. A-osnove; на стр. 32: II. Glavna sklonidba imenica. O-osnove итд. И овдје се цјепка, разумије се још много више, према природи именица по законима гласовним, који су изнесени у науци о гласовима. Да побројимо само парадигмата:

1. а) Гаврило, храст, дрозд, ждрао, село.
   b) Лазо, језик, друг, стриц, благо, лице.
   c) Благоје, ујо, пришт, коњ, поље.
2. а) α) Гавро, сан, вјетар, орао, зло, весло.
   β) Мирко, близанак, косац, жрвањ, сунце, гробље.
   b) Блашко, парожак, голубак, клупко, срдашце.
   c) судац, хитац, отац, срце, кòрице.
   d) талац, пратилац, неваљалац, сеоце, бариоце.

То су све парадигмата за мушке и средње о-основе, и ја сам радознао, које се дијете не ће уплашити, кад види пред собом њекаква четрдесет и три парадигмата Да то тако ни близу није потребно, то сви знадемо, који смо иоле загледали и имали посла са граматиком својега матерњег језика. Неподесно је за тијем, што се на завршетку ове врсте у примједбама упућује на фонологију што се тиче закона гласовних. Фонологијске напомене држим да су требале и овдје доћи, па ма и по други пут, или да су тамо изнесени само опћи закони, а уз декли-

нације оно, што се тиче деклинација, У почетку изучавања језика не смије се и не може се никако учити фонологија систематски па да се касније код облика примјењује; мора се узети противан метод: на готовим облицима треба учити законе гласовне. Учитељ ће из фонологије напоменути само што је најглавније, а појединости на својем мјесту код облика, па би био у грдној неприлици, кад би се књизи г. Строхала морао враћати за сваки случај у науку о гласовима и тамо прстом показивати дјетету, које нити умије наћи нити се умије наћи. Истина да жива ријеч највише вриједи и да је то најбоља књига, али колико су њих подобни да се њом користе? — Само најбољи дарови, а великој већини мора се у књизи означити мјесто као основ, па у те већине тек на том основу, који се са живом ријечју допуњава, при испитивању утврдити што потпуније разумијевање. Исто се тиче у главном и осталих врста.

Рад. Врховац

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Дан. А. Живаљевић. **Андрија Качић Миошић** словински песник. Написао — —. Оштампано из „Летописа Матице Српске" књ. 171—174. У Новоме Саду, штампарија српске књижаре браће М Поповића. 1893. Цена 2 динара. Стр. 130. — О Качићу се код нас доста писало, а тако исто имамо дела и из страних књижевности, која о њему говоре, те када се то све скупи, имамо поприличну литературу о њему. Није ни чудо да се о Качићу толико много писало, јер скоро сав његов рад тесно је скопчан са народном поезијом. Његов „Разговор Угодни" који полази са народних песама, даје нам јасну слику о животу народне поезије у XVIII веку, може нам у многоме расветлити развијање народне поезије. С тога нам је дакле сваки рад о Качићу добро дошао, а особито овако систематичан као овај Живаљевићев. Расправу своју поделио је писац на седам одељака. У првом одељку црта живот Качићев те га прати од колевке док није до књиге дорастао, за тим на школама, на путовањима, све до г. 1760, до смрти му. Значајно је, да је Живаљевић усвојио 1702 г. као годину Качићева рођења, а не 1690, као што се до пре мислило. У другом одељку прелази писац на Качићева дела Качићево латинско дело: Elementa peripatetica тек је споменуо, а више се забавио око „Корабљице", изложивши јој у кратко садржину. Но највише се забавио око главнога дела Качићева, око „Разговора Угоднога". Дело ово поделио је у два дела. Први део обухвата догађаје до пада Цариграда, а други од тога пада па до Качићева доба. За тим набраја песме, износећи им садржину и објашњавајући по где које ствари. У трећем одељку расправља о односају Качићевих песама према историји. Том се приликом зауставља на изворима, којима се Качић служио. Од ових је најважнији Орбини, и ако га Качић нигде не спомиње, Живаљевић долази до закључка да Качићева историја „Срба, Хрвата и Бугара вреди данас онолико, колико и Орбини, то јест по готово ништа". Већу историску вредност даје одељку о Скендербегу, где се Качић по највише служио Барлецијем. Напомиње даље, да други део „Разговора" има више историске вредности, јер се овде Качић служио изворима првога реда. У четвртом одељку расправља о Качићу према народним песмама. Изнесавши особине народних песама, налази исте те особине и у Качића, те се труди да одгонене ту сличност. Писац држи да је Качић прикупљао народне песме, али нам их није онаке пружио, како их народ пева, него прерађујући их, да би биле историји верне, удалио се од народне поезије. Писац је фино карактерисао Качићеве песме, а при том и врло лепо разложио у чему се оне разликују од народних песама. За тим је покушао да одреди, колико је Качић позајмио из народних песама, а шта је његово. Питање је то — као што и сам писац признаје — врло тешко решити без првог и другога издања „Разговора", но ипак је његов покушај у неколико сретно за руком испао. Проговоривши о томе прелази на спољашњи облик песама, говорећи о строфама и о слику, но слаби су му разлози, којима је рад да докаже, за што је Качић усвојио десетерац а не стих бугарштица. У петом одељку споменуо је писац слабо познатога Филипа Грабовца, који је доста на Качића утецао. За тим говори о утецају Качићеву на Вука и Прерадовића и најпосле о његову утецају на вас српски и хрватски свет. У шестом одељку говори писац о издањима „Корабљице" и „Разговора", које дело дочека до сада двадесет и седам издања, три ћирилицом а остало латиницом. У седмом одељку напоменуо је шта је из Качића превођено на стране језике и набраја литературу о Качићу. Делом овим дао нам је Живаљевић јасну и светлу слику Качићева рада. У њему ћемо се сусрести са новим, са свим оригиналним мислима, оно ће нам помоћи да много тамно место у историји развијања народне поезије прочитамо. Да је ово дело хвале вредно, навешћемо речи г. академичара Јагића, који једном приликом рече, да је ово дело једно од најбољих, у колико је до сада о Качићу писано. Дело то препоручујемо најтоплије.

Беч **Р.**

Jan Kollár (1793—1893). Spomenica na stogodišnjicu njegova rodjenja. Izdalo hrv. sveuč. liter. društvo „Zastava". U Zagrebu, tisak dioničke tiskare, 1893, str. 112. — Свечане споменице у славу и помен славних људи кога народа јесу обично излев неизмерног одушевљења, којим су пуна срца благодарнога потомства, и садрже најодабранија ремек-зрнца умнога рада слављеникова. Такова је споменица венац саплетен из најдивнијег цвећа, што је процвало на бујном земљишту, на којем је слављеник неуморно делао. У њу долазе обично и најглавнији, најпоучнији и најкарактеристичнији подаци из живота тога славног човека. Па да ли је одгово-

рила тим захтевима ова споменица хрватске свенаучишне омладине „Zastave“? Пре свега морамо похвалити у принципу оно специјално младићско одушевљење, у којем је омладина издала ову споменицу и тиме одала достојну пошту великоме човеку, борцу за будућност словенску. Баш дух и мисли, којима је задахнута Коларова појезија, могу у првоме реду да омладину одушеве љубављу према своме роду. Коларови сонети су препуни и љубави лирске и патријотичних осећаја, којима се може загрејати срце свакога, који уме осећати. Иначе је ова споменица удешена према захтевима, које смо напред изложили. Напред је кратак Коларов живот са најкарактеристичнијим особинама његовим, које су биле главни мотори његову раду. Нарочито се истиче — као што је и умесно — његова љубав према потоњој му жени *Мини* (Wilhelmina Schmidt), коју је овековечио у своме најлепшем алигориском спеву: Slávy Dcera. Напред је и лик песников. Тек по гдекоја ситница је могла овде изостати, јер не пристаје по потреби уз оно што овде треба. За тим долази оделак ове споменице: Slávy Dcera. Izabrani soneti, s českoga preveo i bilješke napisao *Stjepko Španić*. Преведено је са уводом, који је у дистисима, свега 80 сонета различитога садржаја, а понајвише љубавног и родољубивог. Сонети су без сумње лепи и појетични, но само у оваком преводу су мало неспретни, па ће их човек тешко читати с уживањем. Преводилац је превео у оном размеру, у којем је и песник спевао. То је наравно добро учинио, али је то тешко превести тако, да се изрази сва она лепота, која се скрива у спеву. То је преводиоцу тек делимице пошло за руком. На крају је додао преводилац и „bilješke“ за преведене сонете, у којима се тумачи по где која историска личност, догађај и сценерија. Белешке су узете из тумача самога песника, који носи натпис: Výklad čili přimětky a vysvětlivki ku Slávy Dceře. Избор сонета је учињен по трећем издању Коларових дела од г. 1832 из свих пет певања. Иначе је цела споменица издата у укусну облику с доста лепим језиком. Тако Хрвати! Захтевало би се и од нас у томе правцу живље акције, па би се обистинило оно Сундечићево: *Биће добро — мичимо се само!*

Б. Пешта **А. П.**

В. Галузјејев. **На земљи и под земљом.** Приче светскога путника. Написао — —. Превео с руског *Ј. Кара-Матић*. *У Кајени. — Игра по цену живота. — Три године међу Патагонцима.* Београд. Накладом књижаре Велимира Валожића. Стр. 45. Цена 60 пр. дин. — Као што из натписа видимо, у књижици овој има три приче. Ниједна од те три „приче“ не заслужује тај назив, јер ниједна од њих нема онога, што је потребно за причу. Пре бисмо их могли назвати сликама. Прва слика *(У Кајени)* црта нам лов на корњачја јаја у Америци у француској насеобини Кајени, који је скопчан са великим опасностима по ловце. Слика је прилична; нарочито се истиче живим описом оно место у овој слици, где писац слика гујанске прашуме са њиховим дивљим и крволочним становницима, јагуарима, боама, кајманима, тигровима, пумама и др. Друга слика (*Игра по цену живота)* рачуна много на ефекат. Читалац стрепи за Енглезе, брине се, како ће се они извући из критична им положаја — а кад оно — играње их спасава. Трећа слика *(Три године међу Патагонцима)* може послужити као грађа за етнографију Патагонаца, јер нас упознаје са животом, вером, обичајима и карактером Патагонаца. — У опће узевши, сликама и писцу њихову немамо много замерити, али имамо да замеримо преводиоцу. Када је преводилац већ наумио, да преведе што с руског, зар у целој руској литератури није нашао ништа боље од ових „прича“! Треба дакле пазити и на избор. Језик у овом преводу могао би бити чистији, а нарочито стил не би смео бити тако натегнут. Има и неколико слика, но оне су слободно могле изостати, јер илустрацији саме ствари не помажу баш много а ни израда им није прве прсте.

Б. Пешта **Ј.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Писмо у стиховима, које доносимо у данашњем броју, послао нам је опште поштовани наш Љ. П. Ненадовић са записима, које такођер изнесмо у данашњем броју, и са још неколико, које ћемо саопштити у идућем броју. Старина Ненадовић послао нам је то своје „стиховито писмо“, као што он вели, „на спомен“, али с изричном напоменом: „немојте га штампати“. Старије — и то још тако честите и мудре старије, као што је Љ. П. Н. — ваља слушати, али нам се за овај мах не може на ино а да не будемо мало и непослушни, ако ничега другога ради, а оно већ и ради тога, да обрадујемо Новосађане гласом, да је њихова града жељан и да ће им изненада у госте доће тако мио гост па да заједно с нама кликну: кад год нам дошао, добро нам дошао!

— Читамо по београдским листовима да је професор др Милан Шевић за средње школе написао „Увод у философију“.

— У данашњем броју почињемо доносити у преводу одломке из најбољег дела једног француског приповедача, који је до сад слабо познат нашој читалачкој публици. Зарад бољег разумевања ових „Сцена“ рећи ћемо у кратко нешто о Ханрију Мирже-у и овом његову делу. Мирже је један од оних песника ванредна приповедачког талента, којима је новија француска књижевност најбогатија од свију осталих и који, и ако нису књижевне звезде првога ранга, ипак својим појединим производима, који су по некад ремек песничке и приповедачке лепоте, стичу себи гласа у целом образованом свету. Мирже је доста плодан књижевник, ну понајвише је овим делом, које је у своје време учинило епоху у француској белетристици, стекао себи уметнички глас и у Француској и далеко изван њезиних граница. У својима Scènes de la vie de bohème (сцене из циганског живота) изнео је Мирже француској публици нешто са свим ново, открио јој читав један свет, за који се тако рећи није ни знало, и унео у француску приповетку са свим нове, дотле невиђене, типове. — Под bohémiens — циганима — разумева Мирже ниже кругове париских уметника, који почињу своју уметничку каријеру у пркос свим неприликама, које су последица оскудице, лакомислености и неуредности. То су људи, којима је живот вечита промена међу патњом и уживањем, крајњом оскудицом и несмисленим расипањем, савршеним нерадом и најсавеснијом вредноћом. Из њихових кругова поједини, који поред уметничког талента имају и енергије и умешности, долазе до богатства и славе, а несрећна већина, од које један део има талента за правог уметника али нема потребне дозе дрскости и енергије, која је потребна уметнику, ако хоће да дође до своје сврхе, а други део нема ни једног ни другог, јадно свршава у беди и сиротињи. С тога Мирже вели у свом предговору: цигански живот је предговор роману, који свршава академијом, болницом или јавном мртвачницом. Мирже је и сам живео скоро целог живота животом, који описује у овом делу, за то му је оно и најбоље; оно чини на читаоца утисак непосредно доживљених ситуација. Ове његове сцене, од којих ће наш преводилац неколико одабрати и изнети пред српску публику, сачињавају свака за се, па опет и све скупа песничку целину. Осим овога дела споменућемо још

неколико његових бољих радова: Scènes de la vie de jeunesse, Pays latin, Buveurs d' eau и т. д. Најбоље своје радове написао је у шездесетим годинама овог столећа.

— Књига Љубомира Недића „Из новије српске лирике“ опширно је приказана у 11 броју „Književne Smotre“. Приказивачу се допада све, само му није право, што Недић за Змаја вели, да има највише песама, које су само по спољашњем облику песме. Con amore распреда Недићеве ерупције на Лазу Костића па му се баш види како ужива, док не дође на ону „nesgrapnu opazku“ Недићеву, у којој Недић хрватски језик меће у ред немуштих језика. Ту већ не може а да не „primjeti“ ово: Ako pisac smatra, da je ono zbiljam istina, što mnogi Srbi tvrde, da su naime Hrvati od Srba jezik prisvojili, to su onda i te smušene riječi izvorno srpske a ne hrvatske. Takova nesmisla i takove gluposti ne nalazimo mi u nijednoga hrvatskoga pjesnika (да ли је, боже, тај приказивач баш добро проучио песме Августа Харамбашића) u nijednom hrvatskom rječniku; te se samo čudimo, kako je tako neosnovanu i uvredljivu tvrdnju izreći mogao inače visoko obrazovan srpski rodoljub. Pa i u opće ne dokučujemo, kako je takav pjesnik mogao doći kod Srba do onolike slave i do onolikog populariteta, kako to naslućujemo (види се, како тај брат Хрват зна српску књижевност) iz ocjene gospodina Lj. N. To doista nije na diku ukusu srpske čitalačke publike. Takova bi pjesnika hrvatska kritika odmah u zametku bila suzbila, takav je pjesnik kod Hrvata nemogućan“. Том делији Хрвату можемо само довикнути: иш не праши! а Љубомиру Недићу велимо овом приликом, да му не служи на дику, што је дао прилике том вајном делији да се тако „расхрвати“.

— Дисертација Ђорђа С. Ђорђевића, који је пре недељу дана положио докторат славистике на бечком свеучилишту, говори о Матији Дивковићу и раду му.

— У семинару словенске филологије у Бечу држао је пре недељу дана Станоје Станојевић предавање о резултату свог путовања по сремским селима и фрушкогорским манастирима, камо је овога лета ишао да тражи и испитује старе црквене књиге.

— Лепе цртице Хрвата Франа Мажуранића, које су под натписом „Lišće“ изашле пре неколико година а преведене већ на више, нарочито словенских језика, изашле су недавно у Берлину у немачком преводу Лудвига Павла Бертвига, у издању Сигрида Кронбаха, а под натписом „Schattenbilder“. Као што Obzor уверава, превод је леп и веран а издање веома укусно.

— Под општим натписом „Frauenliebe“ издао је Стеван Милов четир своје новеле, које се зову: Durch den Sohn erzogen, Die Braut, Die junge Mutter, Die Verstossene. Гледаћемо да читаоцима „Стражилова“ коју од тих красних новела прикажемо у српском преводу, па да српски свет види, како лепо и у прози пише тај велики немачки песник, чије радове у стиховима са најбоље стране познаје већ српска публика.

〰 У 44 броју „Vienca“ завршена је расправа Т. Матића: O književnom radu Matije A. Relkovića.

〰 У 1 свесци II књига „Nast. Vjesnik“-а реферише J. Живановић о Hrvatskoj Slovnici, од Strohala.

〰 У 6 свесци Časopisa Matice Moravske реферише Jos. Benhart о Коларову Алманаху. Референт се изражава врло повољно. О истој књизи реферисао је Ant. Truhlař у најновијој свесци Časopisa Českého Musea. И Трухларж хвали дело.

〰 У бр. 10488 Abendblatt-а „Neue Freie Presse“ има чланак: Die Fortschritte der Pferdezucht in den occupirten Provinzen.

〰 У Паризу је изашло велико дело о Далмацији за време Наполеоново. Ово дело заслужује пажње, требало би да буде опширније приказано.

— У 45 броју Vienca има Književno pismo, у којем се оцењује Матавуљев „Бакоња фра Брне“. Оцењивач скупља свој суд у ово: „pripoviesti ne dostaje prave živosti, jer se pisac nije držao pravila pripoviedačke technike: karakterizacija lica udovoljava; jezik je liep i jedar“.

— У Араду су у позоришној библиотеци нашли међу многим старим рукописима позоришно дело, на чијем је натпису упало у очи име Лајоша Кошута. Дело је то Кошут превео с немачког а натпис му је: „Државник или Праведни министар. Драма у четир чина од Карла Хафнера. С немачког превео Лајош Кошут године 1826“.

✝ У трећој и четвртој свесци друге књиге Byzantinische Zeitschrift приказују се између осталога две радње, које су штампане у 15 књизи Јагићева Архива, имено Мочуљскога Zur mittelalterlichen Erzählunglitteratur bei den Südslaven и Рудолфа Абихта „Quellennachweise zum Codex Suprasliensis“. Сем тога иде говор и о Јагићевој књизи „Slavische Beiträge zu den biblischen Apokryphen. I. Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches“.

— Успомене покојнога Мак-Махона, које је довршио био већ поодавно, као да не ће, по изричној његовој жељи, изаћи набрзо после његове смрти, јер веле да су написане доста безобзирно. Има четир литографисана примерка у пет дебелих свезака. У првој су свесци описани африкански походи, у другој кримски и талијански рат, у трећој француско-немачки рат год. 1870-71, у четвртој версаљска војска, у петој председништво републике.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Како се за три године навршује двеста година, од како је у Црној Гори на владу дошао митрополит Данило I, први владалац из светле лозе Петровића Његоша, то је влада Црне Горе расписала за ту прилику две награде, једну (1000 талира) за најбољу историју Црне Горе, од како њом владају Петровићи, а другу (150 талира) за најбољи нацрт споменика, који ће се том приликом открити Данилу I.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 46.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 14. НОВЕБМРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗАПИСИ

Свет је пун лепоте и пун сласти праве,
Ако из твог срца горчине с' не јаве.

У свакоме часу има срећа нека,
Мудар тражи срећу а луд на њу чека.

Та свако весеље има своје међе,
Покаје се сваки ко преко њих пређе.

Ко не зна чувати, тај узалуд ради,
Бог даје свакоме, ал' обор не гради.

Негуј у свом срцу ти право поштење,
Па ће свет о теби имат' добро мњење.
Ко укаља ноге, може их опрати,
Ко убрља образ, брљав ће остати.

Све по своме својству цени се и гледа:
Сладост, то је својство шећера и меда;
Срце ти је ружно, кад није весело,
А сирће не ваља, кад није кисело.

Љ. П. Н.

МЛАДОМ ДРУГУ

Младост кипи у твојим жилама,
Чело ти је окићено крином;
Око пламти; за борбу у свету
Срце снажиш пламеним рубином —
И чудиш се, што не пијем с тобом!
Покидо сам оштро перје с крила,
Сломио сам мач у борби љутој,
Источио крв из бујних жила.
Рањен витез с ограшја крвава
Тужно гледа своје време славно —
Нит зрак сунца може да измами
Осмех оном, што је мртво давно —
Свршиx! А ти, кога у бој зове
Од врлина угушена зрака,
О, не смеј се над пропашћу љутом
И судбином несретна јунака.

Крв те гони кроз вихаре страшне
Да за добро и истину живиш,
Мач ти сева у десници кршној
Да јунаштвом цео свет задивиш.
Али не знаш, како мисо гипе
У отрову застарела греха,
Груд се цепа пред стрелом поруга
А мач ломи с ледена осмеха.
И већ гледам где орлу крвавом,
Кога скрши борба и олуја,
Нити око племенито сева,
Нит' му пламен са усана буја,
Већ распасан, без оружја бојна,
Сећајућ' се борбе и милина
К'о урвина сањајући ћути
Без пехара и без рујна вина...

Беч, 17 новембра 1893.

Ленскій

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Свршетак)

ЕПОД

Електра

Ти, који после дугог времена,
Нађе за вредно да се повратиш
Мени, која сам тол'ко патила,
Немој бар сада —

Оресто

Шта да не чиним?

Електра

Немој ми кратити да се радосно
Сита нагледам твојега лика.

Оресто

Не! Ко ти крати, на њега мој гнев!

Електра

Дакле допушташ?

Оресто

Како да не?

Електра

Ох, миле друге, чух глас ненадан!
До сад сам била очајна, нема,
А сад си ту ти, предраги брате,
Дошо си чио, ведра погледа,
Који ни у злу не заборављам.

Оресто

Сувишан говор остави сада,
Не говори ми како је мати
Опака ни како Егисто траћи,
У лудо троши, расипа благо
Нашега оца. Оваким говором
Згодну прилику пропустићемо.
Већ шта ми овом приликом ваља
Чинити, реци, где ћемо јавно
Ил' из потаје душмане своје
У радости им моћи уништити?
Ал' тако, да мати по твом веселом
Лицу не позна да смо ми дошли;
Оплакуј пред њом судбину моју,
Коју ти пређе лажно јавише.
А кад нам дело срећно испадне,
Тада веселе развијај клике!

Електра

Што год је теби, брате, по вољи,
То је и мени; јер ти ми срећу
Донесе, ја је сама не стекох;
Ни за све благо овога света
Не бих ти ни мало вољу покварила.
Увредила бих онда и бога,
Који нам сада помоћи пружа.
Остало знаш све, ако си чуо,
Да неје Егисто сада код куће,
А мати јесте; за њу се не бој
Да ће ми видети весело лице!
У срцу моме стара се мржња
Укоренила, па кад те видех,
По вас дан лијем радосне сузе.
Како од суза да се уздржим,
Кад сам те у један и исти мах
Видела мртва и одмах жива?
То би за мене све из ненада.
Тако, да отац сада жив дође,
Не бих мислила да је то чудо,
Већ бих сматрала као истину.
Па кад си дошо на такав начин,
Ти чини сада по својој вољи;
Ја да сам сама, латила бих се
Овога двога: ил' славно спасти се
Ил' славно самртну испити чашу.

Оресто

Ћути! Сад чујем неко да иде
Из двора на врата.

Електра

Уђите, странци!
Јав'те и друкчије, а то не мож' нико
У двору одбити нит' се радовати.

Васпитач (долази из двора)

Та ви сте луде и безумници!
Ил' се за живот ништ' не бринете
Ил' никада памети несте ни имали,
Кад не видите да сте не код зла,
Већ у злу самом, и то највећем?!
Да ја одавно овде пред врати
Не пазим, ваши би смерови пре
Доспели у двор, него ви сами.
А ја сам све то предупредио.
И сад се махните дуга говора
И непрестане радосне клике,
Нег' уђ'те унутра. Оклевање је
Опасно, а сад је најбољи час.

Оресто

Како је тамо, да знам, кад уђем?

Васпитач

Добро. Нико те познати не ће.

Оресто
Казо си, да сам ја погинуо?
Васпитач
Знај да си један, за којег држе
Да си у Аду, а ти си овде.
Оресто
Радују ли се? Или шта веле?
Васпитач
Да смо готови, мого бих казат',
Код њих је све још за сада добро
И оно, што је у ствари зло.
Електра
А ко ј' то, брате, кажи, бога ти?!
Оресто
Зар не познајеш?
Електра
Ја се не сећам.
Оресто
Не знаш, коме си мене предала?
Електра
Коме? Шта велиш?
Оресто
Чије су руке
Мене однеле у фочку земљу
Твојом брижљивом увиђавношћу?
Електра
То је зар онај, ког сам једина
Још нашла верна, кад отац паде?
Оресто
То је. Немој сад много питати.
Електра
О, мили дане! О, ти једини
Избавитељу двора нешега!
Како си дошо? Ти ли си онај,
Што си овога и мене спасо
Од многих мука. Ох, миле руке,
Ох, твоје ноге, најбоља помоћ!
Што си се крио толико дуго
И речима ме тол'ко мучио?
А најмилију ми објави ствар.
Добро дошао! Ти си ми отац.
Добро дошао! Знај да сам тебе
Једнога дана од свију људи
Највећма омрзла и заволела.
Васпитач
Доста је, мислим. А те говоре,
Шта се све за то време десило,
Остави току дана и ноћи,
Па ће, Електро, све јасно бити.
(Окрене се Оресту и Пиладу)
А вама велим: час је куцнуо:
Клитемнестра је сама у двору,
Сад нема тамо никог од људи,
Ако будете још оклевали,
Спрем'те се, да се борите с њима
И још са другим многим јачима.
Оресто
Дуге беседе не вреде ништа,
Него, Пиладе, сада на дело!
Што брже хајд'мо сада унутра
До светих седишта кућних богова;
Да с' помолимо свима, што их је
Там' у предворју још од старина.
(Оду у двор. *Електра* остаје)
Електра
Услиши их, силни Аполоне!
Милостив буди њима и мени,
Која, што год сам икад имала,
У молитви сам теби жртвовала;
А сад те, боже, од свега срца
На коленима молим, преклињем:
Помози вољно нашим тежњама!
Покажи какву награду људ'ма
За непобожност богови дају!
(Оде и она за њима)
Хор
Строфа
Вид'те где напред јури
Бесно Арej крволочни,
Већ су у двору бесне Ериније
За грозна да се недела свете.
И не ће дуго мој сан остати
К'о неизвесна слутња у души.
Антистрофа
Из доњег света лукавим кроком
Долази у двор и у очеву
Стару богату тврђу спаситељ,
Да помоћ пружи угњетенима
Са смртноносним мачем у руци.
Мајин му син скрива лукавство
Мраком, тежећи истоме смеру.
Електра (долази из двора хитро)
Прва строфа
О. миле сестре! Људи ће одмах
Извршит' дело; мирно чекајте!
Хор
Па како? Шта сада чине?
Електра
Она за укоп урну украшава,
А њих двојица код ње су близу.
Хор
А што си на поље ти истрчала?

Електра

Да пазим, да од куд Егист не дође,
Па да потајно у двор не уђе.

Клитемнестра (у двору виче)

Ах, јадна кућо,
Никога нема од мојих овде,
А сад си пуна љутих убица!

Електра

Ено је, виче! Чујете л', сестре?

Хор

Друга строфа

Чујемо јаде те нечувене
И нас страх хвата и дрхтавица.

Клитемнестра

Ах, мени јадној! Егисте, где си?

Електра

Гле! Опет неко очајно виче!

Клитемнестра

Ах, сине! Смилуј се на матер своју!

Електра

И ти се неси смиловат' хтела
На њега ни на његова оца.

Хор

О, племе јадно! О, јадни граде!
Данас ћеш пропасти, са свим пропасти!

Клитемнестра

Ах! Јаох! Ударена сам!

Електра

Удри свом снагом још један пута!

Клитемнестра

Јаох! И опет ударац тешки!

Електра

Бар да је сад и Егисто мртав!

Хор

Клетва се испуни. И оживеше
Они, што давно леже под земљом,
Па грабе крв врелу својих убица.

(*Оресто* с *пратиоцима* извилази из двора)

Антистрофа

Ево га! Рука сва му крвава
Од грозне жртве бога Ареја.
Не могу очима гледат' ужаса!

Електра

Шта је, Оресте?

Оресто

Добро је, сестро,
Ако ј' Аполон добро наредио.

Електра

Је ли умрла та несрећница?

Оресто

Не бој се више да ће те она
Обешћу својом икад срамотит'.

Хор

Антистрофа

Стан'те! Егиста видим, близу је.

Електра

Жур'те се, браћо, натраг унутра!

Оресто

Где ви видите тога човека?

Електра

Ено из предграђа весело иде.

Хор

Жур'те се, брзо идите с врата,
Да вам и ово срећно испадне.

Оресто

Не бој се! Биће и то готово,

Електра

Како год мислиш, похитај само!

Оресто

Ја хитам! (Одлази с Пиладом)

Електра

Овде моја је брига.

Хор

Добро би било овом човеку
Мало што лепо казати сада,
Да лакше слепо упадне у бој,
Што је за њега спремила правда.

Егисто (долази)

Ко знаде где су фокидски странци,
За које веле да нам јављају
Смрт Орестову на тркалишту.
(к Електри)
Баш тебе питам, тебе, која си
Поносила се њиме толико;
Јер то се тебе највише тиче.
Ти и знаш ваљда најбоље рећи?

Електра

Знам. Како не? Јер не бих иначе
Знала за судбу својих најдражих.

Егисто

Па где су сада странци? Кажи ми.

Електра

У двору. Код домаћице су.

Егисто

Збиља су каз'ли да ј' Орест умро?

Електра

Не само каз'ли, већ и показ'ли.

Егисто

И очима се зар мож' видети?

Електра

Можеш; (за себе) ал' ја ти то не завидим.

Егисто

Много ми сада весело кажеш,
Што неси обично до сад чинила.

Електра

Радуј се, ако у том уживаш.

Егисто

Ћути! Нека се отворе капије,
Да сви Архивци и Микинејци
Виде да онај, ко се још уздо
У овог човека, сад нема наде,
Већ нек се мојој покори власти,
Да га не гоним силом ни кажњу!

Електра

Све ћу чинити. Јер ме је време
Већ научило моћне слушати.

(Отвара капије. *Оресто* с *пратиоцима* износи из двора лешину Клитемнестрину застрту)

Егисто

О, Диве! Видим ову појаву,
Да се божанском завишћу збила;
Ако не грешим, када то кажем.
Скин'те му са свим са лица застор,
Да и ја рођака ожалим свога.

Оресто

Сам га подигни, то није моје,
Него је твоје, види то само
И мо'ш се пријазно с тим поздравити.

Егисто

Право и велиш, послушаћу те.

(к Електри)

А ти ми зови, ако је дома,
И Клитемнестру, краљицу моју.

(свлачи застор)

Оресто

И она ту је. Никуд не гледај!

Егисто

Ах, јади! Шта ја то видим?!

Оресто

Кога се бојиш? Не знаш ли ко сам?

Егисто

У чије, тужан, упадох замке?!

Оресто

Неси ли слутио
Да живу говориш у место мртву?

Егисто

Јаох! Разумем! То је за цело
Оресто, што са мном говори.

Оресто

К'о добар пророк дуго си с' варо.

Егисто

Пропадох јадан! Ал' ми дозволи
Још мало нешто да рећи могу.

Електра

Не дај му више ништ' да говори,
Тако т' богова, брате рођени,
Да дужи време голим речима!
Шта би једноме тешку грешнику
Помогло, ако за који тренут
Доцније смрт се на њем' изврши?
Него га што пре уби и предај,
Нека га с правом гробари носе
Далеко од нас. То ће ми само
Моћи ублажити грдне ми јаде.

Оресто (к Егисту)

Уђи унутра брзо. Сад нема
Борбе о речи, већ о твој живот.

Егисто

За што ме водиш унутра у двор?
Ако је твоје дело праведно,
Што тражиш таму, зар овде не смеш?

Оресто

Не заповедај. Хајде онамо,
Где с' и ти мога оца убио,
Ту и ти сада погини!

Егисто

Па зар баш мора видети ова
Кућа све јаде Пелоповића,
И што су сада и што ће бити?!

Оресто

Понајпре твоје. Ја сам ти пророк.

Егисто

Но ту вештину, којом се хвалиш,
Неси од оца ти наследио.

Оресто

Много говориш, а пут све краћи.
Хајде унутра!

Егисто

Води!

Оресто

Иди ти напред!

Егисто

Да не побегнем!

Оресто

Не. Само да не би по својој вољи
Умро; за то ти морам чувати
Самртну чашу, к'о што је ова;
Сваки би требало по правди тако
Да умре, ко год погази закон:
Мање би било на свету зала.

(Оде с Егистом, за њима остали, у двор, где на уреченом месту убију Егиста. — Остаје хор)

Хор

О, Атрејево колено славно!
Многа си, јадно, зла препатило,
А сад си једва слободу стекло
И овим делом смер си постигло!

СЦЕНЕ ИЗ ЦИГАНСКОГ ЖИВОТА

НАПИСАО ХАНРИ МИРЖЕ

ПРЕВОДИ МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

Уистину улажаше у том моменту у ходник млад човек у белу шеширу à la Louis XIII у пратњи амалина, који се није баш Бог зна како превијао под својим теретом.

— Господине, запита вратара, који му беше изашао на сусрет, је ли мој стан испражњен?

— Још није, господине, али ће одмах бити. Досадашњи укућанин је баш отишао по кола, да се исели. У осталом господин може за неко време оставити своје ствари и у дворишту.

— Бојим се, може да почне падати киша, одговори му млади господин, грискајући мирно китицу љубичице, коју је имао у зубима; могао би ми се покварити намештај. Амалине, рече за тим човеку, који беше заостао иза њега и којем амал беше натоварен стварима, чији значај и природу вратар никако не могаше себи да растумачи — оставите те ствари овде у ходнику и донесите овамо из мога старог стана сав остали скупоцени намештај и уметничке производе.

Амалин пореда на то дуж зида више платном превучених заклопљених оквира, од којих су по неки имали висину од шест до седам стопа; поједини листови у оквирима беху у овај мах склопљени, али изгледаху, као да се сваког тренутка могу расути на све стране.

— Ето видите! рече млади господин амалину, растворивши крило једнога оквира и показујући на пукотину, која се видела на платну, јесте ли видели колику сте ми штету нанели, продерали сте ми моје велико венецијанско огледало. Сад при другом товару пазите мало боље; особито вам препоручујем да добро пазите на моју библиотеку.

— Шта управо хоће да каже са тим својим венецијанским огледалом? мрмљао је вратар, немирно обилазећи около оквира, који беху прислоњени уз зид, ја ту не видим никаква стакла; сигурно се шали, јер ја ту видим само неке шпанске зидове. У осталом видећемо, какав ће испасти други товар.

— Шта је са вашим кирајџијом, хоће ли скоро испразнити стан? запита млади господин. Већ је полак један, и ја сам рад да се уселим.

— Ја мислим да ће овај час бити овде. У осталом то није још никаква несрећа, јер ни ваш намештај још није ту, додаде вратар, изговарајући последње речи са особитим нагласком.

Баш кад млади господин хтеде одговорити, ступи у двориште један драгон из министарства.

— Господин Бернар? запита драгон, извукавши писмо из торбе, која му је висила о страни.

— Овде је, рече вратар.

— Има једно писмо за њега, рече војник. Дајте ми признаницу да сте га примили, рече, пружајући вратару формулар признанице, коју овај потписа у својој ложи.

— Извините, што вас остављам сама, рече вратар младом господину, који се нестрпљиво шетао по дворишту; дошло је писмо из министарства за господина Бернара, мога господара, па морам да му га однесем.

Кад је вратар ушао у собу к г. Бернару, овај се баш бријао.

— Шта сте ради, Диране?

— Господине, рече овај, скидајући капу, дошао је драгон, који је донео ово за вас, долази из министарства.

С тим речима преда господару писмо, на коме беше печат војеног министарства.

— Ох Боже мој! викну господин Бернар са таким узбуђењем, да у мало није бријачицом отфикарио свој рођени нос, — из војеног министарства! То је сигурно моје наименовање за витеза почасне легије, које већ толико тражим и ишчекујем; једва један пут награда мојој лојалности! Ево, Диране, рече пипајући се по џеповима, ево вам сто суа да попијете у моје здравље. Пхи, није ми новчаник овде, али причекајте само мало, одмах ћу вам дати.

Вратар беше овим приливом сјајне дарежљивости, на коју га газда не беше навикао, тако дирнут, да је опет метнуо капу на главу.

Ну господин Бернар, који би иначе најстрожије укорио оваки прекршај против социјалне хијерархије, чињаше се овога пута, као да то и не види. Натаче наочари и преломи печат са изразом страхопоштовања, које се показује на лицу везира, који добија ферман од султана, и започне читати писмо. Али већ при првим редовима указа се на његову лицу страшна гримаса, која сабра у дубоке бразде сало његових бакарно-црвених калуђерских образа, а његове мајушне очице сипаху огањ варница, које у мало што не упалише косме његове чупаве пароке.

На послетку беху црте његова лица тако ис-

преметане и разбацане, као да их је земљотрес захватио.

Ево шта беше садржај тога дебелог писма, написаног на хартији са титулом војеног министарства, које је драгон са највећом брзином донео, и преко кога је вратар издао власти признаницу:

„Господине и газда!

Учтивост, која је — ако је веровати митологији — прамајка лепих манира, обвезује ме, да Вам овим ставим до часног знања, да се налазим у ужасну стању, које ми никако не допушта, да учиним за доста обичају, који је у моди, што се тиче плаћања стана — а особито у моди, кад је човек дужан за њ. Све до овога јутра сам се уљуљкивао слатким надама, да ћу бити у стању провести у слави и весељу овај лепи дан, плативши Вам три дужна термина за стан. То беше шимера, илузија, идеал! Док сам ја сневао снове на душеку поуздања и варљиве наде, зла коб — ананке на грчки — зла коб је распрштала моје илузије! Примања, на која сам рачунао — Господе, ала радње иду рђаво! — изјаловише се, и од свију огромних свота, које сам имао да примим, нисам добио ништа осем три франка, која сам позајмио и која Вам се не усуђујем ни понудити. Доћи ће бољи дани за Француску па и за мене, будите уверени, господине! Чим ти дани дођу, долетећу на крилих, да Вам то јавим и да искупим и изнесем из вашег дома оне скупоцене ствари, које сам тамо оставио, и које препоручујем заштити Вашој и заштити закона, који Вам забрањује продати их пре но што протече година дана — за случај, ако би хтели на тај начин да дођете до свота, које су за Вас укњижене у рачунској књизи мога поштења. Особито препоручујем Вашој пажњи мој пијано и онај велики оквир, у коме се налази шездесет витица женске косе, чије боје показују све могуће нијансе косних боја и које су аморовим маказама отргнуте грацијама са чела.

Према томе можете, господине и газда, располагати сјајним просторијама, у којима сам до сада ја становао. Ја Вас на то овлашћавам својим сопственим потписом

Александар Шонар“.

Кад је г. Бернар прочитао ту писанију, коју је уметник написао у канцеларији једног свог пријатеља, чиновника у војеном министарству, згужва у највећој јарости хартију па, опазивши чича Дирана, који је још увек чекао на обећани бакшиш, запита осорно, шта ради ту.

— Чекам, господине.

— Шта чекате?

— Па вашу велику доброту... због доброг гласа! протепа вратар.

— Напоље! Гледај ти безобразника! Стоји преда мном са капом на глави!

— Али, господине...

— Напоље! Нема поговора! До ђавола! Али не, причекајте. Отићи ћемо горе у собу оне уметничке лоле, који се иселио, оставши ми дужан.

— Како? викну вратар, господин Шонар?...

— Јест, рече газда, који је све више долазио у јарост. Па ако је само и најмању стварку однео, ја ћу да вас истерам, јесте ли ме разумели? истераћу вас.

— Али то је немогуће, промрмља јадни вратар. Господин Шонар се није иселио; он је само отишао да тражи ситних новаца да господину плати, и да нађе кола за сеобу да пренесе свој намештај.

— Да пренесе свој намештај! беснео је г. Бернар; брже онамо! Уверен сам да је већ дошао по њега; хтео је само да вам подвали и да вас уклони из ваше ложе, да би могао извршити свој нитковлук, животињо једна!

— Ух, Боже мој, баш сам животиња! јадиковао је чича Диран, дрхћући испред олимписког гнева свога госе, који га је вукао уза степенице.

Кад су изишли на двориште, испречи се млади господин у белом шеширу испред вратара.

— Шта је то, вратаре, викну хоћу ли ја већ једном моћи ући у свој стан? Је ли данас осми април? Зар ја нисам погодио овде стан и дао вам пет франака капаре? Је ли тако или није?

— Пардон, господине, пардон! одговори му газда. Одмах ћу вам се ставити на расположење. Диране, — окрете се вратару, — ја ћу већ ствар сам удесити са господином. Отрчите горе; тај лолчина Шонар се сигурно вратио да спакује своје ствари; ако га тамо затечете, закључајте га, па онда дођите доле да одете по полицију.

Чича-Дирана нестаде на степеницима.

— Пардон, господине, рече газда, поклонивши се младом господину, са којим беше остао сам, с ким имам част?

— Ја сам ваш нови укућанин, господине; узео сам собу у шестом спрату ове куће, па сам се већ почео једити, што исти стан још није празан.

— Особито ми је жао, господине, одговори му г. Бернар, имам мало неприлике са једним мојим укућанином, и то баш с тим, у чију ћете се собу ви уселити.

— Господине, господине! викаше из једног прозора на последњем кату куће чича Диран, г. Шо-

нар није овде... али његова соба је овде... ух, баш сам животиња... хтео сам рећи, да још ништа није однео, ни једне сламчице, господине!

— Добро је, сиђите доле, довикну му г. Бернар. Стрпите се само још мало, молим, рече за тим, окренувши се младом господину, мој вратар ће пренети у подрум ствари, које се налазе у соби мога бившег кирајџије, који није у стању да плати, и за пола сата моћи ћете се уселити; у осталом ни ваш намештај још није овде.

— Молим лепо, господине, рече мирно млади господин.

Г. Бернар се обазре око себе, али не мога ништа друго да види, до ли огромне оквире, који су већ и његову вратару улили страх и немир.

— Како то? промрмља он... Извините, али ја не видим ништа.

— Гледајте само, рече млади господин, растворивши стране оквира и показавши запрепашћеном газди величанствену унутрашњост једне палате са јасписовим ступовима, барељефима и сликама славних уметника.

— Али где је ваш намештај? запита г. Бернар.

— Ево га, рече млади господин, показујући му богати намештај, који беше насликан у „палати“, коју је пре неки дан купио на лицитацији у hôtel Bullion, где су се распродавале ствари неког позоришног друштва... . . . .

— Ја се надам, господине, да ви имате и озбиљнијег намештаја, него што је тај...

— Како? Та ово је чист рококо стил!

— Не треба ваљда да вам говорим, да се ја морам осигурати.

— Којешта! Дакле вама није доста да палата јамчи за кирију манзарде?

— Не, господине мој, — ја хоћу намештај, прави намештај од махагони дрвета!

— Ах, господине мој, ни злато ни махагони нас не ће учинити срећнима! рекао је један древни мудрац. У осталом, што се мене тиче, ја и не трпим тај намештај, цео свет већ има намештај од махагони.

— Али ви тек морате имати какав било намештај, господине!

— Напротив! Намештај заузме страшно много простора у стану, а чим има и столица, човек не зна где да седне.

— Ну кревет свакако имате! Да на чему би спавали?

— Мој душек је Провиђење, господине!

— Опростите, још једно питање! рече г. Бернар. Чим се занимате, ако смем молити?

У тај пар ступи у двориште амалин новога укућанина са другим товаром. Међу стварима, натовареним на његов амал, виделе се и сликарске ногаре.

— Ах, господине! викну чича Диран са ужасом; и показа свом госи прстом на ногаре. Сликар!

— Уметник! Одмах сам помислио, простења и господин Бернар, и коса његове пароке се накострешии од неисказаног ужаса; сликар!!! А зар се ви нисте могли мало распитати за господина? осече се за тим на вратара. Ви дакле нисте ни знали чиме се занима?

— Ах, Боже мој, изговарао се јадни вратар, та он ми даде пет франака капаре, па ко би се ту могао надати таком колачу.

— Хоће ли бити скоро? умеша се млади господин.

— Господине, рече г. Бернар, намакнувши одлучним покретом наочари на носу, пошто ви немате намештаја, не можете се ни уселити. Законом је допуштено одбити кирајџију, који нема јамчевине.

— А моја поштена реч? рече уметник достојанствено.

— Никако не може да надомести намештај... изволите тражити стан на другом месту. Диран ће вам вратити капару.

— Ух, узвикну вратар, а ја већ метнуо паре у штедионицу.

— Али, господине, опази младић, ја не могу сад док длан о длан нађи други стан. Примите ме макар на један дан.

— Па можете бити и у гостионици, одговори му г. Бернар. Али чекајте, рече живо за тим, сетивши се нечему, ја бих вам могао издати исту собу са намештајем мога инсолвентног укућанина. Међу тим познато вам је да се кирија за намештене собе у напред плаћа.

— Сад је само још питање, шта ћете искати за ту кучницу? рече уметник, приморан да пристане на његов предлог.

— Стан ће бити врло згодан за вас; даћу вам га за двадесет и пет франака месечно, јер узимам у обзир прилике, у којима се налазимо; — плаћа се у напред.

— То сте већ рекли један пут; фраза није баш тако славна, да заслужује част понављања, рече младић премећући руком по џепу. Имате ли да дате кусур од пет стотина франака.

— Како? запита газда забезекнут. Како рекосте?

— Па пет стотина франака, — половину хиљадарке! Зар ви нисте никад тако што видели, дода уметник турајући банкноту под нос газди и вратару, који беху чисто ван себе од чуда.

— Ја ћу вам већ вратити кусур, рече г. Бер-

нар учтиво: у осталом имам да одрачунам само двадесет франака, јер ће вам Диран вратити капару.

— Нек задржи себи, рече уметник, али под погодбом, да свако јутро дође к мени и да ми рекне који је недељни дан, који датум, која четврт месеца, какво је време, и државну форму, под којом живимо.

— Ах, господине, викну чича Диран усхићено, описујући својим трупом кут од деведесет степена.

— Нека, нека, чича-Диране! Ви сте дакле од сад мој календар. А за сад помозите мом амалину да ме усели.

— Признаницу ћу вам одмах послати, опази још газда.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ТЕОФИЛ ГОТИЈЕ

(Наставак)

II

Пуних четрдесет година радио је Готијѐ на пољу француске књижевности, као позоришни и умјетнички критичар, као пјесник и приповједач. Његови критичарски радови садрже, може се казати, историју књижевног и умјетничког покрета од тридесете до седамдесете године овога вијека. Ипак не хтједе, за живота свога, да тај огромни рад у књиге сакупи. »Рашта бих, говораше често, пусто гробље претварао у некропољ?« И, бог и душа, тек по његовој смрти прикупљен је један дио тог драгоцјеног материјала и у књигама издат. Готијѐ бијаше особито на гласу као зналац у вјештачким пословима. Француски умјетници сматраху га врховним суцем у стварима пластике и лијепе књижевности. У ранијој младости и са̂м сликарству посвећен, био је Готијѐ, по мом мнијењу, управ идејални критичар — човјек, који је живо симпатисао са свијем појавама у области љепоте. Само што је био можда сувише наклон попуштању, те прије готов да умјетнике штеди, но да их куди — а то ваљда с тога, што није могао сносити да се ко на њ жали. Па је онда још нешто по сриједи било, што га је на попусљивост упућивало. Пошљедњих двадесет година свога живота радио је Готијѐ као умјетнички критичар на званичном листу, па се бојаше да би превелика строгост са онога мјеста могла којем умјетнику шкодити, а ваљда му и насушни хљеб одузети. Сјем тога, свак зна што је положај званичног критичара; док се тицало слика̂ и мермер-кипова, ту је оцјењивач био доста слободан и могао, у неким приликама, да своју мисао, па ма и не била повољна, отворено искаже; али кад је требало о драматским производима, дакле о кретању идеја̂ судити, тад је критичарев задатак много тежи постајао. Владини кругови назираху у романтичком правцу, као у сваком напредном покрету, неку опасну, превратну тежњу, и с тога слијепо приста̂јаху уза старе псеудо-класичне назоре, којима је Готијѐ одлучно противан био. Тога ради бијаше често принуђен да муком мимоилази неке појаве, које у својој души најжешће осуђиваше, и обратно, да се клони сваке хвале, кад му се чињаше да то писац у највишој мјери заслужује. Сиромах Готијѐ! колико ће пута бити проклео немилостиви удес, који га бјеше на оно мјесто приковао!

Па ипак се пјесник једном тој умној тиранији знаде мушки одупријети. Год. 1867. кад се након толико година опет у »Француском Позоришту« приказивао Виктора Хига »Hernani«, Готијѐ, вјеран увијек својим младеначким симпатијама, написа о том чувеном комаду одушевљен подлистак. Него, док се тај чланак слагао, намјери се некако у државној штампарији министар унутрашњих дјела, Валевски, који се кан'да није с Хигом најбоље гледао, те ће с мјеста замолити критичара, да своје одушевљење малко обузда, другијем ријечима, да великог мајстора толико не хвали.

Готијѐ не одговори ни словца, ама сједе за писаћи сто̂ и написа онога часа своју оставку. Затим приђе слагару, одузме му рукопис свога чланка, и држећи у једној руци оставку, а у

другој подлистак, окрете се к министру, па ће му са свим хладнокрвно:

— Изволите, господине, бирати; мени је све једно.

Разумије се већ, да је чланак изашао у подлиску нетакнут.

Виктора је Хига Готијѐ у правом смислу ријечи обожавао. Ма да бјеше по своме темпераменту и по умјетничким тежњама аристократ, опет га је једно с простијем народом спајало, а то је љубав ка великом пјеснику. Кад се овај, као прогнаник злочиначке владе Другога Децембра, накани у Белгији (гдје се бијаше настанио) да распрода свој кућни намјештај у Паризу, Готијѐ објави ту продају у једном подлиску дневника La Presse, у ком своје земљаке свјетоваше, да нипошто не допусте, да се чедна имовина народног барда у бесцјење разнесе, него да се сви скупа подухвате и јавнијем прилозима Хигове ствари откупе, како би пјесник нашао све што му треба, кад се кући врати. »Па ако то не ћете, а ми се онда сви завјеримо, па онијем стварима сложно цијену дигнимо, како би купци могли мислити, да не купују којекакве ствари за кућну потребу, ама драгоцјене реликвије«. Ну, његов глас не нађе у тај мах повољна одзива, те он оде са̂м и откупи неколико ствари, за које знађаше, да се пјесник с њима за невољу растаје; те кад се, након двадесет и више година, стари мајстор кући врати, предаде му некадашњи ђак а сада пријесни пријатељ Готијѐ све што се честитом старини прохтје да натраг прими.

У зрелијим годинама пропутовао је Готијѐ кроз Италију, Шпањолску, Русију, Исток и т. д., и његови путни извјештаји из тијех земаља произведоше читаву револуцију у дотадашњој путописној литератури. Његов је *„Цариград“* тако живо и пластично написан, да му сваки ранији опис те врсте, па и потоње на гласу дјело Талијанца Де-Амићиса далеко, ама баш далеко заостаје. Са Готијеровим књигама у руци, човјек може фактично да Јевропом пропутује, и не макав се искрај свога огњишта. Ранији путописци, кад би у описивању природних љепота, или у исказивању душевних утисака на коју препону наишли, они би се обично из шкрипца извукли, узвикнувши мудро: »То се пером не да описати«, »то се ријечју не може исказати« и т. д. Али је Готијѐ свим тијем слабићима крила поткресао, кад је познати свој афоризам склопио: »Ко није у стању да извјесни појам, ма колико му се нејасно у глави призирао, ријечју сазда, него се преда њ покори и положи оружје, тај није прави књижевник«.

Истинабог, француски је писац ту далеко одмакао од свога Волтера, који вељаше, да је адјектив непријатељ субстантиву; па и данас има људи, који у путописној књижевности не цијене једино дескриптивну вјештину, него у њој траже, и то пунијем разлогом, посматрачку силу, философски поглед и здрави хуморизам; тек свакако, горња је Готијерова изрека по њ врло значајна, јер га она најбоље карактерише. Он је годинама главу ломио, да своје »крилато оруђе«, француски језик, куд и камо обогати, проучавао Литрѐја и све могуће рјечнике, и читао до зијевања старе француске класике. Вели његов зет, да је он једини савршено францускијем језиком владао. Како му драго, мало је ко знао да оне златне пахуљице, да онај шарени ма́шак, којим је површина живе природе застрта, ваљаније и живље на хартију преноси. Он је то страствено, управ заносно. Мало би било казати, да су његови описи »писане слике«, јер ти се чисто виде, као и они фотографски видици, што их према свијећи кроз двоструко стакло (стереотип) гледаш, с том разликом само, што је овдје свака ствар природно обојена. Ренан, чувени француски философ, који је, ради својих проучавања првобитне историје Христјанства, више година на Истоку провео, рече једном, да би се тешко био на онај големи труд одважио, да не би књиге Готијерове.

Ма колико вјешто пером владао, говор му је још љепши и живописнији био. Готијѐ бјеше на гласу говорџија: од најмање ситнице може да се испреде, кад он у разговор упане, најживља козерија. Он је на са свим особит начин ствари схваћао и изражавао. Конверзација му некад бјеше сушто врљање по царству снова и поезије, а некад живахно праскање вица и хумора. Уз то бијаше у највишој мјери оно што Французи кажу »un bon enfant«, а ми би Срби рекли добричина.

Нек читаоци просуде по овоме анекдоту.

Једном ће приликом издавач Леви замолити Балзака, да му напише исцрпну аутобијографију за неку галерију савремених француских књижевника, што се бјеше подухватио да је својом накладом изда. Чувени приповједач би-

јаше у то доба запослен не знам којим својим великим романом, те ће с мјеста похитати доброме »Теу«, те га замолити, да он тај посао за њ опреми. Готијѐ пристаде, и Балзак пође одмах ка издавачу и уговори с њим за тај прилог 500 франака хонорара. Теофилу било у тај мах нестало парâ, те он приону својски на посао и у мало дана избаци савјесно свој рукопис, који предаде одмах издавачу. Али му скрајна чедност не даде, да уједно потражи утврђену награду.

Прођоше двије недјеље дана, а од хонорара никаква трага. Најзад, ево ти један дан Балзака.

— Имам да вам захвалим на вашем труду, рече; ваша је студија прави ремек. Пошто држим, да ће вам требати пàре, дођох ево да вам донесем погођену награду.

И Балзак изброји преда њ на столу двјеста и педесет франака.

— Двјеста и педесет! примјети Готијѐ; мени се учини, е бијасте рекли пет стотина.

— Јесам рекао, али помислите само. Да мене не бјеше на свијету, ви не ћасте имати прилике да о мени онако красну цртицу напишете. То је јасно. Правица дакле иште, да се она свота подијели: полак вама као сачинитељу, а полак мени као субјекту. Тà ми смо ту сарадници. Је ли поштено?...

— Јест, валај, да нема куд поштеније; боље не шћаше ни Соломун пресудити, одврати смијући се добри Тео. Али је најчудноватије било то, што је чак и неколико година касније једнако налазио, е Балзак имађаше право.

Марко Цар

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole Napisao R. Strohal, privr. ravnatelj kr. male realne gimnazije Bjelovarske. U Bjelovaru. Tisak i naklada J. Fleischmanna 1893.

(Свршетак)

Остају нам још њекоје напомене уз остале врсте и деклинације. Нетачно је, што се на стр. 45 (i-врста) каже у примједби, да именице „I. глав. склонидбе“ *гусле* и *јасле* праве каткад nom. plur. по овој склонидби: *гусли, јасли.* По томе изгледа, да је тијем ријечима по старини ондје право мјесто, а амо тек касније да су залутале. Г. писац је заборавио на ст. слов. гѫсль (plur. гѫсли) и ıасли, да су дакле *гусли* и *јасли* у том облику на својем правом мјесту, а *гусле* и *јасле* да је каснија аналогија.

Мислим, да није штамп. погрјешка а погрјешно је акцентовано у § 29 *њѐн, њѐна, њѐно* мјесто *њѐн, њѐна, њѐно.* Кад г. писац и иначе на више мјеста напомиње облике, који су дијалектични, некњижевни, онда није смио изоставити уз личне замјенице (§ 30) обликâ: dat. plur. *ни, ви,* acc. plur. *не, ве;* ово су друго прави acc. plur. по својству српскога језика, а тако је требало и у примједби 2 напоменути, да су облици *ме, те, се* прави акузативи, који су напрама генитивима *мене, тебе, себе* спали на енклитичне. Дужи облици instr. sg. *њиме, њоме* погрјешно су акцентовани мјесто *њѝме, њѐме* (стр. 50), а тако ће исто, мислим, бити погрјешка и на стр. 49 *мнôме* мјесто *мнóме.* Примједба 1 (уз *мој, моја, моје*) и непотребна је и неистинита је. Да су присвојне замјенице *наш, ваш* постале од *нас, вас* и замјенице *и, ја, је* у то не ће нико вјеровати, него доиста од gen. plur. *нас, вас* + адјектив. суф. *јо,* а то ће исто без сумње вриједити и за *мој, твој, свој* што се тиче другог елемента. — Неодређену замјеницу (стр. 49, 51) треба биљежити т. зв. јужним говором: *њеко* (*њетко*), *њеки,* а не: *неко* (*нетко*) *неки;* о томе се госп. писац могао увјерити из академ. рјечника. У старо-слов. је *нѣкъто, нѣкый,* па како у јужном говору, и ако на уском земљишту, живи *њеко* поред *неко* итд. то је јасно које је боље и које пристаје у књижевни језик.

Замјеничка и сложена деклинација у српском језику много су се помијешале. Замјеничка је сложеној позајмила своје *о — е* на мјесто контрахованог слога: *жутога, врућега* према *тога, мојега* — а сложена поред својега номинатива позајмљује замјеничкој своју дужину са контрахованога слога: *òвôга, мòјêга* (мјесто *òвога, мòјега*) пр. ж у̑ т ô г а, в р у̑ ћ ê г а. Али овај други процес држим, да још није свршен у језику ондје, гдје је захватио, те да се н. пр. поред *òвôга* говори још *òвога.* Да ово друго треба изнијети у парадигмату а оно прво тек у примједби споменути, о томе мислим да не треба ни расправљати. Г. Строхал добро биљежи: *мòјега, мòјему* (стр. 50), ма да се поред тога говори и *мòјêга, мòјêму.* То је исто требао учинити и на стр. 51 код *òвâј, â, ô,* гдје биљежи *òвôга, òвôму* мјесто

ȍвога, ȍвому. Уз *овај* долази и *са̑м* gen. *са̑мога* као парадигмат, а испод тога се додаје да се тако исто склањају и т а̑ ј, ȍ н а̑ ј, ѝ с т ӣ; ту је требао јасније одредити, јер т а̑ ј има gen. т ȍ г а, ȍ н а̑ ј — ȍ н о г а, а ӣ с т ӣ — ѝ с т о̑ г а. Тако је јасна погрјешка у парадигмату *кȍјӣ, кȍја̄, кȍје̑* (стр. 52), гдје се биљеже и остали падежи према првом: *кȍје̑га, кȍје̑му;* истина да се и тако чује, али поред тога живи још: *кȍјега, кȍјему,* и то мора доћи као парадигмат. Вук у грам. 1818 вели: *који* склања се као *мој,* а за *мој* ставља овако: *мȍјега (је̑га),* дакле и једно и друго, али оно боље напријед. Тако и Даничић у „Малој српској граматици" (1850) стр. 36: „Мјесто *мȍјега, мȍјему* итд. говори се и *мȍје̑га* итд." а одмах за тијем: „Овако се мијења и *који* избацујући *и*", дакле: *кȍјега* па поред тога тек и *кȍје̑га* према сложен. деклинацији или према nom. sg. који је само овакав: *кȍјӣ, кȍја̄, кȍје̑.*

Облике *мојијем, мојијех* (тако и *којијем, којијех*) требало је означити као некњижевне и ако се чују у јуж. говору (то се исто тиче и придевских јо-основа), а *ко, њеко* имају instr. и у јуж. говору само *ким, њеким* (в. Даничић, Облици 36), а не као што биљежи г. Строхал и*: кијем, некијем;* свакојако је погрјешно *чијем* поред *чим, нечијем* поред *нечим,* гдје треба само *чим, њечим.* (Упор. Вук. грам. 1818, LII.) Други падеж од *што* — *чега* требало је забиљежити пред *чеса,* јер је оно обичније (тако и *њечега* пред *њечеса*), а облик *шта* требало је ставити и поред nom. acc. а не само поред 2 падежа. Неодређена замјеница њ е̑ к ӣ (у књизи „н ѐ к и") нема ништа заједничко са *чѝгов* (стр. 52), јер ова друга иде по облику међу присвојне: *њихов, његов, њезин, њихан,* које се мијењају номинално.

Послије замјеница долазе по реду придјеви. Прво је ријеч о „именичкој" (боље *именској*) склонидби придјева. Између осталога стоји на стр. 53, да се „vocativ rabi samo od odredjena pridjeva", али то није тако без примједбе као што мисли г. писац; томе се ипак противе придјеви на *ин, ов* и *ј,* н. пр. мајчин сине, Ђурђев дане, Ивањ дане!

Правила, по којима се мијења акценат у придјева, кад постану одређенима (стр. 54—57, упор. Данич. Обл. 42—45) ако се и не буду меморовала, добро ће доћи ради прегледања од времена на вријеме, па мислим, да г. писац није погријешио, што их је ставио у школ. књигу. Али како се на стр. 68 тумаче сложени придјевски облици, то држим да нити је на мјесту у школ. књизи нити је, што је још главније, истинито. Г. Строхал има три принципа, по којима постају различити падежи сложене деклинације. Лескин је поодавно доста јасно, држим, показао за ст. слов. језик да ту влада само један принцип: *облици замјенице на именске облике придјева,* па то исто вриједи и за српски језик, само што је у нас утјецај замјеничке деклинације толико снажан, да се генеза појединих сложених облика једва може предочити; без знања ст. словенског језика не смије се то ни покушати. Узмимо само један облик за примјер како г. Строхал тумачи. Inst. sg. дијели се у њега овако: *жут-им,* па је први дио *жут-* по г. Строхалу „слабија придјев. основа", на коју је дошао instr. замјенице: *им.* Г. писац не види у томе облику ст. слов. *жлътꙑимь,* које је од *жлътъм-имь* па дисимилацијом једнаких завршетака у оба дијела: *жлътъ-имь* и дуљењем онога *ъ* пред *имь* (као у nom. sg. *жлътꙑи* од *жлътъи*) *жлътꙑ-имь.* Та она дужина на пошљедњем слогу у ж ӯ т ӣ м мора се тумачити само контракцијом из *жути-им.* Није дакле имало мјеста овдје тумачење сложених облика посепце, па да је то тумачење и истинито; на том степену наставе, којему је књига намијењена, грдна би погрјешка била и дотицати се такова посла, послије којега због замршености настаје веће незнање но што је пређе било без игдје ичега.

Што за тијем долази о поређењу придјева и о бројевима може са свијем поднијети и по реду и по начину излагања. Ако би и била која ситница да се поправи, остављамо је рађе недирнуту.

Други дио морфологије „о глаголу" испао је много слабије. У главном је остала Миклошићева подјела; то у осталом није погрјешка, а најмање у школ. књизи, да је г. писац примијенио новије резултате у науци, али промјене, што их је учинио у самој Миклошићевој подјели, нијесу ништа друго него погрјешке. Тако се овдје сусрећемо наједанпут са седам глаголских врста. Прва и друга врста по старом, али у трећу врсту издвојио је г. писац из I врсте 6 раздјела н. пр. глагол *мријети,* дакле глаголе, којима наставак за инфинитив долази на „метатетски продуљену чисту основу". Што је још чудније, ту су у 2 раздјелу и глаголи: *прати, брати,* о којима г. писац мисли, да су корјенити и да су постали *пор-ти, бор-ти.* То је велика погрешка, која се ничим не може оправдати. Даље немило вријеђа, кад н. пр. са *берем* затечемо у истом раздјелу и *кољем,* два посве различита глагола и по през. и по инфинит. основи. — Четврта врста то је пређашња трећа, али какво опет немило изненађење, кад поред *умјети* у 1 раздјелу затечемо корјените глаголе I врсте: *смјети, досјети, присјети.* Пета врста је пређашња четврта, и тако даље редом до седме врсте, само што у VI врсти (пређ. V)

налазимо четири раздјела (према Даничићева три), између трећег и четвртог није разлика означена, а у 4 раздјелу налазимо и глагол *давати,* који припада 2 раздјелу.

Начелна је погрјешка још у овом. Г. писац разликује у глагол. облицима три основе: чисту, презенатску и инфинитивну основу; она прва требала би бити коријен, о којем г. писац говори само код атематичних глагола. Од *јести* коријен је *јед* а од *бости* је *бод* „чиста основа". (Обоје стр. 71.) На ту разлику у основама много се г. писац осврће код подјеле на раздјеле, па се онда самовољно стварају основе, према потреби да речемо. Како изгледа н. пр. кад на стр. 74 наидемо на таку једну основу забиљежену *шд* (н. пр. за *ишао*) или на стр. 77 *си* (ст. слов. *сьи,* н. пр. за *у-су-ти*), *плијев* за *пљети,* па онда за *клети* да је *клен,* за *узети* да је *уз-ем,* за *жети* да је *жен,* за *запети* да је *запен,* за *мријети, мљети* да је *мер, мел.* При том је, како се види, с корака на корак други принцип. Кад се означи *шд* (н. пр. за *ишао*), онда се мора означити и *клн* (за *клети*), *жн* (за *жети*), а кад се означи *мер, мел,* онда се мора означити и *пел* (за *пљети*); тако и код глагола *трти,* гдје се вели, да су све три основе једнаке, дакле све три су *тр,* а овамо је „чиста" *тер,* инфинитивна *тр* а презентска *тре-.* Овај је глагол једини остао у I вр. 6 раздјелу, одакле су одвојени *мријети* и др. слич. за III врсту; да је г. писац имао пред очима ст. слов: т р ѣ т и (дакле од *терти* т р ѣ т и као од *мерти* м р ѣ т и) па да је просудио да је српско *трти* и ст. слов. *трѣти* од слабије основе *тър*+ти, не би доиста ни помислио на то, да ове глаголе одваја. (Упор. у Живановићеву приказу, Nast. vj. II, 1, 85.)

На тачно разликовање основа не пази г. писац колико би требало. Тако ћеш наћи у прва четири раздјела I врсте да су све три основе једнаке, на пр. *греб-* (то је и презенатска по г. Строхалу), код глагола II врсте да је през. основа *диг-н* мјесто *диг-не-,* код глагола III вр. 1 раздј. да је през. осн. *мри* мјесто *мре-* (што се види лијепо из ст. слов. *мьр-е-*), код глагола III вр. 2 раздј. да је през. осн. за *брати, прати — бери, пери* мјесто *бере-, пере-,* за глаг. VI вр. (пређ. V) 2 раздј. *писати, искати* да је *писи, иски* мјесто *пис-је-, иск-је,* за глаг. VII вр. (пређ. VI) *куповати, казивати* да је през. осн. *куп-у, каз-у* мјесто *купује-, казује-;* на истом мјесту да је чиста основа за *краљевати — краљ,* а тај је глагол деноминативан, као и већина те врсте, па се ту не смије ни говорити о глаголској „„чистој основи".

Да споменемо још некоје појединости. На стр. 67 каже се за глагол *звати* да је инф. основа *зва* а през. и чиста *зов,* међу тијем је чиста *зв (зъв)* а през. *зове-.* — За аорист каже се да је пређашње *свршено* мјесто *тренутно.* — На стр. 68 не спомињу се међу глагол. облицима глаголска имена, камо иде и „4. партиципи". Глаголи се дијеле на два главна дијела мјесто на двије коњугације. Наставак за основу сад. времена назива се „везником". За глаг. *могу, хоћу* каже се да је ојачао „везник" *е* у *о;* то је истина, али из тога тумачења излази као да су оваки облици каснији, а онако како је у осталих глагола (аналогија према атематичним глаголима) да је исконски правилно. На стр. 69 тумачи се имперфекат самовољно; између осталог назива се „везником" и оно *-ија-,* н. пр. у *плет-ија-ху.* Тако и код императива, којему се оно *и* пред личним наставком у множини *(плет-и-те)* тумачи продуљеним „везником" *е.* На што тумачења, кад без њих може бити и овдје треба да је, а нијесу истинити? — На стр. 70, основа за прилог сад. вр. није *плетонти* него *плетонтјо-,* и према томе конструише се прилог: *плетонтји.* — За прилог прошлог времена каже се, да је наставак *вш,* али *в* да је само зијева ради; данас се учи: наставак је *вш* (*въс-јо-* за индиректне падеже). У partic. praet. pass. (раздијељено *плет-е-н*) каже се да је *е* везник, а читаво је *-ен* наставак: *плет-ен.* — У примједби 3 (стр. 70) мјесто да се рече, да глаголи непрелазни немају partic. praet. pass., вели се: „Глаголи средњи, т. ј. таки, којима оно, што значе, не прелази ни на што друго"... На што тај circulus у књизи, гдје треба да је све збијено и јасно?

На стр. 75. тумачи се *донијети* од *донести* пошто се *с* изгубило па онда настало дуљење у замјену. То дуљење у замјену већ је давно забачено и данас се говори о двјема различитим основама: једна слаба, друга појачана. На стр. 81 каже се, да глаг. *жети* „умекшаје" у през. основи *н* у *њ,* мјесто да се рече, да тај глагол гради сад. вријеме са суф. *-је-;* през. је основа *жн-је-* или како би г. писац казао *жни(е).* Нетачно је и кад се каже, да тај глагол каткад прима у през. основу глас *а* (*жањем*), а то *а* замјењује баш коријенити вокал и стоји мјесто ст. слов. *ь* (*жьнѫ*). На стр. 82 каже се, да је през. основа за *бити*=*бу* мјесто *буде-.* У глаг. *пјети* разликују се основе *пје* (инф.) и *поj* (през.) а обоје је једно исто, само што *је (ѣ)* тек у отвореном слогу буде *oj,* а през. је основа управо *поје-.* — Што се тиче укидања зијева (стр. 83, 84) у *станем, дјенем, дједем* и др., о томе напријед код науке о гласовима.

На стр. 88 сад. вријеме *зрим, зриш* (за *зрети*)

не припада амо куда и *зрем,* али г. писац је ставио основу *зр-и,* па мисли, да у једној прилици бива од *зри-ем, зрем* преко *зрјем,* у другој *зрим* преко *зри-им* (в. примј. 2, стр. 90); то је нешто ново, о чем се у науци ништа не зна. Исто тако и *врети* (стр. 89) са својим сад. временом не припада амо, осим 3 л. множине.

За облике *видим, желим* каже се на стр. 93 под звјездицом, да су настали сажимањем од *види-ем;* тако се тумачило, али данас по науци ти глаголи граде през. основу с помоћу суфикса *-јо- -је-* (упор. ст. слов. виждѫ од *вид-јо-м*), који слаби на *и: вид-и-ши* (упор. лат *cap-io, cap-i-s;* Brugm. Grundr. II, 1055). Дакле на што у опће ова тумачења, кад се за српски може просто рећи: основа сад. вр. постаје наставком *-и-*? Тако исто и код глагола V вр. (пређ. IV) ма да се овдје *-и-* тумачи аналогијом инфинитива (в. стр. 96). — Још је већа погрјешка, што се одмах за онијем (на стр. 93) утврђује, да су 3 л. множ. *виде, желе* настала сажимањем гласова *иу* у *е: виде* у *видиу;* и ово је њешто ново, ама врло рђаво. Кад већ г. писац ставља напријед наставак *-н-* за 3 л. множ., онда је овдје могао *виде* конструисати из *вид-и-н,* па кад и иначе спомиње ст. слов. назал ѧ, онда је и овдје могао рећи, да од *ин* бива у ст. слов. ѧ, а то је српско *е;* за сад се барем не може поузданије протумачити то 3 л. мн. на *е,* али повлачити га из *види-у,* то је проста играчка са законима гласовним. Исто то за глаг. V вр. (пређ. IV) стр. 96.

На стр. 95 глагол *мним* стоји међу глаголима III вр. мјесто IV вр.; тај је његда био мьнѣти, али данас је инф. *мнити.* На стр. 103 има 3 л. мн. за *ткати* по 3 раздјелу VI вр. (пређ. V) *тку* или *чу;* по том је раздјелу само први облик, а *чу* припада 2 раздјелу.

Што г. Строхал пише fut. *видјет ћу* и у §. 63 (Obrazac sprege) *илест ћу,* то је опет на вољу Брозова Pravopisa. Колико је ово истинито и фонетично, о томе није потребе говорити. Биће да су Вук и Даничић и овдје добро осјећали.

Остала би још погдјекоја да се опази и поправи, особито о подјели и називима „честица", о којима се говори на завршетку (стр. 112—116), али вријеме је да завршимо. Чудимо се још и не разумијемо, за што је г. писац, угледајући се на г. Дивковића, превидио у њега ћириловску азбуку, па је није унио у своју књигу; ћирилица се мора знати, чита се и пишу се њом задаће у хрватским средњим школама, па не би шкодило, да је и овдје на својем мјесту.

Погрјешака у биљежењу акцента и дужине налази се, али не много, и мислим да су само код штампања настале. При коректури морала би се ова страна са свијем засебно посматрати. — Тако стоји, колико смо уз пут опазили, стр. 21 voc. пр и́ ш т у мјесто пр̑ишту; стр. 29 к р̑ м а мј. к р́ м а; стр. 32 З о̀ р к а, Ј е̑ л е̑ н к а мј. З о̄ р к а, Ј ѐ л е̑ н к а; стр. 35 к о̀ њ ӣ ц мј. к о̏ њ ӣ ц, м ј е̏ с е ц мј. м ј е̏ с е̑ ц; стр. 36 П е́ р е мј. П е̑ р е (тако и М а́ т е мј. М а̑ т е); стр. 38 В е̑ љ к о мјесто В е́ љ к о, з ѐ л е н к о мј. з ѐ л е̑ н к о, (к у́ ч а к мј. к у́ ћ а к не спада амо); поред к у̑ п а ц требало је ставити значење (мјера), да се не мисли к у́ п а ц, Käufer; тако поред л и̑ с а ц (лисаст коњ), да се не мисли л и́ с а ц, vulpes mas; тако поред ц р̀ н а ц (црни пришт), да се не мисли црн човјек; стр. 42 gen. plur. м р а́ в и, г о̀ с т и мј. м р а́ в и, г о̀ с т ӣ; (стр. 44 мј. тру̑ло̄ст треба тру̑хло̄ст); стр. 45 п о̏ м и с а о мј. п о̏ м ӣ с а о, п р е̏ г и б а о мј. п р е̏ г ӣ б а о; стр. 60 з а̀ д о в о љ а н мј. з а̀ д о в о̂ љ а н; стр. 63 м ѝ л и ј у н мјесто м и л ѝ ј у̑ н; стр. 65 д в а́ ш мј. д в а̑ ш; стр. 87 н а в и́ к н у т и има и значи *назвати,* али није добро н а в и́ к н у т и с е него н а̀ в и к н у т и с е.

Погрјешака у језику нађе се такођер; на то би се особито морало пазити у књизи, која учи о самом језику. Тако одмах у натпису стоји: „за средње и *налике* им школе". Г. Строхалу није познато, да се *налик* не мијења, да се употребљава само предикативно без промјене према броју и роду. Крајње би вријеме било, да се избаце већ и називи: *словница, гласовље, обликословље* и слич. Г. Строхал пише *останци* (mansio) у значењу Ueberbleibsel мјесто *остаци (остатак); мијешати се у њешто* мј. *на њешто; дијелити се у* мј. *на* (као што је добро на стр. 48); *дочима* мј. *дочиње;* које показује *нешто жива (нешто нежива)* мј. *нешто живо, неживо;* на стр. 37 *Бошно* мј. *Бошњо* биће штамп. погрј.; стр. 51 *односне* замјенице, гдје је требало остати код „релативне"; стр. 52 „номинални се придјев склања, *да* се на основу његову настављају" итд., гдје је свеза реченице пуки германизам (тако и стр. 69); стр. 61 не смије се писати *колико струк, колико губ* већ као једна ријеч; стр. 70 каткад се овому адвербију губи *цијели* слог *ши* мјесто „*цио* слог ши"; *задржаје, умекшаје* мјесто *задржава, умекшава,* јер су ови облици обичнији и бољи; на једној и истој страни (94) стоји *имперфект* поред *имперфекат!* не знам за што г. Строхал учи, да треба *рећи* (јуж. гов.) и пише тако мјесто *рјећи;* г. Строхал пише још и *раби се* у значењу *употребљава се,* а *рабити* значи *радити од робије* (у Лици, Вук. Рјечн.). Међу „присловима" (*прилозима*) треба писати: *њекамо, њекад, његдје* итд. а не *не-*

камо, некад итд. На стр. 114 има *наводе* се, што је њемачко anführen.

Тако је ова књига, која је намијењена школи, у многом чем непоуздана, па кад се и не бисмо освртали на то, што она (осим промјене у правопису и облицима према данашњем стању језика) не означава напредак према Дивковићевим Oblicima, неповјерење, са којим је узимамо у руке, довољно је, да је не препоручи школи. Нама је управо жао, што смо, поред иначе великог труда и мара, морали наћи на погрјешке, које је требало давно забацити; књига би тек могла бити добра, али оваква каква је не може се, мислимо, употребити у школи. Са свијем би друкчије, по нашем мишљењу, морала данас изгледати граматика српскога језика.

Ср. Карловци **Рад. Врховац**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Život i rad Giva Frana Gundulića i kratak opis poglavitijeh zgrada Dubrovnika. Uspomena o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku. U Dubrovniku nakladom knjižarnice D. Pretnera, 1893. str. 44. — Напред је у овој књизи лик песников из млађег доба. Ова књижица, посвећена помену славнога песника дубровачког Ивана Гундулића, састоји се управо из *два* главна дела: Кратак преглед живота и дѐлâ песникових и за тим летимични подаци из историске прошлости града Дубровника и дубровачке републике са историским кратким описом најзнаменитијих мѐстâ и зградâ у Дубровнику. Уза свако од такових места има и слика истога са старим натписима о њима. Први део врло мало и летимично говори о животу Гундулићеву, већ се више бави естетичном анализом Гундулићеве појезије и дикције, но ни то неје изведено у потпуној систематичности. Те кратке летимичне цртице о животу и појезији Гундулићевој саопћио је писац понајвише из расправа о томе предмету из Rada Jugosl. Akademije, и то: 39, 46, 47, 50, 52. Летимично се писац дотече песничке књижевности дубровачке у XV, XVI и XVII веку, дакле пре, за време и после Гундулића, хотећи тиме обележити прави литерарно-историски значај појезије Гундулићеве. Ту се наравно говори и о утецају италијанске књижевности на Гундулића, од којега се знао овај ипак довољно сачувати и себи самосталности стећи, Између осталога додирује писац питање о композицији Гундулићева „Османа", наводећи тек само мишљења *О. Серафина Цријевића* и *Апендинија* о традицији 14 и 15 певања. На стр. 21 побројена су сва дела Ивана Фр. Гундулића, на број 20, и то 16 изворних и четир преведена. „Осман" је на шеснаестом месту. После тог литерарно-историског дѐла говори се на стр. 22 о споменику Гундулићеву, што је свечано откривен 26 јунија 1893, са сликом самога споменика, и натписом латинским, што је нађен у цркви доминиканској. У другом делу под натписом: Dubrovnik svršetkom XV-tog vijeka, наводи писац у кратко историске податке из прошлости дубровачке од XII века па до данас. Овај кратак нацрт израдио је писац по делу: *Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne' suoi monumenti istorici ed artistici. Memorie e studi del Prof. Giuseppe Gelcich Ragusa 1884.* Ту се највише износе хронолошки подаци о постању историских зграда и о њиховим оснивачима. Слике уз те описе са нађеним натписима јесу ове: *црква св. Спаса; нацрт Дубровника у XV веку; зденац у клаустру Фрањеваца; зденац на Пунчелама; Орландов ступ; Сребрни кип св. Влаха; Садашња црква св. Влаха; Садашња стôна црква; Кнежев двор; Ескулапијева надступина; Црква Језуитâ; Орландов ступ, звоник за уре и двона.* Описано је свега 18 разних знаменитих зграда и места. Иначе у овој књижици нема никаква нова историско-етнографиског податка из прошлости дубровачке; већ је све познато. Књига је укусно издана и доста интересантно написана за ширу читалачку публику, којој је и препоручујемо.

Б. Пешта **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Предавање нашега сарадника Бранислава Станојевића о гђи Елодији Л. Мијатовићки, које је штампано у нашем листу и отуд прештампано у засебну књигу, изашло је у целини прештампано и у новосадскоме „Женском Свету", а у изводу у „Виделу" и календару „Орлу", који је донео и слику гђе Мијатовићке. Повољне су рецензије о предавању донели „Видело" и „Браник" и орган мађарског историскога друштва „Századok".

— У седници философско-јуридичког разреда југословенске академије у Загребу у прошлу суботу читао је др. К. Војновић своју расправу: Црква и држава у дубровачкој републици

✻ У „Филологическія записки" (выпускы II—III) наставља познати А. Ј. Степовичь своје извештаје о југословенским литературама. У последњој свесци „Филологическія записки" приказао је песме Б. Радичевића, а у овој приказује Змајеву „Певанију", и говори у опће о појезији Змајевој. За тим је проговорио неку о часопису Отаџбини и са хвалом јој одао заслугу, коју је стекла за петнаест година. Сем тога приказује Ljetopis Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti za god. 1892.

— У 47 броју часописа Revue d' Orient et de Hongrie наставља Иван Иванић своју „L' industrie serbe". У овом наставку је реч о Лесковцу и околици му-

✝ „Русскій Филологическій Вѣстникъ", који уређује А. Смирнов, доноси у другој овогодишњој свесци два чланка за нас јужне Словене интересна. Први је рад А. Александрова *„Служба святымъ славянскимъ апостоломъ Кириллу и Мефодію въ болгарскомъ спискѣ XIV в.* Други је рад нарочито за нас од вредности; натпис му је: *„Южно-славянския сказанія о кралевичѣ Маркѣ въ связи съ произведеніями русскаго былевого эпоса.* Сравнительныя наблюденія въ области героическаго эпоса южныхъ Славянъ и русскаго народа". Чланак овај пи-

сао је М. Халански, који се у више маха освртао на нашу народну поједију, али о чијим радовима на жалост у нас и не беше ни речи. Е да сада овај његов нови рад обрати пажњу наших радника, те проговоре мало по више и о овом раду а и о ранијим. Време је једном, да се и ми заинтересујемо оним, што се о нама пише у туђини.

✕ У 47 броју будимпештанскога илустрованога листа „Vasárnapi Ujság“-а има слика краља Александра I и оца му, и слика војводе Марка Миљанова и жене му Стефаније. Уз ову је слику написао Стеван В. Поповић опширнији чланак.

☐ Пре неког времена забележисмо, да ће изаћи из штампе књига о *путовању руског царевића на исток.* Предговор је написао A. Leroy-Beaulieu. Књига је украшена са неколико слика и 18 композиција од Каразина, а стаје у фину и укусну повезу 50 франака.

☐ Дарест спомиње у својој студији о новом имовинском законику Црне Горе, која је изашла у гласницима Академије моралних и политичких наука за 1888 год., једно дело на талијанском језику о Црној Гори, за које вели: „да је најбоље, које му је до руку долазило“. Књига је штампана у Сплету, 1882 г., а носи назив: Storia del Montenegro da' templi antichi a' nostri, par Chiudina.

✻ Крумбахеров часопис „Byzantinische Zeitschrift, drittes und viertes Heft“ доноси из пера Решетарова кратак приказ на Новаковићево дело: Струмска област у XIV веку и цар Душан.

✻ У десетој свесци „Athenaeum“-а, који излази у Прагу, изашао је приказ на „Ljetopis Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1892“. Југословенска Академија редовно издаје своје летописе, а шта је са нашом Академијом у Београду, која издаде две свеске Годишњака, па ништа више?

✝ Млади доцент за словенистику на бечком свеучилишту др. В. Вондрак штампао је недавно у Sitzungsberichte бечке академије „*Die Spuren der altkirchenslavischen Evangelienübersetzung in der altböhmischen Literatur*“. (1893, 8⁰ 38 стр.) Вондрак нам у овој расправи износи нових доказа, којима се утврђује, да је старочешки превод еванђеља заиста био под утецајем старословенскога, шта више мора се мислити, да се творац првога старочешкога превода служио непосредно старословенским текстом. У Чешкој, по њем, вегетираше словенска служба у X веку; а сазавска перијода не показује ништа друго но појачање раније већ традиције и концентрацију носилаца исте.

☐ Париска књижара Levrault et Comp. издала је пре кратког времена књигу: Travaux statistiques des zemstvos russes, par S. Bleklov. Земства су провинциске државице, ако се могу тако назвати. Постоје у Русији од 1864 године у 34 губернија, а састављена су из представника разних класа, који се бирају сваке треће године. Земства истражују разне статистичке податке и на тај начин олакшавају администрацију. Познати француски економиста A. Leroy-Beaulieu вели о њима: „Нико не чини такву услугу, као земства, да се упозна право стање земље, провинција, а нарочито кампање“. Он их сматра као поуздан извор, из којега централна власт црпа најпотребније податке о развитку руског народа.

☐ Велики илустровани лондонски часопис, *The Graphic*, у своме броју од 28 октобра, донео је слику краља Александра и његова оца, приликом његова бављења у Абацији

☐ Године 1883 изашло је у Лондону дело W. R. Moreill-a: The Dawn of european literature, где у нарочиту одељку говори о историји словенске књижевности. Леже вели, да је писац „први од Енглеза, који је озбиљно предузео да проучи Словене и њихову књижевност“. Резимира етнографију Словена, говори о постанку њихове азбуке и најпосле прегледа словенску књижевност од њена постанка па до XVI и XVII века. И о овоме делу још се ништа озбиљније не рече у нас.

☐ Прошле године одржао је конференцију у „Женевском географском друштву“ Ђорђе Стревоф, Бугарин из Маћедоније, о *Источној Македонији*, која је штампана у органу поменутог друштва: Le *Globe*, 1892, V serie, tome III, Juin, стр. 72—104.

☐ У Паризу је почело излазити дело: L' Europe politique en 1892—1893 (Gouvernement, Parlement et Presse), par Léon Sentupéry. До сада је изашло три књиге; у II и III говори се о Аустро-Угарској, Белгији, Бугарској, Данској и Шпанији.

☐ Још 1887 године изашла је у Фијоренцији књига: Del concordato fra la Santa Sede ed il Montenegro, par Luigi Olivi. У овоме делцету, које је извод из једног талијанског часописа, писац се бави уговором, који је потписан 1886 год. међу Римом и Црном Гором, што се тиче католика, који су настањени у Црној Гори.

☐ Накладом париског књижара Colin-а изашла је: Histoire générale du quatrième siècle jusqu'à nos jours, sous la diréction de Ernest Lavisse et Alfred Rambeaud. Ово је друга књига, у којој се говори о *феудалној Европи и Крсташким ратовима* (1095—1210). Мисли се, да је ово најбоље дело у Француза из опште историје. Само име Лависа и Рамбода довољна је гаранција, да у то верујемо.

☐ La *Revue des Revues* излазиће два пута месечно од 1 јануара, 1894 год. у свескама величине наше покојне „Отаџбине“. Поред горњег назива носиће још и овај: *Revue d' Europe et d' Amerique*, јер ће имати велик број сарадника из новога света. Уредништво јавља, да ће у будуће бити више оригиналних студија, а поред свих досадањих рубрика доносиће редовно новеле и романе од најновијих француских и страних писаца. Излази у Паризу, а стаје за поштански савез 18 круна на годину.

☐ У Берну је пролетос држала предавање о Босни и Херцеговини једна Пољкиња. Како нам кажу, говорила је о обичајима и ношњи. Бернски лист „Der Bund“ донео је неколико утисака са тога предавања. Кад нам наш пријатељ буде послао тај лист, проговорићемо коју више.

САДРЖАЈ: Песништво: Записи. Младом другу. Електра. Сцене из циганског живота. — Књижевност: Моје симпатије. Књижевне оцене. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 47.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 21. НОВЕБМРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ИЗ ДАЉИНЕ

Кад се сунце гаси и магла извија
Кроз ледене сенке, ја се немо предам
Да ми душу стегне успоменâ змија
И кроз сузе гледам:
Где осташе за мном дубраве и горе,
Дубоке долине и мирисно цвеће,
Тамо врела жива кроз кланце жуборе,
Дозивљу се тице и цвета дрвеће.
Још их цича није опасала мразом,
Север им не прети ледом и јауком
Нит се смело диже стрменитом стазом
Оружани ловац на борбу са вуком.
Смрт никадаваљда додирнути не ће
Место, куд сам тако излетао радо,
Не бије га зима а бура прелеће
Цветиште поносно и вечито младо,
Руј истока кад се с обзора разлева
А зорица росна по шумарцих крене
Цветак да мирише, птичицу да пева
А на уздисаје травице зелене;
Од јутрења даха кад зашуште брда,
Задиме се доље и познам по гласу
Веселе фрулице свилоруна крда
Обасјана зором да на брегу пасу —
Светлост, мирис, живот и бујање снаге,
Све што ми је слатко да грлити могу,
Из даљине поздрав моје миле драге,
Благослов одозго и молитве Богу —
О, вените само, горе и дубраве,
Нек се на вас спусте олује и ноћи,
Север нек вам шчупа украс с ваше главе,
Не чекајте мене, ја вам не ћу доћи.
Вуци нека вију на пустом гробљишту,
Где сам на растанку наде сахранио,
Да угасим боле, што ми груди тишту,
Да не сањам да сам икад с вама био!!

Беч, 19 новембра 1893.

Ленскій

УСПОМЕНА

(ГЕТЕ)

Куд се машаш на високо?...
Има добра и у низу!
Та отвори само око,
Срећа често лежи — близу.

В. Бранчић

ПОП ЂУРО ДАВИДОВИЋ

I

Прије пет година збио се код Босанскога Кобаша догађај, који је запањио цијелу околицу, јер је био покривен тајном копреном.

Ево тога догађаја.

Млади Ферхад бег Алибеговић из Кобаша поранио једног јесењег јутра и одјашио у своје село **, да буде код побирања трећине од кметова. Његови момци још су синоћ отишли били, да јаве за бегов долазак, те је он сам, без пратилаца, јашио у село.

Два сахата послије Ферхад-бегова одласка од куће дојури пред кућу му његов коњ, оседлан а без јахача, усплахирен и ознојан; стаде хрзати и ногом копати. Дворкиња сађе из куће, пусти коња у двориште и приповједи беговици, жени Ферхадовој, што се збило.

Наслућивале су зло. Беговица, не имајући код куће мушке главе, обуче се и потече кући Саид-бегу Капетановићу, тетку и тутору њена мужа, и исприча му, што се збило.

Саид бег посла свога момка у село **, да види, је ли Ферхад тамо. Момак одјури на коњу, али у селу ** не бјеше Ферхад-бега, а рекоше му, да онамо није ни долазио. Сада он и Ферхадови момци пођоше у потрагу за својим господарем. У вече се један по један враћао без икаква гласа о Ферхад-бегу.

Сјутра дан одоше и некоји рођаци у потрагу, али Ферхад-бегу ни трага ни гласа. Сви су сад за стално држали, да је Ферхад негдје заглавио. Начеоник извијести о овом оружнике, ови котарску област и котарски суд у Прњавору. Оружници су крстарили по околици, пропитивали живо и лукаво; у Кобаш су дошли предстојник и судац, распитивали на све руке о том догађају, али све узаман. Није се могло изнаћи баш ни најмањега трага несталом Ферхад-бегу и тијело његово као да је црна земља прогутала. Убиство се није могло испоставити а још се мање могло посумњати на кога . . .

— — — — — — — — — — — —

Ове године састао сам се са једним пријатељем својим из Босанскога Кобаша, те, кад смо се наразговарали о којечему, запитам га: да ли се икада ушло у траг несталом Ферхадбегу Алибеговићу?

— Није, а и не ће никада! — одговори ми пријатељ. — Ферхад је невин погинуо, и то је ваљда виша сила досудила, јер за смрт његова оца платио је главом поп Ђуро Давидовић.

— Који поп Ђуро Давидовић?

— Из Каоца. Зар није теби познато, како је страшно скончао поп Ђуро Давидовић а због убиства Ферхадова оца Али-бега?

— Није.

— То је доста занимљиво, ма да је грозно. Ја ћу ти иприповиједати.

И ево ти, читаоче, на папиру, што ми је мој пријатељ приповиједао о страдању попа Ђура Давидовића.

II

Тамо на оном мјесту више Босанског Кобаша, гдје цеста, што би те одвела у Каоце, савија мало на десно, имао је Ферхадов отац, Али бег Алибеговић, баш под огранком, што се лагано спушта са Мотајице, своју кућу на чардак а око ње своје земље; за кућом по бријегу простран шљивик и нешто оранице, а пред кућом, преко пута у равници до Саве, оранице за кукурузе; за други усијев нијесу ваљале, јер их некада поплави Сава, када се прелије из свога корита. Овдје је Али бег Алибеговић живио мирно са својом женом Мејримом и синчићем Ферхадом беговски. А кад кажем да је живио беговски, разумје се: није ништа радио; за њега су радили његови кметови у селу ** и давали трећину усијева. Он је уживао добра овога свијета. Проводио је у беспослици, зановетању, зијевању и спавању; ишао би у џамију на молитву, гдјекада у лов и у село, а редовно у чаршију у кафану те ту уз каву и уз чибук сједио би у друштву, гладећи се за ноге, играо »даме« и онда се лагано враћао кући. Ако је у беговском уживању у чем и оскудијевао, ништа то није умањивало његове аристократске надутости.

У очи Ивањ-дана не би Али-бега, као обично, у кавану. Мјесеца с вечера нема а и облаци се показују по ноћи, па је ноћ тамнија и није згодно Али-бегу, када се враћа кући, мислили су неки; »боји се Али бег усташа«, говорили су други.

У то вријеме ускомешали се сељаци у селу В*. Неки силовит зулумћар дошао у кућу Јове Влакнића, који је имао лијепу кћер. У кући на огњишту крај ватре пекли се чађави лонци

Зулумћар, како ступи у кућу, завири у лонце, па кад виђе, да се у једном кува грах, извади кубуру иза паса, опали ју у лонце, лонци се превалише и вариво се расу по огњишту. С поља дотрча домаћин, па када виђе незвана госта, запитаће благо, шта се збило, а зулумћар одврати одурно:

— Спремај за ужину што бољега него што си имао у овијем лонцима, кад си добио оваква госта!

— Биће, биће и бољега! — одговори благо сељак.

Отиђе у двориште, да ухвати печенку, а зулумћар уђе у собу, гдје затече лијепу дјевојку, престрављену. Она, кад виђе Турчина, хтједе да се уклони из собе, али је он запријечи, ухвативши је снажном десницом за руку; он се на њу осмјекивао, дјевојка се на њега мргодила и од њега отимала; он хтједе да ју помилује, а она њега одгурну, хтједе да ју загрли и уста је већ скупио био за пољубац, а она се свом снагом одупре и стаде врискати и запомагати.

Отац у дворишту зачу вриску у кући, досјети се јаду, наљути се, отрча у кућу и ножем јурну на силеџију, који се сруши рањен на под.

Из овога догађаја мало што се не излеже велико зло. Многом неспоразуму међу Србима, подијељеним по вјерама на политичке групе, били су криви прости зулумћари. Па тако и сада би. Турци, а тада ко је год био мухамедова верозакона звао се Турчин, ма да није знао прозборити ни ријечи турске, љутити на дрзовитост сељака, који је само бранио част своје кћери, смислише да ударе на село В*, да га попљачкају и запале и тим да освете свога друга; али сељаци, надајући се, спремише се договорно на отпор, прихватише се оружја, а неколико их се одметну у хајдуке у чету, која је по Мотајици и по Просари крстарила и силеџијама задавала страха.

О овом се рашчуло на све стране и окрутни бегови, који су са својим кметовима нечовечно поступали, стријепили су, да ће се буна распламтити. Поштени и благи бегови нијесу се имали ничега бојати, јер се кметови никада нису бунили против бегова, својих господара, који су с њима човјечно поступали и по правици узимали од њих оно, што је њихово.

И Али бег није остао код куће за то, што се можда бојао усташа, јер он је био добар својим кметовима, а и усташе бјеху далеко од Кобаша, око кога је било све мирно. Он је остао био код куће, јер му је сестра Фата из Дубочца дошла у госте, па ће с њом да проведе вече у кругу своје породице.

*

У соби за ниским столом сједио је Али бег Алибеговић, Мејрима и Фата, а мали Ферхад је већ спавао; одвечерали су и разговарали, пушећи и пијући каву и лимунаду. Слабо свјетло расвјетљивало је собу. На пољу је било мрачно, јер се облаци витлали око Мотајице. Дворкиња је дријемала у кухињи покрај огњишта, а слуга је уз коњушницу спавао.

На један пут отворише се собна врата и у собу бану човјек, повисок, плећат, преко лица му марама, испод које се мало виђела брада. Како Али бег спази, да је мушка нога крочила у одају, гдје су женске без дуфка сједиле, викну љутито, скачући са земље:

— Крмачо, зар ти не знаш закона и реда?

Непознати гост пренерази се, потече из собе на поље а бег похити за њим. На тријему настаде хрвање; женске се престравише. Зачу се јаук. Мејрима је познала Али-бегов глас.

Обадвије истрчаше са свјећом на тријем, гдје затекоше Али-бега на поду окрвављена. Држао се за лијеву страну, на којој је квасила крв. Био је тешко рањен, те је већ био врло малаксао. Убица је умакао у ноћ, кроз коју се проламала вриска и лелек Мејриме, Фате и дворкиње.

Дође момак сав усплахирен. Отрча у Кобаш брату Али-бегову, Дервиш-бегу и рече му, шта се збило. Док је Дервиш бег приспјео, Али бег је већ испустио душу. Дервиш бег запита Мејриму, како је то било и ко га је убио, а она тужно кроз плач исприча му све како се збило и заврши:

— За цијело је био какав Влах, јер Турчин не би онако улазио. Испод мараме, којом је сакрио лице, видјела му се брада. Ја бих рекла е је то био поп Ђуро из Каоца. Баш је он био, вјере ми!

У том приспједе још неколико рођака Алибегових, а кад чуше, како се збила смрт, сви се зачуђено згледаше и узрујаше. Млади Рауф бег Капетановић предложи, да одмах ударе у Каоце на попа Давидовића кућу, али га Дервиш бег умири, говорећи, да у овакоме случају треба ствар хладно и разборито просуђивати.

*

Сјутра дан рано, по обичају мухамедовскога закона, погребоше тијело Али-бега Алибеговића.

Како се бјеше прочуло за овај догађај у селу В* па за усташе, лако је тад било осумњичити православног српскога свештеника, будног чувара српске мисли.

Тако и исказ беговице Мејриме разјари многе кобашке мухамедовце те навалише на мудира, да предузме поступак против попа Ђура Давидовића из Каоца. Мудир посла три чауша на коњима у Каоце, да доведу попа Ђура Давидовића у Кобаш. На поласку још им рече, да раде мудро и опрезно, како не би изазвали неред међу сељацима.

III

Уза Саву, а под планином Мотајицом, пружило се село Каоце. Куће су расуте у долини а неке уз бријег наслоњене; те мале куће, неокречене, само блатом умазане, више су налик на колибе. Тамо, на крају села, стоји бијела кућа, љепша од других, а уз њу се види неколико стаја. То је дом свештеника Луке Давидовића. Ово је темељ свештеничке породице ове. У Босни, као што је било и по другим српским крајевима, нурија је прелазила с оца на сина. Син свештеников изучио би књигу, отац би однио владици своту дуката и овај би га рукопoложио. Тако је и поп-Лукин син Ђуро постао свештеник и сада је с оцем у кући и заједно опслужују нурију.

Пред кућом је момак држао оседлана коња. У том изађе из куће млад свештеник и за њим женска, а на руци јој мушко дијете. То се поп Ђуро спремио к цркви у Лепеницу. Сутра је Ивањ дан и служба у Лепеници. Поп Ђуро ће онамо на конак и служиће вечерњу, јутрењу и литургију и исповједати, јер је петровски пост. Пољуби још један пут сина, узјаши на коња, викну: »С Богом!« и одјаши путем к Лепеници, камо ће за један и по сахат дојахати.

Лепеничка црква је знаменита у босанској жупи. Народ ју је сазидао у тешка времена. Она је била једина зидана црква у оном куту, што га творе ријеке Укрина, Сава и Врбас, а служила је као богомоља за три нурије, из којих су свештеници по реду у њој службе служили. У устанку 1875 године ову су цркву разјарени мухамедовци запалили и све је у њој изгорело осим зидова. Али љубав народа је превелика за ову светињу; и ако је она изгорела, народ се око ње сакупљао, свештеници су у њој службе чинили. Године 1891 од камења и зидова старе цркве народ је подигао нову, и црква лепеничка, као финикс из пепела, процвјетала је и пропојала.

Попадија је постојала још неко вријеме у дворишту и гледала је за својим Ђуром, докле год га је могла видјети, а кад јој се изгуби испред очију, оде у кућу за својим послом, молећи се Богу у мислима, да јој се муж сретно поврати дому.

Тога дана у вече убијен је био Али бег Алибеговић.

*

На Ивањ дан у јутро дојурише на коњима три чауша у Каоце и стадоше пред попову кућу. Попадија, када их виђе, застријепи у срцу. У двориште уђе један и охоло викну:

— Попе!

Из куће изађе стари сиједи свештеник. То је свештеник Лука Давидовић, отац Ђуров. Он је удовац и због старости обавља дужности свештеничке код куће и у селу, а син иде к цркви и по другим селима, што се расула од Брусника до Свињара и до Лепенице.

— Је ли код куће поп Ђуро? — запита чауш попа Луку.

— Није. Отишао је још јуче послије подне к цркви у Лепеницу, гдје данас служи свету литургију. А што ти треба?

— Нешто га требају у Кобашу и поручују да дође — рече лукави чауш.

— Па добро, рећи ћу му да дође. А би ли ваљало чашу ракије?

— Изнеси! Знам да је имаш добре.

Поп Лука оде у кућу и изнесе у тиквици ракије и хљеба. Чауш добрано повуче из тиквице и оде.

Узјахаше коње и одјашише натраг у село, па ће онда у Лепеницу.

Поп Лука се поврати у кућу па ће рећи снаси:

— Зову Ђура у Кобаш. Не знам, шта га требају.

— Да не мисле зло? — плаховито запита жена Ђурова.

— Не бој се, синко, све ће бити добро. Од куда зло?

За сат и по приспјели су чауши из Каоца пред Лепеницу. Око цркве видјели су доста

народа; петровски је пост на измаку те побожни народ дошао на исповијед и причест.

Чаушима се није свиђала ова гомила народа, од које се и они побојавали, а тим више, што су дошли по свештеника; за свештенике би народ и у ватру и у воду. Да не би изазвали нереде, лукави чауши договоре се овако: четовођа ће отићи сам к цркви и лијепим начином намамити попа Ђура, да иде с њим, а њих двојица склониће се у шуми уз пут, што води из Лепенице у Кобаш.

Четовођа оде лагано на коњу к цркви. Већ су неки простирали софру у хладу, гдје ће се одмарати и благовати посна јела, када чауш приспједе онамо. Запита за попа Ђура Давидовића. Један сељак му одговори: »Још је у цркви, причешћује свијет, а у скоро ће и он изаћи.« Чауш сјаши у хладу, отресе прашину и обриса зној с главе. Један сељак прихвати му коња и попусти колане; неки га понудише ракијом и погачом. Још се не бјеше прочуло у народу за убиство Али-бега Алибеговића, јер из Кобаша од оно мало православних нико не дође к Лепеници, те нико није могао ни наслућивати, за што је чауш дошао.

За по сата изађе и поп Ђуро из цркве. Чауш се упути право к њему и рече му, да га његов бег поздравио, да још данас сиђе у Кобаш.

— А што ћу му? — запита поп Ђуро.

— Не могу знати. Ја сам имао посла у Каоцима, те сам рекао, да ћу и к Лепеници, а бег ми рече, да ти испоручим поруку.

Поп Ђуро, као кмет Али-беговића, с којим се увијек слагао, није хтјео да му се замјери и, не слутећи зла, рече чаушу, да ће ићи у Кобаш, док се одмори и заложи, те понуди и њега, да с њим једе. Чауш сједе с поп-Ђуром па се заложи хљебом и ракијом.

Око три сата послије подне народ се разилазио, те оседлаше коња попу Ђуру. Чауш, поп Ђуро и његов пратилац, ђак Миливој, запутише се у Кобаш.

Кад зађоше дубље у шуму, у једној густи дочекаше их она друга два чауша с пушкама у руци. Сад се распали четовођа и продера се:

— Сјахуј, попе, доље!

Просу гадне ријечи и погрде на несрећнога српског свештеника.

Овај хтједе да пита, што им је, и да се брани, али она двојица у трену већ прискочила к њему и свалила га с коња, а четовођа уперио пушку у Миливоја. Попу Ђуру свезаше руке ланцем а Миливоју ужетом, бијући их, гдје је који дохватио. За ланац, што свештенику око руку бјеше, привезаше дуг конопац, сједоше на своје коње, тјерајући попа Ђура, којег је један на оном конопцу држао. Ђака Миливоја с коњем оставе у шуми свезаних руку и испребијана.

Дан бјеше топао. Бијесни чауши се на то не обзираху; ћерали су коње брзим кораком и сустизавали заробљеника, који је морао потркивати, да би могао упоредо с коњима ићи. На неколико су извора застајали и пили воде, али биједном попу Ђуру, с којега је знoj све врцао, не дадоше, да на божјем извору утоли љуту жеђ.

Поп Ђуро је овијем, што се с њим збило, био ужасно потресен: није се могао домислити, за што је окривљен; али је по овом, што се с њим збивало, видјео, да добра бити не ће.

IV

У кобашкој чаршији оживјело; пред каваном, уз коју је у истој кући конак, скупили се многи мухамедовци и цигани. Бољи сједе у кавани и пију каву, те или се разговарају или замишљени ћуте. Сви су очекивали, да чауши доведу попа Ђура Давидовића из Каоца. Дјеца и радозналији истрчали пред варош.

Већ су врхови мотајички почели заклањати сунце, када се зачу граја. Чауши су између себе ћерали везаног попа Ђура у пратњи дјеце и разузданих дјечака, који се бекељили на њега, ружили га и правили галаму.

Пред конаком стиска. Сви из каване и конака изашли на поље, да виде тога попа. Да је власт дозволила, у часу би била светина раскомадала тијело попа Ђура.

Поп Ђуро, уморан, прашан, ознојан и зајапурен у лицу, разбарушене косе и браде стајао је међу љутитом свјетином. На лицу му се читала велика узбуђеност, али ипак није малаксао; достојанствено и презриво гледао је око себе на разуздану гомилу, која га није штедила од најружнијих погрда.

Када се свјетина нагледала и наружила до миле воље попа Ђура, уведоше га у конак, гдје је сједио судија из Дервенте, мудир кобашки а уз њих неколико бегова и ага. Мрки погледи сусретоше попа Ђура. Судија му рече, да је он синоћ убио Али-бега Алибеговића; то потврђује беговица, јер га је синоћ препознала,

а потврђује и то, што прошле ноћи не бјеше кȯд куће, као што посвједочава и његов отац, поп Лука.

Поп Ђуро се пренерази на ове гласе, али се на скоро прибра и лице му сину неким спокојством; сазнао је, за што је окривљен, а јер је чист и невин у овој ствари, био је увјерен, да ће се лако ослободити ове невоље, у коју је запао подвалама. Мирно одговори суцу, како му је то прва вијест о убиству Али-бегову, како је исказ беговице Мејриме неистинит; а то, што није био на конаку код куће, не може још посведочавати, да је он убица Али-бегов. То баш говори њему у прилог, да је невин; ноћио је у Лепеници код Милосављевића куће, од које се ни корака није удаљавао, а то ће посвједочити сви укућани; на конак је ишао у Лепеницу, да је ближе цркви, гдје му је био ред служити службу на Ивањ дан.

Судац, мудир, бегови и аге саслушали су хладно овај исказ попа Ђура, нешто су прођуђкали и мудир заповједи чаушима, да га затворе и да добро пазе на њега.

Поп Лука, отац Ђуров, чуо је за несрећу синовљеву сахат кашње, пошто Ђура дотјераше у Кобаш, и он одмах потече онамо и стиже у предвечерје.

Поп Лука одмах оде Дервиш-бегу Алибеговићу, своме знанцу, да га пита, шта је у ствари. Дервиш бег му рече, како и он мисли, да поп Ђуро није уплетен у убиство Алибегово, али не може и не смије га узимати у обрану, јер Али-беговица баш тврди, да је у убици препознала попа Ђура; док се свјетина стиша, он ће гледати да му помогне.

Сјутра дан дошли су људи из Лепенице и тројица из куће Милосављевића као свједоци, да је поп Ђуро у очи Ивањ-дана с њима сједио и провео а у јутру на Ивањ дан читао јутрење. Судац је већ био отпутовао у Дервенту, а мудир, под утицајем неколико фанатичних бегова, не прими њихове изјаве за истину, него и њих окриви, да га прикривају, да су судионици у убиству и даде их затворити.

Оно мало православних Срба у Кобашу ужурбали се; тешко им, гдје им на очиглед затворише свештеника и друге невине људе. Старац Спиро Којновић оде к мудиру, код кога бјеше неколико бегова, и рече му одважно:

— Честити мудиру! Поп Ђуро, као што сви свједоче, није крив, па за што га злостављате? А није у реду, ни по закону, да свештеника држите везана у затвору. Пустите га на слободу, док се освједочите, је ли збиља крив; он не ће никамо побјећи; а ако се бојите да ће вам умаћи, ево моје главе у залогу, мене затворите мјесто њега, а њега пустите!

Спирове ријечи приуготовише му затвор. »Ко брани наше душмане, и сам нам је душманин!« говорили су неки бези. Но заузимањем честитога Мустај-бега Капетановића пустише Спира из затвора и његовом помоћи срећно умаче дому своме.

Трећи дан отпратише војници попа Ђура и ону тројицу Милосављевића у Дервенту, а оданде послије неког времена оћераше их преко Прњавора у Бањолучки град, из којега се тешко ослобађа, а свједоке пустише кући.

Јован П. Јовановић

(Свршиће се)

СЦЕНЕ ИЗ ЦИГАНСКОГ ЖИВОТА

НАПИСАО ХАНРИ МИРЖЕ

ПРЕВОДИ МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

Још исто вече беше се већ наместио нови укућанин господина Бернара, сликар Марсел, у стану бегунца Шонара, који је помоћу својих декорација претворио у палату.

За то време је речени Шонар тумарао и тражио по Паризу ситна трошка и то онако, што кажу „на добош“.

Што се тиче позајимања, у том беше Шонар уметник. Предвиђајући случај да може доћи у прилику да „закоље“ странца, беше научио из свих могућих живих језика фразе, које су потребне да може узајмити пет франака. Он је проучио цео репертоар путева и стрампутица, које употребљава метал, да прође кроз џепове оних, који за њим нај-

више јуре; и боље но што пилот зна ћуди свога елемента, знађаше Шонар епохе плиме и ослеке, то јест дане када је који од његових пријатеља и познаника обично добијао новац. Било је и таких кућа, где, кад би га видели из јутра, да улази, не би рекли: ево г. Шонара; него: гле, данас је први или петнаести датум месеца. Да би могао што лакше, а и правичније подизати тај свој десетак, који је, кад би га невоља притерала, дизао од сваког који је имао средстава, да га плаћа, саставио је Шонар према квартовима и арондисманима азбучним редом уређену таблицу, где су се налазила имена свију његових пријатеља и познаника. Поред сваког имена беше назначен максимум, за колико га може „заклати“, тако исто и време, кад је при новцу, доба ручка и јела, која су се кувала. Осим ове таблице, водио је Шонар и једну рачунску књижицу, у коју је уваћао најтачније суме, које су му позајмљене — па чак и најмање ситнице, јер није хтео да прекорачи једну извесну своту, која се у ово доба још налазила у рукама једног његова рођака у Нормандији, коме се надао бити некад наследник. Тога ради, чим би се некоме задужио двадесет франака, завршио би рачун и вратио му дуг наједаред до последње паре, па чак кад ни сам није био при новцу; у том случају наузајимао би од других, којима беше мање дужан, док не би скупио двадесет франака. На тај начин умео је увек да очува себи извесан кредит, који је он својим „лебдећим дугом“ називао; а пошто се знало, да дугове враћа, чим му допусте прилике, помагали су му многи вољно, кад би дошао у нужду.

Од једанаест сати, дакле, од кад је отишао од куће да скупи потребних седамдесет и пет франака, није до сад скупио више од једног талира, за који је имао да захвали уједињеним силама слова М., В. и Р. његове фамозне листе: цео остатак азбуке морао је да га одбије, јер је такођер имао да плаћа термин за кирију.

У шест сати звонио је ужасан апетит у његову стомаку на ручак; налазио се баш на barrière du Maine, где је становао слово У. Шонар се упути к слову У, где је за њ сто био увек постављен, само ако се у опште постављало тога дана.

— Куда сте пошли, господине? запита га вратар, сретнувши га.

— К господину У..., одговори му уметник.

— Није код куће.

— А госпођа?

— Није ни она; рекли су ми да испоручим једноме од њихових пријатеља, који треба да дође к њима вечерас, да су отишли у варош на ручак: ако сте случајно ви тај господин, онда ево адреса, коју су оставили. Он пружи Шонару парченце хартије, на којој је његов пријатељ У... написао:

„Ми смо отишли да ручамо, код Шонара, у улици... бр..., дођи и ти онамо!“

— Прекрасно! рече Шонар, излазећи из куће, где случај умеша своје прсте, ту увек има материјала за шаљиву игру.

У исти мах му паде на памет, да се ту у непосредној близини налази мала крчмица, где је већ два три пута јефтино ручао, с тога се упути у ту радњу, која је лежала у chaussée du Maine, и која је била позната у нижим слојевима циганије под именом „Мамица Кадет“. То беше гостијоница, чији се гости састојали из орлеанских рабација, певачица са Монпарнаса и млађаних љубавника позоришта Бобино. За време лета долажаху руљама рибачи боја из многобројних сликарских радијоница, које се налажаху у близини Луксембурга, аутори нештампаних дела и репортери мистеријозних журнала да ручају код „мамице Кадет“, која беше чувена са свога печења од питомог зеца, свога аутентичног киселог купуса и свога простог винца, које би се могло и „чингер“ звати.

Шонар се посади у боскетима. Тако се наиме звало код „мамице Кадет“ оретко грање двају, трију кржљавих дрвета, чије болесно зеленило беше покривено дрвеним кровом.

— Та нека, тим горе, рече Шонар сам себи, — сад ћу бар боговски да се прочастим. И без икаква предомишљања наручи чорбу, полупорцију кисела купуса и две полупорције питоме зечевине: он беше пронашао, да добије бар за четвртину више, кад поручи порцију печења овако, у два дела.

Овом раскошном поруџбином навуче на себе пажњу једне младе женскиње, обучене у бело, са поморанџиним цветовима у коси, у балским ципелама и са имитацијом имитиране мараме од чипке око плећа, којима не би шкодио ни већи инкогнито. То беше певачица са монпарнаског позоришта, чије су се кулисе, тако рећи, протезале чак у кујну „мамице Кадет“. Она беше дошла да за време једног антр-акта „Лучије“ руча, и баш је довршивала полушољом каве свој ручак, који се састојао у свему из једне укуване артичоке са сирћетом и зејтином.

— Два пут зечјег печења — шта мислиш! рече тихо послужитељци. Тај уме да живи. Шта сам дужна, Адела?

— Артичока четир, полушоља четир и лебац један су; свега девет суа.

— Ево! рече певачица и пође из гостијонице певуцајући:

„Ти љубави богодана!“

— Гледај молим те! та ова може да истера чак високо *la* рече на то једна тајанствена личност, која је са Шонарем седела за истим столом, полусакривена иза неких мољчавих књижурина.

— Шта? мислите да га истера? рече Шонар. Јок, ја мислим да га баш задржи у грлу. У осталом то је нечувено, како маргарира свој фалзет сирћетом, рече за тим, показујући прстом тањир, са кога је „Лучија ди Ламермор“ појела своју артичоку.

— Сирће је заиста љута киселина, опази личност, која је започела разговор. Варош Орлеан производи сирће, које с правом заслужује свој добар глас.

Шонар погледа пажљиво непознатог, који хтеде на сву силу да уђе с њим у разговор. Укочени поглед великих плавих очију, које изгледаху, као да непрестано нешто траже, даваше његовој физијономији израз оног блаженог спокојства, које је својствено семинарским питомцима. Лице му имађаше боју пожутеле хартије осем образа, који беху прошарани црвеним пегама. Уста му изгледаху као да их је нацртао почетник у цртању, кога је још поред тога неко гурнуо у лакат. Између као у црнца дебелих усана вирили су зуби, на којима би му позавидео многи ловачки пас, а подваљак му беше подупрт белом краватом, од које један врх гледаше у звезде а други као да жељаше да прободе црну земљу. Испод мека шешира, са ванредно широким ободом спуштала му се у каскадама плава коса. На себи је имао врскапут орахове боје, са широким овратником, чија чоја беше тако излизана, да је била рапава као турпија. Из разјапљених џепова тога врскапута вириле су неке хартије и брошире. Не обзирући се ништа на то, што га сусед пажљиво посматра, гутао је свој гарнирани кисели купус, одајући често са свим гласне знаке свога уживања и задовољства. Док је јео, лежала му је са стране отворена књижурина, коју је читао правећи на рубу час по белешке оловком, која му беше задевена за увом.

— Хеј! викну наједаред Шонар, лупивши својим ножем по чаши, а шта је са мојим печењем?

— Нема више, господине, одазва му се девојка, која долажаше са тањиром у руци; ово је последња порција и то за господина, који је први наручио.

Рекавши то метне зечевину пред човека с књижуринама.

— До ђавола! викну Шонар.

У томе „до ђавола“ лежаше толико сете, толико боног разочарања, да се човеку с књижуринама чисто стиште око срца. Одгурнувши у страну бедем од књижурина, који га је растављао од Шонара, и метнувши тањир у среду између обојице, рече најнежнијим тоном свога гласа:

— Смем ли вас молити, господине, да будем тако слободан и понудим вам, да поделимо ово јело.

— О, никако нисам рад, да због мене ви останете лишени, рече Шонар.

— Дакле ви хоћете да ме лишите уживања, да вам будем на услузи?

— Ако ствар тако схваћате, онда, господине... И Шонар му пружи свој тањир.

— Допустите ми да вам не понудим главу, рече непознати.

— Ах, господине, то не могу допустити, викну Шонар.

Кад је довукао свој тањир натраг, опази да му је непознати метнуо баш онај део, који је по својим речима хтео да задржи за се.

— Охо! мрмљао је Шонар у себи. Мисли ли он да ме вуче за нос својом учтивошћу?

— Глава је код човека, започе непознати, најплеменитији део, међу тим код зеца најгори. Има с тога људи, који не воле ни да је виде. Ну ја на пример, ја је обожавам!

— Е онда ми је врло жао, што сте се мене ради лишили свог најлепшег уживања.

— Како?... пардон, господине, рече човек с књижурином, глава је остала код мене. Ја сам такођер имао част рећи вам у напред...

— Молим, рече Шонар, пружајући му под нос свој тањир. Какво је ово парче?

— Праведни Боже! викну непознати. Шта ја то видим?! Ово је страшно! Још једна глава! То је онда овај зец бицефалон.

— Бице... рече Шонар.

— ...Фалон. То је реч грчка. И заиста, господин Бифон, који је увек носио манжетне, наводи примере таких абнормалности. И мени је баш мило, што имам прилику појести део од једне тако чудновате појаве у природи.

Услед овога догађаја развеза се дефинитивно разговор. Шонар, који никако не хтеде да заостане у учтивости иза свог друга, наручи још једну литру вина. Човек са књижуринама наручи и другу. Шонар поручи салату. То човека са књижуринама принуди да почасти десертом. Око осам сати беше већ шест празних литара на столу. Шиљерац већ беше ударио у главу па их са свим раскравио. Испричали су већ један другом своје бијографије, па се већ познаваху, као да су заједно одрасли. Човек са књижуринама, саслушавши све поверљивости Шонареве,

саопшти истом да се зове Густав Колин, да се бави философијом, и да живи од давања лекција из математике, сколастике, ботанике и још више других наука на „ика“.

Оно мало новаца, што је тако чемерно заслуживао, улагао је Колин у књижурине. Његов риђи врскапут беше познат свима трговцима са старим књигама од pont de la Concorde до pont Saint-Michel. Шта је радио са свим тим књигама, којих је имао толико, да их један човек за свог века не би могао прочитати, није знао нико, а он сам можда понајмање. Ну ова чудна манија беше му прешла у страст, тако би, кад би се кадгод вратио кући, не купивши ни једне књиге, рекао заједно са Титом: „Данас ми је пропао дан“. Његово лепо понашање, његов начин говора, који беше као мозајик свих могућих стилова, страховити каламбури, које је уплетао у разговор, беху толико занели Шонара, да га је још оне вечери замолио да сме и његово име уврстити у своју фамозну листу, о којој смо већ говорили.

Једва око девет сати кренуше се од „мамице Кадет“, обојица прилично угрејани, и са држањем људи, који су имали интимна разговора са боцама.

Колин позове Шонара на каву, а овај то прими, али под погодбом да ракија дође на његов рачун. Упутише се у кавану, која беше у улици Saint-Germain l' Auxerois, која је имала назив „Мома“, бога играња и смеја.

Баш у тренутку, кад су улазили, заподела се врло жива препирка између два свакидашња госта те каване. Један од њих беше млад човек, чије се лице скоро са свим изгубило у бради, која је показивала више боја. Чисто као противност овој шуми од браде, беше му чело савршено ћелаво и изгледаше као пресавијено колено и ако се неколико праменова косе, коју је човек могао пребројити, трудило, да покрије голотињу. Имађаше на себи црно одело са излизаним лактовима, а кад би подигао руке горе, видели се испод пазуха начињени вентилатори. Чакшире су му за нужду могле такођер важити као црне, ну ципеле, које као да никако нису ни биле нове, изгледаху као да су већ више пута на ногама вечитог Јуде обишле око земље.

Шонару паде у очи, да су се његов пријатељ и брадати млади човек поздравили.

— Ви се дакле познајете са тим господином? запита философа.

— Никако не, одговори Колин; само што сам се неколико пута сусрео с њим у библиотеци. Мислим да је књижевник.

— Бар по оделу изгледа, опази Шонар.

Особа, са којом је брадати младић дебатовао, беше човек од својих четрдесет година, коме, судећи по дебелој глави, која је седела непосредно између рамена не показујући ни трага од врата, беше писано, да ће га једнога дана кап погодити На његову ниском челу, које је вирило испод малене црне капице, као да беше наштампана глупост најкрупнијим словима. Звао се г. Мутон и био је чиновник код магистрата четвртог арондисмана, где је водио књиге о умрлима.

— Господин-Родолфе! врештао је он, вукући младога човека за дугме од капута, хоћете ли да вам рекнем своје мишљење? Ево да знате: све новине су трице и кучине. Пазите само: једна претпоставка: ја сам на пример отац породице, зар не?... добро... Ја дођем у кавану да играм своју партију домина. Пазите само шта говорим.

— Само даље! рече Родолф.

— Добро дакле! настави чича Мутон, ударајући свакој својој фрази такт песницом, тако да су боце и чаше од стола одскакале. Дакле ја одмах хватам за новине.... добро... Па шта имам да видим? Једне кажу црно, друге бело, једне шумом, друге друмом. Која ми је корист од тога? Ја сам поштен отац породице, који долази...

— Да игра своју партију домина, рече Родолф.

— Свако вече, настави чича Мутон. Дакле: једна претпоставка: ви разумете...

— Врло добро! рече Родолф.

— Добро; ја дакле читам један чланак, који се не слаже с мојим назорима. То ме разједи, и ја се ждерем, јер право рећи, господин-Родолфе, све су новине преисподње лаже. Јест, баш преисподње! урлао је он својим најкрештавијим писком, а новинари, то су лупежи и лажови.

— Али, господин-Мутоне...

— Јест, лупежи су, настави чиновник. Они су једини извор свију зала на свету. Они су дизали револуцију и издавали асигнате; ето на пример Мирà!

— Пардон, рече Родолф, хтели сте рећи Марà.

— Ама не, прихвати г. Мутон; баш Мирà, чији сам погреб гледао, кад сам био мали...

— Ну будите уверени...

— Састављен је и комад о њему за циркус... знам ја то!

— То је свакако Мирà, рече Родолф.

— А да шта ја говорим вама, има већ један сат?! викну упорно Мутон. Мирà, који је радио у једном подруму, зар није тако! Дакле, једна претпоставка: зар га нису Бурбонци дали гилотинирати, за то, што их је издао?

— Кога? Гилотинирали? Издао? Кога мислите?

викну сад Родолф, хватајући од своје стране госп. Мутона за дугме од врскапута.

— Ну па Марата.

— Али не, не, господин Мутоне, — Мирата! Та споразумимо се већ једном, до сто ђавола!

— Па дакако! Дакле Марà, онај подлац, што је издао цара 1815. Па баш за то ја и кажем, да су све новине једнаке, настави г. Мутон, враћајући се на тврдњу свога пређашњег разговора, који је он називао објашњавањем. Знате ли ви, шта ја хоћу, господин-Родолфе? Дакле, једна претпоставка... ја хоћу једне добре новине... не здраво велике... Добро! Хоћу новине, у којима нема фраза... Ето то вам је!

— Ви сте врло велик пробирач, прекину га Родолф. Хоће новине без фраза!

— Дабогме; пазите само на мој ток мисли.

— Терајте само.

— Дакле једне новине, које са свим просто јављају само о здрављу краљеву и о земним блаженствима. Јер шта на послетку вреде све ваше новине, кад човек ништа из њих не разуме? Једна претпоставка: Ја сам на пример чиновник у магистрату, зар не? Ја водим своје регистре, лепо! Ну па то је баш као кад би ко дошао к мени и рекао: Господин-Мутоне, ви записујете мртваце... лепо, а сад учините ово... учините оно. Куд би се а ту део? На што ово? На што оно? Е па видиде, тако је то и са новинама, доврши једва једном г. Мутон своје „умозаклјучение“.

— Са свим је тако, рече један гост, који је схватио то логично разматрање.

И г. Мутон, примивши честитке од неколицине свакидашњих гостију, који беху истог мишљења, седне и настави своју партију домина.

— Баш жестоко му откресах, рече он, показујући на Родолфа, који је међутим сео за исти сто, где су били Колин и Шонар.

— Богме је то нека пањина! рече Родолф обојици младих људи, показујући главом на чиновника.

— Ал' баш и има поштену главурду, са обрвама као настрешницама и својим телећим очима, рече Шонар извукавши из џепа врло лепо испушену лулу.

— Бога ми, имате прекрасну лулу, господине, рече Родолф.

— О, имам ја још и једну лепшу, коју носим, кад идем у друштва, рече Шонар немарно. Додајте ми дуван, Колине!

— Гле молим те! викну филозоф, са свим ми изашао!

— Допустите ми, да вам ја понудим, рече Родолф, извукавши из џепа паклу дувана и мећући је на сто.

Колин сматраше за своју дужност, да на ову учтивост одговори чашом вина.

Родолф прими понуђену чашу. Разговор мало по мало пређе на књижевност. Родолф на питање о свом занимању призна своје односаје са музама, и поручи поново вина. Кад је келнер дошао да однесе боцу, Шонар му рече, да је се махне. Он је чуо где у џепу Колинову звецкају сребрни дуо два комада по пет франака. Родолф беше већ доспео до истог степена одушевљења, на ком су се налазила оба пријатеља, па и он постаде поверљив.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ТЕОФИЛ ГОТИЈÈ

(Свршетак)

III

Његова најживља жеља бијаше, да постане чланом француске академије; али му се та жудња није никад испунила. Готијè спада у ону славну киту францускијех књижевника, којима се у особиту част уписује, што их дружина од »четрдесет бесмртника« није у своје коло примила. У ту киту славнијех презреника спадају: Молијер, Паскал, Балзак, Беранжè, старији Димà и т. д. — Изгледа као да академије чисто зазиру од људи, који се ма у ком правцу одмичу од начела и теорија освештаних традицијом, те новијем стазама ударају. Ријеч »академија« постала је од новије вријеме синоним формализма и умне стагнације. Кад си рекао »стил академски«, рекао си стил шаблонски, стил умјетно излизан и измајсторисан, а без икакве жилавости и ори-

гиналности. Реци »говор академски« или »расправа академска«, рекао си говор или расправа борнисана, без широкијех погледа и независнијех идеја.

Па ипак је људска сујета тако велика, да су кашто они исти људи, који су академију и академичаре најљуће у спрдњу узимали, згодном приликом опет живо настојали, да у академију продру. Ко се, на примјер, икад жешће против »академства« борио од Емила Золе? Па ипак је тај оригинални и неодвисни писац ту скоро академичарима »љубио скуте и кољена«, тек да га у своје друштво приме. Être de l'Académie, то је у Француској главна тежња, коначна цијељ свакога књижевника; па се, дабогме, тој тежњи није могао отети ни Готијè.

Ну, он је опет на ту академску част неком фаталистичком резигнацијом гледао. »Ако ти је усуд усудио, да постанеш академичар«, рећи ће он једном, »не треба ти се бојати: постаћеш то свакако. Не ломи главу, да ваљане књиге састављаш — то је са свим излишно. Најљуће сатире, што их против академије напишеш, не ће моћи да твој избор омету, буде ти тако судба осудила. Без тога можеш написати сто књига, стотину широм бијела свијета признатих ремек-дјела, све ти то не ће помоћи, па ма њихову вриједност признала и сама академија. Човјек се роди академичар, као што се роди бискуп, кувар или кочијаш. Иначе, узалуд сва мука. Чујте само што се мени догодило. Кад сам се ту скоро на упражњено мјесто у академији натјецао, изгледало је као да су ми сви гласови зајемчени. Уза ме бијаху Гизò и Сент-Бев. Политичари, књижевници, старо и младо, све бијаше на мојој страни. Новине вељаху једнодушно, како ће академија напокон да ми стари дуг подмири, како је мој избор осигуран и т. д. Еле, о мом избору не могаше бити сумње. Дође дан избора и, на опште чудо, остаде изабран, скоро једнодушно, мој супарник!«

С тога, што се уклањао од политичких размирица, које су му за живота отаџбину трле, и што је на званичном листу радио, приговорено је Готијеру, да је био слаб родољуб. Што се првог разлога тиче, ја бих рекао, да му то управ на част служи, што је на јавно политизирање, као што се данас проводи, попријеко гледао. Он је својим књижевним радом отаџбини много више привриједио, него да је своје умне силе у бесплодно политичко партизанство трошио. Камо срећа да су се многи умни раденици и у нашега народа у том обзиру његове држали, те би своме роду и отаџбинском угледу много боље користили! Други је приговор, не да се порећи, нешто озбиљнији; човјек, а надасве човјек Готијерове цијене, може врло лијепо и без званичног листа Бонапартове владе да се кроз живот протури. Ама коме су домаће прилике Готијерове изближе познате, тај му не ће за то родољубна чуства одрицати; тијем више, што он владу трећег Наполеона није никад безусловно служио. Мутну њену политику он није никад бранио, нити му је то задатак био; а као критичар знао је, као што смо видјели, да своју неодвисност до потребе мушки обрани. Он је могао допустити, да га бонапартовцем крсте, али је у ствари врло платонски бонапартовац био, а своју је домовину јамачно њежније љубио од толиких викача, што се по сокацима својим родољубљем хвастају. Под старост своју, и при већ порушеном здрављу, вршио је, за страшне опсаде 1871, своју грађанску дужност, као мало који Француз. То му је, паче, и ускорило смрт. Ну, ко би још о његовом родољубљу сумњао, нек прочита његову задњу књигу *„Слике из опсједнутог Париза“* (Tableaux de Siège), која није просто дјело фантазије, ама љути вапај велике једне душе, која је живо осјећала големе јаде и грдно понижење своје отаџбине.

Мане великијех људи треба сматрати, веле, као слабе стране њиховијех врлина. У то ћу име да споменем неке Готијерове слабости. Колико је год био одважан у борби против Нијемаца и окорјелих класичара, толико је у приватном животу био неодлучан и плашљив, а уз то до зла бога празновјеран. Не шћаше, на примјер, он тринаести за трпезом остати, да га на комаде исијечеш. О ланцу на часовнику ношаше увијек објешен мајушни рошчић од корала, тобоже, да се брани од злијех очију. Своју приповијетку »Jettatura« написао је пунијем увјерењем у ту простачку предрасуду напољских лазарона.

»Теофил Готијè«, вели његов бијограф, »бјеше мимо људског створа осјетљив. Ко га је познавао, знаће како се пажљиво и смишљено клонио од сваког неугодног призора и утиска. Најмање нерасположење бијаше кадро да га узнемири, као највиша домаћа катастро-

фа. Кад се једном разболи од упале плућа, те кад му љекар каза о чем болује, спопаде га намах несвјестица.«

Кад му се појави срчана болест, која га је у гроб свалила, прва брига његовијех укућана бјеше та, да од њега сакрију новине, што се о његовој болести бављаху. Испрва се болесник показивао подозрив, али скоро престаде да новине тражи, велећи е су му досадне и да их не мари више читати. Његови тад попустише у својој пажњи, и бони пјесник, који се бјеше само причинио као да за новине не хаје, дознаде тако за своју страшну немоћ. Једно јутро упаде у кћерину собу ужасно блијед и престрављен у лицу.

— Ја дакле болујем на срцу? — упита.

— На срцу? Што велиш, тата, бог с тобом! — рећи ће му једна од кћерију.

— Па ја сам то већ слутио — поврати он и изиде из собе с трагичнијем осмјехом на устима.

Од тога је дана сам себе сматрао упокојенијем човјеком.

IV

Бијаше врло пријатне спољашности, а такав се уздржао и до пошљедњег часа. Лице те његово подсјећало на турскога пашу, који се за невољу креће и равнодушно гледа око себе. На путу би увијек црвени фес носио, а кад могаше да се у наслоњачу извали или да се испружи, колико је год дуг, на мекани душек, то му је најмилије било, јер се, вели, тако најбоље мисли и разговара. Косе би ријетко кад подстризао, те му падаху густијем увојцима по широкијем плећима. Бијаше кратковид, те би обично жмурио својим црним, лијепо заоквиреним очима, што се свјетлуцаху из гарава, брадата лица.

Кућа му бјеше чедно намјештена, ама крцата свакојаких путина, ријеткијех књига и вјештачких рађота, баш као какав музеј. Једно велико жуто маче прело би му увијек уз кољено, кад би за столом радио. Таковијех мачета храњаше у кући по троје, четверо. Ма да бјеше по својој нарави лијен, радио би опет приљежно и редовно, те се за њ до краја обистинила изрека: n u l l a d i e s s i n e l i n e a.

Оставио је за собом двије кћери и једнога сина, Теофила млађег, вриједна новинара и чиновника треће републике. Једна му се кћи, Етела, удала за *Калибана,* чувеног сарадника париског *„Фигара“*, који се у ствари зове Емил Бержерȁ и спада у најдуховитије француске новинаре; другу кћер, Judиту, познату са своје вјештине у кинеском језику, вјенчао је оглашени приповједач Катил Мандȅ, али је њихов брак кратка вијека био, те су се скоро судбеним путем растали. Ова је даровита женска глава данас позната у француској књижевности као Јудита Валтер.

Отац јој је сахрањен у гробљу монмартрском у Паризу. Јавнијем прилозима подигнут му је на гробу споменик, што га је израдио скулптор Годебски, пјесников десни пријатељ. Пјевачица-вила приказана је на том споменику гдје сузе рони над попрсјем великог списатеља. Под натписом »Готијерова гробница« издат је, одмах по пјесниковој смрти, зборник тужнијех пјесама, што су оном приликом састављене. Поворку живијех пјесника, који су мртвоме другу у тој књизи задњу пошту одали, предводи Виктор Хиго који је свог млађег побратима неколико година надживио. Тај се пригодни зборник данас са свим заборавио, али се не заборавља велики пјесник и књижевник, којему је посвећен био. Њега данас Француска убраја у своје најславније синове.

Марко Цар

ГРОФ ЛАВ Н. ТОЛСТОЈ КАО УМЕТНИК И МУДРАЦ

НАПИСАО СВЕТ. ХУРВАН-ВАЈАНСКИ

С А О П Ћ И О А. П И С А Р Е В И Ћ

Реч, две у напред

Толстоју се много писало и разни су критичари изрекли свој суд и са појетичног и са философско-моралног гледишта о радовима његовим како у целини тако и о појединим његовим тезама, мислима и принципима.

Овај критички поглед Св. Х. Вајанског, који смо ради да саопћимо и читаоцима »Стражилова«, одликује се од свију сличних погледа немачких, француских и енглеских критичара и естетичара тиме, што је поред своје чисто појетично-уметничке природе створен на основи

идеја, којима је задахнут песник-Словенин са свима оним идејалима, који дају словенском песнику становиште par excellence. За разлику од осталих критичких судова о Толстоју, који су истоветни о свима врстама његова умнога рада, дели, као што ћемо видети, Вајански дела Толстојева у две главне групе: у дела чисто појетично-уметничке природе и дела философско-религијозне и моралне природе, а у ова два правца је Толстој, по мишљењу Вајанскога, постигао, тако рећи, дијагонално супротне резултате. Из речи Вајанскога, које пресуђују други, философско-етички, правац Толстојевих умотвора, видимо врло интересно и карактеристично становиште, које још не видесмо код других критичара и анализера његових радова, бар не у таком облику и тога жанра. С тога и саопћавамо — изоставивши, што не спада на ствар — тај други део његове критичне студије читаоцима »Стражилова«, да их побудимо на озбиљно размишљање о делима и мислима Толстојевим и на ревносно, савесно изучавање истих, па да се онда хладно изразе о томе, да ли има Вајански право, кад тако оштро осуђује Толстоја као »мудраца«. Ми ћемо се још опширније осврнути на ову тему и специјално ћемо рефлектовати на поједине тврдње Вајанскога по својем најбољем знању и схваћању; а за сад пуштамо ову критику као сирову грађу пред своје читаоце, јер је врло карактеристична и интересна

Овим пропратним речима хоћемо само боље да привучемо пажњу штованих читалаца овога листа на ову појаву, која нам може дати много правца и знатна оријентовања у критичној пресуди ради Толстојева, који нас својом новином и реткошћу тако привлачи и занима.

Колико пак Вајански има право, а колико Толстој неправо или обратно, потрудићемо се, да с временом после овога покажемо.

А пре свега чујмо Вајанскога!

I

Да је Лав Толстој заиста велик уметник, није потребно много ни доказивати. Али је Толстој сем тога још нешто више, и то је много теже крстити називом, који би потпуно значио ту његову означајну особину; ни речи, које су слична значења са појмом те особине, као што су: богослов, философ, педагог, пророк и т. д. не одговарају са свим тачно. С тога сам ја изабрао реч „мудрац“, која може значити и одвећ много и одвећ мало.

Признајем, ја сам се доста касно упознао са Толстојем.

Кад сам се одао књижевноме раду, проширивао сам мало по мало знање и познанство у руској књижевности. Но она је тако велика ... и поред скромних средстава словенскога писца-журналисте, па, на жалост, још и песника, лако се десило, да је тек год. 1881, за време мога првог бављења у Русији, Владимир Ивановић Ламански обратио ми пажњу на тако велика и видљива дива, као што је Толстој! „Велик уметник!“ рекао ми је он. Но ја нисам веровао! Може ли бити ико још велик после Тургењева, после Гончарова (тада сам се упознао с његовим романом „Обломовъ“), поред Достојевскога (онда сам прочитао његово „Преступленіе и наказаніе“)!

Али је било тако! Преда мном се појавио нов песник-уметник, у реду са већ споменутим идејалима мојим.

Толстој је учинио махом на мене голем утисак. Овде говорим о личном утиску за то, што пишем о њему *као Словак* и у име својих словенских сународника, за које је он постао махом читав див, што их надвишује целим растом по свему ономе, што су они читали од романа у другим књижевностима. Изабрао сам пре свега таки метод за то, што би поред опширне критичне литературе о Толстоју, поред Дружињина, Григоријева, Писарева, Страхова, Громјоке, Брандеса, Ј. Шмита, В. Хенкла, де Vogë-а и других, који су испитали и расмотрили великог уметника са свих страна, излишно било лити воду у то неизмерно море. Но мислим да не ће бити баш са свим узалудно послушати речи, и ако не баш ауторитативне, не толико естетички учене, оно речи сународника, кога су тако усхитила, тако одушевила и узвисила дела Толстојева, — речи словенскога писца, које не теже ни за каквим философско-естетичким финесама.

Толстој махом овлада човеком као кавав грдан див, као нека стихијска сила, која га захвати и истргне из свију прећашњих положаја и односшаја. Он је као лавина, која ти зграби кућу, покрене је из основа и однесе у дô, у друге крајеве, од куда нам са свим друкчије изгледа свет, природа, људи. То је оно, што ја несам у себи веровао В. И. Ламанскоме о „велику уметнику“, то ми се осветило, као што се у опће свети човеку, кад не поверује речима дубоких мислилаца.

Постао сам, тако рећи, ***фанатичан роб*** Толстојева уметничког духа, ма да је то било некако стидно за мој лични понос. Но с временом се то изравнало, као што се све изравна; али и сад ми је

тешко замислити, да може неко живети и рачунати на нешто своје интелигенције, а не познаје дѐла Толстојевих. По мојем суду, без њега сваки интелигентнији Словенин не може апсолутно бити, јер се иначе на његовој образованости опажа велика празнина... огроман јаз. Толстој је тако велик, да ко њега не види, сам издаје своју слепоћу. Тешко да се може о којем светскоме песнику то рећи категорично. Величина Толстојева, као што се мени чини, пре свега одудара од сувременог укуса, школе, моде и присенка модернога времена, као што одудара од њих Омир. Бадава га називају школским именом „најплеменитији међу живим реалистама..." (Cf. Reinholdt: Geschichte der russischen Litteratur, стр. 722): то је сувише мало, сувише филистарски, јер је Толстој много, много више: „он је најплеменитији међа живим песницима"! А такав је био, док је живео, и Омир!

Дуго сам размишљао о томе, у чему се управо састоји та демонска снага Толстојева. Кад сам потражио објашњења у критичара, видео сам, да они приписују ту његову снагу његовој смелој, одважној и искреној тежњи за истином, о чему и сам Толстој јасно сведочи речима: „Јунак моје приповетке, кога ја од свег срца и дубине своје душе љубим, кога хоћу увек да изнесем у свој лепоти и који је вазда био и јесте и биће диван, — јесте *истина*." (Севастопољ.)

Но такав ме закључак опет неје задовољио: та и други је ко тежио за истином, но ипак нас неје тако прожмао, неје усхитио, неје тако одушевио! А најзад речи Пилатове: „Шта је исина?" тако су огроман скептицизам, то су такове течи, које ће увек имати на нас велика и моћна утецаја, док год живимо у телу, — оне никоме, па ни самоме Толстоју, не дају права ни смелости, да обесно говори, како тежи за истином и како је воли. Та он је на себи посведочио, како може човек, идући за истином и љубећи је, натрапати и спотаћи се о огроман камен највеће лажи; но о томе ћемо доцније говорити више.

И тако његова чиста, узвишена љубав према истини не може бити неодбојни магнет, који ће привлачити срца и душе... Сав Золин реализам (премда ја високо ценим Золу), сва усиљеност оштроумних реалиста, који поштено љубе истину и теже за њом, далеко заостају за оним радом и стварањем, што изводи Толстој.

Моје је мишљење то, да та демонска снага Толстојева лежи искључиво у уметности великог словенског списатеља и умника. Јесте заиста, Толстој је као уметник прави великан; као уметник има неизмерна утецаја на човечанство.

Епска муза му је лебдела над колевком; родио се, растао је, писао је као велик уметник. А истина у уметности има са свим други облик и својство, него истина ван уметности. Рећи ће ми можда ко год: шта, зар није једна те иста? Не! Истина у уметности, и ако је у самој ствари једна и иста, има ипак са свим други тип, него ли истина н. пр. у математици. Па да ли има каква понижења у томе, што је Толстој постао иројем те истине уметничке, а не математичне, не философске, не религијозне? Херман Грим, класични бијограф Микел-Анџела, на крају свога монументалног дела пише: „Сви Италијанци осећају, да Микел-Анџело, напоредо са Дантом и Рафајилом, заузима треће место и с њима сачињава тријаду највећих људи, што их је могла родити само Италија. Песник, живописац и великан у свима гранама уметности: ко би се усудио да испореди с њима какога војсковођу или државника? Напоредо цветање свију народа изражава се само у уметности." Можда Грим и претерује мало у оцењивању уметности и истицању важности њене по живот и културни напредак свију народа; но има право кад вели, да поред Данта, Рафајила и Микел-Анџела све остале знаменитости италијанског народа заостају натраг, и ако не врло далеко. Без та три имена тешко је и замислити италијанску образованост. Њихов дух провејава кроз све слојеве народа, његову прошлост и садашњост, то је права животворна снага.

А поред тога уметност, тако велика и тако истинита, као што је уметност Толстојева, не подлежи великим и честим променама, бар не у тој мери, у којој то обично може себи човечји ум да замисли и одреди, јер се она у томе одликује не само од осталих промењивих философских система, него и од религијозних начела појединих народа. А зар неје то доста бити један од њих три или пет представника тако велике појаве, као што је уметност, па још у културном животу тако великог народа, као што је руски?!

II

Пре свега хоћу да искажем онај утисак, који је учинило па мене дело Толстојево: „Рат и мир" (Война и миръ). То је гигантски монолит, увенчан анђелом с крстом у руци на дворскоме тргу у Петрограду; храм Спаситељев у Москви: све сами конкретни споменици године 1812.; и још трећи, исто тако гигантски споменик тих славних и тешких дана, сачињава велики еп Толстојев: „Рат и мир".

Не знам, не надмашује ли овај последњи својом висином и достојанством спољашњих размера златне главе и висове московскога храма; не надмашује ли унутарњом лепотом и искреном појезијом богатога и светињом задахнутог храма свог сву осталу Москву. Тек знам то, да тај еп заиста заслужује, да се испореди са тим спомеником, као нешто, што је aere perennius: њега не ће уништити ни земљин потрес ни пожар.

Али би се сваки љуто преварио, ко би тврдио, да се у ствари монументалан значај овога дела састоји у ономе, чиме очаравају монолит и катедрала: у величанствености и импозантности самога облика. У роману овом нема увеличавања, по укусу Виктора Ига, нема иројског пáтоса, нема чаробних, „високопарних“ епизода, нема догађаја, „који додирују небески свод“. Ако само уклонимо оне лаке контурне орисе историских лица, која у осталом и немају нигде главне улоге, већ излазе на позорницу само за то, што стоје у свези са неисториским фигурама у роману, које се ни мало не одликују делима ни бојевима од обичних, средњих људи, каквих је било тада у Русији хиљадама, опазићемо, да се роман развија лаганим током у нижим, не толико одлучним сферама, у породичким салонима, у земуницама субалтерних официра; зауставља се на обичну капетану, који слабо мисли о великим плановима и опћем току рата и бојева; спушта се најзад и до простога војника, до девојке, која тужи за драгим, што је отишао да бој бије с љутим душманином. То су ти обични, средњи људи, неисториски, то су типови, узети из милијона сличних људи; они поред своје неисториске запуштености носе на себи цео ток народне драме; у њима се изражава све, што се збило горе, овде онде, у целини и појединостима. Ето, за што то дело није историја, већ је *еп*. Омир такођер није песник са гледишта историског или прагматичног о бојевима Јелина против Троје; он пева *„гнев Ахилејев“*, дакле дело другостепеног јунака, а не вођа целога похода, не историског представника свију догађаја; он је тек само један део догађаја учинио средиштем свога спева: но у томе делимичном, уском, личном обрту изражава се важност свију догађаја с њиховим историским, културним и етичким цртама и последицама. Речју: Толстој се латио својим јаким рукама историске и по времену врло блиске теме, и у томе је остао до краја песник и уметник, а та срећа није доселе пала у део ни једном од новијих уметника. Он је једини дао потпуна израза и значаја историском жанру у епској појезији. Остали су били тек само дидактични проповедници, популаризатори докумената и државних аката, фантазери, који измишљају којекаква дела и намећу их историским личностима. Ни једно ни друго нити је појезија нити је историја. Толстој је једини приказао историју у чистом огледалу праве уметности. Истóрија се код њега заодела ризом праве уметности, а ипак није изгубила ни облик свој ни реалну истинитост. На зло употребљени, понижени жанр историскога романа нашао је у Толстоју свога ослободиоца од јарма прозе и лажне учености.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Михајло Милановић. **Српске народне женске пјесме из Сарајева** Сабрао — —. У Сарајеву. Издање и штампа Шпиндлера и Лешнера. 1893. стр. 134. Цијена 35, а с поштом 40 нов. — Сваки и најмањи труд око вредна и савесна скупљања наших народних умотворина вредан је похвале, јер су народне умотворине главни извор за проучавање народног како спољашњег тако и унутарњег културног живота. А код нас par excellence то вреди с тога, што наш народ обилује таким благом — народном својом поезијом, том богатом ризницом, из које мора сваки црпсти, који хоће живот да му упозна. И овај мали сбраник *женских нар. песама*, специјално из Сарајева, одговорио је, можемо слободно рећи, својој задаћи, и ако се скупљач ограничио само на Сарајево. Кад би само сваки у својој најближој околини савесно покупио и прибележио нар. умотворине наше, доста би учинио. Скупљач је у овој збирци приказао осамдесет и четир, дуже и краће нар. женске песме, које су махом прожете лирско-љубавном, најивном тенденцијом, а у духу осталих нар. песама, што певају о јунацима наше ројичне перијоде. Ове се песме без сумње и развиле по узору тих чисто иројских, а то се види и из појединих стереотипних стихова и из самога ритма и размера. Неке су од њих читавим садржајем својим, тако рећи, покраћене варијанте дужих оних иројских са предметом љубавним и мање више лирским, осећајним колоритом; а врло се често одликују елегичним тоном, који скоро искључно влада у свима нашим нар. песмама, па ма да се и о женидби пева. Скупљач је брижљиво и верно бележио онако, како је чуо, и где где је према флагрантној потреби дотерао језик, који је у опће добар и симфоничан. Једино што би овде требало опазити, то је, да је могао и скоро *морао* скупљач додати на крају своје збирке кратак речник за турске речи, што долазе у појединим песмама, а таких има много; речник би знатно олакшао разумевање. Иначе препоручујемо топло

ову збирку и по садржини и лепом облику, а и по тенденцији, из које је скупљач тај посао прихватио.Ваља само истрајати! **А. П.**

Српски великокикиндски илустровани календар за просту годину 1894, која има 365 дана. Година четрнајста. Издаје српска књижара Јована Радака. Садржај: Лествице за жигове. — Стари и нови календар. — Разно рачунање године 1894. — Светли владарев дом аустро-угарске монархије. — Земље и владари у Европи. — Православни српски црквени великодостојници. — Године знатнијих догађаја. — У *књизи за народ:* Мој сусед, песма од Љубомира Лотића. — Ђачка љубав, приповетка од Мирољуба — Бољи од оца, напомене родитељима од Л. — Женидба, песма од Љ. Л—ћа. — Љубав лијечи мржњу, приповијетка из Барање од Светислава Лазина. — Руски сељак, од —т—. — Белешке за привреду и дом. — Шала и забава. — Описи уз наше слике. — Вашари. — Огласи. — Велика Кикинда. Српска штампарија Јована Радака. 1893. Цена само 25 нов. стр. 80. — Календар поред своје облигатне хронологиске задаће редовно има и ту културну мисију, да као врло згодна књига за народ, која се може уз нижу цену — као што је овде — најбоље распрострти по свима слојевима народним, пружи народу у популарну, приступачну облику овејана зрнца из науке, васпитања, привреде, народне философије, и живота у опће. Ваљани календари могу много учинити као књига за народ. У њима ваља пружити народу најпотребнију храну душевну и њиме разгањати таму и незнање, само цело градиво треба да је згодно одабрано и популарно израђено. Овај календар поред календарског дела има у *књизи за народ* доста занимљиво градиво за народ. Све комађе из прозе и стихова одликује се где више где мање поучном тенденцијом, а поука се може лако извући. Књига за народ (стр. 24—77) почиње с песмом „Мој сусед“. У њој је главна мисао: да не треба никад седети скрштених руку, већ радити, кад је чему време. Песма је згодна лектира за народ. У приповеци „Ђачка љубав“ верно је описана црта из ђачког живота, којом се хоће да истакне поштен рад, искреност и вредноћа, као средства, којима се све у животу може постићи. Приповетка је описне природе, но занимљиво написана за свакога, који хоће да се не само мало разоноди, читајући је, него и да се поучи за живот. Идејалних момената има, но ови ипак несу далеко од реалног света. У чланку „Бољи од оца“ налазимо низ лепих напомена родитељима, а тичу се највише ваљана васпитања деце, како би ова била достојни чланови друштва и срећни у своме положају и као људи и као добри Срби. Песма „Женидба“ веома је слична и по предмету и по тенденцији с приповетком „Ђачка љубав“, само што је приповетка много боље изведена. Ова песма мало има у себи појезије, с тога је и по изразу и по идеји усиљена работа. Приповеци „Љубав лијечи мржњу“ предмет је опет (већ и по трећи пут) љубав. Могло би се мање о љубави говорити у календару, јер овако изгледа само да је намењен младим момцима и ђевојкама; о етичној љубави — добро, али о овој осећајној не толико! Иначе је и ова приповетка занимљива црта из народног живота описне нарави. Предмет је чиста, невина љубав, која може свашта учинити, према томе, у каквим се срцима зачела. До душе љубавници несу по својим речима и разговорима обична лица из народа, али прилике, у којима живе, са свим су из народне куће. Жива радња и промена прилика дају овој приповеци драматски карактер. У чланку „Руски сељак“ изнесене су црте из живота рускога сељака као радника, који радом својим може служити за узор тиме, што има, као становник слаба земљишта, више да се бори за живот, него наш сељак. Цртице су одабране и пристају за поуку. „Белешке за привреду и дом“ садрже свега десет тачака из воћарства, животињства, кућарства, хигијене и домаће медицине. Градиво у овоме календару дакле, и ако није тако разноврсно, ипак је према задатку народног календара згодно изабрано и пружа како забаве, тако и поуке. Осем тога има још и слика, и то: Александар I. краљ Србије, Руски престолонаследник, Нова варошка кућа у Вел. Кикинди, Стара варошка кућа у Вел. Кикинди, Иван Гундулић српски песник, кнез Медо Пуцић песник српски, Никанор Поповић епископ тамишварски, Српска православна црква у Тамишвару. Слике су веома нејасно испале, нешто су замрљане, с тога ваљда, што су стари, рапави дрворези. На крају календара има шеснаест листи разних огласа, препорука, позива и фирама за оријентовање у трговини и индустрији. Спољашња израда овог календара брижљиво је изведена. Језик је већином чист, изузевши неке незнатне грешке, које сматрам пре за штампарске, него ли за писчеве. Спомињемо само то, да не треба писати „мехке“ ни „лахке“, већ „меке“ и „лаке“. По томе овај календар одговара своме смеру и препоручујемо га као књигу за народ.

Б. Пешта **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— 38 свесци књига за народ, што их издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића, садржина је „Бока и Бокељи“ од Сима Матавуља, а 39 Српске народне пословице, и то пословице о Богу, како их је из Вукове збирке поузимао те народу за поуку растумачио Световар Савковић.

— „Dubrovnik“ у подлиску свога 22 броја ове године доноси подлистак. „Ко „svojata“ Relkovića“, у којем се рефлектује на чланак Тома Матића, што изађе у Viencu с натписом „O književnom radu Matije A. Relkovića“.

ЧИТУЉА.

МИЛАН КУЈУНЏИЋ-АБЕРДАР

16 фебруара 1842 † 14 новембра 1893

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 48. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 28. НОВЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ИЗ ДАЉИНЕ

Ја дижем пехар овај у славу лепоте твоје,
Нек младост и љупкост твоја вјечним животом живи,
Нека ти светло чело никад не смрачи туга
Ни ведро небо твоје прекрије облак сиви...
Нека ти лепо око вечитим рајем блиста,
И нек те анђо мира прати сред жића цветна;
Јад људски нек ти никад не позна душа чиста —
И буди мирна и сретна!....
А мене кад се сетиш.... кад ти у нежних груди',
Зазвоне тужни гласи бедне љубави моје,
И занос и жеље жарке оживи спомен худи,
И све што презре судба и ледно срце твоје —
Не буди сузу своју, ни јад, ни уздах тајни,
Нит варај обманом худом сећање срећних лета;
Јер знај да ипак негде ја дижем пехар сјајни
И славим лепоту твоју... и посред хучног света
У жаркој и силној пени ја давим спомен худи
И младог нежног срца сву тугу, јад и пако.
Мани се суза твојих, ти само срећна буди —
А ја ћу и даље тако....

Јов. А. Дучић

ПОП ЂУРО ДАВИДОВИЋ

(Свршетак)

V

Међу кобашким беговима бјеше их неколико из родбине Али-бега Алибеговића, који су увиђали, да се поп Ђуро Давидовић не може окривити због убиства Алибегова, али се они нијесу усудили да га бране под нипошто, јер би их могли извикати за рајине ортаке, те би тако изгубили поверење код својих људи. Међу овима био је најувјеренији о невиности попа Ђура Али-бегов брат Дервиш бег Алибеговић.

Дервиш бег, угледан члан племићких породица Алибеговића-Капетановића, која своје племство вуче из доба, док је још српска држава постојала, поносио се племством своје породице, ради којега му преци примише ислам, само да га сачувају, и трудио се, да буде прави племић не само именом него и дјелима, и да то своје старо српско племство не окаља ни чим. Био је човјек врло побожан, али не и фанатичан; био је разборит и правичан, нарави тихе и ћутљиве; бавио се трговином само за то, да није беспослен, јер је могао и без ње живјети од доходака са својих земаља. Лијепа је црта из његова живота, а наслиједио ју је од својих предака, што је вазда човјечански и благо поступао са својим кметовима; од њих је узимао трећину правично, а у потреби помагао их храном и новцем; али за то се ови никада нијесу бунили против својих го-

сподара и били су им одани. Алибеговићи-Капетановићи кобашки диче се овим, а имају и чим. И ако су били мухамеданске вјере, коју су примили од Турака Османлија, нијесу примили у себе турске и османлиске крви ни помутили српску крв, што им је текла у жилама. Знали су они добро, да крв није вода и да вјера не чини разлике у народности. Па зар је чудо, што су вољели своје боље него ли туђе Османлије? Чудо је, како су некоји босански племићи срамом и крвљу братском попрскали и умрљали своје племство, а за љубав дивљем османлиству!

Дервиш бег био је добро познат с попом Ђуром Давидовићем; цијенио га је као човјека одана свом звању, разборита и отворене ријечи, заузетна за свој народ, па ако је кад год тужио и устајао на којега бега, није му замјерао, јер је устајао свагда с правом у руци, да заштити сељака; а, познајући његову искреност и поштење, није се никако могао спријатељити с помишљу, да је поп Ђуро и знао што за убиство, а камо ли да је сам убица Али-бегов. Свештеничка кући Давидовића добро се пазила с Алибеговићима и Капетановићима од вајкада и за што онда да поп Ђуро буде крвник Али-бегу? И Дервиш бег предузео је да испитује прилике, у којима се збило Али-бегово убиство, шат му пође за руком, да спасе попа Ђура.

У згодни час дође Дервиш-бегу и то, што се међу родбином поче дошаптавати, да је Мејрима Али-бегова проводила потајну љубав с часником из војничког чардака на Сави и да је овај к њој долазио, када је Али бег био изван куће.

Ово дошаптавање потаче Дервиш бега на мисао; није ли можда баш овај потајни љубавник Мејримин узрок Али-беговој смрти? О том је пуно размишљао и из далека распитивао, али није могао ништа докучити. Часник са чардака премјештен је био чак на Дрину и већ је отпутовао био. Није ли за то, да заметне траг?...

На један пут разболе се беговица Мејрима и паде у постељу.

Дервиш бег оде и походи ју, па кад виђе, е је збиља слаба, а он ће је лукаво запитати:

— Невјесто! Чула си, да је поп Ђуро из Каоца, због тога, што га окривљујеш Али-беговим убиством, оћеран у тамницу бањолучку, где ће му судити. Ја познајем добро попа Ђура, те ми никако не иде у главу, да имаш право, чим га теретиш, јер за што би он убио Али-бега, када се с њим слагао. Можда си ти преухитрила, када си га окривила? Можда су те очи превариле у оном страху? Грјехота би било души твојој, грјехота и срамота нашој породици и родбини, да човјек недужан изгуби главу.

Мејрима се узнемири, стаде скривати очи, да се не састану с очима Дервиш-беговима и за мало изусти:

— Јест, он је убио Али-бега; познала сам га добро!

Дервиш бег поврати се кући и ником не помену за свој разговор с Мејримом. Сад се и он узнемирио. Мејрима одлучно тврди, да је попа Ђура познала. Али какве би побуде њега, свештеника, навеле, да убије човјека, који му нигдје није на жао учинио?...

Досјети се. Часник, за којег се говорило, да је проводио тајну љубав с Мејримом, био је наличан попу Ђуру; она је обиједила попа Ђура по свој прилици, како би замела прави траг. Ова досјетка потаче Дервиш-бега на даље испитивање.

VI

На дому попа Ђура Давидовића све се стужило. Његова жена у велику је страху за Ђура, јер зна, да се из турскијех тамница тешко излази. Али јој је још већи страх за малог синчића. Бојала се освете љутих Турака. Истина, и мухамедова вјера не препоручује својим посљедоватељима немилосрђа и свирјепства, али бивало је међу мухамедовцима, који су ваљда с тога, што нису познавали закона, заборављали на Бога и на своју душу, те су невину, нејаку дјечицу откидали са мајчиних груди и немилосрдно убијали. Такав један био је баш у Босанском Кобашу, а то је био чауш Ибро. Чауш Ибро био је џелат невиној дјеци хришћанској. Много невинашце нашло је смрт на његову анџару, многа се мајка због његова крволоштва у црно завила и закукала. Од њега је стријепила и Ђурова попадија за своје јединче, за свога Милана, и пазила га као око у глави.

Сва каочка нурија је као без главе, смућена, погружена; отеше јој честитога свештеника, окриље и обрану, да угасе старинско свештеничко огњиште Давидовићево.

Рођаци Давидовићеви наговарали су људе, да

се одметну у хајдуке и да дигну устанак, мислећи, да ће тим приморати турску власт, да им пусти свештеника из тамнице. Стари поп Лука, отац Ђуров, коме су рођаци и виђенији људи из нурије долазили и казивали своје намјере, стишавао их је и мудро савјетовао:

»Немојте, дјецо, нипошто хватати се оружја! Устанете ли на неправду, рећи ће вам, да сте устали против закона и султана, навалиће на вас војском, попалити вам домове и сасјећи вам жене и дјецу. Направићете горе зло, но што је ово сада. Будите мирни и паметни; чувајте снагу за згоднија времена, сад је још прерано. Ја сам се већ посавјетовао с трговцима у Бањој Луци, они ће молити митрополита у Сарајеву и пашу бањолучког, да се заузму, како би се само повела строга истрага и да се преслушају свједоци, који свједоче за невиност Ђурову. Уздам се у Бога и правду, да ће се све добро свршити.«

Поп Лука је једва умирио рођаке. И снаху је он тјешио, и ако је сам требао утјехе. Та сваки дан јој је понављао: »Све ћу жртвовати за сина, све, што год сам стекао и што год имамо, само да нам се жив и здрав врати кући. А не плаши се; чуо сам, добро ће бити.«

И послије овакве утјехе биједној је жени синуо зрачак наде, али га је одмах застрла црна мисао, да ће јој турска правда погубити окриље и хранитеља. И онда ју је опет обузела стара туга.

А мали Милан весело се играо, он није знао за мајчину и ђедову жалост, па би тепао слатке ријечи: »Тата, тата...«, које су као оштар нож продирале срце ојађеној мајци и старом ђеди

VII

У Бањој Луци узрујали се православни Срби. Од уста до уста говори се о свештенику Ђуру Давидовићу. Свакоме је то неправо, што је свештеник затворен у разбојничкој тамници прије, но што му је кривица доказана. Најотменији трговци од православних Срба ишли су паши у град с молбом, да пусти свештеника Ђура или, ако не ће, бар да га премјести из разбојничке тамнице. Молба им је остала без успјеха. Паша је вјеровао исказу беговице Мејриме, који су поткријепили неки фанатички мухамедовци кобашки. Православнима остаде још уздање у митрополита, кога су већ извјестили били о невољи свештениковој. Њихово уздање још више се утврди, када црквена општина доби из Сарајева глас, да ће митрополит с раног прољећа поћи у каноничку посјету по Крајини и том ће приликом доћи у Бању Луку.

— — — — — — — — — — — —

У Бању Луку стиже сарајевски митрополит Никодим и одсједе у вароши у Пиштељићевој кући. Шесторица најугледнијих православних трговаца оду к митрополиту, да му цјеливају освјећену десницу и замоле га, да се код паше заузме за свештеника свога, који већ десет мјесеци вене у мрачној и леденој тамници, усупрот томе, што би многи свједоци посвједочили невиност његову. Митрополит их је љубазно примио и одговорио им, колико жали свога свештеника, што је допао те биједе, али да ће се он заузети за њ, да га избави и овдје и у Сарајеву. Депутација се на то опрости од митрополита.

Митрополит Никодим био је Грк, те је рђаво српски говорио У то доба само су Грци могли постати епископима у турској царевини. Грци су знали себи стећи и осигурати ово право на уштрб синовима српскога и бугарскога народа. Ова себичност грчка противила се науци православне Христове цркве, која у своја материнска недра прима све народе нодједнаком љубављу. Ови грчки епископи, које су звали фанаријотима, гајили су хладну љубав према српском православном народу и према његову свештенству, а све због тога, што је ово свештенство са народом чувало и његовало милозвучни словенски језик у цркви, а Грци су тај језик сматрали да је недостојан за цркву и хтјели су да га замијену грчким језиком. И они су се слабо старали за повјерено им стадо, за цркву и за свјештенство. Било је дана, када се дало нешто божега и учинити за православну цркву у српским земљама под турским господством, али фанаријоти-епископи не учинише баш ништа; више се бринули за себе него за оно, за што су требали и морали. Њима је злато и сребро лебдило пред очима; за новац продавали су свештеничко звање, не гледајући на лице, коме га поверавају: да ли је достојно истога или не. Рукополагали су за свештенике људе, који нијесу знали читати и писати. Нурије и манастире похађали су не за то, да врше узвишено звање архипастирско, него да оглобе свештенике и манастире. А када се нагумали блага,

остављали су своје столице и повјерено им стадо, те се враћали у своју домовину, гдје су, богати, проводили живот у насладама земаљским. Што су епископи, синови српскога народа, када су од не давно почели засједати на епископске столице, затекли православну српску цркву у врло запуштену стању, није чудо; чудо је, што се та црква и одржала у онако тешким приликама.

Митрополит Никодим имао је многа својства епископа фанаријота, али се ипак одвезао к паши у град, да посредује за свога свештеника Ђура Давидовића. Паша га је љубазно дочекао — паше и епископи-фанаријоти добро су се слагали и ишли на руку једни другима — и изјавио митрополиту, да нема ништа против свештеника Давидовића, али кад многи свједоци и све прилике говоре против њега, то га мора држати у затвору.

— Али, свијетли пашо, ја не могу ипак допустити, да би мој и један свештеник толико се заборавио, да у мирно доба постане простим убицом! — рече митрополит. А и за што би Ђуро Давидовић убио Али-бега? Има доста људи, који свједоче за невиност његову.

— Њима се не може вјеровати — опет ће паша, јер, као што ме извијестише, окривљују их са непријатељства против Турака. Нијесу то Грци, то су Срби, деспот-ефендијо! А ту је и исказ беговичин!

— Па зар је, свијетли пашо, исказ беговичин довољан, да се окриви човјек, чије поштење цијене толики одлични људи, који се врло заузимају за њега. А чујем, да и неки врли мухамедовци из Кобаша, па још рођаци убијенога Али-бега, не криве мога свештеника.

— Тако?!

— Грјехота би било невина осудити, јер прави кривац могао би и даље своја недјела наставити.

— Оно, деспот-ефендијо, право да вам кажем, мени је ова цијела ствар замршена и за то сам одуговлачио са осудом, мислећи, пронаћи ће се прави кривац, а са свих страна наваљују на мене, да се попу Ђуру суди по оној: главу за главу.

— Свијетли пашо, хвала вам и моја за вашу мудрост и за доброту!

— Дало би се и помоћи Давидовићу, — рече паша, — а ви, деспот-ефендијо, могли би му бити помоћник; сваком и не приличи.

— Хоћу радосно, свијетли пашо, само изволите рећи: како.

— Позовите к себи оца Ђурова, свештеника Луку Давидовића из Каоца; он је, као што ми рекоше, прилично имућан. Савјетујте му, нека за суце спреми стотину дуката и нека их вама преда Ви их донесите к мени а ја ћу с њима већ расположити. За свој труд можете себи нешто зарачунати од Давидовића. Да, тако ви то удесите.

Митрополит се опрости с пашом и поврати у свој стан.

VIII

Свештеник Ђуро Давидовић затворен је у граду бањолучком под градским бедемом у малој, мрачној. влажној тамници, која му је својим неугодним задахом тешко падала на прса, тровала му млађани живот и рушила, да се на ништа спустио. Измршавио, у лицу позеленио, а очи изгубиле ону ведрину, што им је нераздружна у добру.

Он се већ напатио на свом путу од Дервенте до Бање Луке. Овај пут морао је пјешачки прегазити, праћен љутим коњаницима. И нагладовао се и напатио жеђи, али све је он то трпљиво подносио; најтежа му бјеху ноћишта и оне премногe, бесрамне погрде, којима су полудивљи војници ружили њега, вјеру му и народ. То се све понављало на мјестима одмарања и конаковања. Једва је чекао, да доспје до бањолучке тамнице, у којој сад већ десет мјесеци чами у неизвјесности. Стање му је ужасно. Ништа не чује, шта ће бити с њим. Како је јесенас, када га доведоше, испитиван пред судијама, послије га не изведоше пред суд. Ни од куда гласа, како му је на дому, а мисао му је увјек тамо; пред очима му лебде слике синчића Милана, жене му, старог оца, кога нема ко да замијени у теготној служби. Згрози се, кад помисли, да им се је какво зло догодило, и настоји да се отресе тих мисли. Шта би дао, да их може видјети, изљубити и с њима се поразговорити?! А што ће! Божја воља! рекао би и тим се тјешио сам. Знао је, да ће се отац заузети за њега а и пријатељи у Бањој Луци И баш за то, што је тако дуго у тамници а без осуде, држао је, да се води строга истрага, која ће му само у прилог бити. А како му слатко паде на душу, када му једнога дана рече стражар, да је у Бању Луку дошао митрополит из Сарајева и да је био код

паше. Мислио је, да је близу час, када ће се ослободити своје биједе.

IX

Када је поп Лука Давидовић добио вијест у Каоце, да митрополит долази у Бању Луку, обрадује се и упне све силе своје, које је старост врло била ослабила, спреми се за пут и с једним рођаком се упути у Бању Луку.

Митрополит је пустио пред себе свештеника Луку, чим му се овај пријавио, јер имућнији свештеници су у већој милости били него ли сиромашни, који су тешком муком долазили пред своје епископе. Поп Лука, пошто се дубоко поклонио и цјеливао десницу свога архипастира, исприча му, како му је син Ђуро допао биједе, те га најпонизније замоли, да се и он заузме, да му се син избави. »Своју и синовљу захвалност исказаћу, чим боље будем могао!« заврши поп Лука.

Митрополит му одговори:

— Ја сам био јуче код паше у граду у походама и том приликом посредовао сам за свештеника Георгија, твога сина, и паша ми рече, како многи наваљују на њега, да пусти, нек се суди свештенику Георгију као убици онога бега. Он и сам, како ми се види, сумња у исказ беговичин, а може бити да је и увјерен о његовој невиности, те би га могао избавити из невоље, за то ћеш морати и ти што год жртвовати.

— Све, колико год узмогу! — одговори поп Лука.

— У овом бих ти ја могао још нешто рећи — настави митрополит — али то, што ти рекнем, то ћеш морати чувати као тајну, за коју не смије нико сазнати.

— Заклињем се великим Богом и крснијем именом, да је ником не ћу одати! — изрече озбиљно поп Лука.

— Паша ми је натукнуо, како би за стотину дуката могао ућуткати противнике Георгијеве и судије, те га онда избавити из тамнице. Знаш и сам, да могу што хоће с нама да чине. Ако си вољан оволико жртвовати, можеш новце дати мени, а ја бих их предао паши. Али о овом не би смјео ником ни ријечи изустити, јер ако би паша чуо, да се о том ишто збори, не би добро било по Георгија, по тебе а ни по мене.

— Оче владико! Имам новаца уза се, понио сам их, јер сам се надао, да ћу их требати. Даћу стотину дуката и молим вас, изволите их предати паши, нек ми ослободи сина, да не труне недужан у тамници.

Поп Лука извади кесу и изброји стотину дуката за пашу, а десет придаде са ријечима:

— Ово милошта вама, оче владико, за ваш труд.

За тим цјелива митрополиту руку, зажели му сретно путовање и изађе из собе.

Митрополит жудно погледа у дукате, халапљиво их преброји и весела лица стрпа их у кесу.

*

Кад је митрополит Никодим отишао из Бање Луке, мишљели су врло многи, да ће се наскоро и свештеник Ђуро Давидовић ослободити тамнице.

Али како се сви пренеразише, када се послије четрнаест дана од одласка митрополитова пронесе вијест, да је суд осудио Давидовића као убицу Али-бега Алибеговића из Кобаша, на казну смрти на вјешалима и осуду да је послао у Цариград на потврду блистателној порти.

Ова је вијест брзо допрла и до Каоца и све их поразила. Стари поп Лука онесвијестио се, када ју је чуо, а када је дошао к себи, суну му мисао у главу, да није митрополит — несити Грк — задржао све новце? Настојао је, да се отресе те помисли на свога поглавицу; ваљда среброљубље није могло тако далеко заслијепити и обузети прејемника апостолскога, чувара Христове науке, која гласно осуђује среброљубље. И тјешио је и себе и претужну снаху, да је то паша с митрополитом тако удесио, да себе оправда пред онима, који су тражили Ђурову смрт, али да ће они удесити у Сарајеву, да блистателна порта у Цариграду не потврди осуде и онда да ће паша ослободити му сина.

Но ако се стари поп Лука и могао утјешити овом помисли, није се могла утјешити њом другарица попа Ђура. Она је неутјешима, не може да спава, да једе, увијек кука и нариче, сва је сломљена, изнурена од слабости. А ако свекру и пође за руком, да ју за час умири, а оно је синчић Милан ражалости опет, када запита: »Мамо, а кад це наш тата доци?« Њу онда нешто стегне у прсима и почне давити у грлу те хоће да свисне.

X

Међу тијем је Мејрими, жени покојнога Али-бега Алибеговића, бивало све горе. Она је тако оболила била и обнемогла, да је родбина мишљела, е ће се на скоро растати с овијем свијетом.

Дервиш бег, стари поштењаковић, кога је пекло у души, што ће поп Ђуро погинути, смисли, да још један пут покуша склонити Мејриму, да рекне истину, јер он је већ био увјерен о невиности попа Ђура. Оде к својој снаси у походе и када ју виђе пребону и слабу, а он јој у разговору рече:

— Невјесто! Видиш, слаба си. Смрт би могла на један мах доћи. Реци ми бар сада, да ли си ти баш чисто видјела, е је онај, што је убио Али-бега, био поп Ђуро из Каоца?... Ја знам све... Реци истину, спаси попа Ђура, да невин не губи млада живота, јер је он већ осуђен на смрт. Смисли се на његову жену и дијете, смисли се на своје дијете, како му је без оца, смисли се на своју душу. Реци истину! Што ми рекнеш, нико више не ће знати: Бог, ти и ја. Реци истину, да спасемо невина, да спасемо нашу родбину од тешке клетве и љуте освете, која може прво твоје јединче постићи.

У соби је настала тишина. Прекидало ју је само тешко дисање Мејримино. Обузе је немир, стаде се врпољити и по челу знојити; би јој мука. Борила се сама са собом, савјест ју је гризла. Послије дуге почивке прозбори тихо и испрекидано:

— Рекла сам: поп Ђуро је убио мога Алибега... мишљела сам... али није... није... спаси га... опрости... нек ми... опрости.

И њој би врло зло.

XI

Дервиш бег дође кући и не рече ником ријечи што о том, што му је рекла снаха. Момку нареди, да нахрани добро коње и да све спреми на пут у Бању Луку, камо ће сутра у јутро поћи. Својима рече, да неким трговачким послом иде онамо.

Дервиш бег је намислио отићи к паши и рећи му све истинито за Мејримино недозвољено љубакање са часником из чардака, који је по својој прилици убица Али-бегов, а на попа Ђура она је за то рекла, да забашури кривца. Задовољан и радостан, отишао је у вече у џамију на молитву, захвалио Богу, што му је удијелио милост, те ће моћи спасти невинога попа Ђура и што ће тако својој родбини сачувати образ и поштење, још ни чим неокаљано.

Сутра дан, пошто је као »правовијерни« мухамедовац клањао, кренуо је у Бању Луку. Кад је пролазио покрај куће попа Луке Давидовића у Каоцима, једва се савладао да не стане и да не рекне старом попу Луку, е му је син избављен. Оставио је, да му то саопћи, када се поврати натраг и када му сина збиља избави из невоље.

Из Кобаша до Бање Луке на колима се троши скоро вас дан времена, али је Дервиш бег стигао око два сата послије подне. Сврати у кавану и наручи каву, да се мало разоноди од пута.

У кавани је било много људи, забављали се и разговарали. Поздрави се с неким познаницима и у разговору с њима чу, како двојица уз њих разговарају:

— А јест они поп баш јак човјек!

— Е, јест! Не виђе ли, колико је дуго живио!

Дервиш бегу ноге задрхташе, срце му јаче закуца, разрогачи очи и узбуђено запита:

— О ком попу бесједите?

— О попу Ђуру из Каоца, што га јутрос објесише.

— Шта!? Је л' истина?

— Истина је! Не вјерујеш ли, можеш се освједочити, још виси.

Дервиш бег се не могаше уздржати на ногама, спусти се на миндерлук, срце му притиште туга и тихо прозбори:

— Баш недужан страда.

*

Дервиш бег је чувао тајну. Кад већ није могао да спасе невинога, није хтјео износити на ругло своје снахе, која је и онако трпила грозне муке и у њима скончала.

Вријеме је ипак открило тајну.

*

»Ето, тако се код нас некада живјело!« заврши мој пријатељ своју приповијетку.

Кобаш, 1893.

Јован П. Јовановић

СЦЕНЕ ИЗ ЦИГАНСКОГ ЖИВОТА

НАПИСАО ХАНРИ МИРЖЕ

ПРЕВОДИ МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Свршетак)

Они би без сумње провели целу ноћ у кавани, да нису били позвани, да се удале. Нису начинили још ни десет корачаји сокаком, за што им није требало више од четврт сата, кад их ухвати страшан пљусак. Колин и Родолф су становали на два противна краја Париза, један у l' ille-Saint-Louis а други на Монмартру.

Шонар, који беше савршено заборавио, да је остао без крова, понуди им да преноће код њега.

— Хајдете к мени, рече им он, ја станујем одмах овде; провешћемо лепо ноћ у разговору о књижевности и лепим вештинама.

— Ти ћеш нам свирати, а Родолф ће нам читати какве своје стихове, рече Колин.

— Тако ми вере хоћемо, дода Шонар, весели-ћемо се и смејаћемо се, и онако се само један пут живи.

Дошавши пред своју кућу, имађаше Шонар прилично муке док ју је познао, приседне мало на један ступац, чекајући Родолфа и Колина, који беху свратили код једног трговца с вином, који је још држао отворено, да купе основних елемената за једну вечеру. Кад су се вратили натраг, Шонар покуца више пута на вратима, јер се нејасно сећао, да увек мора дуго да чека на вратара. На послетку се врата отворе, и чича-Дирану, који се, обузет сладостима првога сна и не сећаше да Шонар није више његов укућанин, не паде ништа у очи, кад му је онај довикнуо своје име кроз прозорче. Кад су се успентрали до краја степеница, а пењање је исто тако дуго трајало, колико им је тешко падало, узвикну од чуда Шонар, који је ишао напред, нашавши кључ у вратима своје собе.

— Шта је било? довикну му Родолф.

— Ту не могу да будем доста паметан, промрмља Шонар, ево у мојим вратима кључ, а ја се добро сећам, да сам га јутрос понео. У осталом, то ћемо одмах видети. Ја сам га метнуо у џеп! Ето! Кажем ја! ево га још у џепу! викну показујући кључ.

— То је нека чаролија!

— Фантасмогорија! рече Колин.

— Фантазија! дода Родолф.

— Чујте само! викну Шонар, у чијем гласу се већ почели показивати знаци ужаса.

— Шта?

— Шта?

— Мој пијано свира сам од себе: *ut, la, mi, ré, do, la, si sol, ré.* Лупежу ré, још си увек, и бићеш увек фалично!

— Али, мени се чини, да ово и није ваш стан, рече Родолф па онда, наслонивши се целом тежином свога тела на Колина, пришапну му: пијан је.

— Наравно, да је пијан. У осталом и не чује се никакав пијано него флаута.

— Нисте баш ни ви чисти, драги пријатељу, одговори појета филозофу, који међу тим беше сео на најгорњу степеницу. — Зар не чујете да је то вијолина!

— Вијо... Пух! Јес' чуо, Шонаре, лепетао је Колин вукући за ноге свога пријатеља. Та му ваља! Каже да је то вијо...

— До сто ђавола! викну Шонар у највећем страху, — мој пијано непрестано свира па свира — то је чаролија!

— Фантасмо... горија! урлао је Колин.

— Фантазија! крештао је у кору и Родолф.

У сред ове ужасне галаме отворише се врата од собе, и на прагу се појави младић са трокраким свећњаком, у коме су гореле ружичасте свеће.

— Шта желе господа? запита, поздрављајући учтиво три пријатеља.

— Ах, Господе! шта сам урадио! Ја сам се преварио; ово није мој стан! извињавао се Шонар.

— Господине, прихватише заједно Родолф и Колин, обраћајући се па човека који је стајао у вратима, имајте доброту и извините нашем пријатељу; он је пијан и то „во всја тјашкаја“.

Наједаред, као да муња севну кроз замагљени ум Шонарев: он беше просрицао на вратих, где беше кредом написано:

„Била сам три пута овде, да примим свој поклон за нову годину. Феми“.

— Ето, ето, видите да сам у свом стану; ево посетнице, којом ми је Феми честитала нову годину: ово су дакле моја врата.

— О Боже, ја сам са свим збуњен, господине, рече Родолф.

— Будите уверени, господине, да и ја од своје стране са стотину процената учествујем у збуњености мога пријатеља.

Млади човек не могa издржати, него прсну у смех.

— Ако је по вољи да уђете к мени на један тренутак, рече за тим, онда ће ваш пријатељ, кад разгледа место, где се налази, за цело увидети да се забунио

— Драге воље!

На то зграбише појета и филозоф Шонара сваки под једну руку, и уведоше га у собу, или боље рећи у Марселову палату, коју су наши читаоци без сумње већ упознали.

Шонар погледа блесасто око себе мрмљајући:

— Чудновато, како се мој стан пролепшао.

— Ну, јеси ли се сад уверио? запита Колин.

Али Шонар беше већ спазио пијано па му се приближи и поче ударати скале.

— Аха, дед ви тамо! Чујте само! довикиваше им он хватајући акорде... Тако ваља! Зверка је познала свог госу: *si, la, sol, fa, mi, ré!* Ах ти проклето ré! Ти си увек једно те једно! Одмах сам ја познао, да је то мој инструменат.

— Он тера своје, рече Колин Родолфу.

— Он тера своје, понови Родолф Марселу.

— А шта значи ово, дода Шонар, показујући сукњу са звездицама, која је лежала на једној столици, зар ово није, може бити моја домаћа униформа? А?

И он је гурну Марселу под нос.

— Па ово овде, настави Шонар, отргнувши са зида судску одлуку, о којој смо већ говорили.

За тим почне читати:

„Према томе се господину Шонару налаже, да речени стан испразни и у добром стању преда до осмога априла у подне. Ради чега издајем и потписујем овај акт, чији трошкови износе пет франака". Ех, ех, па зар нисам ја тај господин Шонар, коме извршник одаје почаст штемплованим папиром, који кошта пет франака? Па оно тамо, настави упознавши своје папуче на Марселовим ногама, зар оно нису моје папуче? А сад је на вама ред, господине, да нам разјасните своје присуство под мојим кровом.

— Господо моја, одговори Марсел, обраћајући се особито на Родолфа и Колина, — господин се, и он показа Шонара, заиста налази код своје куће, то признајем.

— Ах, викну Шонар, осећам се неисказано срећан!

— Али, настави Марсел, и ја се налазим код своје куће.

— О мај, па како то? прекину га Родолф. Та ето наш пријатељ...

— Јест, понови Колин, кад већ и наш пријатељ...

— И ако се и ви од своје стране сећате, да..., настави Родолф, онда како то...

— Дакако, одјекивао је Колин, онда како то!...

— Изволите поседати, господо, рече Марсел, па ћу вам растумачити целу загонетку.

— А како би било, да мало поквасимо то тумачење? охрабри се Колин.

— Само прво једно мало мезе, допуни Родолф.

На то се сва четир младића посаде око стола и учинише јуриш на комад хладне телећине, који им је уступио трговац с вином.

Марсел за тим исприча све што се догодило између њега и газде ове куће, кад је јутрос дошао да се усели.

— Дакле господин има потпуно право, ми се налазимо под његовим кровом.

— Молим, и ви сте овде код своје куће, рече Марсел учтиво.

Ну стало их је много муке, да растумаче Шонару све што се догодило. Један комичан случај је начинио ситуацију још заплетенијом. Тражећи нешто по орману наиђе Шонар на ситан новац од полухиљадарке, коју је Марселу јутрос газда разменуо.

— Ево га! Знао сам ја! викну он, да ме случај не ће оставити на цедилу. Сад се тек сећам... да сам ја јутрос изишао у потеру за њим. Сигурно је због термина, који сам имао да платим, долазио, али ме није затекао код куће. Просто смо се мимоишли — ето то ти је. Баш сам добро урадио, што сам оставио кључ у фиjоци!

— Слатка самообмана! мрмљао је Родолф, гледећи га како слаже новац у једнаке гомиле.

— Сан и обмана — то ти је живот, допуни филозоф.

Марсел се смејао.

После једног сата беху сви у дубоку сну.

Сутра дан се пробудише око по дне, и сви се нађоше чисто у чуду, како су доспели у ово друштво; Шонар, Колин и Родолф изгледаху као да не познају један другог и ословљаху се са: господине. На послетку им мораде Марсел да разјасни, да су синоћ дошли сва тројица заједно.

У тај пар уђе у собу чича Диран.

— Господине, започе он окренувши се Марселу, данас је девети април хиљаду осам стотина четрдесет и... године, на улицама има блата, а Њ. В. Луи-Филип још је увек краљ Француске и Наваре.

— А гле! подвикну чича Диран опазивши свог бившег укућанина, гле господин-Шонара! Откуд ви овамо?

— По телеграфу, рече му Шонар.

— Е гледај, молим те! настави вратар. — И још увек онај стари ђаво!...

— Диране, прекину га Марсел, ја не волим да

се ливреја меша у моју конверзацију. Отићи ћете сад у најближи ресторан, и поручићете да се донесе доручак за четир особе. Ево вам јеловник, рече за тим дајући му комад хартије, на ком беше написао која јела да се пошаљу. Напред!

— Господо, окрену се Марсел за тим својим гостима, ви сте ме синоћ частили вечером, за то допустите, да вас данас позовем на доручак, и то не код мене, него код вас, рече пружајући руку Шонару.

При крају доручка заиска реч Родолф.

— Господо, рече он, допустите ми да се с вама растанем...

— Ох, не! рече сентиментално Шонар. Не растајмо се никад.

— Право вели, овде се човек врло лепо осећа, рече Колин.

— Да се с вама растанем на кратко време, настави Родолф; сутра излази лист „Дуга“, модни журнал, коме сам ја главни уредник, па треба да свршим коректуру. Кроз један сат ћу се вратити натраг.

— Ђавола! рече Колин, то и мене сећа да имам да држим сат код једног принца из Индије, који је дошао у Париз да научи арапски језик.

— Па тамо можете и сутра отићи, рече Марсел.

— Не иде, рече Колин, данас треба да примим плату. А после, морам вам признати, да би ми се покварило ово лепо расположење, кад не бих мало процуњао по антикварима.

— Али ти ћеш се вратити? запита Шонар.

— Брзином једне сигурном руком одапете стреле, одговори му филозоф, који је много волео ексцентричне слике у говору.

Он и Родолф одоше.

— Збиља, рече Шонар замишљено, кад је остао сам са Марселом, како би било кад би се и ја, место да спокојно лежим на душеку нерада и држим се онога *dolce far niente,* мало промувао и потражио мало злата, да удовољим халапљивости г. Бернара.

— Али, рече Марсел узнемирено, зар ви још непрестано мислите да се иселите одавде?

— И Бог зна како, одговори Шонар. Не ћу ваљда пустити да ми пропадну пет франака, што сам платио за судску одлуку.

— Па ако се иселите, хоћете ли понети и свој намештај? питао је Марсел даље.

— Наравно; не ћу ни једне сламке оставити, као што рече господин Бернар.

— Ђавола! рече Марсел. — То би ми било страшно непријатно. Ја сам погодио намештену собу.

— То је свакако истина, опази Шонар. Али шта! дода за тим меланхолично, изгледи су врло слаби, да ћу наћи те паре још данас, сутра, а исто тако ни после.

— Чекајте! викну Марсел. Мени је пало нешто на памет!

— Да чујемо, рече Шонар.

— Ствар стоји овако: по закону је стан мој, пошто сам платио за њ месец дана у напред.

— Стан, јесте; ну намештај не, ја га могу по закону однети, чим исплатим; у осталом, кад би се могло, ја бих га и против закона однео, рече Шонар.

— Према томе дакле, настави Марсел, ви имате намештај а немате стан, а ја имам стан а немам намештај.

— Са свим тако, рече Шонар.

— Што се мене тиче, мени се овај стан допада.

— А мени се никад више није допадао!

— Како, молим?!

— Никад... више! Ох, знам ја шта говорим.

— Ну па та ствар се може врло лако удесити, прихвати Марсел. Останимо заједно: ја улажем стан а ви намештај.

— А кирија? запита Шонар.

— Пошто ја сад имам новаца, плаћам за први месец ја. Кад дође други рок, онда је на вас ред. Промислите се.

— Ја се никад не промишљам, а особито кад се говори о ствари, која је за мене угодна. Примам све ђутуре. Осем тога су музика и сликарство сестре.

— Сестричине, поправи Марсел.

У тај пар уђоше унутра Родолф и Колин, који су се уз пут нашли.

Марсел и Шонар им свечано објаве своје удружење.

— Господо, рече Родолф, лупкајући се по џепу, позивам цело друштво на ручак...

— Баш сам и ја био у намери да имам част предложити то исто, прекину га Колин, извукавши златник из џепа и укљештивши га на око као монокл. Ово ми је дао мој принц, да купим једну индијско-арапску граматику, коју сам мало час купио за шест готових суа.

— А ја сам опет под разлогом да хоћу да се дам каламити од богиња искамчио од благајника „Дуге“ тридесет франака у напред, хвалисао се Родолф.

— Па то је онда некако дан општег плаћања, рече Шонар; једини ја што нисам ништа ућарио, чисто се стидим.

— Међу тим, ја понављам свој позив на ручак.

— И ја такође, рече Колин.

— Добро, рече Родолф; онда да бацамо коцку, ко ће да плаћа. — Глава или писмо?

— Стој, војско! викну Шонар, ја имам један бољи предлог, да вас избавим из неприлике. Далеко бољи предлог.

— Напоље с њим!

— Родолф нек плати ручак а Колин вечеру.

— Права, брате, соломунска пресуда! викну филозоф.

— То ће данас да буде горе, него у сватовима Камаша.

Ручак је одржан у једном провансалском ресторану у Rue-Dauphine, који беше чувен са својих литерарно образованих келнера и своје провансалске кујне. Пошто се морало да остави места и за вечеру, јело се и пило доста умерено. Познанство, које се јуче зачело између Шонара и Колина а за тим и Марсела и Родолфа, постаде сад интимније. Сваки од четворице младих људи разви заставу својих назора и идеја о уметности, и сва четворица дођоше до уверења, да их одушевљава иста мисао и иста нада. У разговору и расправљању увериште се да им се подударају и осећаји и симпатије, да сва четворица имају оне духовите досетљивости, која развесељава али не вређа и да им у срцу не влада пустош, него да се у њему налази још оног светог младалачког одушевљења за узвишено и племенито. Сва четворица беху пошли са исте тачке да дођу до истог смера, па за то чисто и нехотице помишљаху, да њихов састанак и удружење значе нешто више него игру слепог случаја и да је можда само провиђење, природни заштитник свију напуштених и остављених, било онај, који их је овако саставио и спријатељио. Чинило им се као да им са свим тихо шапће на уво ону реч из еванђеља — ону узвишену реч, која треба да буде прво и главно начело целог човечанства: „Помажите и љубите један другог“.

При крају ручка, који је узимао све озбиљнији и свечанији вид, устаде Родолф, да напије будућности. На његову здравицу одговори Колин кратком беседом, која додуше није била позајмљена ни из какве књижурине, која није имала никаквих реторских лепота него беше прост и од срца говор, који, чим простије, тим разумљивије каже шта хоће.

— Овај филозоф са свим побудалио! мрмљаше Шонар, погнувши нос у чашу, ето, где ме гони да сипам воду у вино.

После ручка одоше сва четворица на каву у „Момус“, где су и синоћ провели вече. Од тога дана не беше више у тој кавани мирна живовања старим гостима.

После каве и ракијице, поврати се тај — сада већ коначно утемељени — цигански ортаклук у Марселов стан, коме дадоше име „Шонарев Елизијум“. Док је Колин отишао да поручи вечеру, коју беше обећао, накуповаше остали ракета, жабица и осталих ватрометних згода. И пре но што седоше за сто, упалише на прозорима славан ватромет, који узбуни целу кућу. Док је ватромет горио, певаху четири пријатеља из свег грла:

„Да славимо славно овај лепи дан!“

Други дан из јутра нађоше се опет ова четворица заједно, али се овај пут нису чудили. Пре но што се разиђоше сваки својим послом, одоше у „Момус“, где су просто и јевтино доручковали и где урекоше састанак за довече. После тога су у исту кавану још дуго и дуго долазили сваке вече.

КЊИЖЕВНОСТ

ГРОФ ЛАВ Н. ТОЛСТОЈ КАО УМЕТНИК И МУДРАЦ

НАПИСАО СВЕТ. ХУРБАН-ВАЈАНСКИ

САОПЋИО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

Но он неје само обновио тако звани *историски роман,* него је створио нов жанр, за који би требало наћи прави назив. С тога немачки критичари, не знајући куд ће с великаном, намештају га у ложу свог „историског романа“. Само је то зло, што се ноге тога младића дижу над креветом, а глава и руке му висе до земље.

У своме доктринарном умствовању назваше му ово дело „групом неколико романа“, јер се та велика, хармонична, јединородна целина не може да смести у њихов дух. Та они једва могу да схвате, какву важност имају баш толики *неисториски* елементи у историском роману, као н. пр. дубока, силна и појетична душа Наташина према погибли ру-

ске армије од по милијона на бојноме пољу, и сањиви, вечито „сентименталним мудровањем занесени“ Пјер Безухов према Наполеону, неки заробљени мужик Каратајев — преме завојевачу целе Европе!

„Рат и мир“ јесте тако во дело и такав умни производ, који постаје у душевном и умном развитку свакога човека, који мисли и живо осећа, неким живим важним *фактом* душевним, који више не може лако ишчезнути; он нам се усађује и урезује у памет, а лица самога романа или, како сам се ја мало смело изразио, епа улазе у нас не као слике појетичне фантазије, него као људи, који заиста постоје и имају пуно, законито право, да опће с нама, да нам занимају мисли и осећаје, да очекују од нас саучешћа или негодовања, љубави или мржње... Они су добили од свога творца право, да и даље живе у духовном свету читавих поколењâ. То је прави данашњи реални, уметнички спиритизам, који нам износи не само описе и сенке, него праве, живе људе; не страшила и опсене, него трезвене, истините, до најтање жилице познате нам личности. У производима овога великог песника налазимо и видимо то, што не примећујемо у свакидашњем животу иначе, што људи иначе крију било из личног рачуна било од стида, правог или лажног. Његови појетични облици не крију ништа од нас, ма да се и они пред савременицима исто тако крили, као и ми.

Ви велите, да то налазимо и у других великих анатома, психолога и аналитичара-песника! Не богме, једва да је који извео то у таким прецизним потанкостима, као Толстој, не нарушивши при том ни естетичну лепоту, ни *хармонију у контрастима,* која је главна погодба у уметничкоме раду; нико није постигао ни оне смелости, наравно законите, јер сила може и треба да је смела и одважна. Но кад би баш и испоредили с њиме у психолошкој анализи друге, н. пр. Достојевског, Золу, где ипак налазимо тај колосални размах појетичних крилâ, те диновске размере, који нас подсећају лако на фреске Микел-Анџела на зидовима сикстинским? Нас је занео и очарао Тургењев својим делима, која су тако прецизно и дубоко са свима подробностима изведена, а одликују се нарочито појетичном маштом и марљивом студијом, те смо под таким утисцима у почетку врло неповерљиво излазили у сретање смелим, тако рећи непажљиво избаченим скицама незграпно велике и широке кичице Толстојеве. Готово смо се уплашили од крупних контура његових бојâ. Али баш под тим крупним контурама и могућним цртама је живео и оживео и тај сићушни, мали microcosmus in macrocosmo, оживели су и мали, незнатни његови интереси и ми смо на једаред с ужасом увидели, да то није ништа непажљиво ни занемарено, него је све поузданом и марљивом руком израђено, загледали смо у тајну радионицу његова духа. У стихијској продуктивности његовој опазили смо делић оне силе, коју је обилато подарио сам Бог песницима из своје богате ризнице, препуњене оном самотворном снагом, која је створила сва бића и њихове облике.

У осталом ја сам куд и камо далеко од те помисли, да прикажем целу анализу овога великог романа. А није ни потребно заустављати се тек само на главном производу Толстојеву, да би га могли упознати као велика уметника. Но утисци од тога романа, његов значај, његов моћан развитак, његове боје непрестано нам играју пред очима, а звуци се његови разлежу и одбијају вазда у ушима нашим, угушујући све друге звуке његова громког гласа и надмашајући боје осталих му слика. Најзад се јавља Толстој као сам свој супарник у делу своме „Ана Карењина“. Па шта ту видимо?! И ту га видимо тако цела, самотворна, истинита и индивидуална, да нам се чини, е се оба та романа слевају у нераздељиву целину, лица и слике у „Ани Карењиној“ стоје у врло блиску односу с лицима и сликама у „Рату и миру“, поред свег, што су оба романа различна и по времену и по колориту. Изгледа нам, као да се душе преселиле из једног романа у други. У „Ани Карењиној“ се сретамо с људима и душама из „Рата и мира“, истина задахнутим другим, самосталним и самотворним особинама и типовима. То не значи, да песник понавља једно те исто; сличност и породичко сродство његових лица оснива се на песничкој истини, то јест на томе, што велики уметник није узалуд тражио које каквих оригиналних слика, чудних појава и других чуда, већ је тражио и нашао живе људе, који су нам свима познати и приступачни.

Са уметничкога гледишта је „Ана Карењина“ скоро истоветна с „Ратом и миром“, тако рећи: слика у слику; једва да су сразмерни делови нешто друкчији. Оба романа стоје пред нама као високи споменици руског уметништва (у појезији), чији врхови, озарени сунцем, махом надвисују ма какав створ и производ у будућности. Демонска моћ љубави, која провејава роман несрећне Ане, носи на себи вечити тип човечански, и никад се не ће моћи преживети, никад не ће ишчезнути нити изгубити интересантност своју, док год бије грешно човечје срце у грешним грудима човечјим. Толстој, као уметник, у оба романа верује у добро, лепоту и цену овога живота. Верујући и сам у добро, учи-

нио је и на нас пријатан утисак и охрабрио нас је, да не пођемо трагом руских апсолутних песимиста, који су нам наговорили толико ружних ствари о своме народу и у мало да им нисмо поверовали, премда с увређеним срцем и с неповерењем. Читајући њихова разлагања, изгледало нам је, као да је код рускога народа заиста све тако гадно, подло и сурово, као да руски писци и књижевници виде и осећају само оно, што је неукусно, подло и сурово. Колико су нам у опће светлих и добрих појава приказали руски књижевници-песимисте, ти слепи поклоници сарказма и ироније? Ми иначе признајемо право сатири, оштрој критици и у опће изношењу и шибању рђавих страна у животу народа и друштва. Али зар нема и других тема за књижевно стварање, него износити на видик ране, као што чине убоги богаљеви на степеницама поред кијевских пештера! Човек, који би се спуштао само по тим степеницама и не би никада видео и остали свет по пространој Русији, морао би бити тога уверења најпосле, да се тај народ састоји из самих богаљева, а ваздух је заражен смрадом трулежа и гњилости. Зар би то била верна слика здравог и јаког народа руског? Тако нас и песимисте воде по степеницама, препуњеним моралним богаљевима или боље наказама. И још с неком радошћу и уживањем указују они на те дегенероване удове и гнојавне ране. Не би много требало, па да докажу нама, који смо далеко, како је сав руски живаљ као нека огромна болница, куда не продире ни најслабија струја чистога ваздуха!

Признајући с етичког гледишта право оштрој критици, па чак и међусобноме прекору и пребацивању, ако иде на то, да се ко морално поправи и усаврши, не можемо се сложити с уметничког гледишта са тако једностраним појмовима. У томе нема хармоније, нема мере, а без хармоније и мере нема уметничког стварања. Толстој, поред свег свог песимизма и неумитне критике, никад се није огрешио о хармонију, т. ј. није престајао бити правим уметником! Одбацујући те крајње песимистичне прекоре и црне слике, од свег срца смо поздравили јасне, светле слике Толстојеве, које носе на себи тип слободе, утехе, здравља и симпатије. Знали смо, да ни Толстој не ласка из нацијоналне обести или прекомерне љубави према своме народу, према своме друштву! На против видели смо, да ни он, по примеру Гогоља, Грибоједова и других руских сатиричара, не прикрива ништа романтичним плаштем ни полумраком фантастичне симпатије; видели смо, а и рукама смо скоро могли опипати, како слика и износи људе и бића са свим отворено, наго и директно. Но поред све његове катонске ултрареалистичне јасности и отворености, слике су му опет јасне и привлаче нас својом симпатичношћу; оне су нам тим драже и милије, што су прошле и изишле из ватрене пећи његова неумитног реализма, неодољиве тежње и силне одлучности, да буде истинит и веран. Ту нам се износи јасна слика Наташина, и ми, упознајући је, уверени смо, да још има руске жене, чисте као горски кристал, оштроумне, живе, племенита и ватрена срца, здраве, узвишене женске наклоности; ту нам је кнез Андрија, који, и ако се бори с унутарњим скептицизмом, ипак је скроз проникнут и прожет високим, племенитим осећајима, човек одређена смера, хармонична рада и оригинално здраве природе; ту нам је Левин са својом етирном Кити (Китти), која и ако није тако духовита као Наташа, а оно је ипак права женска природа, нежна као љиљан над језером искрене, чисте породичне љубави; ту нам је Марија Болконска, одарена ретким дубоким осећајима и небеским аксетизмом, детињом љубављу и најивним погледом на свет, срећу и љубав!

Јесте, Толстој је прекинуо онај вечни ланац невољника и патника, као што су Руђини, Базарови, Љитвинови: он нам је изнео и приказао најзад и светле слике, које нас веселе и улевају нам у душу и срце одушевљења и раздраганости! За речи старога Болконског, што их је изрекао Андрији на растанку, рекавши, да не жели ни за живу главу, да му син осрамоти име Болконских; за ону сцену, кад стари Кутузов на болесничкој постељи добија глас, да одступају Французи, па крстећи се, уз иккује: „Господе Боже, створитељу мој! Услишао си молитву нашу. Спасена је Русија! Хвала Ти, Господе!“ — за такове сцене и типове смо вазда обвезани и вечито захвални великоме уметнику, јер нам је дао да се својски напијемо из свежег извора уметничке и етичке истине.

Но не треба да се држимо само тих светлих појава и слика, тих представника добра, лепоте, породичне и народне среће, да бисмо могли упознати хармонију и „слатке звуке“ његових умотвора. Ми видимо ту хармонију (а истина и јесте хармонија међу контрастима) и у несрећи, у невољи, у патњама, у боју; видимо је у болницама, у паљењу и пожару, на крвавом пољу Бородинском, у грешној породици Вронскога — свугде Толстој баци по једну светлу зраку, као Рембрант на своје најтамније слике, које су постале у полумраку. Његови људи, и под страшним бременом греха, заблуде, и поред хиљаду недела не изазивају опет људске осуде: они тек могу изазивати само осуду

од Бога. Ану Карењину не може нико оправдати. Њени су греси очевидно тиме још тежи, што се она користи слободно плодовима њиним. Но она ипак није идентична са удатим наложницама париских романа; она нас не привлачи ни плотском сладошћу своје везе са Вронским ни интересантним кокетством држања свога. На против нама је непријатно, тешко, кад гледамо ту телом и духом обдарену жену... Поред свег тога, што је не можемо никако оправдати, не можемо је ни мрзити, већ је пре морамо жалити у души. Ми видимо како се над њом вију црни и густи облаци, како сам грех виче за освету, а кад је не довиче, грешница сама лети њој у сретање, падајући у неодољиве муке... Не, заиста би било тешко омрзнути њу; уздахнеш само у себи и задовољиш се другом, великодушном и справедљивом пресудом. Писац сам не осећа те жалости, али је побуђује у нама; сам је веома оштар и неумитан, као судба, али у нама ствара сажаљење; сам не напада нити казни, али нас освежава осећајем за правду, част и добро; не хвали, али нас принуђава на признање и похвалу; не морализује, али у нама оживљава дубок моралан осећај; не мери нити мене на вагу, него нама даје меру и вагу, да ми сами измеримо достојанство људи и карактера, делâ и догађајâ.

Не знам, како утечу ти романи Толстојеви на правога Руса, који познаје из близа земљиште, на којем се збивају драме великога песника, који познаје руско друштво, све подробности политичне и књижевне историје, ваздух и обичаје, тежње и наде, врлине и махне рускога друштва? Но знам да нас изазивају, да се дивимо песниковој самотворности, дубљини и неизмерној величини. Шта може више учинити уметник, него ако озари и увелича свој народ у очима целог света, како сродног, тако и страног, не разилазећи се ни мало с истином, не фантазирајући не прикривајући мане нити силом разгађајући таму?

III

Каквих све тонова не налазимо у тим двема великим симфонијама? Гледам, размишљам и најзад увидим, да у оба романа нема никакве сатире. Бар та струна врло слабо одјекује у Толстојевим умотворима. У ствари нема сатире у речима, али за то је има у делима, још те какве сатире, оне љуте, саркастичне сатире, као што је налазимо на прилику у трећем делу његова „Рата и мира“, где је песник здерао с великога Наполеона све, што људи називају великим, скинуо је са тога ироја и љубимца целе Француске вео и онај светли нимбус, па га је изнео у свој човечјој наготи, чиме је и Мирà сличан великоме краљу и војсковођи. Цело опћење Наполеоново с Балашевим, његов дочек у очи Бороћина, поход његов у Москву, све то предише сатиром — наравно, сатиром Толстојевском. Он не чини од Наполеона карикатуре, не једи се на његова дела и тријумфе; он само износи на видик оно, што је било скривено под велом обмане под сјајем ратничких успеха. Из тога немилостивог откривања и нехотице избија сарказам, основан на карактеру лица и држању њихову.

Сви остали тонови, који могу понићи само у човечјој души, силно одјекују из оба та капитална умотворâ великога уметника. Ту вам је велика галерија живих људи, са најразличитијим положајима у животу, од детинства до старости, у злим и добрим, повољним приликама, у страсном и хладнокрвном расположењу, у радости и жалости, у срећи и несрећи, у здравој, свежој физичкој снази и самртној слабости, у нади и очајању — речју: у свима можним вртлозима судбе и душевнога стања износи нам се пред очи та жива галерија и ми у тој множини разних типова не опажамо ни једне лажне или варљиве црте. Сваки тип има своје одређено место и довољно простора, нема никакве тескобе, нити је шта нагомилано једно на друго. И ти, читаоче, не можеш ни једно од тих типова и лица заборавити, ма да их је веома много: свако има тако изразиту и јасну физијономију, да га можеш познати на први поглед, ма да му и не знаш имена. Дабогме, не остају нам имена у памети, већ лица, њихове особине и сав израз. Име је ту тек празан звук, где су типови и облици сами тако реални и карактеристични. Ако су ти типови сродни, то можемо одмах наћи породичну везу (н. пр. млади Курагин и Елен), па и саму наследну сличност (н. пр. гр. Безухов и Пјер). Пролазе године, девојка се развија и расте телесно и душевно (Наташа) и ми гледамо својим очима, јасно пратимо цео јој развитак, докле год од нежне, даровите, платонски и осећајно ватрене девојке не постаде практична жена и мати. И така је она у самој истини; знамо је, као сами себе, од детинства до зрелих година, када тек друкчије судимо о својим младим данима.

Руски су књижевници — тако рећи — дрхтали, бојећи се за живот пишчев, док је још роман излазио у новинама у појединим одељцима, мислећи, да ће писац или умрети, не довршивши роман, или не ће моћи издржати тај посао. Али је издржао, нигде није клонуо bonus Homerus. Има у роману и мање знатних места, али ипак несу слаба; и та мања места имају своју дубљину.

Песнику је овде човечја душа са свим приступачна богата ризница; у њу га води лепа, удобна стаза, која је другима вазда неприступна. Он продире у најскровитија места, као вешт ронац, и износи из дубине бисер, био он бео, био црн, но свакојако драгоцен. Њему је приступачна тајна лепота природина, он је црта пред нама у свој реалности и сјају свију боја. Он разумева и схваћа нагон светине и масе читавих групâ, сатнијâ, војске, сталежа и кастâ, тако, да се морамо и нехотице запитати: па шта је неприступно томе генију? Јест, све што спада у област уметништву, чиме само може владати облик и машта, свега се тог он шâле дотиче, с ванредном лакоћом и вештином, коју може дати само снага самотворна и тваралачка моћ.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

XXXIII издање Чупићеве задужбине: **Срби и Турци XIV и XV века.** Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову. Од *Стојана Новаковића*. — 1893. Штампано у државној штампарији у Београду. Стр. 397.

У првој половини овога века рад књижевника српских као да је сав био концентрисан на једној тачци науке српске: на филологији. У сред жестоке борбе због правописа, мислио је сваки радник, да и он мора запливати струјом времена, да и он мора, ма којом се науком бавио, ако не друкче а оно бар узгред и најмање показати, да му и филологија није са свим непознато поље. Друге науке слабо су обрађиване; ни историја није била изузетак. Али када је почетком друге половине овога века нови правопис и с њиме *наука* филолошка одржала победу, онда се прилике нагло променише. Филолози наши, пошто нису имали више да се боре за правопис, могли се довољно бавити својом науком: испитивањем језика. Историју и развитак језика тражили су у старим споменицима: скупљали их и издавали; а ти стари споменици скриваху у себи богат извор за историју народа нашег. Они заинтересоваше научнике. и онда започе систематско испитивање прошлости наше.

Али као да је историјској науци суђено било, да тек после дуге борбе буде оно и онака, каква треба да је.

Многи одељци историје српске беху познати с друге стране: из народних песама и традиције. Када се успоредила причања нар. песама и прича са писаним савременим споменицима, избила је јасно на видик велика разлика, и то у врло важним питањима. Чије су вести истините? Да ли да више вере поклонимо живоме причању и веровању народном или мртвим споменицима? То су била питања, која се јасно истицала при првој обради и разради изворâ за историју нашу. Мишљења и назори се поделише и — тако постадоше код нас две историјске школе.

Једни су хтели да историја српска темељ свој положи у приче и песме народне, или да покуша да доведе у склад песме и приче са писаним споменицима. Друга школа хтела је да се за основ узму писани извори а гдегде тек у невољи да се ти извори попуне традицијом, али само тамо, где традиција не стоји у опреци са писаним изворима.

Данас је та борба свршена*) и ми можемо жалити што је у тој борби утрошено толико снаге и времена. Ми је жалимо, али је — разумемо: као што су борци за стари правопис мислили да ће јота уништити православље, тако су и борци за стару историјску школу били уверени, да ће резултати, до којих ће довести непристрасно изучавање извора и који ће се дијаметрално разликовати од народног веровања, — уништити патријотизам! Данас, хвала Богу, није тако; данас ми поштујемо људе, који тврде, да Вукашин није убио Уроша и да Вук није издао на Косову, и као добре патријоте, а у народним песмама тражимо друго нешто, а не историјска факта.

Као што се за време борбе око правописа највише снаге трошило у самој борби а шире поље филологије беше никако или врло мало обрађено, тако се и у борби око нове и старе историјске школе највише снаге трошило у испитивању изворâ, а разрада изворâ и обрађивање појединих момената и одељака у историји нашој много су мање били заступљени, и ако је и на том пољу било изврсних радова. Без таких радова не можемо имати добре историје српскога народа. У новије доба јављају се таки радови све чешће. Наравно да смо још далеко од онога времена, када ће ма и најглавнији моменти наше историје бити разрађени као што треба.

*) У новије доба појављују се мишљења, да ће се обе школе моћи у склад довести; тако мисли н. пр. Мишковић. Да то не може бити, доказао је Љ. Јовановић у својој критици на Мишковићеву расправу: Косовска битка.

Али тај рад отештан је због маленога материјала, који имамо; осим тога и то мало материјала тако је несистематски сређено, разбацано у безброј књига, часописа и листова, од којих се добар део не може набавити; осим тога извори су често врло погрешно издани, тако да је збиља немогуће употребити или *добро* употребити све што треба. Академија наша и Матица позвани су да тој невољи на пут стану и да почну систематски издавати изворе за нашу историју, јер сваки, који хоће да пише о једном одељку историје наше, наилази на безброј незгода и препрека на првом кораку. О једној повељи н. пр. расправљало је неколико историка и сваки јој ставља другу годину; па не само то, него један исти историк по два три пута се поправља. Ту треба све наћи, све прочитати и онда тек дознати ко има право. Колико је ту непотребна посла и како се лако може погрешити, лако је увидети.

Оскудица извора, несистематско издање њихово и друге тешкоће, које сам побројао, учиниле су те је и један од најбољих зналаца наше историје Стојан Новаковић често погрешио у својој књизи о Србима и Турцима XIV и XV века.

Као што сам напоменуо, књиге и расправе као што је ова Новаковићева ретке су код нас, и тим се већма обрадујемо кад се појави која. Са великом радошћу дочекао сам глас, да је Новаковић дао у штампу ову расправу, са још већим нестрпљењем сам је очекивао; радовао сам се што ћемо добити добро написану историју почетка онога боја, који је српски народ са Турцима бйо од XIV века; тим бојем преплетен је цео наш живот народни; историја те борбе, то је најбоља школа за будућност нашу. Радовао сам се, што сваки онај, који буде хтео да проучава борбу српску и турску у XIV и XV веку, не ће морати проучавати изворе или историјске расправе, него ће у овој књизи и у изврсној студији Чеде Мијатовића: Деспот Ђурађ Бранковић, наћи потпуну слику те борбе од почетка па до пада Немањићске државе.

Беч, 20 новембра (Наставиће се) **Ст. Станојевић**

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Радослав Агатоновић. **Цар Симеон-Синиша Немањић Палеолог.** Историјска расправа. Написао — —. Са једном земљописном картом. (Наградила општина београдска другом видовданском наградом). Издање општине београдске У Београду. Штампано у парној радикалној штампарији. 1893. Стр. 112. — О Синиши је код нас мало писано; он управо и не спада у историју *српскога народа*, али свакако нас мора интересовати и његова личност. Без сумње је радостан појав, да смо добили монографију о Синиши, у којој се писац трудио да прикупи све изворе о њему. Књигу је писац поделио на четир одељка (осим увода и завршетка) У уводу је кратак преглед историје српске од Немање до Душана и опширнији преглед рада Душанова. У првом одељку је преглед историје епирске деспотовине од почетка XIII до средине XIV века. У другом одељку је бијографија Синишина док није постао деспот. У трећем одељку је опис Синише као деспота, а у четвртом као цара. Расправа је написана добро, али кипти од историјских погрешака. Види се да је писац ђак г. Срећковића, кога хвали на неким местима. „Немања је *све* раскомадане српске области довео под један скиптар“, „Душан је долазио све ближе и ближе својој мети — *Цариграду*“. Архиепископ „Данило као да је на страни г. Срећковића“ (!), „трагична смрт нејаког цара Уроша“, „препредени и лукави“ (Вукашин), „до крајности амбициозни и лукави политичар Вукашин“, — то су фразе, које није могао писац избећи; али те фразе и друге историјске погрешке, учињене на основу тих фраза, обарају много цену његовој расправи. Језик је, осим неколико погрешака, доста чист; али су цитати исписани на старом српском језику тако пуни погрешака, да је то управо срамота. **С.**

Бошко Петровић **Учена мати,** приповетка из српског друштвеног живота. — Издање В. Г. и Ј. Р. богослова. Београд. Штампарија Светозара Николића (гор. Јованова ул. бр. 52.) 1893. Цена 70 пара или 30 новч. Стр. 73. — Нема сумње да је наша оригинална приповедачка и белетристична књижевност у најновије доба веома оскудна; но и то стоји да се томе злу не може доскочити тиме, што ће се само писати и приповедати на врат на нос и без избора градива и без избора у лепу облику. Но така је струја у најновије доба искрсла, и ми не можемо а да не рекнемо, да то не ће ни најмање квалитативно обогатити нашу оригиналну белетристичну књижевност, него ће само товарити на гомилу књиге и књижице, које ће имати или само тренутне вредности у забави или пак историско-библиографиског спомена уз друге комплетне и некомплетне листине и књижурине. Просто описно приповедање без икакве појезије, маште и зачина према укусу за модерну приповетку није више, тако рећи, у моди, сем онога, што је фактично само по себи дескриптивне нарави. У приповеци треба дескрипција да буде *κατ' ἐξοχήν* цртање. Најмоћније средство, којим ћемо уништити и излечити ову ексилност и неукусност из своје белетристичне и лепе књижевности, биће без сумње ревносно проучавање како теорије књижевности тако и студија страних модерних умотвора на томе пољу и подесно пресађивање истих у нашу књижевност; тим ћемо само начином доћи до праве, дубоко смишљене и занимљиво-поучне лепе књижевности. Другим речима: треба нам озбиљно школованих књижевника за тај посао Док год

наши приповедоачи или песници не буду такови, дотле ће непрестано сва приповедачка и лепа књижевност ићи странпутицом. И ова приповетка има на себи, као и остале њезине исохроне дру̂ге, махне тога нашег најновијег правца. Нити је тенденција јасно изнесена, нити је органична целина ту, нити је психологиска мотивација јака, колико треба; а о техници спољној и унутарњој да и не говоримо. Писац је хтео у својој приповеци да изнесе црту из српског друштвеног живота, али му неје испало то за руком онако, како би с правом могли читаоци очекивати, који су наравно на чисто са захтевима модерне приповетке, особито такове, која хоће да има одређену, јасну тенденцију и цртање карактерних особина како појединих лица, тако и ситуација, у којима делају та лица. Писац нам тек само описује, и то поједина лица, поједине моменте, често и такове, који несу пристали у хармоничну целину приповеци. Да је писац умео то све у каузалну везу довести, избацити непотребно, додати потребно, психологиским и појетичним моментима целу ту хармоничну и органску целину украсити, и још уз то лепим, прикладним обликом заодети, постигао би својом приповетком смер, за којим је зацело тежио. Спољашњи облик, језик, и по облицима и по стилистично-граматичним структурама је доста занемарен, веома многи изрази су неспретни, а уз то још много и штампарских грешака. Споменућемо само неке језичке грешке и стилистичне перверзије: „преливајући се м. прелевајући се“, *„потсека“* м. *„подсека“*; *„дугмад“* м *„пуца“*; *„машна“* м. *„навратница“*, *„навратник“*; ићи *брзог корака* м. *брзим кораком*; *„ословити“* м. *„проговорити“*; *„дечији“* м. *„дечји“*; предлог *са* нé треба стављати уз инструментал, н. пр. неје добро „швићкао *са* бичем“ већ *„бичем“*; *„наслов“* м *„натпис“*; *„би“* у првом лицу једн. м. *„бих“*; *„за њ'“* м. *„за њ“*; *„на врати“* м. *„на вратих“*; *„афектирајући“* м. *„афектујући“*; *„седити“* м. *„седети“*; *„сњоме“* м. *„с њоме“*, а и иначе је у овој књизи предлог *са*, *с*, састављен са својим падежем; присвојни придеви у неодређеном облику не мењају се по сложеној склонидби, дакле не: *учитељевом* него *учитељеву*: не *његовом* него *његову*, не *његовог* него *његова*; глагол ваља делити од негације; *исцрпили* м. *исцрпли*, инф. исцрпсти, praes. исцрпем etc.; *утицало* м. *утецало*; *улива* м. *улева*; *систематност* м. *систематичност*; *ладан* м. *хладан*; *строг* м. *оштар* и подобне; *сујета* м. *таштина*; *стуб* м. *ступ* (боље); сем ових има још мањих грешака. У овако сразмерно малој „работи“ треба да има мање грешака у тако простим стварима. Према свему до сад реченоме кад метнемо на вагу добре и лоше стране ове приповетке, претегнуће свакојако лоше, с тога овај производ књижевни може бити лектиром оних, који читају тек само да се начитају, па онда да заспе, nec male tractantes nec male tractati. Такој публици препоручујемо ту књигу за забаву. Пред критичким би судом добила оцену: рђаво. За олакшицу би могло служити само то, што је цео производ — rudimentum exercitationis.

А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

☐ Једно коло млађих људи, који су већ познати са својих радова у књижевности и науци, покреће у Београду од нове године *„Покрет“*, лист за науку, књижевност и друштвени живот. Лист ће излазити један пут месечно у свескама најмање од десет табака, а уредник ће му бити наш познати приповедач Илија И. Вукићевић. Прва ће свеска изаћи на св. Саву и ми је са нестрпљењем очекујемо.

— Сава Бјелановић, уредник задарскога „Српскога Гласа“, јавља, да је наумио у књигу да оштампа своје белешке с пута, које су, на прескок, излазиле у подлиску „Српскога Гласа“ с натписом „Кроз славенске земље“, свега двадесет и пет таквих подлистака, и уз њих још да дода девет одломака, који до сад још нису били штампани.

— У Смедереву је почетком овога месеца почео излазити нов политички, економни и књижевни лист, који се зове „Задруга“. Уређује га адвокат Ник. Станковић и економ Лазар А. Петковић а излази двапут на недељу. У подлиску прва три броја изашла је Мите Живковића причица из Сарајева „За права Бога“.

☐ Лист *„Юго-западна България“*, о коме је било речи у нашем листу, у свом 3 броју доноси чланак „Македонско наречие е българско а не сърбско“. То је оцена брата Хрвата С. Јурinића на дело „Makedonien und Alt-Serbien“, коју Бугари преведоше. У истоме броју *Г*(еорг) *С*(тревовъ) доноси библијографију Маћедоније, где су нарочито заступљена дела из француске књижевности. У шестом и седмом броју истога листа у подлиску изађе чланак „Сръбско-българската етнографска прѣпирка прѣдъ науката“. Обраћајмо више пажње на оно, што браћа Бугари пишу о нама.

☐ Прегледајући каталоге женевске библиотеке нашли смо једно дело из XVII века, у којем се говори о Србима. Не ће бити без интереса за наше читаоце да им испишемо назив тога дела: „Rélations de plusieurs voyages faits en Hongrie, Servie, Bulgarie etc., traduit de l' anglais par Edouard Brown. 1 vol. in-4° avec figures. 1674. Paris. Gervais Clouzier éditeur.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Покојни Чајковски оставио је за собом силесију до сад још не изданих рукописа, међу осталима и једну оперу. Руски цар је наредио, да се три његове последње опере ове зиме прикажу у Петрограду. У Берлину ће се скоро свирати једна до сад нигде не приказана симфонија Чајковскога, коју је Чајковски написао био за филхармоничне концерте у Берлину.

— Ђусепе Верди ради нову оперу с натписом „Ромео и Јулија“; за њу му је либрето дао његов многогодишњи либретиста Ариго Бојто.

— Маскањи ради две нове опере. Једна ће се звати „Il Romano“, биће у три чина и први пут ће се давати у Риму на пролеће. Друга ће бити мелодрам у једном чину, зваће се „La Sigaretta“ а збиваће се у Шпанији. И њу ће први пут приказати на пролеће, али се још не зна на којој позорници.

— Сад у среду на трећем овогодишњем концерту филхармоничара у Будимпешти одсвирана је Чајковскога увертира у „Ромеа и Јулију“ и Дворжаково „Scherzo capriccioso“. Оба су та броја, у друштву са Менделсоновом увертиром у Fingalshöhle (Hebriden) и Бетовновим es dur-концертом за гласовир необично се допала будимпештанској музикалној публици.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 49.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 5. ДЕЦЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЈОЦИ СТЕФАНОВИЋУ ВИЛОВСКОМ

Видесмо се пре педесет лета
У сред Прага, у сред туђег света.
Обојица усамљени бисмо,
И брзо се оба побратисмо,
Па на Божић — а то веће зна се —
Испекосмо једно лепо прасе,
И још рујна набависмо вина
Са Бадњаком, славом од старина.
Проведосмо српске обичаје
Исто као и у сред Црепаје.
С нама беху још два Хрваћана:
Мирни Голуб и Курелац Фрања.
С многима се Чесима дружисмо
И о слози словенској слутисмо.
Прође зима, ласте долетоше
И са собом мене одведоше.
Растасмо се, мој млади кадету!
Ти остаде, ја одох по свету.
Сећах те се при ђачком пехару
И на Спреви, Рајни и Некару.
Пловио сам на балтиско море,
Пењао се на швајцарске горе.
Одморих се мало под Монбланом,
У Женеви, у том месту славном.
А одатле, кроз бурне параде,
На париске дођох барикаде;
И ми, ђаци, чудо дочекасмо:
Кроз двор краљев марзељез певасмо.
Кад глас хитри са Дунава стиже,
Да се сав свет на оружје диже.
Па ни Србин већ не ће да спава,
Подиже се, тражи своја права:
У Карловцих сви се искуписмо,
Првог маја ту се изгрлисмо.
Видесмо се, где сабље севају,
„Устај, устај!“ кад Срби певају.
Ти полеће, где с' мејдани деле,
Видесмо се испод Цркве Беле;
Граничари твоји те узеше,
У Кусићу ти командант беше.
Ту видех ти ја прве победе
— Ал' и нама вечера преседе. —
На Вилову — и већ не знам куда,
Ратна срећа пратила те свуда.
Десна руко Стеве Книћанина,
Волео те ка' јединца сина.
Војводина — ал' нека је просто!
Дичан спомен Србима је осто.
После буре и крвава боја
Дошао си давно до покоја;
Ја те видех већ толико пута
Без мајорског гиздавог капута,
Место сабље перо си узео
Па и њим си владати умео.
У свачему ти си онај исти:
Свуда витез, свуда Србин чисти.
Одмарај се, нек ти је у здравље!
Поштењу је свуд савест узглавље.
Па и ја сам — свршила с путања —
После дугог по свету лутања
Смирио се у овом склоништу
На топлому очеву огњишту.

Ти ме сеђаш оне прве чаше
Кад узесмо ми у руке наше
И у здравље целог српског света
Пописмо их са „многаја лета“.
Та то беше пре пола столећа
У сред нашег безбрижног пролећа
И колико од то доба има —
Нисам нашо бољег побратима.
Много прошло! — ал' да писмо скратим
И твој поздрав поздравом да вратим:
Што је твоје и у кући твојој
Нек Бог живи по штедроти својој!
Нек су здрави, срећни и весели,
Нек све стеку, што им срце жели!
А већ нама, о старино наша,
Прикучује с' и последња чаша,
А на њојзи разговетно пише:
Не ћете се нигда видет' више!

У Ваљеву, 27 нов. 1893.

Љубомир П. Ненадовић

ПЛАЧЉИВИ ДОБРИЧИНА

Кад сам се скинуо на железничкој станици **ској, киша је још непрестано падала Она нас је пратила тако од самог Београда.

Сиђем се с кофером у руци, прођем кроз ходник на другу страну те станичне куће и веома се обрадовах кад видех, да ћу на фијакеру моћи отићи до чаршије, која је прилично била удаљена од станице. Осим мене нико се више не беше скинуо ту. И о лепом времену је реткост ту потревити кола, а већ кад је ружно време, онда ни мислити! Станица је мала и незнатна, а варош никакво живо трговачко место, те су с тога кочијаши ту тако ретке птице. Целим сам путем само о томе мислио и готово очајавао, гледајући кроз мокре прозоре на мутно и навучено небо, знак дуге и несносне кише. Према томе се може мислити, каква ме је радост обузела, кад сам спазио фијакер пред станицом. Али, чини ми се, не мања је радост обузела и кочијаша, кад је мене опазио, јер ми рекоше да је нарочито изашао, да причека некога, па га је тај случајно (јемачно због мочарног времена) обмануо. На двоје на троје стрпам се у кола, кочијаш са свога седишта звизну бичем и точкови почеше прилично дубоко резати некалдрмисани и одвећ раскаљани пут.

Полако смо одмицали напред, јер је грешни коњ с муком вадио ноге из блата.

Кад бејасмо на половини пута, кола се нагло зауставише, кочијаш викну некоме: »Изволите у кола!«, по том се окрете мени са врло уљудним и љубазним питањем, да ли бих ја био толико добар, да још једног господина примим у кола.

»Места има!« рекох ја и брзо баци погледи на леву и на десну страну пута, да видим тога новог сапутника.

С леве стране пута стајао је човек у блату, сав упрскан и покисао, а готово до колена улопан. То беше човек просед и врло симпатична изгледа.

»Изволите, газда-Миле!« опет ће кочијаш, показујући руком у кола.

»Изволите, има довољно места!« прихватих и ја.

»Ама то је све лепо с ваше стране и хвала вам, али је грехота, људи божји, по оваквукијамету мучити то јадно марвинче!... Зар њему није и тако доста терета, него му само још и ја требам.... За Бога, треба мало и на душу помислити!« разлаже тај газда Миле, како га кочијаш назва, а с проседе браде капље му киша као са стреје.

»Али бар овај највећи кал да пребродимо, па после драго вам... Изволите!« опет наваљује кочијаш, па чисто моли.

Навалих и ја равном мером, и газда Миле се најзад склони и уђе у кола. Ту се ми брзо упознасмо и газда Миле, као необично говорљив човек, исприча ми за тињи час неколико причица. Нисмо се ни неколико минута таворили по том блатавом и несрећном путу, а ја сам већ знао и ко је и шта је тај газда Миле, и да има у Бечу сина медицинара, и да две снаје удове има код куће, и да му се најмлађи син тога лета удавио у реци, и да су га прошле зиме палили неки злотвори, па најзад и то, да је тај цео дан провео на станици, товарећи некакво вино за Београд и чекајући да престане киша па да се врати кући, пошто га је време, вели, тога јутра преварило те је пошао без амрела. Грешни старац био је сав у голој води, па је ускоро почео час по час и да се стреса, а управо ни шала није била: дубока јесен, скроз мокар, а пред мрак узело још и више захладњивати.

Тако ми разговарамо, то јест управо газда Миле прича, а ја само слушам, а у том се указаше мимо нас прве варошке куће: мале, ониске кућице варошких земљорадника, које су, изгледало ми је, исто тако скроз биле мокре као и мој јадни газда Миле.

Кола се једва мицала, коњ је из све снаге запињао, а кочијаш је поврх тога још и додавао по који бич.

Газда Миле напрасно превиде причу о некаквом »жалоспом« (то је његова реч била) попу, који неморално живи и пре Ђурђева дана једе јагањце, скочи на ноге и повика:

»Е . . . хеј, буразеру, ућа! . . . Овде је прилична узбрдица, ваља се сићи . . . Виш, ја се, матори дедак, заговорио! . . .«

Кочијаш заустави кола а газда Миле очас скочи из кола.

»Шта? Шта је то?« убезекнуто пита кочијаш. »Та седите туна! Зар ви тако цените моје кљусе? . . . Та извукао би тај још десет оваквих фијакера! . . . Не бојте се, не једе тај сламе; зобница је њему душа! . . .« историокао је кочијаш што је брже могао.

И сам хтедох у том смислу коју да проговорим, али ме газда Миле преухитри, и не обзирући се на кочијашево блебетање.

»И ви ћете јемачно сићи?« рече ми, стојећи у блату поред кола и киснући поново.

»О, то би још лепо било! . . . Не бих у опште имао разлога за такво што . . . Код здравих и читавих кола сићи у блато и на кишу! У осталом, ја сам погодно до каване . . .«

И таман хтедох рећи да и он не чини такве детињарије и да нас не задржава на овако незгодну путу, а он ти ме тек приклопи:

»Али, за име Бога јединога, зар ни толико срца немате?« рече чисто кроз плач. »Погледајте тај несрећни пут и ту проклету узбрдицу! Ту треба извући! . . . Гледајте како се кукавни мрков сав пуши: облаци паре одилазе од њега грешника! . . . То су муке, то су самртни напори, а и то је ваљда мајка родила, и то ваљда душе има, и то осећа муке и патње . . . Као велите: коњ је! Али, ви'те, није баш ни тако! . . . Он своју несрећну судбу није измолио, него му је досуђена . . . Такви смо ми људи: само нека је нама добро, а за наш марјаш може цео божји свет поцркати! . . . Знате како вели народ: Сирота кокошка девет пута обневиди, док једно јајце снесе, па ми ипак те њене муке не знамо да ценимо.«

При том газда Миле мокрим дланом убриса две крупне сузе, које му се скотрљаше низ образе, па брже боље настави, у опште пре него што сам ја и могао што рећи:

»Ако сте човек од душе и срца, ви ћете сићи, а најзад воља вам . . .«

Кочијаш готово срдито опази, да то никако нема смисла, а и ја у забуни рекох, да су ми ципеле проваљене.

»Силази одатле, несрећниче!« изадра се, готово јецајући, чудновати газда Миле на грешног кочијаша, а по том се с невероватном брзином обрати мени:

»За љубав тога, што ћете мало оквасити ноге, није ни лепо ни право да угасимо један живот, који је исто толико драг милостивом Творцу, као год и наш . . . Ако сте одиста човек, сиђите мало с тих кола, а ако се баш бојите, да се у кавани не ћете моћи добро осушити и огрејати, изволите код мене на конак . . . бићу срећан . . .« муцао је загонетни газда Миле а сузе му теком текле.

Ја се збунио, па ни речи да му одговорим; нарочито ме збунише последње његове искрене и пријатељске речи. Погледам: кочијаш се већ сишао са свога седишта и гунђа зловољно, држећи узде и бич у рукама.

Не знам ни сам шта ми би, тек ти ја лепо сиђох с кола, те право у блато Тако неко да мном овлада, а нарочито у таквој неприлици, то просто нисам веровао, па ми је чак и сад чудновато и невероватно.

Кочијаш зловољно ошину мркова неколико пута узастопце те сви кренусмо напред.

Газда Миле, препун »хришћанског задовољства«, глибао је поред мене по блату, клизајући се а на лево а на десно. Киша нам је сипала за врат.

Кад сам размислио на брзу руку, мени је већ почело бивати криво, а кочијаш је непрестано ружио мркова и шибао га немилосрдно.

»Видите ли га само како је груб!« поче газда Миле полугласно, јемачно бојећи се, да и кочијашу већ не прекипи. »Шиба јаднога коња, као да је он грешник крив, што данас пада киша! . . . Да смо људи па још мало и да погурнемо кола — тежина је то, господине мој! . . . А, збиља, да вам кофер није одвећ тежак? Ја бих га с драге воље могао понети донекле, а?«

Ја ни речце не одговорих на то, јер ме је већ и зној почео пробијати по свему телу

*

како сам глибао по том несрећном блату, али је кочијаш све лепо чуо, што год је газда Миле као бајаги полугласно говорио, те плану и показа се у својој правој кочијашкој боји.

»Ђе, Лабуде!« дерну се на грешног мркова и ошину га неколико пута душмански. »Газда Миле мисли да си ти комарац и да ти у глави не лежи десет жутих цекина и пун амбар јечма!... Ђе, владиком постао мајци!«

Газда Миле је то врло добро разумео, али ни речи не рече. Само што кашљуцну неколико пута загушљиво и одману главом — друго ништа.

Тако смо ћутећи доспели до варошке калдрме, где се онако мокри и каљави натоваримо на кола и кроз неколико се тренутака заустависмо пред лепом и великом кућом, која је била ограђена формалним градским зидом.

»То је моја кућа, ако сте ради знати« рече газда Миле суморно, пружајући ми руку. »Ако је по вољи, изволите код мене на конак.«

Ја се захвалих хладно, не могавши никако савладати своје одвећ рђаво расположење.

Он се скиде, бркну се у џеп и приђе кочијашу.

»За ову вожњу«, рече му, »одбићемо од оног рачуна, а ово ево ти, да довече Лабуду купиш тазе хлеба... Право је, да и он јадник окуси мало сласти после оволиких мука.«

За тим нам пожели лаку ноћ па уђе у своју велику капију, која се за њим залупи с треском.

Кочијаш се ухвати за отшкринуту полу свога овечалог капута, отресе је (а то је значило, да се отресао таква белаја) а по том шину мркова те појурисмо даље.

Сутон се већ беше спустио на земљу, а овде онде упаљени општински фењери изгледало је као да су једва тињали у тој кишовитој полутами.

Кад ми је кочијаш унео кофер у каванску собу, у којој је слушче већ чаркало у пећ, ја му платих што је његово, али не хтедох пропустити, да му, онако дрхтећи, не замерим.

»Па шта ти, вере ти, ово учини са мном данас?«

»Извините, господине,« поче он да се правда и да ламка прсте, »да сам крив, зацело сам крив, али шта знам сад да радим!... На пакост ту скоро оправљао сам кола, па сам му се мало задужио, али да сам знао да ће овако бити, не бих га позвао у кола, па ма ми продао и кола и коња, и жену и децу, и кућу и мене... Пас је, од како га знам!... Жали скота, а Боже сачувај да ће човека пожалити, Тај наплаћује, господине, и по три пут једну облигацију, само ако може... И-ха, колико је до сад сиротињских кућа спирлао, томе се ни броја не зна!... Али како ради, тако му и Бог даје: у нашој вароши нема несрећнијег човека од њега... Кад га гледате овако како жали скота, мислите да нема бољег човека на свету од њега, а још просјак није видео како изгледа његова крајцара или корица хлеба!... Ето ту скоро — ово је, верујте, цела целцата божја истина — ухватили му шинтери пашче, и он је првих дана плакао за њим и тужио се општини, а није могао да одвоји три гроша, да га откупи... Такав је то човек, господине мој драги!«

»А шта ти оно даде при силаску?« упитаћу ја радознало, јер ме љутња већ беше прошла, а пећ почела да пуцкара.

Кочијаш се засмеја и пљесну длановима.

»Десет пара! Бог ми је сведок, десет пара!«

Размишљао сам, обртао од сваке руке, приписивао кочијашу претераност, знајући, да су дужници у опште често врло нерасположени према својим повериоцима, па готово и дан данашњи кочијашу не верујем, али ме ипак, при свем том, нека двоумица обузима...

Добри читаоче, не ћеш ли ти случајно знати тако каквога плачљивог добричину?

Чед. А. Поповић

ИЗБАВИЛАЦ У НЕВОЉИ

ПРИПОВЕТКА Ф. ВЕЛЕРА

Од прилике на по сата ван Темишвара, у страни од друма, који од тога града води према северозападу у Сегедин, био је поприличан мајур.

Најближе друму била је кућа, дугачка, трском покривена зграда, са ниским прозорима, у којима није свуда било окна, него артија, натопљена зејтином. За кућом је, одељен од ње великим двориштем, био чардак а десно од њега стаје за коње и говеда.

Но у прилично великим стајама мукала је сад једна једина крава, било је цигло два мршава коњичка за јаслама.

У дворишту, које је иначе прилично чисто било, лежало је неколико ратарских справа и једне мердевине, које је нешто оправљао стар сељак са дугачком, белом косом, али висока, још доста снажна стаса. Код његових ногу пруђила се два бела рундова.

Хајде да уђемо у кућу.

Кроз вајат, у којем је било свакојаке крндије,ући ћемо са дворишта у велику, ниску собу са поцрнелим гредама и сивим зидовима, по којима је рука некога сеоског генија намазала свакојака чудеса: големе људе, па коње налик на волове и волове налик на камиле.

Ти уметнички производи тога дара, што је за потомство изгубљен, местимице су били пола збрисани, местимице опет са лепом заједно пали са зида па се нису више оправили, и спомињемо их само за то, што су обично само имућнији сељаци своје велике собе тако дали мазати, да се дакле види, да је газда ове куће, или бар његови преци, био од имућнијих људи.

Сад да богме изгледало је то друкчије. Намештај у соби био је сиротињски, како се само може замислити. Било јо ту велико огњиште од цигаља, па онда дугачка клупа и сто; полице на зиду близу огњишта биле су већином празне, тек ако је било на њима неколико земљаних тањира и лонаца, а ни трага оном сјајном лименом посуђу, којим се имућније газдарице тако радо поносе.

И мање собе, у које се улазило из ове велике, одавале су исту сиротињу. У једној су биле две велике постеље и ишаран сандук, то је био сав намештај; у другој је био само један креветац и чивилук, о којем је висило једно десетак сукања.

На огњишту је горела мала ватра, а на ватри је био лонац, у којем се нешто кувало и врело. Крај огњишта је седела и час по у лонцу мешала млада цура од својих двадесет година, у сељачком руху али тако чисто и спретно одевена, да се морала свакком допасти.

Цура је та била веома лепа. Црна јој коса, на слепим очима глатко зачешљана, висила је у два дебела курјука низ леђа све до појаса, лице јој је било обло, образи и уста румени, као ружа, а очи под густим обрвама ватрене и пуне израза. На њојзи је био тесан пршњак и до чланака вунена сукња а ноге су јој биле обувене у жуте ципеле.

Но као да је потајна туга тиштала срдашце у лепе девојане. Видело се то по изразу на лицу, по забринутим погледима, којима је час по гледала по соби или на врата, што воде на друм.

Са тих се врата зачу сад слаб глас: „Матуша!“

Цура скочи па отрчи онамо, од куд је чула глас.

Онде је седела старица једна и прела а прсти су јој дрхтали. У томе тренутку застао је конац у њеној руци и она пружи прст на друм, на којем се не далеко указала лака сељачка кола. Коњи су били закићени шареним марамама, што су све лекедиле у ваздуху.

Кућа је била нешто на више од друма; са малог височавна, који се пружаше пред кућом, могло се гледати доста на далеко, на једну страну скоро све до темишварских бедема, а на другу страну у полукругу на оконе мајуре и поља међу њима, на којима баш тада поче избијати и зеленети се млад усев.

„Матуша,“ поче старица, „ти имаш добре очи, голубице моја, погледај дер, ко иде то, што је закитио коње, као да је у сватовима.“

Цура метне десну руку над очи, да је не би заслепили зраци сунца на заласку, па погледа онамо, од куда су јурила кола.

„То је Данчика,“ рече тада, „познајем га по оба шарца, што их је ономадне на вашару купио по скупе новце. Тај за цело иде куда у комшилук у сватове или на на какво весеље. Од како је наследио оно велико добро од свога оца, још је једаред тако бесан, него што је већ пре био.“

„Велик је то зликовац!“ рече старица и задрма главом. „Кукавна Жужа из Жомбоља горко се каје, што му се подала. Ето је морала одбећи — Бог зна камо — а ваљда се и убила заједно са дететом, што јој је било под срцем. Иди унутра, Матуша, чедо моје, иди!“

Цура се врати у собу па опет седне до огњишта, на којем се кухала проста вечера.

Зврјање кола долазило је све ближе; на једаред допре цури до ушију јасан клик и у исти мах појурише урањени коњичци горе на височаван.

Пред вратима их момак заустави, баци узде слузи па скочи с кола, машући округлим шеширом, што сав беше искићен тракама.

Могло му је бити двадесет и пет до двадесет и шест година; по оделу му се видело, да је богат; црвен прслук са великим сребрним дугметима, свилена пошa, појас, окићен сребрним ројтама и дугметима, фина кошуља и капут, који је пребацио преко левог плећа — све то одаваше, да Данчика Микушев није сиромашан јобаћ, који ни за живот свој не би могао рећи, да је његов.

Но колико је Данчикино одело било богато, ипак

није могло да прекрије ругобу његова лица. Упале му очи а испале јабучице, ниско чело, претанке усне и шиљаста брада, а уз то још и бледоћа и јасни трази прераној преживелости.

Па ругобу црта његових не могаше ублажити ни осмех, који му сад играше око усана, те старица притисне десну руку на своје срце, које је јаче стало куцати, слутећи, да ће их снаћи ма какво зло.

„Добро вече, мајко!" назове јој Данчика радосним гласом. „Како ли сте се забезекнули, што ме оваква овде видите! Ха-ха! Шта велите за моје шарце? Коштали су ме двеста форината, а, душе ми, нису најбољи, што их имам код куће. Где вам је газда, где ли цура вам Матуша?"

Мало по мало као да старица поче долазити к себи.

„Од кад се то," запита мрко, „Данчика Микушев зажелео мога мужа?"

„Ха-ха!" одговори момак, лако се насмешивши. „Мислите л' ви, да сам ја такав злопамтило, да се још љутим на вашег Миклуша, што ме је једаред избацио из куће — па још ноћу!? Е, па имао је и право. Кад би мени сад, како сам свој госа, ко год ноћу прешао преко плота, ја бих псе напујдао на њега а и из пушке бих за њим послао добар метак, који би га научио памети."

Старица хтеде нешто да одговори, но у то изађе газда на капицик, да види, чија ли су то кола стала пред његовом кућом.

Лице му се намршти, кад угледа Данчику.

Данчика му приђе ближе и пружи му руку, но старац је не прихвати. Момак се угризе за усну и љутито погледа на старца.

Но тек што си оком тренуо, биле су му црте опет ведре и насмешене.

„Баћа!" рече срдачно, „љутиш ли се још на мене због оног? Ха-ха, као да си ти добио батина! Но, ја сам на то заборавио, јер сам увидео да сам криво радио."

„Ја те више не мрзим," одговори старац мирно, „али оном човеку, који се тада заклињаше, да ће ми се љуто осветити, том човеку не могу пружити руке као пријатељу."

„Речи, које сам изговорио у љутини — но, њих је однео са собом ветар. А да вам ја нисам непријатељ, сведочи то, што никад нисам ни мислио, да вам се светим, и ако ми је то било врло лако, јер ми је отац, као што знаш, био судија."

Старац, не одговоривши му ништа, погледа горе на небо.

„Ја тога нисам радио; против те тврдње не можеш изнети ништа."

„Јеси ли ти дошао само за то, да ми то кажеш?" запита га Миклуш.

„То и још нешто друго", рече Данчика. „Ти знаш, баћа, да сам ја после очеве смрти наследио све, што је иза њега остало: леп мајур, стају, пуну коња и говеда, њиве, каквих нема на далеко, а уз то још и нешто новаца, којима бих могао купити најлепшу кућу у Темишвару."

Старцу се навукоше боре на чело; знао је он, да богме, за то, али је знао он још и то, којим је путем дошао стари Микуш до тог богатства. Земља беше тада подељена у дванаест округа а сваки округ опет на исто толико срезова. Сваки округ имао је по једног солгабирова, а сваки срез по једног бирова, који беху одговорни царским управницима. Овима је седиште било у Темишвару а на челу им беше као председник генерал Енгелсхофен. Та солгабировска и бировска звања беху масна, само ако је дотични умео да угоди господи у Темишвару, а у томе је, богме, Данчикин отац био мајстор.

Сироти јобаћи су морали радити и кулучити, не за себе, а богме ни за државу, но само господи званичницима, који су поред тога за свој рачун трговали дрвима и majданом, а кад је ваљало што набављати за војску, они су новце себи турали у џеп а за сељаке их није било ни бриге. Је ли се који сељак усудио да се потужи само и једном речи, онда је било батина као кише, онда се то окивало и затварало, да те Бог сачува! Да богме да је морало бити и тужбе и опирања, при свем том, што су казне биле престроге, но господа управници умели су то опирање употребити на своју корист, јављајући о њему горе у Беч, наравно тако, да се онде горе морало мислити, да су становници јадне те земље сами разбојници и бунтовници а господа управници да су најнамученији људи на свету.

Чиновници и бирови богатили се, а земља је сиромашила; иста она земља, коју данас зову житницом наше краљевине, давала је тада тако мало, да се за исплаћивање ондашњих чиновника често морали шиљати новаца од горе из Беча.

Стари Миклуш је знао за то газдовање; у богатству, што је пређашњи биров оставио свом сину, било је и његова зноја, а опала кућа, празне стаје, чардаци, у које није било шта да се товари, сведочили су, како је вешт био стари Микуш да исиса сељаке, који потпадаху под његову судску власт.

С тога се на Данчикине речи Миклушево лице још већма намршти те љутито одговори Данчики овим питањем:

„Што ми то све приповедаш? Ја и многи са мном знамо, да је твој отац умео да — рачуна."

„Но, а ти ћеш видети, да му и син то уме тако исто.“

Миклуш слегне раменима.

„Па можеш!“ рече. „Шта се то мене тиче!“

После тих речи пође у кућу, но Данчика га ухвати за руку и задржи.

„Можда више, но што ти и сам мислиш, баћа!“ рече му. „Погледај ме — имам свега, што човеку треба па да буде срећан; само једно немам, а то ћеш ми ти дати.“

„Ја!?“ запита Миклуш зачуђено.

„Да, ти и мајка. Зар не опажате ништа? Не стојим ли ту пред вама у свечану руху, а радни је дан? Зар нисам оправио своје шарце, како приличи просиоцу?“

„Просиоцу!?“ викнуше у исти мах и Миклуш и његова жена, којој од страха испаде преслица из руке.“

„Но да,“ рече Данчика обесно, „та зар се нисте убезекнули, као да је Бог зна какво чудо то, ако богаташ дође да запроси вашу Матушу. Реци да пристајеш, баћа, па за три недеље оправићу ти кућу, да би племић у њој могао живети, удесићу ти двориште и стаје, и напунићу ти чардак храном, да ће ти срце све играти од милине!“

Миклуш погледа просиоца тако, како се слабо могао надати, да ће цуру испросити. Хтео је нешто да каже, но међу тим је умукнуо и обрнуо се кући, јасним гласом вичући своју ћерку.

„Газда!“ викну старица уплашено. „Ти —“

Миклуш је само погледи, а њој реч застаде у грлу.

У то се укаже Матуша на вратима на прагу, оборена погледа и плашљиво.

„Матуша, кћери моја,“ поче Миклуш, показујући на младића, који је на се узео израз што је могао љубазнији, „Данчика те, ево, иште за жену. Ја — ако ћеш мене питати — ја бих ти рекао: *немој поћи за њ;* али ако ти друкчије мислиш, ако мислиш, да ћеш моћи бити срећна с њиме, а ти реци без зазора — ја ћу ти дати свој благослов“.

Матуша паде оцу на груди.

„Бâбо“, рече, плашљиво погледавши у момка, „ја ћу остати код вас.“

„То је толико“, рече Данчика, љутито је погледавши, „ти ме не ћеш, Матуша?“

„Не волим те!“ одговори девојка мирно,

„Али ја тебе волим, девојко!“ одврати Данчика а очи му све севају од љутине. „Знаш ти то већ одавна. Немој ме одбијати, Матуша. Живећеш као царица. Можда ћеш ме заволети, кад узвидиш, да ћу ти чинити све, што ти прочитам из очију.“

Матуша задрма главом па се још јаче привије уз оца.

„Матуша!“ настави Данчика. „Немој да одем од тебе а да ми не рекнеш, да пристајеш. Није ли ти доста невоље, теби и твојим родитељима? Није ли глад свакидањи гост у вашој кући? Па ако сада опет распишу порезе, од куд ћете их платити? Хоћеш ли да вам продаду и последња два коња? Пристани, Матуша, па је невољи крај.“

Девојче уплашено погледа оцу у очи, но Миклуш се насмеши, храбрећи је.

„Немој, чедо моје!“ прошапће јој. „Не ћемо ми леп живот да откупимо твојом срећом.“

Матуша се обрне Данчики.

„Не, Данчика,“ рече одлучно, „ја не могу поћи за тебе. Иди, од куда си и дошао.“

„Не можеш — не можеш?“ промрмља Данчика кроза зубе. „Реци боље, да не ћеш.“

„Но па добро: не ћу. Има друга, коју би ваљало да запросиш. Кукавна Жужа —“

„Нек је ђаво носи!“ прекиде је Данчика, побледевши као смрт. „Но она је теби само изговор. Еј, море, знам ја, шта је! Онај просјак, онај Грегуш, у њега си се ти загледала.“

„Не говори ми ружно за тога момка, Данчика!“ рече стари Миклуш, претећи. „Ако га моја кћи воли, даћу му је. Ма како да је сиромашан, милији ми је у свом дороцу, него ти у свечаном том руху. Иди дакле, Данчика, иди у име божје, нас двоје немамо више посла један с другим.“

Момак није знао, шта ће од љутине. Баш да пође, у том му поглед падне на старицу.

„Мајко,“ рече њој, „зар ви нисте паметнији него ово двоје? Та реците ви коју добру за мене.“

Старица се открене од њега.

„Боже ме сачувај!“ рече. „Не ћу се ја противити свом човеку, с којим сам четрдесет година живела у миру и слози, као што приличи поштеној жени. Иди ти, Данчика, с милим Богом!“

Данчика стисне песнице.

„Платићете ви то мени,“ викну, „упамтићете ви, шта то значи, увредити мене. Запамти, стара будало, од данас је Данчика Микушев твој душманин па знаћеш и ти, сви твоји за госу.“

Миклуш благо отури Матушу, исправи се и пође на Данчику. Из очију су му све сипале варнице, према малом, мршавом момку изгледао је као голијат и при свој његовој старости било је јасно, ко ће бити јачи, ако дође до густа.

Старац пружи десну руку па зграби Данчику за раме. Одгурне га те момак посрне чак до кола.

„Торњај се, деране!“ викне, претећи. „Иначе

ћеш осетити, да ми је рука и сад онаква, као онда, кад си јој први пут осетио снагу.“

Данчика скочи на своја кола, истргне слузи узде и бич из руке па опали коње а ови у лету појурише према друму.

Кад су кола била доле, заустави их момак.

Десном руком попрети Миклушевима.

„Вратићу ја то вама!“ викао је промуклим гласом. „Крваве ћеш сузе лити и ти и сви твоји. А ти, лепојко, чекај само данас, да ти се јаран дома врати. Добро они њега тамо чувају у Темишвару. На рукама су му негве, на ногама лисичине а сутра ће и батина поиграти му по леђих. Па онда ће га у мундир, па кад га усхтеш цмакати, мораћеш у Чешку или куд га већ ђаво однесе!“

Гласно се насмејавши, опали коње те лака кола одјездеше Миклушевима испред очију.

Матуша је побледела, кад је чула, шта јој је довикнуо Данчика за њена драгана.

„Бâбо!“ рече најзад, да се једва чуло. „Јесам ли добро разумела Микушева Данчику? Не рече ли, да су ухапсили Грегуша и да ће га одвести у војнике?“

„Не бој се, чедо моје!“ тешио је старац, скривајући свој страх. „Што та вуцибатина у једу свом рече, не ће бити истина. Грегуш нити је пијаница, нити је кавгаџија, за што дакле да га ухапсе, а у војнике га не могу одвући већ с тога, што је јединац у удовице.“

„Слаба је то утеха!“ рече старица. „Зар господа у Темишвару питају правду и закон? Нису ли старој Маргорешевици узели јединца, па шта јој је помогло, што је отишла до генерала, да се потужи?“

„Бâбо!“ узрази Матуша забринуто. „Зла ми слутња вели, да Данчика није слагао. Грегуш би требало већ да се врати.“

„Ех, та човек се кад год и задоцни,“ рече Миклуш. „Можда је нашао којег пријатеља —“

„Није, бâбо,“ упаде му Матуша у реч. „Ти знаш, да Грегуша ништа не би задржало, да не дође, кад обећа. А ево је већ давно прошло време, кад је обрекао да ће доћи. Мора да му се што десило.“

„Идите вас две у кућу,“ рече стари. „Позатварајте врата и прозоре. Ја идем у град, да видим, шта је с Грегушем. Видећете, довешћу ја њега.“

Сви троје одоше у собу; ватра се на огњишту већ била угасила, вечера се охладила — нико није на њу више ни мислио.

Миклуш пребаци опаклију, узме нaџак па пољуби и жену и дете у чело.

„Не отварајте ником,“ рече, „док се ја с Грегушем не вратим. Дозовите пса у собу, то је доста обране, ако би Микушу пало на ум, да се још једаред јави данас.“

Опроставши се са својима, изиђе старац из куће и крупно корачајући упути се у град.

Жена му и ћерка гледале су за њим, док му се у мраку лик није изгубио.

За тим седоше на клупицу пред кућом. Матуша звижне, а два велика пса дотрчаше па се пружише крај њених ногу.

Унаоколо је свуд била тишина; тек час по чуо би се лавеж паса са оближњих мајурева.

Старица и Матуша седеле су једнако пред кућом. Старица се молила Богу а Матуша се сузним очима трудила да продре ноћну тмину, не би ли угледала драгана.

Прође сахат један за другим — била је близу већ и поноћ.

На једаред пси наћуле уши, скоче па јасно и весело лајући потрче низ вис.

„Ево их!“ кликну Матуша па и она потрчи за псима.

На подножју брежуљка сретне оца.

„Сам!“ викне, паднувши старцу на груди.

„Сам!“ одговори Миклуш тужно. „Данчика није лагао, Грегуша су ухапсили.“

Посрћући пође девојче за оцем у собу, где он скиде опаклију, батину остави и уморно се спусти на клупу.

Старица се пожури те умореном мужу своме донесе чашицу ракије, да освежи жедно грло.

Матуша клекне пред њега па му укочено погледа у тужно лице.

„Бâбо!“ поче најзад, по што се Миклуш мало окрепио. „Шта се десило? Са чега окривише Грегуша?“

Старац рукавом обрише зној с лица.

„Матуша, чедо моје!“ одговори јој тужно. „Ми живимо у земљи, на коју је заборавио и Бог и цар, у којој нема правде ни правице за сиротињу.“

„Шта се десило, бâбо?“ запита опет девојче.

„Што је било већ сто и сто пута!“ рече Миклуш горко, стиснувши песнице. „Грегуш је за лепо наше теле нашао био купца, кад се на једаред слуга једног од наше господе умеша и рече, да му теле треба за његова господара. Први купац одмах одступи, но како слуга једва хтеде дати половину онога, што је Грегуш искао, то добри наш Грегуш, да ми не бисмо имали штете, изјави, да телета по ту цену не да. „Кајаћеш се ти за то!“ рече му тада тај слуга и од тог се часа није мицао од њега, док се није свршио вашар. Кад год се Грегуш

с којим купцем стао погађати, рекао би тај лола, да његов газда хоће да има то теле, и тако се повукли сви купци. Вашар се сврши а Грегуш, који је знао, како су нам новци потребни, да платимо остатак последњег пореза, најпосле са сузним очима пристане, да прода теле том вуцибатини. Но када овај одузе још једну форинту за свој труд, као што рече, хтеде Грегуш теле да му опет одузме. Но он се стаде дерати, да је теле сад његово, па удари Грегуша. Овоме је то било већ преко јего, те и он лупи њега, па како се умешаше још њих неколико сељака, који су тако исто прошли били, то је тај слуга баш добро био издеветан. На његову вику дотрче пандури, па како се остали сељаци разбегли, зграбе Грегуша па кукавца одвуку у затвор, где га окују, као да је убио човека. Газда Стојиновић из Жомбоља, који ми је све то приповедио, као што је видео, рече ми још, да је најпосле дошао и управник, чији је слуга добио батина, па се заклео, да ће Грегуш морати у војнике. Е, тако сад наш Грегуш седи кукавац у затвору, телета нема а нема ни новаца, па кад сутра дође горчило, не ћемо имати чим да платимо. Отераће нам и последњег коња.“

Испричавши то, покрије јадни старац рукама лице, не би ли сакрио сузе, које му потекоше низ образе.

И жена његова и Матуша стадоше плакати и тужити се на троструку несрећу, што их снађе.

Са друма се зачује зврјање кола. Тада продре кроз отворена врата јасни подругљиви глас Данчикин:

„Сретно за сутра! Требаће добро отворити кесу, баћа. Сретно, Матуша! Твом Грегушу већ кроје мундир! Сретно, мајко! Ти си четрдесет година са Миклушем живела на овом мајуру, сад лепо можеш узети палицу и обесити просјачку торбу па ићи с њим по свету!“

Ван себе од љутине скочи Миклуш, зграби нацак па полети пред врата.

Доле је Данчика баш опет ошинуо био коње, смејући се гласно.

Тада замахне Миклуш нацаком високо над главом па га баци за Данчиком. Фијучући полети нацак кроз ваздух — смеха Данчикина нестаде а место њега се зачу крик бола.

Но коњи су јурили даље, за тињи час нестало их је заједно с колима.

Сав блед и пренеражен наслони се Миклуш на довратак. Његов је нацак погодио — да ли је убио, то није знао.

У то дотрчаше и жена му и ћерка.

Затекоше јакога, снажнога старца пола онесвесла па га уведоше у собу.

„Шта уради, да од Бога нађеш!?“ кукала је старица. „Где ти је нацак?“

Миклуш се дигне па их обе одгурне.

„Одлазите у легло!“ рече им сурово.

Ту није било ни куд ни камо, него и једна и друга одоше да легну.

Миклуш се пружи на клупу крај огњишта па је круто гледао преда се.

„Ако сам га погодио,“ рече сам себи, „онда ће доћи по мене, одвући ће ме у затвор и дигнуће против мене парницу. Јадник тај има новаца, па га и воле господа темишварска. Ја немам никога, ко би ми помогао. Да ли да бежим? Не! Ако мене не нађу, осветиће се жени и ћери; остаћу; баш сам рад да видим, докле ће дотерати та наша господа.“

(Наставиће се)

ЖИВА МАШИНА

МУЗИКАЛНА ПРОЗА И. ПОТАПЕНКА

С РУСКОГ ПРЕВЕО М. П. Т.

Слово по слово!.. Из тих ништавих, разметнутих слова слажу се књиге, огромне књиге, умне, глупе и скаредне књиге, које чита сав свет...

Под ниским сводовима је загушљиво и мрачно. Загушљив ваздух је још насићен димом лампи... Задаја штампарске боје чини га још и љутим... И у наоколо је све прљаво и влажно... Одвратно!.. Ти прљави зидови чисто срдито гледе у човека и с њих душе непријатна хладовина... Срце се стеже. Нема ничег, што би се милило оку, ничег, на чему би се човек могао смирити. Гад и одвратност!..

Ах, колико се нагомилало радње! Ваља хитити да се сврши!..

Доле досадно глухо зврји парна машина. Она не зна за страсти. У њеним силним грудима не бије срце. Она не уме патити; она не зна шта су сузе радости, не зна шта је презрење...

Слово по слово!..

Озбиљно нагнут над „орманом“ слаже слово за словом. А слова су лепо размештена по малим чекмеџетима — чекају ред уљудно и смерно. Он их вичном руком купи машинално... И слаже их тврдо једно до другог, тако добија реч, из речи слаже ред, из редова постају стране па и цела књига.

О чему говори та књига?

То може дознати ко год хоће, но он не ће никад дознати... Па да, никад!.. Кад отиде кући, изнурен је од радње и малаксао, те тражи само постељу и сан. Како се пробуди, једва доспе да поједе парче хлеба, па хајд опет на посао... Па када би да чита књиге? Ах, не, та његов посао је само да слаже књиге, да их слаже слово по слово... Читаће их други.

Поноћ је одавно прошла. Фактор жури. Хитите! Сутра је субота! Паштите се, јер сутра је дан плаћања. За недељу дана су сложили много слова... Та слова су већ многи прочитали и проучили... Стотина глава је постала паметнија од тих слова... Само стотина је постала паметнија, а хиљада је — остала глупа, можда постала још глупља... Но шта се то тиче њега? Он је сложио слово по слово; од тога посла га заболела леђа, и за то ће сутра да прими плату...

Озбиљно нагнут слаже слово по слово: „Радничко питање нам већ догрдило; време је да се једном махнемо сузних фраза о радницима. Крајње је време“!

Породица му није многобројна: има само младу сестру и стару матер. Све троје се таворе у бедној земуници. Тамо је тесно и хладно. Али шта ће! Зарада му је слаба, а других прихода нема. Многи дан проведу без обеда, задовоље се сухим хлебом... Но за то у кругу својих бар не зна за усамљеност. О, да му није матере, да му није сестре, могао би живети — чисто господски! Али он љуби своје, оне су његову срцу драже од ситости, од задовољства и мира.

А рука му машинално слаже слово по слово: „Време је! Ми смо навикли да пролевамо сузе за бедне раднике, а господаре да заборављамо. Ми господаре радницима дајемо у чељуст као храну дивљим зверовима... Радницима плата расте неразмерно... Почнимо са слагачима. О њима се зна, да живе боље од господара... Њима нисмо могли плате побити без и какве штете по њих! У трговини је застој, најсолидније куће пропадају и кризама нема краја... Боже, када ће томе да буде краја?! Није ли време да се опаметимо па разборито да се прихватимо посла? Време је!“

Да, сутра ће да се рачуна! Само да му глобаринама не укину од зараде. Та то зависи ле од њихове воље... Шта може он сиромах против њих? Да се одупре? Отказали би му, отпустили га на све четири стране... А мати? А сестра? Сутра му зарада треба више, него што му је требала и када. Неки друг његов — а вредан је, раден и трезвен, — наумио да му проси сестру. Шта ће! Он је рад, сестра му задовољна, и мати им дала благослов па је све готово за прстен... Само прстен још није купио!.. Маленкост!

Нагне се ниже над орман и рука му још брже граби слова. Редови се нижу све брже. И радује се што му посао тако кипи из руку. Поноћ је већ одавно прошла, већ зарудила и зора. Звезде на небу постају све блеђе. Фитиљ његове лампе стао да чкиљи... Ваздух постао загушљив преко мере.

А он још тврдо стоји код својег ормана ни не помисливши на сан. И све слаже слово по слово: „И тако долазимо до закључка, да за ублажење кризе немамо другог излаза, до да радницима обалимо плате... И ми то морамо учинити без омишљања, да на празно не изгубимо ни један часак!“

Хвала Богу, свршио посао, па се радује што ће примити недељну плату. Купити сестри прстен, набавити обед, позваће и гостију.., Та породичних радости је ретко!

Доле досадно глухо зврји парна машина. Она не зна за страсти; у њеним грудима не бије срце... Она не зна шта су патње...

А он... Он зна шта су патње, у његовим грудама бије живо срце... А то срце зна љубити и мрзити...

Но он озбиљно нагнут над орманом слаже слово по слово, а и не зна, да себи чини зло својом рођеном руком.

Машина — са живом душом, с топлим срцем у грудима... Жива машина!

КЊИЖЕВНОСТ

ГРОФ ЛАВ Н. ТОЛСТОЈ КАО УМЕТНИК И МУДРАЦ

НАПИСАО СВЕТ. ХУРБАН-ВАЈАНСКИ

САОПЋИО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

Мислим да није потребно наводити силне примере; али ћу споменути само један од уметних ремек-епизода, који је свакојако на мене силан утисак учинио за то, што ја не могу тачно и подробно разабрати и разазнати свом прецизном анализом она уметничка средства, с помоћу којих је могао песник да дође до свога смера.

Стари гроф Безухов лежи на самртничкој постељи; не чујемо од њега ни речи ни гласка: у роману је он скроз патничко и невољно лице, тако рећи јадан предмет, јадна ствар. Око њега се врзу интриге, чине се свечани обреди, шири се којекаква таштина, воде коло побочне, незнатне ствари, незнатне прилике, барем у колико стоје у свези с њиме. Но за њега у ствари и не може бити ничега особито важна, јер не зна ни то да га чека крај животу, у несвести је и пуној незнаници. Али поред свег тога излази нам пред очи као величанствена, силна слика, која нам представља онај јаки дуб старих времена, прем да нам писац ништа не говори о његову животу ни о судби његовој. По где што дознајемо тек мимогред, из плача женског, из његових снажних и одважних црта на лавовској му глави, а лик му је пред нашим очима снабдевен свима особинама, које карактеришу на јави сјајна богаташа! Па кад може тако са свим пострадало, секундарно лице бити пред нама рељефни и веран лик, како се можемо онда чудити, што су тако рељефно и верно приказани стари кнез Болконски или његова кћи Марија, насликана кичицом нашег уметника с таком ванредном нежношћу и изразитошћу? Како онда да не оживи пред нама кнез Андреј, који је, тако рећи, прирастао за срце великоме уметнику, па и Пјер, у чију је необичну и оригиналну душу употребио и снимио све боје свога уметничког сликања?

Што се тиче верности и истине (реалности) у животу, у томе је Толстој са свим праведан, као прави творац; ниједно му лице у роману и његовој скасци није тако споредно ни другом којем подређено, да не добије подједнако с другима по животној реалности крв, живце, кретање — речју: тело и душу. Какву пак душу — то зависи већ од самога лица и типа — да ли душу површног, лакомисленог и самољубивог Берга или душу праведног и искреног Љевина или душу Елена, или нежну, чисто женску и специфички руску душу Наташину. С тога гледишта је геније Толстојев као сунце, које сија и на добре и на зле, на врхове величанствених храмова и на кровове сиромашних колиба. Он се не устручава латити се свега, што представља прави, реални живот, па још то износи с каквом уметничком узвишеном тактиком, с каквом нежношћу! Износи неке најтугаљивије сцене из интимног породичног живота, као н. пр. пород госпође Кити и Ане Карењине, као и кнегиње Болконскове у Лисјем Брду. У таким сценама се попео уметник на таку висину, на коју се дотле нико још није попео; он је само могао то учинити, за сваког другог би толика смелост била стрмоглавном бездању и провалом. Његово чисто, уметнички-најивно перо је са свим победило морални пад Ане Карењине са Вронским тиме, што га је олако и овлаш оцртало. У својој уметничкој уздржљивости ограничио се само на оно, што је неопходно потребно, и то је изнео у пуној и правој боји, Али ни речи више. Нема ни сенке од разузданости или чулне пикантности, што би нам дражило живце или страсне жеље за уживањима и сластима чулнога преступа. Такова тугаљива сцена код њега је за учеснике грех, а за читаоце само трагикум и уметничка потреба. Она се тако разликује од неморалних тривијалности Золиних, као што се разликује покајница Марија Магдалина од блуднице, која гори необузданом страшћу и у њој налази сладост и задаћу у животу. Да ли је потребно да Толстој даје моралне поуке? Не. Ето ти дела, живот: па бирај сâм! Да ли такове сцене наводе нâ грех? Не. Оне су поред све своје чулности управо одвратне и страшне; оне нам износе прељубу и блуд у свој демонској, грубој и одвратној страхоти! У такој сцени са Вронским и Аном видимо под њима отворени амбис и знамо поуздано да су пропали у стрмоглав.

Али не треба да узимамо примере за то од Француза, који се топе у чулној љубави. Узмимо исто тако уздржљивог, великог уметника, као што је

Гете у свом делу: „Wahlverwandtschaften“. И ту је главна тема прељуба, приказана умно и куд и камо у мањој мери пикантно, него што је то код Толстоја, па како утече на нас? Дражи, узбуђује у читаоцу чулност својим финим пикантностима, од којих нема никаквих озбиљних моралних последица, већ само такових, које убијају личност, душу и цео живот. Гете се, тако рећи, игра овде нашом маштом; Толстој се у опће никад не игра њоме. У њега све има свога значаја и он, уважавајући себе, своју *девичанску* музу, уважава и читаоце, који уживају у лепоти ове две његове колосалне слике. Он свугде продире у живот, у крв, и живот није за њега игра, а крв му није — јефтин сок. Он је пуки моралиста, како то врло често бива у опће у чистој вештини, али утисци, које он чини на нас својим производима, увек су узвишено-морални, одушевљавају нас и чисте нам срце. У томе се управо и састоји она „хармонија међу контрастима“, што јавним, неприкривеним грехом и моралним падом изазива и ствара у нама баш морални осећај и саучешће у судби грешникâ. Шекспир у „Хамлету“ не крије неделâ нити штити крвавих прељубâ, па при свем том је са свим оправдана изрека једног од врло великих, православних и благочастивих богослова: „у свима својим проповедима несам исказао тако високе моралне идеје, као Шекспир у Хамлету“.

Не, никако није то претеривање, ако поред имена Толстојева спомињем и Шекспира. Велика симпатија a priori према старијим класичним писцима не треба да нас толико заслепи да не видимо. како се и међу нама рађају и дижу духовни великани, који ни мало не уступају титанима минулих векова. Они се рађају у средини живог, свежег народа, који није изгубио своје појетичне најивности. Врхунац културног и појетичног развитка обично не пада у једно исто доба у књижевности и уметности; шта више врло се ретко догађа, да књижевност и уметност у опће достижу своју кулминацијону тачку у исто доба с културом и политичном моћи. Тако је било баш мање више и у старој Грчкој, и ако је и то непоуздано, да ли је доба Периклово било највиши степен у развитку грчке уметности; а никако није било таким степеном доба александриско, кад је грчка политика и култура била заиста на врхунцу свога развитка. Ми, остали Словени, не узимајући на ум пару ни електрицитет, који допреше чак до Ташкента, живимо у перијоду појетичне најивности; ми смо још прилично млади и неуки, а да можемо стварати Шекспире, њему конгенијалнога Толстоја, чији уметнички производи стоје за нас (а ако се не варамо и за цело човечанство) на једнаком нивоу са Хамлетом, Ромеом и Јулијом, Царем Лиром и Отелом.

По томе је геније Толстојев створио и поклонио Словенству два класична умотвора прве врсте, која по своме обиму, по својој великој оригиналности, по богатој машти, по унутрашњој сили, по уметничкој композицији, по разноврсности тонова и боја, по дубљини душевне и срдачне анализе, по живости, по примерној карактеристици, по савршенству, по уздржљивости, најзад по беспрекорној етичкој чистоћи потпуно одговарају величини словенскога племена и јесу два бесмртна, по облику и садржају изворна и самородна споменика словенске уметности.

Остали његови уметнички умотвори по својим размерима већ су далеко од романâ „Рат и мир“ и „Ана Карењина“; а многи су, по мојем мишљењу, пре црте и скице, него ли обрађени производи, изузевши приповетке: „Породична срећа“, „Козаци“ и „Пољикушка“. Но та краткоћа и скица не одузима ни мало тим производима од појетичне снаге. шта више још рељефније нам износи пред очи величину творилачке снаге, јер видимо, како се иста неисцрпна снага не дâ сместити у тесне ни скучене оквире. Микел-Анцело није правио минијатире, па и Толстој у мањим радовима својим има ипак врло велик полет и опширан размах. То видимо н. пр. у његовим *Севастопољским новелама*, у војним успоменама из Кавказа и многим другима. Све су то исполински замеци, велики умотвори in nuce. Ту нема оне симетрије, оне минијатирне виртуозности. којој се тако дивимо код Тургењева, а то управо и чини новелу новелом.

Толстојеве су новеле тек основица за друге веће умотворе. Бадава, Илији Муромцу је тесан наш фрак. Но колико уживања и пријатне насладе пружају и ти мањи радови његови, кад их човек пажљиво и са студијом чита! Свугде налазимо траговâ генију, праве творилачке моћи! Све има на себи печат уметничког савршенства. Песник продире у загонетне и тајанствене дубине музичке вештине, која се не дâ, тако рећи, речима исказати („Алберт“); он чита у души својих љубимаца-војника све њихове осећаје, па нам износи из војничког сталежа сву лепоту човечје душе, не кријући при томе њезиних слабих странâ ни махана; рељефно нам слика лик печоринскога грофа Турбина, тај после Оњегина и Печорина трећи самотворни тип из времена руске „Sturm und Drang“-перијоде; у својем „Пољикушки“ предњачи Тургењеву. као специјалиста у тако званом „сталешком“ жанру; лако се и часом вине у доба првога „Детињства“; схваћа мисли и осећаје полудивље Марјанке („Козаки“); северна природа

(**„Метель“** = мећава) толико му јасно открива своје **мутне тајне**, као бујна полутропска природа на обалама Терека — свој прозрачни сјај. И овде нам **Толстој** својим неисцрпно-разноврсним садржајем и **простим**, савршеним обликом потпуно репрезентује **појетичну** универсалност.

Да видимо сад какав је Лав Толстој у својим **уметничким** радовима као човек. Пре свега он је **човек** добар и истинит, простодушан и снажан, човек одређена смера, коме је све при руци, што се **тиче** и посебна човека, и целог друштва, народа, **његових** сталежâ, занимања и праваца, у којима се **развија**.

Nil humani a me alienum puto. Он је искрено **одан** и љубави, радо се користи свима даровима, **којима** нас је Господ обдарио! Каква само душевна **радост**, па и мање душевна — брачна, родитељска, имовна — не налази одзива и места у његовим великим делима! Какав идејалан осећај — патријотизам, рад за општу корист и добро, самопожртвовање, смерност, уздање у Бога, верност према владару и т. д. — не налази репрезентаната, узора и примера у умотворинама његовим! У својим уметничко-песничким делима Толстој је хуман човек, прави хришћанин, родољуб, и добродушан. А друкчији не може ни бити, јер трећи велики атрибут праве уметности јесте — *истина!* „Калокагатија“ (*ἡ καλοκἀγαθία*), као што су је замишљали стари Грци, стоји у врло тесној свези с истином у уметности. Добар човек, изврстан уметник, прави песник, — приказује нам се Толстој у уметности као цео целцати, тако рећи, из једног комада гранита исечен бесмртни споменик душевних сила његова народа.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

XXXIII издање Чупићеве задужбине. **Срби и Турци XIV и XV века.** Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову. Од *Стојана Новаковића.* — 1893. Штампано у државној штампарији у Београду. Стр. 397.

(Наставак)

Цела ова студија даје се у главном поделити на два дела: први део обухвата историју српско-турске борбе од почетка до боја на Марици (1371); други део (од стр. 212) прича догађаје после боја на Косову па до год. 1413, када је српско-турски двобој „одлучно одлучен у корист турску“.

Између оба дела остала је празнина, која убухвата двадесет година борбе и спремања: писац је изоставио целу владу кнеза Лазара, а учинио је то због тога, што је о томе „више писано приликом пет-вековнога спомена“.

Ја мислим, да то писац никако није требао чинити. Ова студија намењена је ширем кругу читалаца, и због тога није требало изоставити двадесет година рада ондашњих државника српских, двадесет година спремања за одбијање Турака, — тим пре, што тешко и једна од поменутих (стр. 5 пр. 1) расправа може попунити ову празнину у Новаковићевој студији. Услед тога ће цела слика, коју читалац треба да добије овом расправом, бити нејасна, а погрешке, које је писац починио у другом делу своје расправе, постају тим веће и штетније по читаоце. Осим тога остало је после свију оних расправа још доста тамних питања и појава, које је требало изнети у правој светлости и ради науке и ради ширег круга читалачког. Ако писац није хтео да опширно говори о стварима, о којима је већ доста писано*), могао је тај перијод прећи са свим укратко ради јасноће и континуитета. Та празнина поделила је и по квалитету расправу на два неједнака дела.

Први део, који је лепо, опширно и тачно израђен, прећи ћу са свим укратко.

Тај део заузима седам глава. После краткога увода и историје Балкана у средњем веку, где су истакнути најважнији моменти, изнео је писац развитак српске и турске државе у XIII и XIV веку.**) Клонулост византијскога царства, која се осећала још много пре првога сукоба византијске војске са Турцима, и растројство у њему, били су главни узроци, што се Турци могли утврдити на Балкану и напредовати. „Јединство и апсолутна лична централизација управе; простота нарави и ограниченост потреба; оданост својим вођама, кадра да одоли и најсилнијим искушењима; гвоздена дисциплина и покорност без поговора; крепка природна снага, још цивилизацијом неомекшана; полу-дивљи укус за ратове, опасности и дрска подузећа; оданост и тврдоћа у вери, дотерана до фанатизма, која је борби

*) И о догађајима од г. 1402—1410 писано је врло много, па их писац ипак у овој расправи није хтео изоставити.

**) Не знам, зашто Новаковић бијографије Данилове и његових настављачâ назива „царостављником“ (И. Павловић: Књижевни радови АЕ. Данила II. стр. 22—23), и зашто бележи, да је Милутин умро 1320 г. (Отаџбина XII стр. 514).

давала онај познати неодољиви полет“, то су биле врлине турскога народа у оно доба, врлине, које би се могле мерити са врлинама ма кога народа, када се налази у највећем јеку свога развића. А како су тек те врлине одударале од особинâ, које су у то доба „красиле“ оне људе, који су стајали на управи византијске државе, или који су тежили за њом!

Малаксалост Византије нај јасније се огледа у каталонско-турском четовању на Балкану. Четовање то, утицај и одношај његов према српској држави описан је врло лепо и детаљно у овој студији....

Док су у Цариграду државници у кратковиду частољубљу и грамзивости за љубав личне користи бацали под ноге и патријотизам и поштење, и почели већ у распре своје увлачити Словене на балканском полуострву, подигла се на истоку византијске државе млада и снажна држава турска, која је била сретна, да је баш у доба, када је клица живота и снаге народне хтела да проклија, имала на управи једнога од најдаровитијих владалаца у историји света: *Османа,* чији је државнички поглед даље достизао од кратковиде дневне политике државникâ византијских и првога цара нашег Стевана Душана! Организација и снага код Турака а малаксалост и дезорганизација на Балкану — то су били узроци победâ турских. И као што обично бива, кад стану једна према другој две државе: једна у снази и развитку, друга у опадању и распадању, — да се сви услови за напредак нађу у народу и државницима снажне државе и да их још потпомажу и сретне прилике, а сви услови за распадање, потпомогнути незгодним приликама, да се скупе у крилу државе, која опада — тако је било и са државама балканским, када су половином XIV века стали лице у лице са Турцима. Но можда се то нама само тако чини, због тога, што услови за напредак избијају увек много јаче на површину код народа, који је у напону, а неуспеси се губе или бар јако модификују. Тако н. пр. пораз српске војске на Морави под Немањом (1191 г.) био је куд и камо већи, него пораз српски на Косову (1389 год.), па ипак... каква је разлика у последицама! Неколико деценија после пораза на Морави српска се држава опоравила и српска војска почела је опет заузимати оне земље, које су биле изгубљене — а последице косовскога пораза осећају се још и данас. То су познати појави у историји, који долазе као природне последице социјалних приликâ, потпомогнутих сретним или несретним околностима!...

Најглавније у целој овој студији и најбоље израђена је историја српских земаља у Маћедонији за време владе цара Уроша (VI и VII глава). У том делу изнет је опис владавине и државе царице Јелене, матере Урошеве, Дејановићâ, Богдана*), Војихне, Вукашина и Угљеше.

Главни ударац јединству српске државе задао је Вукашин, када се г. 1366 одметнуо од Уроша и прогласио краљем. Познато је, да је народна традиција обедила Вукашина убиством, и да су новија историјска истраживања доказала неоснованост тога причања. Али Новаковић је у овој својој студији са свим оправдано пошао корак даље; он хоће, ако не да оправда а оно бар да протумачи одметништво Вукашиново важним политичким разлозима, јер „мисао Вукашинова да се од царства одметне и за краља прогласи“ није могла потећи „из саме голе обести, и без некаквих разлога, који су нам данас непознати. Да овако мислимо, наводи нас поглавито та околност, што одметништво Вукашиново није извршено одмах, него читавих једанаест година после Душанове смрти“. Вукашин је био тако рећи приморан сутицајем прилика на тај корак, јер „шта се могло чинити, ако су и Угљеша и Дејановићи, и Богдан и Вукашин, у којих се рукама налазиле јужне земље, осећали да треба предузети јаче мере у обрану од Турака“, а Урош „није био ни мало на висини положаја, и његова је околина са свим различито мислила, а он се, без њене воље, маћи није могао? Шта се могло чинити, ако су господари из северних покрајина, кнез Лазар и Вук Бранковић, тада још слабије осећали потребу борбе против Турака на удаљеном истоку, као што ју је, чини нам се, Угљеша смишљао?“ Новаковић са правом истиче Угљешу као правога покретача акције против Турака, и црта га као човека, који је имао дубље државничке погледе, него и један од савременика његових, који су имали управу над ма којом покрајином српском. „Оно што има живе српске радње међу 1366—1371, и што вреди да се с чашћу за српско име унесе у историју, изгледа да поглавито припада деспоту Угљеши. Он је међу тадашњим српским политичким људима онај, који је са свим правилно схватио шта треба радити против Турака“, јер „све што је Угљеша радио, било је прожето једном јединов мишљу, великим ратом против Турака, мишљу, да турску навалу и Муратово напредовање устави“. „Без икакве намере — вели даље

*) Новаковић сумња, да ли је Богдан, који се 1342 год. спомиње, онај исти, о ком говори Константин Филозоф год. 1413. Ако је Богдану год. 1342 било само двадесет и две године (а толико му је било зацело), било би му г. 1413 деведесет и три године; то истина није немогуће, али је тешко веровати И Руварац као да је наклоњенији мишљењу, да то није један исти Богдан (О кнезу Лазару, стр. 97).

Новаковић — да браним Угљешино одметништво, ја бих и сам унутрашњи дубљи узрок и његова и Вукашинова одметништва тражио у тој његовој политичкој мисли и у дубоком његовом уверењу, да тражи лека од турске напасти, којим се од српске господе он први (зато што је први на ударцу био) у тај мах јаче него ико други одликовао!...

У седмој глави опширно и лепо је описано спремање за бој, сам бој на Марици, и непосредне последице његове*). У почетку осме главе је са свим кратак преглед северних српских земаља до боја косовског; за тим је писац проговорио опширно о удаји Ћери Кантакузенове за Оркана и сестре Шишманове за Мурата. Пропашћу јужних српских држава завршен је први део ове студије...

*) Писац вели на стр. 168 да је „запис монаха Исаије писан године 1371, које је и бој на Марици био“, а на стр. 183 пише, да је „Љ. Ковачевић добрим разлозима утврдио.., да запис монаха Исаије није писан одмах, него неко време после боја на Марици“. Оно прво је без сумње омашка. Осим тога требало је напоменути, да је и Руварац сада за 26 септ. (О кнезу Лазару стр. 110).

Беч, 27 новембра 1893. (Наставиће се) **Ст. Станојевић**

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XL. **О цетињској штампарији пре четири стотине година.** Написао Архимандрит *Иларион Руварац*, академик. — У Београду. Штампано у краљ.-српској државној штампарији. 1893. Стр. 46. — И ова расправа написана је приликом прославе „ободске“. Познато је, да многи још не признају, да је прва штампарија била на Цетињу, него хоће да докажу да је била на Ободу. У овој расправи напоменуо је Руварац мишљења првих научника словенских о томе, где је била прва штампарија, и навео је доказе за њихово мишљење. Нема сумње, да је прва штампарија била на Цетињу, и да противно доказивање нема никакова основа. Томановићева критика на ову књигу (Глас Црногорца, бр. 35), у којој брани „традицију“, по којој би прва штампарија била на Ободу, такође је празан разговор без стварних доказа. Руварац се није задржао само на том питању, него је проговорио и о главним радницима при штампању прве књиге: о Ђурђу Црнојевићу и о јеромонаху Макарију; осим тога показао је на једном примеру некритичност историје црногорске, коју је написао митрополит Петар 1. Руварац мисли, да је Макарије, који је 1508—1512 у Влашкој штампање књига руководио, црногорски Макарије. Ма да је Руварац врло оштроумно нашао пут и време, кад и како је Макарије могао доспети у Влашку, ипак држим, да се не ће моћи *доказати* да је влашки Макарије дошао онамо из Црне Горе, а што се не може *доказати*, не може се ни *казати!*

Беч С.

Милан Праведиковић. **Како је Травиња уклела Марка Маландрића или Тешко томе, кога куну.** Приповијетка из бокешке прошлости. Написао — —. Цетиње, државна штампарија. 1893. стр. 55. Цијена 60 хелера (30 новч.) — У овој приповеци заман ћемо тражити оне појетичне технике, којом ваља да се одликује модерна приповетка, ма какво градиво да има за предмет. Она је опис неких народних особина и карактеристичних појава у народа бокешког: на натписном листу стоји истина, да је из „бокешке прошлости“, но догађаји оваки тамо се и данас могу догодити, јер се прилике несу измениле. У приповеци се истиче нарочито та особина бокешког народа, што је јако одан веровању у предрасуде и којекакве врачолије, које, по њихову уверењу, имају својих тешких и знатних последица, као што видимо и по катастрофи ове приповетке. Склоп саме приповетке није са свим органичан, него су поједини моменти, који су по себи самосталне особине, поређани један уз други. Тенденција је приповедачу та, да нам просто, без икаквих субјективних рефлексија, изнесе ту особину народа бокешког. Описивање је просто и најивно; а све је прожето поменутом тенденцијом приповедачевом. Широј публици је згодна лектира. Језик махом чист, јужни дијалекат оних крајева; тек је нешто сам приповедач својом ученошћу увукао у језик, што не пристаје истом, као н. пр. многа је реч етимологиски написана, а то је најмање у обичају код јужног разречја; за тим конструкција са „*без да*...“ долази на неколико места, а ваља је код нас са свим одбацити, па је треба већином исказивати са: „а да не“... или којом згоднијом изреком. Иначе су поједине речи чисто српске. Спољашност саме књиге је укусна; па према томе препоручујемо ову приповетку свакоме, који је рад да се упозна из близа са животом наше браће у Боци Которској, који заиста од нас заслужују много више пажње, него што им ми посвећујемо. Vita omnium propior — melior unius vita! **А. П.**

Викентије Кошакјевић. **Новеле.** С пољског превео *Рајко.* У Новом Саду. Издање и штампа А. Пајевића 1893. Стр. 66. Цена 25 новч. — У овој књижици има шест новела *(Утвора. Среда. Закопано благо. Својом муком. Перица. Позив.)* Све ове новеле карактерише краткоћа и силан утисак, који оставе на читаоца, кад их прочита. Сижети су, истина, узети из пољског живота, али су у њима насликане такве прилике и таква лица, каквих ћете наћи свугде по широком свету. Прва новела *(Утвора)* приказује нам два човека (самог приповедача и Тичињског), који беху школски другови и који су у ђачко доба заједно „идејалисали, били патријоте и обожавали Волтера“. Живот их је међутим на дуго време раставио; после тог времена састају се поново, као званичници. Тичињски је у звању „претпостављен“ приповедачу. Тичињски је до тог свог положаја дошао не баш поштеним начином; па и приповедач, којега дотле не прљаше никаква мрља непоштења, умало не пође кривим путем, гледајући како Тичињски о лако долази до свачега, — али пред њега излази „утвора оних година и

младеначке среће“, кад је и он и Тичињски био поштен и идејалиста и та „утвора“ не даје му, да се одрече прошлости и да пође путем, којим иде Тичињски. За то и може с мирном савешћу казати за себе: „Турам с муком тачке свога живота; имам до душе горких часова, али то ми награђује онај мир, с којим погледам у будућност, не бојећи се „катастрофе“, која ће на брво опет снаћи Тичињскога“. — У другој новели *(Среда)* изнесен је низ дирљивих сцена, које се збивају у болници у среду — дан, у који болесници смеју примати посете. Особито је лепо и уметнички нацртана грозничавост међу болесницима тога дана: радост, кад им очекивана посета заиста дође, и жалост, када не дође. — Трећој новели је предмет „закопано благо“, та омиљена тема народних приповедака. Мати у једној сељачкој породици зна, где има закопана блага. Она би то и казала своме сину Блажеју, али овај с њоме нечовечно поступа, те то нагони матер, да заборави љубав материнску и леже у гроб с том тајном. На крају писац са фином шалом додаје: „Два ћупа дакле, један са сребром, други, мањи, са златом, девет корака на исток од Блажејеве крушке ваља да се ископају.“ — Четврта новела *(Својом муком)* приказује нам господара Матију, који је до свог положаја доспео, истина, својом муком, али који од тога прави капитал и узима то за повод, да се на сваком кораку хвали. Обично су му његови гости жртве; они морају да слушају, како је господар Матија до свега, што има, дошао „својом муком“. У *„Перици“* нам излаже писац, како се ствара она сфера данашњег друштва, коју обично називамо: олош. Перичин је отац зидар; само је зими на дому, а чим окопни снег, одлази у даљину својим зидарским послом. Тај отац мисли, да се све васпитање састоји у батини и у том смислу врло брижљиво „васпитава“ свог сина. Дечак се боји оца, али се не боји матере, која је „као мати“ мекшега срца. За то, кад му отац оде после на страну, Перица се витла по улицама, купа се и туче се с другом децом, која су подобне судбине. Чим наступи зима, престаје то левентовање, јер се отац враћа кући а тим ступа поново у живот стара метода васпитања. Последица таком васпитању је то, што у Перици утрне љубав према оцу, који му је — као што иронично вели писац — „осим живота дао још и презиме“; те када дође глас, да му је отац у даљини, камо је отишао својим зидарским послом, умро, он је несвесно радостан; зна да се нема више кога бојати „За час беше Перица код бунара. Начинив маљену груду, стаде ју ваљати по снегу. А груда се облепљивала снегом унаоколо, расла под руком дечаковом, дебљала све већма.. све већма...“ Тим завршетком је писац најбоље обележио целу ову трагедију. Груда порока Перичиних је расла „дебљала све већма... све већма...“ Последња, а можда и најлепша новела је „Позив“, којој је сиже ово: Вјуркјевић још од детињства гине за позориштем; глумац му је идејал. Хтео би да оде у глумце, али му отац не допушта. Напослетку, после смрти очине, одлази ипак у глумце, али ту није дотерао ни до чега. Новела ова тим јаче утече на читаоца, што писац меће целу новелу у уста самом Вјуркјевићу, те нам је он износи као своју автобијографију. Особито је леп и жив онај пасус, где Вјуркјевић прича, како се он још дететом „играо позоришта“. Из тога пасуса види се, да писац врло познаје дечји живот, кад је могао онако верно оцртати дечју умешност, којом имитују све оно, што имају прилике да виде у животу, и ону комичност, која се скрива у разлици између праве ствари и исте те ствари, само преиначене дечјом фантазијом. — Као што је већ напред речено, у опће све ове новеле су врло лепе и верне су копије живота, те ми заиста треба да смо захвални вредном Рајку, што нам је дао прилике, да се упознамо с тако одличним приповедачем братског нам народа пољског. Превод је — да и не говоримо о избору — врло добар и можемо то констатовати; да је Рајку заиста стало до тога, да му преводи буду преведени што чистијим језиком, јер у сваком новијем преводу видимо, да се све више усавршава у писању чистим српским језиком. У погледу српског језика могли бисмо му опазити само то, да је боље рећи *грк* но *горак*, а што се тиче ортографије рећи ћемо му, да се — по Даничићу — код суперлатива оних придева, који се почињу јотом, оно *нај* при писању *раставља* од суперлативне основе (компаратива); не ваља дакле писати, као што пише Рајко, *најјаче* (стр. 4), него *нај јаче*. Као год што се Рајко постарао да ове новеле изађу што прикладније са унутрашње стране, тако се и књижарница Пајевићева побринула, да и формат и штампа буде прикладна и лепа. И цена је према опсегу књиге умерена.

Б. Пешта J.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

✝ У „Дневном Листу“ отпочела је да излази у подлиску расправа Г. Гершића *„Наша дипломатска струка* с нарочитим погледом на њену стручну спрему и посебице на изучавање међународног права“.

✝ У Србији постоји ложа слободнога зидарства у Београду и у Нишу. О задатку и принципима слободнога зидарства у нашој се литератури писало врло мало; две три само брошурице. Сада пак изиде овеће дело о том а од једнога члана београдске ложе „Побратим“. Књизи је натпис: *„Слободно зидарство, његов циљ и принципи; његова садашњост и прошлост“*. Писма брата Ср(ете Ј. Стојковића) једном непосвећеном пријатељу. Издање ложе „Побратим“. Штампарија краљевине Србије 1893. Београд 1893. 8 л. II и 110 стр. на 16-тини. Књизи је цена динар, а приказана је Ђ. Вајферту.

✝ Штампано је у Београду друго прерађено издање *„Руске граматике“*, коју је написао професор богословије Јеврем А. Илић. Књизи је цена динар и по

✝ Ово дана изашла је из штампе десета свеска „Просветнога Гласника“. У овој је свесци између осталога и чланак Миленка И. Вукићевића *„Школа и школовање за време првог устанка (1804—1813 године)*.

☐ Le *monde économique* од 1 јула донесе чланак Les progrès de la Bosnie.

САДРЖАЈ: Песништво: Јоци Стефановићу Виловском. Плачљиви добричина. Избавилац у невољи. Жива машина. — Књижевност: Гроф Лав Н. Толстој као уметник и мудрац. Књижевне оцене. — Ковчежић: Књижевни приказ. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 50.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 12. ДЕЦЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

*
* *

Је л' то анђелак твој, што трепће на крилих лаких
Те глухим сањивим светом тајанствен шуми звон?
Какав то гласак дира поноћ и покој мили?
Куд блуди рајско чедо и куд се диго он!?...

Је л' то посланик мио млађане душе твоје,
Што носи исповест нежну, љубави гласак свет;
Ил' гласник хладног срца што журно к мени нагли
Да једним звуком збрише уздања слатки цвет...

Тако у тузи тихој ја слушам шум и трепет,
Када на ведром небу блеђани месец сја,
А мир и санак нежни све даље, даље бега —
И ни у немој ноћи за покој не знам ја...

Јов. А. Дучић

СЕБИ РАВНИ

(ГЕТЕ)

Тек што сину прамалеће
И ојача сунчев жар,
Измоли се дивно звонце
Као први божји дар.

Ту налеће вредна пчела,
Пије цвету слатки мед —
Дивно ли је погледати
Себи равне успоред...

Б. Бранчић

ИЗБАВИЛАЦ У НЕВОЉИ

ПРИПОВЕТКА Ф. ВЕЛЕРА

(Наставак)

Већ је свитала зора, а Миклуш није ни ока заклопио.

Тада се диже па упрегне коње, да иде на посао, као обично.

„Данас не морам на роботу," рече жени и кћери, „па ћу радити на нашој њиви. Ако ме што устребате, ако се ма шта деси, а ви ме зовите."

Тако се одвезе а њих две стану шушкати по кући.

На друму је било прилично живо. Сељаци са оконих мајурева и села возили су у Темишвар носећи по што-шта на пијацу на продају.

Кад је Матуша један час стала пред врата, угледа свога одбијеног просиоца на колима. Данас Данчика није сам терао коње, капут је пребацио преко

деснога плећа а лице се његово девојци учинило још блеђе него обично и још ружније са подругљива му осмеха.

Матуша се брзо врати опет у кућу, лати се опет посла, но никако из главе да јој изиђе онај гнусни лик.

Старица је једину краву, што им је још преостала. отерала била на њиву за кућом па села на камен, да је чува.

Матуша је била сама у кући.

Стара нека циганка, сва у ритама, шуњала се била то јутро око куће. Па кад се сад уверила, да је Матуша сама, уђе у кућу.

„Матуша, душице,“ рече јој полугласно кроз врата, „хоћеш ли ме саслушати, ако ти јавим нешто лепо.“

Матуша се укаже на прагу. Познала је стару Циганку, која је за бољих времена многу богату милостињу добила од њих, а и сад су је ретко терали, а да јој не даду бар комадић хлеба.

„Шта ћеш, стрина?“ запита је девојче. „Какве ми то веселе гласе носиш?“

„Хм!“ одврати циганка, смешећи се. „Зар ти, душице, немаш драгана, о ком једва чекаш да чујеш?“

„Грегуш?“ викне Матуша. „Грегуш? А шта ти знаш о њему?“

„Ти познајеш, Матуша, мога Петка, знаш онога са оним ватреним очима?“

„Познајем га, али —“

„Но, они лупежи тамо у граду затворише исто тако јуче мог милог Петка, лажно га окрививши, да је хтео да украде коња. а он га је само случајно ухватио за вођице. Бацише ти мог дерана у неку мрачну, гвожђем ограђену јаму, а ту нађе друштво, ком се није надао — твог Грегуша. Хе-хе! Али бадава, није ти мој син створен за ланце и буваре. Имао је он при себи своје пиле, што скину с пута и најчвршћи челик, па је онда, кад се смркло, пропилио ланце и ограду те тако побегао заједно са Грегушем.“

„Грегуш је слободан?“ повика Матуша радосно.

„Пст!“ рече баба, плашљиво се осврћући, „но на срећу нема никога овде, ко би то могао чути. Зар се тако шта сме рећи на сва уста! Да богме да је слободан, али треба бити обазрив, да им не би опет пао шака.“

„Где је Грегуш?“ запита Матуша, а глас јој је дрхтао.

„На добру је тај месту, луче моје. Знаш ону кућу тамо, где поток пресеца друм?“

„Онде?“ рече Матуша отежући, а при том јој се навуче на лице нека сенка.

„Но, но, кућа старог Гавре није никаква палата а није ни Гавра какав светац. Али су обојица тамо сигурни. У своју колибу их не бих могла примити, јер ће за цело тражити већ Петка код мене.“

„А је ли то Грегуш, што те шиље к мени?“

„А ко би други — па још како ме је молио! Тако би, вели, волео, да се с тобом нешто поразговори, имао би да ти каже нешто важно због Данчике. Ти то мораш дознати још данас, пре вечере, јер иначе би било одвише касно.“

Изгледало је, као да Матуша то не верује.

„Но,“ рече циганка, „видим већ, морам ти дати какав знак, да се увериш, е ме је одиста Грегуш послао овамо. Но, ево видиш овај сребрни прстен — зацело га добро познаједш.“

Матуша узе прстен у руке. Сама га је она пре неког времена поклонила свом драгану. Сад више није ништа сумњала у оно, што јој је баба рекла.

„Иди ти напред,“ рече она, „ја ћу доћи за тобом.“

„Немој одмах, срце моје; ако нас виде људи да идемо заједно, ко зна, може се отуда прокљувити, за што ми одосмо ка Гаври. Ја ћу отићи напред, а за једно по сахата дођи и ти сама. До кућице те једва ако има одавде четврт часа. А сад с Богом, Матуша! Казаћу твом драгану, да ћеш доћи. С Богом, душо моја!“

Циганка се доста брзо одгега одатле, ослањајући се на свој штап.

Ишла је тако друмом све до неке ћупријице, којом се прелазило преко малена, полускривена потока. Кад је била пред ћупријицом, скрену на десно и ишла је уз воду према некој кућици. Та кућица беше од друма далеко једно сто до сто и педесет корачаји, а лежала је тик уз поток.

Кућа је била малена, од черпића, а покривена трском, и имала је само с преда ниска врата и један прозорчић, на којем беху отворени капци. А и врата стојаху исто тако отворена, а била су од тврда дрвета, окована гвожђем, као да су у тој јадној колиби чува какво големо благо.

Изнутра је било исто, што и с поља. Унутри је било све прљаво и одвратно. Огњиште, на којем се пушила гомила пепела, једна расклимана клупа, сто од неуглађена дрвета̂ и у једном углу свежањ прљаве сламе, а у другом преграда од црвоточна дрвета. То беше сав намештај.

Баш кад је баба улазила у колибу, диже се са сламе прилика дивљег човека у годинама. Човек тај беше обучен у дроњке а десна му је нога била

осакаћена тако, да се морао у стојању и ходу наслањати на штаку.

„Но, вештице!“ повиче баби. „Хоће ли доћи цура?“

„Да богме да хоће,“ одговори циганка, кезећи се. „Где је господин?“

Стари Гавра, газда те колибе, био је особа извикана у целој околини. Живео је од просјачења, а овде онде, богме, као што кажу неки, и од крађе. Он покаже баби преграду, иза које у тај час изиђе човек у грађанском оделу.

Порезном чиновнику Хутереру могло је бити четирдесет до четирдесет и пет година. Лице му је било као у мајмуна, а и узраст би му био такав, да није имао ноге као у јарца. Човек тај беше мали а гадну главу је завалио међу рамена, на уснама му беше вечито хладан, похотан осмех; брижљиво је био одевен. Између крвопија те земље можда су се сељаци и бојали кога већма од њега, али њега су се највећма гнушали.

Док су се други задовољили тиме, што су крали сиромашним сељацима новац и имање, Хутерер је осим тога ишао још и за тим, да им бешчасти жене и кћери, и многа му је већ пала на жртву, да би придобила његову милост за своје миле и драге, милост, која је трајала дотле, докле је Хутереру била у вољи сиротица, коју је у његова наручја отерала била беда и очајање.

Циганка приђе пузећи у својој понизности том строгом човеку.

„Доћи ће, милостиви господине,“ рече она. „Прстен, који сте ви заповедили да се узме од Грегуша, учинио је већ своје“.

Хутерер махну милостиво главом.

„Радознао сам,“ рече, чистећи прашину са свога капута, „да ли је цура заиста тако лепа, као што ми је то увек брбљао Микуш.“

„Нема лепшег детета на двадесет миља у околици,“ клела се циганка. „Данчика Микушев се већ разуме у томе.“

„Но, видећемо,“ рече Хутерер. „Идите, дакле, на своје место, да ме не буните, кад будем говорио с девојком.“

Циганка ступи на врата.

„Ево је где долази,“ рече, „уклоните се, господине, мало у присенак, како не би опазила, да је очекује неко други место Грегуша.“

Хутерер ступи у најтамнији угао у колиби.

Стари Гавра спусти се пред вратима на земљу, а Циганка се пожури у сусрет девојци која се врло жураше.

„Грегуш већ уздише за тобом,“ рече она, хватајући Матушу за руку, „као што уздише за свештеником човек на самрти. Ходи, ходи!“

Она привуче девојану к вратима и пусти је преда се да уђе. Матуша се није опирала, али тек што је прешла преко прага, одскочи баба натраг, залупи врата и подупре их.

Матуши се оте из груди крик, јер јој је то брзо затварање врата казивало, да је упала у клопку. Она се баци на врата, али се од удара врата ни не задрмаше.

Она хтеде поћи према прозору, када ал' ступи пред њу Хутерер, којег у почетку није могла опазити, јер јој се око још није свикло на полутаму у колиби.

„Хој, мала бубице,“ рече он, испитујући похотним погледом дражесни стас Матушин, „немој викати, као да ти се иде о глави!“

Матуша устукну. Она је мислила, да је Данчика спремио ту клопку, у коју је она упала; али сад стојаше пред њоме човек, кога никада није видела.

„Надала си се, да ћеш другог кога затећи овде,“ рече Хутерер са подмуклим смешкањем, „но, утеши се, цурице, више ћеш имати користи, ако се са мном споразумеш.“

Матуша се стисла у угао; мало по мало врати јој се свест са свим те умеде да размисли. Била је јака и смела а уверена, да је тај човек заиста никад силом не ће моћи навести, да му се пода.

Но Хутерер није тако ни мислио; он је мислио, да има друга, куд и камо јача средства, која брже воде до сврхе, него пуста сила, као што је он већ искусио.

„Не гледај ме тако мрко тим лепим очима, цурице!“ рече. Тражиш канда оружја — мислиш да ћу те напасти као разбојник? Лудице мала! Смири се, не ћу ја ништа од тебе, што ми ти сама од своје воља не даш.“

Ипак се Матуша није осећала умирена,

„Шта хоћете ви од мене, господине?“ запита га јогунасто. „За што бисте ме иначе били домамили амо, кад не бисте ради били, да ми што на жао учините?“

„А зар би ти иначе дошла била?“ одврати Хутерер, смешећи се. „Помисли само, да ти је та матора вештица била рекла овако: Матуша, у колиби старога Гавре чека те отмен господин, кога су занели описи твоје лепоте, што их је чуо из уста Данчике Микушева. Шта велиш? Би ли била дошла?“

„Па шта мислите ви постићи тиме, што ме лажијом намамисте амо?“

„Видећемо. Ти си, Матуша, ћерка старога Миклуша Грегоровића. Твој отац је јобађ и у мојим

је књигама његово име црвено подвучено, јер је још остао дужан пореза. Ја управљам тиме, могу дакле твог оца отерати с мајура, ако ми је воља.“

Матуша сва застрепи. Видела није никад тога човека, али је слушала, шта причају за њега и њогова гнусна дела.

„Па и ако твој отац,“ настави Хутерер, „узможе платити остатак пореза, ипак га ја могу с мајура отерати, јер има један човек, који ће дати педесет форинти, ако му дамо мајур, на којем сте ви сад.“

Матуша склопи руке молећиво.

„Господине,“ рече, „ви тога не ћете учинити.“

„Не?“ одврати Хутерер, похотно жмиркајући. „А, та ти си паметно девојче, то ми се допада. Ходи ближе, бубице!“

Матуша се не маче с места.

„Но,“ настави старкеља, „још се једнако зар плашиш? Ходи ближе па ми дај капаре један пољубац.“

Како се девојче никако није хтело да макне, то Хутерер устане, рашири руке па пође до ње.

Матуша се извије па побегне у други кут собе. Сав зајапрен потрчи за њом старкеља. Ухвати је, но она се у тај пар обрне на похотника и обема га рукама одгурне тако, да је посрнуо и пао на земљу, колики је дуг.

Девојче потрчи на врата па их стаде дрмати, али узалуд, врата су с поља била подупрта.

Ван себе од беснила диже се старкеља са земље па се приближи опет Матуши.

Но тада се она исправи и стаде преда њ неустрашиво.

„Господине!“ попрети му. „Не долазите ми ближе, иначе, тако ми Бога, осетићете, да у мене нису песнице као у варошанке.“

Старкеља застаде. Мора да је увидео, да он са својим слабим рукама није дорастао свежем, снажном девојчету.

Свлада се дакле па се направи тобоже миран.

„Лудице мала,“ рече јој, притворно се смешећи, „и опет ти кажем, да ми није ни на крај памети, да силом што-од тебе тражим. Кад си баш тако јогунаста, ја ћу оној маторој вештици викнути кроз прозор, да ти отвори врата, али пре ће још ипак добро бити за тебе, ако ме за који часак саслушаш.“

„Пустите ме — шта бисте ви још имали да ми кажете?“

„Ти ми се допадаш, цуро,“ поче старкеља, „тебе ради, једино тебе ради могао бих и зажмурити те превидети остатак вашега пореза а и ону понуду, која би ми донела педесет форината. Реши се дакле. Послушаш ли ме, остаће све по старом а осем тога ћу још и твога Грегуша извући из неприлике. Не ћеш ли пак, истераћу вас све још данас са мајура; твој отац може онда у граду кулучити, твој Грегуш, ма сто пута био удовички јединац, отићи ће у војнике, а ти, заједно са твојом матером, можеш просити, док вас најпосле као бескућнице не ухапсе. Дакле — промисли.“

Матуша је пребледела као смрт, хтела је моћноме том господину да падне пред ноге па да замоли милости, али кад погледа мајмунско му лице, виде, да би јој молба била узалудна.

„Господине,“ рече загушљиво, „ви говорите тако као да нема Бога ни цара.“

Старкеља се насмеје.

„Ха-ха! Има Бог друга посла а не да се за вас брине; а цар — е, тај је далеко; за њега смо ми ту, ми смо цареви! Но, дакле, девојко? Мене већ хоће да остави стрпљење па могу и да не примим твоју жртву.“

„Нека вам Бог суди,“ крикне Матуша, „за то, што поштену девојку тако напаствујете! Па отерајте нас, осветите се како хоћете, док Богу не додијају ваша недела те не стане судити свима злотворима, који сисају крв на памук свету у јадној овој земљи.“

Из старкељиних очију стадоше летети варнице, усне му задрхташе.

„Несретнице!“ закрешта, искезивши зубе. „То ћеш ми платити. Крваве ћеш сузе лити, очајање ће ти боре натерати на лице и пуначко ти тело начинити костуром!“

„Еј, море, стара вештицо!“ повиче тада кроз прозор. „Скините с врата подупирач, па пустите луду, док јој се мало крила не сасеку.“

Врата се отворише.

Матуша погледа презорно јадника и искочи на поље, одгурнувши стару Циганку.

Посрамљена баба отпузи до врата колибиних. Пакосно лице Хутерерово јој казиваше, да састанак с девојком није испао по жељи његовој.

„Куд се део тај обешењак, матори Гавра?“ издера се Хутерер на бабу.

Баба показа пред врата.

„Тамо седи на пољу,“ одговори, клањајући се.

„Зови тог лупежа унутра.“

За тињи час нашао се стари просјак поред Циганке.

Хутерер ступи са свим близу к њима, претећи:

„Чујте,“ поче, „што ћу вам сада рећи. Да ми нисте пружали језик, јер ћу вас на вечита времена бацити у најдубље темишварске каземате.“

Обоје се сташе љуто заклињати, да ће ћутати.

„Ако кажете живој души,“ продужи Хутерер,

„да сам ја био овде, онда не ћете више угледати сунца. Упамтите то добро."

„Ја умем ћутати," рече Гавра мргодно, „ја нисам чегртаљка."

Циганка се клела свима свецима, говорећи, ако једна реч о тој ствари пређе преко њених усана, да Бог да умрла нај јаднијом смрћу!"

„Пазите богме!" рече Хутерер кратко.

Тада му Гавра по заповести очисти хаљине од прашине, која се ухватила онда, кад је био пао.

„Иди напред," заповеди он старом просјаку, пошто му је овај очистио хаљине, „и дотерај моја кола до ћуприје."

Старац одрама по кола; Хутерер је ишао за њом мало подаље од њега, не удостојивши ни једног погледа стару Циганку, која му се поклонила скоро до земље.

Једовитим погледима пратила је баба Хутерера, који је одлазио.

„Тако!" мрмљала је кроза зубе, а мени за награду за мој труд ни пребијене паре, ципијо — матори зликовче — па још за то треба ја да ћутим? Хе — доћи ће ваља да још време, кад ћу смети говорити, и тако ми пепела моје бабе, онда ћу ја добро отворити уста — ципијо. зликовче!"

Хутерер је међу тим, док га је баба клела, што јој није дао напојницу, стигао до ћупријице, кад ал' баш с друге стране тандркаху путем лака мала кола, која се дотле не могаху видети због шумарка, што је био с оне стране друма.

Хутерер скочи на кола, а кола полетеше у трку према граду.

Када је пролазио поред мајура старога Миклуша, скупише се Хутереру прсти у песнице, и он их подиже у вис претећи.

„Ја ћу к вама тамо горе," промрмља, „доћи још данас, да ће вас очи заболети — девојка ће ми та скупо платити, што ми се опрла."

* * *

Матуша је била већ одавна стигла својој кући. Путем, кад се враћала кући, премишљала је, да ли да каже својим родитељима о смицалици, што јој беше спремљена, или да не каже. Она се одлучи за ово последње, јер се бојала, да не би њен отац у свом гневу због срамоте, што се спремаше његову детету, учинио какав непромишљен корак, а тим би им пропаст била само убрзана.

Она је, дакле, прећутала то и умирила је неким изговором матер, којој се није омакло, да је Матуша некуд одлазила од куће.

У по дне дође кући Миклуш с поља, одведе своје мршаве коње у стају и ступи тада у велику собу, да поручају.

При ручку је било врло мртво.

Матуша је мислила на свог ухваћеног Грегуша, а тако исто и на претње, којима јој је претио Хутерер; Миклуш је мислио на свог верног слугу, у ком се надао да ће наћи добра и ваљана зета, а тако исто мислио је и на изгубљени новац, који је био одређен, да се њим исплати пореза. Сирота старица је погледала час бледо, жалосно лице своје кћери, час исто тако мутно лице мужевље, док јој на послетку те миле црте нестадоше у сузама.

Очитали су већ и молитву после ручка, у којој захвалише Богу, што им је поклонио оно мало сиротиње, старица изнесе преслицу и вретено, а Матуша се лати, да опере судове, а Миклуш узе парче дрвета, да издеље спицу, јер му се једна била скрхала.

Али у један мах скочише сви троје, као опарени, и гледаху застрашено на врата.

Пред вратима стадоше двоја кола.

Са првих скочише доле три господина у грађанској одећи, а са других једно одељење војника, један каплар и четир проста војника.

Матуша се заниха; у првоме од она три господина упознала је Хутерера. Старици испаде вретено из руку и оте јој се из груди крик, пун слутње, а Миклуш је међу тим, севајући очима, снажно ухватио десницом полуготову спицу, као да се хтео њом бранити од људи, што уђоше у собу.

Матуша је опазила дивље погледе свога оца, стиснуте усне и трзање десне руке, у којој је била спица.

Викнувши, баци се на груди старчеве, обгрли га око врата и дрхтавим уснама му дошапне:

„Баци дрво, оче, они ће те убити, а шта ћемо нас две онда?"

Спица падне на земљу.

„Заузмите изласке!" заповеди Хутерер, окренувши се к војницима, „и пазите ми на овога човека; чини ми се, као да има вољу, да нас спречи у вршењу наше дужности."

На обоја врата одоше на свака по један војник, а остали опколеше старога сељака, уперивши на њ врхове својих бајонета.

„Сад, господине секретару," рече Хутерер, гледајући пакосно на Матушу, „на посао!"

Један из пратње Хутерерове извади из џепа писмено и ступи пред Миклуша.

„Ти си дужан још четрдесет флорината пореза," рече осорно старцу, „можеш ли тај дуг исплатити?"

„Јуче сам послао на вашар своје последње теле,“ одговори Миклуш.

„Ти, дакле, имаш новаца?“

„Немам — украли су ми их.“

„Ха!“ рече чиновник. „То је слаб изговор.“

„Господине“, рече Матуша, „наш слуга Грегуш—“

„Шта ме се тиче ваш слуга!“ упаде јој у реч чиновник опорим гласом. „Је ли ту новац или није?“

„Није,“ викну Миклуш, стежући песнице, а само га је Матуша задржала те није скочио на званичника. „У Темишвару има одвише крадљиваца.“

Хутерер ступи напред.

„Обешењаче,“ рече му претећи, „због тога ћеш у каземате! Сад напред, попишите и попечатите све. Преметните сандуке, орманове и постеље — ови ниткови сакривају свој новац, да преваре државу.“

Старица се баци пред ноге човеку, што је изговорио ту заповест, а и Матуша га мољаше за милост.

Смејући се окрете се он од њих — његову смејању одјекиваше други неки смех са врата у дворишту. Тамо је стајао Данчика, са обвијеном руком, гледајући победно Матушу.

Матуша опет паде на груди своме оцу. Он је чврсто обгрли рукама и паде с њоме на колена.

„Пропали смо!“ промрмља.

Данчика међу тим беше ступио ближе.

„Но, Матуша,“ запита је, нагнувши јој се, „имаш ли ваљда данас коју милостивију реч за мене? Ево,“ он се потапше по џепу, „ево новаца — па ако хоћеш да ми будеш жена, онда —“

„Даље да си отишао!“ викну Миклуш, машући унаоколо рукама, као да тражи какво оружје.

Данчика устукну.

„Умири се, старче!“ рече му, подругљиво се смешећи. „Ја одлазим већ. Ако тражиш свој нацак — хе, у мојим је колима један, којим ме је синоћ, баш пред твојом кућом, ударио у раме неки мучки убојица. Но, кад овде све свршим, онда идем у Темишвар, да поднесем тужбу — а нацак ће нас одвести већ на прави траг.“

Смешећи се, приступи ка Хутереру. Хутерер је стојао на вратих, што су водила у спаваћу собу, и гледао како оба званичника премећу сандуке и постељу, па шта више, како пописују и најтричавије крпе.

Пред кућом се накупило сељака, жена и слугу, који су, видевши војнике, подолазили са суседних мајурева. Радознало гледаху кроз прозоре и врата; много је око севало од љутине, крадом се стегнула многа песница, али се нико није усудио, да помогне несрећнима или бар да им каже коју речцу у знак саучешћа.

Старица је у исто доба изашла пред врата на поље и нађе се сада у читавој чети жена, које су несрећну старицу тешиле и храбриле.

У тај пар су јурила тандрчући двоја лака, отворена кола друмом, што је водио у град.

У првима, осим кочијаша, седела су још и два господина у официрској униформи, а на другима троје њих у грађанском оделу.

Кад су путници видели пред Миклушевом кућом ону навалу и чули јадиковање жена, заповеди један од официра кочијашу, да заустави коње.

Он се сиђе с кола са својим пратиоцем и оба пођоше на висораван пред кућом.

Онај, што је напред корачао, беше средњег, витка стаса, пријатна лица, а имао је велике очи, плаве као небо и пуне израза.

„Људи, шта се ту догодило?“ запита сељака, што му је био најближи, а овај, видећи царску униформу, скиде понизно шешир с главе.

„Шта би се догодило, господине,“ одговори Влах, „ту, у овој кући је горчило и узима сиротом Миклушу и последње, што му је још остало. Штета за тог старца — он је поштена, ваљана душа, али му ми не можемо ништа помоћи, јер ко зна, можда ће за који дан и с нама тако бити.“

Млади официр погледа оштро човека, што му то каза, као да је хтео, да му се његове црте чврсто урежу у памет.

„Па зар сте ви сви дужни још пореза?“ запита зачуђено.

Сељак слегну раменима.

„А и може ли бити друкчије, господине,“ одговори, „кад се код нас порез расписује онда, кад се тако допадне судијама или господи у Темишвару. Па ако се трудом и муком набавило новаца за први порез, онда при другом често не бива тако, и тада је готова беда — онда човек више ни за часак није сигуран у својој кући.

Официру појури у лице крв, кад је чуо сељака, где тако говори.

„Чуј, старче,“ рече тихо, вукући сељака на страну, „изгледа, да си добар и ваљан човек.“

„Тако ми Бога, господине, и јесам то.“

„Познајеш ли ти генерала Зорана у Темишвару?“

Сељак потврди, машући главом.

„Да ли га познајем?“ рече. „То је један од добрих, који поштено мисли и с нама и с царем. Али други —“

„Енгелсхофен?“

„Да, он, са својом багром, они му стежу руке.“

Официр премишљаше неко време.

„Ти зацело имаш неколико добрих пријатеља,“ рече, „ваљаних људи, који не ће рећи *да* место *није* или *није* место *да*, у кратко, таквих сељака, какав ми ти изгледаш, од којих се може дознати истина?“

„Доста, господине, за њих ја стојим добар.“

„Но, потражи још данас те људе и дођи онда с њима рано у јутру у Темишвар до генерала Зорана.“

Сељак се устезао са одговором.

„Хоћеш ли тек сада почети бити неповерљив, старче?“ рече официр смешећи се. „Да сам ја од Енгелсхофенове багре, онда си већ доста рекао, што би те могло упропастити. Али не бој се, ја сам пријатељ генералу Зорану, кога си и ти сам назвао једним од *добрих*.“

„Имате право, господине,“ рече сељак. „До ђавола! Ја не знам, што су ми се тако одрешила уста пред вама. Захвалите то свом лицу и својим очима.“

„Хвала ти за моје очи, старче,“ одговори официр, смејући се, „послушај ме, дакле, дођи у јутру са неколико својих пријатеља до генерала Зорана, али немојте данас још да се избрбљате, куд идете и ко вас је упутио.“

„Доћи ћемо, господине, ја узимам ту ствар на себе.“

„Добро — сад ћу да видим, шта је то ту унутри.“

Официр махну сељаку пријатељски главом и ступи са својим пратиоцем у кућу, пошто се с њиме нешто поразговорио шапућући.

Старог сељака су међу тим сустизала на пољу безбројна радознала питања. Сви га опколеше и хтедоше дознати, шта се то официр с њиме потајно разговарао.

„Ништа,“ одговови стари, „питао ме је, шта је то ту унутри.“

„Варга, Варга!“ рече неки други сељак, „колико сам ја одавде чуо, говорио си, као да ти не стоје за вратом ланци и окови.

„Ах! Та официр је странац, ја сам га добро провидео, не ће он отићи и издати ме.“

„Али не ће нам моћи ни помоћи,“ рече опет други сељак. „Кад пробави овде шест недеља, довешће они њега дотле, где су и сами.“

Стари Варга слеже раменима, али израз на његову лицу јасно одаваше, да не мисли тако.

Уђимо сада у велику собу.

Стари Миклуш седео је скрхан на клупи а Матуша му је клечала поред ногу; око њега стојаху још једнако три гренадира као стража.

Хутерер је ходао разговарајући се и смејући се са Данчиком горе доле, а бедне не удостојише ни једног сажаљива погледа.

У исти пар, кад је официр са својим пратиоцем ушао унутра, дођоше с дворишта она два званичника у собу, јер су били пописали све по кући и по дворишту.

Предадоше Хутереру записник, а овај га летимице прегледа.

„Лупеж,“ рече, погледавши пакосно Миклуша, „узевши све у рачун, нема ни толико, да плати порез, а где су тек трошкови.“

„Ја ћу све платити за њега!“ рече млади официр, ступивши пред Хутерера.

Овај се до сад чинио невешт, као да не види официре, али сада погледа и стаде мерити са подругљивим смешкањем официра, што је рекао горње речи.

„Ви, господине лаћмане?“ одговори. „Ах! Ви сте свакако премештени у темишварски гарнизон и хоћете да наступање свога звања започнете добрим делом. Но то овај народ не заслужује и ви бисте боље учинили, кад бисте беле новце мајчине сачували за црне дане.“

„Господине,“ упаде му у реч официр, поруменивши, „будите уверени, да ја знам, шта радим, а у осталом ви ни немате права, да судите о оном, што ја радим. Колико је пореза дужан тај човек?“

„Четирдесет форината,“ рече Хутерер, а успе су му дрхтале од љутине.

Официр извуче из џепа буђелар.

„И четирдесет форината судских трошкова,“ рече порезни чиновник, „укупно дакле осамдесет.“

„Четирдесет форината судских трошкова!“ повиче официр. „То је безобразно захтевање.“

„Господине лаћмане,“ повика Хутерер, гушећи се од љутине, „ја сам провинциски порезни чиновник, пријатељ председника генерала Енгелсхофена, те тражим од вас, да се мало блаже изражавате.“

„Па да сте и сам генерал, ја бих још једаред рекао, да је толика свота за трошкове безобразна. А о овоме ћу ја већ известити генерала Енгелсхофена.“

О, можете слободно!“ рече Хутерер подругљиво.

„Међу тим“, настави млади официр, „ево вам свота, коју сте захтевали, само нека сироти људи имају мира у кући.“

Хутерер погледом заповеди једном од чиновника, да прими новац.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГРОФ ЛАВ Н. ТОЛСТОЈ КАО УМЕТНИК И МУДРАЦ

НАПИСАО СВЕТ. ХУРБАН-ВАЈАНСКИ

САОПЋИО А. ПИСАРЕВИЋ

(Свршетак)

IV

Што се тиче другог одељка Толстојевих умотвора, у којима га видимо не као уметника, већ као мислиоца или мудраца, несам их све имао у рукама; али и оно, што сам од њих прочитао, као: „Въ чемъ моя вѣра?" („У чему је моја вера?"); „Крейцерова соната" („Крајцерова соната"); „Деньги" („Новац"); „Что намъ дѣлать"? („Шта да чинимо?"); „Исповѣдь" („Исповест"); „Какова моя жизнь" („Какав је мој живот"); за тим више Толстојевих брошира, чланака, календара, што их је написао за народ, па нешто из дела му „Иванъ Ильичъ," и то смрт Ивана Илића — све то је довољно да окарактерише Толстоја као мудраца и философа.

Казаћу искрено и отворено: у овим Толстојевим умотворима видим ја голему, консеквентну заблуду, summum ius — summam iniuriam, себи самој контрадикторну логику и обесну грешку великога ума.

Изгледа као да завидљива судба или Бог, који управља судбом народа, не даде Словенима да до дна испију слатку чашу душевног напредовања и успевања, да створе људи, који ће потпуно завршити свој генијални посао, који ће са свим прозрети у дубину талента и оне снаге, која им је Богом дана као генијалним великанима. Пушкина у најлепшем цвету и жару творилачке жице уби „бегунац"; Љермонтов паде, и не постигавши унутарњег задовољства души својој; Грибоједова смаче сокачка светина; десетине младих даровитих људи прогуташе и стаманише домаће и стране интриге; тако велик дар, као што је Херцен, обмахнут лажним идејалом, лута ван своје домовине, трза своје рођено тело на радост непријатељима, док најзад, разочаран у дубини душе своје, не заврши јадни ток живота свога у позном кајању и гневу. И ми, западни Словени, страдамо од исте те болести: Штур је умро у лову, ни близу не постигавши оно, што се у њему скривало; дубоки мислилац и ревносни радник Догнањи погибе у двадесетшестој години живота свога трагичном смрћу; Чех Маха, један од најбољих песничких талената западног Словенства, сиде у гроб у млађахне дане своје.

Лава Толстоја сачувао нам је Бог у телесној и душевној снази; но он се извитоперио из оне стихије, која одговара сходно његовој природи, па је прешао у другу, која стоји с првом у контрадикторној противности. Птица оставила ваздух па се уронила у воду; риба искочила из воде на сухо дрвеће. Да се изразимо простије, Толстој је оставио уметност, где је био апсолутан господар, и дао се токорсе на „учено разлагање". Дабогме, не да се одао богословији нити философији, већ баш „ученом разлагању", па је на тај начин као такав мртав за нас, и ако га није убило тане „бегунчево", нити га је растргла персиска светина на блатним улицама техеранским, нити га сургунисало својевољно или насилно прогонство.

То „учено разлагање" није поникло у Толстоју у један пут последњих година, него много пре, само се последњих година развило и достигло свој врхунац. И у великим његовим умотворима опажамо у зачетку много што шта од тог „новог учења", али је величина његове уметности савлађивала и, тако рећи, угушила то „учење"; снага појетичне истине у њима је тако велика, да се губи пред њоме свако мудричење. Зар би могли они истинити и здрави типови у „Рату и миру" или у „Ани Карењиној" бити носиоци оних чудеса, што их налазимо у „Сонати"? У чисто уметничким производима Толстојевим нема ни чудеса, ни лажних типова; износећи нам истинита, реална, а не фантастична лица, приказујући нам органичне, живе, а уз то још руске и словенске људе и типове, није могао песник дати маха лажним, неорганичним, неруским и несловенским идејама ни учењима.

У чему се управо састоји та консеквентна заблуда и обесна грешка тако великог ума Толстојева?

Да је Толстој философ, као Кант, Хегл, Шопенхауер и да је створио здравим логичним разумом и суђењем какву философиску систему, то онда не би била заблуда ни грешка. Зар мало има апстрактних система?! Оне су све постале здравим логичним поступком, оснивају се на емпиризму, но не на осећају ни чулној природи: оне могу често садржати и контрадикције, но ипак се не могу сматрати као заблуда.

Толстој узима за основ своме „учењу“ и философисању *„откровење хришћанско“*, Христову науку: *„Пре пет година* — говори он у своме саставу: **„Въ чемъ моя вѣра“** — *поверовао сам у науку Христову“*. Но ако је он на таки начин узео на се тешки јарам тога откровења, то се наравно сам одрекао свог слободнога суда, којим се користе Хегл или Шопенхауер. И поред свег тог руши он и разорава ту „откровену“ религију, па и религију у опће, разорава науку Христову, па и у опће не признаје Христа....

У томе лежи, по мојем мишљењу, та заблуда и обесна грешка, а можда и више шта: то је управо summa iniuria против људи, човечанства, Бога и у опће против хармоније и разума у васелени.

А како он у томе потпуно влада својим генијем, својом оштроумношћу, искреношћу, не шеврда, не вара, већ јасно и отворено износи своје мисли, са свим уверен о истини својих речи, то се у томе баш и састоји грозан трагизам тога моћног човека. У томе његову раду има нешто титанско, ту је неко прометејевско изазивање на борбу с вишим силама и природним стихијама; за то баш и жалимо за оним златним и ненакнадним временом, што га је изгубио Толстој у овоме раду....

Толстој са свим очевидно разорава пре свега цркву. У своме саставу: „Въ чемъ моя вѣра“? отворено пориче и одриче да је црква друштво, које постоји у онаком смислу, у којем учи то наука хришћанска, пориче ексистенцију хришћанског Христа, личнога Бога, одриче бесмртност души, пориче све тајне, и то пориче не као Волтер, већ као бајаги на основу Христове науке... Заиста веће лажности нема нити је било под небом! Сви, што су до сад одрицали ексистенцију цркви и позитивној религији, чинили су то, ослањајући се на свој разум; а Толстој нема те слободе: он се хвата за речи Христове, да на основу његове науке од Богочовека начини простог јеврејског равина... Толстој свлачи с њега и онај нимбус, који му даје јеванђеље, на које се овај позива и ослања....

Руски су богослови већ доста с успехом војевали и војују против Толстоја с црквеног гледишта и ми се не ћемо упуштати у обрану позитивнога хришћанства против жестоких нападаја, него нека нам буде дозвољено да се осврнемо на његово „учење“ са културно-историскога гледишта. Видећемо куд може да забаса човек, кад се баци на поље, које му је страно и непознато.

Није потребно да буде човек учен богослов, па да увиди ово, већ нека просто завири у историју, па ће признати, да код Христа није главно учење, већ његова личност. Из јеванђеља и целог познијег развитка хришћанске вере види се јасно, да Христос није основао хришћанство ни као учитељ, ни као списатељ, ни као пророк, ни као оратор, ни као политичар ни философ: у свима тим специјалним струкама било је и пре њега великих људи, н. пр. код старих Јевреја пророци, код Грка философи, списатељи, код Римљана политичари. Христос није радио за историју ни једне од тих струка, па је ипак оставио вечите, много дубље трагове, него ма који Александар Велики, Платон, Цицерон или Август. Он је у ствари разделио историју целога човечанства на две половичне перијоде: до рођења Христова и после њега, тако да ће та деоба остати увек. Није потребно бити правоверан хришћанин, већ може човек бити прави атејиста, па опет признавати Христа за велика, највећег, тако рећи, фактора у светској историји, наравно у првоме реду с историског гледишта. Он је такав не по својој науци, већ по личности својој. Његова је наука тек еманација личности његове. Ту је идеју врло лепо изразио Х. Е. Лудхарт: „Особина јеванђеоске историје — вели он — састоји се у томе, што се пред нама свугде јавља личност Христова. Ми се не можемо зауставити пред науком његовом, него у свима речима његовим видимо пре свега сама Исуса, његов лик, његову личност, као средиште и тежиште свију његових речи, као садржину његове науке. Он је носилац царства божјег; он је све основао на својој личности: то је *Ја* — то је његова велика реч. Он вели: „Ја сам Бог, верујте у мене; Ја и отац — јесмо једно“.

Јесте, тако је само могло хришћанство постати универсалним фактом у историји целог човечанства. Али Толстој пориче баш тај факт, он назива личност Христову јадним створом, који умире на крсту, и то још вечном смрћу, јер по учењу Толстојеву сваки човек, који нема деце, умире за навек, а живи онај, који и после себе остави, ко ће за њега живети, као што је то и код најнижих животиња! Велику реч Христову о „сину човечјем“ објашњава Толстој животним умножавањем из покољења у покољење. Толстој говори тако, као да Христос не спомиње нигде у јеванђељу своје ускрснуће, живот после смрти, своје божанство, и искупљење света! Рецимо да се све то може порицати, али не на основу јеванђеља, као што то чини Толстој! Та и сваки мали ђачић зна речи Христове о богатом и о Лазару, а зна и то: „Ја сам ускрснуће и живот!“ зна подробно причу из јеванђеља о ускрсу Христову, како су му се јавили ученици.... Па како може онда Толстој једну главу из јеванђеља признавати,

а другу не признавати? За то сам ето рекао, да он откида од учења Христова и напада на јеванђеље само за то, да омаловажи Христа и да побије три четврти из јеванђеља и онда овако говори: *„почео сам веровати у науку Христову“*. Заиста, Христос је код Толстоја изгубио своје божанство, своју религијозну и историско-културну личност. То није никако он, како га представља Толстој, већ са свим друго неко лице, неки сух учитељ-администратор, који вазда говори о томе, „како треба људи да живе међу собом“ („Въ чемъ моя вѣра“? стр. 54). Морамо признати да ни Штраус ни Ренан несу тако понизили Христа, као Толстој, несу га изнели у такој неисториској, непојетичној, па шта више у са свим анималистичној наготи и таштини. Да и не говоримо о чисто религиозној, натприродној и божанственој појави Христовој, Толстој је здерао са Христа и онај појетички вео — и то је учинио он, велик уметник и сâм песник! А где је онај величанствени лик Христов, што су нам га с таком искреном простотом оцртали јеванђелисте? Шта видимо на његову месту? Видимо са свим неко друго лице: тумача и учитеља о „сину човечјем“, који признаје бесмртност само у вечности умножавања рода човечјег; видимо скрупулозна законодавца, који нас ни мало не штеди, безобзирно нас и оштро осуђује, оштрије, него старозаветни Јехова, лишава нас сваког уживања, а место тога нам намеће неки „живот с оне стране гроба“, неко „мирно, мртво задовољство“. Видимо пред собом обична човека, као што смо и сами, но само с неком науком на устима, која се не може никад остварити; човека, којега такођер чека гробни црв и душевна несталост. Заиста, како је понизио Толстој Христа — чак под Конфучија и Мухамеда!

Како Толстој тумачи себи јеванђеље, доста су показали већ многи компетентни руски и страни научници. Толстој се нада све ревносно хвата за Христову *проповед на гори* и извлачи из ње речи: *„не противите се злу!“* Огуглао је већ, цитујући те речи. Таким посебним цитатима може сваки направити од Христа каквог хоће баука. Извлачити тако поједине изразе из св. писма, воле само неуки сектатори. А ко разуме и схваћа јеванђеље у целини, у духу његову, не може никако у изразу: „не противите се злу!“ увидети ни осетити ту толстојевску апатију према животној борби против зла. Та зар није сам Христос истерао бичем из храма трговце и мењаче? Зар се није „противио злу“, кад је законицима и фарисејима изговорио оне страшне речи (Мат. 33) с ватром и гневом велика, неумитна пророка? Зар не шиба оштро фарисеје, те занесењаке, који личе на побушене гробове, што изгледају с поља лепи а изнутра су пуни мртвачких костију и свакога гада и гамади? Зар им не прети страшним судом и казњу, називајући их „ишчадијима ехидне,“ достојнима само паклена огња? Та Христос је баш па против учио да је борба са злим најузвишенији и најсветији подвиг, за који је подобна само душа човечја, задахнута самопожртвовањем и великим одушевљењем? Не тежи ли свака душа на светлост, а кад је покрије тама, не брани ли зар душа светлост ма и ценом живота свога? Др. Јосиф Милослав Хурбан, човек скроз прожет науком Христовом, који му је служио до смрти своје полумученички, записао је је у албум свог млађег сина ове ретке: Kým sen nadide, vzdorúj zlému, teš sa vlnám búrným . . . а то је: „Док год не дође сан вечни, противи се злу, радуј се бурним валима!“ Како су то високе моралне и дубоко-осећајне, дирљиве речи, према квијетистичном, лениво-будистичком учењу светскога човека, грофа Толстоја!

Одричући се Христа, Толстој се одриче и цркве, а међу тим — верује у науку јеванђеоску! Као да не зна зар, да је цркве било и пре, него што је написано јеванђеље? Јесте, та велика историска појава, хришћанство, постојала је још онда, кад су јеванђелисте осетили први пут потребу, да ставе на артију дела Христова за даље Хришћане и њихове потомке: св. јеванђелиста Лука мотивује то не унутрашњом, већ спољашњом неопходном потребом (I, 1—4). Ми не знамо, шта би било с делима Христовим, да их несу написали, али то нас не боли толико и не тиче. Христос није ништа написао, па опет знамо његове велике и тајанствене речи, којима се дижу и одушевљавају векови и генерације, огромне масе људства, од Кавказаца па до Црнаца! Тако је исто с његовим делима. А то, што су она написана, још не пречи да их ко лажно и по својој вољи тумачи, као што то видимо код свију тумача и лажних учитеља, од Арија до Толстоја. Суштина Христове науке и његових дела не лежи у појединим изразима ни фразама, већ у целини, у личности, у раду и у животу самога Христа, у његовој свесној жртви за људе! Али за Толстоја не значи то ништа. Он не види, чиме Христос утече на човечји род, а уверен је само о том, да је после деветнаест векова он, Толстој, једини на свету, како треба, схватио науку Христову, нашавши и узевши из св. Матеја израз „не противите се злу!“ У ствари, то су безумне мисли, које не признају ни Христа ни хришћанство.

А то каквих тек јадних закључака долази Толстој на основу оне фразе, узете из јеванђеља! Кад не би било других доказа, да је Толстој, искрено

тражећи истину, заблудио странпутицом и тамом, саме би те консеквенције његова „учења“ довољне биле да га побију и опровргну. Он одриче науку и вештине! Толстој одриче вештине!! Ту већ престаје свака веза и узајамност међу практичарем и теоретичарем... Тупим теоретичким ножем хоће да исече и издере своје рођене слике, што их је израдио с таком марљивошћу и љубављу према предмету, с таким поштовањем и уважењем према уметности; хита, да угаси ону божанствену искру, што је укресана у срце и груди човеку! Не знам да ли се још и овде може говорити о искрености и истинитости. Да ли би заиста могао он ма и један пут пожелети да се његови радови избришу из памети и истргну из руку људских за свагда, тако да би га свет познавао само по књизи његовој: „Въ чемъ моя вѣра“? Би ли могао он то заиста и од срца желети? Не, то се не да ни замислити. Пре бисмо решили психологиски загонетку о самоубиству, него што би могли и претпоставити таково одрицање сама себе!

Па шта нам још друго, много што шта одузима и укида Толстој у својим „философиским“ радовима и „учењима“? Познато нам је, како је жестоко напао у „Сонати“ на брачни живот, на родитељске осећаје, на породичне одношаје, на сполну и платонску љубав. Нигде се није тако пребацио за границе здравога разума, осећаја, човечности, па и саме — друштвене приличности. Кога он већма вређа: Христа, који је благосиљао малу децу, или нежну матер, која с боловима рађа наш подмладак и храни га соком свог рођеног тела, душе своје и срца свога?! Ужасна, грозна утопија! Здерати са човека све оно, што је на њему духовно, па шта више и све, што је човечје — телесно, задахнуто моралом, освећено црквом и њеним основатељем; одузети му и оно мало ведрога, виднога неба, што му пружа уметност, лишити га личне ексистенције овде, на земљи, а за тим и тамо, после смрти, и утехе, коју има од тога; угушити му узвишени осећај вере и надања; подрити му чежњу и одушевљење за научним испитивањем; отети му и оно, што Гете назива „малом насладом у животу“; уништити у њему осећај народног јединства, племенског сродства, понос са узвишених дела својих предака, благодарну успомену на добротворе, заштитнике, реформаторе и учитеље народне; успавати у њему свест о томе, да припада великоме, славноме телу, чија је хармонична целина и организованост створила величанствене храмове, прекрасне дворе, посвећене споменицима уметности, умноме благу човечјега рода — све то човеку одузети, па још уз то с помоћу Христове науке, то је већ сувише оштро и безумно! А чега ради? Шта нам Толстој даје у замену за то? Он о томе ништа јасно не говори, али можемо од прилике нагађати: препоручује нам неко спокојство, тишину неку у унутрашњости човековој. Али је та тишина онака иста, што је можемо наћи у унутрашњости скале или у шупљем деблу матора древета, у којем се већ ни мезгра с пролећа не креће. То је сањалаштво онога брамина, који је двадесет година гледао у свој пупак. Толстој нам препоручује неку Нирвану без фантасије, пијаност без опијености, удубљеност у грубу материју, која се не креће и у којој не струји крв нити бије артерија... већ која лежи, као балсамована лешина укочено на једном, пусту и суху месту, не осећа ни дихање ветра ни расхладу росе.

Ја не мислим, да ова аскетичко-морална и „философиска“ дела Толстојева морају баш утецати на народ. Она изазивају на размишљање, а може бити да су кога навела, да узме у руке „дела галилејских рибара“, на која је давно заборавио; може бити да су кога пренули из религијозно-моралне летаргије тако, да је тај почео размишљати о себи, о души својој и с помоћу негативних Толстојевих теорија дошао до позитивног познавања вере и морала. Но у толико је можда и могао Толстој привредити као мудрац.

Према томе ако узмемо ствар на око с опће-хришћанског или хришћанско-културног гледишта, уверићемо се, да Толстој обара све основе, на којима почива човечанство или управо онај божји, племенитији део човечјег рода, оне слојеве и јединке, који су се својом духовном и умном просветом приближили идејалима, којима ваља да тежи човечанство Јер то, што он учи, већ није исмевање фарисејâ и садукејâ, оног дела људства, који намерно греши; не, то је изигравање сваког осећаја, мисли, која нас може узвисити над грубом и сировом материјом и непомичним душевним заборавом. То већ није сатира на заблуде, ни сарказам на повреде: то је понижавање човека до животиње.

Од Христа не оставља он ни толико, колико последња, најнижа секта, па шта више ни онолико, колико Ислам. У богословској ексегези је он необично самовољан дилетанат; у философији пак тесногруд и једностран еклектичар, црпући час из пантејизма Хеглова, час из песимизма Шопенхауерова, само да збрише и уништи личнога Бога.

Бојећи се телесне смрти, приуготовљава се за њу тиме, што пориче лично биће после смрти; убија душу за то, што тело мора да умре!

У свему томе нема ништа ново ни оригинално. Али у Толстоја има нека и новина: то је начин

изражавања и лично држање његово, као човека Руса, Словенина и православног.

И ту се могу опазити трагови лавовски, јаки кораци и шапе, али само што тај лав не иде нити скаче по широким и слободним доловима појетичким, по својој рођеној области, по својој држави, него блуди по туђим градинама, тлачећи по њима зелене ограде, дрвета и цвеће.

Но како долази до тог деструктивног философисања Толстој, као Рус и православни Хришћанин? Како он долази дотле, да разорава и руши народносне, религијозне, друштвене, културне и уметничке идејале свога народа, одударајући од јеванђеља и речи Христових у ономе правцу, у којем их схваћа и разумева још слабо развијени (у западњачком смислу), најивни, религијозни народ, који је још далеко од философије разочаранога Шопенхауера, народ, чији дух и на вишем ступњу културнога развитка не ће заблудити у лавиринте немачке метафизике, јер нема за то подобних органа! Како може Толстој пред Руса износити и спомињати неког апстрактног „човечјег сина“, апстрактну вољу, кад тај народ мисли, схваћа све конкретно par excellence? Како може дизати хладну руку дилетанског философисања на сву прошлост свога народа, на његову садашњост и на будуће му идејале? Како може младу, могућну и живахну богаташу показивати пут у пустињу заборава, у бѐзводну степу мрачног, старачког очајништва?! Шта је одржало, одушевљавало, и утврдило тај народ у бојевима против целога света? За што су побеђивали и гинули његови ироји на хиљаду бојних поља? Шта је гонило тај моћни народ, да помаже својој браћи? Шта је спасло руски народни живот и дух од громова, што су пуцали на њ са свих страна света? *То је било православно хришћанство.* То морамо признати и ми, неправославни, ако не ћемо да будемо лаже и варалице. Јесте, то мора признати сваки; само безумну науку Толстојеву то не веже! Он једва допушта да има „људи“; а ако и допушта да их има, то им не признаје никакве друштвене поделе ни разлике. Кад бисмо за часак дозволили да тај толстојски апсолутни космополитизам постане и буде правим идејалом човечанству, не би смо ли зар ми, Словени, овако још неразвијени и неспремни, морали одбацити свако душевно и материјално оружје, које још штити нашу народну индивидуалност, која је у опасности? Зар не бисмо морали ми, слаби културно, а моћни и јаки бројно и материјално, одрећи се те спољне снаге и голих руку упустити се у борбу с вишим културама, које се сваким даном оружају и дижу, да нас прогутају и с дана у дан откидају од наше обале читаве стене?! Од Словенства сваки укида, а нико не даје, откидају од нас с том намером, да нас баце за увек натраг и да нас начине градивом и оруђем за туђу културу. Па још онда да кажемо с Толстојем: „ето вам, па узимајте!“.... За што брани своју народност и свој народни понос Енглез, Немац, који су куд и камо више обезбеђени културно, него ли што смерни Словенин? Нек Толстој иде тамо к њима, па нек проповеда своје јеванђеље; али код нас те његове речи хуле на Бога и људе! Кад бисмо примили Толстојев вечни мир, и да се „не треба противити злу“, то би он за сто година залуд тражио своје мужике по тулској губернији; велико племе би постало самоубицом, јер би и Немац и Енглез и Швед и Турчин и Туркмен и Китајац похитали, да кидају месо са деморализованог толстојевског изрода, који нема ни народности ни власти, ни судова, ни оружја, ни војске, ни администрације, ни Бога, ни Христа, ни религије, ни брака, ни науке, а најзад ни — и то се мора рећи — *ни здравог смисла, здравих душевних и телесних тежња и наклоности*... Зар је то каква невоља, ако падне у боју неколико хиљада одважних, одушевљених људи, према оној невољи, која би настала од милијона̂ толстојевских шкопаца, толстојевских чудовишта, кад би се, наравно, могле остварити само таке дивље утопије посрнула генија!

И коме тумачи то Толстој? Руским Словенима, међу којима има зацело шездесет милијона таких, који се заносе вером у личнога Бога — Исуса Христа!

Још би било како тако, да је порицао позитивну религију на основи спекулативној, на основи логике и у опће философије, као што су то чинили философи! Но на основи јеванђеља обарати и рушити веру међу милијонима, за које је она светиња, то је хуљење на Бога!

Из тога се види да Толстој није то написао као научник! По томе он не само да „се не противи злу“, него га шта више сеје и онде, где не би могло никад само од себе поникћи. Он брани зло у принципу! Ето како стоји ствар с његовом „истином“ и с његовим summum ius! Истина, да црква и Хришћанство не учинише све оне, који верују у Христа, савршеним људима, као што то жели Христос у приповеди на гори; но црква и Хришћанство су томе тако мало криви, као што ни Христос није крив, што се међу његових дванаест најближих ученика, који су се питали непосредно из његових уста живом речју, нашао један Јуда, који је продао учитеља за незнатну цену! И сам Петар, духовни ирој међу ученицима, у слабоме часу одрекао се

Христа, кад му је загрозила велика опасност, а Тома није веровао, док није прсте своје метнуо на ране његове! То су — *огромни, тајанствени контрасти у човечјој и божанској природи, сенке при јасној светлости, тамне пеге у спектру човечје моралности*... Та и сунчев спектар има тамних пега, које је тешко објаснити. Али је за то спектар Христове науке — светлост, а толстојски брутализам — тама.

Имамо пред собом дакле дивну, колосалну слику човека, који се у уметности попео на врхунац словенскога, а и у опће светскога Парнаса, приказао свету на видику чистоту душе и доброту срца са богатством осећаја, — човека, који је у ствари богат срдачном добротом, милосрђем, љубављу према ближњему; али у исти мах човека, који философисањем својим руши и обара добро, лепоту, љубав, веру, народност религијозност, дечје надање, и сваки човечји осећај! То је човек, коме као уметнику и човеку хитамо у сретање с љубављу и дивљењем, но кога као мудраца могу хвалити само они, који хоће нас да збришу с лица земље и са сфере човечанске културе. Искрена нам је љубав према песнику, но уједно нам је сумњива хвала, коју одају истоме наши противници као мудрацу.

Но ми смо уверени, да ће сва светлост, коју нам дају уметничка дела Толстојева, вечито остати и храбрити на одушевљење велико племе словенско; а оне тамне пеге његова духовног спектра изгубиће се, кад се све боје слију у белу, вечну, сунчану боју свенародног спомена!

(Читано у „Колу младих Срба“ у Будим-Пешти, новембра, 1893)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

XXXIII издање Чупићеве задужбине. **Срби и Турци XIV и XV века.** Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову. Од *Стојана Новаковића*. — 1893. Штампано у државној штампарији у Београду. Стр. 397.

(Наставак)

Напоменуо сам напред, да празнина, коју је писац оставио, изоставивши владу кнеза Лазара, дели расправу и по квалитету на два неједнака дела.

Другом делу ове расправе главна је мана, што ни расправе ни извори, који се односе на српску историју од битке на Косову па до 1413 год., нису употребљени колико треба, а има их, који никако нису узимани на ум. Расправе Мијатовићеве, Ковачевићеве, Руварчеве па и пишчеве (н. пр. о врањском Поморављу у III Год.) или су са свим превиђене или тек гдегде, и то ни близу колико би могло и требало, употребљене. Извори дубровачког и млетачког архива нису ни близу сви употребљени, а у њима има безброј ситница, које бацају светлости на ондашње стање. Ни најчувеније изворе из дубровачке архиве, које је издао проф. Јиречек (Споменик срп. акад. XI) није Новаковић имао при руци и писању ове своје расправе. То је учинило, да други део ове Новаковићеве студије далеко остаје за првим. Осим других погрешака, које је писац починио, провлачи се кроз цео други део расправе као црвен конац нека антипатија према једној породици, коју је и нар. традиција неправедно жигосала издајством; то је породица *Вука Бранковића*. Заиста је то несретна породица! У четрнаестом и петнаестом веку искапили су готово сви њени чланови горку чашу отрова, коју им је судбина у животу наменила: Вук умире у турској тавници, најстарији син његов умире млад, најмлађега погубише Турци, деспот Ђурађ умире од ране, коју му на разбојнички начин зададоше његови савезници: Угри; његова кћи Мара иде у харем турском цару, његова два старија сина су ослепљена а најмлађи умире млад; под њиховом владом се руши престо, пропада Србија. Може ли бити несретније породице?! Ако је било греха, Бранковићи су га покајали! И народ је бацио проклетство на њих, да са презрењем помињу њихово име, да их као издајице проклињу и клетву ту да преносе с колена на колено. И кад беспристрани испитивачи историје наше: Руварац, Ковачевић и Мијатовић доказаше, да је неправедна осуда народна: да Бранковићи нису онаки, какве их престављају, — онда се појављују научници и писци: Флорински, Мишковић, Новаковић и други, који не могу да се опросте предубеђења, него — великодушно опраштајући Вуку издају у буквалном смислу — ипак тврде, да су Бранковићи издајице. Да ли схваћају они тежину те самовољне пресуде, која осуђује на моралну смрт невина човека пред светом и историјом? Да ли могу промерити они, колико је тешка осуда историје? Да ли знају, колики је грех, неправедно и без сведока, без доказа осудити у историји невина човека? Јер кад историк неправедно хвали кога, то је погрешка, а кад га неправедно осуђује, то је грех!... Но да пређем на ствар.

Говорећи о другом делу ове студије, не ћу износити садржине њене: тај део српске историје довољно је познат; него ћу се задржати на појединим тачкама, моментима и личностима, које је Новаковић погрешно изнео и оценио.

Одмах у почетку, износећи стање у српским земљама после боја на Косову, вели Новаковић за Вука Бранковића: „По заосталим документима дубровачке архиве *лако се уверити*, да је Вук Бранковић и за живота кнеза Лазара имао *велике претенсије*, али да их је заједно са осталима *ућуткивао* пред ауторитетом свога таста. Тога ради довољно је погледати *на трговачке уговоре*, које су Дубровчани закључивали у једно исто време и једним истим изразима најпре с кнезом Лазаром, а после са Вуком.“ Штета је, што је писац претпоставио, да се о „претенсијама, које је Вук ућуткивао пред ауторитетом свога таста“, може *лако* уверити, те није нашао за вредно, да нас о томе увери, Али ја сам убеђен, да он то не би могао учинити. Пишући горње речи, Новаковић је без сумње мислио на Вуков трговачки уговор са Дубровчанима, уговор од 20 јан. 1387 год. (Mon. Serb. стр. 207—209). Писац истина не спомиње, али свакако га је Мишковић (Косовска битка, стр. 187) навео на помисао, да „из ове повеље вири извесна властољубива тежња, која баца велику сенку на тадашње смерове и потоње радове Вукове“! Па шта се вели у том уговору? Вук пише: *„вь сведение вьсемь“*, како су Дубровчани послали своје посланике „господину ми кнезу“ (Лазару) и како је он потврдио повластице, које је Дубровчанима дао цар Душан, и Вук „видевь писание... господина ми кнеза“, потврђује такође све повластице, које су Дубровчани имали. У тој повељи, као што се види, не избијају на површину никакве претензије. Али има једно место, за које је већ Мишковић запео и из њега прочитао „властољубиве тежње“; на то место је без сумње и Новаковић помишљао, кад је рекао, да се из трговачких уговора виде претензије Вукове. То место гласи: „И за трьгове поморске и за сланице, *ако ми богь поможе, тере бѹде тьдези мое владание*“... Бадава је Љ. Јовановић већ Мишковићу рекао, да је он из тих речи могао прочитати властољубиве тежње само „не знајући прилике, у којима је та повеља писана; заборављајући, да се то писало са знањем Лазаревим; не познавајући трговачку политику дубровачку и њихово поступање у склапању трговачких уговора; не појимајући средовечни склоп државни и самостални државни живот великих клетвеника.“ (Критика, стр. 201.) А Новаковић је све то знао врло добро, па ипак види у оном уговору претензије, које је Вук ућуткивао. Вук је био владалац, који је имао свој двор и своју властелу, и тај Вук не сме имати претензија? И зар те претензије нису ишле у прилог централизацији? Зар те земље, којима је Вук мислио да оплада, не би увећале и Лазареву државу, увећавши државу његова зета? Или ваљда не ће когод тврдити, да се оно место односи на Лазареве земље?! Ако би осудили Вука због оваквих претензија, каква би онда осуда пала на Лазара, који је „из начела“ покорио многе земље; па тек на Душана и остале српске владаоце, и све владаоце и сву властелу средњега века у свима земљама!... Те речи, најпосле, нису ни морале потећи иницијативом Вуковом; могли су Дубровчани, као практични трговци, тражити од Вука, да им за сваки случај осигура повластице, ако ма кад добије оне земље.

Новаковић вели даље за Вука, да је он (и ако — као што сам писац признаје — *немамо непосредних доказа*) могао смерати, да заузме господство и над Лазаревом земљом. „Вук је *могао!* — да богме да је *могао;* али се не пита: да ли је Вук могао? већ се пита“:*) да ли има доказа, да је Вук заиста тежио за тим? Сам писац одговара: да нема, и онда престаје разговор!

„*Ако* је веровати народним предањима“ — пише Новаковић — „приче о неповерењу народнога јунака Милоша Обилића према Вуку Бранковићу могле би нам посведочити, да су претенсије Вукове познате биле још и за живота Лазарева**), само што нису толико на видик искакале“. „*Ако* вам дођем у Шпарту, све ћу вас потући“, поручио је Филип, краљ маћедонски, Шпартанцима. „*Ако*“ — одговорише му они.

Највећи грех, који је по Новаковићу учинио Вук; грех, који је „раван издаји“, то је *понашање Вуково после боја на Косову,* које је „немогућно бранити“.

Ми имамо пред собом факт: да се Вук Бранковић оделио од Лазареве државе одмах после боја на Косову и да је почео водити засебну политику. То је тај чин, који Новаковић крсти издајом. Но, као што је Новаковић покушао, ако не да брани, а оно бар да разјасни одметништво Вукашиново, тако се, мислим, даје *протумачити* и држање Вуково после боја на Косову. Вук је признао Лазара за врховнога господара само за то што је био старији и таст његов; али када је Лазара нестало, био је *Вук најстарији члан* у новој српској владалачкој породици;

*) Руварац: О кнезу Лазару, стр 371.

**) На стр. 205 пише Новаковић, да је Вук Лазара *искрено* потпомагао.

и „ако је некада и било разлога,“ да се он покори Лазару „чинило му се сада да нема разлога ... да попушта ... једној женској глави*) или и према једном младом човеку,**) какав је био Стефан Лазаревић“. (Мијатовић: Деспот Ђурађ, I. стр. 15). Но, да је само то било, ми бисмо можда имали права, да кривимо Вука, али се Вук са својом пуницом није слагао у много важнијој ствари: у правцу спољне политике, којим је требало поћи после смрти Лазареве. Милица је била за то, да се купи *мир* од Турака *ма по коју цену. Вук напротив био је за то, да се не покоре Турцима.* Он, који је видео турски пораз на Плочнику, и како су Турци већим напорима извојевали победу на Косову, мислио је да је српска држава још снажна, да одоли Турцима. Да ли се могао он онда сложити са Милицом, која је била готова на све жртве, само да добије мир? Он се оцепио и *наставио рат;* и *после три године узалудних напора он је био приморан*†) *да „сложи мир“ са Турцима* и да се „приклони великому господину цару Бајазиту“. Ми бисмо могли само рећи, да Вук није добро уочио прилике, кад се надао, да ће се борбом моћи нешто постићи. Али зар није ту наду гајио и најдаровитији државник српски деспот Ђурађ све до год. 1443? (Новаковић у Гласу срп. ак. XXII стр. 9—10); а у времену од 1427—1443 било је много јасније, него одмах после косовскога боја, да се та нада не ће испунити.

„Политика Вукова — вели Новаковић — у тим тренутцима (после боја на Косову) морала се наћи у супротности *са свима народним осећањима: његово одметање* од породице Лазареве у тај мах већ *нигде није могло наћи одзива ни одобрења*“. Ја мислим, да је то прецењивање народне самосвести у оно доба. Да те самосвести није било, или бар да је није било онолико, колико мисли Новаковић, показује нам најбоље политика Николе Алтомановића и Балшића, показују нам буне властеле српске против Лазарева сина Стевана Неодобравање тога корака био би узрок „непопуларности“ Вуковој. О непопуларности Вуковој говори и Чеда Мијатовић (Деспот Ђурађ I, стр. 13); али за ту непопуларпост Вукову у XIV веку нема апсолутно никаква доказа.

*) У историји Немањићске државе није било примера, да жена влада.

**) Стевану је било 19 година (Руварац: О кнезу Лазару, страна 7).

†) Па и онда је он још мислио, да је турска влада привремена. У повељи од 21 нов. 1392, у којој каже, да је расписао „ꙁемлы всѹ, колико ѥстъ въ ѡбласти моѥи, како кѥмо плакꙗти даньꙗ тѫрькомь“, обећава он, да ће тај порез за Метохију и Хиландарску он плаћати „докле давамо даній тѫркомь.“

О непопуларности Балшића, који се одметнули од цара Уроша, који се нису борили на Косову, који се такође после Косова оцепили од државе Лазареве — не говори нико, јер нема доказа да су они били непопуларни. Али о непопуларности Вуковој говоре наши историци, ма да је било мање узрока да он постане непопуларан него Балшићи, и ма да за ту непопуларност нема никаква доказа. Као што се не може говорити о популарности Краљевића Марка у XIV веку, јер се та популарност много доцније појавила и развила, исто се тако не може, без икаква ослонца, и само на основу народне традиције XVIII и XIX века, говорити о непопуларности Вуковој у XIV веку.

Константин Филозоф у бијографији Стевана Лазаревића (Гласник XLII, стр. 262) прича да су Милица и њени синови после боја на Косову „оставьшеи сирй и отъ сихъ (Турака) расхыштенна оужасающте се, не бо тьчню од Исмаилитъ бѣда належааше, нь и ꙁападьнии окрьсть на брань оуготоваше се. Къ томоу же и междоусобиаꙗ раꙁдѣлѥниꙗ ѥже сиѡмь подроучьнии, инии же ꙗко свои оуди бывьшеи.“ Последња реченица је врло нејасна и готово се не може тачно разумети и превести. Љ. Ковачевић н. пр. преводи ту реченицу овако: „а уз то (настадоше) и међусобни раздори: једних, који су били подручни, а других, који су самостални били.“ Новаковић пише, да „Константин отворено говори, како су дошли *међусобни раздори међу подручнима. Очевидно он тим речима хоће да обележи радњу* Бранковића.“ И Новаковић и Ковачевић испустили су из вида оно *„симь“*, те, по мом мишљењу, погрешно схватили ону реченицу, особито Новаковић, који под подручнима разуме Бранковиће. Ја мислим, да је Константин хтео казати, да је наступио раздор међу властелом у држави Миличиној и Стевановој, а с друге стране се неки (који су пре били под Лазаром) сматрали сада за самосталне. Новаковићев превод и тумачење, да се под подручнима мисле Бранковићи, свакако је погрешно. Коме су били Бранковићи подручни? Вук је баш — по Новаковићу — хтео да се оцепи и да не буде подручан Милици; он није био подручап ни Турцима; он и Ђурађ Балшић су они „своји људи“. А оне речи „междоусобьнаꙗ раꙁдѣлѥниꙗ ѥже симь подроучьнии“ мислим да се односе на *буну властеле у земљи Лазаревој,* коју он „изъ начела под иозѣ свои покори“. (Гласник XLII, стр. 266); било да су се они међу собом гложили, било да су устали на Стевана; таквих побуна бивало је и после.*) И Новаковић по-

*) Н. пр. г. 1397/8 буна Николе Зојића и Новака Белоцрквића (Отаџбина IV, стр. 289—290). Љуб. Ковачевић је

мишља на „српске кнезове, који су гледали као обично не да бране један другога, него да се сами користе несрећом својих ближњих“, само што он то погрешно наводи из Константинових речи: „и ꙁаnадьнии окрьсть на брань оуготовчше се“, јер се те речи без сумње односе на нападаје Мађара у год. 1389 и 1390 (Год. X стр. 236).

На тумачење горњих речи Константинових, као што сам га ја извео, навело ме је сравњење из св. писма, које се уз горње речи налази. Константин наиме каже, да су наступила „междоу собьнаꙗ раꙁдѣлѥнина ѥже сиuь подроучьнии, инии же свои оуди выкьшеи, ѥлико сь Марьдохеѥмь вь гаданиихь наче же пророучьствиихь сьновиднихь решти ѥмоу. и се глась и вьпль, мльвы, громи и троусь, и мльва на ꙁемли, и се не два ѕмиꙗ нь миоꙁи сь прѣсмыкаюштиими се, ѥже придоше брати се.“ У обичном тексту св. писма нема тога места о пророштву Мардохејеву, и према томе нема га ни у Даничићеву преводу старога завета. Али *у латинском тексту* књиге о Јестири има неколико додатих реченица, и *у том додатку* налази се онај цитат о Მародохеју. Тај текст (до кога сам дошао добротом г. проф. Јагића) слаже се потпуно са цитатом у Константина, само што тамо стоји: „*duo dracones*“! Да је Константин мислио на распру породице Вукове и Лазареве, за цело не би исправљао цитат и истицао: не два ѕмиꙗ нь миоꙁи. Очевидно је да Константин под подручнима није мислио Бранковића а под самосталнима породицу Лазареву, него да је под подручнима мислио на необуздану властелу српску, а под самосталнима Вука и Ђорђа.

*

У Бечу 4 децембра 1893

Ст. Станојевић

на нав. месту врло лепо описао те догађаје и доказао, да буна та није била, као што Константин пише, пре 1394 год. Само Ковачевић греши, што у „оне ине некоје“, које Константин осим Зојића и Белоцркића спомиње, убраја и Обрада Драгојлалића, а Новаковић је (Гласник 60, стр 126) начинио још већу погрешку, рекавши — пошто се повео за Ковачевићем — да је Константин забележио и Драгојлалића. Константин спомиње, да се побунили: Зојић, Белоцркић и *други неки*. Ковачевић је у те друге убројао и Драгојлалића на основу једне Стеванове листине, у којој он каже, да је Драгојлалићу одувео баштину „ꙁа нѥгѡвѹ невѣрѹ“ (Mon. Serb. 568). Ковачевић ову повељу ставља у г. 1345—1402 (И по трећи пут: краљ Вукашин није убио цара Уроша, стр. 13, пр. 38); то је свакако погрешно, јер се у тој повељи мати Стеванова још назива *Милицом;* по што се она 1395 покалуђерила (Ков. Јов. Ист. срп. нар. II, стр. 10; Даничић: Рјечник из књиж. стар. III, стр. 508 — ипак Даничић у истом делу I, стр. 256 ставља ову повељу — по Миклошићу — у г. 1403—1405!) могла је та повеља бити издана 1389—1395 и по томе *Драгојлалић није био међу властелом, која се год. 1397/8 бунила*, јер је он своју баштину пре г. 1395 изгубио. Да не буде он један од оних „подручних“, које Константин спомиње?

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У прошлу суботу на свечаној седници књижевног одељења Матице Српске читао је А. Хаџић беседу Јована Ђорђевића у спомен покојном Јовану Бошковићу. Беседа је та у изводу саопштена у 144 броју „Браника“.

— Лицем на Никољ дан одржан је помен покојном Панчићу у мађарској научној академији. Прочитан је том приликом говор Августа Каница. Српску краљевску академију заступали су у тој седници Љубомир Клерић и Јован М. Жујевић.

Џ Српска свенаучишна омладина у Загребу вољна је, да почетком идуће године покрене свој лист по имену „Омладина“. Листу на челу стојаће Петар Белобрк, правник-ригорозант, уз стални уреднички одбор. Смер листу је, да здравом белетристиком, озбиљном науком и савременим социјолошким белешкама даде прилике српском народу, да поближе упозна своју омладину, а свеколикој опет омладини да се зближи, упозна и одушеви за интензиван књижевни рад.

ЧИТУЉА

ИСИДОР ЋИРИЋ

У Карловцих је 2 о. м. преминуо народни и патријаршки секретар Исидор Ћирић у педесетој години свог века. Покојник је у младим својим годинама радио на књижевном пољу. Спевао је многе лирске песме, од балада му је опште позната и омиљена: „Краљ Вукашин“, а написао је и неколико приповедака. Књижевни су му радови угледали света шездесетих година у „Даници“ и „Вили“.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 51.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 19. ДЕЦЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

(НАДСОНЪ)

Терпи... Пусть взоръ горитъ слезою,
Пусть въ сердцѣ жгучія сомнѣнья!...
Не жди людского сожалѣнья
И, затаивъ въ груди мученья,
Борись одинъ съ своей судьбой...,
Пусть устаешь ты съ каждымъ днемъ,
Пусть съ каждымъ днемъ все меньше силы...
Что-жъ, радуйся: такимъ путемъ
Дойдешъ скорѣй, чѣмъ мы дойдемъ,
До цѣли жизни — до могилы.

* * *

(НАДСОН)

Трпи... Нек поглед у сузама гори,
Одбаци сумњу што ти ломи груди!...
И, сакрив тугу што ти срце мори,
Не чекај нигда да те жале људи:
Сам сноси терет судбе своје круте...
Па, нека падаш сваког божјег дана,
Нек сваког дана нестаје ти моћи...
Раније тим ћеш, и кроз таке путе,
— Свима је нама иста судба дана —
К смеру живота а до гроба доћи.

Н.

ОГОВАРЏИКА

Ко није познавао поштовану снаша-Тоду, за тога се може рећи да није познавао добру половину света.

»Ала је данас лепо време, госпа-Тодо!« рекли бисте ви.

»Истина, сунце греје,« прихватила би она, »али ако ћемо право, какво ми је и то сунце — лук и вода!«

*

»Прија-Тодо,« — знам, рече јој једаред моја мати — »твоја су дечица одиста прави анђелчићи; гледала сам их јутрос, кад се из цркве враћала.«

Госпа-Тодино лице плану неком живошћу, у очима јој заблиста одсјај материнске љубави, али мало за тим рече са свим махинално:

»Ниси ти прва, сеја-Јуло, која ми то кажеш, али... али антихристи су то прави, као и отац им, слатка друго!«

*

»Сека-Тодо, виде ли, Бога ти, јуче ону свадбу?... Младица, сушта љубичица!... А младожења је тако красно момче!« беше једном и таква разговора.

»Тако што само Бог састави!« прихватила је госпа Тода, али се одједном тргла и наставила: »Али, прођи се, слатка моја, тога!... Љубичица, а овамо за собом оставила девојачки реп од читавих пет хвати; зна то свет... А и он красно момче, а зна да прави лажне банке и да за то носи после гвожђе на ногама!... Сита сам ја таквих гадова!«

»Али, за име света, то са свим није истина!... Од Бога је греота тако што говорити.«

»Ех, није̂ тако! — Тако је са свим: састало се зло и горе!... У осталом, и ти да си бо̂ља, не би ни могла хвалити такве протуве...«

*

»Госпа-Тодо, одиста свако мора признати, да је данашња парада била нешто изванредно, је л' те?«

»Лепа је била... али најпосле како за кога...«

»Ах, неоспорно је била лепа!... А видесте ли младога краља, како је величанствено изгледао?«

»Да, одиста величанствено... али шта сте окупили: »млади краљ« па »млади краљ«!... Од куда је баш и тако млад?!.,. Има ваљда и још млађег света него што је он, па ипак —«

»Али, за Бога, не говорите тако!... Та још није ни пунолетан!...«

»Зна се то!« одговорила би снаша-Тода зловољно, притерана тако у шкрипац.

*

»Превелика милост божја спасла га је у овој прилици од крвничког ножа —« читао је муж госпа-Тодин једном приликом гласно некакав телеграм у новинама, који је јављао о неуспешну атентату на живот неког великог човека.

»Да, тек што није!« прошапутала је тада госпа-Тода. »Спасла га је превелика милост божја, а кад би тај Бог имао милости, он би онда — — —«

»Али при том је напрасно прекинула пакосни шапат и угризла се за усне.

* * *

Био сам јој на пратњи. Света је било врло много.

На гробљу отклонише капак мртвачког јој сандука, да је деца и последњи пут целивају.

Погледам је: на кривим и танким усницама као да јој беше јасно исписано:

»Хм, чудна ми је и то пратња:... Али најзад да сам и ја била бо̂ља, бо̂ља би ми била и пратња!«

Нови Сад, децембра 1893.

Чед. А. Поповић

ИЗБАВИЛАЦ У НЕВОЉИ

ПРИПОВЕТКА Ф. ВЕЛЕРА

(Свршетак)

Миклуш и кћи му гледали су све то укоченим очима; изгледало је, као да не схваћају, шта се то збива.

Званичник преброји новац и метне га у џеп.

„Но," запита официр, „јесте ли свршили већ овде свој посао?"

„Још нисмо," одговори Хутерер пакосно.

Тада приступи старом Миклушу, извуче из џепа лист артије и стане читати заповест, да Миклуш са свим својим имањем има оставити мајур за четрдесет и осам сахата, а мора да од тада преда Данчики Микушеву, да га обрађује и газдује њиме.

На старцу се у тај мах огледао највећи ужас.

Блед, исколачених очију и помршене косе слушао је пресуду, која га је терала са куће и кућишта и гурала га са женом и дететом у беду и невољу — дрхтавица му прође кроз тело и он се немо сруши на земљу.

Са очајним узвиком баци се Матуша на њ, а и старица долети опет у собу, стане кукати и плакати, и узе у крило главу онесвеслог мужа.

„Сад смо готови," рече Хутерер са задовољним осмехом, „сад можемо ићи."

Али га млади официр зграби за раме и погледа га, севајући очима.

„Господине," рече, „којим правом терате ви тог човека са његова имања?"

„Господине лаћмане," одговори Хутерер охоло, „немам воље, а није ми ни дужност, да вам то кажем."

„Па ипак ћете ви то учинити, пре но што одете из ове куће," рече официр тако заповедајући, да је порезни управник задрхтао и страшљиво погледао лаћмана, који се усудио да с њим тако говори.

Он му покаже писмено, које је прочитао сељаку. На том писмену беше осим његова потписа још и потпис генерала Енгелсхофена.

„Налог од господина председника," рече, „сељак је јобаџ и —"

„Богати Данчика, чији је отац као судија накрао доста имања, даје педесет форината за то до-

бро,“ повиче неки глас из гомиле сељака, што се беху искупили пред кућом.

Хутерер рикну од беснила.

Скочи на сељаке и ухвати за капут оног, што му беше најближи.

„Ко је то казао?“ повиче.

„Ја нисам, господине,“ одговори сељак плашљиво.

„Мораш познавати глас — даћу вас све позатварати, ако ми не издате тог беобразног нитковa.“

„Ми не знамо — ја нисам казао — ни ја!“ викаху сељаци један за другим.

Официр приступи опет ка Хутереру.

„Пустите људе на миру,“ рече, „нарочито, ако је истина, што је онај рекао.“

„Била истина или не била,“ повиче Хутерер све бешњи и бешњи, „тај обешењак мора у каземате. А ви, господине! Ко сте ви, што се мешате овамо? Ви буните сељаке — мислите ли, да то можете радити, а да останете некажњени?“

„За оно, што радим, одговараћу ја сутра пред генералом Енгелсхофеном,“ рече официр, „надам се, да ћу и вас онде затећи.“

„О, бићу ја тамо! Ја ћу још данас јавити генералу, да вас зна по заслузи дочекати.“

„Места, гадови!“ издера се на сељаке. „Но, чекајте, истераћемо вам ми те буве испод коже!... Ха-ха! Одвише вам је добро, лупежи! Стегнућемо ми вас боље!“

Окружен званичницима и војницима изађе Хутерер из куће. Цела се комисија тада попе на кола и ова за тињи час полетеше према граду.

Сељани се растркаше.

У соби остадоше само Миклуш, жена му и кћи, оба страна официра и Данчика, који је стојао на прагу са пркосним изразом на лицу.

„Шта хоћеш ти још овде?“ запита други официр момка.

„Ја сам Данчика Микуш,“ одговори јогунасто упитани, „мајур је мој!“

„Још није — дакле одлази!“

Данчика се не маче с места.

Тада ухвати официр десницом балчак од мача а левом руком зграби Данчику за јаку.

Један снажан удар био је довољан, да помакне Данчику с места, а други га је избацио већ кроз врата.

„Ако још једаред прекорачиш преко овог прага,“ рече официр, „сјурићу ти овај мач у груди.“

Данчика одјури, љуто грдећи.

Млађи официр, који је мало час онако енергично поступио са порезним управником, приближио се међу тим Миклушу и његовима.

Стари сељак баш тада отвори очи и једва их дигне горе.

„Хајдете,“ рече загушеним гласом, „хајдемо даље одавде — даље — у беду!“

Тада му падоше погледи на официрево лице, пуно саучешћа.

Он му се баци пред ноге и пољуби му крај од капута.

„Господине!“ повиче, „примите захвалност слаба старца за оно, што сте му учинили, и ако му нисте могли помоћи. Али чујте, што ћу вам ја саветовати. Идите, вратите се, одакле сте дошли, јер господа у Темишвару кад дознаду, да нисте њихов, зло ће вас дочекати. Моћна сте човека увредили, тај ће вам се осветити!“

Официр дигне старца па га одведе до клупе, на коју га посади.

„Пробаћу, стари!“ рече пријатељским гласом. „Отићи ћу у Темишвар, да познам ту господу.“

„Немојте, господине,“ опомињао га је сељак, „ту би морао главом цар доћи, да направи реда.“

„Видиш, стари, ту имаш право; што се ви нисте договорили па му писали, шта се овде ради?“

Миклуш жалосно задрма главом.

„Све смо урадили па све узалуд“, рече. „Цар то и не прочита. Лоше смо ми записани тамо горе, мисле да смо разбојници и бунтовници, који се вечито опиремо закону. Да богме, овакви закони, какви су овде а какви за цело не стоје у царском законику, многога су већ дотерали до очајања па да богме и до опирања. То се онда лепо искити па јави горе и господа се та туже цару, како је тешко овде управљати.“

„Е, онда мора да ни у Бечу баш није најбоље с правдом и правицом?“

„То ја не знам,“ одговори Миклуш. „Ми смо и добро и зло чули о новоме цару. Али зло су говорили о њему само попови и — званичници.“

„Званичници — његове слуге?“

„Не служе они њему верно, него га поткрадају, и њега и нас; ми њима плаћамо порез, кад год им треба новаца, а они се туже горе, да не могу од нас да искамче ни потуре. Ми смо јобађи, они нас сматрају за робове па мисле да не само могу располагати нашим животом и имањем, него и чашћу и поштењем наших жена и кћери.“

„Старче,“ рече официр, „страшна је та твоја оптужба. Ако се може доказати —“

„Ја је могу доказати,“ упаде Матуша у реч, а по образима јој се осу плахо руменило.

„Ти?“ запита официр, погледавши зачуђено лепу девојану.

Матуша приповеди, шта је преживела то пре по дне у Гавриној колиби; приповедила је и то, како су и за што њена драгана ухапсили и како се Хутерер заклео, да ће Грегуша отерати у војнике, ма да је јединац сиромашне удовице.

Плашљиво су Миклуш и његова жена гледали у своју јединицу.

Кад је она довршила, загрлише је обоје.

„Бог те благословио!“ кликну Миклуш. „Ти си умела да отклониш љагу и срамоту са наше куће.“

„Чедо моје!“ рече старица сузних очију. „Волијем умрети, него да твојом срамотом откупимо живот и имање.“

Официр је све једнако шапутао: „Страшно! Нечувено!“

Тада приђе к старцу па га узме за обе руке.

„Ни бриге те, стари!“ рече му, оштро га гледећи својим великим, плавим очима. „Још си ти у овој кући, па ма шта радили, не ће те из ње истерати. Ја све слутим, као да је та госпоштина већ долијала те као да ће скоро муња с неба севнути те запалити и уништити ту опсенарску паучину, којом су испред цара вашег прикривали истину. Главу горе, стари, па дођи сутра у јутру, чим сване, у Темишвар до генерала Зорана, можда ћеш онде чути новину, којој ћеш се обрадовати. А донде: ћути и надај се.“

То рекавши опрости се са старцем и његовима, узме свога пратиоца под руку па нагло изађе из куће.

Миклуш, наслоњен на жену и ћерку, гледао је за њим укочено.

„Не рече ли,“ промуца мало за тим, „да ћемо остати у овој кући?“

„Па очи му се при том засајале,“ потврди Матуша „као у анђела, па човек му мора веровати, хтео не хтео.“

„Не рече ли, да ће наша невоља своро престати?“ настави Миклуш. „Ко је тај млади господин, што сме да се противи великима и моћнима, који нас киње и угњетавају?“

На једаред отрчи Матуша у своју собу. Кад се вратила, држала је у десној руци прилично лошу слику, која је приказивала цара Јосифа II како га крунишу, а прилично су верно на њој приказане биле црте младога монарха. Ту јој је слику једаред Грегуш донео с вашара.

„Бабо!“ кликне, „гледајте само, познајете ли сад тог господина, што не стрепи од велике господе у Темишвару?“

Дршћући узме старац слику. Крик изненађења оте му се са усана.

„Цар!“ повиче.

За тим спусти слику, обгрли жену и ћерку па их са собом повуче на колена.

„Спасени смо!“ узрази, погледавши на небо. „Спасени смо! Сам је цар дошао и ушао у колибе свога народа, да види његове невоље. Нека га Бог благослови!“

И Матуша и њена мати прихватише очин благослов.

Миклуш се дигне па пође, да извести суседе о срећи, која му се данас јавила.

На вратима застане, мало се промисли па се врати натраг у собу.

„Рекао ми је, да ћутим и да се надам,“ помисли. „Нека види да знамо слушати.“

Међу тим су далеко већ одмакла била кола, у којима је седео млади цар и његов пријатељ, гроф Розенберг.

Дуго је Јосиф ћутећки седео поред свога пријатеља а сав се занео оним, што је мало час видео и чуо.

„Розенберже,“ рече најзад, „кад сам из Беча полазио, дошло ми је до ушију, како је кнез Кевенхилер овај мој пут назвао шетњом разоноде ради. Но ја видим, да такве шетње разоноде ради имају и своју добру страну, те не ћу пропустити, а да се кроз целу своју милу отаџбину не прошетам и да је разоноде ради не проучим.“

„Ваше Величанство,“ одврати гроф смешећи се, „такве шетње не ће баш добро доћи Кевенхилеровим пријатељима.“

* * *

Истог јутра, за које је Јосиф заказао сељацима да дођу до генерала Зорана, ходао је генерал, председник Енгелсхофен, са нестрпљивим изразом на лицу, горе доле по својој канцеларији.

Хутерер му је још синоћ био приповедио о смелом лаћману, који је хтео на такав начин да се прослави, улазећи у нови свој гарнизон, и генерал се љуто заклињао, да ће он том смелом официру показати већ пута.

„Још нам само треба таких обешењака,“ повика, „који се старају за друге ствари а не за своје параде. Да сам знао, да ће нам послати такве момчиће, не бих им тако брзо јавио био, да нам одлазе два официра. „Но, истераћемо ми већ тој господи буве испод коже. Почећу одмах ујутру, чим ми се пријаве.“

Већ је било свануло.

Прошао је био већ и обични час за рапорте, а није се јавио још ни један од она два дошљака.

Место њих дође Хутерер са важним и тајанственим изразом на лицу.

„Екселенцијо," рече, „носим важан глас."

„Кажите ви мени пре свега, шта је то са она два официра. Још ни један није био код мене."

„Чујте само," одговори Хутерер, „они су код старог Зорана — а то је нов доказ, да смишљају нешто опасно по нас."

„Код тог закерала!" рече генерал, зачудивши се. „Јесте л' чули, то је нешто сумњиво."

„Да богме, да богме!" одговори Хутерер брзо. „И помислите само, од седам сахата изјутра трче једнако онамо сељаци — и то све сами они обешењаци, што су у црној књизи."

Генерал је махао главом и нешто размишљао.

„Код Зорана — код Зорана!" понови неколико пута једно за другим. „Тамо се за цело опет нешто спрема против нас па ће онда послати горе извештај од по рифа".

„Но, до сада су им" рече Хутерер, подругљиво, „та извешћа слабо што користила."

„Оно ми имамо пријатеља. Али поред свега тога морамо ипак добро пазити. Она два официра код Зорана не иду ми никако из главе. Хм! Ако су они дошли овамо по каквом налогу?"

„По каквом налогу?" промрмља Хутерер, мењајући боју у лицу.

„То није немогуће. Оно смело поступање официрево с вама —"

Хутерер се збуњено чешкао по бради.

„До ђавола, што ми то није одмах пало на памет!" промрмља.

„И мене је на те мисли довео глас о томе, да су официри код Зорана."

„Не узимајмо ствар одмах с најгоре стране," рече Хутерер, храбрећи се, „можда су то само пријатељи или сродници генералови."

„Али шта ће онда ту сељаци?"

„Хм, па то чешће бива код Зорана."

„Кад бих знао што сигурно! Онда би се човек боље и размахнуо".

„Екселенцијо, ја бих имао предлог."

„Но?"

„Да одете ви сами до Зорана — сад — с места, јер се тамо за цело сада не надају вама. Моћи ћете провидети ситуацију."

„Заиста, та је идеја добра. Ви ћете ићи заједно са мном, Хутереру."

„С драге воље, Екселенцијо! Волео бих и ја исто тако, да из ближе упознам сумњивог официра."

„Ако је послан одозгоре, да из ближе прегледа наше ствари —"

„Онда морамо свакако гледати, да га ма по коју цену за се придобијемо."

„А ако ли је дошао сам на своју руку, ако је један од оних, које ми очекујемо као заменике за ону двојицу, што су отишли?"

„Онда, Екселенцијо," рече Хутерер са пакосним погледима, таруђи руке, „онда не треба ни да вам кажем, како да му разложите, да се јуче зло огрешио".

„До ђавола!" одговори генерал, „запамтиће он то добро."

После тих речи опаса мач и у пратњи Хутереровој изиђе из своје канцеларије да оде до свога противника, генерала Зорана.

Ми ћемо се пожурити пре њих и наћи ћемо цара, још једнако у униформи своје драгонерске регименте, у друштву са старијим човеком достојанствена изгледа.

На Јосифову лицу се огледаше живо узбуђење. Шта је само свега морао чути од сељана, којима је наложио да се искупе! Не беше му више загонетно, за што је земља сиромашна, за што су ужитци тако малени и за што се сељаци опиру.

Званичници с председником на челу жарили су и палили, као да је земља њихова својина. За њих су сељаци морали кулучити, они су себи зидали куће, копали мајдане, трговали дрвима, све на свој рачун, место на рачун државе. Подвоз су им сељаци морали давати џабе, и то не само званичницима, него и њиховој чељади.

Је ли ваљало куповати што за војску, то су господа новац турали у свој џеп, а сељак нека гледа шта ће. Ако је који шта рекао, добио је шибе или су га затворили. Сељак као јобађ није имао никаква права, није дакле своје добро смео ни деци својој оставити, имао га је као у аренду, па први, који дође и положи тридесет форината, могао је израдити, да се без икакве милости истерају дотадање газде.

Солгабирови и бирови по селима нису били ништа друго до послушно оруђе темишварске господе, у чијој су служби земљу исисавали те њихове а и своје џепове пунили.

Јосиф је сељацима рекао, да оду, али им је строго наложио, да ћуте; они сви одоше, само један остаде, а то беше Миклуш.

„Шта ћеш ти још, стари?" запита га цар.

Старац падне на колена и пољуби руб Јосифова капута.

„Шта ти је," запита цар, дижући старца, „те клечиш преда мном?"

„Ваше Величанство!" муцао је Миклуш.

Јосиф сав зачуђен погледа у старца,

„Ти сневаш, стари!“ рече му.

Миклуш задрма главом.

„Не — не!“ одговори старац, „наш је цар то, што дође, да невољу овде види својим очима и да нам помогне.“

„Но, па кад већ знаш, стари,“ рече Јосиф доброћудно, „а ти још задржи за себе. Не ћу те сад питати, како си ме познао, али пре но што опет одем, свратићу мало к теби, онда ћеш ми приповедити.“

Миклуш пољуби цара у руку па изађе.

Јосиф се баш разговарао са генералом Зораном, како да даље поступе према генералу Енгелсхофену и његовој багри, а оно на једаред уђе слуга и јави, да долази председник.

Цар и његов домаћин погледаше нагло један у другог.

„Само опрезно!“ прошапће Јосиф.

У то уђе у собу председник а за њим Хутерер.

Енгелсхофен приђе генералу Зорану пријатељски, нагласи, како је сматрао за своју дужност да походи свога друга и још је тако којешта говорио, што се обично говори, кад се куд оде.

Зоран се учтиво но прилично хладно одјавио и Енгелсхофену и Хутереру.

Тек пошто се са Зораном поздравио, учинио се Енгелсхофен да је опазио лаћмана, који је у страни стојао круто, по војнички.

„А, господине,“ рече снисходљиво, „ви дођосте да умножите наш гарнизон?“

„Не, Екселенцијо,“ одговори тобожњи лаћман, наклонивши се.

„Ваш пут амо има дакле другу сврху?“

„Другу, Екселенцијо.“

Енгелсхофен се угризе за усну. Једило га је а уједно и узнемиривало то, што се тај официр тако понаша.

Хутерер му прискочи у помоћ.

„Мислим да се не варам,“ рече пакасно, но тобоже умиљато, „да сам имао част бити већ с вама, господине.“

„Свакако — јуче, кад су оном сељаку пописали ствари те му најпосле дали на знање, да се за четрдесет и осам сахата има иселити из своје куће.“.

„Није то његова кућа,“ одврати Хутерер. „Та то је јобаћ.“

„Ви сте се, господине,“ рече сад генерал Енгелсхофен, „сувише жестоко заузели за тога човека, коме се десило само оно, што му се по закону морало десити.“

„Баш то у тој ствари нисам могао да нађем.“

„Шта, зар кад не плати порез, да му се онда ствари не попишу?“

„То још што му драго, али да га отерају из куће и са мајура —“

„Којим тај човек не може газдовати, јер је осиромашио због своје лености. која је овде нешто обично. Ја мислим, да је и то праведна ствар, што смо га терали из куће.“

Што се охоли председник пуштао мирно — бар тако је изгледало — са официром најнижег степена у разговор о томе, како се врше закони у покрајини, којој он беше на челу, има се приписати само томе, што се некако потајно бојао тајанственога лаћмана, који му се није ни приказао — као што је обичај — а није му га приказао ни генерал Зоран.

На послетку ипак савлада своју радозналост.

„Ако бисте ме,“ рече он, „господине лаћмане, походили, можда бих се више поразговарао с вама о том случају.“

Цар даде мигом знак генералу Зорану и овај устане.

„Екселенцијо,“ рече, „можда бисте могли то одмах с места урадити. Ја вам остављам свог госта, јер и тако имам на пољу нешто посла.“

Поздравивши их учтиво, Зоран се уклони.

Њих тројица остадоше сами и неко време ћутаху.

Енгелсхофен на послетку први прекине ћутање.

„Господине,“ поче, „нисам очекивао, да ми се ви први јавите — као што вам то дужност налаже — а до сад вас нисам ни за име упитао.“

„Екселенцијо, моје име није никаква тајна.“

„Оставимо то за који час,“ рече Енгелсхофен са усиљеним смешкањем, „ја се нешто друго домишљам.“

„А тиче ли се то мене?“

„Вас.“

„Екселенцијо, ви то зацело од мене не ћете затајити?“

„Ја мислим, да је униформа, коју ви носите, просто — чувида.“

„Чувида?“ упита Јосиф љутито.

„Јесам ли погодио?“

„Нисте, Екселенцијо. Ја имам права да носим ову униформу. Шта вас је могло довести на ту помисао?“

„Што сте се тако чудновато владали данас, као и јуче. Наши млади официри се обично не брину за ствари, што не спадају у њихов круг — наравно изузевши љубавне згоде.“

„То не важи за мене. Ја сам лаћман, ову сам униформу у Бечу —“

„Ах, ви ипак дакле долазите из Беча?“ упаде

му генерал у реч, као да је дознао нешто врло важно.

„Да ли сам ја то порицао?“

„То мора да је каква тајна мисија, која вас је довела овамо?“

„Мисија?“

„Ах, драги пријатељу, има много пакосна света, који желе да оцрне и најревнијег слугу државе.“

„Ја вас не разумем, Екселенцијо.“

„Има људи, који још отештавају и онако већ тешку управу над бунтовничком незадовољном земљом,“ настави Енгелсхофен, не освр̂ћући се на речи тобожњега лаћмана. „Но, тим смутљивцима је можда пошло за руком, те су ме оцрнили код двора, па тако су сад вас послали —“

„Екселенцијо,“ упаде му Јосиф у реч, „залажем вам своју поштену реч, да ме нико није послао амо.“

„Нико вас није послао?“ рече генерал, скупивши обрве.

„Ја сам сâм од своје воље дошао амо у жељи, да познам своју отаџбину,“ одговори Јосиф потпуно мирно.

Енгелсхофеново лице све се већма мрштило.

„Па ипак сте се,“ рече, „мешали у ствари, које се ни најмање не тичу ни вашег звања ни сврхе вашега пута.“

„Мога звања да богме да се не тичу, но тичу се сврхе мога пута. Ја сам рад да познам своју отаџбину, не само дивотне крајеве њене него и неке не баш дивотне прилике местимице, као на пример овде.“

„Господине,“ рече генерал охоло, „каква је то примедба?!“

„Ја је не могу повући, екселенцијо. За ово кратко време, од како сам овде, много сам штошта чуо и видео.“

„Но нисте у осталом свугде баш изабрали најчистије изворе,“ опази Хутерер пакосно.

„Мислите?!“ рече Јосиф, погледавши Хутерера тако, да је овај мало устукнуо. „Но, нису баш ни биле најлепше ствари, што сам их чуо, те држим, да ћу његовој Екселенцији учинити услугу, ако му их саопштим.“

„Како познајем изворе ваше,“ рече генерал осорно, „то могу мислити и шта ћете ми рећи. Немојте се дакле трудити.“

„Је ли то ваша збиља, Екселенцијо? Ви одиста не ћете да чујете, како један од ваших званичника строго или благо поступа према томе, да ли му се подају жене и ћерке оних, против којих му ваља поступити?“

„То је клевета!“ рече генерал.

Хутерер је био сав пребледео.

„Лаж је у овој земљи права зараза!“ промуца.

„Не занима вас, дакле, да дознате, господине генерале,“ настави Јосиф, „да ваши званичници од сељака отимају оно, што би њима припало од уконаковања и од онога, што дају за војску.“

„Ја добијам признанице бировâ, а не могу се ваљда бринути за сваког појединог,“ одговори генерал, а сав поцрвенео од једа.

„И биће тако канда, Екселенцијо. иначе бисте морали знати, да ваши званичници тако слабо штују закон, да се један од њих заверио, да ће у војнике одвући јединца сина у сиромашне удовице.“

„То је неки пркожџија,“ упаде Хутерер нагло у реч, „бунтовник, који буни и остале.“

„Е, гле! А мени рекоше за њ, да је миран, вредан момак, кога су затворили, што није хтео допустити, да га превари слуга једног овдашњег чиновника!“

Генерал Енгелсхофен се подиже са љутитим изразом на лицу.

„То је сувише!“ повиче. „Ја не знам шта ме је то тако могло навести, да се упуштам с вама у тако дугачак узалудан разговор, као да стојим пред киме, коме бих морао дати рачуна о своме раду. Где треба, онде се већ зна, шта ја радим, а то ми је доста. Вама пак, господине, саветујем, да гледате свога посла и да се не мешате у оно, што вас се не тиче, ако хоћете, да останемо пријатељи.“

„По ономе, што сам чуо, слабо ми је стало до вашег пријатељства и до пријатељства оних, који имају исте назоре.“

Те је речи Јосиф изговорио са свим мирно и генерал се на први мах запањио; но одмах се опет зло разгневио.

Друкчије је било са Хутерером. Тај се кукавац повукао, јер је промислио, да лаћман, који сме тако да говори с генералом, зацело мора имати каква потајна наслона и заштите те се не боји последица. С тога је и генерала гледао погледима да опомене; но овај у свом слепом гневу није опазио ништа, него стане тик пред тобожњега лаћмана па дрекне:

„Ко сте ви и како вам је име?“

Тада се лаћман исправи, строго и оштро погледа љутитом генералу у очи и мирним гласом рече:

„Јосиф други; можда сте за то име већ чули.“

Сав блед посрне генерал натраг а Хутерер падне на колена.

Јосиф је дотле дошао до врата и отворио их. У соби се указаше генерал Зоран и гроф Розенберг.

Енгелсхофен се на то разабере мало од свога чуда.

„Ваше Величанство,“ муцао је, „висока милост — идем да народ о радосноме догађају —“

„Маните се тога,“ прекине га Јосиф строго, „нисам ја дошао, да ми се клањају, него да се уверим, да ли становници ове земље одиста нису ништа друго до ли све сами разбојници, као какве их описују ваши извештаји, или је ово у овом писмену“ — Јосиф извуче из џепа артију — „истина, те су прилике овде такве, као што их описује ово писмено.“

„Ваше Величанство,“ муцао је Енгелсхофен, „ја имам непријатеља —“

„То верујем,“ упаде му Јосиф у реч. „Цео је народ ваш непријатељ, народ, кога сте ви и ваши званичници бесрамно пљачкали и злостављали; и ја сам ваш непријатељ, од кад знам на који сте начин злоупотребили поверење, које вас је поставило на чело овој покрајини. Идите сад кући па дозовите овамо све своје званичнике — ја ћу још данас пре по дне доћи, да видим, шта ћемо даље.“

Генерал изађе сав скрушен, сав убијен.

За њим хтеде и Хутерер да се ишуња, али га Јосиф позове натраг.

„Ви дакле, господине,“ рече, „ви сте то, што се не задовољисте само имањем мојих поданика, него се машисте за част и поштење њихових жена и кћери. Ви сте двоструко криви. И тако ми царске части моје, не ће вас казна мимоићи. Још јуче сте водили велику реч против мене, но данас сте за чудо умукли и до сад још ни једне речи нисте рекли, да се оправдате.“

„Милост, Ваше Величанство!“ мрмљао је Хутерер, дршћући.

„Одлазите у своју канцеларију па ми спремите све рачуне и исказе, да их прегледам. Сам хоћу све да видим, да не рекнете, да сам вас осудио по казивању других.“

Хутерер се наклони и пође.

Но Јосиф је канда по њему познао, шта га је гонило, да се пожури. Осврне се Зорану и запита га тако гласно, да је Хутерер још могао чути:

„Јесте ли наредили, да се градске капије позатварају?“

„Јесам, Ваше Величанство,“ одговори Зоран, „капије су све већ позатваране.“

Хутерер је намислио био, да отрчи до куће, да покупи новце па да стругне, но кад је ово чуо, мал се није срушио на земљу. Једва је посрћући изишао из собе.

Пред капијом доле стојала је гомила сељака, међу њима и Миклуш.

Они су видели, кад је у кућу ушао председник и његов најкрвожеднији доглавник; а сад су видели страшнога председника, како излази блед и збуњен, а наскоро за тим и Хутерера, који је изгледао још куд и камо скрушенији.

У свом чуду заборавили су многи, да им и шешир скину, но данас ни генерал ни Хутерер нису мотрили на то, ма да су иначе увек строго пазили на то, да им сељаци и спољашње засведоче своју поданост.

Кад је обојице нестало, стадоше сељаци нагађати, шта ли то све значи и ко је тај млади официр са бистрим очима, што тако подробно хоће о свему да се извести.

Тада се ни Миклуш не могаше више уздржати.

„Браћо!“ стаде викати, колико га је грло доносило. „Хоћете да знате, ко је тај млади официр? То је наш спасилац, који ће од робова створити људе, који ће по прстима лупити и до ђавола отерати те харамије, што нас опљачкаше па уз то још нас назваше разбојницима.“

„Ти сневаш, старче,“ рече један од сељака, дрмајући главом, „па ако те чује који од њихових ухода, зло ћеш проћи.“

„Хо-хо, не бојим се ја!“ настави Миклуш. „Данас је крај насиљу те господе; дошао је неко силнији, неко бољи, који хоће да нас усрећи — тај млади лаћман није нико други, већ баш главом цар!“

„Цар!“ захори се свуда унаоколо и сви поскидаше шешире.

Тада настаде мртва тишина.

У тај пар укаже се пред капијом Јосиф а с њим генерал Зоран и гроф Розенберг.

Е, ту сад да је било стати па видети, како шешири и капе полетеше у вис па како се заорише клици: „Живео наш цар! Живео наш избавилац!“

Изненађено погледа Јосиф на одушевљене сељаке, који се гураху око њега, да му додирну и пољубе руку. Његов поглед паде на старога Миклуша.

Смешећи се попрети му прстом.

„Ниси умео да ћутиш, је ли, стари?“

„Ваше Величанство, нисам могао више ћутати,“ одговори старац простодушно. „И моји земљаци имају права радовати се и уживати, што је сад престала свака невоља, што је дошао главом сам наш цар, да нам помогне, што се сећа своје деце, ма како да су далеко од његова престола!“

На те одушевљене речи старчеве диже се опет урнебесно клицање.

Јосиф им руком даде знак, да се утишају.

Наједаред сви умукоше.

„Да, децо моја,“ рече цар, „ја сам дошао, да

вам донесем правду и правицу. Ви сте срцу мом исто тако мили и драги као и остали народи, над којима ја владам; ја знам, да се у вас смем поуздати, кад ми буде у невољи; е, смете се и ви, ево, уздати у мене, кад вас снађе невоља."

Тада се попе на генералове кочије те се одвезе до зграде, у којој је било управништво.

Онде су га већ очекивали градски командант и његови официри.

Јосиф их са неколико пријатељских речи ослови, али забрани, да му се чини икаква војничка почаст.

„Нисам ја дошао," рече, „да држим параде, а честити гарнизон прегледаћу, кад буде у служби као обично. Мене ради нек ни један момак сувише не стоји на стражи."

Официри се уклонише а Јосиф оде до председника.

Држао је строгу истрагу и мало их је нашао званичника, који су били чистих руку.

Сви остали, од генерала Енгелсхофена па до последњег слуге, буду отпуштени из царске службе, коју су осрамотили.

Председник постане гроф Клари.

Сутра дан се већ дизали радосни клици и топле молитве на небо, кад се дознало за наредбе, којима је Јосиф намученој земљи дао среће и благослова.

Укинуло се клетвеништво, сваки је сељак бесплатно добио своје имање; сваки је судија добио порезну таблицу, по којој су сељаци знали, колико ко има да плати пореза; што је ко ишао на роботу или давао подвоз, то му се накнадило тим, што му је опроштено од пореза, а издале се строге наредбе, да се сељацима тачно и исплати, кад што продаду за војску.

Темишварске се тамнице отворише, те изађе из њих мног невин, који је дотле био жртва неправедности или ћуди пређашње управе.

По свој земљи била је радост и весеље и стотинама хиљада захвалних срдаца слављаху младога цара, што није жалио труда, него је из далека дошао, да избави народ свој из невоље.

* * *

Кућа старога Миклуша била је свечано окићена. Миклуш, његова својта и Грегуш обукли се у стајаће рухо.

Та цар је старцу био обрекао, да ће пре поласка још једаред свратити к њему, а данас је био дан, кад је Јосиф намерио био, да оде из града, у који је донео био срећу.

Свуда је дуж друма стојао гомилама свет, што је дотрчао био са мајурева, да види младога цара.

Најзад дозврје кола, у којима је био Јосиф други. Радосно се цар одјављивао сељацима, који су му клицали, ни од кога не наручени и не потплаћени, него из чиста и захвална срца.

Кад је Јосиф опазио свечано искићену кућу, сетио се свога обећања.

Сиђе се са Розенбергом па пође горе. На капиџику га дочекају укућани а лепа Матуша му, поруменевши, понуди пехар вина.

Јосиф сркне мало вина па уђе онда у кућу.

„Но, стари," рече весело, показујући на Грегуша, „ја видим овде једнога више, па ако рђаво не тумачим румене обрашчиће и радосни осмех твоје ћерчице, то је зацело —"

„Грегуш, Ваше Величанство," кликну Матуша, ухвативши свога драгана за руку и паднувши с њиме на колена пред Јосифа. „Грегуш, који милости Вашег Величанства треба да каже хвала, што је слободан."

„Устаните, децо! рече Јосиф. „Да твој ђувегија није био невин, девојко, не бих ти га био могао вратити. А овако гледајте да што скорије буде сватова, па ако сам одиста и ја што допринео вашој срећи, а ви ме се сећајте, па првенцу свом надените име: Јосиф."

То рекавши тутне ђувегији кесу с новцима у руку па полети из куће, бранећи се од захвалних речи и благослова пресрећних младенаца.

Кад је кроз ред сељака пошао до својих кола, догура се на једаред жена расплетене косе а бледа лица те се баци цару пред ноге.

Била је то она матора циганка, што је онако лукаво Матушу навела, да оде до Гаврине колибе.

„Милост, господине царе!" стаде богорадити. „Милост за мог сина, кога онај обешењак отера у војнике у место да га ослободи, као што ми је био обрекао."

„О коме ти то говориш, жено?" запита Јосиф.

„О оном Хутереру, што се ноћас обесио и што је мене преварио."

Јосиф хтеде даље да пита, али се неколико сељака угураше међу њега и циганку.

„Ваше Величанство," рече један, „њен син је био најзлогласнији коњокрадица у околини, па је срећа те је отишао у војнике; можда ће тако још и постати поштен човек."

„Та вештица," викне други, „била је верна робиња Хутерерова, она му је била подводница, кад је ваљало завести сироту коју женску главу."

„Требало би је спалити," рече трећи, „јер у коју год кућу уђе, свуд донесе несрећу."

„Махните је!" рече Јосиф сељацима, који канда беху готови, да ту пред царем суде савезници најжешћега им гониоца. „Да је се нисте дотакли! Водите је у Темишвар, нека је суд осуди или ослободи. Савезник јој је и онако сам себи судио."

Два сељака одвукоше бабу, која је дрхтала а једнако грдила.

Јосиф се међу тим попе у своја кола.

„Сад ми остајте с Богом! Надам се., да ћу о вама од сад чути друге гласе, но што сам до сада слушао."

Уз крике и благослове сељака одјезди цар.

* * *

На месец дана после тога били су сватови Матуше и Грегуша. Оних сто дуката, што је Грегуш у кеси добио од цара, управо су залегли, да се пропала кућа опет дигне, а на томе новцу као да је био божји благослов.

Грегуш, који је после сватова од свога таста преузео мајур, бројио се после неколико година у прве газде.

Бесни Данчика продао је све своје имање и отишао из земље, кад је видео, да му сељаци не могу да опросте, што је онолико у један рог дувао са гониоцима њиховим, и кад је видео, да је Матуша за навек за њ изгубљена.

Пут Јосифа II у Банат донео је земљи тој вечна благослова. Ако се данас Банат с правом зове житницом ове земље, то у првом реду ваља хвалу да каже честитом цару, који је са сељака скинуо окове и разгонио крвопије, што јадном народу исисаше крв на памук, варајући и државу и њене грађане.

С немачког

КЊИЖЕВНОСТ

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

XXXIII издање Чупићеве задужбине. **Срби и Турци XIV и XV века.** Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову. Од *Стојана Новаковића.* — 1893. Штампано у државној штампарији у Београду. Стр. 397.

(Свршетак)

Новаковић пише, да је тешко наћи разлоге, из којих је измирење Вуково са Бајазитом било тек 1392 г., али он држи, да је пример кнегиње Милице деловао на Вука. По што у Вуковој повељи од 21 нов. 1392 изричнo стоји: „**сложихь мирь с тьрьци, и приложихь великомꙋ господинꙋ царꙋ Бажꙁитꙋ**". (Mon. Serb., стр. 223) то је, мислим, изван сваке сумње, да је Вук *ратом* приморан, да се покори Бајазиту, и Мишковићево питање: „Како је могао Вук Бранковић с е до 1392 године остати независан од Турака у својој држави?" (Косовска битка, стр. 187) — нема смисла.

Што Новаковић пише, да *„претенсије Вукове* и његова тежња, *да задобије угледнији положај и да се* другојачијом политиком *начини господар* барем старим српским унутрашњим земљама, *нису нигде наишле на одзив,* јер је основа њихова, *чисти лични интерес његове куће,* била погрешна", — то су тврдње, које се апсолутно никаквим доказима не могу потврдити. Где је доказ о претензијама Вуковим и његовој тежњи да се начини господар у српским земљама? Он се оцепио од Милице због тога, што се нису могли сложити у спољној политици после боја на Косову, а има ли доказа, да је он радио шта против породице Лазареве? И може ли се доказати, да је он имао у виду само личне интересе његове куће? А што писац тврди, да претензије Вукове нису нигде нашле одзива, то је мерење ондашњих прилика према данашњем стању; јер Вук је и даље остао владалац у својој држави, а народ није могао негодовати Вукову држању, јер га није разумео; народ је ишао и за оном властелом, која се бунила против Лазарева сина, народ је ишао раме уз раме са Турцима против Босне и против своје браће, и против хришћанске војске толико пута; ишао је, јер није знао куда иде, него је слушао шта му се заповеда. И тај народ да не одобри држање Вуково због тога, што је уочио, да су то лични интереси куће Вукове? Народ онда још није могао имати свога суда, а ако га је имао, тај суд бивао је већином погрешан. Довољно је споменути мишљење народно о Јерини...

Као што сам више пута напоменуо, Милица је мислила, да једини спас Србије после боја на Ко-

сову лежи у миру с Турцима. И Новаковић мисли, да је „једини стварни начин да се и даље колико толико опстане био у тај мах наравнање с Турцима, *ма колико да је баш тај начин могао бити одвратан људима од акције и од живљег националног осећања*“. Који су то људи? Ја имам права мислити, да је то био Вук Бранковић, јер он је био противан миру с Турцима. Али Новаковић зацело није њега мислио а требало је рећи ко су ти људи? Исто тако не знам на кога је мислио писац, кад је рекао, да је кнегиња Милица била „окружена и потпомогнута најбољим људима онога времена“.

Вук Бранковић био је свој господар и као самосталан владалац подвргао се својевољно своме тасту Лазару, и кад се он после боја на Косову оделио од државе Лазареве и почео водити засебну политику, он није био одметник ни бунтовник и Милица није имала права да против њега „пође путем... којим се поступа према одметницима и бунтовницима“ — као што Новаковић мисли. Одметник је био Вукашин, бунтовници су били Балшићи, али Вук је био владалац, и као такав могао је водити спољну политику онако, како је он нашао за добро.

Одношај између Ђурђа Срацимировића и кнеза Лазара*) није још објашњен као што треба. И Новаковић вели само да је Ђурађ „у.... неприликама и присиљен са свих страна... узео кћер кнеза Лазара Јелу себи за жену, и сродивши се с Лазарем, *попустио нешто од својих сепаратистичких прохтева*“. Ч. Мијатовић мисли, да је Ђурађ „стајао у присним одношајима“ са Лазарем „и ако не зна, да је Ђурађ признавао Лазара за сузерена“ (Гласник XLIX, стр. 216.) Ковачевић и Јовановић пишу у својој историји срп. нар. (II, стр. 157), да је Ђурађ „признао над собом и над својом земљом врховну власт свога таста и господара Лазара, *као што је признавао и његов пашеног Вук*“. Ово ће бити погрешно. Кад се узме у целини рад Ђурђа Балшића, избија на површину већа самосталност и независност, него у раду Вукову, наравно према оно мало споменика, што су нам при руци. Оно истина по Ђурђеву писму**) од г. 1388 (Пуцић II, стр. 30) изгледа, да је Ђурађ признавао Лазара за господара, али то је слаб доказ, ако се не потврди јачим разлозима.

Кнез Лазар се од год. 1387 потписивао „господинь поморию“ (Mon. Serb. стр. 205) и због тога изводе наши историци, да је Лазар г. 1386/7 удао кћер Јелу за Ђурђа Балшића и да је Ђурађ том приликом признао Лазара за свога господара. Али у једном запису, кога је Григоровић приопштио и Руварац у Кнезу Лазару на стр. 216 исписао, стоји да је запис тај писан под владом кнеза *Лазара* и *Вука* **сьдрьжештима има вьсе срьбьскыю землю паче же и поморскиє**“. Ђурађ Балшић се не спомиње. Но, осим тога, из Лазарева и Вукова уговора са Дубровчанима од г. 1387 јасно се види, да се Лазар није потписивао „господинь поморию“ због тога, (или бар не *само* због тога) што је Ђурађ признавао сузеренство његово, него без сумње због тога, што је *Лазар заиста имао под својом влашћу део Приморја*. У уговору од 6 јануара 1387 год. Лазар потврђује и обнавља уговоре пређашњих владалаца српских; закони, који долазе у уговору, опште су природе, али на једном месту вели: „**и кои се ю дубровчанинь забаштиниль у Новомь Брьду, тьзи да зиге градь, и да чува**“. Али Вук, који је готово од речи до речи поновио остале законе, пише на том месту: „**и кои се су дубровчане забаштинили по моихь градовехь, тизи да зигю градь и да чувако**“ (Mon. Serb. стр. 208) Лазар дакле није могао ништа специјално одређивати за градове, који су били у држави Вуковој; без сумње због тога, што је то сматрао за *интерне ствари*, у које се он, ма да је врховни господар, не може мешати. Али „**за трьгове поморске, кои су у владанию господства ми и сланицѣ**“, одређује Лазар да буду тамо, где су били за владе цара Стевана Душана, Да се Лазар потписивао „господинь поморию“ само због тога, што је Ђурађ признавао његово сузеренство, зар би он онда истицао специјално закон о поморским трговима и сланицама, које су под влашћу Ђурђевом, кад то није учинио за градове под влашћу Вуковом? Ја држим, да не би; и с тога што он специјално спомиње закон о трговима поморским и сланицама, „**кои су у владанию господства ми**“, може се, мислим, извести, да је Лазар имао један део приморја непосредно под својом влашћу и да се због тога потписивао „господинь поморию“. Наравно, да тиме није искључено, да је и Ђурађ могао признавати Лазара за свога сузерена. И Руварац као да је у неизвесности због могућности обојега кад пише, да се Ђурађ Балшић „1386 год. покорио српском господину кнезу Лазару и признао га за старијег, *или му је бар уступио један део приморја*“. (О кнезу Лазару, стр. 214).

Ковачевић је у својој расправи о Вуку Бранковићу (Год. X, стр. 245) *према онда познатим изворима* тврдио да је Вук збачен с престола 1394 г. Но доцније објављени извори показују да је Вук

*) Без сумње је омашка, што пише на стр. 274 да је Лазар „титулу кнеза добио од цара *Душана*“.

**) Не знам од куд је Мијатовић закључио да то писмо износи Ђурђа „као члана фамилије Лазареве, *и то не тек као скорашњега*!“ (Гласник XLIX, стр. 212 пр. 2.) То се из писма никако не види.

владао још и почетком 1396 г. Већ у својој историји срп. нар. (II, стр. 10) пишу Ковачевић и Јовановић, да је Вук збачен *1396* г., после битке код Никопоља. Из аката, која је Јиречек издао у споменику срп. ак. XI стр. 40—44, види се, да је Вук 1395 и 1396 г. још био на влади. Из речи, којима се спомиње у „in Pristina domina Marra, uxor dicti domini Volchi“ изгледа, да Вук у то доба није био код куће, али писмо писано: „**славномѹ и велможномѹ.... господинѹ Влькѹ**“ и завршетак његов: „**и богь ви ѹтврьди и ѹмножи господство**“ показују, да Вук још није био збачен с престола. Новаковић није узео на ум ни изворе штампане у XI Споменику ни Ковачевићеву и Јовановићеву историју те узима као утврђену истину, да је Вук збачен 1394 год. (стр. 236, 251). Та погрешка сама по себи не би била тако велика, али важност факта, да је Вук тек 1396 г. збачен, истиче се баш специјално у овој студији због тога, што је рад Вуков погрешно и неправедно оцењен. Јер није све једно по оцену рада Вукова, да ли је он збачен пре битке на Ровинама*) или тек после битке на Никопољу! Према актима, која је објавио Јиречек у XI Споменику, јасно је, да је *Вук збачен после битке на Никопољу* (26 септ. 1396).

После боја на Косову „**поробоштена бысть срьбьскаꙗ страна**“ пише Константин Филозоф и Стеван Лазаревић мораде „**на вьсако лѣто вь слоѹженіє приходити**“ цару турском (Гласник XLII, стр. 263). Стеван је ту дужност савесно вршио; он је ишао с Турцима и борио се и у малим походима (Huber: Die Gefangennehmung der Königinen Elisabeth und Maria, стр. 29; Гласник XLII, стр. 270) и у великим војнама. *Вук Бранковић није никада ишао с војском у помоћ Турцима.* У битци на Ровинама (1394) био је с Турцима и Марко Краљевић и Стеван Лазаревић; — Вук није био; битку на Никопољу решио је Стеван Лазаревић у корист турску, Вук није ни тамо био, а морао је ићи у оба боја као вазал турски. И тај Вук, који као вазал турски никада није хтео поћи с турском војском против Хришћана, и који је због тога свргнут са престола и прогнан, тај Вук жигосан је најгорим жигом, којим може историја жигосати!.. Оувы неправеднаго соуда!...

Год. 1402 февр. 21 пишу Дубровчани Мари Бранковићки и завршују писмо*) овим речима: „и богь ви умножи господьства“ (Пуцић I, стр. 37), и из тога се види, да су они у то доба већ натраг задобили своју државу. С тога не знам, по чему Новаковић изводи, да је *„мање од годину дана по том* (од 21 февр. 1402) Вукова жена и синови јој доиста већ били у своме господству“. Исто тако је погрешио и Рачки рекавши, да су Бранковићи *од 1403 год.* управљали самостално својом земљом (Rad XCVII, стр. 63). Бранковићи су повраћени у своје господство по свој прилици крајем 1401 г. помоћу свога новца, који су јануара и марта исте године узели из Дубровника (Споменик срп. ак. XI. стр. 41 и 42; ср. Пуцић I, стр. XXX). А за своју тврдњу „да се у преписци и у првим одношајима Бранковића међу њима и Дубровчанима осећа *опорост, коју изазивљу Бранковићи* или неуредностима, или *жељом да што више себи приграбе*“, — заборавио је Новаковић навести доказе, којима би то потврдио.

У зиму год. 1397/8*) нападну Турци на Босну; с њима је био и Стеван Лазаревић. Услед јаке зиме морала се турска војска повући без успеха. „За то су — пише Константин Филозоф — и опет налагивали на овога христољубивога (Стевана Лазаревића), као да је он крив за ту погибију, али.... ништа му нису могли досадити клеветници“. Новаковић мисли, да се *„овим последњим речима* казује јасно, да та политика није била популарна. *Народ* у њој *није могао ништа како треба* ни видети, ни *разумети*, и за то је није волео“. То је све истина, само, што се то не види из оних речи Константинових. Зар они клеветници нису могли бити и доглавници султанови, који су били против Стевана? Ако не то, а оно су без сумње били великаши српски; а клеветање властеле није још доказ непопуларности у народу.

Стеван Лазаревић при повратку после ангорске битке (1402 г.) сврне у Цариград, где од Јована, заменика цара Манојла, добије деспотски назив (Ков. Јов. ист. срп. нар. II, стр. 11). Цар Манојло био

*) Новаковић не спомиње исход боја на Ровинама, а требало је то учинити, јер се код нас обично мисли и пише, да су у битци на Ровинама Турци победили. Тако је и Рачки погрешио пишући (Rad XCVII, стр. 62) да су у тој битци „Власи разбили Турке“. Хубер је доказао (Die Gefangennehmung etc., стр. 39—41) да су у битци на Ровинама *Турци разбили влашку војску* (то је примио и Јиречек у Archiv-у XIV, стр. 269. Само је Хубер погрешно схватио Јиречека, кад мисли, да Константин Филозоф пише, као да су Турци разбијени (l. c. стр. 39 пр. 2). Цитат у Јиречека је мало незгодно стављен, но он се односи само на Маркове речи, а не и на исход битке, јер о том Константин ништа не спомиње.

*) Последњи поклад није дигнут 21 фебруара, као што Новаковић на стр. 255 и 268 пише, него 8 фебруара (Споменик срп. ак. XI, стр. 44).

**) Новаковић на основу Константинова причања ставља овај поход у год. 1396/7, али ће бити тачније 1397/8 год. (Klaić: Poviest Bosne, стр. 209; Год. X, стр. 242; Пуцић I, стр. II; Ков Јов. ист. срп. нар. II, стр. 7).

је у то време на путу по Европи, одакле се вратио 1403 г. Константин прича, да се Стеван састао и са Манојлом, који се враћао с пута (Гласник XLII, стр. 279). По што Константин ангорску битку ставља у год. *1403* а Манојло се збиља те године вратио са свога пута, то би се могло мислити, да је његово причање тачно. Но по што је утврђено, да је ангорска битка била *1402* г. (Гласник XLVII, стр. 185), Новаковић, да би довео у склад причање Константиново, пише, да се Манојло вратио с пута г. 1402; што је свакако погрешно. Причање Константиново, да се деспот Стеван састао са Манојлом после боја ангорског (1402 г.), неистинито је, јер се Манојло вратио с пута као што се извесно зна тек у лето*) 1403 год. (Archiv für slav. Phil. XIV, стр. 275).

Догађаје од ангорске битке (1402) па до г. 1413 описао је Новаковић опширно, свестрано и лепо, ма да се кроз цело описивање провлачи нека зловоља на породицу Вукову, но овде тој зловољи не могу ни близу онолико замерити, колико оној на самога Вука, јер породица Вукова грешила је љуто и те погрешке не може бранити нико, јер се оне дају доказати. Но и овде је Новаковић далеко отишао. Јер тврђење његово, да су у акцији Лазаревој против Стевана 1409 г. учествовали и Бранковићи, не може се ничим потврдити. Наши летописи бележе: „**Вь лѣто 6916. плѣнише Тоурьци сь Вькомь Лазаревикиюмь Срьблю**“ (Гласник 53, стр. 79) Дубровчани пишу 28 фебр. 1409: „Fertur, *Voch filium comitis Lazari cum magna quantitate Teuctrorum Rassie partes intrasse*“ (Gelcich et Thalloczy Diplomatarium, стр. 183). С тога држим, да Бранковићи нису учествовали у тој акцији Вука Лазаревића против Стевана. И сам Новаковић није пређе помињао Бранковиће (Годишњица III, стр. 312). Међу тим дужност ми је поменути, да и Ковачевић и Јовановић у својој ист срп. нар. (II, стр. 17) пишу, да су „Вука потпомагали и сестрићи Бранковићи“. Ја нисам могао да нађем доказа за то. Исто тако биће претеран Новаковићев суд, да су Бранковићи *„главни кривци*, што деспот Стефан није могао да изврши ону своју политику, на коју је с онолико мудрости и јунаштва био прегао после боја на Ангори“. Главан кривац је био Вук Лазаревић, — ако се у опште у таким приликама може говорити о *личностима* као *главним* кривцима. А Ђурађ Бранковић има и иначе грехова доста, од којих га не могоше опрати ни Константин Филозоф ни Чеда Мијатовић, који је покушао, да га представи као човека без мане. Довољно је поменути годину 1402 и 1439 па да га најоштрије осудимо праведном осудом. Не треба још тражити грехова, које није учинио!

На крају студије налази се „Завршетак“, у ком је Новаковић бацио летимичан поглед на положај балканских народа за време доласка Турака, нацртао напредовање њихово и изнео узроке премоћи турске. Завршетак овај украс је целе студије: у њему су управо покупљени резултати, које је истакло расправљање у целој књизи. У њему је свака мисао измерена, свака реч истинита, Сваки онај, који не буде могао читати целу студију, нека прочита бар овај завршетак, јер ће у њему наћи све оно, што треба да зна. Из њега ће најбоље видети оно лагано и сигурно напредовање турске државе насупрот балканским народима, без обзира на личности и с једне и с друге стране, из њега ће се најбоље уверити, да сам *Новаковић прецењује згоду момента после ангорског боја, да се Балкан ослободи од Турака:* момент тај (ако га је у опште било) могао је бити само 1371 г. Године 1389 већ није било тога момента, год. 1402 још мање.

Када дођу у сукоб државе, какве су биле у другој половини XIV века државе на Балкану, са државом, каква је била у то доба држава турска, онда је врло мало момената, који би могли пресудно утицати на ток догађаја, и те моменте требало би тражити далеко пре боја ангорског, још у оном времену, када је турска држава била у оном степену развитка, када још могу поједини моменти пресудно утицати на њену историју. У почетку развића сваке државе могу, без сумње, да на њу пресудно утичу поједини моменти, али кад је она већ прешла известан степен унутарњег и спољњег развића, онда за њу престају бити од *трајна* утицаја поједини догађаји или поједине битке; њој треба да стане на супрот држава, која је исто тако чврсто организована као и она што је и онда оне деле *подједнак* мегдан; *таки* мегдан може да реши случај, али и њега ретко решава једна битка, један дан. Довољно је упутити на сукоб Рима са Картагином. А од куда може један згодан момент донети трајне користи слабијој држави у сукобу две неједнаке државе: једне снажне и у напону, друге слабе и у опадању, као што је то био случај на Балкану почетком XV века? Слабија пропада и ако јој на челу стоји Демостен, Аеције, Ханибал, а друга напредује и побеђује уз пркос Кани, Ангори или Каменици!... Народи балкански нису могли у сукобу с Турцима рачунати на трајан успех; они нису

*) Марта месеца 1403 пишу Дубровчани: „**и сѣхь днехь чекамо цара царьградскога изь Бнетакь да мине „у цариградь з голиюми и хокю се свратить к намь**“ (Пуцић I, стр. 47).

могли наћи момента, у коме би *сами* могли сузбити Турке. Прилику за то — мисле историци — дала је народима балканским велика држава татарска, када је у ангорском боју разбила турску војску под Бајазитом. И Новаковић мисли, да је то био тренутак, када су Срби могли збацити јарам турски, да их у томе нису смеле унутрашње размирице. Ја мислим, да то мишљење, ма да га заступају мал' не сви историци, није добро. Напред сам помињао, да су узроци напредовања турског и неуспеха хришћанских држава на Балкану лежали у самом склопу држава и у социјалним приликама народа балканских. Према ондашњем стању ствари немогуће је било, да они сами предузму акцију од трајнога успеха.

Као савезник њихов, који ће њих у раду за ослобођење потпомагати, истакла се и нехотице велика татарска држава. Али каква је била та држава, која је требала да народима балканским донесе ослобођење и трајан успех у борби против Турака? Да ли је та држава имала оних услова, који се морају тражити у државе, која би хтела да уништи државу као што је била турска, основану на чврстом темељу природног развића и с поља и изнутра? Свакако их није имала. Татарска држава раширила се за сразмерно кратко време и обухватила множину земаља; али држава та није била консолидована, није почивала на природном развитку; она је била састављена из самих хетерогених елемената, а централизација није била ни близу спроведена колико би требало; једном речи: била је то огромна држава, чија је судбина била везана за живот једнога човека, као што је био случај код државе Александра Великог, Карла Великог или нашега цара Стевана Душана. Таке државе су метеори у историји света, и оне брзо нестају и руше се после смрти својих оснивача. Така је била и држава татарска. Па да ли се може помишљати на трајан успех таке државе против Турака, чији напредак у то доба није више зависио од једног човека ни од једне битке? Непријатељство Бранковићâ против Лазаревићâ много је шкодило српској ствари у оно доба, али шта би било да није било Бранковићâ? Деспот Стеван би учврстио велику државу — на неко време, јер татарска држава није могла бити дуга века, а Турци би се после опет обрнули на Србију и — покорили је, јер Деспот Стеван зацело не би могао за две три десетине година искоренити све оне узроке, који су срушили српску државу.

Грчка је била изнемогла, Србија растројена, татарска држава неорганисана и због тога кратка века. С тога ја држим, да ангорска битка није ни близу онако судбоносна како је замишљају и наши и страни историци. Била је то обична битка, у којој је сатрвена турска *војска*, али *народ* и *држава* — не! Сличних момената било је много и у историји римскога народа.

Много су опаснији били турском опстанку унутрашњи немири, који су год. 1410—1413 претили растројством, па ипак после тих година највеће анархије долази пад Цариграда (1453), пад Србије (1459), Босне (1463) и Угарске (1526)! Зар то не показује, како од почетка XV века већ поједини моменти нису могли спречити стални развитак турске државе? Зар то не доказује, да је турска држава у то доба већ била прешла онај степен унутрашњег и спољашњег развића, када на државу могу пресудно утицати поједини моменти, битке или поједини људи?!...

За то не би требало због неуспеха после ангорске битке бацати главну кривицу на поједине људе, јер много рђавих људи може бити само тамо, где је цело друштво рђаво, а надмоћности турској није била крива несрећа политичких радника српских у XIV и XV веку — као што пише Новаковић — него томе треба тражити дубљег узрока; то је донео собом историјски развитак турскога и српскога народа!

Знање тога развитка је од велика значаја по нас, и сваки онај који жели да добије јасну слику о историји борбе српско-турске од почетка па до г. 1413, наћи ће је у овој књизи; она ће му бити вођа у многом тамном питању и одгонетнути му многу загонетку; она ће му осветлити стање и потребе народа нашег; она ће једном речи учинити да он боље позна свој народ и његову историју, а то је прва дужност свакога онога, који хоће да се Србином зове! Нека је с тога ова изврсна књига свакоме најтоплије препоручена....

На крају морам замолити многопоштованога г. писца, да ме извини ако сам у овој оцени гдегде употребио који оштрији израз што није требало чинити: оштрина та потекла је из искрене жеље, да наша историја нама заиста буде vitae magistra, а она ће то бити само ако буде *истинита и праведна!*

У Бечу 9 децембра 1893

Ст. Станојевић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Василије Константиновић, парох код цркве св. Введенија у Ср. Карловцима. **Благо Срема**, најзнатније извор-воде, чесме и бунари. Побележио и описао — —. У Новом Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића. 1893. Стр. 101. — Ова књижица честитог свештеника карловачког В. Константиновића, који је саставио две три оваке сличне монографије о Карловцима и њиховој околини, садржи у себи доста занимљив опис најзнатнијих извора, бунара и чесама по Срему, које је писац сам видео. Ова монографија се састоји из предговора (стр. 5—11), који је више увод у само описивање узетог градива, него ли предговор. Пред самим предговором има четир побожно-морална цитата из пр. Исаије гл. 41, 44, 45. После предговора је писац описао свега двадесет и један извор по Срему, а нарочито по Фрушкој гори; ту су описани извори и разне воде: 1) *Ашман;* 2) *Батајнички бунар;* 3) *Близу-Мила;* 4) *Вилина водица;* 5) *Вогањска водица;* 6) *Врањаш;* 7) *Добра вода;* 8) *Дреновац;* 9) *Калина водица;* 10) *Калуђерица;* 11) *Козарица;* 12) *Крак;* 13) *Маркова водица;* 14) *Мијина водица;* 15) *Обедски бунар;* 16) *Пауковац;* 17) *Стражиловачки извор;* 18) *Чаушевац;* 19) *Шуљманска водица;* 20) *Убавац;* 21) *Ђурђевац*. Писац је исте описао доста тачно и ако не критично, но то му најзад није била ни намера. Код сваког је споменуто где је, код којих важнијих места, како је који постао и ко га је саградио или поправио. Где где се опажа и песнички полет пишчев, који заиста зачињава местимице сам опис. Описивање је јасно и удешено за свакога, који жели такова места походити или из забаве или из студије. Код појединих има и рефлексија из историје догађаја, који стоје у свези с којим од њих. Језик је доста чист и народни; стил је мало истина старински, но ипак подесан. Језику би се могло по где шта замерити са гледишта данашњег језика књижевног, но то је махом незнатно. У описивању се опажа иначе и родољубива жица. По свему је добра књижица за народ, те је топло препоручујемо. **А. П.**

Иван Иваниќ. **Америчке приче**. *Сукоб* и *Како се Едисон оженио?* превео — —. Београд. штампарија Светозара Николића (гор. Јованова ул. бр. 53) 1893. Стр. 32. Цена 20 пара динарских. — Ове две приче: *Сукоб* (стр. 3—28) и *Како се Едисон оженио?* (стр. 29—42 намењене су Забавнику „Дневнога Листа“, где су и изашле у св. I. Обе су хумористична но чудновата садржаја, као што су обично све „америчке приче“ такове, јер је американска фантазија иначе веома чудна, као што су јој и носиоци чудни Прву је од ових написао *Филип Бергес* и градиво јој је врло обично, да не речено ординерно, са улица средњоварошких у Америци и из живота тамошњих беспослених интригана, чији је живот извор свакојаким злима Поред све своје хумористичне номенклатуре, приповетка та има веома мало хумора, иначе је обичне *фељтонске, пролазне нарави* Друга је много краћа а из пера *Сер-Џона Родрича* и карактеристична је цртица из чудноватог живота Едисонова. Обе су причице дакле не какво богатство за белетристику, него за свакидању, ефемерну забаву или разбибригу. Прочитај с ногу, па остави! Језик је у обема прилично слабдевен грешкама, као што се обично одликују тиме новинарски састави. Спомињемо између осталог ово: *сигуран* није српски, већ: *обезбеђен, поуздан*, и слични придеви; *јашити* м. *јахати; нуждан* м. *потребан; услед* м. *због, ради;* предходно м. претходно; *горд* м. *обестан, поносит* и сл.; *осујећавати* м. *спречити, предупредити* и сл.; превод је иначе тачан, још да није тако брзо рађен, био би ваљда и без језичких грешака. Артија и штампа је ординарна. **А. П.**

Књиге за народ, издаје „Матица Српска“ из задужбине Петра Коњевића. Свеска 38. **Бока и Бокељи** за народ написао *Симо Матавуљ*. Накладом српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду 1893. Стр. 52. — Већ је осам година од како су почеле излазити књиге за народ из задужбине П. Коњевића. Матица Српска примивши ову закладу у своје руке, ставила је себи за задаћу, да се из прихода те закладе награђују популарна дела. Да ли је овај почетак био добар, и да ли у опште има какве користи од популарисања науке у опште а по наш народ на по се, то је такођер питање које овамо задире, но којим се овде не можемо подуже забавити. И ако су наши први књижевници потекли да својим радовима потпомогну истакнуту сврху Матице Српске, то ипак није дошло до жељена резултата. Да ли је узрок то, што можда наш народ још није дорастао да може читати популарисана научна дела, или се можда тај немар даје растумачити политиком, која је на несрећу продрла и у најшире слојеве народне, отровавши га страначким раздором и одузевши му сваку вољу на читање сем политичних листова? Та питања остављамо на страну а прелазимо на дело „Бока и Бокељи“ од С. Матавуља, које изађе као 38 свеска ове библиотеке за народ. Књижицу своју поделио је писац на пет делова. Одмах у почетку првога дела напомиње писац, да је Љубиша описао Боку, но како су његова дела писана бокељским наречјем а приказивање му је доста тешко, то се он латио, да књижевним језиком прикаже Боку широм кругу читалаца. Писац нас уводи у Боку онако, како рукав јадранскога мора продире дубоко у земљу, те се зауставља код знатнијих места бокељских, износећи нам по где које црте из прошлости а нацртавши нам данашње њихово стање. У другом одељку изнео је писац у кратким потезима историју Боке од најстаријих па до најновијих времена. За што Матавуљ пише да је лоза Немањића изумрла 1367? Ако је то с тога, што је дело намењено народу, то је онда криво схватање. Ја држим да је баш наша дужност, да уклањамо заблуде и погрешке, које се вековима веровале. У трећем одељку проговорио је писац о сталежима у старом и данашњем добу. Но најинтереснији је четврти одељак где се говори о бродарству. Ту је снажним цртама насликано развијање, цветање и опадање бродарства, коме смртни ударац зададоше парне лађе. У овом одељку најзанимљивије је онде, где Матавуљ прича о животу морнара на лађи и о васпитању питомаца за морнаре. Но чисто песнички насликан је Божић на мору. У петом одељку проговорио је писац о земљи и поднебљу, о облику и ћуди у људи, ношњи и језику. Материјал у књизи је особито згодан и срећен а начин приказивања таки, да се књига чита као каква прича. Књижица ће добро доћи интелигентнијем делу народа, но да ли ће она у

најнижим слојевима народним онај успех постићи, какав се у опште очекује од књига за народ, то је већ друго питање. То питање а и она горе постављена требало би што пре разрешити, те наћи пута и начина којим би књиге за народ доносиле више вајде, него што сада доносе.

Мол Р.

Рђаво васпитана деца. Студија психолошка, од *Фернана Николаја*, адвоката париског суда. „Озбиљну књигу хтео сам омилети“ (као мото). Превела с француског *Тилија Довијанићева*. Ова је књига награђена из књижевног фонда Илије М. Коларца. Београд, „Смиљево“, штампарија Пере Теодоровића 1893. — На другој страни натписног листа стоји: „Издање Коларчеве задужбине“, испод овога је слика тога родољуба. — Обична осмина, стр. 501, VII и 1 лист. Цена 2·50 динара. — Док се у туђим књижевностима са свом збиљом обраћа пажња на проучавање начина у васпитању подмлатка и док тамо постоји читав низ дела, која о том расправљају, дотле се у нас не само не пише што о том већ и не мисли. Родитељи у нас имају *као* неки други „пречи“ задатак — бављење политиком; њих не тишти дечја будућност толико, колико победа једномишљеника или пораз противника. Заиста жалосно! Куда све то води? Без сумње не добру. Наше матере и очеви (изузимајући оно неколико светлих изузетака, који су сву пажњу обратили неговању свога подмлатка) треба једном да почну и водити рачуна о свом подмлатку, о своме поносу, у интересу себе самих као и народа, чији су синови и кћери. Да упознају што боље зле последице рђава васпитања а и да нађу подоста упутстава за васпитање свога подмлатка — служи им књига, чији натпис над овим врстама исписасмо. Писац ју је поделио на осамнаест књига: Слике рђаво васпитане деце, Кратки поступци при домаћем васпитању, ауторитет и поправка, Физиономија и карактер, Утицај веселости на васпитање, Дечји појмови о срећи, Примање, подобност и осећање дечје, Главне мане дечје, Уочљива деца, Љубав родитељска и синовља, Клеветнички дух и оговарање, Законска одговорност дечја и родитељска, Наследни узроци, Мала чуда и „спарушени плодови“, и претераност, Хипнотизам и педагогија, Промatрање неколиких система, Деца васпитавају родитеље и Зашто има толико рђаво васпитане деце. Књиге су подељене опет на главе. Излагање је прецизно а лако, тако да га свакии може разумети; то само препоручује књигу ширем кругу читалаца и с ове и с оне стране Саве и Дунава. Добар пак одзив надам се охрабрио би и младу радницу на књижевном пољу, госпођицу Тилију Довијанићеву, да на започетом путу, богаћењу српске књижевности тако корисним преводима, не застане, већ и даље да ради с оном љубављу, којом је и започела свој књижевни по свршетку својих историско-филолошких студија на нашој Великој Школи у Београду. Ђ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Проф. *Мојо Медић* послао нам је ову белешку: *Бун* је *Atropa belladonna* L. У пабирцима „по Болнићеву винодјелцу“ написах ово: „Нека свак мисли што хоће, али ја још и сад држим као у воску, да је *бун* исто што и *вињка*“ („Стражилово“ 1893, стр. 44). У 3 књизи „*Гласника* земаљскога музеја у Босни и Херцеговини“ напомиње се на страни 505 рукописна књижица „*Fragmenta medica*“ од године 1835, дјело фра-Матије *Николића*, доктора медицине, у коме се „прах од листа Bella-Donna зване *Бун*“ препоручује као љекарија „против *помами, бијесу*“. Ово износим за бољу потврду онога, што рекох о правом значењу ријечи „*бун*“.

□ У La *Revue de deux mondes*, св. од 15. окт. стр. 756 има чланак од Arthur Desjardins-а, „Comment la Russie prit sa place en Europe“, поводом књиге познатог руског правника F. de Martens-а. У истој књизи овога часописа на стр. 931, T. de Wyzewa приказује неколике руске часописе задржавајући се нарочито на радовима Гогоља, Пушкина, Толстоја и Тургењева.

□ Прошле године изађоше у Паризу два интересна дела за оне, који се баве обичајним правом. Једно је од Victor Dingesteldt-а Le droit coutumier des Khevsoures (кавкаска племена), а друго је Le régime patriarcal et le droit coutumier des Kirghizs, од истога писца по испитивању ђенерала Гродекова, кога је руска влада послала да проучава та племена.

+ У часопису „Jahrbuch der Gesellsch. f. d. Geschichte d. Protestantismus in Österreich, свесци другој, за ову годину а XIV годину изласка, налазимо на две интересне радње: Schatzmayer-а „J. B. Goines und zeitgenöss. Anhänger d. Reformation in Istrien und Triest“, и Elze-а „Die sloven. protest. Katechismen d. XVI Jahrhunderts“.

+ У 19 броју географискога часописа Globus-а изишао је чланак Bürchner-а „D. Prasiás-See in Makedonien“.

Поправка. У прошлом се броју поткрале ове штампарске погрешке: на стр. 797 *а* стоји: *најчувеније* изворе, а треба: *најновије*; „руци и“ не треба; на стр. 798 *а* стоји богз место богъ; на стр. 799 *а* стоји *веким* напорима, а треба *великим* напорима; под*: земли м. землю; *за Метохију и Хиландарску* место *за метохију хиландарску*; на стр. 799 *б*: отз место отъ; *оуготоваше се* место *уготоваше се*; на стр. 800 *а*: Гласник *60* место: Гласник *50*; 1345 место 1395.

Овим бројем завршујемо овогодишњи течај „Стражилова“ те шиљемо поштованим претплатницима натписни лист и „Садржај“. Уједно их молимо, да изволе послати претплату за идућу годину.

Администрација.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића